32. dünya sehircilik günü kolokyumu

kentsel yeniden yapılanma:

kazananlar, kaybedenler

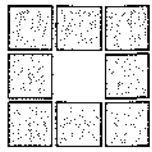

6-7-8 Kasım 2008
mimar sinan güzel sanatlar üniversitesi
istanbul

TMMOB
Şehir Plancıları
Odası

Mimar Sinan
Güzel Sanatlar Ünivesitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

TÜBİTAK

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ

32. KOLOKYUMU

"KENTSEL YENİDEN YAPILANMA: KAZANANLAR, KAYBEDENLER"

I. CİLT

6-7-8 KASIM 2008 - İSTANBUL

MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

8 Kasım Dünya Şehircilik Günü
32. Kolokyumu
"Kentsel Yeniden Yapılanma: Kazananlar, Kaybedenler"
Bildiriler Kitabı

ISBN 978-9944-89-924-6
basım tarihi: Mart 2010
I. CİLT

iletişim
Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi
hatay sokak No: 24/17 kocatepe-ankara
tel: 0312 417 87 70 faks: 0312 417 90 55
e-posta: spo@spo.org.tr
internet: http://www.spo.org.tr

kapak tasarımı:
Duygu Ağar

sayfa düzeni - tasarım:
PLAR
yüksel caddesi no:35/12 yenişehir-ankara
tel: 0312 432 01 83 faks: 0312 432 54 22
e-mail:plar@ttnet.net.tr

baskı:
Korza Yayıncılık
Basım San. ve Tic. Ltd. Şti. Büyük Sanayi 1. Cadde No: 95/1 İskitler-Ankara
Tel: (0312) 342 22 08 Fax: (0312) 341 14 27

İÇİNDEKİLER

I. CİLT

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. İlgi Yüce AŞKUN 11
Prof. Dr. Güzin KONUK 13
Doç. Dr. Tarık ŞENGÜL 15
Erhan DEMİRDİZEN 17

DÜNDEN BUGÜNE DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ KOLOKYUMU

Prof. Dr. Mehmet ÇUBUK 19

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ

KENTLERİ KORUMAK/SAVUNMAK
TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YÖNETİM KURULU *31*

TEMATİK KONUŞMALAR
Moderatör: Doç. Dr. Fatma ÜNSAL

Doç. Dr. Fatma ÜNSAL 37
Prof. Dr. İlhan TEKELİ 39
Prof. John LOVERING 49
Doç. Dr. Tarık ŞENGÜL 61

6 KASIM 2008
1. OTURUM Oditoryum
BELEDİYELERİN VE PLANLAMA KURUMUNUN YENİDEN YAPILANMASI
Moderatör: Doç. Dr. İclal DİNÇER

BİR SÜREÇ ANALİZİ: KONYA'DA YENİDEN YAPILANMA YAKLAŞIMLAR
Arş. Gör. Neslihan SERDAROĞLU SAĞ *73*
KENT PLANLAMADAN KENTSEL PROJECİLİĞE: DEĞİŞİMİN KAMUSAL ALANDA YARATTIĞI EROZYONLAR
Yrd. Doç. Dr. Tolga LEVENT *81*
KENTSEL PLANLAMANIN DEĞİŞİMİ VE KENTSEL PROJELER: KENTSEL MEKÂNIN VE PLANLAMANIN KAZANIMLARI-KAYIPLARI
Aslı KOTAN *93*

2. OTURUM Oditoryum
BELEDİYELERİN VE PLANLAMA KURUMUNUN YENİDEN YAPILANMASI
Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Pelin Pınar ÖZDEN

DEVLET YAPISI, YÖNETİM MEKANİZMALARI "KENTSEL DÖNÜŞÜM" İLİŞKİSİ
İlkin Güneş ERASLAN, Doç. Dr. İclal DİNÇER *121*
YEREL YÖNETİMLER VE PLANLAMADA YENİDEN YAPILANMA 2003
Ali Zekai AKAY *151*
PLANLAMA ALANINDA YETKİ-OTORİTE-SINIR ÇATIŞMALARI VE ÖNERİ PLANLAMA SÜRECİ
Nuray ÇOLAK, Onur ÇELİK, Güneş UYANIKER, Eftal GÜVEN, Ayla DOĞANÇ *167*
TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLERİN SINIRLARI VE YETKİLERİ İLE İLGİLİ SON YASAL DÜZENLEMELERİN AMU YÖNETİMİ VE PLANLAMA AÇISINDAN ETKİLERİ
Yrd. Doç. Dr. Gökçen KILINÇ *183*

7 KASIM 2008

1. OTURUM Oditoryum

YENİ SINIFLAŞMALAR VE YENİ YOKSULLUK

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Hürriyet ÖĞDÜL

KADINLARIN GÖZÜNDEN KENTTEKİ YOKSUNLUK BİÇİMLER

Aysun SARI 205

GECEKONDUDAN 'KATKONDU'YA KADINLARIN KENTLİLEŞME SERÜVENİ: SAMANDIRA EYÜP SULTAN MAHALLESİ AİLE APARTMANLARI ÖRNEĞİ

Fadime ERGÜN 229

SUÇLA GELİŞEN KENTLERİN "GÜVENLİK" TEMELİ İLE YENİDEN YAPILANDIRILMASI; BURSA OSMANGAZİ İLÇESİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Ela ATAÇ 249

KENTSEL MEKÂNIN YENİDEN YAPILANMASI BAĞLAMINDA: GÖÇ, SAVUNMASIZLIK VE PLANLAMA

Yrd. Doç. Dr. Hayat Zengin ÜNVERDİ, Özgür BAL 277

2. OTURUM Konferans Salonu

KENT MERKEZLERİ VE TARİHİ DOKUNUN YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Prof. Dr. Güzin KONUK

KENTTE DÖNÜŞÜMÜN BİR SÜREÇ OLARAK TASARLANMASI TARSUS TARİHİ TİCARET MERKEZİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Tolga ÜNLÜ 287

ORTA-ÖLÇEKLİ KENTLERDE YENİDEN YAPILANMA: ISPARTA KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Ziya GENÇEL, Yrd. Doç. Dr. Gülin BEYHAN, Yrd. Doç. Dr. Pervin ŞENOL .. 307

TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARI: ANTALYA ÖRNEĞİ

Melike GÜL 323

DENİZLİ TARİHİ BAYRAMYERİ-KALEİÇİ TİCARET-ZANAAT SEMTİNİN DÖNÜŞÜMÜ: PAYDAŞLAR VE PROJELER, RAKİPLER VE REHAVET, SÖYLEMLER VE SONUÇLAR

Doç. Dr. Hüseyin ÖZGÜR, Arş. Gör. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE 345

3. OTURUM Oditoryum

YENİ SINIFLAŞMALAR VE YENİ YOKSULLUK

Moderatör: Prof. Dr. Sema ERDER

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN "KENTSEL EŞİTSİZLİK"

Yrd. Doç. Dr. Nihal Ekin ERKAN 371

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YOKSULLUK

Melis OĞUZ 381

YASADIŞI YAPILAŞMIŞ ALANLARDA KAZANANLAR VE KAYBEDENLER: "BİR SONA KALAN DONA KALIR" ÖYKÜSÜ

Arş. Gör. Emrah ALTINOK, Doç. Dr. Zeynep M. ENLİL 393

YOKSULLUK DEPLASMANDA
Prof. Dr. Ayşe Nur ÖKTEN, Arş. Gör. Ömer BİLEN, Arş. Gör. Emrah ALTINOK 415
GÖRELİ YOKSULLUK İÇERİSİNDEKİ BİR KENTTE TOPLUMSAL SINIFLAŞMANIN MEKÂNA YANSIMASI DİYARBAKIR ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Rüstem ERKAN, Arş. Gör. Deniz AYDIN 425

4. OTURUM Konferans Salonu
ULAŞIM VE İLETİŞİM ALANININ YENİDEN YAPILANMASI
Moderatör: Prof. Dr. Haluk GERÇEK

ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN KENT ULAŞIM SİSTEMİNE ETKİLERİ: KAZANANLAR VE KAYBEDENLER
Erhan ÖNCÜ 437
YENİ BİR TÜNEL, YENİ TRAFİK SORUNLARI-İSTANBUL BOĞAZI KARAYOLU TÜP GEÇİŞİ PROJESİ
Orhan DEMİR 447
İSTANBUL BOĞAZ KÖPRÜLERİ VE KENTSEL BİÇİMLENME ÜZERİNDEKİ ETKİLER: KAZANANLAR-KAYBEDENLER
Doç. Dr. Azime TEZER 463

5. OTURUM Oditoryum
KAMUSAL KULLANIM ALANLARI VE KAMU MÜLKLERİNİN YENİDEN YAPILANMASI
Moderatör: Doç. Dr. Zeynep M. ENLİL

KAMU ARSA VE ARAZİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ: ANKARA'DAN BİR ÖZELLEŞTİRME ÖRNEĞİ
Dr. Şirin Gülcen EREN 473
TÜRKİYE'DE KENTSEL YENİLEME PROJELERİNE BİR ÖRNEK: MALATYA SÜMERBANK FABRİKASI'NDAN "MALATYA YAŞAM MERKEZİ"NE BİR KENTSEL YENİLEME ÖYKÜSÜ
Doç. Dr. Hüseyin ERKUL, Arş. Gör. Dr. Ayşe ÖZCAN 489
SANAYİ MİRASININ EĞİTİM KURUMUNA DÖNÜŞÜMÜ: SÜMERBANK NAZİLLİ BASMA FABRİKASI ÖRNEĞİ
Yrd. Doç. Dr. F. Neval GENÇ 511

II. CİLT

6. OTURUM Konferans Salonu
ÇALIŞMA ALANLARININ YENİDEN YAPILANMASI
Moderatör: Prof. Dr. Mehmet OCAKÇI

KENTSEL ENDÜSTRİYEL YENİDEN YAPILANMA VE DENİZLİ: KAZANANLAR VE KAYBEDENLER ÜZERİNDEN BİR YEREL KALKINMA ÖYKÜSÜNÜ YORUMLAMAK
Mehmet PENPECİOĞLU 541
İSTANBUL'DA KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINDA SEKTÖREL VE MEKANSAL DÖNÜŞÜM
Ayşe Orbay KAYA, Tolga KAYA 567

ULUSLARARASI BİR LOJİSTİK MERKEZ OLARAK İSTANBUL: FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Yrd. Doç. Dr. Dilek ÖZDEMİR DARBY 579

ŞİŞLİ'NİN FİNANS VE EMLAK PİYASASI DİNAMİKLERİ AÇISINDAN İSTANBUL'UN KÜRESEL AĞLARA EKLEMLENMESİNDEKİ ROLÜ

Dr. Tuna TAŞAN-KÖK, Yrd. Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK 603

7. OTURUM Oditoryum

KAMUSAL KULLANIM ALANLARI VE KAMU MÜLKLERİNİN YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Doç. Dr. Adalet ALADA

DENİZLİ'DE BİR ALIŞVERİŞ MERKEZİ ARAZİSİNİN DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ

Arş. Gör. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE, Doç. Dr. Hüseyin ÖZGÜR 619

ALIŞVERİŞ MEKÂNLARINDAKİ DEĞİŞİMİN SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ETKİSİ: ANKARA-YENİMAHALLE VE ERYAMAN ÖRNEKLERİ

Arş. Gör. Dr. Burcu ÇINGI ÖZÜDURU, Arş. Gör. Dr. Özge YALCINER ERCOŞKUN, Arş. Gör. Aysu UĞURLAR 643

DEĞİŞEN MEKÂN ANLAYIŞINA DİRENEMEYENLER; KONYA KENTİNDEN SOKAK ÖRNEKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR, Ferda ÖZPARLAK 661

KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ ÇERÇEVESİNDE SANTRALİSTANBUL ÖRNEĞİ

Nazlı BUDAN 669

8. OTURUM Konferans Salonu

DOĞAL ALANLARIN YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Teoman TEKKÖKOĞLU

PLANLAMA SÜRECİNDE ÇEVRE BOYUTUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER: DÖRT METROPOLİTEN ALAN PLANINDAN ÇIKAN SONUÇLAR

Yrd. Doç. Dr. Aslı Öğüt ERBİL 691

SULAK ALANLARIN YENİDEN YAPILAN(DIRIL)MASI: KAZAN(IL)ANLAR-KAYBED(İL)ENLER

Arş. Gör. Melih GÜRÇAY 709

SU HAVZASI PLANLAMASI: ALİBEY İÇME SUYU HAVZASI ÖRNEĞİ

Gökçe TORUN-Yüksek Şehir Plancısı 727

KIYI ALANLARI İÇİN EKOLOJİK DÖNÜŞÜM MODELİ:MORDOĞAN-İZMİR ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Dr. Özge Y. ERCOŞKUN, Mehmet Nazım ÖZER 739

DİCLE VADİSİ PROJESİ UYGULAMA SÜRECİ: DOĞAL ALANLARIN YENİDEN YAPILANDIRILMASI VE KORUMA-KULLANMA SORUNSALI
Dr. Sertaç ERTEN, Devrim ÇİMEN 757
DOĞAL ALANLARIN ARSAYA DÖNÜŞÜMÜ: HERKESİN OLANI SAHİPLENDİRMEK
Ayşe Işık EZER 761

1. OTURUM Oditoryum

KENTSEL TOPLUMSAL MUHALEFETE NASIL BAKMALI?

Moderatör: Doç. Dr. Meral ÖZBEK

KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNE BAĞLI YENİ SINIF DENGELERİNİN İNŞASINDA TOPLUMSAL MUHALEFET: TARAFLAR VE STRATEJİLER
Doç. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN, Yrd. Doç. Dr. Erbatur ÇAVUŞOĞLU 783
1970'LERDE POLİTİK NİTELİKLİ KENTSEL HAREKETLER: MUSTAFA KEMAL-GÜL TEPE-GÜLSUYU MAHALLELERİ
Dr. Şükrü ASLAN 793
DAR ALANDAN YAŞAMIN KENDİSİNE: EMEK EKSENİNDE KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER
Gürkan AKGÜN, Hade TÜRKMEN 803
KENTSEL TOPLUMSAL MUHALEFET PRATİKLERİ VE DEMOKRATİKLEŞME MÜCADELESİ
Av. Erbay YUCAK-Hukukçu 825

2. OTURUM Konferans Salonu

KONUT ALANLARININ YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Doç. Dr. Semahat ÖZDEMİR

KONUT ALANLARINDA SOSYAL AYRIŞMA, MEKÂNSAL ETKİLERİ VE TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME SORUNU
Arş. Gör. Dr. Ebru FİRİDİN ÖZGÜR 833
TİCARİ KOMPLEKSLERİN ÇEVRESİNDEKİ KONUT DEĞERLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER: KONYA ÖRNEĞİ
Arş. Gör. Mehmet TOPÇU, Arş. Gör. Kadriye (DENİZ) TOPÇU, Prof. Dr. Vedia DÖKMECİ 843
KAMUNUN UYGULAMAYA KOYDUĞU BİR TOPLU KONUT PROJESİNİN FİZİKSEL VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİNİN KRİTİK EDİLMESİ: ERYAMAN TOPLU KONUT ALANI
Yrd. Doç. Dr. İsmail TANER 853
KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN ÜÇ HALİ: 1980 SONRASINDA KENT PLANLAMASI VE KENTSEL DÖNÜŞÜM ETKİLEŞİMİNİN ANKARA ESKİ ALTINDAĞ'DAKİ TARİHSEL SEYRİ
Dr. Savaş Zafer ŞAHİN 859

3. OTURUM Oditoryum

KENTSEL TOPLUMSAL MUHALEFET VE DENEYİMLER

Moderatör: Doç. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN

DİKMEN VADİSİ 'KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ' VE PROJE ALANINDA YAŞAYANLARIN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ SORUNU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Av. Denizer ŞANLI-Hukukçu *871*

BAŞIBÜYÜK MAHALLESİNDE YERİNDE DÖNÜŞÜM DİRENİŞ VE MÜZAKERE

Adem KAYA-Başıbüyük Mahallesi Derneği *895*

MAHALLE İÇİ BİR ARAYA GELME VE KARAR ALMA DENEMELERİ

Erdoğan YILDIZ-Gülsuyu Gülensu Güzelleştirme Derneği *899*

EVSİZ DEPREMZEDELERİN BARINMA HAKKI MÜCADELESİ

Erbay YUCAK-Evsiz Depremzedeler Kooperatifi ve İmece Evleri *903*

KENTSEL DÖNÜŞÜM BASKISI VE BEYKOZ YERELİNDE HAREKETLENME

Hikmet ÖZTÜRK-Beykoz Mahalle Dernekleri Platformu *907*

K. ÇEKMECE PLATFORMUNUN AYAZMA MAĞDURLARINI SAHİPLENMESİ

Türker TAŞDÖVEN-Küçükmece Platformu *911*

SULUKULEDE KAMOUOYU OLUŞTURMA VE KİRACILARIN HAK SAHİPLİĞİ MESELESİ

Neşe OZAN-Sulukule Platformu *913*

4. OTURUM Konferans Salonu

TOKİ: POLİTİKALAR VE UYGULAMALAR

Moderatör: Doç. Dr. Çağatay KESKİNOK

TOPLU KURUMSAL İFLASIMIZ: TOKİ BARINMA HAKKINDAN SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNE DOĞRU KONUT SORUNU: SÖYLEMLER, GERÇEKLER VE ÇÖZÜMLER

Ramazan GÜLTEN *921*

"KADİFEKALE ÇEVRESİ HEYELAN BÖLGESİ" KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ ÖRNEĞİNİN SÜREÇ VE OLASI SONUÇLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ"

Arş. Gör. Neriman YÖRÜR, Arş. Gör. Neslihan KARATAŞ,

Arş. Gör. Dr. Ayşegül Altmörs ÇIRAK *939*

TÜRK KENTLERİNDE YENİDEN-YAPILANMADA KAZANAN KURUM(LAR): TOKİ (YA DA GLOBAL-CİLER); KAYBEDEN(LER): BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI (YA DA TÜRK ULUSAL PLANLAMA SİSTEMİ)

Dr. Özer BOSTANOĞLU *967*

ÖĞRENCİ OTURUMU

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Erbatur ÇAVUŞOĞLU 1023

FORUM

Moderatör: Erhan DEMİRDİZEN 1053

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. İlgi Yüce AŞKUN
MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Dekanı

Prof. Dr. Güzin KONUK
MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölüm Başkanı

Doç. Dr. Tarık ŞENGÜL
TMMOB Şehir Plancıları Odası Başkanı

Erhan DEMİRDİZEN
TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Başkanı

Prof. Dr. İlgi Yüce AŞKUN

MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Dekanı

Sayın bölüm başkanları ve Sayın Şehir Plancıları Odası başkanları, değerli öğretim üyeleri, değerli katılımcılar, sevgili öğrenciler; bu yıl 32.'si düzenlenen Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu'na hoş geldiniz. Sizleri aramızda görmekten büyük mutluluk duymaktayız. Başlangıcında şehir ve bölge planlama bölümümüzce düzenlenen bu etkinliğin yıllar sonra tekrar üniversitemizin ev sahipliğinde yapılması bize büyük bir mutluluk vermektedir. Fakültemiz eğitim ve öğretim alanında kurumlar arası işbirliği yapmayı, bu nitelikteki etkinlikleri desteklemeyi her zaman arzu etmektedir.

Kolokyumun konusu kentsel yeniden yapılanma, kazananlar kaybedenler olarak seçilmiştir. Kolokyum programını incelediğim zaman bu konuya ait başlıklarda bildiri sunmak üzere birçok kurumdan bilim ve meslek adamlarının isimlerini görmekteyim. Farklı eğitim kurumları ve bilim adamlarıyla yapılan bu ortak çalışmalar sadece fakültemize değil, üniversitemize de önemli katkılar sağlayacaktır. Bu ilişkilerin geliştirilmesi en büyük arzumuzdur. Kolokyum kapsamında son zamanlarda kamuoyu gündemini meşgul eden birçok alanda yeniden yapılanma kavramları tartışmaya açılacaktır. Bu tartışmaların akademik gelişmeye olan katkısına inancım tamdır. Katılımlarınız için tekrar teşekkür eder, kolokyumun başarılı geçmesini diler ve gerçekleşmesinde emeği geçenleri kutlarım. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Güzin KONUK

MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölüm Başkanı

Günaydın. Değerli öğretim üyeleri, sevgili öğrenciler, Şehir Plancıları Odası Değerli Başkanı, İstanbul Şubesinin sorumlu üyeleri, Sayın Profesör Doktor Mehmet Çubuk ve Sayın Profesör Doktor İlhan Tekeli, Sayın Dekanım; hepinize bu özel günde aramızda olduğunuz için hoş geldiniz diyorum.

32.'sini yapıyoruz, dünya şehircilik gününün 32.'sini burada kutluyoruz. Bir anımı anlatarak konuşmama başlamak istiyorum. Benim için onur verici bir gün bu gün. Sayın Profesör Doktor Mehmet Çubuk'un o dinamik, yapıcı, önder yapısıyla 32 yıl önce bu kurumun çatısı altında bu toplantı başladı. Ben o zaman ilk bölümün ikinci asistanıydım ve o sırada bu toplantının tek asistanı olarak görev alıyordum. Dolayısıyla 32 yıl sonra burada, bu pozisyonda sizlerle yine bu çatı altında olmak olağanüstü onur verici bir durum. Neydi bu çalışmanın amacı, böyle bir kolokyumun kurulmasının, dünya şehircilik gününün Türkiye'de kutlanmasının ve bugüne gelişinin amacı neydi? Bunu bütün detaylarıyla Sayın Hocamızın değerlendirmesi olarak biraz sonra alacağız. Ancak orada üniversitemizin çok önemli bir misyonu vardı, bu misyon Türkiye'de şehircilik eğitiminin yaygınlaşması, şehircilik alanında tüm aktörlerin birlikte hareket edebilirliğinin sağlanması, mesleğin geleceğinin kurgulanması ve ülkemize, dünyaya bu konuda çok önemli verileri, bilgileri katabilmekti. Ben şimdi salona baktığım zaman bütün bu 32 yıl sonra geldiğimiz noktada gerçekten bu misyonun çok güçlü bir şekilde ilerlediğini, önemli bir noktada hep birlikte hareket etmenin gücünü kazandığımızı görüyorum. Bundan cidden kurumum ve ülkem adına onur duyuyorum.

Böyle bir toplantıda, dünya şehircilik günü toplantısında en önemli görev, hepimize düşen görev, mesleğimizin, şehircilik alanının bize verdiği değerler çerçevesinde tüm aktörlerin birlikte hareket edebilirliğini sağlamak ve bu ortamda, aynı platformda bilgileri paylaşabilmek. Bu platformun oluştuğunu görmek olağanüstü onur verici, tüm Türkiye'deki 16 şehir ve bölge planlama bölümü, onları temsil eden üyeler, Şehir Plancıları Odası Merkez ve İstanbul Şube, diğer bu alandaki söz sahibi aktörler, hep birlikte bu üç gün ülkemiz adına, bilim adına, bilgi üretmek adına birlikte hareket etme fırsatını bulduk. Tekrar hepinize katkılarınız için kurumum adına, bölümüm adına ve bu toplantıyı düzenleyen grup adına çok teşekkür ediyorum. Özellikle bugünün böyle oluşması ve sürdürülmesinde katkıları olan başta Profesör Doktor Mehmet Çubuk olmak üzere, Rektörümüze, Dekanımıza, Şehir Plancıları Odasının Merkezine ve İstanbul Şubesine, bölümden başta Doçent Doktor Fatma Ünsal olmak üzere bu programı heyecanla kurgulayan, emeği geçen üyelere içten teşekkürlerimi sunuyorum. İnanıyorum ki bu üç günde hep beraber yeniden yapılanma, kazananlar kaybedenler başlığı çerçevesinde tüm birikimlerimizi paylaşacağız ve geleceğe taşıyacağız. Tekrar hoş geldiniz diyorum ve kolokyumun başarılı geçeceğine inanıyorum. Saygılar.

Doç. Dr. Tarık ŞENGÜL

TMMOB Şehir Plancıları Odası Başkanı

Değerli konuklar; farklı biçimlerde bu etkinliğe destek verip, yer aldığınız için hepinize Odam adına teşekkür ediyorum. Türkiye geleneklerin oluşturulması konusunda büyük güçlükler yaşayan bir ülke, bu çerçevede bugün 32.'sini yaptığımız Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu bizi gerçekten onurlandırıyor. Bu yıl da belki her yıl ele aldığımız konular gibi bir konuyu tartışıyoruz, ama Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu, dünyanın bugün içinde bulunduğu büyük sorunları, karşı karşıya olduğumuz krizi dikkate alırsak gerçekten can alıcı bir sorunla önümüzdeki üç gün boyunca bir anlamda hesaplaşacağız, bir değerlendirme yapacağız.

Ancak çok kısa bir iki cümleyle bugünkü bulunduğumuz ortama yönelik bir değerlendirmeyi de galiba yapmak gerekiyor. Bir yandan gerçekten ekolojik bir dengesizliğin, bir krizin ortasındayız. Bu krizin gerçekten kentlerle çok yakından ilgisi var, kentler bu krizin merkezinde, ama aynı zamanda çok ciddi bir ekonomik krizin de içindeyiz. Benzer biçimde bu krizden sadece kentler etkilenmiyor, belki krizin yaratılmasında kentlerin şekillenişinin, bu süreçlerdeki rolünün de büyük payı var içine girdiğimiz şu dönem itibarıyla. Şimdi tabii bütün bu süreçler özellikle kriz aşamalarına geldiğinde gerçekten kazanma kaybetme süreçlerini de çok derin, gerçekten dramatik hale getiriyor. Belli kesimler açısından sonuçları taşınamaz hale geliyor. Bugün ve izleyen günlerde burada yapacağımız değerlendirmeler gerçekten kazananları ve kaybedenleri umuyoruz ki açık biçimde ortaya koyabilecek ve meslek alanımızın bu konudaki bugüne kadarki olumlu tavrına belki bir miktar daha netlik, daha çok derinlik kazandıracak. Bu çerçevede bütün katılanlara Odam adına teşekkür ediyorum.

Erhan DEMİRDİZEN

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Başkanı

Sayın hocalarım, değerli meslektaşlarım, sevgiyi öğrenci arkadaşlar; hepiniz 32. dünya şehircilik gününe hoş geldiniz. Bütün konuşmalarda bahsedildi, dünya şehircilik günü buluşmalarımız meslek alanımız açısından gerçekten çok önemli, hem çok geçmişe dayanıyor olması ve bir gelenek oluşturuyor olması nedeniyle çok önemli, hem de aslında birçok meslek grubunda olmayan bir yıllık buluşmayı üç gün boyunca gerçekleştiriyor olmamız ve bir anlamda plancılar olarak topluma ve kamuoyuna, kurumlara, kişilere, dış dünyaya şehircilik bilincinin yerleştirilmesi, arttırılması amacıyla birtakım mesajlar veriyor olmak açısından bizim için çok önemli bir platform. Ancak onun da ötesinde meslektaşlarımız arasında bir mesleki görüş alışverişi sağlayabiliyor olmak, bununla ilgili hiç olmazsa belirli bir tema etrafında yılda bir kez bir araya gelip tartışabiliyor olmak mesleği ilerleten bir platform, ortam diye değerlendiriyoruz ve bu bakımdan Oda olarak çok önemsiyoruz ve heyecanla karşılıyoruz.

Böyle baktığımızda 32 yıllık birikim, özellikle bunun ilk 20 yılının yine burada, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinin daimi sekretaryasında yürütülmüş olması, ondan sonraki 10, 12 yıl Şehir Plancıları Odası olarak bizim bu sürece yoğun olarak katkı ve emek vermeye çalıştığımız bir dönemin gerçekleşmiş olması tabii bizim açımızdan bütün bu sürecin sonunda belirli bir yol kat ettiğimizi de bize gösteriyor. 32 yıl önceki noktada değiliz şehirciler olarak, hem kamuoyu önünde değiliz, hem de kendi aramızdaki tartışmaların, mesleki görüşlerimizin gelişmesi açısından, kazandığımız olgunluk açısından o noktayı çoktan aştık diye değerlendiriyoruz ve dünya şehircilik günü buluşmalarının bunda çok ciddi bir katkısı var.

Tabii her sene dünya şehircilik günü kolokyumlarını gerçekleştirdiğimiz dönemde bizim dışımızda gelişen dünyadaki problemler ne yazık ki bizim kontrolümüzün tamamen dışında gelişiyor, öyle diyeceğim. Yine 32. kolokyumu topladığımız, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde topladığımız bugünlerde bizim dışımızda gelişen şehircilik tartışmaları kaygı verici. Özellikle yerel seçimlere doğru giderken gazetelerin, televizyonların birinci sayfalarına taşınan şehircilik tartışmaları mesleğimizin geldiği düzey açısından baktığımızda, mesleğimizin barındırdığı birikim açısından baktığımızda gerçekten utanç verici. Hâlâ imar değişiklikleriyle birtakım politikacıların çıkar sağlamaya çalıştıkları bir Türkiye ortamında yaşıyor olmaktan dolayı plancılar olarak şikayetçiyiz ve utanıyoruz. Yine aynı şekilde 32. kolokyumu topladığımız bugünlerde yerel yönetimlerin planlama açısından işlevini oturtmaya çalıştığımız bir dönemde bütün hatalarıyla, bütün yanlışlarıyla ve doğrularıyla yerel düzeyde bir planlama sistemini oturtmaya çalıştığımız

bir dönemde ve bunun için 20, 25 yıllık emek koymaya çalıştığımız bir dönemde belediyelerin tamamen siyasi birtakım tercihler sonucunda, büyük ölçüde birtakım siyasi tercihler sonucunda, tamamı için demeyelim, ama büyük ölçüde birtakım siyasi tercihler sonucunda kapatılmış olmasını da plancılar olarak yadırgadığımızı buradan belirtmek isterim. Her ne kadar Anayasa Mahkemesi hukuk yönünden bir değerlendirme yapıp belediyelerin kapatılmasını, birleştirilmesini uygun görmüş olsa da şehircilik açısından bunun henüz tartışılmadığını burada bir kez daha hatırlatmak istiyorum.

32. kolokyumu topladığımız dönemde İstanbul'la ilgili birtakım tartışmaların bizler açısından gerçekten hayret verici olduğunu burada bir kez daha seslendirmek istiyorum. Özellikle 3. köprüyle ilgili son dönemde yoğunlaşan tartışmalar var, üçüncü köprü tartışması uzun döneme yayılan bir tartışma, ama bizim açımızdan, kolokyumda bir araya gelen plancılar olarak bizim açımızdan önemli boyutu siyasetin ve bürokrasinin tepelerinde üçüncü köprüye karar verecek olan kişinin ve makamın Sayın Başbakan olduğunun söyleniş biçimi ve bununla ilgili oluşmuş olan ortam, bunun bu şekilde kabullenilmiş olması bir kez daha şehirciliğin, şehircilik biliminin devre dışı bırakılacağını şimdiden bizlere gösteriyor. Bu bakımdan 32. kolokyumun, Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu'nun buna benzer birtakım yaklaşımları da şimdiden bir anlamda kınaması gerektiğini buradan söylemek istiyorum.

Bütün bu çerçevede bildiri vererek katılan, dinleyerek katılan, tartışmalara katılacak olan bütün meslektaşlarımızın da bütün bu mesajları verme adına katkılarının olacağını buradan söylemek istiyorum ve coşkulu geçecek olan dünya şehircilik günü 32. kolokyumumuz için bütün emeği geçenlere tekrar teşekkür ediyor, sizlere hoş geldiniz diyorum.

DÜNDEN BUGÜNE DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ KOLOKYUMU

Prof. Dr. Mehmet ÇUBUK

Efendim ben değerli izleyiciler diyerek sözlerime başlamak istiyorum. Çok değerli meslektaşlarım, arkadaşlarım, öğrencilerim, onların hepsini karşımda görmekten mutluluk duyuyorum ve bana bugün 10 yıl sonra tekrar bir konuşma fırsatı verildiği için de teşekkür ediyorum. Zannediyorum 1990'lı yıllarda 23. dünya şehircilik gününde son kez konuşma şansım olmuştu.

Bugün Türkiye'de 32. dünya şehircilik günü kutlamaları çerçevesindeki organizasyonun daha önce, biraz önce, Bölüm Başkanımızın ifade ettiği gibi bu üniversitenin bu çatısı altında ve o günkü adıyla Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve onun bünyesinde şehircilik araştırma enstitüsünde başladığını belirtmek istiyorum. Dolayısıyla biz 8 Kasım kolokyumlarının bugün 32.'sini, Türkiye'de 32.'sini yapıyoruz. Ancak dünyada dünya şehircilik günü kutlamaları ya da anmaları 59. kez yapılıyor. Dolayısıyla ben benden talep edilen, benden istenen dünden bugüne dünya şehircilik gününün öyküsünün anlatılmasından önce bir iki noktada açıklama yapmak istiyorum. Bunlardan bir tanesi dünya şehircilik gününün biraz önce söylediğim gibi dünyada 59. kez yaşandığı, kutlandığı, organizasyonlarının yapıldığı bir dönemde Türkiye'de 32. kez yapılıyor, ama bizim duyurularımızda 32. kez diye başında bir sıfat olmadan bunu söylediğimizde belki de genç nesiller, birçok insan bunu dünyada da 32. kez yapılıyor gibi algılayabilirler.

Daimi komitemiz geçmiş dönemde ilk üç toplantıyı dünyadaki yıl sırasına göre yaparak 28, 29, 30. dünya şehircilik günü gibi lanse etmişti, duyurularını böyle yapmıştı. Fakat 31. dünya şehircilik günü organizasyonlarına gelindiğinde o dönemde daimi komitemiz bir karar alarak 27 yıllık farkı, 27 yıl sonra başladığımız için bu farkı belirleyen bir şekilde Türkiye'de başlığıyla 4.'süne gelmiştik, Türkiye'de 4. dünya şehircilik günü diye duyurmuştu ve bu üniversitenin çatısı altında bu konumda bu 20 yıl süreyle Türkiye'de dünya şehircilik günü olarak anılmıştı. Şimdi 32. dünya şehircilik günü diye baktığınızda biraz önce söylediğim yanılgı oluyor, oysa ilk Odaya devredildiğinde bir uyarı yapılmıştı, ama dikkate alınmadığı görülüyor, 12 yıldır hep bu Türkiye'de yapılan sayı veriliyor, ama başında onu niteleyen ve 27 yıl sonra başladığını gösteren bir açıklama olmuyor. O zaman ya biz Türkiye'de 32. dünya şehircilik günü diye bunu koymalıyız ya da dünyada olduğu gibi 59. dünya şehircilik günü diye anmalıyız. Bu bir küçük düzeltme, bunu yapmak istiyorum.

Ayrıca dünya şehircilik gününü biraz önce ifade edildiği gibi, kutlama şeklinde ortaya çıkması Türkiye'de o yıllarda büyük tartışmalara neden olmuştu. Yani bizim bunu 1977 yılında ortaya koyduğumuzda, bu hareketi yarattığımızda yaptığımız bu organizasyonu biz de kutlama olarak

almıştık, bu tepkiler karşısında daimi komite bir karar vererek bunun aslında bir kutlamadan çok bir düşünme günü, bir harekete geçme günü gibi yorumlanmasını kararlaştırmıştı. O arada ŞAE, yani Şehircilik Araştırma Enstitüsünün bülteninde bu konuda benim tarafımdan bir açıklama da yapılmıştı. Şöyle ki, dünya şehircilik günlerinin kutlama şeklinde ifade edilmesinin özellikle ülkemiz koşulları dikkate alındığında yadırganan bir husus olduğu söylenebilir. Kutlama ancak bir mutluluk ve sevinç olgusunu paylaşmak olayı olup, onun bir tezahürüdür. Kutlama bir anlamda mutluluk ve sevinç paylaşımının simgeleşmiş ifadesidir. Çok defa bize Türkiye'de başarısızlıklarla dolu, kuşku ve güvensizliklerle dopdolu bir şehirleşme ortamında mutluluk ve sevincin paylaşımı anlamında bu kutlama niye, neden böyle diyorsunuz denilmişti. Kuşkusuz bu soru karşısında bazı açıklamalar yapılabilir, örneğin özel bir yorum getirilerek güvensizlik yerine güven yaratacak bir yerleşmenin yaratılmasında mücadele ve fikir birliği için dünya ölçeğinde bir örgütlenmesinin ortaya çıkışının sevinci, bunun kutlaması diye bir açıklama getirilebilir mi, ama esas olan ülkemiz koşullarında dünya şehircilik gününün bir kutlama gününden çok, bir düşünme ve muhasebe yapma, sorgulama günü olarak kabul edilmesidir.

Hemen belirtelim ki bugün bir günah çıkartma günü ya da suçlu arama günü, suçlama günü de değildir. Şehircilik sorunları için teknik çözüm reçeteleri, formülleri beklenen bir gün de olmamalıdır, ama çözümlere yol açan görüş ve fikirlerin ortaya konduğu, tartışıldığı, paylaşıldığı bir ortamın yaratılmasıdır. Bu amaçla düzenlenen etkinliklerin hedefinde de şehirciliğin insanlara tanıtılması, ülke insanını ilgilendiren bir konu olduğunun anlatılması ve keza aynı zamanda yaşamımızda ve yaşam alanlarımızda varolan çok önemli konular ve sorunlar üzerine uzmanların, yöneticilerin, seçilmişlerin, kitlelerin dikkatlerini şehircilik üzerine çekmek günü olmalıdır. Yani bir başka anlamda şehircilikle ilgili kişiler, gruplar ve çevreler arasında sağlıklı bir diyalog kurulmasına, geliştirilmesine katkı sağlanan bir gün olmalıdır.

Komite böyle bir kararla, daha doğrusu böyle bir yorum içerisinde demek ki dünya şehircilik gününün organize edilmesini gerçekleştirmiştir ve bir muhasebe yapma, bilinçlendirme, bir hareket yaratma ve sorunlar karşısında duyarlılık ifadesi olan bir karşı duruş oluşturma şeklinde almıştır. 8 Kasım'ı insanımızı bilinçlendirme, şehircilik sorunlarıyla ilgili düşünmeye davet günü olarak yorumlamıştır ve uygulamaya koymuştur. Rahmetli Hocam Arı 29. dünya şehircilik günündeki konuşmasında bir şekilde bugünün insanlığa bir duyuru, sorumluları uyarma ve toplumun bilinç içinde planlamaya etkin bir biçimde katılması için bir çağrı günü diye de ifade etmişti. Dünya şehircilik gününün böyle bir açıklamayla bir başka yönünü ortaya koyduktan sonra amacıyla ilgili, hedefiyle ilgili, ortaya konuş nedeniyle ilgili geriye dönüş yaparak, geriye bakarak yorumlamak zannediyorum bugün dünya şehircilik gününe içinde bulunduğumuz koşullardan bakıp değerlendirmek için önemli bir nokta olacaktır.

Dolayısıyla Paulera sembolik olarak 8 Kasım'ı bir evrensel şehircilik günü olarak belirttiğinde her 8 Kasım'da ülkelerde kentlerin, yöneticilerin, vesaire, özetle herkesin, kentlerde yaşayan herkesin ve her kesimin yaşam ortamlarındaki sorunlarla ilgilenmelerinin, tartışmalarının, evrensel planda eş zamanlı, senkronize olarak yapılmasını, böylece ülkelerde bu özelleşmiş günde şehirciliğin düşünülmesini, önemsenmesini hedeflemiştir. Aslında daimi komitelerin kuruluşunda da bu eş zamanlılığının yaratılması amaçlanmıştı. Dolayısıyla şehircilik sorunları karşısında ortak bir karşı

duruş gerçekleştirmek amacıyla oluşturulmuştu. Ancak şunu üzülerek belirteyim ki akıp giden zaman içerisinde bu evrensel günün gerçek anlamda bir evrensel değer kazandığına da tanık olunmamıştır. Çünkü Birleşmiş Milletler takviminde yer almamıştır, çünkü Birleşmiş Milletler örgütünce kabul edilmiş bir gün değildir, onun için özelleşmiş bir gün diye anıyorum.

Bu konuda uzun yıllar bu olayın içerisinde yaşayan, organizasyon yapan, yönlendiren birisi olarak ben bu kolokyumları aslında 8 Kasım bir çekirdekse onun etrafındaki olaylar onu etlendiren bir meyve gibi kabul edilebileceğini düşünüyorum. Onlar bildiğiniz gibi kolokyum, kongre, vesaire-dir. Burada ben bu kolokyumların kendi adıma söylüyorum, benim için çok öğretici olduğunu ve yoğun bir öğrenme yeri olduğunu belirtmeliyim. Dolayısıyla katılan birçok arkadaşımın yıllardan beri aynı kanıda olduğunu düşünüyorum. Yani herkes için bir öğrenme yeri, herkes için bir şekilde tartışma yeri olmuştur 8 Kasım gününde dünya şehircilik günü platformu. Dolayısıyla burada çok bilimsel bazda tartışmalar, sunuşlar yapılmıştır, fevkalade önemli analizler yapılmıştır, ama aynı zamanda yeni kavramlar da burada ortaya atılmıştır, bu kavramlar da tartışılmıştır. Ancak bugün içinde bulunduğumuz koşullarda ben bu öncül kavramların, bu yeni yaklaşımların çok daha fazla, çok daha etkili bir şekilde yapılması gereğini hissediyorum.

Kurumsallaşmasını bu çatı altında tamamlamış olan dünya şehircilik günü platformu çok net olarak görülen bir şekilde, biraz önce Erhan Beyin söylediği gibi çok önemli birikimler ortaya koymuştur ve bir referans kaynağı olmuştur, belli bir şekilde bir başvuru kaynağı olmuştur. Hatta başlangıçta Türkiye'de Anadolu üniversitelerinden gelen gençlerin kendilerini ifade etme, fikirlerini verme, bir nevi staj yeri gibi de olmuştur, onlar için düşüncelerini açma, tartışma amacıyla bir forum oluşturmuştur.

Dünya şehircilik gününün bu küçük ön hazırlayan açıklamalarından sonra dünyadaki oluşumuyla ilgili öyküyü bir şekilde anlatmak istiyorum. Bugün 1949 yılında Arjantin'de Buenos Aires Üniversitesi Profesörü Carlos Maria Della Paulera'nın öncü girişimi ve yorumuyla ortaya çıktı. Arjantin'de 1950'li yıllar öncesinden gelen sorunlarla sonraki dönemde ortaya çıkan ve kaotik durum yaratan şehirleşme ve şehircilik sorunları karşısında şehircilikle ilgili kurumlar, üniversiteler, enstitüler, meslek odaları, serbest meslek grupları, bütün bu sayabileceğimiz başka birtakım örgütler bir şehircilik seferberliği yarattılar. Oluşan bu hareket içinde her türlü yayın aracıyla da makaleler yayınladılar. Radyo ve diğer iletişim araçlarında şehircilik üzerine programlar yaptılar, konuşmalar, konferanslar, toplantılar, seminerler, tartışmalar, sergiler, bütün bunları sayabiliriz. Yani böylece genelde ve özelde şehircilik sorunlarıyla ilgili bir propaganda ortamı oluşturdular 1949 yılında. İşte bu ortamda Carlos Maria Della Paulera dünya şehircilik günü fikrini ortaya attı. Bu günü yaratırken de şehirciliğin herkesin ve her kesimin hissetmesi gereken bir sorumluluk alanı olduğunu yaymayı hedefledi. Eğitim için gittiği Paris Şehircilik Enstitüsünü bitirip ülkesine döndüğünde ve Buenos Aires kentinin planlamasına ilişkin göreve geldiğinde metropolün ürettiği ciddi şehircilik sorunları karşısında ortak tavır almak için yukarıda anlattığım hareketin içinde öncü olarak ve arkadaşlarıyla beraber yer aldı, sonunda bazı mücadele arkadaşlarıyla ortak bir noktada buluştular ve merkezi ve yerel yönetimlerin, sorumluluk taşıyanların gerçekleştirdikleri icraatların muhasebesini yapmaları için de çağrı anlamında düşünme günü fikrini ortaya attılar. Bu evrensel çağrı platformunda yaşamımızın organizasyonu

üzerine gözlemlerin, deneyimlerin ortaya konmasını, aynı zamanda güncel şehircilik sorunlarına da dikkat çekilmesini hedeflediler.

8 Kasım sembolik bir gün ve Paulera bu günün bir şekilde anlatılabilmesi için de 1934 yılında Le Corbusier'nin öncülük ettiği kuramlardan hareketle daha 1934 yılında kendisinin yapmış olduğu yeşil zemin ki bu yeryüzünü anlatıyor, mavi zemin, bu da su ve havayı anlatıyor, bu karışımla fon üzerinde sarı renkte güneşi temsil eden bir amblem yapmış, bunu kabul etmişlerdir. 8 Kasım sembolik bir gün ve grafik ifadesi biraz önce söylediğim amblem. Bu fikrin kabulü ve ülkelerdeki daimi komitelerin oluşumu bu oluşumdan merkezle komiteler arasındaki ilişkilere ilişkin bir yöntem doğmuştur ve bu yöntem 8 Kasım tarihinde iki düzeyde ortaya çıkmıştır, birisi uluslararası düzeyde, ikincisi de ulusal düzeyde. Uluslararası düzeyde etkinlik sembolik olarak yapılmıştır, sadece ulusal komiteler merkez komiteye esenleşme telgrafları göndermişlerdir. Bunun için de bir yöntem oluşturulmuştur, örneğin daimi komitesi oluşmuş ülkelerden birini her yıl seçerek orada esenleşme kılavuzluğu yapmak üzere esenleşme merkezi oluşturulmuştur ve diğer komiteler de her yıl bu esenleşme merkezine esenleşme bildirilerini göndermişlerdir. Bu o kadar önemsenmiştir ki örneğin 1952 yılında Sao Paula kenti bunun için seçildiğinde Brezilya 8 Kasımla ilgili çok özel bir pul çıkartmıştır, emisyona koymuştur.

Türkiye daimi komitesi yeni üye olduğu bir dönemde, 77 yılında, başkanlık sekreterliği tarafından 1978 yılı için esenleşme merkezi olmak üzere başvuruda bulunmuştur. Ancak o günün koşullarında bu girişim giderek zayıfladığı ve giderek kaybolmaya başladığı için de maalesef gerçekleşmemiştir. Başlangıçta 55 ülke, bazen 85 diye de geçiyor, ama çok net bilmiyorum, daimi komitesini oluşturmuştur ve ilerleyen yıllarda da bizim, yani Türkiye'nin 1977'de komitesini oluşturup bildirdiği dönemde ne yazık ki ülkelerin çok büyük bir kısmında 8 Kasım unutulmaya yüz tutmuştur. Buna karşılık Türkiye daimi komitesi döneminde 20 yıl, onu takip eden dönemde Odamızın gayretleriyle 12 yıldan beri bu faaliyetler sürdürülmekte ve 8 Kasım buluşmaları aslında bir şekilde gelenekselleşmiş biçimde ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki bu sürekliliği olan organizasyon biçimi başka ülkelerin de dikkatini çekmiştir. Benim bir dönemde ulusal komisyon başkanı olduğum ISOCARP bünyesinde de takdir görmüştür ve orada bir özen yaratmıştı. Dünya şehircilik gününün bir resmi gün olabilmesi için UNESCO nezdinde ISOCARP girişimde bulunmuştur, ama maalesef bunun sonucu alınamamıştır. Bir başka şey, UNESCO gibi dünya şehircilik günüyle ilgili etki olarak ISOCARP bünyesindeki çok sayıda, bir hayli bilim adamının Türkiye'ye gelip bizim organizasyonlarımıza katılması ve etkilenerek hatta kendi ülkelerinde bunu yeniden canlandırma gibi bir düşünceleri de olmuştur.

Peki, Türkiye'de nasıl başlamıştır? Paulera'nın bu 8 Kasım gününü bir evrensel çağrı platformu olarak oluşturmasından 27 yıl sonra biraz önce de ifade edildiği gibi bu üniversitenin, o günkü adıyla Devlet Güzel Sanatlar Akademisinin çatısı altında ve gene biraz önce andığım gibi Şehircilik Araştırma Enstitüsünde başlamıştır. Dolayısıyla ilk olarak orada başlayan bu faaliyet bir daimi komite, daha sonra daimi komitenin faaliyetlerini yürüteceği bir başkanlık sekreterliği kurulmasıyla tamamlanmıştır. Bu yapı içinde de bu kolokyumların ortaya çıkması, belli bir program içerisinde yapılması sağlanmıştır. İtiraf etmek gerekir ki, ya da kabul etmek gerekir ki Türkiye'deki bu oluşumda bazı öncül ve kişisel gayretler vardı ve bunu ben burada şu şekilde

ifade etmek istiyorum. Aslında böyle bir girişimi 1962 yılında şehircilik uzmanlık eğitimi için gönderildiğim Fransa'da eğitim dönemimin ilerleyen yıllarında düşünmeye başlamıştım. Eğitim süresinde çokça ve çeşitli grupların, ama daha çok öğrenci kuruluşlarının düzenlediği forum nitelikli, bu anlamdaki toplantılar da dahil, açık toplantılara katılarak buralarda bilim adamlarının, bakanların veyahut da daha üst düzeydeki kişilerin katıldığını, yetkililerin tartışmalara katıldıklarını görmüş ve etkilenmiştim. Çünkü ben gerçekten buradan gittiğimde 1960 yılında, 61 yılında böyle bir olayla hiç karşılaşmamıştım. Dolayısıyla benim üzerimdeki bu etkilenme daha sonra 8 Kasımda yapılan ve üç gün süren Fransız daimi komitesinin oluşturduğu dünya şehircilik günlerinde daha da fazlalaşmıştı. O günleri dönünceye kadar izleyerek nasıl yapıldığını incelemeye başlamıştım ve de ben o günün koşullarında, o heyecan veren koşullarda zihnimde ülkeme döndüğümde ne yapabileceğimi düşünmeye ve bazı projeler üretmeye de başlamıştım.

1966 yılında döndüğümde, Akademide şehircilik asistanı olarak görev aldıktan birkaç yıl sonrasında öncüllük ettiğim çok küçük bir grup, biraz önce Güzin Hanımın anlattığı gibi çok güç koşullarda, kabul edilmesi çok zor bir ortamda, sanat ortamında bir şehircilik hareketini yaratmıştık ve bu şehircilik hareketi içerisinde önce burada şehircilik eğitimi yapılması için bir enstitü kurulması, şehircilik konularının tartışılacağı şimdiki gibi bir platformun oluşturulması ve mutlak ve mutlak dünya şehircilik günü denemelerinin de Türkiye'de gerçekleştirilmesini ana hedef olarak koşmuştuk. Dolayısıyla bu hedefte yapılan çalışmalarla 1970 yıllarında bir şekilde Akademide şehircilik enstitüsünün kurulmasının altyapısı oluşturulmuştur, ama öteki konuda bir bilgi eksiği vardı ve ben benim enstitüden hocam olan, aynı zamanda Urbanizm Dergisinin de yöneticisi, kurucusu olan Profesör Jean Ruaya'ya bir mektup yazmıştım. Bu mektupta kendisinden dünya şehircilik günüyle ilgili bilgiler istemiştim. O dönemde Ruaya'dan gelen mektupta değerli Hocam, rahmetli Hocam Kemal Ahmet Aru Beyin dünya şehircilik günüyle ilgili temsilci olarak seçilmiş olduğunu, ama Türkiye'de bir daimi komite bulunmadığını öğrenmiştim.

Hocayla konuştuğumda tasvip etmişti, Salvatore'nin kendisine bu teklifi yaptığını, kabul ettiğini, ama herhangi bir komite oluşumunun olmadığını ve de bir faaliyet gösterilmediğini, sadece esenleşme telgrafı gönderdiğini söylemişti. İşte o zaman demek ki Fransa'da gördüğüm ve imrendiğim biçimde bir organizasyonun doğması fikri kafamda çok daha netleşmişti ve bir projeye dönüştürerek bunu Hocaya iletmiştim. O gün burada aynı zamanda teknik üniversitede olduğu gibi şehircilik derslerine de geliyordu Kemal Ahmet Hoca, kabul etmişti. Ancak benim maalesef gecikmeli olarak askere gidişim nedeniyle proje ertelenmişti ve benim askerlik dönüşümde o olay tekrar gündeme geldiğinde 1970'li yılların sonuna doğru gelişen bu düşünce gerçekleşmiş, Akademide Şehircilik Araştırma Enstitüsü kurulmuş ve bu Enstitünün bünyesinde dünya şehircilik günü Türkiye daimi komitesi oluşturulmuştu. Kemal Ahmet Aru, Profesör Handan ve ben daimi komiteyi oluşturan üç kişilik bir komite oluşturmuştuk. Sayın Hocamız birinci başkan, Mehmet Ali Handan ikinci başkan ve ben üye, icraattan sorumlu genel sekreter olarak görev almıştım ve merkeze bildirmiştik. Dolayısıyla biz burada o tarihte Akademide Şehircilik Araştırma Enstitüsünün etkinliklerin ve faaliyetlerin merkezi haline gelmesine dönük bu kararı almıştık. 1984 yılında Profesör Handan vefat ettikten sonra da Çubuk icraatlardan sorumlu üçüncü başkan olarak görev almıştı. 1977'den itibaren Türkiye'de oluşturulan bu olayın kurucularından

bu üç kişinin ikisi bugün hayatta değil. Yani Profesör Handan 1984 yılında vefat etti, aramızdan ayrıldı. Aru 2005 yılında aramızdan ayrıldı, ben bu iki seçkin ve çok değerli Hocamın hatıraları önünde saygıyla eğiliyorum ve onları hasretle anıyorum.

Dünya şehircilik gününün genel çerçevesi içerisinde dünyada oluşumu ve Türkiye'deki oluşumunu bu şekilde öykülendirdikten sonra bizim yapmış olduğumuz, biraz önce bir çekirdek ve etrafını saran et ya da tabaka gibi nitelediğim etkinliklerden söz etmek istiyorum. Bu etkinlikler biraz önce söylediğim gibi benim Fransa'da olduğum dönemde çok etkilendiğim üç gün süren kolokyumdu. Bu kolokyumlar bir şekilde dünya şehircilik gününün de esasını oluşturmuştu. Ancak ondan önce söylemem gereken şey şudur ki dünya şehircilik günü organizasyonu her ne kadar üniversitenin bünyesinde oluşmuş, kurulmuş ve arkada büyük bir güç varmış gibi görünüyorsa da o dönemde büyük destek alamadığını ve üniversitenin dışında ya da akademinin dışında bir büyük destek bulmak durumunda olduğunu ve dünya şehircilik günü aynı zamanda araştırma enstitüsünün bünyesinde olduğu için o enstitüye üye insanlarca desteklenmesi gerektiğine inanmıştık ve öyle yapmıştık. Ancak işbirliği de yapılması gerekiyordu, bu işbirliği faaliyetlerin organizasyonu için çok önemliydi ve bunun için de ilk adım Şehir Plancıları Odasıyla yapılan bir işbirliğiydi. O dönemde Şehir Plancıları Odasıyla gerçekten çok başarılı, çok olumlu ve verimli kolokyumlar düzenlenmişti. Burada ben o dönemin Oda Başkanı olan Sayın Selmun Ergüden ve o dönem yönetimde bulunan arkadaşlarımın çabalarını şu anda gerçekten çok iyi anımsıyorum ve onları şükranla anıyorum.

Sonraki dönemde ve hatta o dönemde bakanlıkların, ama özellikle İmar İskân Bakanlığının katkılarını, desteğini de sağladığımızı ve hatta o derece ki bir ara daimi komitenin acaba biz bu sekreteryayı bakanlık bünyesinde, himayesinde süreklilik sağlayacak bir şekilde yapabilir miyiz gibi bir düşünceyi, ön düşünceyi geliştirip açtığını da söyleyebilirim, ama bildiğiniz koşullarda bakanlık bünyesinde böyle bir şeyin olamayacağı çok açık ve net görülmüştür. Komitenin faaliyetlerinin bir şekilde ülke sathında yayılmasını da düşünmeye başladık, yani daimi komite politikalar üretmek mecburiyetindeydi. Kısıtlı olanaklar ve birtakım baskılar ve bazı anlamsız çekişmelere karşın daimi komite gerçekten o dönemde büyük bir çaba sarf etmiştir ve yaymak için de yeni bir yöntem bulmaya çalışmıştır, o da alt komitelerin oluşturulmasıdır. Yani bizim sadece İstanbul'da düzenlemiş olduğumuz toplantıların herkesin buraya gelmesini de bir şekilde belki önleyecek, aynı anlamda eş zamanlı, belki de Türkiye'nin her yerinde yapılabilecek bir organizasyona dönüştürmek amacıyla bu bahsettiğim alt komitelerin oluşturulmasına gidilmiştir. Çoğunlukla üniversite bulunan kentlerde oradaki akademisyen arkadaşlarımızdan oluşan, iki üç kişilik bir grup, bazen dört kişi, beş kişi de olabiliyordu, alt komiteler oluşturulmuştur ve bunlar bir dönem gerçekten çok iyi görev yapmıştır, ama sonraki dönemde bu alt komite faaliyetleri yürümemiştir. Türkiye'de, ülke sathında bu dünya şehircilik gününün ve şehircilik konusunun yayılmasında bir büyük fırsat böylece yakalanmıştır.

Kolokyumlar biraz önce söylediğim gibi Kasım kolokyumları olarak çok önemli bir yer tutmaktadır ve ilk defa da 1978 yılında, çünkü 1977 yılında ilk organizasyon henüz ne yapacağımızı, nasıl yapacağımızı bilemediğimiz için, dönemi de geçirmemek için bir seminer şeklinde düzenlenmiştir ve ilk defa eski Türk kentleri üzerine bir günlük seminer olarak 1977 yılında dünya şehircilik

günü yapılmıştır. Hemen sonraki yılda 29.'su yapılırken Türkiye'de metropoliten alan planlaması deneyim ve sorunları kolokyumu başlamıştır. İlk kolokyum denemesidir bu ve bundan sonraki dönemden bugüne kadar baktığımız zaman 1977-2008 arasında bir seminer, 25 kolokyum, altı kongre düzenlenmiş olduğunu görüyoruz. Ancak bu toplantılarda Fransa'da gördüğüm, etkilendiğim olayın yaşanabilmesi için bakanlıkta çok büyük bir hareketle bakanların bu kürsüye getirilmesi, belediye başkanlarının bu kürsüye getirilmesi, üst düzeydeki ve belli düzeydeki yöneticilerin bir şekilde burada bir açıklama yapmasını sağlamak için çaba sarf edilmiştir ve gerçekten de başarılmıştır. Bir dönem devamlı bakanlar mutlak katılmıştır, belediye başkanları mutlak katılmıştır, hatta daha düzey katılımların sağlandığı da olmuştur, ama aynı zamanda bu toplantılara uluslararası ilişkiler nedeniyle bir katılım sağlamak amacıyla da yabancı misafirler davet edilmiştir. Olanaksızlıklara karşın Odanın o dönemde sağladığı, bizim başka kanallardan bulduğumuz, bakanlığın sağladığı olanaklarla çok değerli yabancı uzmanlar, akademisyenler aramıza gelmiş, katılmış, kolokyumlara katılmışlardır.

Kasım kolokyumları, söylemem gereken şey şu ki, kendine özgü bir gelişme göstermiştir ve daha çok araştırma ve düşüncelerin bilimsel bildiriler, paneller şeklinde ortaya konması şeklinde olmuştur. Bunlar çok güzel sonuçlar vermiştir ve bence de devam etmesi gereklidir. Ancak dünya şehircilik gününün 8 Kasım sembolik gün etrafında anlam kazanan hareketle kitlelerle buluşma ve kitlelere, yani toplumun şehircilik konusunda eğitilmesine dönük çabaların itiraf etmek gerekir ki ben şimdilik 20 kolokyum boyunca, 20 dünya şehircilik günü boyunca diyeyim, ama ondan sonraki dönemde de bunun çok fazla bir etkide yapılamadığı görülmüştür. Ancak bunun ciddi olarak üzerinde durulması gerekmektedir.

Kongreler dönemine gelince burada ben Sayın Tekeli'yi ve onunla beraber biraz önce kendisiyle konuşurken andığım Sayın Sevgili Yiğit Gülüksüz'ü, Özcan Altaban'ı ve o dönemde Ortadoğu Teknik Üniversitesinde oluşturulmuş olan Kalkay'ın, Eronat'ın da bulunduğu düzenleme komitesinin üyelerine hakikaten şükran borçlu olduğumuzu belirtmek istiyorum. Çünkü 1981 yılında her seferinde İstanbul'da yapılıyor, bu bir merkeziyetçi anlayıştır, neden bu dışarıya gitmiyor dendiğinde bu toplantıların İstanbul dışında yapılmasına daimi komitemiz karar vermiştir ve ilk olarak da Ortadoğu Teknik Üniversitesinde 1981'de yapılması kararlaştırılmıştır. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü bir denetleme, bir düzenleme komitesi yaratarak o komiteyle bunu gerçekleştirmiştir. Komite, yani Sayın Tekeli ve diğer arkadaşlar bize o zaman bu kolokyum düzenini biz acaba bir şekilde bir kongreye çevirebilir miyiz?, acaba Türkiye'deki bu konuda yapılmış bütün bu bilimsel araştırmaların ortaya konduğu bir kongre, Türkiye şehircilik kongresi olamaz mı? demişlerdir. Evet, denildiğinde de inanılmaz bir başarıyla bu 1. Türkiye Şehircilik Kongresi gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede görev alanları ben gerçekten takdirle anıyorum, hatta Yiğit Gülüksüz'ün üniversite üniversite dolaşarak, kapı kapı dolaşarak ve yılmadan konuşmacı belirleme, teşvik etme dahil ve konuşma konularını belirlemesini unutmam mümkün değil, bunu da burada anmak istiyorum.

Dolayısıyla komite böyle bir başarılı kongreden sonra her beş yılda bir beşinci kolokyumun bir kongre şeklinde yapılmasını kararlaştırmıştır. Bu bugüne gelinceye kadar gördüğünüz gibi daha anlamlı, daha kapsamlı, hatta bence daha önce yapılan o dört kolokyumun sonuçlarının da, ortaya

çıkan sonuçlarının da tartışıldığı, yeni yolların açıldığı bir platform olmuştur ve kongre bu şekilde demek ki beş kez olmuştur. Ben şuna benzetiyorum, futbol şubeleri ya da kulüpleri beş tane şampiyonluk kazanınca bir yıldız koyuyorlar, bizim dünya şehircilik günü etkinliği övünmemiz gereken bir şeydir ki beş yıldızlı bir etkinlik olmuştur bu anlamda bakarsanız.

Burada bir başka etkinliğin ortaya çıkması da önemli, bu demin söylediğim şekilde etrafında onu sarmalayan bu dokuda, o da öğrenciler arası şehircilik yarışmasıdır. Öğrenciler arası şehircilik yarışması formatı bence önemlidir ve de yurt sorunlarına gençlerin ilgisini çekmek, onları bir tür bu platformlarda yer almaya özendirmek, kendi aralarında yarıştırmak gibi bir hedefi vardır. Bu benim çok özlediğim ve akademik yaşamımın bir ideali olarak gördüğüm, dolayısıyla öncülüğünü yaptığım bir harekettir, Oda bünyesinde bunu yaparken biraz önce söylediğim gibi ISOCARP bünyesindeki genç plancılar panelleri ya da genç plancılarla ilgili yapılan toplantılardan etkilendim ve bunu daimi komiteye 1995 yılında önerdiğimde de tasvip edilmişti. Ancak üzüntü veren şey şuydu, bunun desteği yoktu, yani bunun bir kaynağı yoktu. Bir yarışma yapıyorsunuz, ben utanarak söylüyorum ki bu başlangıçta kişisel olarak karşılamak durumunda kaldığım bir olaydı, daimi bir fon oluşturmayı başaramadığımızı burada ifade ederim, ama Odanın bugün geldiği noktada bu konudaki girişimi, bu durumda sağladığı olanakların çok daha fazla olduğunu, bu sorunu geride bıraktığını da söyleyebilirim.

Burada bununla ilgili açıklamayı bitirirken dünya şehircilik gününün biraz önce söylemiştim, geriye bakıp hangi amaçla çıktığını ve ne ifade ettiğini bir kere daha görmek gerekiyor, bu şehircilik olgusuyla çok yakından ilgili. Eğer şehircilik evrensel karakterde ve bilimsel bir planlama kavramını da içeren, toplumun gelişmesiyle doğrudan ilgili, düşünmeye ve eyleme dönük karakterde bir olay ya da olaylar bütünüyse, ülke koşullarında çağdaşlaşmayı ve modernleşmeyi, ilerlemeyi getirebilecek uygulanabilir koşullar yaratılabilecek hem mekânsal, hem de toplumsal düzen ve huzurun sağlanmasından, ekonomik düzenlemeler ve fizik oluşumlara kadar mekânsal olmayan nitelikte diğer bazı meşguliyetleri de içeren bir düşünce ve eylem biçimine dönük güçlü bir araçsa, o zaman demek ki bu anlamda, bu anlayışta, bu yaklaşımda şehirciliğin ürünü olarak bizim dünya şehircilik günü eylemlerine bakmamız gerekiyor. Dolayısıyla bu tanımlamadan şehirciliğin birçok disiplini ilgilendirdiği, herkesi ve her kesime sorumluluk hissettirdiği, paylaşım gerektiren çok geniş meşguliyetler alanı olduğunu söyleyebiliriz. Yani mekânsal nitelikte olmayan, diğer meşguliyetleri de içeren şehircilik adına özelleşmiş gün yalnızca bir grubun, meslek kesiminin ya da sivil girişim grubunun faaliyeti olarak görülmemelidir. Çünkü bugün bilim adamları şehirciliğin sadece profesyonellerin olayı olmadığı, tek mesleğe indirgenemeyecek yetkiler, uzmanlıklar, faaliyetler ve araçlar bütünü olarak ele alınması gerektiğini söylemekte ve şehirciliğin artık bir bilim değil, birçok disiplini içeren geniş, karmaşık bir alan olduğu değerlendirmesini yapmaktadırlar. Bu yaklaşım içinde şehircilik mekânsal, mesleki kuruluşlara, kurumlara, benzeri oluşumlara, sivil girişimlere, kısaca herkese ve her kesime açıktır. Dolayısıyla sadece fiziki planlamayla sınırlandırılmaması gereken bir olaydır.

Paulera'nın yakın arkadaşı olan ve biraz önce andığım Hocam Profesör Jean Ruaya 30. dünya şehircilik günüyle ilgili Urbanizm Dergisinde yazdığı yazıda da şöyle diyor. Fransa'da yaptıkları için, "Umarım biz aynı şeyi yapmışızdır. Paulera'nın öncülük yaptığı bu eylemlerle 30 yıldır

ülke insanlarına şehirciliğin yollarını açmaya, şehirciliği onlara daha iyi tanıtmaya çalıştık ve olumlu bir kamuoyu oluşturma görevini başarıyla yerine getirdik" Bunu bir soru olarak 32. dünya şehircilik gününde kendimize yöneltmemiz gerekiyor. Bence biz de söylendiği gibi 32 yıldır ülke insanına şehirciliğin yollarını açmaya, şehirciliği onlara daha iyi tanıtmaya çalıştık. Olumlu bir kamuoyu oluşturup oluşturmadığımızı tabii söyleyemem. Gene Jean Ruaya'nın ifade ettiği gibi bu günün misyonu açısından bir olumlu bir kamuoyu oluşturmak, iki şehirciliği daha iyi tanıtmak, üç şehirciliğin herkesin ilgi ve katılımını gerektiren bir iş olduğu fikrini yaymak, hedef bu olmak durumunda.

Dünya şehircilik gününün özelleşmiş bir gün olduğunu söylemiştik, yani ne bu Birleşmiş Milletler örgütünün kabul ettiği dünya çevre günü, ne de dünya mimarlık günü gibi kabul edilmiş değil ve de ne yazık ki bu özelleşmiş, çok özelleşmiş bir günü bugün ülkelerin birçoğu artık terk etmiş, yapmıyor, ama ulusal sınırlar içerisinde belki de yapılan Türkiye'deki gibi bir olay haline gelmiştir. Dünya şehircilik gününün ortaya çıkışındaki hedefin özellikle metropollerde insan yaşamını etkileyen olumsuzluklara karşı duyarlı insanların tepki koyuşu, karşı duruşu gibi ifade etmek belki yanlış olmaz. Bunu ben tekrar etmek istiyorum, 8 Kasım bu karşı duruşa davet ve büyük çağrı günüdür, semboliktir. Bu çağrı dünyada herkesi, her kesimi düşünmeye ve muhasebe ve değerlendirmeler yapmaya davet anlamındadır. Gün bu yönüyle evet, evrenseldir. 8 Kasım'da kentsel yaşamla, kentsel yönetimle ve kent, bölge, genelde çevreyle ilgili gelişmelerle ilgili her şey, ama her şey adına kurumsal, kamusal, özel, bireysel eleştiriler ve değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir, zaten bu istenmektedir. Ben naçizane kanımca dünya şehircilik günü platformunun bize özgüleşen yapısı içinde 32 yıldır ortaya koymuş olduğu birikimlerle aynı zamanda toplumun aydınlanmasına katkı veren bir proje olduğunu da görüyorum ve böyle bir proje olarak da bunu niteliyorum.

Ben dünya şehircilik gününün öyküsünde burada kalmak istiyorum, daha fazla uzatmak istemiyorum. Ancak dünya şehircilik gününün ortaya çıkışındaki esas ruha uyan bir yaklaşım içinde ve bu kadar zamandır öncülüğünü yapmış olduğum bu hareket içerisinde hep söyleye geldiğim çok genel, yani bugün ortaya çıkan, konun temanın da çok ötesinde bazı mesajları verme alışkanlığımın ya da böle bir tutkunun önüne geçemediğimi, burada bitirmeden önce bu konuda bir açıklama yapmak istediğimi belirtiyorum. Bir defa dünya şehircilik gününün ortaya koyduğu bu ruh hali içerisinde Türkiye'de ve biraz önce arkadaşlarımın, özellikle Erhan Beyin altını çizdiği ya da ortaya koyduğu tabloya baktığımız zaman büyük bir karamsarlık, büyük bir ümitsizlik içinde olduğumuzu görüyorum. Dünyada oysa hızlı bir gelişme oluyor, bu gelişme toplumlarda hissediliyor. Dolayısıyla özellikle gelişmiş toplumlarda bu koşullara adapte olma çabaları bizden çok daha ileri düzeyde, bu ara yollar, çözümler orada çok daha ileri düzeyde. Bu hızlı değişim tabii yalnızca o ülkelere ait değil, her ülkeyi, herkesi, her şeyi kapsıyor. İnsanoğlunun gereksinmelerinin orada ya da burada olmasının sınırlandırılması ya da tanımlanması doğru değil. Dolayısıyla bu gereksinimler ve hareket tarzları, bu sosyal ilişkilerdeki değişimler, bütün bunlar aynı zamanda yeni bilimsel, teknolojik gelişmeler, hepsini birlikte değerlendirdiğimiz zaman doğada da değişimler yaşanıyor. Bütün bu olaylar karşısında doğal olarak bu durum şehircilikte mevcut yaklaşımların ve anlayışın değişimini gündeme getiriyor, yeni bir şehircilik anlayışının

peşinden gitmeyi zorunlu kılıyor. Gelişmiş toplumlardaki bu değişimler oralarda düşünme ve hareket tarzlarını derinden etkiliyor, onları gelişmeye yönlendiriyor. Bu toplumlar adaptasyon gücüyle değişime ayak uydurmaya çalışıyor, kente bakışları değişiyor, yaklaşımları değişiyor. Yeni ilkeleri belirleyip denemeler yapılmasına fırsat veren birtakım yenilikler, düşünceler, yeni şehircilik ilkeleri ortaya koyuyorlar. Sürdürülebilir gelişmenin hizmetinde olan bir şehirciliğin ardından gidiyorlar. Yeni kavram ve araçları kullanmaya, yeni hizmet tipleri ve sanal kamu mekânları yaratmaya çalışıyorlar, teknolojilerden yararlanarak yaşam kalitesini ve ona bağlı birçok düzenlemeleri yapıyorlar.

Dünyaya baktığımız zaman ortaya çıkan bu tabloda gelişmiş ülkelerdeki bu yenilik hareketi, özellikle Fransa'da ve Amerika'da 1990'dan itibaren ortaya çıkan yeni şehircilik ilkeleri hareketini yorumladığımız zaman toplum için, toplumda arzu edilen o yeni verileri, yeni koşullardaki oluşumu yönlendirecek, düzen getirecek bu ilkeleri ben önemsiyorum. Dolayısıyla Türkiye bu değişimin dışında kalamaz, Türkiye bu değişimin dışında kaldığını zannederek geçmişten gelen, henüz daha ne olduğunu tam kavrayamadığımız bir yaklaşımla, yani imarcı yaklaşımla, imarcı zihniyette bir yaklaşımla bu gelişimleri kabul edip, bu değişimlere adapte olma gücünü ortaya koyamaz. O nedenle Batıda öncül kavramlar, yeni birtakım deyimler ortaya çıkıyor, bütün bunlar gelişmelere yardımcı oluyor, ama Türkiye'de bütün bu öncül kavramların önüne set çekilmişçesine sınırlı, çok sınırlı bir şekilde bunlar dile getirilebiliyor.

Dolayısıyla ben diyorum ki hızla gelişmekte ve kalkınmakta olan ülkemizde de bu kaçınılmaz değişimlerin yansımaları izleniyor. Ancak sorunlarımızın çözümlerini şehircilik anlayışımızın hantal yapısı engelliyor. Dolayısıyla kendi dinamiğinden doğan gelişmelerin belirlediği çizgide bize özgü yeni bir şehircilik için bir gayret sarf edilmesi, değişim ve gelişmelere ayak uydurma gücüne kavuşulması ve adaptasyon koşullarının yaratılması gerekiyor. Bugün Türkiye'de metropollerde, kentlerimizde şimdiye kadar yaşanmamış yoğunlukta çok hızlı mekânsal değişimler yaşanıyor. Bu hızlı değişimi bize özgü bir fırsatçı ve çıkarcı imarcılık tetikliyor. Oysa yeni modernliği yaşayan gelişmiş toplumlarda fırsat şehirciliği fırsatçı değil, yeni şehircilik oluşumunda yeni denemelere fırsat veren bir yaklaşımı, bir anlayışı ifade ediyor. Bu durum şehircilik anlayışımızın dünyadaki gelişmeler ve oluşumlar karşısında sorgulanmasını, yeniden ele alınmasını, şehircilik anlayışımızdaki çarpıklığın giderilmesini gerektiriyor. Dolayısıyla esas olarak şehircilik anlayışımızın, yaklaşımımızın ve uygulama araçlarımızın dünyadaki gelişmeler çerçevesinde gözden geçirilmesi, tartışılması ve yeniden yapılanması için şehircilik olgusunun günümüzde kazandığı yeni yorum ve kavramlar çerçevesinde ele alınması kaçınılmaz oluyor. Belki de yeni bir şehircilik hareketinin yaratılması bekleniyor. Fransa'da 1991 öncesi, 71 öncesi bir sürü isimle değişiklik geçiren bir bakanlığın 1971'de enerji, ekoloji enerji sürdürülebilir gelişme ve ülke düzenleme bakanlığı diye, bu uzunlukta isimle ortaya çıkması hükümetlerin bakanlıklardaki bu yeni değişime ayak uydurma amacıyla yaptığı değişiklikleri ya da yapmış oldukları hareketleri gösteriyor. Dolayısıyla bizim bu anlamda bir harekete gereksinimimiz olduğunu, sadece nasıl çıktığı, ne olduğu belli olmayan Kentsel Dönüşüm Yasası gibi ve geçmişten beri zaten var olan bir şeyin yeni dillendirilmesinin ötesinde şeyler yapılması gerekiyor.

O zaman ben dünya şehircilik günü etkinlikleri öncüsü olarak ve 32 yıl sonra yine bu çatı altında artık bunların çok ötesinde biraz yorgunluğu hisseden bir kişi olarak topluma bir çağrıda bulunmak istiyorum. Bir ulusal şehircilik hareketinin bu olaylar karşısında, bugün ele alınan temanın çok ötesinde yaratılması gerekiyor. Bunun yaratılmasında demin şehirciliğin genel anlamda ifadesinde herkesin katılımının, herkesin anlayışının olması gerektiğini tekrar ifade ediyorum. Dolayısıyla yukarıdaki açıklamalar ve içinde bulunduğumuz koşullar bize Türkiye'de imar yaklaşımı şehirciliğimizi yönlendiren mevzuatın yetersizliğini ve imarcı yaklaşımın böyle bir yeniliği taşıyamayacağını çok açık gösteriyor. Bu perspektiften bakıldığında ülkemizde hızla gelen bu değişime ayak uydurabilecek yolu açacak, yön verecek siyasi iradenin oluşamadığı, keza böyle bir iradeyi destekleyecek yerleşme ve kentsel politikaların üretilemediği görülüyor. Bu durumda parlamenter sistemimizin dünyadaki gelişim, değişimi izleyerek yaşam alanlarımızla ilgili siyasi irade ve kararlılık ortaya koyması, yenilikler getirerek toplumsal ilerlememize yol açmak için araçlar ve fırsatlar yaratması gerekiyor.

Sonuç olarak Türkiye'de kendi koşullarımızdan gelen özellikler, gerçekler, gelişme dinamikleri dikkate alınarak imarcılık değil, şehirciliğimize yeni uygulanabilir esaslar, ilkeler kazandırılması amacıyla bu hedefle ülke genelinde tüm kurum, kuruluş ve sivil girişimlerin katılacağı toptan bir hareketin, yani bir şehircilik seferberliğinin yaratılması gerekiyor. İşte bugün burada Türkiye'de 32. dünya şehircilik gününde oluşum ve ruhuna uyan duyarlı biçimde ülkede tüm kurum, kuruluş, sevil girişimler ve toplum olarak herkesi ulusal bir şehircilik hareketi yaratmaya çağırıyorum. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ

KENTLERİ KORUMAK/SAVUNMAK

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YÖNETİM KURULU

KENTLERİ KORUMAK/SAVUNMAK

Bugün kentlerimiz, küreselleşme süreci ile birlikte, mekânsal, ekonomik, siyasal ve sosyal olarak kökten bir değişim arayışına girdi. Yeni zamanlar olarak adlandırılan ve küreselleşme imgesi ile dünya ekonomisindeki eğilimleri ortaya konan bu yeni tablo; kentlerimizin de kaçınılmaz rotalarını çizdi. Yeniden yapılanma ve dönüşüm kavramlarının fetişleştirilmesi sonucu sermayenin yıkıcı talepleri ile baş başa kalan, üretimden çok tüketime konsantre olan kentlerimiz, bu esnek üretime ve esnek örgütlenmeye dayalı ortamda yeniden tanımlandı. Küre üzerindeki hiçbir şeyin metalaştırmadan kurtulamayacağını bizlere gösteren bu yeni zamanlarda, kentlerimiz de yarışma, yerel girişimcilik, yönetişim gibi kavramlar üzerinden bir tüketim nesnesi hali-ne getirildi.

Küresel ölçekte her şeye baskın çıkabileceğini gösteren bu yeni ekonomik çerçeve, bugün bir kriz içinde olsa da, hala daha kentlerimiz üzerindeki yıkıcı etkisini korumaktadır. Yerel olan her şeyi bir ekonomik girdi olarak algılayan sermaye, yeni biçimleri ile kentlerimizin yapısını değiştirirken onları eşitsizliğin mekânları olarak ta tanımlamaktadır. Yerel sosyal, siyasal ve kültürel etmenlerin ekonomik süreçlerle olan bağımlık ilişkisini iyi kavrayan sermaye; bugün yeniden keşfettiği kentlerimizde üretim, karlılık ve istihdam politikalarında yarattığı değişim ile birlikte eşitsizliği körüklemektedir. Bu süreçte, kentlerde her alanda kazananlar ve kaybedenler tanımlanırken, eşitsizliğin boyutları giderek büyürken, kentsel mekân da buna göre yeniden şekillenmekte ve sınıfsal mekân farklılaşması gün geçtikçe derinleşmektedir. Türkiye kentleri de diğer küresel kentlerde görüldüğü gibi, kazananlar ve kaybedenler arasındaki çatışmanın mekânı halini almaktadır. Yeniden yapılanma sürecinde kazananlar sınıfsal olarak kentlerimizi yeniden yapılandırmaya, kentsel rantı yükseltmeye çabalarken kaybedenleri de yerinden etmektedir. Bu yeni ve yıkıcı süreçte çok uluslu şirketler ve inşaat firmaları kentin yeni sahipleri olurken, kaybedenlere kentin dışına sürülmeyi kabullenmekten başka çare bırakılmamaktadır. Bununla birlikte gelen her hükümet, kentleri alınıp satılabilir birer meta olarak gören ve kentsel mekândaki eşitsizliği körükleyen bu anlayış ile işbirliği halindedir. Başta kamu yönetimini yeniden yapılandırma çabaları olmak üzere kentlerimizdeki değişimin altlığını oluşturacak pek çok yasal değişikliği onaylanmaktadır.

Hükümetlerin de müdahil olduğu bu sürecin taraflarınca, kentlerimizin içinde yer aldığı değişim senaryosu ile kentin kaybedenlerinin gün geçtikçe çoğalacağı gerçeği üzerine sorular yanıtlanmamakta, dünya kentlerinin yanında diğer kentlerin bu tür bir kazanımdan nasıl pay alacaklarının somut yanıtları da verilememektedir. Bu sorular yanıtsız kalırken somut gerçekler, bu derin ayrılığı çok açık şekilde gözler önüne sermektedir. Ülkemiz örneğinde de görüldüğü gibi, bazı

kentlerimiz sınıfsal olarak kent mekânı üzerinde derin bir farklılaşma yaratmakta ve kazanalar ile kaybedenler arasındaki çizgi giderek kalınlaşmaktadır. Türkiye ölçeğinde ulusal kalkınma kazanan kentlerin başarısına bağlanarak top yekûn bir gelişimden bahsedilmesine karşın, kentsel ve bölgesel anlamda uçurum giderek derinleşmektedir.

Bu anlamda, dünyada hakim ekonomik ideolojinin değişimi ile küreselleşmenin beslendiği eşitsizliklere ilişkin, ülkemizde ve dünyada ortaya çıkan birçok soru hala yanıtsız beklemektedir. Kentleşmenin başıboş ve bütünsellikten uzak bir tablo üzerine kurgulandığı bu dönemde, kentlerimize karşı saldırgan tavrın devamında meslek alanımıza ilişkin de saldırgan bir tavır görülmektedir. Planlama bu yeni zamanların kırmaya çalıştığı düzenleyici rolünden gün geçtikçe uzaklaşmakta ve planlamanın parçacıl, bütünsellikten uzak bir yapı kazanması istenmektedir. Bugün planlama kentte derinleşen eşitsizliğin yaralarını sarmaktan öte, kenttèki eşitsizliği derinleştiren bir işlev üstlenmesi istemiyle yönlendirilmektedir.

Meslektaşlar olarak bir araya geldiğimiz, Kentsel Yeniden Yapılanma; Kazananlar / Kaybedenler başlığı ile bu yıl 32. düzenlenen Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu'nda; planlamayı giderek silikleştirmeye çalışan bu ortamda, kentin kazananları ve kaybedenlerine ilişkin yanıtsız bırakılan soruların yanıtlarını bulmaya çalışacağız. Yeniden yapılanmanın dayattığı başıboş kentleşme istemi karşısında, biz şehir plancılarının rollerini yeniden vurgulayacağız. Kentlerde yaşadığımız çatışma ortamının kazananları ve kaybedenlerini yeniden tanımlayacağız. Özellikle yerel seçimlere yaklaşırken çıktığımız, kentlerimizin kazananları ve kaybedenlerini anlamaya yönelik bu arayışta, daha iyi kentler ve daha iyi bir toplum için ortaya koyacağımız ilerici fikirlerimiz ile kentlerimizin yönetimine talip olanlara yol gösterici olmaya çalışacağız.

Tüm meslektaşlarımızın ve kamuoyunun bilgilerine saygıyla sunarız.

TMMOB Şehir Plancıları Odası

TEMATİK KONUŞMALAR

Moderatör: Doç. Dr. Fatma ÜNSAL

Doç. Dr. Fatma ÜNSAL
Prof. Dr. İlhan TEKELİ
Prof. John LOVERING
Doç. Dr. H. Tarık ŞENGÜL

Doç. Dr. FATMA ÜNSAL

1930'lardan bugüne kentsel planlamanın temel öğretisi, mekansal formlar ve mekansal düzenlemeler ile ekonomi-politik geri planın birlikte ele alınmasının gerekliliğine işaret ediyor. Bugün, bu birliktelik, hem temel çelişkileri besleyen hem de çözümleri bünyesinde taşıyan karmaşık yapısı ile tartışılmaya değer bir konu olarak karşımızda duruyor.

Ekonomide yapısal değişimin yaşandığı 1980'li yıllar bu öğretinin temel kırılma noktalarından biri, belki de en önemlisi. Çünkü bu yapısal değişim, mekanın dalga dalga yeniden yapılanmasını tetikleyen bir süreç. Kuşkusuz mekansal yeniden yapılanmanın en kritik dışavurumu kentsel ölçekte ortaya çıkıyor.

Son 30 yılda, kentsel planlama, bu değişim dalgalarını içselleştirmede sorunlar yaşıyor. Sosyal Devletin inşasında başvurulan temel aygıt olma işlevini, Küreselleşen Liberal Demokrat Devlet modeli içinde etkin kılmanın yollarını arıyor.

Yeni düzen içinde, kamu sektörünün öncülüğündeki stratejilere dayalı planlama konseptinin terk edildiğine, yatırımların doğası ve yer seçiminin piyasaya göre gelişmesini savunan ideolojilerin güç kazandığına tanık oluyoruz. Özel sermayeyi yatırım ve gelişmenin merkezine koyan bu sosyo-ekonomik model ile tarihsel olarak kapitalist işleyişin yarattığı toplumsal travmalara çözüm üretmeyi kendine görev edinen planlamanın bir yapısal uyum sorunsalı olduğu ortada. İşte bu yapısal uyumsuzluk hali çelişkileri ve krizleri kaçınılmaz kılıyor.

Temel çelişkilerden biri kapitalist üretim yapısı ile planlama arasında. Kamu otoritesi olarak kentsel planlama, üretim araçlarının mekansal dağılımını belirleyerek, üretimin örgütlenmesini, sermaye ve mal akışlarını, bilginin paylaşımını olanaklı kılıyor. Bir bakıma kapitalist sistemin kendini yeniden üretmesini sağlıyor. Buna karşılık, piyasanın işleyişine ve özel mülkiyetin kullanım biçimine müdahale ettiği gerekçesi ile sistemin bizatihi kendisi tarafından reddediliyor.

Bu birikim rejimi ile planlama arasındaki ilişkiyi tersten de okumak mümkün. Kamu yatırımları ile kolektif tüketimi örgütleyen kentsel planlama, aynı zamanda özel mülk sahipleri ile yatırımcıların da yarar elde etmesine aracılık etmiş oluyor. Toplumsal yararın, özel kesime sağlanan yararı meşru kılmaya yetip yetmediği temel sorulardan biri olarak zihinleri meşgul ediyor.

Bir başka çelişki odağı ise, yine kapitalist üretim ile gerçek demokratik işleyiş arasında. Üretimin mekansal örgütlenmesinde, mülk sahibi olanlar ile olmayanların, işgücü ile yatırımcının duruşları birbirlerinden çok farklı. Gerçek bir demokratik işleyiş içinde, devletin kentsel gelişmeye yönelik müdahaleleri ile kapitalist üretimin öngörüleri örtüşmeyebiliyor.

Kentsel mekanın üretimi, tüketimi ve yönetiminden kaynaklanan tüm bu çelişkilerin, adeta dip dalgaları gibi vurduğu kentsel mekanlar, yeniden yapılanma süreçlerine giriyor. Endüstriel üretimin mekansal ve kültürel mirası savurganca tüketiliyor. Üretim odakları ile onları sarmalayan

konut alanlarından oluşan geleneksel örüntü, hızla yaratıcı sektörlerin yıkıcı etkilerine maruz bırakılıyor. Kültürel aktivite odakları, stadlar, marinalar, alışveriş merkezleri, birer tüketici çekim merkezi olarak kentsel dönüşüm stratejilerinin görünür yüzleri, cepheleri haline geliyor. Başka bir deyişle, üretimden vazgeçen kentler tüketime teslim oluyor. Konut sektörü ekonominin baş tacı ilan ediliyor. Konutun kolektif tüketim unsuru olarak, gelir dağılımı adaletsizliklerini azaltıcı rolü unutulmuş görünüyor.

Sektörel dönüşümün kumanda işlevlerine ve altyapı olanaklarına bağımlılığı nedeni ile, kamu sektörünün, kentsel yeniden yapılanmanın baş aktörü olması gerekirken, yönetim yapıları kendini pasivize ediyor veya konut üretiminde olduğu gibi, kamu kimliğini unutmuş gibi görünen uygulamaların içine giriyor.

Kuşkusuz, kentlerimizde yaşanan yeniden yapılanma süreçlerini, karamsar ve iyimser bakış açılarından değerlendirmek mümkün.

Daha karamsar olanlarımız, kentsel yeniden yapılanmayı, mülkiyet temelli ve piyasa yönelimli yapıdan kaynaklanan çelişkilerin kentsel düzeyde dışavurumu olarak görüyor ve planlamanın son 30 yılda krizleri aşmak için ürettiği ara formlar, arabulucu birlikler ve ortaklıklar ile bu çelişkilerin ortadan kalkmasının olanaksız olduğunu savunuyor.

Daha iyimser olanlarımız ise yeni mekansal düzenlemelerin, eşitsizliklerin giderilmesi için en azından bir fırsat sunduğunu öne sürüyor.

Önümüzdeki üç gün boyunca, çok genel çizgileri ile ifade edilen bu çerçevede, kentsel sistemin yeniden yapılanmasını, tüm boyutları ile ele almaya çalışacağız. Özellikle, yerel yönetimlerin seçim iklimine girdiği şu günlerde, tartışmalardan elde edilecek sonuçların karar vericilere ulaşmasını umut ediyoruz.

TÜRKİYE'DE KENT YÖNETİCİLERİ/KENT PLANCILARI KENTSEL DÖNÜŞÜM İÇİN BİR AHLAKİ ÇERÇEVE OLUŞTURMAK DURUMUNDADIR

Doç. Dr. İlhan TEKELİ

I. Giriş

32.nci Dünya Şehircilik Gününü örgütleyen arkadaşlarımız, bu yılki toplantı konusunu "Kentsel Yeniden Yapılanma: Kazananlar, Kaybedenler" olarak belirlemiş. Tabii çok güncel, bizim de derinliğine tartışmamış gereken bir konu. Son yıllarda hem hükümetlerin hem de belediyelerin gündemlerinde kentsel dönüşüm ya da yenileme projeleri çok sık yer alıyor. Uygulamada, bu konuda birçok şeyler yapılmasına karşın, kent yöneticilerinin ve kent plancılarının, kenteki yenileme projeleri üzerinde nasıl düşünüleceği, bu uygulamaların meşruiyetinin hangi koşullarda kurulabileceği konusunda yeterince tartıştığımız ve bir oydaşma yaratabildiğimiz söylenemez. Kanımca Türkiye'de kent planlamasıyla, kent yönetimiyle ilgilenenlerin gündeminde yer alması gereken en acil konulardan biri budur.

Ama tartışmamızı acaba nasıl bir çerçeveye oturmalıyız? Bu toplantıya bildiri daveti için yazılan çağrıda çok çeşitli alanlardaki yeniden yapılanma projelerinden söz ediliyor. Ben konuşmamı bu kadar geniş bir alanda değil, daha daraltılmış bir problem alanını merkeze alarak yapacağım. Daraltmayı iki boyutta yapacağım. Bunlardan birincisi çözümlemelerimi, ulus devletler dünyasının, sanayi toplumlarının kentlerinin, küreselleşmiş bir dünyanın bilgi toplumunun kenti olmaya geçerken yaşadığı dönüşümle sınırlamaya çalışacağım. Başka bir deyişle yapısal dönüşüm talepleri üzerinde duracağım. İkincisi ise yaşanan bu dönüşümlere bir büyükkent olgusu olarak bakacağım. Yapısal dönüşümler kendilerini en açık olarak büyük kentlerde göstermektedir. Türkiye'den söz ettiğimizde, bu tercih daha çok İstanbul örneklerinden hareket edeceğim anlamına gelmektedir.

Bu seçmeler yapacağım konuşmanın güzergahını da belirlemiş oluyor. Önce Küreselleşmiş bir bilgi toplumunda büyük kentlerin yaşadığı dönüşüm üzerinde durarak Türkiye'de yaşananların tartışılabileceği bir referans çerçevesi oluşturmaya çalışacağım.

Bu bölüm, bu konuda, dünyada şimdiye kadar geliştirilmiş olan kuramların sınırlamalarını da ortaya koymuş olacak. Bundan sonra ki iki bölümde Türkiye'deki kentlerde doğan yenilenme

gereksinmeleri üzerinde durularak kuramsal açıklamanın bu bağlamda nasıl inceltilebileceği üzerinde duracak. Daha sonra kentlerimizde hangi yenilenme projelerinin bir gereklilik, hangi projelerin psödo dönüşüm projeleri olduğu konusunda bir ayrım yapılmaya çalışılacak. En sonunda Türkiye'nin son yıllarda geliştirdiği güçlü dönüşüm aktörlerinin hangileri olduğu anlatılarak dönüşüm uygulamalarına ilişkin bir ahlak geliştirme sorunu ele alınacaktır.

II. Küreselleşmiş Bir Dünyada Bilgi Toplumuna Geçen Dünyanın Büyük Kentleri Nasıl Bir Dönüşüm Yaşanıyor

Sanayi toplumundan bilgi toplumu kentine geçişin nasıl yaşandığı konusunda gelişmiş bir kuramın olduğunu söyleyemeyiz. Bu geçiş tek kanallı mı, farklı geçişler yaşanabilir mi? Bu basit soruların yanıtlarını bilmiyoruz. Bilebildiklerimiz yaşananlara bakarak bazı ip uçları elde etmeye çalışmak. Burada benim yapabileceğim de bunun ötesine geçmeyecek.

Allen Scott kentlerin 1970'li hatta 1980 li yıllarda göreli önemlerini yitirirken 1990'lı yıllardan sonra kentlerin büyük bir yeniden dirilme gösterdiğini, günümüzde ABD toplumunda nüfusun yüzde 80'ninin metropoliten kentlerde yaşadığını saptamıştır.[1] Scott'ta göre bu canlanma küreselleşen dünyada bir yerelliğin yarışabilme üstünlüğünün kollektif inşası için gerekli bir araç olma niteliğinden kaynaklanmaktadır. Dünyada Fordizm sonrasında üretimin geldiği noktada üretim faktörlerinin kollektif etkinliği mekansal kümelenmeler oluşturmasına bağlı hale gelmiştir.

Fordist üretiminin aşılarak esnek üretime geçilmesinin en önemli sonucu üretim süreçlerinin düşey ayrışması ve üretim etkinliğinin yatay ilişkilere bağlı hale gelmesidir. Bu değişme gerek ürün niteliklerinde, teknolojisinde, organizasyonunda, mekanda yer seçmelerinde önemli değişiklikler meydana getirmektedir. Mekanın örgütlenmesinde yakınlık eğer ekonomik terimle ifade edilirse dışsallıklar temel belirleyici hale gelmektedir. Bu yakınlık, bu kümelenme küresel dünyada yarışabilirliğini sürdürmenin ön koşulu haline gelmektedir.[2]

Bu büyük nüfus yığılmalarından oluşan insan coğrafyasında ortaya çıkan yeni ekonomiyi Allen Scott "Bilişsel Kültürel" ekonomi diye adlandırmaktadır. Belki bilgi toplumu ekonomisi diye adlandırmak daha doğru olur. Bu ekonomilerde, teknoloji yoğun üretim servisleri, kültür ürünleri sanayileri, tasarım ve moda yönelimli üretim faaliyetleri, üretim teknolojilerinde, örgütlenmelerinde, türlerinde sürekli yeniliklerin önerilmesi kritik öneme sahiptir. Katma değerin büyük kesimi bu tür faaliyetlerde üretilmeye başlanmıştır. Rutin dışı üretim süreçleri ve ucu açık çalışma pratikleri gelişmektedir.

Toplumdaki üretim süreçlerinde yaşanan bu yeniden yapılanma içinde bilimsel ve teknolojik araştırma, yönetim, anlaşma yapma, temsil, proje yönetimi, tasarım, imaj yaratımı vb. işlerde

[1] Allen J. Scott:" Resurgent Metropolis: Economoy, Society and Urbanization in an Interconnected World", International Journal of Urban and Regional Research, Vol.32, N.3, September 2008, s.548-564..

[2] Bu konuda ayrıntılı tartışma için Bknz. İlhan Tekeli vd.Yerleşme Bilimleri/ Çalışmaları İçin Ögörüler, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Ankara, Ağustos 2006

çalışan yüksek gelirli yeni bir orta ya da üst orta sınıf ortaya çıkmaktadır. Bilgi toplumunda beyin emeğiyle çalışan bu grubun büyüklüğü sanayi toplumuna göre çok artmıştır.

Bilgi toplumun dünyada yarışan büyük kentlerinde merkezi önemdeki bu toplumsal katmanın dışında onunla organik olarak ilintili ikinci bir toplumsal tabaka oluşmaktadır. Bu tabakada el emeğiyle çalışanlar, ikincil hizmetlerde çalışanlar vb. düşük gelirliler bulunmaktadır.

Bilgi toplumunun yeni üretim örgütlenmesinin ortaya çıkardığı iş bölümünün bu iki katmanlı yapısı bir yandan kent mekanındaki eşitsizliği daha da artırmaktadır. Öte yandan ülkenin ve dünyanın her yerinden göç edenleri çeken bir odak oluşturmaktadır. Bu büyük aglomerasyon kozmopolitan bir özellik taşımaktadır.

Sanayi toplumunun kentinden bilgi toplumunun kentine geçiş konusunda yapılan bu çözümleme bir ülkede yaşanan kentleşmenin genel niteliklerindeki değişmeyi kavramak için bir ölçüde yeterli olsa da bir büyük kentsel yığılmanın iç farklılaşması için bize yeterli ip ucu vermemektedir. Oysa bugünkü toplantımız için bize esas gerekli olan bir büyük kentsel yığılmanın iç farklılaşmasındaki değişmelere ilişkin ip uçları verecek bir çözümlemedir. Şimdi bu konuya geçelim.

Kent içi farklılaşmaya geldiğimizde kuram konusundaki eksikliklerimiz tabii ki daha çok. Ama sanayi toplumunun metropolitan alanları küreselleşmiş bilgi toplumlarında kent bölgeleri haline geliyorlar. Bunlar küresel sistemin işlevsel parçaları olarak ekonomik hatta siyasal otonomilerini büyük ölçüde artırıyorlar. Bu artık sanayi toplumu metropolleri gibi tekmerkezli değil. Çok merkezli. Bunların herbiri günlük iş ve yaşam etkileşimi ağları olmanın yanısıra, küresel ağlarla ilişki kurmaktadır. Bir kentsel bölgeyi birbiriyle ilişkili kentsel odaklar ağı olarak olarak görmek gerekir. Bu odakların bir kademelenmesinden bahsetmemek gerekir. Kentsel bölge olarak tanımlanan alan içinde sanayi ve servisler birbirleriyle işbirliği ve etkileşim içinde, yer aldıkları coğrafi alanın kültüründen etkilenerek ve bir bölümü yazılı olmayan yerel bilgiyi kullanarak hızlı gelişme göstermektedir. Bu tür bir gelişme artık sanayi toplumunun metropoliten alanının merkezindeki metropolde değil kent bölgenin tümünde gerçekleşmektedir.

Scott günümüz büyük kentlerine bir eğlence yada zevk alma makinası olarak bakıyor.

bunun içinde kentsel seyir mekanları oluşuyor. Bu toplumların yarattığı taleplere göre kent merkezlerinde üst düzey alışveriş deneyimleri, gece yaşamı mekanları, yüksek kültürün mekanları; müzeler, sanat galerileri, konser salonları vb.leri, yüksek tasarım faaliyetlerinin yeraldığı alanlar farklılaşmış bir biçimde yer alıyor. Tabii bu iş merkezlerinde kentlerin geleneksel denetim işlevleri diye adlandıracağımız iş yönetimi, işlevleri bankacılık vb. finans servisleri yer alıyor. Yeni ekonominin tasarım yönelimli sektörleri kent merkezine yakın özelleşmiş alanlarda yer alıyor. Buna karşın teknoloji yoğun sektörler çevredeki kümelenmelerde ya da teknopollerde kümeleniyor.

Yeniden yapılanan kentlerde yükselen yeni orta sınıfların bir barınak olmaktan çok çeşitlenen ve farklılaşan yaşam kalitesi taleplerine yanıt veren yaşam alanları oluşmaktadır. Kapıları denetlenen konut alanları, soylulaştırılan mahalleler, özel hizmetler veren rezidanslar, belediye dışında özel firmalar eliyle üretilen hizmetlerin üretildiği lüks konut alanları vb.leri gelişmektedir. Konut alanlarında kentin ana kitlesine göre yaşanan disentegrasyon sadece kalite farklılaşması ekse-

ninde değil, aynı zamanda inanç grupları ve etnik farklılaşmalar ekseninde ortaya çıkmaktadır. Bilgi toplumunun kentsel mekanı sanayi toplumunun kentsel mekanına göre daha parçalanmış bir mekandır.

Bu raya kadar kent içi mekanın farklılaşmasını betimlerken kentteki üstteki hakim toplumsal gurupların kentsel mekanın kullanılışında nasıl bir farklılaşma yarattığı ve yer seçtiği üzerinde durduk. Oysa kentte ikinci, alttakileri oluşturan, başka grubun varlığını da biliyoruz. Bu grub da tabii ki homojen değildir, kendi içinde farklılaşmıştır. Bu farklılaşma kalıbı hakkında yeterli bir bilgi birikimimiz yok. Bu grubu 1960'larda olduğu gibi gecekondular diye homojenleştirici bir biçimde adalandırma olanağımız olmadığı gibi yerlerini de gecekondu kuşakları olarak adlandıramayız. Bu grubun gerek iş alanları olarak gerek konut alanları olarak kent mekanındaki konumunu hakim grupların kentin yapılanmış dokusunda ya da yeni gelişme alanlarında kullanmadığı alanlarda kent içinde kendilerine yaşama olanakları bulduğunu söyleyebiliriz.

III. Günümüzde Türkiye'nin Kentlerinde Yenilenme Gereksinimi Nasıl Doğuyor?

Dünyada sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçerken ekonominin örgütlenmesi ve kent mekanının dönüşüm biçimine ilişkin oldukça esnek yapıda genel bir kuramsal hazırlık yaptıktan sonra Türkiye'ye ve konumuzun özeline gelebiliriz.

Girişte, kentlerde yaşanan dönüşümü,Türkiye örneğinde İstanbul deneyimi üzerinden tartışmaya açacağımızı belirtmiştim. Onun için İstanbul'un 1990 lı yıllarda yaşadığı büyüme deneyimi üzerinde kısaca durmam gerekiyor. Bu yıllarda İstanbul soğuk savaşın bitmesi ve sosyalist blokun çözülmesi üzerine yirmi yüzyılın başında Sovyet ve Türk devrimleri sonucu kaybettiği bir dünya kenti olma niteliğini yeniden kazanma fırsatını elde etmişti. İstanbul'un 1990 yıllardan beri Yaşanabilir Bir Dünya Kenti İstanbul vizyonuyla yaşadığı gelişme, İstanbul'un azınan bir sanayi kentinden bir dünya kenti olma yolunda önemli adımlar atmasını sağladı. Bu dönüşüm bir yandan İstanbul sermayesinin uluslar arasılaşmasını sağlarken, öte yandan İstanbulu uluslar arası gayrimenkul sermayesinin faaliyet alanı haline getirdi. İstanbul'un kent formunda bir önceki bölümde gördüğümüz türdeki gelişimeler yaşandı. Bu süreç içinde İstanbul bölgesinde denetim ve öncülük işlevlerini yerine getirirken, İstanbul gayrimenkul piyasası artık iç piyasayla sınırlı olmaktan çıkıyor, dünya gayrimenkul piyasasıyla bütünleşiyor, kenti biçimlendirmekte yeni aktörler etkili olmaya başlıyor. Dönüşümü hızlandırıyor.

Bu toplantının konusu yeni kent formunun tüm özelliklerini kapsamıyor. Onun içinde kendine daha sınırlı bir konu seçmiş, yaşanan gelişmenin varolan kentsel formda yarattığı değişiklikler üzerinde duruyor. Varolan alanların ne tür yeniden yapılandığını ele alıyor. Kent formunun, kent dokusunun yenilenmesi gereksinmesi sadece yukarıda üzerinde durduğumuz yapısal dönüşümlerden kaynaklanmaz. Daha başka dönüşme nedenleri de vardır.

Kentler ilk ortaya çıkışlarından beri yenilenme ya da dönüşüm sorunlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Tarihin ilk dönemlerinden beri kentler, depremler, yangınlar ve işgal vb. siyasal nedenlerle büyük yıkımlara uğramışlardır. Eğer o yerde ekonomik nedenlerle bir kent kurulması gerekiyorsa kent yeniden kurulmuştur.

Kentlerin yenilenmesi gereksinmesi sadece kentin dışından gelen arızi felaketler karşısında doğmaz. Günümüzdeki bir kent yaşamı sırasında, yapısal bir dönüşüm yaşıyor olmasa da, sürekli olarak yenileşme değişme gereksinmesi yaratır. Günümüzde kentler sürekli olarak büyür, dış ilişkilerini değiştirir, ilişki kurma teknolojilerini yenileştirir, böyle sürekli değişen bir kentte hangi işlevin nerede yeralmasının doğru olduğu da sürekli olarak değişir. Ama biz böyle bir değişmeyi genellikle kent içinde hemen görmeyiz. Bunun nedeni kentin yapılarının taşınmaz olması ve ekonomik ve teknolojik ömrünün uzun olması dolayısıyladır.

Bu noktada bir düşünce deneyi yapmak öğretici olabilir. Kentte insan yerleşmelerinin çadırlar halinde olduğunu düşünelim. Bunların üzerine konduğu toprağın mülkiyetinin özel olmadığını varsayalım. Kolayca sökülüp kurulan cadırların yer değiştirmesinin maliyeti sıfırdır. Aynı zamanda bu çadırların özel semboller de içermediğini kabul edelim. Böyle bir yerleşmesinin yaşam süresi içinde kentlerin yaşamında karşılaştığı yeni koşullara göre yapılar işlevlerine bağlı olarak yer değiştirme gereksinmesi duyduğunda hemen yer değiştireceklerdir. Oysa günümüzün yapılarının gayri menkul olması, toprağın özel mülkiyete konu olması, sembolleriyle bulunduğu yerin kimliğine yaptığı katkının önemine bağlı olarak yer değiştiremeyeceklerdir. Yapıların gayri menkul olması değişmeyi geciktirmekte her yapı üzerinde bir değişme baskısı birikmesine neden olmaktadır. Tabii ki bir toplumda yapısal dönüşüm yaşanıyorsa her yapı, her doku, her alan üzerinde değişme baskısı daha hızla birikecektir.

IV. Kentlerde Varolan Dokularda, Alanlardaki Dönüşümlere İlişkin Daha Özel Kuramsal Bir Açıklama Getirebilir Miyiz?

Kentlerde günümüzde yaşanmakta olan yenilenmeleri ben iki gruba ayırma eğilimi taşıyorum. Bu değişme dönüşmelerin bir kısmı kentin yaşadığı yapısal dönüşümlerle doğrudan ilişkilidir. Diğerlerinin kentin yaşadığı yapısal dönüşümle doğrudan ilişkisi yoktur. Ben bu ikinci gruba psödo dönüşüm projeleri adı veriyorum. Böyle bir ayırımın yaşanan dönüşüm projelerine ilişkin yapılacak değerlendirmeler açısından yararlı bir işlevinin bulunduğu konuşmamın devamında açıklık kazanacaktır.

Böyle bir ayrım için hangi dönüşümlerin yapısal olduğunu gösteren bir kurama gereksinmemiz olacaktır. Böyle bir kuram olduğunda gerçek dönüşme sorunlarıyla, psödo dönüşüm sorunlarını birbirinden ayırmak olanağını elde ederiz. Bu konuşmanın başında günümüzde genel olarak kent bölgelerinde yaşanan dönüşümler konusundaki kuramsal betimlemeler böyle bir ayrımı yapmak bakımından yeterli hassasiyete sahip değildir.

Bu kurama yeterlilik kazandırmak için yapısal dönüşümlerle kentin dönüşümüne ilişkin morfolojik betimlemelerin ilişkisini kurmak gerekir. Yani bu kuramın yeterli olabilmesi için morfolojik bir temeli bulunmalıdır.

Günümüz Türkiyesi için, kentin yapısındaki dönüşümü morfolojik olarak betimleyen bir mekanizma Türkiye'de kentlerde büyüme biçimin 1980'ler sonrasında değişmesine dayanarak kurulabilir. 80'li yıllar öncesinde kentler tek tek yapıların eklenmesiyle bir yağ lekesi halinde büyürken , bu yıllardan sonra kentler toplu konut bölgeleri, değişik eğitim ve hizmet kampusları,

organize sanayi bölgeleri vb.büyük kent parçalarının eklenmesiyle büyümeye başlamıştır. Bu büyük parçalar kent merkezlerinde uzak noktalarda oluşurken kent merkezlerindeki bir çok işlevin boşaltılmasına neden olmuş ya da kent merkezlerinden bu işlevlerin çıkarılması için bu parçalar inşa edilmiştir.

Kentin büyük parçaların eklenmesiyle büyümesi kentin merkezinin aşırı derecede boşalıp, kentin hızla çevreye yayılması sonucunu ortaya çıkardı. Bu morfolojik bir betimlemedir. Merkezin aşırı boşalması kentin morfolojisine ilişkin böyle bir sonuçtur. Kent merkezinde yenileme süreçleri işlemeye başlamazsa kent merkezinde çöküntü alanları ortaya çıkacaktır. Kentin içindeki boşalma sonucunda karşımıza "mutenalaştırma" yahut "gentrification" dediğimiz mekanizmaları ortaya çıkartıyor yahut çöküntü alanlarını geliştirmek için de yeni mekanizmalar geliştiriyor. Örneğin İstanbul'da Cağaloğlu vs. boşaldı, onun yerine ne giriyor? Oteller biraz da mevcut imar haklarını da zorlayarak o alana yerleşiyor. Sefalet mahallerinin oluşumu ortaya çıkamıyor. Bu alanlara ilişkin yeni kullanım talepleri yeni kent ekonomisinin alt katmanındaki faaliyetlerin buralarda barınmasına olanak bırakmıyor.

Kuram sadece morfolojik betimleme düzeyinde kalmamalıdır. Bu betimlenen sürecin gerisinde ekonomik olarak bir gerçekleştirilebilirlik bulunduğunu ortaya koymak gerekir.

Bunun için kentin rant haritalarından yararlanabiliriz. Birinci aşamada kent merkezinde bulunan işlevler merkezdeki yüksek rantı ödememek için dışa kaçıyor, içte rant düşüyor. İkinci aşamada merkezde düşen rantlar o yöreyi yeni ekonomik girişimler için karlı hale getiriyor, ekonomik olarak yeniden canlandırılma için fırsat yaratıyor. Böyle bir fırsat doğuyorsa bu fırsattan yararlanacak yeni aktörler ortaya çıkıyor. Tabii altyapı yapıları vs. düzenleniyor. Bu bölgeleri yeniden canlandırıyorlar.

Bu tür mekanizmaların ortaya konulması bu yazının başında verdiğimiz kente ilişkin yapısal dönüşüm betimlemelerinin kent mekanında nasıl gerçekleştiğini kavramamızı kolaylaştırıyor. Bu açıklamayı bir alt kademeye bireyler, firmalar ve örgütler düzeyine inen açıklamalar geliştirilebilir. Bir kentte yaşanan dönüşümler tek tek bireylerin kararlarının birikmesiyle gerçekleşebildiği gibi, yerel yönetimlerin kararlarıyla, ya da güçlü aktörlerin uyguladığı projeler gerçekleşebilir. Birey ya da tek tüzel kişiler düzeyindeki kararlarla yaşanan dönüşümlerin gerçekleşebilmesi için iki farklı karar verilmektedir. Bunlardan birincisi bir yerde yaşayan ya da çalışanların bu yerden çözülme ya da kopuşudur. Mevcut yerlerinde iş yapma kapasiteleri düşmekte, oturdukları mahalle toplumsal statü kaybetmekte ya da kendisi toplumsal statüsünü yükseltmiş olmaktadır. Bunlar vb. nedenlerle yaşanılan yerden bir soğuma olunca olanaklar içinde yeni bir yer aranmakta ve kendisine yeni fırsatlar getirecek, yeni bir yere bağlanılmaktadır. Temel mekanizma budur. Yönetimin kararları ve girişimcilerin gayri menkul piyasasına yeni sunumları bu temel süreci etkilemektedir. Örnek vermek gerekirse bir yerel yönetim yaptığı plana dayanarak belirli alanlardaki belirli kullanışları yasaklayabilir. Bu bir yerden kopuşu zorunlu hale getirirken, bir girişimcinin piyasada sunduğu yeni bir gayri menkul bağlanacağı yeni yerin neresi olacağını belirler hale gelmektedir.

V. PSÖDO Değişme Projeleri Neden Ortaya Çıkıyor?

Bugün siyasal gündemimizde yeralan dönüşüm projelerinin tümünü kentin morfolojisindeki dönüşümden kaynaklandığını söylemek olanaklı değildir. Bunların gerisinde siyasal tercihler bulunmaktadır. Ben bunlara psödo dönüşüm projeleri diyorum. İstanbul'un gündemindeki projelere bakarak bunları üç grup halinde toplayabiliriz.

Bunlardan en çok gündeme geleni deprem riskinden kaynaklanan yenileme dönüştürme projeleri olmuştur. Bu dönüşüm projeleri İstanbul'da daha önceki dönemde yapılan yapıların yeterli sağlamlıkta olmayışı ve deprem riski taşıması dolayısıyladır. Tabii ki insanların yaşam hakkıyla doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan çok önemlidir. Ama bu gereksinme kentin morfolojik yapısıyla ilişkili değildir. Geçmişin ihmalleriyle ilişkilidir..

İkinci grup projeler gecekondu alanlarının dönüştürülmesini sağlamaya dönüktür. Tabii ki bu alanlarda deprem riski vardır. O tür projelerin bir kategorisi olarak görülebilir. Ama bu projelerin geliştirilmesinin gerisinde başka nedenler vardır. Cumhuriyet yöneticilerinin kente ilişkin anlayışı modernist bir meşruiyete dayanıyor. Modernist meşruiyet, kente karşı yapılan hiçbir emrivakiyi meşru kabul etmiyor. Bunun içinde gecekonduya bir yer bulunamaz. Oysa kapital birikimi zayıf bir ülkenin kentleşmesi/sanayileşmesi halinde ortaya çıkması kaçınılmaz bir olgudur. Gecekondular ülkenin sanayileşebilmesini kolaylaştıran bir çözüm olmuştur. Ama yönetimler gecekonduları sürekli olarak sorun olarak görmüşlerdir. Her fırsatta da ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. O zaman, yani 50'ler de 60'larda Burhan Felek'ten başlayarak çok sayıda yazar hadi bunları köylerine gönderelim derken ne kadar afakiyse, günümüzde de gecekonduyu ekonomik bedeli olmadan dönüştürmeye çalışmak da aynı ölçüde afakidir. Ayrıca gecekonduları dönüştürmek için geliştirilen projelerin kimin hangi problemini çözdüğünüz belirsizdir. Gecekondusunu yıktığınız kimseye meşru kabul ettiğiniz bir konut verdiğinizde en çok mülk sahibinin problemini çözmüş olursunuz. Oysa gecekondu alanlarında yaşayanların %50'si kiracıdır. Bunlara hiçbir şey vermiyorsunuz ve onları daha kötü koşullara itiyorsunuz. Bir idarecinin kafasının arkasındaki modernist meşruiyet dolayısıyla gecekondu nüfusunun yarısını daha kötü duruma itilmesini meşru olarak göstermek kolay değildir. Bir dayanağı bulunamaz.

Gecekondu alanlarının salt modernist meşruiyet kalıplarına uymadığı için yenilenmesi söz konusuysa bu bir psödo dönüşüm projesi olarak değerlendirilebilir. Ama kentin yapısal dönüşümü sırasında bu alanların bir kısmında yeni işlevlerin gelişmesi talebi doğmuş ve bu talep doğrultusunda bir yeniden yapılanma gerçekleşiyorsa bu durumda gerçek bir dönüşüm olmaktadır denilebilir.

Üçüncü grup psödo dönüşüm projeleri, merkezdeki ve yereldeki iktidarların ideolojik çerçevesine göre, değersiz bulunanı yıkarak yerine kendi ideolojik çerçevesine göre değerli gördüğünü gerçekleştirmeye çalışmaları halinde ortaya çıkmaktadır. Bu değişik bağlamlarda ortaya çıkmaktadır. Bu konuda iki örnek verelim. Bunlardan birincisi İstanbul Büyükşehir Belediyesinin İstanbul Manifaturacılar Çarşısı için aldığı kararda ortaya çıkmaktadır. İstanbul'da tarihi yarımadayı, tarihsel olarak kurtarıyoruz diye, İstanbul Manifaturacılar Çarşısının yıkılıp, yerine eski Osmanlı türü yüksek duvarlar içinde büyük konakların yapılması kararı verildi. Bu herhalde yapılabilecek

en büyük hatadır. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı denilen çarşı, Türkiye'de modern mimarinin yüz akıdır. Cumhuriyet döneminin en önemli binalarından biridir. Birilerinin kafasında 16. yy kentinde böyle konaklar vardı diye, Cumhuriyetin çok önemli bir mimari başarısını yıkma kararını birisinin verebilmesi akıl alacak bir şey değildir. Birtakım yöneticilerin kafalarının arkasında ideolojik bir tarih var, kentte onu gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Ankara'da Estergon kalesi kuruyorlar. Ne pahasına? Kentin gerçek yaşanmış tarihini tahrip etmek pahasına. Bu tarihe saygı değildir, bu tarihi tahrip etmektir. Bir başka bağlamdaki örnek olarak Sulukule'nin tasfiyesi projesi verilebilir. Bu proje kendilerine hiç sorulmadan Sulukule'nin tasfiyesine karar verilerek uygulamaya konulması üzerine Roman'ların tepkilerine neden oldu. İlk bakışta sağlıksız konut alanlarının tasfiye edilerek onlara sağlıklı konut sağlama projesi gibi gösterilmeye çalışılıyor. Kent merkesinde erişebilirliği yüksek bir yerde kendine özgü iç ve dış ilişkiler sahip bir komünitenin önemli bir kesimini kent merkezinden 40 km öteye apartman dairelerine taşıdığınız zaman, ilişkileri dolayısıyla bir komüniteyi tahrip ediyorsunuz. Bu proje salt sağlıksız konutların değil, aynı zamanda da bir kültürün tasfiyesine dönük nitelikler taşıdığı için kamuoyunda çok tartışıldı, bu tartışma bir uluslararası boyut kazandı.

Son iki gruptaki dönüşüm projelerinin meşruiyetini temellendirirken çok dikkatli olmamız gerektiği çok açık. Bu konu bir rejimin demokrasisinin kalitesine değerlendirmekte çok kritik bir ölçüt haline gelebiliyor.

VI. Türkiye Son Yıllarda Güçlü Dönüşüm Aktörleri Oluşturdu

Kentlerin dönüşümlerini gerçekleştirmek için, mutlaka yasal yetkiler ve finansman olanakları bakımından güçlendirilmiş dönüşüm aktörlerine gerek yoktur. Kentler tek tek bireylerin davranışlarının değişmesiyle de dönüşebilir. Ama bu değişme yavaş olur. Böyle güçlü aktörler oluşturduysanız, dönüşüm hızlanır. Türkiye'de 2003'ten sonra, Türkiye'de değişim ve dönüşümü planlayacak ve gerçekleştirecek iki çok güçlü aktör oluşturuldu. Bu aktörlerden birisi Toplu Konut İdaresidir. 6 Ağustos 2003 tarih ve 4966 sayılı Yasayla Toplu Konut İdaresine kentsel yenileme ve gecekondu dönüşümü konusunda yetki ve finansman olanakları sağlandı. 12 Mayıs 2004 tarih ve 5162 sayılı yasayla gecekondu tasfiyesi konusunda eski İmar Bakanlığının yetkileri TOKİ'ye devredildi. Toplu Konut İdaresinden güçlü bir değişim dönüşüm aktörü yarattık.

Yaratılan ikinci tür güçlü aktör belediyeler oldu. İlk olarak 4 Mart 2004 tarihli 5104 yasayla Ankara Büyükşehir Belediyesine kuzey Ankara kent girişinde bir dönüşüm projesi gerçekleştirme olanağı sağlandı. Daha sonra 16 Haziran 2005'de kabul edilen 5366 sayılı Kanunla belediyeler ve il özel idareleri bu konularda yetkilendirildi, güçlendirildi.

Böyle güçlendirilmiş değişim dönüşüm aktörlerinin varlığı salt dönüşümü hızlandırmakla kalmaz, psödo dönüşüm projelerinin yapılmasını da hızlandırır. Psödo dönüşüm projeleri çoğaldıkça kamu oyundaki tartışma da artar. Dönüşüm projelerinin hangi koşullarda meşru olacağının tartışılması ve bu alana ilişkin ahlakın kurulması özellikle önem kazanır.

VII. Dönüşüm Uygulamalarının Ahlakı Konusunda Nasıl Uzlaşabiliriz

Eğer dönüşüm tek tek bireylerin kararlarının birikmesiyle kendiliğinden ortaya çıkıyorsa ortaya çıkan sonuçtan memnun değilseniz, bu dönüşümü eleştirebilirsiniz. Bu halde bir dönüşüm projesi olmadığı gibi onun meşruiyeti diye bir sorun da ortaya çıkmaz. Ancak iyi olup olmadığından söz edebiliriz. Kentte ortaya çıkan dönüşüm büyük projeler aracılığıyla gerçekleşiyorsa, bu kararın nasıl verildiği ve hangi koşullarda bu kararın meşru olarak kabul edileceği sorusu da ortaya çıkmaktadır.

Şimdi şöyle bir soruyla karşı karşıyayız: Yenileşme kararını salt bir belediye başkanı verebilir mi? Onun seçilmiş olması bu tür bir karar vermek için ona yeterli bir meşruiyet sağlar mı? Hele bu kararın estetik sonuçları da bulunuyorsa, bu yetersizlik daha açık olarak ortaya çıkmaz mı? Ben belediye başkanını seçerken onu kentin estetik değerlerine müdahale etmek için de yetkilendirdim mi? Belediye başkanına oy verirken onun estetik yargılarının geçerliliğini sınadım mı? Eğer bu sorulara evet diyemiyorsak yetkileri olduğunu da söyleyemeyiz. Böyle bir yetkileri yoktur. Hatta bazı konularda o kent halkının da yetkisi yoktur. Bir örnek örnek olarak Edirne'deki Selimiye'yi ele alalım. Kent halkı ya da belediye meclisi bir gün Selimiye'yi sarıya boyamaya oy birliğiyle de olsa karar verebilir mi? Tabii ki bu karar meşru olamaz. O bir dünya kültür mirasıdır. Oybirliği vs. böyle bir yetki filan vermez. Eğer biz daha demokratik bir yerellikte yaşamak istiyorsak, genel olarak kentteki kararların meşruiyeti problemini daha ciddi olarak ele alarak deşifre etmek durumundayız ve bunun üstünde hep beraber durmamız, birlikte tartışmamız gerekiyor.

Her yenileşme ve dönüşme kararının kaybedenleri ve kazananları vardır. Eğer dönüşüm projeleri kaybedenlerin kayıplarına duyarsız kalıyorsa, günümüz demokrasinin ulaştığı gelişme düzeyinde meşru görülemez. Kaybedenlerin sırtından kamu yararı sağlanamaz. Dönüşüm projeleri kentlerin rant yüzeylerine bir müdahale getirmektedir. Bu müdahalenin ne yönde bir çıkar dağıtımı yaptığının bilincinde olmak gerekir. Bu kararları bir plana dayandırmış olmak meşruiyet sağlamakta yetersiz olabilir. Bu şeffaf olarak yapılmamış ve müzakere edilmemiş bir plansa, güçlü olan planı spekülasyonunun engelleyicisi değil, onu gerçekleştirmenin aracı olarak kullanabilmektedir. Eğer bu sonuçlardan kaçınılmak isteniyorsa, onun için katılımcı pratiklere başvurmak gerekir. Günümüz de ancak şeffaf, hesap verebilir, katılımcı süreçleriyle bütünleşmiş bir planlama anlam taşır, yoksa kapalı kapılar arkasında yapılan planlamayla, müzakereyle bir yere varılamaz. Müzakere edilmeden de bazı teknisyenlerin kapalı kapılar arkasında yapacağı plandan da hayır gelmez. Güven sağlayamaz. Eğer bir kentte çok sayıda ben yaptım olduya dayanan kentsel dönüşüm projesi uygulanıyorsa, o kentte burunlara temiz olmayan kokular gelmeye başlar.

PLANNING BEFORE AND AFTER THE RECESSION

John LOVERING

"Professor of Urban Development and Governance, School of City and Regional Planning, Cardiff University, Cardiff, Wales, UK"

Planning At A Cross-Roads

Although human societies have engaged in Planning ever since they began to build towns and cities (Hall 1999), the character and effects of Planning have changed enormously over the years. Planning as we now think of it became a recognised discipline only in the last century. And since then it has been through a number of distinct phases. In recent years Planning - both as profession and as academic discipline - has been transformed beyond all recognition. This can be traced to the combination of three interconnected forces: globalisation, urbanisation, and neoliberalisation.

The first of these refers to the increased cross-border interconnectedness of all aspects of life. About three decades ago there was a step-change in the pace of globalisation. The economic, political, cultural and other influences which shape our individual opportunities and even our ideas are more dependent on distant forces than ever before. There are very few products in our homes and offices that have not arrived there after long and complex processes of production and distribution involving workers in many different countries. The same is increasingly true for many services. Globalisation is an all-pervading fact of life in the early twenty-first century (Steger 2005).

Urbanisation refers to the sudden enormous increase in the number and size of cities that has occurred in the past half century. In 1950 there was only one city with over 10 million population (New York), and only six with a population between 5 and 10 million (London, Tokyo, Moscow, Buenos Aires, Shanghai, and Paris). By 2015 the number with over ten million will reach at least 21, with nearly a further 40 cities having populations between five and ten million. Most of the new 'giant cities' are in the rapidly growing countries of East Asia. But equally important has been the expansion of formerly medium-sized cities to become large cities, and this has occurred in all parts of the world. The growth of cities with a population between one and five million has been even more rapid. We have just passed a historical landmark – for the first time, more than half of the worlds human population now lives in cities.

The acceleration of urban growth has exhibited many common features around the globe. And this is largely because of 'Neoliberalisation'. This refers to the influence of Neoliberal thinking and the resulting policies that aim to encourage greater reliance on market forces. Neoliberalism has naturally had a major impact on planning strategy, the planning process and the final outcomes of planning. So if we want a name to characterise the most recent period of planning it might be most appropriate to call it 'Planning in the era of Neoliberalism'. The Neoliberal influence can be seen across all continents. One of its most recognisable aspects has been what in Western Europe, the US and most of the Southern Hemisphere is known as 'Urban Regeneration'. This is associated with a familiar global package of innovations. On the policy level these emphasise the role of speculative investment, and organisation through 'private-public partnerships'. Urban regeneration has often been accompanied by 'mega projects' (of which several may be seen in Istanbul of course). A related distinctive characteristic of recent planning has been its emphasis on Urban Design (as distinct from Planning), a new specialism that some regard as Neoliberal to its roots (Krieger and Saunders 2008, Lovering 2007).

The restructuring of planning in Neoliberal mode has had a number of effects, both intellectual and practical, many of them controversial. Planning has presented itself as a more 'technical' and less 'political' matter than in the past. Where the classic Modernist planner saw himself (and most were male) as a benign enlightened bureaucrat bringing expertise to public problems, the Neoliberal planner aims to be an 'enabler' bringing together various parties to development in search of a consensus. But outside strongly state-directed societies like China, most planning developments in recent decades have in reality originated in, and have all been mainly driven by, private corporations. Developers, urban designers, planners, civil engineers, and above all financial institutions work closely to develop proposals in which the public planning institutions essentially play a 'supportive' role. Planning has thereby become very much a matter of engaging in networks stretching across the public-private divide, and as a result it has played a role in extending globalisation. Planning embodies the trend to 'De-politicise' public policy making that has been a central theme of Neoliberal theory and practice (Hayek 1944).

Planning has therefore been transformed by the construction of new kinds of 'expert knowledge', and branded experts. The era of Neoliberalism, mega projects and 'globally-oriented' planning has also been the era of 'celebrity culture'. And the creation of new 'expert knowledges' relevant to urban development has resulted in the emergence of a global stratum of planning, urban design and architectural elites. This in turn has provided a conduit through which celebrity culture has reached the world of planning in the form of global architectural 'superstars' (e.g. Zaha Hadid or Richard Rogers), and 'global urban development experts' (e.g. Richard Florida). It also helps explain why the discourses and results of Planning often look so similar in so many different places. And also why, despite the glamorous nature of much recent urban development, planning has lost so much credibility in the public eye. Planning's heyday was half a century ago. Its reinvention under Neoliberalism has given it a less central role. Planning and planners have lost the prestige and influence they once enjoyed, while architecture has become much more fashionable (and some global architects have become very rich).

Neoliberal Urbanisation – Sexing Up The City

Urban regeneration and urban economic development strategies more generally, have in recent years been characterised by attempts to copy the 'Manhattan pattern'. By this I mean to indicate the double-edged nature of recent urban modernisation. For urban redevelopment has often involved ostentatiously tidying-up city centres and key sites, refurbished with new 'iconic' architecture, subjected to intense media management, and both physically and mentally reinvented with an eye to seducing the Tourist Gaze (Urry 2002). But this is only one side of the coin. On the other side, this style of 'regeneration' involves the social 'cleansing' of the area of its less affluent, and supposedly less 'suitable' members (Seabrook 2008). Here Manhattan is a prototype. The cockroaches and rats, the graffiti, and the threatening looking young black males made famous in films like Taxi Driver are much less visible than in the 1980s. They have been literally removed from sight, displaced both geographically, and in the official imagination. But this is less the result of a spontaneous response to successful economic growth than the result of a selective re-distribution of the population that has transformed the class structure. Manhattan is increasingly a peninsula for the rich. The 'Giuliani effect' was the result of a deliberate strategy to encourage social re-allocation, made possible by the development of the housing and labour markets in ways which excluded the less affluent, the decline of public provision, and vigorous policing.

The Neoliberalisation of urban planning and development, which is premised on the idea that everyone, and every place, is in competition with every other, has encouraged an obsession with the 'image' of the city. If cities are interchangeable commodities, they need to be 'competitive'. But since competitiveness is in the mind rather than in statistics, it is a good idea to sell the city with all the guile of commercial advertisers. Neoliberal urban development has therefore given rise to a whole new industry of place marketing. Sex in the City is not only the name of a global best-selling American TV series; it is the subliminal message of urban marketers trying to persuade potential investors, tourists and shoppers: this place may have some economic and social problems, but everywhere does, and look how glamorous and exciting this city is! Urban development professionals and consultants have become fixated on the creation of 'attractive' images claiming (usually without any substantive evidence) that this is essential to economic success.

The other side of this coin is the trend for conformity in urban development thinking, and outcomes, around their planet. It only takes a glance to see that what passes as attractive in the minds of the most influential developers and planners is remarkably similar in every city. About half the world population now consider themselves to be middle class. And much of what they identify with in terms of clothes, entertainments, etc, is recognisable Western -- or even American - in origin. But by no means all, and one of the most interesting developments within the trend to globalisati0n and Neoliberalisation has been the emergence of different local patterns of elite consumption'. Arif Dirlik (2007) calls these 'global modernities' – these elites do not intend to conform completely Western models of the Modern. They express their elite status through combining global and local elements. The same trends are evident in urban development thinking and practice. In Istanbul for example, western apartment developments and gated communities

are adapted to local cultural tastes and social divisions (Kurtulus 2005). We live in an age of artifice, in which cultural notions, mobilised by governmental and private players, exert a growing influence on market forces and political interests. And the results become embedded in the environment as a result of urban development.

The Neoliberalisation Of The City And The Decline Of Public Space – The Shopping Mall As Metaphor

The twenty-first century city, especially the mega-city, is consequently a place of divisions and barriers. Although some of the lines of division are becoming more subtle and less immediately obvious, they are still dividing lines. Urban development which has concentrated on city-centres and suburban new-build has had little impact on the majority of the city, and the majority of the population. While the emergence of the super-rich, and the expansion of the 'moderately well-off' middle class, have done most to shape the 'official' image of the city, and the goals of Planners, these elites do not represent the majority of the urban territory or the urban population. The local representatives of the global urban elite occupy one end of a spectrum, at the other end of which are the poor and those excluded from labour markets and networks of privilege (Seabrook 2008). And socioeconomic inequalities are all the more significant and harmful because they usually map onto cultural and political differences (as in Istanbul for example, where the most disadvantaged areas are often also those with the highest proportion of immigrants and minorities with distinct ethnic identities). The glittering neon-lit city centre speaks to consumerism, affluence, and boundless opportunities for personal pleasure, for those with the money. But in most cities many who pass by these sites of consumption can share in them only 'virtually'. They can look but not touch. They regeneration of the city in 'Neoliberal mode' has changed the way cities look and are seen in ways that have been very successful in disguising some underlying realities.

In this respect the growth of the US-style shopping mall is symptomatic. The shopping mall is a deliberate imitation of urban space in which all that is potentially unsettling about 'the urban' has been removed – the likelihood of meeting people unlike oneself, the possibility of random encounters creating new social and cultural spaces, the tendency of interaction to give rise to new creativities (Benjamin 2002). The mall is a pseud0-city in which Public Space has been redefined to mean spaces for consumption and the performance of (acceptable) Identity. The mall is a metaphor for Neoliberal urban development more generally. Neoliberalism has almost by definition redefined the word 'Public' to carry almost the opposite of its original meaning. In the Greek Republican tradition (which inspired much of the thinking that gave rise to Modern Planning) public space was where the citizens of a polity came together to decide on their shared future. 'Public' activity was both an obligation and a right of citizens. It involved active participation in a community through debates over goals and values, and the search for agreement in determining a collective response to new challenges. The opposite of Public (in Aristotelian language) is 'Idiotic'. The 'idiotes' were those who could not rise above their narrow personal concerns, and refused to take an active part in the Citizenry. If we were to follow this usage,

we would rename most of the 'public spaces' constructed by urban planners and mall-designers in recent years as 'idiotic spaces'. Urban designers, whose education is often quasi-technical and underinformed by history and philosophy, are perhaps the most guilty of complicity in this Neoliberal revisioning of the city (for an analysis of the thinking behind this tendency, and an exception to this generalisation, see Madanipour 2007).

Planning Under Neoliberalism

In the post Second World War years the global economy was growing at a faster and much more sustained rate than ever before or since, and countries like Turkey were for the first time growing rapidly under import-substitution strategies. 'Planning' generally meant comprehensive top-down, technocratically-driven process aiming to fulfil a Grand Plan. These resulted in massively successful re-housing of poor people, in zoning to differentiate land-uses, and major public and private investment in construction of infrastructure, industry, transport, and social amenities. In the more recent Neoliberal period, as outlined above, development has been driven by much more privatised actors following shorter-term private goals. Comprehensive planning went out, and 'participative' planning came in. Planners stopped pouring over maps and 'planning' in a strong directive sense, and retrained themselves to become 'enablers' and 'helpful guides' to private investors and community interests.

Planning textbooks usually present this as a necessary move away from High Modernist arrogant Utopianism and towards a more 'realistic', humble, and market-sensitive approach. And to some extent this is true. But the driving force was not a benign change of heart on the part of planners, so much as a new set of 'Neoliberal' market-oriented imperatives imposed from above. The rise of Neoliberalism in the 1980s repositioned the city in social-economic development, and even more so in the planners' imagination. For two decades it was accompanied by economic growth and wealth concentration which provided the economic conditions for profitable urban regeneration and suburbanisation. But the Neoliberal era as a whole was less economically dynamic than the Keynesian era that preceded it, with the exception of the newly globalising state-driven capitalist expansion of India and China (Glyn 2006). One of the reasons why it was possible for many to believe that the Neoliberal era was actually one of growth and dynamism was indeed the striking visual transformation of the city. The rise of the Neoliberal city of commercial spectacle, a cornucopia of commodities, a parade ground for consumption by the beneficiaries of the Neoliberal turn, played a major role in sustaining the illusion that the wider economy was booming.

In fact, this was far from the case. Globally, per capita incomes grew very slowly under Neoliberalism, and actually declined in the 2000s (Thompson 2006). Then in 2008 the already-feeble Neoliberal growth model shuddered to a halt. Growth based on credit-fuelled consumerism had created a mountain of credit and debt. Eventually this became unsustainable, as critics had always predicted it would (Krugman 2008). The collapse of financial confidence in turn triggered a slow-down of investment and decline in output and employment. The New Great Recession

arrived, and its effects are even now sweeping through virtually every village, town and city on the planet (Mason 2009).

Neoliberalism and its unintended consequences have thereby had profound and lasting effects on urban development, and on our conception of the possibilities of Planning. If these effects seemed for a few years to be exciting and encouraging, they no longer seem that way. The glittering scenarios painted by planners and urban developers in the fantasy years of the Neoliberal bubble now look merely grotesque. The Neoliberal science-fiction adventure has left us with and over-urbanised environment and exaggerated urban problems, and a much weakened apparatus of both ideas and institutions with which to address them. Neoliberalism's overall impact has been, therefore, disastrous. It encouraged an entirely unsustainable pattern of urban development and very limited and undemocratic forms of planning. And now it has given us global economic turn down, record levels of unemployment, rising poverty and life-ruining inequalities. All of these are written into the built environment and economic geography of our cities and countryside. The Neoliberal turn in planning was associated with the over-development of city-centres, the emergence of a new discourse of 'spatial planning', a reconstruction of the governance of planning, and the hegemony of Urban Design.

A key development which has had a critical influence on cities was the explosive growth of financial markets. The age of Neoliberalism was the age of credit, and of 'commodification'. Accommodation came to be valued less for its intrinsic properties than for its rising financial value. The relaxation of regulation (which was a central plank of all Neoliberal government economic strategies) resulted in a massive expansion of competition between financial institutions. This drove them to compete for potential customers, leading to a massive expansion in lending. The resulting credit-based consumer (and business) spending underpinned the economics of urban 'regeneration' in a variety of ways. Demand for property led to the explosion of central place values, and this underpinned speculative over-investment in flats, waterside apartments, and prestige sites. Meanwhile the relative rapid growth of spending of the middle-class, much faster than that of the poor, created an incentive to invest in city centre, and out-of-town developments, where they would spend. Neoliberal urban regeneration has been based, economically, on the conversion of the city from a space of industrial production, to a space of asset value speculation, service sector production, and credit-fuelled consumerism. Since all this was the result less of genuine economic growth than of a flood of credit, the main drivers of Neoliberal urban development cam to a halt when the Credit Crunch arrived in 2007.

The New Recession, And The New Challenges To Planning

The Credit Crunch has evolved into a global recession which at the time of writing threatens to collapse into a sustained Depression worse than any since the 1930s. The emergency government 'stimulus packages' introduced from late 2008 to prop up bank lending and kick-start economic recovery have yet to take effect – and many now think they will be insufficient. Thanks to Neoliberalism, one could say, cities are now set for a very grim decade or longer. Even if the

recession proves to be less severe than some fear, it will still have a terrible and long-lasting impact. And it will also transform planning, because it has crashed most of the economic motors that have driven urban development in recent years. And with them the planning orthodoxies have also crashed, or should have.

First of all, the recession has terminated the plausibility of the assumption of a never-ending rapid rise in consumer spending. A significant part of the growth of consumer spending in the US and UK in particular in the 2000s was based on the expected increases in wealth that households acquired thanks to rising value of their houses. House values stopped rising in 2007 or 2008, so this factor has simply disappeared. Many economists and sociologist are now arguing that the shock this has caused will have a lasting impact on peoples behaviour, a new cautiousness leading to much reduced levels of 'luxury' spending of the kind that has been so crucial to the recent model of urban regeneration.

Secondly, the main source of urban investment was private speculative investment seeking to capture the expected growth of spending on house purchase and consumption, including services such as entertainment, eating-out etc. The likelihood of a sustained reduction in private consumption means that the income-earning potential of many regeneration projects now looks much diminished. Construction of many apartment blocks, entertainment complexes, and malls has suddenly stopped, all around the world. When private sector investors become pessimistic the only projects that are likely to continue are those where the main driver is the state, which remains a key factor in some state-centred economies such as China, Russia, or Turkey (where large projects often emanate from Ankara and arrive at the locality as if dropped from a helicopter). But the burdensome new financial problems which will constrain spending by the public sector are such that these cannot compensate for the general collapse of private investment. Even optimistic economists who expect a financial recovery from recession in the next year do not believe it will have a positive impact on the 'real economy' (output and employment) until much later two. Forecasts in the UK, for example, suggest that even if an output recovery begins soon it will take up to ten years to restore labour market activity levels to those of 2007.

The likelihood is therefore that the New Recession will imply a massive depression in investment in cities. The urban development business will remain shrunken for some years to come. Major new developments will be increasingly rare 'oases in the desert'. And developments in one area will be more likely to negatively affect development in other areas – in a tight market competition is more severe and damaging. Thousands of cranes and millions of workers have stopped work, and many will never find it again. While we can expect that there will still be some high-profile activity in selected sites within the city, and this may give the misleading impression that 'business as usual' continues, the wider reality is very different. The disparities and inequalities that characterised the Neoliberal wave of urbanisation are likely to get even worse.

The 'boom' of the 1990s and early 2000s is a thing of the past, and it is unrealistic to expect it to return in the foreseeable future. Recession, accompanied by a chronic shortage of jobs and pervasive employment insecurity, will form the context of urban development for at least the

next ten years. It is to be expected that this will be reflected in rising social tensions, cultural conflicts, political extremism, religious fundamentalism, racism, crime, and fear. It will have equally damaging 'invisible' effects as economic difficulties and social exclusion heighten the pressures within households, resulting in domestic violence, depression, and other symptoms.

The Turkish Case

All of these trends and tendencies are particularly visible in Turkey where elements of 'Neoliberalisation' have been in play since the Ozal government of the early 1980s. Neoliberalism has been realised more thoroughly and consistently however under the AKP government since the early 2000s. The results have transformed the urban landscape.

But despite a boom in property and asset prices, in conspicuous consumerism, and in construction, the recent 'economic boom' in Turkey failed to create many jobs and to raise average incomes significantly. In employment terms, taken overall, there was no boom at all. Between 1980 and 2004 the working age population of Turkey grew by 23 million, but only 6 million new jobs were created (World Bank 2006 p12). Most jobs were created in service sectors and fields of employment characterised by low level work employing mostly young people and imparting few skills. The employment participation rate declined to around 44%, meaning that over half of those capable of work do not have a (formal) job. Istanbul is not only Europe's largest city; in employment terms it is also Europe's least successful.

Bozdogan (2001) has shown how the legacy of the ideas and economic pressures of the new Turkish Republic came to be written into the urban landscape. The legacy of the Neoliberal years is equally distinctive, and is also physically inscribed in the new urban landscape. Gated 'communities' and securitised estates have proliferated. The city has (illegally) broken into the countryside that supports it. The most desirable architectural legacies have become targets for gentrification. Historic and beautiful industrial, religious, and state buildings have become apartments, bars, offices, and commercial venues. The local component of the globally privileged stratum enjoys an exceptionally attractive environment in which to live work and play, most notably in the Historical district, Beyoglu, and Macka, with new centres emerging on the Asian side such as Kadikoy for example. Thousands more live in new Suburban zones where man y moved in the hope of finding a place to both bring up their families and establish a foothold on the housing market ladder (from Kucukcekmece in the West to the many similar new zones on the Asian side). But the largest, yet increasingly invisible, part of the population lives and works in areas that some sociologists would call 'Zones of Relegation' (Seabrook 2008). These can be found all around the city, sometimes close to affluent areas, but more commonly in major concentrations well out of sight of the spaces of the global elite and tourist visitors, such as Gazi Osman Pasa or Sultanbeyli.

Istanbul is an example of a city in which a physical and mental transformation (in which Planning played a key role) has made possible the Neoliberal 'trick'. The impression has been created of economic boom and cultural vitality. Yet in many respects the economic reality has been of stagnation and redistribution from poor to rich. The recession will get much worse before it

gets better. Cities like Istanbul will experience levels of poverty and inequality unprecedented in the lifetimes of most of the (relatively young) population. The city centre, business district, and shopping malls will still glow under the neon and the spotlights. But the reality this urban spectacle obscures will be all the more distressing.

Rethinking Urban Development And Planning İn The Context Of Global Recession

Planning is the process whereby ideas of what is desirable and possible (as conceived by those with economic and political resources) find their way from the mental realm to the physical realm. As such it is a feature of all enduring urban societies, but it has no intrinsic essence. Its goals, methods, and outcomes depend on circumstances. Planning's first chapter in Modern times – to simplify somewhat - was as an active part of the expansion of the state. In its second chapter, Planning was reinvented as the assistant of Neoliberalisation. But the Neoliberal boom has now ended, and the nature of Planning would therefore seem to be once again up for examination.

In the immediate future, for example, there will be much less scope for planners to rely on 'opportunity-led' development. The economic mechanisms that underpinned those investor opportunities are unlikely to be restored, certainly for the next few years. And state-initiated 'partnership' projects face new difficulties as the public sector struggles to manage new levels of debt, while private corporations will need more persuading in the face of depressed market expectations. The main economic underpinnings of 'Neoliberal Planning' have vanished.

Some have already responded to the recession by urging that planning and urban governance more widely should give more attention to measures that will help address problems of social cohesion. In the UK for example the all-Party Panel on Urban Regeneration recently recommended that urban regeneration projects should improve their employment impact, especially by recruitment of disadvantaged groups in the city. This dovetails with national proposals for 'job creation" measures targeted on minorities (especially unqualified young males) in order to minimise the social disruption of rising joblessness. Local authorities can act out these strategies in very different ways. In the recession under the Thatcher government in the UK for example, many Labour Party controlled urban authorities sought to encourage cooperatives, retraining, and community-based developments. The New Recession poses new challenges in which responses at the urban level can be expected to be contentious and varied.

In the medium to longer term the agenda is wide open. For all that is certain is that the trends that have been taken for granted for years are no longer a good guide. Neoliberal planning has expanded two related activities. One has been to seek out and encourage potential developers; the other has been to seek to influence the opinions of the electorate. In many Planning Department the the most influential officer has been the expert in working with property developers. C0ming a close second have been experts in public relations. Unable to determine long-term goals or methods, Planning under Neoliberalism has instead assumed a key role in first encouraging, and secondly justifying developer intentions to the local populace whose environment will be affected.

Conclusion: The Return Of Some Basic Questions

The transformation of the city, and of Planning, played a major role in making Neoliberalism possible, but the urban results of Neoliberalism have been deeply ambivalent. Even before the Neoliberal adventure turned into global recession, its urban consequences had drawn plenty of criticism (Harvey 2009, Seabrook 2007, Lovering 2007). Architects and urban designers routinely celebrate their contributions to urban regeneration in glossy books of photographs, usually accompanied by minimal analysis. But the public seem as a whole to be less convinced. And many social scientists now see the city as the key site of the main social conflicts, economic failures, and environmental challenges of the twenty-first century. It is in the world's cities that the social, ethical, political, and environmental tensions of contemporary capitalism are made most manifest and where policies to address them have the sharpest edge. The age of urban regeneration has also been the age of the rise of mega-slums, some of which are in Europe (Istanbul included) (Davis 2006). There is growing discontent with contemporary forms of urban development, and widespread cynicism towards urban planning and planners. On World Town Planning Day it is appropriate that we should ponder the reasons for, and implications of, this state of affairs. For the economic crisis that has arrived in the last year suggests that the Neoliberal chapter in the evolution of Planning may soon come to and end.

The New Recession poses new and wide-ranging problems for Planners, for which they are as yet unprepared. And they may re-activate some old but fundamentally important questions (Eisenschitz 2008). If planning is about 'the collective good' how do we identify it? How can planning, which is ultimately an aspect of the State, become more than a service industry for those who are already advantaged and best equipped to mobilise political and economic power to their own ends? Should planning continue to focus on creating investment opportunities, targeted at the markets beneficiaries, in the hope that their rising fortunes will 'trickle down' to the wider population? Or should planning aim first to ameliorate market forces and help those who markets do not naturally include as beneficiaries?

This is not the place for an attempt to answers to these questions. For the point is that they can only be arrived at through open debate and the clash of opposing perspectives, evidence, and interests. That kind of democratic tussle, to define and mobilise around a shared conception of the Public Good, is what Planning, as conceived by its nineteenth-century originators, was to be all about. In practice of course, planning has never been like that. The High Ground in Planning was captured first by the Modernising nationalist state and its bureaucratic apparatus, and subsequently by the corporate, political and ideological forces of globalising Neoliberalism. Nor could it have been otherwise. As a result Planning in recent years has often seemed, in Aristotelian terms, to be an exercise in applied 'Idiocy'. The Recession has now discredited the Neoliberal orthodoxy. The full implications of this for Planning thought and practice have yet to be realised. And what will follow it has yet to be determined. I hope this outline discussion may invite responses on these questions.

Bibliography

Walter Benjamin (2002) The Arcades Project

Sibel Bozdogan (2001) Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in the Early Republic University of Washington Press, Seattle and London

Mike Davis (2006) Planet of Slums London, Verso Books

Arif Dirlik (2007) Global Modernities University of Utah Press

Aram Eisenschitz (2008) 'Town planning, Planning theory and social reform' International Planning Studies 13(2) 133-149

Andrew Glyn (2006) Capitalism Unleashed Oxford University Press

Peter Hall (1999) Cities in Civilisation Weidenfeld and Nicholson: London

David Harvey (2009) 'The Right to the City' New Left Review 55

F.A.Hayek (1944 The Road to Serfdom London, Routledge

Caglar Keyder (2005) 'Globalisation and Social Exclusion in Istanbul' International Journal of Urban and Regional Research 29:1 p124-134

Alex Kreiger and William S Saunders (eds) (2009) Urban Design University of Minnesota Press

Hatice Kurtulus (2005) (ed.) Istanbul'da Kentsel Ayrisma Istanbul: Baglam

Paul Krugman (2008) The Return of Depression Economics Penguin Books

John Lovering (2007) 'The relationship between urban regeneration and neoliberalism: two presumptuous theories and a research agenda' International Planning Studies 12(4)

Ali Madanipour (2007) Designing the City of Reason London, Routledge

Paul Mason (2009) Meltdown: The end of the age of greed London, Verso Books

Jeremy Seabrook (2007) Cities Oxfam/Pluto Press, London

Manfred Steger (2005) Globalization: A Very Short Introduction Oxford University Press

John Urry (2002) The Tourist Gaze 2nd edition SAGE

Stephen V Ward (2004) Planning and Urban Change SAGE

KENTSEL YENİDEN YAPILANMA VE YENİ KENTLEŞME EĞİLİMLERİ ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

Doç. Dr. H. Tarık ŞENGÜL

Giriş

Bir çok yönüyle kentleşme süreçlerinde radikal değişimlerin yaşandığı bir dönemde yaşıyoruz. Kuşkusuz bu değişim daha genel bir toplumsal dönüşümün parçası olarak karşımıza çıkıyor. Bununla birlikte, geçmiş dönemlerden dikkate değer biçimde farklılaşan bir biçimde, içinde bulunduğumuz değişimin merkezinde kentler yer alıyor. Bu nedenle, bu büyük toplumsal dönüşümü anlamanın ön şartlarından biri kentlerin bu değişimdeki rolünü anlamaktan geçiyor.

Ancak içinde yaşadığımız dönüşümün yeterli derinlikte anlaşılabildiği söylenemez. Değişim genellikle ikililikler etrafında anlaşılmaya çalışılırken, değişim süreci zamansal olarak doğrusal bir süreçte ortaya çıkan kırılma ve yeni bir sürecin başlaması olarak tanımlanıyor. Bu tür bir kavramsallaştırma, mekan karşısında zamana ve tam da bu nedenle, dönemler arasında değişime vurgu yaparken, süreklilikleri anlamakta yetersiz kalmaktadır. Oysa biliyoruz ki toplumsal değişim en radikal biçimleri aldığında bile, belli süreklilikleri de içinde barındırmaktadır.

Bu tür bir sınırlılığı aşmaya yönelik olarak kent mekanını belli bir tarihsellik içinde oluşmuş katmanlar bütünü olarak kavrayabiliriz. Her özgün dönem kendinden önceki dönemde oluşan katmanlarla belli bir çelişki ve etkileşim içinde kendi katmanını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, çok genel bir tanımlama ile kentsel yeniden yapılanma (dönüşüm) her dönemin daha önceki dönemlerle belli bir hesaplaşma içinde, kendi katmanını oluşturma sürecini olarak tanımlanabilir. Kentsel dönüşüm ve yeniden yapılanma tam da bu hesaplaşmanın kendisi olarak görülebilir.

Böyle bir bakış açısı bir yandan dönüşüm sürecini ve kentin yeni yapı ve aktörlerini anlamamıza olanak sağlayıp, önceki dönemlerle yaşanan kırılmalara işaret ederken, bir yandan da, bu dönüşümün belli süreklilikleri de içerdiği gerçeğini görmemize olanak sağlayacaktır.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası kentleşme deneyimini karşılaştırmalı olarak ele alacağımız bu kısa değerlendirmede, kentleşme süreçlerinin ekonomik, siyasal/yönetsel, kültürel ve mekansal boyutlarında ortaya çıkan değişim ve süreklilikleri on temel başlık altında tespit edip, herbiri üzerine kısa değerlendirmeler yapmayı hedefliyoruz.

1. Ulus-Devlet Merkezli Mekansal Yapılanma	1. Küresel-Yerel Mekansal Yapılanma
2. Üretim Merkezli Kentsel Gelişme	2. Finans ve Tüketim Merkezli Kentsel Gelişme
3. Kentleşmeye Sınırlı Kaynak Aktarımı	3. Kentleşme Öncelikli Kaynak Kullanımı
4. Emeğin Yeniden Üretimi Merkezli Kentsel Büyüme	4. Rant ve Finans Merkezli Kentsel Büyüme
5. Küçük Ölçekli Aktörlerin Kenti	5. Büyük Ölçekli Aktörlerin Kenti
6. Kentsel İkili Yapılar	6. Kentsel Parçalanma
7. Geçişkenlik ve Eklemlenme	7. Kapanma ve Dışlanma
8. Bölüşüm Siyaseti	8. Kimlik Siyaseti
9. Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim Çelişkisi / Toplumcu Belediyecilik	9. Çok Ölçekli ve Dağınıklaşan Yönetsel Yapı/ Girişimci Belediyecilik
10. Populist- Parçacı Planlama	10. Otoriter-Parçacı Planlama

İki dönem arasındaki önemli bir farklılaşma noktası ilk dönemin ulus devlet merkezli bir kentleşme deneyimine işaret etmesine karşılık, ikinci dönemin ulus-ötesi dinamiklere açık bir kentleşme sürecine işaret etmesidir. Birinci dönemin ulus devlet mekanı içinde yer alan kentleri arasındaki ilişki büyük ölçüde bir tamamlayıcılığa işaret ederken, 1980 sonrası dönemin kentleri giderek artan biçimde tamamlayıcılık ilişkisinin büyük ölçüde kırıldığı ve yarışmacılığa, yarışamadıkları ölçüde de, dışlanmaya itildikleri bir duruma işaret etmektedir. Diğer bir anlatımla, Ereğli Demir Çelik Zonguldak kömürünü kullanmayıp, Güney Afrika'dan kömür alırken, Kocaeli'nde yerleşen otomotiv endüstrisi de demir ve çelik ihtiyacını Belçika'dan karşılayabilmektedir. Bu çerçevede kentler giderek artan biçimde kendi kaderleri ile başbaşa bırakılmakta, bu çerçevede de geride kalanlar daha da geriye düşerken, İstanbul başta olmak üzere, avantajlı konumda olanlar daha da öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, giriş bölümünde de işaret ettiğimiz gibi, bu süreci bütünsel bir kırılmadan çok, bir yönelim olarak değerlendirmek gerekir. Bu çerçevede ulus devlet merkezli mekansal örgütlenme biçiminin tümüyle ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Bu tür bir değerlendirme iki stratejiyi görmezden gelmektedir. Birincisi ulus devlet merkezli yapıların ve ilişkilerin değişime gösterdiği dirençtir. Bir çok yönüyle eski yapılar çeşiti mevziler yitirerek de olsa, varlıklarını korumaktadır. İkinci stratejiyse uyarlanmadır. Bu süreç genelikle eski ile yeni arasında melez sentezlerin oluşmasına izin vermektedir.

Birinci boyutla da yakından ilişkili ikinci özellik üretim merkezli kentsel gelişme mantığının yerini hızla finans ve tüketim merkezli kentsel gelişmeye bırakmasıdır. Bu durum meksansal örgütlenme açısından iki farklı düzeyde kendini göstermektedir. Birincisi yukarıda da kısaca değindiğimiz ulusal mekansal işbölümündeki dengelerin değişimine işaret etmektedir. İthal ikameci dönemin devlet destekli sanayi kentleri dikkate değer bir gerilemeye uğrarken, finans merkezi olarak İstanbul var olan üstünlüğünü tartışmasız hale getirirken, turizmde uzmanlaşan kentlerin dışa açık olanları da içinde bulunduğumuz dönemde öne çıkan kentler olmuştur. Bununla birlikte, özellikle tekstil sektöründe uzmanlaşan ve ihracata yönelik çalışan bir dizi kentte bu süreçte devlet dışı bir girişimciliğin izlerini taşıyan üretim kenti olarak öne çıkmıştır. sa

Üretimden finans ve tüketime kayan vurgunun görünür olduğu bir diğer boyut kentlerdeki işlevsel değişim ve bu durumun arazi kullanımında yarattığı değişime ilişkindir. İstanbul, Ankara, İzmir

gibi büyük kentlerde üretim işlevleri kentlerin dışına atılırken, üretime doğrudan ya da dolaylı hizmet veren fabrika, lojistik destek ve diğer üretime destek veren işlevlerin bulunduğu arsalar finans ve tüketime hizmet edecek işmerkezleri,otelller alışveriş merkezleri yanında yeni orta sınıfa hizmet eden kapalı konut alanları için yeniden işlevlendirilmektedir. Bu süreçte kentsel dönüşüm (tasfiye) projelerinin önemli hedef gruplarından biri de önceki dönemin emek depoları olan ruhsatsız konut alanlarında yaşıyan çalışan sınıflar olmuştur. Üretimin dışarı itildiği bir durumda, işlevselliğini yitiren bu kesimlerin konut alanlarından stratejik konumda olanlar yeniden dönüşüm projelerinin hedefi haline gelmiştir. İstanbul'da Başıbüyük, Ayazma, Sulukule, Ankara'da Dikmen Vadisi, Mühye Köyü, Kuzey Ankara Girişi gibi bölgeler bu çerçevede Kentsel Dönüşüm Projelerinin hedefi haline gelmiştir. Ancak bu dönüşüm projelerinin dikkate değer bir direnişle karşılaştığı ve bir çok durumda gecikmeli uygulamaya geçilebildiği, bazı durumlarda proje iptaline gidildiği görülmektedir.

1980 öncesi kentsel gelişme dinamikleri üretimin mantığına eklemlendiği ölçüde, sınırlı kaynak kullanan mekanlar olmuştur. Yetersiz sermaye birikimi koşullarında, öncelikler üretime ve üretim mekanlarına verilirken, yeniden üretimin ve özellikle de emeğin yeniden üretiminin mekanı olarak kent oldukça sınırlı kaynak kullanmış, bu işlev büyük ölçüde yerel toplulukların kendisine bırakılmıştır. Gecekondu, enformel sektör ve benzeri oluşum ve mekanlar bu sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir anlatımla devletin ve özel sermayenin kaynakları üretim için kullandığı bir durumda, emek gücünün yeniden üretimini kendi bulduğu yaratıcı yollarla çözmüştür.

Üretimin bir yandan ulus-ötesi yarışmaya açıldığı ve koruma duvarlarının kaldırıldığı, diğer yandan devletin bu alandan büyük ölçüde çekildiği 1980 sonrası dönemin ana özelliği gelişme ve ekonomik büyümenin merkezine finans sektörü ve tüketim yanında, bunlarla yakından ilişkili kentsel taşınmazlar üzerinden yürütülen spekülatif para akışlarının gelmesidir. Bu tür bir kayma sadece özel sermaye yatırımlarına yönelik değildir. Finans ve tüketim sektörlerinde yükselen kar hadleri ve artan spekülatif arayışların merkezinde devlet vardır. Bir yandan yaptığı düzenlemeler bir yandan bu alandalarda doğrudan yaptığı müdahaleler devletin hem merkezi hem de yerel düzeyde bu kaymada temel aktör olduğuna işaret etmektedir. Özellikle kentsel arsa üretimi açısından bakıldığında yerel yönetimlerin olduğu kadar TOKİ gibi kamu kaynağı ve araizleri kullanan kurumlarında spekülatör rolüne soyundukları söylenbilir. Bu çerçevede kentler geçmiş dönemle karşılaştırılmayacak bir kaynak akışının hedefi haline gelirken, ekonominin de merkezine yerleşmiş durumdadır.

Bu dönemde kent mekanının emek gücünün yeniden üretim mekanı olma özelliğini tümüyle yitirdiğini söylemek yanlıştır. Bir yandan çalışan sınıfların gösterdiği direnç, bir yandan seçici bir biçimde de olsa emek gücüne duygulan ihtiyaç kent mekanın daha önceki dönemden farklı bir biçimde de olsa yeniden üretim süreçlerinde üstlendiği belli işlevlerin sürmesi anlamına gelmiştir. Öte yandan bu işlev emek gücünün yeniden üretim süreçlerinde daha seçici bir stratejiyi de doğurmuştur. Yeni orta sınıf üzerindeki vurgu emek gücünün yeniden üretimine yönelik olarak da belirgin hale gelmektedir. Öte yandan vazıfsız emek gücünün dikkate değer bir bölümü emek pazarının dışına itilirken, devlet hizmetlerinden de daha az pay alır hale gelmiştir. Bu çerçevede

özellikle kamu sektöründe çalışan ve geçtiğimiz dönemin gözde kesimi içinde bulunduğumuz dönemde 'geleneksel orta sınıf' olarak gözden düşen kesimler arasında yerini almıştır. Benzer biçimde, özelleştirme ve benzer süreçler sonucunda devlet işletmelerinde çalışanların sayısında meydana gelen daralma, geçtiğimiz dönemde işsizlik karşısındaki rolüyle de önemli olan devlet müdahalesini marjinal hale getirmiştir. Kuşkusuz bu tür bir yapılanmanın önemi sonuçlarından biri artan işsizlik, yoksullaşma ve toplumsal yaşamın dışına itilme süreçlerinden etkilenen kesimin hiç bir dönemde olmadığı kadar genişlemesi olmuştur.

Bu gelişmelerin işaret ettiği bir başka değişim boyutu kentleşme süreçlerinin mantığında büyük yer tutan ve emeğin yeniden üretimi ile iç içe geçmiş bir "ihtiyaç" temelli taleplerle desteklenen kentsel büyüme ikincilleşirken, spekülasyon temelli talepler etrafında şekillenen bir kentsel büyüme modeli öne çıkmış bulunmaktadır. Kuşkusuz sınırlı kaynaklarla kentleşildiği bir dönemde ihtiyaçları karşılamanın gerisinde kalan bir kentsel büyüme modelinin hakim olması anlaşılırdır. Bu dönemde de, kentsel taşınmazlar etrafında spekülatif yatırımlar gözlenmekle birlikte, içinde bulunduğumuz dönemle karşılaştırıldığında, söz konusu çabaların sınırlı bir büyüklüğe sahip olduğu görülmektedir.

Bu süreç radikal bir dönüşüm yaşarken, içinde bulunduğumuz dönemin kentleşme dinamikleri iki ilişkili nedenle ihtiyaç temelli olmaktan giderek uzaklaşmıştır. Birincisi, kentsel süreçlere eklemlenmekte güçlük çeken kesimler halihazırda yeterli kaynağa da sahip olmayan kesimlerdir. Yeni ekonomik/toplumsal ilişkiler içinde büyük ölçüde işlevsizleştirilen bu gruplara yönelik ne devletin ne de piyasanın duyarlılığının bulunmadığı bir ortamda, söz konusu kesimlerin talepleri toplumsal alandan siyasal alana taşınıp, efektif talebe dönüşememektedir. Bu kesimlere daha önce açık olan, arazi işgalleri gibi yöntemlerin de önünün kapandığı düşünüldüğünde, bu kesimlerin daha önceki dönemde olduğu gibi, kentsel büyümenin ana aktörlerinden biri olmaktan hızla uzaklaşmış olması anlaşılabilirdir.

Bu çerçevede, yeni toplumdal dengeler içinde öne çıkan kesim ve sektörlerin kentsel alanda daha önce sınırlı ölçüde var olan spekülatif etkinlikleri nicel ve nitel açılardan önceki dönemden çok daha kapsamlı ve derin hale gelmiştir. Kentsel taşınmazlar giderek artan biçimde hisse senedi mantığı ile alınıp satılır hale gelmiştir. Bugün bir çok büyük kentimizde başta üst ve orta sınıflara hizmet eden konut sayısının bu kesimdeki hane sayısından çok daha fazla sayıda üretilmiş olmasının gerisinde bu taşınmazların yatırım mantığıyla alınıyor olması vardır. Bu nedenle kentlerin çepherlerinde ortaya çıkan konut alanlarının bir bölümü boş kalırken, bu alanlardaki çekici yerleşmelere kayan nüfusun bıraktığı kent içindeki yerleşme alanları orta sınıf özelliğin yitirmekte ve belli bir çöküntüye uğramaktadır.

Spekülatif nitelikli büyüme sadece konut sektörüne sınırlı değildir. Kentlerin farklı bölgelerinde ve çepherlerinde mantar gibi biten alışveriş merkezleri sadece tüketimin ön plana çıktığı bir duruma işaret etmemektedir. Özellikle büyük kentlerde alışveriş merkezlerinin talep ötesinde inşa edildiği görülmektedir. Bu çerçevede geçtiğimiz on yıl içinde inşa edilen bazı alışveriş merkezleri yarışmacı olamayarak ya kapanma durumunda kalmış ya da çöküntü yaşamaya başlamıştır. İş merkezleri ve otellere ilişkin de benzer bir aşırı üretim sorunun ortaya çıktığı kriz ortamında daha da açık hale gelmiş bulunmaktadır.

Bu durum kentlerdeki güç dengelerini de önemli ölçüde yeniden tanımlamıştır. Kentlerin sermaye birikiminden sınırlı pay aldığı bir durumda kentler küçük ölçekli çıkarların alanı olmuştur. Kentlerin sermaye birikim süreçlerinin merkezine geldiği bir durumda kentlerin sadece küçük ölçekli çıkar ve aktörlerin değil daha büyük ölçekli aktörlerin etkinlik alanı haline geldiği görülmektedir. Bu çerçevede, ulus-ötesi sermaye ve kurumların özellikle büyük kentlerde önemli kentsel aktörler haline gediğine de gerçeğine de dikkat çekilmesi gerekir. Bu çerçevede daha önce ulusal düzeyde üretim sektörü merkezli şekillenen korporatist ilişkilerine benzer korporatist ilişkilerin kentsel düzeyde de kendisini göstermesi şaşırtıcı değildir.

Bu değişimin büyük kentlerdeki özgün bir sonucu parsel bazlı bir kentsel gelişme modelinden büyük kentsel arsaya ihtiyaç duyan bir döneme geçilmesidir. Gerek talep tarafında (finans kuruluşları vb) gerekse arsa geliştirme ve yapılı çevre üretiminde büyük aktörlerin varlığı ve ihtiyaçları parsel bazında karşılanacak nitelikte değildir. Bu nedenle iki farklı mülkiyet biçimi son dönemde bu kesimlerin hedefi haline gelmiştir. Birincisi kamuya ait kent içinde ve etrafındaki stratejik arazilerdir. Kamu sektörünün uğradığı aşınmaya paralel olarak kentsel ve bölgesel ölçeklerde hizmet sunanan kurumların hizmet amaçlı mülkleri ya doğrudan satışa çıkarılmış ya da TOKİ aracılığı ile yeni dönemin taleplerine yönelik projelere konu olmuştur. Sümerbank, Etibank, Şeker Fabrikaları Özelleştirme İdaresi Başkanlığı marifetiyle özel sektöre devredilmiş, devredilen işletmelerin hemen tümü bekleme süresinin sonunda, arsaları kullanılarak yukarıda söz ettiğimiz alışveriş merkezi, lüks konut alanları ve işmerkezlerine dönüşmüştür. Bu çerçevede büyük arsa talebini karşılamaya yönelik olarak bir diğer hedef alan ruhsatsız gecekondu alanları olmuştur. Bu alanlarda TOKİ büyük ölçekli projelerle yaratılan talebe yanıt vermeyi hedeflemiştir.

Kentsel yapı ve ilişkilerdeki değişimin ilişkili bir başka boyutu ise önceki dönemin orta sınıf mekanlarına karşılık gecekonduların nitelediği bir ikililik modelinin yerini içinde bulunduğumu dönemde daha karmaşık bir ayrışmanın almasıdır. Bir yandan daha genel bir düzlemde, sınıfsal ayrışma derinleşirken, daha somut düzlemlerde, bu durum bir kentsel parçalanma ve dağınıklaşmaya işaret etmektedir.

Kentsel alanlarda daha önceki dönem bir dizi ikili yapının önce çıktığı bilinmektedir. Gecekondu-ruhsatlı yapılar, formel-enformel ekonomiler, modern-geleneksel merkez ve benzeri kavramlar kentlerde var olan ikililikleri tanımlamaya yönelik kullanılmıştır. Kentlerin nüfusunun kırdan göçle beslenen biçimde, yirmi yıl gibi kısa sürede, ikiye katlanması ve sınırlı kaynaklarla bu tür bir kentleşmenin gerçekleştirilmesi karşısında, bu tür ikililiklerin ortaya çıkması şaşırtıcı değildir

Yeni dönemde kentlerin toplumsal ve mekansal yapısında ortaya çıkan değişim, önceki dönemden farklı olarak, sınırlı ölçüde göç gibi dışarıdan süreçlerle beslenmiştir. Ortaya çıkan değişim ve bu değişimin işaret ettiği dağınıklaşma daha çok kentlerin işleyiş kurgusu ve buna karşılık kelen toplumsal kesimlerin kent mekanında yeniden konumlandırılması ile ilişkilidir. Bu konumlandırma sadece kesimlerin kent içindeki konumlandırmasını içermemekte, aynı zamanda, kesimler arası ilişkileri de yeniden yapılandırmayı gündeme getirmektedir.

Konut alanlarında bu durum üst gelir gruplarının duvarlı kentleri olarak karşımıza çıkarken, yoksul kesimler açısından dayatılan bir dışlanma sürecinin yükselttiği sosyal ayrıştırıcı duvar-

larına işaret etmektedir. Benzer biçimde, bu kesimlerin kullandığı merkezler de birbirinden ayrışmakta, önceki dönemin geleneksel merkezlerinin içi boşalırken, tüketimin paketlenmiş sunulduğu alışveriş merkezleri her kesimin standardına karşılık gelecek biçimde, kentlerin farklı bölgelerinde ve çepherlerinde mantar gibi ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede, önceki dönemin kentleri belli bir sınıfsal yarılmayının özgün bir boyutu olarak mekansal yarılmaya da şahitlik ederken, içinde bulunduğumuz dönemde bu sınıfsal yarılma ve mekanları kendi içinde de parçalanıp, ufalanmaktadır. Bu çerçevede iki temel tespit yapmak mümkündür. Birincisi kentlerin içinde daha küçük kentlerin ve kent kurgularının ortaya çıkmasıdır. Diğer bir anlatımla aynı kent içinde, her kesimin kendine göre tanımladığı bir kent ortaya çıkmıştır. Bu soruyla bağlantılı bir diğer tespitse bu tür bir sosyo-mekansal kurgu içinde, birarada yaşama koşullarının giderek daha da güçleşmesidir. Diğer bir anlatımla, kendi içinde bu derece parçalanmış ve birbirinden kopmuş-birbirine belki de sadece (oto)yollarla bağlanan adacıkların temsil ettiği yaşam biçimlerinin birbiriyle barış içinde yaşamasının önümüzdeki dönemlerde çok daha güç olacağı giderek açık hale gelmektedir.

Bu tür bir karamsal değerlendirmeyi destekleyen bir başka ilişkili gelişme toplumun farklı katmanları arasındaki geçişkenlikte ortaya çıkan değişimdir. 1980 öncesi dönemin eşitsizlikler ve mekansal ayrışmalar açısından bir başka özelliği, zaman içinde genişleyen sosyo-mekansal hareketlilik/geçişkenlik kanallarının varlığıdır. Diğer bir anlatımla, gecekondu alanlarına yerleşen kentin yeni yoksulları, emek pazarında kendi durumlarını iyileştirme olanakları bulabilirken, eğitim aracılığı ile ikinci nesil göçmen nüfusun sınıfsal konumunu değiştirmesi de mümkün olmaktaydı. Günümüz kentlerinde, bu iki sınıfsal hareketlilik kanalının da tıkandığı ve sınıfsal pozisyonların giderek artan biçimde, en azından meşru kanallar çerçevesinde, sabitlenmeye başladığı görülmektedir. Bu çerçevede, daha önceki dönemlerde rastlanmayan ölçüde bir mutlak dışlanmış kentsel nüfusun ortaya çıkmaya başladığı ve bu kesimin önümüzdeki dönemlerde daha da genişleyeceği söylenebilir.

Önceki dönemin siyasal mücadeleleri büyük ölçüde bölüşüm siyasetine endekslenmiş bir nitelik taşımaktadır. Bu çerçevede gecekondularda yoğunlaşan göçmen nüfusun geldikleri yer temelli kimlikleri güçlü biçimde öne çıkmasına karşın, talepleri büyük ölçüde kaynaklardan daha fazla pay almaya yöneliktir. Sosyal alandaki bu kimlik tanımı bugün etnik ve dini kimliklerin de öne çıkması ile çok daha karmaşık hale gelirken, kimlik siyaseti çok daha vurgulu biçimde öne çıkmıştır. Ancak iki dönem arasındaki fark her iki dönemin sosyal alanda tanımlanan bu kimlik ve taleplerinin siyasal alana taşınış biçimlerinden çıkmaktadır. Birinci dönemde patronaj ve populizme dayanan eklemleme mekanizmaları sınıf siyasetine belli açılımlar sağlarken, bugün bu mekanizmaların kendisi kimlik siyasetinin aracı haline gelmiş bulunmaktadır.

Yerel devletin bu süreçteki rolü açısından bakıldığında, 1980 öncesi dönemde özellikle 1970'li yıllarda, kentlerde yükselen ve giderek sınıfsal nitelik kazanan mücadeleler bu sürecin merkezindeki belediyeleri de siyasallaştırmıştır. Sonuç belediyelerle siyasal merkez arasında derin bir çatlak ve ikililik olarak belirginleşmiştir. Kentlerde toplumcu belediyecilik anlayışını savunan belediyeler siyasal merkezin sürekli engellemeleri ile karşılaşmışlardır. Bugün kentler sermaye

birikiminin merkezine geldikleri ölçüde, çok ölçekli ve farklı ölçekten gelen aktörlerin mücadele alanında dönüşmüştür. Bu çerçevede belediyeler kentsel girişimciliğin odakları haline gelirken, TOKİ ve benzeri türden yerel üst bir dizi kamu- yarı kamu ya da özel sektör kuruluşunun yerel devlet yapılanmasının parçası haline geldikleri görülmektedir Bu çerçevede kentlerdeki yönetim yapılarının da piyasa merkezli hale geldikleri ölçüde karmaşık ve parçalanmış bir yapıya büründükleri ve yer yer otoriterleştikleri görülmektedir.

Kentlere dayatılan bu büyük ölçekli dönüşüm kuşkusuz var olan mekanların dikkate değer bir değişimini gündeme getirmektedir. Daha önceki dönemin kentleşmesi küçük ölçekli çıkarları içerdiği ölçüde küçük parçalar halinde kentleşmeyi gündeme getirmiştir. Özellikle gecekondu gelişimi karşısında, planlama süreçleri büyük ölçüde yetersiz kalırken, planlama anlayışına genel olarak populist bir yaklaşım damgasını vurmuştur. Öte yandan içinde bulunduğumuz dönemin kentleşme dinamikleri büyük ölçekli aktörlerin gereksinim duyduğu büyük kentsel arsa ihtiyacına karşılık gelecek alanlar gerektirmektedir. Kentsel dönüşüm olarak adlandırılan bu dönüşüm sermayenin taleplerinin büyük ölçekli kentsel arsa gereksinimi, bu taleplerin yoğunlu, öngörülemezliği ve hız talebi nedeniyle hali hazırda büyük ölçüde yıpranmış planlama süreçlerini önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak ölçüde parçacı hale gelmiştir. Bu durum özellikle belli kesimlerin talepleri ile gündeme gelen büyük projelerde otoriter bir yaklaşımı da doğurmaktadır. Bu tür mega projelerde hızlı sonuç almak ve ortaya çıkan muhalefeti etkisiz kılmaya yönelik olarak mevcut planlama sistemlerinin etrafından dolaşan ve özel muhafiyetler yaratan pragmatik ve anti-demokratik yollar izlenmektedir.

Bu tür bir süreç içinde bulunduğumuz krizle birlikte belli bir kırılma noktasına gelmiş bulunmaktadır. Ancak burada yaptığımız tartışma içinde bulunduğumuz krizin bu süreci ne yönlerde etkileyeceği üzerine bir değerlendirmeyi içermiyor. Bu çerçevede, genel geçer bir değerlendirme yapmak yerinde görünüyor; önümüzdeki dönemde, yukarıda özetlediğimiz kentleşme dinamiklerini ne yönde değiştireceği büyük ölçüde siyasal mücadeleler tarafından belirlenecektir. Bu mücadeleler kentlerimizde sadece belli kesimlerin dışlanması ya da kaynaklardan pay alıp almaması üzerinde verilmeyecektir. Bir anlamda bu mücadeleler birlikte yaşayabilmenin mümkün olup olmadığı sorusuna verilecek yanıtı da hazırlayacaktır.

6 KASIM 2008

1. OTURUM Oditoryum

BELEDİYELERİN VE PLANLAMA KURUMUNUN YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Doç. Dr. İclal DİNÇER

BİR SÜREÇ ANALİZİ: KONYA'DA YENİDEN YAPILANMA YAKLAŞIMLAR
Arş. Gör. Neslihan SERDAROĞLU SAĞ-Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Böl.

KENT PLANLAMADAN KENTSEL PROJECİLİĞE: DEĞİŞİMİN KAMUSAL ALANDA YARATTIĞI EROZYONLAR
Yrd. Doç. Dr. Tolga LEVENT-Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

KENTSEL PLANLAMANIN DEĞİŞİMİ VE KENTSEL PROJELER: KENTSEL MEKÂNIN VE PLANLAMANIN KAZANIMLARI-KAYIPLARI
Aslı KOTAN-Şehir Plancısı

Moderatör: Doç. Dr. İclal DİNÇER

Değerli konuklar, hepinizi saygı ve sevgilerimle selamlıyorum. Gerçekten çok katılımlı bir toplantıyla tekrar Dünya Şehircilik Günlerinin heyecanını yaşıyoruz. Şehir Plancıları Odası, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ve kolokyum komitesine bizi bir kez daha bir araya getirdikleri için teşekkürlerimi sunuyorum. Beni de bu onurlu göreve lâyık gördükleri için ayrıca kişisel olarak teşekkür ediyorum.

Türkiye'de 32.'si gerçekleştirilen Dünya Şehircilik Günü Kolokyumunun ana temasının "Kentsel Yeniden Yapılanma, Kazananlar Kaybedenler" olarak belirlenmesi günümüz koşullarında çok anlamlıdır. Bu temayı belirleyenlerin gerçekten bir probleme işaret ettikleri açıktır. Bu bağlamda yeniden yapılanma dinamiklerinin arka planını nasıl okuduğumuz ve kazananlar kaybedenler tanımlarını nerede durarak yaptığımız konusu önem kazanmaktadır. Bu oturum ve takip eden oturumun teması bildiğiniz üzere belediyelerin ve planlama kurumunun yeniden yapılanmasıdır. İzninizle bu tanımı biraz daha genişletmek istiyorum ve karar alıcı organlar ya da yönetim mekanizmalarının yeniden yapılanması demek istiyorum. Probleme bu eksenden bakarak şu soruları sormamız mümkündür, karar alıcı organlar ya da yönetim mekanizmaları kentsel yeniden yapılanma kavramını nasıl algılamaktadırlar? Bizim algımızın dışında onların algıları nasıldır? Yeniden yapılanmanın arka planını nasıl okumaktadırlar ya da nasıl oluşturmaktadırlar? Bu sürecin kazananları ve kaybedenleri olarak kimleri görmektedirler? Bu soruları onlara yöneltmek gerekiyor.

Eğer karar alıcı organlar ya da yönetim mekanizmaları kentsel yeniden yapılanma kavramını sadece yasadışı yapılaşmış konut alanlarındaki ve eskime sürecine girmiş tarihi kent merkezlerindeki fiziki dokuyu yıkıp, temizleyip, yerine temiz, şık ve simgesel binalar yapmak olarak algılıyorlarsa, yeniden yapılanmanın arka planında kamu yararı kavramını unutmuşlarsa, dolayısıyla konuyla doğrudan ilgili insanların yararına bir durum, bir tavır almıyorlarsa, bu süreci zaman zaman kendilerinin bile denetleyemediği kazananlar ve kaybedenler ekseninde sürdürmeye kararlıysalar şimdiye kadar söylenenlerin yetmediğini, biz plancıların daha çok sözümüzün olduğunu belirtmek gerekiyor.

Bu oturumda bilim kurulu tarafından sunulmak üzere seçilmiş ve sizin huzurunuza gelmiş olan üç genç araştırmacının çalışmalarını izleyeceğiz. Bu izleme sırasında şu soruları da kendi kendimize sormalıyız diye düşünüyorum. Planlama kurumunun içeriği birbirinden çok farklı nitelikte yaklaşık 20'ye ulaşan yasal düzenlemeyle parçalandığı, 70'e yakın kurumun plan yapar, onaylar veya görüş verir hale getirildiği günümüzde, bu parçalanmış yapıyı planlamanın temel ilkeleri

ve kamu yararı kapsamında yeniden yapılandırmak mümkün müdür, yoksa hayal mi kuruyoruz? Yönetim mekanizmalarının, kentlerin yeniden yapılanmasını günlük rekabet koşulları içerisinde piyasanın tüketim süreçlerine bıraktıkları günümüzde yeniden yapılanmanın çok yönlü, çok eksenli, yani sosyo-ekonomik, kültürel, fiziki eksenleri alarak kurgulanması ve bunun uzun erimli etkilerini göz önüne alarak yeniden düzenlenmesi mümkün müdür, yoksa bu da mı bizler için bir hayaldir? Yönetim mekanizmalarının karar alma süreçlerinde sahip oldukları tek başına yetkili olma erkini, örneğin kentsel dönüşüm için karar alma, proje hazırlama ve projeyi onaylama süreçlerinde tek başına uygulayıcı olma erklerini konunun ilgililerıyle paylaşmaları mümkün müdür? Dolayısıyla katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi kavramların hayata geçirilmesi için gerekli kurumsal ve kültürel ortamlar bugünün koşulları içinden doğarak gelişebilir mi, yoksa bu daha da büyük bir hayal midir, ya da bu soruları başka türlü sormalıyız.

Gelir grupları arasındaki farkların giderek arttığı, yoksulluk sorununun hızla yaygınlaşmaya başladığı, doğal kaynakların tehdit altında olduğu günümüzde bunları yadsıyarak gerçekleştirilecek kentsel yeniden yapılanma kime hizmet edecektir sorusunu soran bir çerçeve konuşmayı izninizle yapmak istedim.

BİR SÜREÇ ANALİZİ: KONYA'DA YENİDEN YAPILANMA YAKLAŞIMLARI*

Arş. Gör. Neslihan SERDAROĞLU SAĞ
Selçuk Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Ülkemiz planlama anlayışında, 1980 öncesindeki "kent planları ile dönüşüm" düşüncesi, 1980 sonrasında "kentsel projeler ile dönüşüm" haline gelmiştir. Günümüzde metropoliten kentler, fiziki gelişimden daha çok mevcut yerleşmelere olası müdahaleler şeklinde gündeme gelen; 'yenileme', 'dönüşüm', 'canlandırma' gibi büyük ölçekli kentsel projelerle biçimlenmektedir. Kentlerin, yeniden yapılanması sürecinde; sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziki boyutları içinde barındıran kentsel dönüşüm kavramı, yapılan uygulamalarda kavramsal içeriği boşaltılarak, günümüze kadar sadece fiziksel bir müdahale aracı olarak algılanmıştır.

Konya açısından, kentsel dönüşüm, sadece kentsel mekânın dönüşümü olarak algılanan ve dönüşümün, kentsel projeler ile gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir dönemin yaşandığı belirlenmiştir. Bu çalışma, genel anlamda Konya'da mekân oluşumu adına ortaya çıkan sorunları, kazanan ve kaybedenleri ile ortaya koyarak, olması gerekenler üzerinde tartışmalar gerçekleştirebilmeyi hedeflemektedir.

Büyükşehir ve üç merkez ilçe belediye sınırları içinde kalan ve parçacıl şekilde bulunan birçok dağınık verinin bir araya getirilerek derlendiği 24 kentsel projenin, Konya kentinde, dönüşüm sloganı ile meydana getirdiği etkileri irdelenmiştir. Bu bağlamda, söz konusu 24 proje;

"Alan Büyüklükleri, Karar Mekanizması- Yasal Dayanakları, Aktörleri, Projenin Hâlihazırdaki Durumu" olarak belirlenen temel kriterlerle incelenmiştir.

Bu kriterler doğrultusunda irdelenen ve değişiklik yaşanan alanlardaki projelerin niteliklerinin ve benimsenen politika yaklaşımının ortaya konulması, çalışmanın temel çıktısını oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Projeler, Dönüşüm Politikaları, Konya Kenti Planlama Süreci.*

---

* Bu çalışma, Arş. Gör. Neslihan SAĞ'ın, Prof. Dr. Aykut KARAMAN'ın danışmanlığında halen sürdürmekte olduğu doktora tez çalışmasının alan verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

1. Giriş

Karmaşık ve dinamik bir sistem olarak kentlerin, sürekli büyüme olgusuyla karşılaşmaları, demografik, ekonomik, sosyal, fiziksel yapısında önemli değişimlere neden olmaktadır. Kentlerin dikkate değer şekilde büyümesi, kentsel mekânın üzerinde daha çok durulmasına; tüketim alanlarının yeni büyüme unsurları (alışveriş merkezleri, spor alanları, kuleler, kongre merkezleri, vs.) üzerinde kentler arası yarışın ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Kentlerin birçoğu için büyüme zorunluluğu ve küresel ekonominin parçası olma ihtiyacı yeniden yapılanmalara neden olmaktadır. Kentsel mekândaki bu yeniden yapılanma ile oluşan değişim ve dönüşümler; kimi zaman mekân ve yaşam kalitesini artırıcı yönde olurken, kimi zaman da mekânın ekonomik, toplumsal, çevresel ve fiziksel çökme ve bozulması olarak kendini gösterir. Kısacası kentler, bugünkü sorunların odak noktaları olmakta ve gelecekteki yaşam biçimi ve kalitesini de belirlemektedirler. Sorunların çözümünde ve yaşam biçiminin belirlenmesinde yeni bakış açıları ve politikalara ihtiyaç duymaktadırlar (Thorns, 2004; Akkar, 2006; Karaman, 2003).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışının ekonomik kapasiteden hızlı olması nedeniyle gecekondu ve marjinal konut oluşumu, şehir merkezlerinin ve eski şehir parçalarının sorunları, işlevlerini yitirmeleri, süzülme sürecine girmeleri, deprem faktörü, yasadışı yapılanma, sosyal ve mekânsal eşitsizlikler ve sağlıksız yaşama ortamları gibi sorunların çözümü noktasında kentsel dönüşüm kavramı oluşmuştur. Kentsel dönüşüm bir olgu olarak belirli bir zaman diliminde sürekli gerçekleşmekte ve bu sürecin temel felsefesi, dönüşen alanları kentin kendi bütününde işleyen yapısına, yaşanabilir kentsel mekan olarak entegre eden bir amaca hizmet etmesidir (Thorns, 2004; Akkar, 2006).

Kentsel dönüşümün, Türk planlama literatüründe tartışılmaya başlanması, 1980'lerin dışa dönük, büyük ölçüde küreselleşen dünyada bir yer edinme çabaları ile şekillenen, hükümet politikalarının bir uzantısı sonucu oluşmuştur (Dündar, 2003). Küreselleşen bir dünyada yaşamamıza rağmen yerel özellikler günlük yaşam şekli üstündeki etkisini korumakta bu sebeple de kentsel yaşam şekillerinin dönüşümüne iliştirilen anlamlar kent gündeminin merkezindeki yerini almaktadır (Thorns, 2004).

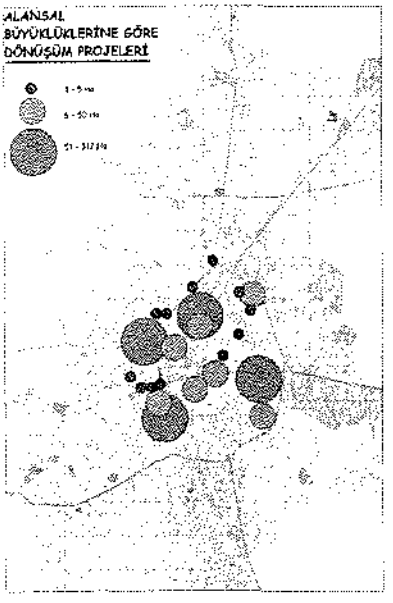
2. Kentsel Dönüşüm Projeleri

Konya kentinin planlama süreci kısaca özetlenirse; Konya, planlı döneme 1946 Asım Kömürcüoğlu'nun planı ile girmiş olup, bu planda yeni gelişime açılan bölgelerde Güzelkent akımından etkilenen uygulamalar hâkimken, 1954 Ferzan Baydar-Lale Baydar planı ile birlikte, kentsel yenileme uygulamaları başlatılmış, eski doku yıkılarak apartmanlaşmalar oluşmuştur. 1966 planında, 1980'li yıllarda gecekondu alanlarının dönüşümünde sosyal yapının önemsenmesinin temeli olan gecekondu önleme bölgeleri belirleme çabaları dikkat çekicidir. 1980'lerle birlikte planlamada yerel yönetimlerin yetkili olması sonucunda, kapsamlı imar hareketleri başlamış ve kentsel dönüşüm projeleri gündeme gelmiştir. 1990'lara gelindiğinde uygulamada parçacı ve nitelikten çok niceliğe önem veren plan değişiklikleri gündeme gelmiş Konya kenti de bu süreçten derinlemesine etkilenmiştir. Stratejik planlama yaklaşımının etkisi ile kentsel projeler

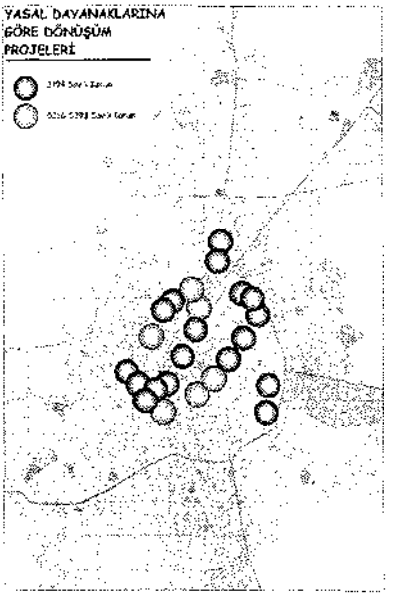
gündeme gelmiştir. Bu nedenle alan araştırması olan Konya kentinde; planlı olarak gelişen ve herhangi bir plan kararıyla değişim yaşayan alanlar dönüşüm kapsamında incelenerek bir tipoloji çıkarılmaya çalışılmıştır.

Büyükşehir, Selçuklu, Meram, Karatay Belediyelerinden edinilen bilgiler ışığında; dönüşüme konu olabilecek 24 alan tespit edilmiştir (Bu alanlara ilişkin ayrıntılı bilgiler tablodadır, Tablo 2.1.). Belirlenmiş olan dönüşüm alanlarının büyüklüklerine bakıldığında (Şekil 2.1.); genel anlamda küçük alanlar halinde dönüşümlerin uygulandığı (Konya kentinde yapılan 24 adet dönüşümün 14 adetinin 1-5 ha arasında olduğu), bunun da daha önce belirtildiği üzere birbirleriyle bütüncül ilişkisi olmayan parçacı çözümler oluşturduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca kent merkezine yakın bölgelerdeki alanların, kent çeperlerine yakın bölgelere oranla daha küçük oldukları tespit edilmiştir.

Konya kenti dönüşüm alanlarının farklı yasal dayanaklara göre ilan edildikleri görülmektedir (Şekil 2.2.). Bu alanların sadece 6 tanesi yasal dayanak olarak 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasasının (2004) ve 5393 Sayılı Belediye Yasasının (03.07.2005) 69-73. Maddesine dayanılarak kentsel dönüşüm alanı ilan edilmiş olup, diğer alanlarda 3194 Sayılı İmar Kanunu'na dayanarak plan değişikliği suretiyle uygulamalar yapılmıştır. Bu da bize açık bir şekilde, 2000'li yıllarla birlikte, Konya'da, kısa vadeli amaçlar adına, parçacı birçok plan değişikliği uygulandığını, plan bütünlüğünün zedelenebileceğini göstermektedir. Bu alanların farklı konum ve nitelikte olmaları, bu yasalarda tanımlanan yetkilerin alanın değişen niteliklerine göre uyarlandığını göstermektedir.

Şekil 2.1.: Konya Kenti Dönüşüm Projelerinde Alansal Büyüklüklere Göre Sınıflandırma

Şekil 2.2.: Konya Kenti Dönüşüm Projelerinde Yasal Dayanaklarına Göre Sınıflandırma

Tablo 2.1.: Konya Kenti Dönüşüm Alanları Bilgileri (Büyükşehir, Meram, Selçuklu ve Karatay Belediyesi İmar Müdürlükleri, 2007-2008

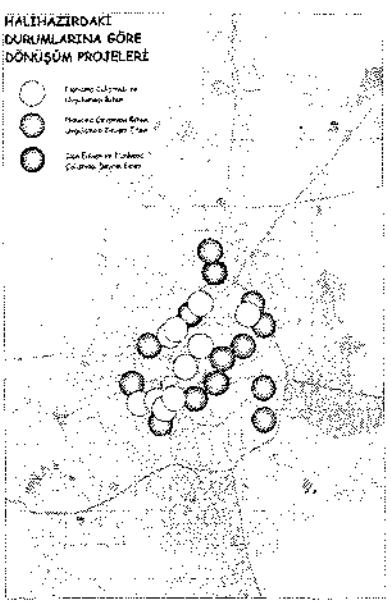
Dönüşüm Alanı	Dönüşüm Karar Tarihi	Dönüşüm Alan Büyüklüğü (Ha)	Yasal Dayanağı	Hâlihazırdaki Mevcut Durum	Eski Hali	Yeni Hali	Plan Dönemi	Aktörler	Eski Sahiplerinin Durumu
1. Belediye ve Afra Civarı	1985	23	Plan Değişikliği	Plan ve Uygulaması Tamamlandı	Konut ve Yeşil Alan	Resmi Kurum-Ticaret	1966	Belediye-Özel Girişim	Başka Alandan Arsa Tahsisi
2. Tramvay İşletmesi	1986	4	Plan Değişikliği	Plan ve Uygulaması Tamamlandı	Ziraat Fakültesi-BHA	BHA	1966	Belediye	-
3. Kule Site	29.06.2001	11	Plan Değişikliği	Plan ve Uygulaması Tamamlandı	Otogar Alanı	Ticaret-Konut	1966	Özel Girişim	-
4. Kipa	31.07.2000	2,5	Plan Değişikliği	Plan ve Uygulaması Tamamlandı	Konut	Ticaret	1966	Özel Girişim	Başka Alandan Arsa Tahsisi
5. 8 Mahalle	15.01.2003	317	5216 Sayılı Yasa 69-73. madde	Planı Bitti, Devam Ediyor	Konut	Konut	1966	Özel Girişim (Kooperatif)	Aynı Alanda Kat Karşılığı
6. Dedeman	19.7.2004	1,4	Plan Değişikliği	Plan ve Uygulaması Tamamlandı	Konut	Otel-Teşhir ve Ticaret	1966	Özel Girişim	Başka Alandan Arsa Tahsisi
7. Selçuklu Kipa	16.3.2007	1,6	Plan Değişikliği	Planı Bitti, Uygulaması Devam Ediyor	Akaryakıt İstasyonu	Konut-Ticaret	1983	Özel Girişim	-
8. İtfaiye Alanı	17.8.2007	3,2	5393 Sayılı Yasa 69-73. Madde	İlan Edildi, Planlama Çalış. Devam Ediyor	İtfaiye	Konut-Ticaret-Otel	1966	Özel Girişim	-
9. Sanayi Alanı	12.05.2006	100	5393 69-73. Madde	İlan Edildi, Planlama Çalış Devam Ediyor	Sanayi	Otel-Sağlık-Residance Ticaret	1946	Belediye-Özel Girişim	-
10. Sülttemler	31.7.1991	4,8	Plan Değişikliği	Plan ve Uygulaması Tamamlandı	Sanayi	Konut	1983	Özel Girişim	-
11. Karacığan-Topraksarnıç -Güzelbahçe	04.07.1994	11	Plan Değişikliği	Plan ve Uygulaması Tamamlandı	Sanayi	Konut	1983	Özel Girişim	-
12. Müstad Evleri	18.03.1997	2,7	Plan Değişikliği	Plan ve Uygulaması Tamamlandı	Sanayi	Konut	1966	Özel Girişim	-
13. Havzan Hurdacılar Beyzade Evleri	29.7.1998	3,9	Plan Değişikliği	Plan ve Uygulaması Tamamlandı	Sanayi	Konut	1966	Özel Girişim	-
14. Yeni Yol Konakları	14.7.2005	2,5	Plan Değişikliği	Planı Bitti, Uygulaması Devam Ediyor	Askeri Alan	Konut	1966	Özel Girişim	-
15. Çaybaşı	20.01.2006	17	5393 Sayılı Yasa 69-73. Madde	Planı Bitti, Uygulaması Devam Ediyor	Konut	Konut	1966	Özel Girişim	Aynı Alanda Kat Karşılığı
16. Etbalık ve Çevresi	20.01.2006	51,7	5393 Sayılı Yasa 69-73. Madde	Planı Bitti, Uygulaması Devam Ediyor	Resmi Kurum-Konut	Konut-Ticaret	1966	Özel Girişim	Aynı Alanda Kat Karşılığı

17. Karkent	30.11.1994	12	Plan Değişikliği	Plan ve Uygulaması Tamamlandı	Konut	Konut	1966	Özel Girişim	Aynı Alanda Kat Karşılığı
18. Karkent	18.03.2005	4,5	Plan Değişikliği	Planı Bitti, Uygulaması Devam Ediyor	Sanayi	Konut	1966	Belediye-Özel Girişim	-
	14.4.2006	4	Plan Değişikliği	Planı Bitti, Uygulaması Devam Ediyor	Konut	Konut	1966	Özel Girişim	Aynı Alanda Kat Karşılığı
19. Karatuy Belediyesi-Eski Garaj	13.10.2006	10	5393 Sayılı Yasa 69-73. Madde	Planı Bitti, Uygulaması Devam Ediyor	Ticaret-Otogar	Belediye-Ticaret-Kırsal Terminal	1954-1966	Belediye-Özel Girişim	-
20. Devlet Üretme Çiftliği	13.5.2005	96	Plan Değişikliği	Planı Bitti, Uygulaması Devam Ediyor	Fidanlık (Hazineye Ait)	Konut-Resmi, Kurum-Sağlık-Ün.	1966	Belediye-Özel Girişim	-
21. Akabe Konutları	17.02.2006	9	Plan Değişikliği	Planı Bitti, Uygulaması Devam Ediyor	Konut	Konut	1966	Özel Girişim	Aynı Alanda Kat Karşılığı
22. Fevzi Çakmak	13.4.2007	2,5	Plan Değişikliği	Planı Bitti, Uygulaması Devam Ediyor	Konut	Konut	1966	Özel Girişim	Aynı Alanda Kat Karşılığı
23. Hacısadık	22.11.2007	2,5	Plan Değişikliği	Planı Bitti, Uygulaması Devam Ediyor	Konut	Konut	1966	Özel Girişim	Aynı Alanda Kat Karşılığı
24. Sarnıç	22.11.2007	4	Plan Değişikliği	Planı Bitti, Uygulaması Devam Ediyor	Konut	Konut	1966	Özel Girişim	Aynı Alanda Kat Karşılığı

Dönüşüm bölgeleri yürütülmekte olan süreçler-hâlihazırdaki durumları açısından da farklılık göstermektedir (Şekil 2.3.). Neredeyse tamamına yakınında mevcut imar planlarında olmayan imar hakları gerekli görüldüğü için imar plan değişikliği yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığı zaman, çoğunlukla kent merkezindeki sanayi ve teknik altyapı alanlarında yer alan dönüşüm projeleri tamamlanmış olup, çöküntü bölgesi olabilecek nitelikteki alanlarda planlama çalışmaları bitmiş, uygulamalar devam etmektedir (Şahin, 2006). Uygulama sürecine başlanması açısından kent merkezi ve çeperinde olan bütün alanlarda hızlı ilerlediğini söylemek mümkündür. Konya kentinde kentsel dönüşüm kavramının kentin büyüme eğiliminin hızlandığı 1983 planından sonra daha çok gündeme geldiği görülmektedir. Konya kentine ilişkin Belediye ve Afra Civarı, Eski Otogar, Dedeman Kipa, Dedeman, Müsiad Evleri, Güzelbahçe, Sültemler, Hurdacılar-Havzan, Karatay Belediyesi, Tramvay İşletmesi, Selçuklu Kipa olmak üzere 10 adet dönüşüm projesi tamamlanmış bulunmaktadır. Tamamlanmış olan projelerde genel olarak, katılım boyutunun eksik olduğu tespit edilmiştir. Kentsel mekânın yeniden oluşumunda önemli bir etmen olan halk katılımının sağlanamamış olması projelerin benimsenmesini de zorlaştırmıştır.

Son olarak, dönüşüm alanlarında katılımcı aktörlere bakıldığı zaman 24 adet alının tamamına yakınının özel girişim (20 adet-kooperatif) geriye kalanının belediye-özel girişim ortaklık modeli kullanıldığı görülmektedir. Bu da bize yabancı ülkelerde kentsel dönüşüm projelerinde önemli olan kamu-özel ortaklığının Konya kenti içinde henüz yeterli önemi almadığını göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak; Konya kentinde incelenen dönüşüm projelerinin, sosyal yapıyı çok fazla önemsemeyen, dönüşüm projesi adı altında aslında sadece plan değişikliği ile yoğunluk ve fonksiyon değişiminin sağlanmaya çalışıldığı, rigit kentsel projeler olduğu gözlemlenmiştir. Bir başka deyişle; Konya kentinde kentsel dönüşüm, tam anlamıyla sosyal, ekonomik, fiziksel koşulları bir arada içeren bir uygulamanın yapılmadığı, ekonomik kazanç ağırlıklı, sadece fiziksel mekânın dönüşümünü temel alan proje temelli bir yaklaşım sergilendiği tespit edilmiştir.

Şekil 2.3.: Konya Kenti Dönüşüm Projelerinde Halihazır Durumlarına Göre Sınıflandırma

3. Sonuç ve Tartışma

Kentsel dönüşüm, var olan kent dokusuna ilişkin olarak; merkezlerin canlandırılması, kent içinde tarihi değere sahip ya da konum olarak kent içerisinde önemli olan alanların yenilenmesi, kentin büyümesi suretiyle kent merkezinde kalan sanayi alanlarının ya da işlevini yitiren bölgelerin yeniden canlandırılması ve farklı kullanımlarla tekrar kullanılabilirliğinin sağlanması olarak ortaya çıkmaktadır.

Konya Kentinde, ele alınan kentsel dönüşüm projelerinin kentsel dönüşümün temel amaçları bakımından kısa bir değerlendirmesi yapılacak olursa; projelerin çoğunluğunun, fiziksel çöküşü durdurmak ve ekonomik kazanç sağlamak amacıyla hayata geçirildiği söylenebilir. Projelerin arkasındaki temel felsefe, dönüşüm alanlarının rantını yükselterek, belirli toplumsal kesimlere aktarmaktır. Kentsel dönüşümlerde katılım modellerinin ve süreçteki tüm aktörlerin katılımı önemli iken uygulamalarda, bazı kararların hala tepeden inmeci, ekonomik ve politik güçleri elinde bulunduranların denetiminde olduğunu görebiliyoruz.

Konya kentinde kentsel dönüşüm adına uygulamada parçacı, birbirinden ve üst plan kararlarından kopuk plan uygulamaları başlamıştır. Birbirlerinden kopuk bu kentsel dönüşüm projelerinin sosyo-mekânsal sistem ve kamu yararı ile sürdürülebilir gelişim açısından da olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. Zira, kent büyüdükçe önüne bir çok sorun ve fırsat çıkmış, bu değişime ayak uydurmakta, çözüm aracı olarak plan değişiklikleri tercih edilmiştir. Çalışmanın kurumsal çerçevesine paralel bir yapı gösteren Konya Kenti planlama sürecinin, geldiğimiz noktadaki en büyük eksiği Stratejik Planlama Yaklaşımı ile organizasyonu yapılacak Kentsel Eylem Planlarıdır.

Kentlerin gelişimi proje temelli yaklaşımlardan çok bütüncül yaklaşımları gerektirmektedir. Stratejik planlama yaklaşımının etkisiyle gündeme gelen kentsel projelerin kentlerin ekonomik hayatına getirdikleri cazibenin göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu göz önünde iken kentlerin sosyal ve kültürel yaşamı açısından da aynı değeri getirebiliyor olması çok önemlidir. Bu tür projeler kentsel mekânın niteliğini yükseltirken hedefledikleri kullanıcı kitlesi açısından mekânda sosyal ayrımlaşmanın belirgin hale gelmesine neden olabilir. Kentsel dönüşüm projelerinde; bütünsel, stratejik yaklaşımların, katılımlı, sürdürülebilir planlama ilkelerinin benimsenmesine önem verilmeli ve kentsel dönüşüm projelerinin öncesinde sorunları takip edilecek çözmeyi başarabilen bir yönteme ihtiyaç duyulmaktadır.

4. Kaynakça

AKKAR, Z.M., 2006, "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batıdaki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye", Planlama Dergisi 2006/2, Ankara.

KARAMAN, A., 2003, "Dönüşüm Projelerinde Kentsel Tasarımın Rolü", Uluslar Arası 14. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, Kentsel Yenileşme ve Kentsel Tasarım, 28-29-30 Mayıs 2003, MSÜ, İstanbul.

ŞAHİN, S.Z., 2006, "Kentsel Dönüşümün Kentsel Planlamadan Bağımsızlaştırılması/Ayrılması Sürecinde Ankara", Planlama Dergisi 2006/2, Ankara.

TAŞÇI, Y., 1966, "Konya Nazım İmar Planı İzah Notu".

TAŞÇI, Y., 2000, "KonPlan 2020 Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporu".

THORNS, D., 2004, "Kentlerin Dönüşümü, Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam", CSA Global Yayın Ajansı, İstanbul. (Türkçesi; Nal, E., Nal, H.)

KENT PLANLAMADAN KENTSEL PROJECİLİĞE: DEĞİŞİMİN KAMUSAL ALANDA YARATTIĞI EROZYONLAR

Yrd. Doç. Dr. Tolga LEVENT

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kent planlama pratiği son yıllarda önemli bir değişim içerisindedir. Bu değişimin temelinde kent planlamanın ilgi odağının, giderek artan bir biçimde, kentsel çeperden kent merkezine doğru yönelmiş olması bulunmaktadır. 1980'li yılların ortalarına kadar, temel hedefi kentleri niceliksel olarak büyütmek olan planlama pratiği, bu dönemde, gerek bireysel taleplere dayalı mevzi imar planlarının, gerekse yerel yönetimlerin istemleri ile ortaya çıkan nazım imar planlarının sınırlarını çizdiği bağlam içerisinde, kentsel çeperdeki tarımsal araziyi kentsel araziye dönüştürme konusunda belirli bir deneyim kazanmıştır. Ancak son 30 yıl içerisinde, gerek makro ekonomik politikalardaki tercihlerin gerekse planlamaya ilişkin yasal çerçevenin değişmesi ile, kent planlama ilgisini kentsel yapılı çevreye ve bu yapılı çevrede gözlemlenen kentsel sorunsalların çözümüne yöneltmiş, kent plancıları ise, kentsel yenileme ve dönüşüm projeleri ile mevcut yapılı çevreyi, hem niceliksel hem de niteliksel olarak, dönüştürmenin mekanizmalarına odaklanmıştır.

Bu değişim aslında olması gereken bir duruma işaret etmektedir. Kentler dinamik yapılardır ve bu yapıların belirli bir müdahale çerçevesinde olsun ya da olmasın, dönüşmesi kaçınılmazdır. Ancak, son dönemlerde, özellikle büyük kentler için, temel vizyonun küreselleşme ile ilişkilendirildiği, kentlerin yeniden yapılandırılmasında temel belirleyenin planlanma yerine pazarlama olduğu, ve kentin rant yüzeylerinden oluşan mozaikler olarak kavramsallaştırıldığı bir ortamda, bütünleştirici bir perspektif ile ele alınmadan üretilmiş kentsel projeler, kentsel mekanı dönüştürürken, aynı zamanda parçalamakta ve özelleştirmektedirler. Bu koşullar altında, planlama, bütünsel bir kent vizyonu olmadan farklı çıkar gruplarının tekil taleplerini kolajlayan, sosyo-mekansal ilişkileri düşünmeden onları biraraya getiren bir faaliyet alanı haline getirilmiştir. Bu değişme süreci, kamu yararı üzerinden meşrulaştırılmış planlama kurumunu iflasa sürüklerken, finansal fizibilite üzerinden işleyen projeci anlayışı ön plana çıkarmaya başlamıştır.

Kenti yeniden yapılandırma süreçlerine bu tarz bir anlayışın hakim olduğu bağlam içerisinde, kentin salt fiziksel ve ekonomik boyutları ile ilgilenildiğini, kent ve kentliliğin sosyal ve psikolojik boyutlarının ihmal edildiğini söylemek çok da zor olmamaktadır. Temelde kişiye ilişkin değil, kişilerin birarada yaşayarak oluşturduğu toplumun varlığını sürdürmesine yönelik bir

çıkar olan kamu yararının dikkate alınmadığı bu koşullarda, kentin sosyal bağlamında parçalanmaların oluşması ve toplumsal olarak oluşmuş sürekliliklerin zedelenmesi kaçınılmazdır. Bu parçalanmışlık durumu, yoksulluk ve dışlanmışlığın, bir başka deyişle, öteki olma durumunun dönüştürülmesini olanaksız hale getirmekte, ayrıca serbestçe oluşturulan bireysel değer, öncelik ve vizyonların biraraya getirildiği, bireyin kendini, tanımadığı diğerlerine görünür kıldığı kamusal alanları olumsuz etkilemektedir.

Bu çalışma, süreçler ve pratikler arası bir perspektiften, planlama anlayışındaki değişmenin kentsel kamusal alanda yarattığı olumsuzlukları örnekler ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yönü ile, çalışma bir durum tespiti çalışmasıdır. Bu çerçevede, çalışmanın ilk kısmında, planlamanın geçirdiği değişim, bu değişimi zorlayan süreçler ile beraber, irdelenecektir. İkinci kısım, gündemi meşgul eden ve genelde önemli metropol alanlar için önerilen kentsel yenileme ve dönüşüm projelerine yoğunlaşmayı hedeflemektedir. Bu kısımda, projelerin detaylı bir irdelemesi yerine, bu projelerin kentin kamusal mekanlarında yarattığı/yaratacağı durumu tespit etmek ve süreç içerisinde kazanan ve kaybedenleri ortaya koymak amaçlamaktadır. Sonuç kısmı ise, önerilerden oluşacaktır. Bu öneriler, basit bir biçimde, kentsel projelerin nasıl bir anlayış ile ele alınması gerektiği ortaya koyma amacını taşımaktadır.

Küreselleşme: Kentsel Değişmeyi Zorlayan Yeni Arkaplan

Son 30 yıl, gündelik hayatın ekonomik, politik, sosyal ve kültürel boyutlarında önemli değişimlerin gözlemlendiği bir dönem olmuştur. Bu boyutlar, birbiri ile etkileşim içerisinde mekansal yapıları da dönüştürmeye başlamışlar, hala da dönüştürmeye devam etmektedirler. Ulusal, bölgesel, kentsel ölçeklerde gözlemlenen bu mekansal dönüşüm süreci, bir üst çerçevede kendisini küreselleşme ile eşleştirmektedir.

Küreselleşme, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelere bağlı olarak, zaman-mekan sıkışması sürecinin hızlanması ve belirli ilişkilerin tüm dünyaya yayılması anlamına gelmektedir (Şengül, 1998). Küreselleşmeye, ister karşı direnilmesi gereken, ister kaçınılmaz bir süreç olarak bakılsın, karşı çıkılamayacak olan önerme, küreselleşmenin farklı ölçeklerdeki mekan organizasyonların bazılarını yapısal olarak dönüştürmeye başladığıdır. Tüm kentler için kentsel dönüşmenin arkasında yatan tek nedenin küreselleşme olduğunu söylemek zor olsa da, küreselleşme ile dirsek teması içerisindeki mekansal yapılarda gözlemlenen değişmelerin arkasında, yeni düzenin kendi ekonomik, politik, sosyal ve kültürel gerçekliğine uygun mekansal örüntüler yaratma talebi olduğu görülmektedir.

Bu mekansal örüntülerin yeniden üretilmesinde iki temel boyut bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, sınırların giderek önemsizleştiği bir döneme girildiği, finansal olarak güç kaybetmeye başlayan ulus-devletlerin kentsel alanlar üzerinde hakimiyetini yitirmeye ve kentleşme süreçlerine müdahale edememeye başladığı gerçeğidir (Ohmae, 1995). Hem gelişmiş kapitalist ülkelerde hemde gelişmekte olan ülkelerde, ulus-devletin kentsel mekan üzerindeki kontrolü yitirmesinin arkasında yatan neden, kentsel gelişmenin maliyetinin küresel sermayeye devredilmek istenmesi, bu maliyete karşılık, küresel sermayenin merkezi ve yerel yönetimlerden kentsel mekanı kendi

tercihlerine uygun hale getirmesini talep etmesidir. İkinci boyutta temel vurgu doğrudan kentler üzerinedir. Bu çerçevede, kentler, küresel ekonominin işlemesi için gerekli olan nüveler olarak görülmekte ve teknolojik gelişmelerin yarattığı bağlam içerisinde üretimi ve tüketimi örgütleyen, sadece yakın çevre hinterlandlarını kontrol eden değil, artan ve giderek çeşitlenen ekonomik ve sosyal ilişkileri kontrol etmeye çalışan ve ekonomik hakimiyet için yarışan yapılar olarak tanımlanmaktadırlar (Castells, 1994). Bu düzen, güçlü olan kentlerin zayıf olanları bastırmaya, onların belirgin niteliklerini kendi bünyesine katmaya çalıştığı, eşitsizliklerin sürekli olarak yeniden üretildiği bir düzendir ve bu düzen içerisinde kentler, birbiri ile daha yoğun ekonomik ve sosyal ilişkiler kurarken giderek artan bir biçimde küresel güç dengelerinin etkisi altına girmektedirler (Türkün ve Kurtuluş, 2005).

Aynı anda ve birbirlerini etkileyerek varolan bu iki boyutun tanımladığı bağlam içerisinde, küresel sisteme dahil olmak amacındaki kentler kavramsallaştırılması oldukça zor bir mekansal dönüşüm süreci içerisine girmektedirler. Küresel etmenlerin dönüşüme zorladığı kentler, aynı zamanda küresel ekonomik sisteme eklemlenme çabasındaki yerel baskıların etkisi altında kalmaktadır.

Bu yönüyle, küreselleşme, ilişkide bulunduğu kentler için bir kabuk değiştirme anlamına da gelmektedir. Küresel kent olma iddiasındaki kentler, üretim yerine tüketimin, sanayi yerine servis faaliyetlerinin ön plana çıktığı dönüşümleri zorlayan (çoğu zaman o kente bile yaşamayan) yeni aktörler ile yüzleşmek durumundadır. İdeolojisini tüketimcilik üzerine kurmuş ve sermaye birikimini problemsizce gerçekleştirmek amacındaki bu aktörler, kozmopolitan ulusötesi sınıfa dahildirler. Kentlerin hakimi olma rolüne soyunan bu sınıf, çoğu zaman ulusal sermaye ile ortaklıklar kurarak, kentleşmeyi yönlendiren kamu otoritesinden yasal mevzuatta değişikliğe gidilmesini ve kendilerini kısıtlayan yasal şartlardan muafiyetler talep etmektedirler. Tüm kentlilerin uyması gereken düzene uymamaktan çıkar sağlama amacındaki bu aktörler, bu özellikleri ile küreselleşme iddiasındaki kentlerde, kentsel gelişmeyi yönlendiren ve toplumun tarihsel olarak oluşturduğu kentsel değerlerden en yüksek payı talep edenler haline gelmektedirler (Sklair, 1999; Öktem, 2005).

Küreselleşmenin Kentler ve Kent Planlama Pratiği Üzerindeki Etkileri

Yukarıda kısaca tanımlanan süreçler, Türkiye'de de kentleri etkilemekte ve kentsel gelişmenin bağlamını değiştirmektedirler. Kentsel değişmeyi zorlayan talepler, kentlerin küresel ekonomik sistemde sahip olmak istedikleri pozisyonların önemine göre niteliği ve niceliği artan bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile, değişimler, Denizli, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kayseri, Çorum, Konya gibi üretim kapasitesini arttırmak ve bu kapasiteyi küresel pazarlara sunma amacındaki kentlerde de gözlemlense de, daha çok büyük metropollerde, özellikle, küresel kentler sisteminde bölgesel merkez olma iddiasındaki İstanbul'da gözlenmektedir.

Küreselleşme ve İstanbul arasındaki ilişki, 1980'li yıllardan itibaren, planlama vizyonlarını ve mekana ilişkin makro stratejilerini İstanbul'u küresel kent yapma düşüncesi üzerine kuran merkezi ve yerel yönetimlerden kaynaklanmaktadır (Öktem, 2005). Bu düşünce ilk olarak,

ithal ikameciliğe dayanan kalkınma paradigmasının terk edilerek dışa açık büyüme yaklaşımı çerçevesinde neoliberal ekonomik politikaların tercih edilmeye başlandığı bir ekonomik bağlam içerisinde ortaya atılmış, o tarihlerden itibaren İstanbul, küresel sermayeyi cezbeden ve çeşitli pazarlama stratejileri çerçevesinde, bu sermayenin kendi üzerine çökelmesini sağlayan bir kent haline sokulmaya çalışılmıştır. Bu dönem içerisinde, farklı politik ve ideolojik duruşlara sahip tüm merkezi ve yerel yönetimler, İstanbul'un geleceğini küresel kent sistemine eklemlenmesi ve küresel kentler liginde yeralması olarak görmüştür. Bu çerçevede hedeflenen, ana hatları ile, akışkan küresel sermayenin İstanbul'a çökelmesi için kenti kültür, turizm ve finans merkezi olarak pazarlamak olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan hızlı kentsel gelişme nedeni zarar görmüş olsa da kentin tarihi, kültürel, doğal değerleri ise sözkonusu pazarlamanın temel nesnelerini oluşturmaktadır (Keyder ve Öncü, 1993).

Temelde aynı düşünceyi paylaşsa da, farklı dönemlerde farklı politik ve ideolojik duruşlara sahip yerel yönetimlerin İstanbul'u küresel kent yapma ile ilgili stratejileri değişiklikler sergilemektedir. 1980'li yıllarda, Anavatan Partisi döneminde, yerel yönetim konuya oldukça pragmatik bir çerçeveden yaklaşmıştır. Bu yaklaşımın arkasında, merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin finansal gelirlerini arttıran, denetimsel özerkliğe sahip olmasını nedenleyen plan yapma, onama ve uygulama yetkilerini belediyelere devretmesini sağlayan yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bu bağlam içerisinde, kentin farklı parçalarına ilişkin planlar, yerli ve yabancı planlama bürolarına ihale edilmiş, kentin bütününü etkileyecek ve gelişme taleplerini hızlı bir biçimde karşılamayı temel amaç edinmiş projeler ortaya çıkmış, imar operasyonu olarak adlandırılabilecek tarzda uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Büyük sermayenin merkezi yönetim ile kurduğu organik ilişkiler nedeni ile, projelerin finanse edilmesi ve uygulanması zor olmamıştır (Tekeli, 2001; Öktem, 2005).

1990'lı yılların ilk yarısında, Sosyal Demokrat Halkçı Parti döneminde yerel yönetim, büyük sermayeninin kendi hedeflerine uygun olarak kentsel mekanı değiştirme taleplerinde bazı kısıtlamalar getirmiş, bu durum, küresel sermayenin hala önemli düzeylerde ilgi göstermediği İstanbul'da, küresel kent vizyonunu hayata geçirme konusunda bir aşama kaydedilmesinin önünü tıkamıştır. 1990'ların ikinci yarısında ise, önce Refah, daha sonra Fazilet Partisine bağlı yerel yönetimin politik duruşu, küreselleşme söylemlerine ve küresel sermayeye başlarda mesafeli davranılmasına neden olmuş, büyük sermaye ile kurulan gerilimli ilişki ise, büyük ölçekli kentsel projelerin ortaya çıkmasını engellemiştir (Öktem, 2005).

Ancak 2000'li yıllar ile birlikte, bu çekingen tutum tam ters yönde değişmeye başlamıştır. Kentsel gelişmeyi finanse etme işini küresel sermaye gruplarına devretme amacındaki Adalet ve Kalkınma Partisine bağlı yerel yönetim, küresel bir kent olabilmek için küresel aktörlerin ve sermaye gruplarının İstanbul'a çekilmesi uğraşına girmiştir. Küresel sermayenin İstanbul'a olan ilgisini arttırmaya başlaması ile, küreselleşme vizyonuna hizmet edeceğine inanılan büyük ölçekli kentsel proje önerileri birbiri arkasına önerilmeye başlanmıştır. Farklı içeriklere sahip olsalarda, genellikle konum olarak avantajlı kamu hizmet alanlarında önerilmiş olan bu projeler, uzun erimli nazım plan anlayışına dayanmamakta, ve hatta bu projelerin nasıl ve hangi koşullarda ortaya çıktığı konusunda netlik bulunmamaktadır. Şeffaf ve gerçek anlamda katılımcı bir

anlayışın ürünü olduğunu söylemenin zor olduğu, meşruiyetini mekansal karşılığı muğlak bir küresel kent söyleminden alan bu büyük ölçekli kentsel projelerin kente dayatılması, kentin birbiri ile ilişkisi olmayan parçalar üzerinden geliştirilmesi fikrini gündeme getirmiştir. Bu çerçevede, yerel yönetim üretim işlevini yitirmiş sanayi alanları, limanlar, konum değeri yüksek gecekondu alanları ve peyzaj olanaklarının yüksek olduğu bölgelerde birtakım yenileme ve dönüşüm faaliyetlerine girişmiştir. Kentsel gelişmenin maliyetlerinden kurtulmak isteyen yerel yönetim, bu alanları küresel sermaye gruplarına açmak istemektedir. Bu sermaye grupları ise, bu projeler ile oluşmakta olan büyük kentsel rantın cazibesine kapılmış gözükmektedir. Merkezi yönetim bu projelerin gerçekleşmesine olanak verecek şekilde yasal çerçeveyi değiştirmesi ve yerel yönetimin projeler için arazi ve altyapı sağlama işini üzerine alması şeklinde tanımlanabilecek yeni bir iş bölümü ise, kenti, küresel dinamiklerin plan dışı müdahalelerine açık hale gelmiştir (Öktem, 2005).

Bu projelerden en çok bilinenleri, yazılı ve görsel basın aracılığı ile kamuoyuna duyurulan, Dubai Towers, Haydarpaşa, Galataport gibi iş ve turizm merkezi projeleridir. Küresel sermayenin açık beklentileri doğrultusunda önerilen ve İstanbul'un en stratejik konumlarında yeralan bu proje önerilerinin bütüncül bir planlama anlayışınının ürünü olduğunu öne sürenlerin sayısı yok denecek kadar azdır (Bilsel, 2006).

Özellikle 2000'li yıllar ile birlikte, kentsel gelişmenin değişen bu bağlamı, ilk olarak İstanbul'da denenen bir planlama anlayışını gündeme getirmiştir. Bu yeni anlayış, planlama çevrelerinin bilinçli olarak tartıştığı ve kendine seçtiği hedefler doğrultusunda oluşturulmuş değildir. Ortaya çıkışının arkasında yatan temel motif, siyasetin kentleri ve kent planlamayı nasıl algıladığını ile ilişkilidir. Ekonomik kaynaklarının çoğunu kaybetmeye başlayan ve ekonominin belirli alanlarına müdahale etme gücü azalan yönetimler, kaynak yaratmak ve iktidarlarını korumanın maddi temellerini sağlamak için kentlere yönelmiş durumdadır. Bu yönelmede önceki dönemlerden farklı yöntemler de göze çarpmaktadır. Siyasetin tercih ettiği bu yeni yaklaşım, kapsamlı nazım planlar yerine, tekil kararlar üzerinden potansiyel rantı en yüksek olan alanlara müdahale etmektir. Bu sayede, siyasi aktörler, hem kente planlı müdahalenin maliyetini azaltmakta, hemde bütüncül bir planlama yaklaşımının kamu yararını sağlamak adına bireysel çıkara verebileceği zararlardan doğması muhtemel muhalefetten de kurtulmayı amaçlar gözükmektedir. Ancak bu yaklaşım, modern planlama anlayışının kentleri, kaynak yaratmak ve yaratılan kaynakların farklı toplumsal gruplara kamu yararını gözeterek adaletli bir biçimde dağıtılmasını sağlamanın aracı olarak ele almasından farklıdır.

Planlamayı büyük ölçüde gözardı eden ve siyasalarını mekan ile ilişkili her türlü uzmanlığa sahipmiş gibi üreten siyasetçilerin müdahalelerine açık hale gelen kentlerin, bütüncül bir planlama anlayışı çerçevesinde ele alınması zor gözükmektedir. Siyaset ve planlama arasındaki bu ilişki, kentleri adeta parçalara ayrılmakta, bu parçalardan kaynak yaratma potansiyeli yüksek olan ve farklı sermaye gruplarının yoğun ilgi gösterdikleri parçalarda önerilen projelerinin hayata geçirilmesi için çoğu zaman kamu olanakları da seferber edilmektedir. Kentlerde parça parça yürütülen rant operasyonlarının ve yeni kentsel projelerinin kentin bütününe getirdiği maliyetlere ise tüm kentliler katlanmaktadır. Diğer yandan, kentlerin kaynak yaratma potansiyeli olmayan, ancak

kaynağa ihtiyaç duyan kesimleri kaderlerine terk edilmiş gözükmektedir. Bu bağlam içerisinde ortaya çıkan durum, planlamanın, kentleri birbiri ile ilişkide olmayan parçalar halinde algılaması ve kentlere müdahaleyi bir teknik kolaj haline getirmesidir.

Bu çerçevede, planlama anlayışındaki değişmenin birinci boyutunda, kenti, bütüncül olmayan bir perspektiften, büyük ölçekli kentsel projeler ile geliştirme çabası bulunmaktadır. Bu çaba, aynı zamanda, üst ölçekli plan anlayışı ile bağların kısmen koparılması anlamına da gelmektedir. Doğaldır ki, bütün kentler için birtakım kentsel projeler önerileri olmalıdır. Ancak bu kentsel projeler, mevcut planlama anlayışı çerçevesinde, nazım planlama mantığının dışına çıkmadan, üst ölçekli planlarla uyumlu-eşgüdümlü olarak, geniş kapsamlı bir politikalar bütünü çerçevesinde ele alınabilen ve kentin genel işleyişine katkıda bulunur bir anlayış çerçevesinde önerildiği ölçüde, planlama düşüncesine katkı yapmaktadır. Son dönemlerde önerilmekte olan kentsel projelerin bu niteliklere sahip olduğunu öne sürmek zordur. Bu önermenin doğruluğu, üst ölçekli planlar ve kentsel projeler arasındaki ardışıklık ilişkisi düşünüldüğünde açık hale gelmektedir. Diğer bir açık ve kolayca algılanabilir konu ise, üst ölçekli nazım planlarla uyumlu olarak ele alınmayan her kentsel projenin, kentlerin planlama stratejileri ile hedeflenen dengelerini bozmakta ve kentleri nazım planların çizdiği çerçeveden adım adım uzaklaştırmakta olduğudur. Kentsel projeler ile üst ölçekli planlar arasındaki uyumun bozulmaya başladığının bir diğer kanıtı ise, projelere ilişkin plan yapma ve onama yetkilerinin kurumlar arasında dağıtılması, üst ölçekli planlar ve kentsel projeler arasında hukuksal bağlam üzerinde kurulan ilişkinin zayıflamaya başlamasıdır.

Planlama anlayışındaki değişmenin ikinci boyutu, nazım planlara uygun olarak önerilmesi gerekken, ancak nazım planların kendi gerçekliklerine uygun olarak biçimlenmesini zorlayan kentsel projelerin, fikir olarak ortaya atıldıkları andan itibaren, kent mekanında spekülatif hareketleri arttırmasıdır. Kentsel mekan ile ilişkili spekülatif davranışlar arttıkça, yerel yönetimler üzerinden planlama kurumuna yönelebilecek baskılar, planlama pratiğinin, kendisine meşruiyetini veren kamu yararı ilkesinden uzaklaşması olasılığını arttırmaktadır. Bir başka deyişle, merkezi ve yerel yönetimler tarafından dillendirilen, ancak üst ölçekli bir planın öngörüsü olmayan her türlü kentsel proje, dolaylı yoldan planlamanın toplumsal meşruiyetini zedelemektedir. Kentsel mekan ile bu biçimde kurulan bir ilişki, planlamanın kurumsallaşma kapasitesini arttırmaya yönelik herhangi bir katkı sağlamamakta, tersine, kentsel mekanın spekülatif kazanç aracı olması durumunu kurumsallaştırılmaktadır.

Planlama anlayışındaki değişimin üçüncü boyutunda, projelerin bütünü ile şeffaf ve kamuya açık bir biçimde ele alınmaması ve planlamadaki katılım boyutunun ihmal edilmesi bulunmaktadır. Genel olarak, katılım süreçleri, kentsel gelişmenin temel motifi haline gelen kentsel projeler için yeteri kadar işletilememekte, işletilse bile sözkonusu projelerin biçimlenmesinde öncelikler çoğunluğun tercihleri yerine ekonomik çıkar gruplarının talepleri çerçevesinde şekillenmiş gözükmektedir.

Kenti parçalar halinde ele alan, kentleri rant yüzeylerinden oluşan mozaikler olarak kavramsallaştıran, kente müdahaleyi ise, farklı sermaye gruplarının taleplerine yanıt veren parçacı kararların ürünü ve tekil talepleri kolajlayan bir eylemler bütünü haline getiren koşullar, planlama anlayışındaki değişimin dördüncü boyutunu oluşturmaktadır. Bu değişim, kent mekanı ile kamu yararı düşüncesinin ilişkilendirilmesini engellemektedir. Bu koşullar altında, tariflenen

planlama anlayışının, kentsel gelişme süreçlerinde oluşan değeri, bireylerin birarada yaşayarak oluşturduğu toplumun varlığını sürdürmesine ve toplumdaki kurulu düzenin korunmasına yönelik bir çıkar olan kamu yararı ilkesi çerçevesinde yeniden dağıtımını kapsayabileceğini ileri sürmek yanıltıcıdır. Ancak yanıltıcı olmayan kentsel projelerin ekonomik çıkar gruplarına rant sağlama amacı taşıyormuş gibi gözükmesi ve bu koşullarda planlama düşüncesi karşısında piyasa mekanizmalarını yüceltildiğidir.

Planlama anlayışındaki tüm bu değişimler, planlama düşüncesinin etki alanının daraltmakta, dolayısı ile, bazı olumsuz kentsel sonuçlara neden olmaktadır. Bu olumsuzlukların oluşmasının temel nedeni, kente müdahaleyi, fiziksel gelişmenin denetlenmesi ve yapılaşma koşullarının belirlenmesi ölçütlerine indirgeyen anlayışın, planlamanın temel ilgi alanlarından olması gereken kent ve kentliliğin sosyal ve psikolojik boyutlarını ihmal edebileceği olasılığıdır. Son dönemde ekonomik, politik, sosyal ve kültürel yansımaları olan kentsel sorunların, niteliksel ve niceliksel olarak artması, bu olasılığın gerçek hale geldiğinin bir kanıtı gibidir.

Kente müdahalenin yeni biçimi haline gelen kentsel projelerin en olumsuz yanı ise, modern kente anlamını veren mekandaki kamusal bütünlüğe zarar vermesidir. Kentsel projeler ile ilgilenen farklı sermaye grupları, en temelde, sermaye birikim süreçlerini sorunsuzca tamamlamak isterler. Bu gruplar için, kentsel mekan değişim değeri üzerinden ele alınması gereken bir metadır. Kamusal mekanları da bu çerçevede ele aldıkları için, kamusal mekan ile ilişkilendirilebilecek her türlü kültürel değeri yok saymaktadırlar. Karlarını korumak ve arttırmak adına, kamusal mekanların fiziksel kalitesinin arttırmak, ancak bu mekanları özelleştirilmek eğilimindedirler. Giderek özelleşen kamusal mekanlar, kamunun serbestçe yararlanmasına olanak sağlamayan ve giriş kontrollü kullanımlar ile işgal edilme tehlikesi yaşamaktadır (Madanipour, 2003).

Bu nedenle, sözkonusu kentsel projeler uygulamaya geçtikçe, proje alanlarının mevcut kullanıcıları kentin merkezi konumlarından kentin çeperine doğru itilmekte, giderek özelleşen kamusal mekanlardan dışlanmakta ve görünmez kılınmaktadırlar. Dolayısı ile, kamusal mekanı bahsedildiği biçimde ele alan her kentsel proje, potansiyel olarak, farklı sosyal grupların biraradalık ve temas ilişkisini zedeleme, bu grupları mekanda ayrıştırarak kentin çeperinde içe dönük cemaatler haline getirme, aralarındaki sınırları daha belirginleştirerek sosyo-mekansal kutuplaşmayı kışkırtma tehlikesini bünyesinde barındırmaktadır (Madanipour, 2003).

Ayrıca kentsel projeler, hangi konumda üretilmiş olursa olsun, çevresi ile ilişkileri sağlıklı bir biçimde kurulamadığından, kentsel-kamusal bütünlüğü bozan dağılma süreçlerini (urban sprawl) hızlandırma, kentsel mekanı parçalama, kentsel kullanımlar arasındaki mekansal ilişkileri ve toplumsal süreklilikleri bozma olasılığı taşımaktadır. Toplumsal sürekliliklerin bozulması, kamusal alanların farklı sosyal gruplar tarafından bölüşülmesi, aynı kamusal mekanda beraberce varolmak yerine, kendi alternatif mekanlarını yaratan bu grupların oluşturduğu, sadece belirli ve benzer kişilerin oluşturduğu sosyal gruplara ait çarpık bir kamusallığın oluşması tehlikesini de ortaya çıkmaktadır. Bireysel farklılıkların bir araya geldiği, iletişime geçtiği, çatıştığı ve birbirini dönüştürdüğü, farklı sosyal grupların birbirine görünür olduğu ve birbirini tanımladığı mekanlar olan kamusal mekanlara en fazla zarar verende budur (Kömeçoğlu, 2005; Bacık, 2005; Madanipur, 2003).

Planlamanın Niteliklerinin Yeniden Tanımlanması

Planlamanın temel işlevlerinden birisi, kentleri, bilinçli olarak seçilmiş gelişme örüntüleri ile düzenlemektir. Birkaç on yıl öncesine kadar, plancıların bu örüntülere ilişkin yaptıkları seçim ve tercihler radikal bir biçimde sorgulanmamıştır. Bunun temel nedeni, uzmanların bu tercihlerini kamu yararını gözeten bir çerçeveden yaptıklarına dair inançtır. Bu dönemde, kamu yararı ve planlama düşüncesini birbirlerinin ayrılmaz bir parçaları olarak ele alınmıştır.

Kamu yararı, tarihsel olarak planlama müdahalesinin gerekçelendirilmesinde kullanılan ve planlama pratiğini meşrulaştıran en temel kavramdır. Öyle ki, tarihsel olarak farklı planlama biçimlerinin hemen hemen tek ortak noktası kamu yararı kavramı olmuştur. Ancak son dönemlerde, özellikle 1980'lerden günümüze, kamu yararı kavramın planlama pratiği içerisindeki pozisyonu önemli bir biçimde değişmeye başlamıştır. Bu dönem içerisinde, bazı kent plancıları bu kavramı savunmaya ve ona referans vermeye çalışsa da, kavram ciddi bir saldırı altındadır (Moroni, 2004; Mazza, 1990). Oysa ki, kamu yararının bireylerin yararına üstün tutulması gereği, çağdaş yönetimin olduğu kadar, kent planlamanın da temel ilkelerinden birisi olmalıdır.

Kamu yararı kavramı, üzerinde düşünülmesi ve planlama pratiğini yönlendirecek kavramsallaştırma düzeyine getirilmesi zor bir kavramdır. Her zaman ve her koşulda geçerli olabilecek bir tanımdan söz etme olanağı hemen hemen yoktur. Bu durum, kavramın çoğu zaman planlama süreçlerinde gözardı edilmesine neden olmaktadır. Ancak aynı zamanda, kavram kolayca vazgeçilecek, kamusal uzlaşı gibi nasıl ve hangi süreçler ile oluşacağı belli olmayan kavramlar ile yer değiştirilecek konumda da değildir. Bu gerçeklik, kavramla yüzleşmek gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Üstelik bu yüzleşmenin, kavramın anlamının zaman içerisinde değişebileceği varsayımını da dikkate alması gerekmektedir. Bu çerçevede, izlenilmesi gereken en doğru yol, her planlama ölçeğinin problemlerine uygun olarak kamu yararı kavramını yeniden tanımlaması ve kamu yararı sağlamayan seçenekleri dışlamasıdır (Ersoy ve Keskinok, 2000; Keleş, 2000; Keskinok, 2000).

Kavramın planlama ile ilişkisinin yeniden oluşturulması ve sağlıklaştırılması için bir zemin hazırlama gereği bulunsa da, günümüzün giderek parçalanan toplumlarında, farklı bireysel ve grup çıkarlarının buluştuğu bir ortak zemin tanımlamak nerede ise imkansızdır (Moroni, 2004, 153). Ancak kavramın pratiği yönlendirmesi konusunda bazı nitelikleri olması gerektiği konusu açıktır. Bu noktada, kamu yararı kavramının, eşitlikçi dağılımı dikkate alan bir anlayış çerçevesinde ele alınması gereği ortaya çıkmaktadır. Rantın, hizmetlerin, altyapının eşitlikçi dağılımı, kamu yararının pratik ve pragmatik oluşumu konusunda bazı açılımlar sağlayacaktır (Moroni, 2004, 163). Burada anahtar soru, farklı amaç ve hedeflere sahip bireyler ve gruplar sözkonusu olduğunda neyin istenilebilir olduğu sorusunu sürekli sormaktan geçmektedir.

Kentsel mekana müdahale biçimleri, her geçen gün, "daha fazla rant için müdahale" halini alır gözükmektedir. Bu çerçevede, kente yönelen müdahaleler, kamu yararı ile ilişkisi kurulamayan bir çerçeveden yapılmaktadır. Ancak sadece hukuksal değil, aynı zamanda sosyal meşruiyet için, özelde müdahalelerin, genelde ise planlama anlayışının, az ya da çok, kamu yararı kavramı ile ilişkisinin kurulması gerekmektedir. Bu noktada, kamu yararını, tözel olarak tanımlamak yerine,

planlama sürecinde belirlenen ve alternatif plan önerilerinin değerlendirildiği bir ölçüt haline getirmek de anlamlı bir çıkış noktası tanımlar niteliktedir (Moroni, 2004; Alexander, 1992, 129).

Kent planlama ve kamu yararı arasındaki ilişkinin yeniden güçlü bir biçimde tanımlanması, planlama anlayışının sahip olması gerek başka niteliklere de göndermelerde bulunmaktadır. Bu niteliklerin sağlıklı bir biçimde ortaya koyulabilmesi, planlama literatürüne hakim olan yaklaşımın tersine, planlama teorisinin kent plancılarının sahip olması gereken kaliteler yerine, planlama ve kent konusuna yoğunlaşması ile olanaklı olacaktır. Siyaset teorisinin, siyasetçiler yerine yönetişimin sonuçlarına; hukuk teorisinin hukukçular yerine hukuka; ekonomik teorinin ekonomistler yerine ekonomiye yoğunlaştığı bir bağlamda, önerilen yaklaşım çok da aykırı durmamaktadır (Fainstein, 2005).

Bu bağlam içerisinde kent planlamanın sahip olması gereken niteliklerden bir diğeri, kent planlamanın eşitlikçi bir temel üzerine oturtulması gerekliliğidir. Toplumun tarihsel olarak ürettiği maddi değerlerin, sınırlı sayıdaki çıkar gruplarının hakimiyetinde toplanmasına neden olan mekanizmaları sorgulayan ve bu maddi değerlerin ve faydanın toplumsal platformda eşit bir biçimde dağılmasını sağlayan planlama süreçlerinin oluşturulması için çalışmak gerekmektedir. Bu sayede, kent planlamayı, sosyal adalet eksenine yeniden oturmak mümkün hale gelebilecektir.

Planlamanın sahip olması gereken bir diğer nitelik, kent planlamanın sosyal anlamda kapsayıcı hale getirilmesidir. Bu kapsayıcılık, farklılıkların tolere edildiği değil, tanındığı bir kapsayıcılık olmalı, aynı zamanda, kamu yararı kavramının, uygulamada işe yarayabilmesi için, toplumun tüm sınıf ve katmanlarının bütüncül bir biçimde ele alınması zorunluluğuna bir yanıt verebilecek düzeyde olmalıdır (Keleş, 2000).

Ayrıca, kent planlama katılım konusunu sağlıklı bir biçimde içselleştirilmelidir. Kent için önemli olabilecek planlama müdahalelerini kentin gündeminden çıkararak salt konu ile ilgilenen paydaşların çıkarları üzerinden yeniden şekillendiren mevcut katılım süreçlerinin, farklı ekonomik, politik, sosyal ve kültürel grupların kente yönelik taleplerinin dikkate alındığı ve detaylıca irdelendiği bir biçime sokulması gereklidir. Katılıma ilişkin süreçlerin doğru işletilebilmesi ile, planlama süreci daha şeffaf ve sosyal olarak kabul edilebilir hale gelebilecektir.

Sonuç

Kentsel projelerin planlama gündemine girmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan temel olan birincisi, planlar arasındaki hiyerarşi üzerinden tanımlanan mevcut planlama yaklaşımının, piyasa mekanizmalarının zorladığı kentsel gelişme hızını yakalama ve kontrol etmedeki yetersizlikleridir (Hall, 1996). Ayrıca, farklı bilimsel yaklaşımların her geçen gün planlama aktivitesi içerisine daha fazla oranlarda girmesi, temel problemi karar üretmek olan plancıları, daha çok analiz ve sentez çalışmalarına yönlendirmekte, kenti anlama ve açıklama sürecinde elde edilen ve birarada değerlendirilmesi giderek zorlaşan kapsamlı veri-enformasyon-bilgilerin ışığı altında, plan kararları üretmek giderek daha zor hale gelmektedir. Bu bağlam içerisinde, karar üretici planlamadan, araştırıcı ve sentezci planlamaya doğru bir evrim olduğunu ileri sürmek çok yanıltıcı olmamaktadır.

Her iki durum da, planlama pratiğini parçacı bir ele alışa zorlamaktadır. Sonuç ise, kentsel gelişmeyi birbiri ile ilişkisi kurulmamış kentsel projeler üzerinden kurgulamaya çalışan, kenti bir mozaik, kent planlamayı ise bir çeşit teknik kolaj olarak kavramsallaştıran ve şu anda planlama pratiğimiz içerisinde kendisine yer bulmaya başlayan kentsel mekana müdahale yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, çoğu zaman kentteki sorunları çözen değil, birçok sorunun ve olumsuzluğun kaynağında yer alan ve yeni sorunların oluşmasına neden olan bir yaklaşımdır.

Planlama süreci içerisinde, ekonomik ve fiziksel olarak çöküntüye uğramış alanlarda kısmen veya tamamen yenileme, sağlıklaştırma, yeniden canlandırma gibi stratejiler çerçevesinde ele alınan, kentsel sorunların çözümüne olumlu katkı sağlayacağı argümanı ile meşrulaştırılmaya çalışılan bu yeni müdahale yaklaşımı, üst ölçekli planlar ile uyumlu-eşgüdümlü üretilmediği için, ilgili alanın niteliğini değiştirse de (arazi kullanımı, fiziksel, sosyal ve ekonomik yapı) bu müdahalelerin temelindeki talepler genelde dışsal olduğu için, müdahaleler gerçekleştiği ölçüde kentsel mekan ile kentliler arasındaki uyumlu ilişkiyi zedelemektedir (Ataöv ve Osmay, 2007).

Bu müdahale biçimleri ve araçlarının, modern planlamaya meşruiyet kazandıran ve toplumların kendi koşullarına referansla ortaya konması gereken kamu yararı düşüncesine bağlı olarak oluştuğunu söylemek zordur. Bu çerçevede, pratiğin gündemine giren yeni anlayışının, önceliklerinin sorgulanması gerekmektedir. Bir kentin, o kentte yaşayanlara rağmen planlanamayacağı gerçeği akılda tutularak, kentsel sorunlara mekansal çözüm üretme işi olan planlamanın önceliğinin, kentin ve o kentte yaşayan kentlilerin önceliklerine bağlı olarak ele alınması zorunludur. Bu sayede, planlamanın temel vurgusu, özel ve kişisel alana değil, daha çok kamusal, ortak ve kollektif hayata yönelik olabilecek ve planlama bu hayatın daha sağlıklı bir biçimde yeniden üretilmesi ile ilişkili olarak mekansal düzenlemeleri içererek hakim ekonomik çıkar grupları yararına yapılan bir pratik olmadığını kanıtlayabilecektir (Moroni, 2004).

Tüm bu eleştirileri getirirken akılda tutulması gereken önemli bir konu, kent plancılarının siyasa üretme konusunda yetkiye sahip tek grup olmadığı, kentlerin gelişmesine ilişkin çerçeveyi politik karar vericinin çizdiğidir. Türkiye'nin mevcut siyasal iklimi içerisinde, plancıların politik güçlerin etkisinden kolayca kurtulabileceğini söylemek hem gerçekçi hemde olası değildir. Meslek pratiğinin icrasında kent plancılarını bu zor durumdan kurtarabilecek tek çıkar yol ise, zor olsa da, planlamanın kamu yararı üzerinden yeni açılımlar sağlaması ve sosyal meşruiyetini güçlü bir biçimde yeniden kurarak siyasi baskı gruplarına karşı güçlendirilmesi için çalışmak olmalıdır. Bunun başarılamadığı durumda, planlamanın dışlanmışlığı ve öteki olma durumunu, dolaylı da olsa, yeniden üreten bir kurum haline gelmesi, plancılara çok da uzak bir gerçek değildir (Fainstein, 2005).

Kaynakça

Alexander, E. R., 1992, Aproaches to Planning, Gordon and Breach, Philadelphia

Ataöv, A. ve Osmay, S., 2007, "Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel bir Yaklaşım", METU JFA vol. 24., no. 2., pp. 57-82

Bacık, G., 2005, "Kamusal Alan Tanımı Üzerine Bir Tartışma", Sivil Bir Kamusal Alan, pp.9-17

Bilsel, C., 2006, "Kentsel Dönüşüm, Çözülen Kentler ve Parçalanan Kamusal Alan", Mimarlık, vol. 327, Ankara

Castells, M., 1994, "European Cities, The Informational Society, and the Global Economy", New Left Review, vol. 1/204 (March-April), s. 18-32

Ersoy, M. ve Keskinok, Ç., 2000, Mekan Planlama ve Yargı Denetimi, Yargı Yayınevi, Ankara

Fainstein, S. S., 2005, "Planning Theory and the City", Journal of Planning Education and Research, vol. 25. pp. 121-30

Hall, P., 1996, Cities of Tomorrow, Blackwell Publishing, Oxford, UK

Keleş, R., 2000, "Kent ve Çevre Değerleri Bağlamında Kamu Yararı Kavramı", Mekan Planlama ve Yargı Denetimi, pp. 1-14, Yargı Yayınevi, Ankara

Keskinok, Ç., 2000, "Kent Planlama ve Uygulamasında Menfaat İhlali ve Dava Açma Ehliyeti", Mekan Planlama ve Yargı Denetim, pp. 15-35, Yargı Yayınevi, Ankara

Keyder, Ç. ve Öncü, A., 1993, İstanbul and the Concept of World Cities, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul

Kömeçoğlu, U., "Kamusal Alan: Katılım ve Dışlama Güçleri Arasındaki Diyalektiğin Biçimi", Sivil Bir Kamusal Alan, pp. 19-45

Madanipour, A., 2003, Public and Private Spaces of the City, Routledge, London

Mazza, L., 1990, "Planning as a Moral Craft", Planning Theory, vol 2., no. 3., pp. 47-50

Moroni, S., 2004, "Towards a Reconstruction of the Public Interest Criterion", Planning Theory, vol. 3., no. 2., pp. 151-71

Ohmae, K., 1995, The End of The Nation State: The Rise of Regional Economies, Simon and Schuster Inc., New York

Öktem, B., 2005, "Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü: Büyükdere-Maslak Aksı", İstanbul'da Kentsel Ayrışma, Bağlam Yayınları, İstanbul, pp. 25-76

Sklair, L., 1999, "Competing Conceptions of Globalization", Journal of World-Systems Research, vol. 5., no 2(Summer), pp. 143-162

Şengül, T., 1998, "Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin bir Elestirisi",

Tonak, E. A. (ed.), Küreselleşme, pp.111-58, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

Tekeli, İ., 1991, Kent Planlaması Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara

Tekeli, İ., 2001, Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

Türkün, A. ve Kurtuluş, H., 2005, İstanbul'da Kentsel Ayrışma, Bağlam Yayınları, İstanbul

KENTSEL PLANLAMANIN DEĞİŞİMİ VE KENTSEL PROJELER: KENTSEL MEKÂNIN VE PLANLAMANIN KAZANIMLARI-KAYIPLARI*

Aslı KOTAN

Yüksek Şehir Plancısı, İstanbul Metropoliten Planlama Merkezi, BİMTAŞ, İstanbul

Giriş

Bütün Dünyada, yaşamın ekonomik, siyasal ve sosyal alanında, üretim biçiminde, çevresel değerlerinde ve insanların bilinçlenme biçimlerinde kökten değişikliklerin meydana gelmesi kapitalist ekonomideki gelişmelerle ilişkilidir. Sanayi Devrimi'nde kentlerin aldığı göçlerden farklı olarak kapitalizmin gelişmekte olan ülkelerde yarattığı dengesiz kalkınma koşulları, sosyal hayattaki yoksulluk ve işsizlik durumu, yaşam koşullarına ve kişisel taleplerin karşılanmasına yönelik sunulan imkânlar ile iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, geçmiş dönemlere oranla kentlerin daha fazla göç almasına neden olmuştur.

Teknolojik gelişme, ekonomik yapılanma, siyasal ve sosyal alan ile ilişkili olarak toplumsal yaşamda meydana gelen tüm değişim ve dönüşümler yapılı çevrede, mekân organizasyonunda ve kent planlama alanında değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Kentsel planlama alanında yaşanan değişimler daha baskın olarak uluslararası alanda tanımlanmaya ve bu alanda yer alan ülkelerle yarışmaya başlayan kentlerin, fonksiyonel ve işlevsel olarak değişen anlamı ile kendini gösterir olmuştur.

Mekânsal sorunların, bu süreçte Sanayi Devrimi itibariyle yaşanan sosyal, ekonomik, siyasal ve toplumsal süreçlerden farklı bir biçim alması, sorunların çözümüne yönelik geliştirilen geleneksel çözümlerin yetersiz kaldığına işaret ederek, planlama alanında yeni anlayışların gelişmesini gerekli kılmıştır. Gelişen bu anlayış "stratejik mekânsal planlama" yaklaşımı olarak tanımlanırken, kentlerin gelecekleri bu yaklaşım kapsamında farklı kentsel projelerle yönlendirilmeye başlamıştır.

---

* Bu bildiri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi-Kentsel Planlama Ana Bilim Dalı'nda Doç. Dr. Fatma ÜNSAL danışmanlığında Aslı KOTAN tarafından yapılan 'Stratejik Mekânsal Planlamada Kentsel Projeler: Proje Süreç Yönetimi' başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmasına dayanmaktadır.

Sanayileşmeye bağlı olarak hızlanan kentleşme sürecinin ve artan nüfusun, kentleri baskı altına almasına karşı bir önlem olarak gelişen Cumhuriyet döneminin yeni politikaları, geçmişten günümüze önemli birer kırılma noktası olarak kentsel mekâna yansımıştır. Bu süreçte gerek ekonominin gerekse siyasal rejim ve yönetimlerin niteliğine göre toplumsal yaşam, kentsel mekân ve kent planlama sistemi kapsamında Türkiye, farklı gelişmelere sahne olmuştur.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmada planlamanın değişimi doğrultusunda stratejik mekânsal planlama kapsamında giderek önemi artan kentsel projelerin planlama ile ilişkisi ve kentsel mekâna yansıma biçimi ele alınmıştır. Bu noktadan hareketle projelerin kent geleceğine yönelik uzun vadeli birer kazanım olarak dönmesi için, hazırlanmasından uygulanmasına kadarki sürecinde benimsemesi gereken koşulların ortaya konması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda öncelikle; kentsel mekânın ve kent planlamanın dönemsel olarak değişen anlamı ve günümüzdeki yeri hem evrensel olarak hem de Türkiye özelinde ele alınmış, toplumsal değişim dinamiklerinin kentsel mekân ve planlamaya yansımaları açıklanmıştır. Bu düşünceden hareketle ekonomik, siyasal ve yasal gelişmeler ve bu gelişmelerin mekânsal etkileri bağlamında planlama pratiği ve kentsel mekân değişimleri, Türkiye kapsamında 1980 öncesi (19. yy.- 1980) ve 1980 sonrası (1980-günümüz) zaman aralıkları dikkate alınarak açıklanmış, İstanbul Metropoliten alanı örnek alan olarak ele alınmıştır

1. Stratejik Mekânsal Planlamanın Arka Planı

Kapitalist ekonomik gelişmelere dayalı olarak sanayi hamlelerinin artması, nüfus hareketlerinin hızlanması ve sosyo-ekonomik yaşam olanaklarının değişmesi, artan nüfus dolayısıyla da mekânsal sorunların çeşitlenmesi kentsel mekân düzenlemelerini acil biçimde gerekli kılmıştır.

Modern Dönem'de Sanayi Devrimi'nin yarattığı yerleşim, ulaşım ve çevre sorunlarına yönelik çözüm arayışları hedeflenmiş ve mekânsal düzenlemeler ile kentlerin yeniden şekillenmesi 19.yy.ın ikinci yarısı ile 20.yy.ın ilk yarısında temel bir öneme sahip olmuştur. 19.yy. kent düzenlemelerindeki küçük ölçekli ütopik yerleşimlerin tasarım ilkeleri ile de ilk olarak 'kent planlama' adımları atılmıştır.

Temel olarak sanayi kentinin eleştirisine dayanan Modern Dönem tasarımlarının tümü var olan düzene karşı gelişen birer proje niteliğinde olmuştur. Bu tasarımlarda üretim ve tüketim modelleri ile yaşam tarzı sorgulanmış, yeni modeller içinde yer alan mekânsal gelişim şemaları ile mimari konseptler geliştirilmiştir. Bu süreçte endüstri ve tekniğin yoğun kullanımına dayalı geliştirilen modern kent kurgusu, dönemin ideolojik boyutunu temsil eden evrensellik ve rasyonellik ilkeleri üzerine oturtulmuştur.

Kentlerin özgür bireylerin yaşadığı yerler olması hedeflenmiş ve fiziksel açıdan bozulmaya başlayan kentsel mekânın yaşanabilir hale getirilmesi amacıyla daha çok konut projelerine dayalı uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamaları yönlendiren bir araç olarak kent planlama; toplumun tümüne hizmet eden, kamu yararı ilkesinin benimsendiği, pozitif bilim anlayışı metotlarının

kullanıldığı, toplumsal ve mekânsal sorunların çözümünü düzen ve ilerlemede gören bunun için de teknolojiyi araç olarak kullanan bir yaklaşım olarak 'Geniş Kapsamlı Planlama' yaklaşımı çerçevesinde gelişmiştir (Şekil 1). Bu yaklaşımda; kent ve bölgesi sosyal, ekonomik ve politik bir bütünlüğe sahip olarak görülmüş ve planlamada bölge ölçeğinden başlanması esas alınarak kentsel mekân, bölgelere ayrılarak tasarlanmıştır. Konutlar, fabrikalar, idari yapılar, dinlenme ve kültürel faaliyetler yeşil koridorlar ile sınırlandırılarak işlevler bölgeleme kararıyla birbirinden ayrılmış ve daha çok konut alanlarının düzenlenmesine yoğunlaşılmıştır[1].

Yaşam kalitesinin arttırılması amacıyla konut alanlarının sağlık koşulları bakımından en uygun alanlarda, düşük yoğunluklu, yeterli sosyal donatıya sahip komşuluk birimleri şeklinde tasarlanması, kent merkezindeki işyerlerinin, iş merkezlerinin, küçük sanatlar ve organize sanayi alanlarının ile oturma yerleri arasındaki mesafenin kısa olması dikkate alınarak, kent morfolojisine uygun şekilde yerleştirilmesi ve tasarlanması, bireylerin boş vakitlerini değerlendirme alanlarının ise diğer yaşam alanlarından ayrılarak tasarlanması benimsenmiştir.

Bu amaçla yapılan diğer bir düzenleme ulaşım sistemi düzenlemesine yansımıştır. Bu çerçevede kent içinde kademelendirilmiş bir yol sistemiyle motorlu araçların dolaşımının rasyonalize edilmesi, yaya dolaşımının olabildiğince motorlu araç trafiğinden ayrılabilmesi dikkate alınmıştır (Tekeli, 2001).

Aydınlanma düşüncesinin bir parçası olan Modernizm, mutlak anlamda bütünleştirici ve ilerlemeci bir süreç olmadığı, gelenekselliğin terk edilmesine neden olduğu, ekonomik ilkeleri doğrultusunda tek tip insan modeli yarattığı, heterojen toplum yapısının ve ilişkilerin sorgulanmadan mekansal tasarımların hayata geçirildiği dolayısıyla da toplumsal yaşamda çatışma ve gerginliğe neden olduğu düşünceleriyle tepki almış, eleştirilmiştir.

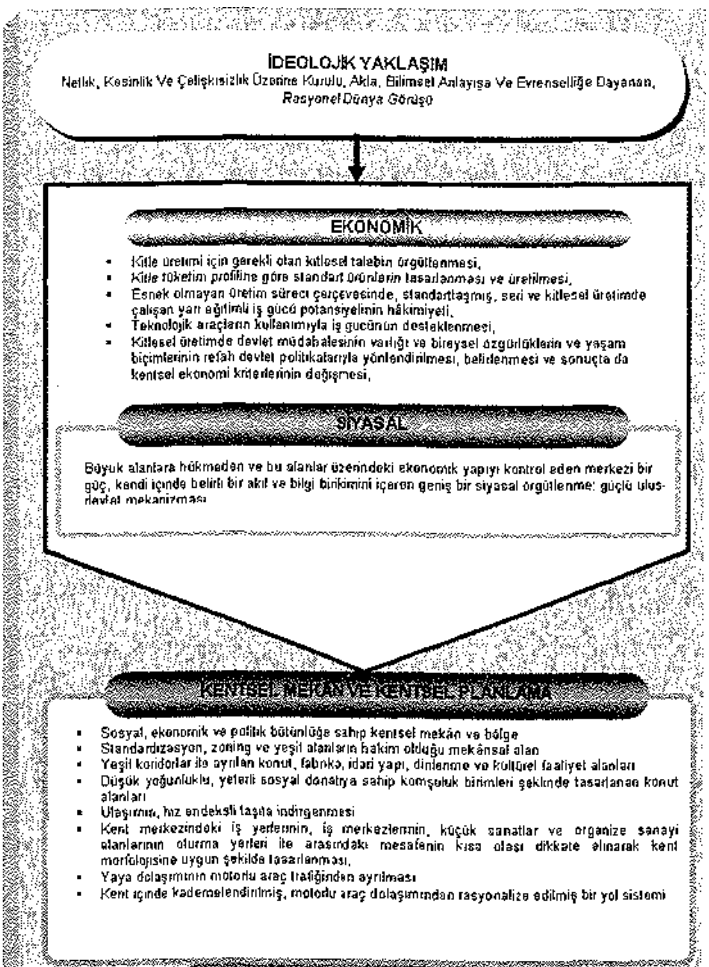
Modernizmin dayandığı ideolojinin yaşanabilir kentsel mekân yerine, işlevlerine göre belirlenmiş bölgelerin inşasına sebep olması, yalnızca fiziksel çevre düzenlemelerine odaklı gelişmelere neden olması, sosyal yapılı çevrenin göz arda edilerek tek düze bir planlama şemasının hakim olması eleştirilerin ortak noktasında yer almıştır. (Şengül, 2002)

Modernizm ideolojisinde yer alan düşüncelerin gerçekleşmemesine ve modernizmin tüm sorunları çözebileceği inancına olan güvensizlik sonucu bu döneme özgü esaslara tepki olarak, bilgi toplumunun yeniden şekillenmiş düşüncesini ifade eden Postmodern ideoloji benimsenmiştir. Postmodernizm, modern aklın savunduğu evrensellik, birlik, bütünlük, rasyonellik ilkelerinin aksine evrenselliği reddederek, her durumun farklı olduğunu ve özel bir biçimde anlaşılması

1 Sanayi Devriminin etkisiyle fiziksel açıdan bozulmaya başlayan kentsel mekanın yaşanabilir hale getirilmesi amacıyla yapılan düzenlenmelere ilişkin ilk tasarımlar, sosyalist ütopistlerce geliştirilmiştir. 1890'lı yıllarda ortaya çıkan Ebezener Howard'ın büyük kentlerin yarattığı sorunlar karşısında kooperatif tarzı bir örgütlenme içinde iş birliği yapan köylerden oluşan 'Bahçe Kent', Le Corbusier'nin yoğun, çok katlı ve hiyerarşik bir kent örgütlenmesini ön plana çıkardığı 'Radyant Kent' ve Frank Lloyd Wright'ın birbirine otoyollarla bağlanmış kırsal görünümlü yerleşme sistemi olan 'Broadacre Kent' tasarımları ve bu tasarımlara eleştiri olarak 1910'lardan sonra ortaya çıkan 'Pratik Kent' ve 'Etkin Kent' yaklaşımları Modernizm Döneminin ilk tasarımları olarak, bu döneme özgü planlama çabalarının en iyi örnekleridir (Şengül. 2002 b).

gerektiğini savunmuştur (Bıçkı, 2004). Modernizmdeki akıl ve rasyonalitenin, Postmodernizmin duyguya, sezgiye, özerkliğe, yaratıcılığa, hayal gücüne duyduğu güvenle zıt bir yapıda olması sebebiyle modern toplum yerini yeni bir toplumsal değişime, evrenselliğin yitirildiği çoğulculuğun benimsendiği, Postmodern topluma bırakmıştır

Bu süreçte; sanayileşmeyle artan toplumsal hareketliliğin getirdiği sorunlara yönelik çözüm arayışları kentlerdeki farklı grupların yaşam alanları ve mekâna nasıl yerleştirileceği düşüncesi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu kapsamda, "1970'li yıllarda, Modern Dönemin ürünleri olan sosyal konutlar büyük metropollerden başlayarak tasfiye edilmeye başlanmıştır. Aynı süreçte

Şekil 1.: Modern Dönem Gelişmeleri ile Kentsel Mekân ve Kentsel Planlama İlişkisi (Kotan A. 2008)

New York, Londra, Paris gibi merkezlerde, sanayi bölgelerinin kentlerin dışına taşınması ile eski sosyal konutlar yıkılmaya başlamış, yüz binlerce insanın yaşaması için barınma koşullarının geliştirilmesi amacıyla kenar mahallelerin oluşmasına izin vermiştir. Kentsel bir sorun olarak mekân kullanımının değişmesine neden olan bu durum 'Postmodern Kent Tasarımının' doğuşunu beslemiştir" (Çubukçu, 2007).

Postmodernite ile birlikte mekânı kendi kuramsal verileri doğrultusunda zorunlu olarak parçalara ayıran, bunları farklı mimari üslupların eklektik kullanımıyla bütünleştirerek bir kolaj haline getiren bir tasarım süreci başlamıştır. Günümüz kentlerinin tasarlanmasında da etkili olan bu postmodernist anlayış, kentsel dokuyu zorunlu olarak bölük pörçük ele almış, biçimler üst üste yığılmış ve planlama anlayışında parçacı yaklaşımlar artmıştır. Görsellik algısının ön plana alınarak mekân estetiğine yönelik tasarımların yapılmasında sürecin ekonomik gelişmeleri ile yeni siyasal yapılanma koşulları etkili olmuştur (Karakurt, 2007). Bu kapsamda kapitalizmin yeni evresi olan Post-Fordist sürecin gelişimi ve ulus-devletin gücünün zayıflaması işlevselliğin önem kaybettiği ve estetik amaçlı tasarımların arttığı kentleri yaratmıştır.

Bir başka ifadeyle, 1970'lerin başında dünya kapitalist sisteminde yaşanan kriz sonrası gelişen-Post-Fordist olarak adlandırılan esnek, parça başı, siparişe dayalı üretim biçiminin gelişmesi bir yandan yerel mekânlardaki kontrolün azalmasına ve kentlerde büyük ölçekli yatırımların artmasına neden olurken bir yandan da bütüncül planlama anlayışının zayıflamasında neden olmuştur (Yalçıntan, 2006). Bu kapsamda; esnek, kısa vadeli, parçacı, piyasa ve politik baskılara kolayca adapte olabilen, proje-temelli yaklaşımın önemi artmış ve rasyonel-kapsamlı planlama anlayışı yerine estetik ve görselliğin ön plana alındığı, mekânı bağımsız bir alan olarak gören büyük metropoliten projeler, kentsel tasarım projeleri ve dönüşüm projeleri giderek önem kazanmaya başlamıştır. (Şekil 2)

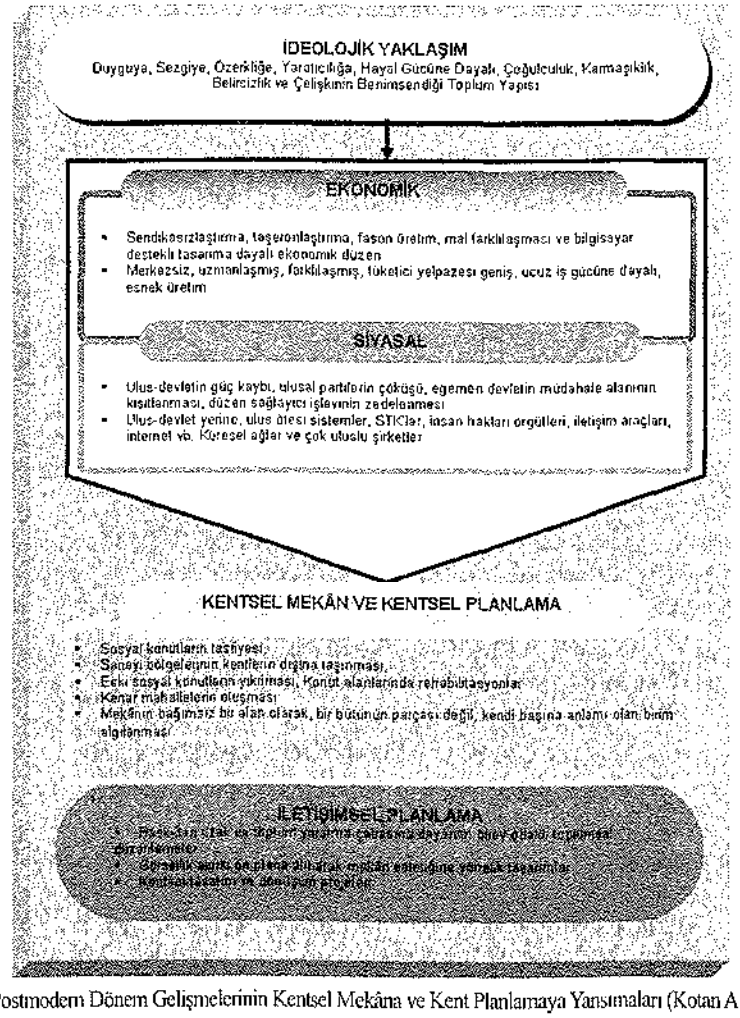
1980'li yıllara doğru gelindikçe iletişim teknolojisindeki yeniliklerin hızlanması ve ulus-devlet sisteminin azalan gücü ile ilişkili olarak sermayenin, küresel düzlemde hızla yayılması kentlerin küresel sistemde önemli birer ekonomik ve politik aktör haline gelmesine neden olmuştur. Bu yeni ekonomik yapılanma sürecinde, ulus-devlet sınırlarını aşan ilişkiler ağının ortaya çıkması ile kentlerin konumları önemli ölçüde değişmiş sermaye, mal, hizmet ve bilgi akışları devletler-aracılığı ile değil kentler aracılığı ile gerçekleştirilmeye başlamıştır.

Sanayi toplumu sonrasında toplumsal ve ekonomik alandaki değişimlerle ilişkili olarak gelişmiş ve teknolojik yayılımlar ile de hız kazanmış bir olgu olarak yeni bir dönemi değil, diğer dönem ve süreçlerle ilişkili bir süreci yansıtan küreselleşme kavramı bu yıllar itibariyle sıkça kullanılmaya başlamış ve giderek yayılmıştır. Yerel ve uluslararası alanda kendini tanımlayan, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak, dünya geneline yayıldığı, farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanındığı, mal-hizmet ve insan trafiğinin daha hareketli hale geldiği buna bağlı olarak da ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasal sınırların etkisini kaybettiği ve ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalktığı bir ortam olarak küreselleşme gelişmeleri kapsamında; uluslararası mal, hizmet ve sermaye hareketliliğinde kontrol merkezlerini barındıran, uluslararası sermayenin dünya çapında dolaşımına yön veren gelişmeler ile kentler arasındaki rekabet hızlanmış, kentlere

yeni ekonomik, politik ve kültürel roller yüklenmiş ve kentlere doğru yönelişlerin hız kazanması sonucu kent nüfusları değişmiştir. (Işık, 1999b)

Böylece kentlerin dünya haritasındaki konumlarını belirleyen ilişkiler hızla değişmiş ve bazı kentler yükselirken bazıları da hızlı bir düşüş sürecine girmiştir. Dolayısıyla kentlerin gelişim stratejisini belirleyen dinamikler de değişmiştir. Bu bağlamda sanayi ile tanımlanan kentler üretim merkezi olma işlevlerinden sıyrılarak servis, iletişim, haberleşme gibi faktörlerle tanımlanır hale gelmiştir

Ülkeler arasında mekânsal ekonomik sınırların önemsizleşmesi ve kentlerin küresel ekonomik sistemin temel birimleri olarak kendini tanımlamasına bağlı olarak "bölgesindeki diğer üretim merkezleri ile ticaret yapma imkânına sahip olan ve üretim yelpazesini genişletip girişimcisinin

Şekil: 2.: Postmodern Dönem Gelişmelerinin Kentsel Mekâna ve Kent Planlamaya Yansımaları (Kotan A. 2008)

önündeki engelleri kaldırabilen kentler, küresel rekabet güçlerini ve ekonomik ağırlıklarını artırabilmişlerdir" (Kozlu, 1994). Dolayısıyla kentlerin metropolitenleşme çabasına girmesi uluslararası alanda artan önemleri ile ilişkili bir gelişmedir.

Bu çerçevede küresel düzlemde tanımlanabilmelerini sağlayacak özelliklerini kullanabilen kentler, sanayileşmenin etkisiyle metropoliten kentlere dönüşerek, bulundukları ülkelerin odak noktası olmuş, artan ilişki düzeylerine bağlı olarak da uluslararası alanda önemli birer yoğunlaşma ve kontrol merkezi olarak rekabet ortamında yer edinmişlerdir. Bu noktada günümüz dünyasında yaşanan gelişmeler de göz önünde bulundurulursa kentler arasında giderek artan rekabet olgusunu, hızlı ulaşım ve iletişim altyapısına eklemlenerek küresel ekonomik süreçte yer alma çabası ile bağdaştırmak mümkündür.

Rekabet ve kentlere yüklenen yeni ekonomik, politik ve kültürel roller yarışan kentler kavramının tanımlanmasına ve öneminin artmasına neden olmuştur. Koşullara bağlı olarak yarış süreci içerisinde kimi kentlerin sosyal, çevresel ve ekonomik kayıplara uğrayıp çöküş içine girmesi kiminin ise yeni dinamikler dolayısıyla sahip oldukları potansiyelleri değerlendirerek yükselişe geçmesi küreselleşmenin kentlere yansıması olarak değerlendirilebilmektedir. Bu kapsamda sektörel istihdam yapıları, nüfusları, mekânsal dağılımları çerçevesinde en geniş düzlemde etkili olan kentler, küresel dünyanın sunduğu hiyerarşi sisteminin üst noktasında gücün üretildiği yer konumuna sahip olmaktadırlar. Dolayısı ile kentler arası hiyerarşide konumsal ve ekonomik açıdan üst noktada bulunan kentler, dünya düzeyinde gerçekleşen kontrol sürecinde işlev görmekte ve 'Dünya Kenti' olarak adlandırılmaktadır.

Bu kentlerin 'Küresel Kent' veya 'Dünya Kenti' seçilmelerine temelde;

- Sermayenin ve üretimin kontrol edildiği merkezler olmaları,
- Üretime ilişkin buluş ve teknolojilerin geliştirildiği merkezler olmaları,
- Bilgi akış sisteminde uzmanlaşmış organizasyonel yapıya sahip merkezler olmaları,
- İmalat sektörünün önemli bir kısmının desantirilize edildiği, onun yerini dünya ölçeğinde iş yapan firmaların, dünya ekonomisine etki eden borsaların, haberleşme, emlak, pazarlama ve sigorta şirketlerinin aldığı merkezler olmaları,
- Finans kurumlarının, uluslararası organizasyonların, önemli üretim faaliyetlerinin ve çok uluslu şirketlerin yönetim birimlerinin yoğunlaştığı merkezler olmaları,
- Ulaşım açısından önemli üstünlüklere sahip merkezler olmaları,
- Bütünsel kapitalist güç ilişkilerinin ve buna bağlı olarak ekonomik, politik ve kültürel ilişkilerin kontrol edildiği merkezler olmaları (Eş, 2007).

gibi kriterler referans olarak belirtilmektedir.

Bütün bu açıklamalar ışığında kentlerin ekonomisiyle, kültürüyle, sosyal ve siyasal yapılanmasıyla ön plana çıkan birimler olması, dünya ekonomisine eklemlenme biçimi ve yeni politikalarla küresel sermayeyi çekebilecek altyapıya sahip olabilme kapsamında 'Dünya Kenti' hiyerarşisinde yer alma çabası, kentlerin potansiyel özellikleri ile küresel süreç arasındaki etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Kentlerin teknolojik ağlara eklemlenmiş yeni mekânlar olarak anlam kazanmasına neden olan bu süreçte 'binalar ve siteler', 'bölgeler' ve 'tekno-kentler' kentlerin yeni alanları olmuştur. Böylelikle küresel dünyaya daha fazla eklemlenmiş, uluslararası öneme sahip kentler; elektronik güvenlik sistemleri ile çevrelenmiş korunaklı konut siteleri, çağrı merkezleri, yeni medya merkezleri, tele-merkezler, enformasyon ağlarının yoğun olarak kullanıldığı finansal servis merkezleri ve yüksek teknolojili üretimin yapıldığı yaşam merkezleri olarak kurgulanmıştır (Velibeyoğlu, 2007). Bu çerçevede ekonomik, politik ve teknolojik gelişmeler kapsamında yerleşim boyutunun genişlediğini, yerleşim yerlerinin belirlenmesinde bilgi ağı altyapısının önem kazanarak, kitle iletişim araçlarını ve bilgi merkezlerini kontrol eden yerleşim merkezlerinin ön plana alındığını söylemek mümkündür.

Kısacası kentler, 21.yy. küresel değişim sürecinin ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel boyutlarına yön veren temel aktör konumunda ulus-devletin ulusal kalkınmadaki rolünü üstlenmişlerdir. Bu kapsamda ulusal kalkınma, kentlerin sahip olduğu özellikler çerçevesinde şekillenmiş ve bilgi üretme ve dağıtma merkezi olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanım şekline göre kentler yeniden tanımlanmış ve şekillenmeye başlamışlardır. Teknoloji, bilgi toplumu ve ekonominin yeni yüzü, yeni liberal politikanın küresel ölçekte önem kazanması ve yeni yapılanmalar kentleri anlam bakımından değiştirirken bu süreçte kent planlama kimi zaman kabul edilen ilkelerle ilişkili kimi zamansa tamamen farklı hedeflerle biçimlendirilen proje oluşturma anlayışına dönüşmüştür.

Kent planlama, piyasa ekonomisi içinde daha esnek ve kısa dönemli bir yapıya çevrilmiştir. Bir anlamda planlama, ekonomik yapılanmaya ve piyasa süreçlerine teslim edilmiştir. Gelişmeci dinamikler olarak sürdürebilirlik, katılım ve piyasa süreçlerine duyarlılık gibi olgular planlama alanında önem kazanmış, bu olgular çerçevesinde oluşturulan devlet yatırımcıları, işbirliklerinin kurulmasına, çoğulculuğa ve katılıma dayalı özendirici politikalarla, planlamanın rotası değişmiştir.

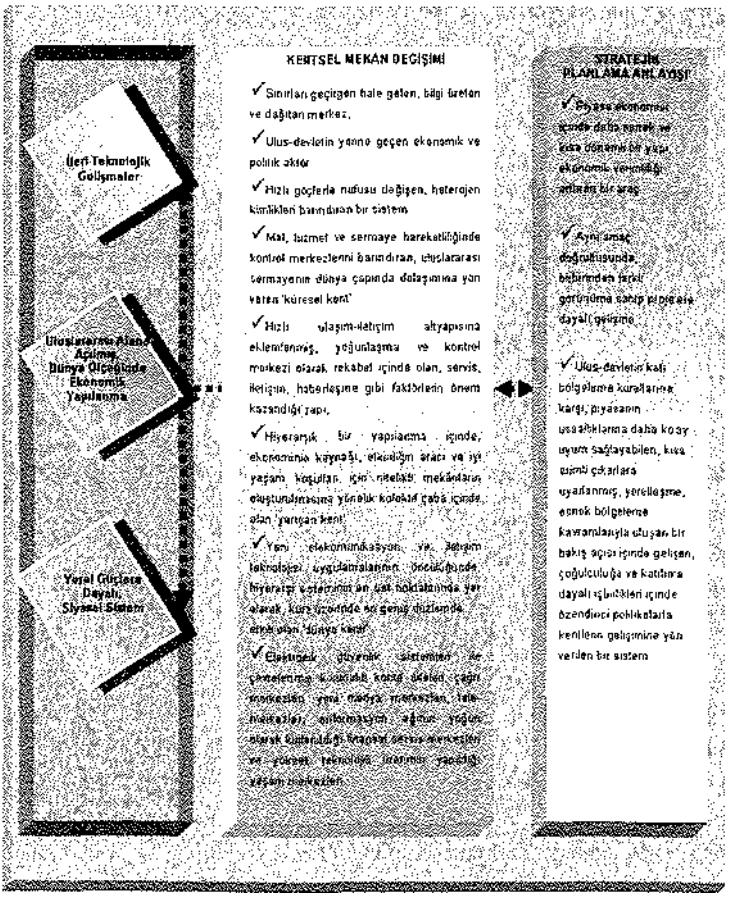
Böylece kent planlama ulus-devletin katı kurallarına karşı, piyasaya daha kolay uyum sağlayabilen, kısa vadeli kazanç sistemine adapte edilmiş, yerelleşme, esnek bölgeleme kavramlarıyla oluşan bir bakış açısı içinde gelişmiştir. Yarışmacı kent kimliğinin de etkisiyle sermayenin çekim noktasında kentlerin yer alması planlamanın esnek yapılanmasına, mekânlarda benzeşmelerin artmasına neden olmuştur. Bu esneklik içerisinde kentsel mekânlar cazibe noktası haline getirilmeye çalışılan, yoğun bir biçimde projelerin üretildiği, kar sağlama noktası olarak görülmüştür. Bu durum planlamayı piyasa mekanizması içerisinde ekonomik verimliliği arttıran bir araç haline getirmiştir ve planlama bir yandan kısa vadeli stratejik gelişme çabaları ile donatılmış bir yandan da yenileme, canlandırma ve dönüştürme hedefleriyle şekillenen politikalar geliştirilmiştir. (Keskinok, 2006)

1980'lerden itibaren kamu ve özel sektör ortaklığıyla tasarlanan öncü projelerin, ekonomik gelişmenin tetikleyicileri olarak görülmesi ve buna uygun olarak çizilen yeni kurumsal çerçevede, projelere özgü yeni kurumların oluşturulması ile 1980'lerin sonlarından itibaren proje temelli yaklaşımlar yerini Stratejik Planlamanın eylem odaklı ve vizyon çerçevesinde hareket eden anlayışına bırakmıştır. Hızla artan küresel ekonomi etkileri ve giderek karmaşıklaşan mekânsal sorunlar karşısında bütüncül bir planlama anlayışının gerekliliğine dayanılarak; kamu ve özel

sektör ortaklığına halkın ve sivil toplum kuruluşlarının da dâhil olduğu çok aktörlülüğe, katılıma, iletişime ve planlama sürecinin ortaklaşa tasarımına dayalı, mekânsal gelişmelerinin yönlendirilmesinde alternatif gelişme stratejileri ve stratejik öncelikler içeren, müzakere temelli 'Stratejik Mekânsal Planlama' yaklaşımı gelişme göstermiştir. (Şekil 3)

Bu planlama yaklaşımıyla;

- kaynakların ve değerlerin iyi korunması,
- eyleme yönelik ve daha açık uçlu bir yönetişim modelinin kurulması,
- sürdürülebilirliğin sağlanması,
- sosyal ve ekonomik yaşamın canlandırılması,
- yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve
- altyapı yatırımlarının ekonomik ve etkin kullanılması

Şekil 3.: Küreselleşme Sürecinin Kentsel Mekâna ve Kentsel Planlamaya Yansımaları (Kotan A. 2008)

gibi hedefler, Batı'nın ve Türkiye'nin planlama alanında ve gündeminde tartışılmaya başlamış, yenileme, sağlıklaştırma, canlandırma uygulamaları Batı kentlerinde ve Türkiye'de yeni planlama yaklaşımı ile yaygınlaşmıştır.

2. Stratejik Mekânsal Planlamanın Türkiye Kapsamında Gelişimi

Ekonomik, siyasal, sosyal ve toplumsal açıdan değişen koşullarda farklı boyutlar kazanan mekânsal sorunlarının anlaşılması ve bu sorunların çözümünde bir araç olarak tanımlanan kent planlama sisteminin bu çerçevedeki değişim çizgisinin ortaya konması açısından, Türkiye'nin içinde olduğu ekonomik, siyasal, yasal, sosyal ve mekânsal gelişmeler ve bu doğrultuda değişen planlama yaklaşımları ile mekânsal uygulamalar, dönemsel olarak '1980 öncesi ve 1980 sonrası' kapsamında ele alınmış, dönemler arasındaki paralellikler ve farklılıklar açıklanmıştır.

Bu kapsamda konu dört başlık altında ele alınmaktadır.

• *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*

Tanzimat Fermanı ile dünya ekonomisine açılma girişimlerinin başladığı süreçte; Batı'nın modernite projesine ve dünya ölçeğinde kapitalist ilişkilere eklemlenmek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı reformlar ekonomik, politik, sosyo-kültürel ve çevresel alanda yeniden yapılanma sürecini başlatmıştır. Reformlara dayalı benimsenen politikalarla; ekonomik alanda iş gücünün mobilizasyonuna dayanan sanayi sektörüne değil mal ve parayı mobilize eden ticaret ve finans sektörüne dayalı sistem gelişmiş, yönetim sisteminde askeri kadrolar yerine ücretli memurlardan oluşan bürokrasi yükselişe geçmiş, toplumsal alanda bireysel haklar ve mülkiyet kurumsallaşmış, sınıfsal farkların çözülmesi için çabalar artmış ve mekânsal alanda özel alan-kamusal alan farklılaşması önem kazanmıştır. (Tekeli,1998)

Bu dönemde gerçek anlamda kapitalistleşme ve sanayileşme süreci yaşamayan Osmanlı İmparatorluğunun, Batıya bağımlı kapitalist ekonomik ilişkiler ağı çerçevesinde yöneldiği uluslararası ticarete dayalı ekonomik yapısı, kentlerde yapısal değişiklikleri gerekli kılmıştır. Ticarete verilen önem ve Batıya açılan ticaretin hâkim sistem olarak gelişmesiyle ilişkili olarak tarımsal alanların verimliliğini arttırma, dış pazarlara açılma ve ulaşım olanaklarını düzenleme gibi mekânsal gelişimlere özel önem verilmiştir.

Batı'yla kurulacak ticarete dayalı yeni ilişkiler kapsamındaki gelişmelerin mekânsal yansımaları özellikle liman kentlerinde açık hale gelmiş ve bu durum bir yandan liman kentlerinin büyümesine neden olurken bir yandan da kentleri prestijli kılmıştır. Kentlerde yeni işlevlere göre mekânsal düzenlemeler yapılmış; Batılı tarzda yeni okullar, saraylar, kışlalar, kasırlar, bankalar, iş hanları, oteller kurulmuştur. Bu yeni yapılanmanın yeni altyapıları da beraberinde getirmesi ile de kent merkezlerinde ya da merkez yakınında demiryolu istasyonları, antrepolar, limanlar, rıhtımlar ve posta binaları yapılarak kentsel fonksiyonlara çeşitlilik getirilmiş ve kamusal kullanımlar arttırılmıştır. Ulaşım sisteminin geliştirilmesi ve farklılaştırılması ise bu dönemin bir diğer mekânsal değişimini temsil etmiştir. Kent içi ulaşım sistemi; yaya ulaşımının yanı sıra araba, tramvay, vapur, banliyö treni gibi toplu taşım araçlarıyla geliştirilerek, farklı bir yapı kazandırılmıştır. (Tekeli, 2001)

Batı modernitesine yaklaşma amacıyla yapılan ekonomik ve siyasal reformlar, coğrafi konumları nedeniyle bazı kentlerin önemini arttırırken aynı zamanda kent merkezi anlayışının ve işlevinin değişmesine de neden olmuştur. Bu bağlamda geleneksel merkez dışında yeni modern bir kent merkezi ve merkezi iş alanı tanımlanarak kent merkezi genişlemiş geleneksel ile modern kesimler farklılaşmıştır. 1860'lı yıllardan sonra ise siyasal gelişmelere bağlı olarak yeni oluşan bürokratik yapı ve kurumsallaşan devlet mekanizması, yeni modern kent merkezinde devlet dairelerinin kurumasını gerektirmiştir. Bu çerçevede bazı kentler önem kazanarak ön plana çıkarken, bu durum düzensiz kentleşmenin ve sınıfsal bir yapılanmanın başlamasına da sebep olmuştur. Böyle bir yapılanma içerisinde nüfus artışlarının yanı sıra kentlerde orta ve üst-orta sınıflar tanımlanmış bunun mekâna yansıması olarak da arazi kullanım türleri değişmiş, yeni konut tipleri geliştirilmiş, özel mülkiyet önem kazanmıştır (Tekeli, 2001). Bir başka ifadeyle; ekonomik ilişkiler ve yeni örgütlenme biçimi ile ortaya çıkan toplumsal tabakalaşma konut alanlarının düzen değiştirmesine sebep olurken özel mülkiyet toplumsal tabakalaşmanın temel belirleyicisi olma eğilimi göstermiştir.

Yeni konut ve yerleşme biçimleri, üst düzey kişilerin talep ettiği yeni kent soylu yaşama yanıt verir nitelikte planlanmıştır. Geleneksel konutlarda birbirini izleyen, sokak-avlu-sofa mekânları tamamen terk edilmiş; caddeye bakan giriş cepheleriyle ve küçük bir avluya ya da bahçeye bakan arka cepheleriyle yeni konutlar modernist yaklaşım çerçevesinde yapılandırılmıştır. Bu yapılandırma sürecinde konutların işlevleri yeniden tanımlanmış; depo, üretim, ticaret gibi ikamet dışı işlevler konut dışına taşınmış, ikamet alanı ayrılmıştır (Sağlar, 2001). Bu çerçevede; geliştirilen yeni imar hareketleri ile geleneksel konut planlaması önem kaybederek, apartmanlaşmanın ilk adımları atılmış; kentsel mekânda iskâna açılan yeni mekânlar artarken, geleneksel konut tiplerinin yerini bitişik nizam apartman, sıra ev ve banliyö evi gibi konutlar almıştır (Bilgin, 1998).

Kentsel mekânın değişen yapısı içerisinde kent planlama ise; 19. yy. boyunca ve Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar modernleşme kapsamında imar hareketi olarak gelişmiştir. Geniş yolların açılması, park alanlarının yaratılması, yangın alanlarının yeniden gelişmeye açılması ve yapılarda ahşap yerine kâgir malzeme kullanılması ile yeni konut çevreleri yaratılmaya çalışılmıştır.

Dolayısıyla kent planlama, yangınlar sonrasında konutsuz kalan kişilerin barınması amacıyla yapılan konut alanlarının düzenlenmesi kapsamında gelişmeye başlamıştır. Ahşap yerine kâgir binaların yapılması ve uygulamalara yönelik yasaların tanımlanması ile ise planlama Osmanlı imparatorluğuna girmiştir. Bu kapsamda; değişen kent içi ulaşım biçimine uygun yolların açılma ve genişletilme yöntemlerine, yeni alanların iskâna açılma biçimine ve yangın tehlikesinin önlenme yollarına yönelik sorulara yanıt bulmak amacıyla ilk olarak Osmanlı İmar Mevzuatı geliştirilmiş; bütün kenti düzenleyen planlardan çok, yangın yerlerine açılacak yeni yerleşme alanlarına ve yol güzergâhlarına ilişkin 1850'li yıllarda küçük alanlar için mevzi planlar yapılmıştır. 19. yy.ın ikinci yarısında ise kamulaştırma yöntemleri, yapılaşma düzenleri, yapı yüksekliklerinin yol genişlikleriyle bağlantılı olarak belirlenmesi, çıkmaz sokakların yasaklanması, sokak genişliklerinin düzenlenmesi gibi kentsel ölçekte, çıkma boyutları, kepenk ve tente yükseklikleri, kapı eşikleri ve saçaklara ilişkin mimari ölçekte düzenlemeler yapmak üzere 1882 tarihinde Ebniye Mevzuatı çıkartılmıştır (Bilgen ve Özcan, 1989).

• *1923-1950 Dönemi*

Cumhuriyetin kuruluşu itibariyle 1950'li yıllara kadarki süreç; Türkiye'nin ekonomik, politik, sosyal ve toplumsal alanında, önemli ölçüde ilk olarak değişimlerin yaşandığı süreci temsil etmiştir. Siyasal düzende tek parti döneminin son bulması, ekonomik alanda tarımsal üretimden sanayi üretimine doğru yönelişin hızlanması ve toplumsal alanda da kırdan kente göçün başlaması, kırsal yapının yavaş yavaş çözülmesi birer kırılma noktası niteliğinde olan bu değişimleri ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle Osmanlı Dönemine nazaran ekonomik ve siyasal alanda daha radikal reformların yapılması, mekânsal örgütlenmeler ile kent ve imar yasalarının değişmesi, kentin bir bütün olarak algılanmaya başlaması, planlı kalkınma anlayışı çerçevesinde yapılan sanayi odaklı kalkınma planlarıyla Anadolu'nun güçlendirilme çabaları, sürecin Türkiye için önemini ifade etmektedir (Tekeli, 2001). Bu süreçte, sanayi kurma, tarımı canlandırma, ekonomiyi harekete geçirme/hızlandırma ve yönlendirme amacıyla, gelecekte izlenecek ekonomi politikalarının belirlenmesi kapsamında Türkiye ekonomisinin sahip olduğu ve olmadığı değerler belirlenerek ekonomik yapı analiz edilmiş, yabancı sermayenin ülke yasaları ile biçimlendirilme şekli ortaya konulmuş ve ekonomi tarım ağırlıklı bir yapıya endeksli gelişmiş olsa da sanayiyi canlandırma politikaları üzerine de yoğunlaşılarak ekonomik hedeflere ulaşmada karma ekonomi modeli uygulanmıştır (Kılıçbay, 1992).

1923-1929 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğunun sahip olduğu toplumsal düzenin temel özelliği olan büyük toprak sahipliği yerine, ticaret burjuvazisi öne çıkmış ve bu sınıfının yaratılması görevini bürokrasi üstlenmiştir. 1930 ve II. Dünya Savaşı sırasında ise kapitalist birikim süreci tümüyle devlet denetimi altına girmiştir. Bu süreçte siyasal ilişkiler göz önünde bulundurularak, ekonomik kopukluğun yaratacağı olumsuzluklara bir önlem olarak ekonomiyi bir ulusal pazar çerçevesinde birleştirmeyi mümkün kılmak amaçlanmıştır. Bu durumla bağlantılı olarak başta demiryolları olmak üzere liman ve karayolları ağı geliştirilmiş, sanayi kuruluşları demiryolu ve karayolları güzergâhlarına yakın kurulmuş ve bu çerçevede sanayi planlarının yapılması yönünde yeni stratejiler üretilmiştir. Bir başka ifadeyle bu süreçte ulaşım ve yerleşim sistemi, tarımsal ürünlerden ve madenlerden oluşan hammaddelerin ihraç edilip karşılığında sanayi ürünlerin ithal edilmesine dayanan iş bölümüne uygun olarak düzenlenmiş, demiryolu ağı bölgeler arası iç pazarın bütünleşmesinde aracı olmuş, sanayi planları biçimlendirilmiş ve güçlendirilmiştir. 1929-1939 arasında ise 1929 Buhranına bağlı olarak olumsuz ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Dünya ekonomisinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de büyük buhranın ilk ve önemli etkisi tarım piyasasında hissedilmiş; ihracatta önemli paya sahip ülkelerin büyük buhrandan etkilenmeleri sonucu dış ticaretin zayıflaması, fiyat ve üretim düşüşleri, işsizlik ve durgunluk gibi gelişmelere bağlı olarak tarımsal üretime dayalı canlılık darbe almıştır. (Boratav, 1998)

Planlı kalkınma çabalarının ilk adımlarının atıldığı bu dönemde, yaşanan ekonomik olumsuzluklara rağmen ulusal sanayiyi koruma, altyapıyı geliştirme ve ekonomik kurumları oluşturma çabaları ve tarımsal teşvik politikaları devam etmiştir. Siyasal alanda tek parti rejiminin, ekonomik alanda ise devletçilik politikasının benimsendiği bu dönemde, devletin ekonomideki düzenleyici ve özel girişimcileri teşvik edici rolü önem kazanmıştır. Yerli üretimin korunması, hammaddeleri ülkede bulunan sanayilerin ve iç pazarın geliştirilmesi, güçlendirilmesi amacıyla Sanayi Planları

yapılmış, sanayi ve iç pazarın geliştirilmesinde özel girişimciler devlet tarafından desteklenmiştir (Kepenek ve Yentürk, 1994). Bir başka ifadeyle devletçilik politikasının kurumsallaştığı 1930-1939 zaman aralığı; sermaye mallarının ve girdilerin ithal edildiği, iç pazarı güçlendirmek için nihai ürünlerin ülkede imal edildiği, özel girişimcilerin devlet öncülüğünde desteklendiği, korumacı ve devletçi sanayileşme politikalarıyla ithal ikameci sanayileşme sürecinin yaşandığı süreç olmuştur (Keskinok, 2006).

Bu çerçevede devletin yatırım ve işletmede öncü olması ve ekonomiyi yönlendirmesi hedefi doğrultusunda Türkiye'nin ekonomik yapılanması ve kalkınma çizgisi; kapitalizm, devletçilik ve korumacılık politikaları çerçevesinde gelişmiş ve devlet sermayesine dayalı kalkınma politikasının yanı sıra özel girişimciler kontrol altına alınarak ekonominin planlı bir şekilde yapılandırılması önem kazanmıştır.

Yapılan siyasal ve ekonomik reformlar ve yasal düzenlemelerle kentsel mekân ve kentsel planlama önemli ölçüde değişmiş, modern yerleşme düzenlemeleri, yeni kent planları ve konut biçimleri liman kentlerinden Anadolu coğrafyası içindeki kent merkezlerine yönelmiştir. Bu kapsamda, 1. Dünya Savaşıyla gelen mekânsal ve toplumsal olumsuzlukların çözülmesi hedeflenmiş; kentlerin yeniden imarı, yıkılan konutların yerine yenilerinin yapılması ve savaş sonrasında terk edilen topraklardaki Türklerin, Anadolu'ya getirilmesiyle ortaya çıkan konut açığına çözüm getirmek, bölgesel geri kalmışlığı gidermek ve hizmetlerin akılcı biçimde dağıtılması amaçlanmıştır. Bölgesel gelişmenin sağlanabilmesi için alınan stratejik mekânsal kararlar çerçevesinde de Ankara başkent ilan edilmiştir. Böylece yeni kurulan devleti temsil eden Ankara'nın, imarına öncelik verilmesiyle de kent planlama gelişmeye başlamıştır (Keskinok, 2006).

• ***1950-1980 Dönemi***

1950'lerden 1980'e kadarki zaman aralığında pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye'de de planlı bir karma ekonomi politikası uygulanmaya çalışılarak ithal ikameye dayalı, iç piyasaya dönük bir sanayileşme politikası izlenmiş, tek partili siyasal rejimden çok partili siyasal rejime geçilerek, yeni siyasal dönem içerisinde devletçilik politikasından vazgeçilerek liberal ekonomi benimsenmiştir. Planlı kalkınma ilkesinin benimsenmesinde 1923-1950 yılları arasında ekonomik yatırımlara teşvik edilmeye çalışılan özel girişimcilerin belirli bir sermaye birikimine ulaşmış olması ve tarımsal üretime verilen öncelik önemli bir rol oynamıştır. Ancak 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri ile ekonomide dış ödemeler dengesinin bozulması Türkiye'nin ekonomik politikalarında köklü değişikliklere gidilmesine sebep olmuş; içe dönük ekonomi politikası 1980'lerle birlikte neo-liberal bir çizgide dışa dönük hale getirilmiştir. Diğer bir ifadeyle ekonominin dış dünya ile bütünleştirmesine öncelik vermiştir. Bu kapsamda altyapı politikalarında bilgi ve teknoloji toplumunun gerektirdiği yeni kurumların geliştirilmesi önem kazanırken, bu süreçte kamu maliyesindeki açıklar önlenemediği için daha önceki dönemlerde görülmeyen düzeyde yüksek bir enflasyon yaşanmıştır. (Kazgan, 1981).

Ekonomide yaşanan bu olumsuzluklar ithal ikameci sanayileşmeye dayalı kalkınma stratejisinin önem kaybetmesine neden olmuş, 1980'li yıllardan itibaren küreselleşme gelişmelerine bağlı olarak ulusal kalkınmacılık yerini ulus ötesi bir kalkınma stratejisine bırakmıştır. Tarımsal kesim

bu dönemde yerel pazarlar için sınırlı ürün üreten bir yapıdan, ulusal ya da uluslararası pazarlar için uzmanlaşmış üretim yapan bir yapıya ulaşmıştır.

Sanayileşme politikalarının beraberinde getirdiği kırdan kente göç ve hızlı nüfus artışı, kentlerin fonksiyonel ve işlevsel açıdan değişmesine neden olmuş bu çerçevede de özellikle gecekondu gelişmeleri kentlerin esas sorunu haline gelmiştir. Bu yapıların ortaya çıkması ile birlikte ekonomik, politik ve sosyal yeni dinamikler tanımlanmıştır. Kentsel mekânda yarattıkları etki bağlamında birbirini besleyen politikalara sahip olan bu dinamikler kentlerin planlama ilkelerinden bağımsız bir biçimde gelişmesine neden olmuştur. Bu süreçte kentler, gerek göç edenlerin gerekse ulus-devletin teşvik politikalarıyla kenti bir yatırım aracı olarak görmeye başlayan özel girişimcilerin, bireysel çözümlerine dayalı uygulamalarıyla şekillenmiştir. Plansız gelişmenin öncelikle konut alanlarına yansımasıyla, birbirini model alarak ve piyasada birbirini ikame ederek konut üreten, küçük birikim sahibi orta tabakaların, kentlerin iş garantisi olamayan yeni sakinlerinin ve düzenli iş garantisi olan düşük gelir gruplarına yönelik, esnek ve dinamik bir piyasa egemen olmuştur. (Bilgin, 1998).

1950'li yıllar itibariyle giderek artan ve 1980'lerde en üst boyutta kentleri baskı altına alan toplumsal ve siyasal gelişmeler nedeniyle planlamanın daha çok bu gelişmelere dayalı olarak değişmesi planlama kriterlerinin ve ilkelerinin önemini kaybetmesine ve kentlerin denetimsiz bir biçimde büyümesine sebep olmuştur. Bir başka ifadeyle; Türkiye'nin 1950'li yıllar itibariyle liberal ekonomiye eklemlenmesiyle kent nüfusları hızla artarken kamu arazisi üzerine yasal olmayan yollarla inşa edilen gecekondular ile buna bağlı olarak artan işsizlik ve kentsel alt yapı eksikliği önemli birer toplumsal ve mekânsal sorun halinde kentlerin denetimsiz büyümesine ve riskli bölgeler olarak görünüm kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak düzenlemeler öncelikle konut alanlarına yönelik olmuştur. (Osmay, 1998)

1960'larda Türkiye'de, giderek planlamaya yeniden ağırlık verilmiş, plan kademelenmesi önem kazanmıştır. Ulusal ölçekte planlı döneme geçilen bu süreçte Anayasa değişmiş, kentsel planlamanın ülke ve bölge planları ile eş güdümlü yapılması görüşü getirilmiştir. Bu yıllar itibariyle kentlerin giderek metropoliten özellik kazanması, orta büyüklükte kent gelişimlerinin artması ile mekânsal sorunlar iyice artarken planlamaya duyulan ihtiyaç daha çok artmıştır. Bunun yanı sıra kentlerin yayılması, konut alanlarının kent dışına sıçraması ile gelişen düzensiz kentsel yayılma ve mevcut alanda yoğunlaşma bir takım yasal düzenlemelerin getirilmesini gerekli kılmıştır.

1970'li yılların ortalarından itibaren ekonomik alanda yaşanan kriz sonrasında, ulus ötesi gelişme stratejisi olarak tanımlanan küreselleşme, toplumsal yaşamın her alanında köklü değişikliklere neden olmuştur. Bu çerçevede kentler, küresel bakış açıları ile farklı öncelikler kapsamında yeniden tanımlanmıştır. Böylece tanımlanan yarışan kent, küresel kent ve Dünya kenti gibi yeni düzlemler mekânsal düzenlemelerin çeşitlenmesine sebep olmuştur. Mekân estetiğine ve yenilemeye dayalı kentsel projeler artarken, 1970'li yılların sonundan itibaren planlamanın bütünselliği reddedilerek parçacı planlama yaklaşımları gündeme gelmeye başlamıştır. (Tekeli, 2001)

• *1980-Sonrası, Dışa Açık Koşullar*

1980'ler itibariyle değişen uluslararası ilişkiler nedeniyle ekonominin yeniden yapılandırıldığı, sermayenin dışa açıldığı, zaman-mekân kavramlarının yeniden tanımlandığı, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin hızla yayıldığı, yerel sorunların evrenselleştiği, evrensel sorunların ise yerelleştiği küresel ortam Türkiye'ye; demokratik hayatın ve özgürlüklerin kesintiye uğradığı, küresel düzeyde ekonomik değişimlere olanak tanınan stratejik kararların ve reformların alındığı, devlet kurumlarının özelleştirildiği, ithal ikameci sanayileşme yerine liberal ekonomik politikaların önem kazandığı, altyapı ve konut projelerinin arttığı ve kentleşmenin doygunluk düzeyine ulaştığı vb. gelişmelerle yansımıştır. (Keyder, 1993)

Üretim sektöründe uygulanan devlet müdahalelerinin zayıflamaya başladığı bu süreçte rekabete, özel girişimciliğe ve dolaylı devlet teşviklerine ağırlık verilerek ithalatta liberalizasyon ile ekonominin dış rekabete açılması ve yabancı sermaye yatırımları için konulmuş engellerin kaldırılması desteklenmiş, ekonomi dışa dönük sanayileşme ve liberalleşme politikalarıyla yönlendirilmeye başlamıştır. Egemen ideoloji haline gelen küreselleşme ve yeni liberal politikalar ile serbest piyasa koşullarının üstünlüğü, emeğin esnekleşmesini ve ulus-devletin doğrudan sahip olduğu hizmet sunumlarından vazgeçmesini gerektirmiştir.

Bu süreçte dışa açık gelişme politikasının tüm öğeleriyle teşvik edilmeye başlanması ile deregülasyon, vergi reformları ve özelleştirme, Türkiye'nin öncelikli politikaları haline gelmiştir. Küresel ekonomik yaklaşıma dayalı bu politikalar özel girişimcilerin sermayesini arttırırken, ulus-devlet mekanizmasının küçülerek geri planda kalmasına, bu gücün yerine özel girişimcilerin geçmesine ve devletin piyasa ve tüketici odaklı olarak yeniden tanımlanmasına neden olmuştur (Tekeli, 1998).

Bir başka ifadeyle; devletin mal ve hizmetleri üreten bir örgütten bu hizmetleri üretenleri gözeten/denetleyen bir yapıya dönüşmesi ve üretim/hizmet sunumunda merkeziyetçi tavrın azalması yerel yönetimlerin, piyasanın ve özel girişimcilerin önünün açılmasına, desteklenmesine yaramıştır. İdeolojik bu yeni yapılanma ile gelen yeni stratejiler ekonomide piyasa güçlerinin kültürel alanda ise rekabete dayalı bireyci anlayışların yayılmasına neden olmuştur. Bu kapsamda, küresel ekonomik alana eklemlenme çabaları ile refah devlet uygulamaları ve ulus-devlet yerine küresel piyasa ve bireysel girişimcilik üstünlük kazanmış; Devlet, ekonomiye etkin olarak müdahale etmeyen ve ekonomik faaliyetlerde bulunmayan fakat piyasanın dışa açık rekabet koşulları içinde tüketici düzenlemelerinde bulunan, özel girişimcilerin çıkarlarını gözeten, özel sektör, devlet ve yerel ortaklıklara dayalı ilişkilere zemin hazırlayan bir mekanizma olarak tanımlanmıştır. Bu politik süreç içerisinde kentlerin geleceği üzerine verilen kararlarda ise özel girişimciler, devletin azalan düzenleyici rolü kadar etkin rol oynamaya başlamıştır.

1980'li yıllarla beraber daha net bir şekilde tanımlanan yeni dünya düzenine uyum politikaları yerleşme yapısının ve mekânsal düzenlemelerin de değişmesine sebep olmuş; mekânsal sorunlar, toplumsal hareketliliğe ve kentleşme olgusuna bağlı olarak değil daha çok ekonomik ve siyasal gelişmelere bağlı olarak artmıştır. Uluslararası düzlemde yer edinebilmek için geliştirilen yeni siyasal politikalar, yasal gelişmeler ve ekonomik stratejiler çerçevesinde ülke ekonomisi top-

lumsal yarara yönelik kullanımlardan çok dış borçları ödemek üzere kullanılmıştır. Bu durumun sonucunda da eğitim, sağlık, altyapı gibi kamu yatırımlarına ayrılan payın yetersiz kalmasıyla, mekânsal ve toplumsal yoksullaşma hızla yayılmış ve nüfusun mekânda dengesiz dağılımı söz konusu olmuş, böylelikle de önceki süreçlerden gelen dengesiz ve plansız gelişme, çözüme ulaşmamış giderek yayılmaya devam etmiştir (Tekeli, 2001).

Mekânsal sorunların plansızlık kapsamında çözümsüz kalması, kentlerin giderek 'rant' üzerinden okunmasına sebep olmuştur. Bu noktada küresel düzlemin gerektirdiği ekonomik politikalar kadar bu düzlemde yer edinebilmek için ulusal ölçekte çıkartılan yasal düzenlemeler de önemli ölçüde etkili olmuştur.

Yasalarla kentlerin planlı bir biçimde yapılandırılması için adımlar atılsa da yasal gelişmeler, siyasal karmaşa içinde anlam bulamamış, kentsel mekânlar bu karmaşa içinde kişisel isteklerin siyasal ilişkilerle desteklendiği bir ortamda planlanmıştır. Böyle bir ortamda da 'kent planlama' bütüncül anlayış ve eşgüdüm çerçevesinde gelişmemiş; yetki kargaşası, yönetimsel belirsizlik ve dağınıklık planlamayı eylemsiz ve işlevsiz kılmıştır. Bir bakıma kent planlama, kent işletmeciliği şeklinde anlam kazanmıştır (Keskinok, 2000).

Bir başka ifadeyle yönetimlerin, yetkilerini sürecin yeni aktörleri olan girişimcilerin çıkarları doğrultusunda kullanması mekânların rant sağlama yeri olarak görülmesine hız kazandırmış böylelikle de ranta dayalı uygulamalar giderek artmaya başlamıştır. Mekânda mal ve hizmetlerin üretim ve sunum biçimleri, bireylerin tüketim anlayışları, istekleri ve tercihleri, devlet-yerel-özel ortaklığının piyasadaki rol dağılımı, teknolojik gelişmeler ve küresel rekabetle ilişkili biçimde şekillenmiştir.

Bu durum kamu yararı ve planlama odaklı gelişmeler yerine rant odaklı gelişmelerin ve proje ölçeğinde düzenlemelerin artmasına neden olmuştur. Özellikle de altyapı ve konut yatırımları ağırlık kazanmaya başlamış, dış kredi imkânlarının yoğunlaşması ile de yatırımlar desteklenmiştir. (Ekinci, 1998) Dolayısıyla da böyle bir ortamda kentlerin denetimsiz ve plansız gelişme süreci hız kazanmış, proje odaklı mekânsal gelişmeler giderek artmıştır.

Bu süreçte özel girişimcilerce sunulan büyük ölçekli konut projeleri, başlangıçta orta gelir gruplarını hedef alırken, giderek üst ve üst-orta gelir gruplarına yönelik, kent içindeki boş alanlar yerine kentlerin yakın çevrelerinde kent merkezinden kopuk tasarımlarla projelendirilmiştir. Aynı zamanda, uygulamaları gittikçe artan ve yüksek fiyatlı 'Site' olarak adlandırılan kendi içinde fonksiyonlara sahip çarşı, rekreasyon alanları gibi hizmet birimleriyle tamamlanmış bu konut projelerinin yerleşme birimleri 1990 sonrasında konut piyasasının en canlı kesimi olmuştur (Sey,1998).

Konut piyasasındaki gelişmelerin yanı sıra küreselleşme ile tanımlanan Dünya Kenti kapsamında yeni vizyonlar kazanan ya da kazandırılan, büyük metropoliten kentlerin uluslararası alanda tanınmaları için çabalar artmıştır. Bu çerçevede kentler kimi zaman sahip oldukları avantajları realize eden projelerle kimi zamansa bu avantajlarla dünya ölçeğinde tanımlanabilmek için güçlü birer metropoliten merkez olarak geliştirilmiştir.

Bir başka ifadeyle 1980'li yıllarla beraber küresel yayılımlara bağlı olarak daha net belirginleşen siyasi karar farklılaşması, yasalar, ekonomik yeniden yapılanma ve teknolojik gelişmeler gibi özendirici mekanizmalar kentlerin gelişme yönünü değiştirerek, kentleri büyük sermaye merkezi haline getirmiştir. Bu mekanizmalardan biri olan yasal gelişmelerle özellikle kent merkezleri toplu konut projeleri, yap-işlet-devret yoluyla yapılan alt yapı projeleri, alışveriş merkezleri vb. projelerle ve uygulamalarla şekillendirilmeye başlamış, yasal gelişmeler kapsamında yürürlükteki katı imar kurallarının şekillendirdiği değer yargıları zorlanarak yeni bir imar düzeni anlayışı gelişme göstermiştir (Tekeli, 2001).

Özetle; ulusal ölçekten dünya ölçeğine genişleyen bir pazarın oluştuğu bu süreçten, kent merkezleri önemli ölçüde payını almıştır. Bu kapsamda yüksek teknolojiye dayalı iletişim ağı içerisinde avantajlı konumda olmaları dikkate alınarak rekabet etmeleri hedeflenen metropol kentlerde uzmanlaşmış üretici hizmetine verilen önem artarken, bu kentler merkezileşme ve merkez dışına yayılma eğilimlerini içeren stratejilere dayalı projelerin, biçimlendirdiği mekânlar olmaya başlamıştır.

Bu bağlamda; metropol kentlerde merkezi iş alanlarının sayısı artmış, bu alanlar kullanılan yeni teknolojiler sayesinde genişleme imkânı bulmuş, bu durum tüketici hizmetlerin merkezde yoğunlaşmasına üretici hizmetlerin ise kent dışına doğru kaymasına yaramıştır. Büyük kentlerin dış ilişkilerinin değişmesine neden olan üretim-tüketim sistemi ile ana ulaşım yollarını izleyen akslara göre yer seçim kriterleri de değişmiş ve yeni alt merkezler oluşmuş, özellikle konut kooperatifleri ve toplu konut sunum biçimleri değişmiştir[2]. Toplu konutların yanı sıra toplu iş yerleri (sanayi ve ticaret bölgeleri), büyük alışveriş merkezleri (süper, hyper-marketler, plazalar) için kent içindeki büyük parsellerde ve kent dışındaki geniş alanlarda yer seçilmiştir. Ancak kentlerin dışa büyüme eğilimini yansıtan çoğu proje için üst ölçekli bütüncül bir plana bağlı olmadan mevzii planlara, mimari kentsel projelere dayalı bir biçimde yer seçimi kararı alınmıştır (Osmay, 1998).

Bu noktadan hareketle günümüzde de örnekleri olan bu projeler kapsamında, metropol kentlerde artan ulaşım ve trafik sorunlarını, dolaylı veya dolaysız yollarla artan rekabet rantlarıyla biçimlendirilen kentsel mekânları ve değişen arazi kullanım örüntüsünü; estetik anlayışa dayalı gelişmelere, plansız yapılandırmalara, küresel ekonomik düzlemde serbest piyasa mekanizmasına bağlı dışa dönük ekonomi politikası çerçevesinde sermayenin şirketler bazında örgütlenmesine ve büyük sermaye gruplarının çıkar kaygılarına dayandırmak mümkündür.

Genel kabulüyle ekonomik, politik ve sosyal olarak bütünlükçü bir bakış, toplum odaklı düzenleme ve kolektif bir akla ve iradeye dayalı geliştirme hedefleri kapsamında planlamanın sahip olduğu temel kavramlar dikkate alınırsa; projelerin kentin sahip olduğu değerlerin yanı sıra planlarla ve kentteki diğer projelerle de entegrasyon sağlaması gerekliliği önemle ortaya çıkmaktadır. Günümüzde projelere konu olan alanların kentle bütünleşmesi noktasında ise Mekânsal

2 İstanbul'da büyük sermaye sahibi holdinglerin ve banka genel müdürlüklerinin yer aldığı, büyük iş merkezlerinin bina komplekslerinin ve 'plaza' ların ortaya çıkması bu türden bir gelişmeye örnektir.

Stratejik Planlama önemli bir yaklaşım olarak tanımlanarak, projelerde bu yaklaşımın metotları kullanılır olmuştur. Küreselleşmenin getirileri ile planlamada yeni yaklaşımlar benimsenmiş; giderek karmaşıklaşan, hızlı değişen ve sınırları belirsizleşen Dünya'da, Stratejik Mekânsal Planlama kentlerin düzenlenmesi ve geleceğe hazırlanması kapsamında kullanılan etkin bir yaklaşım olarak benimsenmeye başlanmıştır. Klasik planlama yöntemlerinin özellikle büyük kentlerde görülen yeni olgu ve sorunların çözümü karşısında yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirilmesi Mekânsal Stratejik Planlamanın gelişmesi ile ilişkili olup özellikle 1980'ler sonrasında esnek ve örgütlenme biçimini önemli bir bileşen olarak kabul eden bir yaklaşım olarak planlama gündeminde yer almıştır. (Allbrechts, L. 2004)

3. Stratejik Mekânsal Planlama ve Kentsel Projeler Arasındaki İlişki

Stratejik Mekansal Planlama; mekansal sorunların kent için orta-uzun vadeli vizyon ve hedefler geliştiren ancak kısa dönemli uygulamalara da olanak tanıyan, kamu kurumları, özel sektör birimleri, kentliler, kullanıcılar ve sivil toplum örgütleri gibi geniş bir yelpaze oluşturan tarafların projelendirme ve uygulama süreçlerine dahil edildiği kısacası 'katılım'ı ön planda tutan, orta vadeli programa, bütçe ve eylem planlarına önem veren bir yapılanma içinde çözülmesi gerektiğini ortaya koyan yeni bir yaklaşımdır. Bu planlama yaklaşımı, gelişmeyi yalnızca fiziksel düzenleme stratejileri kapsamında değil, sosyal, kültürel, ekonomik ve örgütsel stratejiler kapsamında da ele almaktadır. Bu sebeple; aktörlerin yalnızca karar alma aşamasında değil, planların uygulama, izleme-değerlendirme aşamalarında da iletişim içinde ortaklaşa stratejiler ve politikalar ürettiği bir ortamda hayata geçirilmesi Stratejik Mekânsal Planlamada önemli bir ilkedir.

Küreselleşme sürecinin mekansal gelişme dinamiklerini önemli ölçüde etkilemesi ve kentlerin uluslararası alandaki önemini giderek arttırması ile uygulanma süresi uzun, büyük yatırım gerektiren ve rant düzeyini değiştiren, değişiklikler yaratarak sosyal, ekonomik ve toplumsal hayatı etkileyen kentsel projelerin önemi de artmıştır.

Bu sürece özgü gelişmelerle, kentlerin dolaylı veya dolaysız olarak içinde bulundukları yarışmacı ortam ve yaygınlaşan yarışmacı kent kimliği yeni düzenleme araçlarını da gerekli kılarken, kentsel projeler hem bu süreçte belirlenen hedeflerin tamamlayıcısı olmuş hem de yarışmacılık gereklerine cevap veren bir araç olarak gelişmiştir. Böylelikle projelerde ulaşım ve iletişim altyapısının güçlü olmasına verilen önemin yanı sıra kent kimliğinin ve yerel değerlerin ön plana çıkmasını sağlayacak uygulamalar artmıştır. Küreselleşme süreciyle üretim sektörünün değişmesi ve hizmet sektörünün temel ekonomik sektör haline gelmesi kuşkusuz, kentlerin yeni yatırımların merkezi haline gelmesinde ve toplumsal, ekonomik, fiziksel kazanımlara dayalı bu yatırımların, Stratejik Planlama yaklaşımı çerçevesinde belirlenen hedeflerle de desteklenerek kentsel projeler yoluyla sağlanmasında etkili olmuştur. Bu sebeple Stratejik Mekânsal Planlama ile kentsel projeler birbirini besleyen, etkileşimli yapı içerisindedirler. Bir başka ifadeyle Stratejik Mekânsal Planlama kentsel projelerin uygulanmasını meşrulaştıran bir yapılanma, kentsel projeler ise stratejik planlamanın girişimci ve kaynak yaratıcı bir aracıdır. (Diklcy ve Miller 1984)

Bu sebeple, projelerin hazırlanmasından uygulanmasına kadarki süreçte; planlama yaklaşımının, siyasal aktörlerin, planlama kurum ve kuruluşların benimsenmesi ve sosyal-siyasal koşulların sağlanması önemli bir koşuldur. Bunun yanı sıra kentlerin sahip olduğu ekonomik, politik, mekânsal ve sosyal potansiyellerinin iyi analiz edilerek eşitlikçi bir çerçevede projelere yansıtılması ve bunların birer fırsat olarak ele alınması, plan ve projelerin hem birbirleriyle hem de kentle bütünleşmesini sağlaması açısından önemli bir stratejidir. Kentsel projeler ile kentlerin yeni kent tanımları içerisinde belli bir statüye erişmesi, ulus-ötesi yatırımları çekebilme kapasitesinin arttırılması ve ekonomik gelişmesi hedeflenmiştir.

Kentsel projelerle kastedilen, sadece kapladığı veya etkilediği alan, ulaştığı toplumsal grupların niteliği veya niceliği değil kentin belirlenen vizyonuna hizmet edebilecek boyutta hedefleri barındıran, üst ölçek kararlara uyum sağlayan bir yapı oluşu ve bu yönüyle dikkat çekebilmesidir. Bu çerçevede, hazırlık, uygulama aşamalarında veya uygulama sonrası gelişme eğilimlerinde değişiklikler gösterseler de kentsel projeler ortak bazı özelliklere sahiptir.

Kentsel projeler (Emrealp,1993);

- Gereksinimden doğar ve bu gereksinimi karşılamaya yönelik olarak tasarlanır,
- Belli bir zaman aralığında ve mekânda gerçekleşir,
- Belli kaynaklar tüketir ve mal veya hizmet üretir,
- Kapsamlı ve geniş kentsel dokuların parçasıdır ve diğer kentsel hizmetler ve projelerle sıkı ilişki içerisindedir,
- Kentin gelişme dinamiklerini önemli ölçüde etkiler,
- Kentsel rantların dağılımında ve paylaşımında değişiklikler yaratır,
- Uygulandığı alanın sınırları dışına taşan geniş çaplı bir yönetimler arası ilişkiler ağını gerektirir,
- Uygulandığı alanda ve çevresindeki yerel topluluğun yaşantısında değişiklikler yaratır,
- Geniş çaplı yatırım ve buna bağlı olarak mali kaynaklar ve insan gücü gerektirir,
- Göreceli olarak uzun bir tasarım, hazırlık ve uygulama sürecini ve etkin bir yönetimi gerektirir.

4. Türkiye'de Kentsel Projelere Yaklaşım; Kentsel Projelerin Gelişimi Bağlamında, İstanbul

1980'ler itibariyle Türkiye kent planlama pratiğinde Stratejik Mekânsal Planlama yaklaşımının tanımlanmaya başlaması ile kentsel projeler de gittikçe gündeme gelmiştir. Yarışabilirlik adına geliştirilen kentsel projeler, üst ölçekli planlama çalışmaları içinde belli amaç doğrultusunda önerilen, eylem alanlarına yönelik çalışmalar olarak tanımlanmıştır.

Bu çerçevede, Türkiye'de, yasa dışı ve yaşam kalitesi düşük geliştirilmiş kentsel alanların yasallaştırılması ve sağlıklaştırılması, prestijli yeni merkezi iş alanları, fuar, alışveriş, eğlence merkezleri, konut alanlarının geliştirilmesi yönünde ulusal ve uluslararası büyük sermaye baskısı, altyapı yatırımlarından yoksun ve var olan kentsel ve doğal dokuyu göz önüne almadan hızla gelişen konut alanları gibi karşı karşıya olduğu birçok mekânsal problemler, kentsel projelerin

artmasında rol oynamıştır. Aynı zamanda da tarihi doku ve eski kent merkezleri önem taşımış, var olan tarihi yapıların korunarak yenilenmesi veya işlevlerinin değiştirilerek yeniden kullanımları da hazırlanan projelerin temelini oluşturmuştur. (Türel vd. 2005, Aktan: Akkar, 2006).

Bu yönde hazırlanan ve dönüşüm, yenileme, rehabilitasyon, canlandırma ve restorasyon gibi çeşitli kavramlarla nitelendirilen projeler, giderek Türkiye planlama sisteminin odağı haline gelirken, bu odak noktada özellikle İstanbul yer almıştır.

Küreselleşme gelişmeleriyle giderek ağırlık kazanan çevresel değerlerin tahrip edildiği, sosyal ve mekânsal kutuplaşmanın ve ekonomik dengesizliklerin artarak toplumsal yaşamda etkili olduğu büyüme ekseni; kentlerin özellikle de İstanbul'un sahip olduğu en önemli mekânsal sorunlarının genel çerçevesini tanımlamaktadır. Bu süreçle gelen uluslararası düzeydeki ekonomik ve politik yaptırımlar, kuşkusuz kentlerin yeni mekânsal gelişme stratejilerinin belirlemesine ve bu stratejilerin uluslararası düzeyde gelişimi destekleyen, hedefler ve ilkeler içermesine neden olmuştur. Bu durum kentlerin jeo-politik konumları, fırsatları, olumsuz koşulları ve sorunsalları bağlamında yeniden analiz edilmesi sürecine yansırken, giderek kentler; yöneticiler, sivil toplum kuruluşları ve akademik çevrelerle yürütülen ortak atölye çalışmaları sonucunda hazırlanan projelerle yönlendirilmeye başlamıştır.

Bu yöntemle hazırlanan projelerin kimi kentsel mekâna kazanım olarak geri dönse de tüm projelerde benzer kent kazanımlarının elde edilemediği, İstanbul'un bugünkü görünümüne dayanarak söylenebilecek bir gerçektir. Bu kapsamda, proje süreçlerinin şekillenmesinde kentsel dinamiklerin sahip olduğu rol dikkate alınırsa, mekânsal düzenlemelerde ve yeni arayışlarda ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel ve çevresel dinamiklerle bütünleşik müdahalelerinin geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

İstanbul'un önemli stratejik akslara sahip bir metropoliten alan olması, kuşkusuz bu alanın uluslararası düzeye ulaştırılma çabalarının ve yerleşik sorunlarının çözüme kavuşturulma girişimlerinin artmasında büyük rol oynamış; kentin geliştirilmesine yönelik farklı içeriklerde, farklı gruplar tarafından gerçekleştirilen ve etki alanı sınırlanmış birçok projenin mekânla tanışmasına neden olmuştur.

İstanbul'un Dünya Kenti statüsü kazanabilmesi için küreselleşmenin sunduğu fırsatlar ve bu fırsatları kullanabilmek için doğru politikalar izlenmesi gerekliliğinin siyasal ve akademik düzlemde kabul görmesiyle küresel kent söylemleri mekânsal gelişimin anahtar kavramı olarak tanımlanmaya başlamış ve bu söylem, 1980'lerin başlarından itibaren İstanbul için hazırlanan mekânsal politikaların en etkili söylemi olarak, farklı içeriklerde ve ölçeklerdeki kentsel projelerin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır (Öktem B, 2006).

Küresel Kent odaklı hedefler içeren projelerin, 1980'den itibaren hükümetlerin ve diğer aktörlerin Türkiye ekonomisini dünya ekonomisine eklemlemeye yönelik oluşturdukları ekonomik politikalar ve bu politikalar kapsamında tanımlanan yeni stratejilerle yönlendirilmesi ve yeni ekonomik politikaların mekâna entegre edilmesi İstanbul'un mekânsal gelişiminde olumsuz bir süreç yaşamasına neden olurken kent rant odaklı gelişmelerle yönlendirilmeye başlamıştır. Böylece projelerin içeriği aktörlerinin ekonomik, ideolojik, politik, kültürel yapılarına ve Türkiye'nin değişen jeo-politik konumuna ve içyapısındaki gelişmelere göre farklılık göstermiştir. Bu

gelişme çizgisi içinde, planlamada önemli birer yeni araçlar olarak tanımlanan kentsel projelerin içeriklerinin yanı sıra Türkiye'nin uluslararası ilişkileri (AB) kapsamında müdahale ve uygulama biçimleri de değişmiştir.

Bu kapsamda 1980'lerden sonra Türkiye'nin benimsediği ekonomik ve siyasal politikalar bu yönde alınan planlama kararlar doğrultusunda, yerel yönetimlerin İstanbul'un uluslararası sermaye ve diğer akışkanlıklar için hazırlanması gerektiğinin vurgulaması, büyük projelerin artmasına ve İstanbul'un büyük organizasyonlara ev sahipliği yapmasına neden olmuştur. Özellikle de 1999 yılından sonra, İstanbul Büyükşehir Belediye'si tarafından benimsenen strateji ve politikalarda, Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelik sürecinde İstanbul'un öncü bir role sahip olmasına ilişkin düzenlemelerin gerekliliğine dikkat çekilmesi ve 'Avrupa Gelecek Konsepti' ile bütünleşmenin zorunlu görülmesi ve İstanbul'un 'Dünya Kenti' kapsamında yer alabilmesi hedefi hazırlanan projelerin içeriğini değiştirmiştir. (Öktem B, 2006)

İstanbul, AB'yle müzakere ve dünya ekonomisine eklemlenme sürecinde merkezi ve yerel yönetimler tarafından önemli bir nokta olarak görülmüş; Türkiye'nin geleceğinin İstanbul'un geleceğine bağlı olduğunu ileri sürülmüştür. Bu süreçte İstanbul'un kültürel ve tarihi değerlerini koruyarak ve uyumlu bir küresel kent olması ve diğer kentlerle yarışması, bunun için de turizm, kültür, ekonomi ve finans sektörlerinin geliştirilmesi gerektiği yönetimlerce belirtilmiştir. Böylece projelerin ölçeği, Stratejik Mekânsal Planlama yaklaşımı kapsamında sadece vizyon projeleri olarak değil aynı zamanda büyük gecekondu ve ıslah imar planları ile dönüşmüş alanları da kapsayacak şekilde büyütülmüş, son dönemde de bu projelere kültürel projeler de eklenmiştir.

1950'lerin getirdiği düzensiz kentleşmeye dayalı olarak İstanbul'da, artan gecekondu bölgelerinin düzenlenmesi, depremselliğin yarattığı olumsuzluklara önlem alınması ve tarihi ve kültürel mirasın yaşatılması kapsamında hedefler içeren ve kentsel dönüşüm olarak nitelendirilen vizyon projelerinin yanı sıra ulaşım ve büyük ölçekli yatırım projeleriyle günümüzdeki mekânsal görünümünü kazanmıştır. Aynı zamanda planlama pratiği içinde yeni bir uygulama aracı olarak anlam kazanan bu projelerin gelişim şemalarının alt açılımlarında bir takım eylemlere yönelik mikro ölçekte projeler tanımlanmıştır. Bu kapsamda İstanbul'da gündeme gelen yeniden yapılanmaya dayalı kentsel projeler, mekân üzerinde mikro ölçekli, pilot projeler olarak değerlendirilebilmektedir. Kentsel dönüşüm olarak kamuoyuna duyurulan pilot projeler, hedef seçilen alan kapsamında çeşitli analizlere dayalı olarak hazırlanırken, belirtmek gereklidir ki; analiz sürecinde benimsenen parametrelerin doğruluğunun ve mekânla ilişkisinin denetlenmesi, projelerin başarılı sonuç vermesinde önemli etkendir.

Günümüzde İstanbul için hazırlanan ve genellikle vizyon projeleri kapsamında yer alan pilot projelerde geleneksel planlama anlayışına dayalı kentsel alan geliştirme politikaları ve bu politikaların oluşturulmasında kullanılan yöntemler yerine Stratejik Mekânsal Planlama kapsamında geliştirilen yeni yöntemler İstanbul özelindeki pilot projelerde kullanılmaya başlamıştır. Restorasyon projesi olarak hazırlanan ve uygulanmaya başlayan Fener Balat Semtlerinin Rehabilitasyonu Projesi, Uygulama aşamasına geçilemeyen Zeytinburnu Pilot Projesi ve henüz tamamlanmamış olan Fatih ve Küçükçekmece Deprem Odaklı Kentsel Dönüşüm Projeleri bu projelere örnektir.

Ancak İstanbul'un bugünkü görünümünü ifade eden ve giderek artan gelir eşitsizliği, sosyal kutuplaşma ve mekânsal ayrışma ortamlarına dayanarak projelerin ve uygulamaların kentin gelişme stratejisiyle uyumlu bir biçimde ilerletilmediğini söylemek mümkündür. Projelerde dikkate alınan ve öncelik verilen siyasal hedefler ve gelişme stratejileri bir yandan kentsel gerilimi artırırken bir yandan kent kaynaklarının belli sınıfların çıkarları için kullanılmasına izin vermektedir. Türkiye'nin benimsediği ekonomik, siyasal ve mekânsal politikaların yanı sıra geliştirilen yasal dayanakların esnekliği de bu durumun yaşanmasında tetikleyici bir unsurdur. Bunun yanı sıra İstanbul özelinde yönetimlerin, kenti uluslararası alanda yayılmanın bir aracı olarak görmesi, kentin toplumsal ve mekansal faydaya odaklı gelişim stratejileri ile yönlendirilmemesi, sorunların giderek artmasına neden olmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Stratejik Mekânsal Planlama yaklaşımı çerçevesinde önemi artan, kentlerin gelişim yönünü değiştirebilen, prestij sağlamaya yönelik hedeflerle geliştirilen ve genellikle de kentsel dönüşüm adı altında tanımlanan kentsel projeler, kentleri ve çevresini olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Bu süreçte, kentlerin ekonomik ve fiziksel çöküntüye uğramış bölgelerinde iyileşme programları hazırlanarak yaşam kalitesinin artırılması ve kent ekonomisinin güçlendirilmesi amaçlanarak bu yönde projeler giderek artmıştır. Daha çok kentsel dönüşüm olarak nitelendirilen bu projeler; özellikle kent içinde kalan sanayi, liman, tersane gibi tesislerin kent dışına çıkarılmasıyla boşalan alanlar, kullanılmayan depolama alanları, değerini yitiren konut alanları yanı sıra tarihi alanların ve yerleşimlerin değiştirilmesi, dönüştürülmesi ve yeniden canlandırılması arayışlarının bir sonucu ve bir çözüm yolu olarak ortaya atılmıştır.

Mekân düzenlemelerinin dinamik ve çok aşamalı bir süreci şeklinde tanımlanan kentsel projelerin, kentle bütünleşmesi ve diğer projelerle uyumunun sağlanması mantıksal aşamalara dayalı bir dizi ilkeye ve proje sürecinin etkinliğine bağlıdır. Klasik anlamda proje süreci; proje geliştirme, proje hazırlama, proje analizi, proje uygulama ve proje değerlendirme olmak üzere fikir düzeyinden, tamamlanma sonrası değerlendirmeye kadar uzanan beş aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan birinden diğerine geçişin kesin ve açık bir karar gerektirdiği gerçeğinden hareketle, aşamaların birbiriyle ilişkili olması ve bütünsel olarak ele alınması gerekliliğinin altını çizmek gereklidir. Bu bütünselliğin sağlanması için, her aşama bir sonraki aşamanın başarısı için önemli bir temel oluşturmalı; her aşama için alınacak etkin karar, bu kararların alınmasında sorumluluk üstlenecek taraflar, karar almaya yardımcı olacak olan bilgiler, kullanılacak ölçütler ana hatlarıyla önceden belirlenmelidir.

Bunun yanı sıra üretilen senaryoların, kentlerin geleceğine dönük sosyal, ekonomik ve kültürel hedefleriyle ilişkili olması da bütünselliğin öncelikli koşulu olmakla beraber, kentsel projelerin kentte veya kentin diğer bölgelerinde yer alan diğer projelerle ve dinamiklerle de uyumlu olması bütünsellik açısından önemlidir.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki diğer kentsel sistemlerin planlamaya müdahale etmesiyle ilişkili olarak projeler, mekânsal sorunların çözümü noktasında her zaman başarılı olamamışlardır. Bir başka ifadeyle kentlerin yarışmacı ortamda yer almasına ilişkin altyapıların oluşturulması

amacıyla oluşturulan politikalarla yönlendirilen kimi projeler eşitsizliklerin ve mekânsal sorunların önlemesinde etkili olmak yerine kentlerin belli çıkarlara hizmet eden alanlar olmasına aracı olmuşlardır. Dolayısıyla bu tür gelişmelere sahne olan kentler toplumsal fayda, sosyal adalet ve eşit yaşam olanakları göz ardı edilerek geleceğe yönlendirilmiştir.

Bu çerçevede; planlamanın güçlü bir araç olarak mekânla bütünleşik bir sistem olduğunun ve ekonomik ve politik müdahalelerden uzak tutulması gerektiğinin farkına varıldığı bir yapı içerisinde; olumsuzlukların önüne geçilmesi, projelerin kentlerin potansiyel dinamikleriyle entegre olabilmesi ve kullanılan yöntemlerin uygulanabilirliği için proje ile planlama ilkelerinin birbirini beslemesi ve bütünleşmesi gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kentlerin mevcut potansiyellerinin korunacak şekilde yeni bir anlayışla ele alınıp toplumsal fayda sağlayacak uygulamalarla geliştirilmesine dayalı kentsel projelerin başarısı ve bu projelerin kentle bütünleşmesi, fiziksel çevre kalitesinin veya yaşam kalitesinin yükseltilmesine dayalı hedeflerin sağlamasıyla, politik destekli bireysel çıkarlara dayalı sistemlerden uzak olmasıyla ve katılım ve iletişim yönü iyi kurulmuş bir yapı içerisinde, yenilikçi yöntem ve yaklaşımlar getirmesiyle ilişkilidir. (Thorns, 2004)

Bu noktada önemli olan; yasal düzenlemeler ile gündeme gelen planlama araçlarının birbirlerini destekleyici ve tamamlayıcı biçimde işlevini yerine getirebilmesi, projelerin mekânsal düzenlemeye konu olarak seçilen alan özellikleriyle uyumlu bir biçimde hazırlanması, planlama ilkeleriyle bütüncül kararlar içermesi ve kentteki diğer projelerle eklemlenerek, kentsel mekânın bir bütün olarak algılanmasına katkıda bulunmasıdır.

Mekân düzenlemelerinde planlamanın etkin araç olarak anlamını yitirmemesi ve planlar ile kentsel projelerin bütünleşmesi için yapılması gereken; proje aşamalarında izlenmesi gereken yolun net bir şekilde ortaya konması ve denetlenmesidir. Bu kapsamda;

- mevcut sorunlara verilecek yanıtların kentsel sistem içerisinde aranması,
- kent potansiyellerinin korunarak geliştirilmesi,
- gelecek kuşakların haklarını gözeten kentsel gelişme planlarının ve projelerin hazırlanması
- toplumsal ve mekânsal fayda içerikli kentsel gelişme planlarına ulaşılması,

kentsel projelerin odaklanması gereken ilkeler olarak tanımlanmalıdır. Bu yönde bir adım projelerin, planlama ilkeleriyle bütüncül bir şekilde yönlendirilmesine yarayarak kentteki değer projelerle uyumun sağlanmasında da etkili olacaktır.

Kaynakça

Allbrechts, L. 2004., Stratejic (Spatial) Planning Re-Examined, Environment And Planning B: Planning Design, http://www.envplan.com/abstract.cgi?id=b3065

Bıçkı, D., 2004. Modernizm ve Postmodernizm, http://www.isguc.org/arc_view.

Bilgen, H. ve Özcan B.G., 1989. İmar ve Planlama Mevzuatının Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığına ve Şehir Planlamasına Etkileri, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Ankara

Bilgin, İ., 1998. Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyetin İmarı, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.

Boratav, K.,1998. Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, 6. Baskı, Gerçek Yayınevi, Ankara

Çubukçu, A., Kapitalizmin Değişen Dergisi: Postmodernizm, 14 Eylül 2007 http://www.evrenselbasim.com,

Dickey, J.W. ve Miller, L.H., 1984. Road Project Appraisal For Developing Countries., Chichester: John Wiley And Sons

Ekinci, O., 1998. 'Kaçak Yapılaşma ve Arazi Spekülasyonu', 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Ed: Yıldız S., Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.

Emrealp, S., 1993. Belediyelere Proje Yönetimi, Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Programı El Kitapları Dizisi 3, İstanbul

Eş M., Bilgi Toplumu Sürecinde Kentsel Dönüşüm: İstanbul Örneği. 12 Kasım 2006. http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=163

Güler, B, A., 2005. Devlette Reform Yazıları, Dünya'da ve Türkiye'de Ekonomik Liberalizasyondan Siyasi - İdari Liberalizasyona, Paragraf Yayınları, Ankara,

Işık, O, 1999. Kenti Düşünmek, Kent Üzerine Düşünmek, Toplum ve Bilim, Cilt: 14, Sayı: 3, 166,

Karakurt, E., 2007, Bilgi Toplumu Sürecinde Yeniden Yapılanan Kentsel Mekanı Okumak, Http://İibf.Ogu.Edu.Tr/Kongre/Bildiriler/02-03.Pdf

Kazgan, H.,1981. Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayinin Gelişmesi Sempozyumu, Atatürk'ün 100 Yıl Dönümü Anısına, İTÜ Yayınları, İstanbul

Keskinok H.Ç., 2006. Kentleşme Siyasaları, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Keyder, Ç., 1993. Ulusal Kalkınmacılığın İflası, Metis Yayınları, İstanbul

Kılıçbay,A., 1992. Ekonomi- Politika ve Uygulamaları İle Dönemlerin Karakteri 1923-1930, 1930-1940, 1940-1950 Dönemi, Türk Ekonomisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Kozlu, C., 1994. Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri, İş Bankası Yayınları, Ankara

Osmay. S., 1998. 1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü,", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.

Öktem B., 2006. Neoliberal Küreselle&menin Kentlerde İn&ası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönü&üm Projeleri, Planlama Dergisi, 2006/2, 53

Sağlar, N., 2001. İstanbul'da İmar Faaliyetleri ve 1980 Sonrası Gelişen Konut Toplulukları, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Şengül, T., 2002a. Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, Planlama Dergisi, 2002/2-3, 8-29

Şengül,T., 2001. Kentsel Çelişki, Siyaset, Alan Yayıncılık, İstanbul

Tekeli İ., 2001, Modernite Asılırken Kent Planlaması, İmge Kitapevi, Ankara

Tekeli, İ., 1998. 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, "Türkiyede Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

Thorns, D.C., 2004. Kentlerin Dönüşümü, Soyak Yayınları.

Velibeyoğlu, K., 1999. Urban Design in the Postmodern Context, 9 Ocak 2007. http://www.angelfire.com/ar/corei/ud.html,

Yalçıntan M. C., 2006. Çizgi, Plan, Demokrasi, 12 Eylü, 2007. www.arkitera.com

2. OTURUM Oditoryum

BELEDİYELERİN VE PLANLAMA KURUMUNUN YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Pelin Pınar ÖZDEN

DEVLET YAPISI, YÖNETİM MEKANİZMALARI "KENTSEL DÖNÜŞÜM" İLİŞKİSİ

İlkin Güneş ERASLAN-Yüksek Şehir Plancısı

Doç. Dr. İclal DİNÇER-Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

YEREL YÖNETİMLER VE PLANLAMADA YENİDEN YAPILANMA 2003

Ali Zekai AKAY-Şehir Plancısı

PLANLAMA ALANINDA YETKİ-OTORİTE-SINIR ÇATIŞMALARI VE ÖNERİ PLANLAMA SÜRECİ

Nuray ÇOLAK-Şehir Plancısı, Onur ÇELİK-Şehir Plancısı, Güneş UYANIKER- Şehir Plancısı, Eftal GÜVEN-Şehir Plancısı, Ayla DOĞANÇ-Şehir Plancısı

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLERİN SINIRLARI VE YETKİLERİ İLE İLGİLİ SON YASAL DÜZENLEMELERİN AMU YÖNETİMİ VE PLANLAMA AÇISINDAN ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Gökçen KILINÇ-Erciyes Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Pelin Pınar ÖZDEN

Belediyelerin ve planlama kurumunun yeniden yapılanması başlıklı ikinci oturumumuza hoş geldiniz. Aslında bu oturum bir öncekinin devamı olacak, aşağı yukarı aynı konuları konuşmaya devam edeceğiz. Burada konuşmacılarımıza da yöneltmek istediğim birkaç soru var. Uygulamada Avrupa ülkelerinde yerel yönetimler arasında, yetkili idari birimler arasında güçlü bir koordinasyon olduğunu biliyoruz. Katılım konusunda çok önemli adımlar atıldığını, söz söyleyecek herkese söz hakkı tanındığını, konunun çok farklı boyutlarıyla bir arada ele alındığını ve bu konudaki çabaların da devam ettiğini biliyoruz. Bir yandan Türkiye'de dönüşümle ilgili birtakım ithal kavramlar hem yasalarımız içinde yer almaya başladı, hem de uygulamada bunları görmeye başladık. Ülkemiz için de dönüşüm bir yandan ithal bir kavram olarak giriyor, ama bir yandan da Türkiye'nin içinde kendi ihtiyaçlarından doğmuş olan bir kentsel dönüşüm kavramının da olduğunu görüyoruz. Avrupa ülkelerinde ya da Amerika'da farklı ihtiyaçlarla biçimlenen doğuş koşulları var, bunların bizdekinden oldukça önemli farklılıklar taşıyor. Bizim bu konuda kendi özel ihtiyaçlarımızdan doğan bir dönüşüm yaklaşımımız var, olması gerekiyor. Bu oturumdaki bildirilerde İngiltere ve Almanya örneklerinden bahsediliyor. Peki, bizdeki bu kadar sorun nereden kaynaklanıyor? Devletin düzenleyici rolü azalmaya başladı, öyle bir ortamda dönüşüm kavramı ortaya çıktı. İngiltere'ye baktığınızda merkezi otoritenin planlama sistemi üzerinde önemli bir rolü olduğunu görüyoruz. Aslına bakarsanız bizde de çok benzer bir yaklaşım var, ama bizde bazı şeyler biraz geri tepiyor. Biz bu anlamda merkezi yönetimin bu kadar müdahaleci olmasından birtakım kaygılar da duyuyoruz. Almanya örneğinde eyalet sistemi ve farklı planlama yasaları var, ama bunların arasında da son derece koordine olmuş, bütüncül ve tutarlı bir yaklaşım söz konusu. Peki, biz böyle bir sistemin neresindeyiz, sorunlar nerelerde başlıyor, devletin rolü nedir ve ne olmalıdır sorularını sizlerle açmak üzere ilk konuşmamıza başlayalım diyorum.

DEVLET YAPISI, YÖNETİM MEKANİZMALARI "KENTSEL DÖNÜŞÜM" İLİŞKİSİ*

İlkin Güneş ERASLAN
Y. Şehir Plancısı, İTÜ Şehir ve Bölge Planlama ABD Doktora Öğrencisi

İclal DİNÇER
Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

"Kentsel dönüşüm" kavramı; ülkemizde on yılı aşkın bir süredir -zaman zaman kentsel yeniden yapılanma, kentsel yenileme gibi farklı başlıklar altında da dile getirilerek- tartışılan ve -bu başlıklar altında- uygulamaları sürdürülmekte olan bir kavramdır. Dünyada, pek çok dinamik kentin karşı karşıya kaldığı sorunları çözümleyebilmek için başvurulan bu kavram; özellikle Amerika'da ve bazı Avrupa ülkelerinde çok daha uzun yıllardan bu yana tartışılagelmektedir.

Roberts ve Sykes'ın (2000) söylemlerine bakılarak; bu ülkelerde de "kentsel dönüşüm" kavramı ile ilgili olarak henüz tam bir görüş birliğine varılamadığı görülmekteyse de; özellikle Avrupa ülkelerinin uzun yıllar süren deneyimler sonucu, "uygulama" anlamında geldikleri noktanın oldukça etkileyici olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bununla beraber, yine bu ülkelerde Turok'un da belirttiği üzere; söz konusu kavramın, "yetkili idari birimler arasında güçlü bir senkronizasyonun sağlandığı; dönüşüm alanı hakkında söyleyecek sözü olan her türlü paydaşın katılımının esas alındığı, uzun süreli ekonomik, sosyal, fiziksel ve yönetsel boyutları[1] temel alan (Turok, 2005)" bir eksene oturtulması için hala önemli çabalar sarfedilmektedir.

---

* Bu bildiri;Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda 2007/2008 Bahar Yarıyılında, İ. Güneş Eraslan tarafından İclal Dinçer'in danışmanlığında hazırlanmış olan "Yönetim Mekanizmalarının Kentsel Dönüşüm Algısı ve Uygulamaları Üzerindeki Etkisi: İngiltere, Almanya ve Türkiye Örnekleri" başlıklı yüksek lisans tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

1 Dönüşümün ekonomik boyutu, iş imkanları ve gelir düzeyi ile doğrudan bağlantılıdır. İyi kurgulanmış bir dönüşüm eylemi, dönüştürülen alanda ve bu alanın çevresinde var olan istihdam olanaklarını ve yine bu bölgede ve çevresinde yaşayan yerel halkın becerilerini ve işe kabul edilebilirliğini de arttırmalıdır.
Sosyal boyut ise; dönüşümün yapıldığı alan ve çevresindeki yaşam kalitesi ile sosyal ilişkileri konu edinmektedir.
Fiziksel boyut; temel altyapı, yapı stoku ve tipolojisi, ulaşım bağlantıları, çevre düzenleme gibi konularla ilgilenir.
Yönetsel boyut kapsamına ise; yerel karar verme mekanizması, yerel yönetim birimlerinin yerel halk ile ve merkezi yönetim birimleri ile olan ilişkileri, katılım ve liderlik gibi konular girmektedir. Yönetsel boyut, dönüşüm eyleminin başarıya ulaşmasında, sürekliliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ve sürece geri besleme yapılması anlamında oldukça büyük bir önem taşımaktadır (Turok, 2005).

Türkiye'de ise kentsel dönüşüm algısı ve uygulamaları, çoğunlukla Avrupa pratiklerinden ithal edilmiş (genelde eski tarihli ve probleme uygun olmayan) model ve araçların kullanıldığı bir anlayış içinde sürdürülmektedir. Kurumların genelde parçacıl, anlık çözümler üreten ve çok boyutlu olmayan müdahale biçimleri; planlama ve yönetim yapılarının parçalandığı, devletin düzenleyici rolünün azaldığı bir ortamda karşımıza çıkmaktadır. Bu genel yapılanma içinde parçacıl, anlık ve tek boyutlu müdahalelerin uzun vadede kent mekanını, sosyo-ekonomik yapıyı ve doğal yapıyı mevcut durumundan daha kaotik bir duruma götürmesi tehlikesi söz konusudur. Bu noktada ülkenin hukuki altyapısının, sosyo-kültürel ve ekonomik koşullarının, yönetim mekanizmalarının, planlama sisteminin ve doğal değerlerinin göz önünde bulundurulduğu, özgün ve ülke bütününde ortak bir yeniden yapılanma yaklaşımının ivedilikle oluşturulması şarttır.

Bu bildirinin amacı; böyle bir yaklaşımın geliştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan literatür çalışmalarına,

- "devlet yapısının ve yönetim mekanizmalarının kentsel dönüşüm algısı ve uygulamaları üzerindeki etkisi"nin çözümlenmesi yönünde bir katkı sağlamak ve
- karar alıcı organların ve planlama kurumunun söz konusu süreç bütünündeki önemli rolünü vurgulamaktır.

Bu amaç kapsamında; İngiltere ve Almanya olmak üzere iki ayrı Batı Avrupa ülkesinde ve Türkiye'de benimsenmiş olan kentsel dönüşüm süreçleri ve uygulamaları incelenmekte ve bu ülkelerin birbirleri ile aralarındaki farklılıklar, yönetim mekanizmaları ve devlet yapıları ekseninde sorgulanmaktadır.

Her üç ülkenin de devlet yapısının ve yönetim mekanizmalarının en üst düzey olan "merkezi yönetim" birimlerinden, en alt düzey olan "yerel yönetim" birimlerine kadar incelenmesi ve bu birimler arasındaki ilişkilerin irdelenmesi, bu ilişkilerin kent mekanına ve kentsel dönüşüm uygulamalarına ne şekilde yansıdığının net olarak algılanabilmesi için örnek olay olarak ele alınan her üç ülke ayrı ayrı; sürece dahil olan aktörler, bu aktörlerin kullandıkları araçlar, aktörler arasındaki hiyerarşi ve yetki dağılımı kapsamında değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

2. Yönetim Mekanizmaları: İngiltere, Almanya ve Türkiye

2.1. Birleşik Krallık[2]*:*

Her biri farklı gelenek ve mahalli idare yapısına sahip ülkelerden oluşmasına rağmen Birleşik Krallık; anayasal monarşi ve parlamenter demokrasi ile yönetilen, merkezi yönetimin baskın olduğu bir devlettir. Birleşik Krallık'ta merkezi otorite, Birleşik Krallık Parlamentosu bünyesinde vücut bulan hükümettir. Başbakan, Kabine, Kabine Alt Komisyonları'nın yanında, bakanlıklar içindeki formel oluşumlar ile birim içi komiteler; merkezi yönetim ana birimleri olarak kabul

2 Büyük Britanya adası ülkeleri (İngiltere, Galler ve İskoçya) ile İrlanda Adası'nda yer alan Kuzey İrlanda'dan oluşmaktadır.

edilmektedir[3] (Jordan, 1994; Uzun, 2003a). Merkezi otorite, yerel yönetim birimleri üzerinde - Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda yerel yönetim birimleri de dahil olmak üzere - oldukça etkilidir.

Birleşik Krallık yönetim geleneğini kısaca özetlemek gerekirse; uygulanacak kamu politikalarından etkilenecek tüm kesimlerden fikir alarak politikalarını belirlemesi açısından oldukça demokratik, devlet-birey ilişkilerinde ikili görüşme ve tartışmaların gizliliğine verdiği önem açısından güven verici, kamu politikalarının uygulanmasında gösterdiği hassasiyet ve olası zorlukları en aza indirmeye verdiği önem ile katılımcı ve uzlaşmacı mekanizmaları içermesi açısından yönetimde istikrar sağlayıcı olması (Birch ve Holliday, 1996; Uzun, 2003a) en temel olumlu özelliklerdir.

Bu olumlu özelliklerin yanında, sistemin hükümet politikaları ile doğrudan ilgili olmayan sorunların çözümünde direnç gösterdiği, resmi dairelerde geçerli olan Gizlilik Yasası (The Official Secrets Act)'nın Avrupa'daki benzerlerine göre çok daha sınırlayıcı olduğu yönünde çeşitli eleştiriler de söz konusudur (Uzun, 2003a).

İngiltere'de yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasındaki ilişki, yasal düzenleme/yol gösterme, denetleme ve yargı alanlarında yoğunlaşmaktadır (Uzun, 2003a).

a-) Yasal Düzenleme/Yol Gösterme: Yerel yönetim birimlerinin yetki sınırlarını belirleyen merkezi otorite, bu birimler tarafından halka sunulması gereken hizmetlerin neler olduğu ve yine bu birimlerin görevlerini nasıl icra etmeleri gerektiği konusunda "yol gösterici (düzenleyici)" bir mekanizma geliştirmiştir (Şekil 2.1). Bu mekanizmanın işletilebilmesi için kullanılan araçlardan bazıları yalnızca merkezi otorite tarafından, bazıları ise kamusal/yarı-kamusal birimlerle merkezi otoritenin ortaklığı ile oluşturulmuştur.

Yasal düzenleme/yol gösterme alanında merkezi yönetimin elinde bulundurduğu en kuvvetli araç "yasal düzenlemeler"dir. Yerel yönetimler sadece yasayla kendilerine verilmiş görevlerden sorumludurlar.

Bunun yanında merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında "Kamu/Vatandaş Hizmet Sözleşmeleri[4] (Local Public Service Agreements - LPSAs)" olarak adlandırılan araç, merkezi yönetimin yerel yönetim birimlerine ayırmış olduğu bütçenin, hangi alanlarda ve ne şekilde kullanılması gerektiği konusunda yol gösterici nitelikte bir araçtır. Bu aracın şekillenmesinde yarı kamusal birimlerin de önemli payları bulunmaktaysa da asıl yetki, merkezi yönetimdedir.

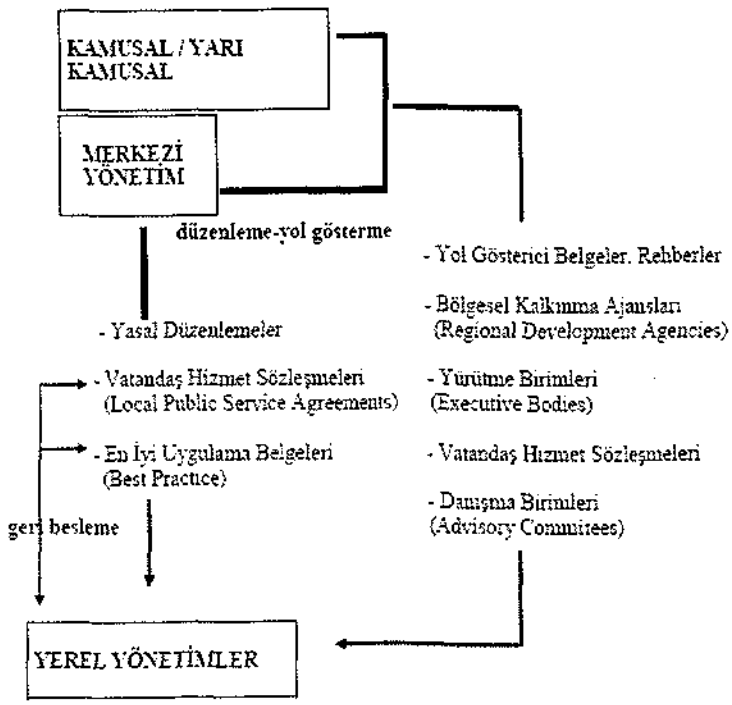
---

3 Ayrıca merkezi yönetime ilişkin kurumsal ağlara, koordinatör kurumlar olarak kabul edilen Kabine Genel Sekreterliği (*Cabinet Office*), *Hazine*, *Hukuk Danışmanları* ve *İstihbarat ve Güvenlik Birimleri* de dahil edilmiştir.

4 Daha fazla bilgi için bkz.:
http://www.tameside.gov.uk/tmbc/psa_pilot1.htm#t2
http://www.hm-treasury.gov.uk/spending_review/spend_sr04/psa/spend_sr04_psaindex.cfm

Yine düzenleme ve yol gösterme alanında kullanılan bir diğer araç; "En İyi Uygulama Belgeleri[5] (Best Practice)"dir. Bu belgeler; önemli başarıların elde edildiği projelerin, kamusal hizmete yönelik yeniliklerin, özellikle önemli kentsel dönüşüm çalışmalarının detaylı olarak anlatıldığı dokümanlardır. Bu aracın yayımlanması, dağıtılması, diğer yerel yönetim birimlerine ulaştırılması konusunda son sözü söyleme yetkisi merkezi yönetimde bulunmaktaysa da, yerel yönetimlerin düzenleme ve yol gösterme boyutunda etkin, aktif bir rol oynaması ve sisteme önemli katkılarda bulunması oldukça önemli bir durumdur.

Yasal düzenleme/yol gösterme anlamında merkezi yönetim yanında bir diğer önemli aktör de kamusal/yarı kamusal birimlerdir (Şekil 2.1). Bu birimlerin oluşum ve işletim süreçleri çoğunlukla sivil inisiyatife bağlı olmakla birlikte denetim konusunda merkezi yönetime bağımlıdırlar. Bu birimlerin sisteme sundukları önemli araçlardan biri, "Yol Gösterici Belgeler, Rehberler"dir. Bu rehberler çok çeşitli konularla ilgili yol gösterici nitelikler taşıyabilir (Uzun, 2003a).

Şekil 2.1.: Birleşik Krallık - İngiltere'de kamusal/yarı kamusal birimler, merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasındaki "düzenleme/yol gösterme" ilişkisinin çözümlenmesi.

5 http://www.englishpartnerships.co.uk/bestpractice.htm
http://www.foi.gov.uk/guidance/disclosure_logs.pdf
http://www.lgiu.gov.uk/search-results.jsp

Bir diğer araç ise "Bölgesel Kalkınma Ajansları (Regional Development Agencies - RDAs)"dır. İngiltere'de yönetim sisteminin en temel birimlerinden biri olan bu ajanslar bünyelerinde ve yönetim kadrolarında, merkezi otorite temsilcileri, yerel yönetim temsilcileri, özel kurum/kuruluş, meslek grubu (özellikle mimar, şehirci vb.) temsilcileri bulundurmaktadır. Yine kamusal/yarı kamusal birimlerden gönüllü katılımlar da ajansların, çalışma bölgelerinde başarı elde etmesinde önemli bir etkendir.[6]

Kamusal/yarı kamusal birimlerin katkısı ile oluşturulmuş bir diğer düzenleme/yol gösterme aracı da "Yürütme Birimleri (Executive Bodies)"dir. Bu birimler, Hükümet adına yönetsel, düzenleyici, icrai veya ticari fonksiyonlar görmektedirler (Uzun, 2003a).

Bir diğer araç ise; "Danışma Komiteleri (Advisory Committees)"dir. Danışma Komiteleri; bakanlara, yerel yönetim yetkililerine ve buna benzer diğer yetkililere bağımsız olarak uzmanlık hizmeti veren birimlerdir.[7]

b-) Denetleme: Bu alanda en önemli aktörler; merkezi yönetim, kamu (halk) ve yerel yönetim birimleridir (Şekil 2.2). Merkezi yönetimin, yerel yönetimin denetlenmesinde kullandığı araçlar oldukça güçlü araçlardır (Uzun, 2003a).

Bunlardan ilk ikisi, "yetkinin merkeze devri (görevleri geri alma)" ve "yerel yönetime yetki aktarımı"dır. Bu iki araç özellikle son yirmi yıldır merkezi yönetimin sıkça başvurduğu araçlardandır.

Bir diğer denetim aracı ise; "Denetleme Kurulu (Audit commission)"dur. Bu kurul, yerel yönetimlerin, sundukları hizmetleri yasaya uygun olarak "sürekli gözden geçirmelerini", "iddialı ve gerçekçi performans hedefleri oluşturmalarını" hedeflemektedir.[8] Yerel yönetim birimleri yanında, sağlık, adalet ve konut ile ilgili birimleri de denetleme görevini üstlenmiş olan kurulun üyeleri, Kamu ve Yerel Yönetimler Bakanlığı (Department for Communities and Local Government) tarafından atanmaktadır.

Yerel yönetimler üzerindeki bu performans denetimi arayışları, 2002-2003 yıllarında yeni bir döneme girmiş ve yeni bir inisiyatif olan "Geniş Kapsamlı Performans Değerlendirmesi[9] (Comprehensive Performance Assessment)" süreci başlatılmıştır. Bu yaklaşım çerçevesinde yerel yönetim birimlerinin kendi performans göstergeleri ile bakanlık müfettişlerinin aynı yerel yönetim birimi ile ilgili performans değerlendirme sonuçları birlikte değerlendirilerek, bu birimlerin güçlü ve zayıf taraflarının tespiti amaçlanmakta ve destek gereksinimi duyulan alanlar belirlenmektedir

6 http://www.englandsrdas.com/home.aspx
http://www.dti.gov.uk/regional/regional-dev-agencies/index.html

7 http://www.bcodp.org.uk/

8 Merkezi yönetim bu aracı, İngiltere ve Galler bölgelerinde kullanmaktadır.
Daha detaylı bilgi için bkz. http://www.audit-commission.gov.uk/aboutus/index.asp

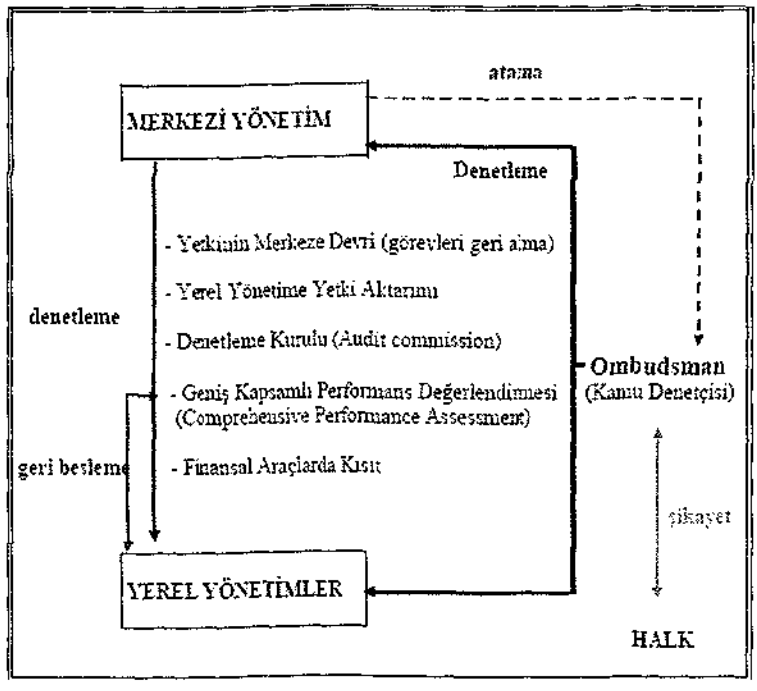
9 http://www.lga.gov.uk/EnhancedIndexDetails.asp?Isection=59&ccat=771
http://www.communities.gov.uk/index.asp?id=1133962
http://www.idea.gov.uk/idk/core/page.do?pageId=73047

(Audit Commission, 2002). Diğer taraftan bütün bu araçların merkezi yönetime yerel yönetimler üzerinde daha geniş kontrol ve müdahale imkânı verdiği de görülmektedir.

Merkezi yönetimin, yerel yönetimler ile ilgili denetimlerinde kullanmakta olduğu en etkili araç ise; "finansal araçlar"dır. Merkezi otorite, "finansal araçlarda kısıtlama"ya giderek yerel yönetimleri daha iyi hizmet vermeye yönlendirme yetkisini elinde bulundurmaktadır[10]

Merkezi yönetimin ve yerel yönetimlerin dışında, denetleme alanında rol alan bir diğer aktör ise "halk/kamu"dur. Halkın denetlemeye katılımı her ne kadar dolaylı yollardan sağlanmış olsa da, oldukça büyük önem taşımaktadır. Ombudsmanlık kavramı, İngiltere'de aktif olarak kullanılan araçlardan biridir (Uzun, 2003a).

c-) Hukuka Uygunluk ve Yargı: İngiltere'de de merkezi yönetim ve yerel yönetimler, aldıkları kararlar, üstlendikleri fonksiyonlar ve yürüttükleri hizmetler açısından halka karşı sorumlu tutulmaktadırlar. Bu nedenle; şeffaflık, açıklık, adalet, ve hesap verebilirlik, karar verme ve yürütme organlarında bulunması gereken en önemli özellikler arasındadır.[11] Bu özelliklerden bir ya da

Şekil 2.2.: Birleşik Krallık - İngiltere'de, merkezi yönetim, yerel yönetimler ve kamu/halk arasındaki "denetleme" ilişkisinin çözümlenmesi.

10 http://www.audit-commission.gov.uk/reports/NATIONAL-REPORT.asp?CategoryID=&ProdID=893415SE-37F6-4812-84D6-AFEC94DBDAAC&fromREPORTSANDDATA=NATIONAL-REPORT

11 http://www.local.gov.uk/default.asp?sID=1088162663359, http://www.lga.gov.uk/

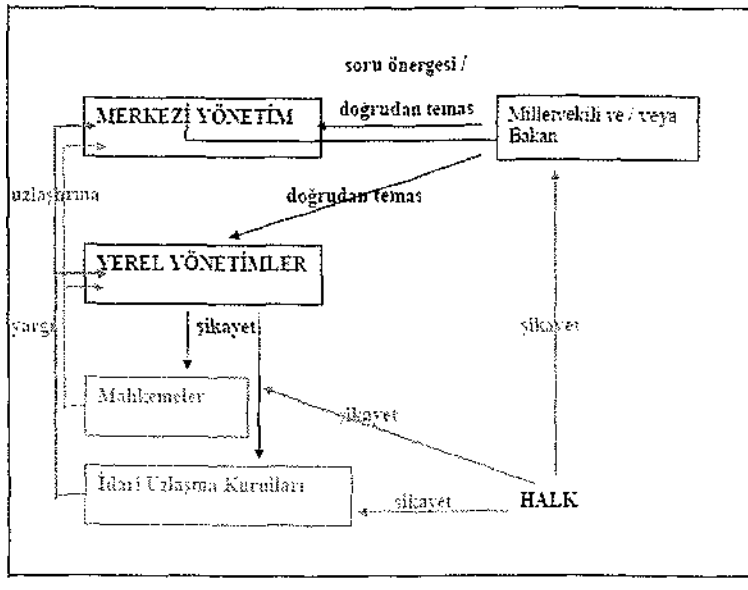
birkaçı sağlanamadığı takdirde, gerek hükümet gerekse yerel yönetimler yetersiz ve geri kalmış olarak nitelendirilebilirler. İngiltere'de merkezi ya da yerel otoritelerden herhangi biri ile ilgili bir sıkıntı yaşayan vatandaş bu otoriteleri direkt olarak şikayet etme hakkına sahiptir. Şikayet için en çok kullanılan araçlar (Uzun, 2003a) (Şekil 2.3);

- "Seçilmiş temsilciler",
- "Mahkemeler" ve
- "İdari Uzlaşma Kurulları (Administrative Tribunals)"dır.

Seçilmiş temsilciler (milletvekilleri), halkın şikayet ve mağduriyetlerini gidermek için geleneksel ve anayasal olarak en sık kullandığı aracılardır. Günümüzde bu yöntem geçmişe oranla daha fazla kullanılmaktadır.[12]

Bir diğer araç olan mahkemeler ise; şikayet ve mağduriyetlerin giderilmesinde oldukça önemli rol oynamaktadırlar.[13]

Bazı şikayet veya mağduriyet konuları ile ilgili yargısal çözüm olmayabileceği *gibi*, yargı başvuruları reddetmiş veya mağdur bu yola başvurma imkanı bulamamış da olabilir. Bu durumlarda idari uzlaşma kurullarına başvurma imkânı vardır. Bu durumlara; kişiler arasında veya kişiler ile özel şirketler arasında veya kişilerle kamu kuruluşları arasında rastlanabilmektedir. Bu kurum-

Şekil 2.3.: Birleşik Krallık - İngiltere'de, merkezi yönetim, yerel yönetimler ve kamu/halk arasındaki "hukuka uygunluk, şikayet ve yargı" ilişkisinin çözümlenmesi.

12 http://www.parliament.uk/commons/index.cfm

13 http://www.hmcourts-service.gov.uk/cms/aboutus.htm

ların kuruluş ve çalışma yöntemleri birbirinden farklı olsa da temel prensipleri "adil ve tarafsız olma" şeklinde özetlenebilir.[14] Kurullara başvurmanın mahkeme başvurularına göre avantajları ise başvuru sürecinin basit olması, kolay ulaşılabilirlik, ucuzluk olarak sıralanabilmektedir.

Özetle; yol gösterme (düzenleme) görevinin yanında, yerel yönetim birimlerinin sahip oldukları yetkileri doğru ve etkin olarak kullanmalarına yönelik çeşitli denetleme mekanizma ve araçları da kullanan merkezi otorite; tüm bu yönleriyle "baskın ve sınırlayıcı" olarak nitelendirilebilir. Bu iki mekanizmayı işleterek yerel yönetimler üzerinde hakimiyet ve bölgeler arasında eşitlik sağlama hedefinde olan merkezi otorite, bu mekanizmadaki araçların çeşitlendirilmesi ve güçlendirilmesi için de yerel yönetim birimlerinden geri dönüşler almaktadır. Merkezi otorite, geri besleme (geri dönüş) konusundaki bu hassasiyeti bakımından ise "katılıma açık ve demokratik" bir yapı sergilemektedir.

Tüm bu özelliklerinin yanında hükümet, yönetimde "şeffaflık" sağlayabilmek için de; ombudsmanlık kurumu aracılığıyla halk tarafından denetlenebilir, İdari Uzlaşma Kurulları aracılığıyla yerel yönetim birimleri ve kamu kurumları tarafından şikayet edilebilir ve gerektiğinde mahkemeler tarafından yargılanabilir olmaya büyük bir özen göstermektedir.

Merkezi otoritenin bölgesel ve yerel düzeyde temsilcisi olma niteliği taşıyan bölgesel kalkınma ajansları da, merkezi otoritenin oldukça önem verdiği "sınırlayıcılık, katılıma açıklık, demokratiklik ve şeffaflık" ilkelerine oldukça bağlıdır. Yetki sınırları ve görevleri oldukça açık bir biçimde belirtilmiş olan yerel yönetim birimlerinin ise en önem verdiği ilkeler; devlet yapılanması ve genel yönetim anlayışı ile tam bir tutarlılık içinde olacak şekilde; katılıma açıklık, demokratiklik ve şeffaflıktır.

2.2. Almanya:

Yönetim biçimi, "federal cumhuriyet" olan Almanya, merkezi devlet düzeyi ve 16 eyaletten oluşmaktadır. Anayasa'nın federal devlet ilkesi; devlet niteliğine yalnız federal devletin değil, 16 federe eyaletin de sahip olması anlamını taşımaktadır. Bu ilkeye göre, yasama, yürütme ve yargı erklerinin tüm hakimiyeti yalnızca merkezi devlet düzeyi olan federal devlete ait değildir.[15]

Almanya'daki yönetim mekanizmasında; yasama dengesi federal devlet lehine, yürütme dengesi ise eyaletler lehine düzenlenmişse de; her biri kısıtlı haklara sahip ayrı bir devlet niteliği taşıyan eyaletlerin de kendi sınırları dahilinde yasama, yürütme ve yargı erklerinin tümünü (belli sınırlar dahilinde) kullanma özgürlükleri vardır (Kayıkçı, 2003). Bu bağlamda Almanya'da "çekinik" bir merkezi otorite olduğunu söylemek mümkündür.

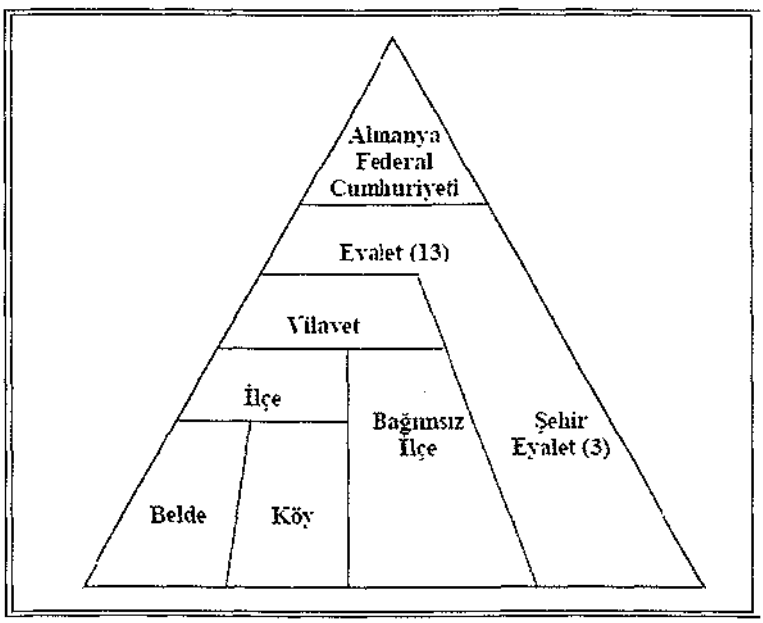
Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası, ayrıntılı bir yetki düzenlemesi ile hangi konuların federal devlet, hangilerinin eyaletler tarafından ele alınması gerektiğini belirlemektedir. Ancak, Almanya'da bütün ülke için geçerli olabilecek bir idari yapı modeli mevcut değildir. Her eyalet

14 http://www.tribunals-review.org.uk/leggatthtm/leg-00.htm

15 http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/tr/inhaltsseiten-home/buch.html

kendi yasaları doğrultusunda, kendi yönetim biçimini ve yerel yönetim birimlerini oluşturmaktadır (Ataç, 1992; Kayıkçı, 2003). Bu doğrultuda; eyalet hükümetleri de kendi yönetim bölgeleri için ikinci bir merkezi otorite olarak kabul edilebilir. Kendi yetki alanlarında oldukça güçlü olan eyalet hükümetleri, federal düzeyde de "Federal Konsey" üzerinden söz söyleme hakkına sahiptirler (Ataç, 1992).[16] Bu bakımdan federal otoriteyi "katılıma oldukça açık ve demokratik" olarak nitelendirmek mümkündür.

Eyalet hükümetlerinin bu kadar geniş bir alanda yetki ve söz sahibi olması, zaman zaman eyaletler arasında özellikle sosyo-ekonomik yönden önemli farklılıkların oluşmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda; 2. Dünya Savaşı'ndan 1990 yılına kadar, Alman Demokratik Cumhuriyeti (Doğu Almanya) ve Almanya Federal Cumhuriyeti (Batı Almanya) olarak iki ayrı devlet halinde varlığını sürdüren ülkenin, 1990 yılında imzalanan "İki Artı Dört Anlaşması"[17] nın ardından birleşmesiyle

Şekil 2.4.: Federal Almanya Cumhuriyeti'nde yönetim yapılanması ve yönetim birimleri Kaynak:http://dc.wikipedia.org/wiki/Bild:Administrative_Gliederung_Deutschlands.png

16 "Merkezi yönetim" olarak nitelendirebilecek federal yönetimin en üst kademesinde Cumhurbaşkanı bulunmaktadır. Başbakan, Federal Hükümet, Federal Asamble (Federal Kurul), Federal Parlemento ve Federal Konsey ise merkezi yönetimin diğer birimleridir. Bu birimlerden bazılarında eyalet yöneticilerinin de söz söyleme hakkı bulunmaktadır (Kazakistan El-Farabi Milli Devlet Üniversitesi, 2001).

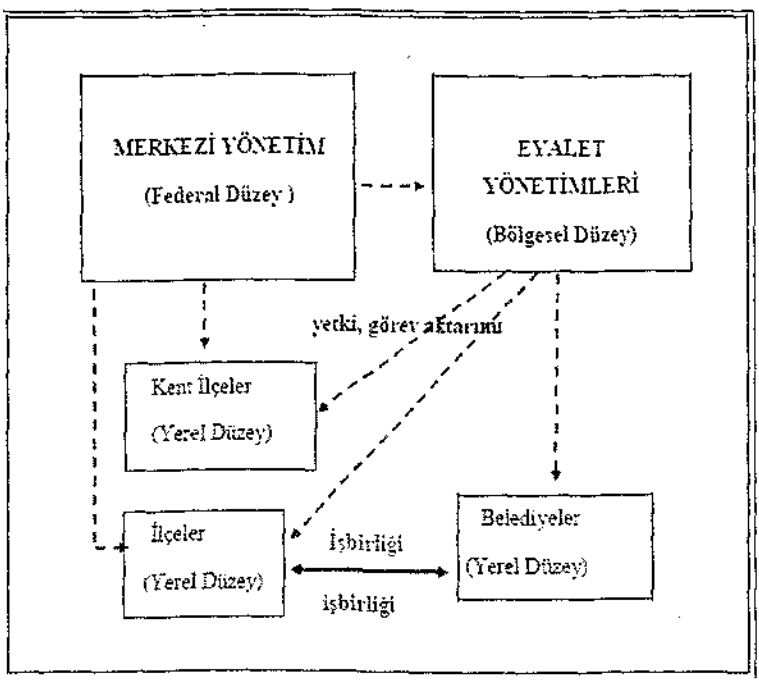
17 Bu tanımlama, iki Almanya'nın birleşmesinin dış politikada güvence altına alınması için her iki Alman Devleti ve İkinci Dünya Savaşı'nın dört galip gücü (Fransa, İngiltere, Sovyetler Birliği ve ABD) arasında, Moskova'da imzalanan, 12 Eylül 1990 tarihli "Almanya ile ilgili olarak kararlaştırılan düzenleme" için kullanılmaktadır. Anlaşma ile Almanya'nın egemenliği yeniden tamamen tanınmıştır.

ortaya çıkan doğu eyaletleri ile batı eyaletleri arasındaki eşitsizliğin, mevcut yönetim mekanizmaları ile daha da baskın hale getirildiği söylenebilir. Son yıllarda federal devletin yetkilerini arttırmaya yönelik yasal düzenlemeler de, bir türlü giderilemeyen bu eşitsizliğin federal düzeyde büyük rahatsızlıklar yaratmasından kaynaklanmaktadır.

Vatandaşa en yakın yönetim birimi olan belediyeler, yönetsel yapıda çok önemli bir kademedirler ve yasama, yürütme, yargı olarak bilinen yatay güç dağılımını tamamlayıcı bir fonksiyon icra etmektedirler. Belediyelerin iç yapılanmaları da eyaletler itibariyle farklıdır. Hatta bazı eyaletlerde belde büyüklüğüne göre değişen farklı yapılara rastlanır.

Diğer bir temel yerel yönetim birimi olan ilçeler ise, birden çok küçük belediyenin bir araya gelerek oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip olan yapılardır (Şekil 2.4). Aynı zamanda ilçe; Türkiye'deki gibi, mülki bölümlemeye göre sınırlandırılmış bir coğrafi sahaya sahiptir ve bu alanda yaşayan insanlarla hizmet veren merkezi yönetimin taşradaki en alt birimidir (Şekil 2.4). İlçelerin görevleri iki guruba ayrılmaktadır. Bunların ilki ilçelerin yerel yönetim olarak yerine getirdikleri yerinden yönetim hizmetleridir. Bu hizmetler, ihtiyari ve zorunlu hizmetler olarak ikiye ayrılabilir (Uzun, 2003b).

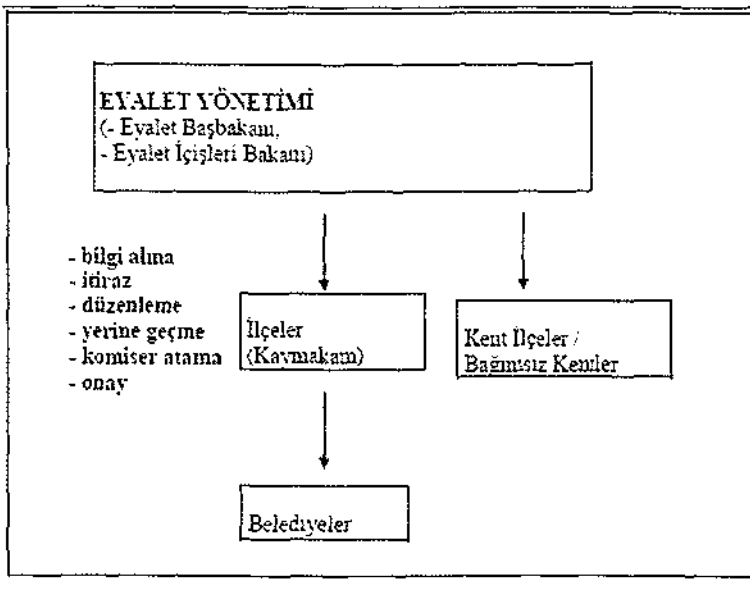
İlçe ile ilçeyi oluşturan belediyeler arasında ast-üst ilişkisi söz konusu değildir ve sadece görevler bağlamında bir işbirliği mevcuttur (Şekil 2.5). İlçe ve belediye ilişkilerini düzenleyen ve ülke düzeyinde geçerli olan genel bir düzenleme yoksa da bu ilişkilerin yürütülüşüne ilişkin bazı

Şekil 2.5.: Federal Almanya Cumhuriyeti'nde federal düzeyde, eyalet düzeyinde ve yerel düzeyde yetkili yönetim birimleri, bu birimler arasındaki hizmet paylaşımı ve ilişkiler.

temel ilkeler genel kabul görmektedir. Bu ilkeler doğrultusunda; ilçe yönetimi bağlı belediyeleri destekleyip, tamamlamakta ve geliştirmektedir. İlçe ve belediyeler görevlerini birlikte gerçekleştirmekte, ilçe belediyelerle ilişkisini; ilçe sınırlarındaki halka eşit hizmet sunumunu sağlayabilmek için ilçeden yürütülmesi zorunlu görevlerle sınırlı tutmaktadır (Uzun, 2003b).

İlçeler ve kent-ilçelerin (ilçeden bağımsız hareket eden şehirler - kreisfreie Städte) denetimi eyalet yönetimlerinin sorumluluğundadır. İlçelere bağlı belediyelerin denetimi ise merkezi yönetimin taşra teşkilatı kimliğiyle ilçeler tarafından yapılmaktadır. Bu durumda yerel yönetimlerin denetim organları kaymakam, eyalet başbakanı ve içişleri bakanı olmaktadır (Can, 2004). Denetim; yerel yönetimlerin yerinden yönetim görevleriyle ilgili olarak ve yasallık (rechtsaufsicht) kapsamında yapılmaktadır. Bunun yanında merkezi yönetimden aktarılan görevler için yasallık denetiminin yanında yerindelik (fachaufsicht) denetimi de yapılmaktadır (Can, 2004). Yani denetim, işlemlerin amaca uygun yapılıp yapılmadığını da kapsamaktadır (Şekil 2.6).

Şekil 2.6.: Federal Almanya Cumhuriyeti'nde eyalet düzeyinde ve yerel düzeyde yetkili yönetim birimleri, bu birimler arasındaki denetim ilişkileri.

2.3. Türkiye:

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 123. Madde'sinde de belirtildiği üzere; Türkiye'de idare, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanmaktadır. Yine aynı maddeye göre; idare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür. İdarenin bütünlüğü ilkesi, üniter devlet ve kanuni idare ilkesi ile sıkı sıkıya ilişkilidir (T.C. Anayasası; Güler, 2005).

İdarenin gerek kuruluşu gerek görevleri yönünden bütünlüğü, üç temel hukuki araç ile sağlanmaktadır (Şekil 2.7). Bunlardan "hiyerarşi", merkezi idare kuruluşlarının arasında bütünlüğü sağladığı

gibi, aynı tüzelkişi içinde yer alan çeşitli örgüt ve birimler arasında da bütünlüğü sağlamaktadır (Güler, 2005). "İdari vesayet", devletin bütünlüğünü ve kamu hizmetlerinin tüm ülke düzeyinde uyumlu bir biçimde yürütülmesini sağlamak için, merkezi idarenin yerinden yönetim kuruluşları üzerinde sahip olduğu denetim yetkisidir (Güler, 2005). Hiyerarşi ve idari vesayete ek olarak, illerin yönetimini düzenleyen ve "yetki genişliği" olarak adlandırılan bir diğer araç da idarenin bütünlüğü kuralının gerçekleşmesini sağlayan üçüncü ilişki türüdür. Yetki genişliği, merkezde toplanmış yetkilerin bir bölümünün, yine merkezin denetimi altında, merkezdeki ve taşradaki bazı yüksek görevlilere aktarılmasıdır (Güler, 2005). Anayasa'ya göre Türkiye'de illerin idaresi, "yetki genişliği" esasına dayanır. Bu esasın örgütü "il genel yönetimi"nden sorumlu taşra idaresi olan valilik - kaymakamlık kurumudur (Şekil 2.7).

"Mahalli idareler" olarak adlandırılan yerel yönetim birimleri ise Anayasa'da (Madde 127.); "...il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir." şeklinde tanımlanmaktadır.

Üniter devlet yapılanmasına bağlı olarak, "merkeziyetçilik" ilkesinin benimsendiği Türkiye'de merkezi idare, mahalli idareler üzerinde; mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller çerçevesinde "idari vesayet" yetkisine sahiptir (Şekil 2.7). Bu noktada merkezi otoritenin, ülkede bütünlük ve eşitliğin sağlanması amacıyla "baskın" bir rol üstlendiğini ifade etmek yerindedir. Ancak; coğrafi koşullarların neden olduğu fiziksel zorluklar, ulaşım ağları, ekonomik ve sosyo-kültürel farklılıklar gibi çok çeşitli nedenlerden dolayı ülkede, bölgeler arası eşitliğin ve dengenin tam anlamıyla sağlanamadığı açık bir biçimde ortadadır.

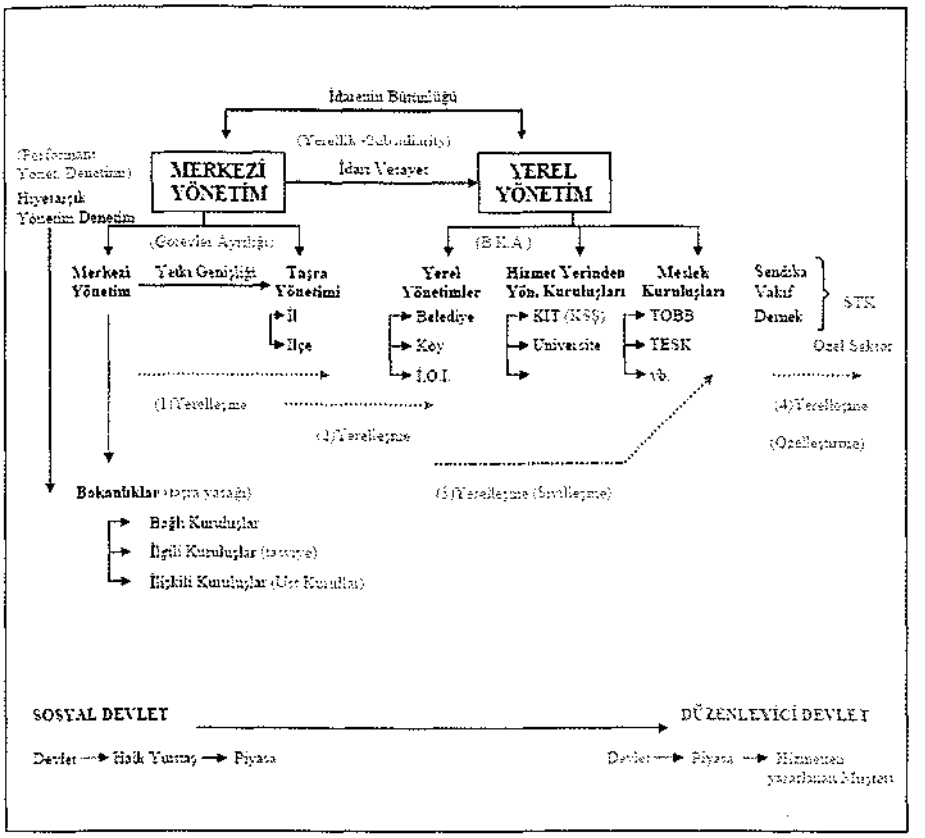
Son yıllarda hayata geçirilen bazı yasal düzenlemeler (Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun-Kanun No: 5227[18], (Bölgesel) Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun-Kanun No: 5449[19] vb.) sonucu ortaya çıkan tablo ise; mevcut bu eşitsizlikleri gidermek bir yana, idarenin bütünlüğü ilkesinin sağlanması için kullanılan temel araçların da tamamen terkedilmesini öngörmektedir (Şekil 2.7) (Apan, 2004; Avaner, 2005; Berber ve Çelepçi, 2005; Demirci, 2005; Güldiken, 2006; Güler, 2005; Kalkınma Ajanslarının Çalışma Usül ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2006; Kendir, 2005; Koçberber, 2006; Ünsal, 2006).

Elbette mevcut yönetim mekanizmalarında özellikle katılım ve şeffaflık boyutlarında önemli eksiklikler bulunmaktadır. Ancak bu tür eksikliklerin, ithal edilmiş modellerle ve devlet yapı-

18 T.C. Cumhurbaşkanlığı'nın B.01.0.KKB.01-18/A-9-2004-890 sayılı ve 03.08.2004 tarihli yazısı ile çeşitli çekinceler belirtilerek veto edilmiştir.

19 Danıştay tarafından, 14.03.2007 tarihinde yürütmenin durdurulmasına ve dayanak yasa olan 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'un bazı maddelerinin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmasına karar verilmiştir

lanmasını bütünüyle değiştirecek bir yasal düzenlemeler dizisi ile giderilmesi pek de sağlıklı bir yaklaşım değildir. Bunun yerine, T.C. Anayasası'nda belirtilen "idarenin bütünlüğü" ilkesi doğrultusunda ve bölgeler arası eşitsizlik, katılıma açık olmama, şeffaf olmama gibi sorunların daha içselleştirilebilir ve özgün modellerle giderilebileceği ve bütünlük arzeden yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Şekil 2.7.:[20] Türkiye'de kamu yönetimi ve değişim.
Kaynak: http://www.kamuyonetimi.org

20 Yerelleşme: Birleşmiş Milletler ile Dünya Bankası'nın çeşitli kaynaklarında yerelleşme (desantralizasyon) dört türe ayrılmaktadır:
-Birinci tür yerelleşme: Merkezden (başkentten) taşra örgütüne yetki devri, deconsantration, T.C. için yetki genişliği olarak adlandırılan tür.
-İkinci tür yerelleşme: Merkezden (başkentten) ve taşra örgütünden yerel yönetimlere yetki devri, devolution.
-Üçüncü tür yerelleşme: Yetkilerin merkezden-taşradan ve yerel yönetimlerden sivil toplum kuruluşlarına (STK-STÖ-NGO) devri, genellikle sivilleşme olarak adlandırılan tür. Toplumsal hizmetlerin cemaatlere ve toplum dayanışmasına terkedilmesi.
-Dördüncü tür yerelleşme: Yetkilerin her kademeden özel sektöre devri, özelleştirme olarak bilinen süreç. Merkez+taşra+yerel yönetim toplamından yerli ve yabancı sermayeye devirler.

3. Planlama Sistematiği: İngiltere, Almanya ve Türkiye

3.1. İngiltere:

Ülkedeki yönetim mekanizmasının her düzeyi arasında kurulmuş olan kademeli birliktelik ilişkisi, planlama politikalarına da tamamen yansıtılmış durumdadır.

İngiltere örneğinde, planlar arasında tutarlılığın sağlanabilmesi için, merkezi otoritenin planlama sistemine önemli müdahalelerde bulunduğu görülmektedir (Şekil 3.1). Öyle ki; merkezi otorite kendi bünyesinde hazırlanmış olduğu Bölgesel Mekansal Stratejiler (Regional Spatial Strategy) aracılığıyla, bögesel kalkınma ajanslarının çok sayıda yerel aktörü de içine alarak hazırlayacağı Bölgesel Planlar için uyulması zorunlu olan temel kriterleri belirlemektedir (Şekil 3.1).[21] Bu kriterler, ülke bütününü etkileyecek kararların alınmasında merkezi otoritenin baskın ve düzenleyici (yol gösterici) karakterini planlama politikaları üzerinde yansıtmasının bir ifadesidir. Bu doğrultuda; İş ve Yatırım Zonları (Business Planning Zones)'nın belirlenmesindeki temel kararlar hiçbir zaman sadece yerel yönetim mekanizmalarına bırakılmamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma (Sustainable development) ilkesi de, merkezi otorite tarafından, bölgesel ve yerel yönetim birimlerinin bölgesel düzeyde geçerli planlarını hazırlarken vurgulamaları (ve sonrasında uygulamaları) gereken bir diğer kriter olarak belirlenmiştir.[22]

Bölgesel Mekansal Stratejiler altında ve bu stratejilerle tam bir tutarlılık içinde oluşturulan Yerel Kalkınma Çerçevesi (Local Development Framework) ise; yerel yönetim birimlerince yerel stratejilerin geliştirildiği bir plan çeşididir (Şekil 3.1).[23] Yalnızca yerel düzeyde geçerlilik taşıyan bu plan hazırlanırken de, yine merkezi otorite tarafından belirlenen bazı temel kriterlere uyma zorunluluğu vardır. Söz konusu kriterlerden bazıları; stratejilerin belirlenmesi aşamasında sürece yerel halkın maksimum düzeyde katılımının sağlanması, gelişim ve koruma alanlarının en baştan belirlenmesi ve merkezi otoriteye bu alanlarla ilgili ayrıntılı bilgi aktarılması, söz konusu planın uzun erimli hedefler içermesi ve doğal kaynaklar ve sürdürülebilir kalkınma konusunda duyarlı olunmasıdır.[24]

Görüldüğü gibi İngiltere'de yönetim mekanizmalarının işleyişinde ve birimler arası ilişkilerin belirlenmesinde benimsenen temel prensipler, tam bir tutarlılık içinde planlama sistemine ve planlar arası ilişkilere de aktarılmıştır.

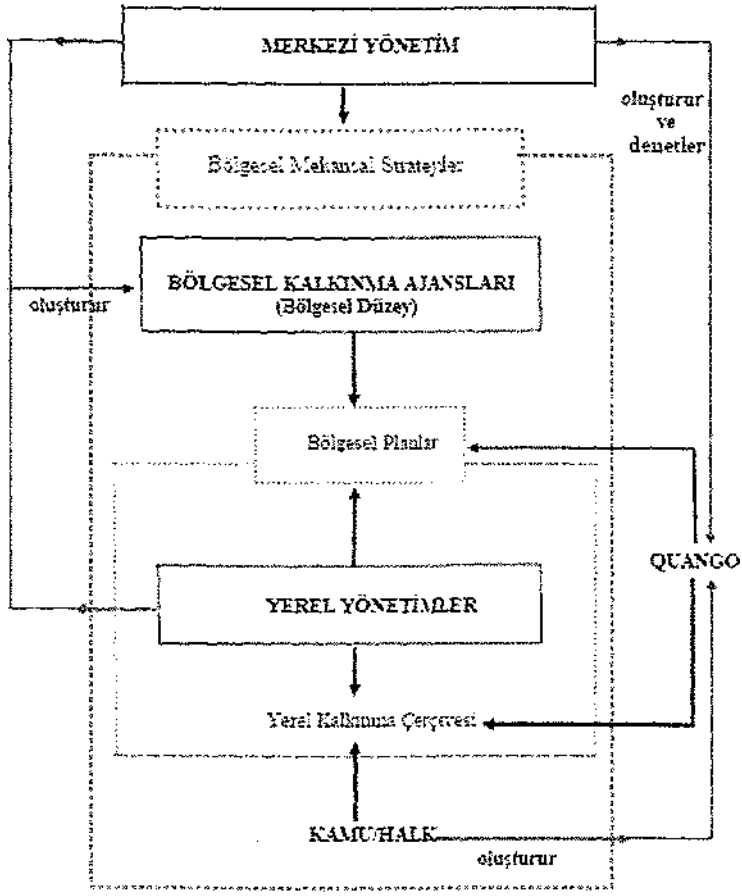
---

21 http://www.planning-inspectorate.gov.uk/pins/rss/index.htm

22 http://www.planningportal.gov.uk/england/professionals/en/1020432884666.html

23 http://www.newcastle.gov.uk/core.nsf/a/ldfhome
http://www.bristol.gov.uk/ccm/navigation/environment-and-planning/planning/local-development-framework/

24 http://www.planning-inspectorate.gov.uk/pins/rss/index.htm
http://www.planningportal.gov.uk/england/professionals/en/1020432884666.html

Şekil 3.1.: İngiltere'de planlama sistemi ve birimler arası ilişkiler.

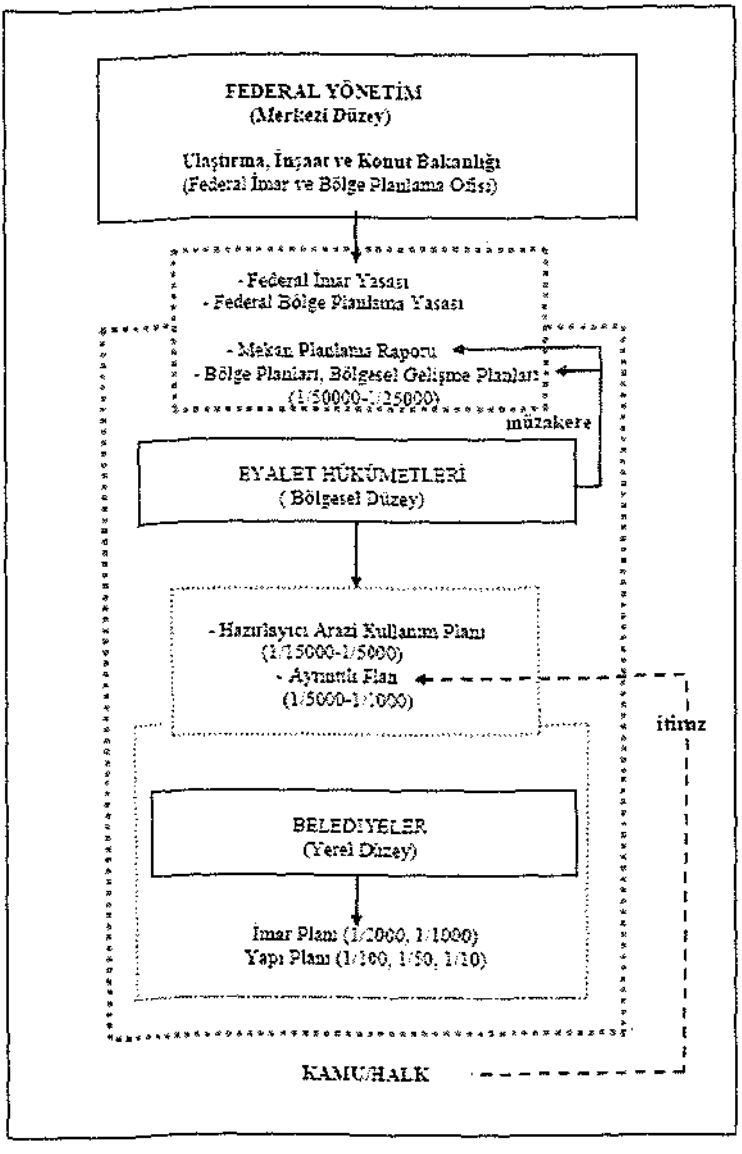
3.2. Almanya:

Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan yönetim düzeyleri arasındaki güçler ayrımı, planlama sistemi üzerinde de güçlü bir etkiye sahiptir.

Planlar çoğunlukla, eyalet düzeyinde veya daha aşağı seviyede yapılmaktadır. Ancak federal düzey, her eyaletlerin planlama yasaları arasında temel bir tutarlılık sağlamak için, bir çerçeve (çatı) oluşturmuştur (Kayıkçı, 2003) (Şekil 3.2).

Federal Hükümetin mekan planlama alanındaki görevleri; bölgesel eşitsizliği, farklı bölgeler arasında yaşam koşullarındaki dengesizliği gidermek olarak tanımlanmaktadır (Human Settlements Development and Policy, National Report Germany HABITAT II, 1996). Federal Hükümet, mekansal gelişme modellerini tanımlamakla yetkilidir. Federal Bölge Planlama Yasası, mekan planlamasının temel modeli olarak sürdürülebilir (ekonomik, ekolojik ve sosyal açıdan) mekansal

gelişmeyi kabul etmektedir. Yasa, mekan planlarının gerçekleştirilmesi üzerine odaklanmıştır. Bölgelerin ve eyaletlerin planlama otoriteleri, bütün katılımcılar arasında büyük bir işbirliği sağlayarak mekan planlama amaçlarının gerçekleştirilmesi için çalışmaya zorunludur.[25]

Şekil 3.2.: Alman planlama sistemi ve birimler arası ilişkiler.
Kaynak: Kayıkçı (2003)'nın çalışmasından faydalanılarak oluşturulmuştur.

25 http://vasab.leontief.net/countries/germany.htm

Almanya'da mekan planlama, hiyerarşik ve merkezi bir karar verme yerine federal düzeyde yetkili birimlerle uzmanların işbirliğine dayanmaktadır. Federal Bölge Planlama Yasası, mekan planlamasının amaçlarını ve ilkelerini formule etmektedir (Human Settlements Development and Policy, National Report Germany HABITAT II, 1996). Eyaletler, bu yasa doğrultusunda kendi toprakları için ayrıntılı planlama programları hazırlarlar.[26] Bu temelde belediyeler de kendi planlama yetkileri içinde arazi kullanımına karar verir (Şekil 3.2).

Arazi kullanımı ve gelişmenin kontrolü ile ilgili temel düzenlemeler ise Federal İmar Yasası (Baugesetzbuch)'nda yer almaktadır. Bu düzenlemeler, yerel düzeyin uygulamalarını kontrol sorumluluğunu belirler ve iki tür plan için gerekli tedbiri alır. Bu düzenlemeler doğrultusunda eyaletler, yerel yetki alanlarının tümü için (yaklaşık 16.000 belediye vardır) için bir bölgeleme planı olan "hazırlayıcı (ilkesel) arazi kullanım planı (flächennutzungsplan)" hazırlamaktadırlar (Şekil 3.2). Bu plan, kamu otoritelerini bağlar fakat özel arazi sahiplerinin hakları üzerinde yasal bir etkisi yoktur. Bununla birlikte, ikinci tür plan "ayrıntılı plan (bebauungsplan)" yasal olarak bağlayıcıdır ve arsaların arazi kullanımını belirler ve çevresel değerlendirmeyi içerir. Bu planı hazırlamanın ilk aşamasında kamu katılımı vardır ve tasarı halkın incelemesine açıldığı zaman halk, tasarıya itiraz edebilir (Şekil 3.2).[27]

Görüldüğü üzere; Almanya'da mekan planlaması, farklı planlama düzeyleri, yani Federal Hükümet, eyaletler, belediyeler ve mekansal etkileri olan sosyal refah, ekonomi, çevre - ulaşım ve sektör planlarının farklı türleri arasında koordinasyonu gerektirmektedir. Federal hükümet bu sistemin iyi işleyebilmesi için pilot projeleri ve iyi örnekleri destekler. Tüm kamu planlama kurumları ile planların tasarlanmasının yatay ve dikey koordinasyonu, Alman planlama sisteminin önemli bir yanıdır. Dikey boyut, farklı yetki düzeyleri (ulusal, bölgesel, yerel) arasında koordinasyon olarak tanımlanabilir. Yatay boyutla formel koordinasyon, kamu ve aynı idari düzeydeki özel aktörlerin koordine edilmiş faaliyetleri tanımlanmaktadır (Kayıkçı, 2003).

3.3. Türkiye:

Türk İmar Hukuku sisteminde, "plan hiyerarşisi"nin özel bir önemi ve ayrıcalıklı bir yeri vardır. Pozitif hukuk normları arasında olduğu gibi, imar planları arasında da bir sıra düzeni (kademelenme / hiyerarşi) geçerlidir. Nasıl, yönetmelikler tüzüklere, tüzükler yasalara, yasalar da Anayasa'ya aykırı olamaz ise, ilke olarak, imar planları arasında da buna benzer, tümden gelim yöntemine uygun bir kademelenme olmalıdır (Erkün, 1999). 03.05.1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 6ıncı maddesi "Planlama Kademeleri" başlığını taşır ki, bu deyim kendi başına dahi, sözü edilen hiyerarşi ilkesini vurgulamaktadır. Keza, aynı kanunun "Tanımlar" başlığını taşıyan 5inci maddesinin "Nazım İmar Planı", "Uygulama İmar Planı" ve "Çevre Düzeni Planı" kavramlarını tanımlayan paragraflarında ve yine aynı kanunun "Bölge Planları"nı tanımlayan 8inci maddesinin (a) bendinde, sözü edilen hiyerarşik uyum ilkesine açıkça göndermeler yapıldığı görülmektedir (Erkün, 1999).

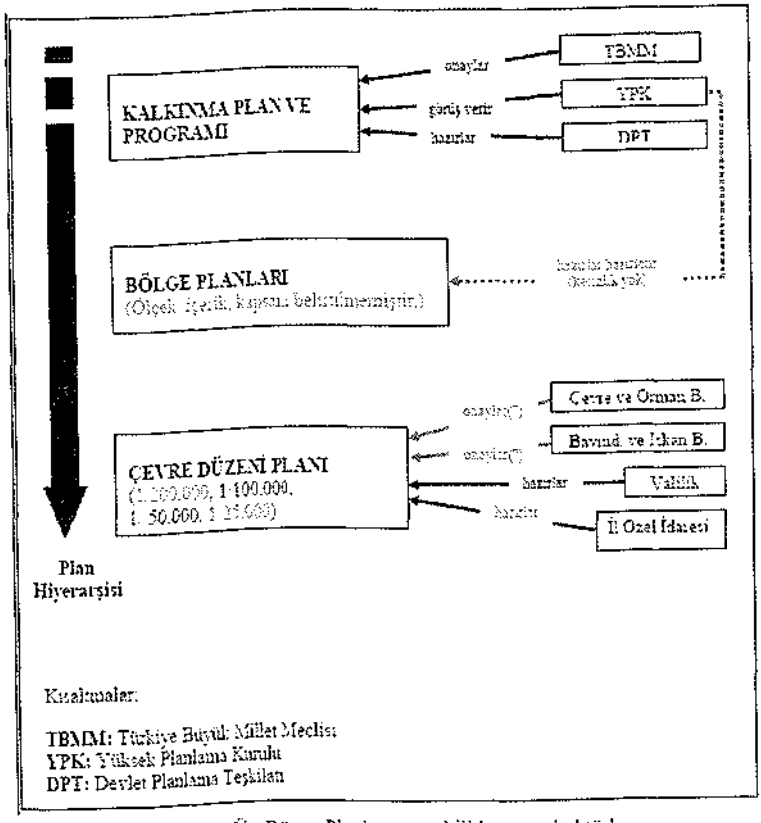
---

26 http://vasab.leontief.net/countries/germany.htm

27 http://www.isw.de/pdf/ISW-Spatial-Planning-Germany.pdf

Ne var ki; son yıllarda yapılmakta olan çeşitli yasal düzenlemelerle; devlet yapılanmasında ve yönetim mekanizmalarının işleyişinde meydana gelen kaotik duruma benzer bir durum, planlama politikaları için de geçerli olmaya başlamıştır. Bu düzenlemeler sonucu; gerek planlar arası hiyerarşi, gerekse plan hazırlama ve/veya onaylama yetkisine sahip kurumlar konusunda, giderek artan bir belirsizlik durumu ortaya çıkmıştır (Şekil 3.3, Şekil 3.4).

Günümüzde, Türkiye'de 70'e yakın kanunla 20'yi aşkın kuruma, planlama (hazırlama, görüş bildirme, onaylama vb.), yer seçimi veya ruhsat yetkisi verilmiş durumdadır (Demir ve Bulut, 2008). Ancak, plan yetkisi bulunan kurumların planlama bütünlüğü açısından birbiriyle ilişkisi yeterince tanımlanmadığı gibi, farklı kurumlarca "eş zamanlı" ve birbirlerinden bağımsız sürdürülmekte olan farklı ölçeklerdeki planlar arasındaki eşgüdüm eksikliği de ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Yine, özellikle son yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle; farklı kurumların birbiriyle çakışacak yetkilerle donatılması ya da tek bir kurumun, planın hem hazırlanması hem de onaylanması aşamalarında "tek yetkili" haline getirilmesi, yapılan planların güvenilirliğinin sorgulanmasına,

Şekil 3.3.: Üst Düzey Planlar ve yetkili kurumsal aktörler.
Kaynak: İlgili yasal düzenlemeler, Dinçer ve Şengezer (2003)'in çalışmaları ışığında hazırlanmıştır.

planlama sistematiğinin giderek daha da belirsizleşmesine sebep olmaktadır. Diğer taraftan bölge plan kavramı tamamen unutturularak kalkınma ajanslarıyla ülke, yeniden bölgelendirilmeye çalışılmakta, mevcut plan karmaşası giderek artmaktadır (Mimarlar Odası, 2007).

Bu belirsizlik ortamı, plan ve yetki karmaşası, çeşitli yasa ve yönetmeliklerce defalarca tanımlanan ancak bir türlü netlik kazanamamış "Çevre Düzeni Planı" üzerinden örneklenecek olursa (Ersoy, 2006);

3194 sayılı İmar Kanunu (03.05.1985)'nun 5inci (Tanımlar başlıklı) maddesinde "Çevre Düzeni Planı"nın; "ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak; konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanım kararlarını belirleyen plandır." şeklinde tanımlandığı ancak, plana ilişkin herhangi bir ölçekten söz edilmediği görülecektir.

Söz konusu kanuna bağlı olarak; (o dönemdeki adıyla) Çevre Bakanlığı tarafından yayımlanan 04.11.2000 tarihli "Çevre Düzeni Planlarının Yapılması Esaslarına Dair Yönetmelik"te ise "Çevre Düzeni Planları"nın, "ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak; 1/25.000, 1/50.000, 1/100.000 veya daha küçük ölçekte" olması gerektiği belirtilmiş ve Çevre Bakanlığı'nca onaylanacağı hükümlerine yer verilmiştir.

17.03.2001 gününde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yayımlanan "Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik"in "Tanımlar" başlıklı 3üncü maddesinde ise; "Çevre Düzeni Planı"nın ölçeği 1/25.000, 1/ 50.000, 1/100.000 veya 1/200.000 olarak belirlenmiş ve varsa bölge plan kararlarına uygun olmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

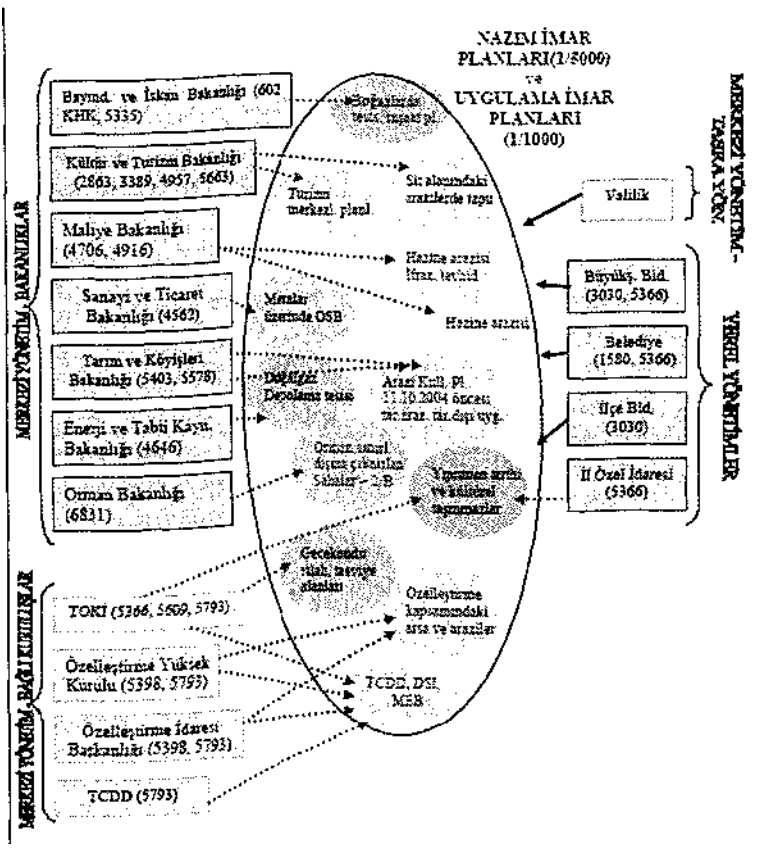
08.05.2003 gününde yürürlüğe giren 4856 sayılı "Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun"un 2inci maddesinin "h" bendi ve 10uncu maddesinin "c" bendi ile "Çevre Düzeni Planları"nı hazırlamak veya hazırlatmak, onaylamak, uygulanmasını sağlamak görevi tekrar Çevre ve Orman Bakanlığı'na verilmiştir. 29.05.2003 tarihli ve 4864 sayılı "Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"un 11inci maddesiyle ise; 4856 sayılı kanuna bir geçici madde eklenerek "Kalkınma, bölge ve metropoliten imar planlarına uygun olarak yapılan 1/25.000 ölçekli "Çevre Düzeni Planları" ve bunlara ait değişikliklerle ilgili olarak, 08.05.2003 tarihinden önce onaylanmak üzere Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'na intikal ettirilmiş bulunan planlarla ilgili iş ve işlemler, Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca tamamlanarak onaylanır" denilmiştir.

2005 yılında yürürlüğe giren 5302 sayılı "İl Özel İdaresi Kanunu"nun, "İl Özel İdaresi"nin görev ve sorumluluklarının sayıldığı 6ıncı maddesinde ise; "İl Çevre Düzeni Planı"nın valinin koordinasyonunda, büyük şehirlerde büyük şehir belediyeleri, diğer illerde il belediyesi ve il özel idaresi ile birlikte yapılması hükme bağlanmış, bu planların kapsamı, içeriği ve ölçeği konusunda açık hükümlerin olmaması yetki ve sorumluluk açısından zaten yeterince karmaşık olan "Çevre Düzeni Planları" konusunda yeni bir tartışma ortamının yaratılmasına neden olmuştur.

İl Özel İdareleri'ne "İl Çevre Düzeni Planları"nı hazırlama görevinin verilmesi üzerine ortaya çıkan bu karmaşayı önlemek üzere; Çevre ve Orman Bakanlığı'nca 2005 yılında yayınlanan bir

genelge ile "...sınırları il sınırlarından küçük ve/veya büyük olan yeni çevre düzeni planı yapma, yaptırma ve onama yetkisi"nin Çevre ve Orman Bakanlığı'nda olduğu, il sınırları ile birebir aynı olan "Çevre Düzeni Planları"nın ise İl Özel İdareleri tarafından yaptırılabileceği belirtilerek, yetki alanları ayrılmaya çalışılmıştır. Ancak, İl Özel İdareleri'nin il sınırları ile çakışan alanda 1/25.000 ölçekli "İl Çevre Düzeni Planı" yaptırabileceklerine yönelik bir tartışmanın açılması önlenememiştir (Ersoy, 2006).

Ölçek konusunda ortaya çıkan tartışmalar, 2006 yılında yürürlüğe giren 5491 sayılı Kanun ile değişik 2872 sayılı "Çevre Kanunu"nun 9.maddesi ile sona erdirilmiş, buna göre; "sadece bölge ve havza bazında 1/50.000-1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planları"nın yapılıp onaylanması Çevre ve Orman Bakanlığı'nın yetkisinde kalmıştır.

Şekil 3.4.: İmar planları ve yetkili "bazı" kurumsal aktörler ile yetki alanları
Kaynak: Duyguluer (2006)'in çalışması ve ilgili yasal düzenlemeler ışığında hazırlanmıştır.

4. Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: İngiltere, Almanya ve Türkiye

4.1. İngiltere:

İngiltere'de benimsenmiş olan yönetim geleneklerinin "kentsel dönüşüm" pratiğine ne şekilde yansıdığının daha iyi çözümlenebilmesi için Kuzeybatı Bölgesi - Liverpool Kent Merkezi Dönüşüm Projesi'nin incelenmesi sonucu elde edilen veriler göstermektedir ki; devlet yapılanmasını oluşturan temel ilkelerle sözü edilen kentsel dönüşüm projesinin her aşaması uyum içindedir.

Kuzeybatı Bölgesi - Liverpool Kent Merkezi Dönüşüm Projesi'nin en etkin aktörleri arasında, İngiliz Ortaklıklar (English Partnerships) ve Kuzeybatı Kalkınma Ajansı ((Northwest Development Agency - NWDA) yer almaktadır.[28] Bu durum ise; merkezi otoritenin düzenleyici rolünü yönetimin, planlamanın ve uygulamaların her aşamasında sürdürdüğünün açık bir göstergesidir (Şekil 4.1). Daha önce de belirtildiği gibi bölgesel kalkınma ajansları, merkezi otoritenin bölge ölçeğinde ve yerel ölçekte temsilcisi kabul edilen kurumsal birimlerdir. İngiliz Ortaklıklar ise; ulusal ajans niteliği taşımaktadır.

Liverpool Kent Merkezi Dönüşüm Projesi'nin bir diğer etkin aktörü ise; Liverpool Kent Merkezi Yenileme Grubu (Liverpool Vision - the City Centre Regeneration Company)'dur (Şekil 4.1). Bu grup, Liverpool kenti bütününde yapılmakta olan dönüşüm çalışmalarını yönlendiren, zaman zaman bütünüyle üstlenen ve bünyesinde ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerden çok sayıda yetkilileri barındıran kurumsal bir birimdir.[29] Liverpool Kent Merkezi Yenileme Grubu, dönüşüm projelerinin tasarlanmasından önce, yetki bölgesi sınırları dahilinde geçerlilik taşıyacak bir Stratejik Yenileme Çerçevesi (Strategic Regeneration Framework - SRF) belirlemiştir. Bu çerçevenin oluşturulmasındaki amaç; - tıpkı planlama politikalarında olduğu gibi - yapılacak dönüşüm projeleri arasında uyum ve tutarlılık sağlamaktır. Kentte yapılacak her dönüşüm projesi için bağlayıcı bir nitelik taşıyan bu çerçevenin hazırlanması; İngiltere'de yönetim mekanizmalarının işleyişinde, yönetim birimleri arası ilişkilerde, planlama sisteminde ve planlar arası ilişkilerde benimsenen "baskın merkezi otorite" anlayışının, dönüşüm projelerinde de uygulandığının bir göstergesidir. Dönüşüm projelerinin farklı etapları arasında uyum sağlanmasına yönelik zorunluluk getiren söz konusu çerçevede (Stratejik Yenileme Çerçevesi) aynı zamanda çok aktörlülük, dönüşüm süreçlerinin şeffaflığı, ekonomik, çevresel ve toplumsal sürdürülebilirlik gibi olgular da vurgulanmaktadır. Bu çerçeve doğrultusunda belirlenen "temel uygulama alanları" yeniden tanımlanarak; sahip oldukları karakterlerin belirginleştirilmesi ve maksimum dönüşümü ve ekonomik başarının sağlanması hedeflenmiştir.[30]

İngiliz Ortaklar, Kuzeybatı Kalkınma Ajansı, Liverpool Kent Merkezi Yenileme Grubu ve Liverpool Kent Meclisi'nin katılımları ile yapılmakta olan bu çalışmada (Şekil 4.1) öncelikle bu

28 http://www.englishpartnerships.co.uk/links.htm
http://www.nwda.co.uk/what-we-do/how-we-work.aspx
http://www.liverpoolvision.co.uk/aboutus/partners.asp

29 http://www.liverpoolvision.co.uk/aboutus/team.asp

30 http://www.liverpoolvision.co.uk/changingcity/changingcity.asp

katılımcıların belirttikleri doğrultuda bir master plan hazırlanmıştır, bu master plan hazırlanmadan önce oldukça geniş çaplı bir danışma toplantıları dizisi organize edilmiş ve ardından sergiler yapılarak olumlu ve olumsuz eleştiriler toplanmıştır. Bütün bu veriler ışığında da master plan son halini almıştır.

Bu bilgiler ve çalışma kapsamında yapılan ayrıntılı incelemeler ışığında "Liverpool Kent Merkezi Dönüşüm Projesi"nin, en önemli özellikleri; katılıma açıklık, şeffaflık, tarihsel değerlere bağlılık ve vurgu, oldukça iyi işletilen bir bilgilendirme mekanizması, ekonomik, sosyal ve yönetimsel sürdürülebilirlik olarak sıralanabilir. Ancak söz konusu projenin, çevresel sürdürülebilirlik ve estetik (göreceli bir kavram olmasına rağmen) boyutlarında aynı başarıyı sağladığını söylemek güçtür.

ULUSLARARASI DÜZEY

1-) - Avrupa Fonları (European Funds)
- Merseyside Objective 1

ULUSAL DÜZEY

1-) - Ulaştırma Bakanlığı (Department for Transport – DFT)
- İngiliz Ortaklıklar (English Partnerships - EP)
- Yerel Yönetimler Birliği (Local Government Association- LGA)
2-) Öğrenme ve Beceri Geliştirme Ajansı (Learning and Skills Development Agency – LSDA)

BÖLGE DÜZEYİ

1-) Kuzeybatı Kalkınma Ajansı (NorthWest Regional Development Agency – NWDA)
2-) - Mersey Ortaklığı (the Mersey Partnership)
- Merseyside Objective 1
- Bölgeiçi Ulaşım Birimi (Merseytravel)
3-) Kuzeybatı Sanat Konseyi (Arts Council North West)
4-) Trinity Mirror Bölge Gazeteleri (Trinity Mirror Regional Newspapers)

YEREL DÜZEY

1-) Liverpool Ticaret Odası (Liverpool Chamber of Commerce)
2-) Granada Televizyon Ltd. (Granada Television Ltd.)
3-) Liverpool Belediye (Kent) Meclisi (Liverpool City Council)
*Liberal Demokrat Parti (Liberal Democrat Group)
*İşçi Partisi (Labour Group)
4-) - Liverpool Kültür Ortaklığı (Liverpool Culture Company)
- Liverpool Arazi Geliştirme Ortaklığı (Liverpool Land and Development Company)
- Liverpool Çocuk ve Genç Ortaklığı (Liverpool Children and Young Peoples Partnership)
5-) John Moores Üniversitesi (John Moores University)

Şekil 4.1.: Liverpool Kent Merkezi Yenileme Grubu (Liverpool Vision)'nda rol alan "ulusal", "bölgesel" ve "yerel" aktörler

4.2. Almanya:

Almanya'da benimsenmiş olan yönetim gelenekleri ile "kentsel dönüşüm" pratiği arasındaki ilişkiyi daha net algılayabilmek için incelenen Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti - Ruhr Vadisi/Emscher Park Dönüşüm Projesi'nin sonuçları aktarılacak olursa; projenin iki ayrı alt başlıkta incelenmesi gerekliliği ortaya çıkacaktır.

Ruhr Vadisi/Emscher Park Dönüşüm Projesi, özellikle içeriği ve aktörleri bakımından birbirinden farklı özellikler gösteren iki döneme ayrılmaktadır. İlk dönem; 1989-1999 yılları arasında Alman kökenli mimari bir kuruluş olan IBA tarafından üstlenilen bir projeler dizisini içermektedir. Bu dönemde gerçekleştirilen 120 uygulamanın 60'ı ulusal ya da uluslararası mimari proje yarışmasıyla seçilmiştir (Reicher, 2005). Bu şekilde, bölgede yaşayanların hem planlama hem de inşa sürecine katılmalarını sağlamak hedeflenmiştir.[31] Ancak; bu hedef doğrultusunda gerçekleşen katılımların pek çoğunun yalnızca belli meslek çevrelerinden (mimar, kent plancısı vb.) olması, "katılım sağlama" hedefi taşıyan bu yarışmanın amacına tam anlamıyla ulaşamadığının göstergesidir. Emscher Park projesinin, bölgede yaşayanlar tarafından bir an önce benimsenmesi, yerli ve yabancı turistlerin ise bu alana ilgisinin daha çok çekilebilmesi için çok sayıda kültürel aktiviteler, çeşitli yarışmalar ve Ruhr Havzası konulu sergilerin düzenlenmiş olması da yine, hedeflenen katılımın; yalnızca uygulama sonrasında ve daha çok kabullenme, benimseme şeklinde biçimlenmesine neden olmuştur.

Söz konusu projede yer alan aktörler incelendiğinde; federal düzeyden, eyalet düzeyinden ve yerel düzeyden katılımların olduğu görülmektedir. Projenin temel aktörü olan IBA da federal düzey aktörlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak; diğer federal aktör olan Federal Hükümet'in söz konusu projede IBA kadar etkin olmadığını da belirtmek şarttır. Bu durum, Almanya devlet yapılanması ve yönetim mekanizmalarının işleyişiyle doğrudan ilişkilidir. Federal otorite, eyaletlerin yönetiminde baskın bir birim olmadığından, Emscher Park Projesi'nin karar alma ve uygulama aşamalarında da pasif bir tutum sergilemiş ve projeye yalnızca maddi ihtiyaçların karşılanması aşamasında destek sağlamıştır.[32] Projenin yerel düzey aktörleri ise; çeşitli fonlarla projeye katkı sağlayan belediyeler ve yerel sermaye gruplarıdır. Kamusal katılımın sağlanması konusunda yeteri kadar hassasiyet gösterilmeyen projede çevresel ve tarihsel değerlere büyük önem verilmiştir. İçine sanatı da dahil etmiş olması açısından estetik yönü oldukça etkileyici olan projenin, yönetsel ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması konusunda da yetersiz olduğu söylenebilir.

1999 yılında, IBA'nın proje üstlenicilik görevini sona erdirmesiyle, projenin ikinci dönemi başlamıştır.[33] Bu dönemin, bir önceki dönemle karşılaştırıldığında aktör çeşitliliği ve kamusal

31 http://www.epa.gov/brownfields/partners/emscher.html#background

32 http://www.geschichte.nrw.de/artikel.php?artikel%5Bid%5D=409&lkz=tr
http://www.eaue.de/winuwd/137.htm

33 http://www.elp2010.de/projektdatenbank

katılım konusunda daha başarılı olduğu söylenebilir (Şekil 4.2). Öyle ki; bu dönemde, eyalet hükümeti projeye oldukça önemli katkılar sağlamıştır, yine eyalet düzeyinden çeşitli enstitü ve bölgesel birimler de projeye katkılarını sunmuşlardır. Ruhr Bölge Birliği (Regionalverband Ruhr) de ikinci on yıllık dönemin önemli proje ortaklarından biridir (Şekil 4.2).

Yerel düzeyde ise; bölge içinde yer almakta olan çeşitli vilayetlerin ve ilçelerin mülki amirleri ile bu mülki amirlere bağlı çalışan çeşitli birimler ve bölgede yer almakta olan belediyeler projeye

ULUSLARARASI DÜZEY

1-) Avrupa Birliği (European Union) (Avrupa Birliği karar verme ve uygulama aşamasında etkin olmayan yalnızca "European Regional Development Fund" adlı maddi araçla projeye katkı sunan bir aktördür)

EYALET DÜZEYİ

1-) Eyalet Hükümeti'ne Bağlı Bakanlıklar

- Çevre, Tarım ve Orman Bakanlığı (*Ministerium für Umwelt, Naturschutz, Landwirtschaft und Forsten*-MUNLV)
- İnşaat ve Ulaşım Bakanlığı (*Ministerium für Bauen und Verkehr*-MBV)
- Ekonomi, KOBİ ve Enerji Bakanlığı (*Ministerium für Wirtschaft, Mittelstand und Energie*-MWME)
- Çalışma, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (*Ministerium für Arbeit, Gesundheit und Soziales*-MAGS)
- Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti Kültür Müsteşarlığı (*Staatssekretär für Kultur in der Staatskanzlei* NRW)

2-) Bölgesel Proje Temsilcileri ve Çeşitli Bölgesel Kurum Temsilcileri

- Seven inter-communal Assessments of the Regional Green Corridors (A-G)
- Ekoloji, Toprak ve Orman Enstitüsü (*Landesanstalt für Ökologie, Bodenordnung und Forsten*-LÖBF)
- Kuzey Ren-Vestfalya Eyalet Geliştirme Birimi (*Landes entwicklungs gesellschaft* NRW-LEG)

3-) Yerel Yönetim Birlikleri

- Ruhr Bölge Birliği (*Regionalverband Ruhr*),
- Emscher Birliği ve Lippe Ortaklığı (*Emschergenossenschaft und der Lippeverband*- EGLV)

4-) Limited Şirketler (Bölgesel Kalkınma Ajansları)

- Ruhr Projesi Limited Şirketi (*Projekt Ruhr GmbH*)

YEREL DÜZEY

1-) İl Yönetim Birimleri (Valilikler)

- Arnsberg, Düsseldorf, Münster

2-) İlçe Yönetim Birimleri (Kaymakamlıklar)

- Recklinghausen, Unna

3-) Belediyeler

- Duisburg, Oberhausen, Mülheim a.d.R., Bottrop, Gladbeck, Essen, Gelsenkirchen, Herten, Herne, Bochum, Recklinghausen, Castrop-Rauxel, Waltrop, Dortmund, Lünen, Werne, Bergkamen, Kamen, Bönen, Holzwickede

Şekil 4.2.: 1999 sonrası Ruhr Vadisi/Emscher Park Dönüşüm Projesi'nde gerçekleştirilen dönüşüm projesinde rol alan aktörler.

dahil olmuştur (Şekil 4.2).[34] Projenin geliştirilmesi aşamasında, çeşitli "workshop"larla kamusal katılımın gerçek anlamıyla sağlanması, ikinci dönem projesinin önemli ve olumlu özelliklerindendir. Federal düzeyden hiçbir aktörün katılmadığı ikinci dönem projesine, eyalet düzeyinden bu denli yoğun katılımların olması, proje alanı içinde yer alan kentlerden biri olan Essen'in 2010 yılı için Avrupa Kültür Başkenti seçilmiş olması[35] ile doğrudan ilişkilidir. Birinci dönem projesinde tamamlanmış olan etapların, ikinci dönemde gerçekleştirilecek olan ya da tamamlanan etaplarla entegrasyonunun sağlanması ve tüm bu projelerin "Avrupa Kültür Başkentliği" kapsamında Ruhr Vadisi'nin tamamını tanıtacak biçimde kullanılması ise oldukça etkileyicidir.

Projenin farklı etapları arasında sağlanan entegrasyon ve eşgüdüm, aslında ülkenin yönetim ve planlama mekanizmalarının genel karakteristiği ile tamamen örtüşen bir durumdur. Daha önce de belirtildiği üzere; Almanya'da benimsenen yönetim sisteminde özellikle yerel düzey birimleri arasında ve planlama sisteminde de planlar arasında eşgüdüm sağlanması temel ilkelerdendir.

Ayrıca ikinci dönem projesinin -birinci dönemde de olduğu gibi- çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, tarihsel değerlerin korunması ve farklı işlevlerle yaşatılarak kullanılması ve proje etapları ile sanatı birleştirerek estetik dokunuşlar elde edilmesi anlamında son derece başarılı olduğunu belirtmekte fayda vardır.

5. Türkiye'de "Kentsel Dönüşüm" Uygulamaları ve Sonsöz

Dünyadaki tüm kentler, sürekli bir değişim ve dönüşüm içindedirler. Bilinçli yapılmış olsun ya da olmasın her türlü yasal düzenleme, herhangi bir siyasal otorite veya siyasal tutum değişikliği, benimsenen ekonomi stratejileri, herhangi bir buluş (icat), herhangi bir nüfus hareketi, doğal bir felaket; yani insana ve doğaya dair her tür durum ve hareket, kenti tarihi boyunca bir biçimde etkilemiş ve dönüştürmüştür (Ekinci, 2005). Bu anlamda dönüşüm; "insana ve doğaya dair her tür durum ve hareketin kente ve kentliye yansıyan sonucu" olarak nitelendirilebilir.

Ülkemiz sınırları içinde yer alan kentlerin tarihsel süreç içindeki gelişimleri incelendiğinde de, sözü edilen değişim ve dönüşüm örneklerini kent mekanından rahatlıkla okuyabilmek mümkündür.

- 1923 yılında Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte ülkenin, tek partili sistem içinde yeni bir kimlik arayışına, bir benlik kazanma sürecine girmesi;
- 1950'li yıllara kadar hızla devam eden bu kimlik arayışının, sanayileşmenin hız kazanması ve sanayileşme stratejilerinin yeniden tanımlanması ile başka bir düzleme kayması, sanayi-

34 http://www.elp2010.de/projektdatenbank

35 2010 yılı için İstanbul, Pecs (Macaristan) kentlerinin yanında Essen (Almanya) de Avrupa Kültür Başkenti olarak seçilmiştir. Essen, adaylık dosyasında projesini, kültür aracılığıyla Ruhr Bölgesi'nin yeniden canlandırılmasına dayandırmıştır. Essen'in İstanbul ile aynı dönemde A.K.B. seçilerek iki kentin birbirine denk olarak kabul edilmesi de Essen'in projesini çok daha geniş bir alana yaymış olmasında kaynaklanmaktadır. Jüri, raporunda Essen'in uzun vadeli bir perspektifle ele alacağını belirttiği Ruhr Bölgesi Projesi'nin; oldukça yenilikçi bir karakter taşıdığını vurgulayarak olumlu görüşlerini bildirmiştir.

leşme atılımlarına yasal altlık sağlama amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler, planlar ve plan revizyonları yapılması (Osmay, 1998);

- Kat Mülkiyeti Kanunu ile kentsel yıkım ve yık-yap-sat zihniyetinin hızla yayılmaya başlaması, İmar Islah Planları Kanunu ile gecekonduların apartmanlaşması, Turizm Merkezleri Kanunu ile mahalle aralarının bile gökdelenleşmesi (Ekinci, 2005), ülkemizin kırılma noktası olarak belirtilebilecek yoğun değişim ve dönüşüm birikimlerinden birkaçıdır.

Türkiye'nin 1980 sonrasında, ekonomide uygulanan politikalar açısından, temel bir değişim olarak nitelendirilen bir "serbestleşme" dönemine girmesinden de yine kentler ve kent merkezleri büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu dönemle birlikte, küresel sermayeyi kendine çekme yarışına giren kentlerin merkezlerinde, fonksiyonlar açısından büyük değişimler yaşanmıştır (Şahin, 2003). Bunun yanında 50'li yıllarda başlayıp 80ler'in sonlarına kadar devam eden göç hareketliliğinin 90'lı yıllarda yavaşlaması ve nüfusun durağanlaşması, kentlere ilişkin tartışmalara farklı bir boyut kazandırmış ve bazı yeni müdahale önerilerinin gündeme gelmesinin yolunu açmıştır. Önceki süreçte, çoğu zaman, kentlere yönelen nüfusu barındıracak yeni alanların imara açılması biçiminde algılanan ve anlık çözüm üretme doğrultusunda yapılan yasal düzenlemelerle yönlendirilen kent planlama, bu gelişmelerle başka bir amaca hizmet eder hale gelmiş ve kentlerin eskiyen ve işlevini kaybeden bölgelerinin yeniden ele alınması yönünde bir değişim kaydetmiştir (TMMOB-Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 2005). Bu süreçte ortaya atılan temel kavramlardan biri de "kentsel dönüşüm" olmuştur. 2000'li yılların başında ise deprem riskinin yoğun biçimde tartışılır hale gelmesi ile "kentsel dönüşüm" bir zorunluluk olarak görülmeye başlanmıştır. Artık kentler için bir kurtarıcı olarak görülen bu kavram, belediyelerin ve il özel idarelerinin hazırladığı "stratejik planlar"ın da temel hedefleri arasında yer almaktadır. 2000'li yıllarla birlikte ülke gündeminde yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanan kavramın uygulamalarına ise bugün neredeyse her kentte rastlamak mümkündür.

Önceki yıllarda edinilen dönüşüm birikimlerinin üzerine, yeni bir kentsel dönüşüm yaklaşımının inşa edildiğini (Ekinci, 2005) açıkça gösteren bu "kentsel dönüşüm projeleri"; yukarıda tariflenen, örnekleri verilen ve "sonuç" olarak tezahür ettiği düşünülen dönüşüm algısından çok daha başka bir boyutta, bir amaç doğrultusunda yapılan bir müdahale biçimi (planlama aracı) olarak görülmeye başlamıştır.

Bugün, özellikle akademik çevrelerce, "kentsel dönüşüm"ün planlamanın bir aracı olduğu; katılım, liderlik gibi olguların kentsel dönüşümün oldukça önemli bir parçası olarak görülmesi gerektiği ve dönüşümün yalnızca mekansal boyutta değil, sosyal, ekonomik ve yönetsel boyutlarda da gerçekleştirilmesi gerektiği sık sık vurgulansa da uygulamalarda henüz bu tür yaklaşımları görebilmek pek mümkün değildir.

Günümüzde kentsel dönüşümün, uygulayıcılar tarafından belirli bölgeler özelinde, yasadışı yapılaşma alanlarının yasallaştırılması, imar haklarının arttırılması ve bu doğrultuda kentsel dinamiklerin hareketc geçirilmesi biçiminde algılanması, süreci çıkmaza sokan önemli bir yanılgıdır. Bu anlayış içerisinde kimi zaman, kentin belli bir bölümünde mevcut imar hakları arttırılarak (dolayısıyla yoğunluk arttırılması) kentsel yapı dönüşüme zorlanmakta; kimi zaman kentlerin potansiyel rant alanları, "kentsel dönüşüm" adı altında mevcut nüfuslarından arındırı-

larak yerlerine daha varsıl kesimler getirilmekte; yerlerinden edilenler ise kent çeperlerinde, ve kentin geri kalanına entegre olmamış toplu konut alanlarına yerleştirilerek, sorunlar bir mekandan başka bir mekana transfer edilmektedir. Bu türden uygulamalarla ortaya çıkan fiziksel çevreler ise, kentte yaşayan tüm kesimler için (orta ve uzun vadede) özellikle mekansal ve sosyal açıdan ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmayı kaçınılmaz hale getirmektedir.

Günümüz "kentsel dönüşüm" uygulamalarına ilişkin en temel yanılgılardan bir diğeri ise; kentsel dönüşüm sürecinin organizasyonuna ve yetkilerin, çeşitli aktörler arasında paylaştırılmasına ilişkindir. Bugünkü anlayışla "kentsel dönüşüm" süreci, çok sayıda yasal düzenleme ile iyice parçalanarak daha da karmaşık hale getirilmekte, sürece dahil olacak aktörler ve yetki sınırları her geçen gün biraz daha belirsizleşmektedir. Sürece dahil olan aktörler ve aktörlerin yetki sınırlarındaki bu belirsizlik, kent mekanını da benzer bir belirsizliğe sürüklemekte; böylelikle, kentin bir bütün olarak algılanması giderek zorlaşmaktadır.

"Kentsel dönüşüm" olgusu ülkemizde, özellikle Amerika ve Avrupa ülkelerine kıyasla oldukça kısa sayılabilecek bir süredir tecrübe edildiğinden; bu sürecin ("kentsel dönüşüm" sürecinin) tam anlamıyla oturmuş bir sistematik üzerinden, aksaksız bir biçimde sürdürülmesini beklemek elbette çok gerçekçi bir yaklaşım değildir. Ancak; başarılı uygulamaların, yalnızca Avrupa uygulamalarından birebir kopyalanan süreçler tasarlanarak elde edilemeyeceği de oldukça açıktır.

Kaynaklar

Apan, A., (2004), "Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 13, Sayı 4 / Ekim 2004, Ankara, 39-58.

Ataç, İ., (1992), Almanya'da Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları, DPT Kalkınmada Öncelikli Yöreler ve Bölgesel Kalkınma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Audit Commission, (2002), Comprehensive Performance Assessment-Scores and Analysis of Performance, London.

Avaner, T., (2005), "BKA Siyasal Rejim Sorunu Yaratır mı?", Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?, Paragraf Yayınevi, Ankara.

Berber, M., Çelepçi, E., (2005), "Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu - 13-14 Ekim 2005, Trabzon.

Birch, M., Holliday, I., (1996), The British Cabinet System, Harvester Wheatsheaf, Hamel Hempstead.

Can, İ., (2004), "Almanya'da Devletin Yapısı ve Vergi Sisteminin Anayasal Temelleri", Maliye Dergisi, Sayı: 145 / Ocak-Nisan 2004, Ankara, 37-96.

Çevre Düzeni Planlarının Yapılması Esaslarına Dair Yönetmelik (04.11.2000)

Demir, Ö., Bulut, A., (2008), "Önümüzdeki 20 Yılın Gündemi: Af Değil Kentsel Dönüşüm" (Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürü Dr. H. Hami Yıldırım ile söyleşi), Bayındırlık ve İskan Bakanlığı İle Belediyeler Dergisi, Sayı 37, Ocak 2008, Ankara.

Demirci, A., G., (2005), "Farklı Ülkelerde Bölge Kalkınma Ajansları", Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?, Paragraf Yayınevi, Ankara, 181-195.

Dinçer, İ., Şengezer, B., (2003), "Koruma Hedefinde Havza Ölçeği ve Planlama", Bartın-Amasra Buluşması (Panel), Bartın (yayımlanmamış).

Duyguluer, F., (2006), "İmar Mevzuatının Kayıpları", Planlama Dergisi, Sayı 38, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 27-39.

Ekinci, O., (2005), ""Kentsel Dönüşüm"ün Akla Getirdikleri", Mimarlık Dergisi, Sayı 322/Mart-Nisan 2005, Mimarlar Odası Genel Merkezi, Ankara.

Erkün, S., (1999), Türk İmar Hukuku'nun Ana Çizgileri, YEM Yayın, İstanbul.

Ersoy, M., (2006), "İmar Mevzuatımızda Planlama Kademeleri ve Üst Ölçek Planlama Sorunu", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, 7-8 Eylül 2006, Ankara, 215-233.

Güler, B., A., (2005), "Sunuş", Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir? Paragraf Yayınevi, Ankara, 3-10.

Human Settlements Development and Policy, National Report Germany HABITAT II, (1996), Federal Ministry for Regional Planning, Building and Urban Development Pub., Bonn.

Jordan, G., (1994), The British Administrative System: Principal and Practice, Routledge, London.

Kalkınma Ajanslarının Çalışma Usül ve Esasları Hakkında Yönetmelik (25.07.2006), Ankara.

Kayıkçı, S., (2003), "Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Mekan Planlama Sistemi", Planlama Dergisi, Sayı 26, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara.

Kazakistan El-Farabi Milli Devlet Üniversitesi, (2001), Almanya'nın Politik Sistemi, YEPA Uluslararası Eğitim, Planlama, Araştırma ve Uygulama Tic. Ltd. Şti., Ankara.

Kendir, H., (2005), "Bölge Kalkınma Ajansları'nın Mali Yapısı ve GAP", "Kamu Yönetim 'Reformu, Çevre ve Bölge Kalkınma Ajansları Yasa Tasarısı" Sempozyumu, 4 Mart 2005, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası, Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği, Ankara, 81-89.

Koçberber, S., (2006), "Kalkınma Ajansları ve Sayıştay Denetimi", Sayıştay Dergisi, Sayı: 61, Nisan-Haziran 2006, T.C. Sayıştay Başkanlığı, Ankara, 37-55.

Osmay, S., (1998), "1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 139-155.

Reicher, C., (2005), "Almanya'da Kentsel Planlama: Şehri ve Çevresini Yeniden Dönüştürmek!", Planlama Dergisi, Sayı 33, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 56-65.

Roberts, P., Sykes, H., (2000), "Introduction", Urban Regeneration: A Handbook, SAGE Pub., Londra.

Şahin, Z., (2003), "İmar Planı Değişiklikleri ve İmar Hakları Aracılığıyla Yanıltıcı (Pseudo) Kentsel Dönüşüm Senaryoları: Ankara Altındağ İlçesi Örneği", Kentsel Dönüşüm Sempozyumu 11-13 Haziran 2003, Şehir Plancıları Odası, YTU Oditoryumu, İstanbul, 89-102.

Turok, I., (2005), "Kentsel Dönüşüm: Neler Yapılabilir ve Nelerden Kaçınılmalı?", Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu İstanbul 2004-Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması, TAYF, 27-30 Kasım 2004, İstanbul, 25-30.

T.C. Anayasası, (1995), Seçkin Yay., Ankara.

TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Kentsel Dönüşüm Basın Açıklaması, (21.07.2005).

Uzun, Ş., (2003a), "Büyük Britanya Yönetim Sistemi", Yirmibirinci Yüzyılda Yönetim, T.C. İçişleri Bakanlığı, Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM), Ankara. (yayımlanmamış)

Uzun, Ş., (2003b), "Federal Almanya Yönetim Sistemi", Yirmibirinci Yüzyılda Yönetim, T.C. İçişleri Bakanlığı, Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM), Ankara. (yayımlanmamış)

Ünsal, F., (2006), "Yerelleşme ve Kentsel Planlamanın Açmaz(lar)ı", Kamu Yönetiminden Planlamaya Yeniden Yapılanma Sempozyumu, 5-6 Ekim 2005, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Tarık Zafer Tunaya Amfisi, İstanbul.

Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik (02.11.1985)

2985 sayılı "Toplu Konut Kanunu" (02.03.1984)

3194 sayılı "İmar Kanunu" (03.05.1985)

444 sayılı "Başbakanlık Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" (09.08.1991)

4562 sayılı "Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu" (12.04.2000)

4646 sayılı "Doğalgaz Piyasası Kanunu" (18.04.2001)

4706 sayılı "Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" (29.06.2001)

4856 sayılı "Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" (08.05.2003)

4864 sayılı "Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" (29.05.2003)

4916 sayılı "Çeşitli Kanunlarda ve Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" (19.07.2003)

5177 sayılı "Maden Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" (26.052004)

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (23.07.2004)

5302 sayılı "İl Özel İdaresi Kanunu" (04.03.2005)

5335 sayılı "Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" (21.04.2005)

5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" (05.07.2005)

5393 sayılı "Belediye Kanunu" (03.07.2005)

5403 sayılı "Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu" (03.07.2005)

5578 sayılı "Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" (31.01.2007)

5609 sayılı "Gecekondu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" (22.03.2007)

5793 sayılı "Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" (24.07.2008)

602 sayılı "Denizcilik Müsteşarlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında K.H.K. de değişiklik yapılmasına dair Kanun Hükmünde Kararname" (07.02.2002)

6831 sayılı "Orman Kanunu" (31.08.1956)

YEREL YÖNETİMLER VE PLANLAMADA YENİDEN YAPILANMA 2003

Ali Zekai AKAY
Şehir Plancısı

Giriş

1970'lerde başlayarak 1980 sonrasında etkinliğini artıran neoliberalizm ve onun toplumsal örüntüdeki uzantısı olan postmodenizm doğal olarak Türkiye'de de önemli değişimlere neden oldu. Siyasetten toplumsal yapıya, sermaye hareketlerinden fiziksel planlama ve yapılanmaya kadar hukuk sistemi ve uygulamalar büyük dönüşümler geçirdi.

Planlama Sisteminin Parçalanması

Pek çok ülkede planlama sistemindeki dönüşümler zamana yayılan ve toplumsal katılım boyutunu kapsayan bir modelle uygulanırken; ülkemizde planlama sistemindeki pek çok "yenilik" tepeden inme kararlarla yürürlüğe konmuştur. Doğal olarak bu da planların niteliği ve başarını etkilemektedir. "Stratejik Plan" ve "İl Çevre Düzeni Planı"nın hukukumuza girmesi ve uygulanmaya başlaması da toplumu hazırlıksız yakalamıştır. Çünkü bu yeni plan türlerinin idari ve toplumsal altyapısı hazır değildi, hukuki düzenlemeleri yetersizdi.

1980 sonrası yapılan hukuki düzenlemeler incelendiğinde planlama sisteminin bütünlüğünün ortadan kalktığını görürüz. 1985 yılına kadar İmar ve İskan Bakanlığı'nın yetkisi tüm fiziki planları kapsıyordu. 1985 yılında 6785 sayılı İmar Kanunu'nun yerine geçen 3194 sayılı yeni İmar Kanunuyla bu yetki yatayda yerel yönetimlere devredilmişti. Ancak daha sonra, planlama dışı kurumlara sektörel yetki dağıtımıyla fiziki planlamada tam bir parçalanma yaşanmıştır.

Yukarıdaki tabloda doğal kaynak koruma amacıyla çıkarılan özel kanunlar dışındakiler tam anlamıyla yetkileri "talep" doğrultusunda sonuçlandırmaya olanak sağlayan bir yapıdadır. Bu talep bir yatırım talebi olabileceği gibi, doğrudan rant artırma amacını da taşıyabilmektedir. Global olarak yaşanan planlama sisteminin parçalara ayrılması işlemi ülkemizde her türlü ulusal ve kamu yararı kavramının ötesinde uygulamalara yönelmiştir.

Farklı sektör ve doğal kaynak alanlarında yetki odakları yaratılarak fiziki planlamada çok aktörlü, talep odaklı (reaktif) bir yapılanmaya gidilmiştir.

Yetkili Kurum	Alan	Konu	İlgili Kanun
Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	Metropolitan Alan	Metropolitan Alan Planı Onayı	İmar Kanunu
	Milli Park	İmar Planı Onayı	Milli Parklar Kanunu
	Haydarpaşa Limanı	İmar Planı Hazır. ve Onayı	5234 sayılı Bazı Kanun ve KHKlerde Değişiklik Yapılması Hk. K. (Geçici 5. Md)
	Haydarpaşa Limanı		5234 sayılı Bazı Kanun ve KHKlerde Değişiklik Yapılması Hk. K. (Geçici 5. Md)
Kültür ve Turizm Bakanlığı	Kültür ve T. Varlıkları	Koruma İmar Planı Onayı	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
	Kültür-Turizm Kor. Gelişim	Her Ölçekte Plan Onayı	Turizmi Teşvik Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
	Turizm Merkezi	Her Ölçekte Plan Onayı	4957 Turizmi Teşvik Kanununda Değişiklik Yapılması Hk. Kanun
Çevre ve Orman Bakanlığı	Havza	Havza Planı	Çevre Kanunu
	Özel Çevre Koruma	Her Ölçekteki Plan Onayı	Özel Çevre Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair KHK
	Orman	Tahsis	Orman Kanunu
Bakanlar Kurulu	Yenileme Alanları	Yenileme alanı onayı	Yıpranan Tarihi ve Kült.Taşınmaz Varlık Yenilenerek Kor. Hk. K.
Özelleştirme Yüksek Kurulu	Özelleştirme Arazisi	İmar Planı Onayı	4046 Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine Dair Kanun
GAP Bölge Kalkınma İdaresi	GAP Bölgesi	Her Ölçekte Plan Onayı	GAP Bölge Kalkınma İdaresinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında KHK
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı	Mera	Mera Vasfının Kaldırılması	Mera Kanunu
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	Teknoloji Geliştı. Böl.	İmar Planı Onayı	Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu
Enerji ve Tabii Kaynaklar	Su Havzası	Havza sının Belirleme	Devlet Su İşleri Umum Müd.Teşkilat ve Vaz. Hk.Kanun
TOKİ ve Belediye	Top. Konut A.	İmar Planı Onayı	Toplu Konut Kanunu

Ülkemizde hiç uygulanmadı
Doğa ve kaynak koruma amaçlı
Ruhsat detayına inen kanun

Şekil 1.: Fiziki Planlama Mevzuatında Yetki Dağılımı

Kaynak: Y. Doç. Dr. Erbatur Çavuşoğlu'nun "İmar Mevzuatında Yetki Dağılımı" çalışmasından derlenmiştir.

Kamuda Stratejik Plan Hakimiyeti

2000'den itibaren özel sektörde iletişimsel planlamanın yeni araçlarından olan Toplam Kalite Yönetimi ve Stratejik Plan uygulamaları yaygınlık kazanmıştı. Bazı belediyeler Toplam Kalite Yönetimi uygulamasını ihtiyari olarak yapıyorlardı. Ancak kamu kesiminde stratejik plan uygulaması bulunmamaktaydı.

Yedinci Beş Yıllık Plan (1996-2000) ile birlikte sektörel plan anlayışı terk edilmiş, Stratejik Planlama doğrultusunda hukuki ve kurumsal değişimleri öngören yapısal değişim projelerini içeren bir plan hazırlanmıştır. 7. Plan'ın kamuyu şirketleştirme ilkesi üzerine

kurulu olduğunun göstergelerinden anlaşılmaktadır. "Kalkınma plancılığı ve stratejik plancılık farkı göstergeleri kullanılarak şu şekilde denklemleştirilebilir:

Kalkınma plancılığı = fiziki dengeler + nicel detay + idari nitelikler + bütünlüklü anlayış

Stratejik plancılık = soyut hedefler + çevreye (piyasaya) uyum + parçalı anlayış

Kalkınma planları, bütüncül, fiziksel dengeleri temel alan ve idari niteliği ağır basan bir mekanizmadır. Stratejik planlamayla ise esnek (doğrultusuz), çevreye (piyasaya) uyumun öne çıkarıldığı ve nitel (soyut) hedeflerin konduğu bir plancılığa geçilmiştir. Geleceği belirleyen bir plan modelinden gelecek tarafından belirlenen bir modele geçilmiştir." (Ekiz 2005)

Kamuda Stratejik Plan, ilgili kurumun orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren planı ifade eder. Stratejik plan, kısıtlı kaynakların en verimli ve belli öncelikler çerçevesinde sıralanan hizmet alanlarına yönlendirilerek oluşturulmak istenen geleceğe ulaşmanın bir aracıdır. Ayni zamanda hizmetler ve bütçenin kamuoyu tarafından izlenebilmesi açısından katılımcı ve şeffaf bir yönetim biçiminin oluşturulmasına olanak sağlar. (Akay, Kalkan 2004)

Stratejik Plan kamu hukukumuza 24.12.2003 tarihinde yürürlüğe giren "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu" İle girmiştir. Bu kanunun 9. maddesinde Stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme detaylı olarak açıklanmaktadır:

MADDE 9.- Kamu idareleri; kalkınma planları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlarlar.

Kamu idareleri, kamu hizmetlerinin istenilen düzeyde ve kalitede sunulabilmesi için bütçeleri ile program ve proje bazında kaynak tahsislerini; stratejik planlarına, yıllık amaç ve hedefleri ile performans göstergelerine dayandırmak zorundadırlar. Stratejik plan hazırlamakla yükümlü olan kamu idarelerinin ve stratejik planlama sürecine ilişkin takvimin tespitine, stratejik planların kalkınma planı ve programlarla ilişkilendirilmesine yönelik usul ve esasların belirlenmesine Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı yetkilidir.

Türkiye'nin Stratejik Plana Geçiş Hazırlıklarının Hukuki Çerçevesi

	Tarih	RG Tarih	RG No	No	Adı	Yenilik
1	04.7.2003	20.7.2003	25528		Yüksek Planlama Kurulu Kararı	8 pilot kuruluşta stratejik planlama çalışmalarını başlatıldı.
2	10.12.2003	24.12.2003	25326	5018	Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu	Analitik Bütçe uygulaması
3	10.7.2004	23.7.2004	25531	5216	Büyükşehir Belediyesi Kanunu	Stratejik Plan
4	14.7.2004			5227	Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hk. Kanun	Stratejik Plan

5	22.2.2005	04.3.2005	25745	5302	İl Özel İdaresi Kanunu	Stratejik Plan, İl ÇDP
6	3.7.2005	13.7.2005	25874	5393	Belediye Kanunu	Stratejik Plan
7	2004				Stratejik Araştırma ve Planlama Kurumu Kurulması Hk. Kanun Tasarısı Taslağı	DPT'nin yeniden yapılandırılması (Vazgeçildi)

Not: 15.7.2004 tarihinde 5227 sayı ile kanunlaştırılmış olmakla birlikte, Cumhurbaşkanınca bazı maddelerinin bir kez daha görüşülmesi, istemiyle TBMM'ye iade edilmiştir. 3.8.2004 tarihinde TBMM gündemine tekrar giren kanun, 1.10.2007 tarihinde Anayasa Komisyonuna gelmiştir.

Kamu idareleri bütçelerini, stratejik planlarında yer alan misyon, vizyon, stratejik amaç ve hedeflerle uyumlu ve performans esasına dayalı olarak hazırlarlar. Kamu idarelerinin bütçelerinin stratejik planlarda belirlenen performans göstergelerine uygunluğu ve idarelerin bu çerçevede yürütecekleri faaliyetler ile performans esaslı bütçelemeye ilişkin diğer hususları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir. Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve ilgili kamu idaresi tarafından birlikte tespit edilecek olan performans göstergeleri, kuruluşların bütçelerinde yer alır. Performans denetimleri bu göstergeler çerçevesinde gerçekleştirilir.

2005 yılından itibaren planlama tüm kamu kurumlarını (50 000'den az nüfuslu belediyeler hariç) kapasamak üzere hukukumuz ve uygulamaya girmiş oldu, ancak uygulamada beklenen performansa ulaşılamadı.

2003 yılında Yüksek Planlama Kurulu Kararı ile 8 pilot kuruluşta stratejik planlama çalışmalarını başlatıldı. DPT bu çalışmalara rehberlik etmesi için bir kılavuz hazırlayarak internetteki sayfasında yayınladı. Ancak bu çalışmalar verimli olmadı. Öngörülen sürelerde stratejik planlar hazırlanamadı. 4 kanunla kamuda zorunlu hale gelen stratejik plan hazırlama ve yürürlüğe koyma zorunluğu hayata geçirilemiyordu. Merkezi yönetim 2006 yılında bu duruma müdahelede bulundu. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından "Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" çıkarıldı. (Resmi Gazete Tarihi: 26/05/2006, Sayısı: 26179)

Yönetmelik ekinde bir de uygulamaya geçiş takvimi yayınlanmış ve kamu kurumları, geçiş 4 gruba ayrılarak stratejik plan hazırlama ve DPT'ye sunma tarihleri belirlenmiştir. (Yönetmelik madde 6: "Stratejik planlama çalışmalarının bu Yönetmelik kapsamındaki tüm kamu idarelerine yaygınlaştırılması ekteki aşamalı geçiş takvimi dahilinde yürütülecektir. Kapsamdaki kamu idareleri ilk stratejik planlarını geçiş takvimine uygun olarak en geç 31/1/2009 tarihine kadar hazırlamakla yükümlüdür.") Böylece, 2003 yılında başlayan stratejik plan yükümlülükleri 2009 yılına kadar uzatılmış olmaktadır.

2003 yılında kamu hukuku sistemimize 4 kanunla giren stratejik planlama konusunda özellikle belediyeler uygulamaya geçmiş ve planlarını hazırlamıştır. Bu planların uygulama, izleme ve başarı sonuçları henüz alınamamıştır. Stratejik plan uygulamasının yaratacağı yönetim modeli ve başarısı önümüzdeki yıllarda daha net olarak görülebilecektir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı

2007-2011 yıllarını kapsayan İstanbul'un ilk Stratejik Planı'nda belediyenin vizyonu "Türkiye'nin görünen yüzü ve dünyaya açılan penceresi olan İstanbul'u eşsiz mirasına sahip çıkarak, yaşam kalitesi yüksek, sürdürülebilir bir dünya kenti yapan öncü ve önder belediye" olarak belirlenmiştir.

Genel yapısı stratejik plan aracının prosedür ve tekniklerini kullanmakla birlikte; bölümlerin ardışık ilişkileri kurulmamıştır. Örneğin GZFT (SWOT) analizinin strateji geliştirme için temel araç olmasına rağmen bu ilişkilendirme yapılmamıştır. SWOT'un amacı zaten çapraz tablolarla strateji geliştirmek için yapılan bir çalışmadır. Dolayısıyla geliştirilen stratejiler SWOT analizinden bağımsız, apriori stratejik hedeflere dayanmaktadır.

Organizasyon yapısında yer alan Daire Başkanlıkları ve bazıları için müdürlükler düzeyinde SWOT analizleri yapılmıştır. Bu bölümleme faaliyet ve bütçe ilişkileri açısından doğru bir yöntemdir. Ancak, stratejik plan yöntem ve tekniklerinin uygulanma biçimlerinde yetersizlikler bulunmaktadır. Örneğin planlama ve imar alanında: (İBB Stratejik Plan,Tablo 87. Planlama ve İmar Alanında Fırsat ve Tehditler)

(Madde 2.) İstanbul'da olması muhtemel bir deprem ve diğer afet risklerinin sehir planlama ve uygulamalarına etkisinin, imar ve planlamayı çok yakından etkilemesi.

(Madde 3.) Sehir içi çöküntü alanlarının varlığı; fırsat olarak değerlendirilmektedir.

(Madde 9.) Hala korunabilecek yeşil alanların var olması" fırsat olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın yeşil alanların yetersizliği ve çöküntü alanları zayıf yanlar ve tehditler listesinde yer almamaktadır.

Tehditler listesi incelendiğinde ise benzer kavram karışıklıkları, ilişkilendirilmemiş maddeler görülmektedir:

(Madde 6.) Seçim dönemlerindeki imar affı vaad ve beklentileri.

(Madde 9.) Parçacıl plan kararları.

(Madde 10.) İmar Kanununda, mezar alanları kamu alanı sayılmadığından planlama yapılırken nüfusa göre mezar yeri ayrılmaması.

(Madde 11.) Mevcut yasal planlama anlayısının ekonomik, sosyal gelismeye ilişkin içeriğinin eksik kalması, finansman ve zamanlama boyutunun düşünülmemesi.

İmar affı vaadleri mezar problemi bir tehdit olarak görülmekte ancak bunlara karşı bir strateji geliştirilmemektedir. Parçacıl plan kararları ve planların ekonomik, sosyal, finansal ve zamanlama boyutlarının eksikliği ise belediyenin yetki ve sorumluluğu altındadır. Bu konularda da bir strateji geliştirilmemiştir.

(Tablo 88. Planlama ve İmar Alanında Zayıf Yönler listesinde ise

(Madde 9.) Donatı alanlarının azaltıcı plan tadilatları.

(Madde 11.) Planlamada katılım eksikliği, listelenmektedir.

Bu iki konu da yine belediyenin yetki ve sorumluluğu altındadır. Bunlar için de bir strateji geliştirilmemiştir.

Stratejik plan yönteminin mantıksal çerçevesi SWOT - Strateji ve Alt Stratejiler Geliştirme - Stratejilere Bağlı Faaliyetler Tasarlanması zincirini gerekli kılar. İstanbul Belediyesi planında Stratejilere Bağlı Faaliyetler Tasarlanması aşaması yer almamaktadır. Stratejiler bölümünde açılan Projeler bölümünde (Stratejik Hedef 42.1.) "2011 yılı sonuna kadar, farklı sektörlerde toplam 500 adet proje üreterek yatırımcı birimlerin uygulamalarına sunmak" hedefi yer almaktadır.

Stratejik planın planlama ve imara ilişkin bölümünün bu kısa değerlendirmesi stratejik plan aracının doğru ve yetkin olarak kullanılamadığını göstermektedir. Stratejik Plan'ın ekinde çok geniş bir Paydaş Listesi yer almaktadır. Ancak bu paydaşların gerek plan üretim süreci, gerekse uygulamada nasıl yer alacakları konusunda bir bilgiye rastlanmamıştır.

Önemli Ama Tanımsız Bir Plan Türü: İl Çevre Düzeni Planı

İmar Kanununda 1985 yılından beri Bölge Planı tanımı bulunmasına rağmen hiçbir zaman hukuki geçerliliği olan ve onaylanmış bir bölge planı olmamıştır Türkiye'de. Ancak, 2005 yılında yürürlüğe giren 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile planlama sistemimize ve hukukumuza İl Çevre Düzeni Planı girmiştir. Böylece idari ve ekonomik bütünlüğü olan bir alanın kent ve kır bütünlüğü içinde planlanması hukukumuza girmiştir. (Madde 6): " İl çevre düzeni planı; valinin koordinasyonunda, büyükşehirlerde büyükşehir belediyeleri, diğer illerde il belediyesi ve il özel idaresi ile birlikte yapılır. İl çevre düzeni planı (il merkezi) belediye meclisi ile il genel meclisi tarafından onaylanır. Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyelerinde il çevre düzeni planı ilgili Büyükşehir Belediyeleri tarafından yapılır veya yaptırılır ve doğrudan Belediye Meclisi tarafından onaylanır." İl Çevre Düzeni Planı, bölge planı olmamasına rağmen, tüm sektörleri kapsaması ve kır ile kenti bir arada planlamaya çalışması nedeniyle bölge planı kavramı ve tekniklerine yaklaşmaktadır. Çevre ve Orman Bakanlığı'nın yaptığı ve birkaç ili birlikte ihale eden uygulama bu savı destekler niteliktedir.

2006 yılı içerisinde, DPT tarafından belirlenmiş olan NUTS Bölgeleri (İstatistiki Bölgeler) dikkate alınarak 10 Planlama Bölgesi (31 il) belirlenmiş ve bu planlama bölgelerinin sorgulanabilir, güncellenebilir 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planları hazırlanmıştır:

	Çevre Düzeni Planı	Alan (Hektar)
1	Kırşehir-Nevşehir-Niğde-Aksaray Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı	2.707.276
2	Mersin-Karaman Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı	2.438.115
3	Sinop-Kastamonu-Çankırı Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı	2.646.642
4	Aydın-Muğla-Denizli Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı	3.265.783
5	Konya-Isparta Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı	4.968.460
6	Manisa-Kütahya-İzmir Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı	3.725.768

7	Samsun-Çorum-Tokat Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı	3.793.671
8	Ordu-Trabzon-Rize-Giresun-Gümüşhane-Artvin Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı	3.517.420
9	Zonguldak-Bartın-Karabük Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı	949.902
10	Antalya-Burdur Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı	2.792.551
Toplam		30.805.588

Kaynak: Çevre ve Orman Bakanlığı

Ülkemiz bu yeni planlama türüne de hazırlıksız yakalanmıştır. Öyle ki, il çevre düzeni planının yeterli bir tanımı yoktur. Bu yüzden karmaşa yaşanmaktadır (Aşağıdaki satırlarda ÇDP için üç farklı tanım verilecektir). Çevre ve Orman Bakanlığı, İl Çevre Düzeni Planı ihaleleri yapmaktadır. Her ne kadar elde edilen planlar İl Özel idaresi tarafından onaylansa da ortada bir hukuki belirsizlik bulunmaktadır. Bir teknik belirsizlik de vardır. Uygulama 1985 tarihli İmar Kanunundaki Çevre Düzeni Planı tanımına dayandırılmaktadır: "Çevre düzeni planı; Ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanılması kararlarını belirleyen plandır."

1970'lerden kalan Çevre Düzeni Planı kavramı 1985 tarihli İmar Kanunu'na girmiştir. Ancak imar kanununun yürürlüğe girmesinden sonraki dönemde çevre düzeni planlarının yavaş yavaş terkedildiği görülmektedir. Çünkü ÇDP'nın esas sahibi Nazım Plan Bürolarıydı. 1985'den sonra onlar da kapatıldı. Sadece birkaç büyükşehir belediyesi ÇDP uygulamasını sürdürdü ve giderek bu plan türü terkedildi.

İmar Kanunu 5. maddesinde Çevre düzeni planı; "Ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanılması kararlarını belirleyen plan" olarak tanımlanmaktadır. Ancak, Çevre ve Orman Bakanlığı da bir tanım getirmiştir: "Dengeli ve sürekli kalkınma amacına uygun olarak ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkan veren, rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlamak üzere kalkınma planları ve varsa bölge planları temel alınarak yapılan ve tarım, turizm, konut, sanayi, ulaşım vb. genel arazi kullanım kararlarını, politika ve stratejilerini belirleyen, bölge veya havza bazında 1/50.000 veya 1/100.000 ölçekte hazırlanan, plan hükümleri ve plan açıklama raporuyla bütün olan üst ölçekli fiziki plandır." Çevre Bakanlığı bu konuya ilgisini kuruluş Kanunu ve Çevre Kanunu'na dayandırmaktadır (1):

Bakanlığın internet sayfasında, "Çevre Düzeni Planlarının hazırlanması;

- Ülke genelinde çarpık kentleşme ve sanayileşmeyi önlemek,
- Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak,
- Kentsel ve kırsal gelişmeleri yönlendirmek,
- Alt ölçekli planlara esas olacak kararların üretilmesi

- Strateji kararlar ve genel arazi kullanım kararlarının üretilmesi yolu ile çevre sorunlarını önlemek,
- Ekolojik, ekonomik, kültürel, sosyal ve fiziki değerlerin bir bütün olarak ele alınmasını sağlamak,
- Koruma-kullanma dengesini kurmak,

açısından önem arz etmektedir" denilmektedir. Bunlardan ilk 5 tanesi, yazarın kanısına göre Çevre ve Orman Bakanlığı'nın görev alanına girmemektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi ise Çevre Düzeni Planını şöyle tanımlamaktadır: "Çevre Düzeni Planları, çevreye duyarlı planlama konsepti esas alınarak hazırlanması gereken, kentsel işlevlerin mekansal organizasyonunu düzenleyen ve ekolojik dengeyi sağlayan (1/200.000, 1/100.000, 1/50.000 ve 1/25.000 ölçekli) planlardır." (Kaynak: İBB. http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/kurumsal/Birimler/SehirPlanlamaMd/Documents/cevre.htm)

Çevre Düzeni Planının Etimolojik Kökeni ve Ülkemizdeki Geçmişi

"Çevre Düzeni Planı" adı 1970'lerde planlama sözlüğümüze girmiştir. O yıllarda yürürlükte olan 6785 sayılı İmar Kanunu, belediye ve mücavir alan sınırları dışı için hüküm içermiyordu -geçerli değildi-. Ancak, o dönemdeki hızlı kentleşme, kent çevrelerinde saçaklanmalara yol açmış, kıyılarımızda da hızlı gelişen bir ikinci konut baskısı oluşturmuştu. Buna önlem olarak da İmar Kanunu'na Ek 7, 8. maddeler eklenerek kıyılar ve kırsal alan (belediye ve mücavir alan dışı) İmar kanunu kapsamına alınmıştır. Bu yasal düzenlemeyle bu alanlarda çığ gibi büyüyen bir "mevzii imar planı" furyası başlamıştır.

Böylece; ülkemiz kırsal alanında yasal zemine oturan, ancak çevre ilişkileri yeterince değerlendirilemeyen, analitik etüdleri olmayan, kentlerin ana planlarından kopuk; bazen kentlerin ana planlarına aykırı 1/1000 ölçekli "mevzi imar plan"ları dönemi başlamış oldu. Artık kırsal alan ve kıyılar 1/1000 "mevzi imar plan"ları ile yapılaşıyordu. Bu durum özellikle hızlı kentleşme ile ve planlama sorunlarıyla baş edemeyen büyük şehirlerimizde ciddi sıkıntılar doğurdu.

İşte ülkemizin 1/25 000 planla tanıştığı, İmar İskan Bakanlığı, Metropolitan Planlama Daire Başkanlığı'nın özellikle programına alarak; Nazım Plan Bürolarının Çevre Düzeni Planı üretmesi sağlanmıştır. Burada; kent bütünü planının ÇEVREsindeki kırsal alanda planlama faaliyetlerinin denetim altına alınması amaçlanmaktadır. Bu bölgelerin 1/1000 ölçekli mevzi planlarla düzensiz yapılaşmasını kontrol ederek bir DÜZEN getirilmesi amaçlanmaktaydı. Mevzi plan talepleri iki kademede değerlendiriliyordu: 1. Ön izin, 2. Plan inceleme (onay-veya red). Ön izin aşamasında çevre, orman, su kaynakları, tarım toprakları, ulaşım vb. eşikler irdeleniyordu. Ancak, bakanlık ve yerel birim olan Nazım Plan Büroları bu yükün altından kalkamaz hale geldi. Bu yüzden parsel bazında inceleme ve değerlendirme yerine Çevre Düzeni Planı ile plan değerlendirme onay süreci başlamış oldu.

Bugünkü planlama ve çevre hukukumuzda bu yüzden bir karmaşa yaşanmaktadır. 1970'lerde planlama sistemimize giren Çevre Düzeni Planındaki çevre kelimesi; etraf, çevreleyen (vici-

nity, surrounding, periphery) anlamındadır. Doğal ortam olan "çevre"yi (environment) değil, meropolün yakın çevresindeki araziyi planlamaktır. Halbuki, 1980 sonrasında hukukumuza giren "çevre" (Çevre Müsteşarlığı'nın kurulması, ÇED, Çevre Kanunu) ise "doğal ortam" (environment) anlamındadır.

Ülkemiz bu basit problemi çözmek durumundadır.Çevre Bakanlığı, Çevre Düzeni Planı yapmaya, yaptırmaya ve onaylamaya (İl Özel İdaresinin nihai onayı anlamında değil, ihale dökümanının incelenerek kabulü anlamında) devam edecektir. Ancak, bu planlarla yer seçimi ve arazi kullanım kararları verilemez. Çevreyi korumaya yönelik eşikler, çevreyi koruma ve geliştirmeye yönelik stratejiler belirlenebilir. Temel verisi "çevre envanteri"dir. Standartlar, eşikler ve yasak faaliyetleri belirler. Fiziki bir plandır, koruma bölgelerinin sınırlar, yapı yasaklı veya kullanım kısıtlaması getirilen alanlar gösterilecektir. Esas problem İmar Mevzuatı ve İl Özel İdaresi Kanunu'ndaki Çevre Düzeni Planı'nın adındadır. Bu isim amaca ve üretilen plana uygun değildir.

Arazi kullanım kararı veren, yerleşme deseni, ulaşım bağlantıları öneren ve ilin tamamının fiziki biçimlenmesinin aracı olan planın adı İL FİZİKİ PLANI olmalıdır. İL FİZİKİ GELİŞME PLANI veya FİZİKİ STRATEJİK GELİŞME PLANI da olabilir, başka bir isim de üretilebilir. Ama adının içinde çevre kelimesi geçmemelidir. Bu planın çevreyi korumak yanında, ilin ekonomik ve fiziksel gelişimine katkıda bulunmak gibi bir görevi de vardır.

Çevre Düzeni Planının Teknik Özellikleri Nasıl Olmalıdır?

Bu çok kapsamlı soruya verilebilecek çok geniş yelpazede cevaplar verilebilir. Burada bunlardan sadece iki tanesi irdelenecektir: Planın vadesi ve izlenebilirliği, sunuş tekniği.

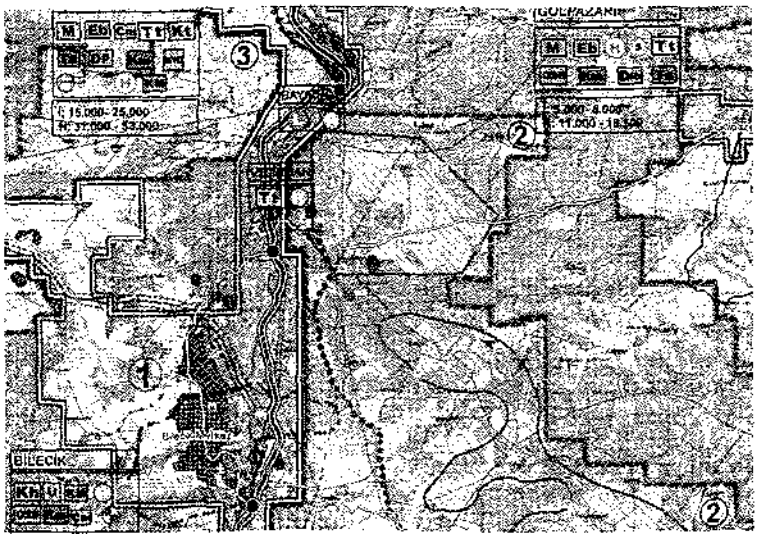
1/100 000 plan ağırlıkla mevcut veri seti ve politikalar ile yönlendirilmektedir. Halbuki henüz envanteri ve master planı olmayan pek çok sektör vardır. Eksik envanterler ve master planlar geliştikçe bu plana envanterin işlenmesi ve revizyon yapılması gerekecektir.

İl Fiziki Planının veri tabanı, 1/25 000 Nazım Plan veri tabanı standartlarında ve hassasiyetinde olmalıdır. İlk yapıldığında o hassasiyette olmasa bile, planın temel verilerinden olan il müdürlükleri envanterlerinin (çevre, turizm, orman, toprak...) pek çok ilde hazır olmaması nedeniyle, veriler rafine edildikçe plana işlenmelidir. Çevre Düzeni Planları 20 yıllık bir vade için yapılmış olmalarına rağmen revizyona uygun bir yapıda tasarlanmalıdır. Kısa ve orta vadede olabilecek veri değişiklikleri (2) dönemsel revizyonlarla plana işlenmelidir. Bütün bu nedenlerle 1/100 000 Plan mutlaka revize edilebilir bir yapıda olmadır. Revizyon eski kararların değiştirilmesi anlamına gelmektedir. Ayni zamanda geliştirilmesi, güçlendirilmesi ve varsa yanlışların düzeltilmesi anlamına da gelir. Bilgi altyapısı ve karar sistemi bu amaçla modellendiğinde ve yapılandırıldığında bu amaca ulaşılabilir. Bu çalışmada; revizyon, özellikle geliştirici, rafine edici, standartları yükseltici bir araç olarak kullanılmalı ve desteklenmelidir.

Bu ölçekteki bir planın mutlaka bir izleme (monitoring) sistemi de oluşturulmalıdır. Planın statik bir resim olmaktan öte, dinamik bir yapıda olması ve başarısının ölçülebilmesi buna bağlıdır. İzleme sistemi, geliştirici revizyonlara da olanak vermektedir. Ayrıca, kurum ve kişilere açık bir yapıda tasarlanırsa şeffaflığı ve açık paylaşımı da sağlayacak bir ortam yaratılabilecektir. Bu

yapıda bir planlama ortamının sürdürülebilmesi için küçük de olsa bir idari-teknik kadroya (3) ihtiyaç vardır. İl Özel İdaresi veya Büyükşehirlerde belediye bu amaçla bir birim oluşturulması uygun olacaktır.

Bilecik İl Çevre Düzeni Planı

Sekil 2.:

Bir önemli konu da ölçek ve gösterim ilişkisidir. Türkiye yasal zorunluk olarak 1/100 000 ölçekli fiziki planlar ilk defa üretilmektedir. Genel olarak çevre düzeni planlarının sunum tekniği olarak 1/25 000 nazım plan tekniği kullanılmaktadır. ÇDP, üzerinden ölçü alınacak, sınır tespiti yapılacak bir plan değildir. ÇDP'nin gerçek ölçekteki sayısal verileri bir veri tabanında tutulmaktadır. Alt ölçekli planlara geçişte sayısal ortamda, koordinatlı gerçek altlıklar kullanılacaktır. ÇDP'nın ana paftası ise güçlü anlatım tekniğine sahip, şematik yapıda olmalıdır. Temel kaynak alanları, fonksiyonların dağılımı ve faaliyet odalarıyla ulaşım kanalları şematik olarak gösterilmelidir. Böylece planın tek paftada tüm veri sentezi ve ilişkileri ile daha net olarak algılamak mümkün olabilecektir. Şematik bir teknikle hazırlan ve 1.8.2008 tarihinde İl Genel Meclisi tarafından onaylanan Bilecik İl Çevre Düzeni Planı'nın bir bölümü yukarıda verilmiştir.

Önemli Bir Çdp Örneği: İstanbul İl Çevre Düzeni Planı

14.07.2006 tarih ve 1370 sayılı İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi kararı ile onanan ve 28.08.2006 tarihinde askıya çıkarılarak ilan edilen 1/100.000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı İstanbul il sınırlarının tamamını ilk kez kapsayan bir fiziki plandır. Hatta hukuki dayanağı ve geçerliliği bulunmamasına rağmen strateji senaryoları Marmara Bölgesi'nin tamamını kap-

samaktadır. Bu da planlamanın doğasından kaynaklanmaktadır. İstanbul gibi bir metropolün, bölge ve ülke içindeki ilişkilerinin analiz edilmeden sonuçlara varılması mümkün değildir. İstanbul İl Bütünü Çevre Planı'nın hazırlanması konusunda Çevre ve Orman Bakanlığı ile İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı arasında 1.12.2004 tarihli bir protokol imzalanmış, 5216 sayılı "Büyükşehir Belediyeleri Kanunu" ile İstanbul il sınırlarının tamamını kapsamak üzere genişletilen Büyükşehir Belediye sınırlarının içerdiği 5.400 km²'lik alanda 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nın yapılması konusunda İstanbul Büyükşehir Belediyesi yetkili kılınmıştır. Planı üretmek üzere kurulan İstanbul Metropolitan Planlama Merkezi (İMP) birbuçuk yıl gibi kısa sayılabilecek bir sürede planı üreterek onaya sunmuştur.

Planın onayından sonra İl İdare mahkemesinde çok sayıda iptal davası açılmıştır. 7 meslek odasının (Çevre Mühendisleri, Elektrik Mühendisleri, Harita ve Kadastro Mühendisleri, İnşaat Mühendisleri, Mimarlar, Peyzaj Mimarları, Şehir Plancıları ve Ziraat Mühendisleri Odaları İstanbul şubeleri) açtıkları dava sonucu daha önce iki kez yürütmeyi durdurma kararı alınan plan, İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi'nin İstanbul 2. İdare Mahkemesinde açtığı diğer bir dava sonucu 21.3.2008 günlü, 2007/1846 E., 2008/516 K. sayılı kararı ile iptal edilmiştir. Belediye bu kararı temyiz edeceğini açıklamıştır. Hazırlanan yeni 1/100.000 İstanbul İl Çevre Düzeni planı 14.7.2008 tarihinde Belediye Meclisi'ne sunulmuştur, inceleme ve onay süreci devam etmektedir.

Bu çalışma kapsamında Çevre Düzeni Planı'nı arazi kullanımı, yer seçimi kararlarıyla stratejilerinin içerikleri tartışılmayacaktır. Esas amaç plan yapımcısının yeni bir tür olan İl Çevre Düzeni Planı'na yaklaşımı, iç tutarlılığı ve araçları kullanmadaki yaklaşımı olacaktır.

Belediyenin bir şirketi olan "BİMTAŞ AŞ bünyesinde kurulan İMP yoğun çalışmalara başlamış ve sunulan Rapor'un 15 ayrı çalışma grubunda görev alan 300'den fazla bilim adamı, uzman ve eleman tarafından üretilmesini sağlamıştır. Meslek Odaları ve Sivil Toplum Kuruluşları ile de buluşularak anılan kesimlerin beklentileri yürütülen çalışmalarda dikkate alınmıştır." (İMP Plan Raporu) Bu ifade katılım konusunda harcanan çabaları ifade etmekle birlikte; sonuçta plan meslek odalarının açtığı davalar sonucu iptal edilmiştir.

Planın güçlü bir analitik altyapısı vardır. Planın önsözünde de belirtildiği gibi 15 çalışma grubu ve güçlü bir ekip - bu ekibin önemli bir bölümü İstanbul'daki üniversitelerin üst düzey akademisyenlerini de kapsamaktadır - tarafından hazırlanmıştır. Ortaya konulan plan dökümanı, İstanbul için kapsamlı ve derinlemesine bir veri altyapısı oluşturulduğunu göstermektedir. Üretilen ve derlenen bilgi İstanbul için kapsamlı bir enventer niteliğindedir. Ancak, bu kadronun ne kadarının ve hangi kademesinin temel stratejiler geliştirme ve arazi kullanım kararları üretmede yer aldığı bilinememektedir. Üretilen ve derlenen bilginin plan kararlarına dönüşme süreci ve yöntemi de bilinememektedir. Bu konuda plan raporunda bir bilgi bulunmamaktadır. Bu noktada yönetim modelinin niteliği önem kazanmaktadır.

Sektörel analitik bazda güçlü teknikler kullanılmıştır. Öyle ki; lojistik, kültür endüstrileri ve turizm sektörleri için yapılan analizler İstanbul'u bu alanlarda daha üst noktalara taşıyabilecek

düzeydedir. Bir diğer güçlü analiz ve sentez alanı ise Doğal Yapı Araştırma Raporlarıdır. Yaklaşık 1000 sayfalık analitik etüd çalışmasının yarısı doğal yapıya ayrılmıştır. Bu güçlü analitik ve sentezleme yapısı fiziki plana geçiş aşamasında bir boşluk bulunmaktadır.

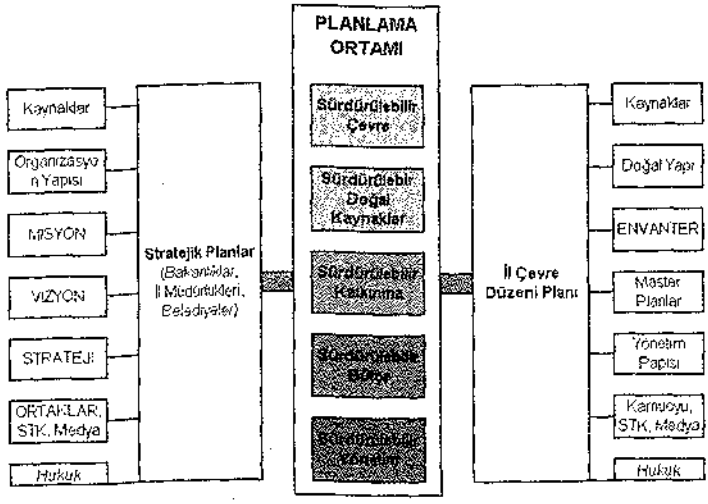
Sentez Raporu'nun 6. bölümü Vizyon, Hedef ve Stratejiler başlığını taşımaktadır. Vizyon, dört ana konuya odaklanmaktadır: Global ekonomik rekabet, sosyal adalet, mekansal sürdürülebilirlik ve yeniden yapılanma. (4) Bu başlıklar detaylı alt başlıklara ayrılmakta ve açıklanmaktadır. Ancak, bunların uygulama araçları açısından herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Sentez raporunun son bölümünde ulusal bazda yapılması gereken hukuki düzenlemelere de yer verilmiştir.

Analitik altyapısının yüksek nitelikleri ve güçlü bir teknik kadro tarafından hazırlanmış olmasına rağmen İstanbul İl Çevre Düzeni Planı usül ve şekil unsuru açısından iptal edilmiştir. (5) Bunun sonucunda 7 meslek odası tarafından açılan ve iki kez yürütmeyi durdurma kararı alınan dava da düşmüştür. Bu durumda planın esastan görüşülmesi sonuçlanamamıştır ama bir yandan alt ölçekli (1/25 000 ve 1/ 5 000) planların yapım ve onayı devam etmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

2003 yılından sonra üst ölçekli planlar açısından stratejik plan ve çevre düzeni planı kategorik olarak farklı olmalarına rağmen önemli bir kesitte ortak paydaları bulunmaktadır. Bu ortak payda büyükşehir belediyeleri için daha yüksek orandadır. Büyükşehirlerde İl Çevre Düzeni belediye tarafından yapılmaktadır. Özel durumu olan İstanbul ve Kocaeli'de ise belediye sınırları il sınırı ile aynıdır.

Stratejik plan bir anlamda yönetim planıdır. Performans, bütçe ilişkisi ve kısa vadeli olması nedeniyle nesnelliği yüksek bir tür gibi görünmektedir. Ancak, stratejik plan, stratejiden fa-

Şekil 3.: Üst Ölçekli Planlama Sisteminin Yapısı

aliyetlere giden zincirde sıkı bağlar kurulmazsa soyutluk düzeyi yüksek bir plan olarak kalır. Performans planının yapısı ve izleme modeli, planın temel başarı elemanlarıdır. Performans ve bütçe ilişkisi planın başarı anahtarıdır.

Çevre Düzeni Planları ise somutluk düzeyi daha yüksek planlardır. Çünkü, onaylı plan belgesi bir arazi kullanım deseni vermektedir. Bu desen alt ölçekli planları ve alt ölçekli planlar da uygulamayı yönlendirecek ve denetleyecektir.

Kamuda "İletişimsel Planlama" (stratejik plan) hukuk belgelerinde tam hakimiyetini kurmuştur. Ancak, bunun ne kadar yetkin olarak uygulandığını henüz izlenememektedir. Sivil toplum kuruluşlarımız "adil kent" için cılız da olsa seslerini global dünyanın medyasında duyurabilmektedirler. Ama, bu ses neoliberalizmin uygulamaları karşısında yeterli midir? Çevre Düzeni Planları ise henüz emekleme dönemindedir. Bir bölümü henüz yapım ve onay sürecindedir. Uygulamanın nasıl olacağı ise planların sahipleri tarafından da bilinmemektedir.

Planlama sisteminde görülen parçalanma, nazım plan anlamında ilginç bir çatışmaya da gebedir. Dağıtılmış yetkilerle hazırlanan nazım ve uygulama imar planları İl Çevre Düzeni Planına uymak zorundadır. Bu alandaki uygulamalar gelecekte önemli yetki çatışmaları doğuracak ve bu amaçla ÇDP'de revizyon talepleri gündeme gelebilecektir.

Notlar

(1) 2005 yılında yeniden düzenlenen 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun'un 2.maddesi (h) bendi ile 10.maddesi (c) bendi; "Dengeli ve sürekli kalkınma amacına uygun olarak ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkân veren rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlamak üzere, kalkınma plânları ve bölge plânları temel alınarak çevre düzeni plânlarını hazırlamak veya hazırlatmak, onaylamak, uygulanmasını sağlamak"

5491/2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 9.maddesinin (b) bendi; "Ülke fizikî mekânında, sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda, koruma-kullanma dengesi gözetilerek kentsel ve kırsal nüfusun barınma, çalışma, dinlenme, ulaşım gibi ihtiyaçların karşılanması sonucu oluşabilecek çevre kirliliğini önlemek amacıyla nazım ve uygulama imar plânlarına esas teşkil etmek üzere bölge ve havza bazında 1/50.000-1/100.000 ölçekli çevre düzeni plânları Bakanlıkça yapılır, yaptırılır ve onaylanır. Bölge ve havza bazında çevre düzeni plânlarının yapılmasına ilişkin usûl ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirlenir." hükümleri uyarınca Çevre Düzeni Planlarının yapılması görevi Çevre ve Orman Bakanlığı'na verilmiştir, denilmektedir. (http://www.cedgm.gov.tr/yayin/cdplanlari.htm)

(2) Plan verisinde kısa ve orta vadede ihtiyaç duyulabilecek değişiklikler:

- Yürürlükte olan ve daha önce sayısallaştırılmamış imar planları,
- Planın yapım ve onay sürecinde onaylanmış imar planları,
- Plana göre uygun olan ve onaylanan imar planları,
- UTM sisteminde sayısallaştırılmamış kadastral sınırlar,

- UTM sisteminde sayısallaştırılmamış orman sınırları,
- Jeoloj ile ilgili yapılan yeni çalışmalar ve değişen zon sınırları,
- Afet nedeniyle olabilecek önemli değişiklikler,
- İklim değişikliği nedeniyle olabilecek değişiklikler veya tedbirler,
- Tarımsal ürün desenindeki değişiklikler,
- İmar, çevre ve toprak kanununda olabilecek değişiklikler,
- Yeni -büyük- altyapı yatırımları,
- İl veya merkez belediye Stratejik Planında olabilecek önemli değişiklikler.

(3) İl Çevre Düzeni Planı İzleme ve Revizyon Büro'nun Yapısı ve Görevleri Nasıl Olmalıdır?

- Büro, İl Özel İdaresi Genel Sekreteri'ne bağlı olarak çalışır. En az 3 anahtar personelden oluşur: 5 yıl deneyimli bir şehir plancısı -yönetici-, bir harita mühendisi ve bir GIS yöneticisinden oluşur.
- İl Özel İdaresi kapsamındaki tüm kurumların envanter bilgilerini toplamak, bunları 1/100 000 plana veri olacak formata getirmek ve depolamak, online erişimi mümkünse linklerini listelemek ve takibetmek,
- 1/100 000 Plan'daki sınırlar, alt ölçekte onaylanan planlar, kurum stratejik planlarındaki değişiklikler, ilde doğal afet, büyük altyapı yatırımı, belediyelerin yeni veya büyük imar planı revizyonları gibi; 1/100 000 Planı etkileyecek oluşumları izlemek, bunlar hakkında rapor hazırlayarak genel sekretere rapor etmek,
- 1/100 000 Plan Revizyon gereklerini takibetmek; gerektiğinde veya talep halinde Gerekçe Raporu ve plan revizyonunu hazırlayarak genel sekretere sunmak. Onaylanması halinde tüm veri setini GIS-Veritabanına işlemek, gerekiyorsa ilgili kurumlara duyurmak,
- Ortalama 4-5 yıllık dönemlerde yapılan kurumlar stratejik planlarındaki (belediyeler, il özel idaresi, il müdürlükleri...) strateji değişikliklerini takip etmek, bunlardan planda değişiklik yaratabilecek olanları genel sekretere yazılı olarak rapor etmek.

(4) Kaynak: İstanbul ÇDP

İstanbul 2023 Vizyon-Hedefler-Stratejiler

Vizyon Bileşenleri

I. Güçlü ve Rekabetçi Bir Ekonomik Büyüme Sürecini Yakalamak
II. Sosyal Adaleti ve Kentsel Bütünleşmeyi Sağlamak
III. Mekansal Gelişmeyi Sürdürülebilir Çevre İlkelerine Göre Yönlendirmek
IV. Kentin Yönetimini Stratejik Planlama İlkelerine Göre Yeniden Yapılandırmak

Şekil 4.:

(5) İstanbul 2. İdare Mahkemesi'nin iptal kararı sonuç bölümü:

T.C.
İSTANBUL
2. İDARE MAHKEMESİ
ESAS NO:2007/1846
KARAR NO:2008/516

Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından 22.08.2006 tarihinde onanan dava konusu işlemde yetki unsuru bakımından hukuka uyarlık görülmemiştir.

Öte yandan dava dosyasına sunulan il çevre düzeni planı ile diğer bilgi ve belgelerin incelenmesinden, davalı İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1/100.000 ölçekli İl Çevre Düzeni Planı'nın hazırlanmasına ilişkin olarak,herhangi bir ihale yapılmadığı; İstanbul Büyükşehir Nazım İmar Planı Analitik Etüdler İşi'nin BİMTAŞ A.Ş.'ye 15.12.2004 tarihinde ihale edilmesini takiben, BİMTAŞ A.Ş.'nin 03.05.2006 gün ve 587 sayılı yazısı ekinde sunulan teklifin 1/100.000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda İstanbul Büyükşehir Nazım İmar Planı Analitik Etüdler İşi'nin ihalesi sonucunda sözleşmeci şirket tarafından sunulan plan teklifi, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından usulüne uygun olarak yapılan veya yaptırılan bir il çevre düzeni planı* olarak kabul edilemeyeceğinden; dava konusu 22.08.2006 onanlı, 1/100.000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı'nda şekil unsuru bakımından da hukuka uyarlık görülmemiştir.

Ayrıca 3194 sayılı Kanun'un 44. maddesine ve 180 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 30/A maddesine dayanılarak hazırlanan Plan Yapımını Yükümlenecek Müelliflerin Yeterliliği Hakkında Yönetmelik'in 6. maddesinde, "Planlama işlerini üstlenecek müelliflerde, yükseköğretim kurumlarının şehir ve bölge planlama bölümlerinden lisans eğitimini tamamlayarak mezun olma şartının aranacağı" düzenlenmiş olup; dava konusu il çevre düzeni planında imzası yer alan müelliflerin tamamının bu koşulu taşıması gerekirken, plan müellifleri arasında anılan koşulu taşımayan müellif bulunduğu anlaşıldığından, dava konusu işlemin bu nedenle de hukuka uygun olmadığı kanaatine varılmıştır.

Şekil 5.:

Kaynaklar

KALKAN Semra, AKAY Zekai, "İstanbul Stratejik Planı İçin Perspektifler", İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Şehircilik Atölyesi, Kasım 2004 İstanbul.

EKİZ Cengiz, SOMEL Ali, Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, Ocak 2005

PLANLAMA ALANINDA YETKİ-OTORİTE-SINIR ÇATIŞMALARI VE ÖNERİ PLANLAMA SÜRECİ

Nuray ÇOLAK

Şehir plancısı, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Şehir ve Bölge Planlama yüksek lisans öğrencisi

Onur ÇELİK

Şehir plancısı, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Şehir ve Bölge Planlama yüksek lisans öğrencisi

Güneş UYANIKER

Şehir plancısı, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Şehir ve Bölge Planlama yüksek lisans öğrencisi

Ayla DOĞANÇ

Şehir plancısı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Coğrafi Bilgi Sistemleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi

Eftal GÜVEN

Şehir plancısı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Coğrafi Bilgi Sistemleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi

2000'li yıllarda gerek Avrupa Birliği ile uyum amacıyla gerekse ekonomik gerekçelerle pek çok yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeler planlama alanında da değişiklikler doğurmuştur. Bu düzenlemeler planlama alanında da değişikliklere neden olmuştur ve bu değişikliklerle ilgili pek çok eleştirilerin olduğunu bu oturumda da, daha önceki oturumlarda da, hatta geçmiş yıllardaki kolokyumlarda izlemekteyiz. Mevcut durumu net olarak ortaya koymak amacıyla Dokuz Eylül Üniversitesi 4. sınıf projesi olan PLN 401 ve PLN 402 Stüdyosu kapsamında, planlama alanında son dönem çıkan yasaların nasıl bir ortam oluşturduğu ve bunun İzmir örneğinde yarattığı sorunlar araştırılmış ve bu sorunların çözümüne yönelik öneriler geliştirilmiştir. Bu bildirinin amacı proje sürecinde edinilen bilgilerin paylaşılmasıdır.

Planlama Alanında Mevcut Yasal ve Kurumsal Yapı

Projenin amacı, var olan yasal ve kurumsal sınır, yetki ve otorite alanlarının bir envanterinin oluşturulması, tespit edilen sınır, yetki ve otorite alanlarının, farklı mekânsal birimlerde ve ölçeklerde gerek fiziksel-mekânsal olarak gerekse zamansal olarak ne tür sorunlar doğurduğunun tespit edilmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesidir.

Anılan proje kapsamında önce bir grup oluşturularak ülkemiz planlama sürecinin hangi yasa ve yönetmeliklerle belirlendiği tespit edilmiştir. Bu projenin başlangıcında tahmin edilenden oldukça zor bir süreç olmuştur. Türkiye'de mekânsal planlama ile ilgili yürürlükte olan tüm yasal düzenlemeler (kanun, yönetmelik ve kanun hükmünde kararnameler) incelenmiştir. Kurumlar planlama ile ilgili yetkilerini, İmar Kanunu gibi temel ve herkesin tahmin edebileceği düzenlemelerden aldığı gibi "5793 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun[1]" gibi pek tahmin edilemeyecek düzenlemelerden de almaktadır.

Bu araştırmalar sonucu saptanan sonuca göre bugün ülkemizde 28 kurumun planlama yetkisi bulunmaktadır. Bunlardan, 13 kurumun plan onaylama yetkisi, 15 kurumun ise plan yapım

	KURUM	DAYANAK	ÖLÇEK	MEVZUAT ONAY TARİHİ
1	Turizm Planlarını Tespiti	2634 Turizmi Teşvik Kanunu ve Turizm Bölgelerinin Kanun Hükmünde Kararnameyle Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	Bölge Planı	26/06/1994
2	Bayındırlık ve İskân Bakanlığı	3194 İmar Kanunu	1/5000 Nazım İmar Planı, 1/1000 Uygulama İmar Planı	09/05/1985
		3621 Kıyı Kanunu	1/5000 Nazım İmar Planı, 1/1000 Uygulama İmar Planı	27/04/1990
		3621 Milli Parklar Kanunu	1/1000 Uygulama İmar Planı	23/08/1983
3	Çevre ve Orman Bakanlığı	4856 Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun	Çevre Düzeni Planı	08/05/2003
4	Kültür ve Turizm Bakanlığı	2634 Turizmi Teşvik Kanunu	Her ölçekte plan	16/03/1982
5	Kültür ve Turizm Bakanlığı Koruma Bölge Kurulları	2863 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 5226 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Fonunun ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	1/5000 Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, 1/1000 Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı	23/07/1983 07/07/2004
6	Çevre ve Orman Bakanlığı	3194 İmar Kanunu	1/25000 - 1/5000 Nazım İmar, 1/1000 Uygulama İmar Planı	27/05/1984 Ek Madde 03/06/199
7	TOKİ	2985 Toplu Konut Kanunu	1/25000 - 1/5000 Nazım İmar, 1/1000 Uygulama İmar Planı	27/05/1984 Ek Madde 30/06/2004
		775 Gecekondu Kanunu	1/5000 Nazım, 1/1000 Uygulama ve Islah İmar Planı	30/05/1966 Ek Madde 28/06/200
8	Büyükşehir Belediyeleri	5216 Büyükşehir Belediyesi Kanunu	1/25000 - 1/5000 Nazım İmar, 1/1000 Uygulama İmar Planı	10/07/2004
9	İl Özel İdareleri ve Belediye Meclisi	5302 İl Özel İdaresi Kanunu	1/25000 İl Çevre Düzeni Planı, 1/25000 - 1/5000 Nazım İmar, 1/1000 Uygulama İmar Planı	22/02/2005
10	Belediyeler	5393 Belediye Kanunu	1/25000 İl Çevre Düzeni Planı, 1/25000 - 1/5000 Nazım İmar, 1/1000 Uygulama İmar Planı	03/07/2005
11	Çevre ve Orman Bakanlığı	Özel Çevre Koruma Bölgeleri Kanunu	1/1000 Uygulama İmar Planı	18/04/2000
12		4737 Endüstri Bölgeleri Kanunu	1/5000 Nazım İmar Planı, 1/1000 Uygulama İmar Planı	19/01/2002
13	Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı	383 Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kuruluşunun Dair Kanun Hükmünde Kararname	Her Ölçekte Plan	13/11/1989
14	Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı	388 Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname	1/5000 Nazım İmar Planı, 1/1000 Uygulama İmar Planı	16/11/1989

Şekil 1.: Plan Onaylama Yetkisi Olan Kurumlar

1 Kabul Tarihi: 24.7.2008 madde-7 ile 2.3.1984 tarihli ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanununun 4 üncü maddesi değiştirilerek TOKİ'nin yetkileri belirlenmiştir.

	SİSTEM	MEVZUAT	ÜRÜN	MEVZUAT ONAY TARİHİ
1	Devlet Planlama Teşkilatı	3194 İmar Kanunu	Bölge Planı	03/05/1985
2	Turistik ve İskan Alanları	3194 İmar Kanunu	1/5000 Nazım İmar Planı, 1/1000 Uygulama İmar Planı	03/05/1985
		3621 Kıyı Kanunu	Kıyı Kullanım Planı	17/04/1990
3	Çevre ve Orman Bakanlığı	4856 Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun	Çevre Düzeni Planı	01/05/2003
4	Kültür ve Turizm Bakanlığı	2634 Turizmi Teşvik Kanunu	Turizm Merkezi plan	06/05/1982
5	TOKİ	2981 Toplu Konut Kanunu	1/25000 - 1/5000 Nazım İmar, 1/1000 Uygulama İmar Planı	17/05/1984 ilk Kanun 29/06/2004
		775 Gecekondu Kanunu	1/5000 Nazım, 1/1000 Uygulama ve İslah İmar Planı	30/07/1966 ilk 20/04/1987
6	Boğaziçi Kıyı Yapıları Denetim Komisyonu	2960 İmar Kanunu	1/25000 - 1/5000 Nazım İmar, 1/1000 Uygulama İmar Planı	17/03/1984 ilk 20/04/1987
7	Büyükşehir Belediyesi	5216 Büyükşehir Belediyesi Kanunu	1/25000 - 1/5000 Nazım İmar, 1/1000 Uygulama İmar Planı	10/07/2004
8	İl Özel İdaresi	5302 İl Özel İdaresi Kanunu	1/25000 İl Çevre Düzeni Planı, 1/25000 - 1/5000 Nazım İmar, 1/1000 Uygulama İmar Planı	22/02/2004
9	Belediyeler	5393 Belediye Kanunu	1/25000 İl Çevre Düzeni Planı, 1/25000 - 1/5000 Nazım İmar, 1/1000 Uygulama İmar Planı	03/07/2005
		775 Gecekondu Kanunu	1/5000 Uygulama ve İslah İmar Planı	30/07/1966
		2863 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 5226 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	1/5000 Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, 1/1000 Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı	23/07/1983 21/07/2004
10	İller Bankası	4759 İller Bankası Kanunu	1/25000 - 1/5000 Nazım İmar Planı, 1/1000 Uygulama İmar Planı	23/06/1945
11	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	4737 Serbest Bölgeleri Kanunu	1/5000 Nazım İmar Plan, 1/1000 Uygulama İmar Plan	19/01/2002
		4562 Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu	Özel Planlarda Yer Seçimi	13/04/2000
12	Özel Çevre Koruma Kanunu Başkanlığı	383 Özel Çevre Koruma Kanunu Başkanlığı Kuruluşunun Dair Kanun Hükmünde Kararname	Alan Ölçekte Plan	13/11/1989
13	Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı	388 Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname	1/5000 Nazım İmar Plan, 1/1000 Uygulama İmar Plan	06/11/1989
14	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü	6200 Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun	1/5000 Nazım İmar Plan	28/11/1953
15	Diğerleri	Kamu Yararına Çalışma ve Turizmi Yatırımlarına Yönelik Kanunlar	1/1000 Uygulama İmar Planı	21/07/2006

Şekil 2.: Plan Yapım Yetkisi Olan Kurumlar

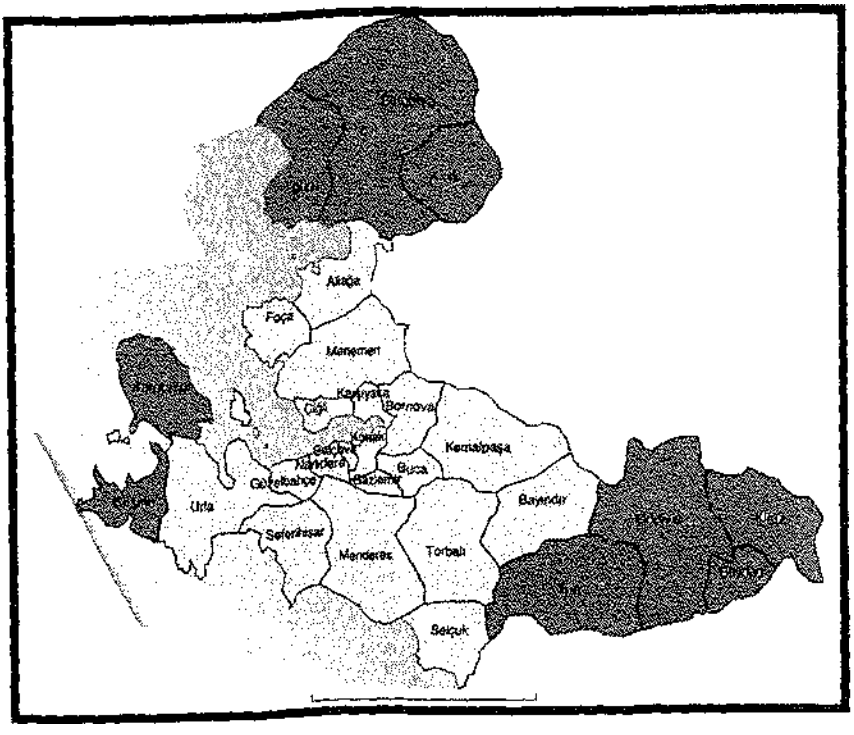
yetkisi bulunmaktadır. Yasal düzenlemelerde, plan onaylama ve plan yapım gibi farklı kelimelerin kullanılmasını, planlama yetkilerinin kanunlarda tam ve net olarak açıklanmadığının bir göstergesi olarak görmekteyiz.[2]

Bu kadar çok ve çeşitli yetkilerle oluşan planlama sürecinde, yetki sınırları çakıştığında ise çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bu çatışmalar İzmir örneğinde araştırılmıştır.

2 Bu bildirinin sunumundan sonra gerçekleştirilen yasal değişiklikler çalışmaya yansıtılmamıştır.

İzmir Örneğinde Planlama Alanında Yetki, Otorite ve Sınırlar

Anadolu'nun batısında, Ege kıyılarının ortasında yer alan İzmir ili kuzeyden Balıkesir, doğudan Manisa, güneyden Aydın illeri ile çevrilmiştir. İzmir il sınırları içinde yer alan ilçe sayısı 28'dir. Belediye sayısı ise; 1 büyükşehir, 28 ilçe, 38 ilk kademe belediyesi ve 22 belde belediyesi olmak üzere toplam 89'dur. İl geneli köy sayısı ise 632'dir. 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı yasa öncesinde, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin sınırları içinde 9 ilçe belediyesi yer almaktayken, yapılan sınır genişletme işlemi sonrasında ilçe belediyesi sayısı, 19'a yükselmiştir.

Şekil 3.: İzmir İlçeleri

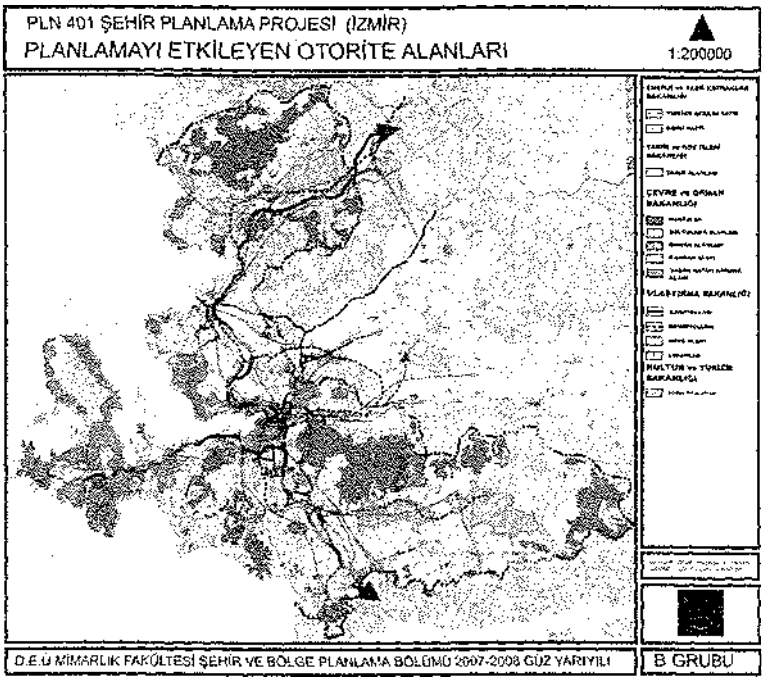
Yapılan araştırmalar sonucu belirlenen planlama yetkilerinin İzmir il sınırları içindeki sınırları belirlenmiştir. Bu süreç de başlangıçta tahmin edilenden zor olmuştur. Bazı kurumlardan belge ve bilgi almak mümkün olmamıştır. Kurumların veri depolama sistemlerinin çağın çok gerisinde olması çalışmayı daha zorlaştırmıştır. Son düzenlemelerle yetkileri daha da artan TOKİ ve Özelleştirme İdaresinin yetkili olduğu alanların sınırları ile maden alanları tespit edilememiştir. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın İmar Kanunu 9. maddesi ile belirlenmiş olan yetki sınırları çalışmanın ölçeği itibari ile işlenememiştir.

Planlamayla ilgili yetkileri planlamayı etkileyen otorite alanları ve plan yapımında etkisi olan otoriteler olarak iki ayrı grupta inceledik.

Plan Yapımını Etkileyen Otoriteler

Plan yapım sürecinde kararların alınmasında önemli etkileri olan ancak plan yapım yetkisi olmayan kurumlar bu başlık altında incelenmiştir.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (yüksek gerilim hatları ve boru hatları), Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (tarım alanları), Çevre ve Orman Bakanlığı (barajlar, DSİ sulama alanları, orman alanları, Ramsar kapsamındaki koruma alanları, yaban hayatı koruma alanları), Ulaştırma Bakanlığı (karayolları, demiryolları, hava alanları, limanlar), Kültür ve Turizm Bakanlığı (sit alanları) planlama sürecinde aldıkları kararlarla göz ardı edilemeyecek öneme sahiptirler.

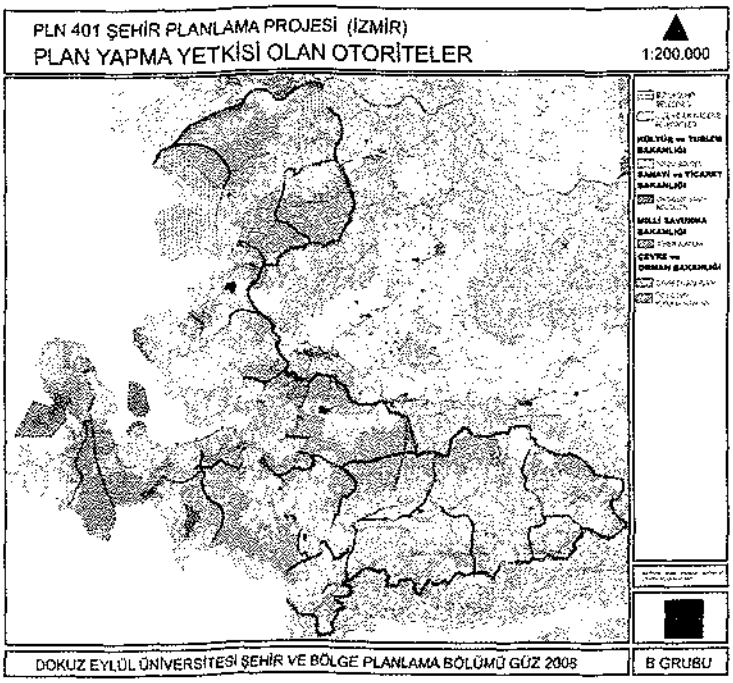

Şekil 4.: Planlamayı Etkileyen Otoritelerin Yetki Sınırları

Plan Yapım Yetkisi Olan Otoriteler

Doğrudan doğruya plan yapım yetkisi olan otoritelerin yetki sınırları bu başlık altında incelenmiştir.

Belediyeler (büyükşehir belediyesi, ilçe ve ilk kademe belediyeleri), Kültür ve Turizm Bakanlığı (turizm bölgeleri), Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (Organize sanayi bölgeleri), Milli Savunma Bakanlığı (askeri alanlar), Çevre ve Orman Bakanlığı (çevre düzeni planı sınırları, özel çevre koruma alanları) plan yapım yetkisine sahip olan kurumlardır.

Şekil 5.: Plan Yapım Yetkisi Olan Otoritelerin Yetki Sınırları

Çatışmalar

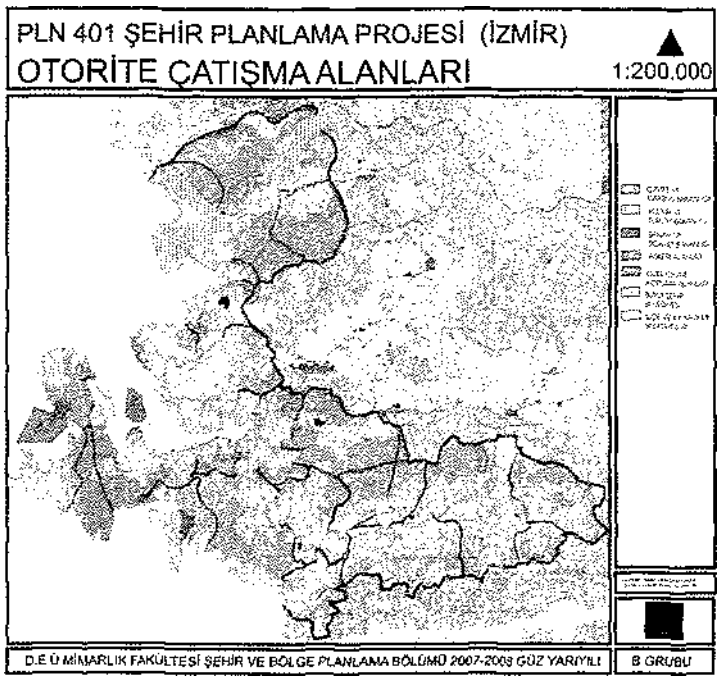
Bu kadar çok ve çeşitli planlama yetkisiyle donatılan bir planlama sisteminde bu sınırların çakıştığı durumlarda bazı çatışma alanları ortaya çıkmakta. Yetki sınırlarının ve plan kararlarının çakışması sonucu İzmir ilinde yaşanan çatışmalardan bazılarını paylaşmak istiyoruz.

Yortanlı Barajı: Çevre ve Orman Bakanlığı - Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yortanlı Barajı Havzası içinde kalan Allionai Antik Kenti'nin geleceğinin ne olacağı konusunda bir çatışma söz konusudur. 2001 yılında 1 no' lu Koruma Kurulu 1. derece arkeolojik sit kararı almıştır.

Ancak DSİ bu karara itiraz etmiştir. 27.11.2006 tarihinde ise; İzmir 2 no'lu Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu, Devlet Su işlerinin (DSİ) hazırladığı proje doğrultusunda Bergama'daki Yortanlı Barajı Havzası içinde kalan Allianoi Antik Kenti'nin etrafının bir metrelik duvarla çevrilerek sular altında bırakılması yönünde karar almıştır.

Aynı zamanda, termal su kaynakları nedeniyle turizm bölgesi ilan edilen alanda Çevre ve Orman Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı arasında yetki çatışma yaşanmaktadır. İki bakanlık arasındaki çatışmada uzlaşma sağlandığı görülmektedir. Ancak sivil toplum örgütlerinin itirazları sürmektedir.

Şekil 6.: İzmir İl Sınırları İçindeki Otorite Çatışma Alanları

İnciraltı: Kültür ve Turizm Bakanlığı - Çevre ve Orman Bakanlığı-Büyükşehir Belediyesi

İnciraltı, İnciraltı Turizm Merkezi ve Expo Fuar Alanı 1/25000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı ile çatışma alanı olmuştur.

Bölgede çatışmaya konu olan alan, 1/25000 ölçekli İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı'nda "tarımsal niteliği korunacak alan" olarak gösterilmiştir. Plan raporunda da Expo yer seçimi için Urla önerilmiştir.

1/100000 ölçekli Kütahya-Manisa-İzmir Çevre Düzeni Planı'nda da söz konusu alan tarımsal niteliği korunacak alan olarak gösterilmiştir. Bu planın raporunda da Expo için Urla uygun bulunmuş, Urla nüfus tahmini bu olasılık düşünülerek yapılmıştır.

Turizm Bakanlığı'nın yapmış olduğu plan değişikliği kararı, Çevre Bakanlığı ve Büyükşehir Belediyeleri plan kararları ile uyumsuzdur.

Expo'nun Milano'ya verilmesinin ardından bu alanın nasıl planlanacağına ilişkin bir karar verilememiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığının çalışmaları devam etmektedir.

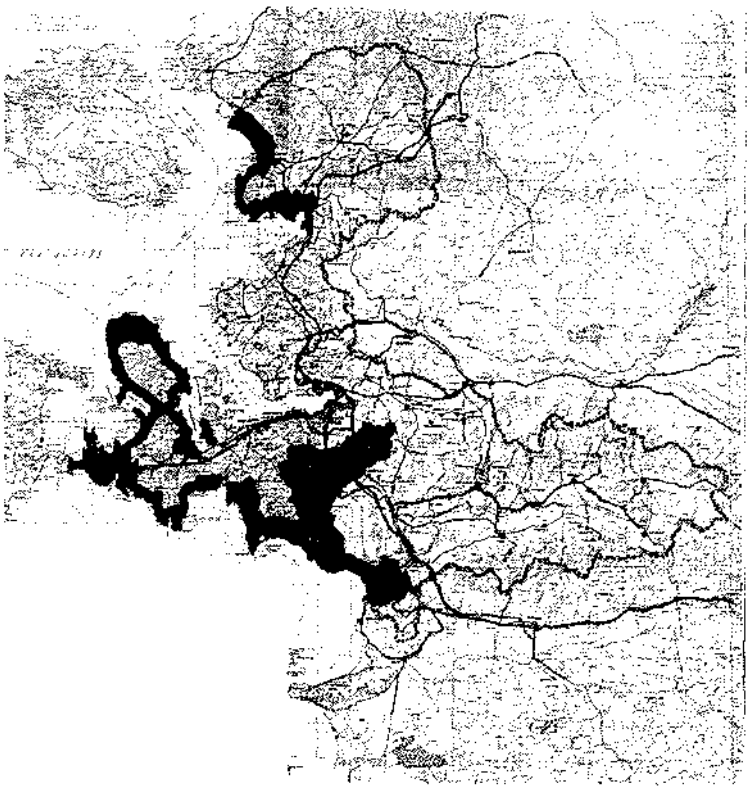
Çiğli Arıtma Tesisi: Çevre ve Orman Bakanlığı - Büyükşehir Belediyesi

İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içindeki mevcut Çiğli Atık Su Arıtma Tesisi Alanı Kütahya- Manisa- İzmir Çevre Düzeni Planı'nda İKBNİP'ten farklı gösterilmiştir.

Alanın Ramsar Sözleşmesi ile korunması gerekli alan statüsüne sahip kıyıya yakınlığı nedeniyle çevre düzeni planında genişleme alanı bırakılmamıştır. Ayrıca arıtma tesisi alanının havaalanına yakın olması bu kararın gerekçesidir. Ancak Büyükşehir Belediyesi bu karara itiraz etmiştir. Çatışmaların pek çoğu koruma alanları ile ilgili tartışmalardan kaynaklanmaktadır.

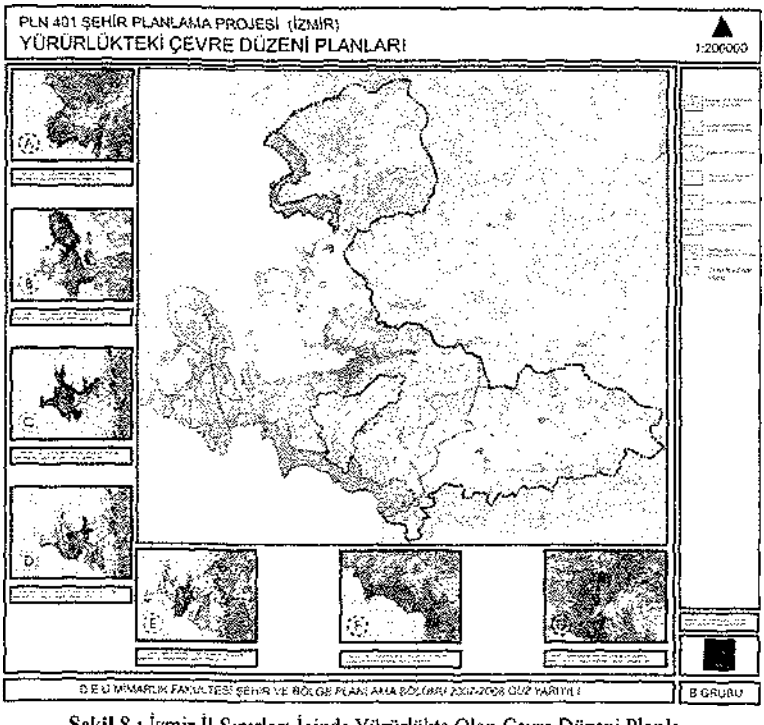
İzmir Örneğinde Üst Ölçekli Planlar

İzmir örneğinde üst ölçekli planları incelediğimizdeyse Bayındırlık İskan Bakanlığının ve Kültür Turizm Bakanlığının geçmişte yaptığı çevre düzeni planlarını görmekteyiz. İzmir il sınırların yürürlükte olan bölge planı yoktur. Çevre Düzeni Planların pek çoğu 1980 sonrası yapılan planlar olduğundan bugün aslında mevcut durumu pek karşılayamamaktadır.

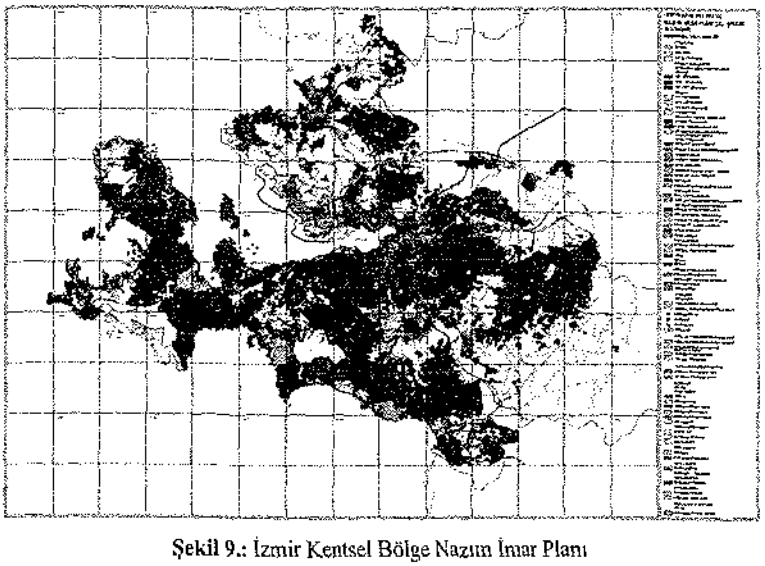

Şekil 7.: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Tarafından Onaylanan Çevre Düzeni Planları

Son dönem çıkan yasalarla da İzmir ilinde üst ölçekli plan yapım faaliyetlerini Büyükşehir Belediyesi, Çevre Orman Bakanlığı ve İzmir İl Özel İdaresi sürdürmektedir. Üst ölçek planların bu çatışmaların çözülmesi beklenmektedir.

Şekil 8.: İzmir İl Sınırları İçinde Yürürlükte Olan Çevre Düzeni Planları

Şekil 9.: İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı

2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası uyarınca yapılan düzenleme ile İzmir kenti ve çevresinde; "...mevcut valilik binası merkez kabul edilmek ve il mülkî sınırları içinde kalmak şartıyla, yarıçapı elli kilometre olan dairenin sınırı büyükşehir belediyesinin sınırı..." olarak kabul edilmiştir. Bu sınırın belirlenmesi de İzmir'de oldukça tartışılan bir konudur. Bir körfezle sınırları çizilen kent için sadece bir çapla metropol sınırın belirlenmesi, bizim metropoliten alan planlamasında öğrendiğimiz bazı kıstasların uygulanamamasına neden olmaktadır. Büyükşehirle gündelik ilişkisi çok fazla olan bazı alanlar metropoliten alanı dışında kalmaktayken, Büyükşehirle çok da ilişkisi olmayan uzak yerler metropoliten alan sınırları içinde kalmıştır.

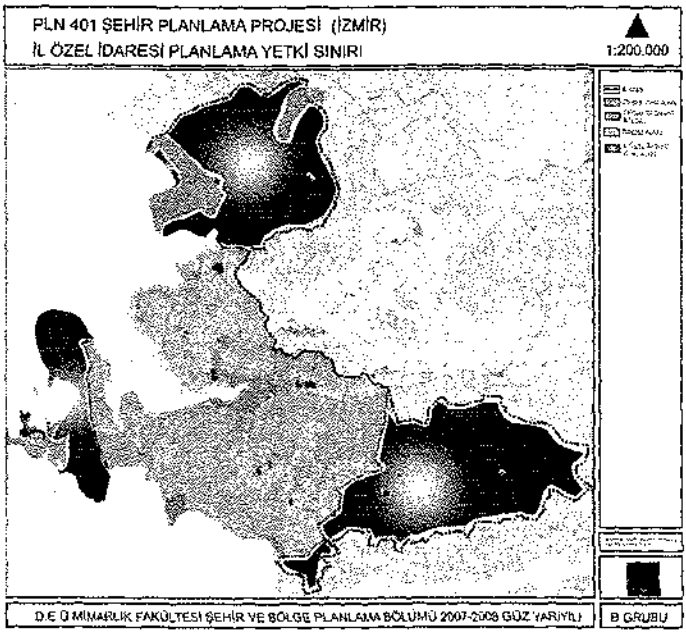
Yine bu yasa uyarınca iki yıl içinde "çevre düzeni planına uygun olarak" hazırlanması zorunlu kılınan 1/25.000 İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı 2006 yılında onaylanmıştır.

2003 tarihli 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında Yasa ile Kalkınma plânları ve bölge plânları temel alınarak çevre düzeni plânlarını hazırlamak veya hazırlatmak, onaylamak, uygulanmasını sağlamak görevi Çevre ve Orman Bakanlığı'na verilmiştir. Bu yasaya dayanılarak Manisa-Kütahya-İzmir Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı hazırlanmıştır. Planla ilgili açılan davalar neticesinde Danıştay plan hakkında yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. Davanın bu şekilde ilerlemesinin en önemli nedenlerinden biri de hâlâ bu konuyla ilgili yönetmeliğin çıkmamış olmasıdır.

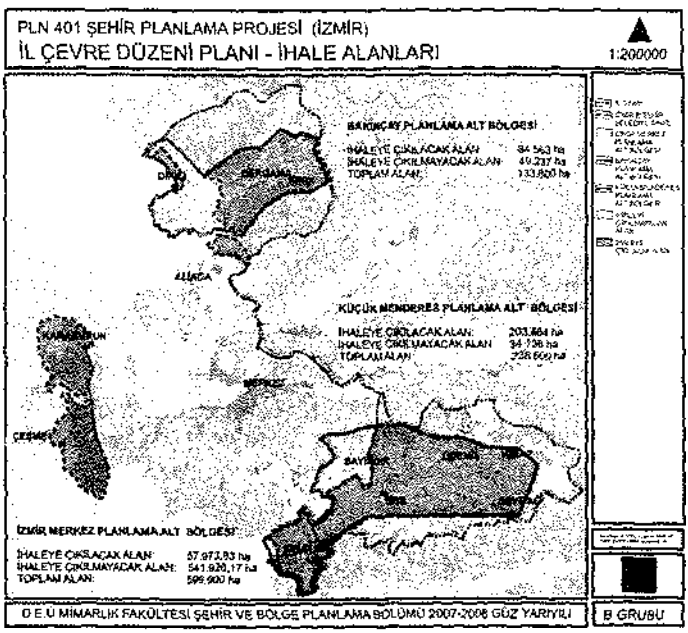

Şekil 10.: Manisa-Kütahya-İzmir Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı

2005 yılında çıkarılan '5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu' ile İl Özel İdarelerine İl Çevre Düzeni Planı yapım yetkisi verilmiştir. İl Özel İdaresi plan yapımı için ihaleler yapacaktır. İhaleler, Manisa Kütahya İzmir Çevre Düzeni Planında belirtilen "planlama alt bölgeleri" sınırlarını kapsayacaktır. Planlama alt bölge sınırları içindeki turizm bölgeleri ve büyükşehir belediyesi sınırı içindeki alanlar kapsam dışı kalacaktır. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yapılmış olan çevre düzeni planları revize edilebilecektir. Planın Çeşme bölümü ihale edilmiştir.

Şekil 11.: İzmir İl Özel İdaresi Planlama Yetki Sınırı

Şekil 12.: İl Çevre Düzeni Planı İhale Alanları

Plan hiyerarşisine aykırı olarak daha alt ölçek planın önce yapılması İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı ile Manisa-Kütahya-İzmir Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı arasında uyumsuzluklara neden olmuştur.

Ara ölçekte bir plan olarak yürürlüğe girecek olan İl Çevre Düzeni Planı, Manisa-Kütahya-İzmir Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı'na uygun olmak zorundadır.

Ancak İl Çevre Düzeni Planı yapım sürecine bakıldığında bu planının var olan sorunları çözmede yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Planın karar aldığı sınırlar büyükşehir belediyesi, turizm ve sanayi bölgeleri yetki sınırları dışında kalan alanlar olduğundan planlamada bütünlüğün sağlanamayacağı ihale sürecinde ortaya çıkmıştır.

Değerlendirme

Çalışmalarımız sonucunda tespit ettiğimiz sorunları özetlemek istersek:

- Planlamayla ilgili yasalardaki belirsizlikler (yönetmeliklerin çıkarılmaması, değişikliklerin "torba" tabir edilen yasalarla yapılması ...)
- Plan hiyerarşisinin olmaması (bölge planlarının olmaması, üst ölçek planların yokluğunda alt ölçek planların yapılması)
- Çok sayıda otoritenin plan yapma yetkisinden doğan tutarsızlıklar, uyumsuzluklar (otoriteler arası koordinasyonu sağlayacak birimlerin ya da planların olmaması)
- Planların yapım ve uygulamalarındaki denetim eksiklikleri
- Planların uygulanamaması

Böyle bir süreçten sonra planlama sisteminde ufak değişiklikler yaparak sorunları çözemeyeceğimiz göz önüne alınarak bu projenin ikinci döneminde yeni bir planlama süreci oluşturulmaya çalışıldı.

Öneri Planlama Süreci

PLN 402 projesi kapsamında planlama süreci iki farklı yaklaşımla tasarlanmıştır. İki proje grubundan biri postmodern yaklaşımla iletişimsel planlama anlayışıyla planlama sürecini tasarlamıştır.

Bu bildiriyi hazırlayan bizlerin de içinde bulunduğu ikinci grup tarafından planlama, ülkenin modernite projesinin bir parçası olarak görülmüş ve rasyonel geniş kapsamlı planlama yaklaşımına uygun bir süreç tasarlanmıştır. Bu süreç modernist bir yaklaşımla ancak moderniteye yönelik tüm (katılım, bilginin güvenilirliği... vb) eleştiriler göz önüne alarak tasarlanmıştır. Süreç en üst ölçek plan kademesinden ruhsat alım aşamasına kadar tasarlanarak uygulanabilmesi için yapılması gereken yasal düzenlemeler belirlenmiştir.

Planlama süreci önerimizi anlatmaya başlamadan önce böyle bir planlama sürecinin uygulanabilmesi için var olması gereken unsurları belirtmemiz gerekiyor.

Planlama kurumunun arkasında güçlü bir ulus devlet ve bir merkeziyetçi yapı bulunmaktadır. Ulus devletin sınırları içerisinde yaşayan bireyleri ilgilendiren kararların yine bu sınır içersinde yaşayan bireyler yani yöneticiler tarafından ulus devlet yararına alındığı kabulü üzerine bu projeye başlanmıştır. Bu sistem içersinde plancı, aktif ve etkin bir uzman olarak yer alır.

Kamu yararı, barışçıl bir toplum düzeninin korunması, insan onuruna yaraşır bir yaşamın sağlanması, eğitim ve kültürün geliştirilmesi, çevrenin korunması, ekonomik ve sosyal fırsat eşitliğinin güvence altında tutulması ve benzeri toplumsal değerleri içeren bir kavramdır. Planlama alanında genel kamu yararı kavramı odağa alınarak kararlar verilecektir.

Öneri Planlama Sürecinde Planlar

Planlama sürecinde plan kademelenmesi mutlak uyulması gereken bir ilkedir.

Mili fiziki plan: "Milli Fiziki Plan" ülkesel ölçekte, ulusal politikaları; iktisadi, sosyal ve mekânsal ilişkiler bütününde ele alan ve bu ilişkilerin sektörler arası dağılımını belirleyen plandır.

Bölge planı: Bölge Planı, Milli Fiziki Planda belirlenen sınırlara göre yapılan, planlama kriterleri açısından bütünlük gösteren, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmayı hedefleyen, sosyo-ekonomik gelişme eğilimlerini, sektörel hedefleri ve uyumunu, yatırımların, faaliyetlerin ve alt yapının mekânsal dağılımını ve alternatif yer seçim kararlarını içeren plandır.

Alt Bölge Planı: Bölge planları içerisinde sosyal, mekânsal, kültürel ve sektörel bazı farklılıklar gösteren ve kendi içinde işlevsel ve yönetsel olarak daha çok benzerlikler içeren bölgelerde yapılan plandır. Alt Bölge Planlarında daha sonra yerel yönetimler tarafından yapılacak olan 1/25000 ölçekli Nazım İmar Planı sınırları belirlenir.

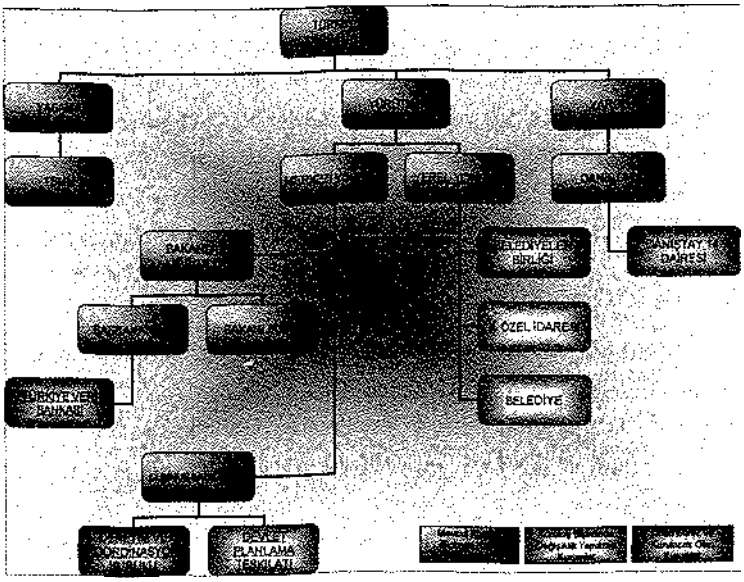
1/25000 Ölçekli Nazım İmar Planı: Sınırları Alt Bölge Planlarında belirlenen, yerleşme alanlarının gelişme yön ve büyüklükleri, genel arazi kullanım biçimleri, başlıca bölgeleme kararları, yapılaşmanın genel özellikleri ve ulaşım sistemleri gibi konularda; ilke ve kararları belirleyen plandır.

1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı: Yapı adalarının gelişme yön ve büyüklükleri, arazi kullanım detaylarının, yapı adalarının gelecekteki nüfus yoğunlukları, yapılaşmanın genel özellikleri ve ulaşım sistemlerinin ilişkisel ve işlevsel bütünlüklerinin; ilke ve kararlarını belirleyen; yöresel özellikleri gözeten, plan uygulamalarının etaplarını gösteren plandır.

Yerel Ana Planı: 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planına uygun olarak, doğal kaynaklar ile tarihi ve kültürel varlıkların koruma alanları ve bu alanlarla ilgili ilkesel kararları, konut, sanayi, tarım, turizm gibi arazi kullanımların yapı adalarını, yaya ve taşıt ulaşım sistemlerini, proje alanlarına yönelik kararları belirleyen planlardır.

Yerel Ayrıntılı Plan: Yerel Ana Plana uygun olarak, yapılaşma haklarını, yapı tipi ve konumlarını, yapı biçimleri ve görünüşlerini, kentsel ve doğal peyzaj değerlerini, proje alanları tasarımlarını belirleyen 1/500 ve daha alt ölçeklerdeki planlardır. Kentlerdeki kimlik sorunları, kentsel sit alanlarının korunamaması ya da kentin diğer parçaları ile bütünleşememesi gibi sorunların bu plan ile çözülmesi amaçlanmıştır.

Öneri Planlama Sürecinde Planlamanın Kurumsal Yapısı

Şekil 13.: Öneri Planlama Sürecinde Planlamanın Kurumsal Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti temel yönetim organları yasama, yürütme ve yargıdır. Planlama yürütmenin bir parçasıdır ve önerilen planlama sisteminde de yürütme organına bağlı olarak çalışır.

Merkezi yönetimde planlama, Cumhurbaşkanlığına bağlı Devlet Planlama Teşkilatı ve buna bağlı birimlerce yapılır. Yerelde ise planlama yetkisi Belediyeler ve İl Özel İdarelerindedir.

Öneri Planlama Sürecinde Devlet Planlama Teşkilatı

Devlet Planlama Teşkilatı, ülkenin ekonomik, sosyal ve mekânsal kararlarının alındığı, geleceğe yönelik tahminlerde bulunulan, belirgin inisiyatife sahip bir kurumdur. Merkez ve taşra teşkilatlarından oluşur.

Devlet Planlama Teşkilatı Merkez Örgütü, Milli Fiziki Planı hazırlamakta ve ona bağlı taşra teşkilatlarının Bölge Planları ve Alt Bölge Planları'nı hazırlamasına öncülük etmektedir.

Taşra teşkilatı, "Devlet Planlama Teşkilatı Bölge Müdürlükleri" ve "Devlet Planlama Teşkilatı İl Müdürlükleri"nden oluşmaktadır. Taşra teşkilatı, Bölge Planları'nın yapımı ve yerel idarelerce yapılan planların içerik, uyum ve kamu yararı açısından denetlenmesi ile yetkilidir.

Öneri Planlama Sürecinde Yerel Yönetimler

Yerel idari yapılanmalar, Belediyeler Birliği, Belediye, İlçe Belediye ve İlk Kademe Belediye'lerinden oluşur. Yerel yönetimler, Alt Bölge Planları'na bağlı olarak, Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar Planı yapmaktadır.

Belediyelerin Nazım İmar Planı Büroları "1/25000 Ölçekli Kentsel Bölge Nazım İmar Planları"nı hazırlayacaktır. Planlama sınırı birden fazla belediyeyi kapsadığı durumlarda Belediyeler Birliği koordinasyonu sağlamak üzere planlama çalışmalarına katılacaktır.

Nazım İmar Planları doğrultusunda yerel yönetimler tarafından "Yerel Ana Plan" ve "Yerel Ayrıntılı Plan" hazırlanacaktır. Belediyelerin Uygulama İmar Planı Büroları bu planları hazırlayacaktır.

Öneri Planlama Sürecinde Türkiye Veri Bankası

Sağlam bir planlama sisteminin içinde öncelikle verilerin elde edilmesi ve güvenilirliği ile ilgili sorunların giderilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Türkiye Veri Bankası adı altında yeni bir kurumun gerekliliği düşünülmüştür.

Türkiye Veri Bankası, uluslararası ve ulusal düzeyde her türlü mekânsal, sosyal, kültürel, iktisadi bilginin toplanması ve talebe göre kurumlara dağıtılması amacını taşır. Başbakanlığa bağlı olarak çalışmalarını yürütür. Türkiye Veri Bankası Kurumu Uluslararası Veri Müdürlüğü ve Merkez Veri Müdürlüklerinden oluşur.

"Uluslar Arası Veri Müdürlüğü"nün amacı, uluslararası düzeyde anlaşmaların, sözleşmelerin takibi, diğer ülkelerin sektörel göstergeleri ve sosyo-mekânsal verilerini elde etmektir. Aynı zamanda dünya genelinde ekonomik, sektörel bazlı dağılımın mekânsallaştırılması işini yürütür.

"Merkez Veri Müdürlüğü"nün amacı, ulusal düzeyde sektörel göstergeleri ve sosyo-mekânsal veriyi elde etmektir.

"Türkiye Veri Bankası Bölge Müdürlükler"i, Devlet Planlama Teşkilatınca hazırlanan Ülke Milli Fiziki Planında yapılan bölgelemeler içerisinde yer alacaktır.

"Türkiye Veri Bankası İl Müdürlükler"i, il düzeyinden, mahalle düzeyine kadar sosyal, ekonomik, mekânsal verileri toplar ve üst birimlerine aktarır.

Türkiye Veri Bankası İşleyişi

Bakanlıklardan ve bağlı kurumlardan, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan, yerel yönetimlerden, üniversite ve akademik kurumlardan, meslek odalarından, TÜBİTAK'tan, MTA'dan gerekli bilgiler Türkiye Veri Bankası'nda toplanacak ve ihtiyaç halinde ilgili kurumlara dağıtılacaktır.

Farklı kurumlardan aynı nitelikteki veriye ilişkin farklı sonuçlar gelmesi halinde oluşacak sorunun çözümünde diğer disiplinler yer alacaktır. Alınacak ortak karar doğrultusunda Türkiye Veri Bankası'na veri aktarılacaktır. Bu bilgiler Türkiye Veri Bankası'nda toplanacak ve ihtiyaç halinde ilgili kurumlara dağıtılacaktır. Bu durum Devlet Planlama Teşkilatı'nın daha sağlıklı ve güvenilir plan yapmasını sağlayacaktır.

Öneri Planlama Sürecinde Denetim

Planlama alanında denetim planın hazırlanmasından uygulamaya kadar olan tüm aşamalarda yer alır. Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olarak çalışan "Denetim ve Koordinasyon Kurulları" taşra örgütlenmesi ile birlikte tüm planların denetimini sağlar.

"Denetim ve Koordinasyon Yüksek Kurulu" Milli Fiziki Planı denetler. Başbakan, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı, Bakanlık Temsilcileri, YÖK Temsilcileri ve Sivil Toplum Kuruluşları (Barolar Birliği, TOBB, TMMOB...) bu kurulda yer alır.

"Denetim ve Koordinasyon Bölge Kurulu", Bölge Planlarını ve Alt Bölge Planlarını denetler. Kurulda, ilgili illerin Valilik temsilcileri, Belediye temsilcileri, YÖK temsilcileri ve STK'lar yer alır.

"Denetim ve Koordinasyon İl Kurulları" ise yerel yönetimlerce yapılan planların üst ölçek planlarına uygunluğunu ve uygulamasını denetler. Valilik Temsilcisi, Belediyelerin Temsilcileri, Sivil Toplum Kuruluşları ve YÖK temsilcilerinden oluşur.

Uygulamanın Denetimi

Uygulama denetiminde yapı ruhsatı ilk aşamadır. Belediyelerin ilgili birimlerince uzmanlar tarafından yapılacak denetim ile yapı inşasına başlamak üzere ruhsat alınacaktır.

İnşaat sürecinde yapı denetimi uzmanlarınca yapının denetlenmesi gerekir. İnşa tamamlandığında, yapıya ilişkin son inceleme belediye birimlerince yapılır. Bu inceleme sonunda yapı ruhsata uygun olarak yapıldıysa yapı kullanma ruhsatı verilir. Yapı kullanma izni alan yapıların kayıtları muhtarlıkça da tutulur. Muhtarlar yetki alanlarında izinsiz başlayan inşaatları idareye bildirmekle yükümlüdür. Bu sayede en küçük ölçekte denetimin muhtarlıklar vasıtası ile sağlamak amaçlanmıştır.

Yargı Denetimi

Planların yapımı ve uygulaması idari işlemler olduğundan yargı denetimine tabidir. Denetim ve Koordinasyon Kurulları kararlarına itiraz olması halinde yargı yolu açıktır. Planlama ile ilgili davaların çok uzun zaman almaması amacıyla bu davalarla ilgili 14. Daire kurulacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bir proje çalışmasının kısıtlı zamanı ve dar kapsamında hazırlanan bu önerilerin eksik ve uygulanamaz yönleri olabilir. Modernizmin, ulus devletin ve kamu yararı kavramının kıyasıya eleştirildiği bir dönemde böyle bir öneri anlamsız gelebilir. Ancak planlama ile ilgili pek çok sorunun sık sık dile getirildiği bir ortamda çözüm için düşünmek ve fikirler geliştirmek gereklidir.

Sorunların çözümü için sadece plancıların çabalarının da yetmeyeceği açıktır. Siyasi ve ekonomik erk sahiplerinin destekleri muhakkak ki gereklidir. Biz şehir plancıları her şeyi eleştirmekten öteye geçip bu desteği almak üzere fikirler geliştirmeliyiz. Bu proje lisans düzeyinde hazırlanan naçizane bir öneri ve biz yeni mezun plancılar için bir umut arayışıdır.

Bizlere proje dersi kapsamında böyle bir konuyu çalışma fırsatı veren başta Sezai Göksu, Funda Aysel ve Tolga Çilingir olmak üzere tüm hocalarımıza ve sabırla dinlediğiniz için sizlere teşekkür ederiz.

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLERİN SINIRLARI VE YETKİLERİ İLE İLGİLİ SON YASAL DÜZENLEMELERİN KAMU YÖNETİMİ VE PLANLAMA AÇISINDAN ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Gökçen KILINÇ
Erciyes Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

1980 sonrasının liberal, neo-liberal politikaları, buna bağlı olarak ortaya çıkan küreselleşme ve ülkemizde özellikle de son siyasî otoritelerce ülke yönetimi ve kalkınmasında birincil hedef olarak benimsenen AB üyeliği, kentsel alanlarda "dönüşüm" olarak nitelendirdiğimiz bir süreci beraberinde getirmiştir.

Dönüşümün sosyal, ekonomik ve mekânsal pek çok boyutu vardır. Tüm bu dönüşüm süreçlerinin uygulanması ise yasal altyapının oluşturulması ile mümkün olabilmektedir. Ülkemizde son yıllarda kentsel alanların idarî sınırlarının değişikliklerine ve yerel otoritelerin yetkilerinin artırılmasına yönelik pek çok yeni yasal düzenlemeler getirilmiştir. Bunlar arasında en dikkâti çekenler 10/07/2004 tarihinde kabul edilen 5216 sayılı Büyükşehir Kanunu ile son aylarda gündemimiz sıkça meşgul eden 06/03/2008 tarihinde kabul edilen 5747 sayılı "Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" olmuştur. Bu kanunlarla bir yandan Büyükşehir Belediyelerinin yetki ve sorumlulukları genişletilirken bir yandan da kent yönetiminde problem olarak gördüğümüz ilk kademe belediyeleri ile nüfusu 2000'in altında kalan belediyeler kapatılmıştır.

Bu iki yasanın yanı sıra ülkemizde yerel yönetimlerde dönüşümü hızlandıran "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı", bu şartın uygun bulunduğuna dair 3723 sayılı kanun ile 5390 ve 5393 sayılı kanunlar yerel yönetimlerin yetkilerini ve kentsel alanların sınırlarını yeniden tanımlamayı gündeme getirmiştir.

Kamu yönetimimizdeki her yerleşmeyi aynı kefeye koyan ve sadece nüfus kriterini esas alarak düzenleme yapma ilkesi ne yazık ki 5747 sayılı kanunla da yansımasını bulmuş ve 862 belde belediyesi başka hiçbir kriter dikkâte alınmaksızın köy statüsüne dönüştürülmüştür. Bu yasa ile 43 yeni ilçe kurulurken, 283 ilk kademe belediyesi de ilçe belediyelerinin birer mahallesi haline getirilmiştir.

Kent yönetimi ve planlama açısından bu uygulamada kazananlar olduğu kadar kaybedenler olduğu da açıktır. Kamu maliyesi ve planlama açısından yerel kaynak oluşturamayan kırsal yerleşimlerdeki belediyeler ile parçacıl uygulamalara yol açan ilk kademe belediyelerinin kapatılması ülke için bir "kazanç" gibi görünmekle birlikte, tarihî, kültürel, turistik önemi olan bazı yerleşmelerin sırf nüfusları 2000'in altında kaldığı için köy statüsüne dönüştürülmeleri de ülke kalkınması açısından aynı oranda "kayıp" anlamına gelmektedir.

Bu çalışmada yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde; öncelikle ülkemizde ve dünyada idarî sınırların belirlenmesiyle ilgili kuramsal yaklaşımlar, kentlerin kurulmasında esas alınan kriterler incelenmiş ve ülkemizde idarî sınırların değiştirilmesiyle ilgili yasal düzenlemeler, özellikle de 5747 sayılı yasa ele alınmış ve bu düzenlemelerin olumlu ve olumsuz yönleri ile kamu yönetimi ve planlama açısından etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kentsel Alanlarda İdarî Sınırların Belirlenmesi İle İlgili Yaklaşımlar

10/07/2004 tarihinde kabul edilen 5216 sayılı Büyükşehir Kanunu ile 06/03/2008 tarihinde kabul edilen 5747 sayılı "Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ülke içindeki bazı yerleşim yerlerinin idarî statülerini değiştirmekle birlikte bu sınırların değiştirilmesini de beraberinde getirmiştir.

Kentlerin, bölgelerin ve ülkelerin idarî sınırları belirlenirken farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bir ülkede kentlerin ya da idarî birimlerin sayılarındaki artış kentleşme ve kentsel sistemle bağlantılı olduğu kadar, ülkemizdeki son uygulamalarda sıkça gündeme geldiği gibi, idarî sınırların değiştirilmesiyle de ilgilidir. Merkez kentler belirlenirken bu kentlerin hizmet sunacağı alan (il sınırları) da belirlenmektedir. Burada kentsel hiyerarşi ve fonksiyonel yaklaşım yanı sıra coğrafî unsurlar da önemli bir belirleyicidir. Arazi üzerindeki doğal ve yapay eşikler sınırların çizilmesinde dikkâte alınır. Yerleşim yerlerinin birbirleriyle olan iletişimi, hizmetlerin ulaştırılmasındaki etkileşim, halkın yeni birleşme ve ayrışmalar karşısındaki tutumu göz önünde tutulacak en temel kriterleri teşkil eder.

Teorik açıdan "sınır" kavramı belirli bir alanın hiyerarşik olarak küçük birimlere bölünmesi olarak tanımlanmaktadır. Ülkeler illere, iller, belediyelere, belediyeler de mahallelere ayrılmıştır. (Ülkemizde iller ilçelere, ilçeler bucak, köy ve belediyelere, bucaklar, köyler ve belediyeler ise mahallelere ayrılmaktadır). Bu bölünmeler yasama, yürütme ve yargı organlarının yetkileri çerçevesinde yapılmaktadır. Daha önceleri fizikî ayrımlar ve sınırlandırmalar (dağlar, nehirler) esas alınırken zamanla fonksiyonel kriterler, sınırları belirlemede etkin olmaya başlamıştır. Aynı zamanda demokrasinin gelişmesiyle sınır tayinleri yapılırken o bölgede yaşayan halkın da görüşlerine başvurulması yönünde yerel yönetimler üzerinde baskılar söz konusu olmuştur. Dikta yönetimlerine kıyasla bugünkü idareler daha serbest hareket etme imkanına kavuşmuş olsa da hâlâ dil, ırk, bölge ya da diğer tarihî ve kültürel farklılıklara dayalı geleneksel bölünmeler daha etkin olmakta, bu nedenle fonksiyonel bölünmeler gerektiği kadar işlevsel kullanılamamaktadır.[1]

1 Trovaldsen, G., 2004. On Boundaries and Areas in Local History Research, Registreringssentral for historike data, Universitet i Tromso, Tromso (http://www.rhd.uit.no/art/boundaries.html)

Sınırların belirlenmesinde özellikle Avrupa'da tarihî gelişmeler temel rol oynamaktadır. Bu açıdan bakıldığında dil, ırk ve diğer kültürel farklılıkların tarihî yapılanmalara oranla daha az etkin olduğu sonucuna varılabilir. Avrupa'da bazı kentlerin sınırları incelendiğinde eskiden oluşmuş büyük tarımsal arazilerin sınırları ile bu döneme ait kadastral paftaların neredeyse örtüştüğü görülmektedir.[2] İdarî sınırların belirlenmesinde dünyada geçerli olan birbirinden farklı pek çok yaklaşım söz konusudur. Belli başlı bu kuramsal yaklaşımları 14 grupta incelemek mümkündür.[3] Tablo 1'de özetlenen bu kuramlarda yerleşimlerin, tarihî süreçteki rolleri, coğrafî konumları, yönetim şekilleri ve kültürel ayrımlar sınırların belirlenmesinde önemli kriterler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1.: İdarî sınırların belirlenmesinde kuramsal yaklaşımlar

Kuram	Tanımı	Avantajı	Dezavantajı	Yaygın Olduğu Yerler	Geçerli Olduğu Örnekler	Zorlukların Olduğu Yerler	Ne Zaman Başladığı	Kuramı Savunanlar
NODE (Düğüm noktası) (yerleşim, ulaşım, ve Pazar unsurlarının dağılımı)	Sınırlar minimum nüfusun sınırlarına göre çizilir	Ulaşım maliyetlerini minimize eder.	Belirgin değil.	Latin Amerika	Costa Rica	Kanada Almanya	Tarih boyunca.	Walter Christaller
		Sınırdaki nüfusu minimize eder.	Kırsal alanlarda önemli etkisi var.		Şili	Malezya		G. Etzel Pearcy
		İstatistiksel entegrasyonu geliştirir.			İngiltere	Suudi Arabistan Ukrayna		Jane Jacobs
					İtalya	Missouri, ABD		
						New Jersey, ABD		
DAĞ SIRASI	Sınırlar dağ eteklerini takip eder.	Belirgin	Düz alanlarda uygulanamaz.	Güney Asya	Bohemya	Costa Rica	Antik çağlardan 19. yüzyıla kadar	
		Sabit			Burma	Peru		
					Şili	Maryland, ABD		
SU HAVZASI	Sınır nehirlerin havzalarını ayırır	Önemli doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı azaltır.			Gambia	Bangladesh.	Antik çağlardan 19. yüzyıla kadar	Gary Snyder
					İtalya	Guinea.		Kirkpatrick Sale
						Portekiz		
						Colorado, ABD Güney Dakota, ABD		
						Wyoming, ABD		

2 Trovaldsen, 2004, a.g.e.

3 http://www.rev.net/~aloe/boundary/

LEKELER (Spoils)	Bölgesel kayıplar kazanca dönüşür.	Askeri mukavemetle karşı karşıyadır.		Americas	Filistin	Sinai Yarımadası	Antik çağlardan 20. yüzyıla kadar.	Adolf Hitler
			En pratik politik değerlendirmeleri gözarda eder.		Prussia			
			İnsanlar arasında problemlere yol açabilir.		Tibet			
					Trent			
					Puerto Rico			
					Quebec, Canada			
					New Mexico, ABD			
TOPOĞRAFİK BİRLEŞME	Sınır topoğrafya boyunca devam eder.	Belirgin		İskandinavya	İran	Almanya	Antik çağlardan günümüze kadar	
					Norveç	Colorado, ABD		
						Maryland, ABD New Mexico, ABD		
						Texas, ABD		
ASKERİ SINIR	Sınır savunma parametrelerini içerir.	Kabaca bölgesel hatlar biolojik emsal oluşturur.	Korunması ve oluşturulması yetersizdir.		Çin	İrlanda	Antik imparatorluklardan günümüze kadar	Joseph Stalin
			Ülke sınırındaki insanlar devlete bağlı hizmetlerde istihdam edilirler.		Paraguay			
TARİH	Sınır nerede gerekiyorsa oradan geçirilir.	Sabit olabilir.	Esnek değildir.		İsrail	Avusturya	Sürekli	
			Verimsizliği artırır.			Polonya		
			Araştırma ve arşivlerin açıklanmasını gerektirir.					
			Eski hak sahiplerince dava açılmasına yol açar.					
GEOMETRİK YER (Locus)	Sınır coğrafi özelliklere göre seçilen mesafelere göre belirlenir (yada iki özellikten eşit mesafede)	Çizilmesi kolaydır.	Pek çok örnekte tek taraflıdır.		Delaware, ABD (New Castle'dan itibaren) Essex Co., MA, ABD (Merrimack Nehri'nden itibaren)	Norveç	17.-19. yüzyıl	
					Babylon kenti, Suffolk County, NY, ABD (RR'den itibaren)	Somali		

POLİGON	Sınırlar landmarklar arasındaki kesin hatları takip eder.	Çizilmesi kolaydır.	Çizgiler genellikle kendi başlarına anlamsızdırlar.	Africa	Algeria	Şili,	17th-20th century	
		Sınır uzunluklarını minimize etmeye çalışır.		East coast of U.S.A.	Kuwait	Idaho, USA		
					Connecticut, USA			
					Columbia Bölgesi,			
SUYOLU	Sınır nehirlerin ana kanallarını yada suyun diğer güzergahlarını takip eder.	Belirgin	Ulaşım amaçlı kullanıldığında nehir bölgeleri birbirinden ayırır.	A.B.D.	Japonya	Portekiz	18.-19. yüzyıl	
			Nehrin kıvrımları uyum göstermeye zorlanır.		Manchuria			
			Nehrin güzergahını değiştirmeye zorlar.		Rio Grande			
					New Jersey, ABD			
DİKDÖRTGENSEL KOORDİNATLAR	Sınırlar seçilen boylam ve enlemleri takip eder.	Uzak yerleşilmemiş alanlarda uygulanması kolaydır.	Arazinin doğal özelliklerini gözardı eder.	Avustralya	Mısır	Avrupa	19. yüzyıl	
			Sosyal organizasyonları göz ardı eder.	Kuzey Amerika	Wyoming, USA	New England		
			Kesin analizler gerektirir.		Saskatchewa, Kanada	Güney Carolina, ABD		
			Sayet sınırlar yerleşik alanlardan geçiyorsa çok yetersiz kalabilir.		Colorado, ABD			
					Utah, ABD			
					New Mexico, ABD			
ULUS	İnsanları ortak bir kültürde birleştirir.	Kohezyonu (birbirini tutma) geliştirir.	Multi-etnik bölgeleri insanların tatmin olmadığı bir şekilde parçalar.	Avrupa	Izlanda	Fertile Crescent (Altın Hilal)	19.-20. yüzyıl	Otto Von Bismarck
			Azınlık yerleşim bölgeleri oluşturabilir.		Vietnam	Belçika		
						Burundi		
						Rwanda		
						İsviçre		
DİN	Aynı dinden insanları birleştirir.		Çoğulcul (pluralistic) toplumları böler.	Asya	Bangladesh	Almanya	20. yüzyıl	Muhammed Ali Cinnah
					Bosna	Litvanya		

						Lübnan		
						Hollanda		
BİOBÖLGE	Sınırlar ekosistemleri birbirinden ayırır.	Ekosistemleri ve habitatları birleştirir.	Üstüne çakışabilir.		İzlanda	Arjantin	Henüz yaygın değildir.	
		Korumayı teşvik eder.	Kullanılamayan, verimsiz dar şeritler oluşturabilir.			Sudan		
						Türkiye		
						Montana, ABD		
						Texas, ABD		

Kaynak: (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Bu kuramlar ülkelerin coğrafî özellikleri, tarihî süreçte geçirdikleri aşamalar, hakim politik ve felsefî görüşlere göre farklı derecelerde etkin olmaktadır. Günümüzde değişen uluslararası ilişkiler ve politikalar sonucunda bazı idarî sınırlar önemini kaybetmekte yeni sınırların belirlenmesi gündeme gelmektedir. Özellikle politik coğrafya olarak da bilinen jeopolitik bilimi dünyanın değişen mekânsal bölünmesi ve birleşmesiyle ilgilenmektedir. Politik, ekonomik ve askerî unsurların bu bölünmeleri nasıl ve ne şekilde etkileyeceği gittikçe önem kazanan bir konu halini almakta, dünya savaşları, demir perde ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuşmaları sonucu değişen dünya jeopolitiği, hem coğrafyacıları hem de jeopolitik uzmanlarını ortaklaşa çalışmaya yöneltmektedir. Günümüzde de bölgesel ayrımcılıklardaki artış, yükselen milliyetçilik akımları, kökten dinci faaliyetler, az gelişmiş ve zengin ülkeler arasındaki farklılıklar her an dünyada idarî sınırların değişebileceği düşüncesini canlı tutmaktadır.[4]

Bununla beraber, artan çevresel sorunlar 1960'larda önem kazanmaya başlayan biobölge kavramını ön plana çıkarmaya başlamıştır. Bu kavram son dönemlerin temel gündem konusu sürdürülebilirlik kavramıyla da örtüşmüştür. Bu bağlamda hem ekonomik hem de doğal kaynakların sürdürebilirliğini sağlayacak şekilde idarî sınırların şekillenmesi gerektiği savunulmaya başlamıştır.[5] Çok bölünmüş bölgelerde sınırların birleştirilmesi ve oluşturulan birlikler eliyle bu bölgelerdeki tüm ekonomik ve mekânsal faaliyetlerin yürütülmesi yönünde çalışmalar gittikçe hız kazanmaktadır.

Bu yaklaşımı benimseyenler tabiatın kültürü şekillendirdiğini ve benzer kültürlerde spesifik bölgeler oluşturduğunu ve kentlerin temel rollerinin ekonomik, politik ve kültürel merkezler olduğunu savunanlar yüzünden bugün ekolojik krizlerin ortaya çıktığını söylemektedirler.[6]

4 Ferrari, B. de A., 2001. Some considerations about the methods and the nature of political geography, Finnish Institute of International Affairs, (http://www.ciari.org/investigacao/Politicalgeo_geopolitics.pdf)

5 Russ, J., 1995. A Bioregional Perspective on Planning and Regional Economies", Trumpeter (http://www.trumpeter.athabascau.ca/content/v12.37russ. htm)

6 Alexander,D, 1996. Bioregionalism: The need for firmer theoretical foundation, University of Waterloo, Trumpeter, (http://trumpeter.athabascau.ca/content/v13.3/alexander.html)

Yukarıdaki açıklanan kuramsal yaklaşımlar arasında, Türkiye bio-bölge kavramı çerçevesinde sınırların belirlendiği ülkeler içinde gösterilmiştir. Bu coğrafî bölgelerin bölünmesinde kısmen doğru olsa da illerin ve ilçelerin bölünmesinde bu anlayışın çok etkin olduğu söylenemez. Önceki dönemlerdeki uygulamalarda daha çok halkın görüşü doğrultusunda karar alınmakta, uzlaşma sağlanamadığı durumlarda ise merkezî yönetim tarafından yerinde yapılan inceleme sonucunda coğrafî durumu, ekonomik şartlar ve kamu hizmetlerinin gerekleri açısından uygun bölünmeler oluşturulmaya çalışılmaktaydı. Bu uygulamalar sonucunda sağlıklı ve homojen bölünmeler oluşturulmadığından, zaman zaman bazı yerleşimlerin birlikte ele alınarak havza planları oluşturulması yönünde çalışmalar yapılması ve birtakım belediye yönetimleri birleşerek imar ve altyapı çalışmalarını ortak yürütmesi gündeme gelmiştir.

Diğer yandan arsa ve arazi mülkiyetleri de sınırların belirlenmesinde göz önünde bulundurulan unsurlar içindeydi. Genelde il, ilçe, köy sınırları çizilirken özel mülkiyetin parçalanmamasına dikkât edilmeye çalışılmaktaydı. Bu aslında Avrupa'daki oluşumla paralellik gösterse de bizde medenî kanundan kaynaklanan miras haklarına bağlı olarak arazinin çok bölünmesi nedeniyle zamanla çok önemli bir belirleyici olmaktan çıkmaktadır. Devlet birimlerince de bu konuda benimsenmiş bir yaklaşım ve standart bulunmamaktadır. Son yasalarla yapılan sınır düzenlemelerini saymazsak, ülkemizde daha önceleri belirli bir zorlayıcı ya da sınırlayıcı unsur olmadığı durumlarda doğal sınırların esas alınarak uygulama yapıldığı, aynı zamanda orada yaşayan halkın görüşlerine de başvurulduğu görülmektedir. Hem ulaşım, hem idarî etkinlik sağlanması için ve doğal kaynakların korunması açısından bio-bölge kavramının çerçevesinde yapılan uygulamaların aslında sınır belirlemede en uygun yöntemi oluşturduğu söylenebilir. Ancak son zamanlarda idarî sınırların değişiklikleriyle ilgili kararlarda daha önceki uygulamalarda esas alınan halkın görüşü doğrultusunda hareket etme anlayışı ortadan kalkarak, doğrudan kanunlarla, bir anlamda zorlayıcı kararlarla idarî sınır ve statü değişiklikleri yapıldığı görülmektedir.

İncelenen bu kuramlardan anlaşılacağı gibi, dünyada idarî sınırların belirlenmesinde coğrafî, tarihî ya da kültürel özellikler esas alınmaktadır. Her bir yaklaşımın olumlu ve olumsuz tarafları bulunmakla birlikte tek başına bir kriterin esas alınması sağlıklı bölünmelere yol açmayacaktır. O nedenle il ve ilçelerin idarî sınırlarındaki değişikliklerde bölgenin tarihsel süreç içinde gelişimi, coğrafî konumu, diğer yerleşmelerle ulaşım bağlantıları, sosyo-kültürel etkileşimlerini dikkâte almak uygun olacaktır.

İdarî Sınırların Belirlenmesinde Kent ve Kentleşme Kriterleri

Bugün tüm dünyada üzerinde uzlaşılmış ortak bir kent ve kentleşme kriteri bulunmamaktadır. Ülkemizde olduğu gibi pek çok ülkede nüfus kriteri kentleri belirlemede en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunun yetersiz olduğu ve her ülkenin kendi tarihî, doğal, kültürel, sosyal, ekonomik ve demografik şartlarına göre birtakım standartlar oluşturulması gerektiği bugün genel bir kabul olarak benimsenmektedir. Buna rağmen ülkemizde hâlâ nüfus kriterine göre bazı alanların kent olduğu, bazılarının ise kent statüsünden çıkarıldıkları görülmektedir.

Bilindiği gibi ülkemizde kent tanımında kurumlar arasında dahi ihtilaflar mevcuttur. DPT 20.000 kişini yaşadığı yerleri şehir olarak kabul etmekteyken (DPT'nin 2006 Ulusal Kalkınma Stratejisi

belgesinde 'kalkınma planları ile uyumun sağlanması amacı ile kırsal alanlar, 20 bin ve daha fazla nüfusa sahip kentsel yerleşmeler dışında kalan alanlar olarak kabul edilecektir' denilmektedir), Bayındırlık ve İskan Bakanlığı 10.000 kişilik yerleşme alanını şehir olarak kabul eder.

442 Sayılı Köy Kanunun 1. maddesinde kasabaların tanımı yapılmıştır. Buna göre; "Nüfusu iki binden aşağı yurtlara (köy) ve nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında olanlara (kasaba) ve yirmi binden çok nüfusu olanlara (şehir) denir. Nüfusu 2.000'den aşağı olsa dahi belediye teşkilatı mevcut olan nahiye, kaza ve vilayet merkezleri kasaba itibar olunur. Ve Belediye Kanununa tabidir" denilmektedir. TÜİK'in nüfus sayımlarındaki kabullerine göre ise il ve ilçe merkezleri dışındaki yerleşimler kırsal alan yerleşimleridir. Bu kabul objektif ve mülkî idare taksimatına ve işleyişine uyan bir kabuldür. İlçe merkezlerinden bazıları ili içindeki kimi köylerden daha az nüfusta barındırsa, mülkî teşkilatlanmanın getirdiği idarî fonksiyonlar ve buna bağlı diğer fonksiyon yoğunlaşmaları ile ister istemez gerçek kentleşme yolunda aşama kaydetmiş bulunmaktadırlar. Bu bakımdan nüfusu ne olursa olsun kırsal alan yerleşmelerinden (köy, belde ve bucaklardan) farklılaşmışlardır.

Kentler, belirli bir yönetsel örgüt biriminin sınırları içinde kalan yerlerdir. Kamu otoritesinin daha güçlü olduğu, resmi ve gayri resmi tüm kurumların daha fazla gelişip, bürokratikleştiği birimlerdir. Bazı araştırmacılara göre bir yerleşimin kent sayılabilmesi için o yerleşmelerin belediye teşkilatına sahip olması gerekir. Bir başka deyişle o yerleşim yerinde belediî hizmetlerinin verilmesi gerekir.

Birleşmiş Milletlerce tüm dünya ülkeleri kapsamında toplanan veriler ve kullanılan kent tanımları çalışmaları sonucunda kentsel alanları tanımlamada ortak bir kriter oluşturmanın imkânsız olduğu sonucuna varılmıştır.[7] Çünkü; örneğin, 5000 nüfuslu bir alanı kentsel alan olarak nitelendirmek Çin ve Hindistan gibi kalabalık ve nüfus yoğunluğu yüksek ülkelerde çok anlamlı olmayacağı, bu nedenle de her ülkenin ulusal istatistik bürolarınca kendi ülkeleri için en uygun tanımın yapılacağı kânaatine varılmıştır.[8]

Birleşmiş Milletlerce 228 ülke ve alanı (bazı şehir devletleri-Vatikan Şehir Devleti-, adalar-Christmas adası, Cocos adaları, Norfolk adası- gibi) kapsayan bir araştırmada bu ülke ve alanlarda kullanılan kent tanımlarına göre bir sınıflandırma yapılmıştır (Birleşmiş Milletler, 2001). Araştırma kapsamındaki 228 ülke ve alandan 109'unun kır ve kent ayrımı yaparken idarî kriterleri esas aldığı ve bu 109 ülke ve alandan 89'unun sadece bu kriteri benimsediği, diğer 96 ülke ve alanda nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu kriteri kullanılırken bunun 46'sının diğer kriterlerle bir kombinasyon halinde bu kriteri kullandığı belirlenmiştir. Ancak nüfus kriteri açısından da değerler 200 ila 50.000 arasında değişmektedir. 27 ülke ve alanda ekonomik özellikler kentsel

7 United Nations, 1967. Principles and Recommendadtions for the 1970 Censuses, UN Publications, Sales No: 67.XVIII.3.

United Nations, 1969, Growth of the World's Urban and Rural Population, 1920-2000, Population Studies, No 44,UN Publications,Sales No:E.69XIII.3.

8 United Nations, 2001. World Urbanization Prospects: The 2001 Revision, New York: United Nations Population Division

alanları tanımlamada esas alınmaktadır. Özellikle eski SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan ülkelerde ekonomik kriterlerin kullanıldığı görülmüştür. 24 ülke ya da alanda kaplanmış yol, su ve kanalizasyon sistemi, aydınlatma gibi kentsel fonksiyonların varlığı kentsel alanları tanımlamada esas alınırken 24 ülke ve alanda herhangi bir tanım bulunmamaktadır. 6 ülke ve alanda ise tüm ülke kentsel alan olarak nitelendirilmektedir (Tablo 2).[9]

Tablo 2.: Kentsel alanları tanımlamada kullanılan kriterler ve bu kriterleri benimseyen ülkelerin dağılımı

Kriter	Sadece bu kriteri esas alan ülke ya da alan sayısı	Diğer kriterlerle bağlantılı olarak kullanan ülke ya da alan sayısı	Sadece bu kriteri esas alan ülke ya da alan oranı %	Diğer kriterlerle bağlantılı olarak kullanan ülke ya da alan oranı %
İdarî	89	109	39.0	47.8
Büyüklük	46	98	20.2	43.0
Fonksiyonel	5	24	2.2	10.5
Ekonomik	0	27	0.0	11.8
Tüm ülke nüfusu	6	6	2.6	2.6
Ekonomik+Büyüklük	23	-	10.1	-
Fonksiyonel+Büyüklük	15	-	6.6	-
İdarî+Büyüklük	12	-	5.3	-
İdarî+Fonksiyonel	4	-	1.8	-
İdarî+Ekonomik	2	-	0.9	-
İdarî+Ekonomik+Büyüklük	2	-	0.9	-
Tanım bulunmayan	24	24	10.5	10.5
Toplam ülke ya da alan sayısı	228	228	100.0	-

Kaynak: United Nations, "World Urbanization Prospects: The 2001 Revision" New York, 2001

Türkiye'de İdarî Sınır Değişiklikleriyle İlgili Son Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de 2005 yılı verilerine göre 3225 belediye bulunmaktadır (Tablo 3). 1970 yılından itibaren, özellikle de 1990 sonrası belediye sayısı hızla artmış ve bugün bir kısmı hizmet yerine borç üretmekte, yasal olarak yükümlü oldukları hizmetleri yerine getirememenin ötesinde personel

9 United Nations, 2001. World Urbanization Prospects: The 2001 Revision, New York: United Nations Population Division

giderlerini bile karşılayamaz duruma düşmüşlerdir. 5747 sayılı kanun ile adrese dayalı nüfus sayımına göre nüfusu 2000'in altında kalan 862 belde belediyesi ile 283 ilk kademe belediyesinin kapatılması, bununla birlikte yeni oluşturulan 43 ilçenin belediye tüzel kişiliklerinin kurulması karara bağlanmıştır. Son durumda belediye sayısı 2123 olmuştur.[10]

Tablo 3.: İl, ilçe, köy, belediye, ve büyükşehir belediyeleri sayıları 1970-2005

Yıllar	İller	İlçeler	Köyler	Büyükşehir Belediyesi	Toplam Belediye
1970	67	572		-	1303
1980	67	572		-	1725
1985	67	580		3	1703
1986	67	582		4	1802
1987	67	693		7	1911
1988	67	693		8	1985
1989	71	696		8	2032
1990	73	829		8	2061
1995	79	847		15	2802
1999	81	850	34600	15	3227
2005	81	850	37366	16	3225

Kaynak: 9. kalkınma planı yerleşme ve şehirleşme özel ihtisas komisyonu raporu, 2007. http://ekutup.dpt.gov.tr/yerlesim/oik661.pdf

Uzun zamandır Türkiye'de belediye sayılarının çoğunluğundan yakınılmakta ve bunların sayılarının azaltılmasından söz edilmekteydi. Bu konuda ilk adım, 03/07/2005 tarih ve 5393 sayılı "Belediye Kanunu" ile atılmış ve belediye kurulması istenen köylerde en az 5000 nüfus olması hükme bağlanmıştır. Bu düzenlemenin bir uzantısı olarak da 06/03/2008 tarihinde kabul edilen 5747 sayılı "Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile nüfusu 2000'in altında kalan belediyelerin kapatılarak, mahalle yada köy statüsüne dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Kanun incelendiğinde, herhangi bir nüfus kriteri (nüfusu 2000'in altında kalan yerleşimler şeklinde) zikredilmese de 2007 yılında yapılan adrese bağlı nüfus sayımında nüfusu 2000'in altında kalan bütün belediyelerin idarî statülerine son verildiği görülmektedir. Nüfus kriterinin kanunda doğrudan ifade edilmemesinin sebebinin ise adrese bağlı nüfus sayımındaki şaibelerden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

23/07/2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası ile büyükşehir sınırlarının genişletilmiş, İstanbul ve Kocaeli Büyükşehir Bele-

10 9. kalkınma planı yerleşme ve şehirleşme özel ihtisas komisyonu raporu, 2007. http://ekutup.dpt.gov.tr/yerlesim/oik661.pdf

diyesi sınırları mülkî idare sınırlarına çekilmiş, büyükşehir yapılma kriteri asgarî 750.000 kişiye çıkarılmıştır. Ayrıca bu Kanun'un geçici 2. maddesi ile getirilen ve pergel uygulaması olarak literatüre geçen düzenleme ile nüfuslarına göre büyükşehirlerin yetki ve sorumluluk alanı, valilik binaları esas alınacak şekilde çizilen dairenin sınırları olarak belirlenmiş, bu sınır içinde kalan köylerin mahalleye dönüştürülmesi ve belde belediyelerinin büyükşehir ilk kademe belediyeleri haline getirilmesi hükümleri getirilmiştir. Kanunda bahsi geçen ilk kademe belediyeleri 5747 sayılı kanun ile tasfiye edilerek en yakın ilçe belediyeleri ve büyükşehir yetki ve sorumluluk alanına dahil edilmiştir.

İdarî sınır ve yetki kapsamı değişiklikleriyle ilgili diğer bir düzenleme de 5393 sayılı Belediye Kanunu ile yapılmıştır. Yeni belediye kurulmasında asgarî nüfus şartını 5000 olarak belirleyen bu kanunun 11. maddesi ile "Meskûn sahası, bağlı olduğu il veya ilçe belediyesi ile nüfusu 50.000 ve üzerinde olan bir belediyenin sınırına, 5.000 metreden daha yakın duruma gelen belediye ve köylerin tüzel kişiliği; genel imar düzeni veya temel alt yapı hizmetlerinin gerekli kılması durumunda" kapatılarak bir başka belediyeye birleştirilmesi hükme bağlanmıştır. Bu uygulamanın tüzel kişiliğin sona erdirilmesinden çok rızasız birleştirmeleri ele alan ve 2.000'in hayli üzerindeki nüfusa sahip belediyeleri bile mahalleleri ile işlemi başlatan belediyeye katan bir düzenleme olduğu görüşü hakimdir.[11]

5747 sayılı kanun ile 1000'in üzerinde belediyenin tüzel kişiliklerinin kaldırılması nedeniyle yönetim giderlerinden önemli ölçüde tasarruf yapılması ve bu kaynakların daha üst yerel yönetim ölçeği olan il özel idarelerinde toplanması, bu şekilde, yerel yönetim hizmetlerinin daha nitelikli şekilde verilmesi amaçlanmaktadır.

Aslında mevcut mevzuata göre belli bir nüfusun altına düşen belediyelerin kapatılması da yasal bir zorunluluktur. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 11. maddesine göre nüfusu 2000'in altına düşen belediyelerin, Danıştay'ın görüşü alınarak İçişleri Bakanlığı'nın önerisi üzerine müşterek kararname ile köye dönüştürülmesi gerekmektedir. 5747 sayılı kanun ile 5393 sayılı kanunun öngördüğü işlemler kısaltılarak nüfusu yetersiz belediyelerin tüzel kişiliğinin kaldırılması işleminin kanunla yapılması öngörülmüştür.

Ancak ülkemizde 03/10/1992 tarihinde 3723 numaralı kanunla onaylanan ve 01/04/1993 tarihinde yürürlüğe giren "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı"nın 5. Maddesi'nde yer alan "Yerel yönetimlerin sınırları, mevzuatın elverdiği durumlarda ve mümkünse bir referandum yoluyla, ilgili yerel topluluklara önceden danışılmadan değişiklik yapılamaz" hükmü getirilmiştir

Bu haliyle 5747 sayılı yasa, uluslararası sözleşme olan 3723 sayılı yasayla çelişmekte, tamamen o yöre halkının yaşama kültürlerini doğrudan ilgilendiren bir hususta iç hukukla uluslararası bir sözleşme karşı karşıya gelmektedir. Bilindiği gibi bu durumlarda Anayasamızın 90. maddesi'nin son fıkrasında: "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmaların kanunlarla aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmaz-

11 Özgür, H. (2008), "Belediye Sayısının Azaltılmasının Tarihsel Serüvenine Dair Bir Deneme", Yerel Siyaset Dergisi, Sayı: 27, Mart 2008, syf:43-50

liklarda milletlerarası anlaşmanın hükümleri esas alınır" amir hükmü mevcuttur. Bu durumda bazı belediyelerin kapatılması uygulamasının bu belde halklarının tamamen yerel yönetimde kendilerini temsile dair temel hak ve özgürlükleri noktasında referandum mümkün olduğu halde (referandumu mümkün kılmayan herhangi bir savaş, doğal felaketler gibi mücbir sebepler oluşmadığından) halka sorulmadan ve görüş alınmadan yapılabilmesi yasal olarak mümkün görülmemektedir. Bu durumun halkın katılımı (public participation), yönetişim (governance), yerellik (subsidiarity) ve demokrasi kavramları çerçevesinde düşündüğümüzde yerel yönetim anlayışımız için bir "kayıp" olduğu söylenebilir.

5747 sayılı kanun, yerel yönetimlere yönelik düzenlemelerin yanısıra merkezî yönetim yapımızda illerden sonra gelen ilçe sayılarında da değişiklikler içermektedir. Buna göre 43 yeni ilçe kurulmakta ve İstanbul'daki Eminönü ilçesinin tüzel kişiliği kaldırılarak Fatih ilçesine bağlanmaktadır. Tarihî Yarımada'nın bütüncül yönetimi ve planlanması açısından uzun zamandır Eminönü ve Fatih ilçelerinin birleştirilmesi öngörülmekte olduğundan kanunla düzenlenen birleşme kararının hem ülke hem de İstanbul için bir "kazanç" olduğu söylenebilir.

Ancak diğer yeni ilçelerin kurulmasında, daha önceki yıllardaki il ve ilçe yapılma kararlarında olduğu gibi bir standartsızlık olduğu görülmektedir. Ülke ekonomisi açısından maliyetli hale gelen ve bununla birlikte yeterli derecede hizmet üretemeyen belediyelerin kamu maliyesi ve yararı gözetilerek kapatılması kanunun temel amaçlarından sayılmasına rağmen bu şekilde ilçelerin kurulması da ayrıca birbiriyle çelişen hükümler olarak dikkât çekmektedir. Zira, İçişleri Bakanlığı'nın her yıl yenilediği rakamlar ile 2006 yılı birim fiyatlarına göre bir ilçenin kuruluş maliyeti 16.151.087.-YTL'dir. Aynı hesaplamalara göre ilin kurulma maliyeti 64.899,099.-YTL olarak bulunmuştur.[12]

Bu verilere göre -2006 yılı birim fiyatları esas alınarak yapılacak bir hesaplama sonucunda- 43 yeni ilçenin kurulması kararının maliyetinin kabaca 700.000.000. -YTL olacağı ortaya çıkmaktadır. Halbuki, kanunun gerekçelerinde kapatılan belediyelerin malî sıkıntıları detaylı olarak şu şekilde açıklanmaktadır "...bu Kanunla köye dönüştürülen belediyelerin resmi kurumlara olan 80 milyon YTL borcu 2006 yılında yapılandırılmasına rağmen, aradan geçen kısa süre içinde 55 Milyon YTL daha yeni borç birikmiştir. Ayrıca bu belediyelerin İller Bankasına 65 milyon YTL borcu bulunmaktadır. Dolayısıyla bu belediyelerin idarî yapılarının değiştirilmesi hususunda tedbir alınmadığı takdirde bunların hizmet yerine borç üreten birer yapıya dönüşmeleri kaçınılmaz hale gelecektir. Aynı şekilde tüzel kişiliği kaldırılarak bağlı olduğu ilçe belediyesine mahalle olarak katılacak ilk kademe belediyelerinin resmi kurumlara olan 174 milyon YTL borcu 2006 yılında yapılandırılmasına rağmen, aradan geçen kısa süre içinde 128 milyon YTL daha yeni borç birikmiştir. Ayrıca bu belediyelerin İller Bankası'na 23 milyon YTL borcu bulunmaktadır. Dolayısıyla bu belediyelerin idarî yapılarının değiştirilmesi hususunda tedbir alınmadığı takdirde bunların hizmet yerine borç üreten birer yapıya dönüşmeleri kaçınılmaz hale gelecektir." [13] Görüldüğü

12 Gürsoy, E.Z. (2008), "Cumhuriyet döneminde Yeni İl ve İlçe Kurulmasındaki Yaklaşımlar", Türk İdare Dergisi, sayı:448, syf:81-94. Mart 2008

13 5747 sayılı Kanun Genel Gerekçe raporu.

gibi, tüm bu borçların toplamı bile yeni kurulacak ilçelerin maliyetlerine erişmemektedir. Bu durumda kamu maliyesi açısından kazanç yerine "kayıp" söz konusudur.

Kamu maliyesi açısından kazanç, belki uzun vadede kendini hissettirebilecektir. Kanun gerekçelerinde belirtilen, küçük ölçekli bazı belediyelerin hizmet üretemediği, İller Bankası'ndan her yıl ayrılan payların personel ücretlerini ödemenin dışında başka bir hizmet için kullanılamadığı ve sürekli de borçlarının katlandığı bir gerçektir. Böyle bir kısır döngü içinde bazı belediyelere daha büyük ve güçlü idarî yapılanmalar içinde çok daha etkin bir hizmet sunumuna kavuşacağı öngörülmektedir.

5747 sayılı yasayla aynı zamanda Büyükşehir Belediyeleri sistemi içindeki ilk kademe belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılarak, bunlardan birçoğu mahalleleriyle birlikte en yakınlarındaki ilçe belediyesine bağlanmış, bazıları ise ilçe belediyesine dönüştürülmüştür. Bu düzenlemenin birkaç sebebi söz konusudur. İlk kademe belediyelerinin üçte birinin nüfusunun 5.000'den daha az olduğu dikkâte alındığında diğer hizmet üretemeyen belediyeler için geçerli olan malî sorunların bunlar için de geçerli olacağı görülecektir. Yasanın gerekçesinde de, ilk kademe belediyelerinin büyük miktardaki borçlarından söz edilmekte ve "tedbir alınmadığı takdirde bunların hizmet yerine borç üreten birer yapıya dönüşmeleri kaçınılmaz hale gelecektir" denilmektedir. Ancak ilk kademe belediyeleriyle ilgili düzenlemelerde sadece malî kaynaklı sebepler söz konusu değildir. İkinci sebep, büyükşehirlerdeki çok fazla idarî parçalanmadır. 5216 sayılı yeni Büyükşehir Belediye Yasası'yla büyükşehir belediyelerinin sınırları genişletilmiş ve belde belediyeleri büyükşehir belediyeleri yetki ve sorumluluk alanına dahil edilmiştir. Bu iki düzenlemenin sonucunda büyükşehir belediyesi sistemi içindeki (ilçe ve ilk kademe) belediye sayısı 88'den 384'e çıkmıştır. Büyükşehir belediyesinin yetki alanının kapsamına ilişkin bu genişlemeler rasyonel olmakla birlikte, ilave düzenlemeler yapılması gereği doğmuştur. Yine 16 büyükşehir sınırları içinde yer alan çok sayıda belediye, idarî bir dağınıklığa yola açmıştır. Üçüncü olarak, ilk kademe belediyelerinin birçoğu küçük nüfusluydu. Örneğin, bu belediyelerden üçte ikisinin nüfusu 20 binin altında, üçte birinin nüfusu ise 5 binin altında idi. Büyükşehirlerde bu oranda küçük belediyenin varlığı bile tek başına önemli bir sorun olarak nitelendirilebilir. Ancak bu belediyeler büyükşehir belediye meclisini oluşturdukları için, daha önemli bir sorun BŞB meclisinde ortaya çıkmıştı. 5216 yasayla birlikte, BŞB meclisleri "küçük belediyeler meclisine" dönüşmüştü. Örneğin 20 binden daha az nüfuslu belediyelerin BŞB meclisindeki oranı, Kayseri'de %70, Adana'da %68, Mersin'de %56, Kocaeli'nde %55'i bulmuştu. Bu durum önemli bir temsil adaletsizliğine yol açmaktaydı ve sürdürülemez nitelikteydi.[14]

Bütüncül bir planlama ve hizmet sunumu bakımından ilk kademe belediyelerinin kapatılması "kazanç" olarak görülmektedir. Çünkü, kurulduğu ilk yıllardan bu yana bu belediyeler, başına buyruk uygulamaları, kontrolsüzlükleri, özellikle İstanbul'da rantın merkezi haline gelmeleriyle kent bütününde adil olmayan uygulamaların da yolunu açmışlardır. Planlama söylemleri içinde

14 Arıkboğa, E.,(2008) "Belediyelerde Ölçek Reformu", Birlik, Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği Dergisi, Nisan-Haziran 2008, Yıl 7, Sayı 9, s. 32-35

uzun zamandır bu olumsuzluklara dikkât çekilmekteydi. Bu bağlamda yasanın bu düzenlemesi olumlu sonuçlar içermektedir.

Diğer yandan, Anayasanın 126. maddesinin birinci fıkrası il ve ilçe kurulması konusunda "Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır." şeklinde göz önünde bulundurulması gereken hususlar ifadelendirilmiştir. Ancak yeni kurulan ilçelerin bazılarında Anayasa'da belirtilen, bağlanılan idarî birim ile bağlanan idarî birim arasında ilişkilerde güçlük yaratacak coğrafî engellerin var olup olmadığı, ilçe kurulmasının ekonomik şartlarının olup olmadığı veya ilçe kuruluşunun o yöre halkına sunulması gereken kamu hizmetinin gereği olup olmadığı kriterlerinin dikkâte alınmadığı göze çarpmaktadır. Anayasanın öngördüğü coğrafî şartlar gözetilmeden ilçe kurulduğunun en çarpıcı örneklerinden biri Diyarbakır'da Sur ilçesine mahalle olarak bağlanan Çarıklı beldesidir. Yasanın 1. maddesinin 11. fıkrası ile Diyarbakır Sur İlk Kademe Belediyesi, ilçe hâline getirilmiş ve Çarıklı İlk Kademe Belediyesi de tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleleri ile birlikte Sur Belediyesine katılmıştır. Ancak Sur ilçesinden Çarıklı mahallesine gitmek için Yenişehir ve Bağlar ilçesi sınırlarından geçmek gerekmektedir. Çarıklı ilk kademe belediyesinin mahalleye dönüştürülmesinden sonra Yenişehir veya Bağlar ilçesine bağlanmamasının altında birtakım siyasî çıkar hesapları olduğu yönünde iddialar mevcuttur.[15]

Benzer şekilde, bazı ilçelerin sınırları belirlenirken nehir, göl gibi doğal ve yol gibi yapay eşikler gözönünde tutulmadığı belirlenmektedir. Örneğin Bahçeşehir'i de içine alan ve yeni kurulan Başakşehir ilçesi için öngörülen sınırlar incelendiğinde; bir yapay eşik olan TEM Otoyolu'nu esas alarak başlayan sınırın anlamsız bir şekilde yön değiştirdiği görülmektedir. İlçe sınırları doğal ve yapay eşikler esas alınarak belirlenmesi halinde, Bahçeşehir'in, ya ayrı bir ilçe olarak kurulması ya da Avcılar veya Esenyurt ilçesine katılması daha rasyonel bir karar olacağı düşünülmekedir.

Diğer yandan, kapatılacak belediyeler incelendiğinde bazılarının kuruluş yıllarının oldukça eski ve artık bu yörelerde beledî hizmetlerin yerleşmiş olduğu görülmektedir. Örneğin; 1896'da kurulan Artvin'in Kılıçkaya Belediyesi, 1903 yılında kurulan Amasya'nın Gümüş Belediyesi, 1953 yılından beri belediye olan Sivas'ın Çepni Belediyesi, 1972 yılında kurulan Muğla'nın Bafa Belediyesi, 1957 yılında kurulan Aydın'ın Yenice Belediyesi, 1968'de kurulan Burdur'un Bozluca Belediyesi, 1972'de kurulan Ardahan'ın Ortakent Belediyesi, 1971 yılında kurulan Ordu'nun Yalıköy Belediyesi, 1968'de kurulan Manisa'nın Nuriye Belediyesi köye dönüştürülmektedir.

Bunların yanı sıra, belediye iken köye dönüştürülen yerler arasında ülke ve bölge içinde tarihî, turistik, kültürel özellikleriyle oldukça önemli olan, dünya çapında turist çekme potansiyeline sahip ve tarihî ve kültürel kimliğimizin oluşmasında ve yeni nesillere aktarılmasında önemli mekânların bulunduğu belediyeler olduğu tespit edilmiştir. Bunlar arasında; borcu olmayan, kabaca 7000 turistik yatak belgesi ve yat limanı olan, yaz nüfusu 15 bini bulan Marmaris'in

15 CHP'nin Anayasa Mahkemesine verdiği dava dilekçesi, http://www.yayed.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=71-0&tipi=2&sube=0

turistik beldesi Turunç Belediyesi, turizmde öncelikli yöre ilan edilen Çorum'un Alacahöyük Belediyesi, yılda 2 milyon turistin ziyaret ettiği, 1985'de Dünya Miras Listesine giren, millî park ve sit alanı ilan edilen Nevşehir'in Göreme Belediyesi, Ege'nin tek kar yağan ve uluslararası standartlara göre kayak yapılan İzmir'in Bozdağ Belediyesi, her yıl yüz binlerce turistin ziyaret ettiği Dünya Mirası Listesinde olan Afrodisias'ın olduğu Aydın'ın Geyre Belediyesi, Atatürk'ün Büyük Taarruzda hücum emri verdiği Kütahya'nın Zafertepeçalköy Belediyesi, 20 yıldır Japonya Ortadoğu Kültür Merkezi tarafından Kalehöyük'te arkeolojik kazılar yapılan ve Japonların müze kurmaya hazırlandığı Kırşehir'in Kaman İlçesi'ne bağlı Çağırkan Belediyesi, ünlü bir TV dizisinin çekilmesinden sonra turizm ve hediyelik eşya satışlarının patladığı Nevşehir'in Mustafapaşa belediyesi kapatılacaktır.

Hal böyle iken Yasa'nın iptali yönünde Anayasa Mahkemesi'nde açılan dava 31.10.2008 tarih ve 2008/153 sayılı karar ile sonuca bağlanmış bulunmaktadır. Bu karar ile "Yasa'ya ekli 44 sayılı listede gösterilen belediyelerden,

1- Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen adrese dayalı nüfus sayımı sonuçlarına yasal süresi içinde iptal davası açanlar,

2- Yasa'nın yürürlüğe girdiği 22.3.2008 tarihinden önce 5393 sayılı Yasa'nın 8. maddesi uyarınca yapılan katılma işlemi ile nüfusu 2000'in üzerine çıkanlar,

3- "Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın önerisi ve Bakanlar Kurulu kararı ile ilan edilmiş turizm bölge, alan ve merkezleri ve kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri" kapsamında kalanlar ile "Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca saptanan 2008 yılı turizm öncelikli yöreler" listesinde yer alanlar,"[16] ın kapatılması Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.

Buna göre yukarıda kapatılmasının sakıncalı olacağını ifade ettiğimiz Turunç, Göreme, Alacahöyük, Geyre, Zafertepeçalköy, Mustafapaşa, Çağrkan, Bozdağ, Bafa, Yenice, Kılıçkaya, Yalıköy, Ortakent belediyeleri ile birlikte toplam 252 belediyenin mevcut statüleri korunmuş olmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

2000 yılı genel nüfus sayımına göre nüfusu 2000'in altında olan belediye sayısı 354 olmasına karşısın 2007 tarihinde adrese dayalı nüfus sayımında bu sayının 862 çıktığı görülmüştür. Adrese dayalı nüfus sayımının ne kadar sağlıklı olduğu konusunda kamuoyunda ciddi şüpheler bulunmakla birlikte, bu sayı, bir anlamda küçük belediyelerin yeterli hizmet ve iş üretememesinden kaynaklı olarak büyük kentlere göçü tetiklediğinin de bir göstergesi sayılabilir. Bu gelişmeler ülkemizde nüfusu 2000'in altına düşen belediyelerin kapatılması sürecini hızlandırmıştır.

Aslında dünyada pek çok ülkede belediye sayılarının azaltılması söz konusudur. Örneğin İngiltere'de 1950 yılında 2028 olan belediye sayısı, 2005'te 467'ye indirilmiştir. Benzer şekilde İsveç, Belçika, Bulgaristan ve Yunanistan'da belediye sayısı %80 oranında azaltılmıştır. Yine,

16 http://www.anayasa.gov.tr/general/haberdetay.asp?contID=627

Almanya, Avusturya ve Hollanda belediye sayılarında ciddi reform yapan ülkeler arasındadır.[17] Ancak ülkemizdeki uygulamalarda sadece nüfus kriterine bağlı olarak toptancı bir yaklaşımla konuya yaklaşılmış ve kapatılan belediyeler arasında tarihî, kültürel ve turistik önemi olanlar dikkâte alınmadığı gibi, içlerinde verimli ve etkin çalışanlar olup olmadığı da araştırılmamıştır. Böyle bir uygulamanın kamu yararı açısından da sorgulanması gerekmektedir. Her belediye farklıdır, farklı ve değişen boyutlarda imkân ve sorunları mevcuttur. Bir kısmının sahip olduğu potansiyellerin yerel yönetimlere daha fazla yetki ve sorumluluk verilerek çözülmesi ve değerlendirilmesi gerekirken, bazılarının belediye yönetimi altında bulunmalarının ülkeye maliyet getirmekten başka hiçbir etkisi yoktur. Bu şekilde tek bir kritere dayanarak belediyeleri kapatmak yerine batı ülkelerindeki uygulamalarda olduğu gibi belediyelerin birleştirilmesinin teşvik edilmesi daha yararlı olacaktır. Almanya bu yöntemle belediye sayısını üçte bire indirmiştir. Benzer uygulama Hollanda ve İsveç'de de gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalarda zora başvurulmamış, birleşmeler özendirilmiştir. Çünkü birleşme sayesinde birleşen beldeler daha iyi olanaklara kavuşmaktadırlar. Makina parklarına sahip olarak ortak yararlanmak yolu ile tasarruf sağlanmaktadır. Benzer yararlar, ortak itfaiye ve temizlik araçları satın alarak da sağlanabilir. Bu örnekler çoğaltılabilir.[18]

Planlamadaki parçacıl uygulamaların önüne geçmek, benzer özellikler gösteren bölgelerde bütüncül gelişmeyi ve kalkınmayı sağlamak için coğrafi açıdan birleşmeye uygun (aynı havza içinde yer alan yerleşimler gibi) belediyeleri, civardaki köyleri de içine alacak şekilde birleştirmek daha rasyonel bir karar olacaktır. Diğer yandan birleşmelerde 10 km sınırı gözetmek yerine daha büyük alanlara hizmet götürebilecek potansiyele sahip belediyelerin yetki alanlarını genişletmek ve bu şekilde senelerce belediye yönetimine alışmış insanları bu haklarından mahrum etmemek de başka bir alternatif çözümdür. Gelişen ulaşım ve iletişim teknolojiler sayesinde belirli bir büyüklüğe erişmiş kentlerin civarlarındaki çok daha geniş alanlara hizmet sunabilme kapasite ve potansiyelinin olduğu bir gerçektir.

Ülkemizin tarihî, kültürel ve turistik potansiyellerinin yeterince değerlendirilemiyor olması önemli bir sorundur. Tüm dünyada eşi benzeri olmayan değerlere sahip beldelerin, gelecek nesillerin yetişmesinde ve tarihî ve kültürel kimliğimizin oluşmasında büyük önem arzeden yerleşimlerin özel olarak ele alınması gerekirken, son yasal düzenlemelerle bu tür yerleşimleri köy yapmak ülke ve bölge kalkınması açısından son derece yanlış bir karardır. Aksine bu yerleşimlerin gelişmesi için yeni yatırımların, koruma ve gelişme planlarının yapılması ve potansiyellerinin birer fırsata dönüştürülmesi gerekmektedir.

Yapılan düzenlemelerde dikkâte alınmayan diğer bir husus da yetki ve sorumlulukları artan büyükşehir belediyelerinin durumudur. Henüz 5216 sayılı yasa ile genişleyen alanlarındaki imar ve diğer kentsel hizmet sorunlarını çözememişken 5747 sayılı yasanın getireceği ek yükü çoğu

17 Kaya, E, (2008), "Belediye Yönetiminde Yeni Düzenlemeler", Yerel Siyaset Dergisi, Sayı:27, Mart 2008, syf: 72-74

18 Marchali, N., (1998), Administration Locale et Democratie

büyükşehir belediyesi kaldırabilecek güçte değildir. Üstelik bağlanacak belediyelerin pek çok konuda yetersiz ve sorunlu olduğu düşünüldüğünde, bırakın buralardaki sorunları çözmeyi mevcut sınırlarındaki kentsel hizmetlerin de aksaması büyük bir olasılık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü gibi idarî sınırların tek bir kritere bağlı olarak ve tüm ülkedeki yerleşimler aynı kefeye konularak düzenlenmesi pek çok sorunları da beraberinde getirmektedir. Etkin hizmet sunamayan, malî açıdan devlete yük getirmenin ötesinde hiç bir işlevi olmayan bazı küçük belediyelerin ve büyükşehir belediyesi sistemi içinde parçacıl uygulamalarıyla kuruldukları günden beri sorun kaynağı olan ilk kademe belediyelerinin kapatılması ülke kaynaklarının daha verimli kullanılması ve bütüncül planlama açısından "kazanç" olmakla birlikte, orada yaşayan halka sorulmadan, tepeden inme kararlarla, tarihî, kültürel ve turistik değeri olan yerleşmelerin bu özellikleri dikkâte alınmadan, doğal ve yapay sınır eşikleri sağlıklı bir şekilde belirlenmeden bazı belediyelerin köy yapılması, bazılarının başka belediyelere bağlanması ve kamu maliyesine getirecekleri ek yük göz önünde bulundurulmadan pek çok yeni ilçe kurulması hem planlama hem de kent yönetimi açısından önemli "kayıp"lardır. Anayasa mahkemesinin son kararıyla bu defa, bu kayıpların bir nebze önüne geçilebilmiş olmasına rağmen turizm bölgesi olmayan ve yasal süresi içinde karara itiraz edemeyen belediyeler ile birleşme uygulamalarındaki sorunları çözülmeyen belediyeler için hala sorunlar devam etmektedir.

Kaynaklar

5747 sayılı Kanun Genel Gerekçe raporu

9. kalkınma planı yerleşme ve şehirleşme özel ihtisas komisyonu raporu, 2007. (http://ekutup.dpt.gov.tr/yerlesim/oik661.pdf)

Alexander,D,(1996), "Bioregionalism: The need for firmer theoretical foundation", University of Waterloo, Trumpeter, (http://trumpeter.athabascau.ca/content/v13.3/alaxander.html)

Arıkboğa, E., (2008), "Belediyelerde Ölçek Reformu", Birlik, Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği Dergisi, Nisan-Haziran 2008, Yıl 7, Sayı 9, s. 32-35

CHP'nin Anayasa Mahkemesine verdiği dava dilekçesi, http://www.yayed.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=710&tipi=2&sube=0

Ferrari, B. de A., (2001), "Some considerations about the methods and the nature of political geography", Finnish Institute of International Affairs, (http://www.ciari.org/investigacao/Politicalgeo_geopolitics.pdf)

Gürsoy, E.Z. (2008), "Cumhuriyet dönemimde Yeni İl ve İlçe Kurulmasındaki Yaklaşımlar", Türk İdare Dergisi, sayı:448, syf:81-94, Mart 2008

http://www.anayasa.gov.tr/general/haberdetay.asp?contID=627

http://www.rev.net/~aloe/boundary/

Kaya, E, (2008), "Belediye Yönetiminde Yeni Düzenlemeler", Yerel Siyaset Dergisi, Sayı:27, Mart 2008, syf:72-74

Marchall, N. (1998) Administration Locale et Democratie, Sh. 547.

Özgür, H. (2008), "Belediye Sayısının Azaltılmasının Tarihsel Serüvenine Dair Bir Deneme", Yerel Siyaset Dergisi, Sayı: 27, Mart 2008, syf:43-50

Russ, J., (1995), "A Bioregional Perspective on Planning and Regional Economies", Trumpeter (http: //www.trumpeter.athabascau.ca/content/v12.37russ. htm)

Trovaldsen, G., (2004), "On Boundaries and Areas in Local History Research", Registreringssentral for historike data, Universitet i Tromso, Tromso (http://www.rhd.uit.no/art/boundaries.html)

United Nations, (1967), "Principles and Recommendadtions for the 1970 Censuses", UN Publications, Sales No: 67.XVIII.3.

United Nations, (1969), "Growth of the World's Urban and Rural Population, 1920-2000", Population Studies, No 44,UN Publications,Sales No:E.69XIII.3

United Nations, (2001), "World Urbanization Prospects: The 2001 Revision", New York: United Nations Population Division

7 KASIM 2008

1. OTURUM Oditoryum

YENİ SINIFLAŞMALAR VE YENİ YOKSULLUK

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Hürriyet ÖĞDÜL

KADINLARIN GÖZÜNDEN KENTTEKİ YOKSUNLUK BİÇİMLER

Aysun SARI-Şehir Plancısı

GECEKONDUDAN 'KATKONDU'YA KADINLARIN KENTLİLEŞME SERÜVENİ: SAMANDIRA EYÜP SULTAN MAHALLESİ AİLE APARTMANLARI ÖRNEĞİ

Fadime ERGÜN-Şakir Demir İlköğretim Okulu Sınıf Öğretmeni

SUÇLA GELİŞEN KENTLERİN "GÜVENLİK" TEMELİ İLE YENİDEN YAPILANDIRILMASI; BURSA OSMANGAZİ İLÇESİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Ela ATAÇ-Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

KENTSEL MEKÂNIN YENİDEN YAPILANMASI BAĞLAMINDA: GÖÇ, SAVUNMASIZLIK VE PLANLAMA

Yrd. Doç. Dr. Hayat Zengin ÜNVERDİ-Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Plan. Böl.

Özgür BAL-Şehir Plancısı

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Hürriyet ÖĞDÜL

Kentsel yeniden yapılanma çerçevesinde bu oturumun başlığı Yeni Sınıflaşmalar ve Yeni Yoksulluk olarak belirlendi. Kazananlar kaybedenler olarak alındığında kaybedenler hanesinin en başında yoksullar geliyor. Yoksullar kuşkusuz, kentsel alandaki yeniden yapılanma süreçlerinden en hızlı etkilenen grup, yoksulların sadece gelirleri az değil, ani değişimlere karşı dayanma güçleri de az, daha kırılgan. Yeniden yapılanma olarak bu kolokyumda ele alınan tüm süreçlerden en fazla etkilenenler de yoksullar.

Kentlerimizde son yıllarda yaşanan değişim her kent insanının hayatını bir şekilde etkiliyor. Ama yoksulların hayatı kuşkusuz daha da zorlaşıyor. Daha önce yoksulların yaşadığı gecekonduların kentle bütünleşmesi, eklemlenmesi ve uyumu süreçlerinden söz edilirken, bugün sosyal dışlanmadan bahsediyoruz. Daha önce kentler yoksulları ile birlikte yaşarken ya da yaşamaya çalışırken şimdi onları yok sayıyor, yoksulluğu uzaklara sürgün ediyor.Yeni bir yoksulluk türünü görüyoruz kentlerimizde.

Bu oturumda yoksullukla birlikte anılan bazı anahtar sözcükler üzerinde konuşulacak, birincisi, sözünü ettiğimiz sosyal dışlanma, ekonomik, mekansal ve kurumsal dışlanma sonucu yoksun bırakılma, kişileri ve aileleri yoksulluk sarmalına çeken dışlama süreci. Aysun Sarı bu süreci kadının gözünden anlatacak.. Ümraniye'nin Mustafa Kemal ve Çakmak mahallelerinde iki kuşaktan kadınlarda yapılan çalışmayı aktaracak. Dolayısıyla ikinci anahtar sözcüğümüz kadın olacak.

Yoksullar içinde en dezavantajlı konumda olan bir kesim, kadınlar. Toplumsal cinsiyet anlamında yaşadığı sorunları yoksul olarak katlanarak yaşıyor. Yoksulların yaşadığı dışlanmayı kadın olduğu için katlanarak yaşıyor. Kent hayatından dışlanma, iş hayatından, eğitim ortamlarından dışlanma. Oysa ailenin yoksullukla mücadelesinde yeni geçim stratejileri yaratan kişi kadın olagelmiş. Yeni kaynaklar yaratan, kendi için olamasa da çocuklarının eğitimi ve bu döngüden kurtulmaları için mücadele eden kadın olmuş. Kadınlar, tek katlı gecekondudan apartmana geçerken dahi bu tırnak içindeki modernleşmeden payını alamamış, yeni kapatılma biçimleriyle mücadele etmek zorunda kalmış. Fadime Ergün bize Samandıra Eyüp Sultan Mahallesi'nde yapılan çalışmadan, kadınların aile apartmanları içinde yaşadıkları kapatılmadan sözedecek. Umudumuz edilgen, bağımlı ve yapabilemez olan kadının yapabilir olması ve kaybedenler hanesinde yer almaması.

Bu oturumda ele alınacak üçüncü anahtar kelime, yoksullukla birlikte en fazla adı anılan, suç. Ancak burada suçu, yoksullukla bağlantılı sosyal ekonomik bir sorun olmanın ötesinde kent mekanıyla ilgili olarak ele alan bir yaklaşım olacak. Kentteki suçu davet eden mekanlar hangileri, başka bir deyişle suç ortağı mekanlar. Sosyal kontrol, mahalle yapısı, karışık kullanımlar, köh-

nemenin önüne geçilmesi bu suç ortaklığına çare midir? Mekansal düzenlemeler buna bir çözüm olabilir mi? Planlamanın bu konuda yapabilecekleri nelerdir? Ela Ataç'ın , Bursa Osmangazi İlçesi'nde yaptığı çalışma ile bu konularda biraz düşünme fırsatımız olacak. Ela Ataç'ın Bursa Osmangazi'de yaptığı çalışmayı mazereti sebebiyle kendisi katılamayacak olduğu için, aynı bölümden Aysu Uğurlar bize sunacak.

Üçüncü anahtar sözcük de dönüşüm. Artık yoksulluk deyince ilk akla gelen kelime oldu. Dönüşüm projeleri ile yoksulluğun kentin bir yerinden başka yerine taşınması bilinen bir süreç artık. Yoksulluğun temel göstergelerinden biri risklere karşı savunmasız olma hali. Dönüşüm projeleri tam da bu kesim için hayati bir risk kaynağı. Hayat Zengin Ünverdi ve Özgür Hamdi Bal İzmir'de Nazım İmar Planıyla belirlenen dönüşüm proje alanlarının bu açıdan bir değerlendirmesini yapacaklar.

KADINLARIN GÖZÜNDEN KENTTEKİ YOKSUNLUK BİÇİMLERİ

Aysun SARI

Şehir Plancısı - İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Yapı Sosyal Değişme Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

Yoksulluk, yoksunluk, sosyal dışlanma... Birbiri ardına sıralanan bu kavramlar artık daha fazla bir arada kullanılır hale gelmiştir. Toplumsal yaşam günümüzde daha fazla ayrışmaya, "biz ve öteki" farklılaşmasına sahne olmaya başlamıştır. "Ne kadar dışlanırsan, o kadar içlenirsin.[1]" tarifinde olduğu gibi dışlayanlar ve dışlananlar toplumun iki uç kesimini oluşturmaktadır.

Dünyanın aldığı yeni biçim sürecin başlangıcı olarak görülebilir. Yoksulluk doğu-batı ayrımında genellikle gelir dağılımında eşitsizlik olarak tanımlanırken, özelikle büyük kentlerde biraz daha farklı şekillenmektedir. Günümüzde büyük kentte yoksullara yeni tanımlarla yaklaşılmakta, eşitsiz koşulların keskinleştiği mekânsal ayrışmalara sahne olan kent yaşamında 'yapabilirlik'e sahip olmayan insanların varlığı ile yeni yoksullar veya kent yoksulları tariflenir olmuştur. 1980'li yıllara referans edilebilecek bu süreç, yoksullukla başlamış, kent yoksullarını meydana getirmiş, artık sosyal dışlanma kavramına evrilir olmuştur.

Bildirinin amacını, cinsiyete dayalı ekonomik, mekânsal ve kurumsal dışlanmanın kentsel yoksulluk bağlamında araştırılması ve İstanbul'a göç etmiş kadınlarda nesiller arası devingenliğin boyutlarını ölçebilmek için 'anne ve kızı' öznesinde araştırmanın yürütülmesi oluşturmaktadır. Bu görüşmelerle kadınların sosyal dışlanma biçimlerinden hangilerine daha fazla maruz kaldıkları ve yoksulluk ile sosyal dışlanma olgusunun nesiller arası gösterdiği farklılık ve değişimlerin neler olduğu soruları üzerine odaklanmaya çalışılmıştır. Buna göre saha çalışmasının sonucu ile değerlendirilecek olan hipotez, kente göç etmiş kadınlarda sosyal dışlanmanın nesilden nesile azaldığının savunulması olarak belirlenmiştir.

Çalışma saha araştırması ile desteklenerek sonuçlar değerlendirilmiştir. Çalışmanın ana konularının 1980'li yıllara referans edilmesinden yola çıkılarak, 1980 sonrasında kente göç etmiş

---

1 Vedat Özdemiroğlu, -

kadınlarla ve onların kızlarıyla derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışma alanı olarak 1980 sonrasında doğudan göçlerin yoğun olarak yöneldiği bilinen Ümraniye ilçesinin Mustafa Kemal Mahallesi ve Çakmak Mahallesi seçilmiştir. Sahada 11'i anne, 12'si kızı, 2'si gelin ve 1'i babaanne olmak üzere toplam 26 görüşme gerçekleştirilmiştir.

Bildirinin birinci bölümünde, ilk olarak yoksulluk, kent yoksulluğu ve bu yaklaşımlar içinde göçmen kadın konumuna bakılacak, ikinci başlık olarak sosyal dışlanma konusu, tarihi geçmişi, biçimleri, sebepleri işlendikten sonra üçüncü başlıkta sosyal dışlanma ile kent yoksulluğu arasındaki ilişkiye değinilecektir. İkinci bölümde ise saha çalışması ile ilgili bulgulardan, değerlendirmelerden ve sonuçlardan bahsedilecektir.

Kent Yoksulluğu

Yoksulluk

Günümüzde yoksulluk uluslar arası kuruluşların daha fazla gündeminde ve yoksulluk hakkında pek çok araştırma yapılmaktadır. İstatistiki veriler gelecekteki manzarayı hesaplamakta ancak yoksullar hep sayılarda, hesaplarda kalmaktadır. Bunun yanı sıra o kadar çok yoksulluk tanımı, yoksul tanımı, yoksulluk çeşitleri, yoksulluk sebepleri mevcuttur ki...

Yoksullukla ilgili kısa bir araştırmanın sonucunda ulaşılabilecek mutlak yoksulluk-göreceli yoksulluk veya açlık sınırı-yoksulluk sınırı ayrımlarından öte, bir de geçici yoksullar ve kalıcı yoksullar şeklinde tanımlanan yoksullar da mevcuttur. Bu türden bir ayrım yoksulları, kent yoksulluğu ve sosyal dışlanma süreçlerine götüren ilk aşamayı ifade etmektedir.

Geçici yoksulluk, kişinin sadece işini kaybetmesi ile oluşmakta, kişi kendisine yeteri gelir sağlayan yeni bir iş bulduğu takdirde yoksul kategorisinden sıyrılmaktadır. Kalıcı yoksulluk ise, kişinin var olan iş piyasasının içine yapabilirlik kapasitesinin olmayışından dolayı girememesidir.[2] Kapasite yoksunluğu kişinin yaşı, toplumsal cinsiyeti, toplumsal rolü, yaşadığı yer, gibi kişinin çok fazla denetleyemeyeceği sebeplerden ileri gelmektedir[3]. Bu kişiler donanım eksiklikleri nedeniyle iş piyasası içinde kendilerine yeterli gelir sağlayacak bir iş bulamadıkları sürece yoksullukları kalıcı bir hale dönüşecektir.

Yoksulluk konusunda geliştirilen bir başka söylem de yoksulluğun yapısal ve kültürel olduğuyla ilgilidir[4]. Yapısal söylemler yoksulluğun kaynağını toplumun yapısına bağlamakta, bunu bireyin başarısızlığı olarak görmemektedir. Kültürel söylemlere göre ise Lewis'in "yoksulluk kültürü" olarak ortaya koyduğu tariften hareketle, yoksulların yoksunluklarını destekleyecek

2 İlhan Tekeli, "Türkiye'de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlama Aşamasına Geldi" Türkiye'de İç Göç Bolu Gerede Konferans Metinleri Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

3 Amartya Sen, Özgürlükle Kalkınma, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.

4 Serhat Özgökçeler, Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2006.

bir takım değerler, alışkanlıklar geliştirmesidir. Yoksulluk kültürü kişiyi yaşadığı koşullara adeta alıştırmakta, normalleştirmekte ve bu durumdan kurtulmak için çaba harcamasını engellemektedir.

Bu sayılan tariflerden, tanımlardan hareketle yoksulluğun en belirgin nedenleri olarak, yetersiz gelir veya işsizlik, yetersiz kapasite ve yoksulluk kültürü sayılabilmektedir.

1980'li yıllarla birlikte dünya düzeninin aldığı yeni biçimler artık yoksulluğu da yeni bir boyuta taşımış, yoksullara yeni bir çerçeveden bakmak yerine, onları tanımlayacak yeni kavramları da beraberinde getirmiştir. Çünkü artık küreselleşen yeni dünyada zenginlerin yoksullara gereksinimi gittikçe azalmakta ve dışlanma olgusu yaşanmaktadır[5].

Kent Yoksulluğu

Kent yoksulları göçle gelmiş olan, düşük ücretli işlerde, kötü çalışma koşullarında istihdam edilip, üretim süreçlerinde meydana gelen değişiklikler sonucu artık sistem dışına itilmiş, kent merkezinin çöküntü bölgelerinde veya kentin 'kenar' mahallelerinde yaşayan, çalışan, düzensiz işi olan veya işsiz, nüfusu gittikçe artan umudunu yitirmiş kesimdir. Kent yoksullarını meydana getiren süreç Şema 1'de özetlenmektedir. Süreç aslında göç öncesini de içermekte, "(...)" ile ifade edilen bölüm göçe neden olan, hep bilinen gelen faktörleri simgelemektedir. Kent yoksullarının oluşması ile bitiyor gibi görünen sürecin aslında, gelecekte başka bir tarife doğru gideceği öngörülmektedir.

Şema 1.: Kent yoksulluğunun meydana geliş süreci

Kent yoksulluğu sadece bir gelir eksikliği değildir. Gelir eksikliğinin yanı sıra kimi zaman ondan daha fazla etki eden temel kentsel hizmetlerden yararlanamama, 'kenar' mahallelerde yaşama, çalışma, sağlıksız çevre koşullarına katlanma, yeterli güvenliğe sahip olamamaktır. Bu koşulların hepsi bir arada mekânsal ve bireysel olarak yoksulluğun sürekli olarak yeniden üretilmesine yol açmaktadır[6]. Bu süreç kişinin yoksulluğu artık bir kader gibi algılamasına sebep olmaktadır.

Kent yoksulluğunun en önemli belirleyicisi artan maliyet faktörüdür[7]. Kırdan göçüp gelen kişiler kentte yaşamak için ilk önce 'ev kirası'yla tanışmakta, bir yerden bir yere erişebilmesi için 'yol parası' ödemesi gerekmektedir.

---

5 Necmi Erdoğan (ed.), Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

6 İlhan Tekeli, a.g.e.

7 Muharrem Es ve Tuncay Güloğlu, "Bilgi Toplumuna Geçişte Kentlileşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği" http://www.elelebizbize.com/e-kutuphane/muharremes/Bilgitoplumunagecistekentlilesme.pdf, 04.04.2008.

Kent Yoksulluğu İçinde Göçmen Kadın

Kent yoksulluğu sorunu içinde kadın köyden kente göç süreci içinde değerlendirilmelidir. Çünkü kadınlar göçe karar vermede ve kente geldikten sonra gecekondu yapımını teşvikte önemli roller üstlenmektedirler[8]. Bu şekilde sorumluluk alan kadın aile içi ilişkilerde söz sahibi olabilmektedir.

Kadınların yoksullukla ilişkilendirilmesi kalkınma ve geçim stratejileri geliştirme biçimleriyle olmaktadır[9]. Kalkınma konusunda cinsiyet eşitsizliği kalkınma sürecini engellemektedir. Kadınların çalışma yaşamı dışında tutulması ev içi geçim stratejilerine de yansımakta, onu da kısıtlamaktadır. Geçim stratejileri içinde kadının sabit bir geliri olmasa da sadece kadınların erişebileceği bazı kaynaklar, ev içinde çeşitli tasarruflara yönelme şeklinde geliştirilmektedir. Ev içi tasarruflar arasında öğün sayısını azaltma, daha ucuz mal ve hizmete ulaşmaya çalışma, çocukları okula göndermeme, eğer varsa daha başka giderleri azaltma sayılabilmektedir[10]. Yani yoksul kadın, yaşamını sürdürebilmenin yolu olarak dayanışma ağının içinde olmaya çalışmakta, sesini duyurabilme, bunun öneminin farkına varma ile mücadelesini sürdürmektedir.

Başka bir açıdan bakıldığı zaman kent yoksulu kadınlar için geleceğe yönelik tek umutlarının çocukları ve onların okumaları, kendileri gibi olmamaları üzerinden olduğu dikkati çekmektedir. Kadınlar çocuklarının üzerinden yaşama tutunma savaşı vermekte, hayallerini onların üzerine kurmakta, mücadeleyi onlar adına onlar için vermektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi geçinme stratejileri içinde belki de en son başvurulan bir çare olarak çocukların okuldan alınması ve geçinmeye yardımcı olması açısından çalışmak zorunda bırakılmasıdır. Çocukların çalışması, gelecekte onların yoksulluğunu beraberinde getirmekte ve böylece bir kısır döngü meydana gelmektedir. Bu risklerin yıkıcı etkileri açısından kız çocukları çok daha olumsuz şartlar altında bulunmaktadır[11].

Sosyal Dışlanma

Dışlanma konusu önemlidir, çünkü olgu yoksullıktan daha geniş bir çerçeve çizmekte, kişiyi gelir ve kaynak yetersizliğine sürüklemenin yanı sıra, toplumsal ilişkilerden de koparmakta, sosyal katılımın dağılımını azaltmakta, toplum içinde farklı bölünmelere yol açmaktadır. Bir kişi için gelecekten beklentisinin kalmaması, gelecekle ilgili tüm umutların yitirilmesi de sosyal dışlanma sürecinin başladığının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

8 Tahire Erman, "Kadınları Bakış Açısından Köyden Kente Göç ve Kentteki Yaşam" 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1998.

9 Aksu Bora, "Kadınlar ve Hane: 'Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?'", Yoksulluk Halleri ve Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri (ed.) Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

10 Aksu Bora, aynı eser.

11 Şenay Gökbayrak, "Varoşlarda Yaşam ve Kadınlar", Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı: 65 Yıl: Kasım Aralık 2002.

Sosyal dışlanma kavramı özünde toplum içi davranış biçimlerinde veya kişiler arası ilişkilerde "Dışarıda tutulmak, bir yere veya topluluğa alınmamak.[12]" manasına gelmekte; sosyal bütünleşmenin ve kaynaşmanın olmadığı durumları ifade etmektedir. Yoksulluğun artması, işsizliğin yaygınlaşması, sosyal koruma hizmetlerinin azalması, demokratik hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, temel eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde kısıt, fırsat eşitsizliği, ayrımcılık ve ifade edilen tüm bu yoksunluk biçimlerinin olumsuz sonuçları olarak toparlanabilecek olan sosyal dışlanma küresel, çok boyutlu ve dinamik bir süreçtir[13]. Sosyal dışlanma, dışlanan kişilerin, toplumun geri kalanıyla ciddi anlamda her türlü ilişkilerinin kopuşu manasına gelmektedir.

Yeni gelişen ve varlığı büyük ölçüde küresel ilişkilere bağlı yeni zengin kesimin küresel tüketim kültürünü beslemesi, kendini tehdit altında hissetmesi ve kent yoksullarına karşı dışlayıcı bir tavır içine girmesi sürecin önemli bir ayağını oluşturmaktadır[14]. Yani artık ekonomik ilişkilerin kazanan ve kaybedenleri hızla birbirinden koparması ile birlikte dışlamaya dayalı bir kültür gelişmektedir.

Sosyal dışlanmayı karakterize eden nokta sürecin dinamik olması, karakterize eden ifade ise yapabilirlik yoksunluğudur. Sosyal dışlanma dinamiktir, çünkü net olarak dışlanmanın hangi alanlarda başladığını ya da hangi alanları öncelikle etkilediğini söylemek güçtür. Bu durum, herkese göre ve her ülkeye göre farklılık gösterebilmektedir. Sosyal dışlanma yapabilirlik yoksunluğudur, çünkü yapabilirlikten yoksun kişi mal ve hizmetleri kullanabilme, toplumsal haklardan faydalanabilme ve bunlara erişebilme kabiliyetinden de yoksundur[15].

Sosyal Dışlanma Biçimleri

Sosyal dışlanma konusu birbirini etkileyen, bazen tetikleyen bazense birbirinden ayrı düşünülemeyen çok çeşitli, çok boyutlu ve kimi zaman bir kısır döngü biçimine dönüşen biçimleri bulunmaktadır. Her toplum yapısına göre farklı bileşenler içeren bu dışlanma biçimleri, kimi zaman hiçbir çizgide, hiçbir durumda birbirinden bağımsız düşünülememektedir. Sosyal dışlanma en genel başlıklar olarak ekonomik, mekânsal ve kurumsal dışlanma biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır (Bkz Şema 2).

a) Ekonomik dışlanma

Ekonomik dışlanma ekonomiye katkıda bulunmak isteyenlerin uğradığı dışlanma süreci ile birinci yönünü, ekonomik hayattan katkı sağlamak isteyenlerin uğradığı dışlanma süreci ile de ikinci yönünü göstermektedir. Ancak bu iki yönde de ekonomik açıdan dışlananlar genellikle aynı kişiler olmaktadır.

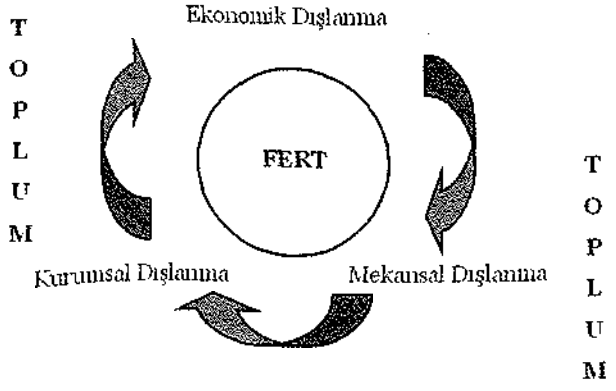
---

12 Türk Dil Kurumu.

13 Seyhan Erdoğdu, "Sosyal Politikada "Avrupalı" Bir Kavram: Sosyal Dışlanma", Çalışma Ortamı Dergisi, C.74 2004.

14 Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

15 Serhat Özgökçeler, a.g.e.

Şema 2.: Sosyal dışlanma biçimleri

Ekonomik dışlanmanın birinci yönü olarak en belirgin şekli, kişinin işgücü piyasasının dışında tutulmasıdır. Bunun yanı sıra kişinin işsiz olması, yoksul olması sebebiyle de dışlanmaya maruz kaldığı durumlar mevcuttur. Aslında yoksulluk ve işsizlik de bir bakıma işgücü piyasalarının dışında kalma ile ve/veya dışına itilmeleri ile sonuçlanan bir süreçtir. Ekonomik dışlanmayı sadece işsizler, işgücü piyasasının dışında tutulanlar yaşamamakta, yanı sıra düşük ücretli ve kötü çalışma koşullarında çalışmaya mecbur bırakılan kişiler de yaşamaktadır. Bu durum da tekrar karşımıza yoksul kişileri çıkarmaktadır.

Ekonomik dışlanmanın ikinci yönü, kişinin tüketim piyasasının dışında kalmasıdır. Kişinin tüketim piyasasının dışında kalmasının en belirgin sebebi de, onun satın alma gücünün yetersizliğinden[16], yani yoksul olmasından kaynaklanmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarına erişim eşitsizliği, bilgi ve iletişim teknolojilerine paralel seyir eden "tüketen" toplum ve onun dışında kalmış kişiler biçiminde toplumda kutuplaşma yaratmaktadır.

Bu sürecin etken değişkenleri içinde genel ülke politikası olması konuyla ilgili pek çok yazında dile getirildiği gibi ve soruna üst ölçekten çözüm arayışı anlayışı olarak geliştirilen gelir dağılımının adaletli bir biçimde gerçekleştirilememesi yer almaktadır.

b) Mekânsal dışlanma

Mekânsal dışlanmanın en önemli ayağını, ilk akla geldiği biçimiyle, konut alanlarından dışlanma oluşturmaktadır. Türkiye şartlarında ve özellikle metropoliten kentler gerçeğinde konut alanlarından dışlanmayı "kenar" mahalleler, gecekondu mahalleleri ile ifade etmek en doğru yaklaşım olacaktır. Evsiz kalmanın yanında yaşanılan konutun düşük kalitede olması, altyapı sorunları, belediye hizmetlerinin ulaşamaması da mekânsal dışlanma olarak kabul görmektedir[17].

16 Faruk Sapancalı, a.g.e.

17 Ayşe Buğra Kavala ve Çağlar Keyder "Kent Nüfusunun En Yoksul Kesiminin İstihdam Yapısı ve Geçinme Yöntemleri", Şubat 2008 İstanbul.

Mekânsal dışlanmayı salt konut alanlarından dışlanma biçiminde düşünmek konuyu eksik bırakmak olacaktır. Çünkü dışlanan kişiler fiziksel mekânda en fazla dışlanmayı konut alanlarında yaşamakla beraber, kentsel yaşam için ihtiyaçları olabilecek aktiviteleri sağlayabilecekleri bir takım mekânlardan da dışlanmaktadır. Örneğin, kent merkezinde bulunan alış-veriş mekânları, kültür-sanat mekânları, yeme-içme mekânları gibi mekânlar zaten konut alanlarından da dışlanma yaşayan kişiler için hem ulaşım güçlüğü çektikleri, hem satın alma güçlerinin yetersiz olduğu mekânlar olması dolayısıyla ya da tüm bunların dışında sadece kültürel yapılarından dolayı dışlandıkları yerlerdir. Dışlanan bu kişilerin büyük kentlerdeki göçmen nüfusu teşkil etmeleri nedeniyle kırla kent arasına sıkışmış, ne kentli olabilmiş ne de tam anlamıyla kırsal özelliğini koruyabilmiş bireyler olarak görülmeleri en önemli etkendir. Bu durum göçmen kesimin, dışlanan bu kesimin kent hayatına girebilmesini de engellemektedir.

c) Kurumsal dışlanma

Kurumsal dışlanma kişinin sosyal refah devletinin gereği sayılan yurttaşlık haklarından, siyasal haklardan, hukuki haklardan, eğitim hakkından, sağlık hakkından ve sosyal güvence fırsatlarından bir veya birkaçından cinsiyeti, yaşı, etnik ve kültürel yapı farklılıkları veya azınlık olması sebebiyle dışında tutulması ya da tam olarak kullanamamasıdır[18].

Kurumsal dışlanmada eğitim hayatından dışlanma önemli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü eğitim hakkı elinden alınmış bir kişi aynı zamanda ekonomik dışlanma yaşamaktadır. İyi bir eğitim alamamış olan kişi, iş gücü piyasasında yeterli yeteneklere sahip olamamakta bu nedenle işgücü piyasasından dışlanmakta, dolayısıyla gelirden dışlanmakta; bu dışlanmayı bir birini takip eden bir mekanizma halinde mekânsal dışlanma izlemekte, sonuç yoksullukla neticelenmektedir. Yoksullukla neticelenen bu süreç tersinden de işlemektedir: Yoksul bir kişi ailesinin onun çalışması karşılığında elde edeceği gelire ihtiyacı olduğu için, eğitim hakkından kendi isteği ile de vazgeçebilmektedir.

Sosyal Dışlanma Sebepleri

Toplumsal yaşam içinde dezavantajlı grupların içinde olmak, beraberinde dışlanmışlığı da getirmektedir. Bu gruplar için işsizler, yoksullar, eğitimsizler, sosyal güvenliği olmayanlar, evsizler, ayrımcılığa uğrayan sosyal gruplar, bağımlılar, engelliler, çocuklar, kadınlar ve yaşlılar şeklinde genel bir tablo çizmek mümkündür[19]. Toplumda yer alan bu dezavantajlı gruplar yalnızca bu grubun içine dâhil olmalarından dolayı dışlanmaya maruz kaldıkları gibi, dışlandıkları zaman da bu gruplardan herhangi birinin içinde yer alabilir.

Sayılan bu dezavantajlı grupların meydana gelmesindeki ana etmenler toplumsal (ekonomik veya sosyo-ekonomik) ve bireysel olarak özetlenebilir. Toplumsal etmenler; küreselleşme, gelir

18 Faruk Sapancalı, Sosyal Dışlanma, İzmir, 2005, Onur Sunal, "Soysal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar", http: //www.fisek.org.tr, 14 Aralık 2007 ve Özlem Çakır, "Sosyal Dışlanma", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.4 2002.

19 Faruk Sapancalı, a.g.e.

dağılımı eşitsizliği, iş gücü piyasalarındaki değişimler ve göç hareketleri olarak sayılabilir[20]. Bireysel etmenler ise, yaş, cinsiyet ve aile yapısına bağlı olarak değişim göstermektedir[21].

Göç eden nüfus için kent yaşamına katılma, kentleşme, kentle bütünleşme hizmetleri kenti yönetenlerce yerine getirilmediği için, bu kesim için kentin diğer sakinlerince dışlanması kaçınılmaz olmakta ve her iki taraf için de temel bir soruna dönüşmektedir. Bir araştırmada yer aldığı gibi "Köyde Ankaralı diyorlar, burada köylü diyorlar.[22]" şeklinde bir ifade göç eden kesim ve dışlanma sürecini net bir biçimde özetlemektedir.

Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi

Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarının her ikisinin de altyapısını teşkil eden önemli etmenlerden biri 'sosyal eşitsizlik'tir. Ancak sosyal dışlanma yoksullukla eş anlamlı değildir.[23] Yoksulluğun durağan bir kavram olmasına karşın, sosyal dışlanma dinamik bir süreci ifade etmektedir. Sosyal dışlanma yoksulluğu kapsamakta ve onu meydana getiren süreçleri de incelemektedir. Sosyal dışlanma kişileri yoksulluk sarmalına çeken sosyal, siyasî, kültürel ve iktisadî süreçler ve kişilerin direkt olarak yoksullaşmasına vesile olan türlü yöntemler üzerine odaklanmaktadır[24]. Yani sosyal dışlanma yoksulluğun hem nedeni hem de sonucu ile ilgilenmektedir.

Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki diğer farklılıklara, ayrışma noktalarına bakılacak olursa; sosyal dışlanmayı ifade eden yoksunluk topluma katılım iken, yoksulluğu ifade eden durum maddi kaynak yoksunluğudur. Sosyal dışlanma insanlar arası veya kurumlar ile insanlar arası ilişkilere yansımakta iken yoksulluk maddi kaynakların dağıtım noktasında yansımalarını göstermektedir. Sosyal dışlanmanın yapısı bir süreci ifade etmekte, yoksulluğun yapısı ise sonuçtan ibarettir. Sosyal dışlanmanın ilgilendiği konuların en başında toplumsal haklar gelirken, yoksulluk ekonomik haklar üzerinde durmaktadır. Sosyal dışlanmanın yönü bir toplumda yatay yani dışarıdan içeriye doğru olmakta, yoksulluk ise dikey yani aşağıdan yukarıya bir yön izlemektedir. Sosyal dışlanma çok yönlü, çok boyutlu, yoksulluk tek zeminli, tek boyutludur. Sosyal dışlanma toplumsal ilişkilere yansıdığı için ve sürecin hangi aşamada başladığı net olarak belirlenemediği için ölçümü zordur, ancak yoksulluğun sadece ekonomik ilişkilere yansımasından dolayı hesaplama yönüyle yoksulluğun ölçümü kolaydır (Bkz. Tablo 1).

Sosyal dışlanma ve yoksulluk bağlamında kadınlar arasında çeşitli araştırmalar[25] ışığında üzerine eğilinilmesi gereken önemli nokta genç kızlar veya ikinci kuşak göçmen kadınlardır. Bu kuşak

20 Faruk Sapancalı, Sosyal Dışlanma, İzmir, 2005 ve Özlem Çakır, "Sosyal Dışlanma", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.4 2002.

21 Faruk Sapancalı, a.g.e.

22 Tahire Erman, a.g.e.

23 Serhat Özgökçeler, a.g.e.

24 Serhat Özgökçeler, aynı eser.

25 Ayrıntılı bilgi için bakınız; Tahire Erman, "Kadınları Bakış Açısından Köyden Kente Göç ve Kentteki Yaşam" 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1998 ve Şenay Gökbayrak, "Varoşlarda Yaşam ve Kadınlar", Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı: 65 Yıl: Kasım Aralık 2002.

Tablo 1.: Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki farklar

Sosyal Dışlanma	Yoksulluk
Topluma katılım	Maddi kaynaklar
İlişkisel	Dağıtımsal
Süreçsel	Sonuçsal
Vatandaşlık Hakları	Ekonomik haklar
Dışarıdan İçeriye	Aşağıdan yukarıya
Çok yönlü/boyutlu	Tek zeminli/boyutlu
Ölçümün zorluğu	Kolay ölçülebilir

(Kaynak: Serhat Özgökçeler, Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2006.)

köyde doğup büyümüş ve sonradan çeşitli nedenlerle kente göç etmiş anne-babaya sahiptir ve kendisi şehirde doğmuştur. "Şehirli" kimliği kazanmaya başlamış ancak bir "kimlik krizi[26]" içerisindedir. Anne-babası ile çatışma halindedir. Bu duruma örnek teşkil edecek iki alıntı ile devam edersek; Şenay Gökbayrak'a göre "Bu genç kızların geleceğe, kentsel yaşama ilişkin algıları, annelerinden farklı olmakta, dışlanmışlık ve itilmişlik duygusunu daha fazla yaşamaktadırlar." ve Tahire Erman'nın Ankara'da bir gecekondu mahallesi olan Çukurca'da yaptığı etnografik araştırmadan elde ettiği bazı bulgulara göre "İkinci kuşak kadınlar, kentin olumlu etkisini anneleri kadar açık bir şekilde hissetmemektedirler. İkinci kuşak genç kadınlar, "şehirliler" gibi yaşamak istediklerinde, elverişsiz ekonomik şartlar yanında, ailelerinin baskısıyla da karşılaşmaktadırlar. Kimisi ise kendilerine kentte farklı, "anlamlı" bir yaşantı ümidi veren ortamı, grupları, söylemleri aramaktadır. Bu bağlamda, radikal İslam, kadınlara (hem ikinci kuşak, hem de yeni göçen) kentte var olmak, kimlik kazanmak, yaşamlarını anlamlandırmak yönünde yeni yollar açmaktadır." Yani bu genç kızlar bulundukları konumu, yaşam koşullarını ya kabul edecekler, ya da başkaldırarak farklı arayışlar içine çekileceklerdir.

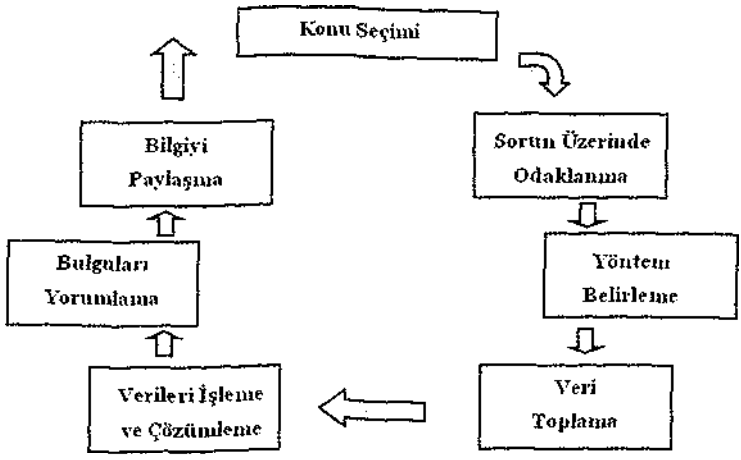
Saha Araştırmasının Genel Çerçevesi

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışma bir nitel araştırmadır. Nitel araştırma, sosyolojik araştırma yöntemleri üzerine eğilen birçok araştırmacının da belirlediği gibi insan ve grup davranışlarının "niçin"ini "nasıl"ını ve "ne şekilde"sini anlamaya yöneliktir[27]. Araştırma görüşme, gözlem ve elde dilen dokümanları incelemeye dayanmaktadır (Bkz. Şema 3).

26 Hüseyin Bal, Kent Sosyolojisi, Fakülte Kitapevi, Isparta 2006.

27 A. Hilal Batı, "Nitel Araştırma Yöntemleri" http://halksagligi.med.ege.edu.tr/seminerler/2003-04/NitelArastirmaYontemleri_HB.pdf, 19.06.2008.

Şema 3.: Araştırma süreci safhaları

(Kaynak: A. Hilal Batı, "Nitel Araştırma Yöntemleri" http://halksagligi.med.ege.edu.tr/seminerler/2003-04/NitelArastirmaYontemleri_HB.pdf, 19.06.2008.)

Çalışma, sosyal dışlanma olgusunu hem teorik bağlamda tartışmakta, hem de doğrudan bu sorunu yaşayan kişiler arasında nesiller arası devingenlik boyutlarını ölçebilmek adına "anne ve kız" öznesinde elde edilen verilerden hareket etmektedir.

Araştırma derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerle değerlendirilmiştir. Sahada görüşmeler önceden hazırlanmış, açık uçlu, esnek ve görüşmenin gelişmesine göre şekillendirilmiş olan sorulara dayanmaktadır. Böylece incelenen insan ve grup davranışlarının veya sosyal süreçlerin, yine o insanlar tarafından algılanış, seçiliş biçimlerinin fotoğrafını çekmeyi amaçlamaktadır. Özellikle yoksulluk değerlendirmelerine nitel araştırma, yoksulların yoksullukla ilgili kendi kıstaslarına ve kendi çözümlerine vurgu yapılmasını sağladığı için önemlidir[28]. Fotoğrafın içine yerleştirilen sorular 'insanların niçin böyle davrandığı', 'yargı ve davranışlarının nasıl oluştuğu', 'insanların çevrelerinde olup bitenden nasıl etkilendiği', 'sosyal gruplar arasındaki farkların neler olduğu' gibi bölümlerden oluşmaktadır. Görüşmelerde önemli olan hususun, incelenen kişilerin olaylara ilişkin tutum, düşünce ve deneyimleri olması nedeniyle; bu tutumlarını, düşüncelerini ve deneyimlerini ortaya çıkarmalarını sağlaması açısından yeni sorularla araştırma şekillendirilmiştir. Bu araştırmada incelenen kişilerin hikâyeleri çok önemlidir ve görüşmeler boyunca şekillenen sorularda hep bu hikâyenin peşinde olunmuştur.

28 Yıldız Ecevit, "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?" http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/495.pdf, 16.06.2008.

Örnek Alan Seçimi ve Bağlı Kalınan Kriterler

Harita 1.: Saha çalışmasının gerçekleştirildiği mahallelerin konumu

Araştırma Mayıs-Haziran 2008 döneminde özellikle 1950 sonrası devingen bir nüfusa sahip kitlesel göç kenti İstanbul'da 1980 sonrası gelişmiş ve 1980-1990 sonrası göçlerin yöneldiği mahallelerden olan Ümraniye'nin Mustafa Kemal ve Çakmak mahallelerinde gerçekleştirilmiştir(Bkz. Bkz. Harita 1).

Mustafa Kemal Mahallesi'nin eski adı 1 Mayıs mahallesidir. Mahalle yaklaşık 30 yıl önce kurulmuştur. Buradaki değişimi başlatan çevreye açılan taş ocağı olmuştur. Bu taş ocağında çalışmak için Sivas, Kahramanmaraş, Erzincan gibi doğu illerinden İstanbul'a gelenler hemen taş ocağının yanında buldukları boş araziye yerleşmişlerdir. 1980 sonrası resmi olarak kabul edilen mahallenin adı da Mustafa Kemal olarak tayin edilmiştir. 1990 yılında 19.267 kişilik nüfusa sahipken 2000 yılında 25.503'e yükselmiş, adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre %22 artarak 32.776'ya ulaşmıştır. Mustafa Kemal Mahallesi Ümraniye nüfusunun %3,6'sını teşkil etmektedir.[29]

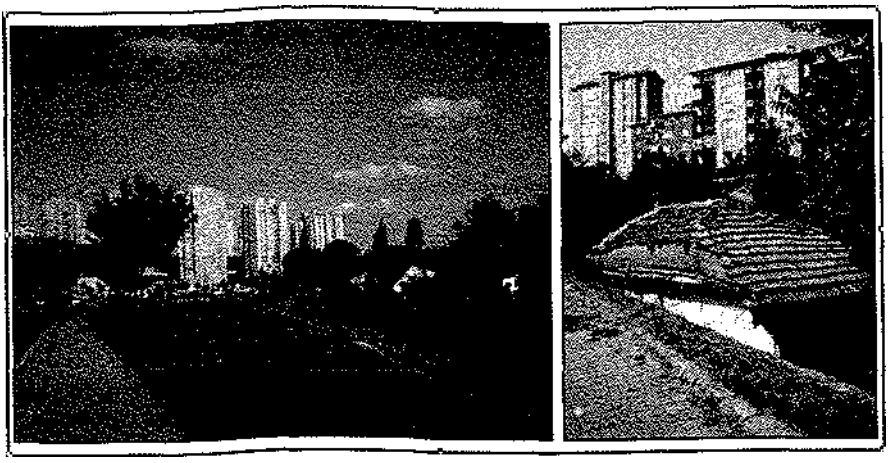
Çakmak Mahallesi'nde yerleşmeler 1966 yılından itibaren kurulmaya başlamıştır. Burası da yasal olmayan bir süreçle ve gecekondulaşma ile kurulduğu için yasal olarak tanınması ve muhtarlığının kuruluş tarihi 1968 yılıdır. Mahallenin nüfusu 1990 yılı itibariyle 16.751 olarak kayıtlara geçmişken, 2000 yılında nüfus %56 oranında artarak 38.618 olarak tespit edilmiştir. Çakmak

29 Özgül Apaçe, "Varoşların Simgesi: 1 Mayıs Mahallesi", http://www.deepnet.com/deepmain.php?pKey=520, 12.06.2008. Sema Erder, İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye, İletişim Yayınları, İstanbul 1996 ve TUİK.

Mahallesi'nin nüfusu adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre %47 artarak 69.348'e ulaşmıştır. Çakmak Mahallesi Ümraniye nüfusunun %7,7'sini teşkil etmektedir.[30]

Araştırma yapılan bölgede dikkati çeken en önemli unsur, gecekondularla site biçiminde yapılaşmış yüksek katlı yapıların bir arada bulunuyor oluşudur. Ayrıca site biçiminde yapılaşmaların sürdüğü, evlerin genellikle kiralık veya satılık afişleriyle donatılmış olması da ayrı bir gözlem notudur. Farklı statü-gelir gruplarının, kendi dışındaki toplumsal gruplara farklı bir şekilde yaklaşması, kendi dışındaki evreni oluşturan diğer gruplarla aralarına mesafe koyması ve "aynı dünyada ayrı dünyalarda"[31] yaşamayı tercih etmeleri, bir kenti en küçük yerleşim birimi olan mahallede bile aynı sınırlar içinde yer alıyor oluşlarından etkilenmemiştir bu çevrede. Üstelik bu sitelerde yaşayacak olan insanlar için, bu sitelerin daha siteril olmasını doğuran önemli etkenlerden biri olan otoyol ve otomobil faktörleri, söz konusu sitelerde yaşayacak olanları toplumdan, kentten, halktan koparmaktadır[32]. Evinden otomobiline binerek otoyola çıkan kişi, hızlı bir şekilde işine giderken farklı toplumsal katmanlar ve onların sorunlarıyla hiç karşılaşmayacaktır. Sadece otoyolda yol alırken, görmek zorunda kalacağı birkaç gecekondu, biçimsiz ev veya niteliksiz bina olacaktır.

Araştırmanın yürütülmüş olduğu mahallelerin seçilmesinin temel gerekçesi, sosyal dışlanma olgusunun günümüzdeki anlamıyla keşfedilişinin 1990'lara kadar uzanıyor oluşu bilgisinden hareketle, özellikle 1950 sonrası devingen bir nüfusa sahip kitlesel göç kenti İstanbul'da, adı

Fotoğraf 1.: Siteler ile gecekonduların bir aradalığı

30 y.a.g.e.

31 Murat Güvenç, "Beş Büyükşehirde Satatü-Gelir Temelinde Mekânsal Farklılaşma: İlişkisel Çözümlemeler", 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1998 aktaran Köksal Alver, Siteril Hayatlar, Hece Yayınları, Ankara 2007.

32 Köksal Alver, Siteril Hayatlar, Hece Yayınları, Ankara 2007.

geçen mahallelerin 1980 sonrası gelişmiş ve 1980-1990 sonrası göçlerin yöneldiği mahalleler arasında yer almalarıdır. Alan seçiminde dikkate alınan alt gerekçeler, mahallelerin bulunduğu bölgenin tarihi geçmişi ve gecekondulaşma süreci, kent yoksulluğunun önemli derecede hissedildiği yerlerden oluşu ve doğu bölgelerindeki ailelerin kadınlar ve kız çocuklarına yaklaşımlarının kentin bu bölgesinde de devam edişi yani toplumun en umutsuz kesimi olan yoksullar ve dışlanmışlar arasında da cinsiyete dayalı ayrımcılığın olabileceği düşüncesinden hareketle, kadın yoksulluğunun, kadın dışlanmışlığının vurgulanabileceği bir alan olmasıdır.

Sahada 11'i anne, 12'si kızı, 2'si gelin ve 1'i babaanne olmak üzere toplam 26 görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma, görüşülen bu kişilerin sorulan sorulara verdiği yanıtlar, görüşmenin seyrine göre paylaştıkları hikâyeleri, deneyimleri ve sahadan edinilen bu verilerin yorumlanmasıyla tamamlanmıştır. Çalışmaya kent yoksulluğunu ve sosyal dışlanmayı yaşayan kişiler arasında nesiller arası devingenlik boyutlarını ölçebilmek adına "anne ve kız" öznesinde gerçekleştirilmek amacıyla başlanmışsa da, sahada seçilen örneklem grubunun dışında olan gelinlere ve babaanneye de rastlanılmış ve bu kişilerin anlattıkları hikâye ve deneyimler de çalışmanın yorumlanmasında kullanılmıştır.

Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Araştırmanın bulguları ile köyden kente göç etmiş kadınların ve kızlarının yaşadığı kent yoksulluğunun boyutlarını tespit etmek, yaşadıkları sosyal dışlanma biçimlerinin somut hallerini ortaya çıkarmak hedeflenmektedir.

Kimlerle Görüşüldü?

Saha çalışmasında görüşülen anneler çoğunlukla 40 ile 70 yaş arasındadır. Kızların yaş aralığı ise çoğunlukla 12-25 arasında değişmektedir.

Tablo 2.: Görüşülen kişilerin yaş aralıkları

	12-17 yaş	20-25 yaş	25-40 yaş	40-50 yaş	50-70 yaş
Anne	0	0	2	5	5
Kız	6	5	2	1	0
Toplam	6	5	4	6	5

Görüşülen kişilerin eğitim derecesi annelerde hiç okula gitmemişler ve okuma-yazması olmayanlar çoğunluktadır. İlköğretim derecesinde eğitim seviyesine sahip olanlar da görüşme yapılan kişiler içinde önemli bir bölüm teşkil etmektedir. Sahada eğitim seviyesinin genellikle düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak 26 kişi arasında 2 kızın üniversite sınavına hazırlandığı da tespitler arasında yer almaktadır.

Tablo 3.: Görüşülen kişilerin eğitim seviyeleri

Eğitim Düzeyi	Sayı
Yok	8
İlkokul	6
Ortaokul	6
Lise	3
Üniversite Hazırlık	2
Üniversite	1

Görüşülen ailelerin 7 tanesi Mustafa Kemal mahallesinde, 4 tanesi de Çakmak mahallesinde oturmaktadır. Ailelerin yaşadıkları evler çoğunlukla kendilerine aittir ve evler gecekondu veya üzerine ek kat çıkılmış gecekondu biçimindedir. Apartmanda yaşayan aileler Çakmak mahallesinde, gecekonduda yaşayan aileler Mustafa Kemal mahallesinde oturmaktadır. Apartman dairesinde ve gecekonduda yaşayanların çoğunluğu evlerinin sahibidir. Görüşülen aileler içinde kiracı sayısı sadece 3'tür.

Göç Süreci: Ne zaman, nereden, neden geldiler?

Görüşülen kişilerde annelerin hepsi İstanbul'a göç ederek, kızların ise 5 tanesi göç ederek gelmiştir. Kızların çoğunluğu aileler için kentte ikinci nesili temsil etmektedir. Gelinen yer olarak en fazla sayıda Tunceli ve Diyarbakır'dan gelenler bulunmaktadır. Göç sürecinin başlangıcının çoğunlukla 1990 sonrası olması bilgisinden hareketle, bu doğu illerinden 1990 sonrası artan göçlerin en önemli sebebini artan terör olayları oluşturmaktadır. Ailelerin belirttiği en önemli gerekçe olan ekonomik sıkıntılar ve işsizlik sorunları da terör olaylarının artışına bağlanabilmektedir. 1980 öncesi gelen 3 aile mahallenin kuruluş ve yıkılış dönemlerine şahit olduklarını, köylerinde yaşadıkları ekonomik sıkıntıları, göç sonrası kentte de yaşadıklarını belirtmişlerdir. Göç etme sebepleri içinde, kadınlar bazında en önemli gerekçeler arasında yer alan 'evlenme' gerekçesi, araştırmanın yürütüldüğü anneler arasında 2 kişi tarafından ifade edilmiştir.

Tablo 4.: Görüşülen kişilerin ne zaman geldikleri

Göç Edilen Yıl Aralıkları	Sayı
1980 öncesi	3
1980-1990 arası	2
1990-2000 arası	7
2000'den sonra	7
İstanbul'da doğanlar	7

Araştırma yapılan bölgede, örneklem içinde en fazla göç veren illerden olan Tunceli'den göç edenlerin, göç etme dönemi 1980 öncesi ile 1990-2000 arası olarak tespit edilmiştir. En çok göç veren diğer il olan Diyarbakır'dan göç edenlerin göç etme dönemi 1980-2000 arası olarak belirlenmiştir.

Tablo 5.: Görüşülen kişilerin nereden geldikleri

Anneye Göre Gelinen Yer	Sayı
İzmit	1
Bingöl	1
Muş	1
Mardin	1
Bayburt	1
Tunceli	4
Diyarbakır	3

Görüşülen ailelerin çoğunluğu göç ettikten sonra doğrudan yaşadıkları mahalleye gelmişler, kademeli göç süreci yaşamamışlardır. Özellikle Mustafa Kemal mahallesinde oturanlar bu bölgede gecekondu yapımı başladığını öğrenince, kendileri de bir yer almak ve ev sahibi olabilmek için geldiklerini söylemişlerdir. Çakmak mahallesinde apartmanda yaşayan aileler ise şu an yaşadıkları evden önce yine bu çevrede bir gecekonduda yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Görüşülen kişilerin hepsi göç sonrası aile içi ilişkilerde değişiklik olmadığı söylerken, yine hepsi göç ettikten sonra komşularının kendilerine yardımcı olduğunu, özellikle 1990 öncesinde göç edenler, o zamanki komşuluk ilişkilerinin şimdikine göre çok daha iyi olduğunu belirtmişlerdir. Göç sonrası aile içi ilişkilerin değerlendirilmesinde çıkan sonuçların hepsinin olumlu ya da herhangi bir değişiklik olmadığının belirtilmesi, göç öncesi yaşadıkları ilde geniş aile içinde yaşadıktan sonra, kentte çekirdek aile biçimine geçmeleri nedeniyle tam olarak değerlendirilemediği düşünülmektedir. Göç sonrası komşulardan yardım görmüş olmaları, bu bölgenin nüfusunun bütünüyle göç edenlerden oluşuyor olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak gözlemler neticesine, mahallelerin çevresine çoğunlukla üst ve orta-üst gelir düzeyine sahip insanlara hitap eden, çok yüksek katlı, site biçiminde gelişmiş konutların yapımına başlanmış olması, ileriki zamanlarda bu konutlara taşınacak olanlarla mahalle sakinleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde bu soru anlamlanacaktır. Göç sonrası aile içi ilişkilerin değerlendirilmesi, kent hayatına uyum sağlama süreci ve özellikle kadınların ve kız çocuklarının doğu illerinde yaşadıkları koşullarda değişiklik olup olmadığını belirleme açısından önemli bir konudur. Göç sonrası komşularının davranış biçimlerinin değerlendirilmesi ise, kente onlardan daha önce gelerek kent hayatına onlardan önce katılmış olmaları sebebiyle, sonradan gelenlerin nasıl karşılandığını belirlemek amacıyla istenmiştir.

Kent Yoksulluğu: Hangi Yoksulluk, Nasıl Bir Yoksulluk?

Görüşülen ailelerin hepsi yoksul olduklarını kabul etmekte, köyde yaşadıkları yoksullukla kentteki yoksulluğun tek farkının sürekli tarla ve hayvanlar ile ilgilenmek ve evin büyüklerine hizmet ile uğraşmak zorunda olmamak şeklinde ifade etmektedirler. Kentte yaşanılan yoksulluğun gerekçeleri arasında eğitimsizlik dolayısıyla mesleksizlik ve yeterli gelir getirmeyen işler veya yetersiz iş imkânları gösterilmektedir.

Görüşme yapılan annelerin 5 tanesi halen ev temizliğine gitme, çocuk bakma, evin bahçesinde beslenen ineğin sütünü satma gibi işler yapmaktadır. Çalışan bu annelerin hepsi çalışmak zorunda oldukları için bu işleri yaptıklarını belirtmişlerdir. Görüşülen annelerin 4 tanesi ise kente göç ettikten sonra yaşanılan geçim sıkıntısı sebebiyle, bir süre yine yukarıda sayılan işler gibi işlerde çalıştıklarını ama şu an çalışmadıklarını söylemişlerdir. Şu an çalışmayanlar sağlığının elvermemesi, bir kısmı iş bulamadığı, bir kısmı ise çocuğunun bakımı sebebiyle çalışamadığını söylemiştir. Görüşülen kızlar arasında 3 tanesi yakın çevrede bulunan konfeksiyon atölyelerinde çalışmakta veya tezgâhtarlık yapmaktadır. Çalışan kızların hepsi kentte yaşadıkları geçim sıkıntısı sebebiyle çalışmak zorunda olduklarını söylemiş, hatta içlerinde çalışmak zorunda olduğu için okula devam edemediğini belirtenler de olmuştur. Çalışmayan kızlar içinden 7 tanesi halen eğitim hayatına devam etmektedir. Köyden kente göç etmiş bu kadınların neredeyse hepsinin mesleksiz oluşu gerçeği ve çalışıyor oluşları, onların yaşadığı kent yoksulluğunu ifade eden en önemli sonuçtur.

Tablo 6.: Görüşülen kişilerin bir işte çalışma durumları

Çalışma Durumu	Sayı
Çalışmamış	11
Çalışıyor	9
Çalışmış, şu an çalışmıyor	6

Görüşülen kişilerin "anne-kız" öznesinde ve "gelin" de dâhil edilerek çeşitli kurumların yardımlarından haberdar olup olmadıkları ve faydalanıp faydalanmadıkları sorulmuş ve içlerinden sadece 1 kişinin başvurduğu yardım isteğinin kabul edildiği ve her ay düzenli gelir aldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Kent yoksulu olarak atfedilen bu insanlar arasında bir kuruma yardım için başvurup da alamayanların sayısı içlerine 1 gelin de dâhil edilerek 3 olarak tespit edilmiştir. Herhangi bir kuruma yardım alma amacıyla başvurmayan 6 kişi arasında, belirli bir gelirin altında gelire sahip olanların böyle bir hakkı olduğundan haberi olmayanlar, kendi durumlarından daha kötü durumda olanlar olabileceği sebebiyle başvurmadıklarını ifade edenler yer almaktadır. Çeşitli kurumlardan yardım almaları, bir nevi kişilerin yoksulluklarını kabul ettikleri manasına gelmektedir.

Dayanışma biçimleri konusunda çevredeki veya kentteki akraba ve hemşerileriyle dayanışma halinde olup olmadıkları sorulduğu zaman, görüşülen kişiler içinde akraba ve hemşerileriyle maddi açıdan dayanışma içinde olmadıkları, görüşmelerin maddi imkânlar elverdiği ölçüde karşılıklı

ziyaret şeklinde geliştiği tespit edilmiştir. Farklı ilişkiler olarak, ailelerden birinin akrabasının evinde kiracı olarak yaşaması, bir diğerinin ise kente göç ettiklerinde 2 ay bir akrabasının yanında kalması örnek olarak gösterilebilir.

Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma olgusu birinci bölümde bahsedildiği gibi üç başlık altında (ekonomik-mekânsal-kurumsal) incelenmiş, bu dışlanma biçimlerinin içeriğini oluşturan durumlar saha görüşmelerinden elde edilen yeni durumlarla birleştirilerek somutlaştırılmıştır.

Bu konu başlığında görüşülen kişiler, sosyal dışlanma türlerini meydana getiren durumlar arasından birden fazlasını ifade etmişlerdir.

a) Ekonomik Dışlanma: Çalışan Yoksullar

Görüşme yapılan kişiler arasında toplam 16 kez ekonomik dışlanma türlerinin yaşandığı ifade edilmiştir. Ekonomik dışlanma yaşayan bu kişilerin çoğunluğunu anneler oluşturmaktadır. Aile içinde annelerin kızlardan ziyade ekonomik hayatın içinde daha fazla olması nedeniyle böyle bir sonuç çıkmaktadır.

Tablo 7.: Görüşülen kişilerin yaşadığı ekonomik dışlanma

Dışlanma Türü	Dışlanma Durumları	Toplam Sayı	Kızı	Anne
EKONOMİK	İşgücü piyasasının dışında kalma	7	3	4
	Düşük ücretle çalışma	7	2	5
	Çalışmıyor olsa da gelir yetersizliği	2	0	2
	Tüketim piyasasının dışında kalma	0	0	0

Ekonomik dışlanma durumlarından en fazla yaşananlar 'işgücü piyasasının dışında kalma' ve 'düşük ücretle çalışmaya mecbur olma' durumlarıdır. İşgücü piyasasının dışında kalanlar hem annelerde hem de kızlarda çoğunluktadır. Bu kişiler çalışmak istemelerine ve buna ihtiyaçları olmasına rağmen, çeşitli gerekçelerle şu an çalışmamaktadırlar. Düşük ücretle çalışmaya mecbur kalma durumu en fazla annelerde görülen bir durumdur. Ekonomik dışlanma durumları arasında 'çalışmıyor olsa da gelir yetersizliği yaşama' durumu 2 anne tarafından ifade edilmiştir.

Ekonomik dışlanmayı ifade eden dördüncü durum 'tüketim piyasasının dışında kalma' kimse tarafından doğrudan söylenmemiştir. Ancak soru formunda yer alan ve tüketimi ölçmeyi amaçlayan sorular arasında "Bildiğiniz alışveriş merkezi nerede var?" sorusuna alınan ilginç cevaplardan birisi "BİM"e gittiklerini söylemeleri olmuştur. Başka bir deyişle aslında tüketim piyasasının dışında kalan veya bırakılan bu insanlar, bu durumun ayırdında değildirler. Bu konuyla ilgili olarak yöneltilen "Kent merkezi deyince nereyi anlıyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtlar arasında Kadıköy, Taksim-Beyoğlu veya Eminönü olmamış, genellikle Ümraniye cevabı verilmiştir.

b) Mekânsal Dışlanma: Kentlileşemeyenler

Görüşülen kişiler içinde dışlanma biçimleri arasında en fazla mekânsal dışlanma türünün yaşandığı tespit edilmiştir. Herhangi bir kişi mekânsal dışlanma durumlarından birden fazlasını yaşadığını ifade etmiştir. Yani yaşanan mekânsal dışlanma durumları 44 kez belirtilmiş, bunların 26 tanesi anneler tarafından dile getirilmiştir.

Tablo 8.: Görüşülen kişilerin yaşadığı mekânsal dışlanma

Dışlanma Türü	Dışlanma Durumları	Toplam Sayı	Kızı	Anne
MEKÂNSAL	Kent hayatına kolayca girememek	14	6	8
	Toplum içi ilişiler (Etnik dışlama)	9	4	5
	Evsizlik	5	1	4
	Konut kalitesinin düşüklüğü	4	0	4
	Belediye hizmetlerinin ulaşamaması	4	1	3
	Aile içi ilişkiler (Baskı, kıyas, düzensiz)	4	4	0
	Ulaşım ve coğrafya açısından uzakta olmak	3	2	1
	Aile fertlerine bağımlı olma	1	0	1
	Altyapı sorunu	0	0	0
	Mahalle içinde hizmet eden yerel ticaretin bitip büyük marketlerin açılması	0	0	0

Mekânsal dışlanma içinde en çok karşılaşılan durum kent hayatına kolayca girememek ve toplum iç dışlanmadır (etnik yapısı sebebiyle dışlanma). Kent hayatına kolayca girememe sorununu en çok yaşayan annelerin bu sorunu yaşıyor olmalarının en temel gerekçeleri olarak karşımıza, okuma-yazmalarının olmaması ve yakın çevre dışında hiçbir yere tek başına gidemiyor olmaları çıkmaktadır.

Etnik yapısı sebebiyle dışlanma sorunu ise hem anneler hem de kızları aynı düzeyde yaşamaktadır. Kızlardan biri gittiği dershanede Alevi olması sebebiyle yaşadığı dışlanmayı anlatmış, bir diğeri babası öldüğünde komşularından sadece birisinin başsağlığına geldiğini yine kendilerinin Alevi olmasına bağlamıştır. Annelerden birisi ise Kürtçe konuşuyor olmasından dolayı çalıştığı yerde gördüğü baskıyı anlatmıştır.

Mekânsal dışlanma biçimlerinin içinde evsizlik, konut kalitesinin düşüklüğü, belediye hizmetlerinin ulaşamaması ve saha görüşmesinden elde edilen veriler doğrultusunda bu bölüme alınan aile içi ilişkilerde baskı, kıyas ve düzensiz aile yapısı sebepleriyle dışlanma genellikle aynı seviyededir. Anne-kız karşılaştırmasında aile içi ilişkiler başlığı hariç hepsi daha çok annelerin yaşadığı dışlanma biçimleridir.

Ulaşım ve coğrafya açısından uzakta olduklarını düşünenler genellikle kızlardır. Saha görüşmeleri neticesinde çıkarılan bir diğer biçim olan "aile fertlerine bağımlı olma" annelerde sadece birinde görülen bir durumdur. Burada bu annenin çocuklarına bağımlı olma sebepleri içinde,

annenin okuma-yazmasının olmaması, yakın çevre haricinde hiçbir yere tek başına gidememesi ve temizlikten kazandığı para ile evinin temel ihtiyaçları için dahi alışverişe kendinin değil çocuklarının çıkıyor oluşu bulunmaktadır.

Mekânsal dışlanmanın diğer biçimlerinde altyapı sorunu ve mahalle içine hizmet eden yerel ticaretin bitip büyük marketlerin açılması, görüşülen kişiler arasında yaşanılan sorun olarak belirtilmemiştir. Mahallelerde bütçeye göre bakkallar ve marketler bir arada kullanıldığı için bu konuda bir dışlanma yaşanmaması olası karşılanmaktadır. Görüşme yapılan evlerin hiçbirisinde geçmiş dönemlere nazaran altyapı sorunu olmadığı gözlenmiştir.

c) Kurumsal Dışlanma: Sosyal Güvence-sizler

Görüşülen kişiler arasında yaşanan kurumsal dışlanma biçimleri 24 kez dile getirilmiştir. Kurumsal dışlanmayı "anne-kız" öznesinde eğitim ve sosyal güvence fırsatlarının yoksunluğu açısından kızların daha fazla yaşadığı tespit edilmiştir. Kurumsal dışlanma içinde en fazla karşılaşılan durum annelerde ve kızlarda eşit olarak tespit edilen sağlık hakkından ve sosyal güvence fırsatlarından mahrumiyettir.

Tablo 9.: Görüşülen kişilerin yaşadığı kurumsal dışlanma

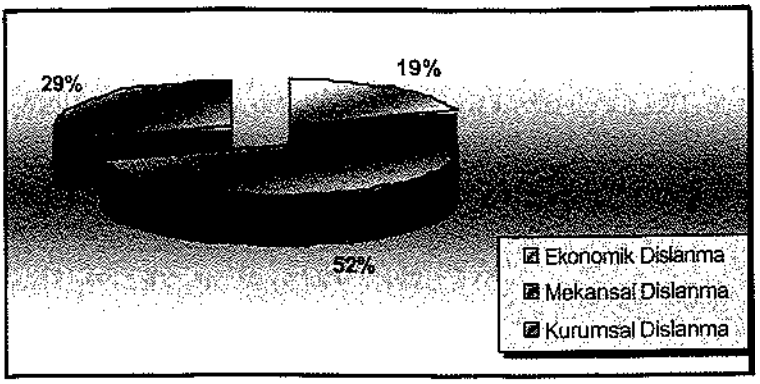
Dışlanma Türü	Dışlanma Durumları	Toplam Sayı	Kızı	Anne
KURUMSAL	Sağlık hakkı	8	4	4
	Sosyal güvence fırsatları	8	4	4
	Eğitim hakkı	6	4	2
	Vatandaşlık hakları	2	1	1
	Hukuki haklar	0	0	0

Halen çalışan anne ve kızlarda görüşülen bir kız haricinde hiçbirisinin sağlık sigortası ve sosyal güvencesi yoktur. Çalışmayan annelerin eşlerinin de yarısının sağlık sigortası ve sosyal güvencesi yoktur. Sağlık hakkından dışlanma içinde gelinlerden birisi hamileliği sırasında kontrol amacıyla gittiği sağlık ocağında etnik kökeni ve dış görünüşü sebebiyle kendisiyle olması gerektiği gibi ilgilenilmediğini hatta Diyarbakırlı olmasından dolayı çok fazla çocuk doğuracağı ima edilerek, sağlık ocağına çok fazla geleceğinin söylenildiğini anlatmıştır.

Kurumsal dışlanma biçimlerinden vatandaşlık haklarından mahrumiyet aynı aile içinde bir anne ve bir gelin tarafından yaşanmıştır. Yaşadıkları dışlanma sağlık karnesi ve yeşil kart başvurusunda gerçekleşmiş ve bu talepleri reddedilmiştir.

Kurumsal dışlanma biçimlerinden hukuki haklar, görüşülen kişiler arasında bir yoksunluk şekli olarak düşünülmemiş, sadece oy kullanma biçiminde öne çıkarılmıştır. Bu noktada Amartya Sen'in ifade ettiği gibi öncelik hangisinde; yoksulluk ve onun ortadan kaldırılması mı, yoksa siyasi ve medeni hakların kullanılabiliyor olması mı? Yani sahada görüşme yapılan kişilerden çıkarılan sonuca göre insanların önceliği ekonomik olarak daha rahat olmak, diğer haklar, özellikle siyasi ve medeni haklar olmasa da olur izlenimidir.

Saha çalışmasında elde edilen önemli bir sonuç, yaşanan dışlanma biçimlerinden ekonomik-mekânsal-kurumsal dışlanma sınıflandırması yapıldığında, görüşme yapılan kişiler arasında en fazla mekânsal dışlanmanın, daha sonra kurumsal dışlanmanın ve en son olarak ekonomik dışlanmanın yaşandığı belirlenmiştir. Bu bilgi, yoksullukla sosyal dışlanmanın aynı şey olmadığını ortaya çıkarması açısından önemlidir.

Grafik 1.: Görüşülen kişiler arasında yaşanan dışlanma türleri

Sahada görüşülen 'anne ve kız'larda dışlanma türleri içinde mekânsal dışlanma yine en fazla yaşanan biçimdir. Kızlarda yaşanan kurumsal dışlanma ekonomik dışlanmaya göre daha fazla iken annelerde yaşanan ekonomik dışlanma ile kurumsal dışlanma eşittir. Kızlar daha çok eğitim olanaklarından faydalanamıyor veya yetersiz faydalanıyor oluşlarından ötürü en fazla kurumsal dışlanmayı yaşarken, anneler genellikle sosyal güvencesiz çalıştıkları için hem ekonomik hem de kurumsal dışlanmayı bir arada aynı düzeyde yaşamaktadırlar.

Tablo 10.: Görüşülen kişiler arasında yaşanan dışlanma türleri

Dışlanma Türleri	Toplam	Kızı	Anne
Ekonomik Dışlanma	16	5	11
Mekânsal Dışlanma	44	18	26
Kurumsal Dışlanma	24	13	11

Sosyal Dışlanmanın Nesiller Arası Devingenliğine Dayalı Yorumlar

Görüşülen kişiler arasında, çoğunlukla kızlar şimdiki koşullarına göre kendilerini annelerine kıyasla çok daha şanslı görmektedir. Annelerin çoğunluğu ise kendi koşullarıyla ve geçmişte yaşadıklarına nazaran kızlarını daha şanslı görmektedir. Kızını kendinden daha şanslı gören anneler en fazla mekânsal dışlanmayı yaşamaktadır. Kızını şanslı gören annelerin yaşadığı dışlanma biçimleri arasında ekonomik dışlanma içinde çalışmıyor olsa da gelir yetersizliği yaşa-

ması, mekânsal dışlanma içinde kent hayatına kolayca girememek, toplum içi ilişkiler (etnik) ve evsizlik sayılırken, kurumsal dışlanma içinde sağlık hakkından ve sosyal güvence fırsatlarından yararlanamama şekilleri sayılmaktadır.

Tablo 11.: Sosyal dışlanmada nesiller arası devingenlik

	Anneye/Kıza göre kendini karşılaştırma
Kendini şanslı görenler	13
Kızını şanslı görenler	11
Kendini şanslı görmeyenler	1
Kızını şanslı görmeyenler	1
Toplam	26

Görüşme yapılan kişiler içinde kendini yaşıtlarına göre şanslı görenler ile görmeyenlerin sayısı hemen hemen eşit sayıdadır. Yaşıtlarına göre kendini şanslı görenler genellikle kızlar olurken, yaşıtlarına göre kendini şanslı görmeyenler genellikle annelerdir. Kendini şanslı görmeyen anneler en fazla kurumsal dışlanma ile mekânsal dışlanma biçimlerini yaşamaktadır. Kurumsal dışlanma yaşayan anneler en çok sağlık hakkından, sosyal güvence fırsatlarından ve eğitim hakkından mahrum olmaları sebebiyle, mekânsal dışlanma yaşayanlar kent hayatına kolay giremediği için, ekonomik dışlanmada ise anneler düşük ücretle çalıştığı için kendini yaşıtlarıyla kıyasladığında şanssız hissetmektedir.

Tablo 12.: Sosyal dışlanmada aynı nesil arasındaki durum

	Yaşıtlarına göre kendini karşılaştırma
Kendini şanslı görenler	10
Kendini şanslı görmeyenler	8
Herkesi eşit görenler	1
Kendini hem şanslı hem de şanssız görenler	2
Fikri olmayan/bilmeyen	5
Toplam	26

Görüşülen kişilere şehir yaşamının ne ifade ettiği, şehrin avantajlarının neler olduğu sorulduğunda, şehrin iyi bir eğitim imkânı sunması sebebiyle avantajlı olduğu en fazla verilen cevaptır. Sosyo-kültürel aktiviteler, gezme, eğlenme imkânları sunması şehrin diğer avantajlarındandır. En fazla verilen diğer cevaplar arasında şehri sevmemek ve şehrin hiçbir avantajını bilememek gelmektedir.

Sonuç

Çalışmanın yürütüldüğü bu mahalleler birer gecekondu mahalleleridir. Tahire Erman'ın bir makalesinde gecekondu ve gecekondulu kurgularını dört döneme ayırdığı şekliyle[33] bu mahalleler sınıflama yoluna gidilirse, adı geçen mahallelerin 1980 ve 1990 yıllarda gelişmiş, büyümüş oldukları bilgisinden hareketle, bu mahaller ve mahallelilerin birer "Kent Yoksulu Gecekondulu[34]" ve "Özne Olarak Gecekondulu[35]" oldukları ifade edilebilir. Gecekondu ve yoksulluk, giderek artan bir şekilde araştırmalara konu olmaktadır. Bugün, gecekondu denilince akla gelen kent yoksullarıdır. Kentteki yoksulun adresi gecekondulardır ve gecekondulu artık köylü değil, kentin yoksuludur. Hemşehrileri tarafından dışlanan, enformel ilişki ağları içine girmeyi başaramayan, Doğu'dan zorunlu göçle gelip, çok kötü durumdaki konutlarda kirada oturanlar gecekondu araştırmalarında ortaya konulmuşlardır. Ancak yine de kimi zaman bu mahallede yaşayanlar İstanbul'un çeşitli semtlerinde yaşayan diğer gecekondulular gibi hala kente ilk adım attıkları ilk yıllardaki gibi "Köylü Öteki[36]" olarak görülmektedir. Gecekondulu hep "Öteki" olarak ya kültürel olarak eksiktir, ya ekonomik olarak dezavantajlıdır; ya yoksuldur ve yardıma muhtaçtır, ya da haksız yere zengin olandır.

Derinlemesine araştırmalarda "özne" olarak görülen gecekondu insanlarının bu "ötekileştirme" durumunu ne derece ortadan kaldıracağı zamanla anlaşılacak önemli bir sorudur. Artık gecekondu "bir gecede kondurulan" ve geçiciliği ifade eden, köyden göç edenlerin konutu değildir; kalıcıdır, dönüşmektedir ve apartmanlaşmaktadır. Gecekondu halkı ise, evinin sahibinden kiracısına, köyden göç etmiş olanından kentte büyüyenine, çeşitlilik göstermektedir. Ancak yine de gecekondulu kentli kesimin karşısında hala asimetrik bir konuma sahiptir.

Toplumun en umutsuz kesimi olarak kabul edilebilen bu gecekondulular, kent yoksulları ve dışlanmışlar arasında cinsiyete dayalı ayrımcılık ve eşitsiz koşullar da karşımıza çıkmaktadır. Heidi Wedel bir araştırmasında kadınları kamusal yaşamdan dışlayan sosyo-kültürel etkenleri ve sahaları şöyle sıralamaktadır; eğitim hayatı, iş bulma imkânı, özgüven eksikliği, toplumsal baskı ve denetim[37]. Cinsiyete dayalı ayrımcılık kısıtı altında yaşam mücadelesini sürdüren yoksul kadınlar, karşı cinse oranla kent yaşamına katılmada, yaşadığı kenti tanımada, sosyo-kültürel aktivitelere katılmada pek çok eşitsizlikle karşı karşıyadır.

Kadınların yaşadığı bu kısıtların yanında, yaşanılan sosyal dışlanma olgusu da, onu yaşayanların temel yaşam haklarını elinden alan veya kısıtlayan bir olgudur. Saha çalışmasından çıkarılan sonuçlara göre kadınlar ve kızları fark ettikleri ve ifade ettikleri ya da farkında bile olmadık-

33 Tahire Erman, "Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondulu Kurguları", http://www.ejts.org/document85.html, 16.06.2008.

34 Tahire Erman, aynı eser.

35 Tahire Erman, aynı eser.

36 Tahire Erman, aynı eser.

37 Gazanfer Kaya, "Kadının Kentsel Yaşama Katılmasında Toplum Merkezleri", http://www.korterfederasyonu.org.tr/toplummerkezi.htm, 07.04.2008.

ları dışlanma biçimleri yaşamaktadır. Bu dışlanmışlıklar onların insanca yaşayabilme, eğitim hakkından dilediğince faydalanabilme, sosyal güvenceye sahip olabilme gibi en temel yaşam haklarından mahrum bırakmaktadır. Kentte kentli gibi yaşayamayan, kentin sunduğu imkânlardan faydalanamayan bu insanlar, yaşadıkları yoksunlukların kimi zaman farkında bile değildir. Kent (-liler) onları benimsemediği sürece, onlar da kenti benimsememekte, kent yaşamı barınabilme-beslenebilme-giyinebilme üçgeninde sürüp gitmektedir. Bazı annelerin belirttiği gibi, bu çevrede yetişen ikinci ve üçüncü nesiller için sosyal güvence-siz, eğitim-siz, hizmet-siz, meslek-siz bir gelecek kaygısı söz konusu olmaktadır.

Konuya ilişkin çözüm arayışları her ülkede dışlanma sürecinin faklı olarak tezahür etmesinden dolayı değişmekle beraber, genel yaklaşım istihdam olanaklarına erişim kolaylığını ve etkinliğini arttırmak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerekliliği konusunda zihinleri berraklaştırmak ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25.inci maddesinin birinci paragrafında insanların yoksul olmama hakkını tanımladığını hatırda tutarak en temel ihtiyaçların aynı zamanda temel haklar olduğunun bilincinin yerleştirilmesi gerektiği olarak biçimlenmektedir.

Kaynakça

ALVER, Köksal, Siteril Hayatlar, Hece Yayınları, Ankara 2007.

APAÇE, Özgül, "Varoşların Simgesi: 1 Mayıs Mahallesi", http://www.deepnot.com/deepmain.php?pKey=520, 12.06.2008.

BAL, Hüseyin, Kent Sosyolojisi, Fakülte Kitapevi, Isparta 2006.

BATI, A. Hilal, "Nitel Araştırma Yöntemleri" http://halksagligi.med.ege.edu.tr/seminerler/2003-04/NitelArastirmaYontemleri_HB.pdf, 19.06.2008.

BORA, Aksu, "Kadınlar ve Hane: 'Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?'", Yoksulluk Halleri ve Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri (ed.) Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

BUĞRA KAVALA, Ayşe ve KEYDER, Çağlar "Kent Nüfusunun En Yoksul Kesiminin İstihdam Yapısı ve Geçinme Yöntemleri", Şubat 2008 İstanbul.

ÇAKIR, Özlem, "Sosyal Dışlanma", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.4 2002.

ECEVİT, Yıldız, "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?" http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/495.pdf, 16.06.2008.

ERDER, Sema, İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

ERDOĞAN, Necmi(ed.), Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

ERDOĞDU, Seyhan, "Sosyal Politikada "Avrupalı" Bir Kavram: Sosyal Dışlanma", Çalışma Ortamı Dergisi, C.74 2004.

ERMAN, Tahire, "Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondulu Kurguları", http://www.ejts.org/document85.html, 16.06.2008.

ERMAN, Tahire, "Kadınları Bakış Açısından Köyden Kente Göç ve Kentteki Yaşam" 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1998.

ES, Muharrem ve GÜLOĞLU, Tuncay, "Bilgi Toplumuna Geçişte Kentlileşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği" http://www.elelebizbize.com/e-kutuphane/muharremes/Bilgitoplumunagecistekentlilesme.pdf, 04.04.2008.

GÖKBAYRAK, Şenay, "Varoşlarda Yaşam ve Kadınlar", Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı: 65 Yıl: Kasım Aralık 2002.

IŞIK, Oğuz ve PINARCIOĞLU, M. Melih, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

KAYA, Gazanfer, "Kadının Kentsel Yaşama Katılmasında Toplum Merkezleri", http://www.korlerfederasyonu.org.tr/toplummerkezi.htm, 07.04.2008.

ÖZGÖKÇELER, Serhat, Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2006.

SAPANCALI, Faruk, Sosyal Dışlanma, İzmir, 2005.

SEN, Amartya, Özgürlükle Kalkınma, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.

SUNAL, Onur, "Soysal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar", http://www.fisek.org.tr, 14 Aralık 2007.

TEKELİ, İlhan, "Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", www.tesev.org.tr, 12.04.2008.

TEKELİ, İlhan, "Türkiye'de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlama Aşamasına Geldi" Türkiye'de İç Göç Bolu Gerede Konferans Metinleri Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

GECEKONDUDAN 'KATKONDU'YA KADINLARIN KENTLİLEŞME SERÜVENİ: SAMANDIRA EYÜP SULTAN MAHALLESİ AİLE APARTMANLARI ÖRNEĞİ

Fadime ERGÜN

Öğretmen/İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Yapı-Sosyal Değişme Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

Kentlerin oluşumunda, gelişmesinde-gelişememesinde göçler ve göçerler etkili olmuştur. Türkiye'de de 1950'li yıllardan başlayarak günümüze kadar gelen göç süreci, toplum yapısını, ekonomisini ve siyasetini etkilemiştir. 1950'li yıllarda tarımda makineleşme göç dalgasının ilk itici gücünü oluştururken, zaman içinde daha iyi bir yaşam, çocukların eğitimi, güvenlik gibi nedenler ön plana çıkmıştır. Nedeni ne olursa olsun, göçle gelen insanlar için şehir, bilinmezlikler taşımaktadır. Bilinmezlikler içerisinde en güvenli, en bilindik sığınak olan geleneksel aile birliği zaman içinde önemini yitirecek olan bir tampon kurum olarak kabul edilerek incelenmiştir. Ancak beklentilerin aksine geleneksel aile değerleri, yaşam biçimleri günümüzde aile apartmanlarıyla - birlikte işlevlerini genişleterek bireylerin yaşamlarını daha fazla şekillendirir olmuştur.

Gecekondulaşma sürecinde, olası bir yıkımı önlemek için bir gecede derme çatma yapılan gecekondular, kente gelen ilk göçmenlerin barınma sorununun çözümü olmuştur. Artan nüfus, değişen ekonomik yapı, ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesi, güvenlik sorunları göçü sürekli hale getirmiştir. İlk gelen göçmenlerin barınma çözümünü kendileri buldukları gibi, ikinci, üçüncü kuşak göçmenler de barınma problemlerinin çözümünü yine kendileri bulmak zorunda kalmışlardır. Bu çözümler çıkarılan yasalarla desteklenmiş, plansız, ucuz işçilik ve malzemeyle gelişen apartmanlaşma kentlerin silüetlerini, sosyal yaşamlarını değiştirirken mekansal ve sosyal ayrışmayı keskinleştirmiştir.

Kentleşme, kentlileşme sürecinde apartman ve gecekondu mekansal ve sosyal ayrışmanın göstergeleri olarak çeşitli anlamlar kazanmıştır. Gecekonduların aksine apartmanlar piyasa ilişkileri içinde üretilmektedir ve konut yapıcısı ile alıcısı farklı kişilerdir Gecekondularda kente yeni göçenler, apartmanlarda modern orta sınıf yaşamaktadır. Gecekondu kaçaktır; apartmanlar ise ruhsatlıdır, imar kurallarına uygundur. Gecekondu plansızdır; apartman planlıdır. Gecekondu

altyapıdan ve temel gereksinimlerden yoksundur; apartmanların altyapı sorunları yapım aşamasında çözülmüştür. Gecekondu sistem içerisinde enformel sektörleri, apartmanlar orta sınıf ve formel sektörleri temsil etmiştir.[1] Apartman aynı zamanda kent yaşamında modernin simgesi olmuştur Apartman yaşamı beraberinde belirli bir yaşam tarzını oluşturarak kentlileşmenin en temel göstergelerinden birisi olarak kabul edilmiştir

Bu çalışmada önceleri tek katlı, bahçeli gecekondu olarak yapılan, zamanla aile bireylerinin ihtiyaçları doğrultusunda kat çıkılarak apartmanlaştırılan gecekondu bölgelerinde yaşayan kadınların kentlileşme-kentlileşememe süreci, İstanbul Samandıra Eyüp Sultan Mahallesi örneğinde incelendi. Çalışma sürecinde görüşülen kadınların, 'sosyal çevre' ve 'aile ocağı' olarak 'kentleşmenin/ modernleşmenin mekanı apartman' yaşamlarında değişen, değişmeyen akrabalık ilişkileri, kadınlık, gelinlik rolleri ve mahalle ölçeğinde kurulan ilişkilerin biçimleri araştırıldı. Apartman yaşamı ile köy-gecekondu yaşamının benzerlikleri, farklılıkları ve yaşam biçimleri üzerindeki etkilerinin nasıl olduğu sorularına yanıt arandı.

Samandıra Eyüp Sultan Mahallesi'nde gerçekleştirilen saha araştırmasında 6 kaynana, 18 gelin, 3 görümce olmak üzere aynı apartmanlarda yaşayan 27 kişi ile görüşüldü. Son yirmi yıl içerisinde Erzurum, Kars, Rize, Muş,Tokat, Erzincan illerinden ekonomik nedenlerle göç etmiş, çeşitli sosyal ağlarla Samandıra'da önce arsa alarak tek kat yapılan, zamanla kat çıkılarak genişletilen apartmanlarda yaşayan kadınlarla derinlemesine mülakat yapıldı. Mayıs-Haziran 2008 tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmelerde önceden hazırlanmış, esnek ve açık uçlu sorular yöneltildi.

Birinci bölümde göç ve gecekondulaşma ile birlikte gelişen kent ve kentlilik olgusunun kuramsal çerçevesi çizilecek, ikinci bölümde ise bulgular ve sonuç kısmı yer alacaktır

1. Bölüm: Gecekondulaşma ve Kentlileşme

1-1-Gecekonduların Gelişimi

1966 tarihve 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nda "İmar ve yapı yasalarına aykırı olarak, başkalarına ait arsa ve araziler üzerinde va arsa sahibinin rızası olmaksızın yapılmış yapı" olarak tanımlanan gecekonduların değişim ve gelişim süreci Türk toplum yapısının ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel değişiminin yönünü de büyük ölçüde belirlemiştir.[2]

Türkiye'de gecekonduların gelişimi, *1950-1960, 1970, 1980, 1990 ve sonrası olarak dönemsel* olarak dört grupta incelenmektedir.

Köylerden kentlere kitlesel göçlerin başladığı ilk yıllar olan 1950-1960'lı yılları kapsayan ilk göçler, gelenlerin henüz kente kabul edilmedikleri ve kentlilik kavramları içerisinde değerlendirilmedikleri bir dönemdir. 1951 ile 1953 arasında Marshall yardımlarıyla tarımsal üretimi

[1] Oğuz Işık-Melih Pınarcıoğlu, Nöbetleşe Yoksulluk. İstanbul, 2005, s. 104

[2] Birsen Gökçe, Gecekondularda Aileleraası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, Ankara 1993, s4

artır-mak için tarıma giren yaklaşık 40 bin traktör 1 milyon ci-varında çiftçiyi tarımdan çıkarmıştır[3] Toprağını işlemek için köyde kalanlar ise artık 'köylü' değil ya 'tarım işçileri'dir ya da 'çiftçi." [4] Tarımdaki yeniliklerin etkileri küçük ve büyük toprak sahipleri açısından farklılık göstermiştir. Büyük toprak sahipleri bu süreçte çiftliklerini büyük işletmelere dönüştürmüştür bunun sonucunda da yanlarında çalışan ortakçı-yarıcılar yerlerini makinelere bırakarak topraktan kopup büyük şehirlere göç etmişlerdir. Küçük toprak sahipleri ise yeni tarımsal ilişki biçimi olan kredilenmenin kurbanı olmuş, bir süre sonra borçlarını ödeyemeyerek şehirlere göç eden bir başka grubu oluşturmuşlardır.[5] Gecekondulaşmanın ilk başladığı yerleşim bölgesi olan Ankara Altındağ semtindeki kitlesel göçlerden önceki ilk yerleşimler, toprağı kazıp üzerine tahta ve kilim ile örterek ya da dört kazık çakıp üstünü kilimle kapatarak, çevreden toplanan malzeme ile yapılan barakalardır.[6] Daha sonraları kentin içindeki sanayi ve ticaret bölgelerine yakın yerlerde ya da dik yamaç ve dere yatağı gibi, konut yapımına elverişsiz arazilerde bir gecede aile bireyleri, akraba ve komşularla 50-60 metrekarelik tek katlı, çoğunlukla bahçeli olarak yapılan gecekondular ilk gelen göçmenlerin konut ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bu dönemde gecekondular kente yerleşirken köyle bağlar koparılmamış, köyün değerleri devam ettirilmiştir.[7] Kentle ilk tanışıklık yıllarında gecekondu aileleri, inşaat işçiliği pazarcılık ve seyyar satıcılık gibi enformel işlerle uğraşarak geçimlerini sağlamışlardır.

1970'li yıllar gecekondu kültürünün toplumla bütünleşmeye başladığı dönemdir. Gecekondulu bu yıllardan itibaren formel sektörlerde de çalışmaya başlamıştır. Özellikle 70'li yılların sonunda gecekondular, kurtarılmış bölgeler olarak toplumsal yaşamda da ön plana çıkmışlardır. İstanbul'da 1 Mayıs Mahallesi, Ankara'da Mamak gibi. Ekonomik güvence ve kent yaşamının süreklilik kazanıldığı bu dönemde konutun iç alanları genişletilirken, yatak odası, oturma odası, mutfak gibi bölümlere ayrılarak bahçe küçülmüş ya da kaldırılmıştır.[8]

1980'li yıllar ithal ikamesine dayalı sanayi politikalarının terkedilip, ihracata dönük sanayi politikalarına geçiş ile birlikte toplum yapısındaki dönüşümleri hızlandırmıştır. Anılan dönemde Türkiye, 'işini bilen' yurttaşları ile 'çağ atlamıştır.' Gecekondu bölgeleri de atlanan çağdan nasibini alarak hızla apartmanlaşmaya başlamış, bu dönemde arazi mafyaları ve arsa spekülasyonları gecekondularla birlikte anılan kavramlar olmuştur. Bu yıllarda birbiri ardına çıkarılan gecekondu afları ile gecekondular yasal kimlik kazanmışlardır. Mart 1983 tarih ve 2805 sayılı; 4 kata kadar çıkma iznini veren Aralık 1984 tarih ve 3086 sayılı; Mayıs 1986 tarih ve 3290 sayılı; Mayıs 1987 tarih ve 3366 sayılı yasalar ile gecekondu arazileri yasal olarak rant

---

[3] Kemal H.Karpat, Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm: Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme, Ankara, 2003 s.104

[4] M.Kıray, "Toplum Yapısı ve Laiklik", Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme, İstanbul, 2006, s.234

[5] M.Kıray, "Toplum Yapısındaki Temel Değişimlerin Tarihsel Perspektifi, Bugünkü ve Yarınki Türk Toplum Yapısı", Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme, İstanbul, 2006, s.125

[6] Tansı Şenyapılı, "Baraka"dan Gecekonduyu:Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü:1923-1960, İstanbul, 2004, s.126

[7] Tahire Erman, Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları, http://www.ejts.org.15.4.2008

[8] Yurdanur Dülgeroğlu Yüksel, "Sosyo-Kültürel ve Mekansal Boyutlarıyla Gecekondu Transformasyonu Olgusu http://www.arkitera.com/, 15.4.2008

merkezleri haline getirilmişlerdir.[9] Bu yıllarda arsa spekülasyonlarıyla "köşeyi dönme" örnekleri yaygınlaşmış, "yoksul insanın barınağı gecekondu" imajının yerini, "haksız kazanç," "yağma ve talan" ile "kaçak yapılaşma" almıştır.[10]

1990'lı yıllarda Türkiye'de yaşanan terör sorunu, güvenlik nedeniyle yapılan zorunlu göçleri doğurmuştur. Yaşanılan bölgelerde can ve mal güvenliliğin kalmaması büyük kentlere doğru yeni göç dalgalarına neden olmuştur. Güneydoğu Anadolu'ya yapılan yatırım teşvikleri ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki yerleşim merkezleri de bölge içerisindeki göçleri hızlandırmıştır.[11] Bu dönemde gecekondular ve gecekondu kültürü 'varoş' ve 'varoş kültürü' kavramıyla anılmaya başlanmıştır. Varoşlar, varoşlular gerek mekansal gerekse sosyal olarak gecekondudan gecekonduludan farklı anlamlar taşımaktadır. Toplumsal ve mekansal ayrışmaların keskinleşerek sürdürüldüğü 'Varoşlar' Cumhuriyet'in kuruluş ilkelerine, ve özellikle laikliğe aykırı yaşantı ve görüşlerin hüküm sürdüğü çevreler olarak, tinerci çocukların, sokak çetelerinin, kapkaççıların adresi olarak gösterilmiştir.[12] Bu yıllarda küreselleşme ve tüketim olgusu ile yaşamımıza giren alışveriş merkezleri de gecekondulu gençlerin toplumsal aidiyetlerinin sorgulandığı alanlar olmuştur.

1.2- Kentleşme/Kentlileşme

Kentler medeniyetle eş tutulmuş, Latince kökenli dillerde medeniyet anlamına gelen 'civilization' kent anlamına gelen 'civitas' sözcüğünden, Arap kültüründe medeniyet ise bir kent ismi olan Medine sözcüğünden türetilmiştir.[13]

19.yüzyılda artan sanayileşme ve ekonomik gelişmeler kentlerin oluşumunu hızlandırmış, kent sayısını arttırarak toplum yapısında değişimlere neden olmuştur. Nüfus artışı, sanayileşme, tarımın makineleş-mesi, artan ile-tişim ve ulaşım olanakları, köyden kente göçle birlikte kentleşmeyi hızlandırmıştır. Kapitalizmin getirdiği ekonomik eşitsizlikler, toplumsal eşitsizlikleri ve beraberinde mekansal ayrışmayı getirmiştir. Kentler, kapitalizm öncesinde din, cemaat ve etnik kimlik ayrışmalarıyla, kapitalizm sonrasında sınıfsal eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerin yol açtığı mekansal ve toplumsal ayrışmalarla biçimlenmiştir.[14]

Kentleşmeyi sağlayan eşitsizlikler sanayileşmesini tamamlamış ülkelerle tamamlamamış ülkeler açısından da farklılara yol açmıştır. Keleş henüz sanayileşmesini gerçekleştirememiş ülkelere özgü kentleşmenin özelliklerini beş ayrı grupta açıklar;[15]

---

[9] Mustafa Sönmez, İstanbul'un İki Yüzü:1980'den 2000'e Değişim, Ankara 1996, s.94

[10] T. Şenyapılı, a.g.e, s.272

[11] Pınar İkkaracan, İpek İlkkaracan, 1990'lar Türkiye'sinde Kadın ve Göç, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul,1998, s.307

[12] T. Erman,a.g.m.

[13] Metin Erten, Nasıl Bir Yerel Yönetim, İstanbul, 1999, s.30.

[14] Hatice Kurtuluş, Mekanda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekansal Ayrışmanın Bazı Boyutları, Doğu-Batı, Sayı 23, İstanbul, Mayıs, Haziran, Temmuz 2003, s, 83

[15] Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, Ankara, 2008, s 4

"a. Kentleşmenin demografik bir süreç olarak sanayileşmiş ülkelere oranla hızla artan hiç olmazsa azalmayan bir yol izlemesi.

b. Büyük ve çok büyük kentlerin, orta büyüklükte ve küçük kentlere oranla daha hızlı büyümesi.

c. Kentleşme hareketlerinin kimi cografi bölgelerdeki kentlere yönelmiş olması nedeniyle, kimi bölgelerin kentleşme oranının düşük kalması.

ç Kentleşen nüfusun, kent ve kamu hizmeti gereksinmelerinin karşılanmasında yetersizliklerin baş göstermesi.

d. Kentleşen nüfusun çalıştırılmasına olanak verecek temel sanayi yatırımlarının yapılmaması yüzünden, iş gücünün marjinal hizmet dallarında yığılması.

Kentlileşme süreci kişinin ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda ki tavır, tutum ve davranışlarında meydana gelen çeşitli değişimleri kapsamaktadır. Ekonomik açıdan kentlileşme, kişinin geçimini kente özgü işlerden sağlar duruma gelmesi iken sosyal açıdan, kır kökenli insanın kentlere özgü tutum, tavır ve davranış biçimlerini, sosyal ve tinsel değer yargılarını benimsemesidir. Bir diğer kentlileşme öğesi de, kente gelen bireyin zaman içinde siyasal tutum, davranış ve yaklaşımlarında görülen değişimdir.[16]

Sanayileşmesini tamamlayamadan kentlerin büyüdüğü toplumlarda kentlileşme kentin göçmen üzerindeki dönüştürücü etkileriyle anlamlandırılmaktar. Kent yeni gelenlerinin mesleki yapılarında, toplumsal ve siyasal tavırlarında, aile büyüklüklerinde ve ilişkilerinde iletişim biçimlerinde değişim yaratmaktadır.

Karpat, sanayileşme, teknoloji ve siyasal eylem tarafından dönüştürme sürecini kent açısından "modern-leşme" ve kırsal göçmen açısından da "kentlileşme" olarak tanımlar ve Türkiye'deki göçmenlerin kentlileşme sürecini dört aşamada açıklar.[17]

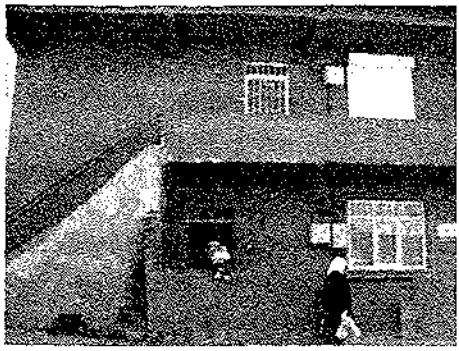
Birinci aşama; Kent görüş ve tutumla-rına bir hazırlık adımı olarak kent kıyafetini ve bazı kent alışkanlıklarını benimseme damgasını vurmaktadır. Kent kıyafeti göçmen için daha yüksek bir toplumsal varoluş biçimine geçişi simge-ler. Kısmen kentle temasın sınırlı oluşu nedeniyle köy kültürüne daha bağlı kalan kadınlar, kırsal kıyafetlerini daha uzunca bir süre korurlar.

İkinci aşama; Göçmenin su, elektrik ve ulaşım gibi kent hizmet ve olanaklarını benimsemesi ve bunları paylaşması, yiyecek ve giyeceklerini dükkânlardan satın almasından oluşur. Bu aşama kent ile bütünleşmenin fi-ziksel yönünü temsil eder ve başarılı bir şekilde tamamlan-ması belediye yetkililerinin göçmene kentsel olanak ve hiz-metleri sağlamaya istekli oluşları kadar göçmenin sürekli is-tihdam ve yeterli gelir sağlama becerisine de bağlıdır.

Üçüncü aşama; Göçmenin kentin diğer insanlarıyla ilişki kurmaya is-tekli oluşundan meydana gelir. Göçmen, kendisi hakkında kendisi için üstün ya da ideal olarak düşündüğü kent bi-çimlerine

[16] Sülün Evinç TORLAK-Ferihan POLAT Denizli Örneği Çerçevesinde Kentlileşme Sürecinde Seçmen Davranış Değişimi http://www.mulkiyedergi.org. 15.04.2008

[17] Kemal Karpat, a.g.e. s.215

göre şekillendirilmiş yeni bir fikir oluşturur. Göçmenin sahip olduğu bazı değerlerin, özellikle aile ve cemaat ilişkileriyle ilgili olanların, kentte hüküm sürenler-den daha iyi olduğuna karar verebilme olasılığı anlamında bu kritik bir aşamadır; böylece değişmeye karşı direnç ge-liştirebilir. Böyle bir gelişme göçmenin yaşı, köye bağlılık düzeyi, kentte kalış süresi, kent sakinleriyle iletişim düze-yi ve kentsel iktisadi, toplumsal ve siyasal faaliyetlere katıl-ma düzeyince belirlenir. Kentlileşmenin dördüncü ve son aşaması, göçmenin kentle bütünüyle özdeşleşmesinden, yani kendisinin köye değil, kente ait olduğuna dair kişisel inanç ve kanısından oluşur.

1.3- Kentlileşme Sürecinde Gecekondulu Kadın

Kadın ve erkeğin geleneksel toplumlarda yüklendikleri toplumsal cinsiyet rolleri, kent kimliği ve bunda rol oynayan faktörlerin cinsiyete göre farklılaşmasına neden olmaktadır. Kadınların göçe ilişkin yaşantıları genellikle, bir eş, anne ya da evlenmek üzere olan genç kız olarak aile içindeki konumlarıyla yakından ilişkili olması nedeniyle göçle birlikte ayrılınan ve gelinen yeni mekanla olan ilişkileri de bu temelde biçimlenmektir. Erkekler göçe kendileri karar verebilirken kadınların göç sürecindeki rolü içinde yaşadıkları ya da yaşayacakları aile ile birlikte biçimlenmektedir. Eş ya da evin kızı olarak aile ile birlikte yapılan 'bağlantılı göç' ve biriyle evlenerek ya da evlenmek üzere yapılan 'evlilik göçü' kadınlara has göç biçimleridir.[18] Kalaycıoğlu ve Rittersberger'in Ankara'da ev hizmetlerinde çalışan kadınlar arasında yaptığı araştırmada da, kadınların %40'ının evlendikten sonra eşleriyle, %53'ünün ise küçük yaşta aileleri ile geldiği görülmüştür.[19]

Göçü hazırlayan itici ve çekici nedenler de kadınlar açısından farklılıklar göstermektedir. Köylerde tarlada çalışan, evde çocukların bakımını üstlenen, temizlik işlerini yapan ve yiyeceklerin hazırlanmasını da sağlayan kadınlar için kent yaşamı bu işleri nispeten azalttığı için, çekici olmaktadır.[20] Başta televizyon olmak üzere iletişim araçlarının artmasıyla birlikte köyde yaşayan kadınlar açısından kenti çekicileştiren faktörler de değişmektedir. Kırsal kesimdeki kadınlar, televizyonda seyrettikleri kadınların yaşam biçimine özlem duymakta, daha fazla tüketim eşyasına sahip olmak istemektedirler. Kadınların göç sürecinde etkili olan bir başka faktörde güvenlik sorunu olmuştur. Ülkemizin Doğu ve Güneydoğusunda yaşanan güvenlik sorunları kadınları göçe zorlamaktadır. Kitlesel olarak gerçekleşen bu göçler, daha önce sözedilen göç nedenleri ve

[18] P. Hikkaracan,İ. İlkkaracan, a.g.m, s.307

[19] Sibel Kalaycıoğlu, Helga Rittersberger, "İş İlişkilerine Kadınca Bir Bakış: Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul, 1998. s. 225

[20] Çağla Ünlütürk, Yuvayı Yapan Göçmen Kuşlar. Köyden Kente Göç Sürecinde Kadın Emeği. http://www.teori.org. 13.04.2008

akabinde yaşananan değişimlerden farklılıklar taşımaktadır. Kadınlar, beklenmedik bir biçimde gelişen göçle birlikte değişen mekan ve sosyal çevreye uyum göstermekte diğer hemcinslerinden farklı zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Hazırlıksız yapılan bu göç, konut, iş, çocukların eğitimi gibi konularda da karşılaşılan güçlüklerin katlanmasına neden olmaktadır. Pınar İlkkaracan ve İpek İlkaracan tarafından Ümraniye'de yapılan bir araştırmada güvenlik nedeniyle göç etmiş kadınların yaklaşık dörtte üçü, göç sonrasında hem sağlıklarının bozulduğu hem de maddi durumlarının bozulduğunu ifade etmişlerdir.[21]

Göçle beraber kentle, mekanla kurulan ilişkiler de cinsiyete göre farklılıklar göstermektedir. Kentteki iş, eğitim olanaklarının kadınlara açık olup olmaması, toplumun kadınlara yaklaşımı, aile içindeki değişimler göç etmiş olan kadınların yeni çevrelerine uyumlarını etkileyen ana etkenleri oluşturmaktadır.[22] Gecekondulaşmanın ilk başladığı yıllarda erkeklerin sosyal çevreleri, işyerleri, mahalle kahvehaneleri gibi kamuya açık olan yerler olurken barınma ihtiyacını karşılamak için yapılan bahçeli evler ve bu evlerden oluşan mahalleler kadınların tüm sosyal yaşamının geçtiği mekanlar olmuştur.[23] Aynı zamanda hemşehri olan tanıdıklarla yaratılan mahalle kültüründü kadınlar ve kızlar 'Mahallenin namusu' olarak genç erkeklere emanet edilmektedir. Dayanışma ve cemaat duygusu, kadın yaşamının ana çerçevesini oluşturmuştur.. Göçmen ailenin kente tutunma çabaları da cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Kadınlar kenttte karşılaşılan yoksullukla başetmek için çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir. Köyden un, bulgur, tarhana, yağ gibi kışlık erzak gelse de bunlar yeterli olmamakta kadınlar mahalle pazarlarına kapanış zamanında giderek çürük meyve sebze almak, evde salça, reçel, çorba, turşu gibi gıda maddeleri üretmek, gidilecek yerlere yürüyerek gitmek, yiyecek ve yakacak yardımlarına başvurmak, başkalarının eskilerini giymek veya eskiyen eşyalarını onarmak gibi ek çözümlere başvurmak zorunda kalmışlardı.[24] Ancak kent yaşamının şartlarının giderek ağırlaşması ile birlikte kadınların bu stratejileri de yetersiz kalmış, kadın çalışma yaşamına girmek durumda kalmıştır. Göç eden erkeklerle birlikte kentin vasıfsız işgücünü oluşturan kadınların üretime katılımları enformel sektörlerde gerçekleşmiştir.1950'lerde, okuma yazma bilmeyen, vasıfsız kadınlar için tek çalışma imkânı, orta sınıf kadınlarının evlerinde hizmetçilik olmuştur.[25] 1970'li yılların başına kadar dünyada uygulanan fordist esnek üretim biçimi, emeğin de esnekleşmesini getirmiş, esnek işgücüne ihtiyaç duyulması ise taşeron firmaların küçük üretim birimlerinde fason iş yaptırmasına ve evlere iş vermesine neden olmuştur. Göçmen kadınlar bu dönemde üretim sektöründe ucuz işgücü olarak yerini almıştır. Kadınlar kentte yoğunluklu olarak hizmet ve imalat sektöründe çalışmıştır. Konfeksiyon ve tekstil sanayi, hiçbir sosyal güvencesi olmayan, uygunsuz koşullarda çalışan bekar genç kızların ve eve getirdikleri 'parça başı iş'lerle evli kadınların işgücüne girmelerini

---

[21] Pınar ilkarcan,a.g.m

[22] İlkarcan, a.gm,s.308

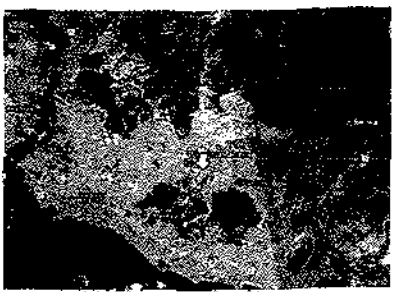
[23] Sencer Ayata, Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman, Toplum ve Bilim,46/47, İstanbul, Yaz 1989-Güz1989, s.109

[24] Çağla Ünlütürk, a.g.m

[25] Deniz Kandiyoti, Toplumsal Değişim Kırsal/kentsel, Cariler Bacılar, Yurttaşlar, İstanbul, 2007, s.41

sağlamıştır. Kocasından çalışmak için izin alamayan, çocuklarını ve evini aksatmadan çalışmak zorunda olan gecekondulu kadınlar herhangi bir nitelik ve eğitim gerektirmeyen bu iş kolunda yer alarak kendilerine sunulan cinsiyet rollerinin dışına çıkmadan aile ekonomisine katkıda bulunmuşlardır.[26] Gecekondulu kadınların eğitim durumları kuşaklar arasında da farklılık göstermektedir. Göçle birlikte kente gelen ilk kuşak kadınlar ya okuma yazma bilmez yada ilkokul mezunu iken, ikinci kuşak kadınların tamamı ilkokula gitmiş, özellikle genç kuşakta lise ve üniversite eğitimi alanların sayısı artmıştır.[27]

2- Bulgular

Samandıra'nın konumu

Eyüp Sultan Mahallesi'nin Uydu Görüntüsü

Sürekli yapılaşma içerisinde Eyüp Sultan Mahalllesi

[26] TÜSİAD, Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş.//www.tusiad.org. 14.04.2008

[27] Kandiyoti, aynı makale, s.43

1992 yılına kadar Kartal'a bağlı bir köy iken 1992 yılında belediye olan Samandıra gecekondudan apartmanlaşmaya geçiş, ucuz arsa fiyatları ve 4 kata kadar kat çıkma izni ile İstanbul'da değişimin en yoğun yaşandığı bölgelerden birisi olmuştur. 1990'lı yıllarda yirmi bin olan Samandıra'nın nüfusu günümüzde yüzbini geçmiştir.[28] Belediye'den alınan bilgilere göre Samandıra'da yapılan konutların %80'ini aile apartmaları oluşturmaktadır. Yavuz Sultan Mahallesi ağırlıklı olarak Kars, Tokat, Ordu ve Erzurum kökenli ailelerin oluşturduğu bir mahalledir.

a- Görüşmecilerin Genel Özellikleri:

Tablo 1.: Görüşmecilerin Yaş Aralıkları

Yaş	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70
Kişi sayısı	7	10	4	5	1

Görüşmecilerin genel özelliklerini belirlemek amacıyla yaşları, eğitim seviyeleri, çalışıp çalışmadıkları, eşlerinin meslekleri ve hane gelirleri sorulmuştur. Apartmanlarda yaşayan kadınlar birbirleri ile akrabalık biçimlerine göre kaynana, gelin ve görümce olarak gruplandırılmıştır. Görümcelerden ikisi bekar birisi evlidir ve eşinin işinin olmaması nedeniyle aile apartmanlarında genel davranış biçimlerinin istisnası olarak ona da bir kat çıkılmıştır.

Tablo 2.: Eğitim Seviyeleri

Üniversite	-
Lise	6
Ortaokul	9
İlkokul	7
Hiç Okula Gitmemiş	5

Tablo 3.:

	Ücretli İşçi	Emekli	Serbest	İşsiz
Gelin	8	-	8	2
Kaynana		2	4	-
Görümce				1
Toplam	8	2	12	3

Görüşmecilerin eğitim seviyeleri birinci kuşak ile ikinci kuşak arasında farklılık göstermektedir. Birinci kuşak göçmenlerden beşi okuma-yazma bilmemektedir, yalnız birisi yetişkinler

[28] www.samandira.bel.tr

için açılan okuma-yazma kursuna giderek belediye otobüslerinin üzerindeki numaraları, semt isimlerini okuyabildiğini ancak yazmasının iyi olmadığını söylemiştir. Bir diğer görüşmeci ise okuma yazma bilmediğini ama 'en güzel yazı olan Kuran'ı' okuyabildiğini, bu yolla hastaları iyileştirebildiğini, insanların 'derdini çözdüğünü' söylemiştir.

Görüşmecilerin eşlerinin serbest meslek olarak ifade ettikleri iş kolları, boya-badanacılık, pazarcılık, seyyar satıcılık, inşaat işçiliği gibi işkollarıdır. Bu işkollarında çalışanların hiçbir sosyal güvencesi olmadığı gibi yapılan işlerde geçici niteliktedir

Kadınların tamamı eşlerinin kazançlarını bilmektedir. Paranın harcanması konusunda genç kuşaklar eşleriyle birlikte karar verdiklerini söylerken birinci kuşak göçmenler bu soruyu'para mı gördük ki harcayalım', 'ne bilmesi yavrım, verirse ekmek parasını verirdi bizde çocuklara üst baş alırdık'gibi yanıtlar vermişlerdir. Beyan edilen gelirlerden başka, köyden düzenli olarak gelen un, bulgur, çay, patates, peynir gibi gıda maddeleri de hane gelirlerinin hesaplanamayan bölümünü oluşturmaktadır.

Görüşmecilerin hiçbirisi çalışmamaktadır. Ancak ev içinde boncuk dizmek, örgü örerek satmak gibi eviçi işler yapmışlardır. Ücretli bir işte çalışmak isteyip istemedikleri sorulduğunda sadece beşi çalışmak istediklerini söylemişlerdir. Çalışmak istememelerinin nedenlerini kendilerine uygun bir iş olmaması, eğitim durumlarının yetersiz olması, çocuklarının küçük olması, az parayla çalışmak istememeleri, eşlerinin/diğer aile bireylerinin izin vermemesi olarak ifade etmişlerdir.

b. Kadınlara Özgü Göç Nedenleri:

Görüşmecilerden ilk kuşak göçmenler, önce kocalarının kente geldiğini, iş ve barınacak yer bulduktan sonra kendilerinin geldiklerini söylemişlerdir. İki çocuğu ile eşini gurbete yollayan birinci kuşak görüşmeci kente geliş öyküsünü şöyle anlatmaktadır; "Adamın işi burdaydı. İzne geliyodu. Çocuklar 'ellerin babası geliyo, sen neden gelmiyosun' dedi, biz de öylelikle geldik, burda kayınlarım falan hep varıdı zatii, hiç zorluk çekmedim yani" Görüşülen ilk kuşak kadınların tamamı öncelikli olarak Zeytinburnu, Bağcılar,

Kartal Çavuşoğlu gibi başka gecekondu mahallellerinde kiracı olarak yaşamış, daha sonra Samandıra'dan arsa alarak evlerini yaptırmışlardır

Tablo 4.: Görüşmecilerin Samandıra'ya Tarihleri

Samadıra'da doğan	2
1970-1980	6
1980-1990	7
1990 ve sonrası	12
Toplam	27

"Aşağıda Alevi mahallesi var amma biz arsayı buradan bulduyduk, burada yaptık"

İkinci kuşak kadınlardan sekizi İstanbul'a evlilik yoluyla gelmişlerdir. Genellikle ilk gelin olan bu kadınlar, geldikten sonra eşlerinin aileleriyle birlikte yaşamışlardır. Ortalama 5 yıl süren bir birlikte yaşam evresinden sonra "kendi katını çıkarak" evlerini ayırmışlardır. 10 gelin ise doğrudan eşleri için çıkılan katlara gelin gelmişlerdir. Görüşmecilerden köyden İstanbul'a gelin gelenlerin tamamı eşlerinin akrabaları olduğunu söylemiştir. İki görüşmeci akrabaları olan eşlerini ilk defa düğünde İstanbul da gördüklerini ifade etmişlerdir. Erzurum'dan 16 yaşında evlenerek İstanbul'a gelen bir görüşmeci göç yolculuğunu şöyle anlatıyor: "Kaynatam geldi beni almaya, küçüğüm daha 16 yaşındayım. Utanıyorum. Biz ikimiz bindik otobüse. Bizim orda gelin kaynatasıyla hiç konuşmaz. Erzurum'dan buraya gelene kadar hiç konuşmadım. Neyse geldim buraya, beni bir odaya aldılar, birde baktım ki kocaman dağ gibi bir adam geldi. Ben küçücüğüm, çekindim biraz yani" Aynı görüşmeci artık eşinin anne babasının yanında yemek yiyebildiğini, konuşabildiğini belirtmiştir. "Ooo, geçti o günler, artık her istediğimi konuşabiliyorum, iki oğlum var artık konuşabileyim değil mi?"

c. Kat Çıkma Sürecinde Kadının Emeği:

Duben'e göre arsa alma ve gecekondu yapmanın ardında çok karmaşık toplumsal hesaplara dayanan bir 'ekonomik rasyonalite' vardır. Bu rasyonelite insanları kentin 'saf piyasa güçleri'nden, formel kurumlara ve gayri şahsi ilişkilere dayanan bir ekonomiden uzaklaştırmaktadır. Gecekonduların yapılışı ve katkondulaşmasının maliyetinin anlayabilmenin en iyi yolu, gelir, tasarruf ve harcamalara ilişkin formel veriler olmayıp enformel ilişkiler olmaktadır.[29] Araştırma sonucu elde edilen bulgularda bu görüşleri destekler niteliktedir Görüşülen 6 apartmandan 5'inde katlar aile bireyleri ile birlikte yapılmıştır ve yapılma süreci arsa alındıktan sonra 5-6 yılı bulmaktadır. Ailenin çalışan erkeklerinin kazancı katların yapılma sürecinde ya babanın ya da ailenin büyük oğlunun elinde toplanmaktadır. Ev yapım sürecinde erkekler ek işlerde çalışmışlar, köyden yiyecekleri gelmiş, kadınlar mahalle pazarlarına akşamları gitmek, evde ekmek yapmak gibi tasarruf yöntemlerini denediklerini ifade etmişlerdir. Görüşmecilerin bu sürece ilişkin anlatımları: "Bir kat yatağımla geldim. 17 sene kirada kaldım. Arsayı aldık. Yaptırdık girdik. Elden borç aldık ödedik. Demiri tuğlayı hep borçnan yaptık. Çocuklarımı aç gezdirdim ama çok şükür başımızı sokacak bir evimiz oldu hepimizin 'Bir başka görüşmeci ise hem eşinin hem kendisinin birçok iş yaptığını söylemiştir' Köyde bir işimiz yoktu. İş buldu sonra geldi. Ondan sonra İETT'ye girdi.

Yeni katlar, yeni hayatlar, yeni İstanbul...

[29] Alain Duben,Enformel Bir Ekonomi'nin Rasyonelitesi, Kent, Aile, Tarih, İstanbul, s.40

24 sene önce 3 milyona yaptık o gecekonduyu. Zaman zaman yaptık, zaman zaman durduk. Akşamları belediyeye işe gidiyodu. Gündüzde pazarlara gidiyodu kibrit satıyodu, yara bandı satıyodu, ben komşulara çeyiz diktim sattım".

Anne, baba, çocuklar ve evlenen ilk erkek çocuğun karısı, bu süreçte kirada ya da kendilerine ait tek katlı gecekondu da hep birlikte otururken, kaba inşaat bitince en büyük erkek ve ailesi kendi katına dairesine taşınmaktadır. Bu süreç evin bütün erkek çocukları için aynılık taşımakta sırasıyla evlenen erkek çocuklara katlar çıkılmaktadır. "1986 yılında geldim, akrabamdı zaten. Rize'den İstanbul'a geldiğimde kaynatam, kaynanam ve üç kaynımla birlikte oturdum. Kocam, kardeşleri hep birlikte çalıştılar. Kartal'da oturduk. Kirada durduk. Bitince hep birlikte buraya geldik. Önce bir küçük kaynımı evlendirdik evine yerleştirdik. Sırayla herkes evine geçti, bir bekar kaldı onunki de seneye ancak biter'.

1993 yılında teyzesinin oğluyla evlenerek İçerenköy'de bir gecekonduya gelin gelen bir başka görüşmeci bir yandan kira ödediklerini bir yandan da kayınbabasının naylonculuk, eşinin seyyar satıcılık kendisi ve kaynanasınında evde örgü örerek İçerenköy'de arsa aldıklarını, daha sonra arsalarını satarak Samandıra'da ev yaptırdıklarını söylemiştir. "Gelin geldim İçerenköy'e, 9 kişi beraber oturduk, kaynanam, kaynatam, görümcelerim, iki çocuk bende üç oda bir salon. Kaynım naylon satardı, Önceden sepetler vardı eskileri verip leğen alırlardı onları yığıyorduk, bir çuval yapıp yüklenip Bakırköy tarafına götürür satar gelirdi. Eşim çalıştı. Kaynanamla eve iş aldık, sabah namazıyla kalkıp kazak örüyoduk dükkanlara. Hepimiz kaynatamıza verirdek parayı. Ucuz bir arsa aldıydık o zaman değerlendi 24 milyara sattık. Burdan arsa aldık,öyle öyle yaptırdık."

Araştırmanın yapıldığı dönemde gözlemlenen katkonduların dört tanesinin dış sıvası varken, sadece biri boyanmış, bir diğerinde ise içinde oturan dört aileye karşın henüz kat çıkılma işlemlerinin devam ettirildiği ve dış cephesinin tuğla olduğu görülmüştür. Bu apartmanlardan iki, üç katlı olanlarda yaşayanlar ayakkabılarını apartman girişinde çıkararak kendi dairelerine ya terlik giyerek ya da çıplak çıkmaktadır. Görüşülen kadınların tamamı evlerinin kaç metrekare olduğunu bilmediklerini söylerken evlerinin genişliğinden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Koridordan odalara açılan batı kaynaklı apartman dairelerinin aksine görüşmenin gerçekleştirildiği daireler geleneksel Türk evi özelliklerini gösteren sofadan odalara açılan bir yapı sergilemektedir. Kadınlar kat çıkılırken eşlerinden özellikle mutfağı büyük yapmalarını istediklerini belirtmişlerdir ki incelenen bütün evlerde mutfak büyüklüklerinin evin salonunun büyüklüğüne yakın olduğu görülmüştür.

d- Evin Reisi 'Baba', Ailenin Reisi 'Oğul'

Göç etmiş olan kadınların, büyük kentin kadınlara sunduğu varsayılan olanaklardan yararlanıp yaralanmamaları ya da göçten olumlu veya olumsuz etkilenmeleri, aile içindeki konumlarıyla ve aile içi dinamiklerde oluşan değişikliklerle yakından ilişkili olmaktadır.[30] Aile apartmanlarında yaşayan kadınlar, kendi hanelerinde çekirdek aile özellikleri gösterirken, birlikte yaşadıkları, üyesi

[30] İlkarcan, a.g.m, s.310

bulundukları 'aileleri' ile geleneksel aile davranışlarını birarada yürütmek zorunda kalmışlardır. Bu da görüşmecilerin kendi rollerini, düşünce ve davranışlarını 'kendi evleri' ve 'aile' olarak iki ayrı çevrede ifade etmişlerine neden olmuştur.

Birinci kuşak göçmenler, evde eşlerinin sözü geçtiğini söylerken ikinci kuşak görüşmeciler 'kendi evlerinde' eşleri ile birlikte ortak karar aldıklarını söylemişlerdir. Eve alınacak tüketim eşyaları, çocukların eğitimi gibi konularda eşleriyle birlikte hareket ettiklerini söyleyen görüşmeciler, aile içinde hemen hiçbir söz haklarının olmadığını, aile büyükleri olarak eşlerinin anne ve babalarının söz sahibi olduğunu ifade etmeşlerdir. Ancak 'aile' içinde, anne, babanın ağırlığı artık sembolik anlam taşıdığı gözlenmiştir. Zira kadınların ifadelerinden evin yapım aşamasında babaya ekonomik olarak en fazla yardım eden ya da köyünden ilk gelen büyük erkek kardeşin daha etkin olduğu anlaşılmaktadır. "Pikniğe gideceksek hep beraber gideriz. Eşim genellikle götürür. O söyler nereye gideceğimizi. Hatta eşim Tuzla'da oturan kızkardeşlerini bile alır getirir." Bir başka görüşmeci de apartmanda sözü dinlenen kişinin en büyük kayını olduğunu söylemiştir. "Önemli meselelerde Gülfem ablamın eşi olan en büyük kaynım karar verir. Mesela şimdi küçük kaynıma ev çıkıyoruz, hep o ilgileniyor, çimento nerden alınacak, kaça yapılacak. O söylüyor kim ne verecek, biz de bize düşen parayı veriyoruz".

e- Aile İçi İlişkiler-Gerilimler

Evlerin yapılış aşamasında gerçekleşen aile bireyleri arasındaki ekonomik dayanışma, birarada yaşama sürecinde de devam etmektedir. Görüşmecilerden birisinin üç çocuğu vardır ama çocuğunun sürekli sağlık sorunları, sosyal güvenceden yoksun olmaları nedeniyle, çocuklarından birisini sigortası olan eltisinin nüfusuna kaydettirilmiştir. Çocuklar hastalandığında hastahaneye götürülürken yada okuldaki veli toplantısına katılırken evde kalan çocuklar eltilere, kaynana-kayınbabaya bırakılmaktadır. Görüşülen dönemde iş kazası geçirerek omurilik felci olan kayınının ilaçlarını lise mezunu olduğu için yaptırabilen ve yine aynı nedenle doktorlarla daha rahat iletişim kurduğu için hastahanede refakatçi olarak kalan bir görüşmeci kayınının durumuna 'kardeşi kadar' üzüldüğünü belirtmiştir.

Ancak ekonomik zorunluluklar nedeniyle sürdürülen dayanışma birarada yaşama süreciyle birlikte kadınların yaşamlarında farklı bir yöne evrilmiştir. Birarada yaşam kadınlar açısından çeşitli sorunlar getirmektedir. "Eltilerimle çekememezlik var, benim lise mezunu olduğum için herşeyi bildiğimi kendimi beğendiğimi düşünüyorlar bana karşı tavırlılar oysa ki öyle değil benim de bilmediklerim var".

"Köyde patates günlüğüne gider patates toplardık, burada o yok mesela. Bir tek o bakımdan rahatız"

Eltiler arasında ki sorunların kaynağını kıskançlık oluştururken, gelin-kaynana ilişkisinin gerilimleri aynı apartmanda aynı

çevrede oturmanın verdiği sıkışmışlıkla kangrenleşebiliyor: "En alt kat kaynanamın. Çok laf ediyor. Gelene gidene karışıyor. Ben de karşılık veriyom. Eşim bana birisinde haklısın diyor ikincisinde ne yapayım öldüreyim mi diyor. İki ay önce oğluna beni dövdürdü. Çocuğumu merdivenin boşluğuna attı beni oklavayla dövdü. Bilsem ki Allahü Teale onun yüzünden beni cehenneme atacak atsın razıyım ölse bir bardak su vermem".

Tablo 5.: Kuşaklar arasındaki çocuk sayısının karşılaştırması

Çocuk Sayısı	1. kuşak (Kaynana)	2. kuşak (Gelin-Görümce)
Bekar	-	2
2	-	15
3	2	4
4 ve üzeri	4	-
Toplam	6	21

Kente gelen birinci kuşak ile ikinci kuşak kadınlar arasında yaşanan önemli anlaşmazlıklardan birisi gelinlerin çocuk sayılarıdır. Kaynanaların altısı da gelinlerinin iki çocukta kalmamalarını istediklerini belirtmişlerdir. İki kuşak arasında ki doğurganlık oranlarının oldukça farklı olması dikkat çekicidir. Kaynanaların hepsi altıdan fazla hamile kalmıştır ve çocukların ölüm oranı gelinleriyle kıyaslanamayacak kadar fazladır. Çoğunlukla üç ya da dört çocukları bir yaşını doldurmadan ölmüştür. Kaynanalar bunun nedenlerini, 'göz vardı üzerimde', 'cahillikten', 'kırkı çıkana kadar duruyorlardı, kırkı çıktıktan sonra ölüyorlardı zahar kırk günlük ömürleri varmış' gibi sözlerle dile getirmişlerdir. Görüşülen gelinler ise hayat şartlarının zorluğu nedeniyle daha fazla çocuk istemediklerini ve korunduklarını belirtmişlerdir.

Kadınların kendi yaşamlarına ilişkin alınacak kararlar da aile içerisinde küslüklere neden olmaktadır. Görüşülen kadınların tamamı ev kadınıdır. Çalışmak isteyip istemedikleri sorulduğunda sadece 5 kadın çalışmak istediğini ama ailelerinin izin vermediklerini söylemişlerdir. Görüşmeci kadınlardan birisi, çalışmasına kocası izin verdiğini, bir süre evlere temizliğe gittiğini ancak en büyük kayınının istememesi nedeniyle çalışmayı bıraktığı söylemiştir. Görüşmeci bu duruma ilişkin düşüncelerin şöyle anlatmaktadır "İki çocuğum var, çalışmak ayıp değil ki. Aslında kocam izin veriyodu ama Ali ağabeyim ev işine gittiğimi öğrenince kızdı. Bende konuşmadım onlarla, niye karışıyolar ki.. Bak çocuklarım yerine göre bişey istiyolar alamıyom, çalışsam alırdım. Oturuyom şimdi işte.."

f- Sosyal Baskı

Aile apartmanlarında yaşayan kadınların en büyük sorunlarını üzerlerindeki sosyal baskı mekanizmaları oluşturmaktadır. Görüşme yapılan kaynanalar ve köyden İstanbul'a gelin olarak gelenler İstanbul'da yaşamanın köye, eskiye göre daha serbest olduğunu belirtmişler ancak başka gecekondu bölgelerinden Samandıra'ya gelin gelenler, mahallerinin çok tutucu ve baskıcı olduklarını ifade etmişlerdir. İstanbul Bağcılar'dan Samandıra'ya oniki yıl önce gelin gelen bir

görüşmeci eski mahallesini daha serbest bulmaktadır. "Buraya alışamadım Ordaki akrabalarımız vardı ama burdakiler çok yabancı geliyor. Orası daha serbest. Burada çok değişik kesimden insanlar var."

Ankara'dan 10 yıl önce akrabası ile görücü usülü evlendirilen bir başka görüşmeci ise Ankara'da ki yaşamını daha modern bulduğunu ifade etmiştir. "Ankara'nın merkezinden geldim. Burası Allah'ın dağı. Değişik bir çevre insanları yoz, giyinip dışarı çıktığımda rahatsız oluyorum. Başın kapalı bile olsa tunikle pantolon giymek garip karşılanır. Terlikle dışarı çıkılmaz, ayağın görülür. Ama şu iki senedir umursamıyorum. Umursadığım zaman kendi özgürlüğümüzü kısıtlıyoruz."

Birisi sekizinci sınıfta diğeri dördüncü sınıfta okuyan iki çocuk annesi bir görüşmeci, Alevi oldukları için mahallede çok kabul görmediklerini, kızlarının 'rahat hareketlerinin' çevrede oturanlar tarafından kendisine iletildiğinden yakınmış ve bu durum karşısında da "Ben kızlarımdan eminim ama yine de sıkmak zorunda kalıyom onları, çok dışarı çıkmalarına izin vermiyom" sözleriyle tedbir aldığını belirtmiştir.

Aile apartmanlarda yaşayan genç kızlar açısından baskı daha çok kızların gezmeye gitmesi, arkadaşları ile ilişkilerinde kendini göstermektedir. Görüşülen iki genç kız da arkadaşları ile buluştuklarında çevreden 'laf edecekleri' için çoğunlukla evde oturduklarını söylemişlerdir. Bu genç kızlar ayrıca Belediye'nin açtığı kuaförlük kursuna gitmelerinin sorun olmadığını söylemişlerdir.

g- Sosyal Etkinlikler

İncelenen altı aile apartmanında yaşayan bütün kadınlar en fazla eltileri, görümceleri ve kaynanaları ile vakit geçirdiklerini belirtmişlerdir. Mahalle de yaşayan diğer kadınlarla, okulda çocuklarının toplantılarında görüşüp selamlaştıklarını ya da Kuran günlerinde biraraya geldiklerini, komşuluk ilişkilerinin zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumu öncelikle kendi tercihleri olarak sunmuşlardır. Diğer apartmanlarda yaşayan kadınlarla az görüşme nedenlerini aile yapılarının bozuk ya da farklı olması olarak ifade etmişlerdir. Ancak kaynanaların, apartmana giren çıkanlara karışmaları da etkili bir neden olarak görünmektedir. Fatura ödeme, hastahaneye gitme, çocuklarının veli toplantısına katılma gibi nedenlerle sokağa yanlarında ancak çocuklarıyla beraber çıktıkların söylemişlerdir. Gezmek, eğlenmek amacıyla yapılan etkinliklere ailece katıldıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 6.: Sosyal etkinliklerin kişisel dağılımı Kişiler

Ailece Piknik Yapmak	10
Akraba ziyareti	24
Komşu ziyareti	9
Düğünlere katılmak	25
Bayram ziyaretleri	21
Sinemaya gitmek	1
Dini sohbetlere katılmak/Kur'ana gitmek	15

Görüşmecilerin sosyal yaşamlarında 'Kuran'a gitmek' önemli bir yer tutmaktadır. Birinci kuşak göçmenlerden ikisi ikinci kuşak göçmenlerden onüçü düzenli olarak Kuran okuma toplantılarına katıldıklarını söylemişlerdir. Bu toplantılar haftanın belirli günlerinde kadınların evlerinde bir araya gelerek, mahallenin kadın hocası ya da başka bölgelerden gelen kadın hocalardan Kuran dinlemek için yapılmaktadır 'Perşembe Kuran'ları var mesela onlara gidiyom. Kadınlar toplanır, Kuran okunur, sohbet edilir, çay konur, şeker konur, kahvaltılık birşeyler olur, poğça börek yedirirler gönderirler. Şeker tutulur, gülsuyu tutulur. Şimdi bizim Perşembe, yukarı mahalleninki Çarşamba kiminin Salı günü, hocanın boş gününe göre değişir'

Görüşülen kadınlardan sadece bir tanesi siyasi bir partiye üye olduğunu seçim döneminde Allah rızası için çalışmasının önceleri kaynanası tarafından engellenmek istendiğini ancak kayınpederinin de aynı partide aktif olarak çalışması nedeniyle izin alabildiğini belirtmiştir: "oraya gittiğimde kafamı dağıtıyom, başka kadınları görüyorum, onlarla konuşuyom, benden daha kötü durumda olanlar varmış diyorum kendi kendime" olarak açıklıyor.

Sadece bir görüşmeci sinemaya bir kere gittiğini söylemiştir. 'Mahsun Kırmızıgül'ün Beyaz Melek filmine gittik. Eşim annesine iyi bakayım diye götürdü heralde..'

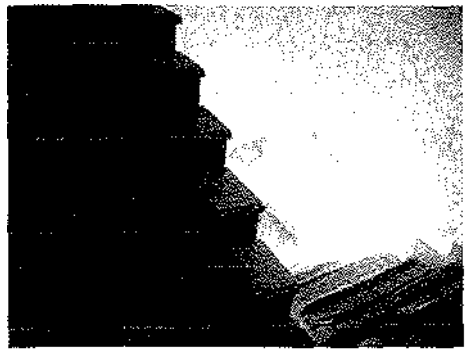
h- İstanbul'da Nereleri Gördüler?

Görüşülen kadınların İstanbul'da gidip gördükleri semtler yaşam tarzları ile koşutluk sergilemektedir. Kadınlar, yalnız başlarına sadece fatura ödemek, çocukları sağlık ocağına, hastahaneye götürmek, alışveriş yapma için dışarı çıktıklarında Kartal, Samandıra, Sultanbeyli'ye gittiklerini daha uzağa hiç yalnız başlarına gitmediklerini ifade ederken izin verseler kendi başlarına İstanbul'da her yere yalnız başına gidebileceklerini ifade etmişlerdir. Kadınların aileleri ile birlikte yaptıkları sosyal etkinlikler yakın çevrelerde gerçekleşmektedir. İstanbul'u gezmek amacıyla 3 görüşmeci Eminönü'ne, 2 görüşmeci Kadıköy'e gittiklerini söylemişlerdir. Yalnız bir görüşmeci Kuran hocasının sayesinde, açılacak elişi sergisi için bir arakadaşıyla birlikte Çengelköy'e gittiğini söylemiştir. Zeytinburnu, Bağcılar, İçerenköy gibi semtler görüşmecilerin Samandıra'ya gelmeden önce yaşadıkları semtlerdir.

Tablo 7.: Görüşmecilerin İstanbul'da gördükleri semtler

Görülen Semtler	Kişi Sayısı
Kartal	27
Sultanbeyli	27
Samandıra	27
Mecidiyeköy	1
Eminönü	3
Kadıköy	2
Çengelköy	1

ı. Kendinizi Kentli Olarak Görüyor musunuz?

Görüşülen kadınların tamamı kendilerini kentli olarak nitelememektedirler. Ancak 'Kendinizi köylü olarak nitelendirirmisiniz?' sorusuna görüşülen 27 kadından 18'i evet yanıtını vermişlerdir. Kendilerini kentli olarak ifade etmemelerinin ilk nedenini doğdukları yerin farklı olması olarak ifade etmişlerdir. Diğer bir neden ise çevre faktörü ile açıklamaktadırlar. "Buranın neresi şehir. Hiçbirşey yok. Doğru dürüst alışveriş merkezi bile yok hep bakkal". Görüşmeciler kentli bir kadında bulunması gerekli ilk özelliğin İstanbul doğumlu olması olarak belirtmişlerdir. Daha sonra sırasıyla, parasının olması, kentin merkezinde (Kadıköy,Mecidiyeköy,Boğaz..) oturması, çalışıyor olması, kendine bakması kentli kadınların özellikleri olarak sunulmuştur. Eşi seyyar satıcılık yapan bir başka görüşmeci ise şehirle kadını şöyle tanımlıyor."Eşim kızıyor, buradakiler elma, portakal alırken önce fiyatını soruyorlarmış. Ama Küçükyalı'da Bostancı'da kadınlar fiyatını sormadan alıyormuş, işte onlar şehirli, biz nerdee..."

Sonuç

Değişen toplumsal değerler, gecekondulaşma sürecindeki hemşehri dayanışmasının yerini hemşehriliğe dayalı ilişkilerle beslenen yeni gelenlerin sırtından zenginleşmeye, 'nöbetleşe yoksulluğa' bırakmıştır.[31] Bu acımasız koşullarda, kentsel ranttan payını alamayan, kente karşı geleneksel dayanışma ağlarını kaybeden göçmenlerin buldukları çözüm aile apartmanları olmuştur. Bu apartmanlar gerek yapım aşamaları gereksede içinde yaşayan kadınların sürdürdükleri, sürdürmek zorunda oldukları sosyal yaşam biçimleri ile gecekondularla büyük benzerlik göstermektedir.

İçinde yaşayacak insanlar tarafından kendi emekleri ile yapılan gecekonduların en önemli özelliği değişim değeri değil kullanım değeri taşımasıdır.[32] Aile apartmanları da gecekondularda olduğu gibi aile bireyleri tarafından kullanım değeri için yapılmakta ve içinde oturanların görgü ve bilgileri ile şekillenmektedir. Geleneksel Türk evlerinde görülen avluya açılan sofalı ev biçiminde odalar şeklinde yapılan bu katların yapımı, yapım için para biriktirilmesinin ardından geçen altı ay ile bir yıl içerisinde tamamlanmaktadır. Aileninin yetişkin erkekleri çalışarak, kazanılan parayı ya evin en büyük oğluna ya da babaya teslim ederek gerekli mali kaynaklar oluşturulurken evin kadınları gerek yaptıkları eviçi işler gerekse çeşitli tasarruf biçimleriyle katkıda bulunur.

[31] O. Işık-M. Pınarcıoğlu, a.g.e., s.171

[32] O. Işık-M. Pınarcıoğlu, a.g.e, s.117

Katların çıkılması sürecinde de erkekler hafta arası işten geldikten sonra ya da tatil günlerinde işçilerle birlikte çalışırken kadınlarda işçilerin yemeklerini, suyunu vererek sürece dahil olurlar. Evlenen ilk oğulun katı yapıldıktan sonra süreç aynı şekilde işler, kendi dairesine geçen oğul ve gelin de, yeni evlenecek ya da evlendirilmesi düşünülen erkek çocuğa yapılacak kat için ekonomik ve işgücü olarak dahil olmaktadır. Bu özellikleriyle aile apartmanları, apartmandan çok katkondu olarak kabul edilebilir.

Akraba, hemşehri, arkadaş ve kom-şuların ortak çıkarlar aracılığıyla daha büyük bir grubun parçası haline gele-rek dış dünyaya karşı bir kimlik kazanmaları gecekondulu kimliğinin özelliklerindendir.[33] Samandıra'da kadınların kimliklerinin geleneksel mahalle kümelenmelerinin dışında ve ondan farklı olarak Erzurumlular Apartmanı, Tokatlılar Apartmanı gibi aile kümelenmeleri ile yeniden şekillendiği görülmektedir. En yakın arkadaşlarını eltileri olarak tanıtan, kendi katkonduları dışında yaşayan kadınlarla görüşmeleri gerek kaynanaları gereksede eşleri tarafından kısıtlanan bu kadınların yaşamlarını, hemşehri-akraba-komşu çevresinde yaşayan geleneksel gecekondu çevresine kıyasla daha dar bir alanda sürdürdükleri görülmektedir.

Gecekondulara nazaran apartman çevresi, daha heterojen özellikler göstermektedir. Apartman bireyin davranışlarına daha az karışılan, toplumsal çevre ve hoşgörü düzeyi daha yüksek bir kültür olarak kabul edilir. Apartmanda oturan ailelerde haberleşme yardımlaşma ve dayanışma gecekondularla aynı yoğunlukta görülmez. Komşuluk ilişkileri, gecekondulardaki gibi çok yönlü değil tek yönlüdür. Eşlerin birlikte vakit geçirmesi gezmeye gitmesi, genç kızların mahalle baskısından çok anne-babalarının gözetimi altında olması, gençlerin evlenecekleri eşleri kendisinin bulması, dedikodunun az olması bireysel yaşamın güçlenmesi apartman yaşamının özellikleridir.[34] Görüşmecilerin de ifade ettiği gibi apartman yaşamının özelliği olan ailenin/hanenin bağımsızlığı katkondularda görülememektedir. Katkondularda yaşayan kadınların aile içindeki geleneksel rollerinin pekiştirildiği, bireyselleşmesini engellendiği gözlenmektedir. Kadının çalışma yaşamına katılması bile diğer aile bireylerinin iznine, rızasına bağlı olduğu görülmüş, kadın üzerindeki iktidarın sadece eş olmaktan çıkarak giderek ailenin diğer erkekleri ve kadınlarını da kapsadığı görülmüştür. Kadınların 'can yoldaşı', 'kara gün dostları', komşuları, arkadaşları çoğunlukla görümceleri, eltileri, kaynanaları olmak zorunda kalmış bu da kıskançlık, çekememezlik duygularıyla birlikte gerilimli ilişkilere yol açarak, psikolojik tramvaların yaşanmasına neden olmuştur.

Her ne kadar birbirinden ayrılmış bölümlerden oluşan çok katlı apartman görünümüne sahip olsalarda katkondularda gerek hanenin ekonomik bağımsızlığı, gereksede sürdürülen aile değerleri kadınların apartman değil, gecekondu kültürünü sürdürmelerine -giderek gecekondu kültürünün de gerisine düşmelerine- neden olmuştur. Görüşmeci kadınların eğitim seviyelerinin giderek artması, doğurganlık sayılarının azalması, 'kendi evleri içinde' alınan kararlarda eşleriyle birlikte karar vermeleri kentlileşme serüvenlerinde önemli atılımlar iken toplumsal/ gündelik

[33] S. Ayata, a.g.m, a.112

[34] S. Ayata, a.g.m, s.109

hayatlarının göstergeleri modernleşme ile birlikte anılan kentlileşme kavramını karşılamadığı görülmektedir

Görüşülen kadınların hemen hepsinin, fırsat olduğu taktirde başka apartmanlara taşınmak istediklerini söylemelerine rağmen ekonomik zorlukların buna izin vermeyeceğinin bilinciyle 'başımızı sokacak bir evimiz var, kiradan kurtulduk' sözleriyle tesseli bulmaları kadınların çaresizliğini özetlemektir.

Kaynakça

Kitaplar

AYATA, Sencer, AYATA, Güneş, Ayşe, Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara 1996

DUBEN, Alain, Kent,Aile,Tarih, İstanbul,İletişim Yayınları,İstanbul2006

ERTEN, METİN, Nasıl Bir Yerel Yönetim, Anahtar Kitaplar Yayınevi,İstanbul,1999

GÖKÇE, Birsen, Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara 1993

IŞIK,- PINARCIOĞLU, M.Melih Pınarcıoğlu, Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul 2005

KARPAT,H. KEMAL,Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm;Kırsal Göç,Gecekondu ve Kentleşme,İmge Yayıncılık,Ankara,2003

KELEŞ,Ruşen, Kentleşme Politikası,İmge Yayıncılık, Ankara,2008

ŞENYAPILI, Tansı, "Baraka"dan Gecekonduya:Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü:1923-1960, İletişim Yayınları, İstanbul 2004

GÖKÇE,Birsen, Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara 1993

YALÇIN, Cemal, Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara 2004

Makaleler

AYATA, Sencer, "Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman", Toplum ve Bilim,46/47, İstanbul Yaz 1989-Güz1989

ERMAN, Tahire,"Kadınların Bakış Açısından Köyden Kente Göç ve Kentteki Yaşam", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998

"Gecekondu Çalişmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları", www.ejts.org/docannexe.html?id=99,15.4.2008

İLKKARACAN, Pınar, İLKKARACAN İpek, 1990'lar Türkiye'sinde Kadın ve Göç, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Türkiye İş Bankası,Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,1998

KANDİYOTİ, Deniz,"Cinsiyet Rolleri ve Toplumsal Değişim",Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Metis, İstanbul 2007

KALAYCIOĞLU, Sibel, RİTTERSBERGER Helga, "İş İlişkilerine Kadınca Bir Bakış: Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, s. 225

KIRAY, Mübeccel, "Toplum Yapısı ve Laiklik", Toplumsal Yapı,Toplumsal Değişme, Bağlam Yayınları, İstanbul 2007

KIRAY,Mübeccel, "Toplum Yapısındaki Temel Değişimlerin Tarihsel Perspektifi, Bugünkü ve Yarınki Türk Toplum Yapısı", Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006

KURTULUŞ, Hatice, "Mekanda Billurlaşan Kentsel Kimlikler:İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekansal Ayrışmanın Bazı Boyutları", Doğu-Batı,Sayı 23, İstanbul, Mayıs, Haziran,Temmuz 2003

ÖZYURT, Cevat, "Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam" sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c10s18/makale/c10s18m6.pdf,15,04,2008

ÜNLÜTÜRK, Çağla Yuvayı Yapan Göçmen Kuşlar, Köyden Kente Göç Sürecinde Kadın Emeği. http://www.teori.org. 13.04.2008

TÜSİAD, Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş. //www.tusiad.org. 14.04,2008

YENİGÜL, B. Sevinç, "The Effects Of Migration On Urban", www.fbe.gazi.edu.tr/dergi/tr/ dergi/tam/18(2)/11.pdf erişim 25.04.2008

YÜKSEL, D. Yurdanur, "Sosyo-Kültürel ve Mekansal Boyutlarıyla Gecekondu Transformasyonu Olgusu, http://www.arkitera.com/v1/haberler/2002/12/19/gecekondu.htm, 15.4.4008

www.samandira.bel.tr.

SUÇLA GELİŞEN KENTLERİN "GÜVENLİK" TEMELİ İLE YENİDEN YAPILANDIRILMASI; BURSA OSMANGAZİ İLÇESİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Ela ATAÇ

Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Maltepe/ANKARA

Özet

Dünyada ve Türkiye'de, ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimlere bağlı olarak artan işsizlik oranları, adaletsiz gelir dağılımları, farklı yaşam tarzlarının oluşumu, mekansal gruplaşmalar, sınıfsal ayrımlar, sosyal kontrolün azalması, yoksunluk, yoksulluk ve dışlanma gibi pek çok oluşum, bir çok kentin hem fiziksel, hem de toplumsal açıdan yeniden yapılanmasına neden olmaktadır. Tüm bu oluşumlara bağlı olarak gelişen ve pek çok büyük kenti saran kentsel suç ve güvensizlik problemleri ise, kentlerde sosyal ve fiziksel yeniden yapılanmaları oluşturan önemli toplumsal problemler arasında yer almaktadır. Kentlerde yaşanan şiddet ve suç olayları, dünyanın pek çok kentinde en üst seviyelere ulaşmakta ve kişilerin sağlıklarını, yaşam biçimlerini ve kentlerin yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum ise kentte gelişen suç olayları ile kentsel mekan arasındaki ilişkinin sınanması gereğini ortaya koymaktadır. Yapılan pek çok çalışma göstermektedir ki; oluşumunda pek çok farklı etmenin etkili olduğu (psikolojik, sosyolojik, hukuksal etmenler gibi) suçun önemli bir boyutunu da olayın gerçekleştiği mekan oluşturmaktadır. Kentsel suçların oluştuğu mekanın da kent olduğu düşünüldüğünde, suç ve kent arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmekte ve kentsel suçu engellemede/azaltmada kente yönelik müdahalelerin etkili olabileceği savı, bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Buradan yola çıkılarak bu bildirinin amacı; kent planlama disiplini çerçevesinden, kentsel suç ve kentsel mekan arasındaki ilişkiyi tanımlamak ve kentlerde gelişen suç olaylarını engellemede ne tür planlama yaklaşımlarının izlenmesi gerektiğini ortaya koymak olarak belirlenmiştir. Bu amaçla bildiride, geçmişten günümüze kadar suçu mekanla ilişkilendiren pek çok önemli teori ve yaklaşım incelenmekte ve bu teoriler alan çalışmasında yapılan mekansal analizlerle birlikte yeniden değerlendirilmektedir. Çalışmada, Türkiye'nin en hızlı kentleşen sanayi kentlerinden biri olması nedeniyle kentsel suçun da yaygın olduğu Bursa İli merkez ilçesi olan Osmangazi İlçesi, örneklem alan olarak belirlenmekte ve ilçede kapkaç, yankesicilik, evden-işyerinden-otodan hırsızlık, oto hırsızlığı ve darp gibi suçlarla sınırlandırılan kentsel suç olayları ile kentsel mekan ilişkisi, çeşitli analizlerle ortaya konmaktadır. Bu amaçla çalışmada nitel ve nicel analiz yöntemleri uygulanmakta ve 92 mahalleden oluşan Osmangazi İlçesi'nin suçla ilişkili genel

özelliklerini gösteren analizler ile Bursa Emniyet Müdürlüğü'nden alınan suç verilerine dayalı analizler, Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılarak ifade edilmektedir. Bu şekilde kentte suçun en yaygın olduğu yerler, yeni yeni gelişmeye başladığı bölgeler ve günümüzde "güvenli" olarak tanımlanabilecek olan kentsel alanlar ortaya çıkmakta ve her bir kentsel suç türü için ayrı ayrı yapılan suç analizleri, farklı suç türlerinin ne tür kentsel mekanları tercih ettiklerini de ortaya koymaktadır. Böylece çalışmanın sonucunda, gerek literatürde incelenen suç teorileri, gerekse örneklem alanda suçu mekanla ilişkilendiren analizler değerlendirilerek, Osmangazi İlçesi örneği üzerinde, bir kentte kentsel suça neden olan temel mekansal etmenlerin neler olduğu farklı suç türlerine göre belirlenmekte ve suçun geliştiği kentleri daha güvenli olarak yeniden yapılandıran yaklaşım ve öneriler sunulmaktadır. Bildiri, günümüzde suç ile birlikte şekillenen kentlerin güvenlik temeli ile yeniden yapılandırılması hakkında sunduğu öneriler ile önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Suç, Kentsel Güvenlik, Güvenli Kent Planlaması, Bursa, Osmangazi*

Giriş

Ülkelerin kalkınmasında toplum güvenliğinin sağlandığı, yaşam kalitesi yüksek kent gelişimleri önemli yer tutmaktadır. Dünyadaki gelişmiş ülkeler incelendiğinde, gelişmişliğin en önemli sonucu olarak kentlerde suç oranının büyük ölçüde arttığı ve kentlerde gelişen ve yaygınlaşan suçun boyutlarının ve türünün toplumların sosyo-ekonomik yapılarına göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Türkiye'de ve Dünya'da ise kentlerin giderek güvensiz mekanlar olarak algılanmaya başlanmasının öncelikli nedeni, kentlerde kentsel suçun yaygınlaşması ve suçun yaşamı tehdit edecek boyuta ulaşmış olmasıdır. Bu noktada suç, güvensizlik ve kentsel mekan kavramlarının birlikte tanımlanması, suçun kentte gerçekleştiği mekan olarak kent ile ilişkilendirilmesi ve ilişkinin çözümlenmesi, kentsel suç probleminin daha tanımlı olarak saptanmasında, probleme yönelik çözüm önerileri geliştirilmesinde ve kentlerin yeniden ve daha güvenli yapılandırılmasında önem taşımaktadır.

Bilindiği üzere kentlerde suçun özellikle son dönemlerde artan bir hızla gelişiyor olmasının temel nedenleri arasında, geçmiş dönemlerde yaşanan toplumsal, ekonomik ve fiziksel değişim ve gelişimler yer almaktadır. Bu etmenleri kısaca; kırdan kente yoğun göç hareketleri, işsizlik, yoksulluk ve yoksunluk, düzensiz kentleşme, modernizm ve küreselleşmeyle birlikte değişen toplumsal yapı, gelir dağılımı dengesizlikleri, sınıfsal ayrımlar, kentteki mekansal ve sosyal ayrışmalar olarak açıklamak mümkündür. Tüm bu etmenler ve bu etmenlere bağlı pek çok yan problem nedeniyle, kentte yaşam savaşı veren pek çok insan, gerek psikolojik nedenlerle, gerekse kolay yoldan kazanç elde etme istekleri ile suç olaylarına karışmakta, düzensiz gelişen kentsel mekanlar ise kentte işlenen pek çok suçun gerçekleşmesine olanak tanımaktadır. Kentlerin suç olayları ile doğrudan ilişkili olduğu düşünüldüğünde, özellikle büyük şehirlerde her geçen gün artan suç olaylarına karşı müdahalelerin belirlenmesinde, kentlere yönelik kalıcı ve etkili kararlar veren kent planlama disiplininden de faydalanabileceği ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle, kentlerde gelişen suç olaylarını engellemede/azaltmada etkin olabilecek planlama yaklaşımını belirlemek amacıyla, öncelikle kentleri ilgilendiren suç olay ve türlerini belirlemek, daha sonra, suçu mekansal olarak farklı analizlerle ifade etmede yol gösteren, geçmişten günümüze kadar suçu mekanla ilişkilendirmiş olan teori ve yaklaşımlar üzerinde durmak gerekmektedir. Bu yaklaşımlar suç analizlerinin değerlendirilmesinde de önem taşımaktadır.

1. Kentlerde Gelişen Kentsel Suç ve Kent Güvenliği

Günümüz koşullarında, kentte yaygınlaşan pek çok suç zamanla tür ve boyut değiştirmekte ve mevcut kent suçlarına zaman içerisinde yenileri katılmaktadır. Örneğin günümüzün en yaygın suçları arasında kapkaç, gasp ve yankesicilik gibi her gün duyulan, günlük ve olağan suçlar olarak kabul edilmeye başlanan suçlar bulunmaktadır. Bu yeni suçlarla birlikte kentte oluşan ve kentte gelişen pek çok suç türü kentsel suçları oluşturmaktadır.

Kentsel suçlara yönelik yasal sınıflama incelendiğinde, İç İşleri Bakanlığı'nın suçları, trafik suçları, asayiş suçları, kaçakçılık suçları ve toplum suçları olarak sınıflandırdığı ve değerlendirdiği görülmektedir [Yılmaz, Günayergün, 2006]. Türk Ceza Kanunu'nda mala ve kişiye karşı işlenen suçlar olarak sınıflanan suç türleri, İç İşleri Bakanlığı'nın sınıflandırmasıyla, asayiş suçları olarak tek bir başlıkta tanımlanmakta, bu sınıflama içerisinde yer alan asayiş suçları ise kentsel suçlar içerisinde de yer alan ve kenti en çok ilgilendiren suçlar arasında sayılmaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak Emniyet Genel Müdürlüğü [2001, 2002] asayiş suçlarını şahsa karşı işlenen suçlar ve mala karşı işlenen suçlar olmak üzere iki grupta değerlendirmektedir (Tablo 1.1). Dolayısıyla kentsel suçlar, İç İşleri Bakanlığı'nın ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün suç grupları içerisinde ayrı bir grup olarak yer almamakta, fakat mala ve şahsa karşı işlenen suçların her ikisinde de yer alan suç türlerini içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenle kentsel suçları asayiş suçları kapsamında belirli suç türleri ile tanımlamak mümkündür. İlgili literatürde kentsel suçlar arasında; evden hırsızlık, işyerinden hırsızlık, otodan hırsızlık, yankesicilik, kapkaç, gasp, oto hırsızlığı ve müessir fiil (darp, kasten yaralama) gibi olaylar yer almaktadır [Wekerle, Whitzman, 1995, Ditton, Chadee, 2006, Dijk ve ark., 2005, Clarke, Eck, 2005].

Tablo 1.1.: Emniyet Genel Müdürlüğü'nün esas aldığı suç türleri
[Emniyet Genel Müdürlüğü, AKKM Dairesi Başkanlığı]

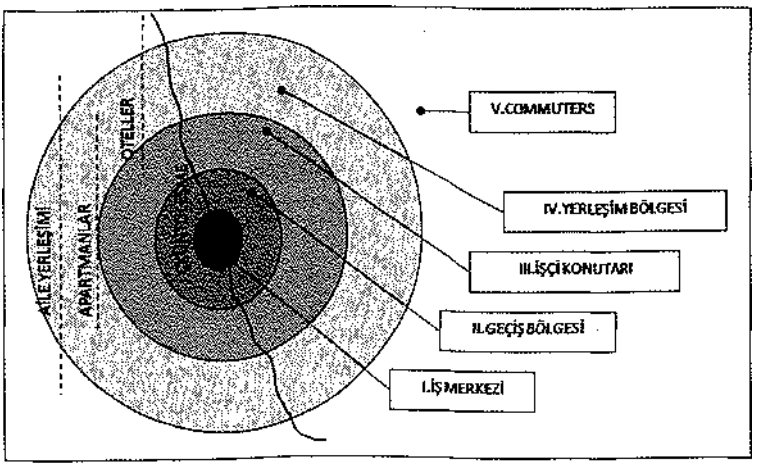
Şahsa Karşı İşlenen Suçlar		Mala Karşı İşlenen Suçlar	
Suç Türü	**Açıklama**	**Suç Türü**	**Açıklama**
Öldürme	Kasten/İhmal veya Kazaen/ Öldürmeye Teşebbüs	**Hırsızlık**	Evden/İşyerinden/Resmi kurum kuruluşlardan/ Bankadan/Otodan/Oto hırsızlığı/Yankesicilik vb.
Müessir Fiil	Kasten Yaralama/İhmal ya da Kazaen Yaralama/Darp	**Gasp/Yağma**	Şahıstan/İşyerinden/ Bankadan vb.
Genel Adap ve Aile Nizamı ile Şahıs Hürriyeti Aleyhine Suçlar	Kadın-Erkek kaçırma/Çocuk kaçırma/Rehin alma/Tehdit/ Hakaret ve Sövme/Kumar Oynamak vb.	**Yangın**	Kasten/İhmalen
Devlet İradesi Aleyhinde İşlenen Suçlar	Kolluk kuvvetlerine hakaret, darp,saldırı/Rüşvet/Zimmet/ devlete hakaret vb.	**Diğer Suçlar**	Dolandırıcılık/Emniyeti Suistimal/Mala zarar vermek/Bilişim suçları vb.
Diğer	İnsan ticareti/intihar/intihara teşebbüs/meskun mahalde silah atmak vb		

2. Suçu Mekanla İlişkilendiren Teori ve Yaklaşımlar

Günümüz kentlerinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pek çoğu, suçun kent yaşamı ve kent gelişimi üzerindeki etkilerini araştırarak, suçu günlük yaşamdan arındırmak amacını taşıyan acil çözüm yöntemleri aramaktadırlar. Bunun nedeni yapılan birçok çalışmanın mekan ve suç arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermesi ve suçun gerçekleştiği zaman ve mekan boyutlarının bilinmesi ile, tıpkı kent planlamada olduğu gibi, geleceğe yönelik tahminlerde bulunulmasının mümkün olmasıdır [Brantingham, 2006]. Buradan yola çıkılarak 1920'li yıllardan bu yana suçun gelişimine ve suç ve mekan arasındaki ilişkilere yönelik çeşitli teoriler, analizler ve yöntemler geliştirilmiştir. Bu çalışmada ise, suç ve kentsel mekana yönelik kuramlar, suçu makro ölçekte ele alan ve suçun kentteki gelişimini toplumsal yapı ve kentsel yaşam ile birlikte değerlendiren; suç ekolojisi teorileri (Ecological Crime) ve suçu mikro ölçeklerde ele alan ve suç olaylarını kentsel mekanın fiziksel özellikleri ile ilişkilendiren; kentsel tasarımla suçu engelleme (Crime Prevention Trough Environmental Design - CPTED) teorileri olarak iki gruba ayrılarak incelenmiştir.

2.1. Suç Ekolojisi Teorileri

Geçmişten günümüze kadar suç ve mekan ile ilgili teoriler içerisinde, çözüme yönelik sosyal ve fiziksel müdahale ve önlem bulmaya çalışan, suçu üst ölçekte mekanla/yerle ilişkilendiren teoriler, suç ekolojisi teorileri olarak adlandırılmaktadır [Candemir, 2002]. 1920'li yılların başlarında, suç olaylarını kent coğrafyası ile ilişkilendiren Shaw ve Mckay ve Chicago Okulu ilk suç ekolojisi teorilerini ortaya koymuş, yaptıkları el haritaları ile suçun kentteki dağılımı ve bunun nedenleri üzerinde durmuşlardır. Bu nedenle suçun ekolojisinin tanımlanması Shaw ve McKay'in tanımladığı, suçun kentteki mekansal dağılımının ifade edilmesi anlamına da gelmektedir [Sampson ve Groves, 1989]. Sonraki yıllarda gelişen teknoloji ile söz konusu teoriler geliştirilmiş ve suç ekolojisi teorileri bilgisayarlı sistemlerle desteklenmeye başlamış olsa da, ekolojik teorilerin temel mantığı Chicago Okulu ve Shaw ve Mckay'in sosyal düzensizlik teorilerine dayanmaktadır.

Şekil 2.1.: Chicago Okulu basitleştirilmiş kent modeli [Candemir, 2002]

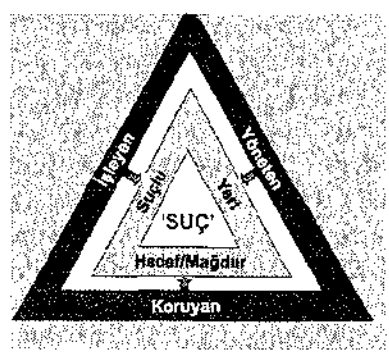
2.1.1. Chicago Okulu ve Sosyal Düzensizlik Teorileri

Sosyal düzensizlik teorileri (social disorganization theory); suçun kentsel çevre ile ilişkisini ilk kez araştıran Park ve Burgess ile Chicago Okulu'nun suçu çevrenin değişimi ile ortaya çıktığını kabul eden ve suçu sosyal değişimlerle ilişkilendiren teorisi ile, bu teoriyi geliştirerek geleneksel ekolojik kuramların temelini oluşturan Shaw ve McKay'in sosyal düzensizlik teorisinden oluşmaktadır [Candemir, 2002, Düzgün, Erdoğan, 2003].

Chicago Okulu'nca yapılan basitleştirilmiş kent modeli, yani ortak merkezli çemberler kuramı (Şekil 2.1), teorisyenlerin kentlerdeki suç probleminin şehir bölgelerinin fiziksel, sosyo-ekonomik ve karakteristik verileri ile doğrudan ilişkili olduğunu kanıtlamalarına neden olmuştur. Bu çalışmaları onlara, suçların altyapı ve organizasyonu zayıf, fakir, sosyal kontrolün zayıf olduğu ve altyapı sorunlarının yaşandığı organizasyonsuz şehir bölgelerinde daha fazla yoğunlaştığını göstermiştir [Candemir, 2002]. Bunun üzerine Shaw ve McKay ise, Chicago Okulu'nun kentlerin yapısını aynı merkezli, iç içe geçmiş farklı işlevlere ve sosyal yapıya sahip bölgeler şeklinde tanımlayan kuramından etkilenerek, 1942 yılında geleneksel ekolojik kuramların temelini oluşturan sosyal düzensizlik kuramını ortaya koymuştur [Düzgün, Erdoğan, 2003 içinde; Park ve ark.,1925, Clark,2001]. Kuram suç olgusunu; gelişme bölgeleri (growth zones), suçluluk alanları (delinquency areas) ve çemberler teorisi (concentric zone) gibi kavramsallaştırmalar üzerinden analiz etmekte, bu analiz sonucunda sosyal çözülmenin en çok kent yapısında ve özellikle karmaşanın fazla olduğu kent merkezi ile çöküntü alanlarında ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Buna göre kentler, özellikle kent merkezleri ve merkez çevresinde yer alan çöküntüleşmiş suçluluk alanları, kentte suçun gelişmeye ve kentin tümüne yayılmaya başladığı öncelikli mekanlar olarak şekillenmektedir [Kızmaz, 2005, Hogan, 1985].

2.1.2. Rutin Aktivite Teorisi

Cohen ve Felson tarafından geliştirilen rutin aktivite teorisi (routine activities) önemli ölçüde Chicago Okulu'nun varsayımlarından esinlenmiştir. Kuram, gündelik yaşamda kentlinin rutin davranışlarında meydana gelen yapısal değişmelerin, suç davranışlarının meydana gelmesindeki etkisini konu etmektedir [Kızmaz, 2005 içinde; Bohm, 1997]. Diğer taraftan teori aynı zamanda insan ekolojisi ve sosyal aktiviteler üzerinde de durmaktadır. Örneğin Cohen ve Felson [Hogan, 1985 içinde], teoride suçun oluşumunda toplum yapısını etkileyen sosyal faktörler incelenmiş ve suç olaylarına yönelik 2 temel varsayım geliştirilmiştir. Bu varsayımlar; 1. Bir suç olayının gerçekleşmesi için 3 temel unsur gereklidir; suç işlemeye odaklanmış kişi (motivated offender), hedef/kurban (target) ve korunmasız mekan (lack of gurardianship), 2. Suç olayları, insanların yaşadıkları kentteki rutin aktivitelerine bağlı olarak gerçekleşir (Şekil 2.2).

Şekil 2.2.: Cohen ve Felson'un problem çözüm üçgeni [Clarke, Eck, 2005]

Teoride, suçun meydana gelmesinde etkili olduğu belirtilen üç temel unsur, kişilerin günlük eylemleri ile ilişkilendirilmiş ve suç olaylarının genellikle hedef olarak belirlenen kişilerin alışveriş, eğitim, eğlence, gibi rutin aktivitelerini gerçekleştirdikleri mekanlarda, kontrol mekanizmasının eksikliğinde ve motivasyonlu bir suçlunun/şüphelinin varlığında gerçekleştiği ortaya konmuştur [Brantingham, 1995, Harries,1999, Clarke, Eck, 2005].

2.1.3. Rasyonel Yer Seçim Teorisi

Ronald V. Clarke tarafından ortaya konan rasyonel yer seçim teorisi (rational choice theory) en genel anlamda, suçlunun gözünden suçun işleneceği mekanın yer seçiminin belirlenmesi, yani suçlunun yer seçim kriter ve davranışları üzerinde durmaktadır. Bu nedenle, suçlunun suç olayını gerçekleştirdiği mekanı nasıl gördüğü, mekanın hangi özelliklerinin suç işlemeye teşvik ettiği teori için önem taşımaktadır [Clarke, 1989]. Buradan yola çıkan Cromwell, Olson ve Avary'ye göre, kentlerde suç işleyen kişilerin temelde iki tür eğilimi vardır [1991, Harvey, 2005 içinde]. Bu eğilimlerden birincisi; fırsatçı davranış (opportunistic motivation), ikincisi ise; kasıtlı davranış (premeditated motivation), olarak tanımlanmaktadır. Fırsatçı davranış; suçlu kişinin kentin herhangi bir yerinden geçerken mekanın ve o anki koşulların suç olayının gerçekleşmesine uygun olması durumunu değerlendirmesi olarak tanımlanabilir. Suçlunun bu hareketinde suçun gerçekleşeceği mekan önceden belirlenmiş değildir. Bu nedenle bu eğilimle gerçekleşen suçlar hafif suçlar olarak tanımlanan kentsel vandalizm, grafiti ve kentsel suçlar içerisinde yer alan mala ve şahsa karşı işlenen suçların pek çoğudur. Kasıtlı davranış ile suç olayını gerçekleştiren suçlu ise, suç mekanını önceden belirlemektedir (işyerinden hırsızlık suçlarında gece saatlerinin ve tenha yerlerin seçilmesi gibi). Seçilen mekan, ya suçlunun genellikle tercih ettiği ve daha önceden de birkaç kez suç işlemiş olduğu bir kentsel mekan ya da suç işlemeye uygun zamanların olduğu yerdir. Daha çok mala karşı işlenen suçların kasıtlı suçlu davranışı sonucunda ortaya çıktığı bilinmektedir [Ratcliffe, 2001 içinde; Brown, Altman, 1981, Harvey, 2005 içinde; Cromwell, Olson, Avary, 1991].

2.1.4. Suç Deseni Teorisi

Brantingham'a [1995] göre, suç olaylarının ortaya çıktıkları bölgelerdeki dağılımları coğrafi açıdan rastlantısal değildir. Buradan hareketle suç deseni teorisi (pattern theory) suç ekolojisi üzerinde çalışan Pat ve Paul Brantingham tarafından geliştirilmiştir. Teori en genel anlamda belirli bir zamanda, belirli bir mekanda, potansiyel suçlu kişilerin günlük rutin aktiviteler içerisinde suç işleyecekleri kentsel mekanı ve kişileri seçme nedenleri üzerinde durmakta, bazı mekan ya da durumların nasıl suçlunun dikkatini çekerek suçun işlenmesine fırsat verdiğini araştırmaktadır. Brantingham'a [1995] göre, eğer bir mekanda suçluyu suça teşvik eden nedenlerin neler olduğu bilinirse (rasyonel yer seçim teorisinde olduğu gibi) ve suçlunun seçiminin kentlerde nerede ve hangi faaliyetlerle yer aldığı saptanırsa (rutin faaliyetler teorisinde olduğu gibi), suçla mücadale etmek kolaylaşacaktır. Ona göre kentsel mekanlar suç açısından 4 farklı özellik göstermektedir; suç üreten alanlar (crime generators), suç çeken alanlar (crime attractors), suçun oluşumunu kolaylaştıran alanlar (crime faciliators) ve nötr alanlar.

Suç üreten alanlar (crime generators); söz konusu mekanda sürekli bir hareketliliğin olduğu, karmaşanın ve nüfus yoğunluğunun fazlaca yaşandığı, fiziksel koşulları ve kullanıcı grubu ile suçun gelişimini kaçınılmaz kılan alanlardır. Bu alanlar kent içerisinde genellikle çekinilen sadece sosyal olarak değil, mekansal olarak da ayrışan mekanlar olarak da tanımlanmaktadır. Örneğin uyuşturucu kullanımın yaygın olduğu, kullanıcı grubunun suç işlemeye meğil gösterdiği ve şiddetin yaygılaştığı yerleşimler, bu tür mekanlara örnek olarak gösterilebilirler. Suçu çeken alanlar (crime attractors); suçu ve tüm kentteki suçluları o mekana çeken ve suçun o mekanda oluşması için fırsat veren kentsel alanlardır. Bu tip kentsel mekanlar genellikle kentin yoğun olan düğüm noktaları, kent merkezleri, ticari merkezler, festival alanları vb. gibi olabilmektedir [Brantingham, 1995]. Suçun oluşumunu kolaylaştıran alanlar (crime faciliators) ise; suçun bir yerdeki gelişimini kolaylaştıran mekanlar anlamına gelmektedir [Brantingham, 1995]. Toplu taşım sistemleri ve bu sistemlere bağlı olan istasyonlar, duraklar, altgeçitler, aydınlatma açısından yetersiz mekanlar, kör noktalar gibi kentsel mekanlar, çok kalabalık, çok tenha, denetimsiz ya da gözetimsiz olmaları nedeniyle suçun gerçekleşmesinin en kolay olduğu yerlerin başında gelmektedir.

2.2. Kentsel Tasarıma Yönelik Teoriler

Kentsel tasarım ile kent güvenliğinin sağlanmasına yönelik teoriler yaklaşık 50 yıl öncesine dayanmaktadır. Teoriler Çevresel Tasarım ile Suçu Engelleme (Crime Prevention Trough Environmental Design) teorileri olarak adlandırılmakta ve kısaca CPTED olarak literatürde yer almaktadır. Kente ve tasarıma yönelik ilk çalışmalardan biri olan Kevin Lynch'in 1960 yılındaki İz Teorisi (Pathway Theory) ise suça yönelik kentsel tasarım teorileri için temel oluşturması özelliği ile önem taşımaktadır.

2.2.1. İz Teorisi

İz teorisi (pathway theory) Kevin Lynch'in kentlilerin mekanı algılamalarını kolaylaştıran temel ilkeleri belirlemesine dayanmaktadır. Teorinin çıkış noktası, bir kentlinin kentin bir yerinden başka bir yere giderken yol bulmasını kolaylaştıracak temel unsurların belirlenmesidir. Buna göre Lynch, temel kentsel tasarımın da temellerini oluşturan ve bir kenti en genel anlamda tanımlamaya yarayan temel elemanları belirli gruplara toplamaktadır. Buna göre, bir kentsel mekanın kimliğini, güvenli, güvensiz, heyecan verici, sıkıcı ya da korkutucu olduğu, en iyi o mekanı kullananlar tarafından saptanabilir [Strohecker, 1999]. Kenti okunaklı kılansa, kentlilerin kenti algıladıkları belirli işaretlerle mümkündür. Kentteki bu işaretler; 1. izler (paths), 2. düğüm noktaları (nodes), 3. sınırlar (edges), 4. röper noktaları (landmarks) ve 5. geniş alanlardır (districts). Alt ölçeklerdeki suç teorilerinin büyük bir çoğunluğu kenti tanımlamada Lynch'in bu elemanlarını kullanmışlardır.

2.2.2. Yaya Yollarının Güvenli Kullanımı Teorisi

Jane Jacobs, 1961 yılında yayınladığı The Death and Life of Great American Cities adlı kitabında, yaya yollarının güvenli kullanımı (The Uses of Sidewalks; Safety) başlığı altında, bir kentteki sokakların nasıl daha güvenli hale gelebileceği üzerinde bir profesyonelden çok daha güvenli bir

yerde yaşamak isteyen ve bunun yollarını arayan bir mahalleli olarak fikirler üretmiş, bu nedenle de güvenliğe dair önerdiği çözümler genellikle mahalle bazlı, kişisel ilişkiler üzerine kurgulanan çözümler olmuştur. Jacobs'ın [1961] sunduğu güvenlik metotlarında hangi durumların güvenli ve hangi durumların güvensiz olduğunu tespit etmek önceliklidir. Jacobs'a göre, özellikle kırsal yaşamda yer alan mahalle kültürü kentsel güvenlikte önem taşımaktadır. Komşuluk ilişkileri, mahalledeki dayanışma ile yabancıların kolayca belirlenmesi gibi sosyal sistemler, söz konusu kentsel mekanda doğal bir güvenlik sistemi kuracak ve kent boyutunda alınacak güvenlik önlemlerine bu şekilde önemli bir zemin hazırlanmış olacaktır. Jacobs'a göre, formal ve informal izleme sistemleri, giriş-çıkış kontrolleri, güvenliğe yönelik tasarımlar ve karma kullanımların yaygınlığı bir kentin daha güvenli olmasını sağlayan ana faktörler arasında yer almaktadır.

2.2.3. Kentsel Tasarımla Suçu Engelleme Teorisi

Ray Jeffery, Jane Jacobs'un güvenli mekanlar oluşturmaya yönelik teorilerinden etkilenerek 1971 yılında kentsel tasarımla suçu önleme yöntemini ilk kez kentsel tasarımla suç önleme teorisi (Crime Prevention Trough Environmental Design-CPTED) olarak adlandırmıştır.[Robinson, 1999 içinde; Jeffery ve Zahm 1993, Cozens, 2002 içinde; Jeffery, 1969, 1971]. Aynı ismi taşıyan kitabında Jeffery, bir mekanın güvenli hale getirilmesinde disiplinlerarası çalışma ve özellikle fiziksel görünümün önem taşıdığını belirtmektedir. Ona göre, suçu engelleme modellerinden her biri mutlaka kente yapılacak fiziksel müdahaleleri içinde barındırıyor olmalıdır [Anjoc, Wilburn, 2006]. Jeffery'e göre, davranışsal eğilimler ile fiziksel çevre doğrudan etkileşim içerisindedir ve bu nedenle fiziksel çevrenin suçtan arındırılmasında öncelikle kişilerin, yani potansiyel suçluların davranışsal özelliklerinin hangi çevrelerde nasıl değiştiğinin tespit edilmesi ve bu kişilere yönelik önlemlerin alınması güvenliğin sağlanmasında atılacak ilk adımdır [Zahn, 2005]. Davranışlar fiziksel çevrenin özelliklerine göre de farklılık gösterebileceğinden ikinci önemli adım ise fiziksel çevrenin suçun gelişimini engelleyecek şekilde tasarlanması ve suç riskinin fiziksel mekanda en aza indirilmesidir. Son aşama ise, toplumdaki her bireyin kendini suçtan nasıl koruyacağını iyi bilmesi, davranışsal bozukluk içerisinde olanlara ya da fiziksel çevreye yapılan müdahalelerde etkin rol olmalarının sağlanması yani sosyal çevre mühendisliğidir [Zahn, 2005, Robinson, 1999 içinde; Jeffery, 1990].

2.2.4. Savunulabilir Mekan Teorisi

1972 yılında Oscar Newman'ın nüfusun yoğun, stresin, karmaşanın ve kontrolsüzlüğün yaygın olduğu, komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı, çoğunlukla çok katlı ve yoğun konut alanlarında, suç oranlarının artmasına yönelik kentsel tasarımla alınabilecek önlem ve yapılabilecek müdahalelerin öne sürüldüğü Savunulabilir Mekan (defensible space), kentsel tasarım ile suç önleme faaliyetleri içerisindeki en önemli teorilerden biridir [Newman, 1996, Lab, 2000]. Newman'a göre, bir kentsel mekana yapılacak fiziksel müdahale ile oradaki sosyal yaşamı kuvvetlendirmek, suça yönelik izlemeleri kolaylaştırmak ve mekanın doğal yollarla kendini suça karşı koruyabilmesini sağlamak mümkündür [Lab 2000 içinde, Newman, 1972].

Newman'a göre aslında büyük binaların birçoğu güvenli değildir. O'na göre, bir binanın yüksekliği ne kadar fazla ise o binada ve çevresinde işlenen suç da o kadar fazladır. Newman çok büyük, çok katlı ve yoğun konut ve konut alanlarının suça zemin hazırladığını, çünkü mahalle sakinlerinin komşularını tanımadığını ve binaların yerleşim ve tasarımının, koridorlar, asansörler, oyun alanları gibi kamuya açık alanlarının, kamu gözetim ve denetimini çok mümkün kılmayacak bir şekilde tasarlandığını ileri sürmüştür. Buradan yola çıkarak Newman savunulabilir mekanı oluşturan 4 temel unsur belirlemiştir; alan sahipliliği (territorality), izleme (natural survelliance), görüntü (image) ve çevre/muhitten (milieu) oluşan savunulabilirlik (defensibility) [Wilson ve Geason, 1989, Lab, 2000]. Bu model aynı zamanda ileriki dönemlerin suçu gözeten kentsel tasarım programlarının da temelini oluşturmakta ve programların uygulanmasında Newman'ın belirlediği bu 4 temel unsur kullanılmaktadır [Wilson ve Geason, 1989].

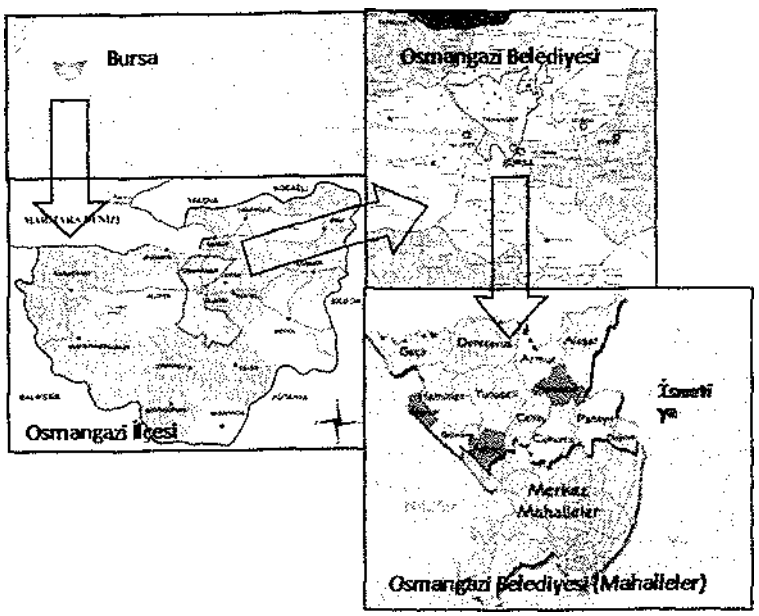
2.2.5. Kırık Cam Teorisi

Amerikalı sosyal bilimciler Wilson ve Kelling tarafından geliştirilen kırılmış cam teorisi (broken windows theory), Amerika'da suça ve mekana yönelik geliştirilen önlem ve müdahalelerin temelini oluşturmuştur [1982, Frevel, 2006 içinde]. 1970'lerin ortalarında New Jersey eyaletinde güvenliği sağlamak amacıyla polis kulubelerinin arttırılmasına karar verilmiş, fakat bu uygulama kentte suçun yaygınlaşmasına engel olamamış, sadece orada yaşayan insanların kendilerini daha güvenli hissetmelerini sağlamıştır. Bu durumu inceleyen Wilson ve Kelling, kente dair küçük önlemlerin öncelikle sosyal yapıyı olumlu etkilediğini, daha sonra ise çözümü zor olan suçun kentte yaygınlaşması problemine yardımcı olabileceğini ortaya koymuşlardır [Wilson, Kelling, 1982]. Dolayısıyla söz konusu teori, köhnemiş bir bina ile toplumsal özelliklerini kaybetmiş bir toplumun analojisinden yola çıkılarak yapılmıştır. Teoriye göre, evin kırılan bir tek camı diğer camların da kırılmasını kolaylaştırmakta ve eğer herhangi bir kişi bu camı tamir etmezse bu durum, evin tümünün köhnemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, toplum ve suç arasındaki ilişki de bu şekildedir. Toplumda yaşanan küçük suçlar, kırılan tek cama benzetilmekte, camın kırılışına aldırış göstermemek ise güvenliğe yönelik programların, tasarımların, kanun ve kişisel sorumlulukların alınmamasını ifade etmektedir.

3. Bursa Osmangazi İlçesi Kentsel Suç Durumu ve Suç Teorileri ile İlişkisi

Suçun kentsel mekanla ilişkisinin ortaya konacağı ve teorilerin değerlendirileceği çalışma alanı; Türkiye'nin dört büyük ili arasında yer alan ve hızlı bir sanayileşme göstermesi nedeniyle toplumsal açıdan pek çok sosyal problemin yaşandığı, Bursa'nın konut, ticaret, nüfus ve suç yoğunluğunun en fazla olan ilçesi; Osmangazi İlçesi (Osmangazi Belediye Sınırı) olarak belirlenmiştir (Harita 3.1).

Buradan hareketle alan çalışmasında (Osmangazi Belediyesi sınırı) yapılacak suç analizleri niceliksel ve niteliksel analizler (Robinson, 1999) olarak iki grupta incelenmiş ve bu analizler coğrafi bilgi sistemleri ile ifade edilmiştir.

Harita 3.1.:

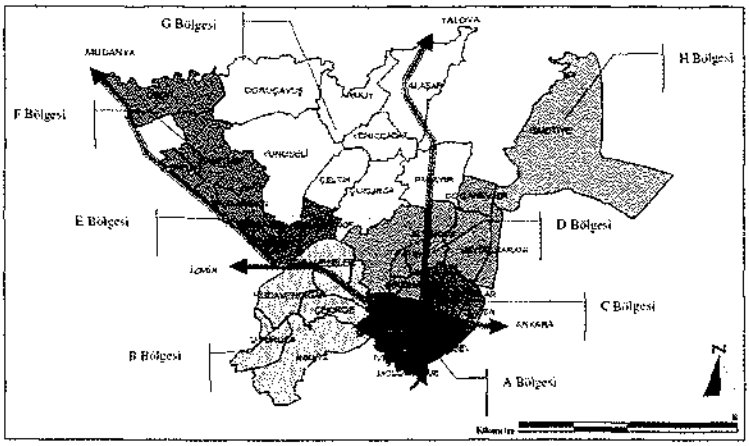
3.1. Niteliksel Analizler; Bölgeleme Analizi

Osmangazi Belediyesi sınırında yer alan 92 mahalle, gerek fiziksel konumları, gerekse sosyal yapıları açısından farklı özellikli bölgelere ayrılabilmektedir. Mahallelerin sosyal ve ekonomik durumları ve fiziksel koşulları değerlendirerek yapılan bu bölgeleme analizi mezo ölçekteki niteliksel suç analizini oluşturmaktadır. Bu bölgeleme, mahalleleri farklı suç türleri ile ilişkilendirmede önem taşımakta, suç olaylarını mahallelerin konumsal özellikleri ya da sosyal ve ekonomik yapısı ile karşılaştırmakta yarar sağlamaktadır. Buna göre, Osmangazi İlçesi'nde yer alan 92 mahalleyi 8 bölgede incelemek mümkündür (Harita 3.2).

A Bölgesi olarak tanımlanan alan, ilçenin ve aynı zamanda Bursa'nın ticaret merkezi konumundaki merkezi iş alanını içerisine alan bölgeyi oluşturmaktadır. Bu bölgede yer alan merkezi iş alanı Bursa'nın tarihsel sürecinde her zaman ticaret merkezi olma özelliğini korumasıyla önem taşımaktadır. Bu nedenle A Bölgesi, geçmişten günümüzde kadar günün hemen her saati yoğun yaya ve taşıt trafiğinin yaşandığı, erişimin ilin hemen her yerinden kolayca sağlandığı, kentin düğüm noktası ve buluşma yeri olma özelliğinde olan, yoğun ticaret faaliyetlerinin yanı sıra aynı zamanda yoğun bir konut alanı olma özelliği de taşıyan bir bölgedir. Bu alan aynı zamanda tarihi yapısı itibari ile kentin en önemli yerlerinden biri konumundadır.

B Bölgesi kent merkezinde ve il genelinde yüksek gelir gruplarının yer seçtiği, Çekirge, Kükürtlü ve yeni lüks konut gelişimleri ile Doburca ve İnkaya mahallelerinden oluşmakta ve kent merkezine yakın olmak isteyen üst gelir grupları, konut ve işyeri için bu mahalleleri tercih etmektedir. B Bölgesinde konut alanlarının dışında, üst ve orta gelir gruplarına hitap eden ticari birimler,

sosyal aktiviteler, oteller, spor tesisleri ve özel işyerleri gibi kentsel fonksiyonlar yer almaktadır. Bu bölgede yer alan mahalleler bölgede yer alan turistik oteller, kaplıca tesisleri ve tarihi eserler nedeniyle, yaz ve kış mevsimlerinde canlı ve yoğun olmaktadır.

Harita 3.2.: Osmangazi İlçesi Bölgeleme Analizi

C Bölgesi, konut ağırlıklı bir bölgedir. Bu bölgenin en önemli özelliği, burada yer alan mahallelerde büyük oranda 2510 sayılı iskan kanununa göre serbest göçmen olarak tanımlanan ve 1960'lı yıllardan beri çeşitli senelerde Bursa'ya yerleşen Yugoslavya, Bosna Hersek ve Arnavutluk göçmenlerinin yer alıyor olmasıdır. Bu bölgedeki mahalleler, Yalova ve Ankara Yolu boyunca yer alan işyerleri ve ana yolların çevresinde gelişen yoğun konut alanları ile tanımlanmaktadır. Konut alanları içerisinde, kaçak yapılaşmanın yaygın olduğu görülmektedir. Bölgede yer alan mahallelerin en belirgin özellikleri arasında; anayollara yakın kesimlerde gelişen ticaret ve sanayi tesisleri, konut alanlarının sık ve yoğun gelişimi ve kaçak yapılaşmanın yaygın olması gelmektedir.

D Bölgesi, eski Yalova Yolu ve yeni Yalova Yolu arasında kalan kesimi oluşturmakta ve bölgede yer alan Küçükbalıklı, Altınova, Panayır, Doğanevler ve Fatih mahalleleri buranın başlıca mahallelerini oluşturmaktadır. Bölgede dikkat çeken kentsel gelişimler arasında; Yalova Yolu'na bağlı olarak gelişen küçük sanayi tesis alanları ve fabrikalar ile yoğun konut dokusu bulunmaktadır. Yoğun konut dokusu içerisinde kaçak yapılaşmanın yaygın olduğu görülmektedir. Özellikle Küçükbalıklı, Altınova ve Panayır mahallelerinde konut alanları genellikle düşük kaliteli, sık, yoğun ve düzensiz konutlardan oluşmaktadır.

E Bölgesi, yine göçmenlerin ağırlıklı olduğu mahallelerden oluşan bir alandır. Bu bölge, 1950'li yıllardan beri Türkiye'ye dönen Bulgaristan vatandaşlarının ilk yerleştikleri mahalleler olan Hürriyet, İstiklal, Adalet, Yenikaraman ve Mehmet Akif mahallelerinden oluşmaktadır (Harita 3.2). Ayrıca 1989 yılında Bulgaristan hükümeti tarafından Türkiye'ye göçe zorlanan ve Bursa'ya yerleşen Türk kökenli Müslüman Bulgaristan vatandaşları da çoğunlukla bu alanda ikamet et-

mektedirler. Bu mahalleler içinde Hürriyet ve Yenikaraman Mahalleleri ise kent merkezinin alt merkezi konumunda olan ve bölgede yer alan diğer mahallelere göre ticaret ve sanayi tesisleri açısından daha yoğun kullanılan mahallelerdendir.

F Bölgesi, Mudanya Yolu boyunca gelişmekte ve E bölgesi ile aynı aks üzerinde yer almaktadır. Hamitler, Geçit, Bağlarbaşı ve Akpınar mahalleleri bu bölgede yer almakta ve ilçenin nüfus ve konut açısından en yoğun mahalleleri olma özelliği taşımaktadırlar. Bölgede yer alan mahalleler, Nilüfer İlçesi'ndeki Organize Sanayi Bölgesi'ne yakınlıkları nedeniyle, genellikle sanayide çalışan işçilerin yer seçtiği yerleşimlerden oluşmaktadırlar. Bu bölgede, Mudanya Yolu hem ticari faaliyetler (alışveriş merkezleri, mobilya mağazaları vb.) hem de çeşitli fabrika ve küçük sanayi tesisleri ile tanımlanan önemli bir aksı oluşturmaktadır. Bu nedenle bu aks üzerinde genellikle işyerleri yer alırken, Hamitler ve Geçit mahallelerinde ise yoğun konut alanları bulunmaktadır.

G Bölgesindeki mahalleler her ne kadar köy statüsünden çıkıp (5216 sayılı yasa ile), Osmangazi merkez ilçesine bağlı birer mahalle durumunda olsalar da, kırsal yaşam biçimleri halen sürmektedir. Bu mahalleler, Bursa Ovası'nın büyükçe bir kısmı üzerinde yer alan, ürettikleri üzüm, incir, zeytin ve şeftali gibi özellikli ürünlerle ihracat yapan, varlıklı Bursa köyleri arasında yer almaktadır. Mahallelerin kent merkezine yakınlığına rağmen, halen kırsal yaşamlarını devam ettirmelerindeki en önemli etkenlerden biri, bölgede yer alan toprakların yabancılara satılmaması ve tarımdan elde ettikleri ürünlerin halen değerini koruması olarak gösterilebilir. Bu nedenle bu mahalleler, hem konut gelişimleri, hem de geçim ekonomik ve sosyal yapıları bakımından diğer bölgelerden farklılık göstermektedirler.

H Bölgesi, diğer mahallelerden kopuk bir şekilde konumlanan, ilçenin en büyük yüzölçümüne sahip, Bursa'nın en eski köylerinden biri olan İsmetiye mahallesidir. Mahalle, Cumhuriyet döneminin en önemli ve en yoğun göç hareketi olan ve 1922 yılında imzalanan Lozan Anlaşması hükümleri uyarınca gerçekleştirilen Türk-Yunan halkları değişimi (mübadele) ile Bursa'ya yerleşen Türklerin yer seçtiği bir mahalledir. Bu mahalle de Bursa Ovası üzerinde yer alan ve kırsal yaşamını büyük ölçüde devam ettiren yerlerdendir. İsmetiye Mahallesi'nde tarım önemli bir yer tutmaktadır. Mahalle, merkeze ve özellikle Demirtaş Organize Sanayi Bölgesi'ne yakın olmasına rağmen, buradaki halkın tarım topraklarını yerleşim amacı ile satmaması nedeniyle, kırsal yaşamına devam etmekte ve İsmetiye'de hem Bursa'ya, hem de ülkeye hitap eden önemli tarım ürünleri yetiştirilmektedir.

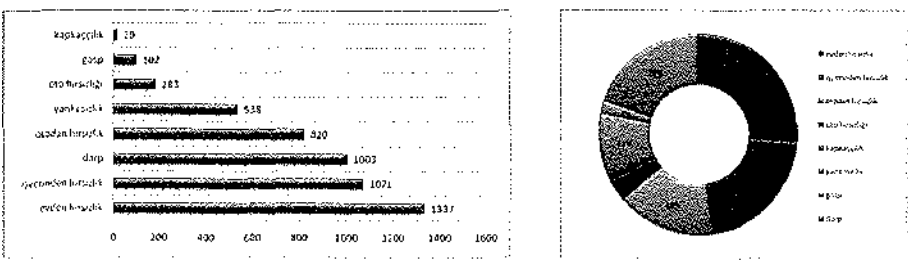
Osmangazi İlçesi'nde yer alan farklı özellikteki mahallelerin ayrıntılı suç durumlarını saptamak ve bu mahallelerdeki suç gelişimlerinin kentsel mekana bağlı muhtemel nedenlerini anlamak için, mahalleler hakkında elde edilen genel bilgileri suç sayısı analizleri (niceliksel analizler) ile birlikte gerekmektedir.

3.2. Niceliksel Analizler

Niceliksel analizler; Bursa Emniyet Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'ndan alınan Bursa Osmangazi İlçesi 2006 yılına ait; evden hırsızlık, işyerinden hırsızlık, otodan hırsızlık, oto hırsızlığı, kapkaççılık, yankesicilik, gasp ve darp suç verilerine dayalı suç sayısı analizleridir.

3.2.1. Osmangazi İlçesi'nde işlenen kentsel suç türlerinin dağılımı

Emniyet Müdürlüğü verilerinden yola çıkılarak, Şekil 3.1'de görüldüğü üzere, Osmangazi İlçesi'nde yer alan en yaygın suç türünün 2006 yılı boyunca işlenen 1337 (%26) suç vakası ile evden hırsızlık olduğu, bu suçu 1071 (%21) suç olayı ile işyerinden hırsızlık, 1003 (%20) suç olayı ile darp, 820 (%16) suç olayı ile otodan hırsızlık, 538 (%11) suç olayı ile yankesicilik, 183 (%4) suç olayı ile oto hırsızlığı ve 102 (%2) suç olayı ile gaspın takip ettiği görülmektedir. İlçede 1 yıl boyunca işlenen en az suç olayı sayısı ise 20 (%0,32) suç ile kapkaçtır. Görülmektedir ki Osmangazi İlçesi'nde en fazla sayıda işlenen kentsel suçların başında; evden, işyerinden, otodan hırsızlık suçları ile darp suçu gelmektedir. Bu suçları takip eden kentsel suçlar ise yankesicilik, gasp ve oto hırsızlığıdır. İlçede kapkaç suçu neredeyse hiç işlenmezken, kapkaç suçunun yerine, suçun işlenme biçimine göre kapkaç ile benzer özellikler gösteren yankesiciliğin yaygın olarak işlendiği ortaya çıkmaktadır. Şiddet suçları içerisinde yer alan darp suçunun ilçede yaygın olması ise, ilçede toplumsal şiddetin yaygın olduğu anlamına gelmekte [Shelley, 1984] ve suçluların kapkaççılık, yankesicilik ya da gasptan çok kişilere ya da kişilerin mülklerine zarar verme eğiliminde olduklarını göstermektedir. İlçede yer alan her suç türünün, toplam kentsel suç içerisindeki payları dikkate alındığında ise, kişilerden çalma, şahsa ya da mala zarar verme gibi mağdurlarla doğrudan iletişim gerektiren suçlar yerine, ev, işyeri ya da otomobiller gibi kapalı bir yerden hırsızlık yapma eğiliminin çok daha yaygın olduğu ortaya çıkan bir başka önemli noktadır.

Şekil 3.1.: Osmangazi İlçesi'nde 2006 yılı içerisinde işlenen kentsel suçların sayısal dağılımı ve kentsel suç türlerinin toplam içerisindeki payları

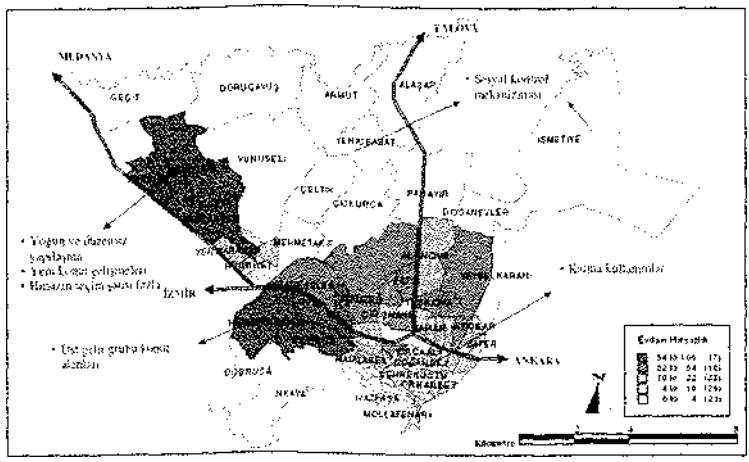
3.2.2. Suç Sayısı Analizleri

İlçede yer alan suçların hangi mahallelerde ne sayıda işlendiğinin tespit edilmesi, suçluların tercih ettikleri suç türlerinin yanı sıra, tercih ettikleri suç yerleri hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Bu noktada her suç türünün, hangi mahallelerde sayıca fazla işlendiğini ve bunun olası nedenlerini saptamak önem taşımaktadır. Bu amaçla yapılan suç sayısı analizleri, kent ya da ilçe ölçeğinde suçun sayısal dağılımını gösteren, farklı suç türleri için oluşturulabilen, suç verilerine dayalı analizlerdir.

Evden Hırsızlık: Osmangazi İlçesi'nde yer alan mahalleler içinde en fazla evden hırsızlık olayının gerçekleştiği yerlerin, ilçenin batısında, Mudanya Yolu aksında yer alan mahalleler olduğu saptanmaktadır. Örneğin B Bölgesi olarak tanımlanan, yüksek gelir grubunun konut

ve işyeri açısından tercih ettiği Çekirge ve Kükürtlü Mahallelerinde yılda 54-106 arası evden hırsızlık suçu işlendiği görülmektedir (Harita 3.3). Gerek bu alanda yer alan konutların üst gelir gruplarına hitap ediyor olması, gerekse bu mahallelerin kentin merkezinde yer alan en önemli ulaşım aksları üzerinde yer alması, buradaki konutların hırsızlık amaçlı olarak seçilmesindeki öncelikli nedenleri oluşturmaktadır. Diğer taraftan özellikle Çekirge Mahallesi'nde yer alan konut alanları, mahallede yer alan pek çok ticari fonksiyonla kentin tümüne hitap eden önemli bir ticaret aksının çevresinde gelişim göstermekte ve konutlar genellikle geceleri aktif olmayan işyerleri (muayenehaneler, kuaförler, çiçekçiler, sigorta şirketleri, galeriler vb.) ile birlikte yer almaktadır. Dolayısıyla bu durum, günün hemen her saati canlı olan ticari akstan uzakta yer alan ve gece kullanılmayan mekanlarla birlikte yer seçen konutların hırsızlık açısından daha cazip hale gelmesine neden olmaktadır. Bu durum Jacobs'ın [1961] kent güvenliği için önerdiği karma kullanımların gerekliliğini kanıtlar niteliktedir.

Mudanya Yolu boyunca uzanan ve F Bölgesi'ndeki Hamitler, Akpınar ve Bağlarbaşı mahalleleri, evden hırsızlık suçunun sayıca en fazla yaşandığı mahallelerdendir. Bu mahallelerin üst gelir grubuna hitap etmemelerine rağmen, yoğun olarak evden hırsızlık suçuna maruz kaldıkları görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, literatürde belirtildiği gibi yerleşmelerin hızlı kentleşmeye bağlı yoğun ve düzensiz yapılarıdır. Mudanya Yolu üzerindeki yeni konut gelişimleri ve özellikle Hamitler Mahallesi'nin kırsal bir yapıya sahipken, hızlı ve çarpık konut gelişimleri ve konut alanları içinde yer alan dağınık fabrika gelişmeleri bu duruma örnek gösterilebilir. Bu durum aynı zamanda evden hırsızlık yapacak olan kişilerin her zaman tek kriterinin varlıklı konut alanları olmadığının da bir göstergesidir. Dolayısıyla bu durum, Beavon, Brantingham ve Brantingham'ın [1994] suçluların, özellikle mala karşı işlenen suçlarda, zengin mahalleleri ya da seçme şanslarının fazla olduğu yoğun yerleri seçtiği teorilerini doğrulamaktadır. Yoğun ve düzensiz konut dokusu ile çarpık konut ve ticaret gelişimleri, hırsızın seçim şansını arttırmakta ve suçun işlenmesini kolaylaştırmaktadır. Böylece Newman'ın [1996] yoğun ve çok katlı blok-

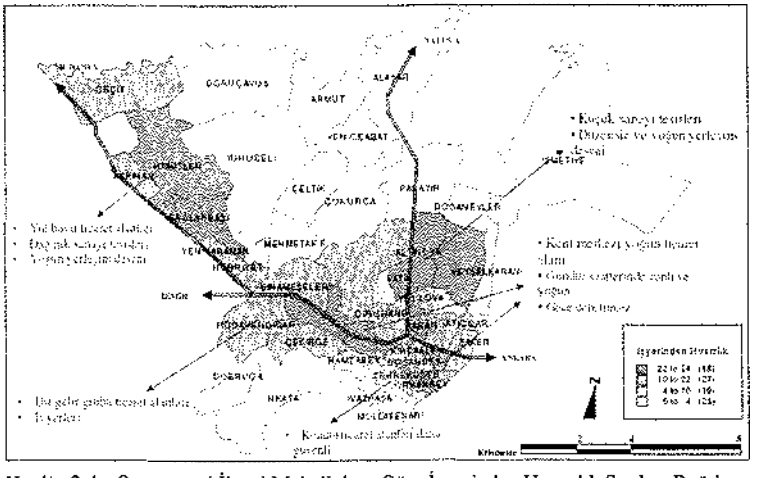
Harita 3.3.: Osmangazi İlçesi Mahallelere Göre Evden Hırsızlık Suçları Dağılımı

ların her zaman suç açısından daha riskli olduğu fikri de desteklenmektedir. Newman'ın [1996] araştırmasında olduğu gibi, bu mahallelerin de yoğun ve düzensiz konut alanlarından oluşuyor olması, sosyal kontrolün bu alanlarda azalmasına ve mahallelerde suç alan ve fırsatlarının fazlalaşmasına neden olmaktadır.

Kent merkezi incelendiğinde ise, ticaret merkezine yakın olan ya da ticaret merkezinde yer alan konut alanlarında evden hırsızlık suçunun az sayıda olduğu, fakat ticaret merkezinden uzaklaştıkça, evden hırsızlık suçunun da sayıca artış gösterdiği görülmektedir (Harita 3.3). Bu da, kent merkezinde suçluların hırsızlık için genellikle işyerlerini, kent çeperinde ise konut alanlarını tercih ettiklerini göstermektedir. Diğer taraftan G ve H Bölgeleri'nde yer alan kırsal mahallelerde ise, ya hiç evden hırsızlık suçunun işlenmediği, ya da yılda 4'ten az sayıda suçun işlendiği görülmektedir (Harita 3.3). Söz konusu mahallelerde evden hırsızlık suçunun en az sayıda gerçekleşmesinin en önemli nedenleri arasında, kırsal alanlardaki kuvvetli sosyal ilişkiler, herkesin birbirini tanıması, gözlemlemesi ve yabancıların ayırt edilebilmesi gelmektedir. Dolayısıyla bu durum, kentsel yaşam ve suçlar arasındaki ilişki üzerine çalışan pek çok araştırmacının savunduğu teorileri haklı çıkarmaktadır.

İşyerinden Hırsızlık: İşyerinden hırsızlık suçu genellikle işyerlerinin terk edildiği akşam ya da gece saatlerinde işlenmektedir. Dolayısıyla işyerinden hırsızlık suçları, özellikle güvenlik önlemlerinin daha az olduğu, alarm ya da kameralı izleme sistemlerinin kullanılmadığı ve kentin geç saatlerde ölü mekanlara dönüşen yerlerdeki işyerlerinin, potansiyel hedef konumuna gelmesi sonucu oluşmaktadır [Wekerle, Whitzman, 1995]. Bu durum Osmangazi İlçesi'nde de böyledir.

İşyerinden hırsızlık suçlarının mahallelere göre sayısal dağılımını gösteren Harita 3.4'te en fazla sayıda suçun işlendiği yerlerdeki suç aralığının 22-54 olduğu görülmektedir. Senede 22-54 kez bu suça maruz kalan alanların ilçe genelindeki dağılımı ise dağınıktır. Harita 3.4'e göre bu suçlar, literatürün aksine kent merkezindeki ticaret alanlarında değil, Mudanya Yolu ve Yalova Yolu'nun

Harita 3.4.: Osmangazi İlçesi Mahallelere Göre İşyerinden Hırsızlık Suçları Dağılımı

kent merkezine yakın kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle Mudanya Yolu üzerinde yer alan F Bölgesi'ndeki Hamitler ve Bağlarbaşı mahalleleri ile, D Bölgesi'nde yer alan Yalova Yolu üzerindeki Altınova, Küçükbalıklı ve Fatih mahalleleri, işyeri hırsızlığının en fazla yaşandığı yerlerdendir. Elde edilen suç haritasına göre, işyerinden hırsızlık suçunun en fazla işlendiği bu alanların çevresinde yer alan yerleşimlerin, 2. sırada en fazla suça maruz kalan alanlardan olması dikkat çekmektedir. Bu durum, suçun fiziksel mekanda çevresine doğru yaygınlaşabildiğini, suçluların genellikle aynı tür suçlarda aynı yerleri tercih ettiğini [Wilson, Kelling, 1982] ve Brantingham'ın [1996] vurguladığı suçu çeken (crime attractors) kentsel mekanların söz konusu mahallelerde yaygın olduğunu ortaya koymaktadır.

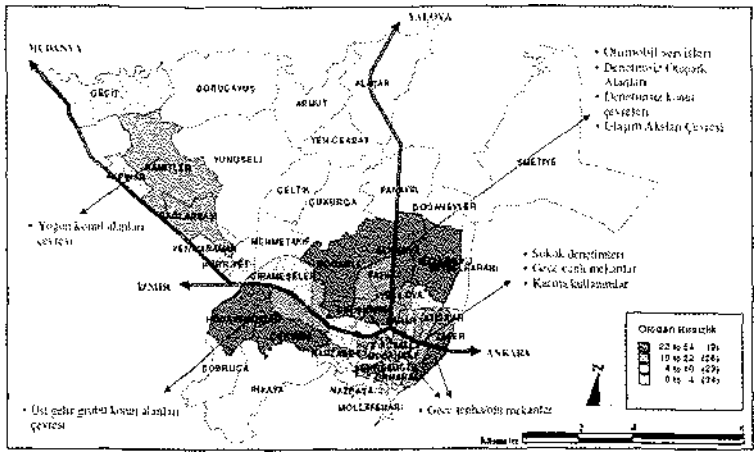
İlçenin kuzey batısında yer alan F Bölgesi'ndeki işyerinden hırsızlık suçunun, sayıca diğer pek çok alana göre daha fazla olma nedenlerinin başında, bu bölgede Mudanya Yolu boyunca yer alan pek çok ticari tesis, toptan satış fabrikaları gibi önemli işyeri gelişimlerinin yer alması ve burada yer alan mahallelerin özellikle geceleri, gözetimden uzak ve korunmasız olmaları gelmektedir. Bölgede yaşanan çarpık kentleşmeye bağlı nüfus ve bina yoğunluğu, evden hırsızlık suçunda olduğu gibi, potansiyel suçluların bu mahallelerde de suça uygun alanlar bulabilmesini kolaylaştırmaktadır.

İzmir Yolu çevresinde de işyerinden hırsızlık suçlarının sıkça işlendiği görülmektedir. Özellikle yüksek gelir grubunun işyeri ve konut alanı olarak tercih ettiği Kükürtlü Mahallesi ile caddenin karşısında yer alan Alemdar Mahallesi, tıpkı evden hırsızlık suçlarında olduğu gibi, işyerinden hırsızlık olaylarında da öne çıkmaktadır. Buradan, hırsızların yine korunmasız yerlerin yanı sıra, gelirin daha yüksek olduğu işyerlerini tercih ettikleri ortaya çıkmaktadır. Bu mahallelerin etrafında yer alan Sırameşeler, Hüdavendigar, Çekirge ve Soğanlı mahalleleri ise, işyeri hırsızlığı suçunda 2. sırada yer alan mahallelerdendir.

Kentin ticari merkezinde yer alan mahalleler, pek çok ticari birim ve işyeri barındırıyor olmalarına rağmen, işyerinden hırsızlık suçlarına daha az maruz kalmaktadır. Kent merkezinde yer alan; Şehreküstü, Reyhan ve Nalbantoğlu mahallelerinin dışında, özellikle merkezin güneyinde ve güneybatısında kalan alanlarda, işyerinden hırsızlık suçunun az sayıda işlendiği görülmektedir. Buradan, kent merkezindeki karma kullanımların, özellikle işyeri suçlarında caydırıcı olabileceği sonucuna varılmaktadır. Örneğin, Harita 3.4'e göre, neredeyse tamamı işyerlerinden oluşan Şehreküstü Mahallesi'ne oranla, işyeri, konut ve sosyal tesislerden oluşan Altıparmak Mahallesi'ndeki işyerlerinin, daha güvende olduğu ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde Bursa'nın en eski ticari alanı olan Tahtakale Mahallesi'nin suç durumunun diğer mahallelere oranla az sayıda olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, bu mahallede yer alan ticari tesis sahiplerinin genellikle aynı mahallede oturuyor olması, geleneksel ve tarihi ticari faaliyetlerin halen sürdürülmesi (kolonyacılar, fırınlar, manavlar, kalaycılar vb.) ve esnafın ve mahalle sakinlerinin komşuluk ilişkilerinin diğer yerlere nazaran daha kuvvetli olması ile açıklanabilir. Bu da Jacobs'un [1961] belirttiği gibi, informal izleme sistemleri olarak tanımlanan, kameralı sistem kullanılmaksızın, mekan kullanıcıları tarafından yapılan izlemenin, suçun azaltılmasında oldukça etkili olduğunu kanıtlamaktadır.

İlçenin kuzeyinde ve kuzeydoğusunda yer alan kırsal mahallelerle, ilçenin güneyinde yer alan kale içi mahallelerinde (İvazpaşa, Mollafenari, Kavaklı) ve Uludağ Yolu'nda yer alan Doburca ve İnkaya mahallelerinde ise işyeri suçlarının yaşanmaması dikkat çekmektedir. Özellikle kent merkezinin güneyindeki sur içinde yer alan mahallelerin hem konut, hem de turistik ve ticari faaliyetlerden oluşması, bu mekanların günün hemen her saati kullanılan mekanlar olması ile suçtan korunduğu söylenebilir. Sonuç olarak, Osmangazi İlçesi'ndeki işyerinden hırsızlık suçlarının kent merkezinde; ticari fonksiyonların en yoğun olduğu yerlerde, kent merkezinin dışında ise; ana ulaşım aksları boyunca yer seçen mahallelerde, ticaret açısından yeni gelişim gösteren alanlar ile üst gelir grubuna hitap eden işyerlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Konut alanları ile birlikte yer alan ticaret birimlerinin ise suça daha az maruz kalması, ortaya çıkan bir başka önemli noktadır.

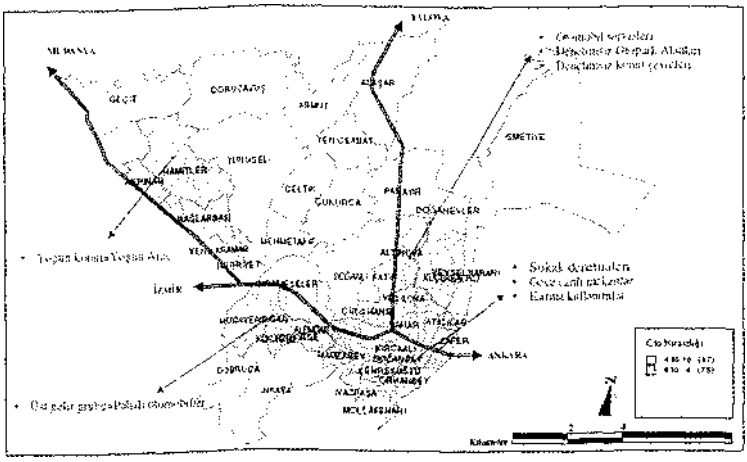
Otodan Hırsızlık: Otodan hırsızlık; otomobilin belirli bir parçasının ya da oto içerisinde otoya ait bir nesnenin çalınması anlamına gelmektedir. Otodan hırsızlık suçunun işlenmesinde, otomobillerin kent içerisindeki konumları suçlunun tercihinde önemli bir etkendir [Light, Nee ve Ingham, 1993]. Örneğin potansiyel suçlular öncelikle çok sayıda taşıtın bulunduğu konut alanlarını, yoğun ve kontrolsüz otoparkları ve özellikle geç saatlerde denetimden uzak yerlerdeki park halindeki otoları seçmektedirler. Bu nedenle otodan hırsızlık suçu, özellikle geç saatlerde görebilirliğin ve görünebilirliğin zorlaştığı, yeterli ışıklandırmanın olmadığı konut çevrelerinde yaygınca işlenen bir suç türüdür. Pek çok kişi tarafından güvenli olarak kabul edilen toplu otoparklar ise, yoğunluk, denetimsizlik, izleme sistemlerinden yoksunluk ve mekansal tasarımdaki kör noktalar gibi nedenlerle otodan hırsızlık ve oto hırsızlığı suçunun kolayca işlenebildiği mekanlardandır [Crime Prevention Unit (a), 2005]. Bu nedenle otodan hırsızlık, hem suçlu açısından daha az riskli görülmesi, hem de kentte suçun işlenebileceği pek çok seçeneğin yer alması gibi nedenlerle, Osmangazi İlçesi'nde de oto hırsızlığına göre daha yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır (Harita 3.5).

Harita 3.5.: Osmangazi İlçesi Mahallelere Göre Otodan Hırsızlık Suçları Dağılımı

Osmangazi İlçesi'nde oto hırsızlarının yer seçiminde Yalova Yolu'nun etkili olduğu görülmektedir. Yalova Yolu çevresinde yer alan Küçükbalıklı, Altınova, Soğanlı ve Küplüpınar mahalleleri ile D Bölgesinde yer alan Soğanlı ve Altınova mahalleleri, ilçede otodan hırsızlık suçunun en fazla işlendiği mahalleler arasında yer almakta ve bu mahallelerin tümünde büyük işyerlerinin yanı sıra, yoğun konut alanları da önemli yer tutmaktadır. Bu durum, mahallelerde güvenliği sağlayacak gerekli denetim, gözetim ve kontrol eksikliğinin ve otodan hırsızlık suçunun Bursa'da özellikle yoğun konut alanları ve çevresinde, ana yol aksları boyunca ve işyerleri yakınındaki mahallelerde geliştiğinin bir göstergesidir. Ayrıca yüksek gelir grubunun yer seçtiği Çekirge Mahallesi ile bu mahalle ile aynı cadde üzerinde gelişen Hüdavendigar Mahallesi'nde de otodan hırsızlık suçlarının yaygın olması, otodan hırsızlık yapma eğiliminde olan suçluların bir diğer kriterinin lüks otomobil parçaları çalmak olduğunu göstermektedir. Buna karşılık kent merkezinde ise, otodan hırsızlık suçunun yaygın olmadığı, çoğu yerde işlenen suç sayısının 10'u geçmediği ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kent merkezinin gündüz ve gece saatlerinde yoğun ve canlı bir kentsel mekan olması sonucunda, gerek güvenlik görevlileri, gerekse kentliler tarafından iyi gözlenen bir yer olması ile açıklanabilir.

Oto Hırsızlığı: Otomobil hırsızlığı suçu, otodan hırsızlık suçunda olduğu gibi, suçluların otomobillerin bulunduğu kentsel mekanın özelliklerine göre yer seçmeleri sonucunda gerçekleşen bir suç olayıdır. Fakat suçlular açısından otodan hırsızlık suçundan daha riskli bir suç türü olarak görülen oto hırsızlığı, genellikle kentlerde diğer suçlara göre daha az oranda gerçekleşmektedir. Bu nedenle gerek her iki suçun da suçlular açısından yer seçim kriterlerinin benzerliği, gerekse oto hırsızlığı suçunun suçlu açısından daha zor ve riskli gerçekleşiyor olması gibi nedenlerle, Osmangazi İlçesi'nde otodan hırsızlık suçunda öne çıkan pek çok mahallenin, otomobil hırsızlığı suçunda da öne çıktığı, fakat işlenen suç sayısının otodan hırsızlık suçuna göre daha az sayıda olduğu görülmektedir (Harita 3.6).

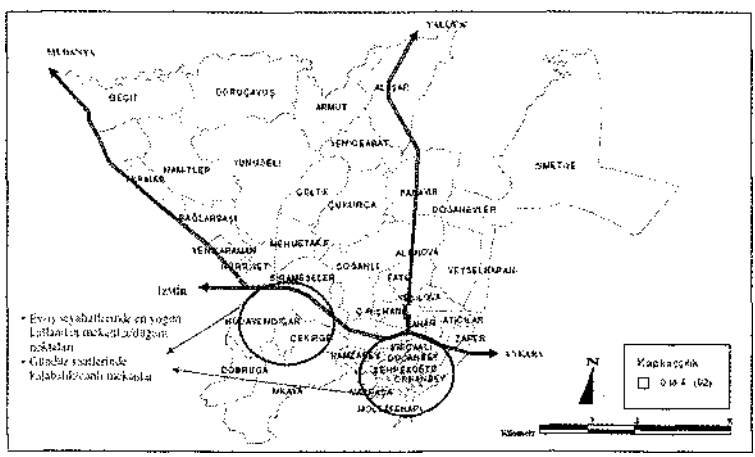

Harita 3.6.: Osmangazi İlçesi Mahallelere Göre Oto Hırsızlığı Suçları Dağılımı

Oto hırsızlığı suçunun ilçede öne çıkan mahallelerin, otodan hırsızlık suçunda da öne çıkan, D Bölgesindeki; Altınova, Küçükbalıklı, Soğanlı mahalleri ile, B Bölgesindeki; Çekirge ve Kükürtlü Mahalleleri ve A Bölgesindeki; Elmasbahçeler, Demirtaşpaşa ve İntizam mahalleri olduğu görülmektedir (Harita 3.6). İlçe geneli incelendiğinde, oto hırsızlığı açısından en güvenli alanların, kentin ticari merkezinin (A Bölgesi) ve ilçenin kuzeyinde yer alan, büyük ölçüde kırsal yaşamın devam ettiği mahallelerin olduğu görülmektedir (G ve H Bölgeleri). Kent merkezinin gerek otodan hırsızlık, gerekse oto hırsızlığı suçlarında diğer tüm mahallelere göre daha güvenli görülme nedeni ise, önceden de açıklandığı gibi özellikle suçluların tercih ettiği geç saatlerde burada yer alan otomobillerin konut alanları çevresinde olduğu kadar fazla olmaması, merkezdeki kent yaşamının geç saatlerde de devam etmesi ve devriye ekiplerinin özellikle geç saatlerdeki yoğun gözetimleri olarak sıralanabilir.

Aksoy'a [2004] göre, otomobil hırsızları otomobilleri dört amaç için çalmaktadırlar. Bu amaçlar; çalıntı otoyu parçalara ayırarak maddi kazanç elde etmek, çalıntı otoda bazı değişiklikler yaparak (şasi numarasını değiştirme, rengini değiştirme vb.) aracı bizzat kullanmak, aracı yapmayı planladığı diğer suçlarda kullanmak ya da sadece zevk için, geçici gezintilerde kullanarak, işi bittiğinde aracı terk etmek olarak sıralanabilir. Bu durumda aracı bizzat kullanma amacıyla hırsızlık yapanların daha çok üst gelir gruplarının yer seçtiği mahalleleri tercih ettiklerini söylemek mümkündür. Diğer taraftan çaldığı otomobilden maddi kazanç elde etmek isteyen kişiler ise, Bursa'da yoğun ve karmaşık konut alanlarını tercih etmekte ve bu alanların suça elverişli olan mekan ve ortamlarından faydalanmaktadırlar. Bu nedenle ilçe genelinde otomobil hırsızlığı suçu bakımından en güvensiz sayılabilecek mekanların, üst gelir grubunun yer seçtiği mahalleler ile yoğun konut alanlarının yer aldığı mahallelerin olduğu söylenebilir.

Kapkaççılık: Kapkaç suçu, bir kimsenin haberi olmadan, taşınabilir eşya ve ziynetin bir veya birkaç kişi tarafından aniden, yaya olarak ya da otomobil veya motosiklet ile kapıp kaçırılması anlamına gelmektedir. Kapkaç suçunun oluşmasındaki en büyük belirleyicilerden biri, Clarke'ın

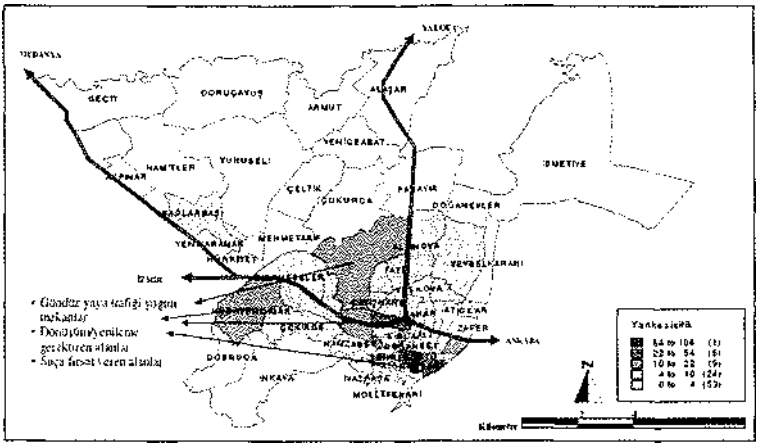
Harita 3.7.: Osmangazi İlçesi Mahallelere Göre Kapkaççılık Suçları Dağılımı

[1989] rasyonel yer seçim teorisinde olduğu gibi, kentsel mekanın suça sağladığı uygun ortamın dışında, potansiyel suçlunun belirlediği seçim kriterleridir. Kapkaç suçunu gerçekleştirmede genellikle suçlu kasıtlı davranış (premediated motivation) yerine fırsatçı davranışla (opportunistic motivation) hareket eder ve tıpkı Cohen ve Felson'un [1979] geliştirdiği rutin aktivite teorisini gerçekleştirir. Yani potansiyel suçlu, kurbanlarının

eve gitme, işe gitme, alışveriş yapma gibi rutin eylemlerini değerlendirerek, bu aksların en yoğun olarak çakıştığı yerleri seçer. Bu yerler bu nedenle genellikle kent merkezleri ya da kentin odak noktaları, ilgi çeken yerleri olmaktadır. Her ne kadar Osmangazi İlçesi'nde kapkaç suçu yaygın bir suç olmasa da, suçun en fazla gerçekleştiği yerlerin, bu eğilime uygun düşerek, kent merkezi (A bölgesi) ve üst gelir grubunun yer aldığı mahalleler (B bölgesi) olduğu ortaya çıkmaktadır.

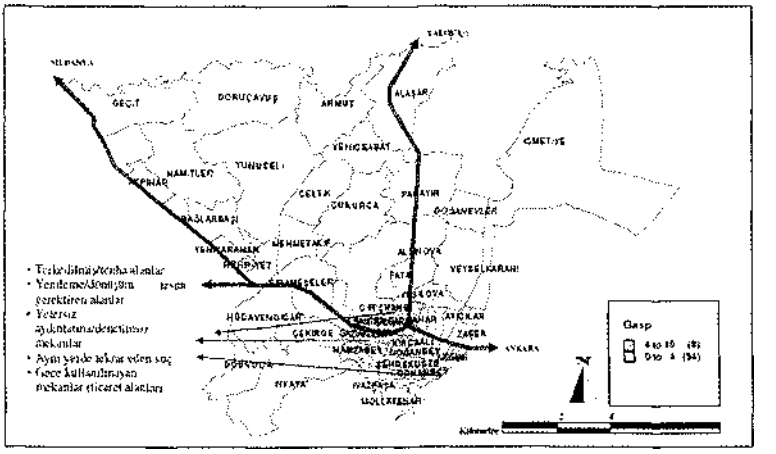
Yankesicilik: Genel tanımıyla kamuya açık mekanlarda, ceplerden, çantalardan kişinin haberi olmaksızın ve kişiye zarar vermeden çalma anlamına gelen yankesicilik, özellikle kalabalık mekanlarda, kent merkezlerinde, otobüs, metro gibi ulaşım araçları ve duraklarında, çarşı ve pazarlar ile alışveriş merkezlerinde sıkça gerçekleşen bir suç türüdür. Yankesicilik suçunu kapkaçtan ayıran en önemli özellik, bu suçun kurban kişi hissetmeden işleniyor olması, gasptan ayıran ise kişiye zarar vermeden, kapalı ve açık mekanların tümünde gerçekleşebiliyor olmasıdır. Osmangazi İlçesi'nde kentsel suç durumu incelendiğinde ise, yankesicilik suçunun pek çok kentsel suça kıyasla daha sık işlendiği söylenebilir. Bu da ilçede eski bir hırsızlık türü olan yankesicilik suçunun, suçlular tarafından kapkaça ya da gaspa göre daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Bunun en önemli nedenleri arasında, yankesicilik suçunun, suçun gerçekleştiği sırada kapkaçta olduğu gibi kurbanla yüz yüze bir temas ya da hızlı kaçmayı gerektirecek alternatif rotalar gerektirmemesidir. Diğer taraftan yankesicilik suçu da tıpkı kapkaç suçunda olduğu gibi suçlunun fırsatçı davranışı (opportunistic motivation) ile gerçekleşir.

İlçede yankesicilik suçunun mahallere dağılımı incelendiğinde ise suçun kentin taşıt ve yaya trafiğinin özellikle gündüz saatlerinde en yoğun olduğu ticaret merkezi ve bu merkezin yakın çevresinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür (Harita 3.8). Buna göre yankesicilik suçunun en fazla, kentin ticaret merkezinde yer alan Santralgaraj (eski garaj), Nabantoğlu, Şehreküstü ve Reyhan gibi Bursa'nın özellikli çarşı, pazar ve alışveriş merkezlerinin bulunduğu, günün hemen her saati yoğun olan mahallelerde işlendiği görülmektedir. Ticaret merkezinin çeperinde yer alan mahallelerden, üst ve orta gelir grubunun yer aldığı Çekirge, Kükürtlü, Hüdavendigar mahalleleri ile diğer pek çok kentsel suçta öne çıkan Küçükbalıklı, Soğanlı, Gaziakdemir, Fatih ve Altınova mahallelerinde yankesicilik suçunun senede 4-10 ve 10-22 arası işlendiği görülmektedir. Bu mahalleler, büyük kent parkları ve spor tesisleri ile ticaret merkezlerinin bulunduğu mahalleler olmaları nedeniyle pek çok kamusal mekan barındırmakta ve bu mekanlar yankesicilik suçunu işleyenler için önemli bir fırsat oluşturmaktadır. Böylece genel olarak Osmangazi İlçesi'nde yankesicilik suçu için elverişli mekanların (crime facilators) ticaret fonksiyonlarının yoğun olduğu, çarşı, pazar ve alışveriş merkezlerinin yer aldığı mahallelerle, nüfusun gün içerisinde fazla olduğu, canlı mekanlar olduğu belirlenmektedir.

Harita 3.8.: Osmangazi İlçesi Mahallelere Göre Yankesicilik Suçları Dağılımı

Gasp: Gasp suçu, silah vb. ile zor kullanmak şartı ile hırsızlık yapmak anlamına gelmektedir. Gasp suçu her ne kadar Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) yağma olarak adlandırılıyor olsa da, bu suç güvenlik görevlileri tarafından ve halk arasında gasp olarak tanımlanmaktadır. Bu suçu işleyenlere Türk Ceza Kanunu'na göre diğer kentsel suçlara göre çok daha ağır cezalar verilmesi, suçun Osmangazi İlçesi'nde olduğu gibi diğerlerine göre daha az yaygın olma nedenlerinden biridir. Dolayısıyla gasp suçunun Osmangazi İlçesi mahallelerine olan dağılımı göz önüne alındığında, senede işlenen 4-10 arası suçla birkaç mahallenin ön plana çıktığı, diğer tüm mahallelerde ise 4 ve 4'ten az sayıda gasp suçu işlendiği görülmektedir. Gaspın da kapkaç ve yankesicilik suçlarında olduğu gibi Cohen ve Felson'un geliştirdiği [1979] rutin aktivite teorisi'nde (routine activity theory) vurgulanan suç mekanlarını belirlemede kişilerin günlük faaliyetlerinin en fazla

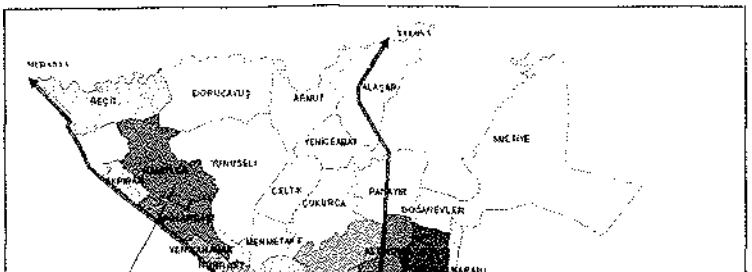

Harita 3.9.: Osmangazi İlçesi Mahallelere Göre Gasp Suçları Dağılımı

kullandıkları alanların tespiti, geçerli olmaktadır. Bu nedenle gasp suçunda suçlular en fazla kent merkezlerini (genellikle ticaret merkezi) tercih etmekte, kent merkezinde ise gasp suçunu gerçekleştirmede tüm izlemelerden uzakta, terk edilmiş, tenha alanların fazla olduğu mekanları seçmektedirler. Osmangazi İlçesi'nde gelişen gasp suçu da bu durumu destekler niteliktedir. Örneğin Bursa'nın eski garajının bulunduğu Santralgaraj Mahallesi, garajın yer değiştirmesi ile günümüzde dönüşüm, sağlıklaştırma ve restorasyon projelerinin yer aldığı sorunlu ve karmaşık bir alanı oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu mahallenin pek çok ticari faaliyetle erken saatlerde yoğunluk yaşamasına rağmen, geç saatlerde tenha, karanlık, yeterli aydınlatma sistemlerinin olmadığı bir yere dönüşmesi, bu mahallenin gasp suçu açısından tercih edilme nedenleri arasında yer almaktadır.

Darp: Darp, TCK'ya göre müessir fiil olarak tanımlanan, bir kişiyi yaralama ya da kişiye bedenen zarar ve acı verme anlamına gelmektedir [Bıyıklı, 2002]. Darp suçu, önceki kentsel suç türlerinden, şahsa karşı işlenen suçlar içerisinde olması nedeni ile farklılaşmaktadır. Önceden belirtildiği gibi darp gibi şahsa karşı işlenen suçlar bir yerin sosyal yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir [Shelley, 1984]. Bu nedenle incelenen kentsel suçlar içerisinde yer alması önemli görülen darp suçunun gelişimi, Osmangazi İlçesi'nin sosyal durumu ile ilgili önemli ipuçları verir niteliktedir. Bu açıdan Osmangazi İlçesi'ndeki kentsel suçların dağılımı incelendiğinde, darp suçunun ilçede işlenen en yaygın suçlar arasında olduğu görülmektedir.

Haritada görüldüğü üzere, darp suçunun kent merkezinde ve Mudanya Yolu aksı boyunca yer alan yerleşimlerde gelişim gösterdiği söylenebilir. Bu gelişimde üç bölgenin öne çıktığı görülmektedir. Bu bölgeler, hemen hemen her suçta ön plana D Bölgesi, B bölgesinin en yoğun mahallesi olan Hüdavendigar mahallesi ve nüfus ve bina yoğunluğunun çok fazla olduğu F bölgesidir. Önceden belirtildiği gibi, bu bölgeler suçun gelişimine imkan veren pek çok fiziksel özelliklere sahip olan, plansız gelişen, konut ve insan yoğunluğunun fazla olduğu, bakımsız ve

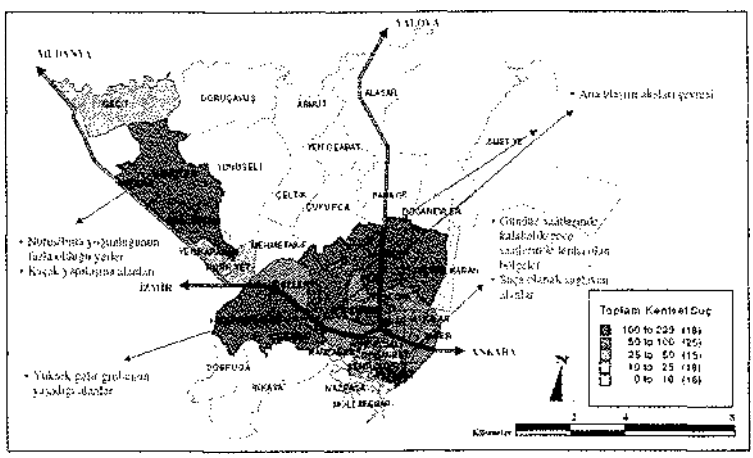
Harita 3.10.: Osmangazi İlçesi Mahallelere Göre Darp Suçları Dağılımı

terk edilmiş yerlerin fazlaca bulunduğu yerlerdir. Bu durumda bu alanlar, darp ve diğer pek çok suç türü için suçu çeken (crime attractors) ve suçun oluşumunu kolaylaştıran (crime facilators) kentsel mekanlar olarak tanımlanabilmektedir.

4. Sonuç ve Osmangazi İlçesi'nin Güvenlik Temeli ile Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Öneriler

Belirlenen her bir kentsel suç türüne göre yapılan suç analizlerine göre, Harita 3.11 deki gibi toplam kentsel suç durumu elde edilmiş ve genel olarak ilçedeki kentsel suçun çevresine doğru geliştiği 2 merkez aks olduğu ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Mudanya Yolu aksında yer alan Hamitler, Bağlarbaşı ve Akpınar mahalleleri, diğeri ise Hamitler, Soğanlı ve Küçükbalıklı mahalleleri ile Çekirge, Kükürtlü ve Hüdavendigar mahallelerinin oluşturduğu alandır. Buradan kentsel suçun genellikle ana yol aksları boyunca ve bu aksların kesişimleri ile kentin düğüm noktalarında fazlalaştığını söylemek mümkündür.

Gerek her bir kentsel suç türüne göre yapılan suç haritaları değerlendirmeleri, gerekse sonuç olarak elde edilen toplan kentsel suç haritasında saptanan suçun gelişim yer ve yönlerine göre, her bir kentsel suç türünün kentsel mekandaki yer seçimlerini açıklayan ve suçu kentsel mekanla ilişkilendiren bir matris elde etmek mümkündür. Söz konusu matris, güvenli kent planlaması aşamasında pek çok ölçekte plancı ve tasarımcılara yol gösterecek nitekilte ve kentlerin yeniden güvenli planlamasına yardımcı olacak özelliktedir. Buna göre, matriste de görüldüğü üzere, işyerinden hırsızlık suçunda kent merkezi ve ana ulaşım aksları boyunca ve kentteki düğüm noktalarında yer alan işyerleri tercih edilirken, evden hırsızlık suçunda ise kentin ticaret merkezi yerine merkez çevresinde yer alan konut alanlarının tercih edildiği görülmektedir. Konut alanlarının hırsızlık suçu seçiminde iki temel kriter ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki kent merkezinde yer alan yüksek gelir grubunun tercih ettiği konut alanları, ikincisi ise bina ve nüfus

Harita 3.11.: Osmangazi İlçesi Toplam Kentsel Suç Dağılımı

yoğunluğunun fazla olduğu, orta gelir grubunun yer seçtiği düzensiz konut alanlarıdır. Diğer taraftan alan çalışmasında yoğun ve plansız konut alanlarının da suça büyük oranda maruz kaldığı görülmektedir.

Yapılan çalışmada ayrıca, ulaşım aksları ve suç alanları arasında da doğrudan bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Ulaşım aksları her zaman suçun geliştiği yerler olmaktadır. Bursa Osmangazi İlçesi'nde özellikle önemli ulaşım aksları boyunca yer alan küçük işyerlerinin yeterli güvenlik sistemlerinin olmaması ve daha çok toplu halde yer alan ve akşam saatlerinde tenhalaşan alanlarda yer seçmeleri işyeri hırsızlıklarını arttırmaktadır.

Osmangazi İlçesi'nde yapılan çalışma, oto hırsızlığı ve otodan hırsızlık suçlarının da benzer özellikler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu suçların gerçekleşmesinde gözlemlerden uzak olmak ve özellikle geç saatlerde tenha ve yetersiz ışıklandırmalı alanlarda suçu gerçekleştirmek önemlidir. Bu nedenle yeterli güvenlik sistemi olmayan, ışıklandırmanın yetersiz, giriş ve çıkışların kontrolsüz olduğu pek çok otopark da otomobillere yönelik suçlar açısından risk alanları arasında yer almaktadır.

Çizelge 4.1.: Kentsel suç olaylarının işlendiği kentsel mekan özellikleri

Kentsel Suç Türleri / Mekan Özellikleri	Kapkaç	Yankesicilik	Otodan Hırsızlık	Oto Hırsızlığı	Evden Hırsızlık	İşyerinden Hırsızlık	Gasp	Darp
Kaçmaya dayalı ani suçlar								
Tenha ve terkedilmiş alanlarda işlenen suçlar								
Yoğun yaya/taşıt trafiğinde/kalabalık alanlarda işlenen suçlar								
Önceden belirlenen hedeflerle işlenen suçlar (kasıtlı davranış ile)								
Fırsatçı yaklaşım ile işlenen suçlar								
Kentin ticaret merkezinde/düğüm noktalarında işlenen suçlar								
Ana ulaşım aksları boyunca/çevresinde işlenen suçlar								
Yoğun konut alanları ve çevresinde işlenen suçlar								
Yüksek gelir grubunun yer seçtiği alanlarda işlenen suçlar								
İnformal/formal gözetim sistemlerinden uzak yerlerde işlenen suçlar								
Kör noktaların yer aldığı, kentsel vandalizme uğrayan alanlarda işlenen suçlar								
Ekonomik kriz ve yaşam koşullarının zorlaşması ile sonucunda işlenen suçlar								
Toplumdaki stres ve şiddetin sonucunda işlenen suçlar								

Osmangazi İlçesi'nde, hem kırsal yaşamın sürdüğü mahallelerin, hem de Bursa'nın ticaret merkezinin yer aldığı kentsel faaliyetlerin yoğun olduğu mahallelerin birlikte yer alıyor olması, suçun kentteki ve kırdaki gelişimi hakkında önemli bilgiler edinilmesini sağlamıştır. Osmangazi İlçesi'nin kuzeyinde yer alan kırsal mahalleler ile, güneyinde yer alan kent merkezi ve yakınındaki mahallelerin suç durumları değerlendirildiğinde, suç olaylarında yaşanan farkın önemli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma ile Jacobs'ın [1961] belirttiği gibi kentsel suçların, gelişimin ve hızlı yaşam biçimlerinin olduğu mekanlar olan kent yaşamında daha yaygın olduğu durumu kanıtlanmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma sonucunda, Marx ve Engel'in kentleşmenin ve endüstrileşmenin geleneksel yaşam tarzını değiştirdiği [Shelley, 1984] ve bu değişimin kişileri suça davet ettiği savının, Türkiye'nin en önemli sanayi kentlerinden biri olan Bursa için de geçerli olduğu görülmektedir. Bursa Osmangazi İlçesi'nde yapılan mahalle bazındaki analizler göstermektedir ki ilde özellikle son yıllarda kentsel suç önemli boyutlara ulaşmakta ve suçun türüne göre geliştiği mekanlar da farklılaşmaktadır. Bu durum ise Bursa Osmangazi İlçesi'nde mekan ve suç arasındaki açık etkileşimi gösterir niteliktedir. Bunun yanı sıra yapılan çalışmada özellikle kentin kenar mahallerinde, gelir dağılımında yaşanan adaletsizliğin giderek derinleşmesi ve yaşam koşullarının zorlaşması nedeniyle şiddet olaylarının artış gösterdiği, üst gelir grubunun yer aldığı semtlerde ve kent merkezinde ise başta hırsızlık ve gasp olmak üzere pek çok kentsel suçun artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu nedenle il geneli ve Osmangazi İlçesi'nin kentsel suç probleminin çözümünde, polisiye önlemlerin yanı sıra planlamaya yönelik önlemlerin de alınması gerekmekte, disiplinlerarası çalışmalar kentleri güvenli biçimde yeniden yapılandırmada ve güvenli yeni kent mekanları oluşturmada önem taşımaktadır.

Kaynakça

Aksoy, H., "Coğrafi Profilleme", Polis Dergisi, 41: 40-48 (2004).

Anjoc, S., Wilburn, R., "Crime Prevention through Environmental Design: The Art of Creating Safe Places", Florida Department of Community Affair; Growth Management, Florida, 26-32 (2006).

Beavon D.J.K., Brantingham, P.J., Brantingham, P.L., "The Influence of Street Networks on the Pattering of Property Offenses", Criminal Justice Press, U.S.A., 115-149 (1994).

Brantingham, P.J., "Criminality of Place: Crime Generators and Crime Attractors", European Journal of Criminal Policy and Research, 3: 5-26 (1995).

Bıyıklı, H., "Yanlış Kullanılan Suç Sözcükleri: Müessir Fiil-Darp, Yağma-Gasp", Çağın Polisi Dergisi, 8: 9-11 (2002).

Candemir, E., "Kriminolojide Suç Ekolojisi Kavramı ve Suç Haritalama Metodu", Akademik Bakış, 18: 26-30 (2002).

Clarke, R. V., Eck, J., E., "Crime Analysis for Problem Solvers in 60 Steps", Community-Oriented Policing Services (COPS), Department of Justice USA, 19-91. (2005).

Cohen, L. E., Felson, M., "Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach", American Sociological Review, 44 (4): 588-608 (1979).

Cozens, P.M., "Sustainable Urban Development and Crime Prevention Trough Environmental Design for the British City. Towards an Effective Urban Environmentalism for the 21st Century", Cities, 19 (2): 129-137 (2002).

Dijk, J.V., Manchin, R., Kesteren, J.V., Nevala, S., Hideg, G., "The Burden of Crime in the EU; A Comperative Analaysis of the European Crime And Safety Survey", European Union ICS Report, 18-86 (2005).

Ditton, J., Chadee, D., "People's Perceptions of Their Likely Future Risk of Criminal Victimization", Brit. J. Criminol, 46: 505-518 (2006).

Düzgün H.S.B., Erdogan, A., "Mekan ve Suç: Suç Haritalaması ve Diğer Analitik Yaklaşımlar", Polis Dergisi, 9: 483-490 (2003).

Emniyet Genel Müdürlüğü APK Dairesi Başkanlığı, "Suç ve Suçlu Profili-I", Emniyet Genel Müdürlüğü Basım Evi, Yayın No. 161, Ankara, 10-60 (2001).

Emniyet Genel Müdürlüğü APK Dairesi Başkanlığı, "Suç ve Suçlu Profili-II", Emniyet Genel Müdürlüğü Basım Evi, Yayın No. 160, Ankara, 20-55 (2002).

Frevel, B., "Urban Safety", German Policy Studies, 3 (1): 1-18 (2006).

Harries, K., "Extreme Spatial Variations in Crime Density in Baltimore Country, MD", Geoforum, 37 (3): 404-416 (2005).

Harvey, S., "Literature Review: Police Practice in Reducing Residential Burglary", Research on the effectiveness of Police Practice in Reducing Residential Burglary Report 3, Ministry of Justice Publishes, New Zealand, 19-59 (2005).

Hogan, J., "Understanding Crime-I: The Theories of Undercontrol", Modern Criminology Publishes, 23-58 (1985).

Jacobs., J., "The Death and Life of Great American Cities", New York: Random House, New York, 39-122 (1961).

Kızmaz, Z., "Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyeli Üzerine Bir Değerlendirme", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 29 (2): 149-174 (2005).

Lab, S.P., "Crime Prevention; Approaches, Practices and Evaluations", Anderson Publishing co., OH, 25-73 (2000).

Light, R., Nee, C., Ingham, H., "Car theft: The Offender's Perspective", Home Office Research and Planning Unit, London, 7-53 (1993).

Newman, O., "Creating Defensible Space", Institute for Community Design Analysis; U.S Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research, U.S., 9-81 (1996).

Norberg Shulz, C., "The Concept of Dwelling: On the Way to Figurative Architecture Rizzoli", Rizzoli International Publications, New York., 7-89 (1985).

Ratcliffe, H., J., "A Quantative Saptial Study of the Impact of Canberra's Unique Geography on Residental Burglary Offenders", Final Report of Criminology Research Council Grant Project; No.CRC 17/00-01, 20-39 (2001).

Robinson B., "The Theoretical Development of 'CPTED' 25 Years of Responses to C.Ray Jeffery" Advances in Criminological Theory, New Brunswick: Transaction Books, USA, 8-41 (1999).

Strohecker, C., "Toward a Developmental Image of the City: Design Trough Visual, Spatial, and Mathematical Reasoning", International Conference on Visual and Spatial Reasoning in Design; University of Sydney, 33-50 (1999).

Wekerle, G.R., Whitzman, C., "Safe Cities: Guidelines for Planning, Design and Management", A Division of International Thomson Publishing, Inc., U.S.A., 5-25 (1995).

Wilson, P.R., Geason, S., "Designing Out Crime: Crime Prevention Trough Environmental Design", Australian Institute of Criminology, Canberra, 12-47 (1989).

Wilson, J., Q., Kelling, G., L., "The Police and Neighbourhood Safety; Broken Windows", Atlantic Monthly, 29-38 (1982).

Yılmaz, A., Günayergün, S., "Türkiye'de Şehir Asayiş Suçları: Dağılış ve Başlıca Özellikleri", Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi, 170 (35): 230-250 (2006).

İnternet: Brantingham, P., "Daily Urban Crime and Disorder, Is There a SimpleSolution?", Harvard International Review, Online Articles (2006) http://hir.harvard.edu/articles/1432/ (2006).

İnternet: Crime Prevention Unit (a), "Crime Pattern Theory", Fact Sheet of Justice Strategy Division Department of Justice, South Australia; http://cpu.sa.gov.au (2005).

İnternet: Clarke, R. V., "Theoretical Background to Crime Prevention Through Environmental Design and Situational Prevention", Conference on Designing Out Crime: Crime Prevention Through Environmental Design, Sydney (1989) http://www.aic.gov.au/conferences/cpted/clarke.pdf (2006).

İnternet: Zahn, D., "Safe by Design: Leaving CPTED Behind", FCN Annual Meeting, Florida, (2005) http://www.flcpted.org/ordinances/safebydesign_leavingcptedbehind.pdf (2007).

KENTSEL MEKÂNIN YENİDEN YAPILANMASI BAĞLAMINDA: GÖÇ, SAVUNMASIZLIK VE PLANLAMA*

Yrd. Doç. Dr. Hayat Zengin ÜNVERDİ
Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özgür BAL
Şehir Plancısı

Uzun yıllardan beri şehircilik literatüründe sürekli söylenen ve vurgulanan 50 yıldan fazladır süregelen Türkiye kentleşmesine damgasını vuran göç ve gecekondulaşmanın değişen içeriğiyle birlikte özellikle 2001 ekonomik krizi kentlerde yoksullaşan geniş kitleleri ortaya çıkarmıştır. Özellikle TÜİK'in bu dönem içinde yoksulluk ve savunmasızlıkla ilişkili verdiği, ortaya çıkardığı veriler, kent nüfusunda yoksulluğun yüzde 36,3'den yüzde 56,1'e yükselmiş olduğunu göstermekte ve bu da kentlerde nasıl bir yoksulluğun yığılma oluşturduğu konusunda bizlere fikir vermekte. Türkiye kentlerinde yaşanmakta olan mekânsal ve toplumsal sorunlar açısından önemli bir veri haline gelen savunmasızlık daha çok hane halkı büyüklüğü, hanedeki çocuk ve yaşlı sayısı, hanenin sağlık güvencesi durumu, demografik bölge, hane reisinin eğitim düzeyi, hane reisinin işi, hanenin mal varlığı, kullandığı tüketim malları, yaşadığı evin ve çevrenin fiziki koşullarıyla yakından ilgilidir. Göçle oluşmuş sağlıksız kent bölgelerinin yeniden yapılandırılması temelinde ortaya çıkan noktasal kentsel dönüşüm uygulamaları Dünya Bankasının raporunda risklere karşı savunmasız olmanın da yoksulluğun temel göstergelerinden biri sayılması gerektiğine dikkat çektiği biçimde yoksul toplulukları ani değişimlerle yüz yüze bırakmaktadır. Savunmasızlığın önemli bir dış etmeni ani değişimler olarak, bunlar doğal afetler, ekonomik krizler ve benzeri yerleşimi ya da nüfusu dışarıdan etkileyecek değişimler olarak genellenebilirler ve aniden ortaya çıkmaları temel özelliğidir.

Türkiye'nin özgün ülkesel şartları bağlamında kentlerde gelir, eğitim, iş ve sosyal güvence olanakları dışında göçün nitelikleri ve göç sonucu oluşan yeni yaşam alanlarının nitelikleriyle açığa çıkan savunmasızlık şartlarından söz etmek mümkün hale gelmektedir. Tabii bu olgular genel

* Bildiri metni, bildiri sunuşu anında alınan ses kayıtlarından çözümlenmiştir.

olarak dünya ve diğer az gelişmiş ülkelere nazaran Türkiye'de Türkiye'nin kendi özgünlüğü içinde bu bildiride değerlendirildi. Başka bir ifadeyle planlama bugünkü eylemleriyle savunmasızlık koşullarının ortaya çıkmasını bizzat nedenleyen bir araç haline gelmeye başladı. Bu noktada yetersiz parametrelere dayandırılan stratejiler ve yoksulluk şartları üzerinden varlık yaratmayı hedef alan yaklaşımlarla temellenen bir planlama anlayışı kaçınılmaz olarak sorgulanmalara ve tartışmalara konu olmakta. Tartışmalara göç, savunmasızlık ve planlama üçgeninden bakacak olursak yine her olgunun kendi özgünlüğü içinde ilkönce tartışmaya açtık. Ülkemiz koşullarında birbirini besleyerek gelişmiş olan bu üç olgu bugün bizi karşı karşıya bıraktığı gelişmelerin özgün doğası konuya elbette öncelikle genellemelere açık olmaktan uzak, doğrudan yerel etkileşimlere yaslanan özellikler doğrultusunda yaklaşma gerekliliği oldukça açıktır. Bu aşamada göç ve beraberinde gelişen yoksulluğun kentlerimizde ortaya çıkarmış olduğu şartların ve planlama aracılığıyla bu şartların üzerinde yaratılan etkilerin özellikleriyse özgün deneyimler olması bağlamında yeni geliştirilecek yaklaşımlar açısından önemli veriler haline gelmektedir.

Göç açısından özgün şartları değerlendirdiğimizde Türkiye'de göç hem ortaya çıkışı hem de sonuçları açısından dünya deneyimlerinden farklılıklar taşımakta. Yalnızca hızlı kentleşme olgusu ve istihdam koşullarına bağlı parçalı ve yetersiz kalan açıklamalar artık tam anlamıyla cevap vermemekte. Türkiye'nin dünya ekonomisiyle eklemlenme yolunda ortaya koymuş olduğu çabalar ve bu çerçevede yerel birikim koşullarını dayandırdığı ulusal düzeydeki politik ve ekonomik seçmeler bağlamında göçün hem emek hem de konut aracılığıyla sermaye girdisi olarak kentleşme pratiğinin odağına taşınmış olmasıyla son derece özgün bir deneyim olarak karşımıza çıkmakta. Tabii bu sonuç olarak gecekondunun kaçınılmaz olarak metalaştırılması olarak karşımıza çıkıyor. Bu durumda aslında tek bir sonuç çıkmasına rağmen aktörler açısından gecekondulu ve kapitalist kent aktörleri açısından metalaştırılmanın farklı biçimlerini görüyoruz. Bunlar gecekondulu için politik süreçlerin içerisinde yer almak, yaşama koşullarının iyileştirilmesi, altyapı gereksinimlerinin karşılanması, sahip olunmayan tapu belgesine kavuşmak gibi nedenlerden dolayı metalaştırma gerçekleşiyor. Kapitalist kentli içinse yeni gelişme alanları yaratabilmek, yeniden üretimle oluşan rantı arttırabilmek üzerine kurulmuş bir metalaştırma süreci var.

Gecekondunun ve taşınmaz sermayesinin yeniden yapılanması sürecinde geçmiş deneyimler içerisindeki kentlileşme, eklemlenme gibi tartışma başlıklarının yerini artık bugün giderek dışlanma, gerilim, varoş biçiminde betimlemeler almakta, sürecin ciddi anlamda farklı şekillenmesine neden olan kavramlar. Göçle oluşmuş yaşam alanları topraktan doğan artı değerin bölüşülmesi bağlamında genişleyerek ve yükselerek yeniden yapılanırken, görsel olarak da döneme damgasını vuracak nitelikler kazanmıştır.

Savunmasızlık açısından özgün şartlara geldiğimizde, savunmasızlık, nüfusun ani değişiklikler karşısında yoksulluk sınırının altına düşme riski hane halkı geliri açısından ya da zaten yoksulsa yoksulluktan kurtulamama tehlikesi olarak kavramlaştırılmış. Savunmasızlığı ortaya çıkaran koşullara baktığımız zaman düzenli bir iş ve gelirin olmaması, birikim düzeyinin yetersiz olması ve kredi olanaklarının bulunmaması, eğitim olanaklarının yetersizliği, sağlık güvencesinin olmaması, işgücüne katılım imkânlarının az oluşu, içinde yaşanılan toplumla bağların ya da aile arası dayanışmanın zayıf olması gibi koşullar ve ani değişiklik karşısında ortaya çıkan bir durum

olarak karşımızda. Hem mutlak hem de göreli yoksulluk tanımlamaları çerçevesinde 2008 verileri Türkiye'de beş kişiden birinin yoksul olduğunu göstermekte. Yetersizlik şartlarına bu yoksulluğu ortaya çıkaran ve hem sosyal hem fiziksel yetersizliklere neden olan koşullara bakıldığında ilkönce Türkiye'nin bölgeler arası gelir düzeyindeki farkın giderek artması, özellikle 90'lar sonrasında devletin uyguladığı politikalar, geniş orta sınıfların sahip oldukları pozisyonları yitirmeleri, emek piyasasının değişen niteliği ki özellikle gecekondu ve göçle oluşmuş bölgelerin enformel sektörden de artık dışlanmış ya da farklı emek piyasasının gelişiyor olması, türedi işlerin yeterli gelir sağlayamaması ve 1900 sonrası zorunlu göçler olarak bu koşullar ortaya çıkıyor.

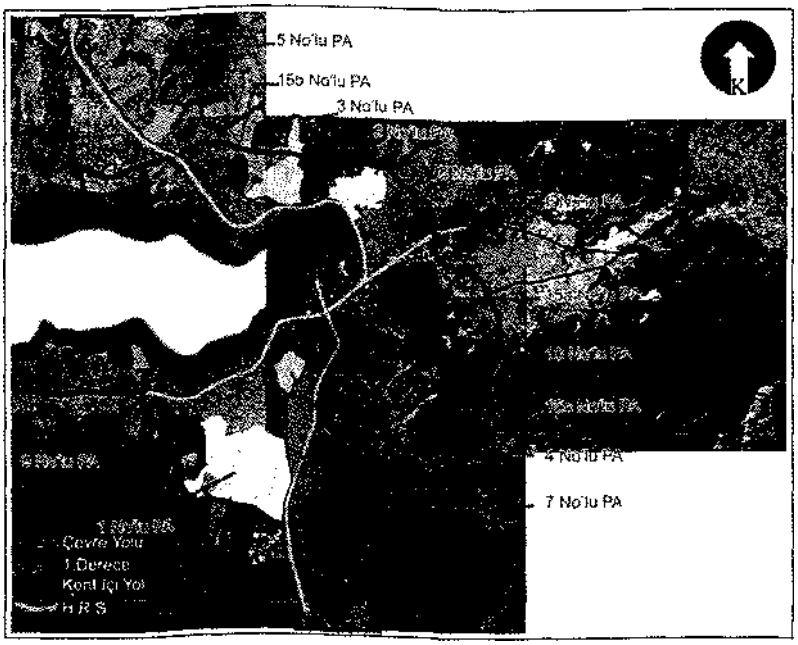
Planlama açısından özgül şartlara baktığımız zaman kısa vadeli değişken ulusal politikaların sonuçlarının da etkisiyle hızlı kentleşme sorunlu yerleşimlerin ortaya çıkmasına neden oluyor. Çıkan sorunların temel sorumlusu olarak göç ve bütünleşiğinde gecekondu alanları olarak gösteriliyor. Ancak kentlerde planlarla gelişen bölgelerde de yaratılan fiziksel çevrenin sermaye odaklı oluşları temelinde geri dönüşü olmayan hataların ortaya çıktığı da izlenebiliyor. Fiziksel gelişimin doğal, tarihi ve kültürel eşiklere dayanması, göçle oluşmuş yaşama bölgelerinin zayıf fiziksel nitelikleri kentsel dönüşüm adı altında izlenebilen uygulamalara meşruiyet kazandırmakta. 1980'li yıllarda af yasaları çevresinde ortaya çıkan büyük yenileme operasyonları yerini artık yeni bir adlandırmayla gündeme gelen kentsel dönüşüm uygulamalarına bırakmıştır. Kentsel dönüşüme genel olarak baktığımız zaman nicelik kaybına uğramış, altyapı olanakları açısından niteliksiz hale gelmiş ve yetersiz kentsel hizmetler çerçevesinde sağlıklı yaşama olanaklarını kaybetmiş bölgeler üzerinden gündeme gelmiştir. Var olan olumsuzluklara temellenmekle birlikte giderek söz konusu şartlardan bağımsız olarak yaygınlık kazanmaya ve tüm göçle oluşmuş yaşama alanlarını homojen bir biçimde sorun olarak değerlendirmekte. Yerel yönetimler için âdeta bir sihirli reçete olarak benimsenen uygulamalar kısa vadeli operasyonel yaklaşımlar, yaşanabilirliği tartışmalı, standardı düşük, çok katlı ve yoğun yaşama çevrelerini ortaya çıkarmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte söz konusu uygulamaların ağırlıkla göçle oluşmuş ve zamanla yasal statü kazanmış olsa da yoksulluk şartları içeren savunmasız bölgelerde yer alması konuyu sadece yaratılan fiziksel çevrenin nitelikleriyle sınırlı kalmayacak bir noktaya taşımakta. Göç, savunmasızlık ve planlama üçgeninde İzmir'i tartışırsak, İzmir'in özel konumu ve potansiyelleri çerçevesinde genel anlamda önemli değişimler ve dönüşümler yaşadığını söyleyebiliriz. Yeni yapılanma süreci karşısında uzun bir tarihsel geçmişin ve edinilen deneyimlerin birikim oluşturduğu yadsınamaz. Birçok dinamiğin etkisinde farklı kırılma noktalarının oluşturduğu aşamalar yaşanmıştır ve içinde bulunduğumuz yeniden yapılanma süreci göç ve yoksul alanların yeni planlama stratejilerinin etkileri altında yeni bir kırılma noktası yaşayacağına işaret etmektedir. İzmir'de 1980'ler sonrası birikim düzeyinin ağırlıklı olarak taşınmaz piyasası üzerine odaklanmaya başlaması, bu aşamada artarak devam etmiş olan göçler, yerleşilebilecek hazine arazilerinin tükenmiş olması, kentin yerleşme sınırlarının eşiklerine dayanmış olma sebebiyle kentin uç noktalarına ve eğimli bölgelere doğru yayılan ve giderek yoğunlaşan yaşam alanları türemiştir. Af yasaları söz konusu alanlar için yasal statü kazanma, kent içinde kalmış ilk dönem gecekonduları içinse yeni imar hakları çerçevesinde yapılaşma anlamı ifade ederken İzmir kenti de mevcut mülkiyet düzeni üzerinde yetersiz donatı ve altyapı olanaklarıyla üstelik yükselerek sorunlu bir kent halini almıştır.

İlk yenileme stratejilerinin olumsuz sonuçlarının yeniden başka stratejilerle ortadan kaldırılması yönündeki çabaların başlatıldığı bir aşama olarak karşımıza çıkıyor şu an İzmir'de yapılan kentsel dönüşüm çalışmaları. Her iki dönemin uygulamalarının çözümü zor kentsel sorunlara temelleniyor oluşları çerçevesinde giderek geçerlilik kazanmayı başardıkları izleniyor. İzmir kentinin kentsel dönüşüm olarak gündeme damgasını vuran fiziksel müdahaleler açısından İstanbul ve Ankara'dan farklı olarak daha temkinli ve daha yavaş bir gelişme süreci içerisinde yer alıyor oluşu da bu bağlamda sosyal oluşumlar için önemli bir avantaj değerlendirilebilir. Bu noktada uygulamaların gerçekleştirilme şansları odaklanma zorunluluğu bulunmaktadır.

İzmir'de dönüşüm alanlarına baktığımız zaman 1/25000 kentsel nazım imar planında ifade edildiği gibi sağlıklaştırma, yenileme program alanları başlığı altında toplanan dönüşüm alanları genel olarak gecekondulaşma ve imar aflarıyla şekillenmiş kent parçaları üzerinde yer almaktadır. Plan raporunda izlenebildiği biçimiyle tüm bölgelerin genel olarak benzer süreçlerle yapılandırılması hedeflenmiştir. Tüm potansiyel dönüşüm alanları homojenmiş gibi düşünülerek program çatısı oluşturulmuştur. İzmir'de toplam 2989,4 hektar büyüklüğünde 15 farklı program alanı belirlenmiş, bu belirlenen alanlar Konak, Karşıyaka, Bornova, Gaziemir, Buca ve Çiğli İlçelerinde toplam 925 803 kişilik kentsel nüfusu kapsamakta. Yani İzmir bir milyona yakın bir nüfusu etkileyecek bir süreç içine girmeye hazırlanıyor. 95 mahalleyi tamamen ya da kısmen kapsamaktadır, bu 95 mahallenin büyük bir oranı tamamen kentsel dönüşüm alanları içine giriyor.

Haritada İzmir'de belirlenmiş dönüşüm alanlarının etaplanış şekilleri ve mekânsal dağılımı gösteriliyor. Özellikle yeni yapılan çevre yolu içinde kalan ve kent merkezinde oluşturulan 90'lı yıllarda yenilenmesi düşünülen alanlar da bugün kentsel dönüşüm adı altında tekrar ele

alınmaya başlamış. Özellikle Konak İlçesinin güney kısmında artık maviyle belirlenmiş sınır İzmir kent merkezinin dış çeper sınırıdır. Görüldüğü üzere birçok alan bu dış çepere dayanmış durumdadır. Bu alanların genel olarak özelliklerine baktığımız zaman arazi kullanış durumu, yapı ve çevre özellikleri, imar durumu, ulaşım imkânları, altyapı ve sosyal donatı niteliği, sosyoekonomik yapı özellikleri, yasal düzenlemeler karşısında statüleri farklılık göstermektedir. Aynı zamanda yapılaşma açısından yeterli doygunluğa ulaşmış ve hatta yapı yoğunluğu fazla olan kent parçalarından oluşmaktadır. Bu anlamda Ankara ve İstanbul gibi bazı boş alanların da kentsel dönüşüm kapsamında değerlendirilmesi gibi bir durum İzmir için söz konusu değildir. Dolayısıyla söz konusu alanların genel olarak benzer bir süreçle yeniden yapılandırılması oldukça güç görülmektedir bu açıdan.

Alansal büyüklük açısından incelendiğinde fonksiyonel çeşitliliğin büyüklükle doğru orantılı olduğunu gördük. 100 hektardan küçük olan alan sayısı oldukça az, genel olarak 200 hektar ve 350 hektar arasında dağılım gösteriyor. Özellikle iki tane büyük alan söz konusu ki bunlar üzerinde konut dışı kentsel çalışma alanı, sanayi alanı, küçük üretim, konut alanı, toplu konut alanı gibi birçok fonksiyonu barındıran alanlar olarak karşımıza çıkıyor. Tabii bu farklılaşma imar durumunun da değişiklikler göstermesinden dolayı mülk sahipliği temelinde bugünkü müdahale biçimleri planlama sürecinde birçok sorunun ortaya çıkmasını nedenleyebilecek nitelikler taşımaktadır. Uygulama sürecinin uzunluğuna bağlı olarak çeşitli spekülasyonların ve rant baskılarının ortaya çıkmasıysa kaçınılmaz görünmektedir bu durumda. Tabii alan büyüdükçe uygulama sürecinin de bu homojen olmayan yapı içinde uzaması doğal olarak bekleniyor. Özellikle orta ve küçük ölçektcki program alanları kentin çeperinde göçle oluşmuş ve zaman içinde kısmen yasal statü kazanmış gecekondu alanları olarak dikkat çekmektedir. Yoksulluk sınırında yaşamakta olan her bir alanda 30, 40 bin kişilik bir nüfusun katılımı söz konusu olacaktır. Bu anlamda böyle yoğun bir nüfusun yaşadığı alanların sosyokültürel özellikleri, eğitim düzeyi ekonomik geliri, yasal statüsü açısından kısmen değişik, ama savunmasızlık koşulları açısından bu alanlar hemen hemen benzer nitelikler sergilemektedir.

Mevcut imar durumları değerlendirildiğinde bu alanların hemen hemen tamamının 1/1000 ölçekli imar planları şu an mevcut ve bunlar incelendiğinde ciddi anlamda dönüşüm alanı içinde yüksek yapılaşma hakkına sahip alanlar da mevcut. İmar durumuna bakıldığında fonksiyon yapılaşma hakkı yoğunluk kararları açısından hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle farklılaşmakta. Bu çerçevede bazı alanlarda var olan yüksek yapılaşma koşullarına bağlı olarak daha fazla imar hakkı beklentisi, bunun yanında düşük yoğunluklu bölgelerde emsal projeleri örnek alan benzer beklentiler ciddi bir risk oluşturmakta. Dolayısıyla sürecin nasıl bir ortaklıkla işletileceği, bu ortaklığı oluşturacak ve koşullarını belirleyecek düzenlemelerin kapsamı ve dayanağı net olmak zorunda.

Belirlenmiş program alanlarıyla bugüne kadar ıslah edilmiş alanlar büyük ölçüde çakışmaktadır. Açık yeşil olan, turkuvaz olan alanlar ıslah imar planlarıyla gelişen alanlar, yeşil bölgelerse gecekondu önleme bölgeleri. Bakıldığında İzmir'in büyük bir kısmının hem dönüşüm alanı olarak belirlendiği, hem de zaten ıslah imar planlarıyla bugüne kadar geldiğini görmekteyiz. Bu karşılaştırma şöyle bir sonucu ortaya çıkartıyor, bugüne kadar fiziksel bozulma sorununun

çözülememesinde gerek kamu sorumluluğunda olan uygulamaların ve denetimlerin gerektiği şekilde yapılamaması, gerekse kullanıcıların yoksulluk koşullarında olmasının önemli derecede etkisi bulunmakta. Tabii sürecin tarafları açısından bu bağlamda değerlendirilmesi olumlu bir çaba olarak görülebilir. Tabii 1980'lerde başlamış ıslah imar plan çalışmaları bugüne kadar demek ki sorunları tam olarak çözememiş, aynı alanlar yine kentsel dönüşüm süreci içinde dediğimiz gibi farklı bir isimle yeniden ele alınmakta.

Program alanlarından sonuca varmak gerekirse bugün başarılı olarak nitelendirilen uygulamalarda bile yoksul toplulukların yer değiştirmesiyle sonuçlandığı, yeni yerleşimlerin eskisiyle arasında tutarlı bir geçiş oluşturulamadığı bilgisinden hareketle toplulukların yerlerinden başka alanlara geçiş yapacaklarını söylemek mümkün hale gelmektedir. Yoksulluğun taşınması olarak tanımlanabilecek bu süreç ileride yeniden dönüştürülmeye aday başka sorunlu kent parçalarının ortaya çıkmasına da aracılık etmiş olacaktır. Böylece yoksulluk ve bu çerçevede açığa çıkan savunmasızlık şartları bağlamındaysa var olan deneyimlerin çok daha sorunlu bir hal alacağı öngörülmektedir. *Gelecekte yeni ve içinden çıkılması güç fiziksel ve toplumsal sorunların* ortaya çıkabilme olasılığı güçlü bir biçimde gözler önüne serilmektedir. Yapılan projelerle İzmir'de gecekonduların toplu konuta taşınması, yoksulların da belli bir bölgeye yığılması, zenginlerin kapalı yerleşim dediğimiz biçimleriyle bugün Mavi Şehir'de özellikle ortaya çıkan, Güzel Bahçe'de ortaya çıkan şekliyle ciddi bir kentsel, sosyal yarılma süreci başlamış bulunmaktadır.

İki açılım ortaya çıkıyor, bunlardan biri program alanlarının niteliklerine ilişkin yeterli duyarlılık düzeyinin oluşturulması, tabii bu savunmasızlık ve yoksulluk temelinde geliştirilecek bir şey. İkinci açılımsa yoksulluğun taşınmasıyla oluşacak yeni yaşama bölgelerine ilişkin öngörülerin geliştirilmesi olarak karşımıza çıkıyor. Ortaya çıkacak sonuçları somut ifadeler düzeyinde bekleme ve çözüm arayışlarında ileri zamanlama, öteleme alışkanlığından vazgeçilmesi gerekiyor. Bu hem kamu hem yerel yönetimler, merkezi yönetim, planlama, yani bütün çevrelerce bunun artık ciddi bir şekilde ele alınması gerekiyor. Tasfiye edici toplumsal değişimleri serbest piyasa koşullarına teslim eden anlayışların yerine korumacı, yapıcı, yeni durumlar karşısında alternatif sunmaya açık, yön gösterici, rehber bir planlama anlayışına ihtiyaç duyuluyor. Tüm alanların genellenerek tek bir strateji çevresinde dönüşüm alanları olarak tariflenmesinin başlı başına bir sorun olduğu anlaşılıyor. Bölgeler farklı nitelikleri bağlamında ayrıştırılmalı ve farklı stratejilerle ve yeni modellerle yapılandırılmalıdır. Bu bölgelerin tabii mümkün olduğunca homojen ve küçük olması gerektiği sonucu da ortaya çıkıyor.

Sosyoekonomik açıdan zayıf ve ani şoklar karşısında kırılgan olabilecek yerleşimleri korunmasız bırakmamak üzere her alanın özgün niteliklerini ön plana çıkaracak yaklaşımlarla değerlendirilmesi sağlanmalıdır. Tabii burada yoksulluğun nedenleri her alanda farklı olabiliyor, her alanın özelinde yoksulluğu ortaya çıkaran koşullar farklılaşabiliyor. Şiddeti ya da yoğunluğu daha farklı olabiliyor. Bu açıdan tüm dönüşüm alanlarında İzmir özelinde genellemelerden kaçınan bir ele alışta ve yeniden kurulacak stratejilerde öncelik kullanıcıların ve dolayısıyla da savunmasız kesimlerin olmalıdır.

2. OTURUM Konferans Salonu

KENT MERKEZLERİ VE TARİHİ DOKUNUN YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Prof. Dr. Güzin KONUK

KENTTE DÖNÜŞÜMÜN BİR SÜREÇ OLARAK TASARLANMASI TARSUS TARİHİ TİCARET MERKEZİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Tolga ÜNLÜ-Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ORTA-ÖLÇEKLİ KENTLERDE YENİDEN YAPILANMA: ISPARTA KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Ziya GENÇEL-Süleyman Demirel Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Gülin BEYHAN-Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Pervin ŞENOL-Süleyman Demirel Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARI: ANTALYA ÖRNEĞİ

Melike GÜL-TMMOB Şehir Plancıları Odası Antalya Şubesi Sekreteri

DENİZLİ TARİHİ BAYRAMYERİ-KALEİÇİ TİCARET-ZANAAT SEMTİNİN DÖNÜŞÜMÜ: PAYDAŞLAR VE PROJELER, RAKİPLER VE REHAVET, SÖYLEMLER VE SONUÇLAR

Doç. Dr. Hüseyin ÖZGÜR- Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Arş. Gör. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE-Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Böl.

Moderatör: Prof. Dr. Güzin KONUK

Kentsel yeniden yapılanma sürecinde bu hızlı dinamiklerin kente yaptığı etkiler en çok kent merkezlerinde gündeme geldi. Kentsel merkezler geleneksel yapısını yeni tanımlanmış birtakım işlevsel birimler, yapılanmalarla yeniden strüktüre etmeye başladı. Bu yeni düzen bir taraftan olumsuz birtakım etkiler getirirken, yani kent merkezlerinin o geleneksel sokak dokusu yapısını yeni alışveriş merkezleriyle parçalarken, diğer taraftan da pozitif diyebileceğimiz bazı ivmeleri kent merkezlerine kazandırdı. Örneğin, kent merkezlerinin daha çok kamusallaştırılması olgusu, kentsel merkezdeki mekânların kentli tarafından daha çok kullanılabilir hale getirilmesi, kent merkezlerinde bir kimlik arayışı sorunsalının ortaya çıkması, kent merkezlerinin daha geçirgen olabilmesi için yayalaştırma ve toplu taşıma, altyapılar gibi birtakım fırsatların aranması ve kent merkezlerini canlı tutmak için çok işlevli, karma işlevli bir yapılanmaya geçiş. Yeniden yapılanma sürecinde özellikle bu etkenlerin öne çıktığını görüyoruz. Tabii, bütün bunları gelecek için, kent için pozitif kullanmanın avantajı varken kimi kentlerimizde bu hızlı değişime adapte olamama nedeniyle beklenmedik sonuçlar ortaya çıktı. Gereğinden fazla yapılanan alanlar, işlevini yitiren, birbiriyle yarıştığı için tekrarlanan mekânlar gibi birtakım sorunlar da beraberinde yaşanıyor.

Bugünkü dörtlü sunuşumuzda özellikle dört değişik kentteki bu olguya nasıl bakıldığını, kentsel dönüşüm sürecinde kent merkezlerinin yeniden yapılanmasını, tarihi dokuyla nasıl ilişkilendiğini konu alan Tarsus, Isparta, Antalya ve Denizli örneklerini dinleyeceğiz.

KENTTE DÖNÜŞÜMÜN BİR SÜREÇ OLARAK TASARLANMASI: TARSUS TARİHİ TİCARET MERKEZİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Tolga ÜNLÜ

Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

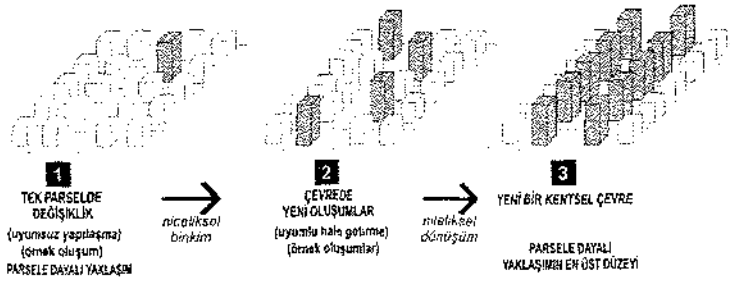
Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi'nin tartışılacağı bu çalışma, merkezine kentsel yapılı çevrenin biçimlendirilmesi sorununu almış ve bu sürecin nasıl yönetilmesi gerektiğini irdelemeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede, çalışmanın ilk bölümünde Türkiye'de kentsel yapılı çevredeki değişimin ve dönüşümün nasıl ele alındığı ve bu yaklaşımda nasıl sorunların ortaya çıktığı tartışılacak, ikinci bölümde bu yaklaşıma seçenek oluşturabilecek olan, kentsel çevredeki değişimin bir süreç olarak yönetilmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkarak üretilmiş olan Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi yöntem olarak anlatılacak ve sonuç bölümünde ise bu projenin Türkiye'deki planlama ve şehircilik uygulamalarına kazandırdıkları ve bir model olarak uygulanabilirliği ele alınacaktır.

1. Giriş

1950'li yıllarla birlikte hızlı nüfus artışı ile karşı karşıya kalan Türkiye kentlerinde, bu hızlı nüfus artışı, bir yandan sosyal dokuyu etkilerken, diğer yandan kentin fiziksel gelişmesini üçüncü boyuta taşımış, kentler kendini çok katlı yapılaşma sürecine bırakmıştır. Bu eğilim, kentlerin genelini etkilemiş ve kentlerdeki dönüşüm, kenti bir bütün olarak ele almaktan çok onu parsellerin bir araya gelmesinden oluşan bir varlık olarak algılamış, dönüşüm temelde parsel sınırları içinde kalmaktadır.

Bu sürecin sonunda, günümüze gelindiğinde kentlerde, bütüncül bir dönüşüm politikası oluşturulamamış ve dönüşüm tek tek parsellerde gerçekleştirilmiştir. Böylece bir bütün olarak kent, bir yapı yığını haline gelmiştir. Kişisel yararlar sağlama üzerine parsel ölçeğinde oluşturulan mikro-ittifaklarla ilerlemiş olan bu süreçte, yerel yönetimler kentlerin geleceğine yönelik vizyon geliştirmekten uzak kalmış, planlama süreçleri parsel üretmeye ve imar planları üzerinden ruhsat verme işlemine indirgenmiş, diğer yandan ise bütüncül bir yaklaşımın eksikliğinde kamusal kaynaklar verimsiz kullanılmış ve kent ekonomisi çoğunlukla inşaat faaliyetlerine dayandırılmıştır. Böylece, geçmişten günümüze kentler, bir süreklilik halini alan yık-yap süreçleri ile üretilir olmuştur.

Bu yık-yap süreci en somut olarak kentin morfolojisindeki değişimde izlenebilmektedir. Tek parseldeki parsel sahibinin, meslek adamlarının ve yerel yönetimlerin oluşturduğu mikro-ittifaklarla gerçekleşen dönüşüm, genellikle çevresindeki yapılaşmanın özelliklerine uyumsuz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Daha sonraki aşamada bu oluşum parsel ölçeğinde gerçekleşecek diğer dönüşümler için örnek oluşturmaya başlamaktadır. Daha sonra gerçekleşen dönüşümler ise, parsel ölçeğinde daha önce başlamış olan diğer dönüşümler sonucu oluşmuş olan yapıyla uyumlu hale getirmek adına yapılmaktadır. Kentsel mekanda dönüşümün bağlamı parsel ölçeğinde kalmakta, "parsele dayalı yapılaşma", dönüşümde yer alan aktörler tarafından da desteklenmektedir. Böylece, kentsel çevrenin özellikleri tümüyle değişmektedir ve yeni bir kentsel çevreye dönüşüm tamamlanmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1.: "Parsele dayalı yapılaşma"nın kentsel çevrenin biçimlendirilmesindeki zincirleme etkisi.

Bu sürecin sonunda, yerel değerlerin yansıtılamadığı ve kimliksizleşmeye, birörnekleşmeye başlayan standartlaşmış kentsel mekanlar kendine özgü nitelikler oluşturmaktan ve kendine özgü değerler üretebilmekten uzak kalmıştır. Böylece, kısıtlı birkaç örnek dışında tüm kentler aynılaşmakta ve kentler birer yapı yığını haline gelmiştir. Bu durum, gerek Türkiye (Altaban, 1998; Altaban, 1985; Bademli, 2002; Çeçener, 2002; Duyguluer, 1989; Gök, 1981; Günay, 1985; Günay, 2006; Özbay, 1989; Tekeli, 2002), gerekse Batı planlama ve tasarım yazınında sıklıkla ifade edilmiştir.

Günümüze kadar niceliksel anlayış çerçevesinde biçimlenmiş olan kentlerin kimlik kazanması, kentsel mekanın niteliklerinin yükselmesi için Türkiye planlama, mimarlık ve tasarım alanı niteliksel bir çerçeveye gereksinim duymaktadır. Bu doğrultuda, kentsel mekanın dönüşümünün yeniden tasarlanması ve plana dayalı yapılaşma yerine tasarıma dayalı yapılaşmanın ön plana çıkarılması sağlanmalıdır. Son dönemde, sıkça tartışılmakta olan kentsel dönüşüm, kavram olarak barındırdığı çeşitlilik ile bu yönde önemli potansiyeller barındırmaktadır, ancak Türkiye örneklerinin çoğu bu potansiyelin olumlu yönde değerlendirilmediğini göstermektedir.

Özellikle son birkaç yıl boyunca kentsel dönüşüm, bir kavram olarak Türkiye'de planlama ve mimarlık alanında yer edinmeye başlamıştır. Kentsel dönüşüm aşağıdan yukarıya tasarlandığı tüm kentlilerin katılımı ile formüle edildiği durumda kentlerdeki yapılı çevrenin biçimlendirilmesi sürecinde niteliğin yükseltilmesi gibi önemli fırsatlar sunacak iken Türkiye'de merkezi yönetim

tarafından tepeden inme biçimde işletilen süreç dönüşümün toplum tarafından benimsenmesini sağlayamamaktadır.

Kentsel dönüşüm en genel ifadesiyle "çökme ve bozulma olan kentsel mekanın ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel koşullarını kapsamlı ve bütünleşik yaklaşımlarla iyileştirmeye yönelik uygulanan strateji ve eylemler bütünüdür" (Akkar, 2006). Bu çerçevede, kentsel dönüşüm, Türkiye planlama anlayışı ve uygulamalarında hakim olan niceliksel anlayışa seçenek oluşturulacak, kentin tasarlanmasını sağlayacak bir niteliksel anlayış geliştirilmesi için potansiyel araçlardan biri olarak görülmektedir.

Salt inşaat faaliyetlerine ve sayısal olarak üretilecek konut miktarına odaklanan bir kentsel dönüşüm anlayışı, kendini bulunduğu bağlamdan soyutlayacak ve kendi içinde bir değer yaratmaya çalışacaktır. Oysa, kentsel dönüşümün tüm kent için bir değer yaratması ve tüm kentliler tarafından benimsenmesi sağlanmalıdır. Diğer bir deyişle, kentin belirli bölgelerinde yürütülmesi amaçlanan kentsel dönüşüm projelerinin kent bütünü içinde değerlendirilmesi, kentin sosyal ve ekonomik özelliklerine değer katması ve nitelikli bir kentsel çevre üretmesi tüm kentlilerin ortak beklentisi olmalıdır. Bu çerçevede, kentsel dönüşüm;

- çok katmanlı (sosyal, ekonomik, kültürel, fiziksel ve çevresel),
- çok kavramlı (kentsel yenileme, canlandırma, koruma, iyileştirme, yeniden yapılandırma vb.),
- çok aktörlü (kentte yaşayanlar, yerel yönetimler, merkezi yönetim temsilcileri, sivil toplum örgütleri, meslek örgütleri vb.) ve
- çok vaatli (sosyal entegrasyon, ekonomik canlanma/gelişme, kentsel mekanın niteliğinin artırılması, çevre kalitesinin yükselmesi, kent kimliğinin canlandırılması vb.)

bir süreçtir. Bu anlamda kentsel dönüşüm, kapsamlı ve bütünleşik bir vizyonu oluşturmak ve bu vizyon doğrultusunda eylemler tasarlamak ve bu eylemler ile kentin tümünün veya bir bölümünün ekonomik, sosyal, fiziksel ve çevresel niteliklerinin artırılmasını kapsamaktadır.

Kentlerin dönüşümüne yönelik bütüncül bir vizyon ve strateji geliştirmekten uzak kalmış olan yerel yönetimlerin, bu yoksunluğu karşısında günümüzdeki en önemli (ve aynı zamanda en tartışılır) kentsel dönüşüm örnekleri merkezi yönetimin araçları ve kurumları aracılığıyla yapılmaktadır. Bu süreçte değişen sadece müdahalenin ölçeği ve alanın büyüklüğü olmuştur. Müdahale alanı parsel ölçeğinden alan ölçeğine genişlemiştir, ancak niceliksel anlayışta bir değişiklik olmamıştır. Kentsel dönüşüm adı altında yapılan müdahaleler, kentlerin özelliklerinden bağımsız, plan bütünlüğünü hiçe sayan bir anlayışla yık-yap sürecinin ön plana çıkarıldığı eylemler olarak ortaya çıkmaktadır. Burada öncelikli olan niceliksel olarak yapı birimi üretmek ve bunun üzerinden yeni bir kentsel dağılım yapmaktır. Bunun sonucunda ise sosyal boyut çoğunlukla ihmal edilmekte, geri plana itilmektedir ve böylece, fiziksel dönüşümle birlikte sosyal dönüşüm de piyasa mekanizmalarına bırakılmaktadır.

Bu süreçte, dikkat çeken önemli noktalardan biri de gerek parsel ölçeğinde gerekse kentsel dönüşüm örneklerinde görüldüğü gibi alan ölçeğinde gerçekleşen niceliksel üretim, kentlerin tarihi merkezlerinin yapılaşma içinde sıkışmış bir şekilde kalmasına, yapılaşma baskısını sürekli

hissedilmesine neden olmaktadır. Bunların sonucunda tek tek parsellerle kentin tarihi merkezinden ve kimliğinden parçaların koparılabilmektedir. Özellikle tarihi kent merkezlerinde yaşanan bu sorunlar, tarihi kimliğinin ve karakterinin zayıflamasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, tarihi merkez bütüncül olarak ele alınmadığından ve bu alana yönelik yenilikçi stratejiler geliştirilmediğinden doku içinde kalan tekil yapıların değeri ortaya çıkamamakta ve doku içinde kaybolmaktadır.

Problemleri temel olarak üç başlık altında toplamak olanaklıdır. Ekonomik problemler kendini, alandaki ticari etkinlerde canlılığın ve çeşitliliğin yitirilmesi olarak göstermekte, fiziksel problemler, kentsel mekanın çöküntüleşmeye başlamasıyla görünür hale gelmekte ve sosyal problemler, bu alanlarda yaşayanların toplumdan zamanla dışlanmasıyla kendini göstermektedir.

Bu yazıda, Tarsus Tarihi Kent Merkezi olarak adlandırılmış olan bölgede gerçekleştirilmiş olan "Tarsus Tarihi Kent Merkezi Kentsel Tasarım Projesi"nin niceliksel anlayışa seçenek olarak üretmiş olduğu niteliksel anlayış ve bu anlayış çerçevesinde kentin dönüşümünün bir süreç olarak örgütlenmesi irdelenecektir. Bu çerçevede, yazının ilerleyen bölümlerinde öncelikle Tarsus kenti ve kent içinde proje alanının konumuna değinilecek, daha sonra projenin geliştirilmesi süreci anlatılacak ve son bölümde ise projenin kazanımları üzerinde durulacaktır.

Bu kapsamda, bu çalışmanın temel bir dizi kabulleri bulunmaktadır.

- Geçmişten günümüze, "niceliksel yaklaşım"ın oluşturmuş olduğu "plana dayalı yapılaşma" kentsel mekandaki niteliklerin, özellikle hızla dönüşüm gösteren kent merkezlerindeki niteliklerin azalmasına ve kentlerin birörnekleşmesine neden olmaktadır.
- Kentlerdeki niteliğin artırılması ve kendine özgü özelliklerin ortaya çıkarılması için "niteliksel yaklaşım"ın geliştirilmesi ve kent planlarının "tasarıma dayalı yaklaşım" çerçevesinde şekillendirilmesi gerekmektedir.
- "Tasarıma dayalı yaklaşım"la birlikte kentsel mekanda dönüşümün bir süreç olarak tasarlanması sağlanmalıdır.
- Bu süreçte mümkün olan en geniş katılımın sağlanması sürecin yönetimini toplumsallaştıracak ve sürecin benimsenmesini kolaylaştıracaktır.

Bu kabullerle birlikte çalışmanın merkezinde, çalışmayı yönlendiren sorular şunlardır:

- "Niceliksel yaklaşım" ve onunla birlikte "planlama dayalı yapılaşma"nın kentsel çevreyi biçimlendirmedeki eksiklikleri nelerdir?
- Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi, niceliksel yaklaşıma seçenek oluşturabilecek bir yaklaşım geliştirebilmiş midir ve bu yaklaşım Türkiye planlama sistemi içinde nasıl kullanılabilir?

2. Kentte dönüşümün bir süreç olarak tasarlanması: Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'deki pek çok kentte karşılaşılan hızlı ve düzensiz kentsel gelişme sonucunda kentlerin kendine özgü nitelikleri, gelişme baskısı altında yok olmaya ve kentler kimliksizleşmeye başlamıştır. Bu süreçte kentsel yapılı alanların üretilmesinde, farklı-

lıkların ortaya çıkarılmasından çok, birörnekleşen yapıların hızlı bir şekilde inşası ön plandadır. Bu süreçten en fazla etkilenen alanlar ise kent merkezleri olmuştur, çünkü kent merkezleri kentin yönetici işlevlerinin ve ticari etkinliklerin yer aldığı "kentin kalbi" olarak tanımlanabilecek alanlardır. Kent merkezleri, en hızlı ve en yoğun insan, para, mal ve bilgi akımının oluştuğu alanlar olarak daima kentin cazibe noktaları olmuşlardır.

Söz konusu hareketlilik ve dinamizm, kent merkezlerinde hızlı dönüşümleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin, sanayileşme öncesinin "geleneksel merkezi" dönüşümle birlikte yerini "modern merkez"e bırakmıştır. Zaman içinde, eski kent dokusuyla bütünleşmiş olan geleneksel merkez, üzerinde yaratılan baskı sonucu, sahip olduğu kendine özgü dokuyu korumakta zorlanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, bir kentin tarihsel ve kültürel değerleri ve onun yerelliğiyle bütünleşmiş olan kimi işlevler kent merkezinden uzaklaşmakta ya da çoğu zaman tamamıyla yok olmaktadır.

Geleneksel merkezler, hanlar ve çarşılar bölgesinde yerleşmiş, zanaat türü üretim faaliyetlerinin, perakende ve toptan ticaretin yer aldığı alanlardır. Bu alanlarda, geleneksel üretim tarzlarına paralel olarak, nalbantlar, saraçlar, ayakkabıcılar, demirciler, bakırcılar, marangozlar vb. iş kolları önemli yer tutarlar. Bu alanlar, kentin tarihi örüntüsü içindeki konut dokusundan kısmen farklılaşmıştır, ancak onların organik uzantılarıdır. Modern merkez ise bir yönetim merkezidir. Burada, kentin mekansal yapısına hükümet konağı, belediye binası, demiryolu istasyon binası ve adliye binası gibi yeni öğeler eklenmeye başlar. Bu dönüşüm, devletin yönetim biçimlerinin de bir ifadesi olmuştur ve modernleşme sürecindeki pek çok kentte yaşanmıştır. Bunun sonucunda ise kentlerin merkezinde geleneksel ve modern merkezin birlikte yer aldığı ikili yapı oluşmuştur (Osmay, 1998).

Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi'nde (TTM) de günümüzde yaşanmakta olan sorunların temelinde, söz konusu ikili yapıdan kaynaklanan gelişmelerin yer aldığı görülmektedir. Zira Tarsus TTM'nde geleneksel merkez özellikleri gösteren alan, çevresinde modern merkez olarak gelişen kullanımların baskısı altındadır. Bu baskı sonucunda, Tarsus TTM kendine özgü niteliklerini kaybederek kent içinde bir çöküntü bölgesi olma eğilimine girmiştir.

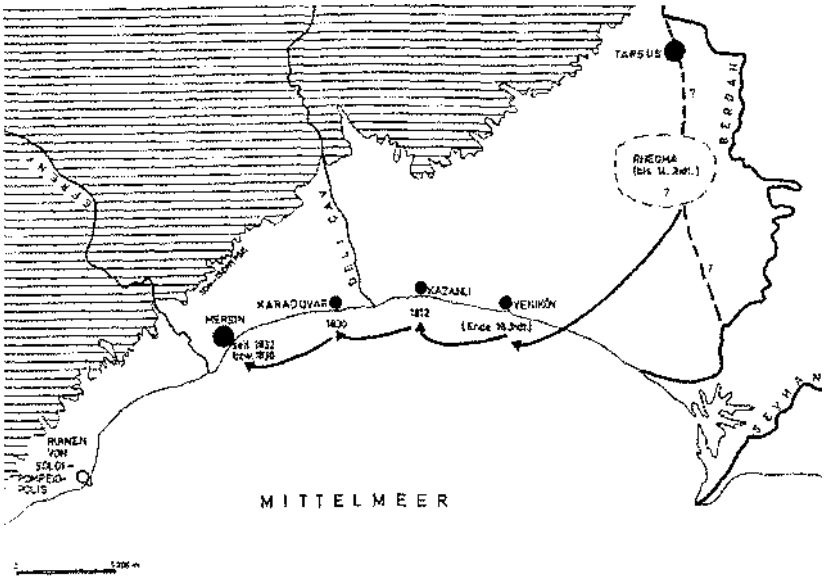
Aşağıda, alandaki sorunların çözümüne yönelik ilkeler ve politikalar oluşturmak amacıyla gündeme gelen "Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi"ne değinilecek ve ardından sonuç bölümünde bu projenin Türkiye planlama sistemi için sunduğu yenilikler tartışılacaktır. Bu kapsamda, ilk önce alanın Tarsus kent bütünü içindeki konumu tanımlanacak, ardından projenin yöntemi izlenerek, alana yönelik tespitler, analizler üzerinde durulacak ve projenin temel ilkeleri ve esasları çerçevesinde tasarlanan süreç sonunda elde edilen ürün tartışılacaktır.

2.1. Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi'nin kent içindeki konumu

Tarsus, antik dönemden günümüze süreklilik göstermiş bir yerleşimdir. Modern Tarsus'un güneyinde yer alan Gözlükule Höyüğü'nde yapılan kazılar yerleşimin Neolitik Çağ'a dek uzandığını ortaya koymuştur. Kent, Hititler, Akhalar, Frigler, Fenikeliler, Asurlular, Persler, Makedonyalılar, Selevkoslar, Mısırlılar, Romalılar gibi pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış, 1517'de Osmanlı egemenliğine girmiştir.

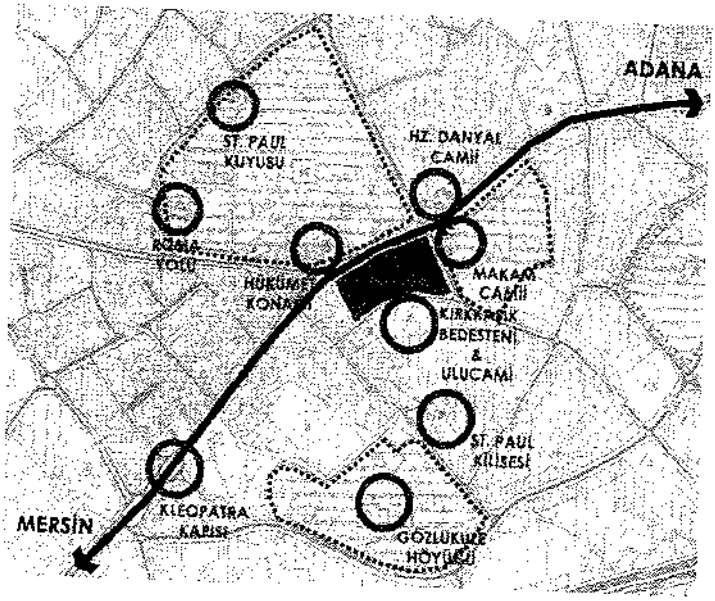
Kent, 19. yüzyıla kadar Akdeniz'e kıyısı olmamakla birlikte güneyindeki Rhegma Gölü sayesinde bir liman kenti gibi işlev görmüş, bu döneme dek bölgedeki merkezi konumunu ve önemini korumuş, 19. yüzyıl sonunda, Mersin'in bir liman ve ticaret kenti olarak ön plana çıkmasıyla merkezi özelliğini yitirmeye başlamıştır (Şekil 2). Ancak bugün, geçmişte taşıdığı merkezilik işlevini barındırmasa da Tarsus, antik çağlara uzanan geçmişinin izlerini taşımakta ve bu anlamda gerek kültürel ve gerekse mekansal olarak bu uzun geçmişin zenginliğini yansıtmaktadır.

"Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi", Tarsus kentinin merkezi iş alanında, geleneksel ticaretin ve zanaatın sürdürüldüğü tarihi ticaret merkezi niteliği gösteren bir kentsel alandır. Alan, geçmişten günümüze dek sürdürdüğü geleneksel ticaret işlevinin yansıması olarak, ürettiği doku ile kendine özgü nitelikler taşımaktadır. Söz konusu kentsel doku, kuzeyindeki Roma Yolu ve Saint Paul Kuyusu, güneyinde Saint Paul Kilisesi ve Gözlükule Höyüğü, batısında Cleopatra Kapısı ve doğusunda Hz. Danyal Cami, Makam Cami gibi kentin tarihi kimliğini vurgulayan odaklar ile çevrelenmiş bir konumda yer almaktadır (Şekil 3).

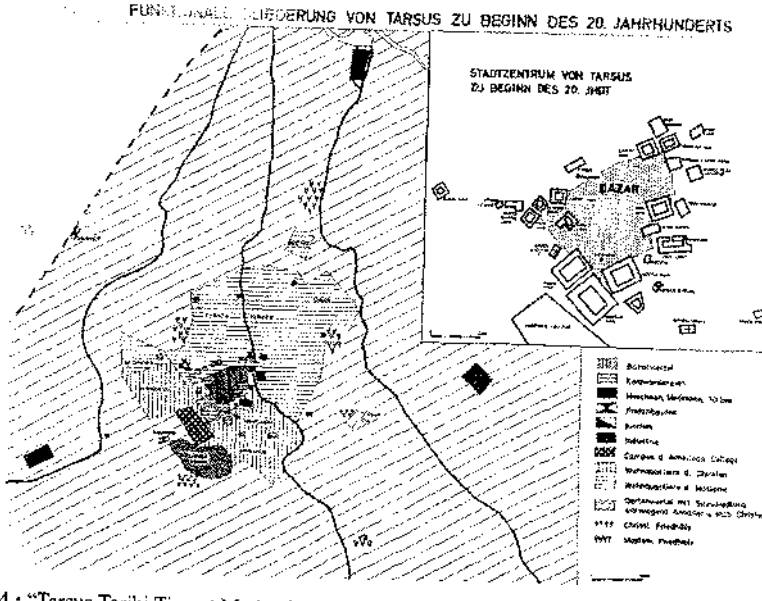

Şekil 2.: Tarsus Limanı, Rhegma Gölü'nün dolması ile birlikte 19. yüzyılın başında Mersin'e kaymıştır. Bu dönemden sonra Tarsus öneminin kaybederken Mersin, bölgenin limanı olarak önem kazanmaya başlamıştır.

Bu çerçevede alan, kuzeyindeki ve doğusundaki geleneksel konut dokusu, çevresindeki cami, bedesten ve hamam gibi dönemin kentsel merkez kullanımlarını simgeleyen yapılarla ve oluşturmuş olduğu kentsel doku ile Osmanlı dönemi kent merkezi özelliklerini günümüze taşımış bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Diğer yandan, kentin kuzey ve güneyindeki tarihi dokunun sürekliliğini sağlayan oldukça merkezi bir noktada bulunmaktadır.

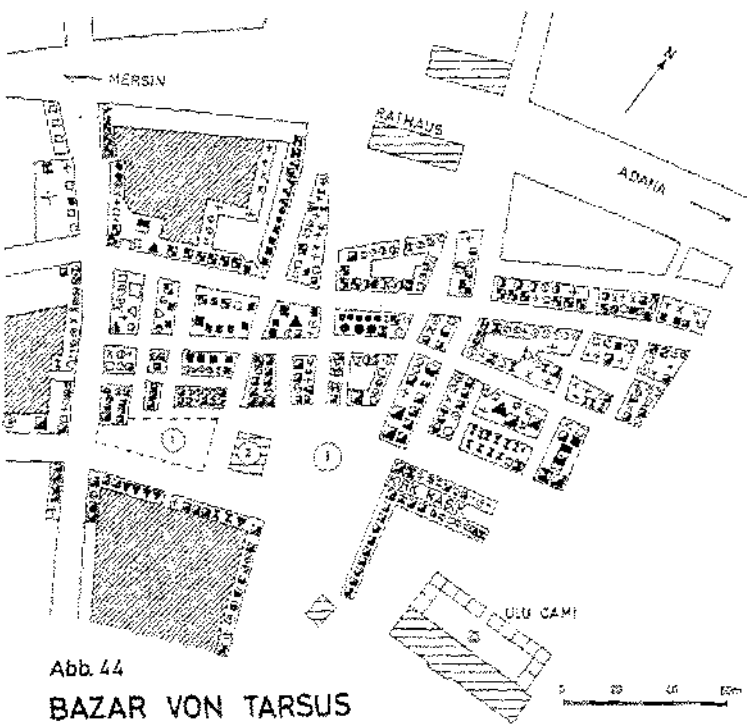
Şekil 3.: Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi'nin kent içindeki konumu

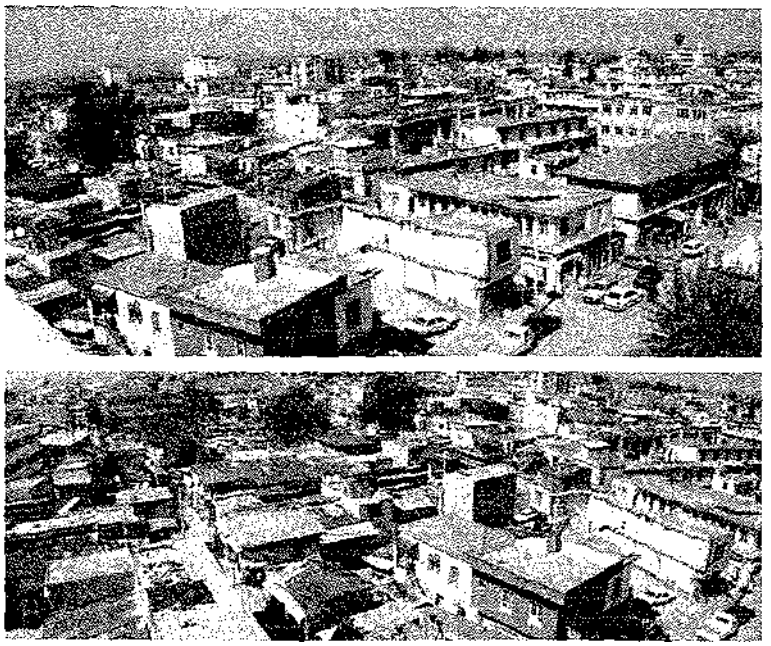
Şekil 4.: "Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi"nin 19. yüzyıl başında kent içindeki konumu ve kullanımlar (Rother, 118).

Bölge kent içindeki bu merkezi konumunu ve önemini geçmiş dönemler boyunca korumuştur. On dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başındaki Çukurova Bölgesi'ni araştırmış olan Rother (1971), bu çalışmada "Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi" olarak adlandırılan bölgenin Osmanlı dokusu özelliklerini koruduğunu belirtmektedir (Şekil 4). Rother, 1960'lı yıllarda da bölgenin fiziksel dokusunda önemli değişiklikler olmadığını ve ticaretin genellikle geleneksel ve yöresel özellikler gösterdiğini ifade etmektedir (Şekil 5).

Günümüzde ise bölgenin fiziki özellikleri göz önünde bulundurulduğunda alan, bina yükseklikleri, parsel büyüklükleri ve sokak genişlikleri ile insan ölçeğinde ve yakın çevresindeki tarihi dokuyla uyum içerisinde bir ticaret alanıdır. Ancak, kentte yaşanan gelişmeler, alanın kendine özgü niteliklerinin ve genel karakterinin bozulmasına, yapıların bakımsızlığı, tarihsel değerlerin yeterince korunmaması nedeniyle dokunun okunurluğunun ve canlılığının yitirilmesine yol açmıştır. Bugünkü haliyle Tarsus kenti için tarihsel, kültürel, fiziksel ve işlevsel anlamda önemli bir yeri olan proje alanı, kent içindeki özgün niteliğini kaybederek bir çöküntü bölgesi olma eğilimi göstermektedir (Şekil 6).

Şekil 5.: 1960'lı yıllarda "Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi"nin arazi kullanım durumu (Rother, 234)

Şekil 6.: "Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi"nin günümüzdeki durumu

2.2. Yöntem

Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi, çöküntüleşme eğilimi gösteren alandaki sorunları çözüme kavuşturma amacı ile gündeme gelmiştir. Geçmişten günümüze, alanda parsel ölçeğinde, alanın özelliklerine uyum göstermeyen gelişmeler olduğu görülmektedir. Bu durum, alan genelinde, karakteristik yapılar üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Bu baskı, alandaki nitelikli, tarihi özellik gösteren ve alanın fiziksel özellikleri ile uyum gösteren yapıların tek tek yıkılıp yerine yeni ve uyumsuz yapıların yapılması ile gerçekleşebilecek bir sürece işaret etmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, yapıların tek tek ve birbirinden bağımsız bir şekilde dönüştüğü bu süreç Türkiye kentlerindeki dönüşümün temel özelliklerinden bir haline gelmiştir ve bu durum kentlerin nitelik kazanmasının önündeki en önemli engel olarak görülmektedir. Bu kapsamda, Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi, başlangıç noktası olarak kentin dönüşümünü tekil parseller üzerinden değil, alanın bütünü üzerinden tanımlamaktadır. Tek parsel ölçeğinde müdahale önerileri geliştirilmiş olsa da bu parseller bir bütün içinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, proje, alandaki dönüşüm problemini tekil ürünler üretmek olarak değil bir sürecin bütüncül bir şekilde tasarlanması olarak ele almaktadır.

Sonuç ürünün doğrudan tasarımı ile sonuç ürüne ulaşacak sürecin tasarımı olarak iki farklı uçta kavramsallaştırılabilecek bu durum, özellikle kentsel tasarım yazınında son dönemdeki tartışmalarda yer almaktadır. Örneğin Günay (1999) bu durumu ürün tasarımı-süreç tasarımı ikiliği ile tanımlamaktadır. Bu ikilikten yola çıkarak Günay, kentsel tasarımın birden fazla mülkiyeti

kapsayan alanlarda ve birden fazla mülk sahibinin farklı çıkarları, öncelikleri ve beğenilerinin bulunduğu ortamda gerçekleştirilen tasarım olduğunu vurgulamaktadır. Aksi durumun tek mülkiyet ve tek mülk sahibinin olduğu durumun mimari tasarım olacağını, bunun ise ürün tasarımını beraberinde getireceğini belirtmektedir. Farklılıkların bir arada bulunduğu bir ortamda ise farklı önceliklerin bir arada göz önünde bulundurulabileceği bir sürecin tasarlanması gerekmektedir. Bu anlamda, kentsel tasarımın sürekli olarak kentsel çevredeki değişim ve dönüşüme rehberlik edebilecek bir süreç tasarlaması sağlanmalıdır.

Kentsel tasarım yazınında, kentsel tasarımın, kentsel yapılı çevrenin biçimlendirilmesi ile ilgili olduğu, bunun ise bir süreç olarak tasarlanması gerektiği pek çok çalışmada (Shirvani, 1985; Barnett, 1982; Moughtin vd., 2004; Lang, 2006; Hall, 1996) belirtilmiştir. Ünlü (2006 ve 2007) de kentsel çevredeki değişimin yönetilmesi ve bir süreç olarak tasarlanması yönünde çeşitli önermelerde bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında da kentsel tasarım, yapılı çevrenin biçimlendirilmesi sürecini yönlendiren ve bu sürece rehberlik eden bir alan olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede, Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi'nde gerçekleştirilen proje ile, geçmişten günümüze kadar sorunlu bir şekilde sürdürülen değişim ve dönüşüm bir süreç olarak tasarlanmıştır. Bu sürecin temel aşamaları, "vizyon, amaç ve hedeflerin belirlenmesi", "alan araştırmaları", "ilişkisel bağlam ve karakter bölgelerinin belirlenmesi" ve "temel ilke ve esaslar" olarak ele alınmıştır.

2.2.1. Vizyon, amaç ve hedefler

"Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi"nde ortaya çıkan sorunları çözüme ulaştırma amacı doğrultusunda gündeme gelen "Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi"nin vizyonu Tarsus'un antik dönemden bu yana taşıdığı tarihi öneminin vurgulanması ve Tarsus'un tarihi kent kimliğinin güçlendirilmesidir. Bu vizyon doğrultusuna, kentin tarihi kimliğinin güçlendirilmesi için proje alanında, tarihi ve ticari yapı ve kentsel öğelerin yenilenerek sürekliliğinin sağlanması ve kullanılırlığının artırılması ile bir cazibe odağı olması, ayrıca, alanın, kullanılarak yaşatılması ve kendine özgü niteliklerinin sürdürülmesi hedeflenmektedir. Projenin amacı ise temel olarak, yukarıda konumu ve bugünkü durumu tanımlanan proje alanının, sağlıklılaştırılması ve canlandırılması, dokunun okunurluğunun ve değerini artırılması, alanın tarihi ticari kimliğinin sürdürülmesi için çevresindeki tarihi doku ile ilişkisinin güçlendirilmesidir.

2.2.2. Alan araştırmaları

Projenin ikinci aşamasını "Alan Araştırmaları" oluşturmaktadır. Bu araştırmalar sırasında, alandaki mülkiyet yapısı, kentsel peyzaj, açık alan kullanımı, boşluk-doluluk oranı, yapıların fiziksel durumu, koruma politikaları, erişilebilirlik ve arazi kullanımı konularında tespit çalışmaları yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda, alandaki yapıların çevresiyle kurduğu ilişki yönünden insan ölçeğinde uyumlu bir yapılaşmanın gerçekleştiği, ancak yapıların çoğunlukla fiziksel açıdan bozulduğu, çeşitli müdahalelerle niteliklerini kaybettiği ortaya çıkmıştır. Diğer yandan alandaki temel kullanım olan ticaret, çoğunlukla 'zanaata dayalı geleneksel ticaret', 'zanaata dayalı yöresel ticaret', 'yöresel gıda' gibi yere özgü ticari kullanımlara ayrışmaktadır. Diğer bir deyişle, alanın fiziksel özellikleri kadar işlevsel özellikleri de kendine özgü bir doku oluşturmaktadır.

"Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi", temel olarak proje alanının kimliğini güçlendirmeyi, alanın fiziksel dokusunu sağlıklaştırmayı ve alanın değerini artırmayı amaçlamakla beraber, bu sürecin alandaki kullanıcılarla birlikte yürütülmesini hedeflemektir. Türkiye ve dünyadaki pek çok benzer sağlıklaştırma projesinde sıklıkla görülen durum, alanın değer kazanmasının ardından alan kullanıcılarının, alanı terk etmesi ve alanın kendine özgü niteliklerinden biri olan sosyal dokusunu kaybetmesidir. Projede ise alanın kullanıcılarının oluşturduğu sosyal doku, fiziksel dokunun ayrılmaz bir parçası olarak görülmekte ve proje geliştirme ile proje uygulama süreçlerinde kullanıcıların etkin katılımının sağlanmasının gerekliliği temel bir ilke olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda, proje yöntemi çerçevesinde, çalışma çeşitli aşamalarda yürütülmüştür. Projede öncelikle alan genelinde tespitler yapılmış, sorun ve olanaklar belirlenmiş, alan kullanıcılarına anketler uygulanmış ve sözlü tarih görüşmeleri yapılmıştır (Şekil 7).

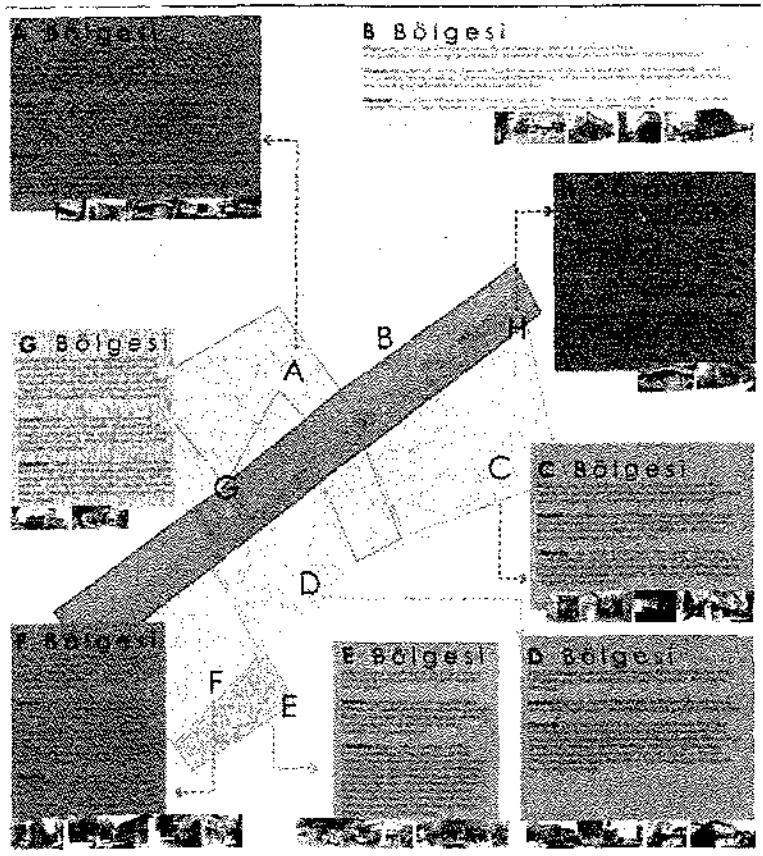

Şekil 7.: Proje geliştirme sürecinde, yöntem olarak alandaki kullanıcıların projeye etkin katılımı sağlanmaya çalışılmış ve bu doğrultuda sözlü tarih görüşmeleri yapılmıştır.

2.2.3. Karakter bölgelerinin belirlenmesi

Tespit çalışmaları sonrasında elde edilen bilgiler doğrultusunda tüm alan ölçeğinde bir değerlendirme yapılmış ve bu değerlendirme sonucunda alan içinde karakter olarak farklı özellikler gösteren alt-bölgeler oluştuğu görülmüştür. A, B, C, D, E, F, G, H bölgeleri olarak adlandırılan bu bölgeler kendi içinde bütünlük gösteren diğer bölgelerle birlikte çalışan ancak kendine özgü iç işleyişi olan bölgelerdir. Mevcut durum ve sorun-olanaklara ilişkin tespitlerin ardından yapılan analizler sonrasında, alanda beliren bu bölgeler karakter bölgeleri olarak tanımlanmıştır ve birer program alanı olarak sınırları oluşturulmuştur.

Karakter bölgeleri, alan genelinde tanımlanacak ilkeler, esaslar ve müdahaleler ile parsel ölçeğinde tanımlanacak müdahaleler arasında bir geçiş alanı oluşturacak, sürecin yönlendirilmesinde önemli rol oynayacaktır. Farklılık gösteren tüm karakter bölgelerinde farklı ilke ve esaslar belirlenmiştir. Oluşturulan karakter bölgelerinin alan içindeki konumları Şekil 8'de görülmektedir.

Şekil 8.: Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi içinde "Karakter Bölgeleri".

2.2.4. Temel ilkelerin belirlenmesi

Tespit, analiz ve karakter alanlarının belirlenmesinin ardından, alan geneline ilişkin temel tasarım yaklaşımı ve ilkeler belirlenmiştir. Bu genel yaklaşım ve ilkeler, bir alt ölçekte, tanımlanan program alanları için detaylandırılmıştır. Ardından, sokak, ada, cephe, yapı, ölçeğindeki yaklaşım, ilke ve kararları tanımlanmıştır. Söz konusu yaklaşım, ilke, kararlar ve yapılaşmaya ilişkin esaslar hazırlanan "yapılaşma rehberi"nde detaylı olarak açıklanmıştır.

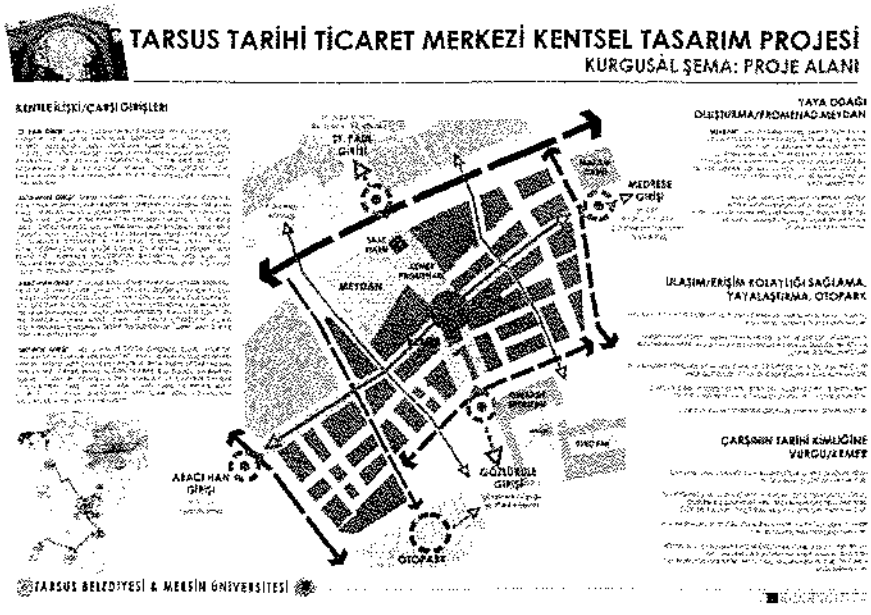
Projenin vizyonu, hedefi ve amaçları ile yöntemi doğrultusunda proje geliştirme sürecinde Tarsus TTM'nin kente yeniden kazandırılması için proje kapsamında ilkeler ve esaslar belirlenmiştir. Buna göre, proje kapsamında üretilen genel ilkeler "Alanın Karakterinin Güçlendirilmesi" (kent bütünü içinde farklılaşması, kendine özgü karakterinin ve tarihi kimliğinin algılanması), "Alanın Çevresiyle İlişkisinin Kurulması" (kentin tarihi kimliğini oluşturan diğer odaklarla ilişkisinin kurgulanması ve bağlantılarının güçlendirilmesi), "Alanın Erişilebilirliğinin Güçlendirilmesi"

(erişilebilirliğinin güçlendirilerek kullanım yoğunluğunun artırılması), "Alanın Kendi İçinde Mekansal Sürekliliğinin Sağlanması" (tanımsız alanların sürekliliği sağlayacak şekilde kente yeniden kazandırılması), "Alanda Kullanım Çeşitliliğinin Sağlanması" (kullanımlarda çeşitliliğin sağlanması ve alanın canlandırılması) ve "Süreçte Kullanıcı Katılımının Sağlanması" (gerçekçi ve somut sonuçlar oluşturabilmesi ve uygulanabilmesi için, tasarım sürecinden uygulamanın tamamlanmasına dek kullanıcı katılımı) olarak tanımlanmıştır.

Bu ilkeler çerçevesinde, proje alanı çevresinden bağımsız bir alan olarak ele alınmamış, aksine proje alanının, çevresindeki tarihsel ve kültürel değerlerin oluşturduğu bütünün parçası olarak anlam ve değer kazandığı kabul edilmiştir. Bununla birlikte,

- Tarsus TTM'nin kente kazandırılması ve kent kimliği içinde etkin bir yer edinebilmesi ve alanın kendi içinde tutarlı bir bütünlük göstermesi için mekansal sürekliliğin sağlanması,
- kimliğinin ortaya çıkarılması için karakterinin güçlendirilmesi,
- kent içindeki öneminin yeniden kazandırılması için erişilebilirliğinin güçlendirilmesi,
- ekonomik ve sosyal olarak canlılık kazanması için kullanım çeşitliliğinin sağlanması,
- alandaki sosyal dokunun korunması, projenin benimsenmesi ve sahiplenilmesi için kullanıcı katılımının sağlanması

gerekmektedir. Bu ilkeler doğrultusunda, alanın kent içindeki tanımı ve kimliğini ortaya koymak üzere çevresindeki tarihi doku ile ilişkisi kurgulanmıştır. Bu doğrultuda, alan bütününe ilişkin de bir kurgu yapılmıştır (Şekil 9).

Şekil 9.: Proje alanın ilişkisel kurgusu

2.2.5. Kentsel dokunun canlandırılmasına yönelik tasarım ve yapılaşma esaslarının belirlenmesi

Bir önceki aşamada belirlenen ilkelerin hayata geçmesi ve kentsel dokunun canlandırılması ise uygulamaya yönelik yapılaşma esaslarının belirlenmesi ile olacaktır. Bu esaslar, somut olarak alandaki tüm parsellerde ne tür yapılaşmaların gelişmesi gerektiğini belirlemektedir. Buna göre, yapılaşma esasları, "Kullanıma İlişkin Esaslar", "Yapılara İlişkin Esaslar", "Kentsel Peyzaja İlişkin Esaslar", "Ulaşım-Dolaşım Sistemine İlişkin Esaslar" ve "Altyapıya İlişkin Esaslar" olarak tanımlanmıştır.

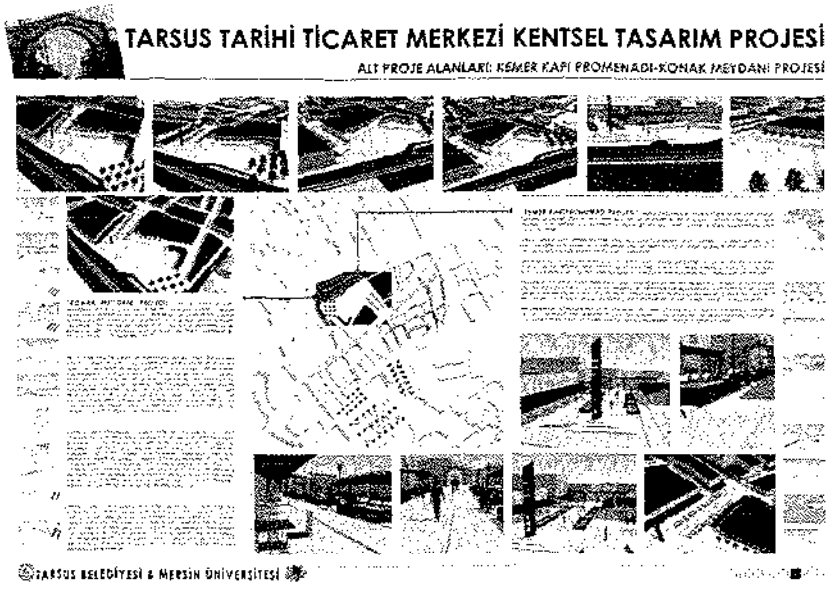
Bu başlıklar altında ayrıntılandırılan yapılaşma esaslarının temel uygulama alanları ise belirlenmiş olan "karakter bölgeleri"dir. Toplamda altı adet olan karakter bölgeleri, alanda, sorun-olanak, yapı niteliği, ada formları ve cepheler, kullanımlar ve yapı-sokak ilişkileri vb. fiziksel yapılanma ve işlevler gibi çeşitli yönlerden benzerlik gösteren alanlar olarak belirlenmiştir. Yapılaşma esasları, bu bölgeler içinde yapı adaları ve parsellere uygulanmış ve bunun sonucunda, Tarsus TTM'nde yer alan tüm parsellerde nasıl bir yapılaşmanın geliştirileceği belirlenmiştir. Bunun için, yapılaşma esasları doğrultusunda temel müdahale biçimleri belirlenmiştir. Buna göre müdahale edilecek yapılar, "doygun yapı", "düzenlenecek yapı", "korunacak yapı", "yenilenecek yapı" ve "tescilli yapı" olarak ayrıştırılmıştır.

İlke ve esaslar ile müdahale biçimlerinin her karakter bölgesi için belirlenmesinin ardından, ilkelerin, esasların ve müdahale biçimlerinin gösterildiği paftalar her bölge için özel olarak üretilmiştir (Şekil 10).

Şekil 10.: "Karakter Bölgesi A" için ilkelerin, esasların ve müdahale biçimlerinin görselleştirildiği pafta.

Bu sürecin sonunda ise alan içinde öncelikli olan beş adet alt-proje alanı belirlenmiştir. Böylece, alanının tümüne aynı anda müdahale etmek yerine bir etaplama doğrultusunda öncelikle alt-proje alanlarındaki müdahaleler hayata geçirilecek ve ardından diğer bölgelere geçilecektir. Alt-proje alanları, proje alanının dışa açılan ve kamusal olarak en fazla kullanılan alanlarında seçilmiştir. Böylece, etaplama doğrultusunda alt-proje alanları hayata geçerken alandaki müdahaleler ve sürece dayalı dönüşüm kamusal olarak daha görünür hale gelecektir (Şekil 11).

Şekil 11.: Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi içinde belirlenmiş olan öncelikli alt-proje alanlarından "Kemer Kapı Promenadı" ve "Konak Meydanı" projeleri.

3. Sonuç

Bu çalışmanın başında belirtildiği gibi çalışmayı yönlendiren ve Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi ile ilgili olan iki temel soru bulunmaktaydı:

- "Niceliksel yaklaşım" ve onunla birlikte "planlama dayalı yapılaşma"nın kentsel çevreyi biçimlendirmedeki eksiklikleri nelerdir?
- Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi, niceliksel yaklaşıma seçenek oluşturabilecek bir yaklaşım geliştirebilmiş midir ve bu yaklaşım Türkiye planlama sistemi içinde nasıl kullanılabilir?

Niceliksel yaklaşımın temel eksikleri giriş bölümünde kısa bir şekilde ifade edilmiştir. Tektipleştirmeye, aynılaştırmaya, ayrıntılı denetime ve yukarıdan aşağıya katı bir kademelenmeye dayalı niceliksel anlayış kentsel yapılı çevrenin oluşumunda farklı bağlamların oluşmasına, yerin kendine özgü özelliklerinin ortaya çıkmasına ve yerleşimlerin karakterinin güçlenmesine olanak

sağlamamakta, kentlerin giderek birbirine benzemesine, diğer bir deyişle aynılaşmış mekansal bağlamların oluşmasına neden olmaktadır. Bu yaklaşım kentsel yapılı çevredeki biçimlenmeyi bağlamdan bağımsız bir biçimde ele almakta ve bu süreci salt yasal kurallarla yönlendirilebilecek teknik bir iş olarak görmektedir. Bu yaklaşım, gerek İmar Kanunu ile olsun gerek diğer konu-temelli kanunlarla olsun kentsel çevrenin üretilmesi ve biçimlendirilmesini yönlendiren ve denetleyen araçlar olarak üretilen imar planlarında izlenebilmektedir. Yüksek düzeyde kesinliğe dayanan, ulusal düzeyde aynılık getiren düzenleyici bir sistemin ürünü olan imar planları, kentsel çevrenin biçimlendirilmesi sürecini katı ve kesin ifadeli bir şekilde yönlendirmektedir.

Bu üretim sürecinde, imar planlarının temel denetim nesnesi parsel olmaktadır. Tek parsel, -niceliksel olarak denetlenebilirliği yüksek olduğundan- hem planlama sürecinde hem de plan uygulama sürecinde üretilmesi gereken temel birim haline gelmektedir. Böylece, imar planlarında, çoğunlukla, niceliksel ölçütlere dayalı yapılanma koşulları öngörülmektedir. Yapı alanının, yapı yüksekliğinin, çekme mesafelerinin denetlendiği bu çerçevenin sınırlarını ise tek tek parseller oluşturmaktadır. Bu anlayış, yapıların çevresiyle ilişkileri üzerinde durmazken kentsel mekân oluşturmaktan da uzak kalmaktadır.

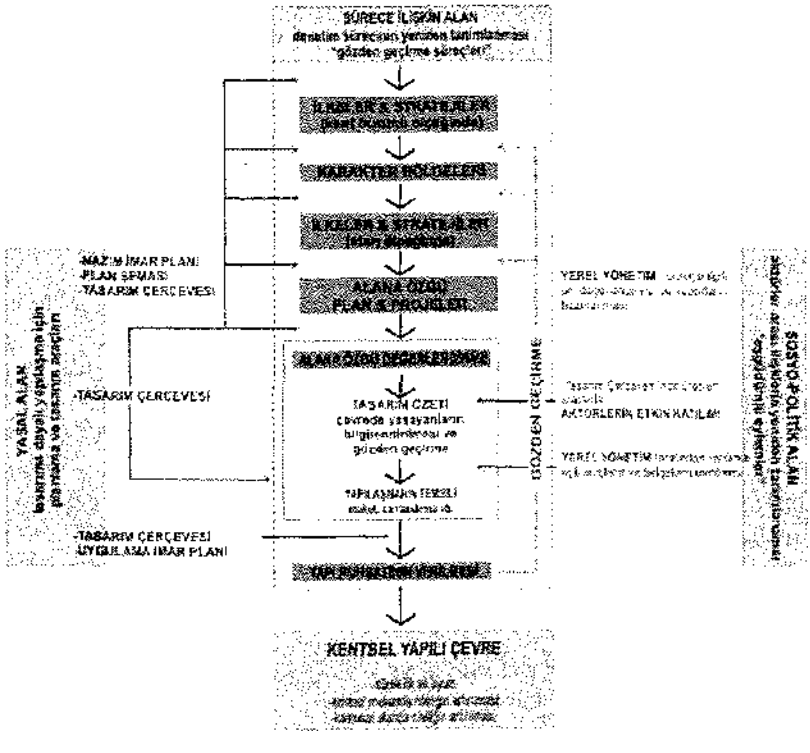
Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi'nin kendine özgü fiziksel ve sosyal dokusunun güçlendirilmesi ve alanın kente yeniden kazandırılması, Tarsus'un tarihsel ve kültürel değerleri ile birlikte bir süreklilik kazanması amacıyla üretilmiş olan "Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi", bir yandan bütüncül bir şekilde alandaki sorunların tespitini yapmış ve bu sorunların çözümüne yönelik ilke ve esasları belirlemişken, diğer yandan, tekil yapılar ölçeğinde fiziksel müdahale biçimlerini geliştirmiştir. Dolayısıyla, bir yandan yukarıdan aşağıya doğru bir gelişme bulunmaktayken, diğer yandan proje sürecini aşağıdan yukarıya doğru besleyen bir süreç geliştirilmiştir.

Bu süreçte kentsel mekanın nitelik kazanması, kentsel mekanda kapalılık ve süreklilik, kamusal alanda nitelik, hareket kolaylığı ve erişilebilirlik, okunabilirlik, adaptasyon ve çeşitlilik gibi çeşitli ilkeler proje geliştirme sürecinde göz önünde bulundurulmuş ve bu ilkeler alanın kendine özgü özellikleri ile birlikte irdelenerek alana yönelik ilkeler ile esaslar belirlenmiştir. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlatılan bu süreç bir bütün olarak "yapılaşma rehberi" adı altında somutlanmış, bu rehber Tarsus Belediye Meclis tarafından kabul edilmiş ve plan notu olarak da imar planlarına işlenmiştir. Böylece, Türkiye'de üretilen standart imar planlarına seçenek oluşturacak bir çerçeve üretilmiştir ve imar planlarında üretilen plan dili, yapılaşmanın temel olarak yapılaşma rehberi tarafından yönlendirilmesini sağlamıştır. bu çerçevede, batı dünyasında sıklıkla kullanılan kentsel tasarım rehberi ya da tasarım rehberi (urban design guideline, design guide vb.) olarak adlandırılan planlama ve tasarım aracı plan notu aracılığıyla kullanılmaya başlanmıştır.

"Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi"nin sunmuş olduğu yeniliklerden birincisi yapılaşma rehberinin oluşturulması ve bu rehber aracılığıyla yapılaşmanın bir sürece bağlı biçimde yönlendirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan, projenin sunmuş olduğu ikinci yenilik ise nazım imar planı ile uygulama imar planı arasında bir geçiş alanı tanımlayarak bu alanda karakter bölgelerinin, tasarım ilkelerinin, esaslarının ve yapılaşma rehberinin üretilmesini sağlamasıdır. Bu alan Ünlü (2007) tarafından "tasarım çerçevesi" olarak

adlandırılmaktadır. Bu çerçeve, imar planlarının yanında, mekansal nitelikleri ortaya çıkaracak ve güçlendirecek, kentsel mekanın biçimlenmesine kılavuzluk edecek yapılaşma rehberleri gibi yeni araçların üretilmesini, kent bütünü ile karakter alanları arasında bütünlüğü ve eşgüdümü, bu çerçevede strateji, ilke ve esasların üretilmesini sağlamaktadır. Bu durumda, imar planlama sisteminde nazım imar planı olarak adlandırılan kent bütünü planları, mevcut durumda olduğu gibi niceliksel yaklaşım göstermek yerine kentin tümünün ve karakter bölgelerinin kimliğini güçlendirecek stratejilerin geliştirileceği belgeler olacaktır. Böylece, yapılaşmanın yönlendirilmesine yönelik temel araçlar, karakter alanlarının üretilmesi sürecinde ortaya konacak olan "tasarım çerçevesi"nde tanımlanacaktır.

"Tasarım çerçevesi" uygulamanın omurgası ve kentsel mekândaki değişimin yönetilmesini sağlayan araç haline gelecektir. Uygulama imar planları ise nazım planlarda ve tasarım çerçevesinde belirlenen strateji, ilke ve ölçütler doğrultusunda üretilecek ve sadece yapı ruhsatı verilmesi süreçlerinde yasal bir dayanak olarak yer alacaktır. Diğer bir anlatımla, kentin bütününü kapsayan uygulama imar planları üretilmeyecek, karakter alanlarında gelişme gerçekleşeceği zaman, "tasarım çerçevesi"nde belirlenen ilkeler ve ölçütler doğrultusunda uygulama imar planları hazırlanacaktır. Bu alanda, aynı zamanda salt "planlamaya dayalı yapılaşma"nın alternatifi olarak "tasarıma dayalı yapılaşma"nın da geliştirildiği görülmektedir (Şekil 12).

Şekil 12.: "Plana dayalı yapılaşma"ya seçenek olarak geliştirilen "tasarıma dayalı yapılaşmanın şeması

Diğer yandan, dönüşüm süreçlerinde sıklıkla karşılaşılan durumlardan biri de alanın değer kazanmasının ardından alan kullanıcılarının, alanı terk etmesi ve alanın kendine özgü niteliklerinden biri olan sosyal dokusunu kaybetmesidir. "Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi" ise alanın kullanıcılarının oluşturduğu sosyal doku, fiziksel dokunun ayrılmaz bir parçası olarak görülmüş ve proje geliştirme ile proje uygulama süreçlerinde kullanıcıların etkin katılımının sağlanmasının gerekliliği temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bu sürecin ardından, alanın kendine özgü dokusunun korunması ve kullanıcıları ile birlikte yaşatılması da temel ilkelerdendir.

Sonuç olarak, "Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi Kentsel Tasarım Projesi", kentsel yapılı çevrenin değişimi ve dönüşümünün yönetilmesi açısından, Türkiye planlama sisteminde kullanılması olanaklı olabilecek, alanların tektipleştirilmesine değil kendine özgü özelliklerinin ortaya çıkarılmasına yönelik yeni araçlar ve yeni bir çerçeve sunmuştur. Bu yönüyle proje, "niceliksel yaklaşım" ve "plana dayalı yapılaşma"nın karşısına "niteliksel yaklaşım" ve "tasarıma dayalı yapılaşma" ile önemli bir seçenek sunmuştur.

Kaynaklar

AKKAR, Z. M. (2006); "Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye, Planlama, 2006/2, 29-38.

ALTABAN, Ö. (1998); "Cumhuriyetin Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi" in Sey Y.(ed.),75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık,Tarih Vakfı, İstanbul.

ALTABAN, Ö. (1985); "İmar Yasa Tasarısı Üzerine Görüşler", Mimarlık, 16-19.

BADEMLİ, R. (2002); "Plan uygulamaları" in MİMARLAR ODASI GENEL MERKEZİ (2002); İmar Hukukunda Toplum ve Mimarlık, Mimarlar Odası, İstanbul.

BARNETT, J. (1982). An Introduction to Urban Design. New York: Harper & Row.

ÇEÇENER, H. B. (2002); İmar Hukuku ve Kentleşme Sürecindeki Olumsuzluklar, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, Özdil Basımevi.

DUYGULUER, F. (1989); İmar Mevzuatının Cumhuriyet Dönemi Mimarlığına ve Şehir Planlamasına Etkileri, TBMM, Ankara.

GÖK, T. (1981); "İmar Mevzuatının Değerlendirilmesi", İmar Planlaması Yapım ve Uygulama Süreçleri, Ş.P.O., Ankara.

GÜNAY B. (1985); "İmar Yasa Tasarısı ve Planlama Eylemi", Mimarlık, Vol. 4, pp.16-19

GÜNAY B. (1999); Urban Design is a Public Policy, METU Faculty of Architecture Press, Ankara.

GÜNAY B. (2006); "Şehircilik-Planlama-Tasarlama-Mimarlık-Peyzaj", Planlama 2006/4, TMMOB Şehir Plancıları Odası yayını.

HALL, A. C. (1996); Design Control: towards a new approach. Oxford: Butterworth Architecture.

LANG, J. (2006); Urban Design: A Typology of Procedures and Products, Elsevier, Architectural Press, Oxford.

MOUGHTIN, C, R. CUESTA, C. SARRIS, P. SIGNORETTA (2004); Urban Design: Method and Techniques, Elsevier, Architectural Press, second edition, Oxford.

OSMAY, S. (1998); 1923'ten Günümüze Kent Merkezlerinin Dönüşümü, 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı, İstanbul.

ÖZBAY H., (1989), "İmar Yönetmelikleri ve Sorunlar", Mimarlık 89/5, 44-47.

SHIRVANI, H. (1985). The Urban Design Process. New York: Van Nostrand Reinhold.

TEKELİ, İ (2002); "Türkiye kent planlamasının yeniden kurumsallaşmasını düzenlerken düşünülmesi gerekenler üzerine", Planlama, 2002/1, pp. 4-11.

ÜNLÜ T. (2006); "Kentsel Mekânda Değişimin Yönetilmesi/Management of Change in the Urban Built Environment", METU Journal of the Faculty of Architecture, 2006/2.

ÜNLÜ T. (2007); "Planlamada ve Şehircilikte Nitelik Sorunu", 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokyumu: Planlama Meslek Alanı, Geçmişten Geleceğe, Kasım 2007.

ORTA-ÖLÇEKLİ KENTLERDE YENİDEN YAPILANMA: ISPARTA KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ

Pervin ŞENOL
Süleyman Demirel Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Ş. Gülin BEYHAN
Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Ziya GENÇEL
Süleyman Demirel Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, orta-ölçekli kentlerde yeniden yapılanma biçimleri ve süreçlerini Isparta Kent Merkezi örneği üzerinden gündeme taşımaktır. Kentsel yeniden yapılanma süreçleri birbirleriyle ilişkili dört farklı noktada ele alınmaktadır: sosyal ve mekansal dokuya yansıyan kent -hinterlandı ilişkisini anlamak; kent merkezi bütününde farklı mekansal kurguların birbirleriyle olan ilişkilerini kavramak; dönüşüm projeleri kapsamında gündeme gelen müdahalelerin kendi içinde ve yakın çevresiyle olan ilişkilerini sorgulamak; dönüşüme tabi tutulan alanların mimari ve kentsel tasarım değerlerinin taşıdığı yeni anlamları tartışmaktır. Bu kapsamda; Erken Cumhuriyet dönemi İstasyon Caddesi'nin gelişimi, Çarşamba Pazarı kentsel dönüşüm projesi ve günümüzde yarı-kırsal nitelik taşıyan Çünür Mahallesi'nin dönüşümü örnekleri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Yeniden Yapılanma, Orta-Ölçekli Kentler, Isparta Kent Merkezi*

Giriş

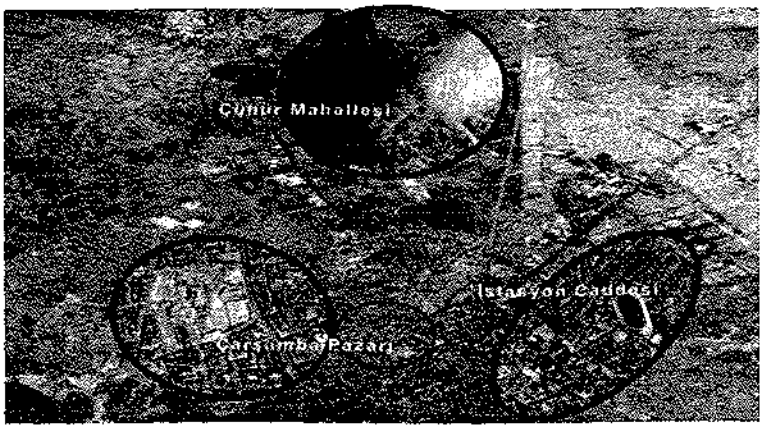
Orta ölçekli kentlerin genel özelliklerinden biri kırsal çevre ve diğer kentsel alt merkezler ile kurduğu ilişkidir. Bu ilişki ağı metropol kentlerin ilişki ağlarından farklılıklar göstermektedir. İlçe ve kırsal nitelikli yerleşmelerin yönetsel, ticari ve sosyal merkezi nitelikleri orta ölçekli kent merkezinde gerçekleşmektedir. Bu ölçekteki kentlerde kent merkezi hem kentin hem de il bütünündeki yerleşmelerin merkezi konumundadır. Hinterlandındaki yerleşmelerin merkezi olma özelliğinin yanı sıra kentin merkezi işlevleri de yine aynı kent merkezinde gerçekleşmektedir.

Bu ikili hizmet yapısının metropol kentlerde ayrışmış alt merkezler olarak gelişmesine karşın orta ölçekli kentlerde bu yapı tek merkezde toplanmaktadır. Bu nedenle, bu merkezler bir ölçüde yarı kırsal ilişkilerin ve yarı kırsal mekânsal özelliklerin bir arada görüldüğü merkezler niteliği taşımaktadır. Bir başka ifade ile kent merkezi kırsal ve kentsel fonksiyonlarla birlikte kırsal ve kentsel nüfusun da buluşma noktası niteliğindedir.

Isparta Kent Merkezi de tanımlanan bu özellikleri taşımaktadır. Isparta il bütününde 14 ilçe merkezi, 38 belde ve 173 köy yerleşmesi ile toplam 225 yerleşim yeri bulunmaktadır (Isparta Valiliği,2008). Bu yerleşim deseninde Isparta kent merkezinin işlevi, ilçe merkezleri ve kırsal alanların ekonomik, idari işlevlerini kent merkezinde barındırmaktır.

Orta ölçekli kentlerin bir diğer özelliği de kentin ve kent merkezinin ölçeğinden kaynaklanan özelliklerdir. Kentin yaygınlık ve yoğunluk düzeyindeki farklılık büyük kentlere oranla tasarım süreçlerinin daha bütünsel olarak gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak nitelikler taşımaktadır. Bu anlamda işlevsel alanlarda sürekliliğin sağlanması planlama, tasarım ve mimari boyutta olanakları arttırmaktadır. Kentin geçmişe referans vererek tasarlanması ve bu referansların mekânsal sürekliliklerle düzenlenebilmesi de olanaklar arasındadır.

Bu olanaklara karşın tasarım süreçleri ve mimari açıdan yaşanan gelişmelerde kentin gelişme süreci içinde başarılı sonuçlar yakalanamamaktadır. Isparta kenti örneğinde bu tartışma kentin gelişme süreci içinde ve tasarım süreçleri ile mimari gelişimleri incelenerek anlaşılabilecektir. Bu tartışmaya yol gösteren üç örnekten ilki İstasyon caddesidir. Cumhuriyet sonrası gelişen bu cadde belirli bir dönüşüm projesine tabi tutulmamış olmasına rağmen farklı dönemlerin hakim anlayışı çerçevesinden etkilenerek uzun dönemde dönüşüm yaşayan bir aksı temsil etmektedir. İkinci örnekte benzer şekilde planlı, tasarlanmış bir kentsel dönüşümden çok kent gelişme aksı üzerinde yer alan ve hızlı gelişme baskısı altında kırsal nitelikten kentsel niteliğe dönüşme eğiliminde bir köy olan Çünür yerleşmesidir. Üçüncü örnek ise kent merkezinde yer alan ticaret alanı olarak planlanmış, "kentsel yenileme" projesi ile dönüşüme tabi tutulan Çarşamba Pazarı yerleşmesidir (Resim 1).

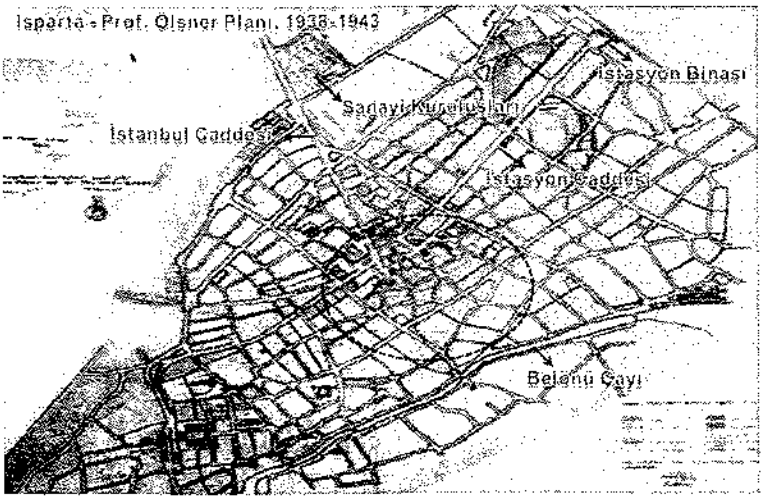
Resim 1.: Isparta Kent Merkezi Bütününde Çalışma Alanlarının Konumu (Google Earth, 2008)

Bu üç farklı alanda gerçekleşen üç farklı dönüşüm süreci orta ölçekli bir kent niteliği taşıyan Isparta kent merkezinin dönüşümünün incelenmesinde önem taşımaktadır.

1. Isparta Kentinde Sosyo-Mekânsal Dokunun Dönüşümü

Isparta kent merkezinin sosyal mekansal dokusunda gözlemlenen dönüşümler, diğer kentlerimizde gözlemlendiği gibi, ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği sosyal ve ekonomik yapıda oluşan değişimlerle başlamıştır. Ancak, Cumhuriyet dönemi öncesine kadar, Isparta kent merkezinin mekansal kurgusu klasik bir Osmanlı kenti modelini yansıtmaya devam ettiği de söylenebilir. Cami, medrese, külliye, bedesten ve hamam gibi sosyal işlevleri olan yapılar kentin nüvesinde konumlanırken idari binalar ile zanaat merkezleri bu tarihi yapıların etrafında kümelenmiştir. Konutlar ise, diğer geleneksel Türk kentlerinde olduğu gibi, söz konusu merkezin hemen çevresinde yer almıştır. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde orta-ölçekli bir kasaba görünümünde olan Isparta kenti, gerçekleştirilen bir takım reformlar aracılığıyla, geleneksel yapının belirli bir çerçevede kırılma eğilimine girmiştir. 1930'larda gerçekleştirilen reformlarla birlikte, modernleşme sürecinin geleneksel kentlerdeki yansımaları olarak hükümet ya da belediye konağı gibi yeni yapılar ortaya çıkmaya başlamıştır [3](Çetin, Haştemoğlu, 2007).

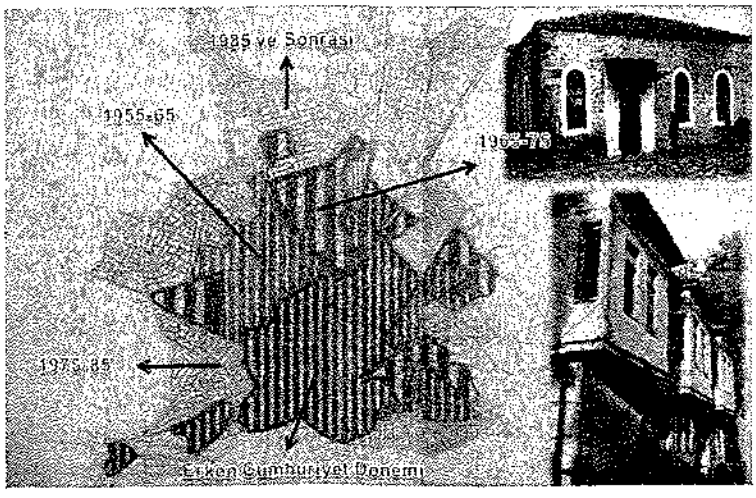
Modernleşme sürecinde, toplumsal yaşamın bütününü ilgilendiren köklü değişimin en önemli araçlarından birisi de kent mekanının Cumhuriyetin ilkeleri doğrultusunda düzenlenmesidir. Erken Cumhuriyet döneminde imar planları toplum belleğinde bir ulus bilinci oluşturmak ve bu bilinç üzerinde bir ülke inşa etmek isteğinden kaynaklandığı da söylenebilmektedir. (Tekeli, 2001). Belirtilen dönemde devlet işletmelerinin kurulduğu orta ölçekli Anadolu kentleri için planlı kentleşmeye geçiş öngörülmektedir. Isparta kent merkezinde ilk dönem yatırımlar 1934-35 yıllarında Sümerbank İplik Fabrikası ve 1944 yıllarında Gül Yağı Fabrikası, 1936 yılında ise Batı

Harita 1.: Isparta Kenti Prof. Ölsner Planı, 1938-43 (Çakmakçı, 1943; Türk, 2008)

Anadolu Demiryolu hattının ulaşmasıdır. Bu dönemle birlikte Isparta kent mekanında günümüze dek uzanan İstasyon Caddesinin temelleri atılmaktadır. İlk planlama çalışması ise 1938-1943 yıllarında yapılmış olan Ölsner Planıdır (Harita 1). Bu plan, kenti, dönemin modern şehircilik anlayışını yansıtan işlevsel bölgeleme anlayışına uygun olarak düzenlemiştir. Bu planla birlikte kentin yeni gelişme alanı, Erken Cumhuriyet döneminin kent planlama anlayışıyla örtüşecek biçimde demiryoluna doğru kaydırılmaktadır (Çetin, Haştemoğlu, 2007).

Isparta kenti 1920'li yıllarda tarımsal nitelikli bir kent niteliğini taşımaktadır. İl bütününde de tarımsal üretim ağırlık taşımakta ve kentin belirleyici öğesini tarım sektörü oluşturmaktadır. 1927- 1950'li yıllarda kent merkezi nüfusunun 18 bin kişi ile sabit kaldığı, 1955 yılından sonra nüfusun arttığı görülmektedir. Kent çevresinde ulaşım olanakları şose yollar aracılığıyla gerçekleşmektedir. 1936 yılında, İzmir Eğirdir hattı olan demiryolu Isparta merkez bağlantısı ulaşıma açılmış ve demiryolu ulaşımı kentin diğer iller (İzmir, Burdur, Afyon) ve kırsal yerleşmeler arasında ulaşım olanağının sağlanmasında önem kazanmıştır (Demirgil, 2007).

Harita 2.: Isparta Kentinin Mekansal Gelişimi (Kırzıoğlu, 2008)

Isparta Kentinin gelişim sürecini Türkiye'de mekansal gelişmelerin kırılma noktalarının belirlendiği dönemler üzerinden ele almak mümkündür. Bu dönemselleştirmeler a. 1950-1980 yılları, b. 1980 1990 yılları, c. 1990'lardan günümüze dek olan dönemler oluşturmaktadır. Belirlenen bu dönemler içinde Isparta Kenti gerek çevresiyle kurduğu ilişkilerinde gerekse bu ilişkilerin kent merkezine yansıma biçimlerinde değişim / dönüşüm geçirmektedir (Harita 2).

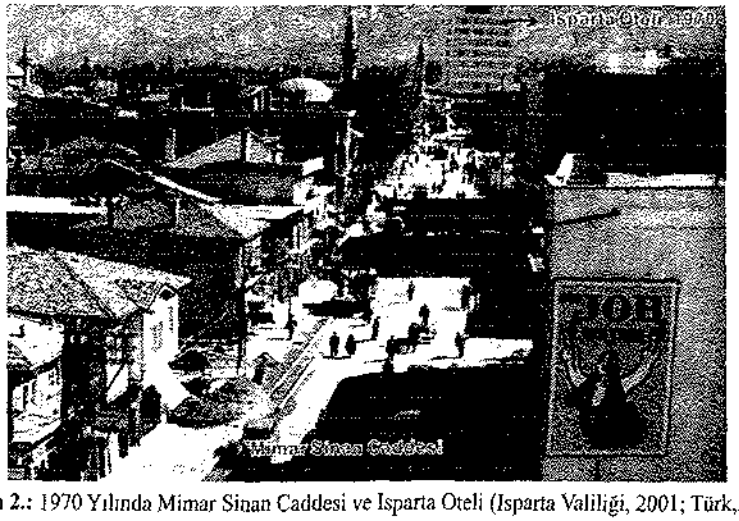
a. 1950-1980 yılları arasında Kent

Cumhuriyetin öz bilincini inşa etmede kültürel ve sosyal içerik yüklenerek başlı başına bir dönüşüm projesi özelliği taşıyan demiryolu ve istasyonları, toplumun dışa açıldığı ve modern yaşam gereçleriyle tanıştığı yerlerdir. Demiryolu'nun pek çok orta-ölçekli Anadolu kentlerine

sağladığı bir başka katkı ise, buralara "İstasyon Caddesi" kavramını getirmiş olmasıdır. Bu bağlamda, istasyon caddesi modernite projesini kentsel ölçekte görünür kılan radikal bir imar düzenlemesidir. Isparta kent merkezinde bu yıllarda başlayan "İstasyon Caddesi"nin gelişimi istasyon ve demiryollarının taşıdığı önem doğrultusunda ve kent merkezinin işlevlerindeki dönüşümlere paralel olarak dönüşüm gösterecektir. (Çetin, Haştemoğlu, 2007).

Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan kentleşme hareketlerinin etkisi Isparta kentinde ancak 1960'lı yıllarda gözlenir. 1960'larda hız kazanan kentleşme hareketleri sonucu, kentin ekonomik, sosyal ve demografik yapısındaki değişimler aynı zamanda kentin mekânsal yapısının da değişiminde etkin rol oynar. Özellikle Belönü Çayı kenarında halı yıkama fabrikaları, boyahaneler, iplik imalathaneleri gibi endüstriyel faaliyetler gelişmeye başlar. Bu gelişmelere paralel olarak, kentin nüvesinde ağırlıklı olarak kamu kullanımlarına ait hizmet yapıları oluşturulmaya başlanır ve zamanla kent merkezi büyüyerek yeni fonksiyonları da üstlenmeye başlar. Kentin sahip olduğu ekonomik etkinliklere bağlı olarak alansal olarak büyümesi ve aynı zamanda kent merkezinde mekân talebinin artması sonucunda kentin yeniden yapılanmasına yönelik form değiştirme talebini ortaya çıkarmaktadır. (Çetin, Haştemoğlu, 2007)

Bu yıllar arasında Isparta Kentinin yeni İmar Planı (1967 yılı) yürürlüğe girmiştir (Kırzıoğlu, 2008). 1964 yılında Isparta Oteli adı ile kent merkezinde ilk büyük ve yüksek katlı bina inşa edilmiştir (Resim 2). Bu döneme kadar kent dokusu 2-3 katlı binalardan oluşmakta ve en yüksek binası 5 katlı Konak Oteli olarak bilinen binadır. Kentin yaygın yerleşme deseninin başlaması ile birlikte toplu ulaşımının gelişimi de 1960 yılında ilk belediye otobüsünün alınması ile başlamaktadır. 1970 yılında kent merkezi nüfusu 50 bin kişiye ulaşmıştır. Bu yıllarda, Çünür köyünün ve 1980'lerde gündeme gelecek olan üniversite yerleşke alanının bulunduğu kentin kuzey aksında ilk toplu konut uygulamaları tek katlı, müstakil konutlarla başlamaktadır. Kentin çevresiyle ilişkisinde kent merkezi ekonomik ve idari merkezi işlevlerini üstlenmektedir. (Kırzıoğlu, 2008; Demirgil, 2007)

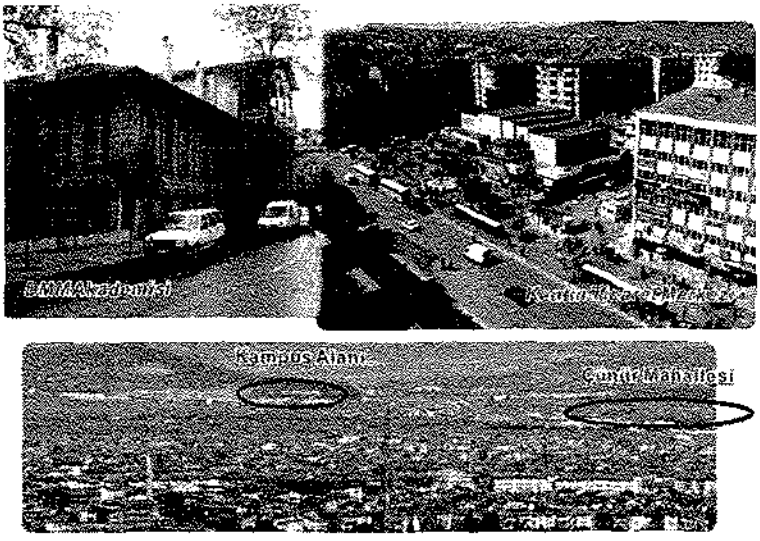

Resim 2.: 1970 Yılında Mimar Sinan Caddesi ve Isparta Oteli (Isparta Valiliği, 2001; Türk,2008)

b. 1980-1990 yılları arasında Kent

1980 yılında kent merkezinin nüfusu 86 bin kişiye ulaşmıştır. Bu yıllarda kent merkezinin yoğunluğu 130 kişi/ha'dır (Kırzıoğlu, 2008). Tarımsal üretim merkezli kent ekonomisi bu yıllarda hizmetler sektöründe artışla değişmeye başlamıştır. Ekonomik yapıdaki değişimle birlikte kentin mevcut yerleşim dokusunda kullanım türleri ve yoğunluk da değişmiş, yerleşim çeperlere doğru yayılmaya başlamıştır.

Kent merkezindeki dönüşümü hızlandıran gelişmeler; 1976 yılında açılan Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisinin 1982 yılında Akdeniz Üniversitesine bağlanması ile öğrenci sayılarındaki artış; 1984 yılında yerleşke inşaatının kuzey aksında yer alan Çünür Köyü sınırlarında başlamasıdır. (Demirgil, 2007).

Resim 3.: 1980-1990 Yıllarında Kent Merkezi ve Kentin Kuzey Aksı (Kırzıoğlu, 2008)

Bu gelişmeler kentin kuzey aksı ve batı aksında gelişim ivmesini arttırmıştır (Resim 3). Kent yerleşimi karayolu ulaşım olanaklarının artmasına paralel olarak çeperlere doğru yayılırken kent merkezinde ticaret alanlarında gelişmenin başladığı görülmektedir. 1983 yılında yapılan İmar Planında kent gelişme akslarının belirlenmesinin yanı sıra tarihi dokunun korunmasına yönelik kararları da içermektedir. Ancak bu kararların uygulamaya geçirilmediği mevcut tarihi mirasın büyük bir kısmının hızlı yapılaşmalar sürecinde yitirildiği görülmektedir. Bu dönem kentin ve kent merkezinin dönüşüm sürecinde "geçiş dönemini" temsil etmektedir.

c. 1990-2008 yılları arasında Kent

1990 yılında kent nüfusu 133 bin kişi, 2000 yılında ise 170 bin kişiye ulaşmıştır. 2000 yılında kentin nüfus yoğunluğunun 240 kişi/ha olduğu görülmektedir. Bu dönemde nüfus artışının en temel nedenleri Süleyman Demirel Üniversitesinin kurulması, Antalya-Ankara bağlantısının

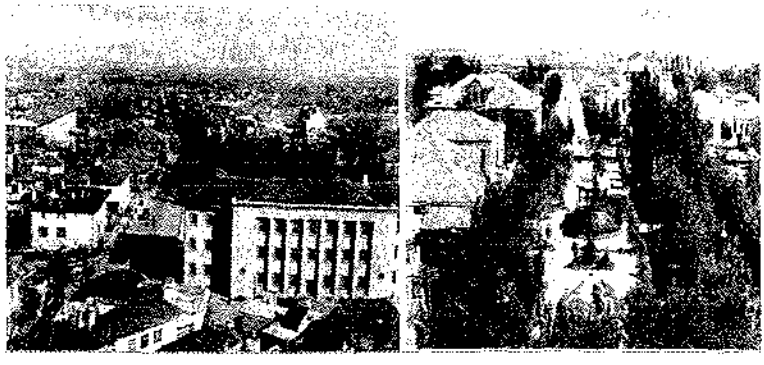
sağlandığı yolun hizmete açılması, Denizli Isparta karayolundaki gelişmeler oluşturmaktadır.

Ülkemizde kentsel yeniden yapılanma çalışmaları, özellikle 1990'lardan sonra daha sıklıkla gündeme gelmektedir. Yeni yaşam alanları, yeni merkezler ile birlikte kent meydanları oluşturma ya da var olanları yenileme faaliyetlerine ağırlık verildiği gözlenmektedir. Bu bağlamda, Isparta Belediyesi de, kent merkezinde valilik, bedesten, hamam, cami arasında kalan alanda yeni bir kent meydanı ve bu meydan ile yeni bir kent kimliği oluşturmayı hedeflemektedir. Çarşamba Pazarı (Halk Pazarı) olarak bilinen alanda "Isparta Kültür ve Ticaret Merkezi" projesi bu dönemde gündeme gelmektedir.

2. Kent Merkezi Bütününde Mekân Kurguları

Kentin dönüşüm sürecinde ele alınan üç yerleşim alanı İstasyon Caddesi, Çünür Mahallesi ve Çarşamba Pazarı (Resim 1) 1950-2008 tarihleri arasında farklı dönüşüm biçim ve süreçlerine tabi olan üç ayrı alandır. Bu alanların geçirdiği dönüşüm Tablo 1'de yer almaktadır.

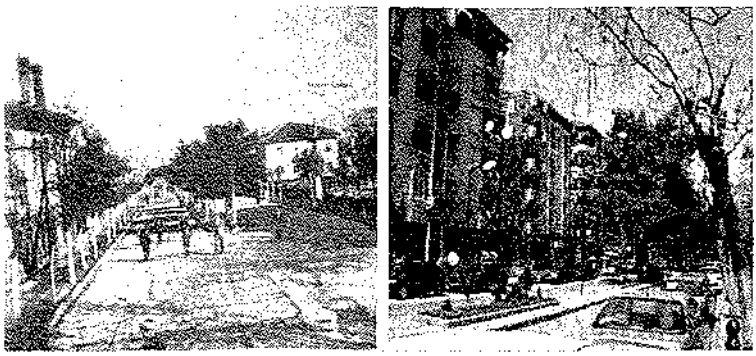
1950'li yıllar İstasyon Caddesinin rekreasyon amaçlı düzenlenmesi ile caddenin ikili işlevi üstlenmekte olduğunu göstermektedir. Bunlardan ilki kentsel tasarım ve rekreasyon çalışmaları ile Cumhuriyetin kamusal alanlarının oluşturulması ve bu alanlarda yeni toplumsal yapının geliştirilmesidir. Diğeri ise çeper yerleşmeler ile ilişkinin kurulduğu / yük ve yolcu akımlarının kent merkezine ulaşımının sağlandığı aks olma özelliğidir (Resim 4). Caddenin kent merkezine girişinde yer alan Atatürk Parkı ve bu parkın çevresinde bugün halen ayakta kalmayı başarmış olan bugünkü kullanımıyla Milli Eğitim Müdürlüğü binası (İdadi Mektebi), Valilik Binası, Garnizon binası (Tümen Karargâh Binası) gibi idari ve askeri yapılar ve Üzüm Pazarı gibi ticari alanlar yer almaktadır. (Resim 4)

Resim 4.: Kent Merkezinde İstasyon Caddesi Ana Aksı ve Rekreasyonel İlişki (Isparta Valiliği, 2001)

Orta ölçekli bir kent niteliği taşıyan Isparta kentinde dönüşüm alanları olarak ele alınan İstasyon Caddesi, Çünür köyü (günümüzde Çünür Mahallesi) ve Çarşamba Pazarı mekânsal kurgusu, mimari kimliği, dönemin yapım teknolojisi açısından Tablo 2'de değerlendirilmiştir. Tablo 2'de de görüldüğü üzere İstasyon Caddesi 1950'lerde ülkenin genelindeki mimaride modernleşme

hareketi doğrultusunda gelenekselden moderne geçiş ancak yerel izler taşımaktadır. 1980lerde ise apartmanların ilk örnekleri görülmekte ve düşük yoğunluklu,2-3 katlı yapılaşmaların yerini 5 katlı apartmanlar almaya başlamaktadır (Resim 5). Bu erken dönem apartman mimarisi cadde kimliğinde sorun oluşturmamaktadır. Ancak 1990lar ve günümüzde, rant merkezli yapılaşmaların artışı ile cadde kimliğine duyarsız, kamusal niteliğin dönüşümünü yansıtan yapılaşmış çevre oluşmuştur.

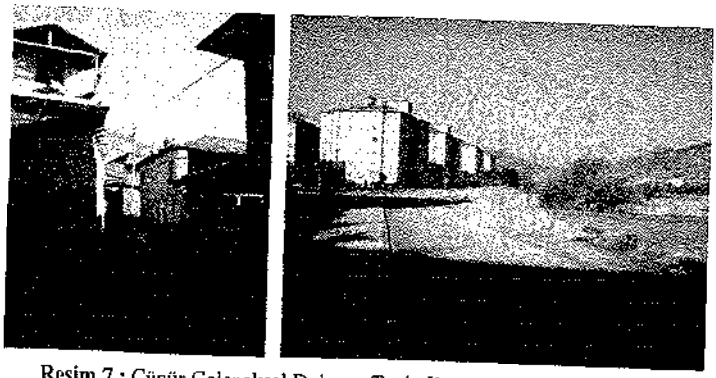

Resim 5.: İstasyon Caddesi 1950, 2008 (Isparta Valiliği, 2001 / Beyhan, 2008)

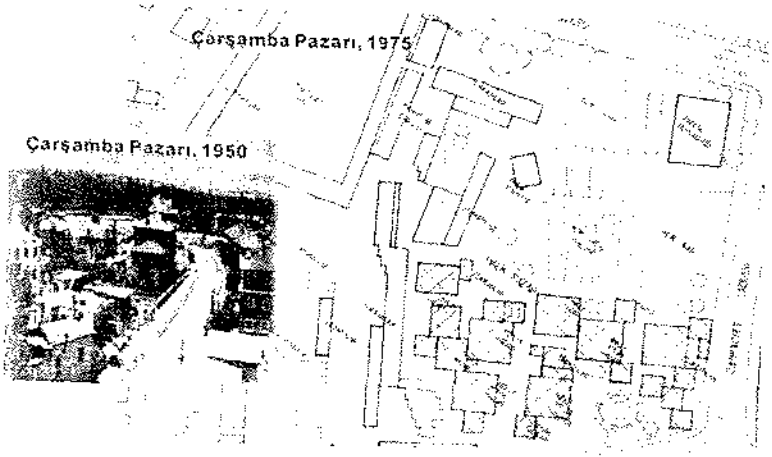
Aynı yıllarda, Çünür Köyü kentin dışında, henüz karayolu ulaşımının yaygınlaşmaması nedeniyle dönüşüm geçirmemiş bir köy niteliğindedir. Çünür Köyü, 1950 - 1980'ler boyunca kırsal doku mekânsal ve vernaküler cephe anlayışına sahip olmuştur. Günümüzde ise, kırsaldan bahçeli ev dokusuna ve kerpiçten betonarmeye geçiş gösteren bir mimari dönüşüm sergilemektedir (Resim 6). Çünür Köyünün dönüşümünde, karayolunun ve üniversite yerleşke alanının gelişimi, Toplu Konut İdaresince gerçekleştirilmiş toplu konut uygulaması ve bazı ticari aktivitelerin yer almaya başlaması etkin olmuştur. Kırsal yerleşmenin plan anlayışı, tasarım objektifi, mimari karakteri ve yapım teknolojilerine referans vermeden gelişen konut alanları kırsal yerleşim alanının hızla kentsel gelişme alanına dâhil edilerek özgün kırsal ve mimari niteliklerini yitirmesine neden olmaktadır (Resim 7).

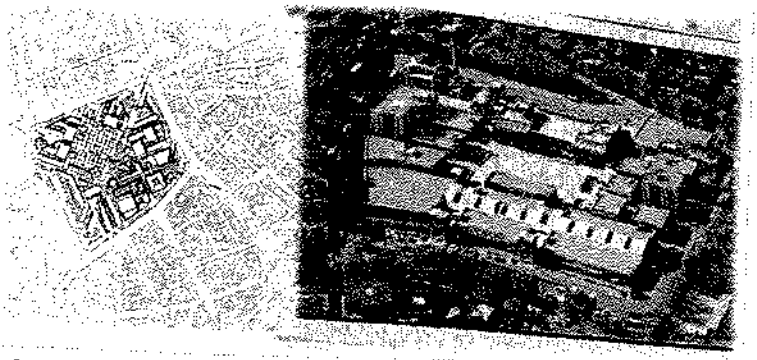
Resim 6.: 2000'li Yıllarda Çünür Mahallesi (Türk, 2008 / Google Earth, 2008)

Resim 7.: Çünür Geleneksel Doku ve Toplu Konut Alanı (Beyhan,2008)

Harita 3.: Proje Yarışması Öncesi Çarşamba Pazarı Planı (Isparta Valiliği, 2001 / Isparta Belediyesi)

Resim 8.: Solda-Yarışmada Kazanan Proje Planı, Sağda-Uygulanan Proje (Velioğlu, Berk, 1997 /Kırzıoğlu,2008)

Çarşamba pazarının bulunduğu bölge 1960'lı yıllarda boş bir alan iken 1967 yılında yapılan İmar Planında konut alanı olarak planlanmıştır. Çarşamba Pazarı, 1950'lerde Isparta kentinde konut dokusunun sonlandığı henüz ticaret alanına dönüşmemiş bir yapıdadır. Yakın çevresinde, gelenekselden modern döneme geçişin mekânsal kurgusu, rasyonalist ve brütalist cephe kimliği ve yığma strüktürü ile inşa edilmiş örnekler görülmektedir (Harita 3). Kent belleğinde Çarşamba pazarı bu tarihten sonra gelişmeye başlayacaktır. Açılan yarışma ile kırsal yerleşmelerinde rahatlıkla ulaşabileceği şekilde tasarlanan Çarşamba pazarı kent belleğine girmeye başlamaktadır.

1980'lerde ise kentin gelişim yönü içerisinde kalan ve ticaret amaçlı kullanım önerilen alanda bir Pazar kompleksi oluşturulmuştur. Alan işlevsel özelliğini günümüzde de devam ettirmektedir. Proje çevreyle karakter ve ölçek boyutunda uyumlu, parçalı birimlerden oluşan ve kentin farklı gelişme akslarına referans veren ve bünyesinde bulunan köy garajı nedeniyle kırsaldan, çevreden alana toplayıcı nitelikler taşımaktadır (Harita 3). 1997den günümüze kadar ise üç aşamalı bir proje süreci yaşanmıştır. 1997 tarihli Çarşamba Pazarı Kentsel Tasarım ve Mimari Proje yarışması sonucu elde edilen birinci proje bir önceki dokunun referansları ile yola çıkmış, kentin ana akslarını alana getiren ve yerel ölçekte kurgulanmış bir mimariye sahipti (Resim 8). Uygulanmayıp farklı bir proje ortaya konduğunda ise yeni proje kenti yadsıyan ve mega tesis olma ölçeğine aday, kentin geçmişten gelen mimari kimliği dışında suni bir kimlik oluşturma çabası içermektedir. Gelinen son noktada kompakt, içe dönük, mega alışveriş merkezleri karakterinde ranta dayalı bir proje uygulanmaktadır. Yükseklik ve yoğunluktan dolayı alanın algılanabilirliği, çevre dokuyla ilişki ağı ve özgün karakteri yok olmuştur (Resim 8).

Tablo 1.: Isparta Kenti Özelinde İncelenen Alanlarda Mekansal Kurguların Dönüşümü (1950-2008)

		İstasyon Caddesi	Çünür	Çarşamba Pazarı
1950	İşlevsel	Okullar, kamu binaları ve konutları üzerinde toplayan, İstasyon ile kent merkezi arasındaki ulaşım ilişkisini kuran ana omurga	Kent merkezine 7 km mesafede kırsal içerikli, kentten ve diğer alt merkezlerden kopuk, Eski bir köy yerleşimi	Kentsel konut dokusunun çeperinde yer alan, henüz yapılaşmanın olmadığı, tarımsal nitelikli bir alan
	Yapısal	Erken Cumhuriyet Dönemi kimliğinde düşük yoğunluklu yapılaşma, kamu yapılarının dağılımı ve boyutları, refüjleri ve ağaç dizisi, ayrışmış trafik ile kamusal alan tasarımı	Klasik köy Dokusunun yapısal karakteristiklerini yansıtan, organik bir forma sahip özgün bir yer	Tarımsal niteliği ön plana çıkan boş bir alan
	Konumsal	Eski kent dokusu ile yeniyi ayrıştıran ve eski kent merkezi işlevlerine yakın bir kentsel alan	Kent merkezden uzak, ama İstanbul yolu üzerinde olan kırsal nitelikli bir yerleşme	Kentsel konut alanının dış çeperinde boş alan, fakat kent merkezine 6-7 yüz metre mesafede
	Kent / Çeper / Merkez ilişkisi	1970'lere kadar kent merkezinin diğer kentlerle-alt merkezlerle bağlantısının kurulduğu, kır/kent bağlantısının sağlandığı aks	Kırsal çevrenin kent merkezi ile kurduğu geleneksel ilişki ağı	Kent merkezinden kuzeybatıya doğru yönelen ana akslardan birinin kenarında olması
1980	İşlev	Elitist yaşam tarzını benimsemiş, kentin önde gelenlerinin tercih ettiği, stadyum ve dinlenme alanlarının bulunduğu Prestij konut alanı	kırsal içerikli, kentten kopuk bir köy yerleşimi	Kent ile yakın ilişki ağı kurularak merkezin kuzeybatı ticaret aksının yönlendiği, köy garajı ile toplayıcı bir nitelik kazanan alan
	Yapısal	Dönemin mimari anlayışına uygun olarak tasarlanan kentsel bir koridor olmaya doğru yönelen, kentsel bellek oluşumuna katkıda bulunan imgeleri ve planlama anlayışını yansıtan bir alan	Klasik köy Dokusunun yapısal karakteristiklerini yansıtan, organik bir forma sahip özgün bir yer	Kent merkezinin yayılma ve gelişme bölgesinde olmasından dolayı, kent merkezinin benzer yapısal niteliklerin eklemlendiği alan
	Konum	Kent merkezinin bir parçası konumunda rekreatif aktivitelerin yoğunluk Kazandığı kentsel bir bölge	Kent merkezden uzak, ama İstanbul yolu üzerinde olan kırsal nitelikli bir yerleşme	Kent merkezinin yayılma ve gelişme bölgesinde
	Kent / Çeper / Merkez ilişkisi	Kent merkezinin diğer alt merkezlerle bağlantısının kurulduğu, kır/kentin sağlandığı ana omurga	Kırsal çevrenin kent merkezi ile kurduğu ilişki ağı	Kent çeperi ile kurduğu işlevsel ilişki tasarım sürecine yansımış (örneğin, köy garajına sahip olması)

1990	İşlev	Ticaret ve prestij konut alanı	Kırsal nitelikten kentsel niteliğe doğru dönüşüm sürecine giren bölge	Kent çeperi işlevi yerini tüketim merkezli ticaret alanı işlev ve tasarımına terk etmesi
	Yapısal	yüksek katlı, prestij konut ve ticaret ağırlıklı gelişme	Ana aksa (İstanbul Yolu) dik olarak açılan dağıtıcı yollar arasında oluşan yapı adaları, organik yapının daha rasyonel bir düzenlemeye yönelmesi	Kent merkezinde toplu tüketim alanı / ticaret merkezi / çeperle kurduğu ilişkinin ortadan kalkması
	Konumsal	Kent merkezi - Konut ve ticaret ağırlıklı gelişme	Kente eklemlenmiş, bazı merkez işlevleri barındıran yarı-kentsel nitelikli kazanmaya doğru yönelmesi	Ticaret ağırlıklı, tek-kompleks bina tasarımlı gelişme
	Kent / Çeper / Merkez ilişkisi	Konut/ticaret alanı olarak gelişmesi, çeperle olan ilişkisini koparması, bazı merkezi fonksiyonların bu alana kayması	Üniversitenin ve bazı sosyal altyapıların gelişimiyle konut fonksiyonlarına dönüşme sürecinin başlaması	Kent merkezi

Tablo 2.: Dönüşüm Alanları Mekânsal Kurguları ve Mimari Nitelikleri (1950-2008)

		İstasyon Caddesi	Çünür	Çarşamba Pazarı
1950	Plan Anlayışı	Geleneksel Türk kenti planlama anlayışından modern döneme geçişin plan anlayışı	Kırsal dokuda mekan anlayışı	Kentsel konut dokusunun çeperinde yer alan, henüz yapılaşmanın olmadığı, tarımsal nitelikli bir alan
	Tasarım Objektifi	Birbiriyle ilişkili temsili biçimler ve yerler oluşturarak toplumsal bilincin oluşumuna katkı sağlaması	Yerel anlamda farklı kültür, peyzaj ve gelişim dokuları ile kırsal odaklı karakter sunması	Tarımsal niteliği ön plana çıkan boş bir alan
	Mimari Karakter	Erken Cumhuriyet Dönemi kamusal yapıları, konutları ve modern cephe karakteristikleri	Vernaküler cephe düzeni	Kentsel konut alanının dış çeperinde boş alan, fakat kent merkezine 6-7 yüz metre mesafede
	Yapım Teknolojisi	Yığma, 1-2 katlı müstakil konutlar bağlantısının sağlandığı aks	Kerpiç	Kent merkezinden kuzeybatıya doğru yönelen ana akslardan birinin kenarında olması
1980	Plan Anlayışı	Modern sonrası erken dönem plan ve apartman mekan anlayışı	Kırsal dokuda mekân anlayışı	Parçalı kütle ve yaygın yerleşim anlayışı
	Tasarım Objektifi	3-4 katlı binaların tek tek eklemlenmesiyle oluşan kentsel doku ve değişen sosyal, teknolojik ve ekonomik durumlara göre gelişim sergilemesi	Yerel anlamda farklı kültür, peyzaj ve gelişim dokuları sunan ve kırsal peyzaj odaklı karakter sunması	Düşük katlı, insani ölçüde, kapalılık ve sürekliliği destekleyen, okunaklı ve çeşitlilik sergileyen kentsel mekan anlayışı
	Mimari Karakter	Erken apartmanlaşma Cephe düzeni	Vernaküler cephe düzeni	Brütalist ve rasyonalist cephe düzeni
	Yapım Teknolojisi	Betonarme	Kerpiç + yığma	Yığma + betonarme
1990	Plan Anlayışı	Fiziki-odaklı, rant-içerikli günümüz plan anlayışı	Bazı kesimlerinde bahçeli ev mekan anlayışı, bazı kesimlerinde ise yüksek katlı yapılaşma eğilimi	Kompakt, içe-dönük ve mega alış-veriş merkezleri karakterinde, ranta dayalı mekan anlayışı
	Tasarım Objektifi	6-7 katlı binaların sınırlandırdığı istasyona doğru yönelen kentsel koridor	Hızlı dönüşüm neticesinde mekânlar arasında kopuklukların oluşması, özgün kimliğini yitirmesi	Çevre dokusu ile oluşturduğu uyumsuzluk, gelişme referans noktalarında kopukluluk, yükseklik ve yoğunluktan dolayı alanın algılanabilirliği kopuk
	Mimari Karakter	Yap-sat modeli ile ilişkili cadde kimliği, duyarsız karakteristik	Kırsal kimlikten mahalle mimari kimlik oluşturma aşamasına geçiş çabaları	Günümüz mimari akımına uymayan, kenti yadsıyan, suni bir kimlik oluşturma çabası, malzemeye duyarlı cephe anlayışı
	Yapım Teknolojisi	Betonarme	Yığma + betonarme	Betonarme

Sonuç

Orta ölçekli bir kent olan Isparta kenti, tarihsel gelişimi boyunca Türkiye planlama pratiğine paralel süreçleri kimi zaman gecikmelerle de olsa yaşamaktadır. Osmanlıda mekân kurgusunun yansımalarını, Erken Cumhuriyet dönemi kentsel mekan ve mimarlığın niteliklerini belirleyen yaklaşımları, 1980'li yıllardaki mekanın kurgu ve algısındaki dönüşümün mimarlık ve kent kurgusuna yansımasını ve son olarak kent mekanın tüketim merkezli organizasyonu amacına yönelen "kent parçalarının dönüşüm" sürecinin mekansal ve mimari boyutlarını ölçek, etkinlik düzeyi ve birkaç yıl gecikmeyle de olsa Isparta kentinde de yaşandığı görülmektedir. Ülke mekânsal kurgularının son dönem değişiminin Isparta kentine yansıyan yönü tüketim mekânı kurgularında, kent merkezinde ve çeperlerde yapılan uygulamalarda görünürlük kazanmaktadır.

Isparta kenti kent ölçeğinin etkisi ile sosyo-mekânsal ilişkilerin okunaklılığının, işlevsel ve hareket organizasyonunun algılanabilirliliğinin yüksek olduğu bir kenttir. Kentin kendi içinde ve çevresiyle kurduğu ilişki düzeyi kent merkezinde mekânın kullanıcıları, mekân özellikleri ile okunabilmektedir. Ancak son dönem küresel süreçlere eklemlenmiş, piyasa yönelimli parsel bazında tasarım ve yapılaşma eğilimleri kentin üstlendiği işlevle örtüşmeyen, kente özgü mekânsal nitelikleri (tasarım ve mimari boyutta) desteklemeyen, kendi ölçeği ve parseline referans veren mekânlar yaratılmaktadır. Orta ölçekli bir kente özgü toplumsal-mekânsal dinamiklerin oluşmasını sağlayan kendi ölçeğine referans veren tasarım yaklaşımlarının geliştirilmesi bu kentlerin özgün gelişme dinamiklerinin gelişmesini sağlayacaktır.

Çarşamba Pazarı örneğinde kent belleğinde, kent merkezi ile çeperi arasında kurulmuş ilişkilerin mekânı olan bu alandaki fonksiyonların tasarım süreçleri aracılığıyla dönüştürüldüğü görülmektedir. Çünür örneğinde ise kentin gelişme aksı üzerinde yer alan kırsal bir yerleşme yerleşmenin doku, malzeme, vb referans vermeksizin "toplu konut" alanlarının gelişimine sahne olmaktadır.

Kentsel tasarım, mimari nitelikler aracılığı ile yaratılabilecek olan özgün dokunun kent belleğine referansla yaşatılması Isparta kentindeki bu üç dönüşümde de görülememektedir. Karakter, süreklilik (mekânsal ve toplumsal), hareket organizasyonu, algılanabilirlik, çeşitlilik gibi tasarım ilkelerinin ele alınan 3 farklı örnekte gerek kendi içlerinde gerekse bu üç ayrı alan ve kent merkezine referansla kurulmadığı görülmektedir. Oysaki orta ölçekli bir kentte bu ilkelerin uygulanması kentin ölçeği, işlevi, özgünlüğü açısından olanaklı ve kentin özgünlüğü açısından gereklidir.

Mekânın "yeniden yapılanma" süreci orta ölçekli kentin özgün karakteri, kimliği, tarihi-kültürel imgeleri, sosyal ilişkiler düzeyi ile uyumlu olduğu sürece kentin kalıcılığı, özgünlüğü oluşabilecektir. Orta ölçekteki kentlerin modern ve çağdaş görünüm kazanmalarının yolu büyük kentlerde başlayan kökten dönüşüm süreçlerini takip etmek olmamalıdır.

Kaynaklar

Beyhan, Ş.G. (2008) Çünür ve İstasyon Caddesi Alan Fotoğrafları

Çakmakçı, T. (1943) Isparta'nın İmar Planı, Isparta ÜN Halkevi Mecmuası, Sayı: 109-110-111, Cilt 9, s:1528.

Çetin, S., Haştemoğlu, H,Ş., (2007), "Cumhuriyet'in Isparta'daki Simgesi:İstasyon Caddesi", Mimarlık Dergisi, Sayı:338, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara.

Demirgil, S. (2007), Mazideki Isparta I., Ekim 2007, 1. baskı, Isparta Belediyesi

Google Earth, (2008), http:// earth.google.com, Erişim Tarihi: 27.10.2008

Isparta Belediyesi, 1983 Tarihli İmar Planı 1/1000 Ölçekli İmar Planı Raporu, Isparta

Isparta Valiliği, (2001), Isparta İl Yıllığı, 1880-1980, İl Özel İdare Müdürlüğü Yayınları, No:1, Seçil Ofset, İstanbul, s: 57.,77.,82, 82, 90.

Isparta Valiliği, (2008), http://www.isparta.gov.tr/ index3.php?goster=1&b1=1&b2=1 Erişim Tarihi: 27.09.2008

Kırzıoğlu, İ. (2008), Isparta Kenti İmar Planlama Çalışmalarında Sorun Oluşturabilecek Konuların Araştırılması, SDÜ BAP Proje No:769, Yayımlanmamış Araştırma Projesi

Tekeli, İ., (1998); "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Ed. Yıldız Sey, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul ss.1-24

Tekeli, İ., (2001); Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara

Türk, A. (2008), Isparta Kentinde Planlama Çalışmaları: Kentin Mekansal Gelişimi ve Değişimi, Mimarlık Kent Dergisi, Mimarlar Odası Isparta Temsilciliği, s.2.

Velioğlu, S., Berk, Ö., (1997), Isparta Çarşamba Pazarı Kentsel Tasarım ve Mimari Proje Yarışması, Mimarlar Odası Dergisi, Sayı:276, Ankara, s: 41.

TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARI: ANTALYA ÖRNEĞİ

Melike GÜL

TMMOB Şehir Plancıları Odası Antalya Şubesi Sekreteri

İnsanoğlu var olduğu andan itibaren sürekli kendisini ve çevresini değiştirmiş, dönüştürmüştür. İlerleyen zamanla topluluklar oluşmuş, tarımsal faaliyetler başlamış, kentler kurulmuş, savaşlar olmuş, savaşlar sonrasında kentler yıkılmış, yapılan barışlarla yeni kentler inşa edilmiş, kentlerin formu ticaret, sanayi gibi yeni üretim ve tüketim faaliyetleri ile artan nüfusa göre biçimlenmiştir. Yani, hayat gibi kentler de aynı kalmamış, sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde olmuştur.

Sahip olduğu kültürel ve doğal miras nedeniyle yoğun olarak turizm kullanımına sahip Antalya Kentinin Tarihi Merkezi de kurulduğu tarihten bu yana sürekli dönüşmüştür. Antalya kent merkezindeki değişim ve dönüşümün ele alındığı bu bildiride, aynı konu başlığıyla Akdeniz Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde hazırlanmış olan yüksek lisans tezinin sonuçlarının da paylaşılması amaçlanmaktadır.

Kentsel Dönüşüm

Türk Dili Kurumu sözlüğünde "Dönüşüm" kavramı: "Olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma" olarak tanımlanırken aynı sözlükte "Kentsel Dönüşüm": "Kentin imar planına uymayan, ruhsatsız binaların yıkılıp, planlara uygun olarak toplu yerleşim alanlarının oluşturulması" şeklinde tariflenmektedir.

Oysa "Kentsel Dönüşüm", sadece imar planına uygun olmayan yapıların bulunduğu bölgelerde değil, kentin tümünde uygulanabilmekte, her dönüşüm uygulaması da yıkımı gerektirmemektedir. Kentsel dönüşümün olmazsa olmazları vardır ki bunlar;

1) Stratejik mekansal planların hazırlanması,
2) Kentsel plan hiyerarşisine uygun bütüncül bir fiziki planlamanın yapılması,
3) Disiplinlerarası ve uzman yaklaşımın benimsenmesi,
4) Katılımcılığın ve tartışma ortamının sağlanması (müzakere),
5) Yerel örgütlenme,

6) Gelir dağılımı dengesinin gözetilmesi,

7) Şeffaflıktır.

Bu kapsamda, Kentsel Dönüşümü; "Kentsel mekânların, değişen zaman ve ihtiyaçlara paralel olarak kentin asıl kullanıcılarının çıkarlarının ön planda tutulduğu, katılımcı ve şeffaf bir yaklaşımla ekonomik, sosyal, fiziksel ve yönetsel sorunların çözümlendiği, gelir dağılımı dengesinin gözetildiği, yerel örgütlenmenin gerçekleştirildiği, stratejik ve bütüncül plan kararlarına bağlı olarak sağlanan uzlaşma sonucu oluşturulan politikalar doğrultusunda ilgili meslek disiplinlerinden uzmanlarla birlikte plan hiyerarşisine uygun olarak düzenlenmesi" şeklinde tanımlamak mümkündür.

Kent mekânının değişmesi ve dönüşmesinin temel nedenleri, kentin sürekli artan nüfusu, ekonomik ve sosyal yapısı ile siyasi yönetim yapısının dünya ekonomisine entegrasyonu, tüketim kalıplarının değişmesi, özel araba sahipliliğinin artması, bu talepleri karşılamak için altyapının geliştirilmesi ve hizmet sektörünün kent mekanındaki yer seçimidir.

Sanayileşmenin başladığı 19. yüzyıla kadar kent mekânlarındaki değişim ve dönüşüme genelde, savaşlar, hastalıklar, siyasi politikalar neden olmuş, dönüşüm doğal bir ihtiyaç olarak kendiliğinden gelişmiştir. 19. yüzyıl sonrasında önceleri sanayide, daha sonra teknoloji ve hizmet sektöründeki gelişmeler kentlerin sınırlarını genişletirken, eski kent merkezleri, kent çevresinde plan kararlarıyla geliştirilen yeni merkezler nedeniyle bu fonksiyonlarını kaybetmeye başlamış, ekonomik değerlerinin düşmesiyle de mevcut yapılar kentli tarafından ya terk edilmiş, ya da gelir seviyesi oldukça düşük, göç ile gelenlerin barınma ve alışveriş merkezi haline gelmiştir.

1980'lerden itibaren küreselleşme ve sermayenin sınır tanımazlığı, yeni yerleşim ve çalışma alanları açmak yerine eski kent merkezlerinin tercih edilmeye başlanması sonucunda, kentlerdeki mekânların dönüşümü, ekonomik ve siyasi politikalarla, planlı, programlı, bilinçli olarak gerçekleştirilmeye başlamıştır. Kentleşmeyle birlikte büyüyen kent sınırlarının doğal eşiklere dayanması, yatırımcılar ve inşaat sektörü açısından eski kent merkezlerinin yeni yatırım alanları olarak görülmesi de kent merkezlerine olan ilgiyi yeniden arttırmış ve kentsel dönüşüm kavramı rant kavramı ile birlikte anılır olmuştur.

Avrupa ülkeleri ve ABD'de İkinci Dünya Savaşının ardından yaklaşık 70 yıldır gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamaları sonucu edinilen tecrübelerle kentsel mekânın korunması, plan kararları üretilmesinde ve uygulamasında halkın katılımının sağlanması, örgütlenme şemalarının ve finans kaynaklarının geliştirilmesi konusunda gelişmeler sağlanmıştır.

Ülkemizin de içerisinde bulunduğu gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise kentsel dönüşüm hâlâ fiziksel ve ekonomik boyutlarıyla uygulanmakta, mevcut yasalarda buna göre düzenlemeler yapılmakta ve yeni yasalar çıkarılmaktadır.

Ülkemizde Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşüm, ülkemizde plansız ve kaçak olarak gelişmiş yada koruma kararları nedeniyle çöküntü alanlarına dönüşmüş alanların düzenlenmesinde mevcut yasal araçların yetersiz kaldığı

gerekçesiyle yeni yapılan yasal düzenlemeler ve bu düzenlemelerde kamulaştırma gibi idarelere verilen yetkilerle planlamada bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Ancak, yapılan düzenlemeler kentsel dönüşüm alanlarıyla sınırlı tutulmakta, hazırlanan planlar kimi bölgelerde yatırımcılara da kılavuzluk edebilmesi amacıyla kentsel tasarım ölçeğinde hazırlanmakta, bütüncül planlama neredeyse tamamen terk edilmektedir. Kentsel tasarım projelerinin bütüncül planlamadan bağımsız gerçekleştirilmesi nedeniyle de yapılan bu düzenlemeler, gerek ulaşım şeması, gerek mekânsal kararlar, gerek sektörel dağılım, gerekse de nüfus kararları açısından kent bütününden kopuk olmaktadır.

Ülkemizde henüz bütün bir Kentsel Dönüşüm Kanunu bulunmamaktadır. Ancak, kentsel dönüşümün planlı bir biçimde yürütülmesi için adımlar atılmış, bu kapsamda ya bir takım yeni kanun ve yönetmelikler tasarlanmış ya da bazı kanun ve yönetmeliklere yeni maddeler eklenmiştir. Çıkartılan yeni kanunlar veya kanun maddelerindeki düzenlemelerde kentsel dönüşüm uygulamaları gibi bütünden kopuk ve parçacı olmuştur. Her yeni kanun ya da değişiklik planlamaya yeni bir onay kurumunu dahil etmiş, bu durumda zaten yetki kargaşasının yaşandığı kent planlamasını daha da karmaşık bir hale getirmiştir.

Diğer yandan, özellikle gayrimenkul sektörü, yapılan yasa değişiklikleri ve devlet desteği nedeniyle kentsel dönüşüm uygulamalarına son dönemlerde özel ilgi göstermeye, kent dışında yeni yatırımlar yapmak yerine, kentsel dönüşüm uygulamalarıyla rantın arttığı mevcut kent merkezinde yatırımlarını gerçekleştirmeye başlamış, kentsel dönüşüm konusu bu sektörün özellikle takip ettiği bir eylem haline gelmiştir.

Özellikle rantın yoğun olduğu tarihi kent merkezlerinin bulunduğu bölgelerde, özel sektör kentsel dönüşüm uygulamalarına dahil edilebilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda yapılan yasal düzenlemeler sonucu "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" isimli kanun mevzuatımıza kazandırılmıştır. "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu" adıyla hazırlanan bu kanun tasarısı, 01.03.2005 tarihinde TBMM'ne sunulmuş ve gerekçesinde, hızlı kentleşmenin özellikle kentlerin merkez bölgelerindeki eski dokuları ve korunması gerekli kültürel mirası olumsuz etkilemesi, bu alanların eskimeleri, bakımsız kalmaları, denetimsiz ve yoğun biçimde iskân edilmelerinin can ve mal güvenliğini tehdit etmesi hususları vurgulanmıştır.

Kanun tasarısı, Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm Komisyon'larında değerlendirilirken tasarıda geçen "kentsel dönüşüm ve gelişim alanı" ibarelerinin "yenileme alanı" şeklinde değiştirilmesine karar verilmiştir. Bunun nedeni olarak, kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ifadelerinin, tasarının şehirlerin kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu bölgelerin korunması ve kullanılması amacını taşımaması gösterilmiştir. Adında yapılan bu değişiklik ile "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu Tasarısı" ile Meclis Genel Kuruluna sunulan tasarı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" adı altında 16.07.2005 tarihinde 5366 sayılı kanun ile yasalaştırılmıştır.

Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun adıyla çıkartılan bu kanunun en önemli özelliği, Kültür ve Tabiat

Varlıklarını Koruma Kanunu adıyla ülkemizde kültür ve tabiat varlıklarının korunması konusunda çıkartılmış olan temel bir kanunun neredeyse yok sayılmasıdır. Şöyleki;

- 5366 sayılı Kanun ve yönetmeliği tescilli alanlara yönelik olmasına karşın Kanunda belirlenecek yenileme alanlarında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatı'nın geçerli olduğundan hiç bahsedilmemiştir.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatının uygulamasında yetkili bakanlık Kültür ve Turizm Bakanlığı iken, aynı kanunun geçerli olduğu 5366 sayılı Kanun kapsamındaki alanlarda yetki İçişleri Bakanlığı'na verilmiş, kanun metninde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na hiçbir atıfta bulunulmamıştır.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatı kapsamında koruma altına alınan alanlar "Sit Alanı" veya "Koruma Alanı" olarak tanımlanırken, 5366 sayılı Kanun ile sit ve koruma alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgelere "Yenileme Alanı" adıyla yeni bir tanım getirilmiştir.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma mevzuatı kapsamında koruma altına alınan alanların sınırları Koruma Bölge Kurulu kararları ile belirlenmektedir. 5366 sayılı Kanun ve yönetmeliği kapsamında ise büyükşehir belediyeleri ve nüfusu 50000'nin altındaki belediye alanlarında İl Özel İdaresi'nin meclis üye tam sayısının salt çoğunluğuyla belirlenen öneri yenileme alanı sınırı Bakanlar Kurulu'nca kesinleşmektedir.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatı kapsamında koruma altına alınmış alanlarda karar alma yetkisi Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Koruma Bölge Kurulları'na aittir ve yeni Koruma Bölge Kurulları'nın kurulmasını Kültür ve Turizm Bakanlığı önermektedir. 5366 sayılı Kanun ve yönetmeliği ile; kentsel dönüşüm ve gelişim alanlarındaki yeni yapılanmalar ile korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarına ilişkin uygulamalar hakkında karar vermek ve hazırlanan projeleri onaylamak, plan ve projelerin başlangıç safhasından uygulamanın bitimine kadar yetkili olmak, uygulama aşamalarını periyodik olarak denetim altında tutmak ve gerektiğinde alternatif çözüm önerileri geliştirmek üzere mevcut koruma kurullarının iş yoğunluklarının fazlalığı da dikkate alınarak yalnızca bu bölgeler için Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın önerisi dışında yeni Koruma Bölge Kurulları'nın kurulması sağlanmıştır.
- 5366 sayılı Kanun ve yönetmeliği kapsamında yeni kurulacak Koruma Bölge Kurulları'nın oluşumu 2863 sayılı Kanunun 51. maddesine göre gerçekleşmekte, Koruma Bölge Kurulları ilgili yönetmelik doğrultusunda görevlerini sürdürmektedir. Ancak, Koruma Bölge Kurulu'na yardımcı personel, araç, gereç, yer temini vb. ihtiyaçlarını karşılamakta Kültür ve Turizm Bakanlığı değil, yenileme alanı uygulamasını gerçekleştirecek idare sorumlu tutulmuştur. Bu da yeni kurulacak Koruma Bölge Kurulları'nın tarafsızlığı konusunda soru işareti oluşturmaya yeterlidir. Yenileme alanlarının ilanı, bu alanlar için özel koruma kurullarının oluşturulması, mevcut koruma bölge kurullarınca yerinde görülmeyen dönüşümlerin gerçekleştirileceği yönünde endişeleri getirmektedir.
- 5366 sayılı Kanun ve yönetmeliğinde uygulama projelerinden, etaplama projelerinden bahsedilmektedir. Bu da sit alanlarının korunmasına yönelik Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17. maddesinde tanımlanan "Koruma Amaçlı İmar Planı" kavramını,

kanun maddesine ilişkin geçerli olan yönetmeliği ortadan kaldırılmaktadır ki bu durum planlama ve kent bütünlüğü açısından sakıncalar içermektedir.

• Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatı kapsamındaki alanlarda uygulamalardan sorumlu kurum idari açıdan da yetkili olan kurumdur. 5366 sayılı Kanun ve yönetmeliği ile etaplama projelerini yapma yetkisi idare dışında gerçek veya özel hukuk tüzel kişilerine de verilmiştir. Projelerin uygulanması yetkisi de yetkili idare dışında TOKİ, ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerindir.

• 2863 sayılı Kanun ve ilgili yönetmeliklere göre Koruma Bölge Kurulları'nca uygun bulunan projeler ve Koruma Amaçlı İmar Planları yetkili idareler tarafından ayrıca onaylanmaktadır. 5366 sayılı Kanun kapsamında belirlenen yenileme alanlarında ise uygulama projeleri Koruma Bölge Kurulu'nca uygun görülmesinin ardından uygulamaya başlanmaktadır. Bu uygulama ile de Koruma Bölge Kurulları'na Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun dışında doğrudan onay yetkisi verilmiştir. Oysa yapılacak uygulamalar, zemin etütleri, statik, fen, sağlık vb. yönleri de içerdiğinden yetkili idarenin ilgili birimlerinin onayı ve denetimi şarttır.

Kent Merkezlerinin Dönüşümü ve Turizm

Kentsel dönüşümün uygulanmaya başlandığı bölgeler, kentsel dönüşüm kanunu olarak da adlandırılan "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun"dan da anlaşılacağı üzere genelde tarihi kent merkezleridir.

Bilindiği gibi, toplumları diğer toplumlardan ayıran en temel unsurların başında kültürel yapı gelmektedir. Toplumun sahip olduğu sosyo-kültürel yapının yanı sıra geçmişten günümüze kadar yaşamış uygarlıklardan günümüze kadar ulaşabilen izlerin korunarak gelecek kuşaklara aktarılması, kültürel miras dışında sahip olunan doğal mirasın da korunması, küresel ısınma ve çevre felaketlerini yaşayan günümüz toplumları için ulusal olduğu kadar evrensel bir sorumluluk haline gelmiştir.

Küreselleşmeyle birlikte uluslararasındaki sınırlar ortadan kalkmış, hemen hemen benzer bir toplum yapısına gidilmeye başlanmıştır. Diğer yandan ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler sayesinde toplumların diğer toplumları tanımak, görmek amacıyla seyahatlere çıkması üzerine ortaya çıkan turizm hareketleri ile turizmin getirdiği ekonomik kazançlar sonucu her toplumun kendine özel olan kültürel ve doğal mirası ayrıca önem kazanmıştır.

Tarihi ve kültürel miras ile ekonomik gelişme arasındaki güçlü bağın öneminin anlaşılması sonucu günümüzde, kentler pazarlanırken ve kentlere ilişkin imajlar oluşturulurken kentsel dönüşümde kentlerin var olan tarihi ve kültürel mirası ön plana çıkartılmaktadır.

Turizmin çeşitlendirilmesiyle birlikte gelişen kentsel turizm hareketleri de geleneksel kent merkezlerinin turistin ihtiyacına göre yeniden tasarlanmasını gerektirmiş, kentsel dönüşüm uygulamaları da bunun bir aracı olarak kullanılmıştır. Bunun sonucu olarak da kentsel dönüşüm uygulamalarında turizm kentsel dönüşümün bir aracı olmaktan öte, amacı haline gelmiştir ve kentsel dönüşüm özünden çıkmıştır.

Ülkemizin üzerinde yerleştiği topraklar da kültürel ve doğal miras açısından oldukça zengindir ve önemli bir ekonomik girdi sağlayan turizmin temelini sahip olunan bu kültürel ve doğal miras oluşturmaktadır. Zaten bu kapsamda, bir dönem ayrı bakanlıklar şeklinde görevini sürdüren Kültür ve Turizm Bakanlıkları birleştirilerek tek bir bakanlık haline getirilmiş, ülkenin turizm politikalarında turizmin çeşitlendirilerek kültür turizmi, kentsel turizm gibi kullanımlara ağırlık verilmesi nedeniyle turizm merkezi ve turizm alanı gibi belirlenmiş alanlara "Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi (KTKGB)" adı altında yeni bir alan daha eklenmiştir.

Kültür ve turizmin birbirinin ayrılmaz parçaları olduğu yaklaşımıyla belirlenen Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri'ndeki planlamanın niteliği mevcut mevzuata göre kültür ve tabiat varlıklarının bölge insanıyla birlikte korunması, kararların tüm bölge insanının katılımıyla alınması yönündedir. Ancak, hazırlanan planlar, mevzuatın içerdiği bu niteliği taşımamaktadır. Ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca belirlenen bu bölgelerde, Bakanlık yerel yönetimlerden planlama yetkisini almaktadır. Antalya'nın tarihi kent merkezi olan Kaleiçi ve çevresi de bu kapsamda değerlendirilerek Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak ilan edilen bölgeler içerisinde yer almıştır.

Diğer yandan, Yüksek Planlama Kurulu'nun 28.02.2007 tarih ve 2007/4 sayılı kararı ile onaylanan ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi (2023) başlıklı raporda, zengin kültürel ve doğal değerlere sahip kentlerin markalaştırılarak turistler için bir çekim noktası haline getirilmesi stratejisi başlığında, İstanbul, Ankara, İzmir ve Antalya'da Paris, Londra, Prag şehirlerinde olduğu gibi kentsel turizmin başlatılması ve buna yönelik plan, projelerin yaşama geçirilmesi hedeflenmiştir.

Antalya Kent Merkezi

Ülkemizin Akdeniz kıyısında yer alan bir kenti olan Antalya, deniz taşımacılığının ağırlıklı olarak kullanıldığı dönemlerde önemli bir ticaret merkezi olmuş, çevredeki tarım ürünleri Antalya'da işlenmiş, pazarlanmış, deniz aşırı ülkelere gönderilmiştir. Roma ve Selçuklular döneminde oldukça önem verilen kent, Osmanlı ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde sıradan bir Anadolu kasabasıdır. Bunun en önemli nedenleri, demiryolunun taşımacılıkta, ulaşımda önem kazanması ve Antalya'nın coğrafi yapısı nedeniyle kente demiryolunun getirilememesidir.

Buna karşın Antalya 1950'li yıllara kadar tarımsal hinterlandın ticaret, hizmet ve yönetsel merkezi olma kimliğini sürdürmüştür. Kentin mekânsal oluşumu ve buna bağlı olarak kimlik değişimi 1950'li yıllardan sonra başlamış ve hız kazanmıştır. 1950 yılında kentin yayılma alanı 270 ha., nüfusu 27.515 kişi iken 1960 yılında kentin yayılma alanı 690 ha. ve nüfusu 50 908 kişidir.

1950'li yıllardan sonra, kentte kamu yatırımları ile birlikte sanayi gelişmeye başlamıştır. Antbirlik (Antalya Pamuk ve Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) 1952 yılında, Antalya Ferrokrom Fabrikası 1957 yılında, Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası ve Kepez Elektrik Santrali 1961 yılında faaliyete geçmiş; Antalya, tarım ve ticaret kimliklerine sanayi kimliğini eklemiştir. Sanayide yaşanan bu gelişmeler sonucu kente göç ve gecekondulaşma da aynı dönemde başlamış, kentin geleneksel kent merkezinin çeperinde yeni mahalleler oluşmuştur.

Diğer yandan dünya genelinde gelişen turizm hareketliliğine paralel olarak 1960'lı yılların sonunda Antalya sahip olduğu doğal ve kültürel zenginlikler nedeniyle ilgi görmeye başlamıştır. Bunda, Antalya'nın eşsiz doğal güzellikleri, tarihsel zenginliğinin yanı sıra yıllık güneşli gün sayısının 300'ü bulması ve deniz turizmi de etkili olmuştur.

1970'li yıllarda Antalya-Kemer Bölgesinin Güney Antalya Turizm Bölgesi olarak ilanı ve devletin bu konudaki desteği Antalya'yı bir turizm kenti haline getirmiş, bu kimlik diğer kimliklerin hepsinin önüne geçmiştir. Bununla birlikte turizmdeki gelişmeler nedeniyle hizmetler ve ticaret sektörünün öne çıktığı önemli bir sektörel kayma ve dönüşüm yaşanmıştır.

Antalya bugün, Türkiye vergi gelirleri sıralamasında 5. sıradadır. 2005 yılında ülkenin 14 milyar dolar olan turizm gelirinin 8 milyar dolarını tek başına kazanmıştır. Kente gelen turist sayısı 2008 yılında yaklaşık 5 milyon kişidir. Antalya'nın son 20 yılda ülkeye kazandırdığı toplam turizm geliri 57 milyar dolardır. Turizmin getirdiği bu sektörel ve ekonomik gelişim sonucu, Antalya, ülkemizdeki göç ve kentleşmeden en fazla etkilenen kentlerimizden birisi olmuş, Antalya'nın nüfusu son 50 yılda 22 kat artmıştır.

Antalya Kent Merkezinin Dönüşümü

Antalya'nın kent merkezi, geçmişten günümüze kadar hiç değişmemiş olan Kaleiçi-Yat Limanı-Kalekapısı çevresidir. Kentin aynı zamanda geleneksel tarihi kent merkezi de olan bu merkez, batıda Valilik Konağı'na kadar Cumhuriyet Caddesi boyunca; kuzeyde Muratpaşa Camisi'ne kadar Şarampol Caddesi boyunca; batıda Doğu Garajı'na kadar Ali Çetinkaya Caddesi boyunca; güneyde Büyükşehir Belediyesi'ne kadar Atatürk Caddesi boyunca devam etmektedir. Bu bölge aynı zamanda, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait yapıları içermesi, kentin kimliğini tanımlayan ve günümüzde de yaklaşık 920 bin Antalyalı ile yılda yaklaşık 5 milyon turistin kullandığı bir merkez olması nedenleriyle kentsel etkinliklerin, yaşamın en yoğun olduğu bir bölgedir.

Kentteki ilk yerleşme alanı Kaleiçi'nde yat limanı ve çevresidir. Kent, ilk kuruluşunda iç surlarla çevrilidir. Roma hâkimiyetine girdikten sonra, dış surlar yapılmıştır. Kentte ağırlıklı olarak Müslüman ve Hıristiyan Rum nüfus yaşamaktadır. Rumlar ağırlıklı olarak kentin doğusunda, Müslümanlar da batısında olmak üzere iki farklı bölgede yoğunlaşmıştır.

Antalya'da Osmanlı hâkimiyetinden sonra oluşan güvenlik ortamı içinde, sur içindeki nüfus, 15. yüzyıl sonlarından itibaren sur dışına taşınmaya başlamıştır. Bu gelişimde de yine Müslüman ve Rum nüfus ayrılmıştır. Sur dışına çıkan ilk nüfus Müslüman nüfus olmuştur ve Kalekapısı çevresine doğru yerleşmiştir. Rumlar ise 1800'lerin sonlarına doğru nüfusun artması ve çıkan yangın nedeniyle, sur dışında bugün Haşimişcan Mahallesi olarak adlandırılan Yenikapı çevresinde yer seçmiştir.

Bugün gerek imar planları, gerekse uygulamasıyla betonlaşmış sıradan bir kent görüntüsündeki Antalya'yı 1332 yılında Antalya'ya gelen İbn Batuta "... genişlik, büyüklük ve azamet itibariyle Dünyanın en güzel şehirlerinden birisidir....gerek planı, gerek bakımı ile de öteki ülkelerdeki benzerlerinin üstünde bulunmaktadır...gayet zengin ve tertipli büyük çarşıları ihtiva etmekte-

dir..." şeklinde anlatmıştır. Charles Fellows ise 1838 yılında gezdiği Antalya'yı; "O güne kadar gördüğü Türk kasabaları içinde en derli toplu olanı" olarak tanımlamıştır.

1897-1912 yılları arasında kentin makroformunu etkileyen olay, Girit Adası'ndan kente Giritli göçmenlerin gelmesidir. Göçmenler için kentin kuzeyinde o dönemki yerleşim alanının dışında yeni mahalleler oluşturulmuş ve kentin mekansal gelişimi bu yöne doğru ilerlemiştir. Cumhuriyet'in ilanının ardından, kent merkezinde fiziksel değişiklikler başlamış, Kaleiçi olarak adlandırılan kısmı çevreleyen surların büyük kısmı yıkılmış ve Kalekapısı çevresinde surların yerine yine sur gibi Kaleiçi'ni çevreleyen tek katlı dükkânlar yapılmıştır.

1940'lı yıllara gelindiğinde, Kaleiçi çevresindeki caddeler üzerinde yaptırılan hal binası ve çevresinde sıralanan dükkânların oluşturduğu ticaret merkezi, bu merkez çeperinde özellikle Şarampol Caddesi etrafındaki küçük işletmeler, Hükümet Konağı, Kışla, Postane, Hastane, Kaleiçi, Haşimişcan ve Balbey, Elmalı Mahalleri ile Giritli Mahallesi kentin yerleşim dokusunu oluşturmaktadır.

Antalya kent merkezinin 1930'lu yıllardan günümüze kadar geçen sürecini 7 dönemde değerlendirmek mümkündür. Bu dönemler:

1) 1930-1950 Dönemi

2) 1950-1970 Dönemi

3) 1970-1980 Dönemi

4) 1980-1990 Dönemi

5) 1990-2000 Dönemi

6) 2000-2005 Dönemi

7) 2005-2008 Dönemi'dir. Önceleri 20 yıllık, daha sonra 10 yıllık, günümüzde ise daha az yılı kapsayan bu dönüşüm dönemleri aynı zamanda kentteki hafıza kaybının hızlandığını da göstermektedir.

1930-1950 Dönemi, Antalya kent merkezinin idari, sosyal ve ticari alanda temel kullanım kararlarının oluşturulduğu, alt yapı uygulamalarının yapıldığı, dönüşümün başladığı, Vali Haşim İşcan Dönemi'dir. Bu dönemde, artık Kaleiçi dışında Saat Kulesi çevresinde gelişen kent merkezi, yıkılan surların yerine yeni yapılan tek katlı dükkanlar ve Kasap Hali, Demirciler Çarşısı ile ticaret alanında gelişirken, İsmet İnönü İlkokulu, Kız Enstitüsü ve Doğumevi yapılarıyla sosyo-kültürel merkez haline gelmiştir. Ayrıca, kentin en eski parkı olan Karaalioğlu Parkı'da yine bu dönemde düzenlenmiştir.

Yine bu dönem, Vali Haşim İşcan, Bahçelievler Yapı Kooperatifi'ni kurmuştur ve Konyaaltı Plajı'nı merkeze bağlayan bir bulvarla ulaşılan bölgede her biri bahçeli ve deniz manzaralı evler yapılmıştır. Kentin Bahçelievler'den sonraki ikinci kooperatifi de Memur Yapı Kooperatifi adı ile bu dönemde kurulmuştur. Bu kooperatif ile bugün Memur Evleri olarak adlandırılan, eskiden deve güreşlerinin yapıldığı Arap Alanı mevkii yapılaşmaya açılmıştır. Lara Bölgesi ise başlangıçta yazlık ev şeklinde oluşan ve bu nedenle "Barınak Evleri" adı verilen toplu konut girişimiyle gelişmeye başlamıştır.

1950-1970 Dönemi, Kentin imar planı çalışmalarının başladığı dönemdir. İlk imar planı, 1955 yılında İller Bankası tarafından Türkiye çapında düzenlenen "Antalya İmar Planı" başlıklı yarışma sonucu elde edilen ve 1957 yılında onaylanan plan olmuştur. Yarışmaya katılan 30 projeden Rauf Beyru, Turgut Tucay ve İlhan Artuner'in hazırladığı tasarım birinci olmuştur. Plan, 1957 yılında İmar ve İskân Bakanlığınca onaylanmıştır. Bu plan Kaleiçi ile birlikte, batıda Bahçelievler, kuzeyde Şarampol, doğuda Yenikapı ile sınırlı kalmıştır.

Yarışma projesiyle elde edilen imar planının sadece kent merkezi çevresiyle sınırlı kalması ve artan kent nüfusuna göre yeni yerleşim alanlarına ihtiyaç duyulması nedeniyle planın revizyonu gündeme gelmiştir. 1960'lı yılların başında İller Bankası'nca yaptırılan revizyon plan çalışmaları sonucunda 1/5000 ölçekli revizyon imar planı 1969 yılında İmar ve İskan Bakanlığı'nca onaylanmıştır. Bu imar planının sınırları ilk plandan çok daha geniş bir bölgeyi içermektedir. Ayrıca ilk plandan farklı olarak günümüz imar planı gösterimine daha yakın bir teknik kullanılmıştır. Planda Sanayi Alanları, Yüksekokul, Kamu Kurum ve Kuruluşlarına ait alanlar belirlenmiştir.

Önceki dönem dönüşümü başlayan kent merkezini bu dönemde fiziksel açıdan etkileyebilecek en önemli uygulama eski Kasap Hali binasının yıkılarak bugünkü Belediye İş Hanı'nın inşaatına başlanmasıdır. Antalya'nın törenlerin yapıldığı tek meydanı olan Cumhuriyet Meydanı'na Atatürk Anıtı da bu dönemde yerleştirilmiştir. Halkevlerinin kapatılması nedeniyle Belediye hizmet binası olarak eski Halkevi binası kullanılmaya başlanmıştır.

1970-1980 Dönemi, Antalya kent merkezinin artan rantla birlikte yeniden dönüşmeye başladığı dönemdir. Bu dönemden itibaren, Antalya'nın kent planları serbest planlama bürolarınca hazırlanmaya başlanmıştır. 1977 yılında Antalya İmar Planı çalışmaları Şehir Plancısı Zühtü Can'a verilmiştir. Hazırlanan Nazım İmar Planı 1979 yılında tamamlanarak 1980 yılında onaylanmıştır ve bu plan Antalya'nın ciddi analitik etütlere dayanarak hazırlanmış ilk planıdır. Planda, ana fikir olarak yapılaşmanın ve gelişim alanlarının batıya kaydırılarak, doğudaki tarım alanlarının korunması, Lara bandının doğal sit olarak tanımlanması ve eski yol ile deniz arasında yapılanmanın çok sınırlı tutularak sadece belirli yerlerde turistik tesislere yer verilmesi öngörülmüş, ancak bu hedefler gerçekleştirilemeden değişmiştir.

Kalekapısı'ndaki ilk yüksek katlı yapı olan Vakıf İş Hanı bu dönemde yapılmıştır. Yüksek katlı yapılar, Atatürk Caddesi boyunca da oluşmaya, kentin geleneksel mimariye sahip konut dokusu değişmeye başlamıştır. Ticaret kullanımı kırsal terminal olarak kullanılmaya başlanan Doğu Garajı'na kadar genişlemiş, Halk Pazarı terminalin yanına taşınarak bu kısımda bir merkez oluşturulmuştur. İdari açıdan kent merkezini etkileyen en önemli uygulama hükümet konağı yapısının yıkılarak yerine yüksek katlı valilik binasının yapılmasıdır.

Bu dönem ayrıca kentteki turizm hareketleri sonucu turizm kararlarının koruma kararları ile birlikte başlatıldığı dönemdir. Bu kapsamda, Yat limanı turizm alanı ilan edilip kamulaştırılarak proje uygulamaları başlatılmış; Kaleiçi koruma altına alınarak, koruma amaçlı imar planı Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca hazırlatılmış ve belediyesince onaylanmıştır.

1980-1990 Dönemi, kent merkezinde dönüşüme neden olabilecek en önemli fiziksel uygulama İl Özel İdaresi binasının kullanıma başlaması olmuştur. Yenikapı'nın kentin sosyo-kültürel merkezi

haline gelmesine katkısı olan Vatan Kahvesi ile El Hamra Sineması bu dönemde yıkılmıştır. Ayrıca önceki dönemde başlayan uygulamalar sonucu yeniden düzenlenen yat limanındaki turizm ve ticari kullanımlı yapılar hizmete girmiş, turizm kent merkezinin dönüşümünde artık temel rol oynar hale gelmiştir.

1981 yılında 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı çalışmalarına başlanılmış ve bu plan 1982 yılında Bayındırlık Bakanlığı'nca onaylanmıştır. 1985 yılında kentin büyümesinin tahmin edilenin ötesine geçmesi, konut talebinin hızla artmasıyla da Çevre Düzeni Planı revize edilmiştir.

1990-2000 Dönemi, kentin Büyükşehir Belediyesi olduğu dönemdir. Büyükşehir Belediyesi olunmasının ardından 1996 yılında onaylanan 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ise Türkiye'de mahkeme kararıyla bir kent bütününe yönelik hazırlanmış ve iptal edilmiş ilk çevre düzeni planı olarak kayıtlara geçmiştir.

Bu dönem aynı zamanda kent merkezinin bugünkü kullanımının temellerini oluşturan Kalekapısı kentsel tasarım proje yarışması ile Cumhuriyet Meydanı düzenlenmesi proje yarışmasının yapıldığı ve uygulanmaya başlandığı dönemdir. Özellikle Kalekapısı Kentsel Tasarım Projesi, gerek yarışma şartnamesinin hazırlanmasında, gerek proje alanı sınırlarının tespitinde, gerek yarışma döneminde Antalya kent kimliği konusunun kentlinin gündemine taşınmasında, gerekse de her platformda alınacak kararların tartışmaya açılarak gerçek anlamda katılımcılığın sağlanmasında örnek alınabilecek bir süreç geçirmiştir.

Her iki projenin uygulanması sonucu Büyük Otel yıkılmış, kentin en hantal yapısı olan Dönerciler Çarşısı tamamlanmıştır. Kentteki alan koruması da Kalekapısı Kentsel Tasarım Projesiyle birlikte hız kazanmış, Balbey, Haşimişcan ve Karaalioğlu tescil edilmiştir.

Kent merkezindeki turiste endeksli yaya kullanımının yeniden düzenlendiği bu dönemde yaya kullanımını desteklemek amacıyla tramvay hattı oluşturulmuştur. Kentin doğusundaki Doğu Garajı ise, bu alana kurulan Festival Çarşısı ve Halk Pazarı ile birlikte turizm ve yeme-içme fonksiyonlarının geliştiği bir merkez haline gelmiştir.

2000-2005 Dönemi, tarihe yarışmalar dönemi olarak geçmiştir. Bir önceki dönem Kalekapısı kentsel tasarım projesinin alt bölgesi olarak projeleri hazırlanan Sobacılar Çarşısı ve Doğu Garajı bölgelerinde yeni projeler üretilmesi amacıyla düzenlenen yarışmalar ile Karaalioğlu Parkı'nda yer alan Büyükşehir Belediyesi'nin hizmet birimlerinin düzenlenmesi amacıyla düzenlenen yarışma sonuçları, Yat Limanı'nın Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na devri ile birlikte günümüzde yapılan uygulamaların da temelini oluşturmuştur.

2005-2008 Dönemi, Büyükşehir Belediyesinin gerek idari, gereksede uygulamalar açısından atılım yaptığı bir dönemdir. Bu duruma en büyük katkıyı iktidar ile aynı siyasi partiden olmak ve hükümetin Antalya'ya yönelik ulusal politikaları sağlamıştır.

Planlama mesleği açısından da olumlu sayılabilecek bir gelişme bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Büyükşehir Belediyesi imar planlarını, koruma amaçlı imar planlarını artık kendi bünyesinde kurulan Nazım İmar Planlama Bürosu ve KUDEB çalışanları ile gerçekleştirmeye başlamıştır.

Bu dönem, turizm açısından kent merkezine yeni bir turizm bölgesi kazandırmıştır. Kent merkezi'nin Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi ilanı, yerel yetkiyi, Kültür ve Turizm Bakanlığı aracılığıyla merkezi idareye taşımıştır.

Aslında bu ilanın temelleri 2004 yılı yerel seçimlerinde oluşturulmuştur. Antalya Büyükşehir Belediye Başkanı Menderes Türel'in 2004 yılındaki yerel seçimler öncesi düzenlediği seçim kampanyası için hazırlanan kitapçıkta; Kaleiçi, Kalekapısı ve Doğu Garajı Üçgeni'nin yeniden düzenlenerek kültür, alışveriş ve eğlence merkezi haline getirilmesi, Kaleiçi, Balbey ve Haşimişcan Mahalleleri'nin uluslararası projeler desteğiyle yeniden düzenlenmesi seçim vaatleri olarak seçmene sunulmuş, buna ilişkin bir taslak plan kampanya kitapçığında yer almıştır.

Seçimlerin ardından kent merkezine yönelik seçim dönemindeki bu vaatlerin yerine getirebilmesi mevcut mevzuatla mümkün olamamıştır. Çünkü kent merkezi alt kademe belediyesi olan Muratpaşa Belediyesi sorumluluğunda bir alandır ve bu bölgedeki plan hazırlama, onaylama, uygulama yetkisi de Muratpaşa Belediyesi'ndedir.

Bu kapsamda Büyükşehir Belediye Başkanlığınca tarihi kent merkezinin KTKGB olarak ilan edilmesi Kültür ve Turizm Bakanlığı'na önerilmiştir. KTKGB çalışmaları çerçevesinde alt proje alanlarının oluşturulması, kamuoyu paylaşımı, ulaşım master planı revizyonu ile ulaşım politikalarının belirlenmesi, kent merkezinin kademeli olarak yayalaştırılması, merkez bölge esnafının katılımının sağlanarak eğlence, ticaret, konaklama, işyeri-ev-konut kullanım politikalarının belirlenmesi hedeflenmiştir.

Antalya Kent Merkezi KTKGB'si 27.12.2004 tarih ve 2004/8321 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiş, Bakanlar Kurulu kararı 31.12.2004 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Antalya Kent Merkezi KTKGB'sinin Resmi Gazete'de ilanının hemen ardından bu alandaki plan yapma yetkisini Büyükşehir Belediyesi'ne devretmiştir.

Ancak uygulama amaçlandığı gibi bütüncül olarak gerçekleştirilmemiştir. KTKGB içerisindeki alanlar yine parçacı olarak planlanmaya başlamış, planlamadan öte dönüşüm projesi adıyla aslında sadece birer kentsel tasarım projeleri olan projeler ön plana çıkmıştır.

Antalya Kent Merkezi Kentsel Dönüşüm Çalışmalarının Planlama Boyutu

Kent Merkezi KTKGB kapsamında yapılan ve seçim döneminde dönüşüm projesi olarak belirlenen alt bölge projelerinin yasal zemininin oluşturulabilmesi için öncelikle alanın plan kararlarında dönüşüm yapılması gerekmiştir.

"Stratejik planların" ve "Kentsel plan hiyerarşisine uygun bütüncül fiziki planların hazırlanması" kentsel dönüşüm uygulamalarının olmazsa olmazlarıdır. Ayrıca, KTKGB ilanının temel amaçları içerisinde bölgenin bir bütün olarak ele alınarak kapsamlı planlama çalışmalarının yapılması, bu çalışmalar çerçevesinde alt proje alanlarının oluşturularak kullanım politikalarının belirlenmesi yer almıştır. Antalya Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca da gerek Stratejik Plan'da, gerekse de Nazım İmar Planı'nda kent merkezi için bu yönde kararlar getirilmiştir.

Antalya Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı'nda Kent Merkezi ve Dönüşüm Projeleri

Antalya Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2006 yılının Temmuz ayında Büyükşehir Belediye Meclisi'nce onaylanmıştır. Stratejik Plan'da Büyükşehir Belediyesi'nin görev ve sorumlulukları 10 stratejik konu ve 28 stratejik amaç şeklinde sınıflandırılmıştır. Kent merkezinde yapılan uygulamalar da stratejik konu başlıklarında yer almıştır.

İmar ve planlamaya yönelik 3. stratejik konunun 7. stratejik amacı, "Antalya Kent Merkezinin Yeniden Tanımlanması ile Yeni Alt Merkezlerin Oluşturulması ve Geliştirilmesi"; 8. stratejik amacı, "Plan Tercihleri Doğrultusunda İmar Faaliyetlerinin Koordine Edilmesini ve Denetlemesini Gerçekleştirme"tir.

8. stratejik amacın hedefleri içerisinde, "Kentsel Dönüşüm Alanları İçin Gerekli Plan ve Projelendirme Çalışmaları Yapmak" ve "Kent Merkezi Yenileme ve Uygulama Projeleri" yer almaktadır. Bu hedefleri gerçekleştirmek için yapılacak faaliyetlerden bazıları ise; "Kentsel Dönüşüm ve Tasarım Müdürlüğü ile Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Kurmak", "Kentsel Dönüşüm Alanları'nı Tespit Etmek", "Proje Yarışmaları Düzenlemek ve Uygulama Projeleri Yaptırmak", "Kaleiçi, Kalekapısı ve Balbey Projesi Kapsamındaki Alanları Korumak", "Sobacılar Çarşısı ve Doğu Garajı Projelerini Uygulamak"tır.

"Kent Merkezindeki Dönüşüm Projeleri" ile "Kentin Tarihi ve Kültürel Kimliğinin Ortaya Çıkartılmasını Sağlayacak Projeler" aynı zamanda "Vizyon Yatırım Projeleri" başlıklı 10. amaç maddesinde de yer almıştır. Bu durum kent merkezindeki uygulamaların bir yatırım projesi olarak görüldüğünü göstermesi açısından önemlidir.

Stratejik Plan'daki hedeflerden Sobacılar Çarşısı ve Doğu Garajı Projeleri'nin uygulanmasına başlanmıştır. Hedefler içerisinde yer alan Kaleiçi, Kalekapısı ve Balbey Projesi kapsamındaki alanların korunması ise bir hedef değil, bu alanların sit alanı olması nedeniyle yasal bir sorumluluktur.

Diğer yandan, Antalya Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı'nda kentsel dönüşüm alanlarına yönelik belirlenmiş hedefler doğrultusunda, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı bünyesinde "Kentsel Dönüşüm ve Tasarım Şube Müdürlüğü" kurulmuştur. Sadece isim olarak varlığını sürdüren bu Müdürlük henüz faaliyete geçmemiştir. Oysa bu Müdürlüğün görevleri içerisinde yer alması gereken kent merkezindeki tasarım çalışmaları Büyükşehir Belediyesinin bir şirketi olan Antepe A.Ş. tarafından yürütülmektedir.

Antalya Büyükşehir Belediyesi 1/25000 Ölçekli Nazım İmar Planı'nda Kent Merkezi ve Dönüşüm Projesi

Antalya Büyükşehir Belediyesi bütününü içeren 1/25000 ölçekli Nazım İmar Planı, Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 15.02.2008 gün ve 84 sayılı kararıyla onaylanmıştır. Nazım İmar Planı Raporu'nda kent merkezi için, "Kent Merkezinin Çağdaş ve Rekabet Edilebilir Cazibeye Sahip Bir Metropoliten Merkez Haline Getirilmesi" amaçlanarak "Uzmanlaşmış Bir Kent Merkezi Oluşturulması" hedeflenmiş; "Yaya Dolaşımı Eksenli Bir Kent Merkezi İle Tarihi Özgün Kent Dokusunun Yenilenmesi ve Dönüşümü" gibi stratejiler belirlenmiştir.

Diğer yandan "Uzmanlaşmış Bir Kent Dokusu ve Nitelikli Çalışma Alanları Yaratılması" amacında da "Kent Merkezindeki Alanların Dönüşümlerinin Sağlanması" hedefi seçilerek, yapılacak işler içerisinde "Dönüşüm ve Prestij Projeleri'nin Hazırlanması" sıralanmıştır.

1/25000 ölçekli Nazım İmar Planı'nda Kalekapısı, Okullar Bölgesi, Cumhuriyet Meydanı ve çevreleri için "Merkezi İş Alanı" kapsamında "Merkez Koruma ve Dönüşüm Alanı" kararı bulunmaktadır. Plan hükümlerinde bu alanlar için; "Kaleiçi, Kalekapısı, Balbey Kentsel Sit Bölgeleri ile çevresini kapsayan merkez koruma ve dönüşüm alanlarında merkez kullanımları ile turizme yönelik ticaret, sosyal ve kültürel kullanımları geliştirmeye yönelik koruma, işlevlendirme ve canlandırma amaçlı dönüşüm projeleri kapsamında, koruma amaçlı imar planı, kentsel tasarım projeleri yapılabilir. Bu alanlarda, yapı yoğunluğu, yürürlükteki imar planındaki yoğunluğu aşamaz" hükmü getirilmiştir.

Kent Merkezi KTKGB için 1/25000 ölçekli Nazım İmar Planı'nda getirilen "Merkez Koruma ve Dönüşüm Alanı" kararına dayanarak Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca alt bölge proje alanlarında, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli plan revizyonuna gidilmiştir.

Okullar Bölgesi ve Cumhuriyet Meydanı'na yönelik hazırlanan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli plan revizyonlarına ilişkin raporlarda, plan revizyonunun gerekçesi; "Antalya'nın kültür ve turizm kenti kimliğini yansıtan Cumhuriyet Meydanı, Hanlar Bölgesi, Sobacılar Çarşısı ve Okullar Bölgesi'nin, KTKGB tanımı ve içeriğine, bütünselliğine uygun, ulaşım master planı temel kararları ile 1/50000 ve 1/25000 ölçekli planların makro yaklaşımları doğrultusunda değişen ve gelişen makroform yapıya göre yeniden biçimlenmesi ve yeni işlevlerin irdelenmesi" şeklinde açıklanmıştır.

Plan revizyonunun amacı da; "kent merkezinin mimari ve kentsel tasarım ölçeğinden makro ölçeğe, makro ölçekten yapı ölçeğine doğru irdelemeye dönüştürülmesi, merkez dışına taşınması gereken işlevlerin ayıklanması, kent merkezinde yeniden yer alması gereken kullanımların belirlenmesi ve merkezin yeniden biçimlendirilmesi sürecine yönelik hukuki plan alt yapısının oluşturulması" olarak belirlenmiştir.

Ancak, gerekçe ve amacı kent merkezinin bütününe yönelik iken 1/5000 ve 1/1000 ölçekli plan revizyonları, Okullar Bölgesi ve Cumhuriyet Meydanı gibi noktasal alanlarla sınırlı tutulmuştur. Plan revizyon raporunda, alanlara gelecek fonksiyonların ayrıntılı tanımlanması, kullanım alanlarının m^2 olarak belirlenmesi ise mimari uygulama projelerinin imar planlarından önce hazırlandığı ve plan revizyonlarının buna göre oluşturulduğunun birer göstergesidir. Dolayısıyla kent merkezinde nazım imar planı ile hedeflenen dönüşüm, sınırlı bir bölgede sadece "kamu alanlarının mekânsal dönüşümü" şeklinde gerçekleştirilebilmiştir.

Kent Merkezinde Gerçekleştirilen Kentsel Dönüşüm Uygulamaları

Antalya Büyükşehir Belediye Başkanı Menderes Türel, 2005 yılında kentsel dönüşüm projeleriyle ilgili yaptığı bir açıklamada; hazırlanan makro planlarla belirlenen gecekondu alanlarında gerekli görülen bölgelerde kentsel dönüşüm projelerinin hazırlanacağını, alternatif kent merkezlerinin ortaya çıkarılacağını, bu süre zarfında Antalya şehir merkezinin kentsel yenileme projesi olan

Kent Merkezi Dönüşüm Projeleri'nin uygulanmasına başlandığını belirtmiştir. Türel'e göre bu projelerle kent merkezinde işlevini yitirmiş fonksiyonların kaldırılmasıyla merkez yoğunluğu hafifletilecek, bu fonksiyonların yerine ise geleneksel merkez kimliğini destekleyen ve birbirine bağlanan düzenlemeler yapılacaktır. Bu kapsamda, Kent Merkezi KTKGB içerisinde;

-Cumhuriyet Meydanı-Valilik-Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu Bölgesi,

-Sobacılar Çarşısı-Okullar Bölgesi,

-Kalekapısı-Hanlar Bölgesi olmak üzere üç; bu bölge dışında da Doğu Garajı olmak üzere bir bölge "Alt Bölge Proje Alanı" olarak belirlenmiştir.

1) Cumhuriyet Meydanı -Valilik ve Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu Bölgesi Proje Alanı

Tophane surlarının üst kotunu oluşturan ve Cumhuriyet Caddesi ile surlarla sınırlanan Cumhuriyet Meydanı, Atatürk Anıtı ile birlikte, Antalya'nın kullanılan tek meydanıdır. 1993 yılında Antalya Belediyesi ve Mimarlar Odası Antalya Şubesi arasında yapılan protokol ile Cumhuriyet Meydanı çevresi için "Akdeniz Gençlik Sanat ve Kültür Parkı Projesi" adıyla bir proje yarışması düzenlenmiş ve aynı yıl sonuçlanmıştır.

Proje kapsamında meydanın batısında bulunan Antalya'nın ilk otellerinden birisi olan Büyük Otel'in yıkılmasıyla Antalya Belediyesi'nce park alanı düzenlemesi yapılmış ve kentlinin kullanımına açılmıştır.

Cumhuriyet Meydanı'ndaki Valilik Binası'nın Antalya Valiliği ve Antalya Büyükşehir Belediye Başkanlığı arasında yapılan protokol çerçevesinde yıkılarak, Mimarlar Odası'nca başlatılan proje çalışmaları doğrultusunda Gazi Mustafa Kemal İlkokulu'na taşınması ve boşalan Valilik Binası'nın meydan, yer altı otopark şeklinde düzenlemesine yönelik hazırlanan dönüşüm projesi kapsamında öncelikle 1/5000 ölçekli nazım imar planı ve 1/1000 ölçekli plan revizyonları gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan planda, bu alana getirilen plan kararları "Kent Meydanı ve Pb (Bodrum, Meydan, Otopark)"tır. 1/1000 ölçekli plan paftası üzerinde ayrıca, "Kentsel Tasarım ve Mimari Projesine Göre Uygulama Yapılacaktır" ifadesi yer almıştır.

Plan notlarında ise "Meydan, Bodrum, Otopark" kararı getirilen kısımlarda birden fazla bodrum yapılabileceği, bodrumda otopark yapılmasının zorunlu olduğu, meydan düzenlemesi ile zemin katta ayrıca, toplam meydan alanının %5'i ve yüksekliği 6,50 metreyi geçmeyen ticari ve sanatsal yapıların yer alabileceği belirtilmiştir. Cumhuriyet Meydanı'nda yapılan plan değişikliği sonrası, bu alanda daha önce uygulanan yarışma projesinde de değişiklik yapılması gerekmiştir.

Yapılan düzenlemelerle son şeklini alan Cumhuriyet Meydanı kentsel tasarım Projesinde, zemindeki otopark alanının üzeri tamamen meydan olarak düzenlenmiş; meydanda, havuz ve su oyunları gösteri alanları tasarlanmıştır.

2) Sobacılar Çarşısı - Okullar Bölgesi Proje Alanı

"Sobacılar Çarşısı - Okullar Bölgesi Proje Alanı", Ali Çetinkaya Caddesi ile Balbey Mahallesi arasında kalan, Sobacılar Çarşısı, eski Kız Meslek Lisesi ile İnönü İlköğretim Okulu ve Vakıf Hastanesi alanlarını içermektedir.

Proje alanı, Sobacılar-Demirciler Çarşısı ve Okullar Bölgesi olarak iki farklı kısımdan oluşmaktadır. Bu iki alandan Sobacılar Çarşısı'nda, Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Mimarlar Odası Antalya Şubesi koordinatörlüğünde "Sobacılar Çarşısı Yenileme, Geliştirme ve İş Merkezi Mimari Proje Yarışması" adı altında 2001 yılında bir yarışma düzenlenmiştir. Proje ile alanın özgün kullanımı olan bakırcılar, kalaycılar, bıçakçılar, sobacılar, sıcak-soğuk demirciler, antikacılar, semerciler, çıkrıkçılar v.b. geleneksel ticari üniteler oluşturulacak yeni mekânlara taşınmaktadır. Ayrıca 16.50 metre yüksekliğinde kule tipinde bir kafeterya yapısı ile dükkânlar ve ofislerin yer alacağı yeni bir yapı kitlesi önerilmektedir.

Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca Okullar Bölgesi'ne yönelik hazırlanan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli plan revizyonlarında Sobacılar Çarşısı kısmına KOP (Özel Proje Alanı); diğer kısımlara da MGA (Merkezi Gelişme Akşları), Pb (Bodrum, Meydan, Otopark) ve Park ile "Yeşil Alan" kararları getirilmiştir. Plan paftası üzerinde ayrıca, "Kentsel Tasarım ve Mimari Projesine Göre Uygulama Yapılacaktır" notu yer almıştır.

Hazırlanan kentsel tasarım projesinde ise, her biri 8488 metrekarelik 4 bodrum kat otopark; yer üstündeki yaklaşık 13050 m² meydan düzenlemesi içerisinde, 100'er m²'lik 4 adet kafeterya; 2 adet özel tasarım su heykeli; 100'er m²'lik iki adet amfi; 6800 m²'lik peyzaj düzenlemesi ve kent mobilyaları ve çevre aydınlatma elemanları tasarlanmıştır.

Okullar Bölgesi olarak adlandırılan bölgedeki uygulamalar, kent merkezlerindeki kentsel dönüşümün ilk olarak kamuya ait alanlardan başladığını göstermek açısından da güzel bir örnektir. Özellikle bu alanda yer alan okul yapılarının yıkılması kamuoyunda çok tartışılmış, ancak bir uzlaşı sağlanamadan Büyükşehir Belediye Başkanlığınca kentsel dönüşüm projesi kapsamında, proje alanındaki Kız Meslek Lisesi, İnönü İlköğretim Okulu ve Vakıf Hastanesi binaları, kentsel bellek kaybına tepkilere ve davaların sürmesine karşın yıkılmıştır.

3) Kalekapısı-Hanlar Bölgesi Proje Alanı

Antalya Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca "Kent Merkezi Alt Bölge Proje Alanları"ndan birisi olarak belirlenen Kalekapısı - Hanlar Bölgesi Proje Alanı, Tek ve İki Kapılı Han Koruma Alanı ile birlikte tescilsiz Zincirli Han'ı, Dönerciler Çarşısı'nın uygulaması tamamlanan kısmı hariç tutularak Saat Kulesi'ne kadar uzanan bölgeyi içermektedir.

Kalekapısı alt bölgesinde yapılan tek plan değişikliği 342 ada 14 parselde bulunan Vakıf İş Hanı'na yöneliktir. Antalya Büyükşehir Belediyesi'nce mevcut imar planında "Ticaret" kararı bulunan 342 ada 14 parseldeki Vakıf İş Hanı'nın bulunduğu kısmın "Kent Meydanı"na dönüştürülmesine ilişkin 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planı değişiklikleri hazırlanmıştır. Plan değişikliğinin gerekçesinde, Vakıf İş Hanı'nın bulunduğu alanın, Antalya kentine yakışır kültür ve turizm birliğini yansıtan kent merkezi yaratma süreci içerisinde oluşturulan zincirin önemli bir halkası olduğu vurgulanmıştır.

Kalekapısı'nda, Saat Kulesi çevresinde Antepe A.Ş. tarafından yaya düzenlemesi gerçekleştirilmiştir. Araç yolunun yaya yoluna dönüştürülmesiyle gerçekleştirilen bu uygulama için plan değişikliği gerekirken herhangi bir plan değişikliği yapılmamıştır. Diğer yandan, plan değişikliği ile kent meydanına dönüştürülen Vakıf İş Hanı da yıkılmaya başlamıştır.

Kalekapısı olarak adlandırılan bölge, Antalya kentinin en merkezi noktasıdır. Bu bölgede yapılan yaya düzenlemesi, kent merkezine bir canlılık getirmiştir. Ancak bu uygulamaların da diğer alt bölge proje alanlarındaki gibi, yol, Vakıf İş Hanı gibi kamu mülkiyetinde bulunan alanlarda gerçekleştirilerek özel mülkiyetteki asıl sorunlu bölgelere müdahale edilmemesi, kentsel dönüşüm adıyla başlatılan projelerin, aslında sadece kent merkezine yapılan bir makyaj olduğunu göstermektedir.

4) Doğu Garajı Bölgesi Proje Alanı

Antik Attelia kentinin doğu nekropolü olan alanın, 1976 yılında kent içi dolmuşları ve ilin batı yönüne giden küçük otobüslerin hareket yeri olarak düzenlenmesi sonucu "Doğu Garajı" oluşmuştur. Doğu Garajı ve çevresinin nekropol (mezarlık) alanı olması nedeniyle bu bölgedeki yeni yapıların inşaat hafriyatları, Antalya Koruma Kurulu'nun 1992 yılında aldığı kurul kararı gereği Müze Müdürlüğü uzmanları denetiminde yapılmaktadır.

Bu alan 1970'li yılların başlarına kadar boş kalmış, garaj alanı olarak kullanılmaya başlaması ve çevresinin ticaret alanlarıyla çevrelenmesiyle de değeri artmıştır. Garaj alanının doğusuna daha sonra bugünkü Plaza 2000 binasının karşısındaki otopark alanında bulunan Halk Pazarı taşınmıştır. Garaj alanının kalkması sonrası bu alana Festival Çarşısı adı altında bir çarşı kurulmuş ve pazar alanındaki balıkçılar ile birlikte Doğu Garajı alanı kentlinin ve turistlerin uğrak yeri haline gelmiştir.

Mimarlar Odası Antalya Şubesi ile Büyükşehir Belediye Başkanlığı arasında, Doğu Garajı olarak adlandırılan Halk Pazarı ve Festival Çarşısı'nda turizm kentine yönelik hangi fonksiyonların yer alabileceği konusunun ulusal düzeyde bir mimari fikir projesi ile belirlenmesi yönünde 18.01.2005 tarihinde protokol imzalanmıştır.

Bu protokol çerçevesinde Antalya Büyükşehir Belediyesi ile Mimarlar Odası Antalya Şubesi tarafından koordineli olarak yarışmaya çıkarılan Doğu Garajı ve Halk Pazarı alanında birinciliği mimar Ozan Erkal tarafından hazırlanan proje kazanmış ve projenin uygulanmasına karar verilmiştir. Yarışma projesine göre imar planı değişikliği yapılmış ve tüm alan "Ticaret Alanı"na dönüştürülmüştür.

Projede, Halk Pazarı ve Festival Çarşısı'nı kapsayan 18 bin 728 metrekarelik alanda, 49 bin m²'lik kapalı inşaat alanı içerisinde eğlence merkezi, sergi ve ticaret alanları yer almaktadır. Proje kapsamında 9'ar m²'lik 188 satış birimi, 190 depo, yeraltında 600 araç kapasiteli iki katlı otopark, 5 soğuk hava deposu, 4 restoran, 4 balık lokantası, 11 mağaza, 6 atölye, 4 sinema, bir buz pisti, eğlence merkezi, bowling, bilardo salonları ve fast food birimleri yapılacaktır.

Doğu Garajı ve Halk Pazarı Düzenleme Projesi'nin uygulanması aşamasında ortaya çıkan mezar kalıntıları nedeniyle Antalya Koruma Bölge Kurulu'nun 02.05.2008 gün ve 2395 sayılı kararıyla proje uygulaması durdurulmuştur. Arkeolojik sit sınırı ve derecesi, Akdeniz Üniversitesi ile Antalya Müze Müdürlüğü'nce yapılacak kurtarma kazısı sonucu belirlenecektir. Bu doğrultuda, Doğu Garajı ve Halk Pazarı Düzenleme Projesi'nde revizyon yapılması kaçınılmazdır.

Bir alandaki projenin yarışma ile belirlenmesi, o projenin "doğru kararlar içerdiği" gibi yanlış bir izlenim yaratmaktadır. Oysa, proje yarışmaları idareler açısından, bir bölgenin istenilen bir fonksiyonla tasarlanması amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Doğu Garajı ve eski Halk Pazarı alanı için düzenlenmiş yarışma da bunun iyi bir örneğidir. Yarışma şartnamesinde bahsedilen geleneksel halk pazarı fonksiyonu projenin uygulanması sonrasında kalmayacaktır. Sonuçta, Antalya'nın tarihi kent merkezinin bir parçası ve merkezin son gelişme odaklarından olan Doğu Garajı ve Halk Pazarı da; Sobacılar Çarşısı, İsmet İnönü İlköğretim Okulu ve Kız Meslek Lisesi gibi kent belleğinin kaybedilmiş bir parçası haline gelecektir.

5) Alt Bölge Proje Alanlarını Çevreleyen Sit Alanları

KTKGB içerisinde alt bölge proje alanlarının dışında Kaleiçi Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı, Balbey ve Haşimişcan Kentsel Sit Alanları ile Karaalioğlu Parkı I. ve III. Derece Doğal Sit Alanı bulunmaktadır. Alt bölge proje alanları bu sit alanlarının kesiştiği noktalarda yer almaktadır ve sit alanlarını bütünleyebilecek konumdadır. Ancak, yapılan çalışmalar bu bölgeleri yine kendi içerisinde değerlendirmekte, kent merkezi-alt bölge proje alanları ile alt bölge proje alanlarının birbirleriyle bütünlüğü sağlanamamaktadır.

Sonuç

Antalya kent merkezinde son dönemde yapılan uygulamalar;

Plan Kararları ve Uygulamaları Açısından Değerlendirildiğinde;

Antalya kent merkezindeki koruma kararları, kent merkezinin ulaşım arterlerinin değiştirilmesi ya da genişletilmesi ve mevcut planın uygulanmasına dair sınırlamalar getirmiş, bu da kent merkezinin dönüşümündeki esnekliği kaldırmıştır.

Ancak kentin bir turizm kenti oluşu ve turistin ilgisini çekebilecek tarihi, doğal ve kültürel değerlerin kent merkezinde yer alması nedeniyle kent merkezinin kentsel kullanım kalitesinin, ulaşılabilirliğinin, kullanımının yeniden değerlendirilmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu değerlendirme özel sektörün talebi sonucu kentsel dönüşüm uygulamalarının başlatıldığı İstanbul gibi kentlerin aksine, yerel yönetimin gerçekleştirdiği projeler ve bu projelerin pazarlaması şeklinde gelişmiştir.

Antalya kent merkezinde bu kapsamda 1990 yılından itibaren yapılan çalışmalar kent bütününden kopuk parçacı kentsel tasarım niteliğindeki projelerdir. Bu projeler aynı zamanda idarelerin kent merkezinde yapmak istedikleri uygulamalar için bir araç olarak kullanılmaktadır. Bunun yöntemi ise yarışma projeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Antalya kent merkezini daha da niteliksizleştiren yarışma projelerinde yerel yönetimlerin sorumluluğu kadar yarışmayı düzenleyen meslek odalarının da sorumlu olduğu unutulmamalıdır.

Geçirilen dönüşüm sürecine bakıldığında, son dönemde kent merkezinde gerçekleştirilen uygulamaların aslında önceki iki dönemde alınan planlama kararlarının, yarışma projelerinin uygulamaları olduğu görülmektedir. Bu projeler, Kalekapısı kentsel tasarım projesi kapsamın-

daki eski otogar alanında yapılan alışveriş ve iş merkezi; Doğu Garajı kentsel tasarım projesi kapsamında Doğu Garajında yapılan iş merkezi ve halk pazarı; Sobacılar Çarşısı kentsel tasarım Projesi kapsamında yapılan çarşı ve iş merkezidir.

İlave olarak yapılanlar ise, İsmet İnönü İlköğretim Okulu, Kız Meslek Lisesi, Vakıf Hastanesi, Antalya Valilik Binası, Vakıf İş Hanı, Sağlık Meslek Yüksek Okulu olmak üzere merkezdeki kamu mülkiyetindeki ve kullanımındaki yapıların yıkılarak açık alan, meydan olarak düzenlenmesi ve bu alanların zeminlerinde, kent merkezinin ihtiyacını karşılamak amacıyla otopark oluşturulmasıdır.

Bu dönemin yerel idare açısından avantajı merkezi idarenin tam desteğinin alınması nedeniyle hızlı karar alma ve uygulama sürecidir. Önceki dönemlerden farklı olarak yapılan açık alan-meydan-yaya yolu düzenlemeleri de şehircilik ilkeleri açısından tamamen olumlu görülebilecek uygulamalardır.

Ancak yapılan en büyük yanlış, önceki kararların doğru kabul edilerek kent gündeminde yeniden tartışılmadan uygulanması, uygulamaların kent merkezindeki kamu yapıları ile sınırlı tutulması ve birbirinden kopuk kentsel tasarım projelerine göre gerçekleştirilmesidir.

Antalya Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca kent merkezinde Kentsel Dönüşüm Projesi adıyla başlatılan projelerde herhangi bir alan sınırı belirlenmemiştir. Antalya 1/25000 ölçekli Nazım İmar Planı kararları ile yasal dayanağı, gerekçesi ve amacıyla kademeli olarak başlatılan ve temelinde doğru olan planlama çalışması 1/5000 ölçekli planın yer aldığı kademede sekteye uğratılmıştır. Gerekçe ve amacı kent merkezinin bütününe yönelik iken hazırlanan 1/5000 ölçekli plan revizyonları Okullar Bölgesi ve Cumhuriyet Meydanı gibi noktasal alanlarla sınırlı tutulmuş, 1/5000 ölçekli planların ardından onaylanan 1/1000 ölçekli planlar sonrası mimari uygulama projelerine geçilmiştir. Noktasal olarak hazırlanan bu planlar çevresinden kopuktur ve bütüncüllük ilkesi zedelenmiştir.

Cumhuriyet Meydanı ve Okullar Bölgesi olarak adlandırılan bölgeler, onaylı planlarda zemin altı otopark ve ticaret ile zemin üstü meydan şeklinde kent merkezinin hem otopark, hem de yaya kullanımını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Ancak, bu alanları çevreleyen ve koruma amaçlı imar planları yapılması ya da revizyonu hedeflenen Kaleiçi, Balbey, Haşimişcan kentsel sit alanları ile Kalekapısı çevresinin nasıl fonksiyonlandırılacağı belirlenmemiştir.

Bir başka deyişle, mevcutta büyük kısmı konut alanı olarak kullanılan söz konusu yerleşim alanlarının, hazırlanacak koruma amaçlı imar planlarında hangi fonksiyonlarla planlanacağı, kent merkezinde ne kadar insanın yaşayacağı, çalışacağı, ziyaret edeceğine ilişkin projeksiyonlar gibi temel planlama kararları oluşturulmadan noktasal olarak hazırlanan projelerin uygulanmasının geri dönüşü mümkün olmayan yanlış uygulamalar doğurabileceği bir gerçektir. Ayrıca, konut fonksiyonunun kent merkezinden çıkması sonrası bu alanların akşam kullanılmayacak olması nedeniyle tüm dünyadaki kent merkezlerinin karşı karşıya kaldığı güvenlik sorunlarıyla Antalya kent merkezinin de karşı karşıya kalıp kalmayacağı da önemli bir noktadır.

Geleneksel kent merkezi olarak adlandırılan alanın fonksiyonel ve uygulama stratejileri açısından temel kararlarının verilmesi, ona göre ulaşım ve fonksiyonların düzenlenmesi mimari projeler

açısından da önemlidir. Oysa Antalya kent merkezinde izlenen yöntem, plan gerekçesinde de yer almasına rağmen işlevsel bölgelenme yapılmadan münferit çözümler getirilmesi şeklindedir. Valilik Binası, Okullar ve Hastane Binaları, Vakıf İş Hanı gibi kamu mülkiyetindeki yapıların bulunduğu alanlara münferit çözümler getirilmiş; bir yarışma projesi olan Sobacılar Çarşısı ile Okullar Bölgesi'nin Kalekapısı ile bütünleşmesini sağlayabilecek çözümler düşünülmemiştir. Mimarisi ile kent merkezine uymayan Tekel binası ile Ali Çetinkaya Caddesi boyunca sıralı yapıların bulunduğu özel mülkiyetteki yapı adalarında, kent merkezi bütünlüğünü sağlamak amacıyla geleceğe yönelik stratejik herhangi bir çözüm ve öneri oluşturulmamıştır.

Kentsel tasarım projelerinin bütüncül planlamadan bağımsız gerçekleştirilmesi nedeniyle yapılan düzenlemelere paralel olarak oluşturulan ulaşım şeması Antalya kent merkezini daha da ulaşılmaz hale getirmiştir. Oluşturulan alt bölgeler ve bu alanlara yönelik yapılan çalışmalar tamamen kamu mülkiyetinde bulunan alanlar üzerinden yürütülmektedir. Sadece mülkiyeti kamuya ait yapı ve alanlarda, kentin ulaşım ve açık alan ihtiyacının giderilmesi gerekçesiyle yapılan sınırlı düzenlemeleri, kentsel dönüşüm olarak adlandırmak doğru değildir.

Katılımcılık Açısından Değerlendirildiğinde;

Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca kent merkezinde "Kentsel Dönüşüm Projesi" adı verilerek başlatılan çalışmalar, meslek odalarında, Kent Konseyi'nde, Büyükşehir Belediyesinin bir şirketi olan Antepe bünyesinde kurulan Proje Koordinasyon Kurulu'nda yapılan toplantılar, oluşturulan görüşler dayanak gösterilip katılımcı bir çalışma olarak sunulmuştur. Oysa bu toplantılarda yer alan kişiler büyük oranda aynı kişilerdir ve sorunlar aynı kişilerle tartışılmakta, aynı kişilerle çözüm önerileri oluşturulmaktadır. Bu durum ise katılımın sağlandığı anlamını taşımamaktadır.

Yapılan tartışmalar ise ya ulaşım şeması, yapılacak yapıların katları, büyüklükleri, açık alan kullanımı gibi alanın mekânsal çözümüyle, ya ekonomik çıkar çatışması yaratan durumlarda, ya da Antalya'ya gelen turistin kent merkezinde daha uzun kalması nasıl sağlanır sorusuna çözümler üretilmesi konularında olmaktadır.

Oysa gerek mekânsal, gerekse de ekonomik tartışmalar kadar önemli bir konu, Antalya'da yaşayanların kentte olanlara neden ilgisiz kaldığı ve kendileriyle ilgili alınan önemli kararları hep aynı kesimlerin tartışmasına seyirci kalması, aktif bir katılımcı olarak karar mekanizmalarında yer almamasıdır.

Bunda Antalya'nın çok hızlı büyümesi ve kentte artık Antalyalı olan nüfusun azınlıkta kalması sebep olarak gösterilebilir. Çünkü 2000 yılı istatistiklerine göre Antalya, Türkiye'nin en fazla göç alan ilidir. Antalya'nın kent nüfusu 1990 yılında 378.208 iken bu sayı 2000 yılında ikiye katlanarak 603.190 olmuştur. Göç nedeniyle Antalya doğumluların payı, 1990 yılında %72'ye, 2000 yılında ise %58'e düşmüştür. Antalya'ya göçün önemli bir bölümü, özellikle son 20-25 yılda, ülkemiz turizm yatırımlarının en önemli kısmının bu kente olması ve turizm sektöründeki büyüme ve gelişmeye paralel olarak çeşitli iş alanlarında insan kaynağına duyulan gereksinimden kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan, Ancak Büyükşehir Belediyesi'nce yapılan proje çalışmalarında projenin ortakları kentliler değil, diğer kamu kurumlarıdır. Bu ortaklar Cumhuriyet Meydanı'nda Valilik, Vakıf

İş Hanı ve Sobacılar Çarşısı'nda Vakıflar, Okullar Bölgesinde Milli Eğitim ve Sağlık İl Müdürlükleri olmuştur.

Kentte mekânsal çözümlemelerden önce asıl yapılması gereken şey, meslek odaları ve kamu kurumları dışında kentin gerçek sahiplerinin kentine sahip çıkması, yapılan uygulamaları takip etmesi, görüşlerini dile getirmesi yönünde bir kentlilik bilincinin oluşturulması ve demokratik platformlarda farklı görüşlerin tartışılmasının sağlanmasıdır.

Kendini kentin gerçek sahipleri olarak gören ve Antalya'nın geçmişine sahip çıkmak isteyen bir grup, aslında bu çabayı Okullar Bölgesi'nde sergilemeye çalışmıştır. Meslek odalarının dışında farklı ve yeni görüşler gündeme getirilmiş, mevcut yapıların korunması sağlanmaya çalışılmıştır.

Kentlinin kentine sahip çıkması açısından olumlu olabilecek bu çıkışı, seçimlerin hemen ardından bütün planlarında getirilen kararlara ters olması nedeniyle Büyükşehir Belediyesi projelerine bir engel olarak görmüş, tartışmak ve uzlaşı sağlamak yerine projeleri hazır olmamasına karşın yıkım işlemini gerçekleştirerek güç gösterisinde bulunmuştur. Buna karşılık Antalya kentinde yaşayan ve Antalya kentinin sosyal, kültürel ve mimari değerlerinin korunmasını sağlamak ve kamuoyu oluşturmak amacıyla girişimlerini başlatan muhalifler de bu amaçlarından saparak, meslek odaları, Koruma Bölge Kurulu ve Büyükşehir Belediyesi hakkında basını kullanarak tartışmalı iddialarda bulunmuşlardır.

Sonuç olarak farklı görüşlerin tartışılması, uzlaşılması konusunda yerel yönetimler ve sivil girişimciler kamuoyunda başarısız bir performans sergilemiş, her iki tarafın karşı tarafı dinlememesi nedeniyle Antalya katılımcılık konusunda geçersiz not almış, yapılar da tarih sayfasında eski birer fotoğraf olarak kalmıştır.

Dünya Kenti Yaklaşımı Açısından Değerlendirildiğinde;

Merkezi yönetimden yeterli desteği alamayan çoğu yerel yönetim, "Dünya Kenti" kavramına olumlu bir anlam vererek bu kavramı kente prestij kazandırmak, kentin reklamını yapmak ve uluslararası sermayeyi kente çekebilmek için kullanmaktadır. Bu amaçla kentlerde küresel rekabet ortamında uluslararası sermayeye cazip gelecek dönüşüm projeleri üretilmeye başlanmıştır.

Antalya Büyükşehir Belediye Başkanı Menderes Türel'in 2004 yılındaki yerel seçimler öncesi düzenlediği seçim kampanyası için hazırlanan kitapçıkta da Antalya'nın bir dünya kenti yapılacağı vurgulanmış;

- Paris'te olduğu gibi Antalya'da da, mimari dokusunu koruyarak turizm ve ticarette iç içe aşayacağı yeni kent merkezini oluşturmak,
- Antalya markasını tüm dünyaya tanıtmak,
- Antalya'yı 12 ay turizmin yapıldığı dünyanın en önemli turizm ve ticaret merkezi haline getirmek,
- Kaleiçi, Kalekapısı ve Doğu Garajı üçgenini yeniden düzenleyerek kültür, alışveriş ve eğlence merkezi yapmak,

- Bir dünya kenti olma yolunda başta Kaleiçi, Balbey ve Haşimişcan Mahalleri olmak üzere kendi kültürel mirasımızı ve değerlerimizi uluslararası projeler desteğiyle yeniden düzenlemek seçim vaatleri olarak seçmene sunulmuştur.

Bu kapsamda Antalya'da kent merkezi dışında çeşitli bölgeler pazarlanmaya çalışılmıştır. Kent merkezinde ise, Kaleiçi Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı kapsamında yer alan Yat Limanı Koruma Amaçlı İmar Planı, Kaleiçi Koruma Amaçlı İmar Planından ayrı olarak Antalya Büyükşehir Belediye Başkanlığınca hazırlanmıştır. Plan onay işlemiyle birlikte, alandaki taşınmazlara ve mekânlara getirilecek fonksiyonların yasal zeminini hazırlayan Büyükşehir Belediye Başkanlığı, mülkiyetinde olan bu alanın pazarlanması girişimlerine başlamıştır. Böylelikle Yat Limanı, kent merkezi dönüşüm projeleri kapsamında piyasaya sunulan ilk alt bölge olmuştur.

Kamu Yararı Açısından Değerlendirildiğinde;

Antalya kent merkezinin yeniden düzenlenmesine, şekillenmesine yönelik kararlar önceki belediye başkanlıkları döneminde alınmış ve buna göre projeler üretilmiştir. Bu dönem yapılan uygulamalar daha önceki dönemlerde alınmış kararların sorgulanmadan uygulamasıdır. Oysa yerel yöneticiler, idarenin kaynaklarının kullanımında çok dikkatli davranmalı, kamu yararı ve kentlinin sosyo-ekonomik gelişimini üst düzeyde sağlamalıdır.

Büyükşehir Belediyesi'nin önünde, Dönerciler Çarşısı gibi olumsuz eleştiri odağı bir deneyim bulunmaktadır. Antalya'nın geleneksel nitelikteki bu bölgesinde yapılan düzenleme başarısız olmuştur. Bu doğrultuda, Antalya kent merkezinde önceki dönem idareciler tarafından alınmış da olsa uygulama gerçekleştirilmediğinden her zaman değiştirilmeye müsait olan kararlar için öncelikle bir fayda-maliyet analizinin yapılması, analiz sonucunda da;

- Okullar Bölgesi'nde okul yapılarının yıkılmadan farklı bir fonksiyonla kullanılması kente şimdiki yapılan uygulamadan farklı ne kadar yarar, ne kadar zarar getirecektir?
- Sobacılar Çarşısı'nda yeni yapılacak düzenleme sonrası kiralar önceki ile benzer nitelikte mi olacaktır yoksa maliyeti karşılamak üzere, o bölgenin rant kazanmasıyla birlikte kiralar da artacak, sosyal maliyet yükselecek midir?
- Yeni durum alanın önceki kullanıcılarının alanda kalmasını sağlayacak mıdır?
- Yat Limanı'nın pazarlaması nasıl gerçekleşecektir? Kentlinin kullanabileceği bütçesine uygun mekânlar oluşturulabilecek midir? Yoksa dünya markalarının yer alacağı bir bölge mi olacaktır? gibi bazı soruların cevaplarının alınmış olması ve projelerin bu cevaplara göre uygulanıp uygulanmayacağına karar verilmesi gerekmektedir.

Diğer yandan, Vakıf Hastanesi ve Vakıf İş Hanı'nın yıkılmasıyla kent merkezinde oluşan açık alanlar kent ölçeği açısından oldukça büyüktür. Bu tür alanların kullanımı, yine çevresinin nasıl fonksiyonlandırılacağına bağlıdır. Yani yeme-içme mekânları ile çevrelenmiş bu bölgelerde benzer fonksiyonların tekrarlanması alanların kullanılırlığını azaltacaktır. Salt meydan olarak kullanımı ise, güneşin az olduğu Avrupa ülkelerinde, etkileyici yapılarla çevrelenmiş meydanlardan çok farklı olan böyle bir alana, Antalya'nın ihtiyacı olup olmadığı sorusunu gündeme getirecektir. Ayrıca, Antalya'nın sıcak iklimi düşünüldüğünde bu kadar açık alan Antalyalılar tarafından

kullanılabilecek midir? Bu soruların cevapları alınmadan yapılan uygulamaların sonuçlarının kentliye bir fayda sağlamaması durumunda ise kamu kaynakları boşa harcanmış olacaktır.

Sonuç olarak, Antalya kent merkezinde, Kalekapısı ve Kaleiçinde yapılan yaya ve meydan düzenlemeleri, kullanılan kent mobilyaları, kentte şimdilik bir hareketlilik ve canlılık getirmiş görüntüsündedir. Ancak merkezin bu kullanılabilirliğinin geleceği ulaşım sistemi ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü yapılan yaya düzenlemeleri ve raylı sistem çalışmaları bugün kent merkezine araç ile ulaşımı neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Kent merkezindeki projelerin başarısını da, aynı ulaşım sistemini kullanacak olan binlerce araç kapasiteli yer altı otoparklarının, Eski Otogar Alanı ile Doğu Garajındaki iş ve alışveriş merkezlerinin, Büyükşehir Belediyesi Hizmet Binasının tamamlanması sonrasında kent merkezine hala ulaşılabiliyor olması gösterecektir.

DENİZLİ TARİHİ BAYRAMYERİ-KALEİÇİ TİCARET-ZANAAT SEMTİNİN DÖNÜŞÜMÜ: PAYDAŞLAR VE PROJELER, RAKİPLER VE REHAVET, SÖYLEMLER VE SONUÇLAR

Hüseyin ÖZGÜR
Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Denizli

Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE
Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Denizli

Türkiye'de orta ve büyük ölçekli kentlerin merkezlerindeki kimi tarihi alışveriş ve zanaat semtlerindeki işyerleri son yıllarda ardı ardına açılan AVM'ler, iş merkezleri ve yeni MİA'lar karşısında hem ekonomik canlılığını ciddi anlamda yitirmekte hem de boş dükkân ve işyeri sayısı makul seviyenin üzerine çıkmaktadır. Bunların önemli örneklerinden birisi de Denizli'deki Kaleiçi-Bayramyeri ticaret-zanaat semtidir.

Bildirinin birinci amacı, yüzyıllardır canlılığını korumuş, tarihi Kaleiçi-Bayramyeri alışveriş-zanaat semtinin küresel, ulusal, yerel ekonomik, toplumsal, mekânsal ve diğer dinamiklerle zaman içinde gücünü niçin ve nasıl yitirdiğini ortaya koymaktır. Diğer amaç ise, 1970'lerden buyana, özellikle son 20 yılda, Kaleiçi-Bayramyeri Semtinin cazibesini korumak ve hatta artırmaya yönelik söylem ve projeleri irdelemektir. Kaleiçi-Bayramyeri Semtinin gelişim ve dönüşümünü doğrudan ve dolaylı etkileyen aktörlerin söylemleri ve dinamiklerin etkileri analiz ve sistematize edilmektedir. Bildiride bilgi-belge toplamak ve yorumlarını almak için bu Semtle ilgili dernekler, dönüşüm ve iyileştirme projelerini hazırlayan belediye başkanları, Denizli Belediyesinden emekli şehir plancıları gibi diğer ilgili taraflar ziyaret edilmiştir. Yerel/bölgesel medyadaki haberler ise kısmen izlenmiştir.

1. Kaleiçi-Bayramyeri Ticaret ve Zanaat Semtinin Ortaya Çıkışı ve 1920'ler Öncesi Tarihsel Dönüşümü

Aşağıda önce Denizli kentinin kuruluş ve gelişimine Kaleiçi-Bayramyeri semtini kentteki yerine oturtabilmeye yardımcı olacak ölçüde özetle yer verilmektedir. Kaleiçi-Bayramyeri semtinin gelişim ve dönüşümü ile bugünkü sıkıntılarını ve önerilen projeleri daha sağlıklı değerlendire-

bilmek için de bu semtin çekirdeği olan Bezistan'dan başlayıp semt ve en yakın çevresine oradan da göreli olarak uzakta bir çember içinde yer alan diğer önemli yapılar ve kullanımların durumu ve dönüşümü özetlenmektedir. Dolayısıyla, çekirdekten çevreye doğru semtin 1970'lere kadarki gelişimi özetle ele alınmaktadır.

I.I. Ladik-Lazikiyye-Denizli Kentinin Tarihsel Gelişimi: Özet Bakış

Kaleiçi-Bayramyeri semtinin gelişimi M.Ö. 261-245 yılları arasında, Denizli kent merkezinin 6 kilometre kuzeyinde, Bergama Kralı Antiochus'un karısı Laodicea adına kurulan kent Güneybatı Anadolu kırık çizgisinde birçok depremden sonra 1366 yılında yıkılınca halkı bugünkü "Kaleiçi"ne yerleşir. Antik coğrafyaya göre büyük bir kısmı Frigya, güney batısındaki bir kısım yeri de Karia üzerinde bulunan Denizli toprakları, Bizanslılar devrinde Anatolica Theması'na dahil olur. Bizanslıların yönetiminde bulunan Denizli'ye Türklerin Malazgirt Zaferinden sonra gelmeye başlamasıyla bu idari birimde parçalanmalar meydana gelir. İkinci Türk fethi sırasında uç vilayet konumuna gelir (Kodal, 2007).

7. Yüzyılın ilk yarısında meydana gelen yıkıcı deprem sonrasında Laodikeia antik kenti halkı, Karcı Dağı eteklerinde yer alan büyük çoğunluğu Kaleiçi olmak üzere, Bereketli Hisarköy Kalesi ve Asartepe (Kilise Mevki)'ye taşınmışlardır. Lykos Vadisi (Çürüksu) tarih boyunca orduların geçiş güzergâhı olmuştur. Ovanın ortasında yer alan kent, bu geçiş ve ani saldırılardan fazlasıyla etkilenir. Bu nedenle, Erken Bizans Döneminde ova üzerinde kurulan kentler, vadi içleri ve dağ yamaçlarına taşınır. Ladodikeia'da olduğu gibi aynı yüzyılda Kolossaililer de, Kadmos (Honaz) Dağı eteklerinde yeni kurdukları Khonai'ye taşınırlar. 11.-12. Yüzyıllarda Bölgenin Türkleşmesi sürecine dair bilgiler veren Evliya Çelebi gibi seyyahlara göre, bu dönemde Kaleiçi'nde Laodikeialılar (Rumlar) Ladik adı verilen bu yeni kentte yaşarlar ve eski dokuma geleneklerini sürdürürler (Şimşek, 2007: 38).

Denizli ve yakın çevresi 12. Yüzyılın sonlarına kadar Türklerle Bizanslılar arasında sürekli el değiştirir ve sonunda Selçuklu Sultanı I. Giyaseddin Keyhusrev'in ikinci kez tahta çıkışıyla birlikte, 1206-1207'de tamamen Türklerin eline geçer (Gökçe, 2000: 27-29; Özçelik, 2006: 29). Bu tarih Bizans ve bazı kaynaklarda biraz daha erken verilir (bakınız: Ramsay, 1985: 18-24). Esasen, 17 Eylül 1176'da Bizans İmparatoru Manuel Kommenos ve Selçuklu Sultanı II. Kılıçaslan arasındaki Myriokephalon Savaşından sonra bölge hızla Türkleşir. Denizli 14. Yüzyılın ikinci yarısından (1368-1369) itibaren de Osmanlı idaresine girer (Gökçe, 2000: 33-34).

Tarihçiler genellikle 11. Yüzyılda (1070'den itibaren) Türklerin Lykos (Çürüksu) Vadisi'ne gelmeleriyle birlikte, yıkılmış bir Laodikeia kentiyle karşılaştıkları ve 13. Yüzyıl başında Denizli Kaleiçi'nde Selçuklu döneminde Ladik adıyla yeni bir şehir kurdukları hususunda hemfikirdir (Akça, 1937: 35-50; Akça, 1945: 6, 15-19; Baykara, 1989: 11-12; Gökçe, 2000: 26, 29-30; Özçelik, 2006: 30; Şimşek, 2007: 39). Turan Gökçe'ye göre (2000: 62-63), 11. Yüzyıldan itibaren Türklerin bölgeye gelmeleriyle birlikte önce Ladik, daha sonra Lazikiyye adını alan Kaleiçi yerleşmesi, eski Laodikeia'nın üzerine ve O'nun özelliklerine göre değil, coğrafi konum, fiziki ve sosyal bakımdan Türk-İslam şehri olarak imar ve inşa edilir (Şimşek, 2007: 39). Denizli'nin yer değiştirmesinde özellikle bol su kaynaklarına yakın olmanın etkisi büyüktür (Tuncel, 2007:

47). II. Giyaseddin Keyhusrev (1236-1246) zamanında Ladik olarak adlandırılan bugünkü Kaleiçi'nde başta içkale olmak üzere, şehrin ana çekirdeğini oluşturan birçok yapı inşa edilir (Gökçe, 2000: 30). 1950-1960'lı yıllara kadar ayakta olan Kaleiçi surları küçük bir içkale niteliğindedir; ancak, etrafta dış kaleyle ilgili kalıntılara rastlanmaz. 12. Yüzyılda Laodikeia (Ladik) bölgenin Türkleştirilmesinde bir uç garnizondur (Şimşek, 2007: 38). XIII. Yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Selçuklu uç vilayeti olan Denizli Ladik Serkeşliği haline getirilir (Kodal, 2007: 75).

1671 yılında Kaleyi ziyaret eden Evliya Çelebi, Kalenin düz yerde dörtgen şeklinde, etrafı dörtbinyetmişbeş adım, dört kapılı, kuzeyinde Boyacılar Kapısı, doğusunda Semercileri kapısı, Güneyinde Yeni Cami Kapısı, Batısında Bağlar Kapısının yer aldığını, bir Rum yapısı olduğunu ve buranın Keyhüsrev oğlu Keykuvas tarafından fethedildiğini yazar. Evliya Çelebi (1985: C.8/573), ayrıca, Kalenin içinde ev olmayıp dükkânların çok olduğunu, 70 dükkân, sağlam bir bezistan, minaresiz bir cami, bir zahire meydanı, birkaç çeşmesi, bir hanın varlığını, 50 silahlı adamın bekçilik yaptığını, haftada bir pazar olduğunu, tüccarların değerli mallarından dolayı akşamları bekçilerden başka Kalenin içinde kimsenin kalmadığını anlatır. Turan Gökçe (2000: 669) Kalenin tek katlı taştan inşa edilen küçük bir tahkimat olarak yapıldığını, üzerinde yerleşmeler ve güney tarafında bir adam boyu su dolu hendeğin olduğunu yazar. İbn Battuta ve Evliya Çelebi'nin aktarımlarına göre, 14.-17. Yüzyıllarda Kaleiçi ve etrafında azımsanmayacak kadar Laodikeialı (bunlara Rum adı verilir) yaşar; bunlar eski Laodikeia kökenli dokuma alanındaki hünerlerini burada da sürdürür. Evliya Çelebi (1985: C.8/573), Denizli halkının 17. Yüzyılda geçiminin tekstil olduğunu ve üretilen ürünlerin Anadolu'ya gönderildiğini belirtir.

Pamukkale Üniversitesi Tarih Bölümünden Prof. Dr. Ayfer Özçelik (2006: 30) Ladik-Lazikiyye-Denizli Kentinin tarihsel gelişimine de ışık tutabilecek şu bilgileri vermektedir:

> Bizans yol sistemindeki değişikliklerin şehirleri söndürmesine karşılık Selçuklular zamanında Denizli'nin ticaret ve ulaşım açısından yeniden canlandığını ifade etmek gerekir. Nitekim Büyük Menderes ve Gediz Vadileri yoluyla Batı sahillerine, Güney'de Antalya ve Akdeniz sahillerine, Çardak yolu ile de Konya'ya bağlanan yolların kavşak noktasında olan Denizli kendi bölgesinde önemli bir güzergâh şehri idi. Bu cümleden olarak, Esedüddin Ayaz bin Abdullah tarafından 1230'da yaptırılan Çardak Han, Vali Seyfettin Karasungur bin Abdullah tarafından 1253/1254'de yaptırılan Akhan, şehir içinde günümüze kadar kalmamış olmakla birlikte, 1950'lerde Maarif Hanı olarak bilinen ve Bayramyeri civarında yer alan Vakıf Han, Timurtaş Köprüsü gibi yapılar Selçuklular zamanında şehrin ticari ve ulaşım açısından önemini ortaya koymaktadır. Osmanlılar zamanında da, ikinci derecede olsa da, kentin bu vasfının devam ettiği söylenebilir.

1930'ların Dünya ekonomik krizinden Denizli ekonomisi de payını alır. Ekonomide hareketlilik, 1950'li yıllar ve sonrasında, sanayileşmeyi sınırlayan üretim vergilerinin kaldırılması, daha liberal ekonomik düzene geçilmesi ve Kore Savaşı nedeniyle canlanan pamuk fiyatlarının (Tekeli ve İlkin, 2004: 411) ve üretiminin ekonomiye yansımasıyla belirginleşir. 1970'ler ve 1980'ler kentin 1950 öncesi 20 bin olan nüfusunun 100 binleri aştığı ve Denizli'nin bölgesel bir endüstri kentine dönüştüğü yıllardır (İnceoğlu, 2003: 65).

I.2. Tarihi Kaleiçi-Bayramyeri Zanaat-Ticaret Semtinin Gelişimi: Özet Bakış

"Ladik-Denizli kentinin ilk yerleşme bölgesi olan Kaleiçi'nin özgün dokusu hakkında kesin bilgimiz yok. Yedi sekiz yüzyıllık süre içinde defalarca yanmış ve depremlerle yıkılmış olmalı. Ancak kentsel dokusunun, çeşitli yönlerden kente ulaşan kervan yollarına açılan kale kapılarını birbirine bağlayan akslar boyunca geliştiğini varsayabiliriz" (İnceoğlu, 2003: 14).

Denizli'de pek çok kültürün buluşmasıyla oluşan zenginliğin en yoğun şekilde yaşandığı mekân şehrin merkezinde yer alan Kaleiçi Çarşısıdır. Karasungur tarafından yaptırılmış (Gökçe, 2000: 138; Denizli Hayat, Eylül 2007: 16) veya bazı kaynaklarda yenilenmiş (Denizli Valiliği, 1998: 250; Şimşek, 2007: 39) olduğu ileri sürülen Kaleiçi hakkında Ayfer Özçelik şunları ifade etmektedir: "Türkler Ladik şehrini Orta Asya ve İslam karışımı bir modele uygun olarak merkezi kale olmak üzere onun etrafında kurmuşlardı. Kalenin 8. asrın 2. çeyreğinde Karasungur bin Abdullah tarafından inşa ettirildiği görüşü ağır basmaktadır" (Özçelik, 2006: 30). Kale'nin ne zaman yapıldığı konusunda da farklı görüşler vardır. Zira 12.-13. Yüzyıl boyunca Türklerle Bizanslılar arasında defalarca el değiştiren kentte Kalenin 1230'da Karasungur Bin Abdullah döneminde yapıldığı veya önceki bir hisarın bu tarihte esaslı tamir gördüğü düşünülebilir (İnceoğlu, 2003: 15-16). İkinci olasılık daha akla yatkın gelmektedir, zira Vryonis de, "Bizans İmparatoru Manuel köylere dağılan halkı bugünkü Denizli'de yaptırdığı bir kentte toplamıştır" demektedir. (Vryonis, 1971: 168, aktaran: İnceoğlu, 2003: 16). Kale, bölge tamamen Türkleştirilinceye kadar birçok savaş ve yağmalara sahne olarak tahrip olur (Şimşek, 2007: 39). Şimşek'e göre (2007: 29), İnceoğlu'nun Kale'yi tamirle ilişkilendirmesi görüşü daha tutarlıdır. İnceoğlu (2003: 10-11) 1148 yılında 2. Haçlı Ordusu Laodikeia'ya ulaştığında kentin olasılıkla terk edildiğini yazar. Akça (1937: 44) 1142 yılından sonra Laodikia'nın terk edilerek Denizli ve Karcı'daki Hisar'a taşınıldığını öne sürer. Şimşek'e göre (2007: 39) Akça'nın tespiti doğrudur, ancak Laodikeia'lıların bir kısmı 7. Yüzyılın ilk yarısındaki büyük depremin arkasından, Denizli Kaleiçi, Hisarköy Kalesi ve Denizli'nin güney kısmında yer alan Karcı Dağı'nın yamaçlarına (Bağbaşı, Fındıksuyu, Asartepe-Hisar yerleşmeleri gibi alanlara), bir başka kısım Laodikeialı da Hierapolis (Pamukkale)'ye taşınmış olmalıdır. Denizli Kaleiçi Çarşısının değişik yönlere yayılan bu yerleşimlerin ortasında birkaç yüzyıllık bir alışveriş ve zanaat merkezi olduğu söylenebilir.

Turan Gökçe (2000: 63), Uğur Tanyeli tarafından ortaya atılan Kaleiçi yerleşiminin 6. yüzyıla dayandırılması ve Laodikeia'nın devamı şeklinde olduğu görüşüne katılmamakta ve burada 13. Yüzyıldan erkene verilecek bir yerleşimin olmadığını, nitekim 13. Yüzyıldan önce Bizans Döneminde şehir hayatının önemli ölçüde gerilediğini bildirir. İnceoğlu (2003: 11-15), Laodikeia'nın terk edilişinin savaş ve işgallerden çok ekonomik dalgalanmalar ve depremler nedeniyle olduğunu, 6. Yüzyıldan sonra kent ekonomisinin çökmesi ve kırsal ekonomiye dönüşmesinin ani ve toplu bir göç değil, zaman içine dağılmış bir taşınma olduğu ve Karcı Dağı eteklerinde çok sayıda köy yerleşimi oluştuğu görüşünü benimser. Uğur Tanyeli ve Necati İnceoğlu Laodikeia'nın M.S. 6. yüzyıldan itibaren terk edilerek yeni yerleşmelerin Karcı Dağı eteklerinde yayıldığına inanırlar (Şimşek, 2007: 39-40).

Denizli'nin fiziki yapısı kadar ekonomik ve sosyal durumunu da etkileyen Kaleiçi Çarşısı İbn-i Battuta ve Evliya Çelebi'yi de oldukça etkilemiştir. Kale hakkında en etraflı malumatı veren ve 1671'lerde şehri ziyaret eden Evliya Çelebi'ye göre Kale, düz bir yerde, ... yalınkat taştan inşa edilmiş küçük bir tahkimattır. Üzerine bina edildiği yerin topoğrafik yapısından etkilenen Kalenin güney tarafında adam boyu kadar alçak bir hendek bulunurdu. Bu şekilde etrafı 4070 adım olan Kalenin toplam dört kapısının bulunurdu. Bu kapıların her birisi aynı zamanda açıldığı mahalleye de isim teşkil ederdi (Gökçe, 2000: 66). Kale dikdörtgen şeklinde inşa edilmiş olup II. Gıyasettin Keyhüsrev dönemine tarihli (1236-1246) bir kale kitabesi de bulunmuştur. Kuzeyde Boyacılar Kapısı, Doğuda Semerciler Kapısı, Güneyde Yeni veya Ulucami Kapısı, Batıda ise Bağlar ve Hıdırlık/Hızırlık Kapıları bulunmaktaydı (Özçelik, 2006: 30; Gökçe, 2000: 66). Boyacılar ve Semerciler Kapıları diğerlerine nazaran oldukça küçük olduğu Kaleyle ilgili verilen bilgiler arasındadır. Diğer pek çok Anadolu Türk şehrinde de esasen ortaya koyduğu bu özellikleriyle şehirsel merkeziyeti teşkil eden bir içkale durumunda olan bu kaleye benzer yapılar bulunmaktadır (Gökçe, 2000: 66).

> Evliya Çelebi'nin Denizli'ye geldiği dönemde (17. Yüzyıl) belli ki Kaleiçi yalnız ticari işlevlere ayrılmış, konutlar burayı terk etmişti. İbn Battuta geldiğinde de belki Kaleiçi yalnız ticari işlevlere ayrılmıştı ve konutlar da kale dışında yer alıyordu. Bu olgu korunma sorunu olmayan Osmanlı kenti için normaldir. Ancak, Bizans ve Selçuklular arasında sürekli bir savaş alanı olan Denizli'de konutları da çevreleyen bir dış sur var mıydı suali akla gelmektedir. Arkeolog Ali Ceylan bu savı desteklemekte ve böyle bir surun muhtemelen bugünkü İstasyon Caddesi, Eski Vali Konağı yanı ve Hastane caddesini izlemekte olduğunu söylemektedir. Böyle bir dış kale varsa, muhtemelen toplama malzeme ile ve zayıf olarak yapılmış olan bu sur depremler sonucu yıkılmış, Osmanlılar döneminde ise yenilenmeyerek ortadan kaldırılmış olmalı (İnceoğlu, 2003).

1.3. Tarihi Kaleiçi-Bayramyeri Semtinin Çekirdeği: Bezistan-Bezasistan-Bezzazistan

Doktora tezini tarih alanında 17. Yüzyılda Lazikiyye Kazası üzerine yapan ve tezi kitap olarak yayımlanan Dr. Turan Gökçe tezinde Denizli tarihine dair ilginç ve önemli detaylara yer vermektedir. Turan Gökçe'ye göre (2000: 66) Kale'nin gelişimi ve fonksiyonları şöyleydi:

> Şüphesiz, ilk zamanlarda savunma ağırlıklı düşüncelerle inşa edilmiş olan bir istihkâm olması bakımından, muayyen bir nüfusu ve bunların meskûn olduğu yapıları bünyesinde barındırıyor olması gereken kale, bölgedeki Türk hâkimiyetinin gelişmesi ile birlikte, zamanla, şehrin bir uç merkezi olma durumundan çıkması neticesinde savunma ihtiyacının ortadan kalkması ile birlikte, meskenlerin dışa kayması sonucunda teşekkül eden mahallelerle daha farklı bir fonksiyonu üstlenmeye başlamıştır. Bu noktadan itibaren ağırlıklı mesken yeri hususiyetini kaybeden kale kaydettiği süratli gelişme neticesinde, tamamıyla, büyük bir iskan merkezi haline gelmiş olan şehrin iktisadi faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir ticari kompleks olma özelliğini kazanmıştır. Kale artık şehrin merkezini teşkil eden çarşı-pazar haline gelmiştir.

Nitekim, araştırmalar XV. Yüzyıldan itibaren kale içinde hiçbir mesken kaydına rastlanmadığını göstermektedir" (Özçelik, 2006: 30).

Denizli'nin fiziki yapısını olduğu kadar ekonomik ve sosyal durumunu da etkileyen bir ünite vardır ki, bu da İbn Battuta ve Evliya Çelebi'nin oldukça etkilendikleri Çarşıdır. 30.000 dönüm kadar bir arazi içinde 600 kadar dükkân ve mağazasıyla büyükçe bir tepe üzerinde yer alan çarşının, Bayramyeri Kapısı, Küçük Kapı, Demirciler Kapısı ve sonradan eklenen Yeni Kapı ile birlikte beş girişi vardır. Çarşı yer yer bölümlerle ayrılmıştı: 1) Bayramyeri: Şenliklerin ve bayramların kutladığı alan, 2) Kestane Pazarı, 3) Çerez Pazarı, 4) Zahire Pazarı, 5) Bahçıvan Pazarı, 6) Turna yıkığı, 7) Saman Pazarı, 8) Demirciler içi, 9) Bakırcılar içi, 10) Yoğurt Pazarı, 11) Şadırvan Başı, 12) Tabak (Debbağ) Pazarı 13) Arasta, 14) Kadınlar Pazarı, 15) Hayvan Pazarı ve 16) Hasır Pazarı (Darıverenli, 1943: 71; Aktaran Demir, 1996). Denizli Hayat Dergisine (2007: 17) göreyse Bayramyeri Kapıağzı, Sarayköy Yolu Kapıağzı, Dörtçeşme Kapıağzı, Aydın Kapıağzı, Demirciler Kapıağzı ve dokuma pazarının bulunduğu yerdeki Arabacı Kapıağzı olmak üzere beş değil altı kapıağzı bulunmaktaydı.

Denizli Çarşısı'nı tamamlayan en önemli yapı, Evliya Çelebi tarafından "Bir kargir divarlar ve sütunlu kiremitli ve iki kapılı bir metin ve müstahkem bina" şeklinde tasvir ettiği ve "zir-i zemininde nice Mısır Hazinesi mal-ı tüccaranın muhafaza" edildiğini belirttiği Bedesten (Bezistan)dır. XV. Yüzyılın ikinci yarısında Gedik Ahmed Paşa'nın yaptırdığı bu binanın kira gelirleri Paşa'nın Karahisar-ı Sahib'deki İmaretine vakfedilmişti. Denizli şehir hayatında önemli yere sahip olan Bedesten kumaşın önemli bir ticari meta olduğu dönemlerde çarşıdaki bez-kumaş satışı piyasasının oluştuğu ana merkez olarak ön plana çıkmıştı. Bezzazistan adının da bu yüzden yakıştırılmış olabilir. Değerli malların saklandığı bir yer olması ve bir bakıma bugünkü banka fonksiyonlarını üstlenmesi sebebiyle güvenirliğin simgesi olarak kabul edilmiştir (Gökçe, 2000: 172) Bedesten bünyesinde barındırdığı 150 işyeriyle, devlet-esnaf ilişkilerinde önemli roller üstlenmiştir. Süreyya Faroqhi'ye göre (1993: 35), XVI. Yüzyıl içerisinde şehirde toplam 206 vakıf dükkân bulunmaktadır. Bunların sadece 96 tanesi şehrin ana ticarî yapı stokunun dışındadır. XVII. Yüzyıldaki durum hakkında bilgi veren Evliya Çelebi'ye göre (IX/192), şehirde 370 adet dükkân bulunurdu. XIX. Yüzyıla ait salnamelere göreyse, Denizli'de 631 dükkân ve 248 mağaza vardı. XX. Yüzyıl başlarına kadar Çarşı dışında yalnızca hanlar, hamamlar ve kahveler bulunurken, 1900'lerden sonra kale dipleri de dükkânlar ve mağazalarla dolar (Demir, 1996).

"Evliya Çelebinin ifadesiyle Kaleiçini her gece silahlı 50 adam koruyordu. Kale'nin bezistanında 70 dükkân vardı. Mısır hazineleri değerinde tüccar malları Bezistanın Gedik Ahmet Paşa tarafından XV. Asrın ikinci yarısında inşa edildiği ve gelirinin Karahisar'daki imaretine vakfedildiği yine Evkaf Defterinden anlaşılmaktadır" (Özçelik, 2006: 30). Süreyya Faruqhi ise 1550-1600 yılları arasında vakıf 206 dükkân tespit etmiş olup bunların 16'sının Kaleiçi dışında olduğunu belirtir. İleriki yıllarda şehrin büyümesine paralel olarak dükkân sayısı artacak, 19. Yüzyıl sonlarında 631 dükkân ve 248 mağaza tespit edilir. Çarşının merkezini temsil eden Bezistan'daki esnaflar dokumacılık, çukacılık, keçecilik, hallaçlık kollarında faaliyet gösterir. Dokumacılığın boyacılık gibi yan kolunda faaliyet gösteren esnaf ise boyacılar kapısı civarında işlerini yürütür. Debbağlar Mahallesinde ise bizzat Ahi Evran'ın iştigal ettiği sanayi kolunda çalışan önemli bir esnaf kitlesi bulunur (Özçelik, 2006: 30). Yakın zamana kadar Denizli'de dericilik, üstelik de Kaleiçi bölgesine yakın sayılabilecek mekânlarda sürdürülen, önemli bir işkolu olmaya devam

eder (Bakınız: Haytoğlu, 2006). Kalenin kapılarından birinin adını aldığı semercilik, dericilik, hamam işletmeciliği, susam işleyiciliği (tahunculuk) ve mumculuk Denizlilerin uğraştığı diğer işkollarından bazılarıdır.

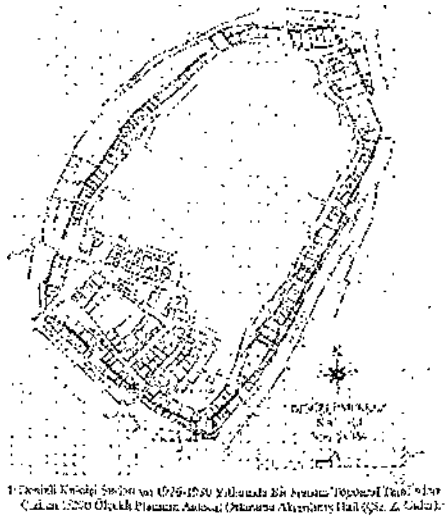
Bu konuda, 13.-17. yüzyıllar arası dönemdeki durumu ve gelişmeleri özeler biçimde Necati İnceoğlu (1989: 293) şunları ifade etmektedir:

> Lazıkiyye şehri, 13. ve 14. asırlarda yukarıda umumi hatları ile tasrih olunan kale merkezinde teşekkül etmiş olup, müteakiben 15. ve 17. asırlarda, bu merkez etrafından kurulan mahallelerle beraber gelişmiştir. Dolayısıyla, yakın zamanlarda demiryolunun buraya ulaşması ile birlikte, İstasyonun şehirde yeni bir çekim merkezi olarak belirmesine kadar, asırlarca şehrin yerleşim düzeni, mekân organizasyonu, hâsılı umumi fiziki yapısını belirleyen esas unsurun, esasen iktisadi ve ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı merkez bu kaledir.

1.4. Kaleiçi-Bayramyeri Semti ile En Yakın Çevresinin 1970'lere Kadarki Durumu

XX. yüzyıl başlarına kadar Çarşı dışında yalnızca hanlar, hamamlar ve kahveler bulunmaktayken, 1900'lerden sonra kale dipleri de dükkânlar ve mağazalarla dolmuştur. Kaleiçi-Bayramyeri Semtinin Bayramyeri Kapısı yönünden itibaren Güney ve Güneybatı yönüne doğru bugünkü MİA gelişir.

Tuhafiye Caddesi-Keçeciler, Demirciler Caddesine kadar olan alanda tamamen yeni yapılan birbirine bitişik dükkân sıraları yer alır. Burada sur duvarına ait herhangi bir kalıntı yoktur. Tamamen yıkılan sur üzerinde bu yeni binalar yapılır. Demirciler ve Keçeciler Sokağında sur içine giriş kapısı yer almaktadır. Devam edildiğinde ise Demirciler ve Yorgancılar Sokağı tamamen birbirine bitişik dükkânlardan oluşur ve arkadaki sur duvarları kapatılmıştır. Yine de Demirciler ve Yorgancılar Caddesinden Belediye İşhanına kadar olan alanda yer alan dükkân sıralarının arkasında yer yer sur duvarları mevcuttur. Burada Bizans Dönemi sırlı seramik parçalarına

rastlanmıştı. Saraylar Mahallesinde yapılan hafriyat çalışmalarında Kaleiçi Başpınardan su sağlayan pişmiş toprak künkler ve Bizans seramikleri de ele geçmiştir. Kaleiçi'nde bulunan ve pencere lentosu olabilecek kabartmalı mermer parça, Bizans yerleşimlerinin mimari kalıntısıdır (Şimşek, 2007: 42).

Kaleiçi Çarşısındaki dükkân sıraları yorgancılar, demirciler, pamukçular, çuhacılar, bakırcılar, vb. şeklinde meslek gruplarına göre konuşlandırılmıştır. Bu çarşı sistemi Ahi Sinan'a kadar dayanan eski bir Türk geleneğidir. Günümüz Denizli'sinde Kaleiçi esnafı arasında bu Ahilik geleneği halen sürmektedir (Şimşek, 2007: 42).

Denizli kentinin en işlek yerlerinden birisi olan Bayramyeri Meydanı bitişiğinde tarihi Bayramyeri Camii ve tarihi Kaleiçi Çarşısı bulunur. Önemli alışveriş yerlerinden birisi olan Meydanın üst ve alt kısımlarında şehiriçi otobüslerin önemli bir kısmının uğradığı veya seferlerine başladığı peronlar vardır. Otobüs trafiği için can damarı niteliği taşıyan Meydanda ve çevresinde yıllardan beri birçok farklı düzenlemeler yapılır. Ocak-Mayıs 2007 döneminde Denizli Belediyesinin çalışması bir ana projenin hazırlık etabıdır. Öncesinde meydan olması gereken yerde bir çarşı ve süpermarket bulunuyordu. Belediyenin bir proje fikri olarak Meydanın bitişiğinde bulunan Peynir Halini de kapsayan ve buranın tamamen yıkılarak kent estetiğine uygun modern bir çarşı yapılması ile Meydanın genişletilmesi öngörülmüştür. İzmir'in Yunan işgali sırasında, ülkedeki ilk kurtuluş meşalelerinden birisi Denizlili Müftü Ahmet Hulusi Efendi tarafından 16 Mayıs 1919'da Denizli Sancağı altında, burada, yakılır. Meydanda Müftü Ahmet Hulusi Efendi Anıtı vardır (Efesoy, 2007).

1.5. Kaleiçi-Bayramyeri Semtini Çevreleyen Önemli Yapılar ve Kullanımlar

Kaleiçi-Bayramyeri ticaret ve zanaat semtinin yakın çevresinde geçmişte, yakın geçmişte ve bugün nelerin bulunduğunu öğrenmek bize bu semtin dönüşümünü ve bugün içinde bulunduğu durumu anlamak için önemli ipuçları vermektedir.

Kaleiçi-Bayramyeri semtinin Güneydoğusunda Şehirlerarası Otogar, onun daha uzağında üç ana şehirlerarası yolun kesiştiği üçgen meydanı bu meydanın Güneydoğusunda da Üçgen Çarşısı yer alır. Semtin Güneyinde Otogar'ın iki yanından Valilik, Babadağlılar İşhanı, Ulucami-Uluçarşı, Etnoğrafya Müzesi, tarihi bir hamam, Eski Öğretmenevi, Yusuf Batur Meslek Lisesi ile Otogar ve bu birimleri birbirine bağlayan birinci ticari yol (İstasyon Caddesi) bulunur. Semtin Güneyinden Güneybatısına doğru açı yapan kısmında Etnoğrafya müzesi ve tarihi hamam ile başlayan yapılaşma biraz uzakta Denizli Ticaret Odası binası ve Sümerbank yer altı çarşısı ve onun karşısında Valilik Binası ile devam eder. Yusuf Batur EML ile bugünkü Valilik ve DSİ İl Müdürlüğünün olduğu bu kısımda eskiden Şemsi Terakki Debagat Şirketinin fabrikası da bulunmaktaydı. Yapı stoku batı yönüne doğru Saltak Caddesinin başlangıcı, Doktorlar Caddesi, Üniversite Hastanesinin şehir merkezi binasıyla devam eder. Çarşı Kuzeydoğu ve Kuzey kesiminde ise Devlet Hastanesi, Saraylar Mahallesi Sarayköy Caddesi ve Ahi Evran Caddesi ile onların bağladığı ve biraz uzakta kalan tarihi İlbadı Mezarlığı ile çevrilidir. Kuzeye doğru daha yakın mesafede kısmen Kaleiçi-Bayramyeri semtinin de bir parçası olan Demirciler ve Bakırcılar Çarşısı gibi sokak ve çarşılar ile Belediye İşhanı yer alır. Aynı doğrultuda biraz uzakta 1. Küçük

Sanayi Sitesi ile Sümerbank Basma ve Boya Fabrikası ve artık doğuya doğru kavuşan noktada da İstasyon yer almaktadır.

Denizli'nin dört ana yöndeki dört ana kapısından ana girişi, uzunca bir zaman, şehrin doğu yakasındaki kapısı olan Honaz kapısı sayılmıştır. Dolayısıyla, şehrin sur duvarları dışındaki gelişmeleri de öncelikle Honaz Kapısı dışındaydı. Honaz Kapısının önemi, Denizli şehrinin nüfusunun artması ve yerleşim alanının büyümesini belirleyen Ulucami'nin burada yapılmasıdır. Kaleiçi'ndeki yerleşim yerleri dolunca, yeni gelenlere yerleşim yeri olarak Honaz Kapısı dışındaki alan gösterilmiştir. Bu yeni yerleşim ile sayıları artan Türk-Müslüman nüfus, Cuma günleri artık kale içindeki camiye sığamayınca asıl büyük kalabalık kesimin bulunduğu sur dışındaki alana cami yapma gereği doğmuştur (Baykara, 2007: 130-131). Ulucami'nin yapılma süreci[1], Denizli şehrinin gelişme süreci ile aynı anlama gelmektedir. Selçuklu çağı Türk şehirlerinde surların dışına yeni bir cami yapılması, farklı yerlerde ve farklı tarihlerde gerçekleşmiştir. Kale içi sahasının, bir nesil içinde dolması ile Denizli halkı, ancak surların dışına yerleşmek zorunda kalmıştır. 30 sene içinde sur dışına yeni yerleşmeler başlamıştır. Yeni gelen Türklerin de yerleşmesiyle artan sur dışı iskân, yeni bir camiye ihtiyaç duyurur. Böylece, şehrin asıl giriş kapısı yakınında, hem kale içi, hem yeni iskân sahalarının Türklerin rahatlıkla gidebileceği bir cami yapılmıştır (Baykara, 2007: 130-131). Afyonkarahisar Ulucami de kaleye çıkan veya kaleden inen yolun hemen yakınındadır.

1955'lere kadar ana giriş kapısı olan Kaleiçi Kapısı Çarşı bekçileri tarafından sabah sekizde açılır akşam namazında da kilitlenirmiş. Çarşının girişindeki dev tahta kapının üzerinde "kuzuluk" denen ve tek bir insanın girişine olanak sağlayan daha küçük bir kapı bulunurmuş. Çarşıya giriş-çıkışı güvenlik nedeniyle bu küçük kapıdan sağlanırmış. Akşam namazından sonra dükkânına gelen esnaf bile üzeri aranarak içeriye alınırmış. Çarşıya sadece fırıncı, kahvehane sahibi gibi bazı esnafların sabah saat sekizden önce girmesine müsaade edilir, gece dükkânların kapıları tek tek kontrol edilerek kapısını açık unutan esnafa haber gönderilirmiş. Çarşıda polis karakolu kurulmasıyla kapıların kilit altına alınması ve nöbet uygulaması ortadan kalkmış. Kaleiçi'nde yangın tehlikesine karşı dört havuz ve su ihtiyacını karşılamak için de bir şadırvan bulunurmuş. Taşımacılığın ilerlemesiyle birlikte yolun tam ortasında bulunan şadırvan buradan kaldırılmış. Gayrimenkullerin el değiştirmesi Kaleiçi semtindeki binaların biçim değiştirmesine de neden olarak Çarşının tarihi dokusunda gözle görülür bozulmalar meydana gelmiştir (Denizli Hayat, Eylül 2007: 17-18).

2. Kaleiçi-Bayramyeri Ticaret-Zanaat Semtinin 1920'ler Sonrası Dönüşümü

Bugün duvarlar başta olmak üzere tarihi kimliğini büyük ölçüde kaybeden Kaleiçi Çarşısında kalan tarihi doku ve yapılar görünmez ve gezilemez haldedir. Kentsel turizm açısından öne

1 Yapılış kitabesi bilinmeyen Ulu Caminin inşaatında kullanılan çeşmenin tarihi 645 hicridir (1247). Cami bu tarihten en az yirmi sene sonra yapılmış olmalıdır. Baykara'ya göre (2007: 131), Şehrin=kalenin ana giriş kapısı dışında bir çeşme olması kalenin de benzer tarihlerde inşa edildiğini gösterir.

çıkarılmak istenen bu semt hakkında Denizli belediye başkanları söylem ve/veya eylem düzeyinde projeler ortaya koyarlar. Denizli'de Kaleiçi-Bayramyeri'nin dönüşümüyle ilgili projeler net ve yeterince tatmin edici sonuçlar ortaya çıkaramamıştır. Alternatif alışveriş alanlarının artması ve/veya tüketicilerin AVM'ne kayması Kaleiçi için hem bir tehdit hem de düşen kiralar dolayısıyla dönüşümü kolaylaştıran bir fırsattır.

1920 sonları: Bir Fransız topografın 1926-1930 arasına tarihlenen 1/200 ölçeğindeki çizimi Kale'ye ilişkin en eski çizim/belgedir. Bu çizime göre, yaklaşık 280m uzunluğunda ve 160m genişliğinde bir alanı kaplayan Kaleiçi Kalesinde güney kısım hariç, dükkânların kale duvarına bitişik tek sıra halinde yapıldığı görülür. Güney tarafta; Bayramyeri Kapısı ve buna bağlı olarak yapılan en yoğun alışveriş alanının bulunduğu Tuhafiyeciler Caddesi, Başbanbaşı Sokak, Hasırcılar Sokağı ve Yemişçiler Sokağı yer alır. Sur dışında Merkez Efendi Sokağı ve Sarayköy Caddesi takip edildiğinde, Dörtçeşme Kapısı ve buna bağlı olarak solda Kadın Pazarı, karşısında Keten Pazarı ve Bostanpazar Sokağı bulunur. Dörtçeşme Camii geçilince Batı tarafta tek sıra dükkânların yer aldığı Başbanbaşı Sokağının devamı yer alır. Kuzey tarafta Hal Kapısı ve bu kapıdan girildiğinde Kuzeydoğu yöne ilerlenirse Çilingirciler Sokağının dükkân sıraları bulunur. Doğu tarafta Demirciler Kapısı ve buna bağlı Zahire Pazarı Sokağı, Güney tarafta ise Çilingirler Sokağının devamı yer alır. Sur dışından Belediye Caddesi Güneye doğru takip edildiğinde Küçük Kapı ve Çuhacılar Meydanına ulaşılır. Bu planda kalenin iç kısımlarında herhangi bir yapı çizilmemiştir (Şimşek, 2007: 41).

1926-1930'lu yıllarda çizilen Kale surları planında surlar üzerine inşa edilen hal-pazar binasının bulunduğu alanın sonunda kare planlı kule çıkıntısı görülür. Benzer şekildeki diğer kule çıkıntısı Bayramyeri Meydanı tarafındaki Güney köşede yer alır. Bu iki taraftaki kuleler gözetleme amacına hizmet etmektedir. Çünkü Kuzeydoğudaki Hal Kapısı yanında yer alan kule, tüm Denizli Ovasını, güneyde yer alan kule ise Karcı Dağına kadar olan alanları izleyebilir. Bu planda tüm Kalede topografyaya göre yapılan 10 adet üçgen istinat çıkıntısı sayılabilir. Hal-pazar binası Kuzeye doğru takip edildiğinde Tuhafiye Caddesi başındaki diğer kapıya ulaşılır. Ancak burada sur ve kapıyla ilgili hiçbir iz kalmamıştır. Sadece betondan yapılmış ve taş örgülü giriş bölümü görülebilir (Şimşek, 2007: 42). 800 yıllık bir tarihi bünyesinde yaşatan tarihi Kaleiçi Çarşısı ne yazık ki yılların ilgisizliği yüzünden eski parlak günlerini kaybetmiştir. Çünkü Çarşıya, 1940'lı yıllardan buyana pek hizmet gelmemiştir.

1940 başları: 1943 yılında Kaleiçi hakkında İnanç Dergisinde yazan A.U. Darıverenli'ye (1943: aktaran, Şimşek, 2007: 41), göre, "228 yıl önce gayet şiddetli bir yer sarsıntısı geçiren Denizli Kasabası, kentin bağ ve bahçelerine çekilmiş. Çarşı şimdiki kentten 1-2 km uzakta kalmıştır. Denizli Çarşısı (Kaleiçi) etrafı 8-10 metre yüksekliğinde ve 1 metre eninde duvarlarla çevrili beş kapılı ve içinde 600 dükkân ve mağaza bulunan yüksek bir yerdedir. Çarşının kale duvarları Selçuklular tarafından yapılmıştır. İçinde 7 çeşme ve 2 şadırvan, 6 apteshane, 4-5 yerde yangın su depoları vardır. Suları yine Selçuk Türkleri tarafından yapılmış olan Kurşunlu Camii altındaki kaynaktan gelmektedir. Trenle Goncallı'dan Denizli'ye gelirken Çarşıdan başka bir şey görülmezdi. İçindeki iki camii ve minareleri Çarşının en yüksek yerinde olduğundan önce göze çarpardı. Perşembe büyük pazar, Pazartesi küçük pazar kurulan Denizli Çarşısı çok kalabalık olurdu. Haftanın büyük pazarında alışveriş buna göredir. Eskinden kadınlar pazar içine giremezdi. Kasaba içinde Delikliçınar'da da dükkân ve mağazalar her türlü satıcılar varsa da Çarşı'daki alışverişe uymazdı. Demek ki, Kaleiçi çok faal bir alışveriş merkeziydi (Şimşek, 2007: 41).

1950'li yıllar: Büyük depremden sonra derme çatma halde ticaret bu bölgede devam etmiştir. Kaleiçinin Haşhaş Kahvesi gibi kendine has gelenekleri vardır. Ahşap kepenkler yarıdan ikiye bölünmüştü. Biri yukarı katlanır alt kepenk ise tezgâh olurdu. Kaleiçi'nde dülgerler önemli rol oynarlardı ve gelen misafirleri esnafa yönlendirici idiler. Bayramyeri ortasında eskiden bir han vardı ki gelenler buraya at ve eşeklerini bağlardı. Delikhan, Dedelihan vardı. 15-20 masalı meydan kahvesi vardı. Faytonlar burada toplanırdı. Şehirde tek bir otobüs hattı vardı, o da Bayramyeri-Delikliçınar arasında işlerdi. 1950 sonrası mesafeler arttı. Nüfus 20.000 civarına ulaştı. 1951'de Tugay'ın gelişi evleri veya evlerin bölümlerini kiraya verme umudu yanısıra satışta artış meydana gelir de ticaret canlanır diye sevinç yaratmıştır. Yangın tehlikesine karşı Kaleiçi sokakları pasaj gibi düşünülerek yangın söndürme şebekesi döşenmiştir. Kaleiçi dükkânlarının %90'ı yenilenmiştir. I. Sanayi Sitesinin inşasından sonra bakır haddecilik gibi ateşli sanayi dalları buradan ayrılmıştır (Tıkıroğlu, 2008). 1962'de nüfus 68.000 iken, Kaleiçi'nde güzel bir havuz vardı.

1960'lı yıllar: Kaleiçi hakkında ilk nazım plan 1960'da yapıldı. 1966'da da binlik planlar tamamlandı. 1960 yılında sur duvar dipleri parsellendi. Zeybekci döneminde buralar kamulaştırıldı. 2007 dönemine kadar Mimarlar Odası Denizli Şubesi Başkanı ve Denizli Belediyesinde bir dönem İmar Komisyonu Başkanı olan Süleyman Boz İmar Planı Komisyonu Başkanı iken, cumbalı yapılar, üstte tenteler gibi fikirler geliştirdi. Esnafın genel olarak zemin katta dükkân istemesi ve 196 hak sahibi olması sonucu Kaleiçi hakkında yapılan projeler genelde yaşama geçirilemedi. İmar planında olmamasına rağmen, havuzlu çarşı ve dükkânlar yapıldı. Kuyumcuların, cami altındaki dükkânların, meydandaki dükkânların hiçbiri imar planında yoktur. Bu işyerlerinin iskân ruhsatları da yoktur. İmara göre temizlenebilir. Oysaki bu yerler Denizli'de en çok iş yapan yerlerdi. Aydın-Ankara-Antalya ana karayolları üçgenine (yol ayrımına) inşa edilen Üçgen Çarşısı Kaleiçi'ne alternatif olarak düşünüldü, ama istenen başarılamadı (Elbi, 2008). Üçgen Çarşısı Otogar'a Kaleiçi'nden biraz daha yakın konumdadır ve bugün düşük verim ve kapasite ile bakımsız biçimde çalışmaktadır.

1970'li yıllar: 1970'li yıllarda Kaleiçi Çarşısı altın çağını yaşamıştı. Bu yıllarda şehrin neredeyse tüm ticari faaliyetleri bu Çarşı etrafında yapılır ve şehrin kalbi burada atardı. Şehrin genişlemesi

ve Kaleiçi Çarşısında alternatif yerlerin kurulmasıyla Kaleiçi Çarşısı ticari anlamda gerileme sürecine girdi. Bu gerileme sonunda Kaleiçi'nde toptan ticaret yapan esnaf yerini yavaş yavaş perakendecilere bıraktı.

Semt pazarlarının artışı da Çarşının önemini azaltır. Özellikle Sebze-Meyve Hali, Kasaplar Hali ve İkinci Ticari Yolun açılışıyla birlikte müşteriler giderek Kaleiçi'nden uzaklaşır. Kuyumcuların bir kısmı Bayramyerine, Manifaturacıların büyük bir kısmı Halk Caddesine, Hububat Pazarı eski Sarayköy Caddesine, Pamuk Pazarı da Ticaret Borsası binasına taşınarak Çarşıdaki yerini terk eder.

Denizli kenti için ilk yerleşim, bugün de ticaretin yoğun olduğu, Kaleiçi-Bayramyeri Semtinde başlar. 1980'lerden itibaren Denizli kenti ve MİA'sı giderek dairesel ve ana arterler boyunca hemen her yöne büyür. Şehirlerarası ve şehiriçi toplu ulaşımın düğüm noktasında bulunan Kaleiçi-Bayramyeri Semti özellikle çevre ilçe ve köylerden gelenlerin yıllardır alışveriş ve zanaat ürünleri için neredeyse "tek adres" olur. 1970'lerde başlayan ancak 1990 sonlarında hızlanan biçimde Kaleiçi-Bayramyeri ekonomik canlılığını ve rekabet gücünü kaybederken hemen güney ve güneybatısındaki MİA önemini "henüz" korumaktadır.

3. Kaleiçi-Bayramyeri Ticaret-Zanaat Semti: Paydaşlar, Rakipler Söylemler

Kaleiçi-Bayramyeri semtindeki güncel geliştirme, iyileştirme ve dönüştürme çabalarını birbiriyle yakından ilintili altı başlık altında sistematize etmek mümkündür. Bu çerçevede aşağıda, öncelikle paydaşların tanımlanması ve rollerinin ortaya konmasıyla başlayan incelemede söylemlere ve projelere, semtin gerileme nedenleri olarak rakiplerin durumuna, Çarşıdaki rehavete yer verilmektedir.

3.1. Paydaşlar

Müşteriler (kentiçi, kent dışından), Mülk sahipleri, girişimciler, Kaleiçi Derneği, Denizli Belediyesi, Denizli Valiliği, Koruma Kurulu, Denizli Sarraflar ve Kuyumcular Odası, Denizli Esnaf ve Sanatkârlar Odası, Denizli Ticaret Odası, İl Özel İdaresi Kaleiçi-Bayramyeri ticaret-zanaat semtinin temel paydaşları olarak sıralanabilir. Şehiriçi otobüs şirketi, Minibüsler, mal ve hizmet satanlar, Turizm İl Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Denizli Mimarlar Odası ise bu semtin gelişim ve dönüşümünde rol oynayan ikincil paydaşlardır. Denizli'de önemli işlerin başarılmasında ciddi roller oynayan Denizli Platformu (detaylar için bakınız: Savaş Yavuzçehre ve Özgür, 2006) Kaleiçi-Bayramyeri semtinin gelişip dönüştürülmesinde, belki de ortak amaçlarına uymayan bir konu olduğu için, herhangi bir rol üstlenmemiştir.

Denizli Belediyesi oldukça yoğun yapılaşmanın olduğu bu semti ve çevresini rahatlatıcı, yayalaştırıcı, yoğunluk azaltıcı gibi önlemler almak ve organik dokusunu tarihi eserleri görülebilir şekilde dolaşıp dinlenme alanları oluşturacak şekilde katalizör, planlayıcı ve hizmet verici roller üstlenmekten ziyade çok katlı büyük bir çarşı binası dikip kiraya vermek ve bu işhanının altındaki belediyeye ait otoparkı işletmek suretiyle kendisinden beklenmesi gereken işlevlerin tam zıddını yapmıştır ve hatta yapmaktadır.

Fotoğraf: Kaleiçi ve civarı. Resmin ortasında, önde ortadaki büyük beyaz binanın (Uluçarşı) tam arkasındaki düşük katlı ve yoğun yapılaşma alanı Kaleiçi'dir.

Çarşının dört bir yanındaki, bu fotoğraftan sonra sayıları da artan yüksek ve yoğun yapılar tarihi dokuyu boğmaktadır. Ortaya çıkan rant geniş çaplı/alanlı projeleri önlemektedir.

"1950'lere kadar ayakta kalabilmiş olan her gün sabah açılıp akşam kapanan kapı isimlerinden de anlaşıldığı kadarıyla, Kalenin hemen etrafında çeşitli mal ve hizmet üretiminde faaliyet gösteren esnaf teşekkülleri yerleşmiş bulunuyordu. Bu sebeple şehrin kaleden başlamak üzere geneline hâkim olan yapısının tayininde bu esnaf örgütlerinin de etkili bir faktör olduğu anlaşılmaktadır" (Gökçe, 2000: 67).

3.2. Rehavet

Alışveriş yerinin, artık alışveriş merkezi içinde planlı, düzenli, temiz, bütüncül bir görüntüye sahip bir alternatifi vardır. Kent merkezi artık zorunlu olarak ve nasıl olsa gelinen bir yer değil, gelmek için seçilen ve tercih edilen bir yerdir; çünkü artık rekabet vardır. Bu durumda, kent merkezinde yapılacakların iyi planlanması ve kullanıcıya alışveriş merkezini seçtiren koşulların anlaşılması, bize kent merkezinde yapılması gerekenlere dair ipuçları verir. Kent merkezindeki alışveriş yerlerinin varlıklarını sürdürebilmesi için alışveriş (ve yaşam) merkezlerinin sahip olduğu temizlik, düzen, hijyen gibi koşulların kent merkezinde ve eski çarşılarda da minimum düzeyde de olsa karşılanması gerekir (Birol, 2005: 422).

Kaleiçi esnafının kendisini yenileme niyet ve çabası, yaşadıkları sıkıntılara ve alışveriş düzeyindeki düşüşe rağmen, halen düşük seviyededir. Kaleiçi Derneğinin semt içinde yapmak istediği bazı yeniliklere de birçok esnaf karşı çıkmakta ve mevcut dokuyu koruma yanlısı davrandığından birçok proje uygulanamamıştır. Mağazalar halen eski vitrin düzenlerinde olup satıcılar mağaza önünde çığırtkanlıkla yoldan geçenleri çevirmeye çalışmaktadır.

Kaleiçi tarihi semtindeki organik yapı ve kıvrımlı sokaklar güzel olmakla beraber, semt esnafına zarar da vermektedir. Mağaza sahiplerinin çoğu burayı terk etmiş ve mağazalarını kiraya vermiştir. Kiracılar ise genelde katma değeri düşük mallar (çorap, plastik gereçler vb) satmakta sürümden kâr etmeye çalışmaktadır. Bazı mağazalar da farklı tekstil firmalarının toptan satış mağazasıdır.

Denizli Kaleiçi'nde Ahilik düşünce sisteminin membaıdır. Bu bölgede yaşayan ve bir dönemler türbesi de buralarda olan Ahi Sinan'ın türbesi gereken önemin verilmemesi nedeniyle kaybolmuş ve halen ortaya çıkarılamamıştır (haberler10.com).

3.3. Söylemler ve Projeler

Kaleiçi-Bayramyeri ticaret ve zanaat semtinde belediye tarafından yapılanlar ve yapılmak istenenler son birkaç onyıla kadar ağırlıklı olarak buranın kültürel ve tarihi dokusunu korumaktan ziyade Kaleiçi'nin ticari kaygılar ön plana çıkarılarak amatör bir ruhla ve disiplinlerarası profesyonel ekip çalışmasından uzak biçimde güzelleştirilmesi ve canlı tutulması yönünde olmuştur. Bu anlayışın bugün söylem olarak epey değiştiği ve korumanın da önem kazandığını söylemek mümkün olmakla birlikte projeler, söylemlerin satır arasındaki niyet ve ifadeler, belediye ve esnafın eylemlerinin korumayı ve alanı bütüncül olarak tarihsel değerleriyle ele almanın halen mümkün olamadığını görmek mümkündür. Bu bağlamda, söze, Laodikya antik kenti kazı ekibi başkanı ve Kaleiçi ile Hisarköy'de de incelemelerde bulunan arkeolog Prof. Dr. Celal Şimşek'in ifadeleriyle başlamak isabetli gözükmektedir.

1950'li yıllardan itibaren depremler de bahane edilerek Denizli'deki diğer sivil, dini, resmi ve sosyal yapılarda olduğu gibi, Kaleiçi surları da büyük ölçüde tahrip ve talan edilmiş ve edilmektedir. ... Günümüzde Dörtçeşme tarafında, eski marangoz atölyelerinin bulunduğu kısımdan katlı hal-pazar binasına kadar olan 50 metrelik bir alanın önü açılmış ve buradaki sur duvarları

ortaya çıkarılmıştır. Buradaki sur duvarları yer yer 3-4 metre ayaktadır. ... Hal-pazar binasına doğru sur duvarlarının yüksekliği azalmakta olup burada 1-2 metreye kadar inmekte ve bina başlangıcında ise sur tamamen bitmektedir (Şimşek, 2007: 41).

Kaleiçi'nde yer alan en büyük çarşı, Belediye İşhanıdır. 1976 yılında yapılan, Denizli'de ilk yürüyen merdivenin yer aldığı Çarşının giriş katı halen kuyumculardan oluşmaktadır. Bodrum katı 2500 metrekarelik otopark olan İşhanının yıllar boyunca kendini yenileme ya da geliştirme çabası olmamıştır. İşhanının karşısı Belediye otobüs durakları ve Merkez Camiidir. Sağ tarafında ise Demirciler Caddesi vardır. İşhanının sol ve arka cephesini Kaleiçi Çarşısı oluşturur ki İşhanının bu Çarşıya bağlanan kapıları da mevcuttur. Eski bir İşhanı da olsa gerek bulunduğu konum nedeniyle, gerek belli işkollarının aynı yerde toplanmasından dolayı ziyaretçisi çok olan bir işhanıdır. Zemin kattaki ön cepheli dükkânların kiraları ortalama 10 bin TL civarındadır. Bu kira meblağı bile İşhanının potansiyeline bir işarettir. Denizli'de bulunan ve herkesçe bilinen Babadağ Çarşısının yerel ve bölgesel ekonomiye katkısı daha fazladır. Pamukkale'ye gelen turistlerin bir kısmı alışveriş için Çarşıya getirilir. Kaleiçi'nin yeniden düzenlenmesiyle Belediye İşhanının da bulunduğu Bayramyeri farklı bir çekim merkezi haline getirilerek yerel ekonomiye daha fazla katkı sağlanabilir.

Kaleiçi Çarşısının Bayramyeri Girişinden itibaren uzanan kesime Tuhafiye Caddesi denilir. Çarşının sadece Tuhafiye Caddesi bölümü 1999-2004 döneminin Belediye Başkanı Ali Aygören tarafından düzenlenir. Yerler parke taşlarla kaplanır ve üstü de kapatılır.

1989-1999 dönemi Belediye Başkanı Ali Marım'a göre (2008), "Kaleiçi hakkında sempozyum düzenlenmelidir. Kaleiçi'nin çevresi boşaltılmalıdır. Kaleiçi ve Bayramyeri'nin kurtarılmasına bütüncül bakılmalıdır. Pazaryeri buradan kaldırılmalıdır. Keçecilik Sokağı, Kalaycılık Sokağı gibi el sanatlarına önem veren turistik oluşumlar olmalıdır".

1999-2004 döneminde Denizli Belediye Başkanı olan Ali Aygören'in ifadesine göre, Kaleiçi'ndeki sorunun temeli semt pazarlarıdır. Aygören Kaleiçi'ndeki sorunlara ve yapılanlara ilişkin olarak şunları vurgulamıştır:

> Önceleri 2 semt pazarı varken, 30 semt pazarı oldu. Kirişhane ve Sümer semt pazar yerleri kapatılmaya çalışılmış ama gerçekleşmemiştir. Aygören'in başkanlık döneminde, 2000-2003 yılları arasında Mimar Cengiz Bektaş ile bir proje planlandı ama gerçekleştirilemedi. Projeye göre, Kaleiçi 24 saat çalışacak şekilde düzenlenecekti. Projenin rölovesi çıkarılmıştı. Altyapı ihalesi yapılmıştı. Tuhafiye Caddesinin tüm elektrik vb. tesisatı proje dâhilinde üç ayda yer altına yerleştirildi. Çarşının üstünün ahşapla kaplanmasına karar verilmiş iken sonraları kaplama malzemesi ahşaptan şeffaf kaplamaya dönüştü. Amaç, Kaleiçi'ni Kapalı Çarşı şekline dönüştürmekti. Proje kapsamında, 150 yıllık Uluçınar'ın bulunduğu alandaki birçok dükkân boşaltıldı. Orada yer alan tarihi çeşme ortaya çıkarıldı. Kale duvarlarını ortaya çıkarmak için duvar diplerindeki barakalar boşaltılarak istimlâk edildi ve yeşil alan haline getirildi.

Ali Aygören (2008) kendisiyle yüzyüze mülakatında devamla, Kaleiçi'ni canlandırmak için özellikle kendi belediye başkanlığı döneminde yapılan ve yapılmak istenenlere dair projeler ve çalışmalar hakkında şunları ifade etmiştir:

1954'de Turan Bahadır döneminde yapılan iki hal binası inşa amacı Kaleiçi'ne canlılık kazandırmaktı. Kaleiçi ve Bayramyerini birleştirip komple meydan düzenlemesine gidilmesi idi. Amaçlanan modern tarzda kule şeklinde iki bina yapılıp alttan da trafik akışı sağlanacaktı. Üstten yaya geçidi verilecekti. 80 metre yürüme bandı olacaktı. İnşaat bitene dek esnaf itfaiye yanına taşınacaktı. Denizli Erkek Sanat Okulu kaldırılacak ve yeri park yapılacaktı. 1. ve 2. Sanayi sitesindeki küçük parseller birleştirilerek Kaleiçi'yle uyumlu hale getirilecekti. Fakat dükkân sahipleri dava açtığı için gerçekleşemedi. Kız Meslek Lisesi, Valilik, Erkek Sanat Lisesi arazileri birleştirilerek Denizli Kültürel Eserleri Müzesi planlanır. Taş bina yıkmadan korunup kültür ve tarih binası olarak kullanımı düşünülmüştü. Ahi Sinan Çarşısı içinde kalan ulu çınar kurumuştur. Kale surları yanına yapılan inşaatlarda sur taşları beton altına blokaj yapılır. Denizli'de tarihi Çaybaşı ya da İstiklal Caddesindeki evler de korunamamıştır. Yeni oluşturulan Meydan Projesi kapsamında meydana mermer döşenir. Oysaki Kaleiçi'ne döşenen taşlar orijinal Kaleiçi'ne hastı.

Denizli eski Valisi Hasan Canpolat'ın şu söylemi gelinen güncel anlayışı ve durumu özetlemek açısından isabetli ve yerinde ifadeleri içermektedir (denizlili.net):

Şehirlerimizde klasik çarşı kavramı artık kalkmak üzeredir. Türk halkının alışveriş yapma kültürü tamamıyla farklılaşmıştır. Bu geleneğe uygun alışveriş merkezlerinin de yapılması gerekir. Denizli'de kısmen de olsa bu geleneğe uygun olarak korunmuş Kaleiçi Çarşısı bulunuyor. Güzel bir çarşımız var. Yapılan düzenlemelerle birlikte Kaleiçi Çarşısı'nın Denizli'nin gözde mekânlarından birisi haline gelmesini istiyoruz. Kaleiçi Çarşısı tarihi özellikleriyle birlikte korunması gereken değerlerimizden bir tanesidir.

2000 yılında kurulan Kaleiçi Çarşısı Güzelleştirme Koruma ve Yaşatma Derneği'ne Çarşıdaki 865 esnaftan ancak 1/3'i üye olur (yeniasır.com.tr). Derneğin Başkanı Hasan Kıbrıslıoğlu'nun ifadesine göre, Kaleiçi Çarşısında yapacağı yenileme (restorasyon) çalışması için Denizlili iki mimara hazırlattığı projeye göre; Kaleiçi'nin girişindeki Tuhafiyeciler Caddesi pilot bölge seçilmiştir, yaklaşık 40 bin metrekarelik Kaleiçi Çarşısının zemini traverten mermerle kaplanmış, üstü ise çelik malzemeyle örtülmüştür. Kaleiçi Projesinde, Kaleiçi Çarşısının geceleri de açık kalması, sabah 08:00-gece 01:00 saatleri arasında Çarşıda faaliyetlerin olmasını istediklerini ifade eden Kıbrıslıoğlu'na göre Kaleiçi Çarşısının tarihi dokusunu bozmadan, altyapı ve ışıklandırma çalışmalarıyla Kaleiçi'nin tekrar gün yüzüne çıkarılması planlanır, fakat esnaftan yeterli ilgi ve katılım sağlanamaz (Kıbrıslıoğlu, 2008).

Kaleiçi'nde Belediye Başkan Nihat Zeybekci (2004-2009) döneminde, yapılan altyapı çalışmaları şöyledir: Tarihi Kaleiçi'nin düzenleme çalışmaları 2.287.983 TL'ye ihale edilir. Kaleiçi Projesi çerçevesinde 2.000 metre içmesuyu ve 2.290 metre kanalizasyon hattı döşenir. 2.525 metre su oluğu takılmış, tarihi Çarşının aydınlatması yenilenir. Kaleiçi'nin yollarına toplam 11.050 metrekare traverten mermer döşenir. Yeniden ticaret ve turizm merkezi olabilmesi için tur otobüslerine İtfaiye yanında park alanı oluşturulur. Bay-bayan tuvaletleri ve çeşmeler inşa edilir, yangına karşı büyük risk taşıdığı için belirli aralıklarla yangın musluklarını monte edilir (denizli.bel.tr). Başkan Nihat Zeybekci Nisan 2008'de kutlanan Turizm Haftasında şunları ifade etmiştir: "Turistlerin Bayramyeri ve Kaleiçi'ne de uğramasını sağlamalıyız. Turistlerin zaman

ve para harcayabileceği mekânları ortaya çıkarmaya çalışıyoruz. Bu kapsamda Bayramyeri'ni tekrar düzenledik ve Kaleiçi surlarını meydana çıkardık. Denizli Kaleiçi-Bayramyeri-Çınar ve Lise Caddesindeki alışveriş alışkanlıklarından bir anda dev alışveriş merkezleri kavramına hızla sürüklenmektedir" (serinhisar.bel.tr). Başkanın bu yorumu esnafa da büyük iş düştüğüne işaret etmektedir.

AVM'lerde her kesime hitap eden ürünlerin satılması özellikle KOBİ'leri etkilerken süpermarketten bowling salonuna, sinemalardan onlarca farklı mağazaya sahip olan alışveriş merkezleri, geleneksel çarşılara göre daha cazip gelmektedir. Denizli'nin Kaleiçi, İzmir'in Kemeraltı, Çanakkale'nin Aynalı Çarşısı eski ihtişamlı günlerini aramaktadır. Tarihî üç çarşının esnafı yavaş yavaş kepenk indirmektedir.

Paydaşlar arasında sayılan Kaleiçi Çarşısının esnaflarıyla gerçekleştirilen röportajlarda şu ifadeler yer almıştır: Mehmet Oruç, "esnafın indirim yaparak ayakta durmaya çalıştığını" söylemektedir. Diğer esnaf Emin Ercan, müşterilerin eskisi gibi çarşıya gelmediğini, mahallelerde kurulan semt pazarlarına gittiğini ifade ederek, "büyük alışveriş merkezleri de etkili oluyor. Her mahallede küçücük semt pazarları var. Büyük pazarlar kalsın, küçük pazarlar kaldırılsın" diyor. Geçmiş yılları aradıklarını söyleyen Selim Berber, "Bu dönemde yurtdışından gelen tatilcilerle buralar daha kalabalık olurdu. Şu anda sokaklar bomboş" ifadelerini kullanmaktadır. Köksal Şendir Çarşıdaki işlerin iyi olmamasını köylülerin zor durumda olmasına bağlarken, Ali Erkan "önceden Kaleiçi alışveriş merkezi olarak tekti. Pazaryeri bir taneydi. Şu an Denizli'nin geneline semt pazarları kuruldu. Ben pazaryerlerine karşı değilim. Ama pazaryerlerinde sebze meyve haricinde kayıt dışı giysi de satılıyor" diye konuşmaktadır. Müfit Koçak ise "Kaleiçi tarihî çarşı olmaktan çıktı. Tuvalet, oturulabilecek yer yok. Tarihî mekân kalmamış durumda. Burası yıkılıp modern çarşı yapılmalıdır" önerisinde bulunuyor (turkiyeturizm.com).

Bayramyeri Meydanında 2000'li yılların ortasında Nihat Zeybekci dönemindeki uygulamaların bir kısmı kullanılan malzemeler heba olmasın düşüncesiyle kum zemin üzerine harçsız traverten kaplama döşenerek elde edilmiştir. Bayramyeri Meydanı, Sebze Hali ve Peynir Haliyle beraber tek bir projeyle hayata geçecektir. Bu bölgede işyeri bulunan esnaflarla toplantılar yapan Belediye genelin benimseyeceği nihai projeyi daha sonra uygulayacaktır (denizli.bel.tr/#P). Belediye İmar Müdürü Kaleiçi Çarşısını restore çalışmalarında en büyük sorunun katlı pazaryeri olduğunu ifade etmektedir. Pazaryerinin depreme karşı çürük olduğu yönünde bir raporun olması ve çirkin görüntü sergilemesi Kaleiçi Çarşısındaki pazaryerinin yıkılmasını bir öncelik haline getirmektedir. Tarihi Çarşıda kafeler ve dinlenme yerlerinin de olması planlanmakla (Dayanır, 2008) birlikte Şubat 2009 itibariyle bunlar söylemde kalmıştır.

Denizli Ticaret Odası (DTO) Kaleiçi Çarşısını canlandırmak için çeşitli projeler hazırlamaktadır. Buna göre, Pamukkale'ye girecek yabancı turistlerden 10 bininin ücreti ödenecektir. DTO'ya 75 bin TL'ye mal olacak bu jeste karşılık tur operatörleri de turistleri, gezme ve alışveriş için 1.5 saatliğine Kaleiçi Çarşısına ve Bayramyeri'ne götürecektir. 10 bin turistle başlatılan çalışma, gelecek yıllarda diğer sivil toplum örgütlerinin de katkısıyla 100 bin turiste çıkarılması planlanmaktadır (haberler.com, hurriyet.com.tr).

3.4. Rekabet

Önce Bayramyerindeki mağazalar sonra 1980'lerde Çınar, Üçgen Çarşısı, ardı ardına açılan ve açılacak Forum Çamlık, TerasPark, SümerPark, EGS Park (Kipa) AVMler, semt pazarları. Denizli'de sayısı 30'u aşan pazaryerlerinden beşi kapalı pazaryeri şeklinde modern ve konforlu alışveriş mekânlarıdır. Daha önce Denizli kentinde tek pazaryeri olup o da Kaleiçi'ndeydi ve bu da Çarşıyaya canlılık kazandırmaktaydı. Pazaryerinin canlı olması ve köylülerin hem mal satmak hem de almak için kolaylıkla Kaleiçi içindeki pazara ulaşabilmesi için Denizli'nin 1950'lerdeki şehirlerarası otogarı Kaleiçi'nin Güney kısmında ve eski dış kapılardan birisinin bulunduğu Uluçarşı Camii ve bugünkü Uluçarşı İşhanı civarında idi.

Denizli'ye bağlı ilçelerdeki ticaret hayatı da Kaleiçi'ndeki satışları etkilemektedir. Yıllar boyunca ağırlıklı olarak çevre il ve ilçelerden semt pazarlarına ya da düğün alışverişine gelenleri ağırlayan Kaleiçi son yıllarda ilçelerdeki ticaret hacminin artmasından olumsuz etkilenmektedir. Esnafın ifadesine göre, ilçede veresiye satış yapılması, ulaşım ağları sonucu her yerde benzer ürünlere ulaşılması Kaleiçi'ndeki satışları azaltmaktadır.

Denizli'de son yıllarda açılan büyük alışveriş merkezleri ve semt pazarları karşısında müşterisi azalan Kaleiçi esnafı, Haziran 2008'de kepenk kapatma eylemi yaptı. 472. Sokakta toplanan bir grup esnaf, ekonomik olumsuzluklar ve borçlanmalardaki şartlar sebebiyle iş yapamaz hale geldiklerini ileri sürerek kepenk kapattı. Terziler ve Tuhafiyeciler Odası Başkanı Atalay Coza, işlerin en yoğun olması gereken yaz günlerinde bile siftah edemeden kapanan dükkânlar vardır. Yetkililerden işyerlerine müşteri göndermelerini değil, şartların eşit sunulmasını istediklerini ifade eden Coza şunları ifade eder: "Bunun için en önemli kanunlardan biri Marketler Kanunudur. Türkiye'deki bütün şehirlere alışveriş merkezi açtırarak her türlü imkânı sunan, evine bir lokma götürmek isteyen esnafa darbe vuran zihniyete karşı olduğumuzu göstermek için buradayız" (hurriyet.com.tr). Tüm esnafın katılmadığı eylem yerel ve ulusal basında çok yankı uyandırmış ve tarihi çarşıların son dönemde içine düştüğü açmazlara dikkat çekmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Denizli Kaleiçi Çarşısı, i) alışveriş ve yaşam merkezlerine, ii) sayıları artan ve modernleşen semt pazarlarına, iii) ilçelerdeki ticaretin artıp buralardan gelen müşteri sayısının azalmasına, iv) Çamlık, Çınar, Saltak, Atatürk ve Lise Caddelerindeki (Denizli MİA'sında) dükkânların rekabetine yenik düşen tarihi semtlerden birisidir. Bu dış faktörlere ilaveten, i) Kaleiçi'nde ve çevresinde bazı yerlerin sit alanı olması, ii) eskiyen, günün ihtiyaçlarına uymayan ve çarpıklaşan yapı stoku, iii) esnafın iş yapma, vitrin düzenleme ve müşteriyle ilişkiler konularındaki anlayışı ve tutumu, iv) kısa süreli park sorunu, v) kafeterya, dinlenme, yeşil alan eksikliği, vi) erken saatlerde kapanma ve bazı işyerlerinin pazar günleri açık olmaması, vii) kendine has mimarisi ve yeterli sayıda bakımlı, işlevsel, ziyaret edilebilir tarihi binaları bulunmaması, daha doğrusu günümüze kadar kalmayacak şekilde tahrip edilmesi, viii) bölgede köhneleşmenin giderek yaygınlaşması da Kaleiçi'ndeki ticareti olumsuz etkileyen iç faktörlerdir.

Kaleiçi'ni iyileştirme, canlandırma ve güzelleştirme niyetleri ve çabaları her belediye yönetimi döneminde değişen ölçülerde ve söylemlerle, kimi zaman da nispeten somut projelerle, gündeme

gelmekle birlikte bu çabalar genellikle arzu edilen başarıyı yakalayamamıştır. Kaleiçi'ne yapılan yatırımların büyük çoğunluğunun boşa gittiği, şimdilik işe yarayan bazı son uygulamaların da kısa sürede değerini ve anlamını yitireceği söylenebilir.

Geçmişte MİA'nın kalbi ve tam merkezi olan bugün de MİA'nın neredeyse ortasında bulunan Kaleiçi tüm doğrultularda çevresindeki cadde, sokak ve yapılar üzerinde ciddi yoğunluk, park yeri, yaya trafiği baskıları yaratmaktadır. Dükkânların alışveriş potansiyeli ve müşteri sayısı giderek düşmektedir. Çarşının neredeyse tamamı, özellikle de daha izbe ve zor ulaşılabilir kısımları, yavaş yavaş depolara dönüşmektedir.

Denizli komşu illerin alt bölge merkezi konumunda olup Kaleiçi ve onu çevreleyen MİA sadece Denizlililer için değil çevre illerden gelenler için de önemlidir. Denizli MİA'sı içinde bu önem düzeyi 1980'lere kadar daha da yüksekti. Bölge içindeki merkezi konumu düşünüldüğünde kapsamlı ve yerinde bir proje ile Çarşının ve civarının canlandırılma potansiyeli yüksektir. Üstelik Çarşının da kentiçi ve şehirlerarası ulaşım açısından oldukça merkezi konumda olması önemli bir fırsattır. Çarşının aslında kendine has bir mimarisi ve yapı dokusu yoktur veya kalmamıştır. Katlı otopark, kuraldışı araç bekleme ve parkları, caddeler ve yüksek binalarla kuşatılmış durumda olan Çarşıda istenmeyen veya kalabalık yaratan fonksiyonları, mevcut haliyle ve basit planlarla, çevreye taşımak da neredeyse imkânsızdır. Hatta çevredeki yüksek yapılı işmerkezleri otopark ve asfalt yol ihtiyacı nedeniyle Kaleiçi yakınlarında otopark baskısı oluşturmakta ve Çarşıda tamamen trafiğe kapalı yol sayısının sınırlı olmasına yol açmaktadır.

Denizli kenti sanayi, ticaret ve tarımda hayli gelişmiş olmakla birlikte kentin silueti/görünümü bu zenginlik ve birikimi yansıtan tarzda değildir. Kentin genelinde de çok sayıda tarihi bina 1970 sonlarından itibaren hızla yok edilmiştir. Örneğin, Ahilik Haftası Kutlamalarının Türkiye çapında Denizli'de yapılması için Ahilikle ilgili türbe aranırken kayıp olduğu fark edilmiştir. Kaleiçi'nin dış sur duvarları üzerindeki araziler küçük parsellere bölünerek dükkân/işyeri yapımı için Kaleiçi ve civarında bugün çok az tarihi eser kalmıştır. Levhalandırma yetersiz olup Çarşı içinde daha da belirgin bir sorundur. Ayrıca, başka illerden gelen insanların Denizli'yi gezerken Kaleiçi'ni levhalar yardımıyla bulması oldukça zordur.

Özelde Kaleiçi-Bayramyeri genelde Denizli MİA'sı hakkındaki projelerin çoğu parçacıl, alan/mekân olarak dar kapsamlı ve nispeten palyatiftir. Kaleiçi-Bayramyeri Semtinin korunması ve canlılığının korunmasına yönelik genel uzlaşmaya rağmen; Denizli'deki dükkân kiralarının yüksekliği, yoğun ve çarpık yapılaşma, yeni açılan AVM'lerin etkisi, sayıları artan ve mekânları geliştirilen semt pazaryerleri, tüketicilerin tercihleri planlanan dönüşüm projelerinin başarısını oldukça azaltmaktadır.

Kaleiçi-Bayramyeri gibi semtleri dönüştürmek ve günümüz koşullarında cazibesini korumak çevresindeki diğer yerleşimler ve kullanımlarla bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir. Sadece belediyenin proje geliştirip uygulamaya çalışması kapsamlı dönüşüm ve iyileştirme projeleri açısından yetersiz kalmaktadır. Son yıllarda Kaleiçi Güzelleştirme Derneği de çeşitli projeler geliştirmiş hatta dışarıdan uzmanlara proje hazırlatmıştır. Yine de dönüşümün önemli aktörü Denizli Belediyesidir. Kaleiçi-Bayramyerinde turizmin geliştirilmesi, tarihi mekânın korunması gibi projelerde başarı için aktörler arası uyum sağlanmalıdır.

Birol'un (2005: 2) Balıkesir tarihi çarşısı için yaptığı değerlendirme ve önerilere benzer biçimde, kent merkezini kullanan herkesin ama özellikle de merkezdeki mağaza sahiplerinin işbirliği yapmaları, biraraya gelip neler yapabileceklerini tartışmaları gerekir. Kent merkezi iyileştirilerek ticari potansiyelin sürdürülebilir biçimde arttırılması konusunda bireysel girişimlerin ve yapılacak yatırımların önemi büyüktür. Konunun bütüncül çerçevede ele alınması, esnaf odaları, ticaret odası, konunun uzmanları ve belediyenin de katkısı ve desteği ile merkezde kapsamlı bir kentsel yenileme için gerekli çalışmalar acilen yapılmalıdır. Bu kentsel yenileme sadece Kaleiçi'ni değil, mutlaka İzmir yoluna doğru 1. Küçük Sanayi Sitesi ile Otogar ve civarını da kapsamalıdır.

Kaleiçi ve çevresi için birisi ılımlı diğeri radikal iki öneri getirilebilir. Elbette her iki önerinin de önemli avantaj ve dezavantajları akla gelmektedir. Var olanı büyük ölçüde koruyan birinci öneri daha ılımlıdır.

1980'lerden buyana ve özellikle mevcut belediye yönetiminin önerisi "Kaleiçi Dönüşüm Projesi" başlığı altında olmakla birlikte tam bir dönüşüm sağlamaktan hayli uzak biçimde mevcudu koruyup parçacıl olarak iyileştirmeler, altyapı yenilemeleri, güzelleştirme çabaları ve uygulamalarını ifade etmektedir. Aralarında farklılıklar olmakla birlikte, Aygören'in Mimar Bektaş ve öğrencilerine/ekibine çizdirdiği ancak hiç uygulanma imkânı bulamayan proje Kaleiçi için nispeten yıkım ve yeniden yapmayı öngörmekle birlikte bu proje dahi dar bir alanı kapsamaktaydı.

Tarihi sur duvarları, semti tanıtıcı levhalar, temiz ve bakımlı binaları, birbirine uyumlu düzenlenmiş bina cepheleri ve mağaza vitrinleri, şık kent mobilyaları, düzenli araç ve yaya trafiği, yeşil alanı, kafeleri, süs havuzları ile yepyeni, kalabalık, yaşayan, hareketli, çağdaş bir Denizli Kaleiçi yaratmak olasıdır. Bu düzenlemeler Kaleiçi'ni güzelleştirip bir miktar canlandırabilir ancak bu da orta ve uzun vadede yetersiz olmayıp harcanan emek ve masraf boşa gidebilir.

Kaleiçi Çarşısı ve çevresi için radikal bir öneri "bu alan ya tümden gözden çıkarılacak ya da baştan düzenlenecektir" ifadesiyle bütüncül ve yıkıp yeniden düzenlemeyi savunan 1984-1989 dönemi Belediye Başkanı Ziya Tıkıroğlu'na aittir. Bizim de büyük ölçüde katıldığımız bu görüş çerçevesinde yıkıp yeniden yapma fikri 1. Sanayi Sitesi gibi çevrede ömrünü doldurmuş yapı stokları da ilave edilerek daha geniş bir alanda uygulanacak kapsamlı bir proje, ilk etapta oldukça zor ve pahalı gözükse de, uzun vadede amaçlanan turizmi canlandırma fikrine de çok uygun olabilir.

Kaynakça

----------, "Ahilik kutlamaları Kırşehir yerine Denizli'de yapılacak" http://haberler10.com/cikti.php?bul=74806, 17.10.2008.

----------, "Esnaf CHP'lileri Siyasi İstismar Endişesiyle Eylemine Almadı", http://www.haberler.com/esnaf-chp-lileri-siyasi-istismar-endisesiyle-haberi/, 24.06.2008

----------, "Kaleiçini Gece De Açalım", http://www.denizlili.net/haber_ayrinti.asp?HABER_ID=1449, 25.06.2008.

Akça, F. A. (1937) Laodikya (Yunanlılardan Selçukluların İnkirazına Kadar), Denizli.

Akça, F. A. (1945) Küçük Denizli Tarihi, Denizli.

Akşam Gazetesi (2006) "Esnaftan Kepenk Kapatma Eylemi", http://www.aksam.com.tr/haber.asp?a=44-765,203&tarih=27.06.2006, 27.06.2006.

Aygören, Ali (2008) 1999-2004 arası Denizli Belediye Başkanı Ali Aygören ile mülakat: "Kaleiçi ve Bayramyerinde Çöküşün Nedenleri", 17.09.2008.

Baykara, Tuncer (1969) Denizli Tarihi, 2. Kısım (1070-1429), İstanbul.

Baykara, Tuncer (1989) "Denizli Hakkında Tarihi ve Kültürel Temel Bilgiler", Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu, 27-30 Eylül 1988, Bildiriler Kitabı, ss. 9-15.

Baykara, Tuncer (2007) Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli 1070-1520, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Birol, Gaye (2005) "An Alternative Approach for Analysis of Traditional Shopping Spaces and a Case Study on Balıkesir", Trakya University, Journal of Sciences, 6 (1): 63-75. http://www.trakya.edu.tr/Enstituler/FenBilimleri/fenbilder/index.php

Birol, Gaye (2005) "Çağdaş Alışveriş Merkezlerinde Kent Dokusunun Yeniden Yorumlanması", Gazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 20, No 4, ss. 421-427.

Darıverenli, A. U. (1943) "Elli Sene Evvelki Denizli: Denizli Çarşısı", İnanç Dergisi, Sayı 72-77, ss. 5-6.

Dayanır, Niyazi (2008) Denizli Belediyesi İmar İşleri Müdürü ile mülakat "Kaleiçi Dönüşüm Projesi", 10.10.2008.

Demir, Tanju (1996) 18. Yüzyılın Sonu ve 19. Yüzyılın Başında Denizli, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi.

Demir, Tanju (1999) "18. Yüzyıl Sonunda Denizli Tekstil Sanayii", Toplumsal Tarih, Cilt 12, Sayı 71, Kasım, ss. 56-59.

Demir, Tanju (2007) "Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın Sonlarında Denizli", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri, http://www.tandemir.8m.com/rich_text_3.html

Denizli Belediyesi (2007) "Kaleiçi Çarşısı" Denizli Hayat, Denizli Belediyesi'nin Üç Aylık Yaşam ve Şehir Kültürü Dergisi, ss. 16-23.

Denizli Valiliği (1998) Türkiye'nin Parlayan Yıldızı Denizli, İzmir.

Efesoy, Yasin (2007) "Denizli - Bayramyeri Meydanı", http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=650524, 14.11.2007.

Evliya Çelebi (1985) Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt 8, M. Zillioğlu ve M. Çelik, İstanbul.

Faroqhi, Sureyya (1993) Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu) İstanbul.

Gökçe, Turan (1994) 16. ve 17. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, SBE. Tez aynı adla Türk Tarih Kurumu tarafından 2000 yılında yayımlanmıştır.

Gökçe, Turan (2000) XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Haberler.com (2008) "Esnaf CHP'lileri Siyasi İstismar Endişesiyle Eylemine Almadı", http://www.haberler.com/esnaf-chp-lileri-siyasi-istismar-endisesiyle-haberi/, 24.06.2008.

Haytoğlu, Ercan (2006) Denizli'de Tabaklık (Dünden Bugüne), Isparta: Fakülte Kitabevi.

Hürriyet Ekonomi (2008) "Esnaftan kepenk kapatma eylemi", http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/9257716.asp?m=1, 27.06.2008.

İbn Battuta (2004/2005) İbn Battuta Seyahatnamesi Cilt I, Çeviren: A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnceoğlu, Necati (1989) "Denizli Evleri ve Kent Dokusu", Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu, 27-30 Eylül 1988, Bildiriler Kitabı, ss. 292-294.

İnceoğlu, Necati (2003) Geleneksel Türk Mimarisinde Denizli, Tasarım Yayın Grubu.

KentHaber (2005) "Kaleiçi Çarşısı'na Restorasyon", http://www.kenthaber.com/Arsiv/Haberler/2005/Ekim/15/Haber_93288.aspx, 15.10.2005.

Kıbrıslıoğlu, Hasan (2008) Kaleiçi Çarşısı Güzelleştirme Koruma ve Yaşatma Derneği Başkanı ile Mülakat "Kaleiçi Neden Dönüştürülemiyor?", 11.09.2008.

Kodal, Tahir (2003) "Mustafa Kemal Atatürk'ün Denizli Ziyaretleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XIX, Sayı 55, Mart, ss. 147-162.

Kodal, Tahir (2007) Atatürk Döneminde Denizli (1923-1938), Denizli Ticaret Odası Yayınları 4, Matsa Basımevi, Ankara.

Marım, Ali (2008) 1989-1999 Dönemi Belediye Başkanı Ali Marım ile Mülakat: "Kaleiçi ve Bayramyeri", 16 Eylül 2008.

Özçelik, Ayfer (2006) "Türk Hâkimiyetine Denizli Tarihine Bakış: Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Denizli", Geçmişten Günümüze Denizli (Yerel Tarih ve Kültür Dergisi), Sayı 9, Ocak-Şubat Mart, ss. 28-33.

Ramsay, William M. *(1985/1961/1960)* Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Çeviren Mihri Pektaş, İstanbul, MEB Yayınları.

Savaş Yavuzçehre, Pınar ve Hüseyin Özgür (2006) "İl Temelli İş Dünyası STK Ortaklıklarına Bir Örnek: *Denizli Platformu*", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*'nin düzenlediği, "Devlet-STK'lar-Özel Sektör Etkileşimi" III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale, ss. 119-128.

Şimşek, Celal (2007) "Laodikeia'dan Ladik'e Denizli", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 2. Cilt, 6-7-8 Eylül 2006, Denizli, Ayfer Özçelik ve diğerleri (Editörler), Denizli: Pamukkale Üniversitesi, ss. 38-56.

Tanyeli, Uğur (1989) 'Denizli Kentinin Yapısal Evrimi', Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu, 27-30 Eylül 1998, Denizli, ss. 341-348.

Tanyeli, Uğur (1990) '11-15. YY'da Denizli Kentinin Yapısal Evrimi', Tarih ve Toplum, No 82, ss. 40-43.

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin (2004) "Savaşmayan Ülkenin Savaş Ekonomisi: Üretimden Tüketime Pamuklu Dokuma", İ.Tekeli (Ed.) Cumhuriyetin Harcı(İkinci Kitap): Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 409-463.

Tıkıroğlu, Ziya *(2005) Onurlu Bir 5 Hizmet Yılı*, Denizli, Yazarın kendi baskısı.

Tıkıroğlu, Ziya (2008) 1984-1989 Dönemi Denizli Belediye Başkanı Ziya Tıkıroğlu ile Mülakat: "Eski Kaleiçi", *17.09.2008.*

Tuncel, Metin (2007) "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler: Denizli Örneği", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Kitabı, 1. Cilt, 6-7-8 Eylül 2006, Denizli, Ayfer Özçelik ve diğerleri *(Editörler)*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, ss. 47-49.

TürkiyeTurizm (2008) "Alışveriş Merkezleri İhtişamlı Tarihi Çarşıları Gözden Düşürdü" http://www.turkiyeturizm.com/news_detail.php?id=13119, 08.10.2008.

Yeni Asır Gazetesi (2004) "Kaleiçi Çarşısı esnafı Belediye Başkanı Zeybekci'yi bekliyor!" http://ya2004.yeniasir.com.tr/12/02/index.php3?kat=ana&sayfa=kemalhoca&bolum=yazarlar, 07.10.2008.

3. OTURUM Oditoryum

YENİ SINIFLAŞMALAR VE YENİ YOKSULLUK

Moderatör: Prof. Dr. Sema ERDER

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN "KENTSEL EŞİTSİZLİK"

Yrd. Doç. Dr. Nihal Ekin ERKAN-Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YOKSULLUK

Melis OĞUZ-Yüksek Şehir Plancısı

YASADIŞI YAPILAŞMIŞ ALANLARDA KAZANANLAR VE KAYBEDENLER: "BİR SONA KALAN DONA KALIR" ÖYKÜSÜ

Arş. Gör. Emrah ALTINOK-Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. Zeynep M. ENLİL-Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

YOKSULLUK DEPLASMANDA

Prof. Dr. Ayşe Nur ÖKTEN-Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Arş. Gör. Ömer BİLEN-Yıldız Teknik Üniversitesi İstatistik Bölümü

Arş. Gör. Emrah ALTINOK-Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

GÖRELİ YOKSULLUK İÇERİSİNDEKİ BİR KENTTE TOPLUMSAL SINIFLAŞMANIN MEKÂNA YANSIMASI DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Rüstem ERKAN-Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Arş. Gör. Deniz AYDİN-Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Moderatör: Prof. Dr. Sema ERDER

Yeni sınıfsallaşmalar ve yeni yoksulluk konusunun ele alındığı bu oturum aslında benim kendi özgeçmişim açısından da önemli bir oturum. Belli bir süre bir planlama örgütünde araştırmacı olarak çalışma deneyimine sahibim, o deneyim sırasında sürekli olarak şunu kendi kendime sormaya çalıştım. Bir sosyolog, plancı olmayan bir sosyolog acaba plancıların işine yarayacak bir araştırma nasıl yapabilir, bu çok önemli bir soru olarak hâlâ da kafamda varolan, belki de hepimizin burada tartışması gereken bir soru. İkincisi plancılar neyi araştırmalı, ikinci soru da bu. Bunlar bir anlamda iç içe geçmiş sorular. Bir önceki oturumda olduğu gibi sunulacak beş tane tebliğ var yeni sınıflaşmalar ve yeni yoksulluk konusunda Bu beş tebliğin ilk üçü daha çok sosyolojik ağırlıklı, ötekiler de sosyolojik ağırlıklı, ama doğrudan doğruya planlama amaçlı olduğunu zannettiğim iki çalışma. O yüzden her bir örnek kendi başına bu soruyu tartışabileceğimiz örnekler olarak geliyor gündeme.

Birinci konuşmacı Nihal Ekin Erkan Marmara Üniversitesinden, kendi doktora teziyle ilgili bir sunum yapacak. İkinci konuşmacımız Melis Oğuz, "Kentsel Dönüşüm ve Yoksulluk" başlıklı konuşması Sulukule örneğini ele aldığı yüksek lisans teziyle ilgili. Daha sonraki konuşmacımız Dicle Üniversitesinden geliyor, "Göreli Yoksulluk İçerisindeki Bir Kentte Toplumsal Sınıflaşmanın Mekâna Yansıması", Diyarbakır örneğini inceliyor. İstanbul örneklerinin dışında farklı bir örnek olarak Diyarbakır çarpıcı bir örnek hepimiz açısından. Dördüncü olarak Emrah Altınok, Yıldız Üniversitesinden "Yasadışı Yapılaşmış Alanlarda Kazananlar ve Kaybedenler" başlıklı bir konuşma yapacak. Zannediyorum bu bütün toplantının başlığını da sizin tezinizden almışlar, yoksa sizin teziniz ya da sunum mu oradan, bilemiyorum. Beşinci konuşmacımız Ayşe Nur Ökten, o da "Yoksulluk Deplasmanda" başlıklı bir sunum yapacak.

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN "KENTSEL EŞİTSİZLİK"

Yrd. Doç. Dr. Nihal Ekin ERKAN
Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO

Mekan, kent hayatının, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin içine gömülü olduğu temel, maddi kategorisidir. Kentsel eşitsizlik, mekan ve toplum etkileşiminin ürünü olarak İstanbul'da da, diğer benzer kentlerde olduğu gibi, katmerli bir bütünlük içindedir. Kentte "sınıf" ve "toplumsal cinsiyet", eşitsizliğin en temel katmerleri arasındadır. "Kentsel eşitsizlikte sınıf mı, toplumsal cinsiyet mi?" sorusu, "her ikisi de" yanıtını saklı tutmaktadır. Hangisinin baskın olduğu konusunda ise kentsel hayatın birincil belirleyeninin sınıf olduğu teslim edilmelidir. Bu cevap hangi kentsel grupta olursa olsun bir kadının kentte gündelik hayat pratiği içinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaşamasının sürekliliğini yadsımamaktadır. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin değişimi ile mekansal süreçlerin değişimi arasındaki ilişki halen keşfedilmeyi beklemektedir.

İstanbul/Kadıköy Saha Araştırması

1990lı yıllarla birlikte İstanbul'da kentsel eşitsizliğin tarafları arasında iki yeni ve özel kentsel grup öne çıkmıştır. Bu iki grubun ilki; özellikle küreselleşme dinamikleri ile beslenerek büyüyen "yönetici seçkinler"[1] grubudur. İkincisi oluşum kaynağında daha çok ulus devletin ve kentsel politikalarının bulunduğu kentsel grup; Doğu ve Güneydoğu'dan zorunlu göç ederek İstanbul'a yerleşen esasen kürtleri içine alan kentsel gruptur. Bu yazı, bu iki kentsel grubun İstanbul'da kentsel olanaklardan yararlanmadaki eşitsizliklerini toplumsal cinsiyet perspektifinden incelemektedir.[2]

---

[1] "Yönetici seçkinler" betimlemesi için; Manuel Castells. The Information Age: Economy, Society and Culture. 1st Edition. Blackwell, 2000. (Castells, Manuel. Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. Cilt I: Ağ Toplumunun Yükselişi. çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.)

[2] Bu yazıda "Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden "Kentsel Eşitsizlik"" başlıklı doktora tezi sonuç bölümü genişletilerek sunulmuştur. Nihal Ekin-Erkan, "Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Kentsel Eşitsizlik," Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006. Tez danışmanım hocam, sayın Prof. Dr. Sema Erder'e katkılarından dolayı çok teşekkür ederim. Çalışma Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından SOS-DKR-181005-0217 proje numarası ile desteklenmiştir.

Yazıya kaynaklık eden bulgular İstanbul, Kadıköy'de 2003-2005 yıllarında gerçekleştirilen niteliksel bir araştırmada elde edilmiştir. Karşılaştırma (most-different) metodunun benimsendiği ve çoklu teknik kullanılan araştırmada 166 kişi ile görüşülmüş, 67 standart form doldurulmuştur. Görüşmelere dayalı olarak geliştirilen gündelik hayat grafikleri ve kentsel hayat çemberlerindeki tespitlerin analizi ile bulgulara ulaşılmıştır.[3]

Her iki kentsel grup da İstanbul'da mekansal farklılaşmanın yakın zamana dek temel ayracı olan E-5 aksının üstünde,[4] yerel yöneticilerce "Gri Kadıköy" olarak anılan alanda, 1990lı yıllarda birbirine komşu olarak yerleşmiştir.[5] Komşu ancak farklı iki konut çevresi; ilki kapalı kapılı siteler, ikincisi viraneleşen gecekondular ve/veya düşük kaliteli apartmanlar olarak betimlenebilir. Mekansal bir aradalık araya çekilen duvarlarla bölünmektedir.

Bulguların değerlendirilmesine geçmeden önce, İstanbul'da eş zamanlı oluşan ve araştırmada görüşmelerin yapıldığı iki kentsel grubun birbirinden çok farklı olmalarını belirleyen özellikler sıralanacaktır. A grubu batı kentlerinde doğmuş "yerli" kentlileri, B grubu Doğu kırsalından gelmiş "yeni" kentlileri içermektedir. Konut alanları komşu ancak mekansal olanakları eşitsizdir. Benzer şekilde iki grubun iş deneyimleri, sektörleri, statüleri tümüyle farklıdır. A grubunda erkekler üst düzey yönetici ve uzman olarak çalışmaktadır, B grubunda erkekler eğer işsiz değilse seyyar satıcı, hal ve inşaat çalışanlarıdır. İki kentsel grubun kadınları A grubunda ağırlıkla B grubunda da neredeyse tümüyle iş hayatından dışlanmıştır. İki grubun eğitim durumları kutupsal nitelik göstermektedir. A grubu kadın ve erkekler yüksek lisans düzeyinde eğitim almıştır oysa B grubunda eğitim olanağı kısıtlıdır ve ağırlıkla erkek üyelere tanınmıştır, ve tanınan bu olanak genellikle ilköğretimle sınırlıdır. B grubunda kimi zaman üç ailenin tek haneyi oluşturduğu, ancak A grubunda her haneye bir aile düştüğü görülmektedir. Ayrıca A grubunda haneye yatılı yardımcılar dahil olmaktadır. Aile tipi açısından incelendiğinde A grubunun çekirdek ve B grubunun çekirdek ve geniş aile tipinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Hane içinde her iki grup için de ataerkil bir işleyiş mevcuttur. Bu işleyiş emek, iktidar, kateksis kategorilerde görülmektedir.[6] Haneiçi işbölümünde A grubunda kadınlara düşen; ev işi örgütleme, alışveriş, çocuk eğitimi, toplumsal ilişkilerin koordinasyonu olarak sıralanmaktadır. B grubunda çocuk, hasta ve yaşlı bakımı yanı sıra ev işi yapma sorumluluğu üstlenilmiştir. İki kentsel grubun da kadınlardan çok erkeklere değer verdiklerinin önemli bir ifadesi, erkek çocuk istemeleridir.[7]

---

[3] Söz konusu grafik ve çemberlerin geliştirilmesinde Hägerstrand'ın öncülük ettiği zaman coğrafyasından yararlanılmıştır.

[4] E-5'in altı ve E-5'in üstünün iki farklı konut alanı olarak betimlenmesi için bknz: Sema Erder. Kentsel Gerilim. Ankara:Umag Yayınları, 1997.

[5] Sözkonusu alan 22 Mart 2008 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5747 sayılı yasa ile kurulmuş olan yeni Ataşehir ilçesi sınırları içinde kalmaktadır.

[6] Emek, iktidar, kateksis kategorilerinin betimlemesi için R.W. Connell. Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. İstanbul:Ayrıntı Yayınları, 1998.

[7] Kadınlardan çok erkeklere değer vermenin erkek çocuk istemekle ifadesi hakkında bir örnek için bknz; Lila Abu-Lughod. Peçeli Duygular. çev. Suat Ertüzün. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2004.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin farklı derecelerde de olsa erkek egemen işleyişinin benzerliği ve eş zamanlı oluşmaları dışında bu iki kentsel grubun hemen hemen her açıdan birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Çalışmada temel olarak iki kentsel grubun İstanbul'da kendisine yer açma mücadelesine ve toplu tüketim olanaklarından yararlanma eşitsizliğine dair sorular cinsiyetlendirilmiş olarak üretilmiştir.

Kentte Cemaat Kurulumu ya da Sürekliliğinin Mekansal Temelleri

İki kentsel grubun kentte yerleşim ve kentsel mekanla ilişki kurma süreçleri temel farklılıklar içermektedir. 1990'ların sonunda A grubunun üyeleri afet riskini azaltma hedeflerini ve suça maruz kalma korkularını izleyerek yaşam tarzlarının bir gereği olarak gördükleri kapalı kapılı sitedeki konutlarına taşınmışlardır. "Güvenlik" ve "yaşam kalitesi" anlayışında ortaklaştıkları, kendilerine benzeyen ama tanımadıkları site komşularıyla ve eski arkadaşlarla sinema seanslarında karşılaşıp spor ve yemek saatlerinde buluşmaya başladıklarında cemaat inşaası yolunda elbirliği yapılmıştır. "Düğüm atıcı" kişiler öne çıkmış, "mekanlar" seçilmiştir. A grubu "iradi olarak cemaat" kurmaya çaba harcar ve bunun için mekanları kullanmayı sürdürürken, hemen yanı başında yaşayan "zorunlu cemaatlerle" arasındaki sosyal mesafe gittikçe açılmaktadır.

İlk grup Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da köylerin boşaltılmakta olduğundan ve zorunlu göç yaşandığından dahi belki de habersiz olduğu günlerde, ikinci kentsel grup zorunlu göçün baş edilmesi güç, bazen manasız kaldığı yaşam koşulları içinde kentle buluşmuştur. İkinci grubun kırsalını zorunlu terk ederek, kentle buluşmasına yol açan siyasal dışlanma olmuştur; ancak grubun kentte yerleşmesi siyasal olduğu kadar, sınıfsal ekseni baskın bir sorunsal olmaktadır. Tümüyle dezavantajlı olmayı belirleyen etmenler arasında siyasal dışlanma yaşamış olmak da, anadilinin Türkçe olmaması da, travmatik bir göç süreci de, otorite ile kurulan ilişkinin sorunlu özellikleri de yer almaktadır. Bu çalışmada sorunsalın sınıfsal boyutuna yapılan vurgu siyasal dayanaklarını yok saymaktan değil, parantez içine almaktan kaynaklanmaktadır.

1990lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan zorunlu göç ederek İstanbul'a ulaşabilenlerin gecekondulara ve apartmanların bodrum katlarına kiracı olarak yerleştiği komşu mekanda cemaat kurulmaz, zaten kuruludur; burada (kent mekanında) cemaat belki dağılır, belki içine kapanır. B grubunda görüşme yapılan zorunlu göç yaşamış Kürtlerin bir kısmının kendilerini aşiret mensubu olarak tanımlamakta olduğu görülmektedir. Harvey'in kentin sınıf yapılanmasının tortul öğeleri[8] kavramsallaştırması çerçevesinde tanımlanabilen bu mensubiyetin kentte kurulan toplumsal ilişkilerle zamanla ortadan kaybolma ya da dönüşüm geçirerek varlığını sürdürme durumlarını inceleyen yeni araştırmalara gereksinim sürmektedir. Bu araştırmanın sınırlılığı içinde kalınarak dile getirilecekler se daha çok iki kentsel grubun kentsel mekanla ve mekansal boyuttaki ilişkilerine dair olacaktır.

[8] Tortul öğeler betimlemesi için; David Harvey. "Class Structure and the Theory of Residential Differentiation." The Urban Experince, UK: Blackwell Publishers, 1992. 20. Yüzyıl Kenti. (der. ve çev.) B. Duru ve Ayten Alkan. Ankara: İmge Yayınları, s. 147-172.

İki kentsel grup için mekansal boyutta ilk göze çarpan komşu konut alanlarındaki karşıtlık olmakla beraber, grupların mekansal boyutta sergiledikleri farklılıklar elbette bundan ibaret değildir. Temel farklılıklar şöyle sıralanabilir: İlk olarak iki grup üyelerinin mekansal deneyim alanları (ölçekleri) niceliksel olarak (büyüklük ve çeşitlilik itibariyle) farklıdır. İkinci olarak iki grup kent içinde ayrı mekanları kullanmakta, bir anlamda kent gruplar için bölünmüş bulunmaktadır. Kentsel hizmet talep ve arzı mekansal ayrımlarını kuvvetlendirmektedir. Üçüncü olarak grupların kentsel kurumlara yüklediği misyon değişiklik göstermektedir. Son olarak ise kentliliğe yüklenen anlamlardaki asimetri bu farklılıklar arasında sıralanabilir. Tüm bu mekansal farklılıkların tarafları olarak iki kentsel grubun İstanbul kenti için tavrı ise ortaktır; iki grup da İstanbul kentini dışlamaktır. Ancak ortaklık taşıyan dışlamanın belirtileri farklılık göstermektedir. A grubu kentlilik söylemine sahip çıkmakta ancak kenti kurumları ve mekanı ile küçümsemekte, kentten sakınmakta iken, B grubu ise "medeniyet" olarak betimlediği kenti "uzak" bulmakta ve uzak kalmayı istemektedir.

A grubu dünya üzerinde iş ve tatil gezileri kapsamında neredeyse göçebe bir yaşam tarzı sürdürürken mekansal deneyim alanı daha çok küresel kentler olmaktadır. B grubu ise geride bırakmak zorunda kaldıkları köy (mekanının) yaşamlarının özlemini çekmektedir. Ölçeği kutuplaşan bu mekansal deneyimin tarafları için aynı zamanda yaşadıkları kentte mekan bölünmüştür.

Esasen kent sorunu, kentsel grupların konut, eğitim, sağlık, kültür, ticaret, ulaşım gibi günlük yaşamının temelinde yer alan ortak tüketim araçlarının örgütlenmesi sorunudur.[9] Bu bağlamda ortak tüketim araçlarının iki grup arasında gerçekleşen ve gerçekleştirilen dağılımı, iki grubun ayrımlaşmasına kaynaklık etmektedir. İki farklı konut alanı ve alanların oluşumu içinde yatan karmaşık örüntünün içinde kentsel kurumların ve merkez ya da yerel kaynaklı kentsel politikaların etkisi saklıdır. Bu etki her iki grup tarafından farklı ele alınmaktadır. Kentsel kurumlarla kurulan ilişki, kurumların ve grupların niteliğinin belirlenimi altında yine farklılaşan eksenlerde sürmektedir.

A grubunun kısıtlı nedenlerle ihtiyaç duyduğu (öyle tarif ettiği) ve hizmetini kullanması halinde kalitesinden şikayet ettiği kentsel kurumlar, B grubu tarafından önemsenmektedir. B grubunda kentsel kurumların sunduğu hizmetlere gereksinim duyulmakta, yöneticilerinin "kollamasına olan ihtiyaç" (hem iş, hem toplu tüketim alanlarının kullanımında) vurgulanmaktadır. Bu bağlamda A grubu ve B grubu için diğer temel bir ayrım, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin özel sektörden ya da kamu sektöründen alınmasında ortaya çıkmaktadır. A grubu özel, B grubu kamunun hizmet verdiği gruplardır. Eğitim, sağlık alanlarında kamu ve özel sektör ayrımının mekansal karşılığı kentsel grupların kent mekanını bölüşmesine altlık teşkil eden unsurlardandır.

Kamu ve özel sektör ayrımıyla tarif edilemeyecek ulaşım ve ticaret alanlarında ise, mekansal ayrım, kentsel gruplar için olabildiğince korunmaktadır. A grubu mümkün olduğunca şehir içi ulaşıma girmemekte, girdiği durumlarda ulaşımını özel otomobilinde ve dışarıyla bağlantısını keserek (örneğin müzikle..) sürdürmektedir. Alışveriş merkezleri, alışveriş aksları, kafeler, restoran,

[9] Manuel Castells. City, Class and Power, The Mac Millan Press, London, 1978. (Castells, Manuel. Kent, Sınıf, İktidar. çev. Asuman Erendil. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1997.)

klübler, beş yıldızlı oteller ve benzerleri, "A grubunun özel alanları" olarak işlemektedir. Bu özel alanlar içinde alışveriş merkezleri ve alışveriş aksları, B grubunun da kullanımına olanak veren geçirgenlikleri olan mekanlar iken; diğer alanlar, geçirgenlik taşımayan nitelikleri ile mekansal ayrımın keskin olarak işlediği yerlerdir. İki kentsel grup için birbirlerinin konut alanlarına giriş yapmamış olmaları da neredeyse mutlak bir nitelik taşımaktadır. Komşu kentsel grubun konut alanı uzak olmamakla birlikte görünürlük taşımamakta, yok sayılmaktadır.

İki grup için kentlilik de farklı anlamlar taşımaktadır. A grubunda "kültürel sermayedarlık" olarak işleyen kentlilik, B grubu için uzak durulması, kaçınılması gereken bir durumdur. Bir başka deyişle karşı tavır alınması gereken bir yaşam biçimidir. Bu algı, B grubu "cemaatinin" kendi içine kapanması eğilimini kuvvetlendirmektedir. "Yeni" kentli B grubunda karşı durmaya dayandırılmış olan kentlilik söylemi, "yerli" A grubunda bir yaşam biçimi olarak kültürel mirasa bağlanan kentlilik söylemi ile birlikte çalışmaktadır. Bu iki söylemin birlikte işleyişinin, iki kentsel grup arasındaki kültürel sınıra bir tutarlılık ve politik bir mantık kazandırdığı görülmektedir.

Bu kültürel sermayeye referansla çizilen sınırın gerilim hattı oluşturucu özelliği ise özellikle gecekondu alanları içindeki farklılaşmada daha belirginleşmektedir. Zorunlu göç edenlerin kiracı oldukları, gecekondu alanlarındaki komşuları ile olan ilişkinin bu gerilimi barındırmakta olduğu görülmektedir. Heterojen bir grup olarak gecekondululular arasında özel bir grup olan zorunlu göç yaşayan Kürt grup ile diğer gruplar arasında gerilimin yükselmesinde birbirini besleyen karmaşık süreçler mevcuttur. B grubu üyeleri "mağdur" olarak cemaatlerine kapanırken mekansal koşullarına işaret etmektedirler. Viraneleşen gecekondu ve bodrum katları... Mekansal koşullarına ve fakirlik durumlarına bağlı olarak yaptıkları ayrım ise "kimlik" ayrımına dönüşüvermektedir; bu dönüşüm etniklik kurulumunu peşinden getirmektedir. Bu süreci besleyen eksenler olarak B grubunun zorunlu olarak yerinden edilmek, travmatik bir göç süreci yaşamak gibi temel ve birçok dezavantajı mevcuttur. Bu bağlamda kentsel eşitsizlikte etnisite eksenini merkeze alan araştırmaların yapılmasına olan ihtiyacın ivedilik taşımakta olduğu görülmektedir.

A grubunda süren kimlik mücadelesi ise farklı bir düzlemde gerçekleşmektedir. Bu kimlik mücadelesinde kapalı kapılı siteler bir aracı durumuna dönüşmüştür. A grubu mekanı sembolik sermayenin[10] temel unsuru kılarak kapalı kapılı sitelerine çekilmiştir. Site içinde mücadele, ağ toplumunun yönetici seçkini olmak için verilmektedir. Küresel ağlara dahil olup kentte kapalı kapılı sitelerine çekilmiş grubun kendi içinde de mücadele süreklidir. Esasında bu mücadele her kentsel grubun kendi içinde küreselleşme tarafından içerilmek ya da dışlanmak konusunda sürekli yeniden çizilen bir sınır için verilmektedir. Bu mücadele A grubunda ağ toplumunun yönetici seçkini olmak için, B grubunda ise süreğen alt sınıf olmamak için verilmektedir. İçerilenler ile dışlananlar arası sınır ise sürekli yeniden çizilmektedir. Burada söz konusu olan, kutuplar arası gerilim kadar önemli ve sürekli bir başka gerilim hattı, sınıfların kendi içindeki sürekli gerilim hattıdır.

[10] Sermaya türleri konusunda bknz: Bourdieu, P. Distinction -A Social Critique of the Judgement of Taste. Translated by Richard Nice. London: Routledge, 1996. Bourdieu, P.- Loic J. D. Wacquant, Düşünümsel bir Antropoloji İçin Cevaplar, çev. Nazlı Ökten. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Birbirine benzemeyen iki konut çevresinde yerleşmiş olan birbirine hiç benzemeyen/farklı iki kentsel grup arasında kenti kullanma ve yaşama eşitsizliğinin kutuplaşma niteliği açıkça ortaya çıkmaktadır. "Yönetici seçkinler" grubu adını alan ilk grubun kentsel mekanı sosyal ilişkilerinde aracı olarak kullanan aynı zamanda mekanı biçimleyen grup olmasına karşın, zorunlu göç ederek kente yerleşmiş olan ikinci kentsel grubun ise kentsel mekan tarafından sınırlanan, kısıtlanan grup olduğu görülmektedir. Mekansal boyutta yaşanan kutuplaşma, günümüzde kentlerin farklı kentsel grupların bütünleşmesine yol açan bir yer olmaktan çıktığını, ayrışan, parçalanan bir kentin oluşmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Farklı iki kentsel grubun kentte mekansal boyutta ortaklaştıkları noktanın kentin dışlanması olduğunu söylemek mümkündür.

İki kentsel grup arasındaki kutuplaşmanın da birbirini dışlama üzerinden kurulduğu belirtilmelidir. Burada iki kentsel grup için oluşan eşitsizliğin bir bütünün içindeki eşitsizlik olarak açıklanmasındansa, bütünün parçalanmasından, yeni bir oluşumdan söz etmek daha açıklayıcı görünmektedir. Bu bağlamda İstanbul parçalanmış bir kent olmaya doğru yol almaktadır.

Bu bağlamda kentte yaşanmakta olan kentsel dönüşümün ve yeniden yapılanmanın en yakından ilgilendirdiği iki kentsel grup da zorunlu göç eden grup ile kapalı kapılı site sakinleri olmaktadır. Bir yanda kapalı kapılı siteleri talep eden ve sermaye birikimi ile bu yeniden yapılanmayı yönlendiren kentsel grup, diğer yanda bu yapılanmanın mağduru olacak kentsel grup. Kente zorunlu göç yasayarak yerleşmiş B grubu, kent içinde farklılaşan bir zorunlu göç yasamaktadır. B grubu kent içinde "saklı olduğu" konut alanlarından da saklı bir zorunlu terk yasamaktadır. Bu sınıfsal sürgünün "etniklik" kurulumuna yol açması veya mevcut kurulumu kuvvetlendirmesi muhtemeldir.

Mekansal Tüketimde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Harvey kenti yapılı çevre olarak kavramsallaştırmakta ve kentsel eşitsizlik için, kentin sunduğu değişik kaynakların kullanımı için değişik gruplar arasındaki kıdem sırasına vurgu yapmaktadır. Castells'e göre de mekansal eşitsizlik kentsel gruplar arası güç ilişkisinin bir yansımasıdır. Bu düşünce dizgesinin tutarlılığını izleyerek İstanbul'da kutuplaşma süreci içindeki kentsel eşitsizliğin tarafı olarak iki özel ve yeni kentsel grup ele alınırken; bu ele alışa toplumsal cinsiyet perspektifinin eşlik etmesiyle kentsel mekanın örgütlenmesinde güç ilişkisinin sadece sınıflar arasında değil, kadın ve erkekler arasında da sürmekte olduğu görülmüştür. Araştırmada kadın ve erkeklerin cinsiyetlerinin ayrıcalıklarını korumalarını, diğer cinsiyetin aynı ayrıcalıkları elde etmeye çalışmalarını engelleyen dışlayıcı stratejileri ve bu korumanın ve stratejilerin kentsel mekanı oluşturucu etkileri ve kentsel mekandaki sonuçları saptanmıştır. Sınıfsal filitreden geçerek oluşan kentsel örüntü içinde erkek ve kadın cinsiyetlerinin gündelik hayat pratikleri toplumsal cinsiyet eşitsizliği içinde gerçekleşmektedir. Bu eşitsizliğin önemli unsuru olan mekan, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kurucu rol üstlenmektedir.

Araştırmada her iki grubun mekansal tüketimi betimlenmiştir. A grubunun mekansal tüketiminde iki temel mekansal biçim söz konusudur: İlki kapalı kapılı siteler, ikincisi "kentsel grubun özel alanları". Bu mekansal biçimler kadın ve erkek için farklı toplumsal süreçlerle etkileşim

içindedir. Bu süreçlerde toplumsal cinsiyet rollerinin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin belirlenimi mevcuttur. Bu belirlenim üç tip mekansal tüketim kalıbı ve mekansal tüketim "habitus"u[11] gelişmesine yol açmış/gelişmesiyle sonuçlanmıştır:

A grubunun çalışan kadın üyeleri için kent; çalışma gününde iş-ev, işlevlere bağlı köprü mekanlar, tatil gününde evler ve kentsel grubun özel alanlarından ibarettir. Mekansal tüketim habitusu zaman duyarlıdır. İş nedenli küresel ağa bağlanmış olan kadın üyelerin bu habitusu "akışlar mekanı" ile "yerler mekanı" arasında oluşan mekansal tüketim kalıbının göstergesi ve sonucudur. Küresel ağa eşleri aracılığıyla dolaylı olarak dahil olmuş olan A grubunda çalışmayan kadın üyeler kenti gündüz saatlerinde kullanan en mobil gruptur. Kullanılan mekanlar kentsel grubun özel alanlarıdır. Devinimin hızına rağmen alan genişlememekte, toplumsal cinsiyet rolleri bağlılığıyla kaynaklara ulaşımda toplumsal cinsiyet engelini pekiştirmektedir. Kent alışveriş, bakım, bir arada bulunma mekanlarında özellikle kadın bağı içinde sürdürülmektedir. Bu bağda kız arkadaşlar, kadın akrabalar önceliklidir. A grubunun çalışmayan kadın üyeleri mekanı sembolik sermayenin önemli bir göstergesi olarak kullanmakta ve sunmaktadır.

A grubunun erkek üyeleri işleri dolayısıyla "akışlar mekanı" içinde küresel kentlere sıklıkla yolculuk yapmakta, kent içinde de iş referanslı olarak kentsel mekanı kullanmaktadır. İş sonrası akşam saatlerinde kentsel grubun özel alanlarında yerlerini almaktadırlar. Ev mümkün olduğunca kısa süre bulunulan bir mekandır. A grubunda kadın ve erkekler oluşlara yol açan bir rutin[12] olarak tatil ve özel günlerinde ortak mekanlarda buluşmakta, bu buluşmalarda dar alanlar iç bölünmeye tabii olmaktadır. Kadın ve erkekler mekan içi kümeleşmeleri bu bölünmeyi belirsizce oluşturuvermektedir.

B grubunda mekansal tüketim hem erkek hem kadın üyeler için genellikle mahalle ile sınırlıdır. Ev, sokak, kahve, cami kullanılan mekanlardır. Cami ve kahve gibi ortak mekanların kadın üyeler için kapalı olduğu açıktır. B grubu erkek üyeler düzensiz çalışma hayatlarında iş buldukları günlerde çalıştıkları sokaklardan, işsiz günlerinde sürülmekte ve kadın üyeler gibi evlerine kapanmaktadır. Kahve ve cami gündelik hayat pratikleri içinde grup ve iş örgütleme alanları olma işlevine sahip olduğu sürece dahil olmakta, yoksa dışlanmaktadır. Erkek üyeler kentsel alanda, kentin geleneksel iş merkezini ve (newroz ve benzeri nedenlerle) meydanları sayılı kezler kullanmışlardır.

B grubunun kadın üyelerinin mekansal tüketim tipolojisinde; dört kategori mevcuttur. B grubunun kadın üyelerinin tipik mekansal tüketimi; rutinleri değişmekle birlikte ev, pazar ve hastaneden oluşan çekirdek çemberdir. Bu çekirdek çember statüsü yüksek kadın üyelerce istisnai durumlarda baloncuk yapmaktadır. Baloncuk yapılan kentsel mekan kentin geleneksel iş merkezi ve

[11] Habitus betimlemesi için bknz: Bourdieu, P. Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine. çev. Hülya Tufan. İstanbul;Kesit Yayıncılık, 1995. Bourdieu, P.- Loic J. D. Wacquant, Düşünümsel bir Antropoloji İçin Cevaplar, çev. Nazlı Ökten. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004. Bourdieu, P. Distinction -A Social Critique of the Judgement of Taste. Translated by Richard Nice. London: Routledge, 1996.

[12] Rutin kavramı için bknz: Giddens, A. Toplumun Kuruluşu. çev. Hüseyin Özel. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

uzak akraba evleri, akrabaların çalıştığı lokanta, pastane ve benzeri alanlar olmaktadır. Sokak ve park kullanım alanına girebilmektedir. B grubu kadın üyeler kent mekanını statüsü yüksek kadın akrabalar, erkek çocuklar, eşler, erkek kardeşlerle birlikte kullanırlar. B grubunda ortaöğretim olanağı bulan kadın üyeler kentte cam çatlakları gibi kırılgan izler bırakarak tek başlarına bulunmuştur. Ancak bu bulunabilirlik (erkek) çocuk sahibi olduktan sonraya denk gelmektedir. B grubu kadın üyeleri için kentsel hayatta sadece evle sınırlandırılmış bir mekan tüketimi söz konusu olabilmektedir. B grubunun kentteki izinin noktasal olduğu bu kadın üyelerinin mekansal tüketime yol açan bir ihtiyaç oluşmadığı söyleminin A grubunun çalışmayan kadın üyelerce de kullanılıyor olması ise iki kentsel grubun ataerkillik söyleminin ortaklığıdır.

Araştırmada mekansal deneyimlerin betimlemesine bağlı olarak İstanbul kentinin cinsiyet rejimi olarak ataerkilliğin sürmekte olduğu belirtilmektedir. Araştırma kentsel politikalardan, yerel yönetim uygulamalarına, kişilerin güvenlik söyleminden gündelik hayat pratiklerine dek kentin her düzeyine işlemiş olan bir erkek egemenliği kuşatmasını gözler önüne sermektedir. Ataerkil rejim kentte temel olarak üç boyutta saptanmıştır.

İlk olarak kadın ve erkeklerin gündelik hayat pratiklerinde işbölümüne bağlı olarak kentsel mekan kullanımının ayrışmakta olduğu belirtilmelidir. Çizilen gündelik hayat grafiklerinde birbirine en çok benzeyen grafikler; A grubunun (çalışan) kadın üyelerinin bir işgünü ile B grubunun (çalışan) erkek üyelerinin bir işgünü ve B grubunun kadın üyelerinin (sıklıkla karşılaşılan) hastane ziyaretlerinin olduğu günlerinin grafikleri olmuştur. Birbirine en az benzeyen grafikler ise A ve B grubunda (çalışmayan) kadınların sıradan bir günlerinin grafikleri olmuştur. İki grubun çalışmayan kadın üyelerinin kent mekanını kullanımları kutupsal nitelik göstermektedir.

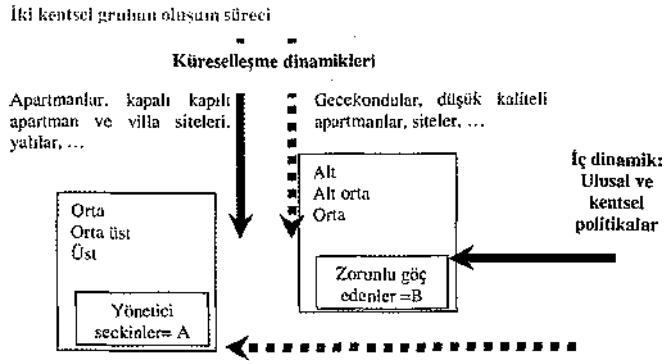
B grubu için derinleşen ataerkil rejimin farklı bir düzeyde olsa da kentli A grubunda da işbölümü ile sürekliliğinin sağlandığı tespit edilmektedir. İşbölümü ortak ve temel ölçüt olarak iki kentsel grup için de mekansal tüketim kalıbındaki toplumsal cinsiyet engellerini düzenlemektedir. İstanbul kenti kendi içinde erkek egemenliğini farklı biçimlerde yeniden üreten, zayıflatan ya da pekiştiren bir örüntüye sahiptir ve bu örüntü tekil bir ataerkil mantığı yansıtmaz. Ancak sonuçta İstanbul için ve kentsel gruplar için ataerkil cinsiyet rejimi söz konusudur ve bu toplumsal cinsiyet rejimi tekil değil ama bütünsel bir nitelik taşımaktadır.

İkinci olarak kadınların mekansal olarak ikincilleştirildiği, kıyılaştırıldığı ve kadınların kadın adacıklarına kapanmaya itildiği görülmektedir. Sınıfsal eşitsizliğin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile birlikteliği durumu kadınlara erkek egemenliği ile kuşatılan kentin sınırlanmış bir alanında varolma şansı tanımaktadır. Burada kentin kadın ve erkekler için bölünmesi halinden daha çok, kentte kadınlar için seçilen ve çeşitli koşullarla tanımlanan mekanlardan söz etmek mümkündür. Bu mekanların başında evin gelmesi, her iki kentsel grup için de geçerlidir. Ancak her iki kentsel grubun kadın ve erkeklerinin buluştuğu ortak kentsel alanlardan söz etmek olası değildir. İki kentsel grubun mekansal tüketim kalıpları ve mekansal tüketim habituslarının incelenmesi, mekandaki eşitsizliğin tüketim özellikleri ile belirlendiğini ve bu özelliklerin cinsiyetlendirilmiş olduğunu gözler önüne sermektedir.

Üçüncü olarak ise her iki kentsel grupta da kadınların kenti kullanırken daha çok güvenlik kaygılarıyla diğer yakın kişilerle bir arada olma eğilimlerinin ortaklaştığı saptanmıştır. A ve B grupları

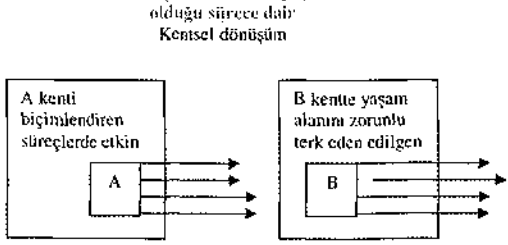
için ataerkillik rejiminin kentsel mekanda işleyiş biçim ve sonuçları farklılık göstermektedir. Ancak her iki grup kadınlar için de kentsel mekan özerkleşerek varoldukları değil, can yeleği takarak kullandıkları bir arenadır. Toplumun mekanla girdiği etkileşim içinde kadınlara düşen payın birey olmak değil, kadın ağı içinde sınırlı kalmak (ya da güçlenmek) olduğunu belirtmek olasıdır. Bu karmaşık mekansal süreçlerde toplumsal cinsiyet rollerinin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin izleri ve belirlenimi mevcuttur.

İki kentsel grupta da toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin her birinin diğeriyle olan ilişkisi benzerlikler taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri iki grup için de durağan değildir. Değişim ataerkil güce göre çeşitlenmektedir. Ancak her iki kentsel grup için de sürekli olan, kentte gündelik hayatın ataerkil rejim içinde işliyor olmasıdır. Bu rejim kentin sınıfsal yapısının kutuplaşan eşitsizliklerini ortak kesen bir eksendir. Sorunun sadece "kadınların mekanı nasıl kullandığı" şeklinde değil, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin değişimi ile mekansal form ve süreçlerin değişimi arasındaki ilişkinin ne olduğu şeklinde formüle edilerek ele alındığı yeni araştırmalara ihtiyaç sürmektedir. Çalışma bilinen bir sonuca ulaşmaktadır; cinsiyet eşitsizliğinin aile içindeki problem düzeyinde değil, kentsel bir sorun düzleminde ele alınması zorunludur. Burada anlatılmak istenen kent sorunları arasında toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunun da yer alması durumu değildir. Vurgulanmak istenen kentsel sorunun toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alınması gerekliliğidir. Zira kent, kentsel grupların sermaye türlerine ve sermayelerinin geçirdiği evrime bağlı olarak her gün değişen bir sınıf mücadelesi ile biçimlenirken, kentte kadın ve erkekler bu süreci farklı ve eşitsiz biçimde yaşamaktadır. Farklı kentsel gruplarda kentsel eşitsizliğin toplumsal cinsiyet açısından farklılık gösterdiği açıktır. Toplum ve mekan etkileşiminin cinsiyet ve etnisiteye bağlı olarak araştırılması ihtiyacının ivedilik taşımakta olduğu gözardı edilmemelidir.

İki kentsel grubun ayrışma katmerleri

Ekonomik sermaye	Ağ toplumunun yönetici seçkinleri (Castells)	Süreğen alt sınıf (Wilson) Geçiş sınıfı (Harvey)
Toplumsal sermaye	İş, tatil gezisi, göçebe yaşam tarzı, Cemaat kurulumu	Göçebe yaşam tarzından zorunlu göç Aşiret düzeni tortusu: Kapalı cemaat
Kültürel sermaye	Kentlilik, kültürel sermayedarlık, yerlilik kentli mirası	Kentliliğe direnç "kimlik" vurgusu etniklik kurulumu
Kurumsal düzlem/siyasal sitem	Ayan tavrı Özel sektörden hizmet alımı Hizmetlerin özelleştirilmesi	Hemşericilik, patronaj ilişkisi Kamu sektörü hizmet talebi "otorite" vurgusu
Sembolik sermaye: Mekansal tüketimi	Temel gösterge: mekansal tüketim	Mekansal sürgün
Konutları:	Kapalı kapılı sitede daire ya da villa	Viranleşen gecekondu, düşük kalite apartman bodrum katı
Kentte kullandığı alan:	Kentsel grubun "özel" alanı Yeni kent merkezi (Büyükdere aksı)	Mahalle: Ev, kahve, cami Hastane, Sokaklar (iş nedenli) Geleneksel iş merkezi (Eminönü)

Şekil: Küresel Kent İstanbul'da İki Kentsel Grubun Oluşumu, Gruplar ve Kentle İlgili Değerlendirmeler

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YOKSULLUK

Melis OĞUZ

Yüksek Şehir Plancısı, BCP, BS Orta Doğu Teknik Üniversitesi, MSc London School of Economics, PhD İstanbul Teknik Üniversitesi (aday)

Günümüzde, özellikle yoksul ve farklı etnik grupların ikamet ettikleri yerleşim birimlerini hedef alan kentsel dönüşüm projeleri, akademisyenler, meslek adamları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının tartıştıkları en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Bu bildirinin amacı da, hem insan hem de vatandaşlık haklarını ihlal eden dönüşüm projelerinin sosyolojik açıdan daha detaylı bir incelemesini yaparak, eksikliklerini ortaya koymak ve bu tür projelerin başarılı olmalarını sağlamak için nasıl yöntemler izlenmesi gerektiği üzerinde tartışmaktır.

Bildiri üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Türkiye'nin 1980'lerde etkisine girdiği küreselleşme dalgasının kentsel politikalar üzerindeki etkileri ve bunların kentsel dönüşüm projelerine yansımalarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde İstanbul'da sürdürülmekte olan kentsel dönüşüm projelerinden medya ve basına en çok yansıyan, akademisyenler ve meslek insanları tarafından en çok tartışılan projelerden birisi olan Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri (Sulukule) Yenileme Projesi kısaca tartışılarak bir sonraki bölümde yapılacak olan genel tartışmaya zemin hazırlanacaktır. Üçüncü bölümde ise, projelerin "dönüşüm" için yetersiz olmalarının sebepleri irdelenerek, başarılı olmaları için neler yapılması gerektiği üzerine öneriler geliştirilecektir.

Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Pratiğinin Gelişimi

1923'te Cumhuriyet'le başlatılan planlı kalkınma stratejileri, 1950'li yıllara kadar devam etmiş, 1950'li yıllara gelindiğinde ise artık plan yerine plansızlığın hakim olduğu bir duruma gelinmiştir (Perçin, 2007:6). 1960'lı yıllarda 1950'lilerin plansız kalkınmasının ülkeyi nereye götürdüğü, üniversiteler, aydınlar ve yurtseverler tarafından tartışılan en önemli konulardan birisi haline gelmiştir. Akademisyenlerin, aydınların ve yurtseverlerin girişimleri sonucunda 1960 Anayasası ile planlı kalkınma anlayışı yeniden başlatılmış, birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planlarıyla kalkınma hedefleri belirlenmiştir. 1970'li yıllarda ise, planlama, ürünlerini daha sonraki iktidar dönemlerinde verdiği için, siyasilerin pek de enerji sarf etmek istemedikleri bir alan haline gelmiştir (Perçin, 2007:6).

Bu ortamda Devlet Planlama Teşkilatı da hızla siyasalaştırılmaya başlanmıştır. Kalkınma planlarının hükümetlerin memleketi idare etmesine sekte vurduğu düşünülmeye başlanmış ve "Şu

kalkınma planları olmasa memleketi daha iyi idare ederdik" anlayışı siyasete hakim olmaya başlamıştır (Perçin, 2007:6).

1980'li yıllarda sadece Türkiye'yi değil, tüm dünyayı etkisi altına alan neo-liberal anlayış planlama alanında da hızla yayılmaya başlamıştır. Artık "Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" ilkesinin ötesinde, Perçin'in ifadesiyle "Yardım edin daha çok yapsınlar, yardım edin öteye bile geçsinler!" ilkesi Türkiye planlama pratiklerinde hakim ilke olmuş (2007:6), böylece Devlet Planlama Teşkilatı, 1980-1990 arasında niteliğini yitirmeye başlamıştır.

1990'lardan itibaren ise Türkiye her yıl artan iç ve dış borçları nedeni ile mali yönden IMF ve Dünya Bankası'nın baskıları altına girmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ekonomik açıdan IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası fonların geri ödemeleri konusunda iyice sıkışan Türkiye, ulusal politikalar oluşturma konusunda da bağımsızlığını yitirmeye başlamış, borçlu olduğu IMF ve Dünya Bankası'nın isteklerine kayıtsız şartsız uymak zorunda bırakılmıştır. 1990'lara kadar tarımda kendi kendine yeterli ülkeler arasında olan Türkiye, tarım alanındaki baskıcı kararlar sonucunda ithalatçı bir ülke olmaya başlamıştır (Perçin, 2007:6).

Bu durum, beraberinde bölgeler arasında gittikçe artan ekonomik dengesizliği getirmiştir. Bu ekonomik dengesizlik de kırsal kesimlerden kentlere göç olgusunu doğurmuştur. Göç, göçün tetikleyicisi haline gelmiş, boşalan kırsal alanlar ekonomik açıdan iyice güçsüz düşmeye başlamış, göç alan kentlerdeki akraba ve tanıdıkların varlığı ise kentleri sadece ekonomik değil, sosyal bağlar açısından da çekici kılmaya başlamıştır.

Göç sebebiyle hızla artan kentsel nüfus için alışılmış yöntemlerle çözüm üretemeyen yerel yönetimlere karşın, barınma ihtiyaçlarını karşılamak için pek çok yasa dışı konut üretimi yapılmaya başlanmış ve bu da kentlerin çehresini değiştirmeye başlamıştır. Kent merkezleri daha plansız, daha karmaşık, daha sorunlu mekanlar haline geldikçe, banliyöler üst-orta ve üst gelir grubu için daha çekici hale gelmiş ve bu da kentlerin gece ölü mekanlar, banliyölerin de yatakhane kentler haline gelmesine yol açmıştır. İçinde yaşayan nüfusun gece ve gündüz arasında ciddi değişiklikler gösterdiği kentsel mekanlar, zamanla yerleşim alanı niteliğini de yitirdiği için daha kırılgan, daha az tercih edilir mekanlar haline gelmiş, bu alanlarda barınan grupların niteliği değişmiş, bu değişimler de fiziksel mekana yansımıştır.

Kentin içindeki bu değişimin yanı sıra, orta ve üst gelir gruplarına konut alanı için henüz yatırımcıların gözlerine kestirmemiş oldukları bölgelerde, kente yeni göç eden gruplar tarafından özellikle hazine ve devlet arazileri işgal edilmiş, böylece gecekondu alanları oluşmaya başlamıştır.

Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi göç alan kentlerde, kentlerin büyüme eşiklerine dayanması ve ulaşım ve pek çok kentsel servise erişim gibi alt ve üst yapı zorlukları sonucunda kentsel merkezler yeniden değer kazanmaya başlamış ve kentsel dönüşüm de kaçınılmaz çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Kentin çeperlerinde kalan gecekondu ve yasa-dışı konut alanlarının dönüşümü ise, kenti bir bütün olarak güzelleştirme çabasının devamı niteliğinde gelişmeye başlamıştır.

Ancak Türkiye'de henüz özel yatırımcılar tarafından geliştirilen örneklerine rastlamadığımız kentsel dönüşüm, yerel yönetimleri, özellikle yasal konularda pek çok çıkmazla karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla, kentsel dönüşüm projelerinin gerçekleştirilebilmesi için yasal da-

yanaklara ihtiyaç duyulmaktadır. 2005'te kabul edilen 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ile şu anda halen tasarı halinde olan İstanbul Kentsel Dönüşüm Yasası, merkezi yönetim ya da Büyükşehir belediyelerinin, kendilerinden bir alt kademe yerel yönetimlerle beraber, bazen de onları baskı altına alarak kentsel dönüşüm projeleri yapmalarının önünü açmaktadır. 5366 sayılı kanun ve İstanbul Kentsel Dönüşüm Yasa Tasarısı incelendiğinde, uygulama, ihale yöntemi, menkulleştirme, taşınmaz tasarrufların kısıtlanması ve kamulaştırma konularında pek çok ortak noktaları olduğu, kentsel dönüşüm projelerinin yıkıcı ve kendisinden başka kural tanımayan uslubunun bu yasalardan geldiği rahatlıkla görülmektedir. Üzerindeki mevcut dokunun arsa değerlerini düşürdüğü potansiyel rant bölgelerinin kentsel dönüşüm alanı ilan edilmesi ile, bu alanlardaki uygulamalar her türlü vergi, resim ve harçtan muaf tutulmaktadır. Hazineye ait taşınmazlar ise başka bir işleme gerek kalmaksızın projeyi yöneten il özel idare veya belediyesine devredilmekte, bu işlemler de her türlü vergi, resim ve harçtan muaf tutulmaktadır.

5366 sayılı kanunun amacı "Büyükşehir belediyeleri, Büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000'in üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş, kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, doğal afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması" olarak belirtilmiştir. İstanbul Kentsel Dönüşüm Yasa Tasarısının amacı ise, "imar planları ile yasallaşmış alanların yenilenmelerini, donatıları yasal standartların altında bulunan yerleşim alanlarının iyileştirilmelerini, gerekli yolların genişletilerek tahliye koridorları açılmasını, yeşil alanların genişletilerek toplanma mekanları oluşturulmasını, kentsel dönüşüm planlaması ve projelendirilmesini, finansal destek sağlanması ve yönetilmesini, proje ortaklıkları kurulması konularında kurallar koyulmasını ve bu projelerin gerçekleştirilmelerini sağlamak"tır. İstanbul Kentsel Dönüşüm Yasa Tasarısının amacından da, yasanın 5366 sayılı kanunun devamı niteliğinde olacağı ve İstanbul özelinde kentsel dönüşüm müdahalelerinde yönetimlerin işini hızlandıracak ve yasal pürüzlerin ortadan kaldırılmasını kolaylaştıracak nitelikte olduğu görülmektedir.

Henüz İstanbul Kentsel Dönüşüm Yasası tasarı halinde olmasına rağmen, kentsel dönüşüm alanları[1] 1/5.000'lik nazım imar ve 1/1.000'lik uygulama imar planlarına işlenmektedir. Pek çok bölgede de, bu bölgelerin "kentsel dönüşüm alanı" olduğu söylentisi çıkartılmakta, bu şekilde değerler spekülatif şekilde yukarı çekilmekte, özelikle kentsel dönüşüm bölgesinde ya da kentsel dönüşüm bölgesi olacağı düşünülen alanlarda taşınmaz sahibi olan kişiler, bu şişirilmiş kentsel ranttan faydalanmaktadırlar.

[1] İstanbul Kentsel Dönüşüm Yasa Tasarısında, kentsel dönüşüm alanları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclisince sınırları belirlenmiş kentsel dönüşüm proje veya projelerinin içinde yer aldığı alanı ifade etmektedir.

Kentsel dönüşüm projelerinin daha hızlı hayata geçirilmek istenmesinin en önemli sebeplerinden birisi de, yönetimi seçim süresi içinde olabildiğince siyasi rant sağlamak olarak değerlendiren yöneticilerin, ektiklerinin meyvelerini kendi yönetim zamanlarında almak istemeleridir. 1970'lerde beş yıllık kalkınma planlarının ürünlerini daha sonraki iktidar dönemlerinde verdiği için siyasilerin pek de enerji sarf etmek istemedikleri bir alan haline gelen planlamanın önü, şimdi ürünlerini daha hızlı verecek hormonlu bir projelendirme süreci ile açılmak istenmektedir.

Ancak bir şehircilik ürününün sağlıklı olabilmesi için genel olarak üç aşamadan geçmesi gerekmektedir; bunlar hazırlık (planlama), gerçekleşme (uygulama) ve kullanım sürecidir (Perçin, 2007:7). Sözü geçen yasalarla, hızlandırılmış şekilde geçilmeye çalışılan bu aşamalarda süre ve finansman kıtlığı ve yönetimlerin bir an önce oluşacak kentsel ranttan siyasal fayda sağlamak istemeleri sebebiyle dönüşüm alanı olarak ilan edilen bölgelerin halkı, gelecekte içerisinde yaşayacağı ve kendilerini etkileyecek yaşam çevrelerinin planlama, planların uygulanması ve kullanım süreçlerinde söz sahibi olamamakta, onların yerine yerel dinamikleri yeterince incelemeksizin projeler geliştiren yönetimler söz sahibi olmaktadırlar. Elbette, yönetimi seçim süresi kadar ele alan yöneticilerin kanunlara dayandırılan "güç"lerini de kullanarak kentsel dönüşüm alanlarında ikamet etmekte olan halkın yaşamına doğrudan müdahale etmelerinin, yapılan planların ve uygulamalarının demokratik bir çerçeveye sığdırılamayacağı açıktır. Nitekim bu anlayışla ortaya çıkan ürünler de çoğunlukla kentsel sorunların doğru cevabı olamamaktadır (Young ve Willmott, 1957). Demokratik olmayan bu süreçte seslerini çıkartamayacak ve kolaylıkla bastırılabilecek, karşı gerilim oluşturmada en etkisiz kalacak ve en önemlisi de yeterince örgütlü olmayan kentin etnik, sosyal ve ekonomik yoksullarının, yani dezavantajlı grupların yaşadığı bölgeler öncelikli olarak kentsel dönüşüm alanı olarak belirlenmektedir.

Söz konusu alanlardaki kentsel dönüşüm projeleri, genellikle bu alanlarda ikamet eden gruplardan "kurtulmayı" ve dolayısıyla onları olabildiğince gözden ve kentten uzaklaştırmayı amaçlamaktadır. Böylelikle, kentsel sorunların asıl sebebinin insandan kaynaklandığına inanan bir yaklaşım sergilenmekte, kentsel olarak sıkıntılı olan bölgelerdeki halkın "temizlenmesi", kentsel bölgelerin doğru fonksiyonları kazanabilmelerinde öncelikli bir basamak olarak görülmektedir. Oysa kent ve insan ilişkisi, sebep-sonuç açısından oldukça karmaşık bağlantılar dizisiyle birbirine bağlıdır. Hangisinin diğerinin şekillenmesinde daha etkili olduğu da tartışmaya açık ve spesifik durumlara göre farklılık gösterebilecek bir konudur.

Kentsel dönüşüm alanlarında ikamet eden halk, bu mekanlara sadece fiziksel bir bağ ile bağlanmaz (UNCHS, 1996). Toplum, kente fiziksel olduğundan daha çok sosyal ve ekonomik bağlarla bağlanır. Özellikle bir topluluğun belli bir kentsel mekandaki yaşam süresi arttıkça, bu ekonomik ve sosyal bağlar güçlenir. Toplum bir ağaç gibi yaşadığı mekana kök salmaya, kendisini bu bölge ile bütünleştirmeye, özdeşleştirmeye, kendisinden sonra gelecek nesil için de bu bölgede bir gelecek düşünmeye ve tasarlamaya başlar.

Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi idari direktörü Neşe Erdilek'in dile getirdiği gibi, "yaptıklarından başka iş bilmeyen insanları, var olan iş bağlarından koparıp şehrin başka bir yerine taşımak daha büyük sorunlara yol açmaktadır, çünkü bu insanların

yaşadıkları mekanlar ve yaşamları birbirine bağlıdır". Özellikle yoksul ve dezavantajlı bölgelerde, çoğu birey, ancak mahalle içi dayanışma ile ayakta kalabilmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri ile bir kentsel bölge halkının -çeşitli nedenlerle- barınamayacağı mekanlar yaratmak, bu bölgelerde yaşamakta olan grupların kent içinde dağılmasına, dolayısıyla da yaşam kaynaklarından belki de en önemlisi olan mahalle kaynaklı sosyal ve ekonomik dayanışmanın bozulmasına yol açmaktadır. Bu şekilde bireyler, tekil olarak daha çaresiz ve daha yoksul bir hale gelmektedir.

Devlet eliyle zorunlu olarak "göç"e yönlendirilen halk, kendilerini ayakta tutan dayanışmadan yoksunlaştıkça yoksullaşarak, kent için daha da "sorunlu" bir duruma sokulmaktadırlar. Örneğin Ankara'da Dikmen Vadisi'ndeki yıkımların başlamasından sonra Eryaman'a taşınmak zorunda kalan halk, Eryaman'da 3-4 aile aynı evi paylaşmak durumunda kalmışlardır. Orta yaş ve üstü emekli aileler tarafından tercih edilen Konutkent'te hırsızlık olaylarının artması, ne tesadüftür ki, Dikmen Vadisi'ndeki yıkımlardan sonrasına denk gelmektedir.

Kentin dönüşümü söz konusu olduğunda, salt fiziksel mekanın nasıl daha "güzel" hale getirilebileceğinin üzerinde durulması, mekanın kullanıcısı ve mekanın dönüşümünde asıl etkin olan grupların yaşam standartlarının iyileştirilmesi gereksiniminin ikinci plana atılmasına ve hatta çoğu zaman dikkate dahi alınmamasına sebep olan bir yaklaşım olmuştur. Şehir planlama ve mimarlık eğitimi görmüş meslek insanları, kentte organik bir şekilde oluşmuş mevcut dokunun sebebini ve kendilerine karmaşık gelen bu fiziksel düzensizliğin içinde yatan sosyal ve ekonomik harmoniyi anlamaya çaba göstermemekte ve ne yazık ki düzensizliğin bir başka düzeni barındırabileceği olgusu ihmal edilmektedir (Esen, 2008). Kentsel dönüşüm için gerekli olanın boş bir resim kağıdı olduğuna inanılmakta, bunun için de mekanın kullanıcıları, mekandaki yapılarla birlikte süpürülmeye çalışılmaktadır. Oluşturulmak istenen resimde ise mevcut dokunun sakinleri uyumsuz kalacağından, onlar için yeni yerleşimler uygun görülmektedir. Dönüştürülen mekan ise yaratılan "güzel" resmin tamamlayıcısı olacak üst ve orta gelir grubu kullanıcıları için cazip birer proje olarak sunulmaktadır.

Oysa, çirkin, çarpık, düzensiz, problemli gözüken yapıların, meslek insanı olmasalar dahi bir grubun el yordamıyla geliştirdiği ve kendi sorunlarını çözmüş oldukları bir yapı olabileceği hiç düşünülmemekte, bu grubun kim olduğu, neden bu şekilde yaşamayı tercih ettikleri ve mevcut dokunun hangi soruna karşı geliştirilmiş olduğu en iyi niyetli projelerde dahi yeterince tartışılmamaktadır.

Yaşam alanlarına müdahale edilen grupların mevcut düzenlerinin bozulması, beraberinde bir kısır döngüye giren sosyal ve ekonomik problemleri de getirmektedir. Hali hazırda problemli olan bu mekanlar ve bu mekanlarla ilişkili yaşantılar, yoksulluk ve dışlanma döngüsü içindedir. Mahalleler oluşum sürecini tamamlayıp toplum tarafından bir kimlik kazandığında, yani mahalle, mekansal olmayan başka öğelerle de özdeşleştirilmeye başladığında, bu mahalleler ile ilgili toplumsal önyargıları kırmak güçleşir. Lupton ve Power'a (2002:118) göre bu döngünün oluşmasının üç ana sebebi bulunmaktadır:

1. Mahallelerin konum, altyapı, ekonomik yapı ve konut dokusu gibi değiştirilmesi güç ve yerleşmiş içsel dinamikleri vardır. Bu dinamikler, bu mahallelerde yaşayan insanların hayat-

larını doğrudan etkiler. İşsizlik, dışlanma ve sağlıksız yaşam koşulları mahallelerin olumsuz iç dinamiklerinin beraberinde getirebileceği sonuçlardır. Ama aynı şekilde, mahallelerin iç dinamikleri burada yaşayan/ancak burada yaşamaya gücü yeten/farklı sebeplerden burada yaşamayı tercih eden grupların davranış ve birbirleriyle etkileşimleri sonucunda güçlenir. Bu şekilde düşünüldüğünde dezavantajlı grupların yaşadığı bölgelerdeki bireylerin giderek daha dezavantajlı bir konuma gelmeleri beklenir.

Örneğin, işsizlik oranının yüksek olduğu bir yerleşimde, yeni nesillere örnek olacak bir öncü bulmak güçtür. Bunun yanı sıra, bireylerin iş bulmasını kolaylaştıran "iş ağı"na yakın olan kimselerin mahallede bulunmayışı da, kalifiye olmayan işgücünün kentsel pazarda yer edinmesini iyice güçleştirir. Bu durum da işsizliğin bu yerleşimler için kronikleşmesine ve sonraki nesillere aktarılmasına sebep olur.

2. Bu döngüsel zincir tam tersi yönde de işler. Bir kentsel bölgenin "adının çıkması", bu bölgelerde çoğul halk tarafından çeşitli sebeplerle ötelenen kişilerin ve grupların yoğunlaşmasını ve bu bölgelerin belirli kişi ve gruplarca özellikle tercih edilmesini beraberinde getirir. Kısaca bir bölgenin dezavantajlı olmasında bölgenin içsel dinamiklerinin etkili olduğu kadar, bir bölgenin çoğul halk tarafından "uzak durulması gereken mekanlar" arasında addedilmeye başlaması gibi dışsal dinamikler de etkili olur.

3. Bir bölgenin dezavantajlı konuma gelmesinde etkili olan zincirin son parçası ise içsel ve dışsal dinamiklerin doğrudan ve dolaylı negatif etkilerinin, alt ve üst yapı hizmetlerinin eksik sunulmasıyla köklenmesidir. Bir kentsel bölgenin çöküntü bölgesi olarak görülmeye başlanması ile, buradaki okullarda öğretmen ve sağlık ocaklarında sağlık personeli sıkıntısı, su, elektrik, kanalizasyon, telefon, doğalgaz gibi hizmetlerin eksik sunulması (ya da hiç sunulmaması), güvenlik güçlerinin dahi bu bölgelere girmek istememeleri gibi pek çok birbirini tetikleyen ve birbirinin hem sebep hem de sonucu olan faktörler dizisi, kentte bazı grupların ya da bazı bölgelerin daha da ötelenmesine, böylece bazı kimseler/gruplar için içinden çıkılmaz ve bir "kader" yazgısı gibi görülen bu yerleşim yerlerinin, bazı kimseler için de "girilmez"/"yakınından dahi geçilmemesi gereken" yerler olarak görülmesine yol açar.

Bu şekilde çöküntü alanı olmaya yüz tutan kentsel bölgeler, kent ve toplum tarafından dışlanmaya mahkum edilir. Yoksulluk ve dışlanma ise doğrudan mekan ile ilişkilidir. Dezavantajlı grupların yaşadıkları bölgelerin sınırları toplum tarafından bilinir. Yoksul ve varsıl kentsel mekanlar arasındaki dengesizlik büyürken, yoksul ve dezavantajlı bölgelere sınırdaş olan varsıl bölgeler kendilerini korumak için duvarlar arasına kapanırlar. Duvarlar arasına sıkıştırılmış biriken enerjileri ile etraflarındaki yoksul bölgeleri de kendi içlerinde eritmeye hazır olan kent varsılları için yıkıp yeniden yapmaya dayanan "kentsel dönüşüm" kaçınılmaz çözüm olarak görülür.

Dezavantajlı Kentsel Bölge Olarak Sulukule Örneği

Mevcutta yürütülmekte olan kentsel dönüşüm projeleri üzerinden kentsel dönüşüm anlayışına genel bir bakış atılması ve eleştiriye zemin hazırlanması, gerçek bir dönüşüm için nasıl daha sağlıklı projeler üretilebileceği konusunda fikir yürütebilmek için faydalı olacaktır. Bu bildiride, Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri Yenileme Projesi örnek olarak ele alınmıştır.

Sulukule (Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri), İstanbul Fatih Belediyesi sınırları ve sur koruma bandı içerisinde yer almaktadır. Çoğunluk olarak Çingenelerin ikamet ettikleri bu mahallede, tescilli pek çok yapı bulunmaktadır. Yerel yönetimlerin bölgeye bu güne kadar yeteri kadar ilgi göstermemiş olmaları ve 1990'da Sulukule'deki eğlence evlerinin kapatılması ve böylelikle mahalleliler için önemli bir gelir kaynağının yok edilmesi ile birlikte, Sulukule daha içe kapanmış ve giderek fakirleşmeye yüz tutmuştur. Bugün, Sulukule, İstanbul'un çöküntü bölgesi özelliği taşıyan dezavantajlı kentsel bölgelerinden birisi konumundadır.

Sulukule yenileme alanı ilan edildikten sonra, 2005 yılında Fatih Belediyesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından ortak olarak yürütülmekte olan Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri Yenileme Projesi resmiyet kazanmıştır. Projenin amacı, Fatih Belediyesi tarafından, "sur içerisinde yer alan Sulukule'nin tarihi kent dokusu ile uyumlu, tarihi yarımadanın kentsel ve mimari mirasına uygun sağlıklı binalarla ve altyapıyla yenilenmesi" olarak belirtilmiştir. 12 adadan oluşan proje alanında 17si sivil mimarlık örneği, beşi anıt eser statüsünde 22 tescilli yapı yer almaktadır. Proje ile Sulukule'nin, "gerekli sosyal donatı alanlarına sahip, otoparklı, modern, imar planı ve tarihi dokuya uyumlu, ada ve sokak dokularının korunduğu yaşam alanlarına sahip olması" amaçlandığı ifade edilmektedir (Fatih Belediyesi, 2006).

Proje alanının tarihi yarımada içerisinde yer almasından da anlaşılabileceği gibi, bölge İstanbul'un en eski yerleşim yerlerinden birisidir. İstanbul'un Bizans İmparatorluğu hakimiyetinde olduğu 1054'de bölgeye Çingeneler yerleşmeye/yerleştirilmeye başla(n)mıştır (Avgenikou ve diğerleri, 2007). Osmanlı zamanında ise, Çingeneler özellikle Sulukule'ye yerleştirilmişlerdir. O tarihlerden itibaren de Sulukule ve sakinleri, İstanbul'un eğlence sektörü için önemli bir kaynak olmuştur. 11. yüzyıla dayanan tarihinin ve geçmişinden gelen sosyal ve fiziksel dokunun günümüzde çöküntü alanı haline gelmiş olmasının en önemli sebeplerinden birisi, kentsel çoğunluğun ötelediği bir grubun bu bölgede ikamet etmesi olmuştur. Çoğul toplum içerisinde sosyal açıdan dezavantajlı olan Çingeneler, kentsel ekonomiden de pay alamadıkları için yaşadıkları alan, zamanla dezavantajlı ve yoksul kentsel bölge nitelikleri taşıyan bir bölge haline gelmiştir. Fiziksel ve sosyal alt ve üstyapı açısından yetersiz durumda olan Sulukule'de aileler, özellikle 1990'dan sonra önemli geçim kaynaklarından birisi olan eğlence evlerinin kapatılması sonucunda fakirleşmiş ve sağlıksız koşullarda yaşamak zorunda kalmışlardır.

Yerel yönetimlerin seçimden seçime hatırladıkları diğer yoksul ve dezavantajlı kentsel bölgeler gibi, ekonomik sıkıntı ve sosyal dışlanmanın, birden fazla aileyi bir arada ve düşük standartlı konutlarda yaşamaya mahkum kılması sonucunda Sulukule'de mülkiyetle ilgili karmaşık bir yapı ortaya çıkmaya başlamıştır. Mevcut durumda bu karmaşık mülkiyet dokusunda, bazı hanelerde, Avrupa Kentsel Şartı'nda bir kişinin yaşaması için yeterli görülen yaşam birim alan standartlarının çok altında bir kaç aile bir arada yaşamlarını sürdürmektedirler. 1992 senesinde imzaya açılan Avrupa Kentsel Şartı'nda konutta bireyinin mahremiyetinin olması ilkesi ile ilgili olarak şöyle denilmektedir:

> "Konut; birey için güvenliğin sağlandığı, sükunetin ve gerçek mahremiyetin olduğu tek yerdir. Yerel yönetim yasaları, hane mahremiyetini mutlak sağlayacak, haneyi kamu ve özel

kuruluşların tecavüzünden koruyacak program ve kampanyalar düzenleyerek kişi başına oda oranının olabildiğince bire yaklaşmasını temin ederek, ses, ayırıcı duvarlar, dış görünüş ve gözden uzak olma vb. standartların oluşturulup uygulanmasını göz önüne alacak şekilde düzenlenmelidir."

Fatih Belediyesi'nin (2006) Sulukule'de yaptığı ön anket çalışmalarından çıkan sonuçlara göre, mahallenin çoğunluk nüfusunu Çingeneler oluşturmakta ise de, Sulukule'de homojen bir etnik grubun yaşadığını söylemek güçtür. Ancak, Sulukule halkı, diğer pek çok açıdan birbirine benzer bir yapı sergilemektedir; Sulukule'de eğitim düzeyi çok düşüktür, %31'i okuryazar olmayan Sulukule sakinlerinin, ancak %34'ü ilkokul mezunudur. Mahallelinin büyük bir oranı işsizdir. Hanelerin %17'sinde hiç çalışan bulunmamaktadır. Mahallelilerin %64'ünün sigortasız, %16'sının ise yeşil kartlı olması, Sulukule sakinlerinin ekonomik açıdan zor durumda olduğunun en önemli göstergeleridir. Bu durum, bölgede yapılacak kentsel bir projenin, söz konusu sosyal ve ekonomik olguları hassasiyetle ele almasını zaruri kılar.

Yine Fatih Belediyesi'nden (2006) alınan bilgilere göre, Sulukule sakinlerinin %91'i söz konusu projeden haberdar iken, %9'u projeden habersizdir. Ancak, 2007 senesinde Sulukule Platformu önderliğinde Fatih Belediyesi'nin geliştirmiş olduğu Hatice Sultan ve Neslişah Mahalleleri Yenileme Projesine muhalif olarak "Sulukule Yıkılmasın" temalı 40-gün-40-gece etkinlikleri kapsamında yapılan saha ziyaretlerinde, mahallelilerin projeden haberdar olma oranlarının çok daha düşük olduğu gözlenmiştir. Projeden haberdar olduğunu belirtmiş olanların ise, projeyi "yıkım" olarak tanımlamakta oldukları, projenin içeriğini tam bilmedikleri ve en önemlisi proje nedeniyle mahrum kalacakları haklarından ve kazanımlarından da haberdar olmadıkları gözlemlenmiştir. Projenin kendilerine bir alternatif sunmadığı Sulukule sakinlerinin (kiracıların) ise, kendilerine bir danışmanlık hizmeti verilmediği için yıkım sonrası ne yapacaklarını bilmedikleri ve bu durumu tevekkülle karşıladıkları gözlemlenmiştir.

Proje geliştirme sürecinde de, belediye yetkilileri iki ay süresince mahalle sakinleri ile toplanmış ve onlarla proje ile ilgili protokolleri görüşmüşlerdir. Her ne kadar Fatih Belediyesi (2006), bu toplantılarda Sulukule sakinlerinin beklentilerinin tartışılmış olduğunu belirtse de, Sulukule sakinleri projenin geliştirilmesi sürecinde projeye dahil edilmemekten, istek ve taleplerinin dinlenmediğinden yakınmaktadırlar.

Protokole göre, Sulukule'de mülk sahibi olanlara, proje alanında yapılacak konutlardan bir mülk, kiracılara ise TOKİ'nin Taşoluk'ta yapmış olduğu sosyal konutlardan verilecektir. Peşinat alınmayacak olan bu konutların bedeli konutların teslimininden itibaren 180 aya bölünerek ödenecektir.

Taşoluk, Sulukule'ye yaklaşık olarak 30 km uzaklıktadır. Mesafe olarak uzak olmasının yanı sıra, Taşoluk ve Sulukule farklı yapıda yerleşimlerdir; Sulukule'den Taşoluk'a taşınan/taşınmaktan başka bir alternatif sunulmayan ailelerin Sulukule'de sürdürdükleri ekonomik ve sosyal aktiviteleri, Sulukule sakinlerinin çoğunun işsiz olduğu ve çalışanların kalifiye bir işgücü sınıfında değerlendirilemeyecekleri düşünüldüğünde, Taşoluk'ta devam ettirebilmeleri olanaklı gözükmemektedir. Bu durum, Sulukule sakinleri tarafından en çok dile getirilen sorunlardan birisini oluşturmaktadır.

Ancak Sulukule kentsel dönüşüm projesinin özellikli bir durumu vardır; Sulukule için hazırlanmış kentsel dönüşüm projesi, kamu, akademisyenler ve çeşitli meslek insanlarından oluşan bir grup tarafından ciddi eleştirilere maruz kalmış, bu konuda pek çok panel, etkinlik ve söyleşi düzenlenmiş, bildiriler yayınlanmış, yüksek mercilere dilekçeler yazılmış, Helsinki Komisyonu'nda konunun tartışılması sağlanmıştır. Yabancı medyada da gündeme gelen Sulukule projesi, özellikle İngiliz üniversitelerinin de ilgisini çekmiş, bu üniversitelerden gelen çalışma grupları Sulukule'ye bölgede incelemeler yapıp, raporlar hazırlamışlardır. Bu durum, Sulukule gibi dezavantajlı bir kentsel bölgenin dönüşümünde doğru yöntemin bulunabilmesini sağlamak için çok önemli bir adım olmuştur.[2] Bu durum sadece Sulukule'nin dönüşümü açısından değil, bu şekilde bir inceleme ve çalışmaya dayanmadan projelendirilmeye maruz kalmış ya da kalacak olan kentsel dönüşüm alanları için de önemli bir adımdır. Sulukule'de geliştirilen alternatif planın yerel yönetim tarafından tanınması ve eleştirileri dikkate alıp, projeye muhalif grup ve yerel halk ile birlikte masaya oturup çalışmalar yaparak projeyi revize etmesi durumunda, Türkiye'de kentsel dönüşüm alanında yeniden yapılanmaya gidilmesi kaçınılmaz olacaktır.

Öneriler

Dezavantajlı ve yoksul bölgelerin kentsel dönüşüm projelerinde yapılan bazı hatalar, Sulukule örneğinde daha da açıklıkla gösterildiği üzere, sürekli tekrarlanmaktadır. Oysa, bu gibi hassas bölgelerin dönüşümü için dikkat edilmesi gereken bazı temel hususlar bulunmaktadır. Bunlar, Sulukule ve benzeri dezavantajlı ve yoksul bölgeler için geliştirilecek kentsel dönüşüm projelerinin hassasiyetle ele alması gereken temel başlıklar olarak aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Konut ve barınmanın, her vatandaşın temel bir vatandaşlık hakkı olduğu (Council of Europe, 2000) olgusu hiçbir dönüşüm projesinde unutulmamalıdır. Özellikle yoksul ve dezavantajlı bölgelerle ilgili geliştirilecek konut ve planlama programları, daha üst ölçekli politika ve stratejilerin devamı niteliğinde olmalı, yoksul ya da dışlanmakta olan vatandaşların mağduriyetleri, bu konut ve planlama programları ile ağırlaştırılmak yerine, hafifletilmelidir. Fiziksel mekanın, dezavantajlı ve yoksul grupların eğitim, istihdam, sağlık ile ilgili durumlarını da çoğu zaman doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği tespit edilmiştir (Arrossi ve diğerleri, 1994). Bu sebeple, kapsamlı ve entegre çözüm stratejileri ve politikaları izlenmesi kentsel dönüşüm projelerinin de daha üst ölçeklerden gelen sorunlarla başa çıkabilmeleri ve sürdürülebilirlikleri açısından önemlidir.

2. Dezavantajlı ve yoksul bölgeler için geliştirilen kentsel dönüşüm projeleri, bu bölgelerin ve bu bölgede yaşayan grupların çoğul kent ve çoğul halk tarafından dışlanmalarına/ötelenmelerine karşı önlemler geliştirici nitelik taşımalıdır (Kirişçi, 1998). Yoksul ve dezavantajlı grupların

[2] Yaklaşık 30 uzman ve akademisyenden oluşan disiplinler arası bir ekip, Sulukule'nin dönüşümünün başarılı olabilmesi ve mağduriyetlerin azaltılmasını amaçlayan alternatif bir plan hazırlayarak, Eylül 2008'de "Sulukule Yerel Gelişim Planı"nı ortaya çıkarmışlardır. Bu plan, Fatih Belediye Başkanı'nın da bulunduğu bir ortamda tartışmaya açılmıştır.

konut ve planlama ile ilgili sahip oldukları haklar ve sorumlulukları konusunda bilgilendirilmeleri gereklidir. Ev alım/kiralama süreçlerinde ya da alıcı/kiracı seçimi konularında, yoksul ve dezavantajlı grupların mülk sahipleri tarafından dezavantajlı konumda bırakılmayacakları şekilde düzenlemeler yapılmalıdır. Bu ise, özellikle mülkiyet ile ilgili yasal düzenlemeler getirmeyi ve ciddi bir kontrol mekanizması geliştirmeyi gerektirmektedir.

3. Kentsel dönüşüm projelerinde, dönüşüm, mekan ve mekanın kullanıcısı olan grupları bir bütün olarak kapsamalıdır. Dönüşüm, mekan kullanıcılarının aktif olarak katılacakları bir eylem olmalıdır. Yoksul ve dezavantajlı grupları kent merkezinden uzaklaştırarak kenti güzelleştirme çabası, antidemokratiktir. Çöküntü alanlarında sosyolojik ve ekonomik sebepler dolayısıyla bir araya gelmiş grupları kentin çeperlerine dağıtmak, onların yaşamlarına bir sekte daha vurmak anlamına gelmektedir. Bunun yerine kenti kentli ile dönüştürme anlayışı benimsenmelidir. Geliştirilen dönüşüm projeleri, bölgede yaşayan halkın hem ekonomik hem de sosyal konumlarını iyileştirecek şekilde tasarlanmalıdır. Fiziksel dönüşüm ise sosyal ve ekonomik dönüşümün bir parçası olarak düşünülmeli, dönüşüm projelerinde yıkıp yeniden yapma anlayışından vazgeçilip kentin kullanıcısı olanlara kendi çevrelerini dönüştürmeleri için fırsat tanınmalıdır (Kossoudji ve Mueller, 1983). Bu şekilde, geliştirilmesine katkıda bulundukları yerleşim yeriyle daha sıkı bağlar içerisine girecek olan kentli gruplar, bu mekanlarda yaratılan yeni standartları sürdürmek ve korumak için daha fazla çaba gösterecek/göstermeye istekli olacaklardır.

4. Özellikle dezavantajlı ve yoksul bölgelerde yasa-dışılık oranlarının yüksek olduğu bölgelerde, bu bölgelerdeki karmaşık kentsel dinamiklerin doğru incelenmesi ve analiz edilmesi, geliştirilecek projelerin sağlıklı olabilmesi açısından son derece önemlidir. Bu yasa-dışı sistemin nasıl geliştiği, mevcut ve önceki yönetimlerin bu bölgelerde ne gibi vaatlerde bulunmuş oldukları ya da ne gibi servisler getirdikleri ya da getirmedikleri incelenmeli ve hak sahipleri tespit edilirken tüm süreç göz önünde bulundurulmalıdır (Open Society Institute, 2001). Yasal çözümlerin bulunamadığı alanlarda ise, yine tüm tarafları olabildiğince en az mağdur edecek şekilde stratejilerin üretilmeye çalışılması gerekmektedir.

Sonuç

Türkiye 1980'lerden itibaren neo-liberal dalgalanmaların etkisi altına girmiş ve Türkiye'de "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler!" mantığını güden serbest piyasa ekonomisine geçilmeye başlanmıştır. Neo-liberal politikalar ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları için önemli bir zemin oluşturmuştur. Başta İstanbul olmak üzere, Türkiye'nin büyük şehirleri, yabancı yatırımcılar için çekicilikleri ile ön plana çıkmışlardır. İstanbul, Türkiye'nin küreselleşen finans merkezi haline gelirken, yavaş yavaş sadece yüksek standartlı otel, ofis ve gökdelenleri barındıran bir şehir olmaktan çıkmaya başlamış, aynı zamanda pek çok kültürü bir arada barındıran bir mozaik haline gelmiştir.

Bu değişim, beraberinde kentlerin dönüştürülmesi ihtiyacını doğurmuştur. Kentsel dönüşüm politikaları ise, günden güne merkeziyetten uzaklaşmaya başlayan kentsel yönetim stratejilerine

paralel olarak, başlarına buyruk ve "acil çözüm" önerileri şeklinde gelişmeye başlamıştır. Genel amaçları güzel bir resim yaratmak olan dönüşüm projeleri, kenti çirkinleştirdiği ve kentin ahengini bozduğu düşünülen her kareyi yıkıp döken çalışmalar halini almışlardır. Dolayısıyla, kentsel dönüşüm projeleri dönüştürmeyi amaçladıkları kentsel bölgelerin sosyoekonomik karakterini yok sayıp, bu bölgelerin mevcut yapı stokunu yıkıp, bölge sakinlerini de kentin daha az görünür yerlerine dağıtarak kenti güzelleştirmeye çalışan projeler haline dönüşmüşlerdir.

Oysa, yoksul ve dezavantajlı bölge sakinlerinin aralarında onları aç kalmaktan koruyan ve kentin acımasızlıklarına karşı durabilmelerini sağlayan ağlar olduğu, bu projelerde gözden kaçırılan en önemli olgulardan birisi olmuştur. Mevcut kentsel dönüşüm projeleri ile gerçekleştirilen, ne yazık ki uzun vadeli bir dönüşüm değil, kentsel kullanım değişikliği olarak nitelendirilebilecek bir durumdur. Kentsel dönüşüm literatürüne bakıldığında görüleceği gibi, sosyal ve ekonomik boyutları yok sayılmış projeler, kent için bir çözüm olamamıştır. Kentin ve toplumun dinamikleri dönüştürülen bölgeleri yine aynı şekilde biçimlenlenmeye sürüklemiş, ve bir süre sonra bu bölgeler yine kentsel dönüşüme "muhtaç" hale gelmiştir. Kentsel dönüşüm projelerinin, kenti kullanan ve kenti oluşturan en önemli unsuru -toplumu- görmezden gelmesi, ne yazık ki kentte geri dönülmez yaralar açmaktadır.

Elbette, bu projelerin hem ekonomik, hem sosyal, hem de fiziksel katma değer kazandıran projeler haline dönüştürülmesi imkansız değildir; ancak, zorlu bir süreç gerektirmektedir. Bu süreçte ise, kentsel dönüşüm projelerinin temelinde, konut ve barınmanın bir vatandaşlık hakkı olduğu ilkesi yatmalıdır. Kentsel ve sosyal dışlanma olgusuna karşı önlemler almayı hedeflemesi gereken kentsel dönüşüm projeleri, kenti kentli ile dönüştürme anlayışını benimsemeli, ve bunun için de dönüştürecekleri mahallelerin içsel ve dışsal dinamiklerini çok iyi incelemeli ve analiz etmelidir. Sulukule örneğinde de görüldüğü gibi, Türkiye'de kentsel dönüşüm, özellikle de dezavantajlı ve yoksul bölgelerin dönüşümü, planlama sisteminde yeniden yapılanmayı gerektirmektedir; aksi takdirde bu projelerle yoksulluk ve dışlanma, sadece bir yerden başka bir yere taşınmış ya da bir şekilden bir başka şekle sokulmuş olacak, sağlıklı ve sürdürülebilir çözümler ise üretilemeyecektir.

Kaynakça

Arrossi, Silvina; Bombarolo, Felix; Hardoy, Jorge E.; Mitlin, Diana; Coscio, Luis Pérez ve David Satterthwaite (1994) Funding Community Initiatives: The Role of NGOs and Other Intermediary Institutions in Supporting Low Income Groups and Their Community Organizations in Improving Housing and Living Conditions in the Third World Earthscan Publications: Londra

Avgenikou, Ioannis; Camargo, Renata; Elhassan, Lantana; Fernandes, Tony; Issa, Iyad; Zaid, Noor Suzaini; Patel, Meghna; Villamizar, Natalia ve Mi Zhang (2007) Placing Sulukule: Towards an Alternative Proposal to Conserve the Living Heritage of Romani Culture MSc Building and Urban Design öğrencileri tarafından hazırlanmış rapor, Development Planning Unit, University College London

Avrupa Kentsel Şartı (1992) http://www.coe.fr/cplre/eng/etxt/echarteurbaine.php

Council of Europe (2000) "Memorandum Prepared by the Secretariat on Problems Facing Roma/Gypsies in the Field of Housing" MG-S-ROM (2000) 3 Strasburg, 17 Mart 2000

Erdilek, Neşe[3] (2007) 19 Mart 2007'de yapılan görüşme kayıtları

Esen, Orhan (2008) 7 Eylül 2008'de yapılan görüşmeden alıntı

Fatih Belediyesi (2006) http://www.fatih.bel.tr/kate detay.asp?id=46&tur=387

İstanbul Kentsel Dönüşüm Yasa Tasarısı,

http://www.mimarizm.com/KentinTozu/Makale.aspx?id=292&sid=284

Kirişçi, Kemal (1998) "Turkey" in Internally Displaced People: a Global Survey derleme Janie Hampton Earthscan Publications: Londra sf. 197-200

Kossoudji, Sherrie ve Eva Mueller (1983) "The Economic and Demographic Status of Female-headed Households in Rural Botswana" Economic Development and Cultural Change Sayı: 31/4 sf. 831-859

Lupton, Ruth ve Anne Power (2002) "Social Exclusion and Neighbourhoods" Understanding Social Exclusion derleme John Hills Oxford: Oxford University Press sf. 181-140

Open Society Institute (2001) Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection; Country Reports: Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia, Slovenia Central European University Press: Budapeşte

Perçin, Hüseyin (2007) "Neden Kentsel Dönüşüm, Yoksa Amaç Hepten mi Dönüşüm?" Mimarlara Mektup Mart 2007/3 sf. 6-7

UNCHS (1996) An Urbanising World: Global Report on Human Settlements Oxford University Press for Habitat: Oxford

Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği, http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/24547.html

Young, Michael ve Peter Willmott (1957) "From Bethnal Green to Greenleigh" Family and Kinship in East London Routledge & Kegan Paul: Londra sf. 97-105

[3] Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Direktörü

YASADIŞI YAPILAŞMIŞ ALANLARDA KAZANANLAR VE KAYBEDENLER: "BİR SONA KALAN DONA KALIR" ÖYKÜSÜ*

Arş. Gör. Emrah ALTINOK
Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. Zeynep M. ENLİL
Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

Ülkemizde kentleşme olgusu kırdan kente doğru yaşanan göç hareketleriyle birlikte anılagelmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi iki olgunun birbiriyle olan değişmez bağıdır. Bu bağın kurulduğu mekan olan kentlerde hem kentleşmenin, hem de kırdan kente göçün yarattığı değişimlerin sonuçları, nüfus yığılması ve buna bağlı yasadışı yapılaşma olgusudur.

Türkiye'nin yarım yüzyılda yaşadığı bu kentleşme deneyiminin en önemli özelliği, toplumsal düzlemlerde yaşanan köklü değişimlere ve mekansal düzlemdeki yeniden kurma süreçlerine yatkın olmasıdır. Bu süreç içerisinde Türkiye'nin yapısal dönüşümlerini ve büyük çaplı uyum sorunlarının çözümlerini, belirli bir düzeyde tamamlamış olduğu da söylenebilir. Bu savın en önemli göstergesi söz konusu yarım yüzyıllık süreç içerisinde kentlerdeki enformel kurum ve mekanizmaların, kentleşmeyi ülke düzeyindeki yıkıcı ekonomik ve toplumsal sorunlardan bir ölçüde uzak tutabilmiş olmasıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003). Öte yandan makro ölçekten okunabilecek bu dengenin, süreç içerisindeki kazananları ve kaybedenleri dikkate alındığında daha farklı yorumlanabileceği ileri sürülebilir.

Devletin öncelikle toplumsal ilişkilerin temel aktörü ve siyasetin hem öznesi hem de nesnesi konumunda olduğu 1980 öncesi Türkiye'si ile, 1980 sonrası Türkiye'si arasında bu bağlamda derin farklılıklar bulunmaktadır. Zira 1980 öncesinde devletin en belirgin rolü sınıflar

* Bu bildiri Emrah Altınok'un, "Yasadışı Yapılaşan Alanlarda 'Dönüştürme Kapasiteleri'nin Tükenişi ve Kentsel Yoksulluk - İstanbul, Çeliktepe Örneği" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Tez danışmanı Doç. Dr. Zeynep Enlil'dir.

arasındaki ilişkilerde oynadığı 'hakem' rolüdür. 1970'lerde yaşanan siyasi ve ekonomik krizler ödemeler dengesinde kapatılması güç açıklar yarattığında ise; devlet, kentleşmenin finansmanına hemen hiçbir kaynak ayırmadığı gibi, kentleşmenin regülasyonu alanında da sorumluluk üstlenmemiştir.

Büyük kentlerde neredeyse kentleşmenin genel karakterini belirleyen gecekondulaşma sürecinin, özellikle 1980 sonrasında kazanlar ve kaybedenler bağlamında net bir ikiliğin aynası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu ikiliğin kaynağı ise, düzenleyici ve sahip çıkıcı politikalardan yoksun, kendi kaderiyle baş başa süren göç süreçlerinin kendisi olmuştur. Zira bu bildiride tartışılan Çeliktepe araştırmasının sonuçlarına göre göç yoluyla gelen ilk yerleşimcilerin sonradan gelenlere nazaran köydeki topraklarının tümünü satmak zorunda kalmazken, sonraki dönemlerde gelenlerin konut elde edene ve iş bulana kadar kentte ayakta durabilmek için gerekli olan finansmanı köydeki topraklarının tümünü satarak elde etmek zorunda kaldıkları saptanmıştır. Daha önceki benzer araştırmalarda da ortaya konulduğu gibi, Çeliktepe'de de ilk göçmen grupların hemşerilik ve cemaat ilişkileri sayesinde bir dayanışma ağı yarattıkları; bu ağı kentteki enformel işgücü piyasasında iş bulma ve ekonomik anlamda kente tutunma yolu olarak kullandıkları belirlenmiştir. Ülkenin siyasi ve ekonomik yapısının yanı sıra, bölgenin kent içindeki stratejik konumunun da zamanla değişmesiyle formel - enformel ilişki ağlarını kullanarak, yasadışı yerleştikleri kentsel arazilerde oluşan yeni rantlara el koyabilen bu gruplar, gecekondulaşmanın belirlediği kentleşme süreçlerinin kazananlarını ifade ederken, söz konusu ilişkileri kuramayan geç gelen göçmen gruplarsa kaybedenlerini ifade etmektedir.

Bu bildiride İstanbul'un yasadışı yapılaşma süreciyle gelişmiş eski bir mahallesi olan Çeliktepe'nin, süreç içerisindeki kazananları ve kaybedenleri, 2003-2005 yılları arasında gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre ele alınmıştır. Söz konusu araştırmanın ana varsayımı, Çeliktepe'nin kazananlarının kente ilk göç eden gruplardan, kaybedenlerinin ise son göç eden gruplardan oluştuğudur. Yine, ilk göç edenlerin büyük kentin koşullarına karşı ayakta duruş ve hatta zenginleşebilme kapasitesi geliştirebildikleri, geç gelen grupların bu yeteneklerinin zamanla tükendiği ya da hiç oluşamadığı, araştırmanın bir diğer varsayımını teşkil etmektedir. Bu noktada Çeliktepe'ye ilk göç eden grupların bu kapasiteleri sayesinde yoksulluktan kurtuldukları, geç göç eden gruplarınsa bugün yoksullukla mücadele edip etmedikleri test edilmiştir.

Gecekonduya ve Yoksulluğa Yaklaşımlar

Yasadışı yapılaşmış alanlarda dönüşüm süreçlerini etkileyen kültürel birlikteliklerin beslediği dayanışma ağları yada cemaatler önemli bir işlev görmektedir. Bu ağların oluşum süreci bireylerin grup olarak oluşturdukları sınıfsallıktan öte bir anlam taşımaya başlamakta; ekonomi ve kültürün sıkı bir ilişkiye girdiği kentte tutunma mücadelelerine de işaret etmektedir.

Kentte ilk olarak arsa işgalleriyle başlayan 'gecekondulaşma' sürecinin ilk aşamalarında 'gecekondulular'ın yoksul olarak adlandırıldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır (Enlil ve Dinçer, 1999). Fakat gecekondunun ticari bir araca dönüşmesi süreciyle birlikte yoksul gecekondulunun

zenginleşme olasılığı da karşımıza çıkmıştır. Zenginleşen gecekondulu süreç içerisinde her türlü yerel kaynaktan beslenerek, bu kaynaklar üzerine kurulu ilişki ağları sayesinde kentte yaşama stratejileri oluşturmakta ve bu stratejileri kendilerinden sonra gelenlerin üzerinden yürüterek yoksulluğunu bir şekilde onlara devretmektedir. Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu'nun (2002), bildiri kapsamında değerlendirilen Çeliktepe araştırmasına esin kaynağı olmuş olan "Nöbetleşe Yoksulluk" adlı çalışmalarında da bu süreç, kültürle sınıfsallık arasındaki karmaşık ilişkinin bir tür yansıması olarak nitelendirilmiştir. Yazarların gecekondu sorununa dair geliştirdikleri bu diyalektik yaklaşım, yalnızca 'var'lık - 'yok'luk ikileminde değerlendirilen yoksulluğun aynı zamanda kültürel ve sınıfsal bir yönü olduğunu, bu yönüyle değerlendirildiğinde tek bir bireyden topluma dek uzanan düzlemde geniş açılımlar verebildiğini göstermiştir.

Birçok araştırmacı yoksulluğun artık salt mutlak yoksulluk kriterleriyle ölçülemeyeceğinin, 'yoksulluk hattının (poverty line)' altında yada üstünde olma durumunun hissedilen yoksulluk düzeyiyle her zaman çakışmadığının farkına varmıştır. Ne var ki, yoksulluğun tanımının, ölçümünün, nedenlerinin ve yoksullukla mücadelede geliştirilecek politikaların ülkelere, bölgelere göre farklılıklar taşımaktadır. Öte yandan, tüm dünyayı egemenliği altına alan neo-liberal politikaların varlığı, yoksullukla mücadelede strateji arayışlarının önündeki temel engeli oluşturmaktadır (Dinçer ve Enlil, 2002).

Enformel ve Formel Tutunma Olanağı Olarak 'Dönüştürme Kapasiteleri'

Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu (2002) tarafından tanımlanan 'dönüştürme kapasiteleri', kentte karşılaşılan tüm zorlukları 'cemaat' ve 'enformellik' temelinde çözen ve nihayetinde yapabilirliklerini arttıran yoksulların tutunma stratejileri ve kolektif verimlilik esasında anlam kazanmaktadır.

Türkiye'nin son 50 yılı aşkın dönemde aldığı mesafe, enformelliğin sadece değişen koşullarda varolabilme gücünün değil, aynı zamanda dönüştürebilme, en zorlu koşullar altında bile yeniyi kurabilme gücünün örneği olmuştur. 'Enformel kesimin bu dinamizmini mümkün kılan, bir diğer deyişle enformelliğin toplumsal dönüşümün kolaylıkla atlatılabilmesinde bu denli etkili olabilmesini sağlayan ikinci etmen, Türkiye'deki kentleşmenin ve kırdan kente göç olgusunun özgün koşullarında aranmalıdır. Enformel kesimin bu başarısını mümkün kılan diğer etmen ise 'klientalist ilişkiler' üzerine kurulu siyasi yapılar ve hakim siyaset yapma tarzıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003, 35:26)'.

Diğer yandan, birkaç kuşak içinde sınıfsal tırmanmaya imkan veren koşullar küçük meta üretiminin bünyesinde gerçekleşen içsel birikimden çok, değişen ortamlarda pek geniş bir çeşitlilik ve hacim kazanan kentsel rantların yarattığı olanaklarda aranmalıdır (Boratav, 1994:28). Özellikle büyük kentlerin stratejik ulaşım ağları üzerinde, ticaret, hizmet ve/veya sanayi yatırımlarının yoğunlaştığı merkezlerinde yer alan eski gecekondu bölgeleri, kendilerine göre daha çeperde kalan ve söz konusu yatırımlardan pay alamayan gecekondu bölgelerinden çok daha hızlı dönüşme şansı elde edebilmişlerdir. Bu hızlı dönüşüm sürecinde grupların 'dönüştürme kapasiteleri'ni sürekli sıcak tutan stratejik bir konumda var olma durumu, enformel etkinliklerin yaygınlaşmasında kaygan ve kaotik bir zemin hazırlamıştır.

Cemaatin ve Hemşehriliğin Dönüşümü, Yasadışı Yapılaşamama ve 'Dönüştürme Kapasiteleri'-nin Tükenişi

Bugün, cemaatin dönüşümü ve kentte yasadışı yollarla arsa elde etmenin güçleşmesi ile, hem büyük kentlere doğru gerçekleşen kitlesel göç, hem de göçmenlere göç sonrasında yoksulluktan sıyrılma yeteneği sunan 'dönüştürme kapasiteleri' açısından belli bir sona ulaşıldığı ileri sürülebilir.

Yasadışı yapılaşmış alanlarda'dönüştürme kapasiteleri'nin tükeniş sürecine iki temel noktadan yaklaşmak mümkündür. Bunlardan ilki yeni sosyal oluşumlarla birlikte cemaatin dönüşümü ve yeni cemaat ilişkilerinin dönüştürme yetisini arttıran nitelikler bar ındırmamasıdır. İkincisi ise kentlerin marjinal enformel gruplara ekonomik anlamda sınıf atlama olanağı tanıyacak kapasitelerinin artık tükeniş noktasına gelmiş olmasıdır.

'Cemaatin dönüşümü' konusunu Yelken (2000:14-21) çeşitli ayırt edici kriterler vasıtasıyla şu şekilde ortaya koymuştur:

- Cemaat artık insana hayatın bütününü sunan ve bütün yaşamını içinde geçireceği, sosyal rollerinin hepsi üzerine kurulan, bireyi tamamen kuşatan bir bütünlük olmaktan çıkmıştır.
- Buna bağlı olarak cemaatin belirleyici öğesi olan sınır (boundary) belirsiz bir duruma düşerek bireyin kendisi ve izleyicilerin takdirine bağlı, bilinçte oluşan değişken bir ölçüte dönüşmüştür.
- Cemaat artık, aile, klan, kabile, köy gibi gemeinschaft' anlamında içine doğulan, yani hazır bulunan bir olgu olarak değil, kurulan / inşa edilen bir etkileşim ve eylemlilik süreci içinde oluşmakta, sürece bağlı olarak yaşamakta, sürecin kesintiye uğramasıyla sona ermektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yansımaları farklı olsa da bu dönüşüm sürecinde genel olarak cemaatler aktif dönüştürme eylemliliklerini yitirmişlerdir. Cemaatin dönüşümüyle birlikte, yeniden dağıtım mekanizmalarının giderek yetersizleştiği üçüncü dünya ülkelerinin kentlerinde dönemin kaybedenlerinin yaratabileceği toplumsal travmaları önleyen neredeyse hiçbir unsur kalmamıştır.

Diğer yandan, Türkiye'de cemaatin dönüşümünün algılanmasında ilk irdelenmesi gereken ilişkiler bütünü hemşehrilik ilişkileridir. Genel olarak, cemaatin dönüşüm süreçlerindeki etmenler ülkemizdeki hemşehriliğin toplum algısındaki yerinin değişiminde de etkili olmuştur. Bu süreci iki ayrı boyutta incelemek mümkündür. İlk etapta birbirine tamamıyla zıt anlamlar taşıdığı ileri sürülebilecek bu iki boyut, aslında ortak bir dönüşümün sonucunu ve birbirini takip eden süreçleri ifade etmektedir. Bu boyutlardan ilki imar afları ve ıslah imar planlarının yarattığı güven ortamı sayesinde hemşehrilik ilişkilerinin neredeyse mafyavari ilişkiler ağına dönüşmüş olan bir yasadışı arsa ve gecekondu pazarının oluşmasında etkili olmasıdır. Önceki dönemlerde örneklerine rastlanmayan, özel şahıs mülkiyetlerinin de işgal edilmesinde etkinlik gösterebilen ve medya tarafından 'arazi mafyası' olarak adlandırılan bu ağın, son derece örgütlü bir şekilde hareket ettiği ileri sürülmektedir Özellikle politik çağrışımları olan cemaat-mafya tarzı ilişkilerin bir karışımı olarak görülebilecek gruplarla ilgili çarpıcı sonuçlara ulaşmış bir çalışma olan Sema Erder'in (1996) 'İstanbul'a Bir Kent Kondu, Ümraniye' adlı çalışması, bu

konuyla ilgili sayılı çalışmalardan biri olması itibarıyla önem taşımaktadır. Erder'in çalışması ilk yerleşimcilerin yörenin politik liderleri haline gelmesine ilişkin ilginç örnekler taşımaktadır. Bu liderlerin bir bölümü kısa dönemli kazançlarıyla yetinip döngüden çıkmayı yeğlerken, bir bölümü de içinde bulunduğu ağların boyutlarını geliştirip 'mafyavarî' ilişkiler sisteminin içine eklemlenmeyi başarmıştır.

1980 sonrası Türkiye'sinde hemşehriliğin toplum algısındaki yerinin değişiminde etkili olan ikinci boyut ve aynı zamanda ikinci süreç olan hemşehrilik ilişkilerinin giderek tükenmesi, bu çalışma için ayrı bir anlam ifade etmektedir. Yasadışı yapılaşma sürecine etkileri yadsınamayacak olan hemşehrilik ilişkilerinin, nüfus ve yerleşilen bölgedeki kiracıların sayısı arttıkça denetim gücü zayıflamaktadır. Bu tükeniş sürecinde etkili olan iki önemli unsurdan bahsedilebilir. Bunlardan ilki 1980 sonrasının, bireyi sosyal bir varlık olmaktan çok, atomize hale getiren, ülkesel ekonomik rekabetçi düzenlerin baskılarının yarattığı menfaat duygusunu yücelten etkileri iken; ikincisi de bu etkilerin bir devamı olarak görülebilecek gecekondu alanlarındaki dönüşüm sürecidir. Bu saptamada belirleyici olan en geçerli gösterge, Çeliktepe araştırmasında bireylerin değil hemşehrileriyle, bir sokak ötede oturan yakın akrabalarıyla bile ilişkilerini neredeyse tamamen koparmış olduklarını belirtmeleridir. 1980 öncesinde kurumsal güvene olan bağlılığın yavaş yavaş kopmasından bahsedilirken, bugün gelinen noktada hemşehrilik ilişkilerine duyulan güven bile zedelenmiştir. Bu güvensizlik ortamının bireylerde yarattığı çöküntü ve sürekli tetikte olma hali, özellikle ağır yoksulluk koşullar ı altında yaşayan kesimler için yalnız yaşanan kronik bir yoksulluğun göstergesi olarak yorumlanabilir.

1980'li yıllarda yapılan bir dizi araştırma mevcut gecekondu alanlarında arsalarını işgal yoluyla elde edenlerin azaldığını göstermektedir. Alpar ve Yener'in (1991) çalışmalarında mevcut gecekonduların dörtte birinin en az bir kez el değiştirdiği belirtilmiştir. Alpar ve Yener bu sonuca göre, gecekondulaşma süreci ilerledikçe göçmenlerin arsa işgal etme oranlarının da azaldığı yönünde bir görüş ortaya koymuşlardır.

Genel olarak, kuruldukları dönemde kent dışında kalan gecekondu alanları, kentlerin hızla büyümesi karşısında kent içine kaymış; bu da bu alanların değerinde büyük artışlar yaratmıştır. Söz konusu artışlar arsa işgal ederek kendi binasını yapma olanağı yakalayamayan göçmenlerin arsa ve konut satın alma şanslarını da oldukça azaltmıştır.

Yine 1980 sonrasında değişen ve derinleşen klientalist yapılanmalar her bireyin kolaylıkla içine girebileceği ve çıkarları yolunda sonuçlar elde edebileceği ağlar olmaktan çıkmıştır. Sürecin bu aşamasında, işgal edilecek arazinin özelliğine bağlı olarak muhtarlık, belediye, tapu ve kadastro, defterdarlık vb. kurumlardan çeşitli düzeyde bürokratlarla kurulan klientalist bağlantılar olmaksızın örgütlenebilmenin olanaksız olduğu belirtilmelidir.

Sonuç olarak, 1980 sonrasının karmaşık ve çetin koşulları ile göçle gelen yoksul kesimlerin yapabilirlikleri eşit düzeyde değildir. Bu da söz konusu kesimlerin yoksulluklarından sıyrılabilmelerine olanak vermeyen zorlu bir sürecin habercisidir.

Yasadışı yapılaşma sürecini dayanışma ilişkileri düzleminde yaşayan göçmen grupların önemli ortak özelliklerinden birisi de kente 'hazırlıklı' göç etmiş olmalarıdır. 1957'de kurulmuş ve

Çeliktepe'nin ilk köy derneği olan Ordu - Mesudiye - Konacık Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği üyeleriyle yapılan mülakatlar, kente önce kısa süreli 'keşif göçleri' ile gelen göçmen grupların, göç etmeden önce oluşabilecek sorunların çözümlerini bulur bulmaz yakın-uzak akrabaları ve hatta köylerinin büyük bir bölümüyle toplu olarak göçmeleri, bu gruplarının bile kente hazırlıksız bir göçle gelmediklerini göstermiştir.

Ancak bu sürece hazırlıksız katılan bir grup da söz konusudur. Özellikle 1989-1999 döneminde izlenen 'köy boşaltma' politikaları sonucu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki kırsal yerleşmelerden kentlere doğru yaşanan kitlesel göç, birçok açıdan önceki göç deneyimlerinden farklılıklar taşımaktadır. Yasadışı yapılaşmış bölgelerde ve kentlerde yepyeni dinamikleri harekete geçiren ve en çok da göç eden kesimin kendisini etkileyen bu sürece ilişkin yapılmış araştırmalar (Bkz. Erder, 1997 ve 1998; Göç-Der, 2002), yaşanan zorunlu-kitlesel göçün travmatik yanlarını ortaya koymuştur. Zorunlu göçle gelen kitle, yoksulluğun devredilme süreçlerinde sistemin en altında yer alacak olan sınıfı oluşturmaktadır.

Çeliktepe'de Kazananlar ve Kaybedenler

Çalışma alanı olan Çeliktepe'de 2005 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında bir anket çalışması yapılmıştır. Ayrıca Çeliktepe'yi yaratan süreci anlamak, nedensellikleri bulabilmek, bu süreci yaratan aktörlerin manevralarını ve yönelişlerini ortaya koyabilmek için 1,5 yıllık bir zaman zarfına yayılarak Çeliktepe'deki köy dernekleriyle de derinlemesine mülakatlar yapılmıştır.

Anket çalışmasında olasılıklı örnekleme teknikleri benimsenmiştir. Olasılıklı örnekleme tekniklerinden sistematik örneklemeye göre tasarlanan anket çalışmasında, 1,57'lik bir örneklem oranı yakalanmış ve 100 denekle görüşülmüştür. Anketin bir bölümünde bu 100 denekten ayrıca 398 kişilik ana kitleye (anket yapılan tüm hanelerde yaşayanlara) ilişkin bilgiler de alınmıştır.

Çeliktepe'de Yoksulluk ve Refah Göstergeleri

Şenyapılı'nın (1976) 1974-1976 yılları arasında Çeliktepe Mahallesinin komşuluğunda yer alan ve benzer süreçleri geçirmiş olan Gültepe mahallesinde yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, Gültepe bölgesindeki ilk göç dalgası 1956 yılında gerçekleşmiştir. Halen Çeliktepe'deki köy derneklerine üye olan ilk yerleşimcilerle yapılan mülakatların sonucu olarak, Çeliktepe'de de aynı tarihte benzer bir göç dalgasının yaşandığı saptanmıştır.

Tablo 1: İstanbul - Kağıthane - Çeliktepe Nüfus Gelişimleri

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1997	2000
Çeliktepe	x	x	x	x	x	x	x	23.300*	24.073	27.585	28.600
Kağıthane	1.431	3.024	22.812	56.157	111.427	164.448	175.540	253.414	270.066	314.795	342.469
İstanbul	1.174.245	1.535.263	1.739.433	2.290.407	3.023.324	3.919.569	4.781.533	5.842.985	7.483.585	9.244.856	10.072.447

Kaynak: DİE, Nüfus Sayımları, çeşitli yıllar (*) Bu rakam Kağıthane Nüfus Müdürlüğü'nden verilmiştir.

Tablo 1 incelenecek olursa Çeliktepe mahallesinin içinde yer aldığı Kağıthane ilçesi nüfusunun 1955'te 3.084 iken, 1960'ta tam 7,3 kat artarak 22.818'i bulduğu görülecektir. Sonuç olarak, söz konusu göç dalgasının Kağıthane nüfusunu 7 kat arttıracak ölçüde bir göç dalgası olması oldukça önemlidir. Kağıthane kentleşme pratikleri açısından yaşayacağı dönüşümlerde böylesine dik açılı bir nüfus artışını bir kez daha yaşamayacaktır. Ancak artan nüfus sayısına bakıldığında kırılma noktası olarak sayılabilecek 1980-85, 1990-97 dönemleri de önem taşımaktadır.

Çeliktepe'nin kentsel dönüşüm sürecinde 3 ana dönem tanımlanabilmektedir:

a) Kuruluş aşamasında Çeliktepe'ye göç daha çok İstanbul içindeki diğer semtlerden olmuştur. Kendilerine yer gösterilen göçmenler sözü geçen dönemden bugüne refah seviyesi yüksek bir azınlığı oluşturmuşlardır. İstanbul dışından gelenler ise 1970'lere gelindiğinde bu kesime göre çok daha hareketli ve hırçın niteliklere sahip olmuşlardır ve gelecek yıllarda oluşacak rantlardan en fazla payı elde eden grubun içinde yer almışlardır.

b) Tablo 1 incelendiğinde Çeliktepe'nin 1985 öncesindeki nüfus verilerine ulaşılamadığı görülecektir. Ancak hem köy derneği üyelerinin hem de 18 yıldır muhtarlık görevini sürdüren mahalle muhtarının önceki dönemlere ilişkin verdikleri bilgilere göre, 1970 sonrası başlayıp 1990'lara kadar devam eden hızlı göç süreci sonucunda neredeyse Türkiye'nin her kentinden, özellikle Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinden gelen göçmen grupları Çeliktepe'nin bugünkü yapılaşma düzeyine ulaşmasında rol oynamışlardır. Çeliktepe'de gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre de bu bilginin doğrulandığı görülecektir. Tablo 2'de Çeliktepe'de %79'luk bir oranla 1970 sonrasında göçün ağırlık kazandığı görülmektedir.

c) Bununla beraber 1990'ların başından itibaren İstanbul içindeki diğer semtlerden gelenlerin sayısı artmaya başlamıştır. Çeşitli nedenlerle İstanbul içerisindeki yer değiştirmelerin sebep olduğu, kitlesel olmayan ancak kozmopolit bir bütünü ifade eden göç dalgaları, artık şehrin merkezinde kalmış ancak kiraların ucuz olduğu Çeliktepe'ye de yansımıştır. Bu göç dalgalarının içerisinde nüfus artışındaki niceliksel etkileriyle olmasa da toplumsal etkileriyle farklı bir anlamı olan, özellikle 1989-2003 döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden İstanbul'a zorunlu ve kitlesel olarak göç eden göçmen grupların İstanbul içerisinde yer değiştirmek zorunda kalmalarıyla ortaya çıkan başka bir göç dalgasından da söz edilmelidir. Çünkü 1990 sonrasında İstanbul'un çeşitli semtlerinden Çeliktepe'ye yerleşen grupların büyük bir bölümünü bu kesim oluşturmaktadır. İstanbul'un başka semtlerine gelip yerleşmiş, orada tutunma konusunda başarılı olamamış bu kesim, Çeliktepe'nin dönüşüm sürecinin son safhasını oluşturan etmenlerden en önemlisidir.

Anket sonuçlarına göre Çeliktepe'de 1970 sonrasındaki göç oranının %79 olduğu belirtilmiştir; öte yandan 1990 sonrasında göç edenlerin oranının da %53,5 olduğu görülmektedir (Tablo 2). Çeliktepe'ye gelinen yer bazında sonuçlar yeniden incelendiğinde 1970-1990 dönemiyle 1990 sonrası dönemin birbirinden ayrıştığı ortaya çıkacaktır. 1970-1990 arası göç edenlerin %72.7'si İstanbul dışından göç etmiştir. 1990 sonrası göç edenlerin ise %82.6'sı İstanbul içinden göç etmiştir.

Ev sahipliği oranlarına bakıldığında 1970 öncesinde göç edenlerin tümünün bugün Çeliktepe'de ev sahibi oldukları görülecektir. Yoğun göçün başlamasından önce kuruluş safhasının bir uzantısı olarak değerlendirilebilecek 1970-1990 döneminde ise bu oran %63.6 seviyesindedir. Ancak 1990 sonrasına bakıldığında söz konusu oranın ciddi bir şekilde düştüğü görülecektir. Benzer oran değişimleri Çeliktepe'de arsa ve ikinci / üçüncü ev sahipliği, dayanıklı tüketim mallarına sahiplik değişkenlerinde de gözlemlenebilmektedir.

Göç dönemlerine göre ev ve arsa sahipliğindeki bu düşüş 1990 sonrası için çok daha ciddi bir hızla devam etmiştir. Özellikle 1990'lı yılların sonlarında ve 2000'li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin fiyatlar üzerindeki etkileri, Çeliktepe'nin stratejik konumunun daha da önem kazanması ve ana caddelerdeki nitelik değişimleri bunda etkilidir.

1970 öncesinde gelen ve ev-arsa sahiplik oranları oldukça yüksek olan grubun %55,6'sı İstanbul içinden, %44,4'ü ise İstanbul dışından Çeliktepe'ye gelmiştir (Tablo 2). 1990 sonrasında

Tablo 2: Çeliktepe'de göç dönemlerine göre ev-arsa ve değişik dayanıklı tüketim mallarına sahiplik oranları

	1970 öncesi göç edenler (%)	1970 - 1990 arası göç edenler (%)	1990 sonrası göç edenler (%)
1. Toplam içindeki göç oranları			
Toplam gelenler			
(toplam içinde dönem payı)	20,9	25,6	53,5
2. Dönemler içindeki oranları			
2.a Dönemlere göre geldikleri yer			
İstanbul içinden gelenler	55,6	27,3	82,6
İstanbul dışından gelenler	44,4	72,7	17,4
2.b Arsa ve ev sahipliği oranları			
Ev sahibi	100,0	63,6	17,4
Arsa sahibi	88,9	36,4	8,7
Kiracı	0,0	36,4	78,3
Başka şekilde Çeliktepe'de barınma	0,0	0,0	4,3
İstanbul'da 2. Ev (Çeliktepe dışı)	77,8	18,2	4,3
İstanbul'da 3. Ev (Çeliktepe dışı)	55,6	9,1	0,0
Çeliktepe'de başka ev	77,8	18,2	4,3
2.c Dayanıklı tüketim mallarına sahiplik oranları			
Telefon	100,0	100,0	65,2
Cep telefonu	88,9	81,8	82,6
Bilgisayar	33,3	27,3	21,7
TV	100,0	100,0	91,3
VCD-DVD çalar	44,4	45,5	60,9
Buzdolabı	100,0	100,0	91,3
Bulaşık makinesi	72,2	36,4	21,7
Çamaşır makinesi	100,0	100,0	69,6
Mikrodalga fırın	22,2	9,1	0,0
Elektrikli süpürge	100,0	90,9	73,9
Otomobil	33,3	18,2	17,4

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Çeliktepe'ye gelenlerin oranları incelendiğindeyse gelenlerin ağırlıklı olarak İstanbul içinden geldiği görülmektedir. %78,3 kiracı olan söz konusu grubun yalnızca %37,5'i İstanbul dışından gelmiştir. Bu sonuçlar, Çeliktepe'ye gelme dönemlerine göre ev sahibi ve kiracı olma ilişkileri arasında belirli bir ilişki olduğunu ispatlamaktadır.

Çeliktepe'de ev sahibi olanların %95'i arsa sahibidir. Yalnızca %5'lik bir kesim arsa sahibi olmayıp kendi oturduğu dairelerin sahibidir. Bu kesime Çeliktepe'de elde edilen rantın en küçük kısmı kalmıştır. Arsa sahipleri açısından bakıldığında en yüksek rant mümkün olduğunca yüksek kat çıkan, daha çok konut, iş yeri ve dükkan yapan, bunları kiralayan yada satanlar tarafından elde edilmiştir.

Çeliktepe'deki ev sahibi ve kiracılar arasındaki refah farklılıkları Tablo 3'te daha ayrıntılı olarak incelenebilmektedir. Sonuçlara göre ev sahibi olanların yarısının Çeliktepe'de ve/veya Çeliktepe dışında 2. bir eve daha sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca ev sahibi olanlarla kiracılar arasında özellikle dayanıklı tüketim mallarına sahiplik konusunda bulaşık makinesi ve otomobil dışında ciddi farklar olmaması ilgi çekicidir.

Çeliktepe'de Piramitsel Yapı

Çeliktepe'de yasa dışı yapılaşma sürecinde hem güç ilişkisi temelinde oluşmuş hem de yasal olmayan koşullarda kendi yasallıklarını oluşturmanın zorunlu kıldığı dayanışmayı sağlayan

Tablo 3: Çeliktepe'de ev sahipleri ve kiracılar (yüzde dağılımı)

	Ev sahibi (%)	Kiracı (%)
1. Toplam içindeki oranları	48,8	51,2
2. Grup içi oranları		
2.a Gruplara göre geldikleri yer		
İstanbul içinden gelenler	55,0	68,2
İstanbul dışından gelenler	45,0	31,8
2.b Ev sahipliği ile ilgili bazı oranlar		
Çeliktepe'ye taşınmadan önceki ev sahipliği oranı	20,0	4,5
İstanbul'da 2. Ev (Çeliktepe dışı)	50,0	0,0
İstanbul'da 3. Ev (Çeliktepe dışı)	25,0	0,0
Çeliktepe'de başka ev	50,0	0,0
2.c Dayanıklı tüketim mallarına sahiplik oranları		
Telefon	100,0	63,6
Cep telefonu	80,0	79,8
Bilgisayar	25,0	22,6
TV	100,0	90,9
VCD-DVD çalar	50,0	59,1
Buzdolabı	100,0	95,5
Bulaşık makinesi	57,5	18,2
Çamaşır makinesi	95,0	77,3
Mikrodalga fırın	15,0	0,0
Elektrikli süpürge	90,0	81,8
Otomobil	30,0	13,6

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

bir piramitsel yapı karşımıza çıkmaktadır. Bu piramitsel yapı 'kaybeden', 'idare eden' ve 'iyi durumda olan' olmak üzere üçlü bir ayrımda incelenmiştir.

Sınıflama gerçekleştirilirken belirleyici sınıf olarak 'kaybedenler' ve 'iyi durumda olanlar (kazananlar)' baz alınmıştır. Bu grupların belirlenmesi sonrasında piramidin ortasında yer alanlar belirlenmiştir. Sınıflamada göz önünde bulundurulmuş olan kriterler şunlardır:

Kazananlar

- Piramidin üstünü oluşturacak 'iyi durumda olanlar'ın tümü bugün Çeliktepe'de arsa ve ev sahibidir.
- Piramidin üstünde yer alacak hanelerin sahip olduğu arsalar üzerinde bulunan binalardaki dolu daire sayısı aynı kriter için Çeliktepe ortalamasının üzerinde olmalıdır. Bu belirleyiciyle grubu oluşturanların yalnızca oturdukları dairelere sahip olanlardan değil, Çeliktepe ortalamasına göre en az 3 ayrı dairenin de rantından yararlanmış / arsasında bulunan birimlerde konut fonksiyonu haricinde ticari fonksiyonların da bulunduğu deneklerden seçilmesi sağlanmıştır.
- Bu gruba dahil olanların Çeliktepe'de ve İstanbul'da başka semtlerde iki veya daha çok eve sahip olan tüm haneleri içermesi gözetilmiştir.

Kaybedenler

- Bu grubu oluşturanların büyük bir bölümü Çeliktepe'de kiracı olarak barınanlar arasından seçilmiştir.
- Bu grupta hiç ev ve arsa sahibi bulunmamaktadır.
- Bu gruba dahil olanların dayanıklı tüketim mallarından özellikle otomobil, mikro dalga fırın ve klima gibi asgari-temel ihtiyaçlar arasında sayılamayacak lüks niteliklerdeki mallara sahip olmamaları gözetilmiştir.
- Ayrıca çalışılan iş yerindeki statülere bakıldığında bu grupta işverenliğin düşük olması beklenmiştir.

Anket sonuçlarının dökümünün yapıldığı ve bu dökümlerin ölçeklere göre sınıflandırıldığı süreç içerisinde yapılan bu üçlü sınıflama bir çok kez yeniden gözden geçirilmiş ve değerlendirilmiştir. Erişilen sonuca göre piramidin altında kalan ve kaybedenler olarak adlandırılan grup Çeliktepe'deki toplam hanelerin %24'üne tekabül etmektedir. Piramidin ortasında bulunan görece iyi durumdakiler %58'lik bir oranla en büyük grubu oluşturmaktadır. Geriye kalan %18'lik grup piramidin üstünde kalanları, farklı bir deyişle Çeliktepe'nin en fazla refaha sahip küçük ve mutlu azınlığını, yani kazananlarını göstermektedir.

Tablo 4'te dönemlere göre piramitsel yapıdaki göç durumu incelenmiştir. Buna göre kaybedenler sınıfındakilerin %91,7'sinin 1990 sonrasında göç ettiği, iyi durumda olanların (kazananların) ise %76'sının 1970 öncesinde göç ettikleri görülmektedir. Bu oranlar çalışmanın ilerleyen süreçlerinde piramitsel yapıya göre net olarak izlenebilen bu dönemsel farklılaşmanın belirli bir hipoteze işaret ettiğini göstermiştir. Bu bildiri kapsamında da Çeliktepe'de birbirinden bir

çok parametre açısından görece farklılıklar taşıyan üç ayrı sosyo-ekonomik sınıf açısından, "göç etme tarihi" ile "göç sonrasında sosyo-ekonomik açıdan sıçrama kabiliyetine sahip olabilme" arasında belirli bir ilişki kurulabildiği ileri sürülmektedir. Tablo 5'ten itibaren bu parametrelere göre Çeliktepe'de piramitsel yapıda yoksulluk / refah göstergeleri ve dönüştürme kapasitelerinin tükeniş sürecine açılım verebilecek göstergeler irdelenerek söz konusu ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo 4: Piramitsel yapıda dönemlere göre göç durumu (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)	Toplam (%)
Grup içindeki oranları				
1970 öncesi gelenler	0,0	13,0	76,0	20,9
1970-1990 arasında gelenler	8,3	34,8	24,0	25,6
1990 sonrası gelenler	91,7	52,2	0,0	53,5

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Yaş gruplarına göre yapılacak incelemede sırasıyla iyi durumda olanlar, idare edenler ve kaybedenlerin yaş ortalamaları açısından birbirlerini büyükten küçüğe bir sıra ile takip ettikleri görülecektir. Nüfusunun %81,8'inin 35 yaş altı olduğu belirlenmiş olan kaybedenler grubunda asıl ağırlık 15-24 yaş arasındadır. Buna karşılık iyi durumda olanların nüfusunun %53,6'sının 35 yaş üstü olduğu belirlenmiştir. Kaybedenlere göre daha yaşlı bir nüfusu barındıran bu grupta çalışanların oranının düşük, emeklilerin oranının ise yüksek olması bu sonuca da uç vermektedir (Tablo 5).

Tablo 5: Toplam nüfusa göre piramitsel yapıda sosyokültürel özellikler (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
Hane halkı büyüklüğü	3,3	3,9	5,1
Yaş grupları			
0-14	11,3	8,3	18,7
15-64	88,6	73,3	86,3
65+	0	1,8	9,3
Okuryazarlık oranı (6+ yaş)	95,2	91,4	97,6
Mezun olduğu okul (11+ yaş)			
Hiçbir yerden mezun olmamış	4,8	7,8	7,3
İlkokuldan terk	0,2	3,9	2,4
İlkokul	33,3	48,5	53,6
Ortaokul	40,1	19,4	14,7
Lise ve dengi meslek lisesi	21,4	15,5	14,6
2 yıllık lisans	0,1	1,0	4,9
4 yıllık lisans	0,1	3,9	2,4
Zorunlu okuma çağındakilerin okula gitme oranları	72,4	81,8	100,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Tablo 6'ya göre çalışan kesim en düşük oranda iyi durumda olanlarda görülmektedir. Çalışan hane reislerinin büyük bir çoğunlunun işveren olduğu iyi durumda olanlar aynı zamanda Çeliktepe'nin emekli kesimini de büyük ölçüde içinde barındırmaktadır. Tablo 7'ye göre kaybedenlerin %83,7'sini yevmiyeli ve ücretli kesimin oluşturduğu görülmektedir. Bu grubun çalışanları genellikle tekstil, inşaat ve sanayi işçisidir. Bu kesimin bir bölümü de mevsimlik işçi olarak İstanbul dışına da çalışmak için çıkabilmektedir.

Tablo 6: Piramitsel yapıda işgücü arzı (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)	Toplam (%)
Grup içindeki oranları				
Çalışan	83,4	72,4	48,2	69,4
Ev kadını	0,0	0,0	11,1	2,0
Emekli	0,0	20,7	40,7	19,6
İşsiz	16,6	6,9	0,0	9,0
Toplam	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Tablo 7: Piramitsel yapıda çalışanların işteki pozisyonları (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)	Toplam (%)
Grup içindeki oranları				
Ücretli	60,1	71,4	18,0	64,2
Yevmiyeli	23,6	0,0	0,0	5,8
Ev işçisi	4,2	0,0	0,0	1,4
Kendi hesabına (Esnaf)	0,0	19,0	26,8	17,1
Kendi hesabına (Seyyar)	12,1	0,0	0,0	2,9
İşveren	0,0	9,5	55,2	8,6
Toplam	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Tablo 8'de sınıflara göre iş bulma kanalları özetlenmiştir. İlk yerleşimcilerin ağırlıkta olduğu iyi durumda olanlar sınıfında iş bulma konusunda yardım alanların oranları %100'ken, bu oran kaybedenlerde 58,4'tür. Bir diğer deyişle kaybedenler sınıfında bulunanların %41,6'sı Çeliktepe'ye ilk geldikleri dönemde iş bulma konusunda herhangi bir yardım almamıştır. Aynı oranlara şu anda çalışılan iş açısından bakılacak olursa, kaybedenler grubunda %58,4 olan yardım alma oranı %44,5'e düşmektedir.

Tablo 8: Piramitsel yapıda dönemlere göre iş bulma kanalları ve işte çalışma süreleri (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler %	İdare Edenler %	İyi Durumda Olanlar %
Çeliktepe'ye ilk yerleşilen dönemde uğraşılan işi bulma			
Yakın / uzak akraba yardımı	37,5	42,9	50,0
Hemşehri yardımı	8,4	38,0	43,3
Tanıdık yardımı	12,5	4,8	6,7
Kendisi	41,6	14,3	0,0
Bu işte çalışılan süre			
Bir yıldan az	10,6	4,8	0,0
1 - 4 yıl	49,9	19,0	6,6
5 - 9 yıl	31,2	9,5	6,6
10 - 14 yıl	8,3	14,3	16,7
15 - 19 yıl	0,0	47,6	20,1
20 + yıl	0,0	4,8	50,0
Şu anda uğraşılan işi bulma kanalları			
Yakın / uzak akraba yardımı	30,0	34,8	33,3
Hemşehri yardımı	0,0	5,6	30,2
Tanıdık yardımı	14,5	16,1	8,8
Kendisi	55,5	43,5	27,7
Şu anda uğraşılan işte çalışma süreleri			
Bir yıldan az	49,5	21,7	0,0
1 - 4 yıl	40,0	34,8	6,7
5 - 9 yıl	2,2	34,8	12,0
10 - 14 yıl	8,3	0,0	12,5
15 - 19 yıl	0,0	8,7	25,5
20 + yıl	0,0	0,0	43,3

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihlinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Yine tablo 8'e göre iyi durumda olanlar grubunda bulunan deneklerden şu anda çalıştıkları işte 20 yıldan daha fazla çalışanlarının oranı %43,3 iken, kaybedenler grubundaki deneklerin %89,5'i 4 yıldan daha az süredir aynı işte çalışmaktadırlar.

Piramidin ortasında yer alan büyük çoğunluk, piramidin üstündeki azınlık kadar rant ve refah seviyesi elde etmese de, göçten fayda sağlayarak ekonomik durumunu iyileştiren bir kesimi oluşturmaktadır. İdare edenler olarak adlandırılan bu grupta ev sahipliği oranı 44,8'dir (Tablo 9). Bu gruba dahil olanların çok az bir bölümü aynı zamanda arsa sahibi olabilmiştir. Bu grubun arsa sahiplerinin arsalarında bulunan ortalama daire sayısı ise 3,8'dir.

Çeliktepe'de 'Dönüştürme Kapasiteleri'nin Tükenişi

Tablo 10'da piramitsel yapıyı oluşturan grupların Çeliktepe'ye ilk yerleştikleri dönemdeki yerleşme sebepleri incelenebilir. Buna göre, kaybedenlerin daha çok İstanbul'da iş bulmak amacıyla (%53,8), idare edenlerin (%34,8) ve iyi durumda olanların (%50) ise Çeliktepe'de akrabaları, hemşehrileri vb. olduğu için geldikleri görülecektir. Ayrıca iyi durumda olanların %29'u ise Çeliktepe'ye ev ve arsa sahibi olabilmek için geldiklerini belirtmişlerdir. Bu, çoğunluğu 1970 öncesinde Çeliktepe'ye göç etmiş olan söz konusu grubun içerisindeki belli bir kesimin gerçekleştirdiği göçün hazırlıklı bir göç olduğunu ve barınma amacından ziyade mülk sahibi olabilme amacına sahip bireylerin oranının azımsanamayacak düzeyde olduğunu göstermektedir.

Göçmen grupların akraba, hemşehri ve tanıdıklarıyla yardımlaşma düzeylerine bakıldığında, Çeliktepe'ye yerleşmeden önce görüşülen, Çeliktepe'de ikamet eden akraba, hemşehri ve / veya

Tablo 9: Üçlü piramitsel yapıda refah ve yoksulluk göstergeleri (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
1. Toplam içindeki oranları	24,0	58,0	18,0
2. Grup içindeki oranları			
2.a Gruplara göre geldikleri yer			
İstanbul içinden gelenler	75,0	60,9	53,0
İstanbul dışından gelenler	25,0	39,1	47,0
2.b Dönemlere göre Çeliktepe'ye yerleşim oranları			
1970 öncesi gelenler	0,0	13,0	76,0
1970-1990 arasında gelenler	8,3	34,8	24,0
1990 sonrası gelenler	91,7	52,2	0,0
2.c Dönemlere göre arsa elde etiş oranları			
Arsa elde edenler içinde 1970 öncesi arsa elde edenler	0,0	52,0	63,6
Arsa elde edenler içinde 1970-1990 arası arsa elde edenler	0,0	25,5	36,4
Arsa elde edenler içinde 1990 sonrası arsa elde edenler	0,0	22,5	0,0
2.d Ev ve arsa sahipliği ile ilgili bazı göstergeler			
Çeliktepe'de ev sahipliği	8,0	44,8	100,0
Kiracılar	91,7	41,4	0,0
Başka şekilde Çeliktepe'de barınma	8,3	13,8 *	0,0
Aylık ödenen kira tutarı (Kiracılar içinde - ortalama değer)**	224,3	290,4	0,0
Arsa sahipliği	0,0	27,6	100,0
Arsa sahiplerinin binalarında dolu daire sayısı (ort.) ***	0,0	3,8	7,1
Arsa sahiplerinin binalarında dükkan	0,0	12,5	42,6
İstanbul'da 2. Ev (Çeliktepe dışı)	0,0	13,8	63,8
İstanbul'da 3. Ev (Çeliktepe dışı)	0,0	6,9	31,9
Çeliktepe'de başka ev	0,0	12,6	47,3
2.e Dayanıklı tüketim mallarına sahiplik oranları			
Telefon	41,7	93,1	100,0
Cep telefonu	75,0	82,8	100,0
Bilgisayar	0,0	24,1	42,6
TV	83,3	100,0	100,0
VCD-DVD çalar	33,3	65,5	57,3
Buzdolabı	83,3	100,0	100,0
Bulaşık makinesi	0,0	37,9	94,4
Çamaşır makinesi	50,0	96,6	100,0
Mikrodalga fırın	0,0	3,4	31,8
Elektrikli süpürge	66,7	89,7	100,0
Otomobil	0,0	27,6	44,8

(*) Bu değeri oluşturan yanıtlardan en çok tekrar edeni "baba mülkiyeti"dir. 'Kaybedenleri oluşturan grubun bu satırdaki yanıtlarından en çok tekrar edenleri ise kira ödenmeyen "iş yeri sahibine ait iş yeri" ya da "iş yerinin sağladığı geçici-dönemlik daireler"dir.
(**) Bu değer YTL (para birimi) cinsindendir.
(***) Bu değer adet cinsindendir.
Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

tanıdıkları olan göçmenlerin oranı, iyi durumda olanlardan kaybedenlere doğru azalış göstermektedir. Kaybedenlerin %33,3'ü Çeliktepe'ye hiçbir tanıdık ya da akrabaları olmaksızın göç ederken, iyi durumda olanların %87,5'i bunlardan en az birine sahip olarak göç etmiştir. Yine bu kişilerle yakınlık dereceleri ve yardımlaşma düzeylerine bakıldığında benzer ilişkiler kurulabilmektedir.

Çeliktepe'de sosyal güvenlik kurumlarına bağlılık oranları oldukça düşük seviyededir. Tablo 11'e göre Çeliktepe'deki hane reislerinin %32'si herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı değildir. Yapılan derinlemesine mülakatlarda özellikle maddi durumu iyi olan dernek üyelerinin herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayı gereksiz gördüğü tespit edilmiştir.

Tablo 12'ye göre özellikle kaybedenler grubu için örgütlülük düzeyleri de dikkat çekmektedir. Bu grup içinde iş yerinde sendikası olanların oranı %20 iken, sendikaya üye olan kimse yoktur.

Tablo 10: Piramitsel yapıda göçmen grupların Çeliktepe'ye yerleştikleri dönemdeki *'dönüştürme kapasiteleri'*nin ölçümünde açılım verebilecek parametreler (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
1. Çeliktepe'ye yerleşme sebebi			
Ev-arsa sahibi olabilmek için gelenler	0,0	13,0	29,0
Çeliktepe'de akrabaları, hemşehrileri vb. olduğu için gel.	25,0	34,8	50,0
İstanbul'da iş bulmak için	53,8	4,3	0,0
Kiralar ucuz olduğu için gelenler	0,0	13,0	0,0
İş yerine / kent merkezine yakın olduğu için gelenler	8,3	21,7	18,9
Tesadüfen	4,5	8,7	0,0
Diğer	8,4	4,3	2,1
2. Akraba, hemşehri ve tanıdıklarla yardımlaşma			
2.a Çeliktepe'ye yerleşmeden önce görüştüğü, Çeliktepe'de ikamet eden akraba, hemşehri ve / veya tanıdıkları olanlar	66,7	73,9	87,5
2.b Bu kişilerle yakınlık dereceleri *			
Yakın akrabası olanlar	75,0	70,6	42,9
Uzaktan akrabası olanlar	37,5	52,9	28,6
Hemşehrileri olanlar	75,0	64,7	57,1
Tanıdıkları olanlar	25,0	41,2	14,3
2.c Bu kişilerden yardım alanlar	62,5	64,7	85,7
2.d. Alınan yardımların sağladığı kolaylıklar *			
Yardım eden kişinin yanında barınma	55,3	72,7	53,9
Kiralık ev bulma	100,0	63,6	56,1
Ev sahibi olma	0,0	27,3	66,7
Arsa sahibi olma	0,0	27,3	66,7
İş bulma	76,2	54,5	83,3

(*) Sonuçların dökümündeki söz konusu anket sorusunda deneklerin birkaç seçenek birden seçilebilmelerine olanak tanındığı için sınıflamaların değerler toplamı %100 değildir.

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Tablo 11: Piramitsel yapıda bugünkü *'dönüştürme kapasiteleri'*nin ölçümünde açılım verebilecek parametreler - I (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)	Toplam (%)
1. Medeni hal				
Evli	50,0	86,2	88,9	78,0
Bekar	33,3	3,4	0,1	10,0
Dul	16,7	10,3	11,0	12,0
2. Sosyal güvenlik kurumlarına bağlılık				
Bağlı	50,0	75,9	66,7	68,0
Bağlı değil	50,0	24,1	33,3	32,0
3. Devlet kurumları, dernek-vakıf vb. kaynaklardan ayni ve / veya nakdi yardım alma durumu				
Yardım alıyor	33,3	10,3	0,0	14,0
Yardım almıyor	66,7	89,7	100,0	86,0
4. Akraba, hemşehri ve tanıdıklarla yardımlaşma				
İstanbul'da yaşayan yakın-uzak akraba hane sayısı (ort.)*	27	92	105	78
Yardım alıyor	38,2	18,2	0,0	18,2
Yardım ediyor	0,0	45,5	41,4	40,8
Yardım alınıyor, yardım etmiyor	61,8	36,4	55,6	41,0
5. Örgütlülük düzeyi				
Çalışanlar içinde iş yerinde sendikası olanlar	20,3	8,7	0,0	10,3
Sendikası olanlar içinde sendikaya üye olanlar	0,0	50,1	0,0	25,0
Herhangi bir vakıf ve/veya derneğe üye olanlar	8,3	27,6	52,7	24,0
Oy verenler içinde oy verdiği partiyle üyelik, delegelik vb. ilişkileri olanlar	2,2	23,4	11,1	17,4

(*) Bu gösterge adet cinsindendir.

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Tablo 12: Piramitsel yapıda bugünkü *'dönüştürme kapasiteleri'*nin ölçümünde açılım verebilecek parametreler - 2 (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
1. Örgütlülük düzeyi - 1			
1.a Sendika üyelerinin aktiflik düzeyi			
Sadece üye olanlar	0,0	5,0	0,0
Ara sıra toplantılara katılanlar	0,0	95,0	0,0
Aktif olarak faaliyetlere katılanlar	0,0	0,0	0,0
Yönetimde görev alanlar	0,0	0,0	0,0
*1.b İş yerinde sendikası olan; ancak sendika üyesi olmayanların üye olmama sebepleri**			
Faydasına inanmayanlar	89,7	68,1	0,0
Dünya görüşüne uymadığını belirtenler	5,5	24,7	0,0
Sendikalarla ilgili yeterli bilgi sahibi olmayanlar	3,8	3,2	0,0
Diğer	1,0	4,0	0,0
2. Örgütlülük düzeyi - 2			
2.a Vakıf ve/veya dernek üyelerinin aktiflik düzeyi			
Sadece üye olanlar	100,0	12,5	0,0
Ara sıra toplantılara katılanlar	0,0	27,0	0,0
Aktif olarak faaliyetlere katılanlar	0,0	37,5	35,0
Yönetimde görev alanlar	0,0	23,0	65,0
2.a Hemşehri dernekleri olan; ancak dernek üyesi olmayanların üye olmama sebepleri			
Faydasına inanmayanlar	72,5	66,9	3,0
Aidatlarını ödeyemediklerini belirtenler	22,2	9,1	0,0
Faaliyetleri durduğu için üyelikten ayrılanlar	0,0	20,2	94,2
Diğer	5,3	3,8	2,8

(*) 1.b göstergesi anket formundaki açık uçlu sorulara verilen yanıtlarla oluşturulmuştur.
Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çaliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Aynı şekilde dernek üyeliği iyi durumda olanlar için %52,7 iken, kaybedenler içerisinde %8,3'tür. Benzer ilişkiler seçimlerde oy kullanma yüzdeleri arasında da kurulabilmektedir.

Sendika üyeliğinin görüldüğü tek grup olan idare edenlerde iş yerinde sendikası olanlar içinde sendikaya üye olanların oranı %50,1'dir (Tablo 11). Tablo 12'de sendika üyesi olmayanların üye olmama sebepleri incelendiğinde ise çoğunluğun sendikanın faydalarına inanmadığı görülecektir. Vakıf veya derneklere üye olanlar içerisinde üyelerin aktiflik düzeylerine bakıldığında, kaybedenlerin tamamının yalnızca pasif üyeler oldukları, idare edenlerin kaybedenlere göre daha etkin üyeler oldukları ve iyi durumda olanlarınsa büyük bir çoğunluğunun yönetimde yer aldıkları görülmüştür.

Tablo 13 piramitsel yapıyı oluşturan grupların aralarındaki farklılıkları algılayabilmek adına önemli sonuçlar taşımaktadır. Grupların siyasi tercihlerini görebileceğimiz ilk göstergeye göre AKP'ye oy veren kişi yüzdesi oldukça yüksektir. Ancak her ne kadar çoğunluğu ifade etmese de, kaybedenlere doğru muhalefet partilere oy veren deneklerin yüzdesi artmakta, hatta daha radikal partilere (DEHAP vb.) oy veren kesimler ortaya çıkmaktadır.

İyi durumda olanlarda muhalefet partilere oy verenler yok denecek kadar azdır. Bununla beraber yine iyi durumda olanlarda oy verdiği partiyi belirtmek istemeyenlerin yüzdesi de %45,8 gibi yüksek bir orandır.

Tablo 13: Piramitsel yapıda bugünkü *'dönüştürme kapasiteleri'*nin ölçümünde açılım verebilecek parametreler - 3 (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
1. Siyasi tercihler			
1.a Son genel seçimlerde oy verilen parti (oy verenler arasında %)			
AKP	60,0	45,7	44,4
CHP	20,0	18,5	5,6
DSP	0,0	7,4	3,7
MHP	10,0	3,7	0,0
Diğer	5,5 *	7,4	0,5
Söylemek istemeyenler	4,5	17,3	45,8
1.b Son genel seçimlerde oy kullanmayanların oy kullanmama sebepleri			
Partilere güvensizliği olanlar	55,0	45,0	0,0
Seçimlere ilgisiz olanlar / seçmen kaydı olmayanlar	42,0	12,0	0,0
Diğer (Askerlik, hastalık vb.)	3,0	43,0	0,0
1.c Son muhtarlık seçimlerinde oy verilen aday (oy verenler arasında %)			
Şimdiki muhtara oy verenler	33,3	66,6	77,8
Başka adaya oy verenler	50,0	25,9	22,2
Söylemek istemeyenler	16,7	7,5	0,0
1.d Son muhtarlık seçimlerinde Çeliktepe'de oy kullanmayanların oy kullanmama sebepleri			
Adaylara güvensizliği olanlar	33,4	50,0	0,0
Seçimlere ilgisiz olanlar / seçmen kaydı olmayanlar	16,6	0,0	0,0
Memleketinde kullananlar	50,0	39,0	0,0
Diğer (Askerlik, hastalık vb.)	0,0	11,0	0,0
2. Klientalist bağlar			
*2.a Şimdiye kadar herhangi bir konu için iletişime geçilen resmi kurumlar***			
Muhtarlık	66,7	93,1	100,0
İlçe Belediyesi	0,0	55,2	78,0
Büyükşehir Belediyesi	0,0	24,1	45,0
Kaymakamlık	0,0	10,3	22,0
Valilik	0,0	3,4	20,0
İletişime geçmeyenler	33,3	6,9	0,0
2.b Bu kurumların herhangi birinde akraba, hemşehri ya da tanıdığı bulunanlar	0,0	28,6	75,0

(*) Bu göstergeyi yalnızca "DEHAP" oluşturmaktadır.
(**) Söz konusu anket sorusunda birkaç seçenek birden seçilebildiğinden bu göstergedeki sınıflamada değerler toplamı %100 değildir.
Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Tablo 13'deki, grupların klientelist bağlarıyla ilgili fikir veren diğer göstergeye bakılacak olursa, iyi durumda olanların muhtarlıktan valiliğe kadar bir çok resmi kurumla iletişime geçtiği, ancak kaybedenlere doğru bu ilişkinin zayıfladığı görülecektir. İyi durumda olanların tamamı en az bir kez muhtarla iletişime geçmiştir.

Tablo 14'e göre iyi durumda olanlar içerisinde kendi hesabına çalışanların tamamı akrabalarını ya da hemşehrilerini yanında çalıştırmaktadır. Bu durum iyi durumda olanların hemşehrilik ilişkilerinin en azından iş hayatında hala sürdürdüklerini göstermektedir. Benzer bir ilişki idare edenler içerisinde görülmemektedir.

Kaybedenler grubunda yüksek düzeyde ek işte çalışma oranı söz konusudur. Bu grubun %70,3'ü ise yevmiyeli çalışmaktadır. Yapılan mülakatlar sonucunda bu grup içerisinde özellikle erkek

Tablo 14: Piramitsel yapıda bugünkü *'dönüştürme kapasiteleri'*nin ölçümünde açılım verebilecek parametreler - 4 (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler	İdare Edenler	İyi Durumda Olanlar
1. Kendi hesabına çalışanlar			
1.a Yanında çalıştırdığı kişiler olanlar	0,0	25,0	68,0
1.b Yanında çalışanlar arasında akraba ve/ veya hemşehrisi bulunanlar	0,0	88,0	100,0
1.c Bu kişilerle yakınlık dereceleri			
Yakın akrabası olanlar	0,0	6,0	32,0
Uzak akrabası olanlar	0,0	1,0	64,0
Hemşehrisi olanlar	0,0	10,0	100,0
Tanıdıkları olanlar	0,0	13,0	16,0
2. Ek işte çalışanlar			
2.a Geçen hafta içinde ek gelir elde etmek için başka bir işte çalışanlar	40,0	25,0	0,0
2.b Grupların bu ek işlerindeki statüleri			
Ücretli	13,1	28,6	0,0
Yevmiyeli	70,3	54,9	0,0
Ev işçisi	11,1	0,0	0,0
Kendi hesabına (Esnaf)	0,0	14,3	0,0
Kendi hesabına (Seyyar)	5,5	0,0	0,0
İşveren	0,0	2,2	0,0
Toplam	*100,0*	*100,0*	*0,0*
2.c Esas ve ek işte fiili olarak günde çalışılan ortalama süre (saat)	12,3	9,3	0,0
3. İşsizler			
3.a Geçimi sağlama yolları			
Akraba yardımı	0,0	13,4	0,0
Borç alarak	51,5	13,4	0,0
Birikimden para ile	0,0	32,7	0,0
Ev eşyası, ziynet eşyası vb. satarak	0,0	3,3	0,0
Diğer aile fertlerinin kazançlarıyla	47,4	34,5	0,0
Kira geliri ile	0,0	2,1	0,0
Diğer	1,1	0,6	0,0
Toplam	*100,0*	*100,0*	*0,0*
3.b Düzenli işinin olmadığı ortalama süre (yıl)	8,2	2,0	0,0
3.c Ücretli - maaşlı çalışmak için düzenli bir iş arayanlar	49,7	95,1	0,0
3.d Düzenli - geçici de olsa iş imkanı bulursa çalışacak olanlar	83,8	100,0	0,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

hane reisleri için şoförlük, dul kadın hane reisleri içinse ev işçiliğinin (temizlik, ütü vb.) ön plana çıktığı saptanmıştır. Yapılan işlerin ağırlığının yanında anket sonuçlarına göre bu grubun esas işleriyle birlikte günde ortalama 12 saat çalıştığı saptanmıştır.

İşsizlik oranının %16,6 olduğu kaybedenler grubunda işsizlerin geçimlerini sağlama yolu olarak borç almayı tercih ettikleri görülmektedir. Grubun %51,5'i geçimini borç alarak sağladığını belirtmiştir. İdare edenlerde ise ağırlık "diğer aile fertlerinin kazançlarıyla" yanıtını verenlerdedir. Buradan da kaybedenlerin daha tekil-yalnız bir yaşam koşulu içerisinde hayata karşı savaş verdiği sonucu çıkarılabilir.

Tablo 15'te Çeliktepe'de ve piramitsel yapıda kentsel - yerel aidiyetlik ve kent içi - kent dışı göç eğilimleri incelenmiştir. Bu sonuçlara göre, "kendisini gecekondulu olarak görme" değişkeniyle

Tablo 15: Piramitsel yapıda kentsel - yerel aidiyetlik ve Çeliktepe'deki mevcut kent içi - kent dışı göç eğilimleri (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)	Toplam (%)
1. Kentsel - yerel aidiyetlik				
1.a Kendisini "gecekondulu" olarak tanımlayanlar	50,3	11,9	2,2	19,4
1.b Kendisini Çeliktepe'ye ait hissedenler	50,3	56,1	96,6	58,0
1.c Kendisini İstanbul'a ait hissedenler	48,2	41,9	87,3	51,6
2. Mevcut kent içi - kent dışı göç eğilimleri				
2.a Yaşadığı çevreden memnun olanlar	50,3	54,5	66,7	55,7
2.b Yaşadığı çevreden memnun olmayanların memnuniyetsizlik sebepleri				
Rekreatif donatı alanları eksikliği	73,2	24,5	5,4	33,2
Çevresel kalitenin düşüklüğü	0,0	22,2	11,2	15,1
Kalabalık	0,0	16,7	0,0	9,7
Kökene bağlı sosyo-kültürel uyuşmazlık	0,0	11,1	21,4	10,3
Mahremiyet ve güvenlik sorunu	0,0	9,1	54,7	15,8
Çeliktepe'deki hayat pahalılığı	25,0	5,7	0,0	7,8
Özellikler için kolaylıkların bulunmaması	0,0	10,2	7,0	7,6
Diğer	1,8	0,5	0,3	0,5
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
2.c Çeliktepe'den taşınmayı düşünenler	27,5	43,6	33,3	37,9
2.d Taşınmayı düşünenlerin taşınmayı istedikleri yerler				
Ümraniye	3,3	8,6	37,9	12,8
Sultanbeyli	11,1	29,9	8,9	22,0
Sarıyer	7,8	9,1	9,8	9,0
Beşiktaş	0,0	1,5	41,6	9,0
Kadıköy	0,0	10,0	0,0	5,8
Kağıthane (Başka semt) *	44,5	23,1	0,4	22,6
Diğer ilçeler	22,2	14,5	1,4	14,0
Memleketine taşınmayı düşünenler	6,1	3,3	0,0	3,5
Taşınacağı yerin önemli olmadığını belirtenler	5,0	0,0	0,0	1,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

(*) Bu göstergeyi oluşturan yanıtlardan en çok tekrar edenleri sırasıyla şöyledir: "Sanayi Mahallesi, Merkez Mahallesi, Nurtepe ve Gültepe.

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Kaybedenler ile diğer gruplar birbirinden net olarak ayrılmaktadır. Kaybedenlerin %50,3'lük bir çoğunluğu kendisini gecekondulu olarak tanımlarken, diğer iki grupta bu oranlar oldukça düşüktür. Kendisini Çeliktepe'ye ve İstanbul'a ait hissetme değişkenlerine göre ise İyi Durumda Olanlar ile diğer gruplar birbirinden net olarak ayrılmaktadır. İyi durumda olanlarda büyük bir çoğunluk kendisini hem Çeliktepe'ye hem de İstanbul'a ait hissetmektedir. Diğer gruplarda ise söz konusu oranlar bu denli yüksek değildir.

Tablo 15'ten çıkarılacak önemli sonuçlardan bir diğeri ise Çeliktepe bütününde insanların %55,7'sinin yaşadığı çevreden memnun olmadığıdır. Bu memnuniyetsizliğin nedenleri incelendiğinde ise özellikle kaybedenlerin ve iyi durumda olanların birbirlerinden ayrı nedenler ileri sürmüş oldukları görülecektir. Kaybedenlerin %73,2'lik bir çoğunluğunun Çeliktepe'de rekreatif donatı alanlarının eksikliğinden dolayı memnuniyetsiz oldukları görülürken, iyi durumda olanların %54,7'sinin Çeliktepe'deki mahremiyet ve güvenlik sorunlarından dolayı memnuniyetsiz oldukları saptanmıştır. Kaybedenlerin bu eksikliği belirtmeleri, söz konusu grubun ekonomik

yoksulluğun yanı sıra kentin bireylere sağladığı olanaklara erişememe sebebiyle ortaya çıkan yoksunluğu da yaşadıklarını göstermektedir. Anket sonuçlarına göre boş zamanlarında ve tatillerde genel olarak Çeliktepe dışına çıkamadıklarını, hatta boş zamanlarının çoğunu yaşadıkları evde istirahat etmekle geçirdiklerini belirten bu grubun, kentin diğer bölgelerindeki olanaklara da ulaşamadıkları görülmektedir. Bu durum, içinde bulunulan ekonomik yoksullukla hissedilen yoksulluğun birbirinden farklı olabileceğinin Çeliktepe'deki görüntüsüdür. İyi durumda olanlar içerisindeki %54,7'lik bir çoğunluğun Çeliktepe'deki mahremiyet ve güvenlik sorunlarından dolayı memnuniyetsiz olduklarını belirtmeleri ise, söz konusu grubun ekonomik olarak sınıf atladıktan sonra, kendilerini "şiddeti ve sefilliği" ifade eden alt gelir gruplarından yalıtma eğilimi taşımaya başladıklarının ifadesi olarak yorumlanabilir.

Sonuçlar

Çeliktepe araştırmasının sonuçlarına göre bugünün Çeliktepe'sindeki kent yoksullarının yapabilirliklerini sınırlayan bazı unsurlardan bahsedilebilir.

- Bunlardan ilki ve belki en önemlisi göçmen grupların kente göç etme dönemlerinin göç sonrasındaki sosyo-ekonomik durumlarındaki değişimlerde belirleyici olmasıdır. Çeliktepe araştırması göstermiştir ki, ilk göç eden gruplar (özellikle 1990 öncesinde) hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açılardan kente tutunmanın yollarını bulabilmiş ve bugünün Çeliktepe'sinin arsa ve ev sahibi olan kazanlarını oluşturmuşlardır. Öte yandan geç göç eden gruplarsa bu olanaklara çeşitli sebeplerden ötürü kavuşamamışlardır.
- En fazla yirmi sene önce kendileriyle benzer yoksulluk düzeyinde olan grupların erişebilecekleri sıçrama noktalarına artık bu kesim sahip değildir. Bu sıçrama noktalar 1 gecekondu alanlarının eriştiği had safhadaki nüfus ve yapı yoğunluğu nedeniyle erişilmez hale gelmiştir. Artık kentte işgal edilebilecek arsa kalmamıştır.
- Tüm dünyada etkileri gözlenen yeni sosyal oluşumlar, toplumların aktif ve pasif güven düzeylerini düşürmüş, cemaat ilişkilerini derinden etkileyerek dönüştürmüş ve bununla birlikte sosyal bir varlık olması beklenen insanı atomistik hale getirmiştir. Bu değişimler kent yoksullarının sosyal ve psikolojik dayanma noktalarını ortadan kaldırmış, yoksulluğu geç göç eden kesimler için 'yalnız' yaşanan bir yoksunluk haline getirmiştir.

Sonuç olarak bugüne dek cemaatleşmeye ve cemaat içi 'dönüştürme kapasiteleri'ni arttırma uğraşlarına dayanan yasadışı yapılaşma sürecinin kent özelinde son derece endişe verici sonuçlar 1 olmuştur. Artık kentleri baştan ayağa yeniden kurmaya yönelik hızla artan bir toplumsal parçalanma süreci olarak da okunabilecek bu etki, birbirinden kopan toplumsal sınıflar yaratmıştır.

Kaynaklar

Altınok, E. (2006) Yasadışı Yapılaşan Alanlarda Dönüştürme Kapasitelerinin Tükenişi ve Kentsel Yoksulluk - Çeliktepe Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Alpar, İ. ve Yener, S. (1991) Gecekondu Araştırması, Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Planlama Dairesi, Ankara.

Boratav, K. (1994) İstanbul'da ve Anadolu'da Sınıf Profilleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Enlil, Z. M., Dinçer, İ. (1999) İstanbul'un Kültürel Peyzajı: Uzlaşma ve Çatışma Mekanları, 3. Binyılda Şehirler: Küreselleşme, Mekan, Planlama, 8-10 Kasım 1999 Dünya Şehircilik Günü 23. Kolokyum kitabı içinde (Yayına hazırlayan İclal Dinçer), İstanbul

Erder, S. (1996) İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İletişim Yayınları, İstanbul.

Erder, S. (1997) Kentsel Gerilim: Enformel İlişki Ağları Alan Araştırması, umag, Ankara.

Erder, S. (1998) "Köysüz 'Köylü' Göçü", Görüş, 34:17-21.

Dinçer, İ., Enlil, Z. (2002) "Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabaşı-İstanbul", Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama; Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu, Ankara, 6-8. Kasım.2002, Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama içinde, Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2002, ss: 415-424

Göç-Der (2002) Research and Solution Report on the Socio-Economic and Socio-Cultural Conditions of the Kurdish Citizens Living in the Turkish Republic Who are Forcibly Displaced Due to Armed Conflict and Tension Politics; The Problems They Encountered Due to Migration and Their Tendencies to Return Back to the Villages. Istanbul: Göç-Der, p.242

Şenyapılı, T. (1976) Kent Yaşantısıyla Bütünleşememiş Kesim, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Yelken, R. (2000) "Yeni Sosyal Oluşumlar ve Cemaatin Dönüşümü" III. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 2-4 Kasım 2000, Eskişehir.

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2002) Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, 28-344, İstanbul

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2003) "Sultanbeyli: Enformelin Kurucu Yıkıcı Gücü", Cogito, 35: 21-27.

YOKSULLUK DEPLASMANDA

Prof. Dr. Ayşe Nur ÖKTEN
Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Arş. Gör. Ömer BİLEN
Yıldız Teknik Üniversitesi İstatistik Bölümü

Arş. Gör. Emrah ALTINOK
Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

Kentsel yeniden yapılanma bağlamında yerel yönetimlerin yürüttüğü operasyonlar özellikle toplumun en yoksul kesimini etkilemektedir. Yenileme, dönüşüm vb. temalarla yapılan kökten müdahaleler bu alanların kullanıcılarını çeşitli kararlar almak ya da başkaları tarafından alınmış kararlara uymak; ama her iki durumda da maddi ve manevi bir yük altına girmek zorunda bırakmaktadır. Son birkaç on yılın temel söylemi kentsel projelerde yerel koşulların projeyi biçimlendirmesi, yerel aktörlerin sürece aktif olarak katılarak projeye yön vermesi; bir başka deyişle, katılım ilkesi üstüne kuruludur. Ne var ki katılım, kurumsal olduğu kadar toplumsal, kültürel ve ekonomik bir sorunsaldır; gerçekleşmesi bazı koşulların varlığına bağlıdır.

Öncelikle, bir yerde yaşayanların planlama sürecine katılarak barınma ve çalışma koşullarını değiştirebilmeleri, bu yönde kararlar verebilmeleri için kendilerine değerlendirebilecekleri seçenekler sunulması birinci koşuldur. İkinci koşul, aktörlerin bu seçenekler üzerinde pazarlık edebilecek donanıma; gerekli ekonomik yükümlülüklere katlanabilecek güce sahip olmalarıdır; üçüncüsü, planlama sürecini etkileyebilmek için sürece ilişkin tam bilgiye ve örgütlenme becerisine sahip olmalarıdır. Oysa yenileme operasyonlarının hedefi olan alanlarda çoğunlukla toplumun en yoksul, en donanımsız kesimi barınmakta ve çalışmaktadır. Gerek ekonomik gerek toplumsal açıdan kaynakları çok kısıtlı olan bu kesim, kentsel operasyonlar karşısında barınma ya da çalışma koşullarını değiştirmek, ya da yer seçimi kararları vermek için hemen hemen hiçbir seçeneğe, kapasiteye sahip değildir. O nedenle, yaşadığı kentsel mekân salt bir konut ya da çalışma alanı olmaktan daha güçlü bir anlam taşımaktadır. Bu anlam her zaman bir bağlılık niteliğinde olmayabilir. İnsanların yaşadıkları mekânda bazı rahatsızlıklarının ya da anlaşmazlıklarının ol-

ması, orada bazı değişiklikler istemeleri, hatta taşınmaya istekli olmaları da mümkündür. Ancak burada önemli olan iki konu bulunmaktadır: (1) Barınma ya da çalışma alanı, özellikle yoksul ve yoksun kesim için coğrafi bir mekân olmaktan öte yaşamı topyekûn kavrayan bir yerdir. Bu yerler bu insanlara varlıklarını geçici çözümlerle sürdürme olanağı sunmaktadır. Ama bu alanlara sığınmış, yaşama tutunmaya çalışan insanların işsizlik ya da işini sürdürme, meslek edinme, eğitim gibi sorunları çözüm beklemektedir. (2) Yenileme operasyonlarının kapsamında, bu alanlarda yaşayan yoksul kesimin koşullarını iyileştirme kaygısı yoktur. O nedenle, bu kesimin yerinde kalması yoksulluk koşullarının sürdürülmesi, kentin başka bölgelerine gitmeye zorlanmaları ise yoksulluklarının coğrafi konumunun değişmesi anlamını taşımaktadır.

Bu noktada, yenileme projelerine ilişkin tartışmaların yoksulluğun deplasmanı meselesiyle sınırlı kalmaması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Tartışmaların giderek kısırlaştığı bu düzlem aşılmalıdır. Tartışmaların odağında çoğunlukla yoksul bireylerin yenileme müdahalesinin getirdiği deplasman sürecinden her anlamda olumsuz etkileniyor olmaları yatmaktadır. Oysa, özellikle 'kronik' olarak ifade edilebilecek bir yoksullukla boğuşan bireylerin yaşadığı yenileme alanlarındaki tartışma, yoksulun o alanda kalıp kalmaması gerektiğine dair bir soruna indirgenmemelidir. Çünkü bu alanlardaki genç kuşakların öncelikle hızla değişmekte olan dünyada yaşamak üzere eğitim görmesi, beceri kazanması çözüm beklemektedir. Bu alanlarda yaşayan kadınların büyük bir bölümü için en temel eğitim, çalışma ve yaşama olanaklarından yoksun bırakılmak önemli bir sorundur ve çözüm beklemektedir. Ayrıca yoksulların işsizlik, eğitim ve sağlık sorunları da çözüm beklemektedir. Artık kentteki

yoksulların yapabilirliğinin arttırılması için geliştirilen stratejilerin, uygulanan projelerin sorgulandığı, mekanın bu bağlamda tartışıldığı bir düzleme erişilmesinin zamanı gelmiştir.

İstanbul'daki yenileme alanlarından birisi de Yenikapı'dır. Burada, kentsel mekânın projelendirilmesine henüz başlanmadan bir toplumsal araştırma ve çözümleme çalışması yapılmıştır. Bu bildirinin amacı, bu alan çalışmasının sonuçlarından yararlanarak,

i. Yenikapı'nın, orada yaşayanların gözündeki anlamını ortaya koymak;

ii. Dönüşüm ve yenileme projelerini birer toplumsal gelişme projesi olarak ele alma gerekliliğine işaret etmek;

iii. Yoksullukla mücadele için makro ve mikro stratejiler geliştirilmesi ve enerjimizin bu stratejiler üstüne yoğunlaşması gerektiğini vurgulamaktır.

Deplasmandaki Yoksulluk ve Yenikapı

Yöntem

2008 yılında yürütülmüş olan Yenikapı sosyal araştırmasının ana kitlesi yenileme projesi alanındaki haneler ve iş yerlerinden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan gözlem teknikleri, yığın görüşmeleri (anket) ve derinlemesine görüşmelerdir.

Yığın görüşmelerinde üç ayrı anket süreci tasarlanmıştır. Bunlardan ilki tüm hanelere (%100) uygulamak üzere tasarlanmış olan "kısa hanehalkı anketi"dir. İkincisi, çok aşamalı olasılıklı

örnekleme (%30) ile seçilen hanelere uygulanmak üzere tasarlanan "uzun hanehalkı anketi"dir. Üçüncüsü ise bölgede bulunan tüm ticari birimlere uygulanan "işyeri anketi"dir.

Derinlemesine görüşmeler kapsamında Yenikapı'da farklı yaş gruplarındaki kadın ve erkeklerle, hane, sokak, kahvehane gibi değişik mekânlarda, farklı iş kollarındaki iş yerlerinde 43 adet derinlemesine görüşme yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeler sistematik olarak kaydedilmiş ve araştırma alanı için yaptığımız değerlendirmelerde kullanılmıştır.

Bulgular

Alan çalışması sonuçlarına göre Yenikapı'daki araştırma alanı için %95'lik güven aralığında aşağıdakiler söylenebilir:

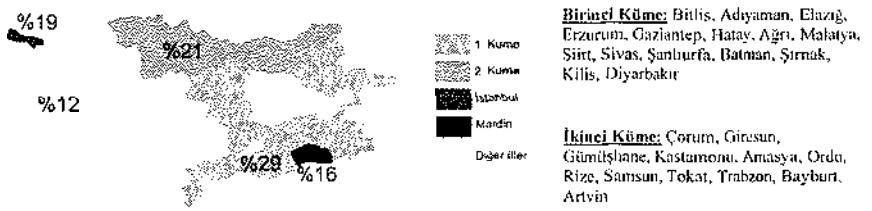
Haneler

• Nüfus 2558 ile 2723 arasındadır. Hane büyüklüğü ortalaması 3,61 ile 4,12 arasındadır.

• Hane Başkanlarının Doğum Yerleri: Doğum yerleri arasında birinci sırada (%29) Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden belirli iller yer almaktadır. Mardin ili de bu bölgede yer almakla birlikte ayrıca belirtilmiştir; çünkü tek başına Mardin doğumluların oranı %16'dır. Bu iki kategori birlikte değerlendirildiğinde, Güneydoğu bölgesi doğumluların oranı %45'i bulmaktadır. İkinci sıradaki kümeyi (%21) Karadeniz Bölgesindeki iller oluşturmaktadır. Üçüncü sırada ise İstanbul (%19) doğumlular gelmektedir (Harita 1).

• Çalışanların meslek sınıflarına göre dağılımı: Yenikapı'da hane başkanlarının %57,2'si beyaz yakalıdır. Bu kümenin içinde %27,6 farklı kademelerde profesyonel meslek sahibidir; %29,6 ise profesyonel meslek sahibi olmayıp hizmet sektöründe daha alt kademede istihdam edilmektedir. Hane başkanlarının %42,6'sı mavi yakalıdır. Bu kümenin içinde %18,3 zanaatkâr veya tarım, balıkçılık vb. meslek sahibidir, %24,3 ise niteliksiz mavi yakalıdır.

Harita 1: Yenikapı'da Hane Başkanlarının Doğum Yerlerinin İllere Dağılımı

Kaynak: Yenikapı, 2008 Alan Çalışması

• Çalışanların işteki durumu: 14 yaş ve üstündeki çalışan bireylerin dörtte biri (%25,9) yevmiyeli ya da seyyar gibi düzenli olmayan, geçici, diğer bir deyişle informal işlerde çalışmaktadır. Kendi hesabına serbest çalışanlar da bu kümeye eklendiğinde informal istihdamın oranı %42,9'u bulmaktadır. %51,4 düzenli ücretli bir işte çalışmaktadır, %5,7 ise işverendir.

• Geçinme koşulları ve gelir: Hanelerin dörtte birinin (%25,7) geliri 500YTL'nin altındadır. Hanelerin %4,6'sı açlık sınırında yaşamaktadır. Hanelerin yarısının (%49,5) geliri TÜİK[1]'in dört kişilik bir aile için hesapladığı yoksulluk sınırında (598 YTL) veya altındadır. Hanelerin yalnızca %7,3'ü 1761 YTL'den daha yüksek geliri olduğunu beyan etmiştir.

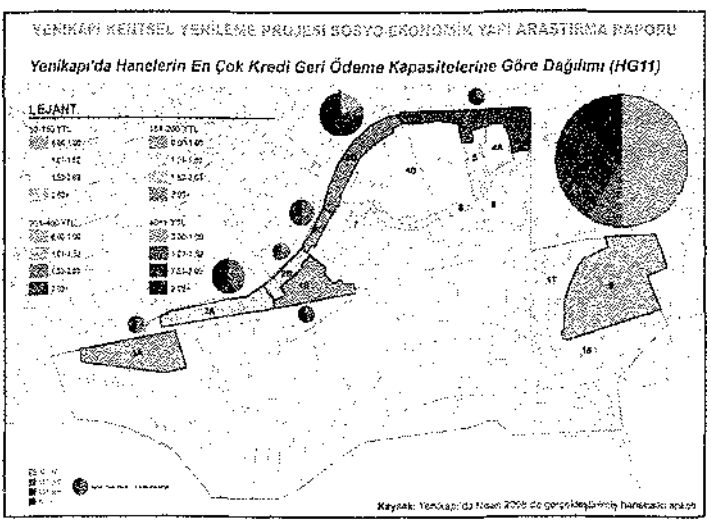
• Mülk sahipliği ve kira: Hanelerin yalnızca %33,6'sı oturduğu konutun mülkiyetine sahiptir; %57,7'si kiracıdır ve %8,6'sı da mülk sahibi olmayıp kira ödemeden oturmaktadır. Kiracıların %8,5'i 150 YTL'nin altında; yarısına yakın bölümü (%48,1) ise 300 YTL'nin altında kira ödemektedir.

• Kredi ödeme gücü: Yalnızca 65 hane (%9,7) bir miktar kredi borcuna katlanabileceğini söylemiştir. Bu 65 hanenin beşte biri ayda ancak 100 YTL veya daha az kredi borcu ödeyebileceğini belirtmiştir; öte yandan, %7,6'sı (5 hane) ayda 1000-4000YTL ödeyebileceğini söylemiştir (Harita 2).

İşyerleri

• Yenikapı'daki işletmelerin %72'sinde çalışan sayısı 1 ila 3 arasındadır. 1 ila 9 arasında olan işletmelerin oranı ise %93'tür. Şirketleşme oranı düşüktür. Kendi hesabına çalışan iş yerlerinin oranı %57, aile işletmelerinin oranı %14,7, şirketleşmiş iş yerlerinin oranı %25,7'dir.

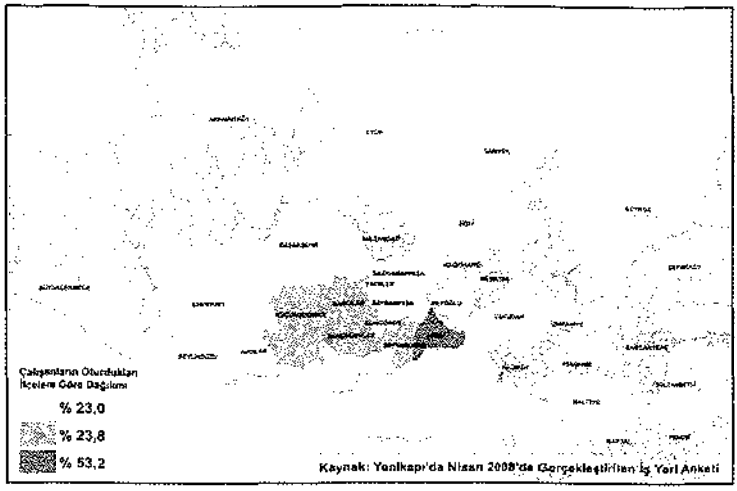
Harita 2: Yenikapı'da Hanelerin En Çok Kredi Geri Ödeme Kapasitelerine Göre Dağılımı

(Bölgeler lokasyon kategorilerine göre renklendirilmiştir. Pasta grafikler bölge içindeki yüzdeleri göstermektedir. Grafikler bölgelerdeki hane sayılarına göre boyutlandırılmıştır.)

[1] TÜİK (2008) Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk sınırları, Türkiye, Tablo T03_261206: 2007 yılında 4 kişilik bir hane için "aylık açlık sınırı" 231 YTL; "aylık yoksulluk sınırı" 598 YTL olarak verilmiştir. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7

Harita 3: Yenikapı'da Çalışanların İstanbul'da Oturdukları İlçelere Göre Dağılımı

• Mekân açısından bakıldığında, Yenikapı'daki iş yerlerinin %26'sının taban alanlarının 25 m^2'den küçük olduğu görülmüştür.

• Yenikapı'daki işletmelerde çalışanların yarısından fazlası (%53,2) Fatih ilçesi içerisinde oturmaktadır. Bunu takiben Zeytinburnu, Bahçelievler, Bağcılar ve Küçükçekmece ilçelerinin oluşturduğu bölgede oturanların oranı ise %23,8'i bulmaktadır. Geriye kalan çalışanların tümü (%23) toplamda 16 ilçenin oluşturduğu geniş bir bölgede oturmaktadırlar (Harita 3).

Yenikapı'da Mekân Yoksul İçin Nasıl Bir 'Yer'dir?

Mekân soyut, geometrik bir kavramdır. Tanımı için mesafe, yön, büyüklük, form, hacim gibi kavramlar kullanılır. Özdeksel biçim ve kültürel yorum mekân tanımının dışında tutulur. Oysa belirli bir mekân, coğrafi konum ile özdeksel (maddi) kültür öğelerinin bir araya geldiği bir olgu niteliğindeyse ve ona bir anlam yükleniyorsa, orası artık toplumsal bir 'yer' olmuş demektir. Mekânın öz nitelikleriyle yoksulluk ilişkisinin önemli bir boyutu coğrafi konumun getirdiği kolaylıklara ilişkindir. Yoksul birey için ulaşım maliyeti son derece önemlidir. Yenikapı bu bağlamda, Yenikapılıların da deyimiyle, "her yere yakın"dır.

Öte yandan, bir yerleşim alanının dokusu ve barındırdığı yapıların niteliği, plan şemaları yoksulluğun yaşandığı bir bölgede insan yaşamı ile bütünleşmekte ve mekâna özgün bir anlam kazandırmaktadır. Bu noktada o yere özgü niteliklerin yaşamla ayrılmaz bir bütünü oluşturması, yoksul bireylerin bu yerin sunduğu çözümlerle sorunlarının üstesinden gelerek yaşamlarını sürdürmeleri çeşitli gözlemlerin ortaya koyduğu bir olgudur. Bu gerçeği Yenikapı'da yapılan sosyal araştırmanın bulguları da desteklemektedir.

Yerleşme dokusunun ölçeği, yoksul birey için yüz yüze ilişkileri kolaylaştıran, küçük, yerel bir ekonominin var olmasının koşullarını sağlayan bir anlam taşımaktadır. Çünkü hem küçük

işletmelerin müşteri çevresi genellikle bulundukları mahalle olmaktadır hem de el arabasıyla satış yapanlar, seyyar satıcılar bu tür mahallelerde var olabilmektedir. Küçük işletmeler ancak böyle bir çevredeki kirayı ödeyebilmektedir; bu işletmelerde çalışanların da önemli bir bölümü yakın çevrede oturmaktadır. Küçük işletmeler bölge sakinlerinin tüketim olanakları açısından da önem taşımaktadır;

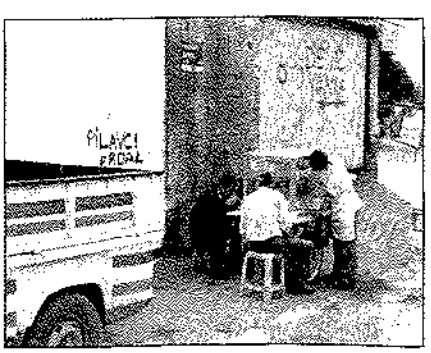
burada oturan dar gelirli kendi mahallesinin bakkalından veresiye, seyyar satıcısından ucuza alışveriş yapabilmektedir.

Doku ve plan tipi yoksulların var olma savaşında bazı esnek çözümler sunmaktadır. Yenikapı'da özellikle tek ailelik konutlar, bir birimi birkaç hanenin birlikte kullanabilmesine olanak vermektedir. Konutların kömürlük ya da arka avlu gibi birimleri olması nedeniyle, gerektiğinde evden üretim ve barınma işlevleri bir arada gerçekleştirilebilmektedir.

Öte yandan, araştırmamız sokağın da Yenikapılıların toplumsal etkileşimini biçimlendiren bir işlevi olduğunu ortaya koymuştur. Yoksulluğun daha az hissedilmesini sağlayan dayanışma ilişkilerinin Yenikapı'da sokak ölçeğinde kendisini göstermesi, bir kamusal alan olarak bu mekanların yarı özel hale gelmesi ya da özel alanların kamusal alana taşabiliyor olması son derece önemlidir. Bu sokaklarda sohbet etmek, güneşlenmek, hava almak ya da sanayiden alınan işleri ortaklaşa yapmak için kapı

önünde oturulmakta, çocuklar da bu sokak ortamında oynamaktadır. Araç trafiğinin hemen hiç olmaması ve yabancı yayaların da seyrek geçmesi nedeniyle bazı sokaklar, yaşamın evin sınırları dışına taşmasına olanak sağlayan güvenli alanlar haline gelmiştir. Kadınların bir bölümünün parasızlık, toplumsal baskı vb. nedenlerle komşuluk çevresinin dışına çıkamaması, başka bir toplumsal ilişki olanağının bulunmaması, bu bölgedeki sokağın toplumsal, psikolojik önemini daha da arttırmaktadır.

Sonuç olarak mekâna bu bağlamlar içinde yaklaşmak, bu tür bölgelerde çalışacak olan plancılar için toplumsal faktör ile mekânsal faktörün iç içe geçişinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu iç içe geçişliliğin, bu kozanın içyapısını anlamaya çalışmak bireylerin yoksulluğa karşı geliştirdikleri stratejileri yorumlamada oldukça geniş bir perspektif sağlamaktadır. Bu perspektif içinde Yenikapı gibi bir 'yer'deki toplumsal ve ekonomik kozanın dağılması bir barınma hakkı ya

da rant paylaşımı meselesini aşmaktadır. Buradaki koza içinde, özdeksel formun olanak verdiği barınma, üretim ve dayanışma biçimlerinin belki bir süre için daha dayanılır kıldığı yoksulluğun kentin başka bir yerine taşınmasının, toplumsal gelişme açısından bir ilerleme fırsatı yaratmayacağı; hatta sorunun daha da ağırlaşmasına yol açacağı görülmektedir. Bu kozanın dağılması, yalnızca o yerde yaşayanlar ölçeğinde değil, toplum ölçeğinde birbirini tetikleyen bir kronik yoksulluk gidişatına hız kazandırabilir.

Yenikapı'da Yer Duyusu ve Yere Bağlılık

Kentin bir parçası için bizimki/onlarınki, güvenli/tehlikeli, yakın/uzak, varsıl/yoksul, güzel/çirkin gibi ayrımlar yapılabiliyorsa bir yer duyusu oluşabilmiş demektir (Cummins vd., 2007). Bir mekânın yer olabilmesi için insanların ona bir anlam ve değer yüklemiş olmaları, kendilerini onunla özdeşleştirmeleri gerekir (Gieryn, 2000). O nedenle yer yalnızca tuğla ve harçla inşa edilmez; yalnızca profesyoneller tarafından kurulmaz. Bireyler ve yerel topluluk, sürekli ve soyut "mekânın" içinden, sınırları ve başkalarından farklı kimliği olan, anlamlı bir "yer" ortaya çıkarabilir.

Yenikapı'daki gözlemlerimizde, burada yer duyusunun var olduğunu ve çeşitli etmenlere bağlı olarak farklılaştığını gördük. Yer duyusunun ilginç örneklerinden birisi Kasap İlyas Mahallesi içindeki bir alt bölgedeydi. Tüm alandan ayrılan, dingin, kompakt, sınırları belirgin, hatta kendi içine kapalı küçük bir komşuluk biriminde yer duyusu adeta elle tutulabilir gibiydi. Bu bölgede yaşayanlar sokaklarındaki (mahallelerindeki) yaşantıya hiçbir müdahale istemediklerini kesin bir dille, defalarca belirttiler. Bu bölgede genç, yaşlı, yoksul, varlıklı olmak üzere oldukça heterojen bir toplumsal profil olmasına karşın, gerektiğinde bir koruma projesinin getireceği mali yükü hep birlikte göğüslemenin yolunu bulacaklarını da ifade ediyorlardı.

Bir başka yer duyusu örneği Yalı Mahallesi'ndeydi. Yalı Mahallesi'nde yakın bir geçmişte kırdan göç etmiş olan haneler alışkanlıklarına uygun bir komşuluk ortamı yaratmışlardı. Akraba ya da hemşehri olan bu haneler konutlarını hem barınma hem de dayanışma içinde üretim yapmak üzere, sokağı ise adeta bir avlu gibi, bir toplumsal mekân olarak kullanmaktaydılar. Kendilerine bir yenileme projesinden söz edildiğinde en belirgin tepkileri, yaşamlarını aynen buradaki gibi sürdürme istekleri oldu.

Alandaki bir başka mahallede, yukarıdaki ikisinden daha farklı bir yer duyusu olgusu ile karşılaştık. Çoğunlukla, proje alanı içindeki en düşük gelirli, en az eğitimli, en niteliksiz ve geçici işlerde çalışan işgücünün bulunduğu bu sokak, yoksulluğun en yoğun olarak yaşandığı alan olarak karşımıza çıktı. Daha çok göçle gelen kalabalık ailelerin oturduğu bu bölgedekiler yerlerinden, barınma koşullarından memnun değildi. Ama bu yer, varlıklarını sürdürebilmenin tek olanağını burada buldukları için önemliydi.

Çalışmamız kapsamında Yenikapı'da yer duyusuna ilişkin izlenimlerimizi, araştırmamızın 'yere bağlılık' konusunda sağladığı verilerle birleştirmeye çalıştık. Yer bağlılığı, insanlar ile konut, sokak vb. sosyo-fiziksel düzenlemeler arasında dinamik ama dayanıklı pozitif bağların kurulmasıyla gelişmektedir (Brown & Perkins, 1992). Yer bağlılığı çoğu zaman mahalle,

sokak ya da komşuluk birimi için olumlu düşünülmesi ve onunla gurur duyulması biçiminde görülür (Twigger-Ross ve Uzzell, 1996); ev ve komşular hakkındaki iyi düşüncelerle beslenir (Brown,&Werner 1985; Werner, Altman, Brown ve Ginat, 1993). Konut alanlarındaki göreli durağanlık ve hanelerin birbirlerine olan aşinalıkları bir güven duygusu yaratır ve zamanla bu duygularda artış söz konusu olur. Ancak yere bağlılık ve mahalleye umutla bakma tavrıyla başka değişkenler arasındaki bağlantıları da göz önüne almak gerekir. Gelir ve eğitim düzeyi, yoksulluk, göç ve mahallede yaşama süresi gibi değişkenler de mahalledeki, konut alanındaki eğilimleri etkileyebilir. Yenikapı'daki hanelerin yere bağlılığı açısından Tablo 1'de görülen 6 faktör anlamlı düzeyde önemlidir.

Tabloda 1'de birinci faktör içinde yer alan ilk dört değişken hane halkının kendisini Yenikapı'ya ait hissettiğini göstermektedir. İkinci faktördeki değişkenler, mahalle sakinlerinin genel olarak Yenikapı'da yaşamaktan memnun olduklarını göstermektedir. "Başka hiçbir mahalle bizim mahalle gibi olamaz" ifadesiyle birlikte üçüncü faktör içinde yer alan değişkenler Yenikapı'nın, burada oturanlar için ayırt edici bir özellik, özel anlam ve değer taşıyan bir yer olduğunu göstermektedir. Dördüncü, beşinci ve altıncı faktörler Yenikapı'nın sorunlarının semt sakinlerinin

Tablo 1: Yenikapı'da Yere Bağlılık (Faktör Analizi)

	1	2	3	4	5	6
Bu mahallede hepiniz bir aile gibiyiz	0,804487	0,039579	0,106244	0,114034	0,064651	0,104417
Bu mahallede herkes birbirinin inanç(ı) adetlerine saygı gösterir	0,6989	0,196793	0,084389	-0,21684	0,178588	-0,15351
Bu mahalle benim için çok özeldir	0,660059	0,353922	0,292628	0,214205	0,110996	0,089847
Kendinizi buralı (Yenikapılı, Kumkapılı, Yalı Mahalleli vb.) olarak hissediyor musunuz?	0,47516	0,4487	0,144446	0,04764	0,172177	0,259072
Bu mahalleden kurtulmak istiyorum	-0,06677	0,869	-0,06418	-0,00287	-0,16016	0,081075
Başka bir mahallede yaşamayı çok isterim	-0,1244	0,78862	-0,1939	-0,07973	-0,11784	0,136609
Oturduğum mahalleden memnunum	0,374264	0,636891	0,119463	0,397085	0,018997	0,057329
Bu mahalle benim için ideal (en iyi) mahalledir	0,387257	0,544783	0,375347	0,382726	-0,03588	-0,12718
Başka hiçbir mahalle bizim bu mahalle gibi olamaz.	0,062933	0,251801	0,814576	-0,03096	0,267468	0,110565
Bu mahalle işlerimi yapabileceğim en uygun yerdir	0,434597	0,077198	0,62986	0,138686	-0,04005	-0,26924
Bu mahalle benim için çok şey ifade eder	0,481759	0,177051	0,487882	0,172098	0,154432	0,266343
Oturduğum evden memnunum	0,024721	0,151283	0,055471	0,884157	0,221813	0,018929
Biraz uğraşarak bu mahalleyi güzel bir yer haline getirebiliriz.	0,136197	0,17498	0,146658	0,163486	0,843704	0,093422
Çoğu sorunumu bu mahallede çözebilirim	0,499668	0,123306	0,157447	0,161345	0,545247	-0,21652
Bu mahallede bizim kültürümüze uygun olmayan insanlar var.	0,044831	-0,1297	0,012241	0,014275	0,00377	0,892933

Kaynak: Yenikapı, 2008 Alan Çalışması

gayretleriyle çözülebileceği kanısına, genel olarak mahalleden memnuniyete ve en önemlisi, bu semtin/mahallenin geleceğine umutla bakıldığına işaret etmektedir. Tüm faktörler incelendiğinde Yenikapı'daki hanelerin genel olarak kendilerini 'Yenikapılı' olarak hissettikleri ve bu yere bağlı oldukları söylenebilir.

Sonuç: Planlamanın Aktörü Olmak

Planlamada bugün gelinen noktada, kentin tüm aktörlerinin planlama sürecine katılımı öngörülmektedir. Bir konut alanında yaşayanların projelere aktif katılımının sağlanması için 'yere bağlılık' bir fırsattır. Bunun için 'yer' olgusunun ve bağlılığın karar vericiler tarafından doğru anlaşılması, planlama sürecine olumlu bir bakış açısıyla katılması gerekir.

Bir bölgede yaşayanların mahalleleriyle, sokaklarıyla ilgili projeleri çevre kalitesinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi için değerlendirmek istemeleri karar vericilere ve uygulamacılara bir potansiyel sunar. Bu potansiyelin değerlendirilmesi ancak iki kritik noktanın aşılmasıyla mümkün olacaktır: Birincisi; proje alanında yaşayan insanların koşullarını iyileştirme amacı, proje hazırlama girişimini başlatan iradenin öncelikleri arasında birinci sırada olmalı, kentsel alanların ekonomik potansiyelini değerlendirme amacının mutlaka önüne geçmelidir. İkincisi; yöneticiler yenileme, dönüşüm ya da koruma projelerindeki aktörlerin katılım sürecini tümüyle piyasa mekanizmasının işleyişine bırakmamalıdır. Onun yerine, ekonomik ve toplumsal güce sahip olmayan aktörlerin proje sürecine gerçekten katılabilmeleri için, onların haklarının korunabilmesi için kamu kurumları ve yerel yöneticiler proje sürecinde aktif rol üstlenmelidir.

Özellikle yenileme projelerine konu olan alanlardaki hanelerin önemli bölümü meslek edinme ve kendini geliştirme potansiyeli açısından güçsüz, işsizlik ve geçim sorunlarıyla bunalmıştır. Böylesi alanlardaki iş yerlerinin de önemli bir bölümü, yenileme süreci içinde destek almadan varlığını sürdürecek kapasiteden yoksundur. Dolayısıyla, alandaki hanelerin ve iş yerlerinin salt kendi güçleriyle projeye katılmalarını beklemek gerçekçi olamaz. Ekonomik güce sahip olmayan; toplumsal, kültürel ve teknik açıdan hazırlıklı olmayanların, siyasal, ekonomik ve teknik güce sahip olanlarla birlikte bir projenin içinde katılımcı ya da paydaş olarak yer almasının beklenmesi bir hayal olmaktan öteye geçemez. O nedenle, hazırlanan kentsel projelerde ve uygulamalarda, proje alanında yaşayanların yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve onların yapabilir kılınması projenin öncelikli amacı olmalıdır. Bu bağlamda alandaki, örneğin, Mardinlilerin midye dolması yapması gibi gömülü bilgiler üzerinde yoğunlaşmalı; bu gömülü bilgiyi açık ve formel bilgi haline getirmek üzere proje geliştirilmelidir. Bu bir ahlaki yükümlülük olduğu gibi bütüncül ve uzun erimli kent vizyonu olan yerel yönetimlerin seçtikleri, hem toplumsal hem de ekonomik açıdan akılcı bir yoldur. Bu da ancak kamu kesiminin bu süreçte aktif rol üstlenmesiyle mümkün olacaktır.

Kamu kesimi tarafından bölgede yaşayanların ve çalışanların katılımını destekleyen, sivil toplum kuruluşlarının aktif katılımını sağlayan, bölgeye yatırım yapacak sermayenin de bu toplumsal proje içindeki sorumluluklarını belirleyen bir modelin geliştirilmesi ve uygulanması zorunludur. Yenileme projelerinin kentin bütününe sağlayacağı yararlar kadar proje alanında halen barınmakta ve çalışmakta olanlara da yarar sağlaması temel bir mesele olarak ele alınmalıdır. Tüm yenileme-dönüşüm projelerinde, projenin alanda yaşayanlara neler sunması gerektiği, neler sunabileceği

öncelikli sorun olmalıdır. Bu projeler, alanda yaşayanların refah düzeyinin, yaşam kalitesinin yükselmesine katkı sağlaması için toplumsal ve ekonomik geliştirme, kapasite arttırma projeleri ile birlikte düşünülmelidir. Ne var ki, yenileme projeleri için öngörülen süreler hemen hiçbir zaman proje alanındakilerin bu tür sorunlarını çözmeye, projenin toplumsal ve ekonomik sorunlarını çözmeye yeterli değildir. O nedenle bu projeler bütüncül bir bakış açısıyla, uzun erimli stratejiler çerçevesinde ele alınmalıdır. Toplumsal gelişme ve insan kaynağının kapasitesini arttırmak üzere ülke, bölge ve büyük kent ölçeğinde stratejiler geliştirilmelidir.

Sonuç olarak, yenileme alanını orada yaşayanların yapabilirliğini arttırma anlayışıyla ele almanın ve bu anlayışı hayata geçirmenin beş koşulu şöyle özetlenebilir:

- Geniş perspektifli ve klişeleri aşan bir yaratıcılık;
- Bütüncül bir proje yaklaşımı;
- Farklı kurumlar, örgütlenmeler arasında iş birliği;
- Farklı düzeyde ve değişik alanlardaki kamu kurumları arasında çeşitli ölçeklerde iş birliği;
- Proje sürecinde kamunun yönlendirici olarak aktif rol üstlenmesi.

Kaynaklar

BROWN, B. B., & PERKINS, D. D. (1992) Disruptions in place attachment. In I. Altman, & S.Low (Eds.), Place attachment (pp.279-304). New York: Plenum.

BROWN, B. B., & WERNER, C. M. (1985) Social cohesiveness, territoriality, and holiday decorations: The influence of cul-de- sacs. Environment and Behavior, 17, 539-565

CARLEY, M. (2002) Community Regeneration and Neighbourhood Renewal: a review of the evidence. Edinburgh: Research Department Communities Scotland.

CUMMINS, S; CURTIS, S; DIEZ-ROUX, A V; MACINTYRE, S (2007) Understanding and representin 'place' in health research: A relational approach. Social Science and Medicine 65(9), Nov.2007, 1825-1838.

GIERYN, T F (2000) A space for place in sociology, Annual Review of Sociology (26), Academic Research Library pg. 463.

LAMORE, R L; LINK, T; BLACKMOND, T (2006) Renewing people and places: Institutional investment policies that enhance social capital and improve the built environment of distressed communities. Journal of Urban Affairs, 28(5), 429-442.

PLÖGER, J (2008) Leipzig's Municipal Job Agency. Report to the Academy for Sustainable Communities (Case Study 4), Centre for analysis of Social Exclusion, CASEreport 53.

PORTER, L. ve BARBER, A. (2006) Closing time. The meaning of place and state-led gentrification in Birmingham's Eastside. City, 10(2), July 2006, 215-234.

TEAFORD, J. (2000) Urban Renewal and Its Aftermath, Housing Policy Debate 11(2), 443-465.

TWIGGER-ROSS, C. L., & UZZELL, D. L. (1996) Place and identity processes. Journal of Environmental Psychology, 16, 205-220.

WERNER, C W, ALTMAN, I., BROWN, B. B., & GINAT, J. (1993) Celebrations in personal relationships: A transactional/dialectic perspective. S. Duck (Ed.), Social context and relationships: Understanding relationship processes series., Vol. 3 (pp. 109-138). Newbury Park, CA: Sage.

GÖRELİ YOKSULLUK İÇERİSİNDEKİ BİR KENTTE TOPLUMSAL SINIFLAŞMANIN MEKÂNA YANSIMASI DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Rüstem ERKAN
Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Arş. Gör. Deniz AYDIN
Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Teşekkür ediyorum hocam. Diyarbakır da Güneydoğunun İstanbul'u sayıldığı için hocam çok fark yok. Şimdi Sayın hocam, değerli konuklar; aslında İstanbul'da da tartıştığımız sorunların veya Türkiye'nin batısında tartıştığımız sorunların yaklaşık 20, 30 yıldır kaynağı Doğu ve Güneydoğu. Adı konmasa da gerek kent bilimciler, plancılar, siyasetçiler, ekonomistler tarafından konuşulan konuların tamamının kaynağı büyük ölçüde Türkiye'nin belli bir bölgesinden kaynaklanıyor. Şimdi biz bu konuları Diyarbakır'da konuşurken bir şey söyler söylemez hemen tamam, sorunun kaynağı Kürt sorunudur deyip işin içinden çıkılıyor. Diyarbakır'da kolay, Diyarbakır'a batıdan gelen konuşmacıların işi çok kolay.

Şimdi Batıda ortalama bir insan ya da merkezde yer alan bir insan Diyarbakır'a geldiği zaman bütün toplantılarda Kürt sorununu tartışıyor, alkışın şehvetine kapıldığı zaman işler kolay oluyor. Dolayısıyla Türkiye'de ikili bir bakış açısı ortaya çıkıyor, yani bir kesim sorun Kürt sorunudur deyip çıkıyor, bir kesim de işin temeli ekonomik sorundur deyip işin içinden çıkılıyor. Fakat o kadar iç içe geçmiş bir sorunla karşı karşıyayız ki şimdi gerçekten baktığımız zaman sorunların kökeninde önemli ölçüde Doğu ve Güneydoğu görünüyor. Ben 93, 94'de İstanbul'da sokak çocuğu, çocuk suçluluğu üzerine doktora tezimi yaptığımda, Mimar Sinan Üniversitesinde yaptığımda, yüzde 85'i bu suç işleyen veya sokaktaki çocukların Doğu ve Güneydoğu kökenliydi. Yani 90'lı yıllarda bu sorun ortaya çıkıyordu.

Şimdi tabii giderek bunu etnik kimlikle ilişkilendirme Türkiye'de ortaya çıkmaya başladı. Yani eğer Doğu-Güneydoğu dediğimiz zaman nüfusun önemli bir kısmı Kürt kökenlilerden oluşuyor, dolayısıyla bu sorunların kaynağında Kürt etnik kimliği mi var? gibi bir tartışma da ortaya çıkmaya başlıyor, ister istemez bu da Türkiye'deki etnik kimlikler arasında bir gerilime yol açıyor. Şimdi acaba bu böyle mi, yani sorunun kökeninde bir etnik kimlik mi yatıyor? Sorunun kaynağı doğru,

Doğu, Güneydoğu, fakat bu bir etnik kimlikle mi ilişkili? Soruna kapsamlı olarak baktığımızda mutlaka bir etnik kimlik sorunu var, bunu görüyoruz. Fakat diğer nedenleri göz ardı ettiğimiz zaman, yani göçe baktığımız zaman göç Türkiye'de bütün sorunların kaynağı gibi görünüyor. Son yıllarda Doğu, Güneydoğu olarak göçü görüyoruz, ama Türkiye'nin geçmişine baktığımızda Türkiye göçler ülkesi ve Türkiye'deki bütün gelişmelerin kaynağında, sorunların kaynağında önemli ölçüde göç yatıyor. Son yıllarda bizim yaptığımız bütün çalışmalarda, ben ve yakın çevremdeki arkadaşlarımın çalışmalarında bütün sorunların kaynağı göç çıkıyor. Yani şiddet üzerine çalışıyorsun, aile içi şiddet üzerine çalışıyorsun, bakıyorsun ki bu şiddete en çok maruz kalan kişiler veya görülen aileler büyük ölçüde 15, 20 içerisinde kente göç etmiş insanlardan çıkıyor. Fuhuş üzerine bakın, bu da göçle çıkıyor, yani hiç birbiriyle ilişkili olmayan konular. İntihara çalıştık biz, bölgede yaygındı, yine göç ortaya çıkıyor sorun olarak.

Şimdi bir de şöyle bir durum var, Türkiye'nin Batısı Doğudan göç alıyor veya Güneydoğudan göç alıyor, fakat Doğunun ve Güneydoğunun bazı kentleri var ki baktığımız zaman İstanbul ölçeğinde gibi, büyüklük anlamında söylemiyorum, göç açısından. Diyarbakır'da yaptığımız çalışmalarda da kentin yüzde 60'ından fazlası Diyarbakır doğumlu olmayanlardan oluşuyor. Yani Türkiye'nin gerçeğini böyle belli ölçüde görmek gerekiyor. Şimdi İstanbul'da baktığınız zaman başka kent doğumlular var, ama Diyarbakır'da yaptığım çalışmada da Diyarbakır doğumlu olmayanlar çıkıyor. Çünkü Türkiye'de de doğuda da birkaç kent merkezileşiyor, yani Güneydoğuda Diyarbakır, Gaziantep, Doğuya baktığınız zaman da Van ön plana çıkmaya başlıyor. Dolayısıyla göç Doğunun ve Güneydoğunun önemli kentlerinin de sorunlarının başında geliyor.

Bir de bu göçte farklı bir durum ortaya çıkmaya başladı, Sayın Hocam da doktora tezinde değindi, Türkiye pek alışkın olmadığı, tanıdık olmadığı bir zorunlu göç kavramıyla karşılaştı, 90'lardan itibaren. Daha önce zorunlu göç kapsamı bizim eski mübadele yıllarında Yunanistan'daki Türklerin mübadelesiyle bir zorunlu göç yaşandı veya baraj inşaatları nedeniyle bir zorunlu göçle karşılaşıyorduk. Fakat bu 90'lardan sonra terör nedeniyle, güvenlik nedeniyle ya zorunlu olarak boşaltılan köyler var ya da kişiler kendilerini güvenlikte hissetmeyip ekonomik nedenler dışında göç eden bir kitle var. Bu diğer göçün yaratmış olduğu sorunlarla bunun sonucu tam olarak ayrıldı. Şimdi artık gecekondu olgusuna veya göçe baktığımız zaman eski yaklaşımlardan büyük ölçüde uzaklaşıyoruz. Yani bizim klasik yaklaşımlarımız, işte gecekondu bölgelerini tampon kurum olarak görmek, gecekondu bölgelerinde Sultanbeyli çalışmasındaki şeyde bir nöbetleşe yoksulluk kavramı üretilip zamanla önce gelenin sonra gelene yoksulluğunu devrederek zenginleşmesi, Hocamın Ümraniye çalışmasında yine üç gruptan söz edip yükselen anneler diye söz ettiği, yani göçle gelen gecekondu bölgelerinde büyük ölçüde bir sınıf atlama isteği ve bunu da gerçekleştiren gruplar vardı.

Fakat bu zorunlu göçle gelenlere baktığımız zaman bunlar artık literatüre giren bu 60'lı, 70'li yıllarda Batıda başlayan sınıf altı dediğimiz kavrama denk gelen, kesinlikle bir kente tutunma isteği olmayan, tutunma arayışları olmayan, ne mesleki olarak, ne beceri olarak, ne eğitim olarak böyle bir isteği, hevesi olmayan büyük ölçüde Diyarbakır ve Doğuda, Urfa, Van gibi kentlerde de yardımlarla yaşayan bir grup ortaya çıkmaya başladı. Bunun sayısı da çok yüksek,

Diyarbakır'a baktığımız zaman Sarmaşık diye yoksulluk derneği var Diyarbakır'da birkaç sivil toplum örgütünün örgütlediği, bunların yaptığı çalışmada örneğin Diyarbakır'da 20 bin aile böyle çıkıyor. Yani göçle gelmiş, fakat yardımlarla yaşayan yaklaşık 160, 170 bin nüfuslu bir kitle Diyarbakır'da sınıf altı grup diye adlandıracağımız grubu oluşturuyor. Dolayısıyla bu grup diğer gecekondu bölgelerinin niteliklerinin hiçbirini göstermiyor. Yani ileride kentle bütünleşecek, iş piyasası içinde yer alacak, belli bir oranda ikinci, üçüncü kuşak orta sınıf oluşturacak diye bir durum yoktur. Onun için bu zorunlu göçle gelenler Türkiye'nin şu an en önemli sorunlarının kaynağını oluşturuyor. Çünkü 90'larda başlayan bu kuşağın çocukları bugün 15, 16 yaşında, yani televizyonlarda izlediğiniz taş atan çocuklar bu çocuklar, büyük ölçüde bu zorunlu göçle gelmiş, bazıları kent doğumlu olabilir, fakat bunların aileleri üzerinde yaptığımız çalışmalarda da bunlar büyük ölçüde geri dönmek istiyor. Göçte geriye dönüş eğilimi yoktur, yani Hocam daha iyi bilir, normal göç etmiş, kendi isteğiyle göç etmiş olan ailelerde köyüne gitmek istiyor musun dendiği zaman bu oran çok düşük çıkar. Ancak zorunlu göçle gelenlere baktığımız zaman bunların kentte pek ümidi yoktur. Bunlar büyük ölçüde geri dönmek istiyor.

Bir de zorunlu göçte farklı bir sorun olarak şu ortaya çıktı. Türkiye'de göç genellikle aşamalı değildi, yani Urfa'nın köyünden göç eden insan nereye gitmek istiyorsa Mersin'e mi, İzmir'e mi gitmek istiyorsa direkt oraya gidiyor ve yerleşiyordu. Artık hayatının geri kalan dönemini orada geçiriyordu. Bu zorunlu göçte aşamalı göç diye bir şeyle karşılaşmaya başladık. Yani Diyarbakır'ın köyünden kalkmış, hızla köyü boşaltması gerektiği için en yakın merkez olarak Diyarbakır'a gelmiş veya Urfa'ya gelmiş. Dolayısıyla geldiği kent onun son noktası değil, Diyarbakır'da da kendini kalıcı görmüyor veya Van'da da kendini kalıcı görmüyor. Bir süre sonra başka kente göçmeyi veya köye dönmeyi düşünüyor. Dolayısıyla bu kentlileşme dediğimiz, yani kente uyum sağlama sürecini bu bireylerde ciddi olarak aksatıyor. Bu nedenle Türkiye'deki çalışmaların artık büyük ölçüde zorunlu göçle göç eden insanlar arasındaki farklılıklar üzerine yoğunlaşması gerekiyor.

Diğer bir faktör yine Türkiye'nin batısına artık Türkiye'nin batı kentleri büyük ölçüde kentten kente göçe dönüştü. Yani Erzincan'ın merkezinden İstanbul'a göç ediyor, artık köyde göçenler göçtü, kalanlar kaldı. Fakat bu Doğu ve Güneydoğunun kentlerindeki göç hareketi köyden kente, Türkiye'nin genelindeki 60'lı, 70'li yıllardaki düzeydeki gibi görünüyor. Şimdi pekala bu niye böyle oldu, yani Türkiye niye kentleri ve köyleri bu kadar göç veren bir ülkeye dönüştü? Dedik ki sorunun kökeninde belki bir etnik sorun yatıyor, ama bunu sadece bununla açıklamak da çok doğru değil. Şimdi bir defa Doğu ve Güneydoğudaki doğurganlık oranına baktığımız zaman çözülmesi gereken bence en önemli sorunlardan biri bu, Türkiye ortalamasının üç katı. Yani Kürde Kürt dediğin zaman doğurganlığı düşecek mi, şimdi bu etnik kimlik tartışmaları çok ilginç, tartışmalı bir konu. Eğer nüfus artış oranı bu düzeydeyse sorunlar da belli bir ölçüde ciddi şekilde devam edecek.

Hane büyüklüğüne baktığımız zaman 1950 Devlet İstatistik Enstitüsü rakamları Diyarbakır'da 7,2, 2000'e bakıyorsun 6,9, yani 57 yıldır hane büyüklüğünde ciddi bir düşüş yok. Demek ki nüfus artış hızı hâlâ belli bir düzeyde. Hatta yeni bir şey söyleyeyim, bu şartlı gelir transferi

diye uygulanan çocuğunu okula gönderen veya gebelik dönemi kadınlara bir yardım veriliyor, Birleşmiş Milletlerin kararıyla başladı, şimdi bu hükümette devam ettiriliyor, ilk bakışta çok iyi niyetli bir şey. Yani sosyal güvenliği olmayan bir insanın sağlık, eğitim yardımı alması belki de sosyal devletin bir gereği olarak görüyorsunuz. Fakat çalışan birkaç doktor arkadaşımla kırsal kesimde sağlık ocağında doğurganlık çağındaki bütün kadınlar ya yeni doğum yapmış ya da şu an hamile, yani bir ailenin aldığı aylık 50, 60 milyon o kadar önemli bir duruma gelmiş ki yine nüfus artış hızını bölgede 50'li, 60'lı yıllara getiriyor şu an. Dolayısıyla uygulanan politikalara da çok dikkat etmek gerekiyor.

Şimdi niye bölge bu hale geldi, burada devletin sorumluluğu yok mu? Devlet derken bugünkünü demiyorum, tarih boyunca bakalım. Şimdi 1927'de ilk nüfus sayımı yapıldığında Diyarbakır'ın nüfusu 45 bin görülüyor. Bir defa nüfus artış hızını şuradan anlayabiliriz, Türkiye'nin 27'den bugüne kadar nüfusu beş kat arttı, Diyarbakır'ın 11 kat artmış. Diyarbakır'ın bir de dışarıya göç verdiğini düşünün, yani dışarıya göç vermesine rağmen nüfusu 11 kat artmış oluyor. Fakat 1927 yılında toplam istihdamda Türkiye'de Diyarbakır üçüncü kent, 1927'de önemli bir kent, İstanbul ve Bursa'dan sonra üçüncü kent. 72'de DPT'nin rakamlarına göre baktığımız zaman sanayi üretiminde 27. kent, 2000'de 54'e düşüyor, son 2003'de DPT'nin sosyal kalkınma endeksine göre 63. sırada. Şimdi burada bir sorun var, bir kentin sürekli olarak -Diyarbakır bölgenin en gelişmiş kentlerinden biri olarak söylüyoruz- bu gelişmede gerilemesi önemli bir neden. Fakat bunu gelip etnik açıklama tuzağına düşmemek lazım. Şimdi bu 20'li, 30'lu yıllar neydi? Buradaki önemli neden, herkesin Türkiye'de hiçbir olaya sınıfsal bakmaması veya ekonomik politikalarla bakmamasından kaynaklanıyor, bu yıllarda, cumhuriyetin ilk yıllarında cumhuriyet önemli fabrikalarını Diyarbakır'a yapmış. Yani bu hep eleştirilen, devletçi denilen durumda o yıllarda devlet bunu görmüş. Diyelim ki burada Sümerbank'ın yapmış olduğu önemli bir fabrika var, çok önemli bir fabrika, büyük bir alan, bugün şimdi o özelleştirildi, özelleştirildikten sonra yürütülemedi, belediyeye devredildi, şimdi fabrikanın yerine tiyatro kuruldu, düğün salonu, parklar, bahçeler. Yani bir ülkenin sanayi kuruluşlarını, yani tiyatro kötü bir şey olduğu için söylemiyoruz, ama başka alanda kurulur, sanayi kuruluşlarını düğün salonuna, tiyatroya dönüştürürsen bir ülkenin nüfusu da bu hale gelir. Cumhuriyet yine Ergani'nin orada olan bakır fabrikası, çimento fabrikası, tekel fabrikası gibi önemli yatırımlarını Doğu ve Güneydoğuya yapmıştır. Daha sonra bunlar Türkiye'deki liberalizm dalgasıyla, özel girişim, vesaireyle özel sektörün eline geçince, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde fabrika kalmayınca göçü kusmak zorunda kalıyor. Bu göç de Türkiye'de ne oluyor? Batıda bir sorun haline dönüşüyor.

Şimdi bundan sonra bir de Doğuya bakış açımızda Batıdaki bir yanlışlığı söyleyeyim. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, yani Diyarbakır bugün 800 bine yakın nüfusu olan, kent nüfusu olan bir şehir. Baktığınız zaman 800 bine de böyle hepsi homojenmiş gibi bakmak, arasında bir sınıfsal fark yokmuş gibi düşünmek hata, böyle düşünülüyor, böyle gösterilmek de isteniyor, bu da büyük bir hata. Şimdi şöyle, dedik ki 160, 170 bin ciddi bir yoksul nüfus var, ama Diyarbakır'a baktığınız zaman en az 200 bin nüfus da Türkiye'de Anadolu kentlerinde görülmeyen bir orta sınıf var, orta üstte bir nüfus kitlesi var. Yani sadece böyle yoksullardan oluşan Türkiye'de Doğu

Güneydoğu kentleri yoktur. 5 bine yakın üst gelir grubuna yönelik konut ortaya çıktı son yıllarda, yani dubleks, tripleks diye adlandırılan konutlar, 300 bin YTL'den satılan konutlar ve bunlar çok hızla satılıyor. Bu 4*4'ler, cipler almak için en çok Diyarbakır'da beklenir, kente gelenler varsa dikkat edilsin, kent merkezinde en lüks otoların olduğu kentlerden biri Diyarbakır. Yine Dicle Kayapınar Beldesinde yaklaşık 10 yılda 40 bin konut ortaya çıktı, yeni bir kent, yeni bir planlamayla ortaya çıktı, 40 bin konut önemli bir Anadolu kentinin nüfusudur. Yani 300 bine yakın kişi orta ve orta üste yakın gelir grubunun oluşturduğu bir yerleşim yerinde yaşıyor. 5 bine yakın toplu konutun yapmış olduğu konutlar bulunuyor. Fakat bunun yanında, bütün bunları olumlu şeyler olarak görebiliriz, bir sermaye birikimi var, kendi kendini dönüştürüyor, fakat diğer tarafta da yine 800 bin kentin 300 binini çıkardığımız zaman 500 bin de ciddi yoksul ortaya çıkıyor. 500 bin de kendi içinde farklılaşıyor, işte 160 bini dedik, yaklaşık yardımlarla yaşayan bir kitle.

Şimdi bu yardımlarla yaşayan kitle, Türkiye'nin geneli de buna dönüşmeye başlandı. Yoksulluk kültürü diye bizim literatürde ifade ettiğimiz şey Türkiye'de yoktu. Türkiye'nin gecekondularında bu yoktu, yoksulluk kültürü diye bir şey yoktu. Yani insanlar yoksul, ama bu dönemsel bir yoksulluktu. Daha sonra bu yoksulluktan kurtulmak için aile, çocuklar büyük çaba gösterirdi ve kurtulurdu. Yani Ümraniye ilk başta öyle oluşmuştu, ama şimdi Ümraniye'ye 60'larda gelenler İstanbul'un en zenginleri. Şimdi bu yoksulluk kültürü ortaya çıkmaya başladı, büyük ölçüde de bunda devletin, vakıfların katkısı var, cemaatlerin katkısı, tarikatların katkısı var. Yani burada bilinçli olarak Diyarbakır'ın politik yapısından da kaynaklanan bir şey var, şu an hedef Diyarbakır, bütün dikkat Diyarbakır'a odaklanmış durumda. Bir yanlışı gidermek için çok ciddi olarak başka yanlışla üzerine gidiliyor. Yani o politik Kürt kimliğine karşı mücadele yöntemi olarak burada tarikatlar yurttaşı ortadan kaldırıp yeniden bir kullaştırma dönemine sokuyor. Dolayısıyla bizim sınıf altı diye adlandırdığımız bu yaklaşık 160, 170 bin kişi tam anlamıyla yardımlarla yaşıyor. Yardımlar derken burada devletin de valiler, kaymakamlıklar aracılığıyla ciddi yardımları var. Diyarbakır merkezde üç tane ilçe oluşturuldu, Diyarbakır kent merkezinde üç ilçe yönetimsel olarak mantıklı bir şey değil, sırf bu yardımları iyi organize etsin diye yapıldı.

Dolayısıyla baktığımız zaman Türkiye'nin sorunları büyük ölçüde Doğudan, Güneydoğudan kaynaklanıyor. Fakat bu sorunlar o kadar iç içe geçmiş ki çözüm yolu olarak gösterilen herhangi bir yol aslında baktığımız zaman arkasında yeni sorunlar getiriyor. Aslında bütün yanlışlıklara rağmen şunu söyleyeyim, yani cumhuriyetin ilk yıllarındaki çözüm politikaları bundan çok daha doğru. Belki kültürel olarak yanlışlıklar yapılmış, o yanlışlıkları da söylemek zorundayız, fakat ekonomik politikalar olarak hep karşı çıkılan bu modernleşme politikası yanlış bir politika değilmiş. Yani devamının getirilmesinde sorun var, oysa asıl sıkıntı bizim aslında cumhuriyetin o yurttaş denilen kavramının üretilmemesinden kaynaklanan bir sorun. Yani bizim bildiğimiz çağdaş devlet, cumhuriyetin de amacı buydu, devlet yurttaşının kimliğini bilmez, doğrusu budur. Yani devlet baktığın zaman yurttaşı Türk mü, Kürt mü, Alevi mi, Sünni mi, bu devletin aklına gelmemesi lazım, bununla ilgilenmemesi lazım, ama Türkiye'de hukuksal olarak böyle bir şey olmamasına rağmen ciddi olarak devlet de bununla ilgilendi. Bilinçaltında da olsa devlet bu-

nunla ilgilendi. Dolayısıyla şimdi baktığımız zaman bu sorunlara bugün çözüm olarak görülen şey bakıyorsun birkaç sene sonra artık bu da çözüm olmaktan çıkıyor. Yani belki 10 sene önce bugün konuşulan ekonomik tedbirler alınmış olsaydı sorun bu düzeye gelmiş olmayacaktı. Ancak her geçen gün çözüm olarak görülen birçok şey de çözüm olmaktan çıkıyor. Dolayısıyla iş gerçekten ciddi, sadece kentleşme açısından, sınıflaşma açısından, vesaire değil, bir toplumsal sorun olarak ciddi bir sorunla karşı karşıyayız, Türkiye'nin bütün yapısını etkileyen bir sorun. Teşekkür ediyorum Sayın hocam.

4. OTURUM Konferans Salonu

ULAŞIM VE İLETİŞİM ALANININ YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Prof. Dr. Haluk GERÇEK

ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN KENT ULAŞIM SİSTEMİNE ETKİLERİ: KAZANANLAR VE KAYBEDENLER

Erhan ÖNCÜ-Ulaşım Plancısı

YENİ BİR TÜNEL, YENİ TRAFİK SORUNLARI-İSTANBUL BOĞAZI KARAYOLU TÜP GEÇİŞİ PROJESİ

Orhan DEMİR-Şehir Plancısı

İSTANBUL BOĞAZ KÖPRÜLERİ VE KENTSEL BİÇİMLENME ÜZERİNDEKİ ETKİLER: KAZANANLAR-KAYBEDENLER

Doç. Dr. Azime TEZER-İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Moderatör: Prof. Dr. Haluk GERÇEK

Dünya Şehircilik Günü nedeniyle düzenlenen toplantının ikinci günündeki bu oturumda ulaştırma konularını tartışacağız. Bugün bu oturumda üç değerli konuşmacımız var. Yalnız programdaki konuşma sırasında bir değişiklik yapacağız. Konular itibariyle belki daha uygun olur diye düşündük. İlk konuşmacımız Doç. Dr. Azime Tezer olacak. "İstanbul'da Boğaz Köprüleri ve Kentsel Biçimlenme Üzerindeki Etkileri: Kazananlar, Kaybedenler" başlıklı bir sunum yapacak. Yine bu bağlamda İstanbul'daki büyük projelerden birini ikinci konuşmacımız Yüksek Şehir Plancısı Orhan Demir "Yeni Bir Tünel Yeni Trafik Sorunları İstanbul Boğazı Karayolu Tüpgeçişi Projesi" başlığı altında sunacak. Üçüncü konuşmacımız da yine şehir plancısı Erhan Öncü "Alışveriş Merkezlerinin Ulaşıma Etkisinde Kazananlar, Kaybedenler" konulu bir sunum yapacak.

Ulaştırmanın şehircilik açısından önemini söylemeye gerek yok. Özellikle İstanbul gibi büyük bir megapolde içinde yaşadığımız ulaşım ve trafik sıkıntılarını hepimiz biliyoruz. Buradaki temel sorunların başında kent planlaması ve ulaşım planlaması ilişkisinin ne yazık ki bugüne kadar kurulamamış olması geliyor. Her türlü iyi niyetli çabaya rağmen bu ilişki uygulamada pek sağlanamadı. Çünkü biliyoruz ki, kent ve ulaşım planlamasını birlikte düzenleyerek ulaşım taleplerini azaltmak ve özellikle de motorlu taşıt trafiğini azaltıcı bir kent planlaması yapmak mümkün, ama bunu gerçeğe dönüştürmek konusunda ciddi sıkıntılarımız var. En son hazırlanan 1/100 000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planında da ulaşım planlamasıyla birlikte kentte yeni merkezler oluşturarak ve çok merkezli bir planlama yaklaşımıyla, mümkün olduğu kadar ulaşım taleplerinin azaltılması, insanların daha kısa mesafelerde işlerine, okullarına, diğer kentsel faaliyetlerine ulaşabilmeleri amaçlanmıştı. Ulaşım ana planı çalışmaları henüz tamamlanmadı. JAIKA bu çalışmaları bitirmek üzere, ancak ilk bulgular şunu gösterdi: 2006 ile 2023 yılları arasındaki dönemde kentte toplam yolculuk sayısı yüzde 60 artarken yolcu kilometre oranı yüzde 160 artacak. Bunun Türkçeye tercümesi şudur: İnsanlar daha uzun mesafeye yolculuk yapacaklar. Bu da plan hedefleriyle çelişen bir durum, yani plan yeni merkezler ve aynı zamanda kendi içerisinde yeterli merkezler yaratarak ulaşım taleplerinin azaltılması ve yolculuk uzunluğunun azaltılmasını hedefliyordu, ama bu veriler doğruysa bu hedefe ne yazık ki bu planda da pek ulaşma olanağı gözükmüyor.

Otomobil tabii kentlerin en önemli sorunu, kentlerimizde yaşadığımız ulaşım ve trafik sorunlarının temel kaynağını otomobil oluşturuyor. İstanbul'da otomobil sayısı ve motorlu araç sayısı hızla artıyor. Son 25 yıl içerisinde nüfus 2.5 katı artarken İstanbul'da motorlu araç sayısı 8 kat artmış. Bu kadar artan motorlu araçlara yeni yollar yaparak, yeni kavşaklar, yeni tüneller, yeni

köprüler yaparak çözüm bulma arayışının bir sonuç vermediğini bundan önce de yaşadık. Çünkü yaratılan bu kapasiteler başlangıçta bir miktar artışlar sağlamakla birlikte, kısa bir süre sonra kışkırtılmış trafik ya da yaratılmış trafik dediğimiz trafik nedeniyle bunlar da tıkanır hale geliyor. Uluslararası çalışmalar da bu konuda bize ciddi belgeler sunuyor. Örneğin, Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan çalışmalar göstermiş ki, hızdaki yüzde 10'luk artışa karşılık trafik yüzde 6.4 artıyor. Eskiden yolculuk yapmayan başka insanlar otomobil kullanmaya başlıyorlar ya da daha uzun mesafelere yolculuk yapmaya başlıyorlar ve ilk 5 yıl içerisinde yarattığınız yeni yol kapasitelerinin yüzde 80'i bu trafikle dolmuş oluyor. Biz bunu İstanbul'da çok hızlı bir şekilde yaşadık. Birinci ve ikinci köprüler, yapılan yeni kavşaklar, yeni yollar bir süre sonra yaratılan trafik nedeniyle eskisinden daha tıkalı hale geliyor. Bunun çözüm olmadığını anlamak lâzım. Burada yapılacak şey artık toplu taşımaya öncelik vermek ve özellikle de motorsuz ulaşımın, yaya ve bisiklet ulaşımının payını İstanbul'da hızla artırmak lâzım.

Ulaştırma konusundaki bu politika yaklaşımlarındaki yanlışlıklar tabii olumsuz etkileri de beraber getiriyor. Ulaştırmanın gerek çevre üzerinde, gerekse kazalar dolayısıyla, gerekse ulaşımda kaybedilen zaman nedeniyle çok ciddi olumsuz etkileri var. Türkiye'de 1990 ile 2004 yılları arasında ulaştırmadan kaynaklanan karbondioksit emisyonları yüzde 56 artmıştır. Çok basit bir hesaplamayla İstanbul'da sadece otomobillerden günde 3 milyon ton karbondioksit salınımı olduğunu söylemek mümkün, günümüzdeki küresel ısınma ve iklim değişikliği sorunlarını göz önüne aldığımızda bu çok ciddi sorunlar yaratan bir olgudur. Trafikte kaybedilen zaman konusunda İstanbullulara örnek vermeye gerek yok, son 10 yılda araçlı yolculuklarla ortalama yolculuk süresi 41 dakikadan 49 dakikaya çıktı, yüzde 25 bir artış oldu. Trafik daha da tıkanıyor, önümüzdeki yıllarda bu daha da kötüleşecek. Kazalar yine diğer bir dışsal maliyet yaratıyor, ama tabii burada temel sorun ulaştırmanın getirdiği bu dışsal maliyetleri kullanıcılara çoğunlukla yükleyemiyoruz. Kullanıcılar özellikle de özel otomobil kullanıcıları her ne kadar Türkiye ve İstanbul'da benzin fiyatları Avrupa'da en yüksek benzin fiyatıysa da topluma yükledikleri bu trafik kazaları, hava kirliliği, gürültü kirliliği, zaman kayıpları gibi dışsal maliyetlerin hemen hemen hiçbirini ödemiyorlar. Bu dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi sorunu bugün ulaştırma politikasıyla uğraşanların birincil sorunlarından biri haline gelmiş durumdadır.

Son olarak şunu söyleyeceğim; içinde bulunduğumuz dünya ekonomik krizi çerçevesinde ulaştırma kesiminde de yeniden bir değerlendirme yapmak zorunluluğu var. Çünkü kentlerimizdeki ulaştırma yatırımlarının hemen hemen tamamı krediyle, yani dış borçla yapılmaktadır. Artık günümüzdeki bu finansal ve ekonomik kriz nedeniyle kredi bulma olanağı giderek azalıyor. Bulunan kredilerin maliyetleri de çok yükseliyor. Bu durumda yapılması gereken şey kısıtlı kaynakları doğru öncelikler yaparak bunlara yoğunlaştırmak ve sürdürülebilir bir ulaşım sistemi için, sürdürülebilir ve yaşanabilir bir kent için gerekli yatırımları doğru öncelikleri belirleyerek yapmak. Çünkü kaynaklarımız oldukça kısıtlı, bir yandan metro inşaatlarına devam ederken bir yandan üçüncü köprü ve çevre yollarına veya boğazın altından geçecek yeni bir karayolu tüneline para yatırma lüksü yok Türkiye'nin, üstelik bunlar getirecekleri sonuçlar açısından tutarlı bir ulaşım politikasının araçları da değildir. Otomobil trafiğini teşvik edecek yatırımları kesinlikle yapmamak lâzım. Bundan sonra toplu taşıma sistemini en efektif biçimde nasıl kullanabiliriz

ve bu etkinliği artıracak şekilde yeni yatırımları doğru öncülüklerle nasıl hızla yapabiliriz, ona yoğunlaşmak lâzım. Çünkü kredi maliyetlerini de düşündüğünüzde 100 liraya yapılacak bir iş, dış borçla yapıldığı zaman 200 liraya çıkıyor. Bu kredi maliyetleri önümüzdeki yıllarda daha da artacak. O yüzden burada kazananlar ve kaybedenler temasında kaybeden her zaman toplum oldu bugüne kadar, çünkü gerek ulaşım kararları gerek ulaştırmaya ilişkin arazi kullanım ve etkileşimlerini göz önünde tuttuğumuzda toplumsal maliyetler her zaman, çoğu zaman ulaştırma sisteminin kullanıcıları bile olmayan üçüncü kişilerin üstüne kaldı. Trafikte geçirdiğimiz her dakikanın ekonomik bir maliyeti var, emisyonların ekonomik maliyeti var, kazaların ekonomik maliyeti var. Bütün bunları kullanıcılara yükleyemiyoruz. O bakımdan yatırımlarımızı da doğru bir şekilde kanalize ederek İstanbul'daki toplu taşıma sistemini biran evvel geliştirmek, motorsuz ulaşıma, bisiklet ve yaya ulaşımının gelişmesi konusunda önlemleri alıp öncelikleri buna vermek gerekiyor.

ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN ULAŞIM SİSTEMİNE ETKİLERİ: KAZANANLAR VE KAYBEDENLER

Erhan ÖNCÜ

Ulaşım Plancısı, Şehir Y. Plancısı, Mimar

Son yıllarda kentlerimizin fiziksel yapısını, kentlilerin yaşam biçimlerini ve dolayısıyla da ulaşım taleplerini önemli düzeyde değiştiren alışveriş merkezlerinin hızla yaygınlaşmasının kimlere ne kazandırdığı, ya da kaybettirdiği farklı düzeylerde değerlendirilmelidir. Bu değerlendirmenin yapılabilmesi için öncelikle günümüzdeki alışveriş merkezlerinin getirdiği kullanım şeklinin geleneksel alışveriş eylemlerinden nasıl farklılaştığının belirlenmesi gereklidir. Diğer bir deyişle "günümüz alışveriş merkezinin" tanımlanması gerekmektedir.

Alışveriş Merkezi Nedir?

İlk kez 1947 yılında Urban Land Institute (ULI) alışveriş merkezinin ne olduğunun tanımlanması yönünde bir çalışma yapmış ve tek elden (i) planlanan (ii) inşa edilen, (iii) işletilen ve (iv) kendi otoparkına sahip ticari alanları "alışveriş merkezi" olarak tanımlamıştır. Bu tanımla birlikte alışveriş merkezleri büyüklüklerine göre gruplara ayrılmış ve her gruptaki alışveriş merkezinde olması gereken mağaza büyüklükleri ve cinsleri tanımlanmıştır. Ancak bu tanımla getirilen çerçevenin seçici ve kısıtlayıcı olduğu, kent merkezlerinindeki alışveriş tesislerinin bu kapsama girmediği eleştirilerinden sonra çok sayıda tanımlama ve gruplandırma çalışması yapılmış, tanımlardaki sınırlar genişletilmiştir. Tanıma eklenen iki madde ile içinde en az üç büyük işletmeye sahip olması olması ve otomobil dışındaki ulaşım türleri ile de erişilebilmesi tanıma eklenmiş ancak bunlara da yoğun eleştiriler gelmiştir.

Herkes tarafından benimsenmemekle birlikte günümüzde genel tanımıyla alışveriş merkezleri, "(i) bütüncül bir mimari yaklaşım ve tema çerçevesinde planlanan ve inşa edilen, (ii) bir bütün olarak işletilen ve yönetilen (iii) bina, binalar ve diğer mekânlardan oluşan ticari birimler" olarak tanımlanmaktadır.

Alışveriş Merkezlerinin Gelişimi

Farklı nitelikteki alışveriş merkezlerini de kapsaması amacıyla yapılan bu genel tanım ise üç bin üzerindeki dükkanı ve 40.000 m^2 kapalı alanı ile 15. yüzyılda inşa edilen İstanbul'daki Ka-

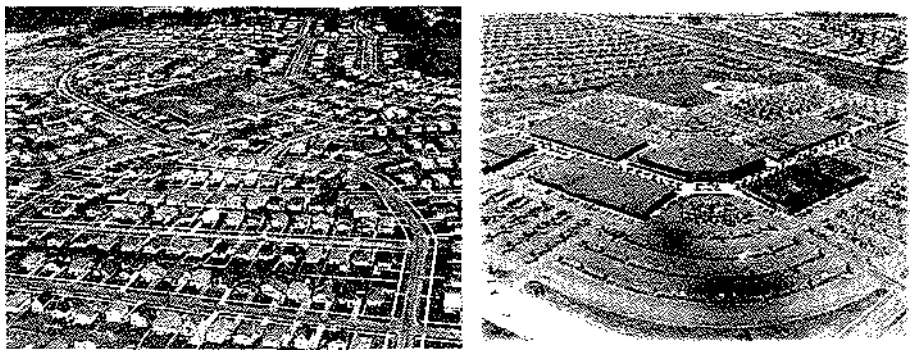
palı Çarşı'yı, kökleri milattan önceye dayanan ancak bugünkü yapısı 17. yüzyılda inşa edilen İsfehan ve Tahran çarşılarını da kapsamaktadır. İpek Yolu üzerinde yer alan çok sayıdaki tarihi ticari mekanların ötesinde Batı kentlerinde daha sonra yıllarda inşa edilen ve günümüzde de kullanılan bir çok alışveriş merkezi bu tanıma girmekle birlikte "günümüz" alışveriş merkezi ile tam örtüşmemektedir.

Eski bir Alışveriş Merkezi: İstanbul'da Kapalı Çarşı

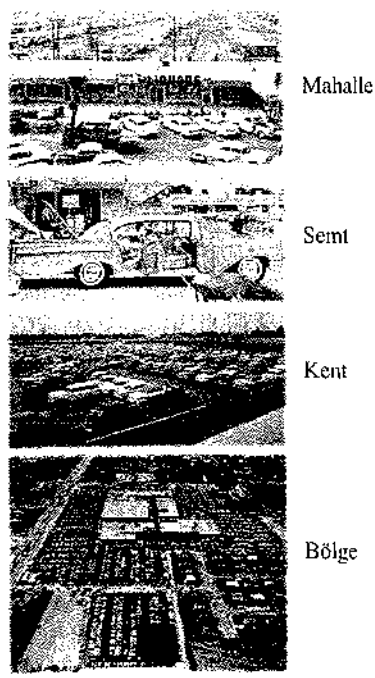
Kent merkezindeki çarşılarla rekabet içerisinde olan "günümüzdeki alışveriş merkezleri" A.B.D. kentlerindeki yayılmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Amerikan kentlerindeki banliyöleşme eğilimi ile konut alanları otomobile dayalı olarak merkezden kaçarak çevreye yayılınca kent merkezindeki alışveriş, kültür ve eğlence işlevlerine erişim zorlaşmış, kentlilerin işlerine gitmek için yaptığı uzun mesafeli yolculukların alışveriş için de yapılması gerekmiştir. Bu erişim sorununu çözmek, çevreye yayılan otomobil sahibi kentlilerin alışveriş ihtiyaçlarına cevap vermek için alışveriş mekanları da yeni bir anlayışla tasarlanarak çevreye taşınmıştır. Bu çözüm günümüzdeki alışveriş merkezlerinin çıkış noktası olmuş, kent merkezi dışındaki büyük parekende ticaret mekanları "ulaşım ve erişim sorunlarını çözmek" için hızla yaygınlaşmıştır.

Sermayenin güçlenmesiyle birlikte artan büyük zincir mağazaların gelişimi ile de örtüşen bu yaklaşım, banliyölerde yaşayan kentlilerin günlük yaşantısını kolaylaştıracak "tek yolculukla tüm ihtiyaçların tek bir çatı altında karşılanması" ilkesiyle yola çıkmış, kent merkezine yapılan motorlu taşıt trafiğini azaltmayı hedefleyerek sadece otomobille erişilebilen ticari alanlar yaratmıştır.

A.B.D.'de Kentsel Yayılma ve Getirdiği Alışveriş Merkezleri

Alışveriş mekanlarında, kentsel yapıya ve alışveriş eylemlerinin özelliğine göre yapısal bir kademelenme ortaya çıkmıştır. Mahalle ölçeğinde süt ürünleri ve gıda gibi günlük alışveriş gereksinmelerinin karşılandığı ve ABD koşullarında otomobille erişilebilen küçük alt merkezler bu kademelenmenin en alt düzeyini oluşturmuştur. Genellikle yol üzerinde sıralanan dükkanlar ve önlerindeki yol boyu otoparklardan oluşan bu tesisler çalışmayan ev kadınlarının otomobilleriyle gün içinde kolayca erişebileceği alanlardır.

Tarihsel Gelişimde AVM Kademelenmesi

Bir kaç farklı mağazanın oluşturduğu semt ölçeğindeki ikinci kademe alışveriş merkezleri daha fazla çeşitlilik sağlarken günlük ihtiyaçların yanısıra haftalık alışveriş ürünlerini de kapsamaktaydı. Bir üst kademede yer alan kent ölçeğindeki büyük alışveriş merkezleri tüm kente hizmet sunarken bölgesel nitelikteki "süper" alışveriş merkezleri ise hem kentin hem de çevresinin ihtiyaçlarına cevap vermekteydi.

1920'lerden sonra başlayan, İkinci Dünya Savaşından sonra hızlanan Amerikan kentlerindeki yayılmanın ortaya çıkardığı ihtiyaçlara cevap vermek için geliştirilen ilk alışveriş merkezlerinin özellikleri günümüzdekilerle örtüşmektedir. Çevresindeki otopark alanları ile içe dönük büyük bir kutu olarak tasarlanan AVM'lerin sayısı ve büyüklükleri kentsel yayılmaya paralel olarak hızla artmıştır. Ellili yıllara gelindiğinde AVM planlaması ve mimarisi konusunda geniş kapsamlı çalışmalar yapılmış, tasarımla bir yandan otomobilli müşterilerin diğer yandan da tesise mal getiren servis araçlarının erişiminin kolaylaştırılması hedeflenmiştir. Tesise mal getiren kamyonların müşteri otomobilleri ile kesişmeden girip çıkmaları için bina çevresindeki otoparkların altından yapılan tüneller inşa edilmiş, ancak daha sonra yüksek maliyetleri sebebiyle bu uygulamadan vazgeçilmiştir.

1960'lı yıllara gelindiğinde AVM içinde insana daha çok önem veren, sosyal faaliyet alanlarını da kapsayan mekânlar yaratılmaya çalışılmış, açık ve kapalı yaya mekanlarının zenginleştiği "mall" türü düzenlemeler yaygınlaşmış, içe dönük "büyük kutu" tasarım yaklaşımı sorgulanmaya başlamıştır.

1980'lere gelindiğinde artık A.B.D.'de pazarın doygunluğu ile birlikte kırılma noktasına ulaşılmış, alışveriş trafiği azalmış, iflaslar, kapanma ve yıkımlar gündeme gelmiştir. Pazarın doygunluğa ulaşmasıyla oluşan krizden en az hasarla çıkmak için birçok AVM'de işlevsel dönüşüm gerçekleştirilmiş ve tesislerin başka amaçlarla kullanılması gündeme gelmiştir. Bazı alışveriş merkezleri lise ve yüksek okula, bazıları kültür merkezine dönüştürülürken, depo ve toptan ticaret için kullanılanlar da görülmüştür. Bazı alışveriş merkezleri ise hizmete girmesinden bir kaç yıl sonra tamamen yıkılarak konut gibi başka kullanımlara yerini bırakmıştır.

Özellikle ABD dışındaki ülkelerde olumsuz gelişmelerin etkilerinin azaltılması için ihtisaslaşmaya gidilerek temalı merkezler oluşturulmuş, perakende dışındaki eylemler katılarak oluşturulan karma kullanımlarla (konut, eğlence, kültür, otel gibi) işlevler zenginleştirilmiş, toplu ulaşım ve yaya erişimine önem verilmeye başlanmıştır. Avrupa kentlerinde merkezin zayıflaması A.B.D. kentlerindeki kadar belirgin olmamış ancak yine de son yıllarda merkezlerin yeniden canlandırılması ile geriye, kent merkezine dönüş güçlenmiştir. Çevrede yapılan yeni alışveriş merkezlerinin bile içe yönelik büyük bir kutu olarak değil, kent merkezindeki geleneksel çarşılar gibi yaşayan, sokakları ve dış mekânları olan, yaya ve toplutaşımla ulaşılabilen mekanlar olarak düzenlenmesine başlanmıştır.

Önce ABD ve ardından diğer sanayileşmiş ülkelerde pazarın doygunluk noktasına ulaşması veya yaklaşması ile birlikte girişimciler "yeni pazarlar" arayışına girmiş ve bu dönemde ülkemizdeki AVM projelerinin sayısı de hızla artmıştır.

Kentlerimizdeki Yaklaşımlar

Son yıllarda ülkemizin tüm kentlerinde yaygınlaşan irili ufaklı çok sayıdaki alışveriş merkezinin (bir kaç örnek dışında) büyük bölümünün hala içe dönük büyük kutu olarak tasarlandığı görülmektedir. Kapalı duvarlar ardında ışıklı, hareketli, canlı ve ferah iç mekanlarıyla müşterileri çekip hoş vakit geçirmelerini ve bu arada da alışveriş yapmalarını sağlayacak kaliteli iç mimari düzenlemelerinde insan ve yayalar (daha doğrusu müşteriler) öne çıkarılırken; yer seçimi, erişim ve dış mekan tasarımında temel unsur ise hala "müşterinin otomobili" olarak kalmaktadır.

Alışveriş Merkezlerinde Çekici İç Tasarım Örnekleri

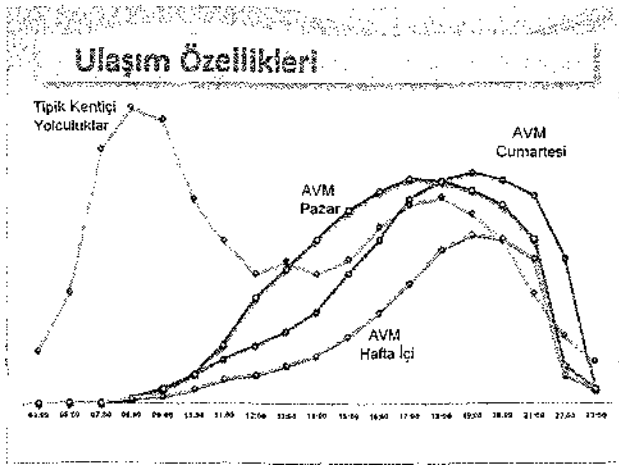
Ulaşım Sistemine Etkileri

Alışveriş merkezlerinin kentiçi ulaşıma etkileri iki ayrı düzeyde; (i) kent genelinde ve (ii) AVM çevre yol bağlantılarında belirginleşmektedir.

AVM yolculuk talepleri tipik kentiçi yolcululardan belirli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklardan en önemlisi yolculukların haftanın günlerine ve gün içinde saatlere dağılımında görülmektedir. Kent içindeki çalışma ve okul amaçlı yolculukların oluşturduğu yüksek sabah zirvesinin ardından kentler büyüdükçe belirsizleşen daha küçük bir öğle zirvesi görülmekte, okul ve işten dönüş yolculukların zaman içinde yayılması sonucunda sabah zirvesinden daha düşük ve daha yaygın bir akşam zirvesi belirginleşmektedir. Öğle zirvesi, kişilerin öğle yemekleri için evlerine gidebildiği küçük kentlerde daha belirgin olmaktadır. Kentler büyüyüp işyeri ve konut arası mesafe arttıkça öğle tatilinde araçlı yolculuklar azalmakta, öğle yemeği yolculukları çalışma yerleri çevresinde kısa mesafeli yaya yolculuklarına dönüşmekte veya tamamen ortadan kalkmakta ve sonuçta öğle zirvesi kaybolmaktadır. Kentler büyüdükçe ve ulaşım/trafik sorunları artıkça, gün boyu taşıt trafiğinde sürekli yoğunluk oluşmakta, zirveleşme özellikle toplu ulaşım araçlarının içindeki yolcu kalabalığı olarak görülmektedir.

Alışveriş merkezlerinin yarattığı trafik ise hafta içi günlerde, günün büyük bölümünde çok düşük düzeylerde oluşmakta, akşam üzeri saat 15.00'den sonra çalışmayan ev hanımlarının alışverişleriyle canlanmaya başlamakta ve iş çıkışındaki taleple beraber belirli bir yoğunluk kazanmaktadır. Alışveriş merkezlerine talebin yüksek düzeylere ulaştığı, "zirve gün" olarak nitelendirilen Cumartesi günlerindeki yoğunluk, özellikle sinema, bar, kafe gibi hizmet alan-

larının kullanımı ile geç saatlere kadar uzamaktadır. Pazar günleri ise erken başlayan ve uzun zaman dilimine yayılan talep yoğunluğu, hafta içi günlere benzer bir şekilde cumartesilerden daha erken bitmektedir.

Kentiçi ve AVM Yolculuklarının Gün İçindeki Dağılımı

Hafta içi günlerde alışveriş merkezi;

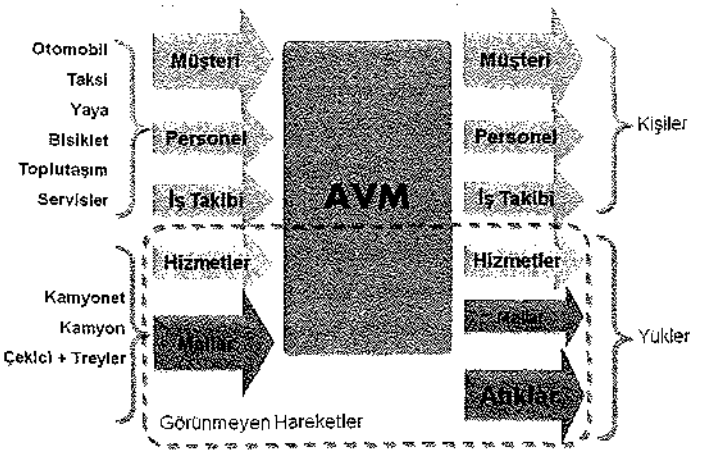
- zirve trafiğinin kentteki genel zirvelerle çakışmaması,
- sabah zirvesinde AVM'lerin henüz açılmamış olması,
- akşam zirvesinde ise merkezden dışarıya doğru başlayan eve dönüş yolculukları zirvesindeki dalganın, kent çevresinde yer alan alışveriş merkezlerine ulaştığında büyüklüğünün azalmış ve saatinin gecikmiş olması

trafik taleplerinin üst üste binmesini ve ciddi tıkanıklıklar çıkmasını önlemektedir.

Hafta sonlarında ise okul ve çalışma yolculukları tamamen ortadan kalktığı için AVM çevrelerindeki noktasal yoğunluklar dışında kent ulaşımına olumsuz etkiler görülmemektedir.

Genel olarak bir alışveriş merkezi; müşteri, personel ve iş takibi amaçlı gerçekleştirilen kişisel yolculukları çekmektedir. Yolculuklarda ağırlıkla otomobil, taksi, (mekanda yer seçimine ve olanaklara bağlı olarak) yaya, bisiklet, toplutaşım ve AVM servislerini kullanılmaktadırlar. Diğer yandan alışveriş merkezine girişi yapılan mallar (gıda, tekstil, elektronik vb.) ve götürülen hizmetler (örneğin, bakım ve onarım gibi teknik servisler) bulunmaktadır. Tüm bu mallar ve hizmetler, treylerler, kamyonlar ve kamyonetler aracılığıyla tesise gelmekte ve dolayısıyla yük trafiği yaratmaktadır.

Alışveriş merkezinin gün içinde ürettiği müşteri, personel, iş takibi ve hizmet amaçlı yolculukların yanı sıra biriken atık maddelerin taşınması için gerekli araçlar da ilave trafik yükü oluşturmaktadır. Ancak mekansal planlama sırasında yolcu ve yük taşıma akımlarının birbirlerinden olabildiğince koparılması hedeflenmekte, kesişmeler bir tarafa, birbirlerini görmeleri bile tercih edilmemektedir.

Alışveriş Merkezlerinde Çekici İç Tasarım Örnekleri

Alışveriş merkezlerinin büyüklük ve diğer özellliklerinin ulaşım sistemine doğrudan etkisi bulunmaktadır. Mahalle ya da semt ölçeğindeki bir alışveriş merkezine yapılan yolculukların büyük bölümü yaya olabilirken daha üst kategorilerdeki AVM yolculuklarında yaya ve toplu ulaşım kullanım oranları hızla düşmekte, araç kullanımı zorunlu hale gelmektedir.

Alışveriş merkezlerinin büyüklüğüne (satılan mal ve hizmetlerin çeşitliliğine, ihtisaslaşmasına) ve etki alanına (semt, kent, bölge gibi) bağlı olarak yolculuk uzunluğunun artması otomobil kullanımını tetiklemektedir. AVM'de müşterilerin yük taşımalarını gerektiren malların satışı (hipermarket, yapı marketi gibi) söz konusu olduğunda alışveriş poşetlerinin ya da diğer eşyaların otomobil ve hatta yük taşıtlarının kullanılması zorunlu hale gelmektedir.

Alışveriş merkezlerinin hitap ettiği müşteri grubunun özellikleri de ulaşım sistemini etkilemektedir. Bir tesisin yüksek gelir grubundaki satın alma gücü yüksek kesimlere yönelik mal ve hizmetler sunması otomobil yolculuklarındaki oransal artışın en önde gelen sebebidir. Dolayısıyla yatırımcı ve işleticinin temel hedefi olan satın alma gücü yüksek kesimlere yönelik bir AVM; daha fazla otomobil trafiği, daha büyük otopark alanı ve yüksek trafik hacimlerinin gerektirdiği altyapı ve trafik yoğunluğu anlamına gelmektedir. Ayrıca kentteki yüksek gelir grupları çekmeyi hedefleyen bir tesis ketin her bölgesinden daha uzun otomobil yolculukları yapılmasını teşvik edecektir. Üst gelir grubu için çekici mekanların yaratılması için oluşturulan "zengin ve gösterişli" AVM sadece hedef kitlenin değil, satın alma gücü düşük kitlelelerin de ilgisini çekecek ve potansiyel alıcı olmayan bu gruplar alışveriş için değil, gezip görmek için tesise gelerek yeni ve ilave bir talep (kışkırtılmış talep) yaratacaktır.

Diğer yandan alışveriş merkezlerinde eğlence, sinema, yeme-içme, gibi hizmetlerin yanı sıra ayakkabı tamircisinden, anahtarcıya, oto yıkamaya kadar birçok ilave hizmetlerle zenginleştirilmektedir. Yani bunlarla bir anlamda diğer gelir gruplarına da bu hizmetlerden yararlanması, en azından gezmelik, seyirlik alışveriş merkezi müşterilerinin gelmesi amaçlanmaktadır.

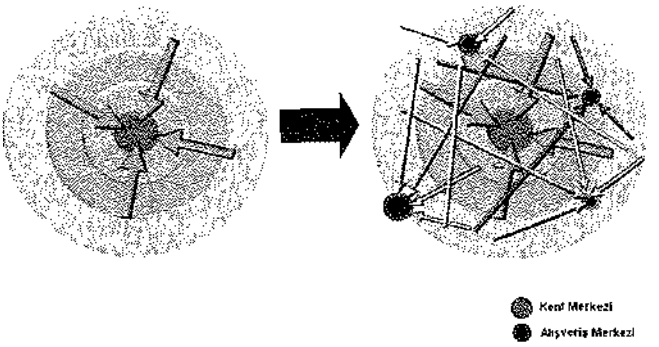
Son yıllarda alışveriş merkezleri sorunlarını onarmaya, altyapıyı daha etkin kullanmaya yönelik bazı girişimler de bulunmaktadırlar. Ofis, konut ve otel gibi işlevlerin de tesise katılmasıyla, alışveriş merkezi yolculuk taleplerinin gün içinde farklı saatlere dağılımı bir avantaj olarak kullanılmakta, otopark, yollar ve kavşakların daha etkin kullanımı sağlanmaktadır. Ayrıca bu bütünleştirme ile otomobil kullanmadan yaya olarak erişebilen yeni müşteri kitlesi kazanılmakta, dolayısıyla kısa yolculuklar artmaktadır.

Alışveriş merkezlerini kentle etkileşiminde ulaşım temel ilişki biçimini oluşturduğundan yer seçiminde öncelikle ulaşım özellikleri önemli karar ölçütü olmaktadır. Dolayısıyla alışveriş merkezlerinin yer seçimine göre ulaşıma etkileri değişmektedir. Yer seçimi için merkezin veya çevre alanların tercih edilmesinde önemli rol oynayan farklı kriterler bulunmaktadır. Merkezde arsa değerlerinin yüksek olması, mevcut otopark sorunu ve trafik sıkışıklığı, ulaşım altyapısındaki yetersizlik ve dolayısıyla otomobille erişimin zorluğu gibi dezavantajlar yer seçiminde merkez alanların tercih edilmemesine yol açmaktadır. Merkezde yer seçiminin tek avantajın toplu taşımla yüksek erişilebilirlik olmasına karşılık AVM'lerin asıl hedef kitlesi otomobilli müşteriler olduğu için bu ölçütün önemi azalmaktadır.

Yer seçiminde çevredeki alanlar bir çok avantaj sağlamaktadır. AVM'nin kendisi ve otoparkı için büyük arsanın gerekmesi ve büyük alanların ise kentin çeperlerinde, daha ucuza bulunabileceği için yatırım maliyetleri düşmektedir. Ayrıca kentin dış halkalarında ulaşım altyapısının merkezdekinden daha yüksek kapasiteye sahip olması ve trafik hacimlerinin daha düşük düzeylerde görülmesi, farklı alanlardan erişimi kolaylaştıracak düğüm noktaları bulunması, AVM'ye günün her saatinde giriş çıkış yapması beklenen büyük yük taşıtlarına yasaklanmmış çevre yollar AVM'nin kentle ulaşım ilişkisini ve olası yerini belirlemektedir.

Alışveriş merkezinin hem müşterilerin otomobilleri ve hem de yük taşıtlarının kolay erişimini sağlayacak bir noktada konumlanması öncelikli ilkedir. Bu değerlendirmelerle yapılan yer seçimiyle, doğal olarak yaya ve bisikletle erişimi göz ardı edilmekte, satın alma gücü düşük olanların erişimi zorlaştırılarak sosyal eşitsizlik yaratılmaktadır.

Alışveriş merkezlerinin açılmasıyla insanların alışveriş düzeni ve buna bağlı olarak yolculuk yapısı değişmektedir. Alışveriş merkezlerinin kent merkezinden ve çevresinden yolculuk çekmesiyle beraber kent merkezi odaklı yolculuk hacimlerinde olumlu bir azalma gözlenmekte, kent merkezindeki trafik yükleri göreli olarak azaldığı için altyapı rahatlamaktadır. Ayrıca genel olarak kent merkezi yönünde yoğun olan trafik akımının ters istikametine (kent dışına - alışveriş merkezlerine) talebin olması yön dağılımını dengelemektedir. Bu olumlu etkilere karşılık yolculuk uzunluklarının ve araçlı (özellikle otomobil) yolculukların artması trafik tıkanıklıklarına neden olmakta, araç kilometre, yolculuk maliyetleri ve çevre kirliliği düzeyleri yükselmektedir. Toplu taşıma yolculukları azalmaya başlaması, ulaşım sisteminin verimliliğini olumsuz etkilemektedir.

Alışveriş Merkezleri Öncesi ve Sonrasındaki Yolculuk Çekimleri

Herhangi bir alışveriş merkezinin ulaşım etkileri zaman içinde değişim göstermektedir. Yeni açılan her alışveriş merkezi bir diğerinin pazarını küçültmekte, giderek talepte doyuma yaklaşılmaktadır. Ülkemizdeki alışveriş merkezlerinin gelişimi değerlendirildiğinde pek çok kentte talebin zirve noktasına yaklaşıldığı görülebilmektedir. Buna bağlı olarak günümüzde bir çok alışveriş merkezi daralmanın önüne geçebilmek için konser, animasyon, kurs, bale gösterisi gibi sosyal faaliyetlerle çekim gücünü artırmaya çalışmaktadır.

Yeni açılan her alışveriş merkezine oluşan yoğun talep, çevresinde kısa süreli (2-3 aylık) etkiler yaratmaktadır. Giriş-çıkışlarda ve etki alanı içindeki kavşak ve yol kesimlerinde yaşanan trafik tıkanıklıkları gibi ulaşım kaynaklı sorunların bir bölümü açılıştaki yoğun talebin giderek azalması, AVM yönetiminin veya yerel yönetimin getirdiği çözümlerle aşılmakta, talep dengelendikten sonra yakın çevrede ulaşımındaki olumsuz etkiler azalmakta ancak genel düzeydeki olumsuzluklar kalıcı olmaktadır.

Kazananlar ve Kaybedenler

Tüm bu oluşum ve etkileşim sonucu alışveriş merkezlerinde "Kim kaybediyor ?, kim kazanıyor ?" sorularına girişimlerin, yatırımcıların ve işleticilerin "şimdilik" kazandıkları cevabı verilebilir. Ancak bu kazançlar her yeni alışveriş merkezi ile giderek azalmakta, pazarın doyuma ulaşması ile inişe geçeceği anlaşılmaktadır. Kimin ne kadar kaybedeceği ya da kazanacağını her birinin koşullarını değiştirip, pazara ve gelişmelere uyum sağlama düzeyleri belirleyecektir. Genelde mekansal değerlerin ön plana çıkartıldığı mimari çözümlerin geliştirildiği alışveriş merkezi projeleri bir kazanım olarak değerlendirilebilir.

Kentiçi ulaşım açısından değerlendirildiğinde alışveriş merkezleri daha uzun mesafeli, otomobil ağırlıklı yolculuk üretmesi, taşıt kilometreyi ve akaryakıt tüketimini artırması gibi sonuçlardan dolayı ulaşım sisteminin kesinlikle "kaybeden" olduğu açıktır. Diğer yandan bu yeni ve kışkırtılmış talebin gerektirdiği yeni yollar ve kavşaklar, işletme ve bakım giderleri belediyelerce, yani

kentliler tarafından ödenen vergilerden karşılandığından, daha verimli alanlara yönlendirilebilecek bu kaynaklar nedeniyle kentliler de "kaybeden" olmaktadır. Otomobil yolculuklarının sayı, oran ve uzunluğundaki artışlarla hava kalitesi de düşmekte, trafik sıkışıklıkları tüm maliyetleri ile birlikte topluma yansımaktadır.

Kent çevresindeki alışveriş merkezlerinin sayısı arttıkça kentin merkezindeki geleneksel ticari alanlar değer kaybettiğinden kent merkezleri de kaybedenler arasında yer almaktadır. Bu gelişimin en büyük kaybedeni geleneksel kent merkezleri olmaktadır. Bu değişimle özellikle Amerikan kentlerinde geleneksel kent merkezlerinin büyük bölümü bir çöküntü alanı haline dönüşmüştür. Toplutaşım sistemlerinin yaygın kullanıldığı Avrupa'daki kent merkezlerinde geliştirilen alışveriş merkezleri ile geleneksel kent merkezi canlı tutulmaya çalışmaktadır.

Geleneksel merkezlerin öneminin azalmasına paralel olarak otomobile erişimi olmayan toplutaşıma bağımlı kentliler de kaybedenler arasına girmektedir. Ülkemizde geliştirilmesi hedeflenen toplutaşım ve yaya ulaşımı da "kaybedenler" arasında yer almaktadır.

Alınacak Dersler

Alışveriş merkezlerinin büyüklükleri ve yer seçimi ulaşım açısından değerlendirildiğinde öncelikli ölçütlerin alışveriş ihtiyacının (i) daha kısa mesafeli yolculuklarla, (ii)daha az motorlu taşıt kullanan yolculuklarla ve (iii) motorlu taşıt kullanılması gerekiyorsa toplutaşım önceliğiyle karşılanması gerekmektedir.

Bu ilkelere uygun olarak öncelikle yaya yolculukları ile erişilebilirliği geliştirecek mahalle ve semt ölçeğindeki alışveriş merkezlerinin öne çıkarılması, daha büyük ölçeklerdeki AVM'lerin ise sadece otomobil ile değil, toplutaşım ve bisiklet erişimini dikkate alınarak planlanması gerekmektedir. Alışveriş merkezinin ölçeği büyüdükçe, otomobil kullanımı ve buna bağlı olarak trafik yükünde artış, hava kirliliği, yollardaki kapasite yetersizliği gibi olumsuz etkiler belirginleşmektedir.

Planlama aşamasında alışveriş merkezlerinin olabildiğince (konut, ofis gibi işlevleri de içeren) karma kullanımlar olarak toplutaşımla kolay erişilebilir bir şekilde planlanması gerekmektedir. Böylece yeni otomobil yolculuklarındaki artış azalacak ve ulaşım altyapısı daha etkin kullanılabilecektir. Alışveriş merkezleri, toplutaşım ve yaya dostu olarak ve hepsinden önemlisi kent merkeziyle bütünleşik olarak geliştirildiğinde kente ve ulaşım sistemine olumsuz etkileri azaltılabilecek hatta katkısı olabilecektir. Kent, kentliler ve ulaşım sisteminin verimliliği de dikkate alındığında tüm tarafların kazanabileceği koşulların yaratılması mümkündür.

YENİ BİR TÜNEL, YENİ TRAFİK SORUNLARI- İSTANBUL BOĞAZI KARAYOLU TÜP GEÇİŞİ PROJESİ

Orhan DEMİR
Şehir Plancısı

Giriş

2006 yılında, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Kabul edilen "Ulaştırma Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun'da Değişiklik Yapan Kanun" ile denizlerin iki yakasını denizaltından birbirine bağlayan her türlü ulaşıma ilişkin tüp ve tünel gibi ulaşım altyapı işlerini, yap-işlet-devret modeli de dahil olmak üzere planlamak, yapmak veya yaptırmak; bunlarla ilgili proje ve şartnameleri hazırlamak, hazırlatmak, incelemek, incelettirmek ve onamak; yapımı tamamlananları ilgili kuruluşlara devretmek; işletme aşamasına ait güvenlik, bakım ve onarım işlerine ilişkin esasları belirlemek ve gerekli önlemleri alma görevi Ulaştırma Bakanlığı'na verilmiştir.

Ulaştırma Bakanlığı, bu yetkinin verilmesinden hemen sonra, İstanbul Boğazı'nın iki yakasını karayolu tünelli ile birbirine bağlamak üzere proje çalışmalarına başlamış ve Tarihi Yarımada'nın güney kıyılarında yer alan Kennedy Cadesi'ni, Anadolu Yakası'ndaki D 100 Karayolu'na bağlayan ve yalnız lastik tekerlekli küçük araçların kullanabileceği bir proje geliştirmiştir. Söz konusu projede, Avrupa Yakası'nda, Kennedy Caddesi'nin Küçük Ayasofya - Kazlıçeşme arasında kalan kesiminin, Anadolu Yakası'nda ise, D 100 Karayolu'nun Selimiye - Göztepe arasında kalan kesiminin 2 x 4 şeritli ve tam erişme kontrollu olarak düzenlenmesini de öngörmektedir. 2007 yılı Ocak ayında, Yap - İşlet - Devret modeli ile yapım ihalesine çıkılan proje için çok sayıda istekli ihale şartnamesi alınıştır. Ancak, bu firmalardan sadece iki tanesi ihaleye girmiş, oldukça uzun süren bir ihale süreci sonucunda, resmi sonuç açıklanmamakla birlikte, Güney Kore ve Türk firmalarından oluşan bir ortak girişim tünelin yapım ve işletme hakkını elde ettiği, değişik kaynaklarda belirtilmiştir. Yüksek Planlama Kurulu onayından sonra ihalenin sonucunun kesinleşerek, resmi açıklamanın da çok yakında yapılması beklenmektedir[1].

[1] Bildirinin sunulduğu tarihden kısa bir süre sonra resmi açıklama yapılmıştır.

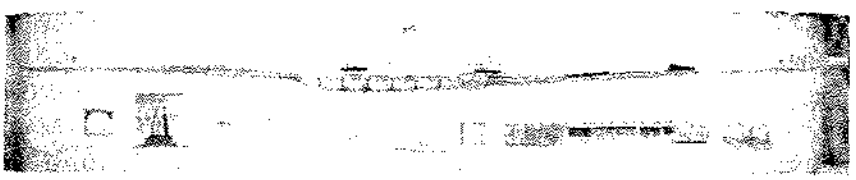
Tüm dünyada, kent merkezlerine ve tarihi dokunun yoğun olduğu kentsel alanlara, özel araçla erişimin güçleştirilmesi ya da tamamen engellenmesinin ortak görüş haline geldiği bir dönemde, insan faktörünü ve tarihi değerleri göz ardı ederek, Yarımada'yı içinden motorlu araçların daha rahat geçebileceği hızlı karayolu ulaşım koridoruna dönüştürecek bu proje, ne yazık ki, yeterince tartışılamamıştır.

İstanbul'un geleceğe yönelik imar planları ile ulaşım planlarında yer almayan bu projenin, kentin iki yakası arasında gittikçe bozulmakta olan nüfus - işgücü dengesini daha da bozacağı açıktır. Halen inşa edilmekte olan ve İstanbul'un iki yakasını yüksek kapasiteli bir raylı sistem ile bağlayacak Marmaray Projesi ile aynı güzergahta yer alması öngörülen Boğaz Karayolu Tüp Geçişi'nin, trafik güvenliği, çevresel etkileri, tarihi dokuya etkisi, Marmaray Projesi'nin yolculuk taleplerine etkisi, Tarihi Yarımada'nın denizle ilişkileri, arazi kullanımı üzerinde yaratacağı etkileri gibi çok yönlü araştırılması ve incelenmesi de gerekmektedir.

Bu bildiri ile, henüz inşaatına başlanmamış olan ve kentin tarihi, fiziksel, toplumsal, ekonomik ve sosyal dokusunun yanısıra, ulaşım ilişkileri ve gelecekteki arazi kullanımını oldukça fazla etkilemesi beklenen, İstanbul Boğazı Karayolu Tüp Geçişi Projesi'nin, biraz geç kalınmakla birlikte, toplumun tüm kesimleri tarafından yeniden ve daha kapsamlı olarak tartışılmaya başlanması amaçlanmaktır.

Boğaziçi Karayolu Tüp Geçişi Tartışmalarına Nasıl Gelindi

İstanbul Boğazı'nın iki yakasını, başka bir deyişle Avrupa ve Asya kıtalarını, bir ulaşım aksı ile bağlama düşüncesi çok eski tarihlere dayanmaktadır. Tarihçiler, Boğaziçi üzerine ilk köprünün, M.Ö. 400'lü yıllarda Pers İmparatoru Darius tarafından, ordusunu karşıya geçirmek üzere, tekne ya da salların yanyana bağlanmasıyla kurulduğunu yazarlar[2]. O tarihden sonra, aralarında Leonarda da Vinci'nin de bulunduğu çok sayıda mühendis ve plancı tarafından, farklı güzergahlarda, tünel, köprü, hatta teleferik önerileri geliştirilmiştir. 1860 yılında Fransız mühendis S. Preault tarafından, sultan Abdülmecid'e, Sarayburnu'nu -Salacak'a bağlayan ve denizin tabanına oturtulacak 16 kolunun üzerdeki çelik borudan oluşan bir sualtı geçişi önerildiği de bilinmektedir.

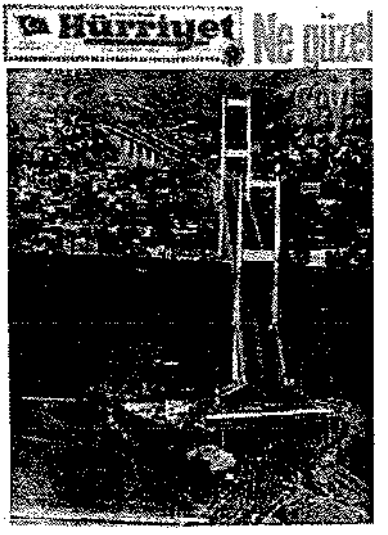
S. Preault Tarafından Geliştirilen Boğaz Sualtı Geçişi (1860)

[2] Herodotus' eleventh logos: Darius in Scythia, http://www.livius.org/he-hg/herodotus/logos4_11.html

Ancak, daha sonraları da benzer çalışmalar yapılmasına karşın, 1967 yılına kadar bu öneri ve çalışmaların hiç birisi hayata geçirilemez. 1967 yılında, Karayolları Genel Müdürlüğü'nün, daha önce yapılmış çalışmalardan da yararlanarak, "İstanbul Çevreyolu ve Boğaz Köprüsü Ekonomik Etüdü"[3] nü yayınlamasıyla birlikte, o güne kadar daha ılımlı sürdürülen, köprü yapılmalı mı yapılmamalı tartışmaları alevlenir. Ancak, Köprü'ye karşı olanların "Köprüler Tuzağı" olarak isimlendirdikleri süreç de başlamıştır. Fizibilite Etüdü'nün yayınlanmasından sonra geçen üç yıl içerisinde, projeler hazırlanmış, inşaat ihalesi yapılmış ve 1970 yılının Mart ayında Ortaköy'de, köprü ayağı için kazı bile başlatılmıştır.

Ben, o yıllarda, bir lise öğrencisi olarak bu fırtınalı tartışmaların dışında kalmışım. Kentimizdeki bu yeni köprünün yaşantımızı ne kadar değiştireceğini, ancak, ehliyetimi alıp otomobil kullanmaya başladığım 1973 yılında farkettim. O güne kadar kenti genellikle yaya olarak ya da belediye otobüsleriyle keşfetmeye çalışan bizler, özel otomobilin sağladığı olanaklara çok çabuk alışmıştık ve İstanbul 'un Anadolu Yakasını da otomobil ile keşfedebilmek için yapılmakta olan Boğaziçi Köprüsü'nün açılmasını bekler olmuştuk. O yıllarda, İstanbul'un nüfusu yaklaşık 3,5 milyon kişi, özel otomobil sayısı da 55.000 araç düzeyinde idi, başka bir deyişle, 1.000 kişi başına düşen özel otomobil sayısı sadece 15 düzeyinde idi.

Bu ortam içerisinde, nihayet, beklenen gün geldi. 1973 yılının 29 Ekim günü, yani Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. kuruluş yıldönümünde, Boğaziçinin "İnci Gerdalığı" dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ve Başbakanı Naim Talu tarafından açıldı. Açılış törenine on binlerce kişi katıldı ve tören, televizyonlardan naklen yayınlandı, hatta bu naklen yayın Eurovision kanalı ile Avrupa'ya kadar ulaştı. İstanbul Boğazı'na karayolu köprüsü yapımının, kentteki trafiği rahatlatmayacağını, tam tersine yeni sorunlar ve çözümsüzlükler yaratacağını savunanlar dışında herkes memnundu. Yalnız, törene, başbakan olduğu dönemde köprünün yapımına karar veren ve "bu köprüden yapılmasını isteyenlerde yapılmasını istemeyenlerde geçecek" diyerek, yapım anlaşmasını imzalayan Süleyman Demirel, siyasal nedenlerle katılmamıştı. Ancak, köprü tartışmalarında, "ne köprüsü Zap Suyu'nda bile köprü yok" diyerek, bu tartışmalara İstanbul'un kentiçi ulaşım sorunlarının yanısıra, ülkemizdeki bölgeler arası gelişmişlik farkı ile sosyal, toplumsal ve siyasal boyutları da ekleyen Bülent Ecevit ise törendeydi.

Ertesi günün gazeteleri, nerdeyse sayfalarının tamamını bu önemli olaya ayırdılar ve törenleri, artık arabalı vapur çilesinin bittiğini, köprünün 1995 yılına kadar kapasitesine ulaşmayacağını öngören trafik

[3] http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/9998.pdf

projeksiyonlarını en ince ayrıntılarına kadar verdiler. Tirajı en yüksek olan gazetelerimizden bir tanesi, ilk sayfasında tek bir cümle kullanmıştı: Ne Güzel Şey.

O sabah gazetelerini alan İstanbul'luların çoğu, tam boy olarak ilk sayfada yer alan köprünün güzelliğine dalıp gitmişlerdi. Ancak, bazıları, köprü yerine, fotoğrafın arka fonunda yer alan Zincirlikuyu, Balmumcu, Ortaköy Vadisi, Ulus Sırtları ve Beylerbeyi'nin doğal güzelliklerinin ne kadar zamanda tahrip olacağını kestirmeye çalışıyorlardı.

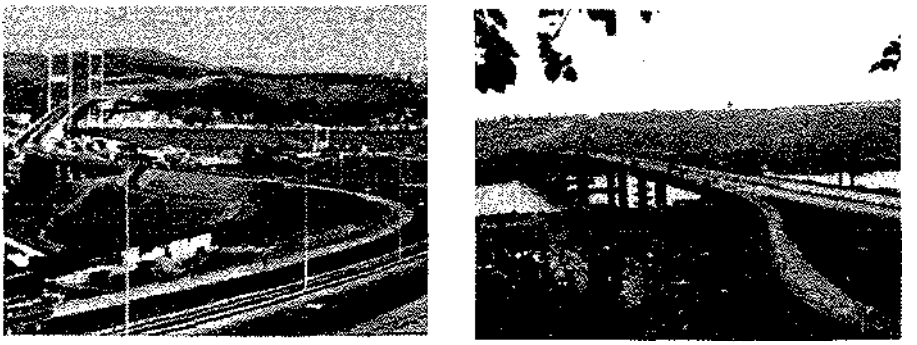
Bende 29 Ekim 1973 sabahı, televizyonun başına geçip, İstanbul'un yeni gururunu hayranlıkla izleyenler arasındaydım ve Anadolu Yakası ile o güne kadar yok denecek kadar az ilişkim olmasına karşın, köprüden otomobil ile geçme planları yapmaya bile başlamıştım.

Ertesi gün ilk iş olarak, İstanbul Boğazını otomobil ile geçme keyfini yaşamak için, amaçsızca, Bostancı'ya kadar uzanan bir tur attık. Hatta bu işi o kadar sevmiştik ki, daha önceleri, hesaplı karın doyurmak için Fındıkzade'de gorah, Çemberlitaş Muhallebicisi'nde tavuklu pilav, Eminönü'de balık - ekmek yiyen bizler, artık sosisli sandviç yemek için Göztepe'ye gider olmuştuk.

O sırada, uzmanların, "Kent içerisinde yeni inşa edilecek büyük kapasiteli karayolu yatırımları, ilk hizmete girdiklerinde belirli bir rahatlama sağlamış gibi görünürler, ancak artan otomobil kullanımı ve ortaya çıkan yeni yolculuklar nedeniyle bir süre sonra bu yolların eskisinden daha fazla tıkanması kaçınılmazdır." sözleri ile kadettikleri "yaratılan trafik" içerisinde bizlerin de olduğunun farkında bile değildik. Bunu, gelecek yıl, Şehir Planlama Bölümü'nde eğitime başladığımda anlayacağımdan da haberim yoktu.

Köprü işletmeye açıldıktan sonra, yıl sonuna kadar geçen iki aylık sürede, iki yönde geçen araç sayısı, 1.391.742 adedi otomobil olmak üzere toplam 1.696.505 araç düzeyine ulaşmıştı. Başka bir hesapla, köprü trafiği yaklaşık 14.000 araç/gün/yön düzeyinde idi. Sabah ve akşam doruk saatlerdeki trafik oranının %12,5 olduğu kabulü ile doruk satteki akım miktarı 1.750 araç/saat/yön olarak hesaplanıyordu ki, bu üç şeritli köprünün 5.400 araç/saat/yön olan kapasitesinin %30'u civarındaydı. Yani, doruk saatlerde bile köprü %30 kapasite ile çalışıyordu, herşey yolunda idi, köprü yapılmasın diyenler yanılmıştı.

Ancak, köprüden bir günde geçen otomobil sayısının, o tarihlerde İstanbul'da kayıtlı otomobillerin yaklaşık %25'ine karşılık geldiği göz ardı ediliyordu. Başka bir deyişle, ortalama olarak, İstanbul'daki otomobillerin dörtte biri her gün Boğaziçi Köprüsü'nden her iki yönde birer kez geçiş yapıyordu. Köprü kendi trafiği yaratmıştı bile. 1973 yılından önce arabalı vapurlarla Boğaz'ın iki yakası arasında yılda yaklaşık 5 milyon araç taşınırken, 1974 yılında, sadece Boğaziçi Köprüsü'nden geçen araç sayısı 12 milyona ulaşmıştı. "Ne Güzel Şey", ilk yılında, Boğaz'ı geçen araç sayısını %240 arttırmıştı. Üstelik, 1974 yılı, Arap - İsrail Savaşı sonrasında ortaya çıkan petrol krizinin en yoğun yaşandığı yıl olmuştu. Kriz sonrasında, 1973 Ocak ayında varili 2.59 dolar olan petrolün, 1973 Ekim ayında 5.11 ve 1974 ocak ayında da 11.65 dolara çıkmasıyla birlikte benzin fiyatları da artmış, bir yandan da benzin kuyrukları başlamış, benzin alabilmek için bütün bir geceyi kuyrukta bekleyerek geçirimek normal hayatın bir parçası haline gelmişti. Ama köprü trafiği, krize ve benzin yokluğuna aldırmıyordu.

Boğaziçi Köprüsü ve Çevreyolu Üzerindeki Trafik (1973 Yılı)

Boğaziçi Köprüsü, işletmeye açıldıktan hemen sonra İstanbul'un Anadalu Yakası arazi kullanımında önemli değişimler yaşanmaya başlamıştı bile. Aynı yıllarda özel otomobil sahipliğindeki hızlı artışın da etkisi ile Boğaziçi Köprüsü'den geçen araç sayıları tahmin edilenin çok üzerinde olmuş ve gerek köprü üzerinde gerekse çevre yollarında trafik sıkışıklıkları gözlenmeye başlamıştır. Boğaziçi Köprü'sünün açılmasını takip eden beş yıl içerisinde Boğaz'ı geçen araç sayıları aşağıda verilmiştir.

Bu trafik artışı karşısında ortaya çıkan trafik sıkışıklarını azaltmak üzere ilk önlem, 7 Nisan 1980 tarihinde, iki yönde ücret toplanmasından vaz geçilerek, Avrupa yönündeki gişelerin kaldırılmasıyla alınmıştır. Köprünün açılışının üzerinden yedi yıl bile geçmemiştir ve 30 yılda kapasitesine ulaşacağı öngörülen köprü, doruk saatlerde kapasitesine ulaşmıştır. Bu önlem de trafik sıkışıklığını gideremeyince, 19 Ocak 1981 tarihinde, gişelerin bulunduğu Anadolu

Yakası yönünde, akşam doruk saatlerde zamlı geçiş uygulması başlatıldı. Ancak, zamlı saat uygulamasının bitimine doğru gişelere yaklaşan sürücüler, araçlarını emniyet şeridine park ederek ya da hızlarını yavaşlatarak ucuz tarifeden yararlanmak isteyince, akşam doruk saatlerde sıkışıklık daha arttı. Doğal olarak bu uygulamadan kısa sürede vaz geçildi.

Yandaki fotoğrafta, 1980'li yıllarda, Boğaziçi Köprüsü girişinde, ortaya çıkan trafik yoğunluğu verilmiştir. Bazılarına göre, bu sıkışıklığı gidermek için, geriye tek bir çözüm kalıyordu; "YENİ BİR KÖPRÜ". Oysa 1980 yılında kentin arazi kullanımını şekillendirmesi beklenen çok önemli bir gelişme olmuştu. İstanbul Nazım Plan Bürosu'nun yıllardır süren kapsamlı çalışmaları tamamlanmış, 1/50.000 ölçekli, İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planı onaylanmıştı. Bu planda Boğaziçi'ne ikinci bir köprü önerilmiyordu.

Boğaz'a ikinci köprü tartışmalarının hız kazanması, benim Ankarada'ki öğrenimimi tamamlayıp, şehir plancısı olarak İstanbul'a dönmem ile aynı döneme rastlamıştı. Lise öğrencisi olarak dikkatimi çekmeyen ilk köprü tartışmalarından farklı olarak, ikinci köprü tartışmalarını dikkatle izliyordum. Ancak, yeni mezun bir şehir plancısı olarak, bir türlü anlayamadığım bir şey vardı. Kentin, büyük emek harcanarak, yüzlerce yerli ve yabancı uzmanın çalışmaları sonucunda hazırlanan, onaylı Nazım Planı'nda öngörülmeyen köprü neden tartışılıyordu. Bu ölçekteki bir kentin önemli ulaşım altyapı kararları, nazım planların ayrılmaz bir parçasıydı ve arazi kullanımı ile birlikte planlanmalıydı. Okulda böyle öğrenmiştik. Ancak, kentte yaşayanlar, yerel yöneticiler, meslek odaları, sivil toplum örgütleri, uzmanlar, bilim adamları, gazete köşe yazarları, kısacası toplumun her kesimi, daha çok yeni onaylanmış nazım planda olmayan bu köprü için görüş bildiriyordu.

Tartışmalar iki noktada odaklanıyoru. Köprü yapılmasın diyenler, her yeni yapılan köprünün kentin iki yakası arasındaki dengesiz gelişmeyi körükleyeceğini, arazi kullanımın ve yolculuk taleplerinin kontrol edilmemesi durumunda üçüncü, dördüncü, besinci köprülerin gündeme geleceğini savunuyorlardı. Aslında bir önceki köprü tartışmasında haklı çıkmışlardı ama ne yazık ki karar verici durumunda değildiler. Karşıt görüşte olanlar, yeni köprünün transit trafiğe hizmet edeceğini, transit geçiş yapan araçların Boğaziçi Köprüsü'nden çekilmesiye her iki köprüde de tıkanıklık olmayacağını savunuyorlardı. Tartışmalar sürerken, karar verici konumunda olanlar çoktan düğmeye basmışladı bile. Güzergah arayışları sonuçlanmak üzereydi. Hatta, zamanın "Devlet Başkanı" Kenan Evren'in bile helikopter ile uçarak yeni köprü güzergahını denetlediği konuşuluyordu.

Sonunda yeni köprünün güzergahı açıklandı. Anadolu Yakası'nda, Kozyatağı civarında D -100 Karayolu'ndan başlayan güzergah, Ümraniye, Alemdağ, Elmalı Barajı, Kavacık, Anadolu Hisarı, Avrupa Yakası'nda ise Rumeli Hisarı, Levent, Hasdal, Gaziosmanpaşa, İkitelli'ye ulaşıyordu. Güzergahın nerdeyse tamamı, Boğazın iki kıyısı dışında, o günkü kentsel yerleşmelerin kuzeyinde kalıyordu. Güzergah transit trafiğe hizmet edeceği için, Maslak ve Kavacık'da kavşak planlanmadığı söyleniyordu. Ancak, kısa sürede, projelere bu iki kavşak da ilave edildi. Maslak'ta yer alan Kavşak, Harp Akademileri arazisinin kullanılamaması nedeniyle, sadece Otoyol'un batı

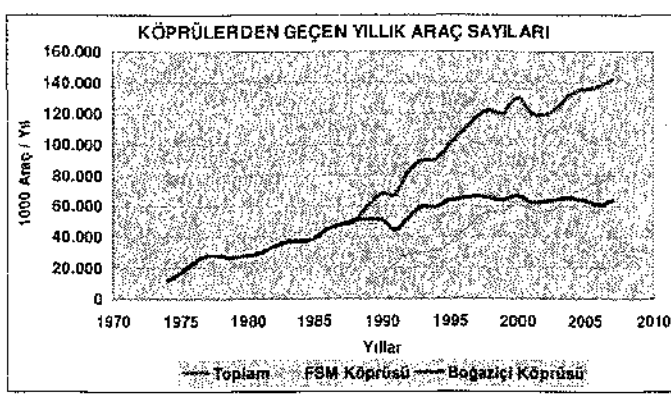
yönündeki trafiğe hizmet verecek şakilde tasarlanmıştı. O günlerde küçük bir mahalle olan Kavacık'ta oluşturucak kavşak ise, daha sonra İstanbul'un Anadolu yakasında, kuzeye doğru gelişmesini teşvik eden en önemli etkenlerden birisi olacaktı. Hatta, bu kavşak çevresindeki tarımsal araziler, zamanla kentin Merkezi İş Alanı'nın Anadolu Yakası'ndaki temsilcisi olarak anılacak, kavşak da şehirlerarası otobüslerin yolcu alıp bıraktığı bir otogara dönüşecekti.

İstanbul'un fethinin 554. yıldönümünde, yani 29 Mayıs 1985 tarihinde, temeli atılan ikinci köprüye Fatih Sultan Mehmet Köprüsü adı verildi. Türk - Japon - İtalyan firmalarının oluşturduğu bir ortak girişim tarafından rekor diye nitelendirilen bir sürede tamamlanan yeni gerdanlık, 3 Temmuz 1988 tarihinde, zamanın başbakanı Turgut Özal tarafından hizmete açıldı.

Boğaz'a 2'nci
Hürriyet

Ancak bu köprünün açılışı birinci kadar heyecan yaratmamıştı. Açılış töreni, ertesi günkü gazetelerin ilk sayfalarında, günlük haberlerin yanında verildi. Elbette, açılış töreni televizyonlardan da naklen yayınlanmıştı. Törenden sonra köprüden ilk geçecek otomobilin direksiyonunda Başbakan vardı, yanındaki koltukta da eşi Semra Özal oturuyordu. Arka koltuğa yerleştirilen kamera, Turgut Özal'ın, kendi eseri olarak hatırlanacak köprüden ilk kez geçerken yaşadığı duyguları aktaracaktı. Otomobil hareket etti ve Turgut Özal, kendine has üslubuyla, daha sonra hafızalardan silinmeyecek meşhur cümlesini patlattı; "Koy bakalım bir kaset Semra Hanım Neşemizi bulalım".

Gerçekten neşe bulunacak gündü. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın makam otomobilinde bile CD çaların bulunmadığı günlerde, Boğaziçi'ne ikinci köprüyü yapmanın gururunu yaşıyorduk. Ne büyük teknolojik ilerlemeydi. Artık İstanbul'da trafik sorunu kalmayacaktı.

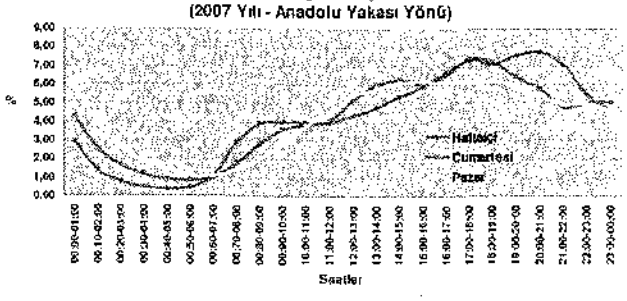
Ancak, evdeki hesap çarşıya uymadı. Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün açılması ile birlikte, Boğaz'ı geçen araç sayısında daha da büyük bir artış yaşandı.

Yukarıdaki grafikte, ilk köprünün açıldığı yıldan, 2007 yılına kadar geçen süre içerisinde, köprülerden geçen yıllık araç sayıları verilmiştir. Kentin iki yakası arasında geçiş yapan araç sayıları 1973 yılından bu yana, ekonomik ya da siyasi kriz yaşanan bazı yılların dışında sürekli artış göstermiştir. 1974 yılında 12 milyon/araç düzeyinde bulunan köprü geçişleri, 2007 yılında 140 milyon araç/yıl düzeyine yükselmiştir. Bu değer ortalama yıllık %7,5 artış miktarına karşılık gelmektedir. Ancak, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün açılmasından sonraki yıl içerisinde, yani 1989 yılında, bir önceki yıla göre artış oranı %20 gibi çok bir değere yükselmiştir. Sadece bu iki değer bile yeni karayolu geçişlerinin yarattığı ya da yaratacağı araç trafiği konusunda çok açık ipuçları vermektedir.

Grafikte 1991, 1994, 1997 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin köprü trafikleri üzerindeki etkisi açıkça görülmektedir. Ancak, her iki köprüdeki toplam araç geçişlerine bakıldığında 2001 yılındaki kriz etkisinin en fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Ülke ekonomisinin, başka bir deyişle GSMH'nın, yaklaşık %9 oranında küçüldüğü bu krizde, köprülerden geçen araç sayıları da, bir önceki yıla göre, benzer bir oranda azalmıştır.

1994 yılından sonra, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nden geçen araç sayılarının (2001 yılı krizi dışında) her yıl artmasına karşın, Boğaziçi Köprüsü'nden geçen araç sayıları aynı düzeyde kalmıştır. 1995 ve 2007 yılları arasında, Boğaziçi Köprüsü'nden geçen araç sayıları yıllık 65 milyon civarında kalmasının nedeni, köprünün gece saatleri dışında kalan, günün hemen her saatinde, kapasitesine ulaşması ile açıklanmaktadır. Bilindiği gibi, her iki köprüde de, Pazar günleri dışında kalan günlerde, belirli saatlerde ek şerit uygulaması yapılmaktadır. Sabah saatlerinde, Avrupa - Asya yönündeki, akşam saatlerinde ise Asya - Avrupa yönündeki şeritlerden birer tanesi ters yöne tahsis edilmektedir. Böylece, Boğaziçi Köprüsü'nde, sabah saatlerinde, Avrupa - Asya yönüne 2 şerit hizmet verirken, diğer yöne hizmet vermekte olan şerit ayısı dört olmaktadır.

Yukarıdaki grafikte, 2007 yılının değişik günlerinde, Boğaziçi Köprüsü'nün Anadolu Yakası yönünde geçen araçların saatlik dağılımları verilmiştir. Bu dağılım, kentin diğer ama arterlerinde gözlenen yolculuk taleplerinin gün içerisindeki dağılımından daha homojen bir yapı göster-

mektedir. Grafikte, sarı renk ile gösterilen Pazar günü gözlenen dağılım, ek şerit uygulamasının yapılmaması durumunu yansıtmaktadır. Öğle 12:00 ile gece saatleri arasındaki hemen hemen tüm saatlerdeki trafiğin gün toplamına oranı %6 civarındadır. Yıllık iki yöndeki geçişlerin 65 milyon araç civarında olduğu göz önüne alınırsa, bir günde

köprüden geçen araç sayısı yaklaşık 90.000 araç/yön olarak hesaplanmaktadır. Bu değerin %6 lık kısmı ise 5.400 araç, yani köprü kapasitesine eşittir. Cumartesi ve hafta içi günlerde gözlenen yüksek değerler ise ek şerit uygulamasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, Boğaziçi Köprüsü, gece saatleri dışında, hemen her saat kapasite değerinde hizmet vermektedir, bu nedenle de 1995 yılından bu yana, trafik değerinde herhangi bir artış söz konusu olamamaktadır.

Sonuç olarak, 2008 yılına geldiğimizde, her iki köprü de kapasitesini aşan trafik akımları ile karşı karşıyadır, gerek köprüler üzerinde, gerekse bağlantı yollarında, günün hemen her saatinde trafik sıkışıklıları ve uzun kuyruklar gözlenmektedir. Eskilerin deyimi ile "Tarih tekerrür etmektedir" ve yeni Boğaziçi köprüleri ve karayolu geçişi projeleri uzun zamandır tartışılmaktadır. 1980'li yıllara benzer şekilde, tartışılan tüm geçişler, ne kentin büyük ölçekli imar planlarında, ne de ulaşım ana planlarında yer almaktadır. Değişen tek bir şey vardır: İstanbul Boğazı'nın iki yakasını hızlı ve yüksek kapasiteli toplu taşıma sistemi ile bağlayacak olan "Marmaray Projesi" nin inşaatı da bir yandan sürmektedir. Köprülere karşı olanların çözüm olarak gördükleri proje bir yandan devam etmektedir ama yeni Boğaziçi köprüleri için beş yeni güzergah da "Ankara'da" hazır beklemektedir.

Yeni köprü tartışmaları sürerken 27.04.2006 tarihinde, 5494 sayılı "Ulaştırma Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun'da Değişiklik Yapan Kanun" Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilir. Bu kanun ile denizlerin iki yakasını denizaltından birbirine bağlayan her türlü ulaşıma ilişkin tüp ve tünel gibi ulaşım altyapı işlerini, yap-işlet-devret modeli de dahil olmak üzere planlamak, yapmak veya yaptırmak; bunlarla ilgili proje ve şartnameleri hazırlamak, hazırlatmak, incelemek, incelettirmek ve onamak; yapımı tamamlananları ilgili kuruluşlara devretmek; işletme aşamasına ait güvenlik, bakım ve onarım işlerine ilişkin esasları belirlemek ve gerekli önlemleri alma görevi Ulaştırma Bakanlığı, Demiryollar, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü'ne (DLH) verilmiştir.

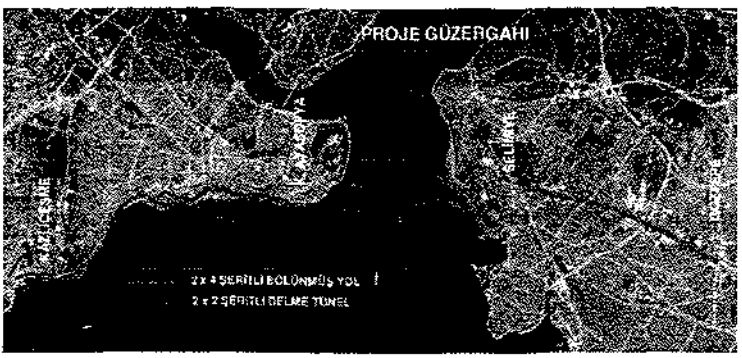
DLH, bu yetkinin verilmesinden hemen sonra, İstanbul Boğazı'nın iki yakasını karayolu tüneli ile birbirine bağlamak üzere bir proje hazırlamış ve 2007 yılı Ocak ayında, Yap - İşlet -Devret modeli ile yapım ihalesine çıkmıştır.

Proje

Proje, Avrupa Yakası'nda, Kennedy Caddesi'nin (Florya-Sirkeci Sahil Yolu) Kazlıçeşme mevkiinden başlayarak, Anadolu Yakası'nda D - 100 Devlet Karayolu'nun (eski E - 5) Göztepe Kavşağı'nda bitecek şekilde tasarlanmıştır. Kennedy Caddesi'nin, Küçük Ayasofya -Kazlıçeşme arasında kalan kesiminin ve D 100 Karayolu'nun Selimiye - Göztepe arasında kalan kesiminin 2 x 4 şeritli ve tam erişme kontrollu olarak düzenlenmesini öngörmektedir. Bu iki kesimin, Boğaz'ın altından geçen, iki katlı ve ikişer şeritli bir karayolunu içeren tünel ile birbirlerine bağlanması planlanmıştır.

Denizin altından geçen yaklaşık 3.3 kilometrelik kesim ile her iki yakadaki mevcut yollara bağlanacak 2.1 kilometrelik kesimlerin, delme tünel olarak inşa edilmesi öngörülmektedir. Projenin Anadolu Yakası'nda yaklaşık 4,5 km., Avrupa Yakası'nda yaklaşık 5,5 km. olmak üzere toplam 10 km. lik bölümü ise yer üstünde olacaktır.

Projenin güzergahı, aşağıda verilmiştir.

Kennedy caddesi üzerindeki tüm hemzemin sinyalize kavşakların kaldırılarak, Tarihi Yarımada'nın güney kıyısında, araç trafiğinin hızlı ve kesintisiz bir biçimde akışına olanak sağlayan, bölünmüş, 2 x 4 şeritli geniş bir koridor oluşturulacaktır. Kaldırılan hemzemin kavşakların yerine, çeşitli noktalarda çok katlı U dönüşlerinin oluşturulması planlanmaktadır. Toplam beş adet olması planlanan bu dönüşlerin iki tanesi Aksaray'ı Yenikapıya bağlayan Mustafa Kemal Bulvarı'nın iki yanında, diğer iki tanesi ise SSK Samatya Hastanesi önünde yer alan demiryolu alt geçidinin iki yanında yer alacaktır. Beşinci U dönüşü ise Kazlıçeşme'de ve Topkapı'dan gelecek araçların Yenikapı yönüne dönüş yapabilmeleri için planlanmıştır.

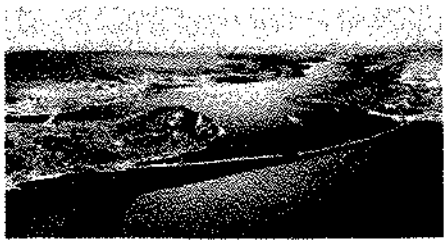

Öngörülen Tünel Enkesiti

Başka bir deyişle, Kennedy Caddesi, bir "kentiçi otoyol" haline dönüştürülecektir. Ulaşım planlama ilkeleri, yol kademelenmesi, arazi kulalnımı gibi kavramların yanı sıra, üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan bir tanesi, Ayvansaray'dan başlayarak, Haliç ve Marmara kıyılarında Yarımadayı çevreleyen sur duvarlarına bitişik olması planlanan bu toplam sekiz şeritli yolun, kentin tarihi kimliği ile ne kadar bağdaştığıdır. Marmaray Projesi kapsamında, Yenikapı'da sürdürülmekte olan kazı çalışmalarından elde edilen bulgular, kentin bu bölgesindeki yerleşimlerin, şimdiye sanılandan daha eski devirlere ait olduğunu göstermiştir.

Uzmanlar, Yenikapı'da bulunan batıkların Kaplama İlk ve İskelet İlk dönemleri arasındaki Geçiş Dönemi'ne ait olduğunu ve daha önce gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda bu döneme ait fazla örneğe rastlanmadığı için bütün dünyanın bu çalışmayı dikkatle, yakından takip ettiğini vurgulamaktadır.[4]

[4] Zeynep Güney, Dünyanın Gözü Üzerimizde, http://www.arkitera.com

Tünel Güzergahı, Girişi ve Gişeler (Kaynak http://www.dlh.gov.tr/dlh/dlh-anasayfa1)

Tünelin Avrupa Yakası'ndaki çıkış ağzında, ücret toplama gişeleri ile tünel işletme binası da yer alacaktır. Söz konusu ücret toplama alanını ve tünel güzergahını gösteren bir canlandırma aşağıda verilmiştir. Havalandırma şaftlarının ise her iki yakada olması planlanmıştır.

Anadolu Yakası'nda, Selimiye - Göztepe Kavşağı arasında yer alacak kesimin de benzer yol standartlarında olması planlanmaktadır. Ancak bu arter zaten günümüzde, İstanbul'un Anadolu Yakasındaki en önemli transit geçiş koridorlarından birisi olup, halen tam erişme kontrollu olarak hizmet vermektedir. Bazı kesimlerinde şerit ilavesiyle projede öngörülen standartlara yükseltilebilecek olmasına karşın, bu arter de halen, kentin en yoğun koridorlarından birisidir.

Proje konusu tünelden sadece otomobil ve minibüslerin geçmesi, ağır taşıtların tüneli kullanmaması öngörülmektedir. Ağır taşıtlara benzer şekilde, motorsikletlerin de geçişine izin verilmeyecektir.

Tünel, şerit genişliklerini 3.00 m. olacak şekilde projelendirilmiştir. Bilindiği gibi, herhangi bir yolun kapasitesi, şerit genişliği, şerit sayısı, yol kenarındaki aktivitelerin yoğunluğu, banket genişliği, eğim v.b. koşullar ile yakından ilişkilidir. Tünelden sadece otomobil ve minibüs gibi küçük araçların geçeceği göz önüne alınarak, 3.00 m. genişliğindeki her bir şerit için kapasite, 1.900 araç/saat/şerit olarak belirlenmiştir. Ancak, tünelin içerisindeki, eğim, yapay aydınlatma, tünel duvarlarının yakınlık etkisi gibi fiziki koşullar dikkate alınarak, pratik kapasitenin bu değerden daha düşük olacağı öngörülmektedir. Bu nedenle, ideal koşullardaki kapasite değeri %10 azaltılarak, tünelin pratik kapasitesi belirlenmiştir. Buna göre, Boğaziçi Karayolu Tüneli'nin kapasitesi, 1.710 araç/saat/şerit olmaktadır. Başka bir deyişle, iki şerit olan her bir yön için toplam kapasite değeri, 3.420 araç/saat/yön olmaktadır. Tünelde serbest akım hızının ise 80 km/saat olacağı öngörülmektedir.

Geçiş Ücretleri

Tünelden geçecek araçlardan alınması planlanan geçiş ücretleri ihale aşamasında, Ulaştırma Bakanlığı, Demiryollar, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü tarafından belirlenmiştir. Buna göre, tünelin açıldığı ilk yıl, otomobillerden 4,00 ABD Doları + KDV, minibüslerden ise bu ücretin 1.5 katının alınması kararlaştırılmıştır. Bu ücret, her bir yön için ayrı ayrı alınacaktır. Başka bir deyişle, bugün Boğaziçi köprülerinde uygulandığı gibi, tek yönde geçiş ücreti alınması söz konusu değildir. KDV oranının tünelin açıldığı yılda da değişmeyeceği

kabul edilirse, tek yöndeki geçiş ücreti, otomobiller için 4,72 ABD Doları, minibüsler içinse 7,08 ABD Doları olacaktır.

Ancak, bu ücretlerin, her yıl, Amerika Birleşik Devletleri, Tüketici Fiyatları İndeksi'ndeki (CPI) artış oranı kadar arttırılması da öngörülmüştür.

Öngörülen Yolculuk Talepleri

İstanbul Boğazı Karayolu Tüp Geçişi Projesi üzerinde gelecekte ortaya çıkması beklenen yolculuk talepleri 4 aşamalı bir ulaşım modeli kullanılarak tahmin edilmiştir.

İTÜ tarafından İstanbul Büyükşehir Belediyesi için hazırlanmış olan "İstanbul Ulaşım Ana Planı" kapsamında oluşturulan bu modelin, 2007 yılındaki proje yakın çevresindeki trafik sayımları ile geçerlilik sınaması yapılmıştır. Modelde 244 iç, 6 dış olmak üzere, toplam 250 trafik analiz bölgesi bulunmakta ve dört aşamalı bu model, proje konusu tüp geçiş üzerinde, gelecekte oluşması beklenen yolculuk taleplerinin, diğer ulaştırma sistemleri ile etkileşimlerini de göz önüne alan bir sistem yaklaşımı ile tahmin edilmesine olanak vermektedir.

Talep tahminlerinde, do-minimum olarak isimlendirilen ve inşaatına başlanmış, onaylı projelerin dışında yeni bir ulaştırma altyapısının yapılmaması durumunu yansıtan temel şebeke esas alınmıştır. Model atamaları, projenin işletmeye açılış yılı olarak öngörülen 2014 ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin geleceğe yönelik olarak hazırladığı üst ölçekli imar planlarında, hedef yılı olarak belirlediği 2023 yılı esas alınarak yapılmıştır.

Yolculuk tahminlerinde, 2007 yılında 12.573.836 olarak belirlenen İstanbul'un nüfusunun, 2014 yılında 14 milyon, 2023 yılında ise 16 milyon kişi düzeyine yükseleceği öngörülmüştür.

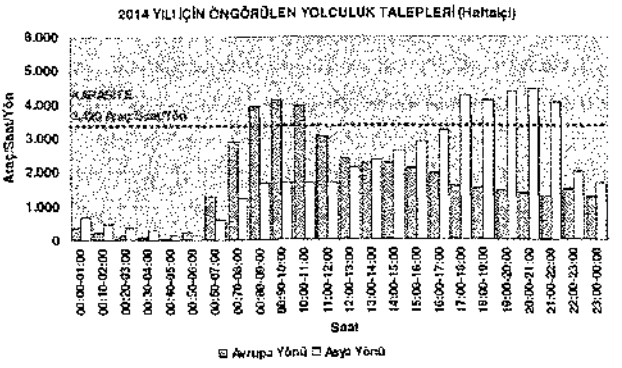
Hafta içi bir gün esas alınarak yapılan model atama sonuçları aşağıdaki grafiklerde yönler itibariyle gösterilmiştir. Atama sonuçlarında görülen ilk nokta, gün toplamındaki araç geçişlerinin yönler arasında eşit dağılmadığıdır. Boğaziçi köprülerinde tek yönde ücret toplama uygulaması bulunduğu için, Avrupa Yakası yönündeki trafiğin bir bölümünün, ücretsiz geçişlere yöneleceği öngörülmektedir. Günümüzde, tünel ücretlendirme sistemine benzer şekilde, iki yönde ücret uygulaması devam eden arabalı vapur geçişlerinde de benzer durum gözlenmektedir. Arabalı vapurlarla iki yaka arasındaki mevcut araç geçişleri incelendiğinde, gün toplamında Avrupa Yakası yönündeki trafik değerlerinin diğer yönden yaklaşık %20 daha az olduğu görülmektedir.

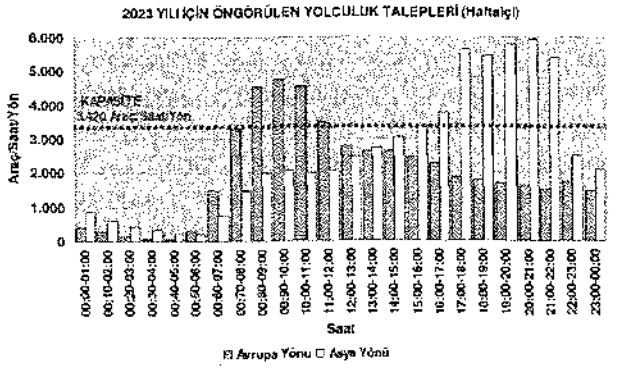
Ancak, gerek 2014 yılı, gerekse 2023 yılı model atamalarında, sabah ve akşam doruk saatlerde, her iki yönde de kapasitenin üzerinde bir talep oluşacağı öngörülmektedir. Bu sonuçlar, tünelin işletmeye açılması planlanan yıldan başlamak üzere, her iki yönde de trafik sıkışıklıkları, uzun kuyruklanmalar ve gecikmeler yaşanacağını göstermektedir. Doğal olarak, 2023 yılında sıkışıklık yaşanması beklenen saatler daha da uzamaktadır.

Atamalarda ortaya çıkan önemli sonuçlardan birisi de, tünel kesimi için verilen bu değerlerin yaklaşım yollarında yaratacağı sıkışıklık ve kuyruklanmalardır. Tünelden geçecek araçların, Tarihi Yarımada içerisinde, özellikle Yenikapı - Aksaray arasında kesimde ve diğer ana arterlerde uzun kuyruklar ve gecikmelere neden olacağı da öngörülmüştür. Model atamaları, bu kesim-

lerde, gelecekte öngörülen trafik akım değerlerinin, yol kapasitelerinin çok üzerinde olacağını göstermiştir. Benzer şekilde Anadolu Yakası'nda da D 100 Karayolu'nun Selimiye - Bostancı arasındaki kesiminde öngörülen trafik akım değerleri, yolun 2 x 4 şerit olarak düzenlenmesi durumunda bile, kapasitelerin çok üzerindedir.

Sonuç olarak, model atamaları, İstanbul Boğazı Karayolu Tüp Geçişi'nin inşa edilmesi durumunda, işletmeye açıldığı yıldan başlamak üzere, gerek tünelde, gerekse yaklaşım yollarında ortaya çıkacak akım değerlerinin, bu arterlerin kapasitelerinin çok üzerinde olacağını göstermektedir.

Değerlendirme

Kentin arazi kullanımı ile yolculuk talep ve alışkanlıklarını önemli derecede etkileyecek böyle bir projenin, bu bildiri kapsamına sığmayacak kadar çok ve farklı boyutları bulunmaktadır.

Kentin ana gelişme stratejilerini, ulaşım politikalarını ve gelişme yönlerini önemli derecede etkileyecek olan bu geçişin tüm boyutları ile ele alınması ve tartışılması gerekir. Buradaki değerlendirme, doğal olarak, bu boyutlara dikkat çekilmesi ile sınırlı kalacaktır.

Günümüze değin yapılan çalışmalar, kentin iki yakası arasındaki yolculuklarda bastırılmış bir talep olduğunu ortaya koymaktadır. Yeni bir karayolu geçişi ya da geçişleri gerçekleştiğinde, FSM Köprüsü'nün açıldığı yıl gözlendiği gibi, Avrupa ve Anadolu yakaları arasındaki araç geçişlerinde büyük bir artış beklenmelidir. Bu artış, günümüzde günün hemen her saatine yayılan ve kentteki önemli tüm arterlerde gözlenen trafik sıkışıklık ve gecikmeleri daha da arttıracaktır. Bu sorunların tünel içerisinde ve yaklaşım yollarında daha da fazla olacağı öngörülmektedir.

Proje, Tarihi Yarımada üzerindeki yapılanma talepleri ve baskılarını önemli derecede arttıracaktır. Tüm dünyada, kent merkezlerine ve tarihi dokunun yoğun olduğu kentsel alanlara, özel araçla erişimin güçleştirilmesi ya da tamamen engellenmesinin ortak görüş haline geldiği bir dönemde, insan faktörünü ve tarihi değerleri göz ardı ederek, Yarımada'yı içinden motorlu araçların daha rahat geçebileceği hızlı karayolu ulaşım koridoruna dönüştürmeyi amaçlayan bu proje, bölgede yeni yollar ve arterler oluşturulması ya da mevcut yolların genişletilmesi için önemli bir baskı oluşturacaktır.

Tünel projesi ile ortaya çıkacak yeni karayolu ağının ve arterlerin, Yarımada'nın tarihi dokusu nedeniyle, günümüz standartlarına uygun olmayan yol kademelenmesini daha da bozacağı öngörülmektedir.

Geçmişi 7. yy'a kadar uzanan ve kentin Bizans Dönemi'nden kalan en önemli tarihi değerlerinden birisi olan İstanbul Surları'nın tarihsel kimliği ile uyuşmayan bu proje, surların korunması ve kentin tarihi kimliğine katılması amacı ile de çelişmektedir. Sahil boyunca oluşturulması planlanan, tam erişme kontrollu ve sekiz şeritli "KENT İÇİ OTOYOLU" Yarımada'nın deniz ile ilişkisini tamamen kesecektir.

Bilindiği gibi, 1985 yılında, İstanbul'un tarihi alanları, UNESCO tarafından, kültürel varlık olarak "Dünya Kültür Mirası Listesi"ne alınmıştı. Ancak, aradan geçen zaman içerisinde, Türkiye'nin tarihi eserleri korumak için yaptığı taahhütleri yerine getirmemesi üzerine, İstanbul'un bu listeden tamamen çıkartılması ya da "Tehlikedeki Dünya Kültür Mirası" listesine alınması gündeme gelmiştir. UNESCO'nun, Tarihi Yarımada'yı "Dünya Kültür Mirası Koruma Listesi-"nden çıkarma kararının tartışıldığı bu günlerde, söz konusu projenin, kararın verilmesi için en önemli gerekçe olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, bu proje ile oluşacak baskılar ve yapılanma, günümüze kadar tarihsel önemi ölçüsünde korunamayan Yarımada'nın, tarihsel değerleri, dokusu, mimari özelliklerinin tamamen ortadan kalkmasına da neden olabilir.

5,4 km. uzunluğunda ve denizin altında yer alan, belirli saatlerde kapasitesinin üzerindeki trafik yüklerini taşıması öngörülen karayolu tünelinde ortaya çıkacak ve iki noktadan tahliye edilmesi planlanan, egzos gazları sonucu oluşacak CO_2 in, havalandırma şaftları yakınındaki bölgelerde, önemli çevre sorunları yaratacağı öngörülmektedir.

Bilindiği gibi, günümüzde, ulaşım ve trafik sorunları, İstanbul'daki kentsel sorunların en önemlisi haline gelmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından, 1997 yılında, İstanbul Teknik Üniversitesi'ne hazırlattırılan Ulaşım Ana Planı'nda, "kentin ana arterleri üzerindeki trafik tıkanıklıklarını gidermek için yeni yollar yapmanın, hem kentin doğal ve tarihi yapısını tahrip etmesi hem de orta ve uzun dönemde yeni ulaşım sorunları yaratması nedeniyle uygun bir çözüm

olmadığı" belirtilmesi karşın, bu plandan sonra yeni yol, tünel ve kavşak yapım çalışmaları daha da hız kazanmıştır. Ancak, bu yeni yol ve kavşak projelerinin büyük bir bölümünün tamamlanmasına karşın, kentteki ulaşım ve trafik sorunları da gittikçe ağırlaşmaktadır.

Yukarıda da açıklandığı gibi, söz konusu karayolu tüneli projesinin de, kentteki ulaşım ve trafik sorunlarını çözmekten çok, daha da arttıracağı öngörülmektedir. Ayrıca, projenin, ulaşım ve trafik sorunlarının yanı sıra, tarihi dokunun bozulması, çevre kirliliği, bölgedeki yaşam kalitesinin azalması gibi diğer sorunları da beraberinde getireceği öngörülmektedir. Oysa, sürdürülebilir bir ulaştırma sistemi oluşturulabilmesi için, kentteki yolculuk taleplerini karşılarken, çevreyi en az kirleten, yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanmak temel alınmalıdır. Doğadaki kaynaklar hızla tükenmekte ve ekosistem dengeleri hızla bozulmaktadır. Bu nedenle, mevcut doğal kaynakların dengeli kullanılarak, gelecek nesillerin gereksinmelerini de karşılayabilecek sürdürülebilir bir ulaştırma sistemi esas alınmalıdır. Bu dengeler korunurken, yolculuk taleplerinin karşılanmasında, özel otomobil trafiğinin mümkün olduğunca azaltılması önem kazanmaktadır. Bu nedenle, henüz yapımına başlanmamış bu projenin, en azından, kamuoyunda yeterince tartışılması gerekmektedir.

Sonuç olarak, sürdürülebilir bir ulaştırma politikası uygulayabilmek için, öncelikle, kent içerisinde, yeni yollar/kavşaklar yaparak ya da yolları genişleterek trafiği çözme anlayışı terk edilmelidir.

İSTANBUL BOĞAZ KÖPRÜLERİ VE KENTSEL BİÇİMLENME ÜZERİNDEKİ ETKİLER: KAZANANLAR-KAYBEDENLER

Doç. Dr. Azime TEZER

İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Teşekkür ederim. Hepiniz hoş geldiniz. Gerçekten 10 yıl gibi bir zaman geçti benim bu çalışmayı tamamlamamın üzerinden, ama o zaman da üçüncü köprü konusu gündemdeydi ve çok canlıydı ve hâlâ bu devam ediyor. Üçüncü olduktan sonra eminim dördüncüsü tartışılmaya devam edilecek. O nedenle İstanbul'da köprü konusu daima güncelliğini koruyan bir konu oldu.

Benim sunuşumda içerik olarak önce İstanbul'da karayolları ve köprülere bağlı karayollarının mekânsal büyümeyi ve yayılmayı ne şekilde etkilediğini öncelikle size aktarmaya çalışacağım. Sonra bunun etkilerini değerlendirmeye çalışacağız ve buna bağlı olarak kazananlar ve kaybedenlere bir perspektif vermeye çalışacağız. En sonunda da konuyu aslında kentsel alanlarda sürdürülebilirlikle ilgili politikaların yaygınlaşması gerektiği vurgulayacağım. Bunun için de ulaşım da çok önemli bir sektör. O nedenle en sonunda sürdürülebilirlikle ilgili politikalar konusunda çok kısa bir giriş yaparak tamamlayacağım.

Benim doktora tezimde yaptığım çalışmada İstanbul'daki kentsel büyümeyi, yayılmayı özellikle ilk göç dalgasının olmaya başladığı 50'lerle başlatarak değerlendirmeye çalışmıştım. Tabii bu yapılaşmış alanların değişimini ulaşımla ilişkilendirmek adına bu nedenle köprülerden önceki durumu ve köprüler yapıldıktan sonraki durumu karşılaştırarak değerlendirmek ve mevcut durumdaki bu gelişmeyi bir şekilde sayısal yöntemlerle modelleyerek üçüncü bir köprü yapılması durumunda acaba bu mekânsal yayılmayı nasıl etkiler, bunu modellemeye çalışmıştık. Amaç buydu. Bu nedenle 1955'ten başlayarak özellikle ilk yapılaşmış alanları, tabii bunların oluşturulmasında kullanılan kaynaklar o dönemde geçerli olan halihazır haritalardaki yapılaşmış alan sınırlarını belirlemekle mümkün oldu. Son yıllardaki, son iki dönemdeki çalışma ise uydu görüntülerinden elde edilen sınırların işlenmesi şeklinde oldu.

Önemli olan farklılık bence, son yıllardaki gelişmeyle ilk yıllardaki gelişmeleri karşılaştırırsak eğer ilk yıllardaki mekânsal yayılma tabii ki yolların etrafında, kent merkezi ve deniz ulaşımı çok daha etkin olduğu için kent merkezi civarında ve boğaz boyunca da noktasal. Sonrasında, önce hızla geçtiğimizde ve bir de yavaş yavaş geçerek grafikleri görmek bence çok etkili oluyor.

Bu 65 yılındaki durumu gösteren grafik, bu 75 yılı, 93 ve 2002 yılını gösteren yayılma. Tekrar geri geleceğim. Kentin öncelikle merkezi bölümde tabii ki tarihsel gelişimiyle de alakalı olarak bunu söyleyebiliriz, ilk ulaşım bağlantıları E5 boyunca ve E5 boyunca yapılan bağlantılar hem doğuda hem de batı yakasında kentin lineer olarak yayılma eğilimini başlatan gelişmeler. Tabii, 1960'larda yapılan bölgesel ölçekteki ilk plan çalışması İstanbul için orada da lineer gelişmenin öngörülmesi kentin lineer gelişmesinde de önemli olan bir faktör, etkili olan bir faktör. Çünkü kentin kuzeye doğru gelişme eğilimi o dönemden bu yana hâlâ geçerli, kuzeydeki havza alanlarının, orman alanlarının ve doğal kaynakların bulunması nedeniyle kentin kuzeye doğru gelişmesini engellemek adına doğu-batı yönünde lineer yönde gelişmesi öngörülmüş.

1960'lı yıllar aslında köprüyle ilgili çalışmaların da yapıldığı yıllar. Tabii, köprü ve bağlantı yollarıyla ilgili çalışmalar çok eski, onlara çok fazla girmeyeceğim, ama 60'lı yıllarda, yani 73'te biliyorsunuz ilk köprü açıldı, bu dönemde karayollarının etkisini görmeye başlıyoruz ve hem Kadıköy yakasında hem de batı yakasında kentsel yayılmada, yapılaşmış alanların büyümesinde doğu-batı doğrultusundaki o karayoluna asılmış olan gelişmeyi daha net görebiliyoruz ve 75 yılındaki durumda tabii ki Avrupa yakasındaki gelişmeden daha hızlı, daha bir hızla yayılıyor. 1986 yılındaki gelişme, tabii bu yıllarda yine bu defe kuzeye doğru da büyük bir yayılma olduğunu görüyoruz özellikle bu grafikten sonra, çünkü ikinci köprünün bağlantı yolları bu dönemde artık planlanmış durumda ve 89 yılında biliyorsunuz ikinci köprü açıldı. Bağlantı yolları daha evvelinde geliştiği için kentin bu defa kuzeye doğru da önemli ölçüde gelişmeye başlamış olduğunu bu grafikten görüyoruz. 2002'de artık bu yolların da etkisiyle ve kentin hızla nüfusunun artması nedeniyle de hem yapılaşmış alanlarda yayılma hem de nüfusunda artış ortaya çıkmış durumda.

Bu grafiklerden faydalanarak ve ilçeler bazında o dönemde tabii metropoliten alan içindeki değerler sadece modelleme çalışmasında kullanıldı. Çünkü eskiye doğru gidildikçe tabii ki bu verilere ulaşmak çok güç, bunlar hazırda olan veriler değildi. İlçe bazındaki değerleri eski hâlihazır haritalar üzerinden aktardığımız için kentin dışındaki alanlarda yapılaşmış alanlarla ilgili çok fazla bilgi zaten yok, çok fazla da gelişme de yoktu zaten ve böylece 19 ilçe o zamanki duruma bağlı olarak metropoliten alanı içinde bütün ilçelerdeki yapılaşmış alan verileri değerlendirildi. Aynı zamanda ulaşıma bağlı olarak da bu ilçelerdeki erişme noktaları kullanıldı modelleme çalışmasında, bu erişme noktaları hem karayolu ulaşımına bağlı olarak otobüs durakları, denizyolu ulaşımında iskeleler, raylı sistem nedeniyle istasyonlar, hepsini içerecek şekilde bu tarihsel sürece bağlı olarak beş farklı dönemde bu veriler elde edilmeye çalışıldı ve sonra iki alternatif söz konusuydu o zaman, alternatif değil tabii, seçenek üzerinde tartışma söz konusuydu. Biri en kuzeyden geçecek olan bir geçti, diğeri ise birinci köprünün hemen yanında hatta o zamanlar birini gidiş birini geliş gibi önerdikleri bir çalışmaydı. Bu karayollarının önerisiydi ve bu tez çalışmasında o zaman iki alternatif üzerinde değerlendirme yaptık. Eğer özellikle kuzey geçkisi üzerinde çok tartışılan bir konuydu. Çünkü doğrudan havzaların üzerinden geçen bir güzergahı vardı. Bu nedenle özellikle kuzey geçkisinin modellemesi üzerindeki sonuçları ben çarpıcı olacak şekilde size aktarmak istedim. Bunun için özellikle bunu koydum. Burada 94 yılındaki duruma bağlı olarak 2010 yılındaki durum tahmin edilmişti ve o zamanki nüfus tahminlerinde 1995 ta-

rihli nazım planın verileri dikkate alınarak da değerlendirmeler yapıldı. Orada boş alanlar, dolu alanlar, orman alanları verileri nazım plan verilerinden alındı ve ona bağlı olarak yapılaşacak alanlar belirlenmeye çalışıldı. Aslında özellikle mekânsal etkilerde orman alanlarından yapılaşma alanlara dönüşüm olabilecek alanlarda 13 bin hektarı aşan bir oranda alanın yeniden yapılaşmaya açılabileceği bu etkiyle modelde tahmin edilmişti ve bunlar özellikle Beykoz, Ümraniye, Kartal, Sarıyer ve Küçükçekmece ilçelerinin öncelikle etkilenecek olan ilçeler olduğu tespit edilmişti. Bu durum aslında o zaman tamamen bir felaket senaryosu gibi bir senaryonun var olan mevcut gelişmeyi de kullanarak onun üzerine bir kurguyla geliştirilen bir durumda ve ona yönelik bir sonuç verdi, sayısal sonuçları vermeye yönelik bir çalışmaydı, ama bunun yaşanmış olduğunu görüyoruz. Büyük ölçüde bunların belki sayısal değerlerle tekrardan karşılaştırıp değerlendirmedik, ama gerçekten şu andaki durumda ne kadarlık alanın kaybedilmiş olduğuyla karşılaştırılırsa belki çok önemli, çok çarpıcı sonuçlar bu ölçüde çıkabilir.

Yapılmış bir başka çalışmada da Boğaziçi'ndeki açık alanlardan nekadarlık bir alan yapılaşmaya ayrılmış, değişmiş, dönüşmüş diye değerlendirildi. Bu çalışmada da 77'yle 91 yılları arasındaki dönemde yapılan planlama çalışmalarında daha evvelden koru olan, açık alan olan, yeşil alan olan alanların ne kadarının değişmiş olduğu yine değerlendiriliyor. Burada da aslında özellikle 83 ve 91 yılları arasındaki konut alanı ve yeşil alan değişimini görebiliyoruz. Bu çok daha kısıtlı bir alanda yapılan bir çalışma aslında ve planlar üzerinde yapılan bir çalışma.

Sonuçta yapılan köprü çalışmalarında, biraz evvel Haluk Beyin de belirttiği gibi, sonuçta köprülerin ortaya çıkış gerekçesi araçların hareketliliğini artırmak ve o köprü projesinde ne kadar araç geçebilecek ve ne kadar aracın daha kolay geçmesi sağlanacak, buna yönelik fizibilite çalışmaları yapmak. O nedenle projelerin amacı yolcu hareketliliğini değil, araçların hareketliliği. Yine teknik üniversitenin ulaştırma bölümünde yapılan bir çalışmada Birinci Köprüdeki bir şeridin sadece otobüs öncelikli sistemlere ayrılması durumunda dahi yolcu kapasitesinin karşılanabileceğine dair bir araştırma sonucu vardı o dönemde ve bunlar hâlâ geçerli. Aslında bu konuda da bir şeyler yapılıyor belki son dönemlerde, ama sonuç olarak baktığımızda yine bir taraftan toplu taşımaya yönelik politikalar geliştirilirken, diğer taraftan hiç de onunla uyuşmayan politikaları destekleyen yatırımlar söz konusu olunca bu defa aslında ulaşım politikalarındaki tutarlılık sorgulanır hale geliyor ki, asıl problem oradan kaynaklanıyor.

En son hazırlanan ulaşım ana planı için hazırlanan envanter çalışmasının sonuçlarını, bulgularını değerlendiren bir rapor basılmış durumda İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından ve buradaki hane halkı araştırmasına sonuçlarına bakarsak aslında bence bu çalışma burada bize çok önemli mesajlar veriyor. Mesela, şunu söylüyor bize, çok önemli artık kentsel büyüme, gelişme alanlarının Asya yakasında da devam ettiğini ve nüfusun artık orada da hızlı artmaya başladığını. Bu önemli bir gelişme. İkincisi, özel oto sayısı evet hızla artmaya devam ediyor. Biraz evvel Haluk Bey de belirtmişti. Diğer taraftan önemli olan noktalardan biri maalesef özel oto kullanımı artmaya devam ediyor. Bunu destekleyen, bunu geliştiren yönde politikalar olduğu müddetçe bu artmaya devam edecek, bu çok önemli bir şey. Sonuçta baktığımızda 1987'le 2006 yılları arasındaki özel oto kullanımının yüzde 37 oranında artmış olduğunu tespit ediyoruz. Bu veriler doğruysa, buradaki sonuçlar doğruysa yüzde 37 artmış durumda ve yolculukların

ulaşım türlerine dağılımlarına baktığımızda aslında İstanbul'da hâlâ çok önemli oranda toplu taşıma kullanılıyor ki, bu çok önemli. Bunun olmaması durumunda bile çok daha kötü sonuçlar, çevresel etkiler değerlendirilebilirdi. Buradaki tabloda hem tüm yolculukların ulaşım türlerine dağılımını görüyoruz, hem de araçlı yolculukların içinde özel oto kullanımının oranını görüyoruz ki, yüzde 29 oranında özel otoyla yapılan yolculuklar, bu da gerçekten yolculuklar içindeki özel oto kullanımının oranının ne kadar ciddi düzeyde olduğunu gösteriyor.

Sonuç olarak köprülere ve boğaz geçişlerine gelirsek, yine aynı raporun içinde boğaz geçişlerinin yüzde 24'ünün özel otoyla yapıldığını görüyoruz. Yani ¼'i özel otoyla yapılıyor boğaz geçişlerinin ki, bunun içinde bütün türler, yolculuk türlerini düşünün, özel otonun oranını düşünün. Sonuçta bu çok çarpıcı bir imaj aslında, bir araçla bu kadar yolcuyu taşıyabilecekken biz o kadar aracı trafiğe sokmuş oluyoruz. Çok çarpıcı bir şey bu ve bu imajlar üzerinden "kazananlar kim, kaybedenler kim?" diye sorguladığımız zaman aslında bu sorgulamayı hem uzun ve kısa vadeli bakışlarla, hem de doğrudan etkilenenler ve dolaylı etkilenenler olarak değerlendirdiğimizde bu karşılaştırmalara çok farklı açılımlar getirebiliriz. İlk başlangıçta "kazananlar" dediğimiz zaman aslında bu tür yatırımların ilk öncelikle özel oto kullanıcılarına yapılmış gibi olduğunu düşünebiliriz, ama uzun vadede yine onların da olumlu etkilenmeyeceğini biliyoruz. Çünkü yaratılan trafiğin veya kışkırtılan trafiğin etkisiyle uzun vadede yine tıkanmalar söz konusu olacaktır. Diğer taraftan bundan olumlu etkilenecek olan sektörler olarak bakarsak farklı sektörler destekleniyor olabilir. Enerji kullanımı açısından tabii bütün bunları yine olumsuz bir perspektifle değerlendirebiliriz ve bu olumlu etkilenen tarafların etkilerini uzun vadede ne kadar olumsuz etkileyebileceğini yine düşünebiliriz. Çevre üzerindeki kaynak kayıpları, uzun vadede bunların toplumsal maliyetlere dönüşmesi, sağlık, çevre sağlığı sorunlarının olması, kaynak kaybından dolayı yeni kaynak gereksinimine bağlı olarak daha güç koşullarla kaynakların temin edilmeye başlaması gibi çok farklı boyutlara değerlendirebiliriz ve bunları, bu etkileri artırabiliriz.

Sonuçta gelmek istediğimiz nokta aslında biz kentsel alanlarda sürdürülebilirlikle ilgili politikaların daha etkin ve yaygın bir şekilde oturmasını ve bunların tercih edilmesini savunmak durumundayız. Çünkü kaynak kayıplarından, çevresel sorunlardan dolayı artık alternatifsiz bir noktaya gelmiş durumdayız. Sürdürülebilir kalkınmayla ilgili Birleşmiş Milletlerin sürdürülebilir kalkınma konvansiyonuna bağlı olarak bir rapor hazırlanmış durumda 2005 yılında ve buradaki ilk iki madde aslında şehir planlama ve şehirsel ulaşımla ilgili. Çünkü dünya giderek kentleşiyor ve nüfus kentsel alanlarda yığılıyor ve asıl sorun alanları kentsel alanlar. Bu nedenle kentsel alanlardaki politikalar, yani sürdürülebilirlikle ilgili politikalar çok büyük önem taşıyor ve bunların içinde şehirsel ulaşım da çok önemli bir noktada. O nedenle biz şehirsel alanlarda ulaşım planlamasıyla ilgili değerlendirmelerimizde sürdürülebilirlikle ilgili politikalara daha öncelikli yer vermek durumundayız. Bunların içinde çevre kirliliklerine bağlı olarak enerjiyle ilgili konular tabii ki çok önem taşıyor. Diğer taraftan ulaşım sistemleriyle ilgili yapılan yatırımların ekosistem bütünlüğünü ve birbirleriyle olumlu entegrasyonunu bozucu yönde yatırımlar olabilmesi nedeniyle de bu açıya önemli bir bakış getiriyor. Ulaşımla ilgili geleceğe yönelik politikalarda hem hava hem su hem de toprak kalitesi ve iklim değişikliği etkilerini dikkate alan politikaların yaygınlaşması gerekiyor.

En son sürdürülebilir ulaşım sistemi tanımıyla ben konuşmamı bitirmek istiyorum. Bunu okuyacağım izninizle: Sürdürülebilir ulaşım sistemi bireylerin, kuruluşların ve toplulukların temel erişme talebini insan ve eko sistem sağlığı açısından güvenle karşılarken bugünkü ve gelecekteki kuşaklar açısından talebi karşılamada eşitlikçi yaklaşan, maliyetleri karşılanabilir düzeyde olan, düzenli işletilen, kullanıcıya alternatifli seçme olanağı sunan, yerel ve bölgesel gelişmeyle uyumlu tasarlanan, yeryüzüne bıraktığı atık ve kirleticileri sınırlandıran, alansal kullanımda yayılmayı ve yarattığı gürültü düzeyini en aza indirmeyi hedefleyen, verimli ve yenilenebilir enerji kullanımını hedefleyen ulaşım sistemi olarak tarif ediliyor. Tabii, burada sürdürülebilir kalkınma politikalarının üç boyutunu da, hem toplumsal yapıya yönelik hedefleri eşitlikçi ve herkesin maliyetlerini karşılayabileceği ulaşım sistemlerinin oluşması, hem çevresel etkilere yönelik hem de ekonomik anlamda etkilerini değerlendiren bir tarif bu. Çok genel bir tarif belki, ama sonuçta ulaşım politikalarında kazananlar ve kaybedenleri değerlendirirken bu üçlü dengeyi de değerlendirmek gerekiyor ve bunları göz önüne alan ve bu önceliklere bakan açılara açıklık getiren politikaların yaygınlaşması gerekiyor. Teşekkür ederim.

5. OTURUM Oditoryum

KAMUSAL KULLANIM ALANLARI VE KAMU MÜLKLERİNİN YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Doç. Dr. Zeynep M. ENLİL

KAMU ARSA VE ARAZİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ: ANKARA'DAN BİR ÖZELLEŞTİRME ÖRNEĞİ

Dr. Şirin Gülcen EREN-Şehir Plancısı

TÜRKİYE'DE KENTSEL YENİLEME PROJELERİNE BİR ÖRNEK: MALATYA SÜMERBANK FABRİKASI'NDAN "MALATYA YAŞAM MERKEZİ"NE BİR KENTSEL YENİLEME ÖYKÜSÜ

Doç. Dr. Hüseyin ERKUL-İnönü Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Arş. Gör. Dr. Ayşe ÖZCAN-İnönü Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

SANAYİ MİRASININ EĞİTİM KURUMUNA DÖNÜŞÜMÜ: SÜMERBANK NAZİLLİ BASMA FABRİKASI ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. F. Neval GENÇ-Adnan Menderes Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Moderatör: Doç. Dr. Zeynep M. ENLİL

Dünya Şehircilik Günü 32. Kolokyumu ikinci günü öğleden sonra ilk oturumumuza başlıyoruz. Bu oturumumuzun başlığı programdan da gördüğünüz gibi "Kamusal Kullanım Alanları ve Kamu Mülklerinin Yeniden Yapılanması."

Kentlerin yeniden yapılanmasını konuştuğumuz bir dönemde böyle bir konu başlığı hem biz meslek insanları hem de üniversitede akademik çalışma yapan meslektaşlarımız açısından önemli. Yeniden yapılanmanın tezahür ettiği ve bazen çok yıkıcı bir biçimde tezahür ettiği alanlardan bir tanesi kamusal alanlar. Çünkü yeniden yapılanmanın kriz halinde yaşanmaya başladığı noktadan itibaren kamusal alanları da tüketerek gerçekleşiyor. Kentler kamusal alanları yok ederek yeniden yapılanıyorlar. Aslında Türkiye kentlerinde, ülkemiz kentlerinde yaşadığımız temel manzaralardan bir tanesi bu ve biz plancılar da sürekli kamuoyu önünde yargı nezdinde mücadele etmeye çalışıyoruz. İşte İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de, diğer kentlerde bizim birçok uğraşı konumuz, çalışma konumuz, mücadelesini vermeye çalıştığımız konu, kenti savunmaya çalışırken karşı karşıya kaldığımız sorunlar büyük ölçüde bunlarla ilgili. O bakımdan bu oturumdaki bildiriler kolokyumun bütünü ve genel teması açısından çok çok önemli.

Ben bu açıdan isterseniz sözü çok uzatmadan bu oturumda bildiri sunacak olan meslektaşlarımızı, bildiri konularıyla beraber sunmak istiyorum. İlk olarak şehir plancısı meslektaşımız Doktor Şirin Gülcen Eren "Kamu Arsa ve Arazilerinin Dönüşümü"nü Ankara'dan bir özelleştirme örneği çerçevesinde anlatacak,. Yine Araştırma Görevlisi Doktor Ayşe Özcan Hocamız, Malatya'dan bir örnekle konuyu ele alacak. Bildirinin başlığı "Türkiye'de Kentsel Yenileme Projelerine Bir Örnek Malatya Sümerbank Fabrikasından Malatya Yaşam Merkezine Bir Kentsel Yenileme Öyküsü". Üçüncü olarak da Hocamız Yardımcı Doçent Doktor Neval Genç "Sanayi Mirasının Eğitim Kurumuna Dönüşümü" başlıklı bildirisinde Ege Bölgesinden Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası örneğini gündemimize getirecek. Aslında her üç örnek de bize tekrar tekrar gösteriyor ki kentlerimiz parça parça, nokta nokta eski kamusal alanlarını kaybediyorlar ve kamusal olmayan başka fonksiyonlara dönüşüyor. O bakımdan bu oturumun sonunda aslında canlı bir tartışma bekliyoruz bir anlamda.

KAMU ARSA VE ARAZİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ: ANKARA'DAN BİR ÖZELLEŞTİRME ÖRNEĞİ*

Dr. Şirin Gülcen EREN
Şehir Plancısı

I. Giriş

Özelleştirme, "piyasa kurumu" ile "planlama kurumu" arasında bir "gerilim" yaratmaktadır. Yaratılan gerilim, "piyasa yönelimli planlama" yaklaşımları ile "piyasa eleştirel planlama" yaklaşımlarının çatışmasına neden olmaktadır.[1] Süreç dâhilinde, artan piyasa yönelimli planlama eylemleri yanı sıra, devletin arazi devirlerindeki değişen rolüne bağlı olarak, kentsel planlama yazınında özelleştirme tartışma ve eleştirileri çoğalmaktadır. Plancının kamusal sorumluluğu piyasa ve toplum arasına sıkıştığından, değişen rolü de sorgulanmaktadır. Sözkonusu gelişmelere rağmen, kamu arazilerinin özelleştirilmesi ve bu eylemin kentsel planlama süreçlerine ile rant (getiri), mülk, mülkiyet ve kamu yararı konularında etkileri üzerine sınırlı sayıda akademik çalışma mevcuttur.

Sınırlı sayıdaki çalışmanın nedeni, Mekân Teorisi'ndeki tartışmalarda özelleştirme sorununun[2] göz ardı edilmesidir. Akademik çalışmaların çoğunluğu; kentsel kamu mülkü, mülkiyetinin devri veya özelleştirmenin kentsel planlamayla ilişkisine odaklanmada eksiktir. Ayrıca, ilgili kesimlerce özelleştirme ve özelleşme uygulamaları ayrıştırılamamakta, hızlı gelişen süreçte kısıtlı bilgiye ulaşılabilmekte ve genelde özelleşmenin çıktılarıyla ilgilenilmektedir. Diğer taraftan, Özelleştirme Teorisi, kentsel mekânın (yeniden) üretimi bağlamındaki özelleştirmenin etkinliğini açıklamada yetersiz kalmaktadır. İktisadi yaklaşımlar, özelleştirmenin etkilerini yalnızca ne kadar gelir elde

---

* Bu Bildiri, mekânın (yeniden) üretimi kapsamında özelleştirme ideolojisinin farklı ve bilinmeyen bir boyutu olduğunu bilim gündemine aktarmayı amaçlayan, yazarın "Serhat Özyar 2008 Yılı Genç Bilim İnsanı Ödülü"ne layık görülen, "Impacts of Privatization on Urban Planning: The Turkish Case (Ankara) [Özelleştirmenin Kentsel Planlamaya Etkileri: Türkiye Örneği (Ankara)]" (ODTÜ) konulu doktora tezinden temel almaktadır. Tezde, özelleşme-özelleştirme kavramsal ayrımı, özelleştirmenin piyasa ve planlama kurumları ile ilişkisinin irdelemesi ve kamu yararı kavramının planlama açısından yeniden tanımı yer almaktadır.

[1] Doç. Dr. Özcan Altaban, "piyasa yönelimli" ve "piyasa eleştirel" planlama yaklaşımlarını tanımlayarak farklılaştıran ilk akademisyendir. (Ayrıca, Bkz. Altaban (1990))

[2] Bkz. Keyman (1997); Aydoğanlı (1995:132); Baytan (1999:10-11); Karluk (1994); Keskinok (1999); Arıoğlu (1994).

edildiği veya işletme düzeyindeki ya da ekonomik sonuçlarıyla ele almaktadır. Bahsi geçen olgular, bu bildirinin eleştirel temelini oluşturmaktadır.

Bu bildiride, kamu arsa ve arazilerinin (kamu arazilerinin) özelleştirilmesi sorun alanında, özelleştirme ve kentsel planlama devlet eylemlerinin, piyasa mekanizmasıyla mekânın (yeniden) üretimi bağlamındaki ilişkisi konu edilmektedir. Bu çerçevede, bildiride ilk olarak, özelleştirme ve özelleşme kavramsal ayrımı bazında, kamu arazilerinin özelleştirilmesine değinilmektedir. İkinci aşamada, özelleştirme ile kentsel planlama arasındaki ilişki irdelenmektedir. Üçüncü aşamada, özelleştirme yöntemiyle gelişen kentsel planlama süreçleri ve kamu yararı kavramının nasıl ihmal edildiğinin tanımlaması, Ankara kentindeki bir örnek olay bazında yapılmaktadır. Konunun eleştirel genel değerlendirmesinin yer aldığı sonuç kısmında ise, özelleştirmenin kentsel planlama bakış açısı çerçevesindeki analizi ve piyasa kurumu ile planlama kurumu arasındaki meşruluk, gücün rasyonalitesi ve hâkimiyet ilişkisi tartışılmaktadır.

II. Türkiye Özelleştirme Deneyiminin Temel Konusu: Kamu Arsa ve Arazileri

Kentsel gelişmeyi belirleyen temel etmenlerden biri mülkiyet haklarının devridir. Mülkiyet haklarının devri kamudan özele veya özelden kamuya olabilmektedir. Bildiriye konu kamu arazilerinin mülkiyetlerinin devri, iki farklı yöntemle olmaktadır: "Özelleşme" ve "Özelleştirme".

Tarih boyunca, "özelleşme (de facto-privatization)" yöntemiyle, kamu mülkü ve mülkiyeti özel mülkiyete konu olmuştur. Son yirmi yılda bu dönüşümün anlamı farklılaşmıştır. Yeni anlam, belirli bir yasa dâhilinde uygulaması yapılan "özelleştirme (de jure-privatization)"dir.

Kamu arazilerinin değişik zamanlarda, bulunduğu yere ve değişik gerekçelere bağlı olarak, yasal veya yasadışı yöntemlerle, gerçek veya tüzel kişilere devredilmesi veya işgal edilmesi faaliyetleri "özelleşme"[3]dir. Sözkonusu faaliyetin her devlette uygulaması vardır. Türkiye örneğinde; özelleşme, Osmanlı İmparatorluğu zamanından bu yana uygulanmaktadır.

"Özelleştirme", küreselleşme yanı sıra, ekonomik temelli bölgesel bütünleşmeyi sağlama odaklı yeni sağ (neo-liberal[4]) politikaların uygulama araçlarından biridir. Resmi söylemde, mevzuat ilkeleri bağlamında, dünyadaki uygulamalarıyla aynı olarak tanıtılmakla birlikte, özelleştirme terminolojisi, faaliyetlerin içeriği, ideolojisi ve mevzuatı Türkiye'de farklılaşmaktadır. Eren (2007)'e göre, özelleştirmenin amaçlarından biri, "devletin özel mülkü" olan Kamu İktisadi Teşebbüs (KİT) arsa ve arazilerinin özel sektöre devridir. Türkiye'de yabancı uygulamalardan farklı olarak, İşletmelerin verimliliğini arttırarak ekonomiye kazandırmak yerine, varlıkların satışı yoluyla işletme ortadan kaldırılmakta ve ekonomideki varlığı yok edilmektedir.

---

[3] Özelleşme, genelde, devletin herhangi bir mevzuat dâhilindeki kamu arazi devri veya sosyal ve ekonomik bir ihtiyacı (hizmetler ve marjinal sektörlerden kaynaklanan) karşılamak üzere, gerçek ve tüzel kişilerin yasadışı arazi elde etmesidir.

[4] Bu politikalar, geç 1970 ve erken 1980'lerde, yerel ve merkezi idarelerin kötü yönetimi sonucu oluşan mali kriz ile kamu teşebbüslerinin üretim fonksiyonlarının yönetim zaafiyetleri ve verimsizlik kaynaklıdır.

Arazilerinin devrinden; Özelleştirme Programı'ndaki KİT İdaresi[5] ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) sorumludur. Devirlerin niteliğine ve yöntemine de sözkonusu idarelerce karar verilmektedir. Bazı durumlarda, sırf arazi stoku yüzünden kuruluşlar programa alınabilmektedir. Özellikle kamu bankalarının özelleştirilmesi isteminin ardında, bankaların arazi stokları yer almaktadır.

4046[6] (4232[7] ve 5398[8] sayılı kanunlarla değişik) sayılı Özelleştirme Kanunu, özelleştirme devir yöntem ve modellerini tanımlamaktadır. Ayrıca sözkonusu Kanunla, arazi devir ve planlama ile ilgili yetkiler ve sorumluluklar belirlenmiştir. Eren (2007)'e göre, uygulamada, işletmeler ve taşınmaz mülklerin özelleştirilmesine ilişkin hükümleri yoktur ya da ayrıştırması eksiktir: Arazi mülk ve mülkiyet[9] devirleri, işletmelerin devri maddelerine tabidir. Yaratılan rantın kamuya döndürülmesi yönünde özel hükümler ise, yoktur. Çeşitli yabancı ülke uygulamalarında; işletme özelleştirmesi ile mülk özelleştirmesi, "farklı mevzuata konu ayrı süreçler" şeklinde tanımlanmaktadır.

Özelleştirme Plan ve Programları dâhilinde; kamu arazilerinin devri önceliğinden bahsedilmemekle birlikte, mevzuat içeriği yanı sıra, özelleştirmenin kamu arazisi[10] yönelimli olduğu devirlerin sayısı ve niteliğinden anlaşılabilmektedir: 1986-15.10.2001 tarihleri arasında, ÖİB'nın, 920 özelleştirme eyleminden 711'i, arazi devrini içermektedir (Eren, 2007). 2005-2008 yılları arasındaki özelleştirmelerin, önceki dönemlerden daha fazla miktarda taşınmaz devri kapsadığı vurgulanmalıdır.

Yüksek orandaki kamu arazi özelleştirmelerine rağmen, ÖİB'nin aynı aralıktaki doğrudan arazi devirlerinden kazancı, toplam kazancın sadece %3.05 (226.341.892 A.B.D Doları)'idir. Toplam kazancın 7,4 milyar A.B.D Doları olduğu dönemde; arsa ve arazi devrini içeren faaliyetler, toplamın %9.04'üdür (668.708.362 A.B.D Doları gelir karşılığı) (Eren, 2007). Bazı kaynaklara[11] göre, 2005 yılına kadar satılan arazi miktarı, 749 hektardır. Ancak bu miktarın işletmelerin veya firmaların blok özelleştirmesi sırasında devredilen mülkleri kapsayıp kapsamadığı

---

[5] Sümer Holding A.Ş., EBÜ A.Ş., ORÜS Orman Ürünleri Sanayi A.Ş., Petrol Ofisi A.Ş., Taksim Otelcilik A.Ş..

[6] Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun No: 4046.

[7] Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile İmar Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun No: 4232.

[8] Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun No: 5398.

[9] Mülk-Mülkiyet kavramsal ayrımı için Bkz. Günay (1995).

[10] Özelleştirmeye konu kamu taşınmaz malları; işletme adına kayıtlı, tasarrufunda bulunan ya da onun tarafından kullanılan (ancak başka bir kurum veya gerçek kişinin sahip olduğu) taşınmazlardır. Tesis ya da fabrikanın üzerinde olduğu, gelecekte yapılacak yatırımlar için boş bırakılan araziler, sahip olunan, ancak üretim alanından başka bir yerde bulunan araziler ile başka bir kamu kurumu sahipliğindeki, ancak Özelleştirme Programı'nda olan İşletme tarafından kullanılan araziler de bu kapsamda tanımlanabilir.

[11] "Investment Advisory Council for Turkey, Progress Report", (Türkiye için Yatırım Danışma Konseyi, İlerleme Raporu) (Ocak, 2005).

belirsizdir. Ayrıca özelleştirilen arazilerin kentsel konumları açıklanmamaktadır. Bugün, KİT arazi stokunun güvenilir bir tespiti bulunmamakta, toplam devredilen arazi miktarı da kamuya açıklanmamaktadır.

Keskinok (1998:92), özelleştirme yöntemi dâhilinde; zenginlik ve değer maksimizasyonu sağlamayı hedefleyen özel yararların dört eylem çeşidini tanımlamaktadır:

- Sadece mülkü elde etmek için özelleştirme,
- İşletme için özelleştirme (mal ve hizmetlerin üretimi için),
- Boş olan mülkün kente kazandırılması için özelleştirme ve
- Kentin sosyal ve kültürel tesis standartlarını yükseltmek için özelleştirme.

Özelleşmeye, hazine arazileri ve devletin hüküm ve tasarrufu altındaki arazilerden oluşan devlet arazileri konu olmaktadır. Özelleştirmeye ise, hazine arazileri, katma bütçeli kurumların arazileri, KİT arazileri ve devletin hüküm ve tasarrufu altındaki arazilerden oluşan, tescilli ve tescilsiz devletin özel mülkleri konu olmaktadır. Bu arazilerin miktarları, sürekli azalmaktadır. (Bkz. Eren (2007)). Anayasa gereği devletin hüküm ve tasarrufu altındaki araziler ya da özel yasalar dâhilinde devredilemeyecek arazilerin mülkiyet sahipliği devredilmemektedir. KİT'lerin hazine arazilerini kullanma şekli KİT'in Özelleştirme Programına alınması sonrasında sorun oluşturmaktadır. Yatırımcı sorunları aşma yönünde daha fazla çaba sarf etmekte vebaşarılı olmaktadır.

Özelleştirme sırasında başta üniversiteler olmak üzere, kamu ya da özel sektör kurumlarına da 2005 yılına kadar devirler olmuştur. Merkezi idare, TOKİ gibi kentsel arazi piyasasını yönlendiren kurumlara da devir yapmaktadır. Özelleştirme KİT'lerin kullandığı arazilerin kayıt altına alınmasına katkı sağlamıştır. Süreç dâhilinde; KİT'in sahipliliğindeki araziler dışında, kullandıkları araziler de özelleştirme kapsamına girebilmektedir. Örneğin, İSDEMİR, TCDD mülkünü kullanmış veya İGDAŞ'ın bir parçası TÜPRAŞ sahipliliğinde iken, programa alınabilmiştir.

Kamu arazileri devredilirken mülkiyetin de devredilmesi sonucunda; özelleştirme, devletin bir arazi politikasıdır. Özelleştirme yönteminin ağırlıklı konusunun kamu arazileri olması nedeniyle; bu yöntem, kentsel planlamaya ve (kapsamlı planlanma yaklaşımıyla yapılandırılan) kentleşmeye karşı bir eylem halini almaktadır. Karar verici bürokratların mülkiyet ve mülk konularındaki yetersiz bilgisi ile asıl tartışmanın özelleştirme politikasının ekonomik sonuçlarına yoğunlaşması, bu gerçeği saklamaktadır. Kentleşme, kentsel planlar ve planlama süreçlerine özelleştirme yöntemiyle müdahalenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Eren, 2007). Tartışılması yönündeki ihtiyaca bağlı olarak, müteakip bölümde, özelleştirme ve planlama ilişkisi ele alınmaktadır.

III. Özelleştirme ve Kentsel Planlama

Özelleştirme, kentsel planlama gibi, piyasa kurumuna müdahale eden bir devlet eylemidir. Kentsel planlama, özelleştirme politikasının piyasa kurumu ile ilişkili olduğu savıyla ilgilenmektedir. Kentsel planlama ve bu kurumun kapitalist piyasa ekonomisinde oynadığı rol, mülk ve mülkiyet haklarının devri yanı sıra, elde edilen imar hakları ve özel yararlar ile bu süreçte yaratılan değer ve rantla alakalıdır.

Kentsel alanlarda rant şeklindeki artı ürün emlak faaliyetleri ile elde edilmektedir. Doğal olarak, mülkiyet sahipliği, rant yaratma ve mülke sahip olma anlamına gelmektedir. Bu nedenden dolayı kamu arazilerinin sahipliği sermayedarca istenilmektedir.

Farklı bir ifadeyle, Keskinok (1997:ix)'a göre, devlet, kentsel mekânın (yeniden) üretimine planlama gibi mekânsal araçlarla müdahale eder ve düzenlemek için çaba harcar.[12] Ancak bu müdahale, sermaye birikiminin dinamik süreçlerine bir engel haline gelebilir. Bunun nedeni; planlamanın, arazi (mülk) ve mülkiyeti üzerindeki özel istemleri kamu yararı için sınırlandırması ve toplumun tüm kesimlerinin istemlerini dengelemesidir. Sermayedar, kendi yararını arttıran araçları üretmekte ve gereği eylemleri desteklemektedir. Bu nedenle, arazinin özelleştirme kapsamında devri sözkonusu olduğunda; arazinin gelişimi, kentsel ihtiyaçtan çok piyasanın talebi doğrultusunda olmaktadır. Bahsi geçen sorunları çözebilmek ve piyasanın taleplerini karşılamak için İdare, piyasa yönelimli planlama yaklaşımlarını uygulamaktadır.

Kentleşme süreci, piyasa güçlerine bırakıldığı için, kentleşme (piyasa eleştirel yaklaşımların en önemlilerinden bir olan) rasyonel planlamanın denetiminden çıkmaktadır. Farklı bir ifadeyle, bu süreçlerde; piyasa eleştirel planlama yaklaşımları, rasyonel bakış açısıyla, bahsi geçen sınırlandırmaya esas uygulama araçlarını geliştirdiğinden, piyasa güçlerince istenilmemektedir. Dolayısıyla, (rasyonel) kentsel planlamanın ve devletin, mekânın (yeniden) üretimindeki Keskinok (1997)'un bahsini ettiği düzenleyici ve yönlendirici rolü azalmıştır.

Özelleştirme ve kentsel planlama ilişkisinin temelinde, KİT ve kentleşme ilişkisi de vardır: 1923 yılı sonrasında, Kamu İktisadi Teşebbüsleri küçük ölçekli bazı kentlerin[13] kurulması ya da gelişmesine sebep olmuştur. İşletmelerin niteliğine bağlı olarak yan sektörler oluştukça; kent, İşletmenin varlığına bağımlı hale gelmiş ve İşletmenin niteliği, kentin kimliğini belirlemiştir. Sözkonusu İşletmeler, kuruldukları yıllarda kentlerin çeperlerinde yerleşiktir. Kentler büyüdükçe, İşletmeler kentlerin merkezi iş alanları, geçiş bölgeleri[14] veya farklı kentsel arazi kullanımları arasında kalmışlardır. Bu nedenle emlak piyasalarınca, KİT arazileri,[15] bugün kentlerde son kalan büyük ve boş arazi stokları olarak algılanmaktadır. Kamu arazileri, kentsel konumları ve gelişme potansiyelleri nedeniyle, yatırımcısına yüksek getiri olanakları sunmaya da müsaittir. Sermayedar, bu fırsatı kullanarak, kentlerin bu en değerli alanlarındaki kamu arazilerine; özelleştirme yoluyla, yatırım yapmakta ve istemlerini gerçekleştirecek imar planlarını veya revizyonlarını talep etmektedir. Bir başka ifadeyle, özelleştirme, plan hazırlık ve uygulama süreçlerine etki etmektedir.

---

[12] Mülkiyetin kentsel mekânı nasıl ürettiği konusundaki tartışma için Bkz. Gökçe (2004/2) ve Keskinok (1998).

[13] Örneğin; Ayancık ve Yenice-ORÜS, Bursa ve Nazilli-SÜMERBANK, İskenderun-İSDEMİR, ERDEMİR-Ereğli, KARDEMİR-Karabük.

[14] Geçiş Bölgesi: Bir kentsel alanın kent merkezinin yüksek yoğunluklu ticari bölgeleri ile konut alanları arasındaki değişik doku ya da yapı eksikliği olan alandır. Bu alanlar, genelde, bürolar, iş hizmetleri ve konut kullanımlarının karışımından oluşmaktadır.

[15] Makale kapsamında tüm taşınmazlar "KİT arazileri" olarak tanımlanmıştır.

Piyasa yönelimli planların sayısının arttığı döneme kadar plancı, tüm planlama kademelerinde kamu arazilerini "dokunulmaz" saymıştır. Bu ilkenin uygulamasının nedeni; kamu mülkiyetinin var olduğu dönemde, "işletmelerin devamlılığı" ilkesidir. Sözkonusu ilke nedeniyle, İşletme arazilerinin kentsel emlak piyasalarına devri mümkün değildir. Dolayısıyla, arazilerin devrinden kazanç değil, işletme üretiminden kâr beklentisi kamunun önceliğidir.[16]

Eren (2007), KİT arazilerinin kurulduğu yıllardan itibaren imar mevzuatına uygun gelişmediğini belirlemiştir. Bu nedenle ÖİB, Özelleştirme Programı'na alınan işletmelerin özelleştirilmesi sırasında, bazı imar ve planlama sorunları ile karşılaşmaktadır.[17] Sorunlar, arazi mülkiyet sahipliğinin işletmeye ait olmamasından, arazinin mera vasfına sahip olmasına, programa alınan araziye farklı bir devlet yatırımıyla zarar verilmesinden,[18] iskân veya inşaat ruhsatlarındaki eksikliklere kadar geniş bir yelpazede olabilmektedir. Bu durum, plansız gelişen bir kamu üretim mekânının planlanarak veya planlanmadan, özelleştirme yöntemlerinden herhangi biri ile emlak piyasasına sunulması sonucunu oluşmaktadır. Bazı durumlarda devletin değiştiremediği arazi kullanımı, özelleştirme sonrası yatırımcı tarafından değiştirilebilmektedir.

Planlama ve arazi devri ile ilgili aktörlerin rolleri de değişmiştir. Özelleştirme öncesi ve sonrasındaki plan hazırlık ve onay aşamalarında, kamu arazilerinin yönetimi veya kentleşmeden sorumlu aktörlere yer verilmemiştir. 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu'nun 1994 tarihli ilk düzenlemesinde yer verilen bazı kurum ve kuruluşlar, daha sonraki yasal düzenlemelerle özelleştirme kararı alınması veya planlama ve devir süreçlerinden dışlanmışlardır.[19] Sözkonusu düzenlemelerle yerel yönetimlerin yetkileri de artan oranda kısıtlanmıştır.

ÖİB, yasa gereği araziyi geliştirmekten (araziyi değerinden özelleştirmekten) sorumludur. Bu sorumluluk, araziyi rayiç piyasa değerinden değil, gerçek değerinden[20] piyasaya devretmek anlamındadır. "Planlama yetkisi"nin İdareye verilmesinin temeli de bu ilkedir. İdare, 1994- Temmuz 2006 tarihleri arasında yaklaşık 60 plan çalışması yapmış, yaptırmış ve 36 plan onaylanmıştır. Eren (2007) ÖİB, planlamanın, devredilen arazinin fiyatını arttıracağına inanmaktadır. Ancak çeşitli özelleştirme örnekleri; arazinin ayrıcalıklı imar hakları ve potansiyel gelişme fırsatları dâhil edilerek bir planlama çalışması veya arazi değerlemesinin İdarece yapılmadığını göstermektedir. (Eren, 2007)

Özelleştirme sonrasında yapılan plan değişiklikleri, arazinin piyasa değerinden devredilmemesi yanı sıra, mülkiyet ile spekülatif değer artışının yatırımcısına aktarılması anlamındadır. Düşük

---

[16] Bkz: Piyasa ekonomisine dönüşmeden evvel sosyalist ekonomilerde arazinin ticaret edilemez niteliği için Ling-Hin (1996).

[17] Özelleştirme öncesi planlama çalışmalarının analizi, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (02.07.2004-31.07.2006) ve mülga Arsa Ofisi (04.01.1995-15.12.2004)'nin planlama çalışmaları dâhilinde yapılmıştır.

[18] Karadeniz otoyolunun özelleştirme kapsamındaki limanlara verdiği zarar gibi.

[19] Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü, DİT ve KİT arazilerinin de dâhil olduğu kamu kurumlarının arazilerini devretmekten sorumlu olmasına rağmen, Özelleştirme Kanunu yürürlüğe girdikten sonra ÖİB, bu arazilerin devrini yapmaktadır.

[20] Gerçek Değer: Yatırımcının veya idarenin satış değeri.

değerlere bağlı olarak artan kamu arazilerinin deviri; yerel ölçekte planların uygulaması için ihtiyaç duyulan kamu arazilerinin miktar ve ölçeğinin küçülmesine neden olmaktadır. Kamu arazilerindeki bu kıtlık, kentsel alanlarda plan hedeflerinin gerçekleştirilmesini ve kentsel dengelerin kurulmasını zorlaştıran bir unsurdur.[21]

Müteakip bölümde; özelleştirmenin kentsel planlama süreçleri, planlama yaklaşımları ile mekâna etkileri bazındaki eleştirel değerlendirme yer almaktadır. Değerlendirme, özelleştirme sonrası piyasa yönelimli planlama çalışmaları ve süreçleriyle şekillendirilen mekânlar ile kamuya geri döndürülmeyen getiriye odaklanmaktadır. Örnek olayda; EBÜ A.Ş. Akköprü Kombina arazisinin özelleştirilmesi sonrası yapılan imar planları ve değişiklikleri irdelenmektedir.

IV. EBÜ A.Ş. Akköprü Kombina (Gimat) Arazisinin Özelleştirilmesi Sonrası Planlama Süreçleri

Son 15 yılda makro planlara göre büyüme yetisi kaybettirilmişse de, Türkiye'deki en planlı gelişmiş kentlerden biri halen Ankara'dır. Başkent olmasına bağlı olarak kamu kurum ve kuruluşları ile KİT'lerin yoğunlaşması mevcuttur. Kent ayrıca, merkezinde ve geçiş bölgelerinde kamu arazi varlığı ve devir oranları yüksek olan bir kenttir. Bu nedenle, Ankara kentinden bir özelleştirme örneği seçilmiştir: Et ve Balık Kurumu (EBK) (EBÜ A.Ş.) Ankara Yönetim Merkezi ve Akköprü Kombinası (Mezbaha) Arazisi özelleştirmesi. Resim 1. 1952 yılında kurulan Akköprü Kombinası'nın 1996 yılında özelleştirilmesi ile Ankara için yaşamsal önemi haiz bir kamu üretim faaliyeti sonlandırılmıştır. Kombinanın konumu, kentsel karakterini belirleyen etmendir: Arazi, devlet karayollarının kesişim noktasında ve Ulus tarihi merkezi ile Kazıkiçi Bostanları-İskitler Merkezi İş Alanı (MİA) geçiş bölgesinin kuzeybatısındadır. Arazi ve yatırım, bu noktadan sonra "GİMAT" olarak adlandırılacaktır.

Özelleştirme sonrası GİMAT, parsel ölçeğinde, ilgili kamu idarelerince ortak ve kapsamlı bir planlama anlayışı olmadan ve makro planlarla ilişki kurulmadan geliştirilmiştir. Planlama süreçlerinde kararı plancı mimar ve yatırımcı vermiştir. Ankara kenti kapsamında metropoliten bir çekim noktası yaratabilecek yatırım programı ve imar standartları oluşturulmuştur. Yatırım ve fonksiyon seçim kararlarında, sadece mali geri dönüş belirleyici olmuştur. Sonuç olarak, piyasa mekanizmaları ile eklemlenebilecek bir kentsel doku yaratılmıştır: Çok fonksiyonlu bir ticaret ve rekreasyon merkezi. Sonuçta, bir merkezi iş alanı geçiş bölgesinde, merkezi iş alanı kullanımı gelişmiştir. Resim 2.

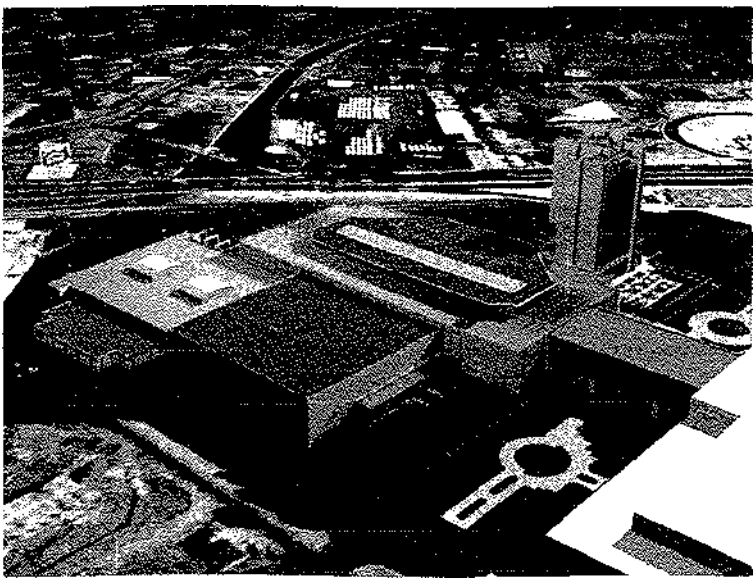
GİMAT yatırımcısı, araziyi arsa vasfına çevirtmek ve inşaat yapabilmek için, imar planına ihtiyaç duymuş ve gerekli girişim ve çalışmalara başlamıştır. Devrin hemen ardından olası arazi kullanımlarını belirlemek amacıyla, teknik standart ve girdi analizlerini yaptırmıştır. Yatırımcı, önceki planlama çalışmalarının öngörüleri ile kentin ve bölgenin arazi kullanım ihtiyacını dikkate alarak, istemlerini belirlemiştir. Yatırımcının analizi, yatırımın kentsel etkileri üzerine değil,

[21] Benzer bir yaklaşımla, özelleşme uygulamaları çerçevesinde; Maliye Bakanlığı, 2006 yılından itibaren, İmar Mevzuatı gereği planlarda kamu kullanımları için ayrılan alanları satarak, değerlendirme istemini vurgulamaktadır.

ancak yatırımcıya en fazla kazancı getirecek arazi kullanımlarını bulmak için yapılmıştır. Dahası yatırımcı, süreç dâhilinde yaptırdığı diğer kentsel analizlerle kentin değişen tüketim davranışlarına göre yararını şekillendirmiştir. Arazi, daha tasarım aşamasında, planlama süreçlerindeki belirsizlikler ile yatırım risklerini azaltmak amacıyla ve yatırım imkânları çerçevesinde, etaplar halinde planlanmıştır. Gelecekte alanın bütününe dair plan değişikliği yapılmaması ve ikinci etap yatırımı sırasında birinci etabın yatırımcı ortağına pay verilmemesi için alan baştan ikiye bölünmüştür. Bu şekilde, daha ilk etapta yatırımın ölü sermaye yaratma riski önlenmiştir.

Resim 1.: EBK Ankara Merkezi ve Mezbahası Alanı, 28.10.1996 (Yeni GİMAT A.Ş., 2001)

Resim 2.: Güneybatı Perspektifi (Yeni GİMAT A.Ş., 2006)

Yatırımcı çalışmalarını tamamladıktan sonra, yerel yönetimlerle (Yenimahalle ve ABŞB) iletişime geçerek, alanla ilgili planlama çalışmalarının durdurulmasını sağlamış ve istem ve öngörülerinin dikkate alınmasını talep etmiştir. Yatırımcı ile yerel yönetim arasında "İletişimsel Stratejik Planlama" ilişkisi kurulmuştur. Sözkonusu idarelerin "Özel İşletme Planlaması" anlayışını uyguladıkları açıktır. Eren (2007) tarafından GİMAT'ın parsel ölçeğinde, ilgili kamu idarelerince ortak ve kapsamlı bir planlama anlayışı olmadan ve makro planlarla ilişki kurulmadan geliştirildiğini belirlenmiştir. Ancak etaplar halinde gelişme sırasında, yerel yönetim ile müzakere yapan yatırımcı, kapsamlı planlamanın tüm aşamalarını[22] uygulamıştır.

EBK Akköprü İşletmesi'nin özelleştirme öncesi imar planı yoktur.[23] Yatırım türü, yapı, etaplar ve mülkiyet sahipliği, 1996 yılındaki 1/5.000 ölçekli nazım imar planı ve sonrasında, 1997 tarihli ve 1/1.000 ölçekli imar planıyla tanımlanmıştır.[24] Yatırımı yasallaştıran planlar, Yenimahalle Belediyesi tarafından dava edilen 1993 tarihli imar planından daha yüksek emsalle onanmıştır. 1/5.000 ölçekli nazım imar planı, 1/1.000 ölçekli uygulama imar planı küçültülerek hazırlanmıştır. Ancak her iki plan 1/500 ölçekli kentsel tasarım projesi küçültülerek elde edilmiştir.[25] Planı mimara göre, kentsel tasarım projesi parsel ölçeğinde noktasal bir müdahale olduğundan, imar durumu bu ölçekte belirlenmiş ve üst ölçeğe yansıtılmıştır. Makro planlar ve kentsel ilişkileri ise, göz ardı edilmiştir. Makro planlardan gelen tek karar, alanın perakende ticaret alanı olmasıdır.

Rantı garantileyen emsal artışı, ikinci etap yapılaşması öncesi yapılan imar planı değişikliği ile sağlanmış ve dolayısıyla, kamu arazisinden daha yüksek bir rayiç değer ve gerçek değer elde edilmiştir: Birinci aşamanın inşasının 1999 yılında tamamlanmasından sonra, yatırımcı, 2004 yılında, ikinci etap gelişimi için yeni bir 1/5.000 ölçekli Nazım İmar Planı revizyonu talep etmiştir. 1/1.000 ölçekli revizyon (Şekil 3) ise, 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. İkinci etabın kısmi yapılaşmasının (Otel hariç) Temmuz 2006'da tamamlanmıştır. 2005 yılı imar plan değişikliğiyle, binalar birleştirilerek (2 etap) tek yapı haline getirilmiştir. İki etabın mimari yapısı (ticari gelirleri arttırmak uğruna) birleştirilirken, kuzeybatıdan kentin merkezine giren yeşil aks da kesintiye uğratılmıştır. Plan değişiklikleri ile arazi kullanım kararları ve yapı strüktürleri yeniden tanımlanabilmiştir. İnşaat evresinde dahi imar hakları değiştirilmiştir. Kısacası, iç kapalı alan artışı ve plan değişiklikleriyle büyüme, başka dışsallık olmadığı için, sermayedarın yararınadır.

GİMAT planlama sürecinde; esnek ve stratejik planlama yaklaşımı, kentsel planlamadan sorumlu aktörlerce değil, GİMAT yatırımcısı tarafından uygulanmıştır: 1996 tarihli GİMAT Nazım İmar Planı Notlarına göre, kentsel servis alanının inşaat emsali (E) "1.5"dur. Alternatif bir plan hükmü konulmuştur: Eğer, 50 katlı bir yapı yapılacaksa Emsal "3" ve "Maksimum yükseklik (hmax):

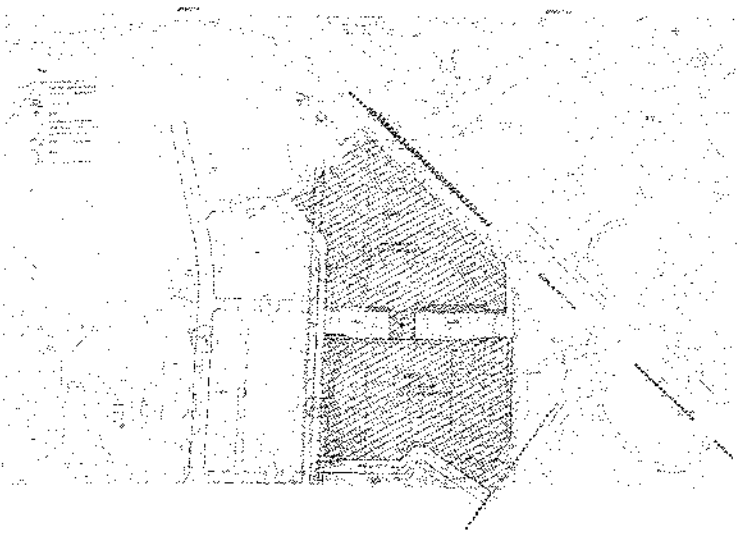
[22] Sorun tanımı, amaç ve hedeflerin belirlenmesi, alternatiflerin tanımlanması, en uygun alternatifin seçimi, uygulama ve izleme ve geri besleme aşamaları. (Kapsamlı planlamanın aşamaları için Bkz. Ersoy (2007: 133))

[23] ABŞB, alanı ve yakın çevresini yeniden kullanabilmek için, 1/1.000 ölçekli bir imar planı hazırlayarak 1993 tarihinde onaylamıştır. (171.336 m² arazi üzerinde) 2015 Planı öngörüsü olan ve alanın güney ve doğusundaki ulaşım aksları kesişim noktasında yer alan karayolu kavşağına ait uygulama imar planı ise, 1994 yılında onanmıştır.

[24] GİMAT için 100.725 m² imarlı alan, 171.336 m² arazi üzerinde yaratılmıştır.

[25] Bekir Ünüvar, Plancı mimar (30.03.2007, kişisel görüşme).

serbest" olacaktır. Plancı mimara göre Emsal, 50 katlı bir yapı yapılmadığı, ancak 25 katlı yapı yapıldığı için, "2"dir. Uygulamada 50 katlı yapı yapılmadığı halde, 50 katlı yapıya ait emsal şartı kullanılmıştır. Bu şekilde; alternatif hükümden yararlanılarak daha büyük bir yapı yapılabilmiştir. Bunu gerçekleştirmek için planda çekme mesafeleri yer almaktadır. Sonuçta GİMAT, tüm taban alanını kullanan 4 katlı bir yapı ve 25 katlı bir otel yapısından oluşabilmiştir. Bugün uygulamada var olan yapı, 3 emsallik bir alana sahiptir. (Eğer kapalı otopark ve servis alanları dâhil edilirse) Ayrıca, zemin katta alışveriş fonksiyonları için daha fazla mekan yaratılabilmiştir (E:1.5 ile karşılaştırıldığında). MİA'nın Rüzgârlı-Akköprü aksında Emsali, "2"dir. Ayrıca, 1993 Yarışması birinci projesi MİA için "3" Emsal önermiştir. Yarışma projesinden temel alan 1998 tarihli uygulama imar planında Emsal, "2.8"dir. Açıktır ki GİMAT, bir geçiş bölgesi olmasına rağmen, MİA emsaline sahiptir.[26]

Şekil 3.: 1/1.000 Ölçekli Uygulama İmar Planı Revizyonu (2005)(Bekir Ünüvar, 30.03.2007)

Planlama sürecinde belirlenen stratejik ve esnek unsurlar dışında başka imar uygulama boşlukları da mevcuttur: İlk imar planında kamu terkleri başka kurumların mülkleri[27] üzerinde yaratılmıştır. Böylece yatırım, kendi parselinde en fazla inşaat alanına sahip olabilmiştir. GİMAT mülkündeki yeşil alanlar ise, mimari ihtiyaçların dışındaki artık alanlardır. Parsel sınırları dâhilinde kamuya ayrılan alanlar da GİMAT tarafından kullanılmaktadır. Kamuya terk edilen alanların yerel yönetimce nasıl kullanılacağına dahi yatırımcının karar vereceği plan hükmüne işlenmiştir.

[26] Bahsi geçen gelişmelere rağmen, özelleştirme sonrasında GİMAT imar planlarının imar mevzuatına uygun olarak onandığı Eren (2007) tarafından belirlenmiştir.

[27] Cami (7.200 m²), Emniyet Genel Müdürlüğü güvenlik sahası (8.804 m² (bugün araba park alanı olarak kullanılan saha)), yeşil alanlar (26.677 m²) ve yollar, metro durağı ve yaya yolları (27.930 m²).

Yatırımcıya göre, 2006 yılında, 148 milyon A.B.D. Doları yatırım sonrası GİMAT'ın gerçek değeri 500 milyon A.B.D. Doları'dır.[28] Yatırımın 2005 yılı için emlak piyasasındaki rayiç değeri, 320-330 milyon A.B.D. Doları'dır.[29] 1995 yılında arazinin satış değeri, 29,2 milyon A.B.D. Doları'dır. (2006 yılına eskale edilen satış değeri, 61.481.461 A.B.D. Doları) 2006 yılı itibariyle, toplam yatırım maliyeti 209.481.461,9 A.B.D. Doları'dır. Yatırımcının 2002 yılındaki yıllık kazancı 25.000.000 A.B.D. Doları ve 2006 yılına kadar yıllık kazançların 100 milyon A.B.D. Doları üzerinde olduğu düşünülürse, yatırımın yatırımcısına on yıl içinde 300 milyon A.B.D. Doları'nın üzerinde bir kazanç sağladığı görülmektedir. Elde edilen bu rant, özelleştirme yöntemiyle kamu arazilerinin devrini ve bu rantı yaratacak imar planları veya değişikliklerinin desteklenmesinin nedenini açıklamaktadır.

V. Genel Değerlendirme

Kamu arsa ve arazilerinin özelleştirilmesi ya da özelleşmesi, özel sektöre kamu kaynaklarının doğrudan devridir. Yatırım maliyetlerini düşüren düşük arazi bedeli ve elde edilen yüksek getiri, kamu arazilerini dönüşümün öznesi haline getiren önemli etmenlerdir. Her tür ve ölçekteki kamu arsa ve arazisi, hem özelleştirme hem de özelleşme süreçlerinde, piyasa yönelimli planlama yaklaşımlarıyla devredilebilirdir. Bu istem, planların ve dolayısıyla kentlerin, dengelerini ve ilişki sistemlerini bozmaktadır. Piyasa yönelimli planlama yaklaşımı çerçevesinde; merkezi idarenin özelleştirme politikası, (özellikle 2000 yılından sonra) özelleşmede de ortak düşün halini almıştır. Bugün, kullanım ömürleri dahi bitmemiş kamu idari yapıları, tesisleri veya arazileri, özelleşme kapsamında özel sektöre veya (işletmeci piyasa mantığında çalışan TOKİ gibi) kamu yapılarına devredilmektedir. Kentlerin tamamında benzer uygulamalar vardır (Örneğin, Dikmen, Mamak ve Sulukule, vb.) Açıktır ki, özelleştirme ile sermayedar menfaatine yaratılan rant ve gelir ile mülkiyet sahipliği hakkının elde edilmesi, özelleştirmenin daha fazla desteklenmesine ve özelleşmenin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Ancak özelleşmede özelleştirmeden farklı olarak, oluşacak rant ve gelirler, arazi sahiplerine geri döndürülmemektedir. Dahası, özellikle kentsel dönüşüm uygulamalarında insanlar yerlerinden edilmektedir.

Özelleştirme ve özelleşme kapsamındaki tüm uygulamalar imar planları veya değişiklikleriyle yapılmaktadır. İmar planları veya değişiklikleriyle toplumda belirli aktörlerin elinde rant birikimi yaratılırken, kamu idaresince rant kamuya geri döndürül(e)memektedir. Kentleşme sürecinde yaratılan ranttan kamu pay alamadığından ve devletin üretim faaliyetleri yok edildiğinden, kamu kaybı kaçınılmazdır. GİMAT örnek olayı, arazinin hem gerçek değerini hem de rayiç değerini bulmadan yapılan devrin, merkezi idarenin mali kaybına eşdeğer olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, özelleştirme ile devletin finansman krizi çözülememektedir. Özelleşme uygulamaları ise, kopuk ve plansız ve programsız olduğundan ve gereği uygulama araçları olmadığından, sözkonusu krizin çözümüne bir katkı sağlayamamaktadır. Kısacası bugün, devletin bir arazi

[28] Ahmet Erdoğdu, Yeni Gimat A.Ş., (01.05.2006, kişisel görüşme)

[29] Ebru Öz, LAL Gayrimenkul Değerleme Müş. Ltd. Şti. (Ağustos 2006, kişisel görüşme).

politikası halini alan kamu arazilerinin dönüşümü kapsamında yapılan kentsel müdahale, büyük ölçekli ve geri dönülemez bir mahiyettedir. Müdahalenin herhangi bir kentsel program, plan dâhilinde olmaması veya önceki öngörüleri dikkate almaması, rastlantısal ve bilinçsiz olduğunu da göstermektedir.

Özelleştirme, merkezi idarenin (veya bazen yerel idarenin) ve yatırımcının kentlerin planlı büyüme süreçlerine ve kentsel mekâna "parçacı" bir müdahalesidir. Örnek olay ispat etmiştir ki, Keskinok ve Ersoy (2000:346)'ın iddia ettiği gibi; "metropoliten ölçekteki planlama çalışmalarıyla tanımlanan metropoliten kentsel merkezler ve alt merkezler ile ihtisas alanlarının biçimlenmesi ve dağılımı genel problemiyle gerekli ilişkiler kurulmadan" bir yatırım kararı kısmi bir şekilde verilmiştir. Bu nedenle örnek olay; Tekeli (1987:87)'nin, Türkiye deneyiminde piyasa mekanizmasının planlamadan yoksun bırakılmasının, sağlıksız ve kopuk kentsel dokular yarattığı söylemini bir kez daha ispat etmektedir. Bu sav özelleşme uygulamaları için de geçerlidir.

Özelleştirme ve özelleşme uygulamalarıyla yaratılan kırılgan kentsel gelişme, kentin bir bütün olarak geliştirilmesini öngören ve ortak kabul görerek uygulanmakta olan piyasa eleştirel rasyonel planlama yaklaşımına"uyumsuzdur. Temel neden, piyasa eleştirel planlama yaklaşımlarının, kentsel parçaların, planlama kademelerine uygun olarak değerlendirilmesini öngörmesidir. Parsel temelli gelişme, planların uygulanabilirliğini de azaltmaktadır.

Parçacı müdahaleler ve üretilen mekânlardaki kontrolsüz gelişim sonucunda kentin diğer bölgelerdeki kentsel kullanımlar da olumsuz etkilenmektedir. Özel sektör için özelleştirme yöntemiyle devlet desteğinde kentsel rekabet gücüne sahip alanlar yaratılırken, yerel ölçekte özel sektörün benzer kentsel kullanımları zarar görmekte ve yatırımlar için kentsel riskler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca elde edilen başarıya bağlı olarak gelişen benzer yatırımlar; özellikle yerel idarelere, programlarında veya planlarında olmayan altyapı yükleri getirmektedir. Dahası bugün, Kızılay, Ulus, Atakule, Karum ve Bilkent merkezlerinde, çöküntü alanları ve değişen ticari davranışlara bağlı olarak, tüketici kayması gözlemlenmektedir. Ayrıca, alt merkezler ya da alışveriş merkezleri kendi üzerlerinde büyüme eğilimine girmişlerdir. Özelleşme uygulamaları, bu eğilimleri desteklemektedir.

Özelleşme ve özelleştirme süreçlerinde artan oranda yatırımcının mantığı, parçacı gelişme yanı sıra, istediği yerde veya her yerde istediği kullanımı yaratma yönündedir. Kentsel kamu mekânı, piyasada alınıp satılabilir ve üzerinde ticaret ve konut alanları ("rant üreten özel tüketim mekanı") yaratılabilir bir "meta" haline dönüştürülmektedir. GİMAT örneği, "KİT'lerin özelleştirmesi, tüketime yönelik yatırımları ve arazi kullanımlarının gelişmesini desteklemektedir[30]" bağlamındaki Özelleştirme Teorisi savının yerindeliğini kanıtlamaktadır.

Emlak piyasalarınca kamu arazilerinin devri, potansiyel imar haklarıyla yatırımcısına yarattığı kentsel rant yanı sıra, emlak piyasalarında sunduğu ayrıcalıklı konum nedeniyle istenilmektedir. Merkezi idare, araziyi özelleştirerek, arazinin kentsel gelişme potansiyelini, doğal bir tekele

[30] TMMOB (2005:436).

sahip olma hakkını, mülkiyet sahipliliğini ve imar haklarını devretmiştir. Dahası bu hakların yatırımcısı tarafından değiştirilmesine izin verilmiştir. Esas anlamda İdare, araziyi geliştirerek devretmemiştir. Bu şekilde kentsel kamu mekânı, üzerinde ayrıcalıklı ve tekel bir pozisyonun, sermayedar için, bizzat kentsel planlama tarafından yaratıldığı bir "mal (meta)"dır. Mutlak rant, özelleştirilen arazilerin tekil ve özel kentsel karakterleri olduğu için, tekel kentsel rant haline gelmektedir. Elde edilen tekel rant, başka arazilerin dönüştürülmesi için kullanılmakta ve bu gelişmede sermayedarın hakimiyetini arttırmaktadır.

Kapsamlı planlama karşıtı iletişimsel stratejik planlama ile özel işletme planlaması yaklaşımlarının bu Bildiride yapılan analizi; arazi piyasasının serbest faaliyetlerinin, mevcut rasyonel kent planlara ve kamu yararına aykırı kentsel mekânın (yeniden) üretimine neden olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle, planlama ve özelleştirme gibi iki devlet eylemleri arasındaki sorun, imar haklarının ve mülkiyetin devriyle kentsel emlak piyasalarında yaratılan hatırı sayılır rant fırsatlarının piyasa yönelimli planlama yaklaşımlarıyla sunumu sürecindedir. Devletin ve (rasyonel) kentsel planlamanın, mekânın (yeniden) üretimindeki düzenleyici ve yönlendirici rolü azalmıştır.

Devlet, sermayedara değer ve fayda yaratmak için planlama kurumunu piyasa yönelimli planlama yaklaşımlarıyla bir "araç" olarak kullanmaktadır. Özelleştirme ve piyasa eleştirel kentsel planlama zıt süreçlerdir. Dolayısıyla, özelleşme ve özelleştirme müdahaleleri sonucu kentleşme, ikili bir yapıya sahip olmuştur: Piyasa eleştirel ve piyasa yönelimli yaklaşımlar, değişen oranlarda aynı anda uygulanmaktadır. İmar mevzuatının, imar hakları ve mülkiyet devrini özelleştirme sürecinde kontrol etme veya özelleştirmenin olumsuz etkilerini bertaraf etmeye yönelik herhangi düzenleyici bir rolünün bulunmadığı açıktır. Özelleştirilen veya özelleşen arazilere ilişkin mevzuatta olması gereken idari tedbir veya kontrol araçları da tanımsızdır.

Kentsel mekânın (yeniden) üretim süreçlerinde; kamu idarecilerinin kamu yararı algısı ve mesleki eğitim eksikliğinin ile bilinç ve etik sorunu vardır. Sermayedarın planlama, kentleşme ve yatırım bilincinden de söz edilemez. Spekülatif eylemleri dengelemekten ve kamu yararını temsilden, kentlerin kimliğini belirleyerek sürdürülebilir kılmaktan, kamu yararını özel yarara karşı savunmaktan, planlamayı kamu yararına yapmaktan ve mevzuata uygun uygulamadan sorumlu olan kamu idaresi bu görevini göz ardı etmektedir. Hem özelleştirme hem de özelleşme süreçlerindeki gelişmeler, toplumda planlama kurumuna olan güveni azaltmaktadır. Neticede; kamu yararı, devlet ve planlama kavramları anlamlarını ve meşruiyetini kaybetmektedir.

Kamu malı devredildiğinde; bu malı yeniden üretmek veya geri almak ya da malın dönüşümünü kamu yararı açısından kontrol etmek imkânsızdır. Bu durum, yerel yönetimlerin kurumsallaş(a-)mamasına ve kamu yararına aykırı davranış içinde olmasına, ancak yöneticilerin beklentilerine hizmet edilmesine bir örnektir. Evrensel ve eşitlikçi temelleri olan "kamu yararı"nın yerini, idarelerin ve idarecilerin veya sermayedarın yararını temsil eden "üstün kamu yararı" almaktadır. İstemleri yasallaştıran imar planları uygulandığından ve rasyonel planlama ideolojisi bir kenara bırakıldığından, özelleştirme faaliyetleri "çoklu kamu yararı"na da aykırıdır.

Mekânın (yeniden) üretim sürecinde; kamuya terk edilen alanlar (kamu mülkleri) özel mülk, kamu mekânı ise, toplum tarafından kullanılan özel mekân veya saf özel mekân halini almaktadır.

(Benzer bir mekân algısı, İstanbul'da Kanyon Alışveriş Merkezi'nde bulunmaktadır.) Kamuya terk edilen, ancak sermayedarın kullanımındaki mekânların "kamu malı" karakteri kaybolmaktadır. Bu şekilde, planların kamu yararı amaçlı mekân yaratmadaki anlamı yitirilmektedir.

Sonuç olarak, piyasa kurumunun kapsamlı planlama ve kamu yararını reddetmesi nedeniyle; kapsamlı planlama, stratejik planlama ve girişimci (kurumsal) planlama, kamu yararı açısından bir krizdedir. Özelleştirme ideolojik bir söylem olarak ele alınırsa, bugün piyasa yönelimli planlama yaklaşımları nedeniyle, kamu yararı için kentsel mekânın (yeniden) üretiminden bahsedilemez. Piyasa yönelimli yaklaşıma sahip planlar; ister özelleşme ister özelleştirme süreçleri dâhilinde elde edilsin, kamu yararını dikkate almayacak, dengeleyici olamayacak ve kaynakların doğru kullanımı ve kentlerin, yatırımların sağlıklı planlanmasına da elvermeyecektir. Bu olgu, kentsel planlamada bir paradigma değişimini kast etmektedir. Ancak sözkonusu krizde piyasa kurumu kendi meşruiyetini de zedelemektedir.

Kapitalist üretim ve mülk ilişkileri ile kamu mülkiyeti ve özel mülkiyet ilişkileri, her ne kadar devletin düzenleyici ve yönlendirici rolünü azaltsa da, devletin istikrar, sermayedarın da var olabilmek için, planlama kurumuna ihtiyacı vardır. Devletin arazi ve mülkün gelişimine müdahalesi kamu yararı açısından gereklidir. Planlama, hem kamu hem de özel sektör için eşitlikçi olmalıdır. Bu nedenledir ki, arazi piyasası üzerinde kapsamlı planlamayla özelleştirmenin etkilerini hafifletecek, devletin daha bütünleşik kontrollü müdahalesi gereklidir. Daha açık bir ifadeyle, rasyonel kentsel planlama var olmadan, piyasa meşru ve güvenilir olamayacaktır.

Kaynakça

Altaban, Özcan (1990), "1980'li Yıllarda İngiliz Planlama Deneyimleri", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 10 (1-2), ss. 75-101.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (1993), Ankara Merkezi İş Alanı (Kuzey Kesimi) Planlama ve Geliştirme Yarışması Juri Değerlendirme Çalışması Raporu (24.11.1993-28.11.1993).

Ankara Büyükşehir Belediyesi (1993), Ankara Merkezi İş Alanı (Kuzey Kesimi) Planlama ve Geliştirme Yarışması Bilgi Kitabı ve Alan Tanımı, Temmuz.

Ankara Büyük Şehir Belediyesi (2007), 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı Uygulamaya Yönelik Çerçeve Plan Koşulları, Ölçek 1/25.000.

Ankara Metropoliten Nazım Planlama Bürosu. 1990 Ankara Nazım Planı Raporu. 1982.

Arıoğlu, E. (der) (1994), Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme, Türk Maden İşçileri Sendikası, Nisan, Ankara.

Aydoğanlı, M. (1995), Urban Land Policies in Turkey with Reference to Urban Planning and Privatization Process as a Way to Government Intervention in Urban Land. METU Department of City and Regional Planning, Master Thesis, Sept., Ankara.

Baytan, İlhan (1999), Özelleştirme-Hukuki Yapı, Uygulamalar, Sorunlar, Öneriler, TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müd. Yayın Tesisleri. Ankara (ISBN: 975-96756-0-9).

Eren, Şirin Gülcen (2007), "Impacts of Privatization on Urban Planning: The Turkish Case (Ankara))", METU Department of City and Regional Planning, Unpublished Ph. D. Dissertation, July, Ankara.

Ersoy, Melih (der) (2007), "Kentsel Planlama Kuramlarına Eleştirel Bakışlar", Kentsel Planlama Kuramları. İMGE Kitapevi. Ankara. ss. 279-306.

Gökçe, Buğra (2004), "Haklar Üzerinde Yenilikler Yapan Bir Planlama Süreci Tanımlanabilir mi?" Planlama, 2004/2 (28), ss. 31-43. (ISSN 1300-7319).

Günay, Baykan (1995), The Role of Property Relations in the Evolution of Urban Space and Urban Design Approaches, Unpublished Ph. D. Dissertation, METU, Department of City Planning. June, Ankara.

Investment Advisory Council for Turkey, Progress Report, Prime Ministry, Undersecreatiat of Treasury. General Directorate of Foreign Investment. January 2005.

Karluk, S. Rıdvan (1994), Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, Esbank, İstanbul. (Ankara Üniversitesi, ATAUM 442.3 KAR 1994).

Keskinok, H. Çağatay (1997), State and the (Re) Production of Urban Space, METU Faculty of Architecture Press, Ankara.

Keskinok, H. Çağatay (1998), "Kentsel Mekânın Üretilmesinde Raslantısallık Sorunu Üzerine," ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 18 (1-2), ss. 91-102.

Keskinok, H. Çağatay (1999), "Özelleştirme ve Kent Planlaması", Teori Dergisi, Şubat. 109.

Keskinok, H. Çağatay ve Ersoy, Melih (der) (2000), Mekân Planlama ve Yargı Denetimi, Ruşen Keleş, H. Çağatay Keskinok, Melih Ersoy, Belma Tekinbaş, Baykan Günay, Emre Madran, Tarık Şengül, Yargı Yayınevi, Ekim, ss. 336-349. Ankara.

Keyman, Fuat (1997), "Liberal Devlet Üzerine: Hegemonya, Yönetsel Ussasllık ve Kimlik", 5. Sosyal Bilimler Kongresi, Twentieth Session: Question of Democracy in Theory of Politics: Freedom, Hegemony and Independence, Türk Sosyal Bilimler Derneği, METU, 12-14 November, Summary, s. 129.

Ling-Hin, L. (1996), Privatization of Urban Land in Shanghai, Hong Kong University Press-HKU. (ISBN: 962209421X).

S.S. Yeni GİMAT (1996), S.S. Yeni GİMAT Sitesi Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi 1996 Faaliyet Raporu. Mayıs.

Tekeli, İlhan (1987), "Kent Toprağında Mülkiyet Dağılımı ve El Değiştirme Süreçleri", Ankara 1985'den 2015'e. Ankara Büyükşehir Belediyesi, EGO Genel Müdürlüğü, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu, ss. 87-104.

Türk Mimar ve Mühendis Odaları Birliği (TMMOB) (2005), 20. Yılında Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği, Sempozyum, 26-27 Mayıs 2005. Eylül 2005. Ankara. (Arazi ve Kıyı Raporu, ss.317-329. Kâğıt Raporu, ss.329-369. Yerel Yönetimler Raporu, ss.433-441).

Yeni GİMAT A.Ş. (2001), Faaliyet Raporu.

Yeni GİMAT A.Ş. (2006). Faaliyet Raporu.

TÜRKİYE'DE KENTSEL YENİLEME PROJELERİNE BİR ÖRNEK: MALATYA SÜMERBANK FABRİKASI'NDAN "MALATYA YAŞAM MERKEZİ"NE BİR KENTSEL YENİLEME ÖYKÜSÜ

Dr. Ayşe ÖZCAN
İnönü Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi

Doç. Dr. Hüseyin ERKUL
İnönü Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

1. Giriş

Türkiye kentleri özellikle 1980'li yıllar ve sonrasında yoğun biçimde uygulanmakta olan kentsel dönüşüm ve yenileme projelerine sahne olmaktadır. Kentlerdeki nüfus yoğunluğu artışının, üretim ve tüketim baskısının mekansal ve toplumsal yansıması kentsel yenileme projeleri ile gündeme gelmektedir.

Türkiye'de kentsel dönüşümün yasal tabanını 5366 sayılı Yasa oluşturmaktadır. Bugün, bu Yasa'ya ve ilgili öteki yasalara dayanılarak uygulanan kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri kentsel gelişmenin sürdürülebilirliği açısından pek çok tartışmaya konu olmaktadır. 5393 sayılı Belediye Yasası'nın 69. ve 73. maddeleri ile de belediyelere kentsel dönüşüm ve gelişim alanı belirleme ve bu alan içerisinde kentsel dönüşüm projeleri uygulama yetkileri verilmiştir. Böylece belediyeler, şu amaçlarla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilirler: Kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kentsel alanları yenilemek ve iyileştirmek; kentte konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve toplumsal donatılar oluşturmak; deprem riskine karşı önlemler almak veya kentin tarihsel ve kültürel dokusunu korumak.

Bu çalışmada Malatya kentinde yürütülmekte olan bir kentsel dönüşüm ve yenileme projesi irdelenmiştir. Bu proje kamuoyunda Sümerbank olarak bilinen ve 1936 yılında temelleri atılmış olan Malatya Sümerbank Pamuklu Sanayi İşletmesi alanına yönelik yürütülen bir projedir.

2003 yılında özelleştirme kapsamına alınan Sümerbank, 13.02.2003 tarihinde Malatya Girişim Grubuna (MGG) 6 milyon 400 bin dolara satılmıştır. Böylece Sümerbank 19.02.2004 tarihinde MGG Tekstil, Turizm, Enerji, İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş. olarak değiştirilmiştir. MGG, ka-

muoyuna yaptığı açıklamada, Fabrika'nın en kısa zamanda çalıştırılması, eski binalarda gerekli iyileştirmenin yapılması, Fabrikanın Malatya'ya yeniden üretim ve istihdam alanı olarak kazandırılması, var olan arazi dokusunun ve yeşil alanların korunması ve benzeri konularda gerekli çalışmaları yapacağını belirtmiştir. Sümerbank'ın sosyal tesisleri ise 08.09.2004 tarihinde 4 trilyon 500 milyar liraya satılmıştır (www.malatya.guncel.com, 2008). Daha sonraki süreçte MGG bu amaçlarından vazgeçerek, Fabrika alanına "Malatya Yaşam Merkezi" (MAYAMER) adıyla bir proje yapacaklarını açıklamış ve projenin uygulanmasına yönelik çalışmaları başlatmıştır. Bu çalışmalar bugün devam etmektedir ve çalışmaların 2009 yılı sonuna bitirilmesi planlanmaktadır. Proje, yarattığı istihdam sorunu yanında, çevresel ve toplumsal sorunlar açısından da tartışma konusudur. Ayrıca, bu Projenin yürütüldüğü alana yönelik imar değişikliği üzerinde Malatya Belediyesi ile Özelleştirme İdaresi Yüksek Kurulu arasında devam eden hukuksal tartışmalar bulunmaktadır.

Bu Çalışma iki aşamalı bir çalışmadır. Birinci aşaması MAYAMER inşaatının var olan durumu üzerinden bir çözümleme yapma hedefini taşımaktadır. Bu hedef, bu çalışmada ele alınmaktadır. İkinci aşamada ise, MAYAMER inşaatı tümüyle tamamlandıktan sonraki süreçte ortaya çıkan yeni durumun (özellikle yeni kentsel yapıların, yeni kentsel mekanların kentin sosyo-ekonomik gelişmesine etkisinin) kentsel ve bölgesel düzeyde çözümlenmesi ve değerlendirilmesi hedeflenmektedir. İkinci aşamanın yine bu çalışmanın yazarları tarafından 'ayrı bir çalışmada' tartışılması planlanmaktadır.

Çalışmada tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak, Sümerbank alanında yürütülmekte olan "Malatya Yaşam Merkezi" adlı projenin çevresel, toplumsal ve ekonomik yönleriyle değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca; çalışmada, kentsel yenilemenin amaçları ve gerekçeleri göz önüne alınarak, Projenin çevresel duyarlılık düzeyi, sürdürülebilirlik hedefli bir kentsel uygulama olup olmadığı ve Malatya'nın kentsel gelişme politikasına etkisi tartışılmıştır. Bu yüzden çalışma, Malatya kentsel gelişmesinin sürdürülebilirliği üzerine bir genel değerlendirmeyi de içermektedir.

2. Türkiye'yi Dokuyan Sümerbank

Sümerbank, Türkiye'de yatırıma dönüşecek bir sermaye birikiminin olmadığı bir dönemde ve ortamda kurulmuş, ve sanayinin gelişmesini desteklemiş olan Cumhuriyetin önemli ekonomik kazanımlarından birisidir. Atatürk'ün "yurt kaynaklarını değerlendirme ve ticareti yabancıların eline bırakmama" hedef ve isteği Sümerbank'ın kurulmasında etkili olmuştur. Sümerbank'ın kurulmasındaki asıl amaç ise ekonomik ve toplumsal gelişmeyi sağlayabilmek için sanayiyi hızlandırmak ve ülke geneline yaymaktır. Başka bir ifade ile toplumsal gelişmeyi ve gönenci sağlayabilmek için ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve sürdürmektir. Atatürk'ün "Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferlerle desteklenmezse payidar olamaz, az zamanda söner" (MEB, 1980, 92) özsözünden yola çıkılarak 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de düzenlenen İktisat Kongresi'nin temel amacı da budur. Atatürk, Kongre'de yaptığı konuşmasında "Padişahlık monarşisinin bıraktığı ekonomik mirasta sanayinin yokluğundan söz ederek özellikle tekstil ve gıda fabrikaları gibi büyük iş yerlerinin kurulması gerektiğini" belirtmiştir (Aralov,

1997, 275). Bu düşünsel temellerle Sümerbank, 3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı Kanun'la kurulmuştur. Sümerbank adı, uygarlığın temellerinin atıldığı Sümer kültürünü vurgulamak için 11 Temmuz 1933 tarihinde Atatürk tarafından verilmiştir.

Sümerbank, özel bütçenin temelini oluşturan katma bütçeli idare uygulamasının başladığı 1933 yılında ticari nitelikte mal üreten bir kuruluş olarak kurulmuştur. Sümerbank, tekstil sanayisi ile aynı anda banka konumundadır. İlk büyük kompleksi Eylül 1935'te Kayseri'de kurulmuştur. Kayseri Bez Fabrikası ve Lojmanları, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kamu yatırımıdır. Halk tasarrufuyla oluşturulan Sümerbank, Türkiye'de ilk modern tekstil kuruluşu olarak büyük bir üne kavuşmuş, demir-çelik tesisleri, çimento fabrikaları, kâğıt ve selüloz tesisleri Sümerbank bünyesinde kurulmuştur. Sümerbank'ın kurduğu işletmeler 1955 yılında çıkarılan kanunlarla yerleşik birer İktisadi Devlet Teşekkülü haline getirilmiştir. Ayrıca Sümerbank'ın; çimento, seramik, ateş tuğlası, soya ve orman ürünleriyle ilgili işletmeleri de aynı konuda faaliyet gösteren öteki İktisadi Devlet Teşekküllerine devredilmiştir (Mühendis ve Makina, 2007, 42). Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan bazı fabrikalar, işletmeler ve mağazalar bütünü Sümerbank'ı oluşturmuştur. Bu "ithal ikame" yaklaşımı, ülkeyi kuran kuşakların, yoksulluğun yakıcılığına buldukları ilk çözümdür (Kiper, 2008a, 6).

Sümerbank'ın kurulduğu dönemde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış ve 1934 yılında uygulamaya konulmuştur. Bu Plan'ın temel amacı, Türkiye'nin kaynaklarını değerlendirerek dışarıdan getirilen temel gereksinim maddelerinin (dokuma, şeker ve kağıt) yurt içinde üretilmesinin Sümerbank tarafından sağlanmasıdır.

Atatürk'ün Sümerbank Bursa Merinos Fabrikası açılışında söylediği gibi 'her yeni fabrika açılışı ulusal sevinci arttırmaktadır'. Çünkü bu fabrikalar sadece ulusal ekonomiyi kalkındırmakla kalmamakta, kuruldukları yöreyi de baştanbaşa değiştirmektedir. Türkiye ekonomisinde bir öncü olan Sümerbank, Devlet Sanayi Ofisi'nden Bakırköy, Defterdar, Hereke, Beykoz Deri, Uşak Şeker ve Tosya Çeltik Fabrikaları ve Unkapanı'ndaki değirmen işletmesi ile işe başlamıştır (Kiper, 2008a, 6). 1952 yılına gelindiğinde Sümerbank fabrika ağı şöyle genişlemiştir: Karabük Demir-Çelik Fabrikaları, İzmit Selüloz Sanayi Müesseseleri, Sivas ve Ankara Çimento Fabrikaları, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Filyos Ateş Tuğlası Fabrikası, İzmit Klor ve Sudkostik Fabrikaları, Defterdar, Hereke, Bünyan Fabrikaları, Isparta Yün İpliği Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, Bakırköy Fabrikası, Malatya Bez Fabrikası, Halkapınar Dokuma Fabrikası, Gemlik Suni İpek Fabrikası, Kastamonu Kendir Soyma Fabrikası ve daha sonra Denizli Bez Fabrikası kurulmuştur. Bu Fabrikalar aracılığıyla Türk ailelerinin giydikleri elbise ve ayakkabının, pencerelerine örttükleri perdelerin ve yere serdikleri halıların üretimi yurtiçinde gerçekleştirilmiş ve fabrika mağazalarında çok az bir karla satışa çıkarılmıştır. Sümerbank, hem istihdam yaratmış, hem imalat sanayisi için hammadde üretmiş ve hem de toplumsal kalkınmanın öncüsü olmuştur. Bir yandan toplu konutun ilk örneklerinden olan Sümer mahalleleri oluşmuş, öte yandan da ülke kalkınmasının yurt geneline yayılması gerçekleştirilerek dengeli kalkınma sağlanmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin birçok gereksinimi bu fabrikalarda üretilmiştir. Sümerbank Fabrikaları'nın çoğunun açılışı bizzat Atatürk tarafından yapılmıştır. Sümerbank Fabrikaları kurulduğu yöreye ekonomik ve toplumsal katkılar sağlamanın yanında yeşil alanlarıyla kuruldukları kentin akciğerleri de olmuştur (Kiper, 2008b, 23).

Önemli ekonomik ve toplumsal işlevler yüklenmiş olan Sümerbank'ın kurduğu ya da işlettiği 41 fabrika, 468 mağaza ve 48 banka şubesi 1987'de özelleştirme kapsamına alınmıştır (Kiper, 2008a, 7). Banka Kamu Ortaklığı İdaresi'ne devredilmiştir. 1988 yılında Sümerbank Holding olmuş, Holdingin bankacılık birimi 1993'te Yüksek Planlama Kurulu kararıyla Sümerbank adı altında yeniden yapılandırılmıştır. Ekim 1995'te Garipoğlu şirketler grubuna 103.4 milyon dolara satılarak özelleştirilmiştir. Hayyam Garipoğlu'nun Malki cinayeti ve Türkbank skandalına adının karışması, Sümerbank'ın elinden alınmasına neden olmuştur. Sümerbank 21 Aralık 1999 tarihinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiş, ardından 9 Ağustos 2001 tarihinde ise Oyak Grubu'na satılmıştır. Oyak Bank A.Ş.'ye 11 Ocak 2002 tarihinde tescil edilmiştir (Mühendis ve Makina, 2007, 43). Türk milletinin dişinden tırnağından arttırarak kurduğu ve Türk ekonomisinin lokomotifi olan Sümerbank, 1987 yılı ve sonrasında, tam bir talan aracı ve iktidar yakınlarına peşkeş çekilen alan olmuştur (Kiper, 2008a, 7). Özelleştirme adı altında yok edilen sadece Sümerbank adı değildir. Aynı zamanda yok edilen ülkenin tarihsel, toplumsal ve (istihdamı, katma değeri, fabrikaları ve makineleri içine alan) ekonomik zenginliğidir. Daha açık bir ifadeyle Cumhuriyetin temel kazanımları, Türk insanının yurttaşlık bilinciyle ortaya koyduğu sinerjisi ve bağımsızlık ruhu yıpratılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Güngör Uras (Milliyet, 01.09.2004) Sümerbank'ın özelleştirilmesine ilişkin şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: "Sümerbank bir 'tarih'ti. Türk ekonomisinin önemli bir kurumuydu. Ekonominin ve özellikle tekstil ve giyim sanayisinin temeliydi. Yıllar geçince şartlar değişti. Özelleştirilmesine karar verildi. Bunların hepsi doğru... Yanlış olan, özelleştirme adı altında Sümerbank'ın kamuya ait değerlerini, ekonomi için önem taşıyan üretim tesislerini, gayrimenkul spekülatörlerine peşkeş çekmektir. Yanlış olan, Sümerbank şemsiyesi altında yılların birikimi olan yatırımları, makineleri, yetişmiş insan gücünü, pazarı 'yok etmek'tir..." 'Sümerbank'ın bir tarih olduğu' gerçeğinin örneklerinden birisini Bursa Merinos Fabrikası oluşturmaktadır. Pek çok Sümerbank kuruluşu gibi özelleştirme kapsamına alınan ve Atatürk'ün açılışında son kez "Sarı Zeybek" oynadığı Bursa Merinos Fabrikası 1991'de alınan özelleştirme kararının ardından 2004'te satılarak kapatılmıştır (Kiper, 2008b, 23). Bu nitelikteki özelleştirme anlayışı Sümerbank'ın bütün birikimlerini yok saymıştır. Denizli'deki fabrika park olmuş, Malatya'daki fabrika özel sektöre satılmıştır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Malatya Sümerbank Fabrikası, bugün bir beton yığınına dönüştürülme tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmıştır.

3. Dünya'da ve Türkiye'de Kentsel Yenileme Uygulamaları

Kentsel yenileme olgusuna yönelik pek çok tanımlama ile karşılaşılabilmektedir. Özünde kentsel yenileme kentsel alanların yeniden geliştirilmesini öngörmektedir. Kentbilim Terimleri Sözlüğü'ne (1998, 139) göre yeniden geliştirme (redevelopment) "ekonomik ve yapısal özellikleri, iyileştirilmesine olanak vermeyecek ölçüde kötüleşmiş olan yoksul konutların yıkılması ve bunların oluşturduğu kent bölümlerinin yeni bir tasarlama düzeni içinde bayındırılması" anlamına gelmektedir. Hasol'a (1998) göre kentsel yenileme "varolan kentleri ve merkezleri düzeltmek ve günün koşullarına uydurmak amacıyla yeniden planlama ve bunu uygulamadır."

Kentsel yenileme özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yakılıp yıkılmış kentlerin yenilenmesinde, toplumsal ve ekonomik olarak çöküntüye uğramış kentsel alanların canlandırılmasında önemli bir çözüm yolu olarak ortaya konmuştur.

Dünya genelinde yürütülmüş ve yürütülmekte olan çok sayıda kentsel yenileme projesi bulunmaktadır. Ancak bu projelerin hepsinin çevresel, ekonomik ve adalet bileşenlerini esas alan sürdürülebilir kent uygulamasına örnek oluşturduğu söylenemez. Aydın Yönet ve Yirmibeşoğlu'nun birlikte yaptıkları çalışmada (2005, 264), "sürdürülebilirliği hedef alan" üç örnek proje tartışılmaktadır. Bu projeler şunlardır: Amerika Birleşik Devletleri'nden Austin (Texas) ve San Francisco örnekleri ve Asya'dan Astana-Kazakistan kentsel uygulaması.

San Francisco sürdürülebilir planındaki temel konular iki bölüm halinde ele alınmaktadır. Birinci bölüm özel çevre konularını içeren bölümdür ve alt başlıkları; hava kalitesi, biyolojik çeşitlilik, enerji, iklim değişiklikleri ve ozon tabakasındaki incelme, gıda ve tarım, zararlı maddeler, insan sağlığı, parklar, açık alanlar ve sokaklar, katı atık, ulaşım, su ve atık sudur. İkinci bölümde ise birinci bölümdeki konularla bağlantısı olan konular yer almaktadır. Bu bölümdeki alt başlıklar; ekonomi ve ekonomik gelişme, çevresel adalet, belediye giderleri, kamusal eğitim ve bilgilendirme ile risk yönetimidir (yüksek çevresel risk çalışmalarıdır). Planın ilk odaklandığı nokta çevresel bileşenler olmuştur. Astana kenti master planı ise, Kisho Kurokawa'nın Astana için düzenlenen uluslararası yarışmayı kazanan ekolojik plandır ve metabolizma, geri kazanım, simbiosis (ortak yaşam), ekoloji ve çevre kavramlarını vurgulayan bir konseptle tasarlanmıştır. 8 ayrı akstan oluşan yeşil sistemle bir orman kent yaratılmış, lineer bölgeleme sistemi ile kentsel işlevler dengede tutulmuş, kentsel akslar ve ulaşım sistemi ile simbiotik kent yaratma çabası desteklenmiş, almaşık (alternatif) enerji kaynaklarına ve geri dönüşüme yer verilmiş bu plan ekolojik planlama kapsamında bir devrim olarak görülmektedir (Aydın Yönet ve Yirmibeşoğlu, 2005, 265).

Türkiye'deki kentsel yenileme projeleri bu iki örnek üzerinden değerlendirildiğinde, projelerin çevresel kaygılardan uzak ve tamamen "rant temelinde" yürütüldüğü gözlenmektedir. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentler başta olmak üzere Türkiye'nin pek çok kenti için geliştirilen ve uygulanan kentsel yenileme projelerinde "rant kaygısının, siyasal çıkarın" ekonomik gelişme ve adaletin sağlanması ve çevresel değerlerin korunması hedefinin önüne geçtiği görülmektedir.

Özellikle "İstanbul'un pazarlanması ve küresel şirketlere rant alanı sunulması" açısından kentsel dönüşüm, "rantsal dönüşüm" olarak eleştirilmiştir (Ekinci, 2007, 8). İstanbul Sulukule'de kentsel dönüşüm uygulamasıyla Roman kültürü dönüştürülmek istenmektedir (Cumhuriyet Bilim Teknoloji, 2008, 3). Meslek odaları, "kentsel bölüşüm" dedikleri kentsel dönüşümü "değeri artan yoksul semtlerin sakinlerini başka yerlere taşıyarak yüksek rant yapılaşmasına açılması" olarak eleştirmektedirler (Cumhuriyet Gazetesi, 27.12.2007, 15).

Küreselleşmenin ekonomik bakış açısına göre; kamu harcamaları ekonominin büyük kısmını oluşturmaktadır; bu nedenle bunların çoğu özel işletmelere yönelebilir ve yönelmelidir. Devletin sahip olduğu girişim ve mülkiyetler (Sümerbank gibi) özel sektörce daha iyi kullanılabilir (Savas, 1994, 6). İşte bu anlayış ve yaklaşım, 1980'li yılların başından itibaren Türkiye'yi de etkisi

altına almış, hükümetler bir yandan kurumsal düzenlemeler (Özelleştirme İdaresi Başkanlığı) yaparken, öte yandan da yönetsel düzenlemelere girişmişlerdir. İlk olarak Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 47. maddesinde 1999 yılında 4446 sayılı Kanun ile değişiklik yapılarak "Devletleştirme" başlığı "Devletleştirme ve Özelleştirme" biçiminde değiştirilmiş ve "Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir" denilmiştir (Yılmaz, 2004, 24). İkinci olarak; Özelleştirme Kanunu (4046-1994), Belediye Kanunu (5393-2005), Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (5366-2005) ve Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği (Resmi Gazete, 2005, 26023) çıkarılmıştır.

5393 sayılı (2005) Belediye Kanunu'nun 73. maddesi "Kentsel dönüşüm ve gelişim alanı" başlığı altında "Belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir" açıklamasına yer verilmektedir. Kentsel dönüşüm ve gelişim projelerine konu olacak alanlar, meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile ilan edilir. Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında yıkılarak yeniden yapılacak münferit yapılarla ilgili resim ve harçların dörtte biri alınır. Belediye bu amaçla bütçesinden gerekli parayı ayırmak suretiyle işletme tesis edebilir. Arsalar hariç üretilen konut ve işyerlerinin satışı 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu hükümlerine tabi değildir. Belediye mücavir alan sınırları içinde kendisine, eşine veya on sekiz yaşından küçük çocuklarına ait konutu olmayan dar gelirli kişiler ile afete maruz kalanlara, sanayi bölgelerinden nakledileceklere ve üyelerinin tamamı bu durumda olan kooperatiflere, bedeli 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu hükümlerine göre oluşturulan takdir komisyonu tarafından belirlenecek tutardan aşağı olmamak üzere arsa tahsisi yapılabilir. Durumları 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nun 25. maddesine uyan kimselere de bu maddeye göre arsa ve konut sağlanabilir..." denilmektedir (Resmi Gazete, 2005, 25874).

5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'un 1. maddesinde amaç ve kapsam başlığı altında şu açıklamalara yer verilmektedir: "Bu kanunun amacı, büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000'in üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür ve turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve kullanılmasıdır..." (Resmi Gazete, 2005, 25866). Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği de aynı amacı taşımaktadır.

Kentsel dönüşüm ve yenileme uygulamasıyla "kamu yararı"nı gözeten imar hukuku ile "ulusal değerleri" gözetmekle yükümlü kamu kurumları etkisiz kılınarak, belediyeler yetkili hale ge-

tirilmiştir (Ekinci, 02.02.2007, 7). Bu uygulamalardan 1930'lu yıllarda yapılmış, bugün kent merkezlerinde kalmış Sümerbank ve Tekel gibi kuruluşların toprak değeri yükselmiş ve yarattığı rantla iştahları kabartan fabrikalarının arsaları nasibini almıştır. Örneğin, Samsun'un tarihi Tekel Sigara Fabrikası ile Cumhuriyet Meydanı'na, kentin belleğini yok edecek rant binaları tasarlanmıştır (Ekinci, 27.02.2008, 20).

4. Malatya Sümerbank Fabrikası (Pamuklu Sanayi İşletmesi)

Malatya Sümerbank Pamuklu Sanayi İşletmesi'nin temelleri 1936 yılında atılmış ve kısa bir zaman dilimi içerisinde önce bez daha sonra da perdelik ve döşemelik kumaş üretimine başlamıştır. Malatya Sümerbank; fabrika alanı, sosyal tesisleri, satış mağazası ve konut alanıyla 144.000 m²'lik bir alanı kaplamış ve kent merkezine yakın bir yerde ve kentin ana caddesi üzerinde kurulmuştur.

Sümerbank Malatya Pamuklu Sanayi Müessesesi 14 Aralık 1939 tarihinde işletmeye açılmıştır. Fabrika'nın kuruluştaki adı Malatya Bez ve Ticaret Anonim Şirketi'dir. Fabrika 1 Haziran 1946 tarihinde Sümerbank tarafından satın alınmıştır. 1985 yılında fabrikada 2222 işçi ve 106 memur çalışmaktadır. Sümerbank Fabrikası'nı örnek alan özel sektör yatırımları 1972 yılında İPAŞ Malatya İplik Fabrikası A.Ş., 1984 yılında ANATEKS Anadolu Tekstil Fabrikası A.Ş, 1985 yılında KALETAŞ İplik Fabrikası A. Ş., 1988 yılında GÜNTAŞ Gündüzbey Tekstil Fabrikası T.A.Ş. gibi kuruluşları tekstil sanayisine kazandırmıştır. (www.tumgazeteler.com, 2008).

Malatya Sümerbank, yaklaşık 3.000 (üç bin) çalışanın ve onların ailelerinin geçim kaynağı olmuştur. Sümerbank'ta çalışan pek çok kişi mesleğini Sümerbank'ta öğrenmiştir ve bu kişilerden bazıları çocuklarının adını "Sümer" koymuşlardır. Malatya Sümerbank'ın Türk ekonomisine katkısının yanı sıra, çalışanların da yörcye ekonomik katkılarının yadsınamayacak düzeyde olduğu söylenebilir.

Malatya Sümerbank, sağladığı ekonomik katkılar yanında sunduğu toplumsal yararlar açısından da önem taşımaktadır. Bugün Malatya'da tekstil sektörü gelişmişse bunun kökeninde Sümerbank olgusu vardır. Ayrıca Malatya Sümerbank, tarihsel gelişim süreci içerisindeki değişik dönemlerde kentin en yeşil ve ağaçlıklı alanına sahiptir. Bu durum yöreye çevresel katkılar sağlamıştır. Fabrika satılıp yıkılınca bu çevresel değerler korunmamış ve ağaçların çoğu kesilmiştir. Böylece yeşil alanlar yok olmuştur. Bugün gözü okşayan bir yeşil alanın Sumerpark Projesi ile oluşturulmuş olması çevresel korumanın ilkeleriyle örtüşmemektedir. Çünkü, MAYAMER inşaatı ile asırlık ağaçlar kesilmiştir.

5. Malatya Sümerbank Fabrikası'ndan "Malatya Yaşam Merkezi"ne

Bu bölümde öncelikle Malatya Sümerbank Fabrikası'nın özelleştirilmesi sürecinde yaşanan hukuksal sorunlara yer verilmektedir. Ardından Fabrika'nın Malatya Yaşam Merkezi'ne dönüşmesiyle ortaya çıkan (veya çıkacak olan) yeni durum toplumsal, ekonomik ve çevresel yönleriyle ayrı bir başlık altında tartışılmaktadır.

5.1. Malatya Sümerbank Fabrikası'nın Özelleştirilmesine İlişkin Hukuksal Tartışmalar

Malatya Belediyesi Meclisi 10.06.2002 tarih ve 58 sayılı kararı (bkz. EK-1) ile 144.000 m²'lik Fabrika alanı hakkında imar değişikliği kararı almış ve bu alanın yenilenmesini (tadilatını) öngörmüştür. Sümerbank alanının yenilenmesindeki temel gerekçeler şunlardır: Çağdaş kentleşme ilkelerine göre Malatya kent mekanını yeniden düzenlemek, Malatya kent merkezinin değişik alanlarına dağılmış olan kamu binalarının (veya kent yönetimi binalarının) toplulaştırılmasını ve böylece kamu hizmetlerinde bütünlüğü ve hizmetlere halkın kolay erişimini sağlamak, toplumsal donatı alanları oluşturmak, kentte kişi başına düşen yeşil alan miktarını artırmak.

Malatya Belediyesi Meclisi'nin 10.06.2002 tarih ve 58 sayılı kararıyla Malatya Sümerbank Fabrikası alanına Belediye Sarayı, Hükümet Binası, Özel İdare, Nüfus Müdürlüğü ve Tapu Kadastro Müdürlüğü binaları yapılması için imar planı değişikliği yapılmıştır.

Malatya Belediye Meclisi'nin Sümerbank Fabrika alanının rekreasyon ve park alanı olarak değiştirilmesi için 1989, 1991 ve 1997 yıllarında yapılan plan tadilatlarına ilişkin Belediye Meclisi Kararları Malatya İdare Mahkemesi'nce iptal edilmiştir. Ancak Belediye Meclisi'nin alana yönelik plan tadilatı ve düzenleme konusundaki ısrarı devam etmiştir. İçişleri Bakanlığı Mülkiye Başmüfettişi Adnan KURTİPEK'in (09.01.2004, 12)[1] 'Ön İnceleme Raporu'nda Belediye Meclisi'nin alana yönelik tutumuna ilişkin şöyle bir durum saptamasına yer verilmiştir: "3194 sayılı İmar Kanunu'nun 9. maddesinin 2. fıkrası hükmü gereğince, Özelleştirme Programına alınmış olan Sümer Holding'in arazileri ile ilgili imar değişikliğinin Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nca hazırlanarak Özelleştirme Yüksek Kurulu'nca onaylanmak suretiyle yürürlüğe girmesi gerekir iken, madde hükmüne aykırı olarak, ... Malatya Pamuklu Sanayisi İşletmesi'nin üzerinde bulunduğu 580 ada, 484 parseldeki 144.000m² alanla ilgili, 10 Haziran 2002 tarih ve 58 sayılı Meclis Kararı ile imar plan tadilatı kararı alınmıştır...."

Bu saptama veya değerlendirme Belediye'nin alana yönelik politikasında hukuksal olarak şu sorunların olduğunu göstermektedir: (1) Her şeyden önce yargı kararının tanınmadığı gözlenmektedir, (2) Yasal sürece uygun davranılmamıştır, (3) Alana yönelik yenileme kararının niteliğinde sermaye baskısının etkisi hissedilmektedir.

Özelleştirildikten sonra çürümeye terk edilen Malatya Sümerbank Bez Fabrikası'nın ortasından geçen İnönü Caddesi'nin güney bölümündeki arazisine önce park yapılmıştır. Böylece Malatya Belediyesi Fabrika alanının yenilenmesine yönelik gerekçeler doğrultusunda "Sümerpark" adı altında 110.000 m²'lik bir yeşil alan oluşturmuştur. Oluşturulan Sümerpark'a 06.06.2008 tarihinde alınan Malatya Belediyesi Meclisi kararıyla Cumhurbaşkanı Abdullah GÜL'ün adı verilmiştir. İnönü Caddesi ile Çevre Yolu arasında ve kuzey bölümünde yer alan arazi ise 30 Malatyalı işadamının oluşturduğu Malatya Girişim Grubu'na (MGG) 6 milyon 400 bin dolara satılmıştır.

[1] Ön İnceleme şu iddia üzerine yapılmıştır: "Malatya Merkez Koyunoğlu Mahallesi 249,655 ve 704 adasında kayıtlı muhtelif parsellerde bulunan alanın usulsüz olarak rekreasyon ve park alanı olarak değiştirilmesi için 1989, 1991 ve 1997 yıllarında yapılan plan tadilatlarına ilişkin alınan belediye Meclis Kararlarının Malatya İdare Mahkemesi'nce iptal edilmesine rağmen aynı şekilde plan tadilatı ve düzenleme yapılmaya devam edilmektedir."

Malatya Girişim Grubu Fabrikayı satın aldıklarında amaçlarının "Fabrikayı yeniden çalıştırmak" olduğunu açıklamışlardır. Ancak; daha sonra MGG bu düşüncesinden vazgeçerek "Malatya Yaşam Merkezi" (MAYAMER) adı altında bir büyük alışveriş merkezi, 200 yataklı çağdaş hastane, 5 yıldızlı 200 yataklı otel, 8 sinema salonu, 1200 araçlık otopark ile çocuk oyun alanları ve bowling salonunun yer alacağı, ayrıca alana 200 apart daire inşa edileceğini belirtmiştir (Kızılbağ, 2007, 1). Bu konudaki yargılama süreci halen sürmekteyken MGG satın aldığı bölümdeki inşaatlarını bir an önce, herhangi bir durdurma ile karşılaşmadan, büyük bir hızla tamamlamaya çalışmaktadır.

Malatya Belediyesi Yerel Gündem 21'in 26.09.2008 tarihli ve 220 sayılı Malatya Kent Kurultayı Yürütme Kurulu başlıklı Özelleştirme Yüksek Kurulu Başkanlığı'na yazdığı resmi yazıda (bkz EK-3) "Sümer Holdinge ait Malatya Pamuklu Sanayi Müessesesi Fabrikası'nın özelleştirilmesinde, kamu yararı dikkate alınarak, Malatya Belediyesi'ne satışın yapılmasının uygun olacağı, Malatya kentinin bunun gibi özel alanlar ve tesisler arasında sıkışıp kaldığı, kentte yeşil alan sıkıntısı olduğu ve Sümerbank alanının satışıyla kentin bir nebze nefes alabileceği" belirtilmiştir (Malatya Yerel Gündem 21, 2003). Bu kararı imzalayan başta milletvekilleri olmak üzere sivil toplum örgütlerinin şimdi yerinde yeller esen Sümerbank'ın İnönü Caddesi'nin kuzey bölümündeki beton yığınları için "yeni bir çözüm önerisi" üretip üretemeyecekleri düşüncesi akla takılmaktadır.

5.2. "Malatya Yaşam Merkezi'nin" Toplumsal, Ekonomik ve Çevresel Açıdan Değerlendirilmesi

Malatya Yaşam Merkezi (MAYAMER), bir kentsel yenileme uygulamasıdır. Çalışmanın 4 numaralı başlığında da vurgulandığı gibi kentsel yenilemenin amacı kentsel çöküntülerle, yıpranmışlıklarla ve en önemlisi kentsel yoksunluklarla başa çıkmaktır. Malatya Sümerbank Fabrika alanında "kamu hizmetlerinin toplulaştırılması, kentsel donatı alanlarının oluşturulması ve yeşil alan miktarının arttırılması" gibi gerekçelerle uygulamaya konulan yenileme kararı Malatya kentine yönelik belli ölçülerde haklı gerekçeleri olan bir karardır. Ayrıca bu tür bir yenileme kararı Malatya kentinin sıkışık olan merkezinin rahatlamasını sağlayabileceği gibi Malatya'nın tek merkezli bir kent olarak gelişmesinin de önüne geçecektir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için kentsel yenilemenin kuramsal temeline aykırı davranmamak, kentsel yenileme uygulamalarını "rant kaygısıyla" yürütmemek gereklidir.

Sümerbank Fabrika alanına yönelik yürütülmekte olan uygulamalar 2008 yılı itibariyle devam etmektedir. Uygulamaların devam etmesi kuşkusuz bu uygulamaların değerlendirilmesini de zorlaştırmaktadır. Bu gerçeklerden hareketle ve varolan durum ve beklenen olası sonuçlar göz önünde bulundurularak Sümerbank Fabrika alanındaki kentsel yenilemenin şu dört ölçüt üzerinden değerlendirilmesi olanaklıdır: (1) Toplumsal Boyut, (2) Ekonomik Boyut, (3) Planlama Boyutu, (4) Çevresel Boyut.

(1) Toplumsal Boyut: Yenileme alanlarında alınacak olan kararlar ve bu doğrultuda oluşturulacak stratejiler, yerel toplumsal özellikler ile sıkı bir ilişki içindedir. Yerel halkın gelmiş olduğu yer, eğitim durumu, yöreden hoşnutluğu, ekonomik durumu, kültürel özellikleri, gelenekleri ve

görenekleri, bilinçlilik düzeyi, kullanıcı türünün çeşitliliği ve benzeri özellikler yenileme uygulamalarının başından itibaren yenileme alanında alınacak kararları etkiler, biçimlendirir ve hatta yönlendirir. Alanın yerel halk ile birlikte korunup korunmayacağı, alana yapılacak yatırımların niteliği ve kapasitesi, doğrudan halkın nitelikleri ile ilintilidir (Özden ve Kubat, 2003, 79). Henüz bitmemiş olan MAYAMER Projesi bu değerlendirmeler açısından eleştiriye açıktır. Çünkü projenin içeriğinde Malatya halkının gereksinimlerini ortaya koyan yetersiz bir durum saptamasının olduğu görülmektedir. Projede, kent halkına yönelik en önemli saptamanın 'kamu hizmetlerinin dağınık biçimde sunulması dolayısıyla halkın kamu hizmetlerine erişimindeki zorluk' olduğu görülmektedir. Bunun dışında kent halkının özel gereksinimlerine ilişkin herhangi bir çalışma yapılıp yapılmadığı konusunda açıklık bulunmamaktadır.

Projenin '100 mağaza, 5 yıldızlı otel, özel hastane, 200 lüks konut yapılması' hedefleriyle daha çok tüketim toplumuna hizmet eden ve tüketim toplumu alışkanlıklarını destekleyen özellikler taşıdığı söylenebilir. Bunun yanında proje uygulamaya geçirilmeden önce "toplumsal yapının tanımlanması"nı amaçlayan bir çalışmanın yapılmadığı gözlenmektedir. "Toplumsal yapı" çalışması aracılığıyla özellikle toplumun gereksinimlerinin ve özel gereksinimlerinin belirlenmesi, yaşlılar ve toplumda özel durumu olan öbekler (engelliler gibi öbekler) için gerekli altyapı önlemlerinin alınması sağlanmış olacaktır. MAYAMER Projesi'nin varolan durumuyla bu açıdan yetersiz olduğu, yaşlılara ve engellilere yönelik gerekli altyapı koşullarını oluşturamadığı gözlenmektedir. Tüketim toplumu kültürüne göre inşası devam eden MAYAMER toplumdaki orta ve dar gelirli öbeklerin yararlanabilmesinde de önemli kısıtlılıklar taşımaktadır. Lüks konut inşaatı ve 5 yıldızlı otel bu kısıtlılığı yaratan birimler olarak örnek gösterilebilir. MAYAMER'in yüksek gelir öbeklerine yönelik hedeflerinin toplum içindeki sınıfsallaşmayı arttıracağı da söylenebilir.

(2) Ekonomik Boyut: Kentsel yenilemenin ekonomik hedeflerinden birisi, kentin ekonomik canlılığına katkı sağlamak veya kentin ekonomik gelişmesini desteklemektir. Bunun için ekonomik kaynakların 'toplumun özelliklerine ve gereksinimlerine' göre dengeli dağılması gereklidir. Ekonomik kaynakların kullanımındaki dengeyi kurma işi, kent halkının ekonomik durumunu iyileştirebileceği gibi, kent halkının istihdam sorununa da çözüm üretebilir yeterliliğe sahip olmalıdır. Kent yönetimi de bu konuda 'sorumluluk' bilinciyle hareket etmelidir. MAYAMER Projesi'ne bu açıdan yaklaştığımızda şu sonuçlarla karşılaşabileceğimizi söylemek olanaklıdır: Projenin yüksek gelirli öbeklere yönelik yatırımları kuşkusuz ekonomik anlamda bir canlılık sağlayabilir. Ancak kent halkının ekonomik durumunu bütünüyle iyileştirme sorumluluğundan da uzaklaştığı söylenebilir. Her şeyden önce Projenin, Sümerbank'ın tasfiyesi sonucu, işçi istihdamını ortadan kaldırabileceği olasılığı oldukça güçlüdür. Çünkü Sümerbank döneminde yaklaşık 3000-4000 işçiye istihdam olanağı sağlanırken, MAYAMER'in bir bütün olarak, Sümerbank'ın sağladığı istihdam düzeyine ulaşması pek de olanaklı görünmemektedir. İkinci önemli nokta ise, MAYAMER bir alışveriş merkezi olarak kent ekonomisine katkı sağlayabilecek özelliklerden uzak görünmektedir. Çünkü Malatya, alışveriş merkezi sayısı olarak "doymuş" bir kent konumundadır. Kent ekonomisi açısından fazla kapasite yaratılmaktadır. Bu anlamda kent ekonomisine zarar verilmektedir. Ayrıca "kent sermayesinin bu bölgeye akacak olması tehlikesi, bugünkü

Malatya kent merkezinin gelişmesini ve kent merkezindeki işyeri sahiplerinin durumunu nasıl etkileyecektir?" sorusu da yanıt beklemektedir.

(3) Planlama Boyutu: Tekeli'ye (1991, 8) göre planlama, kentin gelişimini ve değişimini etkileyen önemli süreçlerden birisidir. Bu durumda hazırlanacak kent planları ve bu bağlamda gerçekleştirilecek olan kentsel yenileme projeleri toplumdaki değişik öbeklere sunum yapan yapı süreçlerini çok iyi tanımalı ve bu süreçlerin özelliklerine göre tasarlanmalıdır. Bunun için planların ve projelerin halkın katılımına ve denetimine açıklığı arttırılmalıdır (Tekeli, 1991, 8). Ayrıca kentlerin canlandırılmasında, planlamanın ve tasarımın bütüncüllüğü, sürdürülebilirliği, yaşam kalitesini arttırıcı önlemler getirmesi ve özgünlüğü gibi ilkeler önem kazanmaktadır (Özden ve Kubat, 2003, 79). MAYAMER adlı proje, büyük kentlerde yürütülen projelerden farklı, Malatya kentinin özelliklerine göre üretilmiş bir proje olma niteliğinden uzak özellikler taşıdığı için, bu anlamda 'özgün bir projedir' demek olanaklı değildir. Ayrıca proje ile ilgili kent halkına yönelik bilgilendirme veya bilinçlendirme çalışmasının olmayışı, proje ile ilgili etkin toplumsal ortaklıkların kurulamamış olması, toplum içinde projeye yönelik katılımı değerlendirecek temsilcilerin seçilmemiş olması bu uygulamanın yetersizlikleri ve eksiklikleri olarak dikkat çekmektedir.

Malatya kentindeki yenileme alanları daha çok üst gelir öbeklerine yönelik konut üretiminin, sosyal eğlence ve dinlence yerlerinin oluşturulduğu mekanlar konumundadır. Alt ve orta gelir öbeklerini çoğunlukla planlamaya dahil etmeyen, bu öbeklere yönelik yenilikler içermeyen ve İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde gerçekleştirilen lüks konut ve işyeri projelerinin benzerlerini uygulamaya çalışan yaklaşımlar Malatya kenti için uzun sürede geçerliliğini yitirecek gibi görünmektedir (Özcan, 2007). Ayrıca kentsel yenileme uygulamaları yerel yönetimlerin eşgüdümünden kopmadan, kamu meslek kuruluşlarının (TMMOB Şehir Plancıları Odası, Mimarlar Odası gibi) sivil toplum kuruluşlarının, özel sektörün ve kent halkının katılımı ile gerçekleştirildiği takdirde başarıya ulaşacaktır.

(4) Çevresel Boyut: MAYAMER Projesi'nin tüketim kültürünü destekleyen gösterişli yapıları dolayısıyla kentin yeşil dokusunun önemli ölçüde etkilendiği söylenebilir. Mekansal planlama sürecinin çevre değerleri üzerindeki etkisine yönelik yetersiz düzeyde bir 'etki değerlendirmesinin' yapıldığı gözlenmektedir.

Ayrıca, otoparklardan dolayı yeşil doku için ayrılabilecek alan kapasitesi sınırlandırılmıştır. MAYAMER'in tamamen bir alışveriş, eğlence ve dinlence merkezine dönüşmesi halinde o bölgede ciddi düzeyde bir trafik sorunuyla karşılaşılacağı da söylenebilir. Kent merkezinden MAYAMER'in bulunduğu bölgeye akacak olan insan kalabalığı bu trafik yoğunluğundaki birinci etken olacaktır. Bu trafik yoğunluğu olasılığına yönelik projede herhangi bir önlemin olup olmadığı konusunda açıklık bulunmamaktadır.

Sümerbank'ın yok edilmesiyle birlikte bir tarihsel ve kültürel değerin de yok edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda tarihsel ve kültürel değerlerin, doğal ekolojik alanların, yeşil alanların, kısacası pek çok çevresel değerin rant üretmek amacına hizmet eden uygulamalardan yeterli ölçüde korunamadığı gözlenmektedir.

Tüm bunlara karşılık Sümerbank Fabrika alanında, Malatya Girişim Grubu'nun yaptığı inşaat alanından bağımsız olarak Malatya Belediyesi tarafından gerçekleştirilmiş olan Sümerpark Projesi, kente yaptığı 110 dönümlük bir yeşil alan katkısı ile 'ekolojik bir uygulama' olarak değerlendirilebilir.

Kamu kullanımına sunulan bir arazide kamunun doğrudan kullanacağı bir park yapılmıştır. Sümerpark kapsamında çocuklar için kütüphane, bilgi evi, anfi tiyatro, sivil toplum kuruluşlarının çalışacakları yerler, spor alanları gibi mekanlar kamu kullanımına açıktır (Tarakçı, 20.06.2008; www.malatya.bel.tr, 2008).

6. Sonuç

Şehirleri soğuk, hüzün verici beton yığınları ile doldurmak
alınyazısı değildir.
Dominique SIMONNET

Küreselleşmenin ekonomik boyutunu oluşturan serbest piyasa ekonomisi, özelleştirmeyi, dışa açılmayı, çok uluslu şirketlerle (ÇUŞ'larla) bütünleşmeyi öngörmektedir. Bugünkü kentsel politikalar da küreselleşmenin öngörülerinden bağımsız biçimde yürütülememektedir. Küreselleşme kentsel politikaları etkilemekte ve yönlendirmektedir.

Günümüzde ekonominin lokomotifi konumundaki inşaat sektörü ciddi bir yavaşlama içine girmiştir. Konut üretilmesi için nitelikli arsa stoku yetersizliği sorununun aşılması gerekir. Bu sorunun aşılmasının kilit noktası ise kentsel dönüşüm ve kentsel yenilemedir (Cumhuriyet Konut Yaşam, 2007, 4). Bu yüzden arsa spekülatörleri ve inşaat şirketleri tarafından kentsel dönüşüm ve yenileme uygulamaları 'yeni bir rant aracı' gibi görülmektedir. 6831 sayılı Orman Kanunu'ndaki 2B uygulaması da bu duruma örnek verilebilir.

Kentsel dönüşüm veya kentsel yenileme projeleri daha çok kent merkezlerinde rant değeri artan kamuya ait fabrika alanlarında ya da gecekondu bölgelerinde uygulanmaktadır. Uygulanan pek çok projenin yöneldiği ana hedeflerden birisi tıkanan inşaat sektörünün önünü açmaktır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesinde "Belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; ...veya kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir" denilmektedir. Ancak, Malatya Sümerbank Bez Fabrikası'ndaki uygulamaya bakıldığında şöyle bir sonuçla karşılaşılmaktadır: Fabrika binalarının eskimişlik veya yıpranmışlık düzeyinin fiziksel ve toplumsal yönü ortaya konmadan sadece ekonomik yıpranmışlık düzeyi dikkate alınarak yıkılmasına karar verilmiştir. Kentin belleği olan Malatya Sümerbank binalarının tarihi ve kültürel özelliklerine bakılmaksızın imar planlarında sıklıkla değişiklik yapılmış ve Fabrika alanı Belediye ve MGG'nin çıkarlarına uygun hale dönüştürülmüştür.

Ayrıca Malatya Sümerbank Bez Fabrikası alanında yürütülen uygulamanın 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'un 1. maddesinde belirtilen; "...belediye sınırları içindeki yıpranan ve özel-

liğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür ve turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve kullanılması..." amacına hizmet etmediği de gözlenmektedir.

Malatya Sümerbank Mağazası; köylüye, orta gelirli ailelere ham bez, perdelik kumaş, ayakkabı, yün kumaş ve benzeri temel gereksinim mallarını çok az bir karla satarak toplumun gelişmesinde rol oynamıştır. Özellikle sosyal tesislerinde sunduğu hizmetlerle yöredeki işletmelere kalite konusunda önderlik etmiştir. Bu bağlamda, Malatya Sümerbank Fabrikası'nın özelleştirilme yöntemi ve Fabrika alanındaki uygulamalar hem kent ve hem de ülke ölçeğinde ekonomik, toplumsal ve çevresel zararlarla sonuçlanmıştır. Bir zamanlar ormanı andıran Fabrika içindeki yaklaşık elli yıllık ağaçlar kesilmiş, yeşil alanlar yok olmuş ve Fabrika alanı adeta beton yığınına dönüştürülmüştür. İlerleyen dönemlerde Sümerbank'a yönelik özelleştirme ve kentsel yenileme uygulamasının uzantısını Malatya Tekel Sigara Fabrikası ve Malatya Şeker Fabrikası oluşturacaktır.

Bunun yanı sıra kentin dışında bulunan ve yanlış karar sonucu, var olduğu dönemde beş trilyon TL'ye mal olan Vagon Fabrikası; kapalı fabrika alanı, yönetim binası, konutları ve sosyal tesisleriyle birlikte yıllarca atıl bırakılarak çürütülmüş ve ilgisizlikten yıkılmaya mahkum bırakılmıştır. Kurumlar ve kişiler bu durumla ilgilenmemektedir, çünkü bu alanın toprak rantı oldukça düşüktür.

Toplumsal, ekonomik ve çevresel yararlar sağlayan Malatya Sümerbank'ın kapatılması yaklaşık 3.000 kişiyi de işsiz bırakmıştır. Bu 3000 çalışan, ailesiyle birlikte düşünüldüğünde yaklaşık 15.000 kişinin hem ekonomik hem de ruhsal yönden olumsuz etkilerle karşı karşıya kaldığı da söylenebilir.

Tekgıda-İş Sendikası'nın 14.09.2005 tarihinde Polonya Varşova'da yaptığı inceleme gezisi sonucunda şöyle bir durum saptaması ortaya konulmuştur: "Polonya ekonomisinin, özellikle tütün sektörünün neredeyse tamamı yabancı şirketlerin denetimine girmiştir. Tekgıda-İş Sendikası'nın "Özelleştirme Sürecindeki İşyerlerinde Çalışanların Rehabilitasyonu ve Yeniden Eğitimi" adlı proje kapsamında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 25-30 işyeri ve 4265 çalışan üzerinde yapılan alan araştırmasında 'bireyin işini kaybetmesiyle yasadığı ekonomik kayıba ek olarak ruhsal açıdan da pek çok sorun yaşadığı belirlenmiştir (Tekgıda-İş Sendikası, 2007, 16).

Sümerbank bir tarihtir. Bazı tarihsel olaylar, yaşandıkları donemde gerçek, sonraki donemde trajedi, daha sonraki dönemlerde ise komediye dönüşebilir. Bu düşünceden hareketle şöyle kısa bir değerlendirme yapılabilir: Sümerbank kuruluşundan özelleştirilmesine kadar gecen donemde bir tarihi bir gerçeklikti. Sümerbank'a ilişkin bugünkü uygulamalar bir trajedinin yaşandığını göstermektedir. Gelecekte ise bu trajedinin -siyasiler arasında- bir komediye dönüşeceği düşünülmektedir.

Ekler

1. Malatya Belediye Meclisinin 10.06.2002 Tarih ve 58 Sayılı Kararı.

2. Malatya Belediyesi Harita Planlama Müdürlüğü'nün 05.12.2003 Tarih ve 1/165 Sayılı Yazısı.

3. Malatya Belediyesi Yerel Günden 21 Malatya Kent Kurultayı Yürütme Kurulu'nun 26.09.2003 Tarih ve 220 Sayılı Kararı

4. Malatya Sümerbank Bez Fabrikası'nın Krokisi.

EK 1.: Malatya Belediye Meclisi'nin 10.06.2002 Tarih ve 58 Sayılı Kararı

- KARAR -

T.C
MALATYA BELEDİYESİ
MECLİSİ
SAYI : 58

Kararın Tarihi : 10 Haziran 2002
İnikat : 8
Celse : 1
Özü : Sümerbank Fabrikası sahasında imar planı değişikliği yapılması

Belediye Meclisi, Başkanı Mehmet Yaşar Çerçi'nin Başkanlığında ittifakla toplandı.

Sümerbank Fabrika sahasında imar planı değişikliği yapılması hakkındaki Harita Planlama Müdürlüğünün 10.06.2602 tarih, 408 sayılı teklifi okunarak müzakere edildikten sonra;

Şehrimizin sıkışık olan merkezinde, dağınık şekilde konumlanan kamu binalarının yetersiz kalması nedeniyle, uygun olmayan koşullarda yapı ve alanlarda parçalı biçimde kamu hizmeti verilmektedir. Kamudaki hizmet bütünlüğü ve devamlılığını sağlamak ayrıca halkın erişebilirliğini kolaylaştırmak amacıyla kent yönetim binalarının aynı alanda toplanması yönünde kamuoyunda oluşan beklentiye istinaden ve Vilayet Makamının talebi de dikkate alınarak hazırlanan plan tasarısında,

Malatya Sümerbank sahasında yapımına başlayacak Belediye Sarayı sahası ile bütünleşecek şekilde fabrika tesislerin bulunduğu alanda, Hükümet binasının kurulması ve bu binaya yakın olarak Özel İdare, Nüfus Müdürlüğü, Tapu Kadastro ve bu yapılara servis hizmetinde bulunacak otopark alanı ile birlikte, ayrıca Belediyemize devredilmek üzere turistik otel sahası ve ticaret sahası düzenlenecek şekilde hazırlanan öneri imar planının 3194 sayılı yasanın 8/b maddesine göre kabulüne oybirliğiyle karar verildi.

BAŞKAN
Mehmet Y. ÇERÇİ

KÂTİP
Kemal TERZAN

KÂTİP
Naci BAYRAKÇI

ASLININ AYNIDIR

EK 2.: Malatya Belediyesi Harita Planlama Müdürlüğü'nün 05.12.2003 Tarih ve 1/1165 Sayılı Yazısı

T.C.
MALATYA BELEDİYESİ
Harita Planlama Müdürlüğü

KISIM :
SAYI :1/1165

05.12.2003

Adnan KURTİPEK
Mülkiye Başmüfettişi

İLGİ : İçişleri Bakanlığı Mülkiye Müfettişliği 05.12.2003 tarih, 123/22-3 sayılı yazınız.

A) Sümer Holdingin sadece işçi evleriyle ilgili plan değişikliği (ekli a krokisinde) :

I) 6 KASIM 1989 tarih ve 151 sayılı Meclis kararı :

Bu kararla, kroki a da belirtilen yeşil saha bu yapı işçi evleri yerinin park ve rekreasyon alanı olarak planlanmıştır.

Sümer Holdingin bu plan tadilatına itirazı üzerine itiraz konusu meclis gündemine alınmıştır.

8 Ocak 1990 tarih ve 2 sayılı meclis kararıyla itiraz yerinde görülmeyip red edilmiştir.

Bu karar üzerine Sümer Holding plan tadilatının iptali için İdare Mahkemesine açtığı dava üzerine mahkemenin 25.09.1990 tarih ve 1990/491 sayılı kararıyla 1. plan tadilatı iptal edilmiştir. (Ek:1)

II) 29 Nisan 1991 tarih ve 75 sayılı meclis kararıyla (mahkemece iptal edilen plan yerine) yeniden plan tadilatı yapılmıştır. (iptal edilen planın aynısı yeniden yürürlüğe konunmuştur)

Malatya İdare Mahkemesinin 03.10.1995 tarih ve 1995/813 karar sayılı kararı ile dava konusu işlemin iptal edilmiştir. (Ek.2)

B) Sümer Holdingin (işçi evlerini de kapsayan) tüm arazilerini kapsayan plan değişikliği :

I) 5 Haziran 1998 tarih ve 32 sayılı meclis kararı (Özelleştirme Yüksek Kurulunun 27.05.1998 tarih 98/38 sayılı kararı dayanak) kroki b de gösterilen sahanın tümünü kapsamaktadır. Görüleceği üzere Özelleştirme Yüksek Kurul Kararı, mahkemenin iptal ettiği 6 Kasım 1989 tarih ve 151 sayılı meclis kararındaki plan kısmını aynen kabul etmiştir.

Özelleştirme Yüksek Kurulu kararının 2a maddesinde belirtilen ve yeşil alan olarak muhafaza edilmesi kaydı ile bilabedel terkini kabul edilen alanın 1989 ve 1991 tarihlerinde Belediye Meclisinde kabul edilen imar planı tadilatı yapılan alanı kapsamaktadır. (Ek.3)

4/2

C) 10 Haziran 2002 tarih ve 58 sayılı meclis kararı

Sümerbank fabrika sahasında (Belediye sarayına bitişik yerde) Hükümet Binası, Özel İdare, Nüfus Müdürlüğü bir arada oluşturulması için plan tadilatı yapılmıştır. (kroki - c) (Ek:4)

Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığının söz konusu Belediye Meclis kararı ile yapılan imar plan değişikliği yetkisinin İmar Kanunun 4046 sayılı Kanun ile değişik 41 inci maddesi kapsamında idarelerine ait olduğunu 25.06.2003 tarih ve 5506 sayılı, 26 Eylül 2003 tarih 8690 sayılı yazılar ile Malatya Belediyesine bildirdiği ve idareleri tarafından hazırlanan imar planlarını ekte gönderdikleri anlaşılmıştır.

Malatya Belediye Meclisinin 30.06.2003 tarih ve 104 sayılı kararında, söz konusu alan ile ilgili imar plan değişikliği yetkisinin Belediye Meclisinde olduğunun düşünüldüğü bu hukuki durumun Özelleştirme İdaresine bildirilmesine ve gelecek cevaba göre mecliste görüşülmesine karar verildiği,

III) Malatya Belediye Meclisinin 15.10.2003 ve 130 sayılı kararında Sümerbank Fabrika sahası hakkında 10.06.2002 tarih ve 58 sayılı Meclis kararı ile alınan imar değişikliğinin aynen korunmasına oy birliği ile karar verildiği. (Ek:5)

D) İmar uygulaması (şuyu) :

I) 01.04.1997 tarih ve 1391 sayılı encümen kararı

Bu kararla yukarıda sayılan plan tadilatları kapsamı dışındaki bir alanda (kroki c' de) imar uygulaması yapılmıştır.

Sözü edilen işlem görüleceği üzere meclis kararı değil, encümen kararıdır. İdare Mahkemesince bozulmuştur. (Ek:6)

II) 11.12.2001 tarih ve 5251 sayılı encümen kararı

Bu kararla, mahkemenin iptal kararı dikkate alınarak tapu işlemlerinin geri dönüşüm işlemi başlatılmıştır. (Ek:7)

Diğer taraftan; 2002 ve 2003 yılında alınan Meclis kararları, Özelleştirme İdaresine bildirilmesine rağmen ilan ve askı süresinde veya daha sonra İdare Mahkemelerinde dava açılmadığı görülmüştür.

Bilgilerinize arz ederim.

Ahmet CEYHAN
Harita Planlama Müdürü

EK 3.: Malatya Belediyesi Yerel Günden 21 Malatya Kent Kurultayı Yürütme Kurulu'nun 26.09.2003 Tarih ve 220 Sayılı Kararı

T. C.
MALATYA BELEDİYESİ
MALATYA YEREL GÜNDEM 21

Sayı : 220
Konu: Sümerbank Fab. 26 Eylül 2003

BAŞBAKANLIK ÖZELLEŞTİRME YÜKSEK KURUL BAŞKANLIĞI
ANKARA

Malatya Kent Kurultayı Yürütme Kurulu 22 Eylül 2003 tarihinde yapmış olduğu toplantıda, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından bir süre önce satışa çıkartılan ve Malatya Belediyesi'nin de talip olduğu Sümer Holding'e bağlı Malatya Pamuklu Sanayi Müessesesi Fabrikası'nın özelleştirilmesinde, kamu yararı dikkate alınarak Malatya Belediyesi'ne satışının yapılmasının şehrin geleceği açısından daha uygun olacağı görüşüne varmıştır.

Bizler, yerel yöneticiler ve Malatya'daki sivil toplum örgütlerinin temsilcileri olarak, Cumhuriyetin ilk yıllarında milli ekonominin kısa sürede geliştirilmesi ve istihdam yaratılması düşüncesiyle hizmete konulan ve uzun yıllar Türk ekonomisine büyük katkılar sağlayan Malatya'daki sanayi yatırımları nedeniyle dönemin yöneticilerine ve emeği geçen herkese minnet duyuyoruz ve onları şükranla anıyoruz.

Ancak, geçen zaman içinde hızla gelişen Malatya bu gibi tesisler ve özel alanlar nedeniyle belli bir merkeze sıkışıp kalmış, daha geniş bir alana yayılma çabalarında bir bakıma fiziki engellere takılmış durumdadır.

Yanı sıra kentteki yeşil alan sıkıntısı bulunmakta, yüzbinlerce Malatyalı'nın ihtiyaç duyduğu parklar ne yazık ki boş alan bulunmaması nedeniyle yapılamamaktadır.

İdarenizin satışa çıkardığı Sümerbank alanının, Malatya il merkezinin bir nebze de olsa nefes alabileceği bir yeşil alana dönüştürülmesi ve sosyal tesislerin de aynen korunması amaçlanmaktadır.

Malatya Yerel Gündem 21 Genel Sekreterliği Belediye İş Hanı Kat: 2 Malatya
Tel: (422) 323 28 77 Faks: (422) 324 00 65 www.malatya21.net e-mail: info@malatya21.net

Satışın, kamu yararı dikkate alınarak, ihalede çıkan en yüksek bedel karşılığında Malatya Belediyesi'ne yapılmasını talep ediyor, bu talebimizin kurulunuzca değerlendirilmesi için gereğini önemle arz ediyoruz.

Saygılarımızla

Mehmet Yaşar ÇERÇİ
Kurultay Başkanı
Belediye Başkanı

A. Osman BAŞKURT
Malatya Milletvekili

A. Münir ERKAL
Malatya Milletvekili

Süleyman SARIBAŞ
Malatya Milletvekili

Fuat ÖLMEZTOPRAK
Malatya Milletvekili

Miraç AKDOĞAN
Malatya Milletvekili

Mevlüt ASLANOĞLU
Malatya Milletvekili

Muharrem KILIÇ
Malatya Milletvekili

Mücahit Fındıklı
TSO Başkanı

Şevket Keskin
ESOB Başkanı

Ali EVREN
Es.Sn.Kre.Kef.Koop. Bşk.

Mustafa EREN
Muhtarlar Der. Bşk.

Aliseydi YÜCEKAYA
Köy Nah.Muh.Der.Bşk

Enver BUDAN
Ziraat Odası Bşk.

Tahir KALAYCIOĞLU
Tic. Borsası Bşk.

Mehmet ŞEHİTOĞLU
Tabipler Odası Bşk.

Ali TİRİT
Ec. Odası Bşk.

Bayram ÖZŞAHİN
Fotoğrafçılar Oda.Bşk.

Duran ŞAHİN
Şht.Alle.Yrd.Day.Drn.Bşk

Emin GÖKTAŞ
Türk Büro Sen.Şb.Bşk

Ömer EKİCİ
MHP İl Başkanı

Şahin KAYADUMAN
Eğitim Bir-Sen Şub.Bşk.

M.Bahadır ALTAŞ
Muhasebeciler Oda.Bşk.

Mustafa İÇAÇAN
Elek.Müh.Oda.Bşk.

Fikret ERCAN
Hrt.ve Kadas Müh.Oda.Bşk

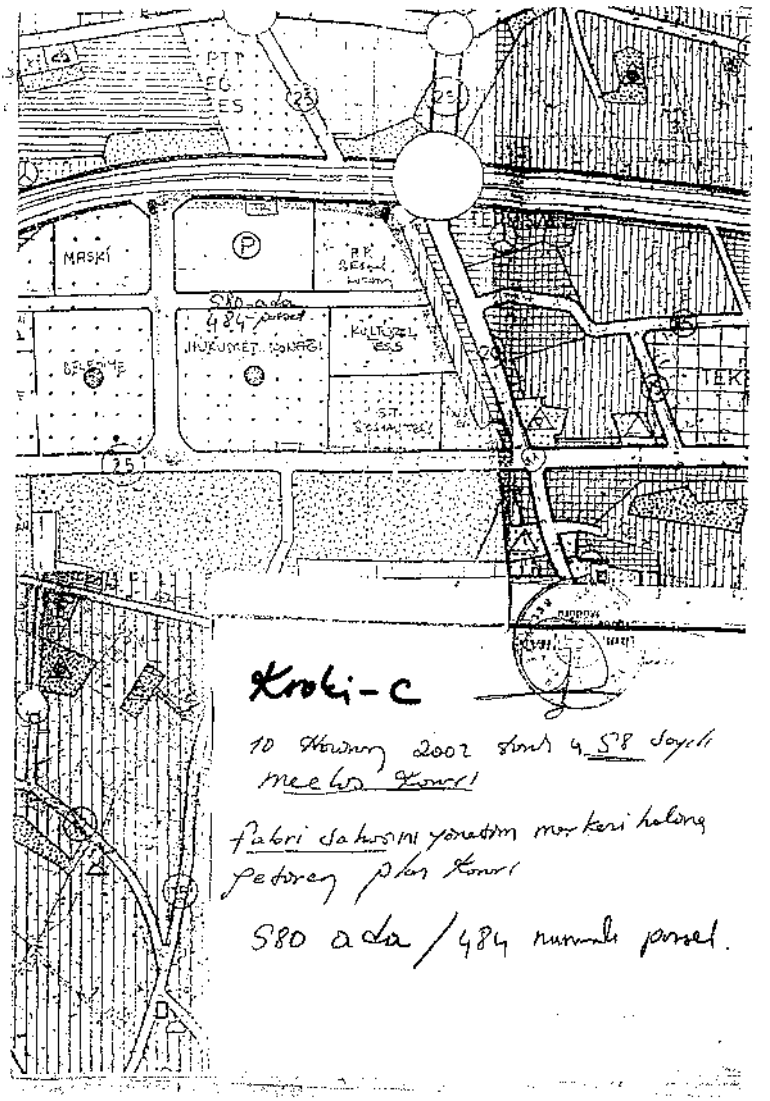
İhsan KOCA
AKP İl Başkanı

Celal BERKTAŞ
CHP İl Başkanı

Turan KAPUSUZ
DYP İl Başkanı

Bayram YAMAN
Mimarlar Odası Bşk.

EK 4.: Malatya Sümerbank Bez Fabrikası'nın Krokisi

Kaynakça

Aralov, S.İ. (çev. Hasan Ali EDİZ), (1997), "Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları- 2", Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

Aydın Yönet, N. ve F. Yirmibeşoğlu (2005), "Kentsel Projelerin Sürdürülebilirlik Potansiyellerinin Değerlendirilmesi: Sürdürülebilirlik Matrisi", Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler-Riskler ve Fırsatlar, 8. Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokyumu (7-9 Kasım 2005), TMMOB Şehir Plancıları Odası, İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

Bölümü, Ed: Özhan ERTEKİN, Cenkler Matbaacılık, İstanbul, 2005, s.261-272.

Cumhuriyet Gazetesi (2007), "Rantsal Dönüşüme Hayır", Tarih: 28.07.2007, s. 8.

Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji, (2008), "Duyarsızlığın Toplumsal Yıkımı", Tarih: 03.10.2008, Yıl: 22, Sayı: 1124.

Cumhuriyet Konut Yaşam, (2007), "Yıkıp Yeniden Yapalım", Tarih: 29.12.2007, s.4.

Ekinci, Oktay (2007), "2007'nin İmar ve Kent Darbeleri", Cumhuriyet Gazetesi, Tarih: 27.12.2007, s.15.

Ekinci, Oktay (2007), "Kentlerde 'Rejim' Değişikliği", Cumhuriyet Gazetesi, Tarih: 02.02.2007, s.7.

Ekinci, Oktay (2008), "Samsun'un Kalbine Darbe", Cumhuriyet Gazetesi, Tarih: 27.02.2008, s.20.

Hasol, Doğan (1998), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları

Keleş, Ruşen (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: İmge Kitabevi.

Kızılbağ, Yaşar (2007), "Malatya'lı İşadamları Şeytanın Bacağını Kırdı", Web: www.stargazete.com, Erişim Tarihi: 15.09.2007.

Kiper, Mahmut (2008a), "Türkiye'yi Dokuyan Tezgah: Sümerbank", Cumhuriyet Strateji Dergi, Yıl: 4, Sayı: 184.

Kiper, Mahmut, (2008b), "Sümerbank Bursa Merinos Fabrikası", Cumhuriyet Strateji Dergi, Yıl: 5, Sayı: 220.

Kiper, H. Perihan; (2006), Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması: Türkiye-Bodrum Örneği, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul.

Kurtipek, Adnan (09.01.2004), "Ön İnceleme Raporu"

MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (1980), "Atatürk Diyor ki", Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Resmi Gazete, (2005), "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği", Tarih: 14.12.2004, Sayı: 26023.

Resmi Gazete (2005), "Belediye Kanunu", Tarih: 13.07.2005, Sayı: 25874.

Resmi Gazete (2005), "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun", Tarih: 05.07.2005, Sayı: 25866.

Savaş, E.S. (1994), "Özelleştirme", Ankara: MPM Yayını No: 517.

Malatya Yerel Gündem 21 (2003), "Malatya Kent Kurultayı Yürütme Kurulu Kararı", Tarih: 26.09.2003, Sayı: 220.

Mühendis ve Makina Dergisi (2007), "Dosya: Sümerbank", Ankara: TMMOB Makina Mühendisleri Odası Aylık Yayın Organı, Cilt-48, Sayı-571 (Ağustos), s. 42-43.

Uras, Gungor (2004), "Sümerbank'ı 17 Yıldır Sata Sata Bitiremedik", Milliyet (01.09.2004).

Tarakçı, Doğan (20.06.2008), "Sümerpark Projesi Hakkında Görüşme" Malatya: Malatya Belediyesi Fen İsleri Müdürlüğü.

Tekgida-İş Sendikası (2007), "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Tekel Özelleştirmesinin Sosyal ve Psikolojik Sonuçları", Ankara: Saner Basım.

Tekeli, İlhan; (1991), Kent Planlaması Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara.

Özcan, Ayşe (2007), "Ekolojik Temele Dayalı Sürdürülebilir Kentsel Gelişme: Malatya Kent Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme", 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10.09.2007-15.09.2007) Bildiriler, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Özden, Pelin Pınar ve Ayşe Sema Kubat (2003), "Türkiye'de Şehir Yenilemenin Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler", ITU Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım, Cilt-2, Sayı-1, s.77-88.

Yılmaz, Zekeriya (2004), "Anayasa, TCK, CMUK, CİK, TMK", Ankara: Seçkin Yayınevi.

www.malatya.bel.tr (2008), "Sümerpark Şehir Park Projesi"

www.tumgazeteler.com (2008).

SANAYİ MİRASININ EĞİTİM KURUMUNA DÖNÜŞÜMÜ: SÜMERBANK NAZİLLİ BASMA FABRİKASI ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr F. Neval GENÇ

Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, İsabeyli Kampüsü, Nazilli

Giriş

Büyük sanayi tesisleri, kurulduğu dönemde önemli fonksiyonlar yerine getirmelerine rağmen, zaman içinde kullandıkları teknolojinin eskimesi veya sanayi bölgelerinin kent dışına çıkması sonucunda genellikle köhneleşme, terk edilmeye bırakılma süreçleri ile karşı karşıya kalabilmektedir. Ancak kültür ve tabiat varlıklarını koruma düşüncesi çerçevesinde son yıllarda, terkedilmiş olan sanayi yapıları kültür mirası olarak yeniden işlevlendirilerek, günün koşulları, kullanımları, bazen ekonomik bazen de sanatsal ve kültürel öncelikler doğrultusunda yeniden işlevlendirilek yaşatılmaktadır.

Ülkemizde Erken Cumhuriyet'in sanayi tesisleri içinde en önemlilerinden biri de dönemin modernleşme sürecini de yansıtan Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasıdır. 1937 yılında açılan fabrika, faal olduğu dönemde pamuklu dokuma alanındaki en önemli kamu yatırımlarından biri olarak ülkenin ekonomisi içinde çok önemli bir yer tutarken Nazilli kentinin sosyo-ekonomik yapısı, kent kimliği, kentleşme/kentlileşme ve "modernleşme" süreci üzerinde önemli izler bırakmıştır.

Bu çalışmada Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasının özellikleri, ulus ve kent ölçeğinde katkıları, önemi, işlevleri ortaya konulmakta ve bir sanayi mirası örneği olarak fabrikanın geçirdiği serüven, iplik üretimi ve dokumasından eğitim kurumuna dönüşüm süreci incelenmektedir. Çalışmada, bu dönüşüm sürecinde izlenen yaklaşım, ortaya çıkan sorunlar ve sanayi mirası olarak fabrikanın korunması ve yaşatılması konusundaki alternatifler üzerinde durulmaktadır.

1. Kent Yenileme ve Sanayi Sitlerinin Korunması, İşlevlendirilmesi

Kentler yeni ihtiyaçlar, göç, sanayileşme, savaş ve afetler gibi büyük ve kitlesel olaylarla şekillenmektedir. Çeşitli olaylar sonucunda kentlerin yaşadığı bu dönüşümü ifade eden kent yenileme, kentsel dönüşüm kavramı, farklı şekillerde tanımlanmaktadır. En genel tanımıyla kent yenileme, farklı nedenlerden dolayı zaman içinde eskimiş, terkedilmiş, değer kaybına uğramış ve

köhneleşme eğilimine girmiş olan kent alanlarının günün sosyo-ekonomik ve fiziksel koşullarına uygun olarak yeniden canlandırılması ve kente kazandırılmasını ifade eder (Özden, 2000: 257; Yiğitcanlar, 2001: 55). Yenileme ihtiyacı kent içindeki tarihi bir yerleşme, işlevini yitirmiş bir sanayi alanı veya pek çok sosyal ve mekansal sorunu barındıran bir konut alanında veya hızlı ve sağlıksız gelişen kentlerde ortaya çıkan, yasadışı yapılaşma, ulaşılabilirlik, sağlıksız ve yetersiz altyapı arzı, doğal afetler gibi sorunlara çözüm bulma ihtiyacından doğabilir (Sönmez, 2005: 16; Tekeli, 2003: 3; Özdemir ve diğerleri, 2005: 22; Genç, 2005:45).

Endüstriyel sit alanları da son yıllarda kent yenileme / kentsel dönüşüm uygulamalarına konu olmaktadırlar. TIICCIH tarafından hazırlanan Ninji Tagıl Tüzüğüne göre, endüstri/sanayi mirası, sanayi kültürünün tarihsel, teknolojik, sosyal, mimari ve bilimsel değere sahip kalıntılarından oluşur. Bu kalıntılar, binalar ve makineler, atölyeler, imalathaneler, fabrikalar, madenler ile işleme ve arıtma sahaları, ambarlar ve depolar, enerji üretilen, iletilen ve kullanılan yerler, ulaştırma ve tüm alt yapısı, ayrıca sanayi ile ilgili barınma, ibadet etme veya öğretim gibi sosyal faaliyetler için kullanılan yerlerdir. Sanayi mirası, diğer kültür mirası alanlarında olduğu gibi değişen teknolojik, çevresel, ekonomik veya sosyal sebeplerle kullanım özelliğini kaybederken, ulaşım, sanayi, yeni yapı alanları ve benzeri oluşumların, rant baskılarının tehdidi altında hızla yıkılmakta ve yok olmaktadır.

Endüstri mirasının yok oluşun önüne geçmek için kentsel dönüşüm tartışmaları içinde döneminde önemli fonksiyonlar yerine getirmiş, endüstriyel sitlerinin tarihi, mimari, ekonomik, sosyal boyutları açısından yeniden ele alınması, korunması/işlevlendirilmesi ve bu şekilde Sanayi Devrimi ve ürünlerinin sadece teknolojik bir devrim olma boyutuyla değil, insanlığın düşünce ve yaşam biçimini değiştiren sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla yeni nesillere aktarılması yönünde bir anlayış gelişmiştir. Bu yapıların yerel / bölgesel ekonomiye katkılarının, kent ve bölgenin kimliğini, imajın güçlendirilmesi açısından turizm amaçlı dönüşüm yaklaşımları üzerinde de durulmaktadır.

Avrupa ülkelerinde özellikle 2. Dünya Savaşı sırasında önemli işlevler yerine getirmiş tekstil, kömür, demir-çelik gibi büyük ağır sanayi yapıları başta olmak üzere, sanayi bölgelerinde, üretimin durması ve ardından yaşanan süreçte, 1960'lı yıllardan itibaren bu alanlar çöküntü süreci içine girmişlerdir. Bu bölgeleri yeniden canlandırmak ve ekonomiye kazandırmak için bazı bölgelerde çokuluslu, farklı sektörlerde iş gören fabrika bölgeleri oluşturulmuş (Ruhr Bölgesi, K. Batı İngiltere ve Galler Bölgesi gibi) veya, özellikle 1980 sonrasında, İngiltere, Almanya, Hollanda, Belçika, Avusturya, Fransa, İspanya ve İtalya'da olduğu gibi, bu yapılar turizm / endüstriyel miras turizmi amaçlı olarak işlevlendirilmişler, "Endüstri Mirası Turizm Rotası" projesi çerçevesinde İngiltere ve Ruhr Bölgesi arasında bir köprü kurulması amaçlanmıştır (Hospers, 2002: 398; Jones & Munday, 2001: 586). Turizm amaçlı işlevlendirme çerçevesinde, bazı bölgelerde endüstri mirası rekreasyonel amaçlı, kullanılmış, üretim alanları restore edilmiş veya müze haline dönüştürülmüş; sinema, tiyatro gösterimi gibi sanatsal faaliyetler için kullanılmışlardır.

Endüstri mirasının korunmasıyla ilgili düşünceler çerçevesinde konuyla ilgili kurumlar ortaya çıkmış, uygulamalar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Örneğin, Avrupa Konseyi, endüstri mirasının tarihsel mirasın ayrılmaz bir parçası olduğunu hatırlatarak; bütün özellikleriyle ve korunması için

üye devletlerin mirasın tespiti, bilimsel incelenmesi ve korunmasına ilişkin yasal önlemler alması ve halkını bilgilendirilmesini gerektiğini belirtmekte ve bir dizi uluslararası anlaşmayla kültürel, doğal mirasın korunması amacıyla standartlar oluşturmaya çalışmaktadır[1]. Doğrudan konuyla ilgili olarak çalışan ICOMOS (International Council on Monuments and Sites-Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ve onun bir alt birimi olarak TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage-Endüstri Mirasının Korunması Komitesi), DOCOMOMO (Document and Conservation of Buildings, Sites and Neighborhood of the Modern Movement) gibi örgütler bulunmaktadır. 2006 yılı ICOMOS tarafından "Sanayi Mirası Yılı" olarak ilan edilmiştir. Temmuz 2003'de TICCIH tarafından hazırlanan "Sanayi Mirası için "Nijni Tagil Tüzüğü" geniş bir yapı grubunun bu çerçevede değerlendirilmesi gereğini vurgulamaktadır. Benzer biçimde Birleşmiş Milletler Teşkilatı, UNESCO ve AB de bu türden işlev dönüştürme faaliyetlerini finanse etmektedir.

Farklılaşan hedefler de olsa koruma tutumları arasındaki ortak payda, kentlerin dışında olduğu zaman doğal süreçlerle giderek yok olan endüstri yapıları kadar, kentlerin içinde ya da hemen çeperinde yer alan, değişen teknolojik, çevresel, ekonomik veya sosyal sebeplerle kullanımdan kalkan ve artan rant baskıları dolayısıyla yıkılması gündeme gelen endüstri yapılarını belgelemek ve korumaktır. Böylece bu yapıların ekonomik ve sosyal yaşamın tarih içindeki dönüşümlerini de tespit etmek ve bunları gelecek nesillere aktarmak mümkün olacaktır. Endüstriyel yapılar özelinde de, özgün haliyle bütünsel korumadan, parçasal korumaya, yeniden inşa edilmeye ve yeni fonksiyonlar kazandırılmasına dek birçok konu tartışmaların ve uygulamanın eksenini oluşturmaktadır. Bu yapı ve eserlerin korunması konusunda uzlaşı yanında, korumanın ne şekilde yapılacağı konusu da bu anlamda ayrı bir önem taşımaktadır. Bektaş'a göre, (1992: 23-26) korumada ases olan dondurmak değil, yaşatarak korumak olmalıdır. Bu, ekonomik anlamda bir gerekliliktir ve ancak dinamik, çok yönlü bir planlama yaklaşımı ile mümkün olabilir. Diğer yandan endüstri mirasını kente kazandırma ve gelecek kuşaklara aktarabilme yanında bunların özgün kimliklerini de koruma gereği vardır (Köksal ve Ahunbay, 2006: 126).

Koruma söyleminde; bir endüstri anıtının sanat değeri taşıyıp taşımadığı kararının verilmesinde Alois Riegl'in çizdiği çerçevede "gelişme değeri", "göreceli sanat değeri", "kullanım değeri" ayrımı kabul gören yaklaşımlardan biridir. Sanayi sitleri, sanayi toplumlarının kolektif belleğinde, endüstriyel gelişmelerin kanıtı olarak dururlar; "Gelişme değeri" kavramı, tüm bu katmanlaşmış yaşama kalıplarının, yaşamın her alanındaki mekânsal izlerle birlikte tümden korunmasına yönelik bir değeri işaret eder; "Göreceli sanat değeri", bu tür yapıların makine estetiği çerçevesindeki değerinden kaynaklanır. "Kullanım değeri" bu yapıları yeniden işlevlendirerek kent yaşamına kazandırmada en önemli rolü oynar. Yeniden işlevlendirmede yapıların neyi temsil ettikleri, kime hizmet ettiklerinden daha önemlidir. Bir nesneyi korumak, korunan nesnenin mesajını ve görüntüsünü geleceğe taşımak olduğundan, her koruma eylemi ve korumanın yöntemi, korunanın mesajını etkiler (Cengizkan, 2006: 9).

[1] Bunlardan bazıları şunlardır, Convention for the Protection of the Architecture Heritage (Granada, 1985), Convention for the Protection of the Archaeological Heritage (Valetta, 1992), European Convention for the Protection of the Audiovisual Heritage (Strasbourg, 2001), Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro, 2005).

Türkiye'de de sit alanları ve bunlar içinde endüstriyel sitler, gereken uzun vadeli ve bütüncül planların olmaması, rant baskısı, hızlı kentleşme ve nüfus artışı eğilimleri, turizm bölgelerinde kontrolsüz turizm faaliyetleri, bakımsızlık, terkedilmişlik gibi çeşitli baskılar ve tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Kentlerimizin büyük bölümünde bu türden endüstri mirası örneklerini görmek mümkündür. Bunların büyük bölümü İstanbul'da Haliç, Boğaz ve Marmara Kıyılarında yerleşmiş olmak üzere olmak üzere (Ayrıntı için bkz. Köksal ve Ahunbay, 2006: 126-127) diğer kentlere de dağılmış vaziyettedir. Örneğin Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası, Ankara Havagazı Fabrikası, Ödemiş'te Birgi Elektrik Santralleri, Birgi Zeytinyağı Fabrikası (Kazas Demiralp 2006: 35), Kuşadası'ndaki tabakhaneler (Teket, 2006) Sümerbank Fabrikaları gibi.

Son yıllarda çok yaygın bir uygulama imkanına henüz kavuşmamış olmakla beraber, bazı sanayi yapılarında koruma, yenileme, işlevlendirme türünde çabalarının olduğu görülmektedir. Son 10 yıl içinde Türkiye'de de örneklerini görmeye başladığımız, kültürel ortama kazandırılan endüstri yapıları, özellikle Osmanlı'nın başkenti olarak İstanbul'da yoğunlaşmaktadır. Bu yapıların sayısı 19.yy da 256 iken günümüzde sadece 43 tane kalmıştır (Köksal ve Ahunbay, 2006: 126-127). Bunlardan bazılarında yaşanan dönüşüm şöyledir: Bakırköy Baruthanesi, Yunus Emre Kültür Merkezi'ne; Darphane-i Amire, İstanbul Müzesi'ne; Tophane-i Amire, Mimar Sinan Üniversitesi Kültür ve Sanat Merkezi'ne; Hasköy Lengerhane ve Şirket-i Hayriye Tersanesi, Rahmi Koç Endüstri Müzesi'ne; Defterdar Feshane-i Amire, Feshane Uluslararası Fuar, Kongre ve Kültür Merkezi'ne; Cibali Tütün Fabrikası, Kadir Has Üniversitesi'ne; Bakırköy İspirtohanesi, İTÜ İspirtohane Konservatuarı ve Kültür Merkezi'ne; Sütlüce Mezbahası, Sütlüce Kongre ve Kültür Merkezi'ne dönüştürülmüştür. En yakın tarihli dönüşüm ise Silahtarağa Elektrik Santrali'nin (Cengizkan, 2006: 14-15) Santral İstanbul adı ile kültür-sanat merkezine ve Bilgi Üniversitesi'nin bazı bölümlerini içerecek şekilde dönüştürülmesi olmuştur (Cengizhan, 2006: 10). Bunların haricinde Ankara'da Çengelhan Rahmi Koç Müzesine; Ödemiş'te Eski Tekel Binası Ege Üniversitesine devredilmiş ve Ege Üniversitesi Sağlık Meslek Yüksek Okuluna dönüştürülmüştür (Kazas Demiralp, 2006: 34); Bursa'da tabakhanelerin bulunduğu Dericiler Bölgesi Kükürtlü Kentsel Dönüşüm Projesi çerçevesinde yeniden tasarlanmaktadır (Polat ve Dostoğlu, 2007: 65).

2. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları sosyal, kültürel ve ekonomik alanda büyük dönüşümler, modernizasyon üzerinde yoğunlaşmaktaydı[2]. Bu dönüşümün ekonomik alandaki örneklerinden biri de KİT'lerle ortaya konulmuştu (Zürcher, 1996: 288; Shaw ve Shaw, 1994:463). 1924-26 arasında, Osmanlı'dan devralınan, çoğunluğu azınlık ve yabancı sermaye kuruluşu olan fabrikaların Cumhuriyet sonrası koşullarında Türk özel ve kamu girişimleri olarak yeniden çalıştırılmasıyla

[2] Cumhuriyet öncesinde var olan sanayi tesisleri, Feshane Yünlü Dokuma Fabrikası (1836), Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikası (1845), Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası (1850), Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, ordunun silah ihtiyacını karşılamak için kurulan Tophane, silah ve demir fabrikaları, Haliç Tersanesidir.

başlayan süreçte Türkiye'deki pamuklu dokuma sanayi de giderek artan bir himayeci ortam içinde gelişmesini sürdürmüş, dışa bağımlı bir yapı sergilemişti. Yaşanan ekonomik bunalım, devletçilik politikalarıyla aşılmaya çalışılsa da ulaşılan sonuçlar tatmin edici olmamış, yeni önlemler geliştirme amacıyla 1. Beş Yıllık Kalkınma Planında pamuklu dokuma sanayi önemli bir tutmuştu (Tekeli ve İlkin, 2004: 413). Sümerbank işletmeleri de ilk beş yıllık kalkınma planlarında, sanayi planlarında da belirtilen ekonomik dönüşümün araçları olarak planlanmışlardı.

Bu çerçevede 1925 yılında Türkiye Maadin ve Sanayi Bankası, 1932 yılında ise onun yerine Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası kuruldu. Ancak, bu iki kurumun da beklenenleri verememesi üzerine 1933 yılında "Sanayide Devlet" sloganıyla Sümerbank faaliyete geçti. Osmanlı'dan kalan mevcut 4 fabrikanın ardından (Feshane, Basmahane, Hereke ve Beykoz fabrikaları) tekstil, deri, boya, kimya, halı, porselen, demir-çelik, selüloz, kağıt ve çimento, fabrikaları da Sümerbank tarafından kurularak kısa sürede 58 büyük ölçekli işletme ve 500'den fazla mağaza, 49 şubeli bir banka faaliyet göstermeye başlamıştı[3]. Bu şekilde ülkenin farklı kentlerinde 18 Sümerbank Fabrikası kurulması planlanmıştı[4]:

Bu fabrikalar üretim tesisleri yanında çok sayıda farklı fonksiyona sahip imalat, güç üretimi, depolar, dökümhane, balo salonu, tiyatro, spor tesisleri, kreş, klinik, spor alanları, konutlar gibi farklı tesislerin bir araya gelerek aynı kampus içinde yerleşmesinden oluşmaktaydı. Fabrikalar üretim fonksiyonunun ötesinde dönemin modernleşme sürecinin sosyal anlamda öncülüğünü üstlenmekteydi. Arıkan (2004: 336-337), beş Sümerbank fabrikası üzerine yaptığı detaylı incelemeler sonunda, yerleşkelerin tümünün dini aşma (camilerin, daha ziyade 1950'ler sonrasında inşa edilmesi, kadın ve erkeklerin birlikte çalışması vb.), akılcılık, gerçekçilik, akıl-bilim merkezlilik ve rasyonellik (Fordist üretim şekli, kente rahat ulaşım, hammaddenin kolay taşınması, konutların gürültü ve kirliliğe duyarlı biçimde konumlandırılması, sosyal mekanların fabrikaya yakın inşa edilmesi vb.), sanayileşme, artı değer ekonomisini benimseme, ilerlemecilik, evrensellik, homojenleştirme ve eleştirellik şeklinde özetlenebilecek modernleşme kriterlerinin hepsini yansıttıklarını ifade etmektedir.

Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası (SNBF) Nazilli'de kurulmuştur. 1881 yılında kurulan belediyesiyle Aydın'ın en büyük ilçesi olan Nazilli, 1866 yılında yapılan İzmir-Aydın demiryolu ve fabrika ile gelişmesini hızlandırmıştır. Kent ekonomisi tarıma, özellikle de pamuk ve incir üretimine dayalı olarak gelişmiş, ilk pamuk ıslah enstitülerinden biri de Nazilli'de kurulmuştur.

---

[3] www.sumerholding.gov.tr. (3.8.08)

[4] Bu fabrikalar: Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Nazilli, Malatya, Adıyaman, Denizli, Diyarbakır, Erzincan, Eskişahir, İzmir, Kahramanmaraş, Karaman, Nevşehir, Antalya Pamuklu Sanayi Müesseseleri, Adana Bez Fabrikası, Bergama Pamuk İpliği ve Dokuma Sanayi, Manisa Pamuklu Mencusat, Taşköprü Kendir Sanayi, Isparta Halıcılık Müessesesi, Diyarbakır Halıcılık, Pertek Yün İpliği İşletmesi, Hereke Halıcılık, Defterdar Mencusat Fabrikası, Bünyan Fabrikası, Merinos Yünlü Sanayi Müessesesi, Türkiye Yapağı ve Tiftik AŞ, Tarsus Mensuact Boyaları Sanayi, Gemlik Suni İpek ve Viskon Maülleri sanayi, Kütahya Seramik Fabrikası, Sivas Çimento Müessesesi, Beykoz ve Van Deri ve Kundura Müesseler, Sarıkamış, Erzurum-İspir ve Tercan Ayakkabı Fabrikaları, Çanakkale Sentetik Deri Fabrikası, Salihli Palmut ve Valeks Fabrikası, Yıldız Çini İşletmesi, Isparta Gülyağı Fabrikası (http://www.yol-is.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=199) (9.9.2008)

Bu özellikleri yanında Nazilli kenti Kurtuluş Savaşı döneminde ilk ulusal kongreye ev sahipliği yapmasından dolayı da özel bir öneme sahiptir. SNBF'nın temelleri 1935 yılında atılmış ve 1 Ocak 1937 tarihinde planlanmasına rağmen, gecikmeyle 9 Ekim1937 tarihinde M. Kemal Atatürk ve Celal Bayar tarafından açılmıştır. Nazilli Basma Fabrikası, kentin güneyinde yer alan, Aşağı Nazilli olarak adlandırılan kesiminde, Nazilli-Bozdoğan yolu üzerinde yolun sağ ve sol yanında yer almaktadır[5].

SNBF'nın bu kentte kurulma nedenleri, genel olarak başkentin İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasıyla başlayan, dönemin sanayileşme ve kalkınma planlarının genel esaslarına uygun biçimde doğal kaynaklar, güvenlik ve üretim için ihtiyaç duyulan insan gücü planlanarak verilen bir kararın sonucudur. Bu tercihin bir başka nedeni ise ülkenin politik ve ekonomik bağımsızlığı yanında kalkınmayı ülke geneline dengeli biçimde yaymaktır (Doğan, 2003: 17). Özelde fabrikanın Nazilli'de kurulma nedenleri ise şu şekilde sıralanabilir: Büyük Menderes Ovasının verimli yapısı, uygun iklim koşulları; demiryolu açısından elverişli konumu, komşu il ve ilçelerle ulaşımının kolay olması; işlemeye yarayacak kadar maden kömürünün bulunması; su temini için B. Menderes Nehrinin varlığı ve artezyen kuyusu açma ve işleme olanaklarının uygun olması. Benzer nedenler, 1954 yılında kentte pamuk üretme istasyonunun kurulmasında da itici gücü oluşturmuştur (Dikmen, 1952: 145; Doğan, 2007: 674). Fabrikanın, hemen yakın konumdaki iki il olan Denizli ve Aydın'da değil de Nazilli İlçesinde kurulmasında, dönemin İktisat vekili Celal Bayar'ın özel etkisi olduğu da söylenmektedir[6] (Doğan, 2007: 678).

Fabrika, 1933 yılında Sovyet uzmanlar tarafından hazırlanan sanayi planı çerçevesinde tasarlanmış; fabrikanın proje ve inşaatı, Sovyet Türkstroy Firması tarafından yapılmıştır. Sovyet-Rus işbirliğine dayalı olarak inşa edilen fabrika geniş çapta kurulmuş olan ilk basma fabrikasıdır. Basma ve bir kısım terbiye makineleri hariç, tüm makineler, türbün ve kazanlar, Sovyet kredisi ile Sovyetler Birliği'nden getirilmiştir. Fabrikaya ait ilk raporlarda Nazilli Basma Fabrikasının yerleşim alanı tüm yapıları, işletmesi, (şu anda yıkılmış olan) lojmanları ile birlikte yaklaşık 210.000m² olarak belirtilmektedir. 1937 tarihli yerleşim planına göre ise, toplam alan 297.875m² ve bu alanın 213.875 m²'si fabrika alanı, 84.000m²'si ise konut alanı olarak belirtilmektedir. 1945 yılında yapılan planda ise, 1800m²'lik ilkokul alanı, 1953 yılında 104.000 m²'lik işçi

[5] Nazilli kenti, demiryolunun konumuna göre Aşağı ve Yukarı Nazilli olarak adlandırılarak gelişmesini sürdürmüştür. Kentin yukarı kısmı, burada yer alan kamu kurumlarının da etkisiyle daha fazla gelişmiş, kentin aşağı kısmı ise, fabrikanın burada kurulmasına kadar, aynı hızda gelişmemiş, yukarıya göre daha boş kalmıştır. Nitekim, fabrikanın yapımına kadar olan dönemde yapılan imar planları daha çok yukarı Nazilli'yi dikkate almıştır. Kent aynı zamanda Cumhuriyetin ilk imar planına sahip olan kentlerindendir; Y. Müh. Musa Kazım tarafından Yukarı Nazilli için ilk plan yapılmıştır. Aşağı Nazilli'yi de kapsayan plan ise, fabrikanın yapım kararının verilmesinin ardından Fenni İnşaat tarafından yapılmıştır (Doğan, 2003: 22).

[6] Bu durumun Denizli'de "Fabrikanın Nazilli'ye kaptırılması" olarak algılandığını ve bu nedenle gerek C. Bayar gerekse DP'ye karşı Denizli'de olumsuz bir imajın oluştuğunu belirten İnan (2006: 655), yapılmış olan çalışmaların fabrikanın Nazilli'de kurulmasının yerinde bir karar olduğunu işaret ettiğini belirtmekte, bu açıklamalarda Nazilli'nin Ege Bölgesi'nde, pamuk yetiştirilen coğrafyanın merkezinde yer aldığı gerçeği ile geçerli ekonomik gerekçelerle ciddi etüdlerin o dönemde yapılabileceği gerçeğinin yadsınamayacağını ifade etmektedir. Bunun yanında Denizli'nin elektrik sorunu da bu tercihte etkili olmuştur.

konutları da plana eklenmiş, böylece toplam alan 420.000 m²'ye çıkmıştır (Doğan, 2003: 31). Sovyet projelerine uygun biçimde inşa edilen üretim ve konut alanlarında uygulama aşamasında ileri teknolojiler kullanılmıştır. Bataklık zemine uygun derin ve mütemadi temel sistemi, büyük açıklıklı betonarme çerçeveler, yangın alarm ve söndürme sistemi Nazilli'de Sovyetler eliyle hayata geçirilen ileri teknoloji ürünleridir (Arıkan, 2004: 219).

Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasında 1998 yılında, İzmir 1 ve 2 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının incelemeleri sonucunda, fabrika binaları korunması gereken kültür varlığı olarak tescil edilmiş, tescil ve envanter kayları yapılmıştır. Fabrikanın açık alanları ise 3. derece doğal sit alanı olarak tescil edilmiştir. Fabrika binaları ve alanı içindeki taşınabilir eşyalar ise daha sonraki dönemde devredildiği Adnan Menderes Üniversitesi'nin sorumluluğundadır.

SNBF, yerleşim yeri itibariyle ikili bir yapı oluşturmaktadır. Nazilli-Bozdoğan yolu, fabrika kampusünü ikiye bölmektedir. Yolun bir yanında üretim, sosyalleşme alanları ve iç memur evlerini barındıran üretim alanı, yolun diğer yanında ise memur, işçi evleri, ilkokul ve bazı sosyalleşme mekanlarını kapsayan konut alanı yer almaktadır (Arıkan, 2004: 218). Fabrika yerleşim içinde yer alan temel bölümler şunlardır (Dikmen, 1952: 143; Doğan, 2003: 74):

Giriş kapısı: Bozdoğan yolu üzerinde bulunan fabrikada kapının iki yanında büyük bloklardan içeriye girilmektedir. Giriş kapısı, iki kat yüksekliğinde betonarme kolonlar üzerine yükseltilmiş bir saçak ve bu saçağın altında kontrol, danışma, santral, misafir odası, sosyal hizmetler gibi bölümleri içeren, girişin sağ ve sol yanındaki tek katlı birimlerden oluşmaktadır. Bunların devamında da kuzeyde (1950 sonrasında) revir ve güney kısımda kreş yer almaktadır (Arıkan, 2004: 189). Ortadaki büyük saat, kendi güvenlik sistemini kurmuş olan fabrikanın işçileri için önem taşımıştır. Peri'ye göre (2002: 64) kapı, fabrikanın çalışanları için olduğu kadar, dışarıdakiler için de büyüklüğüyle, Cumhuriyet'in yeni yüzünü ifade eden anıtsal, sembolik bir öneme sahiptir. Giriş kapısının sağ yanında bisikletlerin girişi ve park etmeleri için, sol yanında da yük taşıma için kullanılan, ayrıca demiryolunun fabrikaya girdiği noktada tali kapılar vardır. Kapıdan hemen girişte karşıda bulunan Atatürk büstü ve bayrak direği, hafta başı ve sonunda işçilerin bayrak töreni yaptıkları alandır. Girişin sol yanında ise, 1940'lı yıllarda kreş olarak kullanılan 2 katlı bina yer almaktadır. Daha sonra burası sivil savunma, postane ve personel ofisi olarak kullanılmıştır (Doğan, 2003: 43).

Fabrika, yerleşkenin ortasında, merkezi bir noktada konumlanmış, iki bloktan oluşmaktadır. Girişe yakın olan bölümde iplik ve dokuma, diğerinde ise basma üniteleri yer almaktadır. İki katlı bu binaların zemin katlarında giriş ve işçi soyunma birimleri, üst katında ise bazı teknik bürolar ve kütüphane bulunmaktadır. Yeni yerine taşınmadan önce idare binası da burada ikinci katta faaliyet göstermiş, hastane de idare binasının yerinde faaliyet göstermiştir. Fabrikanın üç ana bölümü vardır; iplik, dokuma, basma. Bunlara bağlı alt birimlerde ise iplik bölümünde harman-hallaç, tarak, iplik dairesi, ambarlar, işçi soyunma odaları; dokuma bölümünde bobin, çözgü, haşıl, tahar, dokuma dairesi, kontrol, ambarlar, işçi soyunma odaları; basma bölümünde beyazlatma, şardon, merserize, basma dairesi, buharlama, boyama, gravür, apre, kontrol, ambarlar, işçi soyunma odaları bulunmaktadır. Alt katta maksimum verimliliği sağlamak için makineler yan yana sıralanmıştır (Arıkan, 2004: 221; Peri, 2002: 61). Fabrikada üretim iplik, dokuma, basma

ve çırçır üzerine kurulduğundan bunlardan her birine ait üretim yerleri bulunmaktadır. Fabrikada 1940'larda kadar, pamuğu çekirdeğinden ayıran bir çırçır fabrikası da faaliyet göstermiş, daha sonra bu fabrika kapatılmıştır. Fabrikanın kuruluşunda 768, daha sonra 832 tezgahta tobralko, pazen ve basma türlerinde kumaşlar üretilmiştir (Arıkan, 2004: 216). İplik bölümünde 28.236 iğ vardı ve 800 işçi çalışmaktaydı, dokuma bölümünde 768 dokuma tezgahında kaput bezi dokunmaktaydı. Burada üretilen kaput bezi yılda 12-15 ton (yaklaşık 16,5 bin metre) civarındaydı, 1000 civarında işçi çalışmıştır. Basma bölümünde yılda 15.000.000 m basma, 100 desen üzerine 1000 çeşit kadar üretilmiştir. Bu bölümde de 300'e yakın işçi çalışmıştır (Dilek, 2006: 92).

Enerji santrali-Kazan dairesi: Enerji tedariki, fabrikanın kuzeybatısında yer alan enerji santralinden sağlanmıştır. Enerji santrali 1946 yılından sonra ek bir tribünün daha yapılmasının ardından kente de elektrik vermeye başlamış, bu durum 1958'de Kemer Hidroelektrik santralinin yapılmasına kadar devam etmiştir. Enerji yanında buhar ihtiyacı da bu termik santralden sağlanmıştır.

Yönetim Binası: Fabrikanın kuzeyinde, girişin sağ yanında yer almaktaır, 2 katlıdır, ön ve arkasında 2 büyük balkonu vardır. Fabrikanın açılışından ve 1945'e kadar idare binası olarak faaliyet göstermiş, bu yıldan sonra hastaneye dönüştürülmüş, yönetim faaliyetleri, iplik fabrikasının olduğu binaya taşınmıştır. 1960 yılında hastanenin, yolun karşısındaki apartmanlara taşınmasının ardından yönetim yine eski binasına taşınmıştır (Doğan, 2003: 45-48). Binanın zemin katında sosyal hizmetler, muhasebe; üst katında ise müdüriyet, muhasebe birimleri ve müze haline getirilen Atatürk odası yer almıştır.

Konut alanı (Lojmanlar, misafirhane ve ilkokul): Fabrikaya ait işçi lojmanları ve ilkokul Bozdoğan Yolunun karşısına inşa edilmişlerdir. Bunun nedeni konutları fabrikanın neden olduğu kirlilik, gürültü ve dumandan uzak tutmaktır. Konut alanında ilk yapılanlar U tipi evli memur ve işçi apartmanları, bekar işçi apartmanları ve 350 yataklı amele pavyonuydu. İşçi apartmanları, 2 katlı, sekiz daireli yapılardır. Fabrikaya ait lojmanlarda 265 aile yerleştirilmiştir. 1950 sonrasında mevcut konut alanının arkasına 228 küçük, müstakil işçi evi yapılmıştır. İlkokul 1946 yılında faaliyete geçmiştir. Aşağı Nazilli'deki tek ilkokuldur. 5 sınıfı, 15 öğretmeni ve 980 öğrencisi olmuştur.

Fabrikanın dışındaki bu konutlar yanında, fabrikanın içinde yer alan tek konut grubu, müdür, müdür yardımcıları ve bazı memurlara aittir. Konut alanındaki 2 katlı kargir bina da misafirhane olarak kullanılmıştır. Bunlar, idare binasının kuzeyinde, avlu içinde yerleşmiş bulunan iki katlı, betonarme dört memur evi bloğudur. Müdür evi de bunlardan birinde yer almaktadır. Bu bloklar, girişi dışarıdan olan, dubleks yapılardır.

Sosyal merkez: Girişin hemen karşısında yer alan, sinema, memur yemekhanesi, lokal birimlerinden oluşan komplekstir. Binanın tam ortasında 600 kişilik sinema, salonun iki yanında memur yemekhanesi (memur ve işçi), lokal ve sinema giriş/fuaye bölümü yer almaktadır (Bugün ortadan kalkmış). 1940'larda buna arka bahçe terasında bazı eklemeler yapılmış, sinema fuayesi değişmiş, lokale katılmış ve lokale bir üst kat daha eklenmiş, özel müdür ve tüccar salonları eklenmiştir. Nazilli halkına da açık sinema/tiyatro salonu ve bunların arkasında kafeterya/kantin yer almıştır. Bu kapalı sinema dışında tenis kortunda bir açık hava sineması vardır ve cumartesi günleri çocuklar için matine düzenlenmiştir.

Yemekhane ve Kafeterya: Fabrikanın 700 kişilik bir yemekhanesi vardır. Kafeterya, sinema/ tiyatro binasına bitişik konumdadır. Kantin binasında yönetici ve misafirler için akşam yemeği verilmiştir. 1970'lerden sonra ayrı bir işçi yemekhanesi yapılmıştır.

İşçi kantini: Fabrika ile sosyal merkez arasında konumlanmış bulunan tek katlı binadır.

İşçi kontrol birimi: Ana girişten fabrikaya giden yol üzerinde tek katlı, betonarme binadır, işçi giriş çıkışlarını kontrol eden bir turnike ile çalışmıştır.

Ambarlar ve Atölyeler: Fabrikaya destek ekipmanları üreten maden ve ağaç atölyeleri vardır. Bunlardan tek katlı dökümhane, demirhane ve marangozhane aynı avluya bakar biçimde konumlandırılmışlardır. Fabrikanın batısında ve arka tarafında, demiryolu hattı boyunca yerleştirilmiş olan betonarme ve kargir ambarlar bulunmaktadır.

İnşaat bakım şefliği: atölyelere bitişik vaziyette, tek katlı kargir bir binadır. 1950'lerden sonra eğitim birimi olarak kullanılmıştır.

İtfaiye ve garaj: Atölyelerin güneyindeki tek katlı betonarme bir yapıdır.

İstasyon ve Gıdı Gıdı: Çırçır fabrikasının batısında yer alan tek katlı binadır. Açılışlarda ve kentten fabrikaya ulaşımda kullanılan 2 vagon burada bulunur. Binada, gişe ve kontrol memuru odası da bulunmaktadır. Fabrika, 2 km lik bir demiryolu hattı ile kent merkezinden geçen Aydın-İzmir demiryoluna bağlanmaktadır. Halk arasında "Gıdı Gıdı" olarak adlandırılan bu tren yolu hem fabrika hem de kent merkezindeki istasyonları ile 1942 yılında Sümerbank tarafından inşa edilmiş, tren hem yük hem de işçi taşımada kullanılmıştır.

Spor alanları ve kreş: Fabrika alanında futbol, voleybol, basketbol, golf, bisiklet parkı için alanlar yer almıştır. Fabrikanın çalıştığı dönemde Sümerspor futbol takımı faaliyet göstermiştir. Spor alanı, üretim alanında memur konutlarının hemen arkasında yer almıştır, döneminde içinde bazı spor aletleri de bulunmuştur.

Hastane: Nazilli'nin ilk hastanesi yerleşke bünyesinde açılan 30 yataklı hastanedir. Fabrika yerleşkesi, bataklık alanın kurutulması sonucu oluşturduğundan hastanede sık yaşanan sıtmayla ciddi biçimde mücadele eden çalışmalar yapılmıştır.

Fabrikada ayrıca su kulesi, su pompası, soğutma havuzu, su santrali, sera, otoparklar, çocuk bahçeleri ve yeşil alanlar vardır ve kapalı devre radyo yayını yapılabilmektedir. Yerleşkede yer alan çoğu bina, kuruluştan itibaren mevcut olmakla beraber, özellikle 1950 sonrasında bunlara kreş, revir, yeni dokuma binası, ambarlar, ayrı bir eğitim birimi, soyunma-giyinme bloğu, Sümer camii eklenmiştir (Arıkan, 2004: 231).

3. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının Kent ve Ülkenin Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri

NSBF, 6,5 milyon Lira sabit sermaye ve 1,5 Lira mütedavil sermaye ile kurulmuştu. 20.500 iğ ve 768 tezgahı vardı. Günde 3 vardiya olmak üzere 2400 işçi çalışmaktaydı. Yılda 2.000.000 kilo pamuk işlemekteydi. Yıllık üretim kapasitesi 1.800.000 kilo ağırlığında ve 20.000.000 metre basmaydı. Günde 15 ton kömür tüketmekteydi. İşçilerine yılda 1.000.000 Lira ücret ödemekteydi (Kısa, 1960: 102).

Fabrikanın sağladığı büyük istihdam olanağı nedeniyle, Ereğli, Kırıkkale gibi diğer sanayi kentlerinde olduğu gibi Nazilli'de de hızlı biçimde nüfus artışı yaşanmıştı[7]. Fabrikanın kuruluşunda 116 memur, 1817 işçi çalışırken bu sayı 1940'lı yıllarda 4500 işçiye yükselmiş ve 1997'de 949 işçiye düşmüştür (Arıkan, 2004: 217). 1933 yılına ait kayıtlara göre, sadece Sümerbank'ta çalışan işçi sayısı 5000'dir. Bu sayı 1940'da 18.560'a, 1950'de 33.610'a ulaşmıştır. NSBF'nda ise ilk yıl 2400 işçi çalışmıştır. Bunların içinde Nazilli dışından gelenler, daha ziyade yöneticiler, mühendislerdir. İşçiler de genellikle Nazilli ve civar kent ve köylerden gelmektedir. Bunun yanında özellikle 2. Dünya Savaşı döneminde fabrikada yabancı işçiler de çalıştırılmıştır (Doğan, 2003: 25). Fabrikanın kent nüfusuna etkisi dolayısıyla, 1945 ve 1950 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında Nazilli nüfusu, Aydın'ı geçmiş, Denizli'ye ise oldukça yaklaşmıştır. Fabrika aktif olduğu dönem içinde üretim ve istihdam açısından önemi yanında kentin sosyal ve kültürel anlamda kentin gelişmesi üzerinde de etkili olmuştur. "Nazilli Basması" hala kenti tanıtan en önemli unsurlardandır. %100 pamuktan üretilen, renkli küçük çiçek desenlerinin kullanıldığı Nazilli Basması, özellikle halka dönük, ucuz üretim mantığına dayalı olarak üretildiğinden büyük halk kitleleri tarafından kullanılmıştı (Çetiner, 2007: 61).

Fabrikanın kuruluş sürecinde Sovyet uzmanlarca hazırlanan raporlara göre, o dönemde kentin altyapı ve enerji kaynaklarının fabrikanın çalışması için yeterli olmaması sonucunda fabrikanın kurulma aşamasında bu eksiklikler de (enerji, kanalizasyon sistemi vb.) tamamlanmıştır Fabrika, devlet hastanesi, SSK, Nazilli Lisesi ve Ticaret Liscsinin yapımına, kentten fabrikaya kadar olan yolun ağaçlandırılmasına da katkı sağlamıştır (Doğan, 2003: 27; Engin, 1999:142). Diğer yandan fabrikada tarımının yaygınlaştırılması ve modern tarım olanaklarının kullanılması, yerleştirilmesi için çalışmalar da yapılmış, 200 adet modern tohum ekme makinesi pazarlanmış, traktör, römork gibi tarım aletlerinin kente gelmesi sağlanmış ve bunların kullanılması için çiftçiler eğitilmiştir. Kentteki ilk kütüphane, fabrika bünyesinde açılan Sümer Çocuk Kütüphanesidir (Engin, 1999: 141-142). Bunların yanında fabrikanın kentin modernizasyonu üzerindeki bir başka etkisi sağlık ve hijyen konularına önem verilmesinde ortaya çıkmıştır. Özellikle verem ve sıtmaya karşı önlemler geliştirilmesinde fabrikadaki çalışmaların etkisi büyüktür. Fabrika etrafına bataklığı kurutmada önemli rolü olan okaliptüs ağaçları dikilmiş, kentte yaşayanlara kinin dağıtılmıştır. Bu çabalar sonucunda sıtma vakaları 1945'te 70-360 kişiye, 1946'da 14-132 kişiye, 1947'de 12-125 kişiye, 1948 yılında 40 kişiye düşmüştür (Engin, 1999: 140). Kentte yaşayanlar için fabrika, sinema, tiyatro gösterileri ve konserlerin, Cumhuriyet balolarının düzenlendiği bir yerdir. Bu anlamda fabrika kültürel dönüşümde, modernleşmede, kadının sosyal yaşamda ön plana çıkmasında, toplumun laikleşmesi / sekülerleşmesinde rol oynamıştı. Fabrika binalarında cami/ mescit olmaması, çok sayıda bayanın fabrika işlerinde erkeklerle beraber çalışması bunu örnekleriydi (Peri, 2002: 102). Fabrikada eğitim faaliyetleri kendi işçilerine yönelik okuma yazma kursları, Sovyetler Birliğinden gelen mühendis ve teknisyenlerin verdiği hizmet içi eğitim faaliyetleri ile önemli bir yer tutuyordu. Fabrika, yetiştirdiği elemanlarla Adana, Aydın, Manisa,

[7] 1927 yılında 9235 olan Nazilli nüfusu, 1935'te 12.005'e, 1940'da 16.478'e, 1945'de 18.986'ya, 1950'de 25.106'ya, 1955'te 31.487'ye yükselmiştir (Doğan, 2003:25).

İzmir, Antalya, Eskişehir gibi diğer kentlerde tekstil firmalarının kurulmasına, bunlara eleman sağlanmasına da katkıda bulunmuştu.

Gerek fabrika alanı gerekse konut alanı, işçilerin verimliliği dikkate alınarak, ağaçlandırılmış, çiçeklendirilmişti, yemek aralarında klasik müzik dinletilmiş (Peri, 2002: 90), böylece işçilerin yaşam koşulları iyileştirilmeye çalışılmış, eğitimleri için kurslar düzenlenmiş, ücretsiz yemek verilmiş, işçi lojmanları ve yatakhaneleri yapılmış, sosyal tesisler geliştirilmişti (Tekeli ve İlkin, 2004: 439).

NSBF'nın kentteki sosyal ve kültürel hayata katkısının bir aracı da Sümer adıyla kurulan Halk Eviydi. Üyelerin büyük bölümü fabrikada çalışan işçilerden oluşan Halkevi üyelerinin fabrika içinde bir temsil/gösteri grubu ve sahneleri bulunmaktaydı. Temsil grubu hem Nazilli hem de çevre illerde gösteriler düzenlemişti. "Köşebaşı", "Paydos" piyesleri, Ankara, İstanbul gibi büyük kentlerde de sergilenmişti Yine, halkevi bünyesinde genç kızlara yönelik dikiş kursları verilmiş, resim ve heykel kursları açılmış, köyde yaşayanlara ilaç yardımı yapılmıştı (Engin, 1999: 142-143). Fabrikada çalışanlar içinde ayrıca bir de klasik müzik grubu oluşturulmuştu. Bu grup, Nazilli, Aydın ve Denizlide konserler vermişti (Güneş'ten aktaran Dilek, 2006: 96).

Fabrikanın yapılması ile sıtma, bataklık olması vb. nedenlerle terk edilmiş durumdaki aşağı Nazilli, özellikle işçi lojmanlarını yapılmasıyla yeniden bir canlanma sürecine girmişti. Bu süreçte Aşağı Nazilli göçle birlikte zaman içinde kasap, bakkal, fırın, ilkokul, kütüphane, terzi, berber gibi tüm ihtiyaçların karşılandığı bir merkez halini almıştı.

Görülmektedir ki NSBF, kentsel sitlerin sürdürülebilirlik, tarihsellik, hatırasal, metodolojik, artistik, otantik, nadirlik, eşsislik, bütünsellik, bolluk, homojenlik, ekonomiklik, geleneksel, eğitsel, belgesel gibi temel değerlerinden/göstergelerinden hemen hepsine sahiptir. Fabrikanın diğer tüm sahip olduğu değer ve varlıklar yanında gerek kent gerekse ulusal ölçekte belgesel değeri vardır. Fabrika, döneminin üretim teknolojisini, yaşama şeklini, sosyal olaylarını, örgütlenme şeklini anlama açısından bir rehber olduğu gibi 1930-40'lı yıllarda Nazilli'de kent planlama ve sosyo- kültürel yaşam hakkında da bilgi verir. SNBF, bu alanda, bu yıllarda yapılmış olan birkaç örnekten biridir. Bu anlamda nadirdir. Orijinal mimari, geleneksel yapı özellikleri şu haliyle izlenebilmektedir. Fabrika ulusal ölçekte olduğu gibi, kent ölçeğinde de bu şekildeki ilk ve tek yapıdır. Fabrika içindeki tüm binalar bütünsel özellik göstermektedir; bir site/kampus içinde birlikte, ilişkili biçimde varlık göstermişlerdir.

4. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının Dönüşümü

Hammadde üretimin devletçe desteklenmesi uygulamalarının giderek azalması, üretimin az çeşitte ve yetersiz düzeyde yapılması gibi genel nedenler yanında (Köksal ve Ahunbay, 2006: 132), 1980'le birlikte başlayan serbest piyasaya dayalı ekonomik sistemde KİT'lerin büyük bölümü gibi Sümerbank da verim düşüklüğü, personel fazlalığı[8], teknolojiye ve değişen pazar

[8] Kuruluşunda 5000 memur ve işçi istihdam eden Sümerbank, 1990 yılında 5000 memur ve 36.000'in üzerinde işçiyle faaliyet göstermekteydi. Özelleştirme kapsamına alınana kadar 41.000 kişilik bir işgücüne sahip olmuştu.

koşullarına ayak uyduramama, zarar etme gibi şikayetlerle eleştiri konusu yapılmaya başlamış ve Sümerbank'ın özeleştirilmesi tartışmaları da bu dönemde başlamıştır. Özelleştirme süreci aslında kuruluş kanunda da yer alan "...belli aşamadan sonra özel sektöre devredilir.." ilkesinin de uygulamaya geçmesi anlamını taşımaktadır.

Bununla beraber, Sümerbank'ın özelleştirilme nedenlerini küreselleşme dışında, izlenen himayeci politikalarda, fabrikaların üretim/teknoloji kapasitelerini geliştirmek için yapılan yatırımların sınırlı kalmasında, üretim araçlarının geliştirilmesi ve çalıştırılabilmesi konusunda ortaya çıkan sorunlarda; üretimde kesintiler meydana getirecek kadar büyük arızalarda (Nazillide 1942 yılında yaşanan ve 1942-43 yıllarında üretimde kesintilere neden olan tribün arızaları); gerekli hammadde ve işgücünün sağlanmamasında (reel ücretlerde yaşanan gerileme, savaş nedeniyle, Nazilli de olduğu gibi sıtma hastalığı nedeniyle işçi devir oranlarının yüksek olması, bunun yol açtığı deneyimli işçi bulamama sorunu ve verim düşüklüğü sorunu) merkeziyetçi yönetim anlayışında, işçi sendikalarının artan baskısında aramak gerekmektedir. Ülkenin en büyük iki dokuma fabrikası olan Kayseri ve Nazilli yeterli işçi sağlamaması nedeniyle verimli çalıştırılamamışlar, yeni yatırımlara kaynaklık etmişlerdir. Örneğin Nazilli'de karşılaşılan sorunları çözmek için İzmir Halkapınar'da yeni bir fabrika kurulmuş, Nazilli basma fabrikasının kapasitesi 20.000.000m artırılmıştır (Tekeli ve İlkin, 2004: 433).

Nihayetinde 28.5.1986 tarih ve 3219 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özeleştirilmesi Hakkında Kanun Çerçevesinde 11.9.1987 tarih ve 12.184 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Sümerbank 42 müessesse, bağlı ortaklı ve fabrika, 465 satış mağazası, 35 bölge müdürlüğü, 44 banka şubesi, 39.000 çalışanıyla özkaynak yetersizliği, yüksek maliyetli aşırı borçlanma gerekçeleriyle 4046 sayılı kanunun geçici 11. maddesi gereğince özelleştirme programına alınmıştır. Özelleştirme sürecinde Yüksek Planlama Kurulu'nun 16.7.1993 tarih ve 93/17 kararıyla şirket yeniden yapılandırılarak, bankacılık birimi ayrılmış, sanayi sektöründe faaliyetlerine devam eden bölümü Sümer Holding A.Ş adını almıştır. 2007/12 itibariyle sermayesi 2.293.080.000 YTL'dir (Ödenen: 2.187.801.157,17 YTL), 30.6.2008 itibariyle sermayesi: 2.543. 080. 000 YTL'dir (ödenen: 2.467.457.00 YTL).

Özelleştirme sürecinde öncelikle, 1993-1996 döneminde Sümerbank'a ait mağazalardan zarar edenler, eski çalışanlarına bayilikler verilerek özelleştirilmiş; bankacılık birimi özelleştirilmiş, 14 işletmesi satılarak holdingden ayrılmış, 9 işletme, kamu kurum ve kuruluşlarına bedelsiz olarak devredilmiş[9]; Türkiye Yapağı ve Tiftik Aş, Diyarbakır Halı Fabrikası ve Mersin Serbest Bölge İşletmesi tasfiye edilerek kapatılmıştır.

---

[9] Bunlardan Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası ile Hereke Halı Fabrikası TBMM Milli Saraylar Dairesi Başkanlığına; Taşköprü Jüt İpliği ve Gemlik Suni İpek ve Viskon İşletmesi TEKEL'e; SAGEM İşletmesi TÜBİTAK'a; Sümerhalı AŞ ve Isparta ve Petek Yün İpliği Fabrikaları Sanayi ve Ticaret Bakanlığına; Tarsus Mensucat Boyaları da Tarsus Belediyesine; Kayseri Pamuklu Sanayi Erciyes Üniversitesine tahsis edilmek üzere Maliye Bakanlığı'na; holdingin genel müdürlük binası Kültür ve Turizm bakanlığına; İzmir Basma Sanayi İşletmesi İzmir İl Özel İdaresine, Bursa Merinos Yünlü Sanayi İşletmesi, Bursa Büyükşehir Belediyesine, Kuşadası Eğitim ve Dinlenme Tesisi, Aydın İl Özel İdaresine işletmelerde bulunan makine, teçhizat ve diğer ekipmanla birlikte bedelsiz olarak devredilmiştir.

http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/tekstil/sonuc3_1.htm (14.9.2008)

Bu süreçte SNBF da Özelleştirme Yüksek Kurulunun 14.11.2000 tarih, 2000/83 sayılı kararı ile 324m² arazisi ve üzerinde bulunan taşınmazlar Adnan Menderes Üniversitesi bünyesindeki fakülte, enstitü, yüksekokul ve araştırma, uygulama merkezlerinin eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere yönelik hazırlamış oldukları multidisipliner "Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Projesi" ve Mühendislik Fakültesi veya Meslek Yüksek Okulu olarak kullanılması kaydıyla Adnan Menderes Üniversitesine 4046 sayılı kanunun 2/i maddesi çerçevesinde kamu yararı göz önüne alınarak bilabedel devrine karar verilmiş ve devir işlemleri 25.7.2003 tarihinde tamamlanmıştır. Fabrika işçilerinin bir kısmı çıkarılmış bir kısmı da Bursa'daki Sümerbank Fabrikasına gönderilmişler, ancak Bursa'daki fabrikanın da kapatılmasının ardından emekli edilmişlerdir.

Bu tarihten itibaren alana, daha önce Nazilli'de İlçe Halk Kütüphanesi binasında, daha sonra da (şu anda Halk Eğitim Merkezi binası olan) eski adliye binasında faaliyet gösteren Adnan Menderes ÜNiversitesi Nazilli İİBF taşınmış, ardından Nazilli Meslek Yüksek Okulu ve daha sonra da ADÜ konservatuarı faaliyete geçmiştir. Fabrika ADÜ'ye devredildiğinde, büyük bölümü fiziksel açıdan kötü durumda, ekonomik değeri yüksek tekstil makineleri çürümeye bırakılmış vaziyette bulunmuştur. Fabrika binalarında yapılan tadilatlarla dekanlık binası ve derslikler oluşturulmuştur. Nazilli İİBF'ne bağlı 8 bölüm (iktisat, işletme, kamu yönetimi, maliye, ekonometri, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, sosyal hizmet); Nazili MYO'na bağlı 6 program (dış ticaret, bankacılık, menkul kıymetler ve sermaye piyasası, tekstil, mobilya ve dekorasyon) ile devlet konservatuarı eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Mevcut MYO ile daha sonraki dönemde açılması düşünülen tekstil mühendisliği bölümünde verilmesi planlanan teorik ve uygulamalı eğitimin fabrikanın sahip olduğu altyapı kullanılarak hayata geçirilmesi, bu şekilde bir yandan öğrencilerin pratik bilgiye sahip olurken, fabrikanın da üretim sürecine devam etmesi tasarlanmaktadır. Kısa sürede yeni bölümler ve artan öğrenci sayısıyla büyümesini sürdürmesine karşın Nazilli İİBF, Sümer Yerleşke alanının ve binalarının büyük kısmının SİT statüsünde olması nedeniyle Nazilli İİBF ve diğer okullar ancak sınırlı bir bölgede faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Öncelikle derslik ihtiyacını karşılamak için, fabrika sahası içinde bulunan hangarlardan 4 tanesi, güçlendirme yapılarak, 11 derslikli eğitim tesisi haline getirilmiştir. Bunlardan bir tanesi Nazilli İİBF, diğer üçü ise Nazilli MYO tarafından kullanılmıştır. Bu süreç içinde bir hangar daha yıkılarak yerine yeni bir derslik grubu yapma çalışmaları Nazilli Belediyesi tarafından sürdürülmektedir. Mevcut atölyelerden bir tanesi de Nazilli MYO tarafından yine öğrencilerin atölye çalışmaları için kullanılmaktadır.

Kampus içindeki idare binası, fakülte tarafından dekanlık, idari ve mali işler, yazı işleri, öğrenci işleri, fakülte sekreterliği ve bazı öğretim üyelerinin çalışma alanları olarak kullanılmıştır. Bu binada ayrıca Atatürk Müzesi bulunmaktadır. 2 katlı eski kreş binası kısmi düzenlemelerle öğretim üyelerine ait odalara dönüştürülmüştür.

Fabrikanın yemekhanesi, özel yemek hizmeti satın alınarak aynı yerinde fakülte öğrencileri ve öğretim elemanları için hizmet vermiştir. Açık otopark alanlarından biri, öğrenciler için kafeterya haline dönüştürülmüştür.

Arka bölgede yer alan eğitim binası ise, bir süre Nazilli İİBF öğretim üyelerine ait odalar olarak kullanıldıktan sonra şu anda ADÜ Nazilli MYO öğretim üyeleri tarafından kullanılmaktadır. Soyunma odalarının bulunduğu bina ise konservatuar haline getirilmiştir.

Bunların dışında kalan alanlarda ise, fabrikanın üretim tesisleri, atölyeleri, enerji üretim tesisleri yer almaktadır. Bu alanlar fakülte yönetimi tarafından telle çevrilerek bu erişim ortadan kaldırılmıştır. Fabrika yöneticilerine ait birkaç lojman ise (müdürlük ve diğer yöneticilere ait lojmanlar) orijinal halleri ile durmaktadır. Fakülte yönetimi, bir dönem bu binaların öğretim üyeleri için lojman olarak kullanılmasını planlasa da bu düşünce uygulamaya geçmemiştir.

2008 Eylül ayı itibariyle Nazilli İİBF buradan ayrılarak, Nazilli'nin İsabeyli Belde Belediyesi sınırları içinde yapılmış olan ayrı yerleşkesine taşınmıştır. Fakültenin eski binalarında eğitim öğretimi sırasında Nazilli İİBF kendisine bir yerleşke arazisi aramış, bu konuda çeşitli temaslar yapılmış ancak Fakülteye Nazilli içinden veya çevresinden bir yer gösterilememişti. Söz konusu alanın İsabeyli Belediyesi sınırları içinde belediyenin katkıları ve bağış yoluyla elde edilmesi sonucunda aranan yerleşke alanı 1993 yılında bulunmuş ve bu alanda inşaata başlanmış ve 2008 yılı itibariyle İsabeyli Yerleşkesinin inşaatı tamamlanmış ve Adnan Menderes Üniversitesi Yönetim Kurulu ve Senatosunun kararı, rektörlüğün yazılı talimatıyla Nazilli İİBF, 2008-2009 eğitim-öğretim yılına yeni yerleşkesinde başlamıştır. İsabeyli Yerleşkesi alanı içinde 17 amfi ve 8 derslik barındıran, idari bina, derslikler ve öğretim üyelerinin odaları, 350m² büyüklüğünde bir kantin, 350m² büyüklüğünde ve 500 öğrenciye aynı anda hizmet verebilecek bir yemekhane ve yine 350 metrekare büyüklüğünde bir kütüphane binası bulunmaktadır. 1000 kişilik bir öğrenci yurdunun inşaatı ise halen devam etmektedir.

Sümerbank Basma Fabrikasının üniversiteye devri ve Nazilli İİBF'nin buraya taşınması, fabrikanın aktif olarak çalıştığı dönemde kentin en canlı semti olan, ancak özelleştirme ile birlikte çöküntü sürecine giren bu semtin yeniden canlanmasının da yolunu açmıştır. Özelleştirmenin ardından, kampusun karşısında, kullanılamayacak durumda bulunan fabrikaya ait işçi lojmanları ise, Nazilli Belediyesine devredilmiş, bir süre Nazilli Belediye Spor sosyal tesisleri olarak kullanıldıktan sonra yıkılarak yerine Nazilli Belediyesi'nin 172.000m² alanda yaptığı Rekreasyon Düzenlemesi Projesiyle 2 restoran, 2 teraslı kafeterya, yüzme havuzu, 3 tenis kortu bulunan klüp, basketbol ve voleybol sahaları, hayvanat bahçesi, karting pisti, lunapark, süs havuzları, yürüme ve koşu parkurları, sağlık ocağı bulunan bir park inşa edilmiştir. Bunun yanında özellikle fabrikaya kadar olan yol boyunca büyük özel yurtlar, pansiyonlar, öğrenci evleri inşa edilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Çoğu kentsel sit alanının karşı karşıya olduğu sorunlar gibi endüstriyel sit alanları da kentleşme, rant baskısı kullandıkları teknolojinin eskimesi ve yenilenmemeleri, işlevlerini kısmen veya tamamen kaybetmiş olmaları gibi nedenlerle terk edilme ve bulundukları bölgeler de köhneleşme riskiyle karşı karşıyadır. Türkiye'de de endüstriyel sitlerin korunması, yaşatılması konusunda ciddi politika üretimine olan ihtiyaç ortadadır. Aksi takdirde tamamen kamunun sorumluluğunda olan sanayi sitlerinin bile (Sümerbank gibi) sadece kamu elinde tutularak, kamu kurumları

arasında el değiştirme ile korunmasının mümkün ol(a)madığı görülmektedir. Bu türden yapıların korunması, bunlara sahip olan ayrı ayrı kurumların iradelerine, keyfiyetlerine bırakılmak yerine bütüncül ve sonuca yönelik projelerin geliştirilmesine, özellikle işlevlendirme ve yaşatma konusuna odaklanmaya ihtiyaç vardır. Yeniden işlevlendirme, bu anlamda geçmişin izlerini taşıyan, birer arşiv olan bu yapılarla günün kent yaşamı, koşulları, gerekleri arasındaki bağların, uyumun kurulması açısından önemlidir.

Kentlerin sosyal ve ekonomik bellediğinde yer etmiş olan sanayi yapıları, multi-disipliner biçimde ele alınmalı, mimarlık, planlama, sosyo-ekonomik, sanat, tarih ve arkeoloji, teknoloji boyutları ile bir bütün olarak analiz edilmelidir. Sanayi yapılarının sahip olduğu teknolojik değerler ve ait olduğu dönemin üretim yapısını sergileyen düzenekler, koruma kapsamında değerlendirilmelidir. Sanayi yapılarına ilişkin envanter çalışmaları, yapı kalıntılarının analizleri ve belgelenmesi yapılmalıdır. Böylece, korunup, yeniden işlevlendirilen sanayi yapıları ve düzenlemeleri, kentler için büyük önem taşıyacaktır. Kent bütününde yer alan sanayi yapılarının, kültürel fonksiyonlar kapsamında yeniden işllevlendirilmeleri, bu süreçte, kamu-özel- yerel sektör ortaklıklarının oluşturulması, kent ve semt sakinlerinin de bu sürece dahil edilmesi doğru bir yaklaşım olacaktır.

Bu analizin yapılabilmesi için öncelikle koruma anlayışının, kültürünün yayınlaşması, bu yönde eğitim veren kurumlarda özellikle kaybolma tehdidi ile karşı karşıya kalan kentsel ve endüstriyel sitlerin günışığına çıkarılması konusunda daha çok çalışma yapılmalıdır.

Özetle, kentsel sit alanlarında yer alan varlıkların sürdürülebilirlik, tarihsellik, hatırasal, metodolojik, artistik, otantik, nadirlik, eşsizlik, bütünsellik, bolluk, homojenlik, ekonomiklik, geleneksel, eğitsel, belgesel tüm temel değerleri detaylı biçimde analiz edilerek nasıl korunacağı/işlevlendirileceğine; belgeleme, koruma, yeniden işlevlendirme gibi yöntemlerden hangisinin seçileceğine öncelikle karar verilmelidir.

Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası, ülkede bir dönemi, bu dönemin ekonomik ve sosyal boyutlarını anlamak için en önemli simgelerinden biri olmasının yanında, kuruluşundan bu yana orijinal haliyle duran yapıları ile mimari değeri; dönemin üretim tarzını anlamak açısından belgesel niteliğe sahip bir yapıdır. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda ülkemizin önemli bir dönemine tanıklık etmiş, önemli sanayi yatırımlarının ülkenin ve bir kentin gelişimine yapabilceği katkıların en güzel örneklerinden biridir. Bütün değerleri ile fabrikanın günümüzde hala varlığını devam ettirebilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasında tüm kurumlara önemli görevler düşmektedir. Bu anlamda kültürel miras olan fabrikanın kamu, yerel yönetimler, sanayi ve ticaret odaları başta olmak üzere sivil toplum örgütleri, yerel halk, özel sektör ve meslek odalarının katılımıyla, bilimsel bir yaklaşımla birlikte planlanması gerekmektedir.

Ancak, Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasının kuruluşundan günümüze kadar izlediği seyir / dönüşüm süreci değerlendirildiğinde, bu sürecin planlı, kapsamlı bir politika, detaylı bir analiz ve değerlendirme şeklinde değil, sanayi sitlerinin korunmasına yönelik bir yaklaşımdan ziyade, tamamen siyasi tercihlerin bir ürünü olarak şekillendiği, işlev değiştirme sürecinde ise aceleciliğin hakim olduğu görülmektedir.

Bu durum aslında söz konusu mirasın yönetilmesi/yönetilememesine dair sürecin anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır. Dönüşüm sürecinde doğru işlevin ne olduğunun tek yapı ve alan ölçeğinde değerlendirilmesi, değer ve sorunların anlaşılması için ayrıntılı çalışmaların yapılması, yeni işlev belirlenirken çevrenin ihtiyaçları, yeniden kullanım tercihleri, bölgeyle uyumlu kararların verilmesi için gereklidir. Ancak bunların hiçbiri olmamış, planlı, bir amaca, tekniğe, uygun fonksiyonun ne olması gerektiği, ne olabileceği konusu dikkate alınmamıştır. Bu açıdan alanın potansiyelini ve değerini açığa çıkarma konusunda yetersiz kalınmıştır. Söz konusu alanın koruma kapsamında yer alması el değiştirme ve daha sonrasında eğitim kurumuna dönüşünde sadece engelleyici bir unsur olarak algılanmıştır. Bu sürecin iyi yönetilememesinin sonucunda fabrikanın el değiştirme ve dönüşüm sürecinde imajı zedelenmiş, bu süreç ile ilgili haber ve spekülasyonlar basında yer almıştır.

Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasının bir sanayi mirası olarak korunması konusu, genel olarak kentsel sitlerin korunmasına dair güçlükler yanında özel birtakım durumlar da ortaya koymaktadır. Ancak esas amaç, sadece korunma değil, kullanarak, yaşatarak koruma olmalıdır. Nazilli SBF'nın korunması / işlevlendirilmesi, hem kent hem de yapı bazında incelenebilir. Öncelikle, fabrikaya ait orijinal unsurların bu halleriyle korunmasına özen gösterilmeli, yapılan yenileme, işlevlendirme çalışmalarında mevcut orijinal plan bozulmamalıdır. Üniversite tarafından yapılan ekleme ve düzenlemelerde bu anlamda koruma konusunda uzman mimari desteğin alınması kaçınılmazdır. Kampusta mevcut altyapı sisteminin yetersizliği sorunu vardır, altyapı sistemi, aslına zarar vermeyecek şekilde yenilenmelidir.

Fabrikanın diğer tüm sahip olduğu değer ve varlıklar yanında gerek kent gerekse ulusal ölçekte belgesel değeri vardır. Fabrika, döneminin üretim teknolojisi, şekli, diğer üretim binaları, yaşama şeklini, sosyal olayları, örgütlenme şeklini anlama açısından bir rehber olduğu gibi 1930-40'lı yıllarda Nazilli'de kent planlama, sosyo-kültürel yaşam hakkında da bilgi verir. Bu anlamda fabrikanın kısmi olarak da olsa (üretim tesisi, elektrik üretim tesisi, idare binasının teşrifatının yenilenip, yerleştirilerek vb) bir kent müzesi, kent tarihi müzesi olarak da işlevlendirilmesi mümkün görünmektedir. Böyle bir işlevlendirme dönemin üretim teknolojisi, anlayışı başta olmak üzere sosyal ve kültürel hayatına ilişkin önemli mirasın geleceğe aktarılmasını sağlayacaktır.

Fabrika, fiziksel olarak korunmasının yanısa sosyal anlamda da yaşatılmalıdır. Özellikle fabrikanın faal olduğu dönemlerde halk tarafından da kullanılan tiyatro salonu ve spor alanları yeniden düzenlenerek halkın kullanımına; yeniden önemli sanat gösterilerine, spor eğitimine ve kullanımlarına açılabilir. Bu anlamda fabrikanın kentle/kentliyle bütünleşmesi, hafızalardaki yerinin canlanması mümkün olabilecektir. Kampus içinde faaliyet gösteren konservatuar ve öğrencileri için sinema ve tiyatro salonu çalışma ve çalışmalarını sergileme işlevi de görebilir.

Fabrikanın içinde bulunduğu alan önemli miktarda açık ve yeşil alanı barındırmaktadır. Bu yeşil alan, kent içinde en yoğun ağacın toplu olarak bulunmasından dolayı korunmalı ve düzenli olarak bakımı yapılmalıdır.

Fabrika yerleşiminin şu andaki ev sahibinin üniversite olduğu düşünülerek, burada yapılabilecek işlevlendirme ve korumanın "teknopark" modeline uygun olarak eğitim ve üretim fonksiyonlarının bir bütün olarak düşünülmesi de mümkündür.

Kaynaklar

Arıtan, Özlem (2004) Kapitalist/Sosyalist Modernleşme Modellerinin Erken Cumhuriyet
Dönemi Mimarlığının Biçimlenişine Etkileri-Sümerbank KİT Yerleşkeleri Üzerinden Bir Anlamlandırma Denemesi, (Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi)

Aslanoğlı, İnci (1986) "Evaluation of Architectural Developments in Turkey within the
Socio- Economic and Cultural Framework of the 1923-38 Period" Metu Journal of Faculty of Architecture, vol:7 pp.15-42

Asiliskender, Burak (2002) Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Mimaride 'Modern' Kimlik Arayışı:
Kayseri Bez Fabrikası Örneği. (Unpublished Master Thesis, İTÜ Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.)

Aydın Engin (1999) "7'den 70'e Allı Güllü Fistanlar: Nazilli Basma Fabrikası", 75. Yılda
Çarklardan Çiplere, Tarih Vakfı Yayınları, Numune Matbaası, İstanbul, 137-145.

Bektaş, Cengiz (1992) Koruma, Onarım, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Cengizkan, N. Müge (2006) "Endüstri Yapılarında Yeniden İşlevlendirme: "İş"i Biten
Endüstri Yapıları Ne "İş"e Yarar?", Dosya, Bülten 45, Kasım 2006, 9-13.

Cengizkan, Ali "İstanbul Silahtarağa Elektrik Santrali, Türkiye'de Fabrika ve İşçi Konutları",
Dosya, Bülten 45, Kasım 2006, 14-18..

Çetiner, Leyla (2007) Türk Tekstil Sanayinde Sümerbank Nazilli Basmalarının Teknik Desen
Özellikleri (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Grafik Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Demiralp, Jülide Kazas (2006) "Ödemiş'teki Sanayi Yapıları Üzerine", Ege Mimarlık, 1-56:
32-35.

Dikmen, Gani (1952) Nazilli, Tarih ve Coğrafyası, Dünkü ve Bügünkü Nazilli, (yayınevi yok)

Dilek, Aylin (2006) Türkiye'de Özelleştirme ve Özelleştirme Çalışmaları Sonucu Nazilli
Sümerbank İşletmesinin Durumu İle Karlılık ve Verimlilik Analizi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi SBE).

Doğan, Çağatay Emre (2003) Formation of factory Settlements Within Turkish
Industralizational Modernization In 1930's: Nazilli Printing Factory. (ODTÜ, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi)

Doğan, Hulusi (2007) "Sanayinin Musikisi Nasıl Başladı, Nasıl Bitti? Sümerbank Nazilli
Basma Fabrikasına Tarihsel Bir Bakış", Ege Akademik Bakış, 7 (2), 669-697.

Eldek, Hikmet (2007) Value Assesment For Defining The Conservation Principles For
Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası (ODTÜ, Mimarlık, basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Genç, Fatma Neval (2005) Doğal Afetler Sonrasında Kent Yenileme: 1999-Marmara Depremi
Örneği (Gazi Üniversitesi, SBE, Basılmamış doktora tezi)

Göçer, Nurinisa (2004) Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Kalkınma Politikasına Bir Model:
Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası. (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Hospers, Gert-Jan (2002) "Industrial Heritage Tourism and Regional Restructring in the
European Union", European Planning Studies, Vol 10, No 3: 397-404.

İnan, Süleyman (2006) "Denizli'nin kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş. Sümerbank, Bir Sözlü

Tarih Çalışması ", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu-Bildiriler, 6-7-8 Eylül 2006, Denizli, (Ed. A. Özçelik vd.), 642-660

Jones, Calvin, Max Muunday (2001) "Blaenavon and United Nations World Heritage Site

Status: Is Conservation of Industrial Heritage a Road to Local Economic Development?", Regional Studies, 35 (6), 585-590.

Kasaz Demiralp, Jülide (2006) "Ödemiş'teki Sanayi Yapıları Üzerine", EgeMimarlık, 1-56:

32-35.

Köksal, Gül, T, Zeynep Ahunbay (206) "İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve

Yeniden Kullanım Önerileri", İtüdergisi/a, Cilt 5, Sayı 2, Kısım 2: 125-136.

Özdemir Dilek, P. Özden, S. Turgut (2005) "Kentsel Dönüşümde Avrupa Deneyimi: Kuram

ve Uygulamaya İlişkin Bir Değerlendirme", Ege Mimarlık, XV, 53: 22-29.

Özden, Pelin Pınar (2000) "Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü

Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği", İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu'ya Armağan. 23-24: 255-269.

Peri, Burak (2002) Building the Modern Environment in Early Republican Turkey:

Sümerbank Kayseri ve Naizlli Factory Settlements (ODTÜ; Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Polat, Sibel, Neslihan Dostoğlu (2007) "Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine: Bursa'da

Kükürtlü ve Mudanya Örnekleri", Uludağ Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı 1: 61-76.

Sönmez, İpek Özbek (2005) "Kentsel Dönüşüm Süreçlerinde Aktörler, Beklentiler, Riskler",

Ege Mimarlık, XV, 53: 16-21.

Shaw, Standford, Shaw Ezel Kural (1983) Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, II.

Cilt, E Yayınevi, İstanbul.

Tekeli, İlhan

(2003) "Kentleri Dönüşüm Mekanı Olarak Düşünmek", Kentsel Dönüşüm Sempozyumu (11-13 Haziran 2003 - YTÜ Oditoryumu), TMMOB Şehir Plancıları Odası-Bildiriler, İstanbul: YTÜ Basım-Yayın Merkezi, 2-7.

(2004) "Savaşmayan Ülkenin Savaş Ekonomisi: Üretimden Tüketime Pamuklu

Dokuma", Cumhuriyetin Harcı (İkinci Kitap): Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi içinde, İlhan Tekeli ve Selim İlkin (yazarlar), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 409-463.

Teket, Zeynep Gülden (2006) Refunctioning Old Tanneires In Kuşadası, Aydın

(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü).

Yiğitcanlar, Tan (2001) "Kentsel Yenileme Olgusu ve Gelişim Süreci", Planlama, 4: 55-58.

Zürcher, Eric, Jan (1996) Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişin Yayınları, İstanbul.

32. dünya sehircilik günü kolokyumu

kentsel yeniden yapılanma:

kazananlar, kaybedenler

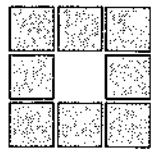

6-7-8 Kasım 2008
mimar sinan güzel sanatlar üniversitesi
istanbul

TMMOB
Şehir Plancıları
Odası

Mimar Sinan
Güzel Sanatlar Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

TÜBİTAK

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ

32. KOLOKYUMU

"KENTSEL YENİDEN YAPILANMA: KAZANANLAR, KAYBEDENLER"

II. CİLT

6-7-8 KASIM 2008 - İSTANBUL

MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

8 Kasım Dünya Şehircilik Günü
32. Kolokyumu
"Kentsel Yeniden Yapılanma: Kazananlar, Kaybedenler"
Bildiriler Kitabı

ISBN 978-9944-89-924-6
basım tarihi: Mart 2010
II. CİLT

<u>iletişim</u>
Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi
hatay sokak No: 24/17 kocatepe-ankara
tel: 0312 417 87 70 faks: 0312 417 90 55
e-posta: spo@spo.org.tr
internet: http://www.spo.org.tr

<u>kapak tasarımı:</u>
Duygu Ağar

<u>sayfa düzeni - tasarım:</u>
PLAR
yüksel caddesi no:35/12 yenişehir-ankara
tel: 0312 432 01 83 faks: 0312 432 54 22
e-mail:plar@ttnet.net.tr

<u>baskı:</u>
Korza Yayıncılık
Basım San. ve Tic. Ltd. Şti. Büyük Sanayi 1. Cadde No: 95/1 İskitler-Ankara
Tel: (0312) 342 22 08 Fax: (0312) 341 14 27

İÇİNDEKİLER

I. CİLT

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. İlgi Yüce AŞKUN 11
Prof. Dr. Güzin KONUK 13
Doç. Dr. Tarık ŞENGÜL 15
Erhan DEMİRDİZEN 17

DÜNDEN BUGÜNE DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ KOLOKYUMU

Prof. Dr. Mehmet ÇUBUK 19

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ

KENTLERİ KORUMAK/SAVUNMAK
TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YÖNETİM KURULU *31*

TEMATİK KONUŞMALAR
Moderatör: Doç. Dr. Fatma ÜNSAL

Doç. Dr. Fatma ÜNSAL 37
Prof. Dr. İlhan TEKELİ 39
Prof. John LOVERING 49
Doç. Dr. Tarık ŞENGÜL 61

6 KASIM 2008
1. OTURUM Oditoryum
BELEDİYELERİN VE PLANLAMA KURUMUNUN YENİDEN YAPILANMASI
Moderatör: Doç. Dr. İclal DİNÇER

BİR SÜREÇ ANALİZİ: KONYA'DA YENİDEN YAPILANMA YAKLAŞIMLAR
Arş. Gör. Neslihan SERDAROĞLU SAĞ *73*
KENT PLANLAMADAN KENTSEL PROJECİLİĞE: DEĞİŞİMİN KAMUSAL ALANDA YARATTIĞI EROZYONLAR
Yrd. Doç. Dr. Tolga LEVENT *81*
KENTSEL PLANLAMANIN DEĞİŞİMİ VE KENTSEL PROJELER: KENTSEL MEKÂNIN VE PLANLAMANIN KAZANIMLARI-KAYIPLARI
Aslı KOTAN *93*

2. OTURUM Oditoryum
BELEDİYELERİN VE PLANLAMA KURUMUNUN YENİDEN YAPILANMASI
Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Pelin Pınar ÖZDEN

DEVLET YAPISI, YÖNETİM MEKANİZMALARI "KENTSEL DÖNÜŞÜM" İLİŞKİSİ
İlkin Güneş ERASLAN, Doç. Dr. İclal DİNÇER *121*
YEREL YÖNETİMLER VE PLANLAMADA YENİDEN YAPILANMA 2003
Ali Zekai AKAY *151*
PLANLAMA ALANINDA YETKİ-OTORİTE-SINIR ÇATIŞMALARI VE ÖNERİ PLANLAMA SÜRECİ
Nuray ÇOLAK, Onur ÇELİK, Güneş UYANIKER, Eftal GÜVEN, Ayla DOĞANÇ *167*
TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLERİN SINIRLARI VE YETKİLERİ İLE İLGİLİ SON YASAL DÜZENLEMELERİN AMU YÖNETİMİ VE PLANLAMA AÇISINDAN ETKİLERİ
Yrd. Doç. Dr. Gökçen KILINÇ *183*

7 KASIM 2008

1. OTURUM Oditoryum

YENİ SINIFLAŞMALAR VE YENİ YOKSULLUK

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Hürriyet ÖĞDÜL

KADINLARIN GÖZÜNDEN KENTTEKİ YOKSUNLUK BİÇİMLER

Aysun SARI 205

GECEKONDUDAN 'KATKONDU'YA KADINLARIN KENTLİLEŞME SERÜVENİ: SAMANDIRA EYÜP SULTAN MAHALLESİ AİLE APARTMANLARI ÖRNEĞİ

Fadime ERGÜN 229

SUÇLA GELİŞEN KENTLERİN "GÜVENLİK" TEMELİ İLE YENİDEN YAPILANDIRILMASI; BURSA OSMANGAZİ İLÇESİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Ela ATAÇ 249

KENTSEL MEKÂNIN YENİDEN YAPILANMASI BAĞLAMINDA: GÖÇ, SAVUNMASIZLIK VE PLANLAMA

Yrd. Doç. Dr. Hayat Zengin ÜNVERDİ, Özgür BAL 277

2. OTURUM Konferans Salonu

KENT MERKEZLERİ VE TARİHİ DOKUNUN YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Prof. Dr. Güzin KONUK

KENTTE DÖNÜŞÜMÜN BİR SÜREÇ OLARAK TASARLANMASI TARSUS TARİHİ TİCARET MERKEZİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Tolga ÜNLÜ 287

ORTA-ÖLÇEKLİ KENTLERDE YENİDEN YAPILANMA: ISPARTA KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Ziya GENÇEL, Yrd. Doç. Dr. Gülin BEYHAN, Yrd. Doç. Dr. Pervin ŞENOL .. 307

TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARI: ANTALYA ÖRNEĞİ

Melike GÜL 323

DENİZLİ TARİHİ BAYRAMYERİ-KALEİÇİ TİCARET-ZANAAT SEMTİNİN DÖNÜŞÜMÜ: PAYDAŞLAR VE PROJELER, RAKİPLER VE REHAVET, SÖYLEMLER VE SONUÇLAR

Doç. Dr. Hüseyin ÖZGÜR, Arş. Gör. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE 345

3. OTURUM Oditoryum

YENİ SINIFLAŞMALAR VE YENİ YOKSULLUK

Moderatör: Prof. Dr. Sema ERDER

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN "KENTSEL EŞİTSİZLİK"

Yrd. Doç. Dr. Nihal Ekin ERKAN 371

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YOKSULLUK

Melis OĞUZ 381

YASADIŞI YAPILAŞMIŞ ALANLARDA KAZANANLAR VE KAYBEDENLER: "BİR SONA KALAN DONA KALIR" ÖYKÜSÜ

Arş. Gör. Emrah ALTINOK, Doç. Dr. Zeynep M. ENLİL 393

YOKSULLUK DEPLASMANDA
Prof. Dr. Ayşe Nur ÖKTEN, Arş. Gör. Öner BİLEN, Arş. Gör. Emrah ALTINOK 415
GÖRELİ YOKSULLUK İÇERİSİNDEKİ BİR KENTTE TOPLUMSAL SINIFLAŞMANIN MEKÂNA YANSIMASI DİYARBAKIR ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Rüstem ERKAN, Arş. Gör. Deniz AYDIN 425

4. OTURUM Konferans Salonu
ULAŞIM VE İLETİŞİM ALANININ YENİDEN YAPILANMASI
Moderatör: Prof. Dr. Haluk GERÇEK

ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN KENT ULAŞIM SİSTEMİNE ETKİLERİ: KAZANANLAR VE KAYBEDENLER
Erhan ÖNCÜ 437
YENİ BİR TÜNEL, YENİ TRAFİK SORUNLARI-İSTANBUL BOĞAZI KARAYOLU TÜP GEÇİŞİ PROJESİ
Orhan DEMİR 447
İSTANBUL BOĞAZ KÖPRÜLERİ VE KENTSEL BİÇİMLENME ÜZERİNDEKİ ETKİLER: KAZANANLAR-KAYBEDENLER
Doç. Dr. Azime TEZER 463

5. OTURUM Oditoryum
KAMUSAL KULLANIM ALANLARI VE KAMU MÜLKLERİNİN YENİDEN YAPILANMASI
Moderatör: Doç. Dr. Zeynep M. ENLİL

KAMU ARSA VE ARAZİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ: ANKARA'DAN BİR ÖZELLEŞTİRME ÖRNEĞİ
Dr. Şirin Gülcen EREN 473
TÜRKİYE'DE KENTSEL YENİLEME PROJELERİNE BİR ÖRNEK: MALATYA SÜMERBANK FABRİKASI'NDAN "MALATYA YAŞAM MERKEZİ"NE BİR KENTSEL YENİLEME ÖYKÜSÜ
Doç. Dr. Hüseyin ERKUL, Arş. Gör. Dr. Ayşe ÖZCAN 489
SANAYİ MİRASININ EĞİTİM KURUMUNA DÖNÜŞÜMÜ: SÜMERBANK NAZİLLİ BASMA FABRİKASI ÖRNEĞİ
Yrd. Doç. Dr. F. Nevai GENÇ 511

II. CİLT

6. OTURUM Konferans Salonu
ÇALIŞMA ALANLARININ YENİDEN YAPILANMASI
Moderatör: Prof. Dr. Mehmet OCAKÇI

KENTSEL ENDÜSTRİYEL YENİDEN YAPILANMA VE DENİZLİ: KAZANANLAR VE KAYBEDENLER ÜZERİNDEN BİR YEREL KALKINMA ÖYKÜSÜNÜ YORUMLAMAK
Mehmet PENPECİOĞLU 541
İSTANBUL'DA KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINDA SEKTÖREL VE MEKANSAL DÖNÜŞÜM
Ayşe Orbay KAYA, Tolga KAYA 567

ULUSLARARASI BİR LOJİSTİK MERKEZ OLARAK İSTANBUL: FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Yrd. Doç. Dr. Dilek ÖZDEMİR DARBY 579

ŞİŞLİ'NİN FİNANS VE EMLAK PİYASASI DİNAMİKLERİ AÇISINDAN İSTANBUL'UN KÜRESEL AĞLARA EKLEMLENMESİNDEKİ ROLÜ

Dr. Tuna TAŞAN-KÖK, Yrd. Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK 603

7. OTURUM Oditoryum

KAMUSAL KULLANIM ALANLARI VE KAMU MÜLKLERİNİN YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Doç. Dr. Adalet ALADA

DENİZLİ'DE BİR ALIŞVERİŞ MERKEZİ ARAZİSİNİN DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ

Arş. Gör. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE, Doç. Dr. Hüseyin ÖZGÜR 619

ALIŞVERİŞ MEKÂNLARINDAKİ DEĞİŞİMİN SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ETKİSİ: ANKARA-YENİMAHALLE VE ERYAMAN ÖRNEKLERİ

Arş. Gör. Dr. Burcu ÇINGI ÖZÜDURU, Arş. Gör. Dr. Özge YALCINER ERCOŞKUN, Arş. Gör. Aysu UĞURLAR 643

DEĞİŞEN MEKÂN ANLAYIŞINA DİRENEMEYENLER; KONYA KENTİNDEN SOKAK ÖRNEKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR, Ferda ÖZPARLAK 661

KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ ÇERÇEVESİNDE SANTRALİSTANBUL ÖRNEĞİ

Nazlı BUDAN 669

8. OTURUM Konferans Salonu

DOĞAL ALANLARIN YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Teoman TEKKÖKOĞLU

PLANLAMA SÜRECİNDE ÇEVRE BOYUTUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER: DÖRT METROPOLİTEN ALAN PLANINDAN ÇIKAN SONUÇLAR

Yrd. Doç. Dr. Aslı Öğüt ERBİL 691

SULAK ALANLARIN YENİDEN YAPILAN(DIRIL)MASI: KAZAN(IL)ANLAR-KAYBED(İL)ENLER

Arş. Gör. Melih GÜRÇAY 709

SU HAVZASI PLANLAMASI: ALİBEY İÇME SUYU HAVZASI ÖRNEĞİ

Gökçe TORUN-Yüksek Şehir Plancısı 727

KIYI ALANLARI İÇİN EKOLOJİK DÖNÜŞÜM MODELİ:MORDOĞAN-İZMİR ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Dr. Özge Y. ERCOŞKUN, Mehmet Nazım ÖZER 739

DİCLE VADİSİ PROJESİ UYGULAMA SÜRECİ: DOĞAL ALANLARIN YENİDEN YAPILANDIRILMASI VE KORUMA-KULLANMA SORUNSALI
Dr. Sertaç ERTEN, Devrim ÇİMEN 757

DOĞAL ALANLARIN ARSAYA DÖNÜŞÜMÜ: HERKESİN OLANI SAHİPLENDİRMEK
Ayşe Işık EZER 761

1. OTURUM Oditoryum

KENTSEL TOPLUMSAL MUHALEFETE NASIL BAKMALI?

Moderatör: Doç. Dr. Meral ÖZBEK

KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNE BAĞLI YENİ SINIF DENGELERİNİN İNŞASINDA TOPLUMSAL MUHALEFET: TARAFLAR VE STRATEJİLER
Doç. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN, Yrd. Doç. Dr. Erbatur ÇAVUŞOĞLU 783

1970'LERDE POLİTİK NİTELİKLİ KENTSEL HAREKETLER: MUSTAFA KEMAL-GÜL TEPE-GÜLSUYU MAHALLELERİ
Dr. Şükrü ASLAN 793

DAR ALANDAN YAŞAMIN KENDİSİNE: EMEK EKSENİNDE KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER
Gürkan AKGÜN, Hade TÜRKMEN 803

KENTSEL TOPLUMSAL MUHALEFET PRATİKLERİ VE DEMOKRATİKLEŞME MÜCADELESİ
Av. Erbay YUCAK-Hukukçu 825

2. OTURUM Konferans Salonu

KONUT ALANLARININ YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Doç. Dr. Semahat ÖZDEMİR

KONUT ALANLARINDA SOSYAL AYRIŞMA, MEKÂNSAL ETKİLERİ VE TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME SORUNU
Arş. Gör. Dr. Ebru FİRİDİN ÖZGÜR 833

TİCARİ KOMPLEKSLERİN ÇEVRESİNDEKİ KONUT DEĞERLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER: KONYA ÖRNEĞİ
Arş. Gör. Mehmet TOPÇU, Arş. Gör. Kadriye (DENİZ) TOPÇU, Prof. Dr. Vedia DÖKMECİ 843

KAMUNUN UYGULAMAYA KOYDUĞU BİR TOPLU KONUT PROJESİNİN FİZİKSEL VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİNİN KRİTİK EDİLMESİ: ERYAMAN TOPLU KONUT ALANI
Yrd. Doç. Dr. İsmail TANER 853

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN ÜÇ HALİ: 1980 SONRASINDA KENT PLANLAMASI VE KENTSEL DÖNÜŞÜM ETKİLEŞİMİNİN ANKARA ESKİ ALTINDAĞ'DAKİ TARİHSEL SEYRİ
Dr. Savaş Zafer ŞAHİN 859

3. OTURUM Oditoryum

KENTSEL TOPLUMSAL MUHALEFET VE DENEYİMLER

Moderatör: Doç. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN

DİKMEN VADİSİ 'KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ' VE PROJE ALANINDA YAŞAYANLARIN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ SORUNU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Av. Denizer ŞANLI-Hukukçu 871

BAŞIBÜYÜK MAHALLESİNDE YERİNDE DÖNÜŞÜM DİRENİŞ VE MÜZAKERE

Adem KAYA-Başıbüyük Mahallesi Derneği 895

MAHALLE İÇİ BİR ARAYA GELME VE KARAR ALMA DENEMELERİ

Erdoğan YILDIZ-Gülsuyu Gülensu Güzelleştirme Derneği 899

EVSİZ DEPREMZEDELERİN BARINMA HAKKI MÜCADELESİ

Erbay YUCAK-Evsiz Depremzedeler Kooperatifi ve İmece Evleri 903

KENTSEL DÖNÜŞÜM BASKISI VE BEYKOZ YERELİNDE HAREKETLENME

Hikmet ÖZTÜRK-Beykoz Mahalle Dernekleri Platformu 907

K. ÇEKMECE PLATFORMUNUN AYAZMA MAĞDURLARINI SAHİPLENMESİ

Türker TAŞDÖVEN-Küçükmece Platformu 911

SULUKULEDE KAMOUOYU OLUŞTURMA VE KİRACILARIN HAK SAHİPLİĞİ MESELESİ

Neşe OZAN-Sulukule Platformu 913

4. OTURUM Konferans Salonu

TOKİ: POLİTİKALAR VE UYGULAMALAR

Moderatör: Doç. Dr. Çağatay KESKİNOK

TOPLU KURUMSAL İFLASIMIZ: TOKİ BARINMA HAKKINDAN SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNE DOĞRU KONUT SORUNU: SÖYLEMLER, GERÇEKLER VE ÇÖZÜMLER

Ramazan GÜLTEN 921

"KADİFEKALE ÇEVRESİ HEYELAN BÖLGESİ" KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ ÖRNEĞİNİN SÜREÇ VE OLASI SONUÇLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ"

Arş. Gör. Neriman YÖRÜR, Arş. Gör. Neslihan KARATAŞ,

Arş. Gör. Dr. Ayşegül Altınörs ÇIRAK 939

TÜRK KENTLERİNDE YENİDEN-YAPILANMADA KAZANAN KURUM(LAR): TOKİ (YA DA GLOBAL-CİLER); KAYBEDEN(LER): BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI (YA DA TÜRK ULUSAL PLANLAMA SİSTEMİ)

Dr. Özer BOSTANOĞLU 967

ÖĞRENCİ OTURUMU

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Erbatur ÇAVUŞOĞLU 1023

FORUM

Moderatör: Erhan DEMİRDİZEN 1053

6. OTURUM Konferans Salonu

ÇALIŞMA ALANLARININ YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Prof. Dr. Mehmet OCAKÇI

KENTSEL ENDÜSTRİYEL YENİDEN YAPILANMA VE DENİZLİ: KAZANANLAR VE KAYBEDENLER ÜZERİNDEN BİR YEREL KALKINMA ÖYKÜSÜNÜ YORUMLAMAK

Mehmet PENPECİOĞLU-Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, TAU Genel Müdürlüğü

Elçin BARIN-Şehir Plancısı

İSTANBUL'DA KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINDA SEKTÖREL VE MEKANSAL DÖNÜŞÜM

Ayşe Orbay KAYA-MSGSÜ Doktora Öğrencisi

Tolga KAYA-İTÜ İşletme Müh. Doktora Öğrencisi

ULUSLARARASI BİR LOJİSTİK MERKEZ OLARAK İSTANBUL: FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Yrd. Doç. Dr. Dilek ÖZDEMİR-Yeditepe Üniversitesi Mimarlık Bölümü

ŞİŞLİ'NİN FİNANS VE EMLAK PİYASASI DİNAMİKLERİ AÇISINDAN İSTANBUL'UN KÜRESEL AĞLARA EKLEMLENMESİNDEKİ ROLÜ

Dr. Tuna TAŞAN-KÖK-Delft University of Technology, OTB Research Institute

Yrd. Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK-İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Böl.

Moderatör: Prof. Dr. Mehmet OCAKÇI

Dünya Şehircilik Gününün öğleden sonraki bu oturumunu açıyorum. Oturumumuzun genel başlığı "Çalışma Alanlarının Yeniden Yapılanması". Dünya Şehircilik Gününün organizasyonunu yapan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümünü ve Şehir Plancıları Odasını kutluyorum. Onlara teşekkür ediyorum.

Çalışma alanlarının yeniden yapılanması gerçekten küresel-yerel ekseninde çok önemli bir buluşma noktasını oluşturuyor. Çünkü küresel güçlerle yerel güçlerin buluşmuş olduğu bu eksende çok çeşitli dinamikler, çeşitli politikalar, çeşitli öncelikler ve etkiler karşımıza çıkıyor. Küresel ortamda oluşmuş olan yeni liberal ekonominin etkileri ve yerel güçlerin küresel sisteme eklemlenme çabaları sonucu farklı ülkelerde birbirinden farklı dinamikler ve etkiler oluşuyor. Tabii çalışma alanları denildiğinde hepimizin çok iyi bildiği gibi birbirinden çok farklı özellikler taşıyan sanayi alanları, ticaret alanları, ofis alanları, lojistik alanları gibi çalışma alanları aklımıza geliyor.

Bugün bu oturumda beş bildiri sunulacak. Esasında bu beş bildiri birbirlerini tamamlayan özelliklere de sahipler. Bir yönüyle, birbirlerinden farklı işlevleri tartışmış olacağız. Diğer yönüyle küresel ve yöresel aktörlerin etkilerini ve bu aktörlerde olan değişimleri de görmüş olacağız. Bu aktörler denildiği zaman üretim organizasyonunda görev alanlar, yönetim organizasyonlarında görev alanlar veya istihdamla ilişkili çalışanlar gibi pek çok aktör aklımıza geliyor. Tabii bu süreçte şunu da gerçekten unutmamamız gerekiyor; yerel-küresel ekseninde kazananlar var, kaybedenler var. Dolayısıyla bunları da irdeleme ve tartışma şansı bulmuş olacağız.

KENTSEL ENDÜSTRİYEL YENİDEN YAPILANMA VE DENİZLİ: KAZANANLAR VE KAYBEDENLER ÜZERİNDEN BİR YEREL KALKINMA ÖYKÜSÜNÜ YORUMLAMAK

Mehmet PENPECİOĞLU

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması Ana Bilim Dalı

Elçin BARIN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Neoliberalizmin yükselişiyle birlikte çok ölçekli dinamiklere sahip yeni bir siyasal düzen gelişmekte ve kalkınmayı yerel ölçekte inşa edilmesi gereken bir süreç olarak kavramlaştırmaktadır. Yeni bölgeselcilik (new regionalism) yaklaşımıyla kentlerin ve bölgelerin yeniden yapılanma gündemine sokulan bu kalkınma anlayışı, bir yandan küresel sermayenin ulusal ve yerel ittifaklarla güçlenmesini sağlarken diğer yandan toplumun geniş kesimlerine güç kaybettiren bir rekabet ortamı oluşturmaktadır. Yalnızca firmaların değil yerelliklerinde rekabet içerisinde kurgulandığı bu süreçte, yerelliklerin bir bölümü kazanırken daha büyük bir bölümü kaybetmektedir. "Kazanan" yerelliklerin başarı öykülerine odaklanılmakta ve bu deneyimler kalkınma modelleri olarak ortaya konmaktadır. Başarı öyküsü haline gelemeyen yerellikler de küresel ekonomik sistemden dışlanmakta ve sıfır toplamlı bir oyunun kaybedenleri olmaktadır. Kaybetmelerinin nedenleri ve sonuçları dikkate alınmamaktadır. Tüm bu durumlar; bir yandan geçmişin başarı öykülerine odaklı bir yerel kalkınma anlayışını tartışmalı hale getirirken diğer yandan yerellikler arasındaki sosyo-ekonomik kutuplaşmayı arttırmaktadır. Ayrıca "kazanan" olarak nitelendirilen birçok yerellikte de çalışan sınıfların, yoksulların ve rekabet gücü sınırlı firmaların ekonomik gelişmenin yarattığı zenginleşmeden pay alamadığı ve yerel politika yapımı süreçlerinden dışlandıkları gözlemlenmektedir.

Bildirinin amacı yukarıda tartışılan yerel kalkınma ve rekabetçilik dinamiklerini Denizli örneğinde ele almaktır. Denizli 1980'li yıllarda güven ve işbirliğine dayalı, esnek ve kümeleşen bir endüstriyel yapılanma oluşturmuştur. Bu yıllarda Denizli'de tekstil sektöründe rekabet gücü

yaratarak, istihdamı ve toplumsal refahı arttıran endüstriyel gelişim, yerel kalkınma adına emsal gösterilmiştir. Ancak 2000'li yılların gelişiyle neoliberal ticaret politikalarının tekstil sektöründeki küresel rekabeti arttırdığı ve bu durumun Denizli'de yerel kalkınma dinamiklerini olumsuz etkilediği görülmektedir. 2000'li yıllardan itibaren; ekonomik büyümeden sadece büyük ve güçlü firmaların pay aldığı, kalkınmayı sağlayan sosyal sermaye dinamiklerinin çözülmeye başladığı ve onbinlerce işçinin ağırlaşan çalışma koşullarına hapsolduğu gözlemlenmektedir. Bir yandan az sayıdaki güçlü ve büyük firma sahipleri "kazanan" haline gelmekte ve bu firmalar yerel ekonomi politikalarının yapımında merkezi bir rol almakta, diğer yandan düşük vasıflı işgücüne sahip onbinlerce çalışan ve rekabet gücü sınırlı yüzlerce küçük firma "kaybedenler" olarak kaderine terk edilmektedir. Bildiri Denizli'de yerel kalkınma ve rekabetçilik dinamiklerinin değiştiği süreçlerde kimlerin nasıl "kazanan" ve "kaybeden" konumlarına geldiği sorusu üzerine odaklanacaktır.

Bildirinin yöntemi 2007 yılında Denizli'de gerçekleştirilen saha araştırmasına dayanmaktadır. Saha araştırması boyunca derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bildiri, Denizli'de derinlemesine görüşmeler yoluyla gerçekleştirilen niteliksel araştırma yöntemini temel almaktadır.

Bildiride yanıt aranacak sorular aşağıda belirtilmektedir.

- Denizli, tekstil sektöründe artan küresel rekabete nasıl eklemlenmektedir? Bu eklemlenme; endüstriyel performans ve ihracatı, istihdam ve çalışma koşullarını, üretimin mekânsal örgütlenişi ve yerel sanayi politikalarını nasıl değiştirmektedir?

- Yerel ekonomi politikaları, Denizli'de hangi sınıfların politika yapım süreçlerinden dışlanması ve artan zenginliklerden payını alamaması pahasına üretilmekte ve uygulanmaktadır? Hangi kesimler nasıl "kaybeden" haline getirilmektedir?

- Yerel kalkınma sürecinde büyük rol oynayan; güven, işbirliği ve dayanışma ilişkileri nasıl dönüşmektedir? Sosyal sermayeyi oluşturan bu temel dinamikler yitirilmekte midir? Sosyal sermayeyi, sınıflar arasındaki gerilim ve çatışmadan bağımsız olarak ele almak mümkün müdür? Denizli örneği bu bağlamda bizlere nasıl ışık tutmaktadır?

Bildirinin beklenen sonucu; yukarıda tartışılan yerel kalkınma ve rekabetçilik dinamiklerinin, Denizli'de nasıl değişim gösterdiğinin ortaya konmasıdır. Böylece; toplumun geniş kesimlerini "kaybeden" haline getirmeyen, dışlayıcı olmayan bir yerel kalkınma anlayışı ve bu anlayışın gerektirdiği kentsel politika perspektifi, kolokyum ortamında tartışmaya açılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Bölgeselcilik, Yerel Kalkınma, Endüstriyel Yeniden Yapılanma, Denizli*

1. Giriş: Yerel Kalkınma ve Rekabetçilik Ekseninde Değişen Dinamikler ve Kuramsal Yaklaşımlar

Neoliberalizmin dünya çapındaki yükselişiyle yeni bir ekonomik düzenin gelişmekte olduğu ve bu çerçevede yerel kalkınma ve rekabetçiliğe ilişkin dinamiklerin ve düzenleyici mekanizmaların farklılaştığı gözlenmektedir. Son 20 yıllık süreçte hakim olan ekonomik düzen kalkınmayı ulusaltı bölge ölçeğinde inşa edilmesi gereken bir süreç olarak kavramlaştırmaktadır. Bu yeni anlayış

çerçevesinde; yerelliklerin kalkınmasında devletin doğrudan sorumlu olduğu bir düzenlemeden, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıyla devletin ortaklaşa sorumlu olduğu bir düzenlemeye geçiş yaşanmaktadır. Devletin yeni düzenleyici rolleri bir yandan küresel, ulusal ve yerel boyutlarıyla çok ölçekli ilişkiler çerçevesinde şekillenirken diğer yandan yerelliklerde ekonomik ve siyasal olarak güçlü aktörleri ön plana çıkarmaktadır. Neoliberalizmin yükselişiyle şekillenen son 20 yıllık süreçte; yerel kalkınma ve rekabetçilik gibi kavramların kentsel ve bölgesel gelişmenin merkezine yerleştiği ve bu çerçevede önemli değişimleri beraberlerinde getirdiği gözlenmektedir. Giriş bölümünde bu değişim sürecini yönlendiren dinamikler farklı kuramsal yaklaşımlarla beraber tartışılacaktır.

1970'li yıllarda ortaya çıkan ancak 1980'li yıllarda daha yoğun olarak yaşanan düşey ayrışma, endüstriyel aktivitelerin belirli kent ve bölgelerde mekânsal yığılma sürecini hızlandırmıştır. Bu süreçle birlikte endüstriyel aktivitelerin yeni örgütlenmesinde rol alan kent ve bölgelerin yeni sanayi odakları olarak yorumlanmaya başlandığı gözlemlenmiştir (Scott & Storper, 1986; Scott, 1988). 1980'li yıllara damgasını vuran yeni sanayi odakları yazını yeni dönemdeki endüstriyel gelişmelerin neden bazı yerelliklerde yaşanmakta olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Bu çerçevede yeni sanayi odakları haline gelen yerelliklerdeki geçmiş küçük sanayi birikimlerinin, sosyal ve kültürel özelliklerin, sosyal ilişkilerin özgün niteliklerinin önemi vurgulanmıştır (Brusco, 1986; Amin, 1989; Eraydın, 2002). Özellikle İtalya'da başarı sağlayan gelişmelere odaklanan yeni sanayi odakları yazını, zanaata dayalı geleneksel faaliyetlerin ve bu faaliyetlerle kurulmuş beraber çalışma, işbirliği ve güven ilişkilerinin önemine vurgu yapmaktadır. Tekstil, giyim ve mobilya gibi geçmişi yerele özgü olan geleneksel sektörlerin yeni bir bağlamla ele alınarak kalkınmaya öncülük edebileceği ortaya konmuştur (Piore & Sabel, 1984; Pyke & Senberger, 1992). Denizli'nin de 1980'li yıllardan başlayarak yaşadığı endüstriyel gelişim, kentin yeni bir sanayi odağı olarak yorumlanmasına neden olmuştur (Erendil, 1998; Pınarcıoğlu, 2000a; Eraydın, 2002).

Neoliberalizmin yükselişiyle şekillenen kapitalist yeniden yapılanma dinamiklerinin kuramlaştırılmasında önemli vurgu noktalarından birisi de rekabetçilik kavramıdır. Firmalar değişen teknoloji ve rekabet koşullarına uyum sağlamak zorundadırlar. Rekabet gücünü arttırmak için ürüne ve/veya üretim sürecine ilişkin bir yenilik getirmek gerekmektedir. Yeni ürünleri araştırmak ve tasarlamak, ara malları daha ucuza üreten tedarikçileri kullanmak, üretimi ücretlerin daha düşük olduğu bölgelere kaydırmak yada önceden hiç girilmemiş pazarlara girmek gibi stratejiler aracılığı ile rekabet gücü arttırılmaya çalışılır. Firmalar için yer seçimi piyasada tutunabilmek ve rekabet gücünü arttırabilmek için büyük önem taşıyan bir strateji haline gelir. Bu çerçevede rekabet üstünlüğünü sağlayan mekânsal yığılmaların ve kümeleşmelerin önemi vurgulanmış ve aynı bölgede yer almanın sağladığı avantajlar ortaya konmuştur (Porter, 1990; 1998).

Rekabetçilik kavramı bir yandan piyasanın yarışmacı dinamiklerini belirlerken diğer yandan önemli eleştirel yaklaşımlarla da karşılaşmaktadır. Rekabet gücünü arttırmak için yarışan yerelliklerin bir bölümü süreçten kazançlı çıkarken daha büyük bir bölümü ise kaybetmekte ve piyasadan dışlanmaktadır (Şengül, 2001). Kazanan kentlerin ve bölgelerin başarı öykülerine odaklanılmakta ve bu deneyimler kalkınma modelleri olarak ortaya konmaktadır. Ancak başarı öykülerinin dışında kalan yerellikler de sıfır toplamlı bir oyunun kaybedenleri olmaktadır (Pı-

narcıoğlu, 2000b). Kaybetmelerinin nedenleri ve sonuçları dikkate alınmamaktadır. Ayrıca bu rekabetçiliğin ülkedeki bölgesel eşitsizlik sorununa yönelik bir çözüm oluşturup oluşturmayacağı oldukça tartışmalı hale gelmektedir (Pınarcıoğlu & Işık, 2004).

Neoliberalizm, bir kentin yada bölgenin küresel ekonomik sistemin dışında kalmaması ve artan zenginleşmeye ortak olabilmesi için yukarıda tartışılan rekabetçilik dinamiklerini harekete geçirmesini zorunlu kılar. Bunun için ilk olarak kalkınmayı sağlayabilecek yerele gömülü bilgiler ve küresel akışkan bilgilere odaklanılmasını ve bu bilgileri yenilikçi ekonomik faaliyetler için kullanabilecek bir insan sermayesi geliştirilmesi gerekmektedir (Pınarcıoğlu, 2006). İkinci olarak ise birliktelik, işbirliği ve güven ilişkilerine dayalı olan sosyal sermayenin geliştirilebilmesi gerekmektedir (Putnam, 1993). Kalkınma için gerekli olan bu iki ön koşulun gerçekleştirilebilmesi aynı zamanda bilgiye odaklanabilecek, yenilikçi ve öğrenen bir yerel ekonomiye olanak tanıyacak yeni kurumsallaşma süreçleri ile mümkündür (Amin & Thrift, 1995). Yeni yerel kurumların gündeme geldiği bu kurumsallaşma sürecinde yönetişim temelinde kurgulanan üniversite-sanayi-yerel yönetim birliktelikleri ön plana çıkmaktadır. Yönetimden çok yönetişimin tartışıldığı bu yeni dönemde devlet küresel ve yerel arasındaki sermaye akışlarını kolaylaştıran ve toplumla piyasa arasında aracılık yapan bir role bürünmektedir (Şengül, 2001).

Yukarıda tanımlanan ve tartışılan dinamikler ve kuramlar kentsel ve bölgesel gelişme yazınında yeni bölgeselcilik (new regionalism) olarak adlandırılan yaklaşım çerçevesinde ortaya konmaktadır. Yeni bölgeselcilik temel olarak; kentlerin ve bölgelerin ekonomik kalkınmanın itici gücü olduğu ve siyaset yapımı sürecinin de odağında yer almaları gerektiği temelinde kurgulanmaktadır (Keating, 1998; Scott, 1998). Ancak eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığında; yeni bölgeselciliğin neoliberalizmin dünya çapındaki yükselişiyle paralel olarak gelişerek kentleri ve bölgeleri siyasal, ekonomik ve mekânsal boyutlar içeren bir yeniden yapılanma gündeminin içerisine aldığı belirtilebilir (Swyngedouw vd, 2002; Gough, 2002; Brenner & Theodore, 2002). Kentlerin ve bölgelerin bu yeniden yapılanma sürecine nasıl eklemlendiğinin araştırılması yeni bölgeselciliğe yönelik eleştirel yaklaşımların da anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede yukarıda temel kavramları ve dinamikleri tartışılan yeni bölgeselcilik yaklaşımına karşı üç önemli eleştiri ekseni tanımlamak mümkündür[1].

İlk eleştirel yaklaşım yerele özgü başarı öykülerinin dünyanın her bölgesine uygulanabilecek genel geçer yerel kalkınma modelleri haline getirilmesine yönelmiştir. Yeni sanayi odakları yazınının ortaya koyduğu başarı öykülerinde; öğrenmeyi, yenilikçiliği sağlayan, sosyal sermayeyi geliştiren dinamikler yerelliklerin kendilerine özgü özelliklerine bağımlıdır. Yani başarı bağlam bağımlı, yerele özgü niteliklerden kaynaklanmaktadır. Yeni bölgeselcilik bu bağlam bağımlı faktörleri genel geçer bir düzeye soyutlar (Lovering, 1999) ve bu soyutla-

1 Yeni bölgeselciliğe yönelik güçlü eleştirel yaklaşımlar için bkız: Lovering, 1999; MacLeod, 2001. Ayrıca mekânsal ölçek sorunu çerçevesinde yapılan yeni bölgeselcilik eleştirileri için bkız: MacLeod & Goodwin, 1999; Bayırbağ, 2006

malar ile dünyanın farklı bölgelerine uygulanabilecek kalkınma yada mekansal örgütlenme modelleri (öğrenen bölgeler, bölgesel yenilik sistemleri, kümeleşme... vb) oluşturur. Ancak bu modellerin farklı yerelliklere uygulanabilir olduğu ve gerçekleştirilen uygulamalarında başarıyı sağladığı oldukça tartışmalıdır (Tekeli, 2004; Hadjimichalis, 2006b). Ayrıca başarı öykülerinde; sosyal sermayeyi geliştiren işbirliği ve güven ilişkilerinin, ekonomik büyüme imkânlarının firmalar arasında eşit dağılmasını sağlayan kolektif verimlilik dinamiklerinin son 10-15 yıllık süreçte ortadan kalktığı gözlemlenmektedir (Harrison, 1994; Nadvi, 1999; Hudson, 1999; Hadjimichalis, 2006a). Geçmişin başarı öykülerine odaklı bir yerel kalkınma anlayışı geliştirmek oldukça tartışmalı hale gelmektedir.

İkinci olarak Neomarksist çerçevede bir eleştirel yaklaşımın geliştiğini gözlemlemek mümkündür. Yeni bölgeselci kalkınma dinamikleri sanayi kümeleşmeleri, öğrenen bölgeler, bölgesel yenilik sistemleri gibi sosyo-mekânsal yapılanmaları gerektirmektedir. Yeni bölgeselci kalkınma vizyonu da bu çerçevede belirtilen sosyo-mekânsal yapılanmalara ulaşmak olarak tanımlanmaktadır. Ancak Neomarksist eleştiri bu sosyo-mekânsal yapılanmaların varlığını devam ettirebilmesi için iki ön koşulun gerektiğini ortaya koyar. Öğrenen bölgeler, sanayi kümeleşmeleri gibi sosyo-mekânsal yapılanmalar (1) küresel yarışma ortamında rekabetçi kalabildikleri ve (2) içsel dinamiklerini koruyabildikleri ölçüde varlıklarını devam ettirirler (Harvey, 2006). Bu koşulların devam ettirilemediği bugün bilinen bir gerçektir. Neomarksist eleştiri bu noktada sosyo-mekânsal yapılanmaların geçici karakterine vurgu yapar. Bu süreçte kalıcı olan kent ve bölgelerin ekonomik ve siyasal olarak güçlü aktörlerinden oluşan yerel büyüme koalisyonlarının hayata geçirdiği hegemonik sermaye birikim stratejileridir. Bu tür stratejilerin çalışan sınıfların güç kaybetmesine yol açmayacak, uzun vadeli bir kalkınmayı ve toplumsal refahı sağlayacağı oldukça tartışmalıdır.

Üçüncü olarak yeni bölgeselci dinamikler çerçevesinde gelişme gösteren yerelliklerin deneyimlerinin araştırılmasında sorgulayıcı bir siyasal ve sosyolojik perspektifin gerekliliği vurgulanmaktadır (Lovering, 1999). Bu eleştiri özellikle bölgesel kalkınmaya ilişkin vizyonların ve politikaların oluşturulduğu yerel süreçleri kontrol eden, bu süreçlere hakim olanlar ile bu süreçlerden dışlananlar arasındaki çelişkiye ve gerilime vurgu yapar (Pike vd, 2007). Yeni bölgeselci gelişme politikaları, hangi sınıfların yerel politika yapımı sürecinden dışlanması ve artan zenginliklerden payını alamaması pahasına üretilmekte ve uygulanmaktadır? Ayrıca araştırılan yerelliklerde cinsiyet rolleri ve aile şirketlerinin gelişimi yerel ekonomik yapıyı nasıl etkilemektedir? Yeni bölgeselci yaklaşımda bu soruları içeren bir araştırma çerçevesi bulunmamaktadır (Hudson, 2007). Bu tür soruları yanıtlama çabasında olunması, yerel gelişme ve değişim dinamiklerinin daha derinlemesine ve doğru olarak ortaya konabilmesine olanak tanıyacaktır.

Yerel ekonomik gelişme süreçlerine ilişkin dinamikler değişmekte ve farklı kuramsal yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Yeni bölgeselciliğin yükselişiyle birlikte değişen dinamikler ve kuramsal yaklaşımlar eleştirileriyle birlikte ele alınarak tartışılmıştır. Denizli'deki endüstriyel gelişim ve dönüşüm süreci bu kuramsal tartışmaların çerçevesinde yorumlanacaktır.

2. Denizli'deki Endüstriyel Gelişmenin Geçmiş Dinamikleri ve Başarı Öyküsünün Oluşumu

Denizli'de sanayinin gelişimi üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır[2]. Bu çalışmalar kentin tekstil ve hazır giyim sanayisine odaklı olarak yaşadığı yerel kalkınmanın dinamiklerini ortaya koymaktadır. Bu bölümde Denizli üzerine gerçekleştirilmiş araştırmaların oluşturduğu yazında ortaya konan dinamikler yorumlanacaktır. Bu dinamikler geçmiş dönemlerde kentte sosyal sermayeyi harekete geçirmiş ve dış pazarlara üretim yapan esnek ve uzmanlaşmış bir sanayi kümeleşmesinin temelini oluşturmuştur.

Denizli'de sanayinin gelişimini sağlayan dinamikleri iki döneme ayırarak incelemek mümkündür. İlk olarak 1980 öncesinde ait bir değerlendirme yapılacak ve bu çerçevede firmalar arasında işbirliği ve güven ilişkilerini geliştiren, tekstili zanaate dayalı geleneksel bir faaliyet olmanın ötesine taşıyan süreçler belirtilecektir. İkinci olarak ise 1980'den sonra tekstil ve hazır giyim sektöründe yaşanan ihracat odaklı büyüme süreci ve bu süreçte rekabetçiliği sağlayan çok ölçekli dinamikler tartışılacaktır.

Denizli'de tekstil üretimi yaklaşık 2000 yıl önceye uzanan bir geleneğe dayanmaktadır. Babadağ ve Buldan gibi bazı ilçelerin tarımsal üretime uygun bir coğrafi konumda bulunmayışı, 19. yüzyıl boyunca bu yerleşmelerde tekstilin zanaate dayalı gelenceksel bir faaliyet olarak varlığını devam ettirmesine ve gelişmesine neden olmuştur (Mutluer, 1995). Tekstil ve hazır giyim sanayisinin gelişiminde bu iki yerleşmede kazanılan geleneğin ve deneyimin rolü büyüktür. Tekstil ve hazır giyim sanayisinin gelişimindeki bir diğer önemli dinamiğin ise kökenleri 1930'lu yıllara kadar gitmektedir. Bu yıllarda çoğunluğu Babadağlı ve Buldanlılardan oluşan küçük tekstil üreticileri devletin desteğiyle kooperatifler kurmuşlardır. Kurulan kooperatifler, tekstil üreticilerinin pamuk ipliğini daha ucuza temin edebilmelerini ve ayrıca mallarını tüccar aracılığıyla satmak yerine doğrudan alıcılara satabilmelerini sağlamıştır. Böylece küçük aile şirketlerinden oluşan tekstil üreticilerinin kârları artmış ve işbirliği içerisinde faaliyetlerini geliştirebilme imkânı bulmuşlardır (Pınarcıoğlu, 2000a). 1930-40 döneminde kooperatifler, küçük aile şirketlerinin üretimde ve pazarlamada birlikte çalışmalarına neden olmuş, işbirliğine dayalı bir çalışma ortamının yerleşmesine katkıda bulunmuştur (Beyhan & Armatlı-Köroğlu, 2002). Tekstil üretiminde faaliyet gösteren küçük aile şirketleri arasında işbirliğini arttıran diğer önemli sebep ise hemşerilik bağlarına dayalı olarak kurdukları güven ve dayanışma ilişkileridir. 1940'lı yıllardan itibaren kentte faaliyet gösteren tekstil sanayicilerinin çoğunun Babadağlı oluşu ve bu hemşerilik bağından dolayı aralarında güven ve dayanışmaya dayalı bir işbirliği geliştirmeleri son derece önemlidir (Pınarcıoğlu, 2000a; Özelçi, 2002). Denizli'nin kalkınması sürecinde önemli rolü bulunan sosyal sermayenin temel dinamiklerinin oluşumunda geçmiş dönemde kurulan kooperatifler ve hemşeri ilişkilerine dayalı gelişen güven ve dayanışmanın payı büyüktür.

---

2 Denizli'de sanayinin gelişimine yönelik yapılan araştırmaların oluşturduğu yazında ön plana çıkan çalışmalar için bkız: Mutluer, 1995; Özcan, 1993; Pınarcıoğlu, 2000a; Erendil, 1998; Eraydın, 2002; Varol, 2002; Özelçi, 2002. Ayrıca Denizli'deki sanayileşme ve ekonomik gelişim üzerine yapılmış tüm çalışmaları belirten açıklamalı bir bibliyografya için bkız: Özgür, 2006

1980 öncesinde Denizli'de tekstil ve hazır giyim sanayisinin gelişimine büyük katkı sağlayan iki önemli dinamiği daha belirtmek mümkündür. Bunlardan ilki 1953 yılında Sümerbank'a ait bir pamuklu dokuma fabrikasının kentte kurulmasıdır. Sümerbank fabrikası Denizli'de tekstil ve hazır giyim sanayisinde kurulmuş ilk modern tesistir ve kentin tekstil üretim kapasitesinin modernizasyonuna öncü olarak önemli bir rol oynamıştır (Erendil, 1998). İkinci önemli yenilik ise el ile yapılan dokuma faaliyetlerinden elektrikli dokuma tezgâhlarına geçiştir. İlk olarak 1950'li yıllarda başlayan bu geçiş sanayinin verimliliğini önemli ölçüde arttırmıştır. 1970'li yılların sonlarına doğru kentteki tekstil üreticilerinin önemli bir bölümü elektrikli dokuma tezgâhlarına geçmiştir (Mutluer, 1995; Erendil, 1998). Elektrikli dokuma tezgahları 1964-79 döneminde verimliliğin yaklaşık 10 kat artmasına neden olmuştur (Pınarcıoğlu, 2000). Anlaşılabileceği gibi, 1980'li yıllar yaklaştıkça Denizli'de tekstil zanaate dayalı geleneksel bir faaliyet olmaktan çıkmış ve modern bir endüstriyel kapasiteye ulaşmıştır.

1980 öncesinde Denizli'de aile şirketleri tekstil ve hazır giyim üretiminin farklı aşamalarında uzmanlaşmış, işbirliği içerisinde çalışabilen ve esnek üretim yapabilen bir sanayi yapısını oluşturmuş durumdadır (Eraydın, 2002). Bu sanayi yapılanmasında aile şirketlerinin mekânsal yığılma göstererek aynı sanayi bölgesinde konumlandığını belirtmek gerekmektedir. Başka bir deyişle, Denizli'de sanayinin kümeleşme eğilimi 1980'lerin öncesine uzanan ve kentin kendine özgü dinamikleriyle gerçekleştirdiği bir süreçtir (Kazdağlı, 1998).

1980 sonrasında ülke genelinde ithal ikameci politikanın bırakılarak yerine ihracat odaklı bir büyüme politikasının yaygınlaşması Denizli'yi de etkileyen sonuçlar yaratmıştır. 1980'li yılların başlarından itibaren sermaye birikimini arttıran bazı aile şirketleri Avrupa'daki dış pazarlara yönelik olarak havlu ve bornoz üretmeye başlamıştır (Erendil, 1998; Pınarcıoğlu, 2000a). Önceden yurt içi pazara yapılan, kentin geleneğinden gelen ve uzmanlaşılan bu üretim Denizli'nin kalkınma dinamiklerini harekete geçirmiştir. İhracat gerçekleştiren firmalar geçmişte kazanılmış güven ve beraber çalışma deneyimleri sayesinde küçük ve orta büyüklükte firmalarla (KOBİ) işbirliği yapmış ve tedarikçiliğe dayalı bir endüstriyel örgütlenme gelişmiştir. Bu süreçte ihracatçı firmalar, Avrupalı alıcıların siparişlerine göre KOBİ'lerden ürün tedarik etme yoluna gitmiş ve esnek bir üretim düzeni oturtulabilmiştir. 1980'li yıllar boyunca Denizli, dış pazarlardaki alıcılarına yüksek kalitede, düşük fiyatta ve zamanında tekstil ürünleri üretmeyi öğrenmiş ve rekabet gücünü sürekli arttırmıştır.

Denizli'de bu dönemde yerel ekonomik büyümeden dolayı elde edilen kazanımlar, büyük ihracatçı firmalar ve bu firmaların tedarikçileri konumundaki KOBİ'ler arasında eşit dağılmıştır. Başka bir deyişle, bireysel olmayan kolektif bir ekonomik büyüme ortamı bulunmaktadır (Pınarcıoğlu, 2000a; 2000b). Kuşkusuz bu kolektif ekonomik büyüme ortamının şekillenmesinde işbirliği ve güvene dayalı çalışma ortamını yaratan sosyal sermayenin rolü büyüktür. 1980'li yıllarda ve 1990'lı yılların ilk yarısında yaşanan, büyüme imkânlarının küçük ve büyük firmalar arasında eşit dağıldığı, istihdamı ve refahı arttıran bu gelişmeler başarı öyküsü olarak yorumlanmıştır. 1980 ve 1996 yılları arasında çoğunluğu tekstil ve hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren sanayi firması sayısı 117'den 419'a çıkmıştır. Tekstil ürünleri ihracatının sürekli olarak artış gösterdiği bu yıllar arasında çalışan sayısı da 4 kat artmıştır (Temel vd, 1998). Ayrıca kolektif

büyüme ortamının varlığından dolayı KOBİ sayısı da önemli bir artış göstermiştir (Beyhan & Armatlı-Köroğlu, 2002). Tekstil ve hazır giyim sektöründe önemli bir rekabet gücü elde eden Denizli'nin bu yıllar arasındaki endüstriyel gelişimi, yerel kalkınma adına emsal gösterilen bir deneyim haline gelmiştir.

1990'lı yıllarda sanayinin gelişim dinamikleri farklılaşmaya başlamıştır. Tekstil ve hazır giyim sektöründe artan küresel rekabet Avrupalı alıcıların kalite beklentilerini arttırmıştır. Bu durum karşısında Denizli'deki ihracatçı firmalar, yüksek kalitede üretim yapamayan küçük firmaları tedarikçi olarak kullanmak yerine dikey bütünleşme eğilimine girmişlerdir (Erendil, 1998). İhracatçı firmalar dikey bütünleşmeyi uygulayarak iplik, dokuma, baskı ve boyama gibi üretimin farklı aşamalarını bünyeleri içerisine almışlar ve yüksek kalitede üretimi standartlaştırmışlardır. 1990'lı yılların ikinci yarısında hakim olan dikey bütünleşme eğilimi Denizli'nin kalkınmasında önemli rolü bulunan tekstil ve hazır giyim KOBİ'lerinin sayısında azalma yaşanmasına neden olmuştur (Beyhan & Armatlı-Köroğlu, 2002). Denizli'de sanayi kümeleşmesinin temelini oluşturan dikey ayrışma dinamiklerinin ortadan kalkmasıyla, küçük firmaların da ekonomik gelişmeden pay alabildiği bir kolektif büyüme ortamı yerini güçsüz olanların kaybettiği ve korumasız kaldığı bir rekabet ortamına bırakmıştır. Ekonomik büyümeden sadece güçlü ihracatçı firmaların pay aldığı, kalkınmayı sağlayan sosyal sermaye dinamiklerinin çözülmeye başladığı ve nihayetinde firmalar arasında asimetrik güç ilişkilerinin oluştuğu bir yerel ekonomik iklim oluşmaya başlamıştır (Pınarcıoğlu, 2000a). Başka bir deyişle, Denizli'de tekstil ve hazır giyim sanayisini bir başarı öyküsüne dönüştüren yerel dinamikler çözülmeye başlamıştır. 2000'li yıllar sanayinin gelişimine ve yeniden yapılanmasına ilişkin hangi yeni dinamikleri ve süreçleri gündeme taşımaktadır? Sonraki bölümde bu soru üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

3. Denizli'de Endüstriyel Rekabetçiliğin Değişen Yüzü ve Başarı Öyküsünün Sonu

Denizli'de 1980'li yıllara ve 1990'lı yılların ilk yarısına bir başarı öyküsü olarak damgasını vuran yerel kalkınma süreci, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren tekstil ve hazır giyim sektöründe kaybedilen rekabet gücü dolayısıyla dinamiklerini yitirmeye başlamıştır. 2000'li yıllardan itibaren daha yoğun olarak yaşanmaya başlanan ve tekstil ve hazır giyim sanayisindeki üretim coğrafyasını yeniden şekillendiren küresel rekabet ortamına Denizli'nin eklemlenmesi; istihdamdan ihracata, üretimin mekânsal organizasyonundan yerel sanayi politikalarına birçok alanda önemli değişimleri beraberinde getirmektedir. Yerel endüstriyel yapılanmanın değiştiği bu süreç, Denizli'nin ekonomik ve siyasal olarak güçlü ve yerel-üstü ilişkilere sahip aktörleri tarafından yönlendirilmekte ve kontrol edilmektedir. Bir tür yerel büyüme koalisyonu[3] (local

3 Denizli'nin yerel büyüme koalisyonu olarak tanımlanan, girişimci ve kamu-özel sektör işbirliğine dayanan yerel siyasal yapılanmanın, kentin endüstriyel yeniden yapılanma stratejilerini belirlediği belirtilebilir. Yerel büyüme koalisyonu olarak tanımlanan yapılanmayı; Denizli Sanayi Odası (DSO), Denizli Ticaret Odası (DTO), Denizli Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği (DETKİB), Denizli Belediyesi ve Pamukkale Üniversitesi'nin oluşturduğu gözlenmektedir. Bu beş aktör yerel ekonomik gelişme sürecine ilişkin neoliberal çizgide politikalar belirleyerek, bu politikaların yaşama geçirilmesine yönelik her tür işbirliği, ortak çalışma ve proje geliştirme faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.

growth coalition) olarak tanımlanabilecek, girişimcilik ve kamu-özel sektör işbirliğiyle kurgulanan bu yerel siyasal yapılanma aynı zamanda kentin endüstriyel yeniden yapılanma stratejilerini hayata geçirebilmektedir. Bu bölümde endüstriyel yeniden yapılanma sürecine ilişkin stratejilerin nasıl hayata geçirildiği ve yerel ekonomik gelişimi ne yönde etkilediği üzerine bir değerlendirme ortaya konacaktır.

Yerel Rekabetçilik ve Endüstriyel Değişimin Çok Ölçekli Dinamikleri

2000'li yılların başlangıcından itibaren Denizli'nin tekstil ve hazır giyim sektöründeki rekabet gücünün neden gerilediğinin anlaşılması için iki önemli sürecin aydınlatılarak tartışılması gerekmektedir. İlk olarak WTO'nun (Dünya Ticaret Örgütü) 2005 yılında tekstil ve hazır giyim ürünlerinin ticaretine ilişkin olarak getirdiği dünya çapındaki serbesti belirtilmelidir. Neoliberal küresel ticaret politikaların bir gereği olan bu düzenlemeyle WTO'ya üye tüm ülkeler, tekstil ve hazır giyim ürünlerinin alımını ve satımını kota sınırlamalarına takılmadan gerçekleştirebilecektir. Küresel rekabeti keskinleştiren bu düzenlemeye karşı 2008 yılı sonuna kadar geçerli olacak geçici süreli kotalar konmuşsa da, bu düzenlemeyle ülkelerin tekstil ve hazır giyim sektöründeki rekabet güçlerinin farklılaşacağı belirtilebilir (Nordås, 2004). Bu çerçevede özellikle Çin'in 2001 yılında WTO'ya üye oluşu ve Türkiye'de dahil olmak üzere tekstil ve hazır giyim sanayisinin yoğun olduğu birçok ülkeye kıyasla bu sanayide çok daha düşük maliyetlere üretim yapabilmesi fiyat rekabetini oldukça keskinleştirmektedir (Stroiz, 2005). Tekstil ve hazır giyimde düşük maliyetlere üretim yapabilen yalnızca Çin değildir. Saatlik işgücü maliyeti 1 doların altında olan Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Endonezya, Vietnam, Tayland gibi birçok güneydoğu Asya ülkesinin WTO'ya üye oluşu ve bu sektörde giderek artan bir etkinliğe sahip olmaları tekstil ve hazır giyim sektöründeki üretim coğrafyasını yeniden şekillendiren sonuçlar yaratmaktadır (OECD, 2004). Bu durumdan Türkiye gibi 1980'li yıllarda büyük dış pazarlara kaliteli, zamanında ve düşük fiyatlarla üretim yapmayı öğrenmiş ülkeler olumsuz etkilenmektedir. Türkiye gibi ülkelerde tekstil ve hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren birçok işveren için fiyata dayalı bir rekabet yapmak giderek güçleşmekte ve kar marjları gün geçtikçe daralmaktadır. Artan küresel rekabet çalışan kesimler açısından ise çok daha yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Türkiye gibi tekstil ve hazır giyim endüstrisinde rekabet gücünü yitiren ülkelerde işsizlik, kayıt dışı istihdam, ücretlerde düşüş ve çalışma koşullarında ağırlaşma gözlenmektedir. Denizli'de bu durumdan payını almaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektöründe neoliberal ticaret politikalarının etkisiyle keskinleşen küresel ölçekteki rekabet, Denizli gibi bu sektörün baskın olduğu yerel ekonomilerdeki çalışan sınıfların yaşam koşullarının gün geçtikçe ağırlaşmasına neden olan sonuçlar yaratabilmektedir.

Denizli'nin tekstil ve hazır giyim sektöründeki rekabet gücünün gerilemesine neden olan ikinci önemli süreç 2001 iktisadi krizi ve bu krizin Denizli'de ortaya çıkardığı endüstriyel yapılanma eğilimi ile ilgilidir. Küresel finansal dinamiklere sahip 2001 krizi ile Türkiye'deki döviz kurları büyük bir artış göstermiş ve ihracat odaklı yerel ekonomilere sahip kentler ve bölgeler beklemedikleri oranda gelirlere ulaşmışlardır. Tekstil ve hazır giyim ürünlerinin ihracatına dayanan bir yerel ekonomik yapıya sahip olan Denizli'de, 2001 yılındaki kriz sonrasında ihracattan elde edilen gelir %118 artış göstermiştir. Üretim sürecine yönelik herhangi bir verimlilik yada yenilik getirmeden elde

edilen bu gelir artışı, Denizli'nin yerel büyüme koalisyonu tarafından düşük katma değerli ve emek yoğun endüstriyel kapasitenin büyütülmesi yönünde kullanılmıştır. 2001, 2002 ve 2003 yıllarında yapılan teşvik belgeli tekstil ve hazır giyim yatırımlarını bu çerçevede yorumlamak mümkündür. 3 yıl boyunca gerçekleştirilen bu yatırımlarla kentte 10000'e varan bir istihdamın sağlanması hedeflenmiştir. Ancak tekstil ve hazır giyim sektöründeki küresel rekabetin de artış gösterdiği bu süreçte, Türkiye için olduğu gibi Denizli içinde fiyata dayalı bir rekabet yapmak giderek güçleşmiştir. 2001, 2002 ve 2003 yıllarında yerel büyüme koalisyonunun öncülüğünde yapılan fiyat rekabeti temelli yatırımlar takip eden yıllarda hayal kırıklıkları yaratmıştır. 2004, 2005 ve 2006 yıllarında teşvik belgeli yatırımlardaki büyük düşüş bu çerçevede yorumlanabilir. Denizli'nin yerel büyüme koalisyonu giderek artan küresel rekabet koşullarına sahip bir sanayide emek yoğun ve düşük katma değerli ürünler üreterek yerel ekonomik büyümeyi sürdüremeyeceğini anlamıştır.

"2001 krizi Denizliye biraz farklı yansıdı. İnanılmaz bir döviz kuru avantajı elde edildi. Beklenmeyen bir bonustu adeta. Bu durum yanlış bir sinyal oluşturdu Denizli'de. Bir sürü hatalı kararlar verdiler. 2001 krizi sonrasında elde edilen bonuslar sanayici tarafından eski usulde bir sanayi üretimine yatırım olarak değerlendirildi. Çok yüksek istihdam ve ihracat değerleri öngörülüyordu. Ama başarısız olundu. 2001 krizi ve sonrasında Denizli'de tekstilci zamanın değişen ruhunu anlayamadı. Dünya başka bir yöne gidiyordu. Oysa burada bir şok yaşanmış ve yanlış bir sinyal üzerine hatalı bir şey yapmışlardı." (Bilgi veren, B. U., Denizli Sanayi Odası)

Tablo 1.: Denizli tekstil ve hazır giyim ihracatı

Yıllar	Teşvik belgesi sayısı	Yatırım miktarı (YTL)	Öngörülen istihdam
2001	36	64.508.024	2001
2002	62	153.187.925	3078
2003	100	249.025.111	4928
2004	71	143.918.218	2273
2005	28	76.045.960	834
2006	23	32.978.890	440
2007	15	30.729.930	389

Kaynak: DETKİB, 2007

Tablo 2.: Denizli tekstil ve hazır giyim sektöründe teşvik belgeli yatırımlar

Yıllar	İhracat geliri (USD)	İhracatın Yıllık Büyüme Hızı
2000	201.444.998	
2001	439.055.170	118%
2002	593.518.162	35%
2003	756.184.080	27%
2004	819.955.855	8%
2005	1.007.843.463	23%
2006	1.055.572.446	5%
2007	1.221.913.586	16%

Kaynak: DSO, 2007

Denizli'nin azalan endüstriyel rekabet gücü yukarıda tartışılan çok ölçekli dinamikler çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır. 1980'li yıllarda üretim sürecine yönelik esnek uzmanlaşmayı sağlayan, büyük dış pazarlara kaliteli, zamanında ve düşük fiyatla üretim yapabilen Denizli bu aktif ihracatçı pozisyonunu 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren kaybetmeye başlamıştır. 2000'li yıllardan itibaren tekstil ve hazır giyim sektöründeki keskinleşen küresel rekabet karşısında sanayiciler artan üretim maliyetleri ile alıcıların düşük fiyat talepleri arasında sıkışarak pasif bir ihracatçı konumunda kilitlenmiştir. Bu durum karşısında Denizli'deki yerel büyüme koalisyonunun 2004 yılından itibaren tekstil ve hazır giyim sektörünü farklı stratejilerle yeniden yapılandırmak eğilimine girdiği gözlenmektedir.

İstihdam ve Çalışma Koşullarının Değişimi

2000'li yıllarda Denizli'de tekstil ve hazır giyim sektöründe istihdamın azaldığı gözlenmektedir. Özellikle 2003 yılından beri oldukça belirgin olan bu azalma sektördeki istihdamın toplam imalat sanayi istihdamı içerisindeki payını %13 oranında azaltmıştır. Denizli'deki istihdamın genel olarak artışına rağmen tekstil ve hazır giyim sektöründeki istihdamın azalışı aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 3.: Tekstil ve hazır giyim sektörü ve imalat sanayisindeki toplam işçi sayıları

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Tekstil ve hazır giyim sanayisindeki işçi sayısı	49929	55492	55238	54745	53485	50610
Toplam imalat sanayisindeki işçi sayısı	108382	121094	128627	135755	151926	149217
Tekstil ve hazır giyim sanayisindeki istihdamın toplam imalat sanayisi istihdamındaki payı	%46	%45	%42	%40	%35	%33

Kaynak: DSO, 2007

2000'li yılların başlangıcından beri tekstil ve hazır giyim ihracatında ve üretiminde önemli bir düşüş yaşanmamıştır. Yine aynı süreçte işgücü verimliliğini arttıran büyük teknolojik yenilikler gerçekleşmemiştir. Bu açıdan bakıldığında sektördeki faal işgücünün azalmış olduğu açıklaması tatmin edici değildir. Saha araştırmasında yapılan görüşmeler işte tam bu noktada istihdamın kayıt dışında tutulması eğiliminin altını çizmemize yardımcı olmaktadır.

"Bugün Denizli'de 50000 tekstil işçisi asgari ücrete çalışmakta ve çoğununda sigortası bulunmamaktadır." (Bilgi veren, H. Ç., TEKSTİL-SEN Sendikası Denizli şubesi)

"Kayıt dışı çalıştırma çok var. Bu insanların sağlık güvencesi yok. İleride emeklilik hakları ne olacak... İşveren diyor ki ben devlete 200-250 lira işçi başına prim, vergi vereceğime

işçinin eline fazladan 50 lira veririm kayıt dışı çalıştırırım diyor. Yani durum bu anlayacağınız. Alan razı satan razı... Ve herkes yapıyor bunu fasoncusundan ihracatçısına herkes. Belki ön planda ve yapmayan 3-5 büyük firma vardır. Ama onlarda kesin kayıt dışı çalıştıran fasonculan tedarikçileri olarak kullanıyorlardır. Yani ne farkı var ki anlıyor musunuz?" (Bilgi veren, M.Ç., tekstil ve hazır giyim sektöründe küçük firma sahibi)

İstihdamdaki enformelleşmeyle ilgili olarak kayıt dışı işçi çalıştırma dışında bir diğer eğilim daha gözlenmektedir. Denizlili tekstil ve hazır giyim sanayicilerinin önemli bir kısmı enformel olarak işçilerin çalışma sürelerini arttırmaktadır. Saha araştırmasında yapılan görüşmelerde büyük ihracatçı firmalardan küçük fason üretim yapan firmalara, sendikalardan işçilere birçok farklı kesimden bu yönde görüşler alınmıştır.

"Neredeyse tüm işverenler 8 saatin üzerinde çalıştırır Denizli'de. 12, 14 bazen 16 saat çalıştıran işverenler vardır. İşgücü maliyetleri ve rekabet baskısı arttıkça bu fazla çalıştırma durumu daha da artıyor. Özellikle sipariş usulü çalışan fasoncular siparişlerin yoğunlaştığı yaz dönemlerinde fazla mesai yaptırırlar. 16 saat çalıştırdıklarına ek ücret verirler. Ama 12 saate asla vermezler. Aslında iş yasalarına göre vermek zorundalar. Ve hiçbir işçiye de sorulmaz fazla mesai istiyor musun istemiyor musun diye." (Bilgi veren, A.K., tekstil ve hazır giyim sektöründe işçi)

"Biraz önce bir işçi ile konuştum. Çocuğunu sanki cezaevindeymiş gibi göremediğini söylüyor. Diyor ki çalıştığım zamanlar öyle denk geliyor ki eve geldiğimde uyumuş oluyor. Ben çocuğumu 20 gündür göremiyorum 20 gündür konuşamıyorum çocuğumla onu öpemiyorum diyor. Şimdi düşünsenize böyle bir durumdaki insan ne üretecek. Şu çalışma koşullarını bir düşünün. İnsanlara sözde özgür yaşarken bir cezaevi hayatı yaşatılıyor adeta." (Bilgi veren, H. Ç., TEKSTİL-SEN Sendikası Denizli şubesi)

Neoliberal ticaret politikalarının etkisiyle tekstil ve hazır giyim üretim coğrafyası yeniden şekillenmekte ve sonuç olarak rekabet küresel düzeyde bir artış göstermektedir. Artan küresel rekabet koşullarında Denizli gibi ekonomisi tekstil ve hazır giyime bağımlı kentlerde; istihdamın kayıt dışı tutulması, kayıt dışı fazla mesai ve ücretlerde düşüş gibi çalışma koşullarını ağırlaştıran durumların geliştiğini gözlemlemek mümkündür. Çalışan sınıfların yaşam koşullarını zorlaştıran bu gelişmeler ışığında Denizli'de temelli toplumsal refah olan bir yerel kalkınma sürecinden uzaklaşıldığı belirtilebilir. Yerel büyüme koalisyonunun öncülüğündeki büyük ve güçlü firmaların kazanan olmaya çalıştığı ucuz işgücüne dayalı küresel rekabet koşullarında, kaybedenler yaşamlarını sürdürme mücadelesi veren ve düşük vasıflı işgücüne sahip onbinlerce işçi olmaktadır.

Ürün ve Süreç Yenilikleri ve KOBİ'lerin Değişen Rolü

Denizli'de endüstriyel yeniden yapılanma sürecinde ürün ve süreç yenilikleri oldukça önemlidir. Yerel büyüme koalisyonu öncülüğünde geliştirilen ürün ve süreç yenilikleri tüm yerel ekonomiyi etkileyen sonuçlar yaratmakta ve geçmişteki yerel kalkınma sürecinde büyük rolü olan KOBİ'lerin yerel ekonomik yapılanmadaki konumunu çarpıcı şekilde değiştirmektedir. Ürün ve süreç yenilikleri ile ilgili olarak (1) esnek uzmanlaşmaya dayalı endüstriyel yapılanmadan dikey entegrasyona geçiş eğilimleri ve (2) üretimin mekânsal örgütlenmesindeki eğilimlerin ne tür sonuçlar doğurduğu tartışılacaktır.

Bilindiği gibi 1980'li yıllarda Denizli'nin bir başarı öyküsüne dönüşmesini sağlayan endüstriyel yapılanma, çok sayıda küçük ve orta büyüklükte firmanın büyük firmalarla birlikte işbirliği içerisinde esnek uzmanlaşmayı sağlayarak çalışmalarına dayanıyordu. Fordizm sonrası dönemin hakim sermaye birikim rejimi olan esnek uzmanlaşmayla birlikte Denizli, küçük sermayeli kesimlerinde girerek başarılı olabildiği bir tekstil ve hazır giyim sektörü oluşturmuştu. Başarı öyküsü olarak yorumlanan bu sürecin, özellikle 2000'li yılların başlangıcından itibaren dikey entegrasyona geçiş eğilimleri ile ortadan kalkmakta olduğu gözlenmektedir. Yerel büyüme koalisyonuna öncülük eden, büyük ve güçlü firmaların çoğu 2000'li yılların başından itibaren dikey entegre bir endüstriyel üretim yapısını benimsemektedirler. Dikey entegrasyona geçmemiş diğer tüm firmaların gelecek planları arasında da fasoncu kullanmaya son vererek dikey entegrasyona geçmek stratejisi bulunmaktadır.

> "Fasoncu çalıştırdığımız zamanlarda yaklaşık 10 yıl kadar önce en düşük fiyata çalışan Denizlili firmaya iş yaptırırdık. Sonraları yurt dışından gelen kaliteli mal talepleri artmaya başladı. Bizde buradaki tedarikçilerimizden kalite-fiyat-temin beklentilerimizi arttırdık. ISO şartlarına uygunluk aramaya başladık. Ancak Denizlili fasoncular kalite-fiyat-temin beklentilerimizi karşılayamadı... Son beş yıllık dönemde fasoncu çalıştırmaya son verdik. Şu an tamamen dikey entegreyiz." (Bilgi veren, E. A., tekstil ve hazır giyim sektöründe büyük bir firmada pazarlama direktörü)

Dikey entegrasyona geçişin temel nedeni tekstil ve hazır giyim sektöründeki küresel rekabetin artışıdır. Neoliberal ticaret politikalarının etkisiyle artan küresel rekabet Denizli'de büyük ihracatçı firmaların ürün kalitesini arttırmasını ve zamanında ürün temini konusunda kendilerini geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Küresel rekabetin oluşturduğu yeni üretim düzeninin bu gereklilikleri, küçük fason üretim yapan firmalarla işbirliği içerisinde çalışmak yerine dikey entegrasyona geçerek sağlanmaktadır. KOBİ'lerin sayısı azalmakta, "girişimcilik" ve "esnek uzmanlaşma" artık Denizli yerel ekonomisini tanımlayan anahtar kavramlar olmaktan çıkmaktadır. Başka bir deyişle, geçmişteki başarı öyküsünü oluşturan küçük firmalar 2000'li yıllardan itibaren yerel ekonomik büyümenin merkezindeki rollerini kaybetmektedirler.

Yeni bölgeselcilik yaklaşımı çerçevesinde, yerel ekonomik büyümenin sürdürülmesi için emek yoğun endüstriyel aktivitelerin işgücü maliyetlerinin düşük olduğu ülkelere kaydırılması yönünde bir mekânsal örgütlenme perspektifinin sunulduğu belirtilebilir. Kayıt dışı istihdam, düşük ücretler ve çalışan sınıfların giderek ağırlaşan yaşam koşullarını bir "küresel fırsat" olarak gören bu neoliberal yaklaşım, birçok kentin ve bölgenin endüstriyel yeniden yapılanma gündeminin temel unsuru haline gelmektedir. Ancak Denizli'nin yerel büyüme koalisyonunun, tekstil ve hazır giyim sektörünün emek yoğun aşamalarını işgücü maliyetlerinin düşük olduğu bölgelere kaydırma yönünde güçlü politikalar ve stratejiler geliştirmediği gözlenmektedir. Yerel büyüme koalisyonu, endüstriyel yeniden yapılanma sürecinde üretimi 1980'li yıllarda geliştirdiği kümeleşme içerisinde örgütlemek eğiliminin dışına çıkmamaktadır. Endüstriyel üretimin mekânsal örgütlenmesindeki bu muhafazakâr eğilim, bir yandan yeni bölgeselci yaklaşımların oluşturduğu işgücü maliyeti düşük yeni coğrafyalara açılmak mitinin Denizli bağlamında karşılık bulmadığını bizlere göstermekte diğer yandan ise düşük vasıflı işgücüne sahip onbinlerce işçinin kayıt dışı

istihdamına ve ağırlaşan yaşam koşullarına dayalı bir endüstriyel yapılanmanın Denizli'deki hakimiyetini gözler önüne sermektedir.

Yerel Sanayi Politikaları ve Seçici Yeniden Yapılanma Stratejileri

Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektöründeki yeniden yapılanma politikalarının oluşturulmasında WTO ve OECD'nin karar alma süreçlerini doğrudan etkileyen bir konuma ulaştığı belirtilebilir. WTO sektördeki ticari faaliyetlere dünya çapından bir serbesti getirmektedir. OECD ise neoliberal ticaret politikaları sonucunda rekabet gücü düşen Türkiye gibi ülkelere yönelik endüstriyel yeniden yapılanmayla ilgili bir politika paketi önermektedir (bknz; OECD, 2004). Bu ulus-üstü düzenleyici mekanizmalarla, Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektöründeki küresel değer üretim zincirlerine "yenilikçi" ve "bilgi yoğun" yollarla nasıl adapte olabileceğine dair politika ve stratejiler sunulmaktadır.

Türkiye, tekstil ve hazır giyim sektöründeki bu ulus-üstü yeniden yapılanma ajandalarını politika transferi yoluyla benimsemektedir. Bunun en açık göstergesi Avrupa Birliği Yolunda Türk Sanayi Politikası (DPT, 2003), UFUK 2015 Türk Hazır Giyim Sektörü Yol Haritası (TGSD, 2007), İhracat Stratejik Planı (DTM, 2006) ve Dokuzuncu Kalkınma Planı (DPT, 2006) gibi ulusal belgelerde yer alan sanayi politikalarıdır. Tekstil ve hazır giyim sektöründeki yeniden yapılanma stratejilerini ortaya koyan bu belgelerde WTO ve OECD gibi kurumların öneri ve değerlendirmelerinin benimsendiği görülmektedir. Denizli'nin yerel büyüme koalisyonunun da kentte tekstil ve hazır giyim sektörünün yeniden yapılanmasına ilişkin stratejileri belirlerken, belirtilen ulusal belgelerdeki endüstriyel gelişim politikalarını temel aldığı gözlenmektedir. Dolayısıyla Denizli'de sanayi politikalarının oluşturulmasında neoliberal küresel ekonomik politikaların önemli bir etkinliğe sahip olduğu belirtilebilir.

Denizli'nin yerel büyüme koalisyonunun benimsediği neoliberal sanayi politikaları, tekstil ve hazır giyim sektöründe bilgi yoğun bir endüstriyel düzene geçişi öngörmektedir. Bu çerçevede küresel değer üretim zincirlerine "yaratıcı" ve "yenilikçi" bir yerel ekonomi olarak eklemlenilebilecek ve yerel ekonomik büyümeyi sürdürecek bir sermaye birikim stratejisi elde edilmiş olacaktır. Tekstil ve hazır giyim sektöründe "yenilikçi" ve "bilgi yoğun" yeniden yapılanma stratejileri teknik tekstillerin üretimine geçiş ve Ar&Ge'nin artan önemi gibi konuları gündeme getirmektedir. Yerel büyüme koalisyonu tarafından yerel ekonominin en önemli önceliği olarak tanımlanan bu stratejilerin hayata geçirilmesine, koalisyonun baş aktörü olan DSO öncülük etmektedir.

> "Bilgi yoğun ürünlere geçilebilir. Teknik tekstiller deniyor buna dünya'da. Ancak bu çabaların Denizli'de birkaç firmayla sınırlı olduğunu söyleyebilirim. Ancak biz yinede böyle bir dönüşüm için çalışıyoruz. Konvansiyonel tekstilden teknik tekstile geçmiş başarı öyküleri getiriyoruz buradaki sanayicinin önüne... Denizli yapabilir bunu. Çünkü kendini yenilemeyi beceren çalışmaya tutkuyla bağlı girişimci ruhu olan insanlardan oluşuyor bu kent." (Bilgi veren, B. U., Denizli Sanayi Odası)

> "Denizli'de bu sektör dönüştüremedi kendini. Herkes sorunu da çıkış yoluna biliyor. Hiç akıla ihtiyaçları yoktur bu konularda. Ama bu çıkış yolunda nasıl hareket etmeleri gerekti-

ğini bilemezler... Biz sanayi odası olarak bunun farkındayız ve onlara kılavuzluk etmeye çalışıyoruz. Kümelenme eğitimleri yaptık. Uluslararası tekstil zirvesi düzenleyeceğiz. Buradaki üreticilerimizin karşısına bazı dönüşüm ve başarı öyküleri getiriyoruz dünyanın dört bir yanından. Başarıyla yeniden yapılanmanın, teknik tekstile geçmenin yapılabilir bir şey olduğunu onlara inandırmaya çalışıyoruz." (Bilgi veren, B. U., Denizli Sanayi Odası)

Yerel ekonominin öncelikli gündemi haline getirilen teknik tekstillere geçiş gibi "yenilikçi" ve "bilgi yoğun" endüstriyel dönüşüm senaryoları seçici yeniden yapılanma stratejileridir. Bu yeniden yapılanma stratejilerinin seçici karakteri, bu stratejilerin yerel ekonomide varolan rekabet gücü sınırlı birçok küçük firmayı ve sektörde çalışan sınıfları dışlamasından kaynaklanmaktadır. Konvansiyonel tekstilden teknik tekstile geçiş, bilgi yoğun bir endüstriyel yapılanmayı benimsemek gibi stratejilerin, neoliberal politikalar altında kaybeden küçük firmalar ve düşük vasıflı işgücüne sahip onbinlerce çalışan için ne anlama geleceği oldukça tartışmalıdır.

Yerel büyüme koalisyonu tarafından kentin gündeminde tutulan bir diğer seçici yeniden yapılanma stratejisi, Pamukkale Üniversitesi bünyesinde bir teknopark kurma girişimidir. Yerel büyüme koalisyonunun "yenilikçi" ve "yaratıcı" bir yerel ekonomi oluşturma çabasını çok iyi yansıtan bu girişim, Denizli'nin en büyük üç firması ve Pamukkale Üniversitesi tarafından işbirliğiyle hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Yerel ekonominin elitleri olarak tanımlayabileceğimiz bu grubun başlattığı teknopark girişimi, sanayide yüksek nitelikli bir insan sermayesine ihtiyaç duymaktadır. Ancak Denizli'nin tekstil ve hazır giyim sektörünü ayakta tutan onbinlerce düşük vasıflı işgücüne sahip çalışan ve bu çalışanların gün geçtikçe ağırlaşan yaşam koşulları düşünüldüğünde, yüksek nitelikte işgücüne bağlı böylesi "yenilikçi" senaryoların Denizli için sağlayacağı toplumsal refah oldukça tartışmalı hale gelmektedir. Yerel büyüme koalisyonunun amacı Denizli'nin geniş kesimlerinin yasam koşullarını iyileştirecek bir yerel kalkınma süreci tasarlamaktan çok yerel ekonomik büyümeyi hızlandırarak kar marjlarını arttıracak bir sermaye birikim stratejisine geçiş yaşamaktır.

"Tekstilde başarılı bir geçmişimiz olmasına rağmen eksikliklerimiz de oldu. Bunlardan biri Ar&Ge konusu. Yeni ürün geliştirmeye, teknoloji geliştirmeye yönelmedik. Ama artık deniz bitti galiba. Biz bunu keşke böyle bir zorlama ile görmek zorunda kalmasaydık. Ancak gördük ve bugün mutlaka Ar&Ge konusuna ağırlık vermeliyiz. Varlığımızı bu sektörlerde 20 yıl önce başardığımız gibi bugün gerçekleştirmemiz zor." (Bilgi veren, H.K., Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi)

"Teknik tekstiller konusunda en büyük umudumuz teknopark. Bu teknoparktan Denizli'de tekstil ve hazır giyimin yeniden yapılanması sürecinde sanayicilerin büyük umudu var. Katma değerli üretime nasıl geçebileceğinin, sanayi yapısını nasıl değiştirilebileceğinin yolunu arayacak burada sanayiciler." (Bilgi veren, H.K., Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi)

Yerel büyüme koalisyonu tarafından sermaye birikim stratejisinin değiştirilmesi amacıyla hayata geçirilen seçici yeniden yapılanma stratejileri, yerel politik ve ekonomik gücü elinde tutan ve koalisyona öncülük eden birkaç büyük firmaya yöneliktir. Yerel büyüme koalisyonunun tercihlerini ve stratejilerini, rekabet gücü sınırlı küçük firmalar ve çalışan sınıfların tercihleri ve yaşamsal gereksinmelerinin üzerinde tutan bu neoliberal anlayış; kapitalizm içerisinde güçsüz ve ayakta kalmaya çalışanlar üzerinde devlet-özel sektör işbirliğiyle hakim gelmektedir.

Değişen Sosyal Sermaye Dinamikleri

Denizli'nin endüstriyel yapılanmasında aile şirketlerinin büyük bir önemi bulunmaktadır. Denizli'de aynı coğrafi kökenden gelen, benzer zorlukları yaşayan ve bu süreçlerde birbirleri arasında güven ve dayanışma ilişkileri geliştiren Babadağ'lı küçük üreticiler, 1940'lı yıllardan itibaren aile şirketlerini kurmuşlardır. Bu aile şirketleri geçmişte kazanılan güven ve işbirliği sayesinde beraber çalışma ve işbirliği ilişkilerini geliştirebilmiş ve bu durumda kentin kalkınma sürecinin temel dinamiğini oluşturan sosyal sermayenin gelişebilmesine olanak tanımıştır. Ancak aile şirketleri 2000'li yılların gelişinden itibaren önemli bir dönüşüm sürecine girmektedir. Bu süreç yerel kalkınma sürecinde büyük rolü olan sosyal sermayenin de temel dinamiklerini değiştiren sonuçlara yol açmaktadır.

Denizlinin aile şirketleriyle gelişen bir endüstriyel yapılanmaya sahip olması iki önemli durumu ortaya çıkarmaktadır. Birincisi; aile şirketlerinde eski jenerasyonlar 2000'li yıllardan itibaren yerlerini yeni jenerasyonlara bırakmakta ancak yeni jenerasyonlar tekstil ve hazır giyim gibi geleneksel olarak benimsenen sektörlerde çalışmak istememektedir. Bu durum bu şirketlerin gelecekte nasıl yönetileceği konusunun önemini ortaya çıkarmaktadır. Yerel büyüme koalisyonu bu durumu aşmak için "aile şirketlerinin kurumsallaşması" "profesyonel yöneticiliğin yerleşmesi", "yeni jenerasyonların aile şirketlerini devam ettirecek yönde bilinçlendirilmesi" gibi konularda eğitim programları gerçekleştirmektedir. Aile şirketlerinin kurumsallaşması ile ilgili çabalar ikinci önemli durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. 20-30 yıl önce Denizlili sanayiciler arasında aktif güven ilişkilerine dayalı olarak gelişen güven, beraber iş yapma ve dayanışma geleneği ortadan kalkmaktadır. Başka bir deyişle; geleneksel yapıdaki aile şirketleri kurumsallaştıkça yada ortadan kalktıkça, Denizli'nin kalkınmasında önemli rolü bulunan sosyal sermaye kendisini harekete geçiren temel dinamizmi yitirmektedir.

> "Denizli deneyiminden de anlaşılıyor ki aile şirketleri krizde. Aile şirketleri en fazla 2 jenerasyon gidiyor. 3. jenerasyonu gören aile şirketleri yok diyebilirim... Yeni jenerasyonlar bu işin içine girmek istemeyecek. Çünkü zaman değişiyor. Gidiyorlar Londra'da eğitim alıyorlar, orada finans sektörünü öğreniyorlar. Sanayi dışındaki iş dünyasının nasıl işlediğini öğreniyorlar... Sanki onlar başka bir yerin insanı. Babalarının 40 yıl önceki durumuyla alakaları yok yani." (Bilgi veren, Ö. T., tekstil ve hazır giyim sektöründe büyük bir firmada pazarlama direktörü)

Aile şirketlerinin kurumsallaşması; bir yandan kapitalist yeniden yapılanma sürecinin doğal bir sonucu iken diğer yandan Denizli'nin kalkınmasında büyük önemi olan sosyal sermayenin dinamizminin çözülmesine neden olmaktadır. "Kurumsallaşma", "profesyonel yöneticiliğe geçiş" gibi gelişmeler, kökleri 70 yıl kadar önceye giden güven ve beraber iş yapma, dayanışma geleneğini olumsuz yönde etkilemektedir. Saha araştırması boyunca firma sahipleri ile yapılan görüşmelerde kendi aralarında pazarlama stratejisi, marka oluşturma gibi faaliyetlerde ortaklıklara gitmeme nedenleri olarak "güven ve dayanışma eksikliği" belirtilmektedir. Aile şirketlerinde

birinci kuşak aynı coğrafi kökenden gelen, benzer zorlukları yaşayan ve bu süreçlerde birbirleri arasında güven ve dayanışma ilişkileri geliştiren kişilerden oluşmuştur. İkinci ve özellikle üçüncü jenerasyon da ise bu durum gözlenmemektedir. Başka bir deyişle; eski dönemlerde Denizli'de güven, dayanışma ve beraber iş yapma kültürünün gelişimini sağlayan sosyal sermaye dinamizmi, kentte yeni jenerasyonların gelişi ile kaybolmaya başlamıştır.

Denizlinin geçmişindeki yerel kalkınma sürecinde, hemşerilik ilişkileri ile kurulan sosyo-kültürel yakınlıkların yerel ekonomik gelişim açısından önemli olduğu vurgulanmıştır (Özelçi, 2002). Sosyal sermayenin önemli bir bileşeni olan hemşerilik ilişkileri özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda işverenler arasında beraber işbirliği içerisinde çalışabilme deneyimini pekiştirmiş ve yerel ekonomik kalkınmanın temelleri bu sayede atılmıştır (Erendil, 1998; Pınarcıoğlu, 2000a). İşverenler arasındaki hemşerilik ilişkileri firmaların işbirliği içerisinde ekonomik güç kazanmasını sağlarken, işçi ve işverenler arasındaki hemşerilik ilişkileri işçilerin güç kaybederek daha zor koşullarda çalışmalarına neden olan sonuçlar yaratabilmektedir. Denizli'deki birçok işveren hemşerilik ilişkilerini kullanarak fabrikasında çalıştırdığı birçok işçinin örgütlenmesi ve daha yüksek ücretlerle çalışmasını engelleyebilmektedir.

> "Burada işverenlerle işçiler arasında patron ve çalışan ilişkisinin ötesinde hemşeri ilişkisi vardır. Bakın eğer patron Honazlı ise memleketi Honaz'dan kişiler çalıştırmaya gayret eder. Memleketinden getirdiği kişilerde onun bu davranışı karşısında haklarını savunmayı örgütlenmeyi patrona karşı bir ayıp olarak değerlendirirler. Fazla mesai ücretlerini istemezler mesela hemşeri olan patronlarından. Arada ilginç bir bağ vardır. Bazen patron onlara sıkıntıda olduğunda kalacak yer yada diğer konularda da yardımda bulunabilir. Anlayacağınız hemşeri ilişkileri farklı kültürel ilişkiler burada batılı endüstriyel toplumlardaki gibi klasik bir işçi-işveren ilişkisinin gelişmesini engelliyor." (Bilgi veren, H. Ç., TEKSTİL-SEN Sendikası Denizli şubesi)

Sosyal sermayeyi yaratan unsurlardan biri olan hemşerilik ilişkisi, çalışan sınıflar üzerinde baskı oluşturarak yaşamsal koşullarının ağırlaşmasına ve güç kaybetmelerine neden olan bir toplumsal ilişki biçimi olarak da görülebilir. Bu açıdan bakıldığında yeni bölgeselcilik yaklaşımının vurguladığı gibi sosyal sermayeyi sınıflar arasındaki gerilim ve çatışmadan bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Sosyal sermaye devletin de etkisiyle inşa edilen toplumsal bir ilişki biçimidir ve yeni bölgeselcilik yaklaşımının ortaya koyduğu gibi çatışmasız bir toplum yapısı varsayımı altında kavramlaştırılamaz (Lowndes & Wilson, 2001). Sosyal sermaye farklı sınıflar arasındaki çıkar çatışmaları ve uzlaşmaları temelinde oluşmaktadır. Belirli bir zamanda belirli bir kentte yada bölgede gelişen sosyal sermaye dinamikleri farklı sınıflar için farklı sonuçlar yaratabilmektedir. Ayrıca belirli bir zaman diliminde yerel kalkınmayı sağlayan sosyal sermaye, farklı dönemlerin gelişiyle sermaye birikim stratejilerinin hayata geçirilmesi için kullanılan bir toplumsal baskı aracına dönüşebilir. Denizli deneyiminden elde edilen dersler, yeni bölgeselcilik yaklaşımının sosyal sermayeye yönelik kavramlaştırmalarının temelini sorgulamamıza neden olmaktadır.

Firma Tipolojileri: Kazananlar ve Kaybedenler

Neoliberal ekonomik politikaların dünya ölçeğindeki etkinliğiyle tekstil ve hazır giyim sektöründe küresel rekabet artarken, Denizli'de bu süreç yerel büyüme koalisyonu tarafından şekillendirilen yeniden yapılanma stratejileriyle karşılanmaktadır. Bu stratejilerin hayata geçirilmesinde yerel büyüme koalisyonunun gelişme vizyonu ve tercihlerinin, rekabet gücü sınırlı küçük firmalar ve çalışan sınıfların tercihleri ve yaşamsal gereksinmelerinin üzerinde tutulduğu gözlenmektedir. Bu süreçte düşük vasıflı işgücüne sahip onbinlerce işçi ve emek yoğun üretim yapan yüzlerce küçük firma, yerel büyüme perspektifinin dışında bırakılmaktadır. Denizli'ye ilişkin ekonomik ve toplumsal ilişki biçimlerinin, küreselden yerele uzanan çok ölçekli dinamikler çerçevesinde, yerel büyüme koalisyonu tarafından şekillendirilmekte olduğu belirtilebilir. Bu yönleriyle yeniden yapılanma stratejilerinin hegemonik bir karakterde olduğunu ve bu stratejilerin yerel büyüme koalisyonunun sermaye birikim stratejilerini hakim kılmasını sağlayan sonuçlar oluşturduğunu vurgulamak mümkündür.

Yerel büyüme koalisyonu tarafından yaşama geçirilen yeniden yapılanma stratejileri koalisyonun içindeki ve koalisyonun dışındaki firmalar için farklı anlamlar taşıyan sonuçlar yaratmaktadır. Yerel büyüme koalisyonu içerisinde yer alan firmalar hayata geçirdikleri seçici yeniden yapılanma stratejileri (ürün ve süreç yenilikleri gibi) ve yeni sektörlere yatırım faaliyetleriyle neoliberal politikaların hakim olduğu dönemin kazananları olarak kendilerini konumlandırmaktadırlar. Yerel siyasal ve ekonomik elitlerden oluşan ve yerel büyüme koalisyonunun çekirdeğini oluşturan bu firmalar, DSO ve Denizli Belediyesi ile birlikte yerel ekonomik büyüme politikalarını belirlemekte, kentin sosyo-mekânsal gelişme vizyonunu şekillendirmekte ve kaynakların yeniden dağıtımına ilişkin kararları almaktadır. Neoliberal ekonomik politikaların Denizli yerelinde ortaya çıkardığı bu kazanan tipolojisi, yerel ekonomik büyümenin getirdiği zenginleşmeden rekabet gücü sınırlı küçük firmaların ve çalışan sınıfların pay alamamasına neden olan hegemonik ve dışlayıcı bir güce sahiptir.

Yerel büyüme koalisyonunun dışında kalan, geçmiş dönemin başarılı firmaları, olarak tanımlanan firmalar 1980'li yıllarda küçük sermayelerle tekstil ve hazır giyim sektörüne girmiş ve bu dönemde dış pazarlara yönelik kaliteli ve düşük fiyatlı tekstil ürünleri üretmeyi öğrenmiştir. İşbirliğine dayalı esnek uzmanlaşmayla Denizli'nin 1980'li yıllardaki yerel kalkınma sürecinde itici güç olan bu firmalar, 1990'lı yılların gelişiyle artan küresel rekabet karşısında zayıflamaya ve yerel ekonomideki etkin konumlarını yitirmeye başlamıştır. 2000'li yılların gelişiyle birlikte Denizli'de çok ölçekli siyasal ve ekonomik dinamikler çerçevesinde ortaya çıkan yerel büyüme koalisyonunun dışında kalan bu firmalar, kentteki ekonomik gelişme ve yeniden yapılanma politikalarının üretildiği süreçlerden dışlanmaktadır. Bu firmalar geçmiş dönemde gerçekleştirebildikleri gibi; esnek ve işbirliğine dayalı üretim süreci yenilikleri geliştirememekte ve dış pazarlardaki alıcıların siparişlerine kilitlenmiş bir pozisyonda piyasada tutunmaya çalışmaktadırlar. Artan küresel rekabet bu firmaları için kar marjlarının sürekli azalması anlamına gelmekte ve bu durum karşısında firma sahipleri, kayıt dışı istihdam, ücretlerin azaltılması ve çalışma sürelerinin arttırılması gibi küresel rekabetin maliyetini çalışan sınıflara ödeten birçok stratejiyi uygulama eğilimine girmektedir.

Tablo 4.: Endüstriyel Yeniden Yapılanma Sürecindeki Firma Tipolojileri ve Stratejileri

-Firma tipolojileri-	-Yeniden yapılanma sürecindeki stratejiler ve pozisyonlar-
Büyük, Güçlü ve Yenilikçi Lider Firmalar -İhracat odaklı -İstihdam ? 250 -Yıllık satış hacmi ? 50 trilyon -Dikey entegre -Kendi markasıyla üretim yapıyor -Ev tekstilleri, teknik tekstiller ve hazır giyim üretiyor -Üretimin her aşaması Denizli'de gerçekleştiriliyor (Görüşülen 32 firmanın 2 tanesi)	**Yerel büyüme koalisyonunun proaktif liderleri** -Ürün ve süreç yenilikleri (Teknik tekstiller, Markalaşma, Ar&Ge) -Yeni sektörlere yatırım (Doğal taşa dayalı sanayi, gıda sanayi ve tarih-kültür turizmi) -Yerel sermaye birikim stratejilerini belirleyen, siyasal ve ekonomik güçleriyle yerel ekonomik gelişimi yönlendiren firmalar
Büyük ve Orta Büyüklükte Tedarikçi Firmalar -İhracat odaklı -İstihdam: 100-1000 -Yıllık satış hacmi: 10-30 trilyon -Dikey entegre ve yatay entegre -Alıcıların markasıyla üretim yapıyor -Havlu ve bornoz üretiyor -Üretimin her aşaması Denizli'de gerçekleştiriliyor (Görüşülen 32 firmanın 8 tanesi)	**Yerel büyüme koalisyonunun dışında kalan, geçmiş dönemin başarılı firmaları** -Dış pazarlardaki alıcıların siparişlerine kilitlenmiş endüstriyel yapılanma (ürün ve süreç yenilikleri yok) -Mevsimsel kayıt dışı istihdam ve fazla mesai -Geçmiş dönemde yerel kalkınma dinamiklerini merkezinde yeralan, yeni dönemde rekabet gücünü yitiren firmalar
Küçük ve Orta Büyüklükte Taşeron Firmalar -İhracatçılara yönelik fason üretim -İstihdam ? 100 -Yıllık satış hacmi: 200-700 milyar -Alıcıların siparişlerine bağımlı küçük parti üretim -Dokunmuş ve tamamlanmış ev tekstili, havlu ve bornoz üretiyor -Üretimi Denizli'de gerçekleştiriyor (Görüşülen 32 firmanın 22 tanesi)	**Ayakta kalmaya çalışan küçük uydu firmalar** -İhracatçı firmalara yönelik düşük katma değerli ve emek yoğun üretim (ürün ve süreç yenilikleri yok) -Sürekli kayıt dışı istihdam, fazla mesai ve azalan ücretler -Rekabetin en derin etkilediği ve yerel ekonomide yaşamda kalma mücadelesi veren firmalar

1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren artan küresel rekabetin etkisiyle Denizli'de gözlemlenen dikey bütünleşme eğilimi, birçok küçük firma için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Rekabet gücü sınırlı, emek yoğun üretim yapan küçük firmalar artan küresel rekabet koşulları karşısında korunmasız kalmış ve sayılarında önemli bir azalma gözlenmiştir. Sadece 1997 ve 1999 yılları arasında tekstil ve hazır giyim KOBİ'lerin sayısında %22 oranında bir azalma meydana gelmiştir (Beyhan & Armatlı-Köroğlu, 2002). Küçük firmaların da ekonomik gelişmeden pay alabildiği bir kolektif büyüme ortamı yerini güçsüz olanların kaybettiği ve korunmasız kaldığı bir rekabet ortamına bırakmıştır. Denizlili ihracatçı firmalara yönelik düşük katma değerli ve emek yoğun üretim yapan bu küçük firmaları, neoliberal ticaret politikalarının etkisiyle şekillenen küresel rekabetin Denizli'de ortaya çıkardığı kaybeden tipolojisi çerçevesinde tanımlamak mümkündür. Yerel büyüme koalisyonunun dışında kalan ve koalisyonun "yenilikçi" ve "bilgi yoğun" yeniden yapılanma stratejilerinin bir parçası olamayan küçük firmalar, kendi ayakta kalma stratejilerini uygulamaktadırlar. Küçük firmalar artan küresel rekabet koşullarında ayakta kalabilmek için, istihdamı kayıt dışına çıkararak işçilerin çalışma sürelerini arttırmakta ve ücretleri düşürmektedirler. Ayrıca birçok küçük firmanın kapanarak sektörü terk etme stratejisini benimsediği de unutulmamalıdır.

Geçmiş dönemlerdeki başarı öyküsünün temelini oluşturan küçük firmaların artan küresel rekabet karşısında aldıkları pozisyon, çalışan sınıfların ve küçük sermayeli çevrelerin yerel ekonomiden dışlanması gerçeğini gözler önüne sermektedir. Neoliberal ekonomi politikaları; Denizli'de yerel büyüme koalisyonunun endüstriyel yeniden yapılanma sürecinin kazananı olarak konumlanmasını sağlarken, geçmiş dönemin başarılı firmalarını, rekabet gücü sınırlı birçok küçük firmayı ve en önemlisi bu firmalarda çalışan onbinlerce işçiyi kaybeden haline getirmektedir.

4. Sonuç: Yeni Bölgeselcilik, Denizli ve Yerel Kalkınma

Denizli 1980'li yıllarda ve 1990'lı yılların ilk yarısında güven ve işbirliğine dayalı esnek bir endüstriyel örgütlenme oluşturmuştur. KOBİ'lerin yerel ekonomik gelişmenin temel dinamizmini sağladığı esnek endüstriyel örgütlenme, dış pazarlardaki alıcılara yönelik kaliteli, düşük fiyatlı ve zamanında tekstil ürünleri üretmeyi öğrenmiştir. Bu yıllarda Denizli rekabet gücünü sürekli arttırmış ve yeni bölgeselci yaklaşımlar tarafından küresel ekonomik ilişki ağlarında kazanan bir bölge olarak lanse edilmiştir (Varol, 2002; Özelçi, 2002; Armatlı-Köroğlu, 2004). 1980'li yıllarda ve 1990'lı yılların ilk yarısında yaşanan, büyüme imkânlarının küçük ve büyük firmalar arasında eşit dağıldığı, istihdamı ve toplumsal refahı arttıran bu yerel kalkınma süreci, yeni bölgeselci yaklaşımlar tarafından başarı öyküsü olarak yorumlanmıştır (Eraydın, 2002).

Denizli'deki tekstil ve hazır giyim sanayisinin gelişimi ve bu çerçevede şekillenen yerel kalkınma dinamikleri, 2000'li yılların başlangıcından itibaren farklılaşmaya başlamıştır. 2000'li yılların gelişiyle birlikte yaşanan bu farklılaşmanın temelinde neoliberalizmin dünya çapındaki yükselişiyle şekillenerek Denizli'yi de içine alan bir endüstriyel yeniden yapılanma sürecinin bulunduğu belirtilebilir. Bu süreçte; ekonomik büyümeden sadece güçlü firmaların pay aldığı, kalkınmayı sağlayan sosyal sermaye dinamiklerinin çözülmeye başladığı ve onbinlerce işçinin giderek daha ağırlaşan yaşam koşullarına hapsolduğu gözlenmektedir. Yeniden yapılanma sü-

recinde Denizli'nin endüstriyel rekabet gücü azalmakta ve kent pasif bir ihracatçı konumunda kilitlenmektedir. 1980'li yıllar ve 1990'lı yılların ilk yarısına bir başarı öyküsü olarak damgasını vuran yerel kalkınma süreci, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren tekstil ve hazır giyim sektöründe kaybedilen rekabet gücü dolayısıyla dinamiklerini yitirmeye başlamıştır. 1980'li yıllar ve 1990'lı yılların ilk yarısında Denizli'de görülen yerel kalkınma süreci yeni bölgeselcilik yaklaşımıyla açıklanabilmektedir. Ancak 2000'li yıllardan itibaren yerel ekonomide yaşanan gelişmeler, başarı öyküsünü oluşturan kalkınma sürecinin bir son bulduğunu gözler önüne sermekte ve yeni bölgeselcilik yaklaşımının Denizli üzerindeki açıklayıcılığını tartışmalı hale getirmektedir.

Neoliberal politikalar, küreselden yerele uzanan farklı mekânsal ölçeklerdeki toplumsal ve ekonomik ilişki biçimlerini dönüştürmektedir. Bu dönüşüm Denizli'de çok ölçekli dinamiklere sahip bir endüstriyel yeniden yapılanma süreci ile ortaya çıkmaktadır. Yerel rekabetçilik ve yarışmacılık ekseninde herkesi küresel ekonominin kazananı olmaya davet eden bu ikiyüzlü süreç, temel dinamizmini ucuz işgücünden alan bir endüstriyel yapılanmaya dayanmaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektöründe neoliberal ticaret politikalarının etkisiyle ve ucuz işgücüne dayalı olarak ortaya çıkan endüstriyel yapılanma, Denizli'de çalışan sınıfların yaşam koşullarının gün geçtikçe ağırlaşmasına neden olan sonuçlar yaratmaktadır. Bu bağlamda Denizli'de 2000'li yıllardan itibaren istihdamın kayıt dışı tutulması, kayıt dışı fazla mesai ve ücretlerde düşüş gibi çalışma koşullarını ağırlaştıran durumların geliştiğini gözlemlemek mümkündür. Tekstil ve hazır giyim sektöründe artan küresel rekabete Denizli'nin eklemlenmesi, çalışan sınıfların gün geçtikçe güç kaybetmesine ve yerel ekonomik gelişme sürecinin dışında tutulmasına neden olmaktadır.

Yeni bölgeselcilik yaklaşımının temelini oluşturan yerel rekabetçilik kurgusu çerçevesinde yarışan yerelliklerin bir bölümü süreçten kazançlı çıkarken daha büyük bir bölümü ise kaybetmekte ve küresel ekonomik sistemden dışlanmaktadır (Şengül, 2001). Kazanan kentlerin ve bölgelerin başarı öykülerine odaklanılmakta ve bu deneyimler kalkınma modelleri olarak ortaya konmaktadır. Başarı öyküsü haline gelemeyen ve küresel ekonomik sistemin dışında kalan yerellikler de sıfır toplamlı bir oyunun kaybedenleri olmaktadır (Pınarcıoğlu, 2000b). Kaybetmelerinin nedenleri ve sonuçları dikkate alınmamaktadır. (Pınarcıoğlu & Işık, 2004). Tüm bu durumlar; bir yandan geçmişin başarı öykülerine odaklı bir yerel kalkınma anlayışını tartışmalı hale getirirken diğer yandan yerellikler arasındaki sosyo-ekonomik kutuplaşmayı arttırmaktadır. Yeni bölgeselciliğin temelini oluşturan kavram ve yaklaşımların, gelişmiş ve geri kalmış yerellikler arasında sosyo-ekonomik bir yakınsama (convergence) sağlayamadığı gerçeği gözler önüne serilmektedir.

Denizli'de yerel kalkınma sürecinin temel dinamiklerinden olan sosyal sermaye, sanayiciler arasında işbirliği ve dayanışma ilişkileriyle şekillenmiştir. Ancak tekstil ve hazır giyim sektöründe artan küresel rekabet karşısında bir yandan kolektif verimlilik dinamikleri çözülmekte, diğer yandan ise geleneksel yapıdaki aile şirketleri ortadan kalkmaktadır. Bu gelişmeler sanayiciler arasında güven, işbirliği ve dayanışma ilişkilerinin ortadan kalkmasına neden olmakta ve dolayısıyla sosyal sermaye de kendisini harekete geçiren temel dinamikleri yitirmektedir. Sosyal sermayenin etkinliğini yitirmesiyle birlikte; büyük ve küçük firmalar arasındaki çıkar çatışmaları, işçi ve işverenler arasındaki gerilimler ön plana çıkmaktadır. Rekabet gücü sınırlı yüzlerce küçük

firma ve onbinlerce işçi, gittikçe güç kaybetmekte ve daha zor koşullarda çalışma zorunluluğu ile yüzleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında yeni bölgeselcilik yaklaşımının vurguladığı gibi sosyal sermayeyi toplum merkezli bir paradigma çerçevesinde, sınıflar arasındaki gerilim ve çatışmadan bağımsız olarak ele almanın mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Sosyal sermaye devletin de etkisiyle inşa edilen toplumsal bir ilişki biçimidir ve farklı sınıflar arasındaki çıkar çatışmaları ve uzlaşmaları temelinde, belirli zamanlarda ve belirli mekânlarda oluşmaktadır (Tarrow, 1996; Lowndes & Wilson, 2001). Belirli bir zamanda belirli bir kentte ya da bölgede gelişen sosyal sermaye dinamikleri farklı sınıflar için farklı sonuçlar yaratabilmektedir. Ayrıca Denizli'de gözlemlendiği gibi; belirli bir zaman diliminde yerel kalkınmayı sağlayan sosyal sermaye, farklı dönemlerin gelişiyle birlikte ortadan kalkabilir ya da sermaye birikim stratejilerinin hayata geçirilmesi için kullanılan bir toplumsal baskı aracına dönüşebilir.

Denizli'deki yerel ekonominin dönüşümüyle ilgili olarak ön plana çıkan bir diğer önemli konu, kapitalist devletin yeniden ölçeklenmesi ve bu süreçte Denizli'de oluşan yerel büyüme koalisyonu ile ilgilidir. Denizli'nin ekonomik ve siyasal olarak güçlü ve yerel-üstü ilişkilere sahip aktörlerinden oluşan, girişimci ve kamu-özel sektör işbirliğine dayanan yerel büyüme koalisyonu seçici yeniden yapılanma stratejilerini hayata geçirmektedir. "Yenilikçilik" ve "bilgi yoğun endüstriyel yapıya geçiş" gibi söylemlerle ortaya konan bu yeniden yapılanma stratejilerinin seçici karakteri, neoliberal politikalar altında kaybeden küçük firmaları ve düşük vasıflı işgücüne sahip onbinlerce çalışanı dışlayan yerel ekonomik gelişme perspektifinden kaynaklanmaktadır. Bu tür stratejilerin çalışan sınıfların güç kaybetmesine yol açmayacak, uzun vadeli bir kalkınmayı ve toplumsal refahı sağlayacağı oldukça tartışmalıdır. Yerel büyüme koalisyonunun tercihlerini ve stratejilerini, rekabet gücü sınırlı küçük firmalar ve çalışan sınıfların tercihleri ve yaşamsal gereksinmelerinin üzerinde tutan bu neoliberal anlayış; kapitalizm içerisinde güçsüz ve ayakta kalmaya çalışanlar üzerinde devlet-özel sektör işbirliğiyle hakim gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında; bölgesel kalkınmaya ilişkin vizyonların ve politikaların oluşturulduğu yerel süreçleri kontrol eden, bu süreçlere hakim olanlar ile bu süreçlerden dışlananlar arasındaki gerilim su yüzüne çıkmaktadır.

Neoliberalizmin dünya çapındaki yükselişiyle birlikte çok ölçekli dinamiklere sahip yeni bir siyasal düzen gelişmekte ve bu düzen kalkınmayı, yerel/bölgesel ölçekte inşa edilmesi gereken bir süreç olarak ortaya koymaktadır. Yeni bölgeselcilik yaklaşımıyla kentlerin ve bölgelerin yeniden yapılanma gündemine sokulan bu kalkınma anlayışı, bir yandan küresel sermayenin ulusal ve yerel ittifaklarla güçlenmesini sağlarken diğer yandan öngördüğü ucuz işgücüne dayalı ekonomik yapılanma ile yıkıcı bir rekabet ortamı oluşturmaktadır. Bu sürece eklemlenme kaygısı en çarpıcı biçimde emek üzerinde kendini göstermekte ve ucuz işgücüne dayalı rekabet söz konusu olduğu oranda çalışan sınıflar üzerindeki baskı ve sömürü artmaktadır. Bu durum karşısında yapılması gereken; ekonomik büyümenin bedelini toplumun geniş kesimlerini oluşturan çalışanlara, yoksullara ve rekabet gücü sınırlı küçük firmalara ödetmeyen, bu kesimleri yerel politika yapımı sürecinden dışlamayan, bütüncül ve kapsayıcı bir yerel kalkınma anlayışı inşa etmektir. Böylesi bir anlayışın inşası; neoliberal politikalara dayalı bir yeni bölgeselcilik perspektifini benimsemek yerine, yerelden küresele uzanan toplumcu bir siyasal insiyatif geliştirebilmeyi gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

Amin, A. (1989) Flexible Specialization and Small Firms in Italy, Antipode, Blackwell Publishing

Amin, A., Thrift, N. (1995) Globalization, institutional thickness and the local economy, in Managing Cities, (eds) P. Healey, S. Cameron, S. Davoudi, S. Graham and Madani Pour, A.M., Chister: John Wiley and Sons

Armatlı-Köroğlu, B. (2004) SME Networks as New Engines of Economic Development and Innovativeness, unpublished PhD Thesis, Department of City and Regional Planning, METU, Ankara

Bayırbağ, M. K. (2005) Urban Coalitions and Re-scaling of the State, presented paper at the CPSA Conference in London & Ontario, 2-4 June 2005

Bayırbağ, M. K. (2006) Ölçek Yaklaşımının Kent ve Bölgelerin Yükselişinin Açıklanmasındaki Katkıları Üzerine, Praksis, v: 15, s: 49-71

Bayırbağ, M. K. (2007) Local Entrepreneurialism, State Re-scaling and Scalar Strategies of Representation: The Case of The City of Gaziantep Turkey, unpublished PhD thesis, Carlton University, Canada

Beyhan, B. & Armatlı-Köroğlu, B. (2002) Collaborative Relations as the Basis of Economic Development: The Tale of Denizli, paper presented at 6. ERC/METU International Economics Congress, Ankara

Brenner, N. & Theodore N. (2002) Cities and the Geographies of Actually Existing Neoliberalism, Antipode, vol: 34-3, Blackwell Publishing

Brusco, S. (1986) Small firms and industrial districts: The experience of Italy, in New Firms and Regional Development in Europe, (Eds.) D. Keeble, E. Wever, Londra: Croom Helm, s: 184-202

Dunford, M. (1990) Theories of regulation, Environment and Planning D, s: 297-321

Eraydın, A. (2002) Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması, METU Faculuty of Architecture Press, Ankara

Eraydın, A. (2004) Bölgesel Kalkınma, Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt I, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli

Erendil, A. (1998) Using Critical Realist Approach in Geographical Research: An Attempt to Analyze the Transforming Nature of Production and Reproduction in Denizli, unpublished PhD Thesis, City and Regional Planning Department, METU, Ankara

Erendil, (2000) Mit ve Gerçeklik Olarak Denizli Üretim ve İşgücünün Değişen Yapısı: Eleştirel Kuram açısından Bir Değerlendirme, Toplum ve Bilim, vol: 86, s: 91-117

Gough, J. (2002) Neoliberalism and Socialization in the Contemporary City, Opposites, Complements and Instabilities, Antipode, vol: 34-3, Blackwell Publishing

Hadjimichalis, C. (2006a) The End of Third Italy as We Knew It, Antipode, Blackwell Publishing

Hadjimichalis, C. (2006b) Non-Economic Factors in Economic Geography and in New Regionalism: A Sympathetic Critique, International Journal of Urban and Regional Research, vol: 30.3, 690-704, Blackwell Publishing

Harrison, B. (1994) The Italian Districts and the Crises of the Co-operative Form, European Planning Studies, 2(1): 3-21 and Part 2, European Planning Studies, 2(2): 159-175

Harrison, J. (2005) Re-reading the New Regionalism: A Sympathetic Critique, Space and Polity, Vol. 10, No. 1, 21-46, Routledge

Harvey, D. (2000) Spaces of Hope, University of California press

Harvey, D. (2006) Spaces of Global Capitalism: A Theory of Uneven Geographical Development, Verso Publications

Hudson, R. (1999) The learning economy, the learning firm and the learning region: A sympathetic critique of the limits to learning, EURS 6(1):59-72

Hudson, R. (2007) Regions and Regional Uneven Development Forever: Some Reflective Comments upon Theory and Practice, Regional Studies, v: 41.9, Blackwell Publishing

Işık, O. & Pınarcıoğlu, M. (1996) Two Faces of Local Transformation: the Case of Denizli Turkey, City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action, vol: 3-4, s: 63-70

Kazdağlı, H. (1998) Yeni Bölgesel Gelişme Yaklaşımları Doğrultusunda Denizli Ekonomisi, Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği, Ulusal İktisat Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Türk Ekonomi Kurumu, Ankara

Keating, M. (1998) The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change, Edwar Elgar Publications, UK

Lipietz. A. (1986) New tendencies in international division of labor: regimes of accumulation and nodes of regulation, (Eds.) A. J. Scott, M. Storper, Production, Work and Territory, Londra: Allen Unwin

Lovering, J. (1999) Theory led by policy: the inadequacies of the New Regionalism, International Journal of Urban and Regional Research, vol: 23-2, s: 379-95, Blackwell Publishing

Lowndes, V. & Wilson, D. (2001) Social Capital and Local Governance: Exploring the Institutional Design Variable, Political Studies, Blackwell Synergy

MacLeod G. & Goodwin, M. (1999) Space, scale and state strategy: rethinking urban and regional governance, Progress in Human Geography vol: 23-4, s: 503-527

MacLeod. G. (2001) New Regionalism Reconsidered: Globalization and the Remaking of Political Economic Space, International Journal of Urban and Regional Research, v: 24.5

Mutluer, M. (1995) Gelişim, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayi, Denizli Sanayi Odası Yayınları, İzmir

Nadvi, H. (1999) Collective Efficiency and Collective Failure, World Development, 27(9): 1605-1626

Nordås, K., H. (2004) The Global Textile and Clothing Industry Post the Agreement on Textiles and Clothing, WTO Discussion Papers No.5, Geneva

OECD (2004) A New World Map in Textiles and Clothing: Adjusting to Change, OECD Publications, France

Özcan, G.B. (1993) Small Firms and Local Economic Development in Turkey: Three Case Study Areas, unpublished PhD thesis, Department of Geography, London School of Economics, UK

Özelçi, T. (2002) Institutional Aspects of Regional/Local Economic Development, unpublished PhD thesis, Department of City and Regional Planning, METU, Ankara

Özgür, H. (2006) Bir Yerel Gelişme Öyküsünün Farklı Yorumları: Denizli Ekonomisi Araştırmaları, in Eraydın A. (ed.) Değişen Mekan: Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış, Dost Kitabevi Yayınları

Penbecioğlu M. (2007) A Critical Interpretation on Industrial Restructuring of the Region: The Case of Denizli Textile and Garment Sector, unpublished master thesis, METU

Pınarcıoğlu, M. (2000a) Development of Industry and Local Change, METU, Faculty of Architecture Press, Ankara

Pınarcıoğlu, M. (2000b) KOBİ'ler, Kolektif Verimlilik ve Sorunları, Toplum ve Bilim, vol: 84, s: 302-317, İletişim Yayınları, İstanbul

Pınarcıoğlu, M. & Işık, O. (2004) Yeni Kalkınmacılık: Bölgesel Kalkınmada Yeni Arayışlar, GAP- GİDEM Yayınları, Ankara

Pınarcıoğlu, M. (2006) Eski Bir Muammaya Çözüm Arayışları: Bölge Planlama ve Kalkınma, TEPAV 2. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu kapsamında sunulan bildiri

Pike, A., Roriguez, A., Tomaney, J. (2007) What Kind of Local and Regional Development and for Whom?, Regional Studies, vol: 41.9, Blackwell Publishing

Piore, M. & Sabel, C. F. (1984) The Second Industrial Divide, New York: Basic Books

Porter, M. E. (1990) The Competitive Advantage of Nations, Londra: Macmillan

Porter, M. E. (1998) Clusters and the Economics of Competition, Harvard Business Review, vol 76-6, s: 77-91

Putnam, R. D. (1993) Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy, Princeton University Press, US

Pyke, F. & Senberger, W. (1992) Industrial Districts and Local Economic Generation, International Institute of Labor studies: Geneva

Scott, A. J. (1988) Flexible production systems and regional development, the rise of industrial spaces in North America and Western Europe, International Journal of Urban and Regional Research 12 1988b, s: 171-186

Scott, A. J. (1998) Regions and the World Economy: The Coming Shape of Global Production, Competition and Political Order, Oxford University Press

Storper, M., Scott, A. J. (1986) Production, work and territory: contemporary realities and theoretical tasks, (Eds.) A. J. Scott, M. Storper, Production, Work and Territory, Londra: Allen Unwin

Stroiz, H. (2005) Kota Sonrası Dönemde Tekstilde Rekabet Gücü; Yeni Durum Değerlendirmesi, Tekstil İşveren Dergisi, Tekstil İşverenleri Sendikası Yayınları, İstanbul

Swyngedouw, E., Moulaert, F., Rodriguez, A. (2002) Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy, Antipode, 34(3), s: 542-577.

Şengül, H. T. (2001) Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Üzerine Yazılar, WALD Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.

Tarrow, S. (1996) Making Social Science Work Across Space and Time: A Critical Reflection on Robert Putnam's Making Democracy Work, American Political Science Review, vol: 90-2

Tekeli, İ. (2004) Bir Bölge Plancısının Çözmeye Çalıştığı Sorunun Büyüklüğü Karşısında Yaşadığı İç Huzursuzlukları, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt II, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli

Temel, A., Özeren, S., Ulu, R. Boyar, E. (2002) Denizli ve Gaziantep İlleri İmalat Sanayinin Yapısı, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara

TGSD, (2007) UFUK 2015 Türk Hazır Giyim Sektörü Yol Haritası, TGSD Yayınları, İstanbul

Varol, Ç. (2002) Entrepreneurial Networks in Local Industrial Development: A Comparative Analysis of Denizli and Gaziantep Cases, Phd Thesis, Department of City and Regional Planning, METU, Ankara

Yılmaz, K. (2006) Eleştirel Bir Kalkınma Anlayışına Doğru: Ölçek Sorunu Bağlamında Kalkınmayı Yeniden Düşünmek, Praksis, sayı 15

Internet Kaynakları

DETKİB (2007) Denizli Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği İstatistikleri
http://www.detkib.org.tr/turkce/ihracattabloları online erişim: Nisan, 2007

DPT, (2003) Avrupa Birliği Yolunda Türk Sanayi Politikası, DPT, Ankara
http://www.ekutup.dpt.gov.tr/sanayi/tr2003ab.pdf online erişim: Şubat, 2007

DPT, (2006) Dokuzuncu Kalkınma Planı, DPT Ankara
http://www.ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf online erişim: Şubat, 2007

DSO (2007) Denizli Sanayi Odası İstatistikleri
http://www.denizliso.tobb.org.tr/tvinindex2.html online erişim: Nisan, 2007

DTM, (2006) İhracat Stratejik Planı
http://www.foreigntrade.gov.tr/IHR/Strateji2004/kitap-plan.pdf online erişim: Şubat, 2007

İSTANBUL'DA KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINDA SEKTÖREL VE MEKANSAL DÖNÜŞÜM

Ayşe Orbay KAYA
(MSGSÜ Doktora Öğrencisi)

Tolga KAYA
(İTÜ İşletme Müh. Doktora Öğrencisi)

1. Giriş

Küreselleşme olgusunun geri dönülemez bir süreç olduğu gittikçe kesinlik kazanan günümüzde, küresellik tartışmaları mekan boyutunda da sıklıkça incelenmekte ve "küresel kent" tartışmaları literatürde yoğunluk kazanmaktadır. 1970'lerde dünyanın ekonomik, politik ve sosyal boyutlarda karşılaştığı krizden sağlayabildikleri menfaatler ölçüsünde kentler küresel veya küresel olma yolunda gayret sarfedenler, bir başka deyişle uluslararasılaşanlar olarak pastadan pay kapma yarışına girmişlerdir. Ancak 1980'ler ve sonrasında ekonomik aktörlerin devletleri gözardı ederek birbiri ile ilişkiye girebilmeleri sonucunda bu hegemonya da çözülmeye başlamıştır (Keyder, 2005). Küreselleşme eski dünya sistemini bu anlamda zayıflatmıştır. Reel ücretlerdeki kutuplaşma arttıkça, işsiz görünüp bir şekilde geçimini enformal sektörden kazananların bile, formal sektöre geçiş için belirli bir seviyede ücret isteyecek kadar politikaları ve pazarı tanır hale gelmeleridir. Nihai sonuç karlar üzerindeki baskının artışıdır ki bunun uzun dönemli sonucu girdi maliyetlerini azaltma eğilimidir (Wallerstein:1999).

Küreselleşme, global süreçlerin somutlaştığı mekanlar ve bunları bağlayan ağ yapısı olarak ayrıştırılabilir. (Sassen, 2001) Bu süreçler, farklı perspektiflerden, disiplinlerarası bir boyuttan ele alınabilir. Küreselleşmenin ekonomik boyutunda, bireysel girişimci ve profesyoneller evde çalışarak sonsuz bir mal ve hizmet yelpazesinin gelişim, dağıtım ve tüketimine katılabilirler. Politik eylemciler, her olası neden veya kamusal durum için sempatizanlar bulup kavgalarını verebilirler. Psikolojik anlamda, internet kullanımının da yaygınlaşması ile, çok erken yaşlardan başlayarak, bireyler her türlü kişisel zevk, beceri, perspektif ve aktiviteleri küresel gelişmelerden etkilenerek geliştirip sosyalleşebilirler. Küreselleşme durmaksızın interaktiviteye olanak sağlayan bir süreçtir (Riggs: 1998).

Yeni teknolojilerin yayılması; toplum, kültür ve gündelik hayatı önemli ölçüde etkilenir. Üretimin kendisi ulus-üstüleşirken, emek sürecindeki yeni teknolojiler geçimini sağlamaya çalışan işgücünü yerinden ederek, esnek üretimi mümkün kılmakta ve bazı alanlarda endüstrisizleşmeye yol açarak yeni işgücü pazarları yaratmaktadır. (Kelner: 2006) Büyük uluslararası finans ve iş merkezlerinin global seviyede birbiri ile güçlü bağlar kurmuş olmaları sonucu oluşan yeni bölgesel ve küresel kent hiyararşilerinin yanısıra, önemli büyüklükte teritoriler, gittikçe artan bir biçimde küresel ekonomik aktiviteler içinde ekonomik büyümeyi sağlayacak olan ekonomik süreçlerden dışlanmaktadırlar (Sassen, 1998:4).

Dünyanın belirli kentleri, tarihsel ve toplumsal yapısının da gözardı edilemez bir sonucu olarak "küresel kent" olarak nitelenmiştir. Diğer kentler ise küresel olabilme yarışı içine girmiş ve süreci kendi lehine çevrilmesi yönünde politika ve stratejiler belirlenmeye çalışılmıştır. Politika ve stratejilerin toplumsal, ekonomik, politik sonuçları ise ayrı tartışmalara konu olmaktadır. Küresel kentler kurumsal sermayenin aşırı değerlendiği ve diğer kesimin değersizleştirildiği mekanlardır. Küreselleşmenin derinleştirdiği krizler; orta sınıf ve işçi sınıfının hoşnutsuzluğunun, daha çok ezilen gruplar olan göçmen işçiler, kadınlar ve azınlıklara karşı kanalize edildiği tepkisel çözümler ortaya çıkarmaktadır (Petras: 1997).

Finans sektörünün çok yüksek karlarının karşısında, endüstriyel sektör güçlükle hayatta kalabilmektedirler. Bunun bir sonucu olarak da, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için geçerli olmak üzere; daha önceleri önemli üretim ve liman merkezleri olan bölgeler gittikçe fonksiyonlarını yitirmekte, değersizleşmektedir. Benzer bir şekilde, belirli işlerde uzmanlaşan çalışanların aşırı değerlenirken, diğer ekonomik aktivitelerdeki işçiler gelişmiş ekonomi için gereksizmişcesine değer kaybedebilmektedirler (Sassen, 2001). Küreselleşme dinamiklerinin farklı mekanlarda farklılık içeren sonuçları cinsiyet bazında da farklılaşmaktadır. İstanbul kenti de bu süreçte yerini almaktadır.

Bu çalışmanın amacı, küreselleşme dinamiklerinin yoğunlaştığı ve sonuçlarının da ortaya çıkmaya başladığı 1980-2000 yılları arasında İstanbul'daki kadınların işgücüne katılım oranlarının değişimi ele alınacaktır. İstanbul'daki kadın işgücünün, toplam işgücüne katılım oranları incelenecek ve farklılaşmanın İstanbul içinde ilçe merkezleri bazında değişimi saptanmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda önce küresel kent ve işgücü tartışması ele alınacak ve ardından küreselleşme dinamiklerinin işgücü üzerinde yarattığı etkilere değinilecektir. 5. bölümde ise İstanbul'daki kadınların işgücününe katılım oranları ile ilgili analiz çalışması yapılacaktır. Çalışma bir değerlendirme ile sonlanacaktır.

2. Küreselleşme Süreci ve İşgücü

Kendilerine özgü tarihsel ve toplumsal koşulları olan küresel kentler değişim sürecinin sağladığı olanakların dinamik etkileşimleri ile öne çıkmışlar, ancak paralelde bu kentlerin üzerinde yaşanan sosyal ve mekansal ilişkilerde de bir dizi eşitsizlik ve kutuplaşma yaşanmaya başlanmıştır. Aşağıda bu dinamikler ve etkileri bir ölçüde incelenecektir:

Küresel kent, çeşitli yerelleşmelerin, birden çok yaşam biçiminin/yerleşimin eş zamanda varlığını sürdürdüğü mekanlardır (Ercan, 1996: 89). Küreselin yerelleşmesinde iki unsur öne çıkar.

Bunlardan ilki çalışanların çoğunluğunun göçmen ve özellikle kadın olmasıdır. Düşük gelirli iş hacminin artması, küreselleşmenin imajına uymaz gibi görünse de, onun bir parçasıdır. Aynı zamanda, bu tip işçilerin daha da değersizleşmesini meşrulaştıran bir mekanizmanın varlığından söz etmek gerekir. Yerelleşmenin bir diğer unsuru ise, hane halkını ekonomik alana çeken, düzenlemelerin yükünü azaltan, maliyetleri özellikle emek maaliyetini düşüren ve esneklik kavramını getiren enformalleşmedir (Erdut, 2005:12).

Küreselleşme sürecinde uluslararasılaşan sermaye karşısında emek esnekleştirilmekte, emek piyasaları açısından tersine bir gelişme yaşanmaktadır. Emek piyasaları, giderek ulus devlet sınırları içinde kalmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak, sendikal örgütlenmeler, ulus devlet kavramına daha da sıkı bağlanmaktadır. Bu gelişmelerden en çok etkilenen de, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki emek kesimi, tarım kesimi, yoksul kırdaki insanlardır. Kente göç olgusu, o kentte aşırı bir vasıfsız-işsiz nüfus biriktirmekte, bu nüfus ise esnek üretim koşullarında ucuz emek, işgücü olarak değerlendirilmektedir (Gülçubuk, 2002). Pek çok olumsuz özelliği bünyesinde taşıyan enformalleşmenin, kadına sosyal bir kimlik kazandırarak onu kamusal aktör haline getirmesi, ekonomik olarak kısmen özgürleştirerek hane içinde söz sahibi kılması gibi olumlu olasılıkları da beraberinde getirebileceği de bir diğer yaklaşımdır.

1990'lı yıllardaki işgücü pazarı ile ilgili gözlenen olumlu ve kalıcı gelişmelere rağmen, pek çok ülkede ücretlerin ve istihdamın artışı ile ilgili olarak belirgin olumsuzluklar yaşanmıştır. Bu dönemde dünya ülkelerindeki işsizlik oranı yükselmiştir. Avrupa Birliği ülkelerindeki yıllık ortalama kalkınma hızı %2.5 civarında iken, 1975'te %4.2 olan işsizlik oranı 1994'te %11.6'ya yükselmiştir (Tarcan, 2000).

Küreselleşme süreci ve işgücü üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yapılan çalışmalardan derlenen sonuçlar, çalışmamızda yol göstermesi açısından faydalı olacaktır.

Üçüncü dünya ülkelerinin daha geri kalmış bölgelerinde yapılan araştırmalarda küreselleşme dinamiklerinin kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği artırdığı yönünde bulgular vardır. Bazı bölgelerde kadınların evinden dışarı çıkıp herhangi bir katılımda bulunması bile gerçek bir mücadele haline gelmektedir. Öte yandan yüksek eğitim görmüş kadın işgücünün kaynak sahipliğinin artması ve sermayeye erişebilirliğinin daha yüksek olması sonucu, küreselleşme dinamiklerinden kazançlı çıkabildiği de bulgular arasındadır (Sandrasagra: 2000).

Güney Afrika'nın kırsal alanlarında yapılan araştırmalar, erkeklerin istidamdaki yeri artarken, kadınların giderek işsizleştiğini göstermiştir. Kadınların aldığı görev, ev ve mutfak masraflarının idaresi haline gelmiştir. Küresel entegrasyonun kadınlara ve erkeklere etkisi bu çalışamlarda farklı ve kadınların aleyhine olarak sonuçlanmıştır. Kentsel alanlarda ise düşük gelirli, çoğunlukla enformal sektördeki aktivitelerde kadınların yer alması kadın işgücünü daha fazla sefalete sürüklemektedir. Dünya Bankası ve IMF'in yaptığı çalışmalar da yapısal uyum politikalarının ve güdülen politikaların kadınları daha derinden etkilediğini göstermektedir. Örneğin eğitimin özelleşmesi örneğinde bile kadınların eğitime erişimini daha fazla engellenmektedir. Daha düşük eğitimli kadınlar, iş yaşamına girebildiklerinde, düşük statülü ve ücretli iş sahalarında çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Kadınlar dünyadaki istihdama %40 olarak katılmaktadırlar, ancak yönetim seviyesindeki işlerin ancak %3'ü kadınların elindedir. Kadın işgücünün çoğunluğu

hizmetler sektöründe çalışmakta, ancak bunlar çoğunlukla eskiden iyi ücretli ve statülü olsa bile bu özellikleri aşındırılmış olan işlerdir. Küreselleşme genç kadın işgücüne bazı iyi olanaklar sunabilmekle beraber, 35 yaş üzeri kadınlar istenen nitelik ve bilgiye sahip olmadıkları için zarar görebilmektedirler (Phalane: 2002).

Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilmekle birlikte, bu oranlar düşük olup, bu konuda yapılan çalışamlar, yıllara göre azalma yaşandığını göstermektedir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılma oranı 1990'da %34,1 civarındayken, 2002 yılında %26,9', 2004 yılında %25,4'tür. 2004 yılı verilerine göre; kadınlar kırsal alanda %36.7 gibi bir oranla kente göre (%18,3) işgücüne katılıyor gibi görünmektedir. Ancak kırsal kesimde kadınların %89'u tarım kesiminde çalışmaktadır ve bunların %81.9'u herhangi bir ücret almaksızın çalışan ücretsiz aile işçileridir. Türkiye genelinde istihdama katılan kadınların %58.5'i tarım sektöründe, %12.9'u sanayi sektöründe, %28,6'sı ise hizmetler sektöründe çalışmaktadır. İşteki durumları açısından ise %49'u ücretsiz aile işçisi olarak çalışma yaşamında yer almaktadır.[1] Köyde işgücü içinde görülen kadınlar eğitim ve bilgi eksikliği nedeni ile kentte işgücü piyasasına girememekte %70.1'i işgücüne katılmama nedeni olarak "ev kadını" olmalarını göstermektedir.

Gelişme ve cinsiyet eşitliği ile beraber ele alındığında kadınların daha fazla enformalleşmesinin önüne geçilmesi gerekliliği ortaya konmaktadır. Kadın işgücü ile ilgili çalışmalarda dünyanın farklı yerlerindeki farklı pazarlarda bile kadınların farklı konumlandıkları görülmektedir. (Sandrasagra: 2000). Bu durumda İstanbul'daki kadın işgücünün katılım oranının, sektörler ve ilçe merkezleri bazında değişimi hem İstanbul'un küreselleşme sürecinde kadın işgücü temelinde nasıl etkilendiğini görmek hem de dünyadaki diğer araştırma sonuçları ile paralellik gösterip göstermediğini görmek açısından önem kazanmaktadır. Ayrıca bu araştırma ile, İstanbul sonuçlarının Türkiye'nin diğer illeri, bölgeleri ve/veya dünyadaki diğer merkezler ile kıyaslanması gibi çalışmalara altyapı oluşturulabilecektir.

3. İstanbul'da Kadın İşgücü

Bu çalışma İstanbul ve ilçelerini kapsamaktadır. Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 1980, 1985, 1990 ve 2000 yılları nüfus sayımı verileri kullanılacak[2] ve bu bilgilere göre İstanbul'da istihdam edilen kişiler ele alınacaktır. Ayrıca 2000 yılı ilçe bazında göç hızları verileri kullanılacaktır. 4 farklı nüfus sayımı bilgilerinden yararlanılarak, İstanbul ilinde ikamet eden kadın işgücünün işgücüne katılım oranının ilçe ve sektörler bazında değişiminin incelenmesi ve sonuçların tartışılması hedeflenmektedir.

Bu kapsamda ilçeler bazında elde edilen veriler ile İstanbul genelinde (tüm sektörler için) kadınların işgücüne katılım oranının 1980-2000 yılları arasındaki değişiminin istatistiki olarak

1 TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. 2007. "Türkiye'de Kadınların Çalışma Yaşamına Katımı ve Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gerçekleştirilen Çalışmalar" http://www.kssgm.gov.tr/istihdam.html

2 Veriler TÜİK tarafından 47A49I-3260 ve 4A22I-4560 numaralı taleplere istinaden gönderilmiştir.

anlamlı olup olmadığı sorgulanacaktır. Ayrıca yine ilçeler bazında veriler kullanılarak İstanbul'da sektörler bazında kadınların işgücüne katılım oranının 1980-2000 yılları arasındaki değişiminin istatistiki olarak anlamlı olup olmadığı sorgulanacaktır. Çalışma kapsamında genel veri değerlendirmesi yanında yukarıda belirtilen 10 adet hipotez testi yapılacaktır.

3.1. Çalışmada Kullanılacak Kavramlar ve İşlevsel Tanımları:

- Analiz Periyodu: Küreselleşme sürecinin hızlandığı dönem olarak kabul edilen 1980-2000 yılları arasındaki dönemdir.
- Kadınların İşgücüne Katılım Oranı: Toplam istihdam içinde kadın işgücünün payıdır.
- İşgücü: Ekonomik faaliyet ve cinsiyete göre istihdam edilen 12 ve daha yukarı yaştaki nüfus
- Net Göç Hızı: Göç hızı oranı=((Aldığı Göç-Verdiği Göç)/(Daimi İkametgah Nüfusu-0.5*(Aldığı Göç-Verdiği Göç)))*1000.[3]

Çalışmada kullanılacak olan ilçelerin listesi aşağıdadır. 1980 yılından sonra "ilçe" statüsü verilen alanlar, karşılaştırma olanağı bulabilmek amacı ile 1980'de bağlı olduğu ilçeler kapsamında ele alınacaktır. Ancak coğrafi olarak ayrıcalığı ve daha sonradan vilayet statüsü alması itibariyle, Yalova kapsam dışında tutulmuştur.

Tablo 1.: İstanbul'un 1980 Yılı İtibariyle İlçeleri

İlçe Adı
Adalar
Bakırköy
Beşiktaş
Beykoz
Beyoğlu
Eminönü
Eyüp
Fatih
G. Osmanpaşa
Kadıköy
Sarıyer
Şişli
Üsküdar
Zeytinburnu
Çatalca
Kartal
Silivri
Şile

3 Bu formülasyon TÜİK'ten alınmıştır.

Tablo 2'de bulunan ilçelere ait veriler, incelenen döneminin tamamı boyunca toplanmamış olup kısmen 1990 ve tamamı 2000 yılı verilerinde detaylı yer almaktadır. Veri döneminin tamamını kapsayabilecek bir çalışma yapılabilmesi amacıyla; 1990 ve sonrasında ilçe olarak ayrı datası bulunan bu alanlar, 1980 yılında bağlı olduğu ilçe kapsamında ele alınmaktadır. Bu anlamda datalar tekrar düzenlenmiştir.

Tablo 2.: 1980 sonrasında İlçe olan Alanların Çalışma Kapsamında Hangi İlçelere Dahil Edildiği

Yeni İlçe	Eskiden Bağlı Olduğu İlçe
Avcılar	Çatalca
Büyükçekmece	Çatalca
Küçükçekmece	Çatalca
Bağcılar	Bakırköy
Bahçelievler	Bakırköy
Esenler	Bakırköy
Güngören	Bakırköy
Bayrampaşa	Eyüp
Kağıthane	Şişli
Maltepe	Kartal
Pendik	Kartal
Tuzla	Kartal
Sultanbeyli	Kartal
Ümraniye	Üsküdar

3.2. Veri Analizi

İstanbul genelinde kadınların işgücüne katılım oranı hesaplamaları yıllar bazında aşağıda Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3.: İstanbul Geneli Kadınların İşgücüne Katılım Oranları

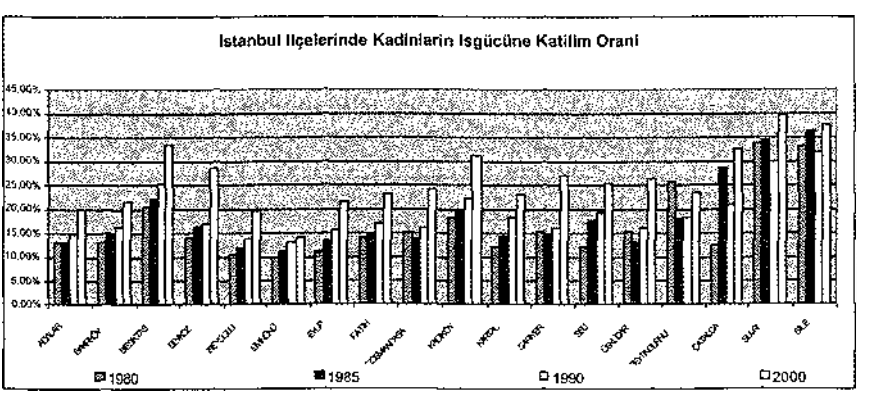
Yıllar	Kadınların İşgücüne Katılım Oranları
1980	14.84%
1985	16.41%
1990	18.25%
2000	25.86%

İstanbul ilçe merkezlerinde kadınların işgücüne katılım oranı hesaplamaları yıllar bazında aşağıdaki tablo 4'te yer almaktadır.

Tablonun sağ kolonunda yer alan 1980-2000 yılları indexi, 1980 yılındaki kadınların işgücüne katılım oranı 100 alındığında 2000 yılında aynı oranın aldığı değerdir.

Tablo 4.: Kadınların İşgücüne Katılım Oranının İlçeler Bazında Yıllara Göre Hesaplanması

	1980	1985	1990	2000	1980-2000 yılları indexi
Adalar	13,08%	13,09%	14,80%	19,93%	152,39
Bakırköy	13,12%	14,89%	16,34%	21,41%	163,15
Beşiktaş	20,40%	22,15%	25,19%	33,40%	163,72
Beykoz	14,08%	16,29%	16,94%	28,73%	203,98
Beyoğlu	10,59%	11,80%	13,82%	19,45%	183,71
Eminönü	9,82%	11,22%	13,01%	14,07%	143,23
Eyüp	10,97%	13,51%	15,62%	21,40%	195,01
Fatih	13,94%	14,85%	16,76%	22,97%	164,80
G. Osmanpaşa	15,09%	13,80%	16,10%	23,94%	158,63
Kadıköy	18,19%	19,53%	22,14%	31,18%	171,41
Kartal	12,06%	14,19%	18,19%	23,15%	191,92
Sarıyer	15,41%	14,56%	15,95%	27,05%	175,54
Şişli	11,93%	17,46%	19,08%	25,22%	211,39
Üsküdar	15,33%	12,97%	16,04%	26,41%	172,33
Zeytinburnu	25,78%	17,93%	18,19%	23,38%	90,70
Çatalca	12,41%	28,73%	20,77%	32,33%	260,40
Silivri	33,68%	34,39%	29,73%	39,59%	117,57
Şile	33,13%	36,29%	31,89%	37,50%	113,19

Şekil 1.: İstanbul İlçelerinde Kadınların İşgücüne Katılım Oranı Değişimi

Beykoz, Şişli ve Çatalca'da kadınların işgücün katılım oranları, 1980-2000 yılları arasında %100'ün üzerinde artış göstermiştir.

Tablo 5.: Kadınların İşgücüne Katılım Oranının 4 İlçe için Yıllara Göre Hesaplanması

1980-2000 Yılları Karşılaştırması		
İlçe	**Kadınların İşgücüne Katılım Oranı Değişimi**	**Toplam İstihdamdaki İlçe Payı Değişimi**
Beykoz	103,98%	-6,19%
Şişli	111,39%	-10,95%
Çatalca	160,40%	85,29%
Zeytinburnu	-9,30%	-8,49%

Bu ilçelerin toplam istihdam içinde aldığı payın değişimine bakıldığında ise sadece Çatalca'nın toplam istihdamda aldığı payın arttığı görülmektedir. Bu artış oranı %85,29 olarak hesaplanmıştır. Beykoz ve Şişli'de ise azalma görülmektedir. Beykoz ve Şişli ilçelerinin toplam istihdam'dan aldığı pay azalmasına rağmen, kadınların işgücüne katılım oranının artışı bu ilçelerde gelişen sektörler bazında incelenmiştir.

Tablo 6.: Kadınların İşgücüne Katılım Oranının 4 İlçe için Sektörlere Göre Hesaplanması

İlçe	Ziraat	Madencilik	İmalat	Elektrik Gaz, Su	İnşaat Bayındırlık	Perakende Tic.	Ulaştırma	Mali Ku. Sigorta	Toplumsal Hizm.	İyi Tanımlanmamış Hizm.
Beykoz	198,25%	-60,00%	39,45%	91,58%	161,41%	221,15%	98,29%	325,00%	89,13%	-78,38%
Şişli	-84,43%	-49,67%	29,51%	-14,58%	17,45%	51,95%	61,32%	185,11%	33,12%	-82,70%
Zeytinburnu	-47,34%	-35,48%	72,95%	82,80%	51,29%	162,57%	99,68%	429,31%	149,74%	-76,28%
Çatalca	465,17%	-9,23%	2991,28%	1180,86%	1206,57%	2595,73%	1701,09%	5211,52%	1039,92%	123,63%

Kadınların işgücüne katılım oranının %160 seviyesinde artış gösterdiği Çatalca ilçesinde en çok büyüme gösteren sektör Mali Kurumlar ve Sigorta sektörü olmuştur. Bunu takip eden sektörler perakende ticaret, Ulaştırma ve İmalat ve Toplumsal Hizmetler olmuştur ki toplumsal hizmetler sektöründe yaşanan gelişme ile beraber değerlendirildiğinde, küreselleşme dinamikleri sonucunda bu finans ve hizmet sektörlerinin hız kazanması beklenen bir sonuçtur. Öte yandan imalat sektöründe yaşanan genişleme, daha önce yapılan çalışamların da gösterdiği gibi, vasıfsız kadın nüfusunun kolaylıkla işgücü olarak değerlendirilebilme olanağı sağlamaktadır.

Bu değişimin dinamikleri, bu ilçelerdeki istihdam yapısının demografik özelliklerine bakılarak ayrı bir araştırmada ele alınmalıdır. Çünkü bu alanda yapılan araştırmalar göstermektedir ki, eğitim, aile durumu, çocuk sayısı gibi değişkenler kadınların işgücüne katılım oranını anlamlı olarak etkilemektedir.

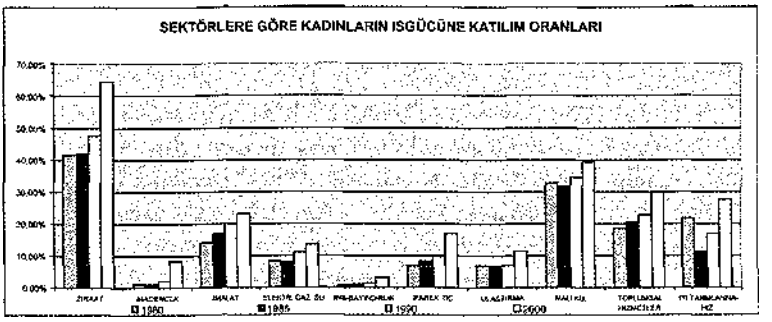
İstanbul'da 1980-2000 döneminde kadınların işgücüne katılım oranının düştüğü tek ilçe Zeytinburnu olmuştur. Zeytinburnu'nun toplam istihdamdan aldığı pay bu dönem için %8,49 azalmıştır. Kadınların işgücüne katılım oranının bu orandan daha fazla düşmesi istihdam azalışının kadın işgücü aleyhine daha fazla rol oynadığının bir göstergesidir. Yine daha önceki araştırmalarla

paralel olarak, istihdamın azalması, erkeğin ailedeki rolünü ön planda tutan sosyo-kültürel ve geleneksel bakış açısı ile örtüşerek kadınların daha önce işi terk etmeleri veya işten çıkarılmaları ile sonuçlanmaktadır. Sonuç bu yaklaşımları destekler gibi görünse de, kesin yargılara varmak için, bölgede detaylı saha araştırması yapılmalı; mekansal değişimler, yerel uygulamalar, işgücünün yapısal değişimleri ve nedenleri ortaya konmalıdır.

Tablo 7'de sektörlere göre kadınların işgücüne katılım oranları verilmektedir.

Tablo 7.: Sektörlere göre Kadınların İşgücüne Katılım Oranları

İlçe	Ziraat	Madencilik	İmalat	Elektrik Gaz, Su	İnşaat Bayındırlık	Parek Tic.	Ulaştırma	Mali Ku. Sigorta	Toplumsal Hizm.	İyi Tanımlanmamış Hizm.
1980	41,59%	0,95%	14,05%	8,18%	0,69%	6,75%	6,69%	32,74%	18,66%	21,51%
1985	41,78%	1,17%	16,86%	7,91%	1,10%	8,34%	6,72%	31,51%	20,44%	11,19%
1990	47,58%	2,06%	19,89%	10,80%	1,44%	9,68%	6,75%	34,30%	22,76%	16,77%
2000	64,41%	8,06%	23,14%	13,30%	2,94%	16,71%	11,27%	39,06%	29,82%	27,41%

Şekil 2.: Sektörlere Göre Kadınların İşgücüne Katılım Oranı Değişimi

Sektörler bazında kadınların işgücüne katılım oranı, ele alındığında, Madencilik, İmalat, İnşaat-Bayındırlık, Ulaştırma, Toplumsal Hizmetler ve İyi Tanımlanmamış Hizmetler sektörlerinde, 1980 ve 2000 yılları karşılaştırıldığında, sektörlerin istihdamdan aldığı pay oransal olarak azalırken, kadınların işgücüne katılım oranının ise arttığı görülmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, tüm bu dönem boyunca İmalat Sanayi ve Toplumsal Hizmetler sektörler tüm istihdamın %50'sini elinde bulundurmaktadır.

İstatistiksel sınamalarda aynı anakütleden gelen eşlenik örneklemler için *t testi* kullanılamadı. Hipotezlerin sınanmasına geçmeden önce 1980 ve 2000 yıllarına ait ilçelere göre işgücü katılım oranı değerlerinin normal dağılıp dağılmadığına bakıldı. Gerek Kolmogrov-Smirnov gerekse Shapiro-Wilk testlerine göre 1980 verisi normal dağılıma uymamaktadır. Bu yüzden her iki dönem verisinin karşılaştırılmasında t testinden yararlanmak doğru olmayacaktır. Böyle durumlarda herhangi bir varsayıma gerek duymayan non-parametrik Wilcoxon testinden yararlanılır. Hipotez testleri %95 güven düzeyi için yapılmıştır

Sektörel bazda alınan veriler incelendiğinde %95 güven düzeyinde, H0 yani "kadınların işgücüne katılım oranı değişmemiştir" hipotezi Ziraat ve İyi Tanımlanmamış Hizemtler sektörlerinde reddedilemez. Ancak diğer tüm sektörlerde %95 güven düzeyinde kadınların işgücüne katılım oranı artmıştır.

İstanbul geneli için ilçe verileri ile yapılan Wilcoxon testine göre p değeri 0.05 değerinin oldukça altındadır (0.000). Buna göre H0 yani "küreselleşme sürecinde İstanbul'da bölgesinde kadınların işgücüne katılım oranı değişmemiştir" hipotezi reddedilmiştir. Küreselleşme sürecinde İstanbul'da bölgesinde kadınların işgücüne katılım oranı artmıştır.[4]

Sonuç Yerine

Küresel dinamiklerin belirleyiciliğinde, evrensel olan ile yerel olan arasında etkileşimin artması, üretimin ağ biçiminde örgütlenmesi ile trafiğin hız kazanması değer ilişkilerinin dünya ölçeğinde kurgulandığı küreselleşme sürecinde mekansal yapılarda da önemli farklılıklar yaratmıştır. Bu trafiğin içinden geçtiği belirli mekanlar yeniden yapılanmanın tüm olanakları ve maliyetleri ile karşılaşırken, bazı mekanlar bu trafiğin dışında kalmıştır. Küresel kent, bu anlamda dünya ölçeğinde hacim ve hız olarak artan finans, üretim ve imaj trafiğinin kontrol edildiği mekanlardır. (Ercan, 1996: 67)

Sermayenin yeni esnek ve mobil biçiminin ve dünya kenti olmanın maliyetini ise işsizler, enformal sektörde çalışan işçiler, diğer düşük gelirli sektörler ve kente göç edenler üstlenmektedir. Ancak bu üstlenmenin dağılımı, miktarı, getirdiği yük farklı ülkelerin farklı mekanları arasında bile farklılaşabilmektedir. Bu anlamda Brenner ve Theodore, kentlerin önemli coğrafi hedefler ve konu ile ilgili araştırmalar için birer laboratuar haline geldiğini ifade etmişlerdir. Buna göre; gerçekleşen neoliberalizm, kurumsal yaratıcı tahribatla beraber kent ölçeğinde yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Şehirler parasal kaos, sermayenin spekülatif hareketleri ve kurumsal şirketlerin küresel yerleşim stratejilerine maruz kalan belirsiz bir geo-ekonomik çevrede karakterize edilebilir. Bütçe kısıtları, yeniden yapılanma programları, refah devleti rejiminin tasarruf politikaları kentlere mali kısıtlar getirmiştir. Öte yandan neoliberal programlar, bölgesel ittifak biçimleri, deregülasyon, özelleştirme, liberalizasyon ve mali kemer sıkma zorunlulukları ile yerel ekonomileri yenileyerek doğrudan içselleştirmektedir. (Brenner ve Theodor, 2002)

Bu bağlamda; İstanbul ve ilçeleri ile ilgili yapılan çalışmaların azlığı da gözönünde bulundurularak, somut verilere dayanarak, istatistiki anlamda bir değerlendirme yapmak önem kazanmaktadır. Bu çalışma her ne kadar çok temel sorulara cevap verir durumda olsa da, literatürde yer alan bazı savların kabul veya reddinde temel alınabilir. Ayrıca İstanbul sonuçlarının Türkiye'nin

4

Test Statistics[b]

	YEAR2000 - YEAR1980
Z	-3,680[a]
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

a. Based on negative ranks.

b. Wilcoxon Signed Ranks Test

diğer illeri, bölgeleri ve/veya dünyadaki diğer merkezler ile kıyaslanmasında, farklı merkezlerin sonuçlarını görebilmek açısından faydalı olacaktır.

İstanbul ile ilgili çalışılan veriler ve yapılan istatistiksel testler İstanbul'da kadınların işgücüne katılım oranının anlamlı olarak arttığını göstermektedir. Ek olarak ziraat ve iyi tanımlanmamış hizmetler sektörü dışındaki tüm sektörlerde, kadınların işgücüne katılım oranı artışı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlar, Sassen'in çalışan kesimin genelde kadınlardan oluştuğu görüşünü destekler niteliktedir. Yine Sassen'in belirttiği gibi, küreselleşme sürecinde yer alan dinamiklerin kadına sosyal bir kimlik kazandırarak onu kamusal aktör haline getirdiği, ekonomik olarak kısmen özgürleştirdiği gibi de yorumlanabilir. Ancak bu artışın düşük gelirli iş hacmi artışı ile ilişkisi bu çalışmanın kapsamı dışındadır ve fakat önemi yadsınamaz.

Artan katılım oranları artışı kadınların daha refah içinde olduğunun her zaman bir göstergesi olmayabilir. Bu anlamda ilçeler ve sektörler bazında işgücünün ücret yapısı ve kadın-erkek ücret farklılığı, hane halkı gelirleri ve hane gelirlerinin tüketim bacağı da bir başka çalışmada incelenmesi gereken diğer önemli konulardır. Çünkü literatürdeki katma değer yaratabilen diğer sektörlerin değersizleşmesine yol açması yanında, kadınların zamanla egemen olduğu işlerin de eskisinden çok daha ucuz emek istihdam ettiği yönünde bulgular vardır.

Yine bu değişimin dinamikleri, bu ilçelerdeki istihdam yapısının demografik özelliklerine bakılarak ayrı bir araştırmada ele alınmalıdır. Çünkü bu alanda yapılan araştırmalar göstermektedir ki, eğitim, aile durumu, çocuk sayısı gibi değişkenler kadınların işgücüne katılım oranını anlamlı olarak etkilemektedir.

Kaynakça

Brenner N. and Nik Theodore (2002). "Cities and the Geographies of 'Actually Existing Neoliberalism'", Spaces of Neoliberalism içinde, (der) Neil Brenner and Nik Theodore, Blackwell Publishing, Oxford

Ercan, F. 1996. "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler:İstanbul", Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı:71

Erdut, T. 2005. "İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü" Çalışma ve Toplum Dergisi, 2005/3

Gülçubuk, B. 2002. "Küreselleşme Sürecinin Emek Piyasaları Üzerine Etkileri". TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası "Küreselleşme ve Türkiye Tarımı" Sempozyumu bildirisi (7-8 Ocak 2002) Ankara

Kelner, D. 2006. "Globalization and the Postmodern Turn" http://www.gseis.ucla.edu/courses/ed253a/dk/GLOBPM.htm

Keyder, Ç. 2005. "Dünya-Ekonomisi, Dünya-Sistemi, Küreselleşme" Voyvoda Caddesi Toplantıları 2004-2005; http://www.obarsiv.com/guncel_vct_0405_caglarkeyder.html

Phalane, M. 2002. "Globalisation, the Feminisation of Poverty and the Masculine Workplace", presented in CODESRIA's 10th Assembly, 8-12 December 2002, Uganda.

Petras, J. 1997. "The Process of Globalisation: The Role of the State and Multinational Corporations" http://www.aidc.org.za/?q=book/view/100

Riggs. F.W. 1998. "Globalization: Key Concepts" http://www2.hawaii.edu/~fredr/glocon.htm

Sandrasagra, M.J. 2000. "Globalisation Heightening Gender Inequalities", IPS, 10 Oct 2000. New York.

Sassen, S. 1998. "Urban Economies and Fading Distances", Megacities Lectures

Sassen, S. 2001. "The Global City: Strategic Site/New Frontier", Doubling Dublin Conference Paper

Tarcan, E. 2000. "Esnek İstihdamdaki Trend ve İşletmelerle Çalışanlar Üzerine Etkileri" Gazi Üniversitesi Iktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2. Cilt (2000). Sayı3. S:1-18

TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. 2007. "Türkiye'de Kadınların Çalışma Yaşamına Katımı ve Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gerçekleştirilen Çalışmalar" http://www.kssgm.gov.tr/istihdam.html

Wallerstein, I. 1999. "Globalization or The Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World-System" http://fbc.binghamton.edu/iwtrajws.htm

ULUSLARARASI BİR LOJİSTİK MERKEZ OLARAK İSTANBUL: FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Yrd. Doç. Dr. Dilek ÖZDEMİR DARBY
Yeditepe Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Özet

İstanbul'un içinde bulunduğu konum kendisine, Balkanlar, Karadeniz, Türki Cumhuriyetler ve Ortadoğu coğrafyası içinde lojistik merkez olma potansiyeli sunmaktadır. Ancak bu potansiyelin harekete geçirilebilmesi için merkezi yönetimin en üst kademesinden yerel yönetime kadar inen, bütüncül bir stratejiler dizgesi içinde bir yol haritası çizilmesi ve alınan kararların bu çerçevede oluşturulması gerekmektedir. Aksi takdirde hem yapılan/yapılması önerilen lojistik köy, liman ve havalimanı gibi yatırımlar boşa harcanmış olacak, hem yanlış yerseçim kararları kent için yanlış arazi kullanımlar yoluyla geri dönüşü olmayan zararlar doğuracak ve hem de İstanbul uluslararası ölçekte bir lojistik merkez olma fırsatını kaçırmış olacaktır. Bugün merkezi yönetimin İstanbul'un bir lojistik merkez olmasına yönelik bakış açısı bütüncü olmaktan uzaktır. Mekansal planlama kararlarının, üst ölçekli politikalarla ve stratejilerle desteklenmemesi, yasal ve yönetsel eksiklikler, kurumlararası koordinasyonsuzluk, İstanbul'un lojistik merkez olma kararının bölgesel ölçekte ele alınmaması, uygulamada önemli sorunlara yol açmaktadır.

1. Dünyada Lojistik Sektörünün Gelişimi ve Önemli Küresel Pazarlar

Lojistik, bir malın üreticiden alınarak en sondaki kullanıcıya kadar teslimi arasında geçen müşteri hizmetleri, taşımacılık, depolama, elleçleme, talep yönetimi ve sipariş yönetimi ve ambalajlamadır gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Destekleyici faaliyetler ise depo ve dağıtım merkezlerinin yerseçimi, dokümantasyon akışı, ürün/envanter akış, üretim planlama, satın alma, yedek parça ve satış sonrası hizmet/destek, geri dönüşüm, tersine lojistik, sigortalama ve gümrüklemedir (Gürdal, 2006: 11). Gerçek anlamda lojistik hizmetler veren bir firmanın bünyesinde 'ardışık ya da birbirine değen en az üç faaliyetin yapılması ve lojistik şemsiyesi içinde birden fazla faaliyetin yer alması' gerektiği belirtilmektedir (Gürdal, 2006: 11). Lojistik faaliyetlerin ve lojistik merkezlerin değerlendirilmesinde, üç ana faktör karşımıza çıkmaktadır: 1) konum (location), 2) akışlar (flows), 3) terminaller (terminals). Konum, bir kent ya da bölgedeki sosyo-ekonomik

aktiviteleri ve bunların yarattığı talebi gösterir. Herhangi bir yerdeki ekonomik yapı ne kadar güçlü ise, lojistik faaliyetlerin yoğunluğu o denli fazla olacaktır. Akışlar, malların ve/veya hizmetlerin kara, deniz, demiryolu ya da havayolu ile taşınmalarını ifade eder. Bir kentsel sistemdeki havaalanları ve limanlar, demiryolu istasyonları, depolama alanları, kargo köyleri vs ise terminallere örnek teşkil eder (Rodrigue ve diğ., 2006).

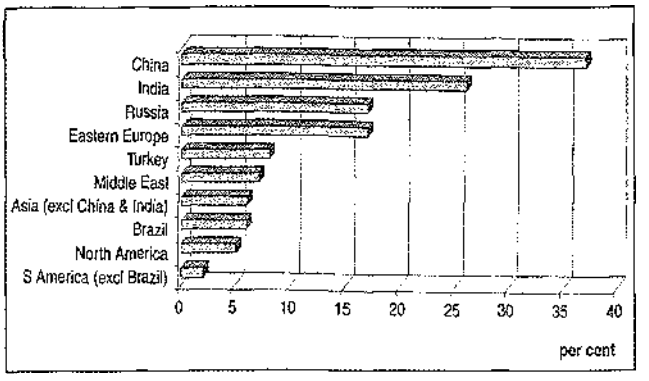
Lojistik sektörünün gelişiminde etkili olan küresel eğilimler: "1) küresel ticaret ve üretimdeki artış, 2) kitlesel tüketim malları yerine daha çok malın daha uzmanlaşmış yollarla kullanıcılara ulaştırılması, 3) dünyada hızlı teslimatın öneminin artması, 4) çevreyi korumaya yönelik politikaların üretim yöntemlerini biçimlendirmesi, 5) daha etkin organizasyon yöntemleri kullanılması, 6) iletişim ve ulaşım alanlarında yeni yasal düzenlemeler ve özelleştirme, 7) firmaların kendi ana uzmanlık alanlarında yoğunlaşarak, ulaştırma ile ilgili konularda dışarıdan hizmet alımları (outsourcing); 8) yeni iletişim teknolojileri (Wharton School, 2006).

Benzer şekilde Rushton ve Walker da (2007) da küresel ölçekte lojistik sektörünün öneminin artışının gerisindeki itici güçleri 1) küresel ticaretin artması, 2) imalat sektörünün düşük maliyetli üretim yapan ülkelere kayması, 3) küresel markalar ve perakendecilerin ortaya çıkışı, 4) iletişim ve üretim teknolojilerindeki gelişmeler, 5) stokların azaltılmaya çalışılması, 6) tüm sektörlerde bir konsolidasyona gidilmesi, ve 7) yeni lojistik ve tedarik zinciri hizmetleri olarak belirtmektedir (Rushton ve Walker, 2007,).

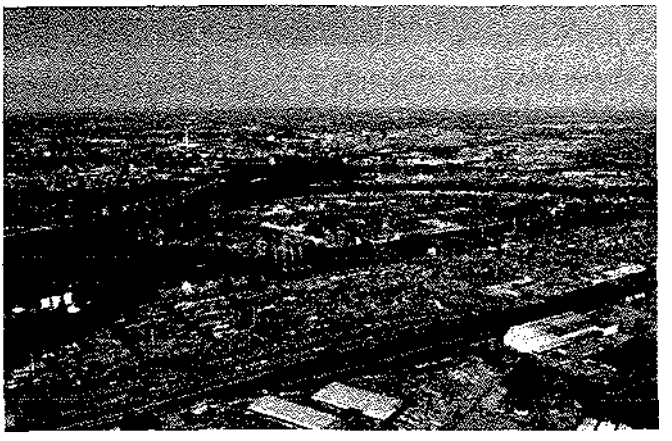
Her iki çalışmada da lojistik sektörünün gelişmesinde dünya ticaretindeki artış faktörünün öne çıktığı görülmektedir. Dünya ticareti 2005-2007 yılları arasında %6.2'den %7.3'e yükselmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin dünya ticareti içindeki payı 2005 yılında %31'e yükselmiştir. Bu 1950 yılından bu yana ulaşılan en yüksek orandır. 2005 yılı itibariyle Asya bölgesi ihracatta %14'lük bir büyüme gösterirken, Çin, Kore ve Singapur'da bu oran %20'nin üstüne çıkmıştır (Rushton ve Walker, 2007: 20).

Dünya ticaretindeki artışın gerisindeki en büyük etken ise, küreselleşmenin özellikle 1980'lerden sonra önemini arttırarak yayılmasıdır. Avrupa Birliği ve NAFTA gibi bölgesel oluşumlar dünya ticaretinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Küresel lojistik pazarının değeri 2006 yılı itibariyle 770.7 milyar Euro olarak tahmin edilmektedir (Rushton ve Walker, 2007: 16). Yeni gelişmekte olan Asya-Pasifik bölgesi bu pazarda 327.1 milyar Euro en büyük payın sahibidir. Bu oran toplam pazarın %42'si anlamına gelmektedir. Orta Doğu, Avrupa ve Afrika'dan oluşan bölgenin payı 230 milyar Euro ile %30; Amerika kıtasının payı 214 milyar Euro ile %28'dir (Rushton ve Walker, 2007: 17). 2006 yılında Avrupalı şirketler arasında yapılan bir araştırma gelişmekte olan en önemli pazarın Çin olduğunu ortaya koymuştur. Çin'in arkasından, sırasıyla, Hindistan, Rusya, Doğu Avrupa ve Türkiye gelmektedir (Rushton ve Walker, 2007: 10). (Bakınız Şekil 1).

Lojistik açıdan bakıldığında da dünya üzerindeki en büyük kapasiteli liman ve hava alanlarının büyük bir çoğunluğunun Asya pasifik bölgesinde toplandığı görülmektedir. 1970 sonrasında sanayinin ve üretim fonksiyonlarının yeniden yapılanarak Asya-Pasifik ülkelerine kayışı, buralarda yeni demiryolu, denizyolu lojistik terminallerinin kurulmasına yol açmıştır. Amerika Birleşik

Şekil 1.: Lojistik pazarında gelişme potansiyeli olan ülkeler (2006)
Kaynak: Rushton ve Walker (2007) International Logistics and Supply Chain Management, s.10.

Şekil 2.: Hamburg Limanı havadan görünüş
Kaynak: Hamburg Limanı resmi websitesi www.hafen-hamburg.de (erişim tarihi 02.11.2008)

Devletleri (ABD) konteynır elleçleme konusundaki üstünlüğünü, 2000'li yıllardan sonra Çin'e kaptırmıştır. 2005 yılı itibariyle dünya konteynır trafiğinin %49.9'unu Çin, Güneydoğu Asya ve diğer Uzakdoğu limanlarında elleçlenen konteynırlar oluşturmaktadır. 2005 yılı itibariyle dünyanın en büyük 20 limanından yedi tanesi Çin'de bulunmaktadır (TÜRKLİM, 2007: 30).

Avrupa limanlarında da Asya-Pasifik bölgesi kadar olmasa bile %4 oranında bir artış görülmüştür. 2006 yılı itibariyle Avrupa'nın en önemli limanı, 378 milyon tonluk yük elleçlenen Hollanda'nın Rotterdam limanıdır. İkinci sırada, 167 milyon ton ile Belçika'nın Anvers limanı gelmektedir. Üçüncü sırada Almanya'nın Hamburg limanı (134 milyon ton) (Bakınız Şekil 2), dördüncü sırada Fransa'nın Marsilya limanı (100 milyon ton), beşinci sırada Hollanda'nın Amsterdam limanı (84 milyon ton) gelmektedir (TÜRKLİM, 2007, Tablo 2.3, s. 31). Bu listede yer alan

limanların hepsi AB-15 ülkelerinde bulunmakta iken (Hollanda, Almanya, İngiltere, Fransa ve İspanya gibi), AB'nin yeni üyelerinden Romanya'nın Köstence limanının elleçlenen 57 milyon ton yük ile bu listede 9. sırada yer alması, özellikle giriş kapısı (gateway) konumundaki yeni üyelerin artan önemi ve rekabet gücünü göstermesi bakımından çok önemlidir.

1.1. Lojistik Merkezlerin Özellikleri

Lojistik Merkez kavramı, 30 yıldır gündemde olması nedeniyle yeni olmayan, ancak, akademik yazında çok değişik tanımlamalarla anılan bir olgudur. Lojistik merkez ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılan diğer kullanılan isimler şöyledir: "lojistik merkez (logistics centre), dağıtım merkezi (distribution centre), merkezî depo (central warehouse), kargo/ulaşım terminali (freight/transport terminal), ulaşım odağı (transport node), lojistik platform, kargo köyü (freight village), lojistik depo (logistics depot)" (Rimienė ve Grundey, 2007: 88). Lojistik merkez kavramı içinde hem coğrafi boyut, hem sunulan hizmetler ve hem de ulaşım modlarında değişim ifade edilmektedir. Lojistik merkezler çoğunlukla, hizmet verdikleri coğrafi büyüklüğe göre, uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel olarak sınıflandırılabilirler (Rimienė ve Grundey, 2007).

Avrupa Kargo Köyleri Birliği 'Europlatforms'[1] 2004 yılı raporunda "lojistik merkez"leri ulusal ve uluslararası ölçekte ulaştırmanın sağlandığı, lojistik faaliyetlerin ve dağıtım işlerinin yapıldığı özel olarak tasarlanmış alanlar olarak tanımlamaktadır (Europlatforms EEIG, 2004: 3). Bu merkezlere, kara, hava, deniz, iç suyolları ve demiryolları tarafından ulaşım sağlanması çok önemlidir. Bu tür alanlar çoğunlukla tarafsız bir kuruluş (bir kamu-özel sektör ortaklığı) tarafından yönetilmekte olup, en gelişmiş teknolojilere sahip donanımların olduğu altyapılarda hizmet verilmektedir. Lojistik merkezlerin başarılı olabilmesi için kara, demir ve denizyolları bağlantılarına ve dağıtım odaklarına (limanlar, havalimanları) yakın olmaları lazımdır. Bu alanlarda gümrük, bankalar, sigorta şirketleri, ofisler, depo alanları ve diğer servisler olmalıdır (Europlatforms EEIG, 2004: 7-8).

Avrupa komisyonu tarafından 2000 yılındaki Dördüncü Çerçeve programı tarafından desteklenen ve dokuz ülkedeki[2] çeşitli lojistik merkezlerde bulunan 140 kuruluş arasında yürütülen bir araştırma projesinin sonuçlarına göre, lojistik merkezlerde yer seçen ulaştırmacılık firmalarının yaptıkları ciro, bu merkezlerin dışında konumlanmış firmalardan daha yüksek olmaktadır. Bu merkezlerde çeşitli dallarda hizmet verebilen çok büyük depolama alanları bulunmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, kentlerin çeperlerinde dağınık olarak yer alan bir kaç küçük lojistik alandan çok, bütün ulaştırma ve lojistik faaliyetlerin tek bir elden yürütüldüğü büyük bir odak noktası oluşmanın daha etkin olduğu saptanmıştır (Europlatforms EEIG, 2004: 16).

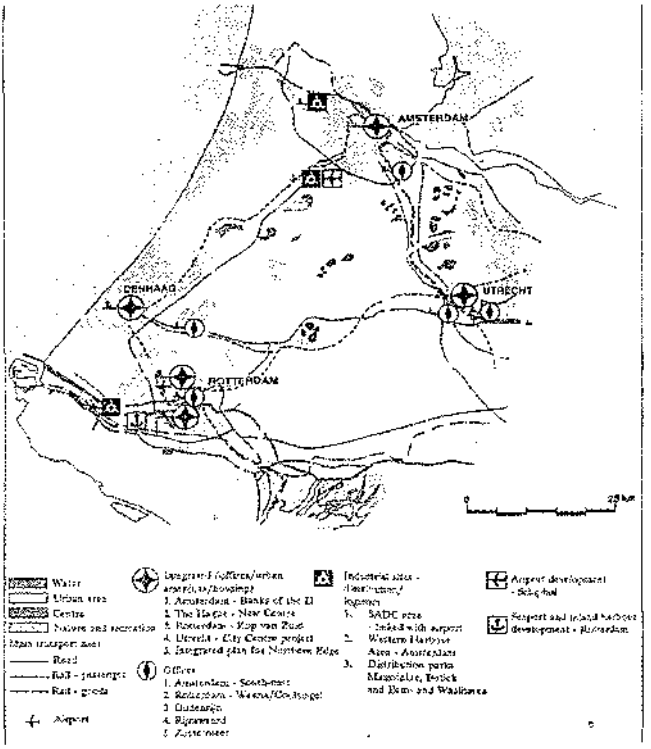
[1] Bu birliğe üye ülkeler şunlardır: İtalya, Fransa, İspanya, Danimarka, Almanya, Portekiz, Lüksemburg, Yunanistan, Polonya.

[2] İtalya, Fransa, İspanya, Danimarka, Almanya, Portekiz, Lüksemburg, Yunanistan, Polonya.

1.2. Rotterdam Limanı

Lojistik ile ilgili çalışan birçok uzmanın bugün en başarılı örneklerden biri olarak gösterdiği Rotterdam Limanını ve bunun gerisindeki büyük lojistik altyapı ve faaliyetleri incelemeye başlamadan önce, Hollanda'daki kentsel sistemi anlamak gerekmektedir. Bu bize, Rotterdam kentinin üstlendiği rol ile İstanbul'a yüklenmek istenen lojistik merkez rolü arasında daha gerçekçi bir karşılaştırma yapma olanağı sağlayacaktır.

Hollanda'nın 2006 yılı nüfusu 16.3 milyon kişidir ve bunun yaklaşık %41'lik bölümü 6.7 milyonluk bir kentsel sistem olan Randstad'da yaşamaktadır. Randstad çok merkezli bir bölge olup, her biri kendi içinde farklı işlevler yüklenmiş olan dört büyük kent ve nüfusları 50,000 ile 100,000 arasında değişen irili ufaklı birçok kentten oluşmaktadır. Amsterdam ülkenin başkentidir. Kültür, turizm ve finans merkezi olan kentte borsa ve diğer tüm finansal kurumlar, şirketlerin genel müdürlükleri yer seçmişlerdir. Rotterdam, Avrupa'nın en büyük limanı olup, dünya çapında bir lojistik merkezdir. The Hague (Den Haag), idari merkez olup yönetim ile ilgili hem ulusal hem de uluslararası kuruluşlar buradadır. Utrecht kenti ise, karayolları, demiryolları ve akarsuların kesişim noktasında olmanın verdiği avantajlı konumdan ötürü ve lojistik, ağır sanayi ve hiz-

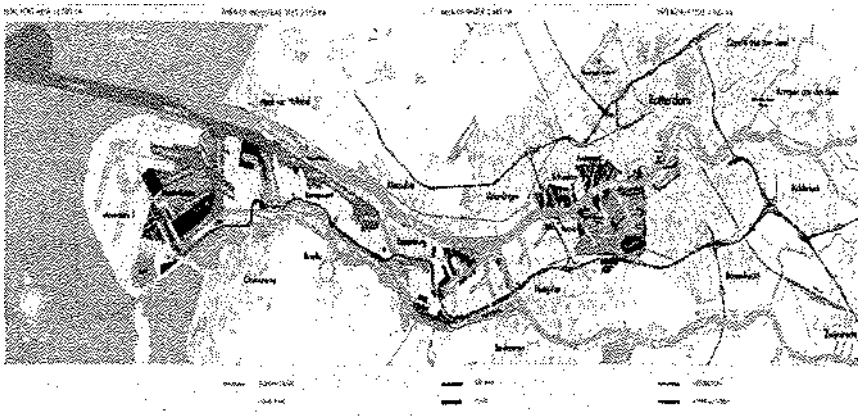
Şekil 3.: Randstad bölgesi ve burada yer alan önemli projeler

Kaynak: Priemus, H. (1994) 'Planning the Randstad: between economic growth and sustainability', Urban Studies, 31(3), şekil 5, sayfa 522.

met sektörlerinde uzmanlaşmıştır (Randstad Holland in Europe, 2007). Bu dört büyük kentin oluşturduğu kentsel sistem, bir dizi küçük kentin çevrelemekte olduğu sistemin ortasında yer alan ve tarımsal alan, seralar, ormanlardan oluşan büyük bir yeşil alan (Green Heart) etrafında konumlanmaktadırlar (Bakınız Şekil 3).

Bu nedenle global ölçekte bir merkez olarak Rotterdam limanı, çok merkezli Randstad bölgesi içinde değerlendirilmelidir. Randstad'da bulunan kentler arasındaki fonksiyonel uzmanlaşma, bölgeye ulaşım, sanayi, turizm, hizmetler, konut ve rekreasyon fonksiyonlarının birbirlerini yok etmeden bölge içinde varlık gösterebilme olanağını sunmaktadır. Bu durum bugün İstanbul'da sahip olmadığımız bir avantajdır. Ayrıca, Hollanda'nın büyük bir bölümünün deniz seviyesinin altında olması nedeniyle, bataklık alanların ıslah edilmesi yolu ile kentsel arsa/tarımsal arazi elde edilmektedir. Bu alanlar merkezi ya da yerel yönetimin sahipliğinde olduğundan Türkiye'de olduğu gibi karmaşık mülkiyet yapılarından doğan yasal sorunlar bulunmamaktadır. Son olarak, Hollanda'da depremsellik tehdidi yoktur. Bu durum bizim İstanbul'un planlaması esnasında sahip olmadığımız bir esneklik sunmaktadır.

Rotterdam limanı büyüklük olarak 10.500 hektar olup, liman ülke içine ve Avrupa'ya önemli suyolları, demiryolları ve karayolları ile bağlıdır. Limandaki sanayi alanlarının büyüklüğü 5,100 hektar olup 1,500 km uzunluğunda boru hattı vardır. Limanın uzunluğu 40 km olup, üzerindeki rıhtımların uzunluğu 74 km.dir. Alanda 103 gezer köprülü vinç, demiryolu terminallerinde kullanılan 11 konteynır vinci, 159 çok-amaçlı vinç, dökme yükler için 58 vinç, 25 dubalı vinç bulunmaktadır. Limanda 28,4 milyon m^3'lük sıvı depolama alanı olup, 88 tane çeşitli amaçlar için kullanılabilen terminal bulunmaktadır (Rotterdam Port Statistics, 2007). 2000 yılına kadar dünyanın en büyük limanı olan Rotterdam limanı, Asya-Pasifik bölgesinde yeni açılan limanların ardından listedeki yerini biraz daha altlara kaydırmasına rağmen hala Avrupa'daki en büyük limandır.

Şekil 4.: Rotterdam Limanı

Kaynak: Rotterdam Port Statistics, 2007
(www.portofrotterdam.com/mmfiles/port_statiestics_2007_tcm26-48060_pdf) (erişim tarihi 02.11.2008)

2. Türkiye'de Lojistik Sektörü ve Sorunları

Ülkemizde lojistik sektörü giderek artan bir hızla gelişmektedir. Sektör Türkiye'de 2007 yılı itibariyle %20 oranında büyüyerek lojistik pazarından 15 milyar dolarlık pay almıştır. Büyük şirketler büyüme paylarını da büyüklükleri paralelinde arttırmışlardır. Türkiye'nin lojistik sektörünün 2008 yılında da %20 oranında büyümesi beklenmektedir (Varlık, 2007). Sektördeki şirket birleşmelerinin yanı sıra, yabancı sermayeli gayrimenkul ve fon yönetimi şirketleri de lojistik sektöründe faaliyetlere ilgi göstermeye başlamışlardır. Bu durum sektörün büyüme hızı ve yüksek kar oranları ile ilişkilidir. Örneğin Uluslararası Nakliyeciler Derneği (UND) tarafından kurulan ve Akdeniz'in en büyük, dünyanın ise ilk dört büyük ro-ro işletmecisi kabul edilen UN RO-RO firması firması 2007 yılının Eylül ayında %97'si Amerikan menşeli fon kuruluşu 'Kohlberg Kravis Roberts (KKR)' tarafından 910 milyon Euro karşılığında satın alınmıştır. Şirketin satış bedelinin (1.3 milyar dolar) Türkiye'de bir firmanın satışı için şu ana kadar verilmiş olan en büyük fiyat olmuştur (Turkish Daily News, 2007).

Türkiye'deki gelişmekte olan lojistik pazarına olan ilgi sadece satın almalarla değil, yabancı gayrimenkul değerlendirme şirketlerinin Türkiye'de lojistik merkezler kurmaya ilişkin yatırım kararlarında da kendini göstermektedir. Piyasa değeri 7.2 milyar Euro olan ve Avustralya'nın en büyük endüstriyel gayrimenkul yatırım fonu şirketi olarak kabul edilen Goodman firması iki sene gibi kısa vadede 300 milyon Euro tutarında yatırım yaparak lojistik merkezler (İzmit, Bursa, Gebze, Orhanlı ve İstanbul Hadımköy) kurmak amacıyla Türkiye'de faaliyete geçmiştir (Güven, 2007). Bu gelişmeler, kendi iç pazarları uzun zaman önce tıkanmış olan yabancı yatırımcılar açısından yükselmekte olan yeni bir pazar olarak Türkiye'nin önemini göstermektedir. Ancak iç pazardaki bu büyümeye rağmen, altyapı ve yatırım yetersizlikleri, önemli işletme sorunlarına yol açmaktadır.

2.1. Türkiye'deki Ulaştırma Sektörü Sorunlarının Lojistik Faaliyetlere Etkileri

Türkiye'deki taşımacılık türleri içinde en gelişmiş olanı karayolu taşımacılığıdır. Türkiye'de ulaştırma sektörü ağırlıklı olarak karayolu odaklı olmasına rağmen sermayesi yetersiz olup ve mevzuat sorunları tam anlamıyla çözülmemiştir. Katma değer yaratıcı hizmetler verilememektedir (TÜSİAD, 2007: 240-241). Karayolu taşımacılığı diğer ulaştırma modları ile bir bütün olacak şekilde tasarlanmadığı için, çok-modlu (multimodal) taşımacılığa yönelik planlamalar yoktur. Sektörde birçok sorumlu kurum ve kuruluş vardır. Merkezi yönetimin karar alma süreç ve mekanizmalarında sivil toplum kuruluşları temsil edilmemektedirler (TÜSİAD, 2007: 241). Türkiye'nin karayolu taşımacığındaki güçlü ve yetkin olduğu noktalar ise Türkiye'nin uluslararası karayolu taşımacılığında kullandığı filonun hem sayı olarak büyük hem de yaş olarak ise genç olmasıdır (TÜSİAD, 2007: 244). TÜSİAD raporu Türkiye'nin karayolundaki üstünlüğünü diğer taşımacılık modları ile rekabet etmesi değil, bütünleştirilerek çok-modlu (multimodal) taşımacılığa geçildiğinde Türkiye'nin bir önemli bir lojistik merkez konumuna gelebileceğini ve hatta bu yolla on yıl gibi kısa bir sürede 100 milyar dolara yakın gelir elde etmenin mümkün olduğunu belirtmektedir (TÜSİAD, 2007: 244). Ancak bunun için uluslararası, ulusal ve yerel yönetimler kademelerinde bir dizi önlemler alınması gereklidir. Tüm ulaştırma modları arasında daha bütünleşik stratejik planlar yapılmalıdır.

Ulaştırma sektöründeki kurumlar tarafından yayınlanan araştırma raporlarında lojistik sektörünün altyapı sorunlarının büyük bir kısmının hantal bürokrasi yüzünden hızlı ve etkin çalışamayan gümrükler, terminallerdeki işletme sorunlarından kaynaklandığını göstermektedir. Benzer şekilde, havayolları sektör temsilcileri de eğer gümrüklerdeki sorunlar çözülmezse, Türkiye'nin hiç bir şekilde uluslararası bir hava kargo merkezi olmasının mümkün olmadığını belirtmektedirler[3]. Türkiye'deki havayolu ulaştırmasının en önemli sorunlarından biri teknik altyapı yetersizlikleridir. Bugün Türkiye çapında uluslararası uçakların iniş yapabildiği sadece 10 havaalanı olup, bunlardan sadece 6 tanesi büyük yolcu uçaklarına hizmet verebilmektedir (TÜSİAD, 2007: 257). Ayrıca, Türkiye'de hava kargo taşımacılığı ile konular Sivil Havacılık Dairesi'nin yetki ve sorumluluk alanı içinde olup hava kargo ile ilgilenen başka bir merkezi yönetim birimi yoktur. Oysa hava kargo taşımacılığı faaliyet olarak Sivil Havacılık ile birebir ilintili bir konu değildir ve bu durum önemli uygulama sorunları yaratmaktadır[4].

Demiryollarında yatırım yetersizliği ve buna bağlı sorunlar en önemli sırada gelmektedir. Demiryollarında entegrasyon sağlanamadığı için hızlı mal aktarımı yapılamamaktadır. Bu nedenle demiryollarının gelişimine daha fazla ağırlık verilerek, birbirine kombine olacak şekilde demiryolu ağının geliştirilmesi, yenilenmesi ve kalitenin arttırılması gerekmektedir. Ayrıca, tek hatlı demiryolları hızlı taşımacılık yapılmasına engel oluşturmaktadır. Vagon ve lokomotif sayılarındaki yetersizlik hizmet sunumu esnasında maliyetlerin yükselmesine yol açmaktadır (Orhan, 2003: 103; TÜSİAD, 2007: 247). Benzer şekilde İstanbul Ticaret Odası (İTO) tarafından yaptırılan araştırma sonuçlarına göre demiryollarında en önemli üç sorun demiryolu ağının yetersizliği ve modernizasyon eksikliği (%94.7), demiryollarındaki yönetim sorunları (%56) ve vagon temini (%52.6) olarak belirtilmiştir (Gürdal, 2006: 103). Türkiye'de demiryollarının gelişimi sanayileşme hızı paralel ilerleyememiş ve TCDD gelişime ayak uydurmakta geç kalmıştır (TÜSİAD, 2007: 247). Dolayısıyla TCDD hem organizasyon olarak geri kalmış hem kendisi bir tekel konumuna gelerek serbest piyasa koşullarında hizmet veremez olmuştur. Bunun en dramatik örneği, Erdemir demir-çelik işletmelerine bağlı 19 demir yatağı olmasına rağmen TCDD'deki yüksek fiyatlar nedeniyle Brezilya'dan daha düşük fiyatla demir getirtilmesidir (TÜSİAD, 2007: 248). Ayrıca Alsancak, Haydarpaşa ve Mersin gibi ihracat yapılan büyük limanların demiryolu bağlantılarının zayıflığı yüzünden bu liman sahalarına yakın yerleşim yerlerinde günlük işe-gidiş geliş trafik ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen sıkışıklıklar bulunmaktadır (TÜSİAD, 2007: 248-249).

Denizyolu taşımacılığımızdaki en önemli sorunların başında konuya ilişkin etkin politika ve stratejilerin olmayışı, ilgili birçok kurum ve kuruluşun oluşu ancak bunlar arasında bir koordinasyon ve iletişimin bulunmayışı gelmektedir (TÜSİAD, 2007). TÜSİAD'ın bu görüşü ile tümüyle örtüşen bir diğer değerlendirme 'Türkiye Liman İşletmecileri Derneği' TÜRKLİM'in Türk Limancılık Sektörü Raporu'nda (TÜRKLİM, 2007: 63) belirtilmiştir. TÜRKLİM ülkemizdeki limanların idaresi ve yönetimi konusunda yetkili olan kurumları aşağıdaki şekilde sıralayarak

[3] 'Atatürk Havalimanı Avrupa'da tırmanışta' 09.01.2007 www.utikad.org.tr/HABERLER/yazdir.asp?haber=279 (erişim tarihi 20/10/2007)

[4] Hava kargo taşımacılığında faaliyet gösteren Reibel Taşımacılık genel müdürü ile yapılan görüşmede edinilen bilgi

bu kurumların arasında uygulamada görüş ayrılıkları, yetki çatışmaları ve koordinasyon eksikliğinden kaynaklanan gecikmeler olduğunu bildirmiştir. TÜRKLİM'in limanlarımızın güçlü ve zayıf yönlerine yönelik olarak yapmış olduğu çalışmanın ana başlıkları da TÜSİAD raporunda belirlenen sorunlarla örtüşür niteliktedir. Buna göre TÜRKLİM limanlarımızda yedi temel sorun alanı şunlardır: "idari yapı ve mevzuat, fiyatlandırma, imaj, operasyon, altyapı, insan kaynakları, ve finansman" (TÜRKLİM, 2007: 104-105). Bu sorunlar içinde belki de en önemlilerinden birisi limanlarımızda kabotaj taşımacılığına ilişkin düzenlemelerin olmayışıdır. Bu nedenle gümrük mevzuatında yapılacak olan düzenleme ile konteynır limanlarımızda kabotaj yüklerine hizmet verilmesi sağlanması gerekmektedir (TÜRKLİM, 2007: 106).

Türkiye limanları Doğu Akdeniz ve Karadeniz denizcilik hatlarında stratejik konumlarda yer almakta ve Doğu-Batı ve Kuzey-Güney yönlü uluslararası ulaştırma koridorlarının kesişim noktasında bulunmaktadır. Türkiye'nin her bir bölgesinde bulunan limanları farklı ulaştırma ağlarına hizmet verebilecek konumda olmalarına rağmen bu konuda bir uygulama yoktur. Akdeniz ve Ege bölgesindeki limanlar, Akdeniz'den geçen Asya-Avrupa ana denizcilik hattı üzerindeki gemileri çekebilecek konumdadır. Özellikle Akdeniz bölgesinde bulunan limanlarımız Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerine ana denizcilik hattından gelen yüklerin iletilmesinde aktarma/transit limanı işlevi görebilirler (TÜRKLİM, 2007: 55). Türkiye'de limanlar, bir yük türünde uzmanlaşmış olmaktan ziyade birçok farklı yük türüne hizmet verebilecek farklı ekipmana sahiptir. Bu durum ise dünyadaki uzmanlaşma eğilimine ters düşmektedir (TÜRKLİM, 2007: 54).

Avrupa Birliği tarafından oluşturulan Trans-Avrupa (TENs) ve Pan-Avrupa ulaştırma koridorlarının Türkiye bağlantılı olup, bu yolların Doğu'ya uzatılması Marmara bölgesindeki limanların önemini arttıracaktır (TÜRKLİM, 2007). Pan-Avrupa ulaştırma sisteminin temelini oluşturan ulaşım koridorlarından Türkiye ile ilgili olanlar şöyledir:

4. koridor: Berlin-Nürnberg-Prag-Budapeşte-Köstence-Selanik-İstanbul

8. koridor: Durres-Tiran-Üsküp-Sofya-Varna (denizyoluyla İstanbul)

10. koridor: Salzburg-Ljubljana- Zagreb-Belgrat-Nis-Üsküp-Veles-Selanik

Berlin-Prag-Budapeşte karayolu üzerinden, bir kolu Köstence'ye, diğer kolu Selanik ve İstanbul'a bağlanan 4. Koridor, Türkiye'nin güzergah ülkesi olarak yer aldığı tek Pan-Avrupa Ulaştırma Koridoru olarak önemlidir. Berlin-İstanbul arasındaki 4. Koridor ile Sofya'da kesişen 8. Koridor, Türkiye'nin, Yunanistan'dan geçmeden, Makedonya-Arnavutluk ve İtalya'nın Adriyatik Limanları ile bağlantısını sağlayan tek güzergah olarak stratejik bir öneme sahiptir[5]. Ayrıca, denize kıyısı olmayan Orta Asya ülkelerinin Avrupa ile yaptığı ticaret yoluyla Karadeniz'in önemi artmış bu da buradaki limanlarımızın önemini arttırmıştır. Ancak, TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru) kapsamında Karadeniz'deki limanlarımızdan yeterince faydalanılamamakta ve yükler çoğunlukla Ukrayna ve Romanya limanları yoluyla Gürcistan limanlarına ulaştırılmaktadır (TÜRKLİM, 2007: 55).

[5] http://www.sedefed.org/default.aspx?pid=55043&nid=44623 (erişim tarihi 01.04.2008)

Son yıllarda Karadeniz'e kıyısı olan Romanya'nın Köstence limanı ise Avrupa'ya mal sevkiyatında en çok kullanılan liman olarak yükselişe geçmiştir. Köstence limanının ardından gelişme hızı olarak Karadeniz'e kıyısı bulunan Polonya, Rusya, Ukrayna gibi ülkelerin limanları gelmektedir. Odessa ve Gdansk gibi limanlar Avrupa'ya 'giriş kapısı' (gateway) olarak görevi yapmakta ve Doğu Avrupa'nın değişen ekonomik coğrafyasını yansıtmaktadırlar (King Sturge, 2007: 34). Bu liste içinde İzmir ve Ambarlı limanlarının yer almaması, limanlarımızda sözü edilen işletme ve verimsizlik sorunlarının somut kanıtıdır.

Gümrük mevzuatına ilişkin sorunlar hem bu araştırma projesi kapsamında yapılan anket ve mülakatlarda hem de konuya ilişkin çeşitli kuruluşların (Gürdal, 2006; TÜSİAD, 2007; TÜRKLİM 2007) yaptığı çalışmalarda üzerinde durulan en önemli konulardan birisidir. Bu nedenle gümrük mevzuatının sadeleştirilerek, kesintisiz hizmet verilmesinin sağlanması sektör temsilcileri tarafından önerilmektedir. Türkiye üzerinden yapılan transit taşımacılıkta gümrük mevzuatının yarattığı sorunlar, transit olarak geçmekte olan malların kontrol edilmeleri zorunluluğu (ya da mevzuatın gümrük kontrol memurları tarafından bu şekilde yorumlanıyor oluşu) liman ve havalimanlarımızda bizim rekabet gücümüzü zayıflatan en önemli engellerden biridir.

3. İstanbul'daki Ulaşım Altyapısı ve Lojistik Faaliyetlere Yönelik Mevcut Durum Değerlendirmesi

3. 1. İstanbul'daki Ulaşım Odakları/Terminaller ve Altyapı Sorunları

Havalimanları: Atatürk Hava Limanı (AHL) transit taşımacılık konusunda Orta Asya ve Orta Doğu'ya yönelik bir aktarma havaalanı olma potansiyeli taşımaktadır. Türkiye'nin kargo merkezi Atatürk Havalimanıdır ve buradaki kargo terminalinin altyapısı çok yetersizdir (Orhan, 2003: 105). Bu bulgular İTO'nun araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Araştırmada, havalimanlarındaki bürokrasi (%90.5), işleyişi yavaşlatan gümrükleme prosedürleri (%81) ve kargo terminallerindeki yetersizlikler (%66.7) gibi fiziki altyapı ve yönetim sorunları vurgulanmıştır (Gürdal, 2006, 103-4). Bu durum düzeltilirse, İstanbul AHL, sadece Türkiye için değil, içinde bulunduğu coğrafyadaki diğer ülkelere de bir giriş kapısı olarak görev yapabilecektir (Orhan, 2003: 105).

Sabiha Gökçen Havalimanı (SGH) ise kurulduğundan bu yana kapasitesinin altında faaliyet göstermektedir. Türkiye de dahil olmak üzere, tüm dünyada hava kargolarının yaklaşık 2/3'si yolcu uçakları ile taşınmaktadır. Bu yüzden, British Airways, Air France ya da Lufthansa gibi büyük havayolu şirketleri seferlerini SGH'na kaydırmadıkları takdirde, SGH'nın tam kapasite ile çalışacağını söylemek zordur. Öte yandan, bu büyük havayolu şirketlerinin SGH'na inmeye ikna etmenin zor olacağı, bu nedenle de AHL'nin İstanbul'daki en önemli hava kargo merkezi olarak kalmaya devam edeceği belirtilmektedir (UTİKAD, 2007).

İstanbul için yapılan üst ölçekli plan çalışmalarında Sabiha Gökçen Havalimanın tam kapasite ile çalışacağına ve Atatürk Havalimanı'na rakip değil, ancak eşit önemde bir havalimanı olarak faaliyet göstereceğine ilişkin değerlendirmeler/beklentiler bulunmaktadır. Ayrıca, Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda İstanbul'a üçüncü bir havalimanı önerisi de yer almaktadır. Ancak bu beklentilerin, uygulamada karşılık bulması şu sebeplerle zor görünmektedir.

SGH'nın hava kargo merkezi olabilmesi için:

a) AHL ve SGH arasındaki erişilebilirliğin artması,

b) büyük kargo taşıyıcılarının (DHL gibi) SGH'ye çekilmelerinin sağlanması,

c) Avrupa yakasında konumlanmış kargo acenteleri ve müşterilerin SGH'nı kullanmaları yönünde teşvik etmenin yararı olabileceğini düşünmektedirler (UTİKAD, 2007).

Şu anda iptal edilmiş olan İstanbul Çevre Düzeni Planında önerilen AHL'nin kargo tesislerinin genişletilmesi, iki hava limanı arasında koordinasyonun sağlanması gibi öneriler son derece gerçekçidir. Ancak, tüm eksiklikler ve uygulama sorunlarına rağmen hala AHL en önemli hava kargo merkezi olarak işlev görmektedir ve Atatürk Havalimanı dışında yeni hava limanlarının tam kapasite ile kullanılan kargo üsleri olabilmeleri için, başka birçok koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu yüzden yatırım kararlarında mevcut eğilimler ve pratikteki uygulamalara bakmak gereklidir. Her ne kadar Devlet Planlama Teşkilatı'nın 9. Kalkınma Planı'nda İstanbul için üçüncü bir havalimanı öneriliyorsa da hava kargo taşımacılığında faaliyet gösteren firmaların lojistik operasyon müdürleri ile yapılan görüşmeler, Sabiha Gökçen Havalimanı bile kapasitesinin altında çalışıyorken İstanbul ili sınırları içinde üçüncü bir havalimanın verimli olarak çalışmasının mümkün olmayacağının işaretlerini vermektedir.

Limanlar: İstanbul'da Ambarlı, Haydarpaşa, Zeyport, Salıpazarı ve Pendik limanı olmak üzere beş liman bulunmaktadır. Bunlardan Pendik limanı ro-ro taşımacılığı için kullanılan özel bir limandır. Salıpazarı limanı yolcu limanıdır. Burada ticari aktivite olarak Rusya ve Ukrayna'dan kruvaziyerler ile gelen turistlerin yaptığı 'bavul ticareti' olarak adlandırılan ticaret yapılmaktadır. Son yıllarda Rusya bavul ticaretine destek vermese de Ukrayna İstanbul'daki küçük ve orta ölçekli üreticiler için şu anda önemli bir pazar konumundadır. Haydarpaşa Limanının işletmesi TCDD eliyle yapılmaktadır.

Haydarpaşa ve Ambarlı limanlarını karşılaştırmalı olarak incelediği çalışmasında Oğuztimur (2007) şu sonuçlara ulaşmıştır: 1996 yılında kurulan Ambarlı limanı bugün Türkiye'nin en büyük konteynır limanıdır. Türk limanları arasında konteynır elleçlenmesi açısından payı %30'dur. Haydarpaşa limanın merkezi yönetime bağlı yapısından kaynaklanan hantallık, liman gerisindeki gelişme alanının zaten yapılaşmış olmasından kaynaklanan sıkışıklık, demiryolu bağlantısının yetersiz oluşu limanın mevcut konumundaki faaliyetlerini gün geçtikçe güçleştirmektedir (Oğuztimur, 2007: 663-664). Oğuztimur'a göre Haydarpaşa limanının mevcut konumunda daha fazla faaliyet göstermesi olanaklı görünmemektedir, bu yüzden İBB'nin önerdeği yeni yere taşınması gerekmektedir. Ambarlı limanı ise kısa vadede demiryolu bağlantısına kavuşturularak kamyon trafiği azaltılmalı, depolama alanları genişletilmeli, konteynırlar için yeni rıhtımlar açılmalı, liman depreme dayanıklı olacak şekilde güçlendirilmelidir. Uzun vadede ise, Ambarlı limanı ve çevresi yerel yönetim ve diğer ilgili kurumlarla birlikte bölgesel kalkınmada bir ateşleyici olacak şekilde planlanmalıdır (Oğuztimur, 2007: 663).

Türkiye'deki konteynır elleçlemesindeki artış %20 civarında olup bu artış dünya ortalamasından iki kat fazladır (Oğuztimur, 2007: 661). Ancak Avrupa'nın konteynır trafiği açısından en büyük limanları listesinde 15. sırada bulunan Ambarlı limanı, Avrupa'nın en hızlı büyüyen 20 limanı arasında yer bulunmamaktadır. Bu listenin baş sıralarında Romanya'nın Köstence, Polonya'nın Gdansk ve Rusya'nın Kaliningrad limanları gelmektedir (King Sturge, 2007).

4. İstanbul'da Faaliyet Gösteren Türk ve Yabancı Lojistik Firmalarıyla Yapılan Anket ve Mülakatların Değerlendirilmesi

4. 1. Anket ve Değerlendirme Yöntemi

Araştırma projesi çerçevesinde İstanbul'da faaliyet gösteren Türk ve yabancı firmalarla toplam 72 anket yapılmıştır. Ayrıca bu firmaların sektörü temsilcileri konumunda olan üst düzey yöneticileri ile (yaklaşık 20 firma) derinlemesine görüşmeler yapılmış ve anket sorularında sözü geçen ana temalar üzerinde daha kapsamlı ve derinlemesine bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Anket sorularının bazıları evet/hayır olarak cevaplandırılacak olup, kalan soruların 1 ile 5 arasında değişen bir önem skalasında (1= önemsiz/etkisiz, 2= çok az önemli, 3) kısmen önemli, 4)önemli, 5) çok önemli) değerlendirilmesi istenmiştir. Ankete katılan lojistik firmalarının yeni lojistik merkez ve liman önerilerini öğrenebilmek için açık uçlu sorular sorulmuştur. Anket sonuçları SPSS programında sorulan soruların niteliğine uygun olan istatistik yöntemler kullanılarak çözümlenmiş ve sonuçlar tablo ya da grafik haline getirilmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen firmalar Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenler Derneği (UTİKAD) üyeleri firmalar ile gerçekleştirilmiştir. UTİKAD'ın 337 üyesi bulunmaktadır. Anket yapılan 72 firma, %21'lik bir örneklem alanını temsil etmektedir. Bu çalışma kapsamında firmalarla yapılan görüşmelere ek olarak sektöre ilişkin sorunları saptayabilmek amacıyla UTİKAD Genel Müdürü, UTİKAD Yönetim Kurulu Başkanı ve üç başkan yardımcısı ile görüşülmüştür. Ayrıca Uluslararası Nakliyeciler Derneği'nin (UND) genel sekreteri ile anket ve mülakat yapılmıştır. UTİKAD'ın üyelerinin bir kısmı aynı zamanda UND üyesi firmalardır, ancak, bu çalışmanın ağırlıklı olarak UTİKAD üyesi olan lojistik ve taşımacılık firmaları ile gerçekleştirilmiştir.[6]

4.2. Ankete Katılan Şirketlere İlişkin Bilgiler: Çalışan sayısı, kuruluş yılı, lojistik faaliyetler ve hizmet verilen sektörler

Türkiye'de faaliyet gösteren lojistik firmaların sayısına ilişkin, kayıtlara dayalı bir sonuç belirtmek kesin bir sayı belirtmek zor olmaktadır. Bunun sebebi lojistik hizmetler içinde aynı zamanda taşımacılık da bulunmasıdır. Firmalar kendilerini lojistik firması olarak tanımladıklarında yaptıkları faaliyet sadece taşımacılık olabilmekte ya da kendilerini taşımacı olarak nitelendiren firmalar aslında lojistik hizmetler de veriyor olabilmektedirler. Oysa çalışmanın başında da belirtildiği üzere, firmanın lojistik firması sayılabilmesi için birbiri ile ardışık olarak üç hizmetin (örneğin, depolama, taşıma ve dağıtım) bir arada veriyor olması gerekmektedir. Ancak bu hassas ayırım çoğu firma tarafından bilinmediği ya da kurumlar istatistik amaçlı kayıtlarını oluştururken bu noktaya dikkat etmedikleri için Türkiye'de faaliyet gösteren lojistik firmaların sayısına ilişkin sektör temsilcilerinin verdiği tahmini rakamlar dışında bir kesin bir sayı söylemek mümkün değildir. Buna göre Türkiye'de ortalama 250-300 civarında lojistik firması bulunmaktadır[7]. Benzer

---

[6] UTİKAD ve UND, FIATA (Uluslararası Taşıma İşleri Organizatörleri Dernekleri Federasyonu) kuruluşunun Türkiye temsilcisidirler. FIATA küresel ölçekte taşımacılık endüstrisinin en büyük sivil toplum kuruluşudur. Bu niteliğinden dolayı Birleşmiş Milletler tarafından 'Danışman Kuruluş' statüsü verilmiştir (UTİKAD, 2002: 2).

[7] CEVA Lojistik Operasyonlar müdürü Turhan Özen ile yapılan görüşme (Kasım, 2007)

şekilde (Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenler Derneği) UTİKAD genel sekreteri Müjdat Mandal ile yapılan görüşme sonucunda elde edilen bilgilere göre, lojistik hizmet veren firma sayısı 300-350 civarındadır.

Araştırma projesi kapsamında 72 firma ile anket yapılmıştır. Anketi yanıtlayan firmaların yarıya yakını (%44) 1990-1999 yılları arasında kurulmuştur. Öte yandan 2000 yılından sonra kurulmuş olan firmaların oranının %27.8 olduğu göz önüne alınacak olursa, 2000 yılından bu yana geçen sekiz yılda lojistik firmalarındaki hızlı artış sektörün önemi ortaya çıkmaktadır. Buna göre faaliyet gösteren lojistik firmaların %72.2'ü 1990 yılından sonra kurulmuş olup, aralarında 20 yıldan daha uzun süredir faaliyet gösteren firma bulunmamaktadır. Bu sonuç Türkiye'de (ve dünyada da) lojistik sektörünün son yirmi yılda gelişen bir sektör olduğu bulgusu ile örtüşmektedir.

Tablo 1.:

Kuruluş yılları	Firma Sayısı	Yüzde
2000 yılından sonra	20	27.8
1999-1990 yılları arası	32	44.4
1989-1980 yılları arası	15	20.9
1980 öncesi	5	6.9
Toplam firma sayısı	72	100,0

Çalışan sayıları açısından incelendiğinde çalışanların üçte birinin 1-20 kişi arasında küçük firmalar olduğu görülmektedir. Diğer üçte birlik kısmı ise 21-50 kişi arasında çalışan sayısı olan orta ölçekli firmalar oluşturmaktadır. Diğer yandan 51-100 kişi çalıştıran firmaların %11'lik bir pay aldığı, 100 ve üzerinde eleman çalıştıran büyük şirketlerin ise %23'lük bir pay elde ettiği görülmektedir.

Tablo 2.:

Çalışan Sayısı (kişi)	Firma Sayısı	Yüzde
1-20	22	30.6
21-50	25	34.7
51-100	9	12.5
101-200	5	6.9
201-300	4	5.6
301-500	3	4.2
501 +	4	5.6
Toplam	72	100,0

Faaliyet alanları açısından incelendiğinde ankete katılan 72 firmanın büyük çoğunluğunun denizyolu, havayolu, konteynır taşımacılığı ve karayolu taşımacılığı alanlarında hizmet verdikleri görülmektedir. Ankete katılan firmaların müşterilerinin faaliyet alanları incelendiğinde başta tekstil sektörü, ardından makine, lojistik ve otomotiv sanayinin geldiği görülmektedir.

4.3. Firmaların Faaliyetleri Sırasında Limanlar ve Havalimanlarında Karşılaştıkları Altyapı ve İşletme Sorunları

Altyapı ve işletme sorunları başlığı altında limanlar, havalimanları ve demiryollarında karşılaşılan sorunlar üzerine firmaların görüşlerinin alınması hedeflenmiştir.

Limanlarda Yaşanan Sorunlar: Anket çerçevesinde lojistik şirketlerin %73'ünün (53 firma) Haydarpaşa ve %81.9'unun (59 firma) Ambarlı limanlarını kullandıkları görülmektedir. Pendik limanı bir ro-ro limanı olması nedeniyle çok daha az kullanılmaktadır. Görüşülen firmaların sadece %36'sı (26 firma) Pendik limanı ile çalışmaktadır. Limanlarda yaşanan sorunların 1 ile 5 arasında değerlendirilmesi sorusunu yanıtlayan 66 firmanın yanıtlarına göre en yüksek ortalama değerine göre sırasıyla, liman gerisindeki depolama alanlarının yetersizliği (3.94), hantal bürokrasiden kaynaklanan sorunlar (3.91), yönetim sorunları (3.89), gümrüklerden kaynaklanan sorunlar (3.89), yüksek navlun bedelleri (3.83), boşaltma/yükleme ekipmanları yetersizliği (3.65), uzun bekleme süreleri (3.59), eksik bağlantılar (3.5), erişilebilirlik sorunları (3.47), yetersiz su derinlikleri (3.0) ve eğitimli personel eksikliği (2.89) gelmektedir.

Havalimanlarında Yaşanan Sorunlar: Anket yapılan firmalardan 56 tanesi havayolu taşımacılığında hizmet vermekte olup, içlerinden 47 tanesi Atatürk Havalimanını (AHL) kullanmaktadır. Sabiha Gökçen Havalimanı'nı (SGH) kullanan firmalar ise görece olarak daha azdır, sadece 15 firma (%26) kullanmaktadır. Çorlu havalimanını kullanan sadece 2 firma bulunmaktadır. SGH'nı kullanmayan firmalara gerekli ulaşım, depolama, liman bağlantıları vs sağlandığı takdirde kullanıp kullanmayacakları sorulduğunda, 41 firmadan 29'u (%70'luk bir çoğunluk ile) kullanacaklarını belirtmişlerdir. Ancak burada önemli olan husus lojistik firmalarının SGH'nı kullanmayı tercih etmeleri değil, büyük havayolu şirketlerinin bu havalimanını kullanmamalarıdır. Sabiha Gökçen Havalimanının (SGH) tam kapasiteyle çalışamamasına ilişkin olarak yapılan mülakatlarda hava kargo taşımacılığı açısından bütün sorunlarına ve eksikliklerine rağmen AHL en önemli merkez olduğu, Sabiha Gökçen havalimanının AHL'ye alternatif olamayacağı görüşü kesinlik kazanmıştır. Firmalar her ne kadar gerekli ulaşım, depolama ve liman bağlantıları sağlandığı takdirde SGH kullanılacağı yönünde görüş bildirmiş olsalar da, en önemli sorun büyük havayolu şirketlerinin SGH'nı kullanmıyor oluşudur.

Çorlu Havalimanını ulaşım, depolama, demiryolu bağlantıları vs sağlandığı takdirde kullanır mıydınız sorusuna verilen yanıtlarda firmaların %60'ı kullanacaklarını belirtmişlerse de, SGH örneğinde olduğu gibi bu durumun gerçekleşmesi başka koşulların yerine gelmesi ile mümkün olabilir. Firma yetkilileri ile yapılan mülakatlarda belirtilen görüşler uzun vadede Çorlu havalimanının kullanılmayacağını göstermektedir.

Türkiye'ye gelen hava kargonun %90'ının büyük havayolu şirketlerinin yolcu uçakları ile geldiği ve bu havayolu şirketlerinin uçaklarının da Çorlu'ya inmeyecekleri göz önüne alınacak olursa, Gümüşyaka'da büyük bir lojistik merkez önermek ve Çorlu Havalimanı ile Gümüşyaka'daki merkez arasında bağlantı kurmak gerçekçi değildir. Çorlu havalimanı kargo uçakları tarafından kullanılan bir havalimanı olabilir, ancak bunun için de Türkiye'ye kargo uçakları ile gelen kargoda artış olması gerekmektedir. Bu değişmediği takdirde İstanbul ili sınırları içinde üçüncü

bir havalimanı ya da Çorlu havalimanı havayolu kargo taşımacılığında kullanılması mümkün görünmemektedir.

Havalimanlarında yaşanan sorunlar ve hava kargo taşımacılığının sorunları konusunda bu sektörde hizmet veren Reibel Taşımacılık, SDV Horoz ve Schenker Arkas ile görüşülmüştür. Bu görüşmelerden elde edilen bilgilere göre Türkiye'de gümrükler arasında ulaştırma sorunu vardır. Ülkemizde gümrükler arası taşımacılık yapan kooperatifler tekel konumuna gelerek, yüksek fiyatlar uygulamaktadırlar. Bu ise Türkiye üzerinden yapılan transit taşımacılığa engel olmaktadır. Hava kargo taşımacılığında faaliyet gösteren bu kooperatifler transit geçen kargodan yurtiçi kargo ücreti almaktadırlar. Bu nedenle yabancı firmalar Türkiye'yi transit ülke olarak kullanmamaktadırlar.

Geçtiğimiz senelerde devlet tarafından özel antrepolar kurulması için izin çıkmıştır. Ancak özel antrepolardan devlet tarafından alınan yüksek kiralar, antrepo sahiplerinin yerli ve yabancı müşterilerine yüksek fiyat tarifeler uygulamasına yol açmıştır. Bu nedenle yabancı firmalar Türkiye'yi hava kargo açısından bir odak noktası (hub) olarak kullanmaktan kaçınmaktadırlar. "Yabancılar coğrafi olarak Türkiye'den geçmek zorundalar, geçerken de bize bu parayı vermek zorundalar" yaklaşımı Türkiye'yi tercih edilmeyen ülke konumuna getirmektedir[8].

Antrepoların yerseçim kararlarına ilişkin olarak: Türkiye'de antrepolara ilişkin kanun çıktığında belli bir yer belirtilmediği için birçok firma kent içinde dağınık olarak yer seçerek, ona göre yatırım yapmıştır. Şu anda İstanbul'da dağınık olarak, çok sayıda antrepo bulunmaktadır. Bu dağınıklık firmaların bir araya gelerek bir lojistik merkezde toplanmalarına, en azından kısa vadede, engel olacaktır, çünkü bu zamana gelinceye kadar kendi depolama sorunları için, yatırımlar yapmış ve bir takım çözümler geliştirmişlerdir. Atatürk Havalimanında (AHL) 1.5 sene önceki yangından bu yana antrepo yapılmamıştır. Bu önemli uluslararası bir havalimanında hava kargo açısından büyük eksiklikler bulunmaktadır.

Demiryollarında Yaşanan Sorunlar: Ankete katılan firmalar içinde demiryolları ile ilgili lojistik hizmetler veren 26 firma bulunmaktadır. Bu firmalara faaliyetleri esnasında karşılaştıkları sorunlarla ilgili aşağıdaki sorular sorulmuş ve 1 ile 5 arasında bir önem skalası içinde bunları değerlendirmeleri istenmiştir. Anket sorunlarına verilen yanıtların ortalamasında da görüldüğü gibi demiryolları ağının çok eski ve yetersiz olması tüm firmaların çok önemli gördükleri bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut hatların yetersiz oluşu, yeni yatırımların hızla uygulamaya konulamayışı, kombine taşımacılığın yeteri kadar yaygın olmaması, liman gerisinde kombine taşımacılığa uygun hizmet ve depolama alanları olmaması anket katılımcılarının önemli/çok önemli olarak gördükleri alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevresel kaynakların daha etkin kullanılması, karayollarına daha az ağırlık verecek lojistik çözümlerin oluşturulabilmesi için kombine taşımacılığın yaygınlaştırılması kaçınılmazdır. Kombine taşımacılığın en önemli bileşenlerinden biri ise demiryolu taşımacılığıdır. Bu nedenle bu taşımacılık türünün desteklenmesi gerekmektedir

[8] Reibel Taşımacılık genel müdürü ile yapılan görüşmede edinilen bilgi

Gümrüklerde Yaşanan Sorunlar: Mülakat yapılan firmaların hemen hepsi gümrüklerdeki zaman alan bürokrasi, gümrük memurlarının konuyu ele alış biçimleri, gümrük kontrollerinde otomasyona geçilememiş olması, sürecin 1-2 gün sürmesi ve bu yolla oluşan maddi kayıplara ilişkin olumsuz görüşlerini dile getirmişlerdir. Mevzuata ilişkin bu konunun, lojistik faaliyetler esnasında yabancı firmaların büzüm havalimanlarımızı ya da limanlarımızı kullanmalarına yaptığı olumsuz etkiler ise, içinde bulunduğumuz bölge içinde rekabet gücümüzü doğrudan etkilemektedir. Dile getirilen bir diğer sorun ise, gümrüklerdeki muayene süreçlerinin hem zaman hem de verilen zarar açısından kendi iç işleyişimizde sorunlar yaratması olmayıp, yabancı firmaların Türkiye'deki transit faaliyetlerinde yarattığımız olumsuz etkidir.

5. İstanbul'un Bulunduğu Coğrafyada (Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu) Bölgesel Bir Lojistik Merkez Olma Potansiyelinin Tartışılması ve İstanbul'un Rakipleri

Bu bölümde oluşturulan sorular, İstanbul'un bölgesel bir merkez olma yönünde Güçlü Yönleri ve Fırsatları ile Zayıf Yönleri ve Tehditleri irdeleyerek bir SWOT Analizi oluşturmaya yardımcı olacak şekilde hazırlanmıştır. Anketc katılan firmalara İstanbul'un bölgesel bir merkez olup olma yolunda güçlü ve zayıf yönlerinin sorulduğu iki soru altında toplam 15 konu üzerine sorular sorularak firmaların 1 ile 5 arasında bir önem skalasında bu konuları değerlendirmeleri istenmiştir.

5.1. İstanbul'un Bir Lojistik Merkez Olabilmek için Sahip Olduğu Güçlü Yönler, Fırsatlar ve Potansiyeller

Firmalara İstanbul'un içinde bulunduğu coğrafya içinde bölgesel bir merkez olma potansiyelinin olup olmadığı sorulmuştur. Toplam 69 firma bu soruyu cevaplandırmış, olup bunlardan 60 tanesi (%87) İstanbul'un bölgesel bir merkez olma kapasitesinin olduğunu, 9 firma ise (%13) olmadığını belirtmiştir. Mülakatlar yoluyla edinilen bilgiler Türkiye'nin konum açısından önemli bir coğrafyada olmasına rağmen, uygulamadaki aksaklıkların kentin bölgesel merkez olma şansını zayıflattığı yönündedir.

Anket soruları içinde İstanbul'un güçlü yönlerini ve fırsatlarını kavramaya ilişkin içinde sekiz alt-başlığı olan bir soru sorulmuştur. Güçlü yönlerine ilişkin sorulan sorunun alt-başlıkları aşağıdaki gibi olup, ankete katılan firmaların soruyu 1 ile 5 arasında değişen önem skalasına göre (1= önemsiz/etkisiz; 2=çok az önemli; 3= kısmen önemli; 4= önemli; 5= çok önemli) değerlendirmeleri istenmiştir.

İstanbul'un Kafkasya ve Ortadoğu'ya erişimi sağlayan bir coğrafi konumunda olması ankete katılan lojistik firmalar tarafından beşinci sırada yer almıştır. Bu maddenin önem skalasında yerleştiği ortalama 4.22 ile 'önemli' olmasına rağmen, lojistik firmaları açısından bu coğrafi konum avantajından daha ön sırada başka kriterler olduğu görülmektedir. Oysaki Türkiye'nin köprü konumu uzun yıllardır çeşitli platformlarda üzerinde durulan bir konu, bir güçlü yön olarak görülmüştür. Bugünkü şartlar altında İstanbul'u önemli bir merkez haline getiren bu köprü görevinden çok, kentin kendi içinde sanayi ve ulaştırma sektörlerinin toplandığı bir odak konumunda olması ve Marmara bölgesindeki büyük sanayi kümelenmeleridir. Bu iki faktör, ankete katılan

Tablo 3.:

İstanbul'un Bölgesel Bir Merkez Olarak Güçlü Yönleri	Firma Sayısı	Ortalama	Stand. Sapma
1. İstanbul ve Marmara bölgesindeki sanayi kümelenmeleri	65	4,45	0,918
2. İstanbul'un sanayi ve ulaşturma sektörleri açısından önemli bir odak noktası olışu	65	4,38	0,936
3. İstanbul'daki gelişmiş finans, bankacılık, sigortacılık ve diğer hizmetler sektörü faaliyetleri	65	4,35	0,818
4. İstanbul'da faaliyet gösteren diğer yabancı yatırımcıların oluşu	65	4,28	1,008
5. Avrupa'nın İstanbul üzerinden Kafkasya ve Ortadoğu'ya erişilebilirliği	65	4,22	1,068
6. İstanbul'daki lojistik altyapı (havalimanları, karayolları bağlantıları)	65	4,18	1,014
7. Türk ulaştırma/lojistik firmalarının Türki Cumhuriyetlerdeki faaliyetleri	65	4,17	1,193
8. Türkiye'nin otomotiv sanayiinde (üretim, montaj ve ihracat üssü olarak) artan önemi	65	4,02	1,139

firmaların verdikleri derecelendirme sonucunda listenin ilk iki sırasına yer almışlardır. Bu sanayi kümelenmeleri neticesinde bölgenin gelişmişliği İstanbul'u aynı zamanda hizmetler ve sanayi sektörlerinde yabancı yatırımcıların yoğunlaştıkları önemli odak noktası haline getirmektedir ki, bu lojistik sektöründe hizmet veren firmalar açısından da fırsatlar açısından verimli bir iş ortamı yaratmaktadır. Bu nedenle, İstanbul'daki finans ve bankacılık gibi gelişmiş hizmetler sektörü faaliyetlerinin oluşu üçüncü sırada, diğer yabancı yatırımcıların varlığı dördüncü sırada yer almıştır. Türk lojistik şirketlerinin Türkî Cumhuriyetlerdeki faaliyetlerinin İstanbul ve Türkiye için önemli bir potansiyel ve güç oluşturduğu görüşü İTO adına Dünyada ve Türkiye'de Lojistik Sektörünün Gelişimi konulu çalışmayı yürüten Orhan (2003) tarafından dile getirilmiştir. Bu yaklaşımın lojistik firmalar açısından değerlendirilmesi sonucunda, her ne kadar 4.17'lik ortalama ile önemli bir faktör olarak belirse de, listede yedinci sıraya yerleşmiştir. Son olarak Türkiye'nin otomotiv sektöründe artan önemi ve ihracatımızda ilk sıraya yükselmesi sıralamada "önemli" olarak yer bulmasına karşılık listede sonuncu gelmiştir.

5.2. İstanbul'un Bir Lojistik Merkez Olmasını Engelleyecek Zayıf Yönler ve Tehditler

İstanbul'un zayıf yönleri başlığı altında firmaların verdiği yanıtlar şöyle bir sıralama ortaya çıkarmıştır[9].

[9] İstanbul'un bölgesel bir merkez olarak zayıf ve güçlü yönlerine verilen yanıt veren firmaların aynı sayıda olmaması bazı firmaların İstanbul için böyle bir fırsat olmadığı görüşünde olmaları nedeniyle soruyu yanıtlamamalarıdır.

Tablo 4.:

İstanbul'un Bir Lojistik Merkez Olmasını Engelleyecek Zayıf Yönler	Firma Sayısı	Ortalama	Standard Sapma
1. Hantal bürokrasiden doğan aksaklıklar, gecikmeler	54	4,70	0,717
2. Yasal mevzuata ilişkin uygulama sorunları ve eksiklikler	54	4,30	0,924
3. Kombine taşımacılık olanaklarının sınırlı oluşu	54	4,28	1,036
4. Lojistik hizmet verecek büyük bir merkezin (kargo köyü) bulunmaması	54	4,02	1,09
5. Yunanistan, Macaristan, Polonya gibi AB üyesi ülkelerdeki lojistik merkezlerin rekabeti	54	3,83	1,161
6. İstanbul bağlantılı olarak Ortadoğu ve Asya'ya demiryolu ile ulaşılamaması	54	3,43	1,238
7. Karayolu ağırlıklı bir ulaştırma filosunun oluşu.	54	3,37	1,378

Hantal bürokrasiden kaynaklanan aksaklıklar (4.7) ile mevzuata ilişkin uygulama sorunları (4.3) İstanbul'un lojistik bir merkez olarak hizmet vermesinin önündeki en önemli engeller olarak belirlenmiştir. Kombine taşımacılık bir yükün iki veya daha fazla taşımacılık türü ile taşınması ve bu esnada taşımacılığın büyük bölümünün demiryolu veya denizyolu ile yapılarak, sadece başlangıç ve bitişte karayolu kullanılmasıdır. Bu taşımacılıkta amaç, karayolunun ağırlığını azaltarak, demiryolu ve denizyoluna önem kazandırmaktır (TÜSİAD, 2007: 193). Bu kombine taşımacılığın yeteri kadar gelişmemiş oluşu faktörü listenin 3.sırada yer almaktadır. Bunun ardından çevre ülkelerdeki diğer lojistik merkezlerin rekabeti, yeterli bir demiryolu ağının olmayışı ve karayolu ağırlıklı bir ulaştırma filomuzun oluşu faktörü gelmektedir.

Lojistik şirketlerinin İstanbul'un bir lojistik merkez olması önündeki engeller arasında ikinci önemli gördükleri nokta mevzuata ilişkin uygulama sorunları ve eksikliklerdir. Bu bulgular TÜSİAD (2007), TÜRKLİM (2007) ve İTO'nun (Gürdal, 2006) elde ettikleri sonuçlarla örtüşmektedir. Burada üzerinde durulması gereken en önemli nokta, İstanbul'un bir lojistik merkez olmasını engelleyen faktörlerin büyük bir kargo köyünün olmamasından çok mevzuat ve hantal bürokrasiden kaynaklanan uygulama sorunları olmasıdır. Bu sorunlar çözülmedikçe İstanbul'da veya Marmara bölgesinde kurulacak olan yeni lojistik merkez veya merkezlerin kuruluş amaçlarına uygun şekilde işlev gösterip, tam anlamıyla başarıya ulaşamayacakları sonucu çıkarılabilir. Bu yüzden çevre düzeni planlarında kargo köyleri kurmak için ayrılacak lojistik merkez alanları kadar, bu alandaki yasal süreçler ve yönetsel reformların yapılarak bu lojistik merkezlerin verimli çalışır hale getirilmeleri gerekmektedir.

Ankete katılan firmaların üçüncü sırada önem derecesinde gördükleri faktör kombine taşımacılık olanaklarının sınırlı olmasıdır. Bu durum limanlarımız ve demiryollarımızın taşımacılıkta etkin bir biçimde kullanılmıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Örnek vermek gerekirse, İstanbul'daki en önemli liman olan Ambarlı limanına bağlanan bir demiryolu hattı olmadığı gibi, demiryollarımızın yurt sathındaki dağılımı ve uluslararası demiryolları ağları ile bağlantıları olması beklenen düzeyde değildir. Oysa başta Avrupa Birliği olmak üzere tüm dünyada sürdürülebilir

kentleşme ve ekonomik gelişme modellerinin benimsendiği, çevreci politikaların önem kazandığı hatta hemen her konuda politika ve strateji belirleme çalışmalarında çevre ve sürdürülebilirlik konularına atıf yapıldığı, 'yeşil' politikalar benimsenmektedir.

5.3. İstanbul'un Uluslararası Bir Lojistik Merkez Olmasına Önündeki Diğer Engeller

Anketlere ek olarak lojistik firmaların müdürleri ile yapılan görüşmelerde tespit edilen sorunlar şöyle sıralanabilir. Avrupa Birliği üyesi ülkeler içinde bir gümrük serbestliği olduğu için yatırımcılar gelip Türkiye'de bir üs kurmak istememektedirler. Malların özgürce dolaşabileceği bir ortam tercih edilmektedir. Bu nedenle henüz üyelik statüsünde olmamız bizim için önemli bir dezavantaj yaratmaktadır. İstanbul, içinde bulunduğu coğrafya içinde köprü/ transit aktarma merkezi olma konumuna henüz gelememiştir. Örneğin hava kargo taşımacılığında Türki cumhuriyetlere Türkiye üzerinden aktarmalar yapılmaktaysa da (örneğin Tacikistan'a), bu mal sevkiyatı yılda iki ya da üç kereden fazla olmamaktadır. Dolayısıyla kimi durumlarda uç noktalarda işlem hacmi fazla değildir[10].

İstanbul'un hava kargo taşımacılığı açısından Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'ya hizmet veren bölgesel bir merkez olup olamayacağı konusunda şu görüşler dile getirilmektedir[11]:

"Bugün Türkiye'deki havayollarının hemen hepsi yabancı yatırımcıların elinde bulunmaktadır ve içlerinde bir tane Türk şirketi yoktur. Çevre ülkelerdeki Baku (Azerbaycan), Alma Ata (Kazakistan), Bişkek (Kırgızistan) ve Sofya (Bulgaristan) bölgesel bir lojistik merkez olma planı yapmaktadırlar. Alma Ata havalimanı bizim ro-la projemizin benzerini zaten hayata geçirmiş durumdadır. Kazakistan'ın Alma Ata havalimanı Çin'den gelen demiryolu hattına bağlanmıştır. Bu şekilde yaklaşık 20,000 dönüm vagon elleçleme yeri hazırlanmış ve oradan gelen kargoyu uçağa ya da tırlara yükleyerek göndermeyi hedeflemişlerdir ... Sabiha Gökçen Havalimanı yapılırken oraya insan ve eşya taşımacılığı konusunda etkin bir ulaşım düşünülmediği için bugün Sabiha Gökçen Havalimanı bir sürü yatırımı yapılmış, ancak ulaşımı olmayan güzel bir tesis olarak kalmıştır. Biz Türkiye olarak kendimizi dünyanın merkezinde görüyoruz, ancak yeni çıkan uçaklarla çok uzun mesafeler aşılmaya başlanmıştır. Bu nedenle coğrafi konum avantajımızı abartmamak buna çok güvenmemek lazımdır"

Türkiye'nin hava kargo taşımacılığında bir bölgesel merkez olmasının önündeki engellere yönelik, anket içine dahil olmayan, ancak lojistik operasyon müdürleri tarafından "çok önemli" olarak görülen bir dizi faktör şöyle sıralanabilir:

- Başta Yunanistan olmak üzere Balkanlar ve Kafkasya'da daha büyük rakip havalimanları ve lojistik merkezlerin faaliyet gösteriyor oluşu. (Baku, Alma Ati, Bişkek, Sofya önemli rakipler)
- İstanbul'da havalimanlarına yakın büyük bir lojistik merkezin (kargo köyü)bulunmayışı
- Atatürk Havalimanının demiryolu ve denizyolu bağlantılarının zayıf olması

[10] SDV-Horoz firması Hava Kargo Lojistik Operasyon Müdürü ile yapılan görüşme

[11] Reibel firması genel müdürü ile yapılan görüşme

- Atatürk Havalimanı içinde kargo hizmetleri için ayrılan alanların yetersiz kalması
- Gümrüklerdeki bürokrasiden doğan gecikmeler
- Maliyetlerin yüksek, kar marjlarının düşük oluşu
- Havalimanlarının organize sanayi bölgeleri ve üretim merkezleri ile bağlantılı olmayışı

İstanbul'un bölgesel merkez olma potansiyeli hava kargo ve denizyolu operasyonları açısından farklılaşmaktadır. Hava kargo açısından Dubai bölge içinde hem çok elverişli bir konumdadır hem de lojistik merkez olarak çok büyük yatırımlar yapmıştır. Bu yüzden İstanbul'un Dubai ile rekabet etmesi çok güçtür. Oysa deniz taşımacılığı açısından Karadeniz bugün bizim için Rusya'ya, Ukrayna'ya, Türki Cumhuriyetlere açılan önemli bir kapıdır. Günümüzde Karadeniz'in kuzeyindeki ülkeler, yani Rusya ve Türki Cumhuriyetler, Uzakdoğu'dan ithalatlarının büyük bir bölümünü denizyolu ile gerçekleştirmektedirler ve bunun için de İstanbul boğazını kullanmaktadırlar. Eğer Türkiye altyapısını buna göre oluşturursa bundan önemli bir pay alabilir[12]. Bugün Türkiye'nin rekabet gücünü zayıflatan en önemli faktör global ölçekte faaliyet gösteren MSC, MAERSK, COSCO gibi büyük deniz taşımacılığı firmalarıdır. Eskiden bu şirketlerin büyük tonajlı gemileri Akdeniz içinde daha küçük tonajlı gemilere aktarma yapmaktaydılar. Daha sonra bu gemiler İstanbul'daki Ambarlı ya da Haydarpaşa'da limanlarında daha küçük tonajlı gemilere yüklerini aktararak Karadeniz'de kıyısı olan ülkelerin limanlarına sevkiyatlarını gerçekleştirmekteydiler. Bugün ise bu şirketler eskiden transit geçişlerinde uğradıkları Türk limanlarını kullanmadan doğrudan Karadeniz'deki limanlara gitmektedirler. Bunun nedeni ise Türkiye'deki gümrükler ve limanlardaki işletme sorunlarıdır[13].

Nu işletme ve uygulama sorunlarına dışında, bir diğer önemli sorun İstanbul'un mevcut durumdaki doğal yapı ve arazi kullanış açısından taşıdığı sınırlamalardır. Rotterdam limanı örneğinde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi lojistik bir üs olmak hem altyapı ve hem de üst yapı olarak çok büyük maddi yatırım ve fiziksel alan ayrılmasını gerektirmektedir. Oysa bugün İstanbul'da Ambarlı limanından batıya, İstanbul il sınırına doğru gidildikçe doğal yapı ve turizm açısından korunması gereken değerli alanlar karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle İstanbul'un il sınırları içine sıkışarak alınan liman ve buna bağlı lojistik merkez önerileri İstanbul'a gereğinden fazla yük getirecektir. Mevcut durumda İstanbul'un lojistik ve ulaşım altyapısına ilişkin sorunların çözülmesi bile faaliyet gösteren lojistik firmaları için yeterli olacaktır. Bunun ötesinde Balkanlar ve Kafkasya ekseninde bölgesel bir lojistik merkez olmaya yönelik eldeki kaynakların doğru yönetimi açısından çok gerçekçi değildir.

6. Sonuç Yerine

Birçok çalışmada belirtildiği üzere Türkiye'nin bir lojistik merkez olma potansiyeli vardır. Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konumdan kaynaklanan avantajı, mevcut sorun ve eksikliklere

[12] SDV-Horoz firması Deniz Kargo Lojistik Operasyon Müdürü ile yapılan görüşme

[13] Merton Denizcilik Operasyon sorumlusu ile yapılan görüşme

rağmen en önemli potansiyeli oluşturmaktadır. Asya ve Avrupa üç kıtalarının geçiş koridoru üzerinde yer alması ve önemli denizyolu, kara ve havayolları akslarının kesişim noktalarında bulunması ülkemize çok önemli bir avantaj sağlamaktadır. Türkiye içinde lojistik merkez olma potansiyelinin en güçlü olduğu eksen İstanbul'un da içinde bulunduğu Marmara bölgesidir. Ancak bu 'doğal' avantajın konu ile ilgili başta merkezi yönetim olmak üzere tüm paydaşların katılımı ile birbiri gerçekleştirilecek olan vizyon oluşumuna yönelik amaç, hedef ve stratejiler bütünü haline dönüştürülmesi lazımdır. Bunun sonrasında oluşturulmuş stratejileri uygulamaya yönelik birbiri ile koordinasyon ve iletişim sonucunda hayata geçirilmiş olan projelere gereksinim bulunmaktadır. TÜSİAD raporunda (2007) da belirtildiği üzere ülkemizin lojistik merkez yönünde atacağı adımların, bugün Avrupa Birliği tarafından yoğun bir biçimde desteklenmekte olan sürdürülebilirlik kriteri göz önünde bulundurularak 'sürdürülebilir kalkınma ve çevreye duyarlılık ilkesi çerçevesinde toplam maliyetin düşürülmesi ve müşteri hizmet düzeyinin arttırılması' olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle uygulanacak olan tüm planlama çalışmaları ve projelerde 'yeşil lojistik' ilkesinin gözetilmesi gerekmektedir (TÜSİAD, 2007: 204). Bu ilke, deniz ve demiryolu taşımacılığı ağırlıklı projeleri kaçınılmaz hale getirmektedir.

İstanbul'un konum avantajı, Asya ile Avrupa arasında köprü olması açısından kente çok önemli bir güçlü yan kazandırmaktadır. Ancak, kenti lojistik açıdan önemli hale getiren ulaştırma sektörünün ve terminal noktalarının (havalimanları, limanlar, demiryolları) önemli altyapı problemleri vardır.

İstanbul ve Marmara bölgesinde kümelenmiş olan sanayi, İstanbul'u önemli bir odak haline getirse de kentin bir uluslararası aktarma noktası, bir lojistik üs olarak işlev gösterdiğini söylemek güçtür. Lojistik firmaları ile yapılan mülakatlarda İstanbul'daki lojistik aktivitenin Marmara bölgesi odaklı olduğu ve İstanbul üzerinden transit aktarma olmadığı açıklık kazanmıştır. İstanbul içinde bulunduğu büyük bölge içinde bugün en iyi hub (toplama ve dağıtım) noktası olma özelliklerinden birine sahip olmakla birlikte en iyisi değildir. İstanbul'un lojistik bir üs olması herhangi bir program dahilinde değil, kentin kendi dinamikleri (ekonomik ve mekansal avantajlar) çerçevesinde olmaktadır[14].

Avrupa'nın İstanbul üzerinden Kafkasya ve Ortadoğu'ya erişebilirliği çok önemli bir faktördür. Günümüzde İpek Yolunun yeniden canlandırılması projesi birçok merkezi yönetim kurumu tarafından çeşitli dokümanlarda dile getirilse de bizim bu tıpkı geçmişte olduğu gibi İpek Yolu güzergahı üzerinde olmamız ve bunun getirdiği ticaret olanaklarından faydalanmamız için Avrupa Birliği tarafından oluşturulan ve Karadeniz ve Kafkasya'ya ulaşan Trans-Avrupa ve Pan-Avrupa ulaştırma koridorları projelerinde yer almamız gerekmektedir. Ortadoğu ise, politik karışıklıklar ve ekonomik sorunlar nedeniyle henüz talebin yoğun olduğu bir bölge değildir. Bu nedenle Türkiye üzerinden Ortadoğu eksenli taşımacılık yapılmamaktadır.

Türkiye 2023 yılında ihracatını 500 milyar dolara çıkarmayı hedeflemektedir. Son yıllarda bunun gerçekleşebilmesi için de merkezi yönetimin çeşitli kademelerinde ve meslek odalarında ve

[14] CEVA Lojistik firması Lojistik Operasyonlar Müdürü ile yapılan görüşme

konu ile ilgili sivil toplum kuruluşlarında "lojistik köyler kurmak" ile ilgili oldukça yoğun bir gündem oluştuğu gözlenmektedir. İstanbul'un bir lojistik merkez olmasının önündeki en büyük engellerden bir tanesi merkezi yönetimin lojistik köy önerileri ve çeşitli kurum ve kuruluşların arasındaki koordinasyon eksikliğidir. Sektördeki gelişmeler de bu noktada birçok sivil toplum kuruluşu ve meslek örgütünün, merkezi yönetimin çeşitli kademeleri ile temasa geçerek kendi projelerini oluşturduğunu ve aralarında bir koordinasyon ve iletişim olmadığını göstermektedir. İstanbul'a yüklenecek olan kimlik ve roller İstanbul ili sınırları içine sıkışıp kalmamalı ve bölgesel ölçekte bir yaklaşım ve planlama gerekmektedir. Bu nedenle lojistik merkez kurulmasına ilişkin öneriler üst ölçekli bir planlama yaklaşımını gerekli kılmaktadır. Kent plancılarının yokluğunda sadece ulaştırma sektörü temsilcileri ile alınan kararlar, kent üzerinde geri dönüşü olmayan zararlar ortaya çıkarabilir.

İstanbul'un bulunduğu coğrafya içinde bölgesel bir lojistik merkez olma potansiyeli vardır. Ancak Avrupa Birliği üyesi Yunanistan ve onun tarafından desteklenen Güney Kıbrıs önemli rakipler olarak karşımıza çıkmaktadır[15]. Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerin ekonomileri ise Türk ekonomisi büyüklüğünde olmamakla beraber, AB üyesi olmaları nedeniyle limanlarında ticaret hacmi yükselmekte olan potansiyel rakiplerdir. Rusya ve Ukrayna ise, yarattıkları talep ve büyüyen ekonomileri ile henüz olmasa bile gelecekte önemli rakipler olarak karşımıza çıkacaklardır. Giderek büyümekte olan lojistik pazarın yarattığı fırsatlar bu ülkelerce de anlaşılmıştır ve altyapı yatırımlarını yapmaya başlamışlardır.

Anketler ve ilgili kuruluşların raporları göstermektedir ki, bugün Türkiye'de mevzuat ve bürokrasi ile ilgili çok önemli uygulama sorunları bulunmaktadır. Konu ile ilgili tüm sektörlerdeki mevzuatın düzenlenmesi, AB ile uyumlu hale getirilmesi ve sadeleştirilmesi gerekmektedir. Hem limanlarımızın hem de havalimanlarımızın altyapı yetersizlikleri gümrüklerdeki zaman alan, ağır ve hantal bürokrasi ile birleştiğinde, bölgedeki diğer kentler Türkiye'ye rakip olmaktadırlar. Gümrüklerimizin çalışma saatleri, ilgili mevzuatın karmaşıklığı, transit geçişlerdeki uygulamalar hem havayolu hem de denizyolunda rekabet gücümüzü zayıflatmaktadır. Kurumlar arası iletişimsizlik, yetki ve sorumluluk karmaşaları limanlarda işleyiş ve yönetim sorunları yaratmaktadır ki bu durum mevcutta limanlardaki altyapı ya da mekansal yetersizliklerden bile daha önemli sorunlar doğurmaktadır.

İstanbul, mevcut durumda, Avrupa'dan gelen tüm uluslararası ulaşım bağlantılarının son noktası konumundadır. Türkiye köprü konumunun getirdiği avantajlardan yararlanmak istiyorsa, İstanbul'a kadar uzanan ulaşım koridorlarının ülke içinde devamlılığını sağlayarak Türkiye üzerinden Kafkasya ve Türki Cumhuriyetlere erişimi sağlamalıdır. Bu tüm ülke kapsamında kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusundaki ulaşım akslarının ve lojistik altyapının bütünleştirilmesini gerektirir. Bu bağlamda, Mersin ve Samsun limanlarının Avrupa Birliği'nin "Deniz Otoyolları" (Motorways of Sea- MoS) projesi çerçevesinde seçilmiş limanlar olduğu göz önüne alınmalıdır. İstanbul'da

[15] Lojistik firmalarının genel müdürleri ve operasyon müdürleri ile yapılan görüşmelerden edinilen sonuçlara göre Türkiye'nin bölgedeki potansiyel rakipleri belirlenmiştir.

önemli bir lojistik aktivite olmakla beraber, bu aktivite Marmara bölgesindeki ekonomik faaliyetlerin bir sonucudur. Ülke ölçeğinde yapılacak bir lojistik planlama ile İstanbul'u lojistik faaliyetlerin tek odak noktası olmaktan kurtarmak gereklidir.

Lojistik sektöründeki firmalarla yapılan anketler ve mülakatlar yoluyla edinilen izlenimler İstanbul'un doğu ve batı yakasında birbirini dengeleyen iki lojistik merkeze ve mevcut altyapının iyileştirilmesine ihtiyacı olduğu yönündedir. Ancak yeni lojistik merkez ve liman önerilerinin, doğal yapı eşikleri, alan büyüklükleri düşünülerek planlaması ve Marmara Bölgesindeki ekonomik faaliyetlerin kullandığı ulaşım kanallarının dikkat alınması önemlidir. Kentin doğu yakasındaki gelişmiş ticari ve ekonomik ilişkiler, İzmit ve Bursa gibi çevre illerdeki sanayiler burada yeni bir lojistik merkezi gerekli kılmaktadır. İstanbul'a ilişkin lojistik merkez kararları Marmara bölgesi genelinde bir planlama çalışması olmadan ve Türkiye genelindeki bölgelerarası ekonomik eşitsizlikler giderilmeden başarıya ulaşamaz. Geliştirilecek olan planlama yaklaşımı İstanbul ve Marmara bölgesi odaklı olmaktan çok, ülke genelinde bir vizyon çerçevesinde ele alınmalıdır.

Kaynakça

AKTAŞ, Engin ve ÜLENGİN, Füsun (2005) 'Outsourcing logistics activities in Turkey', Journal of Enterprise Information Management 18(3), 316-329.

CGE&Y Report (2003) EU Enlargement: European Distribution Centres On The Move?, Cap Gemini Ernst & Young Report, (www.Nfia.Com/Logistics/Pdfs/Eurcport.Pdf)

EUROPLATFORMS EEIG (2004) Logistics Centres: Directions For Use (www.Gvz-Regensburd.De/Downloads/What_İs_A_Freight_Village.Pdf)

GÜRDAL, Sahavet (2006) Türkiye Lojistik Sektörü Altyapı Analizi, İstanbul Ticaret Odası Yayını No.2006-14, İstanbul.

KING STURGE (2007) Airport And Ports, Property Market 2007.

OĞUZTİMUR, Senay (2007) 'The competitive analysis of two ports in İstanbul: Haydarpaşa and Ambarlı', International Logistics And Supply Chain Kongresi, 8-9 Kasım 2007, Bildiriler Kitabı, s. 655-664.

ORHAN, Osman (2003) Dünyada ve Türkiye'de Lojistik Sektörünün Gelişimi, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No.2003-39, İstanbul.

OTOMOTİV SANAYİCİLERİ DERNEĞİ -OSD (2007) Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçinde Otomotiv Sanayinin Yeri, Rapor 2007/3, Temmuz-2007.

PRIMEUS, Hugo (1994) 'Planning the Randstad: between economic growth and Sustainability', Urban Studies, 31(3), s.509-534.

Rotterdam Port Statistics (2007) (www.portofrotterdam.com/mmfiles/port_statıcstics_2007_tcm26-48060_pdf) (erişim tarihi 02.11.2008)

RUSHTON, Alan ve WALKER, Steve (2007) International Logistics And Supply Chain Management, Kogan Page Ltd, London ve Philadelphia.

TÜSİAD (Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği) (2007) Kurumsal Yapısı, Yasal Çerçevesi ve Göstergeleriyle Ulaştırma Sektörü, Yayın No. TÜSİAD-T/2007-02/431 (www.tusiad.org.tr)

TÜRKLİM (2007) Türk Limancılık Sektörü Raporu: "Vizyon 2023", Türkiye Liman İşletmecileri Derneği Yayın No.23, İstanbul

ÜLENGİN, Füsun ve URAY, N. (1999) 'Current perspectives in logistics: Turkey as a case study', International Journal Of Physical Distribution and Logistics Management, 29(1), 22-49.

RIMIENE, Kristina ve GRUNDEY, Dainora (2007) 'Logistics centre concept through evolution and definition', Engineering Economics 4(54), 87-95.

WHARTON SCHOOL (2006) Logistics Make The World Go Round, At Least In The Global Marketplace, Knowledge@Wharton, University Of Pennsylvania (http://knowledge.wharton.upenn.edu/article.cfm?articleid=1506) (Erişim Tarihi: 02.09.2006)

Internet Kaynakları

"Demiryollarına Lojistik Köyler", Meltem Gündüz, Perşembe Rotası Gazete Eki, Haber Tarihi 05.07.2007 Lojiport Sitesi http://www.Lojiport.Com/News_Print.Php?İd_3934 (Erişim Tarihi 20.12.2007)

'Atatürk Havalimanı Avrupa'da Tırmanışta' Haber Tarihi 09.01.2007 Www.Utikad.Org.Tr/HABERLER/Yazdir.Asp?Haber=279 (Erişim Tarihi 20/10/2007)

'Arkas, Otomotiv Sektörüne Stratejik Çözümler Sunuyor' Lojistik Haber Haber Tarihi 10.10.2007, (Www.Lojistikhaber.Com/Modules/Print_News.Asp?News_İd=1894) (Erişim Tarihi 20/10/2007)

GÜVEN, A.A. (2007) "Goodman, 300 milyon Euro'ya lojistik üsleri kurmaya geldi", Hürriyet Gazetesi, haber tarihi: 5.12.2007 http://www.hurriyet.com.tr/ekon/7812507_p.asp (erişim tarihi 18.02.2008)

LOGISTICS TODAY (2006) Show Story: 'Moving Closer To Home', (www.Logisticstoday.Com) (erişim tarihi 02.09.2006)

"Lojistik Köyler Her Çevreden İlgi Görüyor", Lojistik Haber, Haber Tarihi 11.12.2007

http://www.Lojistikhaber.Com/News.Asp?News_İd=2139 (erişim tarihi 22.12.2007)

Maliye Bakanlığı websitesi http://www.maliye.gov.tr/tasis/yeni/index.htm (erişim tarihi: 9/12/2007)

Turkish Daily News (2007) 'KKR buys Turkish shipper for 910 mln euros', (haber tarihi 10.10.2007) (http://turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=85615) (erişim tarihi 19.10.2007)

UTİKAD Websitesi Haberler (2007) 'UN Ro-Ro 910 Milyon Avroya satıldı!,

(http://www.utikad.org.tr/haberler//haber_oku.asp?haber=688) (erişim tarihi 20.10.2007)

Özpeynirci, E (2005) "Bataklıktaki Ford fabrikası Sultanahmet'e rakip oldu", Haber tarihi: Hürriyet, 12 Kasım 2005 (http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3511725&p=2 (erişim tarihi 24.02.2008).

Ranstad Holland in Europe (2007) (erişim tarihi 20.02.2008)

http://www.regiorandstad.nl/actueel/uploads/Randstad_Holland_in_Europe_2007.pdf

Varlık, G. (2007) 'Lojistik firmaları yabancıya hazırlansın' http://www.tumgazeteler.com/?a=2532782 (erişim tarihi 17.02.208)

'TCDD'ye Cream Projesi uygulanacak', http://www.ulasimonline.com/news_print.php?id=21

(erişim tarihi: 24.04.2008).

ŞİŞLİ'NİN FİNANS VE EMLAK PİYASASI DİNAMİKLERİ AÇISINDAN İSTANBUL'UN KÜRESEL AĞLARA EKLEMLENMESİNDEKI ROLÜ

Dr. Tuna TAŞAN KÖK
Delft University of Technology

Yrd. Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK
İstanbul Teknik Üniversitesi

Özet

GaWC (Globalization and World Cities Study Group and Network) çalışmaları kapsamında Taylor ve diğerleri (Beaverstock, Smith, and Taylor, 1999; Taylor and Walker 2001) İstanbul'u küresel (gamma-minor world city) bir kent olarak tanımlamakta ve kentin küresel ağlara reklamcılık, bankacılık ve yasal hizmetler aracılığıyla eklemlendiğini göstermektedir. Bu çalışmalarda, üretici servislerin genel yönetim merkezlerinin (headquarters) küresel mekandaki yerseçimine bakılarak küresel ağlarda nasıl düğüm noktaları oluşturduğu gösterilmektedir. Diğer taraftan da ulusal literatür (Dökmeci ve Berköz, 1994; Cengiz, 1995; Özdemir, 2000; Erkip, 2000; Karaman ve Baycan-Levent, 2001; Taşan-Kok, 2004; Berkoz ve Türk, 2008a, 2008b) sıkça Şişli'nin İstanbul'un küresel ağlara eklemlenmesindeki önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmada, ilk olarak bu küresel eklemlenmenin tarihsel oluşum süreci ve dinamikleri irdelenmekte, ikinci olarak Şişli'deki (yerel ve yabancı) finans ve emlak piyasi dinamiklerinin bu oluşuma katkısı incelenmekte; ve son olarak da bu dinamiklerin Şişli'deki planlama süreçlerini nasıl yönlendirdiği sorgulanmaktadır.

1. Giriş

Istanbul Avrupa'nın en büyük metropollerinden biri olmasının yanısıra finans ve kültür ağları açısından da hızla küresel bir düğüm noktası haline gelmektedir. Küresel ekonomik ağlara finans piyasaları aracılığıyla eklemlenmiş olmasıyla, güçlü servis sektöruyle, esnek işgücü, ticaret, sermaye bilgi, kültür ve medya merkezi olmasıyla, yerel ve yabancı göçmenleriyle, gelişmiş reklamcılık, turizm ve sigortacilik sektörüyle, dünyada tanınan kültürel aktiviteleriyle ve neredeyse 15 milyon olan nüfusuyla, kültürel çesitliliğiyle ve yaratıcı endüstrileri ile İstanbul küresel bir

kente dair birçok özelliği üzerinde taşımaktadır. Ancak bütün bu özelliklerine rağmen uluslararası sermaye birikiminin yakın zamana kadar oldukça yavaş ilerlediği; Istanbul'un küresel ekonomik ağlara kendi güçlü yerel dinamikleriyle ve kaynaklarıyla eklemlendiği; ve küresel örneklerin tersine 2000'lerin başına kadar uluslararası sermayenin özellikle emlak piyasasında oldukça kısıtlı olduğu gözlemlenmiştir. Yabancı sermaye birikimi, özellikle servis sektöründe gerçekleşirken uluslararası emlak yatırımcıları ve geliştiricilerinin Istanbul piyasasına ilgisi son zamanlara kadar neredeyse yok denecek kadar azdır. Ancak yabancı sermayenin yetersizliği kentte neoliberal kentleşmenin sembollerinin (alışveriş merkezleri, mega ticaret ve eğlence merkezleri, plazalar, rezidanslar, vs) 1990'ların başından bu yana ortaya çıkmasını engellemeye yetmemiştir.

İstanbul küresel bir kente dair özellikleri taşımasının yanısıra küresel bir kent imajını da mekansal olarak yansıtan bir kenttir. Yeni finans merkezi Şişli-Levent-Maslak aksı üzerinde kuzeye doğru yönlenirken Manhattan gibi bir yüksek yoğunluklu kentsel mekansal bir aks da hızla şekillenmektedir. Burada ilginç olan kent mekanındaki neoliberal dönüşümün 2000 ortalarına kadar yerel olarak tasarlanması, finanse edilmesi ve geliştirilmesidir (Tasan-Kok, 2008). Bu dönüşüm sağlandıktan sonra yabancı sermayenin etkisinin hız kazandığı görülmektedir. Bu çalışmada bu aksın gelişiminde rol oynayan yerel ve küresel finans ve emlak piyasası faktörlerini irdelemenin yanısıra kentin uluslararası ağlara eklemlenmesinde önemli rol oynayan Levent-Maslak aksının gelişiminin kentteki planlama süreçlerini nasıl etkilediğinin de altı çizilmektedir.

2. Küresel Kentler Üzerine

Küreselleşme en yalın şekilde insanların, malların, sermayenin, imajların ve kimliklerin küresel mekanda dolaşımının hızla artması ve ideolojilerin, ekonomik prensiplerin, politikaların ve hayat tarzlarının da hızla bu yeni küresel mekanda kopyalanıp yeniden üretilmesi şeklinde tanımlanabilir (Brenner, 1999). Küresel ekonomik ağlara eklemlenme sürecinde ülkeler değişik çabalar harcamakta ve farklı deneyimler yaşamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle 1950lerin başından itibaren sermaye hızla küresel mekanda yayılmaya başlamıştır. Hızla hareketlenen küresel sermayeden faydalanmak amacıyla hükümetler kurumsal ve politik yapıdaki değişimlere giderek piyasaların işleyişindeki kontrolü azaltmak yönünde politikalar izlemişlerdir. 1980'li yılların başından günümüze gelene değin her ülkede bu küresel sermaye akışından faydalanabilmek amacıyla neoliberal bir çerçevede kurumsal dönüşümler yaşanmaya ve kurallar, yasalar ve düzenlemeler değiştirilmeye devam etmiştir. Swyngedouw (1989) bu süreci 'hızla serbest dolaşıma geçen ve oldukça hareketli sermayenin mekanda rant arayışı' olarak, Sassen ise (1994) 'sermayenin hiperaktivitesi' olarak tanımlamaktadır. Küreselleşme, neoliberal ekonomik politikaların dünyada yaygınlaşmasında da çok önemli bir rol oynamaktadır. Politik-ekonomik bir felsefe olarak neoliberalleşme güçlü özel sektor haklarına, serbest piyasa ekonomisine ve ticarete dayalı bir kurumsal bir çerçeve içinde sosyal hayatın her alanında piyasa süreçlerinin devreye girmesine, yönetişimde rol oynamasına ve kontrolü elinde tutmasına sebep olmuştur (Peck & Tickell, 2007). Küresel sermaye, ticaret ve hizmetlerin küresel ağlar oluşturduğu bu sistemde ağlara eklemlenme derecelerine göre bazı kentler diğerlerine göre daha önem kazanmıştır. Özellikle iletişim ve bilgisayar alanlarındaki teknolojik gelişmelerle finans piyasaları giderek

daha hızlı ve güçlü bir sekilde küresel ağlara bağlanmış, ekonomik aktiviteler de küresel ağlar üzerindeki bazı mekanlarda hızla yoğunlaşmıştır. Bu düğüm noktalarında yeralan kentler küresel kentler (ya da dünya kentleri) olarak tanımlanmış (Londra, New York, Paris, Tokyo, vs) ve bu yoğun ağlarda dünya ekonomisini yönlendiren öğrenme pratikleri yoğunlaşmaya devam etmiştir. Sassen bu kentlerin stratejik noktalardan oluşan ağlarda konuşlandığın iddia eder. Sassen'in ve GaWC[1] grubunun (Globalization and World Cities Research Network) önemle altını çizdikleri bir nokta da gelişmiş üretici servislerinin (bankacılık, yasal hizmetler, muhasebecilik, reklamcılık, yönetim ve danısmanlık hizmetleri) çağdas dunya kentlerinin en belirleyici özelliklerinden biri olduğudur. Bu servislere ek olarak Sassen (2001, s. 172) kentlerin aynı anda cesitli uluslararasi piyasaları, yabancı firmaların ana yoğunlasma noktalarını ve küresel piyasada ilgi gören üretici servisleri içerdiklerinin ve uluslararasi emlak piyasasi icin de ana yerseçim noktası olduklarının altını çizmektedir.

3. İstanbul Küresel Bir Kent Mi?

Sermaye birikimi Istanbul metropoliten alanında yoğunlaşmakta ve kültür, finans, ticaret, endustri, turizm ve servis fonksiyonlarında şekil bulmaktadır. Kentin Asya ve Avrupa kıtaları arasındaki jeopolitik pozisyonu tarihsel süreçte de ekonomik, politik ve kültürel ağlara güçlü bir şekilde bağlı olmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak, tanınan ve saygı duyulan bu eski başkentin uluslararası pozisyonu Osmanlı imparatorluğunun sona ermesinden yaklaşık iki yüzyil önce giderek zayıflamaya başlamıştır (Keyder, 1999). Bu dönemde kentin uluslararası politik ve ekonomik pozisyonu o derece zayıflamıştır ki bu izolasyon yeni Turkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından onlarca yıl sonra bile devam etmiştir. Bu süreç yeni cumhuriyetin ithal ikameci sanayileşmeye dayalı yarı-kontrollu karışık ekonomik modelinden etkilenmiştir. Özellikle sanayi faaliyetlerinin kamu veya özel sektör arasında paylaşılmasına rağmen devlet tarafından yönlendirilmesi ve kontrol edilmesi o yıllarda yabancı sermayenin ülkeye kısıtlı girişinde önemli bir etkendir. Devletin ve merkezi planlamanın rolü ülkenin neoliberal dönüşümünde herzaman önem taşımıştır. Bunlara ek olarak, 1960'lardan itibaren geride kalmış bölgelerden büyük kentlere olan göçün sosyal, ekonomik ve mekansal sonuçları ve politik-ekonomik krizler Istanbul'da küresel sermaye birikiminin küresel ekonomiye yeni eklemlenen diğer ulkelerden (örneğin Doğu Avrupa ulkelerinden) çok daha yavas gerçekleşmesine yol açmıştır. Ancak İstanbul, Türkiye içindeki finans merkezi pozisyonunu herzaman korumuştur.

Istanbul'un uluslararası ağlara eklemlenmesi 1984 yılından itibaren hızlanmaya başlamıştır. Askeri darbenin ardından gelen yeni neoliberal politik-ekonomik dönemde merkezi yonetimin tekelci tavrı piyasa ekonomisine doğru bir eğilim göstermeye baslamıştır. 1980'ler ülkede ekonomik politika açısından baskın olan korumacı tavırdan uzaklaşmayı ve piyasa güçlerine bağımlı hale gelmeyi işaret eden bir dönüm noktası haline gelmiştir. Bu ekonomik politika içinde

1 Globalization and World Cities Research Network, Loughborough Universitesinin Cografya Bolumu'nde Peter Taylor tarafından kurulmustur

Istanbul yavaş ama kesin bir şekilde küresel ağlara yeniden bağlanmaya başlamıştır. Günümüzde Istanbul 55 küresel kent arasinda anılmakta (Taylor, Walker and Baeverstock, 2002) ve GaWC çalışmalarında küresel (gamma-minor world city) bir kent olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmalar kentin küresel ağlara reklamcılık, bankacılık ve yasal hizmetler aracılığıyla eklemlendiğini göstermektedir. Ayrıca, üretici servislerin genel yönetim merkezlerinin (headquarters) küresel mekandaki yerseçimine bakılarak da Istanbul'un küresel ağlarda nasıl düğüm noktaları oluşturduğu gösterilmektedir. Uluslararası ekonomik aktiviteler özellikle üretim servislerinde gerçekleşirken ulkedeki toplam doğrudan yabancı sermayenin %94.71'i ve yabancı sermayeli şirketlerin neredeyse yarısı İstanbul'da yerseçmistir. Türkiye'de 1980'lerden başlayarak uygulanan dışa yönelik gelişme stratejisi sonucu, yabancı sermaye şirket sayısındaki artış ile ekonomideki üretim ve tüketim modellerindeki değişiminin en yoğun yaşandığı yer İstanbul olmuştur. İstanbul'da yabancı sermayeli firma sayısı 1980 yılında 46 iken, 2003 yılında 6174'e ulaşmıştır. İstanbul'da, Türkiye profiline benzer şekilde yabancı sermayenin sektörel dağılımında değişimler olmuştur. 1980 yılında sanayi sektörünün payı %76 ve hizmetler sektörünün payının ise %20 iken, 1990 yılında ise sanayi sektörünün oranı %26.7'ye düşmüş, hizmet sektörünün payı ise %71.6'ya yükselmiştir. 2000 yılında ise sanayi sektörünün payı %25.8'e hizmetler sektörünün payının ise, %73'e yükselmiştir. Bu değişim hem yerli hem de yabancı sermayenin düşük - produktivite sektörlere yönelme eğilimini göstermektedir (Berkoz and Turk, 2008b).

Ancak 1990'ların başında bu durumun farklı olduğu da vurgulanmalıdır. 1990-2000 yılları arası doğrudan yabancı sermaye Turkiye'deki brüt sabit sermaye birikiminin %1.9'i iken 2000 ortalarında bu rakam tarihteki en yüksek orana ulaşarak %23.7'yi bulmuştur. Bu hızlı artış, özellikle telekomünikasyon, bankacılık ve otomotiv sektorlerinde gerçeklesen büyük uluslararası ticaret anlaşmalarının bu dönemde yeralmasıyla açıklansa da Istanbul'un yabancı sermayeli şirketler tarafından çekiciliğinin artması ve uluslararası piyasalar icin üretim faaliyetlerinin giderek çoğalması kentin giderek artan rekabet üstünlüğüne katkıda bulunmuştur. İstanbul' da yatırım yapan yabancı sermayeli firmalar içinde firma sayısı en yüksek ticaret (%39.02), hizmet sektöründe diğer faaliyetler (%6.37), toplumsal faaliyetler (%5.10) ve oteller (%3.9)dir (Berkoz and Turk, 2008b).

Emlak Piyasası Dinamiklerinin İstanbul'un Neoliberal Dönüşümündeki Etkileri

2000'lerin başlarına kadar Istanbul'daki emlak gelişim ve yatırım şirketleri neredeyse yok denecek kadar azdır. İsveç kökenli Skanska şirketi Istanbul piyasasına konut geliştirmek amacıyla 1980'lerin sonunda girmiş ve güçlü yerel rekabet sebebiyle piyasayı kısa surede terketmiştir. Bu başarısız girişim gelişmekte olan piyasalarda uzmanlaşmış Skanska icin bir ilktir. Ticari emlak geliştiren Alman ECE şirketi de 2000'lerin başında Koç Holding'le ortaklığa girerek Migros alışveriş merkezleri, süper ve hipermarketlerinin yönetimine girişmiş ve 2000 ortalarına kadar Istanbul ve Antalya'da iki proje geliştirmiştir. Yabancı sermayenin Türkiye emlak piyasalarına girişi sürecinde diğer bir örnek de Malezyalı bir şirketle ortaklığa giren Yüksel Yapı ve Müteahhitlik Ltd. Sirketi'nde yaşanmıştır. Levent-Maslak aksında ticaret, konut ve ofis kompleksi geliştirmeyi amaçlayan ortaklık Malezyalı şirketin dünya ekonomik krizinden etkilenerek projeyi tamamlayamadan iflas etmesiyle sonuçlanmıştır (Tasan-Kok, 2004). Hollanda sermayeli Multi

Development Corporation şirketi yine 2000'lerin başında bir Türk ortakla (Turkmall) Turkiye emlak piyasasına Forum adı altındaki alışveris merkezi formülüyle girmiştir. Su anda Türkiye emlak piyasasında yaklaşık on civarında yabancı emlak geliştirme ve yatırım şirketi aktif halde çalışmaktadır.

Yabancı emlak piyasasi aktörlerinin Istanbul piyasasına bu kadar geç girmiş olmalarının üç ana sebebi bulunmaktadır: Birincisi uzun yıllardır devam eden ekonomik ve politik dengesizlikler yabancı emlak piyasası aktörleri icin caydırıcı etken olmuştur; ikincisi küresel emlak yatırımcıları 1990'larda açılan Doğu Bloğu'nda emlağa aç yeni piyasalara öncelik vermişlerdir; üçüncüsü de Türk yerel insaat sektorünün güçlü ve her tür zorlu piyasa koşullarına dayanacak esneklikte olması ve Türk kent yönetimlerinin Doğu Avrupa bloğu ülkelerinden farklı olarak yabancı emlak sektörü aktorlerine pek de ilgi göstermedikleridir. Elbette yerel aktörlerin piyasayı kontrol altında tutması ve piyasanın iniş cıkışlarıyla kolayca başa cıkabilmeleri de yabancı emlak geliştiricilerine karsı hem bir rekabet ortamı yaratmış hem de uluslararası sermayeyi etkileme yönündeki çabaları fazla motive etmemiştir. Bu sebeplerden dolayı kentin yeni merkezi yerel neoliberal dinamikler tarafından şekillendirilmis ve yerel sermaye küresel mekansal sembolleri ve emlak gelişme dinamiklerini takip ederek büyük ölçekli projelerle kentte yeni bir imaj koridoru yaratmıştır.

4. İstanbul'un Küresel Eklemlenmesinin Tarihsel Oluşum Süreci: Şişli Örneği

Neoliberal politikalar çerçevesinde 1983 genel seçimleri ve 1984 yerel seçimler sonrasında en önemli politikalardan birisi, İstanbul'un Ortadoğu ve Avrupa'nın uluslar arası ticaret, kültür ve finans merkezi diğer bir değişle, küresel bir kent olmasıdır. Bu politika, aynı zamanda İstanbul'un uluslararası sermaye açısından çekim merkezi haline gelmesi amacını içermektedir. Beyrut'un iç savaş dolayısıyla merkezi rolünü kaybetmesi, İstanbul'un Ortadoğu'nun finansal merkez olarak Beyrut'un yerini alması konusunda beklenti ortaya çıkarmıştır. 1970'ler sonrasında yaşanan dünya ekonomik krizi ve petrol fiyatlarındaki artış sonucu, Ortadoğu ile finansal, ticari ve turizm ilişkilerinin artması, Irak ve İran arasında süren savaşın İstanbul'un bölgesel rolünü daha da artıracağı düşünülmüştür (Keyder, 1999). 1980'lerden itibaren hükümetin uyguladığı, esnek döviz kuru, ihracaata dayalı büyüme stratejisi, kamu teşebbüslerinde reform ve özelleştirme, ithalatın serbestleşmesi ve doğrudan yabancı sermayenin teşviki gibi ekonomik reformlar İstanbul'un küresel kent olmasına amacına doğrudan katkı sağlamıştır. Çünkü hükümetin liberal politikaları mekana yönelik değişimler ve bazı eylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan ilki, uluslarası düzeyde ticaret ve finans sektörünün ihtiyaçlarına cevap veren bir merkezi iş alanına gereksinimdir. Şişli-Maslak (Şekil 1) aksı bu ihtiyacı karşılamak amacına hizmet etmiştir. Bu noktada önemli konu, İstanbul'un yeni iş merkezi alanının yer seçimine ilişkindir. Çünkü bu alanın yerseçimi önceden şekillenen bir planlama kararı çerçevesinde değil, doğrudan büyük yerel semaye gruplarının etkisi ile eğilimlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle bu bölgedeki toprak sahibi olan büyük sermaye gruplarının baskısı, aks üzerindeki parsellerin büyüklüklerinin finans sektörünün gelişime uygunluğu, bu bölgedeki toprak sahibi olan büyük sermaye gruplarının finans sektörü için bina taleplerini karşılama potansiyelleri, dağınık yönetim birimlerinin tek bir merkezde toplanması isteği ve erişebilirliğin yüksek olması yerseçimi için neden oluşturmaktadır

(Berkoz ve Türk, 2008a; Berkoz be Türk, 2008b; Öktem, 2005). İkinci değişim ise, İstanbul'un turizm merkezi olma özelliği yönelik kapasitesinin artırılmasıdır. İstanbul'da turizm yatırımlarının teşviki 1982 yılında yürürlüğe giren Turizm Teşvik Kanunu çerçevesinde gerçekleşmiştir. 1980'lerden itibaren İstanbul'da çok sayıda turizm alanı ve turizm merkezi ilan edilmek suretiyle yerli ve yabancı sermaye grupları tarafından beş yıldızlı oteller yapılmaya başlamıştır (Dökmeci, Balta, 1999). Üçüncüsü değişim ise, İstanbul' un altyapı kapasitesinin artırılmasıdır. Bu anlamda, 2. Boğaziçi köprüsünün yapımı, çevre yollarının yapımı, çevre yollarına bağlantıların güçlendirilmesi, dar yolların genişletilmesi gibi altyapı projeleri gerçekleştirilmiştir (Kocabaş, 2006). Dördüncüsü değişim ise, İstanbul'da yeni tüketim alanları olarak çok sayıda büyük alışveriş merkezleri açılmasıdır. Özellikle, hem büyük yurtiçi sermaye grupların perakande ticaret piyasasına girmesi hem de yabancı perakendecilerin Türk firmaları lisans anlaşmasıyla yada ortaklık kurarak piyasaya girişleri bu değişimde etkili olmuştur (Tokatlı and Boyacı, 1998). Bu temel değişim ve eylemler kent merkezinde önemli bir baskı ortaya çıkarmıştır. 1980'lere kadar kentin merkezinde yer alan sanayi, bu değişimler ve eylemlerin etkisi ile kent merkezindeki fiyat artışları nedeniyle, çevre ilçelere doğru desentralizasyonu ortaya çıkarmıştır (Erkip, 2000). Bütün bu değişimler İstanbul'da Şişli'de yoğunlaşmıştır.

Berkoz (1998)'un çalışması, İstanbul'da 1960 ve 1990 arasında üretici servislerin mekansal dağılımının önemli ölçüde değiştiğini göstermektedir. 1960 yılında İstanbul'da firma ana merkezlerinin %57.14'ü merkez zonda (Eminönü ve Beyoğlu) yer alırken, %42.86'sı 1. zonda (Şişli, Beşiktaş, Eyüp, Fatih, Kadıköy, Eyüp, Üsküdar, Zeytinburnu) yoğunlaşmıştır. 1960'da finansal kurumların (bankalar, sigorta şirketleri, finansal hizmetler, borsa ve döviz büroları, vb.) %48.03'ü merkez zonda yer alırken %41.78'i ise 1. zonda yer almaktadır. Ticari işlerin ise %83.30'u merkez zonda yer almakta ve geri kalanı ise, 16.20%1. ve 2. zonda yer almaktadır. 1990'da ise, firma ana merkezlerinin %54.04'ünün 1. zonda yer aldığı ve %31.36' sının merkez zonda yer aldığı görülmektedir. 1990 yılında finansal kurumların %55.48'i 1. zonda, %26.78'si ise merkez zonda yer almaktadır. Yine benzer şekilde, gayrimenkul acentalarının %51.80'i 1. zonda yerleşmiştir. 1960 ve 1990 arasında üretici servislerin dağılımı açısından açık bir değişim görülmektedir. Diğer bir değişle, üretici servislerin dağılımı açısından merkez zonun göreceli önemini kaybettiği, bununla birlikte 1. zonun öneminin artığı görülmektedir. Berkoz (1998) bu durumu Şişli- Maslak aksındaki gelişmenin etkisi ile açıklamıştır. 1. zon kentin GNP'sinin %39.46'sını, nüfusun %30'unu, servis sektörünün %49.9'unu, perakende istihdamın %35'ini içermektedir (Ozhan ve digerleri, 2008). Özellikle bu aks'ta finansal kurumlar ve uzmanlaşmış hizmet sektörü yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşmanın en temel nedenleri olarak merkezileşme, prestij ve emlağa ilişkin özellikler olarak belirlenmiştir.

Diğer önemli farklılık ise, yabancı sermayenin dağılımı ile ilgilidir. 1980 yılında kadar Şişli ilçesinde yatırım yapmış yabancı sermayeli firmaların sayısı 13' dür. Bu sayı, 1980 ve 2000 yılı arasında 419 olmuştur. 2000 yılı ile 2003 sonu itibari ile de 1410'a yükselmiştir. 2003 sonu itibari ile Şişli, İstanbul'daki tüm yabancı sermaye yatırımlarının %23.79'unu içermektedir. Yine İstanbul'da hizmet sektöründe yapılan yabancı sermaye yatırımlarının %25.36'sini, sanayi yatırımlarının %19.69'unu ve tarım sektöründeki yatırımların %19.69'unu içermektedir. Her üç

sektörde de ilk sırada yer almaktadır. Diğer bir değişle, yabancı semayenin dağılımında Şişli merkez konumundadır. Özellikle yabancı sermayede 2000 yılından sonraki artışların etkisinin en fazla görüldüğü alan Şişli'dir (Berkoz and Turk 2008a).

Yerel Finans ve Emlak Piyasası Dinamiklerinin MİA'nın Kuzey-Güney Aksında Gelişmesindeki Rolü: Levent-Maslak Aksının Kentte Neoliberallesmenin Sembolü Haline Gelmesi

1980'lerden itibaren Şişli- Maslak aksındaki büyük sermaye grupları aksta bulunan arazilerine yönetim merkezlerini inşaa etmeye başlamışlardır (Sabancı Holding, İş Bankası, Yapı Kredi, Garanti Bankası, Tatlıcılar Holding, Alorko Holding vb. gibi) Bu aksta finansal liberalleşmeye bağlı olarak finans sektörü gelişmiş, bu gelişmeye paralel ileri düzeyde teknoloji ile donatılmış bina talebi gündeme gelmiştir. Büyük sermaye gruplarından oluşan bu kesim yeni mekansal organizasyon ihtiyaçları özellikle prestij de sağlayacak nitelikte tanımlanmaktadır. Şişli- Maslak aksındaki gelişme gökdelen formatında olmuştur. İlk dönem talepler içinde Alarko Holding ve Koray İnşaat kat karşılığında inşaatları gerçekleştirmiştir. Alarko Holding kendi payını Emlak Bankası'na ve Koray inşaat da payını IBM'ye satmış böylelikle büyük karlar elde edilmiştir. Bu gökdelenlerin satışındaki başarı ve akstaki prestijli firmaların varlığı spekülasyonu artırmış ve bu da akstaki sanayicileri ve büyük inşaat firmalarını ve diğer yatırımcıları gökdelen inşaat etmek için motive etmiştir. Diğer arsa sahipleri özellikle zengin sanayiciler artan spekülasyondan yararlanmak için yerel yönetime baskı yapmışlardır. Bu baskılar karşısında yerel yönetim aksa dair iki plan hazırlanmıştır. 1988'de Büyükdere caddesi Güzergahı Ticaret Alanları Uygulama İmar Planı ve Şişli- Ayazağa Revizyon İmar Planı. Bu planlarla Şişli- Büyükdere aksında imar hakkı olarak 4.5 emsal ve Maslak'ta ise 2.3 emsal yapılaşma hakkı verilmiştir. Arsa spekülasyonu akstaki artan yapılaşmanın temel dinamiği olmuştur. Çoğu arazi sahipleri Türkiye'deki büyük inşaat şirketleri ile kat karşılığı anlaşmalara gitmişlerdir. Finans ve uzmanlaşmış hizmet sektörü aksta yer almıştır. Akstaki yapılaşma; iş merkezi, iş merkezi-otel, iş merkezi- alış veriş merkezi, alış-veriş merkezi - konut (rezidans) gibi kullanımlardan oluşmaktadır (Öktem,2005, s.49).

Şişli- Maslak aksındaki A sınıfı ofislere artan ihtiyaç, bu konudaki inşaatlar başlangıçta sürücü bir güç olmuştur. Bununla birlikte, bu bina patlaması, yüksek kiralar nedeniyle ofis için talep aniden düşmüştür. Bugün, aksta hem yurt içi hem de yurtdışı firmlarının ana merkezleri ve finansal hizmetleri yer almaktadır. İstanbul'daki bankaların %30'unun ana merkezleri bu alanda yerleşmiştir (Özdemir, 2000). Ayrıca, Istanbul borsası, borsa brokerları, leasing and factoring firmaları, yatırım bankaları ve büyük ticari firmalarda yine aks üzerinde yerleşmişlerdir. Büyük ölçekli gelişme için uygun alan eksikliği ile sınırlanmış prekande gelişimi nedeniyle, bu tür gelişme için akstaki büyük parseller iyi alternatifler sunmuştur (Özdemir, 2000). Bazı devlet kuruluşlarında ana merkezleri aksta yer almaktadır. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın, Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün, İş Bankası gibi devlet bankalarının merkezleri bu aks yer almaktadır (Tasan-Kok, 2008).

Son yıllarda A sınıfı ofis binalarına olan talep ile ofis piyasasında önemli bir hareketlenme ortaya çıkmıştır. İstanbul'da bölgelere göre ofis talepleri incelendiğinde, boşluk oranının en düşük olduğu bölgenin Levent olduğu, Zincirlikuyu- Esentepe- Gayrettepe Bölgesinde %10.6

seviyesinde boşluk oranı olduğu ifade edilmektedir (Arki parc Gazate, s.14). Aks'ta ofis kira oranlarına bakıldığında, Mayıs 2008 itibari ile en yüksek kira rakamının 60 dolar /m^2/ ay olduğu, bu kira değerleri ençok Şişli- Maslak Aksının Zincirlikuyu, Esentepe, Gayrettepe bölgesinde yoğunlaşmaktadır.

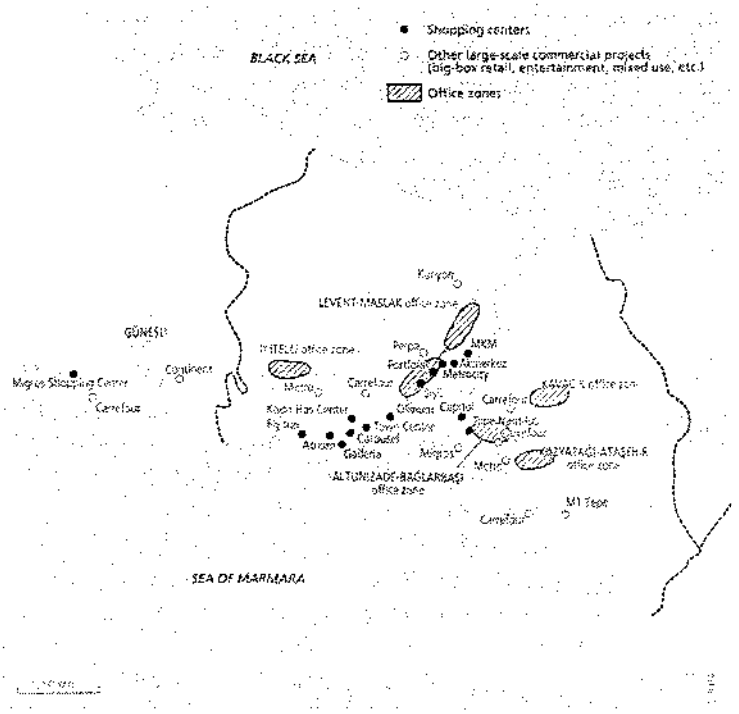
Şişli- Maslak aksındaki bir diğer önemli kullanım fonksiyonu alışveriş- merkezleridir. Türkiye'de faaliyet gösteren toplam 127 alışveriş merkezinin 41'i İstanbul'da bulmaktadır, Türkiye çapında inşa edilmesi planlanan toplam 100 alışveriş merkezinden 45'inin de İstanbul'da yer alması öngörülmektedir. Alışveriş Merkezleri ve Perakendeciler Derneği verilerine göre, Türkiye'deki alışveriş merkezlerinin 3'te biri İstanbul'da yer almaktadır. 41 alışveriş merkezinin olduğu kentte yapımı devam eden 35 alışveriş merkezi bulunmaktadır. Şişli- Maslak aksında İstanbul'daki alış-veriş merkezlerinin %20'si yer almaktadır (www.ampd.org).

Şişli- Maslak aksındaki bir diğer önemli kullanım fonksiyonu residans kullanımıdır. Alanda 15 adet büyük rezidans projesi gerçekleşmiştir. Genellikle rezidans projeleri alışveriş merkezi ile birlikte çözümlenmektedir. Bu projelerdeki konut birimlerinin değerleri 250 bin- 2.5 milyon dollar arasında değişmektedir. Alandaki hem ofis kira değerlerinin hemde rezidans'lardaki konut birim değerlerinin yüksek olması, akstaki arazi değerlerinin daha da artmasına neden olmuştur. Şişli- Maslak aksında 2004 ve 2008 tarihleri arasında araziler astronomik değerlere satılmıştır. Satılan arsalar çoğunlukla aks üzerinde bulunan ve işlevini kaybetmiş olan özel yada kamu sektörüne ait fabrika alanlarıdır. Özellikle kamu sektörü Şişli- Maslak aksı üzerindeki değerleri arsalarını gelir amacıyla satmaktadır. Örneğin, karayolları arsası, IETT arsası, likor fabrikası vb. Tablo 1'de görüleceği gibi diğer önemli bir bulgu ise, bu parselleri çoğunlukla yurtiçi firmaların almasıdır. Bu firmalar satın alma da yurtdışı firmalarla ortaklıklara da girebilmektedirler. Ancak ortaklıktaki hisse dağılımlarında yurt içi firmaların ağırlığı bulunmaktadır.

Tablo 1.: Şişli- Maslak Aksındaki Arazi Satışları (2004- 2008)

Satıcı	Alıcı	Yer	Alan Büyüklüğü (m^2)	Fiyat (milyon dolar)	Mercekare başına fiyat	Satış tarihi
Roche Fab. Al.	Yerel Yatırımcı	Levent	35.079	27.5	786	Nisan2004
Novatis Fab. Al.	Yerel Yatırımcı	Levent	13.500	27	1.259	Mart 2005
Deva	Yerel Yatırımcı	Şişli	13.300	80.5	6.053	Aralık 2006
Oyak- Renault	Yurtdışı Yatırımcı	Levent	10.630	73	6.882	Şubat 2007
Karayolları Arazisi	Yerel Yatırımcı	Zincirlikuyu	96.505	800	8.290	Mart 2007
İETT Arazisi	Yurtdışı Yatırımcı	Levent	46.241	832	17.993	Mart 2007
Ziraat Bankası Arazisi	Yerel Yatırımcı	Büyükdere	6.721	40	5.951	Ekim 2007
Likör Fabrikası Arazisi	Yerel Yatırımcı	Esentepe	23.711	415	17.502	Temmuz 2008

Kaynak: Bu tablo çeşitli internet sayfalarındaki bilgilerden derlenmiştir.

Shopping centers
Other large-scale commercial projects (big-box retail, entertainment, mixed use, etc.)
Office zones
BLACK SEA
LEVENT-MASLAK office zone
GÜNEŞLİ
İTÜ-ELİ office zone
Metrocity
Carrefour
Kanyon
AKM
Nurol Plaza
Metrocity
Kanyon Shopping Center
Carrefour
Kanyon Office zone
Kanyon Iş Merkezi
Kanyon Iş Bankası
Kanyon Residence
Kanyon Residence
Kanyon Residence

kentin kuzeye doğru gelişimi sakıncalı bulunduğundan Şişli- Maslak aksının merkezi iş alanı olarak gelişimi planlanmamıştır. 1980'lerden hem planlama sistemindeki değişiklikler hem de kentin yönetimindeki köklü değişimler nedeniyle, 1980 metropolitan nazım imar planı kararları kenti gelişimini yönlendirmede yetersiz kalmıştır. Özellikle 1980'li yılların sonunda parça parça uygulama imar plan kararları ile aksın gelişimi ortaya çıkmıştır. 1990'lardan sonra TEM otoyolunun yapılması ve 2. boğaziçi köprüsünün ve bağlantı yollarının gelişimi ile aksın gelişimi daha da hız kazanmıştır. İstanbul Metropoliten Belediyesi tarafından 1996 yılında hazırlanan ve onaylanan üst düzey fiziki planda Maslak- Sarıyer aksı merkezi iş alanı olarak tanımlanmıştır. Ancak bu plan, İstanbul Metropoliten Belediye'nin üst düzey fiziki plan yapma yetkisinin bulunmadığı gerekçesi ile yürürlükte kaldırılmıştır.

Şişli- Maslak aksının planlama geçmişi incelendiğinde; parça parça uygulama imar plan kararları gelişim görülmektedir. Özellikle aksın gelişimde ana engel, gelişme için boş imar arazilerinin eksikliği olmuştur. Aksta uygulama imar planı ile gelişmenin tanımlanmadığı kısımlarda, yatırımcılar açısından imar parselinin oluşumu ve yapı izninin alınması uzun bir zaman sürecini kapsayabilmektedir. Bütün alanı kapsayan bir gelişme planının olmaması nedeniyle, çoğunlukla arazi sahipleri gökdelen inşaatları gerçekleştirmek amacıyla belediye aktörleri ile görüşme ve uzlaşma ile yapı iznini sağlama yönüne gitmişlerdir (Tasan- Kok, 2004). 2000'li yıllara kadar parça parça planlarla kontrol altına alınmaya çalışılan alanın gelişim sınırları doğal sınırlayıcılara kadar ulaşmıştır. Alanda zaman içindeki imar planı değişiklerinin sayısı ve kapsamındaki değişimler de önemlidir. Şişli ilçe belediyesi meclisi tarafından görüşülen ve kabul edilen imar planı değişiklikleri talepleri sayısı 1990 döneminde 72 adet, 1995 döneminde 33 adet, 2000 döneminde 28 adet ve 2004 döneminde ise 21 adettir. Sayıda bir azalma görülmekle birlikte bu durum yanıltıcıdır. Çünkü, imar planı değişikliklerinin kapsamları incelendiğinde, başlangıçta sadece yoğunluk artırma taleplerine yönelik olan imar planı değişiklikleri söz konusuyken, 2000 yılından itibaren değişiklikler yoğunluk taleplerinin yanısıra diğer değişiklikleri de içermektedir. Diğer değişle, bir imar planı değişikliği işlemi birden fazla değişikliği içermektedir. Şişli'de ve özellikle Şişli-Maslak aksında ciddi bir imar planı değişikliği baskısı olduğu görülmektedir. Bu baskı çoğunlukla yoğunluğun yani kat adedinin artırılmasına ve fonksiyon değişikliklerine (konut ve ticaret alanına) yöneliktir (Altın ve Türk, 2005).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından BİMTAŞ AŞ'ye ihale edilen ve "Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi" hazırlanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Üst Düzey Fiziki Plan 14.07.2006 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu plan kapsamında Şişli-Maslak aksı İstanbul'un merkezi iş alanı olarak belirlenmiş ve kentin kuzeye yönlenmesi de kabul edilmiştir. Ancak bu plan da, İstanbul 2. İdare Mahkemesinin 21.3.2008 günlü, 2007/1846 E., 2008/516 K. sayılı kararı ile iptal edilmiştir.

5. Sonuç

Bu çalışmada iki önemli noktanın altını çizmeyi planladık: Birincisi, İstanbul'un küresel ağlara eklemlenmesinin ağırlıklı şekilde yerel dinamikler, yerel sermaye ve (formal/informal) kurumsal ilişkiler tarafından şekillendigini göstermek, ikincisi de, özellikle Şişli'deki emlak ve finans piya-

sasi dinamikleri sayesinde Istanbul'un küresel (ve yerel) ağlara eklemlenmesinin gerçeklestigini ve bu sürecin de kentteki planlama dinamiklerini sekillendirdiginin altını çizmektir.

Küresel kentlerin literatürdeki tanımları üzerinden analiz edilirse, İstanbul küresel bir kenttir, çünkü hem gelişmiş üretici servislerini yoğunlukla barındırmakta ve küresel kentler üzerine çizilen profile sosyal, kültürel, ve ekonomik olarak oturmakta, hem de GaWC grubunun analizlerine göre reklamcılık, bankacılık ve yasal hizmetler aracılığıyla küresel ağlara bağlanmaktadır. Ülkedeki neoliberal ekonomik politik konjonktürün sonucu olarak kentte artan yabancı sermayenin bu eklemlenmedeki rolü ise, son zamanlara kadar kısıtlıdır. Bu çalışmada altını çizmek istediğimiz en önemli nokta ise, küresel ağlardan kopmuş (ya da hiçbir zaman güçle bağlanmamış) birçok ülke örneğinde olduğu gibi (örneğin Dogu Avrupa ülkeleri) kentin küresel emlak ve sermaye yatırımlarına aç ve bu dinamiklerin etkinliği kaçınılmaz gibi görünse de, bu dinamiklerin aslında 2000'lerin başlarına kadar son derece zayıf olduğu, 2000'ler den sonra ise ancak yerel piyasa kurallarına uyum sağlayabilen yabancı sermayenin yerli ortaklarla piyasada tutunabildiğidir. Kentteki planlama süreçleri kendi informel dinamikleri içinde Şişli'deki gelişmeleri geriden takip ederken, Levent-Maslak aksı Istanbul'un küresel ağlara eklemlenmesinde ve küresel bir düğüm noktası haline gelmesini sekillendirmektedir.

Referanslar

Altın Y., Turk, S.S. (2005) İstanbul Metropoliten Alanında İmar Planı Değişiklikleri İle İlgili Bir Analiz (An analysis related to modifications of local physical plans in Istanbul Metropolitan Area), 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokyumu Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler, Riskler ve Fırsatlar, 7-9 Kasım, 2005, Taşkışla, Istanbul.

Ancanlı, T., and Rodnik, D. (1990) An overview on Turkey's experience with economic liberalization and structural adjustment. World Development 18, 10:1343-1350.

Beaverstock, J. V., Smith, R. G. and Taylor, P. J. (2000) World city network: A new metageography? Annals of The Association of American Geographers 90: 123-134.

Berkoz, L (1998) Locational Preferences of Producers Service Firms in Istanbul, European Planning Studies, Vol.6, No.3.

Berköz, L. (2001) The interregional location of foreign investors in Turkey. European Planning Studies 9, 8:979-994.

Berkoz, L. and Turk S.S. (2008a) Determination of Location-specific Factors at the Intra-metropolitan Level: Istanbul Case", Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, Vol. 99, No. 1. (February 2008), pp. 94-114.

Berkoz, L., ve Turk, S.S. (2008b) Yabancı Sermayeli Firmaların Türkiye'deki Mekansal Yerseçimi Üzerine Modeller (Models on Spatial Location of FDI Firms in Turkey), ITU Press, 2008.

Brenner, N. (1999), Globalization as reterritorialization: The re-scaling of urban governance in the European Union. Urban Studies. 36, 3, pp. 431-451.

Cengiz, H. (1995) İstanbul'un çağdaş metropoliten kent merkezi oluşumu: Büyükdere Caddesi Aksı (The new metropolitan business district in Istanbul: Büyükdere Avenue axis). Istanbul: Yıldız Teknik University Publications.

Dökmeci, V., and Berköz, L. (1994) Transformation of Istanbul from a monocentric to a polycentric city. European Planning Studies 2, 2:189-201.

Dokmeci, V. i Balta, N. (1999) The evolution and distribution of hotels in Istanbul, European Planning Studies,. 7(1), pp. 99-109.

Erkip, F. (2000) Global transformations versus local dynamics in Istanbul,« Cities, vol. 17, pp. 371-377

Harvey, D. (2005) A brief history of neoliberalism. Oxford: Oxford Publishers

Karaman, A., and Baycan-Levent, T. (2001) Globalization and development strategies for Istanbul. Globalization and World Cities Study Group and Network Research Bulletin 53: retrieved from http: //www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb53.html.

Kazgan, G. (1985) Ekonomide Disa Acik Buyume. İstanbul: Altin Kitaplar.

Keyder, Ç. (1999) The settings, in Ç.Keyder (der.) Istanbul Between the Global and the Local, Maryland, Rowman & Littlefield Pub. Inc.

Kocabas, A. (2006) Urban conservation in Istanbul: evaluation and re- conceptualisation, Habitat International Vol.30, No.1 (2006)

Öktem, B. (2005) Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü: Büyükdere-Maslak Aksı, In: Türkün A. and Kurtuluş, H. (Eds.) İstanbul'da Kentsel Ayrışma, 25-75.

Özdemir, D. (2000) Yabancı sermayenin İstanbul haritası (Istanbul map of foreign investments). Istanbul 35:96-104.

Ertekin, Ö., Dökmeci,V., Ünkükara,T., Özus,E., Spatial Distribution of Shopping Malls and Analysis of Their Trade Areas in Istanbul, European Planning Studies, Vol. 16, No. 1, 01/2008, s. 143-156.

Peck, J. and Tickell, A. (2007).Conceptualising Neoliberalism, Thinking Teatcherism, in (H. Leitner, J. Peck and E. S. Sheppard) (Ed.), Contesting Neoliberalism, New York and London, The Guilford Press

Sassen, S. (1994), Cities in a World Economy. London: Pine Forge.

Sassen, S. (2001). The global city. Princeton: Princeton University Press.

Storper, M. 1997. The regional world. New York: Guilford.

Swyngedouw, E. (1989), The heart of place: The resurrection of locality in an age of hyperspace. Geografiska Annaler. 71, 1, pp. 31-42.

Tasan-Kok, T. (2004) Budapest, Istanbul, and Warsaw: Institutional and spatial change. Delft: Eburon Academic Publishers.

Tasan-Kok, T. 2008, The role of local spatial and institutional dynamics in the globalisation and neoliberalization of Istanbul. In V. Mamadouh, S.M. de Jong, F. Thissen, J. van der Schee, and M. van Mecteren (ed.s): Dutch Windows on the Mediterrancan, NGS Series 376: Utrecht, (pp. 44-50)

Taylor, P. J., Walker, D. R. F. and Baeverstock, J. V. (2002) Firms and their global service networks. In: Sassen, S. (Ed.), Global Networks, Linked Cities, New York, London: Routledge, pp: 93-115.

Taylor, P. J., and D. R. F. Walker. 2001. World Cities: A First Multivariate Analysis of Their Service Complexes. Urban Studies 38 (23-47).

Tekeli (1994) The Development of Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning, Istanbul Kent Basımevi.

Tokatlı N, Boyacı Y, (1998) The changing retail industry and retail landscapes: the case of post-1980 Turkey« Cities 15 345 - 359.

Türel, A., Eraydin, A., Babalik-Sutcliffe, E. and Gedikli, B. (2005), İstanbul'un Eylem Planlamasına Yönelik Mekansal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme Çalışması (Strategic research and model development study for action planning in Istanbul), Part II Ankara: ODTU.

YSGM (Yabancı Sermaye Genel Mudurlugu), (2006) Uluslararasi Dogrudan Yatirimlar 2006 Yili Raporu (Foreign Direct Investments Report of 2006), Ankara: Hazine Mustesarligi Publications.

WIR (World Investment Report), (2007) Country fact sheet Turkey: Foreign direct investment (FDI) overview, United Nations Conference on Trade and Development. Available at http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir07_fs_tr_en.pdf.

www.ampd.org

7. OTURUM Oditoryum

KAMUSAL KULLANIM ALANLARI VE KAMU MÜLKLERİNİN YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Doç. Dr. Adalet ALADA

DENİZLİ'DE BİR ALIŞVERİŞ MERKEZİ ARAZİSİNİN DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ

Arş. Gör. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE-Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Kamu YönetimiBölümü

Doç. Dr. Hüseyin ÖZGÜR-Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

ALIŞVERİŞ MEKÂNLARINDAKİ DEĞİŞİMİN SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ETKİSİ: ANKARA-YENİMAHALLE VE ERYAMAN ÖRNEKLERİ

Arş. Gör. Dr. Burcu ÇINGI ÖZÜDURU-Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Böl

Arş. Gör. Dr. Özge YALCINER ERCOŞKUN-Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Böl

Arş. Gör. Aysu UĞURLAR-Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Böl

DEĞİŞEN MEKÂN ANLAYIŞINA DİRENEMEYENLER; KONYA KENTİNDEN SOKAK ÖRNEKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR-Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Böl.

Ferda ÖZPARLAK-Şehir Plancısı

KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ ÇERÇEVESİNDE SANTRALİSTANBUL ÖRNEĞİ

Nazlı BUDAN-Şehir Plancısı

Moderatör: Doç. Dr. Adalet ALADA

32. Dünya Şehircilik Gününün "Kamusal Kullanım Alanları ve Kamu Mülklerinin Yeniden Yapılanması" konulu ikinci toplantısındayız. Az önce gerçekleşen ilk toplantıda dikkati çeken ve katılımcıların, konuşmacıların da ortak düşüncelerine yansıyan temel bir kavram vardı, genellikle şehir plancıları planlama ilkeleri, şehircilik ilkeleri dışında üçüncü bir alan olarak kamu yararı kavramı üstünde çokça durdular. Ben kamu yararı üzerine küçücük bir açılımda bulunmak istiyorum. Çünkü bu çok muğlaklık içeren bir kavram ve sanıyorum hepimiz için de ne atfettiği belirsiz olan bir kavram. Kamu yararı dediğimizde elbette planlama ve planın uygulanması kamu alanının, kamu politikalarının sorunudur ve kamu yararından ayrı düşünülemeyecek bir eksendedir. Ancak kamu yararı kavramını "hangi kamu" sorusunu sormakla biraz derinleştirmemiz gerekiyor. Öyle bir kamu ki tek bir kamu ve herkes için sonuç olarak aynı yararı yaratıyor. Böyle bir şeyin olabilirliği ve bir eylemin, bir idari işlemin, bir planın sonuçlarıyla hepimize aynı cevabı vermesi mümkün değil. Çünkü toplum homojen değil, toplum sınıflı bir toplum, çok farklı eksenlerde odaklanmış bir toplum, dolayısıyla kamu yararı derken hangi kamu yararından yola çıkacağız?

Genellikle kamu yararı kavramını kamu politikalarını uygularken tırnak içinde devletle eşdeğer tanımlama içinde kullanılmasından yola çıkan bir tarihi seyir izliyoruz. Özellikle ulus devlet ve merkeziyetçi devlet geleneği, sıkıca sarıldığı bu tek kamu fikrini ve kamu yararının devlete endeksli bir yarar olarak üretilmesi fikrini yaratıyor kafalarımızda, dolayısıyla burada bir şüpheye düşüyoruz. Acaba kamu yararı devletle kendisini özdeşleştiren, toplumda egemenlik ilişkilerinde daha avantajlı grupların yararına olan bir kamu yararı mıdır ki bu tek bir yarardır? Bunun en şaibeli ya da en tartışmalı uygulamalarına da tanık olan bir ülkede yaşıyoruz. Kamu yararı adına devlet bugüne kadar tek karar verici olma pozisyonunu iyi kullandı, tüketerek kullandı ve dolayısıyla hepimiz adına kamu yararını tek başına karar vererek hayata geçirdi. Dolayısıyla burada sorun gerçekten kavramın derinliğinde yatan bir sorun, hele de kamuyu devletle özdeşleştirdiğimiz zaman burada sadece devletin karar vericiliğinde bir ortak yararı ifade ediyoruz.

Dolayısıyla süreç içinde ortaya çıkan sonuçlarıyla bakabiliriz ki kamu yararı sadece güçlü olanların çıkarlarına cevap veren bir yararla eşdeğer. O zaman bugünün neo-liberal politikacıları bu ekseni çok iyi yakalıyorlar ve geçmişten gelen uygulamadan yola çıkarak bugün tasavvur ettikleri, tasarladıkları kamu yönetimi çerçevesine kamu yararı kavramını sokmuyorlar. Çünkü çok güzel bir gerekçeleri var, kamu dediğiniz gerçeklik devletle örtüşüyor. O zaman hep devletin önceliklerini ortaya koyan bir yarar bir kere, bireyi yok sayıyor, onun temel hak ve özgürlüklerini

yok sayıyor, mülkiyet hakkını yok sayıyor. O zaman çok sağlam bir gerekçeyle şimdiye kadar uygulanan kamu yararıydı ve bu aslında bir resmi yarardı. O zaman toplumun, bireylerden, bireylerin çıkarlarının ortaklaşa yararını ifade eden başka hak ve özgürlüklerden yola çıkabiliriz, kamu yararını burada kullanmak zorunda değiliz. Hatta bugün uygulama şansı yakalayan yeni yerel yönetim yasalarının, yeni kamu düzenlemelerinin temel ekseninde geçmişin bu pratiğine, yani kamu yararını devlete endeksleyen bu pratiğe referans verilmiyor, kamuyu düzenleyen yasalardan hiçbirinde kamu yararı kavramına rastlamıyorsunuz. Bu dil olarak bile reddedilen bir kavram. Hatta bugün kadük durumda Meclisteki hâlâ tasarı olarak bekleyen 2003 tarihli Kamu Yönetimi Temel Yasa Tasarısının 5. maddesinin bir fıkrasında diyor ki hiçbir kamu hizmeti temel hak ve özgürlüklere engel teşkil edemez. Yani bireysel hak ve özgürlükleri sınırlayabilecek hiçbir kamu hizmetinin tasarlanamayacağı noktasından bakan bir çerçeve geliştiriyor ve her ne kadar bu tasarı halinde kalmışsa da fikriyatı sonraki çıkan yasalarda mevcuttur.

Dolayısıyla kamu yararını neyle tanımladığınız önemli. Kamu kavramını toplumu, toplumun çıkarlarının bir uzlaşma ifadesi olarak tanımladığımızda; katılımcılıkla belirlenen, yani resmi politikaların onaylanması şeklinde değil, ama bütün bir toplumun farklı çıkar gruplarının özlemlerini ve beklentilerini karşılayan bir kamu kavramıyla olaya bakmanın herhalde daha bilimsel olacağını söylememiz mümkün. Bu da önce adaletle, sosyal adaletle, sonra da bir arada yaşamanın getirdiği etik kavramıyla açıklamasını bulan, içinde hem sosyolojik, hem siyaset, hem ideolojik perspektifleri taşıyan bir kavram. Dolayısıyla çabucak göz ardı etmememiz, içeriğinin ne olduğunu iyi bir çerçeve içinde sunmak zorunda olduğumuz bir kavram. Dolayısıyla kamu yararı pekala hâkim olan gücün yararı olarak sonuçlanabilir, bugünkü reel politikaların ortaya koyduğu gibi, kamuyu toplumla açıklama yolunda görmezden de gelinebilir. Bütün bir toplumsal çelişki düzleminde ortaya çıkan bir yarar fikrine odaklandığımızda o zaman planlama ilkeleri, şehircilik ilkeleri ve bütün bu uygulamanın disiplinler arası da bir gerçekliği içinde kamu yararı tasarımı hayata geçirilebilecektir diye düşünüyorum. Bu açılımı hem kendi düşüncelerimde tartıştığım noktada gerekli gördüm, hem de bir önceki toplantıda belirsizleşen, çerçevesi konmayan bir kamu yararı kavramına çokça referans verildiği için, bunun rahatsızlığıyla açıklama ihtiyacı duydum.

Şimdi bizim oturumumuzda aynı konuyu işleyeceğiz, yani gene bolca kamu yararına referans verebileceğimiz bir alanda ikinci oturum oluyor. Burada size konuşmacılarımızı ve sunacakları çalışmaların başlıklarını sunmak istiyorum. İlk konuşmacılarımız Doçent Doktor Hüseyin Özgür ve Araştırma Görevlisi Pınar Savaş Yavuzçehre'nin birlikte hazırladıkları "Denizli'de Bir Alışveriş Merkezi Arazisinin Dönüşüm Öyküsü". İkinci olarak üç genç araştırma görevlisi arkadaşımız var Gazi Üniversitesinden; Burcu Çıngı Özüduru, Özge Yalçıner Ercoşkun ve Aysu Uğurlar. Onlar da alışverişte kazanan ve kaybedenleri bize Ankara, Eryaman ve Yenimahalle üzerinden anlatacaklar. Üçüncü çalışmamız Yardımcı Doçent Doktor Mehmet Çağlar Meşhur ve şehir plancısı Ferda Özparlak'ın; Konya kentinden sokak örnekleriyle değişen mekân anlayışına direnemeyenleri bize anlatacaklar. Dördüncü ve son tebliğimizi yine şehir plancısı arkadaşımız Nazlı Budan verecekler; kültür endüstrisi çerçevesinde Santralistanbul örneğini değerlendirecekler.

DENİZLİ'DE BİR ALIŞVERİŞ MERKEZİ ARAZİSİNİN DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ

Arş. Gör. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE
Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Denizli

Doç. Dr. Hüseyin ÖZGÜR
Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Denizli

Özet

Çalışmada, Denizli özelinde alışveriş merkezleri başta olmak üzere kentsel mekân kullanımında etkili olan faktörler ve aktörler dikkate alınarak Forum Çamlık AVM arazisi örneğinde Denizli kentinde bir kamu arazisindeki dönüşümler irdelenmektedir. 1980'lere kadar kentin dışında sayılabilecek bir asfalt şantiyesi birkaç onyılda değeri, önemi ve merkezi konumu hızla yükselerek önce yarım kalmış bir Gençlik ve Kültür Merkezi inşası projesine konu olmuştur. Büyük meydanlara çok ihtiyacı olan Denizli kentinde Demokrasi Meydanı tamamlansa da onun bitişiğindeki Gençlik ve Kültür Merkezi inşaatı Denizli Belediyesi için yapımı ve işletilme maliyeti yüksek olduğundan sekiz yıl kadar kabası bitmiş olarak kalmıştır. Önemi artan ve bir kısmı DOP ile elde edilen yeşil alan-ticaret-hizmet alanı kullanımlarına tahsisli 25.000 metrekarelik bu kamu arazisi bütünündeki yarım kalmış inşaat 1990 sonları ve 2000 başlarında Denizli Belediyesi için önemli bir sorundur. Türkiye'de 25 AVM açmayı planlayan uluslararası bir şirkete satılan bu kamu arazisinde "Çamlık" AVM Nisan 2008'de açılmıştır. Denizli Mimarlar Odasının desteğiyle TMMOB Merkezinin Denizli İdare Mahkemesine açtığı dört dava Belediye aleyhine sonuçlanmıştır. Kent dışındaki Kuruçay yatağından asfalt şantiyesine, oradan park ve belediye hizmet alanı tahsisine, Gençlik ve Kültür Merkezi inşaatından AVM'ye dönüşen bu kamu arazisinin öyküsü ilgi çekicidir. Arazinin, son dönemde geçirdiği dönüşümlerin aşamada öykülenmesi ve analiz edilmesinde derinlemesine mülakatlar, belge incelemesi, imar planı incelemeleri, ilgili mahkeme kararları, gözlemler kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kamu alanlarının dönüşümü, kentsel mekân, Denizli kenti, Kınıklı, Demokrasi Meydanı ve Gençlik Merkezi Projesi, AVM, Forum Çamlık AVM, idari dava.*

Giriş

Türkiye alışveriş (ve yaşam) merkezleri sayısında patlama yaşamaktadır. AVM'ler giderek spor salonu, geçici sergi alanları, bowling, sinema gibi kullanımları da bünyelerinde barındırarak perakende sektörüyle sınırlı olmanın ötesine geçmeye çalışmaktadır. Şimdilik dükkân sayısı ve ticari kapasite olarak önemli bir kısmı AVM'ler dışında yer seçmiş bulunan ancak giderek büyük ve zincir mağazaların / firmaların payını artırdığı perakende sektörü tek başına; enerji, eğitim ve sağlıktan sonra dördüncü büyük sektördür ve 2,5 milyon çalışanı vardır. Tahminlere göre, mevcut 190 AVM'ye ek olarak üç yıl içinde 170 AVM eklenmesi planlanırken; ekonomik kriz ile sadece Anadolu'daki kentlerde yaklaşık 100 AVM daha açılacağı açıklanmıştır (ampd.org). Büyük şehirlerden sonra orta ölçekli kentleri de sarmaya başlayan alışveriş merkezlerinin (AVM) artmasında rol alan etmenler şu başlıklarda özetlenebilir: i) Artan araç sahipliği ve eski alışveriş merkezlerindeki ulaşım ve park yeri sorunları; ii) çalışan kadınların sayısında artış; iii) tüketim toplumuna dönüşüm; iv) AVM'lerde iklimlendirme sistemleri kullanılması, v) AVM'lerin genellikle kapalı alanlarda kurulu olmalarından dolayı kışın ve yazın insanları olumsuz hava şartlarından koruması; vi) orta ve üst gelir grubundaki bireylerin (özellikle yorucu ve uzun mesai ortamında çalışan) alışveriş, spor, eğlence, yeme-içme ihtiyacını aynı çatı altında veya bütünleşik binalarda kolaylıkla çözümlemek istemesi olarak özetlenebilir. Ayrıca, Türkiye'nin sosyo-demografik yapısı, bireylerin tüketime olan ilgisinin devamlı artması, sosyo-ekonomik yapının özellikleri, organize perakendecilik sektörünün gelişimi ve tercihleri, eğlence (özellikle sinema) ve yeme-içme sektörlerinin sahip olduğu pazarlama ve mağazacılık birikimi hem bireylerin hem de markalı ürün üreticileri ile ithalatçı/dağıtımcılarının, markaların AVM'lere ilgisini arttırmaktadır. Değişik büyüklüklerdeki kentlerde, birçoğu zincir şeklinde kimisi kamu arazisi, kimileri ise özel şahıs arazileri üzerine çok sayıda alışveriş (ve yaşam) merkezi faaldir ve yaklaşık bir o kadarı da planlama veya inşa safhasındadır.

Türkiye'de hızlı kentleşme sonucunda ortaya çıkan sorunlar yeni boyutlar kazanarak varlığını sürdürmekte ve bu sorunlar yumağı en başta planlama, arsa, inşaat ve denetim sistemlerinde kendisini göstermekte olup yerel yönetimleri de zor durumda bırakmaktadır (Batı, 2007: 1). Kentleşme hızının yüksek ve yapılaşmanın da yoğun olduğu Denizli gibi kentlerde önemli projeler ve kullanımlar için ihtiyaç duyulan imarlı veya imara açılabilecek veya işlevi değiştirilebilecek boş veya metruk alanlar/binalar bulmak oldukça zordur. Özellikle de ihtiyacın yoğunlaştığı semtlerde boş büyük arazilerin neredeyse yok seviyesinde olması bu tür mekânlarda inşaat yapmayı isteyen yatırımcılara da zorluk yaratmaktadır. İlginç olanı, bu gibi kentlerde ancak deprem gibi doğal afetler "boşluklu büyüme"yi ve yeni binaların yerleştirilmesini kolaylaştırmaktadır.

Tek merkezli ve yoğun-çarpık yapılaşmalı biçimde gelişen Denizli MİA'sını rahatlatmak ve kentin diğer semtlerindeki insanların sosyal donatı, alışveriş, kamu hizmetlerinden yararlanma ve eğlenme-dinlenme ihtiyaçlarını daha doyurucu ve konforlu olarak karşılamak için de AVM'lere ve benzeri mekânlara ihtiyaç vardır. 1970 sonlarında başlayan hızlı sanayileşme, yurtdışından işçi şirketleri yoluyla gelen maddi kaynaklar, Babadağ ve Buldan gibi ilçelerdeki girişimcilerin Merkez İlçeye gelişi, Denizli Merkez İlçenin şehirlerarası ulaşım bağlantıları, sanayi, iletişim,

ticaret ve hizmet sektörleri açılarından komşu il ve ilçelere göre hayli gelişmiş olmasına yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler de Denizli kentinde hızlı yapılaşmaya yol açar. Kentiçi ulaşım imkanlarının kısıtlılığı, hatalı imar planı kararları, 1990'lardaki hızlı belediyeleşme, Denizli ilçeleri ve komşu illerden hızlı göç, yerleşime uygun arazi kısıtları, imarlı arazi sıkıntısı ve rant gibi faktörler tek merkezli olarak gelişen Denizli kentinin eski/çekirdek mahallelerinin yoğun ve çarpık, tarihi değerleri dikkate almadan ve rant merkezli yapılaşmasıyla sonuçlanır. 2000-2001 ekonomik krizleri sırasında ve özellikle sonrasında yavaşlayan bu hızlı yapılaşma döneminde --Denizli kentine komşu belde ve köylerde de çok sayıda konut yapılmakla birlikte-- kentin merkezindeki (Denizli Belediyesi sınırlarında) ve özellikle MİA ile çevresinde çok yoğun yapılaşma meydana gelir. Daha önce iki katlı olan binalar, önce 5 kata sonra da 8 kata, üstelik de yüksek TAKS ve KAKS oranları geçerli kılınmak suretiyle, dönüştürülür.

Sanayi sektörü ile ticaret ve hizmet işlevleri güçlü olan Denizli kenti (Merkez İlçe + Honaz) ile tarım sektörü güçlü Denizli İlinden bahsedilebilir. Denizli'de ticaret ve hizmet sektörleri açısından cazibe merkezlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Otopark, yeme-içme ihtiyaçları, alışveriş ve hizmetlerin aynı ortamda karşılanabileceği ve güncel dinamiklere uygun olarak inşa edilmiş mekânların varlığı Denizli'nin ticari merkez olması açısından önemlidir. Bu ihtiyacın bir kısmı MİA'da karşılanmakla birlikte, genişleyen Denizli kentinde aşırı yoğun ve pahalı ticari yapılarıyla, sosyal donatı ihtiyacına ve kamusal hizmet birimlerine yer verecek mekânlara sahip olmaması sonucu MİA daha fazla yükü taşıyamaz hatta giderek kimi mal ve hizmet sunanlarla tüketicilerin tercihi MİA dışına kayar. Bu çerçevede Denizli'de Ankara, Antalya ve İzmir ana karayolları üzerine küçük çaplı birer alışveriş merkezi açılır: 1) İzmir yolu üzerinde Gümüşler Belediyesi sınırlarında büyük bir kongre, kültür, sergi ve fuar merkeziyle ilintili olarak EGS Park; 2) Ankara yönünde Akkale Belediyesi sınırlarında Adese'den alınarak geliştirilen ve genişletilen --ancak 2008 yılında tamamen kapanan-- Marketix 3) Antalya karayolu üzerinde 2008'de 27 mağazaya ulaşan yerel perakende firmasının Kınıklı mağazasına kat ilave edilerek geliştirilen Pekdemir yer alır.

Yeni üretim ve tüketim ilişkileri ve hizmetler sektörünün yeni anlayış ve örgütlenmeleri farklı gelir gruplarının konut, çalışma, dinlenme alanlarında önemli farklılıklara yol açmaktadır. Bu durum mekânın kullanımına da yansımakta, mekânların kullanım biçimlerinin ve kentsel kimliğin dönüşümüne neden olmaktadır. Mekânın kullanımı ve kentsel kimliğin dönüşümü ile kentin önemli aktörleri arasındaki ilişkiler açısından Denizli Forum Çamlık AVM'nin bulunduğu kamu arazisinin geçirdiği dönüşüm ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

Sözkonusu arazi Denizli kentinin sınırında emlak değeri ve kullanım biçimi (asfalt şantiyesi) açısından oldukça önemsiz konumda iken Denizli'nin hızlı kentsel gelişimini planlı olarak yönlendirmek isteyen 1984-1989 dönemi belediye başkanı Ziya Tıkıroğlu'nun Denizli Belediyesi ve çevresindeki 13 köyün uygulama imar planı ve düzenleme ortaklık payı (18. madde) düzenlemeleri sonucunda arazinin çevresinde orta ve üst sınıfa hitap eden konut yapılaşması hızlanır. Arazi, 1997 yılına dek imar planlarında belediye hizmet, kültür ve eğitim alanı ile yeşil alan/park olarak gösterilir. Dönemin belediye yöneticileri, Düzenleme Ortaklık Payı (DOP) uygulamasına giderek bazı arsaları da yeşil alana katmış ve 1998 yılında ise dönemin Denizli

Belediyesi Encümeni, DOP'la birlikte 25 bin metrekareye çıkarılan alanı Belediye adına tescil ettirir. İncilipınar, Zübeyde Hanım ve Doğan Demircioğlu Caddelerinin kesişme noktasındaki bu alanın Doğu köşesindeki kavşağa dönemin CHP'li Belediye Başkanı ve ekibi kentin röper noktalarından birisi haline gelen nezih görünümlü, nispeten geniş ve iyi bilinen Demokrasi Meydanını kazandırır. Başkan Ali Marım ve ekibi, Belediye Meclisinin itirazlarına rağmen, ikinci döneminin sonuna doğru Demokrasi Meydanının güneydoğu köşesine, bir başka deyişle İncilipınar, Doğan Demircioğlu, Almelo Caddeleri arasında kalan bu arazinin önemli bir kısmına gençlik ve kültür merkezi yapmak isterler. Kaba inşaatı tamamlanan ve bodrum katı farklı belediye başkanları döneminde aynı ulusal bir süpermarket zincirine (şimdi aynı marka adıyla küresel sermayeye satılan şirkete) kiralanan sosyal amaçlı ve belediye yatırımı olan Merkez inşaatı kaynak sıkıntısı nedeniyle bitirilemez. "Yap-işlet-devret" modeliyle Merkez'i işletecek bir yatırımcı arayışı 1999-2004 dönemi Belediye Başkanı Ali Aygören döneminde sonuç vermeyince, sorun Nihat Zeybekci döneminde de devam eder. DYP'li başkan ile çoğunluğun DYP'de olmadığı Belediye Meclisi arasında arazinin özel şirketler eliyle değerlendirilmesi yöntemine dair farklılıklar sır değildir.

Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi daha fikir aşamasındayken fizibilite çalışması yapılmış olsaydı, Denizli Belediyesi bütçesine uygun bir mimari projeyle, pazarlama politikaları ve stratejileriyle tamamlanma şansı olabilirdi. Böylece, gayrimenkul açısından önemli konumdaki bir proje uzun yıllar inşaat halinde atıl durumda kalmayabilirdi. 2004 yılında göreve gelen Ak Parti'li belediye başkanı Nihat Zeybekci ve ekibi, Belediyenin kaynak sıkıntısını sebep göstererek "alanı satalım" önerisinde bulunur. 2005'de Ak Partili üyelerin çoğunluğu oluşturduğu Belediye Meclisinden gerekli yetkiyi alan Belediye Encümeni 25.000 metrekarelik araziyle ilgili imar planı değişikliklerine gider. Arazi 18 milyon 160 bin TL bedelle Multi Turkmall adlı küresel bir AVM yatırımcısına satılır.

Araştırmanın ve Yazının Çerçevesi ve Bilgi Kaynakları

Araştırma öznesi olan Forum Çamlık AVM arazisinin dönüşüm öyküsünü tam ve sağlıklı biçimde ortaya koyabilmek için dönüşüme karşılık gelen dönemlerdeki belediye başkanları ile bildiri sahipleri mülakatlar yapılmıştır. Bu çerçevede sırasıyla, 1984-1989 dönemi belediye başkanı Anavatan Partisinden mimar Ziya Tıkıroğlu, 1989-1999 (iki dönem) Cumhuriyet Halk Partisinden belediye başkanı inşaat mühendisi Ali Marım, 1999-2004 dönemi Doğru Yol Partisinden belediye başkanı inşaat mühendisi Ali Aygören ile görüşmeler yapılmıştır. Belediye başkanları ile yapılan mülakatlara ilaveten sözkonusu araziyle ilgili önemli aktörler ile bilgisi olan uzmanlar, görüşlerini almak ve kimi sorulara cevap bulmak için araştırmacılar tarafından ziyaret edilmiştir. Bunlar arasında Denizli Belediyesinden 2008 yılında emekli olan Şehir Plancısı Nursel Elbi, Denizli Belediyesi İmar İşleri Müdürü Niyazi Dayanır bulunmaktadır. İnternet temelli ve basılı yerel ve ulusal medyada konuyla ilgili haberler ve forumlar taranmıştır, ancak internette yer almayan basılı medya haberlerinin eksiksiz olarak tarandığı söylenemez. Mahkeme kararı ile bu karara ilişkin görüş ve yorumlara da bildirinin sonuna doğru yer verilmektedir.

Forum Çamlık AVM'nin konuşlandığı arazinin dönüşüm hikâyesi dört temel döneme ayrılarak aşağıda irdelenmektedir. Bu dönemler, 1989-1999 dönemi belediye Başkanı Ali Marım'ın

1995'de ortaya attığı Demokrasi Meydanı ve Gençlik Merkezi Projesi öncesi, sırası, sonrası ve sonrasında inşa edilen Forum Çamlık AVM'nin yıkılması için açılan davalar ve bu davaların sonucu olarak Belediyenin giriştiği eylemleri kapsamaktadır.

Denizli'de Alışveriş Dinamikleri ve Forum Çamlık AVM

Forum Çamlık AVM'nin durumunu ve konumunu daha iyi anlayabilmek için öncelikle Denizli kenti ve bu kentteki alışveriş imkânlarının ve dinamiklerinin durumu hakkında kısaca bilgi vermekte fayda bulunmaktadır. Ayrıca, Forum Çamlık AVM'yi anlayabilmek için genel olarak MultiTürk Mall Şirketinin yapıp işlettiği (kiraya verdiği) Forum AVM'leri üzerinde de kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Aşağıda sırasıyla Denizli kentinin alışveriş dinamikleri, Forum AVM'ler ve Denizli Forum AVM'nin özellikleri kısaca aktarılmaktadır.

Denizli Kentinde Alışveriş İmkânları ve Dinamikleri

Ege Bölgesinde sanayi, ticaret, turizm, tarım sektörleri açısından önemli bir orta ölçekli yerleşim birimi olan Denizli kentinde küreselleşmenin doğrudan ve dolaylı etkileri gözlemlenmektedir. Yabancı büyük şirketler için fason üretim, tekstil ve gıda, el yapımı cam ürünleri ve traverten ürünleri ihracatı yoluyla küresel üretim zincirlerine bağlı olan kentin, son yıllarda ardı ardına açılan küçük ve büyük alışveriş merkezlerinin de katkısıyla küresel üretim ve tüketim zincirleriyle bütünleşmesi de kuvvetlenmektedir. Komşu illerin ilçeleri için ticaret, alışveriş ve hizmet merkezi konumuna gelen Denizli kentinde yeni ticari ve hizmet alanlarına duyulan ihtiyaç ile mekân kullanımında kaymalar ve farklılaşmalar yaşanmaktadır. Geçmişte EGS Park, hatta belli ölçülerde Marketix ile Pekdemir, bugün de Teraspark ve Forum Çamlık AVM'ler kent ve hatta il dışından tüketicilere de hizmet vermekte ve müşteri çekmektedir. Sümerpark AVM de tamamlandığında böyle geniş bir alana hitap etmeyi hedeflemektedir.

Denizli'de son altı ayda iki tane büyük ölçekli alışveriş merkezi faaliyete geçmiştir. Bunlardan Denizlili bir tekstilci ile yabancı ortaklı bir girişim olan 40 milyon dolar yatırım ile hayata geçen TerasPark 1.500 kişiye iş imkânı sağlamaktadır. 82 bin metrekarelik alanı ile Türkiye'de 5. büyük AVM'dir. Diğeri ise, bu çalışmanın öznesini ve konusunu oluşturan ve 60 milyon avroya malolan Forum Çamlık AVM'dir. Forum Çamlık AVM 500 kişiye istihdam yaratmıştır. Bunların dışında PERA GYO tarafından yapım aşamasında olan, içinde 650 lüks konut, tam teşekküllü bir hastane, 5 yıldızlı bir oteli de barındıracak 1.500-2.000 kişiye iş imkânı verecek olan SümerPark Projesi de yaklaşık 200 milyon Euro'ya mal olacaktır.

Zaman içinde Denizli kentinin üç anayolu üzerine inşa edilen üç alışveriş merkezinden birisi kapanır, diğerlerinde de bazı önemli kiracılar, işyerlerini kapatır veya Teraspark AVM'ye taşınırlar. Bazı işyerleri de Forum Çamlık AVM'de yeniden ve/veya yeni sahipleriyle açılır. EGS Parkın en önemli kiracısı ve Aralık 2008'de Türkiye çapında 100 işyerine/mağazaya ulaşan perakendeci Kipa'nın ise Denizli'deki bu mağazasını 2009'da eski Sümerbank arazisinde açılması beklenen Sümerpark AVM'ye taşıyacağı söylenmektedir. Aslında tüketiciler açısından daha uygun bir konumda yer alan Forum Çamlık AVM ve Teraspark AVM'nin sundukları mal ve hizmetler ile yaratılan mekânlar yoluyla çeşitli sosyal ve bireysel ihtiyaçları karşılayabildikleri söylenebilir.

MultiTurk Mall'un Forum Alışveriş ve Yaşam Merkezleri (AVM'ler)

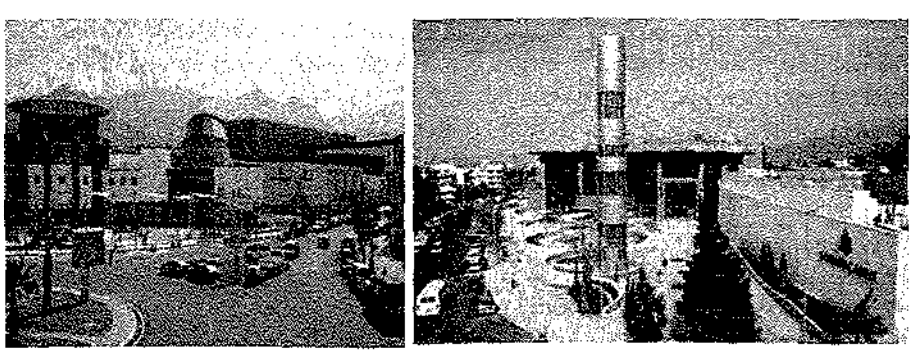
Avrupa Gayrimenkul sektörünün önemli kuruluşlarından Multi Corporation'ın Türkiye iştiraki olan Multi Turkmall, alışveriş merkezleri, ofisler ve konutu da içeren çok amaçlı projeler geliştirir, bu projelere yatırım yapar ve yönetir. Genel Merkezi Hollanda'da bulunan ve Almanya, Fransa, İspanya, İtalya gibi 20'den fazla Avrupa ülkesinde faaliyet göstermektedir (forumcamlik.com). Multi Turkmall, Azerbaycan, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan, Makedonya ve Yunanistan'daki faaliyetlerini İstanbul Merkez Ofisinden yürütmektedir (planlama.org).

Multi Turkmall'un, 2006 yılında İzmir'de Forum Bornova adı altında, 2007 yılında Mersin'de, 2008 yılında Denizli, Trabzon, Aydın'da açılan Alışveriş ve Yaşam Merkezlerinin yanısıra, Ankara, İstanbul, Antalya, Kayseri, Diyarbakır, Nevşehir, Gaziantep, Çanakkale, Çorum ve Elazığ gibi Türkiye'nin çeşitli illerinde inşa ve geliştirme aşamasında bulunan 18 projesi daha bulunmaktadır. Multi Turkmall 10 yılda gerçekleştireceği 10 milyar Avroluk 25 alışveriş ve yaşam merkezi yatırımıyla 33 bin kişiye istihdam sağlamayı planlamaktadır. 2004 yılında kurulan şirket Türkiye'de 2008 yılı ortasına kadar 3,5 milyar Avroluk yatırım yapmıştır (planlama.org). Multi Turkmall'un projelerindeki iddia, inşa ettiği ve edeceği AVM'lerin bir şehrin ve bölgenin yeniden canlanmasında önemli rol oynaması, bina tasarımının yerel kültüre uygunluğunu esas almasıdır.

Denizli Forum Çamlık AVM Hakkında

Denizli Forum Çamlık AVM Projesi, Multi TurkMall tarafından geliştirilmiş; T+T Design-Group isimli Hollandalı bir firma tarafından konsepti düzenlenmiş, Chapman Taylor isimli İspanyalı bir mimar tarafından şekillenerek iki yıl gibi kısa sürede inşa edilmiştir. 60 milyon Avroya malolan proje 2006'nın 3. çeyreğinde başlamış ve 2008 Nisanda açılmıştır.

Toplam 34.000 metrekarelik kiralama alanı ve 1.000 araç kapasiteli kapalı otoparkıyla Forum Çamlık ziyaretçilerine; tekstilden gıdaya, ev dekorasyonundan elektroniğe, sinema ve eğlence alanlarından kafe ve restoranlara kadar çeşitli hizmetler sunmaktadır. Forum Çamlık'ı yılda 7 milyon kişinin ziyaret etmesi beklenmektedir (forumcamlik.com).

Forum Çamlık AVM, 2008. Kuzeybatı-Demokrasi ve Kuzeydoğu yönlerinden görünümü

İldeki ilk uluslararası yatırımlardan birisi olan Forum Çamlık AVM Projesi kentin ikinci büyük AVM'sidir. Forum Çamlık Projesi Denizli'nin MİA'sından ayrık, konut alanlarının ortasında ve Pamukkale Üniversitesine yakın bir konumda, ana arterler üzerinde, Demokrasi Meydanının Güneybatı köşesine inşa edilmiştir. AVM'ler yer seçimi yaparken[1], kurulacakları alanın ulaşım odaklarında/ana ulaşım yollarına yakın olmasını, geniş ve alım gücü yüksek tüketici kitlesine hitap edebilmek amacıyla toplu taşıma araçlarıyla kolayca ulaşılabilmeyi, toplu konut ve orta-üst gelir konut alanlarına yakın olmayı, yeni kurulan ve daha önce kurulmuş, fakat donatısı eksik olan konut alanlarına hizmet etmeyi, nüfusu ve gelir seviyesi yüksek olan ilçe veya semtlerde konuşlanmayı tercih ederler. Forum Çamlık AVM, yukarıda sıralanan bu ölçütlerin hemen hepsini karşılayan, ideal bir noktadadır.

Bulunduğu alanda farklı kentsel kullanımlar için değişken olumlu ve olumsuz dışsallıklar yaratan Forum Çamlık AVM, çevresinde yeni arz ve talep fonksiyonu oluşturmakta ve olumlu dışsallıklar da yaratmaktadır. Forum Çamlık AVM çevresindeki apartmanların alt katları değişime uğratılarak yeni işyerleri açılmaktadır. Mevcut işyerlerinden önemli bir kısmının ise kalitesi iyileştirilmektedir. Sözkonusu AVM'nin halk otobüsleri ile Ulus, Çamlık, Pamukkale Üniversitesi ve Tiyatro minibüs hatları üzerinde yer alması; kentin sıkışık, otopark yetersizliği sorunu yaşayan ve aşırı pahalı MİA'sına --ofis ve muayenehane gibi açılardan olmasa bile-- alışveriş ve yaşam merkezi olarak kullanım açısından alternatif alanlardan birisi olma olasılığını kuvvetlendirmektedir. Forum Çamlık AVM çevresindeki orta fiyatlı konut alanları değerlenmiştir. Ayrıca, çevresindeki mahallelerin sosyal donatı ve alışveriş gereksinimi son 10-15 yılda meydana gelen kimi mekânlarla büyük ölçüde karşılanmış olmakla birlikte bu AVM'nin de sosyal donatıya katkısı olmaktadır.

Forum Çamlık AVM olumsuz dışsallıklar da meydana getirmiştir veya getirmektedir. AVM'nin açılmasından sonra özellikle kent merkezindeki bazı dükkânların rekabete dayanamayarak kapanması, kimi mağaza sahipleri Forum Çamlık AVM'de de bir şube açma gereği hissettiğinden risk alarak yeni bir mağaza daha açması, AVM'nin cılız da olsa yarattığı trafik sıkışıklığı ilk akla gelenlerdir. Forum Çamlık AVM'nin ulaşım ağlarının merkezlerinden birisi üzerinde olması ve birçok müşterisine yürüme mesafesindeki merkezi konumu kentiçine servis araçları koyma ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Bu durum AVM için maliyet tasarrufu sağlarken kentiçi trafik açısından da, en azından şimdilik, olumludur. Açık otoparkı bulunmayan AVM'nin iki kapalı otoparkını da kullanmak istemeyen müşteriler çevredeki konut bölgesinin ara sokaklarını otopark olarak kullanmaktadır. Bu kullanım sokaklarda biraz trafik sıkışıklığı, dolayısıyla düşük düzeyli rahatsızlık yaratmaktadır.

Forum Çamlık AVM, Denizli'nin itibarlı, orta-üst sınıftaki restoran ve kafelere ile villaların ve konutların yer aldığı ana semtlerden birisi olan Çamlık Caddesinin, Kuzey kesimindeki, başlangıcına 150 metre mesafededir. Forum Çamlık AVM'nin yer aldığı arazi üzerinde daha önceden

1 AVM'lerin yer seçimi kriterleri için bakınız: Yurtcı, 2005: 107-120; Berkmen Yakar, 1999: Alkibay, 1993: 13-24; Ertekin vd., 2008: 143-156; Gillette, 1985: 449-460; Gorter et al, 2003: 219-229.

önemli ve maliyetli Gençlik ve Kültür Merkezi Projesinin hayata geçirilmesi için Belediye Başkanı Ali Marım döneminde, 1997 yılında, çalışma başlatılmış ve çok katlı bir merkezin kaba inşaatı 1998 yılında tamamlanabilmişti. Forum Çamlık AVM, arazinin dönüşümü, hakkında açılan davalar, idare mahkemesi kararları, kentin MİA'sı üzerindeki kısa ve uzun vadeli olası etkileri nedeniyle Türkiye'de, İstanbul ve Ankara dışındaki şehirlerde[2], en tartışmalı AVM'lerden birisi haline gelmiştir. Bu süreçler aşağıda nispeten ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi (1997) Öncesi Arazinin Dönüşümü

Çamlık-Mehmetçik-Kınıklı-İncilipınar-Tugay beşgenindeki önce şantiye, sonra park ve hizmet alanı, ardından Gençlik ve Kültür Merkezi inşaatı bugün de Forum Çamlık AVM arazisinin 1960'lar ile 1980 ortaları arası dönemde, Gençlik ve Kültür Merkezi inşaatına karar verilmeden (1997) önceki dönemde geçirdiği dönüşümler aşağıda özetle ele alınmaktadır.

Kuruçay Dere Yatağı ve Asfalt Şantiyesi Dönemi: 1985 Öncesi

1968 yılında, Denizli'de ilk asfalt şantiyesi Mehmet Candoğan'ın Denizli Belediyesi başkanlığı döneminde Forum Çamlık AVM'nin Demokrasi Meydanına bakan Doğu ucunda kurulmuştu. Belediyenin uzun süre aralıksız kullandığı ikinci, belki üçüncü el makinelerden oluşan bu Şantiyenin, saatte 20 ton asfalt üretme kapasitesi vardı. Şantiyenin kuruluş günlerinde bölgede kimse yaşamıyordu (Tıkıroğlu, 2005: 107). Bu Şantiyede kullanılan toprak malzemenin bir kısmı da aslında bir dere yatağı (Kuruçay) olan bu araziden alınıyordu. Bugünkü Servergazi Belediyesi (AVM'nin Batı yönünde askeri sahadan sonraki arazilerde yer alan ve hızlı gelişme gösteren bir belde) sınırlarından gelen ve askeri saha içinden geçerek bugünkü Forum Çamlık AVM -- geçmişin ise Gençlik ve Kültür Merkezi inşaatı-- sahasından geçerek İncilipınar'a doğru uzanan bu dere yatağının[3] asfalt şantiyesine yakın kesimlerinden toprak alınması burada büyük çukurlar oluşmasına neden olur (Tıkıroğlu, 2008b).

Bu bölge de 1980'lerde şehir imar planı içerisinde ve yoğun konut alanında kalır. İncilipınar-Çamlık-Tugay-Mehmetçik-Kınıklı kesişme noktasındaki bu asfalt şantiyesi, 1968'den 1985'e dek Denizli için yeterlidir. Şantiye son yıllarda büyüyen Denizli için hem kapasitesi yetersiz düzeyde kalır hem de bakımsız ve eski bir şantiye olarak üretim yapamaz hale gelir. Görüntü kirliliği dışında yarattığı diğer bir sorun da çevrede oluşmuş kooperatif konutlarının ortasında kirli hava üretmesidir (Tıkıroğlu, 2005: 107).

Ziya Tıkıroğlu (2008a), Forum Çamlık AVM'nin arazisi hakkında Demokrasi Meydanı ile Ali Marım'ın Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi öncesi dönemdeki gelişime dair şunları aktarır:

---

2 Elbette İstanbul ve Ankara'da, hatta belli ölçülerde İzmir'de. Forum Çamlık AVM'den daha tartışmalı AVM'ler ve alışveriş merkezleri söz konusudur. Bunlara İstanbul'da City's örnek verilebilir.

3 Sadece bu Kuruçay Deresi değil Denizli'de sayıları yirmiyi geçen derelerin hemen hepsi şehrin içine ulaştığında binalar arasında kaybolur. Dere yatakları inşaat sahası haline geldiği için Denizli bazı yıllarda önemli taşkınlar yaşar. Bunlardan birkaçı şehrin içinden akmaya devam etmekle birlikte genellikle sorun yaratmaktadır.

"Kınıklı Köyü hudutlarında 1984'de hâlihazır haritalar ile imar planları çıkarılmıştır. Bölgenin geniş bir bölümünde Kanunun 18. Maddesi uygulanmış, eski asfalt şantiyesi ve çevresinden 6.597 m² arsa, 05.10.1988 tarihinde Belediye Kültür ve Eğitim Hizmetleri Alanı olarak, çevrede yapılan uygulama ile de, Düzenleme Ortaklı Payı (DOP) olarak sağlanan 19.313 m² alan ise park olarak ayrılmıştır."

1973-1980 iki dönem Cumhuriyet Halk Partisinden Denizli Belediye Başkanı olan Hasan Gönüllü'nün görevinin son yıllarında Denizli Merkez İlçedeki 34 köy mücavir alan ilan edilir. Bu 34 köyün arasında 1995 yılında belediye statüsüne kavuşan Kınıklı Köyü de vardır. Pamukkale Üniversitesinin ana kampüsünün de bulunduğu Kınıklı Belediyesi[4] şehrin Güney ucundadır. Bugünkü Forum Çamlık AVM arazisi bir dönem Kınıklı Köyünün bir parçasıdır.

1960 nüfusu sadece 50 olan Kınıklı Köyü / Belediyesi / (Mart 2009'da) Mahallesi, 1970'de 527, 1980'de 2.026, 1990'da 5.421, 2000'de 19.699 ve 2007'de 25.413 nüfusu ile Denizli Belediyesinden sonra Merkez İlçedeki 22 belediye arasında en kalabalık beldedir. Kent merkezi ile en içiçe olan belde olma özelliği ile dikkat çeken Kınıklı bundan yirmi yıl öncesine kadar şeftali bahçeleri ve bağlardan oluşurken şu an oldukça yüksek değerde 1. sınıf yerleşim yeridir. İmarlı boş arazi sayısı oldukça azalmıştır.[5]

1990'ların Gençlik ve Kültür Merkezi inşaatı --bugünkü Forum Çamlık AVM'nin-- arazisi Denizli ve Kınıklı Belediyeleri sınırında ancak Denizli Belediyesinin kontrolündeki Çamlık Mahallesinde yer alır. Başka faktörler yanısıra, Pamukkale Üniversitesi kampüslerinin de cazibe etkisiyle, bu arazinin çevresindeki Kınıklı ve Servergazi Beldeleri ile Mehmetçik ve Çamlık Mahalleleri orta ve üst gelir grubunun tercih ettiği semtler olarak gelişmesiyle arazi kamusal ve özel kullanımlar açısından önem ve değer kazanır.

1989-1999 dönemi CHP'li Denizli Belediye Başkanı Ali Marım'ın aktardığına göre, "1984-1989 dönemi ANAP'lı Belediye Başkanı Ziya Tıkıroğlu döneminin sonlarına doğru sürücü kursu eğitim pisti için kullanılmak üzere alanın kiralanması yönünde bir protokol yapılmış ve/veya sözler verilmişti. Ayrıca alanın Batısındaki özellikle Emsan İlköğretim Okulu kısmına yakın kesimleri oldukça çorak olup arazinin bir kesiminde kaçak yapılarını boşaltmaya ısrarla direnç gösteren birkaç aile yerleşikti."

Arazinin Park ve Hizmet Alanı Olarak Bekleyiş Dönemi: 1989-1997[6]

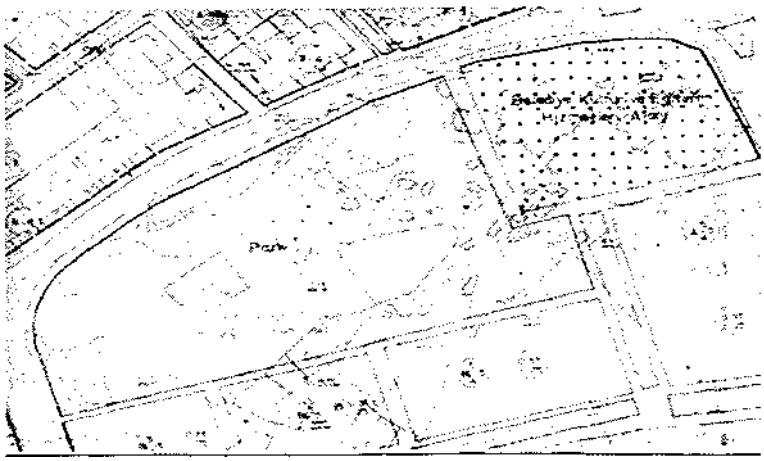
05.10.1988 tarihinde Belediye Kültür ve Eğitim Hizmetleri Alanı olarak tescil edilen araziye, Düzenleme Ortaklı Payı (DOP) yoluyla 19.313 m² alan park olarak sağlanır. Arazinin bir kısmının

4 Kınıklı Belediyesi Mart 2009'da 5383 sayılı Belediye Kanununun 11. maddesi 1. fıkrası gereğince, 11 diğer belediyeyle birlikte Denizli Belediyesine bağlanarak mahalleye dönüşecektir.

5 2008'de 5747 sayılı Kanun gereğince değil, ondan önce 5393 sayılı Belediye Kanununun 11. maddesi 1. fıkrası gereğince 2006/8352 sayılı sınır tespiti (Üçlü Kararname) kararı ile Mart 2009'da Kınıklı Belediyesinin ortadan kaldırılarak Denizli Belediyesinin mahallesi haline gelecektir.

6 Bu başlık, biraz daha geniş bir dönemi ve farklı bir içeriği ifade etmek üzere, şöyle de şekillendirilebilirdi: Park ve Hizmet Alanı Olarak Tescil Edilen ve DOP'la Alınan İlave Arazide Parkın ve Hizmet Alanı Binasının Gerçekleştirilmeden Beklendiği Dönem: 1984-1997.

park kalanının da belediye hizmet alanı olarak ayrıldığı bu dokuz yıllık "ara" veya "bekleyiş" döneminin ilk yılı 1984-1989 dönemi belediye başkanı Ziya Tıkıroğlu yıllarına karşılık gelir. 1989'de belediye başkanı olan CHP'li Ali Marım'ın ikinci döneminin yaklaşık son iki yılını ise (1997-1999) Gençlik ve Kültür Merkezi arazisi açısından bu bekleyiş döneminden ayırmak gerekir.

Bu bekleyiş dönemi arazinin temelde park ve belediye hizmet alanı olarak tescil edilip donanımlı park ve yeşil alanlar inşa edilmeksizin beklediği bir dönemdir. Tam da bu dönemde arazinin Kuzeyinde (İzmir yönünde) 3-4 katlı ve küçük bahçeli konutlar inşa edilirken Güney, Güneydoğu yönünde ise daha yüksek yoğunluklu ve daha fazla katlı apartmanlar inşa edilir. Pamukkale Üniversitesi İncilipınar Kampüsü ve Rektörlük Binası da 1992 yılında bir kilometreden az mesafede faaliyete geçer. Bu Kampüs 2007 yılında neredeyse tamamen terk edilip ana Kampüs iki kilometre Güneybatı'daki Kınıklı'da hızla yapılaşmaktadır.

Gençlik ve Kültür Merkezi Projesinden AVM için Satışa (1997-2006)

1980'li yılların sonlarında, Pamukkale Üniversitesi kurmak için bir Vakıf kurulması, ardından bu Vakfın da katkılarıyla Dokuz Eylül Üniversitesine bağlı birimlerin ayrılarak Pamukkale Üniversitesi adıyla Denizli'de bir üniversite kurulması kararlaştırılır. Üniversitenin kurulmak üzere olması hem var olan öğrencilere hem de kentteki diğer gençlere dinlenme, eğlenme ve kültürel amaçlı bir merkez yaratma fikri Vali Necati Bilican, Belediye Başkanı Ali Marım başta olmak üzere kentte genel bir kabul görür. Bu dönemde kent merkezindeki birkaç pastane dışında öğrencilere ve diğer gençlere nitelikli vakit geçirecekleri mekânların olmayışı bu Projeyi anlamlı ve gerekli kılar (Marım, 2008).

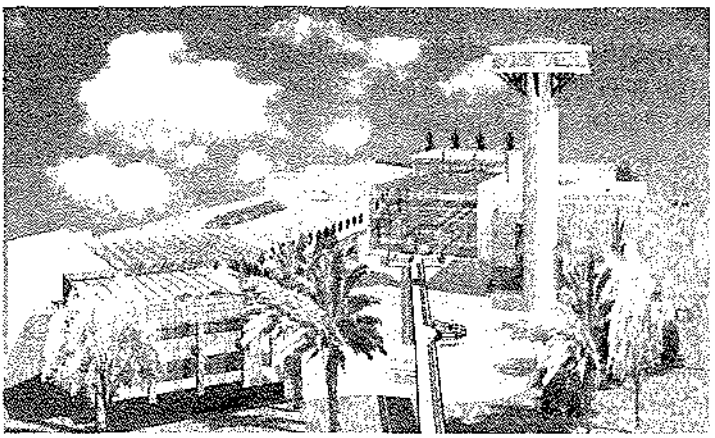
Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi

1997 yılında yapımına başlanan Gençlik ve Kültür Merkezi Projesinin 1999 yılında tamamlanması planlanır. 06.05.1997'de Proje ihale edilir. 22.05.1997'de yer teslimi yapılır ve 01.09.1997'de işe

başlanır. Belediye Meclis kararı ise 293 karar sayısı ile 05.11.1997'de alanın Belediye Hizmet Alanı ve Kültür Park olarak planlanması şeklinde alınır. Alan ile ilgili ilk hak ediş 02.12.1997'dedir. Projenin kaba inşaatının tamamlanması için yaklaşık 10 milyon TL harcanır. Kaba inşaatın giriş seviyesi katı mağaza zemin katı da depo için Migros'a kiraya verilir.

Demokrasi Meydanındaki Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi Forum Çamlık AVM'den farklı olarak daha çok kamu yararı ve gençlerin ihtiyaçları gözetilerek planlanır. Forum Çamlık AVM'ye göre Başkan Ali Marım döneminin Gençlik ve Kültür Merkezi Projesinde kiralanabilir alan daha sınırlı olup binanın üç parsel arazi bütünü içindeki toplam payı da daha azdır. Ayrıca, Gençlik ve Kültür Merkezi Forum Çamlık AVM'ye göre --diğer kamu binalarındaki gibi-- genelde yüksek tavanlara ve geniş hollere sahiptir.

Dönemin Belediye Başkanı Ali Marım'ın (2008) ifadesine göre, tiyatro, sinema, sergi salonları, plastik sanatlar, el sanatları kursları ile diğer sanatsal, sportif ve kültürel amaçlı sosyal donatı kullanımına da bu mekânda yaygın biçimde ve genişçe yer verilmek istenir. Merkez içinde ayrıca kafe, sinema, fast-food gibi ticari kullanım alanları planlanır. Kimi mekânların Belediye tarafından kiraya verilmesi ve Bel-Taş'ın[7] satış yerinin bulunması ile masrafların önemli bir kısmının bu kira gelirleri ile karşılanması hesaplanır. Tüm bu projelendirmede kentteki ihtiyaçlara yönelik nabız yoklamaları da yapıldığı söylenebilir.

Söz konusu Proje 17.10.2006 tarihli 1327 sayılı imar durumuna göre Denizli İli, Kınıklı mevkii, 16L-I pafta, 1547 ada, 6 no'lu parsel için düzenlenir. Ziya Tıkıroğlu (2008a), Ali Marım Demokrasi Meydanı ile Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi hakkında şunları anlatır:

> Ali Marım döneminde bu iki ada arasındaki yol kaldırılıp park alanı senetsizden Belediye adına tescil edilip "Belediye Hizmet Alanı Kültür Park" denmiştir. DOP yoluyla elde edilen park yeri 05.05.1998 tarihli Encümen kararıyla belediye adına tescil edilerek, diğer parsellc

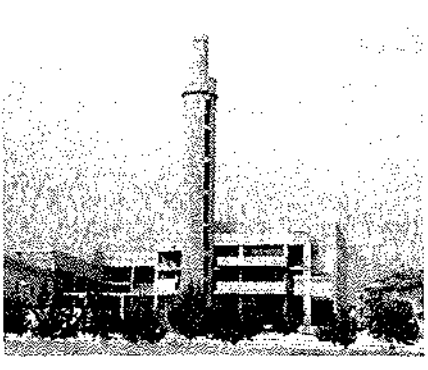
7 Bel-taş: Belediye Tanzim ve Satış Mağazası olup faaliyetlerine bugün ulaşım ve temizlik hizmetleri alanında devam etmektedir.

beraber 25.533 metrekareye çıkartılıp kimilerinin kanunsuz olduğunu iddia ettiği ilk işlem de böylece başlar. DOP yoluyla elde edilen park alanının kanuna aykırı olarak Belediye adına tescili sonucunda arsa 25.533 metrekareye çıkartılmış ve Gençlik Merkezi yapılaşma katsayısı %40 sınırını aşmamıştı. Ancak, kamunun hakkı parkın Belediye adına tescili kanunsuzdur." Marım'ın (2008) konu hakkında getirdiği açıklama ise "AVM olan yaklaşık 25.000 metrekarelik alanın bir kısmı Belediyeye, bir kısmı Hazineye, özel mülkiyete ait olan diğer bir kısmı da İmar Kanununun 18. maddesi (hamur kuralı) uygulaması ile yeşil alana dönüştürülür. Buranın amaç dışı kullanımını ve/veya satılmasını engellemek ve üzerine büyük bir Gençlik Merkezi de yapabilmek için üç ayrı tapu tek bir tapuda birleştirilir.

Demokrasi Meydanının ve Meydanın Güneybatısındaki bu arazinin güçlü yanlarından birisi Denizli'de elit olarak tanımlanan bir bölgede/semtte olması ve birçok yolun da kesişme noktasında yer almasıdır. Konut alanında yer alması sonucu arazinin ulaşım kolaylığı vardır. Ayrıca, çevresinde birçok yeşil alan ve eğlence mekânı da yer almaktadır.

Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi açısından arazinin en zayıf yanı Projenin konumlandığı alanın gayrimenkul açısından hayli pahalı değere sahip (Kuyumcu, 2008) ve imar planları ile statüsü açısından problemli bir arazide konuşlanmış olmasıdır. Denizli'de bu kamu arazisinin dönüşüm öyküsüne daha bütüncül perspektifken de bakılabilir. Denizli'de kentiçinde ilkokul ve ortaokul binaları yapmak için bile ciddi boyutlara ulaşan kamu arazisi azlığı sorunu bulunmaktadır.

1989-1999 dönemleri belediye başkanı Ali Marım döneminde kamu yatırımı olarak başlanan Demokrasi Meydanındaki Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi için kâr amacı güdülmemiştir. Rant kaygıları olmadığından dolayı da hiçbir fizibilite çalışmasına gerek görülmez. Fizibilite çalışmasının eksikliği ekonomik nedenlerden dolayı Projenin inşaatı tamamlanamayınca ortaya çıkar. Belediyenin ekonomik imkânları nedeniyle inşaatın durduğu 1998 yılından itibaren yarım kalmış bu Merkez inşaatı rahatsız edici bir görüntü oluşturmaya başlar. İnşaatın tamamlanabilmesi için, son çare olarak, ortak olmayı kabul edecek ve Projeyi tamamlayacak özel yatırımcılar aranır. Az sayıdaki birkaç yatırımcı grubunun ortak olma girişimleri de başarısızlıkla sonuçlanır. Karar aşamasında yapılması gereken fizibilite çalışması inşaat halindeyken yapılır. Bu çalışma sonucunda da kiralanabilir alanların arttırılması gerektiği ortaya çıkar ve mimari projesinde tadilat yapılır (Kuyumcu, 2008).

1999-2004 dönemi DYP'li Belediye Başkanı Ali Aygören projeyi devam ettir(e)mez. Ali Marım, proje çizimi, kazı/hafriyat ve kaba inşaat için harcanan yaklaşık 10 milyon TL'nin yarısı kadar (5-6 milyon TL) harcamayla Projenin tümüyle tamamlanabileceği görüşünü savunur. Fakat Aygören bu rakamın yetersiz/yanlış olduğunu ve 10-12 milyon TL gerektiğini söylemektedir. Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi tamamlanamayınca sonraki dönemlerde, inşaat alanının boş kısımları arasıra sirk, pazar ve festival alanı olarak kullanılır.

Yapılan mülakatta, Ali Marım'dan sonra belediye başkanlığını devralan, DYP'li eski belediye başkanı Ali Aygören ise, kendisiyle gerçekleştirilen mülakatta, Ali Marım döneminde başlanan inşaatın ruhsatı olmadığı üzerinde durarak sözlerine şunları ekler: "Marım 18.4.1999'da seçimi kaybedince, 20.4.1999'da 714-34 nolu Ruhsatı kesmiştir. 21.4.1999'da da başkanlığı devretmiştir." Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi yer olarak iyi ama bina bakımından kötü olduğu için, Aygören kendi döneminde Özdilek, Migros gibi 27 büyük firmaya kiraya vermek ve/veya işletmek için çağrıda bulunur. 4,5 milyon dolar harcanan otopark dâhil 45.000 m^2 olan alanın sadece 10.000 metrekaresi kiraya verilebiliyordu. Binanın bu açıdan rantabl olmaması sebebiyle, kiracı ya da yatırımcı bulunamaz. Genel teamül, Projenin ticaret merkezine uygun olmamasıdır. Proje hakkında, yıkılıp yapılması önerileri de gelir. Hatta alana otel yapma gibi isteklere de rastlanır.

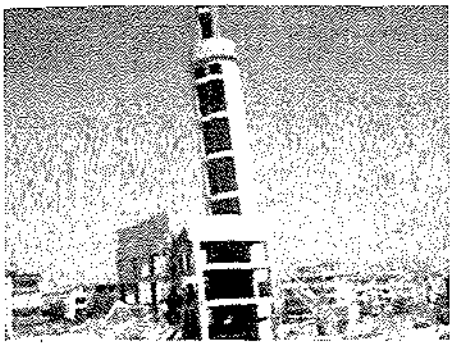
Aygören, 2000 yılında 12 milyon dolar arazisi, 4,5 milyon dolar da binası olmak üzere 16,5 milyon dolara (o günkü kurla 28 trilyona veya bugünkü ifadeyle 28 milyon TL'ye) bir Türk firmasına satışı yapmak üzere anlaşmışsa da, belediye başkanlığı devrinde CHP ve DSP ağırlıklı olan Belediye Meclisinden bu karar çıkmaz. Belediye Meclisi satış yerine yap-işlet-devret modelini ister. Böylece, bir başkan döneminde daha Demokrasi'deki Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi sadece alt katında Migros'un faal olduğu, kalan alanı terk edilmiş, bir inşaat olarak kalır.

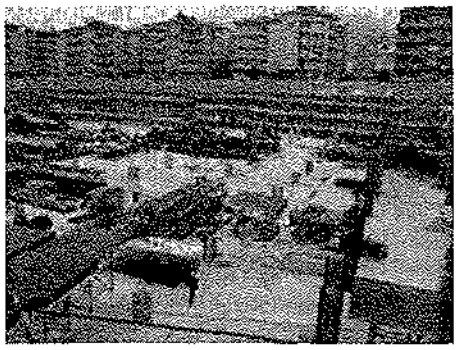
Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi inşaatı kaba inşaat seviyesinde kaldıktan sonraki ilk yıllar hariç, 2000'li yıllar ortasında ve bugün TMMOB'un açtığı davaları kazandığı dönemde de inşaatın Belediye tarafından tamamlanması konusunda söylemlere rastlanmaz. Ancak, Aygören'in belediye başkanlığının ilk yıllarında inşaatın tamamlanmasını isteyenler çıkar.

Yarım Kalan İnşaata Yeni Çözüm Arayışları ve Yeni Bir İktidar Dönemi (2004-2006): Arazinin Tamamına İlişkin Satış Niyeti ve Hazırlıkları

Mart 2004'de göreve gelen Ak Partili Belediye Başkanı Nihat Zeybekci, Denizli Belediyesinin kaynak sıkıntısını sebep göstererek, "Demokrasi Projesi [Gençlik ve Kültür Merkezi] alanını satalım" önerisinde bulunur. Arazinin satın alınması için Denizlili işadamlarına çağrıya çıkılır. Marım'a (2008) göre, Denizlili işadamlarıyla anlaşma sağlanamayınca ve arazinin MultiTürk Mall'a satılması neredeyse belirgin hale gelince arazinin satış ilanı, üzerinde bir bina olduğu belirtilmeksizin, adeta 25.000 metrekarelik boş bir arsaymış şeklinde yapılır. İhaleye iki şirket girer ve 16 milyon TL'ye satışı yapılır. Girişimciler veya Denizlili işadamları en çok bu alanın ihale sürecinde itirazlarda bulunurlar. Elinde yeterli kaynağa sahip olan işadamları 'biz de bu araziyi alabilirdik, ama yabancı bir yatırımcıya gitmesi büyük kayıp' şeklinde yorumlarda bulunmaktadırlar. Piyasada, Denizlili girişimcilerden ihaleye/satışa girmek isteyen hiçbir işadamına bankaların teminat mektubu vermediği iddia edilmektedir.

10.05.2005 tarihli Belediye Meclisi kararı ile Belediye Encümenine satış yetkisi verilir. 10.11.2005 tarihli Meclis kararı ile de E:1.60 haline getirilerek yoğunluk yaklaşık iki kat arttırılır. Söz konusu alan 15.12.2005 tarihinde yapılan ihale ile satılır. Demokrasi Meydanı bitişiğindeki Gençlik ve Kültür Merkezi inşaatının yıkımı alanın satışından iki ay sonra tamamlanır. Elbi'ye göre, arazinin tamamı Belediyeye ait ve kamusal kullanıma yönelik olduğundan, toplamın yaklaşık %40'ına oturan Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi aslında herhangi bir emsal kullanım değeri kuralına uyma gereği olmaksızın istenilen yükseklik ve yoğunlukta yapılabilirdi. Yoğunluk şartının %40 olduğu durumlar belediyeler tip imar yönetmeliğinde tariflenmiş bu alanda eski planda belediye hizmet alanı olması dolayısıyla avam projeye göre sınırsız yapılaşma hakkı varken E:1.60 yoğunluk şartı ile bu sınırlandırılmış oldu (Elbi, 2008). Artan yoğunluğa rağmen binanın çevresindeki konutlar ve Batısındaki İlkokul binasına baskın gelecek bir yükseklikte olmadığı söylenebilir.

Arazi, içinde inşaat halinde bulunan Gençlik ve Kültür Merkezi binası da hesaba katılarak metrekaresi 225 TL'ye gelen bir rakamla 16 milyon TL'ye satılır. 31 Aralık 2005'de satışı tamamlanan alanın 1 Ocak 2006 itibariyle rayiç bedeli metrekaresi 800 ile 1.000 TL'dir. Buna göre, arsa değeri 20-25 milyon TL etmektedir. Buna 10 milyon TL'lik bina değeri de eklendiğinde aslında yaklaşık 30-35 milyon TL'lik bir emlak değeri ortaya çıkar. Öte yandan, binanın alışveriş merkezi olarak kullanıma uygun olmaması ve yıkım masrafı gerektirmesi, alışveriş merkezi için yapılacak geniş otopark, eski bir dere yatağı ve şantiye sahası olmasından kaynaklanan arazi durumu nedeniyle artan inşaat maliyeti gibi unsurlar da rayiç değerin bir miktar altında satışı haklı gösterebilir. Ancak, aradaki fark rayiç fiyattan daha düşük değere satış yapmayı haklı kılabilecek değerden daha büyük gözükmektedir.

Gençlik ve Kültür Merkezi Projesinin Yarım İnşaatı Sonrası (2006-2009): Çamlık Alışveriş ve Yaşam Merkezi

Mimarlar Odası Denizli Şubesi Mesleki Denetiminde Çevresel Etki Değerlendirme (MD/ÇED) Danışma Kurulu 19 Şubat 2007'de Forum Çamlık AVM hakkında mesleki denetimde çevresel etki değerlendirmesi çekince raporu yayımlar (Denizli Mimarlar Odası, 2008: denizlimimar.org). Mimarlar Odası Denizli Şubesi açılacak davaya da temel hazırlayan görüşlerini bu rapor ile

belirtir. Yayımlanan raporda şu tespit ve görüşlere yer verilir: Demokrasi Meydanı tarafındaki yaklaşık 6.500 metrekarelik kısmı 18. madde uygulaması sonucu elde edilen ve kısaca DOP (Düzenleme Ortaklık Payı) diye adlandırılan parsel olması sebebiyle amaç dışı kullanılması, kişilerden kamu yararı gerekçesiyle bedelsiz alınan alanlar olması nedeniyle tevhid edilmesi ve satışı söz konusu olamaz. Her ne kadar Belediye Meclisi kararında bu kullanımlardan biri ya da birkaçı değerlendirilebilir dense de bu söylem yasalarla çelişmektedir. 10.11.2005 tarihli Meclis toplantısında E:1.60 olarak kararlaştırılmıştır. Bu alanda yıkımı yapılan bina için E: 0.85'dir. Bu alanda yoğunluk artışı söz konusudur. Belediye Meclisinde bu karar alınırken çevredeki yapılaşmanın emsal alındığı gösterilse de bu geçerli olamaz. Çünkü kent için bu derece önemli bir alandaki yoğunluk kararı çevresindeki konut yapılarıyla karşılaştırılarak verilemez. Meclis kararında emsal alanla birlikte TAKS (taban alan katsayısı) da belirlenmeli ve bu da maksimum 0.40 değerini geçmemelidir. Mimarlar Odası Denizli Şubesi tasarlanan yapıya ait projenin yeniden incelenmesini, bu alana ait Denizli Belediyesi Meclisinin yasa ve yönetmeliklere aykırılık gösteren kararlarının derhal düzeltilmesini, Denizli için önemli bir kentsel boşluk ve park alanı olan bu bölgenin bu yoğunlukta bir yapı ile doldurularak yok edilmemesini ve bu alanın tekrar kentin kullanımına kazandırılmasını önerir. Denizli Mimarlar Odasının bu raporu ve söyleminden etkilenen TMMOB Denizli Belediyesi aleyhine İdare Mahkemesinde birbiriyle bağlantılı dört dava açar.

2007 yılında, alışveriş ve yaşam merkezi inşaatının başladığı günlerde T.C. Denizli İdare Mahkemesinde, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), Denizli Belediye Başkanlığı aleyhinde dört ayrı dava açar. Davaların konusunu oluşturan işlemler sırasıyla;

Denizli İli, Kuruçay Mevki, 16L-1 pafta, 1547 ada, 1 parselin bulunduğu alanda, mevcut kullanım şeklinin değiştirilmesine yönelik olarak plan değişikliği yapılması ve satışına ilişkin Denizli Belediye Meclisinin 10.05.2005 tarih ve 171 sayılı kararı,

Denizli İli, Kuruçay Mevki, 16L-1 pafta, 1547 ada, 1 parselin uygulama sonucu düzenleme ortaklık payı (DOP) olarak ayrılan yerin satışına ilişkin 15.12.2005 tarih ve 2445 sayılı Denizli Belediye Encümeninin kararı,

Denizli İli, Kuruçay Mevki, 16L-1 pafta, 1547 ada, 1 parseldeki DOP'tan oluşan yerin Denizli Belediyesi adına ihdasen tescilini sağlayan Denizli Belediye Encümeninin 05.05.1998 tarih ve 1919 sayılı kararı,

Denizli İli, Kuruçay Mevki, 16L-1 pafta, 1547 ada, 1 parsel için verilmiş bulunan 16.01.2007 tarih ve 837/48 sayılı yapı ruhsatıdır.

24 Nisan 2008 tarihli TMMOB'un dava gerekçesini haklı bulan bilirkişi raporunda şu tespit ve ifadelere yer verilir:

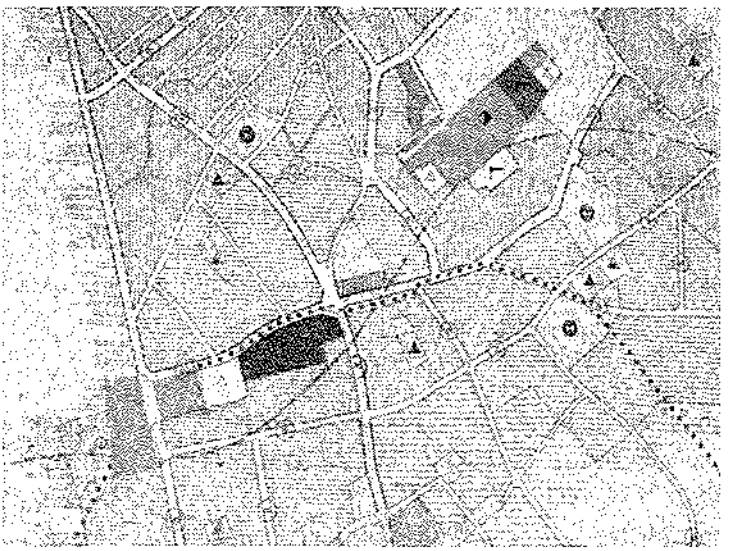
> 1984 onay tarihli Nazım İmar Planı ile bunu dayanak alan 1987 onay tarihli Uygulama İmar Planında büyük bir bölümü "park", daha küçük bir bölümü ise "Belediye Kültür ve Eğitim Hizmetleri Alanı" olarak tahsis edilmiş olan dava konusu alan Plan değişiklikleri ile bir kaç kez kullanım kararı değiştirilerek; DOP ile elde edilen bir park alanı ihdasla belediye mülkiyetine geçirilerek; alan bütünündeki iki ayrı kullanım alanı tevhit edilerek tek bir

parsel haline getirilerek; oluşturulan yeni parselin kullanımına "ticaret" ibaresi eklenerek ve nihayet, belediyenin maddi olanaklarıyla tasarlanan yapının gerçekleştirilemeyeceği anlaşılınca, özel kesime satış ile kamusal bir alanın özelleştirilmesi sağlanarak, parselin tamamı 1.60 emsalle yapılaşmaya açılmıştır. Bu süreç sonunda dava konusu alanda ortaya çıkan ne park, ne kültür park, ne belediye hizmet alanı, ne de gençlik merkezi fakat ticaret/iş merkezi olmuştur. Bu sürecin tamamı, planlarla gelişigüzel oynamaları ve bunun bir dizi bürokratik yanlışlıklara zemin hazırlamaları yanı sıra, yerel yönetimlerin öz kaynak olanaklarıyla yapımı mümkün olmayan girişimlerde bulunmalarının yol açtığı bir durumu gözler önüne seren bir gelişme olarak değerlendirilmelidir: ...Kentin bu kesimlerinde alt merkezler geliştirilememiş, merkezi yerler oluşturulamamış ve kimliksiz konut alanlarından oluşan tek düze bir kentsel örüntü oluşturulmuştur... Dava konusu plan değişikliğinin temelini oluşturan, alanın kullanım türünün değiştirilmesi işlemi, birbirine eklenen konut alanlarından oluşan kentsel yapılanmanın yol açtığı merkezi yerleri olmayan kentsel dokuyu kırdığı ölçüde olumlu bir yaklaşımı ise de, bu amaca ulaşmak için izlenmesi gereken yolla ilgili olarak mevzuatımızda yer alan yöntemlere uyulmamış olması bakımından dava konusu işlem, Kurulumuz tarafından planlama ilkelerine, şehircilik esaslarına ve kamu yararına uygun bir planlama işlemi olarak değerlendirilmemektedir.

Olayları inceleyip dört ayrı karara bağlayan Denizli İdare Mahkemesi 03.06.2008 tarih ve 645-646-647-648 numaralı kararlarına göre; Denizli Belediye Encümeninin 14 Ağustos 1998'de, Forum Çamlık AVM'*nin bulunduğu araziyle* belediye mülkiyeti olan alan ve etrafındaki yeşil alanın birleştirilip belediye adına tescillenmesini ve tapu alınmasını yasalara aykırı bulur. Mahkeme, yeşil alanların kamuya ait olduğuna ve hiçbir kurum tarafından tescil edilip satılamayacağına hükmeder. Dava sonucu Mahkeme, bugün (Ekim 2008) üzerinde Forum Çamlık alışveriş ve yaşam merkezi bulunan Demokrasi Meydanındaki arazinin imar planı değişikliklerini iptal eder. Mahkeme, Denizli Belediye Meclisinin 10 Mayıs 2005 tarihinde aldığı söz konusu alanın satışı için belediye encümenine yetki verilmesi kararını Belediye Encümeninin 15 Aralık'ta söz konusu alanın 16 milyon TL'ye MultiTürk Mall'a satış kararını ve 16 Ocak 2006'da Belediye Meclisinin sözkonusu alanda şirket için plan değişikliği yapılmasını öngören üç kararını da iptal eder. Mahkeme ayrıca, eşdeğerlilik ilkesine uygun, işgal edilen park ve yeşil alan kadar aynı bölgede eşzamanlı ve aynı oranda yeni bir bölge gösterilmesini ister. Mahkeme Denizli Belediyesinin bu şartlarda yeşil alan ilan etmesi için de süreyi bir ay olarak belirler.

Denizli İdare Mahkemesinin verdiği bu karar nedeniyle Belediyenin 30 günlük (bir aylık) süredc aynı bölgede 25.000 metrekarelik bir yeşil alan gösterme zorunluluğu ortaya çıkar. Soruna getirilebilecek iki çözüm önerisi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Belediyenin aynı bölgede bir veya birkaç emsal yeşil alan bulmasıdır. İkinci çözümse araziyi geri alıp AVM'yi yıkıp yeşil alana çevirmektir. İkinci alternatifin karşılanamayacak bir maliyet ortaya çıkarması, dükkân ruhsatlarının --o tarihte sinema salonları hariç-- neredeyse tamamının verilmiş olması ve yıkılacak AVM'nin yaratacağı kamu zararı nedenleriyle aynı bölgede başka alanların yeşil alan olarak düzenlenmesi Denizli Belediyesi Meclisince tercih edilir.

Denizli Belediyesi Meclisi Denizli İdare Mahkemesinin kararları sonrası, Belediyenin tapulu malı olan, yine Kınıklı Belediyesi sınırları yakınında kentin Çamlık ve Mehmetçik Mahalleleri kesiminde bulunan, Forum Çamlık AVM'nin hemen 100 metre yukarısında; Denizli Belediyespor'un kullandığı futbol sahası, daha evvel yıkılmış ve yeni inşaatına bir türlü başlan(a)mamış --yıkımı yapılmadan önce alt katı konservatuar olan-- nikâh sarayı ve 1985'de Başkan Ziya Tıkıroğlu döneminde yapılan açık hava tiyatrosunun bulunduğu bitişik alanlar ile Pamukkale Üniversitesi eski rektörlük ve eski Eğitim Fakültesi binalarının bulunduğu ve 2007'de terk edilen İncilipınar Kampüsü alanının bir kısmını yeşil alana dönüştürmeye karar verir (Denizli Belediye Meclisi Karar tarihi 9.9.2008, Karar no: 457-458). Dolayısıyla, 1.9 hektar büyüklüğündeki sosyal altyapı alanının 1547 Ada, 6 nolu parselden kaldırılması suretiyle oluşan "eşdeğer alan" ayrılmasıyla ilgili yeni düzenleme ihtiyacı, mülkiyeti Belediyeye ait 1546 Ada, 1 ve 1454 Ada 1 nolu parsellerde yapılan kullanım değişiklikleri ile karşılanır (Denizli Belediye Meclisi Karar tarihi 9.9.2008, Karar no: 457).

Denizli Belediyesi'nin Mahkeme Kararı Sonrası Gösterdiği Yeşil Alanlar ve Forum Çamlık

"Bölgede değişimin 1997 yılında başladığını" ifade eden Denizli Belediye Başkanı Nihat Zeybekci'nin 17.09.2008 tarihinde konu hakkında basına verdiği bilgi şu şekildedir (Zeybekci, 2008: Denizlili.net):

> 1997 yılında bu alanda 18. madde uygulaması yapılarak elde edilen alan DOP (düzenleme ortaklık payı) alanı olarak ilan edildi. Denizli Belediyesi burada yaptığı değişikliklerle 19 bin metrekarelik alanın tapusunu çıkardı. Bu yapılan bir yanlışlıktır. O zamanın belediye yönetimi kamuya ait olan bir alanın tapusunu çıkardı ama bunun yanında yasalar gereği terk etmesi gerçken yeşil alanı terk etmedi. 2004 yılında biz bu alanı satışa çıkardık. Burada emsal yoğunluğunu artırmak yerine bunu 1.60 oranında sınırladık. Ben burayı bir Denizlilinin alması

için çok uğraştım. Buraya yatırım yapmaya başladıklarında Türk Mimar ve Mühendis Odaları tarafından olay mahkemeye taşındı. Mahkeme eskiden yapılan yanlış uygulama nedeni ile bölgede yeşil alan terkinin yapılmadığı gerekçesi ile bizim kararlarımızın iptalini istedi. Biz de Belediyenin tapulu malı olan spor sahası, nikâh sarayı ve açık hava tiyatrosunun bulunduğu alanı kamunun kullanımına terk ettik. 1998 yılında yapılan hatayı böylece düzeltmiş olduk. Yıllar önce yapılan bir hata sonrasından elde edilen gelirin karşılığında şimdi bu alanları terk ediyoruz. Bu yanlışlık bu şekilde düzeltilmiş oldu.

Ak Partili belediye başkanı Nihat Zeybekci ve Denizli Belediyesinin Ak Partili Meclis Üyelerinin aldığı bu karara karşı, olayın tamamen Forum Çamlık AVM'yi kurtarmak için Denizli Belediyesi'nin kent halkına ait 40 bin dönümlük bir araziyi feda ettiğini söyleyen, muhalefet partilerinin üyeleri, plan değişikliğine karşı çıkarlar. Karar, 7 ret oyuna karşın 22 kabul oyu ile Meclisten geçer.

Denizli'de Demokrasi Meydanı bitişiğindeki Forum Çamlık AVM arazisi dışında başka tartışmalı alanlar da vardır. Denizli'deki diğer tartışmalı arazilerin başında elbette İstasyon Kuzeyindeki eski Sümerbank Basma ve Boya Fabrikası gelmektedir. Bunun dışında henüz tartışma biçiminde olan ve kamuoyuna detayları pek yansımayan başka bazı dönüşüm örnekleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında İzmir-Antalya-Ankara yolları üçgenindeki Üçgen Çarşısı, İzmir yolundaki Gümüşler Beldesi sınırlarında ve Üçler Beldesine yakın kesimdeki kısmen faal ancak tam olarak bitirilemeyen EGS Park ve Kongre-Kültür Merkezi Projesi, Denizli Devlet Hastanesi karşısında kalan ve kentin ticari arterlerinden birisi olan Saltak Caddesine çok yakın konumdaki Eski Cezaevi Projesi, Saraylar Mahallesindeki Denizli Devlet (eski Memleket) Hastanesinin kentin nispeten dışına TOKİ tarafından taşınarak dönüşüm projesine konu olması da yer almaktadır. Elbette, Pamukkale-Hierapolis'de yamacın üst kısmında antik, tarihi ve doğal değerlerin üzerinde/yanında yer alan özel ve kamu sektörüne ait birçok otel ve diğer turistik işletmelerin bu amaçla geliştirilen Karahayıt Kasabasındaki yeni yerlerine taşınması da başka bir ilginç ancak olumlu, örnektir (Detaylar için bakınız: İnceoğlu, Abalı, İnceoğlu, 1994; Yüksel, Bramwell, Yüksel, 1999; Torlak, 2007). Bu taşınma sonucunda Pamukkale-Karahayıt Özel Çevre Koruma Bölgesindeki yapılar yıkılır.

Sonuç ve Genel Değerlendirme: Kazançlar ve Kayıplar?

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı sonuçlardan birisi olan tüketim toplumunun izleri artık Denizli'de de görülmektedir. Bu paralelde Denizli'de de uluslararası markalı AVM'ler ve onların içinde ulusal ve uluslararası markalı ürünler ve hizmetlere rastlanmaktadır. Yerel ekonominin küresel üretim ve tüketim zincirlerine eklemlenmesi süreci Denizli'de mekânın kullanımında belirleyici etkilere sahiptir. Ev tekstili üretimi açısından küresel zincirlerin bir parçası olan Denizli'de i) küresel ile yerel, ii) yerel ile ulusal, iii) yerel-yerel aktörler ve girişimciler arasında normal rekabeti aşan çekişme ve huzursuzluktan bahsedilebilir.

AVM'ler, kentsel alanda dönüşüm yaratma kapasitesine sahip olmaları ve bu işlevin kent içindeki konumunun planlanabilir ve teşvik edilebilir olması nedeniyle, kentsel alan planlamasında, çekim

özelliği göstermesi açısından önemli kamu yatırımlarına kimi benzerlikler gösteren şekilde, planlama ve kentsel faaliyetleri yönlendirme aracı olarak kullanılabilir. Fakat alışveriş ve yaşam merkezleri, çoğunlukla kentsel planlama gözetilmeden yapılmaktadır. Kentin bütünü ile bağlantısı kurulmadan uygulanan projeler sonucu bazen AVM'ler uygulandığı alan / ilçe içinde bile en temel sorunların çözülemediği görülür. Diğer illerde geçerli bu tespitlerin aksine, Denizli'deki Forum Çamlık AVM açısından kentin fonksiyonları, planlaması ve altyapısı açısından önemli sorunlar bulunmazken üzerine konuşlandığı arazinin geçirmekte olduğu dönüşümler açısından AVM inşaatından yaklaşık 15 yıl kadar öncesinden gelen bir dizi hukuki ve mekânsal sorunlar siyasi, mesleki, bakış açısı ve bilgi birikimi sorunları ile yoğrularak ilginç bir serüvene dönüşmüş gözükmektedir.

Çalışma kapsamında, belediye başkanlarıyla yapılan görüşmelerde her bir başkanın kendi dönemlerine ait yaptıkları işlere çok inandığı ve kendi yaptıklarını asla sorgulamadığı gözlemlenmiştir. Başkanların her birinin kendinden önce gelen başkanın projelerini devam ettirip bitirmek yerine kendilerinin de siyasi itibarlarını arttırmak maksadıyla yeni projelere başladıkları görülmüştür. Belediye başkanlarının ve üst yönetimlerinin danışman, uzman ve yeterli donanıma sahip yardımcı personele sahip olmadığı sonucu da çıkarılabilir. Nitekim önemli kararlar alınırken bilirkişi görüşü, fizibilite raporu gibi bilgi-yoğun uzmanlık ürünlerine başvurmayı istemeyen ve hatalar yapan başkanlar ile mantıklı gözüken satış işlemlerine onay vermeyen Belediye Meclisi üyelerine rastlanmaktadır. İnşaat ve ruhsat verme öncesinde uzman görüşü ve bilirkişi raporu istemek yerine dava sonrasında bir hukuk fakültesinin akademisyenlerinden rapor isteme yolunu tercih eden yönetimler de vardır.

Çalışmadaki ayrıntılar belediye başkanlarının yetkilerini kullanarak hatta bazen yetki aşımına başvurarak, iyi niyetle de olsa, belediye meclisi kararları ve planları üzerinde yasal açıdan sorunlu ve/veya mevzuata aykırı işlemlerde bulunabildiklerini göstermektedir.

Denizli Mimarlar Odası 1991 ve 1995 yılları başta olmak üzere büyük ölçüde ve sürekli biçimde Pamukkale'deki hatalı yapılaşmayı önleyecek etkinlikler ve projeler yoluyla Pamukkale'nin kurtarılmasına çok ciddi ve öncü katkı vermiştir. Fakat bu dönüşüm öyküsünün geldiği son noktada başrol oyuncularının, özellikle de TMMOB ve Denizli Mimarlar Odasının, kamu arazilerinin ve önemli kamusal mekânların kullanımı açısından kamu yararını korumak adına söylem ve eyleme geçerek sözkonusu arazideki son işlemlere yönelik dava açması ve dört davayı kazanmasındaki hassasiyeti Denizli'deki diğer kamu arazilerinde de göstermeleri beklenir. Sümerpark Projesi dışında Denizli'deki Üçgen Çarşısı, İzmir yolu üzerindeki kentin MİA'sıyla birleşen 1. Küçük Sanayi Sitesi gibi çözüm ve öneri bekleyen diğer önemli projeler ve yapılaşma alanlarına dair Denizli Mimarlar Odasının ve TMMOB gibi meslek odaları ile birliklerinin özellikle halkı/ kamuoyunu aydınlatacak etkinlikleri yapmamış ve raporları "zamanında" hazırlamamış veya daha önemlisi hiç hazırlamamış olması bir eksiklik olarak görülebilir.

Denizli merkezi iş alanlarında ciddi anlamda değişime yol açan AVM'lerin kent mekânına etkileri yeterince irdelenmemiştir. Kentte, Marketix AVM gibi kapanan veya ticari canlılık açısından istenilen düzeyde bulunmayan diğer AVM'ler ile Üçgen Çarşısı gibi iş merkezlerinin sorunları üzerine de çalışma bulunmamaktadır.

Kentsel kamusal alanlar gerek mülkiyeti kamuya ait olma temelinde, gerekse de geliştirilmesi ve işletilmesi toplumsal olarak denetlenebilirlik temelinde olsun, kentsel geliştirmenin en önemli aracıdır. Kamusal alanların kentsel geliştirme için gereken katalizör ortamın ve kritik ivmeyi sağlayacak cazibe kullanımlarının geliştirilmesi için kullanılması gerekir.

Kolokyumun konu başlığından hareketle Denizli'de kentsel yeniden yapılanma sürecinde irdelenen bu AVM'nin ve onun arazisinin kent mekânına etkisi ve kamusal bir alanın dönüşümü öyküsünün temel sonucu sadece kazanan ya da sadece kaybeden taraf olmadığıdır.

Forum Çamlık AVM arazisinin dönüşüm öyküsünde, kazananlar ve olası kazançları ile kaybedenler ve kayıpları:

Kazananlar ve kazançları açısından durum şöyle özetlenebilir: Kent olarak Denizli de bazı kazançlar elde etmektedir. Örneğin, MİA'nın Bayramyeri, Kaleiçi, Çınar, Atatürk Caddesi, Saltak Caddesi gibi farklı yön ve işlevlere sahip değişik kesimlerinin tümü pahalı, sıkışık, amaç dışı yapılarda da faaliyet gösteren, rehabilitasyona ihtiyaç duyan özelliklere sahiptir. Forum Çamlık ve TerasPark gibi AVM'ler sayesinde bu MİA'da rahatlama ve dükkân kiralarının düşmesi söz konusudur. Ayrıca MİA çok merkezli hale gelmektedir.

Denizli Belediyesi, Gençlik ve Kültür Merkezi arazisine çözüm bulunmuş, sekiz yıl inşaat halinde kalan ve sadece küçük bir kısmı kiraya verilebilen yarım bir dev inşaattan kurtulmuştur. Satıştan 16 milyon TL gelir elde edilmiştir. Denizli içindeki sıkışık MİA'ya alternatif olarak kentin sosyal donatıya ihtiyacı olan bir bölgesinde AVM açılmıştır. Belediye, yeni AVM'ler dolayısıyla, düşen kiralar ve azalan cazibenin yardımıyla MİA ve Çınar'ı mekânsal ve maliyet açılarından yeniden düzenleme kolaylığı elde etmiştir.

TMMOB ve Denizli Mimarlar Odası, kamu arazilerinin ve önemli kamusal mekânların kullanımı açısından kamu yararını maksimize etmek ve/veya korumak adına söylem ve eyleme geçerek dava açmış ve dört davayı da kazanarak itibarını arttırmıştır.

Forum Çamlık AVM, Denizli'nin en merkezi ve itibarlı bölgelerinden birisinde önemli bir yatırımı hayata geçirdiği için kazançlıdır. Denizli'deki diğer tüm AVM'lerin aksine, arazinin/AVM'nin toplu taşıma ağları merkezlerinin birisinde ve hatırı sayılır sayıdaki potansiyel müşteriye yürüme mesafesinde olması Forum Çamlık'a avantaj getirmiştir. Hem alışveriş ve harcama/müşteri potansiyeli yüksek hem de şehir içi ücretsiz servis koymayı gerektirmeyen bu konum AVM için avantaj yaratmaktadır. İddialar doğruysa ve emlak değeri hesapları yanıltıcı değilse, araziyi ucuza satın almış olma ihtimali olan bir şirket olarak Multi Turkmall da kazançlı görünmektedir.

Denizlili vatandaşların bir kısmı diğer alışveriş ve eğlenme, yeme içme imkânlarına ilaveten alternatif kent merkezlerinden birisinde daha bir AVM olmasından, farklı bir alışveriş ve yaşam merkezi ortamı yaratmasından, istihdama katkısından memnuniyet duymaktadır. Tüketim ve yaşam tercihleri yüksek olan Denizli ve komşu illerden kimi vatandaşlar bazı markalar ve konseptlerle, bu bölgede, ilk defa bu AVM'de karşılaşmışlardır.

Kent merkezinde büyük/markalı mağazası olan birçok ticaret erbabı AVM'ye taşınmış veya burada da şube açmıştır. AVM içinde ciro ve kazançları daha yüksek olan işyeri sahipleri kazançlı durumdadır.

Forum Çamlık AVM çevresinde yer alıp daha evvel pek prim yapmayan konut ve işyerleri bir anda rağbet edilen yerler haline gelmiştir. Çekim merkezi haline gelen bölgede, AVM içinde dükkân kiralarının hayli yüksek olması sonucu, bazı girişimciler de AVM çevresinde yer edinmeyi veya kiralamayı tercih etmektedir. Bu da AVM çevresindeki komşu alanlarda kiralanabilir konut/işyeri sahibi kişileri kazançlı hale getirmiştir.

Kazananların önemli bir kısmının, aynı zamanda, belirli açılardan ve ölçülerde kaybeden konumunda da olduğunu hatırlayarak, kaybedenler ve kayıpları şu şekilde formüle edilebilir:

Denizli Belediyesi 1998 yılından 2006'ya Gençlik ve Kültür Merkezi Projesini tamamlayamadığı ve Forum Çamlık AVM arazisi ile inşaatı için açılan davaları kaybettiği için ciddi anlamda prestij kaybına uğramış gözükmektedir. Ayrıca, Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi için harcanan (batık maliyet) yaklaşık 10 milyon TL ile bunun geçen sekiz yıldaki alternatif maliyeti de Belediyeyi, bir kısmı dolaylı da olsa, ciddi ekonomik kayba uğratmıştır.

Denizlili hemşehriler 2007 yılında yıkılan ve bir türlü yenisi yapılamayan ve artık yapılmayacak olan nikâh sarayı ve alt katındaki konservatuardan mahrum kalmıştır. Bu mahrum kalma Eylül 2008'de Belediye Meclisinin Forum Çamlık AVM arazisi yerine buraları yeşil alan göstermesinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu arazinin çevresinde, Denizli kentinin geri kalan kısımlarına göre küçük ve büyük çok sayıda yeşil alan bulunmasına rağmen, AVM yapılan alanın alternatif kullanımının yeşil alan olduğu düşünülürse, Denizliler olası büyük bir parktan mahrum kalmışlardır.

Girişimciler veya Denizlili işadamları bu arazinin dönüşümlerine ilişkin en ciddi itirazlarını 2005'deki ihale sürecinde dile getirmişlerdi. Araziyi satın almak ve üzerine ticari binalar yapmak için yeterli sermaye birikimine ve/veya borçlanma kapasitesine sahip olan işadamları 'biz de bu araziyi alabilirdik, ama yabancı bir yatırımcıya gitmesi büyük kayıp' şeklinde yorumlarda bulunmuşlardı.

Denizlili ticaret erbabı açılan AVM'lerden hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilenmektedir. AVM'lerin açılması öncesinde kentin en merkezi ve kiraların en yüksek olduğu alışveriş semtlerindeki mağazaların --özellikle markalı mağazaların-- önemli bir kısmı AVM'lere taşınmıştır veya AVM'lerde de şube açmıştır. Bu taşınmalar sonunda alışveriş semtleri ve ana caddeler üzerindeki kimi pahalı dükkânlar boş kalmıştır. Mal sahipleri daha düşük kiralarla dükkânlarını kiraya vermeye razı olmuşlardır. (Denizli'de konut kiraları da 2005'e kadar çok yüksek olmakla birlikte, 2008'den itibaren hızlıca düşme eğilimindedir.)

TMMOB ve Denizli Mimarlar Odası bu dava sürecinde birçok oda, kuruluş ve kişilerin takdirini kazanırken bazı kesimlerin de eleştirilerine maruz kalmaktadır. Özellikle AVM içinde mağaza sahibi olanlar ve çalışanları İdare Mahkemesinin yıkım veya emsal yeşil alan gösterme kararının yarattığı sıkıntılar sonrası TMMOB'ni suçlamaktadır.

Hukuki, ticari, iktisadi, siyasi, mekânsal, sosyal önemli sonuçlara yol açan ve birçok açıdan bir içiçe geçmişlik örneği olan bu süreç geldiği noktada ilginç, çözümü zor ve uzun süre tartışılacak bir arazi dönüşüm hikâyesi oluşturmaktadır. Bu dönüşüm öyküsünü hukuki, ticari, siyasi ve diğer boyutlardan ayrı ayrı irdelemek ile tüm boyutları toplu halde değerlendirmek arasında önemli

farklılıklar ve zorluklar olduğu söylenebilir. Ayrıca, her grubun/bireyin bu dönüşüm öyküsünü kendi pozisyonu ve kişisel-mesleki perspektifinden yorumlayıp açıklaması da öykünün anlaşılması ve sağlıklı olarak ortaya konmasını hem zorlaştırmakta hem de olabildiğince yansız, dikkatli, tarihsel, disiplinler arası diğer akademik irdelemeleri de anlamlı ve gerekli kılmaktadır.

Denizli dışında da, kökenleri uzun vadeye ve kentin dinamiklerindeki değişime de bağlı olarak gelişen birçok kamu arazisi kullanımı sorunu olabileceği, bazen farkına varılması için koşulların henüz oluşmadığı akla gelmektedir. Denizli'deki sorunlu arazinin benzerleri olabileceği düşüncesine rağmen, Denizli'deki bu arazi birçok özgün nitelikler de taşımaktadır.

Kaynakça

---------- Alışveriş Merkezleri: Modern Pazaryeri, 2005, http://www.ampd.org/etkinlikler/default.aspx?SectionId=48, (20.08.2008)

Alkibay, Sanem (1993) Organize Alışveriş Merkezleri Yönetimi ve Tüketicilerin Bu Merkezlere İlişkin Yaklaşımları, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

AMPD (2008) Türkiye Perakende Sektörü http://www.ampd.org/arastirmalar/default.aspx?SectionId=97, (28.08.2008).

Aygören, Ali (2001a) "Ali Aygören Konuşması", Büyükşehir Deneyimleri Işığında Denizli Panel ve Forumu, Denizli, 30 Mart 2001, Mimarlar Odası Genel Merkezi ve Denizli Şubesi, Ankara: 5-6, 15-17.

Aygören, Ali (2001b) "Denizli Belediye Başkanı Ali Aygören ile Söyleşi", İller ve Belediyeler Dergisi, 670, Eylül: 447-451.

Aygören, Ali (2008) 1999-2004 Arası Denizli Belediye Başkanı Ali Aygören ile mülakat: "Demokrasi Meydanı ve Gençlik Merkezi Projesi", 17.09.2008.

Batı, Uğur (2007) "Tüketim Katedralleri Olarak Alışveriş Merkezlerinin Toplumsal Göstergebilimi: 'Forum Bornova Alışveriş Merkezi Örneği'", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 4 (1): 1-26.

Berkmen Yakar, H. (1999) İstanbul Metropoliten Alanında Alışveriş Mekânlarının Dönüşümü ve Yeni Alışveriş Merkezinin Oluşumu (1839-1996), Basılmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.

Demircioğlu, Esra (2004) Kentsel Alanda Yeni Planlanan Taşınmazların Kentsel Dönüşümünde Bir Araç Olarak Kullanılabilirliği: Akmerkez ve Tepe Nautilus Alışveriş Merkezi Örnekleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü.

Denizli Mimarlar Odası (2008) Mimarlar Odası Denizli Şubesi Forum Çamlık Alışveriş Merkezi Hakkında Mesleki Denetimde Çevresel Etki Değerlendirmesi Çekince Raporu, http://www.denizlimimar.org/default.asp?kid=178&iid=805&page=1 (1.10.2008).

Elbi, Nursel (2008) (Emekli, Denizli Belediyesi Şehir Plancısı), Denizli Forum Alışveriş Merkezinin Arazisi Geçmişi Hakkında konulu sözlü görüşme, Denizli.

Ertaş, M. Y. (2006) "Kazadan Livaya Geçişte Denizli", Geçmişten Günümüze Denizli (Yerel Tarih ve Kültür Dergisi), Temmuz-Ağustos-Eylül, 11: 74-76.

Ertekin, Ozhan, Vedia Dokmeci, Tuba Unlukara, and Evren Ozus (2008) "Spatial Distribution of Shopping Malls and Analysis of their Trade Areas in Istanbul", European Planning Studies, 16 (1): 143-156.

Gillette Jr., Howard (1985) "The Evolution of the Planned Shopping Center in Suburb and City", Journal of the American Planning Association, 51 (4): 449-460.

Gorter, Cees et al. (2003) "The Attraction Force of out-of-town Shopping Malls: A Case Study on Run-fun Shopping in the Netherlands", Journal of Economic and Social Geography, 94 (2): 219-229.

İnceoğlu, Necati (1989) "Denizli Evleri ve Kent Dokusu", Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu, 27-30 Eylül 1988, Denizli.

İnceoğlu, Necati (1999) "Tarihsel Süreç İçinde Denizli Kentindeki Yapısal Değişiklikler-Kentleşmede Sürdürülebilirlik Politikalar", Denizli'de Sanayileşme ve Kentleşme Sempozyumu, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, 15-16-17 Ekim 1999, 103-106.

Kuyumcu, Aysun (2008) Denizli Belediyesi Şehir Plancısı Aysun Kuyumcu ile Mülakat: Demokrasi Meydanı ile Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi Hakkında, 18 Ağustos 2008.

Marım, Ali (2008) 1989-1999 Dönemi Belediye Başkanı Ali Marım ile Mülakat: Demokrasi Meydanı ile Gençlik ve Kültür Merkezi Projesi, 16 Eylül 2008.

Milliyet Gazetesi (2008) CHP'liler, Multi Turkmall arsasıyla ilgili iddiaların peşini bırakmıyor, Osman Nuri Boyacı, Denizli, DHA, http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=SonDakika&ArticleI-D=991874

Multi Turkmall (2008) http://www.forumcamlik.com/#/about/multiturkmall/

Multi Turkmall (2008) Türkiye'de 10 Milyar Avroya 25 Alışveriş Merkezi Kuracak, http://groups.google.com/group/kentsel/browse_thread/thread/f3874b54afc693f5?hl=tr

Özgür, Hüseyin (2008) "Denizli'ye Dava Şoku: Forum Çamlık", Denizli Gazetesi, 7 Haziran 2008.

Tıkıroğlu, Ziya (2008a) "Hepsi Kanunsuz", DE-HA Gazetesi.

Tıkıroğlu, Ziya (2008b) 1984-1989 Dönemi Denizli Belediye Başkanı Ziya Tıkıroğlu ile Mülakat: Forum Çamlık AVM Arazisi ile Gençlik ve Kültür Merkezi Hakkında, 17.09.2008.

Torlak, S. Evinç (2008) "Sürdürülebilir Bir Pamukkale İçin Halkın Etkin Katılımı", TMMOB Denizli Kent Sempozyumu, 02-03 Mayıs 2008, PAÜ-KKM, Denizli.

Yırtıcı, Hakkı (2005) Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Zeybekci, Nihat (2008) Yanlışı Düzelttik, http://www.denizlili.net/haber_ayrinti.asp?HABER_ID=4221, 18/09/2008.

ALIŞVERİŞ MEKÂNLARINDAKİ DEĞİŞİMİN SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ETKİSİ: ANKARA-YENİMAHALLE VE ERYAMAN ÖRNEKLERİ

Araş. Gör. Dr. Burcu ÇINGI ÖZÜDURU
Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Araş. Gör. Dr. Özge YALÇINER ERCOŞKUN
Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Aysu UĞURLAR
Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Literatürde alışveriş mekânlarının kentsel sürdürülebilirliğe olan etkisi üç açıdan sorgulanmaktadır: 1) Ekolojik, 2) Sosyal, 3) Ekonomik. Ekolojik sürdürülebilirlik açısından söz konusu alanlar, araba bağımlılığı, toplu taşımla erişilebilirlik, enerji tüketimi ve çevre kirliliği (benzinin daha çok kullanılması ve CO_2 emisyonlarındaki artış), kentin yayılarak büyümesi; sosyal sürdürülebilirlik açısından yerellik ve mahalleli kavramlarının yok oluşu; ekonomik sürdürülebilirlik açısından yerel küçük esnafa tehdit oluşturmasıdır. Tarihsel süreç içerisinde alışveriş mekânları ekonomik/ticari açıdan olduğu kadar sosyal ilişkiler açısından da değişim göstermektedir.

Ekonomik yeniden yapılanmanın, diğer bir deyişle 1980'lerin ikinci yarısındaki liberal, pazar odaklı, dışa dönük gelişim stratejisi ve Türk firmalarının yeni tüketici talebini karşılamak için yabancı sermaye ile ortaklığının sonucunda alışveriş merkezleri (AVM), özellikle 2000'li yıllarda Türkiye'de hızla artmaya başlamıştır. Artan otomobil sayısı ve alışverişin şehir kültürünün merkezinde olması ile de desteklenen bu gelişme, AVM'lerin en çok tercih edilen vakit geçirme mekânları olmasına neden olmuştur. Buna karşılık AVM'lerin tanımı genişlemiş, sadece alışveriş mekânları olmaktan çok eğlence, kültür, çocuk oyun alanı, vb. rekreatif aktiviteleri de içermeye başlamıştır. Böylece geleneksel alışveriş mekânlarının sürekliliğini taşımayan AVM'ler, çağımız tüketim toplumunun kamusal mekânları haline gelmiştir. Ancak, bugünkü yüksek tüketim harcamaları karşısında toplumdaki tatminsizlik devam etmektedir. İnsanlar yabancılaşma duygusu

yaşamaktadır ve toplumdaki yerellik ve mahalleli ruhu (sense of community) yok olmaktadır. Özellikle Ankara'da AVM arzı diğer şehirlerden daha fazladır. Bu nedenle, Ankara'da yaşayanlar gelir ve sosyal grupları ne olursa olsun, boş zamanlarını AVM'lerde geçirmektedirler ve bu özellikleriyle diğer şehirlerde yaşayanlardan ayrılmaktadırlar.

Bu bildirinin amacı, geleneksel ve çağdaş alışveriş mekânları arasındaki sosyal farklılığı sorgulamak ve bu farklılığın sosyal sürdürülebilirliğe olan etkisini incelemektir. Geleneksel alışveriş mekânları, şehir veya semt merkezinde konumlanmış, ana cadde (main street) yapısında, çeşitli kamusal alanlarla bütünleşmiş, sosyal etkileşimin yüksek olduğu mekânlardır. Öte yandan, çağdaş alışveriş mekânı olan AVM'ler ise günümüz tüketim toplumunun tüm gereksinimlerini karşılamayı amaçlayan yaşam merkezleri olarak kabul edilmekte, inşa edildiği alanın büyüklüğü, sunduğu ticari ve sosyal faaliyet çeşitliliği, yatırımının ekonomik değeri açısından geleneksel alışveriş mekânlarından farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma sosyal sürdürülebilirliğe olumsuz etki ederek, yerellik ve mahallelilik kavramını da yok etmektedir.

Bu kapsamda, bu bildiride iki farklı alışveriş mekânı, geleneksel, ana cadde yapısındaki Yenimahalle semt merkezi ile bir uydu kent alt merkezi olan Eryaman'daki KC Göksu AVM incelenerek AVM'lerin perakende sektörüne sosyal sürdürülebilirlik açısından yaptığı etki ortaya konulacaktır. Bu çalışmanın hipotezi, geleneksel alışveriş mekânlarının sosyal sürdürülebilirliğe olan desteğidir. İlk bölümde, sosyal sürdürülebilirlik ile perakende sektörü arasındaki ilişkinin teorik çerçevesi alışveriş mekanlarındaki değişim, alışveriş merkezlerinin toplumsal yaşantıya etkisi ve sosyal sürdürülebilirliğin yerel ticaret alanları ile ilişkisi anlatılmıştır. Sonraki bölümde araştırma yöntemi açıklanmıştır. Yöntem içinde çalışma alanlarının özellikleri ve sosyal sürdürülebilirlik haritası sunulmuştur. Daha sonra çalışmanın bulguları karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır. Sonuç bölümünde değerlendirme ve öneriler verilmiştir.

2. Sosyal Sürdürülebilirlik İle Perakende Sektörü Arasındaki İlişki

Sosyal bir varlık olarak insanın temel etkinliklerinden biri olan alışveriş, geçmişte kent mekanında gerçekleştirilen sosyal bir eylemdir. Tarih boyunca her dönem ve uygarlıkta, içinde ürün dolaşımının gerçekleşeceği mekanlara gereksinim duyulmuştur. Özellikle 20. yüzyılda alışveriş mekanları büyük bir değişim göstermiştir. Alışveriş mekanlarının zaman içindeki dönüşümü incelendiğinde, 20. yüzyıla kadar olan dönemde, kentlerdeki alışveriş yerlerinin en temel özelliğinin "kent dokusu ile bütünleşme" olduğu görülmektedir (Birol, 2005).

Kamusal alanlar aracılığıyla kent dokusu ile bütünleşen geleneksel yapıdaki şehir/semt merkezleri, ekonomik yeniden yapılanma ve bu yapılanmanın tüketiciler ve perakendeciler üzerindeki etkileri ile eski önemini yitirmiştir. Bugün, AVM'lerin tercih edilmesinin en önemli nedeni tüketiciye sağladığı kolaylıklardır. Tüketiciler, günlük ev-iş güzergahları üzerinde, kolayca erişebildikleri, güvenli, her türlü mal ve hizmeti bünyesinde bulunduran AVM'lerde aradıkları tüketim ihtiyaçlarını bulabilmekte, gerektiğinde karşılaştırma yapabilmekte ve AVM'lerin eğlence, kültür, vb. aktivitelerinden yararlanabilmektedir. Ancak, bu kolaylıkların yanında AVM'ler sosyal sürdürülebilirliğin en önemli bileşeni olan yerellik ve mahalleli kavramlarını geleneksel

yapıdaki şehir/semt merkezleri kadar koruyamamaktadırlar. Bu bölümde, bu durumun nedenleri, alışveriş mekanlarındaki değişim, alışveriş merkezlerinin toplumsal yaşantıya etkisi ve sosyal sürdürülebilirliğin yerel ticaret alanları ile ilişkisi kavramsal olarak anlatılmaktadır. Böylece, ana cadde yapısındaki şehir/semt merkezleri ve karşıtı olan alışveriş merkezleri ile sosyal sürdürülebilirliğin ilişkisi ortaya konulacaktır.

2.1. Alışveriş Mekanlarındaki Değişim

Perakende sektörü kentsel alanların fiziksel, sosyal ve ekonomik canlılığı için önemli bir sektördür. Alışveriş yapmak kamusal yaşamın en önemli parçalarından biridir (Southworth, 2005). Bu nedenle, toplumun sosyal karakterini, mekân ve aitlik duygusunu (sense of place) yansıtarak tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılaması (Mazza ve Rydin, 1997) toplumun varlığı ve sosyal sürdürülebilirlik açısından vazgeçilmez bir araçtır. Günlük alışveriş sayılan gıda alışverişi konut alanlarına yakın yerlerde; ancak, daha özel mal ve hizmetlerin alışverişi, yani haftalık ya da aylık alışverişler, 1) şehir/semt merkezi ya da 2) alışveriş merkezlerinde yapılmaktadır. Bu merkezler, sadece alışveriş için değil, diğer sosyal ve kültürel aktiviteler için de şehirde yaşayanların gittikleri yerlerdir.

Şehir/semt ile alışveriş merkezlerinin gelişim süreci toplumun tüketim ihtiyaçlarının ve yaşam stilinin değişiminden etkilenmektedir. Tarihsel bir bakış açısıyla ele alındığında, agora ve forum gibi antik kentlerin pazar alanlarından sonra şehir/semt merkezlerinin oluştuğunu söylemek mümkündür. Şehir/semt merkezleri planlanmış merkezler değildir (Ogden ve Ogden, 2004), ancak tarihsel süreç içerisinde en uygun, yani kolay ulaşılabilir, konutlara ve diğer şehir kullanımlarına yakın, merkezi konumda birbirinden bağımsız dükkânların yer seçip, yayılmasıyla oluşmuştur. Şehir merkezleri aynı zamanda çalışma alanlarına yakındır ve toplu taşım araçlarının çoğunun geçtiği yerlerdir. Çeşitli mal ve hizmetler tüketiciye çeşitli fiyat aralıklarında sunulmaktadır. Ayrıca, müze, kütüphane, sinema gibi kent ölçeğinde diğer sosyal ve kültürel aktivite yapıları da şehir merkezlerinde yer alır. Semt merkezlerinde, ağırlıklı olarak gıda ve gündelik mal ve hizmetler sunulmaktadır. Bunların şehir merkezlerinden daha sınırlı çeşitlerde ve fiyat aralıklarında olduğu gözlemlenir. Semt merkezlerindeki işletmelerin önemli bir özelliği de servisin çok özelleşmiş olmasıdır. Örneğin, bu işletmecilerin sadık, mahallede yaşayanların çoğunluğunu oluşturduğu bir müşteri profili vardır. Bu nedenle, kişisel ilişkiler ön plandadır. Şehir ve semt merkezlerinin ortak özelliği çeşitli ticari birimlerin bir cadde, sokak, meydan, park vb. kamusal alanların etrafında bir araya gelerek ticari bir merkez oluşturmasıdır. Bu merkezlerin yerel özellikleri, sosyal ilişkilerin ve mahalle ruhunun karakterini yansıtmada daha başarılıdır.

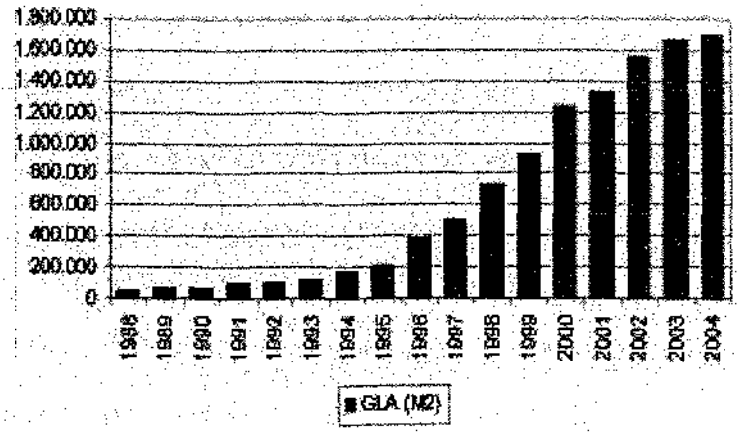
Literatürde ana cadde (main street) olarak da tanımlanan bu ticari merkezlerin en önemli özellikleri cadde boyunca gelişmesi ve bu merkezlerde daha çok zincir işletme olmayan, yerel ticari işletmelerin yer seçmesidir. Southworth (2005) ana cadde yapısını, yürünebilir, 2-3 katlı binalardan oluşan ve zemin katlarında ticari birimlerin olduğu, kentsel çevre ile ilişkili, yaya trafiğinin yüksek olduğu, kontrol edilmeyen kamusal ve sosyal aktivitelerin gerçekleştiği bir yapıda tanımlamaktadır. Ona göre bu mekanlarda yaşam hissi (sense of life) bu aktivitelerle

desteklenmektedir, insanların bu mekanların içine girmeleri sağlanmaktadır ve ana cadde'deki bu yaşam hissinin, çevredeki yaşayanların ve bu mekanı kullananların, bir araya geldiklerinde mahalleli ruhu (sense of community) hissetmelerine neden olmaktadır.

AVM'ler bu ana cadde yapısından ortaya çıkmıştır (Southworth, 2005). Daha sonra AVM'lerin ilk oluşumunu temsil eden caddelerin uzantılarında yer alan çarşılar (commercial strip ve strip mall), küçük otopark alanlarıyla, değişen kent yaşamına daha uygun ticaret alanlarının oluşumuna neden olmuşlardır. Çarşılarda da, AVM'lerde olduğu gibi yaya dolaşımına ve sosyalleşmeye çok önem verilmez ve toplumsal kullanımlar göz ardı edilir; önemli olan gerekli mal ve hizmetleri satın almak ve bu mekânı terk etmektir (Southworth, 2005).

AVM'ler ilk olarak ABD'de 1920'lerin ortalarında büyük mağazaların (department store) etkisiyle, Avrupa'da ise 1970'lerde daha çok gıda ürün ve hizmetleri sağlayan hipermarket ve süpermarket kavramları ile ortaya çıkmaya başladı. 1980'lerde ABD, AVM sayısında doygunluğa ulaşmışken, Avrupa'da AVM sayıları hızla artmaya devam etmiştir. Öte yandan, Avrupa'da İtalya, İsviçre ve Avusturya AVM ve hipermarketlerin ortaya çıkmasına karşı çıkmıştır. Bu ülkelerdeki perakende politikalarına göre, yerel ticari organizasyonlar ve yasal kurumlar aracılığıyla bağımsız işletmeleri korunarak, AVM'lerin gelişimi ve kentlerindeki ekonomik işleyişin bozulması engellenmiştir (Davies, 1995). Bu nedenle, bu ülkelerde ana cadde yapısındaki perakende sektörünün daha korunmuş olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye'de ise AVM'ler toptancılık ve perakende sektörlerindeki değişim süreçlerinden sonra, 1980'lerin ikinci yarısında ekonominin yeniden yapılanmasıyla ortaya çıkmıştır (Tokatli ve Boyaci, 1999). 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra, ekonominin dış ülkelere açılmasıyla tüketim eğilimleri değişmeye ve ticari aktiviteler de mekansal olarak farklı biçimde kendini göstermeye başlamıştır. Yatırımcılar da yeni tüketici talebini karşılamak üzere, özellikle Büyükşehirlerde AVM yapımına başlamışlardır. 1995 yılında 200.000 m² olan Türkiye'deki AVM'lerdeki brüt kiralanabilir alan 1996 yılında 2 kat artarak 400.000 m²'ye ulaşmıştır (Şekil 1).

Şekil 1.: Türkiye'deki Alışveriş Merkezlerinin Brüt Kiralanabilir Alanındaki Artış (1988 - 2004)
Kaynak: Kuzey Bati Gayrimenkul Servisleri, 2004

Soysal Alışveriş Merkezleri Kataloğu 2008 verilerine göre, iller bazında 1.000 kişi başına düşen kiralanabilir alan Ankara'da 148 m^2 ile Türkiye ve İstanbul, hatta Avrupa ortalamasının üstündedir. Ankara'yı 126 m^2 ile Denizli, 123 m^2 ile Balıkesir, 122 m^2 ile İstanbul, 120 m^2 ile Eskişehir takip etmektedir. AVM en az olan kentler arasında ise Ordu, Trabzon ve Kırklareli gelmektedir (Sabah, 2008). Ankara'da bu kadar yüksek AVM alanı olmasına rağmen yeni AVM'ler açılmaktadır. 2008 yılında 6 adet yeni AVM açılmış, yıl sonuna kadar 3 adet daha açılması planlanmaktadır.

2.2. Alışveriş Merkezlerinin Toplumsal Yaşantıya Etkisi

Yapılan bir araştırmaya göre, alışveriş merkezleri büyük kentlerde tüketim harcamalarının artmasına neden olmakta çünkü kentlerde yaşayanlar en az ayda 3 kez AVM'lere gitmekte, 4-6 saat vakit geçirmekte ve anket yapılanların %50'sinden planlamadığı halde AVM'ye gittiğinde alışveriş yapmaktadır (Demirtaş, 2008). Bu eğilim AVM'lerdeki tüketim dışındaki diğer sosyal ve eğlence aktiviteleri ile de desteklenmektedir. Böylece, kentli için yeni kamusal mekanlar özel mülkiyetteki AVM'ler olmaktadır.

Dünyada ise kapalı AVM'ler ortaya çıktıkları ilk dönemlerdeki kadar popüler alışveriş mekanları olmaktan çıkmıştır. AVM yatırımcıları da itiraf etmektedirler ki insanlar içe dönük, kopuk ve kimliksiz kapalı AVM'lerden sıkılmaktadır ve bunun yerine, şehir merkezlerinde ya da mahalleli ruhu ve sokak yaşamı olan ticari merkezlerde olmayı istemektedirler (Southworth, 2005). 1990'lı yılların sonuna kadar kapalı AVM'lerin değişik kavramlarından ve büyüklüklerinden bahsetmek mümkün iken, bugün, açık yaya mekanları olarak, 'ana cadde' kavramıyla tasarlanan, birden çok amaca hizmet eden (eğlence, festival alanı, market, vb.) karma kullanımın (mixed-use) bir parçası olan AVM'ler ortaya çıkmaktadır. Yeni şehircilik akımı da alışveriş deneyimini insancıllaştırmak amacıyla tasarımcıların tekrar ana cadde alışveriş olanaklarına bakıp, onların tasarımlarından etkilenmelerini öngörülmektedir. Bu nedenle, bugünkü AVM tasarımlarında da ana cadde kavramı kullanılmaktadır. Bir cadde etrafında tasarlanan zincir işletmeler, geleneksel ana cadde kavramını yaşatacak yeni 'kamusal' alanlar olmaktadır. Bu şekilde şehir/semt merkezlerinin başarılı olduğu tasarım elemanları yeni açık AVM tasarımlarına aktarılmaktadır. Böylece, yeni kamusal alanlar olarak geleneksel yapının sosyal canlılığı AVM'lerde sürdürülmek istenmektedir.

2.3. Sosyal Sürdürülebilirliğin Yerel Ticaret Alanları ile İlişkisi

Sosyal, ekonomik ve ekolojik sürdürülebilirlik, sürdürülebilirlik kavramının 3 bileşeni olarak küreselleşme sürecinde gün geçtikçe önem kazanan kavramlardır. Her bileşen diğer iki bileşeni desteklemektedir. Örneğin, güçlü bir ekonomiye sahip olmak için, yetenekli ve eğitimli bir işgücüne ihtiyaç vardır ve insanlar ekonomiye katıldıkça, o ekonomi güçlenmektedir. Eğer toplum, yaşadığı yerde çalışırsa, etkin bir toplu taşım sistemi varsa, çevresel yararlar artar, fosil yakıtlara bağımlılık azalır ve araba kaynaklı emisyonlar azaltılmış olur. Ekonomik ve ekolojik sürdürebilirlik üzerine bugüne kadar çeşitli çalışmalar yapılmıştır, ancak sosyal sürdürülebilirliği sorgulamak için yapılan çalışmalar oldukça azdır.

Sosyal sürdürülebilirlik Dünya Çevre ve Gelişim Komisyonu'nun (World Commission on Environment and Development) hazırladığı Brundtland raporunda (1987) uzun vadeli, güçlü ve dinamik toplumların oluşturulması, bu toplumlarda temel insani ihtiyaçların giderilmesi, geleneklerin ve eylemlerin sürdürülmesi olarak tanımlanmıştır. Teknolojinin hızlı gelişimi sosyal ve kültürel anlamda güçlü bir toplum oluşturma fikrini tehdit eder gibi gözükmekte, toplum ruhu yerine bireyselleşmenin ön plana çıkması belirgin olarak hissedilmektedir. Oysa sosyal olarak sürdürülebilir toplumlar, toplum ruhunu benimsemiştir ve eşitlikçi, çeşitli, bağlı, demokratik ve yüksek yaşam kalitesine sahiptir. Bu yüzden sosyal olarak sürdürülebilir bir sistem oluşturulması için dağılımda ve fırsatlarda adalet, sağlık, eğitim gibi sosyal hizmetlerde yeterlilik, cinsiyet eşitliği, politik olarak sorumluluk ve katılım konusunda uğraş verilmesi gerekmektedir (Assefa ve Frostell, 2007).

Çevrenin korunması ve zenginleştirilmesi, sosyal eşitlik ve adaletin sağlanmasıyla ilişkilidir. Sosyal eşitlik, bireylerin ve toplumların saygı unsuruna bağlılığı aynı zamanda çevresel ve ekonomik ihtiyaçların dengelenmesiyle sağlanır. Kaynakların kullanımı konusunda fayda-maliyet dağılımında eşitlik, gelecek nesillerin unutulmaması (Pearse vd., 1989), iyi bir yaşam kalitesinin yakalanması, iyi bir yaşamı kazanabilme, eğitim, sosyal, kültürel ve rekreasyon hizmetlerine erişebilme çok önemlidir (IDRC web sitesi). Halk katılımı, toplumda kaynak kullanımında ve çevresel konularda karar verebilme, toplumda kendi kendine yeterlilik ve özgüven ise sosyal sürdürülebilirlik konusunda diğer önemli anahtar sözcüklerdir (Robinson vd., 1990).

Sosyal sürdürülebilirlik, sosyal etkileşimi, kültürel zenginliği arttıracak program ve süreçlerin geliştirilmesi üzerine odaklanmıştır. Hassas, kamu yararını ön planda gözeten toplulukları, sosyal çeşitliliği koruyan ve toplumsal sermayeyi besleyen (Nahapiet ve Ghoshal, 1998) bir kavramdır. Öte yandan, mahalle fiziksel yapıdan daha farklı bir olgudur. Mahalle, insanların yaşadığı fiziksel çevreden çok sosyal bir çevredir ve sadece ekolojik açıdan değil sosyal olarak da sürdürülebilir olmalıdır. Fiziksel tasarım ile sosyal sürdürülebilirlik sağlanamasa da tasarım, ekolojik olarak sürdürülebilir yaşam biçimleri sağlamada yardımcı olur ve seçenekleri kolaylaştırır. Eğer, ekolojik ve sosyal açıdan sürdürülebilir bir mahalle isteniyorsa fiziksel ve sosyal tasarımı entegre etmek gerekmektedir. Sağlık, eğitim, sosyal hizmetler, rekreasyon, kültür vb. sosyal donatıları geliştirmek ve gönüllü organizasyon ağlarını desteklemek, sosyal ilişkileri kuvvetlendirmek gibi konulara da ağırlık verilmelidir. Kentsel tasarım bu bileşenlere ihtiyaç duyar ve iyileştirmeye çalışır (Crabstree, 2006). Yapılı çevre tasarımında temel ihtiyaçlar ve kentsel gıda üretimi, iş ve eğitim tesislerine kolay erişim gibi konuların yanı sıra sosyal etkileşim ve katılımı zenginleştiren, yaşam koşulları ve maliyetlerini düşüren yöntemler geliştirilmelidir (Hancock,1993).

Sosyal sürdürülebilirliği sağlamak için mahalle, komşuluk ünitesi gibi küçük topluluklar ve yerel nüfus daha önemlidir. Küçük nüfus topluluklarında birbiriyle fikir alışverişi ve samimiyet düzeyi daha fazla olmaktadır. Kent veya metropoliten ölçekte bu küçük topluluklar etki grubu olarak küçük kalsa da belediye ile ilişkilerde bir baskı grubu yaratabilir. Bu grup yerel komşuluk tesis ve hizmetleri için çalışabilir. Yerel düzeyde sosyal etkileşim, karar vermede etkileme ve halk katılımının ilk adımıdır. Mahalleyi ilgilendiren sosyo-mekansal konular ve hizmet konularında söz sahibi olmak önemlidir (Choguill, 2008).

Sosyal sürdürülebilirliği sağlamak için şu sosyo-mekansal stratejiler izlenebilir (Ercoşkun, 2007): Değişik konut tipleri ile farklı grupların bir araya geldiği tasarımlar geliştirilmesi, çevre koruma, enerji tasarrufu vb. konularda ekolojik ve sosyal etkinlikler, kampanyalar yapılması, 24 saat canlı

ve güvenli bir karma kullanım alanı planlanması, sosyal donatıların, mahalleli ruhunu koruyacak, zenginleştirecek konumda ve yürüme mesafesinde yer alması, tiyatro, sinema, gençlik kulübü, kreş, çok amaçlı salonlar, festival alanı, spor alanları, pazaryeri gibi sosyal ve kültürel hayatı zenginleştirici tesislerin yapılması, yüz yüze etkileşimi arttırıcı ana cadde, kent meydanı, anfitiyatro gibi toplanma mekanları yaratılması, yaya ve bisiklet yolları yapılması ile daha sağlıklı bir yaşam tarzı oluşturulması, permakültür bahçeleri, bağ, meyvelik, hobi bahçesi vb. yeşil üretim alanları ile mahalleli ruhunu, kendi kendine yeterlilik ve toplumsal özgüveni geliştirmek.

Sosyal sürdürülebilirliği destekleyen mahalleli ruhu, yerel perakendecilerin ve geleneksel semt merkezleri yani ana cadde oluşumunun sürdürülebilmesi ile desteklenebilir. Ana cadde tasarımının içinde var olan kamusal alanların çeşitliliği, yürünebilirlik, yerel perakendecilerin sunduğu kaliteli mal ve hizmet ile yüz yüze etkileşimin yoğunluğu sosyal sürdürülebilirlik açısından değerli niteliklerdir ve korunmalıdır. Bu nedenle eski ticaret alanlarındaki aktiviteler kentsel politikalarla desteklenirken, yeni ticaret alanlarının tasarlanmasında da bu nitelikler göz önünde bulundurulmalı ve detaylı düşünülmüş, planlanmış projeler ön plana çıkmalıdır.

3. Araştırma Yöntemi

Bu çalışma başladığında, araştırma konusu çerçevesinde önceden düzenlenmiş anket ile niceliksel veri toplama yöntemi kullanılmak istenmiş; ancak AVM yöneticisinin izin vermemesi nedeniyle Yenimahalle semt merkezi paralelinde homojen bilgi toplanamayacak olması hazırlanmış anketlerin çeşitli sorularla desteklenerek araştırma yönteminin derinlemesine görüşme yöntemi olarak değişmesine neden olmuştur. Yenimahalle'de çeşitli dükkan sahipleri, Eryaman'da ise KC Göksu AVM işletme müdürü ve birkaç mağaza sorumlusu ile görüşülmüştür. Ayrıca, seçilmiş alanlara çeşitli zamanlarda ziyaretler yapılarak, bu bildirinin konusu olan sosyal sürdürülebilirliği destekleyen nitelikler, örneğin çalışma alanlarındaki yaya trafiği, kamusal alan kullanımları, sosyal ilişkiler, vb. araştırmacılar tarafından gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmeler ve gözlemlerden elde edilen bilgiler alan özelliklerinin tanımlanması ve araştırma bulgularının aktarılmasında kullanılmıştır.

3.1. Çalışma Alanlarının Özellikleri

Yenimahalle semt merkezi ve Eryaman'daki, KC Göksu AVM'nin bu çalışmada seçilmesinin 3 nedeni vardır: 1) Ankara'daki konutların tarihsel gelişiminde bu iki yerleşim alanının önemi, 2) iki merkezin de özellikle etrafındaki yerleşim alanlarına mal ve hizmet veren özellikte olması, 3) sosyo-ekonomik açıdan benzerlik göstermesi. Ankara'daki konutların tarihsel gelişimine bakıldığında, Yenimahalle Ankara'nın eski mahallelerinden, Eryaman ise yeni uydu kent yerleşimlerindendir. Buna göre, Yenimahalle'nin merkezi, geleneksel semt merkezi olarak eski, Eryaman'daki KC Göksu AVM ise kapalı AVM olarak yeni alışveriş mekanlarına örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, iki alışveriş mekanının birincil ticaret alanı[1] etrafındaki konutlarda yaşayanlardır. Diğer bir deyişle, Yenimahalle'den alışveriş yapanlar, genelde Yenimahalle'de, KC Göksu AVM'den alışveriş yapanlar ise genelde Eryaman'da oturmaktadır.

[1] AVM'lerin birincil ticaret alanı ticari işletmelerin en fazla satış yaptığı coğrafi alanlardır. Diğer bir deyişle merkeze en yakın ve tüm müşterilerin %50-80'inin geldiği alanlardır (Berman ve Evans, 2004).

3.1.1. Yenimahalle Semt Merkezi

Yenimahalle, 1946-1949 yıllarında Ankara'nın imarı ile, Belediye Başkanı Ragıp Tüzün tarafından şehir merkezine yakın yerleşim alanı olarak ilin kuzeybatısında planlanmıştır. 1950 yıllarında dar gelirli işçi ve memur vatandaşları konut sahibi yapmak amacı ile iki katlı konutlardan oluşan bu alanın inşası başlamıştır. Hızlı bir gelişme gösteren Yenimahalle, 1957 tarihinde ilçe merkezi olmuştur. Yenimahalle merkez bölgesinde orta gelir grubu aileler, işçi ve memurlar oturmaktadır. Son onbeş senede hızlı bir gelişme gösteren ilçe sınırları içerisinde ticaret ile uğraşanların sayısı artmıştır (Vikipedi web sitesi, a).

Yenimahalle ilçe merkezinde son yıllarda Ankara'nın tümünde görüldüğü üzere hızlı bir kentsel dönüşüm yaşanmaktadır. Eski, iki katlı memur evlerinin yerini 4-5 katlı yeni apartman blokları almıştır. Bu yoğunlaşma park yeri, kentsel atık, altyapı vb. pek çok kentsel hizmet ve mekânsal ihtiyaçların karşılanmasında sıkıntı yaratmaya başlamıştır. Sosyal anlamda ise yaşanan bu dönüşümle birlikte eskiden oturan orta ve orta üstü gelir grubundaki ailelerin bir kısmı bu semti terk etmiş, göreli olarak yaşlı ev sahipleri ise alıştıkları bu mahalleyi bırakmamışlar ve yeni apartmanlara geçerek yaşamaya başlamışlardır. Bu mahallede yaşayan işçi ve memur emeklileri ile kamu kurumlarında çalışanlar Ulus ve Kızılay gibi kent merkezlerine otobüs, metro vb. ile kolay erişim sağladıkları için bu semtte oturmaktadır.

Ragıp Tüzün Caddesi ismiyle anılan ve Demetevler'e uzanan cadde ve bu caddeye açılan birkaç cadde ve sokak Yenimahalle'nin semt merkezinin ana caddesini oluşturmaktadır. Bu caddede oldukça çeşitli mal ve hizmetleri sunan, farklı büyüklükte dükkanlar yeralmaktadır. Geleneksel ticaret birimleri sayılan fırın, kasap, manifatura, dondurma, kuruyemiş dükkanları ve çeşitli pastane ve lokantalar bu caddede ve kaymakamlığın da yakınında yer aldığı meydanda konumlanmıştır. Bu meydana açılan bir ana cadde ve birkaç sokak daha önce yaya bölgesiyken 2005'te esnafın baskısıyla, mal indirme ve araçla gelen müşteriyi kaçırmama gibi sebeplerle, yeni gelen belediye başkanı tarafından tekrar trafiğe açmıştır.

Yapılan gözlemlere göre, Yenimahalle'de yaşayanlar daha çok Ragıp Tüzün Caddesi ve meydan etrafındaki dükkanlardan oluşan semt merkezinden alışveriş etmektedir. Ragıp Tüzün Caddesi literatürdeki ana cadde tanımına uymaktadır. Caddede alışveriş merkezinde görülebilecek zincir pastane, giysi mağazası veya market olsa da daha çok yerel perakendecilerin ticari işletmeleri yer seçmiştir. Örneğin, meydanda yer alan köfteci, bu mahallenin en eski işletmelerindendir. Çaprazında yer alan kasap, mahallede yaşayanların alışveriş etmeyi tercih ettikleri bir işletmedir. Küçük bir dükkan olan dondurmacının önünde yaz akşamları kuyruk oluşmaktadır. Yine cadde üzerindeki fırın ve pastanede de benzer durum söz konusudur. Tüm bunların nedeni, yapılan görüşmelere göre, bu işletmelerin mahallede yaşayanlar tarafından benimsenmiş, eski işletmeler olması, sadık müşteri profilinin olması ve uygun fiyatta kaliteli mal ve hizmet sunulmasıdır.

Ana cadde tasarımının özelliklerinden biri de çeşitli kamusal alanların yürünebilir mesafede olması ve bu alanların çeşitli sosyal kesimler tarafından kullanılmasıdır. Örneğin, kent meydanında belli zamanlarda kadınlar el ürünleri satmaktadır ve yaz akşamlarında Kültür Park tüm mahallelinin bir araya geldiği bir mekan olmaktadır. Yenimahalle kentin içinde, kendi kendine yeterli bir yerleşim olarak varlığını sürdürmektedir.

3.1.2. Eryaman'daki KC Göksu Alışveriş Merkezi

Ankara'da 1980'lerdeki hızlı nüfus artışına paralel olarak konut talebini karşılamak için, hem 1990 hem de 2015 Nazım planlarında Ankara'nın gelişiminin Eskişehir ve İstanbul koridorlarında olması önerilmiştir. Planlar sonrasında çıkan yasalarla da meşrulaşan toplu konutlar özellikle bu koridorlarda yer seçmiştir. Toplu Konut İdaresi'nin Ankara-Eryaman projesi serbest ekonominin yükseldiği bir dönemde devlet tarafından finanse edilen önemli bir toplu konut girişimidir (Balamir, 2003).

İstanbul batı koridorundaki gelişmenin bir parçası olan Eryaman Toplu Konut alanı Ankara'nın kent merkezine 20 kilometre uzaklıkta toplam 954 hektarlık arazide 40.000 konutluk bir yerleşme alanıdır. Alanın güneyinde Eryaman Köyü, Ayaş yolu ve Etimesgut yerleşmeleri, batısında Güzelkent Konut Yerleşim Alanı ve Devlet Mahallesi, doğusunda Ankara-İstanbul Devlet Karayolu ve Göksu Park içine alan 'kent girişi rekreasyon alanı' bulunmaktadır. Göksu Parkı büyük bir göl ve çevresinde oluşturulmuş kent ölçeğinde bir yeşil alandır. Ankara Çevre Yolu Eryaman toplu konut alanının içinden geçmekte olup, alanı ikiye bölmektedir. Sincan-Batıkent metro hattının ise alanın ortasından doğu-batı doğrultusunda geçmesi planlanmaktadır. Bu toplu konut alanının nüfusu yaklaşık 150.000'dir (Vikipedi web sitesi, b).

1990 yılından günümüze etaplar halinde gelişme gösteren bu yerleşimdeki Toplu Konut İdaresi'nin (TOKİ) kendi mülkiyetindeki arsalar üzerinde 1987-2005 yılları arasında ürettiği konut ve işyerlerinin dağılımı Tablo 1'de görülmektedir. 1998 yılında Devlet Bakanlığı'nın onayı ile bu alanda toplam 14.147 konut için 1.694.511 m^2 arsa tahsis edilmiştir (Tablo 2). Eryaman Toplu Konut alanı ilk olarak alt ve orta gelir grupları için düşünülmüş daha sonra orta gelir grubu için planlanmış memur ve işçi yerleşim alanıdır (Demirkan, 2003). Ancak 2003 yılı itibari ile TOKİ'nin değişen konut üretim politikaları nedeniyle Eryaman'da da 7., 8., 9. ve 10. etaplarda prestij konut alanları üretilerek üst gelir grubuna da konut arz edilmesi planlanmıştır.

Tablo 1.: Eryaman TOKİ Mülkiyetinde Üretilen Konut ve İşyerleri Dağılımı (1987-2005)

Yıllar	Proje Adı	Konut Sayısı	İşyeri Sayısı
1990	Eryaman 1. Etap	4.720	121
1993	Eryaman 2. Etap	3.180	17
1995	Eryaman 3. Etap	3.195	125
1997	Eryaman 4. Etap	4.083	-
2001	Eryaman 5. Etap	3.444	-
2003	Eryaman 7. Etap (prestij konut)	168	-
2003	Eryaman 8. ve 9. Etap	1.556	-
2005	Eryaman 10. Etap	800	-
Toplam		21.146	263

Kaynak: TOKİ, 2004, 2008

Tablo 2.: Eryaman Arsa Tahsisi Yapılan Kuruluşlar ve Konut sayısı

Kuruluşlar	Tahsis Alan (m^2)	Planlanan Konut Sayısı
Oyak	420.604	3.636
Türk-konut	953.005	7.478
Türk-kent	320.902	3.033
Toplam	1.694.511	14.147

Kaynak: TOKİ, 2004, 2008

Eryaman Toplu Konut alanında sayıları giderek artan ticaret ve iş merkezleri bulunmaktadır (Tablo 3). Eryaman 1., 2., 3., 4. ve 6. etaplarda yer alan iş merkezleri park, spor alanı, kreş ve ilköğretim gibi sosyal donatıları da barındırmaktadır. Bu iş merkezlerinde genellikle yerel ölçekte küçük esnaf yer almakta, zincir mağazalar bulunmamaktadır. Günümüzde Eryaman Güzelkent ve Devlet mahalleleri ile bütünleşerek giderek büyütmektedir. Söz konusu mahallelerde yer alan iş merkezleri de komşuluk üniteleri içinde yer alan ve küçük esnaftan oluşan iş merkezleridir.

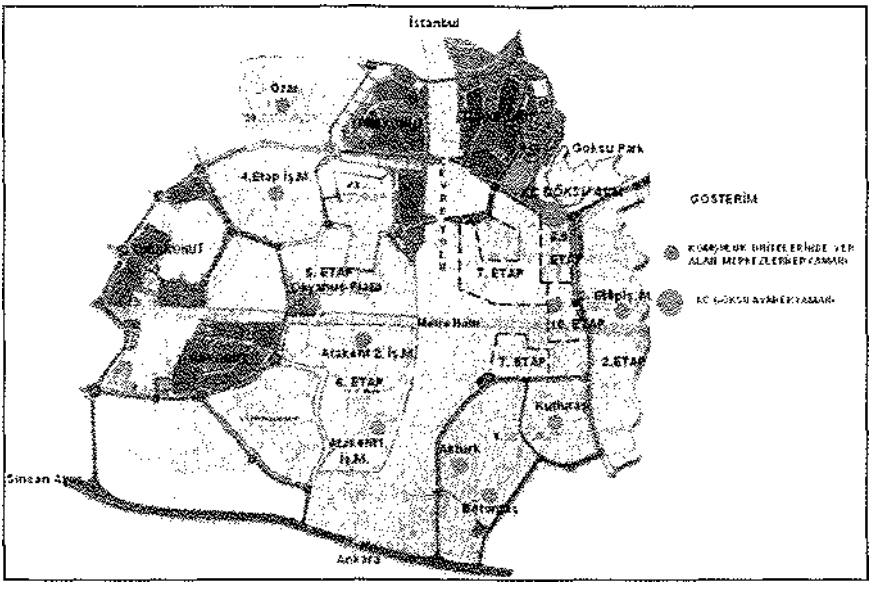
Projenin başlangıç aşamasında, 1., 2., 3. ve 4. etaplarda tasarım yönünden örnekler ortaya çıkmış; özellikle avlu veya iç sokak gibi yarı kamusal alanlar etrafında kurgulanan modern ya da geleneksel konut kümeleri, banliyö yerleşimlerinde eksikliği hissedilen kolektif kimliği yaratmada başarılı olmuştur (Balamir, 2003). Bu kolektif kimlik ruhu yaratan tasarım anlayışı, özellikle 1., 2. ve 3. etaplarda iş merkezleri ile birlikte diğer sosyal donatıların yer aldığı komşuluk ünitelerinde de kendini göstermektedir.

Tablo 3.: Eryaman ve Çevresinde Yer Alan Önemli İş Merkezleri

Konum	İsmi
1. Etap	Aktürk İ.M.
1. Etap	Betontaş İ.M.
1. Etap	Kutlutaş İ.M.
1. Etap girişi	Galeria
2 Etap	2. Etap İM.
3. Etap	Özar İ.M
4. Etap	4. Etap İ.M.
5. Etap	Okyanus Plaza
Güzelkent (5. etap bitimi)	Maksimum AVM
6. Etap- Oyak	Atakent İ.M. ve Atakent 2 İ.M.
Devlet Mahallesi	Ancyra Center
Ahikent	Eryaman Center
Eryaman Mah.-Dolphin	Dolphin İ.M.
Güzelkent	Çarşı Arya
Güzelkent	Galaxy
Eryaman Mah.-Göksu Parkı	KC Göksu AVM

Eryaman'da iki büyük AVM bulunmaktadır. İlki, 2004 yılında açılan Optimum Outlet Center Eryaman sınırları içinde Ayaş Yolu üzerinde tüm Ankara'ya hizmet eden bölgesel, Uluslar arası Alışveriş Merkezleri Konseyi (ICSC) sınıflamasına göre özellikli alışveriş merkezidir. İkincisi ise 2006 yılında açılan KC Göksu AVM ise ICSC sınıflamasına göre küçük, ihtiyaç odaklı, geleneksel AVM olarak nitelendirilmiştir (AMPD, 2006). Bu AVM, Göksu Parkı'nın karşısında ve TOKİ 7. Etap prestij konut alanları, KC Grup (2004 yılında KOÇTAŞ ve CANBERK firmalarının işbirliği ile kurulan) tarafından uygulanan 8. ve 9. Etap Göksu Konutları ile 10. Etap Metro Kent Konutlarıyla birlikte göreli olarak Eryaman'ın en prestijli odak noktasında yer almaktadır (Harita 1.). Tüm alan Göksu Park, AVM ve konut alanları olarak birlikte tasarlanmıştır (Kişisel Görüşme, Bora Hançerli, 05/09/2008). Göksu Parkı özellikle yaz aylarında Eryaman'da yaşayanlar için önemli bir toplanma alanıdır.

KC Göksu AVM'nin toplam inşaat alanı 30.000 m², kapalı alanı ise 10.000 m²'dir. 650 adet açık, 1.000 adet ise kapalı otoparkı vardır. AVM'de giyim, gıda, bankacılık, kozmetik, hediyelik eşya, sağlık ve çocuk eğlence dünyası gibi pek çok sektörde, genelde ulusal zincir ticari işletmelerden oluşan 129 dükkan vardır. Dükkan kirası, m² başına 25-50 Amerikan dolarıdır. AVM'nin bulunduğu aynı arsada 1.154 konutluk, TOKİ mülkiyetinde bir yerleşim alanı ve Metro konutları vardır. AVM'nin Eryaman'ın prestij alanında olması; Türkkonut sosyal konutlarına da yakın olması; Eryaman'ın girişinde ana ulaşım güzergahında olması ve metroya yakın olması AVM'ye avantaj sağlamaktadır.

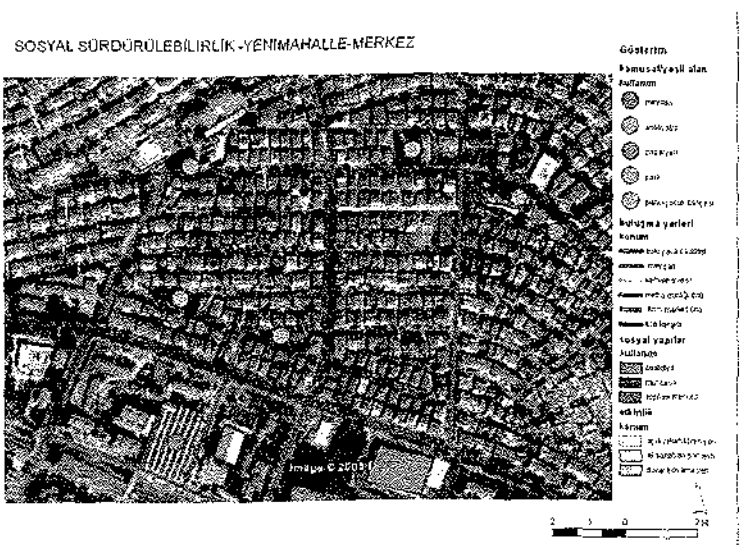
Şekil 2.: Eryaman Toplu Konut Alanında KC Göksu AVM ve Komşuluk Ünitelerinde Yer Alan İş Merkezleri.

3.2. Sosyal Sürdürülebilirlik Haritası

Şehir planlama alanı literatüründe fazla kullanılmamış farklı bir yöntemle semt merkezi ve çevresinde sosyal sürdürülebilirlik haritası yapılmıştır. Seçilmiş alanlarda farklı gün ve saatlerde yapılan gözlemler uydu görüntüsü üzerine CBS çizim araçlarıyla işaretlenmiştir (Şekil 2). Yenimahalle'de sosyal etkileşimi ve komşuluğu açık mekanlarda arttıran ve yerel ticareti canlı tutan meydan, anfitiyatro, pazaryeri, park ve park+çocuk bahçesi gibi kamu alanları işaretlenmiştir. Birbirine en fazla 10 dakikalık yürüme mesafesinde bulunan bu alanların oluşturduğu ağ, ana cadde yapısının sosyal canlılığını, diğer bir deyişle yerellik ve mahalleli ruhunu destekler.

Mahallenin buluşma mekanları, eski yaya caddesi ve bugünkü küçük esnafın bulunduğu cadde ve oturma birimleri, meydandaki park, caddeye açılan kahvehaneler sokağı[2], metro durağı ve fırının önü, öğrencilerin buluşma yerleri ise lisenin karşısıdır. Belediye ve muhtarlık mahallelinin yakınındadır. Muhtar 30 senedir mahallenin hizmetindedir. Toplumsal dayanışma merkezi meydanda yer almaktadır. Belediyenin yanındaki açık nikah tören yeri özellikle yaz aylarında sosyal bir merkez olmaktadır. Yukarıda sözü edilen el sanatları panayırı da meydanın yanındadır. İlkokul önündeki büyük duvar ise öğrencilerin boyama faaliyetleri için pano görevini yapmaktadır. Yenimahalle ilçe merkezi ana cadde etrafında gelişmiş semt merkeziyle ve sosyal sürdürülebilirliğe katkı sağlayan kamusal alan fonksiyonlarıyla geleneksel bir mahalledir.

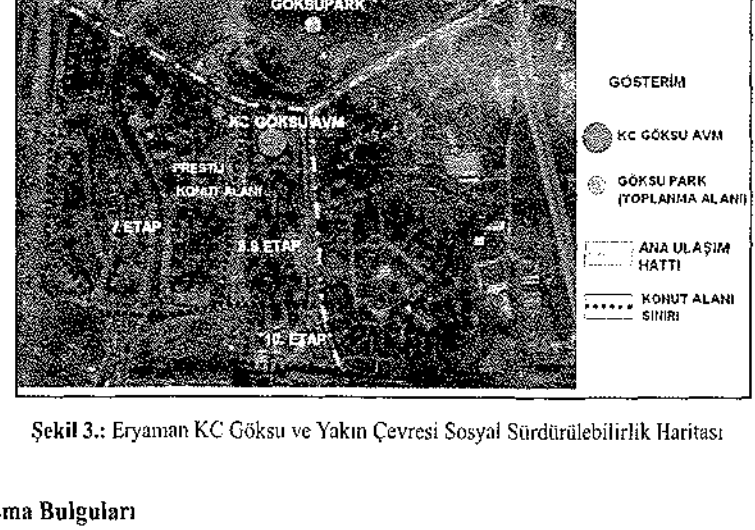
Eryaman için bu tür bir sosyal sürdürülebilirlik haritası oluşturulduğunda, AVM'nin kendisi dışında başka toplanma alanı bulunmamaktadır. Çünkü Eryaman girişi ana ulaşım hattı üzerinde, Göksu Parkı ve çevresindeki prestij konut alanlarının yaratacağı rant göz önünde bulundurularak

Şekil 2.: Yenimahalle (Merkez) Sosyal Sürdürülebilirlik Haritası

[2] Kahvehaneler sokağı Yenimahalle'de yaşayanların Taşkın Sokağı'na verdikleri isim.

tasarlanıp gelişim gösteren KC Göksu AVM ve çevresi Yenimahalle gibi geleneksel bir merkez dokusu değildir (Şekil 3). Özellikle yerel toplumun önemli bir toplanma alanı olarak görülebilecek Göksu Parkı kendi iç dinamikleri çerçevesinde hizmet vermekte ve kullanıcı profili ve hizmet açısından KC Göksu AVM ile entegre olamamaktadır. Bu bağlamda kapalı, içe dönük, monoton bir tasarım ile kurgulanmış alan için yapılan sosyal sürdürülebilirlik Yenimahalle için yapılandan daha zayıftır.

Şekil 3.: Eryaman KC Göksu ve Yakın Çevresi Sosyal Sürdürülebilirlik Haritası

4. Çalışma Bulguları

Çalışmada seçilen iki merkezde işyeri sahipleri ile yapılan derin görüşmelere ve gözlemlere göre Yenimahalle semt merkezinde oluşan sosyal yapı, Eryaman'daki KC Göksu AVM'deki sosyal yapıdan yerellik ve mahalleli ruhunu tespit etmek açısından farklıdır. Yenimahalle'de hem yerel perakendecilerin, hem de tüketicilerin davranışları incelendiğinde, sosyal sürdürülebilirliği destekleyen bir yapı görülmektedir.

Yenimahalle semt merkezinde elde edilen bulgular şu şekildedir: 1) İşletmeler uzun yıllardır (5-60 yıl) bu merkezde konumlanmışlardır ve sadık bir müşteri profili oluşmuştur. İşletmelerin çoğu aile/birey sahipliliğinde, küçük işletmelerdir (2-17 kişi çalışmaktadır), zincir işletmelerin sayısı AVM'lerle karşılaştırıldığında göreli olarak daha azdır. Bu nedenle kişisel ilişkiler çok daha fazla olmaktadır ve işletmenin ayakta durabilmesi için çok önemlidir. 2) İşyeri kiraları AVM'lerden çok daha az olduğundan (m^2 başına 10-16 YTL) bu dükkanlar başka yerlere taşınmamaktadır. 3) Görüşme yapılan dükkan sahiplerinin büyük çoğunluğu alandaki yaya, toplu taşım ve araba erişilebilirliğini olumlu; ancak park yeri ve servis araçlarının hizmet verebilmesinin zorluğunu olumsuz bulmaktadır. Özellikle yaya trafiğinin önemli olduğunu belirtmektedir. 4) Şekil 2ve 3'deki analizlere göre de Yenimahalle'de kamusal alanlar daha çeşitli ve fazla sayıdadır.

Eryaman'da KC Göksu AVM'de elde edilen bulgular şu şekildedir: 1) AVM'deki dükkanlar hızlı bir biçimde el değiştirmektedirler ve en uzun süre açık kalabilen işletmeler, ait oldukları

firmalardan mali destek alabildikleri için zincir işletmelerdir. Bu nedenle, KC Göksu AVM'de yerel perakendeciler yerine daha çok Eryaman'a hizmet vermek isteyen zincir işletmelerin, diğer bir deyişle markaların, yer seçtiğini söyleyebiliriz. Buna göre de müşteriler aslında markaları satın almak isteyen müşterilerdir. AVM'lerde AVM yöneticileri, zincir şirket yöneticileri ve marka talep eden tüketiciler arasında, kişisel ilişkilerin daha biçimsel olarak tanımlandığı bir ilişki vardır. Bu nedenle de kişisel ilişkiler geleneksel şehir/semt merkezlerinden daha az olmaktadır. 2) Benzer bir şekilde işyeri kiraları göreli olarak yüksek (m^2 başına $25-100) olduğundan da AVM'lerde ancak zincir işletmeler kiraları karşılayabilmektedir. Bu nedenle de yerel perakendeciler AVM'ler yerine şehir/semt merkezlerinde yer seçmektedir. 3) AVM'lerin erişilebilirliği genelde arabalarla sağlandığında, araç trafiği AVM'ler için daha önemlidir. Park etme kolaylığı da erişilebilirlik seviyesini etkilemektedir. AVM'deki mağaza sorumlularının en büyük şikayeti AVM'nin yaya trafiği üzerinde olmaması sebebiyle yeterli satışın yapılmaması. 4) AVM yöneticileri, birçok kamu kullanımını desteklese ve farklı aktivitelerin (Fasıl, Resim Sergisi, Kedi-Köpek yarışması, kermes, vb.) AVM'nin geniş terasında gerçekleşmesini sağlasa da AVM'ler kamusal alan özelliklerini göstermemektedir. En çok yaya ve araç trafiğini yakınındaki farklı bir kullanım olan Göksu Park yaratmaktadır. Yapılan görüşmelere göre Göksu Park'a gelen kullanıcılar, temel ihtiyaçları için bu AVM'yi ziyaret etmektedir.

Mağaza sorumluları ile yapılan görüşmelere göre KC Göksu AVM'de sadık müşteri portföyü oluşturulamamıştır. Bunun 3 nedeni vardır. İlki AVM'nin yakınında bölgesel AVM niteliğindeki Optimum Outlet Center'in yer seçmiş olması ve bu AVM'nin Eryaman'da yaşayan halkın taleplerine uygun mal ve hizmetlerin arzını sağlamasıdır. İkincisi, Eryaman'ın bu bölgesinde konut, alışveriş alanları ve eğlence/dinlence alanları ile kurgulanmış yapının gerçekleşmemesidir. Diğer bir deyişle, kente hizmet vereceği düşünülen Göksu Park, yerel ölçekte sadece Eryaman'a hizmet vermektedir. Bu durum dolaylı olarak KC Göksu AVM'nin de yerel ölçekte hizmet vermesine neden olmaktadır. Ayrıca Göksu Park ile KC Göksu AVM'nin tasarımları içe dönük ve kapalıdır. Aralarında yaya ilişkisi kurulmamıştır. Park, KC Göksu AVM için bir trafik yaratmış olsa da bu istenilen nitelik ve yoğunlukta bir yaya trafiği değildir. Farklı bir tasarımla Göksu Parkı ile KC Göksu AVM arasında daha ilişkili olabilen bir doku yaratılması daha olumlu bir etki yaratabilir. Üçüncüsü, Eryaman'ın kente uzak olması, yerleşimdeki konut fiyatlarının Ankara genelinden düşük olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle de prestijli olarak nitelendirilen etaplarda dahi konutlarda daha çok üst gelir grubu yerine orta gelir grubu oturmaktadır. Orta gelir grubu ise, daha çok uluslararası ya da ulusal zincir mağazaları barındıran KC Göksu AVM'nin hedeflediği tüketici kitlesi değildir.

Elde edilen bulgulara göre, Yenimahalle'deki ana cadde yapısı, sosyal sürdürülebilirliğe katkıda bulunan yerellik ve mahallelik ruhunu yapısında barındırmaktadır. Eryaman'daki KC Göksu AVM ise bu yapıyı sağlayamamaktadır. Ancak, KC Göksu AVM'yi tercih edenler karşılaştırmalı alışveriş imkanı (multipurpose/comparison shopping), müşteriye alışveriş kolaylığı (convenience shopping) sağlaması nedeniyle tercih etmektedirler. İşte bu nedenle küçük işletmelere ihtiyaç kalmamaktadır. AVM'nin ayakta kalabilmesi için işletmenin etkinliği (mağazalara ilişkin şikayetler, servis kalitesinin yüksek tutulabilmesi, yaptırım gücünün olması, saat zorunluluklarına uyulması (10.00-22.00), temizlik konusunda hassas olunması, Eryaman'daki diğer mahallelere servis sağlaması vb.) en önemli araç olarak önem kazanmaktadır.

5. Sonuç

Ankara'daki Yenimahalle semt merkezi ile KC Göksu AVM'si sürdürülebilirliğin üç bileşeninden biri olan sosyal sürdürülebilirliği destekleyen nitelikler, diğer bir deyişle yerellik ve mahalleli ruhunu korumak açısından karşılaştırıldığında, KC Göksu AVM'nin katkısının Yenimahalle semt merkezine göre daha az olduğu bu çalışmanın en önemli hipotezidir. Bu hipotezin doğruluğu yapılan gözlemler ve derin görüşmeler ile desteklenmiştir.

Çalışmanın bulguları doğrultusunda ana cadde yapısının sosyal sürdürülebilirliğe katkısı olduğu sonucuna varılmıştır. Ana cadde yapısı, yerel perakendeci-müşteri ilişkileri sebebiyle kişisel iletişimin ön plana çıktığı, küçük işletmecilerin barınabildiği, tüm merkezin yürünebilir mesafede olduğu ve kamusal alanların çeşitliliği ile yerellik ve mahalleli ruhunun yaşamasını sağlar. Sosyal olarak sürdürülebilir toplumların eşitlikçi, çeşitli, kamuya bağlı, demokratik ve yüksek kaliteli yaşam biçimi çağımız toplumlarında kültürel ve sosyal zenginliği beslenmesi, kamu yararının gözetilmesi ve gelecek nesillere bu bilincin aktarılması açısından önemlidir. Ayrıca, yerel düzeyde sağlanan sosyal etkileşim ve iletişim planlamada istenen halk katılımının ilk adımı olarak bu yapı ile desteklenmektedir. Bu nedenle, Yenimahalle semt merkezi gibi geleneksel yapıdaki merkezlerin korunması gereklidir. Yayalaştırma ve daha fazla açık-yeşil alan tasarımlarıyla bu merkezlerin sürdürülebilirliği arttırılmalıdır. Yeni yapılan AVM'lerde ise tasarım konusunda daha hassas davranılmalı ve sadece işlevsel bir alan yaratmak yerine, toplumsal boyutlardaki etkileşimlerin de göz önünde bulundurulduğu ekolojik-teknolojik mekanlar yapılmalıdır. Perakende politikalarında ise bazı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi çeşitli ticari organizasyonlar ve yasal kurumlar aracılığı ile yerel işletmeler ve ana cadde yapısındaki merkezlerin gelişimi desteklenmelidir.

Sosyal sürdürülebilirliğin arttırılması için insanların yaşadıkları çevreye ve topluma yabancılaşmaması gerekir. Ancak, özellikle kapalı AVM yapısı hem özel mülkiyette kontrollü bir kamusal alan yapısı sunduğundan, sosyal sınıf farkını hissettirdiğinden, işlevsel olarak, alışveriş mekanının sadece alışveriş yapmak için kullanılmasını desteklediğinden ve yerel perakendeciyi desteklemediğinden insanların yaşadıkları çevreye ve topluma yabancılaşmasına neden olur. Bu nedenle bir çevre ve toplum bilinci sağlanması, yerellik ve mahalleli ruhunun yaratılması ve korunması gereklidir. Bu yaklaşım, kamusal mekanların daha çok benimsenmesini sağlayacaktır.

Kaynaklar

Alışveriş Merkezleri ve Perakendeciler Derneği (AMPD). (2006). "ICSC'nin AVM standartlarına göre siz hangi kategoridesiniz?". İnternet sitesi: http://www.ampd.org/members/files/avm_standartlari.pdf, (erişim tarihi: 4/9/2008).

Assefa, G. ve B. Frostell. (2007). Social Sustainability and Social Acceptance in Technology Assessment: A Case Study of Energy Technologies. Technology in Society, 29(1): 63-78.

Balamir, A. (2003). Mimari Kimlik Terimleri II: Türkiye'de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili. Mimarlık Dergisi, 314.

Berman, B. ve J.R. Evans. (2004). Retail Management: A Strategic Approach. Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ.

Beyard, M.D., Braun, R.E., McLaughlin, H., Phillips, P.L. ve M.S. Rubin. (2001). Developing Retail Entertainment Destinations. Urban Land Institute, Washington D.C.

Birol, G. (2005). An Alternative Approach for Analysis of Traditional Shopping Spaces and A Case Study on Balıkesir. Trakya University Journal of Science, 6(1): 63-75.

Cengiz, E. ve B. Özden. (2002). Perakendecilikte Büyük Alışveriş Merkezleri ve Tüketicilerin Büyük Alışveriş Merkezleri ile İlgili Tutumlarını Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma. Ege Akademik Bakış, 2(1): 62-77.

Choguill, C.L. (2008). Developing Sustainable Neighborhoods. Habitat International, 32(1): 41-48.

Crabstree, L. (2006). Sustainability begins at home? An ecological exploration of sub/urban Australian community-focused housing initiatives. Geoforum, 37: 519-535.

Davies, R.L. (1984). Retail Planning Policies in Western Europe. Routledge, New York, NY.

Demirkan, Y. (2003). Kentleşme Sürecinde Dini Yaşam (Eryaman Örneği), yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üni. Sosyal Bil. Enst., Ankara.

Demirtaş, E. (2008). "Alışveriş Merkezleri Para Harcatıyor". Milliyet, 6 Eylül.

Eppli M.J., ve J.D. Benjamin. (1994). The Evolution of Shopping Center Research: A Review and Analysis. The Journal of Real Estate Research, 9(1): 5-32.

Erçoşkun, Ö.Y. (2007) Sürdürülebilir Kent için Ekolojik ve Teknolojik Tasarım: Ankara-Güdül Örneği, yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üni. Fen Bil. Enst., Ankara.

Hancock, T. (1993). Strategic Directions for Community Sustainability. B.C. Roundtable on the Environment and the Economy Publications, Canada.

Hürriyet. (2007). Alışveriş Trafiği Çileden Çıkarıyor. 25 Mart.

Hürriyet. (2008). Alışveriş Merkezleri Krizi Kapıda. 5 Mayıs.

International Development Research Centre (IDRC) web sitesi, internet sitesi: <http://www.idrc.ca/en/ev-82311-201-1-DO_TOPIC.html> (erişim tarihi: 3/9/2008).

Kişisel Görüşme, Bora Hançerli, KC Göksu AVM İşletme Müdürü, 05/09/2008.

Kuzey Bati Gayrimenkul Servisleri. (2004). The Commercial Property Market in Greater Istanbul: Beginning of Year 2004 Review, internet sitesi: <http://www.gyoder.org.tr/images/content/ISTANBUL_2004_I.%20yari.doc> (erişim tarihi: 11/06/2008).

Mazza, L. ve Y. Rydin. (1997). Urban Sustainability: Discourses, Networks and Policy Tools. Progress In Planning, 47(1): 1-74.

Nahapiet, J. ve S. Ghoshal. (1998) Social Capital, Intellectual Capital and the Organizational Advantage. Academy of Management Review, 23(2): 242-266.

Ogden, J.R. ve D.T. Ogden. (2004). Retailing: Integrated Retail Management. South-Western College Publications, Chula Vista, CA.

Pearse, D., Markandya, A. ve E. Barbier. (1989). Blueprint for a green economy. Earthscan Publications, London.

Robinson, J., Francis, G., Legge, R. ve S. Lerner. (1990). Defining a sustainable society: values, principles and definitions. University of Waterloo, Waterloo, Ontario. Alternatives: Perspectives on Society, Technology, and Environment. 17(2): 36-46.

Sabah. (2008). "34 Yeni Alışveriş Merkezi Geliyor". 22 Mayıs, <http://www.sabah.com.tr/2008/05/22/ent/haber. BBA13F815E8A4321BA5621699B14FF6E.html> (erişim tarihi: 15/07/2008).

Southworth, M. (2005). Reinventing Main Street: From Mall to Townscape Mall. Journal of Urban Design, 10(2): 151-170.

The World Commission on Environment and Development. (1987). Our Common Future (Brundtland Raporu), Oxford University Press, Oxford, NY.

Tokatli, N. ve Y. Boyaci. (1999). The changing morphology of commercial activity in Istanbul. Cities, 16(3): 181-193.

Toplu Konut İdaresi (TOKİ). (2004/2008). Kurumsal Veriler. İnternet sitesi: www.toki.gov.tr, (erişim tarihi: 01/10/2008).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2006). Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Tüketim Harcamaları - Türkiye (YTL). TÜİK Yayınları, Ankara.

Vikipedi web sitesi a, Özgür Ansiklopedi. İnternet sitesi: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Yenimahalle,_Ankara>, (erişim tarihi: 4/9/2008).

Vikipedi web sitesi b, Özgür Ansiklopedi. İnternet sitesi: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Eryaman>, (erişim tarihi: 4/9/2008).

DEĞİŞEN MEKÂN ANLAYIŞINA DİRENEMEYENLER; KONYA KENTİNDEN SOKAK ÖRNEKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR
Selçuk Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Ferda ÖZPARLAK
Şehir Plancısı

1. Giriş

Toplumların sosyal ve kültürel açıdan yaşadığı değişim en çok kentleri etkilemektedir. Önceliklerin ya da beklentilerin değişime uğraması ile birlikte ortaya çıkan bu süreç kent yaşamı üzerinde sosyal olduğu kadar fiziksel etkiler de yaratmaktadır. Bu anlamda, kent mekânı üzerinde yaşanan değişimlerin gözlenmesi, nedenlerinin ortaya konması ve bu sürece ilişkin yapılacak çıkarsamalar şehircilik kültürü açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışmaya ilişkin tartışmanın daha çok şehircilik kavramı üzerinden yapılacak olması, Ülkemiz kentlerinin son 25 yıl içerisinde yaşadığı dönüşümle ilgilidir. Bu sürecin en belirgin özelliği ise temelde yaşanabilir mekânlar üretmeyi amaçlayan kent planlamanın, sadece fiziki planlama araçları ile yönetil(eme)miş olmasıdır. Bu anlamda, planlamayı, kişi başına düşen donatı alanı, yol genişliği, yapılaşma düzeninin getirdiği asgari çekme mesafeleri ve planla getirilecek imar (yapılaşma) hakları içerisinde algılayan anlayış, yerleşme kültürünü oluşturan kavramlar üzerinde yozlaştırıcı bir etki yaratmıştır.

Mekân kurgusunu biçimlendiren ve yerleşme kültürümüze önemli ölçüde yön veren kavramlardan biri olan "sokağın" fiziksel açıdan yaşadığı değişim, niceliksel planlamanın yozlaştırıcı etkilerini içermesi bağlamında incelemeye değer bulunmaktadır. Bu çerçevede, çalışma kapsamında, insan ölçeğini gözeten, özel ve kamusal alan arasındaki ilişkiyi kurgulayan ve mekânsal süreklilik içerisinde insanlara farklı açılımlar sunan sokağın, terk edilmesi ya da sosyal açıdan bozulması ile sonuçlanan sürece ilişkin nedenlerin ortaya konması ve bu sürecin Konya kentinde yapılan saha araştırmaları ışığında somutlaştırılması amaçlanmaktadır.

2. Kentsel Mekân Öğesi Olarak Sokak

Fiziksel olduğu kadar sosyal açıdan da belirleyici bir kavram olan "sokak", hemen her toplumun yerleşme kültürünün şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır/oynamaktadır. Bu anlamda, kent yaşamına sağladığı katkı ve sunduğu olanaklar açısından belirleyici bir role sahip olan sokak kavramının çok boyutluluğunun vurgulanması ve farklı yönleri ile tartışılması çalışma açısından önem taşımaktadır.

Sokağın en önemli özelliği, yapılarla sınırlandırılmış bir kentsel dış mekân ögesi olmasının yanı sıra, kentliye, özel mekânları ile kamusal alan arasında bir yaşam olanağı sunmasıdır (Bumin,1998). Dolayısıyla, sokağı, sadece yaya ve taşıt ulaşımını sağlayan, bu ulaşımın gerektirdiği yol ve kaldırımdan oluşan bir kullanım olarak görmek yanlıştır (Özcan ve diğerleri, 2003; Çağlar, 1992). Başka bir anlatımla, sokak kavramını, onu üçüncü boyutta şekillendiren yapılardan, içerisinde yer alan peyzaj elemanlarından ve hepsinden önemlisi kullanıcılarından bağımsız düşünmemek gerekmektedir.

Sokak kavramına ilişkin getirilen tanımlar ve literatür incelendiğinde tartışmanın çok boyutluluğunun algılanması daha da kolaylaşmaktadır. Bu çerçevede;

- Sokağı şekillendiren yapılara (Rapoport, 1980; Carmona ve diğ., 2004b), sokağı oluşturan kent mobilyalarına (Çağlar, 1992) ve
- Sokağın ortaya çıkardığı siluet özelliklerine ve görselliğine (Cullen, 1986)

vurgu yapan ve bu yönü ile kavramın fiziksel yönünü ön plana çıkaran tartışmaların yanı sıra, sokağı;

- Bir sosyal merkez olarak kabul eden ve bu alanı insanların birbirleri ile iletişim kurduğu bir mekân olarak tanımlayan (Özen, 2002),

Resim 1.: En genel anlamı ile sokak, farklı işlevlerinin içerisinde bulunduğu, insanların birbirleri ile ilişkisini sağlayan, özel ve kamusal alanın iç içe geçtiği, bu yönü ile özel alandan kamusal alana geçişte insanlara zengin deneyimler sunan, kültürel ve toplumsal eylemlerin gerçekleştirildiği bir mekân olarak tanımlanmaktadır. (Özcan ve diğerleri, 2003; Yıldırım, 1996). Bu anlamda, sokak, insan ölçeği gözeten mekân arayışlarının yanı sıra, bireylerin sosyalleşme süreci açısından da önem bir kavramdır.

(Fotoğraflar, Ferda Özparlak Kişisel Arşivi, 2007)

- İnsanların statü ya da gelirlerine bakılmaksızın bir araya getiren ve bütünleşmesine olanak veren bir kullanım olarak gören (Alver, 2007) ve
- Toplum-mekân etkileşimi içerisinde "kültürel kimliğin" oluşumundaki rolünü vurgulayan (Carmona ve diğ., 2004a)

çalışmalarda da kavramın sosyal ve kültürel boyutunu ön plana çıkaran tartışmalara yer verilmektedir.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, sokağı ortaya çıkartan fiziksel veriler kadar kullanıcıların sosyalleşme sürecine sağladığı katkı ile özel ve kamusal kullanım alanlarının ilişkilendirilmesine yönelik sunduğu açılımlar da önem taşımaktadır.

3. Planlama Yaklaşımına İlişkin Çarpıklıkların Sokak Kullanımı Üzerinde Ortaya Çıkardığı Sorunlar; Konya Kentinden (Eski) Sokak Manzaraları

Mekânsal gelişimin en küçük birimini oluşturan sokak kavramı, fiziksel ve sosyo-kültürel açıdan sahip olduğu öneme karşın, zaman içerisinde ortaya çıkan değişime bağlı olarak geleneksel ve kültürel açıdan anlamını yitirmiştir. Tarihsel süreçte, Türk kentlerinde sokak üzerine temellenen mekân arayışının, son yıllarda toplu konut ve site tarzı yaşama kayması ortaya konan tespitin önemli nedenlerinden biridir. Yine, artan otomobil sayısının sokakları, yayalardan çok taşıtların kullandığı mekânlara dönüştürmesi, bunun da sokağın güvenliği ve denetlenebilirliği üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarması sözü edilen soruna ilişkin bir diğer nedendir.

Sokak kavramının önemini yitirmesinin temel nedenlerinden biri olan "site" tarzı yaşam, herkesçe bilindiği üzere, güvenlik ve denetlenebilirliği ön planda tutan mekân arayışının bir sonucudur. Aslında, site tarzı mekân üretim biçiminde de, sokağın işlevine benzer, özel-kamusal alan ilişkisini sağlayacak ve denetlenebilirliği yüksek alanların üretilmesi amaçlanmaktadır. Ancak, toplumun hemen her kesiminde talep edilen bir mekân üretim biçimi olmasına karşın bu yaklaşımın ortaya çıkardığı mekansal ayrımlaşma ve sosyal izolasyon yapılan pek çok bilimsel çalışmaya konu olmaktadır.

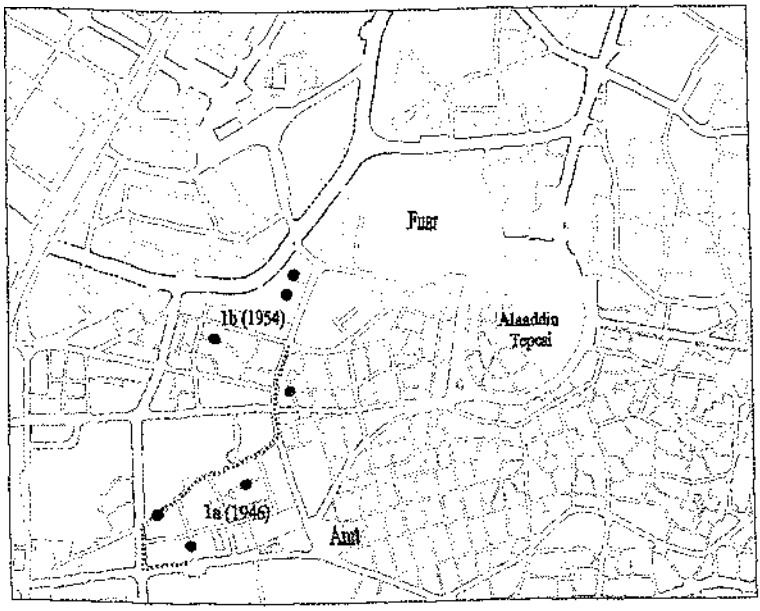
Konunun (bu çalışmaya da yön vermiş olması açısından) asıl ilgi çeken yönü ise moda haline gelmiş bir mekan üretim biçiminin sağlamaya çalıştığı açılımlara sahip, ancak aynı sürecin ortaya çıkardığı ayrımlaşma ve izolasyon sorunlarını içermeyen bir olgunun planlama eliyle yozlaştırılmış, hatta ortadan kaldırılmış olmasıdır. Bu anlamda, sokak olgusunun terk edilişine zemin hazırlayan "planlı" müdahalelerin ortaya konması çalışma açısından önem taşımaktadır.

Çalışma kapsamında, toplumsal beklentilere cevap verme adına yaygın hale gelmiş bir mekan üretme biçiminin, nostaljik bir anlayış içerisinde sorgulanmasının amaçlanmadığını vurgulamakta yarar görülmektedir. Bu anlamda, çalışmanın asıl vurgusu, bir plan kapsamında ortaya çıkan ve yaşanabilirlik ölçütlerine sahip bazı kent mekânlarının/sokakların, sonradan yapılan planlı müdahalelerle fiziksel ve sosyal açıdan nitelik sorunu olan mekânlar haline dönüştürülmüş olmasıdır.

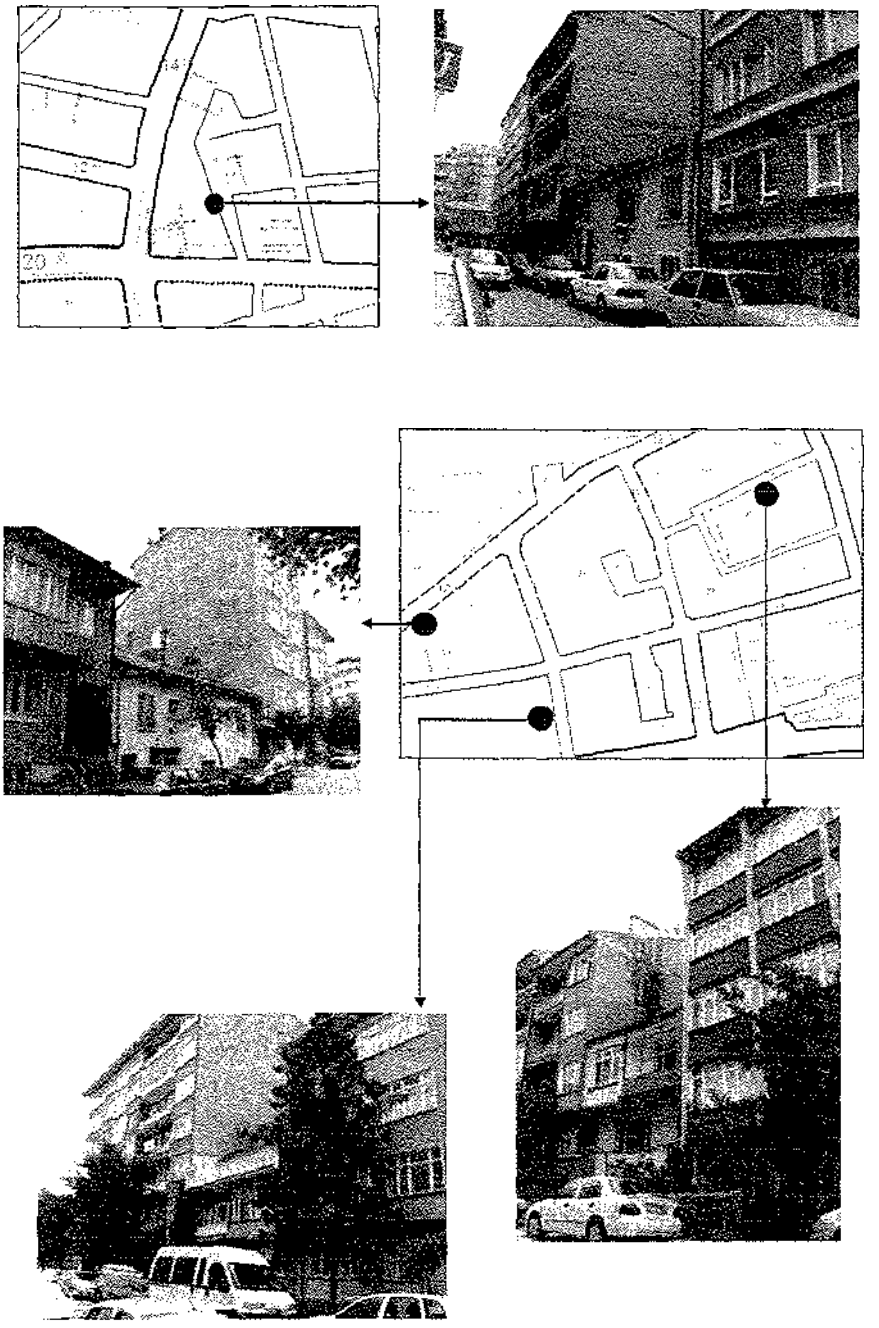
Ortaya konan bu sorunun somut biçimde yaşandığı kentlerden biri olması açısından alan araştırması Konya kentinde gerçekleştirilmiştir. Konya, 70'li yıllardan itibaren planlamanın, kentsel gelişmenin önünde gittiği ve bu özelliği ile Ülkemizin "planlı" kentlerinden biri olarak nitelendirilmesine karşın, 1946 ve 1954 planları ile üretilmiş kentsel dokulara ilişkin getirilen kararlar "vahim" hatalar içermektedir. Bu yönü ile fiziksel ve sosyal açıdan sokağın önemini yitirme nedenlerini de ortaya koyan çalışmanın, sonraki dönemlerde varolan sokak dokularını koruma adına yapılabilecek tartışmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Çalışma, 1946 ve 1954 planları ile yerleşmeye açılan (Şekil 1) ve bu dönemler içerisinde üretilen kentsel dokunun değişim sürecini, önceki dönemde sokak özelliği gösteren mekânlar açısından ortaya koymayı amaçlamaktadır.

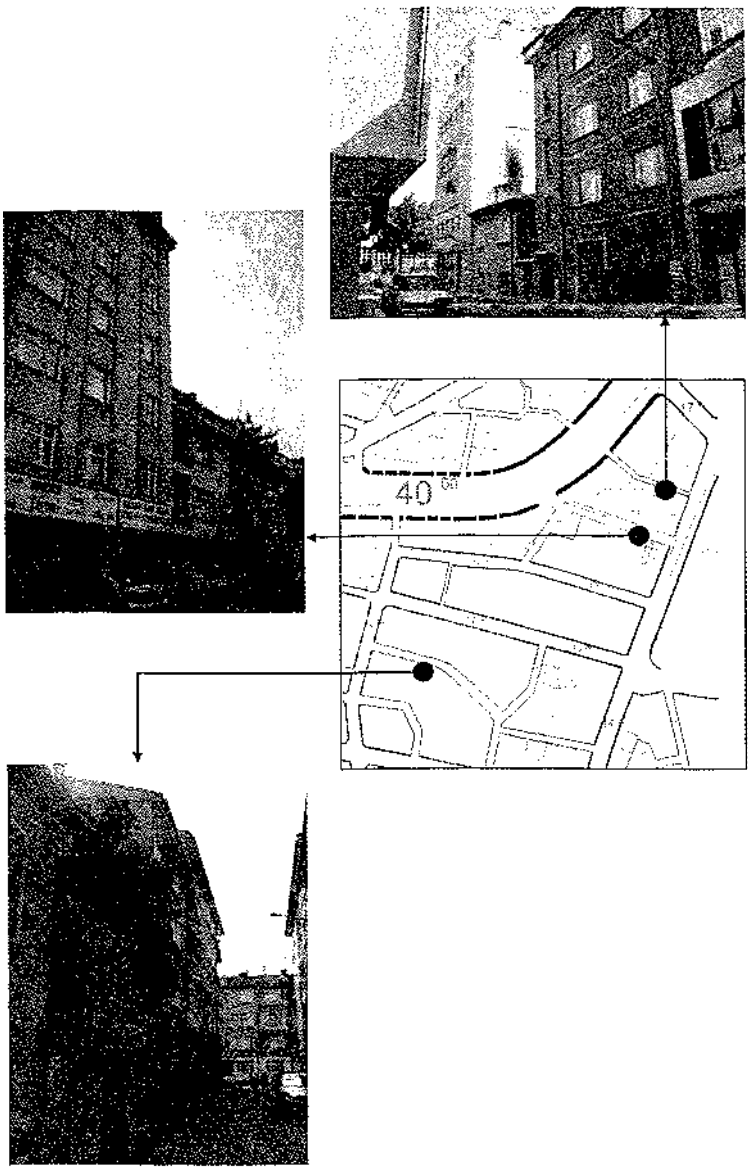
1946 ve 1954 planları ile yerleşmeye açılan alanların bir bölümünü kapsayan çalışma çerçevesinde, tarihsel süreç içerisinde, kent planlama ilkeleri açısından ortaya çıkan çarpıklıklar irdelenmiştir (Şekil 1a, 1b). Sürece ilişkin en belirgin sorun, 1 ya da 2 katlı yapıların tanımladığı sokak mekanlarında, yol dokusu üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan ortaya çıkartılan 5-6 katlı yapılaşma olmuştur. Bu süreç, ölçek-oran ilişkisinin kaybolduğu, mekânın denetlenebilirliğinin neredeyse tümüyle ortadan kalktığı ve kullanım felsefesi yayalar üzerine kurgulanan sokağın taşıtlara terk edildiği bir yapılanmanın da temel nedenidir. Sorunun meslek alanımızı ilgilendiren yönü ise tüm bu çarpıklıkların, temel felsefesi kamu yararı ve kentsel çevrelerin yaşanabilirliğini arttırma olan imar planları ile ortaya çıkmış olmasıdır.

Şekil 1.: Alan araştırması, 1946 ve 1954 planları ile yerleşmeye açılmış alanların bir bölümünü kapsamaktadır. Şekilde yer alan bölge ve noktalar, çalışmanın sonraki bölümlerinde ortaya konan görsel verilerin konumlarını göstermektedir.

Şekil 1a.: (1946) (Bkz. Şekil 1)
(Fotoğraflar, Ferda Özparlak Kişisel Arşivi, 2008)

Şekil 1b.: (1954). (Bkz. Şekil 1)

Şekil 1a'da ortaya konan örneklere benzer biçimde, incelenen örnekler, planlamanın yaşanabilir kentsel mekânların niteliğini düşüren bir araca dönüştüğünü gösterme adına ilgi çekicidir. Ayrıca, 6-7 metre genişliğindeki yolları tanımlayan(!) 5-6 katlı yapılaşma, planlamayı, kent toprağından elde edilecek kazanç boyutunda gören düşünceyi ortaya koymanın yanı sıra, varlık sebebi kamu yararı olan bir kavram açısından ciddi bir meşruiyet sorununu da işaret etmektedir.

(Fotoğraflar, Ferda Özparlak Kişisel Arşivi, 2008)

4. Bulgular

Türk kentlerinde sokak üzerine temellenen mekân arayışının, son yıllarda toplu konut ve site tarzı yaşam üzerine kurgulanması ve bu değişimin ortaya çıkardığı sonuçlar farklı çalışma ve araştırmalara konu olmaktadır. Yaşama biçimleri ve konut tercihlerinin yön verdiği bu süreçte, insan ögesini ve ölçeğini gözeten mekân anlayışı (Sitte, 1965) yerine, güvenliği ön plana çıkartan (Newman, 1972) bir tasarım anlayışının baskın hale geldiği görülmektedir.

Çalışma kapsamında da vurgulandığı üzere, yaşam alanlarına yönelik taleplerin ortaya çıkardığı kentsel çevreler ve bu çevrelere ilişkin sorunlar farklı akademik çalışmaların konusunu oluşturmaya devam etmektedir. Ancak, bu çalışmadaki amaç, toplumun hemen her kesiminde talep edilen bir yaşama biçimine karşı bir söylem geliştirmek ya da bugünkü tasarım anlayışı içerisinde neden sokak ya da sokağa benzer mekânlar üretilemediğini sorgulamak değildir. Bu anlamda, sokak kavramının önemini yitirmesinde, konut alanlarına ilişkin beklenti ve taleplerin değişmesi kadar, özellikle kent merkezlerine yakın alanlarda varlığını devam ettirmeye çalışan sokaklara yönelik üretilen plan kararlarının da etkisi büyüktür. Planlama yaklaşımına ilişkin temel sorun, fiziksel ve sosyal açıdan belirli bir kurgusu ve işlevselliği olan mekânların, özellikle verilen yoğunluk kararları ve taşıt trafiğini öncelikli hale getiren müdahalelerle yaşam koşullarının kötüleştirilmesidir.

Bir planın öngörüsü ile ortaya çıkan kentsel çevrelerin, ortadan kaldırılan kentsel dokuya daha az yaşanabilir olması, kentsel dönüşüm adı altında yapılan birçok uygulamada da olduğu gibi, sadece kent toprağından elde edilecek kazanca odaklanan anlayışı göstermesinin yanı sıra, meslek alanımızın meşruiyetini de sorgulanır hale getirmektedir. Bu anlamda, çalışma ile elde edilen bulgular, bugünkü planlama anlayışının sorgulanmaya en fazla ihtiyaç duyulan yönlerinden birinin, mevcut kent dokularının ele alınma biçimi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

5. Kaynakça

ALVER, K. (2007) Steril Hayatlar, Hece Yayınları, Ankara.

BUMİN, K. (1998) Demokrasi Arayışında Kent, İz Yayıncılık, İstanbul.

CARMONA, M., HEALTH, T., OC, T., TIESDEIL, S. (2004a) Social Dimension, Public Places - Urban Spaces (The Dimensions of Urban Design), The Architectural Press, London, 106-130.

CARMONA, M., HEALTH, T., OC, T., TIESDEIL, S. (2004b) Visual Dimension, Public Places - Urban Spaces (The Dimensions of Urban Design), The Architectural Press, London, 130-165.

CULLEN, G. (1986) The Concise Townscape, The Architectural Press, London, 17-19.

ÇAĞLAR, N. (1992) Konut Alanları ve Alışveriş Merkezlerindeki Kent Sokaklarının Çağdaş Tasarımları Üzerinde Bir Araştırma, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

NEWMAN, O (1972) Defensible Spaces, People, and Design in Violent City, The Architectural Press, London.

ÖZCAN, Z., BAYRAKTAR, N., GÖRER, N., TEKEL, A. (2003) Kente Dair Analitik Bir Çözümleme: Sokaklar, İlk Yıl Şehir Planlama Atölyesi Deneyimi, Gazi Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 18(2), 17-30.

ÖZEN, P. (2002) Mutual Transformation of Urban Public Space and Social Life, Case Studies From Ankara: 7th Street in Bahçelievler and Bilkent Center, M.S. Thesis, Graduate School of Natural and Applied Sciences, METU, Ankara.

RAPOPORT, A. (1980) Human Aspects of Urban Form, Toward A Man-Environment Approach to Urban Form and Design, Pergamon Press, Oxford.

SITTE, C., (1965) City Planning According to Artistic Principles, Random House, New York.

YILDIRIM, S. (1996) Kentsel ve Mekânsal Yapı Çözümlemesi: Kent Oluşum Kuramları ve Kent Çözümlenmesinde Temel Dizgeler, Edirne Kent Kurgusu ve Mekansal Yapı Çözümlenmesi, Gazi Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Yayın No:18, Ankara.

KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ ÇERÇEVESİNDE SANTRALİSTANBUL ÖRNEĞİ*

Nazlı BUDAN
Y. Şehir Plancısı

Bu bildiride kültür ekonomileri, küreselleşme ve kent mekanındaki etkileri, Avrupa Kültür Başkenti ve kentsel yenileşme çerçevesinde kültür endüstrisinin, üretim işlevini yitirmiş olan İstanbul Haliç'teki eski Silahtarağa Elektrik Santralı'nı mekan olarak kullanarak, İstanbul Bilgi Üniversitesi öncülüğünde üniversite kampusüne ve çeşitli kültürel işlevlerin bir arada bulunduğu, kültürün üretilmesinin hedeflendiği bir platform oluşturulması süreci ve mekandaki etkileri incelenmiştir.

Çalışmada küresel ekonomik düzende yerelin ekonomik kalkınma için kültürel ekonomilere yönelmesi, üst ölçek planlardaki kültür politikaları ve stratejileri, Avrupa Kültür Başkenti çerçevesi, İstanbul'da mevcut kültürel altyapı ve gelişme eğilimi, Haliç'in sanayiden arındırılması ve tarihi miras potansiyeline dayanarak bir kültür havzası olması konuları incelenmiştir. Haliç'in yaşadığı bu süreçte endüstri arkeolojisi öğesi olan ve kültürel işlevler verilerek dönüştürülen yapılar, Haliç'e bütünsel bakabilmek için incelenmiş, Santralistanbul örneği ayrıntılı incelenmiştir.

Santralistanbul ile benzer süreçler yaşayan Paris Pompidou Kültür Merkezi, Bilbao Guggenheim Müzesi ve Londra Tate Modern Müzesi örnekleri seçilmiş bu kentlerde sürecin nasıl yaşandığı, ekonomik, sosyal, kültürel ve mekansal etkilerinin neler olduğu incelenmiştir. İncelenen yurtdışı örnekleri ve örnek alan çevresinde yapılan görüşmelerden yararlanılmış, Santralistanbul bu örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. "Kültür endüstrisi" terimi ilk kez 1947'de Adorno ve Horkheimer'ın birlikte yayınladığı Aydınlanmanın Diyalektiği adlı kitapta kullanılmıştır. Kitabın ön çalışmalarında öcelikle "kitle kültürü" teriminin kullanılmış ancak sonradan "kültür endüstrisi" ifadesi tercih edilmiştir. Bunun nedeni "Kültür Endüstrisi" terimi iki farklı biçimde açıklanabiliyor olmasıdır.

---

* Bu çalışma, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kentsel Koruma ve Yenileme Yüksek Lisans Programı'nda "Kültür Endüstrisi Çerçevesinde Santralistanbul Örneği" başlığında, Doç. Dr. Arzu KOCABAŞ danışmanlığında, tarafımca yapılan tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Birincisi, "kültür" ve "endüstri" gibi birbirinden tamamen farklı iki alanı tanımlar görünen iki kavramın birlikte kullanılması şeklindedir.

Yani bütünü oluşturan parçaların hiçbirinin bütünden ve diğer parçalardan soyutlanmış bir biçimde ele alınamayacağını ifade eden tanımdır. İkincisi ise, bu kavramın "kitle kültürü" yerine kullanılmasıdır. Burada öne çıkarılmaya çalışılan nokta, "Kültür Endüstrisi" kavramında varolan kültürün oluşmasında kitlelerin sanılandan daha az katkısının olması ve kültürün, bütünün parçalarını kendi içinde bulunmaya, ama bütünün şartlarıyla bulunmaya ikna aracı oluşu gerçeğidir.

Kültür Endüstirisindeki "endüstri" kavramı; ürünün standartlaştırılmasını ve dağıtım tekniklerinin rasyonalleştirilmesini ifade etmektedir. Esasında "endüstri" kavramından üretimin anlaşılmaması gerekmektedir. Kültür endüstrisi üretimden çok ticarete yönelik faaliyet göstermektedir.

Kültür Endüstrisi kavramıyla kültür yeniden tanımlanmaktadır. Kültür ve ekonomi arasında yeni bir ilişki başlamıştır. (O'Connor, 2000) Kültür ve ekonomi arasında başlayan ilişki kültürün özelliği değiştirmektedir.

Kültür Endüstrisi ürünleri, öncelikle ekonomik değerini kültürel değerinden alan sembolik ürünlerdir. Klasik kültür endüstrileri; medya, film, yayıncılık, müzik kayıtları, tasarım, mimarlık, yeni medya, geleneksel sanatlar, görsel sanatlar, ürünler, tiyatro, müzikli tiyatro, konserler, performanslar, edebiyat, müzeler ve galerileri gibi kamunun "sanat" olarak nitelendirdiği aktivitelerdir. Kültür Endüstrisindeki yükselişi tüketim üzerinden anlamaya çalışmak gerekmektedir. Boş zaman sürelerinin artması, eğitim ve elden çıkarılmaya hazır paranın olması, boş zaman ürünlerinin ve kültür ürünlerinin tüketilmesine neden olmaktadır. 19.y.y.da kentlerin gelişim sürecinde öncelikle kültür, sanayiye dayalı ekonomik başarının arkasında kalmıştır. 20.yy.da kültür-ekonomi birlikte hareket etmeye başlamış, birbirlerine destek olmuşlardır. Sanayisizleşmeye bağlı olarak ekonomi düşüş gösterince, şehrin profilini tekrar kültür tanımlamaya başlamış, yaratıcı sektörlere odaklanma artmıştır. Yaratıcı Endüstriler ekonomik, sosyal, kültürel, yapısal sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Kentlerde yaratıcı ekonomilere olan yatırımlar fazlalaşmaktadır. Merkezi yönetimler benimsedikleri kültürel politikalar doğrultusunda yasal, yönetsel değişiklikler yaparak bu sektörü destekleyecek şekilde davranmaktadır.

Yaratıcı sektörlerin artması, bu ürünlerin sergilenmesi kent mekanında yeni iddialı müze projeleri, kültür merkezleri olarak yer bulmaktadır. Bu yeni müzeler ve kültür merkezleri içerdikleri işlev anlamında farklılık göstermektedir. Günümüzde müzeler ve kültür merkezleri, eski karakterlerinden farklılık göstererek artık birer kültür ve eğlence merkezleri haline gelmiştir. Müzelerin mimarileri özellikleri ve sundukları kültürel eğlenceler ön plana çıkmaktadır. Yeni müzelerin bir özelliği, yer seçimi açısından genellikle şehirlerin geri kalmış mahallelerinde veya artık insanların oturmadığı bir bölgesinde yapılıyor olmalarıdır. Yaratıcı ekonomilerin bu tür alanları tercih etme nedenleri şöyle sıralanabilmektedir.

- Kimlik ve kendine özgü bir tarihi olması: Yaratıcı kişilere, mekanın eşsiz olma özelliğini deneyimleme fırsatı sunması sebebiyle.
- Mekandaki bozulmanın tespit edilmesi: Mekanda yapıların bulunması ama tamamlanmamış olması. Mekan için yapılacak bir şeylerin olması gerekliliği. Tamamlanmış bir mekanda yeni

değişiklikler için yer yoktur. Yaratıcı kişiler mekanın fırsatları en verimli şekilde kullanmak istemeleri sebebiyle.

• Fiziksel tolerans: Mekanın içerdiği fonksiyonlara izin vermesi. Gürültü, koku, tehlike, kirlilik, hareket gibi yan etkilere karşı kuvvetli, mekanın fiziksel özelliklerinin güçlü olması.

Yukarıda bahsedilen faktörler doğrultusunda; eski sanayi alanları yaratıcı ekonomiler için tercih edilen yerler olduğu anlaşılmaktadır.

İstanbul'da Haliç bu doğrultuda kültürel yatırımlar için seçilen bir bölgedir. Kentin atıl alanlarını yeniden kazanmak için önerilen bu tür iddialı projeler aynı zamanda ziyaretçi sayısı, aktivitelere halkın katılımı, toplum tarafından kabullenilme gibi çeşitli beklentileri de karşılamayı hedeflemektedirler.

Günümüzde yeni müzelerin, kültür merkezlerinin açılması ve bir mekana kültürel işlevinin verilmesi ile mekanın dönüştürülmesi, sosyal ve ekonomik değişim sürecinde kültürün dönüştürücü etkisini şu şekilde açıklamaktadır;

"Gelişmek, görünürlük elde etmek isteyen bir şehir, yeni merkezler yaratmak isteyen, mekânsal odaklar oluşturmak, yeni kamusal alanlar kurmak isteyen bir kent, bu yolda oluşturduğu mimari/kentsel dönüşüm projesinin başarısı için o projenin merkezine ünlü

bir müzeyi yerleştirmek ya da bir sanat eserleri sergi alanı oluşturmak durumunda. Kurulacak müze, kentsel dönüşüm projesinin eksenini oluşturacaktır. 80'li yıllarda yeni

mahalleler, yeni uydu kentler oluşturulurken kentsel projelere eksen olarak, kamusal alan yaratacaklarına güvenilen ticaret merkezleri kurulurdu, Amerikalıların deyimiyle 'mall'lar inşa edilirdi. Ticari alışverişe mekânsal animasyonun aleti olarak bakıldığı yıllardı. Bugün mall'un yerini "müze" aldı..." (Şeni, 2007)

Ancak bu tür örneklerde kentin bir proje ile ön plana çıkması ve kültürel yarışta yer alması için yeterli olmamaktadır. Bir kültür kentinden bahsedilirken, sadece bir müze binasından daha fazla şeyden bahsediliyor olması gerekmektedir. Bu süreçte sermaye sahiplerinin kültüre yatırım yaparak hem mekanda somut izlerini bırakarak, mekanın dönüşümünde rol oynadıkları hem de kentteki kültürel aktivitelere katkı sağladıkları görülmektedir. Ancak bu etkileşim şimdilik herhangi bir mekânsal/kültürel düşünce çerçevesi, vizyon, plan ya da proje dahilinde ele alınmamaktadır. İstanbul'daki özel girişime dayanan müze örneklerine baktığımızda bütüncül bir çerçeve görememekteyiz. İstanbul'daki İstanbul Modern Sanat Müzesi, Pera Müzesi, Sabancı Müzesi, Santralistanbul gibi örneklere bakıldığında sürecin, bireylerin, vakıfların kendi girişimleri, biraz planların yönlendiriciliği biraz da hükümet, devlet erkanın desteği ile gelişmekte olduğu görülmektedir. 2010 Avrupa Kültür Başkenti olma süreci İstanbul'daki bu tür girişimleri yasal ve daha organize hale getirecek, yönlendirici olacak, aktörleri ve görevlerini tanımlayacak, kültürel çerçeveyi çizecektir. Çizilen bu çerçeve ile İstanbul'un kültürel sermayesine, aktörlerine ve mekandaki etkilerine daha bütüncül bakılabilmesi sağlanacaktır.

Aynı zamanda müze ve kültür merkezlerinde eski kültürel mekan anlayışına göre farklı olarak; ünlü aşçıların çalıştığı bir restaurant, cafe, defile yada araba katalog çekimleri için mekan olarak kullanılması gibi farklı işlevler için de kullanılarak daha popüler mekanlar haline gelmektedir.

Türkiye'de kültür endüstrileri kavramı çok yeni kullanılan bir kavramdır. Ülke ve kent ölçeğindeki kültürel politikaları ve mekandaki yansımalarını anlamak için merkezi ve yerel yönetimin hazırladığı planlara bakılması gerekmektedir. İstanbul ölçeğine inilmeden önce kültür ile ilgili genel çerçevenin algılanması gerekmektedir. Üst ölçek plan olarak DPT'nin hazırladığı 9. Beş Yıllık Kalkınma Planında; kültürün ekonomik ve sosyal yapı ile ilişkilendirildiğinin göstergesi olarak sosyo-ekonomik politikalar ile kültür politikalarının uyumunun arttırılması hedeflenmektedir. Kültürel hayatın canlandırılması ve yaygınlaştırılması, kültürel alanda çalışanların nitelikli olması, Ar-Ge ve yenilikçiliğin geliştirilmesi, beşeri gelişme ve sosyal danışmanın güçlendirilmesi, toplumsal diyaloğun sağlanması, kültürün korunması, kültürel etkinliklere erişimin kolay olması, kültürel kimliğin korunması, geliştirilmesi, tanıtılması ve ekonomik-sosyal-kültürel kalkınmanın sağlanması için hukuksal ortamın hazırlanması hedeflenmektedir. DPT planı ülke ölçeğinde genel politikalar içermektedir. İBB Stratejik Planında; İstanbul'un kültürel başkent olma çerçevesinde kentsel dönüşümü araç olarak kullanarak kentsel mekanın iyileştirilmesi, özellikle 2010'a kadar Haliç ve Tarihi Yarımada merkezli kültür-turizm ve dönüşüm projelerinin hazırlanması, İstanbul'da kültürel altyapıyı oluşturan müze, tiyatro, kongre ve fuar merkezi, kültürel tesis, sanat galerisi, sinema platformu, açık kamusal alanlarının sayılarının ve kapasitelerinin arttırarak geliştirilmesi, kültürel aktivitelerin tanıtımını arttırarak kentteki farklı kesimlerin beklentilerine ve taleplerine yönelik kültür-sanat etkinlikleri sunarak katılımın arttırılması, yurtdışında daha fazla etkinliğe katılımın sağlanması ve daha fazla uluslar arası etkinliğe ev sahipliği yapılması, kültürel yayınların arttırılması ve yaygınlaştırılması, STKlar, üniversiteler, kültür-sanatla ilgili uzman kişilerin bir araya gelerek proje geliştirmelerinin sağlanması hedeflenmektedir. DPT ve İBB Stratejik Planı hedeflerine bakıldığında yukarıdan aşağıya hedeflenenlerin örtüşmekte olduğu görülmektedir. 1/100.000 Ölçekli İl Çevre Düzeni Plan stratejilerinde ise; İstanbul'da sosyal-ekonomik-kültürel olarak uyumlu büyüme, kentin kültürel kimliğini ön plana çıkarılması ve kültürel potansiyeline bağlı olarak turizmin geliştirilmesi, kültürel altyapının geliştirilerek kentin çekiciliğinin arttırılması, AB katılım sürecine ve küresel dinamiklere uyum sağlanması, İstanbul'un Dünya Kültür Kenti statüsü kazanması, kentin hizmet sektörü odaklı, bilgi ve iletişim teknolojileri ve kültür endüstrileri doğrultusunda gelişmesi ve kentte yaşayanların yaşam kalitesinin arttırılması hedeflenmektedir. Ayrıca planda lejant olarak Kültür Endüstrileri Yoğunlaşma Alanları, Kültür Endüstrisi Açısından Mevcut Kapasitesinin Geliştirileceği Alanlar, Kültür Endüstrisi Potansiyel Alanları gösterilmiştir. Türkiye'de ilk defa bir çevre düzeni planında yeni bir fonksiyon olarak "kültür endüstrisi" plan lejantında ifadelendirilmiştir. Bu durum artık İstanbul'un kültürel kapasitesinin yeni yaklaşımlar ve ekonomik gelişme çerçevesinde değerlendirilmek istendiğinin göstergesi ve mekansal plandaki bir yansımasıdır.

DPT ve İBB Stratejik Planlarından sonra 1/100.000 ölçekli plan stratejilerine bakıldığında; kentin kültürel yapısını geliştirerek, çekiciliğinin, rekabet gücünün arttırılması, ekonomik olarak hizmet sektörünün payının artması, buna bağlı olarak da kültür endüstrisinin kentin kalkınmasından ekonomik bir sektör olarak ele alınmakta olduğu görülmektedir. Avrupa Kültür Başkenti'nin İstanbul'un kültürel altyapısının gelişimi için bir fırsat, kentin çekiciliğini arttıracak bir görev olarak görülmektedir. Kenti AKB'ye hazırlayan Girişim Grubunun öncelikle, konu ile ilgili kültür, sanat insanları, akademisyenler, STK temsilcileri ve yöneticilerden oluşuyor olması ve

kamu desteğinin daha sonra alınmış olması, kültürel alanda Devlet dışında girişimlerin rolünün önemini ortaya koymaktadır. AKB olma yolunda hedeflenenlere bakıldığında "kentsel dönüşüm/ yenileşme" mekanı iyileştirme amacıyla kullanılmakta ve kentsel dönüşümün sanat projelerinin konusu olması kültür-sanat-kent mekanı ilişkisini ifade etmektedir. Yine hedeflenen arasında işlevini yitirmiş endüstriyel alanların yeniden değerlendirilmesi ve kültür üretim mekanları yaratılmasından bahsedilmektedir. İstanbul kent mekanına bakıldığında tarihi miras potansiyelini koruyan ancak eski işlevini kaybeden alanların bulunduğu bölge olan Haliç'in günümüzde kültür üretim mekanı olarak seçildiği görülmektedir. Haliç'in bir Kültür Havzası olarak düşünülmesi, önceden olduğu gibi parçacıl yaklaşımlar yerine bütünsel yaklaşımı doğurmaktadır.

Bir Kültür Havzası Olarak Haliç

Haliç, sanayileşme çabaları ile maruz kaldığı fiziksel ve sosyal dönüşüm sonucu, sahip olduğu nitelikleri ve kimliğini kaybetmiştir. Parçacıl müdahaleler nedeniyle Haliç bütün

olarak ele alınmamış, sanayi İstanbul'da özellikle Haliç kıyılarında, deniz ulaşımı, nakliyat kolaylığı sağlanması, geniş arazilerin bulunması ve merkeze yakın olması nedenleri ile yer seçmiş ve sosyal yapıda ve fiziki mekanda dönüşümlere yol açarak kentin gelenceksel görünümünde önemli ölçüde değişikliklere neden olmuştur. Plan ve plan dışı müdahaleler ile Haliç'in kimliğinde değişimler meydana gelmiştir. Prost Planı (1937) ve 1950-60 döneminde sanayi bölgesi olması öngörülürken, Piccinato Planında sanayiden arındırılması ve Haliç kıyılarının kamusal kullanım amacıyla yeşil alan olarak değerlendirilmesi önerilmiştir. 1984-89 döneminde plana dayalı olmayarak yapılan yıkımlarla Haliç, kimlik veren yapılarını yitirmiştir. 1987-1988 yıllarında eskiden sanayi yapısı olan Feshane, Sütlüce Mezbahası ve Silahtarağa Elektrik Santralı binaları karakteristik mimari özellikleri ile köhneleşen Haliç'in kurtarılmasında yeniden işlevlendirilmişlerdir. Feshane'nin Sanayi ve Teknoloji Müzesi, Silahtarağa Elektrik Santrali'nin su sporları ve yiyecek-içecek merkezi, Sütlüce Mezbaha'sının ise uluslararası etkinliklere de olanak verebilecek çok amaçlı kültür ve sanat merkezi olarak işlev verilerek, çevre düzenlemeleriyle restore edilmesi gerektiği fikri ortaya atılmıştır. Yurtdışındaki bir çok ülkede de benzerlik gösteren endüstriyel mirasın günümüzde kültürel işlevler verilerek kullanılması süreci Haliç'te de yaşanmaktadır. Geçmişten gelen doğal, tarihi ve arkeolojik özellikleri, fiziksel konumu, ulaşım kolaylığı, tarihi merkezde(Tarihi Yarımada) toplanmış olan fonksiyonlara yakınlığı, yeniden işlevlendirilen yapıları, farklı kültürleri barındıran sosyal yapısı, tarihi dokusu ve kültürel altyapısı ile Haliç bugün bir kültür havzası olarak ele alınmaktadır. Haliç Master Plan Raporunun amacı; 2003 yılına kadar olan süreçte Haliç'in evrensel düzeyde taşıdığı tarihi, kültürel, doğal özdeğerlerine sahip çıkarak; tarihi-kültürel kimliği ile özdeş, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir kültür limanı statüsü kazandırmak üzere; kent kalkınması ile uyumlu büyümesi ve gelişmesi sağlanırken, bölgesel fırsatları iyi kullanan ve bu yapılaşmada tarih, kültür, sanat ve hizmet ağırlıklı bir kıyı olarak koruma ve gelişme dengesinin kurulmasıdır. Bugün Haliç'e bakıldığında, havzayı bütünsel olarak alınmakta ve bu amaç doğrultusunda eyleme geçildiği görülmektedir.

Haliç Master Plan Raporu'nda Endüstri Arkeolojisi olarak nitelendirilen ve sanayi işlevinden kültür işlevine dönüşmesi öngörülen alanlar için projeler üretilmiştir. Bunlardan bazıları uygu-

lamada da gerçekleşmiş olup; Feshane binası Uluslar arası Meslek Fuarları Merkezine, Sütlüce Mezbahası, Kongre ve Kültür Merkezine, Lengerhane binası Rahmi M. Koç Sanayi Müzesine, Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası, Kadir Has Üniversitesine ve Silahtarağa Elektrik Fabrikası ise Bilgi Üniversitesi, çeşitli kültür fonksiyonlarını içeren Santralistanbul'a dönüşmüştür.

İstanbul Haliç'te Santralistanbul

Silahtarağa Elektrik Santralı'nın tarihi, gelişimi ve kapanması santralın elektrik üretmesi ile elektrik kullanımının yaygınlaşması, elektriğin kullanımı ile kentsel kullanımlarda yenilikler yaşanması (örneğin elektrikli tramvayın kullanılması), buna bağlı olarak uzak mesafelere gidişin kolaylaşması ve konut-işyeri mesafelerinin daha uzun olabilmesi, kentte fonksiyon alanlarının farklılaşması gibi fiziksel etkileri bulunmaktadır. Sokakların aydınlatılması ile toplum akşamları ev dışında vakit geçirmeye başlamış, aydınlatma ile suç oranı azalmıştır. Ayrıca elektrik kullanımı sosyal hayatta büyük değişimlere neden olmuştur. Aydınlatma ile modernleşme başlamış, modernleşmenin merkezinde toplumda ailenin ve aile içinde bireylerin ailenin rolü değişmiştir.

Resim 1.: Silahtarağa Elektrik Santralı'ndan Eski Görünüm

Silahtarağa Elektrik Santralı'nın Tarihi

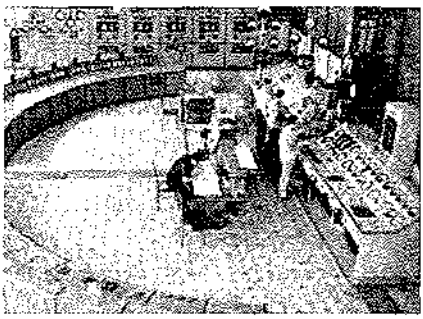
Santralın yer seçiminde; Haliç'te bulunması, Haliç'in merkezi konumu, su ve kara nakliyatına elverişli olması, elektrik fabrikası için gerekli olan soğutma suyunun buradan sağlanabilecek olması gibi özellikler etkili olmuştur. 1914 yılında fabrika inşaatı tamamlanmış, 11 Şubat 1914'de 1 makine ve 1 kazan dairesi ile faaliyete geçmiştir.1914 yılında İstanbul Tramvaylarına ve hususi tesisata cereyan verilmiştir. (Kıraç ve Kaptı, 2005)

1923 yılına kadar İstanbul'un birkaç caddesi aydınlatılmış, 1926'da ancak Anadolu yakasına cereyan verilmeye başlanmıştır. Fakat 1956 senesinden itibaren Haliç'te sanayinin bu bölgeye doğru kayması istenmediği için, fabrikada yenilemeye ve genişlemeye devam edilmemiştir. Ayrıca 1960'lı yılların başında santral, şehrin ihtiyacının ancak 1/3'üne cevap verebilecek güce sahiptir.

1913-1936 Yabancı Sermaye Döneminde yabancı şirketler tarafından işletilmiş, 1923'ten itibaren işleten şirket millileştirilmiş, yeni makine ve kazan dairesi inşa edilerek kapasitesi geliştirilmiş, İstanbul'da daha fazla elektrik enerjisine ihtiyaç doğuran gelişmeler ile Silahtarağa Elektrik Santralı'nın kapasitesinden ciddi artışlar yapılmasını gerekli kılmıştır. 16 Haziran 1939'da, İstanbul Belediyesi kısa adı İETT olan İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri'ni kurarak Silahtarağa Elektrik Santralı'nın işletmesini üstlenmiştir. 1944'te 3. makine dairesi inşa edilerek, 1949'da yeni türbin faaliyete geçmiş, abone sayıları artmış, daha fazla sokak aydınlatılabilmiştir. 1952'de Zonguldak Çatalağzı Termik Santralı'yla bağlantılandırılmış ve buradan aldığı elektriği de İstanbul'un kullanımına sunmuştur. Hükümet 1962 ve 1963 yıllarında santralı Etibank'a devretme kararı almıştır. Böylece elektriğin üretimi ve dağıtımı yerel idarenin yetki alanı dışına çıkarılmış olur. Bu yıllarda İstanbul'u besleyecek yeni bir santralın kurulmasına da karar verilir ve bunun için Küçükçekmece Haramidere bölgesi seçilmiştir. ise; Türkiye Elektrik Kurumu eliyle ülkenin elektrik işlerine yeni bir yön verilir, TEK'in elektriği İstanbul belediyesi sınırına getirmesine, belediye adına dağıtımı İETT'nin üstlenmesine karar verilmiştir.

8 Ekim 1970'de Silahtarağa Elektrik Santralı da TEK'e devredilmiştir. artık Türkiye'nin ilk santralı olmak dışında önemini yitirmiş ve üretimi, tesisler çok eskidiğinden ve kirlenen ve ısınan Alibeyköy Deresi'nden soğutma suyu temin edilemez hale geldiğinden, 1983'ten itibaren zorunlu olarak durdurulmuştur. (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VI.555)

Resim 2.: Silahtarağa Eletrik Santralı Eski Görünüm **Resim 3.:** Silahtarağa Eletrik Santralı Kontrol Odası

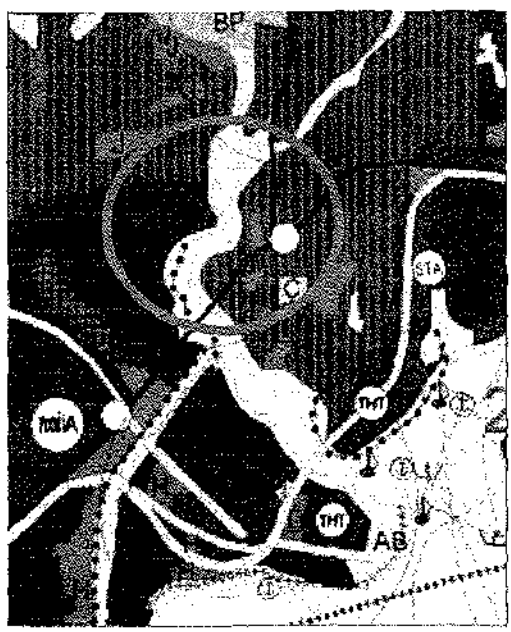
Santralistanbul Olma Süreci

Silahtarağa Elektrik Santralı'nın Santralistanbul olma sürecinde tam olarak özel sektör olarak tanımlamayan 3.sektör olarak nitelendirilen vakıf üniversitesi olan İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin kültürel altyapıya yatırım yapması ile özellikle ABD, İngiltere ve diğer yurtdışı örneklerinde olduğu gibi özel sektör ve 3.sektörün, kültürel yatırım başlığı altında mekana etkisi Santralistanbul örneğinde görülmektedir. Bilgi Üniversitesi'nin kültürel yatırımının yasal olarak altlığı 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun "Diğer İndirimler" başlıklı 10 uncu maddesinde yer alan "Sponsorluk Harcamaları" başlığına dayanmaktadır. Ayrıca Bilgi Üniversitesi daha önce Kuştepe ve Dolapdere kampuslerinde olduğu gibi, yer seçtiği bölgede dönüştürücü rolü bulunmaktadır.

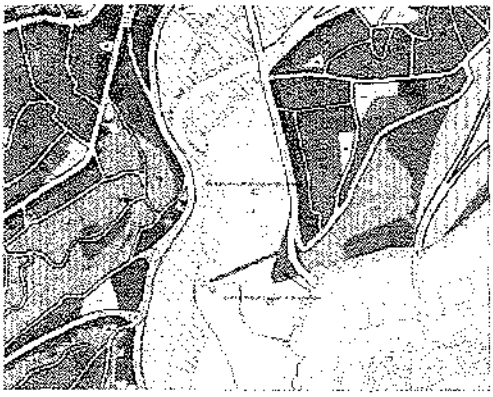
İstanbul planlarında Silahtarağa bölgesinin önceleri Haliç'in sanayileşmesine paralel olarak sanayi işlevinde gösterilmiş olması, zamanla Haliç'in sanayiden arındırılması ile işlevinin park alanı, kentsel hizmet alanı olarak gösterilmesi ve 1/5000 planda Endüstriyel Müze Teknoloji ve Bilim Merkezi olarak gösterilmesi, 2007 yılında Bilgi Üniversitesi'nin faaliyete girmesi öncesi, planda lejant değişikliğine gidilerek Endüstriyel Müze Teknoloji ve Bilim Merkezi+Eğitim Tesisi olarak değiştirilmiştir. Santralistanbul'un bugünkü fiziki kullanımına bakıldığında endüstri arkeoloji olarak nitelendirilen yapıların yeni işlevler verilerek dönüştürüldüğü görülmektedir.

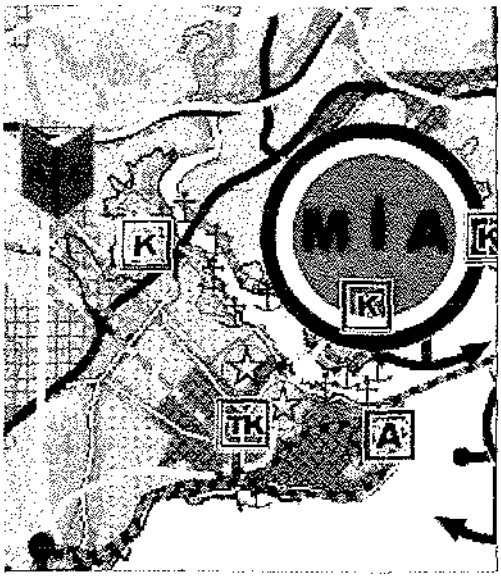
Resim 4.: 1980 yılı 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nazım İmar Planında Sanayi Alanı

Resim 5.: 1995 yılı 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alt Bölge Nazım Planı- Çevre Parkı Alanı

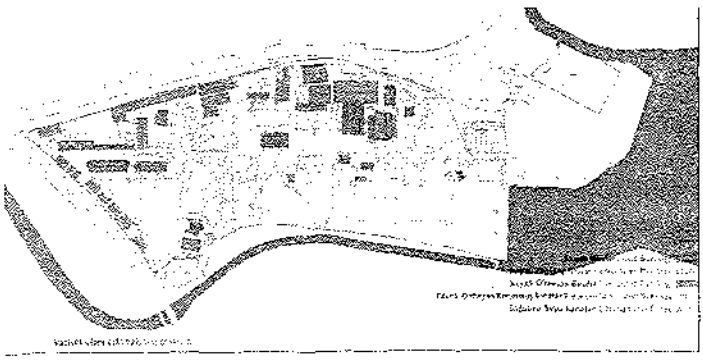

Resim 6.: 2003 yılı 1/5000 ölçekli Eyüp Merkez NİP Endüstriyel Müze ve Bilim Merkezi+Eğitim Tesisi

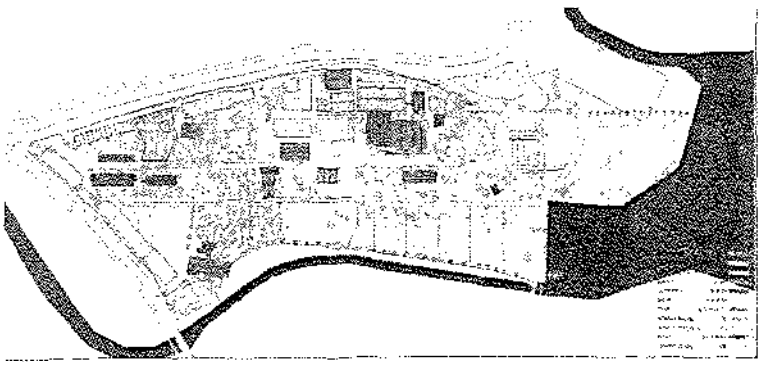

Resim 7.: 2006 yılı 1/100.000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Plan-Kentsel Hizmet Alanı

Silahtarağa Elektrik Santralı'nın geçmişte tek işlevi elektrik üretimiyken, bugün kültür, eğitim, yeme-içme, rezidans gibi çeşitli işlevleri barındıran bir mekana dönüştürüldüğü görülmektedir. Fiziki özellik olarak geçmişte büyük makineleri içeren yapılar, bugün insan kullanımına yönelik halde tasarlanmıştır. Santraldeki mevcut binaların dışında, eğitim binaları, çağdaş sanat müze binası ve kafeterya inşa edilmiş olup, geçmişten izleri kalan binanın yerine kütüphane binasının inşa çalışması devam etmektedir. Yeni yapılan binalarda özellikle mevcut anıtsal yapıların mimari özelliklerini geride bırakmayacak şekilde, geçirgen olması ve prestij objesi olmamasına dikkat edildiği görülmektedir. Yurtdışı örneklerinde olduğu gibi yapılar iddialı mimari özellikleri ile değil içerdikleri fonksiyonlarla ön plana çıkmaktadır.

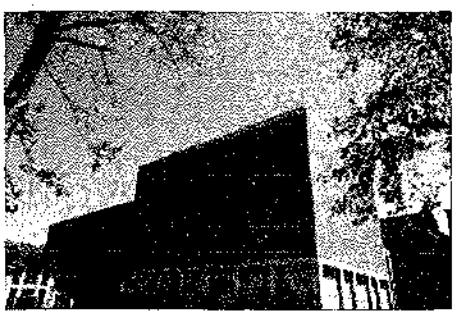
Resim 8.: Eski Arazi Kullanım

Resim 9.: Bugünkü Arazi Kullanım

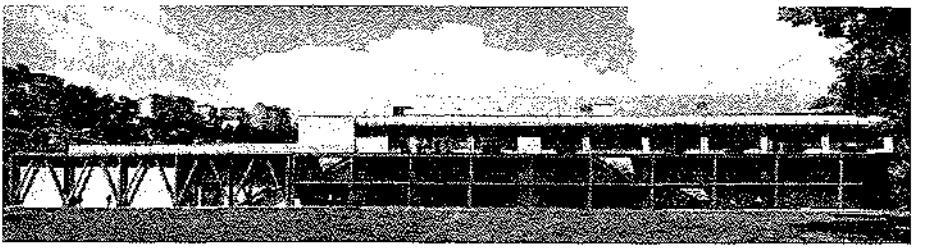

Resim 10.: Enerji Müzesi

Resim 11.: Çağdaş Sanatlar Müzesi

Makine dairelerinin bulunduğu bina Enerji Müzesine dönüştürülmüştür. (Resim 10) Yıllar önce yıkılmış, sadece temel izlerinin görülebildiği, birbirinden kopuk ama birbirine çok yakın duran iki büyük kazan dairesi yapısı Çağdaş Sanatlar Müzesine dönüştürülmüştür. (Resim 11)

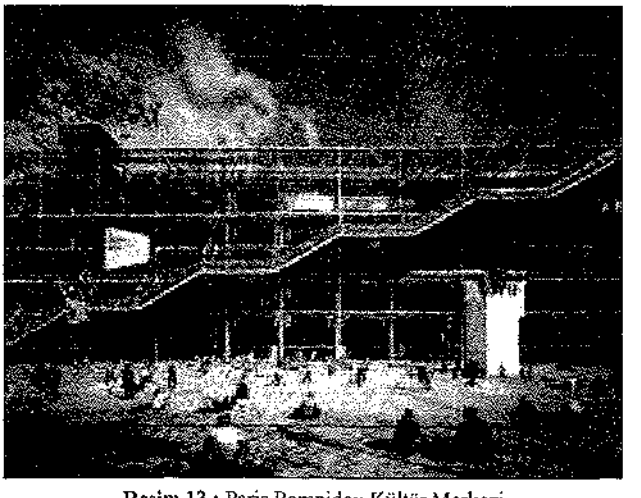

Resim 12.: Bilgi Üniversitesi Eğitim Yapıları

Eğitim Yapıları ise 3 katlı, dikdörtgen şekilli prizmalar şeklinde tasarlanmıştır. (Resim 12)

Guggenheim Bilbao eski liman alanı, Tate Modern Londra ve Santralistanbul eski elektrik santrali olup eski işlevlerinin yitirdikleri günden itibaren, kentin fiziksel olarak atıl kalmış alanları olarak tanımlanmaktaydılar. Bu üç örnekte de kültürel aktivite olarak müze işlevinin verilmesi ile mekan yeniden kazanılmış olmuştur. Ancak bu iddialı yeni müzelerin bir sorunu; ziyaretçi sayılarının çok yüksek olması beklentisidir. Örneğin eğer Tate Modern'de bir sergiye 300.000'den az ziyaretçi gelirse, bundan edilen zarar bir sonraki sergiyle karşılanmaya çalışılmaktadır. (Cenevre Çağdaş Sanat Müzesi Müdürü Christian Bernard'a) Bir diğer örnek olarak Guggenheim Müzelerinden Bilbao'dakinin müze işlevinin yanında mimari özelliği ile de ön plana çıkarak diğer Guggenheim şubelerinden daha fazla etki yaratmış olmasıdır.

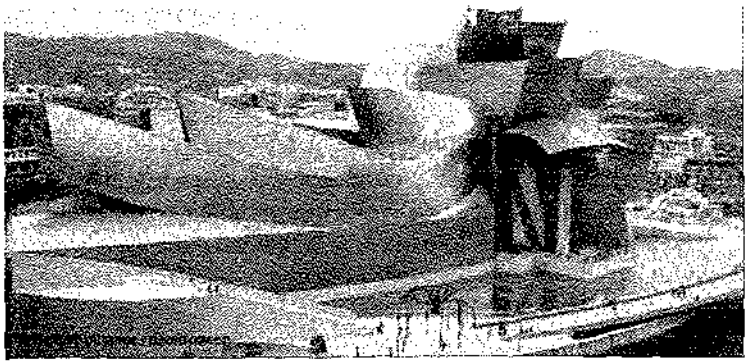
Paris Pompidou Kültür Merkezi-Santralistanbul Karşılaştırması: Pompidou incelenen örnekler arasında en eski tarihli olanıdır ve Santralistanbul'un henüz yaşamadığı kendini tanıtma, halk tarafında tepki görme, zamanla kabullenilme, mimari özellikleri açısından ve tarihi dokunun içinde bulunan modern bir bina olmasından dolayı eleştirme sürecini yaşamıştır. Santralistanbul ile kültür merkezi olması, kütüphane içermesi ve eğitim aktivitelerinin olması gibi işlev benzerlikleri bulunmaktadır.

Resim 13.: Paris Pompidou Kültür Merkezi

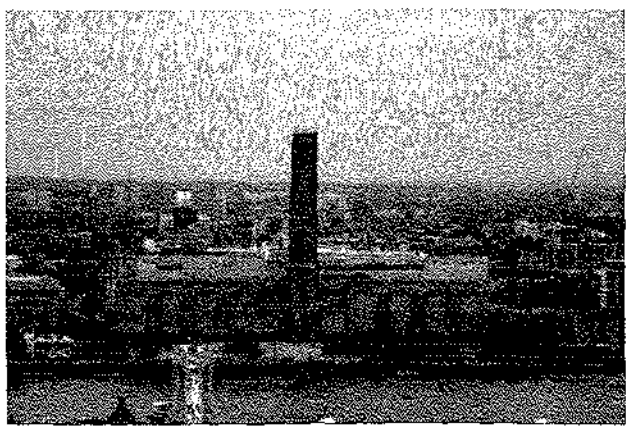
Bilbao Guggenheim Müzesi-Santralistanbul Karşılaştırılması: Guggenheim ABD merkezli bir vakfın kurduğu Avrupa şubesi olarak anılan müzedir. Guggenheim'ın yayılması yaklaşımı uluslar arası sermaye olma yolundadır. Santralistanbul ile ortak işlevi müze olmalarıdır. Ayrıca Guggenheim da Pompidou gibi yeni inşa edilmiş ve özellikle mimarisiyle de kendinden söz ettiren bir yapı olmuştur. Bu örneklerde mimarların ön plana çıktığı görülmektedir. Guggenheim'ın Bilbao kentinde yarattığı etki "Guggenheim Etkisi" olarak adlandırılmaktadır.

Bir müze binasının ve kültür işlevinin kent ve metropoliten ölçekteki etkisini ifade etmektedir.

Resim 14.: Bilbao Guggenheim Müzesi

Ancak Guggenheim'ın kentli için değil kenti ziyaret gelen turistler için yapılmış olduğu şeklinde eleştiriler bulunmaktadır. Tate Modern-Santralistanbul Karşılaştırması: Tarihi kimlik benzerliği taşımaktadırlar. İkisi de endüstri arkeolojisi nesnesi olarak nitelendirilmektedir. Tate Modern, dört Tate Galerisinden birisi olup, Guggenheim gibi yayılmacı bir politika izlememektedir. Londra'nın ilk açılan modern sanat müzesi olmuş, çevresinde kentsel yenileşme projeleri gerçekleşmesini tetiklemiş, müzenin açılması ve çevresini dönüştürmesiyle istihdam yaratmış, halk tarafından kabullenme sorunu yaşamamış ve yeni bir kamusal alan yaratma iddiasını gerçekleştirmiştir.

Resim 15.: Londra Tate Modern Müzesi

Değerlendirme

Değerlendirme, Türkiye ve İstanbul'da kademeli ölçekte planların kültür stratejileri, Santralistanbul'un hedefledikleri, Santralistanbul çevresinde yapılan yüzyüze görüşmeler sonucunda olumlu ve olumsuz özellikleri şeklinde yapılmıştır.

• *Farklı Ölçekteki Kültür Stratejilerin Mekandaki Bir Yansıması Olduğu Görülmektedir*

DPT, İBB Stratejik Planı, 1/100.000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı, 2010 Avrupa Kültür Başkenti olma hazırlığı ve İstanbul'un kültürel yapısının bugünkü eğilimine bakıldığında, stratejilerin ve yeni uygulamaların, ülke ölçeğinden yerel ölçeğe uyumlu olduğu görülmektedir.

• *Bilgi Üniversite'nin Dönüştürü Rolü*

Cumhuriyetten beri ülkemizde kültür-sanat aktivitelerinin düzenlenmesinde, kültürel mekanların işletilmesinde Devletin rol sahibi olduğu görülmektedir. Ancak artık günümüzde Devlet dışında özel sektör de kültürel alanda, yerel ve ulusal düzeyde yer almaya başlamıştır.

Bilgi Üniversitesi'nin yer seçim tercihini Dolapdere, Kuştepe, Silahtarağa gibi kentin geri kalmış bölgelerinde yaptığı görülmektedir. Dolapdere ve Kuştepe örneklerinde çevresini de eğitim, öğretim sürecine dahil etmektedir. Ancak Santralistanbul belki açılışının(2007) üzerinden henüz kısa bir süre geçtiği için çevrede yaşayanlar tarafından tam olarak anlaşılamamıştır. Santralistanbul'un tam olarak ne olduğu, neleri içerdiği, esasında içine girilebilecek kamu mülkiyetinde bir mekan olduğu anlaşılamamıştır. Bilgi Üniversitesi'nin yanında bir de "Santralistanbul" olması kafaları karıştırmaktadır.

• *Haliç'te 1980 Sonrası İşlevsel Dönüşüm Sonucu Haliç'in "Kültür Havzası"*

olması Haliç'in sanayiden arındırılması, imar operasyonları, Haliç Master Planı doğrultusunda gelişen projeler ile Haliç'in imajı değişmiştir. Santralistanbul bu projelerin en sonuncusu olarak gelişmiş, hem havza ölçeğinde hem İstanbul ölçeğinde hem de ülke ölçeğinde bir proje olarak tasarlanmıştır. Projelerden en son gerçekleşen olmasının yanında hedefleri ve iddiasıyla başı çeken bir projedir. Haliç'te yapılan yıkımlar döneminde santral binası da yıkılmayıp yeniden işlevlendirilerek Haliç'i köhneleşmekten kurtaracak binalardan olduğu düşünülmüştür.

• *Santralistanbul'un Bir Marka Olması*

Santralistanbul'a en yakın olan Emniyet Mahallesinde yaşayanlar Santralistanbul'un ne olduğunu ve neler içerdiğini bilmemekte oldukları anlaşılmıştır. Bilgi Üniversitesi'nin de içeride olduğunun ayrıca belirtilmesi gerektiği istenmektedir. Santralistanbul'un tam bir marka olması için öncelikle kendisini iyi tanıtması gerekmektedir. Çeşitli kültürel aktivitelere ev sahipliği yaparak kentli tarafından tanınmaya ve kentlinin ilgisini çekmeye başlamıştır.

• *Mekana Değerin Yeniden Kazandırılması*

Eski sanayi yapısının işlevini tamamlaması sonucu bir süre atıl durumda kalması üzerine Bilgi Üniversite'sinin girişimi ve Doğuş ve Ciner Grubu ile yaptığı ortaklık ile Santralistanbul'a

dönüşmesi sürecinin mekana yansıması çevredeki gayrimenkul değerlerinin artması şeklinde olmuştur. Üniversite buraya gelip yerleşiyorsa bu bölge değerlidir mantığına dayanarak kira fiyatlarında artış yaşanmıştır. Mahallede yapılan görüşmeler sonucunda, mahallelinin kendi dükkanının fiyatının artacağı konusunda endişe taşıdığı görülmüştür.

• *Mekan Yeniden Değer Kazanırken Sosyal Yapıdaki Değişim Öngörülüyor Mu?*

Mekana müdahele ile çevresinin değişimi için dinamik oluşturması, bu yeni mekana gelen kullanıcılar ile kullanıcı profilinin değişmesi ve buna paralel olarak mekanın değişebileceği (Enlil, 2006). Emniyet Mahallesi'nde yapılan görüşmelerden Bilgi Üniversitesi öğrencilerinin yaşamak için bu mahalleyi tercih etmeyeceği aktarılmıştır. Bunun nedenleri; Silahtara bölgesinin merkezi olmaması, çevrede kafe, bar gibi eğlence mekanlarının olmaması, sadece eğlence yeri değil çeşitli donatıların da olmaması ve Emniyet Mahallesinde bekar bir bayanın yada bekar bir erkeğin yalnız yaşamasının hoş karşılanmayacağı şeklinde belirtilmiştir. Emniyet Mahallesinde yapılan görüşmelerde, Santralistanbul'un içine girilebilir bir yer olarak algılanmadığı anlaşılmıştır.

• *Santralistanbul' Un Geçirgen Olması*

Bilgi Üniversitesi'nin kendi idari yapısı doğrultusunda yönetim modeli diğer üniversitelere göre farklılık göstermektedir. Bilgi Üniversitesi kendi eleman ihtiyacını kendi içinden karşılayan bir model oluşturmuştur. santrallistanbul' da Enerji Müzesi, Çağdaş Sanat Müzesi gibi yerlerde çalışanlar üniversitenin kendi öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu dışarıya kapalı olan model ile üniversite çevresindeki istihdam potansiyelini kullanmasına gerek olmaması anlamına gelmektedir. Emniyet Mahallesinden Santralistanbul'da güvenlik görevlisi ve temizlik görevlisi olarak çalışanlar bulunmaktadır. Müzede çalışması için mahalleden bir gence eğitim verilerek görevlendirilmesi hem çevreden birilerin Santralistanbul hedeflediği şekilde daha işin içinde yer almış olmasını sağlayacak hem de mahalleli açısından, içeride bizden birileri de var duygusunu yaratacaktır.

Emniyet Mahallesinde yapılan görüşmeler sonucu, mahalleli "Kampüsün içinde her şey var, çocuklar sigaralarını bile alabiliyorlar, neden markete gelsinlerki?" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Kampüsün içinde her türlü ihtiyacın giderilebiliyor olması dışarıya ihtiyaç duyulmaması anlamına gelmektedir.

Yapılan görüşmelerde Santralistanbul'un dışarıdan geçirgen olarak algılanmadığının göstergesi olarak Santralistanbul'a girişin kuzey ve güneyden olması mahalleli için yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Ana cadde üzerinden verilecek bir giriş ile mahalleli için "girilebilir bir yer" izlenimi yaratacaktır. Ancak belediye tarafından ana cadde üzerinden bir giriş verilmediği öğrenilmiştir.

• *Santralistanbul'daki Atölyeler, Aktiviteler ve Katılım*

Sakarya Mahallesi İlköğretim Okulu ile kardeş okul seçilmiş olması, Santralistanbul'un çevresi ile iletişim kurma çabalarını göstermektedir. Ancak Emniyet Mahallesinde yapılan görüşmelerde mahallelinin Santralistanbul'daki aktivitelerden haberi olmadığı ve katılım göstermediği,

Santralistanbul'daki aktivitelere katılımın İstanbul'un çeşitli farklı yerlerinden gerçekleşmekte olduğu anlaşılmaktadır. Uzaktaki Santralistanbul'u yakınındakinden daha iyi bildiği ve anladığı sonucu çıkarılabilir.

Santralistanbul'un açılışına Emniyet Mahallesinde yaşayanların davet edilmediği öğrenilmiştir. Belki yapılan açılış mahallenin tarzında bir kutlama olmaması nedeniyle davet edilmemiştir. Mahallenin çağıralacağı farklı bir davet düzenlenerek en yakın çevrede yaşayanların tepkisini çekmekten kurtulunabilirdi.

• İstanbul İçin Yeni Bir Kentsel Odak, Yeni Bir Kültürel Odak Olması

İstanbul'da eşi olmayan bir örnektir. Kültür ve sanatın sunulduğu, sergilendiği ve üretildiği bir platform, yeni bir kültür odağı olmuştur. AKB kapsamında çeşitli projelere ev sahipliği yapmaktadır. Festivaller ve bienal için yeni bir aktivite mekanı olmaktadır. İncelenen diğer yurtdışı örneklerinden farkı eğitim fonksiyonunu içermesidir.

İstanbul'da yaşayan yada çevrede yaşayan kentli için yeni bir kentsel odak olmuştur. Ancak Santralistanbul ve Bilgi Üniversitesi isimleri karıştırılmaktadır. Mahalleli eskiden Silahtar olarak tarif ettiği dükkanını artık Bilgi Üniversite'sinin karşısı olarak tarif etmektedir.

• Sadece Eski Eserlerin Saklanacağı Bir Mekan Değil, Bir Depo Değil Bir Dinamo Olması Hedefleniyor

Eskiden elektriğin üretildiği mekanda artık kültürün üretilmesi, İstanbul'da ve Türkiye'de başı çeken kültürel mekanlardan birisi olması hedeflenmektedir. Santralistanbul için mekanda "üretimin" devam ettiğinin göstergesi olarak "santral" ifadesi özellikle korunmuştur. Londra'daki eski elektrik santrali olan Tate Modern Müzesi için de "kültür santrali" ifadesi kullanılmaktadır. Santralistanbul Çağdaş Sanat Müzesi; klasik müze anlayışında farklı olarak daha esnek daha geçirgen, farklı kullanımları da içeren bir müzedir. Enerji Müzesi; elektrik santrali döneminden kalan büyük güç türbinlerini barındıran makine dairelerinden biri olan bina enerji müzesine dönüştürülmüştür. Enerji müzesi içinde eski üretim araçları sergilenirken bir yandan da elektrik ile ilgili ziyaretçiye uygulama fırsatı sunan deneysel projeler bulunmaktadır.

• Sanatın Sadece Sergilendiği ve Paylaşıldığı Değil, Aynı Zamanda Üretildiği Yerel ve Bölgesel Bir Merkez Olması Hedefleniyor

Müze işlevinin yanında atölyelerin, sosyal ve kültürel aktivitelerin düzenlendiği, farklı kesimlerden insanların bir araya geldiği bir platform yaratılması. (çocuk atölyeleri, kişisel gelişim kursları, konferanslar vb. aktiviteler) Rezidans programı ile sanatçıların gelip burada konaklayarak üretim sürecinin içinde bulunmaları öngörülmektedir.

• Büyük Metropolleri Gezen Prestijli Sergiler Ağırlanacak ve Müze Kavramı Sorgulanacak, Kendi Üzerinden Sorgulanacak

Daimi bir koleksiyon olmaması klasik müze sorumluluğu taşınmaması anlamında daha kolay ve karlı olmakta, sergiler sponsorlar yoluyla yapılacak. Müze kavramının sorgulanması, eleştiriye

ve gelişmeye açık bir yer olduğunun göstergesidir. Türkiye'de ve İstanbul'da bu tür bir kullanım için ilk örnek teşkil etmektedir.

• ***Doğuş, Ciner Stratejik Ortakları ve Sponsor Olarak Kale Grubu***

1980 sonrası ABD ve İngiltere'de olduğu gibi özel şirketlerin kar amacı gütmeyerek kültür ve sanata yatırım yapmaları. Türkiye'de şirketlerin sponsorluk harcamaları ile vergi indirimi almaları durumu yasal olarak 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun "10. Diğer İndirimler" maddesinde bahsi geçen "sponsorluk harcamaları" bölümüne dayanmaktadır. Özel girişimlerin kültüre yatırım yapması ve bu yol ile kendi reklamlarını yapmalarına fırsat vermektedir.

• ***İstanbul'un En Kapsamlı Kamuya Açık Kütüphanesi Olması Hedefleniyor***

Kütüphane binası henüz tamamlanmamıştır. Paris Pompidou' da olduğu gibi halka açık büyük bir kütüphane olması hedeflenmektedir. Ancak kütüphane henüz tamamlanmamıştır. Kütüphanenin henüz açılmamış olması hedeflenenler arasında kütüphane işlevinin önceliğinin diğer işlevlere göre daha geride kaldığı düşüncesini yaratmaktadır. "Kendi adıma orada açılacak ilk binanın kütüphane olmasını dilerdim.

Sembolizması güçlü, vitrinsiz bir başlangıç olur, ne olmak istediğiyle ilgili farklı sinyaller gönderirdi." (Kortun, 2007) Kütüphanenin ekonomik nedenlerden dolayı tamamlanamadığı öğrenilmiştir.

• ***Yeni Bir Kamusal Alan Yaratılması***

Tate Modern de olduğu gibi ailelerin haftasonu vakit geçirmek için gelebilecekleri bir mekan olabilecek mi sorusunu akıllarda yaratmaktadır Çevrede yaşayanlar Santralistanbul'un içindeki yeşil alanı kullanma alışkanlığı edinip edinmeyecekleri veya bu yeşil alanı kullanabileceklerini farkında olup olmayacakları zaman geçtikçe anlaşılacaktır. Oysaki kamu mülkiyetinde bir alan, Bilgi Üniversitesi'ne belirli bir süreliğine tahsis edilmiş, ayrıca Santralistanbul'a giriş de bir sınırlama yok, kapıda güvenlik durdurup soru sormamaktadır. Ancak Santralistanbula giriş için kampusün güneyinde ve kuzeyinde 2 seçenek bulunmaktadır. Güneydeki giriş daha çok araç ile girmeye yönelik, kuzeydekinden yaya girişi de mümkündür. Mahallelinin bir kısmının buraya girişin serbest olduğunu farkında olduğu ancak farkında olup içeri girmekte çekingen davrandığı anlaşılmaktadır. İçeride ne ile karşılaşacağını bilmiyor olmanın verdiği tedirginliği taşımaktadır. Karşı taraftan bir davet gelmesi ile bu çekingenlik aşılacaktır.

Kaynaklar

Adıgüzel Y.,2001. Kültür Endüstrisi Kitle Toplumunun Açmazları, Şehir Yayınları, İstanbul.

Adorno T.W., 1975. Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünmek, İletişim Yayınları, İstanbul.

Adorno T.W.,2007. Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Akalın E. Ö.,2003. Kentsel Dönüşümün Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Alan Araştırması, Dolapdere Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, İstanbul.

Aksoy A., 2007. Silahtarağa Elektrik Santralı 1910-2004, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları 177.

Akut, 2002. www.akut.org.tr

Arkiteracom, 2007. www.arkitera.com.

Atakan Y., 2006. Hürriyet Gazetesi, 27/10/2006

Bilgin İ., 1997. Toplu Konut, İstanbul YEM Yayınları, İstanbul.

Bilgin İ., 2007. Türkiye Mimarlık Politikasına Doğru, Metropoller ve Mimarlık Paneli, Eylül 28.

Busken S., 2005. Creative Hot Spots by Urban Diversity, 41st ISOCARP Kongresi, Bilbao, September 17-20.

Centre Pompidou, 2003. www.centrepompidou.fr.

Delice S., 2007. Elektrik, Modernleşme ve Kamusal Alan: Silahtarağa Elektrik Santrali ve Santralistanbul'u Düşünmek, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Nisan 2007.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VI 555. Silahtarağa Elektrik Santrali.

Enlil Z.,2006. Kültür Odaklı Endüstrileşme Sürecinde Haliç ve Tersaneler, YTÜ

Erden Y.D., 2003. Kentsel Yenileşmede Bir Araç Olarak Dönüşüm Projeleri, Doktora Tezi, MSGSU, İstanbul.

Erden D. ve Firidin E.,2003. Kentsel Dönüşüm Projeleri: Kolaj Kentler, MSGSU, İstanbul.

Ergin N.,2001. Rahmi M. Koç Müzesi İstanbul Dergisi, Ekim 2001, s 136.

Eruzun C., 2001. Sütlüce Kültür ve Kongre Merkezi, İstanbul Dergisi, Ekim 2001.

Irmak H.,2003. Sütlüce'de Mezbahaneden Kültür Merkezine, Haliç dergisi Haliç Belediyeler Birliği Yayın Organı, Aralık 2003.

IMP, 2005. Kültür Endüstrisi Grubu Analiz Raporu.

İstanbul 2010 Girişim Grubu, 2006. www.istanbul2010.org

İstanbulmap

Georgeon F., 2006. Sultan Abdülhamit,Homer Yayınları, İstanbul.

Kandioti D., 1999. Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar' Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kayseriloğlu S., 1998. Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay II, İ.E.T.T. yayınları,İstanbul.

Keskin Z.,2004. Haliç'in 1980 sonrası Mekansal Dönüşümü, Bitirme Ödevi, MSGSU, İstanbul.

Keskin D, Sürat Ö. ve Yıldırım Ö., 2003. Londra Deneyiminden İstanbul Özelinde Nasıl Yararlanılabilir?.

Kıraç B. ve Kaptı M., 2005. Monografik Bir Çalışma: Silahtarağa Elektrik Fabrikası, Eyüp Sultan Sempozyumu VIII,30.

Kortun V., 2007. Architeracom, www.arkitera.com

Kocabaş A., 2002. Ders Notları.

Köksal T.G., 2001. İstanbul'un Önemli Bir Endüstri Arkeolojisi Haliç Tersaneleri, İstanbul Dergisi, 39.

Liu A., 2006. The Independent London, 16/10/2006.

Lynch K., 1972.

Mimdap, 2007. www.mimdap.org.

NYT. 2007. Mimdap Düzenleme, Bilbao Etkisi, http://www.mimdap.org/index.php?option=com_content&task=view&id=11802&Itemid=47.

OECD, 2000.

Osmay, S., 1998. 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

O'Connor J., 2000. The Definition of "Cultural Industries", Manchester Institute for Popular Culture.

Önem B.,2003. Çevre Algılama ve Kentsel Kimlik: Haliç Üzerine Bir Yöntem Önerisi, Doktora Tezi, İTÜ, İstanbul.

Plan Raporu 1/5.000 Ölçek, 2001. 1/5000 Ölçekli Haliç Kıyıları Master Plan Raporu, İstanbul.

Plan Raporu 1/100.000, 2006. 1/100.000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Plan Raporu, İstanbul.

Scott A.,2004. Cultural- Products Industries and Urban economic developments: Prospects for growth and Market Contestation in Global Context, University of California, Los Angeles.

Silahtarağa Elektrik Santrali, VI 555. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Smith R., 2008. N.Y. Modern Sanat Müzesi-Tate Modern karşılaştırması, www.yapi.com.tr.

Simons J., 2007. 21.yy.da Şehir ve Kültür Endüstrileri Sempozyumu, İstanbul, Haziran 14-15.

Şahıs 1, 2008. Kişisel Görüşme.

Şahıs 2. 2008. Kişisel Görüşme.

Şahıs 3, 2008. Kişisel Görüşme

Şahıs 4, 2008. Kişisel Görüşme

Şeni N., 2007. Yeni Bir Paradigma, Radikal Gazetesi 8/4/2007.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2008. www.enerji.gov.tr

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007. www.kultur.gov.tr.

Tümertekin E., 1997. İstanbul İnsan ve Mekan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Wu, Chin-tao.2005. Kültürün Özelleştirilmesi 1980ler Sonrasında Şirketlerin Sanata Müdahalesi

URL-1, http://www.tate.org.uk/about/theorganisation, The Organisation, May 2008

URL-2, www.tate.org.uk, May 2008.

URL-3, www.yapı.com.tr

URL-4, modblog.tate.org.uk,Transforming Tate Modern.

URL-5, www.vinci.com/vinci.nsf/en/history-chronolgy.html, 31.04.2007.

URL-6, www.bilgi.edu.tr, Bilgi Üniversitesi, 2008.

Ülke Bölge Grubu, 2005. İstanbul Büyükşehir Nazım İmar Planı Analitik Etüdler İşi İhalesi Ülke-Bölge Grubu Raporu, İstanbul.

Vassaf G., 2005. Kültür Endüstrileri ve Aydınlar, Radikal Gazetesi, 24.07.2005.

Yapı Dergisi, 2007. Aralık Ayı, Sayı 313.

Yücetürk E.,2000. Haliç Silüetinin Oluşum - Değişim Süreci, Haliç Belediyeler Birliği, İstanbul.

8. OTURUM Konferans Salonu

DOĞAL ALANLARIN YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Teoman TEKKÖKOĞLU

PLANLAMA SÜRECİNDE ÇEVRE BOYUTUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER: DÖRT METROPOLİTEN ALAN PLANINDAN ÇIKAN SONUÇLAR

Yrd. Doç. Dr. Aslı Öğüt ERBİL-İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü

SULAK ALANLARIN YENİDEN YAPILAN(DIRIL)MASI: KAZAN(IL)ANLAR-KAYBED(İL)ENLER

Arş. Gör. Melih GÜRÇAY-Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

SU HAVZASI PLANLAMASI: ALİBEY İÇME SUYU HAVZASI ÖRNEĞİ

Gökçe TORUN-Yüksek Şehir Plancısı

KIYI ALANLARI İÇİN EKOLOJİK DÖNÜŞÜM MODELİ: MORDOĞAN-İZMİR ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Dr. Özge Y. ERCOŞKUN-Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Mehmet Nazım ÖZER-Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

DİCLE VADİSİ PROJESİ UYGULAMA SÜRECİ: DOĞAL ALANLARIN YENİDEN YAPILANDIRILMASI VE KORUMA-KULLANMA SORUNSALI

Dr. Sertaç ERTEN-Şehir Plancısı /Kentsel Tasarımcı

Devrim ÇİMEN-Mimar/Kentsel Tasarımcı

DOĞAL ALANLARIN ARSAYA DÖNÜŞÜMÜ: HERKESİN OLANI SAHİPLENDİRMEK

Ayşe Işık EZER

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Teoman TEKKÖKOĞLU

Bu oturum doğal alanların taciziyle ilgili bir oturum. Doğal alanların yeniden yapılanması denildiği zaman hemen tasnif edebileceğimiz gibi, farklı şekilde tasnifler de mümkün elbette, mekân, su, enerji boyutunda düşünülebilir. Bir de doğal alanların ele alınmasında, yeniden yapılanması demek belki doğru olmayabilir, ama ele alınmasında bir de demokrasi sorunuyla karşılaşabiliyoruz. Mekân ve su konusunda bildirilerimiz oldukça doyurucu ve içerik olarak da kapsam olarak da üst düzeyde bildiriler. Enerji konusunda davet ettiğimiz bir sivil toplum örgütünün hâlâ yanıt vermemesi nedeniyle bu toplantıda enerji konusunda bildiri sunamıyoruz. Bu eksikliği gidermek üzere bu konuda muhtemelen tek uzman şehir plancısını oturuma davet ettim, ama o da demokrasi sorunuyla karşı karşıya kaldı. İktidarda olan iktidarını perçinleme adına doğada olduğu gibi yeryüzünde de, insan ilişkilerinde de her yönüyle bu sürece engel olabiliyor. Demokrasiyi iktidar için bir araç olarak görmek mümkün, ama o yayılma, ele geçirme sürecinden sonra artık iktidar denilen kurum devreye giriyor. Doğanın bir tepkisi bu, bunu doğrulamak insan ilişkilerinde, toplumsal ilişkilerimizde, akademik ilişkilerimizde onaylamak mümkün değil, ama böyle bir demokrasi sorununu yaşadığımız için enerji konusuna da giremiyoruz. Demokrasiyle de bağlantılı olarak zaten doğal alanların yapılanmasında demokrasiyi doğru düzgün işletememenin sorununu birlikte yaşıyoruz.

PLANLAMA SÜRECİNDE ÇEVRE BOYUTUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER: DÖRT METROPOLİTEN ALAN PLANINDAN ÇIKAN SONUÇLAR

Yrd. Doç. Dr. Aslı ÖĞÜT ERBİL

İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü Fen Edebiyat Fakültesİstanbul Teknik Üniversitesi

1. Giriş

Çevre konusunun planlama içinde diğer konulardan daha hassas bir durumu olduğu tüm dünyaca kabul edilen bir gerçektir. Çevre hem insanın kendi yaşamının hem de yeryüzündeki diğer varlıkların devamı için koruması gereken bir olgu olarak plancıların karşısına çıkmakta ve aynı zamanda da insanın kurduğu sistemin yürümesi için kullanılmaya devam edilmesi gereken kaynak niteliğini korumaktadır. Yani plancının doğayı sadece kendi değeri için koruması genellikle mümkün olmamakta, plan yapma ve uygulama sürecinde koruma-kullanma arasındaki temel çatışma nedeniyle zorlanmakta, çevre konusu da planlama disiplini ve uygulamaları içinde hassas pozisyonunu sürdürmektedir.

Bu kabul çerçevesinde 'çevre' konusu yapılan planların bir parçası olmaya devam etmekte, çevrenin dengeli, akıllıca ve etkin kullanımı planların temel hedeflerinden biri olagelmektedir. Ancak plan yapma ve uygulama aşamalarını kapsayan planlama süreci sonucunda bu hedefe ulaşıp ulaşmamak, özelde planın yapıldığı ve uygulandığı yereli, genelde de küresel ölçekte tüm varlıkların kazanç ve kayıplarının belirleyicisi olmaktadır. Küresel iklim değişikliği, örneğin, yereldeki kayıpların bütüne yansımasından başka bir gelişme değildir. Bu nedenle planlama süreci içerdiği çelişki ve aynı zamanda ekolojik ve insan sistemlerinin birlikte ele alınmasından ortaya çıkan karmaşıklığa rağmen çevre olgusunu temel hedefleri arasında bulundurmak zorunluluğundandır. Bu hedef özellikle insan baskısının çevre üzerinde yüksek olduğu metropoliten alanlarda daha da önem kazanmaktadır.

Bu bildiri dünyanın değişik coğrafyalarındaki yapılan 'çevre' odaklı--özelde yeşil koridor (greenway) stratejisini benimsemiş—dört metropoliten alan planının yapım-uygulama süreçlerini ve içeriklerini ortaya koyarak kentsel mekânın yeniden yapılanması sürecinde plancıların göz önüne alabileceği ölçütlerden bazılarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Söz konusu bağlamda dört ülkede çevreye duyarlı bir planlama yaklaşımı içinde yapılan plan ve bunların plan yapma süreçleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İncelenen planlardan ikisi endüstrileşmiş Kuzey Amerika ülkelerinden, diğer ikisi ise endüstrileşme yolunda geç ilerlemeye başlayan ülkelerdendir[1]. İlk grupta yer alan planlar çevre koruma vurgusuna sahip ve çevrenin dengeli kullanımını planlama sürecine olumlu biçimde yansıtmış- hala bu çabayı devam ettiren iki Kuzey Amerika metropoliten alanına ait planlardır: Portland-Yeşil Alanlar Mastır Planı (A.B.D.), Toronto Biyolojik Bölge Yeşil Koridor Konsepti (Kanada). Diğer grupta yer alan planlar ise çevre koruma amacı taşıyan ancak plan yapım ve uygulama sürecinde amaca ulaşma yolunda ciddi zorluklarla karşılaşan Jakarta-JABOTABEK Metropoliten Gelişme Planı (Endonezya), ve Meksika Şehri-Federal Bölge Kentsel Gelişim Planlarıdır (Meksika).

Farklı endüstrileşme ve gelişme seviyelerinde bulunan iki grup ülkedeki dört planın incelenmesi sonucunda çevreye duyarlı bir planlama anlayışında öne çıkan kıstaslar ortaya konmuştur. İnceleme organizasyon ve sosyal değişim kuramının üç temel göstergesi[2] üzerinden yapılmış olup, planlar Plan Yapma Süreci; İnsan, Teknik ve Finansal Kaynaklar; Planın Kapsamına göre ele alınmıştır. Söz konusu göstergelere ek olarak planlar Planın Mekânsal ve Ekolojik Odağı ve Planlardaki hâkim söylemler bağlamında karşılaştırılmıştır.

2. Planlar

Planların kendisinden çok yapım ve uygulama süreçleri önemlidir, ancak planların yapım ve uygulama süreçlerini kavramada planın içerik ve tarihsel gelişimi önem taşımaktadır. Bu nedenle süreçler ve süreçlerin karşılaştırılmasından önce planların başlıca noktalarına vurgu yapan özet bilgiler ele alınmıştır.

2.1. Portland-Yeşil Alanlar Mastır Planı (A.B.D.)

Amerika Birleşik Devletleri, Oregon eyaletinde yer alan Portland kenti kentsel yayılmanın önlenmesi, hassas alanların korunması ve yaşam kalitesinin yüksek olması boyutları (Cullingworth 1997) ile ulusal ve uluslar arası ölçekte tanınan bir metropoliten alandır.

İki önemli akarsuyun, Columbia ve Willamette akarsularının, geçtiği metropoliten alan doğal alanlarının korunması ve kentin bu alanlar üzerinde baskı oluşturmasını önlemek için 1970 başından itibaren çeşitli yasal düzenlemeler yapılmış ancak bölgede ekolojik hassasiyet taşıyan alanların istenilen düzeyde korunmaması üzerine 1980 başlarından itibaren Portland Metropoliten Yeşil Alanlar Mastır Planı için hazırlıklar başlamıştır. Bölgesel olarak hizmet veren METRO bürosu planı yaklaşık 10 yılı aşkın bir süre içinde hazırlamış ve hâlihazırda planın geliştirilmesi ve uygulanması için çalışmalarını sürdürmektedir (Şekil 1).

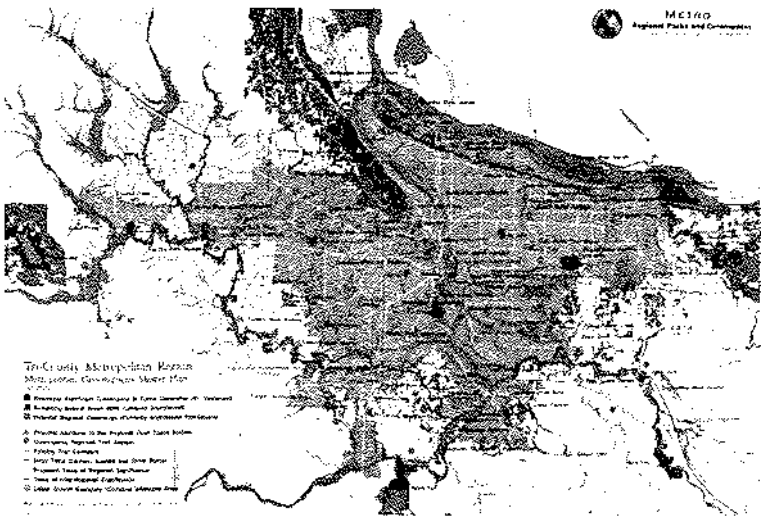
---

[1] Söz konusu planların seçiminde kullanılan temel kriterler: a.) Metropoliten alan için yapılan bir plan olması; b.) Yeşil koridor (Greenway Planning) stratejisini benimsemiş olması, eğer bu strateji benimsenmemiş ise ekolojik öncelikleri olan bir plan olması; c.) Endüstrileşmekte olan ülkelerin BM-İnsani Gelişme Endeksinde Türkiye'ye yakın katsayıda olan ülkeler arasında yer alması.

[2] Söz konusu göstergeler literatür taraması sırasında sosyal-organizasyonel değişim kuramı ve planlama bağlamında yazılan bilimsel yazılardan saptanmıştır (Bennis 1969; Guba 1985; McCledon ve Quay 1988; Pasmore 1994; Stickland 1998; Twain 1983 dayanılmıştır)

Her ne kadar plan 1992 tarihli olsa da böyle bir planın yapılmasına önayak olan çalışmalar 1900'lerin başlarında başlamıştır. 1903 yılında ünlü peyzaj plancısı Frederick Law Olmsted'in iki oğlu Columbia ve Willamette akarsularını birbirine bağlayan park sistemi planını (40-Mile Loop Plan) yapmış (Little 1990) ve bölge ölçeğinde ekolojinin önemini plancılara anlatan Lewis Mumford 1939 yılında Oregon eyaletinin doğal değerlerini koruması için bölgesel bir arazi kullanım otoritesi kurulması önerisini ortaya koymuştur (Artibise et al. 1997). 1970'lerin başında Oregon valisi Tom McColl eyalet ölçeğinde arazi kullanım planlarının hazırlanması ve doğal değerlerin korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin hayata geçmesini sağlamıştır (McColl 1995). Bu düzenlemeler sonunda Portland Metropoliten Alanı için bir "Kent Büyüme Sınırı" (Urban Growth Boundary) kabul edilmiş doğal alanların korunması için yasal zemin oluşturulmuştur.

Bunun yanında 1979 yılında bölgedeki arazi kullanım, ulaşım planlaması gibi planlama hizmetleri ve çeşitli servis hizmetlerini sağlayan, seçimle işbaşına gelen bir bölgesel otorite; METRO; kurulmuştur (Artibise et al. 1997). METRO yöneticileri bölgedeki bilgi birikimini ve eğilimleri değerlendirmiş ve özellikle üniversitelerde (Portland State University ve University of Oregon) yapılan çalışmaları destekleyerek Portland Metropoliten Alanı Yeşil Alanlar Mastır Planına altlık oluşturan bilgileri elde etmişlerdir. 1992 yılında da mastır plan uygulamaya geçmesi için onaylanmıştır. Planda bölgesel önem arz eden 57 doğal alan saptanmış ve mevcuttaki 34 adet yeşil koridor, önerilen 350 millik yeni yeşil koridor ile bölgenin doğal alanları yanında insanları, tarihi mekânlarını da birbirine bağlayan bir yeşil alan sistemi yaratılmıştır (Metro 1992). METRO 1997 yılında 2040 için Bölgesel Çerçeve Planı ve Büyüme Konsepti gibi diğer planlara da imza atmış ve bu planlar içinde Metropoliten Yeşil Alanlar Mastır Planının uygulamaya devam etmesi için gerekli ilişkilendirme yapılmış, Yeşil Koridor Konsepti büyüme yönetimi planı içinde önemli bir parça olmaya devam etmiştir (Metro 2001).

Şekil 1.: 1992 Metropoliten Yeşil Alanlar Mastır Planı (Metro 1992)

2.2. Toronto Biyolojik Bölge Yeşil Koridor Konsepti (Kanada).

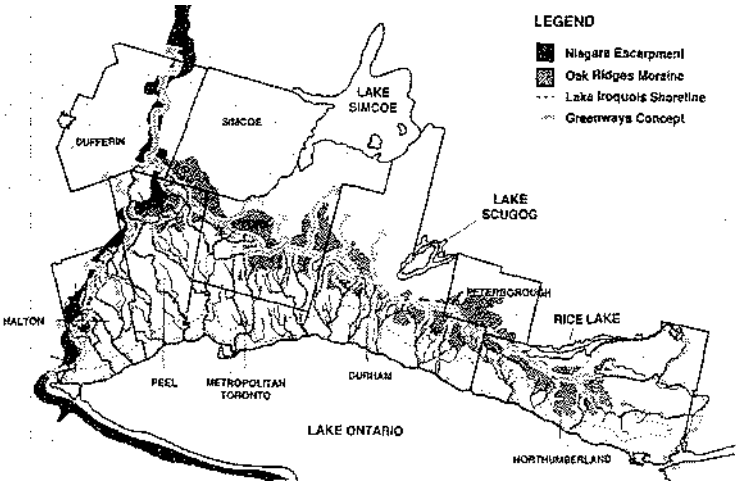
Büyük Göller Bölgesi Kuzey Amerika'daki, hatta dünyadaki önemli ekolojik bölgelerden biridir. Söz konusu göllerden en düşük seviyede olan Ontario gölü kıyısında kültürel çeşitliliği ile ünlü ve Kanada'nın finans ve ticaret merkezi olan Toronto metropoliten alanı yer almaktadır. Toronto kenti aynı zamanda Niagara Şelaleleri gibi doğal yapısı açısından özellikler taşıyan, akarsuların sayıca yoğun bir bölgede bulunmaktadır (Church et al. 1997, Waterfront Regeneration Trust-WRT 1995, City of Toronto 2000).

Sanayi üretiminin bir zamanlar yoğun olduğu Toronto kıyı şeridi endüstrinin banliyölere kayması ve sektörün ağırlığını kaybetmesi ile Ontario gölü kıyısını terk etmiş; Toronto kıyı bölgesi hem sanayinin bıraktığı kirlilik hem de yeni bir fonksiyon ve kimlik kazanamaması açısından sorunlu bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Bu sorunlu alanın yeniden kazanımı için Toronto Kıyı Bölgesinin Geleceğinden sorumlu Kraliyet Komisyonu (Royal Commission on the Future of the Toronto Waterfront) kurulmuştur (Royal Commission on the Future of the Toronto Waterfront-RCFTW 1992). Bu komisyon faaliyete 1989 yılından itibaren kıyı alanına odaklanarak başlasa da üç yıl süren hazırlık çalışmaları sırasında yerel yöneticilerin kıyı alanının temizlenmesi ve tekrar canlandırılmasına yönelik istekleri yanında bölgesel doğal değerlerin korunmasına yönelik talepleri de olduğunu görmüş, bölgede kıyının yeniden kazanımı için bölgesel doğal değerlerinde göz önüne alınarak bir çerçeve çizilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Böylece Niagara Kayalıkları-Şelaleleri, Ridges Moreni (buzultaşı), Georgian Körfezi gibi bölgesel önem arz eden doğal alanları da içine alan, 10.000 km²'lik bir alanı ve 15 akarsuyu, birçok su havzasını kapsayan sınırları doğal oluşumlarla belirlenen biyolojik bölge için bir çerçeve önermiştir (Şekil 2). Kraliyet Komisyonu, ayrıca, yaptığı çalışmaları 'Su Havzası' (Watershed) ve 'Yeniden Canlandırma' (Regeneration) başlıklı raporlarla da halkla paylaşmıştır (Taylor et al 1992, WRT 1995).

Ortaya konan bu çerçeve daha önce yapılan öneri, plan ve çalışmaları da göz önüne almış, örneğin Toronto Kent Planlama Kurulunun 1943 yılında ortaya koyduğu 'Bölgesel Yeşil Kuşaklar ve Yollar' adlı dolaşım odaklı arazi kullanım planı ve 1985 yılında tamamlanan Niagara Kayalıkları Planı, Kraliyet Komisyonu tarafından değerlendirilmiştir (RCFTW 1992, WRT 1995). Komisyon ortaya koyduğu çerçevenin amacını Toronto kıyı şeridinin rehabilite edilerek ve Toronto Biyolojik Bölgesi göz önüne alınarak yeniden canlandırılmasını ve böylece dünya çapında, eşsiz bir kıyı bölgesi yaratmak olarak belirtmiştir. Bu amaca ulaşmak için geleneksel yaklaşım değil ekosistem yaklaşımı ile planlama yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Ekosistem yaklaşımı içinde ekonomi-çevre ve toplumun entegre olarak ele alınacağı bir yöntem olarak tanımlanmış, ekolojik olduğu kadar sosyal olarak da hassas bir planlama yaklaşımının önemi vurgulanmıştır (Fillion 1999) Komisyonun bu çalışmalarını daha önce Ontario Gölü kıyısı ve çevresi için yapılan çalışmalara destek olan Waterfront Regeneration Trust- Kıyı Bölgesi Yeniden Canlandırma Derneği büyük yardımlarda bulunmuş, gerek komisyonun halkla olan ilişkilerini organize etmek, gerek çerçevenin oluşturulması ve en önemlisi ortaya konan çerçevenin uygulamaya konmasında büyük rol oynamıştır ve hâlâ bunu sürdürmektedir (Erbil 2008).

Kraliyet Komisyonu tarafından 1992 yılındaki yayınlanan, Regeneration-Yeniden Canlandırma, vasıtasıyla ortaya konan Toronto Biyolojik Bölgesi Yeşil Koridor Konsept Planının en büyük özelliği resmi bir onayı ve dolayısı ile uygulama zorunluluğu olmayışıdır. Çerçeve plandaki

önerilere uymak ve bunları hayata geçirmek için planlama süreci başlatmak tamamen isteğe bağlıdır. İlginçtir ki söz konusu çerçevenin planlara aktarılması ve uygulamaya konulması uygulama zorunluluğu olan herhangi bir plandan çok daha yüksektir. Bunun en büyük nedeni ise çerçevenin oluşturulma sürecine yerel yönetim ve halkın yoğun katılımı, onların öneri ve isteklerinin çerçevenin içinde yer bulmasıdır. Toplumun zaten istediği ve benimsediği kararları Komisyonun ortaya koyduğu çerçeveden alıp uygulamaya yansıtması çok da beklenmeyecek bir sonuç değildir (Erbil 2008).

Şekil 2.: Toronto Biyolojik Bölgesi Yeşil Koridor Konsepti (RCFTW 1992, 191)

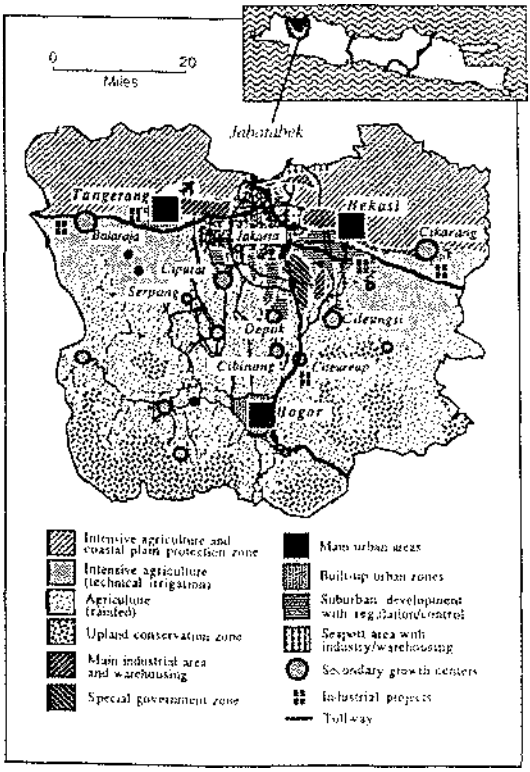
2.3. Jakarta- JABOTABEK Metropoliten Gelişme Planı (Endonezya)

Adalar üstüne kurulu ilginç coğrafyası ve tropik ormanları ile önemli doğal kaynaklara sahip Endonezya, 1965 yılından itibaren ekonomisini güçlendirmek için kaynaklarını oldukça yoğun biçimde kullanmaya başlamıştır. Bu kullanım sırasında doğal kaynakların bazıları olumsuz etkilenmiş, özellikle endüstriyel ve kentsel büyümenin yoğun ve yüksek hızda olduğu kentlerde bu olumsuz gelişim daha çok hissedilmiştir (Barber 1997, UNDP 2004). Bunların en başında ülkenin yönetim, kültür, eğitim, ticaret, sanayi ve turizmin merkezi olarak görülen Jakarta gelmektedir (Hadiwinote oand Leitmann 1994).

Jakarta kenti JABOTABEK (Jakarta-Bogor-Tangerang-Bekasi) bölgesi içinde yer almakta ve Özel Başkent Bölgesi (Special Capital District-Daeroh Khusus Ibukata-DKI) olarak adlandırılan yönetim merkezini de barındırmaktadır. 1990 başında yaklaşık 20 milyon nüfus barındıran JABOTABEK bölgesi 1970'lerin başından itibaren hızlı nüfus artışı ve kentsel alanın büyümesi ile karşı karşıya kalmış, çevredeki doğal ve kırsal alanlar baskı altında girdiği gibi bu kesimlerden kaçan halk da Jakarta Kenti'ne göç etmeye başlamıştır (Djamal 1996, Firman 1998, Soegijoko 1999). Sonuçta ortaya çıkan erozyon, akarsuların ve su havzalarının kirlenmesi-kuruması gibi sorunlar çevrenin korunması yolunda itici nedenler olmuştur (Jellinek 2000).

Dönemin devlet başkanı Sudiro, 1976 yılında Kamu İşleri Bakanlığı'na dört kenti (Jakarta- Bogor-Tangerang-Bekasi) içeren JABOTABEK bölgesi için bir gelişme planı hazırlamasını emretmiş ve bu bölgeye olan göçü bu şekilde yönetmeyi umut etmiştir (Lo and Yeung 1990, Malo and Nass 1996). Bakanlığın hazırladığı planda (Şekil 3) amaç kentsel yayılmayı Özel Başkent Bölgesi (DKI) dışında ama JABOTABEK bölgesi içinde saptanacak büyüme odaklarında toplamak olarak belirtilmiştir. Bu ana amaç yanında ikincil sayılan hedefler içinde bölgede baskı altında kalan ve hassas doğal alanların korunması da sayılmıştır. Yani JABOTABEK Metropoliten Gelişme Planı çevre koruma amaçlı bir plan değildir, sadece planın amaçları arasında çevrenin korunması gerekliliği ortaya konulmuştur (Douglass 1989, 1991).

Arazi kullanım kararlarının denetlenmesi ve özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi ve Bakanlık tarafından yapılan yapısal planın yerel yönetimlerce daha alt ölçeklere taşınması ile Metropoliten Gelişme Planı'nın uygulamaya konması hedeflenmiştir. Sadece mekansal düzenleme ve yasal organizasyona dayalı bu yapısal plan, uygulama aşamasında başlıca karar alma sürecine dair bir akışın saptanmamış olması, siyasal desteğin yetersiz oluşu, birbiri ile işbirliği yapmayan birçok kurum ve kuruluşun uygulama aşamasından sorumlu olması nedenlerinden dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Douglass 1989, Douglass 1991, Douglass 2005).

Şekil 3.: 1982 JABOTABEK Metropoliten Gelişme Planı (Directorate-General Cipta Karya, JABOTABEK Metropolitan Development Plan, Jakarta 1980 cited in Douglass 1991)

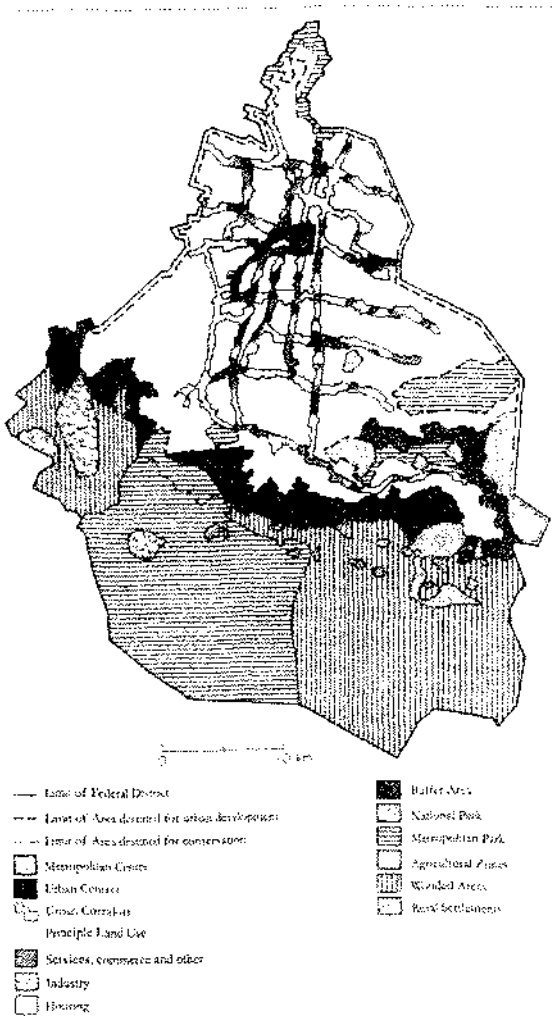
2.4. Meksika Şehri-Federal Bölge Kentsel Gelişim Planı (Meksika)

Meksika Cumhuriyeti Brezilya, Kolombiya, Madagaskar, Endonezya ve Zaire ile birlikte dünya biyolojik zenginliğinin yarısına sahiptir. Bu ekolojik zenginlik yanında dünyanın sera gazı üretimi en yüksek olan ülkelerden biridir. Bu ülkenin başkenti olan ve yirmi milyona yakın nüfusu ile dikkat çeken Meksika Kenti 1600'li yıllarda kurutulan bir göl yatağının ve bunun etrafında yer alan Meksika Su Havzasının güney kısmında yerleşmiştir (Pezzoli 1998, Beckner 1995). Ülkenin ticaret, sanayi, eğitim, finans, kültür ve yönetim merkezi olan Meksika Kenti Metropoliten Alanı 17 belediye ve Federal Bölgeyi kapsamaktadır. Sanayi yatırımlarının neredeyse yarısına ev sahipliği yapan Meksika Kenti Metropoliten Alanı'nda zaman zaman desantrilizasyon çabaları olsa da dünyada nüfusu en hızlı artan kentler arasında sayılan metropoliten alanda yapılaşmanın %60'ı yasadışıdır. Nüfusu yoğun olan kentin çevre problemleri de yoğun olup en baştaki çevre sorunlarını hava kirliliği ve suya ilişkin konular oluşturmaktadır (Connolly 1999, National Resource Council 1995, Pezzoli 1998).

Meksika Kenti'nin sorun yaratan kentsel büyümesini kontrol altına almak için 1970'lerin başlarından itibaren yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. 1976 yılında yürürlüğe giren Federal Bölge Kentsel Gelişim yasası gereği ve bölgede artan sorunlar nedeni ile devlet başkanı Lopez Portillo bir arazi kullanım planı hazırlanması emri verdi; kentin ilk arasi kullanım planı olan bu plan 1980 yılında hazırlandı ve onaylandı (Şekil 4). 1980 yılında onaylanan Meksika Şehri-Federal Bölge Kentsel Gelişim planının ana hedefi nüfusun ekonomik merkezlere ve kentsel gelişmenin avantajlarına (yani konut, altyapı ve servislere) erişimini sağlamak ve bunları iyileştirmekti (Pezzoli 1998, Rocha ve Greene 1997, Ward 1990).

Plan sadece arazi kullanımı mekânsal kararları açısından Federal Bölgeyi kapsıyordu ancak nüfusa ilişkin konular tüm metropoliten alan için göz önüne alınıyordu. Kırsal ve kentsel alanlarda farklı öncelikler belirleyen plan, kentsel alanda amaçta sözü geçen erişimi sağlamaya odaklanırken kırsal alanda Federal Bölge'nin güneyinde yer alan Ekolojik Koruma Bölgesine ve Kentsel Bölge ile Koruma Bölgesi arasında yer alan Yeşil Kuşağa odaklanıyordu. Ekolojik Koruma Bölgesi ve bunu koruyan kentsel gelişmeden koruyan Yeşil Kuşak bundan sonraki tartışmaların ana konularından birini oluşturacaktı (Pezzoli 1998, Ward 1990).

Planın yapım aşaması başarı ile tamamlanırken uygulamaya geçildiğinde aynı başarıya yakalanamadı. 1982 yılında uygulamayı mümkün kılacak alt planlar hazırlanıp onaylanmış olmasına rağmen planın sosyal ve ekonomik konuları göz önüne almaması, Federal Bölge dışındaki yapılaşmaya dair kararların olmaması, uygulamadan sorumlu otoriteler arasında yetki karmaşası olması, halka planın tanıtılıp anlatılmaması ve plan sonrasında doğan bürokrasinin içinde halkın isyanının görülmemiş olması, uygulama için yeterli finansal desteğin sağlanamaması gibi nedenlerden dolayı planın uygulama aşaması başarısız olmuştur. Özellikle düşük gelirli kesimin Ekolojik Koruma Bölgesi sınırları içinde yaptığı kaçak konutların göz ardı edilmesi ve sonradan bunların yıkılma çabaları hükümet ve buradaki halk arasında ciddi gerginliğe yol açmıştır (Pezzoli 1998, Ward 1990).

Şekil 4.: Proposed Land Uses in General Plan for the Urban Development of the Federal District (Ward 1990, 123)

3. Planların Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi

İnceleme ilk önce değişim kuramının üç temel öğesi üzerinden, Plan Yapma Süreci; İnsan, Teknik ve Finansal Kaynaklar; Planın Kapsamı bağlamında incelenecektir.

3.1. Plan Yapma Süreci

Portland ve Toronto planları detayda farklılık gösterse de genelde bölgesel yeşil alanları ve özellikle ekolojik açıdan hassas alanları koruma amacını taşırken, Jakarta ve Meksika Kenti

planlarının amacı genelde hızlı kentsel büyümeyi kontrol altına almaktır (Bkz Tablo 1). Bu iki grup ülke arasında izlenen strateji ve kullanılan araçlardaki temel fark ise endüstrileşmiş ülkelerde hem katılıma hem de ekoloji disiplinine dayalı karar alma mekanizmalarının kurulma çabasının olması, gelişmekte olan ülke planlarında ise merkeziyetçi ve mekansal vurgulu stratejilerin kabul görmesidir (Erbil 2008).

Planların sonuçlarında ise yine iki endüstrileşmiş ülkenin farklı durduğunu ve plan sonuçlarının başarılı olduğunu ve her iki planın da geliştirilerek veya başka planlara eklemlenerek hâlâ uygulandığını görüyoruz. Ancak Jakarta ve Meksika Kenti planları uygulamaya konamadan veya uygulanmadan kenara konulmuş planlar olarak karşımıza çıkıyor (Erbil 2008).

3.2. İnsan, Teknik ve Finansal Kaynaklar

Sahip olunan kaynaklar planların geliştirilmesinde ve uygulanmasında çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle planların yapılmasında, vizyonlarının belirlenmesi sürecinde insan kaynağı ön plana çıkarken, planların hazırlanması ve uygulanması sürecinde teknik kaynaklar önem kazanmakta ve finansal kaynaklar ise planın uygulanmasını birebir etkilemektedir.

Bu bağlamda planları incelediğimizde Portland ve Toronto planlarında vizyonerlerin ve liderlerin planın yapılma gerekliğinini vurgulamada önemli bir yere sahip olduğunu, bu liderlerin genellikle bölgesel-yerel yönetimlerin bir parçası olduklarını, bu yöneticilerin yanında sadece çevre korumaya odaklanmış kişilerin varlıkları plan sürecinin başlamasında etken oluşturduğunu görüyoruz (Bkz Tablo 2). Liderlerin sadece bu planların yapılması için emreden kişiler olarak ortaya çıkmayıp, bu planın gerekliliği konusunda diğer yerel yöneticiler ve halkla ilişki içinde olan ve bu yolda planın hazırlanması öncesi ve sonrası hem formel hem de informel kanallarla planı destekleyen kişiler olarak görüyoruz. Yine bu planların yapımı ve uygulanma süreçlerinde öne çıkan bir diğer konu da her ölçekte işbirliğidir; gerek planın yapım gerekse uygulama sürecinde yönetimin çeşitli birimleri-yöneticiler-plancılar-halk arasındaki işbirliği planlama sürecinin başarılı olmasında önemli bir nedendir (Erbil 2008).

Jakarta ve Meksika Kenti planlarına baktığımız zaman ise liderlerin yönetimin en başında olan kişiler, yani devlet başkanları olduğunu ve devlet başkanlarının plan yapma emrini veren kişiler olduğunu tesbit ediyoruz. Planın yapılma aşaması göreceli olarak başarılı geçerken her iki plan da uygulama aşamasında büyük zorluklarla karşılaşılıyor, tepeden inme gelen bu planların uygulanması için yönetim birimleri arasında bir işbirliği oluşmuyor, Meksika Kenti planında görüldüğü gibi halk ile devlet güçleri arasında sert çatışmalar çıkabiliyor. Aynı nedenler uygulamanın sağlanması için gereken mali kaynakların yaratılmasında da etkili oluyor ve Toronto ve Portland planlarında kaynak ağırlıklı olarak yerel kaynaklardan sağlanırken Jakarta ve Meksika Kenti planlarında kaynak tamamen merkezi hükümetten bekleniyor—çünkü plan hükümetin olarak görülüyor (Erbil 2008).

Sonuçta teknik ve mali kaynak yaratmada endüstrileşmiş ülkeler yerel imkanları son derece iyi kullanırken gelişmekte olan ülkelerde bu kaynakların yaratılmasının tamamen merkezi hükümete bırakılmış olduğunu görüyoruz (Erbil 2008).

Tablo 1.: Plan Yapma Süreci

İncelenen Planlar	Süreç		
	Amaç	Strateji	Sonuçlar
PORTLAND 1992 YeşilAlanlar Master Planı	Estetik değer taşıyan açık alanları, vahşi yaşam alanları ve yeşil koridorlardan bazılarını koruyarak bölgenin yaşam kalitesini sürdürmesine yardımcı olan bir büyüme stratejisi geliştirmek. Ek olarak kısa dönem hedefleri	• Koruma amaçlı arazi kazanımı (Land Acquisition) ve kullanımına ilişkin düzenleme • Halkın katılımı ARAÇLAR: Açık arazilerin satın alınmak kazanımı (land acquisition), çevre odaklı eğitim, habitat restorasyonu, çevreye saygılı ve sorumlu tavır (stewardship), yasal düzenleme ve politikaları (siyasa) planla ilişkilendirmek, uygulamayı aşamalara bölmek	• Önemli miktarda arazi kazanımı • Ana planı destekleyen planlar • Ortaklıklar
TORONTO 1992 Toronto Biyolojik Bölgesi YeşilKoridor Konsepti	Büyük Toronto Biyolojik bölgesini oluşturan Toronto kıyı kesimi ve çevresinin iyileştirmesi yolu ile özel ve dünya çapında bir kıyı bölgesi yaratmak. Dokuz prensip: temiz, yeşil, birleşik, açık, ulaşılabilir, kullanılabilir, çeşitliliği barındıran, hesaplı ve çekici	• Ekosistem Yaklaşımı ARAÇLAR: Arazi kullanımı kontrolü, alt-havza planlaması, çevre değerlendirme çalışmaları	• Planlanan Yeşil koridorların yarıdan fazlasının tamamlanması ve kıyı kesimindeki kirlenmiş arazilerin (brownfield) bazılarının yeniden geliştirilmesi • Ana planı destekleyen planlar
JAKARTA 1981 JABOTABEK Metropoliten Gelişme Planı	Bölgesel bir şema içinde Jakarta geniş Metropoliten alanında alt büyüme merkezlerinin yaratılması ile kentsel yayılmayı toplamak (desantrilizasyon)	• Bölgesel gelişimi "Arazi Gelişim Programı Rehberliği"nde mekansal olarak düzenlemek • Mekansal gelişim için yapısal plan sağlamak TOOLS: Ekonomik teşvikler, Arazi kullanım kontrolü	• Plan bölge içinde büyüme hızının düşürülmesi ve çevresel etmenlerin tanıtılması konularında yardımcı olmuştur • Ancak planın sonucu bütünde başarıya ulaşamamıştır.
MEXICO CITY 1980 Federal Bölge Kentsel Gelişim Genel Planı	Kentsel yayılmayı ve nüfus büyümesini ekonominin iyileştirilmesi ve kentsel gelişmenin yararlarına erişimi sağlayarak kontrol etmek (desantrilizasyon) Hassas alanların korunması	• Federal bölge için genel mekansal bir plan yapmak ve bu planı alt bölge (delegacion) planları ve Tampon Alanı koruma planı ile desteklemek ARAÇLAR: Arazi kullanım kontrolü, Tampon bölge	• Kentin konsantrasyonunun ve büyüme hızının düşmesine yardımcı olmuştur • Tampon bölge kentsel alanın koruma bölgesine doğru olan yayılmasını yavaşlattı • Ancak planın sonucu bütünde yeterli değildir.

Kaynak: Erbil 2008, s. 154

Tablo 2.: İnsan, Teknik ve Finansal Kaynaklar

İncelenen Planlar	Kaynak Etkenleri	
	İnsan Kaynakları	Teknik ve Mali Kaynaklar
PORTLAND 1992 YeşilAlanlar Mastır Planı	Vizyonerler: Olmsted kardeşler ve Lewis Mumford Liderler: Tom McCall -eski eyalet başkanı, Al Edelman-40-Mil Arazi Koruma Derneği,Mike Houck - Yeşilalanlar Ağı Kurum: METRO İşbirlikçiler: Portland Audubon Derneği, Portland Eyalet Üniversitesi, A.B.D. Balık ve Vahşi Yaşam Bürosu, A.B.D. Çevre Koruma Bürosu, Oregon Parkları Dairesi, Halk (Vatandaş Tavsiye Komiteleri, Gönüllü Koruculer-stewards)	Teknik: Başlıca rol bölgedeki doğal alanların korunması ve yönetilmesinden sorumlu olan METRO ve diğer büroların olsa da üniversiteler planın yapım ve uygulama sğrecinde teknik destek sağlamıştır (sağlamaktadırlar). CBS plan yapım aşamasında yararlanılan önemli bir araçtır Mali: Onaylanan açık alan, park ve akarsu ünlem paketi ve çeşitli bağışlar.
TORONTO 1992 Toronto Biyolojik Bölgesi YeşilKoridor Konsepti	Liderler: David Crombie-Eski vali Kurum: Toronto Kıyısının Geleceğinden sorumlu Kraliyet Komisyonu ve Toronto Kıyı Bölgesi Yenileştirme Derneği İşbirlikçiler: Konseptin gerçekleştirilmesi yolunda yerel, bölgesel ve federal ölçekte işbirliği yapan çok sayıda destekçi bulunmaktadır.	Teknik: Ontario Gölü Yeşil koridorunun gerçekleştirilmesinde Toronto Kıyı Bölgesi Yenileştirme Derneği başlıca desteği vermektedir; bölgenin diğer kısımlarında koruma büroları, belediyeler ve çeşitli kuruluşlar teknik desteği sağlamaktadır Mali: Başlangıç için ilk destek bölgesel bir kaynaktan (Jobs Ontario) gelmiş daha sonra yerel kaynaklar başlıca mali desteği sağlamayı sürdürmüşlerdir.
JAKARTA 1981 JABOTABEK Metropoliten Gelişme Planı	Liderler: Başkan Soekarno, Vali Sudiro ve Vali Sadikin Kurum:Kamu İşleri Bakanlığı (gücü çok azdı) İşbirlikçiler: Bölgede yer alan sorumlu kamu ve sivil büroları organize edecek bir büro yok idi. İşbirliği de yoktu.	Teknik: Plan Kamu Hizmetleri Bakanlığınca yapılmıştır. Mali: Plan çeşitli nedenlerden uygulanamamıştır; hükümetin gelişme maliyetlerini minimize etme politikası planın başarılı olmayan uygulamasında başlıca rolü oynamıştır.
MEXICO CITY 1980 Federal Bölge Kentsel Gelişim Genel Planı	Liderler: Başkan Lopez Portillo, Vali Hank Gonzales Kurum: Federal Bölge Planlama Dairesi İşbirlikçiler: Bölgedeki uygulamadan sorumlu bürolar arasında işbirliği yoktu veya yok denecek kadar zayıftı	Teknik: Plan Federal Bölge Planlama Dairesi tarafından yapıldı. Mali: Planlama, özellikle fiziki planlama çok önemli görülmediği için Meksika hükümetinin mali desteği çok kısıtlı kaldı. Bunun yanında planlama sadece hükümetin bir aktivitesi olarak görüldüğünden merkeziyetçi tutum olası yerel desteği de yok etti

Kaynak: Erbil 2008, s. 158

3.3. Planın Kapsamı

Planın kapsamı iki konu çerçevesinde ele alınmaktadır: birincisi planlama ve uygulama sürecindeki organizasyon ve yönetimin yapısı, ikincisi ise bu süreç içinde politik destek ve dış etkenlerdir (Bkz Tablo 3). Plan yapım ve uygulama sürecinde Toronto ve Portland örneklerinde görülen özellik plan yapım sürecinin hiyerarşik ancak lineer olmamasıdır. Yani planın yapılmasını organize eden ve en son kararları ortaya koyan bir organizasyon var ancak bu bağımsız olarak hareket etmiyor, işbirliği yaptığı kişi-kurum ve organizasyonların görüş ve isteklerini gözönüne alarak süreci sürdürüyor. Halkın sürece katılımı ve planlama alanında yer alan kurumlar arası işbirliği organizasyonu yapan gövde için özellikle önemli hususlar (Erbil 2008).

Tüm bu organizasyon ve yönetimsel etkenleri gelişmekte olan ülke örnekleri için göremiyoruz; yukardan aşağı bir planlama anlayışı olduğu için genelde planlar yereldeki halk ve yönetimlerden bağımsız olarak yapılmış, sonuçta da merkez uygulama sürecinde yetersiz kalmış, gerekli halk desteği ve işbirlikleri oluşmamıştır (Erbil 2008).

Aynı durum politik destek için de geçerlidir; planın uygulanması için zemin oluşturacak yasal düzenlemelerin yapılması, standardların belirlenmesi, planın yerel politikacılar ve özellikle de halk tarafından benimsenmesi uygulama aşamasında Toronto ve Portland planları için belirleyici rol oynamıştır (Erbil 2008).

Planın yapılması ve uygulamaya konulması oldukça uzun ve hatta bitmeyen bir süreç olup, bu süreci destekleyen ve gerçek kılan etmenler zaman içinde yok olur ise (mesela hükümetlerin değişmesi gibi) planın uygulanma şansı azalır. Bu sürekliliği sağlamada en iyi çözüm yereldeki yöneticilerin ve özellikle halkın planı benimsemesini sağlamaktır. Söz konusu sürekliliğin gelişmekte olan ülke planlarında görülmemesi nedeniyle planların yapımı sonrasında karşılaşılan sonuç genelde olumsuzdur ve planların gerektiği gibi uygulanması mümkün olmamıştır (Erbil 2008).

Değişimin üç öğesi -Plan Yapma Süreci; İnsan, Teknik ve Finansal Kaynaklar; Planın Kapsamı— çerçevesinde yapılan karşılaştırmalı inceleme genelde plan hazırlama ve uygulama bağlamında öne çıkan konulara ışık tutmuştur. Söz konusu değişim kriterleri yanında, planın mekânsal boyutu ve kendini tanımladığı teorik çerçeve de önem taşımaktadır. Bu nedenle planlar Planın Mekânsal ve Ekolojik Odağı ve Planlardaki hâkim söylemler bağlamında da karşılaştırılmıştır.

3.4. Planın Mekânsal ve Ekolojik Odağı

Planın amacını yansıtması ve amacın planı bilmeyen kişilerle kolaylıkla anlatılabilmesi açısından planın mekânsal ve ekolojik odağı, ortaya çıkan mekânsal konsept önem taşımaktadır (Bkz Tablo 4). Portland Planının mekânsal odağını 'bölgesel doğal alanlar' oluştururken Toronto Planının odağı ise Toronto biyolojik bölgesindeki 'su havzaları'dır. Jakarta planının mekânsal odağını Portland planı gibi bölgesel doğal alanlarken Meksika Kenti planı diğerlerinden farklı odaklara sahiptir: 'Ekolojik Koruma Bölgesi' ve 'Tampon Bölge' (Erbil 2008).

Tablo 3.: Kapsam

İncelenen Planlar	Kapsam	
	Organizasyon ve Yönetim	Politikanın etkisi ve Dış Etkenler
PORTLAND 1992 YeşilAlanlar Mastır Planı	• Plan yapma ve uygulama süreci hiyerarşik bir organizasyonda yapılmasına karşın lineer yapıda değil • Değişik seviyedeki yönetim birimleri arasındaki İşbirliği ve halkın sürece katılımı lineer yapının oluşmasını önlüyor • Bölgesel yönetim; METRO, planlamanın organizasyon, yönetim konuları ile ilgilenirken yerel yönetim, belediyeler, uygulamadan sorumludur.	• Politik ve halk desteği planlama ve uygulama sürecinde yer almakta: eyalet çapında arazi kullanım zonlaması zorunlu, planlama standartları tüm bölge için aynı ve bir büro tarafından yönetiliyor. • Özellikle planlama aşamasında halkın sürece katılması çok önemli • Yapılan Mastır plan daha önce atılan adımlar ve düzenlemeleri gözönüne alıyor, plandan sonra ortaya konan çabalar da planı destekiyor, geçmiş ve gelecekte yapılan-yapılacaklar planla çatışmıyor.
TORONTO 1992 Toronto Biyolojik Bölgesi YeşilKoridor Konsepti	• Yeşil Koridor Konsepti RCFTW tarafından geliştirildi. Planların yapımı ve bunların uygulaması ise değişik bürolar ve kurumlarca üstlenildi. Bu kuruluşlardan WRT Yeşil Koridorların planlanması ve hayata geçirilmesi açısından en aktif organizasyon olarak görülmekte. • Plan yapım ve uygulama süreci lineer değil ve süreç boyunca sorumlu kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve halkın katılımı ve desteği yoğun. • Kamu bilinci olması ve oluşturulması halkın desteğini sağlamada önemli.	• Bölgedeki bürolar ve halk BiyolojikBölge Yeşil Koridor Konseptini sürdürülebilir gelişme anlayışının bir parçası olarak benimsedi. Ancak yeşil koridor konsepti Ontario Gölü Yeşil Koridor Stratejisi dışında daha sonra yapılan planlarda gerektiği değerde kullanılmadı. • Halkın ve politik çevrenin desteği mevcuttu ancak Yeşil Koridor yaklaşımının sadece bir konsept olması ortaya konan yaklaşımın tam ve verimli olarak kullanılmasını etkiledi. • Toronto kentinde ve halk arasında çevre ile ilgili konulara oldukça yoğun bir ilgi bulunmakta.
JAKARTA 1981 JABOTABEK Metropoliten Gelişme Planı	• Plan yapım süreci oldukça hiyerarşik ve kontrol tamamen merkezi hükümete ait • Çevre konularından sorumlu kurumun, Nüfus ve Çevre Bakanlığı'nın uygulama yetkisi yok • Merkezi ve yerel yönetim arasında, yönetim birimleri ve halk arasında bir işbirliği yok • Halkın karar alma sürecine katılımı yetersiz.	• Merkezi hükümet karar alma sürecine hâkim ve halkın katılımını engelliyor • Bölgede çevre konusunda karar alan ve uygulamaları olan bir kurum bulunmakta ancak bunlar arasında herhangi bir işbirliği söz konusu değil. • Bütünde JABOTABEK Metropoliten Alan planını uygulamak için politik destek yetersiz, uygulamanın gerçekleşmesine yardımcı olacak dış etkenler olumsuz idi.
MEXICO CITY 1980 Federal Bölge Kentsel Gelişim Genel Planı	• Planlama süreci başarılı idi ancak uygulama yeterli olmadı, bunda kısmen uygulamayı gerçekleştirecek otoritenin çok sayıda olması etkili oldu • Uygulamayı gerçekleştirecek kent ölçeğinde etkin bir planlama otoritesinin olmaması, mevcuttaki otoriteler arasında bir işbirliği oluşmaması sonucu başarısız kıldı	• Merkezi hükümet karar alma ve uygulama sürecinde çok etkindi ve halkın gücünü gözönüne almadı. • Çevreye ilişkin yasal düzenlemeler bulunmakta idi ancak planı uygulamaya koymada politik destek yetersizdi • Uygulamayı gerçekleştirmede gerekli olan mali destek bir ekonomik kriz nedeni ile oluşamadı

Kaynak: Erbil 2008, s. 162

Bu planlar arasındaki farklı duruşlar Mekansal Konsept de ortaya çıkmakta, ekolojik odağa baktığımızda bu farklılık özellikle endüstrileşmiş ve gelişmekte olan ülke planları arasında daha da belirgin hale gelmektedir. Endüstrileşmiş ülke planlarının mekânsal odakları oldukça net olarak işaret edilebilmekte ve aynı zamanda da ekolojik odakların hem sayı olarak fazla hem de içerik olarak zengin olduğu görülmekte, ekoloji disiplinini temel alan kavramlar ön plana çıkmaktadır. Toronto Planı'nda ekosistem yaklaşımı çerçevesinde su havzası, biyolojik bölge ve yeşil koridor kavramları işaret edilirken, Portland planında su havzası, doğal bölge ve yeşil koridor kavramları kullanılmaktadır. Kullanılan bu kavramlar ekoloji disiplini çalışmalarından elde edilen ve planlama aktarılan güncel kavramlardır. Gelişmekte olan ülke örneklerinin, özellikle Jakarta planın, ekolojik odağı zayıf olup, Meksika Kenti planı bu anlamda daha net bir tavır ortaya koymuştur. Meksika Kenti planında kullanılan tampon bölge kavramı özellikle İngiltere'de planlamada 1950'li yıllarda kullanılan bir kentsel yayılmayı engelleme yöntemi olup, Meksika Kenti planında da yakın bir amaçla—yani ekolojik bölgeyi kentsel gelişmeden korumak amacı ile—planda yer verilmiştir. Ancak bu yaklaşımın güncel ekoloji disiplini anlayışını içerdiğini söylememiz yanlış olur (Erbil 2008).

3.5. Planlarda Hâkim Çevre Söylemi

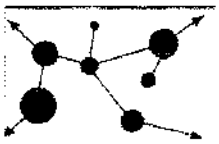
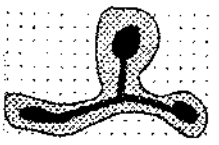
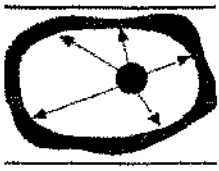
Planların hangi dünya görüşlerini benimseyerek yapıldığı ve uygulanmaya konulduğu da planın sonucunu etkilemektedir. Benimsenen çevre söylemleri[3] ve bu söylemleri destekleyen, işaret eden kavramlar planın gelişim süreci ile ilişkidir (Bkz Tablo 5). Yani belirgin bir dünya görüşü üzerinden planı yapmak-anlatmak ve uygulamak planın hedeflenen sonuçlara ulaşmasında etkenlerden biridir.

Endüstrileşmiş ülke planlarında sürdürülebilirlik ve çevre sorunlarını çözme söylemleri üzerinden plan yapım ve uygulama süreci gerçekleştirilirken gelişmekte olan ülke planlarında belirgin bir söyleme rastlanmamaktadır. Söylemlerle birlikte kullanılan konseptlerin ve planların gelişim süreçleri de aynı durumu yansıtmakta; endüstrileşmiş ülke planları kullandıkları konseptler bağlamında oldukça detaylı ve doyurucu bir içeriğe sahipken gelişmekte olan ülke planları bu noktada sığ kalmaktadır. Zaten uygulama aşamasında, yani planın gelişim sürecinde, gelişmekte olan ülke planlarının kendilerini geliştirme şansını elde edemeden terkedildiklerini görüyoruz (Erbil 2008).

Bu etkenin açıklaması paralelinde işaret etmek gereken önemli bir nokta çevreye ilişkin söylemlerin—ki şu anda bunlar dünyadaki çevreye dair baskın dünya görüşleridir—endüstrileşmeye önce başlamış ve bunların sonuçlarını önceden tecrübe etmiş ülkelerde ortaya çıktığıdır. Gelişmekte olan ülke planlarında belirgin bir söylem olmamasının en temel nedenini bu nokta teşkil etmektedir (Erbil 2008).

[3] Çevre Söylemlerinin burada kullanılan anlamları yönelik açıklama için bkz Dryzek 2005, Erbil 2006

Tablo 4.: Mekansal ve Ekolojik Fokus - Mekansal Konsept

İncelenen Planlar	Mekansal Odak	Mekansal Konsept (Ahern 1992'den)	Ekolojik Odak
PORTLAND 1992 YeşilAlanlar Mastır Planı	Kentsel Büyüme Sınırı belirlemenin yanında Bölgesel Doğal Alanların ve yeşil alanların korunması için mastır plan	 Ağ (Network)	1. Su havzası 2. Bölgesel önem arzeden 57 doğal alan 3. Yeşil Koridor Sistemi (34 koridoru kapsar ve akarsuları sistemin iskelet olarak kullanır)
TORONTO 1992 Toronto Biyolojik Bölgesi YeşilKoridor Konsepti	Toronto Kıyı Bölgesini yenileştiren-koruyan ve dolayısı ile Toronto Biyolojik Bölgesinin korunmasını sağlayan gelecek planları için bir çerçeve önerisi sunar	 Çerçeve (Framework)	1. Ekosistem Yaklaşımı (Ekosisteme Dayalı Karar Alma) 2. Su havzası 3. Biyolojik Bölge 4. Yeşil Koridor sistemi (Komisyonun dokuz prensibine cevap verir ve akarsuları sistemin iskelet olarak kullanır)
JAKARTA 1981 JABOTABEK Metropoliten Gelişme Planı	Yoğunlaşmış kent merkezini Desentralize etmek ve hızlı kentsel büyümenin değerli Bölgesel Doğal Alanları tehdit etmesini önlemek amaçlı genel arazi kullanımını belirleyen yapısal bir plan	 Stratejisi olmayan (Laissez Faire)	Ekolojik fokus belirtilmemiş ancak niyetin hasas alanları ve tarımsal alanları korumak olduğu vurgulanmıştır
MEXICO CITY 1980 Federal Bölge Kentsel Gelişim Genel Planı	Yoğunlaşmış kent merkezini Desentralize etmek ve hızlı kentsel büyümenin Ekolojik Koruma Bölgesini ve daha önce belirlenmiş Tampon Alanı tehdit etmesini önlemek amaçlı genel arazi kullanımını belirleyen mastır plan	 Sınırlamak (Containment)	1. Ekolojik Koruma Bölgesi 2. Tampon Bölge (Yeşil Kuşak)

Kaynak: Erbil 2008, s. 169; Mekansal konseptler Ahern 1999, s. 192

Tablo 5.: Planlardaki Hakim Söylemler

İncelenen Planlar	Hakim Söylem	Kullanılan Konseptler	Planın Gelişimi
PORTLAND 1992 YeşilAlanlar Mastır Planı	Sürdürülebilirlik Çevre Problemlerini Çözme	Büyümenin yönetilmesi (Kent Büyüme Sınırı) Kentsel yayılma Yaşam kalitesi Peyzaj ekolojisi Bölgesel Yeşil Ağ Altyapısı	METRO'nun liderliğinde ve daha formal bir biçimde gelişmeye devam ediyor
TORONTO 1992 Toronto Biyolojik Bölgesi YeşilKoridor Konsepti	Sürdürülebilirlik Çevre Problemlerini Çözme	Ekosistem yaklaşımı Biyolojik bölge (çevrenin kültürel boyutuna da içeriyor) Su havzası planlaması Peyzaj ekolojisi	Bölgedeki farklı kurum ve kuruluşların işbirliği ile gelişmeye devam ediyor; Portland planına göre daha informal yolları izleyen bir gelişim
JAKARTA 1981 JABOTABEK Metropoliten Gelişme Planı	Bazı anahtar kavramlar dışında belirgin bir söylem bulunmamakta	Hızlı kentsel yayılmanın sınırlandırılıp kontrol altına alınması Desentralizasyon	Yapısal planın onaylanmasından sonra terkedildi. Statik idi
MEXICO CITY 1980 Federal Bölge Kentsel Gelişim Genel Planı	Bazı anahtar kavramlar dışında belirgin bir söylem bulunmamakta	Hızlı kentsel yayılmanın sınırlandırılıp, kontrol altına alınması Desentralizasyon Ekolojik rezerv alanının korunması	Uygulamada zorluklarla karşılaşıldığı için terk edildi Plan statik idi

Kaynak: Erbil 2008, 172

3. Sonuç

Yapılan ve yapılacak planların bir parçası, hatta giderek önem kazanan bir parçası, olan çevre olgusu bilinçli, bilimsel bilgiye temellendirilerek ve stratejik olarak ele alınmak zorundadır. Stratejiyi belirlerken biraz önce sayılan ve örnek planlar bağlamında açıklanan etkenler göz önüne alınmalı, böylece planlama süreci içinde çevreye ilişkin çelişkilerin olumsuz etkisini azaltma yolunda adım atılabilmelidir. Bu adımlar aynı zamanda çevre konusunun plan süreci içinde hep kaybeden taraf olmasını da engelleyemeye yardımcı olacaktır.

Kaynakça

Ahern, Jack. 1999. Spatial Concepts, Planning and Strategies, and Future Scenarios: A Framework Method for Integrating Landscape Ecology and Landscape Planning. In Landscape Ecological Analysis: Issues and Applications, edited by J. M. K. and R. H. Gardner. New York: Springer.

Artibise, Alan, Anne Vernez Moudon, and Ethan Seltzer. 1997. Cascadia: An Emerging Regional Model. In Cities in Our Future, edited by R. Geddes. Washington D.C.: Island Press.

Baber, Charles Victor. 1997. The Case Study of Indonesia. In 1997 Project on Environmental Scarcities, State Capacity, and Civil Violence (A Joint Project of the University of Toronto and the American Academy of Arts and Sciences)., edited by V. P. M. Editor): Committee on International Security Studies American Academy of Arts and Sciences.

Beckner, Chrisanne. 1995. 100 Great Cities in the world History. San Francisco: Bluewood Books.

Bennis, Warren G. 1969. Organization development: its nature, origins, and prospects, Addison-Wesley series: organization development. Reading, Mass.,: Addison-Wesley Pub. Co.

City of Toronto. 2000. Land: Strategic Directions - City of Toronto's Environmental Plan: "Clean, Green and Healthy". Toronto: City of Toronto.

Church, Gardner, Kenneth Greenberg, and Marilou McPhedran. 1997. Toronto: An Urban Alternative. In Cities in Our Future, edited by R. Geddes. Washington, D.C.: Island Press.

Connolly, Priscilla. 1999. Mexico City: Our Common Future. Environment and Urbanization 11 (1): 53-78.

Cullingworth, Barry. 1997. Planning in the USA: Policies, Issues and Processes. New York, London: Routledge.

Djamal, Irzal. 1996. City Study of Jakarta in Megacity Management in the Asian Pacific Region: Policy Issues and Innovative Approaches. Paper read at Regional Seminar on Megacities Management in Asia and the Pacific, at Manila, Philippines.

Douglass, Mike. 1989. The Environmental Sustainability of Development. Third World Planning Review 11 (2):211-238.

Douglass, Mike. 1991. Planning for Environmental Sustainability in the Extended Jakarta Metropolitan Region. In The Extended Metropolis: Settlement Transition in Asia, edited by N. Ginsburg, B. Koppel and T. G. McGee. Honolulu: University of Hawaii Press.

Douglass, Mike.1991.

Douglass, Mike. 2005a (January). Globalization, Mega-urban Regions and the Environment in Pacific Asia. Paper read at Ritsumeikan Asia Pacific Conference on The Limits of the Asia Pacific City in the 21st Century: The intersection of Environmental, Social and Cultural Issues at Beppu, Japan.

Erbil, Aslı Öğüt. 2006. Çevresel Söylemler ve Gelişmekte Olan Ülkeler. (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi-Mimarlık Fakültesi Dergisi) Tasarım+ Kuram. Cilt: Sayı: 5. s: 60-71.

Erbil, Aslı Öğüt. 2008. Adapting Greenway Planning Strategy: Environmental Discourses in Industrial and Developing Countries. Berlin: VDM Verlag Dr. Müller.

Filion, Pierre. 1999. Rupture or Continiuty? Modern and Postmodern Planning in Toronto. International Journal of Urban and Regional Planning 23 (3):421-444.

Firman, T. 1998. The restructuring of Jakarta Metropolitan Area: A 'global city' in Asia. Cities 15 (4): 229-243.

Guba, Egon G. 1985. The Context of Emergent Paradigm Research. In Organizational Theory and Inquiry: The Paradigm Revolution, edited by Y. S. Lincoln. Beverly Hills: Sage Publications.

Hadiwinoto, Suhadi, and Josef Leitman. 1994. Jakarta: Urban Environmental Profile. Cities 11 (3):153-157.

Jellinek, Lea. 2000. Jakarta, Indonesia: Kampung Culture or Consumer Culture? In Consuming Cities: The Urban Environment in the Global Economy after the Rio Declaration, edited by N. Low, B. Gleeson, I. Elander and R. Lidskog. London, New York: Routledge.

Little, Charles E. 1990. Greenways for America. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Lo, Fu-chen, and Yue-man Yeung, eds. 1990. Emerging world cities in Pacific Asia. New York: United Nations University Press.

Malo, Manasse, and Peter J. M. Nas. 1996. Queen City of the East and Symbol of the Nation: The Administration and Management of Jakarta. In The Dynamics of Metropolitan Management in Southeast Asia, edited by J. Ruland. Singapore: Institute of Southeast Asain Studies.

McClendon, Bruce W., and Ray Quay. 1988. Mastering Change: Winning Strategies for Effective City Planning. Washington D.C.: Planners Press (American Planning Association).

MacColl, E. K. 1995. The Battle to Control Land Use: Oregon's Unique Law of 1973. In Politics in the Postwar West, edited by R. Lowitt. Norman, OK: University of Oklahoma Press.

Metro. 1992. Metropolitan Greenspaces Master Plan. Portland, OR: Metro.

Metro. 2001. Metro Official Website-2040 Framework Metro, Nov. 12, 1998 1997-1998 [cited Jan. 27, 01 2001]. Available from http://www.metro.dst.or.us/growth/tfplan/2040.html.

National Research Council: Academia Nacional de la Investigación Científica, A.C. 1995. Mexico City's Water Supply: Improving the Outlook for Sustainability. Washington D.C.: National Academy Press.

Pasmore, William A. 1994. Creating Strategic Change: Designing the Flexible, High-Performing Organization. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Pezzoli, Keith. 1998. Human Settlements and Planning for Ecological Sustainability: the Case of Mexico City, Urban and Industrial Environments. Cambridge, MA: MIT Press.

RCFTW, The Royal Commission on the Future of the Toronto Waterfront. 1992. Regeneration: Toronto's Waterfront and The Sustainable City: Final Report. Toronto: Minister of Supply and Services Canada-Queen's Printer of Ontario.

Rocha, Xavier Cortes, and Fernando Greene. 1997. Mexico City: The City of Palaces. In Cities in Our Future, edited by R. Geddes. Washington D.C.: Island Press.

Soegijoko, Ibu Budhy Tjahjati. 1999. National Urban Development Strategy in Indonesia-Case Study: Jabotabek. In East West Perspectives on 21st Century Urban Development: Sustainable Eastern and Western Cities in the New Millennium, edited by J. Brothchie, P. Newton, P. Hall and J. Dickey. Brookfield, USA: Ashgate.

Stickland, Francis. 1998. The dynamics of change: insights into organisational transition from the natural world. London; New York: Routledge.

Taylor, James, Cecelia Paine, and John FitzGibbon. 1995. From Greenbelt to Greenways: Four Canadian Case Studies. Landscape and Urban Planning 33 (1-3):47-64.

Twain, David. 1983. Creating Change in Social Settings: Planned Program Development. New York: Praeger.

UNDP (United Nations Development Programme). 2004. Human Development Report 2004: Cultural Liberty in Today's Diverse World. New York: United Nations Development Programme

Ward, Peter M. 1990. Mexico City: The Production and Reproduction of an Urban Environment. Boston, MA: G.K. Hall & Co.

WRT (Waterfront Regenation Trust). 1995. Lake Ontario Greenway Strategy

SULAK ALANLARIN YENİDEN YAPILAN(DIRIL)MASI: KAZAN(IL)ANLAR - KAYBED(İL)ENLER

Arş. Gör. Melih GÜRÇAY
Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

Sulak alanlar; canlılar için yararlı kaynaklar ve süreçler barındıran, çeşitli ürünler ve hizmetler sunan zengin ekosistemlerdir. Karmaşık ve değişken yapılarıyla sulak alanlar çok hassas ve değerli sistemlerdir. Bu özellikleri ve değerleri uzun süre anlaşılamayan sulak alanlar tarih boyunca insan faaliyetlerine açık olmuş; kurutulmuş, dönüştürülmüş ya da aşırı ve yanlış kullanılmıştır. Yapı ve süreçleri 1960'lardan sonra araştırılmaya başlayan sulak alanların işlev ve değerleri fark edilmiş ve önemleri kabul edilmiştir (Williams, 1993; Mitsch ve Gosselink, 2000). Özellikle küresel ısınma ve kuraklık gibi sorunların arttığı çağımızda, bu sorunların çözümlerini barındıran sulak alanların önem ve değerleri her geçen gün daha net anlaşılmaktadır. Bu kapsamda bu ekosistemlerin sağlıklı ve sürdürülebilir olmalarının gereği daha geniş kesimler tarafından kabul edilmektedir.

Fakat insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkilerinin arttığı günümüzde sulak alanlar bozulmaya, azalmaya ve yok olmaya devam etmektedir. Bu kötü gidişin temel nedeni, çeşitli sosyo-ekonomik kuvvetler sonucu sulak alanların dönüştürülmesi ve yeniden yapılandırılmasıdır. Sulak alanlar uzun bir süre hastalık yayan, zararlı bataklıklar olarak algılanmış ve kurutulmuşlardır. Sonraları bu kurutma etkinlikleri tarım alanı kazanmak ya da yerleşim alanları oluşturmak için devam etmiştir. Gölleri ve deltaları besleyen akarsular baraj yapılarak engellenmiş ve doğal sistemleri yok edilmiştir. Kentsel, endüstriyel ve tarımsal atık sular arıtılmadan bu kaynaklara verilmiş, aşırı ve yanlış avcılık, balıkçılık ve saz kesimleri ile biyoçeşitlilik azalmıştır. İzinsiz ve bilinçsiz açılan kuyular sonucunda su rezervleri tüketilmiş, yanlış sulama ve tarım politikaları ile su kaynakları kurutulmuştur.

Bu tür dönüşüm ve yeniden yapılandırmaların, sulak alan süreç ve işlevlerinde neden olduğu değişimler dolaylı ya da doğrudan insan refahını etkilemekte ve farklı alanlarda yeniden yapılanmaları tetiklemektedir. Kısa dönemde belirli kesimlere kazanç getiren bu tür müdahalelerin uzun dönemde büyük ve geri dönüşü olmayan kayıp ve zararlara neden olduğu Dünya ve Türkiye deneyimlerinden anlaşılmaktadır (Williams, 1993; Mitsch ve Gosselink, 2000; Azcanlı,

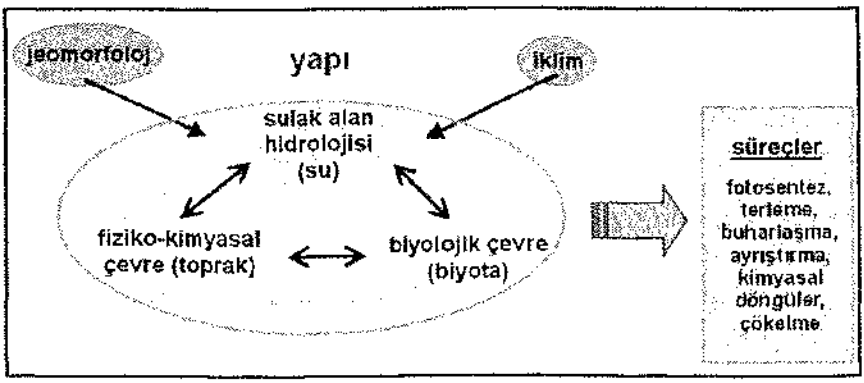
2002; Turner vd., 2003; WWF, 2006; Erdem, 2007b). Gelecekte benzer hataların yapılmaması ve kayıpların önlenmesi için, yaşanan süreçler neden-sonuç ilişkisi içerisinde ayrıntılı olarak incelenmeli, kazan(ıl)an ve kaybed(il)enler net olarak belirlenmeli ve uzun vadeli kazanımlara yönelik seçenekler tanımlanmalıdır.

Bu kapsamda bildiri; sulak alanların yeniden yapılan(dırıl)ma süreçleri, bu süreçlerin çevresel ve sosyo-ekonomik sonuçları ile bu süreçlerde kazan(ıl)an ve kaybed(il)enlerin tanımlanmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle; öncelikle "sulak alanlar" ve "sulak alanların yeniden yapılan(dırıl)ması" kavramlarının tanımları yapılmış daha sonra sulak alanlara yapılan müdahaleler, yaşanan süreçler ve yapılan düzenlemeler özetlenmiştir. Ardından, sulak alanların işlevleri ve değerleri tanımlanmıştır. Daha sonra, sulak alanların yeniden yapılan(dırıl)ma süreçleri "SBDET (Sürücü Kuvvetler-Baskı-Durum-Etki-Tepki) Çerçevesi"1 kapsamında incelenerek sorun alanları ile kazan(ıl)anlar ve kaybed(il)enler tanımlanmaya çalışılmıştır. Çalışma genel bir değerlendirmenin ardından öneriler sunularak sonuçlandırılmıştır.

Tanımlar

Sulak Alanlar:

Sulak alanların tam ve doğru tanımlanabilmeleri için öncelikle yapı ve süreçleri net olarak anlaşılmalıdır. Sulak alanların yapısı; sulak alan hidrolojisi (su), fiziko-kimyasal çevre (toprak) ve biyolojik çevre (biyota) olmak üzere üç temel bileşenden oluşmaktadır. Farklı ve kapsamlı ilişkiler barındıran bu üç bileşen birbirleri ve bölgenin iklim ve jeomorfolojisi ile sürekli etkileşim içerisindedirler (Mitsch ve Gosselink, 2003, s.108). Fotosentez, terleme, buharlaşma, ayrıştırma, biyojeokimyasal döngüler ve çökelme gibi sulak alan süreçleri bu ilişki ve etkileşimler sonucunda oluşmaktadır (Şekil-1). Bu süreçlerin işleyişi sulak alanların konum, yükseklik, eğim, büyüklük, vb. koşullarına bağlı olarak değişiklik göstermekte bu da sulak alan türlerinin çeşitliliğini artırmaktadır (Williams, 1993; Mitsch ve Gosselink, 2003; Beklioğlu ve Özen, 2007).

Şekil 1.: Sulak Alanların Yapı ve Süreçleri
(Mitsch ve Gosselink, 2003; Beklioğlu ve Özen, 2007)

İngilizcede "Wetlands" olarak isimlendirilen sulak alanlar, en basit ve temel tanımlarıyla sucul sistemler ile karasal sistemlerin kesiştiği alanlarda yer alan ekosistemlerdir (Williams, 1993; Mitsch ve Gosselink, 2003). Fakat yapı, süreç ve türlerinin çeşitliliği ile konum, büyüklük ve işlevlerinin değişkenliği nedeniyle sulak alanların kesin ve net bir tanımını yapmak zordur. Sulak alan özelliklerindeki bu çeşitlilik ve değişkenlik, farklı kurum, kuruluş ve kişilerin kendi kullanım, amaç ve bakış açılarına yönelik farklı tanımlar geliştirilmelerine neden olmuştur. Özellikle sulak alanların yapı, süreç ve özelliklerinin araştırılmasına yönelik yapılan bilimsel tanımlar ile planlama ve uygulama süreçlerine yönelik yapılan yönetsel tanımlar net olarak ayrışmaktadır (Williams, 1993; Mitsch ve Gosselink, 2003; Beklioğlu ve Özen, 2007). Fakat yapılan ya da yapılacak bilimsel araştırmalar ile planlama ve yönetim çalışmaları arasında işbirliği ve tutarlılık sağlanabilmesi için genel ve net bir tanıma ihtiyaç vardır.

1971 yılında İran'ın Ramsar kentinde imzalanan (ve daha sonra 17.05.1994 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak Türkiye'de de yürürlüğe giren)2 "Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulakalanlar Hakkında Sözleşme" (Ramsar Sözleşmesi) bu ihtiyacı gidermektedir. Sözleşme kapsamında (Madde 1.1) sulak alanlar; "gelgitin git evresinde altı metreyi aşmayan denizel alanları da kapsayacak şekilde doğal ya da yapay, sürekli ya da mevsimsel, durgun ya da akar, tatlı, acı veya tuzlu, bataklık, ıslak çayır ve turbalıklar" olarak tanımlanmış ve "sulak alanlarla ilişkili akarsu ve deniz kıyı ekosistemleri, adalar ve gelgitin git evresinde 6 metreyi aşan deniz suları" da (Madde 2.1) sulak alan tanımı içerisine alınmıştır (Beklioğlu ve Özen, 2007, s.12).

Günümüzde, Türkiye de dahil 158 ülkenin taraf olduğu Ramsar Sözleşmesinin getirdiği bu tanım uluslararası ortamda en geniş kabul gören sulakalan tanımıdır. Koruma çalışmaları ve uygulama süreçlerine yönelik olarak hazırlanmış bu tanım denizler, buzullar ve yeraltı suları dışındaki neredeyse tüm su kaynaklarını kapsamaktadır.

Sulak Alanların Yeniden Yapılan(dırıl)ması:

Yeniden yapılanma, Türk Dil Kurumu (2005, s.2165) tarafından; "Bir kurum, kuruluş veya işletme personel ve çalışma düzeni bakımından yeni bir yapıya kavuşma" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan yararlanılarak sulak alanların yeniden yapılanması; "sulak alan yapı ve süreçlerinin yeni bir yapıya kavuşması" olarak tanımlanabilir. Sulak alan yapı ve süreçleri doğal etkenler sonucunda değişerek yeni bir yapıya kavuşabilmektedir. Fakat genellikle sulak alan sistemleri insan kaynaklı etkinlikler sonucunda değiştirilmekte ve yeni bir yapıya kavuşturulmakta, kısaca insanlar tarafından yeniden yapılandırılmaktadır. Bu nedenle, sulak alan yapı ve süreçlerine yapılan müdahaleler ve yaşanan süreçler bildiri kapsamında sulak alanların yeniden yapılandırılması olarak tanımlanmıştır.

Sulak Alanlar İle İlgili Gelişmeler

Tarih boyunca uygarlıkların sulak alanlara yakın bölgelerde kurulmalarına ve toplumların sulak alanlara bağımlı ve uyumlu yaşamalarına rağmen yakın tarihe kadar sulak alanlar ya anlaşılamamış ya da yanlış anlaşılmışlardır. 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar sulak alanlar hastalık ve koku yayan

değersiz alanlar olarak algılanmış, kurutulmuş ve yok edilmişlerdir. Özellikle sıtma hastalığının kaynağı olarak görülmelerinin ardından sulak alanların kurutulması Türkiye'de dahil pek çok ülkede devlet politikası olarak benimsenmiştir. Sulak alan yönetimi uzun süre sulak alanların dönüştürülmesi ya da yok edilmesi olarak kabul edilmiştir. Sulak alanlar ya tarım arazilerine dönüştürülmüş ya da kurutularak yerleşim alanı yapılmıştır (Williams, 1993; Demircan, 2000; Mitsch ve Gosselink, 2003; Erdem, 2007).

1960'ların sonunda, sulak alanların özellikle balık ve kuşlar için önemli yaşam alanları olduklarının anlaşılması ile yaklaşımlar değişmeye başlamıştır. Sulak alanların yapı ve süreçleri anlaşılmaya çalışılmış, çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda sulak alanların işlev ve değerleri fark edilmiş, korunmalarının gerekliliği anlaşılmıştır (Williams, 1993; Mitsch ve Gosselink, 2003).

Sulak alanların anlaşılmasına ve korunmasına yönelik bilimsel çalışmalar Amerika ve İngiltere'de 1960'larda başlamış ve evrilerek gelişmiştir. Amerika'da avcı, gezgin ve doğa severlerin de desteğiyle bu çalışmaları destekleyecek araştırma merkezleri kurulmuş ve disiplinler arası ekolojik çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda sivil toplum kuruluşları ve örgütler kurulmuştur. 1970'lerde eyaletler tarafından sulak alanların korunmasına yönelik yapılan düzenlemeler 70'lerin sonunda ulusal politika konusu haline gelmiştir (Williams, 1993, s.4-5). İngiltere ve Avrupa'daki durum ise Amerika'dan farklıdır. İngiltere'de de Amerika'dakine benzer kuruluş ve örgütler kurulmasına rağmen, arka arkaya gelen 1930 krizi ve II. Dünya Savaşı'nın sosyo-ekonomik etkileri nedeniyle, bu kuruluşların amacı sulak alanların korunmasından çok besin üretimini artırmak olmuştur. Avrupa'da savaş sonrası yeniden yapılanma döneminde durum daha kötüleşmiş, sulak alanların korunmasına yönelik çalışmalar ancak 1970'lerden sonra başlayabilmiştir (Williams, 1993, s.5).

Türkiye'de ise Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki yaklaşık 30 yıllık sürede, ilgi ve kaynakların kentlerdeki modernleşme çalışmalarına yönlendirilmesinin bir sonucu olarak sulak alanlar büyük oranda korunabilmiştir (Karadeniz, 1995; Demircan, 2000). Bu dönemde çıkartılan 1924 tarihli Köy Yasası, 1926 tarihli Sıtma ile Mücadele Yasası, 1930 tarihli Belediye Yasası ve 1937 tarihli Kara Avcılığı Yasası sulak alanlarla ilgili hükümler barındırmaktadır (Karadeniz, 1995, s. 72; Arı, 2001, s.28).

1947 yılında ABD tarafından yapılan Marshall yardımları ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla tarımsal üretime yöneltilmiş ve çiftçilere düşük faizli krediler verilmiş; orman, kıyı, mera ve sulak alanlar özelleştirilmiştir. Politik kaygılarla, kısa dönemli çıkarlara yönelik hazırlanan tarım politikaları başta sulak alanlar olmak üzere doğal alanların bozulmasına ya da yok olmasına neden olmuştur (Demircan, 2000, s.112). Sıtma hastalığını önlemek için başlatılan bataklık kurutma çalışmaları daha sonra tarım arazisi kazanmak için devam ettirilmiş, 1950 yılında yürürlüğe giren Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun bu süreci desteklemiştir (Karadeniz,1995; Arı,2001; Azcanlı,2002). 1953 yılında Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü'nün kurulması ise süreci hızlandırmıştır (Demircan, 2000; Arı, 2001; Azcanlı, 2002). Bataklık kurutma, taşkınlardan koruma, sulama tesisleri ve barajlar

inşa etme gibi amaçlarla kurulan DSİ Genel Müdürlüğü'nün doğal kaynak ve alanları dikkate almadan gerçekleştirdiği projeler sulak alanlar başta olmak üzere doğal alanlar üzerindeki baskıyı artırmış, bozulmalarına ve yok olmalarına neden olmuştur (Demircan, 2000).

1956 yılında yürürlüğe giren (6831 sayılı) Orman Kanunu'nun 25. maddesi uyarınca (daha önce Bakanlar Kurulu Kararı ile orman rejimine alınan) Manyas Kuş Cenneti sulak alanın Milli Park olarak ilan edilmesi gibi olumlu gelişmeler yaşansa da 1961 Anayasa'sının yürürlüğe girmesinin ardından planlı kalkınma döneminin başlaması ile kalkınma çabalarını yavaşlatacağı düşünülen doğa koruma çalışmaları ikinci plana itilmiştir. Doğa koruma çalışmaları 1980'lere kadar önem kazanamamasına rağmen bu dönemde ulusal ve uluslar arası alanda doğa koruma ve sulak alanlara ilişkin olumlu gelişmeler de yaşanmıştır (Karadeniz, 1995, s.72; Arı, 2001, s.28; Azcanlı, 2002, s.57).

1966 yılında, Kuşların Himayesine Dair Milletlerarası (Paris Sözleşmesi) Sözleşme'ye (12480 sayılı R.G.) taraf olunmuş, 1967 yılında daha sonra Ramsar Sözleşmesine giden süreci başlatacak olan "Uluslararası Sulak Alanlar Ekolojisi Teknik Toplantısı" düzenlenmiş, 1971 yılında (1380 sayılı) Su Ürünleri Kanunu yürürlüğe girmiştir (Azcanlı, 2002; Karadeniz, 1995; Arı, 2001). Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, DSİ Genel Müdürlüğü'nün çalışmaları başta olmak üzere sulak alanlara yönelik müdahaleler artarak devam etmiş ve birçok sulak alan bozulmuş ya da yok olmuştur.

1970'ler çevresel sorunların çözümüne yönelik çalışmaların yoğunlaştığı ve uluslar arası boyutlara taşındığı bir dönem olmuştur. 1971 yılında Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında (Ramsar Sözleşmesi) Sözleşme imzaya açılmıştır. 1975 yılında yürürlüğe giren sözleşme; sulak alanların yapı, süreç ve bileşenlerinin bozulmasına ve kaybına neden olabilecek etkenleri önlemek, korunmalarını, sürdürülebilir yönetimlerini ve akılcı kullanımlarını3 sağlamak amacıyla, ulusal politika ve uluslararası faaliyetleri birleştirmeye ve düzenlemeye yönelik olarak hazırlanmıştır (Karadeniz, 1995, s.66; Erdoğan, 2007, s.101). 1972 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi (Stockholm) Konferansı'nın ardından doğa ve sulak alanların korunmasına yönelik uluslararası çalışmalar hızla artmıştır (Karadeniz, 1995; Azcanlı, 2002):

- 1972 yılında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin (UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi) Sözleşme imzalanmıştır.
- 1973 yılında Tehlike Altındaki Fauna ve Flora Türlerinin Ticaretine İlişkin (Washington Sözleşmesi) Sözleşme imzalanmıştır.
- 1975 yılında Akdeniz Eylem Planı (Barselona) hazırlanmıştır.
- 1976 yılında Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması (Barselona) Sözleşmesi imzalanmıştır (daha sonra 1995 yılında Rio Konferansına paralel olarak yenilenmiştir).
- 1979 yılında Avrupa Birliği, Yaban Kuşlarının Korunması Kararnamesi (79/409/EEC) yayınlamıştır (daha sonra 1992 yılında bu kararname Doğal Habitatların ve Yaban Yaşamı ile Doğal Bitki Örtüsünün Korunması Kararnamesi (92/43/EEC) ile bütünleştirilmiştir).

• 1979 yılında Yaban Yaşamı Örneklerinden Göçmen Türlerin Korunmasına İlişkin (Bonn Sözleşmesi) Sözleşme ve Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarını Koruma (Bern Sözleşmesi) Sözleşmesi imzalanmıştır.

• 1987 yılında BM Dünya Çevre ve Gelişme (Brundtland) Komisyonu toplanmış ve "Ortak Geleceğimiz" başlıklı rapor yayınlanmıştır.

• 1991 yılında "2000 Yılı ve Sonrası için Akdeniz Sulak Alanlarının ve Kuşlarının Yönetimi Sempozyumu" (Grado, İtalya) düzenlenmiş ve Grado Stratejisi benimsenmiştir.

• 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio de Janerio) düzenlenmiştir. (Rio Konferansı çalışmaları sonucunda Rio Deklarasyonu, Gündem 21, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, İklim Değişikliği Sözleşmesi ve Orman İlkeleri olmak üzere 5 temel belge ortaya çıkmıştır.) Yine, 1992 yılında Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Uluslararası Nehirlerin ve Göllerin Kullanımına İlişkin (Helsinki Sözleşmesi) Sözleşme imzalanmıştır.

Türkiye'de ise doğa koruma çalışmaları 1970'lerin sonunda önem kazanmaya başlamış; 1978 yılında (daha sonra 1991 yılında Çevre Bakanlığı olacak) Çevre Müsteşarlığı kurulmuş, 1981 yılında Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması (Barselona) Sözleşmesi'ne taraf olunmuştur (Karadeniz, 1995; Azcanlı, 2002). 1982 Anayasa'sının yürürlüğe girmesinin ardından, 70'lerde uluslar arası ortamda yaşanan gelişmelerin de etkisiyle, doğa korumaya yönelik çalışma ve yasal düzenlemeler hızla artmıştır (Karadeniz, 1995; Azcanlı, 2002):

• 1983 yılında Çevre, Orman, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma, Milli Parklar ve Boğaziçi Kanunları yürürlüğe girmiştir. Yine 1983 yılında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin (UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi) Sözleşme'ye taraf olunmuştur.

• 1984 yılında Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarını Koruma (Bern Sözleşmesi) Sözleşmesi'ne taraf olunmuştur.

• 1985 yılında sulak alanlara ilişkin hükümler de barındıran (3194 sayılı) İmar Kanunu ve (3213 sayılı) Maden Kanunu yürürlüğü girmiştir.

• 1988 yılında Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği (19919 sayılı RG) yürürlüğe girmiştir.

• 1989 yılında Özel Çevre Koruma Kurumu kurulmuş; Köyceğiz, Gökova, Fethiye ve Göcek Özel Çevre Koruma Bölgeleri olarak ilan edilmiştir.

• 1990 yılında Kekova, Patara, Göksu Deltası, Gölbaşı, Foça, Datça-Bozburun ve Belek de Özel Çevre Koruma Bölgeleri olarak ayrılmış, (3621 sayılı) Kıyı Kanunu ve (20594 sayılı) Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik yürürlüğe girmiştir.

• 1993 yılında doğrudan sulak alanlarla ilgili ilk yasal düzenleme olan (Sulak Alanlar Hakkında) Başbakanlık Genelgesi yayınlanmış ve ÇED Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir.

Bu dönemde yapılan çalışma ve yasal düzenlemeler ile sulak alanları etkileyen bütün projelerin yeniden gözden geçirilmelerinin, sulak alanların korunmalarının ve kayıplarının durdurulmasının gerekliliğinin vurgulanmasına rağmen uygulamada başarılı olunamamış; DSİ Genel Müdürlüğü'nün projeleri başta olmak üzere sulak alanlara yönelik müdahaleler devam etmiştir (Arı, 2001, s.32).

• 1994 yılında Ramsar Sözleşmesi'ne (21937 sayılı R.G.) taraf olunmuştur. Ayrıca, Sulak Alanlar Tebliği (21943 sayılı R.G.) yayınlanmış ve Genetik Çeşitliliğin Yerinde Korunması (In-situ) Ulusal Planı hazırlanmıştır.

• 1995 yılında Sulak Alanlar 2 Nolu Tebliği (22249 sayılı R.G.) yayınlanmıştır.

• 1996 yılında Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ne taraf olunmuş ve Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (UBÇSEP) hazırlanmıştır.

• 1998 yılında sürdürülebilir kalkınma için çevre politikalarının belirlenmesi amacıyla, Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) koordinasyonunda Çevre Bakanlığı tarafından Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP) hazırlanmıştır.

• 2002 yılında Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği (24656 sayılı RG) yürürlüğe girmiş ve havza yaklaşımı benimsenmiştir.

• 2005 yılında Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği yenilenmiştir.

Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği'ne kaynaklık eden Ramsar Sözleşmesi imzalanmış en geniş katılımlı doğa koruma sözleşmesidir (Erdoğan, 2007, s.101). Ekim 2008, Ramsar verilerine göre sözleşmeye Türkiye'de dahil 158 ülke taraf olmuş ve 1782 alan Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar listesine eklenmiştir (Ramsar Convention on Wetlands, 2008). Türkiye'deki, toplam alanı 2 milyon hektara ulaşan 300 civarında sulak alandan 135'i uluslararası öneme sahip sulak alan olarak belirlenerek listeye eklenmiştir. Bu 135 alandan henüz 12'si Ramsar Alanı olarak tanımlanmıştır4 (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008).

Sulak Alanların İşlev ve Değerleri:

Sulak alan süreçlerinin insanlar ve diğer canlılar yararına sundukları çeşitli ürün ve hizmetler, sulak alan işlevleri olarak tanımlanır ve çoğu zaman sulak alanların değerleri olarak kabul edilirler (Turner vd., 2003, s.9). Sulak alanlara verilen değer, bu işlevlerin insanlar tarafından algılanışlarına paralel olarak farklılık göstermektedir. Farklı yazarlar (Williams, 1993; Kent, 1994; Reimold, 1994; Demircan, 2000; Mitsch ve Gosselink, 2000; Turner, vd. 2003; Whitten ve Bennet, 2005; Erdem, 2007) tarafından değişik şekillerde sınıflandırılmakla birlikte, genel olarak benzer ya da ortak işlevler tanımlanmaktadır. Yapılan sınıflandırmalar arasında en ayrıntılı olanı Williams (1993, s.13) tarafından geliştirilendir. Bu nedenle yukarıdaki yazarlar tarafından tanımlanan tüm işlevler bu sınıflandırma kapsamında; fiziksel/hidrolojik, kimyasal, biyolojik ve sosyo-ekonomik işlevler başlıkları altında listelenebilir (Tablo-1).

Fiziksel ve Hidrolojik İşlevler:

Sulak alanlar bulundukları havzalarda suları tutarak akışları düzenler, sel ve taşkın kontrolü sağlarlar. Barındırdıkları bitki örtüsünün de yardımıyla erozyon kontrolü sağlar fırtına etkilerini azaltırlar. Sulak alanlar kıyı çizgisini dengeleyerek ve iç kesimlere tuzlu su girişini engelleyerek sahil ve deltaların korunmasını sağlarlar. Hidrolojik süreçleri sonucu yeraltı sularını doldurur, boşaltır ve su rejimlerini düzenlerler. Diğer işlevlerinin de birleşimiyle bölgesel ve küresel iklim koşullarını düzenlerler.

Tablo 1.: Sulak Alanların İşlevleri

Fiziksel / Hidrolojik İşlevler	Kimyasal İşlevler	Biyolojik İşlevler	Sosyo-Ekonomik İşlevler
Sel, taşkın ve erozyon kontrolü	Kimyasal (nitrojen, sülfür, karbon, vb.) döngüler barındırma	Biyoçeşitlilik barındırma	Su, tuz ve su ürünleri temini
Fırtına etkilerini azaltma	Besleyici madde tutma/ uzaklaştırma	Üretkenlik	Orman, tarım, yaban hayatı ve mineral kaynakları sunma
Kıyı çizgisi dengeleme	Zehirli maddeleri temizleme ve uzaklaştırma	Balık ve yaban hayatı yaşam alanı oluşturma	Su ulaşımı sağlama
Tuzlu su girişini engelleme	Su temizleme	Besin zinciri sunma	Rekreasyon ve turizm
Sahil ve delta koruma	Kirlilik tutma ve atık arıtma	Ekolojik denge sağlama	Gübre ve enerji üretme
Yeraltı sularını doldurma/boşaltma			Araştırma ve eğitim alanı sunma
Su rejimini düzenleme			Yangın engelleme
Tortu (sediman) tutma			Estetik, kültürel, doğal, tarihi ve arkeolojik değerler sunma
Bölgesel ve küresel iklim koşullarını düzenleme			

Williams (1993, s.13) tarafından yapılan sınıflandırmadan yararlanılarak geliştirilmiştir (Williams, 1993; Reimold, 1994; Demircan, 2000; Mitsch ve Gosselink, 2000; Turner, vd. 2003; Whitten ve Bennet, 2005; Erdem, 2007).

Kimyasal İşlevler:

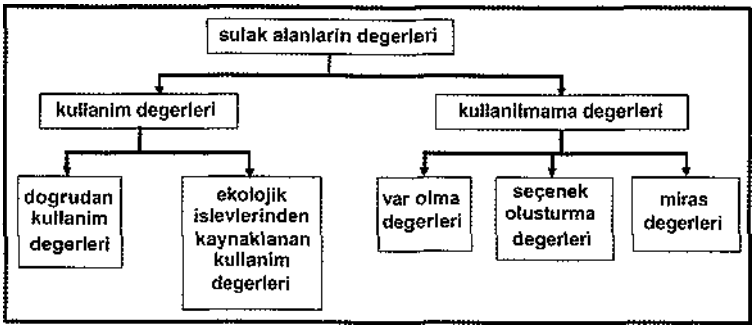
Sulak alanlar yapılarını oluşturan üç temel bileşenin (su, toprak ve biyolojik çevre) etkileşimleri sonucunda oluşan kimyasal döngüler barındırırlar. Nitrojen, sülfür ve karbon gibi kimyasallar sulak alanlar bünyesinde dönüştürülür, tutulur ya da komşu sistemlere aktarılırlar. Bu döngüler sonucunda sulak alana giren zararlı, zehirli ve kirletici maddeler tutularak veya uzaklaştırılarak su arıtılır.

Biyolojik İşlevler:

Sulak alanlar barındırdıkları biyolojik çeşitlilik ve üretkenlikleri bakımından dünyanın en değerli ekosistemleri arasında yer almaktadırlar. Sucul ve karasal sistemler arasında yer almaları nedeniyle, öncelikle balık ve kuşlar olmak üzere birçok canlı türü için önemli yaşam alanları oluştururlar. Barındırdıkları çeşitlilik ile zengin besin zincirleri sunarlar. Tüm bu işlevlerinin bir sonucu olarak ekolojik dengenin korunması ve sürdürülmesinde etkin rol üstlenirler.

Sosyo-Ekonomik İşlevler:

Sulak alanlar sosyal ve ekonomik açıdan değerli (yaban hayatı, mineral, vb.) kaynaklar ve (su, orman, tarım, vb.) ürünler sunarlar. Bu ürün ve kaynaklar birçok kullanımın yanında enerji üretiminde de kullanılırlar. Sulak alanlar ürün ve kaynaklarının dışında eğitim, araştırma, rekreasyon, turizm ve ulaşım olanakları da sunmaktadırlar. Ayrıca sundukları kültürel, tarihi, doğal ve estetik değerleri de önemli sosyo-ekonomik işlevler arasındadır.

Şekil 2.: Sulak Alanların Değerleri
(Whitten ve Bennet, 2005, s.62)

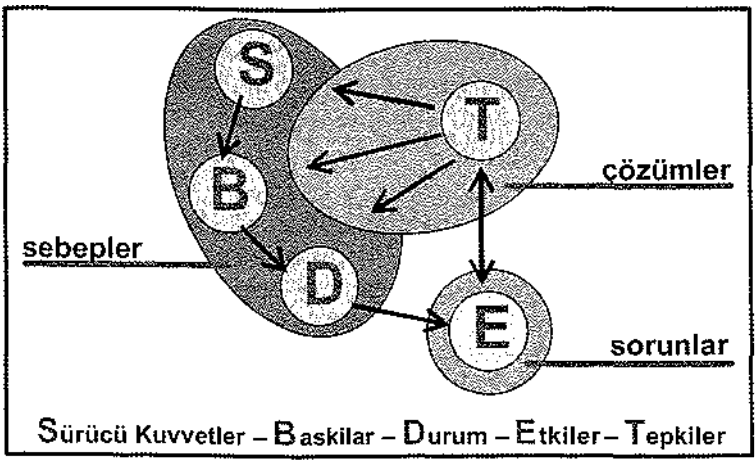
Sulak alanların işlevleri aynı zamanda değerleri olarak da kabul edilmektedirler. Sulak alanların değerleri genellikle kullanım değerleri ve kullanılmama değerleri olmak üzere iki temel başlık altında sınıflandırılmaktadırlar (bknz. Şekil-2). Kullanım değerleri doğrudan kullanım değerleri ve ekolojik işlevlerden kaynaklanan kullanım değerleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sulak alanların doğrudan kullanım değerlerini, sundukları su, tuz, balık, saz, ağaç gibi ürünler ile kültürel, tarihi, doğal, estetik, vb. özellikleri oluşturmaktadır. Sel ve taşkın kontrolü, su temizleme, kimyasal döngüler ve biyolojik çeşitlilik barındırma gibi işlevleri ise sulak alanların ekolojik işlevlerinden kaynaklanan kullanım değerlerini oluşturmaktadır. Bu kullanım değerleri dışında sulak alanların sadece var olmalarından, seçenek oluşturmalarından ya da gelecek nesillere miras olmalarından kaynaklanan kullanılmama değerleri de bulunmaktadır. (Whitten ve Bennet, 2005, s.62)

Sulak alanların azalması, bozulması ya da yok olması, açıklanan işlev ve değerlerin de yok olmasına neden olmakta, bu da çoğunlukla ekolojik dengenin bozulması ile sonuçlanmaktadır. Ekolojik dengenin bozulması ise sosyo-ekonomik etkileri olan çevresel sorunları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle sulak alanlar ile ilgili alınacak kararlarda ve yapılacak müdahalelerde, doğurabileceği sonuçlar ve neden olabileceği sorunlar doğru olarak tespit edilmeli ve değerlendirilmelidir. Sulak alan yapı ve süreçlerine yapılan müdahaleler, bu müdahalelerin sonuçları ve etkileri, daha önceki deneyimlerden yararlanılarak tanımlanmalı ve gelecekte alınacak kararlar için yol gösterici olmalıdır. Bu kapsamda sulak alanların yeniden yapılandırılma süreçleri SBDET (Sürücü Kuvvetler-Baskı-Durum-Etki-Tepki) Çerçevesi kapsamında analiz edilerek kazan(ıl)an ve kaybed(il)enler tanımlanmaya çalışılacaktır.

Sulak Alanların Yeniden Yapılandırılması: Kazan(ıl)anlar-Kaybed(il)enler

S-B-D-E-T Çerçevesi:

1999 yılında Avrupa Çevre Ajansı (European Environmental Agency) tarafından geliştirilen SBDET Çerçevesi (DPSIR Framework) daha sonra bir çok ülke ve kurum tarafından kullanılmıştır. (Giupponi, 2002, s.1) Bu çerçeve kapsamında (bknz. Şekil-3); yeniden yapılandırmaya neden olan talepler (Sürücü kuvvetler), bu taleplerin neden oldukları müdahaleler (Baskılar), bu müdahalelerin sulakalan yapı ve süreçlerinde yaptıkları değişimler (Durum), bu değişimlerin sonuçları ve neden oldukları sorunlar (Etki) ile çözüme yönelik düzenlemeler (Tepki) ilişkilendirilerek özetlenebilmektedir (Giupponi, 2002; Turner, vd. 2003).

Şekil 3.: S-B-D-E-T Çerçevesi
(Giupponi, 2002; Turner, vd. 2003)

Sulak Alanların Yeniden Yapılandırılması:

Yukarıda açıklandığı gibi insanlar, zengin ve üretken ekosistemler olan sulak alanların sundukları ürün ve hizmetlerden yararlanmak amacıyla sistemlerine müdahale etmekte, yapı ve süreçlerini değiştirerek yeniden yapılandırmaktadır. Açık yapılara sahip olan ve süreçleri dış etkenlere karşı hassas olan sulak alanlar bu müdahalelerden büyük oranda etkilenmektedir. Özellikle doğal yapı ve süreçleri gözetilmeden, kısa dönemli ekonomik kaygılarla yapılan müdahaleler sulakalanların yeniden yapılandırılarak dönüştürülmesine, bozulmasına ve yok olmasına neden olmaktadır. Sulak alan işlevlerinden yararlanmak ve kazanç sağlamak amacıyla yapılan bu tür uygulamalar çevresel sorunlarla sonuçlanmaktadır. Bu sorunların toplumsal ve ekolojik yapıyı etkileyerek çoğunlukla geri dönüşü olmayan çevresel ve sosyo-ekonomik kayıplara neden oldukları geçmiş deneyimlerle doğrulanmaktadır (Williams, 1993; Yarar ve Magnin, 1997; Mitsch ve Gosselink,

2000; WWF, 2006; Erdem, 2007b). Deneyimler sulak alanların korunarak sürdürülebilir ve akılcı kullanımının gerekliliğini vurgulamaktadır. Aksi durumlarda çoğunlukla planlanan kazanımlara ulaşılamazken beklenmedik kayıplar yaşanmaktadır (Williams, 1993; Karadeniz,1995; Yarar ve Magnin, 1997; Mitsch ve Gosselink, 2000; Azcanlı, 2002; WWF, 2006; Erdem, 2007b).

Sorunların çözülebilmesi ve kayıpların önlenmesi yaşanan süreçlerin, sebep ve sonuçları ilişkilendirilerek anlaşılmasına bağlıdır. Bu kapsamda sulak alanların yeniden yapılandırılma süreçlerinde izlenen sürücü kuvvetler, baskılar, durum, etkiler ve tepkiler aşağıdaki gibi açıklanabilir (bknz. Tablo-2).

Sürücü kuvvetler (S): Kentleşme, tarım, sanayi, turizm gibi sektörlerden kaynaklanan talepler ve yapılan insan kaynaklı etkinlikler ile bunların dolaylı bir sonucu olarak ortaya çıkan küresel ısınma; sulakalan yapı ve süreçlerinde baskı yaratan "sürücü kuvvetler" olarak değerlendirilmektedir. (Tablo-2)

Baskılar (B): Farklı sektörlerden kaynaklanan taleplerin karşılanmasına yönelik yapılan; arazi kazanma, kuyu açma, baraj yapma gibi müdahaleler sulak alanların yeniden yapılandırılmalarına neden olan "baskılar" olarak tanımlanmaktadır. Bu baskılar ile nedenleri (talepler) aşağıdaki gibi ilişkilendirilebilmektedir:

- Tarım ve yerleşim alanı oluşturmak amacıyla arazi kazanma;
- Farklı sektörlerde gelişimi sağlamak amacıyla arazi kullanımlarını değiştirme;
- Su temini, sulama ve taşkın önleme amaçlarıyla baraj, set ve kanal yapma, kuyu açma ve su çekme;
- Üretimi artırmak amacıyla aşırı ve yanlış gübre ve ilaç kullanma;
- Harcamalardan kaçınmak amacıyla kentsel ve endüstriyel atıkları arıtmadan doğal sistemlere boşaltma;
- Ekonomik getiriyi artırmak amacıyla ekonomik değeri yüksek yabancı türler atma, aşırı ve yanlış avlanma, otlatma ve saz kesme. (Tablo-2)

Durum (D): Yapılan müdahaleler sonucunda değişen, yeniden yapılandırılan ve bozulan hidrolojik, fiziko-kimyasal, biyolojik ve ekolojik; yapı, süreç ve ilişkiler "durum" olarak değerlendirilmektedir. (Tablo-2)

Etkiler (E): Sulak alanların yeniden yapılandırılmaları sonucunda ortaya çıkan kuraklık, kirlenme ve habitat tahribi gibi sorunlar, "etkiler" olarak tanımlanmaktadır. (Tablo-2) Bu etkiler daha ayrıntılı olarak aşağıdaki gibi açıklanabilir.

Kuruma: Sulak alanlar doğrudan kurutuldukları gibi başka müdahalelerin dolaylı etkileri sonucunda da kurumaktadırlar. Önceleri sıtma hastalığını önlemek amacıyla başlatılan kurutma çalışmaları daha sonraları tarım arazisi ve yerleşim alanı kazanmak amacıyla devam ettirilmiştir. Örneğin Amik Ovası tarım arazisi elde etmeye yönelik çalışmalar sonucunda tamamen kurumuştur (Azcanlı, 2002, s.16). Özellikle Ramsar Sözleşmesine taraf olunması ve Sulak Alanların Korunması Yönetmeliğinin çıkartılmasının ardından doğrudan kurutma çalışmaları büyük oranda durdurulmuştur. Fakat kuyu açılması ve yeraltı sularının çekilmesi; baraj, set ve kanal yapılması;

yüzey sularının akış yönlerinin değiştirilmesi gibi su rejimine yapılan müdahalelerin dolaylı bir sonucu olarak sulak alanlar kurumaktadır. Örneğin, DSİ Genel Müdürlüğü'nün drenaj çalışmaları sonucu Emen, Gavur, Suğla, Kestel, Avlan, Söğüt, Simav, Efteni ve Ladik sulak alanları tamamen kurumuştur (Arı, 2001, s.33). Kuruma sonucunda elde edilen alanlar ise tuzlanma ve rüzgar erozyonu gibi etkenler sonucu verimsizleşmektedir (Erdem, 2007b, s.81-83).

Tablo 2.: Sulak Alanların Yeniden Yapılandırılma Süreci

Sürücü Kuvvetler (Talepler)	Baskılar (Müdahaleler)	Durum (Yapı ve süreçler)	Etkiler (Sorunlar)	Tepkiler (Düzenlemeler)
Kentleşme Tarım Sanayi Turizm Ulaşım Madencilik Enerji Küresel ısınma	Kurutma ve arazi kazanma Arazi kullanımlarını değiştirme Baraj, set ve kanal yapma Kuyu açma ve su çekme Aşırı ve yanlış ilaçlama Katı ve sıvı atık boşaltma Yabancı türler atma Aşırı ve yanlış avlanma, otlatma ve saz kesme İklim değişimi ve afetler	Hidrolojik yapı (su yapısı) Fiziko-kimyasal yapı (toprak yapısı) Biyolojik ve ekolojik yapı	Su rejiminin bozulması Kirlenme Kuruma Habitat tahribi, Erozyon ve sel Biyolojik çeşitliliğin azalması Ekolojik dengenin bozulması Sosyo-ekonomik kayıplar	Yönetim planları yapılması Yasa ve yönetmelikler çıkartılması Kimyasalların denetlenmesi ya da yasaklanması Cezalar getirilmesi Kullanımın sınırlandırılması Su arıtma sistemlerinin geliştirilmesi Uygulama ve müdahalelerin denetlenmesi Fiyat düzenlemeleri ve talep yönetimi yapılması

(Turner vd. 2003, s.7, 27)

Kirlenme: Havzaların en alt bölgelerinde yer alan sulak alanlar tarımsal, kentsel ve endüstriyel etkinlikler başta olmak üzere her türlü müdahaleden etkilenmektedirler. Tarım alanlarında kullanılan gübre ve ilaçlar, aşırı ve yanlış sulamanın da etkisiyle sulak alanlara taşınmaktadırlar. Örneğin Köyceğiz-Dalyan Gölü aşırı gübre kullanımı sonucunda kirlenmiştir (Azcanlı, 2002,

s.15). Ayrıca yerleşim yerlerinin ve sanayi alanlarının atıkları arıtılmadan en yakın sulak alanlara boşaltılmakta; çöp, moloz ve inşaat atıkları sulak alanlara atılmaktadır (Erdem, 2007b, s.84).

Erozyon: Baraj yapımı, aşırı otlatma ve saz kesimi gibi müdahaleler sonucunda sulak alanların barındırdığı bitki örtüsü yok olmakta ve bu durum da erozyona neden olmaktadır.

Su rejiminin bozulması: Sulak alanları besleyen kaynaklar üzerine baraj, set ve kanal yapılması, bu kaynakların yönlerinin değiştirilmesi ve kuyu açılarak yeraltı sularının çekilmesi gibi müdahaleler sonucunda su rejimleri bozulmakta ve değişmektedir. Su rejimlerinin bozulması sonucunda "Sultan Sazlığı, Seyfe Gölü ve Ereğli sazlıkları gibi pek çok sulak alan kurumuş, Eber, Akşehir, Kulu ve Tuz Gölü gibi pek çok sulak alan ise kuruma noktasına gelmiştir" (Erdem, 2007b, s.82). Kuş Gölü, Uluabat Gölü ve Beyşehir Gölü gibi görece daha büyük sulak alanlarda ise ekolojik denge bozulmuştur (Erdem, 2007b, s.82).

Habitat tahribi: Tarım, turizm, sanayi ve ulaşım gibi sektörlerde yapılan etkinlikler sulak alan sistemleri üzerinde baskı yaratmaktadır. Sulak alanların barındırdığı yaşam alanları; kum ve çakıl alınması, saz kesimi ve yakılması, aşırı otlatma ve avlanma gibi etkinlikler sonucunda zarar görmektedir. Ayrıca ekonomik değerleri nedeniyle sulak alanlara bırakılan yabancı türler yaşam alanlarını bozmakta ve yerel türleri yok etmektedirler. Örneğin Eğirdir ve Beyşehir Göllerine bırakılan Tatlı Su Levreği kısa bir süre sonra sulak alandaki otçul türlerin yok olmasına neden olmuştur. (Erdem, 2007b, s.85)

Yukarıda açıklanan etkilerin tümü ya da birçoğu tek bir sulak alanda izlenebilmektedir. Bu etkilerin sonucu olarak; iklim değişmekte, ekosistemler ve canlılar zarar görmekte, biyoçeşitlilik azalmakta, ekolojik denge ve doğal süreçler bozulmakta ve farklı canlı türlerinin yaşam alanları yok olmaktadır. Tüm bu sorunlar genellikle geri dönüşü olmayan, büyük çevresel ve sosyo-ekonomik kayıplara neden olmaktadırlar.

Tepkiler (T): Sulak alanların yeniden yapılandırılmaları sonucu ortaya çıkan (ve yukarıda özetlenen) sorunların çözümüne yönelik yapılan; planlama, yasaklama ve denetleme gibi düzenlemeler; "tepkiler" olarak tanımlanmaktadır (Tablo-2). Ancak, yaşanan sorunların çözümüne yönelik düzenlemeler; teknik ve mali yetersizlikler, bilgi eksiklikleri, politik ve ekonomik kaygılar gibi yönetsel sorunlar nedeniyle çoğunlukla başarısız olmaktadır (Erdem, 2007b).

Sulak alanların yeniden yapılandırılma süreçleri yukarıda tanımlanan (Sürücü Kuvvetler, Baskılar, Durum, Etkiler, Tepkiler) bileşenler ilişkilendirilek SBDET Çerçevesi kapsamında özetlenebilmektedir. Baraj, set veya kanal yapılması ile sulak alanlarda yaşanılan yeniden yapılanma süreci örnek olarak verilebilir: Su depolama, taşkın önleme, tarımsal sulama, evsel ve endüstriyel kullanımlar için su sağlama, taşımacılık ve elektrik üretme gibi amaçlarla baraj, set veya kanal yapılması sonucunda sulak alanların öncelikle hidrolojik yapıları daha sonra fizikokimyasal ve ekolojik yapıları bozumaktadır. Sonuç olarak nehir akışları azalmakta, göçmen balıkların yolları tıkanmakta, su kirliliği artmakta, deltalara giden sedimanlar azalmakta, yüzey ve yeraltı suları tuzlanmakta ve doğal düzen bozulmaktadır. Doğal yapı ve süreçlerin bozulması ile sulak alanda yaşayan canlıların yaşam alanları bozulmakta ve yok olmaktadır. Hatta büyük ölçekli baraj inşaatları sonucunda insanların yaşam alanları sular altında kalmakta ve yerel halk

göçe zorlanmaktadır. Çoğu zaman yaşam alanları ile birlikte doğal, tarihi ve kültürel değerler de sular altında kalmaktadır. Birecik Barajının yapımı ile sular altında kalan Zeugma antik kentinin ardından bugün de Hasankeyf yok olma tehdidi altındadır.

Kazan(ıl)anlar ve Kaybed(il)enler:

Yeniden yapılandırılma süreçlerinde kazanan ve kaybedenler olduğu gibi kazanılanlar ve kaybedilenler de olmaktadır. Ekonomik veya politik kaygılarla kısa dönemli çıkarlara yönelik yapılan uygulama ve müdahaleler genellikle bu etkinliklerden sorumlu olan kesimlere kısa dönemli kazançlar sağlamakta, uzun dönemde ise geniş kesimleri ve gelecek nesilleri etkileyen ekonomik, sosyal ve çevresel kayıplara neden olmaktadır (bknz. Tablo-3). Yeniden yapılandırılmaları sonucunda sulak alanlar bozulmakta ya da yok olmakta bu da sundukları ürün ve hizmetlerin yok olmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak kısa dönemli maddi kazanımlar için sulak alanların sunduğu uzun vadeli işlevler ve değerler kaybedilmektedir. Kaybedilinceye kadar değerleri anlaşılamayan sulak alan işlevleri, insanlar tarafından yerine getirilmesi imkansız ya da çok masraflı özelliklerdir. Sulak alan kayıplarının etkilerinin giderilmesi ya da yok olan işlevlerin yerine getirilmesi için harcananlar, başlangıçta yapılan müdahaleler sonucunda kazanılanların çok üzerinde kayıplara neden olmaktadır. Kısa dönemde kazanılanlar uzun dönemli kayıpları karşılamamakta, genellikle yapılan uygulamalar yarardan çok zararlara neden olmaktadır. Bu süreçlerde dar kesimler (karar vericiler, iş adamları, yatırımcılar, vb.) kazanç sağlarken, geniş kesimler (ekosistemden faydalanan tüm canlılar, toplum ve gelecek nesiller) zarar görmektedir.

Tablo 3.: Kazan(ıl)anlar ve Kaybed(il)enler

Kazanılanlar	**Kaybedilenler**
Su ve enerji, Ulaşım olanakları, Tarım toprak ve ürünleri, Yerleşim alanları, Siyasi rant, Ekonomik çıkar, vb.	Sulak alanlar, sulak alan işlevleri, Türler, yaşam alanları ve ekosistemler, Biyolojik çeşitlilik, Doğal ve kültürel alan ve varlıklar, Yerleşim alanları, Tarım alanları, Sosyal süreçler, vb.
Kazananlar	**Kaybedenler**
Karar vericiler, İş adamları, Yatırımcılar, vb.	Ekosistemlerden faydalanan tüm canlılar, Toplum, Gelecek nesiller, vb.

Sonuç

Sulak alanların yeniden yapılandırılma süreçleri neden sonuç ilişkileri içerisinde incelenmiş ve bu süreçler sonunda kazanılan ve kaybedilenler tanımlanmıştır. Yapılan müdahaleler sonucunda sulak alanların yeniden yapılandırılarak bozulduğu ve yok olduğu görülmektedir. Bu müdahaleler kuyu açma, aşırı avlanma, atık boşaltma gibi plansız hatta kaçak olabildikleri gibi, baraj

yapımı, arazi kullanımı değişimi ve kurutma gibi planlı müdahaleler de olabilmektedirler. Sulak alanların kullanımına hatta korunmasına yönelik plan, proje ve politikalar olumsuz sonuçlara neden olabilmektedirler. Doğal kaynak ve süreçler göz ardı edilerek sulak alan sistemlerine yapılan müdahaleler sonucunda kazanılanlar kısa vadeli ve sınırlı olmakta ve uzun vadede büyük kayıplarla sonuçlanmaktadır. Kazançların sürmesinin ve kayıpların engellenmesinin, sulak alanların sürdürülebilir kullanımına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle yapılacak her türlü müdahalede sulak alanların korunması temel alınmalıdır. Bu kapsamda:

- Öncelikle tüm su kaynaklarına yönelik bütüncül ve sürdürülebilir bir ulusal politika geliştirilmelidir.
- Sulak alanların kullanım ve korunmasına yönelik yetki karmaşası çözülerek işbirliği ve iletişim ortamları geliştirilmelidir.
- Araştırmalar yapılarak sulak alanların yapı, süreç ve işlevleri belirlenmeli; envanterler hazırlanarak alanlara ilişkin bilgi eksiklikleri giderilmelidir.
- Sulak alanlara uygun koruma statüleri verilmeli ve katılımcı süreçlerle sulak alan yönetim planları hazırlanmalıdır. Planların uygulanmasına yönelik mekanizmalar düzenlenmeli ve süreçler izlenmelidir.
- Sulak alanların korunmasına yönelik yasa ve yönetmeliklerin uygulanması sağlanmalıdır.
- Sulak alanların korunması ya da kullanımına yönelik plan ve projelerde havza ölçeği benimsenmelidir.
- Sulak alanlar hakkında eğitimler verilerek toplumun bilinç düzeyi artırılmalıdır.
- Kararlar alınırken doğal kaynak ve süreçler gözetilmeli, sulak alanların taşıma kapasiteleri sınır olarak alınmalıdır.
- Taleplerin karşılanmasına yönelik projeler yerine yönetimine yönelik politikalar geliştirilmelidir.
- Kararların kısa ve uzun dönemli sonuçları değerlendirilmeli, kazanılanlar ve kaybedilenler ayrıntılı olarak tanımlanmalıdır. Kısa vadeli çıkarlar yerine uzun dönemli kazanımlar hedeflenmelidir.
- Kararlar alınmadan önce ayrıntılı kar-zarar analizleri yapılmalı, doğal süreç ve yapılar da bu değerlendirmeye katılmalıdır.

Notlar

1. SBDET (Sürücü Kuvvetler-Baskı-Durum-Etki-Tepki) Çerçevesi: "DPSIR (Driving forces-Pressure-State-Impact-Response) Framework" 1999 yılında Avrupa Çevre Ajansı (European Environmental Agency) tarafından geliştirilmiştir. (Giupponi, 2002, s.1)

2. Sözleşmeye Türkiye'nin 1994 yılında taraf olmasından dokuz yıl sonra, sözleşme hükümlerine paralel olarak Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği hazırlanmış ve 30 Ocak 2002 tarih

ve 24656 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik daha sonra 17 Mayıs 2005 tarihinde yenilenmiş ve 25818 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözleşmedeki sulak alan tanımı yönetmelikte de aynen benimsenmiştir.

3. Sulak Alanların Korunması Yönetmeliğinin 4. maddesinde akılcı kullanım; "sulak alanların ekolojik karakteri korunarak gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da karşılayabilecek tarzda kullanılması" olarak tanımlanmaktadır.

4. 1994 yılında Sultan Sazlığı (Kayseri), Manyas Kuş Gölü (Balıkesir), Seyfe Gölü (Kırşehir), Göksu Deltası (İçel) ve Burdur Gölü; 1998 yılında Kızılırmak Deltası (Samsun), Gediz Deltası (İzmir), Uluabat Gölü (Bursa) ve Akyatan Lagünü (Adana); ve 2005 yılında Yumurtalık Lagünü (Adana), Meke Gölü (Konya) ve Kızören Obruğu olmak üzere 12 sulak alanımız Ramsar Alanı olarak sözleşme listesine dahil edilmiştir (Ceran, 2007, s.90).

Kaynakça

Arı, Y. (2001) Visions of A Wetland: Linking Culture and Conservation at Lake Manyas, Turkey. Doktora Tezi, University of Texas, Austin.

Azcanlı, S.D. (2002) Türkiye'de Sulak Alan Yönetimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Beklioğlu, M. ve Özen A. (2007) Sulakalanlarla İlgili Temel Bilgiler. Özbek, H. (der) Sulakalan Yönetim Planlaması Rehberi. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Kuş Araştırmaları Derneği. Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara, s: 11-23.

Ceran, Y. (2007) Türkiye'nin Sulakalan Mevzuatı. Özbek, H. (der) Sulakalan Yönetim Planlaması Rehberi. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Kuş Araştırmaları Derneği. Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara, s: 89-98.

Demircan, S. (2000) Tarih Boyunca Sulakalanlar. Boratav, Z. (der) Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, s: 108-118.

Erdem, O. (2007a) Sulakalanlar Neden Önemlidir? Özbek, H. (der) Sulakalan Yönetim Planlaması Rehberi. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Kuş Araştırmaları Derneği. Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara, s: 73-80.

Erdem, O. (2007b) Türkiye'deki Sulakalanlara İlişkin Temel Sorunlar. Özbek, H. (der) Sulakalan Yönetim Planlaması Rehberi. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Kuş Araştırmaları Derneği. Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara, s: 81-86.

Erdoğan, S. (2007) Ramsar Sözleşmesi ve Uluslararası Süreç. Özbek, H. (der) Sulakalan Yönetim Planlaması Rehberi. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Kuş Araştırmaları Derneği. Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara, s: 99-105.

Giupponi, C. (2002) From the DPSIR reporting framework to a system for a dynamic and integrated decision making process. "European policy and tools for sustainable water management" konulu MULINO Konferansında sunulmuştur. Venedik, İtalya.

Karadeniz, N. (1995) Sultansazlığı Örneğinde Islak Alanların Çevre Koruma Açısında Önemi Üzerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kent, D. M. (der.) (1994) Applied Wetlands Science and Technology. Lewis Publishers, USA.

Mitsch, W.J. ve Gosselink, J.G. (2000) Wetlands. John Wiley and Sons, Inc. USA.

Özbek, H. (der) (2007) Sulakalan Yönetim Planlaması Rehberi. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Kuş Araştırmaları Derneği. Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara.

Ramsar Convention on Wetlands (2008) [http://www.ramsar.org/key_cp_e.htm], erişim 15.10.2008.

Reimold, R.J. (1994) Wetlands Functions and Values. Kent, D.M. (der), Applied Wetlands Science and Technology. Lewis Publishers, CRC Press, Inc., Boca Raton USA, s: 55-78.

Sulakalanların Korunması Yönetmeliği (17 Mayıs 2005 tarih ve 25818 sayılı).

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı (2008) Akşehir-Eber Gölleri Sulak Alan Yönetim Planı, Çınar Mühendislik Ltd. Şti., Ankara.

Turner R.K. vd. (der.) (2003) Managing Wetlands: An Ecological Economics Approach. Edward Elgar Publishing, Inc.Northampton, MA, USA.

Türk Dil Kurumu (2005) Türkçe Sözlük 10. Baskı. Ankara.

Williams, M. (der) (1993) Wetlands: A Threatened Landscape. Blackwell Publishers, Oxford UK and Cambridge USA.

Whitten S.M. ve Bennett J. (2005) Managing Wetlands for Private and Social Good. Edward Elgar Publishing, Inc., Cheltenham UK and Northampton USA.

WWF-Türkiye, Doğal Hayatı Koruma Vakfı (2006) Türkiye Sulak Alan Raporu. İstanbul.

Yarar, M. ve Magnin, G. (1997) Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları. Doğal Hayatı Koruma Derneği, İstanbul, Türkiye.

SU HAVZASI PLANLAMASI: ALİBEY İÇME SUYU HAVZASI ÖRNEĞİ

Gökçe TORUN
Yüksek Şehir Plancısı

Özet

Bu bildirinin amacı; İstanbul'un önemli miktarda su ihtiyacını karşılayan, ciddi bir kentsel nüfus baskısı altında bulunan ve içerisinde pek çok ilk kademe belediyesini bulundurması nedeniyle Alibey Havzası'nın sorunlarının ekolojik ve yapay çevresel unsurlar açısından incelenerek mevcut durumu ortaya koymak ve Alibey Havzası'nın planlanmasına yönelik nasıl bir planlama yaklaşımının gerektiğini değerlendirmektir. Bildiride havza planlamanın altlığını oluşturan kavramsal çerçeve ve Türkiye'de havza planlamanın yasal mevzuat ve yönetim açısından sorunları Alibey Havzası'nın mevcut durumu ile birlikte ele alınmakta ve son olarak da; Alibey Havzası'nın planlamasının nasıl olması gerektiğine dair bir değerlendirme yapılmaktadır.

Giriş

Su toplama havzaları içerisinde bulundurdukları orman, tarım, yeşil alanlar ile doğal çevre için önem taşıyan alanlardır. Su toplama havzalarında doğal ekosistemi etkileyen faktörler, iklim ve toprak özellikleri ile doğal bir kaynak olan su öğesidir. Su doğal bir kaynak olmasının yanı sıra da kıt bir kaynaktır. Nüfusun hızla artması, buna karşılık su kaynaklarının sabit kalması sebebiyle su ihtiyacı her geçen gün artmaktadır.

Dünyadaki toplam su miktarı yaklaşık 1.4 milyar km³ olup, bu suyun %97.39'unu deniz ve okyanuslar, %2.01'ini kutup buzulları ve %0.60'ını da başta yer altı suları olmak üzere göller ve akarsular gibi tatlı su kaynakları oluşturmaktadır (Postel, 2000). Dünyadaki toplam suyun yaklaşık 500.000 km³'ü her yıl denizlerde ve toprak yüzeyinde meydana gelen buharlaşmalarla atmosfere geri dönmekte ve yağış olarak tekrar yeryüzüne düşmektedir. İklim değişiklikleri dışında dünyadaki yenilenebilir su kaynakları miktarı sabittir. Yenilenebilir su potansiyelinden daha fazla suyun tüketilmesi durumunda yer altı su rezervleri tüketilmeye başlamakta ve kullanılabilir su kaynakları azalmaktadır. FAO (Food and Agriculture Organization) 'ya göre, 1995 yılında su kıtlığı yaşayan nüfusun dünya nüfusuna oranı %29 iken, 2025 yılında bu oran %34'e

yükselecektir. Dünyada kişi başına su tüketimi yılda ortalama 800 m^3 civarında olup, dünya nüfusunun yaklaşık %20'si (1.4 milyar kişi) yeterli içme suyundan ve 2.3 milyar kişi de sağlıklı sudan yoksundur. 2050 yılında su sıkıntısı çeken ülkelerin sayısı 54'e, bu şartlarda yaşamak zorunda kalanların sayısı da 3.76 milyara yükselecektir. Bu durum 2050'de 9.4 milyar olması beklenen dünya nüfusunun %40'ının su sıkıntısı çekeceği anlamına gelmektedir.

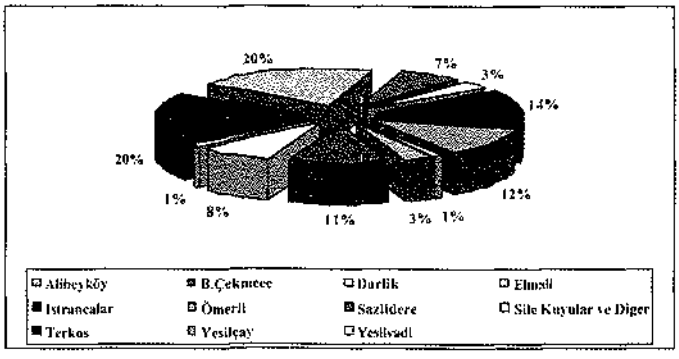
Su kaynaklarının giderek artan önemi, suyun diğer doğal sistemlerle ilişkisini yönlendirmeye ve dikkatleri su havzalarına yöneltmektedir. Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'nde havza, bir akarsu, göl, baraj rezervuarı veya yeraltı suyu haznesi gibi bir su kaynağını besleyen yeraltı ve yüzeysel suların toplandığı bölgenin tamamı olarak tanımlanmaktadır. Havza ekosistemi de; havza alanı üzerindeki orman, su, akarsu, bitki örtüsü, göl, mikroorganizma, fauna, toprak ve iklim, jeomorfoloji gibi diğer faktörlerin birlikte oluşturduğu doğal bir sistemdir (Çepel, 1995). Bu özellikleri ile havza, doğal sınırları içerisinde, sadece su öğesi ile birlikte değil, diğer doğal kaynaklarla birlikte bir ekosistem oluşturmaktadır.

İçme suyu kaynakları konusunda sınırlı ve sorunlu olan Türkiye ise, yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarına (1700 m^3/yıl) göre su azlığı yaşayan bir ülkedir. DİE 2030 yılı için nüfusun 100 milyon olacağını öngörmektedir. Bu durumda 2030 yılı için kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 1000 m^3/yıl civarında olacağı söylenebilir. Bu da bizi su azlığı yaşayan bir ülkeden su fakiri bir ülke konumuna düşürecektir (Uluçay, 2006). Pek çok uluslar arası kuruluşlarca, su kaynaklarının yönetimi açısından başarısız bulunan Türkiye 2025'ten itibaren su krizine girme riski taşıyan ülkeler arasında gösterilmektedir (Uysal, 2004). Bu kapsamda İstanbul özeline inildiğinde, mevcut su kaynakları kısıtlı olan kent özelikle 1980'li yıllardan itibaren yaşanan yoğun yapılaşma ve nüfus hareketleri sonucu, içme suyu havzalarında ve kaynaklarında ciddi bir kirlenme ile karşı karşıyadır. Bu durum sadece nüfus artışından dolayı değil, bununla birlikte yanlış üst ölçek politika ve yetersiz yasal mevzuatın birer sonucu olarak İstanbul'daki içme suyu havzalarını tehdit etmektedir.

Alibey İçme Suyu Havzası ve Sorunları

İstanbul'da su havzalarının giderek yapılaşmaya daha fazla açılarak planlamadan bağımsız bir gelişme göstermesi ve her geçen gün artan nüfus, bir yandan kent çeperlerini tehdit eder ve sınırları daha da esnekleştirmek için zorlarken, öte yandan denetim de çeperlere doğru giderek zayıflamaktadır. Tüm bu süreç içerisinde havzalar için önemli kırılma noktalarını siyasi kararlar, kent merkezindeki sorunlar, yasal boşluklar ve kurumlar arası işbirliğinin olmayışı ve üst ölçekli bazı plan kararlarının yol açtığı yerleşmeler oluşturmaktadır (Özden, 2004). Özellikle 1985 yılından sonra kaçak yapılar ve yerleşmeler bu illegal yerleşmelerin belediye ilan edilmesi ile bir anlamda yasallaştırılmıştır. Havzalarda yaşanan böylesi bir büyüme karşısında, bunun içme suyu kaynakları için bir tehlike olarak algılanması ve acilen önlem alınması gerekirken, politik tercihler ne yazık ki bu doğrultuda değil, kaçak yerleşmeleri meşrulaştırmak ve yeni yapılaşmalara olanak sağlayacak yetkilerle donatmak doğrultusunda kullanılmıştır. Sonuç olarak, şu anda İstanbul'da su toplama havzalarında toplam 23 ilk kademe belediyesi bulunmaktadır (Uysal,2004).

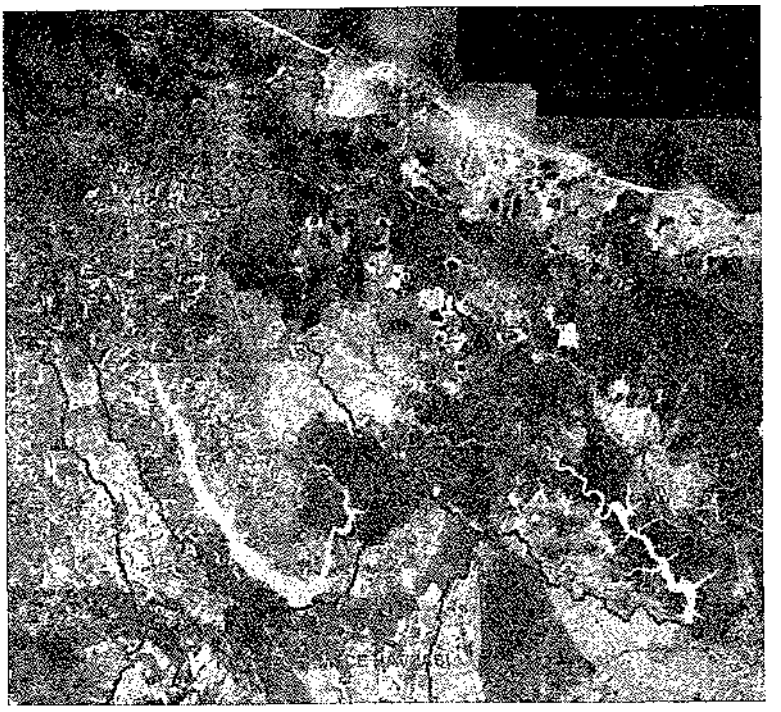
İstanbul ilinin su ihtiyacını sağlayan bu içme suyu havzaları; doğu yakasında Ömerli, Darlık, Elmalı, batı yakasında ise; Terkos, Büyükçekmece, Alibey, Sazlıdere ve Küçükçekmece havzalarıdır. İstanbul'da toplam su havzası 24837 ha'dır ve toplam alan içerisinde en geniş alana sahip olan havza Terkos havzası olup bunu sırasıyla Büyükçekmece, Ömerli, Darlık, Sazlıdere, Alibey ve Elmalı havzaları izlemektedir. Bununla birlikte Istranca Dereleri Projesi kapsamında Düzdere, Kuzuludere, Büyükdere, Yıldız Dereleri Projesi kapsamında da Sultanbahçedere, Kazandere, Elmalıdere Regülatörü ile Yeşilvadi Çevirme ve Şile Keson Kuyuları İstanbul için önemli su kaynaklarıdır. İstanbul'a su sağlanması üzere planlanan su kaynakları da Yeşilçay Regülatörü, İstranca 3. ve 4. Kademe, Büyükmelen 1, 2 ve 3, Göksu - İznik, Yeşilçay Barajı, Yeşilçay - Sakarya arası derelerdir. İstanbul'un mevcut içme suyu kaynakları ve kapasiteleri incelendiğinde %20'lik bir payla ilk sırada Ömerli havzası bulunmaktadır (bkz grafik 1) (İSKİ 1999, 2002).

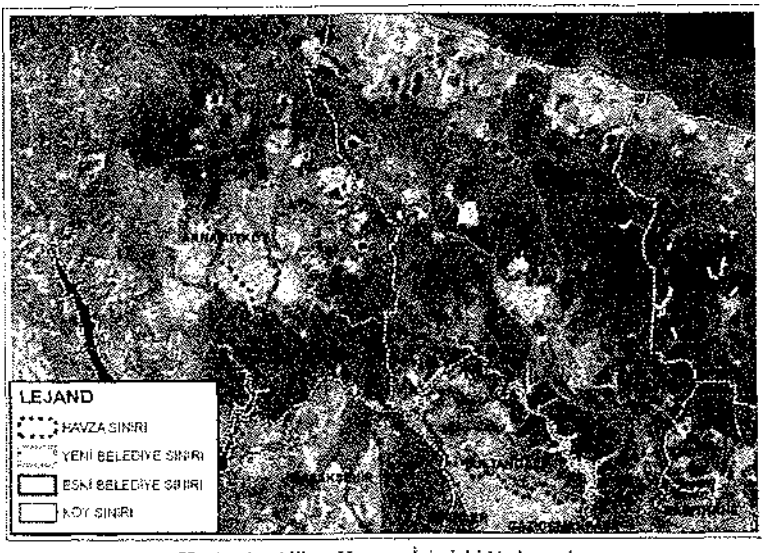
Grafik 1.: İçme ve Kullanma Suyu Miktarlarının Kaynaklara Göre Dağılımı

Mevcut su kaynakları içinde su sağlama oranına göre %3 paya sahip Alibey Barajı 1972 yılında Alibey deresi üzerinde inşa edilmiş dolgu bir barajdır. Baraj gölünün kapladığı alan 4,3 km² olup 158,9 km²'lik su toplama alanına, 34,1 hm³'lük rezerv kapasitesi ve yıllık 36 milyon m³'lük verime sahiptir. Toplam havza alanı 15885 ha olup, bu alanın 1746 ha'ı mutlak koruma kuşağını, 1813 ha'ı kısa mesafeli koruma kuşağını, 1633 ha orta mesafeli koruma kuşağını, 3076 ha'ı da uzak mesafeli koruma kuşağını ve 7616 ha'ı da sınırla uzun mesafe arasındaki kuşağı oluşturmaktadır (Şanlısoy, 2002).

Alibey havzası kuzeyde orman alanları, güneyde de Sazlıdere ve Küçükçekmece havzaları ile çevrili olup (bkz harita 1), havza alanında Taşoluk İlk Kademe Belediyesi (Tayakadın), Arnavutköy İlk Kademe Belediyesi (İmrahor, Arnavutköy), Bolluca İlk Kademe Belediyesi, Boğazköy İlk Kademe Belediyesi, Eyüp İlçesi (Eyüp, Yayla, Pirinççi), Göktürk İlk Kademe Belediyesi ve Gaziosmanpaşa İlçesi (Cebeci mahallesi, Habipler, Zübeyde Hanım Mahallesi, Esentepe Mahallesi, Malkoçoğlu Mahallesi, Gazi Mahallesi) yerleşim alanları ile Tayakadın (bir bölümü) ve Pirinççi köyleri bulunmaktadır. 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile ilk kademe belediyeleri Arnavutköy İlçesi adı altında birleşmiş, bir kısmı Eyüp'e bağlanmıştır (bkz harita 2).

Harita 1.: Alibey Havzası'nın Konumu

Harita 2.: Alibey Havzası İçindeki Yerleşmeler

Havzanın etrafının doğal kaynaklarla çevrili olmasının yanı sıra, gerek sanayinin havza içi yerleşmelerde yer almaya başlaması ve sanayide çalışan nüfusun bu alanlara yerleşmesi, gerekse de kent merkezinden çeperlere doğru yapılaşmanın artması sonucu nüfusu giderek artmaktadır. Özellikle 1997 - 2000 yılları arasında nüfus artış hızı biraz düşüş gösterse de istikrarlı bir nüfus artışı söz konusudur. 1985-2000 yılları arasında Alibey Havzası nüfusu diğer havzalarla karşılaştırıldığında; en yüksek nüfus artışına olan havzanın %946 gibi oldukça yüksek bir değerle Ömerli Havzası olduğu görülmektedir. Ömerli Havzası'nı yine %842 gibi yüksek bir nüfus artış oranıyla Alibey Havzası takip etmektedir (bkz tablo 1).

Tablo 1.: Alibey Havzası Yıllara Göre Nüfus Dağılımı (DİE, 2000) (İSKİ, 2005) (İBB, 2006)

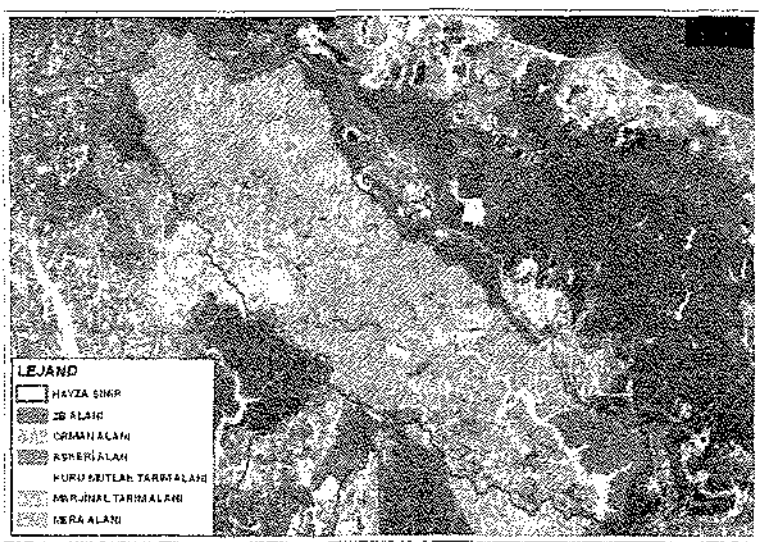
1980 Yılı Nüfusu	1985 Yılı Nüfusu	Nüfus Artış Hızı - 1980 / 1985 (%)	1990 Yılı Nüfusu	Nüfus Artış Hızı - 1985 / 1990 (%)	1997 Yılı Nüfusu	Nüfus Artış Hızı - 1990 / 1997 (%)	2000 Yılı Nüfusu	Nüfus Artış Hızı - 1997/ 2000 (%)	2006 yılı nüfusu	Nüfus Artış Hızı - 2000 / 2006 (%)
5471	8848	61.7	33609	279.8	70119	108.6	83687	19.34	134.745	61.01

Araştırma kapsamında Şehir Planlama Müdürlüğü tarafından yapılan arazi tespit çalışmaları sonucu elde edilen veriler ışığında Alibey'de havza içi yerleşmelerin 2006 yılı nüfusları da tespit edilmiştir. Buna göre Alibey Havzası 2006 yılı toplam nüfusu 134.745 kişidir. 2000 - 2006 yılı nüfus artış hızı da %61.01'dir. Bu yıllardaki nüfus artışının en önemli nedeni ise, havza içindeki yerleşmelerin statüsünün değişmesi ile yakın bir ilişkisi söz konusudur. 2008 yılı itibariyle de 5747 sayılı yasa ile Alibey Havzası'ndaki bazı yerleşmeler ilçe olduğu göz önünde bulundurulursa bu nüfus daha da artacaktır. Bu durum her ne kadar bir havza planı yapılırken bütüncül planlama ve tek bir yönetim anlayışı açısından olumlu olsa da, diğer taraftan doğal kaynakların tahribine neden olmakla birlikte, kötü yapılaşma koşulları ve parçalı mülkiyet dokusu nedeniyle de çözümü güç sorunların kaynağı olmaktadır. Bunun sonucu olarak, doğal değerleri yok sayan plan kararları ile denetimsiz yapılaşma süreci ve orman, 2B, tarım alanları üzerindeki gelişme baskısı devam edecektir.

İstanbul'daki içme suyu havzalarının %52'si orman alanı olup, alansal olarak toplam büyüklüğü 16132 ha olan Avrupa yakasındaki havzaların 7578 ha'ını (%47'si), Asya yakasındaki toplam büyüklüğü 8705 ha olan havzaların da, 5302 ha'ını (%61'i) oluşturmaktadır. Alibey Havzası'nın %76'sı önemli doğal kaynaklardan (orman, 2B, tarım) oluşmaktadır. Orman alanları toplam 11351, 32 ha olup, toplam alanın %71'i orman alanlarından oluşmaktadır. Bu durum havzaların, taşıdıkları orman ekosistem özellikleri ile kent ekosistemi ve suyun kalitesine etkileri açısından ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Oysa havza içindeki belediyeler tarafından yapılan nazım imar planları ile orman sınırları ihlal edilerek bu alanlarda yapılaşmaya gidilmiş ve devlet ormanlarında yaklaşık olarak 184,13 ha (orman alanının %2'si) alana müdahale edilmiştir (İMP, 2006). Alibey Havzası'nda artan nüfus baskısı, gecekondu gibi plansız ve yasal olmayan yapılaşma ve tarla açma gibi nedenlerle işgal edilmiş ve orman sınırları dışına çıkartılmış olan

2/B alanları da mevcuttur. Havzanın %3'ü (488,76 ha) 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 2. maddesinin B fıkrası gereğince orman dışına çıkartılmış durumdadır. Bu durum hava fotoğraflarından yapılan tespitlerde de görülmektedir ki, 2/B alanlarının %5'i orman, %5'i orman+yapılaşma, %14'ü orman+tarla, %32'si tarla, %44'ü tarla+yapılaşma fonksiyonuna sahiptir (İMP, 2006). Zaten mevcut durumda orman ve 2B sınırlarına dayanan yapılaşma plan kararları ile meşrulaştırılmaktadır.

Alibey Havzası'nda tarım alanları da orman alanları gibi önemli doğal kaynak ve geçim kaynağıdır. Çalışan nüfusun sektörel dağılımına bakıldığında da nüfusun %54'ü tarım sektöründe çalışmaktadır (DİE, 2000). Havza içinde tarımın yoğun olarak yapıldığı ve Tarım İl Müdürlüğü'nün mutlak korunması gerekli tarım alanları sınıfına giren alanlar toplam 154.7 ha'dır. Bunun dışında kalan marjinal tarım alanlarında da tarımsal faaliyetler devam etmekte olup, bu alanlar yerleşmelerin orman ile sınır oluşturan bölgelerinde bulunmaktadır (bkz harita 3).

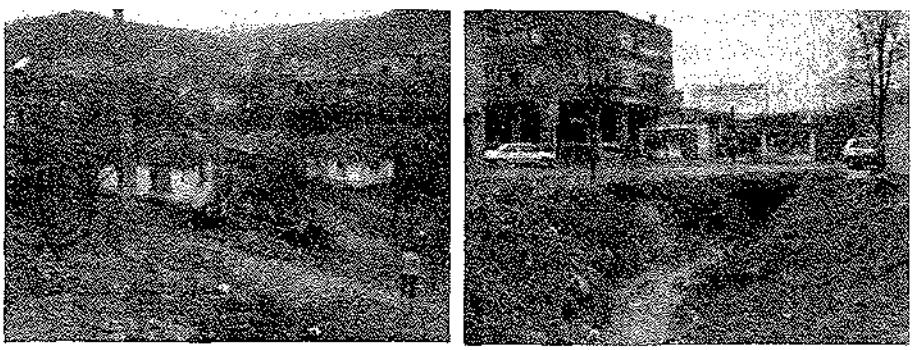

Harita 3.: Alibey Havzası'nda Doğal Kaynaklar

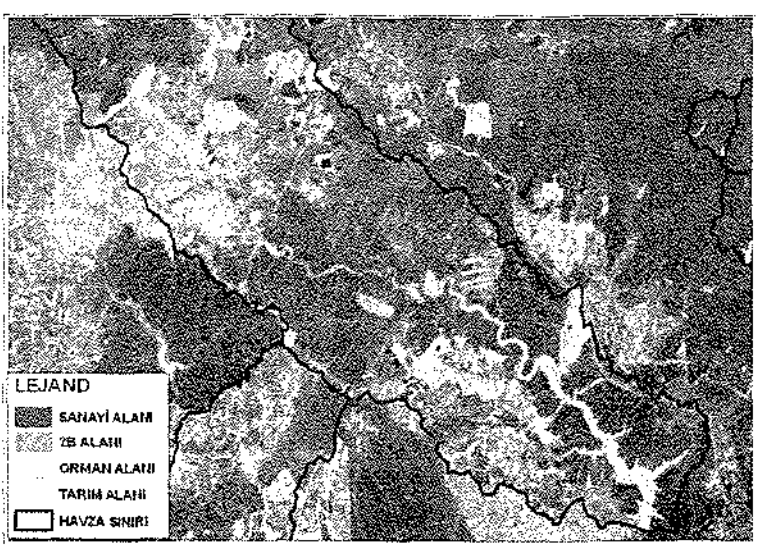
Bununla birlikte orman alanları içerisinde 533.81 ha ve 24 adet maden ocağı işletmesi mevcuttur (İMP, 2006). Ekonomik getirisinin fazla olduğu bu işletmeler aynı zamanda havza alanı için önemli birer tehdit kaynağıdır. Çünkü ocak işletmeciliğinin kaçınılmaz sonucu olarak bitkisel örtüsü ortadan kaldırıldığından bu araziler erozyon riskine hassas hale gelmektedir. Maden alanlarının bulunduğu bölgeler erozyona tabi alanlarla örtüşmekte ve orman alanlarını tehdit etmektedir. Buna karşılık havzada işletme sonrası kalan çok sayıda suni göllere rastlanmaktadır. Dolgu alanı olarak kullanılan bu göllerin sunabileceği potansiyeller değerlendirilmediği gibi, kirlenmeden de korunamamaktadır.

Diğer bir önemli sorun da; havza içinde giderek artan sanayi alanlarıdır. Çalışan nüfusun %9'u sanayide çalışmakta ve sanayide çalışan işgücünün de %31'i tekstil, %19' ana metal sanayi gibi

havza için kirletici etkisi bulunan sektörlerde çalışmaktadır (DİE, 2000). Alibey Havzası artık sanayi tesislerinin, dere yataklarını su kaynağı olarak kullanmaları nedeniyle giderek yer seçimi açısından çekici hale gelmiştir. Sanayileşmenin etkisindeki dere yatakları kaçak yapılaşma sürecinde yok edilirken, yanlış arazi kullanım politikaları sonucu da kirletici sanayi, tarım ve konut alanları iç içe ve birbirini tehdit eder niteliktedir (bkz harita 4).

Fotoğraf 1.: Dere Yatakları Üzerindeki Yapılaşmalar

Harita 4.: Alibey Havzası'nda Sanayi Alanları ve Yanlış Arazi Kullanımı

Alibey Havzası'nda en önemli sorunlardan bir diğeri de; fiziki çevrenin günümüz yaşam koşullarından yoksun ve yaşam kalitesinin oldukça düşük olmasıdır. Gerek bina kalitelerinin kötü durumda gerekse de sosyal donatı alanlarının yetersiz olması fiziki çevreyi ve buna bağlı olarak da sosyal çevreyi olumsuz yönde etkilemektedir. Yasalarda belirtilmiş olan mutlak ve kısa mesafe koruma kuşaklarındaki yapılaşma kısıtlamalarına rağmen, havza içindeki toplam 21.499 adet binanın %4'ü mutlak, %15'i kısa mesafe koruma kuşağında olup, yapılaşmış alanın

%60'ı kötü ve sadece %6'sı iyi durumdaki binalardan oluşmaktadır (İBB, 2006). Fiziki çevre yasa ve yönetmeliklere aykırı bir şekilde oluşmuştur ve bu denetimsiz yapılaşma süreci kendisini genellikle kuzeydeki ilk kademe belediyelerinde yoğun bir şekilde göstermektedir. Altyapı sistemleri ve yol dokusu kötü durumda olan ve sağlıksız yapılaşma faaliyetlerinin devam ettiği bu alanlar artık fiziki köhneme bölgeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

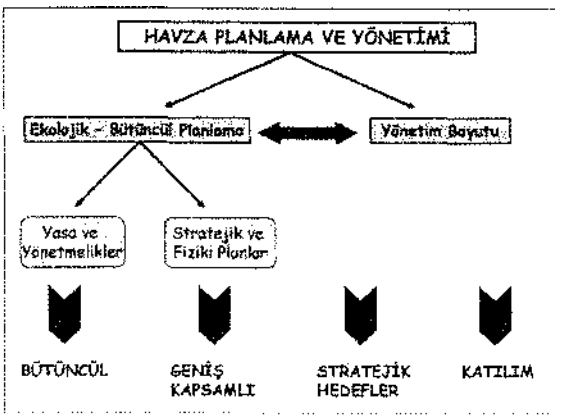
Alibey Havzası'nın nüfus artışı, doğal kaynakların tahribi, kötü durumdaki fiziki çevre koşulları gibi sorunlarının ötesinde havzanın gelişimi yanlış üst ölçek plan ve yerel yönetim politikalarıyla (3. Boğaz Köprüsü, toplu konut projeleri, yanlış parselasyon uygulamaları vb.) yönlendirilmektedir. Yakın zamanda tekrar gündeme gelen ve uygulamaya konan 3. Köprü projesi ile İstanbul'un kuzey ormanları, su havzaları, bitki örtüsü, tarım alanları ve su kaynakları büyük bir yok oluş tehdidi altındadır. Sonuç olarak İSKİ 2008 verilerine göre de Alibey Havzası'nda artık su kalmamış, Ömerli'de %71, Darlık'ta %11, Elmalı'da %3, Terkos'ta %87, Büyükçekmece'de %31 ve Sazlıdere'de ise %8 doluluk oranı tespit edilmiştir.

Bu tehdidin gerisinde doğal kaynaklarla ilgili yasal mevzuattaki yetersizlikler ve ilgili kurum ve kuruluşların sayısının fazlalığı nedeniyle büyük bir yetki karmaşası yatmaktadır. Bu durum parçacıl projelerin ortaya çıkmasına ve havzalarda bütüncül bir planlama anlayışının göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Su havzalarında yönetim aşırı merkezi olduğu gibi bütçe ve yetkiler de merkezde toplanmıştır. Havzalardaki en yetkili kurumlardan biri İSKİ olup, Gerek İSKİ Yönetmeliği gerekse Su Kirliliği Yönetmelikleri su havzalarını korumaya değil kullanmaya yönelik yaklaşım sergilemektedir. Her havzayı aynı statü ile değerlendirmekte ve havzaların farklı ekosistem ve doğal değerlerden meydana geldiği göz ardı edilmektedir (Uysal, 2004). Havzalarda yetkili olan diğer kurumlardan bazıları da; Devlet Su İşleri, Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çevre ve Orman Bakanlığı, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü ve Devlet Planlama Teşkilâtı'dır (DPT, 1997-2001). Yine Çevre Kanunu'nda 2006 yılında yapılan değişikliklere rağmen çevre koruma bilinci ikinci plana atılmakta, 3194 sayılı İmar Kanunu'nun özellikle mevzi imar planları ile ilgili maddesi ile planlamanın bütüncül anlayıştan sıyrılmasına neden olmakta, planlamanın ekoloji boyutu göz ardı edilmekte, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası ile İSKİ'nin yetki alanının örtüşmesi olumlu bir gelişme gibi gözükse de su havzalarındaki gelişme baskısı devam etmektedir. Orman ve Mera Kanunlarında yapılan değişiklikler ile de orman statüsünden çıkarılan alanlar giderek kentsel büyümeyi teşvik etmekte ve hem orman hem de havza alanlarının popülist yaklaşımlarla işgale uğramasının önünü açılmış, havzalar içindeki en önemli yeşil alan olan mera alanlarındaki kaçak yapılar yasallaştırılmıştır.

Havza Planlamanın Önemi

Alibey Havzası'nda yapılacak bütüncül bir planlama yaklaşımı, yukarıda da bahsedilen mevcut sorunlara çözüm getirmeyi, gelişme eğilimlerini yönlendirmeyi ve planlamanın havza yönetimi ile paralel işlemesini gerektirmektedir. Bu yaklaşım da yönetim ağırlıklı değil, planlama ağırlıklı olmalı, yönetim boyutu planlama boyutunu desteklemelidir. Bir havza planlaması; yaşam

için gerekli olan ekosistemlerin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmadan ekonomik ve sosyal refahı maksimize etmek amaçlarıyla su, toprak ve ilgili diğer doğal kaynakların eşgüdümlü kalkınması ve yönetim sürecini tanımlamaktadır. Bir başka açıdan, bir su toplama havzasında, ekolojinin temel esasları dikkate alınarak, toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasını sağlayacak şekilde doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının planlanması, geliştirilmesi ve yönetilmesidir. Havza planlamanın bu geniş kapsamı, onu 'havzanın geliştirilmesi, 'havza toplumunun kalkındırılması' ve 'kırsal kalkınma' kavramları ile özdeş hale getirmektedir. Hedefleri; çevresel bozulmadan kaçınmak, sürdürülebilir kalkınmayı ilerletmek, toprak ve su yönetimini bütünleştirmek, doğal kaynaklar, tarım, altyapı ve sosyal hizmetlerin bütünleşik ve optimal gelişimini sağlamak, geniş kapsamlı planlama ve yönetimini sağlamak, bir bölge planlama ve yönetim stratejisi olarak bölgesel gelişme için doğal kaynakları dikkate almak, kırsal gelişmeyi ilerletmek, çevresel boyutu planlama ve yönetimin diğer boyutlarıyla bütünleştirmektir (Baycan Levent, 1999). Fakat havza planlama kavramı özellikle ülkemizde, sadece nüfusun su sorununu karşılamaya yönelik içme suyu kaynağı yaratma ve bu konuda projeler geliştirme ile sınırlı kalmaktadır (Erbil, 2005) (bkz şekil 1).

Şekil 1.: Havza Planlama ve Yönetiminin Açılımı

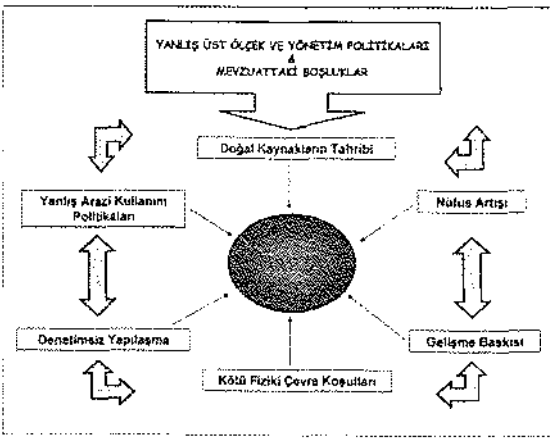
Bütüncül bir planlama anlayışı olmaksızın sadece idari sınır bazında, sosyo-ekonomik yapı ve doğal değerler gözetilmeden yapılan planlama çalışmaları sonucunda artık sadece Alibey Havzası değil, İstanbul'daki diğer su havzaları da çözümü güç sorunlar ile karşı karşıyadır. Oysa havza alanları sadece su öğesinden oluşmamakta içerisinde pek çok doğal kaynağı barındıran ekolojik bölgelerdir ve İstanbul gibi dünyanın pek çok önemli kentinde doğal kaynakların yönetimi ve sürdürülebilir kullanımı giderek önem kazanmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

İstanbul'daki su toplama havzalarında oluşan ve yaşanan sorunların ana bileşenlerini yasal, idari, mali, sosyal ve çevresel konular oluşturmaktadır (Öztaş, 1997). Sorunlar birer birer

ortaya çıktıkça bu konularda yapılan ve yapılmakta olan düzenlemelerle çözümler üretilmeye çalışılmakta, ancak bir türlü istenilen sonuçlara ulaşılamamaktadır. Çözüm olarak ortaya konan yeni düzenlemelerin, aynı zamanda yeni sorunlara kaynak oluşturduğu görülmekte ve bu kısır döngüden çıkılamamaktadır. Bunun temelinde ise yukarıda da bahsedildiği üzere su havzalarının bir bütün olarak ele alınmaması ve insan yerleşimlerinin planlama aşamalarındaki yerinin hiçbir şekilde tanımlanmamış olması yatmaktadır.

Alibey Havzası'nda üst ölçekte yanlış yönetim politikaları ve mevzuattaki boşluklardan kaynaklanan yasal ve idari sorunlar, alt ölçekte de doğal kaynakların tahribi, nüfus artışı, gelişme baskısı, kötü fiziki çevre koşulları, denetimsiz yapılaşma ve yanlış arazi kullanım politikaları gibi sosyal ve fiziki sorunlar bulunmaktadır (bkz şekil 2).

Şekil 2.: Alibey Havzası'nda Sorunlar

Buna göre; Alibey Havzası'nda yapılacak planlama yaklaşımı, bir taraftan doğal çevrenin bütünlüğünü, su, toprak ve hava nitelikleri ve özellikli doğal oluşumlar da dahil korumayı, diğer taraftan da toplumun ve bireylerin yaşam niteliklerini geliştirmeyi amaçlamalı (Geray ve Küçükkaya, 2007) ve aşağıdaki ilkeleri benimsemelidir:

- Alibey Havzası bir bütün halinde değerlendirilmelidir. Yapılacak olan plan idari sınır bazında değil havza bazında olmalıdır.
- Planlama çalışmaları devam ederken bir taraftan da planlamanın uygulanabilirliğinin başarıya ulaşabilmesi adına, bütüncül planlamayı destekleyen havza yönetim modeli oluşturulmalıdır.
- Havza planı sadece su kaynağı yaratmaya yönelik değil, havza içindeki bütün doğal kaynakların korunmasına yönelik olmalıdır.
- Orman, 2B alanları ve dere koruma kuşaklarının doğal ve ekolojik değerlerinin korunarak, üzerlerindeki yapılaşma baskısının engellenmeli, 2B alanlarında yapılaşmaya izin verilmemeli, doğal kaynaklar üzerindeki yanlış ve amaç dışı kullanımlar kaldırılmalıdır. Bu amaçla,

yerleşme ile orman, 2B, tarım alanları arasında tampon bölgeler oluşturulmalıdır. Çünkü su veriminin artırılmasında en etkili yol havza alanında bulunan orman alanını optimum bir şekilde yönetmek ve yeni orman oluşturulmasında gerekli ilkeleri göz önünde bulundurmak olarak karşımıza çıkmaktadır (Çepel, 1995).

• Yine tarım alanları korunmalı ve tarımsal faaliyetler geliştirilmelidir.

• Havzadaki sanayi alanları kirletici etkisine göre etaplama yoluyla desantralize edilmeli ve boşalan sanayi alanları sosyal donatı ihtiyaçlarını karşılamak adına kullanılmalıdır.

• Mevcut yerleşik alanda da sıhhileştirme çalışmaları yapılmalı ve fiziki çevre koşulları iyileştirilmeli, yaşam kalitesi attırılmalıdır. Bu amaçla iyileştirmede etaplama yoluna gidilmelidir. İmar hakkı transferi de bu amaçla havza içinde kullanılabilecek bir plan uygulama aracı olarak kullanılabilir.

• Yerleşmeler içerisinde kalan boş alanların işgale uğramaması açısından işlev vermek ve koruma - kullanma dengesini kurmak gerekmektedir. Bu alanlar makro ölçekte kentin rekreasyon gereksinimine yanıt verebilecek alanlar olarak düzenlenmelidir.

• Yerleşmelerdeki ulaşım bağlantıları da göz önünde bulundurularak sosyal donatı eksiklikleri giderilmeli ve özellikle açık yeşil alanlar planlanmalı, bu alanların bütünlüğü göz önünde bulundurularak da, orman, dereler ve tarım alanları ile bağlantısı sağlanmalı ve ekolojik koridorlar (havza içinde yerleşmelerin nefes almasını sağlayacak yeşil alanlar) oluşturulmalıdır.

• Ulaşım politikaları için de, kuzeye doğru güçlü ulaşım aksları önerilmemeli, sadece yerleşmelerin kendi ihtiyacına yönelik bağlantılar planlanmalı ve ulaşım açısından süreklilik sağlanmalıdır.

Fakat havza planlama ve havza yönetiminin başarıya ulaşabilmesi adına öncelikle kanun ve yönetmeliklerdeki sorunların giderilmesi amacıyla yeni koruma politikaları geliştirilmelidir. Çıkarılacak olan yönetmelik uygulanabilir olmalı, sosyal, ekonomik, kültürel boyutları da içermelidir. Sadece kullanmaya değil koruma - kullanma dengesi gözetilmeli ve bu denge sürdürülebilirlik ilkeleri ile sınanmalıdır. Koruma anlayışı parsel ölçeğinde olmamalı, havza bazında planlama çalışmaları sonucu oluşmalıdır. Su havzalarının birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu gerçeğinden de hareketle her bir havza birimi için ayrı yönetmelikler çıkarılmalı veya tek bir yönetmelikte özel hükümler getirilmelidir. Havza içinde yetkili kurumlar arasındaki yetki dağınıklığı giderilmeli, yetki verilecek kurumun uzmanlaşmış bir kadrosunun olması ve görevi yerine getirebilmesi amacıyla da gerekli kaynakların sağlanması ve bu kaynakların bünyesinde bulunması gerekmektedir.

Kısacası Alibey Havzası için yapılacak bir planlama çalışması sadece yasa ve yönetmeliklerde yapılacak değişikliklerle değil, fiziki çevre boyutunu sürdürülebilir hedeflerle ele alan, bilimsel tabana dayanan, stratejik hedefleri olan, ekolojik değerleri korumayı amaçlayan ve yönetim - planlama arasında eşgüdüm sağlayan politikalardan oluşan bütüncül planlama yaklaşımı olmalıdır.

Kaynakça

Baycan Levent, T., 1999. Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma: Marmara Havzası İçin Bir Yöntem Denemesi, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 21.

Çepel, N., 1995. Orman Ekolojisi, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayını, İstanbul, s. 17.

Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000 Yılı Nüfus, Soyo- Ekonomik Verileri.

D.P.T., 2001. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Su Havzaları, Kullanımı ve Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

DPT., 1997. Ulusal Çevre Eylem Planı. http://ekutup.dpt.gov.tr/cevre/eylempla/buraks.pdf 2 Ekim 2007.

Erbil, Ö. A., 2005. İstanbul'un Su Havzalarının Planlanmasına Yönelik Stratejilerin Geliştirilmesi, Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler, Riskler ve Fırsatlar, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokyumu, TMMOB Şehir Plancıları Odası, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, Taşkışla, İstanbul, 149.

Geray, U., Küçükkaya, L., 2007. Havza Yönetim Modeli Üzerine Düşünceler. http://kelkit.gop.edu.tr/txt/havzayonetimmodeli.doc 9 Ağustos 2007.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Şehir Planlama Müdürlüğü, Arazi Tespit Verileri, 2006.

İSKİ, 1999 Yılı Faaliyet Raporu.

İSKİ, 2002 Yılı Faaliyet Raporu.

İSKİ Havza Koruma Müdürlüğü, 2005. İçme Suyu Havzaları Nüfus ve Arazi Kullanımı Verileri.

İstanbul Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi, Doğal Yapı Grubu Araştırma Raporları, 2006, 250-254.

Özden, P. P., 2004. Kentsel Gelişim Politikaları ve Su Havzaları: İstanbul Metropoliten Alanına Yansımalar, İstanbul ve Su Sempozyumu, TMMOB Mimarlar Odası Büyükkent Şubesi, İTÜ, İstanbul, 8-9 Ocak 2004, 177.

Öztaş, T., 1997. İnsan Yerleşmelerinin Planlama Aşamalarında Su Havzaları Değerlendirmesinin Yeri ve Önemi, Su Kongresi ve Sergisi'97, 19-22 Haziran, İstanbul.

Postel, S., 2000. Last Oasis. (Çeviri: Sözer Ş.) Son Vaha. TÜBİTAK-Tema Vakfı Yayınları, Ankara.

Şanlısoy, A., 2002. İstanbul'daki Su Toplama Havzalarında Yaşanan Sorunlar, Nedenleri ve Çözüm Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 33.

Uluçay, H., 2006. Havza Planlaması ve Yönetimi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2-3.

Uysal, Y., 2004. İstanbul İçme Suyu Havzalarında Yaşanan Kentsel Gelişme, İdari Yapılanma ve Mevzuat Değişimi Süreci, İstanbul ve Su Sempozyumu, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İTÜ, 8-9 Ocak 2004, 225-227-228-232-236-238-242-246-247.

KIYI ALANLARI İÇİN EKOLOJİK DÖNÜŞÜM MODELİ: MORDOĞAN-İZMİR ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Dr. Özge Y. ERCOŞKUN
Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Mehmet Nazım ÖZER
Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Kıyılar, su yüzeyiyle kara parçasının buluştuğu, doğal çevre içinde kara ekolojisi ve su ekolojisinin etkileşimiyle değişen alanlardır. Bu alanlar iklimsel, doğal coğrafya, peyzaj - rekreasyonel, tarihi, kültürel ve morfolojik özellikleri ile zengin bir potansiyel sunmaktadır. Ülkemizde ise özellikle son yıllarda planlama süreci, piyasa yönelimli ve küresel süreçlerden etkilenen bir döneme girmiştir. Bu da ekolojik ve özgün değerleri ile üretim mekânları olması gereken kıyıların tüketim mekânları olarak görülmesine yol açmaktadır. Tüketim ve rant odaklı bu süreç, kıyı mekanlarını yerleşme, sanayi, turizm, ikinci konut gibi taleplerin baskısı ile hızla dönüştürmektedir. Kıyıların aşırı tüketimi, özel bir biyo-çeşitliliği içinde barındıran duyarlı kıyı ekosisteminin bozulmasına neden olmaktadır.

İnsanoğlu doğanın bir parçası olarak ihtiyaçlarını doğadan karşılamaktadır. Ancak bu ihtiyaçlar kentlerde karşılanırken doğa üzerindeki etki, yaratılan baskı ve ekolojik taşıma kapasitesinin ne kadar üzerine çıkıldığı fark edilememektedir. Ekolojik ayak izinin giderek arttığı İzmir'in Karaburun Yarımadası içinde Mordoğan yerleşmesi, bugün tüketim ve rant odaklı olarak ikinci konutun merkezi olarak planlanmaktadır. Pek çok tatil sitesi ile bir kentsel doku oluşturan Mordoğan'ın kıyı ve ova kısmında, doğal habitata, fauna ekosistemine, yapılı alana ve yerel ekonomik aktivitelere olumsuz yansıyacak, küresel ısınma, sera etkisi ve diğer yan etkiler düşünülmeden yapılacak bu yatırımlar felakete dönüşebilecektir.

2005 yılında bildiri yazarlarının yerel gündem 21 oluşumları üzerine çalıştıkları araştırma projesi kapsamında Karaburun Yarımadası başarılı örnekler içinde alan çalışmasına dahil edilmiş, yarımadaya duyulan ilgi ve ziyaretler bu tarihte başlamıştır (Varol vd., 2005). Daha sonra 2007-2008 akademik yılı bahar döneminde Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

2. sınıf-Mordoğan Atölyesi ile birlikte İzmir'in Karaburun ilçesi Mordoğan beldesine gidilmiş ve dönem boyunca öğrencilerle planlama ve kentsel tasarım çalışmaları çalışmaları yapılmıştır. Beldede Mordoğan Belediye Başkanı, Karaburun Kaymakamı, Karaburun Yarımadası Yerel Gündem 21 sekreteri başta olmak üzere önemli kişilerle ve halkla görüşmeler yapılmış, planlar incelenmiştir. Bu bildiride arazi inceleme-etüd ve analiz çalışmalarında edinilen izlenimler, sözlü kaynaklar ile alan özellik, nitelik ve karakterini saptamaya yönelik çok sayıda fotoğraf, uydu görüntüsü gibi görsel malzemeden yararlanılmıştır. İlk bölümde Türkiye'de kıyılarında kaybedilenler üzerinde durulacak, ikinci bölümde alan çalışması olarak İzmir'in Mordoğan beldesinin tanıtımı, potansiyelleri ve kaybedilenler anlatılacak, son bölümde ise Mordoğan için vizyon, stratejiler ve modeller üzerine ekolojik fikirler ortaya konulacaktır.

2. Tüketim Odaklı Türkiye Kıyıları

2.1. Kıyı Alanı Tanımı

Ansiklopedik tanımla kıyı, "deniz, göl, akarsu gibi her türlü tabii - yapay su kütlesini çevreleyen toprak şeridi"dir (Ana Britanica, 1988; 233). Hakyemez (1987) kıyıyı, "Deniz, göl, akarsu gibi suların çevresini kuşatan, dalga, akıntı ve rüzgâr gibi doğal olayların etkisiyle kum, çakıl, taş ve kayalık gibi kara alanları ve bataklık, sazlık gibi su bitkilerinin yetiştiği sığ su alanı" olarak tanımaktadır.

Bu tanımlar sonucunda kıyı, kenar özelliğiyle su kenarı, deniz boyunca uzanan kısmı ile de kıyı alanıdır. Kendine özgü nitelikleri olan kıyı ve kıyı alanı, karadan suya ve sudan karaya ilişkilerin kurulduğu ekolojik bir alandır.

Genel olarak kıyı alanı tanımlarından sonra kıyı alanı ne nitelikte ve nasıl bir mekandır? Fiziki açıdan kıyı alanının birçok alt birimden oluşmaktadır. Örneğin ABD'de Kaliforniya kıyısal planlama kapsamında kıyı alanı şu alt birimler olarak ortaya konulmaktadır (Arslan,1988; 8).

- Kıyı; en alçak olduğu çizgiden, en kabarık olduğu çizgiye (gel-git) ve onun üzerindeki kayalık ve yarlara kadar olan bölge (ön denizalanı) olarak belirtilmektedir.
- Deniz suları; Devlet karasuları sınırının ilerisinde denize doğru olan kesimidir. Bu kesimler uluslar arası hukuka göre tarafsız bölgedir.
- Kıyısal suları; kıyı çizgisinden deniz yönünde, devlet karasuları sınırına kadar olan kesimidir.
- Kıyı çizgisi; kara ve deniz arasındaki gelgitin kara yönündeki yükselme çizgisiyle çakışan çizgidir.
- Yakın kıyı alanı; kolay yürüyüş uzaklığı içinde (yaklaşık 900m.) olan bölgedir.
- Yüksek alanlar; ön deniz alanından genellikle kıyı alanı sınırına kadar uzanan bölgedir.
- Kıyı alanı; Devlet karasuları sınırı ile en yakın kıyısal dağ silsilesinin en yüksek noktası arasında kalan tüm bölgedir.
- Kıyı alanı hinterlandı; kıyı alanının dışında kalan ve kara yönünde ilerleyen alanlardır.

Yukarıda açıklanan kıyı alanı alt birimleri yanında kıyının kaynak olma özelliklerine de değinmenin, kıyı alanını tanımlama açısından yararı vardır. Tekeli (1976), kıyı üstünde bir yerseçim yarışmasının olmasının ve kıyının kötü kullanımının, kıyının kıt bir kaynak olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Kaynağın mutlak olarak var olan bir şey olmadığını ve göreceli bir kavram olduğunu belirten Tekeli, eğer doğadaki herhangi bir nesnenin yeni bir kullanışı doğarsa o nesnenin kaynak haline geleceğini söylemektedir. Buna göre kıyı alanının kaynak olarak özelliklerini şu alt başlıklarda tanımlamakta yarar vardır:

• Ekolojik kaynak olarak kıyı; Kıyı alanı, kendisini oluşturan alt birimlerin her birinde, denizlerdeki eriyik oksijen ve mineraller, ısının dengeli ve iklimin yumuşak, bölgenin sulak olması gibi nedenlerle, kendine özgü bir ekolojik sistem oluşturmuştur. Bu ekolojik sistem, bir doğal birimin kapsadığı ve kendi koşullarından soyutlanamayan, birbirine bağlı hayvan ve bitki varlığıdır (Karabey, 1978).

Kıyı ve kıyı alanları, yeraldığı kesimin özelliğinden dolayı ekolojik barınma ve oksijen bakımından en değerli bölgedir. Ayrıca kıyılar, su yaşamına ilişkin sığınaklar, ender ve tehlikede bulunan türlerin habitatları, ilkel özelliklere sahip alanlar, gelgitle oluşan havuzlar, ıslak alanlar, dere ve ırmak ağındaki sazlıklar buralardaki doğal yaşama ortamlarını oluşturur. Bu nedenle kıyı alanları UNESCO tarafından hassas bölge ilan edilmiş ve bu alanların korunması gerektiği belirtilmiştir. Bu hassas bölgeler, doğal ortamların düzenlenmesi, verimli hale getirilmesi, zararlı dış etkilerden oluşan bozulmaların saptanması ve sonuçlarının giderilmesi, doğal alanın yeniden dengeli hale getirilerek canlandırılması, ya da yapay ilavelerle doğal mekana olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi hedeflerini sağlayacak yöntem ve teknikler geliştirilmelidir (Özer ve Özer, 2001).

• Doğal coğrafya kaynağı olarak kıyı; Deniz hareketleri ile karanın yapısı, zaman içinde karşılıklı etkileşim ile kıyıda özgün biçimler oluşturur ve bu özgün ortam kıyı üzerindeki çevre koşullarının ilk dinamiğidir. Bu etkileşim içinde kıyılarda, su havzaları, su kaynakları, tarımsal araziler, kıyısal fundalıklar, kumullar, falezler doğal coğrafya kaynağını oluşturmaktadır (Özer ve Özer, 2001).

• Boyutsal - görsel (peyzaj) ve rekreasyonel kaynak olarak kıyı; Kıyısal alanlar kara ve deniz arasında bir geçiş bölgesidir. Deniz kıyısı peyzajı denizde ufuk çizgisine karşı olarak karada siluet çizgisine dayanan ve üçüncü boyutta havaya ve su altına doğru devam eden bir bütün olarak tanımlanmaktadır. Kıyı görünümü, değişen dinamik bir görsel peyzaj özelliği yanında sahip olduğu kaynak değerleri nedeniyle rekreasyonel amaçlı da kullanılmaktadır. Bunlar; marinalar, sualtı dalıcılık alanları, manzaralı kıyı yolları, suya dayalı spor aktivitelerine olanak veren kıyılardır (Özer ve Özer, 2001).

• Tarihi ve kültürel kaynak olarak kıyı; Tarihin her döneminde insanlar su yüzeylerine bitişik alanlara yerleşmişler ve belli başlı önemli uygarlıklar çoğunlukla bu yörelerde gelişmiştir. Tarihi anıtlar ve kalıntıları, mimari anıtlar, bitki ve hayvan fosilleri, tarihi kalıntılar bu tip kaynaklara örnektir (Özer ve Özer, 2001) (Şekil 1).

Şekil 1.: Tarihi ve kültürel kaynak olarak kıyı (Atlas Dergisi web sitesi)

Hassas alanlar olarak nitelendirilen kıyı ve kıyı alanlarının bozulmasının sonuçları, günlük yaşamda net olarak gözlemlenmektedir. Buna göre bugün kıyı-insan ilişkisini geliştirecek ve kıyısal yaşamı (bitki ve hayvan varlığının) devam ettirebilecek bir kıyı kullanımının, bu kıyıların planlaması ve düzenlemesiyle mümkün olabileceğini ve aynı zamanda bunun kıyı alanlarının korunmasını da sağlayacağı unutulmamalıdır.

2.2. Kıyı Alanının Genel Özellikleri ve Sorunları

Kıyı, insan eylemlerinin gerçekleşebileceği elverişli ortam yaratan önemli bir kaynaktır. Kıyı mekânlarında(Özer ve Özer, 2001);

- Denetimsiz kentleşme, sanayileşme ve bölgesel altyapı gelişimi,
- Turizm ve ikinci konut baskısı,
- Deniz yapıları ve deniz taşımacılığın gelişmesi

gibi etkenler spekülatif amaçlar ve rant uğruna niteliksiz kıyı alanları yaratmıştır.

1980'li yıllarda başlayan turizm olgusu nedeniyle kıyılarda hızla turizm tesisleri, tatil köyleri ve yazlık siteler inşa edilmiştir. Gelişen ulaşım olanakları ile kıyılardaki bu dönüşüm plansız ve hızlı olması nedeniyle doğal ve kültürel değerler ile hayvan varlığı yok olmaya veya tahrip edilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda kıyı kentleri ve bölgeleri sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel değerlerini kaybederek kimliklerini ve karakterleri yitirmiştir. Kıyılarda yapılan yollar, havalimanları, turizm tesisleri gibi kullanımlar nedeniyle kıyı yaşamı yok edilmiştir.

İzmir, Antalya, İstanbul gibi metropollerin hinterlandında kalan yerleşmeler (Özellikle Çeşme, Mordoğan, Urla gibi yerleşmeler) yılın büyük bölümünde boş kalan yazlık evlere sahip kıyı kentlerine dönüşmüştür. Buna karşın bu çok farklı kullanımların kıyıda yer seçmesi, kıyının dar bir bant ve sınırlı bir kaynak olması nedeniyle hızlı tüketilmesine, bunun sonucunda aşağıdaki sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunlar;

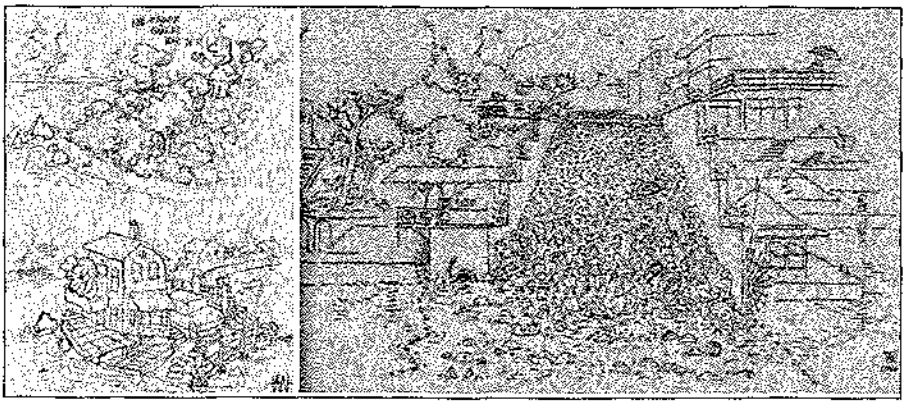
- Düzensiz kentleşmenin yarattığı sosyal ve teknik altyapı sorunları,
- Kıyılarda su kirliliği, kıyı karakterinin bozulması, bitki ve hayvan varlığının yok olması gibi ekolojik sorunlar,

• Kıyı bölgelerinde yeralan arkeolojik, tarihi ve mimari mirasın nüfus baskısı, plansızlık ve denetimsizlik nedeniyle tahrip ve yok edilmesiyle ortaya çıkan kültürel - kimlik sorunları,

• Kıyı bölgelerindeki, özellikle turizmden kaynaklanan mevsimlik nüfus artışı karşısında gerekli kamu hizmetlerinin karşılanamaması sorunları (Şekil 2),

• Kıyı bölgelerine ilişkin yasal düzenlemelerden kaynaklanan yetki ve görevlendirmedeki eşgüdüm eksikliği sorunu,

• Planlama yaklaşımı ve sürecindeki eksiklikten kaynaklanan örgütlenme ve planlama sorunlarıdır (Özer ve Özer, 2001).

Şekil 2.: Kıyılar Kamu Malı Tan Oral (Acar, 1998:174-189)

Kıyı alanının bir meta olarak görülmesinden kaynaklanan bu sorunlar kıyısal alanların doğal karakterini bozmakta ve tüketmektedir. Bunun sonucu olarak kıyı - kent ilişkisi koparılmış ve kıyısal yaşam yok edilmeye başlanmıştır.

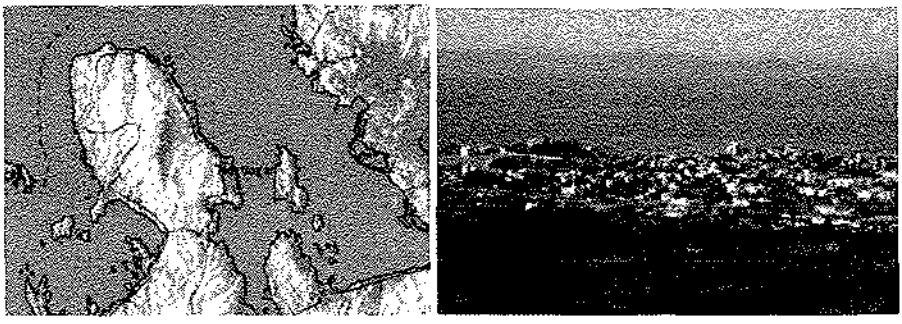
3. İzmir-Mordoğan Kıyıları İçin Ekolojik Dönüşüm

Bu bölümde Mordoğan beldesinin kısa tanıtımı ve potansiyellerinden sözedildikten sonra Mordoğan'da kaybedilenler ve kentsel riskler ortaya konulacaktır.

Denize dik inen dağları ve nehir havzaları ile körfezlerin birbiri ardına dizilmesinden oluşan Ege kıyıları, tarih boyunca bölgede bulunan akarsuların taşıdığı alüvyonlarla sürekli değişikliğe uğramıştır. Karaburun kıyı alanı, Türkiye'nin en fazla girintili ve çıkıntılı kıyı çizgisi oluşturmuş ve bunun sonucu bölgede çeşitli büyüklüklerde yarımadalar, adalar, körfezler ve koylar oluşturarak eşsiz bir manzara sunmuştur (Acar, 1998).

Karaburun Yarımadası'ndaki Mordoğan, İzmir'e 80 km mesafede bir sahil kasabasıdır (Şekil 3). Beldenin konumu 38° 31' 9K enlemi, 26° 35' 56D boylamıdır (World Index websitesi). Karaburun ilçesinin bir beldesi olup, Karaburun'a 20 km uzaklıktadır. Uzunada'nın tam karşısında yeralır. İzmir-Çeşme otoyolunun 45. km'sinde Karaburun yol ayrımından gidilir (Vikipedi web

sitesi). Yolunun virajlı olması sebebi ile Çeşme ve Kuşadası kadar popüler olmayıp, yol boyunca Ege'nin tipik bitki örtüsü olan makiler ve zeytin ağaçları eşlik eder. Mordoğan belde belediyesi; 1987 yılında, Çatalkaya ve Eski Mordoğan Köylerinin birleşmesiyle kurulmuştur. Mordoğan'ın tüm yerleşik nüfusu mücavir alanda yer alan köyleriyle birlikte 6.202 kişidir. Belde merkezi ise 2.933 kişidir (2007). Günümüzde Mordoğan beldesi; Ardıç, Çatalkaya, Eski Mordoğan, Kütlücek ve Merkez mahalleleri adıyla bilinen beş mahalle ile mücavir alanında yer alan üç adet köyden oluşmaktadır (Yerelnet web sitesi). Köyler; Eğlenhoca, Kösedere ve İnecik'tir.

Şekil 3.: Mordoğan'ın konumu ve yerleşmenin genel görünümü (World Index ve Vikipedi websitesi)

Yarımadanın temel geliri, zeytincilik, nergis ve sümbül çiçekçiliği, enginar yetiştiriciliği ve balıkçılıktan gelmektedir. Karaburun Yarımadası, dağlık bir bölge oluşundan, büyük arazilerde çiftçilik yapmak pek mümkün değildir. Geçmişte bağcılık ve tütün yetiştiriciliği fazlayken bugün tütüncülük bitmiş, bağcılık ise iyice azalmıştır. Yarımadadaki çoğu zirai üretim organik yollarla yapılmaktadır. Toprağın kalitesi uygun ve iklim elverişli olduğundan zeytin, zeytinyağı, enginar, nergis çiçeği ve narenciye bitkilerinden kalite ve verim yüksektir (Karaburun Bld. Web Sitesi).

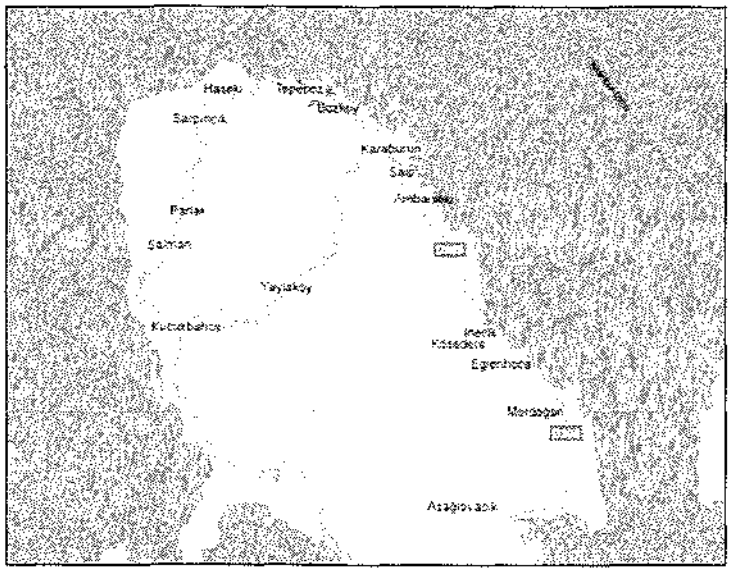
Ayrıca flora ve fauna (hayvan varlığı) oldukça zengindir. Türü tükenmeye yakın Akdeniz foku (Monachus monachus) burada görülmektedir (Karaburun YG21 Web Sitesi). Yarımadada 204 çeşit kuş, 380 çeşit bitki türü bulunmaktadır. Nesli tehlike altında olan ada martısından (larus audouinii) doğan ve şahinlere kadar pekçok kuş türüne burada rastlanılmaktadır. Yarımada sıfır yokoluş bölgesi içinde ve başka yerde olmayanlar sınıflandırması içindedir. Bu sınıflama içinde endemik bitki, hayvan ve kuş değerleri bulunmaktadır (Neşer, 2005).

Mordoğan, özellikle Çatalkaya, Ayıbalığı kayalıkları ve Plajı, Ardıç Plajı, amatör balıkçılığı ve 70 çeşit mor çiçekleri ile ünlüdür. Beldede 3. ve 4. sınıf tarım toprakları bulunmaktadır (Gazi Üni., 2008). Zeytinlik sahaları geniş alan tutmaktadır. Her türlü narenciye ve sebze yetişebilmektedir. Türkiye'de en iyi enginar, en güzel nergis çiçeği burada bulunmaktadır. Kozmetikte kullanılan mavi anemon çiçeği de Mordoğan yaygın olarak görülmektedir.

Karaburun ve Mordoğan belki de Ege'nin en temiz denizine sahiptir. Buralarda mavi bayraklı plajlar bulunmaktadır (Karaburun rehberi, 2006). Köylere ait değişik koylar olta balıkçılığı

için idealdir. 30'dan fazla çeşit balık burada bulunmaktadır. Amatör olta balıkçılığı festivali Mordoğan'da yapılmaktadır (Karaburun YG21 Bülteni, 2003).

Karaburun Yarımadasındaki köyler 13 adettir (Şekil 4). Genel olarak bu köylerin geçimi küçük çapta ziraat, keçi ve koyun besiciliği, zeytincilik ve çiçekçilik ve balıkçılıkla sağlanmaktadır. Köylerde hala kullanılan cami, çeşme ve değirmenler yaşayan kültür öğeleridir.

Şekil 4.: Karaburun Yarımadası ve Köyleri (Google Maps Web Sitesi)

Karaburun Yarımadası'nda yaşayanların toplum ruhu kuvvetli ve bilinçlilik düzeyi yüksektir. 1998 yılında bir grup gönüllü, "Karaburun Sivil İnsiyatif" adı altında bir araya gelmiştir. 2002 de Karaburun Yerel Gündem 21 (YG21) platformu oluşturulmuş, Karaburun, Mordoğan Belediyeleri ve 13 köyün katılımıyla yaratılmıştır (Karaburun YG21 Bülteni, 2003). Tek bir YG21 çatısı altında 2 belediyenin çalıştığı ve sadece iki belediyenin değil tüm yarımadanın kapsandığı Türkiye'deki yegane örnektir.

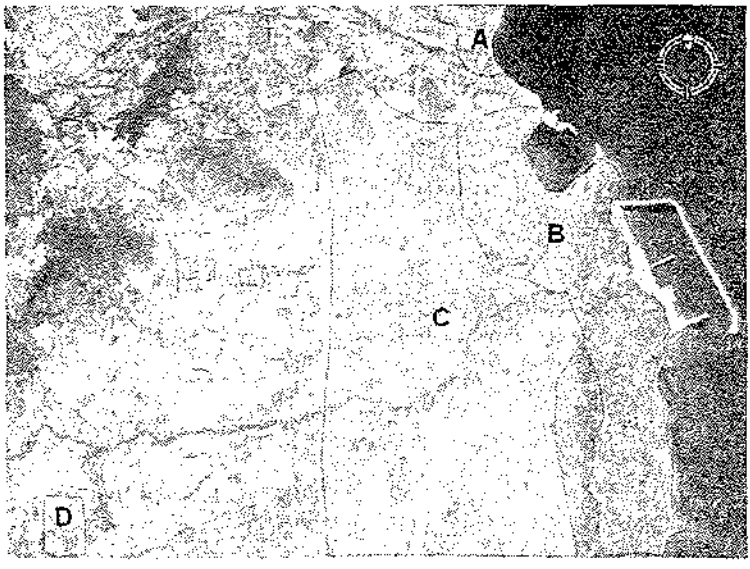
YG21 ekibinin sosyal girişimci olarak sürdürülebilirlik adına yürüttükleri başlıca projeler "Karaburun Kadınları Winpeace Agro-Turizm Projesi", "Karaburun'da İşsizliğin Azaltılması için Örnek İş Alanları Önerisi ve Eğitimi", "Mordoğan'da Nergis Çiçekçiliğinin Sürdürülebilir Tarım Yaklaşımıyla İyileştirilmesi ve Kırsal Kalkınmaya Katkısı" ve "Karaburun Akdeniz Foku Gözlem Projesi"dir. Bu projelerle köy evlerini turistlere kiralamakta ve kadınların ürettiği pek çok organik ürünün pazarlaması sağlanmaktadır (Pressbox Web Sitesi, Karaburun YG21 Bülteni, 2005). Nergis çiçekçiliğini sürdürülebilir tarım yaklaşımıyla geliştirmek ve Mordoğan yerel halkının kırsal ve sosyo-kültürel gelişimine katkıda bulunulmaktadır (Arar and Özüt, 2006). Eğitimler uzmanlarca çevre, agro-eko-turizm, organik tarım, enginar, üzüm, zeytin, narenciye, nergis vb. yerel ürünlerin tarımı, kooperatifçilik, seracılık, el sanatları ve pazarlama gibi konularda

halka verilmiş, eğitimden sonra kurulan seralarda bazı kişiler işe başlamıştır (Karaburun YG21 Bülteni, 2005). Karaburun Yarımadası YG21 ekibi, tüm aktörleri, kadınları, gençleri, kurumları ve kuruluşları, Karaburun Yarımadası'nın uzun dönem sürdürülebilirliği için bir araya getirmiş, gerçek bir sosyal girişimci örneğidir (Varol vd., 2007).

3.1. İzmir-Mordoğan'da Kaybedilenler

Mordoğan yerleşiminin güney kısmı 1. derece doğal sit alanı ve yerleşimin de bulunduğu ova kısmı 3. derece doğal sit alanıdır. Alan 1. derece deprem bölgesindedir ve yeraltı su seviyesi yüksektir. Hemen yakınındaki Gülbahçe fayı üzerinde şiddetli depremler olabileceği bilinmektedir (Gazi Üni., 2008).

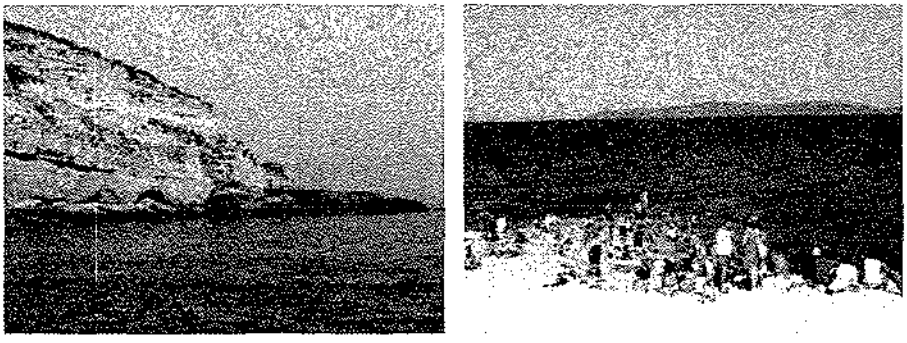
Bu bildiride belde merkezi 4 kısımda incelenmektedir. A bölgesi Ayıbalığı mevkii, B bölgesi balıkçı barınağı ve kıyı bölgesi, C bölgesi ova kısmı ve D bölgesi Çatalkaya köyüdür (Şekil 5).

Şekil 5.: Mordoğan yerleşimi uydu görüntüsü ve incelenen bölgeler (Google earth, 2008)

A bölgesi detaylı incelendiğinde kaybedilenler açıkça görülmektedir. A bölgesi 2. bölümde tarif edilen ekolojik kaynak olarak kıyı alanıdır ve hassas bir bölgedir. Mordoğan Türkiye'de Foça ile birlikte Akdeniz foku'nun yaşam alanı olarak seçtiği önemli yerlerdendir. Ancak bu endemik tür azalmaktadır. Dolayısıyla bölüm 2.2.de sayılan kıyı sorunlarından ekolojik sorunlar bu alanda görülmektedir. Bunların nedenleri, yaşam alanı olan kıyıların işgali, yasadışı ve aşırı su ürünleri avcılığı, fokların kasti öldürülmesi, fok mağaralarına turistik dalışlar, deniz ve kıyıların kirlenmesi olarak sayılabilir (SAD-AFAG web sitesi). A bölgesindeki Mordoğan Ayıbalığı Mağarası ve çevresinde inşa edilen ikinci konutlar, açılan yollar ve turistik tesisler bu kıyının doğallığını ve sakinliğini bozmuştur. Fokların bu kıyıya ve mağaralara uğramasına, yaşamasına ve doğum

yapmasına mani olmaktadır. Ayrıca yazın turistlerin mağaraya giriş, dalış, yüzme ve etrafında kano ile gezinti yapması ayıbalıklarına zarar vermektedir (Şekil 6).

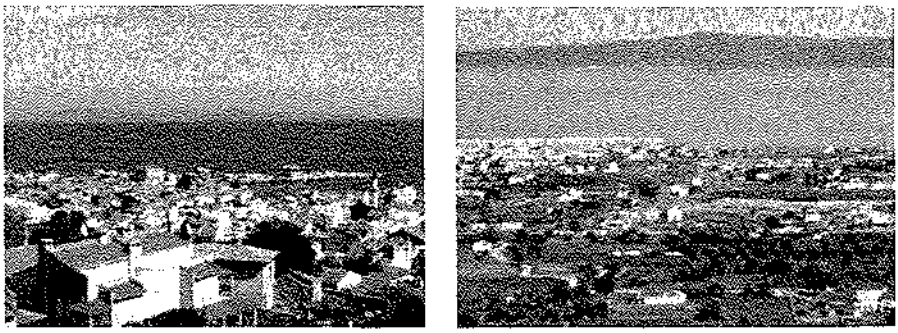
Şekil 6.: Mordoğan Ayıbalığı Mağarası ve mağaranın yakınında yoğun denize girme faaliyetleri

B bölgesinde kaybedilenler kıyı ekolojisi konusunda oldukça fazladır. Bu alan 2. bölümde açıklanan kıyı alanıdır. Mevcut balıkçı barınağı aktif olarak kullanılırken hemen altına yapılan yeni balıkçı barınağı dere ağzında olması sebebiyle yanlış yerseçimi kararları yüzünden bugün kullanılamamakta, yapılan onca dolgu, beton malzeme kıyı ve su yüzeyine zarar vermektedir. Ayrıca Mordoğan'ın kent kimliğine yakışmayan 4 yıldızlı yatayda gelişmiş hacimli ve büyük yer kaplayan bir otel yapısı da silüeti olumsuz etkilemektedir (Şekil 7). Bunun yanısıra hesapsızca yapılan 2. konutların bazıları kıyı yakınında sıkışık bir doku oluşturmuşlardır. Bu tatil sitelerinde güneşlenme, gölge durumu, yol, yaya yolu, servis alma gibi konularda uzak, rant amaçlı tasarımlar kötü görüntü oluşturmaktadır ve binaların doluluk oranı fazla değildir, çoğu yapı eskimiştir.

C bölgesi Mordoğan ovasına yayılmış, doku olarak delikli bir yapı göstermektedir. Bu alan 2. bölümde tanımı verilen yakın kıyı alanıdır. Düz olan bu arazide kentsel ve kırsal nitelikler bir aradadır. İkinci konut siteleri, nergis bahçeleri, ağaçlandırılmış alanlar, top sahası, zeytinlikler ve meyve bahçeleri bu alanda görülmektedir (Şekil 7). İkinci konutlar bu üretici konumdaki tarım toprağını yer yer delerek yamalı bir görüntü oluşturmaktadır. Karaburun'a giden devlet karayolu kentin içinden geçerek kimi kentsel işlevleri bölmekte, karayolundaki yaya geçişleri tasarlanmadığı için kazalara sebep olmaktadır.

Dolayısıyla B ve C bölgelerinde bölüm 2.2.de sıralanan sorunlardan; ekolojik sorunlar, sosyal, teknik altyapı sorunları, kamu hizmetlerinin karşılanamaması, kimlik sorunları ve planlama sorunları görülmektedir.

Beldede ikinci konut sayısı hızla artmaktadır. 4800 konutun 2700'ü yazlık niteliğindedir (Gazi Üni., 2008). Beldenin güneyinde (C bölgesinin de güneyinde) Manal plajına yakın Kırüstü mevkiinde yeralan Kamukent kooperatifi 2614 villa projesi ile bir başka sorundur. Arazisi maki ve fundalık olan doğal sit kapsamındaki 150 hektarlık alanda 35 Yıldır devam eden 2500 üyeli talihsiz kooperatifin mülkiyet sorunları giderilerek altyapı çalışmalarına başlanmıştır. Ancak bu kadar büyük bir kooperatifin Mordoğan'a olumsuz etkilerinin giderilmesi için ekolojik çözümler gözardı edilmektedir.

Şekil 7.: Mordoğan yerleşimi B ve C bölgeleri

D bölgesi ise Çatalkaya köyünü içermektedir. Bu bölge kıyı alanı hinterlandıdır. Çatalköyü neredeyse tamamen kaybedilmiş ve terkedilmiş bir yerdir. Tescilli camisi, çeşmesi, ulu çınarı ve birkaç taş ev bugün ayakta olsa bile çoğu taş yapı bugün harabe durumundadır. Mordoğan ovasının ve denizinin tepeden güzel ve panoramik bir görüntü oluşturması yine de turisti bir cazibe oluşturmaktadır.

Bu 4 bölgeyi de içeren genel planlamada kaybedilenler konusuna bakıldığında; Mordoğan'daki planlama çalışmalarında 1994'te yapılan 1/25000 ve 1/10000 çevre düzeni planları dikkati çekmektedir. 1/1000 uygulama imar planları DEÜ tarafından 1991'de hazırlanmış ancak belediyenin yetersiz kadrosu, denetim mekanizmasının zayıflığı ve eksikliklerin tam belirlenememesi yüzünden plan değişiklikleri gündeme gelmiştir. 1/10000 ölçekli nazım planda ağaçlandırılacak alanlar ve park alanları yeralmaktadır. Yerleşim için tercih edilen yapılaşma yoğunlukları düşük tutulmuştur.

2005 yılında hazırlanan Manisa-Kütahya-İzmir planlama bölgesi 1/100000 çevre düzeni planında Mordoğan incelendiğinde; ilçe merkezi olan Karaburun'un İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde yer almadığı ilk kademe belediyesi Mordoğan için yapılan projeksiyonlar sonucunda, ülke ortalamalarının üstünde hızlı bir artış eğilimi dikkat çekmektedir. Doğal artıştan daha çok, ikinci konut gelişmelerinin de etkisiyle ortaya çıkan bu yüksek değer, hedef yıla yönelik olarak azaltılarak kabul edilmiştir. Mordoğan kentsel yerleşik alan yoğunluğu 2005'te 47 kişi/ha, 2025 projeksiyonunda 55 kişi/ha olarak önerilmiştir. Planın hedef yılı olarak belirlenmiş olan 2025 yılında 10.000 nüfusa ulaşması beklenen 1/25.000 ölçekli çevre düzeni planı sınırları içinde kalan yerleşmelerden olan Mordoğan'da onaylı planlarda var olan gelişme alanları, gereksinim duyulan alan büyüklüğünün üstündedir. Bu nedenle, onaylı 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı kararlarına yeni kentsel gelişme alanı eklemesi yapılmamıştır.

Mordoğan yerleşmesi ve çevresinde belirlenmiş olan gelişme alanları, bir yandan yerleşmenin kendi nüfus artışının gereksinimini karşılamak için kullanılırken, diğer yandan yerleşmeye yönelik var olan ikinci konut talebinin de karşılandığı yerlerdir. Yerleşmenin kuzeyinde kıyıda çevre düzeni planlarında var olan tercihli kullanım alanı korunurken, güneyde var olan turizm tesis alanları, mahalleye dönüşmüş eski köy yerleşmelerinin olduğu bölümlerde de kentsel

gelişme alanları korunmuştur. Mordoğan'ın güney bölümlerinde yer alan doğal sit alanlarında yapılaşmanın en az düzeye indirgenmesi, çevre düzeni planlarıya getirilmiş turizm gelişmelerinin kısıtlanması, hazırlanacak alt ölçekli planlarda, Mordoğan kıyılarının Akdeniz Foku'nun doğal yaşam alanları arasında yer aldığı dikkate alınarak, kıyı kesimlerinin doğal bitki örtüsü korunarak rekreasyon alanları ve günübirlik tesis amacıyla kullanılması, gelişme alanlarının büyüklüğü de dikkate alınarak, yeni yapılaşmalara izin verilmemesi benimsenmiştir (Çevre ve Orman Bak., 2006).

Ayrıca Karaburun YG21 ekibinin kıyının ve denizin kaybedilmesine karşı önemli eylemleri olmuştur. 2004'te başlatılan bir başka eylem Karaburun'un doğal dokusuna ters düşen balık çiftliklerine karşıdır. YG21 tarafından Mordoğan'da düzenlenen 16. yarımada meclis toplantısında YG21 yürütme kurulundan bir temsilci, Mordoğan belediye başkanı ve gençlik çalışma grubu temsilcisi bölgede yoğunlaşan balık çiftliklerine karşı yarımadada yaşayanların direncinin, protesto ve imza kampanyasının işe yaradığını, çevre ve turizm değerlerini sonuna kadar korumaya kararlı olduklarını vurgulamışlardır (Cumhuriyet, 2004). Doğada yakalanan orkinosları yemleme ile kilo kazandırıp Japonya'ya suşi ve şaşimi için satmak isteyen firma, 1000 ton orkinos yetiştirilen çiftliğin 20.000 kişilik bir kentin kanalizasyonuna eşit miktardaki atığın denize bırakıldığını kabul etmemiştir. Balık çiftliklerinin ön izin ve proje onayı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yöre halkının mutabakatı ve ÇED raporu alınmadan verilmektedir (Karaburun YG21 Bülteni, 2005). Deniz ve görüntü kirliliği, iç ve dış turizmi olumsuz etkilemesi ve sit alanlarını tahrip etmesi nedeniyle 1. ve 2. derece arkeoloji ve doğal sit alanında yapılmak istenen bu girişime YG21 karşı durmuştur ve bunun sonucunda proje durdurulmuştur.

Görülen odur ki, Karaburun Yarımadası, Ege içinde yolunun dar ve virajlı olması nedeniyle henüz diğer turizm alanları kadar istila edilmemişse de gün geçtikçe keşfedilmektedir. İnsanoğlu bilinsizçe doğayı, kıyıyı tahrip etmekte, inşa ettiği yapılarla değerli tarım topraklarını katletmektedir. Henüz tam kaybedilmemiş Mordoğan kıyılarında ve çevresinde ekolojik dönüşüm için vizyon, strateji ve modeller üretilmesi bu yörenin kazanılması için bir fikirler demeti olarak karar vericilere yön gösterebilir. Bir sonraki bölümde bu konu üzerinde durulmaktadır.

3.2. Mordoğan İçin Vizyon, Strateji ve Modeller

Vizyon: Ekolojik ayak izini düşürecek, kıyı alanlarında taşıma kapasitenin üstüne çıkmayacak, ekolojik, enerji etkin ve çevreci çözümlerle ikinci konut alanlarının dönüşümü ve kentsel mekanın yeniden yapılanmasıyla geleceğin Mordoğan yerleşiminin elde edilmesidir.

Amaç: Mordoğan, sahip olduğu doğal kaynakların ve yerel kültürel kimlik potansiyelinin kullanılarak gelişmesi amaçlanmalıdır. Bu amaçla kültürel ve doğal kaynakların, koruma - kullanma dengesi içerisinde etkin kullanılarak, Mordoğan yerleşmesinin sosyal ve ekonomik yönden kalkınması için eko turizm sektörünün geliştirilmesi hedeflenmelidir. Mordoğan yerleşmesinin eko turizm gelişme senaryosu için önerilecek stratejilerin temel ilkeleri şu olmalıdır:

- Mordoğan'ın doğal, kültürel ve çevresel zenginlikleri kent imajı oluşturulması ve geliştirilmesi amacıyla korunmalıdır (Doğal - kültürel mirası korunmuş bir kent).

• Mordoğan'daki yerleşim mekanları ekolojik, sosyal ve ekonomik yönden kaliteye ulaşmalıdır (Kentsel yaşam kalitesi yükseltilmiş bir kent).

Mevcut Kent Dokusuna Yönelik Ekolojik Stratejiler

• Kentin mevcut dokusunda iyileştirmeye dönük stratejilerin yanında, kenti yıkmadan yeni gelişim alanları tasarlanmalıdır. Böylece, özgün kıyı siluetinin korunması yanında alanın yaşam biçimi ve doğal değerleri de korunması hedeflenmelidir.

• Yeni gelişme alanlarında ya da kıyı alanında yer alması sakınca doğuracak çeşitli kullanımların kıyı alanından kaldırılması için dönüşüm modelleri oluşturulmalıdır.

• Üniversite alanı su kıyısı ve çevresi, doğal potansiyeli ile ekolojik hassas alan olarak korunmalı ve kültür bitkilerinin bulunduğu arboretum olarak düzenlenerek kıyı yaşamına katkısı sağlanmalıdır.

• Kıyı bandının yaşam kalitesini arttırmak ve kıyı bandında kente ve turizme uygun işlevler geliştirilmelidir. Bu alanda insan ölçeğine saygılı mimari, halka açık rekreasyonel kullanımlar eklemek (anfitiyatrolar, paten pistleri, kum havuzları, heykeller, su elemanları) kıyı kullanımına ayrı bir ilgi ve uygun bir kimlik kazandıracağından turizme yönelik (doğal plaj alanları, yaya yolları, koşu parkurları, plaj sporları vs.) aktivitelere olanak tanınmalıdır.

• Kıyı alanı ve bandında görsel imge noktalarının kent planlama ve kentsel tasarım çalışmalarında korunması ve kullanılması sağlanmalıdır. Özellikle kentin siluetini ve ekolojik değerleri göz önüne alan tasarım dilleri oluşturulmalıdır. Ayrıca bu alanların, kent ve yarımada halkının bu alana çekilmesi ile mekânda canlılık yaratacağı, kentsel yaşamın çeşitlendiği önemli bir buluşma ve kaynaşma aktivite merkezi olacağı düşünülmelidir.

• Kıyı alanında mevcut yeşil alanların öncelikle korunması, sağlıklaştırılması, yenilerinin geliştirilmesi ve yeşil aksların oluşturulması ve süreklilik göstermesi de önemli planlama konularının başındadır. Bu nedenle kıyı alanının yakın çevresindeki ve içerisindeki doğal bölgelerin (koruluklar, bahçeler, ormanlar, su omurgası-dereler) korunması, geliştirilmesi ve bütünleştirilerek, koruma ve kullanma dengesi sağlanarak eko-koridor oluşturulması sağlanmalıdır.

• Nesli tükenen bu hayvanların korunması Bern Sözleşmesi'ne göre şarttır. Ancak A bölgesi olarak belirlenen Mordoğan Ayıbalığı Mevkii ve mağarası turistlerce yazın yoğun olarak kullanılmaktadır. İnsan ve taşıt trafiğinin yoğunluğundan dolayı foklar mağaralara yüzüp orada doğuramamakta ve pek çok bebek fok ölmektedir. Bunun için Karaburun YG21 ekibi, Akdeniz Fokları Araştırma Derneği (SAD-AFAG) ile birlikte "Karaburun Akdeniz Foku Gözlem Projesi" çerçevesinde bu özel hayvanları gözlemektedir. YG21 platformu, balıkçılara karşı protestolar düzenlemiş (Milliyet, 2002), bu özel koyu, kayalıkları ve mağarayı insan faaliyetlerinden korumak, yüzme, kano, dalma gibi aktiviteleri özellikle Akdeniz Foklarının üreme dönemi olan Temmuz ile Eylül döneminde yasaklama faaliyetine girişmiştir. Karaburun YG21 içinde Yerel Fok Komitesi çalışmalarını sürdürmektedir. SAD-AFAG ile birlikte fok gözlem projesi için deniz koruma alanları, balıkçılar, proje ve fokun zoolojik bilgileri ile

ilgili pekçok bilgi broşürü basılmıştır. Bu bilinçlendirme çalışmaları yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca A bölgesindeki turistik aktiviteler ve ikinci konutlar temizlenmeli, foklar için koruma kuşağı ve tampon bölge oluşturumalıdır.

• Yarımada sıfır yokoluş bölgesi içinde ve başka yerde olmayanlar sınıflandırması içinde endemik bitki, hayvan ve kuş değerleri gözününe alınarak yaban hayatı iyileştirme sahaları, gözlem noktaları ve bilgilendirici tabelalar geliştirilmelidir.

• Mordoğan Belediyesi kadınların boş vakitlerini değerlendirmek ve bütçelerine katkı yapmak için seramik, el sanatları, kumaş boyama gibi kurslar açmıştır. Seramikten elde edilen gelirle ve AB hibeleriyle ayrı bir bina ve eğitim programı düşünmektedirler. Bu gibi sosyal projelerle kentin ekonomisine katkılar yapılmalıdır.

• Üreticiye daha iyi örnek olması için yarımadadaki tarım ürünlerinin organik olarak yetiştirilip verimlerinin arttırılması sağlamak amacıyla örnek üretim bahçelerinin arttırılması gerekmektedir (Şekil 8). Nergis, kapari, üzüm, zeytin, kekik, mavi anemon, sakız ağacı gibi yerel bitkiler desteklenerek ekonomik girdi sağlanmalıdır. Sulama olanaklarının arttırılarak, gri su dönüşüm ve yağmur suyundan faydalanılarak damla sulama yöntemiyle verimlilik çalışmaları yapılmalıdır.

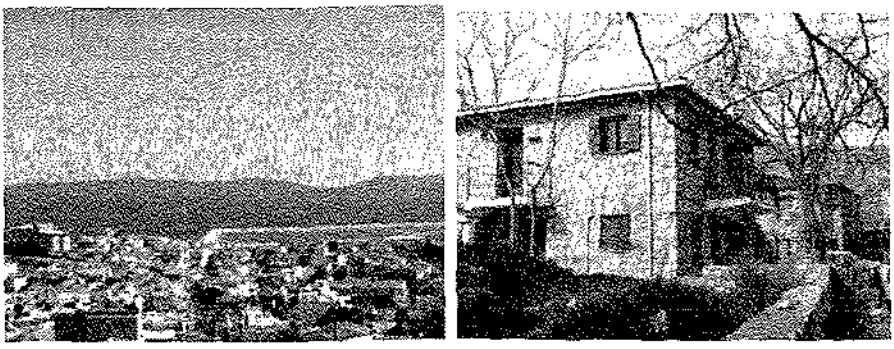

Şekil 8.: Nergis çiçeği yetiştirme pilot bahçesi

• Atıl, eski ikinci konutların bir kısmı yıkılarak bir kısmı ise devre tatil, devre mülk, öğrenci yurdu, yazokulu konaklama yerleri vb. dönüşümlere tabi tutulmalıdır. Mevcut kullanılan ikinci konutlarda ise mutlaka eko-dönüşüm teşvik edilmeli, enerji etkin yapılar haline getirmelidir.

• Kıyıdaki hacimli otel yapısı ve benzerleri yerine bungalov, çadır-kamp-karavan, aile pansiyonculuğu gibi eko-turizm konaklama çeşitlerine yönelinmelidir (Şekil 9). Yarımadadaki

Kadın Agro-turizm kooperatifi güçlendirilerek bu konudaki çalışmaları desteklenmelidir. Yakındaki İnecik köyündeki ressamların tercih ettiği ve yaptırdığı, yörenin yapı malzemesiyle inşa edilmiş taş evler örnek olabilir. 12 İyon kentine yakınlığı ve antik dönemde rüzgarlı Mimas olarak bilnen bu yörede antik kazılarda elde edilen eserler müze kurularak sergilenmelidir. Yöredeki 1. derece arkolojik alan olan antik taş ocağı açık hava müzesi olarak, tescilli camiler, çeşmeler, bazı evler ve avlularındaki çınar ağaçları korunarak-yenilenerek eko-turizme açılmalıdır. YG21 yerleşme ve mimarlık tarihi çalışma grubu, "Karaburun Kültür Envanteri" çalışmasını 2004'te başlatmıştır. Bu kapsamda mimarlık envanteri ve mezar taşları envanteri oluşturulmaya başlanmış, çalışma TÜBA tarafından desteklenmiştir (Karaburun YG21 Bülteni, 2005). Yerel bir müze açılması teşvik edilmelidir.

Şekil 9.: Mordoğan balıkçı barınağı ve etrafındaki yapılaşma, İnecik Köyü'ndeki taş evler

• Mordoğan, az nemli ve bol oksijenli havası ile alternatif turizme, eko-turizme uygun olarak sandal gezileri, olta balıkçılığı, yüzme, sörf, trekking, kanyoning, foto safari, dalış ve sualtı fotoğrafçılığı, fok gözlemciliği için uygun bir coğrafyadır. Ayrıca dağ turizmi, tırmanma, gezinti, konaklama, doğa turizmi, flora-fauna gözlemi, agro-turizm, tarım-turizm-takas çiftlikleri, sağlık turizmi, genç, engelli, çocuk kampları vb. alternatif turizm çeşitlerine yönelinmelidir. Doğa yürüyüşü, moto-kros parkurları projeleri yapılmalıdır.

Enerji Etkin Stratejiler

• Mordoğan'da hakim tepeler, D bölgesi ve yakınları, hakim rüzgar yönü olarak kuzey-kuzey-batıdan esen rüzgar, hızı istenen seviyelere ulaştığı için aynı yakınındaki Alaçatı gibi rüzgar türbinleri kurmaya elverişli bir alandır. Dolayısıyla kentin elektrik ihtiyacını karşılamada rüzgâr türbinlerinden yararlanılmalıdır.

• Mordoğan'daki tüm yapılarda özellikle B ve C bölgelerinde iklim bölgesinin de elverişliliği gözönüne alınarak[1], güneş kollektörü, güneş pili, yağmursuyu toplama fıçısı, ev tipi rüzgar

[1] Yılın 240 günü güneşli olan bu bölgede

türbini, ısı pompası vb. enerji araçları ile yapılar donatılmaldır. Bu modelle yapılarda eko-dönüşüm başlatılmalıdır.

• Kıyıdaki trafiğin yükünün azaltılmasıyla kıyı bandında yer alacak kullanımlar ve yeşil alanlarla kent ve kıyı arasında farklı geçişler sağlanarak ilişkinin güçlendirilmesi sağlanmalıdır. Kıyıya paralel yaya yolu, bisiklet yolu ve toplu taşım hattı oluşturulmalıdır.

• Kentte, İzmir ve Karaburun ilçe merkezi ile bağlantıda virajlı karayolu yerine su yolunun kurulması ve deniz taksilerinin hizmet vermesi önerilebilir. Ayrıca civar köylere ve yakın yerlere ulaşmak için araba paylaşım sistemi, alternatif enerjiyle çalışan toplutaşım araçları desteklenmelidir. Her türlü kara ve su aracında alternatif enerjilerden, güneş pillerinden yararlanılmalı, hibrid sistemler için teşvik alınmalıdır. Kent içinde de belirlenecek servis yolları dışında Ege iklimine uygun dar sokaklarda yayalaştırma projelerine ağırlık verilmeli, zaten kısmen yaygın olan bisiklet kullanımı için bisiklet yolları düzenlenmelidir.

Çevreci Stratejiler

• İyot ve fosfor bakımından %23'lük oksijen zengini olan bu bölgede hava kalitesinin korunması için alternatif enerjiyle ısıtma ve soğutma yollarının aranması gerekmektedir.

• Mavi bayraklı plajlar (Kuyucak, Akvaryum, Ardıç) temiz tutulmalı, çevre temizlik kampanyalarına ağırlık verilmelidir.

• Mevcut balıkçı barınağı inşa edilen yeni balıkçı barınağına taşınarak bu yanlış projenin inşaat detayları düzeltilmeli, yeni balıkçı barınağı sandal, tekne, katamaran, lazer vb. su taşıtları kullanımı için etkin hale getirilmelidir.

• Mordoğan'ın kuzeybatısındaki çöp dökme alanı yerine beldeden daha uzak bir yere katı atık dönüşüm tesisi kurulmaldır. Ayrıca acilen pissu arıtma tesisi kurularak belde merkezinin güneyinde proje uygulanmalıdır. Özellikle Ayıbalığı mevkiinde, A bölgesinde toplanan pissuların acilen arıtılması gerekmektedir. Fosseptik gibi ilkel kanalizasyon çözümleri yerine beldenin tümünde kanalizasyon ağı kurulmalıdır.

• Çevre düzeni planları varolan ikinci konutları ve yerel planlarda önerilen gelişme alanlarını aynen kabul etmek yerine yörenin hassas ekosistemini koruyacak çevreci tedbirlerin alınması ve çevreci çözümlerin bulunmasına yönelmelidir.

4. Sonuç

Hassas ekosistemlerin oluşturduğu kıyı alanlarında kaynakların aşırı kullanımı, yoğun yerleşim baskısı, kıyı alanlarına özgü çevre sorunlarının ortaya çıkmasının nedenlerindendir. Bu sorunların sonucunda kıyı alanlarında ekolojik ilkelerden ve estetikten uzak, kıyı kentlerine özgün koşullar taşımayan bir kentsel yerleşme düzeni ortaya çıkmıştır. Bu bildiride 'yerel halkın, çevreci örgütlerin, akademik çevrelerin ve plancıların hoşnut olmadığı bu mekansal biçimlenme nasıl düzeltilebilir?' sorusuna yanıt aranmıştır.

Kıyı alanları ekosistemin bir parçası olduğu bilinci ile tüm ekosistem bir bütün olarak planlanmalıdır. Kentlerin etki alanı içinde kalan kıyıların korunması önemli bir sorundur. Kıyı alanları,

kentlinin rekreasyon ihtiyaçlarının bir kısmını karşılarken taşıdığı ekolojik değerler nedeniyle önemli yaşam alanı olması nedeniyle korunma ve iyileştirme ilkelerine dikkat edilmelidir. Kıyı alanları, etkileşim havzası içerisinde sahip oldukları coğrafi, fiziksel ve ekolojik özellikleri nedeniyle önemli yaşam değerlerini barındıran, diğer yandan ise çeşitli şekillerde korunması gerekli hassas ekosistem parçaları olması nedeniyle, planlaması ve tasarımında özel modellerin ortaya konulması zorunludur. Ekolojik özellikli alanların planlama ve tasarımında amaç; alanın iyileştirilmesi ve alanın özgün doğal yapısını güçlendiren bir peyzaj anlayışının geliştirilmesidir.

Bu ekolojik planlama anlayışı içinde; Karaburun Yarımadası belediyeleri ve YG21'in, 7 seneden beri İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü (İYTE) Şehir ve Bölge Planlama Bölümü (Özdemir, 2005) ve 3 seneden beri Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ile işbirliği, kent ve bölge planlama konularında devam etmektedir. Bu bölge için tüm bilgiler bir araya getirilip paftalar üretilmiş, raporlar yazılmış, sorunlar ve potansiyeller tanımlanmış, farklı görüşler hep birlikte tartışılmıştır. Buna göre değişik vizyonlu senaryolar üretilmiştir (Özdemir vd., 2006, Gazi Üni, 2008). Bu çalışmalarda, doğanın korunması, organik tarım, eko-turizm, kıyıların korunması, ikinci konut yerine eko-ev projeleri, sürdürülebilirlik çerçevesinde koruma-gelişme dengesinin yakanalabilmesi konuları ön plana çıkarken yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, halk ve üniversitenin birlikte davranmaları gerektiği vurgulanmıştır. Üniversiteler katılımcı süreçte, öncü ve kolaylaştırıcı rol oynamalıdır. Karaburun Yarımadası YG21 ekibi, belediyeler, enstitüler ve üniversiteler, diğer sivil toplum kuruluşları ile birlikte ulusal ve uluslararası projelerde ortak çalışarak verimli işbirliktelikleri sağlamıştır. Mordoğan'a ve Karaburun Yarımadası'na, Avrupa Komisyonu'nun ve REC'in finansal katkıları olmuştur. Bu gibi katkıların arttırılması gerekmektedir.

Kaynaklar

Acar, E., (1998), "Tarihin ve Dostluğun Kıyısındaki Kentler", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, s.171-190.

Ana Britanica Ansiklopedisi (1988) s. 233.

Arar, G. and Özüt, H. (2006) (eds.) *REC Turkey Grants Programme Successful Projects* Book, Ankara, p:37-38.

Arslan, M.,(1995), Kıyısal Alanlarda Rekreasyonel Planlama, AÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Ders Notu, Ankara.

Atlas dergisi web sitesi, http://www.kesfetmekicinbak.com, 12/10/2008

Cumhuriyet (2004) "Karaburun'da El Ürünleri Çarşısı", 13 Haziran 2004 Pazar

Çevre ve Orman Bak., (2006), Manisa-Kütahya-İzmir Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Plan Açıklama Raporu, Modül - Egeplan İş Ortaklığı

Gazi Üni., (2008), Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 2007-2008 Akademik Yılı 2. dönem Mordoğan Atelyesi Araştırma Raporu, atölye bşk. H. Kaplan, Ankara

Google Maps Web Sitesi, http://maps.google.com, 10.05.2007

Google earth, 7.10.2008

Hakyemez, (1987), "Kıyılarımızın Sorunu:Tanımsızlık", Bilim Teknik Dergisi, 230, Tübitak Yayını, Ankara, ss.40-43.

Karaburun Rehberi, 2006, Karaburun Çevre Kültür ve Turizm Birliği, İzmir, Türkiye

Karaburun Yarımadası YG21 Bülteni, Temmuz 2005, s.18-26

Karaburun YG21 Bülteni, (2003), s.1-2

Karaburun Belediyesi Web Sitesi http://www.karaburun.bel.tr/english/sosyoekonomieng.htm, 12.05.2007

Karaburun YG21 Web Sitesi (http://karaburun.la21turkey.net/index.php?bid=13, 10.05.2007

Karabey, H., (1978), "Kıyı Alanının Tanımı, Ülkesel Kıyı Alanının Düzenlenmesi İçin Bir Yöntem Önerisi", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, O.D.T.Ü., Ankara, ss. 91-116.

Milliyet (2002), "Balıkçılar fok öldürmez", 29 Kasım 2002 Cuma

Neşer, G., (2005), "Eko-turizm", Karaburun Yarımadası YG21 Bülteni, Temmuz 2005, s.9-10

Özdemir, S., Özkeresteci, İ., Kutluca, K., Bozkurt, U., Bolposta, R., Elvan, İ., (2006), "Yerel Potansiyellerin Değerlendirilmesinde Stratejik Planlama Yaklaşımı: Karaburun Yarımadası İçin Turizm Alternatifleri", Turizm ve Mimarlık Sempozyumu, TMMOB Mimarlar Odası Antalya Şubesi Yayını, Antalya, s.240-248

Özdemir, S. (2005) "Karaburun Yarımadası Deneyiminden, Planlama Pratiğimize Aktarabileceklerimiz", Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokyumu Kitabı, s: 447-454.

Özer, M.N., Özer G., (2001), "Gazimağusa Kıyı Alanının Yeniden Dönüşümü", Gazimağusa Sempozyumu - (Dönüşüm Sürecinde Bir Kent - Gazimağusa) 23-26. Ekim.2001, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayını, KKTC, s.11-34.

Pressbox Web Sitesi, http://www.pressbox.co.uk/detailed/Society/Karaburun_Women_with_Winpeace_Karaburu n_Agro-Tourism_Project_52719.html, 25.05.2007

SAD-AFAG Web Sitesi, http://www.sadafag.org, 26.05.2007

Tekeli, İ., (1976), "Kıyı Planlamasının Değişik Boyutları", TMMOB Mimarlık Dergisi, 1976/2,41-47

World Index web sitesi, http://www.fallingrain.com/world/TU/35/Mordogan.html, 08/10/2008

Varol Ç., Ercoşkun, Ö.Y., Gürer,N., Özer, M.N., 2007, 'Sürdürülebilir Kent Planlamada Yönetişim: Türkiye'de Yerel Gündem 21 Çalışmaları', Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Raporu, Ankara

Varol, Ç., Ercoşkun, Ö.Y., Gürer, N. (2007) "Community Entrepreneurs Motivating the Sustainable Action in Karaburun, Turkey", 13th Annual International Sustainable Development Research Konferansı Özet Kitabı, s.118, Vasteras, İsveç

Vikipedi, Özgür Ansiklopedi,

http://tr.wikipedia.org/wiki/Mordo%C4%9Fan, 08/10/2008

Yerelnet, Yerel Yönetimler Portalı,

http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/index.php?belediyeid=128349, 08/10/2008

DİCLE VADİSİ PROJESİ UYGULAMA SÜRECİ: DOĞAL ALANLARIN YENİDEN YAPILANDIRILMASI VE KORUMA-KULLANMA SORUNSALI

Dr. Sertaç ERTEN
Şehir Plancısı /Kentsel Tasarımcı

Devrim ÇİMEN
Mimar/Kentsel Tasarımcı

Bugün sizlere Dicle vadisi projesi uygulama sürecini aktaracağız. Aslında bu bildiri hocamızın da dediği gibi Diyarbakır Dicle vadisi peyzaj planlama kentsel tasarım ve mimari proje yarışması sonucunda birincilik kazanan projemizin uygulama süreçlerini anlatmak için kaleme alındı. Burada asıl amaç projemiz bağlamında vadinin kentsel ihtiyaçlar doğrultusunda kentsel yaşama kazanılmasıyla doğal yapısının korunması arasındaki koruma-kullanma gerilimi, dengesi gibi konuları sizlerle paylaşmak. Öncelikle bu yarışma alanı, daha doğrusu proje alanının bağlamını ve de yarışma sürecini sizlere aktarmak istiyoruz.

Dicle vadisinin Diyarbakır kentiyle ilişkili olan parçası 2006 Aralık ayında yarışmaya çıkarıldı. Aslında devam etmekte olan nazım imar planlarında da alan yarışma alanı olarak tarif edilmiş, plana, plan notlarına bu şekilde girmişti. Dolayısıyla belediye planlama süreci sırasında planlamayı yapan ekip burayı yarışma alanı olarak işledi ve belediye daha sonra burayı yarışmaya çıkardı. Yarışma alanı tarifinde aslında genel kullanım ilkeleri önceden belirlenmişti. Alanın kamusal açık alan ve rekreatif kullanımlar için ayrılması netleşmişti ve yarışma Diyarbakır kentinin açık ve yeşil alan ihtiyacını karşılamayı, bugün için kentin arkasını döndüğü ve Dicle Üniversitesi kampusuyla kentin arasında bir sınır olarak kalan bölgeyi tekrar kullanıma açmak, ama koruma-kullanma dengesi ışığında kullanıma açmayı amaçlıyordu. Burada nazım plan çalışmaları başlamadan önce 2005 yılında Nisan ayında Dicle vadisi planlamasına yönelik olarak belediye, DSİ, valilik ve üniversite bir araya geldi. Çünkü bütün bu aktörlerin burada menfaatleri söz konusuydu ve karar olarak özellikle DSİ için önemli bir karar alındı, çünkü burada çok fazla taşkına maruz alanlar oluşuyor, nehrin farklı bir debisi olduğu için iki adet regülatör yapılması kararı alındı bu işbirliği zemini çerçevesinde ve bu düzensiz rejime karşı bir önlem almak için de nehir üzerindeki bu regülatör yapıları inşa edilmesi ve böylece göletler ve çevresinde de bun-

ların kullanılabileceği rekreatif alanlar elde edilmesi amaçlandı. Yarışmacılardan da şartnamede belirtilenlere göre bu stratejik karara uymaları beklendi. Aynı zamanda yarışma alanında alt proje paketleri tanımlanmıştı. Yarışmacılara verilen şartnameden şu an bahsediyorum. Bu proje alanlarında örneğin, Diyarbakır surlarının etekleriyle nehir arasında kalan alanda bir kültür park yapılması yarışmacılardan beklenilen şeyler arasındaydı, bir diğer beklenti eskiden var olduğu ve surların bulunduğu üst kodlardan vadiye döküldüğü bilinen bir şelalenin tekrar canlandırılmasıydı. Bütün bu veriler ışığında Mart 2007 tarihinde bu yarışma sonuçlandı ve bizim projemiz birincilik ödülüne layık görüldü.

Biraz bu projeden bahsedeyim; birincilik ödülü alan projemizi biz aslında bir evrensel temaya, spor temasına oturtmuştuk. Çünkü çok büyük su yüzeyleri yaratılacağı söyleniyordu. Biz de buna katıldık ve aslında yarışmacı olarak bu karara uyduk. "Bu su yüzeyleri ve çevredeki rekreatif alanlar acaba yarışma sporları için değerlendirilebilir mi?" diye bir soru sormuştuk ve bütün stratejik şemamızı alanın kullanımına dair kararları bu çerçevede oluşturduk. Bizim projemizin biçimsel formunu oluşturan aslında bu fikirdi. Dolayısıyla bir yarışma sporları parkurları, bunun dışında diğer rekreatif normal insanların da kullanabileceği parkurların tasarımı bu projenin bel kemiğini oluşturdu. Tabii en önemli şey en başta söylediğim kentle üniversite arasındaki o uçurumu aşacak bir yeni ulaşım-dolaşım şeması önermiştik. Bu da kenti, vadiyi, üniversiteyi birbirine bağlayan odaklar demekti ve tabii mevcuttaki jeolojik yapı ve mevcut enerji nakil hatları yapılaşma dağılımını oldukça etkileyen verilerdi. Bir de tabii bu kadar büyük bir su yüzeyi kentin imgesine nasıl pozitif olarak yansıyabilir konusu üzerine biraz fikirler geliştirmiştik. Projemiz şu an mevcuttaki üniversite köprüsü, kentin iki yakası, daha doğrusu iki büyük kullanımı, çünkü Dicle Üniversitesi kent gelişim alanı kadar büyük bir kampusa sahip, bu iki kullanımı birbirine bağlayan ve sadece karayolu olarak kullanılan üniversite köprüsünün kuzeyinde bir yoğunlaşma alanı yaratmak ve diğer alanlarda çok daha doğal ve ekolojik turizm, doğaya az değen insan kullanımları yaratmak oldu. Zaten mevcutta Diyarbakır'da surların etrafı temizlendiği için bir yeşil koridor projesi var, daha doğrusu var olan bir proje. Bunun vadiye doğru indirilmesi ve insanların vadiyi kullanması projede öngörüldü. Bir anlamda bir kent içi yeşil koridor yaratılması düşünüldü.

Bu proje aslında ilk kez bir kolokyumda sunuluyor. Buradaki kolokyum gibi yarışma kolokyumları oluyor. Yarışmada ödüller açıklandıktan sonra yarışmacılar ödül alanlar ve almayanlar jüri üyeleriyle açık bir tartışma ortamına çağrılıyorlar ve jüriye istedikleri soruları soruyorlar. Bu kolokyum toplantısının hemen öncesinde jüri üyeleriyle belediyeden yetkili kişilerle bir toplantı yaptık ve jürinin tavsiyelerini aldık ve projemizi revize edip son haline getirdik. Tabii, proje uygulama aşamasına yaklaştıkça uygulamaya dair sorunlar da belirmeye başladı. Proje alanının çok büyük bir bölgeyi kapsaması, yani baştan aşağıya yaklaşık 6-7 km.lik bir alanı kaplıyor. Bu da etaplar halinde plan ve projelerin yapılmasını gerekli kılıyordu. Dolayısıyla önce bu etaplar belirlendi ve bütün bölge alt proje paketlerine ayrıldıktan sonra belediyenin istekleri doğrultusunda iki alt proje paketini, uygulama projelerini kapsayan bir sözleşme taslağı hazırlandı. 2008 Martta da bu projeye başlamış olduk. Tabii ilk olarak bir nazım plan çalışması yaptık, yani yarışma projesini nazım plana dönüştürdük. Burada bu süreç tabii oldukça uzun bir süreçti, yani 1/5000'den 1/20

ölçeğe kadar giden bir süreçten bahsediyoruz. Tabii plan stratejilerimizi de sürdürülebilirlik, kullanım koruma dengesi gibi önemli anahtar kelimeler üzerine oturttuk. Yarışma projesinde de aynen önerdiğimiz gibi aslında üç ana bölge belirledik ve bunu plana aynen geçirdik.

Birinci bölge yoğun rekreatif aktiviteler alanı. Burada spor merkezi olan bir bölgeler var, araç erişiminin kuvvetli olduğu, spor, gezinti, bisiklet, çayır ve çay bahçeleri, botanik park, eğlence-dinlence gibi oldukça yoğun insan kullanımının olabileceği alan olarak tarif edildi. İkinci bölge doğal yaşamı koruma rehabilitasyon alanı. Burası bir nevi sulak alan şu anda, tabii burada yapılacak göletten sonra bu sulak alanın yaşayışı, sorunları daha sonra bizim önümüze gelecek sorunlar, şu an hep düşündüğümüz sorular, fakat şu an üstünde pratik olarak bir şey geliştirmedik. Bu alanda da doğa yürüyüş, kuş gözlemciliği gibi alternatif rekreasyon aktiviteleri önerdik. Üçüncü bölgede Hevsel Bahçeleri, güney gölet ve gölet çevresi ağaçlandırma alanı makro belirleyicileriyle örüldü. Üniversiteye ait rekreasyon birimlerinin de yer alacağı bir alan olarak tasarlandı ve daha çok piknik, piknikle entegre edilebilir kullanımlara ayrıldı. Yürüyüş, dağcılık gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi öngörüldü. Aslında 5000 plandaki dağılım, yani kullanım dağılımı da çok kabaca şöyle: Bu planlama alanının yüzde 30'u su yüzeyi, yüzde 21'i aktif yeşil alanlar, yüzde 12'si rekreasyon alanları. Aralarında bir fark var, içerik olarak yönetmelikte de yazar zaten, yüzde 7'si botanik park ve onun genişleme alanı, yüzde 3'ü de kültür park ve onun genişleme alanı olarak tarif edildi. Şurada kırmızı olarak gördüğünüz bölge yaklaşık 7 hektarlık bir alan uygulama projeleri yapılan alan bütün alanın sadece yüzde 1'i ilk aşamada uygulanacak alan.

Bu alan, 7 hektarlık bir alan ve orası için bir kentsel tasarım projesi geliştirdik. Çevre düzenleme ve mimari uygulama projeleri aşamaları bu etapta başladı. Nazım plan bittikten sonra bunun içinde de iki alt etap belirledik. Birincisi, o biraz önce sizlere gösterdiğim eskiden var olan ve canlandıracağımız şelale yapısının olacağı yer Fiskaya Şelalesi, ikincisi de şelale döküldükten sonra oluşturduğu gölet ve çevresiyle entegre olmuş kültür park alanı. Bu bölgeler yarışmada önerilen halleriyle aslında prensipte aynı kaldılar. Fakat belediyenin görüşleri doğrultusunda ve alanın hassas plan kota ölçümlerinden sonra daha rafine ön projeler ve vaziyet planları oluşturuldu. Yarışmada belirlediğimiz spor teması da bu alt proje paketlerinde sürdürüldü. Yaklaşık 7 hektarlık bu alanda bir açık yüzme havuzu yarı olimpik ve onunla entegre bir restoran binası ve bir amfi tiyatro ve onun yapısı artı bir kafe ve diğer yapılarımız daha küçük giriş, tuvalet, büfe gibi servis yapıları oluşturdu. Her bir alt etap için dediğim gibi aşamalar 1/10, 1/5, 1/2'lere kadar giden detay projeleri oluyor bu süreçlerde. Uygulama projesinde, yani çevre düzenleme uygulama projesi aşamasında önce bir ön proje sunuluyor belediyeye, daha sonra tabii geri dönüşler alınıyor. Uygulama projelerine geçiliyor. 1/200 ya da duruma göre alanın gerektirdiği ölçekler neyse çevre düzenleme uygulama projeleriyle 1/50 mimari uygulama projeleri oluyor. Daha sonra da detay ve mühendislik projelerine geçiliyor. Uygulama aslında her aşamada tabii burası sur bölgesi olduğu için sur koruma bandı içinde olduğu için de Koruma Kurulunun onayına sürekli sunuldu ve temelde aslında çok etkileşimli bir yöntem belirleyerek süreci ilerletmeye çalıştık. Her safhada gerek belediyeyle gerek Koruma Kuruluyla görüşler alarak ilerledik ve bu sayede projenin daha sorunsuz biçimde ilerlemesi olanaklı oldu.

Detay aşamasına geçmeden önce bütün mühendislik ekibimizle -bunun içinde inşaat mühendisi, elektrik mühendisi, altyapı çevre mühendisi ve mekânik mühendisi, makina mühendisi oluyor- Diyarbakır'a gittik ve projeyi belediyeden yetkili kişilere, tüm disiplinlerden mühendislerin geniş katılımının sağlandığı bir toplantıda detaylı bir şekilde sunduk ve geri dönüşler azalsın diye net kararlar alınmasını sağladık. Bu süreçte dediğim gibi çok üst ölçeklerden alt ölçeklere kadar uzunca bir süreç ve çok fazla aktör var. En başta bir belediye var, yarışmaya çıkıyor, orada bir jüri var, yönlendiriyor. Daha sonra proje uygulama aşamasına geçileceği vakit kurul var, belediyedeki birtakım mühendisler var, onlar da bir şeyler söylemek istiyor. Sürekli katılımcı planlama diye tabir edebileceğimiz bir yöntemle proje ilerledi.

Sonuçta bu proje çok benimsendi, çünkü beklenilen bir projeydi. Yıllardır vadi ne olacak, nasıl buraya müdahale edeceğiz, burası böyle kalacak mı denilen bir yerdi ve yarışmanın hemen arkasından billboardlara asıldı, otobüslere basıldı, hatta otobüs biletlerine dahi bu projenin imajları basıldı. Bayağı da yankı buldu aslında, ilgi topladı. İnsanlar gündelik hayatlarında projeyi konuşur oldular. Teşekkür ediyorum, ama son bir şey söylemek istiyorum; sonuç olarak bugün kentin sırtını döndüğü bir alan burası. Dolayısıyla artı değer olarak da kentsel yaşama katılmak isteniyor ve bugünkü haliyle devam ederse bir üniversiteyle kent arasında mekânsal bir engel olmaya devam edecek. İkincisi kentin eteklerindeki kaçak yerleşimin arka bahçesi ve orada yaşayan ailelerinin çocuklarının sağlıksız oyun alanları olacak. Üç, çevredeki sanayinin kanalizasyonu olmaya devam edecek. Bugünkü hali o çünkü. Dört de, çevredeki gene inşaat firmalarının kum ve çakıl kaynağı olmaya devam edecek. Dolayısıyla yürütülen planlama ve proje çalışmaları vadiyi ve nehri kentsel yaşamın kıyısında değil de merkezinde bir omurga olarak kurgulama iddiası taşıyor. Bu kentsel aktivitelerin bu boşluğa yığılması anlamına gelmiyor, orayı sonuna kadar kullanmak anlamına gelmiyor. Burada amaç açık alan kullanım ihtiyaçlarına karşılık cevap veren ve aynı zamanda mevcut ekosistemin korunacak ve geliştirilecek bir koridor yaratmak olarak tanımlanabilir ve biz de tasarım ekibi olarak korumanın birinci kuralının kullanmak olduğunu düşünüyoruz. Teşekkür ediyoruz.

DOĞAL ALANLARIN ARSAYA DÖNÜŞÜMÜ: HERKESİN OLANI SAHİPLENDİRMEK

Ayşe Işık EZER

Y. Şehir Plancısı, Çevre ve Orman Bakanlığı, ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü, Planlama Daire Bşk.

Özet

Genel olarak; orman alanları, sulak alanlar, lagünler, göller, içmesuyu havzaları, kıyılar, kumullar, yaylalar, meralar ve bunların dışında kalan hali arazi, tescil dışı arazi, bozkır alanları gibi altyapı, turizm, sanayi, tarım vb sektörel kullanım veya yerleşim alanları dışında kalan herhangi bir kullanımı olmayan alanlar doğal alanlar olarak tanımlanabilir. Hiçbir insan katkısı olmadan oluşan doğal varlıklar, varlıklarını devam ettirmek için de insana gereksinim duymazlar. Buna karşılık diğer canlılarda olduğu gibi insan da yaşamının devamlılığı için doğal varlıklara muhtaçtır.

Doğanın sunduklarından olduğu gibi kaybettiklerinden de tüm insanlık etkilenmektedir. Bu özellikleri onları kamuya ait yapar. Bu nedenle orman alanları, kıyılar, mera ve otlaklar, verimli tarım toprakları, sulak alanlar (akarsular, göller, lagünler, subasar ormanlar vd), içmesuyu havzaları, makilik alanlar, yaylalar gibi alanlar gerek ekosistem içindeki fonksiyonları, nitelikleri ve/veya insan yaşamı için vazgeçilmez olmaları nedeniyle kamusal niteliğinin ve doğal değerlerinin korunarak varlıklarını devam ettirilmesi amacıyla: kamusal nitelikleri nedeniyle Anayasayla da güvence altına alınan doğal alanlar için ayrıca Orman Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Kıyı Kanunu, Zeytinciliğin Islahına ilişkin Kanun, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği gibi özel hukuki düzenlemeler yapılmıştır.

Doğal alanlar, planlama mevzuatını oluşturan 3194 sayılı İmar Kanunu ve ilgili yönetmelikleri ile eki niteliğindeki "İmar Plânlarının Düzenlenmesi ile İlgili Teknik Şartlaşma" da yerleşilebilirlik açısından değerlendirilse de, planlamada çoğu zaman hem yasal açıdan hem de doğal yapı açısından önemli sınırlayıcılar olarak ele alınmıştır.

Doğal alanların özelliklerini korumak veya devamlılığını sağlamak için yasal düzenlemeler getirilmiş olmakla birlikte, yerleşime uygun olmayan hazine arazilerinde 1940'lı yıllarda konut amaçlı başlayan kaçak yapılaşma, giderek sanayi, turizm, madencilik gibi farklı kullanımları da içerecek şekilde kıyı alanlarına, verimli tarım arazilerine daha sonra da orman alanlarına, yaylalara yayılarak fiili durum yaratılmıştır.

Özellikle 1980 sonrası, neoliberal politikaların benimsenmesi ile başlayan süreçte, doğal kaynakların sadece ekonomik değer olarak görülmesi ve planlamanın piyasa/rant kaygısı ile şekillenen "imar" kıskacına girmesi, doğal alanların yeniden yapılandırılmasının ilk aşaması olarak değerlendirilebilir.

Doğal alanların ekonomik ve sosyal fayda sağlayan nitelikleri aynı zamanda özgün peyzaj değerlerini de oluşturduğundan yüksek çekim gücüne de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle her bakımdan yüksek verimliliğe sahip bu alanların:

- "Doğa koruma alanı" statüsüne alınmış yerlerin tescilli rekreasyon/turizm alanı olarak görülmesi,

- Doğa koruma alanlarındaki ziyaretçi faaliyetlerinin turizm faaliyetleri ile aynı algılanması,

-Planlı alanlarda İmar Kanunu gereği yerleşim alanları içinde ayrılması zorunlu yeşil alanların ayrılmaması veya mevcutlarının rant nedeniyle yok edilmesi,

nedenleriyle doğal alanlar; kaçak yapılaşmanın ve rantın hakim olduğu kentler için yeşil alan, turizm için hazır sunulmuş dekor, diğer sektörler için ucuz arsa ve atıklar için bedava depo olarak görülmesini kolaylaştırmıştır.

Bu bakış açısı,

-Planlamanın bütüncül niteliği ve planlamanın kademeli birlikteliği ilkesinin yasal düzenlemelerde gözardı edildiği,

-Plan yapma ve onaylama yetkisinin çok sayıda idareye dağıtılarak sektör odaklı planlama anlayışının benimsendiği,

- "İlgili kurum" görüşlerinin plan kararı olarak kabul edildiği,

-Özel kanunlarla koruma altına alınan alanlarda korumanın ve sürdürülebilirliğin sağlanması için yapılan planlar bağlı oldukları yasa hükümleri doğrultusunda içerik kazanmakla birlikte, doğal alanların kullanıma açılması için araç haline getirildiği,

"imar" kıskacındaki mevcut planlama anlayışını da yanına alarak otuz yılı aşkın süreçte orman alanlarında, makilik alanlarda, yaylalarda, tarım alanlarında, içmesuyu havzalarında çoğu zaman hukuki dayanaktan yoksun olarak arazi vasfında değişikliğe yol açan uygulama ve yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Yada arazi vasfının değişmesine yol açan faaliyetler için temel yasal düzenlemeleri değiştirilemediğinde, "kullanıcı /talep eden" sektöre ilişkin kanunlarda yapılan değişiklikler ile uygulama yoluna gidilmektedir.

Bu yönde yapılan ilk düzenleme olan Turizmi Teşvik Kanunu ile orman alanlarının turizme tahsis yolu açılarak, neredeyse insan ömrü kadar sürelerde verilen tahsis izinleri, arazi vasfının ve mülkiyetin örtülü/fiili olarak değiştirilmesi için ilk basamağı oluşturmaktadır. Son düzenlemelerden birisi olan "3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkından Kanun"unun kapsamının özel olarak koruma altına alınan doğal alanları kapsayacak şekilde genişletilmesi doğal alanların yeniden yapılandırılması ile ilgili gelinen son noktayı göstermektedir.

Bu makalede; geleceğimizin garantisi olan doğal alanların "koruma-kullanma dengesi", "kamu yararı" adı altında sadece ekonomik bir değer olarak ele alınıp arsaya dönüşüm süreçleri mevcut planlama yaklaşımı ve yasal düzenlemeler açısında tartışılmaktadır.

Doğal Alanların Arsaya Dönüşüm Süreci

Doğal alanlarda yapılan her türlü faaliyet, her ne ad altında olursa olsun kullanım farklılaşması arsa dönüşümü için ilk adım olmaktadır. Yapılaşma oranı, kullanım biçimi ve kullanım yoğunluğu bu sürecin sadece süresini belirlemektedir. Turizm kullanımı için orman alanlarında yapılan tahsisler bu sürecin tipik ve bilinen örneğidir. Doğal alanların arsaya dönüşüm sürecinin, yasadışı yapılaşma, yasal düzenlemelerde yapılan değişiklikler olmak üzere genel olarak iki farklı şekilde gerçekleştiği söylenebilir.

1- Kaçak Yapının Yasallaşma Süreci

Doğal alanların hesapsızca kaybedildiği süreç olarak da adlandırılabilecek yasadışı yapılaşmanın koşulsuz kabul edilme süreci; hazine arazileri üzerinde masum bir barınma gereksinimi olarak başlamış, rant temeli geçerli sisteme dönüştürülerek diğer sektör ve farklı arazi vasfına sahip alanlarda da ortaya çıkan kaçak yapılaşmalar için örnek oluşturmuştur.

Ülkemizde 1940'lı yılların başında başlayan yasa dışı yapılaşma olgusu giderek büyümüş, siyasi ve ekonomik politikalardan beslenerek yasal düzenlemelerle biçimlendirilmiş ve geçerli sistem haline dönüştürülmüştür. Bu yaklaşımdan alınan cesaretle de gecekondu ve gecekondu yapılan arazilerin niteliği de yıllar içinde değişmiştir. İlk başlarda İstanbul ve Ankara illeri etkilenmiş, süreç içinde yaygınlaşarak hemen her kent merkezi kendi kırsalı için göçülen merkez haline gelmiştir. Bu süreçten başlangıçta kent merkezine ve sanayi tesislerine yakın hazine arazileri etkilenmişse de, daha sonra kıyılar, tarım alanları, ormanlar, sulak alanlar, meralar ve yaylalar olarak genişletilmiş, hemen her sektör ve araziye yayılmıştır. Yaklaşık 70 yıllık süreçte 14 adet "af" nitelikli kanun çıkarılmıştır. Burada sadece, bu sürecin sistemleştirilmesinde önemli rol oynayan yasal düzenlemelere yer verilmiştir.

İlk Kez Yasadışı Yapılaşmanın Kabul Edilebileceğini ve Affedilebileceğinin Yanı Sıra Kamuya Ait Doğal Alanların Sahiplenilebileceğinin Gösterilmesi

-1945–50 yılları arasında ortaya çıkan ilk gecekonduları kabullenerek yasallaştıran ilk Kanun, 1948 yılında, sadece Ankara'daki konut sorununu çözmek için çıkarılan 5218 sayılı "Ankara Belediyesine Arsa ve Arazilerinden Belli Bir Kısmını Mesken Yapacaklara 2490 Sayılı Kanun Hükümlerine Bağlı Kalmaksızın ve Muayyen Şartlarla Tahsis ve Temlik Yetkisi Verilmesi Hakkında Kanun"dur. Bu Kanun ilk kez yasadışı yapılaşmanın kabul edilebileceğini ve affedilebileceğinin yanı sıra kamuya ait doğal alanların sahiplenilebileceğini de göstermiş ve bu alanların denetimsiz olarak arsaya dönüşüm sürecini başlatmıştır. 5218 sayılı Kanunun kabulünden bir yıl sonra Kanunun hükümlerini tüm ülke için geçerli kılan ikinci Kanun 2431 sayılı "Ruhsatsız Yapıların

Yıktırılmasına ve 2290 Sayılı Belediye ve Yollar Kanununun 13. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun" çıkarılarak bu durumun yerleşmesi için en önemli adım atılmıştır.

Gecekondunun Oy Deposu Olarak Görülmesi

-1950 sonrasında çok partili döneme geçiş ve uygulanan siyasi ve ekonomik politikalarla birlikte gecekondu ailelerinin ekonomik yapısındaki değişme gecekondu bölgelerini siyasi partiler için oy depoları haline getirmiş, 1954 seçimlerinden önce 1953 yılında 6188 sayılı "Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiştir.

Gecekondunun "Tek Yapı" Biriminden Çıkarak "Alan" Olarak Tanımlanması

-Planlama açısından hiçbir teknik koşul aranmadan gecekondu olgusunu "tek yapı" biriminden çıkararak "alan" olarak kabul eden 327 sayılı " 6785 Sayılı İmar Kanununa Geçici Bir Madde Eklenmesi Hakkında Kanun" adıyla 1963 yılında çıkarılmıştır. Üç maddelik düzenleme, hiçbir teknik ve yasal standarda uymadan gerçekleşen arazi kullanma kararlarının tescil edilmesi anlamını taşımaktadır. Bu düzenlemeyle ilgili olarak Meclis Komisyonunda yapılan değerlendirmelerde "bir önceki dönemde yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar Kanunun 18. maddesine atfen "zaruri ihtiyaçtan doğan ruhsatsız meskenler" tanımı ile altyapıdan yararlandırılmamalarının büyük haksızlık ve adaletsizlik olduğu"[1] söylenmiştir. Bu değerlendirmelerde sadece barınma ihtiyacı dikkate alınırken, plansız yapılaşmanın olumsuzluklarından ve herkese ait olan kamu arazileri üzerindeki haksızlıktan söz edilmemektedir.

Mevzi İmar Planı Tanımının Yapılması

1961 Anayasasının yürürlüğe girmesinden sonra, ülke sorunlarına bütüncül yaklaşımın temel göstergeleri olarak kabul edilen; Devlet Planlama Teşkilatının kurulması, ardında da 1.Beş Yıllık Kalkınma Planının yürürlüğe konmasına da, hazine arazileri üzerindeki kaçak yapılaşmaya karşı tutumun değiştirilmesini sağlayamamıştır[2].

1966 yılında, 1. Beş Yıllık Kalkınma Planının ilkeleri doğrultusunda gecekondu politikasının tanımlandığı 775 sayılı "Gecekondu Kanunu"nda o güne kadar planlamada yer almayan, "mevzi gelişme planı" ile gecekonduları her anlamda kabul eden "ıslah planı" olmak üzere iki yeni kavram getirilmiştir. Mevzi imar planı, daha sonra, her türlü arazi kullanım kararı için başvurulan, doğal alanların parçalanmasına yol açacak yaygın bir yöntem haline gelecektir. Mevzi imar planı, gerekçesi ne olursa olsun, bölgesel dönüşümü başlatan noktasal etkisi nedeniyle arsa dönüşüm süreci açısından önemli araç olmuştur. Mevzi imar planının yaygınlaşmasının doğal alanların parçalanmasında önemli etkisi olmuştur.

---

[1] Ahmet Lütfi Uzel, "İmara İlişkin Bağışlamaların Gelişimi ve Değerlendirilmesi", Batıkent Konut Üretimi Yapı Kooperatifleri Birliği, 1987, Ankara , s.25.

[2] İbid, s.35.

Gecekondunun Yasal Arsa Haline Getirilmesi

1970 ile 1980 yılları arası, merkeze en yakın gecekondu bölgeleri yasal arsa niteliği kazanarak küçük çaplı toprak spekülasyonuna da geçerek çok katlı konutlara dönüşmeye başlamıştır[3].

Zaruri İhtiyaçtan Kaçak Yapılaşma Alışkanlığına

1980 sonrasında artık kaçak yapılaşma, masum mesken olmaktan çıkmış, yap-sat ile rant alanına dönüşmüş, her sektörde tarımsal yapıdan, sanayi kuruluşlarına, turizm yatırımlarına kadar genişlemiş, adeta geçerli sistem haline getirilmiştir.

Açıkça ilk kez gecekondu affının Kanun maddesi olarak ifade edildiği 2805 sayılı "İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Olarak Yapılan Yapılara Uygulanacak İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanunu"nda getirilen yeni açılım ile gecekondunun yanı sıra kanunlara aykırı olan hisseli parselasyonlar da Kanun kapsamına alınmıştır. Kıyılarda kullanış türleri farklı olan kaçak yapılar belli koşullarda kapsama alınmış, böylelikle hisseli parselasyonların yaygın olarak görüldüğü tarımsal alanlar ile kıyı kesimi gibi farklı nitelikteki alanlar da sürece dahil edilmiştir.

Tapu Tahsis Belgesi, Sahiplendirme

1984 yılında çıkarılan 2981 sayılı "İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirtmesi Hakkında Kanun" ile o güne kadar çıkarılan en geniş kapsamlı af kanunu olup, yapı kullanma izni yerine ilk kez tapuya esas olan tapu tahsis belgesi tanımlanmış, yapının da tescili yapılarak yasal hak haline getirilmiştir. Aynı zamanda hisseli parselasyonların tescili yolu da açılmıştır. Kıyı, devletin hüküm ve tasarrufu altında olan yerler ile özel hukuk tüzel kişiliklerinin mülkiyetinde olan sanayi ve turizm tesisleri de kapsam içine alınmıştır. Kamuya ait olanın artık sahiplendirilebileceği de gösterilmiştir.

Sahiplendirmenin Sınırlarının Genişletilmesi

Yine 1984 yılında yürürlüğe giren 3086 sayılı "Kıyı Kanunu" ile ilk kez açıkça, kıyı ve sahil şeridinde hazineye ait arsa ve araziler ile devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerler üzerinde gerçek ve tüzel kişiler tarafından kaçak olarak yapılmış kıyıda bulunması zorunlu tesisler ile sanayi ve turizm tesislerinden ilgili Bakanlıklarca uygun görülenlerin af kapsamına alınmasıyla farklı niteliklere sahip doğal alanlarda sürece dahil edilmiştir.

2981 sayılı yasaya açıklık getiren ve affın kapsamını da genişleten, 1986 yılında, 3290 sayılı "2981 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkındaki Kanun" ile yapılan yeni düzenlemeyle İstanbul Boğazı sahili ve ön görünümü ile Çanakkale Boğazında yer alan gecekondular kapsama alınarak nitelik değişmiştir.

---

[3] İstiklal ALPAR, Samira YENER, "Gecekondu Araştırması," DPT Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı, Mayıs, 1991,s:9.

Süreç açısından önemli bir değişim de 1987 yılında yürürlüğe giren 3366 sayılı "3290 Sayılı Kanun ile 2981 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun" da yapılan düzenleme sonucunda yaşanmıştır. Bu düzenlemede gecekondu kapsamı ile kaçak yapının yapıldığı alanlar çeşitlendirilmiştir. Nerede olduğuna bakılmaksızın kaçak olarak yapılmış her türlü yapı (kıyılarda, askeri bölgelerde, karayolu kamulaştırma sınırı içinde....) gecekondu olarak yorumlandığından, her türlü kamu arazisinin arsaya dönüşümü için ilk adımın atıldığı anlamını da taşımaktadır. Kaçak yapının bulunduğu arazinin imar parseli olarak düzenlenebilmesi öngörülmüştür. Ayrıca, ıslah imar planı veya kadastro planları yapılan yerlerde tapuların doğrudan dağıtılması hükmünü getirilerek arsa olarak tescili de sağlanmıştır.

Bu alanların arsaya dönüşümünün son aşaması da 1988 yılında çıkarılan 3414 sayılı "775 sayılı Gecekondu Kanunun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında ve 247 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname İle Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin İki Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair ve 250 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirerek Kabulü Hakkındaki Kanun" ile yapılan düzenlemelerle gerçekleştirilmiştir. Arsa ve konut tahsis edilenlerin yirmi yıl içinde satma ve devretmesini önleyen hükümler kaldırılmış, kaçak yapı ve bulunduğu arsa imarlı taşınmazlar haline getirilmiştir. İlk gecekondulaşan hazine arazilerinin fiili olarak arsa olmasından yaklaşık 40 yıl sonra yasal olarak arsa niteliği tescillenmiştir.

2003 yılında çıkarılan 4916 sayılı "Çeşitli Kanunlarda ve Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"un amacı "..Hazineye ait taşınmazların daha kısa sürede ekonomiye kazandırılması.." tanımıyla Kamuya ait taşınmazların gelir aracı olarak değerlendirilmeye başlandığı da görülmektedir. Yasanın 9. maddesi ile 4706 sayılı Kanuna eklenen geçici 5. madde ile bu sefer izinsiz yapılan sanayi işletmeleri için; Kanunun geçici 2. maddesinde de izinsiz turizm yatırımları için sözleşmelerden doğan mali yükümlülüklerini yerine getirmeleri, ilgili bakanlıklar ile yeniden sözleşme yapmaları kaydıyla kullanımlarına devam edebilecekleri hükme bağlanmıştır. Bu düzenleme orman alanlarında turizm tahsisi yapılan alanlardaki tüm kaçak ya da usulsüz yapılaşmalara göz yumulması anlamını taşımaktadır. Tahsis aşamasında yapılan sözleşme şartları, plan ve proje gereklilikleri, yerseçimi uygunluğu gibi yasal, teknik ve bilimsel kriterler tamamen göz ardı edilerek kaçak yapılaşma ile ilgili düzenlemeler gelir elde etme aracı olarak değerlendirilmiştir.

Aynı şekilde, 2001 yılında çıkarılan 4706 sayılı "Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" çıkarılmıştır. Kanunun 1. maddesinde "...Hazineye ait taşınmaz malların daha kısa sürede ekonomiye kazandırılması ve Bakanlar Kurulu kararı ile satış kapsamına alınan Hazineye ait taşınmaz malların satış işlemlerine ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir..." şeklinde belirtilen Kanunun amacından ve diğer madde hükümlerinin incelenmesinden ülke genelinde her türlü vasfa sahip arazileri kapsadığı anlaşılmaktadır.

2005 yılında da 5437 sayılı 2006 Mali Yılı Bütçe Kanunu bütçe kanununda yasa dışı yapılmış yapılara altyapı hizmetlerinin sağlanmasına ilişkin düzenleme getirilmiştir. Kanunun 32. maddesinin (m)fıkrasında yer alan "...12/10/2004 tarihinden önce inşaat ruhsatı alınmış ve yapılmış olup, kullanma izni verilmeyen ve alınmayan yapılara; yol, elektrik, su, telefon, kanalizasyon, doğal

gaz gibi alt yapı hizmetlerinden birinin veya birkaçının götürüldüğünün belgelenmesi halinde, ilgili yönetmelikler doğrultusunda fenni gereklerin yerine getirilmiş olması ve bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren başvurulması üzerine, kullanma izni alınıncaya kadar geçici olarak su ve/veya elektrik bağlanabilir. Bu kapsamda su ve/veya elektrik bağlanması herhangi bir kazanılmış hak teşkil etmez..." düzenlemesi de çok kez yaşanmış örtülü af niteliğindedir.

2007 yılında çıkarılan 5609 sayılı "Gecekondu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile Kanunda Bayındırlık ve İskân Bakanlığına verilen tüm görevler Toplu Konut İdaresi Başkanlığına devredilmiştir. 775 sayılı yasa kapsamında yapılacak iş ve işlemler askıya alınmışken, Kanunda, bedelsiz devredilen arazilerin hazineye devri konusunda bir düzenleme yapılmadığından, TOKİ'ye bu arazilerde kendi kanununa göre işlem yapma olanağı verilmiştir.

İmar Kirliliği Tanımlanan Kanunda da Af

2004 yılında çıkarılan 5237 sayılı "Türk Ceza Kanunu"nda 184. maddesi ile imar kirliliğine neden olma suçu ilk kez ceza sistemine girmiştir. Üstelik kaçak yapıyı yapanın dışında bu işlerin denetimini yapacak makamlara da cezai müeyyide öngörülmektedir.

Ancak, Kanunun aynı maddesine 2005 yılında eklenen 6. fıkrayla, 12 Ekim 2004 tarihinden önce yapılmış şantiyeler ve sınaî tesisleri düzenlemenin kapsamı dışında bırakılarak mevcut tutum devam ettirilmiştir.

Bu süreç planlama açısından değerlendirildiğinde; Yürürlükteki planlama mevzuatına aykırı olarak gelişen yapılaşma alanlarının yasallaştırılmasında aynı mevzuat araç olarak kullanılmış, yasal düzenlemeler ile yapılaşma alanlarındaki ikili yapı tescil edilmiştir. Fiili durumun planlama mevzuatı ile uyumsuzluğu nedeniyle gecekondu önleme bölgelerinde İmar Kanununun uygulanmayacağı hükmü de yasalarda yer almıştır. Buna karşılık yasadışı yapılaşma, mevzi imar planı, tapu tahsis belgesi, imar ıslah planı, gecekondu önleme bölgesi gibi kendine özgü kavram ve tanımlamaları da yaratmıştır. Her yasal düzenlemede "milli servet" gerekçesine saklanarak, planlamanın yasal, teknik ve bilimsel gerekliliklerinin yok sayıldığı yasadışı yapılaşmanın kabulü ile, planlama "imar" sürecine indirgenmiştir.

2-Yasal Düzenlemeler

Yasal düzenlemeler doğrudan yada dolaylı olarak gerçekleştirilmektedir. Turizmi Teşvik Kanununda olduğu gibi doğal alanların kullanımına ilişkin olarak doğrudan yapılan düzenlemeler olup, bu tür düzenlemelerin son örneği Milli Parklar Kanunu kapsamında belirlenen doğa koruma alanlarının 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkından Kanun kapsamına alınmasıdır.

Dolaylı düzenleme; Anayasa, özel kanunlar ya da herhangi bir yasal düzenleme ile korunan veya kullanımında belli kısıtlama bulunana alanlara yönelik taleplerin karşılanması amacıyla talep eden sektöre ilişkin kanunlarda yapılan düzenlemelerdir.

Her iki düzenlemelerde de, kısıt getiren kanunda herhangi bir düzenleme yapılmamakta ya da sadece yönetmelik ile sonuca gidilmeye çalışılmaktadır. .

Doğrudan Düzenlemeler

Doğal alanların arsaya dönüşüm sürecinin yoğun olarak yaşandığı doğal alanlardan birisi orman alanlarıdır. Ormanlar, özellikle 1980 sonrasında ortaya çıkan ve giderek büyüyen önemli bir kaçak yapılaşma alanı olmuştur. Orman alanlarının arsaya dönüşümü genel olarak, turizm faaliyetleri (tesis alanı olarak tahsisi "ekoturizm" adı altında yapılan turizm faaliyetleri), altyapı tesisleri için tahsis ve kaçak konut yapılaşması olmak üzere üç farklı amaca yönelik olarak ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda "kent ormanı" kullanımı da eklenmiştir.

Ormanlar, Planlamaya Konu Olamaz

Hazine arazilerinde yapılan kaçak yapılarla ilgili af düzenlemelerinde olduğu gibi 2/B uygulamaları için de tarih belirlenmiş, 1961 Anayasasının 17.04.1970 tarih ve 1255 sayılı yasa ile değiştirilen 131.maddesinde, Anayasanın yürürlük tarihinden önce nitelik kaybeden yerler denilmiş, 1982 anayasasında ise 169. Maddesinde 31.12.1981 tarihinden önce nitelik kaybeden yerler esas alınarak nitelik kaybına devamlılık kazandırılmıştır[4]. Anayasa güvencesi altındaki orman alanlarında ortaya çıkan kaçak yapılaşmalara karşı da aynı şekilde yaklaşıldığı, gecekonduya karşı gösterilen tutumun örnek oluşturduğu görülmektedir.

Anayasa hükümlerine göre orman alanlarında farklı arazi kullanım kararına ilişkin düzenlemelere olanak bulunmamakla birlikte; Anayasa'nın 170. maddesinde, yeralan "...ilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin tespiti ve orman sınırları dışına çıkartılması; Orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen bu yerlere yerleştirilmesi için Devlet eliyle anılan yerlerin ihya edilerek bu halkın yararlanmasına tahsisinin kanunla düzenlenmesine" dair hüküm gerekçe gösterilerek orman dışına çıkarılacak yerler ile ilgili düzenlemeler için 1983 yılında çıkarılan 2924 sayılı "Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun" ile daha sonra çıkarılan 4127 sayılı Kanun, Anayasa Mahkemesince[5] alınan kararlarla "çıkarılan bu yerlerin Orman Köylüsünden başkasına satışının yapılması Anayasaya göre mümkün olmadığı... orman köylüsüne tanınan hakkın ise mülkiyet değil yararlanma olduğunu gözardı edildiği .....orman dışına çıkarılan alanların imar ve ihya edilerek öncelikle orman köylülerine tahsisinin gerektiği, oysa düzenlemenin böyle bir gözetme yapmadığı....." gerekçesi ile ilgili düzenlemeler iptal edilmiştir.

Daha sonra çıkarılan 4127 sayılı Kanunun uygulamasında ortaya çıkan sorunların başında zilliyedliği devir veya satış vaadi sözleşmeleri ile arazilerin el değiştirmeye başlamasının temel sorun olarak ortaya çıkması bu durumu doğrulamaktadır[6]. Temel amacın orman köylüsünün yaşamı açısından zorunlu bir eylem için düzenlenen Anayasa hükmü orman alanı içindeki hemen her türlü kaçak yapılaşmanın gerekçesi olarak kullanılmak istenmektedir. Bu durum orman alanlarının

[4] TMMOB Orman Mühendisleri Odası Merkez Şubesi, "Orman Kanununun 2/B Maddesinin Uygulanması ve Değerlendirilmesindeki Sorunlar" Paneli, Ankara,2003, s.44.

[5] Anayasa Mahkemesinin 30.03.1993 gün 1992/48 E. 1993/14 ve E.2001/382, K.2002/21 sayılı kararları.

[6] TMMOB Orman Mühendisleri Odası Merkez Şubesi, s.31

fiili olarak arsaya dönüşmesini engelleyememiş, sorun çözülemediği gibi 2B olarak adlandırılan bu uygulamaya ilişkin girişimler, cesaretlendirici rol oynamış, orman alanları üzerindeki kaçak yapılaşma baskısını daha da arttırmıştır. Sultanbeyli gibi yerleşim alanları ortaya çıkmıştır.

Orman alanlarına farklı arazi kullanım kararı getirilmesine olanak sağlayan doğrudan yapılan düzenlemenin ilk örneği 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunudur. Kanunun 8.maddesinde yeralan "... Hazineye ait olan yerlerle ormanlar, ilgili kuruluşlarca Bakanlığa tahsis edilir ..." hükmü orman alanlarının turizm amaçlı kullanımına olanak tanımıştır. Bu uygulamanın yapılabilmesi için Turizmi Teşvik Kanunundaki düzenlemenin karşılığı olarak 6831 sayılı Orman Kanununda 1983 yılında yapılan bir düzenleme ile 17. maddesi "..turizm bölge, alan ve merkezleri dışında kalan devlet ormanlarında; kamu yararına olan her türlü bina ve tesisler ile orman ürünlerin işleyeceklerin yapacakları bina ve tesisler..." şeklinde değiştirilmiştir. Bu düzenleme, turizm alan ve merkezlerinde kalan orman alanlarının Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsis edilmesini hükme bağlamaktadır. Orman alanlarında ilk kez, mülga Orman Bakanlığının yürüttüğü iş ve işlemler dışında bir amaç için kullanım değişikliği yolu açılmıştır.

Bu düzenleme, 1987 yılında yapılan ikinci değişiklik için ilk adım olmuştur, 6831 sayılı Orman Kanununda yapılan değişiklik ile "..turizm alan ve merkezleri dışında kalan devlet ormanlarında kamu yararına olan her türlü bina ve tesisler için" izin verilmesi hükme bağlanmıştır.

2002 yılında Anayasa Mahkemesinin iptal kararından sonra, 2004 yılında 5192 sayılı Kanun ile 17. madde, yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, Orman alanlarında artık "Savunma, ulaşım, enerji, haberleşme, su, atık su, petrol, doğalgaz, altyapı ve katı atık bertaraf tesislerinin; sanatoryum, baraj, gölet ve mezarlıkların; Devlete ait sağlık, eğitim ve spor tesislerinin ve bunlarla ilgili her türlü yer ve binanın Devlet ormanları üzerinde bulunması veya yapılmasında kamu yararı ve zaruret olması halinde" izin verileceğine ilişkin düzenleme ile turizme ilişkin tahsis olanağı kalkmakla birlikte buna karşılık farklı kentsel arazi kullanım biçimleri için olanak yaratılmıştır.

Bu düzenleme iki şekilde ormanın ekolojik bütünlüğünün parçalanmasında etkili olmuştur. Birincisi ormana bitişik ya da yakın yerleşmelerin, 3194 sayılı İmar Kanunu gereği ayrılması zorunlu teknik ve sosyal altyapı tesisleri için bedava arsa olarak görülmesine neden olmuş, ikincisi de özellikle teknik altyapı (yol, su, elektrik vd) gereksinimi karşılanamayan orman alanı içinde özel mülkiyete konu olan arazilerde mevzi planlar marifetiyle yapılaşma yolunun açılmasıdır. Bu iki uygulama da orman alanlarının arsaya dönüşüm sürecinde etkili olmaya devam etmektedir.

1980'li yıllardan beri devam eden tahsisler ile turizm kullanımı orman alanı ciddi yapılaşmaya açılmıştır. 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'na iptal davası "Her ne kadar orman arazilerinin turizme açılmasında kamu yararı olsa da, orman, orman olduğu için korunmalı" diyen Danıştay 6. Dairesi tarafından açılmış, Anayasa Mahkemesi, turizme ayrılan hazine arazileriyle ormanların Kültür ve Turizm Bakanlığı aracılığıyla yerli ve yabancı yatırımcılara tahsis edilmesine olanak sağlayan düzenlemeleri iptal etmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi yasal boşluk doğmaması için bir yıllık süre tanıması nedeniyle, söz konusu arazi ve ormanların bu süre içerisinde tahsisine devam etme olanağı bulunmaktadır.

Milli Parklar kanunu kapsamında ilan edilen doğa koruma alanlarının 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkından Kanun"unun

kapsamının özel olarak koruma altına alınan doğal alanları kapsayacak şekilde genişletilmesi doğal alanların yeniden yapılandırılması ile ilgili gelinen son noktayı göstermektedir. Bu düzenleme ile 3996 sayılı Kanunun 2 nci maddesinde yer alan "..... ibareden sonra gelmek üzere ", ..., milli park (özel kanunu olan hariç), tabiat parkı, tabiatı koruma alanı ve yaban hayatı koruma ve geliştirme sahalarında planlarda öngörülen yapı ve tesisleri, ..." ibaresi eklenerek ulusal ve uluslar arası nitelikte doğal, kültürel, tarihi kaynak değerlerinin korunarak gelecek nesillere aktarılması amacıyla koruma altına alınan alanlar da gelir getirici meta olarak değerlendirilmiştir.

Bu süreç planlama açısından değerlendirildiğinde yanılsama ile karşılaşılmaktadır. Orman alanları, Anayasanın amir hükmü nedeniyle planlamaya (imara) konu olamazken, ormanın "fonksiyonları" adı altında "ekoturizm" ve "kent ormanları" uygulamaları yada "kamu yararı" adı altında orman arazisinin vasıf değişikliğine neden olan her türlü teknik ve sosyal altyapı, spor alanı gibi birçok kentsel nitelikli uygulamalar yapılabilmektedir. Ormanlar, planlamaya konu olamazken kanun yada yönetmeliklerle yapılan değişiklikler ile rahatlıkla uygulama yapılabilmektedir. Diğer bir uygulama biçimi de temel amacı "koruma" olan Milli Parklar Kanunu kapsamında ilan edilen alanlarda yapılan planlarda "koruma" yerine adeta "turizm" kullanımı öncelikli haline gelebilmektedir. Korunan alanlarda özellikle turizm faaliyetlerinin uygulamalarında her ne ad altında olursa olsun kullanım farklılaşması arazi vasfının değişmesinde ilk adım olmaktadır. Turizm faaliyeti için gereken asgari altyapı (yürüyüş patikası, güvenlik unsurları vb) gereksinimi ister istemez bu sonucu doğurmakta, doğal yapı değişmektedir.

Üstün kamu yararı gerekçesiyle yapılan düzenlemeye dayanarak Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında orman alanlarında yapılan turizm tahsisleri en tipik ve bilinen uygulamadır. Bu uygulamalar 30 yıla yakın bir süredir yasalarla dans şeklinde bir ileri bir geri devam etmektedir. Yasa iptallerin hiç birisinin kaybedilen ormanların geri kazanılması anlamını taşımadığı herkesçe bilinen bir durumdur. Oysa tüm bu uygulamalar, sonuçta orman alanlarının arsaya dönüşümü için birer adım olarak karşımıza çıkmaktadır

Mera, Yaylak, Kışlak Kadimden Beri Kamunun

1998 yılında yürürlüğe giren Mera Kanununda 2004 ve 2007 yıllarında yapılan değişiklikler ile mera, yaylak, kışlak ve otlakların farklı amaçlarla kullanımı kolaylaştırılmış ve istisna düzenlemeleri ile özel mülkiyete konu edilmiştir.

Mera Kanunun tanımlar başlıklı 4. maddesinde, " Mera, yaylak ve kışlakların kullanma hakkı bir veya birden çok köy veya belediyeye aittir. Bu yerler devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Mera, yaylak ve kışlaklar; özel mülkiyete geçirilemez, amacı dışında kullanılamaz, zaman aşımı uygulanamaz, sınırları daraltılamaz." denilmektedir. Kanunda ifade edildiği gibi mera, yaylak ve kışlak gibi alanlar kamunun malıdır.

2007 yılında yapılan değişiklikle; 1998 yılında yürürlüğe giren 4342 sayılı Mera Kanununun geçici 3 üncü maddesine;

"Birinci fıkrada nitelikleri belirtilen taşınmazlardan, ...; herhangi bir kamu hizmeti için gerekli olmayan, Hazinece herhangi bir tasarrufa konu edilmeyen ve halen tapuda Hazine adına kayıtlı

olan taşınmazlar, tahsis tarihindeki arsa değerine devir tarihine kadar geçen süre için yasal faiz eklenerek belirlenecek bedelin ilgililerce Hazineye ödenmesi kaydıyla adlarına tahsis yapılanlara devredilir. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usûl ve esaslar, Bakanlığın görüşü alınarak Maliye Bakanlığınca belirlenir." fıkrası eklenmiştir. Bu düzenlemelerle:

-Mera alanlarıyla birlikte, yaylak ve kışlak alanlarındaki kaçak yapılara imar affı niteliğinde bir düzenleme getirilmiş,

-Kamu malı olan, devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan araziler süre aşımı ile özel mülkiyete geçirilmesinin yolu açılmıştır.

Yapılan değişikliklere göre, belediye ve mücavir alan sınırları içinde kalan ve 1 Ocak 2003'ten önce kesinleşen imar planları içinde "yerleşim yeri" olarak işgal edilerek mera ve otlak olarak kullanılamayan yerlerin tahsis amacının değiştirilmesinin ve hazine adına tescillerinin yapılmasına olanak tanınmıştır. Hazinenin açtığı davalar sonucunda önce mera olarak kabul edilen, daha sonra meralık vasfı değiştirilerek hazine adına tescil edilen araziler üzerinde yapılan konutlar ise bedelinin Hazineye ödenmesi şartıyla konut sahibine devredilmesi ve bugüne kadar açılmış davalardan da vazgeçilmesi hükme bağlanmıştır.

Mera kanunun tanımlar başlıklı 3. maddesinde "... Yaylak: Çiftçilerin hayvanları ile birlikte yaz mevsimini geçirmeleri, hayvanlarını otlatmaları ve otundan yararlanmaları için tahsis edilen veya kadimden beri bu amaçla kullanılan yeri..." olarak tanımlanmaktadır. Kanunda yapılan tanım yok sayılarak, daimi iskana yönelik yapılar için Türkiye Büyük Millet Meclisinde "yayla evlerinin tapu sorunu" olarak gündeme getirilmiştir. 17 bin 800 tapu iptal davasının bulunduğu Adana'nın Akçatekir Yaylası başta olmak üzere benzer tüm yaylalardaki mülk sahiplerini ilgilendiren sorunun çözüleceği ifade edilmiştir [7].

Tahsis Amacının Değiştirilmesi başlıklı 14. maddede, Tanım maddesinde yeralan hükümler hükümsüzleşmekte, neredeyse her türlü kullanım için olanak sağlanmakta, amaç değişikliği için; "....a) Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının talebi üzerine; 3213 sayılı Maden Kanunu ve 6326 sayılı Petrol Kanunu hükümlerine göre verimliliği kesinlikle saptanan maden ve petrol arama, ön işletme ve işletme faaliyeti için zaruri olan, b) Turizm Bakanlığının talebi üzerine, turizm yatırımları için zaruri olan, c) Kamu yatırımları yapılması için gerekli bulunan, d) Köy yerleşim yeri ile uygulama imar plânı veya uygulama plânlarına ilave imar plânlarının hazırlanması, toprak muhafazası, gen kaynaklarının korunması, millî park ve muhafaza ormanı kurulması, doğal, tarihî ve kültürel varlıkların korunması, sel kontrolü, akarsular ve kaynakların düzenlenmesi için ihtiyaç duyulan yerler..." olarak koşullar belirtilmektedir.

Bu alanların coğrafi bütünlüğü ve doğal yapıları itibarıyla çevreleriyle etkileşimi gözardı edilerek (a) bendi kapsamındaki kullanımlar için, "...faaliyetlerini çevre mera alanlarına zarar vermeyecek şekilde yürütmekle ve kendilerine tahsis edilen yerleri tahsis süresi bitiminde eski vasfına getirmekle yükümlüdürler..." şeklindeki düzenlemenin nasıl olacağı belli olmayan bir hüküm ile baştan bu alanların yok olması kabul edilmektedir.

[7] http://www.arkitera.com/haber_16825_yayla-evlerinin-tapu-sorunu-tbmm-gundemine-geliyor.html

Planlama açısından değerlendirildiğinde: Yapılan son düzenlemelerde de açıkça görüldüğü üzere, bu alanlar planlama mevzuatı gereği ayrılması zorunlu teknik ve sosyal her türlü altyapı ve üstyapı tesis alanları gereksinimine yönelik olarak kullanılma yolu açılmıştır. Niteliği gereği imar planı bu arazilerin vasıf değişikliğini sağlayacak araç olarak değerlendirilmektedir.

Diğer bir nokta da, bu alanların ortak mal niteliğine vurgu yapılmakla birlikte, yine istisna hükümlerle sahiplenilme olanağı açılmıştır.

Tarım Alanları

2005 yılında yürürlüğe giren 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ile tarım alanlarının tarımsal amaçla kullanımının düzenlendiği 13. maddesinde "... Mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri, dikili tarım arazileri ile sulu tarım arazileri tarımsal üretim amacı dışında kullanılamaz. Ancak, alternatif alan bulunmaması ve Kurulun uygun görmesi şartıyla.... " bakanlıklar tarafından"kamu yararı" kararı alınmak suretiyle her türlü amaç için kullanım olanağı bulunmaktadır.

Kanunun geçici 1. maddesinde "..11.10.2004 tarihinden önce tarım arazileri; gerekli izinler alınmadan tarım dışı amaçlı kullanıma açılmış ve tarımsal bütünlüğü bozmuyor ise söz konusu arazinin istenilen amaçla kullanımı için, altı ay içerisinde Bakanlığa müracaat edilmesi, hazırlanacak toprak koruma projesine uyulması ve tarım dışı kullanılan tarım arazilerinin her metre karesi için beş Yeni Türk Lirası ödenmesi şartıyla izin verilir...." hükmü hem kaçak yapılar için af anlamını taşımakta, hemde tarım arazilerinin kaybı sadece parasal olarak ölçülmektedir.

Bu iki düzenleme tarım alanları içinde yapılaşma için yeterli zemini oluşturmaktadır. Özellikle, planlama anlayışında her zaman kabul gören "tarımsal yapılar" ile "tarımsal konut" yapımının, tarımsal dokunun değişmesinde, az yoğunluklu kentsel alan görünümü kazanmasında, ayrıca kıyı kesimlerinde yada yaylalarda da ikinci konutun yaygınlaşmasında bir araç olarak kullanılması tarım alanlarının arsaya dönüşümünün temel nedenidir. Özellikle bu açıdan planlamada yeniden ele alınması zorunlu anlayışlardan birisidir.

Dolaylı Düzenlemeler, Talep Eden Sektörlerin Yasal Düzenlemeleri

Anayasa, özel kanunlar ya da herhangi bir yasal düzenleme ile korunan veya kullanımında belli kısıtlama bulunana alanlara yönelik taleplerin karşılanması amacıyla talep eden sektöre ilişkin kanunlarda yapılan düzenlemelerdir.

Bu düzenlemelerin son örneklerinden birisi Maden Kanunudur. 1985 yılında yürürlüğe giren 3213 sayılı Maden Kanunu 2004 yılında 5177 sayılı Kanunla değiştirilmiş aynı zamanda madencilikle ilgili pek çok yasada değişiklikler de yapılmıştır. 5177 sayılı Maden Kanununun 7. Maddesinde yapılan değişiklikle; orman alanları, milli parklar, özel koruma bölgeleri, ağaçlandırma alanları, tabiat alanları, doğal ve kültürel sit alanları, tarım alanları, meralar, sulak alanlar, karasuları, kentlerin imar alanları, turizm bölgeleri, koruma ormanları, ağaçlandırma alanları, kara avcılığı alanları, tabiat parkları, tabiat anıtı, tabiatı koruma alanı, su havzaları, kıyı alanları ve sahil şeritleri, kara suları, gibi doğa ve biyolojik çeşitliliği koruma potansiyeli

yüksek alanların tamamında madencilik arama ve işletme faaliyetlerinin sürdürülebileceğine olanak tanıyan düzenleme yapılmıştır.

Arama aşamasından başlayarak Taşocakları Nizamnamesi kapsamındaki düzenlemelerin Maden Kanunu kapsamına alınması, maden arama faaliyetlerinin "Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED)" kapsamı dışında bırakılması, ÇED yapılmadan verilen arama izinleri ile toplam rezervin % 10'unun işletilmesine ve satışına izin verilmesi nedeniyle özellikle ÇED raporları yaptırılmadan alanın tamamında arama ve işletmeyi olanaklı kılmaktadır. Bu düzenleme arama faaliyetleri için gereken altyapı çalışmaları nedeniyle arsa dönüşüm sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Doğal alanlar üzerindeki baskı göz önüne alındığında arama faaliyetleri için açılan yollar bakir alanlarda gelecekteki potansiyel değişim için ilk adım olabilmekte, arazi vasfı fiili olarak değiştirilmektedir.

Her Yer Yapılaşabilir, Her Şey Satılabilir

Bu güne kadar parça parça dağınık bir şekilde yapılan yasal düzenlemeler ile ulaşılamayan sınırsız, fütursuz, arsız rant paylaşımı tek bir yasa ile elde etmek istenmektedir. Bu istek, 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesinde yer alan "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı"[8] ile ilgili düzenlemelerin uygulamaya aktarılması amacıyla hazırlanan "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu Tasarısı", doğal alanların sadece rant aracı olarak görüldüğünün, bugüne kadar en açık şekilde yansıtıldığı yasa tasarısı olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca planlamanın tüm teknik ve bilimsel gereklilikleri görmezden gelinerek proje bazına indirgenmektedir. 2005 yılında TBMM Başkanlığı'na sunulan, bu dönüşümün sınır tanımaz düzenlemesi "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanun Tasarısı"nda yer alan hükümlerde;

-Bütün ya da ayrı ayrı parçaların toplamı en az 5 hektar olan bir alanı dönüşüm alanı ilan etme, üst ölçek plan kararlarına bağlı kalmaksızın alan dahilinde yeni yapılaşma kararları alma ve "acil kamulaştırma" kapsamında değerlendirme hakkının verilmesi,

- Tasarı'nın uygulama alanı olarak, yalnızca "kentsel alanlar"ı, yani belediye sınırları içindeki toprakları değil ülkenin tüm topraklarını kapsaması,

- "Türk Silahlı Kuvvetlerine ait harekât, eğitim ve savunma amaçlı alanlar" hariç, Ülkenin herhangi bir yerinde herhangi bir parçanın yeniden planlanıp yapılaştırılmasını öngörmesi,

[8] 5393 Belediye Kanunu: "Kentsel dönüşüm ve gelişim alanı. Madde-73.- Belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihî ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir. Kentsel dönüşüm ve gelişim projelerine konu olacak alanlar, meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile ilân edilir. Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında yıkılarak yeniden yapılacak münferit yapılarda ilgili resim ve harçların dörtte biri alınır. Bir yerin kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilân edilebilmesi için; o yerin belediye veya mücavir alan sınırları içerisinde bulunması ve en az ellibin metrekare olması şarttır. Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma yolu esastır. Kentsel dönüşüm ve gelişim projesi kapsamında bulunan mülk sahipleri tarafından açılacak davalar, mahkemelerde öncelikle görüşülür ve karara bağlanır.

- Özellikle Büyükşehirlerdeki ilçe ve belde belediyelerine, Büyükşehir belediyelerine ait olan su havzalarında ya da doğa koruma alanlarında oluşmuş kaçak yapılaşma alanlarında, sadece oradaki belediye kararıyla "kentsel dönüşüm" uygulanmasına olanak vermesi,

-Kentsel dönüşüm alanı olarak belirlenen alan için verilen plan kararlarına göre üst ölçekli plan kararlarının değiştirilmesi öngörülerek bütüncül yaklaşımı tamamen ortadan kaldırılması,

- Tasarı planlama kavramını ve planlamanın teknik ve bilimsel olarak kademeli birliktelik özelliğini yok sayarak, alt ölçek planların daha geniş bir alanı kapsayan üst ölçek plana uyma zorunluluğunun kaldırılması

- "Hazine.... tarafından idare edilen" varlıklarda yasa kapsamı içine alınarak, Hazine adına tescili yapılmamış "devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan sahipsiz şey"ler olan dağların, nehirlerin, göllerin vb, kentsel dönüşüm alanı içine alınması,

- Tasarıda özel kanunlar kapsamına alınmış olan, kültür ve tabiat varlıkları, milli park, kıyı, maden, orman, mera, özel çevre koruma alanları gibi statülü alanlar için sadece ilgili kurumların görüşlerini ve önerilerinin alınacağı, uygun görülmemesi halinde de Bakanlar Kuruluna görev verilmiş olup kurumların "planlama ve uygulama yetkileri"nin ortadan kaldırılması,

öngörülmektedir. Kanun tasarısının yasallaşması sağlanamayınca bu sefer kente özel kentsel dönüşüm kanunları çıkarılmaya başlanmıştır. Burada Ankara kenti için çıkarılan kanuna değinilmiştir.

Bu anlayışı 2004 yılında çıkarılan 5104 sayılı "Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu" düzenlemesinde görmek olasıdır. Kanunun 1. maddesinde "... Kuzey Ankara girişi ve çevresini kapsayan alanlarda kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde fiziksel durumun ve çevre görüntüsünün geliştirilmesi, güzelleştirilmesi ve daha sağlıklı bir yerleşim düzeni sağlanması ile kentsel yaşam düzeyinin yükseltilmesi" amaç olarak tanımlanmıştır.

Kanunda tanımlanan proje alanının belediye sınırları içinde istediği alanı belirleyebilecektir. Bu yetki ile birlikte proje alan sınırları içindeki bölgede belediyeye her türlü bina, arsa ve araziler ile ilgili plan yapma ve her türlü düzenlemeye ilişkin sınırsız yetkinin verildiği kanunda doğal alanların arsaya dönüşümü açısından en önemli düzenleme "...içme suyu kullanımından vazgeçilen baraj ve koruma kuşaklarındaki su havzalarını planlamaya ve bunlara ilişkin sınırları belirleme yetkisinin belediyesine verileceği..."ne ilişkin hükümdür. Belediye sınırları dışında hiçbir sınırlama tanımlanmaması planlama anlayışının proje ile doğal alanların yapılaşma kriteri sadece içme suyu kullanımından vazgeçilmesi olarak değerlendirilmiştir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Masum bir barınma sorunu olarak başlayan daha sonra ülkenin olağan yapılaşma sistemine dönüştürülen kaçak yapılaşma, aynı zamanda doğal alanların arsaya dönüşümü sürecini de başlatmıştır. Bu süreçten başlangıçta kent merkezine ve sanayi tesislerine yakın hazine arazileri etkilenmişse de, daha sonra kıyılar, tarım alanları, ormanlar, sulak alanlar, meralar ve yaylalar olarak genişletilmiş, hemen her sektör ve araziye yayılmıştır.

İlk arazi işgallerinin yaşandığı 1945 yılından bu yana onlarca yasa çıkarılmıştır. Planlamanın teknik ve bilimsel gereklilikleri dışlanarak, sadece arsaya dönüşen doğal alan miktarı artmıştır. Tüm yasaların özü, mevcudu affetmek olmuş, ileriye dönük önleme hiçbir zaman hayata geçmediği gibi aksine yeni işgaller için cesaret vermiştir. 1980 yılından sonra orman alanları üzerindeki kaçak yapılaşma ile adeta kentler kurulmuştur (İstanbul Çavuşbaşı, Adana Tekir yaylası gibi).

Islah imar planları ile de, çarpık yerleşme düzenleri kalıcı hale getirilmiştir. 1984 yılında çıkarılan imar affı yasasının kaçak yapılaşmış bölgeler için getirdiği ıslah imar planı modeli ile üst ölçekli planlara uyulması zorunluluğu kaldırılmıştır. Plan bütünlüğü gözardı edilerek imar mevzuatının planlama standartlarına uyulması zorunluluğu kaldırılıp, kaçak yapılaşma alanlarının sosyal donatısız, açık ve yeşil alan sistemlerinden yoksun olarak meşrulaştırılması sağlanmıştır. Bu şekilde büyüyen kentler daha sonra yapılan planlamanın zeminini de oluşturmuştur. Planlama esaslarına, şehircilik ilkelerine, kamu yararına ve imar mevzuatına uygun, afete dayanıklı, insan ve çevre sağlığını gözeten, yaşanabilir kentlere karşı hiçbir kurala uymadan yapılan, yağmalanan bir yerleşimler tercih edilmiştir. Bu tercih bu gün ayrım gözetmeksizin doğal alanlarının talanının meşrulaştırılmasına kadar gelmiştir.

Koşulsuz af yaklaşımı nedeniyle artan kaçak yapılaşma yada arazi işgaller içinde, orman alanlarındaki işgaller yasal statüye kavuşturulamamış olmakla birlikte, orman alanları da geri kazanılamamıştır.

Doğal alanların kullanıma açılması için yasal gerekçeler oluşturulmaya başlanmıştır. Ama ister yasal gerekçe olsun ister yasadışı sonuçta:

-İmar Kanunu gereği yerleşim alanları içinde ayrılması zorunlu yeşil alanların ayrılmaması veya mevcutlarının rant nedeniyle yok edilmesine bağlı yeşil alan gereksinimi,

-kentsel yada bölgesel gereksinime bağlı teknik veya sosyal altyapı ihtiyacı,

-tarımsal konut,

-ormanların fonksiyonu olarak tanımlanan rekreasyonel potansiyeli, kent ormanları

adı altında tüm doğal alanlarının parça parça arsaya dönüşümü gerçekleşmektedir. Diğer yandan çeşitli ölçeklerde fiziki planlama yetkisini 30'dan fazla kurum ve kuruluş dağıtılması, ve meşruiyetini mekânı kamu yararı ilkesi doğrultusunda düzenlenmesinden alan planlama "bütünlük"ten koparılarak ve sadece ayrışmayı mekânda düzenleyen bir araca dönüştürülmeye çalışılmaktadır.

Sonuç olarak;

Toplumun tamamının ortak değeri olan doğal alanlar:

- planlama yetkisinin bolluğu ve bunun yarattığı karmaşa,
- planlamanın projeye indirgenmesi,
- sektör odaklı planlama anlayışı,
- "milli servet" gerekçesiyle kaçak yapıların affı,
- "kamu yararı" adı altında her kanunda yer verilen istisnalar,

- "koruma-kullanma dengesi" ve "sürdürülebilir kullanım" adı altında korunan alanlarda kullanma,

nedeniyle ortak malın trajedisini yaşamakta, kaynaklarımız "ortak maldan" "ortalık malına" dönüşmekte; kazandığımızı zannederken doğal kaynakları ve kendimizi yok etmekteyiz.

Kaynakça

ALPAR, İstiklal, YENER, Samira, "Gecekondu Araştırması," DPT Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı, Mayıs, 1991.

BAYRAKTAR, Erdoğan "Gecekondu ve Kentsel Yenileme, Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2006.

EZER, Ayşe, TMMOB Şehir Plancıları Odası Çevre Komisyonu "6831 Sayılı Orman Kanununun 2 nci Maddesinin (A) Bendine Göre Orman Sınırları Dışına Çıkarılacak Yerler Hakkında Yönetmelik Görüşü (Basılmamış), Ankara,2007.

KURT, Hacı "Türkiye'de Kent Planlarının Siyasal Amaçlarla Yozlaştırılması: Ankara Örneği" Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Kış-2006 C.5 S.15(110-122)

Orman Sayılan Alanlarda Verilecek İzinler Hakkında Yönetmelik

ŞENYAPILI, Tansı, "Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu", ODTÜ, Ankara, 1978.

TEKELİ, İlhan, Türkiye'de Kentleşme Yazıları, ,1982 Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dizisi No3, Turhan Kitabevi, Ankara.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Toplu Konut İdaresi Başkanlığının2002, 2003 Ve 2004 Yılları Eylem Ve İşlemlerinin Araştırılıp Denetlenmesine İlişkin Rapor Özeti Http: //Www.Cankaya.Gov.Tr/Tr_Html/DDK/Tkonut.Htm

TMMOB Orman Mühendisleri Odası Merkez Şubesi, "Orman Kanununun 2/B Maddesinin Uygulanması ve Değerlendirilmesindeki Sorunlar" Paneli, Ankara,2003.

TMMOB Şehir Plancıları Odası, "Kentsel Dönüşüm Sempozyumu", 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

TMMOB Şehir Plancıları Odası, "Konut Kurultayı", 2002, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

TMMOB Şehir Plancıları Odası, "Kent-Kültür ve Toplumsal Uyum ve Habitat II Sonuçlarının Değerlendirilmesi", 4.Şehircilik Kongresi, 2003, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, 1997.

TMMOB Şehir Plancıları Odası, "Kentsel Dönüşüm", Planlama, Sayı, 2006/2, Ankara

TMMOB Şehir Plancıları Odası, "İmar Affı", Planlama, Sayı, 1996/1-4, Ankara

XIII. İskân ve Şehircilik Haftası KONFERANSLARI, "Toplu Konut Sorunları ve Siyasası", Ankara Ünv. Siyasal Bilgiler Yayınları, Ankara, 1983.

TMMOB Şehir plancıları Odası, 1. Planlama Kongresi, "Planlamanın Meşruiyeti ve Plancının Rolü", Martı Ajans, Ankara.

TUBİTAK, "Dar Gelirlilere Konut Sempozyumu", ODTÜ, 1996, Ankara.

Uzel, Ahmet Lütfi, "İmara İlişkin Bağışlamaların Gelişimi Ve Değerlendirilmesi", Batıkent Konut Üretimi Yapı Kooperatifleri Birliği, 1987, Ankara.

775 Sayılı Gecekondu Kanunu.1966.

775 Sayılı Gecekondu Kanunun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi" Hakkında KHK,1985.

4916 sayılı Çeşitli Kanunlarda Ve Maliye Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

5609 sayılı Gecekondu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu

5437 sayılı 2006 Malî Yılı Bütçe Kanunu Resmî Gazete Tarih: 31.12.2005/Mükerrer Kanun No: 5437 http://www.istabip.org.tr/YASA/butcekanun2006.html

5393 Belediye Kanunu

6831 sayılı Orman Kanunu

6831 Sayılı Orman Kanununun 2 nci Maddesinin (A) Bendine Göre Orman Sınırları Dışına Çıkarılacak Yerler Hakkında Yönetmelik

3996 sayılı Bazı Yatırım Ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkından Kanun

5762 sayılı Bazı Yatırım Ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun İle Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat Ve Vazifeleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu Tasarısı

http://idaridavatakibi.blogcu.com/2351463

http://www.yayed.org/genel/bizden_detay.php?kod=227&tipi=7&subc=0

1. OTURUM Oditoryum

KENTSEL TOPLUMSAL MUHALEFETE NASIL BAKMALI?

Moderatör: Doç. Dr. Meral ÖZBEK

KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNE BAĞLI YENİ SINIF DENGELERİNİN İNŞASINDA TOPLUMSAL MUHALEFET: TARAFLAR VE STRATEJİLER

Doç. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN-Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni. Şehir ve Bölge Plan. Böl.

Yrd. Doç. Dr. Erbatur ÇAVUŞOĞLU-Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni. Şehir ve Bölge Plan. Böl.

1970'LERDE POLİTİK NİTELİKLİ KENTSEL HAREKETLER: MUSTAFA KEMAL-GÜL TEPE-GÜLSUYU MAHALLELERİ

Dr. Şükrü ASLAN-Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Konservatuarı

DAR ALANDAN YAŞAMIN KENDİSİNE: EMEK EKSENİNDE KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER

Gürkan AKGÜN-Şehir Plancısı

Hade TÜRKMEN-MSGSÜ Doktora Öğrencisi

KENTSEL TOPLUMSAL MUHALEFET PRATİKLERİ VE DEMOKRATİKLEŞME MÜCADELESİ

Av. Erbay YUCAK-Hukukçu

Moderatör: Doç. Dr. Meral ÖZBEK

Bu oturumun konusu; Kentsel Toplumsal Muhalefete Nasıl Bakmalı? Biz konuşmacılar olarak bu oturumu ve bundan sonrakini –ki onun adı da Kentsel Toplumsal Muhalefet ve Mücadele Deneyimleri- birlikte tasarladık, dolayısıyla bu iki oturum devamlılığı olan oturumlar. Bu oturumda "Kentsel Toplumsal Muhalefete Nasıl Bakmalı?" etrafındaki tartışmalar ağırlıklı olarak İstanbul'da kentsel dönüşüme maruz kalan, karşılaşan ya da tehdidi altında olan mahallelerde sürmekte olan muhalefet, direniş, karşı koyma gibi adlarla tanımlayabileceğimiz duruma ilişkin. Tartışmalar bu bahsettiğimiz konular etrafında yapılacak. Söylemek istediğim birkaç nokta vardı. Burada tartışacağımız meselenin ne olduğunu, her konuşmacının konuyu neresinden yaklaşarak tartışacağını söyledikten sonra ve konuşmacıları tanıttıktan sonra araya girip küçük özetler yapacağım.İlk sunuş Murat Yalçıntan ve Erbatur Çavuşoğlu'na ait, fakat konuşmayı Erbatur Çavuşoğlu yapacak. "Kentsel Dönüşüm Süreçlerine Bağlı Yeni Sınıf Dengelerinin İnşasında Toplumsal Muhalefet" adını taşıyor. Taraflar ve stratejiler üzerinde duran bir konuşma bu. İlk konuşma olmasının nedeni kentsel dönüşüm sahnesine genel bir bakış niteliği taşıması. Şöyle bir tespitle başlıyorlar: Mevcut kentsel dönüşüm projeleri ve uygulamaları ve dolayısıyla da kent planlamanın kendisi kentsel rantların sınıflar arası yeniden dağıtımının hegemonik bir aracıdır. Kent planlamaya böyle bir işlev yükleyerek kentsel dönüşüm meselesine yaklaşan konuşmacılar böylece kentsel dönüşüm alanını hegemonya ve karşı hegemonya mücadelesi bağlamında ele alıyorlar. Bütün bu süreçte karar, plan ve direniş pratikleri alanında yer alan, orada konumlanmış olan tarafları; yerel, merkezi, kamu erki kurumları, meslek odaları, aydınlar, üniversiteler arasındaki güç ilişkileri ve stratejilerini kentsel dönüşüme ilişkin karar, plan ve direniş pratikleri açısından karşılaştırıyorlar. Bu bağlamda kentsel dönüşüme maruz kalan mahallelerin farklı muhalefet biçimlerini, strateji seçimlerini ve muhalefet odakları arasındaki ilişkileri değerlendiriyorlar. Özellikle de toplumsal muhalefette uzlaşmacı, müzakereci ve çatışmacı planlama geleneğinde ortaya çıkmış böyle ikili bir yaklaşımın sonuçta karar süreçlerini etkileme açısından göreli kazanımlarını karşılaştırıyorlar ve tartışıyorlar.

KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNE BAĞLI YENİ SINIF DENGELERİNİN İNŞASINDA TOPLUMSAL MUHALEFET: TARAFLAR VE STRATEJİLER

Doç. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni. Şehir ve Bölge Plan. Böl.

Yrd. Doç. Dr. Erbatur ÇAVUŞOĞLU
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni. Şehir ve Bölge Plan. Böl.

Teşekkür ederim. Bizim Murat Cemal Yalçıntan Hocayla birlikte hazırladığımız bu çalışma sırasında ön plana çıkan 15 saptamayı hızlıca özetleyerek yaptığımız çalışmayı 15-20 dakika içinde aktarmaya çalışacağım. Birinci saptama olarak şunu söylemek istiyoruz: Kentsel yeniden yapılanma sınıf eksenli olarak okunabilir. Her ne kadar tarihin sonu çığlıklarıyla lanetlense de, sınıf açıklamaları ya da Türkiye'de sınıflı bir toplum olmadığı gibi iddialar öne sürülse de, biz aslında kentsel yeniden yapılanma süreçlerine baktığımız zaman sınıf perspektifinden böyle bir okumanın mümkün olduğunu görüyoruz. Buna da dayanırken özellikle 1980 sonrasında İstanbul özelinde TEM otoyoluna bağlı bir yoksulluk ve sınıf ekseninin varlığından söz edile gelmiştir biliyorsunuz. Ancak mülkiyet dağılımını değiştiren yeni dönüşüm projeleri yeni bir sınıfsal haritanın oluşmaya başladığına işaret ediyor. Bu harita mülksüzleşen, yerinden edilen, kent dışına sürülen kitlelerin ve kente yeni göç eden göçmenlerin iskânı ve mekân kullanımlarına bakıldığı zaman daha net okunmaya başlıyor. Dolayısıyla sınıflar arasında yeni bir hegemonik denge kurulurken toplumsal tarafların, aydınların, kamunun, sivil toplumun, bilim dünyasının ve meslek odalarının da yeniden inşa edilen bir tarihsel blok içinde konumlarını belirginleştirmeye başladıklarını görüyoruz. Biz bu bildiri aracılığıyla o konuların neler olduğunu, birbiriyle nasıl örtüştüğünü göstermeye çalışacağız.

İkinci saptama şu; bu küresel çapta yeniden iskân süreci aslında sosyal-mekânsal ayrışmaları daha belirgin hale getiriyor. Demeye çalıştığımız 7 milyara yaklaşan dünya nüfusunun 1 milyarı yaklaşık bugün gecekondu nüfusu olarak anılıyor ve bunların neredeyse tamamı yerinden edilme sorunuyla karşı karşıya. Dolayısıyla kazananlar ve kaybedenler arasındaki bu sosyal-mekânsal ayrışma küre ölçeğinde, kıta ölçeğinde, bölge ölçeğinde, ülke ölçeğinde, kent ve mahalle ölçeklerinde izlenebilir oluyor. Hatta uydu fotoğraflarına bakıldığı zaman buradaki ışıklı ve ışıksız bölgelerden bunun aslında ayrıştırılabildiğini, haritalanabildiğini, bu sosyal-mekânsal ayrışmanın

artık gözle görülür bir hale vardığını da görebiliyoruz. Bu küresel kapitalizme karşı da aslında gecekondu tabanlı direnişlerin dünyanın her köşesinde ortaya çıkmaya başladığını, giderek bunların birbirlerinden haberdar olan, birbirinin deneyimlerinden öğrenen ve Ağ tipi dayanışma biçimlerinde birbirlerine destek veren bir muhalefet zincirine dönüştüğünü de görüyoruz.

Üçüncü saptama, küreselleşme sürecinde değer kaybeden her şeyin yeniden yapılandığını görüyoruz. Yani küresel süreçler öyle işliyor ki, kentsel yeniden yapılanma sadece yoksullara ve onların yaşadığı bölgelere özgü bir tehdit değil, orta sınıflar ve onların yaşam alanlarının da dönüşüm baskısıyla karşı karşıya kaldığını görüyoruz. Kaybedenlerin yelpazesi giderek genişliyor. İstanbul örneğini inceleyecek olursak öncelikle plansız yapılaşmış alanların, yani gecekondu bölgeleri diye anılan, bugün deneyimleri de paylaşılacak olan Başıbüyük, Gülsuyu, Derbent, Ayazma ve benzeri mahallelerin, çöküntü bölgesi haline gelmiş tarihi konut alanlarının, Tarlabaşı, Sulukule, Balat, vesairenin, işlevini yitirmiş sanayi alanlarının, tersanelerin, atölyelerin, kentin gelişmesiyle merkezi konumda kalmış olan diğer kamusal alanların, okulların, parkların, stadyumların, hastanelerin ve eskimiş konut stoku olanlarının daha orta sınıf hatta orta üst sınıfa hitap eden konut alanlarının, değişim değeri odaklı projenin merkezi haline geldiğini görüyoruz. Buralarda yeni kazananlar ve kaybedenlerin üretildiğini görüyoruz.

Dördüncü saptama, bu kentsel yeniden yapılanmaların gerekçelerini hegemonya bağlamında sorgulamak gerektiği, hatta bir dönüşüm mağduru mahalle mülakatında "bu planlar hazırlanırken bizim bir şeye ihtiyacımız olup-olmadığını kimse sormadı. Zaten planlara karşı çıktığımızda da neden karşı çıktığımızı da soran olmadı" diye bir aktarım olmuştu. Tümden bir yok sayma süreci. Bu projelere gerekçeleri, beklentileri ve sonuçları açısından baktığımız zaman bu mekânı yeniden fetheden hegemonik projeler aslında deprem riskini, köhneleşmeyi, suç ve güvenliği, sanayisizleşmeyi, küresel kent vizyonuna uygunluğu ve Avrupa kültür başkentliğiyle ilgili işlevleri ön plana çıkarıyor ve beklenti olarak da toplumsal refah, huzur, güvenlik, iktisadi büyüme, daha sağlıklı yaşam çerçeveleri diyor. Ama baktığımız zaman hemen hemen hepsinde değişmeyen sonuç yoksulluğun artması, dışlanması ve görünmez kılınması diyebiliriz.

Bu yeniden yapılanmada mekân hegemonik araç ve stratejilerle dönüşmektedir. Hemen hemen hepsinde hak sahiplerinin yerinden edildiği, tapu güvencesi olmayan hak sahiplerinin haklarının tanınmadığı, kiracıların mağduriyetlerinin giderilmediği, yerinden edilen vatandaşların eğitim, sağlık ve istihdam sorunlarının düşünülmediği, projelerin şeffaf bir anlayıştan uzak üretildiği, projeden etkilenen tarafların proje sürecine katılımın sağlanamadığı, yeni projenin mevcut doku ve kültürü tamamen yok ettiği ve projelerin yeni ve daha eşitsiz bir ekonomik dağılım ve sınıfsal bir harita yarattığını görüyoruz. Aslında bunlardan eşitsiz, kamplaşmış, arınık ve sürdürülemez bir kent yaratılıyor. Mekân algımızı, yaşam alanlarımızı ve yerel siyaseti tekilliğe sürükleyen bir süreç aslında bu, yani mekânı aşılan ya da fethedilen bir şey olarak algılayan bu yaklaşım mekânı tarihten mahrum bırakarak aslında bütün yaşam alanlarımızı ve yerel siyaseti alternatifsizliğe ve tekilliğe doğru sürüklüyor.

Biz burada şu sorulardan yola çıkmak istiyoruz: Mekânın uzam olarak algılanması alışkanlığından nasıl kaçabiliriz? Bu alışkanlıktan kurtulmak ne anlama gelebilir? Bunun yerine tarihlerin buluşmasını yerleştirsek, zaman-mekan konusundaki katı tahayyüllerimize ne olur? Bunun ötesine

geçebilir miyiz? Mekânları zaman içinde toplamayı ve birleştirmeyi ardışık bir şekilde dizmekten çok reddedersek ne olur? Tek bir üst anlatı tarihini mekâna yörünge çokluğu sağlayacak şekilde açarsak ne olur gibi biraz felsefi sorular sorarak başlamak istedik, ama bunlar bize teklikten çoğulluğa, çoğulluklar içeren bir mekâna ve siyaset anlayışına götürsün diye sorduğumuz şeylerdi. Tam da bu noktada mekânı sürekli inşa edilen bir siyasal mekân olarak kurmak ve tanıtmak istiyoruz. Burada mekân çok sayıda etkileşimden oluşan ve karşılıklı ilişkilerin ürünü olarak algılanmalıdır. Mekânı çağdaş çoğulculuk anlamında çokluğun varlık olasılığının alanı, farklı yörüngelerin bir arada yer alabileceği bir alan, heterojenliklerin bir arada yaşanabileceği bir alan olarak algılamak istiyoruz ve bu anlamda da mekanın siyasal bir yer olduğunu ve mekan üzerine düşünmenin, mekanı savunmanın da siyasal bir edim olduğunu tekrar hatırlatmak istiyoruz.

Mekânı savunmak için aslında yapmamız gereken şey kullanım değeri vurgusunu öne çıkartmak. Zapatista Ulusal Kuruluş Ordusu "paranın gücü her yerde onurları incitmekte, dürüstlüğe hakaret etmekte ve umutları katletmektedir" diyor. Bunu aslında 150 sene önce Marks da saptamış, diyor ki "insanın devredilemez sandığı her şeyin değişime, alışverişe konu olduğu ve devredilebilir olduğu bir dönem gelmiştir. Bu o ana dek ifade edilen ve aktarılan, ama asla değişilmeyen, verilen, ama satılmayan, erdem, sevgi, inanç, bilgi, vicdan ve benzeri kısaca her şeyin ticarete girdiği bir dönemdir. Bu çürümüşlüğün genelleştiği, her şeyin parayla elde edilmesinin evrenselleştiği ya da ekonomi, politik diliyle konuşacak olursak manevi ya da maddi her şeyin pazarlanabilir bir değer durumuna geldiği en gerçek değerinden kıymetlendirilmek üzere pazara getirildiği bir dönemdir" Bu küreselleşmenin belki de en öncül ve güzel tanımlarından biri diye düşünüyorum. Dolayısıyla bu iktisadi aklın egemen olduğu dünyalarda mekânı savunmak için gündelik hayatı kullanım değerini, insan önceliğini savunmak, istatistikler, metrekareler ve dolarların karşısında hayata vurgu yapmak gerekiyor. Bu anlamda kullanım değeri toplumsal muhalefet için önemli bir direnme noktasıdır diye söylemek isteriz.

Bu direnme noktasının zemini nasıl kaydı diye baktığımız zaman önemli bir kırılma noktası, aslında çift çekirdekli bir kırılma noktası 1980 olarak ortaya çıkıyor. Burada hem neoliberal bir yeniden yapılanma, hem de toplumsal muhalefetin ehlileştirilmesi anlamına gelen 1980'den sonra acaba meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, politik örgütlü gruplar, sivil inisiyatifler, mahalle örgütlenmeleri, şemsiye organizasyon diye çevirdiğimiz yapılar, üniversiteler ve medya ne yaptı, hangi güdülerle harekete geçti, ne tür sorunlarla karşılaştı diye hızlıca bakmak istiyorum. Meslek odaları deyince tabii ki, bizim meslek alanımızda TMMOB, Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odasını öne alıyorum, ama diğerlerini de katabiliriz. Bu genellikle, hukuki itirazlar, dava açmalar şeklinde ortaya çıkıyor. Çok sayıda kamu yararı merkezli dava var ve bunların sembolik şeyini de Park Otel aslında ifade ediyor. Çok sayıda basın açıklaması müdahalelerin yanlışlığına ilişkin, bunlar göze çarpıyor. Yerel ve merkezi yöneticiler ve sermaye gruplarıyla yüz yüze etkileşim ve münazara süreçlerine girdiğini görüyoruz meslek odalarının, zaman zaman bunları yapmayıp lobicilik faaliyetleri yürüdüğünü görüyoruz. Temel motivasyonları aslında neoliberalizmin karşısında olmak, hemen hemen bütün meslek odalarında böyle bir şey gözlemlenebiliyor. İyi uygulamaları hedefleyen profesyonel kaygılar da motivasyon sebebi olabiliyor ya da üyelerin bir kısmından gelen baskılar da odaları harekete geçirebiliyor, ama çok çeşitli sorunlar var. Bunlar

çeşitli koordinasyon sorunları, geleneksel çıkar çatışmaları, zaman zaman meslek şovenizmi de bir sorun haline gelebiliyor. Odalarda da liderlik hırsı, hiyerarşik örgütlenmeler olabiliyor, yeterli vakit, zaman, para vesaire gibi şeylerin olmaması olabiliyor. Bir de TMMOB refleksi diye hızlıca özetleyebileceğimiz olan-biten şeyi tam olarak değerlendirmeden doğrudan bir karşıtlık eylemi de aslında bir anda refleks biçimine dönüşmüş, bir itiraz biçimi de odalarının sorunu olarak değerlendirilebilir.

Sivil toplum kuruluşlarına baktığımız zaman demokratik kitle örgütlerinin ortadan kalkmasının ardından 90'lar boyunca kentsel yönetişim içerisinde yer alma biçimi olarak sivil toplumun ortaya çıktığını görüyoruz, ama 2000'lerle birlikte giderek buna olan inancın da biraz yıprandığını, biraz prestij kaybeden bir izlekten söz etmek mümkün. Genellikle 96'daki habitatla birlikte çok sayıda NGO'nun, sivil toplum kuruluşunun harekete geçtiğini görüyoruz. Bunlar hâlâ mücadele alanlarına ilişkin bir fanatizmi sürdürüyorlar, inancı sürdürüyorlar, bir iyileşme ümidini sürdürüyorlar. Öte yandan çok çeşitli fonlardan beslenebilmeleri bir motivasyon kaynağı ve bir yandan da aslında bir prestij ve statü kaynağı olarak da sivil toplum kuruluşlarının varlıklarını sürdürdüğünü görüyoruz, ama Türkiye'de çok yerleşik bir yapı olmaması sivil toplumun görece yeni bir şey olmasından dolayı şüphecilikle karşılaşması ve aslında sistemin çok da dışına çıkamaması, yani hükümetin dışında çok kalamadıkları, hele sermayenin dışında hiç kalamadıkları, özellikle bu maddi gelirlerini birtakım fonlardan alıyor olmaları dolayısıyla normal sıradan vatandaşa erişememe konusunda eleştirilere uğruyor. Onun dışında diğer STK'larla dayanışamama, onlarla rekabet içine girme onlarda bir tür içe kapanmaya yol açıyor. Burada da tekil, küçük içe kapanmış NGO'ların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu da STK'lar açısından önemli bir sorun.

Politik örgütlü gruplara baktığımız zaman zaten 80 süreciyle birlikte bunların büyük ölçüde parçalanmış olduğunu, ama kendi mekânlarında fiziki mücadeleye ve barikata dayalı bir savunma stratejisine büründüklerini görüyoruz. Onların temel motivasyonları biraz daha devrim inancı ve bir kurtarılmış bölge yaratmak diyebiliriz. Giderek kendi mekânlarındaki güç ve meşruiyeti artırmak, pekiştirmek ve varlıklarını sürdürmek şeklinde motive oluyorlar. Ama siyasallaşmaktan ürkmüş ve uzaklaştırılmış bir toplumda politik örgütlü grupların eski etkinliğinde olması çok güç görünüyor. Farklı ideolojinin ve fraksiyonların giderek bu yapıyı parçalaması önemli bir sorun olarak görünüyor. Yoksulluklarla mücadele ediyor olmaları aslında mücadele güçlerini çok azaltıyor. Bir anlamda bu politik örgütlerin zaman zaman aslında öğrenmeye ve değişime de çok açık olmayan nitelikleri olduğunu görüyoruz.

Sivil inisiyatiflere geçtiğimiz zaman bu daha çok 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren güçlenen bir gelenek olarak karşımıza çıkıyor. Onların meşruluk kazanan ve geleneksel olanlara ilaveten daha yaratıcı muhalefet biçimlerini geliştirdiğini ve bunların gönüllü sivil kuruluşlar olduğunu görüyoruz. Burada akademisyenler, entelektüel uzmanlar, öğrenciler ağırlıklı olarak yer alıyor. Zaman zaman meslek odaları, diğer sivil toplum kuruluşlarının bunlara destek olduğunu da söyleyelim. Bunlarda zaten hemen hemen hepinizin aşina olduğu birtakım oluşumlar var. İMECE'nin kendisi, Sulukule platformu, STOP dayanışmacı atölye gibi genel motivasyonları mesleki yanlış uygulamaları durdurmak, mağdurlarla dayanışmak, ilerici süreçleri desteklemek, öğrenmek, paylaşmak ve değiştirmek. Ama bunların da sorunları var. Öncelikle meşruiyet sorunu

var. Toplum hâlâ bunları çok içselleştirmiş durumda değil, meşruiyetlerini sorgular düzeyde. Organize olmakta sıkıntı çekiyorlar, sürekliliklerini korumakta sıkıntı çekiyorlar. Akut sorunlara hemen çözüm bulmak durumundalar. Zaman zaman deneyimsizlikler yaşıyorlar. Eklektik ve tutarsız bir söylem zaman zaman olabiliyor doğal olarak ve bunların kendi arasındaki farklılaşmaları da aslında meşruiyet temellerini biraz zedeliyor. Mahalle örgütlenmeleriyle işbirliği sürecinde sıkıntılar yaşıyorlar. Zaman ve para sorunlarından dolayı da sivil inisiyatifler de aslında sıkıntı yaşayan toplumsal aktörlerdir.

Mahalle örgütlenmelerine baktığımız zaman 2000'li yıllarla müdahaleler arttıkça mahalle örgütlenerek dernekler ve muhtarlar etrafında güçlü yerel bağlar kurmaya başlıyor. Sivil inisiyatiflerle işbirliği halinde projeler ürettiğini görüyoruz. Zaman zaman barikat kurmaktan alternatif plan üretmeye kadar çeşitli mücadele yöntemleri geliştirdiklerini görüyoruz. Bunların motivasyonları zaten soylulaştırılma süreçlerini durdurmak ve mahallelerinde var olabilmek ve gelecek garantisi olarak gördükleri konutlarından da ayrılmamak, konuta ve yaşam alanlarına sıkıca sarılmak. Ama bunlara sorunları açısından da baktığımız zaman mahalle örgütlenmelerinin temsiliyet ve kapsayıcılık anlamında ciddi sorunları olduğunu görüyoruz. Bütün mahalleyi temsil etme konusunda çeşitli sıkıntılar olduğunu görüyoruz. Zaman zaman aşırı tepkisel oldukları, içe kapanık oldukları ve herhangi bir öğrenme sürecine açık olmadıkları için iletişime biraz kapalı oldukları görülebiliyor ya da bir tür "bana dokunmayan yılan bin yaşasın" şeklinde sadece kendi varlık nedenleriyle ilgilenen bir akıma kapıldıklarını görüyoruz. Farklı mahalle örgütlenmeleri arasında fikir ve çıkar çatışmaları olduğunu, liderlik konusunda sıkıntı yaşayabildiklerini ya da kamuoyunda görünürlük sıkıntısı yaşayabildiklerini ya da bu radikal politik örgütlü grupların aşırı gölgesinde kalabildiklerini görüyoruz. Bunların da zaman, para ve örgütlenme sıkıntıları olduğunu görüyoruz.

Şemsiye organizasyonlar diye ayrı bir başlıkta incelemek istediğimiz şey aslında birden çok örgütlenmenin sürekli bir hedef ya da akut bir sorunun çözümü için bir araya geldikleri, geleneksel muhalefet biçimlerini sergiledikleri oluşumlar, bunlardan sürekli olanları var. Mesela, İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu artık süreklilik kazanan bir platform, İKK İl Koordinasyon Kurulu da yine böyle sürekli olabilir. Yakın tarihteki çeşitli akut sorunları hatırlarsınız, Vapuruma Dokunma Kampanyası, Haydarpaşa İnisiyatifi, Körler Okulu Mücadelesi, Üçüncü Köprüye Hayır İnisiyatifi ve benzerleri, aslında onaylanmayan bir müdahaleyi engellemek ya da bir kampanya aracılığıyla sürekli ve güçlü bir muhalefet sürdürecek bir siyasal alan tanımlamak üzere motive oluyor. Ama örgütlenme modeli bunun da çok sıkıntılı oluyor. Zaman zaman bu çok aktörlü yapıdan dolayı söylemin tutarsızlığı görülüyor. Süreklilikte problem yaşanabiliyor. Burada da farklı bir eklektik yapı olduğu için çıkar çatışmaları çok sık görülüyor. Liderlik ve merkezde olma sorunu gibi. Bir de inisiyatif ve sorumluluk almaktan zaman zaman kaçınıyor bu şemsiye organizasyonlar, sadece kendi hedefledikleri mücadeleye yoğunlaşmış oluyorlar.

Üniversiteler bir başka önemli toplumsal muhalefet aktörü olmalıydılar. Zaman zaman araştırma, bilgi ve söylem üretimi dışında çok yaygın olmamakla birlikte muhalefet ürettiğini de görüyoruz üniversitelerin. Akademik ve bilimsel kabul görmeyen kentsel modellere muhalefet ettiğini görüyoruz. Ben içinde olduğum için söylüyorum, diğer atladığım üniversiteler varsa affetsinler, ama

ağırlıklı olarak Mimar Sinan ve Yıldız ağırlıklı. Sulukule konusundaki STOP ve Dayanışmacı Atölyenin yaptığı şeyleri üniversitenin aslında muhalefet üretme biçimleri olarak da algılıyoruz. Bunlarda akademik ve bilimsel doğruya ulaşmak kadar toplumsal sorumluluğu yerine getirmek, akademik üretim yapmak, öğrencilerin gelişimini sağlamak gibi motivasyonlar var. Ama YÖK çatısı altında bu gayet sorunlu bir alan bildiğiniz gibi ve piyasa ne kadar kirliyse üniversite de o kadar kirli olduğu için burada da çıkar çatışmaları olabiliyor. Bir de tabii üniversite hocalarının büyük bölümünün bilirkişilik ve danışmanlık yapmasıyla ilgili aslında kamuoyunda yıprandıklarını, dolayısıyla inandırıcılıklarını yitirmeleri de bir sorun olarak ortaya çıkıyor.

Son olarak medyanın da giderek özellikle bizim şehircilik alanında ortaya çıkan yeni medyaların, yeni portalların internetin gücüyle gelişen birçok web sitesinin de önemli bir yer olduğu için de medyayı da eklemek istedik. Bunlar muhalefetin temsili ve söylemin kuruluşunda çok önemli bir aktörlerdir. Çünkü iknanın üretimi konusunda, kamuoyunun geliştirilmesi, oluşturulması, yönlendirilmesi konusunda medyanın önemli rolü var. Hem ulusal, hem yerel, hem de sektörel medyaları burada anmak gerekiyor. Bunlar zaman zaman ideoloji, güç ve parayla hareket edebildiği gibi idealizme hareket eden medyalarımız da var, ama sorunları genellikle tekelleşme ve reyting kaygısı olduğu için aslında toplumsal muhalefette çok güçlü, istediğimiz anlamda, bir muhalif kimlik kazanamıyorlar.

Onuncu saptama olarak, bu toplumsal aktörlerin farklı yöntem ve stratejileri muhalefetin karakterini belirliyor. Bunu saptamaya çalıştık, zaman zaman toplumsal muhalefet iktidarı hedeflerken zaman zaman toplumsal meşruiyeti hedefliyor, zaman zaman gündelik hayatı değiştirmeye odaklanıyor. Bu stratejiler, çatışmadan tutun meşrulaşmaya kadar geniş bir skalada seyrediyor aslında, bir kısım toplumsal aktörler çatışmayı, bir kısmı direnmeyi, bir kısmı yaratıcı eylemleri, bir kısmı alternatifler üretmeyi, bir kısmı eleştiriyi, bir kısmı müzakereyi, bir kısmı uzlaşmayı, bir kısmı uyumu, bir kısmı teslimiyeti, bir kısmı yok saymayı, bazıları desteklemeyi, kimileri ise aslında olan biteni meşrulaştırmayı tercih edebiliyor. Dolayısıyla bu stratejilerin her biri çeşitli kurumlara özgü değil, bütün o kurduğumuz aktörler bu stratejileri zaman zaman paylaşıyorlar, zaman zaman bir stratejiden öbürüne atlıyorlar, zaman zaman birçoğunu deniyorlar, bazıları ise bir kısmını tümden reddediyor, bazılarına yoğunlaşıyor.

Bu toplumsal muhalefetin örgütlenmesinde yerel özgünlüklerin çok önemli olduğu ortaya çıktı. 20-25 kadar mahallede yapmış olduğumuz incelemede aslında bu toplumsal muhalefetin sihirli bir anahtar olmadığını, hazır bir formülü bulunmadığını çok net olarak gördük ve bunun topluma, mekâna bağlı özel tarihsel koşullar altında yerel özgünlükler içinde üretildiğini izledik. Mücadele biçim ve sürecini de bu özgünlükler belirler. Bir baktığımız zaman bazı mahallede örgütlenme geleneğine, bazı mahallede bir ortak düşman dayanışmasının, bazı mahallede sadece çıkar birliğinin, bazı mahallede bir dış desteğin, bazı mahallede bir karizmatik liderin ya da bazı mahallelerde yaşanılan bir provokatif olayın, bir travmatik olayın kimi yerde de deneyimin, deneyerek öğrenmenin, fikirlerle değil pratiklerle karşı çıkma geleneğinin farklı mücadele biçimlerini tetiklediğini görüyoruz. Burada yerel özgünlüklerin önemli olduğunu söylemek istiyoruz.

Bütün bu farklılıklara ve özgünlüklere rağmen toplumsal muhalefetin ortak ilkelerini kurmak zorundayız. Bir başka saptama olarak bunu söylüyoruz. Kentsel yeniden yapılanma süreçlerinde

mekânı savunurken bir kere kullanım değerine sıkı sıkı sarılmalıyız. Sonra topluluğun, yerel topluluğun yerinden edilmemesini mutlaka savunmalıyız. Yerelde yine eşitsizlikler ve mağduriyetler üretilmemesini savunmalıyız, mekânsal kalite kadar ekonomik ve toplumsal gelişmeyi de savunmalıyız. Örgütlü ve mekânın total olarak sahiplenilmesini artırmalıyız, karşı hegemonik bir söylem kurarak meşruiyet kazanmayı hedeflemeliyiz. Sanırım bunlar üzerinde büyük ölçüde uzlaşırız. Ama bunların yöntemleri konusunda sabahlara kadar tartışabiliriz, bunda da bir sorun yok.

On üçüncü saptama; çatışma kuramı ve kültürü üzerine. Bu genellikle bizde çok yanlış anlaşılan bir şey olduğu için buna özel bir parantez açmak istedik. Bize göre toplumsal muhalefete yeni kazanımlar getirecek bir çatışma kültürü gerekli. Özellikle genç arkadaşlar çatışma deyince korkmasınlar, akıllarına kötü bir şey gelmesin diye kavramı doğru aktarmak da isterim. Temel sorumuz şu: Siyaset, sınıf, kültür, cinsiyet. ideoloji gibi toplum içindeki derin ayrılıkları çözebilir mi? Cevap hayır. Dolayısıyla çatışmalar rasyonel olmayan ve duygusal yönlerde barındırdığından elit bir konsensüsü veya rasyonalite çerçevesinde bir çözümü üretemeyecektir. Sorumuz şu: İndirgenemeyen farklılıklarımız var ve bunlarla birlikte nasıl yaşayabiliriz? Dolayısıyla çoğulculuğun olumlu yönlerini ve bu tür kazanımlar sağladığını mutlaka görmemiz gerekiyor. Dolayısıyla bir tür insanların farklılıklarını, anlaşmazlıklarını en uygun şekilde ifade edecekleri yeni bir demokrasi tasarımına ihtiyaç var.

On dördüncü argümanımız toplumsal muhalefetin başarısı çoğulcu ve iktidarı hedeflemeyen bir pratiğe bağlıdır dedik. Bu tabii ki yöntemsel bir ayrışmayı geliştiriyor. Kimi toplumsal muhalefet iktidarı da hedefleyebilir, bunda bir sıkıntı yok. Biz kendi tercihimizi buraya yazmayı tercih ettik. Burada çoğul ve dağılmış bir mücadele alanından, radikal bir çoğulculuktan söz ediyoruz. Dolayısıyla iktidar boyutunda kalmak bir şekilde iktidar tarafından körleştirilmek yerine, iktidara göz dikmek ya da iktidarla çatışmak yerine, aslında iktidarın ötesine geçen, olması gerekeni bir kenara bırakıp yapılması gerekene odaklanan, bir tür makro ekonomik kurtuluş planları bulmak değil, kendimizi ekonomiden kurtarmak, oyunu kurallarına göre oynamak değil, yeni kurallar icat etmek, yeni bir oyun oynamak gerekliliğinden bahsediyoruz.

Planlama pratiği açısından söyleyecek olursak da, aslında planlamanın pratiğini toplumsal muhalefet içerisinde yeniden kurulması gereken bir pratik olarak görüyoruz ve planlamanın demokratikleşmesi ve kentsel haklardan bahsedebilmek için planlamanın kamusal alanını, planlamanın toplumsal meşruiyetini genişletmek gerektiğini söylüyoruz. Kamusal alanlar yaratabilen bir planlama kendi meşruiyetini artırdığı gibi demokrasi ve örgütlü mücadeleyi de destekleyecektir. Dolayısıyla planlamanın çoğulcu demokrasiyi besleme kapasitesi ve çoğulcu demokrasinin insanları merkezine ve içine alan bir planlama sürecinin koşulunun oluşması gerektiğine inanıyoruz. Şununla da bitireyim: Çoğulcu demokrasi üzerinden kurulacak kamusal alanlar planlama sürecini destekleyecek, planlama süreçleri de çoğulcu demokrasinin ve toplumsal muhalefetin gelişebileceği kamusal alanları zorlayacaktır. Teşekkür ederiz.

Moderatör: Doç. Dr. Meral ÖZBEK

Erbatur Çavuşoğlu benim sunduğum özetin dışında tarih, sosyallik ve mekan arasındaki ilişki ve mekanın kullanım değeri meselesini öne çıkardı. Toplumsal muhalefetin aktörleri konusunda yaptığı analizlerin, toplumsal muhalefeti birleştirecek kurallar, çoğulcu demokrasi ve planlama hakkında söylediklerinin hem konuşmacılar arasında hem de sizler arasında tartışma yaratacağını umuyoruz ve bekliyoruz.

Şimdiki konuşmacımız Şükrü Aslan, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi mezunu, kent sosyologu, göç sosyolojisi, kentsel toplumsal hareketler ve bunların tarihiyle ilgili çalışmaları var. Konuşması 1970'lerde politik nitelikli kentsel hareketler, Mustafa Kemal, Gültepe Gülsuyu Mahalleleri üzerine. Dolayısıyla aslen bize bir tarih perspektifi açacak, kentsel dönüşüme maruz kalan mahallelerin tarihini düşünmemizi mümkün kılacak şekilde bu mahallelerin, politik geçmiş ve 30 yıllık bir yaşam mücadelesi ve emek ürünü olan yaşam alanları olduğunu hatırlatacak. Şükrü Aslan kentsel mekanın üretimine bir hegemonya mücadelesi olarak bakıyor ve kendi tabiriyle özellikle de kapitalizmin kriz çözücü araçlarından biri olan kente yukarıdan müdahalenin, genellikle yasadışı denilen formlar ve aşağıdan oluşturulmuş mekanlar üzerinden karşılık bulduğunu söylüyor. Bu perspektifle 1970'lerin ikinci yarısına geri dönen Aslan bugün kentsel dönüşüm tehdidi altında olan Gülsuyu Mahallesinin yanı sıra Mustafa Kemal ve Güzeltepe Mahallelerinin muhalif ve politik mekanlar olarak kolektif biçimde nasıl kurulduğunu anlatıyor. Dönemin sınıf mücadelesi içinde barınma ve yaşam sorunu çözmek için inşa edilen ve zamanında kurtarılmış bölgeler olarak adlandırılan bu mahallelerdeki ayırt edici öz yönetim kurallarını ve kamusal yaşam biçimlerini anlatıyor ve tartışıyor, bugüne bağlıyor.

1970'LERDE POLİTİK NİTELİKLİ KENTSEL HAREKETLER: MUSTAFA KEMAL-GÜLTEPE VE GÜLSUYU MAHALLELERİ DENEYİMLERİ

Dr. Şükrü ASLAN

Sosyolog, Dr. MSGSÜ Öğretim Görevlisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Konservatuarı

Giriş: Kentsel Hareketler ve Gecekondu Hareketleri

Türkiye'de konut eksenli kentsel hareketler sözkonusu olduğunda akla gelen ilk örnekler, 1970'li yıllarda büyük ölçüde sosyalist grupların örgütlediği gecekondu hareketleridir. Bu hareketlerin sonucunda İstanbul başta olmak üzere çeşitli kentlerin çeperlerinde, mekana el konularak bir dizi gecekondu mahallesi inşa edilmiştir. Aslında bütün gecekondu mahallelerinin kent mekanında yer alma süreçleri özgün deneyimler sunmaktadır. Ancak politik niteliği baskın olan bu tür kentsel hareketler diğer örneklerin çok daha ötesinde inşa ettikleri dayanışma ağları ve kentsel mekanda yer alma biçimleriyle sosyal bilimlerde saha çalışmasının önemli bir konusu haline gelmişlerdir.

Politik kimliği baskın gecekondu hareketleri, yaygın kanının aksine, gecekondu mahallelerindeki eşitsizliklere karşı mücadele etmekten çok, sisteme rağmen yeni yerleşim birimleri inşa etmeyi amaçlayan ve bir ölçüde bunu sağlayabilen örneklerdir. Birinci türden toplumsal hareketler şu ya da bu düzeyde her zaman vardı, ancak kentsel mekanı yeniden inşa etme amaçlı politik nitelikli gecekondu hareketleri daha çok 1970'li yıllarda gerçekleşmiş ve döneme damgasını vurmuştur. Başka bir deyişle sosyalist hareket ilk kez bu dönemde gecekondu mahallelerindeki sefalet ve eşitsizlik koşullarına karşı mücadelenin ötesine geçmiş; "gecekondu mekanları yaratmak" gibi yeni bir politik tercihle ortaya çıkmıştır.

Bu durum Türkiye örneğinde politik nitelikli gecekondu hareketlerini dışarıda bırakan kentsel toplumsal hareketlere ilişkin anlatının, en iyimser ifadeyle eksik bir anlatı olarak kalacağına işaret etmektedir. Gerçekte gecekondu hareketleri, 1970'li yılların ikinci yarısında kentsel hareketlerin önemli bir bölümünü oluşturmuştur.

Bu makalede 1970'li yıllarda gerçekleşen "mekan üzerine mücadele"nin üç önemli örneği ele alınacaktır. İstanbul'da üç ayrı ilçe sınırlarında; Üsküdar, Eyüp ve Kartal'da inşa edilen ve farklı sosyalist grupların etkili olduğu üç gecekondu mahallesinin hem o gün için hem de günümüz açısından anlamı tartışılacaktır.

Gecekondu Olgusunun Sınıfsal, Siyasal ve Toplumsal Nitelikleri

Türkiye'de gecekondu olgusu iki temel sorunla ilişkili olarak dikkat çekmiştir. İlki bir kentleşme dinamiği olması; ikincisi de fiziksel/toplumsal ayrışma halinden kaynaklanan kentsel toplumsal hareketlerin alanı olmasıdır. Dolayısıyla gecekonduyu kentin sınıfsal/toplumsal yapısı ve ilişkileri içinde anlamak; bu bağlamda siyasal aktörlerin ve hakim politikanın gecekonduyla ilişkisini belirlemek bilimsel bir çalışmanın temel koşuludur. Bu bağlamda Türkiye'deki gecekondulaşma deneyimine baktığımızda politik nitelikli gecekondu hareketlerini hazırlayan tarihsel/toplumsal arkaplanı da anlayabiliriz.

1930'lu yıllarda başlayan gecekondulaşma biçimlerinin, iç ve çevresel dinamiklere bağlı olarak çeşitlilik gösterdiğini görürüz. "Gecekondu" tek bir yapı örneğini anlatmadığı gibi, oluşum ve gelişim süreci de farklılaşmış; başlangıçta iktidarın kontrolündeyken giderek kontrolsüzlüğüne doğru evrilen bir seyir izlemiştir. Bu nedenle gecekondulaşmanın kendine özgü birçok niteliğini sayabiliriz. Örneğin gecekondulaşma gerçekte sözcükteki anlamıyla "gece kondurmak" biçiminde gerçekleşmemiş, aksine her gecekondu yapımı makul bir zaman diliminde tamamlanmıştır. 1940'lı yıllardan bu yana gecekonduların genellikle gündüz çalışılarak ve hatta iki katlı olacak şekilde inşa edilmeye başlanmıştır. (Sönmez,1996;95) Bu durum kentsel alanda gecekondu inşa etme koşullarının büyük ölçüde konut ve arsa satıcıları lehine işlediğini gösterir. Bu da gecekonducularla yerel yöneticiler arasında rant paylaşımını içeren enformel ilişki ağlarıyla mümkün olmuştur. Nitekim, DPT'nin bir araştırması, doğrudan hazine arazisi üzerine, gecekondu yapanların %56'sının bu arazileri başkalarından gayrimenkul satış vaadi gibi kanuna aykırı işlemlerle ve %19'unun da komisyoncılardan aldığını göstermektedir. Bu durum bazı kişi/kişilerin; hazine, belediye, özel idare, vakıf, orman gibi kurum ve kuruluşlara ait arazileri satarak haksız yarar sağladığını ortaya koymaktadır. (Sönmez, 1994;33)

Gecekondu yapıcıları arsa temin etmede, enformel ve formelin ittifakıyla kurulan sınırlar içinde hareket etmiş; üzerine konut yapacakları arazileri "gecekondu pazarı"nda (Görgülü,1998;24) çeşitli kişilerden para karşılığı satın almışlardır. 1962 yılında yapılmış bir araştırmada Zeytinburnu'nda gecekondu sahiplerinin %23.9'u gecekondularını satın aldıklarını ifade etmişlerdir. (Hart,1969;157) Özellikle 1970-80 yılları arasında yoksul insanlara arsa temin eden, yapı gereçlerini bulan ve gecekonduyu yaparak satışa sunan "gecekondu firmaları" türemiştir. (Keleş,1983;211) Başka bir deyişle "kentsel arsanın talanı" ya da "yağma" (Kongar,1998;) olarak nitelenebilecek bir durum olsa da bunun aktörleri öncelikle konut yapıcıları değil; kamu arazilerini konut yapıcılara parayla satan aktörlerdir.

Bu durumun bir anlamda tabii sonucu olarak öncelikle parası olanlar bu ticaretin aktörü olarak ortaya çıkmışlardır. Başka bir deyişle gecekondu maliyetlerinde görülen önemli artışlar birçok dar gelirli yoksul aileye gecekondu yapma yolunu bir ölçüde fiilen kapatmıştır. (Keleş, Ruşen ve Artun Ünsal;1982;50) Bu koşullarda kente gelen bir göçmen ailenin, bir gecekondu sahibi olabilmesi ortalama 6-7 yıl kiracı olarak yaşamasından sonra mümkün olabilmiştir. (Sönmez, 1996;95-96) Bu nedenle gecekondu yapıcı ve kullanıcısının giderek ayrışmaya başlaması sanıldığının aksine 1980'lerden sonra değil çok daha önceden gerçekleşmiştir. Nitekim İmar ve İskan

Bakanlığı'nın 1976 yılı verilerine göre Ankara'daki gecekonduların %30'unda, İstanbul'daki gecekonduların da %52'sinde kiracılar yaşamaktadırlar. (Keleş,1983;211) 1962 yılında İstanbul Zeytinburnu'da yapılan bir araştırmada ev sahibi ve kiracıların oranı birbirine yakın görünmektedir. (Hart,1969;127)

Bu özellikler bir arada düşünüldüğünde gecekondu bölgelerinin alt gelir gruplarının mekanları ve kentsel yoksulluğun yoğun şekilde yaşandığı yerler olduğu görülür. (Türkdoğan, 1977;45-65) 1976'da yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre gecekondularda yaşayanların %39.5'inin işçi, %29.5'inin memur ya da müstahdem, %17'sinin küçük esnaf ve diğerlerinin de işsiz ya da belirsiz olduğunu ortaya koymuştur. (Keleş,1983;199-200) Bu mahalleler kentin eski/merkezi mahalleleriyle kıyaslandıklarında çoğunlukla elektrik ve suyu olmayan, ulaşım olanakları kısıtlı, eğitim ve sağlık kurumlarının olmadığı ya da yeterince olmadığı yerleşmelerdir. Bu özellikleriyle kentsel gerilimin ve ülkenin politik gündeminin nesnesi olarak dikkat çekmişlerdir.

Gecekondulaşmanın özelliklerinden birisi de gecekondu yapanların sadece kırsal alandan kentlere yeni gelen göçmenlerden oluşmamış olmasıdır. Elbette bu kesimler de gecekondulaşma sürecinin aktörleri arasında yer almışlardır. İstanbul'da Hisarüstü, Baltalimanı, Celalettin Paşa gecekondu mahallelerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarından görüleceği gibi, gecekondu mahallelerinin dinamiği esas olarak kırsal alandan ya da İstanbul dışındaki kentlerden gelen göçmenlerdir. (Karpat,2003;140) Ancak bunların yanısıra kentin farklı mekanlarında yaşamaya devam eden eski göçmenler de kentsel mekanda gecekondu yapmaya yönelmişlerdir. Başka bir deyişle konut yapıcılarını niteleyen özellik köylü olmaları değil, köy kökenli kentli nüfus olmalarıdır.

Öte yandan sözkonusu ilişkiler içinde inşa edilen gecekondu mahallelerine ciddi anlamda fiili müdahalede bulunulmamış; bir anlamda görmezden gelme tutumu benimsenmiştir. Örneğin 1930'lu yıllarda Ankara'da "amele mahallesinde" görülen işçi barakaları, İmar Müdürlüğü'nün yıkım kararı, Belediye ve vilayetin isteksiz davranışları nedeniyle uygulanmamış; dönemin İçişleri Bakanı yoksul insanların konut problemini, kendi imkanlarıyla çözmüş olmasını olumlu bir durum olarak tarif etmiştir. Zamanla, gecekonduculara yeni yerler gösterilerek, buradan çıkarılabilecekleri, böylece kentin güzellik/estetiğini bozan bu unsurların temizlenebileceği varsayılmıştır. (Şenyapılı,2004;96-97) Gerçi kimi zaman yıkım denemeleri olmakta hatta birkaç kez yıkılan gecekondu örneklerine de rastlanmıştır ancak yıkılanların yerine yenilerinin yapımı engelleyememiş ve bu anlamda kentsel mekanda giderek daha kalıcı bir yer almışlardır.

İstanbul Örneğinde Gecekondu Olgusu

1970'li yıllara geldiğimizde ülkedeki "gecekondulaşma"dan en büyük payı İstanbul almaya başlamıştır. Esasen, kente göç hemen tüm dönemlerde devam etmiş ve bu durum "İstanbul'un taşı toprağı altın" söyleminde ifadesini bulmuştur. (İBB,2003;10) Ancak 1940'lı yıllarda ithal ikameci sanayileşme ile Mexico City ve diğer Latin Amerika kentlerindeki gecekondulaşma dalgasında olduğu gibi (Davis,2006;75) İstanbul'daki gecekondulaşma da bir ölçüde sanayileşmenin ürünü olarak gerçekleşmiştir. 1947'de Belediye İmar Müdürlüğünün yayınladığı talimatname ile örgütlü sanayinin Eüp-Silahtarağa, Eyüp-Yenikapı, Yedikule-Bakırköy arasına, orta çaplı sanayinin de

Haliç'in iki yakasına yerleşmesi öngörülmüştür. Bunun etkisiyle 1940'lı yıllardan başlayarak gecekondulaşma Çağlayan (Hürriyet Tepesi) ve Gültepe'den Kâğıthane vadisine doğru yayılmaya ve daha 1949 yılında İstanbul'da 5.000 gecekondunun yapılmasına yol açmıştır. (Sönmez 1996; 89) Eyüp ve çevresinde sanayinin yer seçmesi, bölgede yerleşme sürecini tetiklemiş; 1950'li yıllardan itibaren gelen eski ve yeni göçmenler Haliç ve Surdışında sanayi kuruluşları çevrelerine yerleşmişlerdir. Adı geçen bölgede gecekondulaşma büyük ölçüde bu dönemin ürünüdür. Bunu gösterecek tipik örneklerden biri Eyüp ilçesindeki konutların %61'nin 1950-1980 arasında yapılmış olmasıdır, (Yenen Zekiye Akın Oya, Yakar Hülya, 2000;124) diğeri de İstanbul'un ilk gecekondu mahallesi Zeytinburnu'nda 1962 yılında yapılan bir araştırma sonucuna göre ikamet eden aile reislerinin %44'ünün fabrika işçisi olmasıdır. (Hart, 1969;100)

İstanbul, Anadolu yakasında da durum aynıdır. Kartal/Maltepe çevresinde sanayi kuruluşlarında çalışan işçilerin büyük bir bölümü, İstanbul-Ankara karayolunun kuzeyinde yer alan, özellikle Gülsuyu ve çevresi gecekondu mahallelerine yerleşmişlerdir. Daha 1960'ların sonlarında Gülsuyu Mahallesinde 1.500 gecekondu vardır. Eski İstanbul-Ankara karayolu çevresinde ve Kartal ile Pendik arasında yüzlerce gecekondu yer almış; özellikle Taşlıbayır ve Sapanbağları mevkilerinde gecekondular yaygınlaşmıştır. (Tümertekin,1997;70-80) Gecekonduların, fabrikalara yakın yerlerde ortaya çıkması, sadece konut sahiplerinin değil, maliyetleri minimuma düşürmek isteyen işverenler tarafından da adeta teşvik edilmiştir. (Şenyapılı,2006;195)

Bu durum mahallelerin sadece hızla büyümesine değil, aynı zamanda hızla yasallaşmasına da yol açmıştır. Örneğin 1946 yılına gelene dek, boş arazi olan Zeytinburnu bölgesi 1946 yılından başlayarak gecekondularla dolmaya başlamış; 1953 yılında bucak statüsüyle Fatih ilçesine bağlanmıştır. (Akçay,1974;15) 1955 nüfus sayımında nüfusu 17.585'e 1960 yılı sayımlarında beş misli artarak 88.343'e ulaşmıştır. Bu şeklide hızlı büyüme yönetimin yenilenmesini de gerekli kılmış ve bucak, 01.09.1957 tarihinde İstanbul'un 14. ilçesi olarak ilan edilmiştir. (Akçay, 1974; 38) Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından koruma altına alınmasına karşın 1950'li yıllarda başlayan gecekondulaşmanın 1960'lı yıllarda geri dönülemez bir noktaya ulaştığı Şişli ilçesindeki Okmeydanı semti de bu şekilde kent sistemine dahil olmuştur. (Saner,2000;110) İstanbul'un en büyük ilçelerinden biri olan Gaziosmanpaşa'nın hikayesi de böyledir. Rami kışlasına yakın bir otlakta 1940'lı yılların sonunda başlayan gecekondu yapımı, devletin Bulgar göçmenlerine ev yaptırmasıyla birlikte hızlanmış; Eyüp, Topçular, Maltepe gibi alanları da kapsayarak kamu görevlilerinin gözleri önünde gerçekleşen hızlı gecekondulaşmanın sonunda 1958'de Göztepe adıyla bucak, 1963 yılında da Gaziosmanpaşa adıyla ilçe statüsünü almıştır. (Sönmez,1996;91)

Kentsel Mekana Aşağıdan Müdahale Örneği Olarak Gecekondu Hareketleri

Gecekondu mahalleleri özellikle 1970'li yıllarda iyice belirginleşen bu nitelikleri nedeniyle, Türkiye'deki sosyalist grupların da ilgi alanına girmeye başlamışlardır. Bu ilgi iki bağlamda kurulmuştur. Birincisi, gecekondu mahallelerinin de tıpkı fabrikalar gibi birer örgütlenme birimleri olarak kabul edilmesidir. Yoksulluk ve sefalet mekanları olarak gecekondu mahalleleri

bu dönemde yoğun olarak sosyalist grupların dergi ve gazetelerinde işlenmeye başlamıştır. Bu mahallelerde sosyalist grupların taraftarlarınca kurulan "dayanışma dernekleri", gecekondu gençliği başta olmak üzere hemen her kesimi kamu hizmetlerinden daha fazla pay almak gibi gündelik sorunlardan başlayarak siyasal söyleme kadar geniş bir çerçevede örgütlemeye çalışmışlardır. Örgütlenme süreci aynı zamanda kitlesel eylemlere de eşlik etmiş; hem bir dizi gecekondu mahallesinde hem de belli başlı kent merkezlerinde gecekondu mahallelerinden gelen kitleler politik gösteriler gerçekleştirmişlerdir.[1]

Sosyalist grupların kent mekanıyla ve gecekonduyla temasının ikinci biçimi ise bu alanlarda örgütlenme hedefinin ötesine geçen bir nitelik göstermiştir. Artık emekçilerin konut sorununu çözmek amacıyla doğrudan gecekondu mahallelerinin inşası hedeflenmiştir. Kapitalizm koşullarında konut sorununun çözümünü sistemden beklemek safdillik olarak nitelendiği için, bu sorunun, halkın ve sosyalistlerin kendi yöntemleriyle çözümlenmesi gerektiği savunulmuştur. Bu noktada kullanılabilecek ilk yöntem de gecekondu inşasıdır. Bu dönemde yayınlanan sosyalist gazetelerde sık işlenen sloganlardan birisi "Gecekondu Hakkımız Söke Söke Alırız" şeklindedir. İlkiyle karşılaştırıldığında bu durum mekan üzerinde mücadeleden, mekan üzerine mücadeleye geçiş olarak nitelenebilir. Artık mahallelerdeki eşitsizliklerin giderilmesi mücadelesinin yerine eşitsizlik halinin minimum düzeye indirildiği gecekondu mahalleleri inşa etmek hedeflenmiştir. Bu süreci anlatacak önemli kavram "mekana müdahale"dir. Sosyalist hareket mekana müdahale eden aktif bir dinamik olarak kent sahnesine çıkmıştır. Sürecin tanıklarının da vurguladığı gibi sosyalistler imara açılmış ya da açılmamış mafyanın elindeki arazileri mafyanın elinden bir biçimde almış ve parselasyonu yaparak halka dağıtmışlardır. Ümraniye/Çakmak, Türk-İş Konutları civarı, Emirgan/Reşit Paşa civarları ve Kağıthane/Nurtepe böyle örneklerdir. Temel kazılmasına, briket, kum ve çimento taşınmasına yüzlerce öğrenci yardım etmiştir. Hatta ucuzundan satın alınsın diye bu türden zerzavatın satıldığı dükkanlar bile açılmıştır." (Genç; 2006;108-109)

Konut Eksenli Kentsel Hareketin Üç Örneği

Burada ele alacağımız kent mekanına aşağıdan müdahale deneyimleri İstanbul'da üç mahalleden oluşmaktadır. Bunlar; kurulduğu dönemde Üsküdar ilçe sınırlarında bulunan Mustafa Kemal Mahallesi, (Aslan,2004) Eyüp ilçesi'ne bağlı Güzeltepe Mahallesi (Aslan,2006) ve Maltepe İlçesine bağlı Gülsuyu Mahallesi'dir. (Bozkulak,2004) Bu mahalleler, 1970'li yılların ikinci yarısında mekanı kamusal arazi olarak yine kamusal amaçlarla kullanmayı meşru sayan, bu meşruyietin önünde engel olduğu ölçüde sistemle çatışmayı bir görev olarak algılayan bir anlayışın ve kol-

[1] 1970'li yılların ikinci yarısında Türkiye'de yayınlanan sosyalist gazetelerden Halkın Yolu, Devrimci Yol, Halkın Kurtuluşu, Partizan, Halkın Birliği ve Halkın Sesi dergilerinin hemen her sayısında gecekondu mahallelerinden haberlerin yer aldığı gözlenmektedir. Bu yazılarda gecekondu mahallelerindeki durum, kentsel eşitsizlik yönünden eleştirilmekte ve eşitsizliklere karşı yürütülen mücadele deneyimlerine yer verilmektedir. Bu bağlamda kamusal hizmetlerin getirilmesi en önemli talep olarak dikkat çekmektedir.

lektif pratiğin ürünü olarak kuruldukları dönemin "kurtarılmış bölgeleri"[2] olarak bilinmekteydi. Aşağıdan gelen toplumsal dalga, merkezi örgütlülükler aracılığıyla inşa ettiği bu mekanları 1 Mayıs Mahallesi, 16 Haziran Mahallesi gibi kendi özgün politik kimlikleriyle isimlendirmiştir. Bu isimler, buralarda ikamet edenlerin kollektif iradeleriyle belirlenmiştir. Kendi bağımsız bütçeleri, yukarıdan aşağıya doğru örgütlenmiş komiteleri vardır ve bu komitelerde görev yapanlar kimi zaman açık kimi zaman da gizli seçimle belirlenmiştir. Hakimiyet kurdukları alanın hazine (kamu) arazisi olmasına dikkat edildiği gibi ve araziyi parselleyip dağıtmada keyfiyetten uzak ölçütler belirlenmiştir: işçi olmak, kiracı olmak, kentte bir ev, araba ve arsaya sahip olmamak gibi. Kentsel mekana aşağıdan müdahale ile dahil edilmiş bu fiziki ve toplumsal dokuda hemen tüm sorunlar varolan örgütlü yapı içinde çözülmüştür.

Yerel ve merkezi hükümetlerle ilişkiler kurarak kentin yeni mekanlarına kamusal hizmetler getirebilmek için yine bu işi yapabilecek kişilerden komiteler oluşturmuşlardır. Nitekim bu komitelerin girişimleriyle 1970'li yılların sonlarına doğru ilk kamu kurumları olarak okullar, sağlık ocakları ve karakollar kurulmuştur. Gerçi bu mahalleler henüz yasal kimlik kazanmadıkları halde devletin okulu, sağlık ocağı ve karakolu buralarda kurulmuştur. Resmi ve resmi olmayan birer yerleşim olarak kuruluşlarını izleyen birkaç ay içinde kent mekanında yerlerini almışlardır.

Geçmişte kentin bu mekanlar, hakim politikanın dilinde korku mekanları olarak tarif edilmiştir. Oraya gidenlerden bir daha haber alınamadığı, polis veya jandarmanın katiyen bu mahallelere giremediği sıklıkla günlük basında yer almıştır. Oysa bu tür haberlerin basında yer aldığı dönemlerde, ilgili komiteler kamusal hizmetlerin getirilebilmesi amacıyla kamu kurumlarının kapısını aşındırılmıştır. Kamusal hizmetlerin gelmesini kolaylaştıracak bir dizi önlem çok daha önce alınmıştır.

1977-1979 yılları arasında kurulan bu mahallelerde farklı sosyalist gruplar işbirliği yapmışlardır. Komitelerin seçimi, kamusal mekanların inşası ve kullanımı konularında süreçte yer alan tüm sosyalist gruplar kendi aralarında çatışmadan temas edebilmişlerdir. Sistemin bu mahalleleri yıkma girişimleri de yine buralardaki sosyalist grupların ortak direnişiyle karşılaşmıştır. Toplumsal hareketlerin birlikte inşası bakımından da bu deneyimler özgün dersler sunmuştur.

Kısacası bu mekanların kentsel sistem ve toplumsal yapı içinde özgün bir yer tuttukları açıktır. Bu özgün durumu anlamak için iki kilit kavram mekan ve politika kavramlarına başvurmak gerekli görünmektedir. Kent mekanı, hem çatışmanın alanı hem de üzerine çatışmaların yapıldığı bir alandır. Başka bir deyişle, politikanın mekanında, mekanın politikası yapılmaktadır. İstanbul'un politik mekanları iki anlamda bu sürecin ürünleridir.

---

[2] "Kurtarılmış Bölge" Türkiye'deki kentleşme sürecinin ilginç kavramlarından biridir. Bir mekan ya da yerleşim birimini sistemin dışında inşa ve kontrol etmek anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda kentin çeşitli bölgelerinde sosyalist grupların doğrudan müdahale ettiği ve yasal sistemin dışında tümüyle kendi kontrolünü kurduğu mahalleler, hakim resmi siyaset ve basın tarafından "kurtarılmış bölge" olarak tanımlanmıştı. Bu bölgeleri böyle tanıtmak, aynı zamanda resmi kuvvetlere, bu tür mahallelere müdahale edilmesini talep etmek anlamına gelmekteydi. Sistem zaaf göstermemeli ve en kısa sürede polisi ve jandarmasıyla bu mahallelere girmeliydi. "Kurtarılmış Bölge" devletin sert bir şekilde müdahale ettiği mahallelerde, müdahaleyi meşrulaştıran bir işlev görmekteydi. Nitekim özellikle 10 kişinin ölümüyle sonuçlanan 2 Eylül 1977 1 Mayıs Mahallesi yıkımından sonraki günlük gazetelerde" Kurtarılmış Bölge haberlerinin yaygın şekilde yer aldığı gözlenmektedir. (Bkz. Tercüman Gazetesi, 3 Eylül 1977)

Sonuç ve Değerlendirmeler

1970'li yıllarda kentsel hareketlere damgasını vuran gecekondu hareketlerinin bütün boyutlarıyla ortaya konması her şeyden önce kentin tarihinin doğru bir biçimde anlamayı mümkün kıldığı için önemlidir. Başka bir deyişle kent ve kentleşmeyi, politik nitelikli kentsel hareketlerin dışında kaldığı bir süreç olarak anlatan yaklaşımların yetersizliğini göstermesi açısından da önemlidir.

Diğer yandan bu hareketlerin gelişme biçimleri, dinamikleri ve sonuçları bugün için birkaç farklı yönden değerlendirmeye konu edilebilir.

Birincisi, sözü edilen kentsel hareketler, adı geçen mahallelerde bugün tanık olduğumuz politik nitelikli hareketler için kültürel bir kaynak olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle bugün kentteki toplumsal hareketler ile geçmişteki deneyimler arasında kısmi süreklilikler sözkonusudur. Bunu en fazla ülkeyi ve kenti ilgilendiren politik meselelerde gözlemlemek mümkündür. Politik duyarlılığın hissedildiği hemen tüm sorunlarda bu mahallelerde kısa sürede ve eş zamanlı bir karşı hareket cereyan etmektedir. Ayrıca bu mahallelerde geçmişteki dayanışmacı ve mücadeleci düşünme hali bugün festival ortamlarında yeniden inşa edilmeye çalışılmaktadırlar. Bu mahallelerin her birinde birkaç yıldır yapılan geleneksel festivaller bu duruma işaret etmektedir.

Bu mahalleler güncel bir sorun olan kentsel dönüşüm projelerine karşı bir dinamik olarak kendini hissettirmektedir. Bu noktada artık sözkonusu olan 30 yılı aşkın tarihi olan ve büyük bir bölümü çok katlı yapılara dönüşmüş konutların mülkiyet hakkını yasal güvenceye bağlama ya da kazanılmış yasal güvenceyi koruma yönündeki talepler öne çıkmaktadır. Dolayısıyla hareketin dinamikleri yönünden geçmişle bir süreklilik olduğundan söz edebiliriz. Fakat aynı zamanda bir değişim ve kopukluk da sözkonusudur. Zira bu mahallelerde ikamet etmekte olan asıl kitle kiracılardan oluşmaktadır ve bu kesim için kentsel dönüşüm projelerinin tehdit edici boyutu henüz yeterince hissedilmiyor görünmektedir.

Bu mahallelerde bugün gerçekleşen politik nitelikli hareketlerin kitle desteği zayıf ve meşru bir dil üretmede yetersiz olduğu gözlenmektedir. Eskiden kent merkezlerindeki toplumsal/siyasal hareketler için destekleyici bir güç iken bugün bu özelliğinden uzak bir görüntü sergilemekte; zaman zaman radikal şiddet hareketlerinin gerçekleştiği mekanlara dönüşmektedirler. Ancak yine de eski/yeni bütün gecekondu mahalleleri içinde sesini duyurabilen, politik tepki gösterebilen mahalleler olduğunu özenle vurgulamamız gerekli.

Özetle bu mahalleler, kentsel eşitsizlikle ilişkisi yönünden, kentteki eski ve yeni diğer gecekondu mahalleleriyle aynı özelliklere sahiptir ancak tam da tarihsel geçmişiyle süreklilikler gösteren politik kimlikleri yönünden "göz batmaya" devam etmektedirler.

Kaynakça

Akçay, Faik; (1974) Zeytinburnu: Gerçek Yönleriyle Bir Gecekondu Kenti, Çelikcilt Matbaası, İstanbul

Aslan, Şükrü; (2004) 1 Mayıs Mahallesi 1980'den Önce Toplumsal Mücadeleler ve Kent, İletişim Yayınları

Aslan, Şükrü; (2006) "Yıkılmayı Bekleyen Gecekondular: Eyüp İlçesi Güzeltepe Mahallesinde Bir Konut Bölgesi, Planlama Dergisi, Sayı: 2006/2, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını

Bozkulak, Serpil; (2004) "Ekonomik ve Kültürel Açıdan Türkiye'de Gecekondulaşmadan Varoşlara Geçiş Süreci" (Yüksek Lisans Tezi) MÜ, SBE,

Davis, Mike; (2007) Gecekondu Gezegeni, Metis Yayınları, İstanbul

Genç, Adnan; (2006) Solcunun Biri Bir Gün, Çiviyazıları yayınevi, İstanbul

Görgülü, Zekai; (1998) "Gecekondunun Yasal ve Niteliksel dönüşümü Ya da Hisseli Bölüntülü alanlar", Göç Kent ve Gecekondu, Derleyen Yurdanur Dülgeroğlu-Yüksel, Zeynep Kerem, Birsen Yayınevi, İstanbul

Hart, Charles; (1969) Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi, Kutulmuş Matbaası, İstanbul

İBB (2003) Bir Dünya Kenti, Uygar Kente Çağdaş Çözümler, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Mesken ve Gecekondu İşleri Müdürlüğü Yayını,

Karpat, Kemal H; (2003) Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, İmge Kitapevi Yayınları, İstanbul

Keleş, Ruşen; (1983) 100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme Konut ve Gecekondu, Gerçek Yayınları, Ankara

Keleş, Ruşen; Artun Ünsal; (1982) Kent ve Siyasal Şiddet, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982

Kongar, Emre: (1998) 21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul

Saner, Ali İhsan; (2000) Devletin Rantı Deniz, İletişim Yayınları, İstanbul

Sönmez, Mustafa; (1994) Grafiklerle 1990'larda İstanbul, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlı Yayınları, İstanbul

Sönmez, Mustafa; (1996) İstanbul'un İki Yüzü, 1980'den 2000'e Değişim, Arkadaş Yay, Ankara

Şenyapılı, Tansı; (2004) Barakadan Gecekonduya Ankara, İletişim Yayınları, İstanbul

Şenyapılı, Tansı; (2006) Barakadan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü, 1923-1960, İletişim Yayınları 2006

Tümertekin, Erol; (1997) İstanbul İnsan Mekan, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

Türkdoğan, Orhan; (1977) Yoksulluk Kültürü, Dede Korkut Yayınları, İstanbul

Yenen, Zekiye, Oya Akın, Hülya Yakar; (2000) Eyüp; Dönüşüm Sürecinde Sosyal Ekonomik ve Mekansal Yapı, Eyüp Belediyesi Yayını

Moderatör: Doç. Dr. Meral ÖZBEK

Şimdiki konuşmacılarımız Gürkan Akgün ve Hade Türkmen. Gürkan Akgün Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama mezunu. Hade ODTÜ Kamu Yönetimi mezunu. İki konuşmacı da İmece, yani Toplumun Şehircilik Hareketinden. Sunuşun başlığı: "Dar Alandan Yaşamın Kendisine, Emek Ekseninde Kentsel Toplumsal Hareketler" Dolayısıyla konuşmacılar "nasıl bir muhalefet?" sorusuna yanıt ararken öncelikle toplumsal hareketler meselesine bakıyorlar. Doğrudan sınıf mücadelesine dayalı hareketlerle, kentsel, toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi irdeliyorlar ve bu ilişkinin uzlaşmaz bir ilişki olmadığını ve eklemlenebilir bir ilişki olduğunu söylüyorlar. Kentsel, toplumsal hareketleri literatürdeki gibi, emeğin yeniden üretimi bağlamında kentlerde barınma koşullarından, sağlık, eğitim, ulaşıma dek kolektif tüketime dayalı kamusal hizmet talepleri etrafında oluşan hareketler olarak tanımlıyorlar.

Bu bağın dolayısıyla kentsel dönüşüme maruz kalma hallerinde ortaya çıkan toplumsal muhalefet biçimlerinin bir şekilde ilişkilenebileceğini, ilişkilenebilmesinin dayanağını emeğin toplumsal bir değer olarak sahiplenilmesi, dolayısıyla emek eksenli kentsel, toplumsal hareketlere dayanması gerektiğini söylüyorlar. Burjuva kamusal alanına karşı bir karşı kamusallık fikri, bir yeni yaşam, dayanışma ve alternatif deneyim alanı oluşturabilmenin, dolayısıyla politik muhalefeti gündelik yaşama emen bir dayanışma yaşam bağlamı oluşturmanın öneminin altını çiziyorlar.

DAR ALANDAN YAŞAMIN KENDİSİNE: EMEK EKSENİNDE KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER

Gürkan AKGÜN
Şehir Plancısı

Hade TÜRKMEN
MSGSÜ Doktora Öğrencisi

Giriş

Günümüzde "yeni" ortak paydası altında sağın tümüne ama bir ölçüde sol söyleme egemen olan ekonomik alan ile siyasal alanı birbirinden koparan, dolayısıyla toplumsal hareket zemini maddi hayatın üretimi temellerinden uzaklaştıran bakış açılarının aksine bu çalışma, "sınıf" kavramının gerek kentsel çelişkileri anlamlandırmada, gerekse analiz edilen çelişkiler üzerinden bütünlüklü bir alternatifin geliştirilmesinde halen çok önemli bir konumda olduğunu savunmaktadır[1]. Özellikle neo-liberal politikaların hakim hale gelmesi ile birlikte, sınıf üzerine konuşmanın adeta bir çağdışılık, dinazorluk olarak algılandığı bir süreçte, toplumsal muhalefeti büyütebilme ve üretim ilişkilerini dönüştürebilme konusunda "emek" eksenli bir anlayış, öncelikli ve ortaklaşabilme yeteneği yüksek bir açılım sunmaktadır. Bu noktada çalışmanın en son aşamasında söylenebilecek bir sözü şimdiden söylemekte fayda var: "toplumsal ilişkiler salt kültürel ve/veya siyasi bir iradenin isteğiyle değişmez, emekçi sınıfın rızası ve çabası olmadan alternatif bir dünya kurulamaz".

Bu çalışma kapsamında kentsel muhalefetin teorize edilmesinin ötesinde, bu muhalefetin büyütülmesi ve geliştirilmesine yönelik çeşitli argümanlar öne sürülecektir. Özellikle şehircilik disiplini ve pratik-politik süreçler içerisinde kentsel dönüşüm çerçevesinde yapılan muhalefet

[1] "Sınıf" üzerine yapılacak kuramsal bir tartışma bu çalışmanın sınırlarını büyük ölçüde aşmaktadır. Dolayısıyla bir ön kabul ile bu çalışmada sınıf kavramının bir toplumsal ilişki ve süreç olarak ele alındığı belirtilebilir. Ekonomik indirgemeci ortodoks yaklaşımların ve yapısalcılığın ötesinde "sınıf" tarihsel ve toplumsal bir bütünlük olarak tarif edilmektedir. Sınıfı toplumsal katmanlaşma değil, oluşum halinde, toplumsal değişimi açıklamak bağlamında ele aldığımızda, bu bize entelektüel faaliyetin ötesinde, mücadeleler içerisinde şekillenecek aşağıdan yukarıya bir siyasal projeyi gerçekleştirebilmenin yolunu açmaktadır (bu konudaki önemli tartışmalar için bkz. Praksis Sayı 1 ve Sayı 8).

tartışmalarını yeniden tekrarlamak yerine, ileriye dönük yeni tartışma ve siyasa önerileri ortaya koyulmaya çalışılacaktır[2].

Giderek piyasada değeri ile anlam kazanan, mekanın metalaşması ve sermaye birikimi sürecinde kentsel yapılı çevrenin artan önemi kentlerde ve kırlarda ortaya çıkan çelişki ve yıkım sürecini daha da belirginleştirmektedir. Enerji sektörü için hangi ekosistem içerisinde bulunursa bulunsun Karadeniz'deki derelerin; gayrimenkul sektörü için Türkiye'nin kendine özgü kentleşme deneyimi içerisinde kurucu unsurlardan biri olan ve ancak "barınma/yaşama hakkı" çerçevesinde ele alınabilecek gecekondu alanlarının; turizm sektörü için tüm kuşaklar için kamusal olan kıyı/orman alanlarının; ve hatta gemicilik sektörü için Tuzla'daki "insan"ın esas anlamda birbirinden farkı bulunmamaktadır. Kamusal hizmetlerin piyasalaştırılması ve kolektif tüketim araçları üzerindeki devlet tasarrufunun ve müdahalesinin azaltılması, alt sınıfların yaşam mücadelesini giderek kötüleştirmekte, kentte rant odaklı gelişme stratejilerini belirginleştirmektedir. Bu noktada "topluluğun yaşadığı mekan, üretim yeri için uygun işgücünün yeniden üretildiği mekan" (Harvey, 2002; S.162) olarak kabaca kavramsallaştırıldığı taktirde, son dönemde üretimin kendisinden vazgeçen ve kendisini bireysel tüketim ve finans işlevleriyle kurgulayan kent için toplumun geniş kesimleri, sistem açısından "gereksiz" yığınlar olarak görülmektedir.

Bu noktada, hem iktidar mücadelesinin sergilendiği hem de iktidarın kendini yeniden üretmesi gereken yer olarak "mekan", mücadelenin önemli bir parçası olarak önümüzde durmaktadır. Muhalefet biçimlerinin bir yandan niceliksel olarak çoğaldığı, ancak bir yandan da gündemi belirleme, etkileme ve genel itibariyle yaşamı dönüştürme konusunda ciddi sıkıntıların yaşandığı bir dönem içerisinde bulunmaktayız. Nitekim çalışmanın bundan sonraki kısmı, kentsel-toplumsal muhalefetin geliştirilmesinde ortak konuları/sorunları derinleştirebilecek, onları ertelemeden siyasallaştırabilecek araçların geliştirilmesine yöneliktir. Amaç-araç bütünlüğü içerisinde dar bir çıkar birlikteliğinden öte toplumsal bir değer olarak "emek" ekseninde yaşam alanlarının örgütlenmesi; kendi alternatifini, deneyimini oluşturabilen muhalefet biçimlerinin geliştirilmesi, -kendi dayanışma ağları ile burjuva kamusal alanına karşıt bir şekilde toplumsallaşacak bir kamusal alanın kentsel toplumsal hareketler nezdinde inşasının sağlanabilmesi - ve politika yapma biçimlerinin üretilmesi tartışmaya açılacaktır.

Hareketin Zeminine Dair: Sınıf İlişkileri Bağlamında Mekan ve (Yeniden) Üretim

Kentsel toplumsal hareketlerin teorik olarak ele alınması noktasında, mekanın ne anlam ifade ettiği, öncelikle sınıfsal ilişkiler ve süreçler içerisinde neye karşılık geldiğini ortaya koymak ge-

[2] Kentsel muhalefetin toplumsal muhalefet tarihimiz içerisinde teorik tartışmalara konu olmasını bir ölçüde "yeni" olarak adlandırabiliriz (eski ve yeni olarak addedilen hareketlerin tarihsel bütünlüğü üzerine çeşitli tartışmalar ileride ele alınacaktır). Ancak günümüzde, özellikle kentsel muhalefet konusunda yaşanan tartışmalarda teorik bir tıkanıklığın oluştuğu kanaatindeyiz. Bir bakıma önümüzdeki dönemin pratiği içerisinde seyrini bulacak bu tartışmanın şehircilik disiplininde de teori-pratik, söylem-eylem bütünlüğü içinde yeni kavramlara, açılımlara ihtiyacı bulunmaktadır. Nitekim bu çalışma böyle bir tartışmaya, şimdiye kadar oluşan birikimi esas alarak katkı yapmak amacındadır. Son olarak, ortaya konulan teorik çerçevenin "emek, sınıf, mekan" gibi ortak kesenleri bulunsa da, belli bir eklektizmi de içerisinde barındırdığı belirtilmelidir. Ancak bu eklektizm kabulünün olumsuz bir unsur değil, teorinin yaşadığı atalet -belki de sefalet- içerisinde yaratıcı ve aslen yenilikçi olabileceği düşüncesindeyiz.

reklidir. Özellikle sınıf kavramının bir hayli geride bırakılmaya çalışıldığı ve bu kavram üzerinden değerlendirme yapılmasının bile kimi zaman yadırgandığı bir dönemde mekan ve sınıf ilişkisinin öncelikle irdelenmesi, ileride tartışacağımız konulara gerekli zemini hazırlamaktadır.

Günümüzde sınıf üzerinden yapılan analizlerin indirgemeci olduğu yönünde savlarla karşılaşmak mümkün. Ne var ki, çok genel bir bilgiyi tekrarlarsak "kapitalist toplum sınıflı toplumdur" ve toplumsal ilişkiler ve süreçler sınıf ilişkileri üzerinden şekillenmektedir. Bu genel bilgi çerçevesinde, toplumsal yaşamın süregittiği ve yeniden üretildiği yerlerin sınıfsal ilişkiler ile şekillendiği kabulü, çalışma taslağının bir "akım"ın genel geçerliği üzerine değil, toplumsal gerçeklik zeminine oturtmaktadır.

Üretimin ve yeniden üretimin yeri olan mekan da bir toplumsal ilişki ve süreç sonrasında oluşur. Toplumsal ilişkilerin şekillendirdiği mekan, çatışan grupların ve iktidar mücadelesinin de odağındadır. İktidar mücadelesinin konusu olan mekan hegemonik anlamda "siyasi proje"ler etrafında şekillenirken bir yandan da karşı hegemonik yapıların bir araya gelebildiği ve her gün yeniden üretilen bir özelliğe sahiptir. Hegemonik bir yapıyı uygulayan bir grubun ve tam tersi karşı hegemonik bir proje etrafında bir araya gelen grupların mekan üzerine bir tasavvuru ve tasarrufu olması gerekmektedir. Ancak bu koşulda hegemonyasını toplumsal ilişkiler bağlamında yaygınlaştırabilir, varolan hegemonyanın sürekliliğini koruyabilir ya da ona karşı başka bir hegemonik projenin kurulmasını sağlayabilir. Siyasi, ekonomik ve sivil toplum tarafından kurulan hegemonyanın mekanı büyük ölçüde şekillendirdiği kabulünden yola çıkarak, mekanın da sınıf ilişkileri ekseninde şekillendiğini ve iktidar mücadelesinin ana konularından biri olduğunu söyleyebiliriz.

Mekanın bu şekilde ele alınışı bir çok kuramsal çerçevede de kullanılan mekanik kategorileştirmelerden de ayrı bir yerde durmaktadır. Kentsel toplumsal hareketlere içkin olan bir teorinin görevi, burjuva nosyonları ile anlamlandırılan mekansal varsayımları ve onların günlük toplumsal-mekansal deneyimlerdeki köklerini gösterme, açık etme ve dönüştürme olmalıdır. Bu yolla hem mekanın toplumsal önemini hem de burjuva pratik ve fikirler içindeki mekanın fetişleştirilmiş yanlış kavranışını anlayabiliriz. Dolayısıyla mekanı dışsal etkilere açık olmanın ötesinde toplumsal ilişkilerin momenti olarak düşünmek gerekir. Toplumsal ilişkilerin mekan üzerindeki etkisine işaret eden "birinci mekan" ve mekansal düzenlemelerin toplum üzerindeki etkisini belirten "ikinci mekan"ın (örneğin farklı sosyal çevrelere sahip yaşam/konut alanlarının farklı toplumsal konumlarını sürdürmede etkin olması gibi) ötesinde toplumsal ve mekansal olan birbiriyle ilişkili ve içseldir[3] (Gough, 2006).

[3] Bu ilişkisel ve bütünlüklü ele alış, birinci ve ikinci mekan kavramsallaştırmasının -ve hatta kimi kuramcılara direniş alanları olan üçüncü mekanların- kullanılmasının tamamen gereksiz olduğunu öne sürmemektedir. Aksine kendine özgü biçimlere göre bunlar arasındaki gerilim ve ilişki değişebilir. Ancak yine de bu karşılıklı ilişki bizi üretim-yeniden üretim, ekonomik alan-siyasal alan, çalışma-barınma alanı gibi ayrımların ötesinde bir mücadele zemini göz önüne sermektedir.

Mekan, kapitalizmin değerlendirdiği gibi değişim değeri üzerinden geliştirilen bir yaklaşımdan fazlasını barındırır. Yeniden üretim[4] ve kolektif tüketimin yeraldığı mekan tüm toplumsal ilişkilere de şekil verir ve kolektif bilincin oluşmasına etki eder. Bu anlamda mekan bir meta değil, "kullanılan" somut bir alandır ve kapitalizmin kabulü olan değişim değerine zıt -ve diyalektik bir ilişkide bulunan- "kullanım değeri" vardır[5]. Öncelikle Lefebvre'nin tezlerinde görebildiğimiz mekanı analizin bu yöntemi, aslında bir üretim ve yeniden üretim alanı olan mekanı sınıf mücadelesinin cereyan ettiği bir alan olarak karşımıza çıkarır. Bu anlamda, mekan üzerinde verilen mücadeleler de politik mücadeleler haline gelir..

Genellikle kolektif tüketim araçları üzerindeki talepler üzerinden ortaya çıkan kentsel toplumsal hareketler de sınıf çelişkilerinden doğan bir sorun alanına işaret edebilir. Nasıl ki üretim alanında yaşanan çelişkiler sınıf çelişkileri üzerine kuruluyorsa, kolektif tüketimin gerçekleştiği kent mekanında ortaya çıkan çelişkilerin ve mücadelelerin de sınıf temelli olduğu önermesini yapılabilir (Castells, Pickvance, Löwe). Ancak, bu hareketlerin her zaman geniş sınıf mücadelelerinin içinden çıktığını ya da bunlara eklemlendiğini söylenemez. Tam da bu noktada Castells (1972, Urban Question), 1970lerde kentsel bir hareketin "kentsel toplumsal hareket" olabilmesi için sınıf hareketlerine eklemlenmesi gerektiğini önermektedir. Kentsel toplumsal hareketler, sınıf mücadelesinin işyerinden çıkarak topluluk yaşamının mekanına girmesidir. Ancak böylesi bir eklemlenme ile, sınıf mücadelesi, refahın bölüşümüne yönelik tarihsel ilgi alanından, tüketim gereksinimlerini özellikle de emek gücünün yeniden üretiminin araçlarını kapsayan bir alana doğru kayabilir (Gottdiener, 2001; 257). Bu doğrultuda, kentin fonksiyonunda ve anlamında radikal bir değişiklik yapabilecek hareketler de siyasi partiler, sendikalar gibi siyasi alanın diğer öğeleri ile eklemlenmiş olan bu hareketlerdir. Bunun tersi bir bağlamda Castells, sınıf mücadelesi veren hareketlere eklemlenmemiş kentsel hareketlerin kentlerde ancak reformist değişiklikler yapabileceğini ya da katılım mekanizmalarının bir parçası olarak kalacaklarını dile getirmektedir[6] (1972).

---

[4] Emeğin gücünün yeniden üretimi, gündelik hayatın ve kolektif tüketimin örgütlenmesi...

[5] Kullanım ve Değişim değeri kavramları için Smith ve Marx'ın yaklaşımları oldukça açıklayıcı olmakta ve işin temelini oluşturmaktadır:
"Değer sözcüğünün, görünen o ki, iki farklı anlamı vardır, bazen belirli bir nesnenin yararını ifade eder, bazen de o nesneye sahip olmanın diğer malları satın alma gücünü ifade eder. Birinciye "kullanımda değer", öbürüne ise "değişimde değer" denilebilir. Kullanımda en yüksek değere sahip olan şeylerin sıklıkla, değişimde çok düşük değeri vardır ya da hiç yoktur" (Smith, 1776; çev. 1997).
"Kullanım değeri olabilmesi için, malın tatmin edebileceği belirli bir ihtiyaçla karşılaşması gereklidir. Ayni, malların kullanım değerleri ancak karşılıklı yer değişimiyle kullanım değeri olurlar (...) Kullanım değeri olabilmeleri için malların tamamen yabancılaşması gerekir; değişim sürecine girmelidirler; ama değişim, sadece onların değişim değeri olarak görünmeleri ile ilgilenir. Bu nedenle, ancak değişim değerleri olarak gerçekleşebilirlerse kullanım değeri olarak gerçekleşebilirler" (Marx, 1859; çev. 1993).

[6] Castells'in kentsel toplumsal hareketlere bakışımdan 1980 sonrasında önemli değişiklikler olmuştur. Her ne kadar kolektif tüketim etrafında örgütlenmiş kentsel hareketler Castells'in yaklaşımında halen önemli bir yer teşkil ediyor olsa da bağımsız tüketim aktiviteleri içinde bireylerin daha etkili olduğu ve kolektif tüketim üzerinden gelişen kentsel toplumsal hareketlerin diğer siyasi oluşumlardan bağımsız olması gerektiği çıkarımında bulunmaktadır.

Kentsel hareketlerin önemli bir özelliği gündelik hayata dair olan sorunlar üzerine geniş bir kitleye ulaşabilecek bir konu çeşitliliği içermesi ve bu nedenle farklı yapıda ve tipolojide bir gelişim ya da hareket zeminine sahip olmasıdır. Barınma hakkı üzerinden gelişen bir hareket ile ulaşımda yaşanan sorunlar üzerine gelişen bir harekette şüphesiz farklılıklar olacaktır; ancak kentte karşılaşılan sorunların belirli bir politik projenin parçası olarak değerlendirilmesi halinde, bu hareketler arasında bir ilişki kurmak ve mücadelenin zeminini genişleterek kentin anlamında ve fonksiyonunda bir değişime yol açmak mümkün olabilmektedir. Bu anlamda, kentsel toplumsal hareketlerin yarattığı zemin kolektif tüketim araçlarını işler kılan iktidar mekanizmalarını sorgular hale gelebildiği ve daha geniş bir muhalefet zeminine doğru yöneldiği ya da var olan mücadelenin yaygınlaşmaya başladığı bir alan olarak da değerlendirilebilir (Gottdiener, 2001; Şengül 2001). Ne var ki, kentsel hareketleri böyle bir politik zemine taşınmayı ve mevcut hegemonik yapının karşısında yer alan bir karşı hegemonik yapıya eklemlenmeyi hedefleyen mücadeleler kırılmaya açıktır. Somut bir talep üzerinden ortaya çıkan hareketlerin talep gerçekleştiği anda ya da direniş mekanizmalarının aşındığı noktalarda, ortadan kalktığı görülmektedir. Bu anlamda her kentsel toplumsal hareketi sınıf mücadelesine eklemlenmiş ve kentsel çelişkiler üzerinden bir karşı hegemonik yapının unsuru olmuş hareket olarak görmek mümkün değildir.

Toplumsal Hareketlerin Muhtevasında Eşelemeler

Toplumsal Hareketler, genel olarak eşitsizlik karşısında ortaya koyduğu direniş, savunma, protestoların ötesinde bir bakıma, toplumsal alan ile siyasal alanı bütünleştiren bir biçimi ortaya koymaktadır. Pratik alanda birçok tartışmaya konu olan bu hareketlerin teorik metinlere yansımasındaki kimi ön kabuller ise güzellemeler ve sinizm arasında eleştirel bir tıkanıklığa yol açmaktadır[7].

'Yeni Toplumsal Hareketler'in kavramsallaştırılmasına yönelik çalışmalarda hakim kanı, sınıf merkezli, dar çıkar birlikteliğinden oluşan, iktidar hedefli hareketlerin artık yerini kaybettiğidir. Genel anlamda bu tespitin kaynağı bir yandan "sanayi sonrası" olarak teorileştirilen toplumda sınıfın geçerliliğini kaybettiği, diğer yandan ise sınıf kavramının bilinç, kimlik, politika geliştirme anlamında yetersiz ve dışlayıcı bir birliktelik olduğu üzerinedir. Oysa bu teorik çerçeve, bizatihi kendisinin eleştiri yönelttiği ortodoks ve indirgemeci bakış açılarının düştüğü durum içerisine düşmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi sınıf kavramını durağan, toplumsal ve kültürel ilişki biçimlerinden soyut bir şekilde ele alan bu yaklaşımın içine düştüğü yanlış, sosyal bilimlerin kavramları tarihsel bağlamından koparak inceleme, "bilinçli ya da akademik tembellik kaynaklı" zaman-mekandan soyutlayarak ele almasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, 20. yy. itibariyle sendika-parti ayrımı gibi siyasal alan ile iktisadi alanı birbirinden ayıran ve mücadele biçimlerini bunun üzerine geliştiren, 20. yy'nin ikinci yarısından itibaren ise bu araçların içine düştüğü

[7] Toplumsal hareketlere dair Türkçede derli toplu iki çalışma: Çetinkaya, Doğan (2008), Toplumsal Hareketler, İletişim Yayınları, İstanbul ve Çayır Kenan (1999), Yeni Sosyal Hareketler ve Teorik Açılımlar, Kaknüs Yayınları, İstanbul. Coşkun, M. K. (2007), Toplumsal Hareketler ve Demokrasi Teorileri, Dipnot Yayınları, Ankara.

bürokratik krizleri tarihsel bir gerçeklik olarak ele alan yaklaşımlardan kaynaklanmakta, kendini demokratiklik ve katılım konusunda üstün ve geçmişten kopuk bir şekilde değerlendirmektedir. Oysa adeta teorik bir zorlama dahilinde parçalara ayrılmaya çalışılan bu hareketler, yaklaşık 300 yıllık bir mücadele, deneyim ve tartışmanın birikimi üzerinde şekillenmektedir. Örneğin, bugün önestürülen toplumsal alanın siyasallaştırılmasının gerekli olduğuna dair tezler, 19. yy'ın işçi hareketinin metalaşma karşısında verdiği ve önemli toplumsal kazanımlar elde ettiği mücadeleler ile büyük benzerlikler göstermektedir. Demokratik karar alma mekanizmaları üzerine bugün uygulanan birçok yöntem bu deneyimlerin bir yansımasıdır. Elbette ki, özellikle 1980'in ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan hareketlerin yapısal farklılıkları bulunmaktadır[8], ancak bu durum klasik bir "eski-yeni" ayrımını ortaya çıkarmaz. Nitekim Bora'nın (1990) ortaya koyduğu üzere, bu hareketlerin "siyasal ve ideolojik dayanakları, üslupları bakımından, 1960'ların sosyalizan/anarşizan hareketlerine dayanıyordu"[9] Yine kimlik konusundaki atıflara -ki yeni toplumsal hareketlerin ve post-yapısal teorinin önemli bir uğrak noktasıdır- yönelik Çetinkaya'nın (2008) o döneme ilişkin ortaya koyduğu üzere "milliyetçilik konusunda kimlik inşa etmeye dayanan, tüm sınıfsal aidiyetleri kesen, canlı sembollere dayanan farklı aracılar kullanan, gündelik hayatı siyasallaştıran bir başka hareket göstermek güçtür"[10]. Kadın hakları, oy hakkı, devletin sosyal politikalarına yönelik mücadeleler, fikir hürriyeti, barış gibi konulara yönelik hareketler değişen tarihsel süreçte farklı biçim ve yöntemlere bürünse de, aslında "yeni" mevzular değildir.

Sınıf bağlamından kopartılmaya dönük bu yaklaşımlara karşın ileride de ele alacağımız "toplumsal hareket sendikacılığı" gibi son dönem mücadele deneyimleri, hem sınıf kavramını indirgemeci değil, siyasal, iktisadi ve toplumsal bir bütünlük olarak ele alan, demokratik ve katılımcı mekanizmaların geliştirilmesi üzerine kafa yoran, hem de gündelik hayatı siyasal bir mücadele alanına dönüştüren bir yol sunmaktadır. Nitekim 1980 sonrasının ortaya çıkan sınıfsal bağlamında kopartılan hareketlerinin yaşadığı ciddi krizlerden biri, bu mücadelelerin gün geçtikçe sistem karşıtı olma niteliği kaybetmesi ve giderek ehlileşmesidir. Giderek iktidar ilişkileri içerisinde eriyen, sermaye ile eklemlenerek muhalefeti kaymağında mücadele eden bir sivil toplumculuk son dönem hareketlerin pratik anlamda karşılaştığı ciddi bir sorun olup sıklıkla tartışma konusu olmaktadır. Aslında, bir ölçüde yeni temalar, değerler, stratejiler ve yöntemlerle zenginleşen hareketlerin derinde sermaye-emek çelişkilerinin tezahürleri biçiminde seyrettiğini tespit etmek ve bu anlamda geçmişten gelen bir süreklilik içerdiğini ortaya koymak onların özgünlüklerini ortadan kaldırıcı değil hareketleri bir araya getirici bir unsur olarak görülebilir. Elbette ki, 1980 sonrası, önceki dönemden bir kopuşun yaşandığı, sermayenin etkinliğinin çok farklı noktalara doğru evrildiği, politikalarda önemli değişikliklerin olduğu bir döneme işaret etmekte ve buna yönelik mücadeleler de çeşitlenmektedir. Ancak gerek biçim konusundaki benzerlikler (protesto, yürüyüş, imza toplama, afiş asma...), gerekse mücadele eden "kadro"lardaki süreklilikler geçmiş

[8] Toplumsal hareketler içinde bulundukları toplumsal ve siyasal konjonktürden etkilenerek farklılaşır.

[9] Tanıl Bora, "Yeni Toplumsal Hareketlere Dair Notlar", Birikim, 13 Mayıs 1990, s.49.

[10] A.g.e s. 37, Tartışmayı burada uzatmamakla birlikte Avrupa merkezli yeni toplumsal hareket teorilerinin nasıl oryantalist bir bakış açısı ile kültürel özcü bir "doğu-batı" ayrımına gittiğine dair yine Çetinkaya'nın çalışmasına bakılabilir.

pratiklerle kesin bir kopuşu göstermemektedir[11]. Bununla birlikte mücadelelerin büyütülmesi, genişletilmesi anlamında eski ve yeni olan yapıların bir arada hareket içersinde bulunduğunu, yeni hareketlerin geleneksel sendika, parti, dernek vs ile bir arada hareket ettiğini, bu anlamda ortada sınıflar arası birlikteliklerin ortaya çıktığını görebiliyoruz.[12] Kentsel toplumsal hareketleri de bir bütün içerisinde ele almak ve savunmacılığın ötesinde proaktif mücadeleler geliştirmek açısından bu tarihsel bağlam ve sınıfsal kavrayış son derece önemlidir.[13]

Bugünün toplumsal hareketlerini anlamak için, sıklıkla karşılaştığımız belli başlı kavramların ve yaklaşımların altını çizmekte fayda var. Bugünün baskın hegemonik dilini oluşturan neo-liberalizm ve küreselleşme ve bu yapılanma etrafında şekillenen sosyo-politik ve ekonomik dil, kentsel toplumsal hareketlerin üzerinde büyüdüğü zeminin de temel perspektifini oluşturmaktadır. Özellikle 1980 sonrasında etkili olan neo-liberal politikalar ve bu çerçevede yaşanan dönüşüm içerisinde toplumsal hareketler de 1980 öncesi dönemden, yukarıda bahsettiğimiz üzere mutlak bir kopuş yaşamasa da - farklı bir örgütlenme seyrinin içerisine girdi. Sol söylemleri içinde barındıran ama topyekun sağ olarak adlandırabileceğimiz bu siyasal yaklaşım liberal demokrasinin içine düştüğü krizi "radikal demokrasi"[14] teorisi içinde aşmayı önüne koymaktadır. Radikal demokrasi teorilerinde göze çarpan ana unsurlardan bir tanesi sınıfın yerine geçen bireydir. Bu bağlamda, yeni toplumsal hareketlere atfedilen model, genelleştirme yapan sınıftan ve üretim-tüketim alanında örgütlenmiş siyasi oluşumlardan ve uzantılarından arındırılmış bir model ihtiva etmektedir. Farklılıkların ve çatışmaların müzakereci bir mantıkla, herkesin kendini ifade edebileceği ve konsensusa varmayı amaçlayan (Laclau ve Mouffe göre konsensus ve ortaklaşma olması mümkün değildir ve farklılıklar arasındaki çatışma devam etmelidir) bir ortamda çözülebileceğine inanan bu yaklaşımlar siyasi, ekonomik ve sosyal yapı arasında keskin ayrımları da ortaya çıkarmıştır (Coşkun, 2007). Müzakereci demokrasi anlayışına göre sivil toplumu partilerin, siyasal örgütlerin siyasal toplumundan ve üretim ve dağıtım kurumlarının ekonomik toplumundan ayırt etmek gerekmektedir. Bu bağlamda "sivil toplumun siyasal rolü doğrudan iktidarın kontrolü ya da ele geçirilmesi değil, demokratik birlikler yoluyla ve kültürel kamusal alanda özgür tartışma yoluyla etkide bulunmaktır." (Cohen ve Arato, aktaran Coşkun, 2007; 49).

---

[11] Burada ironik bir şekilde kullanılan "kadro" sözcüğü belli bir gerçekliği yansıtmaktadır. Nitekim bugünün toplumsal hareketlerinin içerisinde yer alan birçok insanın geçmiş dönem ile -kimi yok olmuş olsa da- örgütsel ve organik bağları bulunmaktadır. Dolayısıyla geçmiş dönemin siyaset yapma biçimlerinin birikimini, eksikliklerini, yöntemlerini içerisinde barındırmaktadır.

[12] Bu durum, pratik süreçler içerisinde kimi zaman açmazlara yol açsa da, hareketin büyütülmesinde, kurumsal yapıların dönüştürülmesinde etkin bir rol da oynayabilmektedir. Kanaatimizce kurumsal birlikteliklerin ötesinde fikri, niteliksel ve toplumun "adına konuşulan" kesimlerini siyasallaştıran bir birlikteliğin arayışlarını gerçekleştirebilmek muhalefetin büyütülmesi ve geleceğin toplumsal nüvelerinin bugünden oluşturulması açısından da oldukça önemlidir.

[13] Genelleştirmeci bir bakış açısı içerisine düşmeden Türkiye'nin kendi özgül tarihsel süreci içerisinde de yeni toplumsal hareketlerin nüvelerini bulmak mümkündür. Özellikle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren "kendiliğindencilik", "örgütsüz kitleselleşme" gibi siyaset yapma tarzları -bugünden çok farklı içeriklere, biçimlere, teorik çerçeveye sahip olsa da- "yeni" olarak atfendirilen hareketlerle organik bir ilişki içerisindedir. Bunun ötesinde yeniden üretim alanına işaret eden "sosyal hak" mücadeleleri ise yine geçmiş siyaset içerisinde yer bulmuştur.

[14] "Radikal Demokrasi" kavramı, son dönemlerde sıklıkla kullanılan, özellikle Chantal Mouffe ve Ernesto Laclau'nun çalışmalarında tartışma alanını yaratan bir kavramdır (Laclau, E. ve Mouffe, C., Hegemonya ve Sosyalist Strateji, 2008). Demokrasinin, fikirlerin çatışmasını sağlayacak ve buradan bir iradenin çıkmasını sağlayacak şekilde ifade edilebildiği bir alan yaratması üzerinden "demokrasinin radikalleşmesi" savunulmaktadır.

Bu demokrasi teorilerinde dikkat çeken en önemli noktalardan biri siyasal, sivil ve ekonomik toplumun birbirinden ayrıştırılmış olması ve birbirinin alanına müdahale etmemesi gerektiğinin önerilmesidir. Bu yaklaşımlarda sivil toplumun önemine vurgu yaparak bu alanın büyümesi ile devlet yapısının içinde bulunduğu siyasal alanının küçüleceğine, tam tersinin de mümkün olduğuna değinilmektedir. Diğer bir deyişle, sivil toplum büyümez ise devlet büyür. Sivil alanda ise uzlaşma yoktur çünkü sivil alan sınıf birlikteliği gibi evrensel birliktelikerden değil farklılıklardan oluşur ve bu farklılıkların çatışması hiç bitmeyecek bir mücadele alanının varolması anlamını beraberinde getirir. Bu farklılıklar "kamusal alan"da fikirlerini dile getirerek konsensusa varabilirler. Bu teoriler içerisinde öne çıkan bir başka yaklaşım ise - ki sınıfsal bir bakış açısından kopuşun da göstergesi niteliğinde sayılabilir - küreselleşme süreci ile kapitalizmin artık örgütlü bir güç olarak görülmemesidir. Merkezsiz bir çalışma dünyasının hakimiyetinin süregittiği bir ortamda "toplumsal" karşıtlıkların sözlerini dile getirdiği radikal bir demokrasinin kurulması gerektiği savlanmaktadır (Laclau ve Mouffe, 2008; Coşkun, 2007).

Bahsedilen yaklaşımlara getirilebilecek en önemli eleştirilerden bir tanesi siyasal, sivil ve ekonomik yapının birbirinden ayrı düşünülmesi ve bu ayrım üzerinden toplumsal mücadele alanının yaratılmasıdır. Bu "yapay" ayrımlar; farklılıkların, çelişkilerin ya da çatışmaların yaşanan ekonomik, toplumsal ve siyasal süreçlerden bağımsız olduğunu önerir; ancak bir toplumsal süreç ve hareketlenme söz konusu ise bu üç alanın ayrıştırılması mümkün görünmemektedir. Kaldı ki gerek eski gerekse yeni hareketlerde hareketlerin ortaya çıkışı sadece hareketlerin taleplerinde aranamaz. O halde toplumun ekonomik ve siyasal yapısı, devletin örgütlenme biçimi[15], kapsayıcılığı ve sivil toplum alanına nüfuz etme biçimi gibi unsurların hareketlerin gelişimindeki etkisi düşünülmelidir (Coşkun, 2007; 21). Yeni teorilerin önemli bir sorun alanı olarak karşımıza çıkan bir diğer nokta ise sınıfın yerine konulan "herkes" ya da "bir bütün olarak toplum" ya da "sivil toplum" söylemidir. Peki, "herkes" kimdir, ya da sivil toplum nasıl tanımlanmaktadır? Sivil toplumda yer alan bireyler farklı kimliklerini ve çıkarlarını bırakıp sadece bir "uzlaşma" süreci için mücadele ortaya koyabilir mi? Sivil toplum-devlet ayrışması ne denli gerçektir?[16] Bu sorular ise cevap beklemektedir.

---

[15] Yeni kapitalizmin devlet anlayışı oldukça muğlak ve havada sorular bırakan bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bir yanda liberal demokratik devlet modelinin işlevsizleştiğini ısrarla vurgulayan bir tavır sergilemekte, öte yandan hegemonik güç ilişkilerini temsil edecek ve kurala bağlayacak yeni bir devlet modeli talep edilmektedir. Buna karşılık ekonomik ideoloji, ekonominin siyasetsizleştirilmesini istemektedir. Ancak siyasetten arındırılmış bir ekonomik düzen içinde toplumsal ilişkilerin nasıl olup da daha demokratik ve müzakereci bir zemine oturacağı konusu yanıtsızdır (Öngen, 2003).

[16] Aslında son dönemlerde ülkemizde yaşanan Anayasa tartışmaları, Tuzla Tersanelerindeki ölümler üzerine alınacak önlemler üzerine yapılan toplantılar bu soruların akla gelmesini doğrular niteliktedir. Örneğin içinde DİSK, KESK, TMMOB gibi örgütlerin olduğu Anayasa Platformu bu alandaki ilk platform olmasına rağmen "demokratik ve sivil" anayasa olarak lanse edilen müstakbel anayasanın hazırlanması toplantısına TÜSİAD, TOBB, hükümete yakınlığı ile bilinen TÜRK-İŞ, HAK-İŞ gibi sendikalar davet edildiği halde çağrılmamışlardır. Aynı şekilde Tuzla tersanelerinde yaşanan işçi ölümlerini ve kötü çalışma koşullarını kamuoyuna duyuran DİSK'e bağlı LİMTER-İŞ sendikası 18 Haziran 2007 tarihinde Başbakan tarafından düzenlenen toplantıya çağırılmamış ama GİS-BİR (Gemi İmalat Sanayicileri Birliği) ve TÜRK-İŞ'in işçiler tarafından ağır eleştirilen Dok-Gemi-İş sendikası bu toplantıda yerini almıştır. Bu örneklerden de görüldüğü üzere, sivil toplum içerisinde belli ayrımların olmadığını söylemek, devletin ve diğer aktörlerin sınıfsal karakterlerinden ayrıldığını önermek ya da herkesin eşit koşullarda sesini duyurabilme hakkı olduğunu dile getirmek pek mümkün değildir.

Öte yandan bu yaklaşımlar sınıf çelişkilerinden doğan mücadele biçimlerine ve bu mücadelelerin öznelerine de etki etmektedir. Üretim ve tüketim alanındaki eşitsizlikten uzaklaşma yolunda öneriler getiren yeni toplumsal hareket söylemi, üretim ve yaşam (yeniden üretim) alanlarını birbirinden farklı örgütlenme süreçlerine aitmiş gibi değerlendirmektedir (Şengül, 2001 (b); 26). Bu durum sınıfsal konumların ikinci plana itilerek ırk, etnisite gibi çoğu durumlarda işçi sınıfını kendi içinde bölen kimliklerin ortaya çıkartılmasına yol açmaktadır. Hatta biraz daha geniş bir açıdan bakarsak, varolan hegemonyaya karşı bir arada olacak ve karşı hegemonik bir projenin inşasında yer alacak öznelerin ya da emek eksenli bir araya gelebilecek birlikteliklerin arasında ayrışmaya neden olduğu önermesinde bulunulabilir.

Kentsel sorunlar üzerinden bir araya gelen gruplarda da yeni toplumsal hareket yaklaşımlarının etkisi kuşkusuz görülmektedir. Etkinin hissedildiği hareketlerde kentin genelinden ziyade savunulacak ya da korunacak bölge üzerine ya da sorunun olduğu bölgelerdeki alt kimlikler üzerinden söylem geliştiren ve edinilen kazanımlarla varlığını genelde sonlandıran ya da etkisizleştiren bir yapılanmadan söz edilebilir. Bu hareketlerin Castells'in teorisindeki gibi radikalleşmesi ve diğer yapılara eklemlenmesi ise pek mümkün görünmemektedir.

Pratikten Bakınca

Günlük hayatta karşımıza çıkan pratiklere baktığımızda aslında ekonomik, siyasi ve sivil toplumun birbirinden ayrı mecralar olduğu savının geçersizliği daha net görülmektedir. Bir yandan da, yine o pratikler üzerinden hareketlerin odaklarına yönelik yapılacak bir okumada, uzlaşma ve müzakere süreci üzerinden sorunların çözümüne dair çıkarımlar elde edilebileceğini düşünmek sorunun temelinde yatan "neden"lere dair tartışmayı yapmayı engelleyebilmekte (Şengül, 2001) ve aslında sorunların varlığını devam ettirmesine neden olmaktadır. Tam da bu noktada aslında kentlerde varolan sorunların ekonomik ve siyasi yapının hegemonyası içinde tanımlandığını bir kez daha söylemek yerinde olacaktır. Bu savları desteklemek içinse takip eden bölümde Türkiye'den birkaç örneğe bakılacaktır.

Neo-liberal politikaların ilk uygulamalarını gördüğümüz 1980'lerden beri gelişen politikalar sermayenin çıkarlarını ön plana çıkaran ve destekleyen politikalar olmuştur. Refah devleti uygulamalarında yaşanan kopuşla birlikte devlet, birçok kamusal hizmetten elini çekmiş ve görevlerini özel kuruluşlara devretmeye başlamıştır. Bir başka deyişle devlet, kolektif tüketim üzerindeki mülkiyetini feshetmiş ve bu inisiyatifi yine kendi çabası ile özel kuruluşların eline bırakmıştır. Türkiye açısından 1980 yılı, tam anlamıyla bir kopuş yılıdır. Bir yandan ithal ikameci ekonomi politikalarının bırakılması, bir yandan bu geçiş sürecini hızlandırmayı amaçlayan askeri darbe ve bu darbenin yükselen toplumsal muhalefet üzerindeki etkisi 1980 yılının her anlamda yeni bir dönemin başlangıcı olduğunu göstermektedir. "Emeğin kentleşmesi"nden "sermayenin kentleşmesi"ne doğru yol alınırken (Şengül, 2001) 1980 öncesi politikalarda emek gücünün yeniden üretimi ekseninde şekillenen kentsel politika, 1980'lerden sonra yerini devletin belirli alanlardan elini çekmeye başlaması ve sermayenin mekanı şekillendirmesi önündeki tüm engelleri kaldıracak bir yapılanmaya gitmesi, ayrıca toplumsal muhalefetin de susturulması ve daha sonradan da bir araya gelmekte zaaflar yaşaması ile birlikte sermeyenin kent mekanını istediği gibi şekillendirecek

hegemonyasını kurması ile sonuçlanmıştır. Aslında, sermayenin hareket alanının küresel ölçekte genişlettiği ve ekonominin dünya finans merkezleri tarafından belirlendiği bir dönemde mekan hemen her yerde farklı işlevlerle sermayenin kullanımına sunulmuştur[17] ve dolayısıyla Türkiye özelinde altı çizilen yapılanma sadece bu coğrafyaya özgü değildir. "Küresel kent"[18] söyleminin baskın hale geldiği bu dönemde kentlerin oluşumunun arkasındaki dinamikleri açıklamada bilgi, teknoloji, finans hareketleri gibi küresel akışkanlıkların önemine vurgu yapılmakta ve parçacıl bir bakış açısı içerisinde politik temellere değinmelerde bulunulmamaktadır. "Halbuki küreselleşme kapitalizmin 1960 sonlarında içine girdiği krizi aşmak üzere güçlü sınıflar tarafından oluşturulmuş politik projenin adıdır. İdeolojisi neo-liberalizmdir ve bu projenin oluşturulması ve uygulanması güç ilişkilerinden, politik süreçlerden ve kültürel bağlamdan bağımsız değildir" (Öktem, 2006; 55).

Türkiye'de 1980 sonrasında oluşan tüm hükümetler küresel ölçekte gelişen politikaların uygulayıcısı olmuşlardır. 1990ların sonuna doğru ise neo-liberal politikaların uygulanabilirliği için gerekli olan devletin yapısal dönüşümü daha da hızlandırılmış ve bugün günlük hayatta projelerini daha sık gördüğümüz ve ayırt ettiğimiz hegemonyanın baskısı artmıştır. Bu bağlamda 2000li yılların en önemli yapısal dönüşüm araçlarından biri olarak değerlendirilebilecek 2003 yılında tartışmaya başlanan ancak yürürlüğe giremeyen iki kanun tasarısı örnek olarak verilebilir: Kamu Yönetimi Reformu Yasa Tasarısı ve Yerel Yönetimler Reform Yasa Tasarısı. Bu iki tasarı, devletin yapısal dönüşümünün hangi seyirde gittiğine dair önemli bir alanı tartışmaya sunmaktadır[19].

Bugün sermayenin hegemonyasını daha da sağlamlaştıran, yaşam alanlarını topyekun değişim değeri üzerinden kurgulayan ve toplumsal yaşamı da bu anlamda tahakküm altına alan politikalarla karşı karşıyayız. Yukarıda da değindiğimiz gibi 1980 sonrasında her ne kadar tüm hükümet kurumları neo-liberal ideolojinin birer taşıyıcısı durumunda olsalar da, 2001 yılında yaşanan krizden sonra iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı, yapısal dönüşümün hızlı bir "uygulayıcı"sıdır. Sermayenin içinde bulunduğu krizi, devlet yapısında ve toplumsal yaşamda "büyük projeler" etrafında büyük dönüşümlerle aşmaya çalışan AKP hükümetinin hegemonyasını söylemleri ve uygulamaları ile pekiştirmektedir. Tasarlanan her projeyi bir kalkınma hamlesi olarak sunan, getirilen eleştiriler karşısında sert bir dilde tavrını ortaya koyan ve karşılaştığı engelleri gerek ürettiği söylemler ile gerekse de yasama erkinden aldığı kuvvetle aşmaya çalışan "devlet" toplumsal hareketlerin bugünkü konumunu, içinde bulunduğu çıkmazları ve hatta bir arada hareketini gerekli kılacak noktaları açıkça belirlemektedir.

---

[17] "Küresel kent", reel üretimin merkezi kentlerden finans ve hizmet sektörünün geliştirilmeye başlandığı kentler, birbiriyle yarışan kentler gibi kavramlar son dönem küreselleşme söylemleri ile birlikte sıklıkla karşılaştığımız kavramlar olmuştur. (Kapsamlı tartışmalar için bakınız Öktem. B. 2006; Şengül, 2001; Kurtuluş, 2005)

[18] "Küresel Kent" (Global City) Sasskia Sassen'in 1991 yılında yayınladığı The global city : New York, London, Tokyo çalışması ile yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu kentler, sermayenin, teknolojinin, emeğin ve benzer imgelerin küresel akış uzamları içinde ulus-aşırı sermayenin ve çok-uluslu şirketlerin yönetim merkezlerinin yoğunlaştığı ve küresel sermayenin etki alanında olan kentlerdir.

[19] Bu yasa tasarıları üzerine çokça çalışma bulunmakla beraber kamu yönetimindeki dönüşümlerle ilgili kapsamlı bir tartışma için bakınız: Güler, B. A. (2005), Yeni Sağ ve Devletin Değişimi -Yapısal Uyarlama Politikaları, İmge Yayınevi, Ankara.

İçinde bulunduğumuz döneme dair altı çizilmesi gereken önemli bir nokta da sermayenin birinci döngüsünden ikinci döngüsüne doğru bir kayma olması ve bu anlamda kentlerin, kentsel mekanın rantının belirgin ölçüde artmasıdır. Özellikle büyük şehirlerimizde başlatılan ve hızla devam eden dönüşüm çalışmaları hem ulusal sermayenin hem de küresel sermayenin kentsel ranttan büyük payı almalarını sağlayacak uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönüşüme sadece konut alanlarından değil de kentlerin her alanında gerçekleştirilen projelerin toplamı olarak baktığımızda kent mekanlarının farklı bir toplumsal yaşamın kurgulanması yolunda şekillendiğini görebilmekteyiz. Kentlerin tarihsel dokusunu, üretim alanlarını, yaşayanlarını dönüştüren bu projelerde ana unsur küresel sermaye akışları içinde tamamen değişim değeri üzerinden kentsel rantın sermaye grupları arasında paylaştırılmasıdır. Kamu kuruluşlarının da söylemin taşıyıcısı olduğu ve projelerin uygulanmasında bizzat yer aldığı bu dönüşüm projelerini kimi zaman gecekondu alanlarının, özellikle çarpık yapılaşma ve deprem riski üzerinden geliştirilen söylemlerle dönüştürülmesi projeleri, kimi zaman ise tarihi kent dokusunun çöküntü alanı olarak lanse edilerek "topluma kazandırılması (!)", "kamunun kullanımına açılması" söylemi ile dönüştürülmesi olarak görmekteyiz. Öte yandan dönüşüm sadece emekçilerin ve yoksulların yaşadığı mahallelerde değil, kent merkezlerinde, üretim alanlarında da söz konudur. Haydarpaşa Garı'nın tarihi fonksiyonunun değiştirilmesi ile hazırlanan HaydarpaşaPort dönüşüm projesi ya da Karaköy kıyı alanındaki kamu binalarının tasfiye edilmesi üzerinden hazırlanan GalataPort dönüşüm projesi kentlerin ne yönde, hangi söylemler kullanılarak dönüştürülmek istendiğine dair açık örnekler olarak karşımızda durmaktadır. Gerek konut alanlarında, gerekse eski sanayi bölgelerinde ya da kent içinde kalmış diğer merkezi alanlarda yapılması planlanan dönüşüm projeler bir bütün olarak ele alındığında aslında birbirlerinden farkı olmadığı ve siyasi bir projenin parçaları olarak uygulanmak istendiği görülmektedir.

Dönüşüm teması üzerinden birçok örnek vermek mümkün, ancak burada özellikle altı çizilmek istenen nokta ekonomik ve siyasal alanın işbirliği içinde kotardığı bütün bir siyasal projeye dikkat çekmektir. Bu siyasal proje içerisinde kamu kaynaklarının (toplumun kaynaklarının), yaşam alanlarının, ve hatta yaşamların sermaye gruplarının çıkarları doğrultusunda piyasanın ellerine terk edilmesi söz konusudur. Bu anlamda Doğu Karadeniz'in tüm ekosistemini yok edecek hidroelektrik santrallerinden tutup görevi sosyal konut yapmak olan kamu kuruluşu Toplu Konut İdaresi (TOKİ)'nin kıyı alanları boyunca ikincil konut yapımına hazırlanmasına kadar gidebilecek birçok proje yaşanan dönüşümün örneklem tablosu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermaye birikimini mekan üzerinde kullanan yapı buralarda yaşayanları, tarihsel, kültürel ve doğal çevresini yoksaymaktadır.

Mekan üzerinde yaşanan dönüşüme dair bir okuma da sermaye gruplarının hareketleri üzerinden yapılabilir. Bir yandan siyasi alanın aktörlerinin piyasaya eklemlenmesi, öte yandan ister yabancı ister ulusal sermaye gruplarının farklı ilişki ve örgütlenme biçimleri içinde piyasada yer almaya çalışmaları bu sürecin hızlı ve derinden ilerlediğini de göstermektedir. Reel sektörden tanıdığımız birçok kuruluşun (Ülker, Alarko, Kale vb.) gayrimenkul sektörüne girmesi, finans kuruluşlarının dahi (İş Bankası, Garanti, Vakıfbank, Akbank vb.) gayrimenkul yatırım ortaklıkları kurarak ranttan yararlanmaya çalışması kentsel mekanın ne derece değer kazandığına ve ne şekilde bir

dönüşüm yaşadığına ışık tutacak örneklerdendir. Arsa üretimi ve rantı üzerine; kamu kuruluşları (belediyeler, TOKİ, SPK vb), yerli-yabancı yatırımcılar, gayrimenkul yatırım ortaklıkları ile her fırsatta "kentsel dönüşüm projeleri, konut ve ticari gayrimenkulde yatırım potansiyeli"[20] gibi konularda zirveler düzenleyen Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Derneği (GYODER)nin çoğu büyük sermaye grupları olan yüzü aşkın üyesi bulunmaktadır.

Bu yapının kurulmasının ve rantın dağıtımının başlıca aktörü kuşkusuz siyasi toplum ve özelinde devletin aygıtları, kamu kuruluşlarıdır. Her fırsatta kentsel dönüşüm projeleri ile övünen, "küresel kent"in vitrini projeleri büyük bir heyecanla dile getiren, TOKİ'nin sağlıksız kentleşme örneği konut üretimini[21] ise öve öve bitiremeyen kamu yöneticileri sermayenin mekan üzerinde kurduğu hegemonyayı hem söylemler geliştirerek, hem de yasal zeminde destekleyerek genişletmektedir. Bu savı olumlayacak örnekler bir hayli fazla olmakla birlikte çarpıcı bir örnekle durumu açıklamak yeterli olacaktır. 2008 Mart ayında açılışı yapılan lüks konut, mağaza, otel kompleksinden oluşan Türkiye kentleşme tarihinin ilk toplu konut uygulamalarından olan Beşiktaş Akaretler'deki Sıraevlerin açılışında Başbakan Tayyip Erdoğan yenilenen sıraevlerin restorasyondan önce kapanın elinde kaldığını ama restorasyonla birlikte gerçek sahiplerinin eline geçtiğini söylemişti[22]. Aynı konuşmada ise tarihi yarımadada bulunan ve Sulukule olarak bilinen Hatice Sultan ve Neslişah mahallelerini ucube olarak nitelemiş ve yerinden edilmemek isteyen vatandaşların mücadelesini ise "ahlaksız yollar"la projeyi engellemek olarak nitelendirmişti[23]. Bu ve benzeri birçok konuşmaya imza atan siyasi alan temsilcileri ve kamu yöneticilerinin sermaye gruplarının sözcülüğünü yaptıkları ortadadır.

Bugün içinde bulunduğumuz dönem sermayenin mekanı ve yaşam alanını (hayatı) tamamen değişim değeri üzerinden şekillendirmeye çalıştığı bir dönemdir. Büyük projeler etrafında ama parça parça uygulanan projeler de siyasi ve ekonomik alanın işbirliği içinde gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, bu projelere karşı bir mücadele alanı yaratılacak ve muhalefet örgütlenecekse bu bütüncül hegemonik projenin karşısında yerele sıkışmamış, yaşama hakkı üzerinden tüm alanlara müdahale edebilen bir muhalefetin kurgulanması gerekmektedir. Verilen örnekler de, sivil toplum ekonomik ve siyaset alanlarının birbirinden kopuk olmadığı da ortaya çıkarmaktadır. Bugün karşı çıktığımız projeler sadece proje alanlarında yaşayanlar ile devleti karşı karşıya getirmemekte, karşı çıkılacaksa sermaye ve devlet işbirliğine karşı bütüncül bir hattın kurulmasının zorunluluğunu sunmaktadır.

---

[20] GYODER tarafından düzenlenen 5. Gayrimenkul Zirvesinin içeriğinden... (http://www.gyoder.org.tr/sunum (erişim: 19.10.08)

[21] Toplu konut uygulamalarının şehircilik disiplini açısından eleştirel bir değerlendirmesi için bakınız Keskinok, Ç. (2007), Kenti tasarlamak ve Yeniden Üretebilmek: Toplu Konut Uygulamaları, Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokyumu Bildiri Kitabı içinde.

[22] Bakınız: http://www.ntvmsnbc.com/news/439760.asp (Erişim: 19.10.08). Anlattığımız bölge hakkında biraz daha bilgi vermek için 2008 Ekim ayı itibari ile oradaki konutların kira miktarlarından örnekler vererek Tayip Erdoğan'ın gerçek sahipten kastını da açıklayabiliriz: 92 m², 1+1 kiralık daire 2760 € (http://www.hurriyetemlak.com/real_estate/residence/advertise_detail.php?ad_id=1530639 Erişim: 19.10.08)

[23] http://www.ntvmsnbc.com/news/439760.asp (Erişim: 19.10.08)

Böyle bir konjonktürde bir araya gelecek kentsel muhalefetin topyekun bir dönüşüm tasavvurunu göz önünde bulundurup noktasal karşı duruşlarla değil geniş bir muhalefet ve mücadele zemini yaratarak uygulanan politik projeye karşı geniş bir zemin yaratması beklenmektedir. Ancak bugün yaşanan kimi örnekler bu zeminin yaratılmasında sıkıntılar yaşandığını da göstermektedir. Böyle bir zeminin yaratılması içinse yeni bir alan tanımlaması ve eylem biçimlerinin deneyimlerden de yola çıkarak tartışılması gerekmektedir.

Direnişin Ötesinde Bir Eylem Kavrayışı ve Deneyim Süreci

Kentsel-toplumsal muhalefetin uygulama alanına dair pratikler büyük ölçüde savunma hattında kalan "direniş" biçimlerini sunmaktadır. Bu durum aslen toplumsal muhalefetin bütünü için de genelleştirilebileceği gibi mekana dayalı politika yapma biçimlerinin iktidar algısına göre tercih de edilebilmektedir[24]. Büyük projelerin hayata geçirilmeye çalışıldığı, yerel devletin ve merkezi yönetimin aynı dilin savunucusu oldukları bir dönemde taleplerin "direniş" üzerinden kurgulanması normal bir süreç olarak da okunabilir. Ancak, direnişin gerekli olduğu anlar olmakla birlikte, farklı bir "eylem" anlayışı toplumsal muhalefet içerisinde daha öte bir noktaya taşıyabilir.

Direniş noktasında geliştirilecek mücadelenin eksikliği öncelikle iktidar ile kurduğu ilişki ile alakalıdır[25]. Bir başka deyişle, direnişe dayalı stratejilerin ekseni etki-tepkiye dayalı bir dinamikten hareketle kurulduğundan ötürü en nihayetinde iktidar tarafından tanımlanan pratiklere dayanmaktadır. İktidar tarafından tanımlanan alan, iktidarın hegemonyası içerisinde yer almaktadır ve dolayısıyla bu hegemonyaya karşı bir yapının ve muhalefet zemininin yaratılması iktidarın tanımladığı alanının dışında kalır. Bu noktada, yerleşilen pasif konumu aşabilmek için çatışma eksenini reddetmek ya da dönüştürmek, iktidarın oyununun dışına taşmak, iktidarın belirleyicisi olmadığı yeni alanlar açmak gerekir. Arendt tam da bu cinsten bir belirleyiciliğe "muktedir" olma, yapabilme, gerçekleştirme anlamını yükler. Böylece hem liberal kuramı, hem de -çok daha çeşitlilik barındırsa da- Focaultcu perspektifin yanılsamalarını aşacak bir şekilde egemenlik (örneğin, özbelirlenimcilik) ile özgürlük arasındaki bağ kurulmuş olur.

Özel yaşam pratikleri içinden ve yalnızca bunlarla yetinmek suretiyle gerçekleşecek herhangi bir eylemlilik ya da direniş şeklini "siyaset" olarak tanımlamak postyapısalcı antropoloji açısından çok çekici olsa da, toplumsal düzlemler arasındaki farklar gözden kaçtığı oranda eylemlilik, yerele ve tikele hapsedilmektedir. Bu yüzden de direniş pratiklerini ortaklaştırma zemini konusunda kuram ya da öneri üretilememektedir. Politik mücadeleler, varolan alanlar içerisinde kendine

[24] Bu tespit kentsel mücadelenin özerk koşullarını es geçen, sorunu yalnızca yıkım karşısında barikat kurmaya indirgeyen yaklaşımlar ile yine sorunu "yerelci"leştirerek kavrayıp mücadele yürüten yaklaşımlar için genelleştirilebilir. Buradaki tespitimizden tüm bu verilen mücadelerin önemsiz görüldüğü gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Aksine zamana ve mekana göre farklı biçimler, yöntemler alabilecek bu mücadeler oldukça etkin ve hayati rol üstlenebilir. Burada ortaya konulmaya çalışılan toplumsal ve mekansal dönüşümün araçlarını bugünden gerçekleştirebilecek bütüncül bir mücadelenin teorik çerçevesini genel hatlarıyla çizebilmektir.

[25] Burada geliştirilen kavramsal çerçeve büyük ölçüde Hannah Arendt'in siyaset yapma biçimlerine dair yaptığı tespitlere dayanmaktadır. Böyle bir tartışmanın daha detaylı hali için bkz. Zeynep Gambetti (2007), Marx ve Arendt Emek, İş ve Eylem Üzerinden Üç Siyaset Biçimi, Birikim Dergisi, S. 217, İstanbul

bir mevzi edinmekle kaldıkları sürece hem araç-amaç mantığını hem de iktidar yapılarını yeniden üretmiş olurlar. Mevzi savaşı vermek muhalif siyaset yapmak anlamına gelmez, bilakis siyasetsizleşmeyi getirebilir. Oysa amaç, esas itibariyle yeni anlamlar üretebilme ve bunlar etrafında, bunların varolabileceği bir mekan kurmaktır[26]. Dolayısıyla bu noktada mücadele, yani Lefebvre'in de belirttiği üzere toplumun radikal dönüşümü, mevzi savaşlarının yanı sıra, kendi mekanını, kurmak istediği yaşam biçimini bugünden üreterek gerçekleşmelidir. Yaşanacak bu "deneyim" süreci aynı zamanda, "sınıf"ın kendisinin özne olarak gelişimini gerçekleştirecektir[27]. Dolayısıyla kavramsal çerçevesini çizmeye çabaladığımız sınıf temelli bir kentsel mücadele, kendisini yalnızca mekan üretimindeki emek-sermaye çelişkisinde var kılmayacak, ortaklaşmacı bir siyasetin geliştirilmesinde, mücadele içerisinde etki unsuru olabilen özne konumuna getirebilecektir. Bu noktadan sonra yine amaç-araç bütünlüğü içerisinde çeşitli başlıklar altında eylemin gerçekleşme biçimlerini tartışmaya açabiliriz.

Bütünleştirici ve Kurucu Unsur Olarak "Emek" ve Toplumsal Hareket Sendikacılığı

Mücadelenin kendi içerisinde de olmak üzere, alternatif siyasal alan açma gerekliliğini yukarıda kısaca özetlemeye çalıştık. Yeni bir siyasal alanın uzlaşmacılık, tarafsızlık, tüm ideolojilere aynı mesafede durma söylemi, tarafların kısmi faydalı ve vazgeçilmez yanlarını birleştirerek karma çözüm üretme yöntemleri ile geliştirilemeyeceği açıktır. Bütünleştirici ve kurucu unsur olarak "emek" eksenli bir mücadelenin geliştirilmesi mücadelenin seyri açısından da oldukça önemlidir. Bütüncül bir muhalefetin geliştirilmesinin ötesinde yaşadığımız dönemde yapılabilecek bir önemli tespit de, emek eksenli gelişmeyen mücadele ve hareketlerde zamanla yörünge kaybedilebilmesidir[28]. Kentsel toplumsal hareketler açısından bakarsak da yaşam alanlarının yeniden üretilmesi ve mekanın kullanım değeri üzerinden bir araya gelen grupların ortak bir zemin yaratması birleş-

---

[26] A.g.e. s. 51-52

[27] Thompson'dan (1994) ödünç aldığımız kavramsal çerçeve doğrultusunda bir sınıf kendi oluşumunu, mücadelesinin her düzeyinde (ekonomik, kültürel, siyasal) edindiği deneyimlerle sürdürür. Bu noktada yapı sürece dönüşür ve "özne" tarihe yeniden girer. Deneyim kavramı, bir bütün olarak sınıf oluşumu sürecinin bir yandan ekonomik ve siyasal mücadelelere, diğer yandan bu mücadelelere doğrudan bağlı olmaksızın gündelik yaşam içerisinde sınıfı oluşturan bireylerin kendinde varlığına bağlanan kültürel yeniden üretimlerine sıkı sıkıya bağlıdır. "Bilinç" özgün deneyimler doğrultusuyla gelişir. Toplumsal gelişimin belli bir aşamasındaki kavrayış farklı zaman ve kavramlara uygun olmayabilir. Dolayısıyla deneyimi bilince dönüştürecek kolektif hafızalara ihtiyaç bulunmaktadır.

[28] Toplumsal hareketlere dair bu tespit örneklerle daha belirginleşebilmektedir. Örneğin etnik kimliklerin kendilerini ifade etmelerine dayalı bir siyasetin zamanla sisteme eklemlenebildiğini -ve hatta Ortadoğu'da emperyalizm ile sıkı bağlar kurabildiğini- görebiliyoruz. Kadın hareketi, temelindeki cinsel tahakküme karşı mücadele eksenini yitirince bir "ne olursa olsun, kadın olsun" fetişizmine dönüşebilmektedir. Bu örnekler kentsel hareketlerden, yıllardır kurumsallaşamayan öğrenci hareketine kadar genelleştirilebilir. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da "emek" eksenli bir mücadelenin mekanik bir Marksizm anlayışı içerisinde yalnızca üretim araçlarının mülkiyetinin dönüşümüne dayanmadığıdır. Yine örnek ile ilerlersek cinsel tahakküm ilişkilerini "kadın sorunu" şeklinde üstyapıya havale eden, ev kadınlarını "ücretsiz emek" üzerinden sorunlaştıran bir yaklaşım, oldukça kaba bir Marksist siyasete denk düşer. Oysa ekonomik, siyasal ve kültürel bir toplam içerisinde örgütlenen kapitalizme karşı mücadele, sınıf çıkarlarının çakıştığı tüm alanlarda gerçekleşir. Yani eğitim, sağlık, sanat, çocuk bakımı vs gibi yaşam alanlarının tümü kendi özgül koşulları ile birlikte politik bir mücadele alanıdır ve aynı zamanda sınıfsaldır.

tiricidir. Sermayenin değişim değeri üzerinden ortaya koyduğu kimi zaman bütün, kimi zaman parçacıl projelerin karşısında mekanları ayrıştırmadan kurulacak kullanım değeri eksenli bir yaklaşım emek eksenli seyredecek bir muhalefet ve mücadele alanını da tariflemektedir.

Kentsel toplumsal hareketlerin 'emek' eksenli bir yaklaşımı içerecek şekilde örgütlenmesi hem kentsel toplumsal hareketlerin yerelci, tikel ve savunmacı karakterini aşmasını gerçekleştirebilecek, hem de toplumsal ilişkilerin dönüşümü anlamında ciddi bir kriz içerisinde olan sendikal ve işçi hareketinin önüne yenilikçi alanlar açılabilecektir. İşte bu noktada krizin kabaca tespiti ve buradan hareketle "toplumsal hareket sendikacılığı" üzerine konuşmak bizi daha ileri bir noktaya taşıyabilir.

Eğreti istihdamın[29] yarattığı çalışma koşullarının ortaya çıkardığı, kayıtdışılık, esneklik, güvencesizlik, kuralsızlık, rekabet koşulları sınıf içerisinde bir çok farklılaşmaya, parçalanmaya, ortak politik hareketin gelişememesine, farklı yaşama kültürlerine, sendikalar içerisinde muhafazakarlaşmaya yol açmaktadır. Mavi-beyaz-turuncu yakalı, kamu-özel, sendikalı-sendikasız, düzenli-esnek, kayıtlı-kayıtdışı, sigortalı-sigortasız, en nihayetinde çalışan-işsiz ayrımlarının yarattığı sınıf içi parçalanma sendikal hareketin dar bir çıkar birlikteliği eksenindeki mücadelesini hem kendi içerisinde hem de toplumu dönüştürme konusunda gün geçtikçe krize sürüklemektedir[30]. Gerek sendikal hareketin içerisinde bulunduğu krizin aşılması, gerekse diğer toplumsal hareketlerin[31] zeminin bütünlüklü bir şekilde gelişmesi bağlamında toplumsal hareket sendikacılığı tartışmaya değer bir alanı işaret etmektedir.

Sendikal hareketin gelişmesi, diğer toplumsal hareketlerle bağını kurumsal ilişkinin ötesinde bir kurucu unsur olarak kurması bugün oldukça hayatidir. Kapitalizmin yaşam alanlarının tümünde gerçekleştirdiği metalaşma süreci, birçok kez belirttiğimiz gibi sınıfsal çelişkileri belirginleştirmiş ve bu alanların tümü bir politik mücadele alanı haline gelmiştir. Dolayısıyla ücret ve çalışma şartlarıyla sınırlı olmayan, yaşam alanını örgütleyebilen ulaşım, konut, sağlık, eğitim gibi kolektif tüketim alanlarında mücadele edebilen bir anlayışın geliştirilmesi oldukça önemlidir. Böylece toplumu sömürü ilişkilerini aşarak dönüştürme, deneyim biriktirme, bugünden başlayarak başka bir toplumsal düzenin nüvelerini oluşturma açısından bir yol alınabilir. Toplumsal ilişkiler ve bu

---

[29] Eğreti istihdam kavramı ve etkileri üstüne kapsamlı bir çalışma için bkz. Hasan Ejder Temiz (2004), Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2002/2, İstanbul

[30] Kentsel dönüşüm ekseninde bir araya gelenlerde de benzer formda bir ayrışma görülebilmektedir. Tapulu, tapu tahsisli, ev sahibi, kiracı vs. gibi parçalayıcı unsurlar ortak bir zemin etrafında birleştirilmediği ve dar bir çıkar birlikteliği ölçüsünde örgütlendiği taktirde giderek muhafazakarlaşabiliyor, uzlaşmacı pratikler ile iktidar içerisinde talepler eritilebiliyor. Özelleştirme sürecinde görüldüğü üzere bütünsel değil, yalnızca işyeri gündeme geldiğinde gerçekleştirilen mücadelelerin bize gösterdiği kaybedilen deneyimler, kentsel dönüşüm konusunda da öğretici olabilir.

[31] Son yirmi yıl sendikaların, sendikacılığın,sendikal hareketin bir kriz içinde olduğunun sıkça dillendirildiği, krizin nedenlerinin, sonuçlarının ve çıkış yollarının sıkça tartışıldığı yıllar olmuştur. Krizin nedenlerine ilişkin farklı görüşler dile getirilmekte, buna bağlı olarak da farklı çözüm yolları, "yeni" önerilerde bulunulmaktadır. Önerilerde bulunanların bir kısmı, sendikaların hala güçlü bulunduğu ülkeler ile (İsveç, Finlandiya, Danimarka gibi) sendikal hareketin, mücadelenin oldukça canlı olduğu ülkelere (Güney Kore, Güney Afrika, Brezilya, Filipinler gibi) bakmakta, onların özelliklerinden yola çıkarak "yeni" sendikal politikalar üretmektedirler. Toplumsal Hareket Sendikacılığı (THS) da bu tür gözlemlerin sonucunda oluşturulmuş sendikacılık olarak karşımıza çıkmaktadır (Akkaya, 2004).

ilişkilere etki eden siyasal ve ekonomik alan üzerinden geliştirilecek bir bakış açısı ile aileler, kadınlar, işsizler, çocuklar, öğrenciler sendikal mücadelenin bir unsuru haline gelebilir. Örneğin, grev, iş bırakmanın ötesine "hayatı durdurma" faaliyetine dönüşebilir. Bu noktada toplumsal hareket sendikacılığı, toplumun üretici ve en etkin olabilecek dönüştürücü unsuru olarak örgütlü emekçi sınıf ile yeni toplumsal hareketler arasında organik bağ kurabilir (Aydın, 2003).

Toplumsal hareket sendikacılığının model kurgusu, fordist üretim biçimlerinin dönüşüme uğradığı bir dönemde geleneksel-bürokratik-hantal sendikal yapıyı aşan bir anlayıştadır. Büyük bir işçileşme[32] süreci ve sosyal güvensizlik ortamında yaşam alanlarının örgütlenmesi hayati bir rol oynayabilmektedir[33]. Bu durum "kolektif emek"[34] bağlamında ele alındığı taktirde bütüncül bir aşamaya evriltilebilir.

---

[32] Bu sınıflaşma süreci, değişen ekonomik örgütlenmeler karşısında sınıfın yok olduğu, parçalandığı, toplumsal dönüşüm konusunda özne konumunu yitirdiği gibi liberal ve post-marksist kuramları aşan bir perspektif ve mücadele alanı sunmaktadır. Burada derinlemesine bir kuramsal tartışmayı gerçekleştirmek mümkün değil [bu konuda tarihsel süreci de aktaran bir tartışma için bkz. Wood (2006)]. Ancak bu işçileşme süreci genel olarak üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmayan ve dolayısıyla sermaye için artı-değer üreten, sömürü ilişkilerine tabi kılınan tüm kesimler içine geçerlidir. Dolayısıyla geleneksel işçi ile mühendis veya evde parça başı üretimde çalışanlar, yedek işçi deposu olan işsizler bu sınıf anlayışı içerisine dahil edilebilmektedir. Bu kitleler, giderek tarımda yaşanan çözülme ile daha da büyümektedir. Başka bir tespit de genel kabulün aksine bu süreçte sanayi istihdamının da ileri kapitalist ülkelerde hızlı bir gerilemenin etkisiyle hız kesmiş durumda olduğudur (ileride sermaye-devlet ilişkisi üzerine bu tespit derinleştirilecektir). Bugün sanayi istihdamının dünyanın kimi bölgelerinde, özellikle Güneydoğu Asya'da önemli artışlar gösterdiği de izlenebilmektedir. (ILO, Global Employment Trends Brief, January 2006, s. 11). Bu noktada sınıfı gerek indirgemeci, gerekse onu yok sayan yaklaşımlardan kurtaran bir anlayış çok pratik bir mücadele alanına da işaret etmektedir. Yasal mevzuata göre işçi statüsünde yer almayan ve dolayısıyla toplu sözleşme dışında bırakılan, mühendis, teknik eleman, ustabaşı gibi kesimlerin hak mücadelesi bütünleştirilebilir. Bu durum taşeronlaşma sürecinde giderek daha hayati bir rol üstlenmektedir.

[33] ILO Raporu'nun bulgularına göre politika seçenekleri şöyle sıralanıyor: Sendikalar üretim ve bölüşüm ilişkilerine müdahale etmeli; istihdam politikalarının oluşumunda rol almalı; toplumun kırılgan kesimlerinde daha örgütlenmeli; kooperatifler, konut politikaları, sağlık fonları, sosyal güvenlik gibi alanlarda daha katılımcı olmalı; sadece üyelerle sınırlı kalmayan ve toplumun ezilen-yoksul kesimleriyle bağı güçlendiren bir çalışma sergilemelidir.

[34] Kolektif emekçi (El emeği+Kafa emeği): (...) Doğal bedende kafa ile elin birbirlerine bağlı olması gibi, emek süreci de el emeğini kafa emeğiyle birleştirir. Sonraları bunlar birbirlerinden ayrılır, hatta can düşmanı olur. Ürün, bireyin doğrudan ürünü olmaktan çıkar ve kolektif emekçinin ürettiği toplumsal bir ürün, yani her biri, emek konusu üzerindeki işlemlerin az ya da çok bir parçasını yapan bir emekçi topluluğunun ortak ürünü halini alır. Emek sürecinin bu ortaklaşa (cooperative) niteliği, gitgide daha belirli hale geldikçe, bunun zorunlu sonucu olarak, bizdeki, üretken emek ve bunu sağlayan üretken emekçi kavramı genişlik kazanır. Üretken biçimde çalışmak için artık el ile çalışmanız da gerekmez, kolektif emekçinin bir parçası olmanız, onun yerine getireceği alt işlevlerden birini yapmanız yeterlidir. Üretken emeğin yukarda verilen ilk tanımı, yani maddi nesnelerin üretiminin asıl niteliğinden çıkartılan tanımı, bütünüyle alındığında, kolektif emekçi için de hâlâ doğrudur. Ama onu oluşturan üyeler teker teker alındığında artık geçerliğini yitirir. Bununla birlikte, öte yandan, üretken emek kavramımızda daralma oluyor. Kapitalist üretim, yalnızca meta üretimi değil, esas olarak artı değer üretimidir. Emekçi, kendisi için değil, sermaye için üretir, Bu nedenle, artık yalnızca üretmesi yetmez. Artı değer üretmek de zorunda. Bir tek, kapitalist için artı değer üreten, böylece sermayenin kendisini genişletmesi için çalışan emekçi üretkendir. Maddi nesneler üretiminin dışında kalan bir alandan örnek alırsak, bir öğretmen, öğrencilerin kafaları üzerinde emek harcamasının yanı sıra, okul sahibini zenginleştirmek için de eşek gibi çalıştıyorsa, üretken bir emekçi sayılır. Okul sahibinin, sermayesini, sosis fabrikası yerine öğretim fabrikasına yatırmış olması hiç bir şeyi değiştirmez. Demek oluyor ki, üretken emekçi kavramı, yalnızca, iş ile yararlı etki arasındaki, emekçi ile emek ürünü arasındaki bir ilişkiyi anlatmakla kalmıyor, aynı zamanda, tarihsel gelişmeden doğan ve işçiye, doğrudan doğruya artı değer yaratma aracı damgası vuran özgül bir toplumsal üretim ilişkisini de anlatıyor." Kapital I. Cilt 519-520. İşçi hareketinin tartışıldığı kapsamlı bir derleme için bkz Öngel (2008).

Mal ve hizmetlerin üretiminin esneklik kazandığı koşullarda, bütün üretim alanlarını ve dolayısıyla parçalanan ve hizmet emeği bağlamında kentleşen tüm mekanları "işyeri" olarak kavrayan ve bu mekanı sermaye açısından kullanılamaz hale getiren mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin tekstil sektörü gibi ev merkezli, kayıtdışı üretimin gerçekleştiği bir alanda örgütlenmeyi coğrafi, mahalle merkezli ele almak mümkün ve gereklidir. Bununla birlikte organize sanayi bölgeleri şeklinde bölgesel yer-seçimine göre örgütlenen sermaye odaklarına yönelik işyeri merkezli mücadelenin genişletilip yine coğrafi ve bütünlüklü olarak örgütlenmesi önemli açılımlar ve politik güç sağlayabilecektir. Mücadelenin yaşam alanlarına nüfuz etmesi, toplumsal bir nitelik kazanması, piyasa toplumunun ötesinde bir başka alternatifi inşa edebilecek, burjuva kamusal alanına karşıt bir kamusal alanı kurgulayabilecektir. Örneğin Tuzla'daki çalışma koşullarına yönelik mücadele, birebir yeniden üretim süreçleri ile ilişkili olduğundan insanlık dışı barınma koşulları ve dolayısıyla işyerinin ötesinde yaşam alanını da politikleştiren bir sürece işaret etmektedir. İşte bu nokta da yine kentsel toplumsal hareketlerin sınıf olma ve sınıfsal mücadele temellerini büyütmektedir. Mekan üzerinden geliştirilecek bu türlü mücadeleler, yaşayan geniş kesimler için de sınıfın meşruiyet aracı haline gelebilir. Nitekim son dönemlerde yaşanmış SEKA ya da Paşabahçe fabrikalarındaki direnişlerin birer halk hareketi haline dönüşmesi gibi deneyimler, bize bu durumun ipuçlarını verebilmektedir.

Sendikanın toplumsal örgüt niteliğini kazanabileceği bu yaklaşım, yukarıda da değinildiği üzere kamusal alanın genişletilmesi ve büyütülmesi açısından mekanı ve kolektif tüketim mallarını kullanım değeri ekseninde geri kazanan yapılarla desteklenmelidir. Örneğin aileleri, işsizleri, çocukları... da içerisine alabilecek kooperatif, dernek, eğitim birimleri, ihtiyaçlara yönelik üretim birimleri gibi yapıları sermayenin güdümünden çıkaracak yeni örgütlemelere gidilmelidir. Bu noktada kamusal alan tartışmasının ve devlete yönelik bakış açısının tartışmaya açılması gerekmektedir.[35]

Görüldüğü gibi kentsel toplumsal hareketler ve toplumsal hareket sendikacılığının kesiştiği birçok alan yaratmak mümkün. Sınıf ve emek temelli bir hareket çizgisi başta da belirttiğimiz üzere kentsel toplumsal hareketlerin kentlerde radikal dönüşümler yaratabilecek bir noktaya gelmesini sağlayabilir. Öte yandan, hareketlerin sadece var olana tepki olarak örgütlenmediği ve kazanımlarla son bulmadığı, aksine karşı hegemonik bir projenin öznesi olarak örgütlendiği bir zeminde toplumsal hareket sendikacılığının içindeki unsurlarla kentsel toplumsal hareketleri

[35] Tüm bu öneriler gerçekleştirilirken elbette ki Türkiye'deki sendikal örgütlenmenin önündeki baskıcı yasalar göz ardı edilerek, sürtünmesiz bir zeminden konuşulmamaktadır. İşyeri, işkolu barajları, grev ve direnişlerdeki sınırlamalar, memurların toplu sözleşmede karar verici konumunun olmaması, üyelikte noter şartı gibi birçok olumsuz öğe birleştiğinde bu durum daha da karamsar bir tabloya denk düşebilmektedir. Örneğin, yaşam alanının örgütlenmesine dair yenilikçi bir deneme olan üniversitelerde DİSK'e bağlı Genç-Sen deneyiminin karşılaştığı yargı süreci bu konudaki zorlukları önümüze daha net bir şekilde koymaktadır. Ancak yine de, örneğin Arjantin'de gelişen ve önemli etkiler yaratan İşsiz İşçiler Hareketinin de daha verimli koşullarda serpilip büyümediğini belirtmek gerek. Dolayısıyla umudu büyütmenin, yenilikçi öneriler geliştirmenin, ütopyalar kurmanın ve aşağıdan yukarıya doğru demokratik örgütlenmenin mücadelesini vermenin hiçbir zaman ertelenecek durumu yoktur.

birleştirici bir zemin kurulabilir ve istenilen yaşamın mekanlarının yaratılması yolunda mücadele yöntemleri geliştirilebilir. Bu anlamda kentsel toplumsal hareketlerin bir mekan savunusu ya da talepler dizisinden ötesine geçip toplumsal yaşamın örgütlendiği mekan üzerine söylemini/pratiğini geliştirmenin önü açılabilir. Emek eksenli mücadelelerin ise işyerlerinin dışına taşarak sınıf çatışmasının yaşandığı her alanda mücadele edebilecek bir alan yaratması ile karşı hegemonik projeler çerçevesinde bir araya gelmek mümkün olabilecektir.

Bitmeyecek Öykü

Toplumsal hareketlerin herhangi bir noktasından başlayan bir tartışmaya sonuç yazmak pek mümkün değil. Sürekli gelişen, dönüşen, değişen yapılara istinaden yapılacak bir çalışmanın son cümleleri, bu çalışmanın katkı koymaya çalıştığı alanlara yönelik yeni tartışmalar açabilmek yolunda adımlar atmak olabilir.

Sermayenin yaşam alanları üzerindeki baskısını ve toplumsal yaşamı dönüştürücü etkisini her geçen gün daha yakıcı bir şekilde hissettiğimiz bir dönemde ortaya çıkacak kentsel hareketlerin tek bir sorunun bertaraf edilmesi üzerinden şekillenmesi hegemonik bir siyasal proje karşısında etkili olmayacaktır. Dolayısıyla siyasi projenin araç ve amaçlarının tahlili üzerinden gelişecek geniş bir tabana sahip hareketlerin yaşam alanlarının dönüşümüne dair daha somut adımlar atabileceğini düşünmekteyiz. Yürütülen siyasi projenin sınıf temelli olduğu bilgisiyle de dönüşüm yaratmak isteyen muhalefet zemininin sınıf temelli bir yaklaşıma sahip olması gerekmektedir. Ancak böyle bir zeminin yaratılması her zaman mümkün olmamakta ve kimi zaman mücadeleler sırasında, kimi zamansa farklı tartışma zeminlerinde konunun bütünlüklü olarak ele alınması gerekmektedir. Bu anlamda toplumsal hareketlerin sınıf eksenli örgütlenmesi sırasında ortaya atılan soyut kavramların gündelik hayatta da işlerliğini koruyacak şekilde kullanılması, yaşadığımız dönemde kazanan tarafın sermaye, kaybedenlerin ise en gemiş manasıyla çalışan-çalışamayan sınıflar/emekçiler olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

Sorunların bizzat gerçek muhataplarıyla, başka bir hayatı hayal etmek ve kurmak ancak yan yana durabildiğimizde mümkün.

Kaynakça

18 Kasım 2004 - Yüksel Akkaya www.sendika.org

Bora, T. (1990) "Yeni Toplumsal Hareketlere Dair Notlar", Birikim, Sayı. 13, s.49.

Castells, M. (1977), The Urban Question - A Marxist Approach, Edward Arnold: London

Coşkun, M. K. (2007), Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler, Dipnot Yayınevi: Ankara

Çayır, K. (1999), Yeni Sosyal Hareketler ve Teorik Açılımlar, Kaknüs Yayınları: İstanbul

Çetinkaya, D. (2008), Toplumsal Hareketler, İletişim Yayınları: İstanbul

Gambetti, Z. (2007), Marx ve Arendt Emek, İş ve Eylem Üzerinden Üç Siyaset Biçimi, Birikim Dergisi, S. 217, İstanbul

Gottdiener, M. (2001), Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru, Praksis Dergisi sayı 2, s. 248-269

Güler, B. A. (2005), Yeni Sağ ve Devletin Değişimi -Yapısal Uyarlama Politikaları, İmge Yayınevi: Ankara.

GYODER 5. Gayrimenkul Zirvesi www.gyoder.org.tr/sunum (Erişim: 19.10.08)

Harvey, David (2002) "Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı", Alkan, Ayten; Duru, Bülent (der.); 20. Yüzyıl Kenti, Ankara, İmge, 147-173.

ILO, Global Employment Trends Brief, January 2006, s. 11

Keskinok, Ç. (2007), Kenti tasarlamak ve Yeniden Üretebilmek: Toplu Konut Uygulamaları, Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokyumu Bildiriler Kitabı

Laclau, E. ve Mouffe, C. (2008) Hegemonya ve Sosyalist Strateji, İletişim Yayınları: İstanbul

Lowe, S. (1986), Urban Social Movements - The City After Castells, Macmillan Education Ltd: London

Marx, K. (1993), Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, çev. A. Gelen, Sol Yayınları: Ankara.

Marx, K. (2002), Kapital I. Cilt, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara

Öktem, B. (2005), Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü: Büyükdere-Maslak Hattı, İstanbul'da Kentsel Ayrışma içinde (ed. Hatice Kurtuluş), Bağlam Yayınevi: İstanbul s. 25-76

Öngel, S. Birikim Yazı dizisi

Öngen, T. (2003) "Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi", Küresel Düzen: Birikim Devlet ve Sınıflar, A.H. Köse, F.Şenses, E. Yeldan (der.), İletişim Yayınları: İstanbul.

Pickvance, C. (1985), "The rise fall of urban movements and the role of comparative analysis", Society and Space, Vol.3, p. 31-53

Pickvence, C. (2006), The Role of Central Government Policy and Local Mobilisation in Addressing Urban Problems: Choosing Between Policy and Planning Priorities, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 6. Türkiye Şehircilik Kongresi Bildiriler Kitabı, Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi: Ankara

Smith, A. (1997), Ulusların Zenginliği, (çev. A. Yunus, M. Barkırcı), Alan Yayıncılık: İstanbul.

Şengül, H.T. (2001), Kentsel Çelişki ve Siyaset, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD): İstanbul

Şengül, T. (2001 b), Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı, Praksis Dergisi sayı 2, s. 9-31

Şengül, T. (2006), Planlama Aygıtından Planlama Alanına: Planlama-Siyaset İlişkisini Yeniden Düşünmek, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 6. Türkiye Şehircilik Kongresi Bildiriler Kitabı, Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi: Ankara

Temiz, H. E. (2004), Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2002/2, İstanbul

Thompson, E. P. (2007) İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu, Birikim Yayınları: İstanbul

Toplumsal Hareket Sendikacılığı: Ne kadar Yeni, Ne Kadar Eski?-Yüksel Akkaya

Wood, E. M. (2006) Marx'a Dönüş, Kalkedon Yayınları: İstanbul

Yalçıntan, M. C. (2006), Radikal Planlama, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 6. Türkiye Şehircilik Kongresi Bildiriler Kitabı, Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi: Ankara

İnternet Haber Siteleri

http://www.ntvmsnbc.com/news/439760.asp (Erişim: 19.10.08)

http://www.hurriyetemlak.com/real_estate/residence/advertise_detail.php?ad_id=1530639 Erişim: 19.10.08

http://www.ntvmsnbc.com/news/439760.asp (Erişim: 19.10.08)

Moderatör: Doç. Dr. Meral ÖZBEK

Son konuşmacımız Erbay Yucak hukukçu, İmece Evleri ve Evsiz Depremzedelerin Barınma Hakkı Mücadelesinden. Yucak'ı kentsel dönüşüm altındaki mahallelerde Dayanışma Atölyesi ve Bir Umut Derneği'ne dek çeşitli muhalefet odakları arasında yol gezen biri olarak tanımlayabilirim. Konuşmasının başlığı: "Kentsel Toplumsal Muhalefet Pratikleri ve Demokratikleşme Mücadelesi". Erbay Yucak kentsel dönüşümle karşılaşan mahallelerde gelişen karşı koyma ve direnme pratiklerine kamusallık açısından bakıyor. Mevcut egemen kamusal alana karşı temel terimleri kamusal alanın genişletilmesi, demokratikleşmesi, kamusal alanın proleterleşmesi, emekçileşmesi. Şöyle bir savla yola çıkıyor; kentsel dönüşüme karşı muhalefet sadece acil sorun ve ihtiyaçları çözmek için değil, aynı zamanda gündelik hayat içinde sürdürülebilir olan bir güçlenmeyi, kendini ifadenin, dünya bilgisinin gelişmesinin, hak arama bilincinin, çoğalmanın, özyönetimin, yaşamın demokratikleşmesinin ve demokratik kapasitelerin artmasının aracı olması gerekir. Yucak, demokratik bir kültürün gündelik hayata yedirilmiş bir biçimde gelişmesini amaçlayan bir muhalefet biçiminden yana konuşacak.

KENTSEL TOPLUMSAL MUHALEFET PRATİKLERİ VE DEMOKRATİKLEŞME MÜCADELESİ

Av. Erbay YUCAK
Hukukçu

Merhaba. Başlamadan önce şunu söylemek istiyorum bence bu tartışmaların şöyle talihsiz bir tarafı var: Birincisi, "kaybedenler" diye ifade ettiğimiz ya da diyelim ki, sistem tarafından beklentileri dikkate alınmayan, fikirleri sorulmayan, yok sayılan, taleplerinden bağımsız olarak, ne istediklerinden bağımsız olarak, yok sayılan insanların geliştirdikleri itiraz pratikleri her yerde kentsel dönüşüme dair yürüyüşle olmuyor. Düzce'de de kentsel dönüşüm var. Bir profesyonel avukat tutuyorlar, dava açıyorlar. Kentsel dönüşümü iptal ettiriyorlar. Başka yerde diyelim ki, bu Ankara'da bir başka türlü oluyor, burada bir başka türlü oluyor. Bütün bunların hepsi aslında kendisinin bulunduğu durumu yok sayan, onun beklentilerine uygun cevap vermeyen, o beklentileri dikkate almayan idareye karşı kendi itirazını ifade etme biçimleri. Bunu biz ne yapıyoruz? O hayatın oluşum sürecini ta başlangıcından kopararak düşünmeye başlayınca yanlış tartışmalar sürdürür gibi oluyoruz kanaatindeyim. Birincisi şu: Bu mahallelerde oturan insanlar İstanbul'da mı doğru, büyüdü? Hayır. Ne zaman geldi? 50'den sonra, daha çok İstanbul'a çalışmak üzere gelen, geldiği zaman da barınma problemini devletin, çalıştığı işverenin çözmediği, buna dair sosyal politikaların olmadığı bir hayatın içinde biraz da belediyelerin de yol vermesiyle -ki, bu ne kadar iradi bir politikadır, ne kadar kendiliğindencidir, o kısmına girmiyorum- o süreçle başlayan bir şey. Peki, gelen insan İstanbul'a niye geldi? İstanbul'a gelirken ümidi vardı. Onun adı da kapitalizm o günkü koşullarda neyi söylüyorsa, bunun içinde arabası olma da var, hastalanınca doktora gitme var, günlerce yollarda kalmama da var. Diyelim ki, doğum yapacaksa doğumu hastanede yapması da var, çocuğunun üniversiteye gitmesi de var, filmlerde gördüğü ya da şehre geldiği zaman gördüğü elbiselerden giyme de var, bütün bunların hepsi var. Kapitalizmin bu toplumsal hayata yaydığı bütün ilişki formları neydiyse o ilişkinin ve o hayatın görünürlüğü neydiyse ona öykündü geldi. Geldi, bir hayat kurdu. Kurduğu hayatın içerisinde buna dair özlemi ya da isteği kalktı mı ortadan? Kalkmadı. Doğal olarak o bulunduğu yerden bir adım daha ileriye gitmeyi istedi. Maddi hayatı baz aldı. O baz aldığı maddi hayatın içerisinde araba sahibi de olmak istedi, televizyon sahibi de olmak istedi, beyaz eşya da kullanmak istedi. Hayatını böyle sürdürüyor.

Hayatını böyle sürdüren insanların; böyle gelmiş, böyle başlamış, böyle devam etmiş, biriktirerek de kendi hayatını böyle kolaylaştırmaya çalışan insanlara dair bir tartışmayı biz çok farkında olmadan şu hale çeviriyoruz: Buna dair bir kavram dünyası icat ediyoruz. İcat ettiğimiz kavram dünyasında onun beklentileri yok. Biz olmasını istediğimiz bir şeyi anlatıyoruz. Mesela, diyoruz ki, kentin kendisini kapitalizm böyle talan ediyor, sermaye mekânı dönüştürüyor, falan filan ediyor. Bunun içerisinde de böyle itiraz pratikleri oluşuyor. Bu oluşan itiraz pratiklerinin aslında kapitalizm karşısında başka bir toplumsallığı, başka bir hegemonyayı oluşturmasını istiyoruz. Böyle bir beklentiyle tartışıyoruz. Bir defa bu beklentinin kendisini hem yerinde bulmuyorum, hem de etik bulmuyorum. Ne vermişseniz onu beklersiniz, verdiğinizden daha fazla bir şeyi bekleyemezsiniz. Eğer sorunumuz sistemse ve bu sistemin kendisine dair bir değişme arzusunun farkında olan insanlarsak yapmamız gerekeni biz yapalım. Bunun daha sahici daha içeriden olabilmesini sağlamaya dönük, bir defa böyle bir yönelimin, böyle bir yoğunlaşmanın, böyle bir enerji biriktirmenin nasıl olacağına kendimizden başlayarak kafa yormamız lâzım. Bir defa bundaki dışsallığı kaldırmak lâzım. Bu kalkmadığı sürece kendi hayatlarımızda orta sınıfa ait hayatlara doğru geçişte bir problem görmüyoruz. Bu hayatı sürerken kendisini yoksun sayan ve emekçi sayan hayatların orta sınıfa geçiş arzusu sayabileceğimiz, kendi maddi hayatında iyileşme sağlamaya dönük tapu alma, yapsatçıyla pazarlık yapma veya diyelim ki bir kentsel dönüşümde müzakere yapma, bütün bunları onlara biz yerme noktasına geliyoruz. Buna hakkımız olduğunu düşünmüyorum.

Kapitalizmi kabul etmiyorsak neyse meramımız, neyse yaşamak istediğimiz, neyse insan ilişkilerinde ve o ilişkilerin mekanda kendisini görünür kılacağı pratikler ve bunun dayandığı değerler neyse bu sistemle gerilimli bir ilişkiyi göze alarak onu pratiğe çevirebilmektir. Bu aynı zamanda inandırıcılık sorunudur. Bir muhalefet pratiği, bir itiraz pratiği, kendisinin sahip olduğu değerleri o toplumsal hayat içerisinde yaşanabilir, sürdürebilir, devam ettirebilir, yeniden üretebilir kılmadığı oranda ortada bir sahicilik meselesi çıkıyor, inandırıcılık meselesi çıkıyor. Bir, karşı hayat, diyelim ki, karşı iktidar demek doğru gelmiyor bana da, diyelim ki, bir karşı hayat pratiğinin ne istediğimiz, çocuğuyla, genciyle, yaşlısıyla, mekânın kullanımıyla her düzeyde o hizmetlerin daha insani ve daha ulaşılabilir olmasını sağlayacak ve onun muhtevasına dair sözlerimizin nasılına dair bir şeyi üretmedikçe, laf olarak üretmekten söz etmiyorum, onu sürdürülebilir bir hayat pratiği olarak gerçekleşmedikçe sahici direniş pratiklerinin, sahici bir sistem karşıtlığını gerçekleştirmek zor. Bu toplumun okuma-yazma bilmeyen insan, bilgiyle barışıklığı olmayan insan açısından akademiyle anlaşılabilir bir düzenin oluşma imkânı yoktur. Bu oluşmadığı zaman da olay şuna dönüyor: Farkında olduğumuz bilginin bir toplumsal kuvvete ve bir değiştirici kuvvete dönememesinin gerilimini yaşıyoruz. Dolayısıyla kentsel muhalefet, hareketler ve bu pratiklerle demokratikleşme arasındaki ilişkiyi ben Avrupa Birliği süreci nedeniyle kullanılan bir demokratikleşme kavramı içerisinde ifade etmiyorum. Bu demokratikleşme kavramı onu çağrıştırmasın, bu cinsiyetçilik karşısında, bu etnik ayrımcılık karşısında, bu kültürel yok sayılma karşısında, bütün bu toplumsal hayatın içerisinde yayılmış bütün bu yok sayılmalar karşısında alternatifler geliştirmelidir. O yüzden Ertuğrul'un ifade ettiği çoğulculuğu reddetmiyorum, ama o toplumsal hayata dair bunun başka türlü bir, bir arada yaşama kültürünü de ifade eden ve gelişkin

kılabilen bir demokratikleşme kültürünü getirmesi lazım. Herhangi bir mahallede karar alındığı zaman erkek egemen toplantılarla, kahvede yapılan toplantılarla değil, kadınların da, çocukların da, bütün o bilgiyle barıştığı ve o sürecin içerisinde bütün o direnişi beraber organize edebildiği halleri de içermesi gerekmektedir. Bunun aynı zamanda yine Erbatur'un sunuşunda yer alan mekânın kullanım değerini, mekânın mülke konu olmadan, alınıp satılmadan, kullanım değeri eksenli olması gerekmektedir. Sorun kamuya ait bir arsayı kendi arsası gibi görüp kamuya ait bir malın üzerine bina dikmeden üstünde tarım yaparak, park yaparak, orayı başka türlü değerlendirerek, mahalleye ait aidiyetini sadece kendi evinin oturduğu yüzölçümünden ibaret görmeyen bir aidiyetin gelişmesinin imkanlarıyla nasıl değerlendirebiliriz sorunudur.

Eğer dışarıdan ilişki kuranlarda ve dışarıdan gelenlerde mahalledeki insanların o mahalleye ait aidiyetlerini, nasıl bir hayat tasavvuru içerisinde başka bir hayatın mümkün olduğunu, bunun ipuçlarını ve izleklerini, daha insani, daha demokratik ve o öykündüğü hayat karşısında, o öykündüğü orta sınıf hayat karşısında kendi mekanının daha güçlü bir şey olduğunu, daha yaşanabilir, ömür boyunca böyle yaşayarak hayatını sürdürebileceği bir hissiyat ve bir bilinç durumunu oluşturma hedefli bir mücadele ve enerji taşıma olmadıkça bu hadisenin gelip çarpacağı yer bellidir. O yüzden de o mahalledeki insan yerini daha pahalıya satacaktır. Geriden gelen jenerasyonun, bugün 20-25 yaşında olan, 10 sene sonra o gayrimenkul ya da o mahallede karar verici olacak. Babasından kalan ev konusunda karar vermiş olacak. Onun beklentilerinin bu sistem tarafından nasıl yönlendirildiği, ne istediği, ne isteyebileceği memleketin ahvalinden belli. Bu memlekette eğer milliyetçi muhafazakar bir hava bu kadar baskınsa ve sermayeyle bu kadar barışık ilişkideyse perşembenin gelişi çarşambadan bellidir.

Burada esas sorun o insanların daha iyi bir hayat standardına sahip olacağı, daha iyi bir hayat yaşayacağı ümidiyle toplumsal muhalefetinçeşitli nüvelerini ve ilişki biçimleri örülebildi. Onun da bunun daha iyi bir hayat olduğuna kanaat getirdiği oranda bu sürdürülebilir ve korunabilir bir şeydir. Bu böyle olabildiği oranda da orada yaşamayanlarla ortak bir demokratik ve özgür bir tahayyül içerisinde birbirine enerji taşıyan bir buluşma söz konusu olabilir. Bunun olmadığı yerde ise yaşayacağınız şey bellidir. O yüzden de bu yönlü bir çaba içerisinde olmak ve enerji taşımanın ben meşru olduğunu düşünüyorum. Sahici bir demokratikleşme pratiği ancak itiraz eden, hareket eden, egemenin ve sistemin bir uygulamasına karşı gelen anlayışla olabilir. Ama bu çok çıkarcı, çok pragmatist, çok talep merkezli de olabilir. Kendi pozisyonunu korumak üzerine de olabilir. Demokratikleşme perspektifine dair burada ifade edilenlerin çoğuna da katılıyorum. Bütün bunların yuva bulacağı, yatak bulacağı yegane şey odur. O yüzden de bugün kentsel muhalefet hareketlerine ait ortada böyle bir sorun vardır. Bu sorunu nereden görüyorsunuz? Bir sene boyunca gidiyorsunuz, tartışıyorsunuz, bir dernek kuruyorlar, imar planına iptal davası açıyor, mahalleyi korumaya kalkıyor. Sonra bir şey oluyor, 15 gün sonra belediyeyle bir müzakereye giriyor. Müzakereye girdiği zaman da belediye ona Alibeyköy'den bir daire veriyor, dairesini alıyor, enkaz parası olarak da parasını alıp yürüyüp gidiyor. Bütün bunlara geriye dönüp kızmak lâzım mı, hayıflanmak lâzım mı? Biz durduğumuz yerden hafif hayıflanıyoruz. Bu "satıldık" duygusuna bir parça yol açıyor, ama onun bu davranışı ve bu tutumunun kendisinin ben meşru olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla o mahallede yaşaması ve bu kente geliş nedenlerinden

kopartılarak salt bugünün bu mekânsal düzlemdeki dönüşüm üzerinden dil kurmanın ve tartışmanın çözücü bir şey, anlayan bir şey olduğu kanaatinde değilim. O yüzden hegemonik olan da şudur: Hegemonik olan dayatılan ve oluşmuş bir hayat vardır. Bu hayatın karşısında başka değerlere ve başka ilişki pratiklerine, ilişki süreçlerine dayanan başka bir hayatın ortaya çıkabildiği ve bunun kendisini görünür kılabildiği ve sürdürebildiği oranda bu başarılabilir. Ülke düzeyinde bile çöküşlerin yaşandığı, geçmiş pratikler anlamında, böyle bir karamsarlığın söz konusu olduğu yerde bu kolay değildir, ama biz bu tarihin bizimle başlayıp bizimle biten bir tarih olmadığı duygusuyla, kendi faniliğimizi de görerek, bu tartışmalar ya da fikir yormalarla kendimizi hasretmeden bugünden insanlığın kendi geleceği için daha demokratik, daha özgür, daha insani sayılabilecek biriktirmeleri icat etmeliyiz. Teşekkür ederim.

2. OTURUM Konferans Salonu

KONUT ALANLARININ YENİDEN YAPILANMASI

Moderatör: Doç. Dr. Semahat ÖZDEMİR

KONUT ALANLARINDA SOSYAL AYRIŞMA, MEKÂNSAL ETKİLERİ VE TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME SORUNU

Arş. Gör. Dr. Ebru FİRİDİN ÖZGÜR-Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni. Şehir ve Bölge Plan. Böl.

TİCARİ KOMPLEKSLERİN ÇEVRESİNDEKİ KONUT DEĞERLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER: KONYA ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Mehmet TOPÇU-Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Arş. Gör. Kadriye (DENİZ) TOPÇU-Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Prof. Dr. Vedia DÖKMECİ-İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

KAMUNUN UYGULAMAYA KOYDUĞU BİR TOPLU KONUT PROJESİNİN FİZİKSEL VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİNİN KRİTİK EDİLMESİ: ERYAMAN TOPLU KONUT ALANI

Yrd. Doç. Dr. İsmail TANER-Abant İzzet Baysal Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Böl. Bşk.

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN ÜÇ HALİ: 1980 SONRASINDA KENT PLANLAMASI VE KENTSEL DÖNÜŞÜM ETKİLEŞİMİNİN ANKARA ESKİ ALTINDAĞ'DAKİ TARİHSEL SEYRİ

Dr. Savaş Zafer ŞAHİN-Y. Şehir Plancısı, Atılım Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Görevlisi

Moderatör: Doç. Dr. Semahat ÖZDEMİR

Önce hepinize günaydın, ben bir cumartesi sabahı ve sempozyumun son günü saat 09.00'da burada olanları kendim de dâhil olmak üzere içtenlikle kutluyorum. Bugünkü oturumumuzda dört konuşmacımız var.

KONUT ALANLARINDA SOSYAL AYRIŞMA, MEKÂNSAL ETKİLERİ VE TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME SORUNU

Arş. Gör. Dr. Ebru FİRİDİN ÖZGÜR

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni. Şehir ve Bölge Plan. Böl.

Giriş

Konut alanları, toplumun yeniden üretim koşullarının, refah ve yaşam niteliğinin temel belirleyicilerindendir, bu yüzden konut ve barınma hakkı, temel insan haklarından birisi olarak ele alınmaktadır. Konut alanlarının yapılanmasında ve tüketiminde bazı etkenler öne çıkabilmektedir. Bunlar, temel olarak konut alanlarının kent içindeki konumu (merkezilik, ulaşım ve altyapı sistemleri ile ilişkisi, vs.), inşaat ve yaşam çevresi nitelikleri ve bunlara bağlı olarak konut alanına atfedilen statü değeridir. Konutun piyasa içindeki değeri, hanelerin ya da bireylerin konuta erişim olanakları bu değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Konut, barınma hakkı olarak ele alınmasına rağmen, bu temel hakka erişimin herkes için aynı koşullarda düzenlenmediği bilinmekte ve gelir düzeyi, konut edinmede temel belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, kamu desteği de barınma hakkını sağlamada önemli bir etkeni oluşturmakla birlikte, ülkemizde kamu desteğinin varlığı da sorgulanmaya açıktır. Özellikle kuzey Avrupa ülkelerinde, refah devletinin aşınmasına bağlı olarak kamu desteklerinin kesintilere uğraması ile birlikte sosyal ayrışmanın giderek yükseldiği, konuta erişimde farklı sosyal kesimler arasında eşitsizlikler ortaya çıktığı bilinmektedir. Her ülke, bu süreci kendi özgün dinamikleri ve küresel sistem içindeki aktörlere bağımlılık ilişkileri çerçevesinde yaşamaktadır.

Ülkemizde, gecekondulaşma ile dikkatleri çeken barınma hakkı ve buna bağlı olarak konut sorunu, hala çözüm bekleyen bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Günümüzde konut alanı pekçok aktörün bir araya geldiği ve kamu denetiminin eşitlik ve toplumsal adalet lehine çalışmadığı bir ortam sunmaktadır. Bir yanda gecekondu dönüşüm alanları piyasa koşullarının dayatmaları karşısında çözümsüz bırakılırken, diğer yanda konut üretim sürecinin de tamamen piyasa koşullarına bağlı olarak işlediği, kaygı ile izlenmektedir. Konut üretimindeki önemli aktörlerden TOKİ ve İstanbul özelinde TOKİ ile birlikte anabileceğimiz KİPTAŞ'ın kurulma amaçları ile bugünkü faaliyet alanları arasında büyük çelişkiler olduğu gözlenmektedir.

Piyasa koşullarına bağlı olarak günümüzde konut alanlarının yapılanmasında, farklı gelir gruplarının tüketim kapasitesinin etkili olduğu bilinmektedir. Bunun iki temel sonucunu gözlemlemek mümkündür, konut alanlarının yapılanması bir yandan gelir gruplarına göre ayrışırken, diğer yandan kentsel mekanın tüketilmesinde de belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, konut alanları bir yandan hanelerin gelir düzeyine bağlı olarak tüketim kalıpları oluşturularak üretilirken, diğer yandan kentsel sistemin araziyi, kentsel ve doğal kaynakları tüketmesini de belirlemektedir.

Bu noktada bazı temel kavramların tartışılması ve konunun, konut üretim ve tüketim sistemini belirleyen piyasa koşulları çerçevesinde ele alınması önem taşımaktadır. Konut alanlarının bugünkü biçimlenişi, gelire bağlı toplumsal ayrışma ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan mekansal ayrışma bağlamında tartışılmaktadır. Ancak bununla birlikte kentlerde bulunması gerektiği ileri sürülen toplumsal bütünleşme (social cohesion) konusunun da tartışılması gerekmektedir. Takip eden bölümde bu temel kavramlar tartışılacak, daha sonra İstanbul özelinde konut piyasasındaki kamu alanındaki aktörler ve bunların üretimi tartışılacak ve son olarak da planlama disiplini açısından önplana çıkan noktalar ele alınacak ve değerlendirme yapılacaktır.

Toplumsal ve Mekansal Ayrışma Kavramları ve Toplumsal Bütünleşme Sorunu

Toplumsal ayrışma, mekansal boyutundan bağımsız olarak ortaya konulabilen ve tartışılabilen bir kavram değildir, çünkü toplumsal ayrışma olgusu, mekansal boyutu ile birlikte gözlemlenebilmektedir. Toplumsal ayrışma ile kast edilen genel olarak toplum içindeki farklı grupların, kullandıkları kentsel mekanların gelir grubuna bağlı olarak sınıfsal göndermeler, dinsel topluluklar ya da etnik aidiyetlere bağlı olarak kimliğe dayalı göndermelerle farklılaşmasıdır (Andersen, 2004; Knox ve Pinch; 2000; Musterd ve Ostendorf, 1998). Daha farklı bir ifade ile sosyal ayrışma kentlerde yaşayan farklı sınıfsal kesimlerin ya da kimlik gruplarının yaşadıkları mekanların da ayrışması ile ortaya çıkan durumdur. Friedrichs (1998: 168), ayrışmanın şiddetini belirleyen üç ana koşul olduğunu ileri sürmektedir: gelirde eşitsizlik, eğitimde eşitsizlik ve ayrımcılık.

Toplumsal ve mekansal ayrışma birbirini beslemektedir: mekansal olarak içerisi ve dışarısı arasında kesin ayrım yapan biçimlenme, toplumsal olarak da içe kapalılığın bir ifadesi olmakta; aynı şekilde toplumsal olarak içe kapanma durumu da buna uygun bir mekansal biçimlenmeyi getirmektedir. Toplumsal ayrışmanın ürettiği en eski biçimlerden birisi, gettolar olarak anılmaktadır. Benzer şekilde, geç tunç çağındaki yerleşmelerde de zengin ve yönetici konumdaki sınıfların yaşadığı yerler ile kentin diğer sakinlerinin farklı bölgelerde yaşadıklarına dair izler bulunmaktadır.

Günümüzde ise hem Avrupa toplumlarında hem de Türkiye kentlerinde toplumsal ayrışma gözlendiği belirtilmektedir. Avrupa'da sorun daha çok göçmen azınlıkların bütünleşme sorunu çerçevesinde içe kapalı topluluklar halinde yaşamalarıyla ortaya çıkarken, Türkiye'de bu durum çoğunlukla gelire bağlı olarak biçimlenen ve toplumun tüketimci yapısının piyasa koşullarında yönlendirilmesi ile oluşturulan bir eğilimdir. Bu tüketim eğilimlerinin ortaya çıkışının arkasında iki temel dinamik bulunmaktadır: biri konut piyasasının kamu denetiminden yoksun olması, ikincisi ise gelir dağılımındaki adaletsizlik ile kaynakların paylaşımında ortaya çıkan eşitsizliktir.

"Eşitsizlik durumu, Marks'ın ve Weber'in ileri sürdüğü gibi kuşaklar boyunca yeniden üretilir ve kişisel çabayla üstesinden gelmek kolay değildir." (Healey, 2006: 120). Buna göre eşitsizliğin aşılması için toplumsal ve siyasi alanda karar verme mekanizmaları tarafından üretilecek politikalar önem kazanmaktadır.

Toplumsal ve mekansal ayrışma iki açıdan önem taşımaktadır: ilki, kentsel mekanların farklı gruplar arasındaki paylaşımı, kaynaklara ve kentsel hizmetlere erişimde de eşitsizlik yaratmakta ya da var olan eşitsizliği derinleştirmektedir. İkincisi ise toplumsal bütünleşmenin sağlanamamasıdır.

Toplumsal bütünleşme, olumlu ve olumsuz yönleri ile tartışılan bir kavramdır. Ayrışma kavramında olduğu gibi toplumsal bütünleşme dendiğinde de hem toplumsal hem de mekansal göndermeler işin içine dahil olmaktadır. "Kavramın özü, bütünleşmiş bir toplumun 'birlik içinde olduğu'dur; toplumu oluşturan bütün, parçaların bir şekilde birbirine uyduğu, toplumun ortak projelerine ve refahına katkıda bulunduğu; ve toplumsal amaçlar ve gruplar arasındaki çatışmanın ve rahatsız edici davranışların çok az olduğu ya da hiç olmadığıdır." (Kearns ve Forrest: 2000: 996). Buna göre toplumsal bütünleşme durumu, toplumsal uyumun varlığına işaret etmektedir.

Kearns ve Forrest (2000), toplumsal bütünleşmeyi kavramsal olarak beş boyut ile tanımlamışlardır. Buna göre toplumsal bütünleşmenin şu kavramlar ile ilişkili olarak ele alınması gerektiğini belirtmişlerdir:

1. Ortak değerler ve sivil kültür
2. Toplumsal düzen ve toplumsal denetim
3. Toplumsal karşılıklılık ve zenginlikteki eşitsizliğin azaltılması
4. Toplumsal ağlar ve toplumsal sermaye
5. Yere bağlılık ve kimlik.

Bu kavramların, mekansal boyuttan ayrı olarak ele alınamayacağı; "ulusal ve kentler arası", "kentsel ve kent içindeki bölgeler" ve "mahalle" düzeyi olmak üzere üç farklı mekansal düzeyde toplumsal bütünleşmeyi sağlamak üzere bu kavramlar çerçevesinde farklı kentsel politikalar üretilmesi gerektiğini belirtmektedirler.

"Ulusal düzeydeki poitikalarda İngiltere örneğinde "ortak değerler ve sivil kültür" konusu önplana çıkmaktadır. Kent ve bölge düzeyinde ise toplumsal düzen, toplumsal denetim, sivil kültür ve yere bağlılık konuları önplana çıkmaktadır. Mahalle düzeyinde ise toplumsal ağlar ve toplumsal sermaye önplana çıkan politika konuları olmaktadır." (Kearns ve Forrest, 2000).

Bununla birlikte Nick Buck (2005) toplumsal bütünleşmeyi daha geniş bir çerçeve içine oturtan üç kavramla ilişkilendirerek tanımlamaktadır: Bunlar toplumsal eşitsizlik, toplumsal bağlılık ve toplumsal düzendir. (Buck, 2005: 47). Toplumsal eşitsizlik, farklı etkileriyle birlikte, kentsel düzeydeki toplumsal ve mekansal politikaların belirlenmesinde önemli bir olguyu oluşturmaktadır. Eşitsizliğin arttığı durumlarda toplumsal ve mekansal sorunların büyüdüğü görülmektedir.

> Toplumsal eşitsizlik, mevcut maddi koşulların, muhtemelen varlık, güç, uzun vadeli fırsatlar ya da yaşama şansına, kuşaktan kuşağa geçen eşitsizliklere atıfta bulunmaktadır. Bağlılık

(connectedness) toplumsal ilişkilere ve bilgiye erişime atıfta bulunmaktadır. Aynı zamanda toplumun yeni gelenlere ve yabancılara açık ya da kapalı olması ve farklılığa karşı hoşgörülerine atıfta bulunur. Toplumsal düzen ise emniyet, güven ve belirsizlik çevresindeki konular kadar, mevcut düzen içinde farklı grupların payları bulunduğundan ve bu düzenin korunmasının bu paydaşların korunmasına bağlı olduğundan toplumsal çatışmanın yaygınlığı ve özelliği konularına da atıfta bulunur. (Buck, 2005: 48).

Nick Buck da toplumsal bütünleşme konusu ile ilgili olarak kentlerin mekansal yapısını gözönüne almak gerektiğinden bahsederken üç noktaya değinmektedir. Birincisi, bir kentin farklı parçalarından hem geniş düzeyde (kentin içindeki ve dışındaki alanlarda) hem de mahalle düzeyinde toplumsal yapı açısından önemli farklılıklar görülecektir. Dahası bu farklılıklar zamana göre durağan değildirler. İkincisi, kentlerin mekansal yapısı, içinde bulunduğu geniş toplumun yapısını yansıtacaktır. Sınıfsal olarak daha fazla bölünmüş olan toplumda, mekansal ayrışma daha yoğun olacaktır ve konut piyasasındaki kurumlar ayrışmayı şiddetlendireceklerdir. Üçüncüsü, konut alanlarındaki ayrışmanın örüntüsünün kendisi de toplumsal ilişkilerin doğasını açıklamada katkı sağlayan bir etken olabilir. (Buck, 2005: 53).

Toplumsal ayrışma ve bütünleşme birbirini tetikleyen sorunlar olarak gündeme gelmektedir. Toplumsal bütünleşmeyi sağlamada bazı araçlardan bahsedilebilir: gelir yaratan aktiviteler için fırsatların arttırılması; yoksulluğun azaltılması; gelirler, istihdam ve yarışmacılık arasındaki farkların azaltılması; daha yüksek yaşam kalitesi; ve genel fayda ve koruma sağlayan servislere açık erişim. (Kearns, Forrest, 2000: 999). Bunlar, haneler ya da bireyler arasındaki eşitsizlikleri gidermeye yönelik önlemler olarak değerlendirilebilir. Bunlarla birlikte aidiyet hissini sağlayacak, toplumsal sermayeyi yükseltecek ve yer ile kurulan ilişkiyi arttıracak önlemler de sayılabilir.

Ancak toplumsal bütünleşmenin her zaman olumlu sonuçlar doğurmadığı ve bu konuya hassas yaklaşılması gerektiği de ileri sürülmektedir: "Bütün bunların potansiyel sakıncası, bu yere bağlılık oluşumunun yer aldığı ölçeğe bağlıdır. Tehlike, parçası oldukları daha geniş toplumla değerleri, anlayışları ve sorumlulukları paylaşmamalarının bir sonucu olarak insanların küçük dünyalar -yakın ve kapalı topluluklar- içinde var olmalarıdır." (Kearns, Forrest, 2000: 1001). Dolayısıyla toplumsal ve mekansal ayrışma kadar toplumsal -aşırı- bütünleşme de bir sorun haline gelebilir. Kapalı topluluklar halinde aşırı bütünleşmenin daha geniş düzeyde bir ayrışmaya yol açtığı ve bu yüzden kentsel düzeyde kapalı toplulukların ayrışma yaratacak etkisinin giderilmesi ya da önlenmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bu durumda mekansal düzeyler arasında ilişkinin iyi kurulması gerektiği, kentlerin mekansal yapısının da buna göre düzenlenmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Kentsel mekanda ayrışmayı yükseltecek düzenlemelerin önüne geçilmesi, konut alanlarının kentsel hizmetlerin eşit düzeyde sunulduğu alanlar olarak planlanması ilk etapta ele alınması gereken konulardır.

Toplumsal ve mekansal ayrışma kişilerin yaşam çevresini, yaşam niteliğini ve toplumsal servislere erişimlerini belirleyici olan konut alanlarında ortaya çıkmaktadır. Kişilerin bağlı oldukları ve kendilerini birlikte tanımladıkları yerler, konut çevreleridir. Konut edinme, konut çevresi ve konuta ilişkin tercihlerde temel belirleyici, hanelerin ya da kişilerin gelir düzeyidir. Gelire bağlı ayrışmanın bir sonucu olarak, konut alanlarında da toplumsal ayrışma gözlenmektedir. Kentlerde gelir düzeyleri

arasındaki fark yükseldikçe, konut alanlarının nitelikleri de buna göre belirgin farklar göstermektedir. İstanbul örneğinde bir yanda gecekondular ve gecekondudan dönüşen niteliksiz konut alanları ya da çöküntüleşen alanlar bulunurken, bunların hemen yanı başında yer alan soylulaştırılan bölgeler ya da kapalı siteler, toplumsal bütünleşme sorununa işaret etmektedir. Olanaklar arasındaki farklılık toplumsal eşitsizliğin de bir göstergesi olmakta ve toplumsal hizmetlere erişim ve sahip olunan kolaylıklar arasındaki dengesizliği gözler önüne sermektedir. Bu durumda toplumsal bütünleşme planlama gündeminde önemli bir madde olarak yer almaktadır.

İstanbul'da Toplumsal ve Mekansal Ayrışma ve Toplumsal Bütünleşme Sorunu

İstanbul'da toplumsal ve mekansal ayrışmanın araştırmalara konu olmaya başlaması 1990'ları bulmuştur. Ancak bu ortamı hazırlayan nedenler Türkiye kentleşmesinin temel niteliklerinde bulunabilir. İstanbul'un konut alanlarının yapılanması sürecindeki kırılma noktalarından birisi, 1940'larda başlayan ve 1960'larda yaygınlaşan gecekondu alanlarının ortaya çıkışıdır. Mekansal ve toplumsal açıdan eşitsizliğin somutlaşmaya başladığı, kensel bütünleşmenin kır-kent kültürü arasındaki çelişkiler nedeniyle gerçekleşemediği savıyla açıklanan dönemler olarak bu tarihler tespit edilebilir. Bununla birlikte 1970'ler ve 1990'lardan sonra ortaya çıkan gelişmeler, İstanbul'un konut alanlarının biçimlenmesinde yeni dinamikleri devreye sokmuştur. 1970'lerde kooperatiflerin yaygınlaşması ile ortaya çıkan ve 1980'lerde TOKİ ile hızlanan toplu konut biçiminde konut üretimi, mekanın parçalanmasına ve kente eklemlenemeyen konut alanlarının oluşmasında etkili olmuştur. 1990'lardan sonra ise kooperatif mantığı değişerek, özel sektörün karlı yatırımlar hanesine yazılan yeni bir gayrimenkul üretim ve pazarlama türünü gündeme getirmiştir. Bunlar genel olarak kapalı site diye ifade edilen ve kendi içinde farklı türleri olan yapılaşma biçimidir. Bu yeni yapılaşma biçimi, kentin çeperlerine yayılarak, İstanbul'un makro-formunu değiştirmiş, arazinin ve doğal kaynakların tüketimini arttırmıştır. Merkezde rezidanslar, çeperde düşük yoğunluklu siteler olarak gelişen bu konutlaşma biçimi, toplumsal ayrışmanın yeni mekansal biçimi olarak gündeme gelmiştir.

Türkiye'de özellikle İstanbul'da, toplumsal ve mekansal ayrışmaya ilişkin literatürde, Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu (2003) tarafından gerçekleştirilmiş olan Sultanbeyli araştırması ve Sema Erder (2002, 2006) tarafından hazırlanmış olan Ümraniye ve Pendik araştırmaları, kentsel mekanda ortaya çıkan eşitsizliğin gelir, buna bağlı olarak eğitim düzeyi ve iş bulma olanakları ile yakın ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eşitsizliklere dikkat gösterilmemesi durumunda ise her zaman çatışmaya yol açma potansiyeli barındırdıkları da vurgulanmaktadır. "Yaşama alanlarındaki farklılıkların orada yaşayan bireylerin ve toplumsal grupların hem günlük yaşam kalitesine ve hem de yaşam şanslarına etkisi vardır. Kentsel alanlarda yaşayanlar bakımından gerek iş alanları ve gerekse konut alanlarının niteliği ve bu alanlara ulaşabilmedeki eşitsizlikler birçok konuda çatışma ve çelişkinin yaşanmasına neden olmaktadır." (Erder, 2002: 26). Dolayısıyla, kişilerin ve bireylerin yaşam çevresini oluşturan konut alanlarının niteliği toplumsal dengeler açısından önemle üzerinde durulması gerken bir konuyu oluşturmaktadır.

İstanbul, Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliğinin en yüksek düzeyde yaşandığı kentlerdendir. TÜİK tarafından hanehalkı bütçe verilerine dayanılarak yapılan anket çalışmalarında 2003, 2004

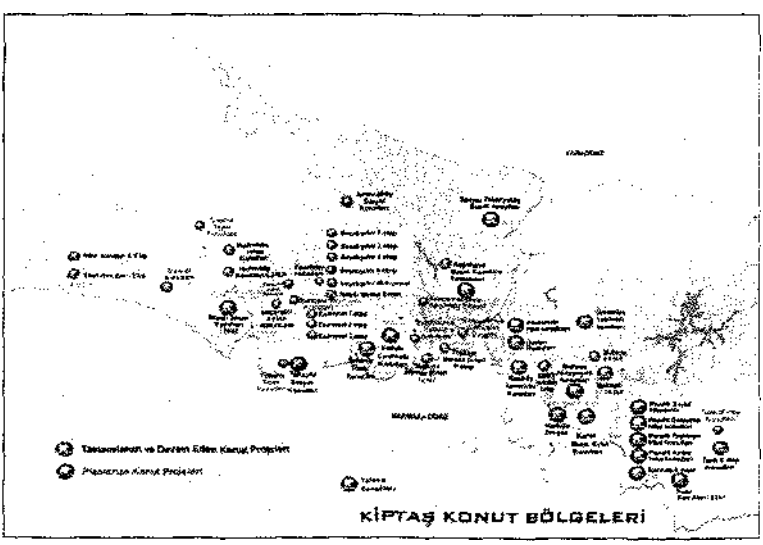
ve 2005 yıllarında hanelerin tüketim harcamalarına göre İstanbul'da yaşayanların %20'lik gruplara dağılımında, gelir düzeyi arasındaki farklarda küçük de olsa bir düzelme olduğu, ancak yine de eşitsizliğin büyük orandsa yaşandığı görülmektedir (Tablo1).

Tablo 1.: İstanbul 2003-2004-2005 yılları gelir dağılımı

Gelir katmanları	Yıllara göre gelirden alınan pay %		
	2003	2003-4	2003-4-5
1. %20 (en fakir)	8,6	8,7	9,6
2.%20	11,8	12,4	12,7
3. %20	15,0	15,8	16,3
4. %20	20,6	20,1	21,4
5. %20 (en zengin)	43,9	43,0	40,1

Kaynak: www.tuik.gov.tr

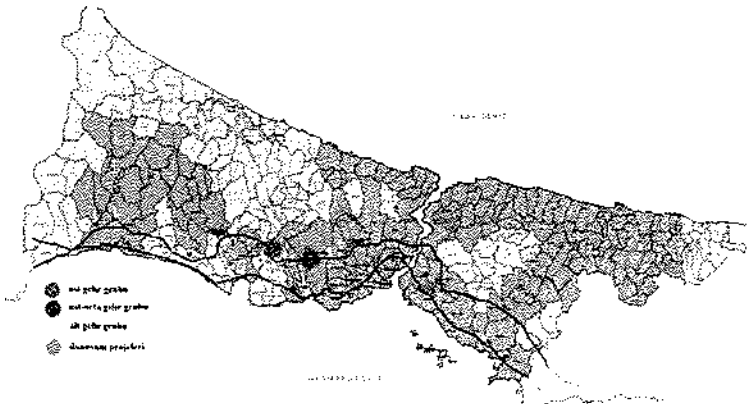
İstanbul genelinde konut alanlarının yapılanmasına baktığımızda, toplumsal ayrışmanın konut alanları ile birlikte yeniden ve yeniden üretildiğini görmekteyiz. Gelir dağılımından kaynaklanan eşitsizliğin toplumsal ayrışma ve bütünleşememe sorunu yaratması açısından konut alanlarında kamu desteği ile azaltılması, genel kabul gören bir yaklaşımdır. Türkiye'de kamu destekli toplu konut üretiminde neredeyse tek aktör, TOKİ'dir. İstanbul'da TOKİ ile birlikte KİPTAŞ da kamu adına faaliyet gösteren bir kuruluş olma özelliğindedir. Ancak TOKİ ve KİPTAŞ'ın İstanbul kentinde ürettiği konutların kentin yayılımında öncü olduğu ve genellikle üst gelir gruplarını hedeflediği görülmektedir. (Bkz. Şema1 ve 2)

Şema 1.: İstanbul'da KİPTAŞ tarafından tamamlanan ve planlanan konut projeleri www.kiptas.com.tr adresinden alınan şemadan üretilmiştir.

Bu şemaya göre KİPTAŞ tarafından yapılmış olan 41 adet projeden yalnızca 2 projenin (Arnavutköy ve Yakuplu) sosyal konut projesi olarak yapıldığı görülmektedir. Bahsedilen projeler, şemada yuvarlak içinde işaretlenmiştir. Planlanan projeler içinde ise sosyal ya da altgelir grubuna hitap eden proje bulunmamaktadır.

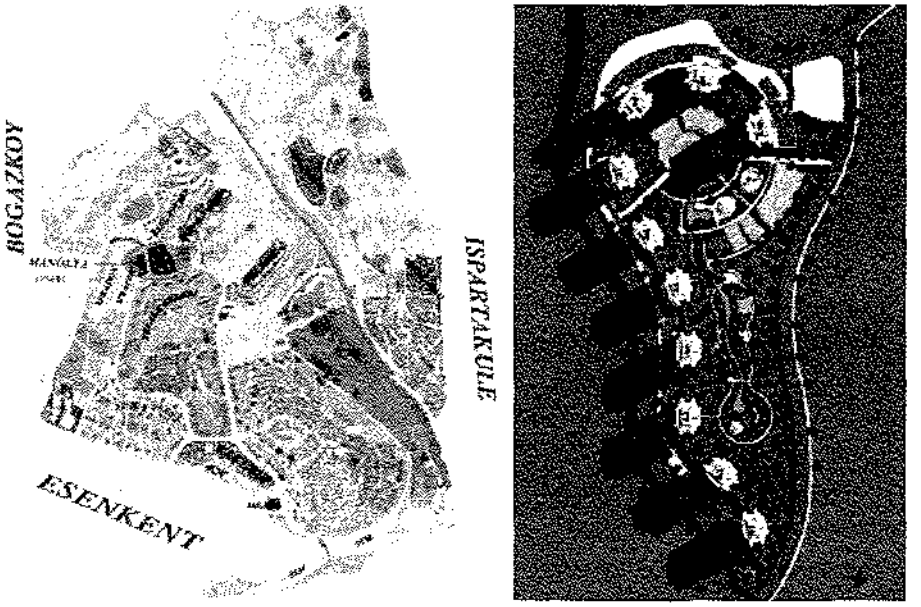
Aynı eğilimin TOKİ için de geçerli olduğu görülmektedir. TOKİ tarafından yapılmakta olan projeler içinde yalnızca 4 adet altgelir grubu projesi bulunmaktadır.

Şema 2.: İstanbul'da TOKİ tarafından yatlakta olan konut projelerinin dağılımı
www.toki.gov.tr adresinden alınan bilgilerle, İBB tarafından üretilen idari yapı haritası kullanılarak üretilmiştir.

TOKİ'nin de İstanbul'da büyük çoğunlukla alt ve orta gelir gruplarından çok, üst gelir grubuna yönelik projeler ürettiği görülmektedir. TOKİ resmi internet adresinde yer alan bilgiye göre, İstanbul'da 40 adet üst gelir grubu, 22 adet orta gelir grubu ve 4 adet de alt gelir grubuna yönelik proje yapmaktadır. Bunların yanı sıra 6 adet de kentsel yenileme projesi yapmaktadır. Bunlar dört adedi Küçükçekmece ilçesinde olmak üzere, Maltepe Başıbüyük'te ve Tuzla Aydınlı'da gecekondudan dönüşüm amaçlı yapılan yenileme projeleridir.

Yapılan projeler kendi içine kapalı ve kent ile ulaşım bağlantıları dışında ilişki kurulmayan alanlar olarak tasarlanmıştır. Yapı tiplerinde farklı yaşam ve aile biçimlerine uygunluğun değerlendirilmediği görülmektedir. (resim 1 ve 2) TOKİ ve KİPTAŞ tarafından üretilen projeler birbirine benzer nitelikler taşıdığı için burada yalnızca birer örnek projenin vaziyet planları alınarak değerlendirme yapılmıştır. TOKİ tarafından üretilen Manolya Evleri, gayrimenkul ortaklığı ile TOKİ ve bir özel şirket (Fiba Gayrimenkul) tarafından, bir kapalı site olarak tasarlanmıştır. Bahçeşehir'de yer alan diğer benzer konut alanlarına uygun şekilde ve rant amaçlı olarak projelendirildiği görülmektedir. Maltepe evleri ise KİPTAŞ tarafından Maltepe E-5 üzerinde yine diğer projeye benzer şekilde kendi içine kapalı olarak kurgulanmıştır. Bu proje de Maltepe'nin artan erişilebilirliği ve manzara olanaklarını kullanarak üst gelir grubuna yönelik olarak tasarlanmıştır.

Resim 1.: manolya evleri www.manolyaevleri.com.tr resim 2. maltepe konutları www.kiptaş.com.tr

Toplumsal ayrışma ve bütünleşme sorunları açısından bakıldığında, TOKİ ve KİPTAŞ tarafından üretilen konutların yerel düzeyde içe kapanmayı, kentsel düzeyde ise bütünleşmeyi değil ayrışmayı destekleyen bir biçim aldığı görülmektedir.

Sonuç

Kentsel eşitsizliğin ve toplumsal ayrışmanın özellikle gelir dağılımındaki dengesizlikten kaynaklandığı ve konut alanlarına doğrudan etki ederek bir kentsel bütünleşme sorununa yol açabildiği, literatürde yer alan araştırmalardan da izlenebilmektedir.

İstanbul, Türkiye'nin en büyük metropolü ve gelir dağılımının en dengesiz paylaşıldığı kentlerden birisi olarak konut alanlarındaki eşitsizliklerin yoğun olarak hissedildiği bir yerleşme desenini oluşturmaktadır. Bir yanda gecekondudan dönüşen alanlar, diğer yandan sermayenin büyük kazançlar elde etmek üzere kent çeperlerini saran üst gelir grubuna yönelik inşa ettiği kendi içine kapalı konut alanları ve konut sorunu bulunan düşük gelirli kesimler bulunmaktadır. Alt gelir grubunun konut sorununun çözümünde kamu desteğinin önemi yine yukarıda açıklandığı gibi literatürde vurgulanmaktadır. Ancak hem TOKİ'nin hem de KİPTAŞ'ın gayrimenkul yatırım ortaklıklarına girerek üst gelir grubuna pazarlanan ve getirisi yüksek konutlar üretme yoluna gittiği görülmektedir.

Konut alanlarında toplumsal ilişkilerin gelişkin olmadığı, kente ve yaşanılan yere aidiyetin düşük düzeyde kaldığı durumlarda toplumsal bütünleşme sorunu gündeme gelebilmektedir. Daha önce

belirtildiği gibi bütünleşme sorununun karşısında Avrupa ülkelerinde geliştirilen stratejiler üç farklı mekansal ölçekte kurgulanmıştır. Ulusal düzey, kent düzeyi ve mahalle düzeyi.

Kent düzeyinde toplumsal bütünleşmenin sağlanabilmesi açısından, toplu konut yoluyla konut üretimini seçen KİPTAŞ ya da TOKİ gibi idarelerin, kendi içine kapalı ve kentle bütünleşemeyen konut üretimi yapmak yerine kent planlarına uygun şekilde konut alanları geliştirmeleri beklenmektedir. Kent düzeyinde toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında birbirinden kopuk merkezler ve istihdam olanakları ile bağlantısı olmayan konut alanları üretimi olumlu sonuçlar vermemektedir. Bununla birlikte, yapılan konut alanlarının kendi içinde aidiyeti ve çeşitliliği teşvik edecek biçimde kurgulanması gerekmektedir. Bunun için ise İstanbul'un planlanması sürecinde toplumsal ayrışma ve bütünleşme sorunlarının gündeme alınması, mekansal düzeyde konut alanlarının tasarımına yön gösterecek ilke ve rehberleri içermesi, gelir düzeyi, hane tipi ve büyüklüğüne göre çeşitliliğe ve kentle bütünleşmeye fırsat verecek araştırmaların yapılmasından sonra konut sorununun ciddiyetle ele alınması gerekmektedir.

İstanbul özelinde kamunun KİPTAŞ ve TOKİ dışında konut desteği sağlamadıkları bunların ise toplumsal ayrışmadan ve toplumsal bütünleşeme konularından kaynaklanan sorunları göz önüne almadıkları görülmektedir.

Kaynaklar

Andersen, H. S. (2004), Urban Sores. On the Interaction Between Segregation, Urban Decay and Deprived Neighbourhoods, Danish Building and Social Research

Buck, N. (2005) "Social Cohesion in Cities", Changing Cities içinde, ed.ler: N. Buck, I. Gordon, A. Harding, I. Turok, Palgrave McMillan, NY, sy: 44-61

Erder S. (2002), Kentsel Gerilim, umag vakfı yayınları, ilk baskı: 1997, Ankara

Erder S. (2006), İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İletişim yayınları, ilk baskı: 1996, İstanbul

Friedrichs, J. (1998), "Social Inequality, Segregation and Urban Conflict", Urban Segregation and the Welfare State içinde, Ed. S. Musterd, W. Ostendorf, Routledge, London, ss. 168-190.

Healey, P. (2006), Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies, 2nd Edition, Palgrave McMillan, NY

Işık O., Pınarcıoğlu M. (2003), Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği, İletişim yayınları, ilk baskı: 2001, İstanbul

Kearns A., Forrest R. (2000), "Social Cohesion and Multilevel Urban Governance", Urban Studies, Vol. 37, No. 5-6, 995-1017

Knox ve Pinch (2000), Urban Social Geography, Routledge, 4th ed., New York

Musterd S. Ostendorf W. (1998), "Segregation, Polarisation and Social Exclusion in Metropolitan Areas", Urban Segregation and the Welfare State içinde, Ed. S. Musterd, W. Ostendorf, Routledge, London, ss. 1-14.

TİCARİ KOMPLEKSLERİN ÇEVRESİNDEKİ KONUT DEĞERLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER: KONYA ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Mehmet TOPÇU
Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Arş. Gör. Kadriye (DENİZ) TOPÇU
Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Prof. Dr. Vedia DÖKMECİ
İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Tüm dünyada son dönemde yaşanan, politik gelişmeler ve beraberinde ekonominin yeniden yapılanması olarak tanımlanabilen küreselleşme dinamiklerinden etkilenerek yeni yapısal dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Ulusal ve uluslararası ekonomik etkinliklere bağlı olarak kentin ekonomisinin büyümesi ve bunun kentte mekân talebi olarak yansıması hem kentlerin makroformlarında gözlenen yer seçimi tercihleri, hem de kentsel fonksiyonların biçim ve işlev değişiklikleri ile ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu değişim ve dönüşümler sosyal yapıyı değiştirirken, kent dinamiklerini etkilemektedir.

Kentlerin yeniden yapılanma sürecinde gerçekleşen hızlı değişimlerde katalizör görevi gören alışveriş merkezleri, oteller vb. ticari komplekslerin çevrelerinde oluşturduğu ekonomik değer değişiminin konut değerine etkisi özelinde incelenmesi bu bildirinin konusunu oluşturmaktadır.

Konut değerlerindeki değişimin, planlama süreci içerisindeki öneminden hareket ederek, günümüzde kentlerin değişim ve dönüşüm sürecinde ticari kompleksler mekânsal gelişime ivme katmaktadırlar. Konut değerlerinin değişiminde etkili faktörlerin belirlenmesine ilişkin çalışmalar genelde konuta ve konutun bulunduğu binaya ait yapısal değişkenler, komşuluk birimi değişkenleri, komşuluk biriminin sosyal ve ekonomik nitelikleri, doğal ve yapılaşmış çevre değişkenleridir.

Bildiri kapsamında yukarıda belirtilen değişkenler içerisinden konutların yapısal, çevresel özellikleri, ticari komplekslere olan uzaklıkları ve ekonomik değer ile olan ilişkileri sorgulanmıştır.

Konya Türkiye'nin içinde bulunduğu sanayileşme ve kentleşme sürecinde, önemli bir yere sahiptir. Geçtiğimiz 10 yıllık süreç içerisinde hızlı kentleşmenin etkisiyle ortaya çıkan ve kentte kimlik sorgulamasını da beraberinde getiren kentte birçok alışveriş merkezi, otel, vb.. ticari komplekslер kendine uygun bulduğu alanlara çökelmeye başlamıştır. Bu tür projelerin çevrelerinde oluşturduğu mekânsal ve ekonomik değer değişiminin incelenmesi gerekliliğinden hareket alan bu bildiri Konya kenti örnekleminde ticari komplekslerin dışsal etkilerini konut değeri özelinde ölçmeye yönelik değerlendirmeler yapmak amacını taşımaktadır.

Anket uygulaması ve varyans analizi çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Sonuçlar hızlı gelişen kentleşme sürecini yaşayan Konya kenti özelinde ve kentlerdeki yeniden yapılanma süreci içerisinde değerlendirilerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ticari kompleksler, konut değerleri, Konya.*

Giriş

Neo-liberal birikim stratejilerinin ön plana çıkması ve yerelin önem kazanmasıyla beraber, kentsel bağlamda önemli olan konu, kentlerin küresel talepleri karşılayacak şekilde yeniden yapılandırılarak yarışabilirliklerini, farklılıklarını arttırarak, yaratıcılık gibi bir takım özelliklere sahip olmasının gerekliliğidir. Bu nedenle kentlerin rekabetçi bir ortamda kendini ön plana çıkarmak ve uluslararası sermayeyi çekmek amaçlı diğer kentlerle yarışabilirliğini arttıracak projelere öncelik verilmektedir (Dündar 2002).

Bu süreçte sisteme katılma savaşı veren 'yarışan kentler'in toplumsal ve bunun sonucu olarak da mekânsal yapılarında önemli değişimler izlenmesi olağandır (Bilsel, 2002). Kentler, sermaye birikim sürecindeki yeni gelişmelerle beraber, eski üretim mekânı olmaktan çıkarak hizmetler sektörünün kendine yer seçtiği yeni prestij mekânları olma özelliğine kavuşmuşlardır (Dündar 2002).

Kentlerin gelişimini yönlendiren bu prestij mekanlarının başlıca alan kullanımlarından biri de özellikle yabancı sermayenin odaklandığı alan kategorisi olarak alışveriş merkezi vb. ticari kompleksler olmaktadır.

Bu komplekslerin kent içerisindeki yer seçme düzenleri, kentin mekânsal gelişiminde ve çevreye olan sosyal, fiziksel, ekonomik etkileri bağlamında belirleyici nitelliğe sahip olduğu yadsınamaz. Buna göre belirli semtler ön plana çıkarak, vitrin alanlar gündeme gelmiş, kent içerisindeki gelişme dinamikleri doğrudan bu ticari komplekslerin gelişimi ile belirlenmeye başlamıştır.

Geçtiğimiz 10 yıllık süreç içerisinde hızlı kentleşmenin etkisiyle ortaya çıkan ve kentte kimlik sorgulamasını da beraberinde getiren alışveriş merkezi, otel, vb.. ticari kompleksler kendine uygun bulduğu alanlara çökelmeye başlamıştır. Bu tür projelerin çevrelerinde oluşturduğu mekânsal ve ekonomik değer değişiminin incelenmesi gerekliliğinden hareket alan bu bildiri Konya kenti örnekleminde ticari komplekslerin dışsal etkilerini konut değeri özelinde ölçmeye yönelik değerlendirmeler yapmak amacını taşımaktadır. Bu amaca yönelik olarak öncelikle konut değerlerine etki eden faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Konut Değerlerine Etki Eden Faktörler

Konut kişilerin barınma ihtiyacını karşılamaktan başlayan ve en önemli yatırım araçlarından biri olmaya dek uzanan geniş bir olgu olup incelenmek üzere çok geniş bir perspektif sunmaktadır. Konut fiyatı ve değişimine sebep olan etmenler farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından birçok açıdan irdelenmiştir. Konut değeri niteliklere ilişkin bir tespit olup, yapılan bu tespit sadece konut biriminin kendisi için değil aynı zamanda birimin konumlandığı bölge için de geçerlidir.

Konut değerlerinin araştırılması ile ilgili yayınlanmış çalışmalar 1960'ların ortalarından beri yoğunluk kazanmaktadır. Alonso'nun arazi değerleri ile kullanım fonksiyonları arasındaki ilişkileri açıklayan yer seçimi kuramı (1964) bu çalışmaların başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Alonso 1964).

Genel anlamda konut değerlerini ölçmeye yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde görülen odur ki bu çalışmalar, konutun yapısal özellikleri (içinde bulunduğu bina yaşı, büyüklüğü, oda sayısı, kalitesi vb.) ve konutun bulunduğu komşuluk biriminin çevresel özellikleri (erişilebilirlik, sosyo-ekonomik yapı, gelir düzeyi, manzara varlığı, açık ve yeşil alanlara uzaklık, iklimsel özellikler, çevre kalitesi vb.) başlıklar altında sınıflanmaktadır (Kain&Quigley, 1970; Wabe, 1971; Borukhov vd, 1978; Daniere, 1994; Goodman&Thibodeau, 1995; Malpezzi, 1996; Palmquist, ve diğ., 1997; Eğdemir, 2001; Dökmeci vd., 2003; Nicholls&Crompton, 2005; Özus vd., 2007).

Ticari Komplekslerin Konut Değerlerine Etkisi

Herhangi bir konut değerinin saptanmasında, bu konutun sahip olduğu dışsallıklar (çevresel özellikler) önemli bir etkendir. Başta konum ve ulaşılabilirlik gibi özelikler, bir konutun değerini doğrudan etkilemektedir. Ticaret alanlarının sahip oldukları özellikler ve çekim güçleri ile çevrelerindeki konutlar üzerinde önemli dışsal etkiler yarattığı kabul edilmektedir (Demircioğlu vd. 2005).

Ticari komplekslerin konut değerlerine etkisi ile ilgili olan çalışmalar genelde alışveriş merkezlerine yöneliktir. Bu konu ile ile ilgili Sirpal'in 1994 yılında yapmış olduğu "Emprical Modeling of the Relative Impacts of Various Sizes of Shopping Centers on the Values Surrounding Residential Properties" adlı çalışması göze çarpmaktadır. Bu çalışmada Sirpal Florida'da seçilen üç AVM (alışveriş merkezi) çevresinde yer alan yerleşim alanlarına ait verileri kullandığı araştırmasının sonucunda AVM büyüklüğünün, etrafındaki konut değerlerini olumlu olarak etkilediğini bulmuştur.

Des Rosiers, vd., (1996) çalışmalarında Kanada'da Quebec bölgesinde yapmış oldukları makalelerinde alışveriş merkezi büyüklüğünün konut fiyatları üzerinde olumlu etkileri olduğunu, bir alışveriş merkezinin sebep olduğu gürültü, trafik, görsel kirlilik gibi negatif dışsallıkların, sadece söz konusu merkezden kısa bir yarıçap mesafesinde (r= yaklaşık 300 m.) konut değerlerini düşürdüğünü ortaya çıkarmıştır.

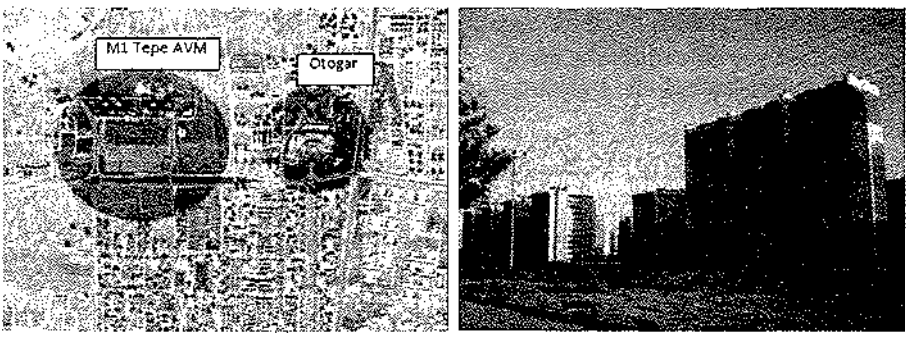
Dökmeci vd., (2003) yerleşim alanlarında, ulaşım olanakları ve alışveriş alanlarına yakınlık özelliklerinden duyulan memnuniyetin, araştırılan dışsal faktörlerin çok üstünde büyük bir katsayıya sahip olduğu ve kiraları önemli derecede etkilediği sonucuna varmışlardır.

Tüm bu çalışmalardan çıkan parametreler ışığında bildiri kapsamında Konya kenti örnekleminden seçilen üç ticari kompleksin çevresinde yer alan konutların ekonomik değerleri konutun yapısal özellikleri, çevresel özellikleri ve ticari komplekslere olan uzaklıkları bağlamında ele alınmıştır.

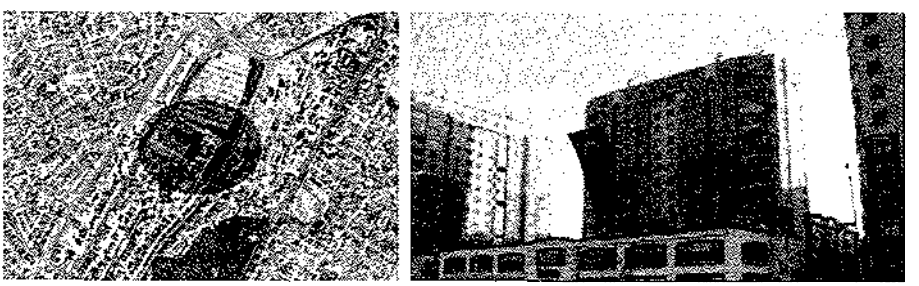
Alan Araştırması

Konya kenti çalışmanın giriş kısmında bahsedilen küreselleşme sürecindeki değişim ve dönüşümü 1990'lı yıllardan itibaren yaşamaya başlamıştır. Bu yıllarda birbiri ardına açılan kompleksler kentin kimliğinde ve mekânsal karakteristiğinde önemli değişimler meydana getirmiştir. Öyle ki bu komplekslerin açılması ile kısa dönemde çevresindeki dönüşüm süreci hızlanmış, konut alanları yeniden yapılanma sürecine girmiş, bir anlamda bu kompleksler gelişimi hızlandırıcı, değişim ve dönüşüme ivme katan birer katalizör olarak görev almışlardır.

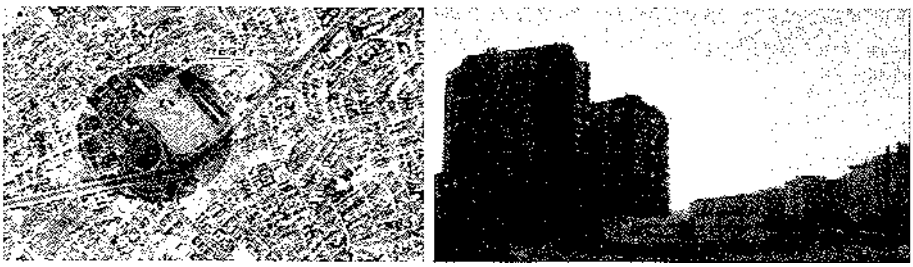
Bu çerçevede Konya kentinde yer alan üç farklı noktadan seçilen ticari kompleksler bildirinin örneklem alanını oluşturmaktadır. Bu kompleksler şu şekilde sıralanabilir; Otogar - M1 Tepe AVM (alışveriş merkezi) Çevresi (Resim 1), Kule Site AVM Çevresi (Resim 2), Dedeman Oteli - Kipa AVM Çevresidir (Resim 3).

Resim 1.: Otogar - M1 Tepe AVM (alışveriş merkezi) çevresindeki konut alanları

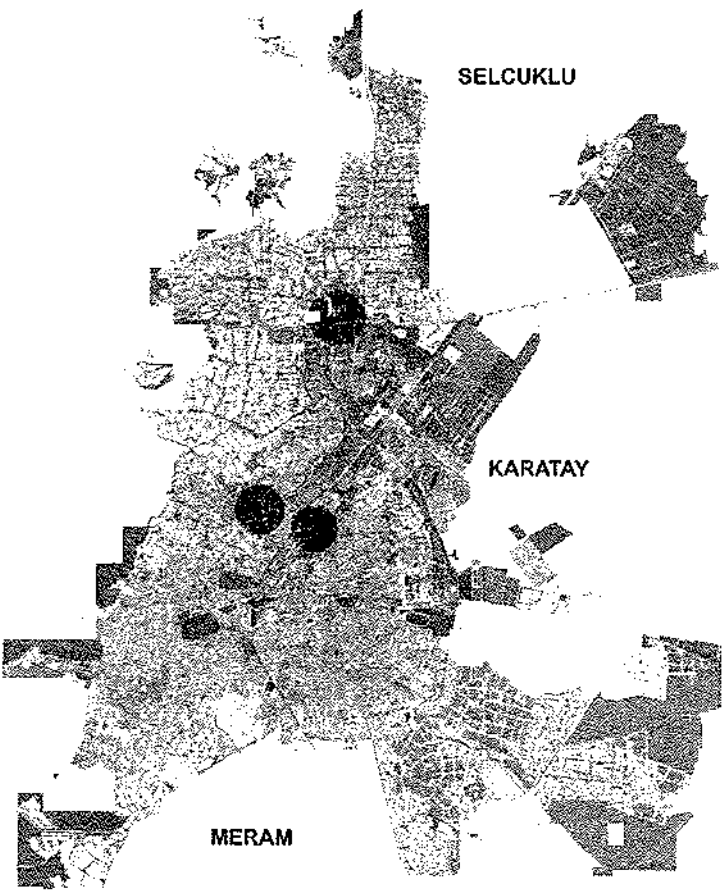

Resim 2.: Kule Site AVM çevresindeki konut alanları

Resim 3.: Dedeman Oteli - Kipa AVM çevresindeki konut alanları

Çalışma alanı sınırlarını seçilen bu ticari komplekslerin her birini merkez kabul eden yaklaşık 1 km'lik bir yarıçap içerisine giren konut alanları belirlemektedir (Şekil 1).

Şekil 1.: Örneklem alanı sınırları ve Konya kenti içindeki konumları

Bu çalışma 2007 - 2008 tarihleri arasında mevcut konut yerleşmeleri üzerinde yapılan incelemelerin sonuçlarını kapsamaktadır.

Çalışma kapsamında, bu sınırlar içerisine giren konut değeri ile konutun yapısal (konutun bulunduğu binadaki daire sayısı, konutun cephe yönü, konut alanı, oda sayısı, binanın yaşı, asansör varlığı, salon alanı büyüklüğü) ve çevresel özelliklerini (manzara durumu, otopark varlığı) sorgulayan toplam 340 konutta anket uygulaması yapılmıştır. Daha sonra erişilebilirlik parametresini hesaplamak amacıyla anket yapılan her bir konutun en yakın ticari komplekse olan yürüme mesafeleri ölçülmüştür. Konut değerlerini ölçmeye yönelik toplam 10 parametre belirlenmiştir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere yapılan varyans analizinde konut değeri bağımlı değişken olarak kabul edilip daire sayısı, oda sayısı, konut alanı, salon alanı, bina yaşı, asansör varlığı, otopark durumu, manzara tipi, cephe-yön ve ticari alana yakınlık parametrelerinin konut değeri üzerinde etkili olduğu ve istatistiksel doğrusal varyans analizi modelinde 8 faktörün anlamlı bulunduğu gözlenmektedir (Tablo 1).

Tablo 1.: Konut değeri üzerine faktörlerin etkilerinin belirlenmesi için varyans analizi

Bağımlı Değişken: Konut Değeri					
Kaynak	**Kareler Toplamı**	**df**	**Ortalama Kare**	**F**	**Sig.**
Doğrulanmış Model	4,597E+011[a]	25	1,839E+010	29,603	0,000
Kesişme	4,960E+011	1	1	4,960E+011	0,000
Bina daire sayısı	8859614044	2	4429807022	7,132	0,001
Oda sayısı	9206654349	3	3068884783	4,941	0,002
Konut alanı	1,588E+010	2	7940940464	12,785	0,000
Salon alanı	5055933166	3	1685311055	2,713	0,45
Bina yaşı	1,119E+010	3	3730483152	6,006	0,001
Asansör Durumu	5011421839	1	5011421839	8,068	0,005
Otopark	5,396E+010	2	2,698E+010	43,438	0,000
Manzara	1026771868	1	1026771868	1,653	0,199
Cephe yönü	7668416697	7	1095488100	1,764	0,094
Ticari komp. yakınlık	2,091E+010	1	2,091E+010	33,667	0,000
Hata	1,925E+011	310	62110641,4		
Toplam	3,642E+012	336			
Doğrulanmış Toplam	6,522E+011	335			

a. R^2=0,705 Düzeltilmiş R^2=0,681

• Ayrıntılı analiz sonuçlarına göre; konutun bulunduğu binadaki daire sayısı 3 gruba ayrılmıştır (1-12 daireli, 13-24 daireli, 25-48 daireli). Bu grup içerisinden daire sayısı 25-48 olan binalardaki konutların değerinin en yüksek olduğu görülmüştür.

• Oda sayısı bakımından yapılan değerlendirmede konutlar 4 gruba ayrılmıştır (2 odalı, 3 odalı, 4 odalı, 5 odalı). Konutun sahip olduğu oda sayısı arttıkça her bir oda artışında konutun değerinin önemli derecede arttığı gözlenmiştir.

• Konut alanının m^2 cinsinden değeri 0-95, 96-150, 151 ve üzeri olacak şekilde 3 grupta incelenmiştir. İncelemeler sonucu konut alanının artmasıyla konut değeri önemli derecede yükselmektedir.

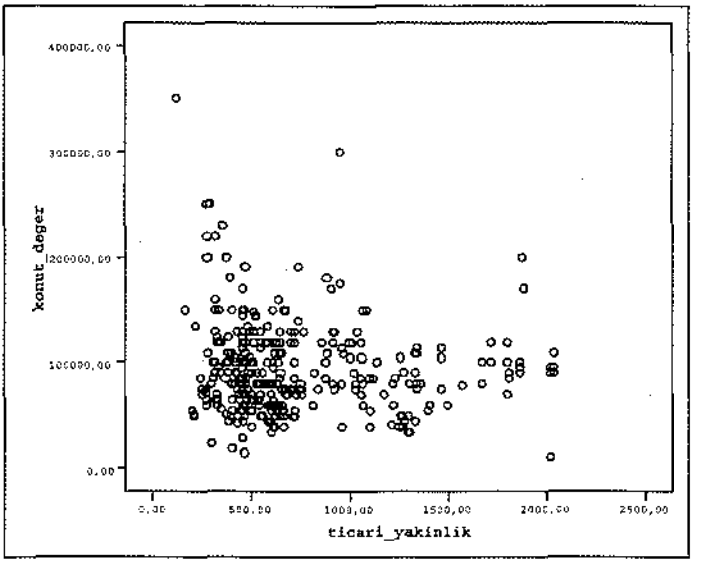
• Salon alanı $30m^2$ den büyük olan konutların değerinin önemli ölçüde yüksek olduğu gözlenmiştir.

• Konutun bulunduğu binanın yaşı değerlendirildiğinde yaşı 0-10 yıl arasında olan konutların değerinin önemli derecede yüksek olduğu fakat yaşı 11-40 yıl arasında olan konutların değerleri arasında çok büyük farklılık olmadığı gözlenmiştir.

• Asansör varlığının konutun değerini ciddi oranda etkilediği gözlenmiştir.

• Yapılan değerlendirmede kapalı otoparka sahip olan konutların değerinin önemli oranda yüksek olduğu gözlenmiştir.

• İncelenen konutların ticari komplekslere olan uzaklıkları ile konut değerleri arasındaki ilişkiyi incelediğimiz zaman ticari komplekslerden uzaklaştıkça konut değerlerinin düştüğü görülmüştür (Şekil 2).

Şekil 2.: Konut değeri ile ticari komplekslere olan uzaklık arasındaki ilişki

Sonuç

Konut alanlarının yeniden yapılanması sürecinde Konya kentinde yer alan ticari komplekslerin çevresindeki konut bölgelerini ekonomik değer açısından ele aldığımızda elde ettiğimiz sonuçlar çok şaşırtıcı olmamıştır. Çıkan sonuçlar;

- Konutun bulunduğu binadaki daire sayısı,
- Oda sayısı,
- Konut alanı,
- Konutun salon alanı
- Konutun bulunduğu binanın yaşı,
- Konutun bulunduğu binadaki asansör varlığı,
- Otopark durumu
- Ticari komplekslere yakınlık,

parametrelerinin konut değerleri üzerinde etkili olduğudur. Buradan anlaşılacağı üzere konutun yapısal özelliklerinin çevresel özelliklerine kıyasla konut değeri üzerinde daha etkili olduğu görülmektedir. Manzara durumunun konut değeri açısından çok etkili olmadığı ve ticari komplekslere erişilebilirlik konusunda Des Rosiers vd. (1996)'nin yaptıkları araştırmanın tersine ticari komplekslerin bulunduğu alana uzaklık azaldıkça konut değerlerinin arttığı görülmüştür.

Sonuç olarak; konut alanlarının yeniden yapılanma sürecinde ticari komlekslerin varlığı değişimi ve dönüşümü tetikleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür yapılar genelde gelişimi hızlandırarak o bölgenin konut alanlarının ekonomik değerini artırıcı etkiler oluşturmaktadır. Böylesine etkiler oluşturan bu tür komplekslerin mekâna olan ekonomik etkileri düşünüldüğünde yer seçimlerinin belirli bir sistematik yaklaşımla ele alınmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

Alonso, W. 1964. "Location and Land Use", Harvard University Press. Cambridge.

Bilsel, S. G. 2002. "Kent Kültürü / Kültürel sürecklilik / Kimlik Sorunsalı ve Yaşanılası Kentsel Mekan Kavramı Üzerine", Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyum, Kentleşme ve Yerel Yönetimler, Yerel Gündem 21 Yayınları, Adana.

Borukhov, E., Ginsberg, Y., Werczberger, E. 1978. "Housing Prices and Housing Preferences in Israel", Urban Studies, s.15, 187-200.

Daniere, A.G. 1994. "Estimating Willingness to Pay for Housing Attributes: An Application to Cairo and Manila", Regional Science and Urban Economics, s.2, 577-599.

Demircioğlu, E., Pekdemir, D., Ceylan, C. 2005. "Alışveriş Merkezlerinin Konut Fiyatlarına Etkisi", Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokyumu, Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler "Riskler Fırsatlar", 217-225, İ.T.Ü., İstanbul.

Des Rosiers, F., Lagana, A., Thériault, M., Beaudoin, M. 1996. "Shopping Centres and House Values: An Empirical Investigation", Journal of Property Valuation & Investment, s.14 No. 4, 41-62, MCB University Press.

Dökmeci, V., Önder, Z., Yavaş, A. 2003. "External Factors, Housing Values and Rents: Evidence from Survey Data", Journal of Housing Research, s.24, 205-216.

Dündar, Ş. 2002. "Mekân Organizasyon Bilimlerinin Yeniden Yapılanmasında Bir Araç Olarak Kentsel Tasarım", Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, DEÜ, İzmir.

Eğdemir, G. 2001. « İstanbul' da Konut Fiyatlarının Mekânsal Analizi », Fen Bilimleri Ens. Doktora Tezi, İ.T.Ü., İstanbul.

Goodman, A.C., Thibodeau, T.G. 1995. "Age- Related Heteros-Kedasticity in Hedonic House Price Eguation", Journal of Housing Research, s.6, 1, 25-43.

Kain, J.F., Ouigley, J.M. 1970. "Evaluating the Quality of the Residential Environment", Environment and Planning-A, s.2, 23-32.

Malpezzi, S. 1996. "Housing Prices, Externalities and Regulation in U.S. Metropolitan Areas", Journal of Housing Research, s.7, n.2, 209-241.

Nicholls, S., Crompton, J.L. 2005. "The Impact of Greenwayson Property Values: Evidence from Austin, Texas", Journal of Leisure Research, s.37, n.3, 321-341.

Özus, E., Dökmeci, V., Kıroğlu, G., Egdemir G. 2007. "Spatial Analysis of Residential Prices in Istanbul", Europien Planning Studies, s.15, 5, 707-721.

Palmquist, R.B., Roka, F.M., Vukina, T. 1997. "Hog Operations, Environmental Effects and Residential Property Values", Land Economics, s.73, 114-124.

Sirpal, R. 1994. "Emprical Modeling of the Relative Impacts of Various Sizes of Shopping Centers on the Values Surrounding Residential Properties", Journal of Real Estate Research, v.9, pp.487-504.

Wabe, J.S. 1971. "A Study of House Prices as a means of Establishing the Value of Journey Time, the Rate of Time Preference and the Valuation of Some Aspects of Environment in the London Metropolitan Region", Applied Economics, s.3, 247-256.

KAMUNUN UYGULAMAYA KOYDUĞU BİR TOPLU KONUT PROJESİNİN FİZİKSEL VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİNİN KRİTİK EDİLMESİ: ERYAMAN TOPLU KONUT ALANI

Yrd. Doç. Dr. İsmail TANER

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Böl. Bşk.

Konuşmaya başlamadan önce hepinizi saygıyla selamlıyorum. Ben uzun süre Toplu Konut İdaresinde 1987-2005 yılları arasında uzman olarak çalıştım ve son üç senedir de Abant İzzet Baysal Üniversitesinde Mühendislik Mimarlık Fakültesinde öğretim üyesiyim. Tabii, ben kendi kurumumdaki bir uygulamayı anlatacağım. 1. etap çalışmalarında içinde bulundum. Ayrıca İstanbul-Halkalı 1. etap çalışmasında da bulunmuştum. Burada aslında Ankara'daki konut gelişiminin seyri gibi olacak, gelişiminin özetlenmesi şeklinde olacak. Önce kısaca Ankara'daki konut girişimini çok detaya kaçmadan anlatacağım. Aslında bildiride onlardan bahsedeceğim. Özellikle Toplu Konut İdaresi, daha doğrusu Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi olarak başlamıştı. Oradan giderek Ankara'daki Eryaman Toplu Konut Alanını ve Eryaman Toplu Konut Alanının da 4. etap uygulamasını, onunla ilgili bir anket çalışmasını, konut teslimi sırasında hak sahiplerine verilmiş ve onların site hakkındaki görüşleri, konutlar hakkındaki görüşlerini bu çalışmada özetlenmeye çalışacağım.

Çalışmanın planı bu şekilde; önce giriş, Ankara'nın konut gelişimi, kamunun konuta yaklaşımı, Eryaman Toplu Konut Alanı, Eryaman Toplu Konut 4. etap uygulaması ve sonuçlar, burayla ilgili birtakım görüşleri anlatmaya çalışacağım. Ankara'da konut gelişimine girmeden önce konut farkı niteliksel ve niceliksel, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerin birleşimi şeklinde fiziksel mekânda yansıyor. Bildiğimiz genel bir yaklaşım, bu nedenle çok yönlü ve karmaşık bir olgu olarak o kendini gösteriyor. Konut ihtiyacının karşılanmasında tarihsel süreç içinde kamu ve özel sektör tarafından farklı sunum biçimleri geliştirilmiş. Ülkemizde toplu konut, daha doğrusu toplu konut deneyimi 80 yılı aşkın bir süreç içinde ortaya çıkmış ve hâlâ da devam ediyor. Ankara'daki konut gelişiminin kabaca başlıkları, Cumhuriyetin ilanıyla, yani 24 yılında bildiğimiz başkentin Ankara'ya taşınması, yüzyıllardır belli bir coğrafyanın merkezi olan İstanbul'un görevini Ankara başkent olarak üstlenmeye başlıyor. Orada cumhuriyet hükümeti Kurtuluş Savaşından sonra yeni cumhuriyet düzeninin başarılı olabilmesi için Ankara'da yeni ve modern bir kent kurulması ve

çağdaş bir yaşam biçimi oluşturulmasıyla paralellik kurulmuştur. Modern ve çağdaş bir başkentin yaratılması için öncelikle konut sorununun çözülmesine gerek duyulmuş. Bu nedenle önce 1924 yılında 417 sayılı bir Şehre Emaneti Kanunu çıkarılıyor. Alman şehirci Hastler Ankara'ya çağrılıyor. Eski ve yeni konut için iki plan yapılıyor. Birisi bildiğimiz Yenişehir özellikle, Yenişehir'de milletvekilleri yerleşiyor. Yaklaşık 198 adet konut yapılıyor. Bu konutlar 1 ve 2 katlı, daha sonra yıkılıp yerine çok katlı apartman tipi yapılaşmaya kendini bırakıyor.

1928 yılında bildiğimiz Yansen yarışmayla Ankara'nın imar planını kazanıyor. Yansen Ankara için 270000 kişilik bir yerleşme düşünüyor. Yoğunluk olarak 120'yle 240 kişi arasında düşük yoğunluk veriliyor ve bu Yansen planına göre bakanlıkların batısında Saraçoğlu Mahallesi ortaya çıkıyor. Bu Saraçoğlu Mahallesinde 1944 yılına kadar 434 adet konut yapılıyor. Ancak bu kadar çabaya karşı 1927'le 1934 yılları arasında 1700 konut yapılabiliyor Ankara'da, kamu bu sorunu gördüğü için memurlara kira tazminatı ödüyor.

Behçelievler'e geliyoruz. Bahçelievler bildiğimiz Türkiye'deki ilk konut kooperatifi, 1930'lu yıllarda Bahçelievlerden önce Güvenevler ve Kavaklıdere uygulamaları var. 1934 yılında Prof. Yusuf Kemal Başkanlığında Türk Kooperatifçilik Kurumu'ndan Ankara'da konut sorununun çözümü için Emlak Kredi Bankası işbirliğiyle daha ucuza ve imara uygun konut uygulaması yapılması istenilmiş. Bunun için Ankara'da birkaç yapı kooperatifi kurulmuş. Sosyal siyasetçi yine bir Alman Profesör Kessler Ankara'ya çağrılmış ve görüşleri alınmış. Kessler tasarruftan işletmeye kadar kooperatif biçiminde öneriyor, ancak Kessler'ın yaklaşımının çok azı benimsenmiş.

.....konut sağlama daha ön plana çıkmış. Özet olarak 1934 yıllarında konut sorununa çözüm getirmek üzere kurulmuş ilk konut kooperatifi Bahçelievler, ilk memur kooperatifi, üst düzey bürokratlar tarafından kurulmuş. Arsa spekülasyonu nedeniyle kentten uzak bir alanda kurulmuş, ancak zaman içinde arsa spekülasyonu burada da kendini göstermiş, daha da gelişmiş. Kooperatifin gerçekleşmesinde üyelerin birikimi az olmuş, oluşturulan konutlardan lüks konut yapımı eğilimi daha fazla olmuş. Kooperatif mülkiyeti sistemleştirilememiş bir ön eleştiri olarak, bunun sonucu olarak alana yapsatçı süreci girmesiyle kat yüksekliklerinde artış ortaya çıkmış. Bugün asıl amacından tamamen farklı bir yapı içindedir şu anda Bahçelievler, 1935-1944 yılları arasında Türkiye'de 50 konut kooperatifi kuruluyor, bunların 22'si Ankara'da gerçekleşiyor. Yenimahalle projesi var. Bildiğimiz gibi İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye harbe girmemesine rağmen büyük bir yıkımla karşılaşıyor. Yine konut sorunu kendini gösteriyor ve yapılan bir inceleme sonucunda imarlı alanların ¾'ünün boş olduğu ortaya çıkıyor. Bunun için 5218 sayılı bir Kanun çıkarılıyor. Arsa sahiplerine inşaat yapma mecburiyeti getirilmiş, bu yasanın tek ve başarılı örneği de Yenimahalle ortaya çıkmış. 1949'la 1953 yılları arasında inşaatlar yapılmış ve tamamen bitirilmiş. Aslında Yenimahalle örneği uzun süre spekülasyona karşı direnmiştir. Nedeni de farklı bir yapı tarzı imar uygulaması olduğu için, ama son dönemde o da spekülasyondan nasibini almıştır.

Or-an girişimine geliyoruz. Or-an bilmeyenler için söylüyorum; Ankara'nın bileğinde yaklaşık 13-15 km mesafede güney tarafında Çav Dağı denilen bir dağın güney sırtlarında yer alıyor. Orta Anadolu Anonim Şirketi diye bir şirket 1968 yılında halka açık bir şekilde kuruluyor. 110

hektarlık bir alan üzerinde 7000 konut planlanıyor, 30000 kişinin yerleştirilmesi düşünülüyor. Yapımına 1970'te başlanıyor, kent merkezinden uzaklaşarak inşa edilen ve bugün bildiğimiz "Garden City" uygulamasından esinlenmiş. Özelliklerini şu şekilde belirtebiliriz: Yeni bir yaşam düzeyine daha iyi sosyal ilişkiler ve tutarlı yaşantıya öncülük edilmesi, minimum 100 m2 ve 4 ve 8 katlı olarak düşünülmüş. Belirli bir gelir grubuna yöneldiği söylenebilir. O dönemde bu girişimin ortaya çıktığı dönemde Ankara'da yoğun bir hava kirliliği yaşanıyor. Tabii sloganlarından biri de temiz hava şehri olarak geçiyor. Diğer semtlere göre daha az hava kirliliği ortaya çıkıyor. Ancak 1970, 1990 yıllarında etrafındaki yüksek yapılaşmayla asıl amacından uzaklaşıyor, şu anda yüksek yapılar tarafından çevrilmiş, boğulmuş bir vaziyette varlığını sürdürüyor.

MESA'ya geliyoruz. MESA da bir anonim şirket olarak konut yapım endüstrisinde ihtisaslaşmış kuruluş olarak ortaya çıkıyor. MESA'nın batı sitesi uygulaması var bu Ankara Batıkentin daha ilerisinde, MESA Çankaya konutları var. Bu ilk uygulamalarıdır. Özellikle de amacı doğrultusunda boş arazi alarak farklı formlarda yakın çevre ilişkileri düzenlemek, kamu kesimine lojman yapımına da yönelmiş, tünel kalıp sistemi kullanıyor. Bir Fransız firmasıyla ortak fabrika kurmuş, konutlar belli bir kalitede inşa edilerek belli bir gelir düzeyine yönelmiş.

Son olarak da Batıkent toplu konut alanı var. Bildiğimiz Batıkent Toplu Konut alanı sivil toplum girişimi olarak ortaya çıkmış. Ankara Büyükşehir Belediyesiyle bildiğimiz Kentkoop tarafından düzenlenen bir protokol uyarınca Ankara Belediyesi kamulaştırma yapıyor ve kamulaştırmadan elde edilen alanlar planlanmış ve kooperatiflere devredilmiş durumda. Üst birlik olarak Kentkoop'a devredilmiş, Kentkoop da kendisine bağlı olan kooperatiflere devrediyor. 13.5 km uzaklıkta, yaklaşık 1100 hektar büyüklüğünde, 1990'larin başında ortaya çıkıyor. Nazım plan kararları doğrultusunda 1990 meşhur Ankara'nın nazım planı vardır, o plan kararları doğrultusunda, 250 000 kişi yaşayacak şekilde planlanıyor. Kentkoop ve Ankara Belediyesi arasındaki ilişkiler de bir protokolle düzenlenmiş. Ankara Belediyesi Batıkentte üretilen arsaları kooperatiflere veriyor, kooperatifler de üst birliklere devretmiş. Daha sonra burada başka bir üst birlik de görev almış, siyasi iktidarların değişimiyle Türkkonut isminde başka bir üst birliğe de devredilmiş.

Bu olayı özetledikten sonra asıl konumuza gelelim. Bu dönemde biliyorsunuz herkes toplu konutu topa tutuyor. Ben de orada 18 sene çalıştığım için biraz daha objektif gözle ne yapıldı, ne yapılmadı, bunları biraz anlatmaya çalışacağım. 1980 sonrası biliyorsunuz Türkiye'de ekonomik yapı değişimi var. Doktora tezimde de incelememiştim, Türkiye'de kentleşme uzun süre kendi haline bırakılmıştır, herhangi bir kamu müdahalesi çok sınırlı kalmıştır. Nedeni de kamu kaynaklarının büyük bir kısmı sanayileşmeye ayrılmıştır. Kentleşmeyle ortaya çıkan konut ihtiyacının giderilmesi bildiğimiz halkın çözüm bulduğu gecekondu, yani halkın kendi kendine çözüm bulduğu gecekonduyla karşılanmaya çalışılmış. Bir taraftan da imarlı alanlarda yapsatçı denilen bir küçük girişimci niteliği var. Bunlar da spekülasyon yaparak kentleri geliştirmeye çalışmış. Özellikle Ankara'nın 1954 yılında hazırlanmış Ubaydın ve Yücel İmar Planı var. Bu tipik bir yapsatçı, spekülasyona açık bir imar planı anlayışıdır.

1980'lere geldiğimiz zaman kamu artık bu kentleşme olgusuna müdahale etmek ihtiyacı duyuyor. Ben öyle görüyorum, yani 1980'e kadar bir müdahale yok, ama 1980'den sonra kamunun bir

müdahalesi ortaya çıkıyor, ama bakıyor kaynak yok. Kaynak nasıl yaratılacak? Bütçeyle sınırlı, bütçe dışı birtakım başlıklar bulunuyor. Yurtdışına gidip gelmeler, lüks tüketim şeklinde bir toplu konut fonu oluşturulmaya çalışılıyor. 24 Ocak 1980 kararlarıyla bu asıl başlangıcı, genel bütçe dışında kaynak yaratma amacıyla toplu konut fonu oluşturulmuş. Bununla ilgili olarak yasal düzenlemeler yapılmış. O dönemde daha önce 2000 Toplu Konut Kanunu var, ama pek uygulanmadan bu iktidar değişikliği olup ANAP'ın iktidara gelmesiyle farklı kanun ortaya çıkıyor. 2985 sayılı Toplu Konut Kanununu o dönemde karşımızda görüyoruz. 1984 yılında konut üretimi ve kentsel altyapı çalışmalarında bulunmak üzere toplu konut ve kamu ortaklığı idaresi kuruluyor. Aynı zamanda bu idare özelleştirme işleriyle de uğraşıyor. Bir tek çatı altında iki birim var, toplu konut konutla ilgileniyor, kamu ortaklığı idaresi de özelleştirmeyle ilgileniyor, ama özelleştirme daha sonra 1984-1989 yılında idare ikiye ayrılıyor. Toplu konut tamamen kendi işiyle uğraşıyor, kamu ortaklığı da özelleştirme idaresi ismini alıyor. Bu kanunun en önemli özelliği konuta kaynak yaratmak amacıyla merkezi bütçe olanakları arasında toplu konut fonu kurgulanarak çeşitli kalemlerden kaynak elde etme yoluna gidilmiş. Toplu konut fonunun kullanım alanlarını şöyle belirtebiliriz: Değişen ekonomik kararlar ışığında 24 Ocak toplu konut fonu oluşturulmuş, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu çıkarıldı. Onları anlatmıştım. Kullanım alanları bildiride okunabilir. Eryaman Toplu Konut Alanına gelelim.

2985 sayılı Kanunun amaçları var, bunları bildiride anlatacağım. Eryaman olayını şöyle anlatabiliriz: Ankara'nın meşhur 1990 nazım planı, Ankara bir çanak içinde yer alıyor. Bu çanaktan gördüğümüz aks, bu aksa doğru, batı aksına doğru gelişme öneriliyor. Eryaman hemen şurada, Batıkent burası, şurası Çayyolu, Ankara'da şu çanaktan batı aksına doğru bir gelişme öneriliyor. Bu daha sonra revize ediliyor, gördüğümüz o siyah şey Ankara meşhur çevre yolu, Eryaman yine üst köşede. Eryaman toplu konut alanına gelelim. Eryaman Toplu Konut Alanı 40000 kişi olarak planlanıyor. Toplu Konut İdaresi o dönemde kooperatiflere kredi verirken bir taraftan da arsa stoku oluşturularak konut yapımına girmek istiyor. Bildiğimiz kadar 2002 yılına kadar kooperatifler vasıtasıyla 1100000 konuta kredi açılıyor, kaynak sağlanıyor. 2002 yılından sonraki değişimi anlatmayacağım, o ayrı bir konu. Çünkü son iktidarın marifetleri, onların uygulamaları. Bu 2002'ye kadar da 40000 konut uygulaması var. Eryaman ve Halkalı'da büyük çapta arsa ofisi vasıtasıyla kamulaştırmalar yapılıyor. Burada etap etap uygulamalara geçiliyor. Ben 4. etapta bir verilen anketin neticelerini anlatmaya çalışacağım. 4. etap hemen şurası. Şu ortada gördüğünüz çevre yolu geçiyor. Plan yapmadan önce bir bütünlük vardı, çevre yolu geçince bu ikiye bölündü.

Toplu konut projelerindeki amaçlar olarak konutlarla birlikte teknik altyapının geliştirilmesi, inşaat süresinin kısaltılması, binaların hızlı yapılması, zengin ... düzenlenmesi, kent planlanması açısından imar planlı konut alanı ve yeşil alan miktarının artırılması, teknik altyapıyı ..... sisteminin uygulanması, teknik kontrollük özel müşavirlik anlayışının getirilmesi, inşaatlarda etaplama yapılarak uygulama yapılması, kamu tarafından maliyetlerin daha düşük seviyelere çekilmesi. Kooperatifler konutları daha mı fazlaya mal ediyor? Bunu düşünmek gerekir diye kamunun bizzat böyle bir uygulama içine girmesi.

Eryaman toplu konut alanının özellikleri: Eryaman 1990 nazım planına göre İstanbul'un Eskişehir karayolları boyunca uzanan batı koridoru üzerinde yeni yerleşim alanı olarak önerilmiş, Eryaman toplu konut alanı bu bölge içinde topografik olarak alanın büyük bölümü konut yerleşimine uygun olan yer yer tepe ve sırtlardan oluşmakta, planlamada yerleşim alanı olarak eğimli alanlar dışarda bırakılarak yeşil alan ortaya çıkıyor. .....kırılma ve tasarım birtakım ilkeleri geliştiriliyor temiz hava şeridi şeklinde, ancak .....toplu konut alanlarının tam ortasından getirilen Ankara çevre yolu bu alanı ikiye bölüyor ve çevre şartlarında olumsuz bir durum yaşanıyor. Konut blokları arazinin durumuna göre yerleştiriliyor, farklı tipolojiler geliştiriliyor, yeşil alan miktarı artırılıyor. Konutlar etrafında herhangi bir duvar yapılmadan otoparklar daha çok geliştiriliyor. Eryaman ve Halkalı projelerinin temel özellikleri biraz önce bahsetmiştim, bu Eryaman'ın spesifik özelliği.

Eryaman toplu konut alanının geneline yönelik değerlendirmelere geçtiğimiz zaman olumsuz yanları çevre şartlarının bozulması, inşaatların zamanında bitirilememesi, enflasyonun yüksek olması fiyat artışlarına neden oluyor. Başlangıçta inşa edilen konutlarda orta ve dar gelirliler hedefleniyor, ancak yine orta gelirlilere yönelik, ama orta üstü gruplar da bundan faydalanıyor. İnşa edilen konutların altyapı ve sosyal donatılarında çarşı merkezlerinin oluşturulmasında gecikmeler yaşanıyor. Konut inşaat maliyetlerinin düşürülmesinde katkı sağlanamadı. Özellikle kooperatiflerde inşa edilen uygulamalarda maliyet düşürülmesine örnek olunamamış, son dönemde yapılaşmış, son 1990 yıllarında idare kendi elinde kalan alanlara hasılat paylaşımı şeklinde kaynak yaratmak üzere yoğun bir yapılaşmaya açtı. Asıl amacından çıkmış durumdadır.

Olumlu yanları da şöyle; kamu tarafından ilk defa 3000-4000 konutluk böyle proje uygulanıyor, merkezi ısıtma var, altyapı sağlanıyor. Bloklar arasında bahçe duvarı kaldırılıyor, teknik altyapı beraber gerçekleştiriliyor, teknoloji kullanılıyor, tünel kalıp sistemi devreye giriyor. Geleneksel sistemlerin yanında endüstrileşmiş prefabrik sistemler de uygulamaya konuluyor. Konutları çevresiyle beraber inşa etme tecrübesi kazanılıyor. Altyapı düzenlemesi var yine. Toplu Konut İdaresi tarafından 4. etap uygulaması sırasında hak sahiplerine verilmiş anketin neticesi bunlar, bu ankette sorulan şeyler bunları tek tek anlatmayacağım, bildiride var. Etap değerlendirmesinde biz şunları bulduk: Konut sahiplerinin sosyoekonomik durumu, yaş dağılımı, hane halkı sayısı şeklinde. Aslında birtakım bilgiler vermek isterim, ama zaman yok.

En son neticelere gelelim. Eryaman'ın hem bu spesifik uygulaması ve geneline yönelik sonuç bunlar, toplu konut alanında yerleşenlerin sosyoekonomik yapılar bakımından benzer özellikler taşıdığı görülmekte. Konut çevreleri arasında akışkan..... bakımından toplu konut alanına.....yerler olarak ağırlıklı olarak kiralık bir daire veya lojmandan geliyorlar, gecekondu ve kırsal alanlardan gelenlerin oranı ise çok düşük. Daha doğrusu bu Ankara için de bir hareketlilik, yer değişimleri şeklinde ortaya çıkıyor. Toplu konut alanının kırsal alanlarla bağlantısının çok az oluşu, büyük çoğunlukla yerleşme yine kentsel alanlardan göç edenler şeklinde ortaya çıkıyor. Eryaman örneğinde banliyöleşme ve uydu kent yapılanmasına kentte kırsal alanlardan göç edenler tarafından değil de, bizzat kente yerleşen konut sahibi olmayan kiracıların veya ev sahibi kentlilerin hareket etmesi şeklinde ortaya çıkıyor. Ankara biliyorsunuz, uzun süre bir yağ lekesi gibi büyüme gösteriyor, ama 1980'lerde sıçramalı gelişmeye doğru gidiyor.

Bu uygulamalar bildiğiniz bütün büyük kentlerin karşılaştığı bir olgu. Eryaman projesi belirli bir kamusal politikaların gerçekleşmesine yönelik olan kaynak desteği kullanılarak uygulanan örnek proje. Nedeni de biliyorsunuz uzun süre müracaat sayısı fazla olduğu zaman kura çekimi var. Burada belli bir ayrım gözetilmiyor, kura çekimiyle ortaya çıkıyor. Eryaman toplu konut uygulamasıyla hedeflenen gruba yönelmediğini söyledik. Biraz önce anlatmıştım, orta üstü gruplar da bundan faydalanıyor. Benim konuşmak istediğim bu kadar, teşekkür ederim.

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN ÜÇ HALİ: 1980 SONRASINDA KENT PLANLAMASI VE KENTSEL DÖNÜŞÜM ETKİLEŞİMİNİN ANKARA ESKİ ALTINDAĞ'DAKİ TARİHSEL SEYRİ

Dr. Savaş Zafer ŞAHİN

Y. Şehir Plancısı, Atılım Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Görevlisi

Son yirmi yıl dikkate alındığında kentsel dönüşüm kavramının ve kentlere müdahale algısının çok ciddi anlamda değiştiği söylenebilir. 1990'larda kent yöneticileri kentlerin temel sorununu "kentsel arsa üretimi" olarak görürlerken 2000'li yıllara gelindiğinde kentlerin temel sorun alanı ve vizyonu "kentsel dönüşüm" olarak ifadelendirilmektedir. Bu değişiklik kentsel süreçlere ilişkin olarak belli bir algı gelişmesi kentsel süreçlerin içeriğine ilişkin bilinçlenme gibi görünse de, gerçekleştirilen kentsel dönüşüm çalışmaları durumun böyle olmadığını, kentsel dönüşümden kastedilenin belirgin bir form ve modeli içerdiği göstermektedir. Bu model, kentlerin çöküntü alanlarında ve kent çeperlerinde biriken rantların küçük ve orta ölçekli inşaat firmaları değil büyük ölçekli ve örgütlü sermaye grupları ile birlikte özellikle Toplu Konut İdaresi eliyle yeniden dağıtımını öngören, mekansal simgesini tipik TOKİ bloklarında ve kilometrelerce öteden görülebilen devasa TOKİ tabalelalarında bulan yeni bir modeldir. Bu modelin daha iyi anlaşılması ve var olan planlama sistematiğimiz ile etkileşiminin incelenmesi yaşadığımız kentlerin ve planlamanın kendi geleceği için yaşamsaldır.

Bu modelin dayandığı kentsel dönüşüm kavramının içerisinde belirgin finansal yapıları, pazarlama biçimlerini, belirgin kurumsal yapıları ve belirli mekân dönüştürme biçimlerini içeren bir ideoloji haline geldiğini söylemek mümkün gözükmektedir. Bu anlamda kentsel dönüşüm artık kent planlaması dışarısında kendi dinamikleri olan, kent planlamadan ayrışmış bir süreç haline gelmektedir. Bu ayrışmanın sonuçlarını en vahim bir şekilde planlama yaşamaktadır ve asıl kaybeden planlamanın kendisidir.

Bir kaybeden olarak planlamanın kentsel dönüşüm sürecinden ayrışmasının dinamiklerinin daha iyi anlaşılması için geçtiğimiz otuz yıllık sürecin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak bu bildiride ayrışmayı daha iyi anlayabilmek adına da 1970'lerden bugüne Ankara kentinde gerçekleştirilmiş üç ayrı kentsel dönüşüm projesini kent planlama ve kentsel dönüşüm ayrışmasının gerçekleşmesi bağlamında incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular paylaşıl-

maya çalışılacaktır. Bu çerçevede kentsel dönüşüm kavramının aslında yıllar içerisinde kentsel dönüşümün kuramsal ve tarihsel seyrinden bağımsız bir ideolojik programın siyasal mobilizasyon aracı haline gelişi, bu mobilizasyonun kent planlamayı etkisizleştirmesi ele alınacaktır.

Kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel planlama süreçlerinden bağımsızlaşması sürecinin kavramsallaştırılabilmesi için en başta planlama ve kentsel dönüşüme ilişkin hâkim kavramlarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Hâkim planlama paradigmalarına bakıldığında kapsamlı planlama, savunucu planlama, stratejik ve katılımcı planlama ve belki de planlamasızlık diyebileceğimiz kentsel projecilik yaklaşımları görülmektedir. Yaygın ölçeklere bakıldığında ise üst ölçek planlama, kent parçaları ölçeğinde planlama ve kentsel projeler ölçeği sayılabilir. Yine hâkim planlama yöntemlerine bakıldığında ya tavandan tabana ya tabandan tavana ya da her iki yönlü işleyen bir planlama biçiminden bahsedilebilir. Bunlar karşısında kentsel tasarım yaklaşımları ele alındığınd ise ya bütünsel topyekun ekonomik, sosyal, kültürel ve fiziki bir değişimi kastedilmekte ya kentin değişik sebeplerle toplum ya da karar vericiler tarafından istenmeyen parçalarının dönüşümünden dem vurulmaktadır. Bu durum Ankara kentinde açık bir biçimde izlenebilmektedir. Özellikle gecekondu alanlarının ve çöküntü bölgelerinin dönüştürülmesi kamuoyunda salt fiziksel görünümün değişimi ve estetik açıdan ele alınmaktadır.

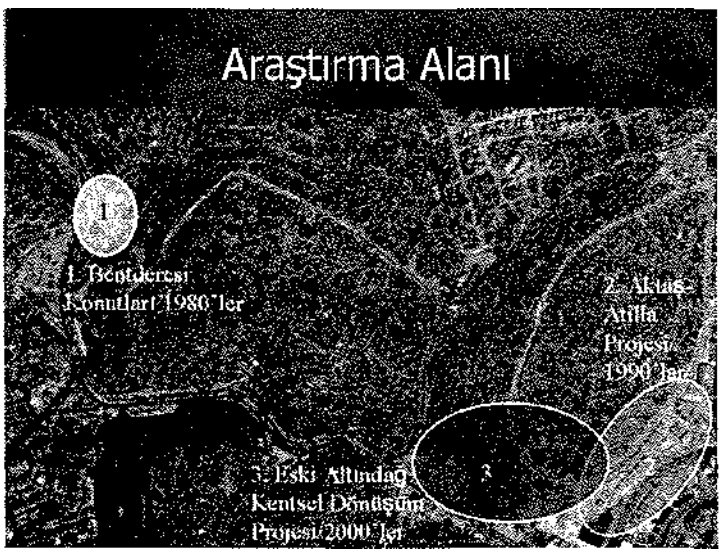
Bütün bu değişkenler bir araya getirildiğinde farklı planlama paradigmalarıyla kentsel dönüşümün algılanışı arasındaki ara kesitte geçen yıllar boyunca son 30 yılda aslında çok ciddi bir dönüşüme şahit olunduğu söylenebilir. Kapsamlı planlama paradigmasıyla bütünsel topyekûn bir dönüşümü arzu eden kentsel dönüşüm algılanışının kesitinde bulunan planın aslında bütünsel dönüşümün bir garantisi olduğu anlayışından, kent ölçeğinde asıl gerçekleştirilebilecek olanın kentsel projecilik olduğu ve bunun da fiziksel yapının dönüşümüyle sağlanabileceği olduğuna inanan bir yaklaşıma doğru evrilen bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu üç ayrı yaklaşımın da kendine özgü kentsel dönüşüm stratejileri bulunmaktadır kentsel dönüşümün gaz, sıvı, katı halleri olarak adlandırılabilirler. Kapsamlı planlama ve bütünsel dönüşüm yaklaşımının belki önleyici denilebilecek Türkiye'de çok fazla örneğine rastlanmayan, kentsel dönüşümün üç halinden gaz hali olarak nitelendirilebilecek bir stratejiye dayanmaktadır. Katılımcı stratejik planlamanın ve kent parçalarının dönüşümü dediğimiz yaklaşımınsa uygulamada -teoride değil- piyasacı diyebileceğimiz ya da uzlaşmacı diyebileceğimiz, yani kentsel dönüşümün sıvı olarak tanımlanabilecek bir strateji ile ilişkilenmektedir. Kentsel projeciliğin ya da fiziksel dönüşümün ise kentsel dönüşümün katı hali diye adlandırılabilecek, tasfiyeci bir yaklaşımı bulunmaktadır.

Kentsel dönüşüm stratejilerini şekillendiren unsurlarla ilgili teorik çerçeve ve uygulamalar incelendiğinde aktörlerin, akçalı kaynakların, fiziksel formların, kullanım kararlarının, planlama süreçlerinin ve dönüşüme karşı yerel tavrın bu stratejileri şekillendiren unsurlar olduğu görülebilir. Bu unsurlar aynı zamanda kentsel dönüşüm kent planlaması etkileşimini ya da ilişkisini de belirleyen unsurlardır. Bu araştırma kapsamında kent planlaması ve kentsel dönüşüm etkileşiminin tarihsel seyrini incelemek için Ankara'nın en eski gecekondu alanlarının birisi olan eski Altındağ diye adlandırılan Ankara kalesiyle Cebeci Asri Mezarlığı arasında bulunan alanda farklı dönemlerde gerçekleştirilmiş üç ayrı projeyi ele alınmıştır. Bu kapsamda 1970'lerin sonunda planlanmış ve 80'lerde gerçekleştirilmiş Bentderesi Konutları Projesi, 90'larda gerçekleştirilmiş Aktaş Atilla

Projesi ve son olarak 2000'li yıllarda gerçekleştirilmiş eski Altındağ Kentsel Dönüşüm Projesi bu etkileşim süreci açısından incelenmiştir (Şekil 1.).

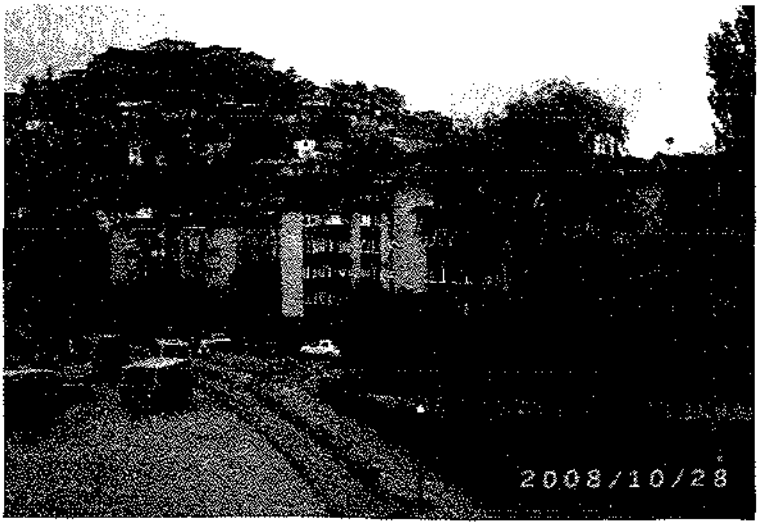
Çalışmanın başında bu alanlara ilişkin ilgili yasal imar planlama süreci ve kentsel dönüşüm sürecine ilişkin bir arşiv çalışması yapılmış ve ilgili süreç belgeleri üzerinden bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Arşiv çalışması bu dönüşüm alanlarında yaşayan ve dönüşümü gerçekleştiren siyasetçi ve bürokratlarla görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca, sürecin bir kısmında bu bildirinin yazarı sürecin bir parçası olarak gözlemlerde bulunulmuştur.

Bentderesi Konutları, yani 1970'lerin sonlarında ve planlanan ve 80'lerde tasarlanarak gerçekleştirilen üç ayrı konut bloğundan oluşmaktadır (Şekil 2). 70'lerde İmar İskan Bakanlığı bünyesinde üç büyük kentin planlanması için kurulmuş çok önemli planlama birimlerinden birisi olan Ankara Metropoliten Alanı Nazım Plan Bürosu tarafından "Ankara Kalesi ve etrafının nasıl dönüştürülmesi" için yapılan düşünce egzersizleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Uygulama İmar ve İskan Bakanlığının Ankara Kalesi çevresinde heyelan sonucu yıkılan gecekonduların sakinlerinin yerleştirilmesi için bürodan bir konut alanı tasarlanması talebi sonucunda gerçekleştirilmiştir. Büro da genel ana plan kurgusu çerçevesinde -ki, o günlerde Ankara'nın metropoliten planını hazırlamaktadır- bölgede bir konut alanının gerçekleştirilmesi için çalışmalar gerçekleştirir. Kapsamlı planlama çalışmalarının yapıldığı bir dönemde gerçekleştirilen bu proje kentsel dönüşümün gaz hali olarak nitelendirilebilir. Koşulların ortaya çıkardığı bir tartışma sonucunda gerçekleşen bu üç blokluk konut projesi çevreyle mümkün olabildiği kadar uyum içerisinde gerçekleştirilmiş, 70'lerin sosyal konut mimari tipolojisini yansıtan bir örnek olarak ele alınabilir. Bu bloklara heyelana uğramış alanlardaki vatandaşlar yerleştirilerek kapsamlı plan tartışmalarının ölçeğinden mikro ölçe çözüm bulunabileceği gösterilmiştir.

Şekil 1.: Altındağ İlçesi Sınırları içerisinde incelenen kentsel dönüşüm bölgeleri

Bu kentsel dönüşüm stratejisinin örneği olarak Bentderesi konutlarına bakıldığındada aktif aktörlerin İmar İskan Bakanlığı, Metropoliten Planlama Bürosu ve gecekondu kent sakinlerinin kendileri olduğunu görülmektedir. Gecekondu sakinleriyle anketler gerçekleştirilmiş, bu anketler sonucunda nasıl konutlarda yaşamak istedikleri tespit edilmeye çalışılmış ve bu sebeple de bu insanlar bu bölgeden uzaklaştırılmasınlar diye bu konut projesi gerçekleştirilmiştir. Akçalı kaynakların bir nevi kooperatif örgütlenmesi olduğu, fiziksel sorunlu işlevsel sosyal konut olduğunu anlaşılmaktadır. Dönüşüme karşı yerel tavırsa gecekondu sakinleriyle bir uzlaşılmaya gidilmesi ve bir kabullenme gerçekleşmesi olarak özetlenebilir.

Şekil 2.: Bentderesi Konutları Projesi 1970'ler (kişisel arşiv)

90'lara gelindiğinde ise çok daha farklı bir kentsel dönüşüm süreci ortaya çıkmaya başlamıştır. Benderesi Konutları projesinin gerçekleştiği yere çok yakın bir alanda Aktaş Atilla Kentsel Dönüşüm Projesi kendisi de inşaat mühendisi olan ve yapı süreçlerini çok iyi bilen Altındağ Belediye Başkanı Ziya Kahraman tarafından başlatılmıştır (Şekil 3). Belediye yatırım programının en en önemli faaliyet alanlarından biri olarak bu gecekondu bölgesinin dönüşümünü belirlenmiş ve imar planı değişiklikleriyle imar hakları arttırılara ve tamamen öz kaynaklarla var olan gecekonduların dönüşümünü başlatılmıştır. Aslında bu Ankara Dikmen Vadisinden sonra gerçekleştirilen ilk örneklerden biri ve bir ilçe belediyesinin gerçekleştirdiği ilk örnek olması bakımından da çok önemlidir.

Projede mevcut gecekondular yıkılarak oldukça yoğun, yüksek katlı bir apartman dokusu oluşturulmuştur. Bu apartman dokusunun oluşturulabilmesi için de konut alanlarının tam ortasına bir benzin istasyonu kondurulması gibi kaynak yaratıcı, sağlıklılığından şüphe edilebilecek birtakım uygulamalara gidilmiştir. Bu sıvı yaklaşımın aktörleri belediye başkanının kendisi, belediye, inşaat firmaları ve gecekondu sakinleridir. Kaynaklar belediyenin öz kaynakları ve imar hakları

artırımından kaynaklanan kaynaklardır. Konut kullanımı dışında ticaret ve kentsel servis alanı kullanım kararları da bulunmaktadır. Dönüşüme karşı yerel tavır bir görmezden gelme, pazarlık ya da kaçış şeklinde ortaya çıkmıştır. Çünkü yerel sakinler önce bu dönüşümün gerçekleşebileceğine inanmamış, daha sonra ellerinde belli araçlar olanlar, arsası olanlar belediyeyle bir pazarlık sürecine girmiş, bunu gerçekleştiremeyenler ya da konut edinenler de daha sonra o bölgeden uzaklaşmışlardır. Kiracılar, işgalciler ya da bölgenin karateristiği olan yıkım artıklarını satarak geçinen hafriyatçılar gibi diğer aktörler bölgeyi zamanla terk etmişlerdir.

Şekil 3.: Aktaş Atilla Kentsel Dönüşüm Projesi 1990'lar (Kişisel arşiv)

İncelenen son örnek yine bu sürecin bir uzantısı olarak ele alınabilecek olan eski Altındağ Kentsel Dönüşüm Projesidir. Bu proje kentsel dönüşümün katı hali olarak ele alınabilir. Ziya Kahraman'ın başlattığı süreç 2000'lerin başında da devam etmiş, hatta Aktaş Atilla'nın örnekliğinde kalan tüm alanın dönüştürülmesi için projeler hazırlanmıştır. Bu projeye de eski Altındağ kentsel dönüşüm projesi adı verilir, ancak Ziya Kahraman'ın siyasi ömrü projeyi devam ettirmeye yetmez. 2004 yılı yerel seçimlerini kazanan Veysel Tiryaki ise Toplu Konut İdaresiyle bir anlaşma yaparak artık işi Toplu Konut İdaresine devretme yolunu tercih eder. Bölge ve bu bölgedeki imar planları Toplu Konut İdaresi standartlarını sağlayacak şekilde değiştirilir ve artık amaç toplu konutun o her yerde görülmeye alışılan blokları Altındağın siluetinde yükselmeye başlar.

Eski Altındağ Projesi Bentderesi Caddesi üzerinde bulunan gecekonduların çok önemli bir kısmı yıkılarak gerçekleştirilmiştir (Şekil 4). TOKİ'nin devreye girmesi ile birlikte de yapı tipolokisinde ve dönüşüm sürecinde önemli değişiklikler olmaya başlamıştır. 1990'lı yılların yapıları daha az katlı, kimi zaman ticaret ve servis kullanımları içeren yapılarken, TOKİ blokları çok yüksek katlı ve çoğunlukla karma kullanımındadır. Bu katı anlayışın içinde aktörler daha da çeşitlenmiş, TOKİ, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Altındağ Belediyesi, firmalar ve STK'lar işin

içine girmiştir. Yavaş yavaş geçmiş yıllardaki deneyimlerin de etkisiyle kentsel dönüşüme karşı mücadele süreçlerinin başlamış, gecekondu sakinleri TMMOB'a bağlı odalara ve Halkevleri gibi demokratik kitle örgütlerine başvurarak dönüşüm sürecindeki pazarlık ve mücadele güçlerini arttırmaya çalışmışlardır. Bu arada dönüşüm için kullanılan kaynaklar salt alanda bulunan kentsel rant ve belediyenin öz kaynakları dışına çıkar ve kaynakların içine TOKİ kaynakları da eklenir. Fiziksel olarak artık çok katlı tep tip bir blok nizam, konut-ticaret-ofis çeşitlenmesi ortaya çıkmaya başlar. Dönüşüme karşı yerel tavır da görmezden gelme, pazarlık, düşük düzeyde tepki ve kaçış olarak çeşitlenmeye başlar.

Şekil 4.: Eski Altındağ Kentsel Dönüşüm Projesi 2000'ler (Kişisel Arşiv)

Bu etkileşimin yıllara göre dağılımına bakılırsa Bentderesi uygulamasının 70'lerde başlayan planlama sürecinin 90'ların sonuna kadar da devam ettiğini görülür. Ancak, artık bu planlama sürecini gerçekleştiren artık Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu değildir. Bentderesi Projesindeki süreç 70'li yıllardakinden tamamen farklı bir anlayışla da olsa daha sonraki dönüşüm projelerini de kolaylaştıracak şekilde planlama sürecinin devam etmesini sağlamıştır. Benzer biçimde Aktaş Atilla Projesi ve devamında Eski Altındağ Projesi de 90'lı yıllarda başlayan ve 2000'li yılların sonuna kadar süren bir planlama dönüşüm etkileşimi içermektedir. Bu dönüşümler sırasında yapılan imar planı değişikliği sayılarına baktığımızda çok çarpıcı bir yükseliş göze çarpmaktadır. Bentderesi Projesinde üç ayrı imar idare heyeti kararı alınmış, Aktaş Atilla Projesinde 18, Eski Altındağ Projesinde ise 23 ayrı planlama değişikliği yapılmış tır. Eski Altındağ Dönüşüm Projesindeki imar planı değişiklikleri artık neredeyse tüm kısıtları ve sınırlayıcılıkları ortadan kaldıracak nitelikte değişikliklerdir. Buna mukabil alınan idari kararlarda planlama öncelikli belge sayısı, yani yazılan raporlar hazırlanan anketlere bakıldığında ise tam tersi bir grafik söz konusudur. Bentderesi Projesinde 25'e yakın böyle çok nitelikli belge varken, Aktaş

Atilla Projesinde ve Eski Altındağ Projesinde neredeyse bu tür hiçbir çalışmaya rastlanamaz. Ayrıca Bentderesi konutları projesinin bölgede olumlu bir izlenim yarattığı görülmektedir. Bu olumlu izlenimin bölgedeki gecekondu sakinleriyle konuşulduğunda dönüşüme karşı bir sempati yarattığı söylenebilir. Ancaki, 1990'larda kentsel dönüşüm ideolojinin yerleşmeye başlamasıyla Aktaş Atilla Projesi ve arkasında eski Altındağ projesiyle artık salt tasfiyeci, tek tipçi bir pratiğe geçiş olduğu görülmektedir.

Görüldüğü gibi kent planlaması faliyeti ile kentsel dönüşümün etkileşimi tarihsel süreç içerisinde belirgin bir süreklilik içermektedir. Bu süreklilik mekansal olarak kentsel dönüşüm ideolojisinin uygulamada karşılaştığı tavrı doğrudan belirlemektedir. Kapsamlı planlama yaklaşımı ile gerçekleştirilen uygulamalarda kensel dönüşüme karşı sempati oluşurken, kentsel dönüşüm ideolojisi içinde tepkiler oluşmaya başlamaktadır.

Bu sebeple kentsel dönüşümün yaşanabilir kentsel mekanların oluşumu için katkıda bulunur bir hale dönüştürülmesi için kesinlikle kapsamlı plan hassasiyetlerini bir kere yeniden canlandırmak gerekmektedir. Hatta kuramsal tartışmalar yaparken kapsamlı planı hak ettiğinden fazla hırpalanmıştır. Kapsamlı plan hassasiyeetleri ile birlikte yine yerel ortaklarla işbirliği ve kentsel dönüşüm ideolojisinin karşı formları üreterek ve savunmak gerekmektedir. Bu ise çok katlı yapılaşma yerine az katlı ve düşük yoğunluklu yapılaşmayı, çok yüksek inşaat maliyetleri yerine düşük inşaat maliyetleri getirecek, ama aynı zamanda sadece bir barınma hakkı sorununu çözecek formlara gitmek ve kâr gütmeyen yapılaşma yönetimini savunmak anlamına gelmektedir.

3. OTURUM Oditoryum

KENTSEL TOPLUMSAL MUHALEFET VE DENEYİMLER

Moderatör: Doç. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN

DİKMEN VADİSİ 'KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ' VE PROJE ALANINDA YAŞAYANLARIN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ SORUNU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Av. Denizer ŞANLI-Hukukçu

BAŞIBÜYÜK MAHALLESİNDE YERİNDE DÖNÜŞÜM DİRENİŞ VE MÜZAKERE
Adem KAYA-Başıbüyük Mahallesi Derneği

MAHALLE İÇİ BİR ARAYA GELME VE KARAR ALMA DENEMELERİ
Erdoğan YILDIZ-Gülsuyu Gülensu Güzelleştirme Derneği

EVSİZ DEPREMZEDELERİN BARINMA HAKKI MÜCADELESİ
Erbay YUCAK-Evsiz Depremzedeler Kooperatifi ve İmece Evleri

KENTSEL DÖNÜŞÜM BASKISI VE BEYKOZ YERELİNDE HAREKETLENME
Hikmet ÖZTÜRK-Beykoz Mahalle Dernekleri Platformu

K. ÇEKMECE PLATFORMUNUN AYAZMA MAĞDURLARINI SAHİPLENMESİ
Türker TAŞDÖVEN-Küçükmece Platformu

SULUKULEDE KAMOUOYU OLUŞTURMA VE KİRACILARIN HAK SAHİPLİĞİ MESELESİ
Neşe OZAN-Sulukule Platformu

Moderatör: Doç. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN

Bir önceki oturumda söylendiği gibi birinci ve ikinci oturumu birlikte düşündük, birlikte organize etmeye çalıştık. Tartışmaların neler olabileceğini de tahmin ederek bir kurgu yapmaya çalıştık. Özellikle birinci oturumda ortaya çıkan kentsel muhalefete nasıl bakmak gerektiği konusundaki ayrımlar bence çok önemli. Bunların bu kadar net bir şekilde ortaya konduğu sanıyorum ilk toplantı bu oldu. Gayet de keyifli tartışmalar geçti diye düşünüyorum.

İkinci oturumumuz yine kentsel muhalefet hakkında, sözün artık biraz daha ete, kemiğe büründüğü, insanların hakikaten büyük gayretlerle, büyük fedakarlıklarla yürüttükleri mücadelelerin hikayeleri üzerine. Bu mücadeleler tabii her zaman başarıyla sonuçlanmıyor, ama bu mücadelelerin aslına bakarsanız sonuçlarından öte süreçlerinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Mücadele süreçlerinin öğretici olduğunu birinci oturumda hedeflenen birçok konuya yönelik adımlar atılmasını sağladığını, belki bunlar küçük adımlar, ama her atılan adımın da aslında bizlere çok büyük keyif verdiğini düşünüyorum. Bu mücadele öyküleriyle gideceğiz. Tabii, bu mücadele öyküleri 2000'li yıllardan itibaren yeniden yoğunlaştı. Bunlar 1970'lerde çokça yaygındı. 1970'lerde sadece Türkiye'de değil, dünyada da çok yaygındı. Mahalle bazlı örgütlenmeler çokça tartışıldı, belirli sonuçlara varıldı. Sonuçlara varılamayan noktalar oldu, belli bir deneyimin üzerine kurulan yeni hikayeler var dünyada ve Türkiye'de. O açıdan da bu oturumun önemli olduğunu düşünüyorum.

Oturumu kurgularken her katılımcıya, her mahalleye veya platforma tartışılması gerektiğini düşündüğümüz, sonuçlara veya süreçlere yönelik sorular sormaya gayret ettik. Ona göre de davet ettik konuşmacıları. Sadece mahalle bazlı örgütlenmeleri davet ettik. Tabii ki, başka direniş, mücadele öyküleri de var şu anda İstanbul'da yürüyen, onlara dair de katkılarınızı tartışma bölümünde alabiliriz. Mahalle üzerinde yürüyen mücadelelerde yaşadığımız sorunlar, sıkıntılar neler? Süreç boyunca kazanımlarımız neler? Farklı örgütlülüklerin muhalefet ediş biçimlerinde farklılıklar neler? Bu farklılıkların yarattığı farklı sonuçlar var mı? Tüm bunları görmeye çalışacağız.

Oturumları kurgularken Dayanışmacı Atölye'ye de "mahallelerin kentsel muhalefet biçimlerine yönelik bir gazete arşiv taraması yapabilir misiniz?" diye sormuştuk. Onlar da bu konuda bir çalışma yaptılar. Onunla kısaca başlayacağız, bazı örnekler göstererek kısa bir sunuş hazırladılar.

Farklı yerlerde çoğu yaşamsal ihtiyaçlara, gündelik ihtiyaçlara bağlı talepler var. Dolayısıyla da düşünmeye belki buradan başlamak gerekiyor. Tabii, bu konuda daha önce 1970'lerde yapılmış bir çalışmanın yaptığı ayırıma göre, bu tip mahalli örgütlenmelerin aslına bakarsanız beşe ayrılabildiğini, altıya ayrılabildiğini, örneğin bunlardan birincisinin sel, deprem ve benzeri doğal

afetlerden kaynaklanan bazı hareketler, talepler olduğunu görüyoruz. Bunun dışında İspanya'da o dönemde bizdeki gibi gecekondu sorunu var ve mülkiyet hakkı olmaksızın tesis edilmiş evler çok fazla. Değer kaybeden yerleşik alanlarda benzer sorunlar yaşanıyor; son dönemde oldukça yoğun bir şekilde tartışılan Sulukule, Tarlabaşı, hatta Beşiktaş gibi. Orada konut hareketleri - bu bizde çok gözüken bir şey değil ama- daha çok işgallerle bağlantılı olarak ortaya çıkıyor. Türkiye'de mahalli hareketler içinde gecekondu tarihi boyunca en çok gördüğümüz donatı ve hizmete yönelik talepler.

Birinci oturumda farklı bir yaşam oluşturma, kurma, alternatifler koymayı hedefleyen; gündeme itiraz etmekten çok gündemi belirleyen, gündem oluşturan hareketlerden, yani kendi kararlarını alıp bunu uygulayıcılara götüren hareketlerden bahsedildi. Bu tür hareketleri Türkiye'de şu anda görebiliyoruz, bunlar bir gündem teşkil ediyor. Son dönemde yaşananlar çerçevesinde küçük de olsa kazanımlar elde ettiğimizi de düşünüyorum bu mücadeleler içerisinde. O başarı öykülerinden bir kısmını ele alacağız.

DİKMEN VADİSİ 'KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ' VE PROJE ALANINDA YAŞAYANLARIN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ SORUNU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Av. Denizer ŞANLI

Hukukçu

Son dönemde kentlerde yaşanan yeniden yapılma sürecinin önemli bir halkasını gecekondu alanlarının 'kentsel dönüşüm' projeleri adı altında dönüştürülmesi oluşturmaktadır. Şu ana kadar ki uygulama, bu sürecin büyük oranda bu alanlarda yaşayanların kaybeden kesim haline gelmesi ve alandan tasfiye edilmesi ile sonuçlandığını göstermektedir. Bir çok uygulamada, proje alanında yaşanların genel hoşnutsuzluğuna karşın, uygulamalara örgütlü bir biçimde karşı koyamadıklarını göstermektedir. Sonuç itibariyle bu alanlarda uzun süredir yaşayanların tasfiyesi anlamına gelen bu uygulamalarda, bu alanlarda yaşayanların nadiren sürdürülebilir bir direniş gösterdiği görülmektedir.

Örgütlü bir direniş örneğini Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Dikmen Vadisi 4. ve 5. etaplar için hazırladığı "Kentsel Dönüşüm" projesi örneği oluşturmaktadır. Belediye ile bu bölgede yaşayan halkın arasında uzunca sayılabilecek bir süreden bu yana süren bir mücadelenin konusu durumundadır. Bir yandan Belediye yetkililerinin sözü edilen projeyi gerçekleştirme noktasındaki kararlı tutumu, diğer yandan ise Dikmen Vadisi halkının projeye karşı yürüttükleri ve giderek "toplumsal hareket" biçimine bürünen karşı çıkışları, söz konusu alanı uzmanlar açısından, incelenmesi gereken önemli bir kentsel süreç haline getirmiş bulunmaktadır.

Bu çalışma, Dikmen Vadisi halkının projeye karşı yürüttüğü etkinlikleri "ifade özgürlüğü süreçleri" açısından tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma, şu temel noktaları sorun edinmiştir:

- Bir bütün olarak ve bir süreç olarak Dikmen Vadisi halkının "kendini ifade etmeye yönelik" eylem ve etkinliklerinin, "ifade özgürlüğü teorileri" açısından ne tür bir anlam ve değeri vardır? Bu süreçte kullanılan figür ve temalar, İfade Özgürlüğü teorisi açısından farklılıklar barındırmakta mıdır? Barındırmaktaysa bu noktalar nelerdir? Dikmen Vadisi halkının etkinlikleri eğer bir "kendini ifade süreci" olarak gerçekleşiyorsa, bu sürecin ifade özgürlüğü teorileri açısından anlamı ve önemi nedir?
- Dikmen Vadisi halkının etkinlikleri "ifade özgürlüğünün sınırları" açısından ne biçimde tartışılabilir? Etkinlikler, hedef aldığı otorite tarafından nasıl ve ne biçimde karşılanmıştır?

Otoritenin, etkinliklere karşı müdahaleleri ne biçimde olmuştur? Bu müdahalelerin ifade sürecine etkisi nasıl ve ne biçimde olmuştur? Bu müdahaleler, İfade özgürlüğü sorunsalları açısından nasıl değerlendirilebilir?

Çalışma, örnek olaydaki bütün bir ifade sürecini tartışarak, hem bu örnek olayın kapsamında değerlendirilebilecek ifade özgürlüğü sorunlarını ortaya koymak ve hem de bu sürecin ortaya çıkardığı ifade özgürlüğü sorunlarını genel ifade özgürlüğü teorisi içerisine kısmen de olsa yerleştirmek amacındadır.

I- Giriş

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Dikmen Vadisi 4. ve 5. etaplar için hazırladığı "Kentsel Dönüşüm" planı, belediye ile bu bölgede yaşayan halkın arasında uzunca sayılabilecek bir süreden bu yana süren bir mücadelenin konusu durumunda. Bir yandan Belediye yetkililerinin sözü edilen projeyi gerçekleştirme noktasındaki kararlı tutumu, diğer yandan ise Dikmen Vadisi halkının projeye karşı yürüttükleri ve giderek "toplumsal hareket" biçimine bürünen etkinlikleri, kamuoyunun belirli kesimleri tarafından ilgiyle izleniyor ve tartışılıyor.

Bu çalışma, Dikmen Vadisi halkının projeye karşı yürüttüğü etkinlikleri "ifade özgürlüğü süreçleri" açısından tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma, şu temel noktaları sorun edinmiştir:

-Bir bütün olarak ve bir süreç olarak Dikmen Vadisi halkının "kendini ifade etmeye yönelik" eylem ve etkinliklerinin, "ifade özgürlüğü teorileri" açısından bir anlam ve değeri var mıdır? Bu süreçte kullanılan figür ve temalar, İfade Özgürlüğü teorisi açısından farklılıklar barındırmakta mıdır? Barındırmaktaysa bu noktalar nelerdir? Dikmen Vadisi halkının etkinlikleri eğer bir "kendini ifade süreci" olarak gerçekleşiyorsa, bu sürecin ifade özgürlüğü teorileri açısından anlamı ve önemi nedir?

-Dikmen Vadisi halkının etkinlikleri "ifade özgürlüğünün sınırları" açısından ne biçimde tartışılabilir? Etkinlikler, hedef aldığı otorite tarafından nasıl ve ne biçimde karşılanmıştır? Otoritenin, etkinliklere karşı müdahaleleri ne biçimde olmuştur? Bu müdahalelerin ifade sürecine etkisi nasıl ve ne biçimde olmuştur? Bu müdahaleler, İfade özgürlüğü sorunsalları açısından nasıl değerlendirilebilir?

Çalışma, örnek olaydaki bütün bir ifade sürecini tartışarak, hem bu örnek olayın kapsamında değerlendirilebilecek ifade özgürlüğü sorunlarını ortaya koymak ve hem de bu sürecin ortaya çıkardığı ifade özgürlüğü sorunlarını genel ifade özgürlüğü teorisi içerisine kısmen de olsa yerleştirmek amacındadır.

II- Dikmen Vadisi Hareketine Göre Kentsel Dönüşüm Projesinin Sorunları, Hareketin Gerekçeleri, Talepleri, Etkinlikleri ve Etkinliklerin Dayandığı Temel Tema ve Figürler

IIa- Projenin Sorunları ve Hareketin Gerekçeleri

Dikmen Vadisi halkına göre, kendileri, milyonlarca insan gibi, ekonomik ve sosyal nedenlerle, insanca yaşayabilmek ve ekmeklerini kazanabilmek için ülkenin dört bir yanından Ankara'ya

gelerek, 1970'li yılından başlayarak Yukarı Dikmen Vadisi'ne yerleşmişlerdir. Her gecekondu bölgesinde olduğu gibi, önceleri kimseler hallerini ve hatırlarını sormamış, çoğunlukla yalnızca bir "asayiş" sorunu olarak görülmüşlerdir. Bu yıllarda kent yaşamının temel gereksinimlerini hep kendi olanaklarıyla temin etmeye çalışmışlar; yollarımızı kendileri açmışlar, su şebekelerini kendileri döşemişler, elektrik kablolarını kendileri çekmişlerdir. Yıllar geçmiş, gelişen Ankara, düne kadar bir otomobilin bile girmekte zorlandığı Dikmen Vadisi'ni de içine almıştır; düne kadar adı yeri bile bilinmeyen vadi, 1990'lı yıllar sonrası neredeyse kentin merkezinde kalmış, bölgenin "rant değeri" son derece büyümüştür. Türkiye'de ilk kentsel dönüşüm projesi, belki de bu nedenle Dikmen Vadisi'nde, 1990'lı yıllarda başlatılmış, dönemin yerel iktidarı tarafından, toplam 5 etap olarak düşünülen bu projenin 1. ve 2. Etabı, bu yıllarda vadinin çehresini değiştirmeye başlamıştır. Bu yıllarda tamamlanan ilk iki etap, yıllardır vadide yaşayan halkın temel haklarını kısmen de olsa gözeten, rant amacı kadar insan faktörüne de yer veren bir nitelik taşımaktadır (www.dikmenvadisi.org; 20.05.2008)

Ancak Vadi halkına göre, siyasal, sosyal ve iktisadi gelişmeler; eğitimden sağlığa, sosyal güvenlikten ulaşıma değin bir çok kamusal alanda yaşanan liberal dönüşümler, insani değer ve kazanımlar yerine mutlak kar amacını öne alan yaklaşımlar; zamanla bu projede de kendini göstermeye başlamış ve 2006 yılına gelindiğinde Ankara Büyükşehir Belediyesi, 17 Şubat 2006 tarihli Belediye Meclisi toplantısında, önceki meclis kararlarını ve yöre halkına sağlanan kimi hakları yok sayarak, "Dikmen Vadisi 3, 4 ve 5. Etap Kentsel Dönüşüm Projesi Esasları"nı yeniden belirlenmiştir. Vadi halkına göre bu tarihte görüşü sorulmadan, kendisine bilgi dahi verilmeden alınan bu tek yanlı Belediye Meclisi kararı ile "Dikmen Vadisi 4. ve 5. Etap Kentsel Dönüşüm Projesi" için düğmeye basılmıştır (www.dikmenvadisi.org; 20.05.2008)

Vadi halkına göre, "kentsel dönüşüm projeleri"nin yasal dayanağı, 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 73 üncü maddesinde yer almaktadır. Ankara Büyükşehir Belediyesi, bu yasa hükmünde yer alan "anlaşma" yani "uzlaşma" yolunu, Dikmen Vadisi 4 ve 5. Etap Kentsel Dönüşüm Projesi'nin yaşama geçirilmesinde temel usul olarak belirlemiştir. Nitekim, proje alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında "anlaşma yolunun esas olduğu", anılan yasa maddesinde açıkça hükme bağlanmıştır. Kentsel dönüşüm projelerinde "uzlaşma"; sıkça başvurulan, ancak belediyeler tarafından uygulamada, kamu gücü kullanılarak kimi tek yanlı koşulların halka dayatılması anlamına gelen, gerçekte kamu yararına aykırı öznel siyasi veya mali niyetleri gizlemeye dönük, kurnazca bir aldatmaca olarak işlevlenmektedir. Nitekim Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin bu yasal usul kapsamında önlerine koyduğu sözleşme koşulları ve sonrası yaşananlar, bu gerçeği açıkça göstermektedir. Dikmen Vadisi 4. ve 5. Etap Kentsel Dönüşüm Projesi'nde belediye, bu projeye başlayarak vadiyi yeni bir yapılaşmaya açmak için, yıllardır oturdukları evlerini terk etmelerini istemektedir. Bu kapsamda ister belgeli ister belgesiz konut sahibi olsun, belediye tarafından tek yanlı olarak hazırlanmış sözleşmeleri imzaladıktan sonra 7 gün içinde vadiyi terk etmeleri söylenmektedir (www.dikmenvadisi.org; 20.05.2008)

Vadi halkına göre, belediyenin teklifleri şu biçimdedir:

- Belgeli (yani tapulu veya tapu tahsis belgeli) konut sahipleri, proje sonrası yörede bir sosyal konuta sahip olabileceklerdir; ancak bunun için en az 400 metrekare toprakları olmalıdır, ayrıca

kendilerinden yaklaşık 30 bin YTL para talep etmektedir. 400 metrekare toprağı olmayanlardan, eksik kısım için metrekare başına 450 YTL ayrıca istenmektedir.

- Belgesiz konut sahiplerine ise, (ki bunlar vadide yaşayan asıl çoğunluk ve aynı zamanda en yoksul kesimdir) ne yazık ki "yerinde ıslah" yapılmamakta, yani temelli vadiyi terk etmeleri istenmektedir. Bu kesime anılan "uzlaşma" kapsamında, 16 milyar TL (16 bin YTL) karşılığı "Doğu kent"te arsa satılması önerilmekte, ancak bu arsa üzerine belediyenin belirlediği projeye uygun dubleks villa yapmaları şart koşulmaktadır!

- Süreç içinde İ. Melih Gökçek, *söz konusu Doğu Kent'de villa arsası satma teklifinin kamuoyundan* eleştiri alması karşısında, bu teklife; Karacören'de bulunan 500 adet TOKİ konutunun 60 milyar TL (60 bin YTL) ye satılmasını da eklemek zorunda kalmıştır.

Bu koşulları kabul ederek sözleşmelere imza atan yöre sakinleri, imza tarihi sonrası 7 gün içinde evlerini yıkıp, vadiyi terk etmek zorundadır. Bu arada yalnızca belgeli konut sahiplerine evlerini terk ettikten sonra aylık 250 milyon TL (250 YTL) kira yardımı yapılacağı söylenmektedir. Belgesizlere ise ilk başta kira yardımı önerilmemiş, ancak süreç içinde yalnızca bir yıl için onlara da kira yardımı vaat edilmiştir (www.dikmenvadisi.org; 21.05.2008).

Dikmen Vadisi Halkı, tek yanlı olarak kendilerine dayatılan bu koşulları enine boyuna değerlendirdiklerini, Bu konuda hukukçulardan, mimar ve mühendislerden görüş aldıklarını,sonuçta "insan" için değil, "rant" için bir kentsel dönüşüm projesi yapılmasının amaçlandığı sonucuna vardıklarını ve *kendilerini sokağa atacak, yıllar boyu ağır bir mağduriyete sürükleyecek bir* aldatmaca ile karşı karşıya bulunduklarını belirtmektedir (www.dikmenvadisi.org; 21.05.2008).

Vadi hareketine göre;

Vadide şu an çoğunluğu oluşturan belgesiz konut sahipleri, son derece yoksul emekçi insanlardır. Halkın büyük bölümü, düzensiz geçici işlerde asgari ücretle çalışmakta; kalanı ise (yaşlılar) emekli maaşı veya akraba yardımı ile geçinmeye çabalamaktadır. Belgesiz konut sahiplerine 16 milyar TL (16 bin YTL) ye Doğu Kent'de arsa satılması, üstelik bu arsa taksitlerini öderken aynı süreçte evini terk etip sürekli bir kira yardımı almadan kirada oturması, bütün bu mali yükü yıllar boyu bir şekilde kaldırabilseler de sonuçta ellerine, kesin yeri ve ne zaman imara-yapılaşmaya açılacağı dahi belirsiz, üstelik üzerine ancak A tipi villa yapılabileceği söylenen bir toprak parçası geçmesi, açıkçası bir hayal ve onlar için bir yıkımdır. Doğu Kent'e arsa teklifi, sırf vadiyi belgesiz konut *sahiplerinden bir an önce temizlemek için yapılmış bir kurgudur. Örneğin;* korku veya aldanma nedeniyle bir şekilde sözleşmelere imza atıp konutlarını terk ederek kiraya çıkan belgesizler, bir iki ay içinde mali açıdan tükenmekte, arsa taksitlerini ödeyememeye başlamaktadır. Hatta taşındıkları evin kirasını dahi karşılayamayan, bu nedenle çaresiz vadiye geri dönen veya başka gecekondu bölgelerine sığınan çok sayıda belgesiz vardır. Her gün Barınma Hakkı Bürosuna, sözleşme imzalayıp vadiden gittikten sonra mali açıdan sıkıntıya girip cinnet geçirme noktasına gelmiş, huzuru, aile saadeti bozulmuş belgesiz kişiler gelmekte, yaşadıkları insanlık dışı koşulları ve mağduriyeti onlarla paylaşmaktadır. Anlatılan öyküler son derece dramatiktir; mali sıkıntı nedeniyle önce çocuklar okullarından alınıp sokaklarda çalışmaya zorlanmakta, olmadı aile parçalanarak çocuklar ve hatta eşler, şehir dışındaki akrabaların yanına gönderilmekte, çoğu aile bu yıkıma fazla dayanamayıp boşanma yoluna gitmektedir.

Bu son derece adaletsiz toplumsal dönüşümün çok yakın zamanda ciddi sosyal-adli sorunları doğuracağını öngörmek güç olması gerektir. Bu tablo, büyük ölçüde belgeli (tapu tahsisli) konut sahipleri için de geçerlidir. Kısmen gelir düzeyleri daha yerinde olsa ve sözde uzlaşma kapsamında cüzi bir kira yardımı ve tabiri caizse birkaç yıl dişlerini sıkmaları sonrası proje kapsamında verilecek sosyal konutlar (yerinde ıslah) söz konusu olsa da, önlerine konulan mali tablo onlar içinde ciddi bir yükü ve belirsizlikleri içermektedir. Nitekim verilecek konutların taksitleri fahiştir, aylık 250 YTL kira yardımı ise mizah konusu olabilecek ölçüdedir (www.dikmenvadisi.org; 21.05.2008).

Belediye, belgeli konut sahiplerine vadide vereceği (satacağı) konutların niteliği, yeri ve teslim süresi konusunda; gerek proje kararında, gerekse imzalanmasını istenen sözleşmelerde hiçbir yazılı, açık ve kesin taahhütte bulunmamaktadır. İ. Melih Gökçek onlara yalnızca, "benim sözüme güvenin" demektedir. Onlar ise laf, söz değil, yazılı kesin yasal taahhütler peşindedir; çocuklarımızın geleceğini onun sözüne bağlanamaz. (www.dikmenvadisi.org;21.05.2008).

Belediye, halka enkaz bedeli olarak son derece düşük rakamlar önermekte, üstelik enkazların tespitinde hakkaniyete aykırı ve gerçek dışı hatalı işlemler yapılmakta, örneğin iki katlı betonerme bir konuta biçilen enkaz değeri, her nasılsa tek katlı iki göz odadan ibaret bir kerpiç konut ile aynı olmakta; öte yandan binbir emekle yetiştirilen meyve ağaçları ve bahçeler için ise hiçbir bedel vermemektedir. Bu konuda tespitler, tek yanlı ve adaletsiz biçimde yapılmaktadır. Belediye, vadinin dillere destan o yeşilinin korunacağı konusunda da kesin bir taahhütte bulunmamaktadır. Ankara'nın sayısı oldukça azalmış yeşil alanlarından biri olan Dikmen Vadisi'nin betonlaşmaya teslim edilmesi kabul edilemez. Öte yandan, Vadide yapılacak projenin, bütün kentin kullanımına açık sosyal-kamusal alanları ne ölçüde içereceği de meçhuldür (www.dikmenvadisi.org; 21.05.2008).

Vadi Hareketi, yukarıda çerçevelediği bütün bu eksende; Belediye Başkanının amaç ve yaklaşımına, özel bir anlam yüklemektedir. Vadi halkına göre İ. Melih Gökçek, halkın ve dolayısıyla kentin ve kamunun yararına bir kentsel dönüşüm projesi gerçekleştirme amacında değildir. Halkın sahibi olduğu topraklar ve konutlar üzerinden, başkalarının cebini, kasasını dolduracak, başkalarına rant sağlayacak bir projeyi yaşama geçirmek istemektedir. Yoksul emekçi yöre halkına, yerine getiremeyeceği son derece ağır koşullar önermekte, hiçbir kesin ve açık taahhütte bulunulmamakta, halkın taleplerini dikkate almamakta; böylece bu bölgeyi dilediği gibi tasarruf etmenin, inşa edilecek konut ve işyerlerini başkalarına peşkeş çekmenin hayallerini kurmaktadır. Amaçlanan; halkın ve mahallenin daha nitelikli bir kentsel yaşama kavuşturulması değil, varolan ranta vahşice el koymaktır. Nitekim İ. Melih Gökçek, basında da yer alan bir demecinde, Ankara'da yapacağı kentsel dönüşüm projelerinden yalnızca 2007 yılında 1.5 milyar dolar gelir beklediğini itiraf etmiştir. "Seçilmiş bir kamu idarecisi" yerine bir "tüccar" gibi davranan İ. Melih Gökçek, işte bu nedenle vadi halkına, kelimenin tam anlamıyla bir "savaş" açmış, yoksullara karşı; zenginlerin, rantiyecilerin, sermayenin belediye başkanı olmayı seçmiştir. İ. Melih Gökçek ve belediye yetkilileri halkın taleplerini dinlememiş, değerlendirmemiş, dikkate almamıştır. Vadi halkı, bir kent dönüşürken, gelişirken; küçük bir azınlığın çıkarlarına göre değil, bütün kentlilerin beklentilerine göre şekillenmesini talep etmektedir. Ama İ. Melih Gökçek,

bunun yerine toplumsal gerilimi tetikleyecek hukuk dışı saldırılara yönelmiş, şiddet ve yıkımı tercih etmiştir (www.dikmenvadisi.org; 21.05.2008).

Vadi halkı, bütünbu yaşananlar karşısında "örgütlenmeyi tercih etmiştir: 15 Temmuz 2006 günü vadide bulunan boş bir gecekonduda "Barınma Hakkı Bürosu" açılmıştır. Büro imece usulü el birliği ile donatılmıştır. Hukuken bir tüzel kişiliğe sahip olmayan "Barınma Hakkı Bürosu", bu gün bir çok resmi kurum tarafından tanınan, Ankara Valilik makamının dahi adına tebligat çıkardığı kurumsal bir merkez haline gelmiştir (www.dikmenvadisi.org; 21.05.2008).

IIb- Hareketin Talepleri

Vadi halkına göre, Madem ki, 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 73 üncü maddesinde yer alan açık yasa hükmü ve projeye dair belediye meclis kararı, yöre sakinleri ile 'uzlaşma' usulünü öngörmüştür; madem ki, hiç kendilerine sorulmadan, bilgi dahi verilmeden, üstelik sosyal-ekonomik gerçeklikler dikkate alınmadan, halkı sosyal bir yıkıma sürükleyecek adaletsiz koşullar tek yanlı belirlenmiştir; onlar vadi halkı olarak bir araya gelip, üniversitelerden ve ilgili meslek odalarından kendilerine destek olan bilim insanları rehberliğinde hazırladıkları anketleri ev ev yaparak, vadide sık sık toplantılar düzenleyip hep birlikte tartışarak, kendi taleplerini belirlemişlerdir(www.dikmenvadisi.org;25.05.2008).

Vadi halkı, vadide bir kentsel dönüşüm projesine karşı değildir, hiçbir zaman da; yeter ki gerçek anlamda halkın, kamunun, bütün bir kentin yararına olsun. Vadi halkı, yalnızca İ. Melih Gökçek'in "tüccar" zihniyeti ile planladığı bu "rant" projesine karşıdır (www.dikmenvadisi-.org;25.05.2008).

Vadi halkının talepleri şunlardır:

1-) Belgesiz konut sahiplerine de uygun koşullarda proje kapsamında yörede konut verilmelidir, yani herkes için "yerinde ıslah" yapılmalıdır. Doğu Kent'de arsa dayatması artık son bulmalı ve "Barınma hakkı" gözetilmelidir.

2-) Proje kapsamında halka getirilen mali yükü hafifletecek, sosyal yönü olan hakkaniyetli koşullar belirlenmeli; bu kapsamda konutların taksit ödemeleri konutlar teslim edildikten sonra başlatılmalı, kira yardımları arttırılmalı ve belgesizlere de sürekli olarak verilmelidir, enkaz bedelleri arttırılmalı ve sağlıklı, gerçekçi tespitlere dayanmalıdır, konutlara koyulan satış bedelleri ve taksit dilimleri halk lehine yeniden düzenlenmelidir.

3-) Belediye, vadide verilecek konutların teslim tarihi, yeri ve biçimi konusunda açık, kesin, yazılı ve yasal güvenceye sahip taahhütlerde bulunmalıdır.

4-) Projenin bütün ayrıntıları vadi halkı ve bütün kent halkı ile, aynı zamanda Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odası, Çevre Mühendisleri Odası gibi ilgili meslek kuruluşları ile paylaşılmalı, bütün bu kişi ve kurumların görüş ve önerileri ile şekillendirilmeli; vadinin yeşilini koruyacak ve bütün kentlilerin yararına sosyal tesisleri, kamusal alanları içerecek planlamalar yapılmalıdır. Yani vadi, bir avuç zengin için değil bütün bir kent için yeniden yapılandırılmalıdır.

5-) Süre gelen baskılar, tehditler, halkı yıldırmak için bilinçli yapılan su, elektrik, telefon ve yol altyapısını tahrip etmeye yönelik saldırılar, vadideki binlerce insanın ve gerçekte bütün bir kentin huzurunu bozan polis ve zabıta destekli yıkım operasyonları, artık son bulmalıdır.

6-) Son olarak, aslında sorunun çözümü için en önemli adım olarak; İ. Melih Gökçek diğer ilgili belediye yetkilileri, sorunun çözümünde şiddeti ve yıkımı tercih etmek yerine, halkla diyaloga girmeli; yöre sakinleri ile görüşmeler yapılmalı, talepleri dinlenmeli, vadi halkının ekonomik-sosyal gerçekliği dikkate alınmalıdır (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

IIc- Dikmen Vadisi Hareketinin Eylem ve Etkinlikleri

Vadi halkı, yukarıda sunulmaya çalışılan çerçeve ve talepler ekseninde, birçok eylem ve etkinlik düzenlemiştir. Hareketin bugüne kadar gerçekleştirdiği eylem ve etkinlikler, kendi ifade ve anlatımlarıyla şöyledir:

- Dikmen Vadisi halkı, 03.12.2006 Pazar günü Dikmen Vadisi 2. Etap'a kadar kitlesel bir yürüyüş düzenledi ve ardından el ele tutuşarak bir insan zinciri oluşturdu. Evlerini yıktırmamak için İ. Melih Gökçek'e direnen Dikmen Vadisi halkı, yaklaşık 500 kişiyle 03.12.2006 Pazar günü Dikmen Vadisi 2. Etap'a kadar kitlesel bir yürüyüş düzenledi ve ardından el ele tutuşarak bir insan zinciri oluşturdu (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

- Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı İ. Melih Gökçek'in icraatlarına itirazı olan ve her biri gerçekte birer "Gökçek mağduru" olan Ankaralılar, 16.12.2006 Cumartesi günü Dikmen Vadisi halkı öncülüğünde, Kızılay Güvenpark'da bulunan Ankara Büyükşehir Belediyesi binası önünde bir araya geldi. Saat 12.30'da Kızılay Güvenpark'da bir araya gelen yaklaşık 300 Ankaralı; rant amaçlı kentsel dönüşüm projeleriyle, yıkımlarla, katlı kavşak inşaatlarıyla, doğalgaz ve ulaşıma yönelik zamlarla; Ankara'yı yaşanmaz hale getiren Gökçek'e hep birlikte "dur" dedi. Eylemden sonra vadi halkı, "Durdurun artık bu adamı" başlıklı bildirilerini Kızılay'da dağıtarak, Ankaralıları Gökçek'e "dur" demeye davet etti. Dikmen Vadisi halkının bildiri dağıtımı, Pazar günü İlker, Or-An, Yıldız ve Seyranbağları semtlerinde de sürdü (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

- Ankara'da kentsel dönüşüm projesi kapsamına alınan Dikmen Vadisi, 1 Şubat 2007 günü sabah saatlerinden itibaren yıkım için bölgeye gelen çevik kuvvet destekli yıkım ekipleri ile bölge halkı arasında gerçekleşen çatışmalara sahne oldu. Daha önce sahipleriyle anlaşılarak boşaltılan evler ile yıkım kararı çıkan 7 evi yıkmaya çalışan ekiplerin karşısına barikatlarla çıkan mahalleliler İ. Melih Gökçek'in tehditlerine boyun eğmediler (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

Yıkım ekiplerinin harekete geçtiğini haber alan mahalleliler sabah 6.30'da mahalle girişlerini barikatlarla kapattılar. Yıkım ekiplerinin 7.15'te bölgeye varmasıyla gerginlik tırmandı. Bölgeye yığınak yapan çevik kuvvet polisi, barikatların ardında taş ve sopalarla bekleyen mahallelilere önce tazyikli su, ardından da gaz bombalarıyla müdahale etti. Kadınların yoğun katılımının göze çarptığı direnişte polisin bu saldırısına taş ve sopalarla yanıt verildi. Belediye ekiplerinin, yıkım kararı alınan evlere ulaştığı bölgelerde de çatışmalar devam etti. Mahallelilerden 14 kişi gözaltına alındı. Yıkım kararı çıkan yedi evin yıkılmasından bir sonraki adımın kendi evlerinin

yıkılması olduğunu bilen mahalleliler, yıkım ekiplerinin yıkmak istedikleri evleri tüm güçleriyle savundular. Mahallelinin direnişini kırmak isteyen polis ekipleri mahalle önderlerinden Tarık Çalışkan'ın evini kuşattılar. Polisin kuşatması üzerine yaklaşık 100 mahalleli, Tarık Çalışkan'ın evinin içine girerek yıkımı bedenleriyle engellediler. Saat 16.00 sıralarında yıkım ekipleri ve polisin mahalledeki ablukayı kaldırdı (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

Olaylarla ilgili olarak yapılan ceza kovuşturması sonucu, tamamı vadide yaşayan kişilerden 17 kişi hakkında "Kamu görevlisine karşı görevini yapmasını engellemek amacıyla cebir ve şiddette bulunarak direnme ve Kamu yararına tahsis edilmiş eşyaya zarar vermek" suçlamasıyla kamu davası açılmıştır. Ankara 6. Asliye Ceza Mahkemesi'nin 2007/591 E. Sayılı dosyası kapsamında görülen dava, halen devam etmektedir.

- Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin "Dikmen Vadisi 4. ve 5. Etap Kentsel Dönüşüm Projesi" kararını alışının ve aynı zamanda Dikmen Vadisi Halkının bu rant projesine karşı direnişinin birinci yıl dönümü, 18 Şubat 2007 Pazar günü Ankara'da çeşitli etkinliklerle anıldı.

Ankara merkezinde bir araya gelen dernek, sendika, meslek odası ve siyasi parti temsilcileri, saat 13.00 de Kızılay Güvenpark'da bulunan Büyükşehir Belediyesi binası önünde ortak bir basın açıklaması yaptı. "Dikmen Vadisi Halkı Yalnız Değildir" pankartının açıldığı bu açıklamada;

"Biliyoruz ki Dikmen Vadisi'nde yaşananlar, gerçekte bilinen neo-liberal saldırganlığın yol açtığı toplumsal dönüşüm ve çatışma zeminlerinden yalnızca birini temsil etmektedir. Eğitimden sağlığa, ulaşımdan enerjiye değin en temel kamusal hizmetlerin ve insani gereksinimlerin hızla ve vahşice piyasalaştırıldığı günümüzde, yaşadığımız kentlerin de sermayenin yağmasına açılması ve halkın 'barınma hakkı'nın da, tıpkı 'parasız eğitim' veya 'parasız sağlık' hakkı gibi yok sayılması, bu açıdan hiç de tesadüfi değildir" denilerek, Dikmen Vadisi Halkının haklı ve meşru mücadelesinde yalnız bırakılmayacağı vurgulandı. Basın açıklaması sonrası kurum temsilcileri, Dikmen Vadisi'ne Barınma Hakkı Bürosu'na gitti. Burada Dikmen Vadisi Halkı tarafından mücadelenin birinci yıl dönümü nedeniyle bir şenlik düzenlendi (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

- Ankara'da yapımı tartışmalara yol açan Kuğulu kavşakları, 24.03.2007 Cumartesi günü akşamı Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen bir konser ile açıldı. Dikmen Vadisi Halkı, açılışta gerçekleştirdiği protesto ile İ. Melih Gökçek'in peşini bırakmayacağını bir kez daha gösterdi. Dikmen Vadisi Halkı, "Rant için değil, insan için kentsel dönüşüm / Barınma hakkıma dokunma !" yazılı pankartı ile açılış töreninin yapıldığı alana gelerek bir protesto eylemi gerçekleştirdi. Belediyenin ve polisin yoğun güvenlik önlemlerine rağmen tören alanına giren Dikmenliler, Kennedy Caddesi girişindeki arama noktasında pankartlarını açıp, slogan ve ıslıklarla İ. Melih Gökçek'i protesto etti (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

- Ankara Büyükşehir Belediyesi Başkanı İ. Melih Gökçek'in "rant" amaçlı kentsel dönüşüm projesine karşı "barınma hakkı" ile insanca bir yaşam ve güvenli bir gelecek için mücadele eden Dikmen Vadisi Halkı, yine "gerçekçi" oldu ve bir "imkansız"ı daha hayal ederek başardı; vadide bir çocuk parkı inşa etti. Vadi halkı "Barınma Hakkı Çocuk Parkı"nı 23 Nisan 2007 günü bir çocuk şenliği ile açıyor. Ankara Büyükşehir Belediyesi Başkanı İ. Melih Gökçek'in "rant" amaçlı kentsel dönüşüm projesine karşı "barınma hakkı" ile insanca bir yaşam ve güvenli bir gelecek

için mücadele eden Dikmen Vadisi Halkı, yine "gerçekçi" oldu ve bir "imkansız"ı daha hayal ederek başardı; vadide bir çocuk parkı inşa etti. Vadi halkı "Barınma Hakkı Çocuk Parkı"nı 23 Nisan 2007 günü bir çocuk şenliği ile açıldı (www.dikmenvadisi.org;25.05.2008).

-"Halkın Barınma Hakkı Var" mitingi 27.05.2007 günü Ankara'da Kolej kavşağında gerçekleştirildi. Ankara'nın belli başlı gecekondu mahallelerinden; Dikmen Vadisi'nden, Mamak'dan, Altındağ ve Yenimahalle'den gelen gecekonducular; onlara destek veren demokratik kitle örgütlerinin, sendika ve meslek odalarının temsilcileri; saat 13.00 de toplanma yeri olan Abdi İpekçi Parkı'nda buluştu (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

- Dikmen Vadisi Halkı, 7 Ağustos 2007 Salı gecesi, Ankara Dikmen Vadisi Barınma Hakkı Bürosu önünde gerçekleştirilen "Dikmen Vadisi Dayanışma Şenliği"nde buluştu. Yaklaşık 1500 kişinin katıldığı şenlikte, yöre sakinlerinin konuşmalarıyla ve ses sanatçısı Mustafa Özarslan'ın söylediği türkülerle, halaylarla bir kez daha mücadele kararlılığı sergilendi (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

-Barınma hakkı için mücadele eden Dikmen Vadisi Halkı, 19 Ocak 2008/Cumartesi günü öğle saatlerinde bir kez daha Kızılay Güvenpark'da bulunan Ankara Büyükşehir Belediyesi önündeydi.

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı İ. Melih Gökçek'in, kentsel ranta el koyup sermayeye pazarlama amaçlı kentsel dönüşüm projesine karşı bir kez daha taleplerini dillendiren ve Gökçek'in halkı yok sayan keyfi yönetim anlayışını bir kez daha teşhir eden vadi halkı, sorunun şiddet ve yıkımla değil, diyalog ve görüşmelerle çözüleceğine vurgu yapmak amacıyla belediye önüne sembolik bir "görüşme masası" kurdu.

Yaklaşık 300 kişinin katıldığı eyleme, benzer bir kentsel dönüşüm tehditi altında bulunan ve barınma hakları için mücadeleye başlayan Mamak halkı da temsili destek verdi. Eylemde; "Gökçek gidecek, bu çile bitecek", "Barınma hakkımız, söke söke alırız", "Evimize karşılık ev istiyoruz" sloganları atıldı.

Vadi halkı ve Mamak halkı adına yapılan konuşmalardan sonra eylem sona erdi ve gecekonducular, saat 14.00 de aynı yerde Halkevleri tarafından gerçekleştirilen eyleme katıldı (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

- Bundan bir yıl önce, 1 Şubat 2007 günü Belediye ve polis ekipleri tarafından Dikmen Vadisi'nde gerçekleştirilen yıkım operasyonunun yıldönümünde Dikmen Vadisi Halkı; Kızılay Güvenpark'da bulunan Büyükşehir Belediyesi binasına siyah çelenk bıraktı. Vadi halkı burada gerçekleştirdiği basın açıklamasında; kentsel dönüşüm projesi kapsamında süren toplumsal sorun ve uyuşmazlığın çözümünde, şiddet ve yıkımın tercih edilmesinin; yeni gerilim ve çatışmalara yol açacağına dikkat çekti (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

- Birçok Kurum Temsilcisi, Dikmen Vadisi Halkı ile Buluştu; Vadi Halkın Taleplerini ve Kentsel Dönüşüm Projesinin yol açtığı Sorunları Yerinde Gözlemledi (...) Ankara'da ki bir çok dernek, sendika, meslek odası yönetici ve üyeleri, bu gün (17.02.2008 günü) Dikmen Vadisi'ne toplu bir ziyaret gerçekleştirerek, vadi halkının taleplerini ve kentsel dönüşüm projesinin yol açtığı sorunları yerinde gözlemle olanağı buldu (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

Ziyaret için, kurumların yönetici ve üyeleri öğlen saatlerinde Kızılay'da bulunan Halkevleri Genel Merkezi'nde toplandı. Buradan otobüsle vadiye hareket eden katılımcılar, vadinin Or-An semti girişinde bulunan Dikmen Çeşmesi mevkiinde, vadi halkı tarafından kitlesel olarak, alkış ve sloganlarla karşılandı.

Halk ile birlikte vadiyi boydan boya kateden bir yürüyüşle vadideki Barınma Hakkı Bürosu'na gelen katılımcılar; burada vadi halkı ile sohbet etti, vadi halkının talepleri ve kentsel dönüşüm projesinin yol açtığı sorunlar hakkında ayrıntılı bilgi aldı (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

- Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) düzenlenen 'Kentsel Dönüşüm' adlı panelde, kentsel dönüşüm uygulamalarının altında yatan gerçekler ve bu alandaki güncel gelişmeler masaya yatırıldı. Panele davet edilen ve konuşmacı olarak söz verilen Dikmen Vadisi halkı da, İ. Melih Gökçek'in rant amaçlı kentsel dönüşüm projesinin yol açtığı sorunları ve mücadelelerini gündeme getirme, ODTÜ'lülerle buluşma olanağı buldu (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

- Dikmen Vadisi Halkı, İ. Melih Gökçek'in kentsel dönüşüm projesine itiraz ettiğinden bu yana, yaşadığı bölgede keyfi olarak durdurulan belediye hizmetlerinin yol açtığı çevresel tahribatı biraz olsun hafifletmek, aynı zamanda yaşanılan yöreye ve kente sahip çıktıklarını dosta düşmana bir kez daha göstermek için, 06.04.2008 Pazar günü vadide toplu olarak temizlik yaptı. Temizliğin temel teması, "Bu gün için vadimizi temizledik, yarın ise bütün Ankara'yı rantçılardan temizleyeceğiz !" (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

Dikmen Vadisi Halkı, 06.04.2008 Pazar günü saat 10.00 da vadide bulunan Barınma Hakkı Bürosu önünde buluştu. Kadın erkek çocuk yüzlerce kişi, ellerinde çöp poşetleri, kürekler, tırmıklar; hep birlikte vadinin sokaklarında, parklarında temizliğe başladı. Yağmura çamura aldırmadan gün boyu süren temizlik sonucu; tonlarca çöpü, atığı temizledi, vadiyi daha temiz, daha yaşanır bir yer haline getirdi. (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

- Dikmen Vadisi Halkı, emeğin bayramında, emekleriyle kurduğu evlerini rantçılara bırakmayacaklarını bir kez daha haykırmak için alanlardaydı. Emek ve demokrasi güçleri tarafından Ankara'da Sıhhiye Meydanı'nda gerçekleştirilen 1 Mayıs Mitingi'nde, insanca bir yaşam ve güvenli bir gelecek özlemiyle Vadi Halkı da saf tuttu.

Vadi Halkı Ankara'da Sıhhiye Meydanı'nda gerçekleşen mitinge, halkın barınma hakkını temsil eden bir "yürüyen gecekondu" ile katıldı. Vadi halkının, kendi imkânlarıyla ve el birliği ile günler öncesinden 1 Mayıs için hazırladığı yürüyen gecekondu, alandaki kişi ve kurumlar ile basının yoğun ilgisini çekti (www.dikmenvadisi.org; 25.05.2008).

III- Dikmen Vadisi Halkı Etkinlikleri ve İfade Özgürlüğü

IIIa- Etkinlikler ve İfade

İfade, gündelik dilde bir fikrin, kanaatin,duygunun veya özlemin sözle, resimle,yazıyla ya da müzikle anlatılmasıdır. Buna fiziki davranışlar,tutumlar ve pozisyon alışlar da dahildir. En geniş anlamında ifade kavramına kişinin giyim tercihleri ve üzerinde taşıdığı semboller de dahildir (Erdoğan, 2007: 20).

Yine ifade, bir iletişim veya mesaj iletme aracıdır:kişinin toplumla veya başkalarıyla iletişime geçmesinin bir yoludur. İfade kendimizi başkalarına tanıtmamıza ve başkalarını tanımamıza olanak verir (Erdoğan,2007: 21). Demek oluyor ki ifadenin, büyük oranda "haberleşme ve ileti"yle kopmaz bir bağı vardır. Haberleşme faaliyetini özgür ifadenin merkezine yerleştirmek, ifade özgürlüğünün bileşeni olan "ifade"yi açıklamanın yalnızca ilk adımıdır (Shauer, 2002: 136). Belirli bir renk veya desene sahip bir bayrak, örneğin siyah bir pazubent, fotoğraflar,çizimler de Haberleşme aracı olarak kullanılabilir (Shauer, 2002:138-139).

Bu kapsamda, Dikmen Vadisi eylemlerinin yukarıda belirtilen niteliklerine göre; vadi halkının gerek eylem ve etkinliklerinin, sürekli olarak dile getirilen bir takım temalardan oluştuğu söylenebilir. Vadi halkı, Büyükşehir Belediyesi'nin bölgedeki uygulamalarının kendileri açısından anlamını, sonuçlarını anlatmak ve taleplerinin de toplumun diğer kesimleri tarafından sahiplenilmesini sağlamak amacına yönelik eylemler gerçekleştirmiştir. Vadi halkı tarafından kurulan "barınma hakkı bürosu" etrafında örgütlenen ve gerçekleştirilen eylemlerde, "el ele tutuşarak insan zinciri oluşturma", "Belediye önünde basın açıklaması", "Kavşak açılışlarında sloganlı eylem", "Çocuk parkı inşa etmek", "Barınma hakkı mitingi", "Dayanışma şenliği ve konser", "Kitlesel basın açıklaması", "Belediyenin önüne görüşme masası bırakma", "Düzenlenen panellere konuşmacı olarak katılma", "Vadide toplu temizlik eylemi" gibi değişik biçim ve tarzlarda birçok eylem ve etkinlik gerçekleştirmişler, "pankart", "afiş", "slogan" gibi birçok aracı da bütün bu eylemlerinde kullanmışlardır. Bütün bu eylemlerde, Kentsel dönüşüm projesinin barınma haklarını ihlal ettiği, bu projenin "yerinde ıslah" temelinde yapılması gerektiği, projenin sosyal yönü olan adaletli koşullarla yürütülmesi gerektiği, kira yardımı ve enkaz bedellerinin artırımına yönelik istekler, süregelen baskılar, tehditler, bilinçli altyapı hizmetleri aksamalarının ve polis-zabıta destekli yıkım operasyonu girişimlerinin son bulması istemleri ve en son projenin meslek odaları ve en önemlisi kendileriyle diyalog ve katılımına açılmasına yönelik istekler dile getirilmiştir. Bunlar, bütün bir eylemlilik sürecine egemen olan temel tema ve isteklerdir.

Bu açıdan, Dikmen Vadisi Halkı'nın eylemleri tek tek ve/veya bir bütün ve süreç olarak "mesaj iletimi" ve bu anlamda "haberleşme"ye dayalı bir "ifade süreci" olduğu söylenebilir. Çalışma, kendi kapsamı açısından, her bir eylem için de belirlenebilecek olan bu "ifade" çabasının ve etkinliğinin, aynı zamanda bütün bir eylemlilik sürecine de egemen olduğunu kabul etmekte ve böylece vadi halkının gerçekleştirdiği bütün bu etkinlikler sürecini, aynı zamanda tek bir "ifade ediş süreci" olarak değerlendirmektedir. "Düşüncenin açıklanması ve yayılması tek tek olabileceği gibi (sözle ve yazıyla) toplu halde de olabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerindeki kollektif iradeler (toplu bağırma,pankart,afişler..) ya da dernekler ve siyasi partiler aracılığıyla yapılacak örgütlü ifade hareketleri buna örnektir (Tanör, 1969: 28)

Aşağıdaki başlıklarda başka açılardan da üzerinde durulacak olan bir noktayı, "ifade ediş biçim ve süreçleri" açısından şimdiden ve bu başlık altında da değerlendirmek de gerekmektedir. Yukarıda ve bu başlık altında, vadi halkının yukarıda belirtilen ve bizatihi kendisi tarafından seçilip uygulanan eylem ve etkinlik biçimleri sıralanmış ve bütün bu süreçlerin bir bütün olarak "ifade" kavramıyla örtüştüğü dile getirilmiştir. Bütün bu süreçleri şimdilik, vadi hareketinin bağımsız olarak tercih ettiği ve gerçekleştirdiği etkinlik biçimleri anlamında, "Vadi halkı

açısından pozitif ifade ediş biçimleri" olarak adlandıralım. II. Bölümde belirtilen etkinlikler dizgesindeki bir "olay" ise, her açıdan diğerlerinden farklıdır: 01.02.2007 günü vadideki bazı evleri yıkmak üzere vadiye gelen zabıta ve polis ekipleri ile vadi halkı arasında bir takım olaylar meydana gelmiştir. Burada, vadi halkının "tercih ettiği ve gerçekleştirdiği" bir etkinlik biçimi değil, maruz kaldığı "yıkım istemi" üzerine "zorunlu kaldığı ve zorunlu olarak gerçekleştirdiği davranış biçimleri" söz konusudur. Soru şudur: Bu olay, "ifade" açısından nasıl tanımlanabilir? Vadi hareketi, Shauer'in "Olumsuz anlam sayesinde ortaya çıkan Özgür İfade İlkesi"[1] olarak adlandırdığı, kendisi açısından "negatif" bir ifade ediş gerçekleştirmiş midir?

Öncelikle ve önemle belirtmek gerekir ki; Ankara 6. Asliye Ceza Mahkemesi'nin 2007/591 E. Sayılı dosyası kapsamında yargılanan sanıkların tamamına yakınının, olaylarla ilgili olmadığı yönündeki savunmalarının aksine bir karar verilmiş değildir ve aksi bir karar verilse dahi, bunun "maddi gerçeği ortaya çıkaracağı" şüphelidir. Bu nedenle, bu konudaki tartışmalar, davada sanık olarak yargılanan kişiler dışarıda tutularak ortaya konulmalıdır.

Diğer yandan, olay tarihinde yıkım işlemini gerçekleştirmek üzere çok sayıda yıkım aracıyla vadiye gelen (ve hatta vadiyi kuşatan), yine çok sayıda zabıta ve polisin, mahalle halkının direnişi nedeniyle yıkım işlemini gerçekleştiremediğini de kayda düşmek gerekir. Bu noktada, belirtilen davada yargılananları, mahkemeye sundukları savunmalarla birlikte değerlendirerek bu kişileri dışarıda tutmak üzere, şu noktaları tekrar hatırlatmak gerekir: Sabahın erken saatlerinde yıkımı gerçekleştirmek üzere mahalleyi kuşatan ekiplere karşı barikat kurulmuş, polisin gaz bombaları ve tazyikli suyla harekete geçmesi üzerine çoğunluğunu kadınların oluşturduğu halk taş ve sopalarla karşı koymuş, bunun üzerine polisin mahallenin önderlerinden birinin evini yıkmak için harekete geçmesiyle kadın, çocuk, genç yüzlerce kişi bu eve doluşmuş, yargı makamlarının şifahi görüşü üzerine yıkımlar durdurulmuştur. Böylece gelişen olaylar sonucu otorite yıkımı gerçekleştirememiş ve vadi hareketi yıkımı engellemiştir. Geride onlarca yaralı ve gözaltı, bilinçli olarak tahrip edilmiş su,elektrik ve telefon şebekeleri, yollar ve merdivenler bırakılmıştır. Bu biçimde gelişen olaylarda vadi halkının eylemleri, "ifade" midir?

"En zor problemler haberleşmenin haberleşme olmayan davranışlarla bir arada olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu durum mesajın göstericilerin salt fiziksel çoğunluklarıyla özdeşleşmiş olduğu yürüyüş ve gösterilerde söz konusu olmaktadır (...). Sözgelimi ben, resmi politikayı protesto ederken., devlet malını tahrip edebilirim. Bu tahrip, iletilmeye çalışılan mesajla ilgisiz bir zarara neden olabilir. Ya da eğer bir kimsenin haksız yere bir suçtan hüküm giydiğine inanıyorsam, hapishaneye götüren aracın tekerine kendimi zincirleyebilirim. Bunu sırf o aracın hapishaneye girmesini zorlaştırmak için yapabileceğim gibi, endişelerimi daha sert bir biçimde

[1] "Fikirlerin açıklanmasına zulümle karşılık vermek, tamamen mantıklı görünmektedir. Eğer öncüllerinizden veya hükmünüzden şüpheniz yoksa ve belli bir sonucu bütün kalbinizle arzu ediyorsanız, doğal olarak dileklerinizi meşru biçimde ifade eder ve karşınızdaki bütün muhalefeti silip süpürürsünüz (...). Bu yasaklama arzusu, bu uzlaşma özlemi, ifade söz konusu olduğunda, diğer davranış türlerinde olduğundan daha kuvvetli olabilmektedir (...) Eğer bu özel yasaklama dürtüsü mevcutsa, o zaman sırf denetlemeye olan aşırı eğilime karşı koymak için bile bir Özgür İfade ilkesi sorunu olacaktır" (Shauer,2002: 119).

hükümete ve izleyicilere iletmek amacıyla da yapıyor olabilirim. Ama gerekçem bu ikincisi olduğunda,birincideki sonuca da ulaşmış olurum. Böylece haberleşmeyle ilgili olan ve olmayan unsurlar aynı eylemde gerçekleşmiş olur. Aynı fenomeni, bir resmi binanın etrafındaki yürüyüşün bir mesaj ilettiği, ama aynı zamanda, binada yerleşmiş bulunan bölümün çalışmasını engellediği durumda da görürüz" (Shauer, 2002:141-142).

01.02.2007 tarihindeki olaylarla ilgili olarak, Shauer'in belirttiği bağlamda, "haberleşmeyle ilgili olan ve olmayan unsurların bir aradalığı" söz konusudur. Aslında bu bir aradalık, vadi halkının bütün etkinlikleri açısından geçerlidir. Bütün etkinliklerde, "haberleşme ve mesaj" amacının dışında, "yıkımları durdurmak ve kendi taleplerinin gerçekleşmesini sağlamak" gibi somut bir hedef sözkonusudur. Ancak 01.02.2007 tarihli olayda bu bir aradalık adeta "kristalize" olmuştur. Hatta, bu tarihte, "haberleşme ve mesaj iletmek" kaygısından daha çok, "o anda yıkımları durdurmak" amacı, belirgin bir biçimde öne çıkmış gibidir. Ama bütün bu noktalar, o tarihte vadi hareketinin yıkımı engelleme biçimlerinin "nesnel olarak" bir "ifade" biçimini de gerçekleştirmiş olduğu gerçeğini değiştirmez. Aşağıda da ele alınacağı üzere, bu tarihteki olaylar, ifade özgürlüğü teorileri açısından değişik bağlamlarda da değerlendirilebilir. Ancak bu başlıkta tartışılan sorunsal açısından şu nokta kayda düşülmelidir: Vadi halkının, 01.02.2007 tarihinde yıkımları durdurmak için kullandığı eylem biçimi, aynı zamanda bütün bir etkinlik sürecinde belirli olan "mesaj iletme" kaygısını daha örtük bir biçimde de olsa içermektedir. Hatta, o gün vadi halkı için tek ve hayati olan kaygı "yıkımları engellemek" olsa da, bütün bir "ifade ediş süreci", o günkü eylemlere de kendiliğinden bir "ifade anlamı" katmıştır. Vadisinde saldırıya maruz kalan vadi hareketinin asıl ve yaşamsal amacı yıkımı engellemek olsa da, gerek "pozitif ifade etkinliklerinin" katkısıyla ve gerekse de bizatihi "yıkımı engelleme" amacıyla gerçekleştirdiği etkinliğe içkin olan "mesaj ve ileti" amacıyla, bütün bir sürece bağlı bir "ifade ediş" biçimini, 01.02.2007 tarihinde de gerçekleştirmiştir.

IIIb- İfadenin "Değeri"

Vadi hareketinin dile getirdiği temel sorunlar ve talepler, yukarıdaki bölümlerde belirtildiği gibidir: Bir yandan kentsel dönüşüm projesine karşı kendilerinin bulunduğu yerden açık bir eleştirel tutum, diğer yandan da projenin yol açtığı sorunlara karşı sıralanan çözüm önerileri....

Bir "ifade"nin yüksek ya da düşük değerli olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmalıdır. Böylesi bir ayırımın mümkün olmadığı ve ayırımın ifadenin genel olarak sınırlandırılmasına yol açacağı güçlü bir biçimde ileri sürülmüştür (Altıparmak,2007:98). Bu çalışmada, böylesi bir ayırımın yapılabileceğini varsayarak vadi hareketinin bir bütün olarak ifade sürecinin değeri saptanmaya çalışılacaktır.

Yüksek değerli ifade, büyük oranda, ifade özgürlüğüne meşruluk kazandıran tezlerin tanımladığı ve işlevlendirdiği anlamdaki ifadeler olarak nitelendirilebilir. Dikmen vadisinin eylem ve etkinliklerinin bu tezler açısından değerlendirilmesi aşağıda yapılacaktır. Ancak bu başlık açısından, bu tezlerden en önemlilerinden olan demokrasi ve kendi kendini yönetme tezlerinin belirlediği bağlamdaki ifadelerin "yüksek değerli ifadeler" olarak kabul edilebileceği belirtilebilir. Demokrasi tezi, çoğunlukçu değil çoğulcu bir demokrasi anlayışı üzerine kuruludur. Böyle bir

demokraside kararlar alan iktidarın, bu iktidara muhatap kişilerle arasındaki iletişimi kurmasını sağlayan araçların en önemlisi ifade özgürlüğüdür. Bu nedenle hükümet etme sürecini konu alan ifadeler en üst düzeyde korunmalıdır. Ancak bu geniş özgürlük alanı sadece hükümet edenler değil, siyasete girerek kendilerini kamuya açan tüm siyasal aktörler için de geçerlidir Bir başka deyişle, siyasal sürecin tüm aktörleriyle ilgili görüş ve açıklamaları özellikle korunması gerekli ifadelerdir (Altıparmak, 2007:98-99). Aynı biçimde, gerçekliğe dayanan tezin tanımladığı anlamdaki ifadeler de "yüksek değerli"dir: fikirlerin sergilenmesinin bir parçası olan ve böylece gerçeğe ve doğruya yaklaşmayı sağlayacak fikirlerin tümü, ""yüksek değerli"dir. Tanör'ün de, düşünce ve ifade özgürlüğünden yararlanmadığını belirttiği "Fikri nitelikte olmayan ve hukukun da korumadığı ifadeler", "Hukukun himaye ettiği, fakat fikri nitelik taşımayan ifadeler" ve "Toplum meseleleriyle ilgili olmayan beyanlar" gibi kategoriler dışında kalan ve "Fikri nitelik taşıma" ölçütüyle tanımlanan ifadeler (Tanör, 1969: 17-22), "yüksek değerli" olarak kabul edilebilir. Kısaca, İfade özgürlüğü ilkesini benimsemenin özel gerekçeleri ve kamusal meseleler konusundaki ifadeler, özel ifade olarak korunabilir (Sadurski, 2002: 55).

Belirtilen kıstaslar açısından Dikmen Vadisi halkının etkinlikleri ve bu etkinliklerin dayandığı temalar incelendiğinde, vadi hareketinin ifadelerinin "yüksek değerli" ifade olduğu belirtilebilir: Öncelikle vadi hareketinin eylemleri aracılığıyla iletmek istedikleri ve II. Bölümde belirtilen tema ve mesajların tümü, kendileri açısından yaşamsal olan "barınma hakkı"nın tesisine yöneliktir. Bu mesajlarda, "yerinde ıslah" talebi gibi "kent bilim" açısından tartışılabilecek istemlerin yanında, "süregelen baskıların, tehditlerin, yıldırmak için bilinçli olarak yapılan su, elektrik, telefon ve yol alt yapısını tahrip etmeye yönelik ve vadideki insanların huzurunu bozan polis ve zabıta destekli operasyonların son bulması" gibi, doğrudan otoritenin şiddete dayalı etkinlik ve eylemlerinin son bulmasına yönelik istemler de dile getirilmiştir. Bütün bunların yanında, sorunun çözümü için en önemli adım olarak Belediye yetkililerinin kendileriyle diyaloga girmesi ve yöre sakinleriyle görüşmeler yapılması talep edilmektedir. Bütün bu istem ve talepler, harekette "çoğulcu bir demokratik toplum"da karar alan iktidarla bu iktidara muhatap kişiler arasında iletişimin kurulmasını sağlayan türden (Altıparmak, 2007: 98) bir "ifade ediş" sürecinin sözkonusu olduğunu göstermektedir. Hatta, vadi hareketinin "en önemli adım ve talep" olarak nitelendirdiği "belediyenin kendileriyle diyaloga girmesi" istemi, demokrasiye dayanan tezin temel amacını, aynı zamanda bir "talep" ve bu anlamda bir "mesaj" olarak dile getiren bir iletidir. Burada, demokrasiye dayanan tez açısından ulaşılmak istenen soyut amacın kendisi, somut bir iletinin konusu yapılmıştır.

Kısaca, bütün bu mesajların, ortaya konulan halleriyle dahi kelimenin geniş ve gerçek anlamıyla "siyasal alana" ilişkin olduğu söylenebilir. Kaldı ki Vadi Hareketi, karşı çıktığı uygulamaların siyasal bir anlam ve amacı olduğunu kendisi de dile getirmektedir. Vadi Hareketi'ne göre siyasal, sosyal ve iktisadi gelişmeler; eğitimden sağlığa, sosyal güvenlikten ulaşıma değin birçok kamusal alanda yaşanan liberal dönüşümler, insani değer ve kazanımlar yerine mutlak kar amacını öne alan yaklaşımlar,bu projede de kendisini göstermektedir. Projeyle "insan" için değil, "rant" için kentsel dönüşüm projesi yapılması amaçlanmaktadır. Kentin dönüşümünün küçük bir azınlığın çıkarlarına göre değil, bütün kentlilerin beklentilerine göre şekillendirilmesi gerekmektedir. Belediye Başkanı, "seçilmiş bir kamu idarecisi"gibi değil, tüccar gibi davranmakta ve yoksullara

karşı zenginlerin, rantiyecilerin ve sermayenin başkanı olmayı seçmektedir. Vadi hareketi, hak ve kazanımları savunmak için bir araya gelenlerin örgütlenmesidir. Tıpkı çocuklarının okuduğu okullar ve bütün bir eğitim sistemi paralı hale getirilen öğrenci velileri gibi, tıpkı kendilerine "paran kadar sağlık" denilen hasta yakınları gibi, tıpkı ekonomik-sosyal kazanımları yok sayılan kamu çalışanları, işçiler gibi; tıpkı ürünleri tarlalarında kalıp açlığa ve yokluğa itilen Karadenizli fındık üreticileri, Çukurovalı, Egeli çiftçiler gibi; tıpkı siyanürlü altına karşı çıkan Bergamalı Köylüler, nükleer santral istemeyen Sinop Halkı gibi, kendileri de artık tek tek "Dikmen Vadisi Halkı"dır (www.dikmenvadisi.org; 29.05.2008)

Gerek dile getirilen talep ve iletilmek istenen mesajların ve gerekse de bu mesajların tanımlandığı ve değerlendirildiği bağlamın, "siyasal" olduğu ve ileri sürülen fikirlerin ifade özgürlüğünün dayandırıldığı tezler açısından "yüksek değerli" bulunduğu ileri sürülebilir.

IIIc- İfade Özgürlüğünün Sınırları ve Vadi Hareketi

Vadi Hareketinin bütün bir süreçte kullandığı ifadeler açısından bir "sınırlandırma" tartışması yapılabilir mi? Otorite açısından, Vadi Hareketinin kullandığı ifadeler ya da ifadelerin bir bölümü "sınırlanma"ya elverişli midir? Vadi Halkının ifadelerine ilişkin bir "sınırlama" tartışması, "ifadelerin içeriği" ve "ifadenin açıklanma biçimi" olarak ayrılabilir ve böylece incelenebilir mi? Vadi Hareketinin ifade özgürlüğü bu süreçte otorite tarafından sınırlandırılmış mıdır?

Aslında, ifadelerin içerikleri üzerine yapılacak bir sınırlama tartışması, çoğunlukla, aynı zamanda "düşünce özgürlüğü"nün de ihlali sonucunu doğuran bir "ifade özgürlüğü ihlali"yle sonuçlanacaktır. İfadelerin içeriğine ilişkin yapılacak bir sınırlama tartışması, aynı zamanda ifadenin ihlal ettiği bir başka "değer"i varsayar. Bu nedenle, "Bir görüşün, duygunun iletilmesine, önerilmesine aracılık eden her türlü davranış ifade özgürlüğünün kapsamı içerisindedir. Yani bir görüşü ve duyguyu ileten tüm davranış tipleri ifade özgürlüğünden yararlanır. Bu tanım, söz konusu davranışın hiçbir zaman sınırlandırılamayacağı anlamına gelmez. Sadece bir görüş ve duyguyu ileten davranışın, dile getirdiği düşüncenin içeriğinden dolayı düşünce özgürlüğünün kapsamı dışında tutulamayacağı anlamına gelir" (Altıparmak, 2007: 93-94).

Ama böylesi bir tesbit, "düşüncenin içeriği" ile "ifadenin gerçekleştirilme biçimi"nin bir ve aynı biçimde değerlendirilmesine ve hatta kutsal olarak sayılan bir takım değerleri ihlal eden düşünce içerikleri belirlenerek hem düşüncenin ve hem de ifadenin cezalandırılmasına yol açan yasal uygulamaların varolduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Kaldı ki, "ifadenin içeriği" ile "açıklanma biçimi ve şekli" her durumda birbirinden kesin çizgilerle de ayrılamayabilir: Vadi halkının Belediye başkanına ilişkin kullandığı bir takım ifadelerin bu çerçevede değerlendirilip değerlendirilemeyeceği aşağıda tartışılacaktır.

Vadi hareketi, yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi, esas itibariyle siyasal alana özgü olan kimi mesaj ve iletileri, çok çeşitli biçimler kullanarak dile getirmiştir. Bu biçimlerle ilgili olarak yapılacak bir sınırlama tartışması, kimi noktalarda ifade içeriklerinin de ne nitelikte olduğu tartışmasıyla birleşmektedir. Ancak yine de, hareketin kullandığı başlıca ifade içeriklerinin herhangi bir sınırlama tartışmasına konu olup olamayacağının tartışılması, çalışmanın amacı açısından gerekli görünmektedir.

Belirtilen nedenlerle, ifadelerin içeriklerinin sınırlandırılmasıyla ilgili bir tartışmanın, özü itibariyle sorunlu bir tartışma olduğunu belirterek, ifade içeriklerinin sınırlandırılması sorunu ayrı bir başlık altında değerlendirilebilir.

IIIca- Hareketin İfade İçerikleri Açısından;

IIIca1- Hareketin Kullandığı Temel Siyasal Temalar Açısından;

Vadi Hareketinin ilk ve en temel olarak dile getirdiği hak, "barınma hakkı", yörede yaşayan ve tapulu tapusuz ayırımı gözetmeksizin, bütün kişilerin barınma haklarının yerinde ıslah temelinde çözülmesi amacına dönük bir hak biçimi olarak ortaya konulmuştur.

Barınma hakkı, bu içeriğiyle, Anayasa ve diğer yasal düzenlemelerde yer almamaktadır. Gerek Anayasa'nın ve gerekse diğer yasal düzenlemelerin yer vermediği bu hak biçimi, yasal düzenek tarafından öngörülmüş haklardan "konut hakkı"na yakın durmaktadır. Anayasa'nın 57. maddesinde, "Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde konut hakkını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler" biçiminde düzenlenen "konut hakkı", vadi halkı tarafından yalnızca idari yargıda yıkım işleminin iptali istemiyle açılan davalarda hukuki dayanaklardan biri olarak kullanılmış, ancak, hareketin talepleri arasında dile getirilmemiştir.

"Barınma Hakkı" biçiminde ifade edilen hak kategorisinin, yasalarda yer almamasına karşın, böylesi bir hakkın, "üçüncü kuşak haklar" olarak tanımlanan haklara yakın bir içerikte olduğu, diğer yandan, küresel sistemin son yıllarda bütün alanları "rant" temelinde sermayenin kullanımına açtığı bir dönemde, yaşadığı taşınmazın mülkiyetine sahip olup olmama ayrımı yapmaksızın mekanda yaşayan bütün insanların barınma ihtiyacının karşılanmasına dönük, yeni bir hak kategorisi olduğu söylenebilir. Bu açıdan, bu hak biçimi, tanımlandığı biçimiyle konut hakkından ve bütün bir hukuksal sistemin en temel dayanaklarından birisini oluşturan mülkiyet hakkından da bir anlamda esaslı bir ayrılmayı da temsil etmektedir.

Diğer yandan, Barınma Hakkının yasal sistem içinde yer almamasının, bu hakkın "bir hak olarak tanımlanması ve dile getirilmesi" açısından bir kısıtlama yarattığı söylenemez. Barınma hakkına ve bu hakkın dile getirilmesine ilişkin olarak, yasalarla belirlenmiş herhangi bir kısıtlama ve sınırlama yer almadığına ve esasen böylesi bir yasak ve sınırlama hükmü de yukarıda belirtildiği gibi ifade özgürlüğünün kendisini ortadan kaldıracağına göre, yasalarda belirlenmemiş bu hakkın bir talep olarak dile getirilmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır.

Vadi hareketi tarafından dile getirilen "kendilerine getirilen sosyal yükü hafifletecek, sosyal yönü olan koşulların belirlenmesine, kira yardımlarının artırılmasına, tapusuz kişilere de bu yardımların yapılmasına, vadinin yeşilini koruyacak herkesin yararına sosyal tesisler yapılmasına dönük talepleri, Anayasa'nın 2. ve 5. maddesinde belirtilen biçimde "sosyal devlet" ilkesi çerçevesinde değerlendirilebilir. Ancak Dikmen Vadisi Hareketi, "konut hakkı"nda olduğu gibi, somut talepleriyle "sosyal devlet" arasında da bir bağ kurmamıştır. Böylesi bir bağ kurma çabası olmadığı gibi, "sosyal devlet" ilkesinin gereğini yapmaya dönük olarak otoriteye bir çağrı da söz konusu değildir.

Vadi hareketinin, talepleri ve mesajları arasında, hukuki haklarına ilişkin olarak gönderme yaptığı belki de tek yasal düzenleme, 5393 sayılı yasanın 73. maddesidir. "Kentsel dönüşüm ve gelişim alanı" başlığı altındaki bu yasa maddesinde, "Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma yolu esastır" biçiminde bir düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemenin belirttiği "anlaşma" kelimesinin ne anlamda kullanıldığı bir yana bırakılacak olursa, Vadi Hareketi, bu yasa maddesini, kendilerine hiç sorulmadan, bilgi dahi verilmeden, sosyal ve ekonomik gerçeklikler dikkate alınmadan sosyal bir yıkıma yol açacak adaletsiz koşulların tek yanlı olarak belirlenmesine engel bir madde olarak anlamlandırmaktadır. Vadi Halkına göre, "Madem 5393 sayılı yasanın 73. maddesi, temel usul olarak 'uzlaşma' yani 'anlaşma' yolunu öngörmüştür; Belediyenin de kendileriyle diyaloga girerek ve görüşmeler yaparak ekonomik ve sosyal gerçekliklerin dikkate alındığı bir proje gerçekleştirmesi gerekir". Burada vadi hareketinin bir yasa maddesini, otoriteye karşı taleplerinin en önemlilerinden olan "kendilerinin de görüşlerinin alınması ve diyaloğa girilmesi" yönündeki talebine dayanak yaptıkları, görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, bu talep, "demokrasiye dayanan tez"in en temel argümanlarından birisinin, somut bir talep olarak dile getirilmesi anlamına gelmektedir.

Görüldüğü gibi, vadi hareketinin ifadelerinin belirlenebilecek bazı hukuki meşruiyet dayanakları saptanabilmekle birlikte, bu dayanaklar vadi hareketinin ifadelerinde fazlaca yer almamaktadır. Bir başka ifadeyle, vadi hareketi, taleplerine hukuki dayanaklar göstermekten daha çok, toplumsal bir meşruiyet anlayışına temel olacak yeni hak kategorileri belirlemekte ve bunları ifadelerinde kullanmaktadır. Bu açıdan, vadi hareketinin "yasalarla belirlenmiş haklar"ı talep eden ifadeler kullandığı söylenemez. Aksine, örneğin "tapu sahipleri" ile "tapusuz" kişilerin "yerinde ıslah" temelinde "barınma hakları"nın bulunduğuna ve her iki durumda olanlara da kira yardımı yapılmasına ilişkin taleplerin, Anayasa'nın 35. maddesinde belirtilen "mülkiyet hakkı"nın, daha toplumcu bir anlayışla yadsınması anlamına geldiği dahi söylenebilir.

Sonuç olarak, vadi hareketinin mesajları, hukuki hak ve temalara dayanmamakla ve daha radikal toplumsal dönüşümlere ilişkin motifler barındırmakla birlikte, ifadelerin yukarıda belirtilen içerikleriyle ilgili olarak, bir sınırlama tartışması yapmak mümkün görünmemektedir: İfadelerin, bilinen herhangi bir "sınırlama nedeni ve gerekçesi" ile bağı kurulamamaktadır. Bir başka anlatımla, vadi halkının kullandığı ifadelerin içeriklerindeki mesaj ve iletiler içerisinde, ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına dönük bir tartışma nesnesi bulunmamaktadır.

IIIca2- Vadi Hareketinin Büyükşehir Belediye Başkanı Hakkında Kullandığı İfade Temaları Açısından;

Vadi hareketi, tepki gösterdiği kentsel dönüşüm projesiyle ilgili olarak bütün bir süreç boyunca Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı İ. Melih Gökçek'le ilgili özel bir eleştiri dili geliştirmiştir. Ankaralıların tümünün "Gökçek mağduru" olduğu dile getirilmiş, bu kişinin kentsel ranta el koyup sermayeye pazarlama amaçlı olarak plan hazırladığı ve uygulamaya koyduğu, Gökçek'in halkı yok sayan keyfi bir yönetim gösterdiği, Gökçek'in sözü ile bütün bir geleceğin tehlikeye atılamayacağı, Gökçek'in kentsel dönüşümü bir "tüccar" zihniyetiyle planladığı, toplumsal gerilimi tetikleyecek

hukuk dışı saldırılara yöneldiği, plan ile başkalarının cebini, kasasını dolduracak ve başkalarına rant sağlayacak bir projeyi yaşama geçirme amacında olduğu, "seçilmiş bir kamu idarecisi" gibi değil, bir "tüccar" gibi davrandığı, Vadi Halkına tam bir savaş açtığı, zenginlerin, rantiyecilerin, sermayenin belediye başkanı olmayı seçtiği, Gökçek'in projeyi bir an önce gerçekleştirmek için akla hayale gelmeyecek kurnazlıklara başvurduğu, kimi televizyon ve yerel radyo kanallarına çıkıp açıkça hakaretler yağdırdığı, uygulamalarıyla ülkede az da olsa varolan hukuk ve adaleti yok saydığı belirtilmektedir (www.dikmenvadisi.org; 29.05.2008).

Vadi hareketi, ayrıca, Belediye Başkanının oyun oynarken çekilmiş bir fotoğrafını bir afiş konusu haline getirerek "Durdurun bu Adamı!" başlığı ile Ankara'nın belirli yerlerine asmıştır. Çalışmanın ekinde sunulan afişin başlık altında şu ifadeler bulunmaktadır: "Kentsel dönüşüm adı altında bizi sokağa atıyor, evlerimizi sermayeye satıyor! Bugün bizim evlerimiz,yarın sizin ve sonra bütün bir kent! Yaşanabilir bir konut, yerinde ıslah istiyoruz!"

Vadi halkının, belediye başkanı ile ilgili olarak yukarıda kullandığı ifadelerin sınırlanıp sınırlanamayacağı tartışması, ilk bakışta ifadenin içeriğiyle ilgili sınırlama nedenleriyle ilgili görünmektedir. Diğer yandan, ifadelerde, kişinin şan ve şöhretinin zarar görmesi sonucunu doğuracak bir hakaret ya da sövme suçunun bulunup bulunmadığını, sözü edilen kişinin kamusal bir görev yürüten bir kişi olduğu ve görevi nedeniyle gerçekleştirdiği uygulamalar nedeniyle eleştirildiği saptamasının ışığında tartışmak gerekmektedir.

Aslında, başkasına hakaret ve iftira içerikli ifadelerin içeriğiyle ilgili sınırlandırma yapma tartışması ilk bakışta doğru gibi görünse de, burada asıl olarak ifadenin kendisi değil etkisi nedeniyle bir sınırlandırmadan söz edilebilir. Sınırlama ifadenin kendisinden değil, ifadenin etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, ifadenin içeriğine bakarak nesnel sınırlar oluşturulamaz (Altıparmak, 2007:94). Şöhrete zarar verme, çoğu hallerde derhal ve gözle görülür bir zarardır. İftira niteliğindeki ifadelerin iletilmesi, özellikle de haberleşmenin konuları, benim saygınlığına önem verdiğim şeylerse, bana açık bir zarar verir. Bu doğrudan ve fazlasıyla görünür bir zarar, pek çok insanın, iftirayı Özgür İfade İlkesinin bir istisnası olarak ele almasına yol açmıştır (Shauer, 2002: 230).

Görüldüğü gibi, hakaret ya da iftira sorunu, ifadenin içeriğinden olmaktan çok ifadenin sonuç ve etkisiyle ilgilidir. Bu açıdan, İ. Melih Gökçekle ilgili ifadeler tartışmasının bu başlık altında yapılmasının yerinde olup olmadığı da tartışılabilir.

İfadenin içeriğiyle ilgili olarak belirlensin ya da ifadenin sonuç ve etkisine dayandırılsın; Belediye Başkanıyla ilgili kullanılan ifadeleriyle ilgili sınırlandırma tartışması şu biçimde yapılabilir: Öncelikle belirtmek gerekir ki Hakaret ve sövme suçlarını daha nesnel kurallara dayandırmak gerekir Aksi taktirde hemen her şeyi ifade özgürlüğü alanının dışına çıkarmak söz konusu olabilecektir (Altıparmak, 2007: 103).

Diğer yandan, Vadi Hareketinin kullandığı ifadelerin projeyi uygulamak üzere harekete geçen bir belediye başkanıyla ilgili olduğu gözönüne alındığında, sorunun tartışma ekseni de büyük ölçüde değişecektir: "Demokrasiye ilişkin tez, kamuya ait meselelerin ve kamu görevlilerinin davranış ve nitelikleriyle ilgili tartışmanın özel olarak ele alınması için gerekçe sağlamaktadır.

Liderlerimizin nitelikleri ve performansları halk açısından öyle hayati bir öneme sahiptir ki, bu bilginin halk nezdinde bir ölçüde kaybı, yönetim görevlilerini ve politikalarını sorumluluktan ve halkın kontrolünden daha da koparır. İşte gerçeğin kaybı böylesine ağırdır ve bundan ancak bir takım bireysel şöhretlerin feda edilmesi suretiyle kaçınılabilir. Kamu hayatına giren kimse, niteliklerini ve performansını halkın değerlendirmesine sunmuş olur ve bu davranışlarının kamu tarafından dikkatle izlenmesine yol açar. Aslında bir risk üstlenmiştir. Bu hallerde ifade özgürlüğü ilkeleri, ara sıra konuların şiddetle tartışılmasının getirdiği yanlışlıklar da dahil ve şöhretteki güçlü çıkarın uzağında olarak, kamusal tartışmanın lehine kuvvetli bir ağırlığı kabul ettirecektir. Herhangi bir tazmini ya reddeden ya da fazlasıyla zorlaştıran bir kural, Özgür İfade İlkesinin amaçlarına en etkili biçimde hizmet edecektir" (Shauer,2002: 237-238). Hükümet etme sürecini konu alan ifadeler en üst düzeyde korunmalıdır. Ancak bu geniş özgürlük alanı sadece hükümet edenler değil,siyasete girerek kendilerini basına ve kamuya açan tüm siyasal aktörler için geçerlidir. Bir başka deyişle, siyasal sürecin tüm aktörleriyle ilgili görüş açıklamaları özellikle korunması gerekli ifadelerdir (Altıparmak, 2007: 99).

Bu açıdan değerlendirildiğinde, vadi hareketinin Belediye Başkanıyla ilgili olarak kullandığı ifadelerin tümünün, İ. Melih Gökçek'in vadide gerçekleştirmek istediği projeyle ilgili olduğu görülmektedir. Kaldı ki, Vadi Halkı, kamusal bir kişilik olan ve kamusal görevler üstlenen ve yukarıda belirtilen açıklamalara göre şöhretinin korunmasıyla ilgili çok daha esnek bir sınırı kabullenmesi gereken bu kişiyi, sonuçlarının doğrudan kendileriyle ilgili olacak bir projeyle ilgili olarak eleştirmektedirler. Vadi Hareketinin yukarıda belirtilen ifadeleriyle bu kişiye karşı getirdiği eleştiriler, belirtilen bağlamlarda sınırlamaya tabi tutulacak nitelikte değildir. İ. Melih Gökçek'in oyun oynayan ve yanına "Bu adamı durdurun!" mesajı yazılı afişlerde de, bu kişinin sınırsız bir keyfiyetle hareket ettiği "oyun oynayan belediye başkanı" temasıyla simgelenmekle ve durdurulması gerektiği belirtilmekle, yine kamusal bir kişilik açısından sınırları aşılmamış bir ifade özgürlüğü kullanımı söz konusudur.

IIIcb- Vadi Hareketinin Kullandığı İfade Biçimleri Açısından;

Yukarıda, vadi hareketinin söz ve yazı aracılığıyla ilettiği ifade içeriklerinin sınırlanması ile ilgili tartışmalar yapılmıştır. Bu başlıkta tartışılacağı belirtilen "ifade biçimleri"nin ikili bir anlamı bulunmaktadır: Birincisi, "ifade biçimleri" ile anlatılmak istenen, söz ve yazı ile taşınan ifadeler dışında kalan anlatımlardır. Bu durumda, düşüncenin anlatıldığı araç bir davranış biçimidir. Aşağıda belirtilen "el ele tutuşarak insan zinciri oluşturma", "çocuk parkı inşa etme" gibi söz ve yazı dışındaki araçlarla ve daha çok semboller kullanılarak kullanılan ifade biçimlerine ilişkin örnekler, bu kapsamda değerlendirilebilir. Esasen, bütün bu davranışlarda, ifadenin belirli araçlar kullanılarak gerçekleştirilmesi söz konusudur. Bu tür örneklerde kullanılan araçların, ifadenin kendisinden ve içeriğinden ayrılıp ayrılamayacağı tartışması, sorunun ortaya konulması açısından önemlidir. Çünkü çoğu durumda, düşünceyi taşıyan araç da ifadenin bir parçasıdır. Kullanılan aracın yaptırıma tabii tutulması, aynı zamanda ifadenin de cezalandırılması anlamına gelecektir (Altıparmak, 2007: 86-87). Bu noktada, ifadenin içeriği ve taşındığı araçla ilgili tartışma, ifadenin içeriğinin sınırlanması sorunu kapsamında değerlendirilebilecektir. Yine de, düşüncenin

anlatıldığı araç ve sembollerin vadi halkının kullandığı ifadeler açısından sınırlama nedeni olup olmayacağı, bir biçim tartışması olarak ele alınmıştır.

"İfadenin biçimi"nin bu başlık altındaki ikinci kullanım anlamı ise salt bir "biçim" sorunu olarak değerlendirilmeye daha uygundur: "Pek çok ifade, denetlenmeye ilişkin konuların sadece haberleşmenin muhtevasıyla ilgili olanlar olduğu bir biçim dekor içinde yer alır. Örneğin, kitaplarda, gazetelerde ve Hyde Park köşesi nutuklarında ortaya çıkan konuları denetim altına alıp alınamamız gerektiği, ne söylendiğiyle ve ifadenin özel iletişimsel içeriğinden çıkacak olan tehlikeler konusundaki değerlendirmemizle tayin edilir. İçerikle ilgili bu kaygılar, geleneksel olarak, sadece önemli özgür ifade sorunlarını meydana getirmiştir. Ama şimdilerde ifade, yeni çerçevelere doğru hareket ettiğinden, içerikle ilgili olmayan yeni davranışlar ortaya çıkmıştır. İnsanlar mitingleri,gösterileri ve yürüyüşleri kullanmak suretiyle haberleştiklerinde, haberleşmenin içeriğiyle ilgili sonuçlar ortaya çıkmaktadır" (Shauer,2002: 274). İfadenin biçimi ile ilgili belirtilen ikinci kullanım, vadi halkının gösteri ve yürüyüşler yoluyla ifadelerini gerçekleştirmeleriyle ilgilidir. Çalışma, toplumsal bir hareketin ifadelerini konu edindiğinden, burada "toplu ifade ediş biçimleri"nden söz edilmektedir.

Başlığın belirtilen kapsamı açısından, şu noktalar belirtilebilir:

Vadi Halkı, II. Bölümde belirten etkinlik dizgesine göre, el ele tutuşarak insan zinciri oluşturma, Belediye önünde basın açıklaması, kavşak açılışında sloganlı protesto eylemi, Barınma hakkı mitingi, belediyenin önüne görüşme masası bırakma, dayanışma şenliği ve konseri, vadiyi toplu olarak temizleme, çocuk parkı inşa etme, kitlesel basın açıklaması gibi ifade biçimlerini kullanmıştır.

Belirtilen etkinlik biçimlerine göre Vadi Hareketi, eylemlerinin tümünü toplu olarak gerçekleştirmiş, bu etkinliklerin büyük bir kısmı da yürüyüş, gösteri ya da miting formunda yapılmıştır. Diğer yandan, eylemlerin yine büyük kısmında söz ve yazı dışında çeşitli araç ve sembollerin kullanıldığı görülmektedir: Belediyenin önüne görüşme masası bırakma, vadiyi toplu olarak temizleme, çocuk parkı inşa etme, el ele tutuşarak insan zinciri oluşturma gibi etkinlikler, bu tür ifade ediş biçimlerine örnektir. Görüldüğü gibi, İfade biçimi kavramının yukarıda açıklanmaya çalışılan iki kullanış biçimi vadi hareketinde büyük oranda birbiriyle de kesişmektedir. Bir başka ifadeyle vadi hareketi, hem ifadelerini yazı ve söz dışındaki sembollerle ve araçlarla, hem de toplu bir biçimde gerçekleştirmiştir.

Vadi hareketinin, kendileri tarafından oluşturulan ve yukarıda belirtilen etkinlik ve eylem biçimlerinin hemen tümü, "Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti" başlığıyla düzenlenen ve herkesin düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ya da başka yollarla tek başına ya da toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahip olduğuna ilişkin Anayasa'nın 26. maddesi kapsamında değerlendirilebilir. Bunlardan, "el ele tutuşarak insan zinciri oluşturma", "kavşak açılışlarında sloganlı eylem", "Barınma hakkı mitingi", "Belediyenin önüne görüşme masası bırakma eylemi" gibi eylem ve etkinlik biçimleri, Anayasa'nın 34. maddesinde düzenlenen "toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı"nın kullanım biçimleri olarak değerlendirilebilir. Kullanılan "Dayanış-

ma şenliği ve konser", "Kitlesel basın açıklaması", "vadiyi toplu olarak temizleme" ve "Çocuk parkı inşa etme" gibi etkinlikler ise, yine "İfade özgürlüğü" kapsamında değerlendirilebilecek, gerçekleştirilmesi için herhangi bir izin ya da bildirim şartı bulunmayan, diğer yandan da "toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı" gibi ifade özgürlüğünün kullanılmasıyla ilgili ve Anayasa'da belirtilen başkaca hak kategorileri kapsamıyla da tam olarak örtüşmeyen nitelikte etkinliklerdir. Belirtilen bu etkinliklerin gerçekleştirilmesinin önünde yasal herhangi bir engel bulunmamaktadır.

Vadi hareketinin yukarıda belirtilen toplu ifade ediş biçimleriyle ilgili olarak herhangi bir yasal kovuşturma söz konusu değildir. Bu nedenle, bütün bu toplu ifade ediş biçimlerine ilişkin olarak gerek örneğin 2911 sayılı yasaya veya ilgili diğer yasalara aykırı davranışların bulunup bulunmadığına, gerekse de ifadenin toplu olarak ifade edilmesiyle ilgili ifade özgürlüğü tartışmalarında üzerinde yaygın olarak durulan, örneğin trafiğin akışının engellenmesi, gösterilerin insanların istedikleri yerlere gitmekten alıkoyması ya da mitinglerin mağazaların ve büroların çalışmasına engel olması gibi meşru çıkarların engellenip engellenmediğine (Shauer, 2002: 273) ilişkin tartışmalara girilmeyecektir. Bütün bu etkinliklerle ilgili olarak otorite tarafından herhangi bir kovuşturma yapılmadığına göre, gerek düşüncelerin anlatımında kullanılan araç ve semboller açısından ve gerekse de ifadenin toplu olarak gerçekleştirilmesi açısından, tartışılabilecek herhangi bir sınırlama nedeni mevcut bulunmamaktadır.

IV- Vadi Hareketinin İfade Özgürlüğünün İhlaline İlişkin Bir Tartışma

Yukarıda vadi hareketinin kullandığı ifadelerin içeriği ve biçimleri açısından sınırlama nedenlerinin ortaya konulup konulamayacağı tartışılmış ve bu süreç açısından herhangi bir meşru sınırlama nedeninin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu etkinliklerin otorite tarafından herhangi bir soruşturmaya, yargılamaya ya da kişiler açısından tazminat davasına konu edilmemesi de, bu yargıyı doğrulamaktadır.

Bu başlık altında tartışılacak sorun, bir önceki başlıkta tartışılan konunun, tersinden yeniden ele alınmasıdır: Vadi halkının ifade özgürlüğü ihlal edilmiş midir? Bütün bu süreçte, böylesi bir ihlalin tartışılmasını gerektirir bir olay gerçekleşmiş midir?

01.02.2007 Perşembe günü gerçekleşen olaylar, birçok yönden diğerlerinden farklıdır: II. Bölümde belirtilen vadi halkının etkinliklerine ilişkin bölümde belirtilen, 01.02.2007 tarihindeki olaylar dışındaki tüm eylem ve etkinlikler vadi halkının kendisinin tasarladığı ve gerçekleştirdiği eylemlerdir. 01.02.2007 tarihindeki olaylar ise, sabahın çok erken saatlerinde polisler ve jandarmadan oluşan yıkım ekiplerinin mahalleye yıkım amacıyla gelmeleriyle başlamıştır ve bu yönüyle Vadi Hareketi tarafından değil, yıkım ekiplerinin "mahalleyi kuşatma eylemi" ile kurulmuştur.

İkincisi, 01.02.2007 tarihindeki olaylar dışında, Dikmen Vadisi halkının eylem ve etkinliklerinin hiç birisinde, şiddet kullanıldığına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Gerek bu tarihten önceki ve gerekse de bu tarihten sonraki eylemlerin hiçbirisi, şiddete, ya da herhangi bir cezai kovuşturma ve yargılamaya konu olmamıştır. Bu durumda, hem otorite güçlerinin yıkım amacıyla vadiye

gelmeleri ve hem de gün içinde gelişen olaylarla ilgili olarak otorite güçlerinin tavırlarının ifade özgürlüğünü ihlal edip etmediğini tartışmak gerekmektedir.

Öncelikle, yıkım ekiplerinin vadiye "yıkım amacı" ile gelmelerinin bizatihi ve bir bütün olarak "ifade" kavramını anlamsızlaştırdığı ileri sürülebilir. Çünkü; ifade özgürlüğüne dayanak olarak öne sürülen tezlerden en önemlisi olan "Demokrasiye dayanan tez"e göre, ifade özgürlüğünün en önemli fonksiyonlarından birisi kararları alan iktidarın, bu iktidara muhatap kişilerle arasındaki iletişimi kurmasıdır (Altıparmak, 2007: 98). Hatta bu teze göre, ifade özgürlüğü, halkın arzularını yönetime iletmesinin bir yoludur. Tez, liderlerin, halkın arzularına hizmet etmek üzere iktidarda olduklarını hatırlatır. Burada ifade özgürlüğü,eğer bir bütün olarak halk egemense bu durumda yöneticilerin hükmediciden çok hizmetçi olmaları gerektiği şeklinde açık gerçeğin zorunlu bir sonucu olarak anlaşılmaktadır (Shauer, 2002: 56-57).

Demokrasiye dayanan teze göre,Vadi Halkının kendileri açısından birçok sorun barındıran kentsel dönüşüm projesiyle ilgili olarak gerçekleştirdikleri birçok eylem ve etkinlik sonucu belediye yetkilileriyle diyaloga girmeleri beklenebilir. Hatta, "diyalog" talebinin, hareketin en önemli taleplerinden biri olarak açık bir biçimde vadi hareketi tarafından da somutlandığı dikkate alındığında, bu talebe yöneticilerin de olumlu yanıt vermesi, demokrasiye dayanan tezin bir gereğidir.

Ancak, "diyalog"un bu derece önemli ve gerekli olduğu bir süreçte, yönetenlerin tercihi, sorunu müzakere ve diyalog sürecinde ele almak değil, sorunun başladığı yeri, 01.02.2007 tarihinde yıkım ekipleriyle vadiye gelerek güç ve şiddet yoluyla bitirmeyi denemek olmuştur. O tarihten bu yana, sorunla ilgili vadi hareketiyle diyaloğa girildiğine ilişkin bir bilgi ya da haber bulunmamaktadır. Dahası, çözümü diyalog yoluyla bulmak yerine sabahın en erken saatlerinde yıkım araçları ve polis ile zabıta kuvvetleri ile gelinen bir günün sonucu, tamamı vadi halkından olan kişiler hakkında ceza davası açılması olmuştur[2]. Bu açıdan, otoritenin sorunu müzakere etmemek ve çözümü birlikte aramamak yönündeki eğiliminin, 01.02.2007 tarihinde başladığı ve sonrasında da açılan ceza davası süreciyle devam ettiği söylenebilir.

Diğer yandan, otoritenin yıkım amacıyla vadiyi kuşatması ve yıkım teşebbüsünde bulunması, bir açıdan daha tartışılabilir: Aslında IIIa başlığı altında tartışıldığı gibi, 01.02.2007 gününde vadi halkının yıkımı engellemek için gerçekleştirdiği eylemlerin, aynı zamanda kendilerini ifade etmek gibi bir anlamı ve sonucu oluşmuştur. Burada, vadi halkının eylemleri açısından, Shauer'in "haberleşmeyle ve haberleşmeyle ilgili olmayan davranışların bir arada bulunması" olarak tanımladığı durum söz konusudur. Bu noktada, aynı durumun tersinden otorite açısından da gerçekleştiği düşünülebilir: Her ne kadar yukarıda da tartışıldığı gibi, yıkım için harekete geçme eylemi özellikle demokrasiye dayanan tez açısından ifade sürecinin sınırlanması ve ihlali anlamına gelse de, Otoritenin o güne özgü "dar anlamda" amacı, Vadi halkının ifade özgürlüğünü kısıtlamak değildir. Yıkım araçları ile gelen polis ve zabıta ekiplerinin amaçları,

[2] Ceza davasında yargılanan kişilerin, mahkeme önünde "gün içinde gerçekleşen olaylar içinde bulunmadıklarına" ilişkin savunmalarını tekrar dikkate sunmakta yarar vardır. Burada, sanıklar savunmaları doğrultusunda değerlendirilmekte ve ceza hukuk anlamında bir suçlarının bulunmadığı varsayılmaktadır. Vurgulanmak istenen, otoritenin müzakere istemine "ceza davası açarak" yanıt vermesidir.

vadiyde yıkımı gerçekleştirmektir. Ancak bu müdahaleyle birlikte, ifade özgürlüğü ihlalinin tartışılabileceği bir zemin doğmuştur. Bu müdahale, dar anlamıyla, ifade özgürlüğünü kısıtlamak amacıyla yapılmasa bile, müdahalenin doğrudan ifade özgürlüğüyle ilgili sonuçları olmuştur: Bir kere, sorunu müzakere etmek isteyen vadi hareketine güç ve şiddete dayanan bir "yıkım teşebbüsü" ile yanıt vermek, sorunun ifade özgürlüğü çerçevesinde tartışılmasını dahi olanaksız kılmaktadır. Bu, bir açıdan ifade özgürlüğünün tam ve gerçek bir ihlali, diğer açıdan da sorunu ifade özgürlüğü açısından tartışmayı dahi gerektirmeyen yalınlıkta bir eylemdir: "(...) benim ifade özgürlüğümün engellenebileceği durumlara bir göz atalım. En uçta, hükümet tarafından, konuşmamın şüphe götürmeyecek açıklıkta engellendiği durum vardır. Örneğin, podyuma tırmanır tırmanmaz, bana ateş edilebilir ya da çok sayıda ordu veya emniyet mensubu tarafından alınıp götürülebilirim. Bu tür bir müdahale, konuşmamı tamamen imkansız kılacaktır ve aynı derecede, dinleyicilerin de benim söylediklerimi duymaları imkanını ortadan kaldıracaktır" (Shauer, 2002: 161). 01.02.2007 tarihinde de, Shauer'in tanımladığı türden, "şüphe götürmeyecek bir açıklık" durumu söz konusudur: Müzakere edilmesi talep edilen bir sorun güç ve şiddete dayalı olarak ve müzakerenin yarar ve gerekliliğinin ortadan kaldırılması sonucuna yol açacak biçimde "çözülme"ye çalışılmış, sabaha karşı çevik kuvvet destekli olarak gerçekleştirilmeye çalışılan yıkıma karşı sabah 06.30'da mahalle girişleri vadi halkı tarafından barikatla kapatılmış, yıkıma başlanmasını sağlamak isteyen çevik kuvvet polisi, barikatların ardında taş ve sopalarla bekleyen mahallelilere önce tazyikli su, ardından da gaz bombalarıyla saldırmış, polisin bu saldırısına karşı kadınların yoğunluklu olarak katıldığı biçimde mahalleli taş ve sopalarla yanıt vermiştir. Vadi halkının direnişini kırmak isteyen polis ekipleri bu kez mahallenin önderlerinden birinin evini kuşatmışlar, polis kuşatması üzerine yaklaşık 100 mahalleli evin içine girerek yıkım bedenleriyle engellemişlerdir (www.dikmenvadisi.org; 29.05.2008).

01.02.2007 günü, vadi hareketinin soruna bakışına, çözüm önerilerine ve karşılıklı müzakere zeminine yönelik, "yok etmek" amacı ekseninde bir müdahale yapılmış ve o gün için, bu yaklaşımın sonuçları da, kaçınılmaz olarak gerçekleşmiştir: "Toplumda özgürlüklerin mücadelesini verme yolunu, bir şekilde hakların kullanımı için bir takım araçlar kullanma konusunda bütün legal yolları, meşru araçların kullanımı yolunu tıkarsanız,toplum aslında kendini terörize etmeye mahkumdur. Toplumu aslında şiddete bizatihi kendiniz yönlendirmiş olmaz mısınız? (....) Sorunu üreten bir bataklık biçimindeki ekonomik politikaları, sosyal politikaları, özgürlüklerle ilgili ayrımcı politikaları, yani o argümanları ortadan kaldırmakla sorumlu olan adres bizatihi hukuk devletinin kendisi değil midir? (...) Aslında toplumu bu kadar terörize etmeye, şiddete neredeyse zorlayan bir ortam, bir iklim kuracaksınız, sonra da birbirini var eden, birbirini destekleyen, hatta tavuk-yumurta hikayesine dönmüş bir pozisyonda kendinizi temize çıkaracaksınız.." (Bilgen, 2007: 178-179).

Yine de, böylesi Bilgen'in tanımladığı türden bir "terörize olma" durumunun Vadi Hareketi açısından yalnızca 01.02.2007 tarihinde gerçekleştiğini, bu tarihten sonra Vadi Hareketi tarafından gerçekleştirilen eylemlilik sürecinde de hiçbir şiddet öğesinin kullanılmadığını, vadi halkının o günden sonra da önceki ifade eylemlerinin bir devamı olarak değerlendirilebilecek biçimde etkinlik sürecine devam ettiğini tekrar etmek, yararlı olacaktır.

Belirtilen çerçevede, otoritenin 01.02.2007 tarihli yıkım girişiminin, vadi hareketinin ifade sürecine ve özgürlüğüne açık bir müdahale olduğu söylenebilir.

V- Sonuç

Çalışma, toplumsal bir hareket olarak Dikmen Vadisi Hareketinin, belirtilen soruna karşı saptamalarını, çözüm önerilerini ve eylem ve etkinliklerini ifade özgürlüğü sorunsalı bağlamında tartışmaya çalışmıştır. Tartışma konusu açısından, hareketin içeriğiyle ilgili ifade süreçleri kadar önemli olan bir diğer etken de otoritenin harekete karşı tavır ve yaklaşımlarıdır. Hatta çalışma, otoritenin yaklaşımının, hareketin ifade ediş süreçlerini de bir çok açıdan etkilediğini ortaya koymaya çalışmıştır. Böylece, Vadi Hareketinin ifade etkinliği sürecini etkileyen ve bir anlamda bu süreçle iç içe geçmiş bir otorite yaklaşımı ve etkisinden söz etmek olanaklıdır.

Tartışılan sorun özelinde, belirtilen "yaklaşım" ve "etki"nin, ifade özgürlüğü açısından olumlu olmaktan çok olumsuz sonuçlar ve durumlar yarattığı ortaya konulmuştur. Aslında, bu durum, Türkiye'de yaşayan insanlar için çok da "tanıdık"tır. Türkiye, bünyesinde, toplumsal hareketlerin ifade süreçlerinin otorite tarafından yapılan müdahalelerle durdurulduğu, yön değiştirdiği ve hatta bir "ifade hareketi" olmaktan çıkarıldığı bir çok örnek barındırmaktadır. Bu durumun kaynakları yalnızca "ifade özgürlüğü tartışması" ekseninde aranmamalıdır. Sorun kuşkusuz, ekonomik,-sosyal ve siyasal bir çok belirlenimden kaynaklanmaktadır. Yine de, tartıştığımız örnekte, Vadi Hareketi, yaşadığı güç ve şiddete dayalı yıkım hareketine ve bu hareketin sorumlusu otorite tarafından tesis edilen ceza davasına karşın, ifade süreçlerini şiddetsiz ve "otoriteyi müzakereye çağırma" ekseninde ısrarla sürdürmektedir. Bu ısrar, Vadi Hareketi açısından olduğu kadar ve hatta bundan daha çok daha fazla, gerçekten demokratik bir niteliğe bürünmek amacında olan bir otorite varsa eğer, onun açısından büyük bir olanaktır.

Kaynakça

Altıparmak, Kerem, "Kutsal Değerler Üzerine Tezler v. İfade Özgürlüğü: Toplu Bir Cevap", İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye içinde, İletişim Yayınları, İstanbul: 2007, s. 73- 113.

Arıkan, Hamiyet, Kanunlar Serisi-16, T.C Anayasası, Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu,Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Arıkan Basım Yayın Dağıtım, İstanbul:2005

Ayhan, Bilgen, "Güvenlik- Özgürlük: Yanlış Bir Denklem", İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye içinde, İletişim Yayınları, İstanbul: 2007, s.173-181.

Erdoğan, Mustafa, "İfade Özgürlüğü ve Sınırları", İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye içinde, İletişim Yayınları, İstanbul: 2007, s.19-37.

Gemalmaz, Mehmet Semih- Gemalmaz,Burak, Türkiye'de Bilgi Edinme, Düşünme-İfade ve İletişim Mevzuatı:İnsanüstü İnsan Hakları Işığında, İstanbul:2002

Ökçesiz, Hayrettin, Sivil İtaatsizlik, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi Yayınları, İstanbul: 2001.

Ökçesiz, Hayrettin, Düşünce Özgürlüğü, Afa Yayınları, İstanbul:1998

Sadurski, Wojciech, İfade Özgürlüğü ve Sınırları, Çev.M. Bahattin Seçilmişoğlu, Liberal Düşünce Topluluğu Avrupa Komisyonu Yayınları, Ankara: 2002

Schauer, Frederick, İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme, Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Liberal Düşünce Topluluğu Avrupa Komisyonu Yayınları, Ankara: 2002

Tanör, Bülent, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası, Öncü Kitapevi, İstanbul: 1969.

Yararlanılan Elektronik Kaynak

www. dikmenvadisi.org

BAŞIBÜYÜK MAHALLESİNDE YERİNDE DÖNÜŞÜM DİRENİŞ VE MÜZAKERE

Adem KAYA

Başıbüyük Mahallesi Derneği

Teşekkür ederim Hocam. Başıbüyük'te ilk defa "yeni dönüşüm" adı altında bir olay oldu. Aslında yeni dönüşüm değil, zorunlu göç olayı ve mahalle sınırları içinde bulunan Keçiyatağı mevkii denilen yerimizde sürgün oluyordu, TMMOB'in dava açması sonucu orası su havzası ve milli park ilan olunca Malta Belediyesi üçlü protokol gereği sıkıştı ve mahallemiz içinde bulunan tapulu 18 dönüm araziyi kanunsuz olarak imara açarak bu yolu aradan başlattı. Aslında yeni dönüşümün diğer mahallelerden farklı bir tarafı yok, Ayazma Mahallesinde veya Ankara'nın Dikmen vadisinde olan olay neyse Başıbüyük'teki olay o. Bize bir getirisi, bize bir kazancı olmadı.

Direnişe gelince, evet, Başıbüyük'te direniş var. Başıbüyük'te direniş neyle başladı? İnsanın haklı mücadelesini verebilmesi için en önemli unsuru kanaat önderlerinin de samimi olarak verilen mücadeleye inanmalarıdır. Kanaat önderlerinin konuyla ilgili bilgi sahibi olması, araştırmacı ve bu işin uzmanları olan sivil toplum örgütleriyle ilişki içinde bulunması gerekmektedir. Mahallemiz Sulukule gibi İstanbul'un fethinden evvel var olan bir mahalle. Kendimize bağlı mezralar mahalle olmuş, aynı belediye imar sorununu çözmüştür. Ana gövde olan Başıbüyük Mahallesi hâlâ kentsel dönüşüm adı altında imar sorunuyla uğraşmaktadır. Bu kadar eski bir tarihi olan yerleşim yerinin hâlâ dahi imar sorunlarını çözümlememiş olması ayrıca dikkate değerdir. Bu anlattığımı birinci çıkış noktamız olarak değerlendirebiliriz.

İkinci çıkış noktamız, mahallemizin bir özelliği de kentsel dönüşüm yapılan diğer bölgelerden farklı olarak çok katlı binaların bulunmasıdır. Altyapısı tamamen bitmiş, doğalgazı dâhil sosyal donatı alanları oluşmuş, dört cami, üç adet ilköğretim okulu, bir adet ortaöğretim okulu, amatör kümede mücadele veren spor kulübü, top sahası, parkı, muhtarlık binası, zabıta karakolu, sağlık ocağı binası olan yerleşim birimiyiz. Dönüşüm yapılan yerlerdeki yerleşim birimleriyle mahallemizi kıyasladığımızda bu dönüşümün arkasındaki art niyeti görmekteyiz ve mağdur olacağımız alenen ortadadır. İstanbul'un değişik mahallelerinde yapılan kentsel dönüşümün doğurduğu mağduriyetler insanların biran önce örgütlenmeleri gerektiğini göstermiştir. Örneğin, Cambazbayırı, Tepeüstü, Ayazma Mahallelerinde yapılan kentsel dönüşüme karşı örgütsüz kalanların mahallelerinin ortadan kaldırıldığı herkes tarafından görüldü. Örgütlemede ve direnişte en temel hak arama mücadelesi yatmaktadır. Kanaat önderlerinin siyasi kimliklerini bir kenara bırakması,

etnik ve kültürel farklılıklarını bir hamurda yoğurarak tek bir yürek olarak mücadeleye atılmaları bizi bu konumumuza getirmiştir. Mahallemizde 81 milletten insan, her siyasi görüşün temsilcisi bulunmaktadır, ama *hiç kimse kendi siyasi veya etnik farklarını ön plana çıkartamaz.* Hiçbir mahalleli "ben falanca vilayetliyim" diyemez ve demez de, temelde bunları başarabiliyorsunuz ve diren ocağında kanaat önderleri olarak önce siz cop yiyip biber gazına maruz kalıyorsanız o halk sizi yalnız bırakmıyor, sonuna kadar size destek veriyor. Bu inanç sayesinde 5000 kişiye ulaştık. Bu maceranın bu kadar hızlı şekilde yayılmasının nedeni mücadele konusunun konut olmasıdır. Çünkü kişiler kendilerini konutlarında rahat ve güvende hissederler. Bu kentte yaşayabilmenin en temel koşulu yıkık dökük de olsa bir konutlarının olmasına bağlıdır. Eğer konutları yoksa bu kentte de olmayacaklarını burada yaşayan bütün mahalleliler açıkça bilmelidir.

Konut haklarıyla başlayan direniş ve mücadele şimdi daha başka hak mücadelesine doğru yayılmaktadır. Örneğin, muhafazakâr insanın yaşamış olduğu mahallemizde insanlar sokağa çıktıp "kahrolsun AKP iktidarı, sosyal güvenlik hakkımızı isteriz" diyebiliyorlar. Bu toplum EMEP, ÖDP gibi siyasi partilerin il ve ilçe kongrelerine katılıp kendi hakkını savunabiliyor. Ayrıca bizden fazla mağdur mahallelere gıda ve giysi yardımı yapacak kadar da insancıl düşünebiliyorlar.

Örgütlenmeyle ilgili olarak en son ve en önemli söyleyeceğim şey ise kadınlar, Başıbüyük kadınları. Geri kalmış toplumlarda hep ikinci sınıf muamelesi gören, fikri sorulmayan, sözü dinlenilmeyen kadınlarımıza toplum içerisinde değer verilmesi ve herhangi bir konuda görev almaları halinde o insanların yaratıcılığı, ürettiği fikirler sizleri hayrete düşürmektedir. Düdüklerle bir anda bin kişiye ulaşabilmeleri, çivili takozlarla, panzer ve iş makinelerinin nasiplerini patlatmaları, canla başla her türlü hakarete maruz kalarak cepheyi terk etmemeleri ve erkeğine göre daha mert, daha cesur, daha mücadeleci olmaları, mücadelelerin aslında erkeklerden daha çok kadınlarla verilmesini, komisyonlarda ve yönetimlerde daha çok temsil edilmesinin faydalı olduğunu düşünmekteyim. Çünkü biz bu şekilde yaparak Başıbüyük Mahallesi mücadelesini hep diri tuttuk ve buraya gelecek tüm idarecilerin korkulu rüyası haline geldik. Bunu kadınlar sayesinde yaptık.

Son olarak müzakere süreci herkes tarafından, özellikle keskin devrimci arkadaşlarımız tarafından çok eleştirildi. Niçin müzakereye oturduk? Ben size onu açıklayayım: Temelde dernek kurulmasına karşı koyan belediye başkanı, muhtar ve meclis üyesi, artı yüzde 72 oy almış bir siyasi partinin tabanının olduğu yerde, her türlü yerel ve ulusal basının yardımıyla seni zor durumda bırakmaya çalışan "ben kişileri mağdur etmeyeceğim" edebiyatıyla seni parçalamak isteyen ve kanun tanımayan belediyeyle masaya oturmak zorundaydık. Kendine güvenin varsa, davana inanmışsan ve arkanda güçlü bir kadın mücadelesi varken onların silahıyla onları vurmak zorundaydık. Başıbüyük müzakere süreci boyunca hiçbir zaman mücadelesi bitmedi. Bizler müzakereye bu koşullarda başladık. Belki sıcak çarpışmalar biraz daha geriledi, ama müzakere boyunca onların gerçek yüzlerini halka anlatarak bizimle beraber olmayan, belediye yanında yer alan kesimleri de kendimize dâhil etme fırsatı bulduk. Müzakerenin belediye temelli amacı hiç kimse mağdur olmayacak, Türkiye'de ilk defa yönetmelik çıkarttık. Belediye öyle diyor. Değer tespitleri ağaçlar dâhil olmak üzere Ayazma Mahallesinde yapıldığı gibi 2000 liralık tapu tahsis belgelerine 40000 lira değer verilerek, sosyal konut projesinin inşaat birim fiyatları

inşaatların maliyetleri üzerinden sayılarak, hak sahiplerinin alacağı karşılığında ikinci ve hatta üçüncü konutun verileceği değer tespiti yapılan örnek evlerden sözleşme yapılarak, 20 gün içerisinde tapu verileceği söylendi. Halk arasında bu yaygınlaştığı zaman ister istemez halk sana tepki gösteriyor. "Belediye bana bu imkanları sunuyor, sen dernek olarak niçin benim sürecimi tıkıyorsun?" şeklinde eleştiriler geliyor. Hâlbuki biz bunu masaya oturduğumuzda onların gerçek yüzünü halka anlatmak zorundaydık ve yaptık da. Biz ne istemişiz? Tamam bunları istiyorsun, bunları söylüyorsun, o zaman bunu yazılı metne dök, bunu yazılı görelim, artı bu uygulamayı encümenden geçirmek zorundasın. Çünkü encümenden geçen karar İçişleri Bakanlığında onaylanıp Sayıştaydan onay aldıktan sonra ancak bu yürürlüğe girebilir. Bu sadece Başıbüyük halkını kandırmak, sadece Başıbüyük'teki direnişi bitirmek amacıyla yapılan birtakım spekülasyonlardı. Bu oyunlara ve bu tezgaha gelmedik.

Son geldiğimiz nokta, bunu söyleyeyim; açmış olduğumuz davalardan biri planları iptal davasıydı, ikincisi bizim içinde bulunmadığımız, sivil toplum kuruluşlarının içinde bulunmadığı üçlü protokolün iptal davasıydı. Mahkememiz yürütmeyi durdurma kararı verdi. Şu anda Başıbüyük'teki yapılan binalar plandan dolayı kaçaktır. Çünkü 1/1000 plan 1/5000'le uymuyor, artı o inşaatın ruhsatı da yok. Yapılan şu andaki düzenlemeler tesisat çalışması, yani park çalışması şeklinde gösteriliyor. Bu da bir kandırmaca bu da bir sahtekarlık. Biz bu işte müzakereye oturmadan bunların gerçek yüzünü halka anlatma şansımız yoktu. Şu anda Başıbüyük'te birlik beraberlik sağlandı. 5000 kişiyken şu anda kentsel dönüşüm alanının hemen hemen yüzde 90'ı bizimle beraber ortak hareket ediyor. Yüzde 10 kesim de yok değil, illa ki bu da her toplumda olduğu gibi olacaktır. Burada belirtmek istediğim bazı hususlar var, daha doğrusu teşekkür babında, açtığımız davalara yönelik Türkiye çapında hak veren toplumların mutlu sona ulaştığı bir gerçek. Bizim mahkememizle beraber, her mahkeme mutlaka toplum aleyhine karar verecek diye bir kural yok. Zamanına göre yanımızda yer alan Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı Sayın Doç. Tarık Şengül'e, Yönetim Kuruluna, Şehir Plancılarının İstanbul, İzmir Oda Başkanlarına, Yönetim Kurullarına, İmece Grubuna, Çağdaş Hukukçulara, mimar ve mühendislere, ayrıca Mimar Sinan Şehir Planlama Bölümü Öğretim Görevlilerine, İstanbul Teknik Üniversitesine, Yıldız Teknik Üniversitesi Öğretim Görevlisi Sayın Prof. Dr. Hüseyin Cengiz Beye, Yrd. Doç. Dr. Lütfü Yazıcıoğlu'na, Yrd. Doç. Dr. Evren'e, bilirkişi raporlarında haklarını halktan yana göstermiş oldukları hasletlerinden dolayı Başıbüyük halkına teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca Dernekten Sayın Ziya Çelik'e, Harita Mühendisimiz Ercan Yücel'e, şehir plancımız, mahallemizin şehir plancısı Özgür Temiz'e şükranlarımı sunarken siz akademisyenlerden bundan sonra Başıbüyük'te vereceğimiz hak mücadelesinde sizlerden teknik açıdan destek alabilmemiz için kendi aranızda bir komisyon kurarak derneğimizin önderliğinde devam edecek görüşme sürecinde yanımızda yer alacağınızı ümit ediyor, hepinize halkım adına saygılar sunuyorum.

MAHALLE İÇİ BİR ARAYA GELME VE KARAR ALMA DENEMELERİ

Erdoğan YILDIZ
Gülsuyu Gülensu Güzelleştirme Derneği

Sevgili Hocalarım, öğrenci kardeşlerim ve arkadaşlarım; merhaba. "Kazananlar kaybedenler" temalı bu kolokyumda kazananlar olarak burada bulunmaktan kıvançlıyız. Sizlere burada bulunmaktan çok memnun olduğumu belirterek konuşmama başlamak istiyorum. Gülsuyu-Gülensu deneyimine gelmeden önce kısa bir çerçeve sunup arkasından Gülsuyu-Gülensu deneyimini anlatmanın daha iyi olacağını düşünüyorum.

İstanbul'da yaşanılan göç olgusu Gülsuyu Mahallesine de aynı şekilde yansıdı. Hep o bilindik hikâye, 1950'lerde tarımdaki mekanizasyondan kaynaklı olarak köyde yapacak iş bulamadığından göçle başladı süreç. Kente gelmekten başka çaresi olmayan topluluğa kentsel altyapı sunulmadı, barınma, konut sunulmadı. Geriye tek bir çözüm kalmıştı; o da gecekondular yapmaktı. Kendi evimizi kendimiz yaptık. Devlet de bunu görmemeyi tercih etti. Çamurlu, zorlukla yürünen, altyapısız olan gitgide mahalleye dönüşmeye başladı. Kimi zaman el ele verip kanalizasyon sistemi oluşturduk, kimi zaman protestolarla elektriği, suyu, yolu, altyapıyı getirmeye çalıştık ve mahalleler her bölgeden gelen her türlü görüşe sahip insanlardan oluşmakta, ama yine de birlikte yaşarken zorluk çekmemekteydi. Günümüzde hem Gülensu hem Gülsuyu Mahalleleri 60000'e yakın nüfusuyla aynı kardeş yaşamlarını, ortak kültürlerini ve kentli olma kimliğiyle alevisiyle, sünnisiyle, kürdüyle, türküyle, laikiyle ve müslümanıyla ortak yaşama iradesini gösteriyorlar. 2000'li yıllarda durum şu şekle dönüştü: Türkiye genelinde sadece büyük şehirlerde başlayan kentsel dönüşüm yavaş yavaş Anadolu'nun başka kentlerine de yayılmaya başladı. Dönüşüm süreçlerine ilişkin çok farklı mücadeleyi örgütleme forumları vardı. Yıkımlara karşı Emekçi Halk Koordinasyonu, Barınma Hakkı Büroları, İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu, yerel dernekler bunlardan birkaçı olarak görülebilir.

Mücadele süreçlerinde izlenen seyir ise genelde şöyle oluyordu: Önce yıkıma geliyorlardı. Yıkıma karşı mahalleli barikat kurarak o direnişe yön veriyordu, direnişi örgütlemeye çalışıyordu. Yıkımlar bittikten sonra da diğer gelecek saldırıya karşı tahkimatı oluşturarak bu süreç böyle bekleniyordu. Kullanılan argümanlar ise kabaca, bizim bu mahallelerde 50'li yıllardan beri oturduğumuz, artık bir kimlik oluşturduğumuz, bir kültür oluşturduğumuz, işgalci olmadığımız, yoksulluktan ve yoksunluktan başka bir şey olmadığı için de buraları savunmak dışında kentte

tutunmanın başka bir yolunun olmadığı üzerineydi, ama sanırım içinde bulunduğumuz süreç yıkım, yoksulluk ve barikat düzleminin daha ilerisinde bir kurguyu gerektiriyor.

Diğer taraftan hükümet ve belediyeler eliyle daha pozitif ve kurucu bir yerde yeni bir kent tanımı geliştiriliyor, neoliberal politikalarla uyumlu turizm, finans, servis kenti, yarışan kentler, dünya kenti gibi kavramlarla süslerken bu süsün de hakkını veren gerçekten çok ciddi projeler ve gelişmeler yaşanıyor. Galataport, Zeytinburnu, Pendik'teki Zahadit Projesi, Merkez Bankası ve Ziraat Bankasının İstanbul'a taşınma projeleri, bunların hepsi sadece İstanbul'un Türkiye ekonomisinin yüzde 25'lik oranını oluşturması olarak değil, ciddi ciddi kentin dünya finans sistemine entegre olması yolunda hamleler olarak görmek gerekir.

Diğer taraftan belediyelerin, hükümetin ve TOKİ'nin bizlere sunduğu tek seçenek dönüşümü planlanan mahalleye gelip evlere enkaz bedeli belirlemek, bu enkaz bedeli üzerinden kendi yaptığı dairelere enkaz bedelleri düşülerek uzun vadeli kredilerle bankaya ipotekletip konut sahibi yapmak. Sulukule'de de, Ayazma'da da, Başıbüyük'te de, Gülsuyu'nda da bunun dışında başka bir alternatif görmedik. Aslında İstanbul ve Ankara'da da hep buna benzer süreçler yaşandı. İstanbul'da yaşadığımız 3-4 yıllık deneyime baktığımızda şu tespitleri sıralayabiliriz: Geçmiş dönemdeki dernekçilik çalışmalarıyla bu süreci sağlıklı yaşamak mümkün değil, mahalle derneklerinin muhakkak yeni bir reorganizasyona girmesi gerekiyor. Dönüşüm mağduru hiçbir mahallenin tek başına kurtulma şansı olmadığı gibi kentte yaşanan makro ölçekteki dönüşümlerle ilişkilendirilmediği sürece de bu kentte ortak yaşama şansı olamayacaktır. Bu sorun tek başına dönüşüm mağduru mahallelerin değil, kentin diğer öznelerinin de sorunudur. Ortak bir kent muhalefeti yaratılmalı, odaları, üniversiteleri, hukukçuları ve demokratik kitle örgütleri içinde barındıracak geniş meclisler yaratılmalı.

Bu sorun önümüzdeki 10 yılları etkileyecek ciddi bir olanağı sunmaktadır. Dünyanın önde gelen sermaye çevrelerinin iştahını kabartacak ucuz bir kent servisi yapan hükümet ve Büyükşehir Belediyelerinin kısa, orta ve uzun vadede stratejik vizyon ve misyonları belirlenmişken bizlerin de kesinlikle bir stratejiye ve kısa ve orta vadede bir planlamaya, birlikte olmaya acil ihtiyacımız bulunmaktadır. En azından İstanbul'da kentsel dönüşüm politikalarına karşı nasıl ve niçin karşı koymamız gerektiği üzerinden belli bir doygunluk noktasına ulaşılmıştır. Kentsel dönüşüme karşı mücadelenin ikinci aşamasına geçip ne istemediğimizden ne istediğimize geçmenin ve bunu göstermenin zamanı gelmiştir. Kimsenin yerinden, yurdundan edilmeden kendi dinamiklerini kendi iç ilişkilerinden çıkartan katılımcı, demokratik, yatay ilişkilerle bir planlamanın mümkün olduğunu göstermenin zamanı gelmiştir. En önemli sorunsallık katılımcılık mekanizması olarak duruyor. Birinci gün İlhan Tekeli'nin ve Murat Hocalarımın da katkılarıyla müzakerecilik, katılımcılık, araç-amaç ilişkisi üzerinde duruldu. Elbette katılımcılık insan hakları sorunudur da, ama biz katılımcılık sürecinin gerçek demokrasinin, yani söz, yetki ve kararın halkta olduğu bir demokrasinin katılımcılıkla mümkün olduğunun altını çizmek isteriz. Bu yüzden mahalle çalışmasının olmazsa olmazı katılımcılık mekanizması olmalıdır.

Arkada fotoğraflar akarken ben hemen kısaca Gülensu ve Gülsuyu deneyimini aktarım konuşmamı bitirmek isterim. İstanbul Maltepe'nin 60000 nüfuslu Gülsuyu ve Gülensuyu Mahallelerinde

2004 yılından bu yana yaşanılan kentsel dönüşüm deneyimi birçok özelliği ve özgünlüğüyle ilgi çekmeye devam etti. 2004 Temmuzunda Maltepe'ye bağlı yedi mahalleye "Maltepe E5 Kuzeyi Nazım İmar Planı" adında bir plan geldi. Bu planda bizim evlerimizin üzerine donatı alanları, yani toplu konut, yeşil alan, park alanı, ibadet alanı ve benzeri konulmuştu. Mahallelerimizde o kadar boş yer olmasına rağmen plan mahalle gerçekliğini dikkate almadan masa başında hazırlanmıştı. Gülsuyu ve Gülensu Mahalleleri Türkiye şehir plancılığı tarihinde ilk defa 7000'e yakın itiraz dilekçesi, 32 plan iptal davasıyla topyekun bir mahallenin yukarıdan planlama anlayışına karşı çıkarak bir şehir planlama sürecinin mahallelerde yaşayan insanlara rağmen yapılamayacağını, sokak temsilciliği, mahalle üst komisyonu, muhtarlık, mahalleli ve dernek ekseninde oluşturulmaya çalıştığı örgütlenmeyle göstermeye çalışmıştır.

Gülensu-Gülsuyu Güzelleştirme Derneği muhtarlıkla işbirliği halinde paneller, ev ve kahvehane toplantıları, düğün salonunda geniş katılımlı yapılan etkinliklerle mahallenin yüzde 90'ına yakınını kentsel dönüşüm hakkında bilgilendirmiştir. Evlerde, sokaklarda, kahvehanelerde toplantılar yapılarak sokak temsilcileri belirlendi. Sokak temsilcilerinin içinde olduğu kanaat önderleri, muhtarlar ve dernek bileşenlerinden oluşan 25'er kişilik mahalle üst komisyonu oluşturularak üniversite, belediye ve benzeri kurumlarla bu heyet görüşmeler yaptı. Mahalle halkı yıkım, yoksulluk ve barikatın ötesinde pozitif bir arayış olarak üniversiteler, odalar ve çalışma gruplarıyla ilişkiler kurarak karşı olma halinden ne istediğini belirtme haline geçişte, planlama sürecine etkin katılma ve mahallede söz ve karar sahibi olma iradesi göstermeye başladı.

Mimar Sinan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümüyle beraber Dayanışmacı Planlama Atölyesi, Şehir Plancıları Odası, Fotoğraf Vakfı ve yüzlerce şehir planlama ve sosyoloji öğrencileri ve hocalarımızla birlikte saha çalışmaları, atölye grupları kurulmuş, bilimsel verilere dayanarak bir planlama altlığı oluşturulmaktadır. Üniversiteler, meslek odaları ve mahallelinin bir araya gelebileceği demokratik zeminlerin yaratılması, aynı zamanda hayatın her alanında yaşanan özne-nesne çelişkisinin kırılması açısından çok önemli bir örneklik teşkil ediyor.

Bir dönüşüm sürecinin sadece fiziki ve mekânsal alanla sınırlanmaması, kadınların, çocukların, özürlülerin, yaşlıların ve benzeri grupların kamusal alanı kullanmaları açısından toplumsal bir dönüşümü de hedeflemesi gerektiğinden, atölye etkinlikleri çerçevesinde kadınlarla farkındalık çalışmaları, çocuklara ilişkin drama, heykel, duvar boyama ve benzeri çalışmalar hayata geçirilmeye çalışıldı. En özgün çalışmalardan birini bizzat mahallelinin içinde yer aldığı fotoğraf vakfının kolaylaştırdığıyla gerçekleştirilen mahallelinin gözünden Gülensu-Gülsuyu Fotoğraf Sergisi oluşturdu.

2007 yılında çocukların oyun alanlarının sınırlı olması nedeniyle çocuk kulübesi çalışmalarını beceremedik, ama önümüzdeki dönemlerde yeniden çalışmak zorunda olduğumuz projelerden birisi. Organik kent tarımı sevgili Metin Yeğin ve arkadaşlarının desteğiyle Balıkesir Gönen'deki üreticilerden sağlanan tohum ve fidelerle 2008 yazında deneysel olarak 8-10 bahçede başlamış bir çalışma. Bu kış sadece bahçelerde değil, aynı zamanda mahallenin ortak yeşil alanlarında da uygulayabileceğimiz bir çalışma olacak. Çünkü kent tarımı sadece mahallelerdeki ekonomik yaşamı kolaylaştırıcı değil, kent ve kırdaki ilişkiyle yeni bir forumda ifade edilecek alternatifleri de yaratacak bir örneklik.

Mahallede bu çalışmaları yaparken bir mahallenin ne kadar örgütlü olursa olsun tek başına bu süreçten sağlıklı çıkamayacağını gördük. Diğer dönüşüm mağduru mahallelerle mücadele deneyimlerinin paylaşılması ve ortak örgütlenmelerle bir kent mücadelesi sadece mahalleleri korumak değil, aynı zamanda Dubai Kuleleri, Haydarpaşa Limanı, Galataport, üçüncü köprü gibi projelere karşı da mücadele verilmesi açısından önemliydi. Bunun en önemli ayağı İstanbul Mahalle Dernekleri Platformunun gerçekleştirilmesi oldu.

Elbette yukarıda belirttiğimiz birçok hususta eksik kaldığımız, birçok hata yaptığımız önemli handikaplar vardır. Bütün bu çalışmaları mütevazı bir biriktirme süreci olarak görmek gerekir. Bugün Okmeydanı'ndan Karanfilköy'e, Kazımkarabekir'den Maden Mahallesine, Sulukule Platformuna, Gülsuyu'na, Başıbüyük'e kadar 22 mahallede bir araya gelen, kendi dönüşüm hikayeleri ve deneyimlerini birbirine aktarmaya çalışan çalışmaları önemsemek gerekir. Bununla beraber mahallemizde bir dönüşüm ve planlama sürecinin dinamik aktörü olan, olmak isteyen 110 sokak temsilcisi 25'er kişilik mahalle üst komisyonu örgütlülüğüyle bu potansiyeli değerlendirmek ve bir ilk örnek oluşturmak açısından önemli bir kazanım olabilir. Son yıllarda hayatımıza giren kentsel, rantsal dönüşüme karşı mücadele uzun soluklu bir hattı dayatmaktadır. Güncel, pratik yaklaşımların ötesinde muhalif hareketlerin kafa yorması gereken kuramsal altyapılarının örüldüğü bir yönelime girilmesi kaçınılmazdır. Kısa, orta ve uzun vadede hedeflerini çizen bir kent hareketinin vizyonu ve misyonuyla orta sınıfa da kendisini ifade eden bir hattı kurması gerekir. Diğer taraftan bugünün sorunlarını başka bir toplumsal düzene havale etmeden alternatif bir kent hareketinin donanımını bugünden üniversitelerle, odalarla ve benzeri kurumlarla oluşturamazsak önemli bir muhalefet alanını neoliberal politikalara ve sermayenin insafına terk edeceğiz. Ben teşekkür ederim.

EVSİZ DEPREMZEDELERİN BARINMA HAKKI MÜCADELESİ

Erbay YUCAK

Evsiz Depremzedeler Kooperatifi ve İmece Evleri

Yeniden merhaba. İzmit Evsizler Kooperatifi, Düzce İşsizler Kooperatifi ve İmece Evleri bunların üçü de ayrı örgütlenmeler. İmece Evleri üç köyde gerçekleşmiş, hükümetin verdiği o 6 milyarlık krediyle ev yapamayacakları için bizler gibi insanların da hayatlarına girmesiyle onları ortak bir fonda buluşturup herkesin birbirinin evinde çalışmasıyla tamamlanmış 57 evlik bir projedir. Aynı zamanda da belki Türkiye'de akademi dünyasında bunu tez konusu yapmış arkadaşların verdiği bilgidir, başından mimari tasarım dâhil olmak üzere imalat sürecine de katılım itibariyle malzeme seçiminden evin konumuna, evin mimari tasarımına kadar ve paranın kullanımına kadar her aşamada kullanıcıların ve ailelerin bir arada olduğu bir çalışmadır. Çalışma 2001'de tamamlandı. Evsizler Kooperatifiyle alakası da şu: Evsiz depremzedeler prefabrikte yaşamak zorunda kalan, kalıcı konutlarda mülk sahibi sayılanlar kalıcı konutlara geçtikten sonra prefabriklerin kaldırılmasına bir yıllık bir Ankara yürüyüşü ve diğer direnme pratikleriyle durdurdular, ama "bir yıl sonra ne olacak?" sorusuna cevap aramaya başladılar. İmece evleri küçük o mütevazı haliyle biraz da bizim gibi insanların da, evsizlerin dünyasına bu fikri taşımasıyla arsa ve kredi talebiyle bir hak mücadelesine dönüştü. Yaklaşık beş yıldır sürüyor, bu yıl altıncısını dolduruyor ve bir şeyin sonuna geldi. İmece Evleri olmasaydı Evsizler Kooperatifi kendi barınma sorununa dair peşinden gideceği bir çizgi icat etmesi ve oradaki yüzlerce evsizi bir araya toplaması mümkün olmayacaktı. Evsizler kooperatifi de geldiği sefahat itibariyle belki burada diğer mahalle deneyimlerindeki başkan arkadaşın tabiriyle söyleyeyim; 50 yıldır sahip oldukları, yaşadıkları bir yeri korumaya çalışıyorlar. Bizim hiç birarada yaşadığımız ve bizim olan, bizim dediğimiz hiç yerimiz olmadı. Biz de onun mücadelesini veriyoruz" diye buna dair böyle bir söz dizgisi dizmişti. Onun yokluğunda bana söylediği bu başlığı da paylaşmış olayım.

Burada bir power point sunuşu var, kendisine eşlik edecekti. Ben o power pointi sizlere sunacağım, üzerine daha başka bir şey söylemeyeceğim. Çünkü benim böyle bir görevim yoktu. İmece Evlerinin böyle tabelaları vardı kapısında, yanlış mı, doğru mu olur diye çeşitli şeyler oldu, ama sonra hep beraber böyle tasarlandı. Burası İmece Evleri coğrafyasının genel görünümü. Yaklaşık 20 km.lik bir alanda yapıldı, toplu yapılmadı. Onun vaziyet krokisi. İnşaattaki çalışmadan bir görünüm. Buradaki insanların hepsi inşaatçı değildi, yaklaşık bir ay usta desteğiyle çalıştılar,

başlarında bir teknik komite vardı, onların desteğiyle bir ay boyunca o işi yapılabilir hale gelme süreci geçti. Ondan sonra da kendileri çalışmaya başladılar. Birinci etap, ikinci etap diye ayrım vardı. Görebileceğimiz gibi birinci etap daha çok erkek egemen bir fikirle tasarlanmış bir evdi. Ortada bir salon, açılan odalar. İkinci etap ise, daha çok kadın ve çocukların tercihiyle oluşmuş bir mimari tasarımdı. Birinci etap, inşaat devam ediyor. Bu da ikinci etap, bu da ikinci etabın bitmiş hali.

Bu bir fon yönetimi toplantısı. Fon yönetiminde Hollanda'da para toplamış Türkler vardı. Onlar da fona o bütçeyi aktardılar, krediyle o bütçe birleşti. Onların temsilcisi, onların talebi üzerine merkezi idare temsilcisinin de fon yönetiminde olması istendi ve herkesin bir arada olduğu fon yönetimi toplantılarından birisi. Türkiye Mimar Mühendisler Odası Birliği heyetiyle ilişki projenin başında kuruldu. Mesleki denetim ilkesinin bu projede uygulanması hep beraber karar verdiğimiz bir şeydi. O yüzden projenin değişik sefahatlerinde farklı meslek disiplinlerinden oluşan heyet gelip önerilerini sundu ve aynı zamanda da yerinde denetledi. Bu denetim yasal bir dayanağından çok gönüllü ve bilinçli bir farkındalıkla kurulmuş bir ilişkiydi. Karşılıklı da böyle yürüdü sonuna kadar. Köylülerle zaman zaman malzeme toplantıları, mimari tasarıma dair toplantılar daha çok kahvelerde yapıldı, daha sonra büyük toplantılara döndü. Bu da periyodik, haftalık toplantılardan birisi. Bunlar da malzeme seçimi görüşmelerinden, toplantılar devam ediyor. Çalışan insanlarla ve diğer maddi problemlerle beraber sonuçta her kahve ya da her evin başında bu tür toplantı pratikleri olmaya devam etti. Toplantı araları bu üç köy Abaza Köyleriydi. Dolayısıyla da kendi hayatlarında kendi kültürlerini devam ettirdikleri, özellikle müzikal düzeyde böyle özellikleri vardı. Orası köy meydanı, akordeon çalınan yer, kışın yapılan toplantılarda ara soluklanma etapları böyle geçiyordu. Hep toplantı arası böyle olmuyordu. Bazen misafirler geldiği zaman kendileri öyle incelik gösteriyorlardı, elbiselerini giyerek dans gösterisinde bulunuyorlardı.

Projeye bir çadırda son şeklini verdik. Oraya gelinceye kadar tam bir yıl sürdü. Bu bir yıl tek tek görüşme, hayat biçimlerinin analizi, mekan analizi ve sonrasındaki toplantılarla en son böyle bir çadırda sonuçlandı. Bu muhtar, Hicran Muhtar oğluna inşaatı anlatıyor. Onun bir sözünü de söyleyeyim: "Bu evlerin ruhu olacak" diye bir söz icat etmiş o zaman, ruhu da her inşaatın her sefahatinde kadını, erkeği ve çocuğuyla herkes günlük hayatın bir parçasını katacak. Tuğlayı koyarken ötekine laf attığı için, sokaktan biri çağırdığı için bu evlerin ruhunu bu oluşturacak. Önce anlaşılmamıştı, onun tabiriyle bu fotoğrafta oğluna evinin ruhunu anlatıyor. O çocuk şimdi üniversiteyi kazandı. Dershaneye gitmesinde de aynı zamanda bir miktar oradaki o dayanışmanın bir katkısı oldu, üniversiteyi kazandı. Necdet amca engellidir. İnşaata ilk başladığı zaman "imece Mısır'da olur, bu inşaatta imece nereden çıktı?" dedi. O yüzden "bu inşaat biter mi?" diye kara kara düşünüyor. Nihayet demirler geldi bir senelik aradan sonra, bu öyle bir anı anlatıyor. Mühendis arkadaşımız hak sahiplerine inşaat sırasında bildiğimiz teknik meselelere dair inşaatın başında görüşme yapılıyor. Bu ODTÜ Sevgi Topluluğu diye bir topluluk, duymuşlar, toplanıp gelmişlerdi. Kendileri iki gün kaldılar, çalıştılar. O arkadaşlara ait, onların molaları voleybol biçiminde oldu. Sonra köyün gençleri onlara "çalışma arasının tek molası voleybolla geçmez" dedi, onlara da aynı zamanda dans etme, kendi danslarını onlarla paylaştılar. Evler devam ediyor, toplantılar da devam ediyor. Toplantısız hayat olmuyor. Bu da böyle etkinliklerde kullanılır diye

oradaki arkadaşlar bir poz verdiler. Biz de ona bir poz verelim de kısmetimiz açılsın dedik. O da başaracağız görüntüsüyle tamamlanıyor. Köyde tabii çocuklar da var. Aynısı bu Gülsuyu'nda olanın bir benzeri, belki de Fotoğraf Vakfının ilk deneyimidir bu, aynı kurum yaptı, Fotoğraf Vakfı yaptı. O zaman vakıf değildi, adı "Fotoğrafçı Çocuklar Atölyesi"ydi. Bu çocukları düşünerek onların hissesine de inşaatta fotoğrafçılık düştü. Bir yıl boyuca çektiler, tab yaptılar, bastılar. Sonra ODTÜ'lüler gençleri davet etti, onlar da ODTÜ'ye gitti misafirliklerine karşılık, ama toplantı yapmadılar, eğlenmeye gittiler. Enternasyonal bir eğlence yaşadılar, döndüler.

Başka yerdeki afetlere duyarsız kalmadılar. Afyon depremi olduğu zaman biz bir heyet halinde 15 kişi gittik, iki gün kaldık, orada çadırları kurduk, ondan sonra geri döndük. İmece evlerini tez konusu yapan akademisyenlerle tanıştık, görüştük. ODTÜ'de, İTÜ'de tez konusu yapıldı, bir de Japonya'da, o görüşmelerden. Aynı zamanda Ankara Üniversitesinde bitirme tezi olarak bir gazete haberi üzerine "böyle bir yer var mı?" diye gelen öğrencilere bitirme tezine konu oldular. Yaklaşık 15 gün, ama son 6 ayına yetiştikleri için bir belgesel çektiler ve bu onların bitirme tezi oldu.

İzmir Karşıyaka Belediyesinin daha çok devlet başkanlarına verdiği bir insan hakları ödülü vardı. O insan hakları ödülünü vermek istediler. Ödül tarihçesi ve ödülün gerekçesini yazılı olarak istedi İmece Evleri Fon Yönetimi "uygun görürsek almaya geliriz" diye kibir diye anlaşılan bir tutum gösterdi. Haklıydı ve neticede kabul etti. Onların belediye meclisinin yüzde 51'inin imece evlerine gelmesi şartıyla ödülünü kabul edeceğini söyledi. Onlarda çünkü karar alan organın yüzde 51'inin gelip yerinde görmesi önemlidir. "Gazete haberi üzerinden olmaz" dediler. Onlar da o nezaketi gösterdi, geldi köye, misafir ettiler. Sonra da ödüllerini kabul ettiler. Oraya da 10 kişilik temsilci heyetiyle gitti, ödüllerini aldılar. İmece Evlerinin öyküsü bu.

Evsiz Depremzedeler Kooperatifi İzmit ve Düzce'deydi dediğim gibi, ilk DepDerler bölgenin sorunları için kurulmuş derneklerdi, ama bölgede kalıcı konutlar yapıldıktan sonra, imar planı revizyonları tamamlandıktan sonra hayat kendine ait bir normal çizgi kazanmaya başladı. Orada hayatı tek normalleşmeyen mülksüzlerdi ve prefabriklerde yaşayan insanlardı. Onların bu sorunları için, başlangıçta söylediğim daha uzun süre kalmak için bu bir Ankara yürüyüşü düzenlendi. Yedi depremzede Derneği vardı. İlk Ankara çıkarması, Cumhurbaşkanıyla görüştüler. Onun basın açıklaması.

Prefabrikte kalan insanlar bu bir yıllık süreyi uzatırken Gölcük, İzmit, Düzce DepDerler gitti, bir miktar İstanbul Mahalle Dernekleri Platformuna dair Erdoğan arkadaşın söylediği öyküyle böyle bir paralelliği var. Sonuçta bu insanlar birbirlerini tanımayan, bilmeyen insanlardı ve ortak sorunları da o prefabrikte kalmak ve geleceğine dair belirsizlikti. Bunun için o dönüşten sonra "peki ne olacak, ne yapacağız?" sorusu gündeme geldi. Bu sorunun cevabı hep birlikte aranmaya başlandı, ama abartı olmasın, binlerce toplantı oldu. Bir düğün salonunda toplanarak toplantıyla olmuyor, o prefabrik bölge, aynı prefabrik bölgesinde bile yüzlerce oldu. Bu o toplantılardan görüntüler ve en son İmece Evlerinden aldıkları feyizle "konut sorunumuzu birlikte çözelim" diye adını koydular. Bunlar onun büyük toplantıları, doğrudan demokrasi, grup toplantıları ve grup temsilciliğine dayanan işleyişleri var. Karar anlarını o grup toplantılarının sonrasında doğrudan

demokrasi yöntemiyle büyük salon toplantısında verirler. Bu da en yaşlı teyzemiz, bu da orada yalnız mağdur olanların değil, orada mağdur olmayanların da onayını almayı bir tarz olarak önemsedi. Dolayısıyla da imza kampanyasıyla prefabrikte yaşamayan insanların da imzasını alarak oradaki nüfusun yüzde 51'inden fazlasının imzasını talebinin arkasına almayı esas edindi. Bunun için arsa tahsisi yapıldı, sonra arsa tahsisi yapıldıktan sonra rantçı kooperatifler kuruldu. Onlara tahsis edilince de bu tahsisi Düzce'deki Evsizler Kooperatifi kabul etmedi. Bu sefer bunun için, işlemin düzeltilmesi ve bu tahsisin iptal edilmesi için 270 gün Abdi İpekçi Parkında nöbet tuttular. Buna dair sözleri kâr etmedi, çadırlar kurdular, orada genciyle, kadınıyla, çocuğuyla kaldılar. Bunun sonrasında zaten sonunda özetini vereceğiz, ama bu evsizler aynı zamanda şu bencilliği de yapmadılar: Sadece kendi sorunları için uğraşmadılar, oradaki hasarlı binalardan *tutun, imar planlarına, orada her yıl depremin yıl dönümünde meşaleleriyle yürüyüş yapıp saygı* duruşunda bulunmaya, depremi unutturmama eksenli ormanlık yapmaya kadar bütün bunlarla uğraştılar. İzmit'te son durum arsalarını Büyükşehir Belediyesi elinden aldığı için yaptıkları eylemler sonrasında hükümet bir teklifte bulundu. Belki TOKİ'nin hayatında ilk defa Evsiz Depremzedeler Kooperatifi ve İzmit DepDer'le 700 konutluk sosyal konut projesinin protokolü yapılacak. Bunun mimari tasarım ve ödeme koşullarına dair prensipler mevcut, Aralık ayında da inşaatın başlanacağı düşünülmekte. Bu kararı da, bu teklifi değerlendirerek evsizlerin kendisi verdi.

Düzce'de son durum, tahsisi iptal davasını kazandılar. Arsa tahsisleri diğer rantçı kooperatiflere yapılan tahsis iptal edildi. İzmit'te 700 kişi var, Düzce'de 674, ya Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ve TOKİ bu 674 konutluk altyapısı tamamlanmış arsayı verecek ya da 674 kişiye 6 senede yarattığı mağduriyet üzerinden maddi-manevi tazminat verecek. Bu da ortalama bir hesaplamayla 13 trilyon tutuyor. Ceza davası da cabası, mahkeme kararının yerine getirilmemesi nedeniyle. Darısı diğer evsizlerin ve bugün evi olup rantsal dönüşüm nedeniyle yıllardır yaşadıkları yeri terke zorlanan kardeşlerimizin başına. Teşekkür ediyorum.

KENTSEL DÖNÜŞÜM BASKISI VE BEYKOZ YERELİNDE HAREKETLENME

Hikmet Öztürk

Beykoz Mahalle Dernekleri Platformu

Merhaba. Arkadaşımızın da söylediği gibi Beykoz bir sanayi bölgesidir. Beykoz'un sanayi bölgesi olmasının Osmanlıya dayanan bir geçmişi var. 1800'lü yıllarda deri, kundura fabrikasının orduya koşunum takımları üretmek üzere kurulduğunu biliyoruz. Bu daha sonraki yıllarda daha da gelişerek devam ediyor. Akabinde 1900'lü yıllarda tekel, ispirto ve içki fabrikası kuruluyor, 1935'te ise şişe-cam fabrikası kuruluyor; Paşabahçe ve Total de bu bölge, havza yaklaşık 20000 civarında işçiyi barındıran bir havza haline geliyor. Bu biçimiyle de göç için cazip bir yer, ancak bu göçenler için, bu fabrikaların talep ettiği işçileri barındıracak konutlar yok ve bu konutları bu insanlar kendileri yapmak durumunda kalıyorlar. Özellikle 1935'li, 40'lı yıllarda şişe-cam fabrikasında çalışan insanlar, geceleyin kerevetler üzerinde yatıyorlar, gündüz gidip fabrikada çalışıyorlar. Ustabaşılar içlerinden beğendiklerini ertesi gün "sen, sen gel, sen, sen gelme" diyor. Bu şekilde bir çalışma yöntemi var. Tüm dünyada gecekondular diğer ülkelerde adları farklı olabilir, ama hemen hemen her ülkede gecekondular vardır. Bu gecekondular yoksulların konut sorununa çözüm bulunamayışının doğal sonucu olarak meydana gelmiştir. Bizlere yutturulmaya çalışıldığı gibi aslında gecekondular bizlerin buldukları bir çözüm yolu değildir, bize yutturulan bir çözüm yoludur. Biz, bize konut yapmakla görevli olan insanların asli görevlerini üstlenmiş oluyoruz. Hem de mağdur olarak. Kent hizmetlerinden yeterince yararlanamıyoruz, gerçek manada bir konutumuz yok, bütün bunları yapmamıza rağmen yarın başımıza yıkılacak endişesinden de kurtulamıyoruz bir türlü. Bizim konutlarımız bir anlamda rehin olarak tutuluyor, canı istedikleri zaman "bu rehini ben geri alırım" deme söz konusu, ancak burada asıl dikkat çekilmesi gereken nokta şu: Konu bazen farklı noktalarda tartışılıyor, gecekondular kent yoksullarının rant elde etmek için başvurdukları bir yöntem değil, kent yoksullarına gecekondudan başka bir çözüm yolu önerilmiş de kent yoksulları bunu kabul etmemişler midir? Olaya bence böyle bakmak lâzım. Maalesef akademik düzeyde de konuya böyle bakılamıyor, konu biraz daha farklı, sanki küçük rantçılar biçiminde adlandırılıyor gecekonduda yaşayan insanlar. Bu bakış açısı bizce çok doğru olan bir bakış açısı değil.

Beykoz'da bu fabrikaların kapatılma süreci sanayinin merkezlerden dışarılara doğru taşınmasıyla birlikte gündeme geldi. Beykoz örneğin, geçmişte kentin çok dışında bir yerdi, İstanbul'un diğer

yerlerine bir sportif, kültürel faaliyetlere ulaşabilmek için bizim 1.5-2 saatimiz yollarda geçerdi. Çünkü kendi semtimizde bu faaliyetlerden faydalanabileceğimiz yerler yoktu. Örneğin, bir sinemaya, bir tiyatroya gidiş-geliş bir gün alırdı. Çünkü en yakın yer Üsküdar, Kadıköy, oralara gidip gelmek zaman alırdı. Kentsel olanaklardan faydalanamadığımızı anlatırken bunları da eklemek istiyorum.

Kentin merkezinde kalan bu yerler sadece rant, yani bu yerlerin rant dürtüsüyle el değiştirilmesi gündeme geliyor. Kısa bir örnek vermem gerekirse eğer bugün Şişe-camın olduğu arazi Cam Holding tarafından satışa çıkartılıyor. Muayyen bedeli 4000 dolar metrekare fiyatı, bunun 10000-14000 doları bulabileceği söyleniyor. Kaba bir hesapla gecekondusu olan bir vatandaşın kapladığı arazinin değeri 2.5-3 trilyon. Sözü edilen konu budur tam da, asıl yapılmak istenilen bugün bu insanların üzerlerinde yaşadıkları bu değerli toprakların onlara çok az bir bedel verilerek, yani enkaz bedelleri 15000-20000 YTL verilerek onların elinden alınmasıdır. Hatta mümkünse bunu da zorlayarak hiç vermemeyi de tercih etmektedirler. Tablo budur.

Biz bu tabloyu gördüğümüzde ve imar planları ortaya çıktığında Beykozluyu Beykoz'da yaşatmayacak bir imar planlarıyla karşı karşıya kaldığımızı gördük ve bu planlar da revizyon planlarıydı. Beykoz halkı revizyon planı istemediğine göre bu planları isteyenler, dayatanlar vardı. Onlar için yapılıyordu. Onlar için yapıldığı da zaten ortaya çıktı. Hemen akabinde birtakım inşaat faaliyetleri gündeme geldi. Bakıyoruz Beykoz'da konut alanlarının olduğu yerler farklı kentsel donatılar için ayrılırken şu anda yeşil alan olan, su havzaları olan bölgeler ise konuta açılıyor. Böyle bir tezat söz konusu ve süreç içinde eğer gerçek anlamda bir duruş sergilenmezse bunu da başarmaları mümkün görünüyor. Gözden kaçıyor bazı olgular, ama 2005-2008 yılları arasında sadece İstanbul'da 18000 gecekondu yıkılmış ve bunun 115000'i bulacağı söyleniyor. Konuşmacı arkadaşlarımız var, beni bağışlasınlar. Bazı cümlelerle sözlerini ifade ederlerken şu şeyleri kullandılar: Vicdani ve etik sorumluluk, yani konuya yaklaşım sadece buysa eğer vah geldi İstanbul'un haline. Çünkü şu; vicdani ve etik sorumluluk olmanın ötesine geçmelidir bence bu.

.....diğer toplumsal katmanlara gelecektir. Bunun gelmesini beklemek yerine kentte mağdur olacak tüm yapılar, tüm katmanlar, tüm unsurlar hepsi bir araya gelerek buna karşı çıkmalıdır. Ben sadece konutumdan olduğum için değil, bu kent insanlar için yaşanılabilir bir kent olmaktan çıkarıldığı için de karşı olmalıyız. Diğer insanlar da aynı kaygıyı taşımalıdırlar. Herhangi bir sitede oturan arkadaşımızın yarın o sitenin yeşil alanına bir blok daha dikilmeyeceğinin garantisi var mıdır? Yoktur veya balkonundan viyadük geçmeyeceğinin garantisi var mıdır? Bu da yoktur. Hele özellikle yeni çıkılması düşünülen, mecliste bekleyen, belki de seçimler sonrasında hemen gündeme gelecek olan Kentsel Dönüşüm Kanunu TOKİ'nin sorunlarına çözüm olacak. TOKİ Başkanının kentsel dönüşümle ilgili rahatsızlıklarını bir kitap halinde yazmıştı. O kitabı okursanız eğer Kentsel Dönüşüm Kanunu haline geldiğini o kitabın görürsünüz. Yerel belediyelerin yerel baskılar sonucu değiştirmek zorunda kaldıkları şeyleri engellemek için belediyelerin görevlerinin bir anlamda gaspı anlamına gelmektedir bu, çünkü yöre halkı belediyelere etki yaparak planlarda, vesairede değişiklikler yapabiliyor. Bunları ortadan kaldırmak için bence gündeme getirilmiştir ve 50 dönümün üzerindeki herhangi bir arazi parçası nerede olursa olsun kentsel dönüşüm alanı ilan edilebiliyor bu kanunla, yani tapulu tapusuz olmasına da bakılmaksızın. Tapulu olmuş ol-

ması sizin için bir garanti değil, ancak siz size verilecek olan bedele itiraz edebiliyorsunuz. "Bu bedel çok düşük oldu, bu kadar da düşük alma benden" diyorsunuz. Şunu algılamamız lâzım: Artık tüm kentlerde yaşayan insanlar olarak Kentsel Dönüşüm Kanunuyla birlikte sadece gecekonduları değil, kentlerde yaşayan tüm insanlar yarın ne olacak endişesini yaşamak durumuyla karşı karşıyadırlar. Biz burada gecekondu güzellemesi yapmak durumunda da değiliz, böyle bir savunma mekanizması geliştirmek de bana ayıp geliyor işin doğrusu. Hepimiz bu çözüme ilişkin ortak katkılarımızı, çabalarımızı aynılaştırmak, birlikte çözüm üretmek, çözüm aramak durumundayız. Benim için değil, herkes kendisi için çözüm aranmak durumundadır. Eğer bunu çözeceksek bu şekilde çözeceğiz. "Ben falancaya çok acıdığım için" diye başlarsak eğer olaya o zaman zaten hiçbir katkımız, çabamız olmuyor demektir.

Bu süreçte biz şunları da belli ölçülerde yaşadık: Bazı akademisyen arkadaşlarımızı, meslek odalarını tenzih ederek söylüyorum; bu tür çabalara meslek odaları nedense çok sıcak bakmıyorlar. Bilemiyorum, almış oldukları eğitimin sonucuysa eğer buradan hocalarımıza özellikle ifade etmek istiyorum ki, öğrencilerinize bir alan planlanıyorsa eğer o planlanan alanlarda yaşayan insanlar olduğunu, onların görüşlerinin çok önemli olduğunu öğretin lütfen. Çünkü bizim yaşadığımız alanlar bizim dışımızda planlandığında bizim bir insan olarak orada var olduğumuz, bizim anılarımız, geçmişimiz olduğu orada reddedilmektedir. Ben ilkokulumun merdivenlerini gördüm geçerken bahçesinden, farklı bir merdiven yapısı vardı, tarihi bir merdiven yapısı vardı. Onu yıkmışlar, onun yerine bir kantin yapmışlar. Çok üzüldüm, içim acıdı. Bunu mahallelerimizde düşündüğümüzde çok daha korkunç bir şey, başımızda TOKİ denilen bir canavar dönüp dolaşıyor, her şeye kadir, her şeye muktedir bir hale geldi. Tüm kent topraklarını ve kent dışı toprakları istediği gibi tasarruf yapabilen, hastaneler, yollar, viyadükler yapabilen, hatta son zamanlarda karakollar bile yapabilen bir hale geldi. Bir ülkede böylesine devasa bir kurum sorgusuz, sualsiz şey yaparken bu ülkenin aydınlarının, akademisyenlerinin, üniversitelerinin söyleyecek sözü olmalıdır. Eğer söyleyecek sözü yoksa biz hepimiz havanda su dövüyoruz demektir.

Son olarak şunu söylemek istiyorum: Türkiye'de gecekondularla ilgili olarak 1971 yılında Türk hükümeti UNESCO'dan, Birleşmiş Milletlerden bir yardım talebinde bulunuyor. Bu yardım talebinde bulunduğunda diyor ki -hocamızın kitabında okudum bunu- "bizim ülkemizde kırlardan kentlere göç sanıldığı gibi istenilmeyen bir olgu değildir. Tam tersine ülkemizde kentleşme sanayileşmeden önce gelir. Çünkü sanayinin ihtiyacı olan işgücü buralardan sağlanacaktır" Çok vecih bir şekilde ifade ediyor, bir de hükümet raporlarında istenilen yardımlar var. Sonra dönüp dolaşacaksınız, yıllar sonra geleceksiniz gecekondu halkına "işgalci" diyeceksiniz. Bu anlamda asıl işgalci bugün gecekondu halkının bulunduğu yaşam alanlarını rant için onların elinden alıp daha yüksek ranta çevirmek isteyenlerdir. Teşekkür ediyorum.

K. ÇEKMECE PLATFORMUNUN AYAZMA MAĞDURLARINI SAHİPLENMESİ

Türker TAŞDÖVEN

Küçükmece Platformu

Teşekkür ederim. Sayın Hocamın da belirttiği gibi biz çok nazik bir bölgede yaşayan insanlarız ve bazı ilkleri yaşayan insanlarız. Mesela, bu ilklere bölgemizin Belediye Başkanının, adamın evini başına yıktığı için ödül olması da eklendi. Bizim bölgemizde iki tür yapılanma var: Bunlardan biri diğer konuşmacı arkadaşımızın dışında bir oluşum, hem tapulu hem de tapulu olmayan iki grubun aynı kaderi paylaşması üzerine kurulu bir seçenek. Biz tabii, Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde emlak sempozyumlarında pazarlanacak olan yerler listesinin başında gelen bir bölgedeyiz. Geçtiğimiz yıllarda Ken Yang denilen bir yabancı mimarın yarışma kazandığı güzel bir bölge. Dünya üzerinde iki adet var; biri, Miami'de Miami Beach'd, biri de bizim Küçükçekmece'mizde ne hikmetse böyle bir özelliğimiz var.

Tabii, bundan neden bahsediyorum? Bizim konumuz tabii ki sadece iç kumsal değil, ama bu bölgedeki dönüşümün lokomotifini çeken bir yörenin içerisinde olduğumuz için ilk örgütlenme iç kumsalın örgütlenmesiyle başladı. Daha sonra da buradaki örgütlenme bir platforma dönüştü. Sayın Hocamın belirttiği gibi bizim kendi mağduriyetimiz varken komşumuzun da mağduriyeti bizi ilgilendiren bir konu oldu. Gerçi onlar için yapacak bir şey yoktu, demin de söylediğim gibi Belediye Başkanı evlerini yıktığı için ödül alan bir Belediye Başkanı, şu anda 18 aile vardı orada direnen, ancak 15'e düştü. Çünkü ağır koşullar bazı ailelerin dirençlerini kırmış durumda. Onların o sağlıksız koşullarda yaşamaları, daha fazla direnmelerini sürdürmelerine engel oldu.

Benim söylemek istediğim, burada gecekonducu yahut da devletin teminat altına almış olduğu tapulu insanların aslında birbirlerinden pek de farkının olmadığı ortaya çıkıyor. Sadece bir kağıt parçası insanların evlerinin yıkılmasının ya da yerlerinden edilmesine mani teşkil etmiyor. Biz de bu gerçeği kabullenerek yola çıktık. Bir diğerini ötekileştirmenin ötesinde "ne yapabiliriz?"i düşünerek böyle bir platformda yer aldık. Bu platformun şu anda yapmış olduğu çalışmada imza kampanyalarının dışında o ilçe teşkilatlarında siyasi teşkilatları yanına almak, diğer sivil toplum kuruluşlarıyla, derneklerle bu halkayı genişletmek ve bu 18 ailenin kalan 15'ine daha da fazla sahip çıkmak üzerine kurulu. Tabii, çeşitli şeyler de geliyor, karşı kampanyalar da geliyor. Örneğin, oradaki insanlar için "biz kentsel dönüşümü Küçükçekmece'de ilk gerçekleştiren belediyeyiz" diye ortaya çıkanlar, mağdur ettikleri bu insanların aile düzenlerine karşı da saldırı yapıyorlar.

Etik olmayan davranışlar içerisine de giriyorlar. Mesela, "bu 18 ailenin aslında erkekleri çift eşli, dolayısıyla da ilk eşlerine, resmi eşlerine kendileri konutlarını aldılar, şimdi de ikinci eşlerine bu konuttan nemalandırmak istiyorlar, bunun için de bu mücadeleyi yapıyorlar" diyorlar. Fakat yaptığımız çeşitli girişimlerle bunun böyle olmadığı valilik nezdince yapılan araştırmada çıktı. Tabii, suçu da suçlanmaktan öteye götürmek istiyorlar. Diyorlar ki "evet, biz gittik, araştırma yaptık, ama bu araştırma neticesinde sözü geçen insanların böyle bir konumda olmadıkları çıktı, ancak o bölgede de bu tip insanların oldukları tespit edilmiştir" diye birazcık bu etik olmayan davranışı yasallaştırmaya çalıştıklarını gördük. Burada yapılan mücadelelerin bir bölümü imza kampanyalarıyla şu anda sürüyor. Tabii çeşitli platformlarda biz bunu dile getiriyoruz. Özellikle İstanbul Mahalle Dernekleri Birliğinde de bu konular tartışılıyor. Bakın, yeni bir olgu da şu oldu: Küçükçekmece belediyesi Başakşehir'i kendi sınırları içerisinden ayırarak ayrı bir ilçeye dönüştürdü. Bu platformun da artık o insanlar için yapabileceklerini bir yerde engellemiş oldu. Çünkü bizim sınırlarımızın dışına çıkan bir kişiyi Küçükçekmece Platformu olarak savunmamız mümkün olamayacak diye düşünüyorlar. Bu bir yerde belki teorik olarak doğru olabilir, onlar bizim sınırlarımızın dışındadır diye mücadele etmekten kaçınabiliriz diye de düşünebilirler. Fakat bir kent bilinci olan insanlar olarak ve kendimize komşu olan insanların mağduriyetine duyarsız kalmak bence insanlık dışı bir düşünce tarzıdır. Bu tip düşüncelere de karşı durmak onurlu bir duruştur diye düşünüyorum. Benim söyleyeceklerim bu kadar, fazla vakit almayayım.

SULUKULEDE KAMOUOYU OLUŞTURMA VE KİRACILARIN HAK SAHİPLİĞİ MESELESİ

Neşe Ozan

Sulukule Platformu

Teşekkür ederim. Yerel yönetimin dünyanın en sosyal projesi olarak sunduğu proje ne Türkiye'de ne de uluslararası kamuoyu nezdinde vicdanları ikna edemedi. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında sanırım gerçekten Sulukule etrafında dönen şeylerin kamuoyuna oldukça geniş bir şekilde yansıtılmasının önemli bir etkisi oldu. Denilebilir ki, Sulukule'den kalkılarak kentsel yenileme girişimlerinin arkasında yatan rant meselesi, yani bu sürecin şifreleri yaygın medyada çok konuşulur hale geldi. Bu da herhalde bu mahalledeki mücadelenin genel olarak Türkiye'nin çeşitli mahallelerinde yürütülen mücadeleye küçük katkılarından birisi olarak görülebilir.

Aslında Murat "Sulukule Platformu dışarıdan, mahalle içinde bir mahalle örgütlenmesi yok" dedi. Aslında o çok fazla doğru değil. Şöyle doğru değil; burası tapu sahibi bir bölgedir, bir gecekondu alanı değildir. Demin Hikmet Bey "bütün kentliler tehdit altında" derken çok doğru bir şey söyledi aslında, ellerinde Osmanlı tapuları da gördük. Osmanlı döneminden kalma tapular olan Sulukulelilere bu tapular da fayda etmedi. Buna rağmen yerlerinden ediliyorlar. Mahalleleriyle ilgili verilen kararları bu insanlar gazeteden öğreniyorlar. Bir kentsel dönüşüm lafı okuyorlar, ama nedir bu, ne anlama gelir bilmiyorlar. Belediyeye mahallenin ileri gelenleri birer birer gidip sormaya başlıyorlar, ama öyle birer birer gidince doğru dürüst bir iletişim kurulamıyor. Bu yüzden bir tüzel kişiliğin çok gerekli olduğu ortaya çıkıyor ve böylelikle yerelde Sulukule Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği kuruluyor.

Bu dernekle mahalle dışarısıyla ilk ilişkiler, hak savunuculuğu alanında aktivist olan insanlar ile ilişkiler başlıyor. Bu aktivistler bu mahallenin önlerindeki kentsel yenilemenin şifrelerini çözebilmeleri, ne olup ne bittiğini anlayabilmeleri için uzmanlara, akademisyenlere, meslek kuruluşlarına, hukukçulara ulaşmalarını sağlıyor ve böylece burada bir kümelenme oluşuyor. Bu ilginç bir buluşma, yoksul bir mahalle, üstelik Roman Mahallesi, yani sosyal dışlanma, öteki olma gibi bir sorunu da yoğun olarak yaşayan bir mahallede böyle mahalle dışından insanlarla enteresan bir, bir araya geliş meydana geliyor ve derinlemesine tanışma süreci de yaşanıyor. Bu süreç bölgede akademik çalışmalar yapılmasını, bölgenin geçmiş tarihinin, ama yakın geçmişinin incelenmesini, sosyal dokusuna bakılması gibi çalışmaları beraberinde getirince buradaki enerji aslında öyle bir bilgi birikimi yaratıyor ki, Sulukule etrafında oluşan toplumsal duyarlılık sayesin-

de o mahalle hakkında çok daha fazla şey biliyor hale geliyor ve bu bildikleriyle de belediyenin sosyal proje dediği projenin karşısına kendi argümanlarıyla çıkmaya başlıyor. Bu oluşan topluluk bir zaman sonra kendisini Sulukule Platformu adıyla anmaya başladı. Bu şekilsiz, belli bir şekli olan bir örgütlenme değildir. İçinde yerel dernek hâlâ en önemli bileşenlerinden biridir. Çeşitli STK'lar ve meslek kuruluşları bulunmaktadır ve gönüllü bireyler yer almaktadır. Bir nevi ben yaptığımız işi tercümanlık olarak tanımlıyorum bu mahallede, insanları dinleyip ne istediklerini, nasıl bir tahayyülleri olduklarını, nasıl yaşamak istediklerini, bu kentsel yenileme projesinden duydukları tedirginlikleri anlamaya çalışıp bunları yeniden formüle edip kamuoyuna yansıtmak gibi bir şeyimiz oldu orada.

Sonuç olarak biz şunu gördük: Bu insanlar üç-dört kuşak geriye gidebilecek kadar yerleşik oldukları bu mahallede yaşamaya devam etmek istiyorlardı. Yerel yönetimin sunduğu model onları yerinden eden, bölgeyi ranta açan bir modeldi ve özgün bir etnik yapıları vardı. Bir Roman topluluğuydu, özgün bir kültürel dokunun olduğu bir yerdi. Üstüne üstlük sur koruma bandının hemen içinde mekân olarak da tarihsel bir bölgede yer alıyordu. Dolayısıyla bu şifreler çözüldükten sonraki mücadeleye yön veren şeyler de bu unsurlar oldu. Ülke içinde ve ülke dışında hemen hemen her yere başvurdu Sulukule Roman Derneği ve Sulukule Platformu. Birincisi, Roman Mahallesi olması nedeniyle dünyada oluşan Roman networklarına ulaşıp mahallenin kaderinin insanların barınma hakkının tehdit altında olduğunu anlatmaya çalıştı. Avrupa Roman Hakları Merkezine ulaştı. Gene Birleşmiş Milletler barınma haklarıyla ilgili birimlere düzenli bilgiler gönderdi. Tabii mahallenin yerinden edilmemesi için bütün bu yaratılan ortam yerel yönetime ve sorumlu politik kurullara birer baskı olarak dönüyordu.

Bir anlamda belki kamuoyundaki başarıyı söylerken şunu da söylemek gerekir: Platformun içinde çalışan deneyimli gazeteci arkadaşlarımızın, iletişimci arkadaşlarımızın, kamuoyuyla bu dili oluşturmak konusunda önemli katkıları oldu. Son olarak da tabii çok albenisi olan bir mahalledir Sulukule, yani insanlarının gösteri sanatları alanında çalıştığı, yani otursanız iki senfoni orkestrası büyüklüğünde müzik ve dans grubu çıkarabileceğiniz bir birikimi olan bir mahalledir. Buradan kiracı hak sahipliğine de kısaca geçeyim.

Belediye projesi kiracıları buradan 30 km kadar uzaktaki Taşoluk'ta TOKİ'nin yaptığı konutlardan borçlanma karşılığı konut edinme hakkı tanıyor. Fakat biz mahalleyle derinlemesine tanışmaya başlayınca gördük ki, ortada bir sürü kiracı var. Bunlar herhangi bir şekilde hak sahibi değiller, yani ücretsiz kullanıcısı değiller evlerin, tanıyoruz insanları. Aybaşı geldiğinde kiralarını ödemiyorlar ve ev sahibi kira istemek üzere kapılarına dayanıyor. Fakat bu insanlara herhangi bir kiracı hakkı tanınmamış. Burada belediyenin o mahalleyi gerçekten hiç analiz etmediğini, sosyal dokusunun farkında dahi olmadığını görüyoruz. Tamamen enformel ilişkilerin olduğu bir yerde, herkesin birbiriyle akraba olduğu, kira kontratı yapılmadığı, su ve elektrik sahibinin genellikle ev sahibinin üzerine olduğu ve insanların avlulu evlerde, bir avlunun etrafındaki iki ya da tek gözden oluşan odalarda yaşadığı bir mahallede, bir kiracıyı kiracı sayıyor ve birtakım resmi evraklar getirmesini şart koşuyor. Bu resmi evrakları getiremiyorsan kiracı değilsin. Mesela, şöyle bir şey resmi evrak olabiliyor: Diyelim ki, evin kadını ya da erkeği cezaevinde yatmış ve 2005 yılında evinin adresine "görülmüştür" damgalı bir mektup göndermiş. O mektubu

getirirseniz belediyeye kiracısınız, ama cezaevine girmemişseniz, mektup da yoksa gösterecek bir şey bulamıyorsunuz. Bu kadar garip kriterleri oluşturulmamış bir süreç. Tabii, bu durumu fark edince ne yapabiliriz diye düşündük ve hak sahibi yapmayan belediyeye gidip sorsunlar en iyisi "ben neden hak sahibi değilim?" gibi bir dilekçeyle Bilgi Edinme Yasasına dayanarak bir hak sahipliği yolu açmaya çalıştık. İnsanlar bilgilerini getirdi. "Ben bu kadardır bu mahallede oturuyorum, şu şu evlerde oturdum, seçimlerde oy kullandım, kızım şu okula gitti, ben de şu okulda okumuştum, öğretmenimin adı da şuydu, mahallemde kiracıları hak sahibi yapıyorsun, ben de kiracıyım, beni hak sahibi yapmadın, neden?" diye bu dilekçeler her bir dilekçe sahibi iki adet verdiği bilgilerin doğruluğunu teyit eden şahide de mahalleden imzalatarak bu dilekçeleri hazırladı ve bunu toplu bir şekilde belediyeye götürmeye karar verdi. Aşağı-yukarı 100 aile bu şekilde dilekçe götürdü. Arkadan dilekçe süreci devam etti ve 380 dilekçeye ulaştı.

Bu insanlar, hiç hak sahibi yapılmayan 2/3'si yıkılmış olan mahallede direnmeye çalışan hemen hemen tek dinamik denilebilir. Çünkü çok yoksullar ve evleri yıkıldığı takdirde sokakta kalma riskiyle, doğrudan böyle bir riskle karşı karşıyalar. Şu anda belediyenin söylediği dilekçelerin TOKİ'ye gönderildiği ve hak sahipliği konusunda bir cevap geldiğinde kendilerine iletileceği şeklindedir.

4. OTURUM Konferans Salonu

TOKİ: POLİTİKALAR VE UYGULAMALAR

Moderatör: Doç. Dr. Çağatay KESKİNOK

TOPLU KURUMSAL İFLASIMIZ: TOKİ BARINMA HAKKINDAN SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNE DOĞRU KONUT SORUNU: SÖYLEMLER, GERÇEKLER VE ÇÖZÜMLER

Ramazan GÜLTEN-Şehir Plancısı-İMECE Toplumun Şehircilik Hareketi

"KADİFEKALE ÇEVRESİ HEYELAN BÖLGESİ" KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ ÖRNEĞİNİN SÜREÇ VE OLASI SONUÇLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ"

Arş. Gör. Neriman YÖRÜR-Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Arş. Gör. Neslihan KARATAŞ-Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Arş. Gör. Dr. Ayşegül Altınörs ÇIRAK-Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

TÜRK KENTLERİNDE YENİDEN-YAPILANMADA KAZANAN KURUM(LAR): TOKİ (YA DA GLOBAL-CİLER); KAYBEDEN(LER): BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI (YA DA TÜRK ULUSAL PLANLAMA SİSTEMİ)

Dr. Özer BOSTANOĞLU-Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı

Moderatör: Doç. Dr. Çağatay KESKİNOK

Geçtiğimiz yıl bu kolokyumda kenti tasarlamanın ve kenti üretebilmenin aracı olarak toplu konut uygulamalarından söz etmiştim, esas olarak Türkiye'deki TOKİ uygulamalarının siyasi, iktisadi ve ideolojik yönlerinden çok, bu uygulamaların kentin üretilmesine etkisi ve sonuçları üzerinde durmuştum. O konunun eksik kaldığını düşünüyordum. Bugünkü konuşmacılarımızın tartıştıkları konular aslında toplu konut olgusunun değişik boyutlarıyla ilişkili. Toplu konut yaklaşımının Türkiye'de ortaya çıkışının nedenleri, bunun üzerindeki siyasi tartışmalar tarihsel olarak irdelenebilir, ama açık olan bir şey var ki, barınma sorununun çözümü açısından toplu konut uygulamalarının stratejik önemini mutlaka vurgulamak gerekiyor. Devletin müdahalesiyle ilişkili olduğu ölçüde konunun siyasi ve ideolojik olduğunu belirtmeliyiz. Diğer yandan piyasanın yeterliliği ya da yetersizliği tartışmasıyla ilişkili olduğu ölçüde de iktisadi yönü söz konusu. Dolayısıyla toplu konut olgusunun bütün bu sorunların çözümü ekseninde bir stratejik önemi var, ama son dönemin yeni liberal uygulamaları altında bunun geçirdiği bazı dönüşümlerden söz ediyoruz.

Büyük ölçekli uygulamalar olmaları açısından kent planlama ve tasarım açısından da önemli bir konu. Bu anlamda kentin üretilmesiyle ilişkili, kentsel çevrenin ve kamusallığın üretilmesiyle ilişkili, dolayısıyla bölgelerin, kentsel bölgelerin geliştirilmesi konusuyla ilişkili, hatta toplu konut uygulamalarının ölçeği nedeniyle bölgesel gelişme politikalarının yönlendirilmesi açısından önemli bir yanı var. Diğer yandan kentlerdeki sorun alanlarının, müdahale alanlarının dönüştürülmesi açısından da toplu konut uygulamalarının önemli bir araç olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan bakıldığı zaman Türkiye'de TOKİ uygulamalarında bazı sorunlar tespit ediyoruz. Nitelik kaygısının yerine tamamen nicelik kaygısının öne çıkmış olduğunu, hitap edilen kesimin değiştiğini, ya da zaman içinde konunun barınma gereksinmesinin çözümü işlevinden başka noktalara kaymış olduğunu görüyoruz.

Burada sunulacak bildiriler bu açıdan önemli. İlk bildiri Ramazan Gülten'in "İmece Toplumun Şehircilik Hareketi" adına sunacağı çalışma. Son dönemde toplu konut uygulamalarının barınma sorununun çözümünden çok, giderek sermaye birikim sürecine ve kentsel piyasalara müdahale konusuna doğru nasıl bir gelişme gösterdiğini ele alıyor. Bu uygulamaların sosyal politika amaçlı olmaktan çok kâr amaçlı ve piyasaların hareketli geçirilmesine yönelik olduğunu vurgulayacak. İkinci sunuşumuz daha önce size söz ettiğim kentsel sorun alanlarının ve kentsel dönüşüm alanlarının belirlenmesi ve dönüşüm süreçlerinin yönlendirilmesi açısından TOKİ uygulamalarının anlamı üzerinde bir çalışma. Neriman Yörür, Neslihan Karataş, Ayşegül Altınörs Çırak

Kadifekale dönüşüm projesindeki süreci değerlendirdikleri bir bildiri sunacaklar. Son olarak da Özer Bostanoğlu'nun TOKİ'yi ele aldığı bildirisi, özellikle küresel sistemlere eklemlenmenin bir aracı olarak TOKİ'nin uygulamaları, ulusal planlama sistemi içinde TOKİ'ye planlama açısından verilen yetkilerle Bayındırlık İskan Bakanlığı'nın yetkilerindeki aşınmayı bir ikilem içinde irdelediği bildiri olacak.

TOPLU KURUMSAL İFLASIMIZ: TOKİ BARINMA HAKKINDAN SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNE DOĞRU KONUT SORUNU: SÖYLEMLER, GERÇEKLER VE ÇÖZÜMLER

Ramazan GÜLTEN

Şehir Plancısı-İMECE Toplumun Şehircilik Hareketi

İmece Toplumun Şehircilik Hareketi

Kuruluş aşamasında "dar gelirlilerin konut sorununu kamu arazileri ve finansman olanaklarını da kullanarak çözmek" amacı ile örgütlenen Toplu Konut İdaresi (TOKİ)'nin son dönemlerdeki faaliyetleri incelendiğinde hedef kitlesini değiştirmiş olduğu açıkça görülmektedir. TOKİ'nin faaliyet alanını genişletmeye ve konut dışındaki projeleri uygulamaya geçirmesine yönelik son yasal düzenlemeler bunun en açık göstergesidir. Kentsel dönüşüm sürecinde üstün yetkiler ve finansman araçları ile desteklenen TOKİ, sürecin en önemli aktörü haline gelmiş, girişimci araç ve yöntemleriyle sermaye birikim sürecini gerçekleştirmektedir. Bu sırada esas hedef kitlesi olan alt gelir grubunun yaşam alanlarına yönelik üretilen kentsel dönüşüm projelerinde, yıllar içerisinde sosyal ilişkilerle örülen mahallelerin yaşamı görmezden gelinmekte, hesaba katılmayan ya da göz önünde tutulmayan dışsal maliyetlerle uzun süreli bir yoksullaşmanın temelleri atılmakta, yaşam alanlarının birbirinden ayrışmasıyla toplumdaki parçalanma derinleştirilmektedir. Aynı zamanda gecekondu alanlarında çoğunluğu oluşturan kiracılara dair uzun süreli borçlanma haricinde neredeyse hiçbir politika üretilmediği için sistem daha bugünden kaybedenlerini yaratmaktadır.

Bu çalışmanın amacı TOKİ ekseninde, özellikle sosyal politika üretme amaçlı kurulan kamu kurumlarının günümüzün neo-liberal zihniyetinde nasıl kâr amaçlı kurumlara dönüştürüldüğünü, bu dönüşümün devlet finansmanı ve yetkileri ile nasıl olanaklı kılındığını, uygulamalarının halen birer "sosyal hizmet" adı altında nasıl meşrulaştırıldığını bilimsel gerekçeleri ve gündelik yaşam içindeki pratikleri ile ortaya koymaktır. Dolayısıyla bu çalışma, TOKİ'nin söylemleri ile pratikteki uygulamaları arasındaki çelişkileri alenileştirmeye ve açık etmeye, yapılan uygulamaların (üretim, bölüşüm ve tüketim çerçevesinde) toplumun hangi kesimlerine, ne şekilde hizmet ettiğini değerlendirmeye yöneliktir.

Mevcut ekonomik ve siyasal yapılanmadan bağımsız olarak, gerçekleştirilen kurumsal dönüşümü ve uygulamaları anlamlandıramayacağımızı ortaya koyarak, bu çalışmada öncelikle konut sorununun teorik çerçevede irdelenmesi ve bu çerçevede TOKİ'nin tarihsel gerçekliği, örgütlenmesi, dönüşümüne dair eleştirel bir analiz yapılmıştır. Sonrasında ise mevcut uygulamaların kararlaştırılma biçimleri, ihale yöntemleri, TOKİ'nin sermaye birikim sürecinde rolü ve yönlendiriciliği irdelenmiş; yapılan konut ve inşaatların hangi kesimlere yönelik, hangi koşullar gözetilerek üretildiği, yaşayanların/yaşayamayanların bugünkü sosyolojik ve ekonomik durumları, kentle olan ilişkileri; bu yeniden yapılanma içerisinde konuta ulaşma sürecinde sınıfsal eşitsizliklerin (yeniden) üretilme biçimleri göz önüne serilerek çalışma derinleştirilmiştir.

TOKİ'yi Anlama Sürecinde Konut Sorunu Üzerine Kısa Bir Değerlendirme ve Tarihsel Gelişim

Giderek gündelik hayatımızdaki konumu itibariyle daha fazla yer edinen TOKİ'nin devletin gündemindeki yerinin önemi Başbakan Erdoğan'ın hemen tüm anahtar teslim törenlerini miting alanına çevirmesi ile anlam kazanabilir. Bu durumun hikmeti, aslında giriş bölümünde de kısaca belirtildiği üzere, kurumun asli görevi olan alt gelir grubuna yönelik bir konut üretme birimi oluşturma sevdasından kaynaklanmıyor elbette. Tüm bu sürecin 1980'li yıllardan itibaren neo-liberal politikalar ekseninde yeniden düzenlenen ve özellikle 2000'li yıllar sonrasında küresel-kapitalizm rüzgarlarıyla biçim verilen bir yapılanma ile değerlendirilmesi gerekiyor. İşte tam bu noktada kentsel rantların nasıl bir sermaye birikimi aracı haline gelmeye başladığını, üretilen konutları yalnızca fiziki boyutuyla değil (ki sadece bu boyutuyla ele alsak bile elimizde kalıyorlar), mekanın (buradaki anlamı ile konutun) "barınma hakkı" temelinden sıyrılıp bir meta olarak ele alındığı tespit edilebilir.[1]

"Konut" hem makro düzeydeki politikalarla yön verilen, farklı sınıfların çıkar çatışmalarının yaşandığı, ortaklıkların kurulduğu, bu doğrultuda devletin rolünün değiştiği bir mekân olmasının yanı sıra; aynı zamanda en alt ölçekte gündelik hayatın yeniden üretildiği bireyin/ailenin "cv"ine de işaret etmektedir. Özellikle Türkiye'de farklı sınıfların konut edinme biçimleri, gerçekleştirdikleri ortaklıklar, devlete göre edindikleri konumlar ve girdikleri ilişkiler, farklı sınıfların mekansal ayrışmaları; bize oldukça önemli bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Bu noktada konut sorununu kapitalizmin kendi iç çelişkilerinden soyutlamak mümkün görünmemektedir[2]. İşte kurumsallaşması, uygulamaları ve dönüşümü bu üst çerçevede ele alınması gereken TOKİ'nin tarihsel gelişimi bize önemli ipuçları vermektedir.

---

[1] Çalışmada ne kadar konut üzerinden bir kavramsallaştırma yapılsa da günümüzde TOKİ'nin gerçekleştirdiği alışveriş merkezleri, iş merkezleri, prestij üniteleri gibi faaliyetleri, kurumun artık piyasadaki herhangi mütteahit aktör gibi davrandığını göstermektedir.

[2] "Kapitalist ülkelerde konut konusu her zaman "konut sorunu", "konut açığı", "konut niteliklerinin düşüklüğü" biçiminde ifade edilmektedir. Konut sorunu, konutun kendine özgü nitelikleri olan bir meta olarak kar amacıyla üretilmesinden ve kar etme koşulları ile kapitalist bölüşüm koşulları arasındaki çelişkiden dolayı dolaşım alanında gerçekleşen ciddi sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle hiçbir zaman insan ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli konut üretilememektedir." (Şen, 2001).

Metalaşma Sürecinin Başlangıcı 80'ler

Dünya Bankası ve IMF politikaları çevresinde gelişen küreselleşme sürecinde, 1980 sonrasının kentleri sermayenin yeniden üretimi açısından ön plana çıkmış, sermaye birikim süreçleri yerelde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu dönemde kentsel yatırımlar, Harvey'in kapitalist kenti anlatırken işaret ettiği gibi sermayenin ikincisi döngüsü olarak desteklenmiştir[3]. Sanayide meta üretiminde düşen karlılık oranları, finans ve hizmet sektörleri ile birlikte kentsel toprak rantının ön plana çıkarılmasına neden olmuştur. Bu sektördeki aktörlerin hareket yeteneğini artıracak düzenlemeler hızla yasallaşmış ve yerel yönetimler öncelikle imar planlaması ile ilgili geniş yetkilerle donatılmıştır (Kurtuluş, 2000; s.62-63). Özellikle büyükkentlerdeki en önemli gelişmeler "lüks" üst başlığı altında alışveriş merkezleri, ofisler, konut alanları, oteller, finans merkezleri... ve bunları destekleyen altyapı çalışmaları olmuştur. 1980'li yılların başından itibaren özellikle büyük kentler, merkezi yönetimin aktardığı kaynakların belediyeler aracılığıyla yatırıma dönüştüğü odaklar haline gelmiş, uzun süre ihmal edilmiş kentsel altyapıya ilişkin bu yatırımlar kentlerde büyük destek bulmuştur. Daha önceki dönemin kentsel hizmetleri kent yoksullarının lehinde sunma stratejisi terk edilerek, maliyetinin altında hizmet sağlamama stratejisi bütün yerel yönetimlerin politikası haline getirilmiştir (Şengül 2000a).

Türkiye'de 1980'li yılların özellikle ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan kooperatif patlaması, kuruluş amaçlarında dar gelirlilere yönelik konut sunumunu içerse de; bu durum orta sınıfların 80 sonrası değişen ve eriyen ekonomik koşullarında, kentsel rant paylaşımında geliştirdiği bir yöntem olarak şekillenmiştir. Tekeli'nin belirttiği üzere; toplu konut uygulamalarını ilk başlatanlar özel sermayeler ve yerel yönetimler olmuştur. Toplu konut yasalarının çıkarılarak bu alanın kurumsallaşması ise 1980'li yıllarda gerçekleşmiştir. 1981 yılında çıkartılan 2487 sayılı Toplu Konut Yasası'nın ardında bu uygulamaların bir kooperatif örgütlenmesi içinde gerçekleştirileceği kabulü yatmaktadır. Büyük sermaye yatırımları bu alanın dışında tutulmuşlardır. 1984 yılında çıkarılan 2985 sayılı yasa büyük ölçüde bu alanı büyük özel sermayeye açmak için çıkarılmıştır (Tekeli, 1993; s.8)[4]. Toplu Konut Fonu bu yapılaşmayı desteklemiş ve çeşitli kesimlere önemli

[3] Bu durum kısaca şöyle özetlenebilir: Meta üretimi ve tüketiminin gerçekleştiği sermayenin birinci çevriminde biriken sermayenin tekrar yatırıma dönüştürülmesinin mümkün olamadığı durumlarda, bu çevrimde oluşan aşırı birikimin ikinci çevrime aktarılması krizi çözmenin başlıca yollarından biridir. İster devlet aracılığı ile olsun ister piyasa, ikinci çevrime aktarılan kaynakların önemli bir bölümü kentsel yapılı çevreye yönlendirilmektedir (bugün konut sektöründeki büyük sermayenin oynadığı rol ve sektörün 90'larda yaşadığı krizden bu sayede çıkma şansı örnek gösterilebilir). Yapılı çevreye yönlendirilen yatırımlar ise bir yandan aşırı birikim sorununu çözerken, bir yandan da yeni taleplerin ortaya çıkmasına yol açarak birinci çevrimde ortaya çıkan krizin çözülmesine yardımcı olmaktadır. Bu tür bir bakış açısı ile bakıldığında kentsel yapılı çevrenin oluşumu, sermaye birikim süreçlerinden ayrılamamakta; çünkü yapılı çevrenin kendisi sermaye haline gelmektedir.

[4] Üretime başlanan konut sayısında kooperatiflerin 1975-1980 döneminde %10.9 olan payı, 1980-1985 döneminde %21.1'e ve 1985-1990 döneminde de %31.2'ye yükselmiştir. Berkman ve Osmay'ın çeşitli illerde yaptığı araştırmalar sonucunda ise; 1984 öncesi dönemde kurulan kooperatif sayısı toplam kooperatiflerin %21'ini oluşturmaktadır. Oysa 1984-1989 arasındaki altı yıl gibi kısa bir dönemde kurulan kooperatif sayısı toplam kooperatiflerin %62'sine ulaşmıştır (Berkman ve Osmay, 1996). Bunda temel rolü oynayan, 1984 yılında kurulan Toplu Konut İdaresi'nin sağladığı kredi olanaklarıdır.

getiriler sağlamıştır[5]. Bir başka önemli nokta da; Toplu Konut Fonu'nun yaklaşık üçte birinin kıyı bölgelerinde ikinci konutların finansmanına ayrılmasıdır (Ekinci, 1998). Genel bir değerlendirme yaparsak, toplu konut politikası sosyal hedefler açısından amacına ulaşamamış, asıl konut ihtiyacı olan dar gelirli kesim büyük ölçüde yine devre dışı kalmıştır. Bunun yanı sıra, sosyal konut, kamu konutları, denetlenmiş kiralık konut kavramları unutulmuş, bütün söylem kooperatif konut alanları, banka ve yapımcı şirketlerle üretilen lüks toplu konut alanları üzerine oturtulmuştur. Kooperatif örgütlenmesinin mülk konut edinme ve bireysel kullanma (ve de piyasada el değiştirme) amaçları ile koşullanması sonucu konut dışı alanların ortak yönetimi, bakımı ve işletmesi önemsizleşmiştir. (Altaban, 1993). Tüm bu tespitler daha günümüze gelmeden dahi, konut üretim sisteminin, nasıl bir sermaye birikim aracı olarak yapılandığının ilk belirtilerini göstermektedir. Bugün ise tanınan büyük yasal güvenceler ile TOKİ'nin kendisi sistemin yaşadığı/yaşayacağı kriz karşısında bir güvence olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980'lerden 2008'e geçen süreçte devletin konut sektörü (ve diğer kolektif tüketim malları) ile sermaye arasındaki ana ilişkisini Castells net bir şekilde gözler önüne sermektedir:

> "Devlet müdahalesi daima özel sermaye ile eklemlenmiş biçimde gerçekleşir, bir sektörü karlı hale getirir, bunu daha sonra özel sektöre devreder ve aralarındaki bağlantıların sürekliliğini sağlarken işlevsel ve ekonomik boşlukları kapayarak özel sermayenin bunları devralmasını olanaklı hale getirir (Castells, 1997; s.29-31)."

Konut sektörünün 80'lerin başında genel gidişatını hatırlarsak, bu dönemde arsa üretimindeki sınırlılıklar nedeniyle küçük girişimci ile sağlanan sunum biçimleri tıkanmıştı. Para politikalarının ürünü olan yatırım kanalları daha cazip hale geliyordu. Konut sektöründe üretim 1980'lerin başında yarı yarıya düşmüştü (Bilgin, 1998). Ancak devletin toplu konut üzerine çıkardığı yasalar, gecekondu alanlarında imar afları, ıslah imar planları, gecekondu önleme bölgeleri ve belediyelerin bu dönemde yasal ve mali olarak güçlendirilmesi sonucu konut sektörü o ana kadar hiç yaşamadığı bir canlılığı yaşamıştır. 1980 askeri müdahalesi ertesinde değişen ekonomik politikaları sonucunda korumasız ve desteksiz kalan konut sektörünün GSMH içindeki payı %4'ten %2'ye düşerken, konut açığı önceki yıllara göre daha da arttı. Buna istinaden, 1987-89 yıllarında GSMH içindeki payı ise daha önceki yıllarda hiç ulaşmadığı değerlere %30'lara ulaştı (Akçay, 1993).

Görünen odur ki, devlet aslında bir önceki döneme göre etkin bir rol üstlenmiştir. Şenyapılı (1996); 1980 sonrasında işçi reel gelirlerinin düşmesine karşın onları konutlandırmaya yönelik çıkarılan Toplu Konut Yasası'nın "tesadüfi" olmadığını belirtmektedir. Neoliberal politikaları uygulayan batılı devletlerin 50 yıldır müdahale ettikleri konut piyasasından radikal bir biçimde çekildikleri bir dönemde, Cumhuriyet yönetimi konut piyasasında tarihindeki en etkin müdahale araçlarını devreye sokmuştur. Bunlar, Toplu Konut Yasası, Toplu Konut İdaresi ve Toplu Konut

[5] "Toplu Konut Fonu'nun önemi, tarım kredileri dışında bütün tercihli kredilerin kaldırıldığı ve sosyal harcamaların minimuma indirgendiği bir dönemde, uzun vadeli ve ucuz kredi vererek büyük kentlerde konut yapımını teşvik etmesiydi (...) bu uygulamadan yarar sağlayan çeşitli gruplar sayılabilir: İstanbul çevresindeki arazileri toplu konut amacıyla karlı fiyatlarla satan arsa sahipleri ve spekülatörler; arazi tahsis yetkilerini siyasi yatırıma dönüştürebilen anakent ve ilçe belediyeleri; Ortadoğu ülkelerinde büyük ihalelerin cazibesini kaybettiği bir dönemde toplu konuta verilen teşvikli kredileri cazip gören büyük inşaat şirketleri; orta boy müteahhitler, büyük küçük inşaat malzemesi üretenler vb." (Keyder ve Öncü, 1993).

Fonu'dur (Bilgin, 1998; s.266). Bu gelişmeler eşliğinde, dönemin başında bir tıkanıklığa giren konut sektörünün önü açılmıştır. Orta sınıflar için, 1980 başlarında daha çekici olan parasal yatırımları, yaşanan banker krizleri sonrasında, onları konuta doğru yönlendirmiştir. Bu durum, kooperatiflerin toplu konut ile sunum biçimi amaçları arasında yer alan dar gelirlilere yönelik konut sunumundan ziyade daha çok orta ve üst sınıfların çıkarlarına hizmet etmiştir. Süreç içerisinde, Türkiye'de bugüne kadar amaçları, kaynağı ve kapsamı açıkça belirlenmiş bir sübvansiyon politikasının geliştirilip uygulandığı söylenemez. Ancak buna karşın, kamu kuruluşları tarafından önemli meblağlar konut sübvansiyonu için kullanılmıştır. 1989 yılına kadar, özellikle faizlerle verilen SSK ve TOKİ kredileri enflasyon karşısında büyük oranda değer kaybetmiş bu da hane halklarına önemli gelir transferleri sağlamıştır. Ancak bu kredilerden yararlananların yalnızca dar gelirliler olmadığı için gelir dağılımına katkısı olduğu söylenemez (Türel, 1997).

Devletin konut sorununda uyguladığı bir diğer yöntem de, bazı durumlarda kamu arazisinin belediyelerce devralınmasına izin vererek, bazı durumlarda yeni imar planlarının hazırlanması yoluyla, bazen de yalnızca toprağın yasal durumunu açıklığa kavuşturma yoluyla, yeni alanların konut inşaatına açılması ile gerçekleşmiştir (Keyder, 2000). Yerel yönetimlerle patronaj ilişkisi içinde olan kesimlerin, belediyelerin imar hakları üzerinde etkili olarak sağladıkları birikim olanağı, 1980'lerden sonrasının kentlerini biçimlendiren önemli özelliklerden biridir. Özal politikaları ve uygulamaları, ekonomik alanda büyük darbe alan düşük gelirlilerin kayıplarının, emlak piyasasından getiriler ile telafi edilmesini sağlamıştır[6]. Bu süreçte mafyatik, yasadışı güç örgütleri, kurdukları ilişkiler sayesinde "kapattığı" arazilerle çok önemli bir rantı elde etmişlerdir.

2000'li Yılların Altın Çocuğu: TOKİ

1984 yılında 2985 sayılı Kanunla, Genel Bütçe dışında, özel fonu ile ve özerk yapısıyla Başbakanlığa bağlı, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı ismi ile kurulmuş olan TOKİ, 90'lı yıllarda yaşadığı fetret dönemi sonrasında 58. ve 59. dönem hükümetleri ile yeniden bir yapılanma sürecinin içerisine girer. 2001 krizinin ardından kamu özelleştirme ve piyasalaştırma süreçlerine tabi tutulan kamu açısından kentsel rantlar yeni bir alana işaret etmektedir. Nitekim 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren geçirdiği yerel yönetim deneyimi ile kentsel rantların yaratacağı sermaye birikimi konusunda tecrübeli olan Başbakan Erdoğan'ın yaklaşımları ülkesel politikalara devşirilmiştir[7].

---

[6] 1988 yılında Turgut Özal ürettiği çözümleri şu şekilde anlatmaktadır: "Son beş yılda gecekondu sorununa çözüm bulduk. İki buçuk milyondan fazla eve ruhsat verdik. Böylece kat çıkıp gelir artırabilecekler. Belediyeler de son yıllarda büyük hizmetler götürdüler. Türkiye'de gelir dağılımı bütün gelişen ülkelerden daha iyidir." (Cumhuriyet, 28 Mayıs 1988; aktaran, Boratav,2003).

[7] Bu yalnızca bir öngörü değildir. TOKİ sunumunda göreve gelen hükümetin Acil Eylem Planı'nda bu politikanın izlendiği aktarılmaktadır. (www.toki.gov.tr/docs/basin/baskan/toki_sunus220206.doc Erişim: Ekim 2008). 2002 ve 2003 yıllarında kurulan 58. ve 59. AKP hükümetlerinin acil eylem planlarının 44. maddesinde "yerel yönetimlerle işbirliği sağlanarak kentlerimizdeki gecekondulaşmanın önlenmesi ve mevcut gecekondu alanlarının dönüştürülmesi", 45. maddesinde ise "dar gelirlilerin kira öder gibi ve kısa sürede ev sahibi olmalarının sağlanması"nın hedeflendiği söylenmektedir. Hükümet, bu planlarını TOKİ ile gerçekleştirecektir. Ayrıca, uygulamaya konulacak konut seferberliği ile ekonominin canlanması, üretimin artması, işsizliğin azaltılması da sağlanacaktır. Aynı zamanda kendi belediye başkanlığı döneminde KİPTAŞ'ı, başına Erdoğan Bayraktar'ı geçirerek, lüks konut üretimi bağlamında yeniden yapılandırması, bu yaşanan deneyimin sürekliliğini göz önüne sermektedir.

Hikayenin bundan sonraki kısmı hükümetin "konut seferberliği" kapsamında TOKİ'ye sağladığı düzenlemeler ile gelişir. AKP hükümetinin küresel-kapitalizm çerçevesinde yeniden düzenleme aracı olarak yasama faaliyetine kazandırdığı ivme, belki de en "başarılı" olduğu alanlardan biridir. Nitekim hemen her alandaki piyasalaştırma sürecinin altyapısını hazırlamak bağlamında çıkan yasaların takip edilmesi gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Özellikle yerel yönetim, kentsel dönüşüm, 2B arazilerine yönelik kentsel rantların konu olduğu yasal düzenlemeler bu çerçevenin kısmi örnekleridir.

TOKİ'nin atılımı öncesindeki yasal altyapı hazırlıkları ise şu şekilde özetlenebilir. 2001 yılında Toplu Konut Fonu tamamen kaldırılmış, TOKİ'nin kaynak geliştirme projelerine yönelmesi için altyapı hazırlanmıştır. 6 Ağustos 2003 tarih, 4966 sayılı kanun ile TOKİ "konut sektörü ile ilgili şirketler kurmak veya şirketlere ortak olmak, yurtiçi ve yurt dışında doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla konut uygulamaları yapmak ve kaynak sağlanmasını teminen kâr amaçlı projeler geliştirmek" hakkını eline alır. Zaten 2002 yılında çıkan "Toplu Konut İdaresi Kaynaklarının Kullanım Şekline İlişkin Yönetmelik"te de TOKİ'nin görev alanları turizmden, küçük sanayi işletmelerine, eğitim, sağlığa kadar geliştirilmiştir. Yani artık karşımızda kamu kaynaklarından beslenen ve her alanda yatırım yapabilen devasa bir girişimci vardır. Sonrasında ise sıra TOKİ'nin özkaynaklarını arttırmaya gelmiştir. 2004 yılında çıkan 5273 sayılı Kanunla Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün görev ve yükümlülüklerinin TOKİ'ye devredilmesiyle, TOKİ'nin arsa stoku 2 sene içinde 16,5 milyon m^2'den 194 milyon m^2'ye çıkarılmıştır.

Bu arada TOKİ Toplu Konut Müsteşarlığı'nın ve Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün kapatılması ile denetimin de dışında kalır. Belli bir dönem de Kamu İhale Yasası'nın kapsamı dışında bırakılır. Kısa bir süre için kamuyu mali açıdan denetlemekle yükümlü olan Sayıştay'ın denetimine girer ve hiçbir denetim görmeden oradan da çıkartılır. Geriye bir tek yargısal yükümlülüğü olmayan Devlet Denetleme Kurulu kalmaktadır.

Girişimciliğin doruk noktası ise "kentsel dönüşüm" ile karşımıza çıkacaktır. Nihayet 5 Mayıs 2004 tarihli 5162 sayılı kanun ile "gecekondu dönüşümü uygulamalarında kamulaştırma, imar planı yapma" yetkilerini de üzerine alır. 16 Haziran 2005'te 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" ile TOKİ kentsel dönüşümün bir diğer alanında da yetkiyi eline almıştır (bir uygulama örneği olarak bkz. Hatice Sultan ve Neslişah Mahalleleri (Sulukule) Kentsel Dönüşüm Projesi). 2007 yılında çıkan 5069 sayılı Yasa ile 775 sayılı Gecekondu Kanununda değişiklik yapılmış ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığının gecekondu alanlarındaki tüm yetkileri TOKİ'ye devredilmiştir. Bu yasayla birlikte TOKİ mutlak bir planlama otoritesine dönüşmüştür. Tüm bunların ötesinde, Temmuz 2008 tarihinde ise "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı"nın büyük bir süratle TBMM, Plan ve Bütçe Komisyonundan geçmesiyle TOKİ'nin planlama yetkileri alabildiğine genişletilip, denetim dışında bırakılmıştır. Tasarı ile planlama açısından kara bir delik olan Özelleştirme İdaresi'nin sınırsız plan yetkilerinin benzeri TOKİ'ye de verilmiş ve tüm hazine arazileri TOKİ'nin planlama alanı haline getirilmiştir.

Bu dönemde gerek dönüşüm projelerini finanse edecek kaynakların, gerekse kentin çöküntü alanlarının ıslah edileceği projelerin geliştirilmesi için kamu kaynakları devreye sokulmaktadır. Bunlar arasında kuşkusuz en önemli yeri kamu bankaları, Toplu Konut İdaresi ve belediyelerden sağlanan kaynaklar oluşturmaktadır (Kurtuluş, 2005). Dönüşümün gerçekleştirilmesinde seçenekler kamulaştırma, mülkiyet devri-takas, yeni yapıdaki mülkiyetten pay alma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, finansman ihtiyacı da ya kamu kaynaklarından karşılanacak ya da proje içinde yapılaşma haklarının yoğunlaştırılması, piyasa değeri yüksek kullanışlar getirilmesi gibi planlama araçları kullanılarak piyasa mekanizması içinde projenin kendini finanse etmesi sağlanacaktır (Tekeli, 2000). Buradaki yaşayan nüfusun problemlerine çözüm bulmak değil, kentsel arazi rantını en iyi şekilde kullanarak bundan pay elde edebilmektir. Bu bağlamda kentsel yeniden yaratma projeleri yerel otoriteler, büyük inşaat firmaları ve hatta kredi sağlayan finansman kurumları tarafından desteklenmektedir (Dündar, 2003).

Bu dönüşümden sonra piyasanın bir numaralı aktörlerinden biri haline gelen TOKİ'nin görevleri şu şekilde sıralanmaktadır[8]:

- Konut sektörüyle ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere iştirak etmek;
- Ferdi ve toplu konut kredisi vermek, köy mimarisinin geliştirilmesine, gecekondu alanlarının dönüşümüne, tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik projeleri kredilendirmek ve gerektiğinde tüm bu kredilerde faiz sübvansiyonu yapmak;
- Yurt içi ve yurt dışında doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla proje geliştirmek; konut, altyapı ve sosyal donatı uygulamaları yapmak veya yaptırmak;
- İdareye kaynak sağlanmasını teminen kar amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak;
- Doğal afet meydana gelen bölgelerde gerek görüldüğü taktirde konut ve sosyal donatıları, altyapıları ile birlikte inşaa etmek, teşvik etmek ve desteklemek.

Bu görevlerle birlikte TOKİ'nin proje tipleri ilk ikisi kaynak geliştirme projeleri olmak üzere şu şekildedir:

- Arsa satışı karşılığı gelir paylaşımı
- Emlak GYO A.Ş. Projesi
- Altyapı ve Sosyal Donatı Projeleri
- Restorasyon
- İdare Konut Uygulamaları
- Afet Konutu
- Alt Gelir Grubu
- Kentsel Yenileme Projeleri

[8] www.toki.gov.tr/page.asp?id=2 (Erişim: Ekim 2008)

Görüldüğü üzere, 2000 yılından sonra başlayan TOKİ'nin yasal yapısındaki dönüşüm, doğrudan Başbakan'a bağlı bir kamu kuruluşu olan TOKİ'yi adeta bir bakanlığın yetkileri ile donatmıştır. En güçlü kamu otoritelerinden biri haline gelen TOKİ, bir yandan da piyasanın en önemli aktörlerinden biri haline getirilmiş, alabildiğine girişimci, yatırımcı, mekansal politikaları üreten/uygulayan bir araca dönüştürülmüştür.

İnşaat Sektöründe TOKİ Depremi

TOKİ'nin sahip olduğu yetkilerle ve geniş proje alanlarıyla inşaat ve konut sektöründe yarattığı etki üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmakta. Ürettiği projelerle konut ve inşaat sektörünü ciddi anlamda etkileyen TOKİ'ye en sert eleştirilerden biri sektörde yer alan firmalardan gelmektedir. TOKİ başkanı Erdoğan Bayraktar ve müteahhitlerin sürekli bir tartışma içinde olması manidardır. Özellikle büyük kentlerde arsa stoğu oldukça sınırlıyken TOKİ'nin, istediği hazine arazisinde istediği konut projesini gerçekleştirmesi, değerli arazileri lüks konut yapacak firmalara vererek arazi rantı sağlaması, vergilerden ve denetimden muaf olması ve projelerini gerçekleştirirken uyguladığı (gerçekte ise uygulamadığı) ihale sistemi başlıca eleştiri noktalarını oluşturmaktadır.

TOKİ'nin ve hatta belediyelerin ihale sistemini eleştiren Müteahhitler Birliği Başkanı Erdal Eren, ihale sürecini bir röportajında şöyle dile getiriyor[9]:

> Hiçbirimizin haberi olmadan, hepimizin uçağa giderken ancak gördüğümüz Esenboğa yolunda olağanüstü büyük bir inşaat başladı. Hiçbirimizin haberi yok. Bu iş ihale edilmiş. Mutlaka bir ihale yapılmıştır ama açık ilanı filan yok. Dar kapsamlı ihaleler yapılmış filan. Veya görüyoruz Ankara'nın göbeğinde gerçekten bir baraj büyüklüğünde inşaat yapılıyor, büyükşehir belediyemiz yapıyor. Kiminle yapıyor nasıl yapıyor, hiçbirimiz bilmiyoruz. Projesi var mı, onu bile bilmiyoruz. Bunların hepsi ihale yasası delinip ihale yasası kapsamı dışına çıkarıldı. Muhtemelen belli firmalar arasında, "aciliyetine binaen" diyerek çağırılarak yapılıyordur. İhalesiz olarak yapılması mümkün değil ama tabii bunların kamu vicdanında soru işareti üretmemesi mümkün değil.

TOKİ'nin haksız rekabet yarattığını söyleyen müteahhitlere bir destek de gazeteci Harun Gürek'in yaptığı araştırmadan gelmekte. Bu araştırmaya göre, TOKİ birlikte çalışacağı firmaları kendi seçiyor. Gürek araştırmasında şu verilere yer veriyor[10]:

> TOKİ'nin dörbuçuk yıllık süre içinde ihale verdiği yüklenici sayısı topu topu 400, bilemediniz 500dür. Altı üstü 500 yüklenici gerekliydi ama TOKİ kamuya iş yapma belgesine sahip yani yükleniciliğini bir şekilde kanıtlamış 70.000 şirket (kamuya iş yapma belgesine sahip- Türkiye'de toplam 200.000 müteahhit olduğu söyleniyor) arasından konut yaptıracak yüklenici bulamıyor. TOKİ'ni yayınladığı belgelerdeki listeler dikkate alınırsa kurum,

[9] "Belediyeler büyük projeler için ihaleye çıkıyor, hiçbirimizin haberi olmuyor" Referans Gazetesi, 27.12.2006

[10] Gürek, H. 2008, AKP'nin Müteahhitler, Güncel Yayıncılık, sy. 126-127.

AKP'nin ilk beş yıllık döneminde 700 dolayında inşaat ihalesi yaptı. Bu ihaleler yoluyla yaratılan ve dağıtılan kaynağın tutarı 16 milyar YTL (devletin 2007 bütçesinin %10'u) civarında. Başlatılan projelere ilişkin listede yer alan ihalelerin bilgilerine göre (2007 Eylül itibariyle) TOKİ'nin beş yıllık süre içinde yaptığı ihalelerden sözleşme bedeli 50 milyon YTL'nin üzerinde olanların sayısı 55. Bu projelerin toplam tutarı 9,7 milyar YTL. Söz konusu 55 projeyi paylaşan şirketlerin sayısı ise 67. Sahipleri aynı olan şirketler dikkate alınarak bunlar çıkartılırsa sayı 60'a iniyor.

TOKİ'nin söz konusu dönemde ihale verdiği toplam şirket sayısı 400 olarak alınırsa, pastanın %60'ının 60, %40'ının 340, şirket sayısı 500 olarak alınırsa pastanın %60'ının 60, %40'ının 440 şirkete verildiği görülüyor. Sözleşme bedeli 100 milyon YTL üzerindeki 28 ihaleyi paylaşan şirket sayısı 41. Aynı iş adamlarının farklı şirketleriyle ortak girişim oluşturarak aldıkları ihaleler dikkate alınarak bunlar çıkartılırsa, şirket sayısı 36'ya düşüyor. Bu 36 şirketin aldığı projelerin sayısal tutarı 7,9 milyar YTL. TOKİ'nin bütün projelerinin toplam değeri dikkate alınırsa, ihalelerin %47,5'inin topu topu 36 şirkete gittiği görülüyor.

TOKİ'den ihale alan şirket sayısının 400 olduğu varsayılırsa, şirketlerin %10'unun, şirket sayısının 500 olduğu varsayılırsa şirketlerin %7,5'inin pastanın yarısını aldığı, %92,5'inin pastanın kalan yarısı ile yetinmek zorunda kaldığı söylenebilir.

Bir kamu kuruluşu olan TOKİ'nin piyasada bir özel bir şirket gibi davranması ve asli görevini unutup tamamen gelir elde etmeye yönelik uygulamalara girişmesi başlı başına bir sorun olarak önümüzde durmaktadır. Piyasadaki gücünü, devletin gücünü ve kaynaklarını arkasına alarak pekiştirmesi de ayrı bir haksız rekabet konusudur.

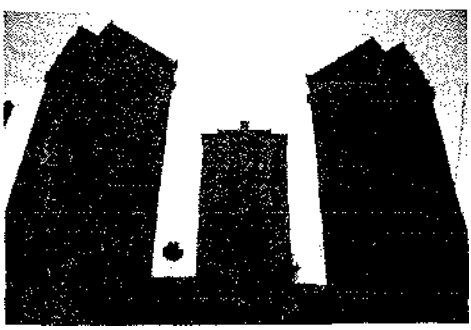
Önüm Arkam Sağım Solum TOKİ

TOKİ, bugün memleketin en ücra köşelerinde bile karşımıza çıkmaktadır. İmarlaştırdığı alanın sosyal, fiziksel, tarihsel ve kültürel özelliklerini yok sayarak neredeyse her yerde aynı tipolojide konut inşa eden TOKİ uygulamaları yarattığı sağlıksız ve kimliksiz mekanlar nedeniyle çokça eleştiriye maruz kalmaktadır. TOKİ projeleri yapıldığı mekanın tarihsel ve coğrafi özelliklerini dikkate almadan kimliksiz mekanlar yaratırken aynı zamanda şehirlerin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Toplu konut uygulamaları, büyük ölçekli projeler oldukları için yapılı çevrenin dışında, büyük alanların kullanılmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, toplu konut uygulamaları incelenirken üzerinde durulması gerekilen en önemli boyutlardan bir tanesi de kentleşmeye etkisidir. Barınma sorununa bir çözüm olarak üretilen toplu konut projeleri tasarlanırken sağlıklı bir kentsel gelişim için "mevcut kentle nasıl ilişkilendirileceği"ne ve "söz konusu alanların kendi içinde nasıl tasarlanacağına" dair kaygılar gütmek gerekmektedir (Keskinok, 2008; 294).

TOKİ'nin bugün yurdun hemen her köşesinde ürettiği projeler ise ne yazık ki belirttiğimiz kaygılardan uzak olarak hazırlanmaktadır. Kente eklemlenemeyen bu alanların şehirlere olan maliyeti önemli bir tartışma konusudur. TOKİ sadece kendi projesinin altyapı hizmetlerini karşılarken, projeleri ile birlikte gelişecek farklı projelerin altyapı maliyetleri ise yerel yönetimlerin üzerine

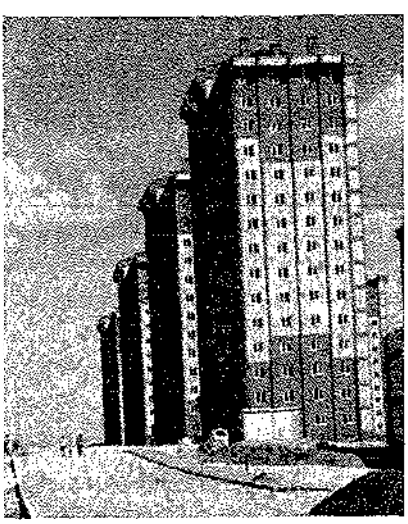
kalmaktadır. Kent merkezlerine uzak, altyapısı olmayan alanlarda proje geliştirilmesinin kamuya maliyeti oldukça fazla olmaktadır. Dolayısıyla kamu kaynaklarının kullanımı açısından da TOKİ projelerinin nerelerde seçildiği önemli bir ayrıntıyı oluşturmaktadır. Mekan seçimiyle kamunun üzerine önemli bir mali yük getiren TOKİ toplumsal açıdan da sorunlu alanlar yaratmakta, adeta gettolar üretmektedir. Kentlere eklemlenmeyi sadece ulaşım akslarının geliştirilmesi olarak düşünmek, kentlerin örgütlenişinin ve toplumsal ilişkilerin mekanla olan ilişkisini oldukça basite indirgemekten öte bir anlamı yoktur.

İzmir Uzundere TOKİ Konutları

Ordu Fatsa TOKİ Konutları

Ankara Karacaören TOKİ Konutları

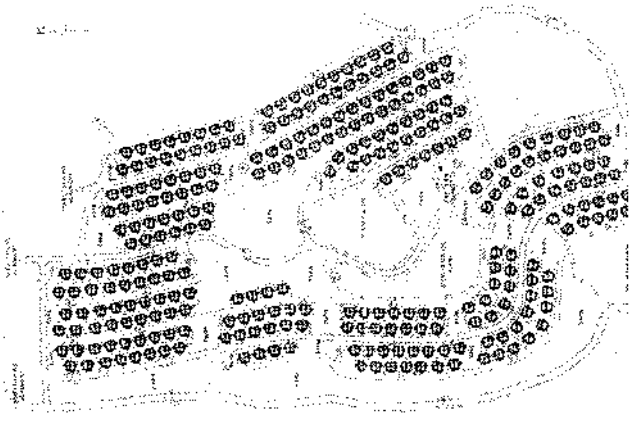

İstanbul Halkalı TOKİ Konutları

Bunların yanı sıra, üretilen konut arzının bir talebe karşılık gelip gelmeyeceği de önemli bir soru işareti olarak karşımızda durmaktadır. Konut açığı ve fazlasına yönelik sağlıklı bir araştırma yapılamamışken, TOKİ gibi büyük bir süratle konut inşa eden bir kurumun, küçük Anadolu ilçelerinde yerleşimin yüzölçümüne yakın büyüklükte toplu konut alanları yaratırken hangi verileri baz aldığı muğlaktır.

TOKİ'nin mekanın ve sosyal ilişkilerin tarihsel süreç içerisinde gelişimini yok sayan proje ve uygulamalarını belki de en iyi yansıtan örneklerden bir tanesi 2008 yazında Antalya'nın Manavgat ilçesinde çıkan büyük yangın sonucunda evlerini kaybeden köylülere vaat ettiği konutlardır. Yangının köylerine de sıçraması sonucu evlerini kaybeden Antalya'nın Serik ilçesine bağlı Karataş köyü sakinlerine önce kaybettikleri konutun yerine konut yapılacağı söylenmiş ardından köylüler yetkililerden "40 bin YTL'ye mal olacak evleri TOKİ'nin yapacağını, parasını ise 2 yıl ödemesiz 18 yıl vade ile ev sahiplerinin ödemesi gerektiğini"[11] öğrenmiştir. Ayrıca Bayındırlık Bakanlığından gelen yetkililer "Evler, yananlarla aynı yere yapılamayabilir. Hazine arazisi olmak koşuluyla yeni yer arayışı içindeyiz. Yer bulunursa, her ev 100 metrekare olmak üzere bin metrekarelik arsaya kurulacak. Devletimiz yangınzede vatandaşlarımız için güzel evler yapacak. Köylülerimizi ikna etmeye çalışıyoruz. Devlet yapılacak evler için taahhütname istiyor. Ona göre ev sayısı belli olacak."[12] Beyanında bulunmuştur. Evlerin neden yanan evlerle aynı yere yapılmadığı, ya da neden köyün sivil mimarisine uygun olarak bu işin köylülere bırakılmadığı ve bir köyde sıra sıra ve yan yana apartman dairesi şeklinde toplu konut yapıldığı ise akla gelen bazı sorulardır. Aslında bu örnek, sadece sosyal ve fiziksel yapının nasıl yok sayıldığını değil bir yandan da insanların barınma ihtiyacı üzerinden bir devlet kurumunun nasıl kar amaçlı bir projeyi hayata geçirdiğini ortaya koyuyor.

Yine benzer bir şekilde TOKİ'nin hem kar amaçlı hem de yine mevcut durumu yok sayarak ürettiği bir proje de Ordu'nun Aybastı ilçesine bağlı Perşembe Yaylası için ürettiği "Yayla Evleri" projesidir. Bu yaylaya aşağıda planlarını gördüğünüz şekilde 488 tane ev yapılması düşünülmektedir.

Ordu İli Aybastı ilçesi Perşembe Yaylası TOKİ Yayla Evleri Projesi

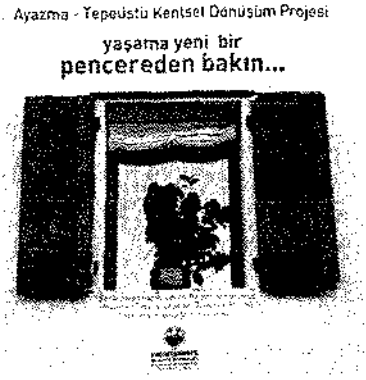
[11] Vatan Gazetesi - "Evi Yananlara Şok Üstüne Şok" 12.08.08 - http://haber.gazetevatan.com/haberdetay.asp?detay=Antalyada_yanginzedelere_ev_parasi_soku_193278_1&tarih=12.08.2008&Newsid=193278&Categoryid=1 (Erişim: 20.09.08)

[12] Aynı haber içinde.

TOKİ'nin Evleri

TOKİ projeleri sadece mevcut yapılaşma içerisindeki sakil konumu ile değil, "sosyal" konut adı altında ürettiği ve dar gelirlilere "sattığı" konutların yapı kalitesi ile ilgili sıkıntılar da barındırmaktadır. TOKİ'nin inşa ettiği yapıları sadece nicelik açısından değerlendiren Hükümet ve TOKİ yetkilileri her yerde TOKİ'nin faaliyetleri ile övüne dursun, TOKİ konutlarına yerleşmiş[13]

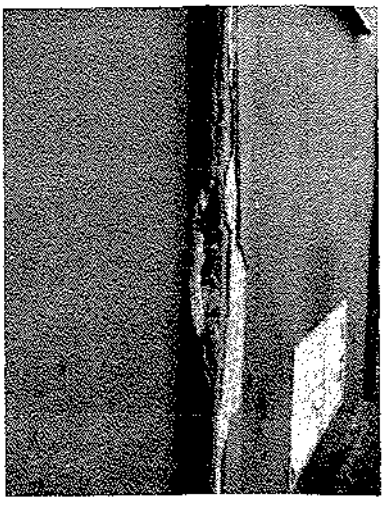
İstanbul Halkalı Bezirganbahçe Toplu Konutları

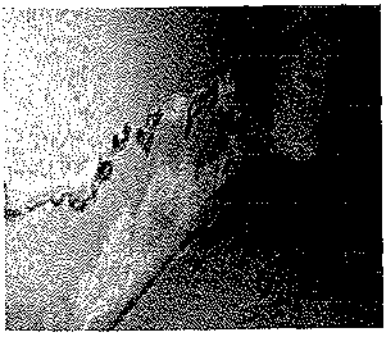

Vaat edilen pencere...

Projenin sonunda bakılan pencere...

[13] "TOKİ konutlarından ev sahibi olmuş" diyemiyoruz çünkü bu konutlar 15-20 senelik vadeli taksitlendirme sistemi ile satılıyor. Taksitler ödenemediği zaman ise konutlar müstakbel sahiplerinin elinden alınıyor. Aslında şu anda TOKİ'nin sosyal projelerinden yararlananların "devletin kiracısı" olduğunu, devletin de kira toplama ve borçlarla ilgilenme işini bankalara bıraktığını söyleyebiliriz.

birçok kişi bu konutların ne kadar sağlıksız olduğundan şikayetçi olmaktadır. Tunceli merkezde 2005 yılında yapımına başlanan ve 2006 yılında teslim edilen toplu konutların çok kısa bir sürede çatılarının akmaya başlaması, sıvalarının dökülmesi v.b. sıkıntılar yaratması nedeniyle, Mayıs 2008 tarihinde bu konutlarda yaşayanların İnsan Hakları Derneği ile birlikte bir basın açıklaması yaparak[14] hukuki süreci başlattıklarını duyurmaları, örneklerden sadece bir tanesidir.

TOKİ binalarının kalitesizliği üzerine bir çok örnek mevcut ama en çarpıcılarından bir tanesi olarak Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında oluşturulan İstanbul Halkalı Bezirganbahçe toplu konutları karşımıza çıkmaktadır. Yetkililer Küçükçekmece Ayazma'da gecekonduda yaşayanları "ilkel bir yaşamdan kurtardıklarını"[15] söylerken, Bezirganbahçe TOKİ evlerine yerleştirilen kentsel dönüşüm mağdurları dertlerini "Binaların ince işçiliği yok. Evlerin içinde hep rutubet var. Söylediğimizde TOKİ'den gelip gidiyorlar. Hiçbir şey yaptıkları yok. Burada 120 aileye evinin taksitini ödeyemediği için haciz geldi."[16] diyerek dile getiriyorlar.

TOKİ ürettiği konutların denetimini sağlayamazken, ucuza konut ürettiğini savlayarak insanları sağlıksız koşullarda yaşamaya mahkum etmektedir. Kaliteden söz etmenin mümkün olmadığı evlere yerleşenler, evleri iyileştirmek için ayrı bir masraf yapmak zorunda da kalmaktadırlar. Hazine arazisi üzerine resim, vergi, harç gibi kalemlerden muaf olarak konut yapan TOKİ, aslında ucuza konut üretmemekte, sosyal konut altında dar gelirli ve orta gelir grubu vatandaşlara bu konutları satarak gelir elde etmektedir. Vatandaşlar ise karşılaştığı sorunlar karşısında muhatapsız kalmakta, günlük hayatı ve yaşam koşullarını zorlaştıran sağlıksız bir yaşamla baş başa bırakılmaktadır.

Kentsel Dönüşüm, TOKİ ve "Söz"ler

TOKİ'nin konumuna ve konut üretimine dair bir çalışmada kuşkusuz son dönemin en sancılı konularından kentsel dönüşüme ve TOKİ'nin bu dönüşüm içindeki rolüne de bakmak gerekir. Özellikle büyük kentlerin "dünya kenti" söylemi içerisinde yeniden yapılandırılması sürecinde yakıcı ve yıkıcı sonuçlar doğuran kentsel dönüşümünde TOKİ başaktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kent merkezlerindeki arsa stokunun giderek azaldığı bir dönemde önceden şehir merkezlerinin dışında kalan fakat kentin büyümesiyle yoğun rant baskısı yaşamaya başlayan büyük gecekondu alanları, ya da tarihi kent merkezlerinde yoksulların yaşadığı alanlar büyük projeler için kentlerin en önemli arsa stoklarından biri haline geldi. Mekanı kullananların, mekanın barındırdığı rant potansiyelini yönetemeyecek durumda görülmesi ile birlikte, bu alanlar dönüştürülerek üst gelir grubuna arz edilmeye başlandı. Kent toprağının artan değeri ve birbiri arkasına gelen büyük projeler ile "dönüşüm" kentlerdeki kalkınmanın en önemli söylemlerinden biri olarak

[14] Dersim Hayat Gazetesi, sayı 5; 5-20 Mayıs 2008.

[15] Küçükçekmece Belediye Başkanı Aziz Yeniay'ın demeci... Türkiye Gazetesi, "Büyük dönüşüm", 7 Nisan 2008.

[16] Ayazma'dan Bezirganbahçe'ye "gönderilen" Osman Özdemir'in düşünceleri. Gerçek Gündem, 17 Nisan 2008 "Ayda 60 YTL Ödeyemiyoruz" haberinden alıntı.

kullanılmaya başlandı. kentsel dönüşümün ne için ve kimler tarafından tasarlandığını, baş aktörlerinin kimler olduğunu görmek için kurumun başkanı Erdoğan Bayraktar'ın demeçlerine bakmak yeterlidir[17]:

> Gayrimenkul yatırım ortaklıkları hazine arazileri üzerinde, deprem riski yüksek kentsel alanlarda ve çarpık yapılaşmanın yaşandığı bölgelerde kentsel dönüşüm projelerine yönelerek proje geliştirme yoluna gidebilir ve bizim de beklediğimiz önemli hususlardan biri budur. Böylelikle hem kentsel dönüşüm projeleri gerçekleşmiş olacak, hem de gayrimenkul yatırım ortaklıklarının yapılanması yoluyla, bu tip projelerden sağlanacak gelirlerden geniş kesimlerin yararlanması mümkün olacaktır. Bunun için de gayrimenkul yatırım ortaklıklarının hem kamu kesimiyle hem Toplu Konut İdaresi'yle hem de mahalli idarelerle işbirliği yapması önem arzetmektedir ve kaçınılmazdır.

Her fırsatta gayrimenkul yatırımcılarının, inşaat şirketlerinin toplantılarında boy gösteren ve İstanbul'u pazarlayan Erdoğan Bayraktar, yasal zemini sağlam bir biçimde onulmaz yetkilerle donatılmış TOKİ'nin işlevini 5. Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Zirvesinde şu şekilde dile getirmektedir[18]:

> Toplu Konut idaresi olarak hem ülkemizdeki GYO'larla, hem de dünyamızdan Türkiye'ye yatırım yapmak isteyen yatırımcı kuruluşlarla ortak projeler üretebilecek yetenek ve kabiliyete ve kanuni ehliyete sahibiz. Toplu Konut İdaresi kanununda böyle bir yetkimiz var. En iyi, en kolay şekilde, en az bürokrasi ile bu yatırımları gerçekleştirebiliriz.

TOKİ'nin hazırladığı "Konut Edindirme Rehberi"nde kentsel dönüşüm projelerine konu alanlar "Kentsel arazi değeri yüksek ancak yapılaşma kalitesi düşük, sosyal donatı hizmetinden yoksun ve kentsel kimliğe uyumsuz alanlar" olarak tanımlanmaktadır[19]. Bu minvalde 60lı yıllarda "sosyal mesken" olarak kurulan ve sosyal donatı, yapı kalitesi ya da kente uyum anlamında sorun yaşamayan Güngören ilçesine bağlı Tozkoparan Mahallesinin neden kentsel dönüşüm alanı ilan edildiği soru işaretidir. Yine aynı rehberde kentsel dönüşüm yapılacak alanların belediyelerce tespit edileceği söylenmektedir. Ancak Erdoğan Bayraktar'ın demeçleri de göstermektedir ki bu projeler kamu kurumları tarafından halkın ihtiyaçları doğrultusunda değil, sermayedarların çıkarları ve projeleri doğrultusunda belirlenmektedir ve TOKİ sistemin bu şekilde kurulması konusunda hayli isteklidir.

Kentsel dönüşüm projelerinin amacı, İstanbul'un kaçak yapılaşma sorununu, gecekondu meselesini, çarpık kentleşmeyi gidermekten ziyade buralarda yaşayan halkı yerinden edip değerlenen arazilerinin evler yıkılırken dahi bilinmeyen projelere yönelik olarak kullanılmasıdır. Bayraktar, kentsel dönüşüm projeleri ve gecekondu bölgeleri ile ilgili olarak 2004 yılında düzenlenen IV. Gayrimenkul Zirvesinde şu sözleri dile getirmiştir[20]:

---

[17] Erdoğan Bayraktar, Gayrimenkul Zirvesi IV-2004

[18] Erdoğan Bayraktar, Gayrimenkul Zirvesi V-2005

[19] TOKİ Konut Edindirme Rehberi http://www.toki.gov.tr/docs/KonutEdinmeRehberi.pdf Erişim: Ekim 2008

[20] Erdoğan Bayraktar, Gayrimenkul Zirvesi IV-2004

TOKİ, programı çerçevesinde özellikle gecekondu dönüşüm projelerine büyük önem vermektedir. Gecekondu dönüşümü ile kaçak ve çarpık kentsel alanların iyileştirilmesi, ayrıca eş zamanlı olarak yeni ve planlı kentsel arsa üretimini sağlamak suretiyle hem kent merkezlerinde bulunan değerli arsaların, kentin prestijini arttıracak özel proje alanları olarak geliştirilmesini sağlayabilecek, hem de vatandaşların tüm kentsel servislerle donatılmış, başka alanlarda yaşanılabilir, sağlıklı çevrelerde konut sahibi olmasını sağlanmış olacaktır. Kentsel dönüşüm projelerinin sonucunda, yeni yatırımların yapılması, yeni iş ve üretim olanaklarının yaratılması ve kentsel alanlarda yaşam kalitesinin arttırılması da hedeflenmektedir.

Bu değerli arsalar büyük projelerin hemen yanında yer alan (eski) gecekondu alanları, sanayinin şehrin dışına ötelenmesiyle birlikte artık ihtiyaç duyulmayan emekçilerin yaşadığı alanlar ya da kentin merkezinde kalmış, yıllarca hizmet görmemiş ve yok sayılmış, kentin belki de en yoksullarının yaşadığı tarihi alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanlar bazıları Olimpiyat stadının hemen yanında bulunan Ayazma'dır, Maltepe'de bulunan tüm İstanbul resmine hakim Adalara yüzünü dönmüş Başıbüyük, Gülsuyu ve Gülensu Mahalleleridir, İstiklal Caddesinin paralelindeki Tarlabaşı'dır, havaalanına on beş dakika uzaklıkta, surların dibinde yer alan Sulukule'dir.

Kentsel dönüşüm projeleri rantı yoktan var ederken, bu bölgelerde yaşayan halkı ise vardan yok etmektedir. "İster yerli, ister yabancı olsun, İster putperest, ister zenci olsun, fark etmez... Yeter ki parası olsun ve iş bitsin. Getirsinler teminatlarını yatırsınlar..."[21] diyerek sermayenin rengi olmadığını dile getiren Bayraktar, aynı ilgi ve hoşgörüyü kentin emekçilerine ve yoksullarına karşı göstermemekte, aksine onlara karşı suçlamalarda bulunmakta ve hatta İstanbul'dan kovmaktadır. "Parası pulu olmayan İstanbul'a gelmesin"[22] diyen Bayraktar, "Mimar Sinan'dan Olimpiyat Kentine" başlıklı Urban Land Institude ve TOKi tarafından düzenlenen forumda "Türkiye, gecekondu problemini çözmeden kalkınmadan bahsedemez. Terörün, uyuşturucunun, devlete çarpık bakmanın, psikolojik olumsuzlukların, eğitimsizliğin ve sağlık problemlerinin temelinin gecekondu bölgeleri, çarpık alanlar olduğu bilinmektedir. Türkiye, kaçak yapılaşmadan, depreme dayanıksız yapılardan mutlaka kurtulmalıdır"[23] demeciyle suçlayıcı ve ayrımcı tavrını sergilemektedir. Projelere karşı direnenler ise Bayraktar'ın gözünde "esrar, eroin ve kadın ticareti" yapan kişilerdir[24]. Gayrimenkul zirvelerinde söylediği sözler ile birlikte düşünüldüğünde Bayraktar'ın suçlayıcı tavırlarının altında aslında bir "rıza" yaratma çabasının olduğu görülmektedir. Her koşulda projeleri gerçekleştirmek ve bu projelerle kentlerde yapısal bir dönüşüm yaratmak isteyen iktidar ve onun temsilcisi TOKİ, kentsel dönüşüm alanlarında yaşayanları toplumun geri kalanı nezdinde ötekileştirme ve yaptığı uygulamaları meşrulaştırma

---

[21] Milliyet Gazetesi - 24.06.08 Erdoğan Bayraktar'ın Seyrantepe Stadyumunda Projenin Başlamaması Üzerine Verdiği bir demeç

[22] Ankara Haber Ajansı, 12.11.08

[23] "Kentsel Dönüşümü Tamamlayamazsak Terörü de Bitiremeyiz" - Sabah Gazetesi, 13.11.07

[24] "Bazı siyasi oluşumlar, açıkgözler, yanlış düşünenler, esrar, eroin ve kadın ticareti yapan yanlış insanlarımız, gecekondu ve kaçak yapılaşma bölgelerinden çokça beslendikleri için bu olgunun kaldırılıp atılmasına engel olmaya çalışıyorlar." - Yeni Şafak Gazetesi - 19 Kasım 2007

çabası içerisindedir. Görevi kamu yararı için çalışmak olan bir kamu kuruluşunun projelerinde kamunun nerede olduğu ise soru işaretidir.

"Halkı incitmeden dönüştüreceğiz"[25] şiarıyla hareket eden TOKİ aslında bir anlamda kentsel dönüşüm projelerinin ne denli yaralayıcı olduğunu beyan etmektedir. Halkın mağdur edilmediği ve yüksek standartlarda konut temin edildiği söylense de, gerçeğin böyle olmadığını yukarıda göstermeye çalıştık. Ayrıca, kentsel dönüşüme maruz kalanlara konut verilmemekte, konut satılmaktadır. Bu zoraki satış, kentsel dönüşüm mahallelerinde yaşayanlar tarafından, "alım gücümüz olsa biz gider alırdık; TOKİ zaten herkese satıyor" denerek dile getirilmektedir. Ayrıca konutların 'verilmesi' de yaşama alanı ve barınma temelinden değil mülkiyet temelinden yapılmakta ve başta kiracılar ve hiçbir belgesi olmadan yıllardır bu alanlarda yaşayanlar olmak üzere büyük bir çoğunluğun mağdur olmasına yol açmaktadır. Bu mağduriyetin, bu projeleri üreten hakim zihniyet tarafından sumen altı edilmeye çalışılması da cabasıdır.

TOKİ Ne Yapar?

Her ne kadar TOKİ'nin açılımını Toplu Konut İdaresi olarak bilsek de aslında TOKİ'nin son birkaç sene içinde sağlıklı, çağdaş, "sosyal" toplu konut üretme görevini bir kenara bıraktmıştır. "TOKİ ne yapar?" dendiğinde, imar alanında akla gelebilecek her türlü işin TOKİ tarafından üstlenildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. TOKİ hazine arazilerini imara açarak lüks konut için arsa üretir, büyük inşaat şirketleri ile lüks konut yapar; TOKİ hazine arazilerini satar; TOKİ hastane, okul, camii gibi kamu kuruluşlarını yapar ve hatta bunlara kendi cenahından kişilerin ismini verir[26]; TOKİ alışveriş merkezi yapar, otel yapar, yabancılara yönelik olmak üzere kıyı alanlarında yazlık konut yapma hazırlıkları içerisindedir... Hatta TOKİ, tema parkı adı altında eğlence parkları yapacağını ve kısa zaman içinde ihaleye çıkacağını beyan etmiştir[27]. Son olarak TOKİ "karakol" yapmaya da talip olduklarını dile getirmiştir[28].

Bu anlamda TOKİ, artık sadece sosyal konut yapmakla görevli bir kamu kuruluşu değildir. TOKİ arazi rantının dağıtılmasında birinci dereceden sorumlu kuruluş haline gelmiştir. bunun bir göstergesi olarak İstanbul'daki TOKİ Projelerine bir göz atmak yeterlidir.

---

[25] Erdoğan Bayraktar, Milliyet Gazetesi - 13.11.2007

[26] Eskişehir'in Çankaya Mahallesinde TOKİ'nin yaptığı bir okula TOKİ başkanı Erdoğan Bayraktar'ın babasının ismi olan Ahmet Hamdi Bayraktar ismi verilmiştir. İsim verme dalgasının bir örneği de Çorum'da yaşanmıştır. TOKİ'den yatırım talep eden Çorum Belediyesi, TOKİ'ye ne kadar saygı duyduklarının ifadesi olarak Erdoğan Bayraktar'ın "dayısı" olarak bilinen Rahmi Mollaalioğlu'nun ismini bir parka vermişlerdir.

[27] "4 Büyük ABD'li şirket, TOKİ için tema parkı tasarlayacak", Sabah Gazetesi, 14.08.08

[28] Ekim 2008'de yaşadığımız Aktütün karakolunun basılmasından sonra karakolların güvenliği tartışmaya açılmış ve jandarma yetkilileri karakolların jandarmanın kısıtlı olanakları ile yapıldığını dile getirmişlerdir. Bunun üzerine yeni bir inşaat mecrası bulan TOKİ Başkanı Erdoğan Bayraktar karakol yapmak için "heyecanla talimat beklediğini" dile getirmiştir. Sabah Gazetesi - 07.10.08. İnşaat sektöründe bu denli aktif olan bir kurumun - nedense aklımıza hep kamu yararına çalışan bir kamu kuruluşu olduğu geliyor! - yeni bir inşaat sahasına girmek istemesi normaldir tabii ama bu kurum TOKİ olunca ve TOKİ'nin ihale, inşaat v.b. süreçlerde kullandığı yöntemler düşünülünce bu taleplerin altında farklı çıkarların da olduğu ister istemez akla geliyor.

Tablo: İstanbul'daki TOKİ Projeleri

Proje Tipi	İnşaat Aşamasında	İnşaatı Tamamlanmış	İhale İlan Aşamasında	Toplam Proje Sayısı	Konut Adeti
Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı	18	4		22	14132
Emlak GYO A.Ş. Projesi	19			19	25760
Altyapı-Sosyal Donatı	22	9	5	36	
Restorasyon	2	1		3	
İdare Konut Uygulamaları	19	5	8	23	25984
Afet Konutu	1			1	114
Alt Gelir Grubu	1			1	678
Kentsel Yenileme	4	3		7	5048
Toplam				112	71716

Kaynak: www.toki.gov.tr (Erişim: Aralık 2008)

TOKİ'nin son dönemde en çok başvurduğu görevlerinden biri olan "İdareye kaynak sağlanmasını teminen kar amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak", tabloda da görüleceği üzere İstanbul'da hayli yoğun bir uygulama olarak göze çarpmaktadır. Hatta öyle ki Ankara'da bu tip projelerin sayısı beş, elde edilecek konut sayısı ise 4326'dır. İzmir'de de bu projelerin toplam sayısı 5, elde edilecek konut miktarı ise yaklaşık 3000 adettir. İstanbul'da ise toplam 41 projeden 39892 konut üretilmesi planlanmaktadır. İstanbul'daki TOKİ projelerinden elde edilen konut miktarının yarısından çoğu gelir elde etmek için yapılan konut uygulamalarına girmektedir. Bu tanımlamanın karşılığı orta/üst orta/üst gelir grubuna yönelik, lüks konut projeleri olarak açıklanabilir. Dolayısıyla İstanbul TOKİ tarafından lüks ve orta gelir grubuna yönelik konut üretimi ile şekillendirilmektedir.

Sonuç

Tüm itirazlara rağmen hayata geçen TOKİ projeleri bugün herkesin hakkı olan kaynakları ve kamudan aldığı gücü kullanarak mekanı dönüştürmekte, sermayenin (kendine yakın olanlar öncelikli) çıkarları doğrultusunda kaynak aktarımı yapmakta ve durdurulamamaktadır. Kapitalizmin üçüncü büyük krizinin yaşandığı bugünlerde dahi krizden emlak sektörünün yardımı ile çıkılacağını söylemektedir ki bu da ülkenin kaynaklarının TOKİ'ye aktarılmaya devam edeceğinin sinyallerini de vermektedir. Ancak TOKİ projelerinin konut fazlası yarattığı, var olanların dahi henüz değerlendirilemediği ortadadır. Öte yandan, inşa edilen konutların ve yarattığı toplumsal atmosferin sorunları her geçen gün büyümektedir. Mekanı, yaşayanlarını yok sayarak şekillendiren bu projeler kentleşme dinamikleri ve toplumsal ilişkiler açısından sorun yaratırken kamunun üzerine de büyük bir mali külfet getirmektedir.

Bugün TOKİ, kamudan aldığı gücü sermayenin çıkarları doğrultusunda kullanan, yurttaşları müşteri olarak gören ve politikalarını dayatan, söylemleri ile ayrımcılık yaratan, insanları sağlıksız kentlere mahkum eden, kuruluş vasfı sorgulanan bir kurum haline gelmiştir.

"KADİFEKALE ÇEVRESİ HEYELAN BÖLGESİ" KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ ÖRNEĞİNİN SÜREÇ VE OLASI SONUÇLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Neriman YÖRÜR
Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Arş. Gör. Neslihan KARATAŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Arş. Gör. Dr. Ayşegül Altınörs ÇIRAK
Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

Mekânı, bir coğrafyanın verili bir zamanda sahip olduğu kültürün fiziksel bir simgesi olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda toplumsal kültür ve mekân arasında diyalektik bir ilişkinin mevcut olduğu ifade edilebilecektir. Tarihsel dinamiklerin özgünlükleri içerisinde değişen üretim ve birikim ilişkilerinin meydana getirdiği sosyo-ekonomik ve kültürel oluşumlar kent parçalarının "kendiliğinden" dönüşümüne neden olmaktadır. Bir kent için dönüşme olgusu kendi tarihi kadar eski ve doğal bir süreçken; kapitalist birikim sistemiyle birlikte bir kırılma yaşanarak, kentlerin değişiminin kontrol altında tutulmasıyla ilgili önceki dönemlerden farklı, oldukça ciddi bir çaba içerisine girilmiştir. Bu noktada, planlama disiplini sistemin değişinimi kontrol altında tutma/yönlendirme konusundaki başlıca araçlarından birisini teşkil etmiştir. Ancak, planlama uygulamalarının sosyo-ekonomik gereksinimlerine yetişemediği ve/veya yetersiz kaldığı noktalar da yer yer ortaya çıkmaya başlamış ve bu durumda piyasa koşullarının değişen istemlerine hızlıca yanıt verilebilmesi yönünde, "kentsel dönüşüm" çerçevesi altında belirli ve hızlı müdahaleler topluluğunu içeren uygulamalar, planlamanın bir alt müdahale biçimi olarak devreye sokulmuştur.

Çağımızda kapitalist birikim sürecinin rasyonelleri gereği kentlerde oldukça hızlı bir değişimin yaşandığı açıkça gözlenmektedir. Tekeli (2003); büyüyen nüfus, piyasa mekanizmalarının rant

baskıları ve gelişen ekonominin uluslararası bağlamda değişen süreçlere eklemlenme koşullarındaki değişimlerin, doğal olarak bir dönüşüm sürecini tetiklediğine yönelik saptamalarda bulunmaktadır. Bu açıdan yaklaşıldığında tarihin her döneminde olduğu gibi çağımızda da kentsel dönüşümü bir yönden süregelen, doğal bir süreç olarak görmek olanaklıdır. Ancak kavram günümüzde özelleşmiş bir anlam kazanarak; bir kentsel alanın amaçlı olarak belirli bir zaman hedefi içerisinde yeniden geliştirilmesi yönünde iş olanakları yaratmak, altyapı koşullarını iyileştirmek veya oluşturmak ve bu durumu, bölgede çevresel yenilemeyi sağlayarak desteklemek ve/veya gerçekleştirmek olarak kabul görmeye başlamıştır. (Çırak ve Yörür, 2006) Bugün yüklenilen anlamıyla; değişimi kendiliğindenliğe bırakmadan, tasarlanan sosyo-ekonomik ve mekansal kurguya yönelik olarak amaçlı bir şekilde verili bir zamanda gerçekleştirmeye yönelik müdahaleleri kapsayan bu "kentsel dönüşüm" olgusu ilk kez gelişmiş batı ülkelerin kentlerinde sosyal ve ekonomik açıdan çöküntü alanları olarak görülen bölgelerin yeniden canlandırılmasına yönelik müdahaleler biçiminde başlamıştır. Genelde kentin, nüfusunu kaybetmiş ya da düşük gelir gruplarının kötü ekonomik ve fiziksel şartlarda yaşadıkları ve sosyal dayanışmanın kaybolduğu konut alanlarında, eski boş liman ve sanayi alanlarında kentin ekonomik gelişimine katkıda bulunacak projelerin uygulanması biçiminde olmuştur. (Ataöv, 2008) Esasen bugün yaşadığımız dünyada, birikim sistemimize sosyal, mekansal ve ekonomik açılardan yeteri kadar cevap veremeyen "eski" olanlar, yeterli bir yanıt verecek biçimde vakit kaybetmeksizin "yeni"lenmek durumundadır. Bu yenileme süreci ülkemizde genel olarak kentsel dönüşüm adlandırması çerçevesinde değerlendirilen; kentsel yenileme, yeniden canlandırma, yeniden inşa vb. uygulamalarının yürürlüğe konmasıyla gerçekleştirilmektedir. Dünya ölçeğinde kentsel dönüşüm uygulamalarının mekânsal bağlamın ötesinde, daha derin bir kesitte, önemli bir sosyal ve ekonomik içerik taşıdıkları görülmektedir.

Kapitalist birikim süreci içerisinde başlı başına ekonomik bir değer de ifade eden kent toprağının sahip olduğu ekonomik içerik neoliberal dönemde daha fazla ön plana çıkmaktadır. Özellikle yatırımların önünü açmak ve taşınmaz sermayesi için yeni alanlar yaratmak gerekliliği 1980'lerde başlayan neoliberal sürecin bugün gözlenebilen sonuçlarından birisi olarak, Türkiye'de 2000'li yıllarda yasalarla ifade edilir ve desteklenir bir duruma gelmiştir. 2000'li yıllarda ortaya konan yasal ve kurumsal düzenlemelerle ülkemiz sosyo-ekonomik yapısında önemli değişimlerin temelleri atılmakta, 1980'li yıllarda başlayan neo-liberal sürecin gerekleri doğrultusunda uygun görülen politika ve yasal düzenlemeler ortaya konulmaktadır. Ülkemizde son dönemde kentsel dönüşüm çerçevesi altında yürürlüğe konulan uygulamaların kentsel bölgenin dönüşümü hızlandırıcı ve belirli bir amaç doğrultusunda yönlendirici olduğu görülmekte ve kentsel dönüşüm önemli bir sosyo-ekonomik ve hatta politik araç olarak karşımıza gelebilmektedir. Bununla beraber Türkiye kentlerinde pek çok gecekondu alanında önemli teknik ve sosyal altyapı yetersizlikleri olduğu ve kimi alanların afet riski taşıdıkları açıkça ortadadır. Gereksinimler doğrultusunda kentsel dönüşümün; alan kullanıcıları dışlanmaksızın, afet risklerine karşı uygulamaya konulan ve/veya teknik ve sosyal altyapı standartlarını ve mekansal koşulları iyileştirme ve böylelikle yaşanabilirlik düzeyini arttırma amacını taşıyan bir eylem olması gerekirken, ülkemizde son dönemde gerçekleştirilen uygulamalarda çoğunlukla bir yerinden etme politikasına dönüştüğü

anlaşılmaktadır. Aysel (2005) ülkemizin bugünkü koşullarında metropol kentlerin mekansal kurguları ve biçimlenişlerinin artık piyasa koşullarının gereklerini telafi edecek mekanizmalara sahip olmamaları dolayısıyla kentsel dönüşüm söyleminin ortaya atıldığı tespitine varmaktadır. Aysel'in (2005) tespitinden hareketle, kentsel dönüşüm projelerinin ve/veya söyleminin arkasında piyasa mekanizmalarının son eğilimlerinin mekân üzerinde gözlenmesinin mümkün olduğu ifade edilebilecektir. 1980'li yıllardan bu yana süregelen bir sürecin bütünlenmesi olarak 1990'larda taleplerini artık utangaç olmayan yöntemlerle aktaran sermaye şimdi devlet mekanizmalarıyla ortak hareket ederek, kendisine, her türlü fırsat mekânına çökelebilmek için gereken zemini yeni söylemler ve yasalar aracılığıyla kurmaya çalışmaktadır.(Çırak ve Yörür, 2006) Bu süreçte gecekondu alanlarının meşruiyet sorununu ve mevcut alt yapı yetersizlikleri ve sorunlarına dair söylemleri kullanarak, kendine yeni yatırım alanları açma çabasına girmektedir. Buna ek olarak Ataöv (2008), aynı süreçte ülkemizde nitelikli işgücü talebinin artarken, becerili, yarı becerili ve düşük eğitimli grubun devingenliğini kaybettiğini, işsizlik ve yoksullaşma ile ilişkili olarak sosyal hizmetlere ulaşma ve eğitim sorununun arttığını ve böylelikle, kent içi çöküntü alanlarında suç oranlarının da artış gösterdiğini aktarmaktadır. Ataöv'ün (2008) özetlediği bu dinamiklerse, gecekondu alanlarının dönüşümünü kentlinin gözünde giderek daha meşru bir hale getirmekte ve bir anlamda sermaye grupları ve onlarla birlikte hareket eden merkezi ve yerel yönetimler için kentsel dönüşüm uygulamalarını kolaylaştırıcı bir nitelik taşımaktadır.

Günümüzde uygulamaya konulan kentsel dönüşüm çalışmalarının çerçevesi 2005 yılında 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi ve 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'un yürürlüğe konmalarıyla beraber oluşturulmuştur. Buna ek olarak Ankara ve İstanbul gibi metropolitan kentlerdeki bazı bölgelerin dönüşümüne ilişkin olarak özel birtakım yasaların dahi çıkarılmış olduğu görülmektedir. Bu dönemde ülkenin büyük kentlerinde önemli ulaşım aksları üzerinde bulunan alanlar, kentin görünen yüzünü oluşturan veya merkez çeperi gibi değerli alanlarda yer alan gecekondu alanları ile tarihsel merkezler birer yeni yatırım alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Son süreçte İzmir'de de kentsel dönüşüm söylemleri tartışılmakta ve Ankara ve İstanbul örneklerinde olduğu kadar hızlı ve yoğun bir biçimde gerçekleşemese de belirli bölgelerde kentsel dönüşüm çalışmaları uygulamaya konulmaktadır. Bu çalışma kapsamında; İzmir kentinin tarihsel merkezi içerisinde yer alan ve hem bugünkü kent merkezinin hemen çeperinde bulunması, hem doğal yapısı, hem de tarihsel özellikleri nedeniyle İzmir için çok önemli bir nokta olan Kadifekale Bölgesi'nde alanın taşıdığı heyelan riski nedeniyle yürürlüğe konulan kentsel dönüşüm projesi tartışılmak istenmektedir. Bilindiği üzere yerel yönetimler kentsel dönüşüm projelerinde farklı yöntemler izleyebilmektedir. Bu projede merkezi yönetimin son süreçte ön plana çıkan aktörü TOKİ'nin önemli bir paydaş olması ve alan kullanıcılarının TOKİ konutlarından edindirilmesi biçiminde bir çözüm yöntemi seçilmiştir. Böylelikle Kadifekale Heyelan Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi uygulama aşamasında yerel yönetimin yanı sıra TOKİ de önemli bir rol almıştır. Bu bildiri kapsamında, Kadifekale'de gerçekleştirilmek istenilen projenin; projeden etkilenen alan kullanıcıları ile projenin uygulayıcıları durumunda bulunan yerel yönetim ve TOKİ gibi paydaşların duruş ve bakış açıları temelinde sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamlarıyla birlikte

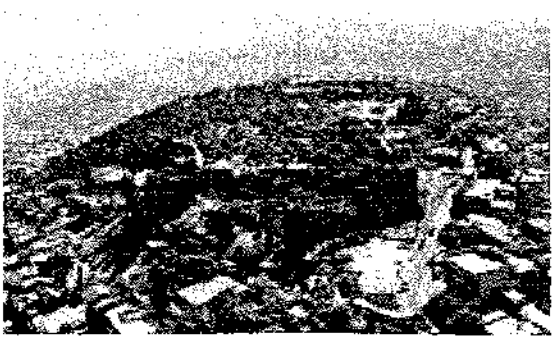
değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın ilerleyen bölümlerde ilk olarak projenin gerekçeleri ve yöntemi aktarılacak, ardından ilgili aktörlerin projenin amaç, süreç ve olası sonuçlara dair görüş ve söylemleri; olası kazanımlar ve kayıplar ekseninde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Kadifekale Heyelan Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi

Kadifekale'nin Tarihsel Gelişimi

İzmir kentinin kuruluş tarihi ve yeri konusunda bilgiler tartışmalı olmakla birlikte, bugün Bayraklı semtinde yer alan ve Tepekule olarak tanınan ören yerinin, eski İzmir'in kuruluş yeri olduğu kabul görmektedir. Bununla birlikte yakın geçmişte İzmir Bornova Yeşilova'da neolitik döneme ait bir yerleşmenin kalıntıları bulunmuş ve bu bulgular bölgenin tarihinin neolitik döneme kadar uzandığını göstermiştir. Bugün bilinen adıyla Smyrna kenti ise, MÖ. 3000'lerde körfezin kuzeydoğu kenarında, Yamanlar Dağı'nın güney eteğinde kurulmuştur.

Bayraklı Tepekule'de yer alan Smyrna İ.Ö. 545 yılında, Pers saldırısı sonucunda tahrip edilmiş ve bu alanda bir daha kent düzeninde bir yerleşim oluşamamıştır. Smyrna'nın Bayraklı'ya yakın bir coğrafyada bulunan Pagos Dağı (Kadifekale) eteklerinde yeniden kurulması, Helenistik Dönemde Büyük İskender'in bölgeyi ele geçirmesiyle gerçekleşmiştir. Pagos Dağı yamaçlarından, denize doğru uzanan bu yeni Smyrna, doğal bir liman olan körfez sayesinde Doğu Akdeniz'in en önemi liman kentlerinden biri haline gelmiştir. Helenistik Dönemden bu yana İzmir Ege kıyılarının en önemli yerleşimlerinden biri olmayı sürdürebilmiş ender kentlerden birisidir. Günümüz İzmir kentinin tarihsel merkezi ve merkez çeperleri Helenistik Dönemden bu yana kesintisiz olarak yerleşim görmekte olan çok katmanlı bir bölgedir. İzmir coğrafi özellikleri ve jeopolitik konumu nedeniyle tarihin her döneminde pek çok topluluğun sahip olmak istediği bir kent olmuş ve pek çok kez toplumlar arasında el değiştirmiş. Genel bir ifadeyle kent, sırasıyla Helenistik, Roma, Bizans, Beylikler ve Osmanlı Dönemleri boyunca iskân görmeyi sürdürmüştür. Süreç içerisinde İzmir doğu ve batı arasındaki uluslararası ticarette önemli bir merkez halini almış ve gelişen ticaret yaşamının bir sonucu olarak 16-19. yüzyıllarda Türkler, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve Levantenlerin birlikte yaşadıkları çoklu etnik yapılı bir liman kenti olmuştur.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte İzmir'in çoklu etnik yapısı değişime uğramıştır. Kent dönemin modernleşme hareketlerinden etkilenmiş, iskân daha yoğun olarak kıyı bölgelere doğru yayılmıştır. Özellikle 1950'li yıllar kent için önemli bir dönüm noktası olmuş Marshall yardımı ile birlikte tarımda mekanizasyona gidilmesi, kırdan kente göçü teşvik etmiş ve

kentte gecekondulaşma olgusu kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren İzmir çok yoğun bir biçimde göç almaya başlamış ve ortaya çıkan gecekondulaşma problemi 1990'lı yıllara dek ivmelenerek günümüze kadar ulaşmıştır. 1950 sonrası süreçlerin kentleşme dinamiklerinin İzmir'e yansımalarının bir sonucu olarak Smyrna Akropolisi Pagos/Kadifekale'nin etekleri de gecekondulaşmanın yoğun olduğu bir yerleşim alanı halini almıştır.

Kadifekale Çevresinin Sosyo-Mekânsal Yapısı ve Heyelan Özellikleri

19. yy. sonunda ve Cumhuriyet döneminin başında Kadifekale surlarının büyük bir kısmı ortada iken çevresinde de henüz yapılaşma olmadığı görülmektedir. Ancak 1960'larda başlayan göçle birlikte kale nefes alamaz bir hale gelmiştir. Çevresi ile birlikte kale içinde de gecekondulaşma görülmeye başlanmıştır. (Baran ve Çiçek; 2006) 1960'larda başlayan süreç 1980'li yıllarda çok artmış ve 1990'lara gelindiğinde Kadifekale etekleri yoğunluğu yüksek ve sosyal ve teknik altyapı bakımından yetersiz bir kentsel alan durumuna gelmiştir.

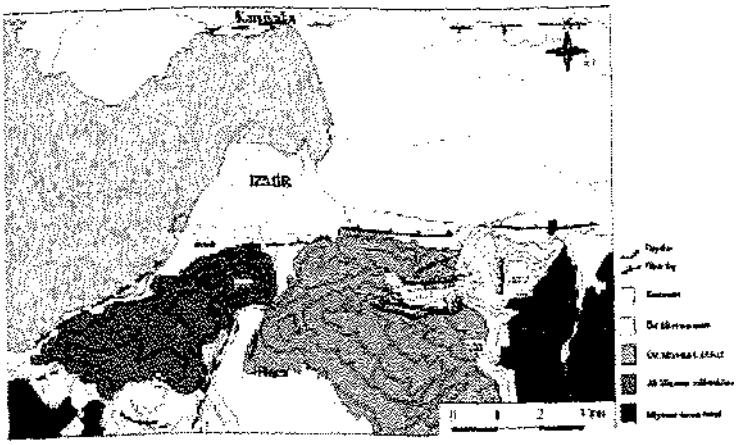
Alanda bulunan kale surları da bu dönemde evlerle çevrilmiştir. 1990'lı yıllarda İzmir Valiliği bir çalışma gerçekleştirerek surlara bitişik yapıları kaldırmış ve sahiplerini kendi istedikleri bölgelere yerleştirmiştir. İzmir tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Kadifekale surları Smyrna Akropolisi olarak 04.11.2004 tarih ve 152 sayılı karar ile İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 1. Derece Arkeolojik Sit ilanı ve korunması gerekli 1. grup taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi Tarihsel Çevre Koruma Müdürlüğü (2007) çalışmalarının sonuçları doğrultusunda alanda ortalama hane halkı büyüklüğü 4,8 olarak tespit edilmiştir. Alan önemli oranda göç almıştır. Nüfusun geldiği bölgelerse Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olup özellikle Mardin, Diyarbakır, Konya ve Urfa illeri ön plana çıkmaktadır. Göçün en önemli nedenleri arasında iş bulma gelirken (%66) bunu akraba ve yakınlarının oluşu (%13) takip etmektedir. Alanda yaşayan halkın geçimini daha çok serbest çalışarak, seyyar satıcılık yaparak, işçilik, taksicilik ve şoförlük yaparak sağladığı tespit edilmiştir. (Alıcıgüzel, 2007) Bunun yanı sıra alanda ciddi güvenlik sorunlarının olduğuna dair söylemler bulunmaktadır.

Kadifekale ve çevresinin mekânsal yapısı incelendiğinde alanın %85'nin konut kullanımında bulunduğu görülmektedir. Bakkal, market ve kahvehane tipi kullanımlar ise zemin katlarda gelişim göstermiş ve %5 oranındadır. %80'i 1 ve 2 katlı yapılardan oluşmakta ve %76'sı betonerme tipi yapılardır. 2004 yılı Konak Belediyesi arşivlerinden yapılan araştırmaya göre yapıların %96'sı ruhsatsızdır. Alanda yaşayan halkın %54'ünün ev sahibi %46'sının kiracı olduğu tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra alanda sağlık ocağı, çocuk oyun alanı, otopark ve sosyal donatı alanlarının son derece yetersiz olduğu da gözlenmektedir. (Alıcıgüzel, 2007)

Kadifekale eteklerinde antik dönemlerden bu yana oldukça zengin yeraltı su kaynakları bulunmaktadır. Alanın sahip olduğu toprak altı özellikler ve jeolojik yapısı sebebiyle bölgede heyelan riski bulunmaktadır. Kadifekale çevresinde heyelan çalışmaları 1959 yılından beri yapılmaktadır. Bu çalışmaların başlangıcından itibaren Kadifekale çevresindeki heyelan alanlarının yerleşime açılmaması ve bu alanların yeşil alan olarak korunması tavsiye edilmişse de, ülkemizin her

büyük kentinde meydana geldiği gibi, piyasa koşullarına ucuz işgücü sağlanması adına göç olgusuna göz yumularak, kaçak yapılaşmanın veya yanlış yerseçimlerinin önüne geçilememiş-geçilmemiştir.

Şekil 1.: Kadifekale Altındağ arasında yer alan heyelanlar ve ilgili jeoloji ve topografya

Kadifekale Heyelan Bölgesi ile ilgili olarak 1962- 2005 tarihleri arasında belirli aralıklarla 8 adet jeolojik etüt raporu hazırlanmış; Afete Maruz Bölge Olarak da 1978, 1981, 1998 ve 2003 tarihlerinde Bakanlar Kurulu kararı ilan edilmiş; 20.07.2006 tarihinde ise Kamulaştırma Kararı alınmıştır. (İBB Emlak Yönetimi Dairesi Başkanlığı Kentsel Dönüşüm ve Yeni Yerleşmeler Şube Müdürlüğü, 2008)

Kadifekale Heyelan Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesinde Uygulanan Yöntem ve Projenin Temel Özellikleri

1/25000 ölçekli İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planında Merkez Kent Kentsel Yenileme-Sağlıklaştırma program olarak 14 bölge tespit edilerek Yeni Yerleşmeler ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü kurulmuştur. (İBB Emlak Yönetimi Dairesi Başkanlığı Kentsel Dönüşüm ve Yeni Yerleşmeler Şube Müdürlüğü, 2008) Bu kapsamda öncelikli olarak İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'nca yarattığı can ve mal kaybı tehdidi nedeniyle öncelikle jeolojik sakıncalı alanlar gündeme alınmıştır.

Kadifekale eteklerinde kurulu olan Yeşildere, İmariye, Vezirağa,1. Kadriye, Altay, Kadifekale, Kosova, 19 Mayıs mahalleleri, Hasan Özdemir ve Karşıyaka-Bayraklı semti Heyelan nedeniyle "Afete maruz bölge"; olarak ilanı; Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın 13.04.1998 tarih ve 3922 sayılı yazısı üzerine, 7269 sayılı Kanunun değişik 2. maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 4.5.1998 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bu alanların yerleşim alanı olarak kullanılamayacağı, bu nedenle de park ve yeşil alan olarak değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı

ve T.C. Konak Belediyesi Başkanlığı arasında 2985 sayılı Toplu Konut Yasası ile 12.05.2004 tarih ve 25460 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5162 sayılı yasa uyarınca; Kadifekale ve Bayraklı'da bulunan heyelan bölgelerinde yürürlüğe girmesi üzere İzmir - Konak Kentsel Yenileme (Gecekondu Dönüşüm) Projesine İlişkin Protokol imzalanmıştır. (İBB Emlak Yönetimi Dairesi Başkanlığı Kentsel Dönüşüm ve Yeni Yerleşmeler Şube Müdürlüğü, 2008)

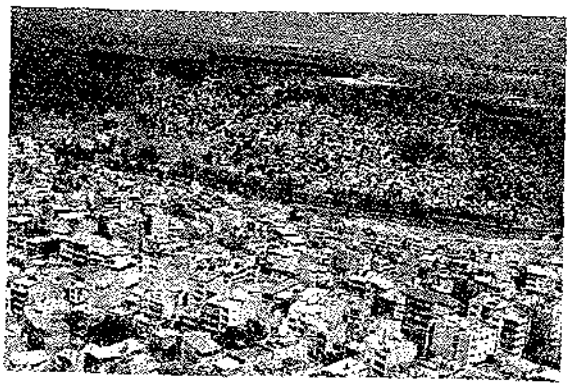

Şekil 2.: Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında yer alan mahalleler

İzleyen süreçte, Kadifekale kentsel dönüşüm projesi için, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasasının 7. Maddesinin (e) fıkrası ve 5393 sayılı Belediye Yasasının 69. maddesinin 3. Fıkrasına dayanılarak; İzmir İli Afete Maruz Bölgelerde Kalan Taşınmazların Tasfiyesi ve Konut Satışına Dair Yönetmelik Taslağı hazırlanmış ve Meclisin 17.02.2006 tarih ve 02-146 sayılı kararıyla kabul edilmiştir. (İBB Emlak Yönetimi Dairesi Başkanlığı Kentsel Dönüşüm ve Yeni Yerleşmeler Şube Müdürlüğü, 2008)

İzmir Büyükşehir Belediyesi, Konak Belediyesi ve TOKİ işbirliğiyle ortaya çıkan Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi yerel yönetimin söylemi doğrultusunda; İzmir'de gecekondulaşmanın önlenmesini, var olan gecekondu alanlarının iyileştirilmesini ve dönüştürülmesini bu sayede dar gelirlilerin kira öder gibi ev sahibi olmalarını sağlayacaktır. Bu doğrultuda projede yöntem olarak bölge kullanıcılarının Uzundere'deki toplu konutlara taşınması tasarlanmıştır

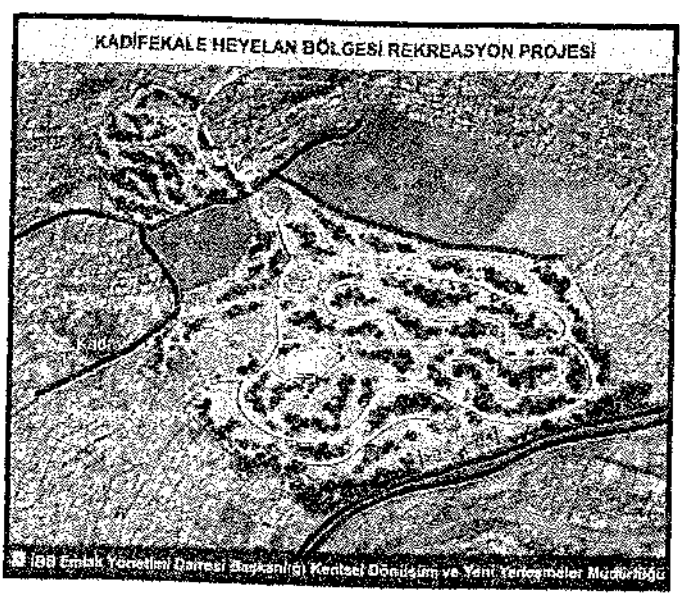
T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı ve T.C. Konak Belediyesi Başkanlığı arasında 2985 sayılı Toplu Konut Yasası ile 12.05.2004

tarih ve 25460 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5162 sayılı yasa uyarınca; İzmir - Konak Kentsel Yenileme (Gecekondu Dönüşüm) Projesine İlişkin Protokol imzalanmıştır. (İBB Emlak Yönetimi Dairesi Başkanlığı Kentsel Dönüşüm ve Yeni Yerleşmeler Şube Müdürlüğü, 2008)

Uygulama süreci, boşaltılacak, heyelan riski taşıyan alana ilişkin arazi tespitleri ve birtakım analizler ile başlamıştır. İlk olarak Konak Belediyesi, İzmir Büyükşehir Belediyesi işbirliğinde Harita Müdürlüğünden edinilen haritalara yapıların tek tek tespiti, ölçümü yapılırken bunun yanında da adres, ada, parsel, bina sahibi, binanın yapım şekli, kat adedi, kullanım amacı, bağımsız bölüm sayısı, ölçülendirme, toplam inşaat alanı, ağaç, müştemilat vb. bilgileri işlenmiştir.

(İBB Emlak Yönetimi Dairesi Başkanlığı Kentsel Dönüşüm ve Yeni Yerleşmeler Şube Müdürlüğü, 2008)

Şekil 3.: Rekreasyon projesi

Yerel yönetim Afet Bölgesi sınırları içerisinde kalan taşınmazların bedelinin tespiti ve bu taşınmazlarda kimlerin hak sahibi olduğunun belirlenmesi amacıyla "Kıymet Takdir Komisyonu" ve "Hak Sahipliği Komisyonu" oluşturmuştur. Bu komisyon 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun

11. maddesine dayanarak; Heyelan Bölgesi sınırları içerisinde bulunan tüm taşınmazların (arsa, arazi, bina, bahçe, ağaç vb.) kıymet takdirlerini yaparak gerekli raporlar hazırlamıştır. Uzlaşma ve Konut Tahsis Komisyonu ise; Kıymet Takdir Komisyonu ve Hak Sahipliği Komisyonu'nun yapmış olduğu çalışmalar sonucunda vatandaşlarla birebir görüşmeler yapmış; Uzundere'deki konutlardan edinmek isteyenlere çeşitli ödeme planları sunma ve/veya komisyonun belirlediği ücreti ileterek uzlaşmayı sağlama veya uzlaşılamayan durumlarda ise Kamulaştırma Kanunu gereğince kurum adına dosyayı yapı ve/veya arsa bedelinin yeniden tespiti için mahkemeye iletme görevlerini üstlenmiştir.

Heyelan bölgelerindeki 1.968 bina Büyükşehir Belediyesi, Konak Belediyesi ve Toplu Konut İdaresi arasında yapılan protokol ile Uzundere'de bu amaçla inşa edilen konutlara taşınması sağlanacaktır. Boşaltılacak olan bu alanda ise yaklaşık 46 hektar rekreasyon alanı yapılması planlanmıştır. Proje kapsamında Uzundere'de 3080 konutun yanında, sosyal ve kültürel tesis alanları, ilköğretim ve ortaöğretim tesisleri, dini tesis, sağlık tesisleri, açık pazar alanları, spor alanları ve park alanları yapılması da tasarlanmıştır. Bununla birlikte TOKİ Uzundere konut alanının konut ve konut çevresi ölçeğinde planlanması çalışmaları sırasında Kadifekale halkı ile hiçbir görüşme ve tartışma yapılmayarak, kendilerinin nasıl bir çevrede yaşamayı talep edeceklerinin sorulmasına gerek duyulmamıştır.

TOKİ Uzundere Toplu Konut Alanı Projesinin Tanıtımı

Kadifekale kentsel dönüşüm projesinde yer alan halkın taşınacağı alan olan Uzundere, Aydın-Çeşme Otoyolunun Limontepe ile Uzundere Sapakları arasında kalan bölümünün otoyolun güneyinde bulunan 47 ha'lık olan kısmıdır. Ayrıca alanın yakın çevresinde Konak Belediyesi tarafından projesi hazırlanan 'Uzundere Rekreasyon Alanı', 'Uzundere Kent Yenileme Bölgesi', 'Olimpiyat Köyü', İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığınca projeleri hazırlanan 'Yani İhtisas Fuarı' ve 'Gaziemir Serbest Bölge' bulunmaktadır. Konak Kent Merkezine 9 km uzaklıkta olan alana ana ulaşım aksı kullanılarak 30-35 dakikada, çevre yolu kullanılarak ise 20 dakikada ulaşılabilmektedir. Üçkuyular Feribot İskelesi'ne Çevre Yolundan motorlu taşıtla 5 dakikada, İzmir Adnan Menderes Havalimanına ise yaklaşık 10 dakikada ulaşılabilmektedir.

Projenin yapılacağı yer hazine tarafından Toplu Konut İdaresi'ne tahsis edilmiştir. Projeyle bu alanda 3080 konut yapılması hedeflenmiştir. Uzundere'de planlanan yeni yerleşme alanı TOKİ'nin 5 adet İnşaat Şirketi ortaklığı ile 4 etaba ayrılarak bölüm bölüm inşa edilmiş ve tamamlanmıştır. Toplu Konut İdaresi tarafından bu bölgede yapılması planlanan projedeki konutlar "C" tipi (Zemin+12 Kat, Katta

4 Daire), "B" tipi (Zemin+12 Kat, Katta 4 Daire) ve "F" tipi (Zemin +7 Kat, Katta 2 Daire) olarak adlandırılan konutlardan olup toplam 3080 adet olarak yaklaşık ilin aile büyüklüğüne göre 15.000 nüfusa hitap edecek şekilde planlanmaktadır.

B Tipi (2Oda+1Salon): Brüt Alan: 75.06m², 560 adet

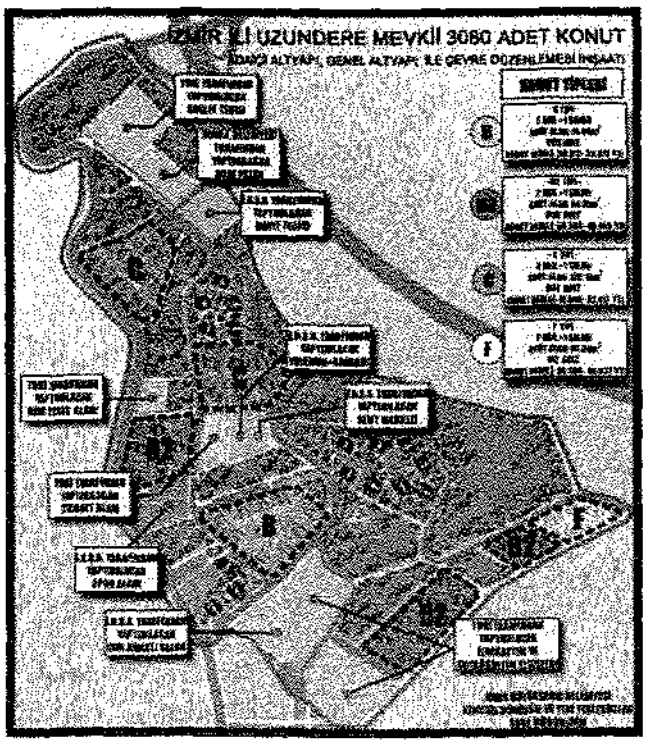
B2 Tipi (2Oda+1Salon): Brüt Alan: 94.91 m², 840 adet

C Tipi (3 Oda+1Salon): Brüt Alan: 120.18 m², 644 adet

F Tipi (2Oda+1Salon): Brüt alan: 94.60 m², 112 adet

Projenin toplam maliyeti ise 115.000.000.000 YTLdir. Konutlar bu maliyet üzerinden satışa sunulmak üzere tasarlanmıştır. Bu proje kapsamında, konutların bitimiyle birlikte, 8 katlı Hastane, Açık Pazar Alanı, Telekom ve Karakol, Semt Merkezi, Dini Tesis Alanı, Ticaret Merkezi, Spor Alanları, İlköğretim ve Ortaöğretim Tesisleri, Spor Alanı ve Çok Amaçlı Salon gibi sosyal tesislerin yapımı da sürmektedir. Bir "kentsel dönüşüm projesi" olarak hazırlanan bu alan bittiğinde, heyelan bölgesinde

yaşayan halkın Uzundere'ye taşınıp can güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra projenin sosyal ve kültürel bir kimlik taşıması da amaçlanmıştır. Proje bittiğinde kentin büyük bir rekreasyon alanı kazanması ve bölgenin tarihi dokusunun ortaya çıkması hedeflenmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar Emlak Yönetim Daire Başkanlığı Yeni Yerleşmeler ve Kentsel Dönüşüm Şube Müdürlüğünce yürütülmektedir.

Şekil 4.: Uzundere Vaziyet Planı

Kentsel Dönüşüm Projesine Bir Başka Açıdan Yaklaşmayı Denemek: "Projeden Etkilenen ve Etkileyen Aktörlerin Söylemleri Doğrultusunda Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesinin Gelişim Hikâyesi"

Sosyo-kültürel ve ekonomik ilişkiler mekân üzerinde cereyan etmekte ve kent mekânındaki her bir değişim de ekonomik ve sosyal ilişkilerin yönünü değiştirmektedir. Meydana gelen değişimlerden farklı gruplar, farklı biçimlerde etkilenmekte ve kent toprağı üzerinde farklı grupların farklı beklentileri bulunmaktadır. Esasen, bu her bir özgün beklenti kurgusu ve etkilenme biçiminin tümünün birden mevcut bütünselliği meydana getirdiğinin ifade edilmesi mümkün olabilecektir. Bu nedenle, bu çalışmada Kadifekale Heyelan Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi'ne müdahil olan farklı grupların bakış açıları öğrenilmeye çalışılarak, dönüşüm sürecinin projenin aktörlerinin söylemleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Projenin uygulayıcısı olan yerel yönetim temsilcileriyle ve Kadifekale halkının görüşlerini temsil eden kişilerle; projenin gelişim ve uygulama hikâyesi üzerine görüşmeler yapılmıştır. Bu proje kapsamında önemli bir diğer paydaş olan Toplu Konut İdaresi'nin, bağlı bulunduğu merkezi yönetimle ortak söylemi paylaştığı ve bu söyleminin son süreçte kentsel dönüşüm için ortaya konulan yasal düzenleme, politika ve uygulamalar bağlamında piyasa mekanizmalarını destekleyici nitelikte olduğu gözlenebilir durumdadır. Bu doğrultuda, bu proje süreci incelendiğinde de, merkezi yönetimin kentsel dönüşüm uygulamalarında önemli bir araçsal özellik taşıyan TOKİ'nin duruşunun genel anlamda mevcut serbest piyasa mekanizmalarının dinamik yapısını temsil eder olduğu varsayılmıştır.

İzleyen bölümde yerel yönetim ve alan kullanıcıları temsilcilerinin projenin gerekçeleri, süreçsel gelişimi ve yöntemi özelinde ve kazanım ve kayıplar temelindeki görüşleri aktarılmaktadır.

Projenin Ortaya Konmasının Nedensellikleri, Gerekçe ve Yöntemlere Dair Söylemler:

İBB Emlak Yönetim Daire Başkanlığı;

- "Bu süreç 1962 yılına kadar dayanmakta. 1978 yılında üniversitelerin yaptığı jeolojik etütler sonucunda Bakanlar Kurulu bu alanı Afet Bölgesi olarak ilan ediyor. 1980'lerin başında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Buca'da konut yapıp bir kısmını bu alana yerleştiriyor. Bir kısmını ise terk ediyor. 2004 yılında belediye bu alanı tekrar ele alıyor. Yeni yasa ile birlikte kentsel dönüşüm yapma yetkisi belediyelere verilince İBB'de bu sorunu çözmek için bir adım atıyor. Bunun için aynı zamanda kimi vatandaşların da başvurusu oldu. Bu başvuru üzerine de Konak belediyesi birçok ev yıktı. Tehlikeli görülen yapıların yıkılması belediyenin görevi çünkü alanda can güvenliği sorunu var."
- "Bu alanın aşağı kısımlarında antik Agora ve tiyatro alanları var. Bu alanların üzerinde ise gecekondular var. Bu proje ile Kadifekale, Agora ve tiyatro bütünleştirilecek ve yaklaşık 42 ha.lık bir yeşil alan oluşturulacak."
- "Bu projenin bir başka ayağı da insanlar için daha yaşanabilir konutlar sunması, öncelikle can güvenliği olan, sosyal donatı alanları olan konutlara taşınacaklar. En önemlisi can güvenlikleri sağlanmış olacak."

Kutlubey Derneği Kurucu Üyeleri;

•"1978 yılında Bakanlar Kurulu kararına istinaden heyelana maruz bölge tanımı yapılıyor. Ama sınırları belli değil. Vezirağa köprüsünde bir hareket olmuş o kadar. Kadifekale suru içinde bir su deposu kurulmuş. Standartlara göre yapılamadığı için sızma olmuş. Su sürekli akınca aşınmaya neden olmuş ve toprak kayması olmuş. Buna istinaden Bayındırlık İskân Müdür burada heyelan var dedi. Bu yeraltı ve yerüstü sularından kaynaklanmakta ve belediyenin bunu önlemesi gerekiyor dedi. Ama belediye Bakanlar Kurulu kararı nedeniyle hiçbir şey yapamam diyor. Ama bununla birlikte yapılaşmaya da göz yumdu. Altyapısını da getirdi. (Elektrik, su vs.). 1986 yılında imar affı çıktı. Düzenli olarak TEDAŞ affı da çıktı. Müteakip yıllarda bu böyle devam etti. Heyelan bölgesi sınırı net değil."

• "18 tane kale civarında yaban çeşmesi vardı. Bu çeşmelerin önünü kapattılar. Su önü kapanınca aktı ve gitti. Boş alanlara ağaç dikilmedi. İmara göz yumuldu. Ama kanalizasyon döşenmedi. Bu nedenle sağlıksız olarak yapılan borular birbirinden çıkınca su boşa akmaya başladı. Bu durumda toprağı giderek aşındırdı. Yağmur suları da bu alana akmaya başlayınca aşınma arttı. Yani heyelanı önleyici şeyler yapılması. Ama kaymanın olması için neredeyse her şey yapıldı. Böylece insanların hemen taşınması sağlansın istendi."

• "İlk bu olay çıktığında 2 belediye başkanı şunları dedi: Yarın öbür gün yağmur yağacak ve Kadifekale halkı bunun altında kalacak. Uykularım kaçıyor dediler. Ama Topaltı İlköğretim Okulu yıkılmak üzereyken okul için bir bayan valiyi haberdar edince belediye başkanı Muzaffer Tunçağ şunları dedi. Bu okulun kurtarılması istenince okulun üstüne istinat duvarı örülmüş Duvardan su akıyormuş. Duvarı örünce okulu kurtardık dedi. Bizde Kadifekale için aynı şeyi istiyoruz. Öncelikle bir kapsamlı zemin etüdü istiyoruz. (Ki buna karşı çıktılar). Bunun yanı sıra birkaç noktaya istinat duvarı konulursa, konsiyon ve su şebekesi yenilenirse, ağaçlandırma yapılırsa heyelan önlenir. Onlarda (bayındırlık) evet dedi. Fakat başkan heyelan olursa duvarlar yıkılır dedi."

• "İlk önce alanda yer alan banka şubeleri kaldırıldı. Ardından Tansaş kaldırıldı. Daha sonra evlendirme dairesi ve PTT kaldırıldı. En sonunda da okulu kaldırdılar. Önce heyelan bölgesinde diye okulu prefabrik hale getirdiler daha sonra ise tamamen kaldırıldı. Ardından ulaşımla ilgili kısıtlamalar getirildi. Belediye otobüsleri şu an şehitliğin önüne kadar gelmekte fakat eskiden yukarılara kadar giderdi. Ballıkuyu'ya çalışan garaj kısmından gelen araçlar kaldırıldı. Çünkü buradaki yolu kapattılar. Sebebi ise yolun bozulması (heyelan nedeniyle) Ama tamir etmediler. Arkasındanda caminin yanında yer alan sağlık ocağı kaldırıldı. Yani yaklaşık 10 senelik bir süreç içerisinde alanda yer alan donatı alanları ve ulaşım araçlarının bir kısmı kaldırıldı. Sadece karakol kaldı. Dernek yardımı ile karakola ek bina yapıldı. Üstelik emniyet geldi açılış yaptı. Belediye kamu personelinin can güvenliği önemli denerek sosyal donatı alanları kaldırıldı fakat karakol kaldı."

Kadifekale ve İmariye Mahalle Muhtarlıkları;

• "1978'deki bakanlar kurulu kararı ile heyelan bölgesi ilan edilen bu alanla ilgili üniversite raporları var. O zaman belediyeler buna karşı önlem alsalardı, riskten çıkarma çalışmaları

yapsalardı. Bugün böyle olmazdı. Bu seferde alan tamamen iskan edildi ve maliyet arttı, dolayısıyla da bugünkü duruma gelindi. Zamanında bu bölge boşaltılıp ikamete kapatılacak denmiş. 930 bina yıkılmış. Yeşillenecek ve etrafı çevrilecek denmiş. Ama alanda gecekondulaşma artmış."

• "1950'li yıllardan beri kırsaldan kente var olan genel bir göç var zaten. Temel nedeni ekonomik. 1970'lere kadar bu böyle yani ekonomik nedenden kaynaklanmakta. Refah seviyesine ulaşmak için göç ettiler. 1985'te göç çok yoğunlaştı. 1993-1999'ta en yüksek noktaya ulaştı. 1996'lı yıllara kadar geri dönüş olması. 1997'den sonra geri dönüş oldu. Bundan sonra fazla göç olmadı. Çatışmalı ortamın durduğu bir tarih bu tarih. Göçün durduğu hatta tersine döndüğü tarih."

• "1977'den sonra terör olayları nedeniyle göç hızlandı. 1994'deki köy boşaltmaları sonucunda buraya gelen çok arttı, insanlar bir anlamda göçe zorlandı. Mardinlilerin çalışma alanı daraldı. Harran Ovası'nda binlerce insan çalışabiliyordu. Sürüm yapıp, tohum ekebiliyorlardı. Fakat teknoloji geldi, traktör geldi, insan gücüne duyulan ihtiyaç azaldı. Bir sürü insan işsiz kaldı. Konfeksiyoncu, ayakkabıcı gibi o dönemdeki en gözde meslekten insanlar işsiz kaldı."

• "Bunun yanı sıra geriye göç de yaşandığı oldu. Devletin köylüyü destekleme fonu, terör mağduru olanlara destek, faizsiz kredi, ya da 5-6 adet hayvan yardımı gibi yardımları oldu. Teşvik paketleri açıldı. Gerçi bunları da yine kodamanlar aldı. Burada tutunamayan insanlar memleketlerine geri döndü. Adapte olamayanlar döndü. Ama halen bir ayakları buradadır. Bir anlamda hem İzmirli hem Mardinli oldular. Geri dönenlerin çoğu zaten 40 yaş ve üzeri. Genç nüfus daha çok burada kalmayı tercih etti. İnsanlar bu alana yerleşti yıllardır ve burası onların mekânı oldu. Şimdi bir şekilde bu alandan koparılmaya çalışılıyorlar."

• "İBŞB tarafından İzmir'in bütün gecekondularını yıkma kararı alındı. Ama expo alınamayınca ve seçim yaklaşınca bu durduruldu. Yerel yönetimin yasal dayanağı var. Kadifekale'de 120 hane yıkıma giriyor. İmariye mahallesi nüfusu 10000'in üzerinde ve 1500 hane."

• Kadifekale'de toplam 13 mahalle var. Sosyal altyapı, ekonomik, kültürel bir sürü sorun var ve il genelinden buraya hiçbir pay verilmiyor. Yeterli değil. Ki buradakilerin daha çok okumaya, eğitime ihtiyacı var. Burayı tecrit edip bıktırarak insanları uzaklaştırmaya çalışıyorlar.

• İnsanlar burada yaşayanlar Kürt olduğu için böyle davranıyor diyorlar. Çünkü yıllardan beri gelen Kadifekale halkına yüklenen, hoş görülmeyen bir bakış açısı var. Doğruluğu yok bunun. Üstelik yapısal, idari ve sosyal hizmetlerden yoksun bırakılmışlar. Biz Kadifekale'nin yeniden yapılandırılmasını kabul ediyoruz. Ama bunu yaparken bizi de duyun, gözetin, yerinde çözüm üretin diyoruz. Yıkın ama burada ya da yakın yerde yaşam standardımıza uygun yapın yaşayacağımız yerleri. Yıkmaya lafımız yok. Bunu insanları mağdur etmeden, borçlandırmadan yapsınlar. Durup dururken neden borçlanıp, kiraya gireyim. Biz insani talep istiyoruz. Yerel yönetimde, basında bize tepkili.

Projede Uygulanan Katılım Yöntemine İlişkin Söylemler ve Halkın Projeyi Olumlama ve Projeye Karşı Durma Noktaları Üzerine Aktarımlar:

İBB Emlak Yönetim Daire Başkanlığı;

• "Bu projeye karar verildiği andan itibaren halkla ilişki kuruldu. Halkla zaten ilişkili idi. Proje başlayınca alanda bir iletişim bürosu açıldı. Vatandaşlar sürekli bu büroya gelip bilgilendiler. Bu büroda çalışanlar uzman ve teknik personeldi. Toplamda 4-5 kişilik bir ekipten oluşmaktaydı. Binaları ölçüp biçtiler ve bu süreç içinde insanlarla sürekli diyalog içindeydiler"..

İBB Emlak Yönetimi Dairesi Başkanlığı Kentsel Dönüşüm ve Yeni Yerleşmeler Şube Müdürlüğü;

• "İnsancıl davranış burada çok önemli. Oradaki insanlar buraya geldi ve yüz yüze konuşuldu. İnsanlara değer verildiği hissettirildi. 2400 kişiden 1700 kişi ile uzlaşıldı. Geri kalanıyla uzlaşılamaması ise tamamen etnik ve siyasal nedenlerden kaynaklanmakta. Kadifekale kendi içinde özel dinamiklere sahip bir alan. Marjinal sektörler orada yer almakta. Proje ile birlikte bu yapı dağılacak, alan kullanıcıları bu nedenle de direniyorlar."

• "Körfez manzarasına sahip, İzmir'in en güzel noktalarından biri bu bölge. Öyle bir yeri bırakıp gitmek istemiyor. Yerel yönetime de güvensizlik duyuyorlar. Belediyelerde de çelişki var. İBB alanda yıkım yaparken, Konak Belediyesi oraya hizmet götürüyor. Yol falan yapıyor."

Kadifekale Kutlubey Derneği Kurucu Üyeleri;

• "Bu alanda bir rant var. Kadifekale coğrafyası önemli bir nokta. Merkeze, ulaşım yoluna yakın (havaalanı, metro vs.) Manzara çok güzel. Yerel belediyelerde bunu bilerek para odaklı şirketlere peşkeş çekecekler ve yok pahasına alacaklar. Bir kısmı bunu başardı."

• "Kadifekale'deki proje 3 aşamalı.

1. Heyelan bölgesi zayıf kısmı. İmariye bölgesi yıkılıp yeşil alan yapılacakmış Hiçbir bina prefabrik yapılmayacakmış. Belediye başkanı buradan taşınan herkes adına ağaç dikileceğini söylemiş.

2. Surun etrafı 200m. Traşlanacakmış. Tarihi dokuyu tecavüz ediyormuş.

3. Körfeze bakan tarafa gelince. Bu alan için minimum parsel büyüklüğü 800m²'den az olmamak koşuluyla ev yapılabilecekmiş. Kadifekale mahallesi ve Ballıkuyu üstü. Bu alanda körfez manzaralı villalar yapılacak (5 milyar dolarlık) Coğrafyası çok güzel ve belediyede ikna edilmiş.

Buna da itiraz etmiyoruz ama en azından bize hak ettiğimiz değer verilmeli. Buradan çıkanlar daha çok Çimentepe'yi tercih ediyor. Bu alana mekânsal açıdan da sosyal açıdan da yakın. En azından oradan ev alacak kadar bir bedel ödesinler. Buradaki sosyal çevreden kopmak istemiyoruz. Bizde apartman kültür yok. Asla bize uygun bir çevre değil."

• "Engelleme adına çalışmalar yapıldı. Kimse kentsel dönüşüme karşı değil. Belediyenin yaklaşımı negatif. Bir değer biçip biz şu değeri biçiyoruz diyorlar o kadar. Ne halkla ne de

STK ile görüşme yapıldı. Temelde katılım olmadığı ve mülkiyet haklarına ödenen bedeller çok düşük olduğu için buradaki halk projeye karşı. Etnik sorunlar temel bir karşı duruş nedeni değildir burada Kadifekale insanı ne çok radikaldir, nede çok milliyetçi, nede çok kapalı. Ortada bir insandır."

Kadifekale ve İmariye Mahalle Muhtarlıkları;

• "Projenin hedef kitlesi üzerindeki etkisi irdelenmeli. İnsanların menfaatine uygunsa zaten herkes kabul eder. Tamamen sermayeye dayalı, sermaye çıkarına dayalı mazlumun ekmeğine göz diken bir anlayış var. O zamanda bizi taraf haline getiriyor. Azınlığın yararına şekillenen bir proje haline getiriyor. Burada yaşayanları sıradanlaştırma, mutlaklaştırma ve kendi çıkarlarını meşrulaştırma projesidir ki bunu da daha da fakirleştirerek yapıyorlar."

• "Kadifekale'ye göç nedenlerinin başında gelinen kentlerdeki feodalizm ve aşiretlik düzeni var. Bunlar beraberinde bir hısım, bir taraf getiriyorlar. Kan davaları oluyor örneğin ama askerde bir araya gelince birbirlerinden başka kendilerini ifade edecek kimseyi bulmayınca bir araya gelip kardeş oluyorlar. Köye dönünce de aşiretlerini birbirine yakınlaştırıyorlar. Özellikle İzmir'e gelenlerin ikamet yerleri Kadifekale. Çünkü kendi köyüne gelmiş gibi hür hissediyor burada. Kendi hasmı, akrabası, tanıdığı var burada. Burada 67 köyün insanı var. (15000 nüfus var). İş bulma noktasında da çevresi ona aracı oluyor. Ayrıca buraya gelen insan gözü kapalı insan. Bunlara rehber olup yol gösterecek insana ihtiyaç var ve onlarda bunu burada buluyor. Eğitim, iş, sağlık konusunda rehber oluyorlar. Burası onlar için bir basamak. Daha iyi duruma gelirlerse zaten başka yere göç ediyorlar."

Yerel Yönetimin Halkın Katılımı Konusundaki Tutumuna İlişkin Aktarımlar:

Kadifekale Kutlubey Derneği Kurucu Üyeleri;

• "Bu proje için hiçbir müzakere yapılmadı. Diyalog vardı ama müzakere yoktu. Hiç taviz vermedi yönetimler. İBB başkanı bizim verdiğimiz teklif budur, ya bunu kabul edin ya da mahkemeye gidip mahkeme ne derse onu yaparız dedi. Ben size çok büyük iyilik yapıyorum dedi."

Kadifekale ve İmariye Mahalle Muhtarlıkları;

• "Öncelikle proje hazırlanırken hedef kitleye gidilip görüşülüp çıkarları, zararları en aza indirecek şekilde hazırlanmalıdır. Sadece 2 sembolik toplantı yapıldı ve güç bende ben istediğimi yaparım anlayışı var ondada zaten. Ama sizi mağdur etmek istemiyorum diyorlar. Vatandaşın görüşü alınmıyor. Kendi yaşayacağı yeri tercih etme hakkı elinden alınıyor. Seni istediğim yerde yaşatacağım dayatması var. Onların istekleri, arzusu, görüşü önemli değil."

• "Hâlbuki önce görüşme yapılmalı sonra projenin altyapısı oluşturulmalıdır. Bunun birde sosyo-kültürel boyutu var. Burada kökleşme var ve koparılmaya zorlanılıyor. Dolayısıyla da insanların psikolojisi bozuluyor. Onları daha zor şartlarda, istemedikleri bir ortama götürmeye zorluyorlar. Bunun refaha katkı projesi ile bir alakası yok."

• "Altyapı ise şu şekilde kurulmalı. Öncelikle kurulan komisyonlarca tüm kesimle görüşülüp sacayağı tespiti yapılmalıdır. Hak sahipleri, kiracılar, esnaflar ve bunların bağlı oldukları kurum ve kuruluşlarla görüşülmelidir. Bu insanların mağduriyetleri giderilip, uzlaşmacı bir proje ortaya çıkarılmalıdır. Ama bu hiçbir şekilde yapılmadı. Zorlama ve aldatmaca var. Zorla insanları oraya götürüp dayatma var. Ayrıca alanda yaşayan 1000'e yakın kiracı var. Bunları hiçe saydılar. Bu kiracıları İzmir kucaklayacak değil. Ayrıca çocuklarında psikolojisi düşünülmüyor. Oradaki insanlarla kaynaşmaları zor. Eğitimsel ve sosyal açıdan sıkıntılar yaşayacaklar, dışlanacaklar. Valiye, belediye başkanlarına, milletvekillerine, parti başkanlarına, cumhurbaşkanına, kaymakama herkese gidildi fakat sonuç alınamadı. Kimse umursamadı, bizi ilgilendirmez dediler. Onların derdi sadece yeter ki buradan çıkıp gitmemiz."

• "Bunların yanı sıra esnaf var. Esnafın vatandaştan, iş merkezinden alacakları var. Örneğin alandaki Birlik Market; sahibi bu büyük markete bir sürü masraf yaptı. Bunlar boşa gidecek. Ayrıca gittiği yerde böyle bir işyeri açması mümkün değil. Bağ-Kur'unu ödeyemez. Çocukların da sosyal yapısı ve eğitim düzeyi bozulacak. Bu kentsel dönüşüm projesi aslında insanları mekânsız bırakmak demek, sosyal yapısını bozmak, yok etmek demek. Bu alanda yer alan ilkokul kapanınca 1500 öğrencinin 700'ü diğer okullara geçti. Diğerleri ise ya hırsız oldu, ya da mendil satıcı vs. oldu. Yükümlülükler altına girdiler. Çeteye, uyuşturucuya karıştılar."

• Buraya yılda 100-150 bin turist geliyor. Ama turistin katkısını da engelliyorlar. Durmasına, yemek yemesine, halkla kaynaşmasına, alım satım yapmasına izin vermiyorlar.

• "Tüm bunlar nedeniyle öncelikle halk ile önceden görüşülüp ne istediği sorulmalıydı. Halk da nüfus yapıma, iş yapıma uygun bir çözüm üretin, borçlandırma yapmayın derdi. Halkın çıkarı asla gözetilmedi. Bunun adına kentsel tasarım projesi denip üzeri kapatılmaya çalışılıyor. Sosyal yapıda daha kötüye gidecek. Çocuklar gittikleri okula, oradaki çocuklara uyum sağlayamayacaklar. Psikolojileri bozulacak."

• "İnsanlar burada yaşayanlar Kürt olduğu için böyle davranılıyor diyorlar, bu süreç bir anlamda etnik problemleri tetikliyor. Çünkü yıllardan bu yana gelen Kadifekale halkına yüklenen, hoş görülmeyen bir bakış açısı var. Doğruluğu yok bunun. Üstelik yapısal, idari ve sosyal hizmetlerden yoksun bırakılmışlar. Biz Kadifekale'nin yeniden yapılandırılmasını kabul ediyoruz. Ama bunu yaparken bizi de duyun, gözetin, yerinde çözüm üretin diyoruz. Yıkın ama burada ya da yakın yerde yaşam standardımıza uygun yapın yaşayacağımız yerleri. Yıkmaya lafımız yok. Bunu insanları mağdur etmeden, borçlandırmadan yapsınlar. Durup dururken neden borçlanıp, kiraya gireyim. Biz insani talep istiyoruz. Yerel yönetimde, basında bize tepkili."

• "İBB tarafından İzmir'in bütün gecekondularını yıkma kararı alındı. Ama EXPO alınamayınca ve seçim yaklaşınca bu durduruldu. Yerel yönetimin yasal dayanağı var."

Değerleme Yöntemine İlişkin Aktarımlar:

İBB Emlak Yönetim Daire Başkanlığı;

• "İzmir'de yaklaşık 270 trilyonluk kamulaştırma yapıldı. Bu kamulaştırmaların önemli bölümü merkez çevresinde gerçekleşti. Hepsi (bütün binalar) 3A sınıfı betonarme olarak

değerlendirildi. Alanın afet bölgesi olması nedeniyle alandaki arsaların değeri sıfır. Normal şartlarda hiçbir değer biçilmez ama buna rağmen alan sanki afet bölgesi değilmiş gibi ele alınıp rayiç değeri belirlendi."

• "Oradaki her insanla en az 4-5 kere görüşüldü. Bu aynı zamanda bir pazarlık niteliğindeydi. Yani bu bir çeşit uzlaşma komisyonuydu. Alanda yer alan bütün bağımsız birimler tek tek değerlemeye alındı."

• "Alanda konutlarına 2 milyar 250 bin lira değer biçilen de var, 1,7 trilyonda. Yalnız bu 1,7 trilyon değer biçilen alan arsa sahipleri. Toprağı gecekonducular tarafından işgal edilmiş büyük alanlar. Bunun yanı sıra kamulaştırma bedeli nedeniyle halen mahkemelik olan yaklaşık 600 civarında kişi var. Kiracılara gelince ise onlar için yasal olarak yapılacak bir şey yok zaten."

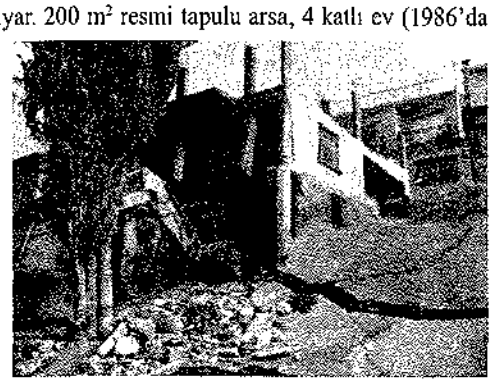
• "Kadifekale'de 1164 birim TOKİ'nin yaptığı konutlardan almayı kabul etti. Diğerlerinin bir kısmına ise bedeli ödendi ve alındı. TOKİ'den konut alanlar, bu alanda aldıkları konutlarını ancak 5 yıl sonra satabilirler."

Kadifekale ve İmariye Mahalle Muhtarlıkları;

• "Yerel yönetim diyor ki; buradan taşındığınızda sadece kira öder gibi kendi evinizin parasını ödeyeceksiniz en azından, aksi takdirde boşa boşuna sadece kira ödeyeceksiniz. Parada boşa gitmiş olacak. Ayrıca bizim şartlarımızı kabul etmezseniz avukata gideceksiniz onunda masrafı var. Mahkemeye gidince rayiç bedelini alacak ve evsiz kalacaksınız. Ayrıca insanları hileyle kandırıyorlar. Mesela 3-4 katlı evi olana diyor ki, sen kabul et ben senin çocuğuna da 1-2 ev veririm oturmasa bile. Sonra ise kabul edince verdikleri sözü yerine getirmeyip vermiyorlar. Çünkü sen burada oturmuyorsun diyorlar ve evi başkasına satıyorlar. Yalan da var. Bunu imzalayanlarda çocuğunu kurtarmak için kabul ediyor. Ama kandırılıyorlar. Borçları üstleniyorlar. Dayatma var. Esas mağdur olanlar zaten mahkemeye gidenler. Diğerleri zaten bunu kabul eden burada yaşamayan, evini kiraya vermiş olanlar. Zaten bıkmışlar. Kirasını alamıyor zaten, eve de bakamıyor yani kurtulmak isteyen kesim."

Kadifekale Kutlubey Derneği Kurucu Üyeleri;

• "Benim evime biçtikleri değer 53 milyar. 200 m^2 resmi tapulu arsa, 4 katlı ev (1986'da imar affına uğramış) ve bahçede yer alan 3 adet ağaç buna dâhil. Yusuf Amca'nın evine ise 6 milyar değer biçildi. Arsası kendine ait değil. Burada aslında arsalar insanların kendine ait. O dönemde birbirlerine güvendikleri için arsayı satın alan, resmi olarak tapuyu üstüne geçirmemiş ve dolayısıyla da arsa sanki başka birine aitmiş gibi gözüküyor."

• "Bu alanda sadece %5 kadar nüfus midye ile uğraşıyor. Alanda konut ve ticaret diye ayrım yapılmaksızın inşaat değeri üzerinden değer biçilmiş. Örneğin alanda yer alan Birlik market en az 180-200 milyar eder. Üstüde konut. (300 m²) Ama adam burada ki kazancı hiçbir alanda elde edemez. Başka yerde böyle bir yer açıp işletemez. Zarar eder."

• "Mesela 1987-1990 yılları arasında Nevrazoğlu zamanında sur içinde 70-80 civarında konut yıkıldı. Ya evinizin değerini verelim ya da İzmir'i dolaşın istediğiniz yerden evi biz alıp verelim dediler. Herkes hala bunu anar. Çok adil bir yöntemdi. Hatta anılan beklenen değerden bile fazla verilmiş. Şu an belediye tüccar zihniyeti ile çalışıyor. Bizde pazarlık yapalım diyoruz."

• "Burada aslında herkesin kendi arsası var. Düzenleme yaparken sahipsiz arsaları da komşusuna tapulamış ki vergisini ödesin diye. İşgal yok bu alanda. İnsanlar arsalarını satarken güvene dayalı olduğu için üstlerine tapuyu geçirmemiş ve bu nedenle de tapu üstlerinde gözükmediği içinde işgalci kabul edilmiş. Hazine arazisi de zaten alanda hiç yok."

TOKİ Konutlarının Niteliğine Yönelik Aktarımlar

Kadifekale ve İmariye Mahalle Muhtarlıkları;

• "Alana insanların yerleşmesine göz yumuldu, heyelan bölgesi raporu olduğu halde her türlü altyapı getirildi. (elektrik, su vs.) Vergileri bile alındı. Şimdi de faturası halka kesiliyor. Hâlbuki buna izin veren yönetim. Örneğin 40 önce yapılmış bir evin tadilatına zamanında izin verilmemiş ve ev enkaz haline gelmiş. Dolayısıyla da görüntü kirliliği ortaya çıkmış. Şimdi de fiyat tespiti yaparken bu göz ardı edildi ve 40 yıl önce yapılmış haliyle değer biçildi. Çünkü ne yenilemeye, ne tadilata nede yeniden yıkıp yapmaya izin verdiler. Şimdide 2.250YTL değer biçiyorlar. Ardından 30 milyar için ödeme planı oluşturuyorlar. Ki oda, 1 oda 1 salon ev için. Zaten insanların bunu ödemesi imkânsız. Ödeyemeyince de adama parasını verip ne yaparsan yap diyorlar. Vatandaş alamayınca da evi 40 milyara başkasına satıyorlar. Burada bir ticaret söz konusu. Vatandaşın yaşam tarzına uygun evler yok. Burada avlulu, bahçeli, müştemilatlı evlerde otururken 16 katlı çift bloklu apartmanlara yerleştirmeye çalışıyorlar. Yaşam tarzına çok ters. 10 insan 1 oda 1 salona nasıl sığsın. Balık istifi gibi insanları yerleştirmeye çalışıyorlar."

Kadifekale Kutlubey Derneği Kurucu Üyeleri;

• "Bu alana insanlar 1958 yılında gelmeye başlamışlar. Yaklaşık 50-60 yıldır bu alandalar. Dükkân açmışlar. Bu alanda yer alan çoğu insan Uzundere'deki evleri görünce vazgeçmişler. Çünkü çok küçük evler onlar için. Ortalama 6 nüfuslu aileler bunlar. Hâlbuki konutlar 55m². Sığmaları imkânsız."

• "2560 ev yıkacakmış belediye. Bunun içinde 500-550 hak sahibi parasını almış. Buda sonradan ısrar üzerine sağlanmış. Yani para alma hakkı ki zaten bunlarda buranın insanı değil. Ailesinden miras kalan veya evlerini kiracıya vermiş olanlar ya da tamamen harap durumda olanlar. Zaten bu konutlardan kurtulmak isteyenler. Aynı ev içinde yaşayan 3 aile

var ki her bir aileye ayrı ayrı ev verilecek dendi. Evi kabul edenlerin %90'ı şu şekilde bunu kabul etmiş. Belediye bu insanlara ya bu teklifi kabul edip alacaksınız ya da elektriğinizi, suyunuzu keseceğiz ve evden çıkaracağız ve de paranızı bankaya yatıracağız. İster kabul edin ister kabul etmeyin."

• "En başta ikna aşamasında belediye yetkilileri halka yatırılması gereken peşinattan ve diğer masraflardan söz etmemişti. Sözleşme aşamasına gelince; birinci şartın 15 milyar peşinat olduğu kalanın da taksitlendirileceği söylendi. Ayrıca elektriğini, suyunu da kendin bağlatıyorsun. (ki buda en az 2 milyar ediyor). Sosyal donatı alanı, yeşil alan, çevre düzeni içinde ayrı para kendin ödeyeceksin. O çevreye taşınma ve orada yaşama masrafını bu halkın karşılaması çok zor."

• "Dava konusu olan 800 hane var ki asıl çekirdek bunlar. İşgalci değiller. Tapusu olan evinin değerine çok az değer biçilen aileler var. Belediyenin teklifi kabul edilmeyince belediye mahkemeye verdi. Mesela bu dernek binasına 57 milyar değer biçildi. İlk mahkeme aralıkta başladı. 6 dava sonuçlandı. Belediyenin verdiği rakamlar üzerinden yaklaşık %100-%118 daha fazla değer biçildi mahkeme kararlarında. Bir vatandaşın evine belediyenin biçtiği değer 54 milyar iken bu değer mahkeme kararı ile 118 milyara çıktı. Yine diğer bir evin değeri 57 milyardan 116 milyara çıkarıldı. Dernek binasına 57 milyar değer biçilirken mahkeme bunu 97 milyara çıkardı ki yine itiraz yapıldı mahkeme devam etmekte."

TOKİ Konutlarını Konum ve Mimari Özellikleri Bakımından Kadifekale Sosyal Yapısı ve Yaşam Tarzı Temelinde Yorumlama Biçimi:

İBB Emlak Yönetim Daire Başkanlığı;

• "Kadifekale'de yaşayanların yarısı Mardinli. Diğer yarısı Konya, Diyarbakır, İzmirli. Nüfus renkliliği nedeniyle yeni yapılan alanda yaşayamayacaklarını söylüyorlar. Bu insanlar kalabalık aileler 10 çocuklu olanları var. Aşağıda oturan komşuyu rahatsız edebileceklerini söylüyorlar. Kavga çıkar deyip çıkmak istemeyen var. Bu yüzden paralarını alıp genelde başka gecekondu bölgesinden konut alanlar var. TOKİ'nin yaptığı konutlara geçmeyen veya kamulaştırma bedelini kabul etmeyenlerin bunu kabul etmeme nedeni; Kadifekale İzmir'e çok yakın merkezde. Araç kullanmadan yaya olarak Konak'a inebiliyorlar. Bu alanda satış yapıyorlar geçimlerini sağlıyorlar. Bunun yanı sıra kaçak su, kaçak elektrik kullanıp bunun için herhangi bir ödeme yapmıyorlar. Midye satıyorlar. Müstakil bahçeli konutlarda yaşıyorlar. Apartmanlarda midye yapamayacaklarını düşünüyorlar çünkü midyeleri bahçelerinde yapıyorlar. Yeni ortamın yaşam tarzına uygun olmayanlar çok sayıda."

İBB Emlak Yönetimi Dairesi Başkanlığı Kentsel Dönüşüm ve Yeni Yerleşmeler Şube Müdürlüğü;

• "Bedelini alıp evleri yıkılmaya başlayan vatandaşlar var. Bu kişiler genel olarak alanın yakınlarında bulunan Çimentepe Mahallesi'ne taşındılar. Uzundere'ye gidenler daha çok seçilmiş olanlar. Midyecilik yapmayan ve daha fazla asimile olmuş insanlar oraya taşınmaya daha sıcak bakıyorlar."

• "Uzundere nasıl olacak? Egekent gibi olacak. Nezih bir yer olacak ileride. Ulaşım sorunu yok. Ana yol yapılıyor. Merkeze 12 dakika mesafe otobüsle. Gerekli sağlıklı koşullar sağlanıp, sosyal donatı problemi çözülünce sorun kalmıyor."

• "Şu an TOKİ yükleniciden henüz konutları alamadı ve dolayısıyla henüz alana taşınan yok. Onlar konutları alacak belediyeye verecek ve belediyede konutları dağıtacak. Şu ana kadar 100 birim yıkıldı. Kamulaştırma yapılıp yıkılması beklenen binalar boşaltılır boşaltılmaz daha yıkıma gitmeden başka birileri gelip bu binalara yerleşiyor. Yıkım yapılacak birim yaklaşık 2200'ü bulmakta çünkü birimler 1 adet değil. Birkaç birimden oluşmakta."

• "Alanda büyük bir midye üretim tesisi yapılması düşünüldü başta, ancak vatandaş bu tesise sıcak bakmıyor. Gerçekte işleyebilecek bir yapı olamayacağını, kendilerinin de orada yapamayacaklarını söylediler. Mevcut durumda elektrik ve suya alanda bedava. İşgücüde kadın ve çocuk. Ama orada denetim var. Elektrik, su paralı ve birbirlerine karşı güvenleri yok. O yüzden taşınmayı istemiyor."

Kadifekale ve İmariye Mahalle Muhtarlıkları;

• İnsanların işyerleri var. Kimi pazarcı, kimi konfeksiyoncu, kimi midyeci. Kendince bir geçim kaynağı var. Bunlar düşünülmemiş. Oysa bunların işleri düşünülüp onları icra edebilecekleri bir yer gösterilmeli. Örneğin apartmanda midye olmaz. Mesela kasaplar var. Onlar için en iyi alan Buca. Mezbahada, halde orada. Araç problemi de olmaz. (Konfeksiyoncular için). Midyeci için de öyle. Oraya yerleşmeleri çok zor, zarar ederler. Vatandaş buradan yaya inip yaya çıkıyor. Ulaşım masrafı hiç yok. Mesela 4 kişilik bir aile için aylık gidiş geliş ücreti 1 milyon liradan yaklaşık 250 milyon eder ki bu burada yaşayan halk için gerçekten ciddi bir para. Zaten burası daha cazip olduğu için buraya gelmişler. 8-10 milyarlık kaba inşaatlarda yaşamayı göze almışlar. Örf ve adetlerine uygun rahat bir şekilde yaşıyorlar. Ulaşım masrafı da yok. Hizmetleri de çok dert etmiyor. Zaman açısından da iş kaybı ortaya çıkacak. Yol 5 dakikayken en az yarım saate çıkacak."

İBB'nin TOKİ ile İlişkilerine Dair Aktarımlar:

İBB Emlak Yönetim Daire Başkanlığı;

• "Belediyemiz TOKİ'ye bir bedel ödedi. 1968 adet alanda bağımsız birimi satın aldı. 1164 konut Kadifekale dönüşüm projesi kapsamında kullanılıyor. Ankara'da TOKİ ile görüşmeler yapıldı. Bayraktar Müteahhit firması ile doğrudan görüşüldü. Başlangıçta %30'unu ve de 2 adet yapılacak ticaret merkezini kendi alacaktı. 3080 konutun 924 konutunu alacaktı. Bunlar satılarak maliyet karşılanacaktı. Kadifekale boşaltılıp kamulaştırılınca mülkiyet TOKİ'ye geçecekti. Ayrıca boşaltılan bu alanın %3'üne 2 katı geçemeyen işletmeler (kafe, restoran) yapılacaktı ki bundan da TOKİ faydalanacaktı. Fakat belediye Kadifekale'deki alanın mülkiyetini kendilerine bırakmalarını istedi. Bunun nedeni de spekülasyonları önlemek. Çünkü alanda villa yapılacağına, gökdelen yapılacağına ve bunlarında satılıp rantlar edileceğine dair

dedikodular çıkmıştı. Bu sebeple vatandaşa satılacak (dışarıya) olan 924 konutu da belediye satın aldı. Bunu da kentsel dönüşüm projelerinde kullanmak ve halka vermek için aldılar. Diğer taraftan Kadifekale'ye ayrılanlardan arta kalan konutlardan 392 tanesi TOKİ'ye bırakıldı ve TOKİ'de bunu satışa çıkardı. TOKİ sattıkları bu konutları bizim sattığımız fiyatın en az iki katına satışa çıkardılar. Mesela bizim 30.000 YTL olarak sattığımız konutları onlar 60.000YTL, bizim 62.000 YTL olarak sattığımız konutları onlar 95.000 YTL satıyorlar. Yaklaşık 35.000 YTL kar elde ediyorlar."

İBB Emlak Yönetimi Dairesi Başkanlığı Kentsel Dönüşüm ve Yeni Yerleşmeler Şube Müdürlüğü;

• "Uzundere'de TOKİ inşaatlarının yapılmış olduğu alan hazineye ait arazi ve tahsisle alınmış bir alan. Merkezi yönetim hazineye ait arsayı direk olarak yerel yönetimlere tahsis etmiyor. Bu nedenle TOKİ zorunlu olarak devreye giriyor. TOKİ projeleri; benim öznel kanımca ülke genelinde karamsar. Çok fazla uygulama yapılıyor ve genel anlamda kullanıcıyı gözetmeyen kentsel dönüşüm projesi uygulamaları ortaya çıkıyor."

İzmir'de Planlanmakta Olan Diğer Kentsel Dönüşüm Projelerine ve Uygulanılması Düşünülen Yönteme İlişkin Aktarımlar:

İBB Emlak Yönetimi Dairesi Başkanlığı Kentsel Dönüşüm ve Yeni Yerleşmeler Şube Müdürlüğü;

• "Şu an yeni yapılmakta olan Cennetçeşme'de bir kentsel dönüşüm projesi var. Bunun dışında Gürçeşme'de, Ege Mahallesi'nde, Çamdibi'nde de başlayan projeler var. Bildiğiniz gibi kentin %50'si gecekondu. Şu an ilk planda Cennetçeşme var, programa alınmış durumda. 2008 tarihini geciktirmeden alınacak. Belediye bu projeyi kendi olanakları ile gerçekleştirilecek. Bu kez TOKİ ile birlikte çalışmayacak. Kadifekale aslında kentsel dönüşüm projesi değildi, afet tehlikesine maruz bir bölgede yapılmakta çünkü. Cennetçeşme aslında ilk kentsel dönüşüm projesi olacak. Belediye nasıl giriyorsa aynen öyle çıkacak, belediyenin kesinlikle bir rant talebi olmayacak. Kendiliğinden oluşacak olan ranttan sadece orada yaşayan halk yararlanacak. Belediye herhangi bir artı almayacak. Tamamen orada yaşayan halkın o rantı paylaşması isteniyor. Bu proje orada yaşayan insanlarla birlikte çözüm ortaklığı içinde gerçekleştirilecek. Oluşan rant yine oraya dönecek. Oradaki yaşam standardı yükselecek. Hiçbir şekilde oradaki insanlar taşınmayacak. Her şey yine o alanda halledilecek. Proje 3 ya da 4 aşamalı bir şekilde gerçekleştirilecek. Etap etap çözülecek. Uzundere konutları da kullanılacak. Alanda yer alan işyerlerini kapatmak imkânsız. Bu nedenle oradaki insanlarla oturup bir çözüm üretilecek. Halkın katılımı ve bölgedeki kullanıcılar öncelikle gözetilecek. İnsan ağırlıklı bir proje gerçekleştirilecek. Cennetçeşme bu bağlamda çok önemli bir proje. 1,5 - 2 yıl içinde bitebilecek bir proje. Egekoop veya benzer bir kuruluş desteği sağlanırsa çok iyi bir proje olacak. Yaklaşık 47 ha. alan. 1050 hak sahibi var. 1200 civarı konut üretilmesi planlanıyor."

Değerlendirme

1950'li yıllardan günümüze ülkemizin kentleşme deneyimine bakıldığında, özellikle iç göçlerle birlikte büyük kentlerde hızlı bir nüfus artışının yaşandığı ve kent merkezinden çeperlere doğru gecekondu bölgelerinin mekânda yer seçtikleri görülmektedir. Önceleri kent çeperlerinde yer alan ilk kuşak gecekondu yerleşimleri kent büyüdükçe giderek merkez alanı içerisinde kalmışlar ve birçok yasal düzenleme ile önceleri illegal durumda bulunan bu yerleşimler çeşitli rasyonellere dayanılarak legal hale getirilmişlerdir.

İzmir de Türkiye'nin üçüncü büyük kenti olarak bu göç ve gecekondulaşmadan büyük ölçüde nasibini almıştır. İzmir kentinin ilk kurulduğu alan olan ve bugünkü kent merkezinin hemen çeperinde yer alan Kadifekale bölgesi, sahip olduğu tarihsel değer ve doğal karakteri bağlamında diğer gecekondu bölgelerinden farklılık göstermektedir. Kadifekale sahip olduğu merkezi konumu ve körfeze hakim manzarasının yanı sıra, önemli bir arkeolojik alan olması açısından da değer taşımaktadır. Kadifekale'nin sahip olduğu doğal ve arkeolojik potansiyele karşın sosyal ve teknik altyapı koşullarının oldukça yetersiz olması ve alanın kentli tarafından etnik ve sosyal yapısı bağlamında marjinal olarak algılanmasının yanı sıra, jeolojik yapı açısından taşıdığı heyelan riskinin bir kentsel sağlıklaştırma uygulamasının yapılmasını gerekli kıldığı görülmektedir. Burada yaşayan insanların can güvenliğinin sağlanması bakımından uygun bir projenin yapılması zorunlu olmaktadır. Ancak bu projenin gerçek niyet ve yöntemi akıl karışıklığına yol açmamalı, proje alan kullanıcılarını gözetici ve kapsayıcı bir nitelik taşımalıdır. Bu bağlamda projenin niyet, yöntem ve gelişiminin; halk katılımı, değerleme süreci, sosyo-mekansal etkileri ve kent geneline yansımaları üzerinden aşağıda aktarıldığı gibi değerlendirilebilmesi mümkündür:

1. Projenin Paydaşları Aktörler ve Alan Kullanıcılarının Katılımı Açısından;

- Kentsel dönüşüm projelerinde en önemli sürecinin katılım olduğu kuşkusuz herkes tarafından bilinen bir gerçek olmakla birlikte bunun başarılı bir şekilde sağlanması maalesef mümkün olamamaktadır. Özellikle yerel yönetimle bölgede yaşayan halk arasındaki uzlaşmada katılımın mutlak şart olduğu bu proje özelindeki incelemelerde de ortaya çıkmıştır.

- Halkın ve yerel yönetimin katılımının yanı sıra merkezi yönetimin, ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte sivil toplum kuruşlarının da kentsel dönüşüm projelerinde yer alması önemlidir. Bu bağlamda ele aldığımızda kentsel dönüşüm projelerinin sadece uygulama aşamasında değil, hazırlık sürecinde ve hatta kentsel dönüşüm projesi yapılması kararı alınırken dahi sadece yönetimlerin değil, bu sürçle ilgili olan diğer aktörlerin de (halk, STK'lar, üniversiteler, ilgili diğer kurum ve kuruluşlar) süreç içerisinde yer almasının oldukça önemli olduğu görülmüştür.

- Kadifekale kentsel dönüşüm projesine bakıldığında, yerel yönetimce her ne kadar katılım sürecine yer verilmeye çalışıldığı ve bunun uygulanmasına yönelik olarak büroların kurulduğu ifade edilse de; alan kullanıcıları açısından değerlendirildiğinde katılım çalışmalarının tam olarak başarıya ulaştığı ifade edilememektedir. Yerel yönetim "katılım çerçevesinde projenin başarılı bir şekilde uygulandığını" ileri sürmüş olsa da, bölgede yaşayan halk bunun gerçek

anlamda sağlanmadığını öne sürmektedir. Özellikle kentsel dönüşüm projesinin uygulama aşamasında değil daha henüz hazırlık aşamasında böyle bir katılım sürecinin gerçekleşmediği gözlenmiştir. Projenin ele alınması, buna yönelik stratejilerin belirlenmesi ve hazırlık aşaması sadece yerel yönetim tarafından yapılırken, uygulama sürecine geçildiğinde katılıma yönelik çalışmalar yapılmıştır. Alan için nasıl bir sağlıklaştırma ve/veya dönüşüm projesi gerçekleştirilebilir, bu süreç içerisinde nasıl bir yöntem izlenebilir ve bunun gerçekleşmesi için neler yapılabilire yönelik herhangi bir katılımın gerçekleştirilmediği görülmüştür. Hazırlanan kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde, proje uygulama sürecinde sadece katılıma yönelik çalışmalar yapıldığı ve bu katılım sürecinin de daha çok bilgilendirme ve ikna etmeye yönelik çalışmalar şeklinde gerçekleştirildiği gözlenmiştir.

• Halkın sürece yalnızca uygulama sürecine geçildiğinde katılması, beraberinde uygulamada pek çok sorunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu sorun hem yerel yönetimler açısından hem de bölgede yaşayan halk açısından önemli bir boyuta ulaşmıştır. Bu durumda özellikle uzlaşma süreci neredeyse imkânsız hale gelmiş ve projenin uygulama süreci uzamıştır. Yerel yönetimler açısından bakıldığında özellikle belediyelerce önerilen gecekondu dönüşüm alanlarının Kadifekale'de de olduğu gibi genellikle çok hisseli şahıs mülkiyetinde olmasının uzlaşma sürecini zorlaştırdığı görülmüştür. Özellikle, gecekondu dönüşüm alanı üzerindeki bina ve eklentileri ile hak sahiplerini belirlemede birçok güçlükle karşılaşılmıştır. Özellikle uzlaşmaya gidilemeyen durumlarda Kamulaştırma Kanunu gereğince yeniden bedel tespiti için mahkemeye gidilmesi bu süreci daha da uzatmaktadır.

• Alanda yaşayan halk açısından bakıldığında ise bu süreç çok daha farklı zorlukları karşısına çıkarmaktadır. a) Her şeyden önce böyle bir kentsel dönüşüm projesinde başından beri yer almamaları ve gereken katılımın sağlanamaması, sorunlarını ve çözüm önerilerini hep birlikte ortaya koyamamalarına neden olmuştur ve bunda dolayı da hakçıl bir uygulamanın yapılmadığını ileri sürmüşlerdir. b) Özellikle en büyük sorun, alan içerisinde yapılan değer tespiti sürecinde yaşanmıştır. Bölgede yaşayan halk adil bir tespit yapılmadığını, bu süreçten özellikle zarar gördüklerini belirtirken, bu tespit sürecinin yeniden yapılması için mahkeme sürecine gitmeye başlamıştır. Özellikle hanehalkı büyüklüğü oldukça yüksek olan ve yetersiz geçim kaynağına sahip bu ailelerin, her ne kadar yerel yönetimce uygun ödeme koşullarının oluşturulduğu söylenmiş olsa da biçilen değerler arasında 2.250 YTL gibi çok küçük rakamların bulunduğu göz önüne alınırsa, yerel yönetimin sunduğu toplu konut alanında veya başka bir yerde yeniden konut edinmesi imkânsız hale gelmektedir. c) Bunun yanı sıra kırsal hayatın yaşam şartlarının göç yoluyla kente getirilmesi ve dönüşüm sonrası çok katlı konutlara adaptasyon sorunu, özellikle çok nüfuslu ailelerin böyle bir kentsel dönüşüm projesi sonucu oluşturulan toplu konut alanlarına geçmelerini imkânsız hale getirmektedir. Bu süreç içerisinde yerel halkın tercihi yerinde veya kendi yaşam koşullarına uygun çevrelerde konut edinmelerinin sağlanması veya böyle alanlarda konut edinmelerini sağlayacak bedellerin ödenmesi şeklinde olmaktadır. Bunun yanında sadece yörede yaşayan halk açısından değil İzmirli açısından bakıldığında da dönüştürülen bu alanın çeperinde bulunan gayrimenkullerdeki spekülasyonlarla haksız fiyat artışları olmaktadır. d) Özellikle

alanda önemli oranda yer alan kiracılar ise bu süreç içerisinde hiç düşünülmemekle birlikte sadece yaşadıkları sosyal çevreden koparılmamış maddi olarak da kiracı olmaları nedeniyle zaten herhangi bir hakka sahip olamamışlardır. Alanda uzlaşmaya varılanlar, genelde ev sahibi olup zaten bu alanda yaşamayan, evini kiraya vermiş olanlar ya da yapısı oldukça kötü durumda olduğu için bakımıyla uğraşamayacak durumda olanlar veya arsaları işgal edilmiş, çözümsüz durumda bulunan gruplar olmuştur.

2. Alan Değerleme Süreci Açısından

• Bu proje sürecinde bir diğer önemli noktaysa alanda işyeri bulunan hak sahiplerinin karşılaştığı güçlükler olmuştur. Ödenen bedeller parsel büyüklükleri ve üzerindeki tapulu yapıların fiziksel durumları temelinde belirlenmiş, işlev ve fonksiyonları değerlemede göz önünde bulundurulmamıştır. Fiziksel olarak bir değer tespiti yapılıp bedeli ödenmiş olsa bile, daha derin bir kesitten bakıldığında burada işyeri sahibi olan esnafın başka bir yerde bu şekilde bir işyeri açmaları ve kazançlarını sürdürebilmeleri, yeni çevrelerinde ayakta kalmaları neredeyse imkânsız görünmektedir. Aynı koşulları hem maddi hem de sosyal açıdan sağlamaları mümkün gözükmemekle birlikte uzun dönemde düşünüldüğünde zarar edecekleri de gözlenebilecektir. Bu durum burada kendi konutunda yaşayan aileler için de geçerlidir. Bu ailelere ödenen bedeller başka bir gecekondu alanında konut sahibi olmalarına dahi yetememekte, TOKİ konutlarına girmeleri halindeyse ödeyip-ödeyemeyecekleri kesin olmayan büyük bir borç yükü altına girmekle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra alanda yaşayan ve geçimini kent merkezinde (Konak) çalışarak sağlayan büyük bir kesim ise yeni taşınacakları Uzundere toplu konut alanına gittikleri durumda kent merkezine ulaşımın çok güç ve masraflı hale geleceğini belirtmektedirler. Ulaşım maliyetleri insanları korkutur durumdadır.

3. Sosyal Yaşam Çevresine Yapılan Müdahale Açısından

• Projenin uygulanabilirliği ve başarılabilirliği açısından bir diğer önemli handikap ise sosyal yapı açısından başarıya ulaşıp ulaşamayacağıdır. Fiziki çevre açısından - tartışmalı olarak- her ne kadar daha yaşanabilir çevreler yaratılmış olsa da, bunun en önemli sacayaklarından birisi de sosyal çevrenin de alanda yaşayan insanların sosyal çevresi ile uyumlu-uyuşabilir olmasıdır. Öncelikle fiziksel açıdan irdelendiğinde, bahçeli, müstakil, hatta konutlara çeşitli eklemeler yaparak artan hanehalkı nüfusunun yaşamasını sağladıkları mevcut konutlardan; çok katlı, tek veya iki odalı küçük apartman dairelerine taşınmaları yaşam çevrelerini daha "yaşanabilir" kılmak iddiasındaki toplu konut alanlarını aslında onlar için daha az yaşanabilir konut alanlarına dönüştürmektedir. Bunun yanı sıra böyle bir kentsel dönüşüm projesinin uygulanmasında karşılaşılan en önemli sorunlardan birisi de mekansal değişimle beraber sosyal yapının tamamen değişime zorlanması sorunudur. Daha yaşanabilir fiziki çevreler yaratılırken tarihsel bir süreçte yaratılmış olan mevcut sosyal yapıyı dağıtıcı bir mekansal düzenleme, burada yaşayan halkın yeni oluşturulan yaşam çevresinde yaşamını idame etmesini imkânsız kılmaktadır. Nitekim pek çok dönüşüm projesinde yeni alanlarında barınamayan halk,

konutlarını satarak kendi yaşam standartları ve sosyal yapısına uygun olan başka bölgelerde yer seçmeye başlamıştır. Kadifekale örneğinde de bu durumu gözlemek olanaklıdır. Yerel yönetimle anlaşarak konut bedelini alan veya yenileme alanında kiracı olarak yaşayan pek çok aile, yine Kadifekale yakınındaki mahallelerde kendilerine yer seçmektedir. Bu durumda, özellikle kentsel dönüşüm projeleri ile oluşturulan yeni mekansal çevrelerin, alanın sosyal yapısına uygun olarak tasarlanmasının, buraya gelecek olan halkın dışlanmasını ve böylelikle de teknik ve sosyal alt yapı olanaklarının yeterli olduğu yeni çevreyi terk etmelerini engelleyebileceği düşünülmektedir. Böylece projelerin, halkın sağlık ve eğitim gibi temel gereksinimlerine cevap verebilirlik düzeyleri de gerçekte artabilecektir.

• Gecekondu bölgelerine göç yoluyla gelen grupların genel olarak kendi hısım ve akrabalarının bulunduğu mahallelere yerleştikleri ve akraba ve hemşehri çevreleriyle yakın bir biçimde yaşadıkları görülmektedir. Kırsaldan kente göç yoluyla gelen halkın, büyük kente adaptasyon probleminde yaşadıkları güçlüklerin ortadan kalkmasında veya kolaylaşmasında ya da kendilerini güvende hissetmelerinin sağlanmasında bu ilişki ağlarının önemli olduğu gözlenmiştir. Kadifekale nüfus yapısı ağırlıklı olarak Mardin ilinin köylerinden gelen gruplardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra Konya, Diyarbakır vb. diğer orta ve doğu Anadolu illerinden gelen halkın da alanda yer seçtiği gözlenmiştir. Dolayısıyla mahallenin oluşumundan bu yana, alanın kendi etnik-kültürel ve sosyal yapısının genel anlamda korunmuş olması ve bu yapının sürdürülmesine yönelik genel eğilim de bir diğer önemli nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnızca Kadifekale'deki proje örneğinde değil, diğer kentsel dönüşüm projeleri ele alınırken de etnik ve sosyal yapının nasıl olduğu ve halkın kültürünü sürdürme konusundaki eğilimleri göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyal ve kültürel çevrenin iyileştirilmesi ve zenginleştirilmesi; fiziki çevrenin ele alınıp düzenlenmesi ve iyileştirilmesi kadar önem arz etmektedir.

4. Kent Geneli Açısından;

• İlk bakışta; tüm körfez manzarasına hakim olan ve tarihsel ve doğal özellikleriyle kentin önemli simgelerinden birisi durumunda bulunan Kadifekale çevresinin yenilenerek bir rekreasyon alanı haline getirilmesinin tüm İzmirliler'in alandan yararlanmaları açısından önemli olduğu düşünülebilecektir. Bu yenilemenin turizm açısından da bölgeye değer katacağı düşünüldüğünde İzmir halkı için uzun vadede önemli bir ekonomik getirim sağlaması da beklenebilir. Ancak; ülkemizde gerçekleşen benzer örnekler incelendiğinde tarihsel ve doğal alanların turizm ve ticaret sektörleri temelinde, ekonomik getirileri ile ön plana çıktıkları ve tüm kentlilerin kullanımından ziyade üst gelir grubunun pahasını ödeyerek değerlendirebildikleri alanlar haline geldikleri görülmektedir. Kadifekale Bölgesi'nin de uzun vadede elit bir bölgeye dönüşme olasılığı bulunmaktadır. Yani alanın gelecekte tüm İzmirlilerce kullanılan bir bölge olacağına dair bir garanti bu şartlar altında bulunmamaktadır. Dönüşüm projesini izleyen politikalarda yerel yönetimin kamu yararını ön planda tutması ve bu tarihsel bölgeyi tüm İzmir halkının yararlanabileceği bir ortak kamusal alan biçiminde değerlendirmesi gerekmektedir.

• Kadifekale çevresi üzerinde İzmir genelinde yaygın bir duruma gelmiş olan söylemlerden birisi alanda suç oranının yüksek olduğu, diğeri ise alanın kentin marjinal sektörlerinin yoğunlukla yer aldığı bölgelerden biri olduğu yönündedir. Bu iddiaların gerçeklikleri ayrı bir tartışma konusuyken, söylemler alanda gerçekleştirilecek olan bir dönüşüm projesini kentlinin gözünde haklı kılınması ve toplumsal onayın alınması konusunda etkili olmaktadır. Pek çok İzmirli'nin gözünde bu proje sosyal bir çöküntü bölgesinin temizlenmesi ve kentin marjinal bir noktasının dağıtılarak asimile edilmesi olarak algılanmaktadır. Kadifekale'de yaşayanlarsa suç ve marjinal sektörler üzerine söylemlerin gerçekliğinin kentliye aktarıldığı biçimde olmadığını, bunların alanın dışlanmış bir bölge olarak bırakılmasını tetiklediğini, oysa bölgenin eğitim ve sağlık gibi sosyal yatırımlara büyük gereksinimin olduğunu aktarmaktadırlar. Kaldı ki, gerçeklik payı olsa dahi, kentliler mekansal bir yerinden etme ve dağıtım projesinin hiçbir zaman suça karşı bir önlem olamayacağını anlamak durumundadırlar. Bunun önlenmesi sosyal politikaların geliştirilmesine bağlı olacaktır.

Sonuç olarak; bu projeye burada yaşayan insanlar açısından yaklaşıldığında sürecin hazırlanması, uygulanması ve sonuçlandırılması açısından birçok eksik ve yanlışla dolu olduğu görülmektedir. Özgün kültürel dinamikleri olan ve yoksulluğun yoğun olarak yaşanmakta olduğu bu bölge için diğer alanlardan farklı bir yaklaşım ve strateji geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Mekânsal düzenlemelerin; din, dil, ırk ayrımı yapılmaksızın ve "sermaye" değil de "insan" ön plana alınarak yapılması anlamlı olacaktır. Buradaki gerçekliğe objektif olarak bakılmaya çalışılmadığı, insanların kazanan ve kaybeden olarak kutuplaştırılmasına göz yumulduğu ve zaten var olan sınıfsal ayrımın üstü örtülerek giderek daha da keskinleştirildiği sürece kaybeden her zaman insan olacaktır, kazananssa sermaye. Bu nedenle planlama eyleminin uygulayıcılarının belki yeni yöntemlerle; ilişkisel coğrafyaları daha derin kesitlerden kavramaya çalışmaları ve kamu yararı adına sosyal sorunları ön planda tutarak değerlendirmeleri gerekmektedir. Planlama uygulamalarının halkı dışlayıcı değil, kapsayıcı bir içerik taşıması gerektiği unutulmamalıdır.

Kaynaklar

İzmir valiliği, http://www.izmir.gov.tr/tr/genel/default2.aspx?mid2=116&mid1=2, 2008/09

Karataş, N. (2001), "Geçmişten bugüne Kemeraltı", İzmir Kent Kültürü Dergisi, Eylül 2001/sayı:4, İzmir

"Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu", Rapor, 2002, D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir

Bir Kentsel Dönüşüm Projesinin Profili: Kadifekale Örneği, Gelişim Koleji, TÜBİTAK, www.gelisim.k12.tr/GelisimImages/gazete/sosyolojiproje2008.doc, 2008/09

Baran H., Çiçek Ü. (2006/08) "Kadifekale'de Durum Değerlendirmesi" http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/BE32F5AA-8A7A-40F0-8D72-D6DF903ED892/9244/kadifekale.pdf, 2008/9

Alıcıgüzel, Ö.Ö. (2007) "Bir Kentin Arkeolojik Mirasının Ortaya Çıkarılması ve Koruma Örneği: Smyrna'nın (İzmir) Akropolü Kadifekale ve Antik Tiyatrosu", 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokyumu, "Planlama Meslek Alanı: Geçmişten Geleceğe", TMMOB Şehir Plancıları Odası ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, 7-8-9 Kasım, Ankara

İzmir Büyükşehir Belediyesi, Emlak Yönetimi Dairesi Başkanlığı, Kentsel Dönüşüm ve Yeni Yerleşmeler Şube Müdürlüğü, İzmir (2008), "Dönüşüm Sürecinde Kentler, Afetler ve Kentsel Projeler",

Aysel, F. "Birikimin Yeri Dar", Egemimarlık Dergisi, Sayı:53, 2005/1, İzmir.

Ataöv, A.; Sevin O. (2007) "Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım" METU JFA 2007/2 - http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2007/cilt24/sayi_2/57-82.pdf Erişim Tarihi: Ekim, 2008.

Tekeli, İ. Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Y.T.Ü., 2003.

Çırak (Altınörs), A.; Yörür N. "İzmir Onur Mahallesi Örneğinde Farklı Söylemler ve Taraflar Açısından Kentsel Dönüşümün İki Yüzü", Planlama Dergisi, 2006/3, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, Aralık, 2006.

http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=5670, 2008/09

İzmir belediyesi, 2008 http://www.izmir.bel.tr/StandartPages.asp?menuID=336&MenuName=, 2008/09

http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=5670, 2008/09

http://www.izmirturizm.gov.tr/default.asp?L=TR&mid=393, 2008/09

http://www.izmirdeyasam.com/tarihx/147/14/kadifekale_(merkez).htm, 2008/09

http://evrensmyrna.blogspot.com/2008/01/kadifekale.htm, 2008/09

"İzmir ve Yakın Çevresi Fayları" http://www.koeri.boun.edu.tr/depremmuh/izmir/chp2.html#chp291, 2008/09

TÜRK KENTLERİNDE YENİDEN-YAPILANMADA KAZANAN KURUM(LAR): TOKİ (YA DA GLOBAL-CİLER); KAYBEDEN(LER): BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI (YA DA TÜRK ULUSAL PLANLAMA SİSTEMİ)

Dr. Özer BOSTANOĞLU

Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı

32. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu için hazırlamaya çalıştığım bildiri konusu; 1980'li yıllarda Türkiye'nin küresel politika isterleri gereği içine girdiği ülkesel yeniden-yapılanma ortamındaki kamusal ortama ve kamucul hedeflerle doğuşunu müteâkip, özellikle 2003 yılından sonra Türkiye'nin kent, kentçilik ve konutlanma alanı gündemine sıkça ve bu kez neredeyse özel ve yerel piyasa(lar) açısından ya da özelleştirilmiş bir kamusal piyasa adına gelmeye başlayan Toplu Konut İdaresi'nin[1], 19. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'nun imarı ve bayındırlığı için çaba sarfeden Bayındırlık ve İskân Bakanlığı[2] ile giriştiği "yetki mücadelesi ve ele geçirimi" sürecini açımlamak olacaktır.

Bu mücadelenin sonunda kazanan ya da kazandığını sanan kurum TOKİ olacak, mücadelenin kaybedeni ise, Bakanlık olacaktır.

Ancak, kaybeden kurumun, 1848 yılında ecdâdımız olan Osmanlı İmparatorluğu'nun idarî yapısına ait olarak tasarlanmış ve "Nâfıa Nezâreti" adıyla kurulmuş tarihî kurumun, bütün bir Atatürk ve Cumhuriyet dönemini aşıp, gelen günümüzdeki vârisi olduğu hatırlanacak olursa, asıl kaybedenin ülkemiz ve Türk ulusal planlama sistemi olduğu görülecektir.

Bu kamusal planlamayı yitiriş sürecinin ayrıntılı tahliline girmezden önce, bu Kolokyum'a evsahipliği yapan içinde bulunduğumuz seçkin kurumun adını taşıdığı ve yüce ve kadirşinas Atatürk'ün "heykelini yapınız" dediği Türk Rönesansı'nın ve Osmanlı "nâfıa"sıyla, şehircilik ve mimarlığının "dâhi yapıcısı" Mimar Sinan'ın da anısı önünde eğiliyor (Bostanoğlu, 1987) ve doğuş şartlarını hazırladığı "Nezâret"ine yeterince 'nezâret' edememiş, koruyamamış olmanın derin üzüntüsünü, nâçizâne ifâde etmek istiyorum...

---

[1] Bundan böyle "TOKİ" olarak anılacaktır.

[2] Bundan böyle, başka türlü adı geçmedikçe, "Bakanlık" olarak anılacaktır.

TÜRK KENTLERİNDE YENİDEN-YAPILANMADA KAZANAN KURUM(LAR): TOKİ (YA DA GLOBAL-CİLER); KAYBEDEN(LER): BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI (YA DA TÜRK ULUSAL PLANLAMA SİSTEMİ)

I. Giriş

Türkiye'nin, 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar programı kararları gereği olarak, uluslararası finans kapitalle bütünleşme amacı doğrultusunda, "ekonomik serbesti"yi hedefleyerek, dış ticaretini noksansız bir şekilde "liberalleştirip", Türk lirasını da (%33 oranında) "devalüe" ederek dalgalı kura geçişi ile başlayan küreselleşme olgusu, yabancı ürünlerin ithâlatını patlatarak, "vitrinleri şenlendirmiş", lüks tüketim malları, marka ürünler, açılan ışıltılı alışveriş merkezleri sanal bir varlıklılık ve refah ortamı yaratmış ve ülke ilginç bir "bolluk masalı" içine girmişti. Bu masalın devamı, sermaye sınıfının isterlerine göre şekillenecek ve dolayısıyla, dar gelirlilerin, köylülerin, kent yoksullarının ve genelde de işçi sınıfının çıkarları aleyhine geliştirilecekti. Bu yüzden, sıkı bir düzene, işçiler ve sendikaların sindirilmesine ve genel bir tertibata ihtiyaç duyulmaktaydı; 12 Eylül 1980 askerî darbesi, yöneticilere bu olanağı sağladı. Türkiye, bu sûretle de kapitalist "neo-liberal" düzenle tanışmış oldu... (Çavdar, 2006: 43-44)

1983 seçimlerini kazanan "büyük vizyoner"(!) Turgut Özal ve partisi ANAP, ülkeyi bugünkü trajik sona doğru koştururken, 1989 yılında neo-liberal dalganın ikinci önemli adımını yaşama geçirdi: "Mâlî serbesti"...

Çavdar'ın târifiyle bu adım, önceki ticarî serbestiden de aşırı bir adım olarak, yurda yabancı sermayenin giriş ve çıkışını, bütünüyle serbest bırakıyordu. Türk lirası "konvertibl" hâle getiriliyor ve döviz alım-satımı serbestleştiriliyordu. Akabinde lira değer yitirdi; enflasyon üç haneli rakamlara yükseldi. Dünyada 'toplanacak bal arayan' spekülatif sıcak para, "Türkiye'yi mesken tuttu"; ülkemiz de yabancı sermayenin 'emme basma tulumbası' oldu... 1990'lı yıllarda ve (artık Cumhurbaşkanı da olmuş) Özal'ın ölümünün ardından başa geçenler de, Süleyman Demirel'in yönlendiriciliğinde Özal ekonomisini devam ettirmişlerdir. Başbakan ("liberal") Tansu Çiller ve yardımcısı ("sosyal-demokrat" kökenli, eski Kent-Koop / Batıkent Başkanı ve eski Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı, ayrıca da 'müzmin aday', Mart 2009 yerel seçimlerinde yoksul yurttaşlara 600 YTL'lik "hemşerilik geliri" vermeyi vaad eden) Murat Karayalçın[3], Avrupa

[3] SHP Genel Başkanı Karayalçın, yerel seçimler için hazırladığı "Yerel Yaşam Programı"nda, aylık geliri 600 YTL'nin altında olan her "SHP'ye geçmiş belediye"deki (kentli) ailelere, eğitim, sağlık, gıda, eşya, yakacak ve nakdî yardım yapılacağı sözünü vermektedir... Soru, kendisinin de kabulünü hazırlamış olduğu ve her gün Türkiye aleyhine işlemekte olan AB ile Gümrük Birliği mekanizmalarının olumsuz etkileri ülkedeki tüm yurttaşları etkilemekte olduklarına göre, niçin "SHP'li belediye yurttaşları"na böyle bir "ayrıcalık" tanı(n)mış olduğudur?! Türkiye - AB Gümrük Birliği, Karayalçın'a ve "onun yurttaşları"na, niçin ve ne hakla "dokunmayacaktır"? Öncelik on(lar)da değil midir? (Bkz.: Öztürk, (S.), 2008) Ayrıca, 12.10.2008 günlü Hürriyet gazetesinin haberine göre, Karayalçın şöyle konuşmuş: "Atamızın bir numaralı hemşehrisi olduğu gözbebeğimiz sevgili Başkentimiz Ankara'yı bu yönetimden kurtarmak için nerede durmam gerekiyorsa orada duracağım. Nerede olmam gerekiyorsa orada olacağım. Nereye gitmem gerekiyorsa oraya gideceğim. (..) Dernekler kurulmaktadır, örgütler oluşturulmaktadır. Almanya'da, Türkiye'de nerede olurlarsa insanlarımızın yardımseverlik duyguları istismar edilerek kaynaklar toplanmaktadır. Sonra toplanan kaynaklar anide buharlaşıvermektedir. Toplanan kaynaklarla birilerine gemi alınmaktadır. Zıkkım olsun." Gazete ekliyor: "Yerel yönetimlerde iktidara geldiklerinde Şehir Plancıları Odası ve Mimarlar Odası'nın onayı olmadan hiçbir plan değişikliği yapılmayacağını belirten Karayalçın (..) kendisinin belediye başkanlığı döneminde yapılan metronun, Batıkent'in, Dikmen'in "kendi çocukları" olduğunu söyledi..." Peki, SHP Genel Başkanı'nın, Gökçek'in barınaklarını yıktığı ve gecekondularını da yıkmaya çalıştığı "Dikmen Vâdisi Mağdurları"na sahip çıktığı vâki midir? Onları da "kendi çocukları" saymıyor mu, yoksa?

Birliği ile gümrük birliğine giderek, küresel kapitalizmin ülkedeki egemenliğini bir adım daha ileriye götürmüşlerdir... (Çavdar, 2006: 44-45)

1923-1938 Atatürk döneminde, yıllık %17,4'lük yıllık büyüme hızıyla ve (şu anda yaşadığımız 2008 dünya mâlî krizinin atası olan 1929-32 büyük ekonomik çöküşünü de (bkz.: Allen, 1965), ne kapitalist / liberal ne de sosyalist, üçüncü bir yol olan '(Kemalist) mutedil devletçilik' siyasası yoluyla (Aysan, 2000: 29) aşmak sûretiyle) tüm dünyada %96 oranında büyüyen üç ülkeden birisi olan Türkiye[4], 1950'li yıllara geldiğinde, içte ve dışta tek kuruş borcu olmayan, Osmanlı'nın bütün borçlarını ödemiş ve kasasında da 140 ton altın birikimi bulunan bir ülkeydi! Zamanın İtalya'sı ile kişi başına düşen eşit miktarda (200,- $/kişi) ulusal gelire sahiptir... Bugünse, iki ülke arasında neredeyse 3-4 kat ülkemiz aleyhine bir fark mevcuttur. Türkiye'nin 1984 yılına geldiğinde iç ve dış borç toplamı 13,6 milyar dolar olmuş; 2000'li yılların başında ise bu borç 220 milyar doların üzerine çıkmıştır. Atatürk döneminin ekonomi politikaları devam ettirilmiş olsaydı, 2000 yılındaki Türkiye, 20.000,- $'lık kişi başı gelir ve 1 trilyon 330 milyar $'lık GSMH'sı ile dünyanın 5. büyük iktisadî gücü olacaktı! (Ateş, 2004: 21-22)

S. Aygün'e göre, tarihin en muhteşem devletlerini kurmuş, egemen olduğu her yerde adaletin, hakkın, istikrarın ve düzenliliğin güvencesi olmuş, barış ("Pax Ottomana") içinde farklı din, ırk ve mezhepteki birçok insan kitlesini huzur içinde idare etmiş yüce milletimizin, bugün sergilediği görüntü, maalesef tarihine yakışmayan bir görüntüdür. Toplum hayatımız yozlaşmış; kamu yönetimi çağın gerçek ve gereklerine göre yapılanamamış, dolayısıyla "yönetemeyen bir demokrasi" ortaya çıkmış; hukuk reformu yapılamadığından (ülke nüfusunun üçte birinin birbiriyle, nüfusun yarısının da devletle mahkemelik olması şeklinde) adalet hizmetleri tıkanmış; eğitim, kültür ve sanat dünyamız, Türkçe'mizin de kısırlaştırılması sonucunda taklitçi bir yapıya evrilmiş; aydınları bile 300-400 kelimeyle konuşan ve yazan bir toplum oluşmuş; ve aşağılık duygusu, yabancı dil, yabancı isimlerin her yerde kullanılışına bakılacak olursa, bütün toplumsal ve benlik dünyamızı sarmış bulunmaktadır! Bugün Türkiye, iktisadının ve maliyesinin, özelleştirme, (sadece 400.000 kişinin alım-satım yaptığı, ancak yabancı şirketler güdümündeki 50.000'inin büyük oyuncu sayılabileceği) borsa, faiz denen para piyasaları ve döviz piyasaları siyasetleriyle de desteklenerek, üretim ve imâlat sektörünü neredeyse unutarak, tamamen IMF güdümüne girmiş olması hasebiyle, 1838 yılında İngilizlerle yapılan ve Osmanlı iktisadî yapısını bütünüyle çökertmiş olan "Balta Limanı Anlaşması"nın ve yırtıp attığımız "Sevr Antlaşması"nın olumsuz ve yıkıcı etkileri ile dolu günlerindekilerle neredeyse aynı benzerlikte sorunlarla boğuşur hâle gelmiştir... (Aygün, 2004: 2-5)

Ş. Aktaş, 80 yıllık bir kültürel gelişmenin son tablosunu, ortaya şu şekilde koyuyor: "1980 sonrası (sanat ve edebiyat) söyleminin görünüşü, karakteristiği bunalım değil, başkalaşma. Hayır, yabancılaşma. Neye yabancılaşma? Kendine yabancılaşma. (Vurgu bana ait. Ö.B.) (..) Şöyle tamamlayayım. Diycyim ki Cumhuriyet'in ilânı yıllarında gördüğümüz modern millet olmanın şuurunu yaşayan kitle 1980'ler sonrası yabancılaşmanın şaşkınlığı içerisindedir. Sanattaki görünüm budur." (Aktaş, 2004: 92)

[4]Diğer iki ülke, Sovyetler Birliği ile Japonya'dır.

Bu kendine yabancılaşma meselesi, AB yolunda emin ol(a)mayan adımlarla ilerlemeye çalışan Türkler için kritik bir konu teşkil etmektedir. Şöyle ki, Hümanistlere göre sanat, uzun bir süre için, doğadaki biçimlerin rasyonel bir idealde birleştiği insan imajında yoğunlaşmıştır. Bu ise, yalnızca "yüksek kültürlerde" (Hristiyan Avrupa'da) görülebilirdi. Onun içindir ki, J. Ruskin, (Sinan ve öğrencileri eseri) Osmanlı anıtsal mimarîsinin bir "Bizans türevi" olduğu şeklindeki kaba yargısı ile mâruf bir kişi olarak, Batılı ve Batı'cı mahfillerde oldukça etkili olabilmiştir. Bu ve benzeri görüşler, Batı'nın ünlü Oryantalist (yâni "Batı'nın Doğu'yu tanımak için açtığı yol") geleneğinden de beslenerek ve çoğu zaman da "Şark Meselesi"nin hedef ülkesi ve kültürü olarak Türkiye ve Türkler ile ilgili siyasetler yedeğinde, "sanatsız Türkler" ("onlar sadece çoban ve savaşçıdırlar" (A. Gosset)) nihâî çıkarımına gelip, dayanmaktadırlar. (Mülayim, 2001: 5-8) Dolayısı ile, sanat ve yaratıcılık konusu eğer Türkiye'nin AB'ye kabul edilme ya da edilmeme şartlarından birisi hâline getirilirse, ülkemizin işi daha da zorlaşacak (onlar içinse kolaylaşacak (!)) görünmektedir...

Tam da bu alanda, yâni AB'ye giriş ya da girememe sürecinde, Türk basınının oynadığı olumsuz hayâtî role değinilmek durumundadır. Türk basınının İkinci Meşrutiyet yıllarında yabancı sermaye ve gayri müslim azınlıklar tarafından oluşturulduğuna dikkât çeken A. Çeçen'e göre, bu millî olmayan damarın ağır bastığı ve yabancı sermaye denetiminde olan büyük gazeteler, "Türkiye'yi tam olarak teslim alabilmek için" yayın yapmaktadırlar. Yine ona göre her yıl yapılan AB zirvelerinde Türkiye konusu ele alınmakta ve her defasında başka gerekçeler bulunarak, Türkiye'nin önü kesilmektedir. Türkiye'yi böylesine büyük bir yapıda içine almak istemeyen Avrupa'nın yaklaşık çeyrek yüzyıllık bir süreçte, Türkiye'yi parçalayarak içine almaya hazırlandığı anlaşılmaktadır. Yugoslavya'da olduğu gibi eyaletlerin bağımsız yapılara dönüştüğü ve sonrasında da bu yeni küçük cumhuriyetlerin yeniden AB eyaletine dönüştüğü bir süreç, Türkiye'ye de zorla kabul ettirilmek istenmektedir. Kıbrıs'ta Avrupa'nın isteklerine boyun eğen bir Türkiye'ye, yarın bu kez Ege ve Güneydoğu ile, Ermeni ve Pontus sorunları ısıtılarak, önüne konacaktır. Yarım yüzyıllık tecrübe bunu bu şekilde tespite götürmektedir. (Çeçen, 2004: 120-121)

Sovyetler Birliği'nin 1990'lı yıllarda yıkılmasından ve Türkiye'nin bu bölgede "21. yüzyılın merkez ve anahtar ülkesi" konumunda bulunduğunun iyice anlaşılmasından sonra, (dünyanın gelecekteki petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olduğu varsayılan) bu bölgenin "kilidini açmak isteyen, Türkiye'yi ele geçirmeyi istemektedir."! "Avrasya'nın merkez ülkesi" olan Türkiye'yi, "Avrupa'nın kenar ülkesi" (mahallesi? (Ö.B)) konumuna sürükleyen AB üyeliği, Türkiye'nin tam olarak millî çıkarlarına uygun değildir. (Çeçen, 2004: 126)

AB üyeliğine giden yolu şâibeli tuzak ve engellerle dolu olan Türkiye, bir de "borç tuzağı"na düşürülmüş durumdadır. Tarihinde aslında bu sorunla yakından ve acıtan bir şekilde tanışık olan ve daha önce Galata bankerlerinden borç alırken, 1853-1856 yıllarında Rusya'ya karşı İngilizler ve Fransızlarla ittifak hâlinde sürdürdüğü Kırım Savaşı'nın yol açtığı askerî harcamaları karşılayabilmek amacıyla, Osmanlı İmparatorluğu, ilk kez olarak 1854 yılında dış borç almış ve zaten varolan dış ticaret sarmalına, bir de mâlî bağımlılığı ekleyerek, "finans kapital"in ağına düşmüş ve yıkıma doğru sürüklenmiştir. (Demirci, 2004: 153; Kazgan, 1999: 35) Dış borçlar, önceleri bir yabancı sermaye akımı yaratmışsa da, uzun dönemde, Osmanlı iktisadî fazlasının

Avrupa ekonomilerine aktarılmasının kanalları olarak işlev görmeye başlamışlardır... Borçlar, borçlarla ödenmeye başlamıştır. Borcun ana para ve faiz ödemeleri için bütçenin belli kalemleri ipotek altına alınınca, gelirleri azalan ve 'kredibilitesi düşen' Osmanlı Devleti borç da bulamaz oldu; ve "moratoryum" ilân etti. Avrupa'nın tepkilerinden ve dış borçlar nedeniyle doğrudan bir siyasî müdahaleden çekinen Osmanlı Hükûmeti, 1881 yılında, "Muharrem Kararnamesi" ile Osmanlı borç tahvillerinin Avrupalı sahipleriyle anlaşarak, faiz ve ana para ödemelerinin düzenli hâle getirilmesi için, Avrupalı alacaklıların oluşturduğu "Mâlî Yönetim Konsorsiyumu" yâni "Düyûn-u Umûmîye İdaresi"ni (Genel Borçlar İdaresi) kurdu... Bu şekilde de iktisadî ve mâlî bağımsızlığını tümden yitirmiş oldu. (Demirci, 2004: 153-154; Pamuk, 1988: 207-209; Ouataert, 1987: 20-21; Avcıoğlu, 1984: 12-124; Bostanoğlu, 1990: 82-82 (Dipnot 35))

Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer almış Fransa'nın, savaş sırasında İstanbul'daki liman sıkıntısını öne sürerek, bugün yasal altyapısı da hazırlanmış şekilde uygulanmasına çalıştığımız "yap-işlet-devret" türü bir modelle, kentte yeni bir liman kurulması teklifinin Osmanlı Hükûmeti'nce 1879'da kabul edilmesinden sonra yaşanan; 1901'de Fransızların Midilli adasını işgâline dek uzanıp, nihâyet 23 Aralık 1934'te (Türk) İstanbul Liman İşleri Müdürlüğü'nün kurulmasıyla ancak içinden çıkılabilmiş olan liman serüveni, bu tür borçlanma ve işbirliği arayışlarının, ülke topraklarının kaybına ve savaşlara yol açabileceğini gösteren tarihsel ve önemli bir ibretlik olaydır. (Bostanoğlu, 1990: 92; Derya, 1982)

Cumhuriyet Türkiye'si de neredeyse aynı yollardan aynı âkibetle karşılaştırılmak istenmektedir. 24 Ocak 1980 kararları ve ekonomik ikliminin dışa açık büyüme yaklaşımı, ithâlat ve ihracatla birlikte dış borçların da hızını arttırmıştır. AB Ortaklık Konseyi'nin 06.03.1995 tarihli kararıyla, Türkiye, Gümrük Birliği'ni kabul ettikten sonraki her yıl, 11 milyar dolarlık dış ticaret açığı vermeye başlamıştır. 05 Nisan 1995 istikrar programı yangını durdurduysa da, başarılı olamamıştır. Kamu gelir - gider dengesizliği sürekli şekilde artmıştır. Bütçe gelirlerinin %40'tan fazlası, kamu borçları faizlerine gitmeye başlamıştır. 1999'da IMF ile anlaşmaya varılmışsa da, bu kez de 1999 Marmara ve Düzce depremlerinin yol açtığı ağır tahribatla karşılaşılmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri patlak vermiştir. Türkiye, 1980'li yıllardan bu yana izlenen neo-liberal politikalar yüzünden onyıllarca kan kaybetmeye devam etmiş ve her gün daha da borç batağına çekilmiştir. 1994'te 1.424 $ olan kişi başına borç, 10 yıl sonra, 2004'te 4.113 $'a çıkmıştır. (Aygün, 2006: 164) TÜİK'in açıkladığı ülke ekonomisine ilişkin rakamların gerçeği açıklamadığına[5] dikkât çeken kimi siyasîler, 2008 itibariyle Türkiye'nin iç ve dış toplam borcunun 500 milyar $'a yaklaştığını iddia etmektedirler. (Kutan, 2008) Ülke borcunun bu düzeye gelmesine yol açmış olan IMF ve Dünya Bankası programları, 25.02.2001 günü bizzat Başbakan Ecevit'in telefonda "Türkiye çok zor durumda. Bize yardıma gelir misiniz?" ricası ile ve 18 ay boyunca

[5] Ayrıca, Avrupa Hesap Sistemi'ne uyum yapmak durumunda kalan TÜİK'in Aralık 2007 itibariyle milli gelir hesaplamalarında %20-35 arasında bir artış yaratmış olması söz konusudur. Öyle ki, Mart 2008 içinde 3 kere kişi başı gelir açıklanmış; gelir, 5.480'den 9.333 $'a yükselmiştir. (Uludağ Sözlük'ün web sitesindeki "TÜİK" maddesine göre.) IMF'nin 2008 tahminlerine göre ise Türkiye, kişi başı yurtiçi GSMH olan 10.738 dolarla dünyanın "en zengin" 55. ülkesidir! (Bkz.: Anon., 2008))

(sosyal demokrat) Kemal Derviş kanalıyla uygulamaya aktarılmış (Derviş, Asker, Işık, 2006: 27); Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası özerkleştirilerek, adeta uluslar arası kapitalizme teslim edilmiş; Türk lirası salınıma bırakılmış; ekonomi yönetimini uluslar arası merkezlere bağlayan "üst kurullar" oluşturulmuş; ve nihâyet AB'ne adaylık statüsünün gereği ve AB müktesebatına uyum şartı olarak, küreselleşme ve liberalleşme doğrultusunda ve ulus-devlet aleyhine pek çok yasa çıkarılarak, ülkenin yasal altyapısı da hızla değişime uğratılmıştır...(Kasım 2002 seçimlerinin ardından iktidara gelen MNP - MSP - Refah Partisi - Fazilet Partisi - Saadet Partisi çizgisindeki "yenilikçi", "küreselleşmeci", "yerelleşmeci / cemaatleşmeci", "belediyelerde özel şirketleşmeci", "ABD'nin ılımlı İslâm anlayışına yakın" ve "medeniyetler-arası diyalog ve hoşgörü yanlısı" AKP iktidarı döneminde ise, küreselleşmiş kapitalist düzene Türkiye'yi tam anlamıyla uyumlandırma süreci en üst seviyelerine ulaşmıştır. (Çavdar, 2006: 46; Demirci, 2004: 173-176; Aygün, 2006)

Kazandığı %35'lik oy oranı ile 03 Kasım 2002 seçimleri akabinde, iktidara 363 milletvekili ile gelen AKP döneminde izlenen (ve ABD'nin 1978'de dünyaya deklare ettiği 'Washington Uzlaşması'nın en önemli sonuçlarının Türkiye'de alınmasını sağlamış olan) "aşırı liberal, aşırı dışa açık ve aşırı özelleştirmeci" politikalar neticesinde görülen kimi gelişmeler, E. Manisalı tarafından, şu şekilde özetlenmektedir:

"- Kamusal alan küçülmüştür; kamusal yarar düşünülmemektedir, hattâ ortadan kalkmıştır; şirket inisyatifi ve özgürlüğü öne çıkarılmıştır; kamusal alanın ortadan kalkması, bireyselliği ve bireyciliği kaosa kadar götürebilmektedir;

- Bu iktidar döneminde suç oranlarında artış gözlenmiştir;

- Hırsızlık ve gasp olayları ivme kazanmıştır;

- Ekonomideki haksız kazançlar olağanüstü boyutlara tırmanmıştır;

- İstatistiklere göre gelir bölüşümündeki bozukluklar artmıştır;

- Lüks araba, lüks villa ve diğer lüks mallara olan talepte artış kaydedilmiştir;

- Kamusal alanın iktisadî olarak daraltılması ve iktisadî faaliyetlerin 'diğer özel alanlara kaydırılması', tarikatların sistemdeki etki ve rollerini genişletmiştir; bu boyut, İslâmcı yapılanmanın altyapısını hazırlamıştır;

- Devletin sosyal ödevlerinin ortadan kaldırılarak bütün faaliyetlerin 'özel piyasaya devri', sadece sermaye ve şirketler boyutunun değil, tarikatlar boyutunun da güçlenmesine olanak sağlanmıştır;

- Tarım ve büyük kentlerdeki 'varoş'lar da serbest piyasanın bağlı bir değişkeni haline sokulmuşlardır;

- Kamu (devlet) arazileri dağıtılarak, kendilerine piyasa üzerinden rant sağlanmıştır;

- Orman arazileri 'işgâl ettirilerek' rant dağıtılmıştır;

- Belediyeler kanalı ile 'yakın çevre kırsal bölgelere' yine piyasa üzerinden kaynak sağlanmıştır;

- Devlet kaynakları belediyelere aktarılarak, 'onlara rant dağıtma olanakları' sağlanmıştır" (Manisalı, 2007: 84-87)

Bütün bu sayılanlardan anlaşılan, Özal dönemiyle başlayıp, AKP iktidarlarının yönetiminde de sürdürülen IMF'li ve Dünya Bankalı ekonomik politikalar neticesinde ve nihâî planda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden bu yana elde etmiş olduğu tüm ekonomik ve sosyal / hukukî kazanımlarının tahrip, hâttâ yok edilmiş olduğu gerçeğidir.

Türk kentleşme tablosundaki manzara ne oldu? sorusuna ise Tekeli, üç tarihsel dönemli bir cevap vermekte ve: 1-1923-1945 dönemine "köktenci çağdaşlaşma" (Başkent Ankara ve Anadolu'da sanayi kentleri kuruldu (Zonguldak, Karabük, Nazilli, Turhal v.b. özelinde)); 2-1945-1980 dönemine "popülist çağdaşlaşma" (hızlı kentleşme ve gecekondulaşma sorunsalı ile uğraşıldı); ve 3-"1980-sonrası post-modernite ve dış finansman ile yabancı teknik adam kullanımının yaygınlaşması, modernite bütüncüllüğü karşısında parçacı yaklaşımların önem kazanması olguları görüldü, demektedir. (Tekeli, 2005: 14-19)

Ç. Keskinok, Türkiye'de 1980'lerden sonra, Yeni Sağ'ın isterlerine uygun olarak kentsel gelişme, kentsel arsa ve yapılı çevre ile ilgili olarak devletin her türlü düzenlemelerinin tasfiyesine çalışıldığını, bu yöndeki önerilerin, genellikle imar planı değişiklikleri yoluyla uygulamaya geçirildiğini belirtmekte ve İstanbul örneğinde yaşanan "Dalan Operasyonları"nı, "Tarlabaşı Operasyonları"nı, Boğaziçi plan değişikliklerini hatırlatmaktadır. Bu kentsel operasyonların; 24.11.1994 tarih ve 4046 sayılı (kısa adıyla) "Özelleştirme Kanunu"nun ülkemiz planlama sistemine getirdiği KİT arazilerinin, mevzî ve parçacı kısa erimli müdahalelere cevaz veren planlamalar yapılarak, özelleştirilmesi ve satılması olanağı sayesinde yapılmaya başladıkları dikkâte alınırsa, MIGA (Çok-taraflı Yatırım Garantisi Ajansı), GATT ve daha sonra da WTO (Dünya Ticaret Örgütü) gibi kurumların çizdiği uluslar arası ticaret rejiminin, borçlu ülkelere dayatılan "kamu mallarını satmaları ve ulusal ekonomilerini özelleştirmeleri" çerçevesindeki politika telkinleri ya da uygulamaya yönelik tedbirler manzumesinin sonuçları olarak görülmesi doğaldır. (Keskinok, 1999: 3-9)

D. Kuban ise, araştırmasında, Türkiye'de Cumhuriyet dönemindeki çevre ve bireylerdeki duyarlığı ele almış olup, şöyle konuşmaktadır: "Hızlı kentleşme Anadolu köylüsünü büyük kent merkezlerine taşımış ve onun baskısı tarihî çevre ile birlikte, kent çevresinin doğal yapısını da yok etmeğe başlamıştır. Buna paralel bir gelişme orman alanlarının tahribi, erozyon, tarım alanlarının tahribi gibi olgularda da görülmüştür. Nüfusunun yüzde doksanı köylü ve tarımsal alanda yaşayan bir toplumdan yarım yüzyılda yüzde yetmişi kentlerde yaşayan bir topluma doğru gelişme çizgisinde, kentlere göçenlerden çevrenin en kaba değerlerine bile saygılı olması beklenemezdi. (..) Kaldı ki toprak yağmasının kent ekonomisindeki akıl almaz rant boyutları, değil köyden göçenleri, kent kökenlileri de kolayca ayartmıştır. Türk ekonomisinin bütün sağlıklı eğilimlerini yok eden ve büyük bir ahlâkî çöküntüyü de beraberinde getiren bu gelişme, kent yaşamını görsel çevre çirkinliği, yeşil yokluğu, hava kirliliği, gürültü kirliliği gibi nedenlerle zorlaştırmaktadır." (Kuban, 2005: 28-29)

Aynı dönemi Türk mimarlığı açısından inceleyen A. Güzer ise, Türkiye'nin Huntington'ın dünya siyaset gündemine taşımış olduğu "Medeniyetler Çatışması" kavramına hak vermekte

ve ülkemizin medeniyetler çatışması olgusunun fay hattı üzerinde yer aldığını belirterek, Cumhuriyet'le birlikte gelen modernite projesinin Batılı anlamda bir modernleşme geleneği yaratamadan, gecekondu / varoş tarzı konutlanma süreçleriyle "gelenekselden beslenen alternatif bir yerel değil, fakat popüler anlamda yerel ve eklektik" bir üslûp arayışına dönüştüğünü; bunun da temel sebebinin "Millî Mimarlık" arayışları gibi kimi özgün ve bilinçli çabaların, popüler kültürün ağırlığı altında ezildiğini ve bir çıkış yolu sunamadığını ima etmektedir. Ancak ironik olarak, Türk mimarlığının ve planlamasının önünde, şimdiye kadar sorun olarak görülen kent çevresini sarıp sarmalamış gecekondu ve varoş bölgeleri, yeni kentleşme ve yapılaşma alanları olarak görülmelidir. (Güzer, 2005: 37-43)

Bu öneriyi, şimdilerde merkezî ve yerel "kentsel dönüşümcüler"in büyük bir heves ve istekle uygulamaya geçirmeye çalıştıkları gözlenmektedir...

Şimdi, Bakanlık'a bir göz atalım.

II. Bakanlık[6]

Bugün hâlen sahip olduğumuz Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın tarihsel çekirdeği, 08 Ekim 1848'te, "Nâfia Nezâreti" adıyla kurulmuş olan teşkilâttır. Bu teşkilât; 31. Osmanlı padişahı ve babası II. Mahmut gibi "yenilikçi" olarak tanınan, "halkın dertlerini aracısız olarak kendi ağzından ilk defa dinlemekle meşhur" (ve son 4 Osmanlı padişahının da babaları olan) Sultan Abdülmecit (1823-1861) devrinde, (03 Kasım 1839 tarihli ve Osmanlı'nın ilk demokratikleşme fermanı sayılan "Gülhane Fermanı"nı hazırlayan) Sadrazam Mustafa Reşit Paşa zamanında, "İstanbul'un yol ve su hizmetlerini yürütmek" üzere kurulmuştur. Bir yıl sonra çıkarılan ve genelde ziraat ve çiftçilik ile ilgili alanlara ağırlık veren bir Nizamnâme ile görev çerçevesi belirlenmiş olan Bakanlığın, "kamu binalarının yapımından da sorumlu olduğu" hüküm altına alınmıştır. Zaman içerisinde, ticaret, ziraat, orman, posta ve telgraf hizmetlerini de üstlenip, "Ticaret Nezâreti" ile "Nâfia ve Ticaret Nezâreti" adı altında birleştirilmiş olan Bakanlık, sonra yeniden kendi aslî yapıcılık ve bayındırlık görevlerine döndürülmüştür.

15 Ekim 1914'te kabul edilen "Nâfia Nezâreti Teşkilâtı Hakkında Nizamnâme" ile Bakanlığın görevleri daha açık bir şekle getirilmiştir. Teşkilât o zamanlar; Müsteşarlık, Meclis-i Nâfia, Demiryollar ve Limanlar, Turuk ve Muabir (Yollar ve Köprüler), Umur-u Nâfia Müdüriyet-i Umûmîyelerinden (Bayındırlık İşleri Genel Müdürlüğü) ve yardımcı Müdüriyetler ve Hukuk Müşavirliği'nden oluşmaktaydı. (Bayındırlık Bakanlığı, 1973: 3)

Bayındırlık Bakanlığı, 20.05.1920 tarih ve 3 sayılı Kanun'la "Nâfia Vekâleti" adını almıştır. Bakanlık, 26.05.1934 tarih ve 2443 sayılı "Nâfia Vekâleti'nin Teşkilâtı ve Vazifelerine Dair Kanun"la ise; demiryolları, limanlar, karayolları ve köprüler inşâ etmek, PTT tesisleri kurup

[6] Bu bölümde, kısmen, Nisan 2008'de başkanlığını yürüttüğüm (3 kişilik) Bakanlık Komisyonu'nca çalışmaları tamamlanıp, ilgili kuruma verilen, hâlen Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından basıma hazırlık çalışmaları sürdürülen (ve 2008 Kasım'ında) yayınlanacak olan "Atatürk Ansiklopedisi" - "Bayındırlık ve İskân Bakanlığı - Maddesi Raporu" çalışmaları sürecinde üretmiş olduğum 'kişisel' rapordan yararlanıyorum.

işletmek, su işlerini düzenlemek, çağdaş gelişmeleri izlemek, kurulmuş olan "Şose, Köprüler ve Binalar Reisliği"ne bağlı olan şube müdürlüğü statüsündeki 'Binalar Fen Heyeti' yoluyla da, devlet daire ve müesseselerinin her türlü yapı işlerini yapmak ve "Türk mimarîsinin tarzını tayin ile birlik temin ve fen vasıta ve unsurlarını yetiştirme" gibi işlerle görevlendirilmiştir.[7] 1935 yılında çıkarılan 2799 sayılı kanunla aynı işler, 'Yapı İşleri Umum Müdürlüğü'ne aktarılmış; dört yıl sonra çıkarılan 26.05.1939 tarih ve 3611 sayılı Kanun ise, (2443 sayılı kanunda "Umum Müdürlükler" başlığı altında sayılmış bulunan) işletmeleri teşkilât dışı bırakarak, Bayındırlık Bakanlığı'nı yatırımcı bir kuruluş hâline getirmiş ve oluşturduğu 'Yapı ve İmar İşleri Reisliği' görevleri arasına, şehir ve kasabaların harita ve imar planları yapımı işini de katmıştır.

13.07.1972 tarih ve 1609 sayılı "Bayındırlık Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Kanunu" ile, Bakanlığın kuruluş ve görevleri yeniden düzenlenmiştir. Yapı İşleri- ve Demiryollar, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlükleri, Bakanlığın merkez icracı Genel Müdürlükleri olarak sayılmışlardır.

Bu arada, 09.05.1958 tarih ve 7116 sayılı "İmar ve İskân Vekâleti Kuruluş ve Vazifeleri Hakkında Kanun"la kurulan bir ikinci Bakanlık, bölge, şehir, kasaba ve köylerin planlanması, mesken politikası, yapı malzemesi konuları ile uğraşmak, âfetlerden önce ve sonra gerekli tedbirleri almak, kentsel altyapıyı gerçekleştirmek ve belediyelerle ilişkiler konularında görevlendirilmiştir. İmar ve İskân Bakanlığı ile Bayındırlık Bakanlığı, 1980 askerî darbesinden sonraki dönemde, 13.12.1983 tarih ve 180 sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereğince birleştirilerek, "Bayındırlık ve İskân Bakanlığı" adını almıştır. 08.06.1984 tarih ve 209 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile ise, Bakanlığın kuruluş ve görevleri yeniden düzenlenmiş bulunmaktadır. (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 1993: 1)

Tarihsel süreç boyunca her çağın ve uygarlığın, kendine özgü yerleşmeleri ve kentleri var olagelmiştir. İnsanların insanî, yerel, toplumsal ve ortak gereksinmelerini karşılamaları için biraraya toplanmalarından doğmuş bulunan kentler, her çağda ve uygarlık içinde, belli bir sosyo-mekânsal ve teknik düzenleme gerektirmiştir. (Keleş, 1984: 47)

İnsanlık tarihinde, M.Ö. 4000 yıl öncesine kadar inen ilk uygar devlet olan "Sümer"den beri Asya ve Avrupa'da kurulan pek çok beylik, hanlık ve hakanlıkların çoğunu Türklerin kurduğu bilinmektedir. (TTTC, 1931: 1) Uygarlıklar beşiği Anadolu ise, tarihsel ve kesintisiz olarak, 11. yüzyılın üçüncü çeyreğinden beridir Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları ve sonra da Büyük Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti şeklinde, Türk şehircilik ve imar faaliyetlerine sahne olmayı sürdürmektedir.

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesiştikleri yerde, küresel coğrafya ve jeo-stratejik açılardan "dünyanın kalpgâhı"nda bulunan ve eskiçağın uygarlık ekseni Akdeniz'i kucaklayarak ona evsahipliği yapan kadim Anadolu topraklarının insanlık ve uygarlık tarihi ise çok eskidir. Günümüzden tam 9000 yıl öncesine tarihlenen ve 1962 yılında ortaya çıkarılan, Konya'ya 50 km

[7] Bu kanunun çıktığı tarihte, Cumhuriyet'i ve Ankara'yı kurma yolunda ilerleyen ve ulusallık ve bağımsızlığı her alanda gerçekleştirmeye çalışan Atatürk ve arkadaşlarının işbaşında oldukları hatırlanmalıdır.

mesafedeki "Çatalhöyük" antik yerleşmesinin de gösterdiği gibi, Anadolu'nun, dünyanın bilinen en eski yerleşme alanı olduğuna kuşku yoktur. Hattiler, Hurriler, Hititler, Grekler (Helenler), İyonyalılar, Urartulular, Frigyalılar, Lidyalılar, Karyalılar, Likyalılar, Romalılar ve Bizanslılar, Selçuklu ve Osmanlı Türklerinden önce Anadolu'dan gelip geçen kimi uygarlıkların temsilcileridirler. (Ohri, 1987: 13-89)

Türk şehircilik ve belediyecilik tarihinin ilk ve en önemli yazıcısı olan "İstanbul Vilâyeti Mektupçusu" Osman Ergin'e göre, "her milletten önce Orta Asya'da büyük bir medeniyet kurmuş ve o medeniyeti dünyanın her tarafına yaymış olan Türk milletinin islâmlıktan çok evvel bir belediye sistemi, bir şehir kuruşu ve onu idare tarzı bulduğunda şüphe yoktur." (Ergin, 1936: 2)

Türk Millî Eğitim Bakanlığı'nın, 1927 - 1936 yılları arasında okul danışman mimarlığını yürüten ve "Sinan - Der Baumeister Osmanischer Glanzzeit" (1954) isimli kitabın yazarı İsviçre'li mimar ve şehirci Ernst (Arnold) Egli'ye göre ise, "Arab'ın İslam dünyasının hocası, İranlının edebiyatçısı ve Türk'ün de mimarı olduğu söylenebilir". (Klever, 1983: 364)

Osmanlılarda kadılık örgütü, Tanzimat devrine kadar devam etmiştir. Tanzimat'ta, Osmanlı hükûmeti, "garplılaşmak" amacıyla, "idarede merkeziyet" usûlünü uygulayarak, İstanbul'da nezaretler veya vekâletler (Bakanlıklar) kurduğu sırada, merkezden vilâyetlere "vali"ler ve kazalara da "kaymakam"lar göndermiştir. Bu şekilde, kadıların gördüğü mülkî işleri kaymakamlara vermiş, daha sonra da adliye teşkilâtı kurarak, adlî işleri de kadıların elinden almıştır. 1854'te, "garbı takliden" ilk belediye örgütü kurulduğunda, beledî görevler de "şehiremînleri"ne verilmiş, kadıların üzerinde yalnızca nikâh, talâk (boşanma), vasiyet ve miras gibi aile hukuku ve bireylere yönelik işlerle ilgili yetkiler, (Cumhuriyet döneminde toptan kaldırılıncaya kadar) bırakılmıştır. (Ergin, 1936: 83)

Günümüz kent planlaması pratiği, onsekizinci yüzyıl sonunda başlayan sanayileşme devrimi neticesinde, özellikle gelişmiş dünyada, ondokuzuncu yüzyılda doğmuştur. Planlama, kapitalizmin ve sanayinin birlikte ortaya çıkardıkları sanayi kentinin sorunlarını çözümlemeyi amaçlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, ondokuzuncu yüzyılda (merkez) kapitalist sisteme bağlı bir "çevre" ülkesi haline gelmiştir. Kendisi sanayileş(e)memiş olmasına karşın, kapitalist sistemin zorlaması ile, ona eklemlenmenin, onunla bütünleşmenin sancılı sürecine girmiştir. Osmanlı kentleri, Batı'nın sanayi kentlerinin niteliğini taşımıyor olmalarına rağmen, önemli yapısal değişiklikler geçirmeye başlamışlardır. İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun kentlerindeki yeniden düzenleme ve planlama çabaları, bu iki farklı etki kümesi altında biçimlenmiştir. (Tekeli, 1980: 9)

Avrupa'da 1848 devrimi sonrasında gelişen kent planlaması yaklaşımlarının, Osmanlı İmparatorluğu'nda da etkili olduğu görülmüştür. Söz konusu etki, daha çok, Paris'te Haussmann'ın şehircilik uygulamalarına özenme biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu etkilenim altında olarak ve İstanbul'u imar etmek, yollarını, sokaklarını genişletmek, kentin temizlik işlerini yürütmek, esnafı ve tüccarı denetlemek gibi amaç ve görevlerle, 13 Haziran 1854 tarihinde, İstanbul'da "Şehremâneti" kurulmuştur. Kabul edilen belediyecilik modeline göre İstanbul, ondört belediye dairesine ayrılmıştı. Beyoğlu ve Galata bu bölünmede, "altıncı belediye dairesi"ni oluşturmaktaydı. "Altıncı Daire-i Belediye" ile kurulmaya başlayan belediyeler, ülkede önce gelişmiş liman

kentlerine, 1877'den sonra da tüm İmparatorluğa yaygınlaştırılacaktır. 1848 tarihli "Ebniye Nizamnamesi" (Yapılar Tüzüğü) kaldırılarak, onun yerine daha kapsamlı olan 1864 tarihli "Turuk ve Ebniye Nizamnamesi" (Yollar ve Yapılar Tüzüğü) çıkartıldı. Bu nizamname, 1848 Nizamnamesi gibi sadece İstanbul'da değil, tüm İmparatorluk'ta uygulanacaktı. Tüzük; harita yapımı, kamulaştırma, parselleme, yol genişliklerine, bina yüksekliklerine ilişkin düzenlemeler hakkında hükümler içermekteydi. (Tekeli, 1980: 40-41)

1864 tarihinde kabul edilmiş bulunan "Turuk ve Ebniye Nizamnamesi", 1882 tarihli ve Osmanlıların ilk imar kanunu olan "Ebniye Kanunu" (Yapılar Yasası) ile yürürlükten kaldırılmıştır. Ebniye Kanunu'nun Osmanlı belediyeciliğine getirmiş olduğu düzenleme ve yenilikler şunlar olmuştur: a)Sokaklar genişliklerine göre beş sınıfa ayrıldı ve her sınıf sokağın genişliği belirtildi; b)İbadet yerlerinin avlularına, iskele ve meydanlarla, halkın yararlandığı mesire yerlerine yapı yapılması yasaklandı; c)Yeniden açılması ya da genişletilmesi istenen yollarla, yangın yerlerine ait haritaların belediyelerce yaptırılması öngörüldü; d)Çıkmaz sokak oluşturulması yasaklandı; e)Boş arazide, parselleyerek arsa satanların, kanalizasyon ve yol yapımı harcamalarına katılmaları zorunluluğu getirildi; f)Yanan mahallelerin belediyece haritasının yaptırılması öngörüldü; g)Yapının türüne göre yükseklikleri ile tek katlı ticarethanelerin en çok yükseklikleri saptandı; h)Yıkılma tehlikesi olan yapılar için belediyelerce yapılacak işlemler belirtildi... (Sarıbıyık, 2000: 18)

Osmanlı belediyeciliğinin temel zaafları şu şekilde özetlenebilir: Mâlî güçlerinin sınırlılığı; karar organları içinde (sadece) kentin üst tabakaları olan emlâk ve akar sahiplerinin temsil edilmesi; sanayi - öncesi düzenin kent hizmetlerini üreten vakıflar gibi kurumlarla işlevlerinin çakışması; (önceki) kadı yönetiminin yargı ve denetim yetkisine karşılık, yeni belediyenin hiçbir yargı yetkisinin olmaması; İstanbul'un (Dersaâdet'in) çok sayıda belediyeye ayrılması ve onların üstünde de, (yetki kargaşasına yol açacak bir şekilde) şehremânetinin bulunması... (Tekeli, 1978: 30) Osmanlı belediyesinde gelirler çok kıt, personel ya yok, ya çok yetersiz ve denetim yetkisi pek etkisiz (Ortaylı, 1978: 18-19) olduğundan, "belki de esas kuruluş nedeni olan kentsel altyapıları" gerçekleştiremeyecekler ve bunlar genellikle ihtiyazlı yabancı şirketler eliyle yapılacak ve işletileceklerdir. (Tekeli, 1987: 166) Uzun sözün kısası, otoriter bir merkeziyetçiliğin ağır vesayeti altındaki Osmanlı belediyesi, "eksik kadrolu, kentsel hizmetleri gereği ve yeterince yapamayan, kişiliksiz bir örgüttü"... (Ortaylı, 1978: 22; Bostanoğlu, 1990: 78-79)

Osmanlı İmparatorluğu zamanında şehircilik ve yapı işleri üretimi, saraya bağlı bir biçimde örgütlenmiştir. Yapı işlerinden asıl sorumlu örgüt, ne zaman kurulduğu tam bilinmemekle birlikte, son biçimini, "Koca Mimar Sinan"ımız zamanında aldığı bilinen "Hassa Mimarları Ocağı" idi ve saraydaki dört emînlikten biri olan şehremînliğine bağlı olarak çalışmaktaydı. Hassa Mimarları Ocağı, hem bir uğraşdaşlar birliği, hem de bir eğitim kuruluşu işlevi görmüştür. Ocağın, Hassa Başmimarına bağlı bir Fen Heyeti (Bilim Kurulu) vardır. Su Yolu Nâzırı, İstanbul Ağası (Acemi Oğlanlar Ağası), Kireççibaşı, Ambar Müdürü, Ambar Birinci Kâtibi, Mimar-ı Sâni (İkinci Mimar) ve Tamirat (Onarım) Müdürü, buraya bağlı çalışırlar. Yine Ocağın diğer temel birimleri şunlardır: Hassa Mimarları Kethudâsı (görevlisi), Kalem Kâtibi (yazmanı), mimarlar, minareciler, mermerciler, taşçılar, sıvacılar, neccârlar (doğramacılar / marangozlar), nakkaşlar (bezemeciler)...

Ocağa bağlı yapı ustaları, benna (duvarcı), haccar (taşçı, taş işçisi), mutalla (sıvacı), senktraş (taş yontucu), harrat (çıkrıkçı), cassas (kireççi), hazar (biçici), lâğımger (lâğımcı), haddad (demirci), camger (camcı), mülebbin (kerpiççi), sürger (kurşuncu) gibi değişik adlar almışlardır. (Alsaç, 1992: 58-59; Ödekan, (tarihsiz): 376 ve Afyoncu, 2001: 5-7)

Mimar Sinan (1490-1588), 98 yıllık uzun yaşamına, 600 yıllık bir Dünya İmparatorluğu olan Osmanlı medeniyetinin insanlık ve uygarlık tarihine kazınmış büyük mimarlık ve şehircilik ustalığını sığdırabilmiş en büyük mimarımızdır. Onun içindir ki, Atatürk, "Sinan'ın heykelini yapınız!" demişti... (Dalokay, 1968: 29) Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, II. Sultan Selim ve III. Murat devirlerindeki Osmanlı mimarîsinin tüm görkemi ile yaratılmasında başlıca mimar ve organizatör olarak rol alan Sinan, tüm XVI. Yüzyıl Osmanlı mimarlık ve yapıcılık sanatına damgasını basmıştır. Yeniçeri olduktan sonra, ordu ile birlikte İran, Suriye, Irak, Mısır, Balkanlar, Macaristan ve Avusturya'ya giderek, oraların mimarlığını da inceleyerek, 1539'da subaşı ve sonunda "Türk - Osmanlı İmparatorluğu Bayındırlık Bakanı", yâni "Hassa Ser Mimarı" olmuştur. Başta İstanbul olmak üzere, tüm İmparatorluğun imarı ve bayındırlığı ile uğraşmıştır. Yapıtlarının sayısı 364 olarak belirtilmektedir. Etkinlik alanı; cami, mescit, okul, darülkurra (Kur'ân Okulu), medrese, türbe, imâret, misafirhane, darüşşifa, hamam, ambar, mahzen gibi çeşitli kamu ve toplum hizmet binalarını içeren külliyeler, köşk, saray, kervansaray, yol, su tesisleri, maksemler, su kemerleri, su terazileri ve köprü yapıları gibi hemen her tür mimarlık / mühendislik eserini kapsar. İstanbul'daki Şehzade (Mehmet) Camîi "çıraklık dönemi", İstanbul Süleymaniye Camîi "olgunluk dönemi" ve Edirne'deki Selimiye Camîi de "ustalık dönemi" eseri olarak bilinmektedirler. Sinan'ın külliyeler yapımı yolu ile Osmanlı - Türk şehirlerine getirdiği yaşamsallık ve sürdürülebilir kültürellik, onu en soylu şehircilerimiz başına koymamızı da gerektirmektedir. (Bostanoğlu, 1987: 41-44; ayrıca bkz.: Sönmez, 1988)

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yerleşme ve şehircilik düzenine etkiyen önemli unsurlardan birisi, 19. yüzyılda dünyada yaygınlık kazanmakta olan kapitalist / emperyalist sömürgeleştirme politikalarını izleyen İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya gibi büyük devletlerin, o sıralarda askerî, teknolojik ve ekonomik olarak gerileme dönemine girmiş Osmanlı ülkesine karşı, kimileyin birleşerek, kimileyin de karşıtlaşarak parçalamak ve (aralarında) bölüşmek niyetlerine bağlı bir şekilde yürüttükleri politik, ticarî ve askerî mücadele ve savaşlardır. Türkiye'de, bu siyasetlerin bir sonucu olarak, üretimevlerinin (fabrikaların) kurulmasından çok önce çağdaş ulaşım araçları işlemeye başlamıştır. İlk demiryolu, İzmir ile Aydın arasında 1856 -1866 yılları arasında yapılmış, bunu diğerleri izlemiştir. Başta Ege denizi kıyılarındakiler olmak üzere, tüm kıyılarda limanlar kurulmuştur. Ege'de zaten önemli olan İzmir, zengin tarımsal hinterlandının ürününü toplayan demiryolu ağının etkisiyle daha da gelişmiş, Karadeniz'de Samsun, Akdeniz'de de Mersin hem limanı, hem de demiryolu bağlantısı olan önemli bölgesel ticaret merkezleri konumuna yükselmişlerdir. Buna bağlı olarak kimi yerleşmelerde nüfussal yer değiştirmeler gözlenmiştir. Bazıları daha da refaha kavuşup, kalabalıklaşmış, kimi yerler ise daha da sönükleşmiş ya da yoksullaşmıştır. Ayrıca, İmparatorluk'ta meydana gelen savaşlar ya da yeni devlet oluşumlarından dolayı, Anadolu'ya, (arkası hâlâ daha gelen) göçler başlamıştır. 1860 yılında kurulan "İskân-ı Muhacirin" (Göçmenlerin Yerleştirilmesi) Komisyonu, İmparatorluğun sonuna kadar,

göçmenlerin yerleştirilmesi alanında görev yapmıştır. Lozan barış antlaşmasının imzalanmasını müteâkip Türk ve Rum ahalinin mübadelesi ve yerleştirilmesi konusunun gündeme gelmesiyle, göçmen yerleştirme konusu, Millî Mücadele sonunda ve Cumhuriyet kurulmadan hemen önce, 13 Ekim 1923 tarihinde kurulan "Mübadele, İmâr ve İskân Bakanlığı"na görev olarak tevdi edilmiştir. Göçmenlerin gelmesi ile olumsuz etkilenen şehirler ve oralardaki kentsel hizmetlerle ilgili kurumlar olan vakıfların işleyişini kolaylaştırmak amacıyla da, daha erken bir tarihte, 1826 tarihinde "İhtisap Nezâreti", 1836 yılında ise "Evkaf Nezâreti" (Vakıflar Bakanlığı) kurulmuş bulunmaktaydı. (Alsaç, 1993: 29-33; Ergin, 1936: 122)

15.10.1914 tarihinde kurulmuş bulunan "Umûr-u Nâfia Müdüriyet-i Umumîyesi" (Bayındırlık İşleri Genel Müdürlüğü) vasıtasıyla, sulama, kurutma, taşkın koruma, nehir ulaşımı, su biriktirme ve dağıtımı gibi hizmetler sağlanır. Aynı Genel Müdürlüğe bağlı olarak Cumhuriyet döneminde, 1925 yılında, "Sular Fen Heyeti Müdürlüğü" ve Bursa, Adana, Ankara, Edirne ve İzmir Su İşleri Müdürlükleri oluşturulmuştur. 1929 yılında ise, yaşanan şiddetli kuraklık sonrasında "Sular Umum Müdürlüğü" kurulmuştur. 1936 yılında işletmeye açılmış olan ve Ankara'ya temiz içme suyu sağlayan "Çubuk I Barajı", Cumhuriyet ve Atatürk dönemi Türkiye'sinin ilk barajı (ve Ankaralıların ilk ve gözde rekreasyon / dinlenme alanı) olarak göze çarpar.

1923'te Cumhuriyet'in ilânıyla Osmanlı'dan 4.000 km'si iyi durumda toplam 18.350 km yol ağı devralmış olan Nâfia Vekâleti, Kurtuluş Savaşı'nın gereği olarak önce demiryollarına eğilmiştir. Ancak sonradan, sistemin ucuna eklenmesi gereken karayolu ulaşımını örgütlemek için, 1929 yılında, Vekâlet içerisinde "Şose ve Köprüler Reisliği" kurulmuş ve çıkarılan "yol kanunu" ile karayolculuğuna da hız verilmiştir.

1918'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması neticesinde yoksul milletimizin yorgun, bıkkın olarak ve harap, yanmış - yıkılmış şehirler ve köyler enkazı içerisinde büyük kurtarıcısını, Mustafa Kemal Paşa'yı, Samsun, Amasya, Erzurum ve Sivas duraklarından sonra, 27 Aralık 1919'da Ankara'da kucaklamasıyla, ülkemizin şehircilik ve bayındırlık tarihinde de yeni bir döneme geçilmiştir. 16 Mart 1920'de Meclis-i Meb'usanın da bulunduğu İstanbul'u işgâl eden İtilâf Devletlerine ve işbirlikçi Damat Ferit Hükûmeti'ne cevap, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılması ile verilmiştir. 24 Nisan 1920'de teklif edilerek, 02 Mayıs 1920'de kabul edilmiş bulunan 3 numaralı kanun ile, onbir bakanlıktan oluşan T.B.M.M. Hükûmeti kurulur. Kurulan bakanlıklardan birisi de, "Nâfia Vekâleti"dir. Ertesi gün yapılan seçimler sonunda, Yozgat Milletvekili İsmail Fazıl Paşa, Nâfia Vekili olur. 09 Mayıs'ta, Millî Eğitim Bakanı Rıza Nur tarafından okunan Hükûmet Programı'nda, bayındırlık ile ilgili bölüm şöyledir:

"Bayındırlık işlerindeki girişimimize gelince: Memleketin ekonomi bakımından çok gerekli olup da şimdiye kadar başlanmamış olan ana hatlarının, bilinen sıkıntılar dolayısıyla, bu yıl yapımının sürdürülememesi zorunluluğu vardır. Ancak mevcut olan yollarda halkımızın geçişine engel olan harap yol parçaları ile köprülerin onarımına ve bu yollarda yapımı bitmemiş olan önemli bölümlerinin yapımının tamamlanmasına süratle başlanacağı gibi, Ankara-Sivas demiryolunun yapımının tamamlanıp işletilmesi ile ilgili tedbirler alınmıştır."

1920'ler döneminin su yapıları, yol, köprü yapımı gibi altyapı ve bayındırlık işleri yönünden en önemli konusu, demiryollarıdır. Kurtuluş savaşının sürdürülmesinde cephelere asker, silâh, cephâne, yiyecek sevkiindeki önemli rolü düşünüldüğünde, gerçekten de demiryolları, her türlü yatırımı hak etmektedir. Ne var ki, eldeki kaynaklar son derece kıttır ve düşmanlar, demiryollarını işgâl etmektedirler. 23 Nisan 1920 itibariyle, Türkiye'nin Mîsâk-ı Millî sınırları içinde bulunan bayındırlık altyapısı şu durumdadır: Toplam demiryolları ağı 4.000 kilometredir. Bu ağın da ancak %31'i Osmanlı'ya aitti; geri kalan %37'si Alman, %21'i Fransız ve %11'i de İngiliz şirketlerinin idi.

Kurtuluş savaşını Batılı emperyalist "düvel-i muazzama"ya karşı büyük bir başarı ile kazanan Gazi M. Kemal önderliğindeki yeni Cumhuriyet yönetimi kadrosu, Osmanlı'dan, Lozan Barış Antlaşması'ndan (24 Temmuz 1923) sonra, 389 belediye devralmıştır. Bu belediyelerin ancak 20 tanesinde düzenli içmesuyu, 4 tanesinde elektrik tesisatı, 17 tanesinde mezbaha, 7 tanesinde spor alanı, 29 tanesinde park ve bahçe, 90 tanesinde de düzenli pazaryeri saptanabilmişti. Dolayısıyla şehircilik ve kentsel altyapı adına Osmanlı'dan devir alınan miras, çok cılız ve harap bir durumdaydı. (Bostanoğlu, 1990: 79)

Ülkedeki insan yerleşmelerinin harap durumunu, İmparatorluk coğrafyasının değişik yerlerinde yıllarca yaptığı askerlik görevleri sırasında yakından görmüş olan Gazi M. Kemal Paşa, daha Lozan Antlaşması'nın imzasından önce, "tam bağımsızlık" ilkesini vurgulamak ve Batılı ülkelere de, düzgün şartlarda çalışacak yabancı sermaye konusunda katı bir tutum benimsenmeycceği konusunda özellikle mesaj vermeyi hedefleyerek, "İzmir İktisat Kongresi"ni toplamıştır. Kongre sırasında 04 Mart 1923 tarihinde kabul edilen 12 maddelik "Misak-ı İktisadî Esasları"nın, "Türk şehircilik ve mimarlık umdeleri" sayılabilecek ilgili maddeleri şöyledir:

> "Madde 3-Türkiye halkı tahribat yapmaz; imâr eder. Bütün mesaî iktisaden memleketi yükseltmek gayesine matûftur.
>
> Madde 6-Hırsızlık, yalancılık, riya ve tenbellik en büyük düşmanımız
>
> Madde 8- Birçok harbler ve zaruretlerden dolayı eksilen nüfusumuzun fazlalaşması ile beraber sıhhatlerimizin, hayatlarımızın korunması en birinci emelimizdir. Türk, mikropdan, pis havadan, salgından ve pislikten çekinir. Bol ve saf hava, bol güneş ve temizliği sever.
>
> Madde 9- Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlere daima dosttur; Ecnebi sermayesine aleyhdar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk ilim ve sanat yeniliklerini nerede olursa olsun, doğrudan doğruya alır." (Afetinan, 1982: 19-20)

Cumhuriyet ve Atatürk yönetimi, kendi kentsel ve mekânsal politikalarını geliştirmeye, Bizans ve Osmanlı'ya yüzyıllar boyu başkentlik etmiş olan İstanbul'da değil ve fakat 13 Ekim 1923 tarihinde T.B.M.M.'nde başkentlik (Makarr-ı İdare) kararı açıklanan Ankara'da başlamıştır. Başkentin Ankara'ya kaydırılmasının, çok önemli birkaç nedeni vardır: 1- Ankara, Türk ulusal bağımsızlık savaşının harekât merkezidir; 2- Eskiyi, geçmişi, saltanat ve hilâfeti, ayrıca kozmopolit değerleri temsil eden İstanbul'a karşı yeniyi, çağdaş yerliyi ve ulusalı temsil etmektedir; 3- Jeo-stratejik konumlanış ve şehir savunması açılarından her türlü tehdide açık İstanbul'a göre, çok daha uygun

bir coğrafî konuma sahiptir; 4- Kendilerini İstanbul'a çekerek Anadolu'yu ihmâl etmiş Osmanlı yöneticilere inat, yeni devletin iktisadî yönden kalkındırılması ve memleketin çağdaş medeniyet seviyesine yükseltilmesi için gereken iç-pazar bütünleşmesinin sağlanması ve bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi bakımından Ankara'nın merkez seçilecektir; 5- Ulaştırma bakımından yol kavşağıdır ve 27 Kasım 1892'den beri demiryolu bağlantısına sahiptir; ve sonuncu özellik olarak, 6- Bir "ilim, irfan ve kültür merkezi" olarak tasarlanan Ankara'dan geliştirilecek örnek kentsel, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yaşam biçiminin, olabildiğince küresel müdahalelerden uzak bir şekilde geliştirilebilmesi olanakları, burada bulunabilecektir... (Arar, 1969: 32; Atatürk, 2006: 66; Sarıoğlu, 2001: 24-31; Bostanoğlu, 2008 (Yayınlanacak))

16 Şubat 1924 tarihinde, Ankara'nın başına İçişleri Bakanı'nca atanacak bir şehremîni getirilmesi ve Ankara Cemiyeti Umumiye-i Belediyesi'nin İstanbul'dakinin vazife, nizam ve yetkilerinin aynısına sahip olmasını vâz'eden 417 sayılı "Ankara Şehremâneti Kanunu" kabul edilir. 24 Mart 1925'te, vergi değeri üzerinden kamulaştırma değeri belirlemeci yanı ile ünlü ve toplam 4 milyon metrekarelik kamulaştırmaya olanak tanımış olan 583 sayılı "Ankara'da İnşaası Mukarrer Yeni Mahalle İçin Muktazi Yerler ile Bataklık ve Merzağî Arazinin Şehremânetince İstimlâki Hakkında Kanun" çıkartılır. Türkiye'deki ilk vergi değeri üzerinden kentsel kamulaştırma faaliyet örneği budur. Ne var ki, arsa ve toprak spekülatörleri, o zaman dahi, o büyük kamulaştırma sırasında kaçırdıkları fırsatı, kentin başka yerlerinden çıkarmaya yelteneceklerdir.

İstanbul Şehremânetindeki çalışkanlığı ile göz doldurmuş olan eski İstanbul Valisi Haydar Bey, 08 Haziran 1924'te Ankara Şehremînliği görevine tâyin edilir. 22 Mayıs 1926'da 844 sayılı yasayla kurulan ve emlâk kredisi veren "Emlâk ve Eytam Bankası" faaliyete geçer. Ankara şehrinin elektrik, havagazı gibi altyapı hizmetlerinin sağlanmasında zorunluluklar neticesi yabancı firmalardan yararlanma çabaları görülür. Nihâyet, 1924 ve 1925 tarihli (Berlin'li Alman mimar) Lörcher imzalı iki şehir planına sahip Ankara şehrinin, daha yeterli bir başkent şehir planına kavuşması için uğraşılır. Dâvetli olarak belirlenen Berlin'li Alman hocalar J. Brix, Hermann Jansen ve Fransız Hükûmeti baş mimarı L. Jausseley'nin katılımı ile 1927 yılında düzenlenen ve 27 Mayıs 1929'da açıklanan sonuca göre, Jansen'in kazandığı ("50 senelik inkişâfa ve 250-300 bin nüfusa göre tertip" edilmesi öngörülmüş) "Ankara Şehir Planı Yarışması"nın kotarılması, 1920'li yıllar döneminin önemli imar atılımlarından bir diğeri olarak göze çarpar. Böylece Türk şehirlerinde plan yapma ve yaptırma faaliyetleri hız ve yaygınlık kazanır.

Ankara'nın imarı konusu ile ilgili olarak 28.05.1928 tarih ve 1351 sayılı yasayla, "Ankara Şehri İmar Müdürlüğü" kurulur. Kanunun görüşülmesi sırasında, "Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara şehrinin Cumhuriyetin şerefi ve gayesiyle uygun bir şekilde intizamı çok büyük ve millî bir mesele olduğundan ve doğrudan doğruya bir devlet meselesi addedildiğinden bir şehir belediyesine terk edilemeyeceği vurgulanmıştır." (Sarıoğlu, 2001: 55)

Ankara'nın ilk planı olan Jansen planı, olabildiğince mütevazi, zamanın ekonomik koşullarına uygun, ayrıca da "gerçekçi ve uygulanabilir" (Tankut, 1981: 119) olarak tanımlanmıştır. Ne var ki bu çok önemli Ankara deneyimi, "Osmanlı'dan şehircilik yerine, anıtçılık mirası devralarak, arsa spekülasyonuna dalan ve bu sûretle, Jansen planının ve umumiyetle plan disiplinciliğinin,

spekülasyoncular ve keyfîciler elinde iflâs etmesine" (Atay, 1980: 420-421) yol açan politikacı, tüccar ve bürokratlar yüzünden, 10 yıl içerisinde kısmî başarısızlıkla bitmiştir. Ancak deneyim, "öncü" girişimlerin uygulama sahnesi olarak Türk kentleşme tarihindeki özgün ve özel yerini koruyacaktır. (Bostanoğlu, 1989: 46-47)

1930'lu yıllarda Cumhuriyet yönetiminin çıkardığı yasalar, kurumsal Türk kent planlamasının da önemli yapı taşlarıdırlar. Cumhurbaşkanı Atatürk'ün 01 Kasım 1935 tarihinde T.B.M.M.'de yaptığı açış konuşmasında vurguladığı gibi, "Türk'e ev ve barınak olan her yer, sağlığın, temizliğin, güzelliğin, modern kültürün örneği olacaktır" (Anon., 1987: 218) düstûru, bütün Atatürk ve Cumhuriyet'in ilk kuruluş döneminin "şehircilik ve mimarlık ilkesi" olmuştur, denilebilir.

Bu ilke doğrultusunda olmak üzere şu yasalar peşpeşe kotarılır: 03 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı "Belediye Kanunu", 06 Mayıs 1930 tarih ve 1593 sayılı "Umumî Hıfzıssıhha Kanunu", 1882 tarihli "Ebniye Kanunu"nun yerine geçen 21 Haziran 1933 gün ve 2290 sayılı (ve belediyelere, kanunun yayını tarihinden itibaren 5 yıl içinde, 50 yıllık imar planlarını yaptırma yükümlülüğü getiren) "Belediyeler Yapı ve Yollar Kanunu"... Yanısıra da, belediyelerin yatırım olanaklarını geliştirmek amacıyla, 24.06.1933 tarih ve 2301 sayılı kanunla, (sonradan 13.06.1945 tarih ve 4759 sayılı yasa ile bugüne, 2000'li yıllara kadar gelebilmiş olan "İller Bankası"na dönüştürülmüş) "Belediyeler Bankası" kurulmuştur. Yâni, Atatürk döneminde, bütün o teknik ve maddî kıtlıklar, yokluklar içerisinde, Türk şehircilik ve mimarlığının gereksinme duyacağı yasal mevzuatın önemli bölümü, yürürlüğe konmuş idi...

"Nâfia Nezâreti Teşkilatı Hakkındaki Nizamnâme" yerine 1934 yılında çıkarılmış bulunan 2443 sayılı "Nâfia Vekâleti'nin Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun"la, Bayındırlık Bakanlığı (Ulaştırma Bakanlığı'nın kurulduğu 1939 yılına kadar); devlet teşkilatı içinde memleketin imarına, ticarî ve ekonomik gelişmesine ve sosyal kaynaşmasına hizmet eden demiryollarını, limanlarını, şose ve köprülerini yapmak, su işlerini düzenlemek, karada ve havada ulaştırma ve haberleşmeye ait bayındırlık eserleri kurmak, işletmek ve idare etmek, çağdaş ilerlemeleri takip ederek bunları uygulamak, devlet daire ve kuruluşlarına ait her türlü bina ve inşaatın ve Türk mimarîsinin tarzını belirleyip yürütmek, tekniğe ait vasıta ve unsurları yetiştirmek ve diğer işleri yapmakla görevlendirilmiştir. Kanuna göre Bakanlık bünyesinde, Müsteşarlık, Yüksek Fen Kurulu, Teftiş Kurulu, Bayındırlık hizmetleri için üç Reislik, ikisi genel bütçeye tâbi ve diğer ikisi katma bütçeli olmak üzere, dört Genel Müdürlük, yardımcı hizmetler için üç müşavirlik, idarî hizmetler için altı müdürlük ile, bağlı okullar olarak Yüksek Mühendis Mektebi Rektörlüğü ile Nâfia Fen Mektebi Müdürlüğü bulunmaktadır. Bayındırlık hizmetleri ile görevlendirilen üç reislik; Demiryolları ve Limanlar İnşaat Reisliği, Münâkalat (Ulaştırma) Reisliği, Şose, Köprüler ve Bina İşleri Reisliği'dir. Genel Bütçe'ye tâbi olan genel müdürlükler; Sular Genel Müdürlüğü, Nâfia Şirket ve Müesseseleri Genel Müdürlüğü'dür. Katma bütçeli genel müdürlükler ise; Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü ile Posta, Telgraf, Telefon İdaresi Genel Müdürlüğü'dür.

1580 sayılı Belediye Kanunu'na ek olarak çıkarılan 07.06.1935 tarih ve 2763 sayılı kanunla, nüfusu 10.000'i aşan yerleşmelerin harita ve imar planları ile altyapı işlerinin yapılmasını merkezden yönetmek üzere, İçişleri Bakanlığı'nın başkanlığı altında, Bayındırlık Bakanlığı dâhil,

ilgili Bakanlıklar temsilcileri ve Ankara İmar Müdürlerinin katılımı ile bir "Belediyeler İmar Heyeti" oluşturulmuştur. Ancak bu birimin yetersizliği gözlendiğinden, bu kere aynı işin Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde yürütülmesi kararına varılmıştır. Bunu sağlamak üzere de, Haziran 1935'de 2799 numaralı kanun ile, 1934 tarih ve 2443 numaralı Bayındırlık Bakanlığı Teşkilât Kanunu'nda değişiklikler yapılmıştır. Buna göre, Şose, Köprüler ve Bina İşleri Reisliği kaldırılarak, Şose ve Köprüler Reisliği ile Yapı İşleri Genel Müdürlüğü şeklinde iki ayrı birim kurulmuştur Bu yeni düzenleme ile Bayındırlık Bakanlığı, Türkiye'de kamu eliyle yaptırılacak olan bina yapımı işlerinin hemen tamamını üstlenir hâle gelmiştir. 30 Mayıs 1939 tarihinde çıkarılan 3611 sayılı "Nâfia Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun"la da, o zamana kadar İçişleri Bakanlığı'nın elinde kalmış kent planlamasına ilişkin tüm teknik görevler, Bayındırlık Bakanlığı'na, Yapı İşleri Genel Müdürlüğü içinde kurulan "Şehircilik Fen Heyeti"ne, geçmiştir. (Tekeli, 1980: 67-68)

1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun hazırlanmasında göz önünde tutulan bellibaşlı ilkeler şunlar olmuştur: Belediyeler-arası eşitlik ilkesi; belediyelerin icraatlarında serbest bırakılması; fakat belediyeler üstünde güçlü bir merkezî yönetim denetiminin varlığı; tek dereceli seçim ve halkın etkin denetiminin sağlanması; beledî temel altyapıya önem verilerek, hizmet alanlarının genişletilmesi... 03.08.1936 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı'yla da "Şehirlerin İmar Planlarının Tanzimi İşlerine Ait Umumî Talimatname" kabul edilerek, ülke çapındaki kent planları yapımı işi, belirli bir disiplin altına alınmıştır. Plan yapımı, haritacılar elinden alınarak, mühendis ve mimarlara verilmiş, ayrıca da, planı yapılacak her kentte, geniş katılımlı bir "imar komisyonu" oluşturulması gereği getirilmiştir. 17 Haziran 1938 tarihinde ise, 3458 sayılı "Mühendislik ve Mimarlık Kanunu" çıkarılarak, bayındırlık, imar ve kent planlamasında çalışacak meslek mensuplarının örgütlenmesi gerçekleştirilmiştir.

Dünya kapitalist sisteminin 1929'dan itibaren içine girdiği ekonomik kriz, Türkiye'de de yeni politika arayışlarına yol açmış ve iktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 yılında yapılan 3. Büyük Kongresi'nde, "6 ok" ile simgelenmiş yeni program ve "Tek Parti" anlayışı kabul edilmiştir. Bu altı ilkeden ikisi, "devletçilik" ile "halkçılık"tır. Anılan iki ilkenin, dönemin belediyecilik ve/ya da kamu hizmetlerinin belediyeleştirilmesi hareketinin ideolojisini oluşturduğu kabul edilebilir. Sözü edilen umdeler, Atatürk'ün benimsediği ve "Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistem" olan "tam bağımsızlıkçı" ve "mutedil (ılımlı) devletçilik" politikasının yerel politikalar bağlamındaki izdüşümleri, yansımalarıdır.

1930-1944 dönemi belediyeciliğini özetlemek gerekirse, yerel demokrasinin değil, ama yerel yönetimin güçlü merkeziyetçi özelliklerle ve temel kentsel altyapıdan başlayarak, okul-öncesi eğitime dek yayılan (76 çeşit) görev ve hizmetler yelpazesine sahip olarak işbaşına geçtiği söylenebilir.

Dönemin Türk belediyecilik ve imar hareketleri açısından temel özelliği, kentsel kamu hizmeti sağlayan ve çoğu yabancı sermayeli özel imtiyazlı şirketlerin, teker teker, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan (Osmanlı) devlet borçlanmasının ülkeyi nasıl bir çöküşe götürdüğünü gayet iyi bilen ulusal kurtuluş önderlerince, kamulaştırılıp belediyeleştirilmesidir. Sözü geçen şirketler önce Nâfıa Vekâleti'nce kamulaştırılmış, sonra da ilgili belediyelere devredilmişlerdir.

Sürece, 1882 yılında imtiyaz almış olan İstanbul Terkos Su Şirketi'nin 1932 yılında Hükûmet tarafından satın alınmasıyla başlanmıştır. Bu tasfiyenin hemen ardından, 27 Mart 1933 tarih ve 2226 sayılı yasayla, İstanbul Belediyesi'ne bağlı ve fakat tüzel kişiliği olan İstanbul Sular İdaresi İşletmesi kurulmuştur. Yine 1932 yılından başlayarak, 1945'e değin; İstanbul'da 2, İzmir, Samsun ve Ödemiş'te birer tane olmak üzere toplam beş adet imtiyazlı su şirketi (1932), Ankara, İzmir, İstanbul, Yedikule, Üsküdar ve Dolmabahçe'de toplam altı adet havagazı fabrikası (1933); ikisi İstanbul'da, birisi İzmir'de toplam üç adet tramvay şirketi (1933); İstanbul'daki tünel şirketi; İstanbul, İzmir, Bursa, Ödemiş, Samsun, Trabzon, Adana, Ankara, Konya, Kayseri, Malatya, Antalya, Denizli ve Sivas'ta toplam ondört adet imtiyazlı elektrik şirketi, dört adet imtiyazlı nâfıa şirketi (İzmir Telefon, İstanbul Telefon, İzmir Rıhtım ve İstanbul Rıhtım şirketleri) satın alınıp, belediyeleştirilmişlerdir. (Bostanoğlu, 1990: 81-83; Tekeli, 1978: 67-73)

Eğer kısaca ve topluca değerlendirmek istersek: M. Kemal Atatürk dönemine gelene kadar, yollar, demiryolları, su tesisleri ve kimi kamu yapılarının yapım ve idaresine; ülke olarak 19. yüzyıl boyunca yarı-sömürge derekesine sürüklenmişliğin neden olduğu kısıtlı ekonomik, insangücü ve teknik kaynaklarla ve unutulmuş ya da ihmâle uğramış bir Anadolu halkı ve bakımsız, harap, çoğu kez yıkık yerleşmeler tablosu önünde yetişmeye çabalayan Bayındırlık Bakanlığı, büyük önder döneminde, adım adım yeniden-yapılandırılmıştır. Yapılandırmada hedef, her şeyden önce ulusallık, ekonomik tam bağımsızlık, nitelikli oluş, (Batı'ysa Batı; Doğu'ysa Doğu biçimi, ama her zaman "özgün Türk kültürü"[3] amaçlı) çağdaşlık arayışı ve çağdaşlığın kendi uzmanlarımıza ve ulusumuzun bireylerine öğretilip, içselleştirilmesi olmuştur.

Bakanlık, Atatürk'ün vefatından sonra, ülkenin bayındırlık işleri ile ilgilenmeye, onun zamanında hazırlanmış altyapı üzerinde devam etmiştir. 1939 - 1942 arasında görev yapan Dr. Refik Saydam başkanlığındaki Hükûmet zamanında, Bakanlık'tan, hizmet birimlerinden işletme ile ilgili olanları, yeni kurulan "Muhabere ve Münâkale" (Haberleşme ve Ulaştırma) Bakanlığı'na bağlanmışlardır. Bu yüzden, 2443 sayılı Teşkilât Kanunu yürürlükten kaldırılarak, (1972'ye kadar kullanılmış olan) 3611 sayılı "Teşkilât ve Görev Kanunu" kabul edilmiştir. (26 Mayıs 1939) Bu kanuna göre Bakanlığın görevleri şunlar olacaktır:

- Demiryolları ve limanlar inşaatı işleri,
- Su işleri,
- Şose ve köprü işleri,
- Yapı ve imar işleri,
- Bayındırlık şirket ve müesseseleri işleri,
- Genel ve özel kanunların yüklediği öteki işler,
- Bu işleri yapmaya ehil fen adamlarının yetiştirilmesi,
- Bu işlere ait her türlü tip şartname ve sözleşmelerle, tüzük ve yönetmeliklerin hazırlanması.

---

[3] Bu deyim, Atatürk'ün Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarını kurarkenki amacını, yâni "kendi medeniyetimizin insan tipini inşa edecek olan Türk kültürü"nü imâ etmektedir. (Bkz.: Güven, 2004: 319)

3611 sayılı kanunla 1939 yılında Bakanlığa bağlanmış olan Elektrik İşleri Etüd İdaresi[9], 1946 yılında, tekrar İktisat Bakanlığı'na devredilmiştir. Haziran 1949'da çıkarılan "İl İdaresi Kanunu" ile, İl İdaresi Kurulu'na Bayındırlık Müdürü de dâhil edilmiş ve bu kanunla getirilen bir diğer yenilik de, yeniden köy kurulması veya köy yerlerinin değiştirilmesi sürecinde, Bakanlığın görüşüne başvuru zorunluluğu getirilmesidir. Demek ki, Bakanlık, tüm memlekete hâkim hâle getirilmiştir...

5516 sayılı "bataklıkları kurutma" ile ilgili kanun, 18.01.1950 tarihinde yürürlüğe girer. (Halk arasında "Sıtma Kanunu" da denen bu yasa ile, sıtmanın kökü kurutulmuştur, ama, 1990'lı yıllardan itibaren dünyanın yeni ve çok tehlikeli bir oluşum olarak fark ettiği küresel ısınma ve çölleşme tehlikesine, bataklıkları kurutma yoluyla ve devlet / kamu olarak katkıda bulunmuş olmaklık, ayrı bir tartışma konusu olarak gündemdedir...

Diğer önemli bir gelişme, 11.02.1950 tarih ve 5539 sayılı kanunla, mevcut Şose ve Köprüler Reisliği kaldırılarak, yerine yepyeni ve Amerikan tipi bir teşkilât olarak "Karayolları Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. Artık bu aşamadan sonra, peyderpey, Atatürk döneminin "demir ağlar" politikası terk edilerek, karayolculuğa, yâni; otomotiv sektörünün tüm olumsuz yan etkilerine, oto montaj sanayine, kentsel havanın egzost gazları ile kirletilmesine, ithâl petrole bağımlı ulaşım ağlarının yapımı ve örgütlenmesine, küçük, derli-toplu, organik sokak dokulu Türk kentlerinin giderek yetersizleşmesine yol açacak olan otobüs, otomobil, kamyon gibi vasıtaların kentleri tozutması ve dağıtmasına, ileriki yıllarda da, kent çevresinde yerleşen yoksul kentlilerin şehiriçi hareketliliğini sağlamada ana ulaşım 'mod'larından birisi olacak "ikili şehir yapısı"nın önemli bileşenlerinden dolmuş sektörünün gelişmesine ve giderek 1980'li ve 1990'lı yıllardan itibaren de orta- ve üst-orta sosyal tabakalara mensup kentlilerin, özel otomobillerine güvenerek, "banliyöleşme" hareketine katılmalarına olanak sağlamış olan ulaşım türüne geçilmiş olacaktır...

Türkiye, çok partili hayata geçişle birlikte, yine bazı eski hastalıklara dûçar olmaya aday olarak görünmektedir. Hemen, "büyük barajlar" inşaatına yönelme, buna verilebilecek bir örnektir. Adana'da Seyhan Barajı'nın yapımı için, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan 25.2 milyon dolar borç alınmıştır. Anlaşma Haziran 1952'de imzalanmış, Bakanlık, barajın yapımı ile Haziran 1953'te görevlendirilmiştir. Arkasından Gediz, Hirfanlı ve Kemer barajlarının krediyle yapılması teklifleri gelmiştir. Hirfanlı Barajı'nı İngilizler yapmışlardır; diğerlerini de Fransızlar...(Demir, (Tarihsiz): 78) Bakanlık'ça yapılacak Seyhan Barajı'ndan alınacak enerjinin dağıtımını, bir özel sektör kuruluşu olan "Çukurova Elektrik Türk Anonim Şirketi" üstlenmiştir. Haziran 1953 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararı ile, adı geçen şirkete, Hidroelektrik Santral devredilerek, 49 yıllık bir enerji dağıtım ve satış imtiyazı verilmiştir...

1944 yılında çıkarılan 4626 sayılı "Memur Konutları Kanunu" ile memur konutları yapmak devletin görevleri arasına alınmış, Bayındırlık Bakanlığı bu görevi üstlenmiştir. Bu kanun sayesinde

[9] Bu İdare'nin, Atatürk'ün Celal Bayar'a bir "İnsanlık Gölü yapturalım!" teklifi ile (ve hattâ Türkiye haritası üzerinde yerini de işâretiyle ve ne mânâya geleceğini de izâhıyla) elektrik üretimine yönelik su kaynaklarının planlamasını yapmak üzere gündeme geldiği ve 14.06.1935 tarihli, 2819 sayılı kanunla uygulamaya geçtiği bilgisi için bkz.: (Demir, (Tarihsiz): 9).

Ankara'da 1944-1946 arasında 400 konutluk önemli bir konut uygulaması olan ve mimarîsini P. Bonatz'ın yaptığı "Namık Kemal Mahallesi" (Saraçoğlu Memur Evleri) gerçekleştirilmiştir. (Alkışer ve Yürekli, 2004: 67)

İlk örnekleri 1930'lu yıllarda Ankara'da görülmeye başlandıktan sonra, 1940'lı ve özellikle de (Marshall Planı'yla Türk tarımına giren traktörün etkilemesiyle) 1950'li yıllarda tanık olunan yoğun kırdan kente göç akımlarının sonunda, Türk büyük kentlerinde konut sorunu ve buna bağlı olarak da gecekondu sorunu ortaya çıkmıştır. 1946-1962 yıllarında kooperatifler, Türkiye konut stoğunun %4.5'ini inşa etmişlerdir. Orta sınıfın konut sorunu, çok katlı yapılara izin veren yasal düzenlemeler (örneğin 23.06.1965 tarihli ve 634 sayılı "Kat Mülkiyeti Kanunu") neticesinde (yoğun ve sağlıksız bir kent dokusuna yol açıcı şekilde) apartmanlaşma ve yeni ve planlı kentsel alanların yaratılması ile önlenmeye çalışılmıştır. (Altaban, 2003) K.A Aru'nun tasarladığı ve kentsel ölçekteki çok katlı konutları da içeren 1954 tarihli İstanbul Dördüncü Levent'teki yerleşme, ilk "uydu şehir"dir. 1958 yılında E. Menteşe grubunun tasarladığı Ataköy ise, apartmanlardan oluşan önemli bir konut projesi olarak günümüze kadar ulaşmıştır. (Alkışer ve Yürekli, 2004: 68)

T. Şengül'e göre, özellikle İkinci Dünya savaşı sonrasında hızlanan kentleşme süreci içerisinde ortaya çıkan yoğun konut ihtiyacı, devletin politika üretmediği bir ortamda toplumun kendisine bırakılmış, gecekondu olgusu bu soruna toplumun kendi bulduğu 'enformel' çözüm olarak ortaya çıkmıştır. 'Enformelleşme' sadece konut edinme süreçleriyle sınırlı kalmayıp, kentsel sosyal ve siyasal süreçlerin yapısal bir özelliği haline gelmiştir. Kent ekonomisinden, kent yönetimine, arsa piyasasından, merkezi ve yerel yönetimlerle ilişkilere kadar uzanan geniş bir kesimde enformel olarak adlandırılan ilişki biçimi zaman içinde kendini kabul ettirmiştir. (Şengül, 2001: 29)

Bir kamu belgesinde ise bu durum şöyle açıklanmaktadır:

> "Bu olgu, 1975'lerden bu yana ilgili mevzuat düzenlemelerinin de yardımıyla nitelik değiştirerek, kentsel rantlara el koyarak hızla gelişen kentsel arsa spekülasyonu aracına dönüşmüş, bu alanlar ve yapılar esnekliğini yitirerek sağlıksız mahaller oluşturarak kalıcılaşmıştır. Bu alanlardaki mülkiyet ilişkileri ve sağlıksız dokunun düzenlenmesi adına yapılan mevzuat değişikliklerinin neredeyse doğal sonucu olarak gecekondulaşma 2805, 2981, 3290, 3366 ve 3414 sayılı kanunlar ve gecekondu alanları için öngörülen "Islah İmar Planı" uygulamaları ile önceleri 775 sayılı yasa ile yalnızca konutları içeren düzenleme ve afların kapsamı genişletilerek sanayi ve ticarî yapıları da içerir hale getirilmiş, böylesi yapılaşmaların hazine, belediye, vakıf ve benzeri kamu arsa ve arazilerine yönelmesi adeta teşvik edilmiş, gecekondu alanları kentsel arsa stoğu olarak düşünülmüş, bu yaklaşım kamu arsalarının spekülatörlerce yağmasına dönüşmüştür. Önceleri masum bir barınma çözümü olarak ortaya çıkan gecekondulara ilişkin mevzuat düzenlemelerinde, affa konu olabilmek için başka bir arsa veya konutu olmama koşulu 775 sayılı Kanun ile aranırken; 2981 sayılı imar affından başlayarak bu koşul işletilememiş, gecekondu alanlarında arsa ve konut spekülatörlüğü kurumlaştırılmıştır." (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı - Konut Özel İhtisas Komisyonu, 1996: 110)

Aralık 1953'te çıkarılan 6200 sayılı kanun ile, "yerüstü ve yer altı sularının zararlarını önlemek ve bunlardan çeşitli yönden faydalanmak maksadıyla", Bakanlığa bağlı, tüzel kişiliği haiz "Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. DSİ, taşkın sulara ve sellere karşı koruyucu tesisler yapımı, sulama tesislerinin kurulması, bataklıkların kurutulması, şehir ve kasabaların içmesuyu ve kanalizasyon projelerini denetlemek ve onamakla görevlendirilmiştir. 16 Aralık 1960 tarihinde "Yer altı Suları Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiştir. Dünyanın sayılı büyük entegre projelerinden birisi olan Güneydoğu Anadolu Projesi, ki 74.000 km²'lik bir proje alanına sahiptir; 22 baraj, 19 HES, 630 km ana sulama kanalı, 1.653.000 ha sulanabilir tarım arazisini içeren dev bir projeler manzumesidir, ilk kez 1962 yılında (planlı ekonomi döneminin başında) kurulan Aşağı Fırat Planlama Amirliği ile işe başlamıştır. Keban barajının temeli, 12 Haziran 1966'da; Karakaya barajınınki ise 18 Ekim 1976'da atılmıştır...Atatürk barajı onu izlemiştir. Urfa Tüneli, 03 Nisan 1977'de delinmeye başlamıştır.

27 Ocak 1954'te, 6235 sayılı "Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanunun 34. maddesiyle, yabancı uzman çalıştırılması, Bakanlığın onayından sonra mümkün hâle getirilmiştir.

Mayıs 1957'de Sanayi Bakanlığı'nın kurulmasıyla, Bakanlık'taki sanayi ile ilişkili ve enerji tesisleri üzerindeki kontrol birimleri ile bağlantılı üniteler, yeni kurulan bu Bakanlığa bağlanmışlardır.

Bakanlık'taki görev ve yetki alanındaki üçüncü küçülme, 1957 seçimlerinden sonra kurulmuş bulunan Beşinci Adnan Menderes Hükûmeti döneminde, Kasım 1957'de kurulan "İmar Bakanlığı", sonra da Mayıs 1958'de çıkarılan 7116 sayılı "İmar ve İskân Vekâleti Kuruluş ve Vazifeleri Hakkında Kanun"la teşkilâtlandırılan İmar ve İskân Bakanlığı ile gerçekleştirilmiştir. Bu son Bakanlık, daha önce de değinildiği üzere, yurdun bölge, şehir, kasaba ve köylerinin planlanması, memleketin bünyesine uygun mesken politikasının esaslarını tespit ederek uygulanmasını temin etmek, memleket şartlarına ve imkânlarına göre en lüzumlu ve faydalı olan yapı malzemesi konuları ile uğraşmak, âfetlerden önce ve sonra gerekli tedbirleri almak, kentsel altyapıyı gerçekleştirmek, belediyelerle ilişkiler ve yurt-içi ve yurt-dışı kökenli göçmen ve mültecilerin iskânlarının sağlanması konularında görevlendirilmiştir. Adı geçen Bakanlığın 1957'de kuruluşuna değin, 1933'ten buyana yürürlükte bulunan 2290 sayılı Belediyeler Yapı ve Yollar Kanunu çerçevesinde, belediye teşkilâtı bulunan 860 şehir ve kasabadan 503'ü, zorunlu hâle getirilmiş imar planlarını yaptırabilmişlerdi.

2290 sayılı yasayı ilgâ ederek 17.01.1957'de yürürlüğe giren 6785 sayılı "İmâr Kanunu", 26. maddesiyle, belediyelerin imar planı yaptırma görevlerini yeniden ve şöyle düzenlemişti: a)Nüfusu ne olursa olsun bütün belediyeler beldenin 'halihazır haritası'nı, b)Nüfusu 5.000'den yukarı belediyeler 'imar ve kanalizasyon planları'nı, c)Nüfusu 5.000'den aşağı olan belediyeler (ki tüm belediyelerin %70'i kadardırlar), belediye meclislerinin tespit edeceği belirli 'yolların istikâmet planları'nı yaptırmak ile görevlendirilmişlerdi. (Geray, 1963: 135)

27 Mayıs 1960 askerî darbesinin ardından, 30 Eylûl 1960'da çıkarılan bir kanunla, Türkiye'de yeni ve "planlı" bir döneme girilmiştir. Devlet Planlama Teşkilâtı kurulmuştur. 1934-1939 yıllarında, Atatürk döneminde uygulanmış bulunan ve büyük bir başarı kazanan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk

planı olan "Beş yıllık Sanayileşme Planı", sadece sanayi ile ilgilenmiş ve bu planla toplam 104 adet fabrika kurulmuştur. Bir taraftan da "İkinci Sanayileşme Planı" hazırlıkları sürdürüldüyse de, hem Atatürk'ün vefatı ve yerine gelenlerdeki plan fikrinin ondaki kadar kuvvetli olmayışından, hem de İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması neticesinde, bu ikinci plan uygulanamamıştır. 1950'li yılların serbest ekonomiye geçiş hevesi, zaten plan düşüncesine geçit vermiyordu. 09 Temmuz 1961'de, çağdaş ve sosyal hukuk devleti özellikli yeni Anayasa da halkoylamasında kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

1963-1967 dönemini içeren "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı"nda öngörülen tip sözleşme, genel şartname, genel teknik şartname ve standartların yeniden hazırlanması; 2490 sayılı İhâle Kanunu'nun değiştirilmesi ve tatbikat projeleri hazır olmadan ve inşaatta uygulanacak başlıca malzeme cinsleri tespit edilmeden, inşaat ihâlesine, emanet dahi olsa, çıkılmaması gibi konular, ne yazık ki gerçekleştirilememiştir. İçme suyu konusunda, yurdumuzda mevcut 1004 belediyeden 554'ünün içme sularının İller Bankası görev alanına girdiği, büyük şehirlerde ise, kendi belediyeleri ile yapıldığı, sayıları 60.000'e varan köy ve mahallede ise görevin DSİ'ye verildiği belirtilmektedir. Bu plan döneminde, "sağlıklı ve en ucuz halk konutu tipi ile geniş kütlelerin barındırılması", "düşük ücretli kiralık konut üretimi", "gecekonduların arsa mülkiyetini çözmek, buralara kamu hizmeti götürmek ve durumlarını düzeltmek, oturanlara konut bulmadan yıkmamak" amaçları güdülmüştür. (Peynircioğlu, 2002: 44)

Nitekim, 20 Temmuz 1966'da, Türkiye'nin, zamanına göre ve dar gelirli kentliler açısından sahip olduğu en kapsamlı konutlanma yasası olan 775 sayılı "Gecekondu Kanunu" kabul edilir.[10] Bu yasa, kamunun gecekonduyu "resmen" tanımasıdır. (Bostanoğlu, 1990: 84) Yeni Anayasa'nın getirmiş olduğu sosyal devlet anlayışı ile devlet artık, toplumun alt-gelir gruplarının yaşadığı alanlara ve mekânsal koşullara eğilmek lüzumunu duymaktadır. Var olan kötü gecekondular "tasfiye edilecek; yapılabilecekler "ıslah" edilecek; yenilerinin yapılması, hazırlanacak "gecekondu önleme bölgeleri" yoluyla "önlenecek"tir... Önleme bölgelerinde ise kendi-evini-yapana-yardım ilkesi çerçevesinde, "altyapılı arsa", "nüve konut" tahsisi ya da "çok katlı sosyal konut" gibi çeşitli modeller kullanılmıştır. (Eke, 2000: 82)

Yanısıra, ucuz ve yaşanabilir (24.03.1964 tarihli) "halk konutu", ya da "sosyal konut" standartları araştırılarak, belirlenmeye çalışılacaktır. Bu anlayış neticesinde olarak devlet, Mesken Genel Müdürlüğü mârifetiyle, (2006 yılına kadarki sürede) 643 adet Gecekondu Önleme Bölgesi oluşturmuş; bu bölgelerde Bakanlık'ça, 28.178'i çok katlı, 2494'ü tek katlı olmak üzere 30.672 adet konut üretilerek kanunî hak sahiplerine dağıtılmıştır. Ayrıca çeşitli illerde yaklaşık 2.000 adet konut yapı kooperatifine 110.000 ünitelik arsa tahsisi yapılmış; 14.500 üyeye Gecekondu Fonu'ndan inşaat kredisi verilmiştir. En son olarak Ankara'nın Temelli bölgesinde teknik çalışmalar sürdürülmüş olup, 2003 yılında imar planlama çalışmaları tamamlanmış, 27 etap hâlinde 15.072

[10] Bakanlık'ta 22 yıl sadece bu yasayı uygulamakla iştigâl etmiş bir teknisyenin deyimiyle: "775 sayılı yasa, birçok yasayı yürürlükten kaldırdı, ama bugüne kadar 775 sayılı yasayı yürürlükten kaldıran herhangi bir yasa çıkmadı!" (Bkz.: Anon., Ünal Özmen'in "Konuşma Metni", 1994: 69)

ünitelik kısım Bakanlık'ça 155 adet kooperatife dağıtılmıştır. Ancak, 31.03.2004 tarihi itibariyle başvurular durdurulmuştur. Şu anda ülke genelindeki Gecekondu Önleme Bölgelerinde konut ve bireysel arsa dağıtımı bulunmamaktadır. (Bingöl, 2006: 552-553) (Daha sonra görüleceği üzere, gecekondu alanındaki yetkiler, TOKİ'ye devredilmiştir...)

İkinci Plan'ın (1968-1972) en önemli bayındırlık yatırım konusu, İstanbul Çevre Yolları ve Boğaz Geçişi Projesi olmuştur. Bu projenin, daha sonraki köprü(ler) fikrini de beslemesiyle İstanbul kentleşmesine ve su ile ormanlık havzalara verdiği zarar, beklenenden çok daha fazla olmuş; ve 1988'de devreye giren İkinci Boğaz Köprüsü'nden sonra, bugün 2008'de, "3. Boğaz Köprüsü", Beykoz yörelerindeki arazi fiyatlarını 3-4 katına fırlatmış ve yeni bir arazi ve arsa furyasını da ateşlemiş hâlde, gündemin baş köşesine oturmuştur... II. Plan, toplu konut ve kooperatifleşmeyi desteklemiş, devletin konut piyasasındaki yerini düzenleyici olarak öngörmüştür. Yapı Araştırma Enstitüsü ve Arsa Ofisi bu dönemde kurulmuşlardır.

Üçüncü Plan (1973-1977) döneminde, düşük-gelirliler için kiralık konut yapılması ve toplu konut kuruluşları destek görmüşler ve İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü tarafından "Geri Kalmış Yörelerde Halk Konutu" uygulamaları başlatılmıştır.

1973 yerel seçimlerinde CHP'nin büyük kentlerdeki belediye başkanlıklarını büyük çoğunlukla almasından sonra, "aşağıdan yukarıya değil", fakat "yukarıdan aşağıya" olmak üzere, teknisyenlerce belirlenip, yeni yerel yöneticilere önerilen ve aralarında demokratiklik, üreticilik, kaynak yaratıcılık, toplumsal tüketimi örgütleyicilik, birlikçi bütünlükçülük ve kural koyuculuk şeklinde formüle edilen ilkelerin bulunduğu "yeni belediyecilik" ilkeleri, sosyal-demokrat belediyelerce işlerliğe kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu hareket, 'teori'de kentli yoksullara eğilmek amacında olduğundan, İzmit'te 30.000 konutluk ve Ankara'da ise (Batıkent'te) 50.000 konutluk büyük projeler başlatmıştır. Yalnız pratik, pek de beklenen sonuca ulaşamamıştır. (Bostanoğlu, 2005)

Bu dönemde kentsel altyapı hizmetleri sağlama işi, belediyelerden alınıp, merkezî yönetimin eline geçmesidir. 03 Temmuz 1968 tarih ve 1053 sayılı yasa ile nüfusu 100.000'den büyük kent içme suları tedariki, DSİ'ye verilmiştir. Daha önce belde ve bölgelerde üretilen elektrik, 25.07.1970 tarihli TEK Kanunu ile, TEK tarafından üretilmiş, sadece dağıtımı belediyelere bırakılmıştır.

Türkiye'nin "bölge planlama" kavramı ile tanışması yine bu dönemde olmuştur. Bölge planlama, asıl olarak da, 7116 sayılı yasayla kurulan İmar ve İskân Bakanlığı ile birlikte kurumsallaştırılmıştır. (Tekeli, 2008: 1) Doğu Marmara, Zonguldak, Antalya ve Çukurova bölge planları bu yıllarda hazırlanmış olup, "metropoliten" planlama kuruluşu olarak da, üç büyük kentte, 20.07.1965 gün ve 6/4970 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, Metropoliten Nâzım Plan büroları ihdas edilmiştir. R. Keleş'in o yıllarda vurguladığı gibi, 'bölge planlama', köylerden şehirlere olan göçe, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurulacak, Ankara ve İstanbul'a benzeyen 'câzibe merkezleri' oluşturmak yoluyla engel olup, 'dengeli şehirleşme'yi sağlamaktır ve geç de olsa, sonunda Türkiye'de de başlatılmıştır. (Keleş, 1963: 171)

Dördüncü Plan (1979-1983) döneminde, toplu konut üretimi teşvik edilmiş ve İmar - ve Gecekondu kanunlarının yeniden-düzenlenmesi öngörülmüş; Ankara, İstanbul ve İzmir'den başlamak üzere, "Yeni Yerleşme Alanları Projesi" başlatılmıştır. Ancak verimli bir sonuca ulaşılamamıştır.

12 Eylûl 1980 askerî darbesinden sonra 06 Kasım 1983'te yapılan genel seçimlerde, seçimi %45 oyla kazanan T. Özal'ın başkanlığını yaptığı ANAP Hükûmeti, 13 Aralık 1983'te kurulmuştur. İmar ve İskân Bakanlığı ile Bayındırlık Bakanlığı ise, (Haziran 1982 tarihli bir yetki yasasına dayanılarak) aynı gün yayınlanan 13.12.1983 tarih ve 180 sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereğince birleştirilerek, "Bayındırlık ve İskân Bakanlığı" adını almıştır. Kimi uzmanlara göre bu operasyon, İmar ve İskân Bakanlığı'nın (Ankara'nın Necatibey caddesinde 63 No'lu bir binada), yatırımcı ve devasa bir kurum olan Bayındırlık Bakanlığı'nın içinde eritilmesidir. (Alatan, 1999: 18-19) 08.06.1984 tarih ve 209 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile ise, Bakanlığın kuruluş ve görevleri yeniden düzenlenmiş bulunmaktadır. (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 1993: 1) 180 sayılı Kararname'de yeni kurulan Bakanlığın görevleri sayılırken, "a) Ülkenin altyapı ihtiyacını karşılamak üzere; yapı işleri, karayolları, demiryolları, limanlar ve kıyı yapıları, hava meydanları, akaryakıt ve tabiî gaz boru hatları ve tesisleri inşaatı ile esaslı onarımlarının yapılması ve yaptırılması, b) Fizikî planlama, imar planı uygulaması, konut, yapı malzemesi, âfet uygulaması" belirtilmişken, bundan altı ay sonra 08 Haziran 1984'te çıkarılan 209 sayılı KH Kararname ile 180 sayılı Kararname'deki bazı maddeler yeniden düzenlenmiştir, Buna göre, 180'de belirtilen fizikî planlama ve imar planı uygulaması gibi maddeler çıkarılmış ve deprem araştırması, Bakanlığın görevleri arasına alınmıştır! Yerele yetki aktarımının ilk işâreti görünmüştür...

Hükûmet Programı'nda, iktisaden gelir getirme potansiyeli olan altyapı projelerinin (örneğin Boğaz Köprüsü, Keban Barajı ve Hidroelektrik Santralı gibi tesisler), işletmeye alındıktan sonra, halka açılacağı ve bunların satışından elde edilecek gelirle, ikinci köprü, Atatürk Barajı gibi projelerin finanse edileceği belirtilerek, imar planlarının kısa sürede tamamlanması ve bunların müessir bir şekilde uygulanmasını sağlayan bir sistemin kurulması gereği vurgulanmaktadır.

Ayrıca, konutun en önemli meselelerimizin başında geldiği ifâde edilmiştir. Şöyle denmiştir: "Bu meseleye, belirli bir süre içinde tatminkâr bir çözüm getirilemediği takdirde; büyük patlamaların meydana gelmesi kaçınılmazdır. Hükûmetimiz, konut yapımı için, her türlü imkân ve kaynağın seferber edilmesini zorunlu bulmaktadır. Konut için alacağımız başlıca tedbirler şunlardır: Konut inşaatında daha kullanışlı ve daha ekonomik birimlerin teşvikine önem verilecektir. Finansman, konut yapımında temel problemdir. Konut kredilerinin bütün ticarî bankalara yaygınlaştırılması sağlanacak; yapı tasarruf hesapları teşvik edilecek; bütçe dışı kaynaklara dayalı bir "Konut Fonu" kurulacaktır. Konut yapımıyla ilgili formaliteler basitleştirilecek, imar planları süratle tamamlanacak, mahallî birimlerin yetkileri arttırılacaktır. Toplu konut yapımını hızlandırmak, aynı zamanda vatandaşın kendi evini kolaylıkla yapabilmesine imkân vermek için; devletin, konut arsası tahsisi veya bunun için gerekli desteği sağlamasını öngörüyoruz. Bu amaçlara uygun olarak Toplu Konut Kanunu tadil edilecek, formalitelerden arındırılacaktır. İmar affının süratli bir şekilde işlemesi temin edilecek ve aftan istifade eden gecekondu bölgelerine, altyapı hizmetlerinin öncelikle götürülmesine önem verilecektir." Evet, bu çizilen program, (1984-1989) dönemini içeren ve toplu konut ile gecekondu affına ve ıslahına önem veren V. Plan isterleri ile de uyum içinde, aynen tatbik edilecek, 1980, 1990 ve 2000'li yılların başlarına dek, Türk şehirlerinin ve yerleşmelerinin kaderini etkileyecektir.

1984 sonrasında yerel yönetimlerde gözlenen önemli gelişmeler, şöyle özetlenebilir: Mayıs 1984'te çıkarılan 3004 sayılı yasa ile belediye gelirleri arttırılmış; metropoliten alanlarda, 1984'teki 3030 sayılı yasa ile iki-kademeli bir belediyeciliğe geçilmiş; planlama yetkileri, 09 Mayıs 1985 tarihli (11 Kasım1985'te yürürlüğe giren) 3194 sayılı yeni "İmar Yasası" ile belediyelere devredilmiş; ihâleler özelleştirmeciliği, dış borçla büyük altyapı proje uygulamaları, *plansızlık* (ya da *yabancılar eliyle plancılığa cevaz verme*), "yap-sat-devret"çilik desteklenmiş ve "millî kültürcülük" teşvik görmüştür... Gecekondular ve kaçak yapılar, 21.05.1983 tarih ve 2805 sayılı; 08.03.1984 tarih ve 2981 sayılı; 22.05.1986 tarih ve 3290 sayılı; ve 26.05.1987 gün ve 3366 sayılı yasalar ile "af"fedilmişlerdir... Bu af furyası, daha sonraki kaçak yapılaşma, kaçak bölgeleşme ve hattâ kaçak kentleşme süreçlerini daha da hızlandırmıştır. Yapılan "ıslah imar planları", gecekondu affını, "kentsel yağma"yı özendiren bir sürece oturtmada "suç âleti" niteliği taşımışlardır. (Ekinci, 1995: 31; Hasol, 1997: 97-98) Ayrıca "planlı" gelişen ve Konya kenti gibi "gecekondusu olmayan şehir" ünvanına sahip şehirlerde bile, üst-ölçekli planların varlığına rağmen, kimi ilçe belediyelerinin aldığı "planlı yoğunluk artışı" kararlarıyla, gecekondusuz kentler, "yetkilendirilmiş belediyeler" eliyle, neredeyse plansız yerleşmelere döndürülebilmiştir... (Erdem ve Meşhur, 2005)

Altıncı Plan (1990-1994) döneminde konut piyasasında çeşitli kaynakların değerlendirilmesi arayışları sürmüş, kredilerin konut maliyetindeki pay oranı yükseltilmeye çalışılmış, belediye alanlarında "kendi-evini-yapana-yardım" (nüve konut projeleri) destek görmüştür.

Yedinci Plan (1996-2000) döneminde ise, öngörülere göre, kentleşme, arsa, konut, altyapı konuları bir bütünlük içinde ele alınacak; gecekondu mevzuatı günün şartlarına uygun hâle getirilecektir; âfete ilişkin mevzuat ve durum gözden geçirilecektir.

Sekizinci Plan döneminde (2001-2005), beş yılda toplam 361.000 konut yapılması hedeflenmiştir. Bu plan döneminde, 1999 depremleri nedeniyle, âfet konusu önem kazanmıştır. (Peynircioğlu, 2002: 48)

Dokuzuncu Plan (2007-2013) döneminde ise, "AB'ci ve küresel uyumcu" bir yaklaşım sergilenmiştir ve plan vizyonu olan "istikrar içinde büyüyen, gelirini daha âdil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" hedeflenmiş ve "(2001-2023) Uzun Vadeli Strateji" çerçevesinde olarak, kentleşme, konut, gecekondu meselelerine fazlaca dokunulmamış olup, yerindenlik ve şeffaflık, yönetişim vurguları yapılarak, göç ve çarpık kentleşme konularına, sadece "sosyo-kültürel uyum sorunlarını azaltma" arayışları içerisinde şöylece değinilip, geçilmiştir.

Bakanlık, 1980'li ve 1990'lı yıllarda, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile, bu örgütün özellikle 1976'da Kanada'nın Vancouver kentinde toplanmış bulunan ve genelde dünya, özelde de dünyanın gelişmekte olan yoksul ülkelerindeki insan yerleşmelerinin sergilemekte oldukları çok olumsuz yaşama koşullarının incelenmesi ve çözümlenmesi için toplanmış bulunan "Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Konferansı - Habitat I" isterleri doğrultusunda, bu örgütle yakın ilişkiler içerisinde olmaya gayret göstermiştir. BM - (İskân) Habitat Örgütü'nün 1983-1986, 1987 ("IYSH - Uluslararası Evsizlere Barınak Yılı") ve 1988-2000 yıllarını kapsayıcı şekilde hazırladığı üç dönemli bir program, Türkiye (Bakanlık) tarafından da kabul görmüştür. Türkiye

bu kapsamda, 05-16 Mayıs 1986 tarihlerinde yapılan örgüt 9. BM İskân Komisyonu toplantısına, İstanbul'da olmak üzere, evsahipliği yapmıştır. Bu toplantı, Türkiye'nin, 3-14 Haziran 1996 tarihleri arasında evsahipliği yapacağı, 'yirminci yüzyılın son dünya zirvesi' "BM İnsan Yerleşmeleri Konferansı Habitat II"ye bir hazırlık olmuştur... (Bostanoğlu, 1995)

Kimi BM uzmanlarına göre, 1960'ların sonunda (bazı Latin Amerika ülkelerinde ise daha da önce), pek çok gelişen ülke şehirleri, (çoğu 1960'tan sonra uygulamaya konmuş bulunan) sefalet bölgeleri ve gecekondu yerleşmelerinin gelişmesine karşı çözüm olarak düşünülmüş bulunan kamu eliyle konutlanma programlarında hayal kırıklığına uğramışlardı. 1970'li yıllar ise "arsa ve hizmetler" uygulamasının artan ölçüde denenmesine tanık oldu. (Yine) 1970'ler, Dünya Bankası'nın kentsel borç verme programınca geniş ölçüde mâlî olarak desteklenen slum'lar ve gecekondu ıslah programlarına fazlaca yatırım yapıldığını gördü. Arsa ve hizmetler ya da slum ıslah programlarının kısıtlılıkları, plancılara ve politika yapıcılara önemli dersler sağladı ve geç 1980'lerde, geç 1980'lerin olanaklandırıcı ("enabling") yaklaşımının şekillenmesine yardım etti. (Tebbal ve Ray, 2001: 1-3) İşte İstanbul'da 1996 yılında toplanmış bulunan "Habitat II Konferansı"'nda 171 ülke hükümeti tarafından kabul edilmiş olan "Habitat Gündemi", "herkese yeterli konut" amacına varmak için, kamu, özel sektör ve sivil her türlü ortaklıkları ve katılımcı yaklaşımları vurgulayarak, olanaklandırıcı yaklaşımı, birkaç adım daha ileriye götüren önemli bir uluslar arası toplantı olmuş ve dünya konut(lanma) alanında bir kilometre taşı özelliği kazanmıştır.

2000'li yıllarda faaliyet gösterilen alanlar olarak küçülmeye başlayan Bakanlık'ta, 2003 ve sonrası (AKP) dönem(in)de izlenen başlıca çalışmalar, ana hatları ile şunlardır:

3194 sayılı İmar Yasası revizyon çalışmalarının yürütülmesi ("katılımcı" bir anlayışla ve geniş kesimlerle birlikte yapılan toplantılardan sonra, Başbakanlığa sunulmak üzere geliştirilen tasarı, Bakanlık web sitesinde görüşe açıldı; ancak sonrasında bir gelişme ol(a)madı (bkz.: Yıldırım, 2005))... 29 Eylûl - 01 Ekim 2004'te (İstanbul'da) toplanmış olan "Deprem Şûrası" kapsamında (İmar, Âfet, Yapı, Yetkin mühendislik ve Kat Mülkiyeti Kanunu'nda Değişiklik Kanunu olarak 5 adet kanun ve 7 adet yönetmelik çalışması olmak üzere) yürütülen çalışmalar devam ediyor... Bunlardan başka; imar, kıyı mevzuatı ve özel kanunlarla Bakanlığa verilen yetkiler kapsamında olarak, mevcut ve yeni yerleşim alanlarında fiziksel çevreyi sağlığa kavuşturmak; yatırımların yer seçimlerini ve gelişme eğilimlerini belirleyebilmek için her tür ve ölçekte fiziksel planı (imar planı, metropoliten alan imar planı, dolgu alanı imar planı vb.) yapmak, yaptırmak ve onaylamak; 3621 sayılı 'Kıyı Yasası ve Uygulama Yönetmeliği' çerçevesinde kıyı kenar çizgilerinin incelenmesi ve onaylanması; kıyı kenar çizgilerini içerecek bir ülkesel kıyı envanterinin hazırlanması; belediyelere teknik ve (köprü, fosseptik, meydan ('büst - heykel hâriç') gibi) küçük ölçekli yerel projelerinde maddî destek sağlanması gibi faaliyetlerde bulunulmuştur... 2003-2007 yılları arasında toplam 3697 adet projeye, yaklaşık 1 milyar YTL'lik maliyete karşılık, 62.5 milyon YTL'lik yardım yapılmıştır. 4759 sayılı 'İller Bankası Kanunu'na göre, İller Bankası kârının %55'i köy kalkınma payları olarak ayrılmakta ve planlama, köy imar planı yapımı, altyapı tesisleri, sosyo-kültürel, ticarî yapılar, köy konağı, kütüphane, cenaze hazırlama evleri vb. işlerde kullanılmaktadır. 2003, 2004 ve 2005'te Banka kâr etmediğinden dolayı (!), pay dağıtılamamıştır. 4 yıl boyunca, 3194 /

9. madde kapsamında yapılan toplam 122 adet "çevre düzeni planı" onaylanmıştır. Ülke ve bölge planlamaya ilişkin hazırlık çalışmaları sürdürülmüştür. 4691 sayılı 'Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu' çerçevesinde değerlendirme kurul çalışmalarına katılınmıştır. Eldeki haritaların sayısallaştırılması çalışması, "Mekânsal Veri Bilgi Sistemi" yazılımı devreye sokulmuştur. 2003 yılından buyana, toplam 643 gecekondu önleme bölgesinden tahsisleri yapılan 550 bölge ilgili belediyelerine devredilmiştir. 3 adet yeni gecekondu önleme bölgesi açılmıştır. 7 adetinin daha açılması için uğraşılmaktadır. Avrupa Birliği ile ilgili olağan takip çalışmaları sürdürülmektedir. (Bakanlık, TAU Genel Müdürlüğü web sitesi bilgileri.)

Bakanlık'ça yayınlanmış bulunan 2007 tarihli "Faaliyetlerimiz" (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2007) kitabına göre ise: '2004 Deprem Şûrası Eylem Planı' çerçevesinde mevcut kamu yapılarının (sağlık, eğitim ve yönetim bazında) envanteri bitirilmiş olup, belediyeler mârifetiyle de tüm özel binaların envanterinin çıkarılması işine girişilmiştir. Kısmî de olsa, kimi kamu yapılarında (olası bir depreme karşı) güçlendirme yapılmıştır. 2005 yılı içerisinde "Temel ve Zemin Etütleri Formatı" hazırlanarak, yürürlüğe konmuştur. Yapı malzemeleri yönetmelikleri (5 adet) yayınlanmıştır. 29.06.2001 kabul tarih ve 4708 sayılı "Yapı Denetimi Hakkında Kanun" ve 'Uygulama Yönetmeliği' çerçevesinde, mevcut ülke topraklarının %24'üne ve nüfus olarak da %50'sine tekâbül eden bölgelerde, toplam 638 adet denetçi firma ve buralarda çalışan mühendis/mimar ve yardımcı kontrol elemanı ile birlikte 20.150 kişilik bir teknik ekip, 19 pilot ilde, yaklaşık olarak 140 milyon m^2 inşaatı denetlemektedir.[11] Âfet İşleri Genel Müdürlüğü'nce 2003-2006 yılları arasında bitirilen (âfet) konut sayısı, (ihâleli) 6.896 birim, Evini Yapana Yardım yöntemi ile 12.881 ve TOKİ'ye yaptırılan 5.816 birim ve 1.319 ahır olmak üzere toplam 25.593 adet olmuştur...

Gecekondu Kanunu kapsamında ise bu dönemde, "hem toplam 34.825 aileye 10 yıl taksitle faizsiz arsa tahsis edilmiş, hem de Bakanlığımızca TOKİ hesaplarına önemli miktarda malî kaynak aktarılmıştır. "775 sayılı Gecekondu Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı" ve "Gecekondu Önleme Bölgeleri ve İlgili Yetkilerin TOKİ'ye Devrini Öngören Tasarı", Bakanlık'ça, T.B.M.M. Genel Kurulu'na intikâl ettirilmiştir... Son dört yılda toplam 2.600 belediyeye, (köprü, yol, içme suyu vb. projeleri için) 60 milyon YTL ve 1.686 köye ise 62 milyon YTL (karşılıksız) mâlî yardım sağlanmıştır. "Kırsal alan Planlama Projesi", "Değer Esaslı Uygulama Projesi", "Yerleşmelerin Dönemsel Durum Raporları Projesi", "Âfet Riskli Alanlarda İmar Planlama ve Yapılaşma Standartlarının Belirlenmesi Projesi", "Planlama Sürecinin Yenilenmesi Projesi" olarak isimlendirilen projeler, TAU Genel Müdürlüğü eliyle yürütülmektedir.

Bakanlık ilgili kuruluşu olan (ve hâlen 1405 teknik kadro ve toplam 4058 uzman kadrosuyla, 3216 belediye, 81 adet İl Özel İdaresi, 15 adet Su ve Kanalizasyon İdaresi olmak üzere toplam 3314 mahallî idareye hizmet vermekte olan) İller Bankası, (kitabın ifâdesiyle) "iktidar partisinin

[11] Bakan Faruk Nafiz Özak, Antalya - Kemer'de düzenlenen "Yapı Denetiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Semineri"nde, Bakanlık web sitesindeki 10.10.2008 tarihli bir habere göre, yeni şirket sayısını 888 ve denetledikleri alanı da 222 milyon metrekare olarak vermiştir.

değil, fakat bütün belediyelerin bankası" yapılmıştır... Eskiden "belediyelerin patronu" olan Banka, artık 3225 belediyenin "patronluğunda" olarak, onlara hizmet verir hâle getirilmiştir... Ayrıca Banka, DPT Müsteşarlığı ile birlikte, 2003 yılında Dünya Bankası (TU 7312 kodlu) "Belediye Hizmetleri Projesi"ni başlatmıştır. Proje kapsamında 13 belediyenin içme suyu, atıksu ve katı atık sektörlerinde fizibilite çalışmaları yaptırılmış ve 08.02.2006 tarihinde imzalanan kredi anlaşması ile 212,9 milyon Euro'luk anlaşma hayata geçirilmiştir... 01.12.2006 tarihinde Meclis Plan ve Bütçe Komisyonu'na verilen bir kanun taslağı ile, Banka'nın, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da (2001-2005) yazılı bulunan "İller Bankası Genel Müdürlüğü yeniden yapılandırılacaktır" kararı ve Dünya Bankası'nın da isterleri doğrultusunda, teknik yardım boyutlarından soyutlanarak, salt (uluslar arası) kredi ve bankacılık hizmeti görecek "İlbank A.Ş." olarak yeniden-yapılandırılması çalışmaları sürmektedir. İller Bankası Genel Müdürü, bu dönemi, Hz. Mevlâna'nın "Dünle beraber gitti cancağızım; ne kadar söz varsa düne ait; şimdi yeni şeyler söylemek lâzım!" sözleri ile târiflemektedir... (Atasoy, 2006: 5)

Bakanlık, 17.12.2007 tarihli ve 380/2380 sayılı Makam Onay'lı "Stratejik Plan"ını geliştirmiş ve deklare etmiş bulunmaktadır. Buna göre, Bakanlığın misyonu, "ülke çapında sürdürülebilir yerleşme, kentleşme ve güvenli yapılaşmayı temin etmek üzere; planlama, projelendirme, yapım hizmetleri ile afete ilişkin hizmetleri teknolojik ve bilimsel gelişmelerden faydalanarak düzenleyici, denetleyici ve katılımlı bir anlayışla yapmak, yaptırmak"; vizyonu ise "yüksek kurumsal kapasiteyle çağdaş yerleşme, kentleşme ile güvenli yapılaşmaya yönelik üst politika ve stratejileri belirleyen, uygulamalara yön veren otorite bir kurum olmak!" olarak târif edilmiştir. ("Gecekondu" sözcüğü geçmemektedir.)

Bakanlık; bugün Türkiye'de planlama yetkilerinin, 30 kadar değişik kamu kurum ve kuruluşları arasında dağılmışlık tablosu önünde, yine de geçmişinden gelen köklü yapı ve tecrübe birikimi ile "hâlen en üst düzeydeki fizikî planlama otoritesi"dir ve şu sayılan yetkilerle çalışmaya devam etmektedir:

3194 / 9. maddesinde sayılanlar (Bakanlık, gerekli görülen hâllerde, kamu yapıları ile ilgili imar planı ve değişiklikleri, umûmî âfetler veya toplu konut uygulaması veya Gecekondu Kanunu'nun uygulanması amacıyla gerçekten planlar, birden fazla belediyeyi ilgilendiren metropoliten imar planları, çeşitli ulaşım mod'larının kavşağındaki yerleşme ve imar planlarını yapma ve değiştirme ve onaylama yetkisini hâizdir); 3621 / 7. maddesi (dolgu imar planı onayı ve kıyı kenar çizgilerini tespit yetkisi); 3194 / 45. maddeye göre mücavir alan tekliflerinin inceleme ve onayı yetkisi; 7269 / 15. maddeye göre (âfet bölgesi) imar planı yapma / yaptırma yetkisi; 2873 ('Millî Parklar Kanunu') / 48. maddesi gereğince 1/1000 uygulama imar planı onayı yetkisi; 2960 ('Boğaziçi Kanunu') / 10. maddesini değiştiren İmar Kanunu 48. maddesi gereği "Ön Görünüm" planları için (7 Bakan'dan oluşan) 'Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'na Sekretarya'lık ve inceleme yetkisi; 6551 ('Barut ve Patlayıcı Maddelerle Silâh ve Teferruatı ve Av Malzemesinin İnhisardan Çıkarılması Hakkında Kanun') gereği sunulan uygulama imar planlarını onay yetkisi; 5234 (17.09.2004 tarihli, 'Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik yapılmasına Dair Kanun') / geçici 5. maddedeki Haydarpaşa Limanı ile bağlantılı her ölçekteki imar planını yapma/yaptırma yetkisi; 442 / 3367 ('Köy Kanunu') çerçevesinde köy yerleşim alanları

tespiti ve plan onay yetkisi; 5279 gereği (3194 / 9. maddeye eklenen özel yetki ile), karayolları yapım çalışmalarına gereken kaynak sağlanmasında satışı yapılacak taşınmazların imar planının yapılması ve onayı yetkisi; aynı şekilde 5335 gereği 3194 / 9'a eklenen TCDD mülkiyetindeki taşınmazların satışı için gereken imar planı yapımı ve onayı yetkisi; 5104 ('Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu') gereği hazırlanan 1/5000 dönüşüm imar planlarını onay yetkisi; ve 4969 gereği 3194 / 9'a eklenen TBMM lojman alanı yeni imar planları onay yetkisi... (Özalp, 2008: 11-15)

Son olarak, Bakanlık, "Türkiye'de yaşanan kentleşme sorunlarının çözümüne yönelik olarak, 2009 yılında düzenleyeceği "Kentleşme Şûrası" hazırlık çalışmalarını sürdürmektedir. Üniversiteler, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri ile birlikte, konuya ortak bir bakış açısı geliştirilmek istenmektedir.

Bu uzunca Bakanlık incelemesinden gördük ki, iniş ve çıkışlarla, kimi olumlu, kimi olumsuz yönleriyle toplam 158 yıllık bir ömre sahip olagelen bir tarihsel ve köklü kurumla karşı karşıyayız... Şimdi, bu tarihsel kurumla boy ölçüşecek bir yetkilendirilmişlik konumuna gelen TOKİ'yi ele alalım.

III. TOKİ

"Hedefimiz (2011 Yılına Kadar Sosyal Donatıları ile Birlikte) 500.000 Konut!" başlığı ile yayınladığı "Konut Uygulamaları Özeti" kitabında (2008), TOKİ; "geleceğin Türkiye'si için geleceğin kentlerini kuruyoruz" diyerek kendisini tanıtmaya başlıyor... Başbakan R. Tayyip Erdoğan, önsözde, şöyle diyor:

"Sosyal devlet anlayışı ile dar gelirli, yoksul vatandaşlarımızı konut sahibi yapabilmek ve Türkiye'mizi hak ettiği sağlıklı şehirlere kavuşturmak için başlattığımız konut üretim seferberliği; ülkenin dört bir yanında, benzeri görülmemiş bir hızla sürmektedir. Bu seferberliği başlatırken, Toplu Konut İdaremize verdiğim talimat şudur: "Modern dünyanın kavuştuğu çevresel olanakları aşan bir planlamayla; parkları, bahçeleri, yeşil dokusu, sosyal tesisleri, eğitim, sağlık ve dini tesisleriyle; oyun alanları, meydanları ve ulaşımıyla pırıl pırıl yerleşim alanları oluşsun. Az katlı geleneksel mimariye önem verilsin" (..) Bugün gelinen noktada, ülke genelinde 970 şantiyede konut üretilmektedir. Orta ve dar gelirli vatandaşlarımız, 10-15-20 yıl vadelerle, kira öder gibi ev sahibi olmaya başlamışlardır. Gecekondu bölgeleri; belediyelerle işbirliği halinde, modern yerleşim alanlarına dönüşmektedir." (TOKİ, 2008a: 7)

1980'li yıllara kadar kırdan kentlere boşalan kitlenin konutlanması devlet olanaklarıyla sağlanamayınca, ki dünyanın pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkesinde aynı durumun görüldüğüne, yukarıda BM-Habitat örgütü ve çalışmalarına değinirken de işâret edilmişti, ülkemizde de gecekondulaşma sorunsalı gündeme gelmiştir. Ve, şimdi de kolay kolay gideceğe benzememektedir. Ne var ki, konut sorununu, hiç değilse nicelik açısından biraz hafifletebilmek, bütün hükûmetlerin ve konut / yerleşme / şehircilik uzmanlarının temel hedefidir. TOKİ'nin de bunu hedeflemiş olması gayet doğaldır. Bunu nasıl ve hangi yetki ve kaynakla yaptığı sorusu üzerinde durmak istiyoruz.

TOKİ, Türkiye'de resmî verilere göre 2.5 milyon civarında âcil konut ihtiyacı bulunduğunu; bu ihtiyacın %5-10 kadarını, düzenleyici, planlayıcı ve model oluşturucu tarzda gidermeyi hedeflediğini; bu üretim ile de, şu kazanımları elde etmeyi amaçladığını belirtmektedir:

- Alternatif uygulamalarla konut üretiminin belli bir model çerçevesinde gerçekleşmesini sağlayarak, konut piyasasını disipline etmek,
- Kalite, sağlamlık, ucuzluk gibi hususlara dikkât ederek spekülatif oluşumlara mâni olmak,
- Özel sektörün üretim yapmadığı ihtiyaç bölgelerinde konut üretiminde bulunmak,
- İhtiyaç sahibi ve alt gelir grubu vatandaşlara ulaşarak, kira öder gibi uzun vadelerde ev sahibi olmalarını sağlamak,
- Nüfusun ülke coğrafyasına dengeli bir biçimde dağılmasını temin etmek,
- Belediyelerle işbirliği yapaıak gecekondu dönüşümlerini gerçekleştirmeyi ve böylece "düzenli kentleşme"ye katkı yapmak... (TOKİ, 1988b)

Görünmektedir ki, TOKİ, Türkiye'deki çarpık yapılaşmadan, gecekondudan ve dengesiz gelişmeden rahatsız oluş gerçeğine karşılık olarak ve bunu gidermek üzere, "düzenli model yerleşmeler" birlikteliğinden oluşacak bir "kent modeli" arayışı içerisindedir.

TOKİ; 17 Mart 1984 tarih ve 2983 sayılı Kanun ile Başbakanlığa bağlı ve kamu tüzel kişiliğine sahip olarak ve "hızla artan konut talebinin planlı bir şekilde karşılanması ve konut üretim sektörünün teşvik edilerek ekonominin canlandırılması" görevlendirmesiyle kurulan T.C. Başbakanlık Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'nın, 10 Nisan 1990 tarihinde 412 ve 414 sayılı KHK'ler gereğince, Toplu konut İdaresi Başkanlığı ve Kamu Ortaklığı İdaresi başkanlığı olmak üzere ikiye ayrılmış hâlinin devamı niteliğindedir. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı bünyesinde, Toplu Konut Fonu ile Geliştirme ve Destekleme Fonu bulunmaktaydı. O zamanki TOKİ görevleri ise şu şekilde idi: Devlet garantili veya garantisiz, iç ve dış tahviller ile her türlü menkul kıymetler çıkarmak, yurt içi ve yurt dışından, Toplu Konut Fonu'nun kullanma alanlarında yararlanmak üzere, kredi almaya karar vermek, konutların finansmanı için bankaların iştirakini sağlayacak tedbir almak, bu amaçla gerektiğinde bankalara kredi vermek, bu hükmün uygulanmasına ilişkin usûlleri tespit etmek, konut inşaatı ile ilgili sanayi veya çalışanlarını desteklemek, özellikle kalkınmada öncelikli yörelerde bulunan konut inşaatı ile ilgili şirketlere iştirak etmek, Memurlar ve İşçiler ile bunların Emeklilerine Konut Edindirme Yardımı Yapılması Hakkında 3320 sayılı Kanun'u uygulamak ve sözü edilen fonları idare etmek... Toplu Konut Fonu ise, 17 Mart 1984 tarih ve 1985 sayılı "Toplu Konut Kanunu" ile, T.C. Merkez Bankası bünyesinde kurulmuştur. Bu kanun ile, konut finansmanı için, tütün, alkollü ve alkolsüz içkilerden alınan paylar, akaryakıt tüketim vergisinden alınan pay, ithalattan alınan pay ve faiz gelirleri gibi gelirlerle[12] beslenen, bütçe dışında bir kaynak meydana getirilmiştir. (T.C. Başbakanlık, 1990: 295-297)

[12] Bugün aynı gelir kaynaklarından beslenen bir fon teşkili, iktidara hâkim olan (İslâmî) görüş ve ele alış neticesi olarak, pek mümkün gözükmemektedir. Kaldı ki, Türkiye'de de tütün tüketimi, 19 Mayıs 2008'den itibaren, Dünya Sağlık Örgütü'ne uyularak, 5727 sayılı yasa gereği kısıtlanmış bulunmaktadır.

TOKİ; ülkemizde konut teknolojisinin ve konut finansmanının gelişmesinde etkili olmuş; 1983-2002 yılları arasında Toplu Konut Fonu'nun imkânlarıyla, kooperatif kredileri kapsamında, 549 bini 1989'a kadar olmak üzere, 940 bin konuta kredi desteği sağlamıştır. Ayrıca, 1986-2002 arasında 9.883 kişiye Şehit Aileleri Kredisi ve 1984-1986 yılları arasında da toplam 93 bin 125 kişiye Ferdî Konut Kredisi kullandırmıştır. Emlak Bankası'ndan devralınan7.852 konutla birlikte toplam 43.145 konutu, kuruluş olarak kendisi üretmiştir. Ancak, 1984-1989 arasında kredilendirilen kooperatiflerin tamamlanma süresi 18 ay iken, 1989-1997 arasında, bu inşaat süresi 48 aya (4 yıla) uzamıştır. Fon, 1993 yılında Genel Bütçe kapsamına alınmış ve 2001'de ise, 20.06.2001 tarih ve 4684 sayılı yasayla, faaliyetine tamamen son verilmiştir. İdare'nin konut üretimi durmuştur. (TOKİ, 2008b: 6)

1981 ve 1984 yıllarında çıkarılan ('alt ya da orta gelirlilere, toplu konut amaçlayan' 2487 ve 'ferdî kredili ve 100'den 150 m²'ye genişletilen konut yüzölçümlü' 2985 sayılı) ve genel olarak büyük konut yapım şirketlerinin arzularına göre şekillendirilen (Alkan, 1998: 87-89) Toplu Konut Kanunları, bu dönemdeki uygulamaların yasal dayanağını ve mâlî kaynağını oluşturmuştur. 1935-2000 yılları arasında tüm Türkiye'de konut kooperatiflerince bitirilip, oturma ruhsatına kavuşturulan konut sayısı toplam 1.2 milyon olmuş ve bunların %84.7'si, 1984 sonrasında faaliyete geçmiş bulunan kooperatiflerce gerçekleştirilmiştir. (Türel, 2002: 71)

Ne var ki, son yirmi - otuz yılda konut kooperatiflerince yapımı gerçekleştirilen konutlar, asıl ihtiyaç sahipleri olan kentli dar gelirli ve yoksul ailelerin gereksinimini karşılayamamıştır. Hâtta, 1984-1995 döneminde TOKİ'nin kaynak kullanımına bakıldığında, kamu kaynaklı fonların, dar gelirli kümelerden, orta ve yüksek gelir gruplarına aktarıldığını söylemek olanaklı görünmektedir. (Alkan, 1998: 176-177) 1984-1986 yılları arasındaki konut maloluş tablosu içinde neredeyse %80'i bulan konut kredisi payı, 1990'lar boyunca azalarak, son yıllarda, %15'e kadar düşmüş olup, günümüzde ise durma noktasındadır, denilebilir. (Karasu, 2005: 76) Yine, TOKİ'ye ait olması gereken Fon kaynaklarına Hazine tarafından yapılan müdahaleler, fondan kullanılan kaynak oranını, 1984-1987 arasındaki %100'den, 1990'daki %53'e, 1992'de %57'ye, 1995'te %1'e, 1998'de %6'ya, 1999'da %1.2'ye düşürmüştür. (Karasu, 2005: 77) Dolayısı ile, fon kaynaklarının hedefi doğrultusunda ve verimli bir şekilde kullanımı pek mümkün olamamıştır.

Ayrıca TOKİ, (Atatürk'ün talimatı ile 1926'da kurulup, Ankara'da Saraçoğlu Mahallesi, Yenimahalle, TRT Sitesi, Milletvekili Lojmanları, Bilkent, Elvankent, Konutkent; İstanbul'da Ataköy, Ataşehir, Bahçeşehir, Mimaroba, Sinanoba; İzmir'de Gaziemir, Mavişehir gibi konut yerleşmelerini inşa eden ve 1988'de Anadolu Bankası ile Türkiye Emlak Bankası A.Ş. olarak birleştirildikten sonra, 1990'lı ve 2000'li yılların ünlü banka birleştirme - tasfiye süreci sonunda, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu'nun (B.D.D.K.) 03.07.2001 tarih ve 24451 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 4684 sayılı Karar'ı uyarınca bankacılık işlemleri tasfiye edilen) Tasfiye Halinde Türkiye Emlak Bankası gibi, genelde "üst gelir grubuna yönelik lüks konut" üretimine kayma eğiliminde olmuştur. İdare, Mavişehir'de 353, Eryaman'da ise 172 m²'lik konutlar üretmiştir. Ankara Bilkent'te yaptığı villaların değeri, (2005 yılı itibarı ile) 450 milyar TL idi. İstanbul - Bahçeşehir'de İdare tarafından yaptırılmış yerleşmedeki tenis kortları, özel koşu pistleri, yapay göller gibi proje bileşenlerini, sosyal devlet ve ülke gerçekleri ile bağdaştırmak olanağı yoktur. (Karasu, 2005: 78)

Alkan'ın araştırmasına göre, TOKİ, 1987 yılından başlayarak ekonomik bunalıma girmiştir. Konut kesimi için yeni kaynak arayışlarına bütün 1980'ler ve 1990'lar boyunca devam edilmiş, TOKİ arayış sonunda bulunanlardan sadece kendi uygulamalarını "yaratıcı çözümler ve uygulamalar" olarak nitelemişse de (TOKİ, 1996), bunun doğru olmadığı, TOKİ'nin çözüm diye sunduğu yolların hemen hiçbirinin gerçek gereksinmeyi temsil eden kesimlerin konut sorununun çözümü olacak özellikleri taşımadıkları görülmüştür. Konut için biriktirim yapılmasını özendirmek, birikimlerin enflasyonda erimesini önlemek, konut ve arsa üretimini arttırmak ve TOKİ'ye gelir getirmek amacıyla 1989'da başlatılan "konut ve arsa sertifikası uygulaması", "özelleştirme" akımının bir uzantısıdır. Taşınmaz değerlerin taşınır değerlere dönüştürülerek, Arsa Ofisi eliyle özel mülkiyete geçirilmesini içermektedir. Kimi uzmanlar, bu uygulamayı, "para politikasının konut politikasının önüne geçirilmesi" olarak nitelendirmişlerdir. (Alkan, 1998: 128-130)

TOKİ'nin 1992-1997 yılları arasında beş yıl başkanlığını yapmış olan (sosyal-demokrat kökenli, SODEP Genel Başkan Yardımcısı) Y. Gülöksüz döneminde de, 1980'li yıllardaki bir onyıl boyu yaşadığı siyasîlik döneminde şiddetli biçimde karşı çıkmış olduğu[13] "neo-liberal" Özal ve ANAP döneminde başlanmış politikalar, büyük ölçüde aynen sürmüştür. 1996 yılında Türkiye'de ve Türkiye'nin evsahipliğinde yapıldığını gördüğümüz ""Habitat-II" Dünya Kent Zirvesi toplantısının da genel koordinatörlüğünü yapmış olan Gülöksüz, TOKİ Başkanı olduğu dönemde, 1994 yılında, "BM-Habitat Onur Ödülü"nü, "yüzbinlerce düşük ve orta gelirli aileye konut kredisi sağlanması ve Erzincan Depremi İmar Projesi'nin uygulanmasında gösterilen (gösterdiği) üstün başarı nedeniyle" TOKİ'ye kazandırmış idi. Yapı Dergisi'nin ilgili (156.) sayısında yer alan habere göre, "03 Ekim Dünya Konut Günü"nde düzenlenen törende, TOKİ İdaresi adına ödülü alan Gülöksüz, "konut sorununun en yoğun yaşandığı Güneydoğu illerinden Hakkâri, Şırnak, ve Diyarbakır'da toplam 2910 konutun temelinin atıldığını ve uygulamanın 14 bin konutluk Doğu- ve Güneydoğu konutları programının ilk aşaması olduğunu söylemişti."

Ayrıca da, yine o dönemin en önemli bir projesi olarak, 1992 yılında yürürlüğe giren (R.G.: 14.11.1992; Sayı: 21405) "Belediye Arsaları Üzerinde Toplu Konut ve Kentsel Çevre Üretimi ve Kredilendirilmesine Dair Yönetmelik"ten de yararlanmak sûretiyle "belediyelerle işbirliği projesi"ni geliştirerek, (yereli temsilen) belediyelerin sağlayacağı (en az 400 konutluk kendi mülkü olması gereken) arsa üzerinde, (merkez kamu temsilcisi) TOKİ'nin vereceği (bireyi, yurttaşı temsilen) ferdî bazlı ve (sivil sektörü temsilen) kooperatif kredileri ve (özel sektörü temsilen) teknik müşavirlik firmaları ile birlikte kotarılan işbirliği modeli ile, yaklaşık 22 bin konutun üretimini gerçekleştirmişlerdi. Gülöksüz, bu "çok-sektörlü projecilik" anlayışını, 1989-sonrası M. Karayalçın'ın Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde (1989-1993) kurmuş olduğu "Metropol İmar Anonim Şirketi" Genel Müdürlüğü döneminde, birçok belediyeye ve bu arada

[13] Bkz.: Gülöksüz ve Tekeli, 1990.

Ankara Belediyesi'ne projeler hazırlarken ve özellikle kendisinin öncülük ettiği ve Ankara Büyükşehir Belediyesi' için hazırladıkları "Dikmen Vâdisi Projesi"nde geliştirmişti... (Gülöksüz, 2003; Metropol A.Ş., 1993; Karasu 2005; Geray, 1993; Demirci, 2004: 192-272)

Hatırlayalım, 20 Kasım 1991'de kurulmuş bulunan DYP-SHP Koalisyon Hükûmeti zamanında Türkiye'nin kentleşme ve belediyecilik gündemine gelen yeni bir "Şehircilik ve Toplu Konut Bakanlığı" sözkonusu olmuştu. Mutasavver Bakanlığın kuruluş yasa tasarısını hazırlayanlardan olan Prof. İ. Tekeli, kuruluş gerekçesinde, "tüm ülke mekânının kentleşmekte olduğu ve dünya sistemine bağlanmakta olduğu vizyonu"yla hareket edildiğine değinerek, bunun "geleceğe bakan bir kentleşme anlayışı" olduğuna dikkât çekmekteydi. 1960'larda İmar ve İskân Bakanlığı'nın kuruluş dönemindeki Türk kenti biçiminin, "yağ lekesi" şeklinde büyüyen ve kentte tek tek binaların eklenmesiyle oluşan bir sürecin ürünü olduğuna değinmekte; bundan böyle artık "akılcı kapsamlı" planlama anlayışının öngördüğü gibi, yalnız fizikî planlarla ve yalnız denetleyici bir planlama ile bu sürecin yönlendirilemeyeceğini belirtmekteydi. Tekeli'ye göre, artık, kentler farklı şekilde, "büyük parçalar" hâlinde yapılaşmaktadır. Dolayısıyla yeni bir planlama stratejisine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu, "eylemde etkin uygulayıcı adımlar atabilen, üst ölçekte stratejik seçmeler yapan ve bu stratejik seçmelerini büyük projelere ayırabilen, bu projeleri uygulama programlarında bir araya getirebilen ve alt ölçeklerini, uygulanacağı dönemde gerçekleştiren farklı bir plan anlayışı" olarak geliştirilecektir. Stratejinin geliştirilmesinde de, (Gülöksüz başkanlığındaki) Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve "uluslararası finansman piyasası"na girecek İller Bankası, kurulacak Bakanlık'la ilgilendirilecek kuruluşlar olup, "yeni vizyon"un hayata geçirilmesinde önemli roller oynayacaklardır. (Tekeli, 1992: 89-95)

Bahsedilen yeni Bakanlık tasarısı hayata geçirilememiştir. Fakat, TOKİ, Prof. Tekeli'nin yakın grup, entelektüel proje ve iş arkadaşı Yiğit Gülöksüz'ün, 1990'lı yıllardaki ve "Habitat II - İstanbul Zirvesi"ni gerçekleştirmeye yetecek süreyi de kapsayan TOKİ Başkanlığı döneminde, kendine biçilen rol doğrultusunda işlev görmeye başlamıştır...

Ayrıca, özellikle kentsel teknik altyapı konusunda uluslar arası finansman ve kredi piyasasına girme, dünya mâlî kaynaklarından yararlanma kararlılığı; "Habitat II Toplantısı" öncesinde, (Habitat) (Türkiye) "Ulusal Komite(si)"[14] tarafından 1996'da hazırlanmış olan "BM İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II - Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı"nda da ifâdesini bulmuştur. Şöyle ki: Eylem Planı'nın 28 öncelikli konusu saptanırken, 5. sırada, "Kentsel Altyapı Finansmanının Geliştirilmesi" başlığı altında, "belediyelere altyapı geliştirmek için iç ve dış kaynaklardan proje bazında borçlanma olanakları sağlanmalıdır" ve "İller Bankası'nın yerel yönetimlerin proje bazında kredi taleplerini karşılamak için kaynaklarının artırılması yanı

[14] Habitat "Ulusal Komite"si, Prof. İlhan Tekeli başkanlığında, Prof. Mübeccel Kıray, Prof. Şule Özükren, Prof. Ali Türel, Doç. İhsan Bilgin, Dr. Necat Erder'den oluşan 6 kişilik bir komitedir.

sıra, dış kaynaklardan yerel yönetimlerin kaynak bulmasında aracılık işlevi görmesi" gereği dile getirilmektedir. (BM İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II - Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, 1996: 75, 92-93) Bakanlık tarihçesi bölümünde de değinildiği gibi, şu anda yürüyen İller Bankası yeniden yapılandırma programı, tam da (Türkiye) Eylem Planı'nda bahsedilen biçimde gerçekleşmektedir.

Aynı yaklaşımın bir diğer örneğini, Dünya Bankası ile kredi görüşmeleri yaparken TOKİ'ye önerilerek 1999'da sonuçlandırılmış olan ve konut piyasası için, "Dünya Bankası ve Avrupa İskân Bankası gibi uluslar arası kuruluşlardan temin edilebilecek kredi" ile oluşturulacak bir "Konut Fon Modeli"ni öneren "Konut Politikası Geliştirme Çalışması"nda da bulmak olanaklıdır. (Türel, 2003: 81)[15] Sözü edilen çalışmada, 775 sayılı yasanın da kaldırılması ve ilgili belediyelerin kullanımına bırakılacak ayrı bir fon önerilmektedir. (s. 80)

Y. Gülöksüz, TOKİ başkanı olduğu dönemde TOKİ ile UİLA-EMME'nin (Uluslar arası Yerel Yönetimler Birliği) 15 ciltlik ve "Türkiye Yerel Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi" başlıklı ortak bir girişiminden bahsederken, "aslında komple bir reform tasarısıdır; galiba 1998'de yayınlandı; (..) Mâlî Yönetim, Kriz Yönetimi gibi, bütün belediyelere ikişer bin adet dağıttık. Dolayısıyla eğer belediye meclis üyesi olursanız, o setin tümünü almanızda yarar vardır. Çünkü çok değerli bir kaynak kitabı. 15 OECD ülkesinde yerel yönetim çalışmalarıyla, yerel yönetimin iyileştirilmesi çalışmalarıyla Türkiye mevzuatına birlikte bakarak bu kitapları hazırlatmıştık" demektedir. (Gülöksüz, 2003)

Dolayısıyla, TOKİ, 1970'ler sosyal-demokrat "yeni belediyecilik" hareketinin de kurucularından olan Y. Gülöksüz döneminde; teorik açılımının, Prof İ. Tekeli ve Prof A. Türel gibi akademisyenlerin de yardımı ve ilgili meslektaş kamuoyunda sahibi oldukları sosyal itibar ve güvenle yapılması ve ayrıca Habitat-II gibi uluslar arası bir organizasyonun ve IULA-EMME gibi kuruluşların da yakın desteği ile, "küreselleşme" siyasetleri mecrâsındaki arayışlarını sürdürmüştür. Nitekim, bu durumu, halefi, TOKİ'nin AKP dönemindeki başkanı olan E. Bayraktar da, hatırşinas duygularla şöyle ifâde etmektedir: "İlk Başkan Vahit Erdem, konut atağıyla bütün Türkiye'de bir heyecan yarattı. Alt gelir grubuna yönelik planlı gelişmenin ciddî ayağıdır bu. Yiğit Gülöksüz ise şehircilik ve silûet bakımından vizyon getirdi." (Tamer, 2008) Hazırlanmış bulunan küreselleşmeci, OECD'ci ve AB'ci şehircilik vizyonu, 2000'li yıllar AKP ve TOKİ uygulamalarına, böylece altlık teşkil etmiştir. Bu altlık, Gülöksüz'ün de vurguladığı gibi, kendileri, yâni sosyal-demokratlar belediyelerden iktidara ("İtalya'daki gibi yerel yönetimlerden başlayarak bir iktidar hazırlığı nasıl yapılabilir?" sorusundan kalkışarak (bkz.: Gülöksüz, 2003)) yürürken, iktidar amacıyla geliştirilmiş olup, gelselerdi, merkezî iktidarda da uygulayacakları

[15] Bu çalışmayı yapan Prof. Türel, Gülöksüz'ün TOKİ döneminde (TOKİ) Başkan Yardımcılığı görevini de yürütmüştür.

bir program idi; dolayısıyla, bugün tanık olduğumuz sonuçlar, bize kalırsa, 'teknik' olarak, pek de farklı olmayacaktı[16]...

Bu temel üzerinde olarak 2000'li yıllardaki (AB'ye hazırlanma sürecini de göz önünde tutan[17]) AKP siyasetleri çerçevesinde yeniden kurgulanan TOKİ, 03 Kasım 2002 genel seçimlerinden sonra göreve gelen 58. ve 59. Hükûmetler döneminde, Hükûmet Programları ve (dar gelirlilere TOKİ eliyle 100.000 konut üretilmesini hedefleyen) "Âcil eylem Planı"nda vâz'edilen ilkeler doğrultusunda çalışmaya başlamıştır.

Önce Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'a bağlanan TOKİ, 06.08.2003 tarih ve 4966 sayılı Kanun'la (aşağıda sayılacak olan) görevleri üstlendikten sonra, Ocak 2004'te yeniden Başbakanlığa bağlanmıştır. (Samsunlu, 2007: 368)

---

[16] 'Teknik' olarak farklı olmayacaktı, deyişimizin nedeni, elbette ki, AKP iktidarında izlenen 'yakınları, eşi - dostu, yandaş partilileri, yandaş özel şirket(ler) sahiplerini, yandaş belediyecileri ve şirketlerini, tarikat ehlini' koruma, kayırma ve zenginleştirme eylemlerinin yol açmış bulunduğu yolsuzlukların; Özal döneminde başlatılmış olan "özelleştirme, borçlandırma ve yeniden-sömürgeleştirme siyasetleri"nin, 1990'lı yıllar (sollu - sağlı) koalisyon hükûmetlerinin (AB Gümrük Birliği gibi hamlelerle) bağımlılık çukurunu daha da derinleştirmesi neticesinde ve nihâyet 2002'den sonraki "(Ilımlı) İslâmcı AKP - tek - parti - dönemi"nde ise, 85 yıllık Cumhuriyet tarihinde eşine rastlanmadık boyutlarda ve global krizin de hızlandırmasıyla, vatan topraklarının da satılması (Dikbaş, 2004) ve ulusal-devletin (Batılı emperyalist sistemce yüzyıllardır uğraşılan hedefi olan) mâlî çöküşünü getirecek ölçülerde, pervasızca gerçekleştirilmiş olması nedeniyledir... (Bkz.: Mollaveisoğlu, 2008: 20-34, 236-244, 249-283, 363-368; Gürek, 2008: 11-23, 123-215; Saçan, 2007: 271-349; Manisalı, 2007: 21-49, 77-101; Vatan, "Rüşvetin Belgesi", 12.08. 2008: 1; Vatan, "TESCO da İşin İçinde", 14.08.2008: 1; Vatan, "Bir Vurgun Daha", 18.08.2008: 1; Vatan, "Vurguna İsyan", 21.08.2008: 1; Kırıkkanat, 2008: 19; Doğru, 2008a: 9; Doğru, 2008b: 7; Doğru, 2008c: 9; Doğru, 2008d: 9; Demirkan, 2008a: 8; Demirkan, 2008b: 9; Demirkan, 2008c: 10; Demirkan, 2008d: 19; Demirkan, 2008e: 8; Ekşi, 2008: 21; Bahçetepe, 2008: 7; Coşkun, 2008: 3; Bulut, 2008: 7; Yeniçağ, "Uluslar arası Denetim Firmalarından Ernst & Young Açıkladı: Yolsuzluk Batağındayız", 13.08.2008: 7; Vatan, "Antep Fıstıklı Arsa Rantı, Silivri'yi Gölgede Bıraktı", 06.09.2008: 11; Küçükkaya, 2008: 1, 6; Mengi, 2008: 3; Öztürk, (H.), 2008: 15; Kara, 2008: 15; Vatan, "Hep Aynı İsimler", 12.09.2008: 1; Vatan, "Bu Sloganla Soydular: Siz Yatın Paranız İkiye Katlansın", 20.09.2008: 1; Vatan, "Kanal 7 Vurgunu", 29.09.2008: 1; Vatan, "İslamî Kesimde Fener Çatlağı", 28.09.2008: 1; Kul, 2008; ANKA, "Financial Times: AKP'yi Yolsuzluk Davası Kirletti", Hürriyet, 02.10.2008)

[17] Bu çerçevede, "Kamu reformu ve yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması" genel amacı ve arayışı peşinde yapılan çeşitli yeni yasal düzenleme hamleleri hatırlanmalıdır: 05.07.2001'de kabul edilen 4686 sayılı "Tahkim Yasası", 04.06.2003 günü TBMM'de kabul edilen ve BM'de "İkiz Sözleşmeler" diye anılan "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi" ve "Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesi", 04.01.2002 tarih ve 4734 sayılı "Kamu İhale Kanunu", 05.01.2002 tarihli ve 4735 sayılı "Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu", 09.01.2002 tarih ve 4737 sayılı "Endüstri Bölgeleri Kanunu", 27.02.2003 tarih ve 4817 sayılı "Yabancıların Çalışmalarına İlişkin Kanun", 05.06.2003 tarih ve 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu", 19.07.2003 tarih ve 4916 sayılı "Yabancılara (30 ha'a kadar) Gayrimenkul Toprak) Satışı Yasası", 10.12.2003 kabul edilen 5018 sayılı "Kamu Mâlî Yönetimi ve Kontrol Kanunu (Değişikliklerle Birlikte)", 30.06.2004'te kabul edilen 5205 sayılı "Yapı Denetimi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun", 23.07.2004 tarihinde yürürlüğe giren (ve ŞPO'nca (Ank. Şb.) Eylûl 2004'te yapılan kamuoyu açıklamasında, amacının, kent yönetiminin ve planlamasının bilimsel esaslara oturtulması değil, daha çok yetki paylaşımının Büyükşehir Belediye Başkanı lehine (krallıklarını güçlendirmek amaçlı) yeniden düzenlenmesi olduğu ifâde edilen 5216 sayılı "Büyükşehir Belediye Kanunu", 09.07.2004'te kabul edilen 5215 sayılı "Belediyeler Kanunu", 03.07.2005'te kabul edilen 5393 sayılı "Belediye Kanunu", 04.03.2005 tarihli R.G.'de yayımlanan 5302 sayılı "İl Özel İdare Kanunu", 26.05.2005'te kabul edilen 5335 sayılı "Mahallî İdare Birlikleri Kanunu", 25.01.2006'dakabul edilen 5449 sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun", 14.11.2007 tarihinde kabul edilen 5711 sayılı "Kat Mülkiyeti Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun" ve genel gerekçesinde "kurumlar arasındaki yetki karmaşasından kaynaklanan ve ortak bir planlama dilinin kullanılmamasından dolayı yaşanan mekânsal parçalanmaları önlemek"ten bahseden (yıllanmış) "İmar ve Şehircilik Yasası Tasarısı" gibi girişimler sayılabilmektedir... (Altaban ve Duyguluer, 2004)

Âcil Eylem Planı'nın "sosyal politikalar" başlığı altındaki 44. maddesinde yazılı: "Yerel yönetimlerle işbirliği sağlanarak kentlerimizdeki gecekondulaşmanın önlenmesi ve mevcut gecekondu alanlarının dönüştürülmesi"; 45. maddesindeki: "Dar gelirlilerin kira öder gibi kısa sürede ev sahibi olmalarının sağlanması" hedefleri çerçevesinde, 59. Hükûmet, 2003 yılındaki "Planlı Kentleşme ve Konut Üretim Programı" meyanında, arsa ve konut üretimini tek çatı altında toplayarak hizmette verimliliği sağlamak amacıyla, 31.07.2003 tarih ve 4966 sayılı "Bazı Kanunlarda ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"la, 2001 yılında kurulmuş bulunan Konut Müsteşarlığı'nı kaldırarak, bazı görevlerinin TOKİ'ye devrini sağlamıştır. TOKİ, aynı çerçevede, 1969 yılında kurulmuş olan Arsa Ofisi'nin görevlerini de üstlenmiştir.

4966 sayılı Kanun'a göre, TOKİ; Toplu Konut Kanunu'nda da bazı değişiklikler yapan yasayla, TOKİ ferdî ve toplu konut kredisi verebilecek, köylerde modern konut yapımına, gecekondu alanlarının dönüşümüne, tarihî doku ve yöresel mimarînin korunmasına yönelik projeleri kredilendirebilecek ve kredilerde faiz sübvansiyonu yapabilecek; doğal âfet meydana gelen yerlerde de gerek görüldüğü takdirde konut ve sosyal donatıları, altyapılarıyla birlikte inşa ve teşvik edebilecek ya da destekleyebilecektir. İdare, konut sektörüyle ilgili şirketler kurabilecek veya kurulu şirketlere ortak olabilecek, kaynak sağlamak amacıyla kâr amaçlı projeler uygulayabilecek; yurtiçi ve yurtdışında doğrudan ve iştirakleri aracılığıyla proje geliştirebilecek, konut, altyapı ve sosyal donatı uygulamaları yapacak ya da yaptırabilecektir. TOKİ'nin yürüteceği projelerin uygulandığı yerlerde merkezden personel görevlendirilebilecektir.

05.05.2004 tarihinde kabul edilen 5162 sayılı "Toplu Konut Kanununda ve Genel Kadro ve Usûlü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerin Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na Ait Bölümünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"la, TOKİ'ye, gecekondu dönüşümü yapacağı alanlardaki her tür ve ölçekteki imar planlarını yapma, yaptırma, değiştirme yetkisi verilir ve planın, ilgili Belediye Meclisi ve ilgili Valilik tarafından üç ay içerisinde aynen veya değiştirilerek onaylanacağı; aksi takdirde, planın TOKİ'ce re'sen yürürlüğe konacağı kararlaştırılır. Bu konuya ilişkin açılan bir "Anayasa'ya aykırılık" dâvâsında, Anayasa Mahkemesi, 08.12.2004 tarih ve K: 2004/123 sayılı kararı ile, bu durumun, "yerel yönetimlerin tamamen dışlanmışlığı olarak görülmemesi gerektiği" sonucuna ulaşmış olup, bunu, TOKİ'ye çok önemli bir hukukî destek olarak yorumlayan uzmanlar olmuştur. (Duyguluer, 2008a)

27.07.2004 tarihli ve 5226 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" çıkarılarak, TOKİ kredilerinin en az %10'unun, kültür varlıklarının bakım ve restorasyon işlerinde kullandırılacağı hükmü, ilgili yasaya eklenmiştir.

Bu adımı, 08.12.2004 tarihinde kabul edilip, 15.12.2004 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanmış bulunan 5273 sayılı "Arsa Ofisi ve Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılması ile Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün Kaldırılması Hakkında Kanun" takip etmiştir. Kanun'un 1. maddesi ile, 29.04.1969 tarihli ve 1164 sayılı "Arsa Ofisi Kanunu"nun adı "Arsa Üretimi ve Değerlendirilmesi Hakkında Kanun" olarak değiştirilmiş ve 1164 sayılı "Arsa Ofisi Kanunu" ile kurulan Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü, teşkilâtı ile birlikte kaldırılmıştır. Kanun'un 2. maddesi ile de, Arsa

Ofisi Genel Müdürlüğü'ne ait Döner Sermaye İşletmesi'nin Maliye Bakanlığı'nca belirlenecek esas ve usûllere göre tasfiye edileceği belirtilerek; Döner Sermaye İşletmesi'nin nakit parasının bölünmüş yol inşasında kullanılmak üzere Karayolları Genel Müdürlüğü'ne devredilmesi, her türlü araç-gereçleri ve mevcut hizmet binaları ile lojman binalarının bulunduğu taşınmazların, tapuda re'sen Maliye Hazinesi adına tescil edildikten sonra Bayındırlık ve İskân Bakanlığına tahsis edilmesi, bunların dışında kalan tüm varlıkları, hakları, yükümlülükleri ve her türlü taşınmazları ile Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün diğer hak ve yükümlülüklerinin ise, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na devri kararlaştırılmıştır.

Kanun'un 8. maddesiyle, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'na 412 sayılı KHK ilâvesi ek 1. madde (1) bendi: "Ferdî veya toplu konut kredisi vermek, köy mimarîsinin geliştirilmesine, gecekondu alanlarının dönüşümüne, tarihî doku ve yöresel mimarînin korunup yenilenmesine yönelik uygulamalar yapmak ve bu konulardaki projeleri kredilendirmek ve gerektiğinde tüm bu kredilerde faiz sübvansiyonu yapmak" şeklinde değiştirilmiştir. "Ek Madde 9" ile de, "Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından yapılacak veya yaptırılacak yapılara, imar plânlarında o maksada tahsis edilmiş olmak, uygulama imar plânı ve mevzuata aykırı olmamak üzere mimarî, statik, tesisat ve her türlü fennî mesuliyetin Başkanlık tarafından üstlenilmesi ve mülkiyetin belgelenmesi kaydıyla başkaca belge istenmeksizin müracaat tarihinden itibaren onbeş gün içinde avan projeye göre yapı ruhsatı verilir" kolaylığı getirilerek, TOKİ hızlı üretim sürecinin önü açılmıştır.

TOKİ'nin hızlandırılmış ve (gerektiğinde 3000 konutluk bir alanı yıkıp, yeniden yapmayı kapsayabilecek büyüklükteki (Zaman, "TOKİ Mardin'i Aslına Dönüştürecek", 06.08.2008) "kentsel dönüşüm", "kentsel yenileme" (emlakkulisi.com, "TOKİ Konya Meram'a 974 Konut Yapacak", 19.10.2008), gecekonduların tasfiyesi (ortadan kaldırılması), "yeni siteler" (emlakkulisi.com, "TOKİ Doğuda 19 İlde 3 Bin 360 Lojman Yapacak, 19.10.2008), "yeni kentler" (Ankara - Haber On Line, 04.05.2008; Bayraktar, 2008a) inşası gibi kentlerde yenilenme, dönüştürme, yıkıp - yeniden yapma alanlarında sözkonusu olabilecek tüm kent(leşme) / konut(lanma) projelerinde, yerel yönetim organları olan belediyelerle birlikte, ancak onların güdüleyicisi olarak, devreye girdiği bir gerçekliktir.

TOKİ, 2003 yılından itibaren büyük bir hamleye girişerek, 81 il merkezi ve bu illere bağlı ilçelerde toplam 500.000 konutluk bir programı uygulamaya koymuştur. 2007 yılı sonu için konulan 250.000 konut hedefi, Nisan 2007'de geçilmiştir.

05.07.2005 tarihli ve 5366 sayılı "Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" yürürlüğe girdiğinde, yerel yönetimlere, yenileme alanlarında TOKİ ile ortak uygulama yapabilme ya da yaptırabilme yetkisi verilmiştir.

04.05.2006 tarihinde ise, 5492 sayılı "Genel Kadro ve Usûlü Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"la, belediyelere, TOKİ'nin yaptığı her tülü alt yapı ve üst yapı inşaatlarına ilişkin olarak, geçici kabül yapılmış ise, başkaca belge aranmaksızın, 15 gün içinde yapı kullanma izni verme zorunluluğu getirilmiştir. Bu durum, TOKİ'ye, özel sektör karşısında, önemli bir rekabet avantajı sağlamıştır.

Bu arada, Mimarlar Odası'nın itirazı üzerine, Danıştay 10. Dairesi, TOKİ'nin yürürlüğe koyduğu "Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Satış, Devir, İntikâl, Kiraya Verme, Trampa, Sınırlı Aynî Hak Tesisi ve Arsa Satışı Karşılığı Gelir paylaşımı İhâle Yönetmeliği"nin 'ihalenin duyurulması, ilânı, geçici teminat alınıp alınmaması ile ihâle usûl ve esaslarının belirlenmesi yetkilerini yalnızca TOKİ Başkanı'na veren' düzenlemelerin yürütmesini, oybirliği ile durdurmuştur. (Milliyet, 2007)

TOKİ Başkanı (Vekili) Erdoğan Bayraktar'ın 27.03.2007 tarihli "Binalarda Yapı Fiziğinin Önemi ve Dış Cephelerin Teknik ve Dekoratif Tasarımı Paneli"nde "2023 Türkiye Silüeti" başlıklı konuşmasında vurguladığı üzere, AKP Hükûmetinin, "Planlı Kentleşme ve Konut Üretimi Programı" kapsamında başlatılan "konut seferberliği" ile, 2003-2007 arasındaki dört yıllık dönemde:

- 81 il, 293 ilçe, 647 şantiyede toplam olarak 237 bin 188 konuta ulaşılmıştır.

Ve bu konutların:

- 114.695'i dar ve orta gelir grubuna,
- 48.921'i alt gelir grubu ve yoksullara yönelik,
- 19.653'ü gecekondu dönüşüm,
- 7.197'si âfet konutları,
- 2.253'ü (20 köyde) tarımköy uygulamaları kapsamında olup,

toplam 192.719 birim konut, "sosyal konut" niteliğinde üretim olarak değerlendirilmektedir.

Yine Başkan Vekili'ne göre, TOKİ'nin konut üretim projeleri doğrultusunda gelişen "yeni ve çağdaş yerleşimler, insanlarımıza şehrin stresinden uzak bir yaşam sunarken, kent merkezlerindeki yoğunlaşmanın da hızını kesmektedir." Kent merkezlerine yerleşecek nüfusu, bu şekilde "uydu kentlere ve banliyöler"e kaydırmaya çalışan bu politika ve uygulamaların diğer önemli ayağı ise, "kent merkezlerindeki gecekondu alanlarının dönüşümü"dür. Cumhuriyet tarihinde ilk defa bu kadar büyük kapsamlı olarak, 110 belediye ile 70 bin konutluk gecekondu dönüşüm protokolleri imzalanmış, 62 bölgede de, uygulama, edimli olarak başlatılmış bulunmaktadır.

Bayraktar'ın 2008 tarihli son bir makalesine göre, TOKİ'nin ulaşmış olduğu faaliyet tablosu şu şekildedir:

1980'li yıllara kadar, gecekondu ve kaçak yapılaşma tüm şehirlerimizi sarmışken ve TÜİK, DPT verilerine göre yenileme, dönüşüm ve nitelikli konut üretimi tarzında olmak üzere, 2,5 - 3 milyon civarında "âcil konut ihtiyacı" ve 2013 yılına kadar ise, her yıl için 600 bin yeni konut ihtiyacının saptanmışlığı çerçevesinde, ayrıca da yeterli ödeme gücü bulunmayan fakir, dar gelirli grubun konut ihtiyacını karşılamak amacıyla başlatılan toplu konut seferberliğinde, 1983-2002 arasında, 940 bin konuta kredi desteği sağlanmış ve toplam 43.145 konut bilfiil üretilmiştir. Ancak, süreç sonunda konut üretiminden neredeyse tamamen uzaklaşmış bulunan TOKİ'nin, yeniden konut ve kentler sahnesine çıkışı, 58, 59 ve 60. Cumhuriyet Hükûmetleri (AKP iktidarları) zamanında mümkün olabilmiştir. "Gecekondu Sorununun Çözümü", "Alt Gelir Grubu ve Yoksulların Kira Öder Gibi Taksitlerle Ev Sahibi Olabilmesi" gibi Hükûmet Programları konu alt-başlıklarında hizmete soyunan TOKİ öncülüğünde üretilen sağlam ve bütüncül politikalarla, Türkiye tarihinde

ilk kez bu kadar büyük çapta bir "planlı kentleşme ve konut atağı" başlatılmış bulunmaktadır. Yukarıda sayılanlara ek olarak, "doğal afet riski taşıyan yerleşim yerlerinden yeniden yerleşim gerekenlere TOKİ tarafından uygun koşullarda konut ve işyeri yapılacaktır; ayrıca da, alt gelir gruplarına ve yoksullara yönelik sosyal donatılarıyla birlikte sosyal konut, kentsel yenileme ve gecekondu dönüşüm projeleri, âfet konutları ve tarımköy uygulamalarına ağırlık verilecektir."

TOKİ, 09 Haziran 2008 tarihi itibariyle, 81 il ve 424 ilçedeki 1.029 şantiyede 313.740 konut rakamına ulaşmıştır. Bu rakam, aile büyüklüğü 4,5 alınırsa, 100.000 nüfuslu 14 adet şehir demektir. Üretilenlerin, 267.511'i sosyal konut niteliğinde olup, 157.147'si dar ve orta gelir grubu için, 68.250'si de alt gelir grubu ve yoksullar için (65-87 m²; 6.000 YTL peşinat ve konut teslimiyle başlayan 300 YTL'lik taksitlerle, 15 yıl vâdeli olmak üzere) tasarlanmıştır. 181.000 konut, sosyal donatıları ve çevre düzenlemeleri ile birlikte bitirilme aşamasındadır. Bitirilen 313.740 konutla birlikte: 389 okul, 398 spor salonu, 35 kütüphane, 309 ticaret merkezi, 248 cami, 28 hastane, 73 sağlık ocağı, 10 yurt ve pansiyon, 11 sevgi evi, 10 engelsiz yaşam merkezi de inşa edilmektedir. Önümüzdeki dönem için TOKİ'nin hedefi 500.000 konuttur. Bu kapsamda, belediyelerle işbirliği halinde "kentsel yenileme ve gecekondu dönüşüm projeleri"ne, yoksullara yönelik sosyal konut projelerine, İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Diyarbakır gibi büyük şehirlerde "uydukentler" kurulmasına, orta-ölçekli il ve ilçelerde ise "örnek yerleşim birimleri" oluşturmaya, tarihî doku ve yöresel mimarînin geliştirilmesi ve (29 köyde 2.990 konutluk) Tarımköy uygulamalarına, göçmen konutlarına, ağaçlandırma ve çevre düzenlemelerine ve (tescilsiz alanların Hazine adına tescil edilip kamuya kazandırılarak) altyapılı arsa üretimine ağırlık vermeyi planlamaktadır. 140 belediye ile imzalamış olduğu 150.818 konutluk gecekondu dönüşüm protokolleri kapsamında, 69 bölgede 31.372 konutluk uygulama başlatılmış bulunmaktadır. TOKİ, doğal âfete uğramış (Endonezya, Sri Lanka, Pakistan gibi) kimi dış ülkelerde de, insanî yardım amaçlı konut projeleri uygulamıştır. 2003-2008 arasında toplam yatırım maliyeti 22,5 milyar YTL olan 1.700 ayrı ihâle gerçekleştirilmiştir. 800.000 kişilik istihdam sağlanmış; 8 milyarlık hak ediş ödemesi yapılmış; toplam yatırım harcamaları 12 milyarı bulmuştur. 46.229 adet konut, hem TOKİ hem de (iştirak kuruluşu olan) Emlâk GYO eliyle, "hâsılat paylaşımı modeli"yle üretilmektedir. (Bayraktar, 2008b: 50-57)

22.03.2007 kabul tarih ve 5609 sayılı "Gecekondu Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"la yapılan bir değişiklikle, gecekondu dönüşüm projeleri konusunda merkezî idare adına yetkili hale gelen Toplu Konut İdaresi (TOKİ), yetkisi çerçevesinde kentsel dönüşüm projelerini hızlandırmak için hemen harekete geçmiş bulunmaktadır. Başbakan R. Tayyip Erdoğan'ın imzası ile valiliklere bir yazı gönderen TOKİ, âcil kentsel dönüşüm ihtiyacı olan bölgelere dair çalışma yapılmasını istemiştir. Yazıda, hükümetin 'planlı kentleşme ve konut üretimi' programının TOKİ tarafından yürütüldüğü hatırlatılarak, anılan program gereğince yönetimde birliktelik sağlanmak suretiyle ve öncelikle plansız yapılaşma ve gecekondulaşmanın önlenmesi ve kentsel yenilemenin hızlı biçimde temini için, Gecekondu Kanunu'nda değişiklik yapıldığı hatırlatılmıştır. Kanun uyarınca, daha önce Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından yapılan gecekondu kanunu uygulamalarının bundan sonra TOKİ tarafından yürütüleceği kaydedilen yazıda, yeni düzenleme çerçevesinde, ilgili belediyelerin âcil dönüşüm ihtiyacı bulunan bölgelere dair, derhal bir çalışma

yaparak TOKİ'ye bilgi vermeleri istenmiştir. TOKİ'nin, tarihî doku, yöresel mimarî, çağdaş ve bilimsel özelliklere dikkat ederek kentsel yenileme çalışmalarına hız vereceği vurgulanan yazıda, durumun, valilik sınırlarındaki büyükşehir veya il belediyesine, nüfusu 70 binin üzerinde bulunan ilçe belediyelere ve büyükşehir alt kademe belediyelerine duyurulması istenmiş bulunmaktadır. (CNN-Türk, 12.04.2007 tarihli haberi)

5609 sayılı Kanun'un 2. maddesine göre: 775 sayılı Gecekondu Kanunu çerçevesinde başlatılacak projelerin kullanacağı alanlar (askerîye vb. kamu hizmetine tahsisli alanlar hâricinde), bedelsiz olarak TOKİ'ye devredilecektir. Ayrıca, 23.05.2000 tarihli ve 4568 sayılı Kanun'un 6. maddesi gereğince TOKİ'ye devredilmiş bulunan "Gecekondu Fonu" da, 775 esasları çerçevesinde, TOKİ'ce kullanılacaktır. Bu kanun hükümleri uyarınca Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nca başlatılmış veya planlanmış iş ve işlemler; bu işlere ilişkin her türlü hak, yetki ve görevler, alacak, borç ve mükellefiyetler Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na devredilmiştir. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nca başlatılmış veya planlanmış işleri yürütmeye, bu konuda yeni işler yapmaya, gerekli görülenleri belediyelere devretmeye veya tasfiye etmeye yetkilidir. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, bu kanunun uygulanmasından dolayı Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın taraf olduğu işlemlerde ve sözleşmelerde taraf olur ve bu Bakanlık leh ve aleyhine açılmış ve bu maddenin yürürlüğe girmesinden önceki Bakanlık iş ve işlemleri sebebiyle açılacak olan dâvâlarda ve icra takiplerinde, kendiliğinden taraf sıfatını kazanır. Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Bayındırlık ve İskân Bakanlığı merkez teşkilâtında 775 sayılı kanunun uygulanması ile ilgili iş ve işlemleri yürüten birimde tahsis edilmiş kadrolarda bulunan personelden belirlenen kadro sahipleri, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na bu işi için ihdas edilen kadrolardan durumlarına uygun olanlara bir ay içinde atanırlar... Kanun'un 3. maddesi ile de, 02.03.1988 tarihli ve 3414 sayılı Kanun'un geçici 1. maddesi yürürlükten kaldırılmış, geçici 4. maddesi izlendiği şekilde değiştirilmiştir: "Geçici Madde 4 - 9/9/2000 tarihinden önce 775 sayılı Kanun ile 3414 sayılı Kanun hükümlerine göre başlatılmış olan iş ve işlemlere Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nca devam edilir. 9/9/2000 tarihinden sonra başlatılacak olan iş ve işlemleri yapmaya Toplu Konut İdaresi Başkanlığı yetkilidir." Yâni, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile gecekondu olgusunun göbek bağı, bu sûretle, tamamen kesilmiş bulunmaktadır.

Kimilerinin, her ne kadar eski İçişleri Bakanı Sadettin Tantan'ın yaptığı bir iyimser tahmine göre, uygulama süreci içerisinde yer alan değişik yer ve makamlarca 'bilerek ya da bilmeyerek' yapılan 'yanlış, usûlsüz arsa tahsisleri" neticesinde yaklaşık 300 milyar dolarlık bir 'soygun'a yol açtığı iddiasını dillendirseler de, 'bugünlerde Mortgage olarak bilinen sistemden çok daha iyiydi" (Bingöl, 2006: 10-12) şeklinde bir hüküm vermelerini gerektirecek kadar bir değere sahip olduğu görülen ve henüz, gereken ölçüde kıymetlendirilmemiş bir "kent yoksulu yasası" olan 775 sayılı yasa, artık TOKİ'nin karmaşık ve içinden zor çıkılır işler portföyüne içerilmiş durumdadır...

Ne var ki, çözmeyi istemek, arzu etmek, gecekondu meselesi gibi büyük ve çetrefilli bir meselenin halli için yeterli gelemeyecektir, kanısındayız.

Nihâyet, Ankara Belediyesi özeli için çıkarılmış bulunan bir yasaya değinmek gerekmektedir. Bu yasa, 04.03.2004 tarih ve 5104 sayılı "Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanu-

nu"dur. Kanun'un amacı, "kuzey Ankara girişi ve çevresini kapsayan alanlarda kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde fiziksel durumun ve çevre görüntüsünün geliştirilmesi, güzelleştirilmesi ve daha sağlıklı bir yerleşim düzeni sağlanması ile kentsel yaşam düzeyinin yükseltilmesidir." Yıllardan beri, Esenboğa havaalanına inip, şehre gelen özellikle yabancı devlet temsilcisi konukların kullandıkları yol güzergâhında yapılaşmış olan gecekondu dokusunun verdiği "estetik" rahatsızlık, ancak bu şekilde bir çözüme kavuşturulabilecektir. TOKİ ile imzalanan bir protokole göre, alanda eski gecekondular yıkılacak ve yerlerine 2.400 adet konut yapılacaktır. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı M. Gökçek'in açıklamasına göre, Belediye'nin Kuzey Ankara ile ilgili olarak TOKİ'yle birlikte yaptığı 1.500 konut bitmek üzere olup, ayrıca 18 bin konutun ihâlesine çıkılacaktır. (Turan, 2006: 4-5)

Yıllardır sözü edilen ve sonunda T.B.M.M. Başkanlığı'na, Bakanlık'ça hazırlanıp, 23.06.2006 tarihinde teklif olarak verilen "Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarısı" ("Kentsel Dönüşüm Yasa Tasarısı") nın gerekçesinde, (05.07.2005 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan) 5366 sayılı "Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmazların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması hakkında Kanun" ile 03.07.2005 tarihli ve 5393 sayılı "Belediye Kanunu"nun, sadece kısıtlı alanlarda yetkilendirildikleri için çözümleyemedikleri gecekondu alanlarının tasfiye ve dönüşümünün, işbu bütüncül yasa ile halledileceği belirtilmekte ve 2981 sayılı yasanın, "vatandaşların mağduriyetine son verilerek", kaldırılacağından dem vurulmaktadır...

Ancak yasa tasarısının 6/(2) maddesinde vurgu yapıldığı üzere, gecekondularda kiracı ya da ev sahibi olarak yaşayan yoksul halkın barınma hakkının nasıl sağlanacağı açık bırakılarak, onlara da "sosyal konutlardan verilebileceği" şeklinde konu geçiştirilmektedir. (Bkz.: ŞPO, 2006: 14) Mimarlar Odası da 25.01.2007 tarihinde yaptığı kamuoyu açıklamasında, bu tasarının, "ülke kentlerinin varolan değerlerinin yok olmasına ve yabancılaştırılmasına neden olabilecek bir varlıksızlaştırma sürecine götüreceğini ve mevcut yapıların 'imar ve tapu hakkı elde etmiş' sayılmalarının yeni bir 'imar affı' anlamına geldiğini" söylemiştir. Bazı uzmanlara göre ise, tasarıyla, ıslah imar planları tasfiye edilecek, yerine 'dönüşüm amaçlı imar planı', 'dönüşüm amaçlı parselasyon planı' gelecektir. (Turan, 2007: 400)

Bakanlığın kurumsallaşmasının esas varlık sebeplerinden birisi olan gecekondu, dünden bugüne getirilen yasalarla yok olmadığına göre, gecekondu meselesi, tahminimizce; küreselleşme, küreselleşmeye bağlı olarak tarımsal yapıların çöküşü, Güneydoğu feodal yapısının ve uluslar arası destek ve kışkırtıcılığın da kolaylaştırıcılığındaki terörün önlenememesi ve dolayısıyla kırdan kentlere yönelen göç potansiyelinin azalmak biryana, sürekli artma, hattâ patlama eğilimi göstermesi olguları paralelinde, Türkiye'nin hâlen daha çözümlenememiş konularının başında gelmekte olup, bu durumunu muhafaza edecektir... Anılan "Dönüşüm Kanunu" tasarısı da, ne yazık ki, bu çok derin sosyo-ekonomik olgu ve yaraya merhem olamayacaktır.

En son çıkarılan ve kimi uzmanlarca bir tür "kentsel faşizm"e götürücü olarak tanımlanan 24.07.2008 tarihli ve 5793 sayılı (50'ye yakın kanunda değişiklik yapan) "Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" (ya da kamuoyu adıyla 'Torba Kanun'), TOKİ'ye tanınan imar yetkilerini daha da genişletmiştir. Yasa ile neredeyse 'tam bir imar imparatoru' hâline gelen TOKİ, hedeflediği imar rantları için, önünde şehir planlarından

kaynaklanan "şehircilik engelleri" varsa, dilediği değişikliği, kendisi, belediyeleri de atlayarak yapabilecektir... (Ekinci, 2008a) 5793'ün 7. Maddesiyle, 2985 sayılı yasanın 4. maddesi şu şekilde değiştirilmiştir:

> "Başkanlık, gecekondu dönüşüm projesi uygulayacağı alanlarda veya mülkiyeti kendisine ait arsa ve arazilerde veya valiliklerce toplu konut iskan sahası olarak belirlenen alanlarda çevre ve imar bütünlüğünü bozmayacak şekilde her tür ve ölçekteki planlar ile imar planlarını yapmaya, yaptırmaya ve tadil etmeye yetkilidir. Bu planlar; büyükşehir belediye sınırları içerisinde kalan alanlar için büyükşehir belediye meclisi tarafından, il ve ilçe belediye sınırları ile mücavir alanları içerisinde kalan alanlar için ilgili belediye meclisleri tarafından, beldelerde ve diğer yerlerde ilgili valilik tarafından, planların belediyelere veya valiliğe intikal ettiği tarihten itibaren üç ay içerisinde aynen veya değiştirilerek onaylanır. Belediyeler ve valilik tarafından üç ay içerisinde onaylanmayan planlar Başkanlık tarafından re'sen onaylanır. Belediyeler, valilik veya Başkanlık tarafından onaylanan bu planlar; askı, ilan ve itiraza dair kararlar da dahil olmak üzere 3194 sayılı İmar Kanunu hükümlerine göre belediyeler ve ilgili kamu kurumları tarafından yapılacak tüm işlemler Başkanlık tarafından re'sen yapılmak suretiyle yürürlüğe konur."

Yasanın 8. maddesiyle, "Başkanlık tarafından yapılan gayrîmenkul ile ilgili satış (vaadi) sözleşmelerinde resmî şekil şartı aranmasından muaflık yetkisi"; 9. maddesiyle, "Bakanlıkların talebi üzerine talep konusu proje ve uygulamaları yap(tır)ma yetkisi"; 10. maddesiyle "depremle ilgili dönüşüm projeleri gerçekleştirme yetkisi"; 11. maddesiyle "ek kadro edinme yetkisi"; 12. maddesiyle de "TOKİ'nin kamu idarelerinden alacakları ile onlara olan borçlarının takası sürecinde, TOKİ alacaklarının nakit para ile ödenmesi yerine, Hazine'ye ait taşınmazların, Başkanlığa devri yoluyla ödenebilmesi" hükmü, bu yasayla TOKİ için getirilen başlıca ayrıcalıklardır. TOKİ, gerçekten de bu yasayla, tam bir (despotik) "Şehircilik Bakanlığı" rolü oynayabilecektir.

Görülmektedir ki, kentlerde gecekondu alanlarının dönüşümü hedefinin yol açtığı mecrada, yukarıda döküm lenen ve TOKİ'yi, Bakanlık karşısında (neredeyse ikinci bir Şehircilik Bakanlığı olarak) yetkilendiren tüm bu yasal değişikliklerin sonucunda, Türk planlama kurumunun yapısında ve kan dolaşımında çok önemli farklılıklar oluşmuştur. TOKİ'nin, sözkonusu yasal yetkilenmelerden sonra, artık çok önemli bir planlama kurumu olarak doğuşuna tanık olunmaktadır. (Duyguluer, 2008a ve 2008b)

Gelelim, "kira öder gibi konut sahibi olmak" sloganıyla Türk kamuoyunda tanıtımı ve reklamı yapılan ve en azından orta- ve üst-orta gelirli katmanların konut sorununa çözüm olması umulan "mortgage" yasasına:

"Tutsat" olarak da bilinen "mortgage" sistemi, 21.02.2007 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi oturumunda kabul edilmiş ve 5582 sayıyla, "Konut Finansmanı Sistemine İlişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ismiyle, 06.03.2007 günlü ve 26454 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

Kabul edilen yasaya göre, tüketici konut kredisi kullanırken, sabit veya değişken faizi tercih edebilecek, borcunu erken kapatmak isteyene ana para üzerinden yüzde 2 oranında erken kapatma

cezası uygulanacaktır... Yasa ile getirilen düzenlemeye göre, vatandaşın daha uzun vâdeyle ve daha iyi şartlarda konut alabilmesi için, "İpotek Finansmanı Kuruluşları" oluşturulacak olup, tutsat sisteminin önemli ayağını teşkil edecek olan bankalar, istedikleri takdirde ipotek finansmanı kuruluşlarına iştirak edebileceklerdir. Söz konusu kuruluşlar, emisyon primlerinin banka ve sigorta muameleleri vergisinden ayrık tutulacaklar ve işlemleri damga vergisinden de muaf olacaktır. Bu kuruluşlarca ihraç edilen menkul kıymetlerin elden çıkarılmasından doğan kazançlar da vergilendirilmeyecektir. Amaçlanan konut sektörünün finansmanı ve alacakların menkûl kıymetleştirilmesinin temini için, "Konut Finansmanı Fonu" oluşturulacaktır.

Yasaya göre, Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamındaki konutlar ve kooperatifler ile TOKİ'nin yapacağı konutlar da "mortgage" sistemi içinde değerlendirilebileceklerdir.[18] Ayrıca, kendi arsasına konut yapacak olanların da, sistemden yararlanarak konut kredisi kullanabilecekleri öngörülmektedir. Ancak yasanın, konut kooperatiflerini dışlaması ve sadece bankalar ve öteki finans kuruluşlarına kaynak yaratmanın dışında, dar gelirliler başta diğer toplum kesimlerinin gereksinmelerini dikkâte almaması, taşıdığı temel bir zaaftır. (Geray, 2007: 335)

Proje ve inşaat aşamasındaki konutlar da "tutsat" sistemine içerileceklerdir. Sistemde, gayrîmenkûlle ilgili yaş, semt, kredi vâdesi gibi sınırlamalar olmayacak ve 2 ay kredi taksitini ödeyemeyip temerrüde düşen kredi müşterisinin evini, banka, satma hakkına sahip olacaktır.

Ancak, son aylarda görülen Amerikan mortgage "balon piyasası"nın patlaması ve ardından tüm Avrupa ve Uzakdoğu piyasalarının "global kriz"e yakalanıp, büyük borsa kayıpları ve banka iflâsları yaşandığı, anılan ülkelerin pek çoğunda, "piyasalaştırma" değil fakat, kapitalist serbest piyasa isterlerine aykırı ve tam zıt olarak "devletleştirme" operasyonlarına tanık olunan günümüz koşullarında, "tutsat" sisteminin ülkemizde verimli bir şekilde işleyebilmesi, çok uzak bir olasılıktır. Zaten, diğer koşullar sağlanmış olsa dahi, yabancıların da (Yahudiler, Ofer'ler, Araplar, İngilizler, Almanlar, başını Trump'ın çektiği Amerikalılar dâhil) sermaye kuruluşları ve inşaat ve finansman yatırım ortaklıkları şeklinde paydaş olabilecekleri ve hâttâ sahip oldukları sermaye yapılarından ötürü işleyişi büyük ölçüde belirleme gücüne de sahip olabilecekleri bir tutsat piyasasının, süreç ve zaman içerisinde, Türk vatandaşlarının emlâk piyasası dolayımıyla "tutsak" hâle dönüşebileceği bir uluslar arası piyasa ve/ya da pazar ortamını hazırlayabileceği yönünde çok ciddî endişeler de söz konusudur ve durum, kanımızca, bu yöne çevrilme ve evrilme gizilgücü taşımaktadır... Tüm yasal tedbirler, konunun "arz" cephesinde bulunanlar için oluşturulmuş ve olgunlaştırılmış görünmektedir... Türk konut piyasasının, spekülatör olmayıp, asıl ihtiyaç sahibi dar ve orta-gelirli müşterilerinden oluşan, (ancak ihtiyaçlarını efektif isteme dönüştüremeyen) "istem gizilgücü" cephesinde durumlar ise, her geçen gün daha fazla yoksullaşma, daha fazla işinden olma, daha fazla mağdurlaşmaya doğru gidildiğinden, fazla bir umut ışığı yakmamaktadır... Yeni "tutsat" yasasının onlara hizmet edeceği beklentisi, şu an için, ne yazık ki tam ve ham bir hâyaldir...

---

[18] TOKİ'ye, 5582 sayılı yasayla sağlanmak istenen parasal çözüm, yâni elinde kalan konutları ve vatandaşa taksitle satmış olduğu konutların karşılığında almış olduğu ipotekleri karşılık göstermek sûretiyle, 'menkûl değer ihracı' yapma olanağı, "hem bu tahvilleri, hem de ipotek karşılığında TOKİ'den konut alan vatandaşı perişan edecek bir sürecin başlangıcı" olarak değerlendirilmektedir; bkz.: (Turan ve Bayram, 2007: 47)

TÜRK KENTLERİNDE YENİDEN-YAPILANMADA KAZANAN KURUM(LAR): TOKİ (YA DA GLOBAL-CİLER); KAYBEDEN(LER): BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI (YA DA TÜRK ULUSAL PLANLAMA SİSTEMİ)

03 Mayıs 2007 günkü "Hürriyet"in 'Ankara' ekinin 5. sayfasında yer alan bir haber, TOKİ tarihinde bir milâdı göstermekteydi: "TOKİ'den 300 milyon dolarlık dış borçlanma" başlığı ile veriliyordu bu haber ve şöyle devam ediyordu:

"Toplu Konut İdaresinin (TOKİ), borcunu ödeyip tapusunu hemen almak isteyenler için başlattığı "erken ödeme indirimi" uygulamasına vatandaşlar ilgi göstermeyince, idare, kaynak ihtiyacını karşılamak için yurt dışından borçlandı. Edinilen bilgiye göre, TOKİ, Alman sermayeli Dresdnerbank öncülüğündeki 14 bankadan, toplam 300 milyon dolar kredi aldı. Hazine garantisi olmadan, ilk yılı ödemesiz 5 yıl vâdeli, yıllık libor + 1,25 faizle alınan kredi, bu ay içinde idarenin kasasına girecek. TOKİ Başkan Vekili Bayraktar, yurt dışından borç almamak için uzun süre beklediklerini, vatandaştan kaynak sağlamak amacıyla erken ödeme indirimi uygulaması başlattıklarını, ancak vatandaşın buna ilgi göstermemesi üzerine yurt dışı borçlanmaya karar verdiklerini söyledi."

Evet, bu karar, gerçekten de, 29.02.1984 günlü 2983 sayılı yasayla kurulmuş bulunan "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi"nin (şimdiki Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın), bir çeyrek yüzyıldır izlenen neo-liberal politikalar sürecinde, yeni ve ne yazık ki, üzerinde önem ve teyakkuzla düşünülmesi ve endişe duyulması gereken bir döneme daha girdiğinin göstergesi olmuştur.

Dolayısı ile, kimileri hocamız olup, meslek alanımızın değerli kurucu ve öncüleri arasında sayılan meslektaşlarımızın ve/ya da akademisyenlerimizin daha onyıl öncesinden teklif etmiş bulundukları bir temel öneri, yâni, "Türk şehirciliğinin ve yerel yönetimlerinin konut - altyapı gibi uygulamalarının geliştirilmesinde, iç kaynaklar yanısıra, dış kaynaklara başvurma" önerisi, TOKİ'nin anılan girişimiyle, hayata geçirilmiş durumdadır.[19]

Dünyanın en borçlu ülkelerinin başında gelmekte olan Türkiye'nin, bu yeni girişimi başlatmış olan TOKİ'nin sahip olduğu devasa girişim yelpazesi ve stoku da göz önüne alındığında, dış borçları, sanırız, katlanarak çoğalacaktır... Böylesi bir kamu yatırım ve girişimciliği, elbette ki 2000'ler modasına ve eğilim olarak küreselleşme / özelleş(tir)me ve yabancılaş(tır)ma akımlarına uygundur; ancak, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına uygun olduğunu ileri sürmek, kanımızca olanaklı değildir...

Doğan Hasol, Yapı Dergisi'nde yer alan (02.01.2008 günlü) bir değerlendirmesinde, Yapı-Endüstri Merkezi Araştırma Bölümü'nün hazırladığı "Türk Yapı Sektörü Raporu 2007"den bahseder ve güncel Türk mimarlık ve konut piyasa durumunu ele alırken, şu noktaları özellikle vurgulamıştır:

---

[19] Aslında ve daha da önce, Karayalçın döneminde Ankara Büyükşehir Belediyesi, Dikmen Vadisi ve AŞTİ gibi projelerini gerçekleştirmek amacıyla, 1990 yılında 200 milyon markalık tahvil çıkararak, bu işlerde bir "öncü" olarak, dış borçlanmaya gitmiştir. Ankara, şu anda da en borçlu belediyelerin başındadır. Hazine Müsteşarlığı'nın Nisan 2008 verilerine göre ise, Hazine'nin tüm belediye borç ve alacakları toplamının (13 milyar 279 milyon YTL) yaklaşık %30'luk (4 milyar 375 milyon YTL) bölümünün, Ankara Büyükşehir ve bağlı kuruluşları olan EGO ve ASKİ'ye ait *olduğu belirlenmiş* ve Ankara B. Belediyesi, "Türkiye'nin en borçlu belediyesi" olarak ilân edilmiş bulunmaktadır. (Bkz.: Çınar ve Güler, 2004: 142-158; ve (Anon.) HaberX (2008).)

"• Yerleşme ve yapılaşmada bilimsel planlama yokluğu; kentsel planlama, kentsel tasarım, mimarlık, mühendislik eksikliği,

• Plansız, yanlış yerleşmeler, yanlış yapılaşma,

• Ülkenin yerleşme - planlama, şehircilik ve mimarlık politikası yoksunluğu,

• Kaçak yapılaşma,

• Mevcut çürük yapı stoğu,

• İşlemeyen yapı denetim sistemi,

• Bir türlü düzenlenemeyen ve çarpıklığını hâlâ koruyan kamu ihale sistemi,

• Bozuk müteahhitlik sistemi,

• Hesapsız kitapsız, plansız, yanlış belediye yatırımları savurganlığı,

• Meslek adamlarının ve yardımcı kadroların yetersiz eğitimi; olmayan yetkinlik sistemi,

• Yabancı meslek adamlarına, karşılıklılık ilkesi gözetilmeksizin tanınan Türkiye'de proje yapma hakları, yetkileri,

• Yapı ve malzeme üretiminde kayıtdışılık ve haksız rekabet... hâlâ sürüp gidiyor. Bunlara, "ekoloji"ye gereken önemin verilmesi zorunluluğunu da eklemeliyiz. Bu sorunlar çözülmedikçe sektörün ülke yararı ve verimlilik açısından tam olarak başarılı bir şekilde işlemesi beklenemez. Yatırımlar yapılsa da doğru, ekonomik ve verimli sonuçlara ulaşılabilmesi tam olarak sağlanamaz."

Hasol, aynı toplantıda, ayrıca TOKİ'yi de değerlendirmiştir ve şöyle demiştir: "Sektörün lokomotifi, "konut"tur. Son üç yılda her yıl yaklaşık 550 bin konut ruhsatı alındığı biliniyor. Bu yüksek rakamların en az birkaç yıl daha sürmesi bekleniyor. Konutta, TOKİ'nin belirleyici bir rolü var. TOKİ 2003'ten bu yana 285 bin konutun yapımını teknik ve sosyal altyapısıyla birlikte başlattı. Önümüzdeki 5 yıl için de toplam 500 bin konutun yapımını hedeflemekte. TOKİ, konut üretiminde sayısal olarak başarılı, ancak mimarî kalite bakımından, olması gereken düzeyin altında. TOKİ'nin uygulamaları türünden yerleşmeleri ve yapıları, günümüz Avrupa'sı yıkmakla meşgul. Ayrıca TOKİ'nin, var olan imar kurallarını değiştirebilme yetki ayrıcalığının, imar planlarını deldiği, ayrıca özel konut yatırımcılarına karşı bir haksız rekabet yarattığı açıktır. (a.b.ç. Ö.B.)"

Yine, 08-09.08.2008 günlerinde Konya'da, Mimarlar Odası Şubesi'nce düzenlenmiş bulunan "Anadolu'da Konut ve TOKİ Mimarlığı" konulu panel-forumda sunulan ve çeşitli Anadolu kentlerindeki TOKİ uygulamalarını ele alan bildirilerden de ortaya çıktığı gibi, TOKİ mimarlığı, hiçbir ölçü ve şekilde başarılı değildir; yerel kent ve konut dokularını tamamen ihmal etmektedir ve tek-tipleşmeye doğru giden bir üslûbu vardır...(Bkz.: Mimarlar Odası Konya Şubesi web sitesi, 2008) Toplantılar sonunda yayınlanan "Bildiri"de: "Katılımcılar, ülkeye egemen kimliksiz apartman yapılaşmasının yeni olmadığını; yaklaşık 50 yıldır izlenen ranta dayalı ve 'kat karşılığı yap-satçılık'la bütünleşmiş imar politikalarının bir ürünü olduğunu saptamakla birlikte, TOKİ'nin bu yanlışı daha da abartarak sürdürmesini, kamu kurumu niteliğiyle bağdaşmayan bir tutum olarak saptamaktadırlar" denmektedir. (Ekinci, 2008b)

14-15.09.2008 gecesi "Kanal B"de yayınlanan Oktay Ekinci'nin yönettiği "İmar Dosyası" programının konusu, yine "Anadolu'da Konut Mimarîsi ve TOKİ Uygulamaları" idi ve Konya ve Antalya Mimarlar Odası Başkanları ve ünlü mimarımız Behruz Çinici'den oluşan katılımcılarca yapılan başlıca saptamalar şunlar olmuştu: "TOKİ uygulamalarında, yerel, bölgesel ve sivil mimarî örneklerine rastlanmamaktadır. Sadece 'site' havası bulunan TOKİ yerleşmelerinde, 'mahalle' ve 'sokak' havası, özeni ve yapısı bulunmamaktadır. Ortada bir havuz ve etrafında 'silolar' serpiştirilmektedir... Ayrıca TOKİ'ye devredilen imar yetkileri, ne imar hukukuna, ne de yerel mimarlık mirasına uygundur! Anadolu'nun sivil mimarî deposu olduğu gerçeği hatırlanmalı; sadece nicelik değil, nitelik de önemsenmeli; yine sadece mülk konut değil, fakat kiralık konut da tasarlanmalı; kamu arazileri, gelecek kuşaklara daha yaşanabilir çevrelerle yüklü olarak bırakılmalıdır... Ülke kendisine yabancılaştırılmamalıdır! (a.b.ç. Ö.B.)"

Son bir - iki notla bitirelim: "Gerçek Gündem" adlı haber sitesindeki bilgilere göre (Sözcü, 2008: 8; ayrıca bkz.: Can, 2008), elindeki nakit parası biten TOKİ, bütün umutlarını 650 milyon YTL muhammen (tahminî) bedelle satışa çıkardığı Ataköy'deki çok değerli araziye bağlamıştır... İddialara göre, elindeki birikimi ve nakit para kaynaklarını kurutarak müteahhitlere ödemelerini yapamaz hâle düşen 'dünyanın en büyük inşaat şirketlerinden TOKİ', yaşadığı sıkışıklığı banka kredileri ile atlatmaya çalışıyor. Vakıfbank ve Ziraat'tan alınan trilyonlarca lira tutarındaki 'açık pozisyona düşen krediler' de korkutuyor. Kuruluş amacı sosyal konut yapmak olan TOKİ, çoğu siyasî, hesapsız kitapsız milyarlarca dolarlık yatırımlar sonucu nakit kaynaklarını tüketti. (..) TOKİ'de sıkışıklık ilk defa 22 Ocak 2007 tarihindeki (2) numaralı kararı ile su yüzüne çıktı.(..) İddialara göre, TOKİ'nin şu anda aylık geliri, giderinin yarısını bile karşılayamaz durumda..."

TOKİ'nin, Ankara Büyükşehir Belediyesi ile ortaklaşa yürüttüğü 4.5 milyar dolarlık (18.000 konut ve 80.000 kişilik) 'Kuzey Ankara Projesi'ne, 'yabancı ortak' arayışlarını sürdürdüğü konusunda çıkan haberler (bkz.: "ekonews.com" web sitesi, 2008) ve yine Başkan Bayraktar'ın, kaynak arayışları çerçevesinde, ellerindeki arsaları 'cilâlayıp sattıktan' sonra, 'dışarıdan kredi, fon, ortak, yatırımcı ortak arayacakları'nı ve sonrasında da 'yabancılara, Çanakkale'den Hatay körfezine kadarki sahil bandında tatil köyleri ve villa-kentler inşa edip, satacakları'nı söylediğine bakılırsa ("muhasebetürk.com" web sitesi, 2008), TOKİ için gerçekten de çanların çaldığını söylemek olanaklı hâle gelmiştir...

IV. Sonuç

Bildiride, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile TOKİ'nin tarihsel ve güncel geçmişleri ve çalışmaları özetlenip, son durum itibariyle geldikleri 'mevzi'ler saptanmaya çalışılmıştır.

Türk şehirciliği, Cumhuriyet döneminde, Osmanlı'dan devraldığı ve emperyalizme karşı verilen Türk Kurtuluş Savaşı'nın amansız mücadele döneminden artakalan ekonomik, toplumsal ve sosyo-mekânsal enkaz mirasının kalıntıları arasından doğmuş bir süreçtir. Bu sürecin dönemlemesi, 1920-1950 "kuruluşçu, kurumsallaşmacı ve devletçi kalkınma"; 1950-1980 arasında "ithal ikâmeci sanayileşme"; ve 24 Ocak 1980 programı ile dayatılan "yapısal uyum"un belirleyici olduğu 1980-sonrası "özelleştirme - liberalleştirme" ve 2000'li yıllarda ise, "küreselleşme ve

devleti ılımlı - İslâmcı ve neo-liberal zemin üzerinde yeniden-yapılandırma ve küçültme" dönemi olarak yapılabilir.

Bu tarihsel dönemler boyunca yaşadığımız 85 yıllık "Türk modernleşme ve kalkınma" süreci sırasında karşılaşmış bulunduğumuz kentsel sosyo-ekonomik ve mekânsal tablolar bütünü, ne yazık ki, iç açıcı olamamıştır: "Hızlı / sahte / pseudo ve kentlileşemeden yaşanan bir kentleşme", toplam ülke nüfusunun neredeyse beşte birini içinde barındıran "gecekondu" olgusu patlaması, "ikili sosyal ve kentsel yapı" ve nihâyet kentlerin içme suyu toplama havzalarını ve şehirlerimizin akciğerleri diyerek övündüğümüz o güzelim ormanlarımızı yakmaktan ve /ya da tarla açma, gecekondu, ev-konak-villa yapmaktan bile kaçınmamak suretiyle "kaçak yapı / kaçak semtler / ve hattâ kaçak kentler" özellikleri ile mâruf ve son aşamada, yabancılara da (hiçbir endişe duymaksızın) açılan ve satılan kentsel topraklar üzerinde, 'dönüşümlü, yenilemeli, soylulaştırma bahaneli olarak kentli yoksulları şehirlerden sürücü, İslâmî doku ve site - (Osmanlı) külliye(si) (?)) arayışlı bir şehir / şehirleşme / şehircilik menzili olmuştur, vardığımız son durak...

1996 yılı Haziran'ında ev sahipliği yaptığı "BM İnsan Yerleşimleri Habitat-II İstanbul Konferansı-"ndan itibaren sıkı bir şekilde Dünya Üçüncü Binyıl konut ve kentleşme programlarını imzalamış bulunan Türkiye, bu belgelere, hem Güney'de (geliş(eme)mekte olan ülkeler arasında) yer alan bir "etkileşimli-ulus-devlet" olarak uymak zorunluluğu, hem de izlemek durumunda kaldığı küresel ve AB'ci siyasetler neticesinde, ulusal düzeydeki kentleşme süreç ve yapısı üzerindeki hâkimiyetini gün be gün kaybetmekte olduğundan ve vatandaşları daha da yoksullaştığından ötürü, uyumlu politikalar geliştirmek ve özellikle kent yoksullarına ve gecekonduculara odaklanmak durumunda olacaktır.

Hatırlanacağı üzere, Eylül 2000'de New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nde düzenlenen özel "Binyıl Zirvesi"nde bir "Yol Haritası" belirlenmiş ve kabul edilmiştir. Bu hedeflerden konumuz ile yakından ilgili olan alt-hedef şudur: "Hedef 7 / Alt-hedef 11: 2020 yılında, en az 100 milyon gecekonducunun yaşamında önemli ölçüde iyileştirme sağlamış olmak"... Bu arada, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün, 10 Aralık 1948 tarihli "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"nin 25/1 inci maddesinde vâz'edilmiş bulunan "konut hakkı"nı da gerçekleştirme arayışında olmamız gerekliliğini de belirtmek gerekir.

Böylesi bir (uluslar arası anlaşma ve bağıtlar güdümündeki) kentleşme politikaları ve angajmanları çerçevesinde, Türkiye, zaten kısıtlı olarak, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı mârifetiyle, 1966 tarihli, 775 sayılı "Gecekondu Yasası"nın yönlendirmeleri kılavuzluğunda yürütmekte olduğu "(potansiyel) gecekondulu kitleler için gecekonduya alternatif oluşturacak sağlıklı bir konutlandırma" politikasını, yeni kotarılan yasal ve idarî düzenlemelerle, fiîlen neredeyse tamamen terk ederek, AKP Hükûmeti'nin göreve gelişinden itibaren, 1995-1999 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi - KİPTAŞ'ta Genel Müdürlük de yapmış olan İnşaat Yük. Mühendisi Erdoğan Bayraktar'ın Başkanlığındaki Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na bırakmıştır. (TOKİ Başkanı, gecekondu meselesine, çeşitli demeçlerinde, Mayıs 2006 tarihinde yayınlamış olduğu "Gecekondu ve Kentsel Yenileme" başlıklı kitapla "gecekondunun kitabını yazmış" olarak, konunun 'aslî sahibi' imişçesine yaklaşmaktadır...)

Ancak, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'ndan gelen Başbakan R. Tayyip Erdoğan'a doğrudan bağlı olarak çalışan ve Başbakan'ın gecekondularla ilgili olarak sıkı denetimi altında bulunan (bkz.: Özdemir, 2006) Başkan Bayraktar'ın konulara yaklaşımı, sadece nicelik ve finansman boyutludur. Ne var ki, bildiride de değinildiği gibi, kentsel yenileme ve kentsel dönüşüm projeleri, uç uygulamaları "soylulaştırma" girişimleri olmak üzere ve Batılı gelişmiş ülkelerde de yakinen tanık olunduğu gibi, asıl ihtiyaç sahiplerine erişme politika ve projeleri olmaktan ziyade, belli bir azınlık grubun dışındaki kent yoksullarını ve dar ve sabit gelirlileri 'mağdurlaştırma ve yerinden tasfiye ederek kentlerin daha dış kesimlerine uzaklaştırma / atma' politikalarıdır... Türk kentlerinde de nihâî sonuç tablosu bundan farklı olmayacaktır...

TOKİ'nin Türk kentleşme pratiğine yerleştirmeye çalıştığı 'site - (Osmanlı) külliye(si) (?)' tipi ve tek-tipli, silo-benzeri apartman dokusu, Türk kentlerini kimliksizleştirecek ve Avrupa'nın 1950'ler ve 1960'larda yapıp, Fransa'da Fas ve Tunus-kökenli ve Almanya'da Türk-kökenli göçmen işçileri oturttuğu göçmen-silolarının 1990'lı ve 2000'li yıllarda mâruz kaldığı kadere, yâni yıkılmaya mahkûm olacaktır...

Bundan daha da önemli görülen husus, 1930'lar Atatürk Türkiye'sinin Türk belediyeciliğine ve kentleşme siyasetlerine getirdiği "ulusalcı, ulusallaştırmacı ve belediyeleştirmeci, yerelleştirmeci, yerlileştirmeci" özelliklerin ve bu özelliklere sahip (İller Bankası gibi) yerli kurumların tasfiyesine götürücü kimi düzenlemelerin yapılmakta olmasıdır. Korkulur ki, bu tasfiye mekanizması, bugün, 19. yüzyılın ortalarından beridir Türk milletine hizmet edegelmekte olan ve eksikli-gedikli de olsa Türk ulusal planlama sisteminin temel kurumu olan Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın tamamına ulaşma istidadındadır... Böyle bir sonuç, Türk devletinin tarihsel bütünselliğinin stratejik bir kaybı olarak değerlendirilmek durumundadır.

Ayrıca, neredeyse ikinci bir 'Şehircilik Bakanlığı'na evrilme sürecindeki TOKİ'nin, içine çekilmekte olduğunu gördüğümüz "yabancı fon-cu, dış kredici, yabancıya açık ve yabancılaştırmacı" tutum ve politikalar demeti; yakın örneğini (girizgâhı sosyal-demokrat belediyeciler döneminde yapılmış) Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin içinde bulunduğu "en-fazla-borçluluk" durumunu olumsuz anlamda aşıcı ve boyutları itibariyle de, tüm ulusal devleti kuşatıcı büyük ve sakıncalı bir gizilgüç taşımaktadır...

Kaynakça

Afetinan, A. (1982), İzmir İktisat Kongresi - 17 Şubat - 4 Mart 1923, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Afyoncu, Fatma (2001), XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları No: 2702/316.

Aktaş, Şerif (2004), "Cumhuriyet Türkiye'sinde Sanat ve Edebiyat", Mustafa Kahramanyol (Yayına Hazırlayan), Cumhuriyet'in Sekseninci Yılında Türkiye, Ankara: Türk Ocakları Genel Merkezi Yayını, 89-92.

Alatan, Haluk (1999), "Ankara'nın Kent ve Başkent Olarak Günümüzde Yaşadığı Sorunlar", Anon. (der.), Ankara Kent Konseyi Girişimi: Ankara Gerçeği (Bildiriler ve Raporlar), Ankara: TMMOB - Makine Mühendisleri Odası Yayını No: 219, 17-22.

Alkışer, Yasemin ve Yürekli, Hülya (2004), "Türkiye'de "Devlet Konutu"nun Dünü, Bugünü, Yarını", İTÜ Dergisi - Mimarlık, Planlama, Tasarım, 3/1 (Mart), 63-74.

Allen, Frederick Lewis (1965), Since Yesterday - 1929-1939 (6. Baskı), New York: Bantam Books.

Alkan, Ayten (1998), Türkiye'de 1980'den Sonra Dar Gelirlilerin Konut Sorunu ve konut Kooperatifleri, Ankara: TÜRKKENT Yayını.

Alsaç, Üstün (1992), Türk Mimarlığı, İstanbul: İletişim Yayınları (Cep üniversitesi).

Alsaç, Üstün (1993), Türk Kent Düzenlemesi ve Konut Mimarlığı, İstanbul: İletişim Yayınları (Cep üniversitesi).

Altaban, Özcan (2003), (TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nce düzenlenen 'Yerel Yönetimler Okulu'nda Yaptığı Konuşma) "Belediyelerin Planlamadaki Rolü"; http://www.mimarlarodasiankara.org/?id=638; Erişim tarihi: 15.10.2008).

Altaban, Özcan ve Duyguluer, Feridun (2004), "Güncel: Yasal Düzenlemeler - Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması Tasarıları Üzerine Notlar", Mimarlık No: 317; www.mimarlarodasi.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlık&DergiS... (Erişim Tarihi: 14.10.2004)

Ankara - Haber On Line, "İstanbul'a 4 Milyar Dolarlık (60 bin Konutluk) Şehir Kurulacak", 04.05.2008.

Anon. (1987), "Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün T.B.M.M.'nin V. Dönem Birinci Yasama Yılını Açış Nutku", (içinde) Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları, Ankara: TBMM Kültür Sanat Yayınları No: 30.

Anon. (1994), Ünal Özmen'in "Konuşma Metni", (içinde) Gecekondulaşmanın Önlenmesi, Kentleşme ve Planlama, Ankara: Türk Belediyecilik derneği - Konrad Adenauer Vakfı - Mahalli İdareler Eğitim Araştırma Geliştirme Merkezi Yayını, 24.06.1994.

Anon. (2008), "Kişi Başı Gelirde Türkiye 55. Sırada", 08.07.2008 (http://www.extraticaret.net/finans.php?link=duyuru&no=17083590; Erişim tarihi: 12.10.2008).

(Anon.) Haber X (2008), "Başbakan, Gökçek'in Borcunu Ödememesine Göz Yumuyor", 23.05.2008 (http://www.haberx.com/n/1109595/basbakan-gokcekin-borcunu-odememesine-goz.htm; Erişim tarihi: 10.10.2008).

Atasoy, Hidayet (2006), "Mevlâna'nın Sözleri ve Bankamızdaki Değişim", Bizim İller, Sayı 11 (Mayıs), 5.

Atatürk, Mustafa Kemal (2006), Nutuk, (İlhan Aksoy (Yayına Hazırlayan)), Ankara: Türk Metal Sendikası Yayını.

Atay, Falih Rıfkı (1980), Çankaya- Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar, İstanbul: Bateş A.Ş.

Ateş, Yılmaz (2004), "Açılış Konuşması", Mustafa Kahramanyol (Yayına Hazırlayan), Cumhuriyet'in Sekseninci Yılında Türkiye, Ankara: Türk Ocakları Genel Merkezi Yayını, 20-23.

Avcıoğlu, Doğan (1984), Türkiye'nin Düzeni (Birinci Kitap), İstanbul: Tekin Yayınevi.

Aygün, Sinan (2004), "Açılış Konuşması", Mustafa Kahramanyol (Yayına Hazırlayan), Cumhuriyet'in Sekseninci Yılında Türkiye, Ankara: Türk Ocakları Genel Merkezi Yayını, 2-6.

Aygün, Sinan (2006), Sezai Şengün (der.), Cumhuriyetin Odası ATO, İstanbul: Birharf Yayıncılık.

Aysan, Mustafa A. (2000), Atatürk'ün Ekonomi Görüşleri (6. Basım), İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları No: 106/20.

Bahçetepe, Sibel (2008), "(CHP'li Belediye Meclis Üyesi (İbrahim) Doğan: Kamusal Alanlar Usülsüz Olarak İmara Açıldı) Kartal'da Yağma", Cumhuriyet, 30.08.2008.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı (1996), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı - ÖİK Konut Raporu, Ankara: DPT Yayın No: 2432/490.

T.C. Başbakanlık (1990), Gelişen Türkiye'de Hükümet'in Yedi Yıllık İcraatı (1983-1990) - Cilt: 1 - Başbakanlık Bağlı ve İlgili Kuruluşlar, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Bayındırlık Bakanlığı (1973), Bayındırlıkta 50 Yıl, Ankara.

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (1993), Cumhuriyet'in 70. Yılında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Ankara.

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (2007), Faaliyetlerimiz ve Hedeflerimiz, Ankara: Strateji ve Geliştirme Başkanlığı Yayını.

Bayraktar, Erdoğan (2008a), "İstanbul'da Neler Yapacağız? (TOKİ, Kayabaşı Bölgesinde Konut Sayısını 60 Bine Çıkaracak. 4 Milyar Dolarlık Yeni Bir Şehir Kurmak Üzereyiz)", "emlakkulisi.com" web sitesi, 07.05.2008.

Bayraktar, Erdoğan (2008b), "Şehircilikte Toplu Konut Uygulamaları", (içinde) Türk Dünyası Mimarlık ve Şehircilik Kurultayı - 24-26 Haziran 2008 - Bildiriler Kitabı - II, Ankara: Keçiören Belediyesi Yayını, 50-78.

Bingöl, Zeki (2006), Türk İşi Mortgage: 775 Sayılı Gecekondu Yasası ve Uygulaması, İstanbul: Togan Yayıncılık.

BM İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II-Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı (1996), Ankara.

Bostanoğlu, Özer (1987), "Mimar Sinan, Mimarlığımız ve Şehirciliğimiz", Bayındırlık ve İskân Bakanlığı - Bülten, 19/96 (Mart - Nisan), 41-44.

Bostanoğlu, Özer (1989), "Atatürk ve Şehirciliğimiz", Bayındırlık ve İskân Bakanlığı - Bülten, 21/104 (Aralık - Ocak 1989), 46-47.

Bostanoğlu, Özer (1990), "Türk Belediyeciliğinde Güncel Tarihsellik", Amme İdaresi Dergisi, 23/2 (Haziran), 75-93.

Bostanoğlu, Özer (1995), "Türk Kentleşmesinde Saat: 2000'e 5 Kala "Habitat"", Amme İdaresi Dergisi, 28/2 (Haziran), 81-107.

Bostanoğlu, Özer (2005), "Türk Kentleşmesinde Hakikat: Habire Habitat", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 14/1, 29-54.

Bostanoğlu, Özer (2008), "Ankara-İstanbul ve Başkentlik Meselesi", (Yayımlanacak).

Bulut, Yiğit (2008), "Bu Ülkede Sizin Neyiniz Var?", Vatan, 27.08.2008.

Can, Eyüp (2008), "Erdoğan Bayraktar'ın Yaşattığı Dejavu", Hürriyet, 02.09.2008.

Coşkun, Bekir (2008), "Yeni Türkiye", Hürriyet, 26.08.2008.

Çınar, Tayfun ve Güler, Birgül A. (2004), Yerel Maliye Sistemi, Ankara: TODAİE Yayını No: 313/YYA-EM-17.

Çavdar, Tevfik (2006), "Türkiye'nin Ulusal Egemenliğini Yitirme Süreci", Memleket, 1/1 (Mayıs), 41-56.

Çeçen, Anıl (2004), "Cumhuriyet Türkiye'sinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Etkileri", Mustafa Kahramanyol (Yayına Hazırlayan), Cumhuriyet'in Sekseninci Yılında Türkiye, Ankara: Türk Ocakları Genel Merkezi Yayını, 120-128.

Dalokay, Vedat (1968), "Toplumcu Sinan", Cengiz Bektaş (der.) Koca Sinan, Ankara: Doğuş Matbaası.

Demir, Abdullah (Tarihsiz), Su ve DSİ Tarihi, Ankara: Devlet Su İşleri Vakfı Yayını.

Demirci, Rasih (2004), "Cumhuriyet Türkiye'sinde İktisat", Mustafa Kahramanyol (Yayına Hazırlayan), Cumhuriyet'in Sekseninci Yılında Türkiye, Ankara: Türk Ocakları Genel Merkezi Yayını, 151-179.

Demirci, Mustafa (2004), Kent Planlamada Uygulama Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım: Dikmen Vadisi Projesi Örneği (Doktora Tezi), Ankara: A.Ü.- SBE- Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.

Demirkan, Öğe (2008a), "(TESCO Dişli'nin Ortağına Şu Siparişi Verdi) Yolu Kaldırın, E-5'ten Yol Açın, İmarı Yükseltin, Milyonları Alın!", Vatan, 14.08.2008.

Demirkan, Öğe (2008b), "Dişli'nin '1 Milyon $'ı Teminat Diye Verdim' Savunmasını Çökerten Belge", Vatan, 16.08.2008.

Demirkan, Öğe (2008c), "TESCO Silivri'deki Arazinin İmar Değişikliğini Adım Adım Yönetmiş", Vatan, 20.08.2008.

Demirkan, Öğe (2008d), "Belediye Meclis Üyesi (CHP'li Hüseyin Sağ) Sistemdeki Çarpıklığı Anlattı: Belediyeden 4 Yılda 4 Bin Rant Dosyası Geçti", Vatan, 21.08.2008.

Demirkan, Öğe (2008e), "(TESCO Kipa, Yalova'da Arsa Bulmak İçin de Belediye'ye Toplam 3.3 Milyon YTL Bağış Yapmış...) TESCO Kipa'da Hep Aynı Taktik: Al Parayı, Yap İmar Değişikliğini", Vatan, 23.08.2008.

Derviş, Kemal, Asker, Serhan ve Işık, Yusuf (2006), Krizden Çıkış ve Çağdaş Sosyal Demokrasi: Kemal Derviş Anlatıyor (3. Baskı), İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Derya, Ekmel (1982), "İstanbul Limanı'nın Kuruluşu",Yiğit Gülöksüz (der.), Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi (1. Kitap), Ankara: ODTÜ - ŞBP Bölümü Yayını, 145-168.

Dikbaş, Yılmaz (2004), "Vatan Toprakları Satılıyor", Teori, 177 (Ekim), 33-41.

Doğru, Necati (2008a), "İSKİ'ci Ergun! DİŞLEYİCİ Şaban!", Vatan, 15.08.2008

Doğru, Necati (2008b), "CHP de Arsa Dişlemenin Tükürük Bezi Olmuş!", Vatan, 22.08.2008.

Doğru, Necati (2008c), "İyiliğe Fener Olacaktı!", Vatan, 05.09.2008.

Doğru, Necati (2008d), "Fener Işığında Yoksul Hakkı Dişleme!", Vatan, 06.09.2008.

Duyguluer, Feridun (2008a), "Planlama Yetkileri ve TOKİ" (Mimarlar Odası Konya Şubesi'nin Antalya Mimarlar Odası Şubesi ile birlikte düzenlediği "Anadolu'da Konut ve TOKİ Mimarlığı" konulu Panel - Forum'a sunulan Bildiri - 08-09.08.2008, Konya), 09.08.2008.

Duyguluer, Feridun (2008b), "TOKİ ve Planlama" (Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin düzenlediği Konferans Bildirisi), 25.08.2008.

Eke, Feral (2000), Şehircilik ve Planlama, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları No: 3541/741.

Ekinci, Oktay (1995), Dünden Bugüne: İstanbul Dosyaları, İstanbul: Anahtar kitaplar.

Ekinci, Oktay (2008a), "Çankaya'da 'Empati'", (Cumhuriyet), "arkiteracom" web sitesi, 27.08.2008.

Ekinci, Oktay (2008b), "Mimarlardan TOKİ'ye Çağrı", (Cumhuriyet), "yapi.com.tr" web sitesi, 14.08.2008.

Ekşi, Oktay (2008), "Yolsuzluk ve AKP", Hürriyet, 26.08.2008.

"ekonews.com" web sitesi, "Gecekondulara İngiliz ve Araplar Talip", 18.07.2008.

Erdem, Rahmi ve Meşhur, M. Çağlar (2005), "İmar Planları Marifetiyle Plansız Kentsel Gelişme", Özhan Ertekin (der.), 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29 Kolokyumu - Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler: Riskler ve Fırsatlar - 7-9 Kasım 2005 - Taşkışla - İstanbul, İstanbul: İTÜ-Mim. Fak. ŞBPB ve ŞPO Yayını, 339-344.

Ergin, Osman (1936), Türkiye'de Şehirciliğin Tarihî İnkişafı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fak.-İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı No: 3.

Geray, Cevat (1963), "Belediyelerimizin Şehir Planlamasıyla İlgili Görev ve Yetkileri", (içinde) Belediyeler El Kitabı, Ankara: TODAİE Yayını,133-160.

Geray, Cevat (1993), "Belediyelere Toplu Konut Uygulamasına Geçilirken...", Kent Kooperatifçiliği, 38, 17-20.

Geray, Cevat (2007), "Toplumsal Konut Yöneltisi ve TOKİ'nin Tutum ve Yöneltilerindeki Son Değişiklikler", (içinde) (Ayşegül Mengi) (der.) Kent ve Planlama: Geçmişi Korumak - Geleceği Tasarlamak, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 283-341.

Gülöksüz, Yiğit ve Tekeli, İlhan (1990), "1973-1980 Dönemi ve 1980 Sonrası Dönem Belediyeciliği", Metropol İmar A.Ş.- IULA-EMME (der.), Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl- Uluslar arası Sempozyum - Ankara, 23-24 Kasım 1990, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, 373-381.

Gülöksüz, Yiğit (2003), (TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nce düzenlenen 'Yerel Yönetimler Okulu'nda Yaptığı Konuşma) "Yerel Yönetimler ve Demokrasi", 20 Mayıs 2003; http://www.mimarlarodasiankara.org/?id=637; Erişim tarihi: 15.10.2008).

Gürek, Harun (2008), AKP'nin Müteahhitleri, İstanbul: Güncel Yayıncılık No: 324/25.

Güven, Turan (2004), "Cumhuriyet'in 80. Yılında Bilim ve Teknoloji Poltikamıza Eleştirel Bir Bakış ve Çözüm Önerileri", Mustafa Kahramanyol (Yayına Hazırlayan), Cumhuriyet'in Sekseninci Yılında Türkiye, Ankara: Türk Ocakları Genel Merkezi Yayını, 317-337.

Güzer, Abdi (2005), "Bir Kültürel Çatışma Alanı Olarak Mimarlık: Çevre Kültürümüzde Geleneğin Sınırları", Azize Aktaş Yasa (der.) Mimarî ve Çevre Kültürü - Cilt VIII (5. Türk Kültürü Kongresi - Ankara, 17-21 Aralık 2002), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 35-44.

Hasol, Doğan (1997), Yağma Var!, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Kara, Burak *(2008), "İtiraf Ettiler!", Vatan, 11.09.2008.*

Karasu, Mithat Arman (2005), "Türkiye'de Konut Sorununun Çözümünde Farklı Bir Yaklaşım; Belediye- Toplu Konut İdaresi- Konut Kooperatifleri İşbirliği Modeli", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1 (Güz), 56-87.

Kazgan, Gülten (1999), Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye İktisadı, İstanbul: Altın Kitaplar.

Keleş, Ruşen (1963), "Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar", (içinde) Belediyeler El Kitabı, Ankara: TODAİE Yayını, 161-172.

Keleş, Ruşen (1984), Kentleşme ve Konut Politikası (Kentbilim İlkeleri), Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 540.

Kırıkkanat, Mine G. (2008), "İman Değil İmar", Vatan, 22.08.2008.

Klever, Ulrich (1983), Das Weltreich der Türken, Bergisch Gladbach: Bastei Lübbe Verlag.

Kuban, Doğan (2005), "Cumhuriyet'te Çevre Duyarlığı Nereye Ulaştı, Nereye Ulaşamadı?", Azize Aktaş Yasa (der.) Mimarî ve Çevre Kültürü - Cilt VIII (5. Türk Kültürü Kongresi - Ankara, 17-21 Aralık 2002), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 25-31.

Kul, İsmail (2008), "Deniz Feneri e.V. Davası Siyasî Arenaya Dönüştü", Zaman, 13.09.2008.

Kutan, Recai (2008), "Kutan Eski Öğrencilerini Eleştirdi", (Zahir Ecer'in Haberi) (Mersin) Güneyde İmece Gazetesi (http://www.guneydeimece.com/detay.asp?hid=6824; Erişim tarihi: 12.10.2008).

Küçükkaya, Aykut (2008), "(Almanya'daki Deniz Feneri İddianamesinde Yimpaş'la ilgili Çarpıcı Saptama) Paralar AKP'ye", 09.09.2008.

Manisalı, Erol (2007), Avrupa'yla Derin Bağlar - Hayatım Avrupa (Beşinci Kitap), İstanbul: Truva yayınları.

Mengi, Güngör (2008), "Fener ve Ampul", Vatan, 05.09.2008.

Metropol A.Ş. (1993), "Dikmen Vadisi Konut ve Çevresi Geliştirme Projesi" - (4. Kentsel Tasarım ve Uygulama Sempozyumu), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, 54-61.

Milliyet, "TOKİ Başkanı'nın İhale Yetkisine Tırpan", 10.02.2007.

Mimarlar Odası Konya Şubesi web sitesi (2008); http://www.konyamimod.org.tr/078/index.php?option=com_content&task=view&id=425&Itemid=1; (Erişim tarihi: 19.10.2008).

Mollaveisoğlu, Tuncay (2008), Görünmez Holding: Bir Yolsuzluk Belgeseli, İstanbul: Siyah Beyaz Kitap No: 46.

"muhasebetürk.com" web sitesi, "TOKİ'den Yabancılara Konut Projesi", 07.07.2008.

Mülayim, Selçuk (2001), Ters Lâle: Osmanlı Mimarisinde Sinan Çağı ve Süleymaniye, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları No: 25.

Ohri, İskender (1987), Anadolu'nun Öyküsü (4. Basım), Ankara: Bilgi Yayınevi.

Ortaylı, İlber (1978), "İmparatorluk Döneminde Mahallî İdarelerin ve Belediyeciliğin Evrimi", Ergun Türkcan (der.), Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi (Birinci Kitap), Ankara: Türk İdareciler Derneği Yayını.

Ödekan, Ayla (Tarihsiz), "Mimarlık ve Sanat Tarihi", Sina Akşin (Yayına Hazırlayan), Doğuştan Yükselişe - Osmanlı Tarihi - I (1300-1600), İstanbul: Milliyet Yayını.

Özalp, Musa (2008), "Planlama Mevzuatında TAU Genel Müdürlüğü", Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile Belediyeler, Ankara: TAU Yayın No: 131/ Sayı 38 (Haziran), 11-15.

Özdemir, Sadi (2006), "Başbakan TOKİ'ye Her gün Gecekonduları Soruyor", "Kanka.Net" web sitesi, 14.10.2006.

Öztürk, Hilal (2008), "Deniz Feneri 80 Haneli Muhtarlığa 140 Ton Hayalî Yardım Yapmış", Vatan, 09.09.2008.

Öztürk, Saygı (2008), "Yoksul Ailelere Her Ay 600 YTL", Hürriyet, 08.10.2008 (http://www.hurriyet.com.tr/ankara/10065669.asp?gid=140&sz=48048; Erişim tarihi: 11.10.2008).

Pamuk, Şevket (1988), Osmanlı - Türkiye İktisadî Tarihi - 1500-1914, İstanbul: Gerçek Yayınevi (100 Soruda Dizisi) No: 55.

Peynircioğlu, Nevin (2002), "Planlı Dönemde Getirilen Politikalar ve Uygulama Sorunları", Mustafa Öksüz ve İz Yayıncılık (Yay. Hazırlayan), Konut Kurultayı - 22-23-25 Mayıs 2002 - Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu - İstanbul, İstanbul: TMMOB - ŞPO Yayını, 44-49.

Quataert, Donald (1987), Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadî Yayılımı ve Direniş (1881-1908) (Çev.: Sabri Tekay), Ankara: Yurt Yayınları No: 14.

Saçan, Adil Serdar (2007), Ak Babalar Örgütü: Günümüz Türkiye'sinde Mafya (3. Baskı), İstanbul: Siyah Beyaz Kitap No: 18/11.

Samsunlu, Ahmet (2007), "Toplu Konut Kanunu ve Türkiye'deki Uygulamaları", (içinde) (Ayşegül Mengi) (der.) Kent ve Planlama: Geçmişi Korumak - Geleceği Tasarlamak, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 355-374.

Sarıbıyık, Tahsin (2000), İmar Bilgisi ve Uygulaması, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları No: 3522/722.

Sarıoğlu, Mehmet (2001), "Ankara" - Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945), Ankara: kültür Bakanlığı Yayını No: 2594/290.

Sönmez, Zeki (Yayına Hazırlayan) (1988), Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 288/41.

Sözcü (2008), "(Hemşeri, Akraba ve Yandaşlarla Doldurulan TOKİ'de Personel Şişkinliği Rekora Koşuyor) Toplu Kalkınma İdaresi", 13.09.2008.

Şengül, H. Tarık (2001), "Doğu Marmara Depreminin Kentlerin Yapılanması Üzerine Düşündürdükleri", Planlama, 2001/3 (Eylül), 24-32.

ŞPO, 2006, (Yönetim Kurulu Açıklaması) "Kentsel Dönüşüm Değil, Rant Amaçlı Tasfiye Yasası", Ankara: Şehir Plancıları Odası Haber Bülteni, (Ekim).

Tamer, Meral (2008), "TOKİ Başkanı İstanbul İçin Aday Olacak mı?", Milliyet, 21 Mart 2008.

Tankut, Gönül (1981), Cumhuriyet Döneminin İlk Toplu İmar Deneyimi: Ankara", Amme İdaresi Dergisi, 14/4 (Aralık).

Tebbal, Farouk ve Ray, Kalyan (2001), "Housing the Urban Poor", UNCHS-HABITAT Debate, 7/3 (Eylûl), 1-3.

Tekeli, İlhan (1978), "Cumhuriyet Döneminde (1923-1973) Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi", Ergun Türkcan (der.), Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi (Birinci Kitap), Ankara: Türk İdareciler Derneği Yayını.

Tekeli, İlhan (1987), "Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Kent Planlama Pratiğinin Gelişimi ve Kültürel Mirasın Korunmasındaki Etkileri", (içinde) İslam Mimarî Mirasını Koruma Konferansı- 22-26.4.1985- Bildiriler, İstanbul: İki Nokta Yapım.

Tekeli, İlhan (1980), "Türkiye'de İmar Planlamasının Tarihsel Kökleri", Tamer Gök (der.), Türkiye'de İmar Planlaması, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fak. ŞBP Bölümü Yayını.

Tekeli, İlhan (2005), "Cumhuriyetin Çağdaşlaşma Projesinin Mekansal Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme", Azize Aktaş Yasa (der.) Mimarî ve Çevre Kültürü - Cilt VIII (5. Türk Kültürü Kongresi - Ankara, 17-21 Aralık 2002), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 3-22.

Tekeli, İlhan (2008), Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TOKİ (1996), Yaratıcı Çözümler ve Uygulamalarla Geçen On İki Yıl, Ankara.

TOKİ (2008a), Hedefimiz (2011 Yılına Kadar Sosyal Donatıları ile Birlikte) 500.000 Konut - Konut Uygulamaları Özeti, Ankara.

TOKİ (2008b), "Geleceğin Türkiye'si İçin Geleceğin Kentlerini Kuruyoruz" (Ajanda), Ankara.

Turan, Nursen (2006), "Başımızı Dik Tutacak Proje", Büyükşehir - Ankara, 2/101 (18 - 31 Ekim), 4-9.

Turan, Menaf ve Bayram, A. Müfit (2007), "Toplu Konut İdaresi Dar Gelirlilerin Konut Sorununu Çözebilir mi?", Dosya 05: Sürdürülebilirlik: Kent ve Mimarlık, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 45-48.

Turan, Menaf (2007), "Başkentin Gecekonduları: Kentsel Dönüşüm Projelerinin Arka Bahçeleri", (içinde) (Ayşegül Mengi) (der.) Kent ve Planlama: Geçmişi Korumak - Geleceği Tasarlamak, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 389-404.

Türel, Ali (2002), ""Keynote Address", UN-HABITAT - HUSING DEVELOPMENT ADMINISTRATION, TURKEY- TÜRKKONUT (der.), (içinde) Report of "Colloquium on Contribution of the Co-operative Sector to Housing Development" Convened at Ankara Hilton hotel, Turkey - 27-28 June 2002, Nairobi, Geneva and Ankara, 65-77.

Türel, Ali (2003), "Konut Politikası Geliştirme Çalışması: Konut Politikaları, Bulgular, Öneriler", ", Özden, Pelin P. - Turgut, Sırma - Karakaş, İlknur - Ersoy, Demet Erdem - Nurhan, Ali Rıza (der.), Konut Kurultayı - 22-23-24 Mayıs 2002 - Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu - İstanbul, İstanbul: TMMOB - ŞPO Yayını, 61-83.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (1931), Tarih-IV-Türkiye Cümhuriyeti, İstanbul: Devlet Matbaası.

Yıldırım, Hami (2005), (Konuşma Metni), (içinde) ŞPO-Ankara Şubesi (Yay. Hazırlayan), Yeni İmar Kanunu'na Doğru: Şehircilik, Planlama ve İmar Üzerine Yeni Yaklaşımlar - Sempozyum - 18 Şubat 2005, Ankara: TMMOB-ŞPO, 14-21.

ÖĞRENCİ OTURUMU

Moderatör: Yrd. Doç. Dr. Erbatur ÇAVUŞOĞLU

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Değerli konuklar, Şehir ve Bölge Planlama Bölümlerinin sayısı Türkiye çapında 16'ya ulaştı. Dolayısıyla öğrenci panelleri de giderek büyüyor, kalabalıklaşıyor. O nedenle üniversiteleri temsilen gelen arkadaşların tümünü sahneye bekliyoruz. Böyle şenlikli bir oturum olacak bu.

Yerleşmeye çalışırken ben de birkaç küçük açıklama yapayım: Dünya Şehircilik Günlerindeki öğrenci oturumları benim için özel bir anlam ifade ediyor. Zira bundan 12 sene evvel ben de bir öğrenci oturumunda öğrenci olarak konuşma yaptıktan sonra kariyerimi akademisyenliğe doğru çizmek durumunda kalmıştım. Onun için benden böyle bir oturumda yöneticilik, yapmam istendiğinde çok mutlu oldum, ama bu özel anlamın, bireysel anlamın dışında bana kalırsa bütün disiplinler göz önüne alındığında şehir planlama öğrencileri son derece şanslılar. Çünkü benim bildiğim kadarıyla başka bir meslek alanında öğrencilere böyle sahip çıkan bir kurumsal oluşum, bir öğrenci oturumu benim bildiğim kadarıyla yok. Bu bağlamda öğrencilerin daha genç yaşta kendilerini ifade etmeleri, diğer meslektaşlarıyla buluşmaları ve onlarla eşit düzeyde fikirlerini ifade etmeleri açısından son derece önemli bulduğum bir şey öğrenci oturumları. Bu anlamda meslek alanı açısından da çoğu zaman benim çok şeyler öğrendiğim oturumlardan biri olmuştur öğrenci oturumları, hakikaten onlar bizim zaman zaman kapıldığımız dar kalıpları zorlayan bir cesaret ve idealistlikle konuştukları için hakikaten öğrenci oturumları son derece renkli anlara sahne olmuştur.

Arkadaşlarımız bunca kaosun içinden çıkarmaya başarmışlar kendilerini, kendi aralarında bir sıralama yapmışlar. Dolayısıyla bir kısmını ayakta tutmak yerine öncelikli olan ilk grubu sahneye alıyoruz, daha sonra ikinci grubu sahneye alacağız. İsterseniz biraz dinlenebilirsiniz, nasıl uygun görüyorsanız arkadaşlar.

Dünya Şehircilik Günleri içerisinde öğrenci oturumları da gelenekselleşen bir oturum haline geldi. Bu sene de bölümlerden, tüm bölümlerden, lisans eğitimi yapan bölümlerden bir ya da iki öğrenci temsilcisini beş ila on dakikalık bir sunuş yapmak üzere "kazananlar ve kaybedenler" konusunda kendi bölümlerinin görüşlerini aktarmak üzere belirlemelerini ve bu oturuma yollamalarını rica etmiştik. Tabii ki, bölüm politikaları farklı olabiliyor. Kimi bölümler üzülerek öğrendim ki, bu duyuruyu öğrenci arkadaşlara yapamamışlar, kimi bölümlerde de bu öğrenci temsilcisinin seçiminde sıkıntılar yaşanmış, yeterince demokratik süreçler işletilememiş. Bu anlamda öğrenci kulüplerinin olduğu üniversiteler biraz daha şanslılar, onlar kendi içlerinde daha demokratik bir yapıda, daha eşit şartlarda bir temsilci belirliyorlar ve bir ortak metin çıkarıyorlar. Kimi bölümlerde ise bu ne yazık ki zoraki bir

görevlendirme şeklinde oluyor. Dolayısıyla umarım ileriki zamanlarda bütün üniversitelerde daha demokratik bir süreç sonunda öğrenci temsilcilerinin belirleneceği bir atmosfer yakalarız diye düşünüyorum.

Öğrenci sunuşlarında bu kalabalık ve yoğunluk içinde görebildiğim kadarıyla arkadaşlardan hepsiyle de buluşmak mümkün olmadı, ama "öğrenci olmanın hakkını verin ve ne olursunuz hiçbir şeyden çekinmeyin, bütün ifade özgürlüğünüzü kullanın" diye söyledim. Biz burada hoca-öğrenci kimliklerimizi bir kenara bıraktığımız bir oturumu gerçekleştiriyoruz. Dolayısıyla üç gün boyunca izledikleri konular hakkında da eleştirel olabilirler, kazananlar ve kaybedenler konusu dışında bölümler, eğitim politikası, meslek alanı, mesleki örgütlenme, Şehir Plancıları Odası ya da şehir planlama mesleği konusunda da eğer isterlerse düşüncelerini, eleştirilerini ve görüşlerini bizlerle paylaşabilirler diye biraz serbest bir çerçeve tanımladık.

Çok da sarktığımız için açıkçası sürede, biraz süreleri kısaltmalarını rica edeceğim arkadaşlardan, bir de üç-dört hocam rica etmişti, katkı yapmak istediklerini söylemişti. Ben öğrencilerin önceliği olduğunu düşündüğüm için kendilerinden özür dileyerek onu tartışma bölümünde sona doğru bırakacağım. Öğrenci arkadaşlarıma öncelik vereceğim böyle bir oturumda. Ben sözü uzatmadan ilk sözü vermeden önce hemen dönüyoruz.

Arkadaşlara ben duyuru yapacağım. İki tur gibi yapalım dedik ayakta kalmasınlar diye, önce ODTÜ, Dokuz Eylül, Erciyes, Gazi, İTÜ ve İzmir Yüksek Teknoloji otursun, diğer arkadaşları tekrar özür dileyerek buraya alalım, ayakta kalmasınlar. Sonra tekrar ikinci tur olarak diğer üniversiteleri sahneye alalım. Teşekkür ederim.

ODTÜ Öğrenci Temsilcisi

Yeniden yapılandırılan mekân, insan, kentsel yaşam hakkında üç gündür değişen dünya düzeninin değişen, yenilenen kentlerin hikâyesini teknik bir dille değerli hocalarımızdan dinlemekteyiz. Teknik açıdan bir dünya görüşü geliştirmek tabii ki çok mühim, fakat özünde geldiğimiz nokta hayat. Biz bir bakış açısından değil de bakışın kendisi olarak bu konuya yaklaşmaya çalıştık ve sorguladık; yürüyor muyduk yoksa bir doğa parçasının altını mı çizdiriyorlar bize? Ellerimizde küçük kağıt kutular, yüzlerimiz asılsız, bir yere geldik ki, hiçbir sokağın adı yok. Adı yok ve burada anlam yok. Bu yüzden kelimelerden ziyade anlamlar ve kavramlarla bir şeyler anlatmaya ve anlamaya çalışacağız.

Düşünce akışımızdan biraz bahsedersek, yaşam ölçeğinde kent kavramı üzerinden hareketle insan-mekân ilişkilerinde her birinin aynı yaşamda hem etkilenen hem etkiyen olduğundan bahsedeceğiz. Daha sonra mekânın bize verdikleri, bizden aldıkları, diğer bir deyişle kazandırdıkları-kaybettirdikleri üstünde anlamsız olarak durmak istiyoruz.

Yaşam ölçeği ve kent derken aslında kafamızdaki kent tanımı ne, önce bunu anlatmak gerekir. Bize göre kentin mekânsal bir varlığı var, buna biz öz demek istiyoruz. Kalıcı bir var oluşu var, yaşanmışlığı, kimliği ve bir oluşu var ve bu kalıcı var oluş üzerinde devinen bir yaşam var. Kültürün inşa edildiği gidiş-gelişler var. Toplumun kendini ifade ettiği anlamla

bütünleşik bir yapı oluşturması var. Şu an kentten anlaşılan ya da kentin anlattığı bu var oluşun özünden tamamen ayrılması, yani kendini oluşturan esas öğeyi yıkması. Geçici ve yanılsamalı var oluşlar sürecinde devrilen ve parçalanan yaşayışları barındırması, buna kentsel yenilenme adı altında yapılan sahte yenilemelerle insanın ve kentin geldiği noktayı unutturma olarak da bakabiliriz ve bunun getirdiği bağlamsız, ilişkisiz, birliktesiz yapı. Burada somut bir örnek vermek gerekirse Taksim örneğini verebiliriz. Bu birlikteliksiz yapıyı oluşturmak için yapılan çabalardan birisi bence insanların bir araya gelmesini tamamen engelleme, yaya olan yerlerin tamamen kapatılması, sürekli araçlar, Ankara'daki durum özellikle kentin içinde hareketliysen arabanın içindesin, kentin içinde statiksen sadece evindesin, yani belli bir kent yaşamı vermiyor. Bence bu kentin özüne dair yapılan bir yıkım ve temel sorunu da bu oluşturuyor. Öze ve var oluşa karşı bir yıkım, tarihin yok oluşu, buradaki ortak payda deminki kısa filmlerde de izledik, aslında halkı aşağılamak. Bir diğer yandan baktığımız zaman da aslında bunu halk da istiyor gibi, halk yaşamak için bir çölü seçerken onlar bizim için bir çöl yaratmış oluyorlar. Aslında bu neden-sonuç ilişkisinden ziyade ağsal sorunlar bütünü gibi bakılabilir.

Burada insana geçeceğimiz için küçük bir geçişi şiirle yapmak istedik. Yer değiştirdiğinde aynayla insan, gölgeyle ten, olum ile ölüm, iz ile bırakan daha bir anlar bir yeri. Burada anlatmaya çalıştığımız aslında empati kuramama, yerine koyamama. Yaşam ölçeğinde insana baktığımızda kısaca algılayan insan ve algılanan insan olarak değerlendirmek istedik. Algılayan insan birey bazında bir değerlendirme, yaşamı kavrayamamadan kaynaklanan topluma uzaklaşma, o uzak, ben uzağım ve uzak olgusu ortaya çıkıyor. Mekâna yabancı, insana yabancı ve en nihayetinde kendine yabancı, yani yaşam ölçeğini çok üst bir ölçekte algılayamadığımız için sadece kendine dönen, bireyselleşen bir insan profili var demek istiyoruz. Bu kendine dönüş bir içselleşme değil, aksine bir kendine yabancılaşmayı beraberinde getiriyor. Algılanan insan toplum bazında bir değerlendirme, burada ayrışma, empati kuramama, birbirini anlayamama ve topluma yabancılaşma söz konusu.

Kent-mekân-insan ilişkisine birlikte baktığımızda kente bir şey katmayıp aksine kente kaybettirmeye başlayan bir insan profili görüyoruz. Aynı şekilde kent de insandan çalmaya başlıyor. Özsel yıkım ve özsel yok oluşu birlikte getiriyor. Tarihin yok olması burada söz konusu, mekân tanımının anlam değiştirmesi ve buna bağlı olarak gezme kültürünün değişmesi, sokak, meydan, yani insanların bir araya geldikleri mekânların yok olması, sosyalliğin farklı bir iletişimsel yapı oluşturması, alışveriş kültürünün değişmesi, üretimin kullanmadan tüketime dönüşmesi, olana göre yaşamak değil, yaşadığına göre oldurmak olgusu ve buna bağlayabileceğimiz en önemli bence doğanın yok olması ve yakında insanların -pek fazla da uzak değil benim tahminimce- cidden önlerine, tabaklarına paraları alıp çatal bıçakla parayı yemeye başlayacakları bir dönem geliyor karamsar bir bakış açısıyla ve bitirirken İtalo Calvino'nun görünmez kentlerinden bir alıntılama yapmak istiyoruz. Kenti kent yapan nedir? Kent nedir? Merdiven yolların kaç basamaktan oluştuğundan, kemer kavislerinin açı derinliğinden, çatıların hangi kurşun levhalarla kaplandığından söz edebilirim sana, ama şimdiden biliyorum, hiçbir şeyi söylememiş olacağım sonunda. Zira bir kenti kent yapan şey bunlar değil, kapladığı alanın ölçüleriyle geçmişinde olup bitenler arasındaki ilişkidir. Bir

sokak lambasının yerden yüksekliği ve orada idam edilen zorbanın sallanan ayaklarıyla yer arasındaki uzaklıktır. O lambada karşı parmaklığa gerilen ip ve kraliçenin düğün alayının geçeceği güzergâhı süsleyen vestonlardır. Parmaklığın yüksekliği ve şafakta onun üzerinden atlayıp kaçan gizli sevgilinin sıçrayışıdır. Bir saçağın eğimi ve aynı pencereye süzülen bir kedinin o saçak üzerinde kayarcasına yürüyüşüdür. Burunun arkasına birden çıkıveren harp gemisinin toplarıyla çizdiği siluet ve saçağı yok eden bombadır. Balık ağlarındaki yırtıklar ve ağlarını yamamak üzere iskeleye oturmuş, kraliçenin gayri meşru oğlu olduğu ve kundağıyla oraya iskeleye bırakıldığı rivayet edilen zorbanın harp gemisinin hikâyesini yüzüncü kez birbirlerine anlatan o üç yaşlı adamdır. Teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

İşte bundan seviyorum ben öğrenci oturumlarını, Tarık Hocam buradaysa ben bile anladım, onu söyleyeyim. Sırada Dokuz Eylül Üniversitesinden temsilci arkadaşımız var, buyurun lütfen.

DEÜ Öğrenci Temsilcisi

Merhabalar. Konuşmama bir öğrenci olarak kentsel dönüşümün benim için ne ifade ettiğini söyleyerek başlamak istiyorum. Kentsel dönüşümün kavramsal olarak kentlerde eskimiş ve işlevini yitirmiş alanlarda kentin ve kentlinin ihtiyaçlarını karşılamak ve iyileştirilmesini sağlamak için yapılan yenileme çalışmaları olarak söylense de pratikte belli çıkarlar ve rantsal amaçlar güden bir yerinden etme çalışmasıdır. Ülkemizde Cumhuriyet döneminden bugüne kentleşmeye baktığımızda üç dönemden söz edebiliriz: Birinci dönem Cumhuriyetin Kuruluşundan 1950 yılına kadar olan dönem. Bu dönemde bir tarihi merkezden ve bunun ortasında bir tarihi çekirdekten bahsedebiliriz. 1950-1980 yılları arasında kalan ikinci dönemde kentleşme ve sanayileşmeyle birlikte kırdan kente göçler boyunca bu tarihi merkezlerin kuşaklarına gecekondu alanlarının konumlandığını görmekteyiz. Üçüncü dönem olan 1980 sonrasında ise gecekonduların hemen dışında yer alan toplu konut alanlarını görmekteyiz.

Bu üç dönemde de kentler hep büyüme eğilimi içindedir. Zaten planlamanın amacı da kentin düzenli ve kontrollü biçimde büyümesini sağlamaktır. 1950'lerden bugüne değin süregelen aşırı kentleşme nedeniyle kentler artık büyümede eşiklere kadar dayanmıştır. Kentlerin büyümelerine devam edebilmeleri için bazı seçenekleri vardır. Birincisi eşiklere doğru büyümek, fakat bu kentin yamaçları ya da farklı coğrafi engellere doğru büyümesidir ki, maliyeti çok fazladır ve zordur. İkincisi, kentin çeperlerinde yer alan toplu konutların dışında kalan hazine arazilerinde yine toplu konutlar yapmaktır. Bu da ulaşım açısından çok maliyetlidir. Çünkü hâlâ tek merkezli olan kentlerimizde merkeze bağlılık söz konusudur. Üçüncüsü, kentlerde bulunan potansiyel alanlarla yenilemelere ve yoğunluk artışlarına gidilmesidir. Bu alanları tarihi alanlar, gecekondu alanları ve kentin içinde yer alan boş ve büyük alanlar olarak sıralayabiliriz. Tam da bu noktada son 10 yılın gündeminde gecekondu bölgelerinin dönüştürülmesi yer alır. Peki, nedir gecekondu bölgelerini kentsel dönüşümün hedefi haline getiren? Gecekondu alanlarının dönüşüm sürecinin başlangıcında 1984 yılında çıkarılan

"2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler Kanunu" ve "6785 sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" başlıklı son Af Kanunu önemli bir rol oynamaktadır. Bu kanunla gecekondu alanlarında ıslah imar planları yapılmıştır. Bu da dolaylı yoldan bu alanlarda kentsel dönüşümün başladığının habercisidir. Gecekondular hâlâ kentte bir imge sayılmıyor ve söylemin yarattığı etki düşünsel anlamda da olumsuz sonuçlar veriyor. Ayrıca bu alanlarda konutlar geçmişteki işlevlerini kaybetmişlerdir. Kentleşme ve sanayileşme döneminde ucuz işgücü ve emek sağlayan gecekondu sakinlerine küreselleşmenin etkisiyle ihtiyaç kalmamış ve bunlar kentlerden iyice dışlanmışlardır. Diğer bir sebep ise, eski gecekondu alanlarının sermaye birikim süreçleri için yeni ve anlamlı mekânlar haline gelmesidir. Yani rantsal bir yükselme söz konusudur.

Kentsel dönüşüm nasıl yapılmalıdır? Kentsel dönüşümü sadece fiziksel bir yenileme olarak düşünemeyiz. Aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik bir değişimdir. Çünkü gecekondu alanları planlanmış alanlar değil, süreç içinde doğaçlama oluşmuş alanlardır. Bu alanları orada yaşayan insanların yaşam biçimleri, ihtiyaçları, kültürleri ve mevcut olanakları biçimlendirir. İnsanlar konutlarını yaparken rüzgâra, manzaraya, hatta komşusunun mahremiyetine bile dikkat ederek konutunu yönlendirir ve kat yüksekliğini belirler. Kent planlarla ya da modernist anlayışla oluşmamıştır. Kentsel dönüşüm projeleri dönüşüm alanlarının fiziksel, kültürel ve sosyal yapısının uzun vadeli olarak iyileştirilmesini hedeflemekten çok yerel yönetimler, farklı çıkar grupları, hatta merkezi yönetim, yani TOKİ için gelir kaynağına dönüşmeye başlamıştır. Hatta dönüşümlerde gecekondu sahipleri bile bu ranttan nasibini almak için beklemektedir. Gecekondu yaparak kentin birçok yerini yağmalayanlar kentsel dönüşümler sayesinde de rantlar elde etmektedir. Oysa bilinçli kentsel dönüşümde olması gereken alanda yaşayan insanların sosyal hayatlarını incelemek ve onlara uygun dönüşümler yapmaktır. Alanda bulunan sosyal gruplar işgücüne katılmalıdır ve onlar da kentli olarak görülmelidir. Çünkü taşınmazın yeniden üretimi, toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi, mülkiyet ilişkilerinin yeniden üretimi demektir. Kentte yoğunluğu artırıcı her önlem kentliye ilave bir yaşama maliyeti getirir. O nedenle sağlıklaştırma temelli, sosyal dönüşümü sağlayan, yoğunluk içermeyen dönüşüm projeleri yapmak gerekmektedir. Aynı zamanda müdahale edilecek alan eğer kentlinin yaşam haklarına, insani haklarına, sağlıklı ve düzgün mekânlarda yaşamalarına engel olan bir alansa buraya doğrudan yık-yap şeklinde müdahale etmek daha doğrudur. Çünkü kamu yararı odak noktasıdır.

Son olarak söyleyebiliriz ki, geleceğin plancıları olarak bizlere çok fazla iş düşmektedir. Önemli olan kapitalist düzenin getirdiği rant savaşından nasibimizi almadan kamu yararı için çalışabilmek, kentsel dönüşüm konusunda yeterince bilinçli olabilmek ve okumak, okumak ve okumaktır. Teşekkürler.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Çok teşekkür ediyoruz Dokuz Eylül Üniversitesine. Sanıyorum bugünkü tartışmalara da, iki tarafa da cevap olan nitelikli bir sunuş oldu. Ben teşekkür ediyorum. Sırada Gazi Üniversitesinden temsilci arkadaşlarımız var.

Gazi Ü. Öğrenci Temsilcisi

Merhabalar, hoş geldiniz. Biz belirli bir sunum yapamadık, daha doğrusu hazırlayamadık. Öncesinde bir fikrimiz vardı, önceki toplantıda aldığımız bir karar doğrultusunda bugünü sadece bir tartışma ortamı olarak düşünmüştük, ama bugün aldığımız habere göre herkesin konuşması gerekiyormuş. Biz onları genel hatlarıyla düzenlemeye çalıştık. Bizim asıl fikrimiz, çıkış noktamız kentsel hizmetlerin sunumunda arz-talep ilişkisi ve burada kazanan ve kaybedenlerin bizim tartışmamız sonucunda belirlenmesiydi.

Kısaca bahsetmek istersek kentlerin oluşumundan, en başından beri hepimizin bildiği gibi sanayi devrimi sonrası özellikle tarımda makineleşme ve kentte ekonominin gelişmesiyle kentler çekici hale geldi ve kentin çekiciliği oluştuktan sonra göçle gelen bir kalabalık var. Bu kalabalıktan kastımız kapitalist düzende belli bir şekilde yer edinmeye çalışan insan ve işgücü güruhudur. İşgücü için istihdam oluşturan yönetici sınıf bu güruhun temel gereksinimlerini -eğitim, sağlık, konaklama- karşılayacak düzenlemelere girmiştir. Kentlileşme ve kentsel hizmetler sunumunda gözlemlenen bir paradoks var bize göre, biz toplantıda da bunu konuşmuştuk. Ben tartışmaya zaman ayırmak için burayı kısa geçiyorum. Kentlileşme ve kentsel hizmetler toplum davranışları sonucunda oluşan talebin arzı mıdır, yoksa toplum davranışlarını etkileyen ve değiştiren kentsel politikaların sonucu mudur? Bunlar neler olabilir? Tartışmaya hepinizin görüşlerini bekliyorum.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Teşekkür ederiz. İkinci bir tur daha yaparsak orada meslek alanıyla ilgili, Dünya Şehircilik Günüyle ilgili görüşlerinizi de belki söylersiniz. Erciyes Üniversitesi.

Erciyes Ü. Öğrenci Temsilcisi

Merhabalar, Erciyes Üniversitesi dördüncü sınıf öğrencisiyim. Biz de hazırlığımızı önceden bir organizasyon aksaklığı dolayısıyla maalesef biraz ayaküstü yapmak durumunda kaldık. Bunun için kısa bir sunum olacak. Bunun için de lütfen kusura bakmayın.

Üç günlük kolokyum süresince kentsel yeniden yapılanma kapsamında kazananlar ve kaybedenler birer planlama aktörleri olan merkezi yönetim, yerel yönetimler, şehir plancıları ve planlamanın asıl nesnesi olan toplum olarak incelendi, kimin kazanıp kimin kaybettiği tartışıldı. Bizlerin henüz öğrenciler olarak izleyici konumunda olduğu eğitsel süreçte hangi tarafta durmaya hazırlanıyor, hangisini içselleştirebiliyor, piyasa koşullarında kazanmanın aslında bir kayıp olduğunun ne kadar farkında olabiliyoruz? Bu noktada sorgulamalarımız başlamalıdır. Bir gün birer planlama aktörü olarak piyasanın bizim için belirlediği tarafta mı, yoksa toplumun yararını gözeten tarafta idealist bir yaklaşımla mı mesleğimizi icra edeceğiz? Bütün bu sorgulamalarımız kaygılarımız içinde kaybolmak ya da arada kalmak yerine alternatif eylem planlarıyla bu süreci gelecekte bu mesleğin sahipleri olarak değiştirebilir, geliştirebiliriz diye umuyorum.

Son yapılan öğrenci buluşmasında hazırladığımız sonuç bildirgemizin son maddesinde belirttiğimiz gibi kimliksiz kentleri oluşturan sistem aynı zamanda kimliksiz şehir plancıları üretmeye yönelmektedir. Bu durumda karşı mücadele vermek adına meslek odamızın taşıdığı antiemperyalist kimliği öğrenciler olarak sahipleniyor, asıl kazananın insancıl planlama yaklaşımı olacağını umuyoruz. Teşekkürler.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Çok teşekkür ederiz. İstanbul Teknik Üniversitesinden bir otobüs dolu arkadaşımız gelmiş. Çok güzel, onlar daha katılımcı bir şekilde buradalar.

İTÜ Öğrenci

Evet, ama öncelikle şunu belirtmek istiyoruz. Çünkü biz İstanbul Teknik Üniversitesi öğrencileriyiz, ama temsilcileri değiliz. Çünkü bu konuda görüş paylaştığımız ya da bize yön gösterecek herhangi bir bünye ya da kişi olmadı. Bunu üzülerek söylüyoruz. Eğer böyle bir durum olsaydı da biz böyle çıkacaktık. Çünkü bizim amacımız, niyetimiz buydu. Biraz daha doğal, o anda gelişen bir konuşma olsun istemiştik, ama maalesef buna az önce kapının önünde konuşarak karar vermek durumunda kaldık. Dolayısıyla kazananlar, kaybedenler de şöyle büyük bir soru işaretiyle başlıyor olabiliriz kendi adımıza; kaybediyorum, derse girmediğim için belki de azar işiteceğim ya da önümde engel gördüm. Kazanıyorum, çünkü buradayım ve aslında derslerden belki de çok çok daha önemli şeylerde varım. Ben şimdilik bizi böyle tanıtıp sözü arkadaşlarıma bırakıyorum.

İTÜ Öğrenci

Biraz belli oluyor galiba, çünkü çok hazırlıklı gelmedik. Dolayısıyla biz kolokyumun genel temasını aşan sohbet de gerçekleştirmiş olacağız burada. Öğrenci forumu olması itibariyle ben öğrencilikten bahsedelim isterim izninizle. Arkadaşlarımızla paylaştığımız bir hissiyat şu: Bizim gençliğimizden kaynaklanan bir dinamizmimiz var, ama bu dinamizm daha çok potansiyel olarak kalıyor. Üniversiteye bu potansiyelle geliyoruz, ama bu törpüleniyor, hiçbir şekilde aktifleşemeyen bir potansiyel. Üniversitede de akademiyle olsun, çevreyle olan ilişkide olsun bu dinamizm hiçbir şekilde aktarılamıyor. Mesela, beraber proje üretmek, daha aktif, daha yaratıcı paftalar hazırlamak şeklinde tezahür etmiyor, ama mesela, staj yapmak şeklinde tezahür ediyor. Bilmem anlatabildim mi?

İTÜ Öğrenci

Merhaba. Şehir ve Bölge Planlamayı tanıdığımız günden başlayarak sormaya başlayalım bu soruyu? Kim bu kazanan ve kaybedenler? Şehir ve Bölge Planlama Bölümünü kazanmak, kaç kişi bu bölümü kazandı? Kazandığınıza emin misiniz acaba, yoksa başka bölümleri kaybedip Şehir ve Bölge Planlamayı mı kazandınız? Önce bölümden, sonra üniversite hayatından sıkıl-

dınız, sonra umursamamaya başladınız. O zaman kazananlar, kaybedenler, umursamayanlar. Proje dersine girmeyip bisikletle dünya turuna çıkmaya karar verenler de var. Bu durumda kaybedenler kim oluyor? Aileler oluyor. Eş-dost soruyor, onlar da boyunlarını eğiyorlar. Çünkü bizim para kazanmamız lazımdı. Para kazanmak, para kaybetmek var bir de. Birilerinin cebinden çıkan paraların birilerinin cebine girmesi ve günümüzde oluşan dünya, ama parayı umursamamaktan bahsetmedik mesela, parayı umursamayanlar acaba her gün şaraplarını yudumlayıp oldukları yerde sabahlayan insanlar mı? Belki de onlar zamanında akademik dili bir türlü çözemeyen sınıf arkadaşlarımızdı. Hayatta kaybetmemeniz dileğiyle efendim, sayısal loto oynayın, kazanın.

İTÜ Öğrenci

Merhaba, ben de üçüncü sınıf öğrencisiyim. Önce kafamda dönüp dolaşan önemli birkaç noktayı söyleyeyim. Bence birinci olan insan ve insan hayatıdır önemli olan, hatırlanması gereken tekrardan mesleğimizde, aslında bütün mesleklerde, ikincisi, kişi kârıyla toplum kârının arasında aslında bir fark yoktur. Ben böyle düşünüyorum ve üçüncüsü, eğer bir insanın etrafındaki şeylerden rahatsız oluyorsa buna isyan etmeme hakkı vardır diye düşünüyorum. Böyle bir seçeneği vardır, genelde de bu kullanılır zaten, tarih boyunca da bu kullanılmıştır. Aslında ben buradan bir şekilde kazananlar kaybedenlere geçmek istemiştim.

Bence kentsel yeniden yapılanmada kazananlar kaybedilenlerin yanında bir de kaybettiğinin farkında olmayanları eklemek gerektiğini düşünüyorum. Bence kaybettiğinin farkında olmayanların içerisinde biz uzman kişilikli mesleği yapan gruplar var. Bir şeyler kaybediyoruz, ama onun farkında değiliz. Çünkü kendimizi sanki kazananlarla kaybedenlerin arasında bir kişilikler olarak görüyoruz. Ortada bir kaybedenler var, bir de kazananlar var, onların dengesini sağlamaya çalışan mesleğini yapmaya çalışan insanlarız. Aslında bu dengeyi sağlamaya çalışırken aslında biz de kaybediyoruz, ben bunu düşünüyorum. Bunu aslında meslekle ilgili birkaç şeyden anekdotla söylemek istiyorum. Şu ki, mesela, projeler yaparken biz nüfus projeksiyonları yapıyoruz. Hep yaparız, bir doğal nüfus artışı vardır, bir de göçle gelen nüfus artışı vardır ve bu göçle gelen nüfus artışının bir gün biteceğini hiç düşünmeyiz, o göç hep olacak. Peki, bu göç hep olduğu sürece bir gün o zaman kırsal hayatın biteceğini kabul ediyoruz. Bu durumda kırsal-kentsel beraber, güzel, mutlu bir yaşam sürdürülebilir planlama şeyini de zaten baştan çürütmüş oluyoruz. Bence böyle bir çelişkimiz var. Bu bakımdan kır olayını zaten baştan kırsal planlama olayını dünkü forumda da galiba bahsedilmişti, es geçmiş durumdayız.

İkincisi, birey olarak sanki kendi noktamızı, kendi içinde bulunduğumuz durumu bir şekilde korumaya çalıştığımızı düşünüyoruz, ama aslında deminki sunumda da bahsedildi, mekân sürekli değişiyor, artık elimizde tutamıyoruz. Eriyip gidiyor bir şeyler. Ben kendimden örnek vereyim: İstanbullular belki bilirler, Beşiktaş'taki iskelenin yanında bir çay bahçesi vardı. Şu anda otelin yapıldığı inşaatın hemen yanında bir çay bahçesi vardı. O boğaz şeridi boyunca aslında insanların 45 dakika, bir sonraki vapur gelene kadar vakit geçirdikleri güzel

bir çay bahçesiydi. İki kuruş para verip bir şekilde vakit geçirebiliyordunuz. Denizle karşı karşıya gelebildiğiniz nadir yerlerden biriydi. Bir sabah karşı taraftan geliyorum, okula gelirken bir baktım yok. Dün vardı, bugün yok, kaldırılmış. Kim bunun hesabını verecek? Çünkü özel mülkiyet, biz ona karışamayız, ama aslında bizim bir değerimizdi o, aslında biz kendi halimizle kendi konumumuzu korumaya çalışırken mesleki etik değerlerimizi yerine getirmede aslında kaybediyoruz. Çünkü bir şeylere karşı çıkmıyoruz. Biz şaşırmayı unuttuk etrafımızda olup biten şeylere, artık şaşırmıyoruz, hepsi olan biten şeyler, alıştık. Buna bir şekilde karşı koyma denilen şeyi aklımıza yeniden getirmemiz gerektiğini düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

İTÜ Öğrenci

Merhaba, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir Bölge Planlaması 4. sınıf öğrencisiyim. Az önce de belirttiğimiz gibi kendiliğinden gelişen bir konuşma olsun dedik ve hiçbirimizin aklında bir şey yok. Benim de Merve'nin söylediklerine istinaden aklıma küçük bir anım geldi, onu anlatmak istiyorum. Biz birinci sınıfa ilk girdiğimizde ilk proje dersimizde hocalarımız bize yazdığımız bölümün kaçıncı tercihimiz olduğunu sordular. Aslında düşünürsek belki hocalarımız bile bizim bir şeyleri kaybederek, herhangi bir fakülteyi kaybederek buraya girdiğimizi kabullenmiş oluyorlar ve birinci sınıftan beri belki de bizi kazanmaya çalışıyorlar. Açıkçası ben de ilk girdiğimde bu bölüme dördüncü, hatta beşinci tercihimdi sanırım ve geçiş yapmayı düşünüyordum. Çünkü en düşük bölüm buydu ve not ortalamamı yüksek tutup geçiş yapmayı düşünüyordum ki, eğer çok idealist değilseniz en başından beri eminim hepinizin aklından öyle bir şey geçmiştir. Birinci sınıfın sonunda gerçekten bizim bölümden o dönem 15 kişi kadar bir grup, büyük bir grup geçiş yaptı ve belki onlar istedikleri şeyi en sonunda kazandılar, ama düşünüyorum da, belki de biz kazandık. Çünkü bir şeylerin farkında olmaya başladık sosyal anlamda ve şu an bakıyorum salona, 16 farklı üniversiteden öğrenciler var ve bunların hepsi bir şeylerin farkında olup bir şeyleri kazanmaya gelmiş insanlar ya da birilerini kazanmaya gelmiş insanlar. O yüzden ben buraya diğer şehirlerden gelen arkadaşlarıma buradan teşekkür etmek istiyorum; geldiğiniz ve bir şeylerin farkında olduğunuz için teşekkür.

İTÜ Öğrenci

Ben az önce Elif'in bahsettiği şeyden şöyle devam etmek isterim: Söylediği gibi biz ilk sınıfta "kaçıncı tercihinizdi?" gibi sorularla karşılaşıyoruz. Mesela, farkındasınız ki, buraya gelirken birkaç ay öncesinden çok muğlâk bir şekilde karar vermiş durumdasınız. Mesela, hocalar da aralarında şunu soruyorlar: Önümüzdeki sene kontenjanımız kaç kişi olacak? 120 kişi olabilir, çünkü onu da YÖK belirliyor, böyle bir bizim karar verme sürecimizin, tercih alma irademizin bizde olmadığı bir platform var. Dolayısıyla, biz de üretici bir şekilde kullanılmıyoruz ya da teşvik edilmiyoruz demek istedim.

İTÜ Öğrenci

Merhabalar. Buraya çıkan bütün arkadaşlarıma ben de teşekkür etmek istiyorum. Çünkü cidden bir şey hazırlamadık ve hiçbir şey hazırlamadıysak hepimiz birden çıkalım dedik. Buradan aslında şeye bağlayacağım; Caner "karşı çıkalım" diyor ve çok doğru söylüyor ve bütün öğrencilerin aslında yapamadığı bir şey var burada; örgütlenme ve karşı çıkma. Öğrenciler tamamen soyutlanmış ve tamamen sistemin verdiği "dersinize çalışın, sosyal hayat sizi ilgilendirmez" olayı var. Bu da iğrenç bir şey, bu yüzden buradaki arkadaşlarıma en başta teşekkür ediyorum ve konuşmayı da bitiriyorum.

İTÜ Öğrenci

Aslında birkaç şey daha eklemek gerekir ki, aslında sadece üniversite hayatı boyunca sosyal hayatımıza önem vermemizi istiyorlar gibi geliyor bana, ondan sonrası için zaten "idealist geçinebileceğiniz zaten 4 seneniz var, ondan sonra idealizm diye bir şey kalmıyor" gibi zaten eleştiriler geliyor. Artık şey lafını duymaktan ben sıkıldım, bunu burada söylemek istiyorum: "İş hayatına girince her şey değişiyor." Bunu zaten artık beş yaşındaki çocuk bile kendi aralarındaki muhabbetlerde "ekmek aslanın ağzında oğlum" demeye başladı. Bunu gençliğimizin beynine güzel bir şekilde soktunuz, artık tekrar etmenize gerek yok her seferinde, bunu söylemek istedim.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

İTÜ halay ekibine teşekkür ediyoruz, hakikaten üzerlerine vazife olmadığı halde bölümlerini temsil ettiler. Bu tarz insanları çok seviyorum. Galiba sıra İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsünde.

İYTE Öğrenci Temsilcisi

Merhaba. Arkadaşım Hamit İran uyruklu yabancı öğrencilerimizden, söylenilenlerin büyük kısmını anlıyor, fakat rahat olamayacağını düşündüğü ve düşüncelerimiz paralel doğrultuda olduğu için onun adına da ben konuşuyorum. Aslında arkadaşlarımız da hakikaten çok güzel sunum yaptılar. Benim söylemek istediğim birçok şeyi de söylediler. Yalnız ek olarak bir şey söylemek istiyorum onlara; benim konuşacağım şeylerin dışında aklımda olan bir şey daha var onların söylediklerinden sonra: Ben ve Hamit bu tamamen tesadüf oldu, planlama bölümünü bilerek, isteyerek seçen kişilerdeniz. Benim mesela, bütün listem planlamaydı, Hamit'in de ikinci üniversitesi, fizik okuduktan sonra planlamayı tanıyor ve "ben bunu yapmak istiyorum" deyip Türkiye'ye gelip okuyor. Böyle örnekler de var ve bizi buraya temsilci olarak okul seçti. Neden seçildik? "Parlak öğrenci" olduğumuz için. Hocamız da bir iki kere burada bizi başka konuklara tanıtırken "bunlar bizim parlak öğrencilerimizden" diyerek tanıttı. Yani severek yapıldıktan sonra eğer buradaki arkadaşlar, bilmiyorum, çok heyecanlıyım. Bunları hiç söyleyeceğimi de düşünmemiştim, ama eklemek istedim.

Biz bu işi bilerek, tanıyarak okuduk ve yaptığımız bütün projelerde aynı istekle, hevesle, sevgiyle yaptık. Belki bunlar daha böyle havada şeyler gibi geliyor, ama gerçekten öyle. Dolayısıyla bunları iletmek istedim. Ben planlamanın gerçek anlamda çok önemli olduğunu, kentlerin yaşayan yerler olduğunu ve bunu yaşanır kılan kişilerin de biz olduğumuzu, ama aslında olmadığımızı ve olmamız gerektiğini düşünüyorum. Peki, biz bunu nasıl yapacağız diye baktığımızda da, neden elimizde böyle bir güç yok? Bir plan yapıldığında ve özellikle böyle kolokyum gibi toplantılarda sunumları yapılır, eleştirileri söylendiğinde en çok konuşan biz oluyoruz, ama aslında baktığımızda her planın altında bir ya da birden fazla plancı var. Peki, neden bu plancılar bunlara onay vermek zorunda kalıyor? Bence arkadaşlarımızın da bahsettiği gibi bir örgütlenme, gerçi bunu biz her kolokyumda konuşuyoruz, ama hakikaten bir örgütlenmeye gidilmesi lâzım. Bu örgütlenme de sadece öğrenciler ya da planlama odası değil, daha geniş kapsamlı bir şey olması lâzım. Mesela, bir örnek vermek istiyorum: Bir televizyon programında uygunsuz bir yayına nasıl RTÜK müdahale edebiliyorsa -çünkü o Radyo Televizyon Üst Kurulu- planlamaları da bizden başka kimin sözü geçebilir ya da bizden başka kim en son sözü söyleyebilir? Neden bu bir siyasetçi veya bir siyasetçinin özel sektörde tanıdığı yakını buna karar verebilsin? Bence bizim resmi olarak bir hakkımızın olması lâzım ve belki tek yekpare bir kurul ya da parçacıl bir kurul yapılan planlamaları denetlemeli. En büyük şeyin bence bu kazananlar kaybedenlerde kazananların daha fazla olmasını istiyorsak daha doğrusu kazananların kentte yaşayan insanlar olmasını istiyorsak öncelikle buna biz "dur" demeliyiz, bizden başka da kimsenin diyebileceğini düşünmüyorum. O yüzden istediğim bu bilincin uyanması. Heyecanım içinde çok özür dilerim, inşallah saçmalamadım.

İYTE Öğrenci Temsilcisi

Merhaba. Alev'in dediği gibi ben Türkçeyi biraz kötü konuşuyorum. Hepinizden özür diliyorum. Sonuç olarak üç gündür buradayız. Ben biraz daha olayları daha iyi düşünüyorum, geleceği daha parlak düşünüyorum. Çünkü bir hata varsa, bir sistemde yanlış varsa bir yerde çöker, bir yerde olay bir çözüm gösterir. Sistem kendi içinde yeni çözümler üretiyor ve bizim bölümümüz, bizim kentlerimizin de öyle bir şey olduğuna inanıyorum. Kaç sene önce kimse doğadan, çevreden bahsetmiyordu, ama şimdi herkesin doğaya bir şeyi var, "doğayı koruyacağız" bütün sanayide, geçmişte hiç düşünmediğiniz yerden bir doğayı koruma şeyi kalktı. Bence kentlerimiz de gelecekteki durumda da aynı şey olacak. Yavaş yavaş o bizim kapitalist düşünceler bunu fark edecekler, biz de bu şekilde gidersek biz de çökeriz. Tamam, bu kadar kenti yenileme adına bir sürü kentin kamusal alanlarını aldılar ve lüks konutlar yaptılar, ama bu lüks konutları kimse alamayınca yavaş yavaş bu sistem de çöker ve bizim düşüncelerimiz, bizim planlarımız o arada ortaya gelir ve daha da pratik, daha da bilimsel çalışmalar, gruplaşmalar bence ileride çok çok iyi işler yapabiliriz. Geçmişte de yapmış olanlar var, bizim hocamız Semahat Hoca bize çok güzel örnekler gösterdi. Biz bunu bir kez başardık ve başaracağız.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Öğrencilerden böyle iyimser mesajlar olunca da insan seviniyor. Sürekli dayak yemiyoruz, ayrıca da planlama RTÜK'ü diye ilginç bir öneri geldi. Demek ki mesleki denetim konusunda odanın biraz daha mı hassas davranması gerekiyor, yoksa daha sivil, bağımsız bir denetim mekanizmasını öğrenciler olarak, kamuoyu olarak biz mi koymalıyız? O da tartışmaya değer. Bir devir-teslim töreni yapacağız galiba. Diğer bölüm temsilcisi arkadaşlarımızı alalım. O sırada salondan soru varsa onları da hızlıca alalım.

SUNUCU

Arkadaşlarımıza teşekkür ediyoruz. Ben hemen kısaca söyleyeyim: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimar Sinan, Selçuk Üniversitesi, Süleyman Demirel ve Yıldız Teknik Üniversitesini sahneye davet ediyoruz. Teşekkürler.

Sorusu olan varsa alıyor muyuz?

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Hızlıca bir-iki adet alabiliriz. Soru değil de yorum yapın.

SALONDAN

Merhaba arkadaşlar, ben Mimar Sinan Üniversitesinde üçüncü sınıf öğrencisiyim. Deminki hatta İzmir Yüksek Teknoloji'den konuşan arkadaşlarla ilgili söylemek istiyorum. Erbatur Hoca'nın da söylediği gibi belki o şekilde değildi laflar, ama ben sanki ters anladım. Böyle tek elde toplanmış bir kontrol mekanizması gibi bir şey ya da bir şeyleri yasaklayan, bütün planları denetleyen bir şey gibi. Bence şu anki durumu bile daha katılımcı yapması gereken bizleriz zaten, bunu değiştirecek de bizleriz, ama bu değişim tam tersi yönde olursa sanki bulunduğumuz yerden de geri gideriz gibime geliyor. Bilmiyorum, yanlış anlamış olabilirim, ama bana çok katı ve böyle her şeyi denetleyen RTÜK gibi ya da "bizden başka kim bunun kararını verebilir ki?" denildi. Bizden başka bunun, zaten kararı verecek olan biz değiliz. Bunu, katılımı da bu yüzden her yerde vurguluyoruz. Teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Buyurun Hocam.

SALONDAN

Teşekkür ederim. Şimdi benim bugünkü niyetim aslında Erbatur Hocanızla da anlaştık, panel bittiğinde bir toparlama konuşması yapacaktım, ama detayına girmiyorum, duygu sömürüsü yapmak niyetinde de değilim, özel nedenlerle, yani sağlığa balı olan nedenlerle ben 10-15 dakika içinde gitmek durumundayım. Yani panelin sonunu bulamayacağım, o

arada sizi tedirgin etmeyeyim diye vereceğim mesaj şudur. Bir defa çok mutlu ayrılıyorum, yani kaybeden olarak ayrılıyorum, buna lütfen inanın. Ben kalsaydım sizler bir şey kazanır mıydınız, onu bilmiyorum. O da meçhul kalmaya mahkûm, ama iki tane çok güvendiğim genç dostumu bırakıyorum geride. Onlar üç, dört senedir benimle çalışan dostlarım, Kerem Ekinci'yle Sercan. Ben onlara birtakım kopyalar da verdim, kopya çekecekler, bu arada iyi de kopya çekerler. Onlar benim adıma gerekli durumlarda, Erbatur Hocamızın uygun gördüğü durumlarda birtakım fikirler aktaracaklar, yararlı olacağını umuyorum ve hakikaten her şey için çok teşekkür ediyorum. Olağanüstü bir patlama yaptı bence bu olay, galiba eğitimde buna çok muhtaçtık, onun için Mimar Sinan Üniversiteli olarak da gurur duyuyorum seçilen temadan, şu ana kadar gelen organizasyondan ötürü. Çok teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Biz de çok teşekkür ederiz. Şimdi Karadeniz Teknik Üniversitesinden temsilci arkadaşlarıma sözü bırakıyorum.

KTÜ Öğrenci Temsilcisi

Bizler Karadeniz Teknik Üniversitesi son sınıf öğrencileriyiz, ben Evin Mercan ve arkadaşım Gülden Bayrak, ikimiz temsilci olarak buraya katıldık ve biz çok hazırlıklı olmasak da kendi üniversitemizin vizyonu çerçevesinde bir şeyler anlatmaya ve paylaşmaya çalışacağız. Bizler eğitim süresince sürekli insanlar için yaşam kalitesi yüksek mekânları yaratma telaşı içindeyiz ve bugünkü konuşmamızda bu imar planı değişikliklerinin insanın yaşam kalitesini ne tarzda etkilediği konusunda bir konuşma hazırladık ve bu imar planı değişikliklerinin insan-mekân ilişkisi üzerindeki etkilerine vurgu yapmaya çalışacağız. Şimdi ben bir giriş yaptım, arkadaşım gelişme, daha sonra ben tekrar bir sonuca bağlayacağım.

KTÜ Öğrenci Temsilcisi

Aslında bizler plancılar olarak diyeyim, imar planlarıyla geleceğe yönelik kararlar vermekte olan insanlarız. Ancak imar planı değişiklikleriyle de çoğu zaman küçük ölçekli, parsel düzeyinde, zararsız değişiklikler olarak gösterilmeye çalışılan imar planı değişikliklerini de onaylayan kişileriz. Plan değişikliklerinin nedenlerini anlatmayacağım şimdi, yani hepimiz biliyoruz. İşte düzenlemedeki hatalar, arsa politikası, mali yetersizlik ve en önemlisi politik ve idari durum, plan değişikliklerinin en önemli nedenlerinden.

Günümüzde farklı nedenlerle yapılan imar planı değişiklikleriyle öngörülen kentsel imar planı değişiklikleriyle önceden öngörülmüş olan mevcut kentsel dokunun zedelenmesi yaşam kalitesini düşürmekte ve kentlerimizin giderek kimliksizleşmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda kentte yaşayan insanların neler kazanıp neler kaybettiğine bakılacak olursa bunu aslında birkaç başlıkta toplamak mümkün. Ekonomik kazanımlarımız ve kayıplarımız olabiliyor, sosyal, kültürel kazanım ve kayıplarımız olabiliyor, psikolojik kazanım ve kayıplarımız olabiliyor. Kentin değişimi sürecinde plan değişiklikleri aslında bize kazanım

gibi gösterilmeye çalışılıyor, ancak kendi bünyesinde bir kaybedişi barındırmakta. En küçük ölçekten bahsedeceğim, kentte küçücük bir alanda parsel düzeyinde yapılan bir emsal artışı bile işlev alanı değişikliği, nizam değişikliği gibi küçücük bir değişiklik bile kentsel yaşam kalitemizi etkilemekte. Örneğin emsal artışı değişikliğini biz bir ekonomik kazanım gibi görsek de, bunu zararsız bir kazanım gibi görmüş olsak da bu planda yoğunluğunu artmasına sebep olurken sadece mekânsal bir sorunu doğurmuyor. Aynı zamanda bireylerin üzerinde de önemli bir etkisi var. İnsanlar için gerekli olan sağlıklı yaşam koşulları, mekânları ve kendilerini gerçekleştirmek için sahip olmaları gereken mekânların oluşumuna bir balta vuruyor diyebilirim.

Ayrıca yerel yönetimlere de burada değinmek istiyorum. Çünkü günümüzde yerel yönetimler sürekli kendileriyle çatışma içerisindeler, bir tutarsızlık içerisindeler. Çünkü önceden uzun erimli hazırlamış oldukları planları onaylamadan değiştirmenin derdindeler. Bundan bir kazanım amaçlıyorlar ve önceden bütüncül yaklaşımlarla hazırlanmış olan planları sadece birey yararı gözetilerek toplum yararından uzaklaştırıyorlar diyerek sözü arkadaşıma bırakıyorum.

KTÜ Öğrenci Temsilcisi

Şimdi arkadaşımın da bahsettiği gibi kentin yenilenme sürecinde plan değişiklikleri kazanım gibi görülse de içinde aslında kaybedişi barındırmakta. Ben bu açıdan bu konuyla ilgili genel bir örnek vermek istiyorum. Bir çocuğu düşünün ki dayısı, amcası ve hatta belki de babası farklı isteklerin telaşındayken, yani tabiri caizse cebini doldurma telaşındayken, aslında belki de o çocuğun oyun oynama hakkını, koşma hakkını, nitelikli eğitim alma hakkını, bireyin sahip olduğu potansiyelleri ortaya çıkaracağı kamu mekânlarını elinden alınıyor aslında ya da yaşlı bir insanı düşünün ki rahat yürüyebileceği yollar elinden alınıyor, ortak kullanım alanları elinden alınıyor.

Bizler sürekli planlı kentsel gelişme için plan hazırlıyoruz Türkiye ölçeğinde bakarsak bu olaya, ama o planlar delik deşik hale geliyor. Yani öncesinde planı onaylayan daha sonra bir şekilde o planı değiştirme yoluna gidiyor. Bunun altında tabii farklı nedenler var, yani bu farklı rantlar oluşabiliyor ve bu ranttan kimin kazanıp kimin kaybettiği aslında hep söylenildiği gibi, mesela söylediğim gibi çocuğun babası kazanırken maddi, ekonomik boyutu düşünürken aslında çocuk kaybediyor, gelecek kuşak aslında kaybediyor. Bizde hep özenilen dünya kentleri var, uygar yaşam alanları, işte bizim bu değişen imar planları sebebiyle uygar yaşam alanları kısıtlanıyor, hatta bırakılmıyor. Burada özenilen dünya kentlerine bakıldığında o kentlerde sürekli değişim değil, kararlı bir şekilde uygulanan planların geliştiğini görmekteyiz, yani bizimki gibi değil. Teşekkürler.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Evet, KTÜ'den de plan değişiklikleriyle ilgili aman dikkat uyarısı geldi. Daha istikrarlı, daha tutarlı, değiştirmeye gerek kalmayan planlar yapalım dediler. Teşekkür ediyoruz. Mimar Sinan Üniversitesinde sıra.

MSGSÜ Öğrenci Temsilcisi

Merhaba Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinden ben Özge Arbaş arkadaşım Sezen Savran'la birlikte sunumu yapacağız. Sunumun ana başlığı olarak kentsel yenilenme süreçlerine daha üstten bir bakış açısı gerekliliğini ve bu bakış açısında tüketim kavramının kentle ilişkisi üzerinden kazananlar ve kaybedenleri irdelemek istedik. Bunda da günümüzde tek bir mahalle, tek bir semt ölçeğinde gerçekleştirilen kentsel yenileme projelerinin planlama alanında en çok tartışılan ortamı bulunan konulardan biri olduğunu biliyoruz. Bunlar bu kolokyumda da birçok örnekle açıklandı, işte Küçükçekmece, Sulukule, Gülsuyu-Gülensu örnekleri vardı. Bunları alt ölçekte irdeledik, ama bir de biz üst ölçekten bakıldığı zaman nasıl bir şey görebileceğimizi düşündük.

Bu söz konusu dönüşümlerde mekânlar aktörleri çerçevesinden değerlendirildiğinde ne yazık ki tabiri caizse ateşin düştüğü yeri yakmasıyla sonuçlanıyor ve bu hep aynı soruyu ortaya çıkarıyor, neden böyle oldu, başka bir çözüm bulunamaz mıydı? Bu sorular sorulmaya başlandığı zaman bütün bakış açıları ve çözüm önerileri bu ateşin düştüğü yerle ilgili oluyor, belli bir noktada tıkanılıyor ve orası çözülmeye çalışılıyor. Neden bir üst ölçeğinde diğerleriyle birlikte olduğu irdelenmiyor. İstanbul'da özellikle bu sorunları görmemek artık imkânsız hale geldi, ayrıca diğer kentlerimizde de benzer sorunlar hızla artıyor. Bu durumda kentsel yenileme süreçleri içinde üst ölçekte, yani kapitalist sistemde rollerin tekrar tanımlanmasıyla ne derece kazanıp kaybettiklerinin sorgulanması gerektiği ortaya çıkıyor. Sürecin bu sorgulamalar yapılmadan işlemesi çözüm önerilerinin kısıtlı bir alanda bir kısırdöngü içinde oluşmasına neden oluyor. Bu kısırdöngü de üst ölçekten kazananlar kaybedenler ilişkisine bakıldığında çözülür mü düşüncesi aklımıza geliyor. Bu noktada kısırdöngünün tanımının daha iyi yapılması gerektiğini düşünüyoruz.

MSGSÜ Öğrenci Temsilcisi

Başta değinmiş olduğumuz bu üst ölçekten bakılması meselesine geri dönmek gerekirse her ülkenin bir şekilde içinde bulunduğu bir sistem var, buna şu an kimse itirazını yapamaz ve bu kapitalist sistemde kimileri için tüketim kavramı amaçken kimileri için de araçtır. Günümüzde de tüketim kavramının her alanda çok büyük bir hâkimiyeti bulunmaktadır. Örneğin bu konuya insan ilişkileri boyutunda bakarsak eğer, bu tüketim kavramının her türlü insan ilişkisini bir ikincil niteliğe büründürdüğünü görüyoruz. Bunun dışında tüketim kavramının kentle ilişkisi de kurulduğu zaman çok daha ağır sonuçlarının ortaya çıktığını görüyoruz. Kenti tüketme durumu söz konusu olduğunda da ne doğal çevreyi gözümüz görüyor, ne gelecek kuşaklara sağlıklı yaşama alanları bırakmak, yani sürdürülebilirlik ilkesi, bunların hiçbirisi göz önünde bulundurulmuyor.

Olaylara biraz daha üst çerçeveden bakmaya başladığımız zaman kazanan ve kaybedenlerin rollerinin daha net görülmesini sağlamış oluyoruz. Yani kentte ortaya çıkan sorunların çok önemli bir kısmı bu sonuçtan doğuyor. Sorunlara çözüm getirildiği düşünülürken aslında bu sorunlar zaman mekân bağlamında ötelenıyor ve tüketimin başrolü oynadığı aynı sistemin

devamlılığı bir şekilde sağlanmış oluyor. Kentlerin içinde bulunduğu bu kısırdöngüye ne kadar dayanabileceği şu an kestirilemeyen bir gerçek, bu kısırdöngü de devam ettiği sürece kazananlar ve kaybedenler arasındaki uçurum da artmaya devam edecektir. Toparlamak gerekirse bizler geleceğin plancılarıyız ve kentsel yenileme süreçlerine bir de biraz daha üst ölçekten bakmamız gerekiyor. Bunu da tekrar vurgulayarak sözlerimize son veriyoruz. Sabrınız için teşekkürler.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Teşekkür ediyoruz Mimar Sinan Üniversitesine de, tüketim toplumundan tüketim kentine, üretmeyen, tüketen kentlere doğru bir geçiş var diye uyarıyorlar, ben öyle anladım. Sıra Süleyman Demirel Üniversitesinden temsilci arkadaşımızda.

SDÜ Öğrenci Temsilcisi

Merhabalar ilk başta size söz hakkı verdiğiniz için teşekkür ederim. Kolokyumun düzenlenmesinde emeği geçen herkese ve şu an burada bulunan herkese çok teşekkür ederim. Dinlediğim konuşmalarda kazananlar kaybedenlerden değil de direkt kazanan kaybeden başlığı altında birçok açıklama yapıldı, bazı arkadaşlarım esprili şekilde anlattı. Fakat ön tarafta da yazdığı gibi biz bölüm olarak kentsel yeniden yapılanmada kazananları kaybedenleri kolokyumun amacına da uygun olarak o şekilde bir konuşma yapmaya çalıştık. Süleyman Demirel Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğrencileri olarak bu kentsel yeniden yapılanmada kazananlar kaybedenler kimlerdir, kazanılanlar kaybedilenler nelerdir adına bir müzakere gerçekleşirdik. Ancak bu müzakerede bile kazananı, kaybedeni belli edemedik. Bir konu seçip de bu konuda kazananlar bunlardır, kaybedenler bunlardır deyip de konuyu noktalamak da istemedik, fakat şu cümleyle özetleyebiliriz diye düşündük. Kazanan bugün, kaybeden gelecek.

Kente atılan her neşter çizgisinin zamana da atıldığını düşünerek mekânı zaman boyutuyla değerlendirmenin doğru olacağına karar verdik. Kolokyumun genel temasına da uygun olarak kentsel mekânın yeniden yapılanması sonucu ortaya çıkacak olan kazanan ve kaybedenleri, kazanılan ve kaybedilenleri hem süreçsel, hem de nesnel olarak değerlendirdik. Dolayısıyla geçmişten geleceğe uzanan zaman köprüsünde kaybedeni ve kazananı belirleyen bağlam biraz pitoresk, biraz da retorik olarak Deli Dumrul misali değerlendirildi. Plancı burada gerçekten köprüyü tutan ya da koruyan rolü üstlenecekse köprüyü kullanan, yani kazanan ya da kaybedenlerin tanımlanması da bir o kadar güçleşiyor.

Konuya madem zaman köprüsü üzerinden girdik değerli öğrenci arkadaşlarım; inatçı iki keçiyi bilmeyen yoktur herhalde. Eğer geçmişten geleceğe, bugünden geleceğe uzanan bu köprüde köprüden geçerken köprüyü keserek ilerlersek belki kazanan olarak son noktaya gelmiş olacağız, fakat döndüğümüzde bir köprü de olmayacak. Aslında kazanan kaybeden deyince insanın aklına oyun kuramından hareketle oyun da gelmiyor değil. Gözünüzde canlandırın, iki kişi poker oyunu oynuyor, bunların birinde dört as var, o kendisinin kazandığını

düşünüyor. Fakat kaybettiğini düşündüğü kişide de dört as çıkıyor, ama bu dört ası cebinden çıkarıyor. Bu durumda size sorarım, kim kaybetti, kim kazandı? İşte kent üzerinde oynanan talih oyunlarında çekiliş sonucu kime ne çıkacağı belli olmuyor. Bazen amorti, bazen de büyük ikramiye çıkıyor. Ne kadar kamu yararı eksenli hareket edilse de her zaman kazanan ya da kaybedenler oluyor. Bu insandan başlayıp mekâna, mekândan kente, bölgeye, hatta küreye kadar farklı boyutlarda ve farklı düzlemlerde hep bir kazanan ve kaybeden ortaya çıkarıyor. Bunların kim olduğu, ne olduğu, ne kadar olduğu ve ne zaman kazanıp kaybedeceği oldukça önemli. Ancak değerli arkadaşlar inanın üç gündür bunu arıyoruz, eminim kimin kazanıp kimin kaybettiği hâlâ netleşemedi. En azından bende hâlâ netleşemedi.

Size Friedman'dan bir alıntı yapmak istiyorum. Afrika'da her yeni doğan günün sabahı ceylanlar uyanır ve koşmaya başlar. Afrika'da her yeni doğan günün sabahı aslanlar uyanır ve koşmaya başlar. Kazananı kaybedeni belli edecek bu sürekli koşma eyleminde hızlı koşan kazanacak görünüyor. Evet, eğer bugün verdiğimiz karar ya da yaptığımız müdahaleler geleceği ipotek altına alıyorsa bu karar ya da müdahaleler bugünün sorunlarını çözmekten başka işe yaramıyor demektir. Eğer geçmişten geleceğe uzanan bu köprüyü iyi kullanmazsak köprüyü geçmek için Deli Dumrul'a daha çok diyet verip daha çok dayak yiyeceğiz demektir. Sorarım size, bu durumda biz mi kazandık, Deli Dumrul mu kazandı? Bugünkü sorunların ağırlığı ve aciliyeti karşısında telaşa kapılıp biran önce bu sorunu çözmek için yapılacak bu müdahalelerin boyutu geleceği altına alacağımız ipoteğin boyutunu da belirlemekte. Unutmayalım, tek boyutlu, tek ölçütlü, toptan ya da silme çözümler belki de daha sonra çok boyutlu, çok ağır ve acil sorunlara yol açabilir. Kent gibi yaşamsal bir varlığa içeriden müdahale etme çelişkisi bu yaşamsal dokunun daha dikkatli ve daha duyarlı ele alınmasını zorunlu kılıyor.

Kente böyle yaklaştığımızda bir yaşantılar yumağı olan bu varlık geçmişten geleceğe akan bir dere gibi sürekli değişiyor ve her müdahale inanılmaz sonuçlar ortaya çıkarıyor. Aynı derede iki kere yıkanılmayacağına göre mekân sarmalında dikkatli olmak ve ona göre müdahale yapmak hem bugün, hem de yarın için çok, ama çok önemli. Bugün kazananı belli olan bir yarışta yarın kimin kazanacağı en azından planlama açısından belli olmalı. Sanırım buradaki en önemli sorun az önce de belirttiğim gibi içeriden dışarısı için çözüm üretmekte ya da üretmemekte yatıyor. Sanıyorum bu kadar başımızı ağrıtmak yeter. Kazananı kaybedeni belli olmayan bu yarışta en kötü kader belki de seyirci olmak. Unutmayalım, ne de olsa bildik bir söz var, en azından kaybedenler bununla yetinsin, kumarda kaybeden aşkta kazanır deyip noktalamak istiyorum.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Süleyman Demirel'den mesaj yağmuru geldi, ama kazanan bugün kaybeden gelecektir sözüne vurgu yaptığı için teşekkür ediyorum. Bir de pitoresk, retorik ve Deli Dumrul'u aynı cümle içinde kullanabildi arkadaşımız, o da ayrı bir başarı tabii. Şimdi Yıldız Teknik Üniversitesine geliyoruz. Peki, önce Selçuk'a misafirperverlik yapıyor İstanbul Yıldız.

Selçuk Ü. Öğrenci Temsilcisi

Normalde Esra arkadaşımın Konya kapalı havzası için hazırlamış olduğu bir sunumu vardı, onun kadar iyi aktarabilir miyim bilmiyorum, ama onun yerine ben aktaracağım. Ona geçmeden önce ben sulak alanların kaybına değinmek istiyorum. Çevre planlama, doğa koruma kavramları söz konusu olduğunda, bu alanlara yönelik planlar yapıldığında, doğayı ve diğer varlıkları korumak için onları ön planda tutacak şekilde çalışmalar yapılması gerektiğini düşünüyoruz. Fakat sulak alanlarımızda bunu yapmak için geç kalınmış olabilir, yüzde 50'sini kaybetmiş durumdayız.

Sulak alanlarımızı büyük bir hızla kaybetme nedenlerimizin başındaysa bu alanları dönüştürülecek alanlar olarak görmemiz geliyor. İlk olarak 1960 yılında sıtmayla mücadele kapsamında tarım arazisine dönüştürülmesiyle başlanmıştır. Daha sonra Devlet Su İşlerinin faaliyetleriyle bu kaybımız hızla devam etmiştir. Göller bölgesinde yaklaşık 1960 sonrasında tam olarak 25 göl kurutulmuş durumdadır. Bu tüm kurutulma veya küresel ısınmadan dolayı kuruma işlemleri devam ederken, yapılan dikkate alınabilecek en büyük koruma Ramsar Sözleşmesidir. Buna da 1994 yılında Türkiye'nin taraf olmasından sonra kurutma işlemleri yavaşlamış olsa bile bu kez de sulak alanları besleyen akarsular üzerinde yapılan barajlar sulak alanları oldukça fakir bir hale getirmiş durumdadır.

Ramsar Sözleşmesine biraz daha değinmek istiyorum. Ramsar Sözleşmesinde şu an 12 gölümüz dahil bulunmakta, fakat Ramsar kriterlerine uyan 90'ın üzerinde gölümüz bulunmaktadır. Yani onların da koruma altına alınması için ekstradan bir yönetmelik ya da başka türlü bir şeyler devam edebilir diye düşünüyorum veya en çok değinmek istediğim konuysa doğayı planlarken hakikaten kendi insan kriterlerimiz bir yana, kendi ihtiyaçlarımız, kendi yaşam kalitemizin yanında doğaya verdiğimiz zararı da düşünerek planlar yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Yani kendimizi ön plana çıkartmak yerine doğayı ön plana çıkartacak planlar yapmalıyız. Çünkü bu sulak alanlar geri dönüşü olmayan, kaybedildiği zaman tekrar kazanılma ihtimali olmayan alanlar, o yüzden bunlara yönelik daha fazla konuşmak isterdim, daha çok konuşulsun, üç gün içerisinde dinlemek isterdim, ama sadece bir konferansta yer alabildim.

Konya kapalı havzası ve barındırdığı sulak alanların önemi; Konya kapalı havzası özellikle sulak alanları, çok geniş tuz stepleri, Türkiye'deki en büyük ve en temiz, ve fauna ve florasının çeşitliliği bakımından Türkiye ve dünyada doğa koruma için çok büyük önem taşımaktadır. Konya kapalı havzası ülkemizde su kaynaklarının en az ve suya olan talebin en yoğun olduğu havzalardan birisidir. Konya kapalı havzasında gerçekleştirilen yanlış politika ve uygulamalar beraberinde ciddi bir su sıkıntısını gündeme getirmiştir. Özellikle tarımsal sulama amacıyla yapılan ve sürdürülebilir olmayan su yönetimi uygulamaları Konya havzasında sulak alanları belirgin biçimde etkilemiştir. Suyun doğal akış yönünün değiştirilmesi, yanlış tarımsal sulama yöntemlerinin kullanılması, yeraltı sularının kontrolsüz bir şekilde çekilmesi sulak alanların kurumasına yol açmıştır. Eşmekaya ve Hotamış Sazlıkları, Suğla Gölü bu anlamda havzada kaybedilen sulak alanlardan bazılarıdır.

Akşehir Gölü'nün öncesinin bir fotoğrafı ve sonrasının fotoğrafı; burada özellikle uluslararası bir mizah ustası olan Nasrettin Hocayı da anmak istiyorum ben. Umarım Nasrettin Hoca etkinliklerine eğer katılanlar varsa aynı zamanda tüm kayıplarımızın yanında kültürel bir kayıp da söz konusu burada. Çünkü Akşehir Gölümüz Nasrettin Hocanın göle maya çaldığı göl olarak tanına bir gölümüzdür, o yüzden şu an çok büyük bir kayıp. Beyşehir Gölü; o da kurumaya yaklaşmış bir gölümüzdür, Meke Gölü, öncesi ve sonrası. Tuz Gölü, sonrası, bu da uzaydan çekilmiş fotoğraflar. Konya kapalı havzası son yıllarda yeraltı suyu açısından ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Havzadaki yeraltı suyu seviyesi yağış, sıcaklık gibi meteorolojik değerlerle, toprağın yapısına ve hidrolojik özelliklere bağlı olarak değişim göstermektedir. Ayrıca akiferlerden su kullanmak amacıyla havza genelinde açılan kaçak sondaj kuyularının sayısı her geçen gün artmaktadır. Konya'da eskiden Cihanbeyli tarafında orası özellikle su havzası bakımından çok zengin bir bölgeydi, 15 yıl öncesine kadar yaklaşık yedi metreden çok kolaylıkla su sağlanabiliyordu sondaj çalışmalarıyla. Fakat şu an bu 150 metreye kadar yapılan çalışmalarda zor bulunuyor.

Konya havzası sularını denize kadar ulaştıramayıp kuruyan ya da göllere dökülen yeraltı ve yerüstü su kaynaklarından oluştuğu için kapalı havza sınıfına girmektedir. Tuz Gölü ve Beyşehir Gölü gibi ülkemizde ve dünyada çok önemli yere sahip su kaynaklarımızın sürdürülebilirliği ve beslenmesi bu kapalı havza sistemi içerisindeki dengeli su döngüsüne bağlıdır. Bu dengeli su döngüsünün sağlanması için de öncelikle kaçak kullanımların önüne geçilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Burada yaklaşık bir 145 tane kaçak kuyu söz konusudur, yani öncelikle bu kaçak kuyuların tespit edilip engellenebilmesi sanırım mümkündür. Ayrıca Türkiye'nin tahıl ambarı niteliğindedir, Konya'da tarımsal amaçlı aşırı su tüketimi bulunmaktadır, özellikle şeker pancarına değinmek istiyorum. Çumra ilçesindeki pancar üretimi faaliyetleri için yılın belirli zamanlarında Çarşamba kanalı vasıtasıyla çekilen aşırı su Beyşehir Gölü'nün su seviyesinin azalmasında etken olmuştur. Biliyorsunuz ki şeker pancarı aşırı bir su tüketimi gerektiren bir ürünümüzdür, o yüzden belki Konya havzasında bu kadar geniş olması oradaki su tüketimini daha çok tetiklemektedir. Alınabilecek önlemler olarak yine damla sulama, yağmurlama sulama olarak sulama başlıklarına değindik, ama belki ürün deseni bir nebze olsun değiştirilerek bu kapalı havzadaki su tüketiminin biraz daha azaltılmasına yardımcı olunabilir diye düşünüyoruz. Teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Evet, Selçuk Üniversitesinden arkadaşımıza teşekkür ederiz. Galiba yolunu şaşırdı, dün geceki doğal alanlar seminerinde konuşması gerekiyordu, ama biz katkıları için teşekkür ediyoruz. Şimdi de söz Yıldız Teknik Üniversitesinden temsilci arkadaşlarımızda.

YTÜ Öğrenci Temsilcisi

Ben Yıldız Teknik Üniversitesi adına Tuğçe Tezer. Biz sunumumuzda arkadaşımla beraber öncelikle planlamanın biraz sıkıcı bulacağınızı tahmin ediyorum, ama tarihsel gelişiminden,

Türkiye'nin planlı gelişme döneminden bahsedeceğiz. Daha sonra kazanan ve kaybeden gibi çok devingen iki kavramın içeriğinin tarihsel süreç içinde nasıl değiştiğinden bahsedeceğiz. Öncelikle ben Türkiye'nin planlı gelişiminin tarihsel süreç içinde değişimine değineceğim.

Önce 1923'de cumhuriyetin kuruluş aşamasında ulusal altyapı oluşturma çabaları görüldü Türkiye'de. Ardından tek partili sistemden çok partili sisteme geçilerek şehir planlama konusunda da dışa bağımlılıktan kurtulma çabalarına rastladık. Ardından bizim için önemli bir kırılma noktası olarak Demokrat Parti dönemi, 1950 ve 1960 yılları arasında özellikle bu sunuma konu olan gecekondulaşma hareketinin ilk defa şekillendiği, ilk defa ortaya çıktığı, kırdan kente yoğun göç hareketini gördük. Ardından demokratik süreç üç defa darbeyle kesintiye uğradı ve en sonunda 1980 sonrasında küreselleşmeyle karşı karşıya kaldı ülkemiz. Burada bir ülkenin belki de başına gelebilecek en kötü şey oldu ve sosyal devlet ilkesi yürürlükten kalktı. Ayrıca rant ekonomisine bir dönüş yaşandı ve üretimin olmadığı, parayla para kazanmanın hâkim düşünce olduğu ve köşe dönme arayışlarının hâkim olduğu bir dönemle karşı karşıya kaldık.

Peki, bu dönemler içinde gecekondunun yeri nedir? 1950 ve 60 döneminde ortaya çıktığından bahsetmiştim. Öncelikle üç kuşak gecekonduludan bahsedebiliriz temel olarak, birinci kuşak gecekondulu 1950 ve 60 yılları arasında ortaya çıkan ve kırdan kente yalnızca bölünme amacıyla göçen, fakat burada kötü yaşam koşullarıyla karşılaşan ve aslında kaybeden olarak bahsedebileceğimiz gecekonduludur. İkinci kuşak gecekonduluysa imar aflarından yararlanmak gibi bir şans bulan belki de kentte ve buradan haksız kazanç elde edebileceğini fark eden ve bu sayede aslında bir yerde kazanan konumuna geçen ikinci kuşak gecekonduludur. Üçüncü kuşak gecekonduluya aslında tüm kent sakinlerini dahil etmek mümkün, çünkü üçüncü kuşak gecekonduludan kastımız sosyal devlet ilkesini unutmuş politikacının, özellikle küreselleşme süreciyle beraber yalnızca oy kaynağı olarak gördüğü insan üçüncü kuşak gecekondulu ve kent sakinlerinden kastımız ve hepimiz.

.....Durumu Sümer Gürel'in iki cümlesiyle tamamen özetlemek mümkün. Birinci cümlesi gecekondu olgusu istihdam sorununu beceremeyen tüm hükümetlerin salt oy kaygısıyla imar afları yoluyla göz yumdukları çok ciddi bir kent planlama sorunsalına dönüşmüştür ve bence esas vurucu cümlesi, 50 yılda çirkin politikacı masum köylü vatandaşı asalak kentliye çevirmiştir. Teşekkür ederim, arkadaşım devam edecek.

YTÜ Öğrenci Temsilcisi

Merhabalar. Ben Yıldız Teknik Üniversitesinden Gizem Erol, 4. sınıf öğrencisiyim. Tuğçe'nin sözlerine devam niteliğinde devam etmek istiyorum. Gecekondu kavramından, oluşum ve gelişim sürecinden, Türkiye'deki oluşum ve gelişim sürecinden bahsettik. Burada bu kavramın farklı aktörlerce ve farklı nedenlerle özellikle İstanbul metropoliten alanında kimilerince potansiyel sorun, fırsat ya da tehdit unsuru olarak gelişim gösterdiğini görüyoruz ve bu gelişim süreci içerisinde gecekonduluyu kazanan ve kaybeden ikileminde tanımlamak gerekirse biz de sadece soruyla bitirebiliyoruz aslında, gecekondulu bir kent yoksulu olarak kaybeden mi, yoksa haksız kazanç sahibi olarak bir kazanan mı, yoksa gecekondu arsası

üzerinden enformel piyasada kâr sağlayanlar ve bunu, kentli yoksulu bir siyasal araç olarak kullananlar kazanan ve üzerinde kazanç sağlanan gecekondulu yine kaybeden mi?

Buradan da yola çıkabileceğimiz gibi gün boyunca da konuşulduğu gibi kentsel yeniden yapılanma kavramı içindeki gecekondu olgusunun boyutları ve bu kapsamda olgunun oluşum ve gelişim süreci anlatılırken varılan nokta bütün diğer sorunların ötesinde bir dünya metropolü olan İstanbul'un süreç içindeki gelişim dinamikleriyle paralel olduğudur. İstanbul metropolü aldığı yoğun göç ve maalesef göç artışıyla paralel ilerlemeyen istihdam olanakları, ulaşım, altyapı olanakları nedeniyle kentsel yaşam kalitesi oldukça düşük olan bir kaos ortamına dönüşmüştür. Kentsel fiziksel altyapı yalnızca biraz önce bahsettiğimiz gecekondu alanlarında yaşayanlar için bir kaybeden portresi çizmiyor aslında. Çok katlı konut alanlarında yaşayan ve oynayabilecekleri oyun park alanlarından yoksun oldukları için çocuklar, sosyalleşecek dinlenme alanlarından yoksun oldukları için gençler ve yetişkinler, her gün ev, iş yolculuklarında bile trafik sorunu yaşadıkları için çalışanlar ve okuyanlar, kentsel mekanda kendilerine ilerleyecek yer bulamayan engelliler de birer kaybeden aslında ve belki de öğrenci oturumunun son sözü olarak diğer arkadaşlarımızın da bizimle aynı düşüncede olduğunu umarak devam etmek istiyorum. Daha geniş bir perspektiften bakarsak İstanbul metropolünün hayat kaynağı olan orman ve havza alanlarına yapılan yanlış müdahaleler ve daha da ötesinde deprem riskini hiçe sayan kentsel yapılanma nedeniyle tüm kentliler, hatta kazananlar bile birer kaybeden bizce.

Etraflıca düşündüğümüzde kaybeden sütununu doldurmakta bu denli cömert olan elimiz sıra kazanan sütununa geldiğinde o kadar cesur olamıyor maalesef. Hepimizin bildiği gibi sosyal devletten uzaklaşılmaya başlanan, paranın tek hâkim güç olmaya başladığı zamandan itibaren kazanan yalnızca sermaye sahibi. Kazançlar, kayıplar gerek yaşam kalitesinde, gerekse sosyal ve ekonomik yapıda kendini gösteriyor. Düzenin yanlışlığında hemfikir olduğumuz dünyamızda gelecekten umutlu olması beklenen yeni neslin temsilcileri olarak umudumuz eşitlikçi politikaların hâkim olduğu, sosyal adaletin sağlandığı bir dünya ve yönetim düzeni içinde çocuk, genç, yetişkin, engelli , engelsiz demeden tüm insanların, hatta tüm canlıların kazanan olduğu bir dünya. Teşekkürler.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Evet, Yıldız Teknik Üniversitesinden katılan arkadaşlara çok teşekkürler. Sanıyorum forum için de önemli sorular yükseltmiş oldular. Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Van 100. Yıl Üniversitesi, İzzet Baysal Üniversitesi, Bozok Üniversitesi ve Mersin Üniversitesinden sanıyorum temsilci arkadaşımız yok, varsa tabii her an söz alabilirler. Önümüzdeki yıllarda bu üniversitelerimizden de öğrenci oturumuna katılım bekliyoruz, giderek büyüyen, zenginleşen bir oturum olacağını düşünüyorum.

Düzenleme kuruluna dönmek istiyorum, süremizi 45 dakika kadar aştık galiba, buna rağmen salondan bir 5, 10 dakikayla sınırlı katkı almak isterim izin verirseniz, öğrenci arkadaşlarım konuşursa daha mutlu olurum. Buyurun lütfen, kayıtlara geçmesi açısından isminizi ve kurumunuzu söylerseniz iyi olur.

NEYFEL YANARAY- (Erciyes Üniversitesi)

Merhaba arkadaşlar. Demin arkadaşlar da bundan bahsetti, Karadeniz Teknik Üniversitesindeki arkadaşlar, bu plan tadilatlarıyla ve eğitimle ilgili birkaç konuya değinmek istiyorum. Şimdi buradaki esas konumuz kentsel yapılanma, kazananlar ve kaybedenlerle ilgili. Bu konunun başlığından da anlaşıldığı gibi demek biz plancılar olarak burada bir şeyleri kaybediyoruz ki onları kazanmaya çalışıyoruz. Baktığımızda Türkiye'de yapılan planların İstanbul, Ankara, İzmir ağırlıklı bürolar tarafından yapıldığını görüyoruz ve Türkiye'de sanırım en son bildiğim kadarıyla Ankara'da irili ufaklı 186 tane büro var. İstanbul'da ve İzmir'de var. Türkiye'nin birçok yerinde bunlar ihaleye giriyor ve başka yerlere planları yapıyorlar. Yapılan planlar açıkçası ortada, biz o planları yaparken bir şey kazandığımızı zannediyoruz aslında, ama bir şekilde bir şeyleri kaybettiğimizin de farkında olduğumuzu hemen sonra görüyoruz. Arkadaşlarımızdan hemen plan tadilatlarının gerçekleştiğini gördük, bir şekilde dünkü oturumda Çevre Bakanlığından bir kişi katılmıştı ve şöyle bir şey söylemişti. Bu planları plancılar yapıyor dedi, siz yapıyorsunuz demişti ve böyle bir şeyi yüzümüze karşı vurmuştu. Yani biz bir şeyler yapmaya çalışıyoruz, belki iyi niyetli bir şekilde yapıyoruz, ama biz bunu ne derece doğru yapıyoruz, kazanırken kaybettiğimizin farkında olabiliyor muyuz?

Böyle bir şey var, yani yapılan planlar yerelden yapılmıyor, yereldeki gerçeği anlamadan oluşturulmaya çalışılıyor aslında. Kentsel dönüşümlerle de ilgili bazı konuşmalar yapıldı, kentsel dönüşümler yapılıyor, bunun ekonomik, fiziksel, sosyolojik etkileri var, ama o yereldeki gerçekliği biz plancılar olarak orada yaşamadan nasıl yapabiliyoruz? İstanbul, Ankara, İzmir ağırlıklı planlar yapılıyor bildiğiniz gibi ve biz bunu nasıl gerçekleştiriyoruz, demin Hocamız da söylemişti, biz aslında kaybediyoruz. Ben kaybederek gidiyorum dedi, belki bunu espri anlamında söylemiş olabilir de, biz aslında kaybediyoruz. Biz bu planları yaparak ne derece kazandığımızı bilemiyorum.

Bir de eğitimle ilgili bir şey söylemek istiyorum, bizim eğitim sistemiyle ilgili ve öğrencilerle ilgili olarak. Biliyorsunuz son gelişmeleri, ben de yeni duydum, Abant İzzet Baysal, Mersin gibi farklı üniversitelerde yeni bölümler açılmış ve benim aldığım duyuma göre bazı üniversitelerin kapatılması durumu söz konusu, hoca sıkıntısı çekiliyor. Demek ki eğitimde gene İstanbul, Ankara ağırlıklı, ben kendi adıma söyleyeyim, bizim üniversitedeki hocalarla ilgili hiçbir şey yok, onlar gerçekten en iyi niyetli şekilde bize eğitim vermeye çalışıyorlar ve diğer üniversitelerde hoca sıkıntısı çekiliyor. Eğitim konusunda bazı üniversiteler bir şeyler kazanırken diğer öğrenciler niteliksiz bir şekilde mezun olacaklar, birçok üniversitede bu sorun yaşanıyor. İsim vermeyeyim, siz de biliyorsunuzdur bazı üniversitelerde yaşanan sıkıntıları ki nitekim bazıları buradaki oturuma katılmamış. Eğitimle ilgili de biz kazanıyor muyuz, kaybediyor muyuz, onun sorgulanması gerektiğine inanıyorum. Teşekkürler.

SERCAN ALTAN- (Mimar Sinan Üniversitesi)

Az önce Sümer Hoca bize çok büyük bir görev yükledi, ama ben direkt onun aktardıklarını söylemekten ziyade onunla yaptığımız tartışmalardan bu forum üzerine söylemek istediğim

birkaç şeyi söyleyeceğim, bu arada da daha önce tartıştığımız şeyleri de buna yedirmeye çalışacağım.

Şimdi söylediğim yorum gibi, ama içinde sorular da var, onlara da cevap bekliyorum, onu da söyleyeyim. Dönüşüm derken bir süreçten bahsediyoruz, bunun da kazanan ve kaybedenleri olduğu için bunu burada oturup tartışıyoruz. İşte kaybedenlerin bir direnişi var, bu da tabii meşru, haklarını savunuyorlar. Burada bir süreç var ve bu süreci belirleyen bir erk var, erk kimde dersek buradaki çoğu kişi tabii ki sermaye diyecektir. Çünkü bu bir serbest piyasa sürecinin yarattığı, onun ittiği bir dönüşüm, ama mesela Başıbüyük'ü anlatan filmde ne görüyoruz orada en basitinden, orada insanlar var, direnen insanlar var, karşısında da polis var. Polis kim? Devlet. Diğer yandan aslında bu erk işi karışık, çünkü o insanlar bir dava açıp direnişlerini hukuk yoluyla da kazanabiliyorlar, yine bu sefer erk, devletin erki ona yardım etmiş oluyor. Diğer yandan hükümet emriyle bir dönüşüm yasası çıkıyor, onların aleyhine bir gelişme oluyor, yani burada bir direnişten bahsediyoruz, bir kazanan kaybedenden bahsediyoruz, ama bu sürecin belirleyicisi o adadan, bir mahalledeki değişimden, bir adadaki veya bir kentteki mağduriyettin ötesinde bunu belirleyen, bunun belirleyicileri olan bir sistem var, üst sistem var. Burada devletle ilgili Sümer Hoca hep şunu kullanır, bu erk, yani devlet erki gerekliyse ve şu an böyle bir sağlıksız durum sergiliyorsa onu iğdiş etmek deyimini kullanıyor, yani erkek kimlikli devleti dişileştirme. Onu şu anlamda kullanıyor, onu insanileştirme. O zaman bu süreçte bir erke ihtiyaç var diyelim, ama bu insani bir erk, yani aslında erk olmayan bir erk olması lazım.

Mimar Sinan Üniversitesinden sunum yapan arkadaşların sunumuna değinerek buna belki daha geniş bir çerçeveden bakmak lazım. Yani şimdi bu insanların tabii meşru bir direnişi var, yerinden ediliyorlar, vesaire, bunu herkes anlattı. Ancak bunu belirleyen dediğim gibi üst bir sistem var, yani bu üst sistemi biz eleştirmedikçe veya bunun alternatifi bir şey üretemedikçe zaten bu insanlar burada direnseler de, hatta sonuç da alsalar bir anlamı yok, yarın başka yerde aynı süreç. Çünkü bunu belirleyen sistem aynı kaldıkça değişen bir şey olmayacak. Daha geniş çerçeveden baktığımızda örneğin şimdi dönüşüm diye bir şey olmasaydı, bu mahalleler, bahsettiğimiz mahalleler gecekondu kökenli mahalleler, bu insanların orada, bu kentte o halde, o süreçte oraya yerleşmeleri veya orada yaşamayı sürdürmeleri, bu şekilde sürdürmeleri doğru bir şey mi? Hiç dönüşüm olmasaydı o zaman biz bunun üzerine bir fikir üretmeyecek miydik veya bu insanlar burada direnişe gerek duymasalardı, böyle bir şey de gündeme gelmeseydi ki geçmişte de gelmedi, demek ki plancılar buna bir şey üretmediler ya da üretemediler.

O zaman demek ki yine geçen sunumlarda dile getirildi, bu planlamanın aslında kira sırtını çevirmesi var. Bunun çözümünün aslında kentin dışında olduğunu söyleyebiliriz, bu noktada çeşitli şeyler yapılabilir, bunu bilemiyorum, bunu bir soru olarak soruyorum. Kira dönüş öngörülebilir, kırda yeni bir faaliyet tanımı yapılabilir, nüfus planlaması bir şekilde yapılabilir, kır faaliyetinin düzenlenmesi diyoruz. Peki, o zaman planlama burada nasıl bir kimlik üstlenmeli? Şimdi kazanan var, kaybeden var, ikisi de insan, aralarında sağlıksız bir ilişki var, insan doğa arasında da sağlıksız bir ilişki var. Örneğin belki bir ekolojik ilkeye,

koruma ilkesine ters düşen bir yerleşim yapılmış orada, burada da insan doğa ilişkisinde bir çarpıklık var. İki ilişki var. İki ilişkide de çarpıklık var. Biz bunu belirleyen sisteme bir alternatif üretip bu ilişkileri tekrar kurgulayan bir planlama yaklaşımı üretemiyorsak, bunları sadece eleştirerek veya direniş göstererek, tabii ki o da yapılmalı, çok meşru, ama bunun ötesinde bir alternatif üretemiyorsak aslında belki de stratejik planın tanımı da bu olmalı, o zaman sınırlı kalıyoruz demektir.

Son sözüm kazananlar ve kaybedenler bir mahalle, bir semt, hatta kent ölçeğinde sınırlı değil. Kazanan ve kaybedenleri iradeli biçimde mevcut sistem ve onun kazananları belirliyor. Biz bu belirleyiciye alternatif üretebiliyor muyuz, yoksa sadece bir kısım insanı katılımından ya da demokratikleşmesinden kavramsal olarak bahsederek üst sistemi görmezden gelip sınırlı bir açılım mı yapıyoruz? Teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Tabii bu değerli katkı ve soruları biz üzerimize alınmıyoruz, bunu foruma devredeceğiz, orada hocalar bunlara cevap bulmaya çalışacaklar. Birkaç katkı daha alalım, sonra oturumu kapatacağız, ama kısa kısa olursa çok sevinirim, diğer arkadaşlara da süre kalsın.

KEREM EKİNCİ- (Mimar Sinan Üniversitesi)

Lisansı bitirdim, şu anda yüksek lisans öğrencisiyim. Sümer Hocanın mirasını kısa bir şekilde vermek de çok zor olacak, ama bu konuşmayı yapmazsam sonra başım çok belaya girecek gibi hissediyorum. Biz üç senedir Sümer Gürel'le ütopya çalışıyoruz aslında, ben çok kısaca Sercan'ın getirdiği yöntemle devam ettirip aramızdaki tartışmaları Sümer Hocanın da yorumlarını yedirerek vermeye çalışacağım. Freud'dan, Erol Manisalı'dan, Ergin Yıldızoğlu'ndan ve son olarak Sümer Hocadan planlamanın misyonu ve vizyonuyla ilgili bir ortak sonuç çıkarmaya çalışacağım. Freud uygarlığın hükmetmenin araçlarını keşfetmiş bir azınlığın büyük bir çoğunluğa dayattığı bir olgu olduğunu söyler. Yani burada kazanan bir azınlıktan ve kaybeden bir çoğunluktan bahseder ve bunu bütün uygarlık tarihine yayar.

Bu noktada biz bugünde yaşayan insanlar olarak Erol Manisalı'nın çok net bir şekilde ortaya koyduğu kazanan kaybeden tanımını yapabiliriz. Günümüz kapitalist dünya düzeninde küresel emperyalist uluslararası şirketlerin ve bunların ülkelerinin, aynı zamanda da bu şirketler ve ülkelerle işbirliği halindeki, onlarla işbirliği yapan diğer ülkelerdeki şirketlerin ve yönetimlerin bugünkü kazananlar olduğu söylemek mümkün. Yani bunlar hükmetmenin araçlarını tekelinde tutan günümüz kazananları olmuş oluyor. Aynı zamanda bizim şu an Türkiye Cumhuriyeti olarak kaybedenlerin sınırlarının içinde bulunduğumuzu da söylemek mümkün, Büyük Ortadoğu Projesinin sınırlarının ortasında yer alıyoruz şu anda ve Sevgili Ergin Yıldızoğlu'nun çok önemli bir tespiti vardır bu noktada, şu an Türkiye olarak bizim bir misyonumuz var. Dünyada hızla artan üretim fazlasını nasıl tüketileceği sorununa ve şu an gelip kapımıza dayanmış olan ekonomik krize bir çözüm olarak bir tüketim coğrafyasının oluşturulması gerekiyor. Sömürge valimiz de zaten üç çocuk yapın diyerek buyur ettiler, bizim kalabalık ve cahil bir tüketim ülkesi olmamız gerekiyor şu anda.

Peki, bu tablo içerisinde planlamanın misyonu ve vizyonu ne olmalı konusunda Sümer Hocanın esinini şu şekilde özetemeye çalışacağım. Sağlıklı da bir şey değil aslında yaptığım, ama onun bir evrensel sorunlar matrisi vardır. Yani biz hep bir doğal ya da yapay felaketin geliyor olduğundan bahsediyoruz, ekolojik felaket, küresel ısınma, vesaire ki bu doğrudur, bunun süreçlerini şu an yaşıyoruz. Aynı zamanda üçüncü bir nükleer dünya savaşı gibi senaryolar da var, Türkiye'nin de her tarafında pek çok ülkede, sınırlarımızda nükleer santraller var, nükleer silahlanma hızla artıyor, vesaire. Fakat bütün bu felaketler bir tarafa biz zaten bir felaketi şu an yaşıyoruz, yani dünyanın üçte ikisi şu an aç, insanlar yoksulluğa mahkûm edilmiş bir şekilde ve nüfuslarının artması istenmekte. Bu durumda aslında bizim Türkiye'deki sorunları bunlardan bağımsız bir şekilde düşünmemiz herhalde mümkün değil. Dolayısıyla planlamanın misyonu da aslında bu evrensel sorunlar çerçevesinde herhalde tartışmamız ve belirlememiz gereken bir konu diye düşünüyorum.

Vizyonla ilgili de Sümer Hocayla az önce öğrenciler olarak yaptığımız bir toplantıdan, onlara ikinci posta olacak, ama bir alıntıyı yapmak istiyorum. Sevgili Erbatur Hocamızın da içinde bulunduğu bir çalışma yapılmıştı, insan merkezli olmayan bir ütopya adında bir çalışmaydı bu, buradaki çok kısa mesaj da şuydu. Aslında insanı merkeze koyma insan bencilliğinin bir sonucu, belki biz aslında kendimizi merkeze koymayarak bir vizyon belirlemeliyiz diye düşünüyorum. Teşekkürler.

NAZİRE DİKER- (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Aslında forumu bekleyeyim diye düşünmüştüm, ama foruma belki de katılımcı bu kadar fazla olmayabilir, ara verilirse ayrılanlar çok olabilir diye söz almak istedim. Direkt kazananlar kaybedenler diye bakmaktansa ben farklı bir açıdan konuyu ele almak istiyorum. Planlama hep belirlemeye, geleceği tahmin etmeye odaklı bir disiplin aslında, bizim varoluş nedenimiz geleceği tahmin edip ya da öngörüp ona göre onu şekillendirmek için birtakım kararlar alıp uygulamaktı. Ancak gelecek tahmin edilemez durumda, her şey her an değişiyor ve müthiş karmaşık dinamikler söz konusu ve belirsizlikler söz konusu. Bu belirsizlikler ve tahmin edilemezlik kaos olarak tanımlanabilir, biraz önce genç arkadaşımız da kaos durumundan bahsetti.

Böyle bir kaos yaşanırken bakışımı ben doktora tezinde acaba temel bilim alanındaki yaklaşımlarda, çalışmalarda bize ipucu olacak birtakım şeyler üretiliyor mu diye çevirdim ve işte kaos teorisi, kendi kendine organizasyon kuramı gibi, sinerji kuramı gibi yaklaşımlar gördüm ve onlarda temel olan şey kaos durumunda canlı, non-lineer, yani doğrusal gelişme izlemeyen ve dinamik sistemlerin, canlı sistemlerin kaos içinde yeni bağlantılar kurarak ve bu bağlantılarda sinerji oluşturarak kendi kendini organize etmeye başladığı ve yeni oluşan bağlantıların da gelecekteki yeni düzenin ipuçlarını taşıdığı söyleniyor. Bu bağlantılar ne olabilir diye ben deprem örneğine bakmıştım ve bugün dinlediğim sinerji örnekleri de aslında beni çok mutlu etti. Bu sinerji kanalları neler olmuş, hangi düzeyler arasında olmuş ve ne tür bağlantılar gelecekteki düzen için bize ipucu olabilir diye onları analiz etmeye çalışıp bir

sinerjik yönetim ve sinerjist planlama yaklaşımı geliştirmiştim. Sinerjist planlama yaklaşımında planlamanın aslında ilk ortaya çıkışındaki rasyonalist planlama daha sonra anarşist planlama yaklaşımları var. Yani toplumun da savunulması gerektiği yaklaşımları var. Şimdi ne rasyonalist, ne de sadece savunmacı olabiliriz. Dolayısıyla sinerjist olmalıyız. Yani hem rasyonalist görevimizi yüklenmeliyiz, hem de bu arada toplumla birlikte çalışarak birlikte plan yapmayı öğrenmeliyiz aslında. Onun için bu sinerjiyle oluşturulmuş çözümlerden belki dersler çıkarmalıyız. Nasıl toplumla konuşarak konut dizaynları yapabildiler, konut alanları üretebildiler, o süreç nasıl işledi, bunlar bizim yeni rolümüzü herhalde belirleyecek, tanımlayacak şeyler diye düşünüyorum. Çalışmalar eğer böyle de gelişirse çok mutlu olacağım. Çok teşekkür ederim.

SALONDAN

Ben panele yönelik bir şeyler söylemeyeceğim, sadece iki akşamdır öğrencilerle birlikte yaptığımız toplantının sonucunu herkes buradayken aktarmak istiyorum. ÖKB diyoruz biz bunun adına, açılımı da Öğrenci Kulüpleri Birliği, bütün şehir bölge planlama öğrenci kulüplerinin oluşturduğu bir birlik. Bunun kararını, daha doğrusu oluşumunu geçen kolokyumda almıştık ve geçen yıl yaptığımız üç ara toplantı ve bunun sonrasında gerçekleştirdiğimiz öğrenci buluşmasıyla birlikte oluşmuş bir sürecin ürünü Öğrenci Kulüpleri Birliği. Bunun devamını sağlamak için dün akşam arkadaşlarla bir takvim belirledik, bunu duyurmak istiyorum.

Bu sene öğrenci buluşması KTÜ'de Trabzon'da olacak, onların ev sahipliğinde gerçekleştireceğiz. 23 ve 26 Nisan tarihleri arasında olması planlanıyor ilk etapta. Bunun dışında bu buluşmayı hep birlikte, yani sadece ev sahibinin üzerine yıkmamak için hep birlikte gerçekleştirmek için üç ara toplantı tarihi belirledik. Bunlardan ilki 6-7 Aralıkta Ankara'da olacak, ayrıca bu ilk toplantının şöyle bir niteliği daha var. Odayla, Şehircilik Odasıyla yapacağımız işbirliğini de burada kesinleştireceğiz, bir karara bağlayacağız. Bu nedenle her üniversiteden en az iki kişi gelirse çok iyi olacak, yani katılım bunda çok önemli. Gelecek arkadaşlardan da oda komisyonu için şunları istiyoruz, kurumsal bir yapıya kavuşmak için bir yönetim kurulu oluşturmamız gerekiyor. Bu yapı içinde 12 tane üniversite olarak düşünmüştük biz, ama 16 dediniz Hocam, bunun için her üniversiteden iki öğrenciyle oluşturulacak bu komisyona yönetimde Odayla olan ilişkilerde görev alacak arkadaşlar gelirse daha sağlıklı sonuç alınır. Bunun dışında ikinci ara toplantıyı da 31 Ocak 1 Şubat tarihleri arasında düşünüyoruz. Bunu da Süleyman Demirel Üniversitesinde yapmak istiyoruz. Bunu da oradan bir arkadaşımız olduğu için ona da söylemek istiyorum.

Bunları neden buralarda yapıyoruz? Çünkü her üniversitenin katılımı aynı derecede olmuyor, onlar gelmiyorsa biz gidelim diye toplantıları farklı yerlerde yapıyoruz. Üçüncü toplantı da, buluşmadan önceki son toplantıyı da 7-8 Martta İzmir'de yapmayı düşünüyoruz. Tabii unlar kesin sonuçlar değil, tartışılabilir, ama ilki 6-7 Aralıkta Ankara'da, herkes orada olursa iyi olur. Teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Biz teşekkür ederiz, ama bu kadar çok gezerseniz derslerden çakarsınız ona dikkat edin. Bir cevap hakkı doğmuş, o açıdan bir şey söylemek istiyor arkadaşımız.

NEYFEL YANARAY

Cevap hakkından ziyade bir şey söylemek istiyorum. Biz buraya gelirken öğrenci oturumu başlığı altında geldik, bizim öğrenci arkadaşlarımla bazı hayallerimiz vardı, fakat biraz önce bahsedildi, arkadaşım başım belaya girebilirdi gibi bir şey söyledi. Yani hocanın fikirlerini zaten hocalarımız bildirileriyle sundu bence, daha çok öğrenci oturumunda bir öneri diyorum, hep beraber öğrenciler bazında veya hocalarımızın da yine katılımları olabilir, fakat başın belaya girecek diye konuşman bence yanlış. Diğer arkadaşım da sonuçta öğrenci oturumunda duyuru yapmasaydınız, biz zaten bunları internetten veya başka yerden öğrenebilirdik, kusura bakmayın, saygısızlık gibi algılamayın. Fakat konuyla ilgili başka şeyleri de bu kadar bir araya gelmişken tartışabilirdik. Teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Biz sizlerin örgütlenmeye çalışmasından dolayı mutluluk duyuyoruz. Onu da bütün üniversitedeki hocalar çok destekliyordur, ama tabii ki bunun bir kurumsal yapıya kavuşması gerekir mi, gerekmez mi, bir gönüllü birliktelik mi olur, her üniversitede böyle bir kulüp var mıdır, yok mudur, bunları sizler tartışırsınız. Bizlere de danışmak istediğiniz şeyler olursa danışırız. Son sözü Hürriyet Hocaya verelim, sonra kapatalım, çok geciktik.

Yrd. Doç. Dr. HÜRRİYET ÖĞDÜL

Merhabalar, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinden Hürriyet Öğdül. Benim bir önerim olacak öğrenci paneliyle ilgili olarak. Ben öğrenci panellerinin her zaman Şehircilik günlerinin en heyecanla beklenen paneli olduğunu düşünüyorum. Şehircilik günlerinde daha çok mesleğin sorunlarından bahsediyoruz ve insanın hakikaten yüreği bir süre sonra sıkılıyor. Öğrenci panelinde biraz farklı , yapılandırılmamış, daha yaratıcı, bir oturum olmasını diliyorum. Bu amaçla önerim de şudur; DSG organizasyonu her yıl yaptığı gibi bölümlere yazı yapıp ilgili öğrencilerin bölüm başkanlığınca görevlendirilmesini istemese de bu işi öğrenci kulübüne devretse ve tamamen bütün organizasyonunu, içeriğini, biçimini kendileri oluştursalar. DŞG yürütme kurulu içinde de bir temsilciyle katılarak, yıl içinde gelişmeleri takip ederek öğrenci forumunu kendileri organize etseler daha iyi olur. Öğrencilere de şimdiden bu işin içine girmeleri için bir fırsat vermiş oluruz.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Evet, üniversitelerden gelen öğrenci arkadaşlarımıza bütün bu ufuk açıcı konuşmalar için çok teşekkür ediyoruz. Sanıyorum bir beş dakika kadar bir aramız varmış, ondan sonra başlıyoruz.

FORUM

Moderatör: Erhan DEMİRDİZEN

SUNUCU

Sempozyumumuzda son bölüm olarak forum başlatmak üzere sözü Şehir Plancıları Odası İstanbul Şube Başkanı Sayın Erhan Demirdizen'e bırakıyorum.

ERHAN DEMİRDİZEN

Evet, hepimizin sabrı çok azaldı, artık enerjimiz çok azaldı, üç günlük yoğun bir, hem de paralel oturumlu bir Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu'nda çok çetrefilli bir konuyu, hem de çok çetin bir konuyu tartıştık, konuştuk, konuşmaya çalıştık, sonuçlara varmaya çalıştık, dolayısıyla yorulduk. Ancak yine de günün de bu kadar geç bir saatinde nihai olarak ayrılmadan önce şöyle bir üç günlük tartışmalarımıza geriye dönüp baktığımızda nasıl bir resim çıkardık ortaya, plancılar olarak neyi neresinden görmeye çalıştık diye burada bir değerlendirelim istiyoruz. Zira aslında son birkaç yıldır Türkiye'nin pek çok kentinde ortak gündemi oluşturan bazı temel kavramları tarif etmeye çalıştık. Bir yeniden yapılanmayı, kentlerin yeniden yapılanmasını tanımlamak istedik, koymak istedik. Bu yeniden yapılanmayı da kentlerin bir geçiş dönemi olarak bir anlamda, gerçi kentler hiçbir zaman bir geçiş sürecini, bir yeniden yapılanma, oluşma sürecini tamamen tamamlayıp durağan statik bir döneme geçmiyor belki, hiçbir zaman öyle bir iç dengeye ulaşmıyor.

Kentler her zaman çok dinamik, her zaman sürekli yeniden yapılanıyor, ama burada bizim kazananlar kaybedenler parantezine alarak başından koymaya çalıştığımız bir yeniden yapılanma Türkiye kentlerinin, belki Batı kentlerinin çok daha eski tarihlerde yaşadığı bir geçişi, burada tartışma ihtiyacından kaynaklandı. Çünkü Türkiye kentleri, özellikle Türkiye büyük kentleri İstanbul'dan başlayarak özellikle Türkiye'nin küresel ağlara, küresel sistemlere entegre olan, eklemlenen büyük kentlerinden başlayarak üretim faaliyetlerini kentin dışına çıkarma sürecinin başladığını burada üç gün içerisinde tespit ettik. Dolayısıyla kentin üretim sonrası döneminde merkezinden başlayarak eski endüstriyel üretim alanları, eski diğer üretim alanları ve onlarla bağlantılı konut ve diğer alanlarının aslında ne şekilde yeniden biçimlendiğini, ne şekilde yeniden içinin ve etrafının oluşmaya başladığını, dolayısıyla aslında kentteki çeşitli profillerin, mekânsal profillerin, sosyal profillerin, kültürel profillerin yeniden nasıl biçimlendiğini burada konuşmaya çalıştık. Hayli doyurucu tartışmalar oldu. Ama tabii son öğrenci oturumunda bence çok net bir biçimde öğrenci arkadaşlarımız bir kez daha tanımladılar ve altını çizdiler ki, hatta belki daha önceki oturumlardan çok daha net koydular, bizim kazananlar kaybedenler parantezine alarak yapmaya çalıştığımız tartışmada aslında kazananların ve kaybedenlerin o kadar da hemen çıplak gözle ilk elden,

görülür görülmez algılanamayacak bir durum olduğunu bize gösterdiler. Bence öğrenci panelinin bu kolokyum açısından en önemli sonuçlarından bir tanesi buydu. Gerçekten çok altına inilerek bakılması gereken, altındaki katmanların kaldırılması gereken bir parantez o kazananlar kaybedenler parantezi.

O bakımdan kolokyumda çok zengin tartışmalar oldu, ama benim burada özellikle forumda söz almak isteyen hocalarımızdan, meslektaşlarımızdan, öğrenci arkadaşlarımızdan ve diğer dostlarımızdan ricam biraz daha acaba bu kavramları, bu tartışmaları planlamayla ilişkilendirerek burada bir son nokta koyabilir miyiz hep beraber, biraz öyle bir arayışa girebilir miyiz diye bir soru sormak istiyorum. Biraz daha kent planlamayla, doğrudan bizim mesleki pratiklerimizle bunların bağlantılarını kurarak bazı açılmalar, açılımlar yapabilir miyiz? Kendi mesleki pratiklerimizde bunu, buradaki tartışmaları nasıl yorumlayabiliriz, nasıl o alana aktarabiliriz? Yoksa aktarılamaz tartışmalar mıdır, yani bizim planlama meslek pratiğimize aktarılamaz, farklı kavramlar mıdır ya da bunlar biraz daha soyut kavramlar mıdır? Belki biraz bu forumda bunları da açmak lazım, çünkü bizim planlama meslek alanımızda geçmişten beri ortaya koyduğumuz pratikler buna benzer bazı kavramlarla sınadığımız pratiklerdir oldum olası değil mi? Çünkü bir plan kararını biz tartışırken, herhangi bir ölçekteki bir plan kararını tartışırken neye bakarız? Deriz ki, burada bir kişi mi kazanıyor? Burada bir birey mi kazanıyor? Burada küçük bir grup mu kazanıyor? Burada çok müstesna, çok istisnai, çok tanımlı bir gruba, bir kişiye bir menfaat mi sağlanıyor, bir çıkar mı sağlanıyor? O mu kazandırılıyor, yoksa burada kamu mu kazanıyor? Daha genel bir kamusal düzlemde mi kazanç var? Bu iki düzlem arasında, iki kavram alanı arasında plan kararlarını genellikle tartarız ve eğer ikincisiyse sorumuzun cevabı genellikle o plan kararını doğru buluruz, meşru buluruz, yasal buluruz, hukuksal buluruz. Eğer öbür türlüyse, o plan kararı doğrudan doğruya belirli bir bireye ya da çok küçük bir gruba, tanımlı bir küçük gruba bir menfaat sağlamaya yönelik bir plan kararıysa, yani kazananları bu şekilde ortaya konulabilen bir plan kararıysa, o plan kararını hep beraber meslektaşlar olarak, meslek insanları olarak eleştiririz, onun iptal edilmesi için uğraşırız. Yani dolayısıyla bizim belki çok buna benzer bir kavram dünyamız var plan süreçlerinde kullana geldiğimiz. O yüzden biraz daha belki acaba bu kavramları planlama açısından yorumlanabilir hale getirir miyiz diye bir ufak soru atarak bu forumu başlatmak ve sizlere söz vermek istiyorum.

GÖKHAN ERKAN

Tabii bir şekilde başlatmak lazım forumu dediğiniz gibi, bu soru da anlamlı bir sorudur. Planlama alanıyla zaten herhangi bir şekilde ilişkisinin doğrudan, kendiliğinden kurulacak olduğunu düşünüyorum, ama şöyle bir şey var. Yedi ay içinde biz üç büyük kentte kazanan kaybeden hikâyesi üzerinden bir kentsel dönüşüm pratiklerini yerinde görecek bir oluşumla şehirciler buluşuyor etkinlikleri yaptık. Odanın çeşitli çalışmaları oldu, burada mücadeleler geliştirdi, meslek alanında farklı alanlarda da yine çalışmalar yapılmaya başlandı, çeşitli girişimler ortaya çıkmaya başladı.

Bizi ne yoruyor diye düşünüyorum, bize sorulan soru şu, siz ne istiyorsunuz, peki, ne yapacaksınız, ne üreteceksiniz? Şimdi çok gevezelik etmeye niyetim yok, zaten herkes yoruldu, ben de onu o kadar üretebilecek durumda değilim şu anda, ama adamın birisi akşam evinde oturuyor, diyor ki, Haydarpaşa'ya gökdelen yapalım. Oturuyor, tamam, iktidar sahibi olan bir adam. Siz böyle akşamüstü çay içerken bir adamın almış olduğu bir kararın, yani bir adamı bir grup olarak alalım, böyle bir kararı, bir anda ortaya atılmış olan bir kararı haftalarca takip edip, bunun bilgisine erişmeye çalışıp, bunun yanlış bir karar olduğuna yönelik gerekçeler üretmeye çalışıp durdurmaya çalışıyorsunuz. Sonra hadi bir şekilde durdurabildiniz diyelim, başka bir yerden ya da yine aynı adam, bu durduruldu bir şekilde, bu defa diyor ki AVÇ'nin ortasından bir yol geçirelim, sağına soluna da bir şeyler yapalım. Bu sadece söyleniyor, bir meclis oturumunda da pat diye alınıyor karar, bu yorucu bir iş değil, onlar için hakikaten yorucu bir iş değil ve bu kararı alıyorlar. Biz saatlerce gerekçe üretmeye çalışıyoruz kamuoyuna kendimizi ifade etmeye çalışıyoruz, basın açıklaması yapmaya çalışıyoruz, insanları toplayıp alana gitmeye çalışıyoruz. Sokağa çıkıyoruz, protesto ediyoruz ve hakikaten yoruluyoruz.

Bir yandan Oda bu tür konulara yönelik dava açmak, bunun takibi için uğraşıyor, bu bir yandan da maddi kaynak harcayan bir şey, ama öteki tarafta bir kaynak harcama diye bir şey yok. Bir meclis kararı sadece, şuraya şu gelsin, bunun çok yorucu bir şey olduğunu düşünmüyorum. Bu tür durumlarda da belirli, bu soru ok sık karşımıza çıktığı için, peki, siz ne istiyorsunuz sorusu, bu bir anda üretilecek bir şey değil, bu soruya yanıt arama konusunda sıkıntı çekiyoruz. Yanıt arama, bir öneri çıkarma konusunda çıkardığımız öneriler de bu belki burada bir tepki siyasetine dönüşmüş olduğu için çeşitli arızaları çıkıyor. Bu kolokyum boyunca da sanıyorum bu arızalardan birini çok ciddi şekilde yaşıyoruz. Bu alternatif plan veya proje üretme tartışması, bunun şöyle bir sakıncası olduğunu düşünüyorum. Bu çok heveskar bir şey, yani bunu herkes yapmak ister, herkes kendi projesini yürürlüğe koymak ister belki, ama şimdi Erdoğan Yıldız, Adem Kaya gibi mahalleden gelen temsilcilerle sürekli çalışmalar da yaptık.

Buradan bir öğrenci arkadaşımız önceki oturumda mahalleden gelenlere teşekkür etmişti, burada alkışladık, hepimiz de alkışladık, ama asıl olan o değildi. Asıl olan onlara teşekkür etmek değildi, onlar zaten geliyorlar, ama biz plancı olarak gitmiyoruz, gitmeye çalışıyoruz. Düşünüyorum kaç tane plancı olarak bu buluşmalar için bir araya geldik ve gittik, biz diyelim en fazla 100 kişi olduk, İzmir'de 100'ün üzerinde insan olarak buluşmuştuk. Erdoğan Yıldız, Erdoğan Ağabey burada yok, ama İzmir'de bir keresinde bir foruma, sonra İzmir buluşmasına ve Karaburun Bilim Kongresindeki mekân çalışma grubuna gelip katkı koydu, Ankara buluşmasına geldi, bizimle İstanbul'da buluştu. Şimdi onlar geliyorlar, biz burada bu alanlara gitme konusunda plancılar olarak bir ses çıkarabilme konusunda hep örgütlenmeden bahsediyoruz, hep katılımdan bahsediyoruz, kendimiz buna gitmekten imtina ediyoruz ve oturup biz de alternatif planlar çıkarmaya başlıyoruz. Şimdi bu mücadelenin öznesi Erdoğan Yıldız'ın söylevidir, çok baştan kabul ediyorum, bu mücadelenin öznesi, direnişin öznesi, böyle tanımlayacaksak mahallelinin kendisidir ve biz onlara destek olduğumuzu, çeşitli alanlarda bu mücadeleye bilimsel anlamda da destek verdiğimizi gösteriyoruz, göstermeye

çalışıyoruz mümkün olduğunca. Şimdi mücadele ve direniş başka bir şey, plan işi başka bir şey.

Yani bir süre sonra, burada bir plan hazırlamanın kendisi şuna dönüşmeye başlıyor, işte bir grup iyi niyetle de olsa bir plan alternatifi hazırlıyor diyelim, ama bunun mahallenin taleplerini karşılama konusunda, planlama bilimi ve uzmanları ya da plancılar olarak bir mahallenin bütün taleplerinin orada karşılanması diye bir şey yok. Zaten bu yapılmadı, bu bir eleştiri değil, ama bunu bir kere söylememiz gerektiğini düşünüyorum. Sadece bir grup plancı tarafından yapılıyor bu alanda kaygı duyan, bu alana yönelik çalışmalar yapmak isteyen bir grup plancı tarafından yapılıyor, iyi niyetli bir çalışma, bunu yine söylüyorum, ama gelmiş olduğu aşamaya kadar iyi niyetli bir çalışma, bundan sonra bir başka grup daha çıkar, sonra ikinci bir grup daha çıkar ve alternatifler çıkmaya başlar. Yani alternatifin ne taraftan geleceğini bilemeyiz, burada hazırlanan bir alternatif plan olur, alanı hiç gezmeden hazırlanan alternatif bir plan olur, bunlar çoğaldığı zaman ne yapacağız? Bir yandan bu çoğulculuk tartışmasını sadece o yerel halk kitleleri üzerinden yapıyoruz, ama bu alternatiflerin değerlendirilmesi konusunda da sonra eğer bunlar çıkacaksa bir sıkıntımız doğacak demektir.

İkincisi, bu alternatif plan konusu bir savunucu planlama anlayışıydı, bunu bu şekilde tanımladık. Daha doğrusu Davidoff'un savunucu planlama anlayışına yaklaşan bir biçimde bu mücadelelerde plancılar rol almaya, işte bu kentsel dönüşüm müdahalelerine konu alan alanlarda yaşayan insanlarla bir araya gelmeye başladılar, savunucu plancı niyetiyle. Ama şu aşamada bu alternatif üretme işine girmeye başladığı aşamada bu artık parçacı planlamaya dönmeye başlıyor. Yani bir mahallede düzenlenmeye başlıyor. Planlama diyoruz kentin bütününe yönelik. Kentin bütününe yönelik, yani o alandaki müdahalenin kendisini çevresinden veya kentin bütününden ayırmayalım diyoruz, ama bir yandan o alan için analizler, kentin bütününe yönelik analizleri yapıyordur, ediyordur, olabilir. Ancak bu tür bir müdahalenin kendisinin, yani savunucu planlama biraz daha ilerici bir anlayışken, daha gerici bir anlayışa evrilme ihtimali olduğunu düşünüyorum.

Üçüncüsü kentsel dönüşümü genelde bu kolokyum boyunca yoksulluk sorunu üzerinden, gecekondu alanları üzerinden değerlendirdik. Ancak bu alternatif plan çıkmaya başladığında şimdi Galataport için de alternatif plan çıkaralım o zaman, yani ne bileyim, AVÇ için de çıkaralım, bu olmaz. Planlama odasının görevi böyle bir plan hazırlama işi değil. Bunlar akademide yapılması gereken şeyler. Demek ki biz akademide bu tür alanlarda çalışmıyoruz, üniversitelerde ne lisans, ne yüksek lisans döneminde demek ki bu tür çalışmaları yapmıyoruz, bir anda bir tepki işi olarak bunu üretmeye başlayacağız. Yani o zaman bu alanlarda çalışalım, kentsel gündem buysa bunun üzerinden çalışalım, bir eğitim projesi de devam etsin, ama demek ki hazırlıksızız, yani bir alternatif proje tepki üzerinden gitmeye başlıyor.

Son olarak da bu gecekondu konusunu hep kötülüyoruz, ama bu orana hiçbir yerde rastlamadım, ama muhtemelen Türkiye'nin kentlerinin ortalama olarak yüzde 60'ı gecekondudur ve kaçak yapılaşmadır. İçine atalım, kaçak yapılaşmayı da alsak herhalde yüzde 80'dir. Yani yapı kullanma ruhsatı olan kaç tane bina vardır kentlerimizde hiç bilmiyorum, yüzde

5'i, 10'u, 20'yi buluyor mu acaba, hiç bilemiyorum. Bizim Türkiye kentlerinin kentleşme dinamiği bu, yani asıl konut üretme biçimimiz demek ki gecekondu. Eğer bu oran doğru bir oransa, şu an oranı bilmediğimi söylüyorum. Yani mimarlık bölümlerinde bile gecekondunun kendisi bir konut biçimi olarak çalışılmaz. Biz şimdi bunu göz ardı edip, gecekonduları fark etmiyoruz zaten, gecekondu alanlarını görmüyoruz, etmiyoruz, akademide de bunu bir olgu olarak tanımlamıyoruz, ama belki gecekondu binası bile bir mimari stildir. Bu soruyu bile sormuyoruz, ondan sonra gecekonduya biz de yabancılaşmaya başlıyoruz. Yabancılaştığımız olguya, alana gitmekten imtina ediyoruz. İnsanlar burayla geliyorlar, çünkü canları yanıyor. İnsanlar buraya geldikleri zaman onlara teşekkür ediyoruz. Biz yine yanlarına gitmiyoruz? Ve insanları bu durumda belirli bir beklenti içine sokmaya başlıyoruz. Bunun da çok sakıncalı olduğunu düşünüyorum. Yani alana gidince davranışların, bu tür alternatif planlar hazırlamanın çok iyi ifade edilmesi lazım. Kimseyi beklenti içine, erişilemeyecek sonuçlar üzerine yönlendirmemek gerektiğini düşünüyorum. Bu tür bir arızayı paylaşmak istedim. Teşekkür ederim.

ERHAN DEMİRDİZEN

Teşekkürler Gökhan; sabahki canlı tartışmaya bizi tekrar döndürmüş oldu böylece.

ÖZGÜR YAYLA

Merhaba, öncelikle Genel Merkeze, İstanbul Şubeye ve Mimar Sinan Üniversitesine çok teşekkür ediyorum, bence kolokyum çok güzeldi. Çok katılmak istediğimiz oturumlar oldu, ama çalıştığımız için bazılarına katılamadık. Güzel bir organizasyondu ve son dönemde belki de en çok katılımın olduğu kolokyumlardan biriydi diye düşünüyorum. Bazı arkadaşlar da çok çalıştılar, yani kolokyum emekçisi oldu onlar, çok fazla koştururlarken gördük. Onlara da ayrı bir teşekkür etmek istiyorum.

Şimdi neler yapabiliriz kısmına gelince aslında kazananlar ve kaybedenleri ne kadar doğru tespit ettik bilmiyorum, ama bu konuda tartışmalar da uzar gider. Bizim plancı olarak neler yapabileceğimizi Erhan açtı oradan kısaca devam edeyim. Aslında bunu bir eleştiri gibi algılamayın, ama aslında Odamız bu konuda birçok şeyi yapıyor. Yani TMMOB içinde de öne çıkmaya başladı, ama hâlâ yeterli değil, çünkü birçok konuda dava açma aşamasındayız. Mesela kaybedenlerden belki de bugüne kadar en çok kim kaybetti diye sorsanız depremde ölenler kaybetti. İnşaat Mühendisleri Odasının bir anması için 17 Ağustosta Gölcük'teydik, Odamız bizi yazılı bir metinle çağırdı, hani bunu bir eleştiri gibi algılamayın, ama İstanbul yönetim kurulumuzdan arkadaşımız yoktu. Mesela buna üzüldük arkadaşlar, İstanbul yönetim kurulundan kimse yoktu, plancı var mıydı? Bizim çevremizden plancılar vardı. Yani bu işleri bir rayına oturtmamız lazım, ben de gidiyorsam Şube adına gidiyor olmam lazım. Yani Şubeyle ilişkiye geçiyor olmam lazım. Adamlar binaların altında kaldı ve öldüler, kaybettiler, biz bugün depreme bile sahip çıkamıyorsak bizim camiamızda gerçekten bir sıkıtı var demektir.

Onun dışında üçüncü köprü meselesi var yine hepimizin kaybedeceği, ormanların kaybedeceği, suyun kaybedeceği çok ciddi bir problem var. Odamız bir arkadaşımız irade koydu, Şehir Plancısı Başar Toros, bu işle inanılmaz yoğun uğraşıyor. Mesela o birikimleri biz kolokyuma aktarabildik mi, bu bir soru işareti. Yani kazananlar kaybedenler meselesinde bu rant köprüsü çok önemli bir meseleydi. Onun dışında bireysel olarak bizlerin neler yapabileceği, özellikle işyerlerimizde bu konuya dikkat etmemiz gerekiyor. Biraz uğraşmamız gerekiyor, ama şimdi büyük şehirlerde olsun, belediyelerde olsun çalışan arkadaşlarımıza bakıyoruz, imar planı tadilatı büyük şehre geliyor, olumsuz rapor veriyor, ulaşımdaki arkadaşımız da olumsuz vermiş, diğer arkadaşımız da olumsuz vermiş, park ve bahçelerdeki arkadaşımız da olumsuz vermiş, meclise geliyor, geçiyor arkadaşlar. Park alanı ticaret alanı oluyor. İşte Körler Okulunda biz bunu yaşadık, Körler Okulunda yapmadığımız cambazlık kalmadı, takla attık, ama adam getiriyor, Körler Okulunun üstüne ticaret lejantını koyup geçiriyor.

Keza kolokyumdan çıkardığımız başka bir konu kazananlar kaybedenler meselesinde bugün bir TOKİ sunumu yapıldı diğer oturumda, TOKİ'yi biz çalıştık, TOKİ üzerine daha çalışmaya da devam edeceğiz. Bu torba yasa meselesi, Asuman Hoca bugün tekrar gündeme getirdi mahallelerden sonra, yani bu torba yasa meselesinde TOKİ'nin aldığı yetkiler bizim meslek anlayışımız açısından mümkün değil. Ulaşımı biz ona göre planlayacağız, sağlığı ona göre planlayacağız, okulu ona göre planlayacağız, yukarıdan biri gelecek oraya 1,5- 2 emsallere, 2,5 emsallere yakın şeyler yapacak. Cami yapacak, bugün rakamları verdik, TOKİ 313 tane ticaret merkezi, 259 tane cami yapmış ve bunun adı ne? Bunun adı hükümetimizin planlı kalkınma hamlesiymiş, Erdoğan Bayraktar'ın sözleri. Biz şimdi plancı olarak düşündüğümüzde bunlar meslek insanı olarak kabul edilemez şeyler. Bunların karşısında biraz daha örgütlü olarak durmalıyız, yani örgütlü derken Odamızın basın açıklaması yapması yetmez. Bizim bunları mesleğimizi icra ettiğimiz yerde, okulda, belediyede, gayrimenkul sektöründe, her yerde ifade etmemiz gerekiyor. Daha doğru, daha ilkeli bir meslek anlayışı kurmamız gerekiyor diye sözümü bitireyim. Teşekkür ederim.

ERHAN DEMİRDİZEN

Çok teşekkür ederim. Evet, şimdi Semahat Hocama geçiyorum.

SEMAHAT ÖZDEMİR

Şimdi bence de doyurucu bir toplantıydı, ama tabii birçok sorunun eşzamanlı ve küçücük bir mahalle ölçeğinden koskoca ülke ölçeğine dek yaşandığı bir dönemdeyiz. Şimdi bir kere galiba sabahki oturum bir miktar o ölçeğe çıkıldı, yani makro ölçekteki gidişatı gözden kaçırmamak lazım. Dünyada neler olup bitiyor ve bizim ülkemizde neler olup bitiyor ve kendi ülkemizi ilgilendiren ulusal politikalar konusunda hakikaten kıyameti koparmalıyız diye düşünüyorum. Yani bunda TOKİ'ye tanınan yetki yere özel değil, ülkeye özel ya da Kürt Turizm Bakanlığına tanınan yetki yere özel değil, sadece Bodrum Yarımadasına özel değil, ülkeye özel. Özelleştirme politikaları yere özel değil, ülkeye özel.

Şimdi tabii ki Oda çırpınıyor, ben bunu görüyorum ve hep de Odanın ne kadar önemli olduğunu öğrencilerimize anlatmaya çalışıyorum, ama bizim bir örgütlenme sorunumuz var. Yani Türkiye'deki şehir plancıları kol kola giremiyor, odanın şemsiyesi altında toplanamıyor. Odanın şemsiyesi altında örgütlenip çalışamıyor. Şimdi çalışmadan, bilgi üretmeden, envanterini tutmadan, verisini sistematik bir şekilde ortaya koymadan sadece protesto etmekle saygınlığımızı sağlayamayız. Tabii ki itiraz edeceğiz, tabii ki protesto edeceğiz, ama bunu gerçekten çok örgütlü, çok sistematik, bilgiye dayanan; bilimsel verilere dayanan bir disiplin içinde yapmamız gerektiğini düşünüyorum, bir kere ulusal ölçekte bu böyle. Ulusal ölçekte bence artık hakikaten gene mutlaka kavgasını vermemiz gereken bir süreç ki bu yerel ölçekte kazananlar ve kaybedenleri de çok doğrudan ilgilendiriyor. Bu planlama süreci meselesini ve yapılanmasını ve dilini artık hakikaten değiştirmemiz gerekiyor. Yani ben KTÜ'den gelen çok genç arkadaşlarımı çok sevgiyle selamlıyorum buradalarsa, olay sadece çok kötü plan değişiklikleri değildir. Yani o değiştirilen planların bizatihi kendileri de zaten çok kötüdür ve çok kötü imar planları yapılmaktadır. Ne yere duyarlı, ne yerele duyarlı, ne topluma duyarlı, ne doğaya duyarlı, ne kültüre duyarlı, yani bununla yüzleşmeliyiz artık. Dolayısıyla makrodan gelen bir bakış açısıyla ulus düzeyinde benimsenen politikalarla yerelde yaşanan herhangi A projesinde kazanan da olacaktır kaybeden de olacaktır. Genç arkadaşlarıma çok katılıyorum, topyekûn şu kazandı bu kaybetti diyemeyiz. A yerelinde kazanan başkasıdır, B yerelinde kaybeden başkasıdır ve bunun ortaya konulabilmesi için de gerçekten çok ayrıntılı analizler ve bilgi birikiminin sağlanması gerekiyor. Maalesef dava açmaya bile yetişemiyoruz, ne paramız yetiyor, ne gücümüz yetiyor, ne enerjimiz yetiyor.

Somuta indirgersem; bir kere plancıların şöyle bir lüksü yok, yani bu mesleğin içindeysek ve bu mesleği kendimize saygı duyarak sürdüreceksek, dünyada olup bitmekte olan ve ülkemizdeki onun izdüşümü karşısında gerçekten hem bilimsel, hem ideolojik, bunu ortaya koymak zorundayız. Yani bu tercihi yapmamış bir plancı düşünemiyorum, dolayısıyla bunu yapmadan A yerelinde kazanan veya kaybedenler adına mücadele etmesi o arkadaşımın çok olası değil ve bu nedenle de somutta şunu söylüyorum. Çok iyi yeniden örgütlenmemiz gerekiyor, yani bunun için hem odalarımız, hem üniversitelerimiz yeni yetişmekte olan plancılarımızı kendi yerelimizde serbest çalışan, kamu sektöründe çalışan, belediyelerde çalışan arkadaşlarımızla çok yakın ilişki içinde olarak ancak bu çığırından çıkılmışlıkla kısmen baş edilebilmesi mümkün. Yani tabii ki buradaki platformlara plancılar öncü olabilir, bugün burada sergilenen orada yer alabilir, ama sadece bu A projesinde, B projesinde, C projesinde değil, plancı hangi yereldeyse o yerelde bizatihi o yerele dair üretilen bütün politikalarda, bütün projelerde donanımlı olmak durumunda ve işbirliği içinde olmak durumunda diye düşünüyorum.

Bu konuda da üniversitelerin de çok önemli bir rol üstlenebileceğini düşünüyorum. Odayla yakın ilişki kurması gerektiği konusunda, bunun önemli bir aktör olduğunu, yerelde geliştirilen projelere ilişkin tutum belirlenirken üniversitenin sahip olduğu bilgi birikiminin aktarılması konusunda ve her yerelde oda, üniversite, serbest çalışanlar, kamu, özel çalışan plancıların o yerele ait sistematik bir veri tabanını oluşturması gerekiyor. Bunu yerel yönetim

oluşturmuyorsa ya odalarımızda oluşturacağız, ya üniversitelerimizde oluşturacağız. Bilgi olmadan, veri olmadan sadece protesto edemeyiz, eylem de geliştiremeyiz. Gökhan'a çok katılıyorum, bizim görevimiz alternatif plan yapmak değil, ama bu planlama sürecini artık değiştirmemiz gerekiyor diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

ERHAN DEMİRDİZEN

Peki Hocam, çok teşekkürler.

MURAT CEMAL YALÇINTAN

Yani bu alternatif plan hikâyesi bence yeterince bilgiyle donatılmadan eleştiriliyor. Şimdi biraz yorgunum, af buyurun, biraz duyduğum şeylerden de üzüldüm, hayal kırıklığına da uğradım. Gülsuyu-Gülensu meselesinde bizim ağzımızdan alternatif plan diye bir şey çıkmadı. Ancak süreç aldı onu bir alternatif plan haline getirdi. Yapmaya çalıştığımız şuydu, hani biz gecekondu mahallelerine gitmiyoruz ya, ben herhalde üç senede 70, 80 kere Gülsuyu-Gülensu Mahallesine gitmişimdir. Onun dışında İstanbul'da gezmediğim gecekondu mahallesi de kalmamıştır. Yaptığımız şuydu, sokak temsilcileri seçtik biz burada, mahalleliyle birlikte mahallenin talebiyle ve sokak temsilcileriyle yapılan toplantıların sonunda da gelinen nokta şuydu. Biz kendi yaşam çevremizi şekillendirebilir miyiz? Biz de neden şekillendiremeyesiniz ki dedik, yani bakın bu kadar teknik bilgisi olan, mimari, tasarım bilgisi olan insan sizin emrinizde. Buyurun kararlarınızı alın, oturalım şekillendirelim dedik. Bu hem de sizin belediye size plan da yaptığında karşısına atabileceğiniz bir fikirler demeti olur dedik. Yani belediye size plan da yaptığında biz planı istemeyiz demek yerine, biz böyle bir şeyi istemiyoruz arkadaş, bak biz oturduk, karar verdik, biz böyle bir çevre istiyoruz demenizi sağlar dedik. Kötü mü dedik?

Biz bu süreci kendimiz mi yönlendirdik, kendimiz mi idare ettik? Bu sürecin başından beri bütün kararlarını mahalle derneği almıştır, komisyonu almıştır. Sokak temsilciliği sistemi yarı yarıya çalışmıştır, dolayısıyla onlarla birlikte almıştır. Evet, biz de bu sürecin içindeydik, yani izninizle ben de bu kadar emek veriyorsam, benden daha çok Gizem, Sinem, Özgür, o insanlar şimdi bu kadar emek veriyorlarsa o kararların içinde bizim de söz söyleme hakkımız yok mu? Yani biz sizin yaşam çevrelerinize sahip çıkın şuraya bir park yapsanız, bak boş bir arazi var, bunu imece usulü yapsanız, orada çocuklar oynasa, vesaire dediğimizde kötü bir şey mi yapmış oluyoruz? Yani insanları bu şekilde yönlendirdik, kabahatimiz buysa af buyurun. Bize revizyonist dediniz, plan yapacağız lafı benim ağzımdan çıkmışsa ve bunu ben müzakere sürecinde kullanacağım demişsem haklı olabilirsin, ama bunların ikisi de benim ağzımdan çıkmamışken bana revizyonist diyorsan ben bunu haksız buluyorum. Şimdi arkadaşım gecekondu bölgelerine gitmeden plan yapıyorlar, vesaire dediği zaman ben kusura bakma, burada beşe, altıya kadar çalışıyorum, bölüm başkan yardımcısıyım, bir de bir sürü idari işin üstüne Küçükçekmece'ye gidiyorum, gecenin bir yarısı evime gidiyorum. Kusura bakma, insan tabii üzülüyor.

Bu tamamen bir öz örgütlenme hikâyesiydi Gülensu hikâyesi. Bu savunucu planlama değildir, radikal planlamadır. Savunucu planlamada mahallelinin sesi olmaz, oraya teknikerler gider, onları savunurlar. Advocacy'den gelen, avukattan gelen savunma hikâyesi, onların avukatlığını üstlenirler bir anlamda. Biz böyle bir şey yapmadık ki, biz onlara söz olmadık, onların adına hiçbir yerde konuşmuşluğum yoktur benim, hiçbir yerde ve ben bunların hepsini oralara gidip gelerek öğrendim. O insanların neler hissettiğini, neler yaşadığını, neler beklediğini, bizden ne istediğini, ne talep ettiğini görerek öğrendim. Şimdi izin verin benim de kendime göre, bizim de kendimize göre bir hayat tahayyülümüz olsun, hep sizin dediklerinizi doğru olmayıversin veya sizin dedikleriniz sizin için doğru olsun, bizim dediklerimiz bizim için doğru olsun, herkes kendi yolunda yürüsün gitsin. Ancak birbirimizi bu şekilde eleştirerek ne kazanıyoruz, ben onu hakikaten bilmiyorum. Çünkü bir de bilgisizce eleştiriyoruz.

Stop olayı ayrı bir olay; biz hep tarif etmeye çalışıyoruz, her yerin dönüşümü, yenilenmesi, vesairesi ayrı, kendine özgü şeyler içerir. Şimdi Stop'da bir mahalle örgütlenmesi yok ortada ve Stop'da artık son noktaya gelinmiş, yarısı yıkılmış durumdaydı mahallenin Stop başladığında. Ortada bir dinamizm var, herkes hâlâ ne yaparız da bu yıkımları durdururuz, bu insanları mağdur olmaktan kurtarırız diye boğuşuyor, fikir üretiyor. Bir toplantı yapıldı, Ayşe Buğra katıldı, Yıldız Teknik Üniversitesinden bir sürü hocamız katıldı, bizden hocalarımız katıldı, bu işin başından beri takipçileri katıldı, Şükrü'yle Asım Amca da vardı. Bu toplantıdan çıkan sonuç, bir alternatif plan hazırlayalım, bu projenin başka türlü de yapılabileceğini kamuoyuna gösterelim denildi ve ben o sırada hatta tatildeydim, tatilimin yarısındaydım, başlandı, 2,5 hafta boyunca uykusuz bir şekilde 20 kişilik bir ekip bu işte çalıştı ve ortaya da bence gayet sağlam bir proje atıldı.

Şimdi bu proje şunu söylemiyor ki, müellifin projesini çöpe atın, benimkini alın kullanın, bu proje müellifle bir yarış içinde değil ki, bu projenin bütün derdi bakın; burada bir kültür var ve burada bir yoksulluk var, bir sefalet var. Bu yoksulluk ve sefaletle siz kamu olarak başka türlü mücadele etmelisiniz, artı bu kültürü de korumalısınız. Siz bu insanların barınma hakkını ellerinden almadan da bu işi çözebilirsiniz. Tek derdi bunu söyleyebilmek, bunun mümkün olduğunu gösterebilmek. Şimdi bunun nesi kötü? Yani buna bütün dünyadan şu anda üç bin kadar imza var, destekler geliyor, bunların hepsi bir kamuoyu baskısı yaratmıyor mu Fatih Belediyesi üzerinde. Fatih Belediyesi bizi çok sevdiğinden mi çağırdı, görüşmek istedi, projeyi bize anlatın dedi? Tabii orada da bir uzlaşmacı ortam oluşmadı zaten, çünkü bu plan öyle bir ortam için yapılmadı. İstiyorsa, niyeti varsa alır kullanır o doneyi veya ona benzer bir şey yapar zaten. Bizim müellif olmak gibi bir telaşımız yok, biz zaten üniversiteyiz, yani bu işi üniversite yapsın diyorsun ya, biz zaten üniversiteyiz. Yapmadığımız zaman neredesiniz, toplum elden gidiyor, yapmaya kalktığımız zaman bu nedir, ne yapmamız gerektiğini ben bilmiyorum, bize bir tarif edin. Teşekkür ederim.

ERHAN DEMİRDİZEN

Evet, Erbatur'un tamamlayıcı konuşmasını alalım.

ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

Şehir plancısıyım, iki satır bir şey söyleyeceğim. Doğru bildiğim yolda gitmeyi sürdüreceğim, aklı ermeyen arkadaşlar eleştirmeye devam etsinler. Hiçbir iyilik cezasız kalmaz, saygılarımı sunarım.

ERHAN DEMİRDİZEN

Evet, tartışmayı belli bir düzeyde tutabilirsek, çok rica edeceğim.

GÜZİN KAYA- (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)

Ben bırakılan yerden devam etmek istiyorum. Şimdi bu alternatif plan meselesini hakikaten katılımın bir parçası olarak görmek gerekir diye düşünüyorum. Çünkü bu deneyimi 60'lı yıllardan beri yaşayan ülkelerin örneklerine baktığımızda Türkçe'ye nasıl aktaracağımı da bilemiyorum, ama "concertation" dedikleri, yani bir anlamda danışıklı dövüş gibi, asansörü sürekli birbirine göndererek yapılan katılım modelleri var. Yani alternatif planlar, üzerinde tartışma açılması istenilen konuları bir doküman haline getiren yaklaşımlar olarak görülmeli. Yani biz müzakereci planlama diyoruz, peki, o müzakereci planlamanın araçları nasıl olacak? Nasıl olacak, bu katılım meselesi çok muğlâk bir mesele diye görüyorum her zaman, yani katılımın modellerini Türkiye'de ne kadar araştırıyoruz, bakın; şimdi arkada genç arkadaşlarımız bir şekilde bir model üretmişler ve bu modelin bence hakikaten bir örnek tarafı var diye düşünüyorum. Çok büyük projeler, Galataport projesi, hiç alternatifsiz tek bir proje halinde karşımızda, olacak şey değil. Bir bakıyorsunuz, La Defance gidin, altında oraya üretilen alternatif projelerin sergisini görün, kaç tane yarışma, kaç tane uluslararası yarışma yapıldı. Bu demek ki çok önemli ve bir metot olarak da kabul edilmesi gerekiyor.

Şimdi buradan giderek bizim planlama pratiğimizi, gerçekten, Türkiye'de baştan başa yeniden ele almak gibi bir zorunluluğumuz var gibi geliyor bana, yani hâlâ biz A karnesi, B karnesiyle planlar yapıyoruz planlama ölçeğine bakarsak ve şehirciliği de çok aktörlü, çok sektörlü ve pek çok disiplinin katılması gerektiği bir alan olarak tanımlıyoruz. O zaman bu planlama pratiği de birçok kişinin katılacağı, bilmediğimiz konuları başkalarından alacağımız, yardımlarla yapacağımız bir sisteme dönüşmeli, yani bu konu da bir bürolaşmaya doğru gitmeli. Herhangi bir planı alırken sizin gerçekten bir şehircilik büronuz mu, ajansınız mı diyeyim, galiba şehircilik ajanslarını eklemek lazım ve Odanın burada önemli bir katkısı olabilir diye düşünüyorum.

Bir başka konu, biraz oradan oraya atlıyorum, ama nasıl formüle edeceğimi de bilemedim, kamu yararı konusu. Tabii ki kamu yararı da aynı şekilde bu yeni planlama ilkeleri bakımından tekrar gündeme gelmiş olan bir konu, tek bir kamu yararından bahsetmek mümkün olmadığına göre, farklı kavramlar da getiriliyor, üstün kamu yararı gibi, fakat giderek galiba bir "çoklu" kamu yararından bahsetmek söz konusu. O yüzden de yasalar kadar müzakerelerin ortak akıl bulmak için, çoklu kamu yararını bulmak için önemli olabilir. O da tartışma konusu olmalı.

Şimdi Türkiye için iki tane önemli çelişki görüyorum, bir taraftan bu küreselleşmeye bağlı olarak kentsel yeniden yapılanma konusunda, planlamada da o kabul edildi, Batı ülkelerinde görülen bu servis sektörünün ön plana geçmesi bizde de böyle olması gerekiyor gibi kabul edilip İstanbul'da bir sanayisizleşme sürecinin planlamayla da desteklenme kararı alındı. Aslında uluslararası işbölümüne baktığımızda Türkiye'ye biçilen rollerden en önemlisi de tam aksine sanayileşme, yani burada bir çelişki var gibi görülüyor. Tabii ki ne tip bir sanayileşme, İstanbul'daki sanayileşme konusunda da tartışma olabilir. Yani dönüşümün en önemli konularından bir tanesi bu oldu ve de giderek de zaten sanıyorum belli kesimleri de kentten dışlayacak bir olgu gibi görünüyor. Dolayısıyla bu üretim biçimiyle mekân ilişkisi üzerinde durulması gerekiyor.

Bir diğer çelişki de bu yeniden yapılanma meselesi, isim olarak koyulan kentlerde yeniden yapılanma daha çok bu kentsel dönüşümden kaynaklandı gibi görünüyor. Kentsel dönüşümün de içeriği tam olarak, kavram olarak çok iyi tartışıldı mı, anlaşıldı mı bilemiyorum. Çok iyi hatırlıyorum, 96'da bu Habitat çalışmaları sırasında sürdürülebilirliğe bağlı olarak kenti kent üzerinden inşa etmek diye bir kavram çıkmıştı. Çünkü kentlerin sonsuza doğru yayılması da bir problem, dolayısıyla bu kentsel yeniden yapılanmadan tam olarak ne anlıyoruz, o da önemli. Eğer kentsel dönüşüme bağlıyorsak ki öyle görünüyor, burada çok önemli olan iki tane tutumu da ayırt etmek gerekiyor galiba. Birisi rehabilitasyon dediğimiz mevcudu koruyarak az çok düzenlemek, birisi de kökten kazıma diyebileceğimiz yapılaşma. O da Batıda denenen bir metottu ve bu iki ayrımı belli bir zamandan sonra ortaya koydular ve böylece neden bahsettiğimizi daha iyi anlayacağız. Eğer biz kökten kazımadan bahsediyorsak o zaman hakikaten oradaki kişileri de tamamen yok ediyoruz demektir. Son bir cümle söyleyeceğim, sadece bu kentsel dönüşümlerde sosyal yapıyı aynen koruyan hiçbir proje bilmiyorum dünya üzerinde. Çok teşekkür ederim.

ERHAN DEMİRDİZEN

Teşekkürler. Evet, burada Hocam bahsetti diye söyleyeyim, bu alternatif plan-proje konusunda ben de çok basit bir iki şey söylemek istiyorum, bu tartışmanın tarafları için belki öyle düşünür müyüz diye. Yani aslında bir mücadele yaparken ortaya konulan bir projeye karşı bir argüman geliştirirken ve onun iptali için yahut ona karşı bir direnci, direnmeyi örgütlemek için harekete geçtiğimizde aslında kafamızda başka bir tahayyül yok mu? Yani Hocam Galataport dedi, Galataport biz plancıların, meslek ortamının en fazla mücadelesini ettiği, her anlamda en fazla mücadelesini ettiği konulardan bir tanesi ve kafamızda tarihi Galata Limanına ilişkin bir tahayyül, bir hayal, bir beklenti vardı. Yani oranın bir kruvazeye liman olmayacağını söylerken aslında ne olacağını da bir anlamda zımni olarak, doğrudan doğruya açıkça onu belki oturup çizmesek bile söylüyorduk. Yani kafamızın geri planında bunlar yok muydu Hocam, yani genel olarak söylüyorum, bu alternatif plan-proje meselesine belki biraz böyle bakmamız lazım.

Burada bir de ikinci bir şey, bu alternatif planla ilgili tartışmaya son verip, acaba biraz bu kazananlar kaybedenler tartışmasına, şöyle bir yeniden üç gün boyunca yapılan tartışmalara ufak

ufak dönsek. Ben forumu açarken az önce söylemeye çalıştım biraz, ama acaba kazananlarla kaybedenler arasındaki çizginin bizim dünya şehircilik günü bildirgemizde, Şehir Plancıları Odası bildirgesinde giderek kalınlaştığını söyledik, ama aslında üç günlük tartışma aradaki çizginin o kadar kalınlaşıp kalınlaşmadığı konusunda soru işaretleri yarattı mı, yaratmadı mı? Yani bu soru bence alternatif plan tartışmasıyla çok bağlantılı. Çünkü bugün hukukçu arkadaşımızın söylediği mesela ilginç bir şeydi, bugünün kaybedenleri müteahhitlerle kat karşılığı el sıkışarak yarının kazananları olabiliyor. Yani buradaki kaybeden, ecnebilerin "loser" dediği bir kaybeden değil aslında burada kaybeden diye koyduğumuz. O yüzden kaybedenlerin az kaybedenleri var, çok kaybedenleri var, kazananların az kazananları, çok kazananları var ve bunların arasında böyle bugünden yarına sanki geçişler de var gibi değil mi? Yani öyle bakınca bilmiyorum, Hocama söz vereceğim.

SALONDAN

Ben çok kısaca yönteme ilişkin bir şey söylemek istiyorum. Aslında ben çok iyi bir tartışmanın başladığını düşünmüştüm, yani biraz Murat'ın konuşması beni açıkçası tartışmanın sağlıklılığı açısından rahatsız etti. Yani bu eleştiriler yapılabilmeli, karşı eleştiriler de yapılmalı, çünkü bunun karşılığı var, literatürde de benzer bir tartışma var. Böyle pozisyonlar da olacak, bunu böyle bir duygusal yöne çektiğiniz zaman da tartışmanın önü kapanıyor. Ben o açıdan varsa eleştiri yapılsın, ben bunda bir şey görmüyorum. Niye bu kadar asap bozucu bir şey olsun ki, burada aslında şöyle bir şey var, yani onu sağlayalım da ondan sonra devam edelim diye söylüyorum. Yani şey çok önemli, yanlış birtakım bilgilendirmeler de yapılıyor olabilir, onlar düzeltilir de şöyle bir mesele de var. Burada farklı pozisyonlar var, arkadaşlarımız var, ben şunu çok önemsiyorum. Yani Murat ya da Erbatur üniversitede hiç sesini çıkartmadan oturan insanlar yerine çıktılar, bir şeyler yapıyorlar. Şimdi bir kere bunun hakkını teslim etmek lazım, bir sürü insan üniversitenin içinde başka türlü işler yapıyorken, onu da biliyoruz, kendi üniversitelerimizde de, başka yerlerde de, bu arkadaşlarımızın çıkıp dışarıda böyle bir arayış içinde olmasının kendisi bir değerdir. Ancak bütün bundan sonra hâlâ eleştirinin yapılıyor olabilmesi de bizim aslında kendi içimizde müzakereci olabilmemizle ilgili bir şey.

Yani ben şöyle bir şeyi kabul etmiyorum, bir alanı yıkmaya çalışanla o alanda yaşayan arasındaki müzakere şu ortamda bana anlamlı gelmiyor, ama bizim gibi çözüm arayan kesimler arasında bir müzakere mümkündür. Bu müzakerenin ön şartı da bakarsanız böyle birtakım gereksiz duygusallıklara kapılmadan eleştiriyi en sonuna kadar yapabilmek, ama kişiselleştirmeden, karşısında da yanıt verebilmektir. Bunu sağlarsak iyi bir eleştiri ve karşı eleştiri süreciyle iyi bir şey çıkar. Çünkü aslında burada farklı yaklaşımlar var. Arkada bir grup arkadaşımız diyor ki, biz alternatif bir planın mikro ölçekte de olsa yapılıp, olabileceğini düşünüyoruz. Başka bir grup arkadaşımız da bunun bir noktadan sonra başka tür bir müzakereciliğe götürdüğünü düşünüyor. Şimdi bunların arkasında bir felsefi pozisyon var, bunu tartışamazsak bu duygusallık nedeniyle yanlış olur, onun için bunu tartışırsak iyi olacak diyorum.

ERHAN DEMİRDİZEN

Çok teşekkürler.

SERDAR ...

Bambaşka bir konuşma yapmayı düşünüyordum, ama Erbatur'un olduğu oturumda bir konuşma yapmıştım, aslında bir saptama yapmıştım. Erbatur benim kast ettiğimi şöyle anladı, "ne hakla burada plan yapıyorsunuz?" gibi bir soru sordum diye yorumladı. Ben aslında tam tersini kast etmiştim, demek ki öylesine karmaşık konuşmuşum. Bense bağlantıyı şöyle kurmuştum, yani gelir sahibi bir kesim kendi arsasına plan ürettirebiliyorsa yoksul kesimin böyle bir şansı yoksulluğu nedeniyle olmayacak mı? Üstüne üstlük kamu kendi yetkisini açılan davlardan da görüldüğü üzere son derece hatalı kullanmışken. Şimdi burada Erbatur'ların ya da Murat Beyin yaptığı çalışmayı ben son derece anlamlı buluyorum, doğru buluyorum. Şu sebeple doğru buluyorum: ben şunu uzunca yıllar eleştirdim, yani imar planı tekniklerini, tek tip plancı tipiyle plan üretme süreçlerini hatalı buluyorum.

Şimdi aramızda farklı, yani planlama alanını, meslek alanını, üniversitedeki yaklaşımını eğitim sistemini tekrar yorumlamamıza, tekrar düşünmemize yol açacak radikal plancı anlayışıyla, savunmacı planlama anlayışıyla yaklaşımlar üreten bireyler, topluluklar var. Şimdi bu toplulukların üstüne üstlük kamunun son derece hatalı programlarla yaklaştığı kesimlerin, üstüne üstlük bunların mülksüzler olduğunu da düşündüğümüzde, yani bu kişiler buraya gelmek yerine parasını ödeyip Türkiye'nin en nüfuzlu plancısını da tutup kendi alternatif planlarını da sunabilirlerdi eğer bu imkân olsaydı. Bunu sunmaya da üstüne üstlük kentsel dönüşüm yasasında hakları da var. Yasanın düzenlenişi itibarıyla sadece kentsel dönüşümde kamunun plan yapma yetkisi yok ki, orada bulunan kesimler de o alanı kentsel dönüşüm alanı ilan ettirebilir, ortak bir güç birliği içerisinde maliyetlerini karşılayabiliyorsa planını da üretebilir.

Şimdi burada keşke böyle farklı planlama anlayışlarıyla üretilmiş daha fazla plan olabilse ve bunlar hep birlikte tartışılabilse. Tam da biraz önce bir öğretim üyesinin dile getirdiği gibi bu alan tamamıyla da boşaltılabilecek, böyle bir öneri de tartışılabilir, bir başka öneri de. Ancak meslek odasının görevini bu süreçten ayrı tutuyorum. Yani bunu planlama alanının içinde olması gereken süreç olarak algılıyorum, ama planlama meslek odası diğer sivil toplum örgütleri bu süreci meslek etiği ve kamu yararı, açısından değerlendirecektir. Kentin diğer çıkar grupları da planı müzakere edebilir veya alternatif planlar hazırlayabilirler. Bu planlara dava açmak ya da taraftarı olmak gibi yaklaşımlar olabilecektir. O yüzden alternatifler olabilir, yani Galataport için de alternatif olabilir. Galataport için de taraftar olan varsa alternatif planını üretebilir, meslek odası, meslektaşlar eğer buranın bu tarz bir yer olmasını düşünmüyorsa hangi plan üretilirse üretilsin buna dava açacaktır, yükümlülüğü budur. Burada şunu ben anlayamadığım için Gökhan'a sormak istiyorum, acaba ben yanlış mı anladım, meslek odası bir plan üretiyor, üretemez gibi bir şey söyledin, zaten meslek odası böyle bir şey içinde olamaz. Yani meslek odası bir alternatif planın üretimi ya da savunucusu olamaz.

Bütün üretilmiş alternatif planları diğer meslektaşlarıyla tartışarak, üniversitelerden de görüş alarak o planları onlarla birlikte değerlendirebilir.

Aslında bu biraz önce yapılan konuşmayla ilgili aktardığım bölüm, ama ben yapılan kolokyumla ilgili bir değerlendirme de yapmak istiyordum, bilmiyorum zaman var mı? Kısaca aktarayım, aslında dünya uzunca bir süredir planlı yönetiliyor, yani dünya plansız değil. Dünyada neredeyse antik Yunan'dan beri bir planlama deneyimi var, fakat ortaya çıkan görüntüye baktığımızda aslında bütün bu planlama sürecinde kaybedenin, yani global ölçekte söylüyorum, doğa, yani yaşam çevresi olduğunu görüyoruz. Yani buradaki kusur planlamaya da ait bir kusur, yoksa bu plansızlıktan oluşmuş bir süreç değil. Demek ki planlamanın bunca süredir ele alınış biçiminden kaynaklı, bazı kavramların belki literatüre son derece geç girmiş olmasıyla da bağlantılı olarak ve savunamamak, bazı mekânları savunamamak, yani doğaya ait bazı değerleri savunamamak sonuçta insanı da saran yaşam çevresinin yok olmansa sebep oluyor. Bu sürdürülebilir diye adlandırılan ya da koruma kullanma dengesi diye tarif edilen planlama anlayışıyla sürdürülebilir mi diye kendi kendimize sorduğumuzda benim verdiğim yanıt bir kere mutlak korunma alanlarına ihtiyaç var. Yani insanın birlikte yaşadığı diğer canlıların mutlak korunması için sürdürülebilir diye tarif edilen sürece dahil edilmemesi gereken belli alanlar olması gerekir.

İnsanlar kendilerine iki tane nükleer bomba attılar ve uzun yıllar bu yıkımın acılarını çektiler. Fakat doğada sulak alanları kurutarak, sera gazlarını kontrolsüz bir şekilde, sınırsız bir şekilde doğaya salarak binlerce bomba, nükleer bomba atılmış durumda. Yani bu yaşam çevreleri, türleri, bio-çeşitlilik yok olmuş durumda. Kaybedenler açısından en önemli kayıbın, bu sadece Türkiye için değil, dünya açısından da doğa olduğunu, yaşam çevresinin en büyük kayıp olduğunu düşünüyorum. Mekânlar açısından dönüp baktığımızda da tarihi, kültürel çevre, kent merkezleri, tarımsal araziler, su havzaları, bunların kayıplar, kaybedenler kesiminde olduğunu düşünüyorum. Şimdi rekabetçi diye tarif edilen süreç, yani bu neoliberal yaklaşımla sürdürülen rekabetçi kentleşme kentlerin birbiriyle rekabet etmesi sonucu bütün doğal kaynakların israfçı ve tüketen bir şekilde kullanılmasının aslında bu süreci yaratan etken olduğunu da düşünüyorum. Bunun yerine planlamanın dayanışmacı, işbölümüne dayalı, kent mekânları açısından bu kavramları öne çıkarması gerektiğini düşünüyorum. Yani onarıcı, bu yıkıma yol açılmış alanlarda onarıcı planlar üretilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Acaba bir ortak kazananlar listesi oluşturulabilir mi? Yani süreç her zaman şöyle midir, kazananlar ve kaybedenler olması bir zorunluluk mudur? Yani ortak kazananlar listesi mümkün mü, bence biraz buna da odaklanmak gerektiğini düşünüyorum. Yani bizim kazananlar kaybedenler yanında ortak bir kazananlar listesinin nasıl oluşabileceğini düşünmenin yarar sağlayacağını düşünüyorum. Teşekkür ederim.

ERHAN DEMİRDİZEN

Çok teşekkür ediyorum. Gökhan'a bir kısa söz verelim, ondan sonra devam edeceğiz.

GÖKHAN ERKAN

Tabii şimdi ifade ederken ben de uzun konuşuyorum, yani kolokyumda söz alınca ben de uzun konuşuyorum, bazen karışıyor olabilir. Ancak biraz da dinlememizin, anlamaya yönelik bir dinlemeyi gerçekleştirmemiz, birileri konuşuyorsa onu can kulağıyla dinlememiz gerektiğini düşünüyorum. Şimdi burada başka türlü anlayan varsa söylesin, ben bu alternatif projeyi hazırlayan herhangi birisine siz gitmediniz demedim, bunu söylediğim bağlam başka bir şeydi.

İkincisi üstüne alınma konusunu bir açığa kavuşturalım, bu alternatif plan üretme işi sadece burada olmadı, İzmir'de de çıktı ve bunun da sorunları çıktı, başka boyutlarda da sorunları çıktı. Belediyeye sunmak üzere bir alternatif proje değil, hatta alternatif plan çıktı, yani buradakine şimdi bir proje boyutunda diyelim, yani bunu kimse üstüne almasın. Kimseye siz gitmediniz demedim, gittiklerini biliyorum. Bilmeden, etmeden bilgisiz bir şekilde bu eleştirileri getiriyor da demesinler, yani ben mümkün olduğunca takip etmeye çalışıyorum. Haberdar da oluyorum, bilgiler 40 gün önce kadar internet ortamından gönderilmişti, arkadaşlarımla da konuşuyorum ne oluyor, ne bitiyor diye, tamam, ben de küçük görmüyorum açıkçası, benim dördüncü sınıf projem de Hatice Sultan Neslişah'tı. Yani alanı böyle bir süredir yıkılmadan önce Savaş Ay'ın orada programlarını yaptığı sıralarda görmüşlüğüm, etmişliğim var. Şimdi lisansta yapmış olduğum proje olduğu için de biraz hassasiyetle de inceliyorum açıkçası. Yani bilmiyorsun, etmiyorsun diye bir eleştiriyi kabul edemeyeceğim, ama dediğim gibi kimseye siz gitmediniz demedim. Ben bunu başka bir bağlamda söyledim, yani buraya gelmiş olan mahalle temsilcilerine teşekkür etmenin ikincil bir şey olduğunu söyledim, yani öncelikle bizim gitmemiz gerektiğini söyledim.

Alternatif proje konusunda evet, karşıyım. Çünkü dedim ki başka birileri daha çıkıp yapabilir. Bakın; ben son yedi yıldır bütün kolokyumları takip ediyorum ve kolokyumlarda gördüğüm insanlar genelde sürekli gördüğüm insanlar. Yani buraya gelip meslek alanına yönelik sözlerini, kaygılarını paylaşan hocalarım var, benimle aynı dönemden öğrencilik dönemini yaşamış olan arkadaşlar var, başka meslek alanındaki, başka alanlarda, başka kentlerde çalışan arkadaşlarımız var, ama bazıları buraya gelmiyor. O yüzden başka birileri daha çıkabilir diyorum. Şimdi başka birilerinin daha plan çıkarma işi bundan sonra hukuki bir şeye dönmeye başlıyor. Yani bu kentin bir planı yok mu, bu kentin bir planı olsun, bu kentin planını önce bir sahiplenelim. Sonra bu tür alt ölçekli planlarına, projelerine dönelim, ama şimdi bu alternatif planları nasıl değerlendireceğiz? Yani başka birisi daha çıkabilir, mahallelinin çok daha hoşuna gider. Bugün Başıbüyük Mahallesinin sorununu bir plancı yüksek rant yaratan bir alan haline getirip onlara sunduğunda siz bir daha alana gidemezsiniz. Çünkü onların talepleri karşılanmıştır, yani mahalleli üzerinden yapacaksak bu tartışmayı, onların talepleri üzerinden yapacaksak.

Ancak mesela şöyle bir şeyi belediyenin, yerel yönetimin yapmasını sağlamak lazım. Yani bu planın temel kararları alınır, ilkelerini inceler, onaylar, vesaire buradaki arkadaşlarımız. Sonra bunu yarışmaya açsın, yarışma şekilde planlanmasını sağlasın, ama alternatif planlar

çıkacak. Yani ortalıkta çok kötü planlar yapan plancılar var görüyorsunuz. Yani biri üstüne alınmasın lütfen, ben bunun sakıncaları olduğunu hissettiğimi söylüyorum. Daha başka, başka alanlardan planlar çıkabilir diye. Bir de evet, Odanın da işi olduğunu düşünmüyorum, üniversitenin de işi olduğunu düşünmüyorum, üniversiteler yapıyordur mutlaka, bilemiyorum, ama bu alternatif plan biraz dışarıda gelişmiş olduğu için üniversitelerin kendi kentine yönelik zaten böyle elinin altında binlerce projesi, yaklaşımı, farklı farklı envanteri olması lazım. Bu da başka bir iştir belki, vardır da, üretilmiştir de, ama reaksiyon olduğu için hemen kısa sürede halletmemiz gereken bir şey diye açıklayınca bu sorunlar da böyle hemen çıkan sorunlar değil zaten. Başıbüyük'ü Adem Kaya İstanbul'un fethine kadar geri götürüyor, Sulukule'yi 3000 yıl öncesine kadar götürüyorlar, ama gerçekçi olunca bu sorun böyle dün ortaya çıkmadı ki üç haftalık bir planla çözelim. Plan iyi de çıkmış olabilir, dili de çok iyidir, ama başkaları da çıkarabilir diyorum.

ERHAN DEMİRDİZEN

Peki, Nazire Diker.

NAZİRE DİKER

Teşekkür ederim. Şimdi böyle alternatifler sanki sakıncalıymış gibi anladık, ama arkadaşımız aslında öyle söylemek istemediğini söyledi. Sonra bilemiyorum, ben alternatiflerde zenginlik ne kadar fazlaysa, çeşitlilik ne kadar fazlaysa o kadar daha doğruyu bulma olasılığımız olduğunu düşünüyorum. Ayrıca bunun bir örgütlenme, biraz önce hocamızın da söylediği gibi yeni bir örgütlenme meselesi, farklı bir organizasyonla, tartışma ortamlarıyla, bunların seçimiyle hallolabileceğini düşünüyorum.

Bir başka açıdan olayı değerlendirmeye çalışırsam benim böyle belki metaforik diye tanımlayabileceğim bir bakış açım var. Yani kentleri, yerleşim alanlarını organizma gibi görüyorum ve bu organizmaların yönetim ve planlama sistemlerini de o organizmaların dışında diye düşünmüyorum. Yani o organizmanın bir parçası aslında, bunu sadece plancılar planlamalı ya da yöneticiler sadece yönetim kararlarını almalı gibi bir anlayışa sahip değilim, yani böyle olmaması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bir organizmaysa bu müthiş etkileşim içinde olan bir sistem, yani yönetimiyle, plancısıyla ve oradaki halkıyla hepsi bir bütün olarak alınan kararlardan etkileniyor ve birlikte yaşıyor sonuçta. Bugün dünyada da planlamanın yeni şekli nasıl olmalı diye tartışılırken artık hep iletişimsel planlamaya dayanan işbirlikçi planlama; "collective action", yani birlikte eylem anlayışları tartışılırken, daha doğrusu arayışları düşünülürken, alternatifler olmamalı düşüncesinde bir hata var. Yani o planı kim yapacak? Plancılar yapacak, ondan sonra da onu savunacağız, bu yanlış zaten, yani temelde yanlış olan bu.

Artık planı birlikte yapmayı öğrenmemiz gerekiyor. Murat Hoca ve Erbatur Hocaların içinde bulundukları çalışmalar bence çok değerli, aslında örnek olarak incelenmesi gerekir. Çünkü bir deneyimdir, birlikte plan nasıl yapılabilirin belki ilk versiyonları olarak literatüre

geçecek, bilmiyorum. Yani hakikaten bu arayışlar zaten yeni başladı ve bence ilk deneyimler çok değerli, daha da artmalı, daha da çoğalmalı aslında alternatifler ki o her birinden neleri alacağız ve nasıl yapacağız, bunun kararını nasıl üreteceğiz diye konuşabilelim. Daha karmaşık bir organizasyona ihtiyacımız var, yani bugünkü mevcut yönetim sistemi ve mevcut planlama kurumlarıyla bunu çözemiyoruz aslında. Yani öyle sınırlı bakarsak, mevcutlarla kendimizi sınırlayarak düşünürsek evet, çözemeyiz, yani hangi kurum bunu yapacak ve nasıl çözecek? Ancak biraz daha esnek olabilmeliyiz ve yaratıcı olmalıyız. Yeni bir örgütlenme içinde, farklı platformlarda halkı dinleyip, farklı grupları dinleyip onların düşüncelerini belki hemen kaleme alacağız, her birinin dediğini planlayacağız ve göstereceğiz. Bakın, bir başka grubun dediğini dinleyip onu belki haritaya işleyeceğiz ve çatışmayı onlara da aktararak, onlara göstererek belki de bir konsensüsü yaratacağız. Yani bilemiyorum, ama farklı olmamız gerekiyor, çünkü biz böyle mevcut anlayışımızı korudukça bir yere varamayacağız aslında, yani planlama değişmeli. Planlamanın işe yaramadığı zaten kentlerden belli, yüzde 80'ini planlayamadığımız kentlerde yaşıyoruz, kendi kendine oluşmuş bir süreç var ve biz kendimizi bunun dışında hissediyoruz, niye dışındayız, biz de o toplumda yaşıyoruz, onun bir parçasıyız ve onların çözümlerini, çözüm yaratma süreçlerini anlayarak, belki onlarla birlikte hareket ederek daha iyisini yaratma çabası içine girmeliyiz. Teşekkür ederim.

ERHAN DEMİRDİZEN

Yani tartışma çok gelişiyor değil mi? Şimdi ben şöyle bir şey söyleyeceğim, bundan tam 12 yıl önce burada bir dünya şehircilik günü bildirgesi sunmuştum 96'da ve Ankara'da Şehir Plancıları Odası olarak yaptığımız bir alternatif çalışmayı burada sunmuştuk. Bir gecekondu alanında, yani Gökhan'ın ilk konuşmasında vurguladığı bir şey vardı, kentlerimizin yüzde şu kadarı aslında bunlardan oluşuyorken diye, biz onu tam 96 ve öncesindeki çalışmada Ankara Yenimahalle'de Şentepe Mahallesinde oradaki gecekondu dokusunu içindeki yaşayanlarıyla beraber, ilişkileriyle beraber, kültürüyle beraber, acaba bundan sonraki planlama pratiklerimiz açısından modellerimiz, yöntemlerimiz, uygulamalarımız, her neyse onun adı, açısından buradan bir fikir çıkarabilir miyiz diye bir deneme yapmıştık ve bunu somut bir alanda yapmıştık. Yani bunu o dönemde burada anlatmıştık ve herkes de, bütün meslektaşlarımız da büyük bir memnuniyetle karşılamışlardı. Öyle küçük bir not, çünkü bu eninde sonunda bir yerde plancı refleksiyle bir şeye dönüşmüyor mu, yani kafamızda bir şey canlanmıyor mu? Şimdi söz Hakan'da.

HAKAN ...

Merhabalar, çok kısa konuşacağım uzatmadan, önce genel bir küçük değerlendirmemi söyleyeceğim kolokyumla ilgili. Ben de herkese çok teşekkür ediyorum. Yalnız ben plancılık öğrenciliğimde de, iş hayatımda da 10 senedir İstanbul'dayım, öğrenciliğim burada başladı, burada bitti, burada da devam ediyor. Lisansımı bir üniversitede, yüksek lisansımı başka bir üniversitede yaptım, ama yüksek lisansımı bitirmedim. Burada bir kolokyum yapılıyor,

planlamanın bu kadar gündeme geldiği konusunda geçen kolokyum bir starttı, planlama mesleğinin ne hale geldiğiyle ilgili, bir kriz içinde olduğuyla ilgili, geçen kolokyumdan bugüne kadar bu kolokyumun daha da önemli olacağını düşünüyordum. Belirlenen konu da o yöndeydi, ama ne yazık ki ben en azından Yıldız mezunuyum, hocalarım affetsinler, şu an Nazire Hocam burada, ama bütün hocalarımı tanıyorum Yıldız'dan ve sanıyorum bir elin parmaklarını geçmedi. Az önce duyduğum kelimeyi söyleyeceğim beğendiğim için, yani şöyle bir dönemde böyle bir lüksleri yok. Sanıyorum, bildiğim kadarıyla İTÜ'den de yeterli katılım olmamış, yani affetsinler, gelenler mutlaka oldu, ben Mehmet Ocakçı'yı zaten gördüm, oturum başkanıydı.

Ancak İstanbul'da ki planlama krizinin en çok yaşandığı böyle bir kentte böyle bir gündemle bir kolokyum düzenleniyor, hocaların katılımı çok az. Ben görünce de söyleyecektim, Zekai Hocam muhtemelen gene kızacak bize, "elimizde büyüdüler, bize şey yapıyorlar" diye, "üzerlerinde emeklerim var" diye, ama böyle bir şeye hakları yok, en başta Zekai Hocamın, çünkü kendisini burada göremedim.

ERHAN DEMİRDİZEN

Neyse, isim konuşarak istersen devam etmeyelim. Ben şöyle bir şey söyleyeyim, kolokyum tarihin en katılımlı kolokyumlarından biri.

HAKAN ...

Sayı olarak öyle, biraz da ona değineceğim zaten, özellikle öğrenci yoğunluğu. Kolokyuma katılıp aynı zamanda oturumlarda da yoğun olarak bulunmaları çok önemliydi. Sadece bunu söylemek istedim, bir de bu alternatif planlarla ilgili çok kısa bir şey söyleyeceğim. Murat Hocam biliyorsunuz biz de Sulukule'ye gittik. Az önce bir şey söylediniz, öyle söyleyince ben de size biraz kızıyorum, idareye şunu göstermek istedik, bu iş böyle yapılabilir. Yani orada barınma hakkını saklı tutarak, yani Hocam; bunu zaten bilmiyor muyuz ki, idare zaten böyle bir şey yapabileceğini biliyor. Yani biz de bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. Şimdi Erbatur Hocama soracağım. Size akşam biz paftalarla gelsek, İstanbul'da belki hiç gitmediğiniz Sarıyer bölgesinden bir tane gecekondu mahallesi, onunla ilgili de böyle çok basit, Sulukule bir de karmaşık bir yer, daha basit, insanların belirli işlerde çalıştığı bir yer. Emin olun belki Sulukule'den daha kısa sürede çok güzel bir plan hazırlarız ertesi sabaha ve buna muhtemelen teknik anlamda da kimse bir şey diyemez, bu zor bir şey değil.

Yani yaptığınız o anlamda yanlış bir şeydir de demiyorum, ama hele İstanbul'da böyle bir gündem varken, mahalleler bu kadar birbiriyle ilişki içinde ne yapacaklarını düşünürken, böyle bir tehlikenin, yani Gökhan'ın o anlamda altını çizdiği böyle bir tehlikenin, Sulukule'de evet, yerel örgütlenme yoktu, özel bir alandı, ama gecekondu alanları bu kadar gündemdeyken böyle bir tehlikenin içine sürüklenmeleri, böyle bir alternatif planın yayılma tehlikesinden bahsediyorum. Yani şundan bahsediyorum, size yarın Başıbüyük Mahallesi gelse, bize bir alternatif plan yapın dese yapacak mısınız? Tehlike dediğim bu, yani benim tehlike diye

adlandırdığım bu, çünkü bu gerçekten çok tehlikeli bir şey. Yani bizim yapmamız gereken doğru bildiğimiz şeyi yapmak. Benim bildiğim de şu, bizim toplumdan yana duran plancılar olarak yapmamız gereken o paftada çizdiğiniz şeyleri onların bir talebi olarak, mahallenin içinden çıkan, kendi yaşam alanlarımızı kendimiz yapacağız üzerinden çıkan talepleri üzerinde bir mücadele yürütmektir diye düşünüyorum. Sulukule özel bir örnektir, altını çizdim, sadece tehlikeye dikkat çekmeye çalıştım. Teşekkür ediyorum.

ERHAN DEMİRDİZEN

Evet, başka Ayşe'nin sözü var. Hocam; çok kısaysa alalım.

GÜZİN KAYA

Ben tehlike demedim, ben dedim ki enerjimizi, zamanımızı, emeğimizi yeniden yapılanma üzerine yoğunlaştırmalıyız. Yani planlamanın yeniden yapılanması üzerine, yoksa tabii ki alternatif planlama süreci, ben de okulumda deniyorum. Ben de yerelde bir sürü projeler yapıyorum, bunu yapmak zorundayız, alternatif yaklaşımlar tabii ki geliştirmek zorundayız, ama Murat Hocam; başa çıkamayız. Yani vaktimiz, enerjimiz, zamanımız, o savunduğumuz yerel, duyarlı, yerinde, dinamik ve sürekli; bölünemeyiz ki, yani buna yetişemeyiz, benim bütün söylemek istediğim bu. Öncelikli meselemiz bizim şu artık gerçekten hiçbir işe yaramayan planlama sürecinin dilini ve kurumsal yapısını değiştirmemiz lazım. Bunun için de hepimizin bir araya gelmesi lazım. Gerçi genç arkadaşım doğru söylüyor, burada bütün akademisyenlerin olması lazım. Bir arayış içindeysek biz burada bir avuç insanla bunu yeniden yapamayız ki, biz bunları nasıl yapmaları gerektiğini belediyedeki arkadaşlarımızla tartışmalıyız, Odamızla tartışmalıyız, süreci ve sürecin taraftarlarını oluşturmalıyız. Teşekkür ederim.

ERHAN DEMİRDİZEN

Peki, burada galiba şöyle bir şey var, ben tartışmayı biraz da serinletelim istiyorum hakikaten. O zaman hızlı hızlı söz verelim, var mı başka, hemen çok hızlı, böyle çok farklı, Özgür'e hemen çok kısa bir söz veriyoruz.

ÖZGÜR ...

Aslında ben alternatif projeyle ilgili konuşmak istemiyordum, ama kendini dayattı. Şimdi aslında o gün Fatih Belediyesiyle yüz yüze geldiğimizde Fatih Belediye Başkanı dedi ki, hatta ben de ayağa kalkıp hepinizin yüzüne bakayım şimdi Murat Hoca gibi, dedi ki, sivil toplum bize hiç plan getirmiyor, işte ben de bunu bekliyordum, hep beklediğim şey buydu. Teoman Hoca da orada söz alıp dedi ki, bizim sivil toplum olarak size proje yapmak gibi bir görevimiz yok. O aslında orada çok ince bir ayrıntıydı, ben projeye imza verdim ve destekledim. Çünkü Sulukule'de yapılacak pek bir şey yoktu, yani son bir hamle gerekiyordu ve aslında bunu arkadaşlarımız bir şekilde metrekare olarak ve orada yaşayanların barınabileceği ve tarihi

dokunun, sokakların korunabileceği bir şekilde, yani planlama ilkeleriyle baktığımızda daha anlamlı bir planın yapılabilirliğini gösterdiler.

Ancak bana göre de sakat olan şu, yani bugün siz yapıyorsunuz, yarın öbürleri yapacak, başka birileri alternatif planlar getirecek, işte havza sınırlarının içinde alternatif planlar çıkacak. Yani bu bizim mesleğimiz açısından ciddi bir tehlike, biz planları savunmak varken ya da mevcut planı yenilemek, revize etmek varken ki aslında oradaki, Sulukule'deki problem hepimizin bildiği gibi 5000 plandan kaynaklanıyor, 5000 planın hazırlanmasındaki problemlerden kaynaklanıyor. Problem söz konusu, yani Neslihan'ların hazırladığı plan da o aşamada, işte 5000'e uyduğunu söylüyorlar, vesaire. Ancak şimdi herkese plan hazırlama meselesine gelince, biz neden planlarımızı savunmuyoruz ki? Hocamın dediği gibi, yani planları neden tekrar üretip ya da yeniden ele alıp onların arkasında durmuyoruz, neden yeni planlar icat ediyoruz?

ERHAN DEMİRDİZEN

Özgür, galiba üniversite yönetimi bize bu tartışmayı burada sonlandırma şansı vermeyecek.

ÖZGÜR ...

Çok kısa, bu alternatif plan meselesinin peşine takılan mahalleliler arkadaşlar planlama bir amaç değil, orada bir araç olabilir, bir şeyleri ifade etmek adına bir araç olarak kabul görebilir, ancak siz bir planlama atölyesi olarak iş yaptınız Hocam, yani Gülsuyu'na gidip gelirken anketler yaptınız, bu planlama işi değil miydi? Bunun için büro kurmaya gerek yok, bu savunulabilirdi dönem dönem.

ERHAN DEMİRDİZEN

Oradan sözler vardı, mecburen artık bitirmek zorundayım, oradan alınmış sözler vardı.

ERHAN KURTARIR- (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Şimdi ben aslında işin özüne dönük bir noktaya dikkat çekmek istiyorum, o da planlama mesleğinin bakış açısı. Biz aslında planlama mesleğinin bakış açısından kaynaklanan bazı sorunları bugün tartışıyoruz. Kazanan ve kaybeden ilişkisini ya da ikilemini ortaya çıkaran bir bakış açısından bahsetmemiz gerekiyor. Çünkü olguya bu şekilde yaklaştığınız sürece mutlaka kaybedenler olacak ve aslında şu sözü hatırlarsak, bir toplumda düzeni sağlamak adına hapishane olduğu sürece kimin içeride olduğunun önemi yoktur, işte bu sözü burada bir daha hatırlayıp bir daha düşünmemiz gerekiyor. Kazanan kaybeden ikilemi varolduğu sürece kimin kaybettiğinin önemi yok.

Biz meslek etiği açısından ve uğraş alanımız açısından bu kaybeden olgusu üzerine biraz daha derinleşmek zorundayız. Yani bugünün kaybedeni yarının kazananı olduğunda sorun çözülecek mi? Hayır, bugünün kazananı yarının kaybedeni olduğunda yeni bir sorun çıka-

cak dememiz lazım. İşte bu bakış açısıyla meseleyi ele alıp, zeminini ve felsefi temelini tartışmamız gerektiğini düşünüyorum. Planlamanın doğuşu açısından belki bir sorunsal bu, modernizmin çocuğu olarak ortaya çıkmış bu bakış açısının yarattığı veya yaratmasından öte, mekânı düzenleme sürecinde ortaya çıkardığı bu kazanan kaybeden ilişkisine bakış açısının getirdiği bir sorunsal bence. Bizim aslında kazanan kaybeden ikilemi planlama alanında ya da mekânsal dönüşüm sürecinde ortaya çıkmıyor. Yani başka bir alanda, ekonomik alanda, ekonomik yarışta kazananlar mekânsal dönüşüm sürecinde de kazananlar haline geliyorlar. Hatırlayın, 20 yıl öncesinde bizim Türkiye'nin zenginleri dünya zenginleri sıralamasında ilk 500'e bile giremezken, bugün ilk 50'nin içerisinde en az üç tane zenginimiz var. Demek ki bu toplumda birileri hep kazanıyor ve o üç zenginin bugün mekânsal dönüşüm sürecinde tartıştığımızda mekânsal dönüşümde de kazanan aktörler olduğunu görüyoruz. Bu o zaman başka bir sorunsalın planlama sürecine yansımış halidir.

Bizim bu süreç içerisinde planlamanın, planlama mesleğinin bu duruma, bu olguya nasıl refleks göstereceği, planlamanın etiği açısından nasıl bakacağını başka bir şekilde tartışmamız gerektiğini düşünüyorum. Bu planla başlamadı, planla da bitmeyecek. Teşekkür ederim.

ERHAN DEMİRDİZEN

Teşekkürler, Özer Beyin sözü var, artık toparlamaya çalışıyoruz.

ÖZER BAŞTANOĞLU

Efendim ben alternatif planlama, savunucu planlama gibi toplumun bugün içinde bulunduğu karışıklık ortamında daha da zihnini kurcalayabilecek kavramlardan özellikle uzak durulmasını önereceğim naçizane. Bu planlama versiyonları araştırılması üniversitelerde, akademik anlamda, alanlarda yapılabilir, yapılmalıdır, ancak bunun kurumlara mal edilmesi doğru olmaz kanısındayım. Bugün yeni bir planlama sistemi arayışından ziyade bence aslında planlama fikrinin özüne sahip çıkmak gerektiği düşüncesine geçilmelidir ve varolan planlama kurumları ne kadar kötü çalışırsa çalışsın, neyimiz varsa onlar savunulmalı ve onların tekrar doğru yola, yasal yola girmeleri zorlanmalıdır. Baskı grubu olarak, meslek adamları olarak bunu zorlamak gibi bir görevimiz ve sorumluluğumuz vardır diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

ERHAN DEMİRDİZEN

Çok teşekkürler. Toparlayalım mı arkadaşlar, Nazire Hanım; son cümleleri alıyoruz.

NAZİRE DİKER

Bir cümle ekleyeceğim. Ben yeni bir örgütlenme derken varolanların dışlanması ya da yıkılması gibi bir şeyi kesinlikle kast etmedim. Ben biraz önceki oturumda da söyledim, organizma analojileri yaptım. Yani organizmanın evrimine baktığınız zaman daha karmaşık

bir sisteme doğru gittiğinde mutlaka bir sinir sistemi ve sinir ağları oluşturuyor ve beyin de evrimleşiyor. En karmaşık organizma olan insanda müthiş karmaşık bir sistem olarak işleyen bir sinir sistemi ağı var ve mesela beyinde en son ortaya çıkan katman, evrimin son aşamasında ortaya çıkan katman neokorteks denilen bir bölüm. Yani alakasız bir bağlantı kuruyor olduğumun farkındayım, farklı bir açıdan bakıyorum, ama kentlerin yönetim sistemleriyle böyle bir analoji yaptığımız zaman en üstte sadece imge ve karar üreten bir mekanizma olarak neokorteks görülüyor ve varolan eski yönetim merkezleriyle bağlantılı, onlardan üremiş ve onlarla bağlantılı olarak çalışıyor bu sistem. Bu belki bize bir ipucu sunar diye düşünüyorum, tezimde de öyle bir yaklaşım geliştirdim ve neokorteksin karmaşık yapısı gibi bir yönetim sistemine ihtiyacımız var. Bugün bütünleşmiş yönetişim arayışları var ve öyle bir sistemin içinde planlama da olmalı ve bu varolan rasyonel olarak çalışan devlet organizasyonları ya da yerel yönetimler içinde çalışan planlama kurumlarını dışlamıyor, bir de ayrıca aynı şekilde sivil toplumun gelişmesi gerekiyor. Bütün onlarla bağlantılı olarak ortaya çıkacak yeni bir kurumsal örgütlenmeye ihtiyacımız var ve bu örgütlerin içinde plancılar yer almalı ve hep farklı aktörleri bir araya getirerek birlikte plan yapma deneyimleri yaratmamız gerekiyor. Yani biz bunların çabasına girmezsek kim girecek? Teşekkürler.

ERHAN DEMİRDİZEN

Teşekkür ederiz. Ramazan'ın bir sözü var.

RAMAZAN GÜLTEN

Bir iki şey söyleyeceğim, birinci nokta Murat Hocaların yaptığı ya da stop grubunun yaptığı projeyi "siz ne hakla böyle bir proje yapıyorsunuz" diye belediye azarlıyorsa biz doğru bir şey yapmışızdır. Yani yapılan iş doğrudur. Hocam benim duyduğum Mehmet Ali Yücel'le ciddi bir tartışmanın olduğunu biliyorum.

ERHAN DEMİRDİZEN

Şimdi Erbatur Hocamız dahil bu saydığımız isimlerin hiçbirisi aramızda yok, yani detaylara inince böyle oluyor, daha genel konuşursak iyi olur.

RAMAZAN GÜLTEN

Tamam, yapılan işin doğru olduğunu gösterir, yani bir proje müellifinin danışmanının yapılan işe karşı çıkması yapılan işin doğru olduğunu gösterir, yani işin başka bir şekilde yapılabileceğini gösterir. Ayrıca ben Yıldız mezunuyum ve İstanbul'daki bütün üniversiteleri az çok biliyorum ve alanla olan ilişki açısından Mimar Sinan Üniversitesi daha gelişkindir. Bunun nedenlerinden bir tanesi Murat Hocadır, Erbatur Hocadır, vesaire. Yani kendilerinin çabaları vardır elbette ki, ama bizim de eleştiri haklarımız var, olması lazım. Ancak şunu söylemek istiyorum, konu açısından değil, başka bir şey. Bizim bu dünya şehircilik gününü

kutladığımız çatıda hocalık yapan hocalarımız Gökkafes'e şehircilik ilkelerine uygundur raporu verebiliyorlar.

ERHAN DEMİRDİZEN

Tam toplantıyı kapatalım derken öyle bir konu açtın ki.

RAMAZAEN GÜLTEN

Yani eleştirme hakkımız var, herkesi eleştirebiliriz, herkesi eleştirmek zorundayız. Eleştirerek doğruyu bulacağız. Teşekkür ederim.

ERHAN DEMİRDİZEN

Teşekkürler. Yani ben burada bu alternatif Sulukule çalışmasıyla ilgili çok kısa bir şey söyleyeyim, oradaki çalışmayı biraz bildiğim için söyleyeyim. Yani hakikaten bu alternatif çalışma bugüne kadar bir şekilde yürürlükte kalmış olan, birçok kişiyi de ikna etmiş olan pek çok argümanı tersine çevirmiş, ortadan kaldırmış bir çalışma. Yani tarihi yarımada planlaması açısından yapılamayacağı zannedilen bazı şeylerin aslında yapılabilirliğini göstermiş olan bir çalışma, o anlamda bugüne kadar birçok argümanları çürütmüş bir çalışma, o anlamda değerli bir çalışma, onu demek istiyorum. Tarık Şengül yarım cümlelik son açıklamasını yapıyor.

TARIK ŞENGÜL

Şimdi bu tür bir alternatif ya da bir müdahale planı hazırlamanın kendisinde bir sorun yok. Bunu belli bir ana ait olarak hazırlayabilirsiniz, ama mesele bu bir bugünkü sorunlara bir çare ya da bir çözüm olarak algılanırsa ki öyle algılamadıklarını da düşünüyorum buradaki arkadaşlarımızın hazırlayanlar da dahil, şöyle bir soruyla karşı karşıya kalmaya başlıyoruz. Peki, bizim alternatif diye koyduğumuz şey bu tür parça parça şeylerin bir bütününden mi oluşacak sonunda? Onun için belki de bir bütün meselesini yitirme tehdidiyle kalıyoruz, sadece başkaları da gelir plan hazırlar meselesi değil de, bizim uzun vadeli öngörülerimiz var, kente bütün olarak bakma gibi dertlerimiz var. Ancak ben bunu öyle bir şey değil de, bir karşı mücadele stratejisinin bir parçası olarak algılamak istiyorum öyle bir plan hazırlamayı, ama bunu bir genel model haline getirip şöyle yaptığımızda da herhalde orada bir sıkıntıya düşeriz. Nerede bir plan varsa karşısına başka bir planla çıkmak, herhalde sorunumuz o değil. Ben bütün bu tartışmanın kendisini aslında çok önemli buluyorum, keşke bunlar kişisel düzlemde değil de başka düzlemlerde sürebilse. Çünkü bunlar gerçekten bir yol arayışında önemli tartışmalar, o yüzden planı yapana da teşekkür ediyorum eleştirene de.

ERHAN DEMİRDİZEN

Evet, çok teşekkür ediyoruz.

SALONDAN

Ben aslında şeye katılmıyorum, her alana, yani yapılmış her plana alternatif bir plan yapılabilir, kesinlikle yapılabilir. Eğer bunu yapmak isteyen bir taraf varsa, her konuda fikir üretebiliyorsan plan da onun mekânla ilgili alternatifidir. Bunun bir mekân diline dönüştürülmesi sakınılacak, korkulacak bir şey değildir. Zaten müzakerenin bu alternatifler üzerinden yapılması gerekiyor. Yani o müzakerenin aracıdır.

ERHAN DEMİRDİZEN

Müzakere ya da mücadele.

SALONDAN

Mücadele de olabilir, yani plan bir mücadelenin aracı haline de dönüştürülebilir, ama alternatifler varsa eğer bunların üzerinden müzakere etmen gerekir. Yoksa bu alternatiflerden birinde çıkıp bir sentez üretiyorsan bu bence daha da iyi bir planlama sürecidir.

ERHAN DEMİRDİZEN

Evet, çok teşekkür ederiz. Çok yerinde bir plancı değerlendirmesi oldu, çok teşekkür ederiz.

MURAT CEMAL YALÇINTAN

Son söz zaten, bana iki kere alınganlık yapıyorsun, kişiselleştiriyorsun, vesaire dediğiniz için bu sözü alma ihtiyacı duydum. Yani kişiselleştirmemin sebebi bilgisizlik üzerine kurulu eleştiriler, şimdi şu söylediğiniz lafa hiçbir eleştirim olmaz zaten. Yani tabii ki İstanbul'un planı yamalı bohça şeklinde alternatiflerden oluşamaz. Tabii ki her isteyene biz plan yapıyoruz diye bir tabela asmadık bizim bölümün önüne, yani bu tamamen o günün haliyle ilgili bir durumdur. O günün hali gerektiriyorsa, o mahalle, vesaire buna hazırlanmışsa, istiyorsa ve bunun işe yarayacağına hep birlikte inanıyorsak bunun için yapıp yapamayacağımıza bakarız, oturur konuşur tartışırız. Şimdi benim derdim başka bir şey, derdim bilgisizlik üzerinden ve bizimle tartışmaksızın yapılan acımasız eleştiriler. Bunu da kişiselleştireyim izninizle, yani ben de burada yoruluyorum, bu arkadaşlar da yoruluyorlar burada. Hocamın eleştirisi de aynı şekilde çok sağlıklı bir eleştiri, evet, acilen bizim bu planlama sistemini ele alan, yeniden sorgulayan bir iş yapmamız lazım, alternatif planlardan önce emeğimizi de oraya harcamamız lazım. Demek ki eleştirileri kabul edebiliyormuşum, ama bazılarını edemiyorum, neden acaba?

ERHAN DEMİRDİZEN

Evet, çok teşekkür ederiz. Bu tartışmanın devam etmesini diliyoruz. Kolokyumun tekrar tekrar başarılı geçtiğinin buradan bir kez daha altını çizerek, hakikaten ben size o anlamda

bir iki basit rakam da vereyim, cidden katılımlı bir kolokyum oldu. 1200 civarında katılım var, rakamları yuvarlayarak söylüyorum. Bunların yarısı öğrenci, yani 600 civarında bir öğrenci katılımımız var ki hakikaten ciddi bir sayı, çok ciddi bir sayı. Onun yarısı kadar da, aşağı yukarı 300 civarında da bizim meslektaşlarımız, yani toplam katılanların dörtte biri de meslektaşlarımız. Geriye kalan dörtte bir de değişik disiplinlerden, uzmanlık alanlarından, mahallelilerden, hatta ev hanımlarından, böyle meslek dağılımları da var, çok çeşitli bir katılım sağlanmış. Hakikaten o anlamda kolokyuma bir renk kattı bu kompozisyon da, öyle diyelim ve hepimizi, hepinizi, bütün emeği geçenleri tekrar tekrar buradan kutlayalım. Çok teşekkür ederiz.

Kolokyum Sekreteryası:
TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi
Emirhan Caddesi Bayındır Çıkmazı Sokak No: 1/1 Balmumcu
Beşiktaş - **İSTANBUL**
Tel: 0.212.275 43 67 Faks: 0.212.272 91 19
E-posta: spoist@spoist.org
www.spoist.org

isbn: 978-9944-89-924-6